
29.

N. Hemmingii
Opusc. Theol.
Genevæ 1586

No. 29

= L.N 858

ex. 1

M

D. NICOLAI

HEMMINGII,

SACRARVM LITERA-RVM IN HAFFNIENSI SCHOLA PROFESSORIS CELEBERRIMI

OPVSCVLA THEOLOGICA,

IN VNVM VOLVMEN COLLECTA, & per classes digesta: additis varijs Indicibus, Notis, & præfationibus necessarijs.

¶ Anchora sacra mari iactatos unica Christus Fundat, & est omni tempore sola salus.

EXCVDEBAT
EVSTATHIVS VIGNON.
M. D. LXXXVI.

liber Christiani Nicolai Mauseniī

SACRARVM LITERARVM, STVDIOSIS ADOLESCENTIBVS, THEOLOGIÆ

Candidatis, Gratia & Pax à Deo Patre per Dominum nostrum Jesum Christum.

PAVLVS Apostolus, ad Timotheum & Titum de pastorum Ecclesiæ officio scribens, inter multa hæc tradit: stude teipsum probatum sistere Deo, operarium qui non erubescat, & qui rectè secet sermonem veritatis. Item, Oportet Episcopum inculpatum esse, tanquam Dei dispensatorem, non sibi pertinaciter placentem, non iracundum, non vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum, sed hospitalem, bonorum amantem, temperantem, iustum, pium, continentem, tenacem fidelis illius sermonis qui ad doctrinam facit, vt possit etiam exhortari per doctrinam sanam & contradicentes conuincere. Duo hîc à pastoribus requiruntur, morum integritas sinceráque doctrina, summa cum vigilantia, perspicuitate & methodo coniuncta: & quidem meritò. Quum enim Ecclesia præparanda sit, vt vni viro, nempe Christo, virgo pura à sponsi amicis adducatur: profectò nos decet de vita ad Legis Dei normam rigidè componenda seriò cogitare, vt horum scelerum quibus Epicureorum, Hypocritarum, Hæreticorum vita laborat, expertes, aliis præeamus exemplo, & vitæ inculpatæ manu Dei templum ædificemus. Quoniam verò non illud solùm à pastoribus exigitur vt vitæ cursum in præceptorum diuinorum stadio diligenter retineant, verùm etiam vt in dispensatione mysteriorum Dei fidus quisque inueniatur: oportet Ecclesiæ œconomos ad fidum illum sermonem mentis oculos indesinenter conuertere, ne dum sancta conuersatione hominum iudiciis satisfacere student, sacrorum librorum lectionem, eius denique orthotomiam aspernentur. Non quod inculpatos mores multorum, qui felici cura Christiano ouili hodie inseruiunt, à quotidiana scripturæ meditatione auulsos esse existimem: sed quum tanta sit humanæ mentis imbecillitas, vt dum aliquid studemus vitare in vitium contrarium incurramus: non paucos reperias qui de vita recte instituenda soliciti Christianam philosophiam externis operibus totam alligant: alios ex aduerso qui speculationibus indulgentes muneris Ecclesiastici dignitatem manifestis vitiis postea conspuunt. Omissis autem veteribus & recentibus exemplis, quoties de Ecclesiæ doctrina agitur, toties Canon ille apostolicus nobis occurrat, Euangelij minister tenax esto fidelis illius sermonis, vt possit per doctrinam sanam exhortari, & contradicentes conuincere. Verbi scripti in libris Canonicis Veteris & Noui Testamenti laudes non attingo: tria tantùm, quæso, hîc mecum obseruate. Primum, fieri non posse, vt quis seruus Christi meritò nominetur, qui sine ordine, saltuatim, raró & negligenter libros Propheticos & Apostolicos versat, sed methodum, indefessum studium, diligentem perseuerantiam cum pietate seriisque ad Deum suspiriis & precibus coniunctam requiri. Alterum, exhortationes Christi familiæ necessarias, singularem prudentiam à Pastoribus tum in explicandis, tum in applicandis scripturæ testimoniis exigere, ne dum confirmatio dogmatum, aut doctrina quæ inde haurienda est à nobis auidè exspectatur & expetitur, ad correctiones delabi, & increpationes semper vrgere velle videamur. Postremum, sophisticas hostium veritatis nænias verbi præconibus ita manifestas esse debere, vt simul firmis argumentis sint instructi ad eos conuincendos qui scripto Dei verbo cedere non didicerunt. Quicunque eiusmodi donis sunt præditi fructuosam proculdubio piis auditoribus nauabunt operam: contrà, qui relictis fontibus Israëlis, & accurata librorum vtriusque fœderis collatione, turbidos commentationum riuulos sectantur, qui in priuatis studiis integrum corpus doctrinæ Christianæ, præcipua eius membra, sin-

gulásque particulas oſcitanter obſeruant,ſi ad populum docendum accedunt , ægrorum ſomnia,
non Dei ſermones,proferunt in medium. At Chriſti Optimi Maximi beneficio , noſtra hac tem-
peſtate excitati ſunt inſignes Theologi , quorum eximiis laboribus adeo iuuantur adoleſcentum
ſtudia , vt de ſingulis Chriſtianiſmi capitibus palàm,ornatè & ad analogiam fidei diſſerere non ſit
difficile. Eorum nomina,qui ſcholis & Eccleſiis vtiliſſimam impenderunt operam,recenſere quid
iuuat? Libris editis ſuæ eruditionis amplum præbuere ſpecimen , quos ſi quis probare velit, & an
ſpiritus ex Deo ſint cognoſcere,facilè comperiet quibus erit adhęrendum. Tenuioribus ingeniis
conueniunt ij ſcriptores qui cum perſpicua breuitate doctrinam coniungunt. Nam quicquid præ-
cipitur, ſi confuſa, ſi prolixa, ſi leuia continet,inutile & noxium euadere neceſſe eſt. Porrò , ſicut
conuiuis non idem eſt guſtus , ita non conuenit inter Theologiæ amicos de illa quam requirimus
perſpicuitate.Quidam enim & ingenti mole ſcriptorum delectantur , & lectores reperiunt qui li-
bellos accurata methodo conſcriptos, velut exiguum inanémque cibum faſtidiunt. ſic ſimiles ha-
bent labra lactucas. Alij methodicam illam dogmatum explicationem , aut locorum ex propheti-
cis Apoſtolicíſve ſcriptis diſpoſitorum interpretationem tantumnon abiiciunt , verumetiam irri-
dent. Alij faciles commentarios deoſculantur : ingenia illa ſublimia , quorum ſenſus capere non
valent, venerantur quidem , ſed aliis excutienda relinquunt.Qua dicendi ratione doceantur non
multùm curant,dummodo id ſincerè,paucis,& apertè fiat : memores prouerbij, σαφέστερον καὶ ἁμα-
θέστερον. Hinc factum eſt , vt clemens ille Sapiénſque Pater cœleſtis , qui dona hominibus liberali
dextra porrigit , & aliis quinque , aliis duo talenta committit , in vltima hac mundi ſenecta my-
ſteriorum ſuorum varios interpretes pro infinita ſua erga nos miſericordia ſuſcitare dignatus eſt:
inter quos non vltimo ſubſellio reponendus ante aliquot annos apparuit D. Doctor NICOLAVS
HEMMINGIVS in ſchola Haffnienſi,celeberrimus Theologiæ profeſſor,qui pro gratia ſibi collata
præcipua fidei noſtræ capita,ſeu locos,quos vocant communes,multis libellis feliciter eſt interpre-
tatus.Hos in vnum volumen quum Typographus noſter,de re literaria,præcipuè verò de Theolo-
giæ ſtudio ſtudioſiſque bene meritus, colligere & edere cogitaret , ego currenti calcar addere , &
quum ad manus eſſent libelli iſti,offerre lubens,ſimul operam pollicitus ſum in notis addēdis,quæ
facilè D.Hemingii breuitatem lectori ſtudioſo magis ac magis aperirent. At mihi manum iucun-
dis laboribus admouenti oblatum eſt obſtaculū, de nonnullis locis qui inter legendum aliquoties
occurrerant : in quorum explicatione ab aliorum præſtantiſſimorum Theologorū ſententia Hem-
mingius noſter recedere videtur : putà de Prædeſtinatione , de Cœna,de Eccleſia,& quibuſdam a-
liis. De iſtis dum tacitus apud me cogito , adeſt Hemmingius ipſe,qui locos controuerſos hoc vel
illo libello breuiùs expoſitos , alibi prolixius explanat, & mentem ſuam aperit : tum incidi in quæ-
dam eius dicta , quæ mihi animum auxerunt vt inſtitutum opus abſolui curarem.Sic enim pagina
1163.tractatui de vſu Cœnæ Dominicæ ſub Papatu , finem imponens D.Hemmingius addit , Piis
omnibus qui non tam anticipatis opinionibus quàm monſtratæ veritati acquieſcunt, non ſolùm
hanc noſtram ſententiam , verumetiam quicquid vnquam à me ſcriptum eſt, aut fortè ſcribetur,
ſubiicio. Cæterùm,ne lectores minùs exercitati in diſputationibus de Prædeſtinatione, de libro vi-
tæ,de reiectione Iudæorum,& aliis,ſi quæ occurrunt,impingerent,aut de nimia breuitate, vel non
ſatis explicata mente D.Hemmingii conquererentur,obſcurioribus illis locis aliquam dare lucem
conatus ſum,pio & ſimplici,ita me Deus amet,animo. Hoc ſanctè affirmo me multùm in legendo
D.Hemmingio profeciſſe : ſed quum nonnullos animaduerterem ex malè perceptis quibuſdam
interpretationibus in eum paulò vehementius inſurgere,hanc elucidationem ſum aggreſſus, tum
vt illis ſatiſfacerem,tum vt veſtra ſtudia tot libellorum in vnum collectione iuuarentur. In alieno
opere nolim,nec poſſum(ſi vellem)ingenioſus videri , multò minus in doctiſſimorū Theologorum
ſcripta cenſoriam mihi aſſumere virgulam.Quis ſim non prorſus me latet.dentatas chartas,auda-
céſque alienorum laborum caſtigationes, Chriſtianorum vocatione & modeſtiæ ex diametro re-
pugnantes,improbo. Aſt doctorum veterum & recentium laudatis exemplis fretus , D.Hemmin-
gium à ſiniſtris quorundam iudiciis liberaui , noſtrarum Eccleſiarum ſententiam de grauiſſimis
controuerſiis protuli , quam (vbi neceſſe fuit) Prophetarum & Apoſtolorum teſtimoniis confir-
maui , adhibitis paſſim , præcipuè in loco de prædeſtinatione & Sanctorum perſeuerantia D. Au-
guſtini , necnon Lutheri & Melancthonis ſuffragiis. Vtinam verò de iis quæ attigi , & indicem
huic epiſtolæ præfixam ſequuntur , D. Hemmingius , quem adhuc ſuperſtitem eſſe audio & gau-
deo,amplius cogitare , & pro menſura donorum ſpiritualium quæ abundanter à Chriſto accepit,
de bono cordis ſui theſauro nouas & Theologiæ candidatis omnibus multum profuturas diuitias
proferre velit.Habetis igitur in Hemmingio noſtro doctrinam cum ſumma animi modeſtia con-
iunctam,quod vtinam attentius conſiderarent nonnulli D.Philippi Melanchthonis , de ſcholis &
Eccleſiis perquam optimè meriti viri, auditores & parum grati diſcipuli , qui dum tanti præcepto-
ris ſui gloriam inuidè proſcindunt,placidóſque cineres conturbant,ſummo cum nominum ſuorum
dedecore,

dedecore, pacem Ecclesiarum Dei, quantum in se est, funditus euertunt. Ingratos istos grauiter & candidè admonuit D. Hemmingius, pag. 589. 590. simúlque numeris omnibus absolutam D. Melanchthonis exhibuit effigiem, quam pia posteritas meritò mirabitur. Quod autem iteratas tractationes, iisdem argumentis & verbis confirmatas legetis in hoc volumine, nouum fortasse alicui videbitur: sed quum in Theologia formam sanorum verborum retinere nos deceat, nec extra decorum sit bis & ter quæ pulchra sunt repetere, de scriptoris eruditi lucubrationibus vel tantillum detrahere nefas esse duximus. Cæterùm extant eiusdem autoris in omnes Apostolicas epistolas Commentaria, de quibus facile fuit locos communes expromere. At quum integrum opus illud extet, nihil ex eo diminutum volui. Hanc verò opusculorum collectionem vobis dicare in animo est, fratres in Christo charissimi, vt doctissimis aliis Theologis quę nocturna versatis diurnáque manu doctum Hemmingium coniungentes, ad sequendam in priuatis studiis sacrísque concionibus formandis methodum, vnumquemque vestrum inuitarem. Quàm necessaria sit perspicuitas in homiliis ad populum nemo non nouit. Accipite igitur methodi concionatoriæ eximium artificem, & mecum agnoscite non infructuosam Theologiæ addictis operam illos nauare, qui ad studiosorum captum sese demittentes, ita doctiorum ingeniis obsequuntur, vt indoctiorum longè maiorem rationem ducant. Insigniter doctos Theologos non despicio, aut quosdam ineptè passim scripturientes commendo: sed non contemnendos, immò admodum vtiles esse affirmo labores eorum qui in medio consistere malunt, quàm ea scribere, quæ non facilè ab omnibus capiantur. Magnis & sublimibus ingeniis sua laus maneat: auream mediocritatem nemo sapiens vnquam sibi negligendam putet. Tandem, quum varia sint Spiritus sancti beneficia, quidquid nobis ad ædificationem offertur, gratis excipiamus animis. Toto autem pectore oro Patrem Domini nostri Iesu Christi vt inchoatum opus in vobis Sancti Spiritus efficacia promoueat, studiáque vestra nouis benedictionibus secundet, ad Ecclesiarum ædificationem, Amen. Ex musæolo nostro, pridie Nonas Martij, anno M. D. LXXXVI.

Vobis addictus in Domino,
S. G. S.

OPVSCVLORVM THEOLOGICORVM D. NICOLAI HEMMINGII, QVÆ HOC VOLVMINE CONTINENTVR, IN tres Classes distributio.

PRIMA CLASSIS *continet* ISAGOGICA, *id est, Tractatus qui ad Theologiæ studium & concionandi munus expedita tutißimáque via pios adolescentes deducere possunt.*

Sunt verò hi :

SECVNDA CLASSIS *exhibet* DOGMATICA, *id est, de locis Theologicis, quos communes vocant, variis temporibus edita scripta.*

Hæc verò sunt:

TERTIA CLASSIS *habet* EXEGETICA *Opuscula, seu expositiones in insignes quasdam particulas Veteris & Noui Testamenti.*

Hæc autem sunt:

LOCORVM QVORVNDAM,

QVI IN HOC OPVSCVLORVM D. HEMMINGII *volumine lectori negotium facessere possunt, breuis explicatio.*

DE PRÆDESTINATIONE.

PAG. 150. 151. 408. 550. 619. 770.

VULT D. Hemmingius Epicuream securitatem, & desperationem ex sensu peccati ortam tollere, quod narratio pag. 151. expressa satis superque testatur. Ideo quæ dicuntur de voluntate Dei, de promissione gratiæ vniuersalis, quòd Deus non sit personarum acceptor, de non constituendis in Deo contradictoriis voluntatibus, de gratia superante peccatum, de promissione filiis Adæ confirmata, eò recidunt, vt Dei electis sub onere peccati gementibus consolationem afferre velle videatur.

Nec enim tam parum oculatum D. Hemmingium quisquam existimarit, vt electionem cum reprobatione, ac cœlum terræ miscere voluerit. Eius consilium attendere candidum lectorem decet. Et omnia illa quæ de Stoicorũ fato, Parcarum tabulis, & Zenonis libris inserit, sic accipi possunt, vt coercere sit conatus eorum blasphemias qui de electione & reprobatione extra Dei verbum philosophantur, quique proteruè suis sceleribus excusationem prætexentes in Dei decretum culpam reiiciunt, quam à se amouere conantur: quod à piis omnibus prorsus est alienum. Nec, Dei beneficio, reperietur inter nos dictum, scriptum, pictum, vel sculptum aliquid, quod Deum autorem peccati constituat, aut dogma Stoicum, à Gellio, lib. 6. cap. 2. & Cicerone descriptum stabiliat: sicut editis doctissimis refutationibus Ecclesiarum nostrarum Theologi orbi Christiano iampridem testatum fecerunt. Disputationes de fato, ab Augustino olim explicatas, aliásve de prædestinatione in genere vel in specie tractationes omitto lubens, ne in immensum crescat hæc breuis explanatio.

Conditionem fidei in modo prædestinationis inclusam esse asserit D. Hemmingius, & credituros in Christum fore vitæ æternæ participes. De adultis loquitur. Deinde, ad primarium illum scopum supra designatum respicit. Tertiò, de causa instrumentali, cum efficiente, formali & finali indiuulsè in electis adultis coniuncta disserit. Nec vnquam ad occultum illud consilium de electis seruandis ascendit: sed perpetuò manet in illius consilij manifestatione. Hæc igitur est Theologorum obseruanda methodus. Quidam enim eruditissimi, gradus omnes salutis nostræ ita considerant, vt quum de Electorum salute, aut de Reproborum exitio verba faciunt, decretum Dei ab æterno, deinde media per quæ ad finem peruenitur, tum decreti executionem coniungunt. Alij verò, vt D. Hemmingius, vocationem Dei expendentes, præcipuè verò conscientiis afflictis se posse consulere hac via arbitrati, de recipiendis Euangelij promissionibus nos iubent esse solicitos. Vtraque methodus, modò intra limites præfixos maneat, suas habet vtilitates. Sed qui eas confundunt, necesse est vt ad infinitos errorum scopulos allidantur, sicut non paucis nostro hoc seculo accidit, quorum calumniæ luculentis responsionibus refutatæ sunt. Quas D. Hemmingius nequaquam reponere voluit: etenim expresse ait pag. 772. ***Non est itaq; causa prædestinationis in nobis, vt falsò opinantur Monachi, sed in Deo, quam causam Paulus εὐδοκίαν voluntatis Dei vocat: Augustinus misericordissimam Dei voluntatem.*** Quod verò hanc Dei voluntatem, reuelatam nobis voce Euangelij, in filij videlicet missione, in promissione, in mandato, & in obsignatione gratiæ esse affirmat, amplectimur, & ad solos in Christo Electos ab æterno applicamus: fides enim eorum est, Christus illis natus, mortuus, & suscitatus est à mortuis, hereditas cœlestis ante mundi constitutionem illis parata est, & spiritu adoptionis obsignantur in diem redemptionis per Christum acquisitæ.

Si quis ergo hæc Hemmingij dicta ad omnem Adami posteritatem promiscuè & indiscriminatim trahit: si in electorum tantùm gratiam ista omnia prolata fuisse negat: in absurda multa incidat necesse est. Inuitat autem D. Hemmingius omnes ad acceptationem huius gratiæ quam vniuersalem esse docet, respectu manifestationis externæ: sed manent sua consilia Deo, qui Electorum suorum miseretur, Reprobos autem indurat. At illud ampliori explicatione indiget, ne quis prætextu misericordiæ Dei amplificandæ, iustitiam eius, & infinita de Reprobis ab Electorũ beato cœtu distinguendis testimonia confundat. Vniuersaliter omnibus gentibus, nedum singulis Adæ filiis propositam antea fuisse, aut nunc proponi Euangelij gratiam quis sanæ mentis affirmare audeat? Huic errori contradicunt omnes omnium temporum historiæ. Deinde, si hoc valeat, necesse fuerit Deum prius ordine apud se considerasse corrumpendum, quàm creandum humanum genus. Item, creaturus hominem Deus, & quidem bonum, aut nihil de eo in posterum decreuit, aut de eo alterum horum duorum constituit, nempe vt homo vel bonus permaneret, vel seipsum corrumperet. Quod si decreuit, & ex decreto suo hominem creauit in bonitate permansurum, corruptio illa post sequuta, Deo vel ignorante, vel non curante, vel dissimulante, vel etiam inuito euenerit: quorum nihil tribui Deo sine blasphemia potest. Quod enim nonnulli excipiunt de permissione, nullius est momenti: statuen

dum enim est omnino non inuitum, sed volentem
Deum permittere quod permittit. Est autem hæc Dei
voluntas aut eadem atque ipsum decretum, aut certe
huic decreto prorsus consentanea: ex quo efficitur non
nisi decernente & volente, ac tandem etiam permit-
tente Deo euenisse humani generis corruptionem,
decreto creationis subordinatā. Quòd siquis malit exi
stimare, si quod hic decretum fuit, definitum tamen
id non fuisse, neque simpliciter determinatum, sed à li
bertate humanæ voluntatis, in vtramuis partem flexi-
bilis fuisse suspensum, rursum non minus hoc absurdū
erit quàm si quis diceret Deum nihil de homine cre-
ando definite decreuisse. Paria enim sunt, quum de
Deo agitur, nihil decernere, & in incertum decernere,
quod in eius de quo deliberatur mera voluntate sit ita
positum, vt quod ad decernentem attinet, possit vel e-
uenire, vel non euenire. Nam quod ad hominum deli-
berationes attinet, sæpe illi coguntur ad noua eiusmo-
di capienda consilia, vt qui non raró de iis deliberant
quæ in sua potestate non sunt. Neque verò propterea
consequitur Deum esse Adami lapsus auctorem, vel
humanæ voluntatis Adami ante lapsum libertatem in
vtramuis partem flexibilem tolli. Nam quum Deus sit
ipsamet bonitas, vitiosum opus condere non potuit,
nec certè condidit. Quod si rursus sic bonum cou-
didisset hominem, vt, ex bono malus non euaderet, ne
que misericordiam neque iudicium Deus creator in
humano genere exerere, id est finessibi ab æterno pro-
positos exequi potuisset. Bonum igitur bonus Deus
hominem condidit, sed mutabiliter bonum. Quod si
rursus hanc mutabilitatem ex bono in malum Deus
effecisset, non minus profectò habendus esset mali au-
ctor, quàm si malum ab initio creasset: ac multò etiam
magis, si illum bonum conditum sese in malum trans
mutare coegisset. Hominem ergo & intelligentem
creari oportuit (nec enim vel bene vel malè agere di-
ci possunt intelligentiæ & rationis expertia) & tum
spontanea, tum etiam libera in se, siue ad bonum co-
gnitum, siue ad malum vetitum persequendum, vo
luntate præditum creari: nempe vt mutatio ex bo
no in malum ad executionem æterni illius proposi
ti interueniens, non quidem absque Dei decreto, cu
ius exitus falli non potest, sed tamen nō aliunde quàn
ex intrinseco, spontaneo, & libero voluntatis humana
principio & motu oriretur: vt hac ratione tū misericor
diæ, tum iusto Dei iudicio aditus, hac contingente h
minis mutatione, patefieret. Itaque quod dicit Apo
stolus, Rom. 11. de Electorū per gratuitam misericor
diam seruandorum tota multitudine in vnum velut
corpus congesta, Deum videlicet conclusisse omne
illos sub peccato, vt omnium illorum misereretur, di
cere quoque de Reproborum iustè damnandorun
massa, Deum nimirum illos etiam conclusisse sub pec
cato, vt omnes illos iustè perderet: & hos & illos de
nique conclusisse sub peccato, vt in vtrisque glorifi
caretur. vide Exod. 16. 19. Prouerb. 16. 4. Isa. 43. 7. Rom
8. 28. & 9. 21. 22. 23. & 11. 1. Corinth. 27. Ephes. 1. 4. 5. 6.

Præterea, si decreuit Deus seruare eos omnes, qui
bus Euangelij gratia proponitur (vt ex verbis D.
Hemmingii ab eius scopo separatis quidam colligunt
certè quum neminem nisi in Christo per fidem ser
uet, necessariò quoque dicendum est Deum credend
facultatem vel naturaliter in omnibus hominibus in
sitam inuenire, vel iis omnibus tribuere quos Euan-
gelii prædicatione dignatur. Prius autem illud merè
Pelagianum est: istud autem, si verum esset, verbum
Dei nulli ad iudicium prædicaretur, quoniam fides
esset omnibus sine exceptione, quibus Euangelium
annuntiatur, commune Dei donum, quod plurimis in
Euangelio parabolis, & Iudæorum reiectione, & quo-
tidiana omnium seculorum experientia refutatur.

Obiectiones, ex mandato vniuersali petitas diluere
non est necesse. quū enim quosdam reprobos solo ver
bo externo Deus alloquitur (multos enim hunc vocis
sonum nunquam auribus corporeis hausisse populo-
rum historiæ testantur) iusto suo iudicio magis ac ma-
gis reddit inexcusabiles, ipsis sese pro ingenita sua im-
probitate, quò magis verbo Dei proposito arguuntur,
eò pertinacius veritati obsistentibus, siue aures obtu-
rando, ne vel externam prædicationem audiant, siue
aliquatenus illustratæ suæ conscientiæ repugnando.

Testimonia Pauli & Petri, 1. Tim. 2. 4. & 2. Petri 9.
quod velit Deus omnes saluos fieri & ad cognitio-
nem veritatis peruenire, & similia, quæ ex malè perce-
pto D. Hemmingii consilio citantur, non iuuant eo-
rum errores qui electionem indefinitam & vniuersa-
lem constituunt. De Electis enim iis locis agitur, vt pio
lectori ex dictorum diligenti collatione, circunstan-
tiis omnibus examinatis, apparet. Nam si ad huma-
num genus illa accommodantur, contradictorias in
Deo voluntates statuere necesse est: quos enim vult
seruatos, damnatos aut sciens, aut volens, aut permit-
tens postea, intuebitur. Absurda ista detegere, & refel-
lere idem est. Deum autem non esse προσωπολήπτην cre-
dimus, nec tamen sequitur illud Pauli falsum esse,
Quorum vult miseretur, & quos vult indurat. Ibi est
acceptio personarum, vbi quæ æqualibus ex æquo de-
bentur, inæqualiter distribuuntur. At vbi quæ distri-
buuntur non debentur, sed ex liberalitate donantur,
ibi etiam si æqualibus distribuuntur æqualia, nulla
personarum acceptio neque iniustitia esse potest: vt si
vni debitori debitum remittas, ab altero verò exigas.
Quum igitur omnes coram Deo simus ex æquo pec-
catores, eóque illi debitores: quòd aliquibus decreue-
rit debita remittere, aliis autem non remittere, nullius
προσωποληψίας accusari potest. fremat hîc quātū poterit
humana ratio, modestiam docebit dictum illud, O
homo, tu quis es qui responsas Deo? Non quasi depre-
hensus foret Apostolus ad cuniculos respectauit: sed
indicauit altiorem esse diuinæ iustitiæ rationem, quàm
vt vel humano modo metienda sit, vel humani inge-
nii imbecillitate possit comprehendi. *Tu homo* (inquit
Augustinus, de verbis Apostoli, Sermone 20) *expectas
à me responsum, & ego sum homo. Itaque ambo audiamus
dicentem, O homo, tu quis es qui responsas Deo? Melior est
fidelis ignorantia quàm temeraria scientia. Quære merita:
non inuenies nisi pœnam. O altitudo! Petrus negat, latro cre-
dit. O altitudo! Quæris tu rationem? ego expauescam altitu-
dinem. Tu ratiocinare: ego mirabor. Tu disputa: ego credam.
Altitudinem video, ad profundum non peruenio, &c.* Ea-
dem repetens, lib. de spiritu & litera, cap. 34. subiun-
git: *cui responsio ista* (ô altitudo diuitiarum, &, Non est
iniquitas apud Deum qui quorum vult miseretur, &
quos vult, indurat) *displicet, quærat doctiores: sed caueat ne
inueniat præsumtiores.* Infinita extant in D. Augu-
stini libris superiorem sententiam de Electione &
Reprobatione paucis explicatam confirmantia testi-
monia, quæ nunc proferre codicis angustia vetat. Ex
Enchiridio ad Laurentium, quod sequitur nobis est
instar omnium. sic enim, cap. 100. *Hæc sunt magna opera
Domini, exquisita in omnes voluntates eius, & tam sapien-
ter exquisita, vt quum Angelica & humana natura peccas-
set, id est, non quod ille, sed quod voluit, ipsa fecisset, etiam
per eandem creaturæ voluntatem, qua factum est quod crea-
tor noluit, impleret ipse quod voluit, bene vtens etiam malis
tanquam summè bonus ad eorum damnationem quos iustè
prædestinauit ad pœnam: & ad eorum salutem quos benignè
prædestinauit ad gratiam. Quantum enim ad ipsos pertinet*

quod

quod Deus noluit fecerunt: quantum verò ad omnipotentiam Dei, nullo modo id efficere valuerunt. Hoc quippe ipſo quod contra Dei voluntatem fecerunt, de ipſis facta eſt Dei voluntas. Propterea nanque magna opera Domini, exquiſita in omnes voluntates eius, vt miro & ineffabili modo non fiat præter eius voluntatem, quod etiam contra eius ſit voluntatē: quia non fieret, ſi non ſineret: nec vtique nolens ſinit, ſed volens.

Superiora dicta, ſi ſuffragiis D. Lutheri confirmare vellemus, liber iuſtę magnitudinis nobis conficiendus eſſet: vnum & alterum ex libro de ſeruo arbitrio aduerſus Eraſmi Diatriben deſcripſimus. Inde pius lector, qualis fuerit tanti viri de his diſputationibus ſententia facilè percipiet. *Cur alij* (inquit pag. 485. 6.) *lege tanguntur, alij non tanguntur, vt illi ſuſcipiant, & hi contemnāt gratiam oblatam, alia quæſtio eſt, nec loco illo Ezechielis* 18. *tractatur, qui de prædicata & oblata Dei miſericordia loquitur, non de occulta illa & metuenda voluntate Dei, ordinantis ſuo conſilio quos & quales prædicatæ & oblatæ miſericordiæ capaces & pertinaces eſſe velit. Quæ voluntas non requirenda, ſed cum reuerentia adoranda eſt, vt ſecretū longè reuerendiſſimum Maieſtatis diuinæ ſibi ſoli reſeruatum, ac nobis prohibitum.* Solutis eodem libro communibus obiectionibus adu. æternum de eligendis & reprobandis hominibus iuſtū & immutabile Dei decretum, de damnatione impiorum & Dei iuſtitia diſputationi finem imponens, pag. 524. 6. infert. *Si autem id mouet quod difficile ſit clementiam & æquitatem Dei tueri, vt qui damnet immeritos, hoc eſt, impios eiuſmodi qui in impietate nati non poſſunt vlla ratione ſibi conſulere quin impij ſint, maneant ac damnentur, cogant ûrque neceſſitate naturæ peccare (ſicut Paulus dicit, Eramus omnes filij iræ, quemadmodum & cæteri) quum tales creentur ab ipſomet Deo, ex ſemine vitiato per vnius Adæ peccatum: Reſpondeo, hîc honorandus & reuerendus eſt Deus clementiſſimus in iis quos ſeruat indigniſſimos, donandumque eſt nonnihil eius ſapientiæ, vt iuſtus eſſe credatur, vbi iniquus nobis eſſe videtur. Si enim talis eſſet eius iuſtitia, quæ humano captu poſſet iudicari eſſe iuſta, planè non eſſet diuina, & nihilo differret ab humana iuſtitia. At quum ſit Deus verus & vnus, deinde totus incomprehenſibilis, & inacceſſibilis humana ratione, par eſt, immo neceſſarium eſt, vt & iuſtitia ſua ſit incomprehenſibilis, ſicut Paulus etiam exclamat, dicens, O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quam incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius! Rom.* 11. *Incomprehenſibilia verò non eſſent, ſi per omnia capere valeremus, quare ſint iuſta.* Hactenus D. Lutherus. Cæterum vt D. Hemmingij de prædeſtinatione (ſeu electione) & reprobatione definitionem paucis explicemus, aliam Theologicam definitionem proponamus: vt ex harum collatione veritas magis eluceſcat. Prædeſtinatio igitur (quum ad humanum genus æternum Dei decretum applicamus) eſt arcanum illud Dei omnipotentis & immenſæ ſapientiæ decretum quo immutabiliter & ab æterno conſtituit in aliis quidem ſumma miſericordia ſeruandis, in aliis verò iuſtiſſima ſua ſeueritate damnandis, ſeſe qualis reuera eſt, ab effectis, ſumme videlicet miſericordem & iuſtum demonſtrare. Definitio hæc habet omnes ſuas cauſas, quarum examen pio lectori relinquimus. Probationes omnium membrorum ex Rom. 9. Epheſ. 1. & aliis locis ſcripturæ facilè eruuntur. Reprobationis tractationem nunc attingere haud eſt neceſſe, quum ex doctrina oppoſitorum quid de ea ſentiendum ſit ex ſuprà diſputatis liquidò conſtet.

De libro vitæ quod ſcribit D. Hemmingius pag. 411. explicatione indiget, ſi enim ex libro electionis æternæ deleri exiſtimat qui fidem & confeſſionem abiiciunt, duplex committitur paralogiſmus. De ſalute electorum ſuorum manet immutabile Dei decretum, eiúſque dona ſunt ἀμεταμέλητα. Deinde, fieri non poteſt vt electi totā excutiant fidem & confeſſionem. Igitur, qui ſemel in libro æternæ vitæ à Deo ſcripti ſunt, inde ampliùs non poſſunt expungi. Omne quod dat mihi Pater, inquit Chriſtus, Ioan. 6. ad me veniet, & eum qui venit ad me non eiiciam foras: ſed ſuſcitabo illum in nouiſſimo die. Liber vitæ nihil aliud eſt quàm ipſiſſimum æternum Dei decretum de glorificandis electis in Chriſto. Peccata Electorum Dei præuiſa non potuerunt impedimēto eſſe Deo quin eos ad vitam æternam elegerit, & ita in libro vitæ conſcripſerit. Quid ita? quia ex gratia voluit conſcribere & conſcripſit. Eandem igitur ob cauſau adduci non poteſt Deus peccatis Electorum admiſsis, vt eos è libro vitæ expungat. Dicto Chriſti alia addamus teſtimonia ex Ioann. 10. & Roman. 8. Item illud Auguſtini explicans verba Dauidis, deleantur de libro viuentium: fratres (inquit) *non ſic accipere debemus, quòd quenquam Deus ſcribat in libro vitæ & deleat illum. Si homo dixit, Quod ſcripſi,* ſcripſi (hoc eſt, quod ſcripſerat, noluit *delere aut mutare*) *Deus quenquam ſcribit & delet? Præſcius eſt, prædeſtinauit omnes ante conſtitutionem mundi regnaturos cum filio ſuo in vita æterna. Hos, quos conſcripſit, ipſos continet liber vitæ. Denique in Apocalypſi quid ait dei ſpiritus quum de preſſuris ab Antichriſto futuris loqueretur eadem ſcriptura? Conſentient illi inquit, omnes, qui non ſunt ſcripti in libro vitæ. Proinde ſine dubitatione non erunt conſenſuri qui ſcripti ſunt.* Hæc Auguſtinus. Quoniam verò reprobi ad tempus inter electos ita verſantur, vt ſcripti in libro vitæ cenſeri poſsint, quando fidem & confeſsionem fucatam & impuram detegunt, è libro deleri, hoc eſt, non ſcripti eſſe cognoſcuntur. Cum iuſtis in hoc libro etiam ſcribi dicũtur, qui ex lupis fiunt oues, & in ouile Chriſti iuxta Dei decretum immutabile, ſalutem quam priùs neglexerant, amplectuntur. Id autem, noſtro reſpectu dictum commodam interpretationem recipere poteſt: ſed quando Deum reſpicimus manet illud firmum, Quicunq. in libro vitæ apud Deũ inſcripti ſunt, eos inde ampliùs deleri non poſſe: ac proinde in æterna vita cum Chriſto (qui media ordinauit quibus eos ad finem ordinatum perducit, vocationem videlicet efficacem, reſipiſcentiam, fidem, nouam obedientiam, &c) ſine vlla dubitatione futuros.

Sequitur locus de perſeuerantia ſanctorum: nam pa. 397. videtur D. Hemmingius iis aſſentiri qui Dei Electos excutere ſpiritum ſanctum, quando labuntur contra conſcientiam, fidem abiicere, reos fieri iræ diuinæ, & niſi agant pœnitentiam, ruere in pœnas æternas aſſerunt. Iſta poſſunt commodè accipi. Fidem omnem non abiiciunt verè ad Deum conuerſi quum labuntur contra conſcientiam, nec prorſus excutiunt Spiritum Sanctum: nã pœnitentia denuo excitantur, & miſericordiam implorant. Electos autem ex hac vita ſine pœnitentia & fide nunquam diſcedere, certum eſt. Et quod additur, niſi agant pœnitentiam, ſcrupulum iſtũ tollit quod ſubiicitur: fieri non poſſe vt qui Chriſto donati ſunt à Patre pereant, vt exempla Dauidis, Manaſſis, Petri, Latronis in cruce, & aliorum ſatis ſuperque probant. Vide Pſal. 23. 6. Ioan. 6. 37. & 10. 28. 39. Ro. 5. 2. Eph. 1. 4. & 2. 10. Addo D. Philippi in 1. ad Corinth. 10. conſenſum cuius ſumma eſt, *Electos* (non furentes ſecuritate, ſed habentes exercitia pœnitentiæ & inuocationis, id eſt, per Dei ſpiritum excitati reprehenſionibus verbi Dei locum in cordib. prębentes, vt Dauid & Petrus etiam poſt grauiſſimũ lapſum cõtra cõſcientiam) *protegit Deus, hos ſuſtentat velut ſubiecta manu, vt nutantes aut labentes non ruant in exitium & in*

horum tentationibus regit euentus, & dat exitus placidos, sicut dicitur, Dat cum tentatione exitum, &c.

Peccatum in Spiritum sanctum irremissibile dicitur pag. 555. & recte quidem. quod verò additur remitti hoc peccatum omni agenti pœnitentiam & petenti veniam propter Christum, non satis aptè profertur. Nã ista sunt ex diametro opposita. Nunquam enim seriò resipiscit aut petit veniam qui peccatum illud committit. Hebr. 6. & 10. Et 1. Ioann. 5. Ista autem, *dicitur hoc peccatum irremissibile, quod qui illud perpetrant, maxima ex parte perseuerent in malo suo proposito, & nunquam confugiant ad Dei gratiam*, sic legenda esse Scriptura docet, Hoc peccatum dicitur irremissibile, quoniam qui illud perpetrant, perseuerant omnes in impietate sua, &c. nã teste Apostolo Hebr. 6. fieri non potest vt denuo renouentur per resipiscentiam, vt qui rursus crucifigãt sibimetipsis filium Dei & ad ignominiam exponant.

Iudæorum reiectionem ad contumaciam populi offendentis in lapidem ædificij, id est in Christum, D. Hemmingio, pag. 642. referendam esse alij Theologi tradunt: non tamen excludunt arcanum, iustum & immutabile Dei consilium. Ista enim inter se cohærent, Creatio in recto statu, Corruptio spontanea merè voluntaria totius humani generis in Adamo, Derelictio iusta in corruptione, Induratio, Indurationis effecta, Mors æterna, Gloria Dei summè iusti. Iudæorum populus reiectus est, & defracti sunt rami vt gentes insererentur: sed qui ex Iudæis ordinati sunt ad vitam æternam, suo tempore vocati sunt, vocantur & vocabuntur. Ex opposito Gentes Christo per Euangelium adductæ sunt quem fide apprehenderent. Elegit enim nos Deus non tantùm ad vitam æternam, verùm etiã ad vocationem, iustificationem & sanctificationem. Quod additur, pag. 1112. *Electionem & salutem Iudæorum conditionatam fuisse, vt quæ non penderet ex prærogatiua carnis, sed ex conditione fidei*, verum est: modò fidem à Dei consilio pendere fateamur: ita vt iudicium sit penes figulum non penes lutum, vt ait Augustinus. Nec minus fides donum Dei est, quàm vita æterna.

De Cœna Domini variis locis, pag. videlicet 254. 255. 453. 661. & 806. agitur. Sacramentarios præsentiã Christi negantes cum D. Hemmingio improbamus. Pontificiorum transsubstantiatio & missaticum sacrificium, nouum item dogma de omnipræsentia carnis Christi ab eodem solidis argumentis refutantur, modestéque admonentur Theologi dissentientes vt de reuocandis erroribus cogitent. Quid autem de tota hac re sentiendum sit, ipse alibi bene & apertè docet. *Adest* (inquit pag. 808.) *Corpus Domini in Cœna, non ratione loci: (nam si locum spectes corpus Christi in cœlo est circumscriptum) sed ratione fidei hominis legitime vtentis sacra Christi Cœna. Hæc enim fides coniungens nos cum filio Dei, facit vt multò arctius carni & sanguini Christi, mediante λόγῳ, iungamur, quàm iungimur pani quẽ comedimus, & vino quod bibimus. Ea enim est vis fidei, vt iũgat remotissima, idq; arctissimè. Vbi autem fides non adest, nulla fit coniunctio, nisi sacramentalis tantum, quæ cedit vtenti in iudicium. Nec cum his pugnat quod Paulus affirmat reos fieri corporis & sanguinis Domini qui indignè manducant hunc panem, & bibunt hũc calicem. Nam eadem est ratio de indignè audientibus verbum, & indignè sumentibus baptismum. Qui enim audit verbum Dei indignè, reus fit verbi* Dei. *siquidem qui non crediderit condemnabitur. De Baptismo hæc sunt Augustini verba*: sicut qui manducat corpus & bibit sanguinem Domini indignè, iudicium sibi manducat & bibit: sic qui accipit indignè baptisma, iudicium accipit non salutem. *Cum Augustinus hic nominat corpus & sãguinem Domini, loquitur sacramentaliter, tribuẽs signo nomen rei.* Piam verò D. Hemmingij admonitionem omittere nefas duxi, quam vtinam seriò meditentur omnes Christiani, præcipue verò, qui aliis doctrina & vitæ exemplo præire debent. *Maneamus* (inquit) *in Christo, vt in nobis maneat, abstineamus ab inutilibus disputationibus quibus hominum animi auocantur à vero Cœnæ vsu.* Quod autem aliquoties addit corpus Christi ministrorum manibus porrigi in Cœna, ipse satis explicat: quum respectu indignorum ait id fieri sacramentaliter tantùm, piorum verò respectu, vera fide, quæ remotissima quæque coniungit.

De Ecclesia, gradibus Ecclesiasticis, ordine, ministeriorum, confessione & absolutione priuata, de adiaphoris & variis ceremoniis, conuersatione piorum sub papatu, & causis diuortiorum, pag. 155. 156. 213. 250. 459. 468. 778. 799. 869. 875. 1000. 1137. 1161. 1162. tractat D. Hemmingius, & ea profert quæ aliquam lucem requirunt. Verùm quum in theologicis disputationibus ferendi sint fratres qui fundamentum retinent, nec, quãdo de Ecclesię membris iudicandum est, ex fœno & stipula petẽdũ sit iudicium, sed ex fundamento: quicunque in eo manet, viuus lapis est, ab ipso Christo assumptus in templi viuentis firmum ædificium. Adiaphora multa tum in regimine Ecclesiastico, tum in varia quorundam locorum interpretatione, dummodo totus Christus piis relinquatur, non tanti momenti sunt vt propter ea, in Ecclesiis schismata moueri debeant. Retineatur doctrinæ sinceritas, conseruetur purus Dei cultus. Alia seruiant partim tranquillitati, partim infirmitati hominum, pro temporum & locorum circunstantiis. Reliqua prudentiæ pastorum relinquamus, quorum munus esto diligenter attendere nequid detrimenti Christi Ecclesiæ capiant. Quemadmodum verò cum Theologis aliarum Ecclesiarum (qui in ceremoniis aut controuersorum scripturæ locorum interpretatione aliter sentiunt) agit D. Hemmingius vt modestum & pium Christi seruum decet, ita de nobis si fortè ad manus eius breues hæ explicationes perueniunt, cupimus eum cogitare: nos, videlicet, erga Danicas scholas & Ecclesias, harúmque fidos pastores & professores, sincero animi affectu in Domino Iesu manere coniunctos, ídque cum aliis Dei electis vnicè cupere, vt dissidiis omnibus sublatis, idem in Christo sentiamus & loquamur.

N. H.

DE METHODIS LIBRI DVO, QVORVM PRIOR QVIDEM OMNIVM METHODORVM VNIVERSALIVM ET PARTICVLARIVM, QVARVM VSVS EST IN PHILOSOPHIA, BREVEM ac dilucidam declarationem: Posterior verò Ecclesiasten, siue methodum theologicam interpretandi, concionandique continet.

SERENISSIMO AC ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO, D. CHRISTIANO (HVIVS *nominis tertio) Daniæ, Noruegiæ, Sclauorum & Gottorum Regi, Duci Slesuigæ, Holsatiæ, Stormariæ & Ditmersiæ, Comiti Oldenburgensi & Delmenhorst: Domino suo clementissimo.*

MAXIMVS olim regibus cum à veris Philosophis, tum à Poetis summus honos est habitus. Perspexerunt enim sapientissimi homines heroicas regiasque virtutes minime vulgares esse, sed diuinitus paucis admodum ordinis politici & œconomici conseruandi gratia collatas. Nam fieri non posse animaduerterunt, vt hic mundus diu incolumis stare possit, nisi sint, qui sapientia excellentes, probitate conspicui, autoritate graues, & rebus gerendis idonei, reliquam multitudinem legibus & disciplina coherceant, ac in officio retineant.

Hoc Plato grauissimus Philosophus in multis locis testatur: Quemadmodum, inquit, boues non à bobus, nec capræ à capris reguntur, sed à præstantiori genere nimirum ab homine: Sic genus humanum infirmius est, quam vt seipsum regere possit. Quare Deus præfecit Rebuspub. heroas, qui cum habeant ipsi prosperos successus, nobis quoque imperia eorum grata & facilia sunt. Hi ita curant nos, vt pacem, pudorem, libertatem, iusticiam conseruent. Et alio loco Regem gubernatori nauium confert. Nam vt nauis in turbulento mari iactata nequaquam in portum incolumis peruenire potest sine gubernatoris arte & industria, qui & nauis & nautarum salutẽ vnice spectat: ita Respublica euertitur prorsus, vbi peritus & amans salutis ciuium magistratus non fert laboranti opem, Iuxta Theognidis sententiam:

Φορτηγοὶ δ' ἄρχουσι, κακοὶ δ' ἀγαθῶν καθύπερθεν
Δειμαίνω μή πως ναῦν κατὰ κῦμα πίῃ.

Hinc esse existimo, quod rectores Rerumpub. gubernatores, vocabulo à nauibus translato, dicantur. Nec aliud diuinus Homerus sensisse putandus est, qui reges sæpe διοτρεφεῖς, nonnunquam κοσμήτορας λαῶν, interdum ποιμένας λαῶν, aliquando ἡγήτορας, rursus ἠπίους πατέρας nominat. His enim titulis officia regia exprimere voluit. Nam reges & principes viri non nisi diuino motu & heroico res magnas gerunt, salutares Rebuspublicis, politias præclaris legibus ornant, disciplina pascunt, iusticia, clementia ac omnis generis virtutibus præcedunt, & tanquam blandi patres suos ciues & incolas summo complectuntur amore, vt qui subditorum saluti commodisque non secus seruire solent, quam εὔστοργοι parentes suorum liberorum curam gerunt. Hinc est quod idem Homerus Iouem patrem vocauit, Quod enim patria potestas est in vna familia, id regium est imperium in integro regno. Theseus apud Euripidem rex placidus & bonus, breui quidem versiculo si numerum spectes, sed copioso admodum si quid in se breuitas illa contineat, euoluas, virtutes regias erga subditos complexus inquit:

Εὐεργέτης βροτοῖσι, καὶ μέγας φίλος. Vere εὐεργέτης qui tanquam Atlas quispiam Rempub. quasi suis humeris sustinet, vnde merito βασιλέως nomen apud Græcos obtinuit. Hæc tanta cura ni-

si ex summo erga ciues amore proficisci non potest. Nec frangitur animo vsitata subditorum ingratitudine, qui vere regio animo fuerit præditus.

Tametsi autem multi reges improbitate mundi & insidiis Sathanæ decepti sunt, ac in tyrannos degenerarunt: tamen nequaquam audiendi sunt, qui ob vel plurimorum errata parum verecunde de regio munere disserere audent. Fatendum quidem est nihil tyrannide tristius, nihil immanius, nihil nocentius. Nec negandum, proh dolor, teterrima quædam fuisse monstra, quæ regium honorem ac dignitatem vsurparunt, in quorum numero fuerunt Phalaris, Dionysius, Echetus, Tarquinius, Atrëus, & huius generis complures δηλήμονες βροτῶν, qui omnem humanitatem exuisse videntur. Quid enim inhumanius potuit esse, quam quod Atrëus fratri Tyesti proprios liberos comedendos apposuerit? Quid indignius homine, quam quod idem omnem humanitatem, fidem, sanctitatem à regibus viris alienam voluerit? Sed colloquium ipsius cum seruo ex Seneca asscribam, quo magis ipsius immanitas conspiciatur. *Atreus*. Maximum hoc regni bonum est, quod facta domini cogitur populus sui quàm ferre, tam laudare. *Seruus*. Quos cogit metus laudare, eosdem reddit inimicos metus, At qui fauoris gloriam vere petit, animo magis quam voce laudari volet. *Atreus*. Laus vera & humili sæpe contingit viro, nonnisi potenti falsa, quod volunt, velint. *Seruus*. Rex velit honesta, nemo non eadem volet. *Atreus*. Vbicunque tantum honesta dominanti licent, precario regnatur. *Seruus*. Vbi non est pudor, cura iuris, sanctitas, pietas, fides, instabile regnum est. *Atreus*. Sanctitas, pietas, fides, priuata bona sunt, quâ iuuat reges eant.

Ecce quam graphicè hic sub persona Atrëi imaginem tyranni expressit Seneca: & contra quam rege dignas virtutes, sua oratione seruus domino commendauit. Non enim regium est facere quod libido suadet, sed quod ratio iusticiaque monet. Quare laudãdum est Xenophõtis dictum: μέτρον δ' αὐτῷ οὐχ ἡ ψυχή, ἀλλὰ ὁ νόμος ἐστί. Ex his non difficile est iudicare, vehementer hallucinari eos, qui propter multorum iniustam tyrannidem, in ipsum regium statum, qui Deum autorem habet, conuicia iaciunt. Sed tale ingenium est malignæ naturæ, vt ne ordinationi quidem Dei parcat. At viri boni ordinísque diuini amantes facile intelligunt Philosophorum & Poëtarum encomia de bonis regibus non esse fumos, sed veritatis testimonia. Quis quæso mortalium satis agnoscere potest bonitatem Dei erga eas Respub. quibus placidi amãtésque suorum reges contingunt, quibus cum chara patria chari sunt & incolæ? Sed Philosophorum & Poëtarum schola sic quidem de regibus sentit: Nunc autem quas virtutes verbum Dei requirit in regibus videamus. *Prima* itaque sit regia virtus, cuius secundus Psalmus meminit cum inquit: Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram, seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Osculamini Filium, ne quãdo irascatur, & pereatis in via. Beati omnes qui confidũt in eo. Hîc Spiritus Sanctus vult reges Filio Dei procumbere ad genua, eum osculari, eique cum debito seruitio veroque cultu homagium præstare. Et quemadmodum pœnas minatur iis, qui debitum cultum Dei Filio exhibere recusant: ita beatitudinem obsequentibus promittit. Huic *secunda* regia virtus adiiciatur, quam Psalmus 122. regibus commendat. Lætor, inquit sanctissimus rex, cum mihi dicitur, in domum Domini eamus. Hoc regium & dictum & exemplum vult, vt reges non solum vera pietate aliis antecellant, verumetiam vt summum sit illorum gaudium habere Ecclesias bene constitutas ac consentientes in vera religione. Sit *tertia* virtus regũ, quã idẽ Psalmus his verbis effert: Propter fratres meos & proximos meos loquar tibi pacem, propter domum Domini Dei nostri quęram bona tibi. Hic significat Dauid vere regium esse, consiliis & facultatibus Ecclesiam iuuare, ac ministeriũ verbi promouere. Huc spectat Esaiæ dictum cap. 49. Et erunt reges nutricij tui, & reginæ eorum nutrices tuæ. Hac sententia Esaias non vulgarem fidei professionem requirit à regibus, verũetiam, quoniam potentia rerumque copia ipsis quam aliis tributa est maior, vult vt reges Ecclesiam Christi (quam Sathan cum suis belli ducibus, Turca & Papa, flumine sanguinis delere conatur) tueantur. Vult vt facultatibus suis Ecclesiarum ministros alant: vult vt scholas erigant, bona ingenia foueant, sine quibus verbi ministerium collabi necesse est. Vtinam reges & principes perpenderent, quàm augustus hic sit titulus, quo Spiritus sanctus ipsos ornat, dũ eos nutricios Ecclesiæ appellat. Quænam quæso gloria maior esse poterit? quod augustius nomen, quàm à Spiritu sancto Ecclesiæ nutricium dici? Quid gloriosius regibus mundi, quã quod rex cœlorum Deus illis sponsam Filij sui vnigeniti domini nostri Iesu Christi nutriendam ac fouendã cõmiserit? Hãc *quarta* comitetur virtus, quã Ezechias & Iosias sanctissimi reges suo facto regibus cõmendant, quorum Ezechias æneũ serpentẽ fregit propter cultum idololatricũ, ipsi à populo exhibitum. Tametsi autem serpens ille à Mose duce populi Dei ex mandato Domini in deserto erectus fuit (præclarum profecto antiquitatis monumentum: memorandum μνημόσυνον beneficiorum Dei, qui huius aspectu à dipsadibus percussos sanauit: Insignis sane typus Christi, qui in lignum exaltatus languores hominum sanaret ac peccata expiaret) tamẽ sanctissimus rex chariorem habuit populi Dei salutem, quã antiquum illud, omnique seculo admi-

admiratione dignum monumentum. Iosias spurciciem idolorum, quibus templum Domini fœde conspurcatum erat, penitus abrasit, emundauit, sustulit. Hinc igitur colligendum, quod, piorum regum haud minima virtus sit pro viribus amoliri, quidquid veræ religioni obstaculo esse videtur. Huic vicina est *quinta* regiis viris digna virtus, quæ in sanctissimi Iosiæ regis exemplo conspicitur. Nam hic non solum idola prophanantia templum Dei sustulit, verumetiam librum doctrinæ cœlestis diligenter inquisiuit, inuentum populo Dei studiose cognoscendum commendauit. Hoc factum pios reges imitari decet, ac curare, vt verbum Dei in suis ditionibus quam liberrime ac purissime prædicetur. Adiiciamus & *sextam* virtutem rege dignissimam Christiano, quam iudiciariam vocare licet. Hæc quatuor constat partibus, sapientia, timore Dei, veritate, odio auariciæ. Sapientia facit ne in iudicando aberret ignorantia recti. Timor Dei personarum respectum excludit. Veritas legis regulam cum æquitate temperatam sequitur, Odium auariciæ, lutum oculis mentis abradit, vt & quod verum est sine impedimento videas, & quod vere vides citra maliciam iudices. Hæc virtus pio iudici Exod. 18. commendatur.

Hactenus recensui veras virtutes, quas verbum Domini in regibus requirit, à quibus Philosophicæ illæ abesse nequaquam possunt. Imo potius in Christianis principibus veræ virtutes fiunt, quæ in Ethnicis virtutum fallaces tantum vmbræ extiterunt. Nulla enim virtus quantumuis speciosa, suum nomen sine timore Dei tueri potest. His itaque virtutibus munitus rex, sentiet vere suum regnum stabile fore, Deo, qui salutem dat regibus, excubias agente. Nulla enim vis maior, vt vere inquit Seneca, pietate vera est. Nec desunt nobis, *Serenissime Rex*, talium virtutum in Christianis principibus exempla, Sed quia domestica nobis vt gratiora, ita & vtiliora sunt, illis contentus ero. Pater tuus, Serenissime Rex, postquam è manu Dei accepisset hęc regna Daniam & Noruegiam administranda, non solū ipse pietate vera emicuit supra omnes suos, verumetiam semina quædam eius, quantum tempori; ratio permisit, ita iecit, vt se facile & hostem Papisticæ superstitionis acerrimum, & Euangelij Christi fautorem maximum declarauerit. Suscepit patrocinium piorum ministrorum, iniustam vim ab eis depulit, Breuiter omnia egit, vt se verum & Christianum regem declararet. Hic vere Fridericus nomine & re pacis amantissimus, cum in veri Dei inuocatione animam Christo, à quo regna acceperat tradidisset, paucis interiectis annis diuina clemētia sic mirabiliter ordinante, & Rex inclytorum regnorum Daniæ & Noruegiæ, & Pater Patriæ factus es. Accepto autem regio diademate, omnium prima cura fuit cultum idolorum extirpare, in qua re & pietas summa & vere regia fortitudo se declarauit. Et quoniam Ecclesiæ statum nequaquam diuturnum fore, T.R.M. animaduertit, Scholam Haffniensem collapsam erexisti, legibus muniuisti, stipēdiis ditasti, doctissimis viris ornasti. Et quod tum incœpisti, iam 20. fere annis impleri curasti, ac hodie omnes tuos conatus eo destinas, vt Christum, cui homagium præstitisti, honores & ipse & alij tecum. Hoc tuū gaudium est, videre consentientes in vera pietate subditos. Cōsiliis & facultatibus te Ecclesiæ Christi nutricium declaras. Pro viribus omnia quæ veræ religioni aduersari animaduertis, amoliri conaris. Cultum Dei verum abolita superstitione, quotidie magis magisque instauras. Maior enim res est, quam vt paucis annis ad fixum diuturnumque statum deduci possit. In iudiciis quoque sapientiam Principe dignam, coniunctam cum timore Dei & veritate, ostendis. Breuiter verus rex, paterque patriæ es, cui nihil antiquius pietatē vera, nihil pace iucundius, nihil subditorum salute charius. Vt enim ἐυσοργος pater sua pignora chara: ita ditionum tuarum incolas foues, curas, defendis, ac omni beneficiorum genere cumulas, vnde fit ὄφρα σὲ μᾶλλον τίωσι ἀρχόμενον ἢ μὲν νέοι ἠδὲ γέροντες. Hunc R.T.M. animum ornatissimum omni genere virtutum declarat & aula tua, in qua multi non solum stemmate maiorum, verumetiam sapientia & virtute nobiles & illustres viri sunt. Inter hos suo quodam iure D. Iohannes Frysius genere, sapientia & virtute clarissimus, primum locum occupat. Hic vt est amantissimus patriæ ac Regiæ tuæ Maiestatis: ita laboribus & vigiliis nequaquā parcit, haud immemor sententiæ Homericæ: οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα. Hic merito cum Praxithea dicere posset:

> ὦ πατρὶς εἴθε πάντες οἱ ναίουσί σε
> Οὕτω φιλοῖεν ὡς ἐγὼ· καί γε ῥᾳδίως,
> οἰκοῖμεν ἄν σε κ᾽ οὐδὲν ἂν πάσχοις κακόν.

Præterea sunt & alij non pauci docti & sapientes viri in R.T.M. aula, quorum singuli sub te tanto duce suam stationem, vt in acie fortissimi milites, strenue tuentur. Sed quid multis? Hic dies nos docet quā verus sit ille vulgo tritus versiculus: Regis ad exemplum totus componitur orbis. Nā T.R.M. exemplo docti & indocti, nobiles & ignobiles, ciues & rustici, quibus virtus ac pietas cordi est, ad maiorem pietatis & honesti amorem extimulantur. Hic virtutum tuarum iucundissimus chorus, Serenissime Rex, mihi animum fecit, vt hoc meum qualecunque scriptum T.R.M. dedicare sim ausus. Spero enim fore, vt pro solita tua regia clemē-

tia, qua omnes complecteris, etiam hunc qualemcunque laborem, propter vtilitatem iuuentutis nostræ scholasticæ susceptum, benigna manu sereno que vultu acceptes. Non ignorat T.R.M. Dominum laudasse mulierem illam pauperem, quæ exiguum æs quod habuit in gazophylacium misit, Non enim tam rei precium quæ offertur, quam animum offerentis respicit Dominus, apud quem affectus rebus precium imponere solet. χαρίτων γὰρ θυμὸς ἄριστος. Hunc summum cœlorũ Regẽ te imitari cupio, si de hoc meo scripto & dono quod offero, iudicare velis, quod te facturum minime diffido. Fateor quidem ipse libenter, quod impolitius sit quam vt T.R.M. dedicari sit dignum: Attamen quia minime ignorare possum, quomodo R.T.M. affecta sit erga huius T. Regię Academiæ professores, quos omnes quidem amas, singulos vero singulari beneuolentia prosequeris. Idque non solum quia natura φιλάνθρωπος es, verumetiam quia huius nostræ Academiæ fere collapsæ reparator es. Hac T.R.M. philanthropia ac clemẽtia fretus, offero quod habui, vt aliquo saltem modo me gratum T.R.M. exhibeam. Ac rogo vt quod ex syncero affectu proficiscitur, sereno vultu accipias. Postremo precor cum omnibus piis Deum, Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt opus quod operatus est per te in his regnis, ad gloriosum finẽ perducat, vt te suo Sancto spiritu impleat, ac in via pietatis veræ dirigat, vt Maiestatem tuam quam diutissime in nominis sui gloriam, ac Ecclesiæ Christi ædificationem, incolumem animo & corpore, ac florentem, vna cum Serenissima Regina nostra, electo horum Regnorum Rege Friderico, Duce Magno, dominis meis clementissimis, totaque familia ac regnis, conseruet, Amen.

Serenissimæ R.T.M. deditissimus

Nicolaus Hemming.
Regiæ Acad. Haff.
Professor.

PRÆFATIO IN LIBRVM PRIMVM.

CVM in hac tota rerum vniuersitate nihil sit ordine pulchrius, nihil vtilius, nihilque magis necessarium, magna laude existimandi sunt digni, qui præcepta ordinis in docendo & discendo obseruanda tradiderunt. Nam citra ordinem, vt neminem docere perspicue, ita neminem fœliciter discere, manifestum est. Hæc duo cum procul dubio omnium humanorum operum præstantissima sint, magno cum studio ea sectari decet humanitatis ac honesti studiosos. Quid enim quæso homo iste à bruto differt, qui discendi promtitudinem, ac docendi viam non studiose quærit, sectatur, amat? Præsertim cum ideo conditum sit genus humanum, vt verum inquirat, pie ac honeste viuat: quorum neutrũ sine doctrina & disciplina fieri potest. Qualis enim obsecro erit doctrina nisi accesserit ordo? profecto nõ dissimilis erit corpori mentis vacuo. Vt enim corpus inutile pondus est nisi mente regatur, Sic doctrinæ nulla vis esse poterit citra ordinis beneficium, Et quemadmodum lumen iu obscurum locum illatum tenebras pellit, ita ordinis recta obseruatio, difficultatem, quæ alioqui in rebus existeret, tollit. Quapropter cum tantum sit ordinis decus, tanta vtilitas, tanta in omnibus rebus necessitas, operæ precium me facturum iudicaui, si ea quæ passim apud optimos autores de ordine seu Methodo legi, in breuem libellum concluderem, ac studiosæ iuuentuti proponerem. Nam Methodica docendi ac discendi ratio hoc citra controuersiam præstat, vt artes & quam celerrime percipiantur, & firmissime retineantur. Ordo enim Methodi initia, progressus & metas monstrat, cui numerus accedit, qui partes numerat, & membra distinguit.

Cæterum cum de Methodo sim scripturus, video me id commodissime facturum esse, si certam quandam Methodi rationem fuero sequutus, & cum perpendo rem accuratius, inuenio huic nostro proposito aptissimam fore eam Methodum, quã Græci Methodorum præcipui architecti διαίρεσιν appellant. Quare rem auxiliante Deo (cui ordo in omnibus rebus mirabiliter placet) aggrediar. Sed prius admonitos volo honestos studiosos, vt non statim ea quæ sumus dicturi improbent, aut contemnant, sed prius legant, lecta examinent, postquam autem syncero iudicio omnia examinauerint, spero facile deprehensuros, me studio iuuandi discentes hæc collegisse, ac longe vtilissima fore ijs, qui præclarorum virorum scripta lecturi sunt. Sed ne prolixiora instituantur προλεγόμενα, rem Methodo ea quam promisi aggrediar.

QVID

1586.

QVID EST METHODVS?

Methodi. Definitio

METHODVS, est via docendi certa cum ratione, hoc est, *Methodus* est ratio docendi, cuius admonitu, & ductu, singula in rerum explicatione aptis & accõmodatis locis collocantur. Nec aliud vult Græca definitio, Μέθοδός ἐστιν ἕξις ὁδοποιητικὴ μετὰ λόγου. Vt autem rem vniuersam quasi per transennam studiosis contemplandam proponam, breuiter ipsa Methodorum genera, quorum vsus est in Philosophia & de quibus deinceps sum dicturus, subiiciam.

Diuisio.

Methodus itaque in vniuersum duplex est: *Vniuersalis & Particularis*,

VNIVERSALIS est integrarum artium tradẽdarum via, à Galeno διδασκαλία à suo proprio fine dicta. Hanc vniuersalem Methodum Græci diuidunt in σύνθεσιν, ἀνάλυσιν, & διαίρεσιν, quibus Eustrathius ἀπόδειξιν adiecit, de qua quid sentiendum sit, suo loco dicam.

PARTICVLARIS Methodus est ministra vniuersalis Methodi, seu organon, seu via monstrans certam rationem tractandi & explicandi partes, seu membra vniuersalis Methodi. Hanc *Dialecticam* vocant Methodum, quam in *Simplicem* (cui particulares tres subiiciuntur, σύνθεσις, ἀνάλυσις, διαίρεσις. Nam propter affinitatem easdem cum vniuersalibus sortiuntur appellationes) & *Compositam* diuidunt. His quoque generibus subiicitur oratoria Methodus, quam oratores in causarum generibus, ac singulis eorum partibus sequuntur.

DE SYNTHESI
Vniuersali.

Definitio methodi Syntheticæ seu cõpositiuæ vniuersalis.

DIXI quid sit Methodus, ac Methodorum genera recitaui, nunc singulas eius formas eo quo propositæ sunt ordine explicabo, ac primum de Synthesi dicam.

Est autem *Synthesis Vniuersalis* Methodus tractãdarum artium, per quam naturæ ordinem in collocatione singularum partiũ artis alicuius sequimur. Hæc latine *Constructio seu Compositio* dici potest: quæ quoniam ad naturam proxime accedit, naturalis dicitur, & à nonnullis γένεσις appellatur. Nam vt in rerum productione, à simplicibus ad ea, quæ ex simplicibus extruuntur, fit progressus: ita iuxta huius Methodi rationem, à primis quasi elementis artis ad finem progredimur, estque arti pingendi haud multum absimilis. Vt enim pictor simulachrum aliquod picturus, primum quasdam grammas ducit, deinde membra format, tum totum corpus simulachri viuis coloribus depictum absoluit: ita Philosophus, qui in arte aliqua tradenda hanc Methodum sequi constituit, paulatim à minimis ad maiora, à simplicibus ad coniuncta, ex prioribus posteriora extruens, progreditur, donec totam, quam sibi tractandam suscepit, artem absoluerit.

Cõfirmatio ab exemplo.

à Simili.

Ab origine nominis.

Porrò vt res fiat apertior, sciendum est, vocabulum Syntheseos, à quadam Mathematica demonstrationis forma sumtum esse. Quemadmodũ enim Mathematica illa Synthesis, à quibusdam confessis principiis exordiens, paulatim alias atque alias conclusiones extruit: ita hæc vniuersalis Synthesis à principiis & elementis rerum progreditur, quæ sunt intellectu faciliora & notiora, donec ad finem peruenerit. Sed quia hæc fortassis à rudioribus non satis intelligi possunt, conabor perspicuis exemplis rem declarare.

Exempla methodi compositiuæ vniuersalis. 1. Grammatica.

Artifex scripturus Grammaticam, cuius finem, bene loqui, considerans, à literis orditur, quæ orationis prima elementa sunt: Deinde ex literis syllabas componit: ex his dictiones: ex dictionibus orationes extruit. quibus fundamentis iactis, quomodo bene ac emendate loquendum sit (hic enim est finis Grammatices) distincte explicat. atque hoc pacto naturalem Methodum sequutus absoluit artem.

2. Aristotelis Organon.

Aristoteles cum finem videret Dialectices esse inquisitionem veritatis, quæ disputando seu ratiocinando inquiritur, initium sumpsit à minimis ratiocinationis partibus, quas κατηγορίας appellauit, hoc est predicamẽta. κατηγορίαι enim profitetur doctrinã simplicium vocum, quæ sunt ipsarum ratiocinationum minimæ partes ac elementa. Deinde vltra progressus in libro περὶ ἑρμηνείας coniunxit voces, & ex iis propositiones tanquam maiora ratiocinationis membra extruxit. Tertio loco in Analyticis prioribus docuit, quomodo propositiones quæ argumentationes ingrediuntur, affectæ esse debeant. Porro cum videret sapientissimus Philosophus tria esse ratiocinationis genera. Vnum, quo probabiliter concluditur. Alterum, quo necessario aliquid probatur. Tertium, quo fraudulenter Sophistæ vtuntur, ad obruendam veritatem: de his tribus generibus copiose docuit, & primum eorum quæ posui, quia facilius percipi posse videbatur, commoditatem discentium sequutus, primo loco absoluit, idque octo Topicorum libris: de medio in posterioribus Analyticis: de postremo in libris Elenchorum. quod ideo in extremum locum reiecisse videtur, quoniam prioribus perceptis, facilius de hoc iudicari potest. Quid quæso hac Methodo Aristotelica clarius esse potest? quid facilius intellectu? An non vel pueris nostris ducibus, hanc Aristotelis Methodum intelligere possumus? Videmus enim pueros, qui simul atque fari per ætatem possunt, primum res singulas suo quasque nomine appellare, vt pater, mater, panis, potus. Deinde cum paululum ætate progressi sunt, componere res singulas, hoc est, voces rerum singularum, & eas in propositiones cogere, vt pater est bonus, mater est bona, panis est meus, potus est dulcis &c. Cum vero adhuc longius processerunt ætate, incipere argumenta nectere: da panem, quia bonus pater es. non te amo, me enim verberas &c. Porro vbi adhuc maior ætas accesserit, natura duce alios certius vera concludere, alios probabiliora animaduertere, & falso collecta diiudicare & discernere, quæ profecto omnia sunt diuinæ illius artis Dialecticæ semina, in qua tractanda Aristoteles eundem ordinem, quem natura monstrauit, sequutus est: Quemadmodum & in Physicis hunc ipsum autorem fecisse manifestum est. In his enim primum de principiis & elementis rerum naturalium, de cõmunibus eorum affectionibus, deque iis que his annexa sunt, disputationem instituit. Deinde de cor-

Breuis sũma Organi Aristotelici.

3. Dialectica naturalis.

4. Aristotelis Physica.

poribus simplicibus, Postea de mixtis, de generatione, corruptione &c. quemadmodum fere in serie prædicamenti substantiæ proposita sunt. Idem Aristoteles in libro Politicorum à minutissimis partibus orditur, ex iisque progrediendo totum quasi cõponit. Familiam enim primam hominum societatem, & primam Reipub. partem in principio posuit eiusque partes, vt virum & vxorem, patrem & liberos, dominum & seruum, Deinde vicinam domum considerat, Postremo Rempub. extruit. Hac quoque Methodo vsus est Euclides, cum à puncto ad lineam ab hac ad figuras simplices, ab his ad coniunctas alias atque alias demonstrandas progreditur. Sunt & illa scripta ad Synthesin referenda, in quibus series temporum & rerum à principio ad finem continuatur, quemadmodum Longobardus in suis locis Theologicis fecit. Hic enim primum de Deo, deinde de distinctione Personarum, & annexis proprietatibus, Postea de creatione & eius partibus, Tum de lapsu primorum parentum, de peccato sequuto parentum lapsum, & imbecillitate, Post hæc de gratia exhibita per Christum: atque ita deinceps naturali ordine membra potissima sacræ scripturæ prosequitur, donec ad locum de extremo iudicio, de gloria piorum, & pœna impiorum perueniat.

5. Eiusdẽ Politica.

6. Euclidis Elemẽta Geometrica.

7. Libri Sententiarum P. Lõbardi.

Methodus hæc Longobardi vniuersalis est optima, tametsi in membrorum explicatione sæpissime iniuria temporis, in quod incidit, hallucinatur. Hæc exempla satis ostendunt, qualisnam sit Methodus Synthetica vniuersalis. Verum hoc in vniuersum de omnibus generibus Methodorum tenendum est, quod interdum magni authores, propter certam aliquam commoditatem, ordinem Methodi susceptæ in medio cursu nonnihil varient. Atque hæc sint dicta de Synthesi Vniuersali.

Iudicium de P. Lõbardi methodo.

DE ANALYSI *Vniuersali.*

In quo à Synthesi differat.

ANALYSIS Vniuersalis, est Methodus Synthesi contraria, vt enim per Synthesin à partibus ad rei absolutionem & finem progredimur: ita contrario modo à fine seu toto, ad ea quæ ad finẽ seu totum spectant, fit progressio per Analysin: quã Eustrathius hoc pacto definit: Analysis est via procedens à compositis ad simplicia, ex quibus illa composita sunt, tanquam ex ordine dispositis principiis, siue elementis, hoc est, Analysis vniuersalis est cum in artibus vel à fine, ad ea quæ ad finem spectant: vel à toto ad partes, primum maximas: deinde minores & minimas: vel etiam ab indiuiduis infimisque speciebus, ad summa genera ordine fit progressio. Vocabulum ἀναλύσεως sumtum est à Mathematica demonstratione, quam illi ἀνάλυσιν vocant, & à Philopono his verbis definitur:

Definitio methodi analyticæ vniuersalis.

De nomine.

Analysis est ex posterioribus recursus ad principia & caussas, ex quibus quę effecta sunt constitutionẽ habent. hoc est, Analysis est ascensus à fine ad principium, cuius principium conclusio illa est, quæ fuerat finis in Synthesi. & addit Philoponus metaphoram sumtam à peregrinantibus, qui cum ad propria redeunt, ἀναλύεσθαι dicuntur. De hac Mathematica Analysi dicam in particularibus Methodis, eò enim proprie pertinet. Nunc autem vniuersalis Analysis exemplis illustranda est. Sex illi præclari libri Galeni, quibus titulum fecit περὶ ὑγιεινῶν, pulcherrimum huius Methodi exemplum continent. Postquam enim scopum seu finem istorum librorum, de bona valetudine conseruanda, in principio proposuisset, & definiuisset, in sex illis libris ea omnia, quę ad propositum finem, id est ad sanitatem tuendam pertinere videbantur, attexuit. Aristoteles in prioribus Analyticis docturus artem syllogisticam, hanc Methodum sequutus est. Resoluit enim syllogismos in principia, vnde extructi erant: quorum alia sunt materialia, vt sunt propositiones & termini: alia sunt formalia, vt figuræ & modi: alia canonica, quæ græci vocant κανόνας τεχνικὰς. Vel vt eadem clarius adhuc dicam, Aristoteles finem in his libris proposuit sibi syllogismum, quem primum in propositiones partes proximas, deinde in terminos tanquam prima elementa retexuit. Atque hæc resolutio, quia materiam tantum attingit, postea addit formalem resolutionem, quomodo nimirum omnes syllogismi ad tres figuras omnino reuocari debeant. Postremum multa præcepta collegit, quibus vitiosas ratiocinationes cognoscendas docet, & sapientissime quid obseruandum sit in quauis argumentatione monstrat: quæ omnia hac Methodo fieri manifestum est, tametsi non satis ab inexercitatis hæc obseruari possunt, præsertim cum prolixius de singularum partium affectionibus & proprietatibus disputet.

Alia definitio.

Exempla methodi analyticæ vniuersalis. 1. Galeni libri de sanitate tuenda.

2. Aristoteles in prioribus Analyticis.

Doctrina seu ars demonstrandi Aristotelis hac quoque Methodo (quod etiam titulus indicat) scripta est. Primum enim proponit sibi finem istius, artis nimirum demonstrationem, postea ordine adiũgit omnia, quæ ad eum pertinent finem: hoc est, ipsam demonstrationem primum retexit & resoluit in propositiones & principia, vbi necessario multis verbis propositionum distinctio tractanda erat: ex qua distinctione nascebatur demõstrationis quædam partitio, vnde via medium demonstrationis inquirendi sese aperuit. Et quia non tantum materia requiritur ad demonstrationem, verumetiam forma, disputatum est etiam ab acutissimo Philosopho de figuris demonstrationis, atque in artem demonstrandi, quam susceperat tradendam, absoluit.

3. Eiusdẽ libri de demonstratione.

Philippus Melanchthon præceptor meus charissimus, redacturus in artis formam doctrinam religionis, scopum & finem sibi proposuit, nimirum quod homo sit conditus vt Deum celebret: quod cũ fecisset, omnia ordine subiecit, quæ ad eum finem pertinere videbantur. Et quia prudenter animaduertit, pios dum in hoc mundo peregrinari debeant, versari primum in regno Dei spirituali, deinde in regno politico, tertio in visibili cœtu eorũ qui profitentur religionem, & in hoc triplici cœtu Deum celebrare debere, sapientissime suos locos in tres classes digessit: in quarum prima omnia illa ordine collegit, quæ ad propositum finem in spirituali Christi regno faciunt, atque hæc decem & nouem locis, quos memini ipsum appellare πνευματικὸς, absoluit. Deinde in secunda classe de politico regno docet, & hos locos appellare solet πολιτικὸς. Postremæ classis locos cum Paulo παραδόσεις nominat. Atque ita proposito fine in principio libri, collegit artificiose aptissimo ordine ea omnia quæ ad finem referẽda esse videbantur. Hancque Methodum idem autor in Epitome Philosophiæ Moralis sequutus est.

4. Loci cõmunes Theologici D. Philippi Melanchthonis.

Porro vt rem clariorem reddam, collationem superioris & huius Methodi adiungam. Si quis artem scribendorum versuum tradendam susceperit iuxta Synthesin, primum Syllabarum (vt minimarum partium) excuteret naturam & quantitatem, Deinde pedes, vt vocant, componeret, Ad extremum ex pedibus versus faceret: sed secundum Analysin ab vltimo horum inciperet, & retexeret versum in pedes, & varias pedum formas, pedes in syllabas, syllabas in breues & longas & ancipites, donec ad minima huius artis elementa perueniret.

Collatio methodi Syntheticæ & analyticæ.

DE

DE DIÆRESI *vniuerſali.*

Definitio methodi diæreticæ vniuerſalis.

DIAERESIS Vniuerſalis, eſt Methodus, quæ primum definitione id, de quo doctrina inſtituta eſt, declarat: deinde illud ipſum diuidit in proximas ſpecies, rurſumque ſpecierum inquirit inferiores ſpecies, quoad diuidi poſſit id quod propoſitum erat. Methodus hæc Platonica à Platone, qui ea mirifice delectatus eſt, appellatur. Hanc Cicero in Philoſophicis fere omnibus, & Rethoricis ſequitur: cuius exempla ſubiiciam, vbi primum vnde hęc Methodus ſumta ſit, & quomodo ab Analyſi, cui valde ſimilis videtur, differat, explicauero.

Quibus peculiaris fuit.

Vnde ſumpſerit nomen.

Vocabulum ſumtum eſt à Platonica quadam demonſtrandi forma, qua Platonici conabantur definitionum partes colligere, ac collectas definitiones demonſtrare. Proponamus exempli gratia hominem definiendum, cuius definitionem hoc pacto κ᷑ διαίρεσιν collegerunt. Homo aut animal eſt, aut inanimatum. Atqui inanimatum non eſt, ergo animal erit. Et rurſus homo animal eſt, omne autem animal aut gradi poteſt, aut eſt volatile, aut aquaticum. Ergo cum homo neque ſit volatilis, neque aquaticus, gradi poteſt. Et rurſus, homo eſt animal. Omne autem animal aut eſt multipes, aut quadrupes, aut bipes, Sed homo nec multipes, nec quadrupes: ergo bipes. Et rurſus homo eſt animal, omne autem animal aut eſt plumoſum: aut, implume, Sed homo non eſt plumoſus: ergo eſt implumis. Et rurſus, homo eſt animal. Omne autem animal aut eſt capax ſcientiæ, aut ἄλογον, Sed homo non eſt ἄλογος. Ergo eſt capax ſcientiæ. Poſtquam in hunc modum diuiſione multiplici inquiſiuiſſent multas differentias, collegerunt omnes ſimul, concludentes hoc pacto: Ergo homo eſt animal, quod gradi poteſt, bipes, implume capax ſcientiæ. Hæc via tametſi veram artem definiēdi monſtrat, quemadmodum poſtea in ea particulari definitionis Methodo ſum dicturus: Tamen Ariſtoteles eam in altero Analyticorum poſteriorum libro, à demonſtrandi ſcientia reiicit, eo quod in demonſtratione concluſionem adeo neceſſariam eſſe & certam neceſſe ſit, vt nemini vltra relinquatur interrogandi locus, id quod in Platonica Diæreſi non fit. Sed de origine huius Methodi ſatis, nunc paucis diſcrimen inter hanc & Analyſin oſtendam.

Methodus diuiſiua ab Ariſtotele exploſa.

Diſcrimen inter hanc methodum & Analyticam.

Quidam prorſus idem voluerunt eſſe Diæreſin & Analyſin. Alij ne Galeno notam viderentur inurere, qui has diſtinxit, Analyſin Vniuerſalem, hanc paraicularem fecerunt: quos ipſe Galenus confutat ἐν μικροτέχνῃ, quam Diæreſi Vniuerſali conſcripſit, vbi diſerte confirmat tertium genus τῶν διδασκαλιῶν eſſe Dięreſin, quam interdum τὴν ἐξ ὅρων διάλυσιν vocat, quę appellatio tametſi vtcunque oſtendit diſcrimen inter hanc & Analyſin, tamen breuiter illud ipſum explicabo. Analyſis (vt ſupra dictum eſt) progreditur à finis notione, retexendo omnia quæ ad finem iſtum facere videntur. Diæreſis vero non à fine, ſed à definitione, cuius genus & ſingulas differentias ſoluit per definitiones & diuiſiones omnium formarum, quæ ſub re definita comprehenduntur. Deinde Analyſis nihil per ſe definit. Hæc autem diuiſione non contenta, ſingula definitione declarat, à quo ſuo officio interdum ὁριστικὴ appellatur. Hinc perſpicuum eſſe exiſtimo diſcrimen non paruum eſſe inter has duas Vniuerſales Methodos. Sed tamen habent aliquid commune: Nam quemadmodum Analyſis quærit quę ad finem ſpectant, ſeruato ordine & maiorum & minorum partium: ita Diæreſis ea quæ ad definitionem pertinent, per diuiſionem ſuperiorum & inferiorum formarum, ſiue ſpecierum quærit, donec quicquid fuit in definitione produxerit, ipſumque definitionibus & diuiſionibus explicauerit.

Quid habeant cōmune.

Exempla

His ergo ita conſtitutis, exempla vt in ſuperioribus Methodis fecimus, ſubiiciamus. Cicero hac Methodo multa ſcripſit, inter quæ primum occurrunt tres illi præclari de Officio libri, in quibus omnium primum officium (quod hæc Methodus peculiariter requirit) definit, definitum diuidit in id, quod pertinet ad finem bonorum, quod Philoſophi θεωρητικὸν vocant, & in id quod in præceptis poſitū eſt, quodque in praxi conſiſtit, ſed illo ſecluſo, vt nihil ad rem pertinēte, hoc docendum ſibi proponit: quod poſtquam in καθῆκον hoc eſt medium, & κατόρθωμα, hoc eſt perfectum, diuiſit, ſingulas formas definitione complexus eſt. Sed quia Stoicum illud κατόρθωμα, rigidius videbatur, atque extra humanas vires poſitum, excluſum eſt, vt parum ſuſceptæ diſputationi accommodum. Medium autem officium (quod definiuit eſſe, cuius cur factum ſit, ratio probabilis reddi poſſit) diuiſit in honeſtum & vtile, quorum collationem, vt infra dicam, appoſuit. Nam prius honeſti partes proſequutus eſt, quod in prudentiam, iuſticiam, fortitudinem, modeſtiamque diuiſit, ſingulaſque definitionibus explicauit, additis officiis, quæ à ſingulis harum formarum fluere videbantur, idque eodem quem propoſuit ordine, & vt magis hæc conſpicerentur, vitia, quæ cum his pugnare videbantur (in omni enim Methodo Antitheſeon collatio neceſſaria eſt) adiecit. Sub hæc officium, ſumtis differentiis à ſtatuum varietate, Politicum, Militare, & Oeconomicum proſequitur. nec omittit ætatum differentias & officia, addens officiorum rationes & diſcrimina. Porro cum ita honeſti partes explicauiſſet, plura honeſta inter ſeſe contulit. Animaduertit enim pluribus propoſitis honeſtis, haud raro ambigi quodnam ſit eligendum. Deinde abſoluto primo officij genere, tranſit ad aliud, quod vtile vocauit. de quo in ſecundo libro diſputat, deque eius variis formis & officiis, quæ inde naſcuntur, pertractat: quorum quoque comparationem adiecit, Sæpe enim dubitari ſolet pluribus vtilibus propoſitis, quodnam ſit alteri præferendum. Tandem honeſtum & vtile confert, & pręcepta colligit, per quę honeſta cognoſcuntur, & ordine monſtrat, quod nihil quod cum vlla honeſtatis parte pugnat, habendum ſit vtile: idque facit copioſa exemplorum ſylua illuſtrationis gratia adhibita: atque ita iuxta huius Methodi normam Cicero omnia officiorum genera eruditiſſime explicat. Hanc Methodum qui obſeruauerit in illo Ciceronis opere, & facilius autoris mentem intelliget, & res quæ ibi traduntur, firmius memoria tenebit.

1. Cicero in tribus libr. de Officiis.

Hanc quoque Methodum idem autor in partitionibus oratoriis ſequitur. Ibi enim primum diuidit totam illam doctrinam in vim oratoris, in orationem & quæſtionem: quæ tria exponendo, definiendo & diuidendo perſequitur vſque ad finem operis. Huc etiam refero libros de Finibus bonorum & malorum. Item, de Natura deorum, de Diuinatione, & Philoſophicos fere huius autoris omnes.

2. Idem in partitionibus oratoriis.

3. Idem in cæteris lib. philoſophicis.

Euſtrathius his tribus Methodis Galeni adiecit quartam, nimirum ἀπόδειξιν, quæ quia particularis eſt & non ſpectatur in toto opere, ſed in partibus, non debebat vniuerſalibus Methodis vt noua forma addi, ſed ad particulares Methodos ab Euſtrathio potius fuiſſet referenda, de quibus ſum dicturus, vbi primum quædam, quæ admonitu neceſſaria videntur, de vniuerſalibus Methodis adiecero.

Ne quid igitur in quærenda Methodo alicuius

Regulæ in digno-

Scēdis autorum methodis obseruādæ.

operis erretur, hæc obseruanda & firmiter tenenda sunt, *Primum*, ne quis ex parte aliqua operis de toto iudicet, hoc est, ne Methodum cōstituat eam, quam primi versus alicuius libri præ se ferre videntur. Vt si quis in principio libri alicuius de Grammatica scripti, deprehenderit Grammaticam esse artem emendate loquendi, vel finem eius esse, vt sensa mentis congrua oratione exprimamus, non statim pronunciandum est eam artem vel Diæresi, vel Analysi scriptam esse, sed tota series spectanda est; & ex ordine totius scripti Methodo nomen retribuendum est. Philippus in principio Erotematum Dialecticorum definit Dialecticam, monet de eius fine & vsu: non ideo totus liber vel Diæresi vel Analysi scriptus est, sed Synthesi, si operis seriem spectas.

2. *Deinde* obseruandum & hoc est, de quo in Synthesi admonui, autores magnos certam ob causam transferre aliquando Methodorum legitimum ordinem: id quod non faciunt Methodi ignorantia, sed magno consilio. Vident enim interdum quædam, quæ posteriori loco ponenda essent, commodius & vtilius tradi posse si præponantur, vt in Præceptoris nostri Dialectica iuxta Synthesis naturam, quam Philippus ibi sequitur, inuentioni vocum & propositioni addenda fuisset statim argumentorum inuentio, hoc est, τοπική, sed voluit hic captui iuuentutis sese accommodare, quare absoluta vocum & propositionum doctrina, de formis argumentationum præcepta adiecit, idque hoc consilio, vt postea ex Topica inuenta argumenta, statim suis formis alligarent studiosi, ac de inuentis continuo iudicare possent, nec vllo implicarentur errore, quod sane promptissimum fuisset, si normæ iudicandarum consequentiarum non antea fuissent traditæ.

3. *Tertio* loco obseruandum est, quænam harum trium Methodorum sit præstantissima. Nam alij aliam præferunt. Sunt qui Synthesin ideo aliis anteponunt, cum quia magis ad naturam accedere videtur, tum quod artes primum Synthesi videntur inuentæ. Quam sane Methodum Aristoteles non solum in inueniendis, sed etiam in tradendis artibus, vt plurimum est sequutus. Alij Analysin & Diæresin præferunt Synthesi, eò quod ingeniis hominum aptius esse iudicant, rem vniuersam & quasi compositam primum ponere, & postea vel Analysi vel Diæresi eandem retexere, donec ad principia & fontes ipsos discentes deduxerint. Tametsi autem hæc improbare non possum: tamen hoc videtur mihi adiiciendum, quod ex conditione & natura materiæ propositæ, de qua docendi sunt homines, petendum sit consilium. Nam aliæ res alio Methodi genere facilius & traduntur & percipiuntur. Si quis enim Analysi vti vellet in Grammatica aut Dialectica tradenda, iudicarem illum operam & oleum perditurum. Nam ea Methodus in iis artibus discentibus nequaquam est commoda, cum contra Synthesis sit commodissima, quam omnes, vt ego existimo, secuti sunt, qui has artes tradiderunt. Contra vero Rhetoricæ tradendæ commodior est Diæresis. Quapropter aliam Methodum in aliis rebus tractandis & aptiorem, ita quoque digniorem esse statuo: tametsi de dignitate fortasiis disputare non videtur operæprecium. Nemo enim dubitare debet, quin has vias rerum tradendarum hominibus mōstrauerit Deus, vt religio & aliæ res bonæ ab hominibus doceri aptius, & percipi rectius possent. Nec audiendum esse iudico Ramum, virum alioqui doctum & bonum, qui vnam tantum vniuersalem Methodum agnoscit, nimirum Platonicam: pugnat enim nō solum cum Aristotele quem ipse contemnit, verumetiam cum natura & experientia. Tam præclara igitur organa tradendarum rerum optimarum religionis & artium, non sunt propter vllius hominis sugillationem contemnenda.

4. *Postremo* loco hoc quoque admonendum videtur, quod nulla Vniuersalis Methodus possit suo munere perfungi, nisi particularibus Methodis iuuetur, de quibus (quia hactenus satis mihi de Vniuersalibus Methodis dixisse videor) nunc dicendum est.

DE PARTICVLARIBVS *Methodis.*

Methodus particularis quid.

METHODVS particularis, est ratio monstrans rectam viam explicandi quæstiones de qualibet re propositas. Quapropter huius Methodi varietas petenda est ex quæstionum varietate. Cum itaque quæstiones sint vel simplices, vt cum singulæ res tractandæ proponuntur: vel compositæ, cum propositiones in controuersiam incidunt, duplex erit Methodus particularis, Simplex nimirum, & Composita. Illa est singularum vocum, cum videlicet voces vera ratione explicantur. Hæc qua propositio aliqua ratione vera concluditur, siue id fiat necessitate consecutionis tantum, siue rei & consecutionis simul. Hinc facile intelligi existimo vulgatam Methodi diuisionem, qua diuidunt Methodum in definitiuam, diuisiuam, resolutoriam & demonstratiuam, esse huius classis, hoc est, pertinere ad particularem Methodum: quam ideo Dialecticam vocant, quia tota ars disserendi versatur in his quatuor tractandis & explicandis. Hæc dixi, vt ostenderem quomodo vulgata Methodi diuisio cū ea quam supra tradidi, quadret.

Methodi particularis diuisio.

Porro hæc duplex Methodus Dialectica plures sectiones recipit. Nam simplex quidem in σύνθεσιν, διαίρεσιν, ἀνάλυσιν particulares, & mixtam diuiditur. Cōposita vero etiam habet varias formas. Alia enim probabilis, Alia Sophistica, Alia demonstratiua à quæstione subiecta dicitur, quarum postea varij sunt rami. Nam quælibet harum spectatur vel in disputatione, cum plures de aliqua quæstione litigant: vel in collocatione, cum ipsi de rebus sine aduersario scribimus quicquam serio, siue declamamus ingenij excolendi gratia, vel in examine eorum, quæ ab aliis scripta sunt, nimirum cum ea, quæ vel vberiori oratione exposita sunt, reteximus & detractis ornamētis nuda proponimus, ad Dialecticam normam singula reuocantes, vt eo accuratius de negocio proposito iudicium formetur: sine quo examine vberior oratio nequaquam intelligi potest. neque quicquam horum intellectum volo de oratoria Methodo, de qua seorsum, quemadmodum antea proposui, sum dicturus. Nunc ideo paucioribus de Dialectica Methodo dicam, quia ars Dialectica hanc solam profitetur, hanc docet, ad hanc omnia sua præcepta fere refert.

DE SIMPLICI METHODO *Dialectica, ac primum de Synthesi particulari.*

Partes Synthesis particularis.

SYNTHESIS particularis est duplex, δημιουργική, quæ rei simplicis elementa colligit, partes componit, antecedentia, coniuncta & consequentia ponderat, finem vsumque rei commonstrat. Breuiter, quæ occupatur in circumstantiarum rei consideratione. & ὁριστική, quæ est certa via res singulas definitione complectendi, & vocatur vsitate Methodus definiendi. Huius varias formas, quia in Dialecticis traduntur, omittam, & breuiter paucis & generatim definiendi Methodum exponam, quam his

Variæ formæ.

verbis

verbis Cicero in Topicis tradidit. Sic igitur, inquit, Veteres præcipiunt: Cum sumseris ea, quæ sunt rei quam definire velis cum aliis communia, vsque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. vt hæc: hæreditas est pecunia. Commune adhuc, Multa enim genera sunt pecuniæ. adde quod sequitur: quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. Nondum est definitio, Multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde verbum: Iure. Iam à cõmunitate res disiuncta videbitur, vt sit explicata definitio: Hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure: nondum est satis, adde. nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta. Confectum est. hactenus Cicero. Addamus & nos vnum atque alterum exemplum. Tyrannis est imperium. Commune adhuc, Multa enim genera sunt imperiorum. addamus ergo: quod vnus administrat. non est satis, adde publicum. ne id quidem satis est, Adde ergo: Cum Respub. non ex legibus, sed arbitrio dominantis gubernatur. His nihil fortaßis addi potest, Completa est itaque definitio. Tyrannis est imperium publicum, quod vnus administrat, non ex legibus sed arbitrio. Temperantia est virtus, hoc latißime patet. Adde Moralis, differentia est adhuc generica non sufficiens ad definiendam speciem. Adde, quæ moderatur cupiditates. Iam res à communitate disiuncta est: sed adde finem, vt sit plenior definitio, ne quid contra rectam rationem fiat. Cõiungamus iam omnia: Temperantia est virtus moralis, quæ moderatur cupiditates, ne quid contra rectam rationem fiat. Qua autem ratione illa communia sint quærenda, in Dialectica explicatur, nimirum vt primum rei definiendæ prædicamentum quæratur. Deinde, vt inuentum prædicamentum in genera media tantisper distribuatur, donec proximum eius rei, quam definire volumus, genus inuentum fuerit. Tum inuentum genus in differentias secabitur, donec eam rem, quæ proposita est, à reliquis eiusdem generis speciebus, certa & propria differentia distinxerimus. Sed si certæ differentiæ inueniri non possunt, quærantur subsidia à causis, effectis, proprietatibus, & aliis rerum attributis, donec quocunque modo rem propositam certis limitibus definiuerimus. Atque hæc est Aristotelis in secundo posteriorum, Ciceronis in Topicis, Boëtij in libro de definiendi Methodo, doctrina.

Exempla.

Definitionis partium inueniẽdarum ratio.

Cæterum hoc loco admonendum duxi, id quod Rodolphus docet in loco Coniugatorum, quem locum multum facere ad definiendum ostendit. Proposito enim abstracto definiendo, facilius definitionem inuenies, si concreti affectiones peruideas. Nã hanc viam sæpe Aristoteles secutus est: vt in Ethicis definiturus prudentiam, primum personam prudẽtis considerauit & definiuit. Sed Aristotelis verba, quo res fiat clarior, subiiciamus. Prudentia inquit, quid sit, ita intelligemus, si quos nominemus prudentes cognouerimus. Prudentes quidem videntur ex eo esse, quod rectum consilium in iis capere possint, quæ sua sunt, quæque non aliqua ex parte, vt quę ad valetudinem, aut vires pertinent, quod ex eo intelligi potest, quia prudentes in re aliqua dicimus, cum ad honestum finem recte ea dirigunt, quæ arte non possunt effici. Quocirca valeat prudens omnis consilio necesse est. Et quoniam consilium nemo in iis rebus capit, quæ aliter euenire non possunt, neque ab ipso nequeunt effici & præstari, Quoniamque scientia omnis demonstratione concluditur. Demonstratio autem ad ea nulla adhibetur, quorum principia secus euenire possunt (ea enim omnia euenire aliter queunt. quæ autem necessario eueniunt, non cadunt in deliberationem) Efficitur vt nec scientia, nec ars prudentia dici possit. Scientia esse non quidem potest, quia quod subiectum est sub actionem aliter euenire potest. Nec ars, quia alius actioni, alius affectioni artis finis est propositus, Relinquitur ergo vt prudentia sit habitus vera ratione ad ea agenda idoneus, quæ vitæ hominum conducunt vel obsunt. Hoc Aristotelis exemplum euidenter docet præceptum Rodolphi esse vtilißimum, quod Philosophi & Theologi sequi solent.

Alia ratio inueniendarum definitionis ì partium.

Addamus & nostrum exemplum. Si pietatem definire velis, promtißimum fuerit, vbi excusseris quos nam nominemus pios. Pij autem nominantur, qui sine hypocrisi Deo, parentibus, patriæ & ciuibus debitam reuerentiam & cultum præstant. Hinc relinquitur, pietatem esse studium cum summa reuerentia colendi Deum, patriam, parentes & ciues.

Alia ratio ex autoris mente.

Obseruandum & hoc est, quod Boëtius faciendum in definiendo præcipit, quod Platonica Methodo particulari Diæresi, id est diuisione, tanquam planißima & certißima via inquirantur definitionum membra, donec rem à communitate distinxerimus. tam diu inquit debemus interponere species & differentias, quam diu seclusis omnibus, quæ hoc idem esse possunt, eò deueniatur, vt proprietas iam certa teneatur. M. Tullius in Topicis Ius ciuile voluit definire, & vt oportuit, cœpit à genere. Dixit enim in principio, Ius ciuile est æquitas. Hoc genus est. Sed quoniam alia est æquitas constituta, alia naturalis, & Ius ciuile non est naturalis æquitas. Ergo constituta. Verum quia æquitas constituta alia est Gentium, alia certæ ciuitatis, Et ius ciuile non est æquitas constituta Gentium, Ergo certæ ciuitatis. Relinquitur ergo quod ius ciuile sit æquitas constituta eorum, qui sunt eiusdem ciuitatis. Quædam Boëtij verba mutaui, vt studiosi facilius Platonicam Methodum agnoscerent, de qua supra dixi in Diæresi Vniuersali.

Boetij sententia de definitionis methodo.

Sunt alij qui prædicabilium ordinem instrumentum Methodi definiendi constituunt, de qua re Boëtius ita inquit. Quidam cautiores plenioresque in docendo, definitionis ipsius quasi quædam membra constituunt, dicúntque perfectam & plenam definitionem ex his quinque partibus, genere, specie, differentia proprio & accidente consistere, Sed accidens in definitione minimum, proprium plurimum valet. Exempla vide in Dialecticis Philippi, & paßim apud autores occurrunt plurima.

Aliorum sententia.

Porro huc adiiciendum quoque duxi præceptum Boëtij, de ordine explicandi eam definitionem, quam statuimus. Omnis definitio, inquit, his membris partibusque tenetur. Primum vti breuiter id, de quo queritur Quid sit, oratio nostra cõtineat. Deinde eius definitionis supponatur approbatio, qua illud ostendimus, vt idipsum quod breuiter in definitione posuimus, id ita esse argumentorum rationibus approbemus. Deinde tertio loco inducimus deductionem eiusdem definitionis in eam speciem, de qua quæstio est, & de qua iudicium est constitutum: vt cum generaliter rem definiuerimus, & ita esse de quo quæritur dixerimus, vt postea per approbationem constituerimus verum esse quod definimus. tertio loco ostenderimus hoc esse quod gestum est, vel id esse de quo quæritur, quæ orationis pars appellatur deductio generis in speciem. Quarto loco in oratione nostra ponemus destructionem definitionis aduersæ partis, hoc est, vti quemadmodum aduersarij definiuerint idipsum, de quo supra, defi-

Ordo explicandi definitionem supra constitutam.

tionem constituimus, apponamus, eamque vitiosam esse doceamus. Hæc ratio tractandæ inuentæ per Methodum definitionis, non solum Oratoribus, verum etiam Dialecticis & Philosophis est communis: nisi quod Philosophi vt plurimum aliorum definitiones prius confutant, & postea collectis membris suas statuunt, mox applicant genera ad species & confirmant. Hanc Methodum plurimum iuuare orationis copiam animaduerti, quare eam commemorandam esse duxi.

DE DIÆRESI *particulari.*

Diuisiuæ methodi laus.

TAMETSI hæc Methodus ex iis, quæ dicta sunt in superiori Methodo, facile intelligi potest, tamen quia eius laudes & vtilitates hoc merentur, breuiter de ipsa dicam. Plato enim adeo miratur hãc Methodum, vt dicat se tanquam Deum secuturum eum esse, quem nouerit diuidendi peritum, atque id non iniuria. Nam diuidendi Methodus, cum ad rei quæ diuiditur naturam demonstrandam, tum ad definiendum & argumentandum plurimum vtilis est, sed præconiis omissis, rẽ ipsam aggrediamur.

Definitio.

Est itaque DIVIDENDI METHODVS, quæ & *particularis Diæresis* quædam existit & appellatur, certa via, res singulas diuisione, quasi anatomia quadam in partes seu membra retexendi. Sub hac diuisione complector enumerationem, partitionem, & eam quam Cicero contracto vocabulo diuisionem appellauit. Nam vis nominis & amplitudo hoc non recusat, quemadmodum Boëtius & post hunc Philippus testantur, nihil Pseudociceronianos morantes, qui nullum verbum ferre possunt, quod ipsi apud Ciceronem non legerunt. Vt autem Methodus hæc eò facilius percipiatur, Primum diuisionum formas recitabo, Deinde, regulas quasdam huic rei deseruientes adiiciam, Tertio loco rationem ac viam in singulis differẽtiis & speciebus inquirendis subiiciam, Quarto loco ordinem tractandi diuisionum membra inuenta docebo.

Diuisio.

Diuidendi genera duo.

Diuidendi itaque genera duo sunt, prius ac nobilius *naturale*, ac per se dicitur, Posterius *fortuitum* seu per accidens nominatur.

Per se.

Naturale diuidendi genus est, cum diuisio per ea fit, quæ naturam rei attingunt, id est per differentias & species. Atque in tres formas diuiditur, quarum prima est generis in species siue in differentias distributio. Hæc aliis dignior est. Alia quam Cicero quidem partitionem, Themistius vero ἀνατομὴν vocat. Tertia est non quidem prioribus dignitate par, sed tamen in feriarum rerum tractatione haud raro adhibenda. Hæc enumeratio appellatur, & fit quoties vocis alicuius multa amplitudine significationis suæ complectentis significata enumerantur.

Per accidens.

Posterius diuidendi genus ideo vocatur per accidens, quia fit per ea quæ naturam rei non attingunt, sed vt fortuita quædam incumbunt. Estque huius generis triplex forma: Prima est subiecti in accidentia diuisio. vt cum dicimus: omnium hominum alij sunt nigri, alij candidi, alij medij coloris. Secunda est accidentis in subiecta sectio, qualis hæc est: Omnia quæ expetuntur alia in anima, alia in corporibus sita sunt. Postrema est accidentis in accidentia diuisio. vt omnium candidorum alia sunt dura, vt Margarita, alia sunt liquentia, vt Lac. Atque hæc sunt genera ac formæ diuisionum: nunc regulas subiiciam.

Regulæ.

Prima.

Oportet omnem diuisionem in duas ad minimum, vel in plures, si necesse fuerit, partes fieri.

Secunda.

Omnis legitima generis diuisio fieri debet duobus terminis, nisi inopia vocabulorum hoc prohibeat.

Tertia.

Differentiæ, quæ aliqua oppositionis specie differunt, solæ generibus accommodari possunt in legitima diuisione.

Quarta.

Differentia semper subiecto inesse debebit, in veris diuisionibus.

Quinta.

Quemadmodum genera in species, ita differentiæ genericæ in alias sub se constitutas differentias, non secus atque genera diuidi debent.

Ratio inquirendarum differentiarum, in singulis diuidendi generibus.

His regulis traditis ad id quod tertio loco propositui, accedendum est, nimirum vt rationem & certam quandam Methodum inquirendarum differentiarũ in singulis diuidendi generibus teneamus: quod vt facilius fiat, singula genera proponenda sunt. Non est enim eadem ratio inquirendarum differentiarũ in omnibus generibus. In prima ergo forma prioris generis ac Methodo species & differentiæ inquirendæ sunt. Primum omnium generis (nam sola genera hac forma diuiduntur) prædicamentum quærendũ est. Statim in proximas species subiectas generi diuidendum, mox in alias, donec ad infimas species deuentum fuerit, vbi consistendum est: sed non promiscue & fortuito species diuidendo generi subiicies, sed eas tantum, quas constituunt opposite differentiæ, sub eodem genere collocatæ. Vt animalium aliud est brutum, aliud est homo. Hic in proximas species, quas constituunt oppositæ differentiæ, irrationale & rationale diductum est genus. Et ne erretur in assignandis speciebus, profuerit primum in differentias genera diuidere. Postea differentias adiuncto generis vocabulo species statuere, atque hoc necessario faciundum est, potissimum si species quibus oportet genus diuidi, nominibus carent.

Sed dicat aliquis in Animalis diuisione res plana est, sed quid faciendum vbi nec differentiarum, nec specierum sunt vocabula. Huic inopiæ hoc pacto succurrendum est: Vbi differentiæ non extant propriis vocabulis, periphrasi verborum vtendum erit. si specierum nomina desunt, accipe differentiam, eamque superiori generi copula. Omnis enim differentia in proprium genus veniens, speciem facit. Vnde est, vt genus materiæ, differentia vero formæ similitudinem quandam referat. Sed labor est, inquies, differentias illas inuenire. Labor quidẽ, sed non adeo difficilis, si Methodus accesserit, quã tertia regula supra tradita mõstrat. Ex ea enim regula constat, quod solæ illæ differentiæ, quæ à se inuicem aliquo oppositionis genere differunt sub genere positæ, genus ipsum possunt distinguere vera & legitima diuisione. Oppositionum autem genera esse quatuor, nẽpe Contradictorium, Contrarium, Priuatiuũ & Relatiuũ, ex Dialectica notum relinquo. Hic tantũmodo secundum quas oppositiones diuisio generis rectissime fiat admonere oportet, ac primum quidem de contradictionis oppositione dicendum est, quæ affirmatione & negatione proponitur. Quod autem negatio per se nullam constituit speciem, ex eo manifestum, quod species omnis esse rem aliquam intendit, negatio vero quicquid proponit ab eo, quod est esse, disiungit, vt cum dico homo, aliquid esse innuo, Cũ vero non homo, substantiam hominis negatione destruxi. Sic igitur diuisio generis in species

Ordo tractandi diuisionum membra inuenta.

per

per se caret negatione, necesse est tamen sæpe speciem negatione componere cum ea, quam simplici nomine speciem volumus assignare, nullo vocabulo nuncupato, vt cum dico. Imparium numerorum alij primi vt tres, quinque, septem, alij non primi, vt nouem. Vt hoc pacto sæpe assignemus species, coget necessitas non natura. Verum cum ita fiet diuisio, affirmationem sequetur negatio non contra. Atque hæc dicta sint de differentiis oppositis, quas constituit contradictio. Nunc de contrariis dicendum, in quibus generum frequens est diuisio. fere enim cũctas differentias in contraria diducimus. Sed quoniã contrariorum alia sunt immediata, alia mediata, in vtrisque diuisio facienda est. vt colorum alij sunt nigri, alij albi, alij neutri. Hic quia indigentia nominũ prohibet fieri bimembrẽ diuisionem, iuxta primam & secundam regulam diuisio facta est. In immediate contrariis diuisio fiet bimembris. Vt figurarum aliæ æquales, aliæ inæquales sunt. Porro diuisio secundum oppositionem priuantium videtur similis contradictorię. Negat enim quodammodo priuatio habitum, sed differt quod semper quidem potest esse negatio, priuatio vero non semper, sed tunc solũmodo, quando habere habitum naturæ rei conuenit. Quare forma quædam intelligitur esse priuatio. Nõ enim tantum priuat, sed etiam disponit quodammodo eum qui priuatur habitu. Hic ergo vt in superioribus diuisio generis fieri potest, ita tamen vt habitus priori loco ponatur, priuatio posteriori. Quarta oppositio est relatiuorum, quæ nullam habẽt substantialem differentiam, qua à se discrepent, imo potius habet huiusmodi cognationem, qua ad se inuicẽ referantur, ac sine se esse non possint. Non est ergo generis in relatiuas partes facienda diuisio. Neque enim hominis species est seruus aut dominus: nec numeri, medium aut duplum: in subiecti tamen in accidentia diuisione nihil prohibet per relatiuas partes fieri diuisionem. Vt hominum alij serui sunt, alij domini. Ex his manifestum esse puto, quomodo & species & differentiæ in vera generis diuisione constituendæ sunt.

DE ANALYSI PARTICVLARI enumeratione & diuisione κατὰ συμβεβηκός.

NVNC de totius in partes sectione (nam ea est altera prioris generis diuidẽdi forma, & proprie Analysis particularis est) dicam breuissime, de qua in vniuersum hæc est obseruanda regula: Ex cõsideratione compositionis recte Totius diuisio ordinatur, ita vt semper à principalioribus partibus fiat diuisio in minores, donec res tota in minimas partes retexta fuerit. Vt quia homo componitur ex corpore, hoc est, materia, & anima, id est forma, tanquam principalibus partibus, recte fiet diuisio seu partitio hominis in corpus & animam. Deinde hæ partes vt tota accipiendæ sunt, & diuidendæ in partes. Anima itaque tametsi reuera non constat ex partibus, tamen quia in ea est vis viuificandi, mouendi & intelligendi, recte anima in has partes virtuales, vt vocant, diuidi potest, per se sane indiuisibilis. Et rursus hæ singulæ partes, vt tota constituendæ sunt & diuidendæ. Deinde, altera pars primæ diuisionis sumenda est, nempe corpus, & vt totum arripiendũ, huiusque consideranda est compositio. Vnde rursus ἀνατομὴ instituenda est, donec in minimas partes dissectum fuerit corpus. Hæc ratio totius diuidendi in partes, perutilis ad amplificandum & illustrandum est, quare & Rhetores de hac præceperunt.

Regula.

Tertia forma primi generis est *enumeratio* significationum diuersarum eiusdem vocis. Huius Methodus secundum has regulas instituenda est. Primum omnium videre oportet, quæ significatio naturalis sit (Est enim naturalis significatio, quam primum habuit vox cum inuenta est. Naturalia enim dicuntur, quæ cum vnoquoque nata sunt) quæ translatitia. Deinde, si sensus patitur & contextus, retinenda est naturalis significatio, Sin minus translatitiæ significationes sunt enumerandæ, quarum ea aptanda est propositio, quæ maxime quadrat, & firmis rationibus monstrandum est, quod aliæ vocis significationes non conueniant.

De enumeratione significationum diuersarũ eiusdem vocis.

Porro posterioris generis diuisio hoc pacto instituetur. Subiectum in accidentia commodissime hac Methodo distribuetur, si per singula prædicamenta accidentium eatur. Vel vt Rodolpho placet, per locos Dialecticos ordinetur propositæ rei descriptio, & instituatur veluti quædam particularis Synthesis, vt si officium aliquod fuerit diuidendum, recte in partes eas quæ ad officium faciunt, fiet descriptio, id quod videmus Paulum fecisse in descriptione Episcopi, ad Titum & Timotheum: de quo genere vide plura in Dialectica Philippi, & in posterioribus commentariis Erasmi de copia.

CAETERVM Methodus tractandæ inuentæ diuisionis, hæc est vulgarissima: vt primum nostram diuisionem ponamus. Deinde, eandem confirmemus, mox subiiciamus aduersariorum, eamque rationibus destruamus.

Methodus tractandæ inuentæ diuisionis.

DE METHODO COPVLATA Didascalica.

PORRO ex his superioribus Methodis alia quædam Methodus, quam Didascalicam à suo proprio fine vocant, emergit. Et tametsi ex pluribus Methodis est conflata, tamen recte eam & simplicem vocaueris, eo quod simplicium rerum tractandarum instrumentum sit, & copulatam, quia conflatur ex pluribus particularibus Methodis. Huius Methodi partes quatuor constituantur, definitio, diuisio, analysis, catagrapha. Definitio quærit an sit res, quæ nominis ratio, quid res. Diuisio species recitat, probat, declarat, comprobat. Analysis partes, causas & effecta rimatur. Catagrapha adiuncta rei, cognata, adiacentia & contingentia cumulat. Singulis harum partium exornandi & amplificandi gratia adhiberi possunt contraria, similia, pronunciata exempla, χρῖαι.

Didascalica methodus copulata, quatenus sit simplex.

Eius partes.

Vtile valde fuerit exerceri discentes in hac Methodo variis materiis propositis. Nam vt nihil dici potest de vlla re, quin his partibus subiiciatur commode: ita formatur hac ratione iudicium de rebus, vt sciant adolescentes dextre quicquid legunt ad suam classem reuocare, & recte locos communes instruere, quæ sane res permultum facit ad solidam rerum singularum cognitionem comparandam. Conspicitur & in hac Methodo maximus vsus locorum inuentionis, qui non solum propositionibus confirmandis & infirmandis seruiunt: verumetiam huius Methodi elementa continent.

Vtilitas.

DE COMPOSITA Methodo.

DIXIMVS de Methodo particulari simplici, nunc ordo postulat vt de composita dicamus. Huius in tota vita vtilitas est maior, quam vt nostra

Methodi compositæ vtilitas.

oratio eius laudibus respondere possit: quare præconiis omissis rem quam possum planissime explicabo.

Definitio.

Est itaque *Composita methodus particularis* certa via ac ratio, propositam quæstionem coniunctam in disputando, collocando, & examinando tractandi. Vt enim simplex Methodus quæstionem simplicem ita hæc coniunctam, quæ constat subiecto & prædicato, respicit. Varietas autem huius Methodi à varia quæstionis propositæ natura, & propositionum, quæ illi explicandæ adhibentur, varietate, petenda est.

Diuisio.

Quocirca cum omnis quæstio Composita aut probabilibus, aut fallacibus, aut necessariis & perpetuis confirmari soleat, Triplicem hanc Methodum constituamus: Probabilem nimirum, Sophisticam & Apodicticam, de quibus primum particulatim quædam. Deinde de disputatione, collatione & examine singularum quantum pro tenuitate ingenij licebit, dicam. Nam hæc pars potissimum iuuat studia Iuuentutis, memoriam confirmat, in lectione optimorum autorum iter ostendit.

DE COMPOSITA *probabili.*

1 Methodi compositæ probabilis definitio.

METHODVS *Composita probabilis*, est via ac ratio probabilem quæstionem tractandi probabilibus argumentis, seu propositionibus, cum secundum Dialectices præcepta recte instituuntur argumenta: quod vbi fit concessis propositionibus probabilibus, sequitur conclusio necessario, vnde Aristoteles præscribit non petendam, hoc est, non quærendam esse conclusionem, sed ex præmissis datis inferendam. Nam qui admittit præmissas in bona consequentia, necessario conclusionem velit nolit admittet.

Obiectio.

An non quæstio, dubia est, de qua in vtramque partem disserere licet? quomodo ergo dicis nunc necessariam, quæ est dubia, quam etiam paulò antea probabilem appellasti?

Responsio.

Datis propositionibus hoc est præmissis, qualescunque fuerint, si modo seruatur norma syllogismi, conclusio sequitur, idque necessario, etiamsi materia non sit necessaria. Sic enim definit Aristoteles syllogismum, orationem esse dicens, in qua quibusdam positis propositionibus per ipsas sequitur conclusio, idque necessitate consequentiæ non naturæ. Duplex enim necessarium Dialecticus considerat, aliud per naturam, aliud per consequentiam. Necessarium per consequentiam omnem syllogismum legitime factum sequitur. Necessarium vero per naturam & per cōsequentiam & per subiectam materiam, in solis demonstrationibus existit.

Vnde petenda est hæc methodus.

Porro Methodus hæc in genere petenda est primum ex natura quæstionis propositæ. Secundo ex inuentione argumentorum. Tertio ex doctrina de syllogismis. Verum hic arte opus est, quæ iudicium regat. Nam proposita quæstione triplex cura animum occupabit, prima quæstionis, media argumenti, vltima formæ: ad quam potissimum alligandum est argumentum. Sed hæc postrema ex genere quæstionis pendet. Nam a iud quæstionis genus aliud argumentum aliamque formam exigit. Dicendum est ergo necessario hoc loco primum de generibus quæstionum Dialecticarum: Deinde de argumentis, quæ singulis quæstionum generibus conueniunt: Postremum de formis, quæ argumentis inuentis & quæstioni propositæ accommodatæ sunt.

De quæstionum Dialecticarum 4. generib.

Quæstionum itaque Dialecticarum genera quatuor fecit Aristoteles: Definitionis, Generis, Proprij & Accidentis.

1. Definitionis quæstio. quid.
2 Generis.
3. Proprij.
4. Accidentis.

Definitionis quæstio est, quando definitio de definito prædicatur & contra. Generis, quando proprium genus, vel differentia de specie affertur. Proprij, quando proprium prædicatur de subiecto. Accidentis, cum accidens affertur, vel quæritur de subiecto. In quibus generibus ne erretur, hæc obseruatio est necessaria quod quæstio non sortiatur nomen à subiecto, sed tantum à prædicato, hoc est ab habitudine prædicati ad subiectū. Vt si quæratur sit ne homo animal? generis est quæstio, Genus enim in hac quæstione prædicatur.

Exempla.

Sit ne anima harmonia? est quidem & hæc generis quæstio, sed non naturalis. Eodem modo de aliis iudicandum est. Oblata ergo quæstione de qua controuersia est, primum omniū, cuius generis sit, quæratur. Deinde cognito genere quæstionis, loci prudenter consulendi sunt à quibus ducantur argumenta: per quæ vel confirmari vel cōfutari quæstionis alterutra pars poterit. Id autem aptissime videtur fieri hoc modo: si diligenter perspexeris, in quibus prædicamentis fuerint partes quæstionis. Nam ipsa prædicamenta præcipuos locos monstrant. Deinde, si quæstio fuerit definitionis, genus & differentia propria debent esse eiusdem prædicamēti: quæ si fuerint idque secundum regulas in definitiua Methodo præscriptas, confirmanda est quęstio: sin minus, refutanda & monstrandum vitiū. Et quia differentiæ non subiiciuntur oculis, plurimum facit ad inueniendam differentiam confirmandam & confutandam, consulere locos effectuum, actuum, adiacentium & cognatorum. Simile iudicium est de generis quæstione, sed ad hanc quoque adhiberi solent loci Speciei, Proprij, Adiacentium, Actuum, Causarum &c. In proprij quoque quæstione loci interni valent præcipue. Item actus & adiacentia & contraria. In accidentis autem quæstione, loci externi Adiacentia, signa, communiter accidentia. Breuiter omnes loci possunt singulis generibus quæstionum adhiberi, sed alij aliis quæstionibus magis accōmodati sunt, quēadmodū dictū est.

De argumentis quæ singulis quęstionum generibus conueniunt.

Porro Aristoteles & Cicero operæpretium putauerunt esse, in inquisitione argumentorum, considerare, quænam quæstio sit cognitionis & quæ actionis. Quæ sane consideratio vtilissima est. Nam si cognitionis est quæstio, loci interni & medij sunt accommodatiores. Si actionis, medij & externi: Verum quia hæc in Topicis traduntur, inde petenda sunt. Nam Topica nihil aliud est, quam Methodus inueniendi argumenta consentanea quæstioni propositæ. Porro quantum ad argumētorum formas attinet quibus alligari debēt argumenta, hoc tenendum est. Alia aliis figuris sunt magis accommodata, quare de hac re vtilissima quædam præcepta subiiciemus.

De argumentis præcepta.

Primum, Si medium inuentum prædicari potest de subiecto quæstionis, aptissima erit prima figura.

Secundum, Si de inuento medio prędicari potest subiectum quęstionis, aptissima erit tertia figura.

Tertium. Si medium & subiectum quęstionis sunt paria, in prima & tertia figura concludere licet.

Quartum, si medium neque antecedens, neque consequens est extremorum quęstionis, vel duplex adhibenda est argumentatio, vel Enthymema aptius erit Syllogismo. Vt si quęratur, sit ne voluptas expetenda? Inuenio medium quod est dolor, prorsus ab vtroque extremorum quęstionis dissentaneum. Nam nec voluptas est dolor, nec expetendum est dolor, nec contra. Hic ergo opus erit duplici argumentatione, & nouum medium quęrendum, quod latet in priori medio hoc pacto: Quod naturam offendit, est fugiendum, Dolor naturam offendit, Ergo dolor est fugiendus.

Si fu-

Si fugiendus est dolor, voluptas expetẽda est. Atqui dolor fugiendus est. Ergo voluptas est expetenda.

Hoc solet plerunque fieri in locis contrariorum, Similitudinis, dissimilitudinis, maioris, minoris & paris, Item, causarum & effectuum, quod qui non animaduertunt, in accommodandis locis sæpe laborant. Verum hæc in Dialecticis fusius tractãda sunt.

Quintum, In destructione quæstionis affirmatæ dominatur secunda figura.

Sextum, in confirmanda Vniuersali propositione dominatur Barbara, primæ figuræ primus modus, & inductio ex quibuscunque locis promãtur argumenta. Tametsi hæc plana sunt, tamen quædam præcepta de affectione medij ad propositæ quæstionis partes asscribam, vt inquirentis & iudicantis labor hac ratione leuetur. In prima itaque figura hæc debet esse medij ex locis inuenti affectio ad extrema quæstionis propositæ, vt in omnibus modis medium afferatur de subiecto conclusionis. Deinde, in affirmatiuis modis sit antecedens prædicati, in negatiuis vero repugnans. In secunda hæc debet esse medij dispositio, vt semper alterius extremorum quæstionis sit repugnans. At in Cæsare & Festino repugnans sit prædicati, & consequens subiecti quæstionis. In Camestres vero & Baroco, sit consequens prædicati, & repugnans subiecti.

De formis quæ argumentis inuentis & quæstioni proposita accommodatæ sunt.

Porro, in tertia figura semper medium antecedens sit subiecti, in affirmatis quoque antecedens sit prædicati, sed in negatis repugnans prædicati. Hæc consideratio habitudinis medij multum iuuat & ad inueniendum medium, & ad formas inuentis apte accommodãdas. Vt autem res vniuersa fiat illustrior ea quæ hactenus dicta sunt exemplo declarabo. Proponatur hæc quæstio in medium. Ecquid anima sit harmonia, vt voluerunt Platonici. Primum hic aduertendum est, quod sit generis quæstio, Cum enim quæritur, An anima sit harmonia, quæritur an harmonia sit genus in hac quæstione. Deinde facile est videre cognitionis non actionis quæstionem esse. Vnde & hoc ex superioribus notum relinquetur, qui loci potissimum consulendi sunt, sed prius videndum, in quibus prædicamẽtis sint partes quæstionis, id quod ex partium natura facile est intelligere. Anima siquidem cum sit forma hominis substantialis, & altera pars substantiæ hominis, & per se subsistat separata à corpore, in prædicamento erit substantiæ. Harmonia vero cum sit nihil aliud, quam partium, aut numerorum, aut figurarum quædam dispositio, Vel vt Augustinus definit, concentus quidam ex dissimilium vocum moderatione factus, in quantitatis prædicamento erit. Hac tanquam κατασκευῇ adhibita, cõsulendi sunt loci ac primum definitionis, deinde reliqui vt generis, proprij, differentiæ. Iam inuenta ex locis conferenda sunt cum partibus quæstionis, & pro diuersa habitudine inuentorum ad quæstionem vt supra dictum est, instituenda est argumentatio. Definitio animæ est forma substãtialis hominis. hæc quia consequens est ad subiectum quæstionis, aptissima erit prima figura. Et quia repugnat prædicato quæstionis, quæ est indefinita, erit modus Ferio hoc pacto. Nulla forma substantialis hominis est harmonia, Anima est substantialis forma hominis, Ergo anima non est harmonia. Deinde quia medium repugnat prædicato, & affertur de subiecto, poterit etiã accommodari tertio modo secundæ figuræ hoc pacto. Nulla harmonia est forma substantialis hominis, Anima est forma substantialis hominis, Ergo anima non est harmonia. Ad eundem modum reliqui loci, qui attingunt partium quæstionis substantiam, consulendi sunt. Loci generis, Animæ, sunt forma, spiritus. substantia, loci generis, Harmoniæ, sunt concentus, dispositio, quantitas. Loci generis animæ applicati concludunt, quemadmodum in definitione dictum est, hoc est, in Ferio & in Festino. At si ex generibus harmoniæ petis media, solus modus Baroco erit accommodatus, & tot erunt syllogismi, quot vtriusque genera erant assignata. In qua re facile videre est quantum momenti hæc afferant prædicamentorum ordines. Atque hæc sint breuiter dicta de Methodo probabili, quæ diligentius & fusius in Topicis explicanda est. Prima enim elementa hic attigisse satis est, vt Methodus aliquo modo conspiciatur.

Exẽplũ.

DE METHODO Sophistica.

Methodus Sophisticæ definitio.

METHODVS Sophistica est via ac ratio, per argumenta φαινόμενα veritati tenebras offundendi, & homines incautos decipiẽdi: quæ quia indigna est homine nato ad veritatem amplectendã, & vehementer nocet moribus ac communi societati, omnino studiosis tota hæc cauillandi ratio detestanda est. Adolescentes enim Sophistarum parastrophis assuefacti, nunquam veram Dialecticam discũt, neque vnquam res bonas afferunt, sed tandem sua ipsorum fallacia misere decipiuntur, nunquam veritati ab aliis traditæ acquiescentes intrepide. Quod autem Aristoteles multa de fallaciis Sophisticis præcepta, in duobus illis de Sophisticis Elenchis, congessit, hoc non fecit vt Sophistas faceret, aut Sophisticen traderet, Verum vt auxiliare pharmacum nobis exhiberet ad euitandas, vt ipse vocat Sophisticas ἐνοχλήσεις. Non secus atque Nicander, qui de venenis tractauit, non vt iis vtamur aliis in perniciem, sed vt ea potius cauere possimus ne nobis noceant. Cæterum si Methodum aliquam quæras diluendi Sophistica argumẽta, nulla melior præscribi potest, quam ea, quæ ab Aristotele, à Philippo & à Villichio tradita est. quare de ea hic peculiaria præcepta non præscribam, sed tantum monere volo adolescentes, vt proposito argumento falso, seu Sophistico, primum omnium perlustrent animo regulas consequentiarum, & videant, num quid peccetur contra aliquam regulam consequentiarum, quod si fit, reiicienda est consequẽtia. At si nullũ ibi peccatũ apparet, rerum sequatur examen, locis in consilium, ex quibus falsum illud argumentum ductum est, adhibitis. Tertio videndum, vtrum ex locis Sophisticis aliqua fallacia commissa sit. Hæc triplex cura sit respondentis ad Sophistica argumenta, qualia omnia sunt, quæ falsum aliquid sub veritatis titulo concludunt. sed de his plura in Dialectica.

Aristotelis scopus in Sophisticis Elenchis tradendis.

Præcepta adu. methodum Sophisticam à quibus tradita.

DE METHODO DEmonstratiua.

Methodus demõstratiua Philosophis propria.

TAMETSI Methodus Demonstratiua non potest exacte tradi breui aliquo compendio: tamen breuiter conabor delineamenta saltem huius Methodi attingere. Est autem hæc Methodus Philosophorum fere propria. Nam demõstratione Philosophis est opus veluti instrumẽto, ad Philosophiæ partium Theoreticæ & practicæ, hoc est cognitionis & actionis rectam explicationem: Sicut enim faber amussis beneficio lignum rectum à curuo, & ædificator perpendiculo parietem æqualem ab inclinato discernit: sic Philosophus in speculatione quidem verum à falso, in actione vero bonum à malo demonstrandi regula separat.

Eiusdem definitio.

Est itaque *Demonstrandi Methodus* recta via ac

ratio, ex necessariis notisq; propositionibus immotam conclusionem inferendi. Vt autem hæc Methodus vtcunque intelligatur, primum oportet scire in omni demonstratione duo spectanda esse, tanquam principalia capita: quorum vnum est problema ipsum (sic enim Aristoteles vocat quæstionem in disputationem adductam) quod demonstrãdum proponitur. Alterum propositiones, quibus τὸ πρόβλημα probatur. Deinde in omni problemate duo sunt. prius datum, Alterum quæsitum, more Geometrarum vocant. Vt in hoc problemate: sit anima immortalis, nec ne. Anima datum, immortalis vero quæsitum est. Porrò propositiones, per quas probatur problema, ad minimum duæ sunt, quas ante vnamquamque particularium demõstrationum præcognosci necesse est. Non enim possibile est quicquam non omnibus propositionibus cognitis concludere ἀποδεικτικῶς. Sed inter illas duas propositiones, quas in demõstratione adhiberi necesse est, hoc est discriminis: quod maior sit omnino commune quoddam axioma, cui vt fides adhibeatur propter euidẽtiam dignum est, vnde & axioma, id est dignitas dicta est. Minores vero propositiones, quoniam sunt infinitæ, non sunt tam obuiæ aut notæ: attamen in maioribus propositionibus virtute cõprehenduntur, vt in syllogismo hoc: Omne animal est substantia, Homo est animal, Ergo homo est substantia. Minor propositio, homo est animal, cõprehensa est virtute in maiori, animal est substantia. Vnde hæc tria necessarium est cognoscere ante omnẽ demonstrationem, datũ & quæsitum in problemate, & dignitatem, hoc est propositionẽ illam notam & dignam fide sua euidentia. Sit problema. Estne iusticia laudanda, nec ne? Datũ est iusticia, quæsitũ laudanda. præter hæc oportet me dignitatẽ (Sic enim interpretantur axioma) habere, quæ est: Honesta sunt laudanda. hæc adeo euidens est, vt qui contradicat, prorsus insanus existimetur. Hæc tria cum adsunt materiam demonstrationis habes: quam sic formare debes. Omnia honesta sunt laudanda, Iusticia est honesta. Ergo iusticia est laudanda. Et tot possunt fieri ex hac vna dignitate demonstrationes, quot sunt partes subiectiuæ, vt vocãt, subiecti axiomatis. Deinde cùm scitur, quæ nã oporteat pręcognoscere ante demonstrationẽ, sciendũ & hoc est, quibus modis oporteat ea pręcognoscere, cũ sint ἐπιστημονικαὶ quæstiones quatuor, quod sit, quid sit, quale sit, & propter quid sit. In dato ergo, id est subiecto problematis, oportet præcognoscere & quod sit, & quid sit. in quæsito quid sit solũ. in dignitatibus an sint, seu quod sint, idq; quia sunt propositiones.

Principalia capita duo.

1.
2.

Prioris capitis propositiones duę.

De Axiomate.

His cognitis discrimina dignitatũ tenenda sunt, nimirum quod aliæ omnibus scientiis, aliæ quibusdã: aliæ vni tantum scientiæ subiiciantur. In omni scientia locũ habet hæc dignitas: In singulis affirmatio aut negatio est vera: Hæc vero: Eidẽ æqualia inuicẽ sunt æqualia, pluribus famulatur scientiis, nimirum Musicæ, Geometriæ & Arithmeticę. Porro hęc: Honesta sunt facienda, in sola morali Philosophia locum habet.

Discrimina axiomatum.

Præterea genera Demonstrationũ cognoscenda sunt, & Methodus singulorũ. Genera autem sunt varia, sed nos cũ Philopono in hunc modũ diuidamus: Alia Demonstratio est directa, Alia ducens ad impossibile. Directa alia κατὰ σύνθεσιν, alia κατὰ ἀνάλυσιν instituitur. Illa sola quæ instituitur κατὰ σύνθεσιν, διότι, id est propter quid, reliquæ omnes cuiuscunque fuerint generis demonstrationis ὅτι, id est quod est, vel quia est, appellantur. Præter has formas est quædam demonstratio, quę σημειώδης dicitur, videlicet cum à necessariis signis aliquid concluditur. Nunc de his omnibus, eo quem proposui ordine, dicamus. Directa itaque demõstratio κατὰ σύνθεσιν est, quæ à quibusdam confessis principiis paulatim alias atque alias conclusiones extruit, quod subiectis exemplis ostendere conabor.

Genera & methodus demõstrationũ.

PHYSICVM

Exemplum.

Quicquid habet vim species rerum sensibilium apprehendentẽ, sentit. Omne animal habet vim species rerum sensibilium apprehendendi. Ergo omne animal sentit. Hæc demonstratio in Synthesi huius generis potissima est. Mediũ enim definitio est subiecti, simul sumta cum definitione passionis. Nam ita τὸ ζητούμενον appellatur. Vnde in maiori propositione passio prædicatur de definitione subiecti. in qua definitione exprimuntur principia ipsius passionis. Subiectum enim non solum comparatur ad propriam passionem ratione causæ materialis (id est ratione materiæ in qua hæret passio) verumetiam ratione causæ efficiẽtis. Definitio ergo subiecti simul sumta cum definitione passionis, exprimit causam efficientem ipsius passionis immediatam & necessariam. Si enim quæris Quid sit animal, recte respondetur, quod habet vim species rerum sensibilium apprehendẽdi. Si rursus sentire quid sit interroges, recte respondetur habere vim species rerum sensibilium apprehendendi. Hæc ergo definitio & propria passio subiecti constituũt maiorẽ, hoc pacto: Quicquid habet vim species rerum sensibilium apprehendendi sentit. Hic est secundus modus dicendi per se. Deinde primo prædicatur, seu dicitur, hoc est subiectum & prædicatum sunt ita adæquata, vt prædicatum non possit inueniri extra subiectum, nec è conuerso. Deinde Vniuersaliter dicitur, quia prædicatum de subiecto, & econtra potest vniuersaliter prędicari. Minor est: Omne animal habet vim apprehendendi species rerum sensibilium. Primus est modus dicendi per se, dicitur etiam primo & vniuersaliter. Conclusio: Ergo omne animal sentit. Estque secundus modus dicendi per se. Dicitur quoque primo & vniuersaliter. Hæc demonstratio prædicatum inesse subiecto generi monstrat. Tales debent esse omnes potissimæ demõstrationes seu primæ in Synthesi, vbi vides medium terminum continere duo, nempe definitionem subiecti conclusionis, & definitionem passionis, hoc est prædicati. Porrò Syllogismi qui extruuntur κατὰ σύνθεσιν à potissima, omnes quidem constabunt propositionibus de modo primo & secundo dicendi per se, sed primo & vniuersaliter non dicuntur, nisi sola maior proximi syllogismi post potissimam. Cæterũ conclusio potissimæ demonstrationis approbata & demonstrata fit ἀξίωμα sequentis syllogismi, atque ita de reliquis sequentibus ordine iudicandum est. Extruamus itaque ex conclusione proximi syllogismi hoc pacto. Omne animal sentit. Secundus modus dicẽdi per se, & dicitur primo & vniuersaliter. Dicitur primo, quia non est alia causa vt prædicatum insit subiecto. Vniuersaliter, quia prædicatũ & subiectum cõmeant. vt omne animal sentit, & omne quod sentit est animal. Secundus modus dicendi per se, dicitur primo & vniuersaliter. Quicquid ratiocinatur est animal. Hic minor virtute est in maiore, vnde sequitur conclusio, Quicquid ratiocinatur sentit. Hæc conclusio sumatur rursus vt axioma, & extruatur hæc demõstratio, Quicquid rationale est sentit (est secundus modus dicendi per se, & est proprium secundo modo) Omnis homo rationalis est. Ergo omnis homo sentit. Si omnis homo. Ergo vir & mulier, adeoque omnia indiui

indiuidua ſpeciei, de qua prædicatum monſtratum
eſt in proximo ſyllogiſmo. Deinde rurſus ab alte-
ro genere Animal extrue hoc pacto. Omne animal
ſentit. Omne brutũ eſt animal. Ergo omne brutum
ſentit. Hic etiam omnia quæ ſub bruto continentur
genera (id eſt ſpecies) eorumque indiuidua con-
cluduntur ac demonſtrantur, Atq; tot poſſunt fieri
extructiones, quot ſunt genera, ſpecies & indiuidua
eorũ quæ vim ſentiendi habent. Hæ omnes demon
ſtrationes ſunt ſecundariæ, & omnes concluduntur
vi & efficacia dignitatis, ſeu axiomatis primi ſyllo-
giſmi: cuius pręmiſſæ fuerunt immediatæ cauſæ con
cluſionis. ſed in reliquis inde extructis præmiſſæ fue
runt mediatæ cauſæ concluſionis, vnde primus ſyl-
logiſmus tantum διότι ἐστὶ, id eſt cur ſit, reliqui o-
mnes ὅτι ἐστὶ, id quod ſit, concludunt. Hic obi-
ter interſeramus, quæ ſit mediata, quæq; immediata
propoſitio. *Mediata* quidem propoſitio eſt illa, in
qua prædicatum ineſt ſubiecto propter aliquid, cui
tale prædicatum per eius genus conuenit. Sicut riſi-
bile Socrati, quod prius cõuenit homini. *Immediata*
vero propoſitio eſt illa, in qua prædicatum non pro
pter aliud ineſt ſubiecto. Sicut riſibile conuenit de-
finitioni hominis, vt omne animal mortale, ratio-
nale, eſt riſibile. Homo eſt animal mortale, rationa-
le, Eſt ergo riſibilis. Deinde demonſtrationes potiſ
ſimę etiam formãtur à ſingulis generibus, in quibus
proprię paſſiones afferuntur, ſeu prædicantur, vt om
ne animal rationale eſt riſibile (hic propria paſſio
prædicatur de definitione hominis) omnis homo
eſt animal rationale. Ergo omnis homo eſt riſibilis.
Hæc eſt διότι demonſtratio, ex cuius concluſione
extrue κατ' σύνθεσιν, per mediatas cauſas alios ſyllogiſ-
mos, & conclude propriam paſſionem ſpeciei, de ſin
gulis indiuiduis præpoſitæ ſpeciei. Socrates eſt ho-
mo, ergo Socrates eſt riſibilis, &c.

De propoſitione mediata & immediata.

Ethicum exemplum.

Axiomata Ethica primaria ſunt hæc. Quicquid
conuenit naturæ expetendum eſt. Bonum expeten-
dum eſt. Per ſe bonum magis expetendum eſt. Sum
mum per ſe bonum ſummopere expetendum eſt.
His quatuor axiomatis alia quatuor ex aduerſo reſ-
pondent. Quicquid nocet naturæ, fugiendum eſt
Malum fugiendum eſt. Per ſe malum magis fugien-
dum eſt. Maximum per ſe malum ſummopere fu-
giendum eſt. Hæc ſunt axiomata in doctrina de mo
ribus, ex quibus omnia ſua præcepta in Ethicis ex-
truxit Ariſtoteles, Nos breuiter, vt oſtendatur vſus
huius demonſtrationis, pauca extruamus.

Quicquid conuenit naturæ expetendum eſt. om-
nia honeſta, vtilia & ſuauia non pugnantia cum ho
neſtate, conueniunt naturæ. Ergo hæc omnia expetẽ
da ſunt. Nunc vero quia propoſitiones concluſionũ
approbatæ & demonſtratæ, fiunt axiomata in pro-
greſſione Synthetica, ex prima cõcluſione faciamus
tria axiomata. Honeſta expetenda ſunt. Vtilia expe
tenda ſunt. Suauia non pugnantia cum honeſtate ex
petenda ſunt. Ex primo axiomate ſic extrue. Hone-
ſta omnia expetẽda ſunt. Virtus omnis eſt honeſta.
Ergo omnis virtus expetenda eſt. Hæc concluſio
fit rurſus axioma hoc modo: Omnis virtus eſt expe
tenda: Iuſticia, temperantia, fortitudo, prudentia,
ſunt virtutes. Ergo Iuſticia, temperantia, fortitudo,
prudentia ſunt expetendæ. Ex hac concluſione qua
tuor axiomata licet facere, ex quibus rurſus omnia,
quæ in iis virtute includuntur, demonſtrari poſſunt.
Eodem modo ex ſecundo & tertio axiomate (de vtili
bus & ſuauibus) demonſtrãdæ ſunt omnes partes vti
lis & ſuauis. Sed quia res ex iis quæ dicta ſunt intel-
ligi poteſt, ad Geometrica exempla properemus.

GEOMETRICVM EX-
emplum.

Omnis triangulus habet tres angulos, duobus re-
ctis pares. Omnis Iſopleuros, Iſoſceles, Scalenos;
Orthogonios, Amphligonios, Oxygonios eſt trian
gulus, Ergo omnis Iſopleuros & cæteri, habent tres
angulos duobus rectis pares. Hinc tot licet axioma
ta conſtituere, quot ſunt ſpecies triãguli ſubſumtæ;
Sed ſatis eſt breuiter viam monſtraſſe. Ex his Ethi-
cis, Phyſicis & Geometricis exemplis puto ſatis in-
telligi, quo modo demonſtratio fiat in progreſſione
Syntheſeos. Quare nunc accedamus ad alterã ſpeciẽ
directæ demõſtrationis, quã dixi vocari κατ' ἀνάλυσιν.

DE DEMONSTRATIONE
Directa κατ' ἀνάλυσιν.

Directa demonſtratio κατ' ἀνάλυσιν eſt, quemad-
modum ſupra definiuimus, aſcenſus à fine ad
principium. Concluſio enim eſt quæ fuerat finis in
Syntheſi. Hanc demonſtrationem vnico exemplo
declarabo. In Ethicis exemplis quæ propoſuimus,
hæc fuit vltima concluſio. Omnis iuſticia, temperan
tia, fortitudo, prudentia, eſt expetenda. Hæc conclu-
ſio maior erit prima in Analyſi, & in tertia figura
procedendum eſt hoc pacto. Omnis iuſticia eſt ex-
petenda. omnis iuſticia eſt virtus. Ergo virtus eſt ex
petenda. Hæc concluſio rurſus retexenda eſt hoc pa
cto. Omnis virtus eſt expetenda. Omnis virtus eſt
honeſta. Ergo honeſta ſunt expetenda. Eodem mo-
do de aliis partibus in vltima concluſione Synthe-
ſeos agendum eſt. Verũ quod proponitur, quia in
conceſſas & immotas propoſitiones, hoc eſt axioma
ta, reſoluitur, & monet Philoponus concluſionem
in demõſtratiuo facilius ἀναλύεσθαι quam in Diale-
ctico ſyllogiſmo, idq; propter certitudinem medij
in demonſtratione. Deinde & concluſio particula-
ris actu, virtute vniuerſalis eſt, quia materia eſt ne-
ceſſaria. Atq; ita Analyſis eſt ex poſterioribus recur-
ſus ad principia & cauſas. quemadmodum ſupra in
Analyſi vniuerſali admonui.

Definitio

Exemplũ

DE DEMONSTRATIONE
ducente ad impoſſibile.

Hvius Demonſtrationis duplex eſt ratio quan
tum ad formam concludendi attinet. Nam
alias ſyllogiſmo Categorico, alias hypothetico con-
cludit. De vtroq; hæc regula, ſeu axioma omnibus
ſcientiis accommodatum tenendum eſt. Si quid fal-
ſi, aut abſurdi, aut pugnantis cũ principiis ſequitur
ad aliud in bona conſequentia, illud quoq; ex quo
ſequitur, abſurdum & falſum erit. vt ſi quis diceret,
lineã eſſe corpus, hoc ita refutares, Si oſtẽderes cor-
pus habere aliquam proprietatem, vel differentiam,
vel accidens inſeparabile, quod non habet linea. Cũ
impoſſibile ſit definitionẽ generis non prædicari
de ſingulis generis ſpeciebus. Hoc ergo pacto de-
ſtruenda propoſitio aduerſarij, per ſyllogiſmũ in ſe
cunda figura: Omne corpus habet tres dimenſiones:
Linea non habet tres dimẽſiones: Ergo linea nõ eſt
corp'. Tametſi autẽ in prima figura poſſunt fieri cõ
cluſiones negatiuæ, tamẽ demõſtrationes negatiuæ
nõ fiunt niſi in ſecũda figura: Cuius hęc ratio eſt. In
negatiuis oportet mediũ eſſe cauſam cur prædicatũ
cõcluſionis nõ inſit ſubiecto, de quo negabitur me-
dius terminus. Quare fieri non poteſt vt minor pro
poſitio ſit affirmatiua, id quod fieri neceſſe eſt in
prima figura. Relinquitur ergo negatiuas demõſtra

Duplex ratio in forma cõcludendi.

1

tiones in ſecunda figura ordinandas eſſe. Per hypotheticum ſyllogiſmum dupliciter inſtituitur, nimirum à deſtructo conſequente, & à primo ad vltimum. A deſtructo conſequente hoc pacto: Si linea eſt corpus, linea habet tres dimenſiones. Sed linea non habet tres dimenſiones. Ergo linea non eſt corpus. A primo ad vltimum hoc modo: Si honeſta nō ſunt expetenda, virtus non eſt expetenda. Si virtus non eſt expetenda, iuſtitia non eſt expetenda. Si iuſticia non eſt expetenda, tueri natos, educare & colere ſocietatem non ſunt expetenda. Si hæc non ſunt expetenda, horribilis confuſio & totius naturæ fœda & immanis deſtrūctio eſt expetenda. Sed hoc eſt falſum, ergo illud etiā primum ex quo hoc ſequitur falſum eſt, videlicet quod honeſta non ſunt expetēda. At ſi hoc falſum eſt, eius repugnans erit verum, nempe quod honeſta ſint expetenda. Atque hac via vtimur potiſſimum, quando aduerſarij principia vocant in quæſtionem.

DE DEMONSTRATIONE *conieEturali, Quam Graci σημειώδη appellant.*

Vſus huius methodi.

POtiſſima demonſtratio & propria, reuera ex primis & immediatis & notioribus propoſitionibus probare debet poſteriora & minus manifeſta. Sed quoniam quod naturæ notum eſt, non ſemper nobis eſt notum, fit vt ſæpius de prioribus per poſteriora fidem faciamus, propterea quod poſteriora interdum nobis ſunt notiora. Cum itaque hoc fit, demonſtratio dicitur τεκμηριώδης καὶ ἄλυτος, quæ quidem non eſt adeo demonſtrationis titulo digna atque ea, quæ ex prioribus fidem facit poſteriorum, nimirū cū illa priora naturæ ſunt & nobis ęq. cognita.

Eorum quæ cognoſcuntur triplex diſcrimen.

Hic tempeſtiue videtur adiiciendum diſcrimen eorum quæ cognoſcuntur quæ ſane in triplici ſunt diſcrimine. Alia enim nobis notiora ſunt, alia naturæ, alia nobis & naturæ ex æquo nota ſunt. Eorum quæ nobis notiora ſunt, duplex eſt diſcrimen. Nam quædam αἰσθητά, nimirum quę ſenſibus exterioribus idq; vel aliquibus, vel omnibus percipiuntur, vt hic color, hoc frigidum &c. Quædam συμπαρατηρήσει cognoſcūtur, hoc eſt crebra obſeruatione eorum, quæ ſæpius ſenſibus offeruntur, quorum obſeruatio diutina gignit vniuerſalem propoſitionem collectam vniuerſali experientia, mentiſq; munere cōſeruata, quæ poſtea, quia eſt ἀνέναστος, in ſcientiis fit axioma, vnde poſtea extruuntur innumeræ demonſtrationes. Huius generis pleraque axiomata ſunt in iis ſciētiis, quæ circa ſenſus verſantur. qualis eſt Aſtrologia, Geometria, Arithmetica &c. Hinc eſt quod Ariſtoteles, & poſt hunc Philoponus impoſſibile eſſe dicūt, vniuerſalia ſpeculari niſi per inductionē: quod ſane de eo tantum genere intelligendum eſt, de quo nunc dixi. Ea autem quæ naturæ notiora ſunt, vocantur vniuerſalia. Sed triplex eſt conſideratio vniuerſalis iuxta triplicem naturæ ordinem. Aut enim ſpectatur ordo τῆς συνθέσεως, ſecundum quem res à ſuis principiis extruuntur. Quo ſane ordine magis confuſa & magis vniuerſalia priora ſunt & notiora naturæ, quàm quæ inde extruuntur. ſic punctus in Geometria prior eſt linea: linea, figura. Aut ſpectatur ordo τῆς διαιρέσεως, videlicet cum rerū formæ à principiis ortæ diſcernuntur paulatim, donec ad formas fuerit deuentum. Aut ſpectatur ordo τῆς ἀναλύσεως, nimirum cum finis rei proponitur, & natura quaſi deliberat & ordinat ea quæ ad finem ſpectant. Porrò quæ nobis & naturæ æque ſunt nota, ſunt ea vniuerſalia exiſtimanda, quæ nobis magis ſunt nota, quam eorum particularia: Cuius generis ſunt omnia, quæ vi mentis ſine ſenſuum miniſterio agnoſcimus: quę quia ſenſus latent, Græcis κεκρυμμένα nominantur. quia ſine inductione ſciuntur, προλήψεις. quia in mente quaſi innatæ, κοιναὶ ἔννοιαι vocātur: ex quibus demonſtrationes extruuntur omnium firmiſſimæ & nobiliſſimæ. His ita explicatis reuertamur eò, vnde digreſſi ſumus.

Demonſtratio τεκμηριώδης. quomodo fit.

Demonſtratio itaque τεκμηριώδης, quæ & ἄλυτος dicitur, fit per ea, quę συμπαρατηρήσει nobis ſunt nota, naturæ reſolutionis quidem ordine priora, compoſitionis vero poſteriora. vt ſi quæratur: an Sphæricæ figuræ ſit luna. Hic nihil ex prioribus demonſtrare poſſumus, ſed ex poſterioribus omnino concludendum erit, nimirum ex illuminationibus lunæ, quæ inſequuntur formam eius & dependent ab ipſa. Vnde probamus lunam eſſe ſphæricam: quod eſt primū & cauſa illuminationum. Quoniam autem videmus ipſam bis ſingulis menſibus falcatam fieri, bis in duo ſectam, bis vtrinque gibboſam, ſemel ſuum plenilunium habere, concludimus ex hoc ſphæricam eſſe. Si enim eſſet diſcus, totus eius diſcus collectim aut illuminaretur, aut non, ſole ipſi occurrēte. Quoniam autem ſphærica eſt, ſolque ipſa eſt altior, accidit ſemper partem ipſius ad ſolem conuerſam illuminari, & hoc paulatim fieri quouſque ad diametrū ipſi oppoſitam, totum hemiſphærium ipſum aſpiciens illuminetur. Eſt igitur illuminatio indicium formæ ipſius. nec quia ſic illuminetur ſphærica eſt, ſed quia ſphærica, illuminationes ratiocinamur ex cauſa effectum. Verum quoniam natura primum, & cauſa, figura ipſa ſphærica, eſt nobis incerta, manifeſtæ autem illuminationes, vtimur poſteriore vt fidē faciamus de priore. Et quoniam inſolubilia ſunt talia ſigna, & coniecturæ, probationes ex ipſis factas demonſtrationes vocamus, per ſecundam vt addit Philoponus, mēſuram demonſtrationis. Atque hæc de demonſtrandi Methodo dicta ſufficiant.

DE DISPVTATIONE.

Diſputationum finis & vſus.

TAmetſi vera diſputandi Methodus ex iis præceptis, quæ in Methodo probabili & demonſtratiua præſcripſimus, commode peti poteſt: tamen hoc loco quædam quaſi concertātium ſtratagemata adiicere placet: quibus admoneantur adoleſcentes, quomodò cogitationes ſuas inſtituant, & intra quas metas cohibere eas debeant, ne vt rixoſæ mulierculæ ſine delectu & iudicio verbis contendant. quod cum fit, neque ipſi quicquam præter garrulitatem inanem reportant, neque de quæſtionibus in certamen productis iudicium ferre poſſunt. quo fit vt ſapere quidem ſibi videantur, ſed rerum dulciſſima veritate amiſſa, errorum tenebris & ignorantia inuoluantur. Nec enim diſputatio garrulitas muliebris eſſe debet, ſed amica quædam & placida confabulatio, Nam Dialecticorum eſt, vt inquit Plato, πρότερον διαλέγεσθαι. cuius finis vltimus eſſe debet veritatis inquiſitio, cui inuētæ, & quaſi è tenebris emerſæ acquieſcere debemus. Quod autem interdū diſputatur de rebus, de quibus nulla eſt diſſenſio, hoc fit ideo, vt adoleſcentes aſſuefiant ad defendendam & non oppugnandam veritatem. Et vt tyrones militares in vmbra ſe primum præparant, vt poſtea cum res agenda eſt ſerio, ſint inſtructiores & magis ad ictus tum inferendos, tum euitandos idonei: Ita ſtudioſi in ſcholis diſputationibus crebris ſe exercere debent, vt poſtea veritatis fortiores patroni eſſe poſſint. Sed omiſſo longiori exordio rem ipſam aggrediamur.

Duo in diſputatione requiruntur.

In diſputatione duo eſſe debent, apparatus & cōflictus

flictus seu cōcertatio. Apparatus consistit in noticia locorum, in habitudine eorundem ad se inuicem, & in accōmodatione ipsorum ad propositam quæstionem: quæ tria tametsi in Dialecticis traduntur, tamen de duobus postremis hic pauca dicam, ac primum de habitudine locorum ad se inuicem: quæ habitudo ex his regulis intelligi potest.

De habitudine locorum ad se inuicē.

PRIMA REGVLA.

Cuicunque definitio attribuitur, eidem omnia superiora directo ordine posita genera, eorumque differentiæ genericæ tribuuntur.

SECVNDA REGVLA.

Cuicunque genus attribuitur, eidem omnia superiora directo ordine posita genera eorumque differentiæ genericæ attribuuntur.

TERTIA REGVLA.

Cuicunque species attribuitur, eidem genus, differentia, definitio, proprium, inseparabile accidens attribui potest.

QVARTA REGVLA.

Cui proprium attribuitur, eidem species cum omnibus superioribus, differētiæ & definitio attribuitur.

QVINTA REGVLA.

Cuicunque differentia attribuitur, eidem genus & species attribui debent.

SEXTA REGVLA.

Causa effectum, & effectus causam sequitur.

SEPTIMA REGVLA.

Partes sequuntur totum, qui enim totum admittit, partes negare non potest.

OCTAVA REGVLA.

Modo posito, ponitur & nomē principale, & cōtra.

NONA REGVLA.

Cuicunque tribuuntur accidentia & actus, illud existere necesse est, vt subiectum.

DECIMA REGVLA.

Relatiuorum mutua est positio & illatio. Hæ decem regulæ continent apparatum, seu habitudinem locorum inter se, quatenus fere affirmandis quæstionibus adhiberi possunt.

Porro si quæstio neganda est, dispiciendum erit, quid aliquo affirmato vel negato negari poterit, qua de re sequentes regulæ obseruandæ sunt.

PRIMA.

Cui definitio adimitur, eidem species adimitur necessario.

SECVNDA.

Cui differentiæ & proprium adimuntur, de eodem & species denegabitur.

TERTIA.

Negatis genere, differentia, definitione, proprio & inseparabili accidente, negabitur & species.

QVARTA.

Negatis partibus, negabitur & totum.

QVINTA.

Negata causa, negantur effecta, & econtra.

SEXTA.

Negatis subiectis, denegabuntur adiacētia, actus, & accidentia omnia.

SEPTIMA.

Negato nomine principali, denegabitur & modus, & econtra.

OCTAVA.

Sublato relatiuo, negabitur correlatiuum.

NONA.

Cui attribuitur genus certum, de eodem diuersa genera omnia, eorumque differentiæ & species negabuntur.

DECIMA.

Cui species tribuitur certa, reliquæ negabuntur.

VNDECIMA.

Cui tribuitur vnum contrarium, ab eodem reliquum remouetur. Vbi hanc locorum inter se habitudinem, de qua plura in Dialecticis præcipiuntur, studiosus intellexerit, facilis erit postea accommodatio, quæ omnino instituenda est quemadmodum præscriptum est in probabili Methodo, & pro diuersa habitudine loci ad partes quæstionis propositæ, erunt aliæ atque aliæ formæ adhibendæ.

In conflictu seu concertatione cauendum est ne ictus inferentes, icti propriis telis à bello discedamus, nullo prius virtutis facto edito, quod ne fiat arma nostra debent nobis esse cognita, hoc est, argumenta debent secundum normas Dialecticas deduci in disputationem, quorum vis & connexio in promtu debent esse, si ea aduersarius vel contemserit, vel improbauerit. Si contemserit, hoc est, si connexionem reiecerit, in promtu ex locis & regulis consequentiarum ratio nexus esse debet. Si improbauerit quid, nouo quasi telo defendendum est, donec vel iuste victus fueris, vel victor ipse euaseris. Nec est vnica via adoriendi aduersarium. Vt enim in bellis alias aperto marte, alias ex insidiis hostem aggredimur: ita in disputatione alias aperto argumēto aduersarij propositionem impugnabimus, alias ex insidiis. Hinc duplicem argumentandi ductum fecerunt, Vnum directum, Alterum obliquum. De vtroque in hunc modum scribit Rodolphus. Ductus est, inquit, duplex cuique rei probandæ, vnus directus, vt cum proposito aliquo velut recta via colligemus id quod probare volumus. Vt qui probare velit, sapientem esse diuitem, dicat, Sapiens nullius indiget, Ergo sapiens est diues. Alius est ductus obliquus, vt cum accepto contradicente eius, quod probare volumus, colligimus ex eo aliquid quod falsum sit, vnde regressi docemus falsum id esse ex quo collectum est, idque quia contradicens est eius, quod intendimus probare, Consequens est istud ipsum esse verum. Vt sapiens est diues, Si enim non sit diues sapiens, cupit aliquid: sed falsum est hoc, falsum igitur ex quo colligitur id, hoc est, non esse diuitem sapientem. Verum igitur erit, quod intendimus sapientem esse diuitem.

Argumenta quomodo in disputationē deducēda.

Simile.

Ductus argumentandi duplex. 1. Directus.

2. Obliquus.

Non sunt autem hæ argumentandi formæ, per omnes enim formas, quas exposuimus duci possunt, sed viæ quædam colligendæ intentionis. Ex his Rodolphi verbis facile & vnde materia vtriusque ductus sit petenda, & quis sit vtriusque vsus, ostenditur.

DE COLLOCATIONE *Dialectica.*

QVæ hactenus dicta sunt, pertinent ad eam disputationem, in qua certa themata proponūtur defendenda. Verum vbi cum disputantium neuter, quod probare, vel improbare velit alter, nouit, alia ratio est, nouaque collocatio adhibenda. Et quia de hac collocatione multa præcepta apud Dialecticos extant, quæ plurimum faciunt ad ordinem in Platone intelligendum, breuiter pauca præcepta colligam, idque potissimum ex octauo libro Topicorum Aristotelis, Sine enim horum Aristotelicorum præceptorum intellectu, multæ ab imperitis affinguntur Platoni absurdæ opiniones. Neque enim fieri potest, vt Methodus collocationis Platonicæ intelligatur ab iis, qui hanc doctrinam ignorant. Quoniam itaque Dialogi cōstant interrogatione & respōsione differentiū, oportet vtrunque, hoc est, interrogantem & respondentem certa &

Ex topicis Aristotelicis ordo dialogorum in Platone intelligitur.

Demonstratio τεκμηριώδης. quomodo fit.

Disputationum finis & vsus

Duo in disputatione requiruntur.

Interrogãtis præcepta

peculiaria tenere præcepta. Interrogantis itaque hęc sint præcepta. Primum oportet illum in promtu habere necessarias propositiones, hoc est, ex quibus id probari potest, quod intenditur, vt sunt maiores & minores propositiones in Syllogismis. præter necessarias propositiones. Quatuor propositionum generibus instructus esse debet disputator. Aliæ enim Inductionis gratia, vt detur Vniuersale. Aliæ amplificationis gratia, vt auctior sit oratio. Aliæ occultationis causa, vt occultetur conclusio. Aliæ perspicuitatis causa, vt nulla excusatio haberi posit, adhibebuntur. De necessariarũ propositionum collocatione hoc sciendum est, quod vel directe collocandæ sunt, vel per occultationem. Directe, cum statim id quod volumus concludimus. Vt si quæratur, an felices sint Tyranni, hoc pacto interroges: Consistitne felicitas in virtute? an Tyranni virtutem habent? Si aduersarius hic primam admittit negata altera, inferenda est conclusio. Ergo Tyranni non sunt felices. Et monet Aristoteles hoc loco, vt recto ductu potius quàm obliquo vtamur, nisi cũ secus obtineri quod volumus non potest. Deinde etiã monet, quod necessariæ propositiones debeant habere aliquid solidum & verè ἔνδοξον & probabile. Monet tertio, vt conclusionem non interrogemus, sed vt ex concessis conclusionem inferamus. Nam conclusio confecta, est veluti parta victoria. Hanc enim si quis interroget, concedit victoriam partam aduersario. Quarto loco monet, vt ex interrogatione non Dialectica, faciamus Dialecticam, quam possumus affirmare, vel negare. Vt, quis est homo, non est Dialectica interrogatio. sed sic, estne homo animal rationale, an non? Cum enim hoc pacto interroges aduersarium, idem ne an diuersam sentiat, facile apparet. Quinto monet, vt de eadem re non sæpius interrogemus.

De occultatione propositionum necessariarum.

De directa collocatione propositionum necessariarum hactenus, nunc de occultatione dicẽdum est. Non enim statim proponendæ sunt necessariæ ex quibus conclusio efficitur, sed occultandæ. Occultãtur autem his fere modis. *Primo*, Si sursum ascendatur, hoc est, si superiora genera, vel superiores theses sumantur, nõ ex quibus statim conficitur, quod intẽditur. Vt si quæstio esset, An pietas principi sit necessaria. non interrogemus primum de iustitia, sed de habitu bono. Deinde de virtute, Tertio de iusticia. *Secundo*, Si conclusiones sileantur, quibus necessariæ propositiones confirmantur. Plato ostensurus bonum cupere, virtutem non esse, propositiones has habuit. Alteram, boni cupiditatem esse omnium: Alteram, virtutem non solùm nõ omnium, sed paucissimorum. Vnde conclusio sequebatur, Itaque boni cupiditatem & virtutem idem non esse. Harum altera propositio syllogismo colligatur: Nonne quisquis malus est, virtutem non habet? Nonne permulti sunt mali? Hic omittatur conclusio, quæ est virtutem permultos non habere, & construatur secunda propositio necessaria prius hoc pacto: nonne quisquis malum cupit, bonum non cupit? Et quisquis bonum cupit, is malum non cupit? Malum autem nemo cupit. Hic etiam conclusio transiliatur quæ est, Bonũ omnes cupere. Et quia iam habemus duorum syllogismorum concessas propositiones, habemus etiam eorundem conclusiones, quas cumulate inferre licet vbi opportunum videtur. Breuiter hoc Aristotelis præceptum monet, vt concessis contenti non auide quod sequitur occupemus, propterea quod hoc iam ipso aduersario inuito haberi potest. Huius præcepti exemplis plenus est Socrates apud Platonem. *Tertio*, Si ordo propositionum permutetur, & commisceantur propositiones diuersorum syllogismorum, hoc modo. Nonne is, qui malus est virtutem non habet? Nonne quisquis malum cupit, bonum non cupit? Nonne mali permulti sunt? Nonne malum nemo cupit? *Quarto*, Si coniugata interrogando commutentur. Vt si probandum esset, bonum virum esse dignum laude, interroges: Ecquid bene agere esset laudandum? Sed huius loci enstasin, vide in loco coniugatorum apud Philippum. *Quinto*, Si ita interrogemus, vt aduersarius non intelligat ex forma quæstionis quid cupiamus nobis concedi. Si enim interroges hoc modo, Nonne multi mali sunt? intelligit aduersarius te cupere affirmatiuam partem cõcedi. At si sic, Multi ne an pauci mali sunt? Ex quæstionis forma intelligi non potest, quid cupias concedi. *Sexto*, Si per similitudinem interrogetur, in qua latet vniuersale, vt potest ne ignis clare & sine fumo principio statim effl grare? Ergo sine inuidia gloria subito enitescere non potest. *Septimo*, Si ipse interrogator interdum sibi ipsi resistat. Suspecti enim non habentur illi, qui æqui in disputando videntur. *Octauo*, Si ea proponantur quæ visitata & trita sunt, in omniumque ore versantur. Autoritas enim in omnibus causis & solet & debet valere plurimum. *Nono*, Si necessariæ propositiones, veluti non necessariæ interrogentur, dissimuleturque id quod intenditur, qui mos Socrati est familiaris. *Decimo*, Si similia per comparationem proponantur. Nonne quemadmodum multi indocti, multi pauperes, ita multi sunt mali? Quia semper pauciora sunt hominibus bona, mala plurima. *Vndecimo*, Si declinetur in latus & sursum & vndecunque. Hac enim ratione facilius obtinetur conclusio, vt si volo sumere posterius, interrogo id quod est prius & cõtra, vt si concedat Papista Christum morte sua satisfecisse pro peccato generis humani. Confiteatur necesse est, homines iustitia operum gloriari non posse. *Duodecimo*, Si ea, in quibus est totius contentionis pręsidium positum, non in principio statim proponantur. Vt enim firmissima præsidia non sunt statuenda in prima acie, sed rectius in nouissima collocantur: Ita in disputando diu occultanda sunt, in quibus plus virium est. *Decimotertio & vltimo*, Si producantur & amplificentur, interijcianturque in argumentatione, ea omnia, quæ nihil ad rem pertinere videbantur. Hac enim ratione celatur & obscuratur res Socratico more.

De propositionib. quæ ad ornatum orationis pertinẽt.

Hactenus de iis propositionibus, quæ occultandæ conclusionis gratia adhiberi solent, dictum est. Nunc de iis propositionibus dicatur breuissime, quæ ad amplificandum, seu κόσμον orationis pertinẽt. Certum est duas esse tantum propositiones necessarias vnius conclusionis, quæ vi & pondere valeant. Cæteras quæcunque præter has accumulantur, multitudine & turba valere. Cum igitur loco vniuersalis propositionis ponimus inductionem, & loco definitionis diuisionem, certum est nos orationem vberiorem & ornatiorem reddere. Estque hoc Aristotelis præceptum, quod πρὸς ὄγκον & κόσμον orationis hæc duo potissimum faciunt, ἐπαγωγὴ καὶ διαίρεσις, perspicuitatis gratia, seu vt Aristoteles inquit, εἰς σαφήνειαν adhibebuntur exempla & parabolæ, quæ ad illustrandum & explanandum non solum à Dialecticis, verumetiam ab Oratoribus & Poëtis sæpissime adhibentur. Postremum assumentur propositiones præter necessarias inductionis gratia, nimirum vt vniuersale inductione exprimatur, sed inductione potius apud imperitos, syllogismo vero apud doctos & Dialecticos vtendum est.

De re præcepta methodus.

Hactenus methodus tradita est, qua instituatur disputator

disputator contra aduersarium: nunc pauca de re præcepta detur. Vt quemadmodum aduersus astum respondentis munitus est consiliis disputator, ita sit ratione, cum se argumenti natura peruicax obiecerit. Est autem vnamquamque rem probandi principium duplex, Alterum propositæ rei definitio. Alterum axioma, quorum illo clare res in sua natura & ambitu cernitur, hoc euidenter quare in ea aliquid sit, intelligitur, reliqui loci his duobus famulantur. Sit quæstio, An quisquam mala, vt mala cupiat. Hic primum quæratur axioma, videlicet nemo vult esse infelix. Hoc axioma fit maior, additur minor, Omnis qui cupit mala, vult esse infelix. Hinc sequitur conclusio, neminem mala, vt mala cupere. Hic si quisquam axioma negauerit, nemo cupit esse infelix, nihil habemus, quo iuuemus nos, quam definitiones rerum duarum, scilicet verbi cupiendi & infelicitatis, quibus ostensis nisi potest effici, vt recipiatur hæc sententia, vix potest quicquam afferri ad probandum illustrius.

Respondenti in disputationibus præcepta.

POSTQVAM nunc interrogator instructus est præceptis aduersus aduersarium, & rem in disputationem adductam, Sequitur vt respondenti quoque præcepta ex eodē Aristotele præscribamus, sed id faciemus breuissime: Officium itaque respondentis in his consistit: Primum diligenter attendat, ex quibus aduersarius probare nititur conclusionem falsam, caueatque ne causas falsæ cōclusionis, quæ sunt propositiones in syllogismo concedat, sed eas si omnino falsæ sint reiiciat, si ex parte distinguat. Deinde ipsam collectionem totam animo intueatur, quæ, si Dialectica non fuerit, reiicienda est, & monstrandum vitium. Tertio contra aduersarij personam subinde orationem flectat. Quarto contemnat ea, quæ ab aduersario tanquam necessaria adducta sunt.

Exercitationis præcepta cōmunia opponenti & responденti.

Sunt & exercitationis præcepta communia opponenti & respondenti præscripta ab Aristotele, quibus instructi esse debent disputaturi, quorum præcipua recitabo. *Primum* assuescendum est argumentationes conuertere. Sic enim maior nobis ad disputandum argumentorū suppetet copia, & in paucis multas argumentationes tenebimus. Est autem conuertere, conuersa conclusione in contradictoriam vel contrariam, & assumpta altera propositionum alteram euertere, quod quomodo fiat paucis explicandum est. Si igitur syllogismus conuertendus fuerit primæ figuræ, maior per tertiam euertetur, minor per secundam. Vt, si quia omne honestum laudandum est, & omnis virtus honesta, Ideo omnis virtus laudanda. Siquidem virtus quædam laudāda non sit, siue omnis virtus est honesta, quoddam honestum non erit laudandum, siue omne honestum est laudandum, quædam virtus non erit honesta. Sed & omne honestum laudandum est, & omnis virtus honesta. (sunt enim horū cōtradictoriæ manifestè falsæ.) Stat igitur firma conclusio, omnem virtutem laudandam esse. Si syllogismus conuertendus fuerit secundæ figuræ, minor euertetur per primam, & maior per tertiam figuram. Vt si quia nullum turpe amandum, & omnis voluptas est amanda, ideo nulla voluptas turpis est. Siquidem quædam voluptas turpis, siue omnis voluptas est amanda, quoddam turpe erit amandum. Siue nullum turpe amandum, quædam voluptas non erit amanda, Sed turpe nullum amandum est, voluptas autem omnis amanda non est (vtraque ex collatione contradictoria manifesta est) Ergo rectè conuersa conclusio est, quandam voluptatem turpem esse. Si conuertendus syllogismus fuerit tertiæ figuræ, maior in prima, & minor in secunda euertetur. Vt si quia

De propositionib. quæ ad ornatum orationis pertinēt.

De re præcepta methodus.

Crystallus omnis lucidus est. Crystallus omnis lapis est, Ideo quidā lapis lucidus est. Nā si lapis nullus est lucidus, siue Crystallus omnis lapis est, quidā Crystallus lucidus non erit. Siue Crystallus non lucidus est, Crystallus quidā lapis nō erit. Sed & omnis Crystallus lucidus est, & omnis Crystallus lapis (vtraque ex contradictorii falsitate conuincitur vera esse) Stat igitur firma conclusio, quendam lapidem lucidum esse. Itaque in eadem re sex argumenta licet confi-cere. Tria cum sumitur conclusionis contradictorium, & rursus tria, cum sumitur conclusionis contrarium. Nec vlla res potentior est ad eliciendum verum, quam subito & tanquam vno circulo positas eadem in re collectiones cernere. Quare non immerito Aristoteles τὰ ἀντίστροφα inter exercitij præcepta numerauit. Vt autem rudiores melius perspiciant conuersionis huius rationem, iam simplicius repetam, propositis exemplis trium figurarum: iuxta quę facile erit omnes syllogismos conuertere. Nam similis est in omnibus colligendi ratio.

DE PRIMA FIGVRA.

Quæritur, num omnis impietas sit fugienda. Concludatur affirmatiua thesis hoc modo:

Omne peccatum est fugiendum,
Omnis impietas est peccatum, Igitur
Omnis impietas est fugienda.

Hic si maioris & minoris contradictoria inueniuntur falsa, immota erit conclusio ex necessario veris. Per tertiam igitur figuram exploretur maior sumto contradictorio conclusionis, hoc modo:

Quædam impietas non est fugienda,
Omnis impietas est peccatum,
Quoddam igitur peccatum est fugiendum.

Sed conclusio hæc manifeste falsa est, igitur eius contradictoria erit vera, Omne peccatum esse fugiendum. Per secundam exploretur minor seruata maiori principalis syllogismi, & assumto contradictorio conclusionis hoc modo:

Omne peccatum est fugiendum,
Quædam impietas non est fugienda,
Igitur, quædam impietas non est peccatum.

Conclusio est falsa. Igitur eius contradictorium erit verum, videlicet Omnem impietatem esse peccatum. Hinc iam immota infertur prima conclusio. Nam si & omne peccatum est fugiendum & omnis impietas est peccatum: erit profecto omnis impietas fugienda.

DE SECVNDA FIGVRA.

Quæritur, num monachatus sit cultus Dei, concluditur negatiua thesis hoc modo:

Nullus cultus Dei est hominis inuentum.
Omnis monachatus est hominis inuentum.
Ergo nullus monachatus est cultus Dei.

Hic si maioris & minoris contradictoria inueniuntur falsa, stabit immota conclusio. Exploretur igitur minor per primam figuram, hoc modo:

Nullus cultus Dei est hominis inuentum,
Quidam monachatus est cultus Dei,
Igitur, quidam monachatus non est hominis inuentum.

Sed conclusio est falsa. Nam nullo Dei verbo præcipitur monachatus. Quare eius contradictorium erit verum, videlicet omnem monachatum esse hominis inuentum. Exploretur maior per tertiam.

Omnis monachatus est hominis inuentum,
Quidam monachatus est cultus Dei
Ergo, quidam cultus Dei est hominis inuentum.

Sed conclusio est falsa. Nam scriptum est frustra

me colunt docentes doctrinas mandata hominum. Igitur eius contradictorium verum erit, videlicet nullum cultum Dei esse hominis inuentum. Hinc iam immota infertur conclusio prima. Nam si & nullus cultus Dei est hominis inuentum, & omnis monachatus est hominis inuentum, sequitur omnino nullum monachatum esse cultum Dei. Stat igitur firma prima conclusio.

DE TERTIA FIGVRA.

Quæritur, num aliqua voluptas sit licita, concludatur affirmatiua thesis hoc pacto.

Lætari in Deo est licitum,
Lætari in Deo est voluptas,
Igitur aliqua voluptas est licita.

Hic si maioris & minoris contradictoria inueniantur falsa, immota erit conclusio. Exploretur maior per primam figuram hoc modo.

Nulla voluptas est licita,
Lætari in Deo est voluptas,
Ergo lætari in Deo non est licitum.

Sed conclusio hæc manifeste falsa est. Nam eius contradictorium præcipitur verbo Dei. Lætamini in Domino & exultate iusti. Exploretur minor per secundam hoc modo.

Nulla voluptas est licita,
Lætari in Deo est licitum,
Ergo lætari in Deo non est voluptas.

Sed conclusionis contradictorium est falsum, nã scriptum est. Abundantia lætitiarum vultus tuus, iucunditates in dextera tua in perpetuum. Hinc iam immota infertur prima conclusio. Nam si & lætari in Deo est licitum, & lętari in Deo est voluptas: profecto firma stat conclusio, quod quædam voluptas sit licita.

Eodem modo ex contrario conclusionis licet colligere. Vbicunque autem necessariarum principalis syllogismi προτάσεων veritas ita non ostenditur, infirma redditur conclusio. Nam ex veris præmissis sequitur vera conclusio.

Cæterum huic cõuersioni affinis est syllogismus, quem Aristoteles vocat, τὴν δι' ἀδυνάτου δεῖξιν, cum videlicet ex contradictorio enuntiationis verę cum altera προτάσεων manifeste vera, conclusio colligitur aperte falsa, ex cuius falsitate interimitur propositionis veræ assumtum contradictorium, atque deinde ponitur & infertur veritas propositionis prius negatæ. Verbi gratia pono hanc assertionem. Linea non est corpus. Sed hanc inficiatur aduersarius. contra quem ago sumto contradictorio propositionis veræ, cui adiungo in præmissis propositionem manifeste veram, ex quo infero conclusionem manifeste falsam, hoc modo.

Omne corpus habet tres dimensiones,
Linea est corpus, Igitur
Linea habet tres dimensiones.

Sed conclusio est falsa. Igitur aliqua pręmissarum. Non autem maior cuius veritas est manifesta, igitur minor. Si minor falsa est, erit eius contradictorium verum. Nam ea est lex contradictoriarum, quod vna vera, altera sit falsa, & econtra.

Aliud exemplum. Affirmo quandam voluptatem esse laudabilem. Sed hanc negat aduersarius, contra quem in hunc modum κατὰ τὴν τοῦ ἀδυνάτου δεῖξιν ago:

Nulla voluptas est laudabilis,
Gaudere in Domino est voluptas,
Igitur Gaudere in Domino non est laudabile.

Sed cõclusio est falsa, igitur aliqua præmissarum. Non autem minor, ergo maior. Verum quia impossibile est duas contradictorias simul esse falsas, & hæc est falsa, Nulla voluptas est laudabilis: necesse est hanc veram esse, Quædam voluptas est laudabilis. In hac argumentandi via est quadruplex ratiocinatio, prima est syllogistica, reliquæ tres enthymematicæ. In his colligendi formis valde vtile est exerceri adolescentes propositis variis materiis. Nam non solum inde promtitudo argumentandi conciliatur, verum etiam facultas quædam paratur, dextre de rebus propositis iudicandi.

Secundum præceptum est ad omnem thesin, hoc est ad vtramque contradictionis partem argumenta spectare, vnde fiet & simul in quærendo & respondendo exercitatissimus. Sunt autem problematis cuiusque duę theses vna affirmatiua, altera negatiua. Argumenta autem quæ sic per collationem ad vtrámque quæstionis partem confirmandam adhibentur, παράλληλα dicuntur, vt quæ inuicem comparata thesibus, problematis accommodantur. Sit problema, Deus irascatur nec ne, Sit argumentum primum non irasci, quia si tam potens irascitur, perire mundum oporteat, postquam potentes qui sunt hómines, cum incanduerint, late populantur omnia. Et huius παράλληλον, Irasci Deum, quia vrbes incendio totas hauserit subito, & mundum totum diluuio obruerit. Item non irasci, quia commoueri nõ possit. Et παράλληλον huius, commoueri posse, quia & pœnitere & incendi & inflammari, & ira furere scriptura docet. Item, non irasci, quia rem tam fœdam, ne sapientes quidem in se admittant. Et παράλληλον ex eodem genere, irasci, quia optimus quisque indigna maxime re, maxime commoueatur. Item non irasci: quia credere non possit, lædi se posse ab vllo. Et παράλληλον huius, irasci, quia maiestatẽ suam summam apud homines à plerisque violari & minui videat. Hæc exercitatio talis est, vt siue cogere velis alium disputando, siue ipse vim effugere, plurimum habeat momenti.

Tertium præceptum est, vt ad ea quæ sæpissime incidunt problemata, argumentorum copia instructi simus.

Quartum, ad omnem disputationem tria afferamus, principia, hypotheses, & normam communem argumenti struendi. Principium est lux mentis & oculus. Hypothesis est fundamentum rei & ipsa res, Communis norma argumentandi est syllogismus.

Quintum, vt rerum primarum, quas maxime in vita iactari & disceptari videmus definitiones teneamus. Vbi enim definitio morbi tenetur, iactum est fundamẽtum ad omnem disputationem medicam, & sic de aliis.

Sextum, tenere oportet locos communes, per quos disserere licet ad multa problematum genera, sæpe enim accidit vt ex vno loco communi, multas hypotheses colligere liceat.

Septimum, Locus communis potius quam syllogismus memoriæ mandandus est.

Octauum, Deducere vnam propositionem in plures, quod quomodo fiat Rodolphus in secundo de inuentione optime docuit.

Nonum, Ad vniuersi generis quæstionem, reuocare quæstionem positam. Nam ita ex vna multas facere licebit. Ornatissimæ enim inquit Cicero orationes hæ sunt, quæ latissime vagantur: & à priuata & singulari controuersia, ad vniuersi generis vim explicandam se confert, vt hi qui audiunt, natura & genere, & vniuersa re cognita, de singulis statuere possint.

Decimum, Res in disputationem propositas ad sua κριτήρια reuocare oportet. Sunt autem κριτήρια quid

Κριτήρια

pro

Quatuor numero.

pro rerum natura varia, & quatuor à Platone & Plutarcho numerantur. Nam earum rerum, quæ acie mentis sola cernuntur & intelliguntur, κριτήριον est ἡ νόησις, quæ est earum rerum perceptio, quæ mente sola percipiuntur, hoc est communium sententiarũ, seu communium principiorum πρόληψις, quam non docemur, sed cognitam circumferimus & accõmodamus problematis, quando in hanc vel illam partẽ feretur sententia, adhibita demonstrationis regula. Nam cum hæc νόησις sit lumen rationis vt Plato inquit, eadem perspicimus rerum ordinem & consequentiam, quæ quia plus acuminis requirit, accedit Dialectica, quæ huius ordinis & consequentiæ facultatem iuuat. Huic κριτηρίῳ totam moralem Philosophiam atque ipsam Dialecticam subiicio. Deinde earum rerum, quæ sub sensus cadunt & sensibus percipiuntur, κριτήριον est πίστις, seu δόξα, quo vniuersa quæ αἰσθητὰ, hoc est sub sensus cadentia appellantur, reuocanda sunt. Hoc κριτήριον κατὰ συμπαρατήρησιν vniuersalem experientiam parit, vnde vniuersale pronuntiatum statuitur, ex quo postea de particularibus iudicandum est. Huic Physicam subiicio & cognatas artes. Hoc enim pronunciatum: Quicquid pulmonem habet spirat, non est notum per se, sed per inductionem, Vnde vniuersale collectum est. Atque ita de aliis in Physica & Medicina. Porrò inter hæc duo κριτήρια, νόησιν & πίστιν, Plato terti[u]m collocat, nimirum διάνοιαν, quod circa res Mathematicas versatur, quæ partim mente, partim sensu percipiuntur. Nam vt Mathematica sine sensibus intelligi non possunt, ita sine intelligentia demonstrari nequeunt. vnde διάνοια talis æstimatrix rerum est, quæ ex particulari siue vno siue pluribus, fert sentẽtiam de communi pronunciato, ex quo rursus de omnibus particularibus eiusdem generis fit iudiciũ. Vt cum Mathematicus pingens circulum, ostendit in eo omnes lineas à centro ductas ad circumferentiam, esse æquales: mox arripit discens commune pronunciatum, ex quo deinde fert sententiam, adhibita demonstrationis regula, de aliis particularibus circulis. Atque hæc causa est cur putantur demonstrationes Mathematicæ euidentiores esse, quam Ethicæ, aut Physicæ: Quartum κριτήριον est εἰκασία, hoc est similatio seu effictio. Versatur enim circa rerum fabricandarum imagines, ad quas respicit artifex dum opus extruit. Hæc κριτήρια memoriæ cõmendanda sunt, & singulæ res suis κριτηρίοις subiiciẽdæ & per illa diiudicandæ sunt.

2. πίστις seu δόξα.

3. Διάνοια.

4. Εἰκασία.

Plutarchus in Platonicis quæstionibus hæc κριτήρια recitat, quæ dicit nobis esse à Deo data νοῦν μὲν τῶν νοητῶν, διάνοιαν δὲ τῶν μαθηματικῶν, πίστιν δὲ τῶν αἰσθητῶν, εἰκασίαν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν περὶ τὰ εἴδωλα.

DE EXEGETICA *Methodo.*

Exegeticę methodi 4. mẽbra.

CVm de exegetica Methodo dicturus sum video me operæprecium facturum, si hanc partem in quatuor membra distinxero, vt primum contineat formas interpretandi authores. Alterum, ea quæ fusius ab eloquentibus hominibus sunt exposita, ad Dialecticam breuitatem, & formas argumẽtationum Dialecticas certam rationem ac viam reducendi præscribat. Tertium, Methodum examinandi ea, quæ tradita sunt præscribat. Quartum, Methodum ediscendi quæcunque memoria digna videbuntur, commonstret.

DE PRIMO MEMBRO.

1. Ratio & forma interpretãdi authores.

Ratio interpretandi authores non simplex est Sed vt plures sunt interpretationum fines, ita & plures formæ sunt. AVT enim verba spectantur & phrases, & est interpretatio Grammatica, quæ consistit in verborum & phrasium explicatione. AVT summa cura rerum est, & interpretatio est Dialectica. Dialectica enim ars arbitra & æstimatrix rerum est. AVT accidentia verborum & rerum spectantur, & est Rhetoricum interpretandi genus. AVT hæc omnia simul spectantur, & interpretationis genus triuiale dicitur. Hæc genera ita adhibenda sunt, vt prudens interpres viderit commodum fore suis auditoribus, & professio efflagitare videtur. Magnæ illæ professiones, Theologia, Mathematica, Iurisprudentia, Physica, Ethica, rerum potissimum curam habere debent, quas commode tractari doctissimi quique hac via iudicant. Si generalis vniuersa declaratio, summaq; rei tractandæ compræhensio præcedat. Si hanc generalem compræhensionem, seu summam, sequatur specialis distributio partium. Si hanc comitetur membrorum explicatio, simpliciũ quidem per Methodum didascalicam. Compositorum vero per Methodum probabilem & demonstratiuam, Si confutentur illorum, qui contra sentiunt opiniones, Si denique ordo contextus, optimus docendi magister, adhibeatur.

DE SECVNDO MEMBRO.

2. Methodus præscribens certam viã reducendi ad dialecticã breuitatẽ & formas argumentationum dialecticas ea quæ fusi[us] ab eloquẽtib. hominib. sunt exposita.

Hic omnium primum tenenda sunt orationum discrimina. Nam Dialectica alij orationis generi, aliud instrumenti genus adhibet. Est itaque omnis oratio vel expositio tantum, vel argumentatio, vel mixta expositione & argumentatione. Expositio est oratio, quæ solum dicentis mentem explicat, nullo quo fides fiat adhibito. Argumentatio est oratio, per quam is qui dicit fidem conatur efficere. Mixta est, in qua partim exponuntur seu narrantur res, partim probantur. Si itaque oratio fuerit expositio tantum, Dialecticus quantumuis oratio longa fuerit vniuersam reuocabit ad sex quasi elementa detractis ornamẽtis, vt nuda appareat rei expositio. Sunt autem elementa hæc, Persona vna pluresue, locus vbi gestum, & tempus quo gestum negocium sit, modus quidam gesti negocij. His sextum accedit causa gestorum. Quoniam autem hæc præcipua sunt capita, quæ expositionem perficiãt, Dialecticus absolutam eam iudicabit, quæ constat ex his omnibus, itemq; ex iis quæ ad illa referuntur. Contra deficientem, quæ alicuius illorum indiget. Prudentiæ est narrantis, videre vbi omnia hæc membra adhiberi necesse est, & vbi non sunt adhibenda. Hæc elementa versiculo hoc memoriæ gratia complecti soleo. Res, Persona, Locus, Tempus, Modus, Aetia narrant. Atque hæc de examine expositionis sint dicta. Porrò in argumentatione maiores ingenij vires requiruntur, maior vsus, maiorq; cura. Primum enim quæstio principalis inuenienda est, si latet. Secundo, argumenta sunt inquirenda. Tertio, reddenda sunt argumenta inuenta suis locis & accommodanda quæstioni. Postremum iudicãdum est de inuentis idque tum ex arte vnde sumta est quæstio, tũ ex Dialecticis normis, quæ regant animum ne fallatur iudicium. Quomodo autem inuenienda sit quæstio, docet Rodolphus in secundo libro de Inuentione. In oratione enim habente aduersarium, ex contradictione altercantiũ nascitur quæstio. Vbi aduersarius ex aduerso non respondet, vt in continente oratione hæc tria coniuncta: negocium, personæ, conatus, monstrant quæstionem. De qua re

Rodolphus præ aliis consulendus est. Postquam autem inuenta est quæstio, argumenta quærenda & inueniēda sunt: qua in re præcipua Dialectici virtus se prodit. De hac itaq; re nunc præcepta subiicienda sunt, vt inquirentis laborem nōnihil minuamus. dulcior enim fit optimorum authorum lectio, quādo vis nexusque rerum penitus peruidetur. In primis itaque hoc sciendum est, quod magni authores in splendidioribus scriptis, tametsi Dialecticam vt normam rerum intuentur: tamen ordinem illum vt liberiores negligunt sæpe, interdum à proposito nō ordiuntur, neq; concludunt, Assumtiones sæpe ad rationem probationemq; traducunt, vt difficillimū sit nonnunquā eorum argumentationes ad eum ordinem, qui naturalis & Dialecticus est, reuocare.

Vt id cōmodè fieri possit, Dialectico decem regulas proponit.

Verum si Dialecticus suo munere rite perfungi velit, omnia illa retexet, & quæ quasi in campo amplissimo expatiantur, & disperguntur, in carceres Dialecticos includet, examinabit, approbabit: quod quomodo fiet breuiter explicandum est. Sit ergo hæc *prima* regula. Cum inuenerimus quæstionem, quicquid id est ꝙ pro ratione positū est, si vna propositio fuerit, adhibendum est quæstioni, Enthymemáque constituendum: cuius antecedens erit ratio posita, consequens vero quæstionis propositio. *Secunda.* Si plures erunt propositiones, tum adhibendæ erunt altera alteri, videndumque an altera probetur per alteram. *Tertia.* Si altera probatur per alteram, quantum ad concludendam quæstionis propositionem attinet, vna est argumentatio, ordine tamen probandi plures. *Quarta.* Si nō probatur altera propositio per alteram, sed vna quæq; probat per se quæstionem, plures erunt argumentationes. *Quinta.* Quod si nec altera alteram probat, vel erunt plures vnius argumentationis propositiones (scilicet maior & minor) vel plurium propositionum probationes. Haud enim raro vsu venit, probationes propositionum poni loco propositionum. Sunt autē propositiones, quibus quæstio in hanc vel illam partem confirmatur. *Sexta.* Si fuerint vnius argumentationis probationes, in qua maior vis est, primo loco collocanda est, in qua minus virium, secundo, & conclusio erit syllogistica. *Septima.* Si plurium propositionum fuerint probationes, singulæ probationes suis sunt propositionibus accommodandę, Atq; ita in Enthymematis vel syllogismi formam reuocandæ. *Octaua.* Sæpe etiam hoc vsu venit, quæstionem & probationem vnius quasi propositionis formam obtinere: Sed Dialecticus hæc iudicabit, & diuellet probationem à quæstione. *Nona.* Fit sæpe quod argumenta quasi puncto notentur, quæ Dialecticus complebit, & vocabit in iudicium. *Decima.* Vna sæpe propositio multa media cōtinet, quibus quæstio aliqua est probanda, verum illa retexet Dialecticus.

De formis oratoriarum argumentationum retexēdis

Vbi autem adolescentes artis disserendi studiosi hæc præcepta perceperint, debent etiam cognitas formas argumentationum habere, quibus oratores vtuntur. Vnde non tantum iudicium formare in iudicandis aliorum scriptis discunt, verumetiā quādam viam ornatius argumentandi, ac argumēta illustrandi consequuntur. Quare breuiter potissimas oratoriarum argumentationū formas subiiciā, quas postea ad regulas præscriptas examinare non erit difficile. Oratoriarum itaq; argumentationum aliæ perfectæ sunt, aliæ imperfectæ. vtrumq; genus in expressum & implicitū diuiditur. Perfecta & expressa argumentatio oratoribus ἐπιχείρημα dicitur: & est syllogismus Categoricus constans quinque partibus, propositione maiore, ratione maioris vna pluribusue, propositione minore, eiusdem ratione vna vel pluribus, & conclusione: quæ sæpius omittitur, quia est propositio probanda. Sit quæstio, an virtus cuiquam hominum insita sit natura? Ad hanc quæstionem euertendam hoc vsus est Epichiremate Aristoteles.

Epicherema seu Syllogismus oratori⁹ quot partib. cōstat.

Exemplū

1. Quæ nobis à natura tributa sunt, eorum primum facultates accepimus, postea vero officiis muneribusq; fungimur. 2. idq; in sensibus cernitur. Neq; enim ex eo quod aut aspeximus, aut audiuimus, sensus accepimus. At cum iam eorū essemus cōpotes eis vsi sumus, nō cū vsi essemus, percepimus. 3. At vero virtutes accepimus postquam prius aliquid à nobis actum est. 4. quod in cæteris quoq; videre est artibus. Quæ enim facienda sunt cum didicimus ea, tum cū agimus discimus maxime. Veluti homines tum architecti existunt maxime, cum ædificāt. 5. Moralis igitur virtus nō naturaliter nobis ingenita est, sed exercitiis cōparatur. Hic primo loco ponitur maior, Secūdo ratio maioris. Tertio minor Quarto minoris ratio, Quinto conclusio. Hic Dialecticus primū inquiret propositiones necessarias maiorem & minorē. deinde ex illis & earum probationibus noua argumēta constituet: quod quia in proposito argumento est facile, omittam.

Perfecta argumentatio implicita cōstat quinque partibus.

Perfecta argumentatio sed implicita, similiter quinq; constat partibus. Verū quia medium hic occultatur, implicita dicitur. Alia enim verborū forma repetitur medium in minori, vt oratio recipiat varietatē. Quod in certū finē fertur, aliqua prouidentia gubernatur. Nihil enim quod casu aut temeritate fertur, aliquā destinatam metam spectat. At vniuersus hic mundus in certum scopum dirigitur, quem assequi laborat perpetuo. Quemadmodum vicissitudo temporū ortus & occasus siderum, ordinatę illæ orbium circumuolutiones ac pœnæ ingentium scelerum testātur. Relinquitur ergo hunc vniuersum orbem quodam supremæ mentis consilio gubernari ac regi. Hæc est forma superiori similis, nisi quod hic & medius & maior terminus varietate sermonis teguntur. Dialectici ergo est muneris, detracta varietate rem nude proponere, & in iudicium vocare. Imperfecta argumentatio, seu ἐπιχείρημα imperfectū est, in quo aliqua harum quinq; partium desideratur. nunc enim maior, interdum eius probatio, nonnunquam minor, vel eius probatio abest. Quo autem plures desiderantur partes, eo est imperfectius ἐπιχείρημα. Hic quoq; admonendum duxi, sex modis conclusionem variari.

Sex modis conclusio variatur.

Nunc enim simpliciter concluditur, nunc per ἰσοδυναμίαν. Nunc κατ' ὑπόθεσιν, nunc per contrarium, nunc per id quod conclusionem necessario sequitur. Interdum per schema aliquod Rhetoricum. Simpliciter concluditur, cum Dialectico more concluditur: vt, quod nihil agit expers virtutis est. Deus Epicureorum nihil agit. Ergo Deus Epicureorum expers virtutis est. Hæc conclusio simpliciter illata, per ἰσοδυναμίαν hoc modo variatur. Ergo numen Epicureorum nullis honestatis actionib⁹ claret. Per hypothesin sic. Quicquid in certum finē fertur, prouidentia gubernatur. Mundus in certum finem fertur. Ergo si mundus fertur in certum finem, prouidentia aliqua gubernari eū necesse est. Sed hac concludendi formula potissimū vtuntur autores in longioribus & fusius tractatis argumentis. Per contrarium concluditur, quando cū inficiatione contrarium conclusionis ponitur. Vt quicquid in certum finem fertur, consilio gubernatur. Mundus in certum finem fertur. Ergo mundus nō fortuita temeritate, vt Epicurus somniat, nec Stoica quadam necessitate voluitur. Per id quod cōclusionē necessario cōsequitur, hoc modo. Quicquid

in certum

in certum finem fertur, consilio gubernatur. At mundus in certum finem fertur. Ergo mundo præest numen quoddam mente & intellectu præditum. Per schema Rhetoricum sic: Quod fertur in certum finem, consilio gubernatur. Mundus in certum finem fertur, Ergo tu insane Epicure pugnas cũ natura & negas hanc pulchritudinem consilio aliquo gubernari? Ita per singula schemata fere conclusionem variare licet, idque nõ tantum in syllogismo, sed etiam in aliis argumentandi formis. Nec parum iuuerit ad inuenienda & tractanda argumenta, in his sex concludendi formis se exercere. Vtuntur & Rhetores idque sæpissime præpostero syllogismo seu Epichiremate, quale est illud Socraticum. firmiter sensum esse aliquem post hanc vitam mortuis statuo, Sic sapientissimi quique sibi persuaserunt, quorum sententiæ veræ sunt & probãdæ. Primo loco hic ponitur conclusio. Secundo minor. Tertio maior. In oratione Demosthenis secunda Olynthiaca, tale huius formæ exemplum habes. Si quis existimet Philippum violentia illa, qua loca, portus & huiusmodi inuadit, imperium obtẽturum esse, haud leuiter errat. Quando enim beneuolẽtia res constituuntur, ac laborum sociis non desunt sua præmia, homines in officio retinentur. Verum cum malitiose & auare & violenter aliquis rem gerit, leue erratum omnia labefactat & dissoluit. Non est enim ô viri Athenienses, quod existimetis quenquam, qui periurio, iniuria, & mendacio res gerit, firmũ stabiléque habiturũ regnum. Quemadmodum enim in nauigiis aliisque ædificiis accidit, quod si firma sint futura, firmamentum firmum habeant, Quod si non habuerint, cito ruitura sunt. Sic etiam actionum principia & causas veras & firmas esse oportet, id quod nequaquam in rebus quæ à Philippo geruntur, perspicitur. Hic primo loco conclusio ponitur. Secundo antithesis maioris. Tertio maior. Quarto maior repetitur per attẽtionem. Quinto cõfirmatio maioris. Sexto loco minor ponitur. Est & hoc dignum obseruatione, syllogismos plures apud Oratores sibi mutuo implicari & intertexi: quod fit vbi duo vel plures syllogismi simul adhibentur ad idem probandum. In tertio paradoxo Ciceronis, pulchrum huius rei exemplum extat, quod adscribam, & partes numeris distinguam. 1. Nemo potest non beatissimus esse, qui est totus aptus ex sese, quique in se vno sua ponit omnia. 2. Cui autem spes omnis & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna, huic nihil potest esse certi, nihilque quod exploratum habeat permansurũ sibi ne vnum quidem diem. eum tu hominem terreto, si quẽ eris nactus istiusmodi mortis aut exilij minis. 3. Mihi vero quia quicquid acciderit in tam ingrata ciuitate, ne recusanti quidem euenerit, non modo non repugnanti. 4. Quid enim ego laboraui, aut quid egi, aut in quo euigilauerunt curæ & cogitationes meę? Siquidem nihil peperi tale, nihil consecutus sum, vt in eo statu essem, quem neque fortunæ temeritas, neque inimicorum labefactaret iniuria. Mortem ne mihi minitaris, vt omnino ab hominibus: an exiliũ vt ab improbis demigrandum sit? Mors terribilis est his, quorum cum vita omnia extinguuntur, non his quorum laus emori non potest. Exilium autem terribile iis, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus, non his qui omnem orbem terrarum vnã vrbem esse ducunt. 5. Hæ miseriæ, hæ ærumnæ premunt omnes, qui te beatum, qui te florentem putas. tuæ libidines te torquent, tu dies noctésque cruciaris, cui nec satis est, quod est, & id ipsum quod habes, ne non diuturnum sit futurum times, te cõscientiæ stimulant maleficiorum tuorum, te metus exanimat iudiciorum atque legum, quocunque aspexisti vt furiæ, sic tuæ tibi occurrunt iniuriæ, quę te respirare non sinunt. 6. Quamobrem vt improbo, stulto & inerti nemini bene esse potest, Sic bonus vir & sapiens, & fortis, miser esse nõ potest. Hæc Cicero. Facilis autẽ erit resolutio cognitis propositionibus probandis, quæ sunt hæ duæ: Prior, sapiens & bonus est beatus, &, improbus est miser. Primo loco ponitur maior primæ. Secundo maior secundæ. Tertio loco minor primę. Quarto eiusdem probatio amplificata per distributionem. Hoc loco meminisse oportet, quemadmodum & Agricola monet, sæpe Oratores pro Vniuersalibus propositionibus ponere singulares, vt sic magis vulgi aures, & animos oratio feriat. Dialecticus hic dixisset, Sapiens & probus totus aptus ex sese est, & in se vno sua ponit omnia, Sed Cicero singularem, quæ ex hac videbatur sequi, ponere maluit. Quinto loco pro minore secundæ, quæ esset hæc: Stultus & improbus omnia in rebus fortunæ ponit, ponitur eiusdem probatio per distributionem. Vbi etiam singulares propositiones, pro vniuersalibus ponuntur. Sexto. Conclusio secundi Syllogismi primo loco: Primi vero secundo collocatur, & ambæ per collationem inferuntur. Hoc genus Epichirematum, quemadmodum & aliæ argumentorum formæ, sæpe per subiectionem variatur & exornatur. Est & forma argumentandi Oratoria, quæ collectio vocatur. hæc rationibus & expolitionibus constat, quæ in quinque partes distributa est, propositionem, rationem vnam plurésue, rationis cõfirmationem, vnam vel plures: expolitionẽ vnam plurésve. Propositio hoc loco est quęstio probanda. Cum enim primo loco ponitur, propositio dicitur, cum concluditur, conclusio. Ratio, vel minor syllogismi erit, vel maior. Confirmatio erit præmissæ maioris vel minoris probatio. Expolitio schemate ornat & locupletat rationem, & interdum alicuius pręmissæ vim habet: sit tale exemplum. Fugiendum est ocium. 1. Est enim turpis vacatio à rebus gerẽdis. 2. Mors & viui hominis sepultura, immo omnium malorum sentina pessima, homines ab officio auocans. 3. Est totius Reipub. perniciosissima pestis. Vbi enim ocio indulgent magistratus, nõ potest nisi pessime administrari Respub. negliguntur leges, cessat cura ærarij publici, non fiunt iudicia, non corriguntur malefacta, contemnuntur studia, corruunt vrbes, Breuiter vniuersa Respublica funditus euertitur. 4. vbi in ocio viuit vulgus, ibi plane ex libidine viuitur, vitia perpetrantur, cædes, rapinæ, latrocinia, donec ex ocio tota Respub. euersa iacet, nemine opem supplici ferente. 5. Contra vero optime ea constituta est Respub. vbi suo quisque officio fungitur: Magistratus curat obseruari leges, populus obtemperat, vigent honesta studia & moribus viuitur optimis. 6. Quemadmodum enim ager si ociosus iacet, non solũ nullam producit frugem vtilem, sed præter tribulos & vrendã filicem producit nihil. Sic fieri non possit quin humanus animus vel præstantissimus ex ocio fiat pessimus. 7. Scipio Aphricanus vir prudentissimus, ne vnquam indulgeret ocio tantillum, maluit lapillos in ripis colligere, quã nihil agere. Apud Athenienses erat capitale ocium, cogebantúrque ciues ocij sui publicam reddere rationẽ. Apud Ouidium legis Ægistum factũ adulterum ex ocio. 8. Marci proinde Varronis sententia videtur mihi in primis laudanda, quæ docet nihil agẽdo homines discere male agere. In hac collectione. 1. ponitur propositio. 2. Ratio. 3. Confirmatio. 4. Exornatio, seu noua quædam argumentatio. 5. Alia exornatio, & argumentũ à contrariis. 6. Exor-

Marginal notes:

Præposterus syllogismus.

Exempla in Socratis orationibus.

Syllogismi plures implicati.

Exẽplum in Cicerone.

Collectio argumentandi forma, 5. partibus constans.

Exẽplum.

Otij detestatio.

natio à simili. 7. Exornatio per historias & exempla. 8. Autoritates & χρῆαι.

[Margin: Enumeratio rhetorica seu inductio.] Est & obseruanda enumeratio Rhetorica duplex quam Dialectici inductionem vocant. Prima eius forma est, cum summā rei proponimus hoc modo. Tres sunt res, quæ homines in vniuersum ad maleficia solent impellere, Auaritia, Ambitus, & Luxuria. Hic Roscius minime fuit auarus, nulla ambitus indicia in eo relucebant, nec vnquam ob luxum malè audiuit. Non potest igitur maleficium Roscio imputari. Alia forma à Dialectica inductione non differt, quare exēpla omitto. *[Margin: Complexio seu dilemna.]* Vtuntur & Oratores complexione, quæ est vt dicunt bicorne argumentum, vehemens sane argumentationis species, quæ vtrinque aduersarium sternit, alterutrum siue firmauerit, siue negauerit. *[Margin: Exemplū.]* Demosthenes contra Æschynem hac vsus est complexione. Sciuisti quod erat futurū, aut nesciuisti. Si sciuisti in culpa es, quod nō admonuisti. Si nesciuisti, cur nos ignorantiæ condēnas? Hæc quia semper constare debet, si erit firma, ex contrariis immediatis, facile reuocabitur ad duos syllogismos. *[Margin: Submissio.]* Submissione vtuntur etiam Oratores, in qua quis à se ipso petit rationem, quare vnumquodque dicatur. *[Margin: Exēplum.]* 1. Maiores nostri magnam Oratoriæ operam dare voluerunt. 2. Quid ita? quod recte intellexerunt ea studia omnium summe esse appetenda. 3. Cur id? quoniā per ea tanto plus aliis hominibus præstamus, quanto homines brutis. 4. Qui hoc? quod nihil habet ingenia in hominibus constās, nisi ea doctrina & arte excolātur. 5. At quid ita? Nam cum oratorū præceptis quibuscūque rebus ordo detur, fit vt ingenia ad ordinē composita, nihil tumultuariū, nihil præceps, nihil cōfusum, præruptū, hians, nihil intempestiuum producant. Primo loco hic ponitur propositio probanda. 2. Eius probatio. 3. Rationis confirmatio. 4. Confirmationis ratio. 5. Huius rationis probatio. Vnde facile est Dialectico quatuor Enthymemata constituere, eáque ad syllogismorū normam exigere. Sunt & aliæ Oratorum argumentandi formæ, quas omitto, quia ex his quæ dicta sunt facile iudicari possunt. His itaque argumentationum formis cognitis, & regulas quas supra tradidi, vbi accesserit lectio frequens, & styli exercitium, facile erit Rhetorica argumenta ad suos fontes reuocare, atque quæstioni propositæ accommodare. Quantum ad iudicium attinet vbi forma argumenti proposita fuerit, ars primum consulenda est, vnde quæstio sumta est. Deinde videndum an ex firmis aliquibus artis principiis, vel ex hypothesibus cōclusis ex principiis, propositio probans sit sumta. si non fuerit inde sumta, vidēdum, an aliquid absurdi sequatur, si concedatur quæstio, & rursus si quid commodi. Deinde iudicandum est etiam an propositiones instituantur iuxta Dialectices præcepta: quę præcepta sunt viæ iudicandæ, probandæ & improbandæ quæstionis.

De tertio membro.

[Margin: Methodus examinandi ea quę tradita sunt. Triplex examen. Grammaticum.] Postquam de formis interpretationis breuissime dictum est, ordo postulat, vt via examinandi ea quæ tradita sunt, aperiatur. Constituatur ergo triplex examē. Grammaticum, Dialecticum & Rhetoricum. Grammaticum rursus tripartitum est. Vnum singularum dictionum. Alterum orationis seu constructionis. Postremum phraseos seu linguæ. In examine dictionis duplex adhibenda est consideratio, vocis nimirum & significationis. In voce spectanda sunt omnia quæ Orthographiam, Etymologiam & Prosodiam attingunt. In significatione, vtrum naturalis sit significatio, vel non naturalis. vtrū vnum plurave ex æquo significet. Et si non fuerit naturalis, explicanda est ratio deflectionis. In orationis, seu constructionis examine, tantum duę voces coniungendæ erunt paulatim, donec tota Oratio complebitur, & quærenda est singularum connexionum ratio. In phraseos examine coniungendæ sunt tot voces, quot ad integrum sensum requiruntur, ac primum vis phraseos & vsus explicandus est. Deinde conferenda est phrasis Græca cum Latina, vtraque cum patria. Hoc triplex examen ita adhibendum iudico, vt non eadem præcepta quotidie repetantur, sed vt singulis mensibus vniuersæ Grammatices examen absolui possit. Ac vtilissimum iudicarem si Pædotribæ singulis septimanis, pueris qui paululum in Grammatica promouerunt, orationem aliquam variandam, iuxta Erasmi præscripta proponerent. *[Margin: Dialecticum.]* Dialecticum examen duplex est. Vnum præceptorum artis, quę eo ordine examinanda sunt quo traduntur. Alterum est cum Dialectica aliis rebus seu artibus adhibetur arbitra, vbi examen instituendum est iuxta præscriptum superiorum Methodorum.

[Margin: Rhetoricum.] Rhetoricum examē, quod est verborum & rerum, petendum est ex Methodo Rhetorica, de qua vbi prius dixero de quarto membro, præcepta tradam.

De quarto membro.

[Margin: Methodus ediscēdi quæcunque memoria digna videbuntur.] Cum ipsa ars Dialectica rerum ordinem contemplatur & seriem, nulla erit via facilior ediscendi, quam si eundem ordinem sequaris. Puer igitur volens aliquid ediscere. Primum omnium rem bene intelligat. Deinde partes rei numeret, primum maiores, deinde minores. Tertio loco ordinem partium diligenter inspiciat. Quarto animaduertat exornationes rerum. Hoc vbi fecerit puer, plus quam dimidiam laboris partem se absoluisse sciat. qui contra faciunt, se misere citra magnam frugem torquent. Postquam autem hoc præscriptum secutus fuerit puer, in rebus cognoscendis, accingat se ad ediscendum iuxta dispositionis ordinem. Oratio Iunonis ad Æolum in primo Æneidos sit nobis exemplum, vt in facilioribus via monstrata, in difficilioribus quoque spes sit. *[Margin: Exēplum.]*

Æole (namque tibi diuum pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos) *[Margin: Exordiū.]*
Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victósque penates. *[Margin: Narratio.]*
Incute vim ventis summersásque obrue puppes:
Aut age diuersas, & disiice corpora ponto. *[Margin: Propositio.]*
Sunt mihi his septem præstanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam stabili, propriámque dicabo,
Omnes vt tecum meritis pro talibus annos
Exigat: & pulchra faciat te prole parentem. *[Margin: Confirmatio.]*

Hos vndecim versiculos primum intelligat puer, vt possit rem comprehensione quadam summaria complecti. Deinde partes numeret, quæ sunt quatuor: Exordium, Narratio, Propositio, Confirmatio: partiúmque locos obseruet. Tertio loco ordinem primum recondat in mentem, quod est facile, cum sit hic naturalis ordo seruatus. Primo enim loco Exordium. 2. Narratio. 3. Propositio. 4. Confirmatio collocatur. Postremo loco attendat exornationes, quę hic sunt fere nullæ, præter propositionis repetitionem & vehementiam. Hoc vbi sciet puer, primum ediscat duos primos versus, in quibus absoluitur exordium, prima orationis pars. Deinde duos proximos, tertium & quartum, continentes narrationem, quæ est secunda orationis pars Tertio ediscat quintum & sextum versus continentes propo-

propositionem tertiam orationis partem. Vltimo loco edifcat reliquos quinque, qui ad confirmationem quartam orationis partem spectant. Hanc viam sequantur pueri in omnibus aliis scriptis. Verum maturiores, quibus est maior rerum cura quàm verborum, illas maiores partes obseruent, & experientur se nullo alio artis memoratiuæ adminiculo indigere. Si fuerit prolixior oratio, partes vel numeris vel literis notentur, & postea tanquam depositum repetatur à singulis literis, quod illis erat commendatum. Iuuat & hoc in primis memoriam, si quotidie aliquid ediscas, & illud mox sequenti die à te ipso reposcas. Sæpe recordari, medicamine fortius omni.

DE METHODO *Rhetorica.*

Partes quinque.

PERSEQVI Vniuersam Methodum Rhetoricam nimis longum esset, quare de Methodo singularum partium Orationis Rhetoricæ pauca quædam præcepta colligam. Sunt autem Orationis Rhetoricæ partes. Exordium, Narratio, Diuisio seu Propositio, Confirmatio, Confutatio & Peroratio. Quātum ad totius orationis corpus attinet, hîc seruabitur ordo partium, quem enumeratio posita mōstrat. Iste enim ordo naturalis est. Interdum tamen hic ordo mutatur: Cum causæ necessitas mutationem efflagitare videtur.

De Methodo Exordij.

Exordii partes. 1. Expositio.

Omne exordium ex quatuor maxime componi videtur. Expositione, Ratione, Redditione & Comprobatione. Expositio hoc loco est oratio, quæ cum ab aliquo eorum locorum, qui ad inuentionem pertinent inueniatur, aut docilem aut beneuolum, aut attentum facit auditorem. *2. Ratio.* Ratio est oratio accommodata expositioni, per quam id quod expositum est, facile confirmatur. *3. Redditio.* Redditio est breuis comprehensio eius quod expositione & ratione conficitur, & totius rei aperta propositio. *4. Cōprobatio.* Cōprobatio est redditionis causa, quæ quidem rem totam manifestius tangit. Verum hic scire oportet, quod autores interdum non sunt contenti vna expositione, nec vna ratione, redditione & comprobatione, sed interdum plures adhibent. Vt autem hæc vniuersa res clarius intelligatur, Exordium Ciceronis pro Marco Marcello subiūgam, partesque enumeratas ostendam.

Exemplū.

1. Diuturni silentij Patres Conscripti, quo eram his temporibus vsus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia finem hodiernus dies attulit, idemque initium quæ vellem quęque sentirem meo pristino more dicendi. 2. Tantam enim magnitudinem, tam inusitatam inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium, modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac penè diuinam tacitus præterire nullo modo possum. Marco enim Marcello vobis Patres Cōscripti Reipub. reddito, non solum illius, sed etiam vocem meam & autoritatem vobis & Reipub. conseruatam & restitutam puto. 3. Dolebam enim Patres Conscripti, & vehementer angebar, cum viderem virum talem, qui in eadem causa, in qua ego, fuisset, non in eadem esse fortuna, nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in vestro veteri curriculo, illo æmulo ac imitatore studiorum nostrorum, atque laborum quasi quodam socio à me & comite distracto. 4. Ergo & mihi & pristinæ vitæ consuetudinem, Cæsar, interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene de Repub. sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. 5. Intellectum enim mihi quidem in multis, & maxime in me ipso, & paulo ante in omnibus cum M. Marcellum Senatui Reipub. concessisti, commemoratis præsertim offensionibus, te autoritatem huius ordinis, dignitatemque Reipub. tuis vel doloribus, vel suspicionibus anteferre. Hic primo loco ponitur Expositio sensu quidem multiplex, Compositione orationis omnino simplex. 2. Ponuntur rationes expositionis. 3. Adiiciuntur rationes, quibus verecundiam & dolorem silent j fuisse causam ostendit. Quarto loco sequitur redditio, expositioni & primæ rationi accommodatior, & totius causæ, in qua de laudibus agitur Cæsaris, apertissima expositio. Quinto loco sequitur redditionis Comprobatio. Hanc Methodum obseruat Cicero etiam in aliis exordiis: sed sæpe membra aureo verborum flumine ita obruuntur, vt vix nisi valde attentis appareant.

Porro pręter hæc, quę ad partes Exordiorum pertinent, alia quatuor quę ad materiam & formam spectant, consideranda sunt. *Quatuor quæ ad materiam & formā spectant.* 1. Exordium monstret finem, cuius gratia oratio habeatur. 2. Ducenda sunt exordia non ex his quæ causam confirmant, aut rem de qua quæritur, sed ex iis, quæ circa res personasque posita sunt. 3. Exordia debent esse breuia, perspicua & accommodata causæ. 4. Exordium ita perfici debet, vt initio narrationis cohæreat.

Methodus Narrationis.

Quinque obseruanda.

In narratione quinque sunt obseruanda. 1. quæ narrationis elementa. 2. quæ formæ. 3. quotuplex ordo. 4. quæ optimæ narrationis virtutes. 5. quæ destruendæ falsæ narrationis via. De elementis narrationis supra in secundo membro Methodi Exegeticæ dictum est.

DE FORMIS NAR- *rationis.*

Narrationum alia est absoluta, alia deficiens. De qua distinctione supra dictum est. Secunda diuisio, Narrationum alia est Poëtica, quæ habet expositionem fictam, Alia historica, quæ habet expositionem rerum vetustam. Alia Politica vel Oratoria, qua Oratores vtuntur. Tertia diuisio, Alia simplex, cum nihil adhibetur quo fides fiat auditori: Alia argumentosa, cum singularum rerum quæ narrantur, confirmationes adiiciuntur.

DE ORDINE NAR- *rationis.*

Duplex est narrandi ordo. Naturalis, cum rerum gestarum seriem, & tempora sequimur. Hic historiis & ciuili narrationi accommodatior est. Alius superiori contrarius est, cum à posterioribus ad priora ascendimus, Estque hic ordo Poëtis familiarior.

DE VIRTVTIBVS NAR- *rationis.*

Rhetores tres bonæ narrationis virtutes numerant. 1. Vt sit aperta. 2. Vt sit breuis. 3. Vt sit probabilis narratio. Extrema duo semper habere debet Narratio, Medium in genere demonstratiuo & suasorio, interdum locum non habet. Sępe enim altiùs petenda narratio, & dilatanda per antecedentia, coniuncta & consequentia, quemadmodum

Erasmus monet in posteriori Commentario Copiarum.

Deinde & hæc bonæ narrationis virtus esse debet, vt fini exordij, & initio propositionis seu diuisionis extremis cohæreat.

DE VIA DESTRVENDÆ *Narrationis falsæ.*

Destructurus narrationem, elementa supra numerata inspicito, eaque quæ illis adiuncta sunt, quorum si vnum vel impossibile, vel falsum ostenderis, narratio euersa est.

METHODVS DIVISIOnis seu propositionis.

In diuisione, hoc est oratione, per quam quibus de rebus dicturi sumus, breuiter exponimus, quatuor obseruanda sunt. Primum vnde colligenda sit diuisio. Deinde genera diuisionis. Tum modus diuisionis. Postremo, partium diuisionis ordo.

DE COLLIGENDA *diuisione.*

Quia narratio continua probationis propositio est, ex narratione certa colligenda est sententia, quæ est probāda. Nam Rhetores narrationi diuisionem subiiciunt, quæ eorum de quibus dicturi sunt propositio est. Vt in oratione pro lege Manilia hæc diuisio colligitur ex narratione: Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, Tum de imperatore eligendo, esse dicendum.

DE GENERIBVS *diuisionis.*

Alia diuisio fit per seiunctionem, qua sic exponimus quid nobis conuenit cum aduersario, vt quid in controuersia sit seiungatur hoc modo. Cultum Deo præstandum esse, conuenit nobis cum Papistis, sed an sit colendus humanis ritibus, in controuersia est. Alia per distributionem, qua exponimus quibus de rebus dicturi sumus, qualis est illa, quam modò adduxi ex Cicerone.

De modo diuisionis.

Hic obseruandum est, tria esse, quæ debeat habere laudanda diuisio, breuitatē, absolutionem & paucitatem. Breuitas facit vt nullum nisi necessarium verbum assumatur. Absolutio vt omnia quæ in causam incidunt genera complectatur. Paucitas vt genera solum rerum, de quibus dicturi sumus ponantur: quæ genera suis locis inter dicendum sunt arte diuidenda, quemadmodum præscriptum est in Methodo diuisiua. Breuitas rursus iuuat memoriam auditorum, placétque summis Oratoribus, vt quatuor membra non excedat. Deinde & hoc obseruandum est, quod oporteat ita in omni genere diuidere, vt ex vnoquoque diuisionis membro, vel ipse finis orationis, vel quæ finem consequantur palam appareant, vel ex omnibus diuisionis partibus quod intendimus concludatur, nisi hoc impediat diuersarum rerum concursus in eadem oratione.

DE ORDINE PARTIVM *diuisionis.*

Si membra diuisionis fontibus discreta sunt, nihil refert quo ordine collocentur. Verum si ad eundem finem membra diuisionis pertinent, generalia prioribus locis sunt collocanda, id quod semper obseruasse Ciceronem monet Trapezuntius. Breuiter vel consequentiæ rerum, vel temporis ordo obseruandus est.

METHODVS CONfirmationis.

Re proposita, loci Dialectici cōsulendi sunt, quēadmodum in probabili Methodo fusiùs explicatum est. Deinde delectus habendus est, vt ea quæ plus virium habent, præcipue notentur. Tertia cura est dispositionis argumentorum, in qua dispositione hic ordo placet Oratoribus, Vt primo & vltimo loco collocentur firmiora, in medio, quæ numero potius quam pondere valeant. Deinde prudentia adhibenda est, vt ita argumenta distribuantur, vt ab vno ad aliud facilis sit transitus, quò ipsa oratio continuis quasi neruis cohæreat. Vtile & hoc interdum fuerit, facta diuisione & initio tractationis membrorum, singulis membris congeriem quandam rationum subiungere per enumerationem, & postea easdem rationes, vt in enumeratione propositæ fuerint, pertractare, quemadmodum Cicero in oratione pro lege Manilia fecit. At vbi non placet exponere hanc argumentorum congeriem, licebit ordine vnam principalem rationem post aliam pertractare, ita tamen vt firmiores in prima & extrema collocentur acie, vt supra monui.

METHODVS CONFVtationis.

Iustæ confutationis quatuor sunt partes, Propositio, Sublatio, Opposita propositio, Solutio. Propositio est sublationis pollicitatio. Sublatio est ipsa aduersariorum propositio. Opposita propositio, est solutionis pollicitatio. Solutio est confirmatio τῆς ἀντιπροτάσεως. Erasmus tale exemplum dedit. 1. Nec me clam est, quid callidissimus senex calumnietur. 2. Non debuisse me contra pactionem decedere. 3. Verum id quam friuolum sit, non est difficile ostendere. 4. Ridicule enim mihi pactionē allegat, quam ipse prior soluit. Numerus ostendit membra confutationis. Est & hoc in confutatione obseruatu dignum, quod monet Trapezuntius, solutionem debere fieri vel per violationem seu inuersionem, vel per inficiationem, vel per instantiam, vel per violentiam & instantiam simul.

METHODVS PERorationis.

Iusta Peroratio constat tribus partibus. Repetitione principalium argumentationum, Amplificatione & Affectibus. Exempla passim in orationibus Ciceronis occurrunt.

ECCLE-

N. H.

ECCLESIASTES, SIVE METHODVS CONcionatoria, Autore

NICOLAO HEMMINGIO.

PRAEFATIO IN LIBRVM Secundum.

ARtificem omnem instructum esse oportet præceptis, quorum admonitione regatur & mens & manus in agendo. Nam tametsi sæpe accidit, rudes artium aliquid simile artificibus facere: tamen & certius & expeditius agit artifex, vt qui causas cur ita agat cernat, ac ἰδέαν *quandam operis apud animum constituat, antequam manum operi adhibeat. Huc facit quod sagax natura ad operis cuiusque absolutionem requirat* δύναμιν, ἕξιν, ἐνέργειαν, ἔργον. δύναμις *enim facit, vt assuefieri posit.* ἕξις *præceptis gubernatur, & crebris actionibus absoluitur.* ἐνέργεια *regitur habitu, vnde quartum emergit opus, hoc est* τὸ ἔργον. *Ad eundem modum qui Theologus futurus est, instructus esse debet præceptis monstrantibus certam rationem tradendi & discendi dogmata, quorum vsus mentem & vitam in pietate conseruet. Longe enim falluntur illi, qui ista intolerabili contumelia sacrum Dei verbum afficiunt, quasi citra omnem rationem & ordinem in eo omnia misceantur. Cum tamen in omnibus rebus à Deo conditis admirabilem quandam œconomiam & ordinem conspiciant. Siue enim sursum oculos tollant, siue deorsum despiciant, omnia vident ornatißima, quicquid est confusionis & ataxiæ, id totum ex malicia & peruicacia Diaboli & hominum prouenisse certum est. Quare vt in omnibus rebus à Deo conditis ordinem videmus pulcherrimum, ita etiam in sacra Theologia eundem esse nequaquam dubitandum est, quem qui obseruat, multo celerius ad frugem perueniet, quam qui confuse omnia miscet & confundit. Porrò hæc ordinis obseruandi ratio, aptißima Metaphora Methodus dicitur. Quemadmodum enim qui viam certißimam sequitur, facilius peruenit quò vult, quam is qui per aquas, montes, saltus, præcipitia, magno ac difficili labore eodem contendit. Sic veluti in reliquis scientiis, ita & in Theologia citius peritiam consequetur, qui Methodum tenet, quam qui magno labore citra ordinis rationem in lectione Bibliorum defatigatur, vt interim taceam huiuscemodi labori maximum fastidium coniunctum esse. Cum contra amans ordinis, summa cum voluptate idem faciat. Hinc est quod non inepte veteres definiant Methodum, certam tradendarum rerum rationem & viam, qua celerrime ad peritiam deueniatur.*

Quapropter constitui Methodum Theologicam conscribere, in qua rationem & interpretandi scripturam, & formandi sacras conciones complectar, quorum prius faciet, vt facilius alios interpretes intelligamus, & ipsi interpretandi formas teneamus, quas sequi vtile erit. Posterius verò, vt citra garrulitatem, dextre & copiose de re proposita disserere in cœtu Ecclesiastico valeamus.

Verùm priusquam ad has partes explicandas accedam, operæpretium fore iudico, paucis vniuersæ scripturæ Ecclesiæ diuisiones quasdam recensere, vt cum partes scripturæ obseruentur facilius, tum vsus singularum partium in interpretandi formis ac concionibus conspiciatur apertius.

DIVISIO SACRÆ *Scripturæ.*

Variæ & præcipuæ S.Scripturæ diuisiones.

DIuisio sacræ scripturæ alia ab aliis autoribus traditur, neque id absurdum cuiquam videri debet. Nam & earundem rerum interdum plures sunt differentiæ, pro quarum diuersitate discrimina diuisionum sumi possunt, & autores diuisionum formas constituere tales consueuerunt, quæ suo proposito potißimum seruire videntur. Quare cum varie diuidatur scriptura, ordine recitabo præcipuas scripturæ diuisiones, & earum vsum subiiciam, quo conspiciatur huius varietatis vtilitas.

Diuisio prima.

Vetus & nouum Testamētum, seu Biblia.

Vulgatißima scripturæ diuisio hæc est, quod in vetus & nouum instrumenta diuidatur, quæ coniuncta Græca appellatione Biblia nominantur, idque κατ' ἐξοχὴν, siue Antonomasian. Hæc Biblia ideo instrumenta dicuntur, quia sunt organa quædam per quæ diuina voluntas, seu verbum Dei nobis affertur & innotescit. Epitheta vetus & nouum, à circumstantiis temporum desumta sunt. Vetus quidem quod prius erat tempore, Nouum verò quod posterius. Verùm si quis à fœderum diuersitate hoc discrimen desumtum existimat, non magnopere refert, prior tamen ratio verior est & accōmodatior. Cæterum qui veteris & noui Testamenti appellationes libris accommodant, καταχρηστικῶς voce Testamenti vtuntur.

60

Subdiuisio.

Veteris Testamēti nomen & partes.

Vetus instrumētum à Iudæis dicitur esrim veorba, idque à numero librorum, Nam 24. indubitatæ autoritatis recipiunt libros, quos in quatuor partes, siue classes digerunt.

Lex.

Prima ab illis Thora, id est lex seu doctrina dicitur, & continet libros quinque, nimirum Genesin, Exodum, Leuiticum, Numeros, & Deuteronomion, quos simul Græci πεντάτευχον nominant.

Prophetæ priores.

Secunda pars ab his reschonim nebijm, id est Prophetæ priores, & hæc pars quatuor libris, nimirum Iosue, Iudicum, Samuelis, & Regum absoluitur.

Posteriores.

Tertia pars est acharonim nebijm, id est Prophetarum posteriorum, & continet quatuor libros, Esaiam, Ieremiam, Ezechielem & librum duodecim Prophetarum, quos minores appellāt, vt sunt Osee, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Nahū, Baruch, Sophonias, Hageus, Zacharias, Malachias.

Hagiographa.

Quarta pars est chetubim, id est scriptorum Hagiographorum, & continet vndecim libros, Paralipomena, Psalterium, Prouerbia Salomonis, Iob, Ruth, Ecclesiasten, Threnos Ieremiæ, Canticum Canticorum, Ester, Daniel, Esdram, & Nehemiam, quorum postremi duo pro vno reputantur. Atque ita habemus libros veteris instrumenti indubitatæ autoritatis 24. in quatuor classes digestos.

Apocrypha.

Cæterum præter hos libros habent ἀπόκρυφα, vt vocant, id est secreta seu abscondita, ideo sic dicta, quia non producebantur in lucem ad confirmanda dogmata. Huius generis sunt, Iesus Syrach, Iudit, Tobias, libri Machabæorum, Sapientia Salomonis, Baruch Ieremiæ scriba. Atque hæc est veteris instrumenti iuxta Hebræos & Græcos diuisio.

Noui testamenti partes. Euāgelia. Acta. Epistolæ. Apocalypsis.

Nouum autem instrumentum diuiditur in quatuor partes. *Prima* continet quatuor Euangelistas. *Secunda*, Acta Apostolica. *Tertia*, viginti vnam Epistolas Apostolorum, Pauli quatuordecim, Ioannis tres, Petri duas, Iacobi vnam, & Iudæ vnam. *Quarta* pars, Apocalypsin Ioannis. Porrò omnes hi noui instrumenti libri in Canone sunt præter Epistolas, secundam Petri, secundam & tertiam Ioannis, & Epistolas Iacobi & Iudæ cum Apocalypsi. Nonnulli etiam Epistolam ad Hebræos extra Canonē ponunt.

Vsus & vtilitas harum distinctionum. 1.

Iam pauca adiicienda videntur de vsu memoratæ distinctionis. Parum enim prodest accurate distinguere, nisi quid inde capias vtilitatis animaduertas. Prodest igitur primum hæc distinctio, ad recte iudicandum de sacrorum voluminum autoritate. Omnes enim veteris & noui instrumenti libri indubitatæ sunt fidei, adeoque valent ad confirmanda dogmata, præter ea quæ dixi appellari ἀπόκρυφα, quæ quidem cum fructu legi possunt, sed in disputationibus de dogmatibus non sunt adhibenda. Soli enim illi libri indubitatæ sunt autoritatis, qui Mosi, Prophetis, Euangelistis, Apostolis vere tribuuntur. Quare cum de autoribus Apocryphorum dubitauit primitiua & purior Ecclesia, recte reiiciuntur, quando aduersus scripta Prophetica & Apostolica producuntur ab aduersariis. 2. Est & alia vtilitas huius distinctionis. Prodest enim ordinem librorū habere certum, vt studiosi partiri possint lectionē Bibliorum in certa tempora, prout commodum ipsis ad libros sacros discendos videatur. 3. Tertia vtilitas est, vt ratio certa haberi possit (siue concioneris, siue in scholis sacra scripta interpreteris) citandi siue allegandi testimonia scripturæ, vt locus testimonij quasi digito mōstretur, nominato autore scripti, & capite libri.

Secunda diuisio.

Scholastici Theologi cum veteris tum noui instrumenti libros secant in Legales, Historicos, Sapientiales & Propheticos. vt veteris instrumenti, Legales, sint quinque Mosi libri. Historici libri, Iosue, Iudicum, Ruth, libri Regum quatuor, Iob, Machabæorum libri duo. Sapientiales, Psalterium, Prouerbia, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus. Prophetici, septendecim Prophetæ supra enumerati. Ad hunc quoque modum, vt magis illorum inscitia appareat, noui instrumenti libros diuidunt, vt legales sint quatuor Euangelistarum libri, Historialis sit liber Actorum Apostolorum, Sapientiales sint Epistolæ Apostolorum 21. Prophetalis sit Apocalypsis Ioannis. Hæc diuisio nullo colore excusari potest. Est enim prorsus absurda, quatenus libris ab ipsis accommodatur: Verum si rebus accommodarent hanc suam subtilem diuisionem, quemadmodum veteres fecisse existimo, toleranda forte esset: Sed quia manifeste falsa est, prout libris accommodatur, nolo in re aperta longiorem confutationem instituere.

Porro vsus huius diuisionis prout rebus accommodatur, fortassis hic esse poterit, vt discentes inter legendum prudenter inter historias, leges & Prophetias, & sapiēter dicta, id est, gnomas, discernant.

Tertia diuisio.

Scriptura in historiā & doctrinam diuisa.

Vniuersa scriptura, si res subiectas consideres, commodissime diuiditur in historiā & doctrinam: quæ duo diligens lector studiose quæret in sacrorum librorum lectione.

Historia duplex. Vetus.

Est autem historia duplex, vetus & noua. Vetus quidem continet historias omnes inde vsque à principio creationis rerum, vsque ad conceptionem Domini, seu initium Euangelicæ historiæ. Hæc historia initium, ducit (vt dixi) à prima rerum conditione, & continuatur vsque ad Cyri monarchiam. Postea sequuntur hebdomadæ Danielis, vsque ad Christum occisum. Porrò annorum computationem in hos versiculos memoriæ gratia redegi, quos subiiciam:

M.D.C.L.V.I. post Adam mundus inundat.
Post vndas ad Abram, ducenti nonaginta duoque.
Exodus hunc sequitur quingentos quinque per annos.
Exodus ad Babylon, nongenti decemque recenset
Post Babel ad Christum, D, & L. tribus X. datur vnus.

Hos annos si coniūgas, habebis ter mille nongētos & quadraginta quatuor annos à conditione rerum vsque ad Christum exhibitum, quem numerum his versibus complecti soleo:

Ter mille & nongent, quater X. duo his numerantur.
Christus adest nobis gloria, vita, salus.

Noua.

Porrò noua historia ab Euangelistis describitur. hæc de conceptione, natiuitate, circumcisione, oblatione, exilio, disputatione, baptismo, ieiunio, tētatione, doctrina, miraculis, morte, resurrectione & ascēsione Christi in cœlū, Item de donatione Spiritus sancti in die Pentecostes, & de Ecclesia primitiua & eius persecutionibus instituitur. Ad hęc enim capita noua historia reuocabitur. Atque hactenus de historia.

Doctrina duplex. Rerum. Signorū.

Doctrina spargitur per omnes libros veteris & noui instrumenti, & diuiditur in doctrinam rerum & signorum. Rerū deinde doctrina in Legē & Euāgelium. Signorum doctrina continet ceremonias & Sacramenta, de quibus copiosius nō est hic dicendi locus. Verū vsus huius distinctionis nō est Simplex. Historia enim sacra, speculum vitæ Christianæ esse debet. Nam continet plurima veræ pietatis, confessionis, fidei, tolerantiæ, vocationis &c. exempla, recenset præmia & pœnas obedientiæ & inobediētiæ erga Deum, plurima testimonia de Deo continet.

Distinctionis doctrinæ vsus.

Doctrinæ vero distinctio, facit, ne temere cū Papistis Legem & Euāgelium confundamus, qui Euāgelium

gelium nouam legem somniant, sed falluntur. Non enim aliud docent Prophetæ & Apostoli, quam Moses, tametsi in modo tradendi maxima est diuersitas. Moses etenim doctrinam à Deo & Patribus tanquam per manus traditam scriptis commendat, quæ perfectum Dei cultum continet, Sed obscurior est Prophetis. Prophetæ Mosis sunt interpretes. Nam quod Moses quasi aphorismis quibusdam notat, Prophetæ integris concionibus explicant. Sed quia quod Prophetæ prædixerunt, id Apostoli coram viderunt, facti sunt Apostoli clariores adhuc Mosis & Prophetarum interpretes. Hoc discrimen qui obseruat, maiori cum fructu Mosis, Prophetarum & Apostolorum scripta leget. Quo autem loco sint habendi Apostolorum discipuli, & alij sancti scripturarum interpretes, dicam infra, vbi de formis interpretandi agetur.

Quarta diuisio.

Græcorũ diuisio.

Est & alia diuisio à Græcis tradita minime prætereunda. Verbum enim Dei salutem hominibus afferens, diuiditur in προτρεπτικὸν, γνωστικὸν & πρακτικόν.

Ad προτρεπτικὸν pertinent hortationes, consolationes, minæ, obiurgationes: quæ omnia sunt incitamenta quædam ad verbum audiendum, amplectendum, eique obtemperandum. γνωστικὸν cognitionis pars est, quæ cultus Dei, Legis, Euangelij & Sacramentorum scientiam continet, cuius Epitome est κατήχησις. Postrema pars ad actionem pertinet. Nam cognitionem sequi oportet obedientiam cordis & vitæ innocentiam. fides enim, vt Paulus inquit, debet esse ἀνυπόκριτος, & efficax per charitatẽ. Hæc diuisio eò pertinet, vt sacræ scripturæ vsum scias. hoc est, vt hortanti obtemperes, docenti credas, & secundum ea quæ credis agas. Dignus enim (quemadmodum Agapetus inquit) Deo is est, qui nihil indignum Deo agit: sed sentit quidẽ quæ Dei sunt, loquitur verò quæ sentit, & facit quæ loquitur.

Vsus.

DE FORMIS ENARrationum.

Dicturus de enarrationum formis, quatuor ordine expediam, quibus præsidiis instructus esse debeat futurus vtilis interpres, quæ sint enarrationum causæ, quæ interpretandi genera, quisque commentariorum vsus.

PRÆSIDIA INterpretis.

In interprete fideli post artium dicẽdi cognitionem quatuor requiruntur.

Quod vtilis interpres instructus esse debeat liberali doctrina, & potissimum cognitione artium dicendi, nemo est qui dubitare potest. Quare ad alia quædam præsidia, quibus cauetur ne interpres à pietate aberret, me conferam. In mysteriis itaque sacris tractandis, quadruplex potissimum cura illi incumbit, qui se ab errore liberum, & ab Hæreticorum imposturis securum esse cupit. Prima sit cura, quærere Deum voluntatemque ipsius in scriptura cum timore & humilitate, vt ipsum verè agnoscat in Domino nostro Iesu Christo. Altera sit cura, sacrum Dei verbum pro regula habere. Hæc cura coniuncta cum superiore, faciet vt sine arrogantia & φιλονεικίᾳ in scriptura verseris, & ne stulta temeritate efferaris, sed potius implores eius opẽ humiliter, quem in scripturis quæris fideliter. Facit & hæc altera cura, ne sis sollicitus de illis, quæ non sunt verbo Domini prodita. Contentus enim esse debes ea luce, quam Dominus sequendam mõstra-

1. Pietas.

2. Verbũ Dei pro regula habere.

uit. Tertia sit cura, vt diligens accedat scripturarũ collatio, vt appareat Mosis, Prophetarum, Christi & Apostolorum consensus, vtque in speciem pugnantes sententiæ, per collationem reconcilientur, diligenter obseruatis locorũ circũstantiis. Hæc cura facit, ne temere arripias vnam aliquam scripturæ sententiam ad aliam oppugnandam, vnde omnium Hæreticorum sectas ortas esse nõ est dubium: quod vt fiat apertius, exemplo declarandum est. Arrius audit Filium dicentem: Pater maior me est. hanc sententiam arripit, & ad expugnandam Christi diuinitatem accingitur. Contra Manichæus, vt humanitatem Christi tollat, arripit dictum Pauli 1. Cor. 15. vbi Christus dicitur secundus Adam, de cœlo cœlestis. Rursus sunt qui diuinitatem agnoscunt, & humanitatem fatentur, sed duplicem personam in Christo faciunt λόγον & filium virginis. Osiãder quia scriptum est, Iehoua est iusticia nostra, Iustificationem soli naturæ diuinæ adiudicat, quasi humanitas prorsus nihil faceret ad salutis beneficium. Stancarus contra, quia promissionis verbum est de semine mulieris, & Paulus dicit Iesum Christum hominem mediatorem, subtrahit diuinitati redemptionis beneficium, & soli humanitati attribuit. Hic si affuisset timor Domini & vera humilitas, & abfuisset φιλονεικία & superbia, facile ex collatione scripturarum de hisce mysteriis iudicassent. Quarta sit cura, omnem interpretationem ad ἀναλογίαν fidei referre, à qua si discrepat interpretatio, falsa iudicabitur. Contra si cum ea conuenit, etiamsi interdum à scopo & mente autoris erratur, tamen extra salutis periculum id fieri sciendum est. Sed quid est interpretationem ad ἀναλογίαν fidei reuocare? est eam ita instituere, vt respondeat fidei primis axiomatis, vtque ex illis quasi extructa esse videatur. Illa enim secundum ἀναλογίαν fieri dicuntur, quæ ex comparatione ad aliud fiunt, seu quando alia ex aliorum comparatione formantur. Vnde cum Paulus iubeat vt Prophetia, hoc est, interpretatio scripturæ debeat esse Analoga fidei, vult vt interpres respiciat ad religionis prima axiomata, quæ clara & perspicua sunt, de lege & promissionibus Euangelij, cum quibus omnis interpretatio conformari debebit. Quare Papistæ in huius dicti (si vis ad vitam ingredi serua mandata) explicatione, ab Analogia fidei discedũt dum salutem per opera propria homines consequi ex isto dicto concludunt. Pugnat enim hæc interpretatio cum claris ac perspicuis axiomatis, qualia sunt: Semen mulieris conteret caput serpentis. Item Agnus Dei tollit peccata mundi. Item, Si ex lege est iusticia, Christus frustra est mortuus. Atque in hunc modum semper mens interpretis intenta esse debet in prima nostræ religionis axiomata, à quibus non patietur se auelli vlla Sophistica. Nam qui hanc ἀναλογίαν fidei, interpreti à Paulo commendatam contemnit, & aliunde petit contra fidei regulam interpretationem, is sciat se pœnas diuinitus luiturum. Sicut enim olim sub veteri Testamento ab igne altaris perpetuo tollendus erat ignis, quo sacrificia cremarentur: ita à perpetuo Dei verbo pendebit omnis scripturarum interpretatio. Et quemadmodum Nadab & Abiu thuribulis suis ignem alienum imponentes, quod illis prę ceptum non erat, à Domino puniti sunt: Ita Hæretici rationis figmenta & Philosophicas fraudes pro vera religione ingerentes, supplicio digni existimãdi sunt. Atque hæc monuisse de præsidiis interpreti necessariis satis est, Nunc quod secundo loco propositum est exequar.

3. Diligẽs scripturarum collatio.

4. Omnẽ interpretationem ad analogiam fidei referre.

Analogiæ fidei consideratio perquam vtilis & necessaria.

INTERPRETATIONIS
Causæ.

Quatuor.

IN præfatione locorum Philippi Melanchthonis quatuor interpretationum causæ recitãtur. Quarum prima est, vt intelligatur genus sermonis. Nã auditores siue lectores, nõ vbique intelligũt phrases alienæ linguæ, imò doctissimi interdum homines plurimum in hac palæstra desudant. Plerunq; enim contingit, vt oratio reddita alienæ linguæ verbis, respondentibus quidem in significatione, non tamen in vtraque lingua eundem retineant sensum, idque propter Dialecti, seu phraseos varietatem. Ne igitur hic fallamur incauti, opus est sæpe perito interprete. Secunda causa, est iudicatio ordinis rerum. Nam qui non tractationis ordinem animaduertit, eum sæpe hallucinari certum est, vt qui ex Paulo citant contra iusticiam fidei hoc dictum: Non auditores legis, sed factores iustificabuntur. Hic si tractationis ordinem obseruassent, vidissent Paulum eo loco minimè concionatum fuisse de iusticia operum, videlicet quod homines operibus iusti constituantur coram Deo, cum ibi Paulus instituat huius opinionis contra doctrinam fidei confutationem. Opus est ergo interprete, qui ordinem & ordinis partes dextre monstrare poterit, cuius rei vtilitas maior est, quam vt paucis verbis indicari possit. Tertia causa esse debet testimonium veræ interpretationis. Nam cum auditores animaduertunt interpretationes ex verbo Dei peti, & vident consensum verbi Dei & purioris Ecclesiæ cum interpretatione, magis amant doctrinam & auidius discunt. Quarta causa, est confutatio falsarum opinionum, ne Hæreticorum venenis discentes inficiantur. Hæ causæ satis magnæ sunt, propter quas Deus vult in Scholis & in templis ministerium verbi conseruari.

(1. Intelligatur genus sermonis. — 2. Iudicatio ordinis rerũ. — 3. Testimonium veræ interpretationis. — 4. Confutatio falsarum opinionum.)

INTERPRETANDI
Genera.

TAmetsi ex iis quæ dixi de causis interpretationum, vtcunque intelligi possunt interpretandi genera, tamen quia prodest ea distincta habere, volo de iis quam possum maxime perspicue dicere, quemadmodum superius pollicitus sum. Quadruplicem itaque formam enarrandi sacra animaduerti, legens variorum scriptorum commentaria.

(Quadruplex forma enarrãdi scripturam.)

GRAMMATICVM INTER-
pretandi genus.

Quidam parum solliciti de tractationis Methodo, voces tantum & phrases familiari & clariori modo explicant, quod interpretandi genus, quia constat Grammatica quadam exegesi, vocetur Grãmaticum. Hoc genus secuti sunt Athanasius, Theophylactus, Ambrosius & multi alij. Est profectò laude dignum, quod tanti viri, qui copiosè & eleganter disputationes longas ac orationes de singulis instituere potuissent, tamen se ad Grammaticos dimiserunt. Sciuerunt enim inde veram sententiam petendam esse. Porro huius generis interpres liberali doctrina instructus esse debet. Primum enim ipsum habere oportet cognitionẽ eius linguæ, qua vsus est scripti autor: nisi malit alienis quam suis oculis videre. Et si non cõceditur absoluta cognitio, tantam tamen esse oportet peritiam, vt linguas illas tres inter se conferre possit, Hebræam, Græcam & Latinam. Nam his tribus linguis opus est interpreti Theologo, quarum collationem plus prodesse animaduertit studiosus, quam magnorum hominum prolixa commentaria. Deinde vt dextre explicet, quod recte intelligit, necessaria est Dialectica, quæ sæpe Grammatico interpreti manus auxiliatrices porrigit. Iuuabitur etiam non parum Commentarijs de copia, vnde discet varias eiusdẽ sententiæ reddendæ formas.

(Grammaticæ interpretationis artifices, vtilitas & ratio.)

DIALECTICVM INTER-
pretandi genus.

Alij, cum vident in omnibus rebus ordinem primas tenere partes, Methodum tractationisque ordinem quærunt ac monstrant, ostendunt quæstiones, argumenta, collationem, ad certa capita seu locos communes, tanquam consultationes, ipsas hypotheses reuocant breuiter. Hæc cura huius generis interpreti potissima est, vt omnia aperte & distincte proponantur ac declarentur. Verum quoniam hoc genus in scholis vtilissimum est, breuiter ostendam viam, quam tuto interpres in hoc genere sequi poterit, quod vt fiat apertius, totam rem in quatuor Canones includam.

(Dialecticæ interpretationis vtilitates & regulæ seu Canones)

Canon primus.

In principio prælectionis alicuius sacri scripti, omnium primum de doctrinę genere dicat oportet, idque hoc ordine (vt mihi videtur) fieri potest cõmode. *Primum*, quale sit doctrinæ genus explicet, vnde in commendationem delabi potest. *Secundo* autoritas ostendatur. *Tertio*, quæ sit certitudo & vnde petenda, signetur. *Quarto*, quæ necessitas. *Quinto*, quæ vtilitas & fructus proueniat inde ad auditores, monstretur. Hæc quinque capita in principio alicuius libri sacri vtiliter explicantur, meo quidem iudicio, nec improbo, si his vel alia adiiciat, vel aliqua subtrahat, modo ne auditores fallat, qui cum discũt, Methodum imitationis etiam auide quærunt.

(1. De doctrinæ genere dicendum, & quo ordine.)

Canon secundus.

Vbi autem iuxta primum hunc Canonem generatim dictum est de doctrinæ genere, commode fit descensus ad hypothesin, hoc est, ad particulare scriptum, quod explicandum proponitur: in quo loco hæc nessario ei, qui Dialecticum interpretandi genus sequitur, dicenda sunt. *Primum* quis qualisque sit scripti autor, vnde autoritas scripti dependet. *Secundo* quæ fuerit scribendi occasio, cuius obseruatio ad intelligendum tractationis ordinem facit. *Tertio* quis sit status, seu quæstio principalis, vna ne an plures, vnde de genere causæ iudicabitur, & totius scripti conatus, hoc est finis & scopus vltimus deprehendetur. *Quarto* quæ sit præsentis scripti Methodus, seu (quod idem est) quis sit tractationis ordo: qui nisi teneatur, parum aut nihil profuerit docentis labor.

(2. Inde veniendum ad hypothesin, & quo ordine.)

Canon tertius.

In omnibus scriptis Propheticis & Apostolicis diligenter obseruandum est, quod dum docent, sæpe dilabantur in monitiones, reprehensiones, laudationes, minas, consolationes &c. quibus accõmodant doctrinam auditoribus, eosque extimulant ad doctrinam suscipiendam: hoc qui non attendunt, tractationis ordinem obseruare nec possunt ipsi, nec aliis viam recte monstrare. Sed de hoc Canone plura dicam infra, vbi agetur de tractatione copiosa locorum communium.

(3. Digressiones Prophetarum & Apostolorum obseruandę.)

Canon

Canon quartus.

4. Ordo explicationis singulorum capitum.

Explicatio singulorum capitum commode fieri potest hoc ordine. *Primo* loco in summariam quãdam comprehensionem totum caput contrahatur, quod dextrè nemo nisi Dialecticæ peritus facere potest. Nam quæ speciatim & per partes dicta sunt, ad genera & tota reuocabit, quæ accessoria sunt, abscindet. Non rerum omnia argumenta adhibebit, sed summa rerum contentus erit, detractis omnibus quæ amplificationis, aut diductionis rerum causa addita sunt. *Secundo* ordinem capitis ostendat, monstrando, quomodo cum præcedentibus (si aliquid præcessit) cohæreat, partes maiores signet, & quomodo consequuntur admoneat. *Tertio* loco sequatur exegesis textus, notentur loci communes, vt ad vsum omnia conuerti possint. Sed inuentionis locorum ratio tradetur infra, vbi de locis concionatoriis agetur, nunc sufficit quid factu opus sit breuiter ostendisse.

Dialecticæ interpretationis vtilitates & regulæ seu Canones

ORATORIVM INTERPRETANDI genus.

Est & oratorium interpretandi genus in templis & scholis vtilissimum, in quo maxima quæque ingenia se exercuerunt, vt Basilius, Gregorius Nazianzenus, Chrysostomus, Augustinus, & multi alij Græci & Latini. Hi enim quæstiones singulas fusiori oratione explicant, Rhetorum more, qua de re rursum dicendum, vbi ad locorum communium tractationem ventum fuerit.

1. De doctrinæ genere dicendum, & quo ordine.

MIXTVM INTERPRETANDI genus.

Mixtum interpretandi genus est, cum interpres vel superiora omnia miscet, vel quædam ex ipsis coniungit, quod non pauci nostro seculo magno cum fructu faciunt, in quorum numero facile princeps est Philippus Melanchthon: hunc sequũtur præclarissimi viri Bucerus, Caluinus, Brentius, Beza, & alij multi.

2. Inde veniendum ad hypothesin, & quo ordine.

COMMENTARIORVM vsus.

Abusus cõmentariorum.

MVlti abutuntur commentariis, dum perpetuo in illis desudant, parum aut nihil textũ Biblicum morantes, qui perinde faciunt atque is, qui aliquo profecturus, in itinere perpetuo morãdum constituit. Sunt enim commentaria instar statuarum Mercurialium. Nam quemadmodum hæ collocantur, vt monstrent viatoribus rectum iter, ne aberrent, Sic commentaria manu ducent lectorem inexercitatum: quibus non perpetuo vtetur, sed quemadmodum viator statuis Mercurialibus. Has enim non aspicit viator, vbi viam iteratis crebris profectionibus peruouit. Hic primum admonetur interpres sui muneris, nimirum vt cogitet se debere viam monstrare auditoribus eamque expeditissimam, & non impedire properantes. Deinde & hinc patet, quo in loco habendi sunt discipuli Apostolorum, & eorum successores scripturarum interpretes. Hi enim omnes sequendi sunt, quatenus habent præeuntem scripturam Propheticam & Apostolicam, at si quando ab hac aberrant, agnoscamus nostram communem in lapsum facilitatem, & precibus sollicite Deum precemur, ne sinat nos in perniciosos errores prolabi.

Simile.

Interpretis munus.

3. Digressiones Prophetarum & Apostolorum ob seruandę.

De patribus quid sentiendum.

RATIO FORMANDI *sacras conciones.*

MEthodus concionatoria est certa via ac ratio, monstrans rationem sacras conciones formandi. Et quoniam ea quæ necessario in Ecclesia proponenda sunt, non sunt vnius generis, nec vna forma tradi possunt, perutile fuerit primum concionum genera, deinde rationem, qua singula cum fructu tractari possint, ostendere, vt futuris sanctissimi ministerij verbi (quo nullum est augustius, nullum sanctius) ministris, præscripta sit quædam compendiaria ratio formandarum concionum, quam ipsi vsu & exercitatione confirmatam, præceptis Dialecticorum & Rhetorum augere poterunt. Non noua fingo præcepta, sed communes Dialecticorum & Rhetorum regulas ad certam materiam accommodo, & vsum doctorum hominum, quos concionantes audiui, præceptis astringo, vt facilior sit imitatio: quæ profecto parũ erit firma, nisi præceptis iuuetur, quemadmodum supra in præfatione dictum est.

Methodus concionatoria quid.

GENERA CONcionum.

PRiusquam ad genera concionum accedam: breuiter partes attingam, quæ commode quatuor numerari possunt. Exordium, Tractatio, Digressio, Peroratio.

Concionum partes quatuor.

1. *Exordium* hoc loco est ingressus concionis post inuocationem & recitatam sacram lectionem, quæ tractanda proponitur. Hoc commode sumi potest eb occasione, interdum ab aliis circumstantiis. Et ita instituatur, vt sit ceu via quædam, ad eam rem quam tractaturi sumus. Sit modestum, sit breue, sit graue, vt auditores beneuolentia conciliet, docilitate excitet, attentione retineat.

2. *Tractatio* variat pro thematum diuersitate. Ex quo fit vt aliàs diuisione & expositione sit contenta: cum videlicet thema simplex fit. (Diuisio, est oratio, per quam, quibus de rebus dicturi sumus, breuiter enumeramus. Hæc commendatur breuitate, absolutione, paucitate: de qua cõsulantur Rhetorum præcepta. Expositio, est oratio, qua diuisionis partes exponuntur. Et est triplex, synthetica, diæretica, & analytica, de quibus infra copiose dicetur. Hæc expositio interdum simplex est, videlicet cum nulla argumenta adhibentur: interdum mixta, cum admiscentur partium expositionis rationes.) Aliàs, cum diuisione requirat confirmationem partium diuisionis, & refutationum sententiæ aliorum pugnantis cum nostra sentẽtia. idque quoties thema compositum fuerit. Prudentia concionatoris facile iudicabit quando confutatio præcedet confirmationem, & quando sequetur. Præcedat necesse est, quando errore animi auditorum præoccupati sunt. Non enim capaces esse possunt veritatis, prius quam ab errore vindicati fuerint.

3. *Digressio*, est oratio, qua accommodatur doctrina auditoribus, consolando, obiurgando, terrendo, monendo. In hac principium, finis, & locus præcipue spectentur: principium, vt ex doctrina sponte fluere videatur: finis, vt coeat & coalescat cum doctrina sequente, si qua doctrina explicanda reliqua fuerit: locus, vt in fine cuiusque membri diuisionis seu partitionis adhibeatur, ne discentium iudicium, interruptione doctrinæ interturbetur: plura de digressione infra dicentur.

4. *Peroratio* est conclusio tractationis. Hæc &

summas rerũ quæ tractatæ sunt, breuiter repetat, & animos auditorum excitet commendatione doctrinæ explicatæ & vsus indicatione. Iam ad explicanda concionum genera accedamus.

Duplex Concionandi genus.

Est itaque in vniuersum duplex concionandi genus. Vnum didascalicon. Alterum paræneticum.

1. *Didascalicon* quidem est simplicium locorum eorumque tum personarum, tum rerum, & coniunctorum locorum, thesium & hypothesium.

Parænetica concionescur triplicis generis.

2. *Paræneticum* verò triplex est. Suasorium, obiurgatorium, & consolatorium. Potest autem hæc diuersitas concionum probari, *Primum* à diuersitate 1 auditorum, quibus concio accommodabitur. Nam aut rudes sunt prorsus & sunt docendi: quo primũ genus pertinet, aut non sunt rudes, sed vel pusillanimes, & sunt consolationibus erigendi, vel pigri & sunt stimulis incitãdi, vel sunt contẽptores, & sunt minis castigandi. Ad hos quadruplices auditores, omnes conciones Christi diriguntur. Alias enim docet ignaros cupientes discere, alias consolatur & erigit pusillanimes, Nunc tardiores inhortatur, interdum prophanos minis territat. Exempla passim 2 in Euangelica historia obuia sunt. *Deinde* idem comprobatur ab vsu scripturæ sanctæ. Nam 2. Timot. 3. sic scribit Paulus. Omnis scriptura diuinitus inspirata, est vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem, quæ est in iusticia, vt integer sit Dei homo ad omne opus bonum apparatus.

Quadruplices auditores verbi.

Quadruplex vsus scripturę.

Hic quadruplex vsus scripturæ indicatur, idque quatuor vocib⁹, quæ sunt: διδασκαλία, ἔλεγχος, ἐπανόρθωσις, παιδία. διδασκαλία primo genere, nempe Didascalico tractanda est. ἔλεγχος obiurgationem habet ἐπανόρθωσις est cum lapsus erigitur & stabilitur, quod consolationibus fieri manifestum est. παιδία puerorum est institutio, cuius potissima pars, ad recta & honesta suadere, & ab iniquis & turpibus dissuadere, Conuenit itaque nostra distinctio cum auditorum varietate, Christi exemplo, & Pauli traditione.

Quare ex doctrina extruantur consolationes suasiones & obiurgationes.

Verum quoniam auditores in publicis cœtibus mixti sunt, fit vt Prophetæ, Christus, Apostoli, atque adeo omnes pij ministri verbi, plerunque ex doctrina extruant consolationes, suasiones & obiurgationes, quas vis doctrinæ quasi adiunctas habet, quemadmodum superius dixi fieri in Prophetarum & Apostolorum scriptis, quorum exempla pios ministros decet sequi in formandis concionibus. Nec ideo nostra distinctio est improbanda, quæ ad rerum tradẽdarum naturam pertinet, docetq; quæ sit ratio obseruanda in concionibus formandis, tametsi interdum ea, quæ nominaui tanquam accessoria digressionis schemate accommodantur: quod qui nõ obseruant, nec poterunt suas recte formare, nec aliorũ conciones iudicare, memoriaq; tenere. Quare concionum genera distinguantur, & quæ adduntur recte extruantur.

DE GENERE DIDASCALICO.

Didascalicæ Concionis finis & methodus.

Didascalica concio est, cuius finis est ignorantem docere auditorem. In hoc concionis genere pius concionator totos neruos intẽdet, vt ipse *prius* rem docendam exacte cognitam habeat: *Deinde* vt eiusdem plenam œconomiam formet apud sese: *tum* vt eam explicet plana & populari oratione, habita ratione non suæ laudis ob eloquentiam, sed potius gloriæ Dei promouendæ, & captus præsentium auditorum: quod si fecerit, sperare potest, vt auditor non amplius fluctuet opinionibus, sed doctrinæ veræ & perspicuæ acquiescat.

Duplex. i. simplex & cõiuncta.

Quoniam autem Didascalica concio duplex est, quemadmodum supra in diuisione admonui, nimirum simplex siue simplicium locorum, & coniuncta siue coniunctorum locorum, postulat docendi ratio, vt primo loco de Didascalica simplici dicatur. Sed quoniam Didascalica simplici nunc personæ, nunc res tractantur, de personarum tractatione primum dicendum videtur.

DE DIDASCALICA SIMPLICI PERSONARUM.

Duplex est personarũ tractatio, vna paradigmatica seu exemplaris, Altera epidictica seu demõstratiua. Nam si factum aliquod personæ proponitur, paradigma est: at si tota persona describitur, ἐπίδειξις, & demonstratio personæ existit.

DE PARADIGMATICA TRACTATIONE PERSONARUM.

Quid sit.

Cum itaque proponitur persona aliqua ex sacris historiis, cuius tota vita non describitur, sed factum personæ aliquod producitur, idque vel doctrinæ, vel imitationis, vel admonitionis gratia, paradigmatica erit tractatio.

Exempla.

Hoc modo Paulus Romanis & Galatis proponit Abrahamum. Hoc modo Epistola ad Hebræos capit. 11. magnum Prophetarum ac Regum catalogum recensuit.

1. Abrahami fides.

Abrahami facto fidei doctrina & natura docetur, imitatio commendatur, vocationis exercitia firmantur, & veræ pietatis fructus & opera.

2. Manassis pœnitentia.

Pœnitentia Manassis docet lapsos recipi. imitationis igitur causa vtiliter proponitur: admonet de misericordia Dei tam immanẽ Ecclesiæ persecutorem, ac tam impurum idololatram, ex mera sua bonitate in gratiam recipientis.

Adu. abusum exẽplorum.

Verum hic occurrendum est iis, qui sæpe Sanctorum exemplis abutuntur. 1 Sunt enim qui scelera sanctorũ imitari malunt, quàm virtutes, & se sanctorum exemplis 2 defendunt. Sunt etiam, qui ex factis sanctorum personalibus, & extraordinariis mandatis, male extruũt speciem facti, & tanquam legem vniuersalem commendant. Illi responsione digni non sunt, Hi admonitione in viã reuocandi erunt.

Exemplorum vsus.

Tenere enim eos oportet discrimen, inter mandata seu præcepta pietatis communia & personalia, quæ tantum vel vnũ populum, vel vnum hominem attingunt. Hebræi iussi sunt, vt spoliarent Ægyptios. Abrahã ex mandato Dei filium in mõte Moria mactare in holocaustum parat. Hæc personalia facta in specie non accõmodanda erant, sed in genere tantum. Nam ab vtroque exemplo discenda est obedientia erga Deũ in iis, quæ à nobis suo verbo requirit.

3. Exẽplorũ abusus.

In hac quoque personarum exemplari tractatione, notum est Papistas & præcipue Monachos periculose errasse, qui nescio quos fictitios sanctulos in concionibus proposuerunt, eosque per totam vitam adeo inculpate vixisse finxerunt, quod nunquã vel in minimo impegerint. Huiusmodi ficta personarũ descriptio, magis ad desperationem, quam ædificationem conscientiæ luctantis cum magnitudine peccati & iræ Dei facit.

Vera exẽpla proponenda.

Proponantur igitur vera exẽpla, ficta relinquantur Poëtis, & non ab iis tractentur, qui œconomi mysteriorũ Dei à D. Paulo appellãtur. Sacra scriptura & vera historia suppeditet exẽpla, qualia sunt Abrahæ, Iob, Ioseph, Manasse, Magdalenæ, latronis conuersi, & similium. Ex huiusmodi enim, non solum docere possumus auditores veram pietatẽ, verumetiam formã recte viuendi iuxta vocationis rationẽ. Meminerit itaque pius Ecclesiastes exempla vtilia pietati proferre, & nõ ea quæ ad desperationẽ

facere

facere videntur. Nunc tempus est, vt quæ dicta sunt, claro paradigmate declaremus. Et quia nullum Abrahami exemplo illustrius esse potest, illud examinandum proponam.

Abrahami exemplum expenditur. Paulus inquit: Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam. Hic Paulus exemplum Abrahæ potissimum doctrinæ gratia producit, & inde eruit, non solum formam iustitiæ doctrinam, verumetiam naturam fidei, & qualis vitæ sanctimonia credentis personæ esse debeat, extruit, Ad hunc modum discamus ex imitatione Pauli duo obseruare in exemplis, factum videlicet in se, deinde circumstãtias personæ & facti. *Duo in exemplis obseruanda.* *1* Factum in se, docet iustitiam veram fide in promissiones Dei constare. *2. Vbi multa obseruãda, precipuè de iustificatione per fidem.* Circumstantiæ personæ & facti de plurimis rebus admonent. *Primum*, quod circumcisio non necessario requiratur ad iustificationem. Est enim Abraham ante circumcisionem iustificatus, sed postea addita est circumcisio tanquam sigillum iustitiæ, quæ est ex fide. *Secundo*, professio vitæ Abrahæ ante iustificationem, testatur eum nullis meritis propriis aut preparantibus operib. à Deo receptum, sed sola bonitate Dei. *Tertio*, quod iusticia fidei ad omnes promiscue pertineat, hoc Abrahamico exemplo indicatur. Est enim iustificatus Abraham antequam vllis notis externis discreti sunt homines. Ex hac circumstantia Prophetæ haud dubie conciones de vocatione Gentium extruxerunt. *Quarto*, quod ritus Mosaici non requirantur à iustificandis. Vt enim sine illis Abraham est iustificatus, ita qui eius exemplo iustificabuntur, eos non requirant ad iusticiæ complementum. *Quinto*, quod sine lege morali & operibus in Decalogo præceptis contingat iustificatio, Nam si Abrahæ exemplo iustificamur, & is fuit iustificatus annis multis, id est, 430. ante legem, profecto fieri non potest, vt ex lege sit iusticia. Verum si quis obiicit legem moralem fuisse perpetuo, eáque non caruisse Abrahamum, respõsio facilis est, Nulla enim merces debetur operibus, nisi ex pacto Dei. Nam opera non sunt intrinseca dignitate meritoria, sed acceptatione Dei, & ratione pacti. firma stat igitur consequentia Pauli: Abraham iustificatus est fide promissionis, ante editum pactum de operibus, nimirum, qui fecerit ea homo viuet in eis, Ergo fide & non operibus est iustificatus. *Sexto*, quod vera & iustificans fides sit certa πληροφορία, quæ non rationis argumẽtis succumbit, sed certo statuit, eum qui promisit mentiri non posse, vtut tota rerum natura reclamare videatur, & quod fides habeat adiuncta bona opera & obedientiam erga Deum, quódque nihil carius Christiano esse debeat, quàm diuinæ voluntati obtemperare. Atque ita Prophetæ, pij Reges, Apostoli, atque adeo omnes pij post Abraham, primum ab exemplo didicerunt veram iustificandi rationem: deinde ex circumstantiis personæ & facti, de rebus grauissimis admoniti sunt. Hoc pacto pius concionator exemplo Pauli applicet & alia exempla, tum in se, tum in circumstantiarum varietate, & semper in accommodatione meminerit respiciendum esse ad fidei analogiam.

De epidictica personarum tractatione.

Quomodo fiat. Epidictica personarum tractatio, totam vitam, adeóque omnes vitæ partes personæ alicuius pertractat, ídque eo ordine, quo loci personarum in Erotematis Philippi recitantur. Est enim is ordo non solum naturalis, verumetiam dicenti & audienti commodus. Verum hoc in primis obseruandum est in Epidictica personarum tractatione, quod illa membra potissimum exornanda sint, ex quibus tria illa supra commemorata, Doctrina, Imitatio & Admonitio, peti possunt. Nam Paulus Rom. 15. de hoc accommodationis modo admonet, cum inquit: Quæcunque scripta sunt, in nostram doctrinam scripta sunt, &c. Debent itaque huiusmodi membra ad totum Ecclesiæ corpus accommodari, quod fit vbi hypothesin ad thesin recte trãsferimus. *Exẽplum.* Vt si Baptistæ vita esset ἐπιδεικτικῶς tractanda sequendus esset ordo naturalis, dicendúmque esset de parentibus, de conceptione, de natiuitate, de educatione, de vocatione, de officio, de testimonio Christi, de morte & iis, quæ circa mortem & post mortem contigerunt.

Partes. In membro de parentibus hęc insunt, quod preces piorum assiduæ tandem exaudiantur, quod afflicti credentes consequantur ad extremum consolationem, quod Deus approbet matrimonium sacerdotum.

In membro de conceptione, primum offert se officium Angelorum, quod sint legati Dei & ministri Ecclesiæ. Deinde quod sit memor Deus suarũ promissionum. Tum quod Dei actio non impediatur impedimentis naturalibus, hoc est naturæ sterilitate & defectu. Deinde quia Ioannes adhuc in vtero matris agnouerit Christũ, docet quod pueri recipiantur à Deo, & quod à pueris agnosci & coli velit Deus.

In membro de natiuitate, gratitudo erga Deum pro acceptis beneficiis commendatur, Piorum officium mutuum ostenditur, quod gratulari debeãt iis quibus benedictio Dei cõtingat. Denique quod pij debeant suos pueros Deo offerre seu commendare.

Deinde vitæ austeritas nobis non Monasticẽ, sed sobrietatem & obedientiam erga Deum cõmendat.

Posthæc in officio ipsius, & circumstantiis personæ & officij, non solum doctrina, sed etiam consolatio, constantia in officio, confessio, crux, amor veritatis, atque innumeræ aliæ virtutes piis commendantur. Consolatio est, quod digito Saluatorẽ monstrauerit. Constantia, quod Herodis minas & Pharisæorum contemnens, Euangelium intrepide docuerit. Confessio, quod se vocem clamantis in deserto fassus sit. Crux, quod propter vocationem non solum vagatus sit sine certis sedibus, sed mortem quoque adire non dubitauerit. Hæc omnia quæ sic eruuntur ex personæ & officij circumstãtiis, primum piis ministris verbi doctrinæ, imitationis & admonitionis gratia proponãtur. Deinde in genere vniuersæ Ecclesiæ, quantũ ad cõmunia pietatis officia pertinet. Personalia enim facta, nõ in specie sed in genere accõmodãda sunt, quemadmodum supra admonui.

Alia forma tractãdi exempla. Est & alia forma tractandi exempla, nimirum, cum non habeatur ratio ordinis, temporum, sed tantum virtutum & vitiorum genera recitantur & illustrantur, sed hęc forma paradigmati subiicienda est. Atque hæc de duplici paradigmatica & Epidictica personarum tractatione dicta sufficiant. Ratio autem eruendi locos, per quos exempla accommodantur Ecclesiæ, postea vbi de locis communibus inueniendis tractabitur, exponenda est. hic sufficit Methodum monstrasse, & paucis exemplis Methodi vsum ostendisse.

DE DIDASCALICA
simplici rerum.

Quid sit. Didascalica simplex rerum (hoc est, vt vsitate vocant, locorum simplicium) est cum de vna re simplici docẽdus est auditor, vt de Deo, peccato, gratia, de iusticia Christiana, &c. *Quomodo tractãda.* Hæc forma subtiliorem tractandi rationem requirit, & maiori artificio indiget. Quanquam autem hæc Methodus expositione proprie constat, quemadmodum coniun-

cta, argumentatione: tamen membra huius formæ argumentatione confirmabuntur. Itaque præsentis formę instrumentum proprie quidem est expositio. Argumentatio verò adhibetur fulciendis expositionis partibus. Præterea & hoc obseruādum est, quod triplex in hac forma soleat adhiberi expositio, nimirum Diæretica, Synthetica & Analytica. Nam aliàs alia ratio commodior est.

DE DIDASCALICA SIMplici rerum *Diæretica.*

Huius tractandæ ratio.

TAmetsi Diæreticus ordo (cuius membra potissima sunt definitio & diuisio) tractandi res simplices, & à Philippo in Methodo Didascalica simplici, & ab aliis Dialecticis diligenter indicatur: tamen operæpretium esse iudico, hoc loco tractandi rationem præscribere, quæ commoda futura est nouitiis concionatoribus. Primum itaque summa capita proponam. Deinde tractationis Methodum subiiciam.

Summa capita.

Sunt igitur hæc capita.

1. *Definitio.*
2. *Diuisio* seu *Partitio.*
3. *Caussa.*
4. *Effectus.*
5. *Vsus* & *Abusus.*
6. *Antitheses.*

I.
De Definitione.

Definitionū vsus.

Definitionum aliæ nostræ sunt, aliæ aduersariorum. Illas vt veras exponemus, probabimus, comprobabimus & colligemus, Has vt falsas confutabimus. In vtroque genere est peculiaris methodus, sed de priori prius dicendum est.

Partes quatuor.

Definitio itaque quam pius concionator, & veram & immotam statuet, quatuor habebit partes in tractatione: expositionem: rationem: comprobationem & complexionem.

1. Expositio.

Expositio est oratio, per quam exponimus nostram de re aliqua definitionem claris & perspicuis verbis.

Est autem definitio Theologica duplex, contracta & copiosa. Illa genere & differentia cōtenta est. Hæc causas, adiuncta, propria, & circumstantias interdum, generi & differentię accommodat.

2. Ratio.

Ratio est definitionis probatio.

3. Comprobatio.

Comprobatio, est per quam confirmamus seu declaramus rationem siue exemplis, siue aliis declarandi modis.

4. Complexio.

Complexio est breuis Expositionis, Rationis & Comprobationis comprehensio. Porrò quod dictum est de Ratione & Comprobatione, ita intelligi velim, quod non simplex ratio, neque simplex comprobatio, sed & rationes & comprobationes plures adhiberi possint, prout commodum auditoribus, & rei tradendæ vtile esse videatur. Deinde & hoc obseruandum est, quod definitio copiosa confirmanda, Analysi prius resoluenda sit in propositiones, interdum etiam in terminos. Deinde rursus paulatim coniungendæ sunt partes per Synthesin, & ostendenda definitionis necessitas. Atque hæc omnia rationi definitionis subiicienda sunt. Nunc exemplo vno atque altero præcepta illustremus, ac sumamus primùm definiendum Matrimonium.

Exēplum.

Matrimonium est viri & mulieris legitima coniunctio (hæc definitionis *expositio* est, sequitur *ratio*) Scriptum est enim: Quamobrem relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ (sequitur *Comprobatio*) Si hæc verba rite examinentur, in ipsis inueniemus, quæ posuimus in definitione. Primum enim testantur coniunctionem debere esse, quæ legitima est, cum sit iuxta verbum Dei, & voluntatem Dei. Deinde cum dicit: Erunt duo in carne vna, vnius viri & vnius vxoris vult copulam, non vnius viri, & multarum vxorū, neque vnius vxoris & multorum virorum, quemadmodum & primum coniugium Adam & Euæ testatur. (Sequitur *Complexio*) Cum itaque Deus sua lege præceperit, vt legitime copulentur personæ, vt sint non plures personæ in matrimonio quam duę, Relinquitur, matrimonium esse legitimam viri ac mulieris coniunctionem. Ex hoc exemplo vtcunque intelligi potest tractatio definitionis simplicis: quam si ad Dialectices leges & normas reuocare velis, Prima pars quæstio dicitur, Altera ratio, Tertia rationis cōfirmatio siue Ætiologia, Quarta Conclusio, in qua hypothetica forma ipsa ratio cum quæstione repetitur. Verū membrorum appellationes, quas superius recitaui, tractationi populari seruiunt magis, & intellectu faciliores sunt.

Addamus etiam exemplum copiosæ definitionis, quod fusius explicemus, ac sumamus definiendum Euangelium.

Aliud exemplū.

Euangelium est doctrina diuinitus reuelata, in qua annunciatur liberatio à peccato, maledictione legis & ira Dei, & proclamatur remissio peccatorum, salus & vita æterna, credentibus in Filium Dei propter eiusdem victimam, vt bonitas & misericordia Dei prædicentur, vtque liberati per Filium, fructus Euangelio dignos edant, Hactenus expositio definitionis, quæ Analysi resoluenda est in has propositiones, Quarum *prima* est, quod Euangelium sit doctrina diuinitus reuelata. *Secunda*, quod Euangelium annunciet liberationem à peccato, maledictione legis, ira Dei, &c. *Tertia*, quod proclamet remissionem peccatorū, salutem & vitam æternam. *Quarta*, quod hæc beneficia contingant credentibus in Christum. *Quinta*, quod Euangelij vis resideat in victima Christi. *Sexta*, quod ex Euangelio Deus sit prædicandus. *Septima*, quod homo gratitudinē suam Deo exhibere debeat, pie viuendo. Has propositiones ordine confirmare oportet. Sequitur ergo *ratio primæ propositionis*. Euangelium enim esse doctrinam diuinitus reuelatam Paulus clare docet, vocans Euangelium mysterium absconditum à seculis. (*Comprobatio.*) Quibus verbis aperte docet, ex humana ratione non pendere Euangelium. Nam si ratio vllo pacto potuisset hanc doctrinam perspicere suo acumine, nequaquam mysterium absconditum à seculis dicendum esset (*Ratio secundæ propositionis*) Deinde annunciari in Euangelio liberationem à peccato, à maledictione legis & ira Dei, multa testimonia docent Prophetica & Apostolica. Daniel aperte dicit Christum ablaturum peccatum. Paulus maledictionem legis per Christi aduentum abolitam docet. Pater clamat de cœlo se per Filium placatum (*Comprobatio*) hoc verum esse experti sunt omnes pij, testimonium habentes Spiritus Sancti, per quem clamant, Abba pater, quod profectò non facerent, nisi certo statuerent ablatum peccatum, maledictionem legis abolitam, iram Dei placatam: (*Ratio tertiæ propositionis*) Proclamari porrò in Euangelio remissionem peccatorum, salutem & vitam æternam, testātur hęc testimonia, Ipse Dominus dicit sic scriptū esse, quod oporteat prædicari in ipsius nomine pœnitentiam & remissionem peccatorum, incipiente prædicatione à Hierusalem. Marci vltimo promittitur salus credentibus. Similiter Rom. 10. Præterea Dominus ipse vitam æternam promittit in se credentibus. Quid multis

Definitio nis Euangelii Analysis.

Definitio nis probatio. 1.

2.

3.

multis? Vniuersa scriptura sacra remissionem pec-
catorum, salutem, & vitam æternam pollicetur popu
lo Euangelium amplectenti (*Comprobatio*) Fieri enim
non potest quin sublata ira Dei, maledictione legis
ac peccato, salus, iusticia & vita sit parta. verum quia
hæc non contingunt omnibus (Cain enim, Iudas,
Saul & multi alij perierũt, & hodie magna pars mun
di, proh dolor, ruit in æternum exitium) in defini-
4. tione additum est quarto loco, quod hæc beneficia
contingant credentibus (*Ratio*) Clare enim dicit Do
minus: Qui credit in me non peribit, sed habebit vi-
tam æternam (*Comprobatio*) Et ne quis hoc ex condi-
tione operum pendere existimet, Paulus hominem
iustificari fide sine operibus scribit, & prolixis di-
sputationibus confirmat ad Rom. & Galat. Porrò
5. quinto loco additũ est, quod Euangelij vis in Chri
sti victima resideat (*Ratio*) Sic enim Paulus inquit:
per redemptionem, quæ est in Christo Iesu (*Compro
batio*) Vox etenim qua Paulus hîc vtitur est ἀπολύτρω
σις, hoc est redemptio, quæ fit dato pretio capitis
pœna, λύτρον enim propriè pretium liberationis est.
Tale pretium pro nobis soluit Christus, quando fa
ctus est pro nobis peccatum, vt nos fieremus iustitia
6. Dei. Præterea sexto loco adiectum est, Deum præ-
dicandum esse propter suam bonitatem & mise-
ricordiam (*Ratio*) Id quod satis conuincit Ange-
lorum cohors, canens nato Domino hunc hymnũ
Deo: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, homini-
bus εὐδοκία. (*Comprobatio*) Hoc namque ideo factũ
existimemus esse, vt omnes qui hunc Christum a
gnoscunt, discant Angelorum exemplo bonitatem
& misericordiam Dei prædicare, præsertim cùm i-
psa natura clamitet gratitudinem reddendam esse
7. bene meritis. Postremo loco additur de fructibus,
quos edere debent liberati per Euangelium (*Ratio*)
Quod confirmatur testimonio Pauli dicentis, nos
in Christo Iesu creatos ad bona opera, in quibus nos
ambulare vult Dominus. (*Comprobatio*) Quomodo
enim conuenirent ista, nos liberatos à peccato, & ta
men facere desideria peccati, Cum Paulus dicat, ap-
paruisse gratiam Dei salutarem omnibus homini-
bus, vt abnegata impietate & humanis desiderijs so-

Cõplexio

briè, & piè, & iustè viuamus, &c. (*Complexio*) Cum igi
tur firmis demonstrauimus rationibus per Euãgeliũ
tolli peccatum, maledictionem legis, & iram Dei, &
succedere in horum locum iustitiam, salutem & vi
tam propter Christum, dum in ipsum credimus, &
quod velit nos Deus propter hoc beneficium suam
bonitatem prædicare, ac vita tota gratitudinem o-
stendere, sequitur quod antea proposuimus, Euan
gelium esse doctrinam diuinitus reuelatam, in qua
annunciatur, &c.

Methodus confutatoria 4. partib. constat.

Atque in hunc modum, tractata nostra definitio-
ne, si sunt qui aliter sentiunt, confutandi sunt Me-
thodo confutatoria, quæ constat propositione, su-
blatione, opposita propositione, & solutione.

Propositio hoc loco est sublationis pollicitatio.
Sublatio, est ipsa aduersariorum propositio. *Opposita
propositio*, est solutionis pollicitatio. *Solutio*, est con-

Exẽplum.

firmatio oppositæ propositionis. Sed res breui e
xemplo illustretur. Nec me clam est quod aduersa-
rij nostri Papistę garriant (hæc confutationis *Propo
sitio* est, sequitur *Sublatio*) Euangelium esse nouam
legem de non vindicando, de abiiciendis facultati
bus, de non iurãdo &c. (Sequitur *Opposita propositio*)
Verum id quam friuolum sit, non est difficile osten
dere. (Sequitur *Solutio*) Id enim quod asserunt ex
diametro pugnat cum Christi sacrificio, adeoque
cum vniuersa scriptura, quæ fide nos consequi
Euangelij beneficia clamitat. An non clara sunt ver-
ba Pauli? Si iusticia est ex lege, Christus frustra mor-
tuus est. Hæc oppositę propositionis cõfirmatio, ex
locis cõfirmatoriis, hoc est Dialecticis petẽda est, de
qua re dicam in coniuncta locorum Methodo. Ve-

Generales obseruationes in confirmationib. & cõfutationibus.

rum quid generaliter tum in cõfirmationibus, tum
in confutationibus obseruandum sit, hic admonẽdi
sunt Studiosi. *Primum* itaque postquam perspicuis
argumentis cõfirmaueris ἀντιπαράστασιν, ordine aduer-
sariorum argumenta diluenda sunt, & si res ita pa-
1. titur, omnium primum genus sumendum est, & po-
stea ad specialia argumenta descendendum, vt in

Exemplũ.

præsenti causa. Primũ, confutandũ est, Euangelium
esse legem, Deinde nõ esse legem de vindictę prohi
bitione, de abiectione facultatũ, de nõ iurãdo, &c.

2. *Præterea* & hoc cum in cõfirmatione nostræ sen-
tentiæ, tum in confutatione aduersæ partis diligẽter
spectandum est, vt præoccupes ea, quæ vel prudẽtia
carnis, vel aduersaria pars obiicere possit contra ea
quæ dicis, & ea confutes. Hoc Paulo vsitatissimum

Exẽplum

fuisse apparet in ipsius scriptis. Quemadmodum in
proposita confutatione sententiæ Papistarum, quod
Euangelium sit noua lex: Caro ingrata Deo inde ar-
ma arripit, contra doctrinam operum, & infert hoc
pacto. Si Euangelium liberat nos sine operibus no-
stris, cur igitur bene operemur? Hæc obiectio per
occupationem tollenda est. Atque ita in omnibus
partibus concionis spectabit fidus Ecclesiastes quid
contradici possit. Sed pręcepta copiosæ confutatio-
nis & confirmationis infra tradenda sunt.

De diuisione & partitione.

Quomodo tractãda.

Hoc Methodi membrum commode in hũc mo-
dum tractari potest. Si *Primum* exponas tuam diui-
sionem seu partitionẽ. *Secundo* probes. *Tertio* com-
probes. *Quarto* colligas rursus. Exẽplum diuisionis

Exẽplum.

sit hoc: Audiuimus quid sit lex. sequitur vt quotu-
plex sit dicatur (huiusmodi enim transitionis formu
la vtendum est, cum de vno in aliud descẽditur) Est
autem lex Dei triplex, Moralis, Ceremonialis & Iu-
dicialis. Hæc *Expositio* fuit (*Ratio*) Omnis enim lex
Dei aut mores format, aut ritus commendat, aut iu-
dicia exercet (*Comprobatio*) His enim rite hominis vi
ta conseruatur & gubernatur. In ciuili enim vita, iu-
diciis opus est, in Ecclesiæ cœtu Ceremoniæ sunt
necessariæ, religionem animi erga Deum, & pieta-
tem erga homines (in spirituali Dei regno) morum
præceptis cõstare manifestum est (*Collectio*) Firmum
est igitur quod proposuimus legem Dei esse tripli-
cem, Moralem, Ceremonialem, Iudicialem, præser-
tim cum his tribus vitæ recta gubernatio constet,
siue vitam communem spectes, siue Ecclesiam, siue
spirituale Dei regnum. Hæc diuisionis membra si
obscura sunt, definitionibus & subdiuisionibus ex-
plicẽtur, ac rationibus & exẽplis illustrẽtur. Verum

Methodus confutatoria.

si aduersarius aliã diuisionẽ, eámque falsam obtru-
dit, confutationis Methodo euertẽda est. Exemplo
non opus est in re aperta. Porrò partitio eadem ra-
tione instituenda est, vt pœnitentiæ partes sunt con
tritio, fides & studiũ recte formandi vitã. (*Ratio*) Pec
cati enim nos pœnitere oportet: & quia hæc contri
tio nihil prodest, nisi accedat fides in Christũ, neces-
sario & hæc additur: & quia neutrum horũ verum
est, nisi sequatur studium rectè & piè viuendi, neces-
sario cum superioribus coniungitur bonum propo
situm (*Comprobatio*) Nam videmus & scripturam &
exempla hæc tria coniungere. Dauid lapsus dolet se
peccasse, confugit per fidem ad misericordiam, &
reliquam vitam quanta potuit diligentia innocen-
tem conseruauit. Hæc partitionis mẽbra si defini-
tionibus & diuisionibus, & earum rationibus diffun-
duntur, magna orationis & vtilis copia exurget.

De causis.

Methodus. Iam rei causas addere oportet, prorsus naturali ordine, & per seiunctionem excludendæ sunt quæ putantur rei causæ, & non sunt. *Rationes.* Singulis causarum generibus suæ rationes lex verbo Domini adiiciēdę sunt. *Causæ cōiunctę.* Causæ coniunctæ concurrunt in suis actionibus, & stant mutuis auxiliis, singulæque proprium quiddam habent in actionibus. *Causarū ordines.* Quare causarum ordines diligenter considerandi sunt, ne fiat causarum confusio, vnde postea magnæ tenebræ exoriuntur. Deinde & hoc obseruandū est, cum aliquid præcipitur aut prohibetur, omnes coordinatas causas *Causæ coordinatæ.* præcipi aut prohiberi. Vt cum sanctificatio nominis Dei precipitur, quę fieri nequit sine fide, & hęc non sine noticia Dei contingit, quæ noticia Dei sine prędicatione verbi Dei esse non potest. Ergo cum iubemur petere sanctificationem nominis Dei, hæc ordine petimus, prædicationem verbi, noticiā Dei, fidem & ipsam nominis Dei sanctificationem. *Exēplum.* Nūc breuiter exemplum subiiciam. Pœnitentiæ causæ sunt non hominis liberum arbitrium. (Hæc seiunctio est.) Sed primum verbum Dei, Deinde Spiritus sanctus, qui intus arguit peccatum, & excitat odium peccati in corde hominis, Tum voluntas motui diuino & verbo non repugnans. Fines sunt, gloria Dei & salus pœnitentis. Hæc sunt coniunctæ causæ, & stant mutuis auxiliis in suis actionibus, & facile apparet, singulas quiddam proprium habere in suo ordine ad effectum. Porrò quomodo hæc sint explicanda definitionibus, & confirmanda testimoniis, ex superioribus præceptis intelligitur.

De effectu.

Effectus exponantur, probentur, comprobentur & colligantur, & qui falsò rei tribuuntur, confutationis Methodo euertantur: vt si quis dicat, contritionem mereri remissionem peccatorum, Confutandus est eo modo, quem supra indicaui.

De vsu & abusu.

Si fuit res in abusu, confutetur abusus confutationis Methodo. Deinde verus vsus exponatur, probetur & comprobetur.

De antithesibus.

Antitheses non certum locum habent, neque in hac Methodo, neque in aliis, sed passim interferēdæ sunt illustrationis & amplificationis gratia. Putant enim Rhetores, nihil magis facere ad perspicuitatē, quam Antithesium seu contrariorum collationem.

DE DIDASCALICA SIMplici Synthetica.

Quid sit. Expositio Synthetica est, quando exordimur ab iis quæ antegressa sunt rem, & paulatim per gradus cōponimus ea, & cumulamus donec omnia illa collecta videntur, quæ ad rei naturam excutiendam sufficiunt. *Exēplum.* Vt si de pace, quam cum Deo habemus per fidem, dicendum esset, hæc κτ̄ σύνθεσιν exponi possent. Primum quæ offensa. 2. Offensę partes. 3. Mediator. 4. Compensatio iniuriæ & dāni, seu satisfactio. 5. Reconciliatio. 6. Pactum reconciliationis. 7. Pacis declaratio seu promulgatio. 8. Fructus pacis. Hæc si sigillatim cōfirmarentur, comprobarentur & illustrarentur testimoniis & exemplis, copiosa emergeret oratio. Hoc pacto σύνθεσις sequitur ordinem naturæ, & omnes quæ precedunt natura quæstiones inuestigat, exponit, probat, comprobat, Antithesibus, exemplis, similibus & dissimilibus illustrat. Porrò & hoc obseruandum est, quod copiosæ definitiones hac Methodo extruātur, vt supra in definitione Euangelij videre est.

DE DIDASCALICA simplici Analytica.

Quid sit. Analytica expositio est, quando à toto vel fine exordimur, & deinde partes, & ea quæ ad fidem requiruntur, inuestigamus, ordine plane superiori contrario, *Exēplum* Vt si de oratione dicēdum esset, hac Methodo primum quid esset inuocatio (habet enim definitio totius rationem) & quis eius finis, exponendum. Deinde quæ ad orationem tanquam necessaria membra pertinent, enumerandum esset, vt sunt affectus mentis, causæ cur orandum, quis orandus, per quem & quid orandum, quæ memoriæ gratia complecti soleo hoc versiculo.

Affectus causæ, quis, per quem quidque petendum.

Postremo addi possunt circumstantiæ indifferentes, vt orationis circumstantiæ indifferentes sunt, Locus, tempus, gestus. Hæc profectò si scripturis & exemplis probentur & illustrentur, magna & vtilis orationis copia nascetur.

Diuersarum methodorū vsus. Porrò, quę hactenus dicta sunt de simplici rerum seu locorum tractatione, ita intelligantur oportet, quod sic fieri debeant omnia iuxta diuersarum Methodorum simpliciū quæstionū rationem artificiosam. Verum quoniam varietas exercitatos delectat, interdum harum Methodorū leges ad amussim non sequuntur concionatores docti, sed auditores quasi in consilium adhibent, & ea deligunt ex magna copia, quæ præsentibus auditoribus quàm vtilissima cognitu fore arbitrantur. *Methodus prudentię.* Atque hanc tractandi rationem nonnulli Methodum prudentiæ appellant quæ circumstātias auditorum præsentium, & rerum pondera metitur. *Exēplum* Vt si quis de lege Dei esset dicturus, hic primum auditores contemplaretur, deinde rei pondus consideraret, Tum facile ad pauca capita captu facilia reuocaret tractationem, & primum forte quid lex sit exponeret, Secundo, an quisquam legi Dei satisfaciat, Tertio, quis vsus, cum nemo satisfacit, Quarto, qualis legis abrogatio intelligenda sit. Similiter fieri potest in aliis quæstionibus simplicibus. Quanquam autem hæc ita sint, nouitiis tamen concionatoribus, qui nondum exercitati sunt, profuerit artis Methodum sequi quam exposui, idque tum propter memoriam confirmandam, tum vt exercitati diu multūmque, possint postea vtrumque genus fœliciter sequi.

Methodi simplicis explicatio secundum Melāchthonem. Sanctissimæ memoriæ Philippus Melanchthon populari captui se accommodans, in cuiuslibet rei simplicis explicatione, hæc quatuor iudicat proponenda, declaranda & amplificanda: definitionem rei, causas, partes & officia. Definitio ex collatione multorum dictorum & illustrium exemplorum petita, rem totam veluti in vnam fascem colligat, & summam rei breuiter proponit, causarum explicatio definitionem fulcit, partium recitatio distinctius rei naturam ob oculos ponit. Officiorum voce comprehenduntur vsus rei, effecta, & causæ finales.

Loci methodi simplicis quo ordine tractandi. Porrò est & hoc admonendum, quod in locorum siue simplicium, siue coniunctorum tractatione, si plures sunt loci, obseruare oporteat, vt is locus qui natura præcedit, etiam tractatione præcedat, Vt si de peccato & gratia esset habenda oratio, de peccato prius quàm de gratia dicendū esset. Sed si prorsus discreti sunt loci, nihil refert, quo ordine eos explices, nisi fortè alter alteri in confirmatione opem ferat, Tum enim is priori loco explicandus est, quo explicato, iuuetur alter.

DE DIDASCALICA
coniuncta.

Quid sit.

DIDASCALICA Concio coniuncta, siue coniunctorum locorum, est quando certi loci cõiuncti, hoc est propositiones, theses & hypotheses tractantur: quod tametsi propriè fit Methodo confirmatoria & cõfutatoria: plerunque tamen accidit, vt mixta Methodus adhibeatur. Nam si propositionis partes obscuræ sunt, Analysis eas retexet, & partes seorsim proponet: Diæresis propositas partes explicabit: postea Synthesis componet: ac Methodus confirmandi ac confutandi compositum probabit, & quod cum eo pugnat confutabit. Vt si prima precatio tractanda proponeretur: Sanctificetur nomen tuum. Hîc necessariò primùm Analysis esset adhibenda, quæ in duas simplices partes retexeret hanc propositionem, in nomen Dei, & sanctificandi verbum. Deinde Diæresis vtramque partem, vnam post alteram definitionibus & diuisionibus explicaret, Tum Synthesis rursus componeret partes. Hinc iam confirmatio & confutatio tempestiuè adhiberetur. Atque hoc præceptum perpetuò sequendum est, vbi partes propositionis explicatione indigent, aliàs minimè. Præterea in parabolis adhibenda est Analysis, vt primum retextas partes proponas. Deinde easdem per comparationem rei ad quam pertinet parabola accommodes. Tum extruas doctrinas & parænescs, vt in Euangelij parabola de semine, partes parabolæ sunt quinque: Seminator, Semen, Seminatio, Terra, Fructus. Seminatori Deus: Semini verbum Dei: Seminationi prædicatio verbi: Terræ auditores verbi: Fructui seminis, fructus verbi comparentur. His explicatis, extrues doctrinas & parænefes, Vt doctrinæ præsentis parabolæ sunt: Prima. sollicitudo Dei de nostra salute procuranda. Confertur enim hic Dominus diligenti agricolæ. Secunda, dignitas verbi. Tertia dignitas ministerij. Quarta, quod nobis & Diabolo imputandum sit, si fructum non ferat verbum.

Methodus mixta.

Exemplũ

Parabolæ qua methodo explicandæ. Exemplũ

Porrò parænefes ex fine parabolæ extruendæ sunt Sunt autem fines præsentis parabolæ, vt Dominus excitet auditores ad verbi amorem, vt arguat negligentes, vt consoletur obedientes. Cæterum in huius concionis genere, adhuc maior concionatoris vis & prudentia requiritur. Quare vt in hac parte satis aliòqui difficili, iuuem nonnihil nouitios concionatores, ordine duo tradam. Primum enim Methodum inueniendi locos ostendam. Deinde rationem indicabo eosdē copiose & vtiliter tractandi, In quibus duobus capitibus tota hęc facultas cõsistere videtur.

DE INVENTIONE LOcorum communium.

Aduersus intempestiuas locorum cõmunium tractationes.

NE quis, quod primum in buccam venit, arripiat tanquam locum communem, quemadmodum illi facere consueuerunt, qui ex singulis fere vocibus aliquid venantur, parum solliciti, siue ad negocium pertineat propositum, siue non, vt qui hoc solum quærunt, vt magni architecti, & locorum communium non imperiti fabri videantur: opus est præceptis, intra quorum septa animus inquirentis contineatur. Et tametsi res maior est, quam vt paucis præceptis absolui possit: tamen prodest nouitiis cõmunia quædam præcepta tenere, quæ sequi tutò & cum fructu eorum quos docebunt, possint.

Communia præcepta de locis communibus

Primum itaque omnium lecto & intellecto textu aliquo, quæratur textus occasio, summaria comprehensio, & finis seu vsus: quod quomodo fieri debeat, in Dialectico interpretãdi genere superius declaratum est. Deinde textus partes seu propositiones quærantur. Tum ex his iuxta sequentes regulas loci eruantur communes, qui ad finem rei propositæ facere videntur.

Prima Regula.

Si propositionis subiectum fuerit singularis terminus, loco eius ponito gradatim superiora, hoc est speciem primo loco: Deinde genus proximum: Tũ si videbitur adhuc superius genus, & componantur hæc ordine cum propositionis prædicato. Psal. 122. In principio hæc est propositio. Lætor, inquit Dauid, cum mihi dicitur, in domum Domini eamus. Primũ facito enallagen personæ in hunc modum: Dauid lætatur, cum dicitur ei, in domum Domini eamus. Hic iuxta regulam, primum regis vocabulum, Deinde magistratus, Tum hominis ponito. Hoc facto, coniungito hæc ordine cum prædicato, in hunc modum. Regium est lætari cum subditi consentiunt in religione. Magistratus est lætari, quod habeant subditos, qui secum consentiant in religione. Omnium hominum gaudium esse debet consentire in cultu Deo præstando. Ecce tot theses hæc prima & puerilis regula subministrauit, quarum vltima cõmunissima est, & in plurimas hypotheses diffundi potest, de quarum certitudine ex regula sequenti iudicandum est: Approbato exemplo in subiecto, approbatur res in genere. Cum igitur in Dauide approbatur hoc factum, res in genere improbari non debet, & contra: Reprobato exemplo in subiecto, reprobatur res in genere, vt Ozias Rex Iuda inuadens alienum officiũ, displicuit Deo: Ergo reges atque adeo omnes qui aliena agunt, Deo displicent. fuit enim non regum, sed sacerdotũ officiũ, offerre incensum thymiamatis.

Exemplũ primæ regulæ.

Secunda Regula.

Si in locum prædicati substituantur gradatim superiora vt species proximæ, postea genera alia atque alia, copiosa emerget locorum inuentio. Hæc regula sæpissime quidem in aliis rebus, sed semper in Christi historiis sequenda est. Vt Christus sanat Samaritanum leprosum inuocantem, Sed quia hic Samaritanus est Ethnicus, afflictus homo: collige hinc Christum iuuare Ethnicos afflictos, & omnes homines, qui ipsum inuocant. Et quia ex Christi particularibus factis colligitur eiusdem officium in genere, licet in hunc modum locum extruere, Quod Christi seu Messiæ officium sit, iuuare miseros & afflictos se inuocantes.

Exemplũ

Tertia Regula.

Si in locum tum subiecti tum prædicati substituas per gradus species & genera, copia communiũ propositionum nascetur. Vt Dauid committens adulterium est expulsus regno. Ergo reges grauiter delinquentes punientur, atque adeo omnes qui flagitiose viuunt, supplicia aliquando debita luent. Colluuies impiorum hominum Cataclysmo absorpta est. Ergo flagitiosi aliquando pœnas daturi sunt.

Exemplũ

Quarta regula.

Aliquãdo prodest ex concretis abstracta facere, vt mulier Cananea credens, Mat. 15. in necessitate Christum accedit, inuocat, non patitur repulsam, sed magis instat, quemadmodum & archisynagogus, qui credens, secum totam domum conuertit ad Dominum. Hinc collige fidei proprietates, nimirum quod fides in necessitate constitutum hominem impellit ad Christum vt eum inuocet, instare facit vt impetret, augmentum dum tentatur, fu-

Exemplũ

ſumit,ac tandem gratiſſimos Deo fructus edit. Hæc regula ex loco coniugatorum vim habet. Sed quoniam quæ de fide recitaui, præcipua ſunt fidei momenta,ea in duos verſiculos incluſi,hoc pacto:

Vera fides Chriſtum petit & rogat,inſtat,ab ipſo
Impetrat,& creſcit.fructificatque ſimul.

Aliud exemplum.

Aliud exemplum. Beatus vir qui timet Dominum.Locus communis: Vera beatitudo conſiſtit in timore Domini. Huius regulæ vſus eſt magnus non ſolum in locorum inuentione, verumetiam in definiendis concretis.Nam quemadmodum Ariſtoteles & Rodolphus docent, ex deſcriptione concretorum colliguntur abſtractorum definitiones. Vt ſi quid pietas ſit, velis definire,ſume concretum pius in illuſtri exemplo. Vt Abraham pius timet Deum, veraque fide & obedientia illum colit. Ergo pietas eſt timor Dei,fides & obedientia erga ipſum. Hac via Ariſtoteles multarum virtutum differentias inueſtigauit, quam ſibi non inutilem fore facile animaduertent Studioſi Theologiæ.

Quinta regula.

Diligenter quæ rem præpoſitam antecedunt, quæ cum eadem coniuncta ſunt, & quæ eam neceſſario conſequuntur ſpectanda erunt,atque in locos communes includenda,vt Pſal.2.Beati omnes qui confidunt in eo. *Primum* hic ex antecedentibus ſequitur, Sine Chriſto neminem beatum eſſe. Nam ſi tum demum fiunt beati,quando in Chriſto confidunt,ſine hac fiducia miſeri ſunt omnes mortales.Hic locus etiam à contrario ſenſu concluditur hoc modo: Omnes confidentes in Chriſto ſunt beati, Ergo omnes non confidentes in eo non ſunt beati. Si non beati certe miſeri ſunt. Vides vt hic locus ſuppeditat occaſionem de miſeria humani generis diſſerendi. *Secundus* locus eſt ex adiunctis, qui ſecundum quartam regulam extruitur,videlicet quod vera fœlicitas & beatitudo ſita ſit in fiducia Chriſti. *Tertius* locus,quod vniuerſale ſit beneficiũ. Generalis enim propoſitio ad nullam gentem aut hominem reſtricta eſt,ſed omnibus offertur beneficium, qui confidere in ipſo non recuſant. *Quartus* locus,quod fiducia in Chriſtum ſit modus, per quem beneficiorum Chriſti redduntur homines participes. *Quintus*, ex hoc loco ſequitur locus de Chriſti diuinitate. Nam ſi fiducia in ſolo Deo reponenda eſt,& beatus pronunciatur qui confidit in Chriſto:ſequitur profecto Chriſtum verum Deum eſſe.

Exemplũ.

Sexta regula.

Cauſarum & effectuum neceſſaria conſecutio non eſt negligenda.Nam ſi cauſa ponitur, effectus concluditur potentia vt in ſymbolo, dum agnoſcimus Deum omnipotentem, fides inde eruit duplicem effectum,Vnum,quod Deus poſſit benefacere quibus vult. Alterum,quod ſit illi facultas defendendi quos in ſuam tutelam aſſumit. Sed addamus illuſtrius exemplum. In Cœna Domini ex cauſarum & effectuum conſecutione colligendæ ſunt hypotheſes de vera Sacramenti meditatione. Cum itaque Cœna Domini Sacramentum ſit noſtræ per mortẽ Chriſti redemtionis, *primum* Cœnæ celebratio cogitationem de peccato mentibus inſtillat. Nam ob peccatum mortuus eſt Dominus. *Secundo* admonet de victima peracta ad redimendum humanum genus à iure peccati. *Tertio*,huius victimæ dignitas & excellentia cogitationem ſuggerit piis mentibus,non ſolum de magnitudine iræ Dei, percutientis filium propter peccata noſtra,& inenarrabili miſericordia Dei recipiẽtis nos in gratiam propter victimã filij,ſed etiam de amore filij intercedẽtis pro nobis,& deriuantis in ſe iram Patris. *Quarto*, contritio quidem ex cogitatione peccati & iræ Dei naſcitur.Fides vero ex inenarrabili miſericordia Dei & amore filij perſoluentis λύτρον pro nobis, excitatur. *Quinto*, hæc fides confirmatur & augetur vſu Sacramenti tantæ rei. *Sexto*,fides confirmata & aucta Deo gratam ſe exhibet, vitam pie,honeſte & iuſte inſtituit, proximum cum quo habet communem λυτρωτὴν diligit.

Exemplũ. Aliud exemplum. Hypotheſes de meditatione Cœnæ. 1. 2. 3. 4. 5. 6.

Ecce quantam doctrinam,quantam copiam,quam piam meditationem ſacræ Cœnæ, conſecutio cauſarum & effectuum ſuppeditat.

Aliud exemplum.

Aliud exemplum. Chriſtus remittit peccata ſua autoritate. Hic effectus monſtrat Chriſti diuinitatem,Latro obiurgat blaſphemãtem ſocium & Chriſtum inuocat,ex quibus effectibus,contritio,fides & noua vita latronis concluditur.

Septima regula.

Exemplũ.

Quæratur repugnans dicti, & repugnans conſequentis dicti, Vnde duo locorum genera oriuntur. Sit dictum:qui aliud Euangelium docuerit anathema ſit.Hic repugnans dicti eſt,Qui idem Euangeliũ docuerit,non eſt anathema. Conſequens dicti,quod Papa ſit anathema. Aliud enim Euangelium docet. Huius repugnans deſtruitur,vt Papa non eſt Eccleſię caput.&,Papæ non eſt obtemperandum.

Octaua regula.

Exemplũ.

Prodeſt interdum per contrarium ſenſum locum extruere,videlicet cum termini ſunt pares, vt iuſtus ex fide viuit. Ergo non iuſtus ex fide non viuit.ex quo ſequitur,neque ex operibus eſſe iuſticiam, neque vitam.Atque ita Paulus colligit ad Gal.3. Quoniam autem,inquit,in lege nemo iuſtificatur, manifeſtum eſt,quia ſcriptum eſt,iuſtus ex fide viuit. Similiter forma per contrapoſitionem interdum locos miniſtrat.Vt omnis qui ex Deo eſt,verba Dei audit. Hic locus per contrapoſitionem colligit, eum qui non audit verbum Dei,non eſſe à Deo.

Fontes regularum inuentionis locorum communium.

Hæ ſunt regulæ inuentionis locorum præcipuæ, quarum fontes ſunt loci Dialectici & regulæ conſequentiarum, & poſſent his plures addi,ſed has puto ſufficere nouitiis concionatoribus,quas ſi fuerint ſecuti, & ipſis in quærendis locis communibus expedita erit ratio,& ab aliis notatos locos dextre iudicabunt.Deinde & hinc iudicare poſſunt,cur non ſemper eoſdem locos diuerſi autores commonſtrẽt.Ratio enim diſcriminis eſt,cum diuerſitas inuentionis, tum quod alij loci aliis autoribus magis arriſerint.

Examinis locorum triplex inſtrumẽtum.

Poſtquam autem pius Eccleſiaſtes locos inuenit,examen apud ſe locorum inibit. Huic examini triplex inſtrumentum adhibebit. *Primum* enim diſpiciet, an alicubi in ſcriptura locus inuentus expreſſe ad verbum habeatur. *Deinde* demonſtratione ad impoſſibile examinetur locus, ſi expreſſus verbo Domini non eſt. *Tertio*, Syllogiſmo aliquo concludatur locus, & per conuerſionem ſyllogiſticam,tanquam ad Lydium lapidem probetur.Demonſtrationis ad impoſſibile ſit hoc exemplum.Locus probandus:Chriſtiani poſſunt tenere propria.Huius loci aſſume oppoſitum. Nulli Chriſtiani poſſunt tenere proprium. Iam quære propoſitionem aperte veram, quæ cum oppoſito poteſt altera præmiſſarum eſſe in ſyllogiſmo. Vt,omnes qui dabunt eleemoſynas debent habere propria, Ex quibus duobus præmiſſis ſequitur concluſio falſiſſima, videlicet quod nulli Chriſtiani dabunt eleemoſynas, ex huius aperta falſitate, deſtruenda eſt altera præmiſſarum. Quare cum maior aperte ſit vera, ſequitur minorem

Exemplũ demonſtrationis ad impoſſibile.

eſſe

esse falsam. Hinc iam infertur ex lege contradictionis loci propositi veritas. Iam colligamus quod diximus. Omnes qui dabunt eleemosynas debent habere proprium, Nulli Christiani possunt habere proprium, Ergo nulli Christiani dabunt eleemosynas. Sed conclusio est falsa, ergo altera præmissarum: non autem maior, ergo minor, quæ dicit, Nulli Christiani possunt habere propria.

Exemplū conuersionis Syllogisticæ.

Conuersionis syllogisticæ sit hoc exemplum. Locus. Quidam audientes verbum non sunt pij. Syllogismus. Nulli ambulantes secundum carnem sunt pij. Quidam audientes verbum ambulant secundum carnem, Ergo quidam audientes verbum non sunt pij. Conuerte in hunc modum. Si qui nulli ambulātes secundum carnem sunt pij, Et quidam audientes verbum ambulant secundum carnem. Ideo quidam audientes verbum non sunt pij. Siquidem omnes audientes verbum sunt pij, siue nulli ambulantes secundum carnem sunt pij, Nulli audientes verbum ambulabunt secundum carnem, siue, quidam audiētes verbum, ambulant secūdum carnem, Certe quidam ambulantes secundum carnem erunt pij. sed & nulli ambulantes secundū carnē non sunt pij, & quidam audientes verbum ambulant secundum carnē, Stat, itaque firma conclusio, quosdam audiētes verbum non esse pios.

DE RATIONE LOCOS INuentos copiose & vtiliter tractandi.

Hit, quatuor requiruntur.

AD copiosam & vtilem locorum tractationem quatuor potissimum requiruntur, quorum *primum* est diductio quæstionum, hoc est, locorum inuētorum: *Alterum*, copiosa confirmatio, *Tertium*, digressio: *Postremum*, artificiosa conclusio. De his quatuor eo quo proposita sunt ordine dicam, singula præceptis & exemplis declaraturus.

DE DIDVCTIONE *Quæstionum.*

De multiplicatione loci communis in plures quæstiones.

HIc non de inuentione locorum communiū, de qua iam dictum est, sed de loci communis inuenti diductione, hoc est, multiplicatione in plures quæstiones seu locos, dicendum est. Diducitur autem locus inuentus vel in simplices locos, vel in coniunctos. Vt si quartum præceptum explicandum proponeretur. Primum hic locum communem quęreres iuxta præscriptum primæ regulæ hoc pacto, Parentes sunt honorandi. Parentes superiores sunt. Ergo superiores honorandi sunt. Hic locus communis in tractatione quarti præcepti est principalis, & tractandus præcipue. Verum vt copiose tractari posit, profuerit eum diducere in alios locos, simplices quidem, quos præbent ipsa verba, coniunctos verò, qui vel ex iis quæ ipsis verbis necessario insunt, veluti species seu hypotheses in suis generibus & thesibus insunt, & quæcunque cum re necessario coniuncta sunt: vel ex iis, quæ ex conditione rei adhærent, petuntur. vt in proposito exemplo duo insunt simplices loci, Vnus de honore, Alter de superioribus. Hi tractandi sunt seorsim Didascalica rerū simplici, eo modo quem supra tradidi.

Exemplū.

Deinde ex diuisione huius theseos: superiores sunt honorandi, nascuntur plurimæ hypotheses pro diuersa subiecti & prædicati diuisione. Subiectum enim in has formas diuidi potest, quod superiorum alij sunt priuati, qui vel naturales sunt vt parentes, vel non naturales vt pædagogi, patroni & patresfamilias: alij publici, vt Ciuilis magistratus & Ecclesiasticus cum suis differentiis. Deinde prædicatum honorandi, diuidatur in partes honoris. Qui enim honorat, reueretur eum, obtemperat, gratusque est ei, Ita prædicati tres sunt partes seu differētiæ. Hinc iam tanquam ex syluula extruamus hypotheses: parentes reuereri oportet: parentibus obtemperandum est: parentibus gratitudo præstanda est. Præceptores oportet reuereri, præceptoribus obtemperandū est, præceptoribus gratitudo exhibenda est. Patronos oportet reuereri, patronis obtemperandum est, patronis gratum esse oportet. Ad eundem modum cōstituantur hypotheses ex reliquis quæ posui, vnde emerget maxima quæstionum necessariarum copia. Iam ex iis quæ ex conditione insunt, nonnunquam vtiliter petuntur loci, vt si parentes, præceptores, patroni sunt morosi, difficiles, tyranni, an tum sit illis reuerentia, obedientia & gratitudo præstanda, & quatenus. Atque ita ex aliis conditionibus multiplicantur quæstiones. Verum hoc postremum genus quæstionum, quod ex conditione nascitur, per occupationem commode tractabitur. Ecce si has hypotheses ἀναλυτικῶς retexueris, & διαιρετικῶς tractaueris, & Methodo confirmaueris confirmatoria, & exornaueris: non vna concio, sed tot quot sunt hypotheses, institui possunt. Fateor non omnes locos communes præbere tantam hypothesium syluam, Attamē nullus est tam ieiunus, quin aliquot saltem suppeditet, quas ea ratione, quæ exposita est, extruere oportet ex loco cōmuni, quod vt dextre facias, plurimum iuuabit, si prædicabilium, prædicamentorū & propositionum doctrinam quàm optime cognitam habeas.

DE COPIOSA *confirmatione.*

COPIOSA confirmatio constat probationum generibus, congerie, expolitione argumentorum, & cōfutatione sententiæ cum nostra pugnantis, de quibus ordine dicam.

DE GENERIBVS *probationum.*

Triplex genus. 1. Testimonia Scripturæ.

PROBATIONVM itaque genus in Theologia est triplex. *Primum* & tutissimum est, cum ex pronunciatis scripturæ claris & perspicuis, ducitur probatio. Vt parentes honorandi sunt, quia quartum præceptum clare & perspicue sonat: Honora patrē tuum & matrem tuam. Item, ex fide est iusticia, & non ex operibus, quia verbum Domini sic pronunciat: Statuimus hominem iustificari fide absque operibus.

2. Ratiocinatio.

Secundum genus ratiocinatio est, quoties non ex claris dictis pronūciatur, sed colligitur firma & immota consequentia. Atque hoc genus duplex est, Directum & obliquum. Directum quidem, cū simpliciter prima conclusione quod probandū est colligitur, quod genus sumitur à locis inuentionis: genere, specie, definitione, causis, destinatis & adiunctis, &c. Vt si quæratur, an præceptores honorandi sint, ex genere recte conclude: Omnes superiores sunt honorandi, ergo & præceptores. Obliquū vero non simpliciter concludit quod probandum proponitur, sed ex opposito colligit absurdum, ex quo rursus destruit antecedens, quo destructo, sequitur veritas oppositi. Vt si superiores non sunt honorandi, neque parentes honorandi sunt, Sed falsum hoc est, ergo & illud. consequitur igitur superiores honorandos esse. *Tertium* genus est infimum, quando exemplis nitimur eorū & testimoniis, qui in Ecclesia excelluisse vidētur, quod genus infringitur, si superiorib. probationib. destituitur. Proponamus

Derecta. *Obliqua.* *3. Exempla & testimonia piorum hominū.*

& aliud exemplum. Sit quæstio, vtrum Christus sit Deus, Hoc *primum* probatur dicto, seu primo genere probationum. Nam 1. Iohannis 5. sic dicitur de Christo. Hic est verus Deus & vita æterna. *Secundo* ratiocinatione. Christus fecit diuina opera propria potentia, & Christo tribuitur diuinus cultus, Ergo est Deus. Obliquo ductu. Si Christus esset creatura tantum, maledictus esset omnis qui in ipsum confideret. Sed iam verbum Dei pronunciat beatos, qui in illum confidunt, Ergo non creatura est, sed verus Deus. *Tertio* testimonium Ecclesiæ, vt symbolum Athanasij & omnium piorum consententia suffragia, Christum Deum esse testantur. Porro hæc nostra probationum distinctio nec ratione, nec exemplo caret. Ratio quidem hæc est, Quicquid probatur vel improbatur in rebus sacris, id necesse est vt fiat vel scripturæ, vel Ecclesiæ testimonio. Si scriptura id fit, erit alias expresso verbo, vnde primum genus nascitur, alias inclusiuè siue implicitè, idque vel in thesi vel in hypothesi, vnde secundum genus probationū sumitur. At si Ecclesiæ testimonio probatur aliquid, tertium erit probandi genus. Exemplum verò Pauli habemus, quem hoc triplici probationum genere, in suis scriptis vsum fuisse manifestum est. Quod ex fide sit iusticia, *Dicto* probat, cum inquit: Iustus ex fide viuit. *Ratiocinatione*: Si ex operibus est iusticia, Christus frustra mortuus est. Hinc nunc sequitur quod proposuit, ex fide esse iusticiam. *Exemplo*. Credidit Abraham Deo & imputatum est ei ad iusticiā. Item, Nos in Christum credimus, vt iustificaremur ex fide. Hæc genera si late diffunduntur, maxima futura est probationum copia, sed adhibendus est tamen modus, ne copia sit intempestiua, atque ideo fastidium pariat.

Exemplū ad 3. probationis genera accommodatum.

Confirmatio distinctionis trium generum probat. ab autore proposi-tæ.

Exemplū illustre.

De congerie.

Quid sit.

Congeries hoc loco est, quando propositioni seu loco communi probando subiiciuntur præcipuorū argumentorum capita, & quasi in vnum fasciculum congeruntur. Vt si hæc propositio tractanda esset: Legi diuinæ nemo suis viribus satisfacere potest, possent sequentia argumentorum capita, per congeriem in hunc modum subiungi, hoc enim experientia omnium hominum conuincit: hoc saucia natura congemiscens agnoscit: Hoc vniuersa scriptura clamitat: hoc denique victima filij Dei horrendis modis lacerati in patibulo crucis, comprobat. Hoc modo Cicero propositioni subiungit argumentorū congeriem, quem in disponendis argumentis doctissimi quique imitari solent. Cæterum, tametsi Cicero interdum ab vltimo capite, expolitionē argumentorum in congerie positorum incipit, cui primum subiungit, & postea pergit vsque ad penultimum, quod fit tractatione vltimum: tamen Theologo & concionatori tutius est, ordinem in congerie positum in expolitione sequi.

Exemplū.

De expolitione.

Quid sit.

Expolitio est per quam argumentum propositū confirmatur & exornatur. Constat autem copiosissima expolitio, propositione, ratione, ætiologia, exornatione & conclusione. *Propositio* est, quæ argumenti caput aliquod proponit, tanquam confirmationis propositionem. *Ratio* probat propositionem, & hæc talis esse debet vt sit minor syllogismi. *Ætiologia* rationis causam addit, & talem esse conuenit, vt vel maior syllogismi, vel eius probatio sit, Atque ita ex propositione, ratione & ætiologia fit syllogismus integer, sed ordine inuerso. Post ætiologiam sequetur *exornatio*, quæ sumenda est à sententiis, comparatis, contrariis, similibus, exemplis. Postrema erit *conclusio*, quæ superiorum summam colligit, & propositionem principalem concludit. Hæc expolitionis præcepta sunt, nec pugnāt quæ dixi cum illorum sententia, qui septem expolitionis partes numerarunt. Non enim est vnum expolitionis genus, sed ego id tantum delegi, quod aptissimum nouitiis concionatoribus fore arbitrabar.

Partes.

1. 2. 3. 4. 5.

Cæterum vt præcepta expolitionis intelligantur, vnum exemplum subiiciam. Proposui supra locum communem: Legi diuinæ nemo suis viribus satisfacere potest. Deinde huic loco quatuor probationum capita per congeriem subieci, quorum primum fuit, quod experientia omnium hominum id verum esse conuincat. Hoc caput sit expolitionis (*propositio*), in hunc modum: Experientia omnium hominum conuincit neminem legi Dei satisfacere. (*Ratio*) Omnes enim homines in seipsis facile sentiunt, quam procul absint à legis Dei perfecta & perpetua obedientia. (*Ætiologia*) Vident enim legem Dei sanctam & perfecte viuendi regulam, & seipsos plane prophanos natura, & imbecilles. (*Exornatio à sententia.*) Vsque adeo verum est, quod Propheta clamitat, omnes iusticias nostras esse veluti pannum menstruatę mulieris: quę sententia quomodo constaret, si experientia vllius hominis sani diuersum esset experta. (*Exornatio à comparatis.*) Quemadmodum enim arbor, cuius radix est putrida & venenato succo infecta, nunquam fructus nisi venenatos producit: ita homo cuius cor peccati veneno infectum existit, nequaquam potest puram & integram obedientiam præstare legi Dei. (*Exornatio ab exemplis.*) An non hoc fatetur sanctus Abel in suo sacrificio? Profecto sic est. Nunquam enim Deus probasset Abelis sacrificium, nisi Christum promissum Sanctus ille vir agnouisset eum, qui credentes iustificaret, & suum peccatum intellexisset, quo se impediri nouit, vt nō potuerit legi Dei satisfacere. Nam si putauisset se legi Dei satisfacere posse, nunquam rectè sacrificasset, hoc est, sacrificio declarasset promissum semen esse legis completorem. Huc & Dauid locupletissimus testis adiiciatur, qui ad Dominum clamans aperte fatetur, non iustificari in conspectu Dei vllum mortalium. Omnes enim declinasse & inutiles factos cōqueritur &c. (*Conclusio.*) Cum igitur Dauidem testem habeamus: cum peccati virus agnoscamus: cum legis puritatem, & immundiciem nostram contemplemur, quis quæso nisi amens negabit? se experiri suam in præstanda obedientia legi Dei imbecillitatem, & (vt ita dicam) οὐτιδανίαν, In hoc exemplo vtcūque videre est expolitionis vsum: quod si fusius tractare instituissem, singulis partibus dilatatis & multiplicatis, integra oratio, vel ex hoc primo probationis capite fluxisset. Ad eundem modum reliqua tria capita in congerie posita, essent expedienda. Hinc non difficile iudicare possunt studiosi adolescentes, huius expolitionis esse summam vtilitatem. Quare operæprecium facturi sunt, si multum se in expolitionis tractatione exerceant. Hinc enim eam facultatem consequentur, vt postea in seriis negociis & sacris concionibus hæc expolitionis præcepta, vel non cogitata dicentibus occurrant.

Exemplū ad locum communē Quod legi diuinæ nemo suis viribus satisfacere potest.

De confutatione.

Confutationis methodus, quæ constat propositione, sublatione, opposita propositione, & solutione, supra est declarata & exemplis illustrata. Quare hic tantum admonebo auditores de loco confutationis.

Partes.

Quomodo in medium producenda. Exceptio.

Locus itaque proprius confutationi assignatur mox post confirmationem, quem tamen locum perpetuo non habet. Nam quoties alia sententia quam nostra, auditorum animos occupauit, Exordium sumi potest à confutatione: quam legem non solum Aristoteles & Cicero, verumetiam Paulus secutus est in Epistola ad Romanos. Confirmaturus enim hanc propositionem, Quod iusticia sit ex fide, primum confutat Gentium & Iudæorum præiudicia. Gentium quidem quæ lege naturæ se iustos putabant. Iudæorum vero qui ex lege diuinitus sibi tradita se iustos gloriabantur. Ex hac cõfutatione præiudiciorum, dilabitur Paulus in propositionem, quã repetit primum, & postea iustam confirmationem ei subiungit. Hoc Pauli exemplum sequendum iudico, quoties alia quam nostra sententia occupantur auditorum animi.

Exemplũ ad locum communẽ Quod legi diuinæ nemo suis viribus satisfacere potest.

DE DIGRESSIONE.

Quinque eius præcepta.

DIGRESSIONIS præcepta ad quinque momenta reuocari possunt, & sunt locus, modus, 1. materia, tempus & reditus à digressione. De loco hoc obseruandum est, quod digressio probatæ alicui propositioni subiici debeat. Importuna enim 2. digressio est, quæ fit re nondum confirmata. *Modus* talis adhibendus est, ne discentiũ memoriam interturbet molesta prolixitate. Infeliciter enim docent, qui neglecta doctrina, leuissima aliqua affecti iniuria, integras horas declamitant in vnum atque alte- 3. rum, quem offendisse iudicant. *Materia* digressionis ad exhortationes, consolationes & obiurgationes, sed non quasuis, pertinet. Talis enim debet esse digressionis materia, vt sponte videatur fluere ex doctrina, non accersita aliunde. Nisi enim doctrinæ vis & natura, digressionis materiam offerat, fieri non potest, vt ad ædificationem faciat. Hoc præceptum ideo diligentius obseruandum est, quia non raro ab inexercitatis contra illud peccatur, non sine verbi Dei iniuria, & auditorum damno. Quarto lo- 4. co *tempus* posui, quod requirit necessario digressionem. Quando enim auditores vel à doctrina abhorrent vel pigriores videntur, vel pusillanimes existunt, tum obiurgandi, excitandi & consolandi sunt. 5. *Reditus à digressione* fit non violentus, sed vel finis eius ita aptetur, vt coëat cum ea parte orationis, vnde digressum est, quod fieri vix potest, nisi vis doctrinæ digressionis materiam præbuit, vel aliquo schemate adhibito recurrat ad doctrinam. Cum primum Beatus Lutherus cœpit vindicare doctrinam Euangelij contra Papalem tyrannidem, opus erat acrioribus stimulis. quare crebrior fuit in digressionibus, quemadmodum in ipsius scriptis videre est. Nũc vero cum doctrina firmata est, & redditus est Ecclesiis nostris tranquillior status, parcius istis acrioribus stimulis vtendum est.

Cur D. Lutherus crebrior est in digressionibus.

Deinde quia neque vocatio similis, neque autoritas omnium par est, cogitabunt nouitij concionatores suæ modestiæ esse, rarius extra metas euagari. Cæterum si quis horum præceptorum de Digressione exẽpla requirat, legat Epistolã ad Hebræos. Hæc enim vna ingentẽ exemplorum syluã suppeditabit.

DE ARTIFICIOSA *conclusione.*

Quid obseruari debeat in alicuius loci seu concionis integræ epilogo.

DIXI supra qualis conclusio adhiberi debeat in singulorum argumentorum expolitione. Hic dicendum est de loci alicuius seu concionis integræ Epilogo, in quo hæc sunt obseruanda. 1. Vna propositione repetendus est locus explicatus. 2. Instituenda est breuis enumeratio argumentorum, & maxime præcipuorum capitum. 3. Sequatur illatio, in qua tria coniungi possunt, quæ tribus propositionibus absoluenda sunt. Quid doceat præsens locus, quid confutet, quid moneat. 4. Omnia ita ordinanda sunt, vt facilior fit transitus in locum sequentem, si plures explicandi restant. Vt, explicato loco quem supra proposui: Quod nemo suis viribus legi Dei satisfacere possit, non incommoda foret hæc conclusio (*Loci repetitio*) Quis modo posthac se suis viribus legi Dei satisfacturum arbitrabitur? (*Argumentorum enumeratio*) cum non solum experientia reclamat, natura negat, scriptura passim apertis testimoniis confutat, verumetiam victima filij longe aliud docet. (*Illatio*) Quare hic locus docet nos omnes nostram imbecillitatem & peccatum: confutat iusticiarios, qui legis iusticiam iactant: monet nos omnes, vt agnitis peccatis & imbecillitate nostra, confugiamus ad Christũ, (*Transitus*) quẽ nobis offert Euangelium, de quo iam nobis dicendũ est.

Exemplum.

DE PARÆNETICO *concionum genere.*

EXPLICATO vtcunque primo concionum genere, quod quia in docendo versatur, Didascalicum nominaui. Nũc sequitur alterum genus Paræneticum, quod ideo breuius tractabo, quia rarius solum & per se habetur. Didascalico enim vt plurimum admisceri solet. Est autem paræneticum genus, quo vel suademus, dissuademusve, vel consolamur, vel obiurgamus auditorem. Hinc triplex concio parænetica exoritur, nimirum suasoria, consolatoria & obiurgatoria, de quibus ordine hæc exponẽda sunt. Primum definitio, deinde inuentio, tum tractatio, quibus breuissima subiungam exempla, quo præcepta facilius intelligantur.

Quid sit. Quotuplex.

DE SVASORIA *concione.*

SVASORIA concio est, per quam suademus ad aliquid vel faciendum, vel ferendum, vel etiam omittendum.

Quid sit.

Loci inuentionis in hoc genere præcipui sunt hi. Necessitas causæ, mandati, vocationis, vtilitas priuata & publica, dignitas personæ & rei. Exempla, antiqua, recentia, Christiana, Ethnica. Item, parabolæ & γνῶμαι. Horũ omnium probationes, comprobationes & exornationes aspergantur, & quemadmodũ supra admonui in Dialectica methodo, admiscendas esse digressionis schemate exhortationes, consolationes & obiurgationes: ita hic confirmatoria methodo loci parænetici confirmari debent.

Loci præcipui.

Porrò in tractatione quatuor concurrunt, occasio, propositio, confirmatio & conclusio. *Occasio* causas recitat parẽneseos. *Propositio* exaggeranda est & multiplicanda, ac subinde aliis atque aliis verbis & schematibus iteranda. *Confirmatio* petetur ex locis iam commemoratis, in qua confirmatione duo præterea spectanda sunt, gradus & schema. Gradus facit vt gradatim à leuioribus & minoribus ad grauiora & maiora, deinde grauissima & maxima ascendas, alioqui vilescet parænesis. Schema, non solum affectibus seruit, verumetiam orationem acutiorem (vt ita dicam) reddit, vt penitus in auditorum animos penetret, atque adeo ipsum cor totũ possideat. Huc Interrogatio, Subiectio, Exclamatio, Admiratio, Dubitatio, Occupatio, Hypotyposis, Dialogismus. εἰτοποιΐα & huius generis alia, quæ à Rhetoribus nominantur & explicantur, referri debent. *Conclusio*, quam quartam tractationis partem feci, nouis præceptis non indiget, sed eodem modo confirmabitur, qui supra monstratus est. Cæterum vt præceptorum vsus conspiciatur, exemplum vnicum subiungam.

Quæ occurrunt in tractatione.

Exemplum Suasoriæ concionis.

1. Occasio 2. Propositio.

Occasio) Quia video multos tardiores ad verbum Dei audiendum *(Propositio)* Constitui breuiter nos excitare ad verbi cœlestis amorem, quo impellamur ad diligentius audiendam & conseruandam doctrinam de cœlo nobis allatam. (πάθος) Quanquam dolendum est, mortales esse vsque adeo suæ salutis immemores, vt stimulis indigeant, quo properent eò, quò toto impetu ferri deberent

3. Necessitas causæ.

(Necessitas causæ) Inde enim tantus torpor mentibus nostris insidet, quod non vt deberemus attendimus, quæ sit verbi cœlestis necessitas. An quisquam omnium mortalium intelligere poterit voluntatem Dei sine ipsius verbo? Profectò si sapientia mundi, quemadmodum vere dicit Paulus, est stulticia coram Deo, fieri nequit, vt Dei voluntatem sciamus, donec stulticiam carnis fuerimus sequuti.

Mandati.

(Necessitas mandati) Excidisse sane videtur mentibus mandatum Dei patris, Cuius hæc verba sonant de cœlo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite. Ipse filius sua verba à suis audiri cupit, Oues meæ vocem meam audiunt. Vnde consequitur, eos qui aspernantur vocem Christi, quam sonat per ministros suos, non esse oues ipsius. Spiritus Sanctus voce Prophetarum & Apostolorum ad legem & ad testimonium inuitat. Quis itaque tu es, qui mandatum æterni Patris cōtemnis? Quis es qui filiū pro te passum, inuitantem te ad audiendum suum verbum, aspernaris? Quis es. qui Spiritus Sancti imperium detrectas?

Vocationis.

(Necessitas vocationis) Vsque adeo obliti sumus, vnde & quo vocati sumus. Nonne per verbum è tenebris Sathanæ educti in admirabilem Dei lucem sumus? Hoc verbum nos vocauit: Hoc verbum nos Christianos fecit: sed nos interim adeo augusti nominis obliti, salutis ministerium negligimus.

4. Vtilitas.

(Vtilitas) Quod si hæc tam augusta vocatio nos non mouet, profectò mouere deberet proprij commodi ratio, qua vel bruta animantia tangi animaduertimus. Sed quis potest vlla ratione humana vel angelica recitare saltem huius vtilitatis, vel momenta quædam, præsertim cum Paulus post Esaiam dicat, oculum hominis non vidisse, nec aurem audiuisse, nec ascendisse in cor hominis, quæ Deus præparauit iis qui se diligunt. Nec est quod quisquam se somniet Deum diligere, qui verba ipsius non audit, non meditatur, non confert inter sese, vt mysteriū in illis latens paulatim intelligat. Christus enim λόγος Dei æternus dicit: Qui diligit me sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum. Huic dilectioni Patris & Filij maiora bona adiuncta sunt, quam vt percipi possint humano ingenio. Tametsi Paulus summam his verbis complexus est, Euangelium est potentia Dei in salutem omni credenti. O stupidum hominem, O lapideum cor, quod tantam oblatam salutem spernit, reiicit, proterit. Vt prospiciamus ventri, quid facimus? nōne artes discimus? nonne maria nauigamus? nullùm gelu fugimus, nullum æstum auersamur, nullo tempore torpemus, quo misero ventri prospiciatur. His rebus interituris mouemur, & interim salutem nostram relinquimus. Tanta est nostra insania, tanta peruersitas & malicia, vsque adeo veneno illo Sathanico infecti sumus miseri, quod libentius velimus in sceleribus nostris mori, quam porrectam manum Dei apprehendere & saluari. Verum vbi nihil aliud habemus agendum, tum verbum Domini minori sane reuerentia, quam olim Æsopum suas fabulas recitantem audiuerunt triobolares serui, nos audimus. Vtinam hæc nostra oscitantia non esset euidens signum pœnæ nostræ ingratitudinis.

5. Dignitas personæ & rei.

(Dignitas personæ & rei) Quis putasset vnquam homines fore tam obliuiosos, vt stipulationis in Baptismo peractæ obliuiscerentur? Ibi enim inaugurantur Christi corpori, & eius membra redduntur, vt cum illo consortes sint cœlestium bonorum, nec alia re quam fide (quæ ex auditu verbi est) in corpore Christi permanere possumus. Hic merito dubitauerit aliquis, insaniæ ne an stupiditati nostræ ascribatur, quod tantam dignitatem, quam habemus in corpore Christi, quod tantum cœlestium bonorum thesaurū, quem possidemus per Christū, reiicimus terque quaterque ingratissimi

6. Exēpla.

(Exempla) Mirum est nō reddi nos cautiores aliorum incommodo. Stupendū est, non venire nobis in mentē, quod totus mundus κατακλυσμῷ perierit propter verbi Dei contemtū. Nō mouemur exemplis Sanctorum Patriarcharum Abelis, Seth, Enoch, Noe, Abrahæ, atque adeo plurimorum, qui nunc Dei iucundissimo aspectu fruuntur in cœlis. Lætor inquit Dauid, cum mihi dicitur, in domum Domini eamus, Sed nos contra lætamur, cum mundus nos ad voluptates inuitat, quibus tamen inescamur, vt tandem in hamo hæreamus capti. Beatus inquit idem Dauid qui legem Dei meditatur die ac nocte. Sed nos (proh dolor) non secus à meditatione verbi cœlestis abhorremus, quam si omnia ista quæ in verbo proponuntur, essent terriculamēta quædam puerorum. Tomuri sacerdotes Dodonæi, nunquam è templis discesserunt, qui tamen superstitionem Diabolicam, pro verbo Dei amplexi fuerant: Nos nūquam aut raro templa intramus, qui tamen verbo & testimonio multiplici, de nostra religione edocti sumus, sed vtinam edocti, vtinam vere sentiremus corde, quod ore profitemur & titulo. quod si faceremus, nequaquam ministerium verbi tam peruicaciter contemneremus. Quid quæso respondebis filio Dei, cum in extremo die sua vulnera tibi ostendet? Cum sanguinis sui crudeliter conculcati pedibus te accusabit? Tunc vere tibi accidet, quod Dominus prædixit fore, vt præ pudore & iusto Dei iudicio cum impia damnandorum turba, dicas montibus, Cadite super nos, idque, ne intuearis in faciem filij Dei, quem hic contemsisti, cuius verbum hic abiecisti, cuius sanguinem immaniter pedibus conculcasti, quem expandentem sanguine madentia brachia, & cupientem te è medio mortis & è faucibus inferni eripere, spreuisti miser: vere miser, vt quem iustus iudex nisi pœnitentiam egeris, æternis tenebris & carceribus traditurus est.

7. Conclusio.

(Conclusio) Rogemus igitur Deum vt nos conuertat, quo conuersi afficiamur dulcedine verbi Dei, vt nos suo spiritu excitet ad audiendum salutis verbum, per quod voluntatem Dei, & verum cultum discere possumus, per quod tantæ vtilitates ad nos adueniunt, per quod tot Patriarchæ, Prophetæ, Apostoli, Sancti, Martyres, atque alij pij plurimi salutem consecuti sunt, per quod recta via in cœlum nobis monstratur per Iesum Christum Dominum nostrum, cui cum Deo patre & spiritu sancto sit laus, honor & gloria in secula seculorum, Amen.

Hoc exemplum tractationis vtcunque monstrat vsum locorū inuentionis, pauca Schemata interposui, frequentius propositionem attigi, nec ignoro lōge infra rei dignitatem subsidere hanc meam exēpli tractationem. Quare studiosos hortor, vt dum licet, se multum exerceant declamitando & scribendo, vt postea instructiores ad ministerij sacratissimi functionem accedant, quam battologiis & garrulitate indocta conspurcare, flagitiosissimum est.

DE CONSOLATORIA *concione.*

Quid sit. CONSOLATORIA Concio est, in qua concionator afflictum hominem & luctantem sub cruce erigit, ne impatientia victus, succũbat dolori.

Loci præcipui. Loci Cõsolatorij sunt hi præcipui & communes. *Primus*, voluntas Patris cœlestis. *Secundus*, conditio. *Tertius*, promissio liberationis. *Quartus*, conformitatis Christi & membrorum eius necessitas. *Quintus*, vtilitas eaque multiplex. Cruce enim præsumtio propriæ virtutis euertitur, hypocrisis detegitur, confidentia carnis excutitur, patientia exploratur, obedientia confirmatur, contemtus mundi nascitur, humilitas instillatur, præteritus error corrigitur, futurum malum præcauetur, fides exercetur. Spes in vnũ Deum reponi docetur. Plura de hac re lege in locis Philippi. *Tractatio, quibus partibus constat.* Tractatio constat occasione, propositione, confirmatione & conclusione, non secus atque in suasorio genere, cui affine est. Porrò quoniam vtile est certam rationem tenere accommodandi consolationes, paucis subiiciam Methodum consolandi.

METHODVS CONSOlationis adhibendæ.

Duplex. CÆTERVM ne intempestiue & imperite adhibeatur consolatio distinguamus primum inter priuatam & publicam Consolationem, deinde vtriusque iustam formam præscribamus. *Priuata.* Priuatam voco consolationem, quæ vni fit, presso aliquo dolore seu cruce. *Communis.* Communem appello, quæ tempore vel persecutionis, vel plagæ alicuius diuinitus immissæ, toti fit cœtui. Sed de priuata prius dicetur, in qua tria in vniuersum obseruanda mihi videntur. *In priuata tria obseruari debent.* *Primum*, quis sit ille qui consolatione erigendus est. *Secundum*, quid sit quid dolet. *Tertium*, præsenti dolori apta medicinæ accommodatio.

1. Quis sit qui consolatione erigendus est. Qui dolet aut pius est, aut impius. Si pius, statim indicata communi filiorum Dei sorte, consolationibus erigẽdus, confortandus & fouendus est, idque per locos supra commemoratos, & valde vtiliter 8. caput ad Rom. adduci potest. Sin impius, maiorem curam, vt in grauiori morbo abhibere necesse est. Huiusmodi enim non statim erigendus est, sed magis adhuc deiiciendus est fulmine legis Dei, & minis proterendus, donec suam agnouerit sine hypocrisi impietatem, donec iram Dei in se concitatam intellexerit, donec clamauerit cum Manasse, se multis modis reum esse. Nam qui impio homini siue ægrotanti, siue alioqui aliqua calamitate presso, mox consolationem accommodat, periculosum, intempestiuum & lethale pharmacum adhibet. *Simile.* perinde enim facit ac medicus, qui foris vulnus sanat, relicta intus sanie, vnde postea maius malum & mortiferum erumpit. Quare vt peritus medicus μότῳ inserto prius elicit saniem, qua extracta, malagmate obducit vulnus: ita pius concionator impij hominis hulcus legis comminatione tanget prius, vt agnitus morbus sanari possit facilius. Vere enim dicitur, ad sanitatem primum gradum esse nouisse morbum.

2. Quid sit quod dolet. Secundum quod in consolationibus obseruandum admonui, est res quæ dolorẽ affert, seu id quod dolet, quod necessario examinãdum iudico, propter medicamenti rectam accommodationem. Aliter enim erigendus est, qui sua culpa sibi malum accersiuit, aliter cui aliena culpa malum illatum est. Nam si quis sua sibi culpa crucem accersiuit, vti infamiam, paupertatem, morbum, mortem &c. non mox medicina seu consolatio adhibenda est nisi videas reum serio peccatorum sensu tangi. Tum enim iste peccatorum sensus confirmandus est verbo Dei, & augendus si opus videtur. Deinde ad consolationes descendendum est. At si vel hypocrita existit, vel alioqui impius, tantisper maledictio legis & ira Dei proponenda sunt, donec & peccati sui atrocitatem agnouerit, & illud sibi ex animo dolere confessus fuerit. Quod si eò lege Dei ac minis adigi nequit, non est margarita proiicienda ante porcos. Contra autem si perductus fuerit reus in sui cognitionem, & vero doloris sensu ob peccatum admissum tangatur, tum demum arte medicina adhibenda est, & exponenda sunt ordine hæc tria, lapsus primum: deinde pœna: tum finis vtriusque.

3. Præsenti dolori apta medicinæ accommodatio. Lapsum ex eo primum prouenisse docendus est, quod timorem Dei abiecerit, idque confirmari potest commode & copiose ex primo ad Rom. capite. Deinde quod iam in ipsum facilius tanquam in inermem, insidiæ Diaboli, vitium carnis, & improbitas mundi præualere potuerint. His causis lapsus indicatis & confirmatis, secundo loco pœnam ostendere oportet, nequaquam parem esse delicto commisso, sed esse testimonium duarum diuersissimarum rerum, nimirum, iræ Dei & eiusdem paterni fauoris & clementiæ. Iræ quidem, si non egerit reus pœnitentiam, & non siuerit se emendari virga Dei. Paterni vero fauoris & clementiæ si correptus emendetur plaga, & ad pœnitentiæ portum confugerit. Post hæc tertio loco finis cum lapsus, tum pœnæ exponendus est. Lapsus quidem, vt posthac sit cautior. Pœnæ vero, quod singulari consilio Dei (cum interim multis impiis & facinorosis parcitur) sit castigatus, non vt pereat, sed vt habeat paratum testimonium paterni fauoris erga se. Verum quia hoc difficilius persuadetur laboranti sub cruce, testimonia & exempla ex verbo Dei clara & perspicua producenda sunt. Testimonia quidem, qualia sunt hæc: Paulus 1. Corinth. 11. dicit, Rebus aduersis nos à Domino corripi, ne cum hoc mundo damnemur. Vide finem crucis esse ne damnemur, si scilicet admoniti cruce egerimus pœnitentiam. Deinde Prouerb. 16. Fili mi, inquit Salomon, ne respuas correptionem Domini, neque afficiaris tædio, cum ab eo argueris, quem enim diligit Deus corripit, & quem velut pater filium amplectitur. Autor Epistolæ ab Hebræos Capite 12. dicit nos spurios esse non filios, si extra disciplinam sumus. Huiusmodi loci & similes aptissimi sunt, quibus animus rei iam pœnitentis erigi potest, vt iam pœnam qualemcumque sufferre, tanquã præstiturus Deo obedientiam, velit. Exempla vero sint Manasses, Dauid, soror Mosis, Rex Vsias, populus in captiuitatem abductus & plurimi alij, qui ob certa peccata puniti sunt, & postea per pœnitentiam sunt reuersi. Insigne præ aliis latronis exemplum est, qui præclarum patientiæ & fidei exemplum edidit. Hic non ideo putauit se abiectum, quia morte ista infami erat ob scelera sua afficiendus, sed spe in Christum collocata, patienter commeritam pœnam subiit.

Post huiusmodi testimonia & exempla (quibus patefacienda sunt iudicia Dei, conferendo mores nostrorum hominum cum pristini populi moribus. Deus enim sibi perpetuo similis est, siue pœnam, siue misericordiam respicias) possunt addi Loci communes supra commemorati.

Porrò si aliena culpa illatum est quod dolet, ea ratio in consolationis accommodatione sequenda est, quam in publica consolatione ostensurus sum, de qua nunc dicendum est.

In publica consolatione tria obseruanda.

Publica igitur consolatio vt recte instituatur, tria sunt obseruanda. *Primum*, vnde calamitas publica. *Secundum*, quæ causæ. *Tertium*, Consolationis accommodatio, pro calamitatis & causarum diuersitate.

1. Vnde calamitas publica.

Calamitas igitur vel est θεήλατος, id est diuinitus immissa, vel ab hostibus nostræ Reipub. illata. Si est à Deo calamitas, vt pestis, annonæ caritas, siccitates, tempestates, causæ non sunt extra nos quærendæ, sed domi nostræ.

2. Quæ causæ.

sunt enim peccata singulorum communium calamitatum causæ, & sæpe ob vnius culpã integra Respublica plectitur, cuius rei testes sunt Acham, Dauid, Oedipus & alij multi, qui sceleribus publicam calamitatem accersiuerunt.

3. Consolationis accommodatio. Huius autem tres sunt præcipuæ partes.

Hic non est difficile accommodare consolationem, si exempla sanctorum Prophetarum sequi voluerimus. Horum enim exempla quid faciendum sit monent. Hi enim *primum* consueuerunt publice taxare scelera, eaque triplicia: desertionem Dei, hypocrisin, iniuriam proximi. (1) & horum genera quæ potissimum in populo grassari videntur. Exempla passim extant in Propheticis scriptis. (2) *Deinde* publice inuitare, solebant totum cœtum ad seriam pœnitentiam, ieiunium & orationem. Vtriusque rei exempla his annis aliquot insignia, ad mandatum Serenissimi Regis nostri, edita sunt, à ministris nostrarum Ecclesiarum, non sine fructu & mitigatione pœnarum commeritarũ. (3) *Postremo* admonere cõsueuerunt Prophetę eos, quos præ aliis sceleribus cõtaminatos animaduerterunt, nostris ministris verbi exemplũ relinquentes, vt eos priuatim admoneant, corripiant & emendent, quos animaduertunt sua idololatria, suis vsuris, adulteriis, tyrannide, fraudibus, auaricia &c. Reipub. toti pœnã accersere: hoc pacto, Tyresias tametsi Ethnicus sacerdos Oedipum tyrannum, ob cuius scelus Thebana Respub. peste puniebatur, ad duram pœnitentiã reuocauit. Hoc modo Esaias & Ieremias Reges suorum temporum castigauerunt, eisque imputauerunt communes calamitates. Et scire debẽt ministri verbi, hanc non infimam partem esse sui muneris, quam si negligunt vel metu vel ignauia, graues pœnas Deo daturi sunt, quemadmodum habet comminatio apud Ezechielem & alibi.

Quæ consolationes adhibendæ, & quomodo in calamitate quæ ab hominibus venit.

Sin autem ab hominibus venit, siue priuata siue publica calamitas, id fit vel propter iusticiam, vel non. Si propter iusticiam, consolatio statim adhibẽda est à communi sorte filiorum Dei in hoc mundo, & ostendendum, quanto honore nos dignetur Deus, quod ita nos peculiari suæ militiæ nota insignit: vnde Apostoli plagis affecti gaudent, quod digni habiti sint pro nomine Christi contumeliam pati. Hæc enim species crucis fidelium maxime propria est, qua vult Christus in nobis glorificari, quẽadmodum Petrus docet prioris Epistolæ Capite 4. Porrò si non propter iusticiam nobis ab hominibus calamitas publica inducitur, causæ in nobis ipsis quærendæ sunt, & quemadmodum supra explicatum est, vbi dictum est de cruce diuinitus illata, cõsolatio adhibenda est. Ex his puto constare, qua ratione & via cum priuatæ tum publicæ consolationes adhibendæ sunt.

DE OBIVRGATORIA concione.

Quid sit.

Concio obiurgatoria est, in qua vel cessantẽ, vel delinquentem, vel etiam contumacem auditorem obiurgat Ecclesiastes.

Finis.

Huius finis debet esse correctio, & emendatio eius qui obiurgatur.

Loci præcipui.

In hac spectentur potissimum hi loci: *Primus*, turpitudo rei perpetratæ. *Secundus*, adiuncta: vt sunt mala conscientia, periculum reiectionis & metus impendentis iudicii Dei, ac præsentium æternarũque pœnarum. *Tertius*, Dignitatis personæ & turpitudinis rei collatio. *Quartus*, Exempla: *Quintus*, Connexa personæ, vt Christus caput & Rex noster, Ecclesia quæ est patria spiritualis, corpus nostrum quod dedicatum est Deo, vt sit templum Dei. Huc Respublica, domus, familia &c. referantur.

Quomodo adhibendi.

Dum hos locos enumero, non sentio omnes in quauis obiurgatione adhibendos esse, sed nunc hos nunc illos prout prudens concionator viderit vtile fore. Exemplum petatur primæ Cor. 6. Vbi fornicarios obiurgat Paulus.

Methodus.

Porro tractationis Methodus non dissimilis est tractationi exhortatoriæ. Quare non opus esse iudico exemplum asscribere, præsertim cum loci sint perspicui, & notum sit, singula cõfirmatoria Methodo probanda, comprobanda & exornãda esse.

Cautiones duæ.

Verum hic duo adiicienda duxi. (1) *Prius*, quod animus obiurgandi præmolliendus sit, ad obiurgationes patienter audiendas, id quod fieri potest commodè, si minister officium suum erga reum declaret, & publicam necessitatem sibi impositam vt id faciat ostendat, ne putetur obiurgatio proficisci ex aliquo prauo affectu. Sic Paulus præmolliuit Corinthiorum animos ante acerbiorem obiurgationẽ. Posterius, vt intermisceantur conditiones pœnitentiæ, ne quis asperiori obiurgatione fractus, animum despondeat, vel mortem sibi consciscat.

Peroratio & epilogus.

Hæc sunt, honesti auditores, quæ iudicaui indicanda esse nouis concionatoribus, & spero, nisi me valde fallit opinio, adolescentes non parum iuuari posse indicatione huius Methodi. Sunt autem præcepta omnia quæ à me recitata sunt ex Dialecticorum & Rhetorum fontibus desumta, & accommodata ad vsum Ecclesiasticum, vtilia cum in Sacrorum scriptorum enarratione, tum in sacris concionibus formandis, quibus si se regi patiantur adolescentes, non dubito iis polliceri faciliorẽ in studiis & Theologicis & concionibus formandis progressum. Cæterum quia non satis est aptè inuenisse, & prudenter ordinasse ea quę dicturi sumus, nisi felix assit memoria, volo veluti coronidem huic Methodo adiicere pauca de memoria, idque non veterum more (qui imagines & signa cõminiscebantur, quæ essent quasi memoriæ ἐπίσημα quædam, hanc enim subtilitatem libenter illis relinquo) Sed ea tantummodo colligam, quibus se iuuari intelligant Studiosi in ediscendis concionibus.

DE MEMORIA.

Duplex ratio iuuandæ memorię.

Dvplicem iuuandæ memoriæ rationem instituamus, quarum prior quidem artificiosior, Posterior vero rudior erit.

1. Artificiosior cõstans ordine & Numero.

Artificiosior illa constabit duabus rebus, ordine nimirum & numero. His enim constat artes & tradi & percipi. Nam vt ordo quæque suo loco collocat, initia, progreßiones & metas considerat, ita numerus res rerumque momenta metitur. Quoniam igitur Methodus quam tradidi rerum ordinem monstrat, ac quasi numerat partes, optima erit ediscendi via, eũdem ordinem mentis acie aspicere. fieri enim non potest, vt qui perite ordinem rerum instituit, ac rerum puncta obseruauit, & veluti numerauit, quin eandem facile mente retineat, ac quasi depositum ab eadem reposcat dicturus. Vnde ridiculum videri posset, aliam ediscendi rationem præscribere, præsertim hominibus qui in artibus dicendi instituti & exercitati sunt. Verum tametsi hæc ita reuera se habeant, non tamen statim ab omnibus percipiuntur.

Qua-

Hęc ratio in 4. membra distinguitur.

Quapropter vt distinctius hæc intelligantur, & ad vsum concionatorum propius accommodentur, totam hanc rationem ediscendi, quam dixi in ordine & numero positā esse, in quatuor membra siue præcepta distribuam. 1. Vt rem exactè intelligat, mēteque totius rei summariam quandam comprehensionem teneat concionaturus. 2. Vt locos, hoc est, κεφάλαια (vt Græci vocant) in numerato habeat. 3. Vt locorum tractandorum sectiones faciat, quas certo numero complecti necesse est. Quod si carmine aliquo ad id parato fiat, non erit inutile, vt si vsus legis explicandus esset. Primum ternam sectionem non incommode faceret, quam complecti posset hoc versiculo,

Instruit & damnat sontes, docet atque renatos.

Et quia prima pars huius sectionis plures habet particulas & causas, posset & eas hoc versu complecti,

Mandatum, pœnæ, pax publica, dux ad Iesum.

His enim quatuor pædagogicus vsus legis absoluitur. Ad eundem modum de aliis duabus partibus institui possunt versiculi.

Veram legis meditationem Doctor PETRVS PALLADIVS Episcopus noster vigilantissimus, ac de Ecclesiis Danicis, Noruegiis & Islandicis optime meritus, hoc carmine complexus est,

Lex quid eram, quid sum, quid ero, per quem, manifestat.

4. Vt certis in locis digressiones in minas, consolationes, & exhortationes collocentur, ne digrediēdo memoria impediatur, & abstrahatur dicturus à re proposita, quod plerunque vsu venire solet iis, qui hoc præceptum non obseruant. Vbi autem iuxta hęc quatuor pręcepta concionaturus orationem ordinauerit, ac veluti numerauerit, ad ediscendum se accingat iuxta dispositionis ordinem. Ac primo loco mandetur memoriæ summaria comprehēsio, vt quæ primo loco recitanda est. Deinde loci seu capita seorsim. Tum locorum tractatio cum suis sectionibus, ac sectionum particulis. Hanc rationem ediscendi optimam esse non dubito, quam haud dubie omnes docti sequuntur.

2. Rudior ratio, tria præcepta continēs.

Porro posterior ratio, quam dixi rudiorem esse, hominibus indoctis, qui artes dicendi non degustarūt vtilis est, & hæc siue notis numerorū, siue literis instituatur, perinde est, & fieri potest in hūc modū.

Primum ea quæ vult ediscere artium rudis concionator, distinguat primum notis numerorum, aut literis singulis. *Deinde* repetendo videat quid apud singulas notas siue literas deposuerit. *Postremo* ediscat iuxta distinctiones factas, & à singulis notis siue literis tanquam depositum repetat, quod illis antea commiserat.

Non parum profuerit, si primùm concionem describat, & deinde iuxta præscriptas regulas distinguat & ediscat. facilius enim mens tenet, quod manus antea notauerat.

N. H.

PASTOR SIVE PASTORIS OPTIMVS VIVENDI AGENDIQVE MODVS.

REVERENDO VIRO DOCTRINA AC PIETATE præstanti, magistro Tyconi Asmundo, Ecclesiarum Scanicarum Episcopo vigilantissimo, suo fratri in Christo charissimo, gratiam & pacem precatur

NICOLAVS HEMMINGIVS.

CVM hac proxima æstate, charissime frater, vnà essemus, sæpe incidimus in iustissimam laxatæ disciplinæ Ecclesiasticæ querelam: quæ sanè querela proculdubio nobis cum omnibus pijs est communis. Fieri enim non potest, quin pij cogitātes de veteri Ecclesiæ disciplina perturbentur multum: præsertim cum videant nostri seculi mores corruptissimos, procul abesse à grauitate ac modestia Ecclesiæ Apostolicæ, & eius quæ proximè tempora Apostolorum est secuta.

Etsi autem veterem illam & laudatam disciplinam, multi Ecclesiarum gubernatores reuocare studuerunt: pauci tamen dextrè satis hanc prouinciam sunt aggressi. multi enim nimis visi sunt rigidi, plures plus iusto remissi, plurimi superstitiosi. Hinc natę sunt Monachorum secta: ferè infinitæ: hinc extructæ Eremitarum Mandræ: hinc inuecta tot ἐθελοθρησκεῖαι καὶ ἀσκήσεις, quibus paulatim puritas doctrinæ tantum non turbata est, & in locum fontis limpidissimi, effossæ sunt

ſæ ſunt ciſternæ humanarum traditionum fœtentes & turbatiſſimæ. Vt autem hæ præſtigiæ magnifierent apud populum, Monachi Satanica fraude effecerunt. Nam iuſticiæ, neceſſitatis, meriti, & cultus opinione, ſuas ἀσκήσεις & hiſtrionicas fabulas palliarunt: non ſine ingenti in Filium Dei contumelia, & in infinitarum animarum certiſſimum interitum. Quanquam autem noſtro hoc ſeculo iſtos errores taxarunt doctiſſimi viri, quorum veluti duces fuerunt apud omnem poſteritatem piam celebrandi, Martinus Lutherus & Philippus Melanchthon: qui duo viri etſi ſeriam purgandæ doctrinæ, & reuocandæ ſanctæ diſciplinæ vſque ad extremum ſpiritum nauarunt operam: mores tamẽ hominum cum doctrina emendare non potuerunt: id quod eos conqueri ſæpius cum multis audiui.

Cum autem hæc inter nos, frater, ageretur querela, quarundam Eccleſiarum meminimus: in quibus diſciplina, mediocris ſaltem, veluti ex poſtliminio eſt reuocata: idque induſtria & diligentia paſtorum, qui eaſdem Eccleſias, quarum tunc meminimus, primi poſt reuocatam doctrinæ puritatem, adminiſtrarunt. Hi enim cum ſanctiſſimè vitam tranſigerent ipſi, facilius voce potuerunt aliis perſuadere, quod ipſi vita pia & ſanctis moribus expreſſerunt. Non enim eſt alia docendi ratio expeditior, quàm quum regulæ congruit exemplum. Regula quid faciendũ quidque fugiendum ſit monet: cuius cum viua pictura exemplum accedit, tenacius hęret quod docetur, & magis mouet. Hæc ergo duo, regula videlicet & exemplum, coniuncta in illis piis paſtoribus, pium permouerunt magiſtratum, vt vnà cum paſtoribus manum adhiberet, quò coniunctis viribus diſciplinam collapſam erigerent. Vt autem reuocata quodammodo diſciplina maneret diuturnior & conſtantior, præfecerunt ei graues & cordatos viros, qui cenſores morum eſſent, ac gubernatores reuocatæ diſciplinæ. Hanc felicitatem illis Eccleſiis gratulor, oroque æternum Deum, vt indies magis abundent in omni cognitione & ſenſu, vt probent quæ ſunt potiora, & ſint ſinceri, ἀπρόσκοποι, & pleni fructibus iuſticiæ in laudem & gloriam Dei: vtque perpetuò ita cum regula conſentiat exemplum, ne vel regula à luce Euangelij, vel exemplum à regula aberret. Nam vbi exemplum cum regula non congruit, parum proficit docentis labor. Verè enim à poëta dictum eſt:

Corrumpunt vitiorum exempla domeſtica, magnis Cum ſubeant animos autoribus.

Chryſoſtomus de ſuæ ætatis ſacerdotibus conqueritur his verbis: Sunt multi ſacerdotes, & pauci ſacerdotes. Multi nomine, & pauci opere. Videte ergo quomodo ſedetis ſuper cathedrã Moſi. Quia cathedra nõ facit ſacerdotẽ, ſed ſacerdos cathedrã: non locus ſanctificat hominẽ, ſed homo locũ, non omnis ſacerdos ſanctus eſt, ſed omnis ſanctus ſacerdos eſt: qui bene ſederit ſuper cathedrã, honorẽ accipit ab illa: qui malè ſederit, iniuriam facit cathedræ. Ideoque malus ſacerdos de ſacerdotio ſuo crimen acquirit, non dignitatem. In iudicio enim ſedes, ſiquidem bene vixeris & bene docueris omnium iudex es: ſi autem bene docueris & malè vixeris, tui ſolius condemnator es. Nam bene viuendo, & bene docendo, populum inſtruis quomodo debeat viuere: Bene autem docendo, & malè viuendo, Deum inſtruis quomodo te debeat condemnare. Hæc Chryſoſtomus.

Nocẽtiſſima proinde Eccleſię peſtis eſt malus paſtor. Malus autẽ eſt, & qui malè docet, maléq; viuit: & qui bene docet, ſed malè viuit: & qui malè docet, ſed bene videtur viuere. Cõtra autẽ ſolus is meretur audiri bonus paſtor, qui vt rectè docet, ita & ſanctè viuit. Is enim vtraq; manu cœleſtem Ieruſalẽ ædificat. Doctrina enim quid, exẽplo quomodo agendũ ſit oſtendit.

Hinc patere exiſtimo, fundamentum diſciplinæ ouium eſſe vitam paſtoris, ad regulam non errantẽ expreſſam. Quamobrẽ nihil magis ad reuocandam ſanctã diſciplinã facere arbitror, quàm ſi miniſtri Euangelij ſeriò cogitent de ſeipſis primũ regendis pia & ſancta diſciplina, vt doctrina & vita pulchrè cõſentiant. Hoc vbi fecerint ſeriò, ſperandũ eſt, vt aliquando rectius agatur in Eccleſia, & minus oriatur ſcandalorũ, quibus ſupra modũ rudis offenditur populus.

Vtinam omnes paſtores magnitudinem ſui muneris cogitarent: vtinam non carnalibus tantum oculis regnum Chriſti intuerentur. Quando externi hoſtes irrumpũt in alienum regnũ, atque ferro & igni omnia vaſtant, nemo non dolet: nemo non, animo generoſo præditus, arma capit, vt ſe hoſtibus patriæ opponat, eóſque à patrio ſolo arceat: idque ideo vt in tuto ſint corpora, & facultatulæ qualeſcunque ſaluæ maneãt. Hæc animi fortitudo meritò prædicatur: hic amor paterni ſoli laude inprimis eſt dignus. Contra autem, qui in tali neceſſitate fugiunt diſcrimina, & occultant ſe vt ſuæ tranquillitati cõſulant, meritò accuſantur vt ignaui, vt timidi, vt in patriã ingrati, vt patriæ deſertores, vt aræ & foci proditores. At quãdo ſpirituales hoſtes, multò truculentiores carnalib. iſtis, regnum Chriſti inuadunt, quid fit? plerique paſtores, proh dolor, dormiunt: parũ memores quod excubias eos agere oporteret, & in prima acie ſtare aduerſus hoſtiũ inſultus. Sed vt dixi, hæc minus curãtur, quia corporalibus oculis minus cernũtur, & ab Epicuræis prorſus vt fabuloſa contẽnuntur. Verum hîc ſpeculatores ciuitatis Dei, hoc eſt, Eccleſiæ paſtores decet, vt oculos ſpirituales aperiant, vt cladem Chriſtianæ Reipublicæ ſeriò animaduertant, quæ ſanè clades maior eſt quàm vt vllis verbis explicari, grauior quàm vt vllis querelis ſatis deplorari poſſit. Muri ciuitatum, Dei beneficio & ſapientum gubernatorum conſilio, ſtant integri & illæſi: ſed morum munimenta,

& pietatis ornamenta magna ex parte cecidêre. Tecta ab ignibus ſunt libera: ſed corda funeſtioribus ardent. Facultates tutò poſsidenter externæ: ſed animi veræ diuitiæ diripiuntur. Prædia ſalua manent: ſed præſidia cœleſtis Ieruſalem inuaduntur. Robora corporum augentur: ſed pectora minuuntur. Matronæ & virgines vim militum non patiuntur: ſed animi turpiſsimis voluptatum blanditiis ſuccumbunt. Non abducuntur nobiles, non ciues, non ruſtici, in triſtiſſimam Turcici tyranni ſeruitutē: ſed, quod eſt multò crudelius, tot dominorum tyrānide premuntur, quot vitiis laborant. Verè enim dicit Auguſtinus: Malus etiā ſi regnet, ſeruus eſt: non quidem vnius hominis, ſed, quod eſt multò grauius, tot dominorum quot vitiorū. Hæc mala omnem barbaricam vaſtationem facilè ſuperant: Imò ideo atrociora ſunt multò, quia non corporum, ſed animorum: non fortunarum, ſed ſalutis ſunt exitia. Quibus, quęſo, iuſtè imputabuntur hæc mala? Etſi autem hæc non ſolis paſtoribus rectè imputantur: magna ex parte tamen non pauci illorum in culpa ſunt. Nam ſi illi exaltarent (iuxta Prophetæ conſilium, imò iuxta Dei mandatum) vt tubam, vocem ſuam contra ſcelera graſſantia, & obiicerent ſe ſpiritualibus iſtis hoſtibus, induti ſpiritualibus armis: minus vaſtationis morum eſſet in mundo, minus ſcelerum & minus petulantiæ & contumaciæ aduerſus Deum. Multi fortè ſe excuſari putant, quòd ſæpe aduerſus ſcelera in publicis concionibus declamitent: quod ſanè perinde eſt ac ſi quis ſe ſtrenuum militem gloriaretur, qui tamen in aciem contra hoſtem prodire recuſaret. Nam cum in genere tantum accuſantur ſcelera, quilibet vel nocentiſſimus os tergit, ac ſi ad ſe nihil pertineret quod dicitur. At qui in faciem probrum obiicit, vt tyrannidem, libidinem, iniuſticiam, violentiam, ębrietatem, obtrectationem, veneficia, Diabolicas artes, acceptationem perſonæ in iudicio, & alia huiuſmodi: is verè cum hoſtibus conſerit manus, regnum Satanę fortiter inuadit, atque à caſtris regni Chriſti hoſtes pellit. Sic fecit Helias, ſic Nathan, ſic Ieremias, ſic Petrus, ſic Paulus, ſic Ambroſius, ſic omnes Prophetæ, Apoſtoli, adeoque omnes veri paſtores, hoc eſt, qui pluris fecerunt ouium ſibi commiſſarium ſalutem, quàm aut fauorem pulueris & cineris, aut fortunas, aut denique propriam vitam. Quicunque hîc pericula fugit, ac caſtra Chriſti relinquit abiectis armis, meritò vt ignauus, vt timidus, vt in Deum Patrem ingratus, vt Eccleſiæ Chriſti deſertor, vt religionis omnis & pietatis proditor peſsimus habendus eſt: cuius portio in reſurrectione erit cum Iuda proditore, qui curam marſupij maiorem quàm legationis ſibi commiſſæ habuit.

Cum autem huiuſmodi ſermones, frater chariſsime inter nos conferremus, cœpiſti à me petere, vt ex verbo Dei ὑποθήκας quaſdam colligerem, quæ continerent ſolidam quātum quidem id per me fieri poſſet, diſciplinam, qua pius paſtor regi & cum fructu ſuo vberrimo, & cū auditorum ſuorum commodo, poſſet, Hoc etſi arduum & difficile mihi fore animaduerti, ideoque id oneris in tuos potius humeros impoſuiſſem: tamen quia te accuſaſti nimis impeditū grauiſsimis viſitationibus Eccleſiarum, quæ tuæ fidei commiſſæ ſunt, tibi idem à me ſæpius efflagitanti meam operam condixi, & promiſi me conaturum, vt aliquo modo tuæ petitioni reſponderem.

En igitur Paſtorem meum in publicum emitto, eumque fortunæ ſubiicio, vt ferat quicquid & bonis & malis viſum fuerit. Quod ſi autem aliquem fructum ex hoc noſtro Paſtore, pij p er ceperint paſtores, tibi acceptum ferant, qui & autor huius ſcriptionis fuiſti & ſuaſor. De Momis, quibus nihil placet niſi quod ipſi fecerint, nihil ſū ſollicitus. Rūpātur ſanè ilia Codris.

Quod reliquum eſt oro æternū Deum Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt det ſuæ Eccleſiæ pios & fideles paſtores, & nos vnà coniungat vt vnum ſimus in ipſo, eum celebrantes, corde, lingua, & tota vita, quò tandem beata immortalite donati, fruamur conſpectu ἀρχιποιμένος & mediatoris noſtri Ieſu Chriſti in omni æternitate, Amen.

INVOCATIO.

TE principem paſtorum, Domine Ieſu Chriſte, inuoco, qui ſolus animam tuam pro ouibus tuis dediſti, vt eas è faucibus lupi, qui eſt Diabolus, eriperes: ſolus oues tuas in ouile tuum humeris tuis portaſti: ſolus ſanguine tuo precioſo lauiſti: Spiritu tuo ſancto ſanas, & pabulo æternæ vitæ paſcis. Tibi ſupplico, vt mihi indigniſſimo ſeruo tuo adeſſe tua gratia velis, & ea ſcribenti ſuggerere ex fontibus verbi tui digneris, quæ ad piam faciant inſtructionem eorum, quibus oues tuas paſcendas commendaſti: quibuſque nomen, quod tibi ſoli proprium eſt, communicaſti, nempe vt dicantur ouium tuarum paſtores, tuam ſolius vocem ſonantes, quam ſolam vt oues tuæ agnoſcunt: ita te ſolum norunt, & ſequuntur paſtorem. Nam in te vno omnes ſinceri paſtores vnum ſunt: quia vna eſt vox omnium, qua tu aggregas oues tibi, quaque paſcis in amœniſſimis tuis pratis aggregatas, ac fontibus ſalutis liberaliſſime potas ac reficis. Vt igitur miniſtris tuis, quos paſtorum nomine dignaris, optimum viuendi agendique modum præſcribam, tu efficito: & ſimul da gratiam, vt ipſe cum illis iuxta diſciplinæ præſcribendæ normam, vitam totam peragam: donec curriculo vitæ præſentis expleto, tibi, qui Epiſcopus animarum noſtrarum es, tradam ſpiritum quem dediſti. Tibi paſtori animarum noſtrarum, ac ſoli Deo cum Patre & Spiritu Sancto, ſit benedictio, & gloria, & ſapientia, & gratiarum actio, honor & virtus, & robur in ſecula ſeculorum, Amen.

PASTOR

Siue Pastoris optimus viuendi agendique modus.

Duo spectanda in Pastore.

OPTIMVM pastoris, hoc est, eius qui pascendo gregi Christi legitimè præfectus est, viuēdi agendique modū & disciplinā, duobus cōtineri capitibus arbitror: quorū vnū ad personā, alterū ad officiū pastoris pertinet.

1. Persona, quæ tria complectitur.

In *Persona* quidem pastoris spectentur tria. Priuata & solitaria vita, quæ soli Deo patet. Domus propriæ, & familiæ administratio. Et externa, quæ in oculos hominum incurrit, vita & conuersatio.

2. Officiū.

In *Officio* verò, legitima pascendi ratio, cum suis partibus consideretur.

Erunt itaque quatuor nostræ institutionis partes.

Quatuor partes huius libelli.

Prima, vita pastoris priuata & solitaria.

Secunda, domus pastoritiæ, ac familiæ administratio.

Tertia, conuersatio pastoris politica & externa.

Quarta, officium pastorale, seu legitima pascendarum ouium Christi ratio.

De hisce quatuor partibus, ad personam & officium pastoris Dominici gregis spectantibus, eo, quo à nobis propositæ sunt, ordine dicturus, perspicuas de singulis regulas tradam: quas si secutus fuerit pastor, quem instruendum suscipimus, non solum in hac vita fructus vberrimos percipiet, verùm etiam in futura coronam immarcessibilem, quam princeps pastor promisit, reportabit.

DE PRIMA PARTE, QVAE est vita Pastoris priuata & solitaria.

Præcipua & perpetua meditatio Christiani Pastoris.

PASTOR ouium Christi, omnium primū seriò cogitet, se nusquam ita occultari posse vllis latebris, siue solus sit, siue cum aliis, quin perpetuò pateat, & conspectui Christi pastoris (pro quo legatione fungitur, cuiusque vices agit) & oculis Satanæ hostis Christi, & aduersarij humani generis. Quorum ille quidem puritatem hominis amat, atque impuritatem abominatur: Hic verò contra, vt impuritate hominis summè oblectatur: ita puritate eiusdem grauissimè offenditur. Quemadmodum enim Christus ipsa lux est, ideoque luce delectatur: Sic Satan tenebrarum princeps, tenebras amat, iisque afficitur.

Grauis exhortatio ad Christianum Pastorem.

Proinde tu quisquis es Christi pastor, eique dedisti nomen, caue ne cum ipsius aduersario, cui in Baptismo primùm, deinde officij ratione renunciasti, colludas: existimans celari posse, quod intra parietes tuos agitur. Imò hoc potiùs sit tuum perpetuum studium, vt quæ grata sunt ei, cui iurasti & cuius vice fungeris, facias. Iam autem nihil quicquam gratius est illi, quàm puritas mentis & corporis: & contra nihil ipsum magis offendit, quàm animi sordes. Atque ea de caussa Paulus commendat suo pastori Timotheo puritatem, cùm inquit: Te ipsum purum exhibe, 1. Timoth. 5. 22.

Cur puritas mentis & corporis Pastori studiosissimè sectanda est.

Etsi autem hæc puritas pastori & ouibus communis esse debet: vt quæ prouenit ex virtute sanguinis summi pastoris, quo abluti sunt vtrique, modò verè in Christum credant: Tamen pastori vel ideo studiosiùs est sectanda, quia aliis suo ministerio puritatem commendare debet. Manum enim illam mundam esse oportet, quæ alienas diluere vult sordes, ne tactu suo quæ mundari deberent, fœdiùs inquinet. Meritò ergo Apostolus pastorem Ephesiorum instruens, ait: Attende tibi ipsi. Quo mandato ostendit singularem in pastore requiri diligentiam, vt se purum & immaculatum seruet.

1. Ti. 4. 15. 16.

De puritate Pastoris specialia præcepta.

Quæ hactenus de puritate pastoris diximus generatim, placet particulatim explicare, vt clarè pateat in quibus sita sit ista, quam in pastore nostro requirimus, puritas.

Cùm itaque puritatem requirit Apostolus in pastore suo, vult absque omni dubio, vt & animus sit purus, & corpus castum, adeoque vt totus homo vt noua creatura se Deo subiiciat in vera sanctitate.

De puritate animi, in 5. partes tributa.

Quantum autem ad animum attinet, in eo spectentur hæ partes: 1. *Mens*, 2. *Cogitatio*, 3. *Affectus*, 4. *Voluntas*, 5. *Studium*. Ita enim hæ partes natura deuinctę sunt, vt ab vna in aliam puritas vel impuritas promanet & deriuetur. Vt enim mente contaminata, contaminantur cogitatio, affectus, voluntas, studium: ita eadem purgata, & reliqua purgari incipiunt.

Quo autem commodiùs disciplina his partibus adhiberi posit, spectandum est, & quid has partes inquinare, & contra quid easdem purgare posit. De principe igitur parte, quæ mēs est, primum dicamus.

1. De puritate & impuritate Mentis.

Mens, inquit Bernhardus, bona, preciosa possessio. Sed Paulus infidelium mentem & vanam & inquinatam pronunciat. Tito enim scribens ait: Quorum (infidelium) mens & conscientia inquinatæ sunt. Ad Ephesios longiùs progreditur, cùm ita ait: Gentes ambulant in vanitate mentis suæ, excæcatę in intelligentia, alienatę à vita Dei, propter ignorantiam, quæ in ipsis est, propter duritiam cordis eorum. Hîc Paulus apertè omnium hominum, qui non sunt cōuersi ad Deum, mentem vanam esse affirmat. Quæ cùm fons sit, vnde cætera manant, facile iudicare est, ex impuro fonte impuros manare riuulos.

Tit. 1. 15. Ephes. 4. 17.

Mens tria complectitur.

Complectitur autem mentis vox tria. *Primum*, intelligentiā contemplantem, in qua collocatur συντήρησις, ea scilicet quæ προτάσεις, hoc est, propositiones suppeditat. *Deinde*, intelligentiam practicam, in qua collocatur conscientia, quæ assumtiones promit. *Tertio*, τὸ κριτήριον, quod ex propositionibus, & assumtionibus conclusiones extruit.

Mens hominis corrupta.

Verùm cùm nunc, teste Apostolo, mens sit vana & inquinata, quales, quæso, conclusiones erunt? nonne vanæ? nonne inquinatæ? Certè fieri non potest, vt ex impuro fonte limpida & pura hauriatur aqua. Quare pastor hîc videat, & quæ sit mentis illa inquinatio hæreditaria, & vnde puritas petenda, qua mens purgari posit, quo ex fonte purgato, puræ depromantur aquæ.

Mentis impuritas in 4. sita.

Sanctus Maximus libro tertio de charitate, capitulo 34. quibus rebus mens hominis contaminetur, exponit his verbis: Mentis impuritas est in his quatuor sita. *Primùm*, si in ea sit falsa & erronea de vlla re persuasio. *Deinde*, si ignoret id quod sciri oportuit. *Tum*, si cogitationibus affectibus obnoxiis langueat. *Postremò*, si peccato assentiatur.

De remediis aduersus mentis impuritatem. Eph. 4. 23.

Etsi autem hic autor generaliùs accipit mentis vocabulum, quàm nos facimus: tamen pulchrè quæ sint inquinamenta eius ostendit, nempe ignorantia recti, & persuasio falsi: quæ vitia cùm in omnibus hominibus sint, qui non sunt edocti verbo Dei, Paulus hortatur conuersos, ne conforment se huic mundo, sed transfigurentur in nouitatem mentis suę, & probent quæ sit voluntas Dei bona, & placida & perfecta.

1. Pœnitentia seu nouitas vitæ.

Hîc Paulus nouam mentem requirit, & cur id faciat ostendit, videlicet quòd nemo posit sine nouitate, id est, purgatione mentis probare quæ sit voluntas Dei bona, & placida, & perfecta. Huc proinde pius pastor contendat, vt impura sua mente valere iussa, transfiguretur in nouitatem mentis.

Sed vnde fit hæc transfiguratio? ſeu quomodo ex impura mente pura fieri poterit?

2. Verbū Dei rectè applicatū.

Pſal. 19. 8. Pſal. 119. 104.

Verbum Dei puriſſimus ille fons eſt, qui rectè applicatus, ſordes animi abſtergit: hic mentem contēplantem illuſtrat: hic intelligentiam practicam reformat: hic τὸ κριτήριον gubernat. Lex Domini (inquit Dauid) immaculata, conuertens animam: Teſtimonium Domini eſt verax, ſapientiam præſtans paruulis: Mandata Domini ſunt recta, lætificant cor: Præceptum Domini purum, illuminat oculos. Et Pſal. 119. Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen pedibus meis. Lectio proinde & meditatio doctrinæ cœleſtis dum fide recipitur, purgat mentem, vt & rectè intelligere, & quæ rectè intelligimus accommodare ad vſum incipiamus.

2. Oratio.

Pſal. 25. 4. 5.

Verùm quia noſtra lectio, & noſtrum ſtudium, niſi princeps ille paſtor ſuo Spiritu nobis legentibus aſpiret, fruſtra ſuſcipitur: ſequi debet pius paſtor Dauidis exemplum, qui oratione impetrauit, quod operatione obtinere nō potuit. Ita enim ait: Vias tuas Domine oſtende mihi, & ſemitas tuas doce me, deduc me in veritate tua, & doce me, quoniam tu es Deus ſalutis meæ, te expecto tota die.

Vt ergo mens paſtoris ſit pura, tribus opus eſt: *Pœnitentia, Lectione*, & *Oratione*.

1. *Pœnitentia* facit ne imputentur ſordes reliquæ. 2. *Lectio* mentis nubeculas diſpellit. *Oratio* impetrat digitū Dei, quo mēs ad diſcendū formetur.

Digreſſio de lectione ſacrorum librorum.

Origo ſuperſtitionis Pontificiæ de recitatione & cātu Pſalmorum.

Hoc cùm animaduerteret vetuſtas, pio conſilio ordinauit in Eccleſia lectiones Prophetarū, & Pſalmorum, & potiſsimùm ea elegit, quæ & optimè docerent, & maximè homines ad precandum excitarent. Verùm cùm cœpit paulatim legendi & orandi ſtudium refrigeſcere, acceſsit lex pontificia de neceſſitate & opinione cultus, & coacti ſunt ſacrificuli in Papatu certum numerum Pſalmorum quotidie recitare, manè, meridie & veſperi. Qui huic pōtificio decreto ſatisfecerunt, putarunt ſe iſto opere aliquid à Deo mereri. Contra qui hoc neglexerunt, exiſtimarūt ſe mortaliter peccare. Atque hoc potiſſimùm factum eſt, poſtquam humanis traditionibus obſtructa eſt doctrinæ puritas.

De Cantu Pſalmorum pia admonitio.

Etſi autem rectè taxata eſt à piis Doctoribus iſta conductitia Pſalmorum decantatio, quæ partim ab impiis, partim à non intelligentibus fiebat: tamen vtile eſſet reuocare conſuetudinem & diſciplinam veteris Eccleſiæ: Habet enim multò maiorem fructū quàm vulgus cogitat. Nam non ſolùm homini canendi conſuetudiue ſcriptura fit familiarior, & vſu ad intelligendum facilior, modò adſit pius animus: verumetiā, fides, inuocatio, ſpes, dilectio & aliæ virtutes excitantur & confirmantur, ac ita mentes eorum, qui ſe ita abſque ſuperſtitione exercent, redduntur purgatiores.

Confirmatio ab exemplo Baſilij.

Baſilius Magnus in ſuis Eccleſiis ordinauit, vt Pſalmi canerentur ita, vt ſibi inuicem reſponderent canētes alternis verſibus, idque non cultus cauſâ, ſed diſciplinæ gratiâ. Putauit enim ſanctus vir iſto pacto faciliùs & Pſalmos diſci poſſe, & tædium recitantiū viciſsitudine leuari. Verùm quia iſta pſallendi conſuetudo vbique ſeruari non poteſt, nolumus noſtro paſtori iſtam canendi legem imponere, conſilium tamen dabimus quod vtile fore ſperamus.

Alia confirmatio à Baſilij apophtegmate.

Noſtrum itaque cōſilium hoc eſto. Librum Pſalmorum quàm familiariſſimè omnibus piis paſtoribus notum eſſe cupio. Hunc Baſilius ille Magnus vocat κοινὸν ταμιεῖον ἀγαθῶν διδαγμάτων, hoc eſt, commune promtuarium bonorum documentorum. Nam antiqua (vt inquit) animarum vulnera ſanat: recentia citò corrigit: quod languidum eſt & morbidum reficit: quod integrum eſt conſeruat: & affectus, qui variè animabus in vita hominum moleſti ſunt, quātum fieri poteſt, tollit, &c. Hæc cùm ſit Pſalmorum incōparabilis vtilitas, velim in eorum lectione præcipuè occupatū eſſe piū paſtorem, idque hoc modo.

Pſalmorū lectio paſtori vtiliſſima, & quo ordine.

Quindecim Pſalmi, qui graduum vocantur, ſint familiariſſimè noti, ac ita legantur à paſtore, vt ſingulis ſeptimanis ſemel finiantur. Pſalm. 25. cuius initium eſt: Ad te Domine animam meam leuaui: & 51. Miſerere mei Deus: alternis vicibus ſubiiciātur precationi matutinæ. Facto prandio quotidie recitetur Pſalmus 147. qui incipit: Laudate Dominum, quoniam bonum eſt pſallere Deo noſtro. A cœna legatur Pſal. 23. Dominus paſtor meus. Precationi veſpertinæ Pſal. 130. De profundis, ſubiiciatur. Diebus feſtis Pſalmus 119. Beati immaculati, ſeruiat.

Reſtant iam Pſalmi 129. quos ordine velim recitari, ita vt ſemel in menſe abſoluantur.

G. Maioris Pſalmorum verſio cōmendatur.

Porrò etſi multæ & doctæ extant Pſalmorum verſiones: tamen meo paſtori commendo verſionem Georgij Maioris, quia hęc & plana eſt, & ſcholia habet in marginibus addita, quæ vice iuſtorū commētariorum eſſe poſſunt. Hoc noſtrum conſilium eſto de lectione Pſalmorum, ſequatur qui volet.

De lectione aliorū librorum noui & veteris Teſtamēti.

Præterea pium paſtorem aſſidua manu verſare oportet Epiſtolas Pauli, ad Romanos, Galatas, Epheſios, Timotheum, & Titum. Item Euāgelium Iohānis, cum eiuſdem epiſtola prima. Hæc noui Teſtamenti ſcripta optarem ordine legi à pio paſtore, ita vt ad minimū vnum caput legeretur quotidie, donec ad finem ventum eſſet, vnde ad principium redeundum: non tamen hoc volo, vt cætera ſcripta noui Teſtamenti non legantur, ſed cupio hæc quàm maximè familiaria eſſe.

In veteri Teſtamento præ aliis legi cupio Geneſin, Prouerbia Salomonis, Iſaiam Prophetam & Danielem, idque eo modo, vt de præcipuis noui Teſtamenti libris dictum eſt. Reliqui libri veteri & noui Teſtamenti per otium legantur, ita vt ſemel finiantur intra anni aut biennij ſpatium.

Lectionis Bibliorū fructus.

Hæc legendi diſciplina non ſolùm mentem purgatiorē reddet, verūetiā alios vberrimos fructus afferet iis, qui hoc meum conſilium non contemſerint.

Hactenus de lectione ſacrorum librorum dictum eſt: Iam de commentariis ſcriptorum Eccleſiaſticorum aliquid adiiciendum videtur.

De lectione ſcriptorum Eccleſiaſticorum Loci cōmunes. Theologici.

Etſi autē paſtorē ante ſuſceptū tam anguſtum officiū inſtructū eſſe velim in doctrinæ corpore: tamē iudico paſtori ſemper eſſe vtile, vt integrum doctrinæ corpus ſubinde euoluat. Nam illud ſatis diſci nūquam poteſt. Diligenter enim (vt rectè monet Cicero) cauendum eſt, ne incognita pro cognitis habeamus, iiſque temere aſſentiamus, ſed adhibeamus ad conſiderandas res, & tempus & diligentiam. Si hoc Cicero in rebus humanis, quæ rationi ſubiectæ ſunt, neceſſarium iudicauit, profectò hoc multò magis requiritur in doctrina Eccleſiæ, cuius fides rationis fines, humanæ naturæ vſum, experientiæ terminos, vt teſtatur Bernhardus tranſgreditur.

Scriptorū Eccleſiaſticorum Canon.

Proponat itaque ſibi paſtor integrum doctrinæ corpus, illudque ſæpius euoluat: hac adhibita amuſſi, vt nihil recipiat, quod non quadrat ad Canonicam ſcripturā: nihil abſurdū iudicet, quod claro Dei verbo traditū eſt, tribuat Deo cū Abrahamo laudē veritatis, etiamſi tota rerum natura, id quod legit in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis, improbare videatur.

Corpus doctrinæ Melanchthonis.

Verùm etiamſi multa multorum ſcripta extant, quæ integrum doctrinæ corpus continēt: tamē meo paſtori imprimis cōmēdatū volo Corpus doctrinæ, à ſanctiſſimo viro, Philippo Melanchthone, ſcriptū. In eo enim nihil eſt obſcuri, nihil ambigui, nihil

falsi:sed omnia clara & certa, extructa ex ipsis scriptis Propheticis & Apostolicis. Huc adiiciat pastor alios commẽtarios ab eodem viro scriptos, quos legat studiosè. Nam in illis plus solidæ pietatis & eruditionis inueniet, quàm fortè in multorum veterũ, Latinorum & Grçcorum scriptis. His ergo si contẽtus fuerit simplex pastor, qualem ego instruo, plus proficiet, quàm si plurimorum scriptorum veterũ & recentium lectione se fatigaret.

alia eiusdem viri Scripta.

Nihil tamen hîc detractum volo, aliorum doctissimorum virorum scriptis, quæ & magnifacio, & legenda iudico, sed ab iis potissimùm, quorum & iudicium magis confirmatum est, & quibus tẽpus ob Ecclesiarum curam suppetit. Ego enim nunc simplicioribus & occupatioribus do consilium, quod iudico iis maximè profuturum. Nam ea quæ aliquis sæpius & familiariùs agit, fiũt veluti domestica, & difficiliùs veniunt in obliuionem, iuxta illud Senecæ:

Aliorum Commẽtarij & lucubrationes.

Dediscit animus serò, quod didicit diu.

Hæc sint dicta de purgatione mentis, quæ fons est aliorum motuum & actionum. Quç (vt rem vniuersam in summam cõtraham) naturæ prauitate inquinata, & vana effecta, renouanda est iuxta Pauli cõsilium, & abluenda sanguine Christi, atque ita perpetua pœnitentia, asidua lectione, & ardenti precatione instauranda: vt quotidie magis magisque purgetur, donec in hac vita sumus. Quamdiu enim hoc mortale corpus circumferimus, nunquam ita purgabitur mens nostra, quin aliquid semper purgandũ restet. Quare rogandus est purgator noster Christus, ne maculas præsentes nobis imputet, sed vt quotidie suo Spiritu, & verbo magis nos purget.

Conclusio & summa doctrinæ de puritate mentis.

II. De Cogitationibus: quarum quædam

Cogitationvm principia tria facit Damascenus, cùm ita ait: Illud sanè præ omnibus nosse debemus, tria cogitationum nostrarum esse principia. Sunt enim aliæ cogitationes à Deo, aliæ à Diabolo, aliæ ex nobis ipsis.

1. A Deo.

A *Deo* quidem sunt cogitationes salutares, quibus homines excitat Deus, ad ea, quæ pia & salutaria sunt, agenda, iuxta mandata expressa.

2. A Diabolo.

A *Diabolo* sunt perniciosæ cogitationes, quæ sunt via ad interitum. Cogitatio Iudæ de prodendo Domino, fuit à Diabolo. Nam ita clarè scribitur: Et cœna facta cùm iam Diabolus misisset in cor Iudæ Simonis Iscarioth, vt traderet Dominum. Et iterum: Post buccellam introiuit in illum Satanas. Hoc & Petrus testatur loquens Ananiæ: Quare (inquit) tentauit Satanas cor tuum, vt mẽtireris Spiritui sancto?

Iean 13.2. 27.

Act. 5.3.

3. A nobis.

Ex *nobis* autem oriuntur cogitationes, cùm ea quç gerimus, aut gesimus, aut audiuimus, recordamur.

Quam periculosum prauis cogitationibus locum dare. Simile.

Primum ergo genus cogitationum, vtile & salutare est, medium & vltimum noxium. Nam sicut fumus apes, sic prauæ cogitationes, si illis locus datur, fugant Spiritus sancti gratiam. Neque enim leue existimandum est, perniciosis cogitationibus locũ dare. Videntur quidem leuiora peccata, sed si non vitãtur, certum interitum afferunt. Nam semper maiora peccata superueniunt nobis, & vim inferunt animabus nostris, cùm quæ minora videntur, non vitantur. Sæpe homicidium commisit, qui iræ cesit: Sæpe adulterium perpetrauit, qui impuræ cogitationi locũ fecit. Vt ergo qui minima contemnunt corporum vulnera, sæpe mortem incurrunt: Ita qui animorum exiguas plagas despiciunt, in maiora labuntur crimina. Principiis ergo obstandum est.

Ratio.

Aliud Simile.

De causis, modis & formis malarum cogitationum.

Porrò vt præsentius remedium pastori nostro cõtra insultus malarum cogitationum dare valeamus, causas huiusmodi cogitationum, & modos altiùs examinemus.

Bernhardus tres facit formas cogitationum, quæ ex nobis sunt. *Quædam*, inquit, sunt omnino otiosæ, videlicet, quæ ad rem non pertinent. Has tam facilè abiicere, quàm recipere potest animus. Atque hoc genus cogitationum otiosarum, luto confert, sed simplici, hoc est, nec inhærenti, nec fœtenti, modò moram non fecerit. *Aliæ*, inquit, sunt violentæ, magis & fortiùs adhærentes: vt quæ ad necesitatem naturç pertinent. Hoc genus confert Bernhardus luto non simplici, sed limoso & viscoso, non tamẽ fœtenti, si modum naturæ non excesserit. *Quædam*, inquit, cogitationes sunt immundæ ac fœtidæ. Hoc tertium genus confert luto adhærenti, immundissimo ac fœtidissimo, quod genus nulla ratione admittendum esse monet. Nam animam coinquinat, & ad interitum ducit.

1. Cogitationes otiosæ.

2. Violentæ.

3. Immundæ ac fœtidæ.

Harum perniciosarum cogitationum, quarũ peccatum hæreditarium fons est, causas (quo remediũ arte adhibeatur) particulares enumerabo varias. Aliâs enim diabolus huiusmodi cogitationes suggerit (vt paulò ante attigimus.) Aliâs oriuntur à sensu: Aliâs à memoria: Aliâs à complexione ortum habẽt. Hæ quatuor causæ sunt perniciosarum cogitationũ.

Origines & causæ 4 malarum cogitationum.

Verùm quia vitia aliter curari non possunt, nisi radices & causæ eorum extirpentur, de singulis generibus dicam.

Diabolus hostis humani generis, qui præcipuè aduersatur pastoribus gregis Dominici, aliàs doctrinæ, aliàs morib. insidiatur, ac suggerit cogitationes perniciosas, nunc in doctrina, nunc in moribus.

1. Diaboli insidiæ duplices.

Quando itaque doctrinæ insidiatur, & obiicit cogitationes pugnantes cum fundamento, triplex est modus superandi huiusmodi cogitationes.

Quibus modis superandæ.

Primum opponatur verbum, potentia & veritas Dei. Quicquid enim suboritur in cogitationibus nostris contra articulos fidei, verbo Dei obruendũ est, & superandum. *Deinde* opponatur Catholicæ Ecclesiæ consensus, hoc est, sanctorum hominũ suffragia, & exempla. *Ad hæc*, in toto conflictu aduersus huiusmodi cogitationes opponatur ardens & seria inuocatio.

1. Verbo Dei.

2. Ecclesiæ consensu.

3. Oratione.

Sæpe turbat animos piorum cogitatio de resurrectione mortuorum: sed hanc premet & superabit clarum Dei verbum, quod certum decretum Dei de excitandis mortuis proponit, cui nihil imposibile est. Potest enim quicquid vult: vult autem quicquid certò decreuit se facturum. Hoc verbum fortiùs premet istam cogitationem, vbi accesserit consensus omniũ piorum, qui inde vsque à mundi exordio, præcipuã suã consolationem collocarunt in fide resurrectionis. Huic consensui ancillatur inuocatio, ne Satanas vlla sophistica nos à fide resurrectionis abstrahat. His igitur armis vtatur pastor, aduersus cogitationes quæ Satanam immediatè autorem habent.

Exemplũ.

Cogitationes ortæ à sensu, sunt quæ ab obiectis, quæ in sensus incurrunt, animis imprimuntur: seu quæ generantur quoties res nobis offeruntur, quibus animi nostri ad cogitandum excitantur: vt cùm Dauid vidit nudam fœminã, lauantem se, commouetur animus, & quomodo eius amore potiatur, cogitat. Huc illud Augustini pertinet, qui in quodã loco dicit, mortem per quinque sensus, tanquam per fenestras, ad animam nostram ingredi. Quod quàm verum sit, docet experientia (proh dolor) in multis. De his ergo quinque fenestris ordine dicam, & simul ostendam ex scripturis, quomodo pius pastor eas occludere debeat, & adbibere solertem custodiam, ne hostis per ipsas ingrediatur.

2. Malæ Cogitationes ortæ à sensibus.

Prima fenestra est visus. Hic præ cæteris singularem habet vim. Vnde Christus apud Matthæum: Si oculus tuus fuerit nequam, totũ corpus tenebrosum

1. A Visu. Matt. 6. 23.

ſum erit. Syracides 31: Nequius oculo quid creatum? memento quoniam malus eſt oculus nequam. Tritum quoque eſt prouerbium, Animum habitare in oculis. Huc illud Auguſtini: Impudicus oculus animi impudici eſt prænūcius. Heua vidit pomum eſſe pulchrum aſpectu, mox cogitat de eo fruendo, & per oculos concupiſcentia in animum prorepſit. Dauid viſis nudis Barſabeæ pedibus, mox de ea comprimēda cogitat. Samſon viſu ad amandam alienigenā eſt illectus. Auguſtinus exemplo Terentiani Chereæ vſus eſt, qui incitatus pictura ſtupri Iouis, virgini vitium intulit.

Eccleſiaſtic. 31. 14. Geneſ. 3. 6. 2. Sam. 11. 2. Iudic. 14. 1. & 16. 1.

Quomodo, quæſo, hæc feneſtra occludenda? Occludetur iſta feneſtra, ne mors per eam ingrediatur, variis modis. *Primùm*, cogitatione prohibitionis. Qui enim verè de pietate cogitat, diuinis prohibitionibus tangitur in primis. Ne intuearis vinū quando flaueſcit, & cùm ſplenduerit in vitreo calice color eius. Auerte oculos tuos à fœmina comta. Auerte oculos meos, ne videant vanitatem. Ambroſius: Cùm videris aliena monilia, aurum, argentum, & concupieris vt extorqueas, intrauit mors per feneſtrā: claude ergo hanc feneſtram. *Deinde*, claudetur hæc feneſtra exemplis ſanctorum. Pepigi, inquit Iob, fœdus cum oculis meis, ne alienam mulierem concupiſcerent. Moſes, Ioſeph, Daniel, & multi alij, hanc feneſtram amore caſtitatis clauſerunt. Vt igitur paſtor meus habeat ipſe caſtam coniugem cupio, ne alienarum viſu periclitetur. *Adhæc*, cogitatione periculi obſtruetur hæc feneſtra. Qui enim quid mali mala concupiſcentia gignat attendit, maiori cura aduigilabit, ne incautus capiatur. *Poſtremò* omnium maximè hîc requiritur, vt fugiamus occaſiones: & ſi quando grauiùs pulſauerint obiecta mētem & cogitationem, confugiendum eſt ad Deum ſeria precatione, is non ſinet nos tentari ſupra vires noſtras.

Qnatuor remedia. 1. Cogitatio prohibitionis. Prouerb. 23. 31. Eccleſiaſt. 9. 8. Pſal. 119. 37. 2. Exempla ſanctorum. Iob. 31. 1. 3. Cogitatio periculi. 4. Occaſionum fuga.

SECVNDA feneſtra eſt auditus. Per hunc enim blanditiæ, adulationes, prophanæ & turpes cantilenæ ingreſſæ, cogitationes excitant, & venena in cor tranſmittunt. Hinc propheta: Tibia & timpanum in conuiuiis veſtris, & opus Domini nō reſpicitis. Ambroſius: Intrat etiam mors per feneſtras aurium, ſi acquieſcas loquenti. Occludenda eſt ergo & hæc feneſtra paſtori, adeoque omnibus piis, ne inde in exitium ruant. Salomon Prou. 1. ait: Fili, ſi inuitauerint te peccatores, ne audias. Syracides: Sepi aures tuas ſpinis, ne audias linguam nequam.

2. Ab auditu. Eſai. 5. 12. Remedium.

TERTIA feneſtra, eſt Odoratus. QVARTA, Guſtus. QVINTA, Tactus. Ab his minus periculi eſt paſtori meo, niſi fortè à guſtu, de quo dicam, vbi agetur de eius externa conuerſatione & ciuili.

3. 4. 5. Ab odoratu, guſtu & tactu.

COGITATIONES ortæ à memoria ſunt quando ea reuocamus, quæ aliquando vel geſſimus ipſi, vel audiuimus, vel vidimus. Harum rerum memoria, primùm nudam cogitationem ad mentem pertrahit: quæ poſtquam aliquandiu moram in animo fecerit, excitatur affectus: huic ſi indulſeris pauliſper, voluntatem ſecum rapit, vt iam fruſtra voluntatem imperantem retrahere coneris. Quare vbi talis cogitatio ex memoria rerū naſcitur, mox ad aliud aciem mentis conuerte, ne figat pedem.

3 Cogitationes ortæ à memoriæ. Remedium.

COGITATIONES ortæ à complexione hominis, ſunt variæ. Aliis enim cogitationib. obnoxius eſt Melancholicus, aliis Phlegmaticus, aliis Cholericus, aliis Sanguineus. Hic vt paſtor ſenſerit ſuum morbum, occurrat maturè, ne malum nimiùm ſerpat. Qui ſcit ſe Cholericū eſſe, ideoque magis iracundū, refrænet naturam, cuius morbū nouit, & ſic de alijs.

4. Cogitationes ortæ à complexione hominis. Remedium.

Dixi de cogitationibus malis, & oſtendi aduerſus eas remedia, & ſumma huc redit, vt illis occurramus legendo, canendo, orando, laborando, otium omne fugiendo. Verùm cùm non habeamus niſi malas cogitationes: nam, vt Paulus inquit, Non ſumus idonei ad cogitandum quicquam tanquam à nobis: debet paſtor totis viribus, puluerem malarum cogitationum, præcipuè oratione, excutere, & Deum ſeriò orare, vt ipſe nobis pias & ſalutares cogitationes, ſuggerat. Is enim ſolus creat cor mundum.

Summa totius diſputationis de cogitationibus. 2. Corinf. 3 5.

Iam ad Affectus veniamus, de quorū proximis cauſis hactenus eſt dictum. Quæ quia de natura humana non poſſunt ita euelli, quin quædam veſtigia relinquant: fit vt ſępe ſuboriātur etiam in ſanctis praui affectus, atq; omnino accidit ſicuti quidam ex ſanctis patribus ait: Quemadmodum paſſerculus, pede alligatus, volare incipiens, in terrā funiculo detrahitur: ſic quoque mens hominis nondū affectibus liberata, & ad rerum cœleſtium meditationem volare cōtendens, ab affectibus ducitur, & in terram detrahitur.

III. De Affectibus. Simile.

Affectuū ſuborientium diſciplinam tradituri, initium ſumamus à diuiſione affectuū. Sunt itaque affectuum quidam CORPORALES, qui ab ipſo corpore ſuas habent occaſiones: quidam ANIMALES, qui è rebus externis proueniunt. Primùm de priori dicamus genere.

Diuiſio affectuū.

CORPORALIVM AFFECTVVM mater eſt φιλαυτία, quam definiunt eſſe immoderatum & cœcum corporis amorem, & verè eam affirmant omnium malorum matrem, cuius primæ quidē proles ſunt: crapula, auaritia, & vana gloria: quæ occaſiones ferè ex neceſſitatib. corporis ſumūt. Ex his deinde naſcitur omnium malorum ac vitiorum catalogus. φιλαυτία enim, primùm corporis curandi, & gubernandi prætextu, facit, vt homo ſenſim in voluptatis, & intemperantiæ foueam prolabatur. Hāc peſtem (φιλαυτίαν dico) oportet paſtorem inprimis quantum fieri poteſt, contundere, ne propter nimiū corporis amorem coniiciatur anima in gehēnam. Caſtigo, inquit Paulus, corpus meum, & in ſeruitutē redigo, ne quo modo cùm aliis prædicauerim, ipſe ſim reprobus.

1. Affectuum corporalium. Radix. Rami. Fructus. 1. Corinf. 9. 27.

Vides mi paſtor, quantum periculi cum philautia coniunctum ſit. Quare grauiter contra illam depugnandum eſt, ſobrietate, animo præſenti contento, & vera humilitate. *Prima* huius filia, quæ eſt γαστριμαργία, guloſitas ſeu crapula, corpori quidem grata eſt, ſed grauat corda. Vnde Chriſtus: Cauete ne grauentur corda veſtra crapula, & ebrietate. Et Propheta: Vinum & ebrietas auferunt cor. *Secunda* filia auaritia eſt, non minùs pernicioſa amatoribus, quàm prima illa. Hanc Paulus vocat idololatriam, quia facit vt homo loco Dei ſuis diuitijs confidat. Quare pij paſtoris eſt cauere, ne huius deterrimæ peſtis veneno inficiatur, ac ita ſalute miſerè excidat.

Remediū adu. φιλαυτίαν. Adu. guloſitatem ſeu crapulam. Luc. 21. 34. Oſe. 4. 11. Adu. auaritiam. Colo. 3. 5.

Sed quodnam afferet paſtor contra iſtam peſtem remedium? Videamus finem, quo impellitur quis ad auarè cumulandas diuitias. Hic autem triplex eſt. *Primus*, amor voluptatis, quæ gręcè φιληδονία dicitur. *Secundus*, eſt κενοδοξία, glorię inanis affectatio. *Tertius*, propulſatio inopiæ, quam fortè metuit.

Auaritiæ triplex peſtis.

Voluptati deditus amat diuitias, vt earum adminiculo indulgeat delicijs. Ambitioſus, & inanis gloriæ cupidus, aurum expetit, vt eius præſidio clarus, & magnus, & honorandus habeatur. Homo metuens futuram inopiam, cumulat per fas & nefas, vt eas conditas & celatas conſeruet, aut famem, aut ſenectutem aut morbum, aut exilium pertimeſcens, atque in ijs plus ſpei habet repoſitum, quàm in Deo omnium rerum conditore, qui vel extremorum & minutiſsimorum animalium curam habet.

1. Voluptas. 2. Ambitio. 3. Metus profanus.

Fines habemus, quos ſibi proponit auarus animus in cumulandis diuitiis, voluptatem, ambitionem,

inopiæ propulsationem. Hos si pastor contemnere potuerit, & è mente sua euellere, ipsam auaritiam haud difficulter contemnet. Videamus proinde ordine remedia aduersus ista mala.

Remedia adu. voluptatem.

Quid ergo remedij habes aduersus voluptatis plagam? Primum conferat pius pastor turpitudinem huius pestis, cum dignitate hominis, qui Christi sanguine ablutus & redemtus, iam templum Dei viuẽtis est. Gentiles Philosophi dixerunt, nullam capitaliorem pestem, quàm voluptatem, datam esse mortalibus. Quare & eandem affirmant indignam esse homine, sed concedendam esse bestiis. Quid iam, quæso, indignius est, quàm maculare stolam illam sanctam, quam induisti in Baptismate? quid fœdius, quàm Dei templum isto fœtore Satanæ conspurcare? In pio pastore fides, charitas, patientia, modestia, iusticia, & cæteræ virtutes esse debent. Quid, obsecro, in hoc virginum honestissimo cœtu, faceret turpissima & fœdissima meretrix voluptas? Verè dicit Plato, voluptatem escam malorum esse. Sed multò verius is, qui affirmat præsentem vitam hamum esse Diaboli, opertũ abominabili voluptate, tanquã esca, per quam seducti ad profundum trahuntur inferni.

Vide mi frater, qualis in se sit voluptas: vide quid cum ea coniunctum sit: vide eius finem: vide pœnam. Ipsa turpis est, coniunctam habet infamiã, famem sui habet, & transacta non satiat, finis eius est mala conscientia, pœna, infernus. Hæc mi pastor si perpendas, facilè hanc teterrimam pestem detestaberis, modò ores, ieiunes, legas casta, ac otia vites, iuxta illud nostrum distichon:

Ores, casta legas, ieiunes, otia vites,
Si seruare voles corpora casta Deo.

Dixi de primo fine, cur auarus animus diuitias cumulet, & quomodo is contemni possit.

Remedia adu. ambitionẽ.

Sequitur secundus, qui est κενοδοξία, hoc est, gloriæ inanis appetitio. Hæc, quia ex diametro pugnat cum Christianismo, deberet meritò ab omnibus piis cõteni, nõ secus atque cœnũ fœtens, imò veluti virus Diaboli perniciosissimũ. Non enim potest cum siti inanis gloriæ, stare Christiana humilitas. Hãc inanẽ gloriam Bernhardus basilisco comparat. Ita enim ait: De basilisco quid dicemus? monstrosior cæteris, solo visu hominem inficere & interficere perhibetur. Ni fallor vana gloria est. Videte ne (inquit) iusticiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab iis. Ac si dicat: Cauete oculos basilisci. Sed cui nocere dicitur basiliscus? Ei qui non viderit basiliscum: alioqui si prior eum videas, iam non tibi nocet, (vt aiunt) magis moritur ipse. Ita est fratres, non videntes necat inanis gloria, cæcos, & negligentes, qui se ei ostentant, qui se exponunt, & non potius ipsi inspiciunt, non attendunt, non discutiunt illam, non vident denique quàm sit friuola, quàm sit caduca, quàm vana, quàm inutilis. Si quis eum intueatur hoc modo, moritur basiliscus. Nec iã occidit eum gloria, sed occiditur magis & occidit ei, quodammodo versa in puluerem, imo redacta in nihilum. Hæc scitè & eleganter à Bernhardo sunt dicta, quibus satis graphicè turpitudo inanis glorię describitur. Huc addamus & vocem Prophetarum. Ieremias ait: Arrogãtia tua decepit te, & superbia cordis tui. Cum enim (inquit Salomon) superbia, venit & ignominia. Et Petrus: Deus superbis resistit. Dominus in Euangelio: Qui se exaltat, humiliabitur.

(Simile. — Ier. 49. 16 — Prou. 16. 18. — 1. Pet. 5. 5 — Luc. 14. 11 & 18. 14.)

Hæc & huiusmodi alia oracula Dei, pastorem refrenare debent, ne sinat se, inanis gloriæ stimulis incitari. Quæ si viderit parum proficere, cõsideret suas sordes, consideret pœnam imminentem, proponat sibi exempla sanctorum patrum, qui istam beluam confecerunt; cogitet eam esse nuntiam Satanæ, & prænuntiam mortis. Ad extremum confugiat ad seriam inuocationem, & meminerit illius dicti, qui se exaltat, humiliabitur.

Remedia adu. diffidentiam & prophanum.

Tertius finis, cur auarus animus sibi diuitias cumulandas censet, est propulsatio futuræ inopiæ, quæ à diffidentia oritur. Hac ergo impulsus homo, sibi in futurum prospicere cogitat. O quàm iniquum est tantam corporis habere curam, abiecta omni salutis solicitudine. Diffidentiam damnat Christus, & tu qui vice Christi fungeris, diffidentia tua excitaris, ad quærendas opes per fas & nefas? An non apertè contemnis mandatum Christi? an nõ manifestè promissionem ipsius conculcas pedibus? mandatum est: nolite soliciti esse, quid edatis, & quo vestiamini. Mãdatum est: quærite primum regnum Dei, & iusticiã eius, hoc est, Dei. Promissio est: Pater cœlestis alit volucres cœli, nonne vos multò præstatis eis? Item: Nouit Pater vester cœlestis, quòd indigeatis his omnibus. Promissio est: & cætera omnia adiicientur vobis. Sequatur ergo pius verbi minister mandatum pastoris sui: Ne sitis soliciti de crastino. Abiiciat Ethnicam diffidentiam, ac certò statuat, quòd Christus non velit se deserere, præsertim cùm scriptum sit, Non in abundantia hominis vita eius. Auarus enim plerunque inter medias opes esurit. Solent homines auari, vitæ suæ præsidia in opibus collocare, adeò vt quò quisque ditior est, eò minus omnia pericula, atque adeò ipsam mortem reformidet. Huc illa diuitum arrogantia & supinitas, quasi Deum ipsum in cistis & horreis inclusum, habeant in potestate. Contra verò ostendit Dominus, vt quispiam sit locupletissimus, adeò vt omni opum genere redundet: tamen quod viuit, hoc minimè debere acceptum opibus suis, cum ipsius vitam, ne temporis quidem momento, possint vllæ bonorum copiæ cõseruare. Vnus enim Deus qui vitam dedit, eam scilicet quamdiu libuit, & fouere & extinguere, pro suo iure potest. Quorsum igitur quispiam à diuitiis pendeat, vt ij solent, qui iis accumulandis tantopere sunt soliciti. Memineris ergo ô pastor, huius summi pastoris præcepti: Videte & cauete ab auaritia. Abiice itaque diffidentiam, Christum veracem esse statue.

(Matth. 6. 31. 33. — Luc. 12. 15. — Luc. 12. 15.)

Atqui hi sunt fines, cur homines studeant cumulandis diuitiis, voluptas, inanis gloria, & propulsatio imminentis inopiæ. Hos qui extremè contemserit, facilè animum suum ab auaritiæ sordibus purgabit.

Origo tot malorum

Sed qui fit, quod hæc tria, quæ scriptura abiiciẽda esse monet, adeò tamen hominum animos moueant, vt quàm paucissimi inueniantur, qui istis non capiantur? Caro nostra illa amat, iisque mens excæcatur eò magis, quò caro minus imperio spiritus subiicitur. Excitetur proinde spiritus, vt magis magisque auctus viribus, carnis ferociam domare, & suo imperio subiicere possit.

Hæc sint breuiter dicta de affectibus corporalibus, de philautia, eiusque filiabus, à quibus omnia oriuntur mala & vitia: & de remedio aduersus venenum, quo homines incautos ista pestis inficere soleat.

2. Affectu animales

Sequuntur AFFECTVS ANIMALES, Ira & Concupiscẽtia, de quibus nõnulla breuiter adiiciemus.

Iræ 3. genera. Bilis. Iracũdia.

IRA quid sit, notum est, eius genera, tria numerãtur. Bilis, χόλος. Iracundia, μῆνις. Et Infensio, κότος. Bilis citò & facilè commouetur, sed & leuiter sedatur. Iracundia, diuturnior animi commotio, ex frequenti mali illati, iniuriæque recordatione, continuũ sumit pabulum, & maius incrementũ: & hæc magis animo occultatur, abditaque latet, quàm exteriori prodatur indicio. Infensio, est exulcerati animi perturbatio grauior, opportunitatem vindicandi illatam iniuriam de industria quærens, & nancisci

Infensio.

studens

ſtudens. Atque ideo κότος dicitur, quia κεῖται, hoc eſt, iacet donec occaſionem fuerit nacta. *Primum* genus ſæpe neceſſarium eſt paſtori : debet enim iraſci vitiis. *Secundum* genus, malum eſt, à quo alienum meum paſtorem opto. *Tertium*, eſt peſſimum, quod in ſanctis diuturnum eſſe non poteſt. Pugnat enim cum lenitate, & patientia Chriſtiana. Quare velim pium paſtorem meminiſſe dicti Pythagorici: Ollæ veſtigium cinere turbato. Quo ſymbolo ſignificat iræ non indulgendum eſſe. Et huius Pauli, Eph. 4.26. Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram. Hic Paulus vult ne nos nox iracundos deprehēdat. Quoniam autem fieri non poteſt, quin in hac infirmitate ſæpe iraſcamur, ſequatur paſtor conſilium Dauidis & Pauli: Iraſcimini, & nolite peccare: hoc eſt, ſi contigerit iraſci, iram ita cohibete, vt ad facta non proſiliat, aut moram aliquam in veſtris animis faciat.

Quæ ira ferenda & fugienda paſtori.
Cogitationes ad coercendam iram 1. 2.
Pſal. 4.5.
Epheſ. 4. 26.

Verum vt hoc malum ſtudioſiùs caueri poſſit, paſtor iniuria læſus, hæc meditetur. 1. *Primùm*, cogitet, quoties ipſe Deum offenderit, & tamen veniam expetierit. 2. *Secundò*, meminerit, quòd vbi non ſit remiſſio iræ & offenſæ, illic nec venia peccati apud Deum: iuxta parabolam de debitore, Matth. 18.35. 3. *Tertiò*, recolat ſe etiam hominem eſſe, & poſſe alios offendere, ideoque oportere ſe æquiorem eſſe in alios. 4. *Quartò*, perpendat, quod iratus ſibiipſi maximè noceat, turbando animum. 5. *Quintò*, æſtimet malum, quod inde ſequi poteſt. Vir iracundus, inquit Salomon, rixas prouocat: qui verò patiens eſt, mitigat ſuſcitatas. 6. *Sextò*, ſciat quòd magna ſit virtus, iram reprimere. Vnde Ambroſius : Præclarum eſt, motum temperare cōſilio, nec minoris virtutis dicitur, cohibere iracundiam, indignationemque compeſcere, quàm omnino non iraſci, cum plerunque hoc leuius, illud fortius æſtimetur. 7. *Septimò*, de damno, quod ſequitur iram, cogitet. Per iram, inquit Gregorius, ſapientia perditur, vt quid quove ordine agendum ſit neſciatur. Idem : Per iram, Spiritus ſancti ſplendor excutitur, qui ſuper humilem & quietum requieſcere dicitur. Quia cum ira ſubtrahit quietem, Spiritui ſancto habitationem claudit.

Aliæ cogitationes adu. iram.
Prouerb. 15.18.

Hæc quæ hactenus de ira à me dicta ſunt, volo intelligi de ira, quam impatientia generat, non de illa laudabili ira, quam zelus pius excitat. Illa enim ex vitio: hæc ex virtute generatur. Ira per vitium oculos mentis excæcat: Ira per zelum, turpitudini iraſcitur, vt Phinees, Paulus, Chriſtus, & ſancti multi ſæpe zelo Dei ſancto iraſci leguntur. Verùm cauendum eſt, ne vitium virtutis larua pingamus, fallentes noſmetipſos. Videat ergo paſtor, & diligenter examinet cor ſuum, an ira, qua æſtuat, ex amore Dei ſit, an ex vitio impatientiæ.

Affectus animalis, qui *Concupiſcentia* dicitur, eſt duplex : Naturalis, & non naturalis. *Naturalis* triplex eſt. Aut enim circa cibum & potum, aut circa ἀλυπίαν, vt quis dolore omni ſit vacuus, aut circa amorem Venereum verſatur. Hi affectus naturales quidem ſunt, quatenus φόβῳ νόμῳ καὶ ὀρθῷ λόγῳ, vt Plato ait, reguntur & frenantur. Nam aliàs naturam corrumpunt, & Deum grauiter offendunt.

Concupiſcentia naturalis & non naturalis.
Naturalis concupiſcentia triplex.

Non naturalis Concupiſcentia, eſt rei alienæ appetitio, quæ peculiari lege Dei prohibetur: Nec concupiſces domum proximi tui, nec deſiderabis vxorem eius nec ſeruum, nec ancillam, nec bouem, nec aſinum, nec omnia quæ illius ſunt. Syracides: Ne zeles gloriam & opes peccatoris. Non enim ſcis quæ futura ſit illi ſubuerſio. Hoc duplici freno volo paſtoris mei concupiſcentiam reprimi.

Concupiſcentia non naturalis.
Remedia. 1. 2.
Eccleſiaſtic. 9.16.

Eſt & alia diuiſio Cōcupiſcentiæ apud Paulū Gal. 5.17. vbi ait : Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem. *Carnis* vocabulo, per metonymiam intelligit corruptionē, & vitioſitatem humanæ naturæ, & impetus inde pullulantes, qualis omnium eſt qui nondum ſunt regeniti. *Spiritus* ſignificat regenerationis gratiam, quam Spiritus Dei operatur in renatis, & impetus excitatos à Spiritu ſancto in credentibus.

Alia diuiſio.
Concupiſcentia carnis.
Spiritus.

Breuiter, Concupiſcentia carnis, eſt concupiſcentia veteris hominis. Concupiſcentia ſpiritus, eſt cōcupiſcentia noui hominis, hoc eſt regenerati, quatenus regeneratus eſt.

Concupiſcentiam veteris hominis definit Paulus Eph. 2.3. eſſe per quam inclinatur homo, ad faciendum ea, quæ libent carni & menti: hoc eſt, ad viuendum ad ingenij mentiſque arbitrium. In hac definitione Pauli, duæ ponuntur partes veteris hominis, σάρξ & διάνοια. σάρξ, caro, ea eſt animi pars, quam Philoſophi ἄλογον vocant. διάνοια, mens, quam illi τὸ λογικὸν appellant. Sed frequentiſſimè carnis vocabulo, totus vetus homo ſignificatur.

Quid concupiſcentia carnis ſeu veteris hominis.

Concupiſcentiam noui hominis, definio eſſe, qua renati moliuntur deponere veterem hominem, & induere nouum, ex quo fit, vt iuſticiæ & ſanctimoniæ verè ſtudeant. Effecta vtriuſque, hoc eſt, & ſpiritus & carnis, recitat Apoſtolus, Eph. 4. & Gal. 5.

Quid ſit noui hominis cōcupiſcentia.

Bonus itaque paſtor ſpiritum piis excitabit exercitiis, iuxta illud Pauli, 2. Tim. 1.6. Commonefacio te, vt exuſcites donum Dei, quod in te eſt. Eſt autem donum Dei, viua quædam flamma, in cordibus renatorum accenſa, quam nituntur caro & Satan ſuffocare. Paulus igitur ſuum paſtorem commonefacit, vt illam flammam ſopitam magis foueat & exuſcitet. Nam vt flamma facilè extinguitur, niſi flabello, impoſitis ſubinde nouis lignis, excitatur : Ita dona Dei & ſpiritus in renatis paulatim diſpereunt, niſi aſſiduè exuſcitantur.

Sed dicas. Quomodo excitentur illa dona? Homo renatus, donatus eſt Spiritu ſancto, qui non eſt in homine otiū, ſed flamma & agitatio diuina, repugnans Diabolo & carni, & accendens motus tales, qualis ipſe Spiritus ſanctus eſt.

Quibus modis dona Spiritus excitantur in homine regenerato.

Huiuſmodi motus Spiritus, 1. PRIMVM omnium cogitatione doctrinæ mouentur. 2. DEINDE, in inuocatione per Spiritum excitantur. 3. POSTEA, augentur exercitiis pœnitentiæ, conſideratione noſtræ infirmitatis, repugnando ſubitis incēdiis affectuum, ſuſtinendo certamina & pericula in officio & confeſſione. In huiuſmodi exercitiis excitatur ſpiritus, creſcunt dona, & apparet imperium ſpiritus aduerſus carnē. Quare hortor paſtorem meum, vt diligēter inſidias Satanæ & carnis caueat, ne extincta flamma Spiritus, rurſus Satanæ & carnis laqueis implicetur.

Quidam ex patrib. dehortaturus Chriſtianos à carnali concupiſcentia, hanc pulcherrimam proſopopœiam facit. Quilibet Chriſtianus in ſe habet paradiſum, Adam, voluptatem paradiſi, & ſerpentem. Paradiſus, eſt verbū Dei, quo (veluti fragrantia dulciſſima) afficitur pia anima. Adam, eſt vetus homo & rea natura, quæ Satanæ fraudibus expoſita & obnoxia eſt. Voluptas paradiſi, eſt participatio Spiritus ſancti, qua mirum in modum afficitur anima ſancta. Serpens, eſt carnalis voluptas, cui qui obedierit mortem ſibi ſua accerſit culpa. Igitur non ſecus cauendæ ſunt inſidiæ mundanarum & carnalium concupiſcētiarum, quàm ipſius ſerpentis : quibus ſi aliquando captus fueris, maturè accurre ad arborem vitæ, Ieſum Chriſtum, ne mors te apprehendat.

Adu. carnis concupiſcentiam.

Hactenus ſit dictum de affectibus, quantum quidem noſtro inſtituto deſeruire videtur. Sequitur *Diſciplina voluntatis*, de qua ideo breuiùs dicam, quia

IIII. De voluntate.

mentis, cogitationum, & affectuũ motibus & consiliis obedire solet.

Quid sit voluntas.

Est autem VOLVNTAS, facultas naturalis, qua aut appetitur, quod placet, aut declinatur quod displicet. Quatenus autem naturalis facultas est, à Deo est, & quo ad substantiam semper bona. Verum quantum ad habitum attinet, variat. Nam est voluntas mala, est & voluntas bona. Malam habemus ex corruptione naturæ, bonam ex gratia. Mala sequitur mentem, cogitationes & affectus carnis: bona comitatur mentem, cogitationes & affectus spiritus. Iam quicquid homo facit, bonum esse non potest, nisi ex bona procedat voluntate. Quare vt pastor carnis voluntati renunciare: ita spiritus voluntatem facere, operosè studebit. Quæ spiritus voluntas, perpetua ad imperandum domina esse debet. Norma autem imperij verbo Dei continetur.

Duplex. Mala. Bona.

V. De studio.

Sequitur STVDIVM, quod inter partes eas, quas animo subiecimus, postremum locum occupat. Hoc nihil aliud est, quàm vt pastor, renunciata carne perpetuò studeat, vt pulcherrima harmonia consentiãt, mẽs, cogitatio, affectus, & voluntas, vnicum scopum Deum sibi proponentes: Vt quæ mens rectè intelligit, cogitet sedulò animus: quę animus cogitat, ad illud rapiantur affectus: quæ pij affectus suadent, hoc seriò imperet voluntas.

De puritate corporis.

Hactenus de disciplina animæ: nunc de corpore pauca subiiciemus.

Duo extrema fugienda.

In corpore suo pastor curabit, ne vel mollitie torpescat, vel duritie seu austeritate frangatur. Sicuti enim Deus vetat, ne præter modum indulgeamus corpori, ita quantum necesse est, illi dari præcipit, ne nimia inedia & duriori disciplina frangatur. Huc pertinet dictum Pauli, Coloss. 2.23. honorem habere corpori pro modo necessitatis præcipientis. Debetur autem honor corpori, quia domicilium & organon est Dei. Quare cauendum est imprimis, ne vel crapula vel inedia, aut nimis rigido ieiunio destruatur. Vt autem pastor meliùs intelligat, quid sentiendum sit de corporis disciplina, genera exercitiorum corporis recitabo, quorum quædam laudabilia sunt, quædam extremè vituperanda.

Quadruplex corporis exercitium.

Est itaque quadruplex exercitium corporis: Epicureum: Pharisaicum: Politicum: Christianum.

1. Epicureum.

Epicureum exercitium pessimum est, & planè hominis dignitate indignum. Nam qui huic se dederunt, potando & suauiter edendo, & molliter vestiẽdo se saginant, ac deliciis variis quasi corpora sua emasculant. Verè enim dictum est. Scortatio, vinum, & ebrietas, auferunt cor. Et Homerus ait: οἶτ' αὐτῷ πρώτῳ κακὸν εὕρετο οἰνοβαρείων, Hoc est, sibi ipsi primo malum inuenit vino grauatus. Et Esaias minatur malum iis, qui ebrietatem sectantur, dicens: Vę qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem.

Osee. 4. 11.

Esa. 5. 22.

Cùm ergo Epicureum viuendi genus, & valetudinem lædat, & infame sit apud sanos Philosophos, & verbo Dei damnetur, vt quod reddat hominem inutilem prorsus ad omnia hominis officia: sit minister parcus in cibo, temperans in potu, vestibus ne luxuriet, vt possit esse idoneus ad cogitationes de Deo, & ad motus diuinos, & vt corpus possit esse durabilius & firmius in senecta.

2. Pharisaicum.

PHARISAICVM exercitium est, quo superstitiosi omissa doctrina de vera iusticia, remissione peccatorum, & satisfactione pro peccatis, se macerarunt ieiunio, longis preculis, chameuniis & aliis asperrimis laboribus, putantes huiusmodi opera esse cultum Dei, iusticiam, & satisfactionem, & mereri remissionem culpæ & pœnæ. Hinc manauit Monastica vita & Eremitica, eorum qui in Mandris suis durissimam vitam vixerunt, vt Iosaphat Auenniri regis filius, malè instructus ab hypocritata Barlaam suo magistro. Hic enim patre mortuo regni diadema suscepit quidem: sed subditis commendata religione Christiana, se abdidit in eremum. Vbi multis annis squalore, ieiunio, & durissimo victu se macerauit, vt isto pacto cœlum mereretur. Sic multi reges, & homines alij non mali, monasticam vitam elegerunt, vt in ea ieiunio, preculis ad certam mensuram recitatis, sordidis vestibus, duris cubationibus satisfacerent pro peccatis suis, & mererentur cœlum.

Exempla.

Peccata pharisaici exercitij.

Hoc suo facto quadrupliciter peccauerunt. *Primùm*, læsione corporum, quibus Paulus præcipit honorem haberi. *Deinde*, falsis opinionibus. *Tertiò*, contumelia in Filium Dei, cuius satisfactionem contemserunt. *Postremò*, malo exemplo, quod cùm multi secuti sunt, cum suis autoribus malè perierũt. Sciat ergo pius pastor, quo in loco habenda sint huiusmodi hypocritarum exercitia, & potiùs vnum Abrahamum sequatur, qui absque omni dubio absolutum Christianæ perfectionis exemplar exhibet.

1. 2. 3. 4.

3. Politicum.

POLITICVM exercitium, est quod suscipitur, vel habitus alicuius induendi gratia, vt palæstricum, gladiatorium, technicum: vel sanitatis conseruandæ gratia, vt ambulationes, labores, &c. Huiusmodi exercitia non improbantur, imò vtilia, & in omni vitæ genere sunt laudabilia.

4. Christianum.

CHRISTIANVM exercitium, est quod ex fide proficiscitur in bonum finem, exclusa opinione cultus, iusticiæ, meriti & necessitatis. Hoc genus potissimum suscipitur à piis, quando sentiunt sua corpora pigriora effici, & veluti languere circa desideria carnis. Tum enim pij solent vigiliis, ieiuniis, laboribus, lectionibus longioribus se excitare, vt caro imperio spiritus subiiciatur. Verùm hoc exercitium duabus regulis regi debet: quarum vna est Pauli, qui præcipit honorem, hoc est, curam habere corpori, seruato modo necessitatis. Altera est Athanasij. Bonum (inquit) est exercitium corporis, modò vera scientia & moderatione fiat. Vera scientia est, vt non suscipiatur cultus, aut meriti gratia: sed vt eo tantum corporis ferocia reprimatur, ne sit spiritui nimium molestum. Moderatio necessaria est, vt nec impediat necessaria officia, nec valetudinem lædat.

Quib. regulis regi debet. 1. 2.

Disciplinæ animi & corporis coniunctio.

Dictum est de disciplina animi & corporis, & ostẽsum est quid pastor noster debeat fugere, vt quod contaminet corpus & animam: & quid debeat sectari, quo corpus seruetur castum, & animus purus. Iam vtrunque coniungendum est. Neque enim animus mundus esse potest, nisi castum sit corpus: neque corpus castum, nisi animus sit purus.

Sit ergo animus purus, & corpus castum, vt alterius puritas alterius testetur castitatem: vt fiat id, quod Paulus optat suis Thessalonicensibus, cùm ait: Ipse autem Deus pacis sanctificet vos totos, vt integer vester spiritus, & anima, & corpus inculpatè in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruentur. Glorifica ergo & tu, ô pastor, Deum corpore tuo, & spiritu tuo quæ sunt Dei, vt ita integer sis totus: caue ne impunè putes te euasurum, si oculos hominum lateant tua facta. Ipse enim Deus imaginem futuri iudicij, in vnoquoque nostrûm reliquit.

1. Thessal. 5.23.

Exhortatio ad Pastorem.

Nullus (fortè dicis) accusat, nullus est testis factorum meorum, quis iudicabit? quis puniet? Conscientia tua iudicatrix est, eam audi, ausculta quid dicat: Memoria tua est testis factorum, vt ea negare nequeas: Ratio iudex præsens est, etiam in densissimis tenebris: Timor carnifex intus in te est, & ad casum cadentis folij se prodit. Quod enim cõscientia accusat,

sat, memoria testificatur: & quod ratio iudicat, timor excruciat.

Quare hæc ita in te diuinitus fiunt? vt hoc domestico iudicio admoneat te Deus futuri sui iudicij, quod nequaquam euades, nisi illud matura pœnitentia anteuertas.

Epilogus primæ partis.

Dictum est, vt opinor, satis de prima parte nostræ instructionis, in qua ostendimus, quæ conueniat disciplina animæ pastoris, & quæ corpori: & quomodo totus homo debeat integer esse, quò sanctificetur Deus, & corpore, & spiritu pastoris. Iam coronidis loco adiiciam precandi formulam, qua pius pastor ea precabitur quotidie, quæ in priuata eius vita, nostra requirit instructio.

Precandi Formula.

DVLCISSIME Domine IESV CHRISTE, te inuoco: tu enim lux mea es: tu vita: tu salus: tu Deus meus viuus: Pater meus sanctus: Deus meus pius: magister meus viuus: Pastor meus bonus: adiutor meus optimus: Te deprecor, tibi supplico, te rogo, vt per te ambulem, ad te perueniam, in te requiescam: fac vt per tuum auxilium sanctè, piè, & rectè viuam: mentis meæ tenebras discute: cogitationes prauas cohibe: affectuum malorum flammas extingue: voluntatem peruersam tuo reprime imperio: ac luce tua mentem illustra, cogitationes pias suggere: affectus bonos accende: & voluntatem meã ad te conuerte, vt quæ tu vis, velim & ego. Præterea, cũ corpus meum domicilium sit animæ meæ, fac, quæso, vt illud tuo auxilio castum & mundum conseruem: quò anima purgata in corpore mundo habitet: quò integer sim, anima, spiritu, & corpore: & te perpetuò in corpore, & in anima mea glorificem: tibi Pastori meo, ac soli Deo, cũ Patre & Spiritu Sancto sit benedictio & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, honor & virtus, & robur in secula seculorum, Amen, Amen: FIAT, FIAT.

DE SECVNDA PARTE,

quæ continet instructionem, iuxta quam pastor suam domum & familiam regat.

Domesticæ disciplinæ cognitio pastori necessaria.

INSTRVXIMVS pastorem nostrum solitarium, & ostendimus quali cupiamus eum gubernari disciplina, quando solus secum agit, atque eius vita soli Deo patet. Nunc ipsi de solitudine educto domum committamus, monstremusque, qua deceat ipsum disciplina domum ac familiam administrare. Quàm autem sit domestica hæc disciplina necessaria pastori, Paulus ostendit 1. Tim. 5. 8. cùm inquit: Si quis suos, & maximè domesticos non curat, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Et Bernhardus inquit: Ne maledictio intret domum, custos in porta disciplina ponenda est.

Capita domesticæ disciplinæ.

Cùm itaque pastori pio incumbit, vt suam domum & familiam, pia & sancta regat disciplina, capita certa proponam, ad quæ totam disciplinam domesticam referam. Sunt autem hæc capita:

I. *Qualis vxor ducenda Parocho.*
II. *Affectus pastoris erga vxorem.*
III. *Instructio vxoris & tractatio.*
IIII. *Educatio liberorum.*
V. *Tractatio familiæ, hoc est, seruorum & ancillarũ.*
VI. *Cura & prouidentia de victu & necessarijs.*
VII. *Liberalitas in pauperes.*
VIII. *Totius domus precandi ratio, & tempus.*

I.
QVALIS VXOR DVCENDA *Parocho.*

Prouerb. 19. 14.

SALOMON dicit: Domus & diuitiæ, hereditas patrum est: à Domino autem accipitur, vxor prudens. Hæc verissima gnoma monet, vt pastor ducturus vxorem, ante omnia Deum roget, vt sibi vxorem adiungat, cum qua pacificè, & in timore Dei viuere possit. Multi iustas pœnas luunt, qui non à Domino, sed à Baccho, & Venere, vxores accipiunt. Quare pastor, cùm primùm animum ad coniugium applicuerit, seriò & ardenter oret Deũ, vt ipse sibi monstret, quæ futura est commoda. Deniquè vbi à Domino cœpit vxorem petere, consilia amicorum, ac præcipuè piorum adhibeat. Nam amor sæpissimè, etiam in piis, cæcus est. Et, iuxta Theocriti dictum, quæ nõ sunt pulchra, amori pulchra apparent. Opus est ergo hic amicorum oculo & consilio.

Pastor ducturus vxorem, 1. A Deo eam petat.

2. Consilia piorum adhibeat.

Postquam autem monstrata est persona placens, rursus ad orandum se conuertat pastor, vt Deus, si futurum est è re sua, coniungat animos vera storga. Hoc autem cùm senserit, non more lenonum animũ puellæ, aut viduæ explorabit: sed honesta legatione amicorum, petet ipsius consensum. Qui si negatus fuerit, non est, quam Deus illi donare decreuit: si cõsentit, speret eam diuinitus sibi monstratam fuisse. Verùm interim hoc pastori diligenter cauendum, ne spontè accersat sibi malum: hoc est, ne eam ducat, quæ vel publicè antea corpus suum prostituit quæstus gratiã, vel ab alio est stuprata, aut est suspecta. Qui autem hoc facit, prolibus suis, antequam nascatur, inurit infamiæ notam, ac domum propriam perpetuã ignominia dehonestat: vt interim taceam, vix fore tutam vitæ sociam, quæ alios antea turpiter amauit. Fieri autem posse fateor, vt quæ fuit corrupta, pœnitentiam agat, fiatque pia & honesta matrona: tamen nolim pastorem meum tali spe periclitari.

3. Deum suppliciter oret.

4. Legitima via coniugiũ ineat.

5. Piam & pudicam quærat.

Leuitic. 21. 7. lex proponitur Leuitico sacerdoti, his verbis: Mulierem meretricem aut stupratam non accipient, neque mulierem repulsam à viro accipient, quia sancti sunt Deo suo. Neque hoc tantùm propter typum factum est, sed multò magis propter publicam honestatem vt rectè Procopius interpretatur. Non enim solùm pastoris est, vt fugiat manifesta mala: sed etiam vt declinet illa mala, quæ famã ipsius suggillant. At quidam dicunt, opus misericordiæ esse, si quis errantem reuocauerit, & ex vili scorto fecerit honestam matronam: Imò, quod melius est, è schola Satanæ in scholam Christi receperit. Nam pastoris domum scholam Christi esse oportet. Fateor quidem ista magna esse. Verùm vt rarum est è scurra fieri bonum patremfamilias: ita rarum est ab impudica fœmina, fieri pudicam matronam. Χαλεπὸν, inquit Theocritus, χορίων κύνα γεύσαι, hoc est, difficile est canẽ gustasse intestina. In scholam Christi recepta meretrix, haud dubiè pudicitiã & castitatẽ disceret, vt lupus fertur in scholam receptus, didicisse syllabicare, *pa* & *ter*, interrogatus quid facerent p & a, respondit pa rursus quid facerent t e & r, respondit ter. Hactenus non infeliciter in schola versatus est lupus, Verùm cùm idem iussus sit coniungere syllabas, pa, & ter, respondit, *agnus*. Quare ita? quia aliud os, animus aliud loquebatur. Os præceptoris vocem secutum est, sed quod in animo latuit tandem erupit. Simile periculum timendum iudico, si in scholam pietatis recepta meretrix, iuberetur syllabas facere, ex c & a, s, t, & i. & t, a, s. diceret quidẽ primum *ca*: deinde *sti* tum, *tas*. Sed iussa coniungere has tres syllabas in dictionem, haud dubiè sonaret

Prostituta & pudicitiæ mulier cur pastori non quærenda.

Obiectio.

Responsio.

Lepidus & certus apologus.

Alia responsio.

Amasius. Sed sit sanè quòd subitò ex meretrice fieret matrona, ex impudica pudica, ex publica fœmina, vno cõtenta: (etsi huiusmodi metamorphosis est rara) tamen in pastoris domum nolim tale periculum sponte recipi, præsertim cùm debeat esse aliis exemplum pietatis, pudicitiæ, & honestæ famæ: vt interim taceam nonnullam labem adhærere ministerio, ex vxoris moribus vitiosis. Quare nullo pacto ferendum iudico, vt is qui ad sanctißimum ministerium vocatus est, cuiusque domus debet esse veluti officina quædam omnis pietatis, castitatis & veritatis, ducat vxorem quæ publica infamia laborat, aut quæ alioqui ob aliquod crimen suspecta est.

Qualis vxor ducẽda. Hîc quatuor examinanda.

Qualem ergo iudicas ducendam esse? Pastor ducturus vxorem quatuor hæc diligenter examinet. Num pij & honesti sint parentes puellæ, quæ placere cœpit. An puellę mores, graues & honesti sint. An ipsa aliquod artificium sciat. An obnoxia sit publicæ famæ. Parentes requiro pios & honestos, cùm propter futuram affinitatem, tum propter spem de pietate & honestate vxoris ducendæ. Nam à bonis nasci boni solent.

1. An parẽtes sint pij & honesti.

2. An mores puellę sint honesti & graues.

Deinde, mores in puella graues & honestos postulo. Sæpe enim fit, vt quæ nata est ex bonis parentibus, & cuius fama est illæsa, prodat tamen signis externis, qualis intus lateat animus. Philosophus quidam ait, non multum referre, qua in parte corporis quis sit impudicus. Aliquando vultus & oculi, interdum incessus, nonnunquam vestitus, haud rarò lingua animum impudicũ prodit. De impudicitia ex oculis cognoscenda, hoc modo Syracides: Impudicitia mulieris elucet in elatis ipsius oculis, atque in palpebris eius cognoscitur. Hic Syracides mulieris oculos, libidines eius indices, & in superciliis certa signa esse dicit. Atq; ita vultu & oculis prodit puella, quod occultum esse putat. Benigni oculi, summam animi pulchritudinem comitari solent: procaces oculis, animo etiam procaci sunt vt plurimum.

Signa pudicitiæ & impudicitiæ. Oculi. Incessus.

Quare pastor vxorẽ ducturus, pudicis oculis præditam quærat. Ea enim videtur ingenio ad temperãtiam, iusticiam, pudicitiam, continentiam, ad omnẽ denique virtutem nata. Incessus quoque, haud rarò animi vitia prodit. Nam & superbiæ & impudicitiæ signum est, arte veluti formatus incessus. Multæ cùm incedunt, in vndarum more torquent corpus: multæ aërem occipitio feriunt: aliæ alias ineptias exprimũt, quibus impudicum produnt animum. Præterea, Vestitus & pudicitiæ & impudicitiæ testis esse solet. Quæ enim fœminæ nimiùm cultui vestium student, & præcipuè si status sui & conditionis non habent rationem, libidinem animi in veste pingunt. Maximè omnium lingua & sermo, animi character est. Loquaces fœminæ apud omnes, infames sunt: Contra singulare mulierum ornamentum, est silentium, sicuti & Aiax suę obiecit loquaci fœminæ. Pauca, inquit, mihi loquere, & grauia. Mulieribus enim silentium ornamento est.

Vestitus.

Sermo.

Hactenus de moribus. Summa huc redit, vt puella ducenda pastori in vxorem, sit pudica facie, incessu composito ad pudicitiam & grauitatem, vestitu decenti, & lingua minimè petulãti. De artificio restat. Non est vtile pastori, eam ducere, quę tantum nata ad deuorãdum videtur. Quare eam quęrat, quæ muliebria artificia nouit, pro conditione suæ personæ, quæ assueuit in parentum ædibus ea curare & administrare, quæ ad matronarum officia pertinere videbuntur. Breuiter, sit talis, quæ, si res postulauerit, victum honestè quærere poßit suis manibus, honesto aliquo artificio. Non enim decet, vxorem pastoris otio deditam esse: quales solẽt esse, quæ apud parẽtes nimis tenerè sunt educatæ. Nã pastor cum sua vxore, ad quamuis fortunam paratus esse debet.

3. An puella aliquod artificiũ sciat.

4. An sit obnoxia publicæ famæ.

Sequitur fama publica, cuius etiam rationem habere debet pastor. Etsi enim cũ ea sint salua, de quibus iam diximus, hoc est, si nata est puella ex honestis parentibus, si bonis moribus est prædita, si honestum aliquod artificium nouit, fama honesta comitari solet: tamen vtile est, eam etiam in cõsilium adhiberi. Illa enim verè honesta est, de qua fama veretur mentiri. Verùm si fama aliquid contra ea, quæ foris videntur, ferat, prudenter circumspiciendum, vt quid veri sit inquiratur. Nam sæpe vsuuenit, homines vana loqui, idque vel beneuolentiæ, vel odij affectu ductos, vt verè Nazianzenus refert. Quare hîc prudens circumspectio adhibenda est.

Sponsalia & nuptias quomodo celebrare Pastor debeat.

Dixi qualem velim pastorem meũ quærere sponsam, quam cùm nactus fuerit, debet in timore Dei & sponsalia & nuptias celebrare, & inuitare Filium Dei suis precibus, vt aspera, quæ fortè inciderint in ista noua societate, velit mollire, & aquam in vinum conuertere, hoc est, tenues ipsorum facultates, sua benedictione prosequi & augere.

II.

Affectus Pastoris erga Vxorem.

Duplex regula affectus mariti erga vxorem.

VT AVTEM pastor sciat, qualem affectum oporteat ipsum habere erga vxorem, quam iam accepit, respiciat cùm ad Deum, à quo vxorem petijt, tum ad primam coniugij institutionem.

1. Dei donum.

Si ad Deum respexerit, admonetur amoris erga donum Dei. Non enim debet vt vilem contemnere, quam scit sibi à Deo datam esse: imò potiùs vero & sincero charitatis affectu prosequi.

2. Coniugij prima institutio.

Si ad primam coniugij institutionem respexerit, animaduertet Heuam de costa Adam extructam esse, & datam fuisse Adamo in vxorem. Debet igitur eam amare, vt propriam carnem: debet eam fouere, vt propriam costam: debet illam imbecillem refocillare, vt proprium membrum. Quis enim tam crudelis est, vt suam ipsius carnem amare, fouere & reficere non velit?

Quid prima coniugij institutio maritum doceat.

Deinde, quia Heua non de Adæ capite, neque de pedibus est facta, sed ex latere est formata, admonetur pastor de rebus tribus: videlicet, quòd vxor non sit domina sua, quia de capite non est sumta: Nec serua, quia non est de pedibus formata. Sed quod sit socia, quia de medio, hoc est, de latere prodierit. Vt igitur non debet pastor, imperium in vxorem habere vt in seruam, nec illi subiici vt seruus: ita debet ex lege instituti coniugij, eam vt propriam carnem, atque sociam vitæ, intimo amore complecti. Hic amor fundamentum erit reliquorum officiorum in tota vita.

1.
2.
3.

III.

Instructio Vxoris.

Maritus vxoris doctor.

INSTRVCTIONEM vxoris, hîc intelligo eam informationem per quam consuetudo coniugum amabilis, dulcis, & sine omni molestia reddi poßit. In primo enim congressu, iaciendum est fundamẽtum futuræ consuetudinis in tota vita.

1. In vera pietate eã instituat.

Primùm itaque pastor vxorem nactus, diligenter instruat eam, & veluti de nouo paciscatur cum ea, de constantia & perseuerantia in vera pietate: hoc est, quòd velint vnà Deo obedire, statuantque se pietatem omnibus rebus mundi velle anteponere. Hoc iacto primo instructionis fundamento, omnia postea erunt faciliora.

2. Hinc mutuam amicitiã pendere doceat.

Hinc amicitiã mutuã pendere doceat. Nulla enim stabilis & firma amicitia esse potest, nisi à Deo ortũ habeat. Admoneat omnem inimicitiam inter coniuges, cum pacto pietatis pugnare: quod pactum

violare

violare summa temeritas est. Adhæc ex eodem fundamento doceat vxorem, quòd virtus ac morũ probitas, inter coniuges mutuam oblectationem pariat.

3. Ad morum probitatem dictis & factis hortetur.

Quare vt pastor ipse virtutis ac probitatis exemplum, vxori esse debet: ita eandem sedulò hortetur, vt in eius vita morum quædã probitas reluceat, doceatq; non in auro & splendidis vestibus, sed in morum probitate, præcipuum honestæ matronæ ornamentum esse situm: iuxta hoc insigne Cratetis dictũ, de ornatu mulierum. Ornatus est, inquit, quod ornat. Ornat autem quod ornatiorem vxorem facit: facit autem ornatiorem neque aurum, neque smaragdus, neque coccus, sed quęcunque grauitatis, modestiæ, & ingenui pudoris indicium addunt. Hoc cõprobet pastor verbis Petri, 1. Pet. 3. 3.

4. Æquitatem & moderationem colere prçcipiat.

Instituat præterea pastor vxorem, de mutua ἐπιεικείᾳ, hoc est, de æquitate & moderatione: qua vterque alterius æqui bonique consulat mores & errores. Hanc æquitatem omnino necessariam esse doceat. Nam in hac naturæ imbecillitate multa errata incidunt, quæ nisi mutua condonatione tegerentur, horrendi tumultus orirentur, & citò fieret alienatio animorum inter coniuges: præsertim cùm Diabolus insidiatur coniugibus, & præcipuè incũbit, vt coniuges suo veneno inficiat: quò postea inde prodeant homines apti ad propagandum Satanæ regnum. Multus ergo sit pastor, præsertim adhuc primo amore feruente, in commendanda vxori hac mutua ἐπιεικείᾳ toto vitæ tempore necessaria. Hanc moderationem amor mutuus alet, fouebitque: faciet quoque, vt coniuges non nimis acutè alter in alterius vitia, introspiciant: sed vt multa aut non animaduertant, aut si animaduerterint amore mutuo tegant.

5. Admoneat & reprehẽdat amicè & piè.

Si quãdo necessaria est admonitio, efficiendum vt ea ex amore proficisci videatur. Adhæc doceat vxorem, si opus esse videtur, vt piè & sedulò præstet officium, non tanquam in conspectu hominum, sed vt in conspectu Dei.

6. Eam doceat pietatis exercitia

Postremò & voce, & exemplo, doceat pastor vxorem pietatis exercitia, inuocationem, gratiarum actionem, sacras ceremonias reuereri, &c. de quibus rebus infra fortasse plura.

Hæc sit breuis instructio, qua pastor suam vxorem, quam ducit iuuenculam, informare potest: qui tum demũ efficaciter eã instruet, si ipse præierit exẽplo, & quòd ab vxore requirat ipse primus faciat.

Vterum gestans vxor quomodo tractãda. Transitio ad sequẽtem tractatum.

Sed vnum ferè prætermisissem, quod nequaquam omittendum fuit. Vxor pastoris vbi conceperit, admoneatur à marito, vt siue cubitum eat, siue surgat, Deo commendet, quod benedicente Deo concepit: Petat vt ipse sua potentia & bonitate asit, tueatur, ac foueat quod conceptum est. Quomodo autem infans natus educari debeat, iam dicendum est.

IIII.
EDVCATIO LIBErorum.

Gratiæ Deo agendæ pro liberis datis.

POSTQVAM pastor videt benedictione Domini auctam familiam, non cessabit Deo gratias agere, pro tanta benedictione, & orabit, vt Deus quod dedit clementer tueri velit.

Fundamentum educationis puerorum.

In educatione autem puerorum, sit primum fundamẽtum, inuocatio Dei pro pueris. Nisi enim Dominus custodierit ciuitatem, frustra laborat, qui ędificat eam. Frustra itaque omnis cura educandæ sobolis suscipitur, nisi Deus manum adhibeat, & dederit pueris aduersus Satanam Angelos custodes.

Infantes ad recitationem nominis IESV assuefaciendi.

Deinde, hoc iacto fundamẽto de inuocatione Dei pro pueris, summa pastoris cura esse debet, vt vnà cũ lacte natus infans incipiat balbutire Iesu nomẽ. Illa enim dulcis appellatio, prima cùm fuerit in infantis ore, spes est vt in reliqua tota vita illic maneat, non sine maximo fructu.

Institutio infantiũ.

Vbi autem puer fari cœperit, mox precandi formulam à Christo præscriptam discat, eamque sæpius recitet, & præcipuè cùm itur cubitum, cùm surgitur manè, & in principio & in fine prandij & cœnæ. Hanc vbi aliquo tempore vsu firmauerit puer, addatur Symbolum: mox Decalogus: postremò doctrina de Sacramentis.

Puerilis ætatis institutis.

Porrò vbi ætas maior accesserit, hoc est, circa septimum annum, pater incipiat puerum docere, de creatione, de lapsu primorum parentum, de peccato propagato à primis parentibus in totum genus humanũ. Deinde proponat Christi beneficia, quomodo ipse propitiator peccati sit, cuius propitiationis testimonium & sigillum est ipse Baptismus. Hic doceat pastor puerum accuratè de Baptismo: ostendat Baptismum testimonium esse ablutionis peccatorũ, per sanguinem Christi: ostendat Baptismum perpetuam concionem pœnitentiæ esse: ostendat Baptismum, signaculum esse beneficiorum Christi, & vitæ æternæ. Admoneat puerum de candida veste, quæ ipsi imposita fuit in Baptismo, quæ ipsum in tota vita admonebit, quòd & sit vestitus iusticia Christi, & quòd debeat in posterum candidam & sanctam vitam meditari. Hæc omnia meliùs discunt pueri, si patris vitam videant doctrinæ respondere.

Mares & fœmellæ quomodo institui debẽt.

His iactis pietatis rudimentis, masculæ proli proponat pater literas discendas, modò ad eas aptus videatur: fœmellæ opera muliebria nisi fortè placet, quod non improbo, eam institui in literis, vt possit aliquando sacros libros, vernaculo sermone scriptos, legere. Nam vt Latinè discant puellæ non suadeo.

Morum singularis cura habeatur.

Præterea habeat pastor singularem curam morũ in liberis. Si quid quod nõ decet agant, puniat: si officium faciant, laudet: moneat quàm honestè domi erga parentes & familiam se exhibeant: quàm modestè foris erga alios se gerant: qua reuerentia excipiant senes: quo candore cum paribus conuersentur.

Quatuor in puerorum institutione spectãda.

Cæterùm vt rem ad numeros reuocem, quatuor potissimùm in institutione puerorũ spectanda sunt, quę Paulus, etsi in diuersis locis, de puerorum educatione tradit.

Primùm, quid parentes debeant pueris, exponit.

Deinde, quid caueant parentes in puerorum educatione, docet.

Tum, quid in pueris sit culpandum, admonet.

Postremò, quorum puerorum mores sint laudabiles monstrat.

1. Quid parẽtes debeant liberis.

Ad Ephesios sexto, 4. quid parentes debeant pueris his indicat verbis: Patres educate liberos vestros, in disciplina, & correptione Domini. Breue quidem præceptum est, sed multa continet. Vult enim vt à curis liberi sancta institutione formẽtur, ac sanis admonitionibus corrigantur subinde: vult eos enutriri in disciplina & correptione, nõ quauis, sed Domini: vult vt discant præcepta pietatis, ciuilia morum instituta: vult eos proficere in timore Dei: vult eos informari in veritate, iusticia, temperantia, pudore.

Proinde pastor, cui prolem donauit Dominus, in his sit sedulus: enutriat suam sobolem in disciplina, & monitis Domini: & simul addat domesticum exemplum, ne quid turpe dictu à se audiant, ne quid turpe factu in se videant: imò potiùs det operã, vt se viuũ exemplar omnis pietatis & probitatis habeant.

2. Quid cauendum in puerorum educatione.

Quid parentes in puerorum educatione cauere debeant, Apostolus in eodem capite ostendit, cùm inquit: Vos patres ne ad iram prouocetis filios vestros. Vult Paulus ne immodica sæuitia parentes filios exasperẽt. Hinc enim nascitur odium: ex quo fit demum vt iugum prorsus excutiant. Ideo ad Col. 3. 21. additur: Ne despondeant animum. Ingenua enim tractatio, & moderata, magis liberos retinet in pa-

rentum timore, atque etiam obſequendi ſtudium & alacritatem illis auget: contra durities & illiberalis auſteritas, eos ad contumaciam inflammat, & pios affectus extinguit. Studeat ergo paſtor, vt diſciplina puerorum ſuorum comitate ſit temperata, ne nimia ſeueritate vſus, pueros perdat.

3. Quid in pueris culpandũ ſit.

Quid in pueris culpandum ſit, idem Paulus in Epiſtola ad Titum, 1.6. vbi agit de eligendo Epiſcopo, hoc eſt, paſtore, oſtendit. Liberos habens non obnoxios crimini luxus aut cõtumaces. Duo vitia grauiſſima notat, ἀσωτίαν & inobedientiam. ἀσωτία omnem intemperantiam ſignificat, vt luxuriam, laſciuiam, prodigalitatem, heluationem, &c. Clemens in ſecũdo Pædagogi, dicit ἀσωτίαν dici quaſi ἀσωςίαν, vt ſignificetur finis eorum, qui luxuriæ, laſciuiæ, heluationi dediti ſunt. Illis enim nulla ſalus reliqua eſt, ſeipſos ſua intemperantia extremè perdunt. Aliud vitium quod culpat in pueris, eſt inobediẽtia, ex qua prius illud naſcitur. Cùm igitur Paulus nõ vult eligi vllum paſtorem, cuius liberi ſunt luxurioſi & contumaces, det operam paſtor, vt prudenti moderatione, pullulantia in liberis vitia corrigat. Si enim tempeſtiua & prudens diſciplina adhibetur, nemo tam diſtorta eſt natura, quin flecti poſſit. Verùm ſi inueteratum fuerit malum, fruſtra corrigere ſtudebis. Principiis ergo obſta.

4. Quorum puerorum mores ſint laudabiles.

Laudabiles mores puerorum qui ſint, indicat Paulus 1. Tim. 3. 4. vbi loquitur de eligendo paſtore. Qui (inquit) filios habet, cum omni ſubiectione, & reuerentia, ſeu honeſtate, aut caſtitate. Omnia enim hæc, Græca vox σεμνότης complectitur. Vult ergo in ſumma, liberos paſtoris moribus eſſe ad omnem obedientiam, reuerentiam, caſtitatem, modeſtiam, & grauitatem compoſitis, ita vt patris quaſi ingenium referant.

V.
TRACTATIO FAMILIÆ,
Seruorum & Ancillarum.

Qualis debet eſſe paſtoris familia.

GENERALIS regula, iuxta quam oportet Chriſtianos dominos agere cum ſuis ſeruis & ancillis, traditur Epheſ. 6. hiſce verbis: Et vos domini eadẽ facite erga ſeruos, remittentes minas, ſeu laxantes iracundiam, ſcientes quòd & veſter ipſorum dominus eſt in cœlis, & perſonarum acceptio apud Deum non eſt. Huic generali regulæ ſubeſſe debet paſtor. Præterea etiam cogitabit, quòd non ſit tantùm dominus in ſua familia, verumetiam Propheta & Epiſcopus, qui debet curam animarum ſuæ familiæ habere. Curet igitur ante omnia, vt ſua familia ſit pia, ſit honeſta, ſit fidelis. Neque ferat ſeruum & ancillã, qui diſciplinæ domeſticę, etiam quantum ad religionem attinet, ſubeſſe recuſant. Solent vt plurimùm ſerui accommodare ſe moribus dominorum ſuorũ: quantò magis par eſt, vt pij paſtoris mores exprimat pia familia.

Regula prima.

Hæc ſit ergo *Prima* regula, vt paſtor curet vt habeat piam familiam, eamque aſſuefaciat ad humanitatem, temperantiam, caſtitatem, & alias virtutes.

Secunda.

Deinde, iuxta Pauli regulam paſtor placidè & amanter foueat ſeruos & ancillas ſuas, tanquam conſeruos Dei. Habent enim domini & ſerui communem Dominum, quem ſuſpicere debent vtrique.

Tertia.

Tertiò, iuxta præceptum Pauli reddat paſtor ſuis ſeruis & ancillis, τὰ ἀυτὰ, hoc eſt, τὰ δίκαια, iuxta diſtributiuam iuſtitiam. Neque enim ſic habeat paſtor obnoxios ſibi ſeruos, quin ſciat ſe viciſſim illis obnoxium eſſe. Seruis laborantibus reddat iuſtam mercedem, eos foueat ac complectatur in Domino.

Quarta.

Quartò & poſtremò, curet paſtor vt ſui ſerui publicas ceremonias frequentiùs accedant. Hac enim ratione & ſeruis pręſtat paternum beneficium, & alios exemplo inuitat, ad ſimilem humanitatem erga ſuos.

VI.
CVRA ET PROVIDENTIA
de victu & neceſſarijs.

Paſtor media ad conſeruãdam vitam non negligit. Fugit verò prodigalitatem & auaritiam.

CVM hæc vita opus habeat neceſſariis adminiculis, vt conſeruari poſſit, non debet paſtor ea media contemnere, quæ Deus ordinauit.

Qui in vrbe habitat paſtor, ſtipendium ſuum certum nouit, quod vt rectè diſpenſet, opus eſt ſingulari prudentia, ne vel ſordidus videatur, vel prodigus. Vtrunque vitium indignum eſt paſtore. *Prodigalitati* medebitur, ſi perpendat & cõputet exactè, quantum per annum requiratur ad honeſtam familiæ ſuſtentationem. *Auaritiæ*, ſi Deo fidat, non creaturæ, & ſtatuat ex benedictione Domini robur eſſe pani. Qui autem ruri habitat paſtor, & habet agros & decimas, poteſt ſuis rebus ſtudere, vt habeat quo ſuis & alijs poſſit benefacere. Sed non diſcedat à regula Chriſti, qui ait: Quærite primùm regnum Dei: meminerit primam curam & præcipuam eſſe debere ſalutis.

Matth 6, 33.

Licet paſtori de cultu victuque eſſe ſollicitum.

Quia autem, vt dixi, hæc vita opus habet adminiculis iuxta Dei ordinationem, quærere poteſt paſtor facultates, eíſque, quæ ad cultum victúmque neceſſaria ſunt, operam dare, modò intra limites ſui officij maneat. Quod autem hoc liceat paſtori, teſtatur promiſſio Dei, qui promittit benedictionem piè laborantibus. Proinde & lucrum, quod paſtori ex ſuis agris & decimis accedit, poteſt & debet paſtor vt prudens œconomus conſeruare, & poſtea vt res poſtulauerit prudenter diſpenſare. Quod ſi facultates creuerint, agat Deo gratias, ac ſimul Deum precetur, ne ſibi in ſpinas & laqueos conuertantur: quod ſanè vſu venire ſolet ijs, qui ſolidum fiduciæ in Deum fundamentum non iecerunt. Qui enim fiduciam collocant in diuitiarum incertitudinem, naufragium fidei fecerunt, & viua fiducia in Deum vacui ſunt. Conſilio proinde Dauidis obtemperet paſtor. Si affluent, inquit, diuitiæ, noli cor apponere.

Pſal. 62. 11.

Regulæ.

Eſt itaque *Præcipuum*, ne diuitiarum huius ſeculi cupiditate ducatur paſtor. (1.) *Deinde*, ne ijs animum aut fiduciam adijciat. (2.) *Tum*, vt pro ijs gratias datori agat. (3.) *Præterea*, vt eas nec auarè cumulet ac retineat, nec prodigaliter effundat: ſed eas diſpenſet, iuxta regulam fidei, & charitatis. (4.) *Poſtremò*, vt ſit paratus eas à ſe abdicare, quoties Deo libuerit. (5.)

VII.
LIBERALITAS IN
pauperes.

De Eleemoſyna.

DE officio paſtoris quantum ad curam eleemoſynarum attinet in vſus pauperum, ſuo loco dicetur: Hîc tantum de eleëmoſyna ac liberalitate agam, quam ipſe de ſuo faciet, & præſtabit egenis. Nam & paſtor communi præcepto ſubeſt, quo iubemur eſſe liberales erga pauperes.

Præceptum. Eſai. 58. 7.

Præceptum autem hoc eſt: Frange eſurienti panem tuum, & egenos vagóſque induc in domum tuam. Si videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne deſpexeris. Et peculiariter Paulus pręcipit ſuo paſtori, vt ſit hoſpitalis, ſeu, vt in Græco eſt, φιλόξενος: hoc eſt, amanter complectens peregrinos, eos fouens, ac recreans ſuis facultatibus.

1. Tim. 3. 2.

Quæ ſint ſpectanda in eleemoſyna.

Vt autem meus paſtor magis ad liberalitatem excitetur, huc adijciam quæ in omni eleëmoſyna ſpectanda ſunt: vt ſunt, cauſæ eleëmoſynę, affectus dãtis, modus dandi, fines & præmium eleëmoſynæ, liberali

pectore præstitæ.

I. Causæ impulsiuę.

Causæ quæ impellent pastorem nostrum ad liberalitatem erga egenos, sunt multæ & variæ, quarum nonnullas recitabo.

1. Christiana professio.

Prima. Christiana professio requirit vt abundent pij in omni opere bono. Nunc autem eleëmosyna est vnum ex præcipuis operibus, quibus proximo cõmodare possimus, quare pastor sciat se huic communi legi subesse.

2. Mandatum Dei. Luc.11.41.

Secunda. Mandatum Dei, quod sæpius in Propheticis & Apostolicis literis repetitur. Frãge esurienti, inquit Esaias, 58.7. panem tuum. Christus: Date eleëmosynam, ac ecce omnia munda vobis. Huius mandati admonet nos Syracides cap.29.12. Propter mandatum, inquit, assume pauperem, & propter inopiam eius ne dimittas eum vacuum.

3. Exempla Sanctorum.

Tertia. Exempla sanctorum, vt Abraham patris nostri & aliorum multorũ. Iob de sua erga pauperes liberalitate testatur, cùm ait: Foris non permansit peregrinus. Ostium meũ patuit peregrino, cap.31.32.

4. Eximia eleemosynæ epitheta.

Quarta. Eleëmosynæ puræ æstimatio apud Deum, 2.Cor.9.12. λειτουργία dicitur. ad Hebr.13.16. θυσία, hostia appellatur.

5. Proximi consideratio. Esa.58.7. 1.Ioan.3.17.

Quinta. Proximus ipse, qui caro tua est. Propheta dicit: Et carnem tuam ne despexeris. Qui enim indigentem proximum non iuuat, se omni charitate vacuum ostendit. Huc illud Ioannis dictum: Qui habuerit substantiam mundi, & viderit fratrem suũ necessitatem habere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in illo?

6. Cogitatio pœnæ crudelibus paratæ.

Sexta. Cogitatio pœnæ eorum, qui non tanguntur calamitate egenorum. Primùm enim, incurrunt in iram Dei. Ab inope, inquit Syracides, ne auertas oculos tuos propter iram. (1.) Deinde maledictioni pauperum subiacent, iuxta illud: Maledicentis tibi in amaritudine animæ exaudiatur deprecatio eius. (Eccles.4.5.) (2.) Præterea, si imploranti te non succurris, idem à Domino expectabis. (Eccles.4.6.) (3.) Qui obturat aures suas ad deprecationem pauperum, ipse clamabit & non exaudietur. (Prouerb.21.13.) (4.) Adhæc, Impius in pauperes spoliabitur donis quæ habuit, iuxta illud: Non habẽti auferetur ab eo quod habet: hoc est, ei, qui non vtitur donis Dei rectè iuxta voluntatem Dei, auferuntur ei dona. (Matth.13.12.) (5.) Exẽpla multa suppeditant historiæ, & quotidiana experientia. Qui despicit deprecationem pauperis, patietur inopiam. (Prouerb.17.5.& 28.27.) Breuiter, cum ira Dei & maledictione omne malum coniunctum est. (6.) Omitto pœnam, quæ in posteritatem extenditur. Qui enim crudelis est in pauperes, eius liberi aliquando aut mendicabunt, aut aliam calamitatem experientur. His causis perpensis, pastor sit pro ratione suarum facultatum in egenos & exules liberalis.

II. Affectus dantis.

Affectus dantis eleëmosynam sit purus & castus, non infectus hypocrisi aut κενοδοξίᾳ: quæ vitia, omnia opera, ratione præcepti bona, inficiunt, ita vt habeãtur abominabilia in conspectu Dei. Ardeat itaque affectus, amore Dei, & amore proximi: sit hilaris animus dantis. Hilarem enim datorem diligit Deus: præluceat fides: sit scopus gloria Dei.

III. Modus, in quo considerantur. 1 Quantitas.

In *modo* eleëmosynarum spectentur, quantitas, ἰσότης, æstimatio dati, discrimen hominum, dominiũ dantis. *Quantitatis* eleëmosynam moderetur ad regulam, Tobiæ 4. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue, si parum, libenter impartiri stude. Et 2. Cor. 8. Nunc verò & facto perficite, vt quemadmodum promtus est animus voluntatis, ita & perficiendi ex eo quod habetis. Etenim si prius assit promtus animus, is acceptus est pro eo, quod habeat aliquis, non pro eo quod non habet.

2. Æqualitas.

Ἰσότης requiritur etiam in modo eleëmosynæ, iuxta illud 2.Cor.8.14. Sed pari conditione hoc tempore, abundantia suppleat illorum defectum, vt & illorum abundantia vestrum defectum suppleat, vt sit æqualitas: quantum quidem ad vsum attinet, non quantum ad possessiones. Hæc æqualitas non requirit paria pro paribus ab eo, cui das eleëmosynam: sed spectat symmetriam totius corporis Ecclesiæ. Hæc enim est in Ecclesia iuris analogi ratio, vt dum vltrò citróque singuli inter se communicant, pro mensura donorum & necessitatis, ex mutua collatione efficiatur apta symmetria, tametsi alij plus, alij minus possideant, & distributa sint inæqualiter dona.

3. Æstimatio dati.

Æstimatio datæ eleëmosynæ, non pendet ex doni magnitudine, sed ex animi liberalitate: vt vidua quæ misit in Gazophylacium duo æra, præfertur à Domino iis, qui maximas donationes obtulerũt. Si enim assit promtitudo, ex eo quod quis habet acceptus est.

4. Discrimen accipientium.

Discrimen quoque oportet habere *hominum*, in quos eleëmosyna eroganda est. Etsi enim omni indigenti succurrendum est, iuxta parabolam de Samaritano: tamen discernendum est inter domesticos fidei, & hostes religionis. Illis quidem, vt Christi mẽbris, primum est dandum, iuxta regulã Pauli, Gal.6.14. Dum tempus habemus simus benefici erga omnes, maximè verò erga domesticos fidei. Vocat autem eos domesticos fidei, qui per fidem sunt in eadẽ, in qua nos, familia Domini: Hoc est, in Ecclesia, eundem Christum, & eandem fidem nobiscum profitentes. Est enim fides character familiæ Dei. His verò, quia homines sunt, suo quoque loco est succurrẽdũ, ne fame & nuditate pereant. Sed omniũ primum inchoandum est à summo beneficio, vt tuis precibus & doctrina conuertantur ad Deum.

5. Dominiũ dantis. Prouerb.5.16.

Quantum autem ad dominium attinet, quod in modo etiam spectandum dixi; hoc teneatur præceptum. Dominium sit penes te, iuxta Salomonis consilium: Fontes tui deriuentur foras: & tu dominus eorum esto. Idem requirit septimum legis præceptum. Pessimè ergo faciunt Anabaptistæ, qui volunt æqualitatem bonorum ἐν κτήσει, hoc est, in possessione: cum eam Paulus tantum requirat ἐν χρήσει, hoc est, in vsu.

IIII. Fines eleemosynæ. 1. Gloria Dei.

Fines eleëmosynæ pastoris debent esse hi:

Primus. Gloria Dei. Hanc enim in omni opere nostro principaliter spectare oportet. Iste erit scopus omnium nostrarum actionum, vt paulò antea admonui. Debes ergo non tuam gloriam quærere, vt prædiceris ab hominibus liberalitatis nomine, sed Domino da gloriam, qui te œconomũ fecit, vt iuxta ipsius verbum dispenses quæ dedit.

2. Relaxatio inopiæ proximi.

Secundus finis, est relaxatio inopiæ proximi, quem non ex specie, quæ incurrit in oculos, æstimabis, sed ex ea quam intus gerit, qua refert imaginem Dei, & est membrum eiusdem corporis tecum, cuius caput est Dominus noster Iesus Christus.

3. Aedificatio aliorum.

Tertius finis, esse potest prouocatio aliorum ad similem erga egenos liberalitatem. Huc Christi dictum Matthæi 5.16. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera, & glorificent patrem vestrum qui est in cœlis. Et illud Pauli 2.Cor. 9.2. Et ex vobis zelus prouocauit complures.

Quòd autem Christus dicat. Matth.6.3. Non nouerit sinistra tua quid faciat dextra: non hoc vult vt nemo te videat liberalem esse erga pauperes, sed vt non sicut hypocritæ faciunt quæras tuam laudem & gloriam.

V. Præmiũ. 1. Pietas & omne opus bonum.

Præmium eleëmosynæ, liberali pectore præstitæ, est multiplex 2.Corin.9.8. promittitur vt liberales in pauperes, in omne opus bonum abundent. Ita enim clementissimus Pater rectum vnius doni, compensat

multis nouis donis, iuxta illud Mat.6.4. Dominus dabit mercedem in propatulo. Et Psal.41.1. Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die malo liberabit eum Dominus Prouerb.19.17. Fœneratur Domino qui miseretur pauperis, & vicissitudinē suam reddet illi. Paulus 2.Corinth.9.6. Qui seminat in benedictionibus, in benedictione & metet: hoc est, qui benignè liberalis est, benignitatem cōsequetur. Esaię 58.10. Cum effuderis esurienti animam tuā, & animam afflictam repleueris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt vt meridies, & requiē tibi dabit Dominus Deus tuus semper.

2. Liberatio à malis.
3. Merces in terris à Deo.
4. Merces in cœlis.

VIII.

TOTIVS DOMVS PASTORIS *precandi ratio & tempus.*

Precationes matutinæ.

QVOTIDIE manè fiat in ædibus pastoris precatio, præsentibus vxore & liberis cum ipso pastore.

Pueri *Primum* alta voce recitent Catechismum, hoc ordine.

Primùm, Decalogum.
Deinde, Symbolum Apostolicum.
Tertiò, verba institutionis Baptismi.
Quartò, verba Cœnæ.
Postremò, Dominicam orationem, idque flexis genibus & complicatis manibus, vt in cōspectu Dei.

Deinde sequatur vxor eodem modo.

Quod vbi factum fuerit, addat pastor exhortationem ad vxorem & liberos, vt diem istum transigant in timore Dei, scientes se ambulare corā oculis Dei.

Adhæc precentur pueri, ante prandium, & post prandium, ante cœnam, & à cœna.

Vespertinæ.

Ituri cubitum, rursus recitent, vt manè, totum Catechismum. Quo facto pater commendet ipsos Deo breui oratione.

Hoc ipsum, quod de pueris dixi optarim etiam in reliqua familia fieri. Neque deberet hîc auaritia pastorum tanta esse, vt hoc piissimum familiæ exercitium negligerent. Verum si hoc impetrare non possum à meo pastore, hoc saltem iure peto, vt omni Sabbatho vesperi examinet suam familiam, & audiat singulos recitare doctrinam Catechismi: diebus quoque Dominicis & festis exploret, quid vxor, quid liberi, quid reliqua familia didicerit ex Euangelica lectione, quæ eo die est proposita.

Institutio familiæ, semel ad minus in hebdomada.

Hæc breuiter sint dicta de secunda parte nostræ instructionis, in qua exposuimus, quomodo pius pastor debeat suam familiam piè & sanctè administrare. Verum quia omnis labor noster inanis est, nisi Dominus nobiscum operetur, velim vt quotidie pastor suam Deo commendet familiā hac oratione.

Epilogus secundæ partis.

Precandi formula.

QVONIAM nulla domus nisi te, Domine Iesu Christe, conseruante, stare potest: te supplex rogo, vt domum meam, vxorē, liberos & familiam, tua protectione conseruare digneris. Da, quæso, vt ego, vxor mea, liberi, ac tota familia secundum tuam voluntatem, singuli nostrum officium faciamus. Cum enim tu nos pascis, nihil nobis deest: cum tu nos regis, securi sumus, & nemo nobis nocere potest, cum tu nos laborantes adiuuas, fructum laborum percipimus vberrimum. Nobis igitur adesse digneris: pel le Diabolos, hostes ordinationis tuæ: da nobis custodes, sanctos tuos Angelos: ac rege nos semper tuo Spiritu, vt perpetuò te in hac vita, & in futura celebremus, Amen, Amen: Fiat, Fiat.

DE TERTIA PARTE, DE *conuersatione Pastoris politica, & externa.*

AVTOR Epistolæ ad Hebræos ait: Confidimus quod bonam habemus conscientiam, in omnibus cupientes honestè cōuersari. Permagni enim refert, qualis sit pastoris conuersatio: quæ si fuerit honesta, & congruat cum sana doctrina, vtraque manu putandus est ædificare Ecclesiam Dei, hoc est, & sana doctrina, & honesta vita. At si cōuersatio cum doctrina pugnat, quod dextra manu, hoc est, doctrina, extruit, id sinistra, hoc est, mala vita, destruit, & demolitur.

Exordium à dicto Apostoli. Hebr.13.18.

Volo igitur disciplinæ publicæ conuersationis præcepta, meo pastori præscribere, vt in singulis partibus habeat quid sequatur.

Propositio.

Præcepta generalia multa extant, quæ præcipiunt sanctam & honestam conuersationem, vt bene audiat verbum: & prohibent malam conuersationem, ne verbū malè audiat apud hostes doctrinæ. Et Paulus vult, vt in tota vita ita agamus, vt retineamus fidem & bonam conscientiam: quam qui repudiant, naufragium circa fidem faciunt. Huc & illud Domini dictum: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ, Per prudentiam (vt pius quidam interpretatur) caput saluum seruate: per simplicitatem, castos mores amate. Serpentes sitis, in cauēdis malis: columbæ in simplicitate morum, & vitæ innocentia. Per prudentiam deuitate falsam doctrinam: per simplicitatem deuitate mala opera hominum. Huc & illud Christi ad Apostolos, quibus pastores succedunt: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera, & glorificent patrem vestrum, qui est in cœlis. Matth.5.16.

Diuisio. 1. Præcepta generalia. Matt. 10.16.

Cur autem pastoris vita & externa conuersatio, sit maiori cura regenda, ipse Dominus rationem reddit, Matth.5.13.14. his verbis: Vos estis sal terræ. Item: Vos estis lux mundi. Et Paulus: Esto typus fidelium, in sermone, in conuersatione, in charitate, in spiritu, in fide, in puritate. Te ipsum præbe typum bonorum operum.

1. Tim.4.12. Tit.2.7.

Huiusmodi præcepta passim occurrunt, quæ à pastoribus requirunt sanctam & honestam conuersationem, & pacificam cum omnibus hominibus vitam.

Verùm quia hæc generalia dicta, non possunt à quouis rectè accommodari ad singulas partes vitæ in externa conuersatione, volo ea singulis actionibus particulatim accommodare, & ostendere, quid in vita cōmuni, quid in cœtu Ecclesiastico, quid in cōsiliis & deliberationibus spectandum sit. De his tribus capitibus, eo quo proposita sunt, ordine dicam.

2. Præcepta specialia, quę ad tria referuntur. 1. 2. 3.

I.

QVID IN VITA COMMVNI *spectandum sit Pastori.*

HOC CAPVT etiam dispertiamur in plures partes, vt, veluti in anatomia, singula conspiciantur distinctiùs. In vita itaque cōmuni sciat pastor quomodo cum maioribus, paribus, & inferioribus agendum sit, vt honesta cum illis & laudabilis sit eius cōuersatio: sciat quoque qualis adhibenda sit moderatio in vestitu, gestibus, verbis, cibo, & potu, seu in cōuiuiis, vbi inuitatus fortè fuerit: sciat præterea, qualis in contractibus candor requiratur. His explicatis qualis

I. Agit hoc capite de conuersatione Pastoris.

qualis debeat esse conuersatio pastoris, quantum quidem ad communem vitam attinet, constabit.

1. Cũ maioribus dignitate aut ætate.

Quomodo ergo cum maioribus, paribus, & inferioribus aget pastor? Quoties cum maioribus in congressu siue colloquio agendum est, habere oportet pastorem rationem & dignitatis & ætatis eorum cum quibus agit.

Si in dignitate aliqua constituti sunt natu grandiores, vt superiores omnes, tribuendus est illis honor quem lex præcipit: Honora præpositos tuos. Hoc est, iis qui tibi in aliquo dignitatis gradu cõstituti præsunt, honorem debitum exhibe. Hîc non spectanda est personæ qualitas, sed officij dignitas. Reddat igitur pastor magistratui ciuili, Regi, præfectis, consulibus, & aliis qui publico magistratu funguntur, debitum honorem, idque corde, verbis, & corporis gestu.

Qui in nulla dignitate sunt, sed tantùm ætate antecedunt, vt patres sunt complectendi: & patrum nomine, si nulla laborant infamia, compellandi. Ita enim præcipit Paulus suo Timotheo, 1. Timoth. 5. Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem.

Hæc comis & affabilis cum maioribus conuersatio, conciliat pastori hominum, animos facitque vt libentiùs audiatur, vbi ad ea quæ officium pastoris concernunt, ventum fuerit.

Verùm contra cùm pastor nec magistratum honorat, nec ętatem reueretur, odiosus redditur omnibus, & sua temeritate animos hominum à se alienat, & in suspicionem & notam superbiæ incurrit: quod vbi factum fuerit, actum est postea de toto ipsius ministerio.

2. Cum iunioribus. ætate & dignitate

Quando cum iunioribus agendum est, eadem spectanda sunt, dignitas & ætas.

Si in dignitate aliqua est iunior ætate, prębstetur ei debitus à pastore nostro honor & reuerentia, nulla habita ætatis ratione, sed officij, cuius causa honorandus est.

Si absque dignitate publica aliqua viuit, fraternum affectum erga ipsum declarabis, ac non secus quàm fratrem tractabis. Hoc quoque præceptum Pauli est 1. Timoth. 5. Iuniores inquit, vt fratres. Hęc pia & blanda compellatio, animos iuniorum ad mutuum amorem flectit.

3. Cũ mulieribus & pueris.

Si agendum est cum mulieribus grandioribus natu, tractandæ sunt vt matres blandè & ciuiliter.

Si cum iunioribus, tractandæ sunt vt sorores.

At si cum pueris, eos excipias filiorum & filiarum compellatione.

His humanitatis testimoniis, in congressu quotidiano conciliabit sibi pastor bonorum animos, & parabit sibi viam & autoritatem ad ea demum cum fructu agenda, quæ ad officium ipsius pertinere videbuntur.

Hæc ideo breuiùs à me dicta sunt, quia meliùs in laudatis exemplis conspiciuntur quotidie.

II. De moderatione seruanda.

Sequitur de moderatione seruanda pastori in vestitu, gestibus, verbis, cibo, & potu, si fortè ad bonorum honesta conuiuia vocatus fuerit. Nam in his requiritur singularis disciplina: præsertim in hac morum corruptione, quãdo disciplina est magis quàm oporteret laxata, & languidior natura.

1. In vestitu, qui symbolũ est peccati & gratiæ.

Vestitus pastoris, grauitatem & modestiam præ se ferat: sicut decet ministrum Dei. Cogitet pius pastor de primorum parentum primis vestibus, vt inde admoneatur humilitatis & timoris Dei. Adam innocens, nudus incessit: postquam autem lapsus fuit in peccatum, turpitudo animi in corpore reliquit vestigium, quam folio fici tegere conatus est. Verùm quia oculos Dei fallere nõ potuit, obiurgatur primùm: deinde, data promissione seminis, noua à Deo donatur veste, nempe pellicea, quæ typus fuit vestis, qua agnus Dei tegit hominum peccata. Hinc pastor cogitet, vestem qua tegitur, symbolum esse, cùm peccati, tum gratiæ. prima vestis peccati nos admonet, secunda gratię, modo gratiæ vestẽ induamus. Quoties igitur pastor manè se induit, humiliet se coram Deo, cogitans se lapsum fuisse in Adamo, & peccatum non potuisse tegi folio fici, hoc est, industria & arte hominis. Deinde cogitet de Filio Dei, qui nos sua innocentia tegit, in cuius rei typum olim pelliceæ vestes datæ sunt primis parentibus. Si hæc prudens pastor cogitauerit, facilè intelliget, quid in veste deceat, & quid non.

Aduersus luxũ quorundam pastorum.

His nihil adiicerem, nisi viderem mores quorundam pastorum nimis leues esse: qui nec quid natura, nec quid sua conditio requirat, perpendunt. Bernhardus conqueritur, suo tempore multos magis studuisse cultui vestium, quàm virtuti. Id nos longè rectiùs conqueri, imò deflere possemus. Nam illa disciplina quæ Bernhardi adhuc tempore viguit, prorsus est abolita. Videmus enim, in nullo hominum ordine, seruari istam veterem in vestitu grauitatem: sed quotidie nouas vestiendi formas excogitari, quibus proditur animi inconstantia, & leuitas: & ostenditur quòd mascula illa virtus, extincta iam sit, quæ fuit in nostris maioribus. Sed de his frustra conqueror. Vix enim sperandum est, vt reuocet mundus pedem, ab ista sua leuitate & inconstantia: præsertim cùm iam natura est languidior, & disciplina, vt dixi, dissolutior.

In vestibus duo consideranda.

Etsi autem parum me effecturum, hac nostra de vestitu instructione confido: tamen spero bonos meum consilium non contempturos. Dicam igitur quid sentiam.

1. Decorũ.

In veste consideranda sunt duo: τὸ πρέπον personæ, siue decorum, & vsus vestis. Τὸ πρέπον seu decorum, est vt pastor cogitet quid se deceat pro suę personæ conditione. Aliud est τὸ πρέπον militis, aliud nautæ, aliud mulieris, aliud nobilis, aliud ciuis, aliud rustici, aliud pastoris: & quod vni est ornamento, alij sæpe dedecori est. Tantum valet decorum personæ.

Militaris indumẽti τὸ πρέπον.

Militi conuenit, vestem gestare breuissimam, & iam in hac morum corruptione non datur apud multos vitio, si vela caligarum infra genua se etiam extendant. Hic si oblonga vteretur veste, meritò se aliis deridendum propinaret.

Nautæ.

Nautæ congruit, laxas & dependentes gestare caligas, & veste talari absque omni plicatura vti. Hic si militis vestem sumeret, τὸ πρέπον suæ personæ non seruaret: nisi fortè leuitas isti generi hominum decorum afferat.

Mulieris nobilis.

Mulieri nobili si sinuoso syrmate terram verrit, hodie non datur vitio. Si idem faceret pastoris vxor, maximum probrum esset.

Aulici.

Cum *nobilis* se catenis aureis & annulis ornat, maximè si in Senatu sit Regni, aut eques auratus, (nam aliorum luxui patrocinari nolo) decorum suæ personæ seruat: quod nec Deo, nec hominibus (modò absit animi superbia) displicere potest. Idem si imitaretur ciuis aut rusticus, quid magis culpandum?

Ciuis rustici, artificis, &c.

Ita *ciuis*, *rusticus*, *artifex*, &c. decorum in vestitu conueniens suæ personæ seruantes, laudantur. Qui contrà faciunt, meritò ridendi sunt.

Pastoris Ecclesiæ.

Ad eundem modum, imò multò magis decet *pastorem*, vt seruet decorũ, suæ personæ & officio conueniens. Relinquat igitur militi vestẽ nates non tegentẽ, velaq; caligarũ: relin-

quat aulico acuminatos illos & oblõgos pileos: relinquat nautis suos pannos: relinquat nobilibus matronis sua syrmata, suas catenas, holosericum, margaritas, annulos, & reliquum ornatum, qui iam penè maior est, quàm vt stultitia & leuitas mundi aliquid adiicere possit. Relinquat & ciuibus suum decorum.

Vestium pastoris decorum consistit. Quid ergo à pastore requiris? τὸ πρέπον. Quodnam est illud? Hoc situm est in vestis forma, precio, & colore.

In forma. *Formam* appello, decentiam quandam conuenientem grauitati personæ: (vt quæ sit constantiæ & Christianæ humilitatis indicium) vt vestis nimis non diffluat, nec nimis sit stricta, nec quolibet alio modo ad vanitatem parata. Corona indusij non feriat occipitium, vt in multis videmus. Manicæ non sint sectæ transuersè, & rursus filis sericis connexæ. Caligæ non sumptuosæ, nec velis, quæ sunt leuitatis symbola, defluentes. Breuiter, forma vestium componatur ad grauitatem, constantiam, humilitatem, iuxta laudatorum pastorum exempla: & summo studio caueatur luxus.

In pretio. *Pretium* etiam in decoro seruandum est, de quo facile erit statuere, modò superbia de mente exulet, & ibi vera & Christiana humilitas locum habeat. Petrus vestes nimis pretiosas in fœmininis reprehẽdit, quis ergo eas in ministro verbi feret? Quare relinquat pastor aliis holosericum, vndulatum pannum, & alia quæ ad pompam & ad superbiam facere videntur.

In colore. Postremò, color in decoro spectandus est. Nec alba, nec rubra, nec viridia, nec cærulea congruunt pastori, sed nigra potius aut alius coloris, qui minimè ad pompam facere videtur. Verùm hîc consuetudo & laudata exempla adhibeantur in consilium. Aurum, argentum, vniones, & pretiosos lapides relinquat pastor aliis: hęc enim ipsum non ornant, sed turpiter fœdant, & aliis deridendum propinant.

Vanæ obiectionis refutatio. Verùm hic quæri potest de gradibus ministrorum, alij sunt superintendentes, alij præpositi, alij pastores, alij sacellani, vt vocant: an non igitur decorum in his gradibus seruandum? Respondeo. Si sunt omnes pastores vt audire volunt, studeant se inuicem antecellere virtute, pietate, laboribus in officio, vera humilitate, & mutua beneuolentia & non quærant sibi autoritatem, auro, gemmis, pretiosis vestibus, annulis aureis, &c. Hoc consilium diui Iacobi est, quod meo etiam pastori commendatum volo.

2. In veste considerandus etiam est vsus duplex. Hæc sint de vestibus pastoris & ornatu dicta, iuxta τὸ πρέπον personæ. Sequitur Vsus, qui est duplex. *Primus*, vt tegat corpus, & eas partes quas natura iubet tegere. *Secundus*, vt arceat frigus. Sed huic duplici vsui ita accommodanda est vestis, ne violetur τὸ πρέπον. Monachorum & Eremitarum impia somnia detestamur, qui religionis nõ minimam partem in forma, vilitate, & duritie vestis collocarunt.

De mode ratione seruanda in gestibus. *Gestus* sequuntur, de quibus admonebo breuiter. Syracides cap. 19. 26. in hanc sententiam ait: Ab aspectu quisque cognoscitur, & ex vultus obiectu intelligitur cordatus. Suus cuiusque habitus, ac rictum diducens risus, incessusque hominis qualis sit indicant. Hac sententia significat sapiens, quod vt quisque animo est affectus, ita externa corporis conformatione maximè ostendit. Hinc multa indicia prudentiæ, stultitiæ, grauitatis, leuitatis, cæterorumque morum & motuum animi. Quare oportet pastorem, gestuum corporis singularem rationem habere. Gestus enim externi & vitia animi produnt, & virtutes indicant.

Præcepta necessaria. Vt autem gestus eò rectiùs à pastore formentur duo tradam præcepta, quæ si seruentur, gestus videbuntur ad virtutem compositi. 1. *Primum* præceptum sit: Singula membra corporis suum teneant officium, neque vsurpent alienum. 2. *Secundum*: Singula membra suum opus decenter & modestè perficiant. Nam si membra actiones suas & officia confundunt, aut etiam id quod iustè agere debent non explent, vitiosus redditur & culpabilis gestus. Hinc est quod Salomon inquit: Homo apostata, vir inutilis, graditur ore peruerso, annuit oculis, terit pedibus, loquitur digito, prauo corde machinatur malum. (Prou. 6. 12)

Quales debeant esse oculi. Oculorum ergo sit *Prima* disciplina, vt illi modestiam singularem præ se ferant. Conditi enim sunt oculi vt eis videamus: hoc munere fungantur decenter.

Facies. *Secunda*, sit faciei seu vultus. Nam cũ facies disciplinæ sit speculum, temperanda est & moderanda ingestu suo, vt nec proteruè exasperetur, nec molliter dissoluatur, sed habeat semper rigidam dulcedinem & dulcem rigorem.

Cætera membra. *Tertia* sit cæterorum membrorum, videlicet vt singula suis fungantur officiis, nec munera confundant. Vt autem quid velim meliùs intelligatur, exempla subiiciam, quibus peccatur contra nostrã regulã.

Qui peccent in gestibus. Sunt quidam, qui nisi buccis patentibus auscultare nesciunt, & quasi per os sensus verborum ad cor descendere debeat, palatum ad verba loquentis aperiunt. Nonnulli in agendo vel audiendo, quasi canes sitientes linguam protendunt, & ad singulas actiones velut molam labia torquendo circumducunt. Alij inter loquendum digitos scalpunt, supercilia erigunt, & oculos in orbem rotantes, ineptiunt. Sũt qui rem aggressuri caput iactant, comam excutiunt, vestimenta expandunt. Haud pauci quasi ambæ aures ad audiendum factæ non sint, alterã tantum collo detorto, voci venienti exponunt. Inuenias quosdam qui inter loquẽdum, vno oculo clauso alterum apertum habent. Nec desunt qui dum fari incipiunt, corrugant nares. Multi adeo inepti sunt, vt incedentes nauigent brachiis, volent corpore, ac triforme monstrum vno eodemque tempore exprimant. Pedibus enim deorsum dũ in terra ambulant, lacertis remigant, & corpore in aere volant. An nõ hoc mõstri simile, fingere in se simul & hominis incessum, & nauis remigiũ, & auis volatum? Quid referã illos qui scapulas inter eundũ erigunt ad aures ferè vsque?

Quid dicam? mille sunt laruæ hominum vanorũ, qui fœdè inter loquendum, audiendum, incedendum, cubandum, & quiduis agendo leuitatem animorum produnt.

Ab his turpibus gestibus, quorum alij lasciuiam, alij negligentiam, alij pigritiam, alij inconstantiam, alij superbiam, alij iracundiam, alij leuitatem declarant, cupio vt abstineat pastor, ac in omnibus actionibus naturam ducem, & exempla bonorum virorum, quorum mores sunt laudabiles, imitetur. Iam ad disciplinam verborum veniamus.

De mode ratione seruanda in sermonibus. De sermone Paulus in hunc modum præcipit Ephes. 4. 29. Nullus sermo putris ex ore vestro egrediatur, sed si quis est commodus ad ædificationem quando opus est, vt gratiam auditoribus afferat. Et ad Colos. 4. Sermo vester semper cum gratia sit sale conditus, vt sciatis quomodo oportet cuique respondere. Ex his Pauli verbis quinque licebit colligere sermonis præcepta. Quorum *primum* continet qualis sermo sit vitandus. *Secundum*, qualis sermo deligendus. *Tertium*, qualè condimentum sermonis sit adhibendum. *Quartum*, quibus accommodandus sit sermo. *Quintum*, quis sit sermonis finis.

Quinque sermonis præcepta. 1. 2. 3. 4. 5.

finis. De quibus ordine dicam.

1. Qualis sermo sit vitandus.

Qualis, quæso, sermo est vitandus? Putris, hoc est, talis, à quo aut nullus fructus, aut malus certè expectandus est. Ex scurrili sermone & insulso nullus fructus prouenit. Scurrilitas impudentiam, & vanitatem habet coniunctam. Insulsitas verò, stupor est nimius, & indignus homine. Inter hæc duo vitia Philosophi collocant medium, quod est lepos, qui est in sermone hilaritatis & asperitatis moderatio. Ex sermone obscœno, iactabundo, virulento, sycophantico, & falso, pessimus nascitur in auditoribus fructus. Quare pastor in quotidiano congressu hominum, fugiat huiusmodi sermonem.

2. Qualis sermo deligendus.

Qualis sermo est deligendus? Bonus & commodus ad ædificationem, quando est opus. Vt enim putris sermo dicitur, à quo aut nullus aut malus fructus prouenit, vti dictū est: ita cōmodus seu bonus is dicitur, à quo fructus ædificationis sperari potest. Alludit Apostolus ad arbores, quarū alię sūt putres, aliæ bonæ & integræ. Ab illis aut nullus aut malus, ab his semper bonus fructus expectatur. Cogitet ergo pastor, tum demum loquēdum esse, quando quod dicat facit ad ædificationem. Quidam cum interrogaretur in conuiuio, cur non loqueretur aliis omnibus loquentibus: Quia, inquit, nihil habeo silentio melius. Et apud Euripidem extat hic versus: ἢ λέγε τι κρεῖττον σιγῆς, ἢ σιγὴν ἔχε, hoc est, aut loquere quicquam silentio melius, aut tace.

3. Quale debet esse sermonis condimentum.

Quale debet esse sermonis condimentum? Respondit Paulus: Sermo vester semper cum gratia sit sale conditus. Quare sic? Ne corruptionis odor ad alios veniat. Veteribus sal amicitiæ symbolum fuit, durationis gratia. Corpora enim solidiora facit & diutissimè conseruat: vnde hospitib. ante alios cibos apponi solitum, quo amicitiæ firmitas ac perseuerantia significaretur. Quare plerique ominosum habent, si sal in mensam profundi contigerit: contra verò faustum, si vinum atque id merum effusum sit. Hinc intelligi potest condimentum salis eò spectare, vt sermo sit solidus, non leuis aut inconstans: sit sapidus, nō insulsus aut ineptus: sit custodia ac conseruatione dignus, non dignus vt vnam aurem ingressus abeat per aliam. Breuiter sermo sale conditus, significat sermonem à recto iudicio profectum, tempestiuè enunciatum, & commodè rebus, de quibus agitur, applicatum. Est & dignum memoria, quod vetustas discernat salem candidum à nigro, & candidum dicit esse Mercurij, vt sunt dicta, quæ beneuolentiam augent. Vt Alexandri dictum: Regium est benefacientem ferre maledicta. Nigrum autem salem dixerunt esse Momi, vt sunt venenatæ reprehensiones. Hunc salem Momi vult Paulus abesse, cùm dicit: Cum gratia sit sale conditus sermo. Alludit enim ad cibos, qui tum demum grati sunt, quando nec insulsi sunt, nec salsissimi. Huc illud Pythagoricum pertinet: Salem ne transgrediaris.

4. Quibus accommodādus est.

Quibus accommodādus est sermo? Auditoribus, inquit Paulus. Inciuile enim est verba profundere, vbi nullus est qui auscultat. Inciuilius adhuc loqui, vbi omnia perstrepunt clamoribus. Quare pastor tum demum loquatur, vbi auditores aures benignas & patentes præbent.

5. Quis sit sermonis finis. *Scientia quæ duo commoda continet.* *1.*

Sed quis huius sermonis conditi finis? Duplex finis in Paulo proponitur. Scientia, & Gratia. De scientia ait: Vt sciatis quomodo oporteat cuique respondere. Hęc ergo scientia duo continet commoda, vnum eius qui loquitur, alterum eorum cum quibus loquitur. Quantum autem ad illum qui loquitur, hoc percipitur commodum. Qui se assuefacit circumspectis sermonibus, non incidit facilè in multas absurditates, in quas subinde labuntur homines loquaces & garruli. Quantum autem ad auditores attinet, ex continuo vsu acquiret sibi rectè & appositè respondendi peritiam. Aliter enim potentibus mundi est respondendum, aliter mediocribus, aliter humilibus: aliter rursus mansuetis, aliter iracundis. Nathan aliter agit cum Dauide adultero, quàm egisset cum stabulario eiusdem sceleris reo. Hæc non adulationis sunt indicia, sed prudentiæ signa & modestiæ, quæ præcipuè in oratione pastorum requiruntur. *2.*

Gratia.

Gratiam præterea requirit Paulus in sermone, ne dicacitate & scurrilitate auditoribus simus molesti, sed potiùs vt eò nostrum dirigamus sermonem, vt pium fauorem & beneuolentiam nobis conciliemus ac ea quibus gratia nobis piè accedit, cum omni modestia dicamus: ita tamen ne huius gratiæ prætextu officium quod sępe requirit asperiorem sermonem, negligamus.

Plenior distinctio corū quæ ad sermonem rectè moderādum requiruntur.

Dixi ex Pauli sententia quid sit in sermone vitandum, quid sectandum, quale condimentum adhibendum, quibus accommodandus sermo, & qui sint sermonis fines. Nunc autem quò plenior sit sermonis disciplina, distinctionem eorum, quæ ad sermonem requiruntur, cum breui declaratione, subiiciam.

Quinque obseruanda.

In sermone itaque hæc sunt obseruanda. Quid, cui, vbi, quando, & quomodo dicatur.

1. Quid sit dicendum & non dicendum.

Quid autem dicendum sit, primum hac generali distinctione discernatur. Noxia, inhonesta, inutilia, nunquam dicantur à pastore: Contra quæ prosunt & quæ sunt honesta, & vtilia prudenter dicantur. Noxia voco, quę animos auditorum, vel in errorem vel in prauitatem perducunt, vel etiam quæ aliorum famam lædunt. Inhonesta appello, quæ vel illius qui loquitur, vel illorum, quibus fit sermo, vel absentis dignitati non conueniunt. Inutilia sunt, quæ nec loquentibus, nec audientibus prosunt.

Contra prosunt, quæ vel ab errore liberant, vel à prauitate abducunt, vel alienæ famæ parcunt. Honesta sunt, quæ dicentis, audientis, & absentis dignitati congruunt. Vtilia, quæ prosunt, & aliquid commodi afferunt auditoribus.

2. Cui dicatur, obseruandum.

Deinde, *Cui* dicatur obseruandum. Nam qui narrat verbum non audienti, quasi excitat dormientem de graui somno. Ideo prudentia singularis etiam hîc adhibenda est, iuxta hanc distinctionem. Qui cum alio loquitur, primùm consideret, an propter se, vel propter illum loquatur. Si propter se, hoc est, suam vtilitatem, vt pote doctrinæ, aut consilij causa, videat an ille cum quo loquitur talis sit, qui vel doctrina, vel consilio sibi vtilis esse possit. Nihil enim stultius est, quàm à rudi doctrinam, & consilium à stulto petere. Si propter illum, qui audit, loquitur quis, dispiciat an talis sit ille, qui vel suo sermone non indigeat, vel ita malignus, vt oratione melior reddi non possit. Salomō enim dicit: Prou. 9. 8. Qui arguit impium, generat malum sibi. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, & diliget te. Item: Doce iustum, & festinabit accipere.

An propter se loquatis. *An propter aliū.*

A quo petas consilium.

Deinde petiturus consilium ab alio, regulam sequatur, quam præscribit Syracides cap. 37. 12. Ne consilium capias cum muliere de ipsius pellice: de bello, cum meticuloso: de permutatione, cum mercatore: de venditione, cum emtore: de gratitudine, cum homine maligno: de humanitate, cum inhumano: de quouis opere, cum pigro: de perfectione instituti operis, cum annuo mercenario: de opera multa nauanda, cum ignauo seruo: ne attendas his in vlla deliberatione suscepta. Hîc proponit sapiens

certa hominum genera, cum quibus non est deliberandum, consiliumque capiendum. Ex quibus regula generalis colligitur: Neminem qui alicuius priuati commodi studiive rationem propositam habet, ea in re de qua deliberandum est, esse in consilium adhibendum. Animum enim omni ira, amore, inuidia, cupiditateque vacuum, consiliarius ad deliberationem afferre debet. Quare & pastor meus diligenter caueat, ne ab iis consilium petat, qui affectibus indulgent potiùs, quàm ratione & prudentia consulunt.

3. Vbi dicatur.

Tertiò, obseruandum dixi vbi dicatur. Nam non est decorum, quæ ad forum spectant, in locis sanctis tractare. Vnde Augustinus in oratione nihil agendū esse dicit, præter id quod sacrum est. Pastor igitur in templo loquatur de rebus ad religionem spectantibus: extra templum, cùm de religione, vbi res postulauerit, tum de aliis rebus vtilibus. Loca autem in quibus vana, otiosa, & superflua dici debeāt, inueniri non possunt, quia Domini est terra & plenitudo eius.

4. Quando dicatur.

Quartò obseruandum proposui, Quando dicatur. Est tēpus tacendi (inquit Salomon Eccl. 3. 7.) est tēpus loquendi. Idē ait: Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo, Prouerb. 25. Etsi autem tempus loquendi quod sit, prudens docebit experientia, & experta prudentia: tamen quædam huc ex Salomone & Syracide asscribam dicta. *Salomon* dicit: In multiloquio non deerit peccatum: Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. Proinde nunquam est tempus multiloquio. *Item*: Labia iusti considerant placita, & os impiorum peruersa. *Item*: Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, & confusione dignissimum. Et *Syracides*: Si est tibi intellectus, responde proximo: sin minus, sit manus tua super os tuum. *Idem*: Priusquam interroges, ne vituperes quenquam: & cùm interrogaueris, corripe iuste. Priusquam audies, ne respondeas verbum, & in medio seniorum ne adiicias loqui. Et rursus *Salomon*: In auribus insipientium ne loquaris, quia despicient doctrinam eloquij tui. *Item*: Ne contendas cum pessimis, & ne æmuleris impios. *Item*: Vir sapiens si cum stulto contenderit, siue irascatur, siue rideat, non inueniet requiem.

Prou. 10. 19. Prou. 10. 32. Prou. 18. 13. Eccl. 5. 17 & 11. 7. Prou. 23. 9 Prou. 24. 19. Prou. 29. 4

Hæc de tacendi & loquendi tempore confusiùs dixi, quia prudens experientia, & experta prudentia, vt dixi, hæc meliùs docebit.

5. Quomodo dicatur.

Restat quod vltimo loco proposui, *Quomodo* dicatur. Modus autem loquendi, vt ait Gregorius, in tribus consistit. In gestu, in sono, in significatione.

1. In Gestu modestia.

GESTVS sit modestus & humilis. Sonus demissus & suauis. Significatio verax & dulcis. Modestiam debet habere gestus loquentis, vt nec inordinatè, nec impudicè, nec turbulentè inter loquendum membra moueat, ne vel oculorum nutibus, vel aliqua minus decenti conformatione, siue transmutatione vultus, gratiam sermonis fœdet. Debet & humilitatem habere gestus loquentis, vt apud auditores gratiam sermo eius inueniat. Thrasonicam in dicentibus arrogantiam, omnes oderunt.

2. In Sono demissio.

SONVS loquentis sit demissus, ne vel strepitu, vel immoderato clamore auditores suos, aut iniustè terreat, aut iustè offendat. Suauis quoque debet esse *sonus*, ne pronunciationis asperitate, tantò fiat animus audientium onerosior, quantò ad aures durior venit, & iniucundior.

3. In significatione veritas.

SIGNIFICATIO, hoc est, sermonis sensus, ideo debet esse vera, quia fallax verbum, etsi compositè, ornatè, & facundè dicitur, tamen noxium est, ideoque vt primo diuisionis membro diximus, est fugiendum. Debet prætetea significatio esse dulcis quia plerumque & veritas auditori amara efficitur, vbi dulcedo non est in verbis loquentis.

Hæc sint de disciplina sermonis dicta, quæ si pastor obseruauerit, gratiam sibi & amicitiam, & grauitatis laudem sermone suo conciliabit.

De modo ratione seruanda in conuiuiis.

Sequitur de disciplina pastoris in conuiuiis seruanda. Etsi præcepta quæ hactenus dedimus, etiam pastorem in cōuiuio gubernare possunt: tamen seorsum hac de re nonnihil adiiciam. Video enim complures in hac parte grauiter peccare.

Quæ obseruanda in conuiuiis.

In conuiuiis itaque spectentur hæc: Locus, tempus, conuiuij genus, conuiuæ, colloquia, edendi bibendique modus, hilaritatis moderatio, & morandi tempus. Ad hæc membra referamus præcepta de disciplina pastoris, quam seruandam esse in conuiuiis iudicamus.

1. Locus.

Locus conuiuij si fuerit obscurus, aut infamis, fugiendus est pastori. Nullo enim pacto decet, vt pastor in tabernis, aut lupanari, aut in hominum infamium domo conuiuam agat. Nam hac ratione non solùm suæ personæ, verumetiam ministerio inureret infamiæ notam, ac ita suā famam periclitari permitteret, & ministerium probro afficeret. Quare si quando ad huiusmodi loca fuerit inuitatus pastor, modestè se excuset, cum declaratione gratitudinis & beneuolentiæ, & simul precetur, vt conuiuis ipsis cedat conuiuium bene, & caueatur omnis Dei offensio.

2. Tempus.

Tempus conuiuij sit opportunum. Opportunum dico, quod nec noctu fit, nec tempore sacrorum in templis, nec tempore communis luctus. Nocturna conuiuia semper fuerunt infamia. Videntur enim potiùs turpitudinis gratia instituta, quàm honestæ hilaritatis. Sacrorum tempore celebrata conuiuia, in contumeliam cedunt ministerio. Illis ergo interesse debent nulli pij, nedum pastores Ecclesiastici. Tempore communis luctus conuiuiis operam dare, signum est malignæ naturæ, quæ calamitatibus publicis non afficitur. Hoc enim tempore, melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij, iuxta Ecclesiastæ sententiam, cap. 7.

3. Conuiuiorum genera. Honesta.

Conuiuiorum genera sunt duo: Honesta & Inhonesta. *Honesta* dico, quæ vel amicitiæ ineundæ confirmandæve causa, vel honestæ hilaritatis gratia, vel gratulationis ergò, vel moris gentis seruandi causa instituta sunt. Hæc tantisper honesta voco, donec locus & tempus seruantur debita, & non iustæ hilaritatis modum conuiuæ transgrediuntur. Conuiuia amicitiæ causa instituta à Græcis dicuntur ἀγάπαι, propterea quod in eis mutua fouebatur charitas. Hoc nomine etiam dicuntur conuiuia, quæ pauperibus refocillandis instituuntur: qualia solent in Lolandia patria mea crebrò fieri. Qui enim illic aut nuptias celebrant, aut puerperia, aut alioquin solennia conuiuia, pauperibus mensas aptant, fercula apponunt, non minùs lauta quàm aliis conuiuis. Ac si quis conuiuator pauperes non admitteret, aut non benignè tractaret, non solùm auarus, verumetiam in Deum impius, in pauperes crudelis haberetur. Hunc morem etiam in Scania, Iutia, Fionia, & Selandia, in quibusdam esse locis constat. Hunc morem commendabit pastor, & inuitabit conuiuatores ad humanitatem erga pauperes, commendans ipsis præceptum Domini, qui ait: Cùm facis conuiuium, voca claudos, pauperes, cæcos: & beatus eris, quia non possunt vicem rependere tibi. Retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum. Hac sententia multa continentur. Primum, probantur à Christo honesta & pia conuiuia. Deinde, monemur

1. Amica, & pauperibus refocillādis instituta.

Luc. 14. 13

Sententiæ Christi expositio.

mur vt cùm hilares esse velimus cum amicis & familiaribus, non negligamus pauperes, sed eos quoque in nostrum recipiamus conuiuium. Tertiò, promittitur merces à Deo, quia pauperes non possunt, vicem rependere: eamque mercedem dicit reddendam esse in resurrectione iustorum. Quod autẽ Dominus dicit:(Luc.14.12.) Cùm facis prandiũ noli vocare amicos tuos, non eò pertinet, ac si Dominus vetaret conuiuia agitari inter cognatos & familiares: quod sanè barbarum & nimis austerum esset. Quid enim, quæso, inhumanius, quàm à mensa hospitali excludere amicos, & homines arcere ab omni comitate? Sed hoc tantum vult Dominus ostendere, officijs in mundo vsitatis, minimè veram probari charitatem. Quare hortatur ad veræ charitatis officia erga pauperes. Probat itaque sic conuiuia Christus, si pauperes non excludantur.

2. Hilaria.

Hilaritatis honestæ causa instituta conuiuia, non improbantur: sed inter honesta numero, quæ potissimum exhibere solent homines, post aliquem laborem honestè peractum. Idque potissimum reficiendarum virium causa, per honestam & moderatam hilaritatem.

3. Gratulatoria.

Gratulatoria conuiuia, qualia sunt nuptiarum & puer periorum, commendantur exemplis sanctorum patrum. Illi enim solebant gratulationis ergò amicos conuiuiis excipere. Laban nuptiarum solẽni more dies celebrauit. Abraham in die ablactationis filij Isaac, grande conuiuium fecit.

4. Cõsueta.

Solent etiam conuiuia fieri ex consuetudine gentis, certo anni tempore, qualia nos in nostra patria vocamus fraternitates. Hæc conuiuia modò absit superstitio, & insana ebrietas, culpari non possunt. Verùm in huiusmodi conuiuiis modum seruari suadebit pius pastor. Ad hoc genus refero ea conuiuia, quæ in synodis agitari solent à pastoribus, finitis consultationibus & sacris: de quorum modo probo sententiam D. Petri Palladij piæ memoriæ, qui in suis synodalibus de illis præcepta conscripsit. Hactenus de honestis conuiuijs.

Inhonesta.

Inhonesta conuiuia voco, quæ libidinis & ingurgitationis causa instituuntur, quæ potius porcis Epicuri conueniunt, quàm Christi ouibus. Ab his dehortatur Salomon Prouerb.23.20. Noli, inquit esse, in conuiuijs potatorum, neque in comessationibus eorum. Comessationes autem dicuntur, nocturna post cœnam instituta conuiuia, & alia quæuis intempestiua & inhonesta. Habent autem nomen comessationes à Como, quem Deum agnouit gentilitas, & præsidem nocturnarum saltationum. Hic dicebatur coli à iuuenibus, qui coronati noctu cum facibus, musicisque instrumentis, ad amicarum fores saltandi canendique gratia concurrebant, procaciterque lasciuiebant, vt fores nõnunquam effringerent. Hunc morem turpissimum, in hac clara Euangelij luce, non pauci sola ganea nobiles reuocant.

4. Conuiuæ.

Huiusmodi itaque Lapitharum conuiuia, pius verbi præco nunquam vel præsentia, vel signo approbet, imò potius cordatè reprehendat ac damnet, non veritus alicuius personam. Multos (proh dolor) licet audire gloriantes, quòd possint compotatores suos potando superare, ac non minus eo nomine sibi tribuunt, quàm olim Achilles qui Hectorem pugna vicit. Sed Esaias illis canit θρηνῶδες ἐπίφθεγμα: Veh vobis (inquiens) qui consurgitis ad ebrietatem sectandam, & potãdum vsque ad vesperam, vt vino æstuetis. Item: Veh qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem. Pastor ergo potius auscultet Syracidi, qui ait: In vino virũ te non exhibeas. Vinum enim multos perdidit. Hæc sint dicta de generibus conuiuiorum: sequuntur colloquia conuiualia.

Esa.5.11.22

5. Colloquia conuiualia.

Colloquia Conuiualia seruiant honestæ hilaritati, & ædificationi mutuæ. Absit futilitas, absit garrulitas, absit acerbitas, absit malè de absentibus loquendi libido: sit pastor moderatus in verbis, & sibi Catonis distichon vt regulam proponat:

Inter conuiuas fac sis sermone modestus.
Ne videare loquax dum vis vrbanus haberi.

Et illud Syracidæ, 31.41. In conuiuio vini ne arguas proximum, nec eum in sua lætitia vituperes. Hîc recolat pastor præcepta disciplinæ sermonis, de quibus supra dictum est.

5. edendi & bibendi modus

Qualem autẽ oporteat in conuiuiis honestis esse *edendi & bibendi modum*, ex iis quæ dixi facilè intelligitur. Sed hoc addo, quod concertationes potandi, & ἀριθμοποτίαι, quæ (proh dolor) iam nimis vsitatæ sunt, nequaquam sint ferendæ inter Christianos. Quidam meritò apud Homerum laudatur, qui conuiuis suis vina abundè apposuit: sed neminẽ neque ad bibendum, nisi per quàm humaniter in initio conuiuij inuitauit, neque ad certamen potandi conuiuas compulit. Est enim nimis barbara consuetudo certare poculis, nequaquam hominis dignitati conueniens, nedum filiis Dei, & pastoribus gregis Christi, qui vice Christi funguntur. Hãc ergo barbaram consuetudinem, Deo inuisam, homini probrosam, pastor relinquat Lapithis & barbaris, qui Christi nomen ignorant: neque hic sinat se consuetudine vinci.

ebrietatis & ἀριθμοποτίας detestatio.

6. Hilaritatis moderatio.

Hilaritatis Moderatio necessaria est in conuiuiis. Nam cum hilaritas modum excedit, in insaniam vertitur. Huc illud Anacharsis, qui primum quidẽ poculum sanitatis: Secundum voluptatis: Tertium contumeliæ: Quartum insaniæ esse dixit. Atque ideo non immeritò Pythagoras, ebrietatem insaniæ meditationem affirmauit. Non igitur oportet bibendi modum excedere iustæ hilaritatis limites. Homerus hilaritatem conuiuiorum in cantu & saltatione collocauit, quæ vocat ἀναθήματα δαιτὸς, ornamenta conuiuij, ad exhilarandos conuiuas adhibita. Syracides cap. 31.32. potum vini ad hilaritatem non vituperat, cum ait: Læticiam animi & hilaritatem parit potus vini iustus, & opportunus. Iustum vocat, qui modum non excedit. Opportunum, qui temporis habet rationem. Homerica illa anathemata, si fuerint moderata, pastor in alijs ne reprehendat: sed ipse ab ijs prorsus abstineat.

De philothesiis & Sympheriphoris quid sentiendum.

Quid ergo de philothesijs, & sympheriphoris sentiendum? Philothesias, quæ sunt cum amicitiæ signum præbibimus alicui, ac deinde proculum porrigimus, laudo: modò ad exhauriendum nemo cogatur. Neque sympheriphoras, cum ordine dicitur, canitur, bibitur, in honesto consortio reprehendendas iudicio: modò conuiuæ maneant intra modestiæ terminos.

Sed quia difficile est modum seruare, suadeo vt pastor Socratem imitetur, qui ait: Alij viuunt, vt edant & bibant, ego vero edo & bibo, vt viuam.

Piorum & Epicureorum conuiuiorum discrimẽ.

Ego soleo inter piorum & Epicureorum conuiuia, hoc discrimen statuere. Boni viri & integri, sæpè bibunt vt sedeant diutius, honestæ & piæ collocutionis ergo. At porci de grege Epicuri, hoc est, homines ventri dediti & voluptatis mancipia, sedent diutius, vt bibant copiosius. Hinc sæpe accidit, vt nonnihil hilaritatis modum excedant pij &

boni viri, quod in illis tametsi vitio omnino non caret: non tamen est temerè damnandum, modò in fœdam ebrietatem non fuerint prolapsi. Nam illud Pauli præceptum Catholicum est, seruandum in omnium piorum conuiuiis: Ne inebriemini vino, in quo luxus est: sed impleamini spiritu, loquẽtes inter vos mutuo per Psalmos, & hymnos, & cantiones spirituales, canentes & psallentes in corde vestro Domino. Hîc Apostolus ἀναθήματα recitat conuiuij Christiani, ignota Homero, quæ sunt Psalmi, hymni, & cantiones spirituales: & antithesin facit inter hilaritatem ex ebrietate ortam, & hilaritatem sanctam, quæ ex piis carminibus & Psalmis in piorum cœtu oritur. Cum autem in corde dicit, non hoc vult Apostolus, vt quisque intus & apud se sine lingua canat, sed serium cordis affectum requirit. Duo ergo in cantionibus piorum coniungi debent, pius cordis affectus, & lingua quæ affectibus excitandis seruit. Hæc de hilaritatis modo sint dicta.

Ephes. 5. 18.

MORANDI IN CONVIVIO TEMPVS, non protrahatur ad insaniæ initium, sed tantum ad hilaritatis medium: præsertim pastori, in quem alij oculos coniiciunt. Nihil fœdius esse, aut dici potest, quàm pastorem insaniæ pocula exhaurire, & postremum esse qui domum abeat. Qui talis est, mihi videtur indignus, qui caprarum curam habeat, nedum ouium Christi. Huiusmodi à Iuda Apostolo, maculæ in fraternis conuiuiis dicuntur: vt qui pro voluptate ducentes in diem frui deliciis, & se miserè maculant, & aliis macularum occasionem præbent.

7. Morandi in conuiuio tẽpus.

Iam locus postulat, vt disciplinam præscribamus quæ in contractibus pastori est seruanda. *Primùm* itaque caueat pastor, ne quærat sordidum quæstum, seu, vt Paulus loquitur, ne sit αἰσχροκερδὴς, hoc est, turpiter lucri cupidus. *Deinde*, ne implicet se negotiis ad se non pertinentibus, qui hoc faciunt, πολυπράγμονες sunt, quos vel Isocrates damnat, qui πολυπραγμοσύνῃ opponit ἡσυχίαν ad quam Paulus Thessalonicenses hortatur, obtestans eos per Dominũ nostrũ Iesum Christũ. *Tum*, ne suo exẽplo cõprobare videatur, quæ in aliis culpet: ne sit caupo: non exerceat mercaturam: non emat vt maioris rursus vendat: sed sit αὐταρκὴς, & sua vocatione contentus: viuat ex suis decimis & agris. Si quid autem superfit, partem iustè vendat: partem reseruet in vxoris & liberorum vsum: partem eroget, sicuti supra dictum est, in vsus pauperum. *Caueat* ne quicquã cuiquam debeat, nisi quod naturali iure debeat omnibus, hoc est, dilectionem & beneuolentiam. Vice plurium præceptorum, sint honestorum pastorum exempla. *Præterea*, pastor fugiat forenses lites, ac potius mediocrem patiatur iacturam, quàm vt lites sequatur, quæ ministerio non parum obfuturæ sunt. *Breuiter*, in omnibus actionibus & contractibus sit pastor candidus, nihil auarè agat. Debet enim auaritiæ non solùm crimen, verum etiam suspicionẽ magis fugere, quàm vllam pestem. Auaritiæ enim labes, cùm ministros ipsos exponit obtrectationibus hominum, tum ministerio ipsi probrum conciliat & inuidiam. Caueat igitur pastor, ne sua auaritia & seipsum perdat, & ministerium reddat hominibus inuisum.

De moderatione seruanda in contractibus.

Hactenus visi sumus nobis satis dixisse, de disciplina seruanda pastori in communi vita, & familiiri hominum consuetudine. Nam & ostendimus quomodo agendum sit cum singulis hominum generibus, & qualis esse debeat moderatio in vestitu, gestu verbis, & conuiuiis. Atque etiam declarauimus qualis candor requiratur à pastoribus, in omnibus vitæ actionib. & contractibus. Nunc proximo loco sequitur, vt explicemus, qualem se pastor exhibere debeat in Ecclesiastico piorum cœtu.

Conclusio dictorum de pastoris disciplina in vita cõmuni.

II.

Quid in cœtu Ecclesiastico spectandum Pastori.

COETVM Ecclesiasticum voco, congregationem Ecclesiæ, ad audiendum verbum, ad precandum, ad percipiendum Sacramenta, congregatam. Sunt enim hi tres fines, cur pij in ædibus sacris seu templis conueniant. Ex quo patet, qua in re oporteat excellere pastorem in cœtu Ecclesiastico. Nam vt Augustinus ait, ita oportet pastorem excellere in omnibus, vt cæteri præ illo grex esse videantur.

Cœtus Ecclesiastici cur instituti.

Primùm ergo sciat pastor, quòd in templo, vbi congregatur Ecclesia, debeat quàm attentissimè verbum Dei audire, qnoties concionatores audiendi sunt. Quidam inepti totum tempus, quo prædicatur verbum, consumunt nunc colloquiis, interdum lectionibus, sæpe somno, ac si ad se non pertineret mandatum Dei, quo omnes iubentur ipsius audire verbum. Horum error est corrigendus, nisi iram Dei velint incurrere, & maiorem damnationem. Quidam autem hoc faciunt, ne videantur ab illis discere. Horum superbia odio digna est. Quidam alias fortè causas prætendunt. Verum pio pastori consulo, vt omnes suos auditores pietatis declaratione (absque tamen hypocrisi) & audiendi diligentia superet. Hinc enim copiosissimum percipit fructum.

1. Pastor reuerenter audiat aliorum pastorum cõciones.

Primùm enim confirmatur voce docentis, in doctrina. Deinde etiam discere potest aliquando ab eo, qui præ ipso idiota videtur. Sæpe enim Deus per infimos ea mysteria aperit, quæ sapientissimi suo acumine non potuerunt eruere.

Qui fructus inde oriantur.

Mos fuit beato Luthero, & sanctissimæ memoriæ Philippo Melanchthoni, diligentissimè audire concionatores. Et sæpe cõfessi sunt se & cõsolationib. erectos, & in doctrina cõfirmatos aliorũ voce.

Exempla.

Præterea gratum est Deo officium audiendi verbum. Postremò exemplum prodest. Nam cum homines pastorẽ ipsum auidè audire verbum animaduertunt, ipsi ad diligentiam maiorem excitantur. Deinde pastor meminerit, & sui muneris esse, in cœtu Ecclesiastico, vnà cum Ecclesia precari. Hîc veniat ei in mentem necessitas Ecclesiæ: cogitet de publicis & priuatis calamitatibus: cogitet de hostibus Ecclesiæ, Diabolo, tyrannis, & hæreticis, & flagitiosè viuentibus. In his cogitationibus ardenter cum Ecclesia Deum inuocet, vt ipse mitiget publica & priuata mala: vt reprimat hostes Diabolos: vt homines hostes, hæreticos, & tyrannos, aut sua bonitate cõuertat, vt saluentur, aut suo iudicio coërceat, ne Ecclesiæ ruinam inferant: vt scandala tollat doctrinæ & morum: vt Ecclesiæ largiatur pacem: vt confirmet fideles in pio & sancto proposito: vt doctores Ecclesiæ suo Spiritu regat: vt magistratum nostrum conseruet in vera pietate: vt omnes status & ordines hominum, vinculo pacis coniungat: vt Ecclesiastico, politico & œconomico statui assit. Breuiter, vt suum regnum qnotidie adaugeat, & regnum Satanæ magis magisque destruat. Hæc petat pius pastor quàm ardentissimè, & suo Ecclesiam exemplo ad precandum inuitet.

Sui muneris est in cœtibus Ecclesiasticis vna cum aliis precari.

Adhæc cum Ecclesia congregatur etiam ad participationem Sacramentorum, sit quoque pastor in

3. Sacramẽtis cõmunicare

hac par-

hac parte diligens: declaret suam fidem: edat confessionem: percipiat Cœnam Dominicam sæpe cum aliis, vt auditores ipsius exemplo confirmati & moti, pluris faciant Sacramenta Ecclesiæ. Qui autem pastores raró communicant, exemplo suo faciunt, vt Sacramenta veniant paulatim in contemtum.

4. Canere cum aliis.

Propter hæc tria, hoc est, verbum, preces, & Sacramentorum participationem, habet & Ecclesia congregata certas ceremonias, recitantur Psalmi, canuntur & alia pia Cantica: quæ omnia adhibentur, vt sint veluti flabella quædam, quibus spiritus hominis ad pietatis meditationẽ excitetur. His quoque ceremonijs pius pastor adesse debet. Canat ergo cum alijs, & ostendat se istis carminibus affici.

Ephes. 5. 19.

Impleamini, inquit Apostolus, spiritu, loquentes inter vos mutuò per Psalmos, & hymnos, & cantiones spirituales, canentes & psallentes in corde vestro Domino. Cùm dicit, Canentes & psallentes in corde, non prohibet ore canere & psallere: sed significat oris cantũ nihil prodesse, nisi ex corde proficiscatur. Ex corde ergo prouenire debet: & dum ore canitur, cor magis ad pietatem veluti flabello excitatur.

Hæc sint breuiter dicta de disciplina pastoris in Ecclesiastico cœtu seruanda. Sequitur de consiliis & & deliberationibus.

III.

Quid in consiliis & deliberationibus spectandum Pastori.

Consultationes Ecclesiastice triplices.

CONSVLTATIONES Ecclesiasticæ, aut doctrinæ controuersæ causa, aut ministerij gratia, aut eorum ergò, quæ vel ad doctrinam, vel ad ministeriũ pertinent, fieri solent.

1. De doctrina.

Ad doctrinam examinandam collationes de cõtrouersis articulis, & diiudicatio necessariæ sunt.

2. De ministerio.

Ad ministerium pertinent, ministrorum electio, vocatio, approbatio, ordinatio.

3. De ceremoniis, disciplina & redituum dispensatione.

Ad vtrumque, ceremoniæ, disciplina, & redituum Ecclesiasticorum dispensatio, referuntur.

Existimo nullam causam offerri posse senatui Ecclesiastico, quin sub his generibus contineatur. Dicam igitur qualis disciplina pastori sit commoda in his iudicij Ecclesiastici partibus.

1. Consultationis de doctrina conditiones.

Consultio de doctrina controuersa, modesta debet esse, in qua pastor non tam victoriam quærat quàm veritatem, imitatus Socratem, qui suum aduersarium ante disputationis ingressum admonuit hac sententia: Non tam quæratur vter nostrũ vincat, quàm inquiratur veritas. [1]

Quando ita pastor animo affectus est, audiat aliorum sententias, & collationes scripturarum. [2] Ipse autem modestè, cum rogatus fuerit, suam dicat sententiam. Qui collationes scripturarum non admittunt, & ex illis nolunt interpretationem, quæ sit consentanea cum tota scriptura, peti, in multa absurda incidunt. Qui legit Pauli dictum: Qui non laborat non manducet, & ita his verbis adhæret, vt ex collatione non ferat interpretationem vllam, quæ generale dictum, ad certam speciem restringit, is infantibus, qui agere nihil possunt, negabit victum. Quo facto quid potest esse immanius? Sic multi sæpe vnum dictum arripiunt, cuius cum verba mordaciter retinent, vim faciunt interdum articulis fidei. Quare in controuersis articulis, opus est prudenti collatione, ex qua collatione eruetur verus dicti sensus, congruens cum vniuersa scriptura.

2. Thessa. 3. 10.

Moses dicit: Non facies vllum sculptile. Hoc dictum qui apprehendit, nulla collatione facta cum aliis scripturæ locis, damnabit Salomonem, qui sculpturis templum Dei ornauit. Quare ex collatione discendum, vtrum dictum ἁπλῶς accipiendum sit, an κατά τι: vt hoc Salomonis factum, (vt ex collatione constat) κατά τι accipiendum est, non simpliciter.

Eod. 20. 4. 1. Reg. 6. & 7.

Deinde in diiudicatione cauendum est, ne pugnet interpretatio cum aliqua lege Decalogi, aut articulis fidei. [3] Ideo Paulus præcipit, vt interpretatio sit fidei analoga, hoc est, congruat cum primis religionis axiomatis.

Est & adhibenda in consiliũ puræ Ecclesiæ sententia, & audiendi sunt illi, quorum doctrina & pietas multis est probata. [4] At illi qui æmulationis zelo potius quàm pietatis studio, subitò velut è tenebris prodeunt, nequaquam sunt illis conferendi, qui triginta aut quadraginta annos, puritatem doctrinæ voce & scriptis propagarunt.

Intra hos limites si meus pastor se contineat, rectè facit, & paci tranquillitatíque Ecclesiæ consulit. Contra qui suas quas concepêre sententias, mordicus tuentur, & nolunt audire aliorum iudicia: atq; illi qui tanquam oracula admirantur, quæ iam sparguntur à nouis magistris, contra summorum virorum in Ecclesia autoritatem, tranquillitatem Ecclesiæ turbant, & rei sunt schismatis in Ecclesia, & suo tempore iustas pœnas Deo dabunt.

II. Consultationis de ministerio regulæ.

Si deliberationes instituuntur de ministerio, similem adhibeat pastor prudentiam: cum aliis eligat, non affectu raptus, aut fauore aut odio corruptus, quos iudicauerit vtiles esse Ecclesiæ: cum aliis vocet electos, ordinet, & probet, maturo adhibito iudicio, semperq; spiritu Deum precetur, vt ipse consilia & euentus gubernet.

III. Consultationis de ceremoniis leges.

Cum de ceremoniis agitur, consulat pastor, ne Ecclesia oneretur multis ceremoniis. [1]

Si quæ abolẽdæ sunt, diligenter attendat, quid vitij habeant. [2] Nam sicut leges in Rebuspublicis, ita in Ecclesia ceremoniæ, non facilè sine offensione vulgi mouentur. Quare cautio adhibenda, ne abrogatio plus pariat mali quàm boni.

Si quæ sunt nouæ instituendæ, videat prudenter, [3] ne sint pueriles nimiùm, aut otiosæ, aut superstitiosæ, aut ineptæ. Nullæ enim ceremoniæ admittẽdæ, nisi quæ faciunt ad pietatem alendam, & grauitatem, in sacrorum tractatione.

Etsi autem ego consultius iudico, vt nulla prorsus ceremoniarum in mediocriter reformatis Ecclesiis mutatio admittatur: hoc tamen consilium dedi, vt cogitet pastor, quò sit respiciendum, vbi deliberationes instituuntur de ceremoniis.

De disciplina leges, quę in moderatione & lenitate animi deinde in spirituali prudentia consistit.

Disciplina sequitur, quæ mores corrigit. Quoties de hac agitur, meminerit pastor modestiæ, quæ cùm adest, non facilè in corrigendis aliorum moribus peccabit. Huius disciplinæ moderandæ regulam præscribit Paulus his verbis: Seniorem ne increpes, sed adhortare vt patrem: iuniores, vt fratres: mulieres natu grandiores, vt matres: iuniores, vt sorores, cum omni castitate. 1. Tim. 5. 1. 2. Hoc est, Si accusatus fuerit senior aliquis, & fuerit conuictus alicuius peccati, ne seuerè, tanquam dominium in eum habens, ipsum increpes: sed ita agito cum illo, vt intelligat ex animo bono & amico admonitionem proficisci.

Nimia austeritas prohibita ab Apostolo.

Quidam cum peccantes corrigere debent, ita austerè agũt, ac si omnẽ humanitatis sensum exuis-

sent: ac se tum demum viros cordatos, ac strenuos in ministerio haberi volunt, vbi fortè pauperculum aliquem, qui lapsus est, pro sui animi impotentia, rabiosis verbis prostrauerint. Sed Paulus vult correctionem temperari humanitate atque clementia. Nemo enim libenter admittit censorem, qui hostili videtur agere animo. Contra, nemo non facilè recipit vel duriorem increpationem ab eo, quem scit se non odisse.

Iuniores, vt fratres: hoc est, Si iuniores fuerint accusati, & alicuius sceleris conuicti, ne eos increpes vt hostes, sed eos corrigas, vt te ex fraterno amore agere intelligant. Mulieres natu grandiores, vt matres: hoc est, Si contigerit mulieres grandæuas peccare, vel loquacitate, vel obtrectandi libidine, aut alia quauis ratione, ne sis in eas nimis seuerus, & durus, sed eas potius adhortando corrigas. Iuniores, vt sorores, scilicet adhortare. Hoc est: Si contigerit iuniores fœminas, vel ignorantia, vel infirmitate, vel ætatis vitio delinquere, ne sis in eas austerus: sed ita moderare correptionem, vt videatur ex fraterno corde proficisci. Nam vt medicina temperata aliquo dulcore facilius ab ægroto percipitur: ita correptio, quæ candidi amoris significationem habet, libentius admittitur & efficacior est. Discernendum tamen est inter adulationis pestem, & erroris dulce remedium. Illa enim mortis, hoc vitæ & sanitatis causa est. Addit in fine: Cum omni castitate: quod ad omnia membra illa quatuor, quæ præcedũt, referendũ est. Nam hæc particula significat, castã grauitatẽ adhibendã esse, quæ non sit contaminata vllo priuato affectu.

Sunt qui gaudent de lapsu eorum, quos aliquãdo oderunt, aut qui se aliquando læserunt: vt postea lapsos pro libidine animi, sæuis possint obruere & confundere verbis: sed ista correptio non est casta & grauis, sed adulterata prauis affectibus, & ex leuitate animi saucij proficiscens. Paulus itaque pastori in corrigendis vitijs, lenitatem & moderationem commendat. Nam vt medicina, quæ sua natura aliquid amari habet, mitigatur aliquo additamento, vt eam ægrotus nõ aduersetur: ita seueritas, quæ necessaria est in corrigendis vitijs, temperanda lenitate, ne qui peccauit, correptionis asperitate territus, nullam correctionem admittat.

De redituum dispensatio ne consultatio qualis esse debeat.

Cùm de redituum dispẽsatione, deliberationes à senatu Ecclesiastico fiũt, duo caueat pastor. Vnum, ne auarè videatur agere. Alterum, ne ex affectu aliquo priuato reditus Ecclesię velit distribui. Vtrumque vitium est in pastore minimè ferendum. Quare iustè agat pastor. Si stipendiorũ causa agitur, sit norma distributiua iusticia, secundùm proportionem Geometricam. Si pauperibus ex superfluis aliquid est tribuendum, pietatis ac necessitatis, & non amicitiæ habeatur ratio. Solẽt enim homines, amore & odio moueri multum: sed pastor hanc sequatur regulam: Cum ab amicis, quæ non licent postulantur, iusticia & pietas anteponatur amicitiæ.

Hæc sint dicta de tertia parte disciplinæ pastoralis, qua regatur in externa & politica hominũ conuersatione.

DE QVARTA PARTE, QVAE continet officium, seu legitimam pascendarum ouium Christi rationem.

Exordiũ à gnoma & difficili.

VERE dixit quidam ex patribus, regimen animarum esse artem artium: sentiens & difficilimum esse opus, & requirere singularem peritiam. Multi proh dolor, pastores agere volunt, cum ipsi potius, vt ab alijs pascantur, indigent. Tales non mouentur ouium salute, sed proprijs commodis stimulantur, quibus melius esset, si nunquam nati fuissent. Nam horrendam iram Dei sibi thesaurisant, in diẽ iræ & reuelationis IESV CHRISTI. Hi sanè non tam solicitè quærerent onus, cui pares non sunt, si cogitarẽt, qualis sit res ouile Christi: si perpenderent, quàm pulchra, & Deo grata sit ouium Christi societas: in cuius medio Dominus ille est, cui sol & luna famulantur, cui assunt ministri eius, millia millium, & decies cẽtena millia: si intelligerent, quantæ molis sit, Christianam condere gentem: hoc est, regnum Christi erigere, & Satanæ palatia demoliri. Ratiocinationes, inquit Paulus, euertimus, omnemque sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem Dei: & captiuam ducimus omnem cogitationem, ad obediendum Christo.

Adu. mercenarios.

2. Corint. 10. 5.

Cum igitur tam augustum sit pastoris officium, tam arduum, tam periculosum, tam diuinum, operæprecium est rectè institui pastorem, vt sciat partes sui officij: ne cùm pastor ouium Christi haberi velit, lupus sit pessimus, qui oues miserè dilaniet & à vero ouili abducat.

Necessitas & vtilitas hui' dissertationis.

Propositio.

Ego itaque constitui summa qua possum diligentia, pastorem Dominici gregis instruere, atque eius officij partes explicare, quò certa illi norma agendi, ex verbo Dei desumta, constet. Princeps pastor Christus mentem & calamum gubernet, *Amen.*

Diuisio propositionis in 4. partes.

Vt autem certa cum ratione susceptum opus expediam, quatuor ordine sum expositurus.

I. *Quodnam sit pastoris officium.*
II. *Quænam sit potestas ministrorum.*
III. *Præmium rectè præstiti officij.*
IIII. *Pœna neglecti muneris.*

I. Prioris partis explicatio quæ particulatim exponitur.

Interrogatus quis quodnam sit pastoris officium: breuiter quidem, & rectè respondere potest, Pascere: sed pascendi ars, & huius partes, non tam facilè explicantur.

Vt autem pastor meus perpendat, quàm sit augustum, diuinum, & magnificum pastoris officium, *Primum* titulos pastoris, quos tribuit ei Spiritus sanctus, recitabo. *Deinde*, quid illum mouere debeat ad diligentiam in officio, ostendam. *Tum* artem pascendi, & eius partes accedam, vt non tantum in genere intelligatur, quale sit pastoris officiũ: sed vt, anatomia videlicet facta, omnes eius partes conspiciantur. Inter multos titulos, quos Spiritus Sanctus tribuit verbi Dei præconibus, hi sunt ex præcipuis: Prophetæ, speculatores, tuba Dei, præcones Dei, legati & serui Dei, testes Dei, Episcopi, œconomi mysteriorum Dei, architecti, lux mundi, sal terræ, piscatores hominum, seminatores seu agricolæ, presbyteri, pastores, &c. Hi tituli, & huiusmodi alij multi, non solùm dignitatem ministrorum verbi commendant, verumetiam illorum officium, pulcherrimis similitudinibus pingunt. Hos ergo titulos breuiter explicabimus.

1. Primũ videlicet de nominibus & titulis pastorum, ij enim vocantur.

Prophetæ dicuntur, cùm quia prædicunt futura, iuxta decretum Dei de salute credentium, & damnatione reproborum: tum quia oracula Dei, & prophetias veteres exponunt populo. Hac appellatione monentur ministri Dei, vt nihil de suo proponant Ecclesię, sed tantùm id quod locutus est Deus, iuxta pactum Dei cum Leuitis.

1. Prophetæ.

Speculatorum appellatio, vtrumque regimen comprehendit, & præfectorum & ministrorum verbi,

2. Speculatores.

verbi,quos Dominus, veluti binos in corpore oculos,ad regendam Ecclesiam instituit. His,si praui sunt,nulla pestis potest Ecclesiæ esse deterior.Contra,si boni,nihil melius,nihil iucundius,nihil denique optatius contingere potest. Verùm ministri verbi peculiariter speculatores dicuntur, propterea quòd veluti in specula constituti sunt, vt pro salute populi vigilent.

Simile.

Quemadmodum enim tempore belli in excubiis collocantur vigiles,ne ciues inopinantes opprimantur ab hostibus:ita in Ecclesia sunt ordinati ministri, vt hostium insidias anteuertant, & auertãt. Monet ergo hęc appellatio ministros verbi de duabus rebus:nempe de hostibus Ecclesiæ,qui insidiantur doctrinæ,&moribus singulorum in Ecclesia: & de excubiis quas agent ministri,ne isti hostes per insidias inuadant Ecclesiam &vastent.Quales isti quæso, sunt speculatores, qui vitiis suis indormiunt,& perpetua ebrietate madent?

3. Tuba Dei.

Tuba Dei etiam dicuntur ministri verbi,vt Esaię 58.1.Quasi tuba exalta vocem tuam,& annuncia populo meo peccatũ suum,&Israël iniquitatem suam. Hac appellatione significatur, quòd diuini verbi præcones bellum perpetuum indicere debeant impiis. Admonentur itaque hîc ministri Dei vehementiæ & seueritatis, qua maximè hypocritæ opus habent,qui sibi placent in vitiis suis,donec seueriùs arguantur, atque in lucem protrahantur. Si enim ministri verbi de Lege & Euangelio solùm verba facerent, atque ostenderent, quæ sit regula bene & sanctè viuendi, commendarent cultum Dei, vitia quoque reprehenderent, nulla adhibita vehementia,quid efficerent apud hypocritas? Meminerint ergo ministri verbi,quòd sint veluti tuba quædam qua vocantur homines ad bellum aduersus Diabolum & peccatum.

4. Præcones Dei. Marc. 16. 15.

Præcones Dei dicuntur iuxta illud κηρύξατε, hoc est,veluti præcones proclamate. Hac voce admonentur,quòd prædicatio Euangelij sit vniuersalis,& quòd ministrorum sit hanc prædicationem non celare quosdam,& aliis reuelare:sed debent toti mundo Euangelium prædicationis pœnitentiæ proponere, & omnibus pœnitẽtibus remissionem peccatorum in salutem annunciare.

Legati præterea & Serui DEI dicuntur.

5. Legati.

Legati quidem,quia nihil de suo afferent,sed tantùm quod habeant in mandatis,annunciare debent: ídque iis ad quos missi sunt. Qui enim sua annunciant,aut quę Deus non mandauit,Satanæ sunt legati,non Dei.

6. Serui.

Serui verò,vt quæ Domini sunt curent, & non propria agant.

7. Testes. Act 1.8.

Testes adhæc appellantur. Eritis,inquit,mihi testes in omni Iudæa. Nam cùm verbum Domini in scripturis testimonium Domini dicitur, rectè qui istud annunciant testes Dei appellantur. Dicitur autem verbum testimonium,quia nobis de Dei voluntate testatur. Hinc tres admonitiones sumat pastor. *Primam*, quod voluntas Dei non aliunde sit quærenda,quàm ex eius testimonio, hoc est, verbo tradito in Propheticis & Apostolicis scriptis. *Secundam*,quòd securè damnetur,quicquid de religione censent homines, vel præter vel contra verbum Dei. *Tertiam*, vt caueat pastor,ne hoc testimonium occultet, aut non rectè applicet:sed det operam, vt sit testis Dei fidelis,sicuti testimonium ipsum fidele est,sapientiam præstans paruulis.

Tres admonitiones collectæ ex nomine testes.

8. Episcopi.

Episcopi, generale quoque hoc nomen est omniũ ministrorum verbi,tametsi vsus iam obtinuit,vt iis, qui ad alios respectum habẽt, vt rectè faciãt officiũ, hoc nomen tribuatur.Qua re nonnihil videtur contemni lingua Spiritus Sancti. Quod enim is commune facit omnibus,vsus tribuit quibusdam. Nomen autem Episcopi, intentum notat: apud Platonem, præsidem & inspectorem operarum in singulis hominum ordinibus,& statibus significat. Vnde nomen translatum est ad ministros verbi, quia eorum munus est inspicere,& curare,vt & doctrina sana conseruetur,& mores secundùm doctrinæ normam forment auditores.Apud Homerum, 10. Iliados:Is qui aliò ad explorandum quid agatur mittitur,voce Episcopi significatur.Apud Indos Episcopi fuerunt,quorum erat videre, quid in quaque regione fieret, vt cognita ad magistratum referrent. Fuit & Atticus magistratus Episcopus,hoc est,prætor, qui mittebatur ad ius dicendum, in ea oppida, quæ sub ditione Atheniensium erant. Ciceroni ad Atticum, Episcopus est ad quem delectus & negocij summa refertur. Andromacha apud Homerum, Hectorem vocat Troiæ Episcopum, hoc est,defensorem & præsidem. Atque hæc significata aptè transferuntur ad eos,quos hodie vocamus Episcopos.Hi enim mittuntur aliò, ad explorandum quid & quomodo agatur, in iis parochiis, quæ suæ fidei sunt commissæ.

Episcopus quid.

Penes hos ius dicendi autoritas est,iuxta verbum expressum, & piæ disciplinæ regulam: ídque in iis diœcesibus,quæ ipsis commissæ sunt. Ad hos delectus & negotij summa pertinet. Hi sunt defensores & præsides Ecclesiarum,sed nequaquam ἀνυπεύθυνοι. Debent enim summo monarchæ Christo rationem suæ administrationis reddere.

Episcoporũ munus.

9. Oeconomi.

Oeconomi, ídque mysteriorum Dei dicuntur, 1. Cor.4.1.Sic nos existimet homo vt ministros Christi,& œconomos mysteriorum Dei. *Primum* Paulus hîc Euãgelij præcones,ministros appellat. *Deinde* ministerij genus exprimit, cùm eos œconomos vocat,ídque mysteriorum Dei:quo significatur, nõ latiùs patere eorum officium,quàm vt mysteria Dei dispensent:hoc est, quæ Dominus illis mandauerit, de manu,quod aiunt,in manum tradant,non autem quod ipsis libitum fuerit.Et quia œconomi suorum dominorum claues habent, vt pro arbitrio dominorum claudant & aperiant,dicuntur ministri verbi claues à Domino accepisse, quibus clauditur & recluditur regnum cœlorum, quod hac fit ratione. Quando prædicatur Euangelium pœnitentiæ & remissionis peccatorum per Christum,applicant œconomi Dei vnam clauem,qua aperitur regnum cœlorum. Quod si illi qui audiunt verbum adhibent verbo fidem,accedit etiam clauis altera. At si auditores fidem non adhibent,dicuntur œconomi claudere regnum cœlorum,iuxta dictum: Qui non crediderit, condemnabitur. Hæc clauium Ecclesiæ spiritualis potestas est, de quibus postea rursus dicentur plura.

Quid significent claues Regni cælorum.

10. Architecti.

Architecti, 1.Cor.3.10. Tanquam sapiens architectus fundamentum posui,secundùm gratiam Dei mihi datam,alius autem superædificat.Porrò vnusquisque videat quomodo ædificat. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter hoc quod positum est, quod est Iesus Christus. Hæc collatio tria docet. Christum esse fundamentum,Ecclesiam esse ædificium:ministros verbi esse architectos. Hi ergo monentur, ne extra fundamentum ædificent, sed omnia ad normam fundamenti exigant. Proinde hîc non solùm dignitas ministrorum verbi,& officium indicatur,verumetiam ædificandi modus.

11. Lux mundi.

Lux mundi, Matthæi 5.14. Vos estis lux mundi. Etsi autem omnes conuersi,& luce cœlestis doctrinæ illuminati,filij lucis dicuntur, & iubentur lucer-

nas ardentes manibus gestare, ne errent in tenebris: tamen quia præ aliis lucere debent ministri Euangelij, tribuit eis Christus hoc elogium, quibus & præcipit, vt suam lucem sinant lucere. Sic luceat, inquit, lux vestra coram hominibus. Est autem lux doctrinæ, & lux morum: vtraque lucere debet in iis, qui legitimi ministri haberi volunt.

12. Sal terræ.

Sal terræ: hic titulus significat munus ministrorum verbi esse salire terram: quia scilicet, nihil nisi insipidum habent homines, donec sale doctrinæ cœlestis conditi fuerint. Caueant ergo ministri verbi, ne ipsi insulsi sint, qui alios salire sale doctrinæ & vitæ debent. De salis metaphora supra dictum est.

13. Piscatores hominum.

Piscatores hominum, Matth. 4. 19. Sequimini me, faciam vos piscatores hominum. Rete & verbum, piscatio & prædicatio, piscatores & prædicatores, mare & mundus, inter se analogiam habent.

Quid hæc locutio significet.

Vt rete multas maculas habet: ita verbum multa testimonia & exempla. Vt in piscatione capiuntur magni & parui pisces: ita prædicatione sapientes & insipientes, nobiles & ignobiles, diuites & pauperes, conuertuntur ad Deum. Vt piscatores tota laborant nocte, vt capiant pisces: ita ministri Euangelij toto vitæ tempore conabuntur homines adducere Christo. Vt mare est procellosum, & sæpe piscatoribus minus propitium: ita mundus non cessat ministris Euangelij negocium facessere.

Admoneantur itaque ministri Euangeli & summæ industriæ in officio adhibendæ, & periculi à fluctibus mundi: sed nihilominus retia sua iaciant in nomine Christi. Is enim faciet vt piscatio non sit futura inanis.

14. Seminatores & Agricolæ.

Seminatores & *Agricolæ*. Hic titulus de quatuor admonet. *Primum*, quòd homines comparentur agro. *Secundum*, quòd verbum Dei seminis rationem habeat. *Tertium*, quòd seminatores & agricolæ symbolicè prædicatores notent. *Quartum*, quòd seminis vis & incrementum, hoc est, verbi Dei efficacia, à Deo sit. Vt enim agricola perfunctus est suo munere, postquam in terram iecit semen, & non potest facere, vt semen fructum ferat: ita verbum prædicatum non fert fructum, nisi diuinitus rigatum fuerit aquis cœlestibus. Et vt agricola debet terram subigere, stercorando, arando, occando, plantādo: sic & res se habet ministrorum. Debēt enim corda hominum legis prædicatione arare, & aptare ad recipiendum semen cœleste.

Simile.

15. Presbyteri.

Presbyteri, hoc est, seniores. Hic non tam ætatis quàm honoris & ordinis titulus est. Monentur igitur hac appellatione præcones verbi, vt iuuenilem inconstantiam & leuitatem fugiant, & eam sectentur grauitatem, quæ poterit ipsis autoritatem apud populum conciliare.

16. Pastores.

Pastores denique vsitatissimè in scripturis dicuntur ministri verbi: quemadmodum etiam rectores rerum publicarum apud Prophetas & Homerum. Hæc appellatio & officium, & curam, quæ varia & multiplex est, & conditionem eorum, qui Euangelium audiunt, exprimit.

2. Secundò, de diligentia & cura pastoris.

Officium, est pascere gregem Christi pabulo cœlesti, quod est verbum Dei. *Cura*, est, ne vel à lupis rapiantur oues, vel morbis infestentur, sed vt & tutæ sint in ouili, & sanæ: hoc est, minimè infectæ veneno peruersæ doctrinæ, aut labe morum prauorum.

Pij cum ouibus comparantur.

Conditio auditorum verbi, similitudine ouium indicatur, quarum aliæ aliis implicantur incommodis. Quælibet enim suos patitur hostes, suas insidias, sua certamina. Hanc vepres, spinæ, sentésque dilacerant. Hanc æstus vrens, hanc bruma rigens discruciant. Hæc infixa est in limo profundi. Hæc ex altis rupibus præceps ruit. Adhæret huic veterna scabies. Alteri contagiosa societas morbum affricat. Sicque fascinatio morbidarum transit in teneriores agniculos. An non hic actum est de ouibus, nisi peritia pastoris & cura succurrat?

Explicatio similitudinis.

Non aliter se habet res, in cœtu hominum audientium vocem Euangelij. Hic opinionum varietate veluti laceratur. Hunc tentationes transuersum agunt: alius impatientia frangitur: nonnulli immersi voluptatibus hærent: non pauci quotidie in noua ruunt flagitia: sunt qui assuetis peccatis ita indurue-runt, vt ab eis liberari non possint. Nam, vt Augustinus ait, natura & consuetudo, hæc duo coniuncta robustissimam faciunt & inuictissimam cupiditatem. Multi, proh dolor, aliorum inficiuntur contagine, atque ita morbus peruadit etiam in pueros, qui statim cum lacte parentum vitia imbibunt.

A fido pastore requiruntur.

Cum ergo tanta sit ouium Christi infirmitas, oportet sane haud segnem esse pastorem, qui his omnibus malis peritè medebitur. Neque quisquam fideliter præfici ouili Christi poterit, nisi qui his malis profligandis totis viribus, nocte diéque, voce, exemplo, & precibus laborat.

1. Cura & diligentia summa.

Incumbit profectò bono pastori, non solùm vt oues aggreget, sed etiam vt lupos abigat. Quid enim profuerit Euangelij vocem interdum proferre, si ad manifestas Satanæ imposturas conniueat pastor?

2. Prudentia & fortitudo animi.

Sed vnde pastori tanta alacritas, vt huic tam difficili & periculosæ se committat functioni? Vnde tam serium pascendi oues Christi studium? profectò qui curam ouium Christi in se recipit, non impulsus vera causa, quæ sola constantem, laboriosum, & alacrem in subeundis tot pro ouibus Christi molestiis reddere potest, non solùm deficiet pertæsus molestiæ, verumetiam cura ouium abiecta se ipse potius curabit quàm oues: quemadmodum multi qui de pastorum titulo gloriantur, hodie faciunt.

3. Alacritas & indefessum studium.

Quænam ergo est sola illa causa, quæ hanc diligentiam pastori parit? Amor principis pastoris nostri Domini Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro ouibus suis. Hic enim, vt est Ioannis 21. 15. Petro dicit: Amas me? Et respondet: Amo te. Eique refertur: Pasce agnos meos. Et hoc iterum, & hoc tertiò: significans neminem aptum esse ad pascendas oues Christi, nisi qui Christi amore ducatur. Hinc Augustinus: Sit amoris officium, pascere Dominicum gregem, si fuit timoris indicium negare pastorem. Qui hoc animo pascunt oues Christi, vt suas velint esse, non Christi, se conuincuntur amare, non Christum, vel gloriandi, vel dominandi, vel acquirendi cupiditate, non obediēdi & subueniēdi, & Deo placendi charitate. Contra hos ergo vigilat toties inculcata ista vox Christi, quos Apostolus gemit sua quærere, non quæ Iesu Christi. Nam quid est aliud, diligis me, pasce oues meas, quàm si diceretur: si me diligis, non te pascere cogita, sed oues meas, & sicut meas pasce, non sicut tuas: gloriā meam in eis quære, non tuam, dominium meum, non tuum, lucra mea non tua: ne sis in eorum societate, qui pertinēt ad tempora periculosa, seipsos amantes. Et paulo post: Non ergo nos, sed ipsum amemus, & in pascendis ouibus eius, ea quæ sunt eius, non ea quę sunt nostra, quæramus.

4. Zelus, & amor Christi summi pastoris.

Habes ex Christi dictis, & ex Augustini verbis, quæ causa impellere sola potest & debet pastorem, vt rectè faciat officium. Hæc caussa, amor Christi est: hic amor, vt idē Augustinus ait, in tam magnum mortis

debet spiritualem crescere ardorem, vt vincat etiam mortis naturalem timorem, quo mori volumus, & quo cum Christo viuere volumus.

Pastor & mercenarius conueniunt.

Ex his etiam pulchrè licet colligere, in quo conueniant, & in quo discrepent pastor & mercenarius.

1. In vocatione.

Conueniunt primùm in vocatione. Nam vt pastor legitimam vocationem habet: ita & mercenarius. Deinde conueniunt in doctrina. Vterque enim verbum Dei docet, Et Augustinus ait: Mercenarij Christum prædicant, & per eos vox Christi auditur, & sequuntur oues non mercenarium, sed vocem pastoris per mercenarium. Audite (inquit Augustinus) mercenarios ab ipso Domino demonstratos. Scribæ (inquit) & Pharisæi, super cathedram Mosi sedent, quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite. Quid aliud dixit nisi per mercenarios vocem pastoris audite? Sedendo enim cathedram Mosis, legẽ Dei docent, ergo per illos Deus docet: sua verò illi si velint docere, nolite audire, nolite facere. Certè enim tales sua quærunt, non quæ Iesu Christi. Proinde communia hæc duo habent pastor & mercenarius, vocationem & doctrinam.

2. In doctrina.

Differunt

In quo ergo differunt pastor & mercenarius? In quatuor sunt dissimiles. In causa, in studio, in vita, in periculo.

1. In causa.

In *causa*. Pastor enim amore ardenti Christi & gloriæ regni ipsius, impellitur ad pastoratus officium, & perpetuò eo amore ardet, nihil magis habens in votis, quàm vt principi pastori gratificetur. Mercenarius verò interdum fortè amore Christi tangitur, sed tepido admodum, magis autem aliis mouetur emolumentis.

2. In studio.

In *studio* Pastoris cura tota huc incumbit, vt Christo quærat oues, vt Christo quærat gloriam, vt Christo quærat lucra. Mercenarius verò sibi quærit oues, etsi voce Christi, sed oues tamen ipsum nõ sequuntur, sed pastorem Christum: sibi quærit gloriam, sibi quærit lucrum.

3. In vita. 1. Corint. 11. 1.

In *vita*. Pastoris vita est doctrinæ exemplar. Pastor dicit: Imitatores mei estote, sicut ego Iesu Christi. Etsi autem nemo est tam iustus, quin septies in die cadat: tamen ἀνέγκλητον esse oportet pastorem, vt illi nullum crimen obiicere possis. Format igitur semper mores suos ad regulam verbi, vt non tantum voce doceat, sed etiam vita & moribus. Sic sancti patres fecerunt: sic hodie faciunt, qui verè Deum timent. Sunt humiles, sunt iusti, sunt modesti, sunt temperantes, sunt hospitales, sunt mansueti, sunt graues, bene præsunt familiæ, sunt liberales, & aliis ornati sunt virtutibus, quas Paulus scribens Timotheo, requirit in Episcopo seu pastore.

Contra verò mercenarius dicit: facite sicut doceo, nolite facere sicut ego facio. Noui quendam insulsum hominem, qui istam vocem sæpe suis inculcat auditoribus. Mercenarij vt plurimum sunt elati, semper auari, turpi lucro dediti, intemperantes, superbiam animi luxu vestium produnt, & multis aliis laborant vitiis. Quare doctrinam eorum audiamus, ac vitam fugiamus, Cœlum ædificant voce, vita infernum.

4. In periculo.

In *periculo*. Pastor opponit se lupis, vigilat, & obseruat ne fures veniant, & furentur. At mercenarius viso lupo fugit, quia mercenarius est, & oues ad ipsum non pertinent.

Obiectio, An Pastori liceat deserere gregem.

Verum hîc non immeritò aliquis obiiciat, An non Christus interdum fugit? An non mandauit discipulis suis: Cum persecuti vos fuerint in vna ciuitate, in aliam fugite? An non Paulus ipse fugit, demissus in corbe per murum? Iam cum certum sit nec Christum mercenarium fuisse, nec Apostolos reliquos, necesse est vt non de quauis fuga intelligendum sit, quod Dominus de fuga dicit.

Responsio per distinctionem duplicis fugæ. Animi fuga, semper illicita, est quadruplex.

Sciendum itaque est, quòd sit fuga corporis, & fuga animi. Illa interdum licita est, hæc nunquam. Sed quænam animi est fuga? Cum aliquis ab officio præstando fugit: Et hæc fuga quadruplex est iuxta quadruplicem inuasionẽ lupi, in ouile Christi. Nam quicunque verbi minister, vlla de causa se non opponit sophisticæ, tyrannidi, flagitiis, hypocrisi: is mercenarius est & non pastor.

1. Ex opposito bonus pastor opponit se sophistis.

Pastor enim verus, *Primum* opponit se sophisticæ defendendo veram doctrinam, & reprehendendo confutandóque falsam. Sed mercenarius ad hanc lupi inuasionem timet, non audet defendere veram doctrinam, ne aliquid de terrenis commodis amittat. Quare vel conniuet ad falsam doctrinam, vel saltem vt deberet non reprehendit. Quod cum facit, fugere dicitur, non quidem corpore, sed animo, quia officium deserit.

2. Tyrannis.

Secundò, Bonus pastor opponit se tyrannidi, cùm voce, tum precibus. Mercenarius verò tyrannis adulatur, & vitia virtutis larua induit, quo nihil vsitatius est.

3. Epicureis.

Tertiò, Bonus pastor opponit se flagitiis grassantibus, accusando, & excommunicando eos, qui suis moribus peruersis Ecclesiam offenderunt. Contra mercenarius de sua solicitus quiete, ne hiscere quidem audet. Qua quidem ratione fugere dicatur. Sed fortè aliquis talis mercenarius obiiciet. Ecce hic sum, non fugi. Respondet Augustinus. Quia tacuisti, fugisti, tacuisti, quia timuisti.

4. Hypocritis.

Quartò, Bonus pastor opponit se hypocrisi, quando laruam externam hypocritarum detrahit, & ostendit quàm turpis sit facies peccati. Sed mercenarius lupum hunc fugit, non audet offendere quenquam, ne in hominum odia incurrat.

Corporis fuga interdũ licita.

De fuga corporis dico, quòd interdum sit licita, vt antea præcepto Christi & exemplis ostensum est. Idque tum demum, si tyranni persequũtur aliquem, & insidiantur vitæ eius. Hîc licet pio pastori fugere manus tyranni, vt postea, si id fieri potest, reuersus, magis prosit viuus, quàm mortuus prodesse potuisset.

Fuga illicita.

Illicita autem fuga, est quæ vel priuatæ securitatis causa suscipitur, vel difficultatis tædio attentatur, vel maioris quæstus gratia arripitur. Breuiter, Omnis fuga, quæ non habet causas, quas licitæ fugæ esse diximus, illicita censenda est.

Discrimẽ inter pastores, fures & latrones.

Hinc etiam colligi potest, quantum ab his differant fures, & latrones. Hi nec vocati sunt, nec doctrinam afferunt, Fures partem doctrinæ occultant, latrones additionibus suis trucidant. Verum si breuius discrimen memoriæ causa placet, hoc accipe: Pastor quærit quæ Christi sunt. mercenarius quærit quæ sua sunt. Fur occultat. Latro spoliat. Lupus rapit ac dilaniat.

Expositis duabus prioribus partibus de officio pastoris, ad tertiã & præcipuam accedit, quę est. 3. De arte pascendi, de qua 1. In genere. 2. per partes agit.

Postquam autem ostendimus (propositis quibusdam titulis, quibus insigniuntur pastores in scripturis Sanctis, quam augustum sit pastoris officium, & in qua re sit in genere positum, ac inde descendimus ad monstranda discrimina inter pastorem, & mercenarium, vt hoc pacto per collationem inquireremus, quantam pastoris curam esse pro ouibus Christi oporteat, qui summi pastoris ardenti amore inflammatus, salutem ouium sibi commissarum, ac gloriam, Dei & nõ suam quærit: accedamus ad id quod proposuimus, ac pascendi oues Christi artem & eius partes expendamus.

Quò autem id fieri possit commodiùs, Primùm

in genere ostendam quid sit pascere. Deinde, partes quibus continetur pascendi ratio enumerabo, atque easdem explicabo.

1. Pascere Dei gregẽ quid. Simile.

Quid ergo est pascere? Hoc nihil aliud est, quàm homines verbo vitæ alere, & reficere. Sicut enim terrenus pastor suas oues pabulo pascit terreno, ac fomentis reficit: ita spiritualis pastor suas oues pabulo pascit spirituali, ac fomentis spiritualibus fouet.

Explicatio specialis in sex partes tributa.

Verùm quia hoc in genere dictum, obscurius est, explicatiùs per partes idem declarabo, vt res euoluta & explicata meliùs iudicari posit.

Partes itaque, quibus continetur pascendi ratio, sunt hæ:

I. *Docere gregem Christi verbum Dei.*
II. *Ministrare illi Sacramenta.*
III. *Regere ipsum disciplina.*
IIII. *Precari pro grege.*
V. *Curam pauperum habere.*
VI. *Formam gregis esse.*

Hæ partes, vt officium pastoris indicant ita illustre discrimen constituunt inter ministros Euangelij, & gubernatores Rerumpublicarum, vt non sit opus multis ad explicandum discrimen inter politicum magistratum, & pastorem Ecclesiæ. Quod tamen discrimen cum de potestate pastoris dicẽdum erit, clariùs cernetur.

I.

De doctrina.

Quinque elementa seu præcepta obseruanda in doctrina pastorum.

IN HAC prima pascendi parte, quæ continet pabulum præcipuum ouium Christi, quod est ipsissimum verbum Dei, quædam veluti elementa (ex quibus docendi ratio componitur) proponam, & declarabo.

Sunt autem hæc:

Primum. Quænam sit doctrina, qua pastor veluti spirituali pabulo oues Christi pascet.

Secundum. Qua perspicuitate & simplicitate eadem doctrina sit proponenda, ne frustra in aërem abeat.

Tertium. Quæ sit recta doctrinę sectio, siue orthotomia verbi.

Quartum. Quid sit fugiendum pastori inter docendum.

Quintum. Qualisnam improbatio falsæ doctrinæ in pastore requiratur.

1. Quænã debeat esse pastoris doctrina.

Quænam est ergo doctrina, qua veluti pabulo quodam spirituali pastor suas oues pascet? Hæc doctrina est in libris Mosis, & in Prophetarum, Apostolorum, & Euangelistarum scriptis comprehensa. Hæc enim sola habet testimonium infallibile, quod sit à Deo profecta. Quicquid est præter hanc doctrinam, non est vt necessarium proponendum Ecclesię Dei. Quicquid pugnat cum hac doctrina, ipsissimum virus Diaboli est, qui primos nostros parentes in paradiso decepit.

Huius doctrinæ in Propheticis & Apostolicis scriptis comprehensæ, & certam demonstrationem de eius veritate, & solidum σύσημα, seu corpus, tenere pastorem oportet. Illa faciet, vt pastor non fluctuet, opinionibus Mahometicis, Iudaicis, & Epicureis. Hoc efficiet, vt doctrinam certis capitibus comprehemsam teneat, ac quoties opus est, ad ista capita confugiat.

Primum tenere debet duo principia certissima doctrinæ Christianæ.

Demonstratio doctrinæ Ecclesiæ, nititur duobus certissimis principiis, quorum prius externum, posterius internum appellare soleo.

1. Externũ cuius 6. partes sunt.

Externi testimonij partes sex sunt.

1. Patefactio diuina.

Prima. Patefactio diuina multiplex, in qua voce Dei hæc doctrina sæpe est proposita ac repetita.

2. Operatio miraculorum.

Secunda. Operatio miraculorum, hoc est, operum, quorum autor creatura esse non potuit, sed solus Deus. Hæc miracula addita sunt doctrinæ velut authentica quædam sigilla, quorum κορυφαῖον fuit missio Spiritus Sancti in die Pentecostes, qua veritas Euangelij Christi confirmata est.

Hîc vtile fuerit Pastori omnia miracula, quæ in veteri & in nouo Testamento edita sunt, memoria tenere, vt ea rectius applicare ad vsum, quoties res postulare videtur, posit.

3. Euentus prophetiarum.

Tertia. Euentus Prophetiarum. Deus quos vocauit immediatè ad ministerium in veteri Testamento, ornauit dono edendi miracula, vt ea essent testimonium diuinæ vocationis. Quando enim euentus respondebat prophetiis, conuincebantur homines de veritate Dei. Daniel doctrinam pœnitentiæ & remisionis peccatorum proposuit Chaldæis, quam Deus præsentibus auditoribus confirmauit liberatione Prophetæ miraculosa à specu leonum: & eandem posteritati commendauit euentu prophetiarum de quatuor Monarchiis. Sic prophetia Iacob de sceptro Iudæ certificat nos de tempore, quo nasci debuit Mesias. Diligenter itaque pastor cum prophetiis conferat euentus. Quos cùm videt respondere prophetiis, certum testimonium habet, quòd verbum, quod huiusmodi Prophetę docuerunt, habeat ipsum Deum autorem.

4. Cõsensus omniũ doctorum Ecclesiæ.

Quarta. Consensus omnium doctorum Ecclesiæ, qui habent diuinitus testimonium suæ vocationis. Quales sunt, Moses, Prophetæ, Helias, Helizeus, Esaias, Ieremias, &c. Christus qui à prima promisione, elapsis ferè 4000. annis venit, & prophetias compleuit: & quæ Moses veluti breuibus aphorismis complexus est, quæque Prophetæ longioribus concionibus explicarunt, ipse clariùs docuit, & Apostolis suis, quorum vocatio multis miraculis est confirmata, tradidit. Hîc consensus manifestè conuincit animos nostros de veritate doctrinæ, quæ sonat in nostris Ecclesiis.

5. Duratio Ecclesiæ. Matth. 16. 18.

Quinta. Duratio Ecclesiæ, in tot & tantis furoribus Diabolorum & hominum. Huc Christi dictum accommoda: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam. Hanc promisionem cum euentus comprobet, satis conuincimur de doctrinæ certitudine.

6. Victoria Martyrum.

Sexta. Cruenta victoria plurimorum Martyrum, qui hanc doctrinam suo confirmauerunt sanguine, atque ideo dicti sunt martyres, hoc est, testes.

2. Internũ principiũ.

Internum principium, per quod demonstratur veritas doctrinę religionis nostræ, est arrhabo spiritus in cordibus piorum, qui obsignat doctrinam. Hæc demonstratio est doctrinæ Ecclesiæ, quæ sæpe & seriò cogitanda pastori est atque aliis commendanda sæpius. Porrò huius doctrinæ σύσημα quoddã & veluti corpus, tenere pastorem oportet, quod huic capiti subiici debet. Quemadmodum propter peccatum homines (qui ad imaginem Dei creati fuerunt) à Deo damnati, à reatu per fidem Christi liberantur: ita liberati Deum vero cultu in hac vita, in societate Ecclesiæ, colere debent: quo tandem resuscitatis corporibus immortalitate donentur. Ad hoc caput totum doctrinæ corpus referendum est, & aptè distribuenda sunt membra huius corporis, & singula suis locis collocanda. Deinde singulorum

Deinde eum tenere oportet corpus doctrinæ.

Summa totius Theologiæ.

gulorum membrorum veluti anatomia quædam instituenda est,quæ constabit methodo didascalica, nunc simplici, nunc composita.Singulorum definitiones,diuisiones,descriptiones, exemplaque teneantur,vnà cum aliquot illustribus de singulis membris scripturæ pronunciatis.Hoc corpus cum pastor sibi parauit, facile erit, cum vsus postulat, inde docendi materiam petere. Huius corporis membra, quotidiana lectione fouenda, & veluti alenda sunt: quò crescant in vtilem magnitudinem. Et quæcunque faciunt ad complementum huius corporis, suis locis sunt signanda,vt inde peti posint, quoties res postulauerit.

II

Qua perspicuitate & simplicitate eadem doctrina sit proponenda.

Postquam pastor hoc doctrinæ corpus instructum habet,proximo loco,qua perspicuitate & simplicitate sit instituendus populus,obseruandum est. Hîc si pastor sibi gloriã Dei, & ædificationẽ Ecclesiæ proposuerit, vtili perspicuitati & simplicitati operam dabit.At qui contra faciunt,& suam quærunt gloriam,pompam orationis &εὐμορφίας λόγων sectãtes conantur κοινὰ καινῶς dicere, quò apud imperitos in maiori sint precio. Vt igitur pastor solius Dei gloriam quærat, & ædificationem Ecclesiæ spectet,omnino necessarium est.

Perspicuitatis præcepta.

Perspicuitatis hæc præcepta sint.

1. *Primum*,summam rerum, de quibus dicturus est, pastor eruditè cõprehensam,auditoribus proponat.
2. *Deinde*,hanc summam partiatur in partes.
3. *Tum*,partium particulas apud se disponat,ne memoria excidant.
4. *Singula* confirmet dictis & exemplis,similibus, & contrarijs.
5. *Post hæc* colligat rursus summam, ostendat doctrinæ vsum ac commẽdet.

Simplicitatis præcepta.

Simplicitas requirit,vt rem sæpius eandem inculcet,eadem ijsdem verbis semper tradat,quantũ quidem id fieri potest:ac hoc potisimum requiro in doctrina Catechismi,quæ debet esse simplicisima.

Peroratio concionũ

In fine concionis repetat præcipua concionis membra,ac ea accommodet auditoribus,exhortando, consolando,accusando,monendo, pro vt intellexerit opus esse.Etsi autem hæc doctrinæ accõmodatio vtilis est in tota concione:tamẽ eius proprius locus in peroratione est.

De necessitate orandi Deum

Verùm quoniam frustra docetur voce hominis, nisi spiritus Dei corda audientiũ mouet.Pastoris est ante concionem, non solùm populum hortari ad preces,verumetiam se prosternere corã Deo, & petere vt sibi adesse velit,& suam vocem, ac verba moderari,in auditorum salutem. Poterit autem hac formula vti.

FORMVLA PRECANDI, QVA PASTOR VTI POTEST *concionaturus*.

O Domine Iesu Christe, qui perditas tuas oues pretioso sanguine redemisti,pasce,quæso, oues tuas pabulo verbi tui,ac refice fontibus salutaris doctrinæ tuæ, da mihi intellectum verbi tui, pone verba tua in ore meo,& adde illis virtutem;, vt eis pascantur oues tuæ.Da soli nomini tuo gloriam, *Amen*.

III.

De recta doctrinæ Sectione seu orthotomia verbi.

Iam quæ sit doctrinæ recta sectio, seu orthotomia verbi,breuiter explicandum est.

Paulus scribens Timotheo, 2.15. vult Episcopum ὀρθοτομεῖν hoc est,rectè secare verbum veritatis.Nam quemadmodum medicus, non cuiuis morbo adhibet quodlibet remediũ,sed pro ratione morbi remediũ tẽperat & accõmodat:sic singularis prudentia requiritur,in verbi Dei accõmodatione.Nã alij alijs vicijs laborant,& nõ eisdẽ malis omnes premũtur. Si hîc promiscuè omnia fiant, quid boni sperandum?

Exemplo Christi auditorum est habenda ratio. Marc. 10. 21. Matth.23. 13. Matth.11. 28.

Christus (Matth. 22.35.) legisperito superbienti legem proponit, Alij non sentienti peccatum suum, dicit:Si vis perfectus esse, vade & vende quæ posides,& da pauperibus, &c.Pharisæis & Scribis dicit: Væh vobis Scribæ,Pharisæi,hypocritæ, &c.Sẽtientibus peccati sui molem dicit:Huc omnes qui laboratis & onerati estis.

Auditorũ varia genera.

Hanc prudentiam in secando verbo veritatis, qui non adhibet,operam ludit. Aliter enim agẽdum est cum securo hypocrita,aliter cum afflicto peccatore, aliter cum flagitiosis, aliter cũ honestè viuentibus, aliter cum ignaris Euangelij,aliter cum doctis Euangelium,aliter cum desperãtibus,aliter cũ firmis,&c. De hac ergo orthotomia iam præcepta quædam subijciemus.

Aut docẽdi aut mouendi.

Omnis cum quo pastor aget, aut est docendus, aut mouendus.

1 Qui docẽdi.

Si est docendus, aut est sapiens, & doctus iuxta mundum:aut simplex,& rudis. Vterque aut tangitur sensu peccati,aut tumet sua iustitia.

2 Qui mouẽdi.

Si mouendus est,aut est doctrinæ hostis, aut doctrinam publicè profitetur. Si doctrinam profitetur aut alacrior est in cursu,aut segnior, aut est hypocrita,aut malè viuit,aut premitur aliqua cura,idque vel animi,vel corporis.

Pro hac auditorum diuersitate, doctrina accommodanda est: & facile est videre, quòd si quis apud hos eadem docendi forma vteretur,perinde faceret, ac sutor,qui ad vnam formam pueris & senibus, magnis & paruis,calceos pararet.

Quomodo ergo singulis horum generum doctrina adhibenda sit,conabor ostendere.

Quomodo doctus & Sapiens docilis est docendus.

Si itaque docendus à pastore est aliquis, spectandum est,vt dixi, an sit sapiens & doctus iuxta mundum: qui si fuerit docilis,& sua sponte docenti credit,expositione est informandus in ijs,in quibus doceri cupit.Sic Nicodemus qui ad Christũ noctu venit,cupiens de salute sua doceri, expositione potisimũ instruitur à Domino, vt habetur Ioãnis tertio.

Quomodo indócilis.

At si docilis non fuerit,hoc est, si se doctrinę opponit,occupante animum contraria sententia,argumentatione est conuincendus.

Exemplũ

Hac forma docendi vsus est Paulus, docens Romanos & Galatas,homines sola iustificari fide.

Quomodo simplex & rudis.

At si docendus est simplex & rudis,melius exemplis trahitur,& parabolis allicitur,quàm syllogismis impellitur.

Exemplũ. Matth.18. 24.

Christus docturus rudẽ populum, quæ sit iustitia hominis coram Deo,& qualenam sit iustificati officium erga proximum, proponit parabolã de quodã qui debuit domino suo decem millia talentorum, cui cùm non haberet quod solueret, petenti tota summa est condonata. Sed postea cùm idem durus & crudelis sit repertus aduersus conseruũ,reuocatur ad pœnã. Hæc parabola simplicissimè docet, quòd iusticia Christiana sit remissio peccatorum, & acceptatio diuina gratuita. Quæ remisio tum demum impetratur, quando peccator prosternit se coram Deo,& petit ex fide condonationẽ.Deinde crudelitas in conseruũ docet, quòd iustificatus debeat diligere proximum,studere innocentiæ,ne ingratus reuocetur ad pœnam.

Peccator afflictus quomodo docẽdus.

Si docendus tangitur sensu peccati, & luctatur cum desperatione,exemplo Christi mox informandus est de gratia,& scripturis & exemplis ostendendũ,quòd omnes fugientes ad Christũ in eo vno habeant remisionem peccatorum. Et potest pastor huiusmodi vti formula. Mi frater, sentis onus

peccati, quod sanè graue est. At Christus venit, & tuum peccatum suis humeris imposuit, &c. Sed de hac re alio loco.

Iustitiarius quomodo docendus.

Si tumet quis iusticia legis, non est Euangelium ei proponendum priusquam fulmine legis fuerit prostratus. Qui enim aut pœnitenti proponit minas, aut tumenti fiducia sui, proponit iustitiã Euangelij, perinde facit, ac si quis medicinam paratam oculis, apponeret pedibus: & contra, eam, quæ esset parata pedibus, affricaret oculis. Qui sanè meritò ab omnibus deridendus esset.

Quibus modis mouendi hostes doctrinæ.

Hactenus de docendi via. Sequitur de mouendi modis.

Hostes doctrinæ terrẽdi sunt comminationibus, exemplis, & collationibus.

Comminationibus agit Christus, dũ Pharisæis væh, væh, Matthæi 23. toties inculcauit. *Exemplis* Lucæ 13. vbi impœnitentibus proponit exemplum eorum, super quos cecidit turris. Nisi, inquit, pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. *Collationibus* contrariorum exemplorum, vt Christus cum proponit exempla epulonis & Lazari, &c. Luc. 16.

Pij & alacres hortãdi sunt, & quibus modis.

Qui doctrinam profitetur, & est in cursu alacrior hortatione est incitandus, vt magis magisque abundet, & in cursu non deficiat. Ostendat pastor coronam propositam esse legitimè currenti. Multa huius sancti cursus exempla recitet. Præterea moneat vt diligenter sibi in cursu caueant à tribus hostibus, Diabolo, mundo, propria carne. *Diabolus* insidiatur currentib. varijs modis, sed repellendus est gladio spiritus, quod est verbum Dei. *Mundus* insidiatur sua vanitate, sed hæc ad meditationem cœlestium bonorum euanescet. *Caro* varijs illecebris cursum impedire nititur, sed spiritus imperio est subigenda. Breuiter, aduersus omnes hostes, qui currentes impedire volunt, fortissima turris est nomen Domini, ad quam confugiet iustus & saluabitur.

Segnes quomodo excitandi.

Si in cursu quis segnior fuerit, stimulis excitãdus est, exemplis vrgendus, turpitudine torporis, & segnitiei commouendus, collatione currentium pro assequendo brabio marcescibili & perituro, & currentium pro corona immarcescibili. In hunc vsum proposuit Dominus exemplum dispensatoris, & Paulus eorum qui in stadio currunt. Ostendendum quòd cessatio, aut segnities non multum à defectione differat. Quare quotidie magis magisque excitandus est animus ad cursum. Sic futurum est vt quæ in principio fuerunt difficiliora, consuetudine fiant faciliora.

Hypocrita quomodo mouẽdus.

Hypocrita cum mouendus est, detrahenda est ei externa larua, qua se ostentat, & ostendendæ internæ sordes quibus fœtet. Et quoniam conscientia hypocritæ est veluti sopita, excitanda est flabello legis, & prouocanda ad tribunal Dei exemplo Ioannis Baptistæ & Christi.

Sunt autem hypocritæ durius tractandi, propterea quod hoc hominum genus securius sibi blanditur, ac se quodammodo titillat propriæ iusticiæ opinione. Et quia maximè hærent hypocritæ in operibus externis, ostendendum est ijs quàm procul absint, cum à legis iusticia, tum à Christi. Illam habere non possunt, quia spiritualis est lex, illi autem carnales. Hac exciderũt, quia nemo iustitiæ Christi particeps esse potest, qui suam tanquam reiectamentũ non habuerit, quemadmodum diuus Paulus suo exemplo docet, Philip. 3. 9.

Epicurei quomodo tractandi.

Qui malè & flagitiosè viuunt, vt qui perpetuis heluationibus se dederunt, aut auarè rem agunt, aut libidinosè viuunt, aliter tractandi sunt. 1. Nam qui in horũ numero est, vocandus est ad examẽ legis Dei, & ostendendum quàm apertè se opponat Deo. 2. Comminationes legis sunt proponendæ. 3. Ostendenda sunt exempla iræ Dei aduersus peccatores, quorum multi abrepti sunt in perpetuas pœnas, vt Cain, Saul, Achitophel, & infiniti alii. 4. Docendus est talis, quòd frustra glorietur de Christo, qui vitam in melius non commutat. 5. Quòd seipsum priuet benedictione Ecclesiæ & precibus. 6. Quòd vt proditor castrorum Christi, militet Satanæ. 7. Quòd quò diutius differat pœnitentiam, eò fit difficilior. 8. Quòd subitò exardescat ira Dei, & quòd nesciat homo, quo momento & quo medio sit hinc tollendus, quòd peccatum vnum mox aliud suo pondere secum trahat. Hæc sunt diligenter inculcanda flagitiosè viuentibus, idque animosè & prudenter, exemplo Nathan prophetæ, Heliæ, Baptistæ, Christi.

Aduersus pastores qui putãt satis esse vitia in genere arguere.

Qui putant satis esse vitia in genere arguere, vehementer errant, & officium non rectius faciunt, quàm medicus qui de morbis quidem multa facit verba, sed læsis membris, medicinam non adhibet. Et quia in hac re non parum plerique ministri verbi peccant, excitandi sunt comminationibus Dei, qui minatur se sanguinem eorum, qui pereunt requisiturum à pastoribus, qui peccantes non arguerint.

Afflicti & pressi cruce aliqua quomodo tractandi.

Qui premuntur aliqua cruce, aliter tractandi sunt: idque pro crucis diuersitate & eiusdem causis.

Vt autem hic medicina rectè applicari possit, obseruanda sunt tria: 1. Quis sit ille qui cruce premitur. 2. Quid sit quod premit, seu quale crucis genus. 3. Præsenti dolori ritè medicinam accommodare.

1. Afflictus pius aut impius est. Consolationes pio proponendæ.

Qui premitur cruce aliqua, aut pius est, aut impius. Si pius est, statim indicata communi filiorum Dei sorte consolationibus erigendus, confortandus ac fouendus est. *Ac primum* ostendere oportet malum istud, non casu, sed voluntate Dei contigisse, iuxta illud: Non est malum in ciuitate, quod non operatur Dominus. Loquitur autem Propheta non de malo culpæ, sed de malo pœnæ.

1 Amos. 3. 6.

Deinde, ostendat pastor, quòd Deus promiserit se affuturum ijs, qui sub cruce ad se clamant, iuxta illud: Inuoca me in die afflictionis, & ego exaudiam te.

2 Psa. 50. 15. Rom. 8. 18.

Quare pastor hortabitur pium, & ad seriam inuocationem, vt Deus crucem vel tollat, vel leuet aliquo modo & mitiget: & ad constantiam & patientiam, ne crucis acerbitate fractus abijciat confessionem.

3.

Hæc addat sanctorum exempla, quorum nullus adhuc fuit in mũdo, qui morsum serpentis nõ sensit.

4

Postremò adiungat commone factionem de causis crucis, & conferat exemplo Pauli, præsentes ærumnas ad futuram gloriam, quæ reuelabitur erga filios Dei.

5.

Huiusmodi consolationibus erigitur pius, qui cum aliqua cruce luctatur. Et hoc sit generale & catholicum remedium.

Impius sub quo modo curandus.

Sin impius fuerit qui affligitur, maiorem curam, vt in grauiori morbo, adhibere necesse est. Nam qui statim impium hominem conatur erigere consolatione, perinde facit ac is qui foris obducit vulnus, & intus relinquit saniem, vnde maius periculum imminet.

Deiiciendus est fulmine legis deinde medicina pro ratione crucis facienda.

Quare pastor bonus, vbi in impium & impœnitentem, qui affligitur aliquo malo, incidit: omniũ primùm fulmine legis huiusmodi hominẽ deijciat nec prius cesset, quàm is, cum quo agit, fassus fuerit

sine hypocrisi suam impietatem, & iram Dei in se concitatam agnouerit, clamaueritque cum Manasse, se multis modis reum esse. Atque ita producenda est foras peccati sanies, priusquam foris medicina adhibetur. Secundum, quod in consolationibus spectandum dixi, est crucis genus. Nisi enim hoc diligenter expendatur, non poterit medicina peritè satis adhiberi.

2. Chron. 33.11.

Quale sit crucis genus.

Duplex

Malum ergo quod premit, aut sua culpa quis sibi accersiuit, aut aliena culpa illatum est.

Si quis autem sua culpa sibi malum accersiuit, vti infamiam, paupertatem, morbum, exilium, mortem, &c. non statim medicina est adhibenda, nisi fortè reus serio peccatorum sensu tãgatur. Tum enim iste peccati sensus magis, si videbitur opus esse, est excitandus, ac confirmandus verbo Dei. Deinde ad consolationes descendendum est, hoc modo. Ostendat pastor in huiusmodi cruce iudicium & misericordiam Dei declarari.

Quomodo tractãdus qui crucẽ sua culpa sibi accersiuit 1 2

Iudicium est, quòd Deus punit peccatum, quod omnino rectum & iustum esse fatebitur reus. Ideò dicit Christus: Noli peccare, ne quid deterius tibi accidat.

Iudicio & misericordia Dei fouendus Ioan.5.14.

Misericordiæ testimonium est, quòd Deus castigat errantem. Nam ideo hoc fit, vt conuertatur, iuxta illud 1. Corinth. 11. 32. Cùm iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.

Hoc iacto fundamento in animo eius, qui sua culpa crucem sibi accersiuit, adhibendi sunt loci consolationum, de quibus modo memini.

At si vel hypocrita fuerit qui cruce premitur, aut alioqui impius, tantisper maledictione legis & declaratione iræ Dei est deijciendus, donec & peccati sui atrocitatem agnouerit, & illud sibi ex animo dolere confessus fuerit. Quod si eò lege Dei & minis iræ diuinæ adigi nequit, non est margarita proijciẽda ante porcos, neque sanctum dandum canibus.

Hypocrita & impius deijciendus.

Verùm si perductus fuerit reus in sui cognitionẽ, & verò doloris sensu ob peccatum admissum tangatur: tum demum arte medicina adhibenda est, & exponenda sunt ordine hæc tria: Lapsus, pœna, & finis vtriusque.

Peccator pœnitens quomodo erigẽdus.

Lapsum ex eo primùm prouenisse docendus est, quòd timorem Dei abiecerit. Hoc ostendi potest ex primo ad Romanos capite. Deinde docendus est, quòd abiecto timore Dei, facilius in ipsum tanquam in inermem, insidiæ Diaboli, caro, & improbitas mundi præualere potuerint.

1. Consideratione lapsus.

His causis lapsus indicatis & confirmatis, pœnam ostendere oportet, nequaquam parem esse peccato cõmisso, sed esse tantum testimonium duarum diuersissimarum rerum, nimirũ iræ Dei, & eiusdem paterni fauoris & clementiæ. Iræ quidem, si non egerit reus pœnitentiam, & non fuerit se corrigi ferula Dei. Paterni verò fauoris, si correptus emendetur plaga, & ad pœnitentiæ portum confugerit.

2. pœna.

Finis postremo loco excutiendus est, cùm lapsus, tum pœnæ: lapsus quidẽ, vt posthac homo sit cautior: pœnæ verò quòd singulari cõsilio Dei (cùm interim multis impijs & sceleratis parcitur) sit castigatus, nõ vt pereat, sed vt habeat paratum testimonium paterni fauoris erga se.

3. finis pœnæ & lapsus.

Verùm quia hoc difficiliùs persuadetur laboranti sub cruce, testimonia & exempla ex verbo Dei clara & perspicua, producenda sunt.

1. Corinth. 11. 32. dicit Paulus nos rebus aduersis à Domino corripi, ne cum hoc mundo damnemur. Ecce finis crucis hìc statuitur, ne damnemur: si scilicet admoniti cruce, egerimus pœnitentiam.

Testimonia. 1.

Prouerb. 3. 11. Fili mi (inquit Salomon) ne respuas correptionem Domini, neque afficiaris tædio cùm ab eo argueris. Quem enim diligit Deus corripit, & quẽ castigat, velut pater filiũ amplectitur. Heb. 12. 8. dicuntur spurij esse nõ filij, qui sunt extra disciplinã.

Huiusmodi plura testimonia coaceruabit pastor, quibus persuadebit reo, quæ sit Dei paterna voluntas in cruce.

Exempla sunt complura: vt Manassis, sororis Mosis, Dauidis, regis Vsiæ, populi in captiuitatẽ abducti, & plurimorũ aliorum, qui ob certa peccata puniti sunt, & postea per pœnitentiam sunt reuersi. Insigne præ alijs latronis exemplum est, qui præclarum pœnitentiæ & fidei exemplum edidit. Hic non ideo putauit se abiectũ, quia morte ista infami, erat ob scelera sua afficiendus: sed spe in Christum concepta, patienter commeritam pœnam subijt.

Exempla.

Porrò si aliena culpa illatum est malum, duo facienda sunt. Consolatio adhibenda est, sicuti supra præscriptum est. Et ostendendum, hanc esse sortem filiorũ Dei, vt iniurijs Diaboli & mũdi sint expositi.

Quomodo tractãdus sit is cui aliena culpa malum est illatum.

Iam *postremò* sequitur distinctio eius quod premit. Aut enim animam attingit solùm, saluo corpore: aut corpus.

III. Doloris quomodo remedium applicandũ.

Corpus affligunt morbi, carcer, exilium, &c. Quibus accommodantur ea, quæ de consolationibus dicta sunt.

Animorum autem cruciatus, habent varias causas: vt sunt, error, dubitatio, tentatio, desperatio, metus imminentis mortis, dolor ob omissas res. His malis non succurritur eodem pharmaci genere.

Animorum cruciatus quomodo leuantur.

Errori medebitur pastor, si monstrata veritate, erroris causas euerterit. Errarunt Romani de iusticia. Hunc errorem tollit Paulus, sublatis erroris causis, & monstrata veritate ex verbo Dei. Errauit Nicodemus, sed Christus eum ab errore liberauit, ostensa veritate & confutata erronea Pharisæi persuasione.

1 Error.

Dubitationi facilius occurritur. Nam dubitatio est cùm in vtrumque promiscuè se habet animus. Hìc vbi pastor ostenderit alterius partis falsitatem, acquiescit qui dubitauit in altera.

2. Dubitatio.

Tentatio præcipuè oritur ex cogitatione præteritorum peccatorum, & ex imaginatione Stoica de particularitate.

3. Tentatio.

Si tentatio oritur ex cogitatione præteritorum peccatorum, duo faciat parochus.

Ex cogitatione præteritorũ peccatorũ duobus modis euellitur.

Primum instituat collationem peccati & misericordiæ Dei. Quantumuis magnum fuerit peccatum, tamen verum est quod dicit Paulus: Peccatum exuperat gratia. Et illud Dauidis: Misericordia Domini super omnia opera eius. Deinde cumulet excẽpla misericordiæ Dei erga maximos peccatores: quales fuerunt Adam, Manasses, latro, Dauid: & dicat ista edita esse, vt sint testimonia misericordiæ Dei, quæ testantur quomodo Deus velit cum pœnitentibus agere.

1 2

Si tentatio oritur ex imaginatione Stoica de prædestinatione, ea superabitur, si pastor has sequentes regulas commendauerit ei, qui se tentari conqueritur.

Tentatio ex Stoica imaginatione prædestinationis 6. huius remedia.

Prima. Non ex ratione, sed ex solo verbo Dei, iudicandum est de voluntate Dei. Dicitur enim ideo verbum, testimonium Domini fidele, quia certo testatur de voluntate Dei. Nunc autem hoc verbum dicit: Deum velle omnes homines saluos fieri, & nullos perire. Hoc igitur verbum omnibus imaginationibus Stoicis opponatur. Habetur autẽ hoc verbum expressè 1. Tim. 2. & 2. Pet. 3. & sæpe alibi.

1

Secunda. Promissio gratiæ est vniuersalis, vt habetur Matth. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis

2

& onerati estis. Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Rom. 3. Iustitia Dei per fidem Iesu Christi, in omnes & super omnes qui credunt. Adhæc, Mandatū Christi Matthæi 28. vniuersale est: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui verò non crediderit, condēnabitur. Mar. 16.

3 *Tertia.* Non est personarum acceptio apud Deum. Rom. 2. Actorum 10. Ephes. 6. Gal. 2. sed causæ bonæ comprobatio, & causæ malæ condemnatio: idque iuxta hanc immotam regulam. Deus pœnitētes omnes recipit: omnes impœnitentes reijcit, nulla personarum habita ratione.

4 *Quarta.* In Deo non sunt ponendæ contradictoriæ voluntates. Nam ipse Deus duplex cor damnat Et paulus inquit: Deus verax est, omnis homo mendax. Cùm ergo scriptum est: Deus vult omnes homines saluos fieri, & Deus non vult vllos perire, non sunt recipiendæ propositiones quæ contradictoriam voluntatem Deo tribuunt. Falsæ sunt ergo: Deus vult aliquos saluos fieri, & non omnes, si consilium creationis & donati Filij respicis. Aliter de euentu iudicandum est, & de voluntate Dei consequente hominum facta.

5 *Quinta.* Gratia superat peccatum, Rom. 5. Hac regula significatur & magnitudo misericordiæ, & præstantia sacrificij pro peccatis peracti. Vt enim conclusit Deus omnes sub peccato, vt omnium misereatur: ita Christi victima sufficiens est ad omnia quantumuis enormia peccata expianda.

6 *Sexta.* Vt in primo parente nostro Adam, totum humanum genus est lapsum, ita promissio facta Adamo ad totam eius posteritatem pertinet. 1. Cor. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur: ita in Christo omnes viuificabuntur. Hoc dictum non tantùm de resurrectione intelligendum est, verumetiam de salutari viuificatione in ijs, qui Christū amplectuntur. Vt igitur Adam promissione seminis se erexit: ita & nos porrectam nobis dexteram Dei, Dominum nostrum Iesum Christū, firma fide apprehendamus, quò eius vita & iusticia donati, promissam immortalitatis spem consequamur.

Has regulas pastor diligenter vrgebit, ac eas pluribus scripturæ testimonijs, si opus videbitur, confirmabit.

Impia vox quam omnes in Christo electi sermone & moribus detestantur.

Audiui de quadam muliere, quæ cùm duriùs ageret cum suis, admonita est de iudicio Dei futuro, vt isto pacto ea reuocaretur à sæuitia. At illa, inquit, si sum prædestinata, saluabor quicquid fecero, & quicquid credidero, Si non sum prædestinata, nec fides nec opera mihi succurrent. Hæc imaginatio pugnat cum verbo Dei, & est à Satana profecta. Quare monendi sunt homines, vt testimonio Dei credant, & non humani cerebri imaginationibus à veritate abducantur.

Grauissimus animi cruciatus est desperatio, cum qua qui luctatur, dolores inferni sentit. Hæc aut oritur ex imaginatione particularitatis, aut ex cogitatione indignitatis, propter crebros in peccatum lapsus. Hæc tolli nequit, nisi priùs sublata causa.

Imaginatio particularitatis superabitur sex istis regulis, quas modò recitaui.

Remedia adu. cogitationem indignitatis.

Cogitatio indignitatis vincitur cogitatione promissorum diuinorum, meditatione præstantiæ victimæ peractæ pro peccato, recordatione sanctorum, quorum quidam horrendis sceleribus contaminati, recepti sunt in gratiam. Et semper in conspectu sit dictum Pauli: Gratia exuperat peccatū. Itē sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato.

Adu. metum impendētis mortis.

Metus impendentis mortis, superatur duabus rebus: fiducia remissionis peccatorum, & fide resurrectionis mortuorum. Pius igitur pastor cùm agit cum morituris, sciat omnem consolationem ex istis duobus capitibus petendam esse. Quæ capita scripturis confirmanda sunt, & exemplis copiosè illustranda.

Et sunt hæc præcipua capita, quæ Paulus commendat Timotheo. Milita bonam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam. Memento Iesum Christum resurrexisse à mortuis. Et solet Paulus consolationes petere ex fide resurrectionis, quæ tum demum erunt solidæ, vbi prælucet fides.

Aduersus dolorem ob res amissas

Dolor ob res amissas, mitigabitur promissionibus Dei, qui promittit se non derelictum sperantes in se, Deinde cogitatione incertitudinis vitæ. Tum cogitatione consilij Dei, qui sæpe subtractione rerum, suorum animos explorat. Huc exemplum Iob commodè refertur, & dictum eiusdem: Dominus dedit, Dominus abstulit, sit nomen Dominis benedictum: Breuiter, Fides facillimè superabit omnem dolorem animi, quamcunque causam habuerit. Igitur singularis cura pastoris esto, solidum fidei fundamentum iacere in pectoribus suorum auditorum.

1 2 3 4 5 6

Ratio cō solādi eos qui ob mortem amicorum tristātur.

Etsi autem loci consolationum quos signaui, omni dolori & cruci adhiberi possunt: tamen peculiarem rationem consolandi eos, qui ob mortem amicorum tristantur, adijciam, locosque recitabo, quos semper in promptu habeat pastor. Iubeat itaque pastor mœrentem ob mortem amici respicere.

I. *Ad Deum ipsum.*
II. *Ad mortuum amicum.*
III. *Ad vniuersalem conditionem hominum.*
IIII. *Ad mundum.*
V. *Ad cœlum.*
VI. *Ad resurrectionem mortuorum.*

Diuinæ voluntati Iustitiæ & Sapientiæ acquiescēdum est.

Cùm ad Deum respicitur, cogitandum est de Dei voluntate, sapientia, iustitia. *Voluntas* Dei est, quòd amicus noster sit hinc abreptus. Huic Dei voluntati non licet repugnare. *Iustitia* Dei est, quòd repetat quod dedit. Quid enim iustius est, quàm vt is qui dedit vitam, rursus eandem ad se recipiat, conseruetque quandocunque illi bonum videbitur. *Sapientia* Dei monebit, quòd nihil sit temere à Deo factum. Ipse enim solus nouit, expediat ne nobis mori, potiùs quàm viuere. Multos è medio tollit, ne vel ipsi peiores fiant, vel plures in hac vita perpetiantur ærumnas. Mœrens igitur pro amico, se consoletur sapienti & iusta voluntate Dei, cui repugnare impium est.

1 2 3

II. Amici defuncti cōditio melior nunc est quàm fuit.

Secundò, vertat cogitationem ad mortuum amicum, cuius conditio multò melior nunc est quàm fuit. Est enim expers omnis periculi. Nam nec Satan, nec mundus, nec aliud quicquam, poterit iam ipsius salutem impedire. Donec in hac vita versamur, mille quotidie ferè obijcimur periculis. Neque vlla læticia esse potest, quin aliquem dolorem seu metum habeat admixtum. At qui iam hinc discessit, huius periculi expers est. Nam quemadmodum qui è difficili nauigatione in portum venit, iam securus est, vt qui in portu nauigat: ita qui morte hinc abripitur, veluti in portum delatus est, vt ipsum procellæ mundi amplius obruere non possint. Peruenit enim ad salutis portum. Qui ergo dolet de amico, qui hinc in fide Christi discessit, non videtur amico fauere portum illum quietum, ad quem ipse non peruenit.

III. Constit

Tertiò, cogitet mœrens de vniuersali hominum

num conditione, cui & ipſe obnoxius eſt. Decretũ Dei eſt ineuitabile, vt omnes hãc vitam morte ſint commutaturi, nec ſcitur qua hora & quo momento. Quare dolere in vno, quod omnibus commune eſt, nihil eſt aliud quàm ſeipſum inutiliter macerare. Quare cùm hæc conditio ſit vniuerſalis, cogitandum potiùs, quòd vnuſquiſque Deo obtẽperare debeat, quando Deus per ſuum præconem ad exitum vocat. Neque dolendum eſt citò fieri, quod quò citius eò melius illi eſt, qui hinc euocatur. Nam beati qui in Domino moriuntur.

[Margin: …um eſt …mnibus …emel mo…i: nec ſcitur quo momẽto: ferendum igitur, nõ culpandũ, quod vitari nõ poteſt.]

[Margin: IIII. A mundo qui totus in maligno poſitus eſt, ereptos cur deflemus?]

Quartò, reſpiciat ad mundũ, qui totus in maligno poſitus eſt. In hoc virtus & pietas patiuntur: in hoc mille technæ ad fallendum: quocunque reſpicis, impurus eſt totus, & ſordeſcit indies magis magiſque: nunc tyranni pacem publicam turbant: nunc hæretici Eccleſiam oppugnant: nunc priuatorum ædes maximis ſunt periculis expoſitæ.

[Margin: V. In cœli beatiſſima omni ex parte tabernacula recipi quid iucũdius?]

Quintò, intueatur cœlum, veluti domum propriã, ad quam tendere oporteat, in quo nihil immundi, nihil pericli, ſed omnia pura & tuta. Ibi ſancti fruuntur conſpectu Chriſti, cuius corpus glorioſum cùm intuentur, expetunt ardentibus votis, vt acceleret dies iudicij extremi, quo animæ rurſus ad ſua corpora redeant, & fiant ita conformes Chriſto.

[Margin: VI. Reſurrectio mortuorũ firmiſſima piorum conſolatio & fiducia. Io. 11. 25. 2. Tim. 2. 8.]

Sextò, cogitet mœrens de reſurrectione mortuorum, quæ eſt veluti commune antidotum aduerſus omnia mala. Hinc Chriſtus cõſolatus eſt Martham cùm ait: Ego ſum reſurrectio. Huius memoriam commendat diſcipulo ſuo Paulus, cùm inquit: Memento Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis. Hęc de conſolatione contra dolorem pro amicis defunctis.

Hactenus diximus de orthotomia verbi veritatis, & oſtendimus quomodo paſtor, vt peritus medicus, debeat pro ratione morborum animi adhibere oleum verbi Dei. *Iam* quid ſit fugiendum paſtori inter docendum, meliùs intelligitur.

[Margin: IIII. Duo fugienda paſtori inter docẽdum.]

Paulus 1. Timoth. 1. duo fugienda paſtori admonet, quorum primum eſt ne alia doceat: alterum, ne attendat fabulis. Illud facit, ne, omiſſa doctrina diuinitus tradita, proponat paſtor Eccleſię aliam doctrinam: hoc ne curioſas quæſtiones agitet, omiſſis rebus neceſſarijs.

[Margin: Vtriuſque præcepti ratio.]

Vtriuſque præcepti ratio hæc eſt. Eccleſia Chriſti extruenda eſt ſuper fundamento Chriſti, iuxta illud: Aliud fundamẽtum nemo poteſt ponere, prę ter id quod poſitũ eſt, quod eſt Ieſus Chriſtus. Paulus ad Gal. 1. 8. deterret etiam à temeritate innouãdi & noua tradẽdi, cùm bis idem fulmen eiaculatur. Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema ſit. Paſtor ergo memor huius dicti fugiat omnes quæſtiones, quæ non faciunt ad ædificationem fidei, quantumuis ſubtiles eſſe videantur.

Quærunt otioſi homines infinita, ac ipſa ratio multa ingerit: ſed paſtor ſequatur verbũ, eo ſit contentus, & dicat cum Dauide: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Neque pudeat ipſum, ſi non poſsit omnium obiectionum nodos diſſoluere.

[Margin: V. Quomodo [illegible] doctrinam Paſtor improbare debeat.]

Hinc etiam intelligi poteſt, qualiſnam improbatio falſæ doctrinæ in paſtore requiratur. Vt enim Paulus cordatè pronunciat, anathema eſſe, qui aliud Euangelium docet: ita paſtor non colludet cum aduerſariis, ſed palàm execrabitur falſam doctrinam, monſtrabitque falſitatis cauſas, & quid mali ex ea in Eccleſiam manat: præſertim cùm ea ſit natura rerũ, quòd dato & admiſſo vel leuiſsimo in ſpeciem errore, ſequantur infinitæ hypotheſes falſæ, quemadmodum in Papatu vidimus.

Paulus requirit in paſtore, vt poſsit os obſtruere aduerſariorũ. Etiamſi autem non poſſit omnes labyrinthos & ſtrophas explicare: tamen veræ doctrinæ demonſtratione refellitur error. Eſt quidem paſtoris & errorem refutare, & conari errantem ſiue hæreticum in rectam viam reuocare. At ſi hoc poſterius fieri nõ poſsit, monet Paulus, vt eum fugiat, tanquam proprio iudicio condemnatum. Orãdum tamen pro eo eſt, vt Deus aliquando ipſum ad ſuam lucem adducat.

[Margin: Aduerſariorum os quib. modis obſtruet paſtor.]

Hactenus dictum eſt de prima parte, quæ in paſtoris officio requiritur: nunc ad ſecundam accedamus.

II.

De adminiſtratione Sacramentorum.

[Margin: Secunda pars officij paſtoralis.]

[Margin: De Baptiſmo.]

SECVNDA officij paſtoralis pars eſt adminiſtratio Sacramentorum, in qua quantum attinet ad *Baptiſmum*, qui eſt initiale Eccleſiæ Sacramentum, agat omnia iuxta ordinationem Eccleſiarum, & afferat paſtor pium animum: ſciat ſe in loco Chriſti ſtare, & eius vice fungi. Nam ipſe Chriſtus eſt qui abluit, vſus paſtoris manibus: recitet diſtinctè lectiones ſacras, iuxta ordinationem: oret Chriſtum intimo cordis affectu, vt huic ſuæ ordinationi aſſit: commendet baptizatum infantem precibus Eccleſiæ, ac ſeriò admoneat parentes, vt hanc nouam creaturam piè inſtituant, caueantq; ne ſua culpa aliquid mali baptizato accidat. Hæc ſint de Baptiſmo dicta.

[Margin: De S. Cœna.]

De adminiſtratione *Cœnæ* maior requiritur peritia. Quemadmodũ enim verbum, ita Sacramentum Cœnæ, viſibile Euangelij verbum, debet ſanctiſſimè adminiſtrari, & cauendum eſt hîc paſtori, ne cõmunicet alienis peccatis. Qui enim potatori, adultero, tyranno, maledico, blaſphemo, obſcœno, aut alioqui inhoneſtè & non vt dignum eſt Euangelio viuenti, porrigit Sacram Cœnam, corpus & ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti: is nobiliſſimã margaritam Eccleſiæ, obiicit ſuibus & canibus, in contumeliam Filij Dei. Quo ſcelere nullum eſt grauius. Chryſoſtomus dicit, ſe potiùs corpus ſuũ daturum lacerandũ turpiſsimis modis, quàm vt ſciens & volens velit corpus & ſanguinem Domini porrigere flagitioſo homini, qui viuit abſq; pœnitentia: neq; id immeritò. Nam vbi hoc fit, quadruplex ſcelus concurrit.

[Margin: Eccleſiaſticæ diſciplinæ neglectus, res periculoſiſſima.]

[Margin: Confirmatio ab exẽplo & dicto Chryſoſtomi.]

PRIMVM enim, manifeſta contumelia fit Filio Dei, & multò maior quàm cum cæderetur alapis, & expueretur in faciem eius. Grauis Chriſti admonitio eſt, & ſeria: Nolite dare ſanctum canibus. 2. Qui Cœnam porrigit homini, quem ſcit pœnitentiam ſeriam non meditari, auget ipſius iudicium & damnationẽ, atq; ita communicat alienis peccatis. 3. Vulnerat ſuam conſcientiam. Nam manifeſtè facit cõtra conſcientiam, & verè excutit Spiritum Sanctum: amittit paulatim & alia dona quibus ornatus erat. 4. Exemplo multi deteriores fiunt, & confirmantur in ſua cœcitate, atque ita paulatim regnum Chriſti euertitur. 5. Vt interim taceam, ſpectaculum exhiberi, triſtiſſimum quidem caſtis ſpiritibus, qui in Sacra Cœna aſſunt, miniſtrãtes ſuo regi: gratiſsimũ verò diabolo, & eius Angelis, hoſtibus Chriſti, qui iſtam contumeliam fieri Chriſto aduertunt. Nihil amplifico: expono verè rẽ ipſam, imò nemo ſatis grauitatẽ huius rei explicare oratione poteſt. 6. Propter huiuſmodi abuſũ, Paulus teſtatur Corinthios magna plaga percuſſos, ac multos concidiſſe. Nec dubitandum eſt plurima publica mala, & priuata: hodie eſſe

[Margin: Variæ rationesquę oſtendũt quàm neceſſaria ſit eccleſiaſticę diſciplinæ obſeruatione ſacra Chriſti menſa polluatur.]

pœnas abuſus ſacratiſſimæ Cœnæ.

Obiectio. At dicat fortè aliquis. Quid mea refert? ipſius res agitur, qui indignè Cœnam ſumit. Cur ego luerem aliena delicta? Refutatio. Tua permagni refert. Deus collocauit te in ſua Eccleſia, vt eam paſcas, non vt eam deſtruas, mactes & dilanies. Quod ſanè facis, quando ſine delectu piis & impiis offers ſacrum Cœna myſterium.

Cõfirmatio refutationis à laudabili exemplo Ambroſij. Laudatur meritò Ambroſius, qui ne Theodoſio quidem Imperatori pepercit: quem ad ſacram Cœnam non admiſit, priuſquam pœnitentiam magnæ illius cladis egit, cuius autor fuit.

Conſulo itaque paſtori, vt diligenter diſcernat inter oues Chriſti veras, & laruatas: ne ſibi iudicium grauius accerſat.

Hactenus breuiter admonui, quinam ſint à ſacra Cœna arcendi.

De examine priuatorũ, qui ad S. communionẽ accedere cupiunt. Iam quia in noſtris Eccleſiis nemo ad ſacram huius Cœnæ communionem admittitur, niſi qui antea ſe ſuo paſtori examinandum exhibuerit, paucis paſtori meum de examine conſilium communicare volo: quod vt diſtinctius habeatur, in has quinque partes diſtribuam: quæ ſunt:

PRIMA. Vitæ eius, qui examinabitur, præteritæ conſideratio.

SECVNDA. Colloquium paſtoris cum eo, qui ad Cœnam ſe admitti expetit.

TERTIA. Conſolatio pœnitentis.

QVARTA. Abſolutio.

QVINTA. Admonitio, qua ſoluitur examen.

1. Conſideratio præteritæ vitæ. CONSIDERATIO præteritæ vitæ eius, qui eſt examinandus, diligenter eſt obſeruanda paſtori. Inde enim intelligi poteſt, quibus potiſſimum morbis aliquis obnoxius eſt. Conſiderabit ætatem, & quibus vitiis maximè quælibet ætas eſt expoſita: conſiderabit ſexum, artificium & vitæ genus: obſeruabit, an coniunx quis ſit, an iniunx: an in magiſtratu, aut ſub magiſtratu, an diues aut pauper. Nam pro hac diuerſitate homines alij aliis laborant vitiis. Hæ igitur circumſtantiæ paſtori nequaquã negligendæ ſunt.

2. Colloquiũ ſeu examen. COLLOQVIVM ſequitur, in quo ſi paſtor dubitat de confeſſione, aut profectu alicuius in doctrina Catechiſmi, omnium primum requiritur enumeratio Decalogi, Symboli Apoſtolici, orationis Dominicæ, & doctrinæ vtriuſq; Sacramẽti. Hîc qui deficit, à Cœna arcendus eſt, donec rectius inſtitutus fuerit. Eſt enim indignum, eum ad participationem Cœnæ Dominicæ admittere qui elementa pietatis non nouit recitare.

De pœnitentia, & quomodo agendum cum peccatorib. Hæc autẽ omnia longe abſunt à tyrannide pontificia circa confeſſionem auricularẽ, quam vocant. Hîc enim agitur de pio & præparatorio colloquio ad amplectendam Dei miſericordiã, excluſa operum & humanæ ſatisfactionis fal ſiſſ. perſuaſione. Verùm cùm quis nouit hæc dextrè recitare, poſt recitationem, de pœnitentia agetur. Et quærendũ eſt, an vero ſenſu peccatorum ſuorum tangatur, & an doleat ipſe, quòd Deum ſuis horrendis peccatis offenderit. Hîc ſi paſtor vllos errores nouerit in vita eius cum quo agit, debet eos candidè aperire, perinde ac medicus, qui ægroto morbos exponit, quò libentius medicinam recipiat ægrotus, ac ſanitati reſtituatur, quam vnicè expetit. Deinde quæret an ſe reus emendare velit. Hoc autem intelligi volo de erroribus communibus, qui non videntur excommunicatione corrigendi. Nam flagitia publicam pœnitentiam requirunt, vel ſaltem petitionem condonationis ab Eccleſia. Sed de hac re ſuo loco. Si offertur mercator, poteſt paſtor de vitiis vſitatis in mercatoribus interrogare. Si iuuenis, quæratur de iis, quæ iuuentuti ſolẽt accidere, & ſic de aliis. Porrò hîc etiam conſulerem, vt propoſitis præceptis Decalogi, ordine quæreretur de obedientia erga ſingula, qua ratione homo confitens deduceretur commodiſsimè in cognitionem ſui.

Poſtquam autem peccati confeſſio eſt facta, grauibus verbis paſtor exponet reatus turpitudinem & magnitudinem. Deinde indicabit, quanta ſit ira Dei & maledictio ſuper peccatores non agentes pœnitentiam. Hîc ſi animaduertit paſtor, hominem cum quo agit, ſeria duci pœnitentia, & vero dolore propter peccatum tangi, quærat an aliquod remedium aduerſus hanc iram Dei & maledictionem nouerit: qui ſi reſponderit in ſolo Chriſto remedium eſſe aduerſus mortem & damnationem, paſtor debet hoc reſponſum, ſcripturæ dictis confirmare, & graui oratione oſtendere, quod Chriſtus venerit in mundum peccatores ſaluos facere.

3. Conſol. Iam tertio loco addet paſtor CONSOLATIONEM per dicta ſcripturæ & exempla, oſtendet voluntatem Dei eſſe, vt homo peccator non pereat, ſed conuertatur & viuat. Ita enim ſcriptũ eſt. Nolo mortem (ait Dominus) peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Oſtendet voluntatem Chriſti eſſe, vt omnes laborantes ſub mole peccati, ad ſe veniant. Ait enim: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego vos reficiam. Oſtendet Angelis in cœlo gaudium eſſe ex pœnitẽtia peccatorum. Oſtẽdet ſerium & vniuerſale mandatum Chriſti eſſe, vocari omnes ad pœnitentiam. Oſtendet λύτρον Chriſti ſufficere pro peccatis totius mundi, ideoque nõ eſſe cuiquam deſperandum, ob peccatorum ſuorum magnitudinem. Nam hoc principium immotum eſt: Gratia exuperat peccatum. Hoc dictum inculcabit: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.

Exempla. Hæc illuſtrabit exemplis: atque imprimis vtile eſſet accommodare exempla perſonis congruentia, cum quibus colloquium inſtitutum eſt: vt auaro pœnitenti, exemplum Zachei: aulico, Centurionis: homicidæ, Dauidis: meretrici, Magdalenæ: blaſphemo, Manaſsis: pauperi à morbis exhauſto, mulieris laborantis ſanguinis profluuio, & ſic de aliis.

4. Abſolutio, quæ fit declaratione fauoris Dei erga omnes qui vera pœnitentia & fide ad eius clementiam in Chriſto reuelatã, cõfugiũt. ABSOLVTIO quarto loco ſequitur. Hîc quæret paſtor, an confitens Chriſtum ſibi propitium eſſe ſtatuat, & an verè credat in Chriſtum mediatorem. Quod vbi ſincerè affirmauerit, paſtor inferet eum iam in cœlis coram tribunali Dei abſolutum eſſe, & in gratiam receptum. Hæc enim eſt immota veritas: Omnis qui credit in Filium, habet vitam æternam.

Huc addat hanc vel ſimilem formam, manu capiti eius qui abſoluitur impoſita, ſine tamen ſuperſtitione.

Abſolutionis forma, in qua nullũ tyrannidis in cõſcientias aut ſuperſtitionis, vt apud pontificios, veſtigium apparet. Cùm, mi fili, non ſolùm te peccatorem & reum agnoſcis, ſeriò dolens quòd Deum horrendis tuis peccatis offenderis: verumetiam credis promiſſioni Euangelij de remiſsione peccatorum, & voci Chriſti, pronunciantis eum qui credit habere vitam æternam, & promittentis ratum fore in cœlo, quicquid ſolutum fuerit in terra: Ego teſtor te remiſſionem tuorum peccatorum habere, quam tibi vice Chriſti annuncio, atque adeo, vt miniſter Dei in Euangelio Filij ipſius, te abſolutum pronuncio, in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, AMEN.

5. Admonitio, qua ſoluitur examen. Iam quinto loco addatur ADMONITIO, vt caueat abſolutus ab inſidiis diaboli, à nequitia & malis exemplis mundi, ab inſidiis propriæ carnis: admoneatur, vt exerceat ſe in pietate, continuè oret, fugiat mala ſodalitia, abſtineat à crapula & ebrietate: oſtendatur præterea, quàm periculoſum ſit ſæpius in eadem peccata relabi: recitentur exempla

eorum

eorum, qui lapsi, non sunt reuersi per pœnitentiam. Adhæc admoneatur de suo officio, vt illud gnauiter agat, neminem defraudet, aut in negotio circumueniat, vt pro ratione suarum facultatum, sit liberalis in pauperes. Hæc aptari debent pro ratione & conditione eorum, cum quibus agitur.

Atque hactenus de secunda parte officij pastoralis. Sequitur tertia.

III.

De disciplina, qua Pastor suum gregem regere possit.

Disciplinæ Christianæ laus. *Prou. 10. 17. & 13. 32. & 19. 20.*

MAGNA laus est disciplinæ Christianæ, cuius moderatio pastori potissimum incumbit. Quare pastor hîc sedulus sit, ne sua culpa dissolutiores & languidiores reddantur auditores. Via vitæ (inquit Salomon) custodientis disciplinam: & qui diligit disciplinam, diligit scientiam. Idem: Tene disciplinã, ne dimittas eam, custodi illam, quia illa est vita tua. Et rursus: Qui sapientiam & disciplinam abiicit, infœlix est.

Eius descriptio.

Est autem *Christiana disciplina* assuefactio cùm interior, tum exterior, qua homines assuefiunt ad pietatem, iusticiã, modestiam, & ad alias virtutes, quaque in officio continentur, ne quid vel errore, vel ignorantia, vel imitatione faciant quod se haud decet.

Finis.

Huius finis est, vt maneamus in Christo, & non ab eius corpore mystico abscindamur. Si vos manseritis (inquit Dominus) in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.

Est itaque amanda disciplina, quæ nos continet in officio, ne à sermone Christi deficiamus.

Partes.

Porrò disciplina hæc absoluitur instructione & correctione. *Instructio* præceptis & regulis continetur, quarum mensura est verbum Dei. *Correctio* est emendatio erratorum incidentium in moribus.

Obiecta.

Disciplina, vt ex definitione quam posuimus apparet, est duplex: Interna & externa. *Interna* est mentis, cogitationum, affectuum, voluntatis. Hæc diligenter commendanda est auditoribus. *Externa* est linguæ, gestuum, vestitus, &c. De vtraque supra dictum est. Vnde pastor desumat & accõmodet auditoribus, quæ congruere animaduertit. Verùm quia hoc loco potissimùm agitur de disciplina Ecclesiastica, quæ ad iurisdictionem pertinet: volo consilium meum pastori breuiter communicare, quod si secutus fuerit, non operam vt spero ludet.

De correctione quæ disciplinæ præcipua est pars, præcepta.

Monui supra, disciplinam absolui duabus rebus, instructione & correctione. De instructione, quæ continetur præceptis vitæ, quæ traduntur in Decalogo, nihil hoc loco dicemus: sed tantum de correctione præcepta dabimus.

1. De erratorum differentiis.

Nunc autem cùm omnis correctio erratorum est, modus correctionis ex erratorum differentiis dependet.

Quædam sunt delicta.

Sunt autem differentiæ duplices. Quædam enim errata sunt delicta, quædam crimina. *Delicta*, à quibus in hac infirmitate humanæ naturæ nemo tutus esse potest, admonitionibus & castigationibus corrigere studebit pastor: Debet enim diligentem rationem habere vitæ cuiusque, & statim vbi animaduertit aliquem non recta, vt decet, via incedere, eum mox admonebit, & conabitur reuocare, priusquam in præcipitium ventum fuerit.

Quædam sunt crimina.

Crimina, vt sunt libidines, adulteria, tyrannis, vis, sectæ à veritate abducentes, &c. è quibus scandalum publicè oritur, opus habent asperiore curatione.

2. Quomodo facinorosi sint hortandi.

Si quis ergo facinus & crimen perpetrauerit, pastor 1. facinorosum ad conuersionem seriò & grauiter hortabitur: idque non semel aut iterum, sed sæpius: nec asperè nimis, sed paternè, indicato periculo & scandalo. 2. Deinde, si frustra laborem admonitionis paternæ suscepisse videtur, alia tentanda est via: vocabitur facinorosus ad consistorium, in quo ad minimum sint duo aut tres vicini parochi, & aliqui ex honestioribus parochianis.

In hoc consistorio, admonendus est facinorosus grauiter: ostendendum est ei, quanto scandalo Deũ & Ecclesiam offenderit. Hic aut resipiscit facinorosus, aut manet contumax in suo peccato. Pro hac diuersitate pœnitentis, aut non pœnitentis, agendũ est cum illo.

3. Quomodo agendum cum facinoroso pœnitente. *Priuatim*

Quomodo agendum est cum facinoroso pœnitente? Facinorosum, qui post admonitionem promittit emendationem, pastor non facilè recipere debet, sine singulari exploratione. Exploratio autẽ hæc fieri potest hoc modo. Aliquot diebus post promissam emendationem, pastor vocabit pœnitentem ad se, & seuerè eum monebit, de ira Dei aduersus peccatum, & ad veram pœnitentiam eum adhortabitur, donec viderit certissima pœnitentiæ veræ signa. Nam qui simulantes pœnitentiam admittunt, ad publicam absolutionem, magno periculo reum exponunt, & non satis grauiter officio funguntur. Deinde reo significabit, cùm Ecclesiam scandalo conturbarit, publicè veniam ab Ecclesia petẽdam esse. Quod si se libenter id facturum promiserit, constituet ei diem certum, qua assumptis aliquot honestis viris coram se appareat.

Coram senatu Ecclesiastico seu consistorio, aut presentibus testibus fide dignis.

Adhæc præsentibus testib. interrogandus est reus, an magistratum politicum, & aduersam partem (si scelus est commissum publicum, offendens magistratum, & proximum lædens iniuria,) placauerit. Quod si ait, producet testimonia. Si neget, mittẽdus est ad magistratum, & ad partem læsam, priusquam ad publicam absolutionem admittatur.

Corã Ecclesia.

His iam ritè & ordine peractis, constituet pastor facinoroso diem, qua compareat in cœtu Ecclesiastico, si publicè factum ipsius innotuit: (alioqui in consistorio aut priuata domo presentibus testibus potest fieri absolutio) ibi pastor facinorosum collocatum ante altare, finita concione & admonita plebe, interrogare poterit hoc ordine. 1. An fateatur à se commissum, quod illi obiectum est, cuiusque nomine publicè accusatur. 2. An peccati cõmissi eum pœniteat, quod & voce & signis testabitur. 3. An cupiat redire in amicitiam cum Ecclesia, quam scandalo læserat, & cupiat absolutionem. 4. An seriò constituerit adiuuante Deo, vitam suam emendare, & an hoc se facturum promittat. 5. An seriò ab Ecclesia petat veniam.

Hic potest reo mandari, vt Catechesin recitet: quo facto vertat se reus ad populum, & hac oratione petat veniam. EGO miser peccator, fateor me Deum & Ecclesiam meo peccato offendisse. Quare vos rogo omnes, vt mihi hunc meum lapsum propter Christum condonetis. Promitto adiuuante Deo emendationem.

Huc addat pastor admonitionẽ, de voluntate Dei recipientis peccatores, & de gaudio, quod est Angelis in cœlo super vno peccatore pœnitentiã agẽte, & hortabitur populũ, vt ex animo ignoscat quod commissum est, iubebitq; vt cum angelis Dei gaudeant, quod qui perditus erat redierit.

His peractis, interrogabit pastor confitentem, an verè statuat Deum sibi remittere peccatum suum, & cum respondet verè se id credere, iubebit pastor

vt genua flectat pœnitens, ac ita eum absoluat.

Absolutionis forma.

EGO minister Dei in Euangelio IESV CHRISTI, autoritate Euangelij & mandato Christi, te pœnitentem & confugientem ad misericordiam Dei propter Christum, pronuncio receptum esse in gratiam à Deo, & te absolutum ab omnibus peccatis tuis testor in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti, Amen. Vade, & noli amplius peccare, ne tibi aliquid deterius fiat.

Hæc disciplina vtilis videtur, & digna quæ in Ecclesia prudenter seruetur, vbi facinorosus admonitus agat seriam pœnitentiam.

Huc tamen addo, quòd interdum circumstantiæ personæ & facti requirant aliquam mitigationem: videlicet vt pastor tantum deprecetur ab Ecclesia commissum scelus, idque nomine ipsius qui peccauit. Sed hoc relinquo prudentiæ pastoris, qui ædificationem quæret, & non destructionem, quem in grauibus causis consilio superattendētis regi cupio.

Quomodo agendum cum facinoroso non agente pœnitentiam post admonitionem.

De excōmunicatione.

QVANDO facinorosus conuictus non agit pœnitentiam, sed pergit in sua contumacia, debet pastor subinde eum admonere, vt tandem pœnitentia ducatur. Quod si frustra fecerit, ad extremum remedium, nempe ad excommunicationem confugiendum est.

Communio triplex.

Est autem vt communio, ita excommunicatio multiplex, nec meliùs quæ sit ratio excommunicationis intelligitur, quàm ex communionis collatione. Est itaque communio triplex: Spiritualis, Sacramentalis, Moralis.

1. Spiritualis.

Spiritualis communio, est qua cum omnibus renatis communicamus, & participes sumus Spiritus Christi, vt eiusdem mystici corporis membra, cuius caput est Christus. In hac communione est, quicūque credit in Iesum Christum, & retinet fidem & bonam cōscientiam. In hac fuit Naaman Syrus, etsi corpore erat in impia aula. *Sacramentalis* tantum, est hypocritarum, qui in Sacramentis nobiscum communicāt, sicut Iudas Cœnæ Dominicæ cum reliquis discipulis particeps fuit. *Moralis*, est qua homines in ciuilibus moribus inter se sociantur, siue eiusdem sunt religionis, siue diuersæ.

2. Sacramētalis.

3. Moralis.

Triplex excōmunicatio.

Huic triplici communioni opponitur triplex excommunicatio: Spiritualis, Sacramentalis, Moralis. *Spiritualis* est qua excluditur homo à communione corporis Christi mystici, hoc fit naufragio fidei & mala conscientia. *Sacramentalis* est qua alicui interdicitur sacræ Cœnæ vsus: quod fit propter impœnitentiam. *Moralis* est, qua is qui scandalo Ecclesiam offendit, à societate & familiari cum piis conuictu arcetur.

Pœnes quos sit triplex hæc excōmunicatio.

Primum genus penes solum Deum est, qui membra mortua abscindit à corpore Filij sui.

Secundum penes pastorem est, qui non porriget sacram Cœnā iis, quos nouit viuere sine pœnitētia.

Tertium est censuræ Ecclesiasticæ, qua senatus Ecclesiasticus ordine & modo seruato, excludit aliquem ex suo cœtu per sententiam.

1. De spirituali excōmunicatione. Quomodo vitatur.

Quantum ad *primum* excommunicationis genus attinet, parochi siue pastoris officium est, perpetuò hortari suos auditores, vt studeant retinere fidem & bonam conscientiam, ne se ipsi à corpore Christi abscindant. Quarum illa retinetur, meditatione beneficiorum Christi, & precatione: hæc fulcitur quatuor veluti fulcris, fiducia Christi, qua statuitur peccatū remissum esse: bono proposito, quo abiicitur peccandi voluntas: ardenti desiderio, vitam in posterū approbandi Deo: & sancta vocationis cura.

Vt in hac cōmunione corporis Christi spirituali maneant sui auditores, pastor excubias aget, nihil non faciens, quo eos exhortationibus & monitionibus contineat in officio.

Applicatio excōmunicationis spiritualis.

Verùm cùm aliquod facinus commissum deprehenditur in certo autore, vt furtum, homicidium, aut quoduis damnum clam perpetratum, pastor debet post concionem, primùm narrare factum, quod designatum est. Deinde, summa cum grauitate deplorare, quod autores talium facinorum delitescāt in Ecclesia, & venditent se pro ouibus Christi, & viuis Christi membris, qui tamen reuera mortui sunt, & exuerunt se Christo suo scelere. Tertiò, publicè testabitur eum, qui facinus perpetrauit, se mancipasse Satanæ, cum quo æternum peribit, nisi per pœnitentiam fuerit Deo reconciliatus. Quartò, subiiciat exhortationem, vt quisquis sit, damnum resarciat, ac redeat ad Deum per veram pœnitentiam, quo rursus viuum Christi membrum fieri possit. Quod si is qui facinus perpetrauit aliquando resipiscat, ac ad pastorem veniat, cupiens consilium: Pastor hîc singulari prudentia aget, ac inprimis cauebit, ne prodat aliis quod sibi soli innotuit.

1. 2. 3. 4.

Si facinorosus excommunicatione territus pœniteat, quid cum illo agendum.

Variorū casuū resolutio.

Si furtum designatum fuit, interrogandus est reus an res adhuc salua sit, an perierit. Si salua est, hortabitur vt restituat clam, quod clam abstulit: sin periit, interrogandus est, an sit soluendo, an non. Si sit soluendo, pastor circumspectè aget cum eo, qui rem amisit, petetque vt accepta satisfactione sit contentus. Hîc si voluerit esse contentus, pastor à reo acceptam solutionem tradat ei qui damnum passus erat.

Obiectionis dilutio.

At dicas. Quod suades habet periculum non leue coniunctum. Sit sanè ita. Quis, quæso, potest curam Ecclesiæ habere, & rationem salutis singulorum membrorum in Ecclesia sine periculo? si quis velit te cogere, vt reueles quod tibi innotuit, potiùs mortem oppetito, quàm vt reum prodas.

Variæ peccatorum facies: varia consilia etiam & remedia, quæ à pietate modestia, & prudentia pastoris moderantur.

Verùm si reus soluendo non fuerit, ad pœnitentiam tamen est excitandus, & monstrandum, si viderit reum duci seria pœnitentia, quod gratia superet peccatum, & multis scripturę testimoniis & exemplis est erigendus, ne desperet: qui cum fateatur se credere remissionem peccatorum, absoluendus est priuatim, & monendus, vt in posterum sibi caueat à Satanæ laqueis.

Porrò, si damno satisfactum fuerit, potest pastor publicè significare, quòd qui furtum aut damnum commisit, ducatur pœnitentia, hortabiturque populum ad gratiarum actionem, quòd is qui è corpore Christi mystico se excluserat, iam resipiscat, & corpori Christi rursus insertus sit.

Cæterùm si homicidium est commissum, pastor rem occultabit quidem, sed hortabitur reum, vt amicorū opera studeat amicos occisi placare. Quod si voluerit, debet pastor dare operā apud magistratum, & eos qui læsi sunt, vt admittant transactionē. Qui si hoc facere noluerint, pastor illis omissis, debet cum reo agere, & longo tempore explorare, an verè eum pœniteat, qui homicidium perpetrauit. Quod cùm deprehenderit pastor, absoluat reum ad misericordiam confugientem.

Neque enim debet curator animarum, regimen Ecclesiæ & politicam administrationem confundere. Non debet alterū pedē in suggesto, aliū in curia habere: sed suum officium esse cogitabit, omnes Deo lucrifacere, & imitari bonum pastorem, qui

non mox mactat ægrotam ouiculam,ſed ſanat quantum in ſe eſt:qui contra facit,non paſtor eſt, ſed lupus potius.

2. De ſacramentali excommunicatione.

Quantum autem ad ſecundum excommunicationis genus, quo quis arcetur à Sacramento Sacræ Cœnæ,attinet,ſciat paſtor, quòd impœnitentibus, qui conſuetudinis cauſa Sacramenta percipere volunt, non debeat porrigere ſacrum corpus Chriſti, & ſacrum eius ſanguinem : quemadmodum ſupra admonui.

Impœnitentes & manifeſtè profani à S. Cœna arcendi.

Exempli cauſa. Si quis vel potator eſt, vel auarè agit, vel durius cum vxore aut familia verſatur, aut etiam aliquod aliud, quod non decet Chriſtianum, ſectatur ſtudium : talis ſi venerit ad paſtorem , non debet ad communionem Cœnæ recipi à paſtore, priuſquam paſtor viderit emendationem. Non hîc habebit rationem perſonæ, ſed miniſterij ſui,non timebit inimicitiam,non odium, non amiſsionem facultatum, non exilium, non mortem, ſed Deum timebit,cuius vicem gerit,& Chriſtum pro quo legatione fungitur. Helias non pepercit Achab impio Ieremias non fractus eſt minis tyranni. Ambroſius diadema Theodoſij non horruit.Baptiſta maieſtate Herodis non eſt abſterritus.Breuiter,qui hîc timore ſuccumbit,non eſt paſtor,ſed mercenarius,vt nihil dicam durius.

Exempla conſtantiæ in paſtoribus.

3. De excommunicatione morali.

Reſtat *tertium* excommunicationis genus, quod potiſsimum ad diſciplinam & cenſuram Eccleſiaſticam pertinet.Huius fines cognitos habeat paſtor. Deinde excommunicationis legitimam rationem teneat.

In hac ſpectatur.

In omni excommunicatione ſpectanda ſunt tria: Deus,ciues Eccleſiæ,impœnitens homo.

1. Deus.

Cum Deum reſpicis, conandum eſt, ne cum Dei contumelia inter Chriſtianos nominetur , qui turpem & flagitioſam vitam degit.

2. Eccleſia.

Cum ciues Eccleſiæ attendis, hæc cura ſubibit animum pij paſtoris , ne aſsidua malorum conſuetudine boni corrumpantur.

3. Homo impœnitens.

At cùm intueris lapſum & deficientem ab Eccleſia,eò ſpectabit omnis paſtoris conatus,vt reus ſuffuſus pudore reſipiſcat tandem , ac Eccleſiæ reconcilietur.

Hos tres excommunicationis fines habebit in conſpectu paſtor , qui omnes ad ædificationem Eccleſiæ faciunt, ad quam referri debet excommunicatio.

De legitima ratione excõmunicationis, regulæ.

Vt autem legitima ratio excommunicationis teneatur,tenendæ ſunt ſequentes regulæ.

1. Paſtor ſolus neminē excommunicet.

Paſtor ſolus,ſententia in reum à Senatu Eccleſiaſtico non lata, neminem excommunicare debet. Muneris tamen huius eſt , vt facinoroſum ad conuerſionem adhortetur. Huius regulæ & ratio & finis ſpectanda ſunt.Ratio eſt,quia æquitas poſtulat, vt examinetur res in iudicio , & cognoſcatur,priuſquam feratur ſententia.Finis eſt,ne vnius affectu res geri tanta videatur:qua ratione facilè in contēptum abiret excommunicatio.

Quid agēdum, ſi presbyterio paſtor careat.

2. Cum bonis quibuſdam videat ne quid detrimenti capiat Eccleſia.

Sed fortè hîc obiiciet paſtor, non talem ſenatum cōnſtitutum eſſe in his locis,vt ab eo feratur contra facinoroſum ſentētia.Equidem fateor me optare ordinarium ſenatum,penes quem cenſura morum eſſet,ſed vix id ſperare poſſum in hac turba & ſenecta Eccleſiæ. Quare paſtori hoc do conſilium, vt loco ſenatus deligat ſibi tres ad minimum viros cordatos & pios,cum quibus conferat, & quorum ſententiam audiat. Verum ſi paſtor in ſua parochia neminem habet, cuius conſilio in tanta re tutò vti poterit,rem deferat ad præpoſitum,& duos alios paſtores eius prouinciæ, in qua habitat paſtor: coram his compareat facinoroſus, ac examinetur. Hi coniunctum hortentur ad pœnitentiam.Qui ſi ſupplex pœnitentiam promittit , agendum eſt cum illo, vt ſupra oſtenſum eſt.Si autem non reſipiſcat conuictus, ſemel atque iterum è ſuggeſto ſignificetur,eſſe hominem talem,qui contumaciter ſe gerit , poſt piam & paternam admonitionem , & conuictionem criminis:& ſimul hortetur paſtor populum ad preces pro facinoroſo,vt Deus illum conuertere dignetur.

3. Sin minus, rem deferat ad alios in maiore gradu conſtitutos, ſi qui ſunt.

4. Quibus rationibus agendum cum facinoroſo contumace.

At ſi iſte adhuc permanſerit contumax,iterum ſiſtendus eſt coram deputatis cenſoribus, à quibus grauiſsimè admonebitur , additis minis. Quod ſi adhuc manſerit rebellis, non ampliùs conniuēdum eſt. Hîc putridum membrum enſe Eccleſiæ reſecandum eſt,ne pars ſincera trahatur. Hic locum habebunt noti verſiculi:

Morbida facta pecus totum corrumpit ouile:
Ne maculet alias eſt ſeparanda grege.

Proximo itaque die Dominico excommunicationis ſententia publicabitur hoc modo.

Sententia excommunicationis.

CHARISSIMI fratres,notum eſt vobis(proh dolor)quomodo quidam de noſtro cœtu N.nomine, Eccleſiam noſtram ſcandalo offenderit, perpetrando N.Qui etſi à me paſtore ſuo priuatim eſt admonitus,non ſemel, ſed aliquoties, & apud Senatum Eccleſiaſticum conuictus eſt de ſuo flagitio , ꝙ vobis etiam publica fama innotuit:manet tamen contumax & rebellis , nec vlla pœnitudine ſui flagitij tangitur. Quapropter cùm ſe à ſpirituali corporis Chriſti communione abſciderit , nec admonitus & obiurgatus reſipiſcat:Ego Miniſter Euangelij, autoritate & mandato Chriſti,vobis mecum in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti congregatis, declaro iſtum N.qui ita ſe ſubiecit Satanæ , excluſum eſſe ab Eccleſia Filij Dei,ac eum fugiendum tanquā ethnicum pronuntio,in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti,Amen.

Iam vos fratres dilecti , cauete ne commercium habeatis cum iſto.Sit vobis donec reſipiſcat , veluti ethnicus & publicanus, qui ſua culpa ius ciuitatis Chriſtianæ ac familiæ Dei amiſit : vt vel iſto pacto, eum tandem ſui flagitij pudeat ac reſipiſcat. Vos inſuper oro, vt vigiletis & oretis,ne diabolus aliquem veſtrum ſimili laqueo capiat:atque caueatis ab iſtius conſortio , ne eius veneno inficiamini. Neque tamen vt inimicum eum ducatis,ſed admonete ſubinde vt reſipiſcat.

Excommunicatus quare non eſt omnino deſerendus.

Cùm autem huiuſmodi excommunicatus, ſit iam tanquam ethnicus & publicanus, imò Satanæ mancipium , debet paſtor ad huc operam dare, vt eum à ſua via peſsima reuocare poſsit. Nam vt Chriſtus ethnicos & peccatores inuitat ad pœnitentiam : ita noſtrum officium eſt , qui in Miniſterio Euangelij ſumus,vt perpetuò operam demus , quo aberrantes ab ouili Chriſti reuocare poſsimus. Non ergo debemus odiſſe huiuſmodi, ſed eius vicem dolere, Deúmque precari vt mortuum viuificet , ac perditum reſtituat.

Regulæ pro presbyterio Eccleſiaſtico

Huc adiiciam regulas duas,quas vtiliter ſequi poterunt cenſores morum,ac iudices Eccleſiaſtici.

1. De peccatis in multitudinem graſſantibus.

Prior eſt de peccatis in multitudinem graſſantibus,qualia ſunt (proh dolor)in hoc regno,ebrietas, luxus veſtium , comeſſationes, &c. de his ſequenda eſt regula. Non aſperè(inquit Auguſtinus) quātum exiſtimo,non duriter,non modo imperioſo iſta tolluntur,magis docendo quàm iubendo , magis monendo quàm minando. Sic enim agendum eſt cum

multitudine peccantium. Hæc regula concluditur ex finibus excommunicationis supra positis. Nam si hîc pastor excommunicationis fulmen mitteret, magis turbaret paucos bonos infirmos, quam corrigeret multos animosos malos. Interim tamen pastor non desinet ea damnare, quæ Deus sua voce damnat.

2 De paucorum flagitiis. *Posterior* regula est de paucorum flagitiis. Seueritas exercenda est in peccata paucorum. Iusta huius regulæ ratio est. Nam & hac ratione castigantur pauci, qui peccarunt, & multi insontes sibi in posterum meliùs cauent.

Summa eorũ quæ dicta sunt de excommunicatione. Pastor autem regulam Augustini sequatur: In corripiendis fratribus misericorditer corripiat homo, quod potest: quod autem non potest, patienter ferat, at cum dilectione gemat ac lugeat. Item: Quisquis (vt ait idem sanctus pater) quod potest arguendo corrigit: vel quod corrigere non potest, saluo pacis vinculo excludit: vel quod saluo pacis vinculo excludere non potest, æquitate improbat, firmitate supportat, hic à maledictione liber & solutus est. Ita enim eradicanda sunt zizania, ne frumenta lædantur.

Hoc consilium Augustini sequantur pij pastores in hac peruersitate morum, omni ferè disciplina eneruata.

Hæc sint dicta de modo regendi Ecclesiam externa disciplina. Nam de indictione precum, ieiunij publici, non est quod aliquid præscribam, nisi quod edicto regio, & gubernatorum Ecclesiæ, obtemperandum censeam.

IIII.

De precatione Pastoris pro grege.

Exemplo Christi & seruorum Dei precãdum est pro grege. QVARTA pars officij pastoralis, est exemplo Christi, Prophetarum & Apostolorum, orationesuum gregem pascere: hoc est, vt gratias agat Deo cum fructum verbi videat, & oret Deum, vt suis conatibus aspiret in salutem gregis, ac perpetuis gemitibus gregem principi pastori Christo commendet. Apostolus Thessalonicensibus scribens ait: Gratias agere debemus Deo semper pro vobis fratres, quemadmodum dignum est. Primo loco dicit, debemus: qua voce debitum officium pastoris notat. Deinde ait: quemadmodum dignum est, significans indignè pastoris officio fungi eum, qui hoc debitum non soluit. Exemplo ergo Pauli pastor orabit, vt Dominus dirigat corda suorum auditorum ad charitatem Dei, expectationem Christi, vt consoletur corda eorum, & stabiliat eos in omni sermone & opere bono, vt dignetur eos sancta illa vocatione, ad quam per Euangelium vocati sunt, & compleat omnem suæ bonitatis gratuitam beneuolentiam, & opus fidei potenter: vt glorificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in iis ex gratia Dei nostri. (2. Thessal. c. 3.)

Aget & gratias Deo pastor, quando animaduertit augescere fidem auditorum suorum, & abundare mutuam inter ipsos charitatem.

Precationes Pastoris quadruplices. Etsi autem multæ incidunt necessitates, quæ ardentem inuocationem requirũt: possunt tamen precationes pastoris in quatuor ordines distribui, vt 1. primus sit, pro sanctificando nomine Dei, per to- 2. tum orbem terrarum. Secundus pro gubernatori- 3. bus Rerumpublicarum in vniuersum. Tertius, 4. pro Ecclesia sibi commissa. Quartus pro vt casus se offerunt varij, & tempus postulat. Huc aliquot exempli causa formulas subiiciemus.

Formula precandi pro sanctificando nomine Dei, per totum orbem.

DEVS misericors Pater, Pater Domini nostri Iesu Christi, ago tibi gratias toto pectore, quòd tibi eligas Ecclesiam in vniuerso orbe, vt sit tẽplum, tuum nomen celebrans, precor suppliciter, vt auertas, & in nihilum redigas omnium hominũ & diabolorum technas, qui vel opera tua vel virtutes obscurare volunt, vel tribuunt hominibus aut diabolo quod tuum est. Auerte, quæso, corruptelas doctrinæ cœlestis & Sacramentorum, tyrannidem impedientium cursum Euangelij, hæreses, & alia, quibus vera tui notitia, vel corrumpitur, vel omnino aboletur: auerte Epicureum contemtum tui nominis, barbaram negligentiam, Academicam dubitationem, Stoicam ἀστοργίαν: auerte ingratitudinem omnium hominum, qui te Deum vel non agnoscunt, vel agnitum non prædicant. Auerte profanam vsurpationem nominis tui, hoc est, impuritatem morum, & nominis tui sacrilegam vsurpationem: ac præsta, quæso, vt in toto terrarum orbe, sanctificetur nomen tuum: vt secundum opus tuum sit nomẽ tuum: vt secundum nomen tuum, sit apud omnes nationes terræ noticia tui: vt secundum notitiam ex verbo & operibus tuis, sit fiducia omnium hominum in te: vt secundum fiduciam, sit laus tua, & celebratio in omnes fines terræ: vt secundum laudem nominis tui, sit eiusdem vsurpatio inter homines, per veram inuocationem, prædicationem, confessionem. Quæ quia sine verbo haberi non possunt, mitte tua dona de cœlo, conserua ministerium, verum vsum Sacramentorum, & sanctam disciplinam: precor vt in dies magis ac magis accrescat numerus ciuium regni tui, quo tuum nomen latè propagetur ac celebretur. Tibi soli Deo, qui es Pater, Filius, & Spiritus sanctus, sit honor, virtus & gloria, in secula seculorum, Amen.

Formula precandi pro Magistratu, & aliis vitæ necessitatibus.

OMNIPOTENS æterne Pater, in nomine Filij tui te inuoco, ac precor vt auertas bella, conserues leges & iudicia, impedias ἀταξίαν in omnibus ordinibus ac statibus hominum. Auerte, quæso, morbos, sterilitatem terræ, ethnicam sollicitudinem, & asininam ignauiam: fac ne irretiamur tentationibus, & laqueis Diaboli, ob cupiditatem rerum huius vitæ. Auerte cyclopicam ingratitudinem, & abusum rerum, ne tuis donis in luxum, voluptatem, ebrietatem, superbiam, & cõtemtum pauperum abutamur. Breuiter, auerte omnem iniuriam creaturarum tuarum, quas nobis dedisti, vt illis vtamur in tuam gloriam & nostram vtilitatem, in vero timore nominis tui cum gratiarum actione. Da bonos & fideles Rerumpublicarum gubernatores, tuere omnes status, assis imperiis, œconomiis, & politiis. Da regi nostro Spiritum sanctum tuum, & sapientiam: da Senatoribus regni salutaria consilia: concede prosperam valetudinem: fœcunda terram, da commodas tempestates, pluuiam, & serenitatem, pro rerum nascentium commoditate: largire fructibus terræ virtutem, per tuam benedictionem: fac vt patresfamilias, gubernatores Rerump. & alij, singuli suũ officium faciant, in timore tuo, & sancta quadam cura. Da vt nostra sorte contẽti, nostris facultatibus, cùm in nostrum bonum, tum in aliorum commodum, & potissimùm in tuam gloriam rectè vtamur, cum summa gratitudine, inuocatione tui nominis, gratiarum actione, ac beneficiorum tuorum prædicatione. Tibi sit honor, laus, gratiarum actio, in secula. Amen.

Formu-

Formula precandi pro Ecclesia Pastori commissa.

CLEMENTISSIME Pater cœlestis, cum Ecclesia Filij tui sit tuus ager, & tuum sanctum verbum sit semen viuum, auerte, quæso, diabolum, seminantem zizania falsæ doctrinæ & prauorum morum, ne nomen tuum apud profanos profanetur & blasphemetur: ædifica Spiritualem montem Zion, & Ierusalem cœlestem: inspira singulorum mentibus veram notitiam tui: rege cogitationes nostras tuo verbo: accende affectus puros & castos: reforma magis magísque voluntatem omnium: da vt omnes caueant scandala, vt omnes pietati erga te, & mutuæ dilectioni studeant. Auge spem in omnibus promissorum bonorum, dáque vt tandem per Iesum Christum beata immortalitate donemur, Amen.

Reliquus est ordo precationum, quas tempus & casus varij offerunt: quarum formulæ commodè præscribi non possunt. Vt ergo tempore & casu res offeruntur, ita pietas pastoris prorumpet, nunc in gratiarum actionem, si quid læti affertur: nunc in preces, si quid necessitas exigit præsens.

V.

De cura Pastoris pro pauperibus.

Auditores Verbi Dei diligẽter hortandi sunt ad beneficentiam erga pauperes.

QVIBVS rationibus pastor impelli debeat ad præstandam eleëmosinam de suis facultatibus, supra, cùm de pastoris domestica disciplina ageremus, dictum est: eásdem rationes accommodet ipse auditoribus suis, & sit sedulus, curet vt sint fideles procuratores pauperum, vt sint liberales ad conferendum pro ratione facultatum, vt sit recta distributio, ne quod collatum est personis indignis conferatur.

In hac ergò re sit diligens pastor, cogitétque officium suum esse, vt exemplo Apostolorum, curam pauperum, præsertim domesticorum fidei, habeat.

Pauperũ quatuor genera.

Porrò quatuor sunt genera pauperum, quorum curam oportet pastorem habere.

1. Fratrũ exulum.

Horum *Primum* est fratrum, qui exulant propter confessionem, aut alioqui fortunis spoliati sunt. Horum magnam curam habuisse Apostolos testantur Epistolæ ad Galatas, Romanos & Corinthios. *Secundum* genus est scholasticorum, qui opus habent præsidiis, ad continuanda studia Ecclesiæ vtilia. *Tertium* genus est mendicorum, qui ostiatim victum quærunt, quorum (proh dolor) nimis magnus numerus est. *Quartum* est pauperum, qui tametsi publicè non mendicant: tamen res illorum domesticâ est magis tenuis, quàm vt inde ali commodè possint. Hic opus est magna prudentia, ne circumforaneis, pigris se venditantibus sub scholasticorum titulo, robustis mendicis, & potatoribus, qui potando consumunt quibus vxor & liberi ali deberent, conferatur eleemosyna. Hîc valeat regula Pauli: Qui non laborat non manducet. Hortetur ergo pastor suos auditores, vt amanter complectantur pios exules, cogiténtque de communi sorte filiorum Dei: vt pauperes scholasticos iuuent liberaliter, sed eos qui sibi fuerint commendati honestis testimoniis: vt mendicos pios subleuent: vt curam habeant eorum, quorum labores non sufficiant alendæ familiæ. Breuiter, fides & charitas sint eleëmosynarum regulæ.

2. Scholasticorum.
3. Mendicorum.
4. Modestorum pauperum
Prudentia fides & charitas sint eleemosinarũ regulæ.

V I.

Quòd Pastor debeat esse forma gregis.

1. Tim. 4. 12.
1. Petr. 5. 3.

PAVLVS requirit à pastore, vt sit forma fidelium, in doctrina & dilectione, &c. Et Petrus iubet vt presbyteri sint exemplaria gregis. Huc illud Pauli: Estote imitatores mei sicuti ego Christi. Tunc enim (vt quidam ex patribus dicit) verbi semen facilè germinat, quando hoc in audientis pectore pietas prædicantis rigat. Huc pertinet & illud Senecæ: Animum non faciunt, qui animum non habent. Et Gregorius ait: Tantum debet actionem populi prçcedere actio præsulis. quantum distare solet à grege vita pastoris, Vnde Augustinus: Talis eligatur pastor, vt eius respectu, cæteri grex dicantur. Et illud Gregorij: Pasce verbo, pasce exẽplo, pasce subsidio. Pasce verbo prædicationis, doctè: pasce exemplo conuersationis, sanctè: pasce subsidio charitatis, piè.

1. Corint. 11. 1.

Porrò huc pertinent omnia, quæ supra dicta sunt de moribus pij pastoris. Debet enim pij pastoris vita, norma esse gregis. Vt quemadmodum vox pastoris est regula vitæ gregis: ita exemplum regulæ, pastoris mores esse debent.

Forma hæc consistit in fide & bona conscientia.

In hoc ergo pastor incumbat, vt retineat fidem & bonam conscientiam, vt possit suos auditores cum Paulo exhortari ad officium præstandum, hoc modo: quæcunque sunt vera, quæcunque honesta, quæcunque iusta, quæcunque pura, quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis, si qua virtus, & si qua laus, hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me.

Philip. 4. 8.

Vides mi pastor quod non tantùm ore doceat Apostolus, quid fieri oporteat, verumetiam iubeat suos auditores se intueri, tanquam formam, & exemplar doctrinæ. Quem si tu imitatus fueris, cum Paulo olim perpetuum & lætissimum percipies fructũ.

2.

Quænam sit potestas Pastoris.

Accedit ad secundũ caput quartæ partis, & pergit in explicãdo Pastoris officio.

ETSI ex iis quæ de officio pastoris dicta sunt, intelligi potest quousque se extendat eiusdem potestas, (nam hæc partibus officij absoluitur) tamen operæpretium iudico, paucis ostendere, quibus terminis claudatur potestas pastoralis. Nam duo genera hominum video hîc non parum peccare.

Extrema duo hîc vitanda.

Sunt enim qui supra modum extollunt potestatem Ecclesiasticam. Sunt rursus qui hanc nimium contemnunt, ac prorsus, vt nullius numeri, vilipendunt. Nos ergo nec illorum superbiam, nec horum ὀλιγωρίαν approbantes, in medium nonnulla adducemus, de potestate pastorali, quæ speramus bonos & cordatos viros, naquaquam improbaturos.

Exordiũ sumit à dicto Pauli ex quo axiomata quędam colligit de Pastoris potestate.

Paulus Corinthiis scribens ait: Etsi ampliùs quippiam glorier de potestate nostra, quam dedit Dominus nobis in ædificationem, & non in destructionem. His verbis Paulus primùm testatur, ministros verbi habere potestatem quandam, dum asseuerat eam potestatem ipsis traditam esse à Domino. Tum addit finem huius potestatis, quæ est ædificatio. Postremò eandem restringit, ne quis ea ad destructionem abutatur. Nullam enim Dominus suis contulit potestatem, ad destructionem Ecclesiæ seu Domus Dei, sed ad euertendum regnum tenebrarum.

Tria hîc sunt Pastori obseruanda in genere.

Hoc ergo pastor *Primum* sciat, se sublimi potestate donatum esse. *Deinde* quod hæc potestas spectet ædificationem Ecclesiæ & non destructionem. *Habet* autem pastor hanc potestatem non vt Dominus ἀνυπεύθυνος, sed vt œconomus Christi, qui omnia ad nutum Christi Domini administret.

Speciatim varia potestatis genera.

Quoniã autem plura sunt potestatis genera, hîc diligenter pastori spectandum est, quæ sibi conueniat, & quæ non: ne vel sibi ius vsurpet quod non habet, vel etiam ius quod habet negligat & prætereat.

Est itaque omnis potestas aut iuris,aut officij,aut iusti & æqui,aut facti.

1.Potestas iuris.

Potestas iuris est,qua quis dominium habet in res proprias,suo non alieno iuri subiectas. Vt facultates meæ,sunt sub mea potestate, quia meo iuri & nō alieno sunt subiectæ.Habeo ergo in meas res dominium & potestatem. sic figulus potestatem luti habet,Rom.9.21.Et in potestate Ananię erāt agri quos vendidit Actorum 5.4.

An pastor potestatē iuris habeat in Ecclesiam

Iam quæritur, num pastor talem potestatem, hoc est, iuris,habeat in Ecclesiam.Papa ait,Scriptura negat. Christus, Matthæi vltimo:Data est mihi, inquit,omnis potestas in cœlo & in terra. Sed Papa dicit hanc ipsam sibi à Christo datam. Si Papa hanc habet, habuit eam ante ipsum Petrus, cuius successorem se esse gloriaturPapa. Sed quid dicit Petrus? 1.Pet.5.3.Nō dominantes in clero.Et Paulus 2.Cor. 1.24.inquit:Non dominamur fidei vestræ. Proinde qui hanc potestatē,hoc est,dominiū in Ecclesiam sibi vsurpāt,Antichristi sunt & non Christi ministri.

Respōsio.

2.Potestas officij.

Potestas officij est, quæ datur pastori ab eo cuius est minister.Hęc potestas non potest dari,nisi ab eo qui habet potestatem iuris, hoc est, nisi à Christo, qui solus habet in Ecclesiam plenum dominium.

Duos pastori proponit.

Hæc potestas de duabus rebus admonet pastorē. *Primum*, vt ex officio agat,quæ Dominus ipsi imperauit.*Deinde*,quòd ratum sit coram Christo Domino,quicquid facit pastor iuxta officij regulam.

Duplex est.

Verum vt pleniùs intelligatur,qualis sit officij pastoralis potestas,notanda est hæc differentia: Quòd quædam potestas officij sit determinata, quædam indeterminata,quātum quidem ad modos attinet.

Determinata.

Determinata potestas officij pastoralis,est quę intra certos terminos clauditur, ita vt non liceat istos terminos transilire. Hæc potestas eorum est, quæ certo verbo Dei expressa sunt.Huic enim verbo nec addere,nec adimere quicquam vlli mortalium licet. Hæc potestas sublimis est. De ea enim ita ait Christus: Qui vos audit, me audit. Qui vos spernit,me spernit.Quemadmodum enim legatus, cui committitur à principe suo,quid agendum sit ipsi & dicendum,legationis fines transgreditur, & fit reus malè actæ legationis,si quicquam mandato principis vel addiderit,vel ademerit:ita minister Euangelij,si Euangelium Christi non purè prædicauerit, officio mala fide fungi conuincitur.

Simile.

Indeterminata.

Indeterminata potestas officij pastoralis, est quæ in iis rebus sita est, quæ nō sunt expresso verbo Dei determinata à Domino. Verùm in hoc genere potestatis primùm sciendum est, quòd hac potestate fretus,non possit,aut non debeat aliquid constituere,quod expressis regulis verbi Dei repugnat, siue expressè siue implicitè.Papa ordinat missas pro viuis & mortuis:sed hæc constitutio pugnat cum principio:frustra colitur Deus mandatis hominum. Idem iudicium esto de plerisque quæ Papatus admiratur, vt mysteria magna.

Duo obseruanda in potestate officij pastoralis.

Deinde, debet quicquid ex hac potestate proficiscitur,pertinere non ad destructionem, sed ad ædificationem Ecclesiæ.Præterea habet hæc potestas locum in ceremoniis, & aliis quæ faciunt ad ordinem & εὐσχημοσύνην,in tractatione religionis,& in externo Ecclesiæ regimine.

3.Potestas iusti & æqui.

Potestas iusti & æqui,est qua licet vti pastori in iis, quæ ipsi ex iusto & æquo debentur.Potest ergo pastor victum sibi debitum & ordinaria stipendia exigere.Hæc potestas confirmatur multis scripturę testimoniis.Dignus est mercenarius mercede sua. Itē: Dominus ordinauit,vt qui Euangelium prædicant, ex Euangelio viuant.

Luc.10 7. 1.Corint. 9.14.

Cohęret cum potestate officij.

Hæc potestas iusti & æqui cum officij potestate cohæret.Qui enim officium non facit,nec iure mercedem quærit,nec iustè eam accipit. Viderint ergo Papistæ otiosi,qua fronte tantos thesauros Ecclesiæ deuorant.

Pastoris libertas.

Verùm hîc sciendum est,quòd tametsi iustum & æquum est, si pastor debitam mercedem à suis auditoribus expetit:tamen habet etiam potestatem remittēdi quod sibi iure debetur. Quemadmodum exemplum Pauli apertè docet.

4.Potestas facti.

Potestas facti est facultas ea,quæ ad officium pertinet faciendi.Hæc potestas requirit,vt aliquis sit idoneus ad officium pastorale; hoc est, vt pastor & sciat & possit facere officium, atque etiam faciat. Huc pertinet cura Episcoporum,seu superattendentum.Nam & eorum qui recipiendi sunt ad ministerium,& eorum qui iam recepti sunt, curam habebit vigilans superattendens seu Episcopus: explorabit an eligendus sciat & possit facere officium,inspiciet an factus pastor officium ritè faciat.

De officio particulari Episcoporum.

Verùm quoniam ad officium particulare Episcoporum deuenimus, adiiciam duo, examen eorum qui sunt recipiendi ad ministerium, & visitationis capita.

1.Examen ordinandorū tria complectitur.

Examen eorum qui sunt recipiendi ad ministerium verbi,triplex esse debet:an sint docti,an mores tantæ functioni congruant, an sint ad faciendum officium idonei.

Doctrinæ examen.

Doctrinæ corpus & partium analysin tenere oportet eum, qui ad officium pastorale admittendus est.Pręcipua religionis capita teneat,cum definitionibus,diuisionibus,scripturæ sententiis,& exemplis de singulis. Teneat quoque seriem historiarum sacrarum:argumenta singulorum librorum, in veteri & nouo Testamento.

Obiectio.

Si quis obiiciat,nimis rigidum examem futurum, si ista omnia à futuro parocho postularentur. Respondeo tam augusto officio non debere præfici rudes & imperitos asinos, quales,proh dolor,multos in ministerio Euangelij esse nouimus, & præcipuas obtinere parochias.

Respōsio.

Examen morum.

In moribus spectentur, educatio, vita acta, præsentes mores,testimonia aliorum.Breuiter,sint mores quales Paulus requirit, scribens Timotheo & Tito.

Idoneitas

Vt quis sit idoneus, requiritur ætas iusta, & docendi donum.

2.Visitationis Capita.

Capita visitationis sunt:

1. An ministri suum officium faciant.
2. Exhortatio populi ad obedientiam erga Euangelium.
3. Cura administrationis bonorum Ecclesiasticorum.
4. Commendatio pauperum apud populum: videlicet, vt singuli aliquid conferant in vsus pauperum.
5. Exhortatio,vt singuli suum officium faciant in timore Dei,fide & patientia,&c.

3.

Quodnam præmium sit Pastoris rectè præstantis officium.

Duplex præmium 1.In hac vita 2.In futura.

PRAEMIVM pastoris rectè præstantis officium, duplex in scripturis inuenio. Vnum,quod in hac vita datur:alterum,quod promittitur in futura. Illud appellare licet temporale:hoc,æternum.Nam vt illud tempore clauditur:ita hoc æternum durat.

Temporalis præmii partes quatuor.

Temporalis præmij partes sunt quatuor: Victus, honor,bona conscientia,& donorum augmentum.

De his

De his partibus ordine ex ſcripturis dicam, vt ijs paſtor, tametſi principaliter ad officium præſtandum cogitatione gloriæ Dei, & amore paſtoris Chriſti, vt ſupra explicatũ eſt, excitetur: tamen moueatur minus principaliter hiſce pręmijs, quę Filius Dei ordinauit paſtoribus. De victu ergo primum dicendum eſt.

I. Victus.
1. Cor 9. 14.
Mat. 10. 10
Galat. 6. 6.
Deuter. 12. 19.

VICTVM deberi paſtoribus Paulus teſtatur in multis locis. Dicit enim conſtitutum eſſe à Domino, vt Euangelio ſeruientes, de Euangelio viuant. Et Chriſtus dicit, Dignus eſt operarius mercede ſua. Et Paulus rurſus Galatis ſcribens ait: Communicet autem qui inſtituitur in ſermone, ei qui ſe inſtituit omnia bona. Neque hinc alienum eſt dictum, Caue ne derelinquas Leuitam in omni tempore quo verſaris in terra. Huiuſmodi ſunt plurima teſtimonia, quæ teſtantur victum & ſtipendia deberi miniſtris Euangelij.

Tria ex his teſtimoniis colligẽda.

Hæc teſtimonia tria docent. 1. Quòd officium pij magiſtratus, ſit ordinare miniſtris Eccleſiarum ſtipendia. 2. Quòd auditores debeant iure naturali & diuino, prædicatoribus iuſta præmia. 3. Quòd miniſtri verbi poſſint, & accipere ſtipẽdia, & exigere ordinariam mercedem ab ijs, qui ſponte non ſoluunt: quemadmodum ſupra indicauimus, cùm ageremus de poteſtate paſtorali.

Obiectio adu. Stipendia miniſtrorum Eccleſiæ.

Verùm qui iniquiores ſunt miniſtris verbi, obijciunt mandatum Chriſti, exemplum Pauli, & exprobrationem Michææ prophetæ.

Mat. 10. 8.

Mandatum Chriſti eſt: Gratis accepiſtis, gratis date. Hinc inferunt non licere miniſtris ſtipendia ordinaria petere: ſed perperam, vt ex alijs locis apparet.

Reſpõſio ad obiectum ſũptum ex mandato Chriſti.

Non enim gratuitæ diſpenſationi repugnat, quòd Eccleſiæ doctores publicis ſtipendijs aluntur, modò vltrò & liberaliter Chriſto & Eccleſiæ ſeruiant: victus autem ſit quaſi laboris acceſsio. Significat quidem Chriſtus, neminem ſincerum fore verbi Dei miniſtrum, niſi qui operam ſuis gratis impendere paratus ſit: non tamen tollit, quod antea dixit: Dignus eſt operarius mercede ſua. Et Paulus Corinthijs ſcribens ait: Quis militat proprijs ſtipẽdijs vnquam? quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? aut quis paſcit gregem, & de lacte gregis non edit? & paulò poſt: Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, magnum eſt ſi nos veſtra carnalia meſſuerimus? Hæc dictorum collatio ſatis oſtendit, Chriſtũ non prohibere miniſtris ſtipẽdia, ſed pręferendã eſſe gloriã Dei.

1. Corint. 9. 7.

Reſpõſio ad obiectum ab exemplo Apoſtoli ſumptum

Exemplum Pauli, cuius ipſe meminit, 1. Cor. 9. 12. & Actor. 20. 34. obijciunt, qui noluit ſtipendium accipere à Corinthijs & Epheſijs, ſed ſuo artificio & ſibi ac ſocijs victum quæſiuit. Paulus in Corinthijs apertè docet iure deberi miniſtris ſtipendia, ſed cur ipſe non acceperit, hanc cauſam aſſignat. Omnia (inquit) ſuſtinemus, ne quid remoremur Euangelium Chriſti. Quando enim aduerſarij viderunt, Paulum prædicare Euangelium, nulla habita ſtipendij ratione, pręcidebatur calumniandi occaſio, qua putari poterat Apoſtolus, quæſtus gratia reliquiſſe Iudaiſmum, & prædicare Euangelium. Deinde eo tempore non fuerunt ordinaria conſtituta ſtipẽdia, vt nunc ſunt. Quare & temporis ratio ſpectanda eſt.

Reſponſio ad locum deſumptum ex Michęa.

Exprobratio prophetæ Michææ 3. 11. hęc eſt: Sacerdotes eius pro mercede docebant, & prophetæ eius pro pecunia diuinabant. Pœnam ſubijcit: Zion quaſi ager arabitur. Qui hoc obijciunt, deberent quæ in eodem contextu præcedunt aſpicere. Principes eius pro muneribus iudicabant. Non ſolùm ergo ſacerdotes, verumetiam iudices auaritia corruptos oſtendit. Sicuti ergo licet iudicibus & principibus ſua ſtipendia accipere: ita & ſacerdotibus & miniſtris Euangelij. Sed vtrique caueant, ne pecuniam potiùs quærant, quàm iuſtitiam. Damnantur ergo Prophetæ voce, cùm principes, tum ſacerdotes, qui ad quæſtum abutuntur officio.

II. Honor, ſecũda pars præmij temporalis.
1. Tim. 5. 17.
Ambitio paſtori ſolicite fugienda.

Secundam partem pręmij paſtoris diximus honorem eſſe. Paulus enim apertè dicit: Qui bene præſunt presbyteri, duplici honore digni ſunt. Deinde, vt patres ſpirituales coluntur à pijs auditoribus. Præterea, non poteſt maior honor eſſe, quàm quòd ſint cooperarij Dei, & œconomi myſteriorum Dei. Hîc caueat paſtor, ne honorem ſpectet ſuum, quærendo eum per aliorum contemtum. Nam honor qui debetur miniſterio, ſpontè ſequitur fugientem. Papa ſe præponit Cæſaribus & Regibus, qua in re non ſe Chriſti Apoſtolum, ſed apoſtatam declarat, & Antichriſtum oſtendit. Chriſtus vult ſuos non dominium honoris quærere, ſed miniſterium, quo omnibus ſe piè ſubijciant. Caueat ergo paſtor, ne hanc præmij ſui partem, impuro affectu contaminet.

III. Bona conſcientia.
Exemplũ. 2. Corint. 1. 12.
Act. 23. 1.
1. Tim. 3. 9.
1. Tim. 1. 19.

Tertia pars præmij eſt bona conſcientia, quæ comitatur eum, qui fidem retinens in timore Dei facit officium, ſolam gloriam Dei, & ædificationem Eccleſiæ ſpectans. Hæc eſt gloriatio noſtra, (inquit Paulus) teſtimonium conſcientię noſtræ. Loquitur enim de miniſterio ſuo. Et alibi dicit ſe ſeruire Deo pura conſcientia. Qui & diaconos hortatur, vt teneant myſterium fidei cum pura conſcientia. Pręcipit quoque Timotheo ſuo, vt militet honeſtam militiam, retinens fidem & bonam conſcientiam.

Quomodo conſeruatur.
Quo pacto amittitur.

Hanc conſcientiam conſequitur pius paſtor, ſi, vt dixi, & ipſe retineat fidem, & officium faciat ſincerè, ſpectans Dei gloriam & Eccleſiæ ædificationem. Huius bonæ conſciẽtiæ iacturam faciunt, non ſolùm qui ſine legitima vocatione obtrudunt ſe Eccleſiæ, verumetiam qui ſe potiùs curant quàm gregem, & ſua magis quàm Chriſti quęrũt. Quales ſunt omnes, qui auaritiæ cauſa minores parochias maioribus cõmutãt, ſine ſuperiorum autoritate & vocatione, &c.

IIII. Augmentum donorum.

Quarta pars temporalis præmij eorum miniſtrorum, qui fideliter & ſincerè faciunt officium, eſt augmentum donorum, iuxta illud: Habenti dabitur: hoc eſt, ei qui rectè vtitur exiguis donis quæ habet, benedictione Dei augentur indies dona. Hoc experiuntur quotidie omnes pij miniſtri. Proinde Auguſtinus rectè dicit: Sæpe officium impertiendi, meritum eſt accipiendi. Beatus Lutherus non in principio cauſæ Euangelij ita excelluit vt poſtea: habuit ſua quædam tenuia principia. Animaduertit indulgentiarum Papiſticarum vanitatem, huic ſe fortiter oppoſuit, non cogitans de abrogando papatu. Verùm in hac lucta augentur dona Dei Luthero, & quotidie nouis incrementis fiunt auctiora: adeo vt tandem electum organum Dei factus ſit, quo Deus ſuam Eccleſiam purgare ab abominandis Papiſtarum erroribus voluit. Hunc ſanctum virum pij paſtores ſibi proponant, ac in timore Dei faciant officium: quod ſi fecerint, ſentient promiſſionem Chriſti, qua promittit incrementa rectè vtentibus collatis donis, non fore inanem.

Exemplũ.

De Præmio æterno, tria teſtimonia.

Dixi de præmio temporali paſtoris piè & ſanctè præſtantis officium. Sequitur præmium, quod in futura vita propoſitum eſt, iuxta promiſſiones Dei.

S. Petri.

De hoc pręmio loquitur Petrus 1. Pet. 5. 4. vbi hortatur Epiſcopos, hoc eſt, paſtores, vt non coactè, ſed voluntariè: neque turpis lucri cauſa, ſed liberaliter Epiſcopatu fungantur. Et (inquit) cùm apparuerit princeps paſtorum, reportabitis immarceſſibilem gloriæ coronam.

S. Pauli. 2. Tim. 4. 7.

De hac corona & Paulus loquitur, cùm ait: Certamen pręclarum decertaui, curſum cõſummaui, fidem

seruaui. Quod superest, reposita est mihi iusticiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illo, &c. Et Daniel, Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iusticiam erudiunt multos, tanquam stellæ in seculum, & in æternum.

Danielis Prophetæ. Dan. 12.3.

In hoc præmium, quia bonitate Dei promissum est, & propositum pastoribus piè suo fungentibus officio debet pastor fide intueri, & excitari ad strenuè faciendum officium. Nisi enim in hunc finē intenti fuerint pastores, fieri nullo modo potest, vt gnauiter in cursu vocationis suæ pergant: quin potius subinde deficient. Nam innumera sunt offendicula, quæ exanimare possent etiā maximè cordatos. Sæpe cum ingratis hominibus negotium est, à quibus rependitur indigna merces: longi & immensi labores, sæpe irriti: Satan peruersis suis machinationibus interdum præualet. Ergo ne frangatur aduersis pius Christi seruus, vnicum hoc remedium habet, vt in Christi aduentum oculos conuertat. Ita fiet, vt suum laborem, qui carere profectu videtur apud homines, gnauiter obeat: cui tanta merces apud Dominum est reposita.

Finis huius præmij, & quib oculis à pastore considerari debeat.

Hæc sint breuiter de præmio pastoris dicta, quibus suo loco mouebitur ad sedulò præstandum officium.

IIII.

QVÆ POENA SIT PASTOrum malè fungentium officio.

Vt autem magis excitetur pastor ad faciendum officium, ponat sibi ob oculos pœnas neglecti officij, quæ sunt cum temporales, tum æternæ.

Neglecti officij pœnæ.

Temporales pœnæ sunt variæ:

1. Temporales, quæ sunt quadruplices.

1. Quædam propriam pastoris personam attingunt, vt mala fama apud pios. 2. Quædam conscientiam tangunt. Qui enim perfidè officium facit, vastat conscientiam, quam postea circumfert perpetuam testem sui sceleris. 3. Quædam in donis fiunt, iuxta illud: Ei qui non habet, auferetur ab eo quod habet: hoc est, qui donis Dei ad Ecclesiæ ædificationem nō vtitur, spoliatur paulatim donis, vt cæcus factus nec suam salutē cogitet, nec aliorum curā habeat: donec tandē tradatur iusto Dei iudicio in reprobā mentē, vt probet improbanda, & improbet probanda. 4. Quædam in familiam redundant. Solet enim Deus impietatem ministrorum verbi, punire in vxoribus, & liberis: vt apertè in exemplo Heli sacerdotis conspicitur.

Matth. 13. 12.

Hactenus de temporalibus pœnis, quæ leues sunt respectu spiritualium & æternarum pœnarum. Maledictus (inquit Propheta) qui facit opus Domini fraudulēter. Quænā, quæso, pœna maledictione diuina magis pertimescenda? Notus est locus Ezechielis, Quum dixero ego impio, moriendo morieris, & non admonueris eum, nec locutus fueris, vt caueat impius, vt recedat à via sua impia, vt viuat: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram. Vide quanta pœna manet pastorem non facientem officium. Sanguinem, inquit, eius de manu tua requiram: hoc est, tibi imputabitur mors eius, & pœnas de te sumam, quod fueris causa interitus, & perditionis eius.

2. Spirituales & æternæ. Ierem. 8. 10.

Ezech. 3. 18.

Huc illud Gregorij: Nos super ea mala, quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus: quia tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidi & tacentes videmus. Idem paulò infra: Sanguis morientis de manu speculatoris requiritur, quia peccatum subditi, culpa esse præpositi, si tacuerit, reputatur. Huc & illud Ezech. 34. 2. Væh pastoribus Israël, qui pascunt se solos.

In decretis pontificiis habetur hoc cuiusdam patris dictum: Is qui præest, si præter voluntatem, vel præter quod in scripturis sanctis euidenter præcipitur, vel dicit aliquid, vel imperat, tanquam falsus testis Dei aut sacrilegus habeatur. Iam qua pœna sit dignus qui falsum contra Deum testimonium dicit, & sacrilegè quod Dei est furatur, facile est cogitare.

Has pœnas cogitabit pastor, vt earum cogitatione accēdantur, ad diligentiam in officio, vel in pigritia, vel metu officium negligentiùs faciat.

Figura quædam insignis pastorū, qui ouile Christi extruunt, & non tamen ea diligentia qua deceret sibi cauent, in fabris arcæ Nohæ proposita est. Hi enim extructa arca perierunt in diluuio, seruato Nohe cum suis. Caueant ergo pastores, ne dum Ecclesiam suo ministerio extruunt, se ipsos fluctibus maledictionis, vel officij præstandi negligentia, vel morum prauitate obiiciant.

Emblema pastorum malorum.

Hæc sunt quæ fratribus communicare hoc tempore visum est de pastore bono, vt ostenderem, qualis ipse pastor apud se, hoc est, cum secum agat solus: qualis in domo, cum vxore, liberis, & familia: qualis in conuersatione, quoties opus fuerit foris cum aliis agere: & qualis in officio Ecclesiastico esse debeat.

Conclusio totius operis.

Oro æternum Patrem Domini nostri Iesu Christi principis pastoris, vt nos faciat organa vtilia suæ Ecclesiæ regatque nos suo Spiritu, vt ea quæ illi grata sunt faciamus: quò & pastores & oues vnum simus in Domino coniuncti vinculo dilectionis, vt ita retinentes fidem & bonam conscientiam in hoc vitæ cursu, lætíque hinc migrantes, beata immortalitate donemur, per Dominum nostrum Iesvm Christvm, qui cum Deo patre & Spiritu Sancto in vnitate Diuinitatis viuit ac regnat in omnia secula seculorum, Amen.

N. H.

CATECHISMI QVAESTIONES CONCINNATAE PER NICOLAVM HEMMINGIVM.

EXIMIAE PIETATIS ET DOCTRINAE VIRO, DOMINO NICOLAO BLACK, CANOnico Roschildensi dignissimo, Præceptori suo obseruando, Nicolaus Hemmingius gratiam & pacem optat, à Deo Patre per Dominum nostrum Iesum Christum.

DOMINVS, ut est apud Prophetam, comminatur sacerdotibus sui temporis, qui pactum Leui violantes, rite non sunt functi vero Leuitarum officio. Ita enim ait: Vos recessistis de via, & offendiculo fuistis multis in lege: Corrupistis pactum Leui, dicit IEHOVAH exercituum, & ego quoque reddam vos contemtibiles & humiles omni populo. Hæc comminatio ad nostra quoque tempora se extendit, & ad nos, qui officio Leuitarum fungimur, pertinet. Nam sicut tempore Prophetæ multi gloriabantur de Sacerdotum dignitate & eminentia, qui tamen nihil minus curarunt, quàm verum Sacerdotum officium: Ita hodie, proh dolor, plures inueniuntur qui patrimonio (vt vocant) Petri gaudēt, quam qui vestigiis Apostoli insistentes, gloriam Dei, & hominum salutē seriò quærunt. Neque hoc in Papatum dictum esse volo solummodo, sed in nos quoque qui de Euangelio gloriamur. Et tametsi vt sacerdotes Dei de bonis Ecclesiæ viuimus: tamen non minus pactum Leui violamus, quam illi de quibus per Malachiam conqueritur Dominus, id quod sane nemo non videt, qui vitia Sacerdotum, quos accusat Propheta, cum nostris contulerit. Sunt autem tria potissimum, quæ Propheta insectatur, quod recesserint de via, quod offendiculo fuerint multis in lege, quod corruperint pactum Leui. De via recesserunt mala vita, & flagitiosis morib. se polluentes. Vitæ enim ratio cuiusque via dicitur, Offendiculo fuerunt multis in lege, suo prauo exemplo multis præbentes occasionem lapsus contra legem Dei: Corruperunt pactum Leui, ea fide & diligentia, qua decuit, suo officio non fungentes, in seruanda puritate doctrinæ, & promouenda gloria Dei. Quid non est in nostris Sacerdotibus simile? Quod enim de via recedant, testatur multorū superbia, auaritia, petulantia, potatio, incontinētia, & alia vitia, quæ magis soli huic patent, quam vt celari possint: Quod sint multis offendiculo in lege, sequitur ex primo. Nam minister Dei, qui bene docet sed malè viuit, dextera quidē domū Dei ædificat, sed sinistra eandem destruit. Apostolus non frustra requirit à Sacerdotib. vt sint forma gregis. Sicuti enim in scientiis Philosophicis optime docet is, qui regula & exemplo docet: Ita Doctor Ecclesiæ nisi verbum quod in ore habet, vita exprimat, non tam doctor quam seductor Ecclesiæ haberi debet. Nam cùm auditores vident mores ministrorum Dei non conuenire cum doctrina, mox plerique aut contemnunt doctrinam, aut labe eorum inficiuntur, ac ita infecti pereunt. Nunquid hoc non est multis offendiculo esse in lege? An non hoc est suis morib. efficere, vt multi in legem impingant? Vtinam hic vanus essem. Vtinam possent plerique ad suos mores, & ad propriam conscientiam prouocare. Nihil libentius paterer, quam me in hac causa succumbere. Quod corrumpant pactum Leui, hoc est, quod non fungantur ea fide & diligentia officio sibi commisso, qua deceret, manifestum est in multis. Vehementer errant qui suo se functos officio putant, quando vel recte docuerunt, vel in genere vitia taxarunt: Quibus partibus si fuissent contenti Prophetæ Dei, non tam horrendis suppliciis fuissent olim affecti. Quid ergo desideras? Id quod Prophetæ, Apostoli omnes, & vox Christi requirunt. Quid hoc est? vt remedium adhibeas vulneri, reprehendas sigillatim hominum scelera, & singulis in os dicas, quò tendat ipsius vita. Ebrioso suā ebrietatem, Superbo suam superbiam, Auaro suam auariciam, Tyranno suam tyrannidem, Libidinoso suam libidinem ob oculos ponas tanquam legatus Dei. Sic sanctus Nathan fecit: Sic Baptista, sic Paulus, sic Ambrosius & omnes alij pij pastores. Sed inquies: Si sic agerem, periclitarer de vita: eiicerer de meis facultatibus: actum esset de meo honore: præterea frustra hoc tentarem. In hac enim malitia mundi vix quisquā patiēti animo meā correptionē esset admissurus. ὁ μὲν λόγος φρονεῖ, ὁ δὲ νοῦς παραφρονεῖ. Excusatio hæc iusta videri posset, si tua tātū res ageretur: Sed nūc fungeris legatione Dei, vt nō

tam quod tibi videatur, quàm quod ipse à te requirat spectandum sit. Ipse Dominus apud Ezechielẽ in hunc modum te alloquitur: Speculatorem dedi te domui Israel, & audies de ore meo verbum, & annũtiabis eis ex me. Si dicente me ad impiũ, morte morieris, nõ annuntiaueris ei, & locutus fueris, vt auertatur à via sua impia & viuat, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinẽ autẽ eius de manu tua requiram: Si autem tu annuntiaueris impio, & ille non fuerit ab iniquitate sua conuersus, ipse quidẽ in iniquitate sua morietur, Tu autem animã tuam liberasti. Grauissima etiã extat apud Ieremiam comminatio: Maledictus qui facit opus Domini fraudulẽter. Mandatũ Dei erat, vt Iudæi deuastarent Moabitas, quod quia non fecerunt, pronunciantur à Propheta maledicti. Cuius rei ratio à generali principio petitur: Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter. An non multò maiori maledictioni meritò cẽsentur obnoxij, qui in Moabitis Spiritualibus deuastandis sunt remissiores: hoc est, qui peccata hominum non oppugnant indefesse, vt regni Christi pomœria abolitis hostibus dilatentur? Huc pertinet cap. 34. Ezechielis, in quo Dominus comminatur pastoribus, qui neglecto grege Christi, quæ sua sunt quærunt, quibus non dissimiles sunt multi hodie. Nam plures soliciti sunt pro grege porcorum augẽdo, quam pro grege ouium Christi rite pascendo. Quorum alij ignorant sui officij partes, alij norunt vtcunque, sed scientes & volentes officium negligunt, quos sanè ab officio remouendos, si sunt insanabiles absque omni misericordia iudico. Crudelis est enim misericordia, quæ dum vni præstatur, multis cedit in interitum. Atque inspectores, qui ferunt tales pastores, seipsos potius, quam gregem Christi pascentes, grauius sibi iudicium accersunt. Requiruntur autem in fideli pastore hæc quatuor. Primum cognitio sanæ doctrinæ, quæ profecto haberi nequit sine magnis laboribus, longo studio, assidua verbi Dei lectione, & pia eiusdem meditatione. Secundum donum docendi, & certa docendi forma. Nisi enim quis aptus sit ad docendum, & ea quæ recte nouit vtiliter alijs tradere possit, inutilis est Ecclesiæ pastor. Tertium accommodãdi prudentia seu peritia τῶ ὀρθοτομεῖν (vt verbo Pauli vtar) verbum Dei. Vt enim stultus medicus iudicatur is, qui omni morborum generi vnam medendi rationem accommodat: Ita doctor verbi Dei, nisi pro conditione hominũ accõmodat verbũ, imperitus censendus est. Ignaros enim docebit, infirmos eriget, pigros excitabit, sceleratos obiurgabit, ac minis percellet illorum animos, vt resipiscant, contumaces disciplina Ecclesiæ puniet, hostibus ora obstruet. Sic Christus fecisse legitur: ita Paulus faciendũ præcipit. Quartũ sanctitas vitæ. Debet enim pius pastor forma gregis esse iuxta Pauli sententiam. Et Christus vult pastores prælucere alijs bonis operibus. Qui harum partiũ vel minimã neglexerit, fraudulenter facit opus Domini: ideoq́ maledictus voce Domini pronũciatur. His officijs seu partibus, si rite fungerẽtur pleriq́, nõ tam molli fruerentur otio. Sed ter stulti sumus, qui plus puluerem & cinerem timemus, quam Deum viuentem. Multo rectius faceremus, si propositis nobis comminationibus diuinis, cogitaremus Deum haud impune laturum violationem sui pacti. Tametsi enim statim, vbi offensus fuerit, non punit: tamen vere peccata hominum tanquam in fasciculo ligat, & recondit, donec ei visum fuerit iniquitates nostras visitare. Ligata est, inquit Propheta, iniquitas Ephraim, reconditum est peccatum eius. Diu cumulauerũt scelera sacerdotes Leuitici, sed tandem Deo iustas pœnas dederunt. Et Malachias sacerdotibus pactũ Leui violantibus ait ex verbis Domini: Et ego reddam vos contemtibiles & humiles omni populo, quoniam non custodistis vias meas, hoc est, quia violastis pactum Leui. Si quis autem quærit qualenam fuerit illud pactum, audiat eundem Prophetam dicentem: Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis, deditque ea illi ob timorem. Timuit enim me, & à facie nominis mei contritus fuit ipse. Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labiis eius: in pace & æquitate ambulauit mecum, & multos reuocauit ab iniquitate, Labia enim Sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia legatus Domini exercituum est. Habes his Prophetæ verbis pulcherrime descriptum pactum, quod Dominus cum Leui pepigit. Dominus pacem & vitam promittit, sed timenti se & rite fungenti suo officio. Vt enim in omni pacto est mutua obligatio: ita & hic. Deus promittit pacem & vitam: Leui Deũ timet, & recipit, se commissam legationem cum fide & diligentia obiturum. Numerat autem hic partes pacti à parte Leui plures, quarum prima est timor Dei, qui sincerus esse nequit, nisi à fide proficiscatur. Secunda: Lex veritatis in ore eius, hoc est, doctrina vera, sancta & pura. Tertia: Et iniquitas non est inuenta in labiis eius, hoc est, falsam & fucatam doctrinam fugit, atque adeo vt pestem detestatur quicquid ex ore Domini non hausit. Quarta: In pace & æquitate ambulauit, hoc est, studuit vitam suam cõponere ad normam iustitiæ meæ seruando pacem & æquitatem cum proximis. Quinta: Et multos reuocauit ab iniquitate, scilicet doctrina, correptione, cõminatione, deinde & vitæ sanctimonia, idq́ nomine Domini exercituũ, cuius est legatus. Hæc de pacto Leui, & comminatione Sacerdotum violantium pactũ istud, ideo à me dicta sunt, vt & me & mei similes, qui in locum Leui successimus, excitem ad officium præstandum, nisi malimus promissa a Deo vita & pace excidere. Porro quoniam pars pacti est, vt puram & sinceram Dei doctrinam tradamus singuli pro suæ vocationis, & gratiæ modulo, Ego prima religionis rudimenta in hoc libello explicare ad captum puerorum institui. Si quis autem hunc meum laborem & conatum improbare velit, propterea quod multi extent libelli, qui hanc doctrinam puerilem profitentur, iique à præstantissimis viris conscripti, ei zelum quidẽ permitto suum, modo ipse vicissim meũ mihi officium non adimat. Similis zelus fuit in Iosuah filio Nun, qui cum audiret Eldad & Medad in castris Dei prophetare, voluit vt Moses eos prohiberet. Sed quid ad hæc Moses? Vtinam (inquit) vniuersus pôpulus

pulus Domini Prophetæ essent,& quod daret Iehouah Spiritum suum super eos. Iosuah zelo Mosis ægre tulit,quod alij,quàm ipse,prophetarent. Sed Moses zelo Dei optat omnib. Propheticum spiritum, vt omnes coniunctis viribus regnum Christi ornent & amplificēt. Ego igitur etsi Mosen assequi non possum: non tamen iudico mihi tacendum esse, cum Eldad & Medad sit etiam locus prophetādi in castris Dei. At si quis non Iosuæ zelo,sed leuitate animi nostrum improbet factū,ei responsum volo,quod olim Demosthenes suis Sycophantis respondit, ἐπιτιμᾶν μὲν παντός ἐστι, συμβουλεύειν δὲ οὐ παντός.

Tibi autem verande Præceptor hanc meam Catechesin dedicare volui,vt extaret meæ erga te gratitudinis testimonium. Tua enim institutione & ope ita me,dum sub tua ferula fui adiutum fuisse agnosco & profiteor,vt progressus,qualescunque secuti sunt,tibi haud immerito acceptos feram. Nam me non solum in religionis rudimentis fideliter instituisti: verùm etiam cùm fortunæ meæ essent plus satis tenues,benigne me tuis facultatibus subleuasti. Hanc tuam liberalem manum hodie quoque exosculantur multi,qui apud vos literas & pietatem sub præceptoribus,eruditione & pietate præstantibus, Magistro Petro Paulino, & Magistro Andrea Laurentio discunt. Prudenter enim & piè illud poetæ cogitas: Quas dederis solas semper habebis opes. Oro Patrē Domini nostri Iesu Christi,vt te & illos adeoque omnes venerandos collegas capituli vestri,in sui nominis gloriam,& scholæ vestræ optime constitutæ conseruationem,quàm diutissime incolumes,& in vera pietate concordes, constantésque seruare velit. Hafniæ 4. die Decembris,anno à Christo nato. 1560.

CATECHISMI

QVÆSTIONES.

Qv. *Vnde dicitur Catechesis?*

Definitio nominis.

R. A κατηχεῖν: quod est propriè, non scripto sed voce viua doctrinam aliquam tradere.

Qv. *Vnde sumtum est vocabulum κατηχεῖν?*

R. Ab antiquo Sacerdotum more,qui mysteria religionis non commendarunt scriptis, sed ea viua tradiderunt voce: idque iis tantum qui suis sacris erant initiati: quem morem, etiam olim fuisse sanctis patribus ante Mosen apparet.

Qv. *Teneo vim vocabuli, dic iam clarè quid sit Christiana catechesis.*

Definitio Rei.

R. Christiana catechesis, est instructio in Christiana religione,quæ fit viua voce docentis.

Qv. *Quomodo vocatur qui ita docet?*

R. Catecheta, & qui docetur, Catechumenus.

Qv. *Quid quæso summatim docet Catechesis Christiana?*

Catechismi summa.

R. Quòd quemadmodum propter peccatum homines à Deo damnati,à reatu per fidem Christi liberentur: ita liberati Deum vero cultu in hac vita colant, ac tandem resuscitatis corporibus per Christum vita fruantur æterna.

Qv. *Video scopum Christianæ catecheseos,age capita eius doctrinæ distinctè trade.*

Capita duo.

R. Vniuersa Catechesis continet doctrinam duplicem,videlicet rerum & signorum: ad hæc enim duo tanquā ad summa capita,omnia referri debent, quæ in Christiana catechesi traduntur.

Qv. *Quæ est doctrina rerum?*

Doctrina rerum.

R. Lex seu Decalogus, Symbolum Apostolicum,& orandi forma à Christo præscripta.

Qv. *Quæ est doctrina signorum?*

Signorum

R. Doctrina de Baptismo & Cœna Domini, quę duo Sacramenta ab Ecclesia dicuntur, cuius appellationis ratio suo loco explicabitur.

Qv. *Quæ sunt partes Catecheseos?*

Partes.

R. Quinque numerātur,doctrina legis seu Decalogus,Symbolum,Oratio,Baptismus & Cœna.

Qv. *Quomodo hæ partes scopo Catecheseos seruiūt?*

Vsus.

R. Vt lex Deum monstrat, peccatum reuelat, damnationem ostendit,verum Dei cultum præscribit: Ita Symbolum liberationē à peccato per Christum fieri indicat: quæ liberatio fide apprehensa, vt oratione expetitur: ita Sacramētis obsignatur & cōfirmatur,donec tandem in possessionem vitæ æternæ per Christum peruenerimus.

DE PRIMA PARTE

CATECHISMI.

Qv. *Quæ est prima pars Catechismi?*

De lege Dei.

R. Doctrina legis diuinæ seu Decalogus.

Qv. *Quid habes quod necessario de lege Dei tenendum est?*

R. Id paucis quibusdam quæstionibus complectar.

Qv. *Quæ sunt?*

Summa capita.

R. 1. Quàm varia sit acceptio vocabuli legis.
2 Quid sit lex moralis,quæ Decalogus dicitur.
3 An legi morali quisquam satisfacere possit.
4 Quisnam sit legis diuinæ vsus.
5 Quatenus lex sit abrogata.
6 Quomodo Christus legem impleuerit.
7 Quæ sit legis summa.
8 Quæ legis appendices.
9 Quæ legis diuisio.
10 Cur lex Dei lapideis tabulis sit insculpta.
11 Quodnam sit discrimen Legis & Euangelij.
12 Quæ sint partes legis,& quæ partium legis explicatio.

DE PRIMA QVÆSTIONE.

Qv. *Quasnam habet acceptiones vocabulum legis?*

Variæ vocabuli significationes.

R. 1. In genere quamuis doctrinam significat, Nam Hebræis nomen à docendo habet, quibus lex dicitur Thora à Iara,id est,docuit, vt in illo: lex Domini immaculata.i. doctrina cœlestis, est pura.

2 Quoties opponitur lex Prophetis,ipsum Mosen cum pentateucho designat, vt in illo dicto Pauli ad Rom.3. Iusticia fidei testimonium habet in lege & in Prophetis.

3 Quando opponitur lex Euangelio,pro lege morali & eius appendicibus sumitur, vt in illo Pauli: Nos iustificamur fide absque operibus legis.

4 Lex opposita gratiæ iram Dei & damnationem significat,vt in illo Pauli: Nos non sumus sub lege, sed sub gratia.

5 Cum opponitur lex veritati,vmbras legales notat,vt in illo Iohannis: Lex per Mosen data est, gratia & veritas per IESVM CHRISTVM. Hic lex,& damnationem cui opponitur gratia: & vmbras legales quibus opponitur veritas,significat.

6 Lex opposita tēpori Christi exhibiti, notat totā Mosis politiā cū regno & sacerdotio,vt in illo Pauli

ad Galat.3. Priusquam venit fides sub lege custodiebamur.

7 Lex interdum accipitur pro imperio seu vi ad aliquid impellendi, quæ vis intelligitur ex casu addito: vt cùm dicitur, lex peccati, lex membrorum, lex mentis, lex spiritus. in quibus dictis lex per Metonymiam pro vi impellente accipitur, idque nunc in bonam partem, nunc in malam.

8 Lex interdũ pro eo cui additur accipitur, vt cùm dicitur ad Rom.3. Lex fidei, id est, fides, & lex operũ, id est, opera. Hęc varia sunt vocabuli legis significata, quorum applicatio ex peristasi locorum facilè intelligi potest.

De secunda quæstione.

Qv. *Quid est lex moralis quam Decalogum appellamus?*

Legis Dei seu Decalogi definitio.

R. Est præceptio diuina requirens ab omni homine perfectam, puram, & perpetuam obedientiam erga Deum, quę vt promittit vitam & salutem obedientibus: ita mortem & damnationem comminatur ijs, qui hanc obedientiam non præstant. vocatur autem moralis, quia perpetua viuendi regula est, ad quam mores cuiusque sunt exigendi.

De tertia quæstione.

An legi possimus satisfacere.

Qv. *Potestne quisquam legi morali in hac vita satisfacere?*

R. Nemo sanè, præter Christum solum.

Qv. *Quomodo id probas?*

R. Ex Paulo quatuor demonstrationes colliguntur, quarum prima à naturæ prauitate sumitur, qui enim fieri potest, vt ex impuro & fœtido fonte, pura & limpida aqua hauriatur?

2 Sumitur ex vniuersali experiẽtia, Nam cùm omnes morti, quæ est pœna violatæ legis obnoxij sunt, sequitur totum genus humanum transgreßionis legis diuinæ reum esse.

3 Sumitur ex Scripturę testimonio, qualia plurima sunt, Omnes declinauerũt & inutiles facti sunt: Item non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.

4 Sumitur à necesitate victimæ Christi, vnde Galat.2.21. Si ex operibus est iustitia, Christus frustra mortuus est. Proinde cùm Christus non sit frustra mortuus, sequitur neminem ex operibus iustificari posse, Nemo igitur legi satisfacit.

Has quatuor demonstrationes memoriæ causa, his versibus concludo.

Natura, experientia, verbum, victima monstrant,
Quòd nullus lege iustificetur homo.

De quarta quæstione.

Qv. *Quis est vsus legis moralis?*

Triplex vsus.

R. Legis moralis vsus triplex est, externus, internus, & spiritualis. *Primus* ad externum hominem pertinet, quem lex externè regit. *Secundus* internum hominem spectat, quem lex accusat, damnat, reúmque coram Deo peragit. *Tertius* ad nouum hominem refertur, quem lex in cultu Dei vero dirigit, Est enim lex sanctis norma vitæ. Hunc legis triplicem vsum, hoc disticho complector:

Lex hominem regit externum, veterisque reuelat
Errores, vitæ est regula sancta nouo.

Vsus externus.

Qv. *Cur primum vsum vocas externum?*

R. Quia ad externum hominem in hac vitæ consuetudine pertinet, qui vsus propter quatuor causas necessarius est, quas hoc versu complector.

Mandatum, pœnæ, pax publica, dux ad Iesum.

Confirmatur autem hic vsus ad Galatas 3.24. his verbis. Lex pædagogus ad Christum.

Internus.

Qv. *Cur secundum vsum vocas internum?*

R. Quia pertinet ad consciẽtiam hominis, quam ream arguit & damnat: Lex enim regula est, ad quam conscientia singula opera, quæ à nobis fiunt, exigit & examinat. Cùm enim quid à nobis factum sit iuxta regulam legis, iudicio mentis approbatur, quod iudicium in corde sequitur lætitia: Contra si factum aberrat à legis regula, iudicio mẽtis damnatur, quod iudicium sequitur in corde dolor, & pauor propter imminentem pœnam. Confirmatur autem hic vsus Rom.3.20. Per legem est agnitio peccati.

Spiritualis.

Qv. *Cur tertium vocas spiritualem?*

R. Quia ad hominem spiritu renatum pertinet, quem instruit in vero Dei cultu, præscribitque certam viuendi regulam. Confirmatur hic vsus Ezech. 20.19. In præceptis meis ambulate.

De quinta quæstione.

Qv. *Quatenus lex est abrogata?*

Moralis comminationes cõuersis sunt abrogatæ.

R. Lex triplex est, Moralis, Ceremonialis, & Iudicialis. Prima habet duas partes, quæ sunt, Norma vitæ, & appendix de promißionibus & cõminationibus. Norma vitę nec in hac vita nec in futura abolebitur. Deus enim perpetuam dilectionem erga se & suam creaturam suo ordine requirit. Comminationes conuersis sunt abolitæ, iuxta illud Pauli: Non sumus sub lege, sed sub gratia. Item ad Galatas 3.13. Christus pro nobis factus est maledictum. Promissiones autẽ fiunt pijs ratæ in Christo. Cæterùm non conuersi, legi toti cum sua damnatoria sententia obnoxij sunt, iuxta illud: Maledictus est qui non fecerit omnia quæ scripta sunt in libro legis. Galat.3.10.

Ceremonialis quo ad vsum.

Lex ceremonialis abolita est, quo ad vsum, non quo ad significationem. Nam res quas figurabant ceremoniæ, sunt æternæ.

Iudicialis, quoad vsum libera.

Lex iudicialis quo ad vsum est libera, potest enim ea magistratus vti vel non vti. At quantum ad significationem attinet, perpetua est. Nam politia Mosis, regni Christi typus erat.

De sexta quæstione.

Qv. *Quomodo Christus impleuisse legem dicitur?*

Moralẽ, 4. modis impleuit.

R. Quantum ad Moralem attinet, cui omnes homines obnoxij sunt, primum respõdeo, quòd eam quatuor modis implerit. 1. Perfectè obediendo legi Dei: nullum enim vnquam peccatum contra legem Dei fecit, sed eam plena erga Deum & proximum dilectione adimpleuit. 2. Deriuando in se ius damnatorum legis. 2.Cor.5.21. Eum qui nõ nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. 3. Infundẽdo conuersis spiritum sanctum, vt ipsi iam quæ legis sunt facere incipiãt, Qui enim spiritu Dei ducuntur, hi sunt Filij Dei. Ro.8.14. 4. Transformando nos plenè ad suam similitudinem, quod futurum est in æterna vita, vnde illud Pauli ad Galat. Nos spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.

Ceremonialem & Iudicialẽ. 4.

Ceremonialem autem legem impleuit Dominus, dum id quod ceremonijs signatum erat, opere compleuit. Idem de Iudiciali lege sentiẽdum est. Cæterum modus impletæ per Christum legis moralis hoc disticho complexus sum.

Implet dum præstat, dum ius damnabile tollit,
Pneumate dum donat, dum sua regna dabit.

De septima quæstione.

Qv. *Quæ est summa legis Moralis?*

Dilectio Dei & proximi.

R. Dilectio Dei & proximi. Sic enim Paulus ait 1.Timoth.1.5. Summa legis est dilectio. Idem probatur Deuter. 6.5. & Matthæi 22.37. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, &c. & proximum tuum sicut teipsum.

Qv. An

Qv. *An non aliud requirit lex quam affectum dilectionis?*

Dilectio quid.

R. Dilectionis voce Synecdochicos intelligitur omnis affectus coniunctus cum dilectione, & omnis actio interior & exterior, quam naturaliter requirit dilectio, per quam dilectio vera se prodit & veluti conspiciendam præbet. vt enim qui diligit Deum, cum simul timet, colit, prædicat, inuocat, & patienter ab eo promissa expectat, omnia quæ grata illi senserit faciens: ita qui proximum amat, superiores se reueretur, pares complectitur, inferiores subleuat, atque omnia omnibus quæ vtilia senserit, & vult & facit. Potest & ita respōderi ad quæstionem, quod lex doceat in summa, quid expetēdum & quid fugiendum sit, Vt enim expetendum est honestum: ita quod turpe est, fugiēdum est: & hac ratione summa legis hoc versu continetur.

Quis sit honesti, quis turpis fons lege docetur.

Quis autem sit honestatis, & contra quis turpitudinis fons, continetur hoc disticho.

Primus honestatis fons est dilectio: contra,
Turpia progenerat sæua cupido tibi.

DE OCTAVA QVÆSTIONE.

Qv. *Quæ sunt legis appendices?*

Appendices legis.

Ego sum Dominus Deus tuus, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem eorum, qui oderunt me, & non custodiunt mādata mea: Et faciens misericordiam in millia his, qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea.

R. Hvc & illa dicta pertinent. Qui fecerit ea, viuet in eis. Et, Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis. harum appendicum vsum vide supra in declaratione quartæ quæstionis.

DE NONA QVÆSTIONE.

Qv. *Quæ est legis diuinæ diuisio?*

Triplex legis diuisio.

R. Plures sunt legis diuinæ diuisiones, quarum tres sunt præcipuæ.

Prima: legum diuinarum, Alia est Ceremonialis, alia Iudicialis, alia Moralis.

Qv. *Quæ est Ceremonialis?*

R. Quæ ritus Ecclesiasticos, ceremonias, & sacrificia gubernat, Cuius vsus in templo fuit Solomonis.

Qv. *Quæ est Iudicialis?*

R. Quæ iudicia & controuersias forenses moderatur.

Qv. *Quæ est Moralis?*

R. Quæ mores omnium regit, & normam viuendi vniuersalem hominibus præscribit.

Secunda. Legum alia est præceptiua, vt quæ præcipit aliquid operis fieri. Alia prohibitiua, vt quæ prohibet quæ fieri non conuenit.

Tertia. Legum alia immediate Deum respicit. Alia circa officia hominibus debita, versatur.

DE DECIMA QVÆSTIONE.

Qv. *Cur lex in lapideis tabulis est exarata?*

Cur scripta in lapidibus.

R. Hoc Symbolicū est: Monet enim hoc Symbolo Deus, tantam duritiem nostrorum cordiū esse, vt nō prius lex Dei in ea inscribi possit, quàm Deus suo digito ea adaptauerit, legémque suam ipse iis inscripserit. hæc symbolica significatio hoc disticho continetur.

Saxea lex Mosis, tibi saxea pectora signat,
Mollia quæ digitus fecerit ipse Dei.

Deinde etiam lapidearum tabularum symbolo significatur, quod Deus nolit vlla vetustate abolere obedientiam, quam in lege morali requirit.

DE VNDECIMA QVÆSTIONE.

Qv. *Quodnam est discrimen Legis & Euangelij?*

Discrimē legis & Euangelij, quadruplex.

R. Quadruplex est: *Primum* sumitur à notitia, quia lex natura quodammodo nota est: Euangelium autem nullo modo rationis acumine percipitur. At si quis quærit, cur lata sit lex, quæ natura nota est: Is sciat ob tres caussas id factum esse: Quarum prima est, vt legis naturæ autoritas, noua hac publicatione confirmaretur. 2. Vt quæ per consuetudinem peccandi & sceleratorum multitudinem latere cœperant, manifestarentur. 3. Vt constaret certa Deum colendi ratio, ne pij Ethnicis & Philosophicis superstitionibus à vero Dei cultu abducerentur. Has tres caussas memoriæ caussa hoc disticho complector.

Cur data lex nota est? vt confirmetur, vt altè
Mentibus insideat: vt pia corda regat.

Secundum sumitur à promissionū differētia, promissio enim legalis habet cōiunctā conditionē impletæ legis: Sed promissio Euangelij, non habet annexā conditionē impletæ legis, sed tātum fidei quæ oblatum per Euangelium beneficium apprehendit, ac postea suos germanos edit fructus.

Tertium sumitur à differentia virtutum vtriusque, Lex enim occidit, & est ministerium mortis, Euangelium autem viuificat, & est vitæ ministerium 2. Corint. 3.

Quartum sumitur ab obiectis, legis enim comminatio ad impœnitentes & non ad conuersos pertinet: Euangelij promissio ad pœnitentes, & non ad impœnitentes pertinet, quemadmodum propositis exemplis docet Christus Lucæ 7. Matth. 22. Nam apud Lucam testatur Christus ad mulierem pœnitētem pertinere gratiam Euangelij, Et apud Matthæū testatur comminationem legis pertinere ad superbum legisperitum. Hoc quadruplex legis & Euangelij discrimen complector hoc disticho.

Notitia & promissio, vis, subiectaque, quantum
Lex ab Euangelio differat, ecce docent.

DE DVODECIMA QVÆSTIONE.

Qv. *Quot sunt partes legis diuinæ?*

Partes legis.

R. Decem sunt Decalogi præcepta, quæ duobus continentur capitibus, quę sunt. Dilige Iehouah Deum tuum ex toto corde tuo &c. Et proximum tuum vt teipsum.

Qv. *Quid prius caput continet?*

Summa primæ & secundæ tabulæ.

R. 1. Mandatum homini datum.
2. Affectum dilectionis.
3. Obiectū ad quod ille affectus referendus est.
4. Caussa indicatur, Cum dicitur: Dominum Deum tuum, ista enim pronomina caussas dilectionis insinuant.
5. Modum dilectionis, videlicet quod ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus. Eadem quinque continentur secundo capite.

Qv. *Christus dicit in Euangelio, secundum simile esse priori, quomodo id intelligendum sit, expone.*

R. Non in ordine, non in obiecto, nō in dilectionis gradu, ista similitudo est posita, Nam dilectio Dei ordine prior est, obiecto dignior, & gradu superior dilectione hominis. Est enim Deus præ omnibus diligēdus & ante omnia & super omnia. Sed simile in affectu, Nam vtrumque requirit dilectionem, In obligatione, Nam vtrumque obligat vel ad obedientiam vel ad pœnam, Et in consecutione obedientiæ iuxta illud Iohannis dictum: Qui dicit se diligere Deum, & proximum suum odit, mendax est.

Methodus.

Qv. *Da methodum explicandi singula præcepta.*

R. In singulorum præceptorum explicatione hæc quinque dici possunt.

1 Quid mandet lex.
2 Quid vetet.
3 Quam habeat obedientia promissionem.
4 Quam habeat violatio legis pœnam.
5 Quis sit vsus legis externus, internus, & spiritualis. Hæc quinque disticho hoc complector.

Lex mandat, prohibet, promittit, & indicat iram,
Additur his vsus qui meditandus erit.

De primo præcepto.

Primi præcepti.

Qv. *Recita primum præceptum?*

R. Ego sum Iehouah Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti: Non habebis Deos alienos coram me.

Ratio.

Qv. *Quæ est ratio huius præcepti?*

R. Quod Deus conditor rerum, solus sit omnium bonorum fons & dator.

Finis.

Qv. *Quis Finis?*

R. Vt omni idololatria & impietate abiecta, ipse solus habeatur Deus noster, & solus à nobis vero cultu colatur.

Summa.

Qv. *Quid continent hæc legis verba?*

R. Duo. Procemium, & expositionem præcepti: procemium enim est,

Ego Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti.

Expositio autem præcepti,

Non habebis Deos alienos coram me.

Procemij sensus.

Qv. *Quid sibi vult procemium?*

R. Hoc continet duo: Primum, modum cognoscendi Deum per verbum & beneficium Dei: verbum est, *Ego Iehouah Deus tuus, &c.*
Beneficium, *Qui eduxi te de terra Ægypti.*
Deinde continet procemium confirmationem legis diuinæ à potestate, promissione & beneficijs præstitis, De quibus latiùs vide Enchiridion nostrum.

Præcepti expositio.

Qv. *Quid habet expositio?*

R. Hæc vt meminit alienorum Deorum & veri Dei: ita præcipit vt verum Deum habeas, & alienos Deos fugias seu non habeas.

Qv. *Quid est habere Deum?*

R. Est mente, affectu, voluntate, adeoque omnibus viribus Deum complecti.

Qv. *Quomodo mente complectimur Deum?*

Duplex Dei notitia.

R. Quando in mente est vera notitia Dei, videlicet quod sit vnus & æternus Deus, Pater, λόγος, & Spiritus sanctus, quod hic Deus sit fons omnis boni, quod suas creaturas amet, quod ad se confugientes iuxta promissiones velit iuuare: Et contra contumaces punire. Hæc in genere vera Dei notitia est, quæ in duas formas distinguenda est. Est enim alia notitia Dei Legalis, alia Euangelica.

Qv. *Quomodo affectu amplectimur Deum?*

Duplex erga Deũ affectus.

R. Cùm ex vera Dei notitia nascitur affectus congruens notitiæ, vt timor Dei, fiducia, dilectio, spes: Sed discernendum est inter fiduciam legalem & Euangelicam, quarum illa nascitur ex notitia Dei legali, hæc oritur ex notitia Dei Euangelica.

Voluntas

Qv. *Quomodo Deum complectimur voluntate?*

R. Cùm ex mentis recto iudicio & puro animi affectu nascitur voluntatis alacritas ad imperandum omnibus viribus, vt Deo obedientiam præstent.

Vires.

Qv. *Quomodo Deum complectimur viribus?*

R. Cùm ipsæ vires interiores & exteriores voluntati alacriter imperanti, quæ mens rectè iudicat, & affectus purè suadet, obsequuntur, & imperata præstant.

Opera primi præcepti.

Qv. *Quæ ergo opera in hac lege præcipiuntur?*

R. Ea colliguntur ex ijs quæ dicta sunt, videlicet amor verbi Dei, notitia Dei, timor, fiducia, dilectio, alacris voluntas, & studium omnium virium obediendi Deo.

Qv. *Quæ opera prohibentur hac lege?*

R. Ea partim continentur in hoc dicto, habere Deos alienos: partim ex Antithesi operum præceptorum extruuntur.

Qv. *Quid est ergo Deus alienus, & Quid est habere Deos alienos?*

Dij alieni quid.

R. Cùm in plurali dicit alienos Deos, significat multa esse, quæ hominibus loco Dei esse soleant. Est autem loco Dei homini, quidquid homo fingit sibi ex quo pendet, & vnde auxilium sperat, & opem, absque vero timore veri Dei. Vnde auaritia à Diuo Paulo idololatria dicitur.

Qv. *Possuntne statui certa genera alienorum Deorum?*

Varij Dij alieni.

R. 1 Possunt quidem: Primum enim alieni Dij sunt idola Gentium.
2 Sancti, cùm illis ab hominibus diuinus honos exhibetur.
3 Bona interna, & externa animi, corporis, & fortunæ, Adeoque omne in quo homines gloriari solent. Quicunque enim hæc mente, affectu, voluntate amplectitur absque timore Dei, alienos dicitur habere Deos. Licet quidem, imò oportet creaturas Dei suo ordine diligere, modò illius dilectionis fons sit verus Dei timor: idola autem, quæ sunt opera Satanæ, perpetuò execrari oportet.

Qv. *Quæ opera ex Antithesi prohibita esse colligis?*

Peccata in primũ præceptũ.

R. Cùm amore verbi Dei pugnat odium verbi: cùm notitia Dei pugnat ignoratio Dei, & omnis falsa persuasio de Deo, vt Philosophorum & Hereticorum, vt qui de diuinitate non rectè sentiunt: In quorum numero est Epicurus, & Greci Philosophi omnes. Item qui de personis non rectè iudicat, vt Arius, Sabellius, & multi alij: Item qui de voluntate Dei perperam sentiunt, vt qui de gubernatione, prouidentia, promissionibus & comminationibus, erroneum habent iudicium.

Cum timore pugnat securitas, cum fide diffidentia, cum dilectione fremitus sub cruce, cum spe desperatio & ἀναλγησία, cum alacritate voluntatis, auersio voluntatis, & cum virium promtitudine, ad obediendum ignauia, & torpor, & quæ græcè dicitur ἀκηδία.

Obedientiæ præmium.

Qv. *Quæ sunt præmia obedientiæ huius præcepti?*

R. Fauor Dei & misericordia iuxta promissiones legi additas: verùm quia nemo legi satisfacit, præmia promissa tantummodo conferuntur conuersis.

Pœna.

Qv. *Quæ pœna violatæ legis huius?*

R. Maledictio, & damnatio, & visitatio iniquitatis in tertiam & quartam generationem, iuxta cõminationes huic legi additas.

Vsus præcepti.

Qv. *Quis est vsus huius legis?*

R. Vt examines tuam conscientiam ad legis normam, & sententiam legis mente recolas hoc pacto. *Primò*, in hoc examine cùm videas te legi non satisfecisse, agnosce peccatum tuum, agnosce te legis diuinæ transgressorem esse. *Secundò*, agnosce sententiam legis, aduersus te latam, iustam esse. *Tertiò*, fuge peccatum, expauesce ad iram Dei, & dole quòd Deum tuo peccato offenderis. *Quartò*, confugito vera fide ad Christum peccati expiatorem, & veniam delicti viua fiducia expete. *Quintò*, Nactus remissionem peccatorum fide Christi, redi ad regulã legis, & iuxta illã vitam tuam quãtum quidem id fieri potest

componito,

componito, ac ita cum Dauide orato: Spiritum rectum innoua in visceribus meis, Et da mihi vt ambulem in lege tua. Hæc noua obedientia etsi imperfecta est, placet tamen in renatis propter Christum. Hic vsus simili modo accommodari etiam debet reliquis præceptis.

Qv. *Quid, estne pars primi præcepti prohibitio sculptilium?*

Secundi præcepti expositio.

R. Etsi reuera secunda lex est, quemadmodum omnes veteres tradunt, & confirmatur ex Deuteronomio: tamen ne cum consuetudine recepta Ecclesiarum nostrarum pugnare videamur, coniungamus hanc legem cum prima, presertim cùm nihil referat siue distinguatur à prima, siue coniungatur, modò ex Decalogo non excludatur.

De interdictione sculptilum.

Qv. *Quid ergo interdicto sculptilium prohibetur?*

R. Duo hoc interdicto prohibentur: Vnum ne Deum vlla effigie exprimere tentemus.

Qv. *Quæ est huius prohibitionis ratio?*

R. Effigies Dei manu hominis expressa cedit in contumeliam diuinæ Maiestatis.

Qv. *Qui sic?*

R. Quia Deus est expers corporis, inuisibilis, & infinitus: Effigies autem omnis ex materia corporea fit, & est visibilis, & terminis clauditur, quare in Deum summè contumeliosa est.

Alterum quod prohibetur est, ne incuruemus nos coram vllo idolo caussa religionis.

Interdicti ratio.

Qv. *Quæ est huius interdicti ratio?*

R. Is qui hoc facit, *Primum* inuertit naturæ ordinem, dum subiicit se infra creaturas, quarum dominus est constitutus immemor suæ dignitatis. *Deinde* sacrilegium committit, tribuens creaturæ cultum, qui soli Creatori debetur, Glorificate inquit Deum in spiritu, & in corpore vestro quæ sunt Dei. Quicunque igitur coram lignis & lapidibus religionis caussa procumbunt, serpentem adorant, qui ligni fructu primos occidit parentes.

Mandata.

Qv. *Quæ igitur opera hic mandantur?*

R. Vt corpore & anima nos coram Deo prosternamus, idque ex vero Dei timore: Omnis enim obedientia ex timore Dei proficisci debet.

Præmia & pœnæ.

Qv. *Quæ præmia seruatæ, & quæ pœnæ huius legis violatæ sunt?*

R. Quia obedientia & inobedientia huius legis manat ex obedientia vel inobedientia primæ legis, eadem præmia hîc promittuntur obedientibus, & eædem pœnæ proponuntur transgressoribus.

Vsus.

Qv. *Quis est vsus huius legis?*

R. Idem qui primæ est.

QVÆSTIO DE IMAGINIBVS ET IDOLIS.

Triplex vsus imaginum.

Qv. *Licetne ergo vlla habere idola seu imagines?*

R. Imò licet. Verùm ne hic erretur, sciendum est esse triplicem vsum imaginum: 1. Superstitiosum, 2. Typicum, & 3. Politicum: *Superstitiosus* vsus solus damnatur verbo Dei, vbicunque in scriptura vel imagines, vel sculptilia damnantur. *Typicus* vsus erectione ænei serpentis in deserto, & Cherubin in propitiatorio confirmatur. *Politicus* vsus triplex est: Historicus, Symbolicus, & qui ornatus caussa adhibetur: horum nullus est prohibitus.

Qui triplex est.

Historicus.

Historicus qui ad intelligendas rectius rerum descriptiones, & ad memoriam rerum conseruandam facit, exemplo sanctorum patrum confirmatur, qui statuas erexerunt in rerum gestarum memoriam.

Symbolicus.

Symbolicus, qui de re alia nos admonet, vt imago in moneta Cæsaris admonebat Iudæos, quòd Cæsari essent subiecti. Confirmatur Christi facto, qui monetam Cæsaris in manus accipiens, non damnauit imaginem. Circumferebant etiam Apostoli monetam Cæsaris imagine insignitã, qualem & Petrus de ore piscis accepit. *Qui ornatus* caussa adhibetur, Solomonis confirmatur exemplo, & Dei etiam mandato, qui variis picturis voluit suum ornari templum. Quare hic vsus reprehendi non debet.

Ornatus caussa adhibitus.

Qv. *Sed quid dicis de Trinitatis imagine?*

Trinitatis imago.

R. Prophanum inuentum est, & voce Dei prohibitum: verùm si loco primæ personæ poneretur nubes, vnde vox sonuit, adscriptis verbis: Hic est Filius meus dilectus: & deinde Columba, & effigies Christi hominis exprimeretur, historiæ conseruandæ gratia, nihil haberet impietatis. Sed pingere Deum Patrem senis alicuius barbati forma, magna est impietas, prohibita voce Dei.

Qv. *Suntne imagines, libri laicorum?*

Imagines quomodo libri laicorum.

R. Concedo id quidem, si tantũ historiæ caussa, & non superstitionis gratia, adhibeantur. Verùm in mensa Dominicæ Cœnę, sculptilia, vel imagines poni posse sine periculo non arbitror, præsertim cùm homines nimis proni sunt in superstitionum labyrinthos.

DE SECVNDO PRÆCEPTO.

Qv. *Quodnam est secundum præceptum?*

Summa præcepti.

R. Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum: Cuius Antithesis est. Assumes nomen Domini Dei tui legitime & recte, id est, sanctificabis nomen Dei.

Qv. *Quæ est ratio huius præcepti?*

Ratio.

R. Quòd Deus conditor rerum, solus sit omnium bonorum fons & dator?

Qv. *Quis Finis?*

Finis.

R. Vt Maiestas nominis Dei inter homines habeatur sacrosancta.

Qv. *Quid est nomen Dei?*

Nomen Dei quid.

R. Est cùm ipse Deus, tum quidquid de eo digne dici potest, vtpote omne, quod in eius noticiam, famam & gloriam vergat.

Qv. *Quæ opera hac lege mandantur?*

Mandata.

R. Omnia quæ faciunt ad nominis Dei noticiam, famam, & gloriam promouendam inter homines: vt sunt,

1 Inuocatio.
2 Prædicatio factorum Dei.
3 Gratiarum actio.
4 Glorificatio.
5 Confeßio.
6 Cultus iusiurandi.

Qv. *Quæ opera prohibentur hac lege?*

Prohibita.

R. 1. Quidquid pugnat cum vera inuocatione Dei, vt non inuocare, sine fide inuocare, frigide inuocare, non intellectis verbis orare, inuocare sactos.
2 Quidquid pugnat cum gratiarum actione, vt non agere gratias Deo, Pharisaica ostentatio sine fide, boatus in templis, & conducticia opera Monachorum & sacrificulorum, qui fumum vendunt.
3 Quidquid pugnat cum prædicatione operum, & iudiciorum Dei, vt iudicia & opera Dei non recte æstimare, silere beneficia Dei.
4 Quidquid pugnat cum glorificatione, vt scandalosa vita, schismata, & contentiones.
5 Quidquid pugnat cum confeßione, vt abnegatio Dei, fidem celare propter hominũ amicitiam, vel odiũ, nõ ingenue fateri, cui religioni quis sit addictus.
6 Quidquid pugnat cum cultu iurisiurandi, vt periuratio, execratio, in iurando leuitas.

De præ-

De præmijs, pœnis, & vſu, vide primum præceptum.

DE TERTIO PRÆCEPTO.

Summa præcepti.

Qv. *Quodnam eſt tertium Præceptum?*

R. Memẽto vt diem Sabbati ſanctifices.

Ratio.

Qv. *Quæ eſt ratio huius Præcepti?*

R. Quòd Deus conditor rerum ſolus omnium bonorum ſit fons & dator.

Finis.

Qv. *Quis finis?*

R. Vt proprijs operibus emortui, veram ſanctificationem operibus à Deo mandatis meditantes, ſinamus nos à Deo ſanctificari.

Expoſitio

Qv. *Quid eſt Sabbatum? Quid ſanctificare? & quid Sabbatum ſanctificare?*

Sabbatũ, quid. Sanctificare quid.

R. Sabbatum eſt ſeptimus ſeptimanæ dies, in quo Dominus quieuit poſteaquam ſex diebus creaſſet cœlum & terram. Sanctificare, in genere eſt aliquid ſegregare à prophano vſu, purum & incontaminatum ſeruare, adeoque vſui ſacro, cultuique diuino deſtinare. Proinde ſabbatum ſanctificare, eſt ſeptimum ſeptimanæ diem ab vſu prophano ſegregare, illum purum & incontaminatum ſeruando, ſacro ac diuino cultui deſtinare.

Sabbatũ ſanctificare, quid

Locus, de Sabbato.

Qv. *An non Moſaicum Sabbatum eſt abolitum?*

R. Eſt quidem quantum ad ceremoniam, & certæ diei ſeruatæ à Iudæis obſeruationem: Sed non quantum ad Genus attinet, Symbolicam ſignificationem, & Typum.

Qv. *Quodnam eſt illud genus?*

Genus Sabbati non ſublatum.

R. Vt in ſingulis ſeptimanis, vnum aliquem diem ſegregemus à prophano vſu, & illum diuino cultui deſtinemus, atque adeo Apoſtolos imitemur, qui primum diem ſeptimanæ in locum vltimi ſubrogarunt, quem ideo vocarunt κυριακὴν, quia & Dominus eo die reſurrexit, & cultui Dei is dies deſtinari debet, quemadmodum ex Apocalypſi patet.

Qv. *Quæ eſt ſymbolica ſignificatio, ſeu typus?*

Typus Sabbati non abrogatus.

R. Significatio ſabbati commodè in triplex tempus diuidi poteſt, Præteritum, Præſens, & Futurum: Si præteritum ſpectes, ſabbatum fuit typus quietis Dei ab operibus ſuis poſt rerum creationem, vnde μνημόσυνον rerum creatarum fuit. Deinde typus fuit requiei populi Dei in terra Canaan, poſt multos in Ægypto exhauſtos labores, quemadmodum ex Pſalmo, Epiſtola ad Hebræos indicat. Præterea adumbratio fuit Sabbatiſmi Domini requieſcentis in ſepulchro peractis redemptionis noſtræ laboribus. Si præſens tempus Eccleſiæ reſpicias, Sabbatum fuit figura quietis conſcientiarum à peccatorum procellis, poſt liberationem à regno Diaboli per Chriſtum ducem. Deinde ſignum eſt, quòd Deus nos ſanctificet, iuxta illud Exod. 21. Ezech. 20. Sabbata mea dedi eis, vt eſſent ſignum inter me & eos, vt ſcirent, quòd ſim Iehouah qui ſanctifico eos: huius ſanctificationis & nos admoneant noſtra feſta.

Poſtremò, adumbrat vitam ſanctorum perpetuò in meditatione quietis cœleſtis tranſigendam.

Si tempus futurum reſpicias, Sabbatum fuit typus conſummationis mundi, Quemadmodum enim ſex dies operationis Dei in creatione mundi adumbrabant ſex annorum millia, iuxta dictum Eliæ: Ita ſabbatum ſignificat æternitatem quietis in cœlo, & ſabbatiſmum illum beatum perpetuò duraturum, quem ſancti expectant.

Sabbati Iudaici obedientia.

Qv. *Quibus in rebus ſita erat obedientia ſabbati apud Iudæos?*

R. In vacatione totius familiæ ab operibus ſeruilibus, in ceremoniarum & ſacrificiorum obſeruatione, in meditatione legis Dei, in fidei & charitatis exercitijs. Vt ergo iſta opera præcepta erant, ita his contraria prohibita.

DE FESTIS CHRISTIAnorum.

Qv. *Quotuplicia ſunt feſta Chriſtianorum?*

Triplicia Chriſtianorũ feſta.

R. Triplicia. Dominicus dies, Feſta ſaluatoris, Memoriæ ſanctorum.

Qv. *Cur Dominicus dies obſeruatur?*

Dominicus Dies.

R. Conſeruandi miniſterij, exercendæ pietatis, ordinis & diſciplinæ gratia.

Qv. *Cur feſta Saluatoris obſeruantur?*

Feſta Saluatoris.

R. Primò, vt ordine diſcatur hiſtoria. Secundò, vt ſigillatim perpendantur beneficia. Tertiò, vt beneficijs rectè vtamur, in Dei gloriam, & noſtram ſalutem.

Qv. *Cur feſta celebrantur ſanctorum?*

Memoriæ ſanctorũ.

R. Multis ſanè de cauſis. 1. vt cognoſcatur hiſtoria Eccleſię. 2. vt cogitentur beneficia Dei erga membra eccleſiæ. 3. vt gratiæ Deo pro ipſis agantur. 4. vt varij ſanctorum caſus perpendantur. 5. vt ſanctos imitemur in pœnitentia, vita, cultu, confeſſione, conſtantia, patientia, & alijs virtutibus. 6. vt pijs ſuſpirijs ſanctorum expetamus conſortium.

Qv. *Quæ ſunt opera Chriſtianorum feſtorum?*

Opera Chriſtianorum feſtorum.

R. 1. Abſtinere ab operibus impedientibus ſanctificationem ſabbati. 2. Sacris cœtibus reuerenter intereſſe. 3. Partem doctrinæ cœleſtis, quam proponit Eccleſia piè meditari. 4. Ceremonijs cum ſumma grauitate & religione vti. 5. Sanctificationi animæ & corporis ſtudere per opera primi & ſecundi pręcepti. 6. Familiam ſuam piè exercere, inſtruendo, monendo & corripiendo. 7. Exemplo Chriſti & ſanctorum, opera charitatis exercere viſitando ægrotos, conſolando triſtes, iuuando egenos.

Qv. *Quæ opera prohibentur?*

Prohibita

R. Cum operibus præceptis pugnantia.

Vt cum primo, ſeruilia opera impedientia miniſterium, & voluptuaria.

Cum ſecundo, vel non intereſſe ſacris, vel ſine fructu intereſſe, vel cum ſcandalo intereſſe.

Cum tertio, docentem non audire, ſed vel contemnere, vel culpare, ſi culpa vacat.

Cum quarto, vel nunquam vti ſacramentis, vel ſine fide vti, vel malè de ſacramentis ſentire, vel honeſtas & graues Ceremonias calumniari.

Cũ quinto, Impuritati animę vel corporis indulgere.

Cum ſexto, vel familiam negligere, vel eam auocare à ſacris, vel prauè inſtituere, vel non explorare quantum in pietate proficiat.

Cum ſeptimo, nulla ægrotorum, triſtium, & egenorum cura tãgi, nullis charitatis operibus occupari.

Qv *Quæ ſunt præmia ſeruatæ, & quæ pœnæ violatæ huius legis?*

Præmia & pœnæ.

R. Præmia & pœnæ ſunt hæc ſpecialia, vt enim præmium ſeruati ſabbati eſt profectus in pietate: ita pœnæ eiuſdem violati eſt pietatis naufragium, & piorum exercitiorum iactura.

Vſus huius legis petatur ex primo pręcepto.

Vſus.

DE QVARTO PRÆCEPTO.

Qv. *Quodnam eſt quartum præceptum?*

Summa præcepti.

R. Honora patrem tuum, & matrem tuam, vt prolongentur tibi dies, & bene tibi ſit.

Antequam explicationem ſecundę tabulæ aggrediamur ſciendum venit, quòd omnis obedientia ſecundæ tabulæ oriatur ex obedientia primæ tabulæ: Prima immediatã obedientiam erga Deum, ſecunda verò

da verò tabula mediatam postulat.

Ratio. Qv. *Quæ est ratio præcepti?*

R. Quod Deus sit amans ordinis, & gratitudinis.

Finis. Qv. *Quis Finis?*

R. Vt conseruentur in mundo status, & ordines quos Deus ordinauit.

Honor quid. Qv. *Quid est honor?*

R. Honor est reuerentia, qua veneramur proximi dignitatem, quam vel sustinet ex officio, vel ex peculiaribus donis Dei habet.

Parentes quid. Qv. *Quid voce parentis significatur?*

R. Nomine PARENTIS Synecdochicè omnes significantur superiores, sicut liberorum voce omnes inferiores notantur.

Gradus. Qv. *Dispone ordine gradus inferiorum & superiorū?*

R. Parentes	Liberi
Præceptores	Discipuli
Tutores	Pupilli
Patresfamilias	Domestici
Ministri verbi	Auditores
Magistratus.	Subditi.

REGVLA.

Horum analoga iura & officia requiruntur in hoc quarto præcepto.

Præcepta, triplicia. Qv. *Quotuplicia opera requiruntur hoc præcepto?*

Triplicia.

R. Alia enim respectu inferiorum, alia superiorum, alia respectu finis huius pręcepti, qui est conseruatio statuum in mundo, quos Deus ordinauit.

1. Respectu inferiorum. Qv. *Quæ opera mandãtur inferioribus hoc præcepto?*

R. Omnia signantur voce honoris, & sunt hæc præcipua. 1. Statuere statum superiorum esse ordinationem diuinam. 2. Libenter se subiicere potestati maiorum. 3. Vera storga parentes complecti. 4. Reuereri. 5. Obedire in honestis & licitis. 6. Gratitudinem & beneficentiam exhibere. 7. Errata maiorum ἐπιεικείᾳ tegere, vel prudenter dissimulare.

2. Respectu superiorum. Qv. *Quæ sunt opera mandata superioribus?*

R. Omnia quæ officiis liberorum iure analogo respondent, vt sunt: 1. Mutuus amor. 2. Diligens educatio. 3. Prudens tractatio, ne vel indulgentia, vel austeritate nimia perdantur liberi. 4. Liberos in bonis artibus, & pietate erudire. 5. Non facientes officium, virgis & pœnis cohibere.

Pręceptorum. Qv. *Quæ sunt opera quæ præceptoribus mandantur?*

R. 1. Amare discipulos.
2 Fideliter docere.
3 Quæ docta sunt repetere, & examinare.
4 Castigare torpentes.

Magistratuum & tutorum. Qv. *Quæ sunt opera quæ mandantur magistratibus & tutoribus?*

R. Quia in parentum locum succedunt Magistratus & Tutores, eadem ipsis officia incumbunt, licet administrationis modus varius est.

Respectu finis. Qv. *Quæ opera requiruntur ratione Finis?*

R. Præter enumerata, recta constitutio Rerumpub. & Oeconomiarum, vt nemo in iis sit otiosus, sed singuli suas operas destinent conseruationi totius corporis. Huc leges vtiles, huc iudicia pertinēt. Commendatur ergo cuique diligens in sua vocatione functio. Magistratus proinde cura erit, vt singuli suum officium rectè faciant, vt ita humana societas conseruari possit.

Prohibita. Qv. *Quæ opera prohibentur hoc præcepto?*

R. Omnia, quæ enumeratis contraria sunt, quæ sunt disponenda iuxta ordinem operum præceptorum.

Præmia & pœnæ. Qv. *Quæ sunt præmia obedientiæ, & quæ pœna inobedientiæ?*

R. Vt præmia benedictionis: ita pœnæ maledictionis vocabulo signantur. Pœnæ sunt: Infortuniū, calamitas, vastatio familiæ & domus, Rerumpub. turbatio, Ecclesiæ dilaceratio, ac multa alia huiusmodi.

Vsus. Qv. *Quis est vsus?*

R. Vsus idem qui primi, nimirum vt *primum* examinemus nostrum factum ad normam legis. *Deinde* delictum conspicientes, doleamus ob commissum peccatum. *Tertiò*: vt sentientes sententiam legis confugiamus ad Christum. *Quartò*: nacti remissionem peccatorum, ad legem redeamus, vt tum demum nouam obedientiam præstemus Deo.

DE QVINTO PRAECEPTO.

Summa præcepti. Qv. *Quodnam est quintum præceptum?*

R. Non occides.

Id est. Tu homo non occides proximum, id est, quemuis alium hominem. Antithesis.
Vitam proximi conseruabis.

Ratio. Qv. *Quæ est ratio huius præcepti?*

R. Quia homo conditus est ad imaginem, & similitudinem Dei, homo non debet hominem occidere. Genes. 9. 6.

Finis. Qv. *Quis est Finis?*

R. Vt mutuis officiis, & mutua beneuolentia hominū societas inter sese coalescat & conseruetur.

Explicatio. Qv. *Quid est occidere?*

R. Est personam proximi quouis modo lædere.

Qv. *Quid est proximus?*

R. Quilibet homo, siue bene siue malè nobis velit: seu quilibet, siue bene, siue malè meritus est de nobis, siue sit peregrinus, siue domesticus, iuxta parabolam de Samaritano.

Prohibita. Qv. *Quæ opera prohibentur hoc præcepto?*

R. Duplicia, scilicet:
Quæ sunt gradus ad externum homicidium, & ipsum externum homicidium.

Gradus. Qv. *Qui sunt gradus ad externum homicidium?*

R. Cogitata, affectus, dicta & facta pugnantia cum dilectione proximi.

Cogitata & affectus: vt impatientia, fastidium, contemtus proximi, vindictæ cupiditas, ira, inuidia.

Dicta: vt maledictum, conuitium, obtrectatio. Facta, vt insultatio, prouocatio, pulsatio, & huiusmodi multa, quæ continentur in generibus positis.

Factum. Qv. *Quid est externum homicidium?*

R. Est hominem contra legis iustitiam, sententia, vel manu de medio tollere.

Pręcepta. Qv. *Quæ opera præcipiuntur?*

R. Hoc ex comparatione contrariorum liquet, & ex destinatione eorum quæ finem præcepti concernunt.

Qv. *Quæ comparatione colliguntur?*

R. 1 Patientia	6 Clementia
2 Beneuolentia	7 Affabilitas
3 Facilitas	8 Benedicētia
4 Comitas	9 Beneficētia.
5 Placabilitas	

Qv. *Quæ respectu finis requiruntur?*

R. Iustitia particularis, qua paribus reddimus officia: Misericordia, qua afflictis & egenis succurrimus, & fortitudo animi, qua oppressos defendimus.

Præmia. *Qv. Quæ sunt præmia obedientiæ?*

R. Beati,inquit dominus,mites, Beati pacifici, beati misericordes. Et Iohannes: Deus caritas est, & qui manet in caritate,in Deo manet, & Deus in eo. Talia sunt multa corporalia & spiritualia præmia, quæ voce benedictionis continentur: Remittite & remittetur vobis.

Pœnæ. *Qv. Quæ sunt pœnæ transgressioni additæ?*

R. Qui,inquit dominus,sanguinē hominis effuderit,effundetur & sanguis eius: Item, qui gladium acceperit,gladio peribit, inquieta vita, multiplex periculum.

De ira superiorum. Qv. Sed quid de præceptoribus, parentibus & magistratu dicendum est,qui interdum irascuntur, & magistratus haud rarò hominem è medio tollit.

R. Hæc sunt officia diuinitus illis commendata:verùm cauendum est,ne illorum officium vitiosis corrumpatur affectibus.

Qv. Qualis quæso ira in præceptoribus, parentibus, atque aliis superioribus ferenda?

R. Quæ ex bona caussa,id est,amore erga proximum procedit moderate ad bonum finem, id est, ad conseruationem & emendationem proximi.

Vsus. *Qv. Quis vsus?*

R. Idem qui est superiorum.

DE SEXTO PRAECEPTO.

Summa Non mœchaberis.

Ratio. *Qv. Quæ est ratio huius præcepti?*

R. Quia Deus purissimus,& castissimus est spiritus,requirit ab omni rationali creatura, puritatem & castitatem.

Finis. *Qv. Quis est finis huius præcepti?*

R. Vt abnegata omni immunditia,in vera sanctitate imaginem Dei repræsentemus,ac societatem coniugalem à Deo mandatam amplectamur.

Prohibita *Qv. Quæ opera prohibentur?*

R. Triplicia: 1. quæ sunt gradus ad libidinem animi vel corporis.

2. Signa quæ declarant libidinem.

3. Externum factum expresse prohibitum.

Qv. Qui sunt ergo gradus hic prohibiti?

R. 1. Occasio:vt otium,malum sodalitium. 2. Cogitatio impura. 3. Affectus inordinatus,concupiscentia praua. 4. Intemperantia omnis.

Qv. Quæ sunt signa testantia libidinem animi?

R. 1. In sermone spurcities. 2. Amatoriæ cantilenæ. 3. In vultu procacitas. 4. Nutus libidinosus. 5. In incessu mollities. 6. In habitu deliciæ ad excitandam libidinem compositæ.

His adiiciuntur concertationes & certamina potandi,prouocationes ad libidines,gula,ebrietas,quæ omnia in otio tanquam in mollissimo puluinari recumbunt.

Qv. Quodnam est externum factum præcepti?

R. Omnis vsus Veneris extra honestum coniugium:vt raptus,fornicatio,adulterium,incestus,& nefandum illud Sodomiticum flagitium.

Præcepta. *Qv. Quæ opera præcipiuntur?*

R. 1. Animi,& corporis casta puritas. 2. Cōtinentia. 3. Sobrietas. 4. Refrenatio pullulantium affectuum. 5. Casta honestas in dictis, gestibus & factis. Præterea etiam omnia exercitia quæ faciunt ad conciliandam, & conseruandam castitatem: & diligens commissi muneris functio, ieiunium, corporis castigatio, abstinentia à rebus prouocantibus hominem breuiter mortificatio veteris Adami.

Præmia *Qv. Quæ sunt præmia seruatæ legis?*

R. Multiplicia sanè sunt. 1. Deus delectatur habitare in castis animis. 2. Dominus ait, Beati mundi corde,quoniam ipsi Deum videbunt. 3. Bona conscientia. 4. Felix in aliis rebus successus. 5. Exemplum castitatis ornatur præmiis spiritualibus, & corporalibus.

Pœnæ. *Qv. Quæ sunt pœnæ violatæ legis?*

R. 1. Deus deserit impurum animum & expellitur Spiritus sanctus. 2. Satan ingreditur domum sibi aptissimam. 3. Mentis iudicium corrumpitur,iuxta illud: Fornicatio,vinum & ebrietas auferunt cor. 4. Errores in omnibus actionibus. 5. Mala conscientia. 6. Infamia. 7. Varij morbi. 8. Æternus interitus, nisi maturè occurratur per pœnitentiam.

Vsus. *Qv. Quis est vsus?*

R. Idem qui & superiorum.

Sex D. Pauli adhortationem argumenta. *Qv. Quomodo Paulus exaggerat violationem huius præcepti?*

R. Sex argumentis, quorum ***primum*** sumtum ab ordinatione Dei. Corpus destinatum est Deo, Ergo horrendum scelus est istud libidine contaminare.

Secundum sumitur à nobilitate corporis: Corpora Christianorum sunt membra Christi, Ergo horrendum scelus est illa scortis communicare.

Tertium à grauitate sceleris: Reliqua peccata sunt extra corpus, sed qui scortatur in proprium corpus peccat.

Quartum à destinatione corporum Christianorum: Sunt enim corpora Christianorum templa Spiritus sancti, Ergo grauissimum scelus est,illa vlla libidine contaminare.

Quintum sumitur à iure diuino,naturali,& ciuili: Res emta est sub iure emtoris. Christiani sunt emti sanguine Christi, Ergo,grauissimum flagitium est ea libidine contaminare.

Sextum sumitur à fine nostrorum animorum, & corporum, Glorificate,inquit Paulus, Deum in spiritu,& corpore vestro,quæ sunt Dei.

Remedia. *Qv. An contra hoc innatum vitium libidinis nulla sunt remedia?*

R. Imò sunt potissimùm quatuor,hoc disticho comprehensa.

Ores,casta legas,ieiunes,otia vites,
Si seruare voles corpora casta Deo.

DE SEPTIMO PRAECEPTO.

Qv. Quodnam est septimum præceptum?

Summa præcepti. R. Non furaberis.

Qv. Quid est furari?

R. Est quocunque modo facultatibus proximi insidiari,& eas sibi vsurpare.

Ratio. *Qv. Quæ est ratio præcepti?*

R. Cùm Deus iustissimus sit, vult vt ad normam suæ iusticiæ suum cuique tribuamus.

Finis. *Qv. Quis est Finis præcepti?*

R. Vt nostra sorte contenti, suum cuique tribuamus, ac communem societatem communibus officiis foueamus,ac iuuemus.

Prohibita. *Qv. Quæ opera prohibentur?*

R. Caussa,videlicet cupiditas habendi, & eius effectus,nimirum furtum.

Furtum duplex. *Qv. Sed quotuplex est furtum?*

R. Duplex. Humanum,& Satanicum. Humanum rursus duplex: Aliud enim in rebus committitur,aliud in iure.

Humanū, in rebus. *Qv. Quæ furti genera committuntur in rebus?*

R. 1.

R. 1. Clancularia alienæ rei surreptio.
2. Violentia, cui rapina, & præda subiicitur.
3. Impostura, quæ committitur in

Pondere.	Mensura.
Numeratione.	Contractu.
Rerum permutatione.	Fucatis mercibus.

Rerum falsa prædicatione.
4. Prætextus iuris, videlicet cum specie aliqua iuris aliena ad nos transferimus.
5. Prætextus donationis, cum videlicet superiores aliquid ab inferioribus petunt, quod ipsis negare non audent.

Humanū in iure.

Qv. *Quando furtum committitur in iure?*
R. Quando aliis, quod ipsis vel ex pacto, vel ex officio debemus, non præstamus, vt cum negas operario mercedem, vel quandocunque homines non reddunt sibi mutuo charitatis officia.

Debitorū duo genera.

Qv. *Age, postquam incidimus in mentionem debiti, explica nobis debitorum rationem?*
R. Cùm Paulus inquit, nemini quicquam debeatis, nisi hoc, vt alij alios diligatis, Significat duo esse debitorum genera. Quorum vnum omnino soluendum est, ita vt amplius non debeas. Alterum soluendum quidem semper, sed non ita solui potest, quin perpetuò debitor maneas. Res mutuo acceptas vbi solueris non amplius debes, proximum nunquā ita dilexeris, quin adhuc debitor maneas.

Differentia vnde.

Qv. *Sed vnde huius duplicis debiti differentia petenda est?*
R. Ex duplici obligatione: Quarum vna est ciuilis, altera naturalis. *Ciuilis* obligatio est, cum legibus magistratus ad soluendum debitum cogimur. *Debita*, quę hac obligatione debentur, vult reddi Paulus, sicuti & hoc præceptum, Non furtum facies, *Naturalis* obligatio, quæ & diuina dicitur, est, cum lege naturæ & diuina cogimur ad soluendum debitum. Lex naturæ est, quod vis tibi, hoc facito alteri, & cōtra: quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Lex diuina, dilige proximum tuum sicut teipsum. Iuxta hoc debiti genus, semper manemus debitores, & iuxta quod boni viri semper inueniunt, quod proximo debeant, quemadmodum Samaritanus qui spoliatum Iudæum refocillauit.

Diabolicum furtum.

Qv. *Quodnam est diabolicum furtum?*
R. Quod committitur ad imitationem Diaboli, qui animos primorum parentum auocauit à Deo, vt sibi adhærerent. Sic Absolon dicitur furatus esse corda virorum Dauid, cuius furti rei peraguntur, Qui animos discipulorum à preceptoribus auellunt, subditorum à magistratu, liberorum à parentibus, seruorum à dominis &c. 2. Samuel. 15. 6.

Præcepta.

Qv. *Quæ opera mandantur?*
R. 1. αὐτάρκεια, qua quis sua sorte contētus viuit.
2 Labor probus in honesta vocatione.
3 Commutatiua iusticia seruans æqualitatem in contractibus.
4 Liberalitas, & misericordia.
5 Vsus facultatum legitime acquisitarum pius, & sanctus. De hoc rerum vsu vide Enchiridion, in loco diuitiarum.

Præmia

Qv. *Quæ sunt præmia præstitæ legis?*
R. Eadem quæ quarti præcepti, iuxta illud: Pōdus habebis iustum & multo viues tempore: Item, qui fœneratur Domino, miseretur pauperis: Item Psalmus: Miseretur, ac commodat iustus, & semen eius in benedictione erit.

Pœnæ.

Qv. *Quæ sunt pœnæ violatæ legis?*
R. Prout sunt varia furtorum genera: ita & pœnæ sunt variæ. Et quoniam fures non solum politicam societatem turbant, contra quartum præceptū, Verum etiam Oeconomias euertunt, incurrunt in varias pœnas, vt sunt maledictio, mala conscientia, infamia, damnum in rebus, iuxta illud: Væ qui prædaris, quoniam spoliaberis ipse. Et August. Nemo habet iniustum lucrum sine iusto damno, furatur quis vestem, & fidem amittit, in arca est lucrum iniustum, in conscientia damnum.

Vsus.

Qv. *Quis est vsus?*
R. Idem qui est superiorum?
Qv. *Docetne præter hæc aliud hoc præceptum?*
R. Imò, duo docet: *Primò*, quod lege diuina sanciatur distinctio dominiorum.
Secundò, quod pius possit iuste acquirere facultates, atque eas rectè possidere, contra furores Anabaptisticos.

De Octavo Præcepto.

Summa præcepti

Qv. *Quodnam est octauum præceptum?*
R. Non respondebis falsum testimonium aduersus proximum tuum.

Ratio.

Qv. *Quæ est ratio præcepti?*
R. Quia Deus est verax, vult suam creaturam amantem esse veritatis, & fugere quidquid est falsum & fictum.

Finis.

Qv. *Quis est Finis?*
R. Vt veritatem sine fuco colentes, placidius & tranquillius in humana societate viuamus.

Prohibita.

Qv. *Quæ opera hac lege prohibentur.*
R. Quæcunque sub nomine falsi testimonii intelligi possunt.

Falsum testimonium.

Qv. *Quot modis committitur falsum testimonium?*
R. Duobus scilicet: In iudicio, & extra iudiciū.

In iudicio.

Qv. *Quomodo in iudicio?*
R. Cum vel actor falsam accusationem intēdit, vel defensor inficiatur quæ vere obiiciuntur, vel testis aut ignota aut falsa testatur, vel iudex aliquo affectu corruptus peruertit veram sententiam. Prohibētur ergo hic falsa accusatio, mendax defensio, vanum testimonium, & legis curruptio.

Extra iudicium.

Qv. *Quomodo committitur falsum testimonium extra iudicium?*
R. Tribus modis. Animo, lingua, facto.

Animo.

Qv. *Quomodo animo?*
R. Cum animus malam suspicionem de proximo fouet, & non candide, vt par est, de eo iudicat.

Lingua.

Qv. *Quomodo lingua?*
R. Docendo praua, calumniando ea, quæ vel bene dicta sunt, vel mitigari interpretatione possunt, detrahēdo aliis honorem & existimationem, criminando, & quouis modo mentiendo.

Facto.

Qv. *Quomodo facto?*
R. Omni hypocrisi in vita & moribus, item picturis & signis non iustam analogiam ad res signatas habentibus, qua in re peccant haud raro pictores, qui dant rebus formam, quam ipsi fingunt.

Præcepta.

Qv. *Quæ opera mandantur?*
R. In iudicio, amor, & veritas in actore, defensore, teste & iudice: Extra iudicium, amor veritatis, candor animi, rectum iudicium de proximo, temperantia linguæ. Iacobus: vt sitis tardi ad loquendum,

Præmia.

Qv. *Quæ sunt præmia seruatæ legis?*
R. Eadem quæ quartæ, iuxta illud Psalm. 34. 13. Si quis homo vult vitā, & diligit videre bonos dies, cohibe linguam tuam à malo, ne labra tua loquantur dolum. Item Prouerb. 21. 23. Qui custodit os suū & linguam suam, à tribulatione animam suam

custodit. Lucæ 6.37. Nolite iudicare & non iudicabimini.

Pœnæ. *Qv. Quæ sunt pœnæ violatæ legis?*

R. Eædem quæ primæ & quartæ legis, vt in exemplis apparet Doech, senatorum falso accusantium Susannam, Ananiæ, Hostium Danielis, &c.

Vsus. *Qv. Quis est vsus?*

R. Vt agnito reatu nostro deploremus transgressionem, ac confugiamus ad Christum, cuius fide iustificati conabimur hanc legem vita exprimere.

Qvæstio de Mendacio.

Mendacium. *Estne omne mendacium prohibitum?*

Triplex est mendacium: Perniciosum, iocosum, & officiosum.

Perniciosum. Perniciosum, quo vel gloria Dei obscuratur, vel proximus læditur, idque vel in persona, vel in fama, vel in rebus: hoc mendacij genus cũ fide stare nequit.

Iocosum. Iocosum est duplex: Alterum ex petulantia seu libidine mentiendi nascitur, absque tamen læsione alicuius, Sed tantum hoc quæritur, vt auditores εὐτραπελίᾳ demulceantur: hoc quia non decet Christianam grauitatem, fugiendum est. Aliud rebus describendis seruit: vt Apologi, Dramata. Hoc genus, quia vtilem finem habet & cum charitate non pugnat, nequaquam est damnandum.

Officiosum. Officiosum, quo vt nullus læditur: ita aliqua vtilitas semper spectatur.

Obstetrices mentitæ sunt Pharaoni, Raab meretrix suo magistratui, Dauid fugiens Saulem, regi Achis. Hoc genus vmbra pietatis tegitur, Etsi pugnare cum simplicitate Christiana videtur.

De nono et decimo præcepto.

Summa præcepti. Non concupisces rem proximi.

Antithesis.

Toto corde sis proximo carus & vtilis.

Ratio. *Qv. Quæ est ratio præcepti?*

R. Quia Deus sanctus & purus est, & ab omni mala concupiscentia alienus, vult nos puritati & sanctitati studere.

Finis. *Qv. Quis est finis?*

R. Vt nulla cupiditas cum charitate Dei & proximi pugnans humanos animos perturbet, & à recto auocet.

Concupiscentia quid. *Qv. Quid est concupiscentia in genere?*

R. Est bonarum, malarumúe rerum appetitus.

Qv. Quid est concupiscentia mala quæ hic prohibetur.

R. Est innata ex propagatione corruptæ naturæ corruptio, inclinatio ad res illicitas, & prauitas qua exemplo nostrorum parentum, qui diuinitatem appetiuerunt, æstuamus, & ea quæ non deberemus appetimus.

Prohibita. *Qv. Quæ opera prohibentur hac lege?*

R. 1. Damnatur hic peccatum originis. 2. Appetitio alienarum rerum, omnium malorum fons, πάντων μὲν πρώτιστα κακῶν ἐπιθυμία ἐστί. hanc Plato θηρίον πολυκέφαλον nominauit. 3. Cupiditatum assensus. 4. Cupiditatum gestus.

Præcepta. *Qv. Quæ opera mandantur?*

1. Boni concupiscentia legitima.
2. Humani cordis puritas perfectissima.
3. Vt non minori cura res proximi saluas cupiamus quam nostras.
4 Perpetua mortificatio.

Qv. Estne concupiscentia mala in prioribus præceptis prohibita?

R. Est quidem, sed discernendum est inter fontem & riuulos, hic fons intercludi præcipitur, illic riuuli, hic passiua cõcupiscẽtia, illic actiua prohibetur.

Præmia. *Qv. Quæ præmia frænatæ concupiscentiæ?*

R. Omnis primæ & secundæ tabulæ promissiones huc pertinent. Nam ex frænata concupiscentia, Obedientia erga totam legem nascitur.

Pœnæ. *Qv. Quæ sunt pœnæ laxatæ concupiscentiæ?*

R. Omnes quæ in superioribus præceptis recitatæ sunt.

Vsus. *Qv. Quis vsus?*

R. Vt agnitum Originis malum deploremus, ac confugiamus ad communem medicum Christũ, rogantes vt suo sanguine nos purificet, quo aliqua ei grata faciamus.

DE II. PARTE CATECHISMI.

Symbolũ Apostolicum. *Qv. Quæ est secunda pars Catechismi?*

R. Symbolum Apostolicum.

Quid sit. *Qv. Quid est Symbolum Apostolicum?*

R. Est summaria quædam comprehensio articulorum seu capitum Christianæ religionis, quæ totius doctrinæ Christianæ veluti fundamentum est.

Ratio nominis. *Qv. Quæ est ratio nominis?*

R. Quia hæc fidei professio, est veluti nota, & tessara quædam militaris quę Symbolum appellatur. Quemadmodum enim milites mundani suo symbolo testantur, & cui seruiant, & cuius sint hostes: Ita Christiani hac fidei suæ professione testantur se & Christo regi seruire, & esse hostes diaboli, & membrorum eius.

Qv. Cur Apostolicum dicitur?

R. Quia vel ab Apostolis conscriptum est, & quasi per manus traditum Ecclesiæ, quemadmodum vetustas credidit: vel quia Apostolica doctrina nititur tanquam fundamento firmissimo.

Summa. *Qv. Quid in summa docet hoc Symbolum?*

R. Monstrat nobis Deum & eius opera, ac veram salutis viam per fidem in Deum indicat.

Partes. *Qv. Quæ sunt partes Symboli?*

R. Quatuor sunt partes.
1. De Deo patre.
2. De Deo filio homine facto.
3. De Deo Spiritu sancto.
4. De Ecclesia, & Dei erga eam beneficiis. De his partibus, & quid sentiendum sit, & quid credendum confitendúmque, ipsum symbolum docet.

Prima pars. Qv. Qvæ est Prima pars Symboli.

R. Credo in Deum patrem, omnipotentem, creatorem cœli & terræ.

Præcipua capiti 1. parti. *Qv. Declara hanc partem?*

R. Id certa quadam methodo conabor facere. In singularum itaque partium declaratione, hæc membra considerentur sparsim.
1 Quænam res cognoscenda proponitur, vt eius perspicua noticia habeatur.
2. Rei propositæ confirmatio per scripturæ sententias.
3 Qualis requiratur fides.
4 Vsus noticiæ, & fidei.

Pater. *Qv. Quæ res proponitur nobis in hac prima parte?*

R. Quod prima persona vnius diuinitatis sit verus, & æternus Deus, pater omnipotens, creator cœli & terræ.

Qv. Cuius nos admonet appellatio Dei?

Deus. R. Primum, quod sit vnus Deus æternus natura,

tura, qui trinus est in personis, pater, filius, & Spiritus sanctus.

2 Quod hic vnus æternus Deus sit fons, & autor omnis boni.

3 Quòd ex hoc bonitatis fonte liceat haurire omnibus iis, qui eum inuocant.

4. Quòd tametsi longanimis sit, & tardus ad iram, seuerissimus tamen sit osor eorum, qui aduersus se sunt contumaces.

Deus Pater.

Qv. *Cur pater dicitur Deus?*

R. Duplici respectu: 1. Respectu filij vnigeniti, qua ratione sola prima persona trinitatis Pater dicitur.

2. Respectu hominum: Idque vel ratione creationis, quia hominem ad imaginem suam creauit, qua re suum paternum animum declarauit: Vel ratione gubernationis, Sap. 14. Omnia pater tua prouidentia gubernas: Vel ratione adoptionis, iuxta illud: Adoptauit nos in filios in dilecto: Vel ratione donationis, vnde à Iacobo dicitur pater luminum, id est, autor omnium bonarum rerum. Atque hoc secundo respectu, non vna aliqua persona, sed tota trinitas Pater dicitur.

Doctrinę.

Qv. *Quid hinc colligendum est?*

R. 1. Quod Deus erga nos paternam curam gerat, iuxta illud Psal. sicut pater miseretur filiorum suorum: ita Dominus miseretur timētium se. 2. Hinc concipienda fiducia erga illum, quòd nos nolit abiicere, iuxta illud Esaiæ, Nunquid mater potest obliuisci filij sui, etsi illa oblita fuerit, ego non obliuiscar. 3. Vt ei debitum officium præstemus.

Qv. *Quid ergo huic patri tam clementi debemus?*

R. Etsi omnia ei debeamus, tamen ea quatuor capitibus contineri possunt.

Primum enim debemus illi honorem, iuxta illud Mala. 6. Si ego sum Pater vester, vbi est honor meus? 2. Debemus ei imitationem, Ieremiæ 3. Patrem me vocabis, & post me ingredi non cessabis. Imitatio autem hæc sita est in tribus potissimum.

1. In dilectione, Ephes. 5. Estote imitatores Dei vt filij carissimi, & ambulate in dilectione. 2. In Misericordia Lucæ 8. Estote misericordes sicut Pater vester misericors est. 3. In perfectione, Matth. 5. Estote perfecti sicut Pater vester cœlestis perfectus est. 3. Debemus ei obedientiam, cum quia pater est, idque filij vnigeniti exemplo, tum ob beneficiorum cumulum, præterea ob fructum obedientiæ. postremo propter vitandas pœnas. 4. Debemus ei patientiā in cruce & afflictionibus, his de causis, 1. Propter exemplum filij vnigeniti. 2. Propter mandatum Dei, Prou. 3. Disciplinam Domini fili mi ne abieceris. 3. Propter fructum patientiæ, In silentio & spe possidebitis animas vestras.

Omnipotens.

Qv. *Cur addit Symbolum* Omnipotentem?

R. Hoc Epitheton proprium Dei est, vnde quinque colligamus.

1. Quòd omnia possit quæ velit, vult autem & quæ promisit paterne, & quæ comminatus est iuste. 2. Quòd nulla potentia possit ei resistere, aut eum impedire. 3. Quod conseruaturus sit Ecclesiam suam, vel in medio hostium, Id enim promisit paterne. 4. Quòd sit perditurus olim hostes Ecclesiæ, Id enim iuste comminatus est. 5. Admonentur cum pij, tum impij: Pij quidem, vt spem futuræ liberationis promissæ non abiiciant, Impij vero iudicij & damnationis, nisi mature resipiscant.

Creator.

Qv. *Cur addit* creatorem cœli & terræ?

R. Vt hoc argumento eius omnipotentiam conuincat.

Obseruanda in creatione. 1. Dei virtus.

Qv. *Quid in creatione spectandum est?*

R. Omnipotentia, sapientia, iusticia & bonitas. Omnipotentia, quod ex nihilo condiderit omnia. Sapientia, quòd ordine condiderit. Iusticia in gubernatione & prouidentia conspicitur. Bonitas in communicatione suorum donorum.

Finis.

Qv. *Quis est finis creationis?*

R. Vt Deus laudetur, & celebretur, iuxta illud: Omnia propter seipsum creauit.

Vsus creationis.

Qv. *Quis vsus creationis?*

R. Vt nos in timore Dei, cum summa reuerentia vtamur creaturis Dei in Creatoris gloriam.

Testimonia.

Qv. *Quæ sunt testimonia, quibus prima Symboli pars confirmatur?*

R. Deut. 6. 4. Audi Israël, Iehoua Deus noster Iehouah vnus est. Malach. 2. 10. Nunquid non pater vnus omnium nostrum, Nunquid non Deus vnus creauit nos Psalm. 33. 6. Verbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Item Psal. 19. 1. Cœli enarrant gloriam Dei.

Fides.

Qv. *Qualem fidem requirit hæc prima pars?*

R. Id hisce verbis significatur, Credo in Deum. Est autem in Deum credere, certa fiducia statuere, quod velit noster Deus esse, noster Pater, sustentator & defensor, cui nemo resistere potest.

Qv. *Quis est vsus articuli?*

R. Vt anima, lingua, & externa obedientia, hunc Deum nostrum esse testemur, idque profiteamur coram toto mundo.

Qv. QVÆ EST SECVNDA PARS

Redemptio.

R. De Redemptione. Optimo ordine ad redemtionem transit, sicut postea à gratia redemtionis transit ad immortalitatis gloriam.

Qv. *Hæc pars quot habet articulos?*

R. Sex.

Qv. *Recita quæso illos?*

Summa capita.

R. 1. Et in Iesum Christum filius eius vnicum Dominum nostrum. 2. Qui conceptus est de Spiritu Sancto, & natus ex Maria virgine. 3. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus, Descendit ad inferna. 4. Tertia die resurrexit à mortuis. 5. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis. 6. Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.

Explicatio 1. articuli.

Qv. *Age explica primum articulum de redemtione, qui est?*

R. Et in Iesum Christum filium eius vnicum Dominum nostrum.

Partes præcipuę.

Hic articulus multa paucis complectitur: Primū enim monstrat, quæ sit altera persona in Diuinitate. 2. Eius nomen exprimit, quod filio Dei homini nato impositum est, quo significātur eius beneficia. 3. Appellationem addit, qua modus saluandi significatur. 4. Hunc Dei Filium Dominum & Monarcham Ecclesiæ pronunciat. 5. Qualis fides huius articuli requiratur exponit.

1. De Deitate Filij.

Qv. *Quæ est altera persona in diuinitate?*

R. Est æterni patris coæternus filius, qui, vt essentia idem est Deus cum patre, & spiritu sancto: ita proprietate distincta ab vtroque persona.

Testimonia.

Qv. *Quomodo hoc probas?*

R. Quia scriptura dicit, Iehouah Deus noster Iehouah vnus est, cogimur fateri vnum tantum esse Deum essentia, & naturæ simplicitate:

verum, quia eadem scriptura filium alium à patre testatur, vt Iohā.1.1. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, necesse est fateri filium distinctam personam esse à patre. Hac simplici confessione contenti simus.

1. De eius incarnatione & nomine.

Qv. *Nomen quod filio Dei impositum est?*

R. In circumcisione indictum est illi nomē Iesus quemadmodum Angelus præcepit, ac rationem reddidit, quòd suum populum à peccatis eius liberaturus esset.

Doctrinæ & consolationes.

Qv. *Distinctius quæso explana quid doctrinæ, & consolationis sub hoc dulcissimo nomine Iesu contineatur?*

R. 1. Quia IESVS dicitur ex eo quòd sit saluator mundi, significatur quòd totus mundus sine eo perditus, & damnatus sit.

2. Quòd filius Dei solus fons, & via salutis, vt qui solus iure IESVS appellatur.

3. Ex secundo sequitur, quod nulla opera, & nulla παθήματα sint meritoria salutis.

4. Quòd hoc nomen IESVS monstret nobis Antidoton contra desperationem, particularitatem, indignitatem, magnitudinem peccati, atque adeo aduersus omnia mala.

5. Hoc nomine Iesu, summa Euangelij proponitur. Vt enim admonet nos peccati, & damnationis: ita monstrat salutem, & redemtionem per remissionem peccatorum in nomine Iesu. Hinc Dominus Lucæ 24.47. Oportet in nomine meo prædicare pœnitentiam, & remissionem peccatorum. Et Iohā.1.29. Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Et idem in Epistola: Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato.1.ca.7.v.

Christus.

Qv. *Quæ est appellatio, qua modus saluandi indicatur.*

Quare sic vocatus.

R. Christus, nam vt nomen Iesus docet, quod sit saluator: ita appellatio Christus aperit quomodo sit saluator.

Qv. *Hoc dic apertius?*

R. Christus græce, Hebraice Messias, latine vnctus, filius Dei dicitur triplici de caussa. 1. quia est propheta. 2. Quia est sacerdos seu Mediator. 3. Quia est rex.

Qv. *Quomodo Propheta.*

Propheta

R. Quia, vt olim suo spiritu Prophetis promissionem reconciliationis reuelauit: ita hisce postremis temporibus eandem sua voce proposuit & inculcauit, iuxta illud: Nemo vidit Deum vnquam, sed filius qui est in sinu patris, ipse nobis reuelauit.

Sacerdos.

Qv. *Quomodo sacerdos seu mediator?*

R. Propter victimam, & intercessionem. Nam vt victima sua placauit patrem: ita sua intercessione interpellat patrem, vt qui solus mediator constitutus est Dei & hominum, 1. Tim.1.

Rex.

Qv. *Quomodo nobis Rex est?*

R. 1. Quia demolitus est potestates & destruxit opera Diaboli, iuxta illud Psalmi, & Pauli: Ascēdens in altum captiuam duxit captiuitatem.

2. Quia suo spiritu in animis fidelium regnat.

3. Quia defendit Ecclesiam aduersus inferorum portas.

Dominus noster.

Qv. *Quomodo Ecclesia filium Dei suum dominum & Monarcham agnoscit.*

R. Cum mente, & ore confitetur, & dicit: Credo in Iesum Christum filiū eius vnicum Dominum nostrum, ipsum solum & non alium agnoscit in Ecclesia Dominum, & Monarcham, iuxta Psalm.2. Ecce constitui regem meum super Sion montem meum sanctum.

Quomodo est Dominus.

Qv. *Quomodo quæso est Dominus & Monarcha?*

R. 1. Gubernatione vniuersali: qua ipse cum patre, & spiritu sancto, vt omnium rerum: ita & Ecclesiæ Dominus est.

2. Est Ecclesiæ Dominus iure redemtionis, 1. Cor. 6. eius enim sumus iuris, à quo redemti.

3. Propter defensionem, qua semper adest suæ Ecclesiæ, eámque tuetur.

4. Ratione potestatis, is enim solus habet potestatem imperandi Ecclesiæ, quæ facienda sunt.

Cur Noster.

Qv. *Cur addit Symbolum* Nostrum?

R. Vt quemadmodum pius firmiter statuit, quod filius Dei sit suus Iesus & suus Christus, ita sciat quod idem filius Dei perpetuam curam sui gerat, arceat h[o]stes, & tueatur Ecclesiam suam ab omnibus malis.

Fides huius articuli.

Qv. *Qualem fidem requirit hic articulus?*

R. Talem, qualem primus, nempe quod pius ita dicat, & profiteatur ego firmiter statuo, quod Dei filius sit meus saluator, verus Propheta, vnicus sacerdos seu mediator, & rex omnipotens, adeóque Dominus, qui me sua prouidentia gubernat, me redemit, me aduersus Diabolum defendit, & qui solus potestatem habet imperandi mihi, quæ in suo regno spirituali vult fieri. Ex his etiam conspicitur vsus.

Qv. *Dic secundum articulum de redemtione.*

Explicatio 2. articuli.

R. Qui conceptus est de Spiritu sancto, Natus ex Maria virgine.

Partes præcipuæ.

Qv. *Quot potissimum spectanda in hoc articulo?*

R. Quatuor.

1. Fines assumtæ humanæ naturæ ab æterno Dei filio.

2. Cur oportuit mediatorem & redemptorem, Deum, & hominem esse.

3. Vtrum opus redemtionis naturæ alicui seorsim, aut personæ adscribendum sit.

4. Quæ potissimum circumstantiæ in Historia cōceptionis, & natiuitatis Christi sunt spectandæ.

Cur Filius Dei factus est homo.

Qv. *Quinam sunt fines assumtæ humanæ naturæ ab æterno Dei filio?*

R. 1. Qui in Genesi ponitur, vt cōtereret caput serpentis, id est, interprete Iohanne, vt destrueret opera Diaboli, ídque sua potentia.

2. Vt sua victima, & intercessione placaret iram Dei, iuxta illud: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.

3. Vt hominem iniustum suæ obedientiæ imputatione iustificaret, & reparata in eo imagine Dei, ipsū vita donaret æterna, iuxta illud 2.Cor.5. eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum pro nobis, vt fieremus iusticia Dei in ipso.

Mediator cur Deus & homo.

Qv. *Cur oportuit mediatorem esse Deum & hominem?*

R. Hoc requirebat iusticia Dei, necessitas, mediatoris conditio, & humana fragilitas. 1. Iusticia Dei requirebat, vt aut totum genus humanum sui reatus caussa periret, aut aliquis in humano genere peccatum expiaret. Quemadmodum enim vnus homo suo reatu fuit mortis, & damnationis autor: ita congruebat, vt vnus in humano genere sua iusticia, vitæ, reconciliationis, & salutis autor existeret: Proinde redemtor & mediator homo esse debuit. 2. Necessitas hæc est: Nulla creatura sola potuit aut iram Dei placare, aut gemitus cordium videre, aut mortem regnúmque Diaboli destruere, quæ omnia à mediatore requiruntur, ergo necesse fuit eum Deum esse. 3. Conditionem mediatoris hanc esse oportuit, vt natura coniungeretur partibus dissidentibus. Fuerunt autem partes dissidentes Deus & homo. Oportuit igitur Mediatorem Deum & hominem esse.

Hinc

Hinc Irenæus: Oportuit mediatorem Dei & hominum propter suam ad vtrosque domesticitatem, in amicitiam & concordiam vtrosque reducere, & facere vt Deus reciperet hominem, & homo restitueretur Deo. 4. Humana fragilitas requirebat talem mediatorem, de cuius facultate & voluntate nō dubitaret, & ad quem auderet accedere in suis angustijs multitudine peccatorum obrutus. Hinc illud ad Hebræ. Debuit per omnia similis fratribus reddi, vt misericors esset, & fidelis pontifex in ijs, quæ apud Deum agenda forent, ad expiandum vtique populi peccata.

Opus redemtionis personæ describendū.

Qv. *Vtrum opus redemptionis alicui naturæ seorsim, aut personæ sit ascribendum.*

R. Nec naturæ diuinæ seorsim, nec humanæ competit, sed personæ, id quod hisce quinque argumentis firmissime colligitur.

Primum sumitur ab vnione hypostatica: Si enim alterius naturæ sine altera esset redemtionis beneficium, nunquā λόγος æternus massam humanæ naturæ assumsisset. Nam si solius diuinæ naturæ est, cur assumta est humana natura? Si solius humanæ est, quæ fragilis, & infirma est, vnde tantæ vires & facultates?

Secundum sumitur à collatione testimoniorum, qualia sunt hæc: Semen mulieris conteret caput serpentis. Christus apparuit vt destruat opera Diaboli. Hoc est nomen quo vocabūt eum, Iehouah iusticia nostra. Quod autem extrema duo testimonia non ad naturas seorsim sint referenda, sed ad personam per communicationem idiomatum, ostendit medium, in quo officium mediatoris tribuitur personæ, alioqui extrema implicationē contradictionis haberent.

Tertium sumitur à prærogatiua sacerdotis Christi, quæ excelluit sacerdotes Leuiticos, iuxta illud ad Heb. Lex constituit sacerdotes habētes infirmitatem, Sermo autem iuramenti, qui post legem constitutus est, filium in æternum consummatum. Hic, vt eadem epistola testatur, assumsit humanam naturam, vt haberet quod offerret.

Quartum sumitur ab officiis mediatoris, quæ nec diuinitati seorsum, nec humanitati seorsim competunt, sed toti personę conueniunt: Non conuenit soli naturæ humanæ placare irā Dei, & destruere mortem, quia per se impotentior est, quam vt id pręstare possit: Nec hæc naturæ diuinæ conueniunt seorsim, quia ea non obnoxia fuit per se ad ea officia pręstanda, debuit igitur mediator Deus & homo esse.

Quintum sumitur à confessione Ecclesiæ: Sic enim habet Nicenum symbolum: Qui propter nos homines, & propter nostram salutem descendit. Et Cirillus: Mediator Dei, & hominum est, quia in eo Deus & homo coniunguntur.

Circumstantiæ cōceptionis & natiuitatis Christi.

Qv. *Quot circumstantiæ considerandæ sunt in historia conceptionis & natiuitatis Christi?*

R. Sex.

Qv. *Quænam?*

R. 1. Quòd ab Angelo annunciata sit.
2. Quòd mediator conceptus sit de Spiritu sancto.
3. Quòd cōceptus sit in virgine, & natus ex virgine.
4. Quòd ea virgo fuerit desponsata viro.
5. Quòd mater redemtoris descenderit de prosapia Dauid.
6. Quòd redemtor natus sit regnante Augusto Imperatore. De his circumstantiis vide Enchiridion.

Qv. Dic Tertivm Articvlvm *De redemtione.*

R. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus, descendit ad inferna.

Partes pręcipuæ 3. articuli.

Qv. *Quot particulæ in hoc articulo sunt spectandæ?*

R. Sex?

Qv. *Quænam?*

R. 1. Quod filius Dei sit passus.
2 Quo tempore sit passus.
3 Quodnam fuerit passionis genus.
4 Euentus passionis, videlicet mors.
5 Sepultura.
6 Descensus Domini ad inferos.

Digressio ad quinque quæstiones.

Verum priusquam quæram explicationem propositarum particularum, proponam quinque quæstiones, quarum explicatio illustrabit hunc articulū.
1. Qualenam sit opus passio Domini coram Deo Patre.
2. Quænam concurrunt in hoc opere.
3. Quomodo vnius hominis opus satisfacere potuerit pro peccatis totius mundi.
4. Vtrum passio sit personæ, aut humanæ naturæ tantum.
5. Quomodo fiat applicatio, vt virtute passionis Christi nostrum peccatum expietur.

1. Quid sit Passio Christi coram Deo Patre.

Qv. *Qualenam opus est passio Domini corā Deo?*

R. Est sacrificium propiciatorium, in quo æternus filius homo factus seipsum per æternum spiritū obtulit patri æterno, vt ista sua victima, & obedientia, & expiaret peccata mundi, & placaret iram Dei, quo omnes qui in ipsum crediderunt, credunt, & credituri sunt, per eundem sanctificentur ad vitam æternam, iuxta illud Iohan. 17. 19. Ego pro iis sanctifico meipsum, vt & ipsi sint sanctificati in æternum.

2. Quæ Cōcurrentia.

Qv. *Quænam concurrunt in hoc sacrificio?*

1. Occurrit sacerdos ipse filius Dei homo factus.
2. Res oblata idem filius Dei.
3. Modus oblationis: Obtulit enim se per æternum spiritum, quo significatur vis huius sacrificii.
4. Quòd patri se obtulerit.
5. Effectus sacrificij.
6. Pactum respectu hominum: credentibus enim solis hoc sacrificium salutare est.
7. Est finis & scopus, nimirum vt credentes habeant vitam æternam merito huius sacrificij.

3. Efficacia.

Qv. *Quomodo vnius hominis opus potest esse satisfactorium pro peccatis totius mundi?*

R. Ex indiuidua, ineffabili, & adoranda vnione diuinæ naturæ & humanæ est dignitas, precium, æstimatio, meritum infinitum omnium operum, & passionum Christi. Cum ergo dicitur, Filius hominis redemit nos per meritum passionis suæ, nominatur opus infiniti valoris, videlicet opus filij hominis, qui est Deus. Cùm dicitur, mors Christi est satisfactio, precium immensum proponitur, nempe hominis, qui est Deus.

Similiter cùm dicitur, Filius hominis remittit peccatū, opus est diuinū, quia is hominis filius Deus est. Hinc caro Christi dicitur caro vitæ, quia est caro hominis, qui est Deus.

4. Persona

Qv. *Vtrum passio est personæ, aut humanæ naturæ tantum?*

R. Passio est personæ, non in diuina, sed in humana natura, iuxta illud Petri: christus passus est carne. Quicquid enim contumeliæ, & iniurię irrogatum est humanitati Christi, cessit in cōtumeliam filij Dei æterni. Vnde Paulus dicit: Dominum gloriæ crucifixerunt.

5. Applicatio.

Qv. *Quomodo fit applicatio passionis Christi, vt eius virtute nostra peccata expientur?*

R. Hæc applicatio fit verbo, fide, & ſacramento: verbo enim quaſi manu Dei offertur: Fide veluti manu hominis accipitur: Sacramento obſignatur, & eius vis, vſusque tãquam in tabula pingitur. De qua re in parte de Sacramentis agetur.

Qv. *Dic iam tandem de particulis huius articuli?*

DE PRIMA PARTICVLA.

De paſſione.

R. De prima particula nẽpe de paſſione in genere iam dictum eſt. Expoſitum eſt enim qualenam opus ſit coram Deo paſſio domini, quanti ſit precij, & quomodo applicetur.

De Pontio Pilato.

Qv. *Dic de ſecunda parte, videlicet cur Symbolum mentionem faciat Pontij Pilati?*

R. Pontius Pilatus fuit præſes à Tiberio Romanorum Cæſare conſtitutus in Iudæa. Fit igitur huius mẽtio in ſymbolo. 1. Vt ſciamus quo tempore, quo loco, ſub quo magiſtratu, & principe paſſus ſit dominus. 2. Vt reuocemus in memoriam oracula Prophetarum, qui prædixerunt, in quarta Monarchia, & ſublato ſceptro de Iuda paſſurum eſſe Dominum, quemadmodum & Iacob patriarcha, & poſt ipſum Daniel prædixit, qui ipſum annum, quo paſſus eſt quaſi digito demonſtrauit: Poſt 62. Septimanas Chriſtus occidetur. 3. Vt obfirmemus fidem noſtram aduerſus deliria Iudæorum, qui negant Chriſtum adhuc veniſſe in carnem.

De Cruci fixione.

Qv. *Dic de tertia parte, de ſupplicij genere, Cur videlicet ſit crucifixus?*

R. 1. Nullum ſupplicii genus apud Iudæos, aut vllas gentes fuit magis abominabile, aut probroſum, quam hominem in patibulũ ſuſpendere. Quare cum Deus voluit ſuum filium hoc mortis ſuppliciũ ſubire, ſignificauit peccatum, propter quod expiandum crucifixus eſt dominus, ſumme abominandum, maximè fœdum, & extreme deteſtabile eſſe: teſtatúſque eſt iram ſuam maiorẽ, quam vt potuerit vlla alia ſatiſfactione expiari, quã acerbiſsima, & maxime probroſa morte filij vnigeniti ſui. 2. Hoc ſupplicij genus teſtatur, Chriſtum ſuſcepiſſe in ſe reatum noſtrum, adeóque pœnam reatus, ipſam maledictionẽ videlicet, iuxta illud Deut. 21. 23. Maledictus omnis qui pendet in ligno. Hinc Paul. Gal. 3. 13. Chriſtus redemit nos ab execratione legis, factus pro nobis execratio ſeu maledictum. Cruci igitur affixus dominus ſuſtinuit reatum omnium peccatorum noſtrorum, vt nos maledictione liberaret. Col. 2. 14. Chirographum quod contra nos erat per legem è medio ſuſtulit, & cruci affixit. 3. Crucifixus eſt, vt veritas reſponderet figuris. *Primum* enim vetera ſacrificia, quæ adumbrabant victimam Chriſti, lignis imponebantur, vt ſignificaretur quòd Chriſtus ligno affixus ſacrificium ſuum perageret, & ſe hoſtiam ſanctam offerret patri. *Deinde* Sacrificia eleuata in altum tanquã comburerentur, ſignificabant exaltationẽ Chriſti in aram crucis. *Præterea* idem adumbratum eſt in Iſaac, qui ſtrui lignorum impoſitus erat ſacrificandus à patre. *Poſtremò* omnium elegãtiſsime hoc ſupplicij genus depingit æneus ſerpens, quem Moſes palo affixum erexit in deſerto, quemadmodum Dominus & hunc typum de ſe interpretatur, cùm ait Ioh. 3. 14. Quemadmodum Moſes exaltauit ſerpentem in deſerto: ita oportet exaltari filiũ hominis, vt Omnis qui credit in illum nõ pereat, ſed habeat vitã æternã.

De morte.

Qv. *Dic de quarta particula, cur mortuus ſit dominus?*

R. Mortuus eſt propter tria, ſcilicet: vaticinia prophetarum, figuras, & fructum mortis. Inter vaticinia hæc ſunt Eſaiæ 53. 8. Abſciſſus eſt de terra viuẽtium, propter peccatum populi mei percuſſi eum, Et in eodem capite: Cum poſuerit animam ſuam pro peccato, videbit ſemen longæuum, & voluntas domini in manus eius dirigetur. *Figuræ* idẽ adumbrabant: Quemadmodum enim victimæ verè occidebãtur offerendæ: ita oportuit Chriſtum, vt veritas reſponderet figuræ, verè mori.

Fructus idem requirebat, iuxta illud Pauli: mortuus eſt propter peccata noſtra. Item, Mortuus eſt ſemel, vt nos peccato perpetuo moriamur.

De ſepultura.

Qv. *Dic de quinta particula, cur videlicet ſepultus ſit?*

R. 1. Id factum eſt, vt conuinceret ipſum Dominum verè mortuum fuiſſe. 2. Vt veritas reſponderet figuræ. Quẽadmodum Ionas fuit in cete tribus diebus & noctibus. Ita oportuit Chriſtum in ſepulchro eſſe triduum, quemadmodum ipſe Dominus hunc typum interpretatur. 3. Sepultus eſt, vt vna ſecum in ſepulchro noſtra peccata ſepeliret, tegeret, & in æternum abſconderet à conſpectu patris. 4. Vt nobis iter præbeat de ſepulchris noſtris ad vitam. 5. Vt nos ſpiritualiter mortui peccato, quieſcamus ab eo, & deſideria ipſius non perficiamus, iuxta illud Roma. 6. 4. Sepulti ſumus per baptiſma cum ipſo in mortem eius, vt quemadmodum ipſe exaltatus eſt per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.

De deſcenſu ad inferna.

Qv. *Dic de ſexta particula, videlicet de deſcenſu domini ad inferna?*

R. Dominus ad inferna deſcendit. 1. vt teſtaretur ſe victorem eſſe inferorum. 2. vt quemadmodum morte ſua nos ab æterna liberauit morte: ita ſuo deſcenſu ad inferos effecit, ne nos, modò crediderimus in ipſum, poteſtati inferorum ſubiiciamur.

Qv. *Vtrum corpore, aut anima deſcendit ad inferos?*

R. Hoc, quia ſcriptura non exprimit, inquirere noli, ſed ſymbolum videtur innuere quòd totus Chriſtus ad inferos deſcenderit. In qua ſententia & Auguſtinus eſt.

Qv. *Quid ſentis de illorum ſententia qui limbum patrum fingunt, & Chriſtum inde abduxiſſe Adam & Euam, adeóque pios omnes qui ante Chriſtum mortui erant?*

R. Habent iſta magnos autores, tamen mera ſunt nugamenta, vt quæ nullis ſcripturæ fulciantur teſtimoniis. Deinde non parum detrahunt virtuti ſacrificij Chriſti, cuius precium infinitum eſt, extendens ſe ad omnia tempora, iuxta illud in Apocalypſi: Agnus occiſus eſt ab origine mundi. Non ergo minus Abraham victimæ Chriſti virtute ab infernis ereptus eſt quam Paulus, aut aliquis alius pius, qui poſt exhibitum Chriſtum mortuus eſt. Hęc ſententia eſt analoga fidei.

Qv. *Vtrum deſcenſio Chriſti ad inferos, ad Chriſti humilitationem, aut exaltationem pertinet?*

R. Cum ſit pars triumphi Chriſti, non dubium eſt quin ad eius glorioſam exaltationem pertineat.

Qv. *Quæ fides, & quis vſus?*

R. Fides & vſus reſpondebunt noticiæ. Quemadmodum fides ſtatuit ſua peccata victima Chriſti expiata eſſe: ita vſus conſiſtit in huius fidei meditatione, mortificatione carnis, viuificatione ſpiritus & gratiarum actione.

DIC QVARTVM ARTICVLVM,
De redemptione.

R. Reſurrexit à mortuis.

Capita præcipua.

Qv. *Quot ſunt ſpectanda in hoc articulo?*

R. Tria:

1. Cer-

. Certitudo resurrectionis. 2. Fructus. 3. Fides & vsus huius articuli.

Certitudo: cuius testimonia sunt.

Qv. *Vnde sumitur certitudo?*

R. Ex testimoniis.

Qv. *Quotuplicia sunt testimonia confirmantia hunc art[illegible]lum?*

R. Triplicia: Antecedentia, Coniuncta & Consequentia.

Antecedentia: figuræ & prophetię.

Qv. *Quæ sunt antecedentia?*

R. Sunt duplicia, scilicet, Figuræ, & clara prophetarum vaticinia.

Qv. *Recita figuras aliquot?*

R. Quemadmodum *Adam* dormiens fuit Typus morituri Christi: Ita idem euigilans, sumta costa de latere ipsius, adumbrabat resurrectionem Domini. Et quemadmodum *Samson* obseratis portis clausus erat in ciuitate, & idem fractis subductísque portis, tutus euasit: ita Christus Dominus obsignato clausus fuit sepulchro, & idem victis inferis, è morte ad vitam liber egreditur. Et quemadmodum *Ionas* tertio die eiectus est de ventre piscis: ita dominus tertio die de sepulchro prodiit viuus.

Recita aliquot clara prophetarum vaticinia?

Quia hæc infinita sunt penè, paucis contentus ero. *Moses* in victoria Christi super serpente, & in benedictione æterna credentium in Christum includit mortis & resurrectionis mysterium. *Dauid* Psal. 16.10. in persona Christi clarè ait: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Item: Caro mea requiescet in spe. *Esaiæ* 53.10. Cum posuerit animam suam pro peccatis, videbit semen longæuum. Et *Daniel* 9.20. Christum occidendum dicit, cui tamen tribuit æternum regnum. Breuiter omnia testimonia, quæ concionantur de regno Christi, etiam includunt eiusdem resurrectionem à mortuis.

Coniuncta.

Qv. *Quæ sunt testimonia coniuncta?*

R. Ex multis hæc sunt. 1. Vacuum sepulchrū. 2. Testimonia Angelorum. 3. Testimonia custodum. 4. Apparitiones multiplices, quibus se viuum exhibuit 40. diebus. 5. Ascensio eius in cœlum visibilis. 6. Donatio spiritus sancti in die Pentecostes.

Cōsequētia.

Qv. *Quæ sunt consequentia testimonia?*

R. 1. Concio Apostolorum omnium. 2. Conseruatio Ecclesiæ perpetua in tantis hominū & diabolorum furoribus. 3. Spiritus sanctus, qui hunc articulum in cordibus fidelium obsignat. 4. Erit ipsius gloriosus aduentus.

2. Fructus.

Qv. *Quis fructus est resurrectionis Domini?*

R. Fructus triplex statui potest. 1. Ipsum Christum concernit. 2. Respectu Satanæ eiúsque regni intelligitur. 3. Ad nos homines pertinet.

Si ipsum Christum respicis: Christus sua resurrectione factus est victor peccati, mortis, inferni, adeóque totius regni Satanæ. Et completum est testimonium: Semen mulieris conteret caput serpentis, id est, Christus destruet opera Diaboli.

Si Satanam respicis, conculcatus iacet sub pedibus victoris, quantum quidem ad fideles attinet. Nam in reprobis, & contumacibus plenum obtinet imperiū.

Si nos homines respicis, quibus datus est, pro quibus natus, mortuus & excitatus: fructus sunt plurimi & iucundissimi, Hi videlicet.

1. Remissio peccatorum, 1. Corin. 15.17. Si Christus non resurrexit, adhuc estis in peccatis vestris.

2. Iustificatio. Rom. 4.25. Resurrexit propter iustificationem nostri.

3. Donatio Spiritus sancti, Gal. 4.6. Emisit Spiritum filij sui in cordibus nostris clamantem Abba pater.

4. Confirmatio fœderis gratiæ, seu stipulatio bonæ conscientiæ apud Deum 1. Pet. 3.21.

5. Innouatio nostri, eáque duplex, scilicet: Animarum & corporum. Animarum quidem, iuxta illud ad Rom. 6.4. Resurrexit, vt nos in nouitate vitæ ambulemus. Corporum vero, iuxta illud 1. Corinth. 15.20. Christus resurrexit primitiæ dormientium, quoniā quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum, Et sicut in Adam omnes moriūtur: Ita in Christo omnes viuificabuntur.

6. Resurrectio Christi vinculum esse debet fraternitatis mutuæ. Ita enim Dominus excitatus dixit mulieribus, Ioā. 20.17. Ascendo ad Deū meū, & Deū vestrum: ad patrem meum, & ad patrem vestrum.

7. Est remedium catholicum aduersus omnes calamitates animæ, corporis & famę, hinc illud Pauli 2. ad Tim. 2.8. Memento Iesum Christū resurrexisse à mortuis.

8. Est indicium status glorię, & immortalitatis. Regenuit enim nos in spem viuam & immarcessibilem per resurrectionem Iesu Christi, 1. Pet. 1 3.

3. Fides, & vsus.

Qv. *Quæ fides, & quis vsus huius articuli?*

R. 1. Quemadmodum hic articulus primum requirit firmam fiduciam in hunc mortis victorem: 2. Spem promissæ immortalitatis: 3. Confessionem & professionem huius fidei coram mundo, & portis inferorum: ita vsus eius, cum in tota vita, tum in mortis articulo erit, vt nullis fracti calamitatibus, perseueremus in fide, & nouitate vitæ, donec ad finē omnium calamitatum huius mundi, & salutis portum peruenerimus.

Qv. *Dic quintum articulum de redemtione?*

R. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis.

Partes præcipuæ.

Qv. *Quæ sunt potissimum spectanda in hoc articulo?*

R. Quatuor:

1. Mandatum ascendentis.
2. Ascensionis qualitas.
3. Fructus ascensionis.
4. Fides & vsus eiusdem.

1. Mandatum ascēdentis.

Qv. *Quod est mandatum ascendentis?*

R. Mandatum ascendentis Marci vltimo hisce verbis describitur: Euntes in mundum vniuersum proclamate Euangelion omni creaturæ, Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit, Qui verò non crediderit, condemnabitur.

Qv. *Quæ sunt præcipuè in hoc mādato considerāda?*

R. 1. In hoc mandato iudicatur quàm late pateant beneficia Christi, cum ait: Euntes in mundum vniuersum. 2. Significatur, quomodo eadem beneficia offerantur, cum dicitur: Proclamate Euangeliū. 3. Ostenditur, quibus offerantur eadem beneficia cum inquit: Omni creaturæ, qua voce significatur, quod nemo mortalium sit à beneficiis Dei exclusus, si modo sibiipsi non defuerit. 4. Exprimitur quomodo oblata beneficia accipiantur, & quomodo reiiciantur, Vt enim fide sola recipiuntur: ita diffidentia reiiciuntur.

2. Ascensionis qualitas.

Qv. *Dic de ascensionis qualitate?*

R. Christus ascendit visibiliter corporali & naturali modo sursum, & nube subuectus est in cœlum è conspectu discipulorum Act. 1.9. Et inde subuectus est supra omnes cœlos, & collocatus in cœlestibus ad dexteram Dei patris Ephes. 1.20. & 4.10. Articulus ergo hic debet intelligi de vero Christi corpore, & corporali ipsius locatione in cœlis, ne putemus

Coloss. 3. 2.

vel humanam naturam in Christo absorptam esse à diuina, vel diffusam esse in totum vniuersum cum diuinitate. vtrunque enim apertissimè humanitatem Christi negat.

Qv. *An non Christus est vbique?*

R. Est sane, communicatione idiomatum, iuxta, illud Iohannis 3.13. Nemo ascēdit in cœlum, nisi qui descendit è cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Certum est autem, quod cum hæc loqueretur Dominus cum Nicodemo, corpus ipsius circumscriptū fuerit in terra. Quare dictum Christi omnino per communicationem idiomatum intelligendum est. Vnde Cyprianus: Ascendit in cœlos, non vbi verbū Deus antea non fuerat, sed vbi verbum caro factum antea non sedebat, scilicet corporali locatione.

Qv. *Quotuplex fructus est?*

R. Duplex: Vnus ad ipsum Dominum, Alter ad nos pertinet.

3. Fructus ascensionis.

Qv. *Quem fructum inde percepit Dominus?*

R. Is verbis symboli exprimitur: Sedet ad dexteram patris omnipotentis.

Qv. *Quæ est dextera patris, & quid sedere ad dexteram patris?*

R. Vt dextera patris est diuina eius potentia, maiestas, & imperium: Ita sedere ad dexteram patris, est esse æqualem patri diuina potentia, maiestate & imperio, id quod sanè personę Christi cōuenit. Deinde, quia dextera patris, vt ex 1. cap. ad Ephes. colligi potest, est locus beatitudinis, & felicitatis, & requiei, quibus fruimur in æterna vita, corpus Christi in eo felicitatis loco collocatum est.

Qv. *Dic de fructu ascensionis, quem nos homines percipimus?*

R. Is multiplex est. 1. Ascendit, vt nobis locum pararet, Iohan. 14.2. Abeo parare vobis locum, & vos ad me assumam. 2. ascendit, vt omnia subiiciat sub pedibus suis, vt ita emineat caput Ecclesiæ, Eph. 1.22. 3. Ascendit in cœlum, vt radios suæ virtutis spargat in vniuersum orbem, & præcipue in Ecclesiæ membra, vbicunque in mundo fuerint, ad Ephes. 4.10. Ascendit supra omnes cœlos, vt omnia impleret, Non enim ascendit vt absit à nobis, sed vt suam ecclesiam regat, & ei adsit vsque ad consummationem seculi. 4. Ascendit, vt de cœlo dona det hominibus, & in ministerio Ecclesiæ sit efficax, Ephes. 4.8.5. Ascendit, vt in cœlo apud patrem habeamus aduocatum, 1. Ioh. 2.1. Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & is est propiciatio pro peccatis nostris. 6. Ascendit, vt nostra corda ad se trahat, quo abstineamus à mundanis concupiscentiis Coloss. 3.1. Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, vbi Christus sedet ad dexteram patris. Nā cum Christus thesaurus sit Ecclesiæ, debet eius cor apud thesaurum suum esse. Matth. 6.21. vbi thesaurus tuus, ibi cor tuum. Philip. 3.20. Nostrum πολίτευμα in cœlis est.

Qv. *Sed quomodo quæso caput Ecclesiæ dicitur?*

R. Quatuor modis:

1. Efficacia: Nam suam virtutem in membra diffūdit. 2. Perfectione virtutum: Is enim solus in Ecclesia omnibus virtutibus perfectissimus est. 3. Merito: Is enim solus sua obedientia meruit nobis cœlū. 4. Dignitate seu ordine, & autoritate: Nam is solus Ecclesiæ Monarcha est, & solus autoritatem mandandi Ecclesiæ habet.

4. Fides & vsus articuli ascensionis

Qv. *Quæ est fides, & quis vsus?*

R. Quemadmodum fides huius articuli est, vt Christum triumphatorem mortis, dominum omnis creaturæ & patronum nostrum apud patrem agnoscamus, in eum firma fiducia recumbamus, atque ipsū coram omnibus hominibus & inferorum portis cōfiteamur: ita vsus in hoc situs est, vt abnegata omni impietate & humanis desideriis leuemus corda nostra in cœlum, petentes inde in omnibus nostris calamitatibus auxilium, & expectantes vt nos ad se iuxta eius promissionem assumat, ac donet promissam hæreditatem.

Qv. *Recita sextum articulum de redemtione.*

A. Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.

Qv. *Quot sunt potissimè spectanda in hoc articulo?*

Præcipua capita.

R. Quatuor: 1. Quis iudex, solúsne Christus, an alij cum ipso. 2. Quotuplex iudicium exerceatur à domino. 3. Quid spectandum sit in generali iudicio. 4. Quæ fides, & quis vsus sit huius articuli.

1. Iudex.

Qv. *Quis iudex?*

R. Christus. Deus & homo, mediator Dei & hominum. Iohā. 5.22. Pater omne iudicium dedit filio. 2. Tim. 4. Iesus Christus iudicaturus est viuos & mortuos in apparitione, & in regno suo.

Qv. *An solus Christus iudicaturus est, aut etiam apostoli & sancti cum ipso?*

R. Solus iudicabit vt dominus plena potestate, Apostoli autem iudicabunt vt testes: Christus solus proferet sententiam, Apostoli prolatam sententiam approbabunt.

2. Duplex iudicium. Particulare.

Qv. *Quotuplex iudicium?*

R. Duplex: scilicet Particulare, & Generale, quorum illud præcedit, hoc sequitur. Exercetur autē particulare primùm, cùm Dominus vel suos defendit iuxta promissiones: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam, Matth. 16.18. vel errantes castigat ne cum hoc mundo damnentur, 1. Corin. 11. 32. Iudicamur à Domino, ne cum hoc mundo damnemur. Huc illud Petri: Iudicium à domo Dei incipit. 2. Cū impios reprimit, & punit in hoc mundo, quorū supplicium præludium quoddam est æternæ damnationis nisi resipiscant. 3. Cùm animas piorum Angelis tradit deportandas in sinum Abrahæ. 4. Cum impiorum animas tradit Satanæ puniendas, & custodiendas vsque ad resurrectionem generalem. Generale iudicium, est quod fiet in extremo die resuscitatis corporibus, de quo solo hic articulus intelligendus est.

Generale.

3. Quid spectandū in generali iudicio.

Qv. *Quot sunt spectanda potissimum in hoc generali iudicio?*

R. Sex. 1. Signa præcedentia iudicium. 2. Apparatus iudicii & notæ. 3. Quinam sint iudicandi. 4. Ordo iudicij. 5. Sententiæ pronunciatio. 6. Executio sententiæ.

Signa præcedentia.

Qv. *Quot sunt signa præcedentia iudicium?*

R. Multa quidem sunt, ex quibus pauca, quæ hodie in omnium oculos incurrunt, recensebimus ex Euangelistis. 1. erunt signa in sole, & luna & stellis, hoc est, vt Marcus interpretatur, sol obscurabitur, luna non dabit lumen suum, stellæ de cœlo decident, id est, erūt crebræ eclipses solis & lunæ, & adeo horrenda conspicientur meteora, ac si stellæ de cœlo caderēt. 2. Quod Lucas etiam refert, erit anxietas hominū præ desperatione: causam exprimit Matthæus & Marcus. Surget gens contra gentem, & erunt bella in omnibus locis mundi. 3. erunt horrendi sonitus, & tumultus maris & fluctuum, adeo tempestates cōtingent horrendæ & terribiles, quales hæc nostra ætas plurimas vidit. 4. Virtutes cœlorum commouebuntur,

buntur, id est, in cœlo apparebunt horrendi aspectus, vt militum concurrentium hastis, & aliarum rerum comminantiū hominibus irā Dei. 5. Et in terra terræmotus, vt anno 56. terræmotu multæ ciuitates in Germania euersæ sunt. Et ante 20. annos aliquot vrbes in Italia sunt absorptæ. Breuiter, cœlū, & terra adeoque omnia elementa faciem irati iudicis quodammodo referent, vt peccatores admoniti agant pœnitentiam, nisi malint perire. Hæc & huiusmodi alia signa, vt gemmæ arborum (sicuti dominus ipse testatur) in propinquo æstatem esse significant: ita aduentum iudicis in foribus esse prænunciant.

Præcipua capita.

Præter hæc signa, est prophetia domus Heliæ de sex millibus annorum, prophetia Danielis de aduentu Domini ad iudicium deficiente Monarchia Romana. Et prophetia Pauli 1. Thes. 2. de reuelatione filij perditionis, id est, Antichristi, quem dominus ante aduentum suum conficiet spiritu oris sui, & adueniens abolebit manifestatione gloriæ suæ.

Apparatus.

Qv. Quis apparatus, & quæ nota iudicij extremi?

R. Dominus ipse emittet angelos suos, qui clāgore tubæ excitabunt mortuos, & congregabunt homines à quatuor angulis mundi, vt ferantur obuiam domino venienti in nubibus, & simul conspicietur in cœlo signum filij hominis, hoc est, iudicis maiestas & gloria apparebit in conspectu omnis creaturæ.

Notæ.

Notas siue proprietates iudicij tres ponit Paulus ad Rom. 2. vbi diem iudicij vocat diem iræ, reuelationis, & iusticiæ. Iræ quidem, id est, vltionis. Tunc enim sumetur vindicta de omnibus, qui in hac vita Euangelio credere noluerunt. Reuelationis, quia tū nihil erit occultum, sed omnium hominum facta patebunt oculis omniū creaturarum, imò in singulorū conscientiis sentietur iudicium proprium, iuxta illud Bernhardi. In extremo die, qualem vnusquisque habuerit consciētiam, talem & habebit iudicem. Iusticiæ, ne putetur iudex ita vlcisci, quin iudicium iustitia temperet, reddatque vnicuique secundum opera sua, non quidem vt merentur, sed vt de cuiusque fide & timore Dei testantur.

Qui iudicandi.

Qv. Qui iudicandi sunt?

R. Viui & mortui: Viui hic vocantur, qui adueniente iudice viuūt, mox in ictu oculi trāsformandi. Mortui dicuntur, qui inde vsque ab Adam ad diem iudicij fatis concesserunt, & quieuerūt in sepulchris. Hi omnes tum viui congregabuntur coram iudice.

Ordo iudicij.

Qv. Quis ordo iudicij?

R. Is signatur Matth. 25. 31. his verbis: Cum venerit filius hominis in maiestate sua, sedebit super thronum maiestatis suæ, & congregabuntur ante eū omnes gentes terræ, & segregabit eos, sicut pastor segregat oues ab hœdis. Et statuet oues quidem à dextris, hœdos verò à sinistris.

Piorum & impiorū nomina.

Qv. Dic quæ sit ratio, cur pios quidem oues, impios vero hœdos appellet.

R. Pios appellat oues, quia veluti oues suum pastorem agnoscunt, vocem eius audiunt, & eum sequuntur: ita Christiani Christum agnoscunt redemtorem, audiunt vocem eius, & eum sequuntur in vero timore Dei. Impios nominat hœdos: Nam quemadmodum hœdi suam petulantiam, & libidinem sequuntur spreto pastore: ita impij suis affectibus & voluptatibus indulgentes Christum contemnunt.

Qv. Quid ergo de Manasse sentis, qui toto vitæ tēpore, vt hircus potius quàm ouis vixit?

R. Respondet Ezechiel cap. 33. 19. Si egerit impius pœnitentiam, & recesserit à via sua pessima, & fecerit iudicium & iusticiam, viuet. Rectè proinde ait Gregorius: Qualis hinc quisquis egreditur, talis in iudicio æstimabitur. Huc & illud Sapientiæ pertinet: In quamcunque partem ceciderit arbor, illic iacebit.

Sententia iudicis.

Qv. Quæ est sententia iudicis?

R. Quibus dicet, hoc est, iis qui stant à dextris: Venite benedicti patris mei & possidete regnum vobis paratum à constitutione mundi. Hœdis autem dicet, hoc est, iis qui à sinistris stabunt: Ite vos maledicti in ignem æternum, qui Diabolo, & eius angelis paratus est.

Sententiæ executio.

Qv. Quæ sententiæ executio?

R. Pij mox cum Christo beata immortalitate in æternum fruentur: impij verò tradentur Diabolis cruciandi æternis pœnis.

4. Fides & vsus.

Quæ fides, & quis vsus huius articuli?

Quemadmodum fides summam consolationem capit ex eo, quod credat aliquando fore finem calamitatum huius mundi: ita supra modum lætatur, quod Iesus Christus filius Dei sit iudex constitutus, qui antea in se credentibus addito iureiurando promiserat vitam æternam, & quod in iudicium condēnationis non venient. Hanc fidem sequitur confessio coram omnibus hominibus & Diabolis, & cura solicite ambulandi coram Deo: iuxta consilium Micheæ Prophetæ cap. 6. 8. Indicabo tibi ô homo, quid sit bonum, & quid Iehoua requirat abs te, vtique facere iudicium, id est, neminē lædere, & diligere misericordiam, id est, benignum esse erga omnes, & humiliare se ad ambulandum coram Deo tuo. Huc spectat admonitio Domini Luc. 21. 28. Cùm hæc videritis, leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemtio vestra. Item vigilate & orate, quia Matth. 25. 13. nescitis horam, qua filius hominis sit venturus. Hactenus de secunda parte symboli.

De fide in Spiritum Sanctum. Præcipua capita.

Qv. Quæ est tertia pars Symboli?

R. Credo in Spiritum sanctum.

Qv. Age retexe, & sigillatim expone quid in se contineat hic articulus.

R. Quatuor in hoc articulo cōtinentur. 1. Quod Spiritus sanctus sit verus Deus.
2. Quod Spiritus sanctus sit distincta persona à patre & filio.
3. Quodnam sit opus Spiritus sancti.
4. Qualis fides in hoc articulo requiratur.

De Primo.

1. De Deitate Spiritus S.

Qv. Quomodo probatur ex Symbolo quod Spiritus sanctus sit Deus?

R. Ex cultu quem ei Symbolū tribuit. Soli enim Deo tribuēdus est cultus fidei, iuxta illud: maledictus qui confidit in hominem, & ponit carnem brachium suum. Cum ergo iubemur in Spiritum Sanctum credere, iubemur agnoscere, & confiteri eum verum Deum esse.

Dic alia testimonia, quibus probatur diuinitas Spiritus sancti.

Testimonia.

Testimonia, quibus probatur diuinitas Spiritus sancti, quatuor capitibus subiicio, quæ memoriæ gratia hoc disticho comprehendo,

Dictum, cultus opus, confessio, quatuor ista
Diuinum numen pneumatis esse docent.

Qv. Recita dicta.

R. Iohannis 4. 24. Spiritus est Deus, Acto 5. 3. 4. Non mentitus es hominibus, sed Deo. Loquitur enim de Spiritu sancto.

Qv. Quis cultus?

R. Vna cum patre & filio inuocatur & adoratur.

Qv. *Dic de opere.*

R. Ioh.33.4. Spiritus Domini creauit me. Item Sapien.1.7.Spiritus Domini repleuit orbem vniuersum.Est autem diuinæ naturæ vbique esse.Cum igitur omnia impleat Spiritus sanctus, necesse est fateri ipsum Deum esse.

Qv. *Quæ est Ecclesiæ confessio?*

R. Ea in symbolis, Apostolico, Niceno, Ambrosiano,& aliis explicatur. In quibus Ecclesia confitetur Spiritum sanctum verum Deum esse.

De Secvndo.

2. Distincta est persona à Patre & Filio.

Qv. *Quomodo probatur ex Symbolo quod Spiritus sanctus sit tertia persona à patre & filio distincta?*

R. Id docetur ordine & appellatione. Cùm enim symbolum dicat, Credo in vnum Deum, & subiungit primùm patrem, deinde filium, tertio loco Spiritum sanctum, vt fatetur Spiritum sanctum Deum esse: ita eundem agnoscit tertiam in diuinitate personam. Appellatione idem docetur: Nam cum Spiritus dicitur, significatur, quòd sit Spiritus ab æterno de patre & filio procedens. Ad hæc Christus apud Iohannem distinguit Spiritum à se & patre, cum inquit: Ego mittam vobis Spiritum paracletum à patre.

Descriptio Spiritus Sancti.

Qv. *Quid est igitur Spiritus sanctus?*

R. Est verus,æternus Deus, ὁμοούσιος Patri, & filio,non gignens,nec genitus,sed à patre & filio procedens,simul cum patre & filio creans, conseruans, saluans, sanctificans, qui mittitur in corda electorũ vt ea sanctificet, cum patre & filio simul adorandus.

De Tertio.

3. Viuifica Sanctificando.

Qv. *Quodnam est opus Spiritus sancti?*

R. Opus Spiritus sancti indicat & appellatio Spiritus,& Epitheton sanctus.Non enim dicitur tantum Spiritus respectu patris & filij, verumetiam respectu creaturarum,& præcipue Ecclesiæ,cuius mẽbra viuificat,quemadmodum Spiritus animalis corpori vitam ministrat. Quomodo autem viuificet hic Spiritus,Epitheto sanctus significatur:viuificat enim sanctificando.

Qv. *An non pater, similiter & filius sanctificat?*

R. Ita.Sanctificat Pater,sanctificat Filius,sanctificat Spiritus sanctus.Quemadmodum patri creatio, & filio redemtio: ita spiritui sanctificatio tribuitur. Verum pater creat per filium, & res creatas conseruat per spiritum Sanctum.Similiter vt filius patri obediens,offerens se per Spiritum æternum,redemit: ita Spiritus sanctus missus à patre & filio sanctificat. Proinde vt opus creationis tribuitur toti trinitati: ita & opus redemtionis,sed seruata cuiusque personę proprietate.

Sanctificationis opus.

Qv. *Age dic apertius, quid sibi velit sanctificationis opus.*

R. Etsi huius sanctificationis multæ sunt partes, præcipuas tamen hoc disticho complector.

Spiritus ecce docet, renouat, iuuat, atque renatis
Promissa obsignat, arra salutifera.

Docet.

Qv. *Proba quod doceat.*

R. Iohan.16.13.& 8. Cum paracletus ille Spiritus veritatis venerit,ducet vos in omnem veritatem. Item,Spiritus arguet mundum de peccato,id est,docendo conuincet mundum esse reum peccati.

Renouat.

Qv. *Proba quod renouet.*

R. Ad Titum 3.4. Benignitas & φιλανθρωπία apparuit saluatoris nostri Dei, & Domini nostri Iesv Christi, qui non ex operibus iusticiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit, purgans nos per lauacrum aquæ & renouationem Spiritus sancti, quem effudit in nos opulenter,per Dominum nostrum Iesvm Christvm, vt iustificati ipsius gratia hæredes fiamus speratæ vitæ æternæ.

Iuuat.

Qv. *Proba quod iuuet.*

R. 1. Iuuat testando de Christo iuxta illud: Cũ paracletus venerit testimonium perhibebit de me. 2. Donando, iuxta illud 1. Cor. 12. Nemo potest dicere Dominum Iesum nisi per spiritum sanctum. Item diuisiones donorum sunt,sed idem spiritus. 3. Consolando,vnde paracletus toties à Christo dicitur, qui vt aduocatus nobis adest,& nos consolatur. 4. Precãdo, Rom. 8. Accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus Abba pater. Item, quid precabimur quẽadmodum oportet nescimus, sed Spiritus intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

Promissiones obsignat.

Qv. *Proba quod obsignet promissiones.*

R. Eph. 1.13. Obsignati estis Spiritu promissionis sancto.

Est arra salutis.

Qv. *Proba quod sit arra salutis.*

R. Eph. 1.14. Qui est arrabo hæreditatis nostræ.

De Qvarto.

4. Fides huius articuli.

Qv. *Qualis fides requiritur?*

R. Vt quemadmodum credimus in Deum patrem creatorem,& in filium redemtorem: ita etiam credamus in Spiritum sanctificatorem, cuius cum templum sumus,vsus huius articuli erit,vt renunciata omni impuritate,simus sancti spiritu & corpore, caueamusque ne vllis factis contristemus spiritum Dei in nobis habitantem.

Qv. *Cum hactenus de tribus personis in diuinitate dictum, est Dic summam dictorum breuissime.*

R. Credo in vnum Deum, in patrem qui me creauit, in filium qui me redemit, & in Spiritum sanctum qui me sanctificauit: hanc fidem palam protestor, & confiteor coram toto mundo & portis inferorum.

Qv. *Quæ est quarta pars Symboli?*

Summa huius partis.

R. De Ecclesia,& beneficiis Dei erga ipsam. Hactenus enim de caussa efficiente, & materia nostræ salutis actum est, nempe de misericordia paterna, victima filij, & sanctificatione spiritus: Nunc in sequentibus articulis ostendetur, quò ista omnia pertineant,& quomodo applicentur.

Qv. *Quot sunt articuli huius partis?*

Præcipua capita.

R. Quatuor iuxta symboli verba: credo

1. sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem.
2. Remissionem peccatorum.
3. Carnis resurrectionem.
4. Et vitam æternam.

1. Capitis primi sex partes seu quæstiones.

Qv. *Dic de primo, nempe Ecclesia, qua & quot præcipue in hoc articulo sunt spectanda?*

R. Multa sanè requiruntur ad huius articuli explicationem, sed nos præcipua capita sex quæstionibus complectemur, quæ sunt 1. quid sit Ecclesia, qualiacunque sint eius membra. 2. Appellationes, quibus Ecclesia pingitur & veluti oculis subiicitur. 3. Quæ sint interiores veræ Ecclesiæ proprietates.

4. Quæ

4. quæ sint visibiles notæ seu externa signa Ecclesiæ. 5. Quibus rebus fulciatur & conseruetur Ecclesia. 6. qualis fides huius articuli à fidelibus requiratur.

De Prima.

Ecclesiæ definitio.

Qv. *Quid est ergo Ecclesia?*

R. Breuiter & rotundè verbis symboli definitur, cum dicitur ἁγίων κοινωνία, id est, Sanctorum societas, hoc est, hominum qui sanctificati sunt in Christo Iesv per Spiritum sanctum.

Qv. *Dic aliam, qua hæc breuis definitio illustrari potest.*

R. Ecclesia est cœtus hominum de turba, & colluuione totius generis humani euocatus in regnum Christi, & segregatus ab omnibus aliis cœtibus hominum: Euocatus quidem voce Euangelij, segregatus verò, & distinctus ab aliis cœtibus totius mundi, fide, sacramentis, vitæ sanctimonia, & professione.

Definitionis cõfirmatio.

Qv. *Quomodo confirmatur hæc definitio?*

R. Pulcherrimo Abrahami patris nostri exemplo, qui cum sua familia, vera ecclesia Dei fuit: Is enim de Hur Chaldæorum & de medio Idololatrarũ vocatus, voci Dei obediuit, & se à prophano mundo, fide, obedientia erga Deum, & externa professione segregauit.

Cum hac definitione congruit illa, quæ colligitur ex verbis Pauli: 1. Corinth. 1. 2. Ecclesia est multitudo hominum vbiuis terrarum degentium, qui vt sanctificati sunt in Iesu Christo, & vocati ad sanctitatẽ: Ita inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi.

Ecclesiæ visibilis descriptio

Qv. *An non Ecclesia in Euangelio comparatur Sagenæ missæ in mare, in qua comprehenduntur & boni & mali pisces?*

R. Ita sane est. Nam in externa Ecclesiæ societate sunt & boni & mali, hoc est, & viua mẽbra, & mortua membra. Viua autem membra sunt homines, qui non solum profitentur doctrinam Christianismi, sed sunt verè sanctificati Spiritu, ac retinent fidẽ, & bonam consciẽtiam. Mortua autem sunt, qui profitentur quidem ore doctrinam Christianismi, sed vt Spiritu non sunt sanctificati: ita nec fidem habere, nec bonam conscientiam retinere student. A mortuis membris non erat petenda definitio.

De Secvnda.

Nomina Ecclesiæ.

Qv. *Dic appellationes quibus ecclesia Dei pingitur, & veluti oculis subijcitur?*

R. Multæ sanè sunt huiusmodi appellationes, sed nos præcipuas hoc hexastico complexi sumus.

Corpus, ouile, domus, cum templo, vinea, sponsa,
Virgo, Ierusalem, mater, regina, & amica.
Mons, rosa, fons, hortus, lapis, vrbs, fortissima rupes,
Et genus electum, semen, columna, columba,
Sors, ager, & messis, regnum cæleste vocatur?
Cœtus sanctorum, qui Ecclesia dicitur esse.

Nominũ ratio.

Qv. *Quomodo his appellationibus pingitur Ecclesia?*

R. Si has metaphoricas appellationes retexueris in integras similitudines, habebis elegantissimas Ecclesię Dei picturas & imagines, vt exempli gratia. Cum Ecclesia corpus dicitur, considerabis analogiã corporis animalis ad caput ipsius. Quemodmodum enim de capite animalis descendunt nerui, & Spiritus in corpus animalis, quibus viuificatur, fouetur, & conseruatur: ita Spiritus Christi est, quo Ecclesia corpus Christi viuificatur, fouetur, & conseruatur, ita vt & nexu suo & adhæreat capiti corpus, & corporis membra inter sese coalescant eiusdem spiritus virtute. Reliquas appellationes vnusquisque accommodet pro suo ingenio, seruata Analogia fidei.

Ecclesiæ proprietates internæ.

Qv. *Quæ sunt veræ & internæ Ecclesiæ proprietates?*

R. Inter multas hæ sunt præcipuæ. 1. Sola Ecclesia est descripta hæres vitæ æternæ, vt quæ est peculium filij Dei, Psal. 2. 2. Sola Ecclesia est familia Dei dilectissima, quam paterna cura, & singulari storga complectitur. 3. Sola Ecclesia potest verè gloriari de Deo patre, de filio redemtore, de Spiritu sancto aduocato. 4. sola Ecclesia Christo ęterni spiritus vinculo ita sociata est, vt ab eo nunquam diuelli possit, & ita suis membris coalescit per eundem spiritum, vt æterno fœdere eius membra consociata sint. 5. sola Ecclesia, vt quæ verè sancta & catholica est, hæc bona habet communia, vnum Deum, vnum Dominum, vnam fidem, vnam spem vocationis. 6. sola Ecclesia Dei habet verum cultum, veram doctrinam, & efficacẽ sacramentorũ vsum. 7. sola Ecclesia particeps est orationis Christi in horto, & in cruce, atque adeo omnium piorum inde vsque ab exordio mundi. Omnes enim vnum & eundem patrem pro toto corpore inuocant. 8. sola Ecclesia vera storga afficitur, gaudet cum gaudentibus, & flet cum flentibus, atque adeò aliorum commoda sua existimat, & de alienis incommodis non minus dolet quam de suis.

De Qvarta.

Visibiles notæ ecclesiæ.

Qv. *Quæ sunt visibiles notæ seu externa signa Ecclesiæ?*

R. Inter multa signa externa Ecclesiæ visibilis, hæc sunt præcipua. 1. Vox incorrupta Euangelij, sine qua Ecclesia vera nullo modo, vel existere, vel agnosci potest. 2. Verus vsus baptismi, qui est veluti ianua, per quam homines introducuntur in familiam Dei. 3. Legitimus vsus Cœnæ Domini iuxta institutionem Christi. 4. Vsus clauium iuxta ordinationem Christi, per quem Ecclesia suam exerit potestatem, cum vel prædicatione Euangelij credentes in regnũ cœlorum recipit, vel disciplina immorigeros filios castigat, aut resipiscentes in gratiam recipit. 5. Ius vocandi ministros, & consecrandi per impositionem manuum, qui nobis, vt ministri impertiunt verbum, baptismum, Cœnam, & absolutionem. 6. Publica oratio, gratiarũ actio, & celebratio Dei in cœtu Christiano. 7. Crux, hac enim nota tanquam tessera quadam suos ideo vult Dominus notari, vt fiant conformes imagini filij eius. Nam quos decreuit olim glorificare, eos cruce præparat, iuxta illud Roman. 8. 28. si cum eo patimur, cum eo quoque glorificabimur. 8. Multa officia charitatis inter Christianos, quibus declarant se eodem spiritu Christi duci.

2. Tim. 2. 12.

Hæc signa si breuius complecti velis, ita numerentur: Vt 1. sit vox incorrupta Euangelij. 2. Legitimus vsus sacramentorum. 3. Obedientia erga ministerium. Prior enumeratio Lutheri, posterior Philippi est.

De Qvinta.

Quibus mediis cõseruatur.

Qv. *Quibus rebus fulcitur & seruatur Ecclesia?*

R. Quatuor: Doctrina, sacramentis, Ceremoniis, & Disciplina, de quibus vide Enchiridion.

De Sexta.

Fides articuli de Ecclesia.

Qv. *Qualis fides huius articuli requiritur?*

R. Quemadmodũ fides statuet Christum æter-

num pontificem esse:ita eum habere perpetuam Ecclesiam credet, iuxta illud: Tu es sacerdos in æternum. Deinde statuet fidelis se vere ciuem esse huius Ecclesiæ, & participem omnium promissionum diuinarũ. Huius fidei hic erit vsus, vt cum vera Ecclesia Dei matre nostra, Deum perpetuo cultu colamus, ac nos coram mundo, & diabolis profiteamur esse ciues huius Ecclesię & separemus nos ab Ecclesia Antichristiana, quæ superbè gloriatur de hisce suis notis, quæ sunt: 1. Primatus Papæ, ordo clericalis Cardinalium, Archiepiscoporum, Abbatum, priorum, &c. 2. Successio ordinaria. 3. Similitudo rituum in Ecclesia. Quas notas nunquam habuit vera Ecclesia, sed ea solum quam Dauid Ecclesiam malignantium vocat.

QV. *Dic secundum articulum quartæ partis.*

Summa.

R. Credo remissionem peccatorum.

Partes seu capita.

QV. *Quæ sunt præcipue in hoc articulo spectanda?*

R. Quatuor:
1. Ratio peccati.
2. Remissio peccati.
3. Fides remissionis.
4. Fidei remissionis coniuncta.

DE PRIMO.

1. Peccatũ quid sit.

QV. *Quæ est ratio peccati?*

R. Peccatum est ἀνομία, id est, legis violatio, seu quicquid in homine est, aut ab homine fit non congruens cum lege & volũtate Dei, damnatum à Deo, & reum æternæ iræ. Seu peccatum est defectus à lege & voluntate Dei, cum obligatione ad æternam mortem, & damnationem.

Quotuplex.

QV. *Quotuplex est peccatum?*

R. Duplex, scilicet Originale, & actuale.

Originale

QV. *Quid est originale?*

R. Est cum corruptio naturæ humanæ propagata ab Adam, tum reatus, quo nascentes propter lapsum Adæ rei sunt iræ Dei & damnationis, nisi fiat remissio.

Eius propagatio.

QV. *Quomodo propagatur hoc peccatum?*

R. Hoc peccatum propagari ab Adam in totum humanum genus ipse Paulus Rom. 5.18. disertè docet: Verùm cùm modus & ratio propagationis verbo Dei non exprimitur, non est scrupulosè de eo quærendum.

Actuale.

QV. *Quid est Actuale?*

R. Est per quod peccatũ originis actuosum est, id est, omnis cogitatio, affectus, consensus, dictum, factum, omissum contra legem Dei, quo homo nouo reatu obstringitur ad pœnas æternas, nisi fiat remissio. Si breuius placet: Peccatum actuale, est quæuis commissio, aut omissio pugnans cum lege Dei.

Peccatorum ordines.

QV. *Qui sunt peccatorum ordines?*

R. Tres sunt, in quorum singulis quatuor sunt gradus. Nam in primo sunt cogitatio, affectus, consensus, actio prohibita.

In Secundo: Mala conscientia, contemtus Dei, idololatria, vniuersalis iniusticia.

In Tertio: Mens reproba, ἀναισθησία, id est, non sentire peccati molem, finalis impœnitentia, & desperatio.

QV. *Ad quid prodest hosce ordines peccatorũ scire?*

R. Prodest vtique mirum in modum: Vt cognito periculo, quod cum peccandi consuetudine coniunctum est, maturè peccatorum illecebris renunciemus. Sancti luctantur quidem in primo ordine, sed fiunt superiores Spiritus sancti beneficio: verùm hypocritæ & prophani homines feruntur per omnes ordines in præcipitium damnationis.

Peccati grauitas.

QV. *Vnde quæso grauitas peccati æstimanda est?*

R. Ex his quatuor: 1. Ex pœna secuta lapsum Adæ. 2. Ex calamitatibus & ærumnis, quibus hodie inuoluimur. 3. Ex dignitate precij quo redemti sumus à iure peccati. 4. Ex comminationibus æternarum pœnarum, quas Deus seriò minatur iis, qui non conuertuntur.

DE SECVNDO.

2. Remissio quid.

QV. *Quid est remissio peccatorum?*

R. Est obligationis ad æternam mortem & dãnationem solutio, & pœnæ debitæ condonatio.

Quomodo fit.

QV. *Quomodo fit hæc remissio?*

R. Quemadmodum materia, & meritum remissionis est victima filij Dei: Ita Deus pater mera misericordia recipit homines in gratiam condonatis peccatis.

An peccatum aboleatur.

QV. *An non aboletur peccatum dum remittitur?*

R. Duo sunt in peccato, nimirum defectus, & reatus. Ipsa defectio indies in sanctis minuitur per mortificationem veteris hominis. Sed dum hãc massam circumferimus non in vniuersum aboletur. Manet enim perpetuò in hac vita spiritus & carnis lucta in sanctis, Gal. 5.17. Verum reatus adeò aboletur in piis, vt Deus dicat se non recordaturum peccatorum eorum. Ego qui deleo iniquitates tuas coram me, & peccatorum tuorum non recordabor. Esai. 43.25.

Obiectionis dilutio.

QV. *At sancti sæpe puniuntur propter sua peccata.*

R. Sancti non tã castigantur, quia peccauerunt, quam coërcẽtur ne amplius peccent. Deus enim sanctos suos paterna disciplina castigat, ne cum hoc mũdo damnentur, non autem punit vindicta iudiciaria vt pereant.

DE TERTIO.

Fides remissionis peccatorũ, quid.

QV. *Quæ est fides remissionis peccatorum?*

R. Est firma fiducia misericordiæ Dei ex promissione ipsius per Spiritum sanctum concepta, qua statuit homo, quod Deus velit se vere in gratiam recipere propter victimam filij, & non amplius sibi peccata imputare.

Definitionis probatio.

QV. *Quod hæc sit vera fidei ratio, quomodo probatur?*

R. Hoc probatur tribus modis: 1. Claris & perspicuis scripturæ pronunciatis. 2. Parabolis. 3. Illustribus exemplis.

Scripturæ testimoniis.

QV. *Dic scripturæ pronunciata.*

R. Paulus post Dauidem ait: Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Rom. 4.6. Psal. 32.1. Et Christus dixit paralytico, Confide fili, remittuntur tibi peccata tua. Et archisynagogo: tantum crede. Et mulieri Chananeæ: fides tua te saluauit. Vide Matt. 9.2. Marc. 9.36. & Matth. 15. 28.

Parabolis

QV. *Dic parabolas?*

R. Inter multas insigniores sunt: illa de debitore, qui debuit decem millia talentorum Matth. 18.

Item

Item illa Luc.7. de duobus debitoribus, & quæ est Lucæ 17. de Acolasto.

Exemplis

Qv. *De exempla.*

R. Omnium clarissimum est exemplum latronis in cruce, Item Dauidis post commissum adulterium, Manassis, Magdalenæ &c.

DE QVARTO.

Coniuncta.

Qv. *Quæ sunt cum fide remissionis peccatorum coniuncta?*

R. Duo: Nempe gratia & donum.

Gratia seu iustificatio.

Qv. *Quid est gratia?*

R. Ipsa iustificatio. Gratia enim, vt Paulus inquit Rom.5. ex multis delictis in iustificationem.

Qv. *Quid est iustificatio?*

R. Est credentis personæ in Christum absolutio à peccato, imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum.

Qv. *Quid donum vocas?*

Donatio Spiritus Sancti.

R. Donum est ipsa donatio Spiritus sancti, qua homo sola fide iustificatus regeneratur, id est, mortificatur, & viuificatur, vt iam noua creatura fiat, viuatque iuxta voluntatem Dei, quantum quidem id fieri potest per humanam imbecillitatem, idque exemplo sanctorum patriarcharum, aliorumque piorum, quorum summum studium fuit obedientiam erga Deum omnibus rebus mundi anteponere: Quēadmodum in Abrahamo videmus, qui ad mandatum Dei paratus erat vnicum filium suum mactare, quo nihil in mundo habuit preciosius, iucundius, dulcius. Atque ideo Paulus monet; Vt honestam militiam militantes fidem & bonam conscientiam retineamus. Quam parum de hoc dono habeant illi, qui ne minimum suum affectum propter mandatum Dei iugulari volunt, manifestum est.

Qv. *Dic tertium articulum quartæ partis?*

Summa.

R. Credo carnis resurrectionem.

Partes.

Qv. *Quot sun in hoc articulo præcipuè spectanda.*

R. Quatuor.

1. Probatio resurrectionis.
2. Definitio resurrectionis, & conditiones eiusdē.
3. Finis resurrectionis.
4. Fides & vsus.

DE PRIMO.

Qv. *Cùm hic articulus omnino excedat captum rationis, quæsò vt eum firmis rationibus munias.*

1. Resurrectionis probationes.

R. Multæ sunt probationes huius articuli in Propheticis & Apostolicis scriptis: Verùm vt memoriæ consulamus, omnes sub sex generalibus capitibus complector, quæ hoc disticho continentur.

Dictum, promissum, factum, vis, signa, lauacrum,
Surgere post mortem corpora nostra docent.

Prophetiæ certissimæ.

Qv. *Quid per dictum intelligis?*

R. Omnia aperta Prophetarum, Christi, & Apostolorum vaticinia de carnis resurrectione.

Qv. *Recita aliquot ex illustrioribus.*

R. Esa.26.19. Viuent mortui tui, & interfecti tui resurgent. Ezech.37.12. Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam de sepulchris vos, populus mi, & dabo vobis Spiritum, vt viuatis. Iob 19.25. Scio quod redemtor meus viuit, & in nouissimo die resurrecturus sum, & rursus circundabor pelle mea. Daniel. 12.2. Multi qui dormiunt, de puluere terræ euigilabunt, alij ad vitam æternam, alij ad opprobria, & contemtum sempiternum. Christus Matth.22.30. ex Mose probat resurrectionē mortuorū cōtra Sadducæos, quibus obiicit ignorantiam scripturarū, & potentiæ Dei. 1. Thessal.4.16. Mortui resurgent.

Promissiones.

Qv. *Quid per promissum intelligis?*

R. Omnes promissiones filij Dei de resurrectione, quibus consolatus est suos discipulos, ne aduersis fracti abiicerent confessionem. Iohan.6.37.39.40. Omne quod dedit mihi pater non perdam ex eo quicquam, sed suscitabo ipsum in nouissimo die: Itē. Hæc est voluntas eius, qui misit me, vt qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego suscitabo eum in nouissimo die. Iohan.11.25. Ego sum resurrectio & vita. Iohan.14.19. Ego viuo, & vos viuetis. Huiusmodi sunt multæ aliæ, quibus hic articulus confirmatur.

Miracula.

Qv. *Quid per factum intelligis?*

R. Omnia, quæ olim tanquam præludia resurrectionis contigerunt, vt Enoch & Eliæ sublatio in cœlum, excitatio mortuæ puellæ, Matt.9. Filij viduæ Luc.7. Lazari Iohan.11. Imò ipse Christus excitatus tertio die apertissimum testimonium futuræ resurrectionis, & sanctorum corpora excitata resurgente domino significabant, vt olim omnium hominum corpora virtute resurgentis Christi viuificentur.

Virtus Dei.

Qv. *Quid per vim intelligis?*

R. Ipsam caussam efficiētem resurrectionis. Hic primùm cogitandum est de Decreto Dei omnipotentis immutabili, qui statuit se excitaturum mortuos. 2. cogitetur virtus resurrectionis Christi: Nā Christus resurrexit non tantum vt exemplum, sed multò magis, vt virtute suæ resurrectionis nos in extremo die excitet. 1. Corint.15.20. Si Christus resurrexit, & nos resurgemus, Christus resurrexit primitiæ dormientium. 3. Cogitetur potentia Christi, qua potest sibi omnia subiicere, vnde Paulus Philip.3.21. Transfigurabit nostra abiecta corpora, vt fiant conformia suo glorioso corpori, idque ea virtute qua potest sibi omnia subiicere. 4. Cogitetur inhabitatio Spiritus sancti in piis, Rom.8.11. Si Spiritus eius, qui excitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, Is qui excitauit Iesum, per eundem Spiritum viuificabit etiā vestra mortua corpora.

Signa.

Qv. *Quid per signa intelligis?*

R. Omnia resurrectionis indicia naturæ impressa. Ambrosius, Augustinus, Hieronymus expressam esse aiunt resurrectionis notam quandam in phœnice aue, quæ cum in cineres redacta fuerit, mox post irrigationem noua prodit. Multæ auiculæ hyberno tempore in profundis paludibus delitescunt tanquam mortuæ, quæ verno tempore rursus viuæ prodeunt. Paulus 1. Corinth. 15.36. granum coniectum in terram mortuum, & postea renatum, symbolum resurrectionis facit. Luna deficiens, & veluti mortua apparens, mox rursus vt noua prodiens, mortis & resurrectionis argumentum est.

Qv. *Quid per lauacrum?*

Baptismus.

R. Ipsum sacrum baptisma, quod symbolum est 1. mortis, sepulturæ, & resurrectionis Christi. 2. mortis, sepulturæ, & resurrectionis nostræ spiritualis. 3. mortis, sepulturæ, & resurrectionis corporalis. Debet igitur baptissimus nobis in memoriam reuocare articulum resurrectionis.

DE SECVNDO.

Qv. *Quid est resurrectio?*

2. Resurrectionis definitio.

R. Est iterata vnio, & insolubilis copulatio corporum & animarum, quæ prius per mortem à se inuicem separata erant, vt morte victa homines immortales facti perpetuo viuant, alij in gloria,

alij in pœnis. Pij quidem in gloria, Impij verò in pœnis. Verùm pręter hanc definitionē sciendum est, quod piorum resurrectio sit etiam perfecta quædam regeneratio. Nam regeneratio inchoata in hac vita multum habet impuritatis, & immunditiæ adiunctum, quod totum abolebitur in perfecta illa regeneratione, in qua non solum animi, verumetiam corpora ad plenum reformabuntur, & induent nouas qualitates.

Còditiones eiusdem.

Qv. *Age dic de qualitatibus corporum.*

R. Paulus 1. Corinth. 15. 42. Instituens collationem inter corpora nostra, quæ hic circumferimus & eadem olim excitanda ex mortuis, quinque ponit differentias his verbis: Seminatur corpus obnoxium corruptioni, resurget corpus incorruptum. Seminatur ignominiosum, resurget corpus gloriosum: Seminatur corpus infirmum, resurget corpus potens: Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale, Et paulò pòst: Quemadmodum gestauimus imaginem terreni, sic etiam gestabimus imaginem cœlestis. Ex his colligitur, quod sanctorum corpora sint futura incorruptibilia, gloriosa, potentia, spiritualia, vt quæ spiritus imperio se in totum dedant. Breuiter, totus homo imaginem Christi primogeniti ex mortuis refert. Hęc omnia Paulus coniungit ad Phi. 3. 21. vbi dicit sanctorum corpora σύμμορφα fore glorioso corpori Christi. & 1. Iohan. 3. 2. Cum apparuerit similes ei erimus. Atque in his sita est regeneratio corporum.

Qv. *Dic quomodo animæ sanctorum regenerabuntur?*

R. 1. Lucebit in animabus imago Dei gloriosa, quæ quā sit futura augusta, & excellens, nemo mortalium in hac vita cogitare potest. Deinde mentes erunt plenæ sapientia Dei: Affectus purissimi: Voluntates in omni æternitate promtissimæ ad obsequium Deo præstādum. Atque ita erit plena & perfecta obedientia legis Dei in sanctis, plena dilectio Dei, & proximi.

DE TERTIO.

3. Finis resurrectionis.

Qv. *Quis est finis resurrectionis?*

R. Vt Christus in omni æternitate cum sua spōsa Ecclesia lætus triumphet. Vt hostes Christi iaceāt perpetuò sub pedibus eius prostrati & victi. Vt bonis præmia obedientię, & malis supplicia reddantur. 2. Corint. 5. 10. Oportet nos omnes sisti ante tribunal Christi, vt vnusquisque reportet prout in corpore gessit, siue bonum, siue malum. Huc illud Christi: Prodibunt qui bona fecerunt in resurrectionem vitę qui vero mala in resurrectionem iudicij. Ioan. 5. 29.

DE QVARTO.

4. Fides.

Qv. *Qualis fides requiritur?*

R. Firmissima sane, quæ sua virtute iudiciū rationis & sensus premat sub pedibus suis, quæ vere statuit firmissimum esse decretum Dei de resuscitādis mortuis, & hoc palam confitetur coram omnibus hominibus & diabolis.

Vsus.

Qv. *Quis est vsus fidei resurrectionis.*

R. 1. Cogitatio resurrectionis erit commune remedium aduersus omnes calamitates, ærumnas, & morbos, cum quibus conflictantur corpora nostra in hac vita. Hinc enim plenus vermibus & vlceribus Iob, occisis filiis, & abactis pecoribus, consolationē petit cum inquit: Scio quod redemtor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum. 2. Cogitatio resurrectionis mitigabit dolorem nostrum in morte amicorum, iuxta illud. 1. Thess. 4. 13. Nolo vos ignorare fratres de dormientibus, ne tristemini sicut & reliqui nō habentes spem: Nam si credimus, quod Deus Christum excitauerit à mortuis, nos etiam simul cum eo adducet. 3. Cogitatio resurrectionis & nostrum terrorem imminente morte mitigabit, cū scimus hanc mortem esse veluti transitum, quendam ad immortalitatis gloriam, iuxta illud. Apocal. 14. 13. Beati qui in Domino moriuntur. 4. Cogitatio resurrectionis erit veluti frenum, quo à peccando retrahamur, & veluti stimulus, quo ad pergendum in vera pietate & sanctitate excitemur.

Summa.

Qv. *Dic quartum Articulum quartæ partis.*

Credo vitam æternam.

Partes seu capita.

Qv. *Quot sunt potissimum spectanda in hoc articulo?*

R. Quatuor:

1. Vitæ & mortis genera.
2. Definitio vitæ æternæ.
3. Bona promissa hæredibus vitæ æternæ.
4. Fides & vsus huius articuli.

DE PRIMO.

1. Vitæ & mortis genera.

Qv. *Quot sunt vitæ & mortis genera?*

R. Quatuor.

1. Vita naturæ, & mors naturæ.
2. Vita peccati, & mors peccati.
3. Vita gratiæ, & mors gratiæ.
4. Vita æterna, & mors æterna.

Vita naturæ.

Qv. *Quæ est vita naturæ?*

R. Est qua in hac vita naturaliter viuimus, donec animæ & corpora fuerunt coniuncta. Hæc bona per se est, quia Dei donum est, & quia promittitur obedientibus Deo tanquam præmium obedientiæ, Exod. 20. 12. Verùm variat hæc vita pro conditione hominum. Nam Abrahamo bona fuit, quia eam trāsegit in pietate & propagatione gloriæ Dei. At Neroni mala fuit, quia ea abusus est in contumeliam autoris, & in suam propriam perniciem. Huic vitæ naturæ opponitur mors naturæ, quæ est recessus animarum à corporibus. Hæc per se mala est, sed variat pro conditione hominum. Vt enim Abrahamo fuit bona: (nam erat illi transitus ab huius mundi calamitatibus ad æternam felicitatem) ita Neroni mala fuit. Nam illi erat transitus ab huius mundi voluptatibus, potentia, & tyrannide ad perpetuum opprobrium & contemtum sempiternum.

Mors naturæ.

Vita peccati.

Qv. *Quæ est vita peccati?*

R. Est qua peccatum viuit in homine & regnat per suas concupiscentias. Hęc semper est mala, quia & Deo inuisa est, & via est ad æternam mortem & damnationem. Huic opponitur mors peccati, & est cum peccatum virtute Christi in homine mortificatur. Hæc mors bona est, vt quæ transitus est à commerita damnatione ad gratuitam beatitudinem:

Mors.

Vita gratiæ.

Qv. *Quæ vita gratiæ?*

R. Est qua Christus in nobis viuit per fidem & suum spiritū, ad Gal. 2. 20. Hæc semper bona est, quia est vis Spiritus Dei in nobis, & est via ad gloriam. Huic opponitur mors gratiæ, quæ est priuatio gratię, videlicet cum fidem abiicimus, & relabimur in peccata: ita & peccatum in nobis denuo regnet per concupiscentias suas, eique scientes, & volentes obediamus. Hæc mors mala est, quia à Deo damnatur, & ad æterna supplicia dux est.

Mors.

Vita æterna.

Qv. *Quæ est vita æterna?*

R. Est cùm ipse Christus, 1. Iohann. 1. 5. tum felicitas beata, qua electi fruentur in omni ęternitate resuscitatis corporibus. Hæc vita finis bonorum est, atque adeo omnium bonorum summum, quod Dominus promiserat diligentibus se: huic opponitur mors æterna, quæ est separatio hominis à Christo, vt ipsius conspectu non fruatur. Hæc mors omnium

Mors.

malorum extremum est, nunquam finiendum. Hoc illud Augustini. Sicut vita corporis, anima est: Ita vita animæ, Deus est. Sicut corpus expirat, dum amittit animam: Sic anima expirat, dum amittit Deum. Deus amissus mors animæ: Anima amissa, mors corporis.

Vsus.

Qv. *Ad quid prodest hæc discrimina vitæ & mortis tenere?*

R. Vt discamus recte mori, & recte viuere. Mori quidem peccato, viuere verò gratiæ, quò post hanc vitam, in vera pietate ad finem vsque traductā, perueniamus ad æternam vitam per Christum Iesum Dominum nostrum.

DE SECVNDO.

2. Vitæ æternæ definitio.

Qv. *Quid est vita æterna?*

R. Est cùm via ad cœlestem hæreditatem, tum status beatorum post hanc vitam, in quo fruentur conspectu Dei in omni æternitate.

Definitionis probatio.

Qv. *Quod æterna vita sit via ad hæreditatem cœlestem proba.*

R. Iohan. 3. 36. Qui credit in filium habet vitam æternam. Nam in credente vita æterna inchoata est.

Qv. *Cur sic?*

R. Quia qui credit, Christum possidet, qui solus via est ad vitam æternam. Iohan. 3. 13. Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit filius hominis, qui est in cœlo.

Via vitæ æternæ.

Qv. *Quid monstrat hanc viam?*

R. Verbum Dei, quod filium, Dei nobis viam esse in cœlum, & ianuam testatur, sicuti ipse Dominus de se dicit, Ioann. 10. 9. & 14. 6. Ego sum ostium, Ego sum via, veritas, & vita: Quo dicto significat se principium, medium, & vltimum esse, per quod venitur ad vitam æternam.

Qv. *Quis ingreditur hac via?*

R. Qui credit in filium, iuxta dictum: Qui credit in filium habet vitam æternam. Ioan. 3. 36.

Qv. *Quomodo securi ab hostibus conseruamur in hac via?*

R. Potentia Dei per fidem, iuxta illud 1. Pet. 1. 5. Potentia Dei custodimini ad salutem per fidem.

Qv. *Quomodo pergendum est in hac via?*

R. Rectè in hac via pergimus, si magis magisque in omni cognitione, & sensu rerū spiritualium proficiamus, iuxta illud Philipp. 1. 9. Charitas vestra magis magisque abundet in omni cognitione & sensu, vt probetis ea quæ potiora sunt, vt sitis sinceri, & sine offensa in diem Iesu Christi.

Qv. *Sed quid est vita æterna propriè?*

R. Est, vt dixi, status beatorum post hanc vitam, & fruitio contemplationis diuinæ in omni æternitate, iuxta illud Iohan. 3. 16. Sic Deus dilexit mundū, vt filium suum vnigenitū daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Et ad Titum 3. 7. Hæredes sumus iuxta spem vitæ æternæ.

DE TERTIO.

3. Bona æterna piis promissa.

Qv. *Quæ sunt illa bona, quæ Dominus promiserat hæredibus vitæ æternæ?*

R. Etsi Paulus 1. Cor. 2. 9. post Esai. c. 64. 4. dicit: Oculus non vidit, nec auris audiuit, quæ Deus preparauit diligentibus se: tamen cum scriptura particulas quasdam istorum bonorum recenset, breuiter nonnihil de illis dicendum est.

Horum nomina.

Qv. *Quibus modis scriptura ista bona nobis commendat?*

R. Duobus:

Scilicet, Appellationibus & descriptionibus.

Qv. *Dic appellationes.*

R. Multæ sunt appellationes, quibus felicitas æternæ vitæ obscurè pingitur. Nos ex multis paucas recensebimus, quarum hæc *Prima*: Matth. 7. 21. dicitur regnum cœlorum. Nō omnis qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum. Hac appellatione monemur, nihil in vita æterna terrenum fore, nihil caducum, nihil fortunæ, & mutationibus obnoxium. *Secundò*, dicitur regnum æternum, 2. Pet. 1. 11. Introitus in regnum æternum. Hac appellatione significatur, quam stabilia, & firma sint futura bona, quibus abundabimus in vita æterna. *Tertiò*, dicitur regnū Dei, Act. 14. 22. per multas tribulationes oportet nos ingredi in regnū Dei. Hac appellatione monemur, quòd hæredes vitæ æternæ sint futuri liberi à regno peccati, mortis, & Diaboli, adeo vt nihil vnquam mali pertimescant, *Quartò*, Dicitur nouum cœlum & noua terra, 2. Pet. 3. 13. Qua appellatione monemur, quod nulla sentiatur vetustas, senectus & corruptio in æterna vita. *Quintò*, Dicitur paradisus, iuxta illud, hodie eris mecū in paradiso. Qua appellatione significatur, quod nihil tristitiæ, nihil aduersi sit futurum in æterna vita, sed omnia sint plena summis deliciis. *Sextò*, Vocatur gloria Dei, 1. Pet. 5. 9. Vocauit nos ad suam gloriam. Qua appellatione significatur, quod in æterna vita nullus sit futurus locus ignominiæ, infamiæ, contemtui, sed omnia sint maiestatis diuinæ contemplatione gloriosa.

Regnum cœlorum. Regnum æternum. Regnum Dei. Nouum cœlum. Paradisus.

Descriptiones bonorum vitæ æternæ.

Qv. *Recita aliquot descriptiones, in quibus bona promissa hæredibus vitæ æternæ proponuntur.*

R. Multæ sanè sunt, sed hac vice vnam tantum adducam ex Psal. 16. 11. Dauidis, vbi ita loquitur: Notam facies mihi semitam vitæ, abundantiam deliciarum, vultum tuum, & iucunditates in dextera tua in æternum. His verbis proponit Dominus tria genera bonorum, quibus abundabunt electi in vita æterna. 1. Nominat abundantiam deliciarum, qua voce significatur plenitudo, & saturitas omnium rerum expetendarum, & status omnium bonorum copia perfectus. 2. Deinde vultus Dei meminit, quo perpetuò fruentur electi, qui cum perpetuò adfuturus sit vt summum bonum, non potest aliud fieri, quam vt sit summa lętitia, ob pręsentiam istius summi boni quo fruemur. 3. Ponit iucunditates in dextera Dei, id est, summas delicias & spirituales voluptates ex contemplatione maiestatis diuinæ. Horum bonorum gustum perexiguum sentiunt, qui verè credunt, & aguntur spiritu Dei.

DE QVARTO.

4. Fides & vsus.

Qv. *Quæ est fides & quis vsus?*

R. Fides & vsus petantur ex superiori articulo.

Summa fidei nostræ in Spi. S.

Qv. *Contrahe breuiter hanc quartam Symboli partem.*

R. Credo in Spiritum sanctum verum & æternum Deum, consubstantialem patri & filio, sanctificatorem ECCLESIÆ, quæ donata remissione peccatorum olim ad vocem Dei excitabitur ad vitam æternam per Christum Iesum, cui cum patre & Spiritu sancto sit honor in sæcula sæculorum, Amen.

DE III. PARTE.

Orationis præcipua capita.

Qv. *Quæ est tertia pars Catechismi?*

R. Oratio.

Qv. *Quæ sunt cognitu necessaria pie precantibus?*

R. Tria.
1. Quid oratio,& quotuplex.
2. Circumſtantiæ orationis perpetuæ.
3. Precandi forma.

De Primo.

1. Orationis definitio.

Qv. *Quid eſt oratio?*

R. Eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deũ, vel aliquid ab eo petentis, vel ei gratias pro collatis beneficiis agentis. Hanc definitionem ex multis dictis Pſalmorum confirmari manifeſtum eſt. Nam cum dicit Dauid, Ad te leuaui animam meam: item, Ad te Domine leuaui oculos meos, ſignificat piam orationem eſſe animæ ſupplicem eleuationem ad Deum petentis aliquid ab ipſo, vel gratias agentis. Geſtus præterea leuantium manus, & oculos inter precandum cœlum verſus, hanc etiam confirmant definitionẽ. Huc accedit antiquiſsima Eccleſiæ precatio: Surſum corda habemus ad Dominum. Cum hac noſtra definitione conuenit etiam græca illa antiquiſsimi cuiuſdam Theologi. προσευχή ἐστι ἀνάβασις τοῦ νοῦ πρὸς τὸν θεὸν, καὶ αἴτησις τῶν προσηκόντων παρ᾽ αὐτοῦ, Hoc eſt, Oratio eſt aſcenſio mentis ad Deum, & petitio rerum vtilium ab ipſo.

Quotuplex.

Qv. *Quotuplex eſt oratio?*

R. Paulus 1. Ti. 2. 1. quatuor genera numerat, quorum primum eſt Deprecatio. 2. Adoratio. 3. Poſtulatio. 4. Gratiarum actio.

Qv. *Quid eſt deprecatio?*

R. Eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deũ, qua petitur liberatio ab iis, quę nobis moleſtiam adferunt: vt cum pij petunt ſibi remiſsionem peccatorum, & liberationem à malis.

Qv. *Quid eſt adoratio?*

R. Eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deũ, qua petitur aliquod beneficium: vt cum pii petunt regnum Chriſti in ſe confirmari, & panem quotidianum ſibi dari.

Qv. *Quid eſt poſtulatio?*

R. Eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua vel vnus pro alio, vel omnes pro ſe inuicem preces fundunt. Vt cum Eccleſia Dei petit ſanctificari nomen Dei per orbem vniuerſum, aduenire regnum Dei, fieri voluntatem ipſius in terra quemadmodum in cœlo fit.

Qv. *Quid eſt gratiarum actio?*

R. Eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deũ, qua gratiæ Deo aguntur, vel pro beneficiis nobis aliiſue collatis, vel pro malis à nobis aliiſue ſublatis.

De Secundo.

2. Orationis circũſtantiæ.

Qv. *Quæ ſunt perpetuæ piæ orationis circumſtãtiæ?*

R. Quinque ſunt, quæ continẽtur hoc verſiculo.
Affectus, cauſæ, quis, per quem, quidque petendum.

Affectus.

Qv. *Qualis ergo affectus precantis eſſe debet?*

R. Precaturus. 1. Exuat omnem opinionem propriæ gloriæ, dignitatis & meriti. 2. Sentiat verè ſuam inopiam. 3. Proſternat ſe coram Deo in vera pœnitentia. 4. Afferat firmam fiduciam, & quod velit liberaliter, & gratuito opem ferre petentibus.

Cauſæ.

Qv. *Quæ cauſæ nos ad precandum mouebunt?*

R. Septem, quas hoc diſticho complector.
Mandatum, promiſsio, crux, victoria, Satan,
Conſuetudo precum, factum, facient vt adores.

Prima ergo cauſa eſt *mandatum Dei*, quo requirit à nobis Deus cultum inuocationis, qui eſt præcipuus in Eccleſia. Hic enim cultus requiritur in ſecundo præcepto, & mandatum ſępe repetitur in Prophetis, Pſalmis, & Euangelicis ſcriptis. Inuoca me inquit, & in Deuteronom. Dominum tuum adorabis, & illum ſolum coles. (Pſal. 50. 15. Deuter. 6. 13.) *Secunda* cauſſa eſt *promiſsio*, quod Deus velit inuocantes exaudire: Inuoca me, inquit, in die tribulationis, & ego exaudiam te. Et Chriſtus: Quidquid petieritis patrem in nomine meo dabit vobis. (Ioã. 16. 23.) *Tertia* cauſa eſt *ſenſus inopiæ* noſtræ, atque adeo totius Eccleſiæ, œconomiarum, & politiarum. *Quarta* cauſa eſt *victoria* in tentationibus, iuxta illud Chriſti: Vigilate & orate, ne intretis in tentationem. (Matt. 26. 41.) *Quinta* cauſa perpetuæ *inſidiæ diaboli*, aduerſus quas nullum eſt tutius refugium quam pia oratio, Vnde Salomõ, Turris fortiſsima nomen Domini, ad eam transfugiet iuſtus & ſaluabitur: (Prou. 18. 10.) & Paulus, Accipite gladium ſpiritus, qui eſt verbum Dei per omnem orationem & poſtulationem. (Eph. 6. 17.) *Sexta* cauſa eſt, quod *conſuetudo* orandi conſeruet hominem in pietate, & cauſa eſt aliorum multorum exercitiorum pietatis. *Septima* cauſa, *Exempla* Patriarcharum, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum, atque adeo omnium piorum, quorum pręcipuum & ſummum ſtudium fuit crebras ad Deum preces fundere.

Quis orãdus.

Qv. *Quis eſt inuocandus?*

R. Is qui ſolus καρδιογνώστης eſt. Nam cum oratio ſit potius explicatio cordis, quam clamor vocis, & nemo poteſt gemitus cordium videre pręter ſolum Deum, erit ſolus inuocandus vnus, & æternus Deus, pater, filius & Spiritus ſanctus. Et Dauid in ſuis precibus vocat Deum ſcrutatorem cordium & renum, hoc eſt, ſecretiſſimorum affectuum. (Pſal. 7. & 33. & 44.) Et Apoſtoli in oratione, Act. 1. 24. dicunt: Et tu Domine καρδιογνῶστα omnium. Deinde cum Dei mandatum ſit, vt non cõfidamus in carnem, id eſt, in vllam creaturam, ſequitur ſacrilegium eſſe vllam creaturam inuocare. Nam quod creaturæ tribuitur illud impiè Deo adimitur. Nec vlli ſancti, Prophetæ, Patriarchæ, & Apoſtoli, aliique qui habuerunt verum pietatis teſtimonium, inuocarunt niſi ſolum Deum.

Per quem orandũ.

Qv. *Quomodo inuocabimus, cum ſcriptura dicat, Deum peccatores non exaudire?*

R. Quia peccatores ſumus, eſt datus nobis à Deo patre mediator & ſacerdos, Deus & homo, Iesvs Christvs. Quare ipſe ait: Quidquid petieritis patrem in nomine meo dabit vobis. (Ioã. 16. 23.) Neque tamẽ promiſcuè Deus omnes peccatores exaudit nominantes in ſuis precibus filium Dei: ſed tantum eos qui pœnitentiam agunt & peccare deſinunt, qui non vt peccatores, ſed vt iuſti iam apparent in conſpectu Dei.

Quid petendum.

Qv. *Quid eſt petendum?*

R. Duplicia ſunt bona, ſimiliter etiam duplicia mala. Sunt bona, ſine quibus ſalus contingere non poteſt, & ſunt bona quorum vſus eſt tantùm in præſenti vita. Sunt mala impedientia ſalutem, & ſunt mala, quæ nobis moleſta ſunt tantùm in hac vita. Vt ergo bona, ſine quibus ſalus contingere nequit, petenda ſunt ſine conditione, & bona conducentia in hac vita petenda ſunt cum conditione: Ita mala per ſe impedientia ſalutem deprecanda ſunt ſine conditione: quæ verò alioqui moleſta ſunt cum conditione, deprecabimur.

Qv. *Quomodo ergo præcipitur, vt petamus ſine hæſitatione, Nam qui cum conditione petit, non certo ſibi perſuadet quod ſit accepturus quæ petit?*

R. Fides ſibi certiſsimè perſuadeat, quod Deus velit exaudire preces ſuas veras. Verùm quia homines aut petunt, quæ vtilia eſſe putant, aut deprecantur quæ ſibi nocina eſſe exiſtimant, & ſæpe falluntur iudicio (neſcimus enim quid oraturi ſimus quemadmodum oportet) Spiritus intercedit pro nobis, dãdo quæ ſuo iudicio iudicat nobis vtilia eſſe, & auferendo ea à nobis mala, quæ ſuo iudicio iudicat nobis nocicua eſſe. Is enim rectiſsime iudicat & quid expediat nobis,

nobis,& quid non expediat. Non igitur dubitat fides,quin Deus suas preces exaudiat. Nam si id non dat quod petitur, certè id quod multò melius est, largitur. Vide Luc.11.5.&c.

DE TERTIO.

3. Forma precandi.

QV. *Quæ est forma precandi?*

R. Multæ extant precandi formæ præcipuè in Psalmis:Verum Christus vnam certam suis discipulis commendauit,Matth.6.Luc.11.

QV. *Quænam est illa?*

Summa.

R. Pater noster qui es in cælis. Sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua,sicut in cœlo & in terra.Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra,sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo. Quia tuum est regnum,potentia, & gloria in sæcula sæculorum , Amen.

Orationis dominicę præcipua capita.

QV. *Quæ sunt potissimum in hac oratione consideranda?*

R. Tria.

1. Commendatio huius orationis.
2. Partitio eiusdem.
3. Partium declaratio.

DE PRIMA.

1. Commẽdationis loci.

Recita locos commendationis huius orationis.

Primus locus sumitur ab autoris maiestate, vnde Augustinus:Maxima ab omnibus Dominicę orationi exhibenda est reuerentia, quia à summo doctore facta est. *Secundus*,ab autoris sapientia, vt qui Deus est sapientissimus,omnia expetenda, & fugienda digessit optimo ordine.Vnde Chrysostomus:O quam beata est hæc oratio, cuius ordinem doctor vitæ & magister cœlestis instituit.*Tertius*,ab autoris affectu erga homines.Is enim natura æternus æterni Dei filius descendit de cœlo,& assumta humana natura,factus est pro nobis natura filiis iræ λύτρον,vt nos per adoptionis gratiam filij Dei fieremus.*Quartus*, ab orationis vtilitate. Nam & quid ab optimo Deo petere liceat,& quid nobis clementer largiri velit, edocet.*Quintus*,ab orationis breuitate.Nam breuissimo compendio res expetendas & fugiendas in Ecclesia, in œconomia,& politia cõtinet. *Sextus*,sumitur ab orationis claritate. Nihil enim obscuris obuoluitur inuolucris ænigmatum,sed omnia clare & perspicue panduntur.*Septimus* ab orantis instructione.Nam & quis inuocãdus,& qua fiducia,& quid petendum sit, & per quem in ea indicatur. *Octauus*, ab orantis necessitate.Nam cum & multis necessariis egemus, & multis malis premimur,in hac oratione, monstratur via impetrandi necessaria,& euadendi ea quæ molesta sunt.*Nonus*,ab orantis dignitate.Nam illos solos orare posse, qui filij Dei sunt, monemur huius orationis forma.

DE SECVNDO.

2. Partitio eiusdẽ.

QV. *Quæ est partitio orationis* Dominicæ?

R. Orationis Dominicæ partitio trimẽbris est. Secatur enim in compellationem,in septem petitiones,& in confirmationem. Compellatio seruit fidei orantis excitandæ,& confessioni.Septem petitiones sunt rerum expetendarum & fugiendarum propositiones. Confirmatio spem auget,& confirmat precantis fiduciam,vt certè se consecuturum speret,quę in nomine Mediatoris petit.

DE TERTIO.

3. Declaratio.

De declaratione.

Declara compellationem.

Partes.

R. Pater noster qui es in cœlis? In hac cõpellatione sunt tria perpendenda.1.Quis sit inuocandus,& quo sit erga nos animo.2. Qua fiducia sit orans. 3. Quales deceat esse eos qui efficaciter orare volunt.

DE PRIMO.

1. Solus Deus inuocãdus.

QV. *Quis est inuocandus?*

R. Deus solus,qui est Pater , Filius ,& Spiritus sanctus. Hic æternus Deus patris nomine est inuocandus.

Cur pater dicitur.

QV. *Cur pater dicitur?*

R. Hoc etsi supra in Symbolo explicatum est: hic tamen breuiter est repetendum. Dicitur autem Pater creatione & adoptione. Quod autem dicitur Pater creatione,probatur illo dicto Deut.c.32.6. Nónne Deus est pater tuus,qui possidet te,creauit, & fecit.Hæc paternitas monet nos, quod etsi peccatores sumus à nobis:tamẽ ab ipso sumus,vtpote eius creatura quam amat, & cuius miseretur, iuxta illud Sap. Misereris omnium,& nihil odisti eorum quæ fecisti. Hac dilectione motus pater, peccato nos perditos redimere statuit,& vt satisfieret suæ iusticiæ, dedit filium,iuxta illud Ioann 3.16. Sic Deus dilexit mundũ &c.Quod autẽ adoptione sumus filij,modo in Christum credimus,probatur illo dicto Rom.8.15. Non accepistis spiritum seruitutis in timorem , sed accepistis spiritum adoptionis per quem clamamus Abba,pater, Et Gal.4.4. Quando venit plenitudo temporis,emisit Deus filium suum natum ex muliere,factum sub lege,vt eos qui sub lege erant,redimeret,vt adoptaremur in filios.Hac adoptione, tametsi peccatum nobiscum perpetuo circumferimus,placemus Deo,& ipse nos paterna storga complectitur.

Cur in cœlis.

QV. *Cur additur*,qui es in cœlis?

R. 1. Vt precaturus sciat se inuocare eum qui est omnipotens, Dominus dominantium, Rex regum,iuxta illud 1. Tim.6.15. Solus potens dominus dominantium,Rex regum.

2. Vt precaturus sciat hunc Deum, qui in alto habitat,implere omnia & contemplari, atque adeo omnium cordium recessus videre.

3. Vt precaturus sciat diuinum numen non esse alligatum creaturis,idolis,statuis, simulachris,vt in iis adoretur.

4. Vt precaturus sciat se inter orandum debere cor & mentem in cœlum leuare, vbi in maiestatis gloria astat mediator noster patri, & intercedit pro nobis.

QV. *An non Deus vbique est? Cur igitur non dicitur in oratione,pater noster qui es vbique?*

R. Quidam ex sanctis patribus dicit hoc additum esse propter tria.1.Vt feruore spiritus adoretur. 2.Vt mens orantis ad cœlestia eleuetur.3. Vt cœlestia petantur.Ego quartum addo,videlicet vt occurratur errori Ethnicorum, qui se Deum adorare in creaturis coram certis statuis dicere solebant.

DE SECVNDO.

2. Qua fiducia.

QV. *Qua fiducia est orandum?*

R. Hoc colligendũ est ex iis quæ dicta sunt.Nam cum pater sit qui inuocatur, debent precantes statuere,& quod se propter Christum in filios adoptauerit,& quod clementer velit largiri ea, quæ nobis necessaria esse nouerit,modò ea seriò ab eo petamus. Ac cum additur.Qui es in cælis, fides duo colligit, nempe quod & possit dare quæ petimus , & quod nemo dantis manum cohibere valeat.

De Tertio.

3. Electorum est Deũ inuocare.

Qv. *Quales nam esse oportet eos, qui efficaciter cum fructu orare volunt?*

R. 1. Quod ex dictis patet, debent esse filij Dei, qui petunt, nõ portiones seruorũ cũ Ismaele, sed hæreditatem filiorum cum Isaac. 2. Debent esse imitatores paternarum virtutum, ne nothi esse deprehendantur, vnde illud: Estote imitatores Dei. Item: Estote misericordes sicut pater vester &c. Estote sancti quia ego sanctus sum. 3. Debent suum patrem honorare, mente, voce, & vita, iuxta illud Malach. 1. 6. Si ego pater sum, vbi honor meus. 4. Debent, qui communem patrem inuocant, fraternitatem piam colere inter sese. Nam qui odit fratrem suum, & dicit se Deum diligere, mendax est. 5. Quod omnes inuocãtes verè sint vnum in Christo, adeo vt in Christi spirituali regno non sit discrimen regis & stabularij, diuitis & pauperis, nobilis & ignobilis. Nam hę personæ omnes exuendæ sunt in spirituali Christi regno, quæ tamen suum locum in externa Ecclesiæ societate, in œconomiis & politiis retinere debent.

Ordo petitionum.

Qv. *De ordine septem petitionum. Expone rationem ordinis harum septem petitionum?*

R. 1. Discipulorum Christi atque adeo omniũ hominum primum votum esse debet, vt firmum & immotum cultus Dei fundamentum iaciatur, quod est solida eius noticia, idque in eum finem, vt regnum Dei erigatur, stabiliatur, & propagetur, & ciues in eodem debitam obedientiam regi cœlesti præstent. Deo Christus iubet primùm peti noticiam Dei. 2. aduentum regni. 3. obedientiam ciuium in eodem regno. 4. quia in hac mortali vita regnum Dei inchoatur & erigitur, vbi variis opus habet præsidiis, iubet quarto loco, vt petamus quicquid ad huius vitæ sustentationem & conseruationem facit. 5. Verùm quia ea corruptio est naturæ humanæ, quod facilis sit lapsus in errata & mutuas offẽsiones: quinto loco docet petendam esse condonationem istorũ lapsuum & erratorum, ne propterea à regno Dei excludamur. 6. 7. quia sunt duo acerrimi hostes, qui cõspirauerunt aduersus regnum Dei, caro & Diabolus, docet petendam esse defensionem aduersus eos, idque in sexta & septima petitione. Hic ordo est orationis Dominicæ, in qua nihil omissum est, quod vel ad gloriã Dei pertinet, vel ad nostram salutem spectet, vel ad sustentationem nostri in hac mortali vita requiritur.

De prima petitione.

Summa.

Qv. *Quæ est prima petitio?*

R. Sanctificetur nomen tuum.

Nomen Dei.

Qv. *Quid est nomen Dei?*

R. Est notitia, & fama Dei iuxta eius virtutes, facta, & merita.

Qv. *Quid est sanctificari?*

R. Est sacrosanctum haberi, summa cum veneratione coli, & vsurpari.

Qv. *Quid est sanctificari nomen Dei?*

R. Est noticiam Dei, & famam eius secundum facta, virtutes, & merita sacrosanctam haberi, summa cum veneratione coli, & vsurpari.

Quomodo sanctificatur.

Qv. *Quid? an non Dei nomen sanctum est sine nostra precatione?*

R. Imo in omni æternitate in se sanctum est: Sed nos precamur, vt tale nobis habeatur, quemadmodum ex definitione posita patet.

Qv. *Quid petimus summatim in hac prima petitione?*

R. Vt precamur sanctificationem nominis Dei, ita prophanationem eiusdem deprecamur.

Plenior expositio

Qv. *Age, cùm hoc obscurius sit in genere dictum, explicatius per species expone. Et cum in hac petitione sit precatio expressa, & deprecatio implicita, dic primum de precatione.*

Precationes.

R. Cum petimus sanctificari nomen Dei quinque precamur.

1. Primùm enim precamur, vt secundum opus Dei sit eius nomen. Opus autem Dei triplex est: Creationis, gubernationis, & redemtionis. In his virtutes summæ relucent: Omnipotentia, sapientia, iusticia, misericordia, paterna storga, veritas &c. Cum ergo petimus sanctificari nomen Dei, petimus agnosci opera Dei, celebrari Deum propter potentiam, sapientiam, iusticiam, misericordiam.

2. Precamur, vt secundum nomen Dei sit eius inter omnes noticia. Ad hanc noticiam requiritur, vt noster triumphator Christus mittat nobis dona, cõseruet ministerium, verum sacramentorum vsum, & disciplinam Ecclesiæ. Cum ergo petimus sanctificari nomen Dei, petimus dari fideles doctores in Ecclesia, conseruationem ministerij, salutarem disciplinã.

3. Precamur, vt secundum eius noticiam sit hominum in eum fiducia, & omnia bona ab ipso expectent, tanquam à patre clementissimo.

4. Vt secundum debitam fiduciam sit eius laus & celebratio inter homines, iuxta illud Psalmi 48. 11. Secundum nomen tuum laus tua in omnes fines terræ, iusticia plena est dextera tua, lætetur Zion, & exultet filia Iuda propter iudicia tua.

5. Vt secundum debitam eius laudem fiat sancta nominis Dei vsurpatio inter homines per inuocationem, prædicationem, confessionem, per cultum iurisiurandi, & alia opera, quæ in secundo præcepto requiruntur.

Deprecationes.

Qv. *Quid deprecamur in hac petitione?*

R. Etsi hoc intelligi potest ex Antithesi, tamen breuiter indicabo quæ præcipue hic deprecamur.

1. Deprecamur omnium hominum & diabolorum technas, qui vel opera Dei, vel virtutes obscurare volunt, vel tribuere hominibus, aut diabolo quod est Dei, vel tribuere Deo, quod est diabolorum & malorum hominum, vt sunt multa facta pugnantia cum primo & secundo præcepto.

2. Deprecamur corruptelas doctrinę cœlestis, & sacramentorum, tyrannidem impedientium cursum Euangelij, hæreses, & alia, quibus vera Dei noticia vel corrumpitur, vel omnino aboletur.

3. Deprecamur Epicureum contemtum Dei, barbaram negligentiam, academicam dubitationem, Stoicam astorgiam.

4. Deprecamur ingratitudinem omnium hominum, qui Deum vel non agnoscunt, vel agnitum non prędicant.

5. Deprecamur prophanam vsurpationem nominis Dei, quæ cum in moribus malis, tum in lingua abutente nomine Dei conspicitur.

Hoc est, deprecamur impuritatem morum, & nominis Dei sacrilegam vsurpationem.

Necessitas huius petitionis petatur, quemadmodum & sequentium, ex iis quæ supra dicta sunt.

De Secunda.

Qv. *Quæ est secunda petitio?*

Summa.

R. Adueniat regnum tuum.

Qv. *Quid est regnum Dei?*

Regnum Dei.

R. Est gubenatio cœlestis, qua Deus omnia certis legibus administrat & moderatur.

Qv. *Quid*

Quomodo aduenit.

QV. *Quid est aduenire regnum Dei?*

R. Est per continuos progressus augeri,& semper noua accesione dilatari,& multiplicari.

QV. *Quid petimus in hac petitione*

R. Vt precamur Dei regnum aduenire: Ita deprecamur Satanæ regnum, & omnia quæ regnum Dei impediunt.

QV. *Habetne aliud hæc petitio quàm precationem & deprecationem?*

R. Habet & confessionem. Nam cum precamur regnum Dei aduenire,cõfitemur corde & ore, quod regnum Dei sit nobis inaccessum, ita vt ad illud pedibus nostrorum meritorum & operum ire nequaquam valeamus. Agnoscimus ergo gratuitum donum esse,albo ciuium regni cœlestis adscribi.

Plenior expositio.

QV. *Explica distinctius quid in hac petitione precamur & deprecamur?*

R. Vt id fieri posit commodius,dicam quotuplex sit regnum Dei, & quæ sint eius proprietates, quo eius maiestas & eminentia præ cunctis aliis regnis appareat,excitetúrque in nobis ardentius regni Dei desiderium.

De triplici regno Dei.

QV. *Quotuplex est ergo regnum Dei?*

R. Triplex: 1. Potentiæ. 2. Gratiæ. 3. Gloriæ.

QV. *Quodnam est regnum potentiæ?*

Potentiæ.

R. Est gubernatio cœlestis,qua omnia potenter moderatur Deus,& disponit. De hoc regno loquitur Psal.145.13. Regnum tuum regnum omniũ sæculorũ.

QV. *Cur dicitur potentiæ?*

R. Quia hæc eius quædam proprietas est,qua distinguitur ab alijs regnis. Regno enim potentiæ suæ, vt omnia moderatur:ita dæmones sibi subiicit, contumaces punit,& suos conseruat potenter.

QV. *Quod vocas regnum gratiæ?*

Gratiæ.

R. In quo pater cœlestis viuit & regnat per gratiam,colligit ecclesiam,quam dirigit verbo & spiritu,disciplina regit. Verbo enim suam voluntatem docet. Spiritu impellit & mouet corda vt promissionibus credant homines,& faciant imperata. Disciplina regit externos mores.

QV. *Quotupliciter spectatur hoc regnum gratiæ?*

R. Dupliciter. Vt est priuatum & publicum, vt spectatur in singulis membris seorsum, & in toto corpore simul.

QV. *Priuatum regnum gratiæ quod?*

R. Est per quod Christus in cuiusque consciẽtia regnat,& viuit. Cõscientia enim libera est, & regnat libertate donata à liberatore Christo, iuxta illud Ioan. 8.36. Si filius vos liberauerit vere liberi eritis. De hoc Paulus loquitur Roman.14.17. Regnum Dei non est cibus & potus,sed iusticia,pax & gaudium in Spiritu sancto. Hoc regnum gratiæ in conscientia cuiusque, vt opera carnis euertunt: ita opera Spiritus eius testimonia sunt & illud conseruant.

QV. *Quodnam est publicum gratiæ regnum?*

R. Est per quod Christus in toto corpore Ecclesiæ viuit,& regnat, in quo membra Ecclesiæ inter sese coaptat & coagmentat, vt vno Spiritu Christi omnia vigeant & viuant. Hoc regnum publicum Ecclesia Catholica appellatur. De hoc loquitur Dominus cum ait: Regnum Dei intra vos est. Luc.17.21. Item Matth.6.33. Quærite primum regnum Dei & iusticiam eius. Huc & illud Matth.11.12. A diebus Iohan. Baptistæ regnum Dei vim patitur,& violenti rapiunt illud,id est,homines abruptis mundi,& carnis vinculis, & firma in Christum fiducia concepta inuadunt regnum Dei.

QV. *Cur hoc dicitur Gratiæ?*

R. Quia est regnum gratuitæ remissionis peccatorum,gratuitæ imputationis iusticiæ,gratuitę acceptationis ad vitam æternam, gratuitæ donationis Spiritus sancti: Breuiter, quia nos in album ciuium huius regni ex mera gratia celesti adscribimur. Atque hæc est huius regni proprietas.

Gloriæ.

QV. *Quodnam est regnum gloriæ?*

R. Est per quod resuscitatis corporibus in omni æternitate electi cum Christo regnabunt. De hoc loquitur Dominus,cũ ait: Venite benedicti patris mei & possidete regnum vobis à constitutione mundi paratum. Item, Beatus qui manducabit panem in regno Dei. Item in Psalmo: Satiabor cum apparuerit gloria tua, & illud, Nolite timere pusille grex, quia complacitum est patri vestro dare vobis regnum. In hoc dicto obseruetur, quòd Dominus vocet regnum Dei, donationẽ ex paternæ misericordiæ fonte promanantem, ita vt sit merum Dei donum, quemadmodum & Paulus testatur, cum ait, Donum Dei est vita æterna per Dominum nostrum Iesum Christũ.

Matth.25.34. Luc.14.15. Psal.17.15. Luc.12.32. Ro.6.23.

QV. *Cur gloriæ dicitur regnum?*

R. Potissimum propter quatuor, 1. propter summam iusticiam, Esaiæ 4.3. Populus tuus omnes sancti erunt. 2. propter perfectissimam libertatem, quã expectant solicitè creaturæ Dei, Rom.8.19. Tunc enim libertas filiorum Dei nullis impedimentis turbabitur. 3. propter admirabilem omnium rerum abundantiam, cum Deus erit omnia in omnibus. 4. propter gloriosam Maiestatis diuinæ præsentiam & contemplationem, quæ nullis temporum interuallis obscurabitur.

Precationes.

QV. *Teneo quotuplex sit regnum, & quæ eius proprietas, Iam breuiter quid petamus in hac secunda petitione expone.*

R. 1. Precamur vt regnum Dei, quod gratiæ dicitur, quotidie piis incrementis augeatur, vt multi ciues in eius catalogum referantur.

2. Precamur vt Christus huius regni Monarcha suam Ecclesiam sceptro suo regio administret, id est, verbo & spiritu dirigat.

3. Vt imperium spiritus in singulis Ecclesiæ membris aduersus carnem magis magisque augeatur.

4. Vt ciues huius regni sancta quadam disciplina regantur, quò multi illorum exemplo ad hoc gratiæ regnum inuitentur.

5. Vt eodem spiritu in hoc gratiæ regno coniuncti ad beatum illud gloriæ regnum tandem perueniamus duce Domino nostro Iesu Christo.

Deprecationes.

QV. *Quæ deprecamur?*

R. 1. Deprecamur regnum Satanæ, qui per homicidium,& mendacium,variáque scelera & flagitia regnat in filiis diffidentiæ.

2. Tyrannidem satellitum satanæ, quales sunt Turca, Papa, & Tyranni persecutores Euangelij, & deuastatores regni gratiæ.

3. Tyrannidem carnis propriæ militantis aduersus spiritum, & conantis nos captiuare denuo sub regno Diaboli.

4. Deprecamur scandala, quibus deformatur regnum gratiæ,& dissensiones ciuium huius regni inter sese.

5. Deprecamur omnem ἀταξίαν & confusionem, quibus impeditur, quo minus hoc regnum gratiæ propagetur & dilatetur. Breuiter, omnia impedimenta regni gratiæ deprecamur.

De Tertia.

QV. *Quæ est tertia petitio?*

Summma.

R. Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra.

De dupli-ci Dei vo luntate.

Qv. *Quid? an non ſcriptum eſt Rom.9.19. Voluntati eius quis reſiſtere poteſt? Item, Omnia quæ voluit fecit in cælo & in terra? Pſal.115.3.*

R. Huic quæſtioni Cyprianus eleganter & breuiter in hunc modum reſpondet: Non petimus, vt Deus faciat, quod vult, ſed vt nos poſſimus facere quod ipſe velit.

Qv. *An quicquam fieri poteſt contra Dei voluntatē?*

R. Certè multa fiunt quæ Deus non vult. Nam de peccato ſcriptum eſt Pſal.5.5. Non volens iniquitatem tu es. Hic manifeſtum eſt fieri aliqua contra, & præter voluntatem Dei.

Qv. *Hoc abſurdum eſt, nihil reſiſtere voluntati Dei dicere, & multa tamen fieri contra Dei voluntatem. Dic ergo quomodo hoc intelligam?*

R. Vt commodè intelligi poſsit, ſciendum eſt, quod duplex voluntas Dei ex ſcripturis ſtatuatur. Eſt enim voluntas antecedens, & voluntas conſequens. Pręter vtramque eſt permiſſio, qua Deus ea quæ non vult permittit. vide - 684. 61. 775. 8.

Antece-dens.

Qv. *Quæ eſt voluntas antecedens?*

R. Huius ratio duplex eſt. Alia eſt enim voluntas Omnipotētię, alia εὐδοκίας ſeu approbationis. Voluntas Omnipotentię, eſt qua Deus vult res à ſe conditas gubernare & moderari & in ſuum obſequium abducere. Huic volūtati reſiſtere nemo poteſt. Quare petitio hæc de ea intelligenda non eſt. Voluntas εὐδοκίας ſeu approbationis eſt duplex: ſcilicet voluntas finis, & voluntas ad finem. Voluntas finis, qua Deus vult homines aſſequi finem cuius gratia creati ſunt, iuxta illud. 1.Tim.2.4. Deus vult omnes homines ſaluos fieri. Voluntas ad finem eſt, qua Deus vult ea ab hominibus fieri, quæ ad finem conſequendum pertinent, quæ ſunt: vt homines veniant in cognitionem veritatis Dei: vt cognitæ veritati credant: vt credentes iuſtificentur & regenerentur: vt regenerati veram ex fide obedientiam præſtent, & in pietate perſeuerent vſque ad finem, iuxta illud, Mat.24.13. Beatus qui perſeuerauerit vſque ad finem. 1.Theſ.4.3. Hæc eſt voluntas Dei ſanctificatio veſtra. Hanc voluntatem in hac tertia petitione petimus.

Conſe-quens.

Qv. *Quæ eſt voluntas conſequens?*

R. Eſt quæ conſequitur hominum facta ſecundum iuſticiam Dei, qua impiis ſuplicia, & piis promiſſa bona reddit, iuxta ſententiam illam ſæpiſſime in ſcriptura inculcatam: Reddet vnicuique ſecundum opera ſua.

Permiſsio

Qv. *Quæ eſt permiſſio?*

R. Eſt qua Deus permittit, vt bonis & malis propoſitis, voluntas eligat quæ vult. Hæc permiſsio confirmatur Deuter.30.19. his verbis: Teſtes inuoco cælum & terram, quod propoſuerim tibi vitam & mortem, benedictionem & maledictionem, elige ergo vitam, vt & tu viuas & ſemen tuum, & diligas Dominum Deum tuum, voci illius obedias, eique adhæreas. Hoc teſtimonio manifeſtiſsimè probatur, quod ſit voluntatis quædam προαίρεσις. Deinde quod Deus non velit mala, ſed permittat: quod ſi non faceret, deſtrueret opus ſuum Deus, nempe libertatem voluntatis. Ad hæc, qui per violentiam cogitur, vt aliquid faciat vel non faciat, eius opus voluntarium dici non poteſt, atque ideo nec ſupplicia nec pręmia mereri.

Voluntas hominis.

Qv. *Eſtne voluntas ipſa vel bona vel mala?*

R. Si ſubſtantiam ſpectas, id eſt, ipſam naturalem volendi facultatem, ſemper bona eſt, vt quæ ab optimo Deo eſt. Verùm ſi habitum ſpectas, pro ſtatu hominum variat. Adam enim ante lapſum habuit voluntatem bonam & ſubſtantia & habitu. Verùm poſt lapſum in corrupta natura manſit quidem voluntas, quantum ad ſubſtantiam bona, ſed mala effecta eſt ex corruptione, quia vult mala. Cum ergo petimus fieri voluntatem Dei, precamur vt noſtrum velle, quod eſt per naturam malum, fiat per gratiam bonum, vnde quidam antiquus Theologus perelegantur ait: Si voluntas eſt bona ex homine ſine regeneratione, dicat Chriſtianus in oratione, fiat voluntas mea. Cum ergo precamur, fiat voluntas tua, confitemur noſtram voluntatem natura malam eſſe, quam precamur bonam fieri per gratiam, quam cum adepti ſumus vere bona dici poteſt.

Precationis expoſitio.

Qv. *Intelligo quæ ſit ratio voluntatis Dei, & permiſſionis, iam explana petitionem?*

R. Quemadmodum precamur fieri voluntatem Dei: ita deprecamur fieri voluntatem noſtram, quatęnus adhuc corrupta eſt, & non reformata manu Dei. Auguſtinus eleganter ſummam huius petitionis explicat, cum inquit: Fiat voluntas tua, vt quę odis odiamus, & quæ diligis diligamus, & quod præcipis perficiamus.

Explicatio dilucidior.

Qv. *Hoc quidem rotundè dictum eſt, ſed cupio explicationem magis diſtinctam.*

R. Eam dabo, vbi prius breuiter regulam, ad quā vult Deus voluntatem noſtram exigi, declarauero.

Qv. *Quæ eſt illa regula?*

R. Hæc ſignatur cum additur in precatione: Sicut in cælo. Nam cum vult Dominus nos aſpirare ad cœleſtem conſuetudinem angelorum, præcipit vt noſtra voluntas cum illorum congruat. Cùm ergo illi caſtè & ſanctè voluntati diuinæ obtemperant, iubet petere vt nos illorum exemplum imitantes, ſanctè caſtéque hanc vitam tranſigamus. Qualis autem ſit obedientia, & voluntas angelorum ſignificatur in Pſal.102. his verbis: Benedicite Domino omnes Angeli eius potentes virtute, qui facitis verba eius, & ad audiendum vocem ſermonis eius.

Precationes.

Qv. *Iam dic per partes quid precemur in hac tertia petitione.*

R. 1. Precamur voluntatis Dei certam & claram noticiam, ídque ex ipſius verbo, lege & Euangelio, & Propheticis & Apoſtolicis enarrationibus.

2. Cor mundum creari in nobis, & ſpiritum rectum in viſceribus noſtris.

3. Vt offeramus corpora noſtra hoſtiam ſanctam, rationalem cultum noſtrum, vt probemus quæ ſit voluntas Dei bona, beneplacens, & perfecta.

4. Reformationem imaginis Dei in nobis, in vera iuſticia & ſanctitate.

5. Vt in totius Eccleſiæ corpore in Oeconomiis & politiis ſinguli faciant ſuum opus ſincere & in timore Dei: Vt Magiſtratus bene regat: Patresfamiliâs pie adminiſtrent familiam ſuam: Doctores in templis & ſcholis fideliter doceant: Et auditores & diſcipuli ſuum quique officium faciant, & ſic de aliis. Breuiter in hac petitione precamur, vt omnes homines ſuam vitam componant ad normam legis diuinæ.

Deprecationes.

Qv. *Quid deprecamur?*

R. 1. Deprecamur ignorantiam volūtatis Dei, & corruptelas doctrinæ, quæ fiunt partim per traditiones hominum, partim per docentium inſcitiam. interdum etiam malitiam.

2. Deprecamur cordis noſtri contumacem rebellionem aduęrſus voluntatem Dei.

3. Deprecamur corporum noſtrorum effrēnem licentiam qua ſe ſubiiciunt impuris affectibus.

4. Deprecamur deformitatem illam qua Satan deformauit hominem, & aboleuit imaginem Dei in homine.
5. Deprecamur ignorantiam, & inertiam singulorum hominum in suis officiis qui vel fraudulenter, vel negligenter in Ecclesia suo munere persunguntur.

Qv. *Habetne aliud hæc tertia petitio?*

R. Habet correctionem omnium eorum, quæ filij Dei, vel imprudenter vel malè petunt à Deo. Nam dum precantur voluntatem Dei fieri, postulant vt Dei voluntas nostræ voluntati, & errori, & imprudentiæ in precando præferatur: Et vt si quid nociuum petimus, non illud donet, sed potius id quod sua paterna clementia scit nobis vtile, & salutare fore.

De Qvarta.

Qv. *Quæ est quarta petitio?*

Summa. R. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

Quid panis. Qv. *Quid nomine panis significatur?*

R. Quicquid ad huius corporalis vitæ sustentationem pertinet.

Quotidianus. Qv. *Quid epitheton ἐπιούσιος?*

R. Hoc epitheton significat nos petere nobis panem dari, qui nobis in hac vita alendis sufficiat, id est, quo in hac vita superesse, & viuere possimus.

Noster. Qv. *Cur additur noster?*

R. 1. Vt iusto labore nobis panem nostrum quæramus. 2. vt abstineamus ab alieno.

Hodie. Qv. *Cur additur hodie?*

R. Quia non vult nos esse solicitos in crastinum cura Ethnica, & profana.

Da nobis panē, quid. Qv. *Cur petimus nobis panem dari?*

R. Hac petitione primum fatemur, modò ex corde precamur, nos coram Deo merè mendicos esse. Deinde nos omnia ab ipsius liberali manu accipere, iuxta illud Psalmi 104. 27. Omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore, dante te illi colligent, aperiente te manum, implebuntur omni bonitate. Oculi omnium in te sperant Domine.

Qv. *At qui habet, quomodo ille petit?*

R. Habet vt œconomus, non vt Dominus. Deinde habet panem, sed non virtutem panis. Lucæ 12. 15. Non in abundantia hominis vita eius. Et in Deut. 8. 3. Non in solo pane viuit homo. Sæpe enim panis, cum non adsit benedictio Domini, sua destituitur virtute. Vnde Esaias ca. 3. 1. Ecce Dominus Deus exercituum Hierosolymæ & Iudæ vigorem & vim ademit, omnem vigorem panis & omnem vigorem aquæ. Piis igitur obseruandum est, quòd duobus modis adimantur nobis alimenta. Primò dum omnino panis & cibaria, aut sterilitate terræ, aut penuria tolluntur. Deinde cum illorum quidem suppetit copia, sed vis educandi, & sustentandi eis adimitur. Nullum enim fulcimentum per se panis afferre potest, nisi Dominus sua benedictione robur addiderit. Vnde Dominus Leuit. 26. 26. minatur, se baculum panis fracturum. Hac similitudine tria docemur. 1. Nos pane vt bacillo sustentari. 2. Ipsum panem nullam alendi ex se facultatem habere, sed eam totam ex benedictione Dei proficisci. 3. vitam nostram concidere, vbi Dominus panem nobis vt vitæ fulcimentum non præbuerit.

Precationes. Ad quæstionem igitur sic respondendum est. Diues petit vt œconomus à patrefamiliâs, & quia panis per se non nutrit sine benedictione Domini, petit à Deo, vt virtutem nutriendi pani suppeditet.

Expositio petitionis. Qv. *Explicata vocabulorum virtute, Dic primum quid in genere precamur, & deprecamur.*

R. Vt precamur nobis quotidianū panem dari, id est, nos in hac vita sustētari: Ita deprecamur famē, & quæ nobis in huius vitæ curriculo molesta sunt.

Precationes. Qv. *Hæc quid sint in genere intelligo. Sed dic sigillatim ea quæ sub hoc genere continentur.*

R. 1. Cum panis haberi non potest sine defensione magistratus, legibus, & bene constituta republica, precamur vt Deus omnes status tueatur, assit imperiis, tueatur œconomias, & politias.
2. Precamur bonam valetudinem.
3. Fœcunditatem terræ, commodas tempestates, pluuiam, & serenitatem pro rerum nascentium commoditate.
4. Precamur vt Deus fructibus natis virtutem per suam benedictionem largiri dignetur.
5. Sanctam quandam curam in patribusfamiliâs, gubernatoribus, & aliis, vt singuli suum officium in timore Dei faciant.
6. Vt nostra sorte contenti simus, iuxta illud Timot. 6. 8. Habentes alimenta, his contenti simus.
7. Vt nostris bonis, cùm in nostrum bonum, tum in aliorum commodum rectè vtamur.
8. Vt simus grati, ne vnquam ipsius donis vtamur sine ipsius benedictione, inuocatione, gratiarum actione, & prædicatione.

Deprecationes. Qv. *Quid deprecamur?*

1. Bella, turbationem legum, & iudiciorum, ἀταξίαν in ordinibus & statibus hominum.
2. Morbos cum publicè grassantes: qualis est pestis, & alij contagiosi morbi, tum eos qui singulos inuadunt, quibus impediuntur homines, quo minus suis officiis rectè perfungi possint.
3. Sterilitatem terræ, tempestates nociuas. Item bestiolas à quibus fructus terræ in pœnam ingratorum hominum absumi solent.
4. Deprecamur vtrunque, & Ethnicam solicitudinem, & asininam ignauiam.
5. Tentationes & laqueos Diaboli, in quos illi incidunt, qui volunt ditescere, 1. Tim. 6. 9.
6. Cyclopicam hominum ingratitudinem, qui creaturis Dei vtuntur sine omni gratitudine.
7. Deprecamur abusum rerum, ne donis Dei in luxum, voluptatem, ebrietatem, & superbiam, & cōtemtum pauperum abutamur.

Breuiter, omnem iniuriam creaturarum Dei, quas nobis Dominus dedit, vt illis vtamur sibi in gloriā, & nobis in vtilitatem, in vero timore Dei & gratiarum actione.

De Qvinta.

Qv. *Quæ est quinta precatio?*

Summa. R. Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.

Debita quid. Qv. *Quid vocas debita?*

R. Debita sunt peccata, quibus Deum offendimus: Et quælibet legis transgresio debitum dicitur.

Peccata cur debita. Qv. *Cur peccata vocantur debita?*

R. Propter similitudinem. Vt enim debita ciuiliter obligant ad solutionem: Ita peccata spiritualiter obligant ad satisfactionem pœnæ, nisi fiat remissio.

Electi quomodo iusti & peccatores. Qv. *Qui fit, quod cum filij Dei iusti sint, iubeantur peccatores se agnoscere?*

R. Filij Dei sunt iusti imputatione & inchoatione: non perfectione. Deinde peccatores sunt natura, & variis lapsibus obnoxij, iuxta illud, 1. Ioan. 1. 8. Si dixerimus quod peccata nos habemus, non ipsos seducimus.

Discrimẽ peccatorũ in electis & reprobis.

Qv. *Cum vtrique ſint peccatores, renati & non renati, ſunt ne aliqua diſcrimina peccatorum in illis?*

R. Immo ſunt multa diſcrimina, quorum hæc ſunt præcipua. 1. In impiis eſt peccatum, & reatus ſimul. In piis verò ſeu renatis, eſt quidem peccatum, ſed non reatus. Abſoluti enim ſunt à reatu virtute victimæ Mediatoris Ieſu Chriſti. 2. In impiis regnat peccatum per concupiſcentias ſuas, Rom.6.12. In piis vero peccatum premitur & domatur ſub imperio ſpiritus luctantis aduerſus peccatum. 3. Non renati ſcientes & volentes in peccata ruunt, & oblectantur cum mala fecerint. Renati vero tantum infirmitate & ignorantia labuntur, lapſi gemunt & petunt remiſsionem. 4. Impiorum peccatum eſt in memoria apud Deum. Renatorum vero in profunda obliuione, iuxta illud: Peccatorum tuorum non recordabor.

Cauſę peccatorum in renatis.

Qv. *Quæ ſunt cauſſæ lapſuum in renatis?*

R. Tres ſunt præcipuæ. *Prima*: Inhabitans peccatum, quod perpetuò moleſtat ſanctos, & ad aſſentiendum impellere conatur. Huic opponitur feruor ſpiritus, quo reprimitur tyrannis peccati inhabitantis. *Secunda*: Inſidiæ Diaboli. Nam vt primis parentibus, deinde capiti Chriſto inſidiatus eſt: Ita omnes alios inuadit, contra quem pugnandum eſt precibus. *Tertia*: Improbitas mundi, cuius exemplo renati ſæpe labuntur, quod ne fiat, cogitanda ſunt ſanctorum exempla, qui ſe huic ſeculo nequaquam accommodauerunt.

Remiſsio peccati quid.

Qv. *Quid eſt remittere peccatum?*

R. Eſt delere, condonare, & abluere peccatum, Item peccatorum obliuiſci, & hominem à reatu abſoluere.

Cauſa.

Qv. *Quæ eſt cauſſa remiſsionis?*

R. Niſi remiſsio eſſet gratuita, non poſſet dici remiſsio, ſed compenſatio potius. Ergo nulla cauſſa eſt in nobis meritoria remiſsionis: Verùm ſi Chriſtum ſpectas, plena eſt pro peccatis ſatisfactio.

Conſequentiæ.

Qv. *Plura-ne docet vox remiſsionis?*

R. Immo multò plura. 1. Deſtruit dogma Monachorum de ſatisfactionibus. 2. Omnia humana merita euertit. 3. Refellit Nouatianorum errorem, qui lapſis negarunt reditum ad gratiam. 4. Teſtatur omnes renatos peccatum circumferre ſecum, donec in hac vita verſantur. 5. Aperit ianuam ſalutis miſeris & afflictis conſcientiis. 6. In agone mortis conſolationis fons eſt. 7. Perpetuò teſtatur de precio victimæ, cuius beneficio recipimur in gratiam ſeriò petentes condonationem.

Appendicis expoſitio. De debitis, diſtinctio.

Qv. *Quid ſibi vult appendix iſta,*

Sicut remittimus debitoribus noſtris?

An non licet à proximis debitum, exigere, an oportet ſinere contumaces & delinquentes impunitos abire?

R. Diſcernendum eſt inter debitum ex contractu, & debitum ex læſione ſeu iniuria. Debitum ex contractu, quia iuſtè ſoluitur, iuſtè & exigitur: ſeruata tamen charitatis regula. Debitum ex læſione & iniuria condonandum eſt, de quo ſolo hæc appendix intelligi debet. Deinde diſcernendum eſt inter officium & perſonam. Officium magiſtratus eſt tranſgreſſores ſuæ legis punire. Munus docentis eſt, deſides & negligentes caſtigare. Parentum pietas requirit, vt peccantes filios diſciplina in viam reuocent. Hi enim ſi hæc non facerent, Deum offenderent, cuius vice funguntur. Interea tamen ipſe magiſtratus, parentes, & alij condonare debẽt delinquentibus in ſe, vt non oderint eos, ſed tantum illorum errata corrigant.

Charitas erga proximum cur non eſt cauſa remiſsionis peccati.

Qv. *Quid? eſt ne noſtra condonatio cauſſa remiſsionis peccati coram Deo?*

R. Nequaquam: Nam parabola de Debitore decies mille talentorum oſtendit noſtram condonationem effectum debere eſſe impetratæ remiſsionis à Deo.

Doctrinæ

Qv. *Quarum ergo rerum nos admonet hæc appẽdix?*

R. Multarum: 1. Collationis debiti quod nos Deo debemus, & eius quod nobis proximus debet, vt cũ viderimus magnitudinem noſtri debiti, faciliores reddamur ad aliorum debita condonanda. 2. Imitationis paternæ, vt dictum eſt: Vt enim ipſe remiſit nobis gratis, ita & nos viciſsim affecti ſimus erga fratres. 3. Obligationis ad condonandum fratribus læſiones, quibus nos offenderunt. 4. Admonet nos pœnæ in quam incurremus, niſi ex animo condonauerimus proximis ſua debita.

Petitionis expoſitio.

Qv. *Iam dicito in genere quid precamur & deprecamur in hac petitione?*

R. Quemadmodum deprecamur peccata & offenſas Dei, quibus obligati ſumus ipſi ad pœnam, niſi remittat: Ita precamur regenerationis & ſanctitatis quotidiana incrementa.

Precationes.

Qv. *Quid precamur ſpeciatim?*

1. Precamur perfectionem, iuxta mandatum Dei, Ambula coram me, & eſto perfectus: quo poſsimus vero corde obedientiam erga Deum omnibus rebus mundi anteferre.

2. Quotidianorum lapſuum, qui infiniti ſunt, occulti, & manifeſti, condonationem.

3. Gratiam, vt poſsimus aliorum errata boni conſulere, & in meliorem partem interpretari.

4. Precamur nobis mitiores affectus, quò faciles ſimus ad remittendum eis, qui nos læſerunt.

5. Pacem & concordiam inter membra Eccleſiæ.

Deprecationes.

Qv. *Quid deprecamur?*

R. 1. Ignorantiam, qua ſæpe labimur, & imbecillitatem, quæ plerunque lapſus cauſſa eſt.

2. Rigorem, cum in nobis, tum in aliis nimis exactè inquirendi de alienis erratis.

3. Moroſitatem & difficultatem in moribus, vnde ſæpe oriuntur offenſæ.

4. Diſcordias & diſſenſiones in Eccleſia, vnde non tantum oriuntur ſcandala, quibus alij alienantur à vera doctrina, verùmetiam piorum ſpiritus exacerbantur.

5. Pertinaciam iræ, odij, liuoris &c.

DE SEXTA.

Qv. *Quæ eſt ſexta petitio?*

R. Et ne nos inducas in tentationem.

Summa. Tentatio.

Qv. *Quid eſt tentatio?*

R. Eſt ſolicitatio hominis ad aliquid, vnde probat qualis ſit.

Inductio in tentationẽ.

Qv. *Quid eſt inducere in tentationem?*

R. Eſt ſincerè hominem tentationibus ſuperari, & ad peccandum impelli. Cum ergo dicitur: Ne inducas, ſenſus eſt, ne ſinas nos induci.

Triplex tentatio.

Qv. *Quotuplex eſt tentatio?*

R. Etſi varie à multis diſtinguitur: hæc tamen vetus diſtinctio nobis placet: Vt alia ſit tentatio ſeductionis, Alia præſumtionis, Alia probationis.

1. Seductionis cuius formæ ſunt duæ.

Qv. *Quæ eſt tentatio ſeductionis?*

R. Eſt ſolicitatio hominis ad aliquid perpetrãdum aduerſus legem Dei, quo facto ſeductus à familia Dei excluditur.

Vna Intrinſeca.

Qv. *Eſtne ſimplex huius tentationis ratio?*

R. Non: Nam eius duæ ſunt formę, quarum vna intrinſeca, Altera extrinſeca dicitur.

Qv. *Quæ eſt tentatio intrinſeca?*

R. Eſt

R. Est cuius principium & caussa in ipso homine est: quales sunt omnes tentationes, quæ proueniunt ex concupiscentia mala.

Altera extrinseca. Qv. *Quæ est tentatio extrinseca?*

R. Est cuius principium & caussa extra hominem, & hæc diuersitate caussarum est distinguenda: vt, alia est mundi, alia Diaboli, alia rerum nos circumstantium.

Mundi. Qv. *Quomodo nos tentat mundus?*

R. Cum sua vanitate & improbitate hominem ad peccandum solicitat. Et hoc genere tentationis multi succumbunt.

Diaboli. Qv. *Quomodo nos tentat Diabolus?*

R. Varijs modis: Vt per corruptelas doctrinæ, per scandala, & per occasiones variorum scelerum, quas hominibus obijcit, vt eos subuertat. Hinc Petrus dicit eum circumire tanquam leonem rugientem, & quærere quem deuoret. Atque hac de caussa in Euangelio dicitur Tentator.

Rerum circunstantium. Qv. *Quomodo nos res circumstantes tentant?*

R. Ante nos: mors, iudicium Dei, infernus. Post nos: peccata præterita, commissiones, & omissiones. A dextris potentia, diuitiæ, honor. A sinistris pericula, persecutiones, scandala, externæ Ecclesiæ forma.

2. Tentatio præsumptionis. Qv. *Quæ est tentatio præsumtionis?*

R. Est solicitatio hominis, per quam eò inducitur, vt Deum tentet abutendo eius longanimitate, iustitia, misericordia, liberalitate, alijsque pluribus beneficijs. Periculosè igitur peccant, qui propterea peccant securius, quia Dei misericordia magna esse prædicatur, & ita de alijs. Atque hæc duo tentationũ genera mala & nociua sunt, vt quæ in peccatum & à peccato in damnationem inducunt.

3. Probationis. Qv. *Quæ est tentatio probationis?*

R. Est solicitatio hominis ad aliquid agendum vel ferendum, quo eius fides & obedientia erga Deũ exploretur: Vt Abraham proposito mandato de mactando filio, suam fidem & obedientiam erga Deum testatus est, quando potius voluit amittere vnicum filium, quàm Deo non obedire. Sic & Iob cruce multiplici probatus est, & in eius cruce fides, & obedientia tanquam aurum in igne probatior est facta. De hoc tentationis genere loquitur Moses, Deuteron. 8. 2. Tentauit te Deus, vt sciretur quid esset in corde tuo, an ambulares in mandatis eius, nec ne.

Generalis petitio. Qv. *Dic iam summatim quid precamur & deprecamur?*

R. Vt deprecamur tentationum violentos impetus: ita precamur spiritum Christi, quo confirmati poterimus omnium tẽtationum generibus resistere.

Specialis. Qv. *Quid speciatim precamur?*

R. Primùm precamur mentis sanctitatem, vt ea cogitemus quæ Deo probantur, & nobis salutaria sunt.

2. Affectuum puritatem, vt ipsi piis & sanctis cogitationibus respondeant.

3. Voluntatis consensum in eis, quæ mens piè cogitat, & ad quæ purgati affectus feruntur.

4. Piarũ rerũ memoriã & assiduam meditationẽ.

5. Precamur victoriam plenam super carne, mundo, & Diabolo.

Deprecationes. Qv. *Quid deprecamur?*

R. 1. Impuras mentis cogitationes, quibus irritantur praui affectus.

2. Prauos & viciosos motus ex impuris cogitationibus ortos.

3. Consensum voluntatis in mentis & affectuum impuritatem.

4. Mala sodalitia, praua colloquia, aliásque peccandi occasiones.

5. Varias technas Satanæ, quibus ipse conatur nos à Deo abducere, & in suos laqueos pertrahere. Breuiter, deprecamur quicquid nos vllo pacto ad peccandum solicitare potest.

DE SEPTIMA.

Summa. Qv. *Quæ septima petitio?*

R. Sed libera nos à malo.

Malum duplex. Qv. *Quid hic significat malum?*

R. Malum est duplex: Malum culpæ, & malum pœnæ. Malum culpæ deprecati sumus in proximis petitionibus: Malum pœnæ hîc deprecamur.

Pœnæ. Qv. *Quid est malum pœnæ?*

R. Est cum ipsa Satanæ tyrannis, tum omnis calamitas, qua vel Ecclesia, vel eius membra in hac vita premuntur. Et est duplex, Priuatum & publicum.

Priuatum. Qv. *Quodnam est priuatum?*

R. Est quicquid singulorum in Ecclesia, vel animæ, vel corpori, vel famæ, vel fortunis aduersatur.

Publicum. Qv. *Quod est publicum?*

R. Est quicquid societati Ecclesiæ noxium est: vt sunt bella, scandala, hæreses, seditiones, sophistica, hypocrisis, & quicquid vinculum Ecclesiæ vllo pacto dissoluit.

Crucis piorum & impiorum discrimina. Qv. *Est ne discrimen inter malum quo premitur Ecclesia, & malum quo impij afficiuntur?*

R. Est sanè, quod ex his locis sumitur. 1. A caussis efficientibus. 2. A caussis finalibus. 3. Ab effectibus. 4. A tempore. 5. A loco. Sed de his consule Enchiridion in loco de cruce.

Deus liberat à malo. Qv. *Quomodo Deus liberat à malo?*

R. Dupliciter: Assistendo scilicet, & plenè liberando.

Assistendo. Qv. *Quomodo liberat assistendo?*

R. Dum vel mitigat malum præsens, vel robur dat patienter ferendi onus impositum, vt cum Paulo dicit, Sufficit tibi gratia mea: vel spiritualibus bonis præsentis crucis acerbitatem compensat, vt cum Lazarum spiritu suo erexit, ne in ista miseria in qua fuit abiiceret confessionem.

Plenè liberando. Qv. *Quomodo plenè liberat?*

R. Liberabit nos plenè, quando in extremo die excitatos donabit immortalitate, & gloria beatitudinis æternæ. Nam tum non solùm liberati erimus à malo: verumetiam à periculo omnis mali. Nihil enim mali iis potest accidere, qui præsenti, bono, optimo & æterno Deo ipso fruentur.

Generalis petitio. Qv. *Quid petimus generatim in hac precatione?*

R. Vt deprecamur detentionem & captiuitatem in malo: Ita precamur felicitatem & tranquillitatem ne vllis turbemur malis.

Specialis. Qv. *Quid precamur speciatim?*

R. 1. Pacem totius Ecclesiæ cùm spiritualem, tum externam.

2. Tranquillitatem & quietem singulorum membrorum Ecclesiæ, vt, iuxta Pauli dictum, possimus in hac vita piè, & modestè in omni pietate & modestia viuere.

3. Incolumitatem & bonam valetudinem singulorum membrorum in Ecclesia.

4. Plenam liberationem à toto regno Satanæ, omnibus malis & calamitatibus.

5. Æternam vitam & felicitatem.

Deprecationes. Qv. *Quid deprecamur?*

R. 1. Bella, scandala, seditiones, hæreses & schismata in Ecclesia.

2. Omnia quæ sunt noxia singulis Ecclesiæ membris, idque vel in animo, vel in corpore, vel in fama, vel in fortunis.
3. Morbos quibus nostrum corpus in hac vita sæpe fatigatur.
4. Totum Satanæ regnum, peccati & mortis.
5. Æternam mortem.

De Confirmatione.

Qv. *Quæ est confirmatio?*

Summa.

R. Quia tuum est regnum, potentia, & gloria in sæcula sæculorum: Amen.

Ratio trimembris.

Qv. *Age explica mihi hanc rationem.*

1. A regis officio.

R. Ratio hæc trimembris est. Prima enim eius pars sumitur à Regis officio. Nam cum ipse Rex est in Ecclesia, & nos eius subditi, fieri aliud non potest, quàm vt optimus & clementissimus Rex suis subditis, quo omnes in filios adoptauit, velit adesse, & eos tueri, & conseruare, ac simul etiam eis largiri ea, quæ ipsis salutaria esse nouit. Hinc igitur fides statuat, quod clementissimus pater velit nos exaudire. Agitur enim regnum ipsius.

2. A potẽtia Dei.

Secunda pars sumitur à potentia Dei. Huius enim cogitatione accenditur fides, vt omnino sibi persuadeat, quod Deus possit nobis largiri omnia, quæ ex paterna beneuolentia promisit. Non ergo quicquam in rerum natura poterit impedire manum Dei, quin liberaliter in nos effundat omnia bona, modò eum ex fide inuocauerimus.

3. A Dei gloria.

Tertia pars sumitur à caussa finali. Gloriæ enim Dei interest, vt nos filios clementissimus Pater exaudiat. Nam dum nos inuocantes exaudit, eum prædicare debemus, atque alios nostrâ confessione, & exemplo, ad eum laudandum, & prædicandum inuitare, vt ipsius gloria perpetuo in Ecclesia personet.

Qv. *Quid sibi hæc vox Amen vult?*

Amen.

R. Hæc vox fidei est & persuadentis sibi preces suas ex auditas esse, & reuocantis in memoriam promissionem Christi iureiurando confirmatam: Ioan. 16.23. Amen amen dico vobis, quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Quotiescunque igitur sub fine nostrarum precum nominamus hanc vocem, reuocemus in memoriam hoc Christi iuramentum, quo confirmata est promissio ipsius maximè paterna. Est quoque hæc vox obsignatio quædã fidei certissimè impetrantis ea, quæ sibi salutaria esse possunt. Proinde qui hanc fidem inter orandum non adhibet, operam ludit, & nullo pacto precari ritè putandus est.

GENERALIS DOCTRINA DE SACRAMENTIS.

Qv. *Age priusquam descendamus ad quartam Catechismi partem, generalem doctrinam de Sacramentis mihi expone.*

R. Id faciam perlibenter: Ita enim rectius intelligetur doctrina de Baptismo & de Cœna Domini.

Triplicia signa.

Qv. *Quia Sacramẽta sunt sub genere signi, dic quæso quotuplicia signa consideranda sunt in scriptura?*

R. Triplicia: quædam enim doctrinæ, quædam iræ, & quædam gratiæ sunt testimonia.

Qv. *Quæ sunt signa doctrinæ?*

1. Doctrinæ.

R. Quæ doctrinæ addita, de eius immota veritate testantur: qualia sunt extraordinaria opera Dei, quæ miracula vocamus. Hæc enim Ecclesię data fuerunt, vt cœlestem doctrinam tanquam firmissima sigilla obsignarunt: qualia fuerunt in veteri testamento Rubus ardens, Columna nubis per diem, & Columna ignis per noctem, Exiccatio maris rubri, Aqua fluens de petra, & huiusmodi multa alia: In nouo testamento, Multæ sanationes infirmorũ, Excitationes mortuorum, Resurrectio Christi, ascensio visibilis, Donatio Spiritus Sancti: de quibus vide Enchiridion.

Vsus.

Qv. *Quis est vsus horum signorum?*

R. Vt homines his firmissimis testimoniis cõuicti de veritate Dei non fluctuent opinionibus, sed certò sibi persuadeant firmissima esse, quæ verbum Dei proponit, adeo vt nullæ demonstrationes philosophicæ maiorem certitudinem in se habeant.

2. Iræ.

Qv. *Quæ sunt signa iræ?*

Comminantia.

R. Quæ testantur de ira Dei aduersus homines, & sunt duplicia: Comminantia & punientia.

Qv. *Quæ sunt signa comminantia?*

R. Quæ prænunciant pœnas hominibus imminere propter sua peccata: qualia sunt quæ conspiciuntur interdum in aëre, concursus hostiles, cometæ: Item tempestates & aliæ multæ apparitiones, de quibus supra dictum est in tertia parte Symboli.

Vsus.

Qv. *Quis horum vsus?*

R. Vt commonefacti de ira Dei resipiscamus & præueniamus vindictam seria pœnitentia. Hunc esse vsum comminantium signorum testantur multæ conciones Propheticæ.

Punientia.

Qv. *Quæ sunt signa punientia?*

R. Hæc sunt duplicia: scilicet corporalia & spiritualia. Corporalia quidem: vt fames, pestilentiæ, gladius, malæ bestiæ. Spiritualia: vt sunt hæresis, doctrinę deprauatio, prophanatio Sacramentorum, cultus idololatrici à tyrannis defensio, schismata.

Vsus.

Qv. *Quis horum vsus?*

R. Vt his ferulis Dei castigati clamemus ad ipsum, & conuertamur à viis nostris pessimis per veram pœnitentiam.

3. Gratiæ.

Qv. *Quæ sunt signa gratiæ?*

R. Sunt quæ adiiciuntur promissionibus diuinis, & testantur de gratia Dei erga homines. Hęc vsu Ecclesiæ dicuntur sacramenta, & Græcè μυστήρια, quia sunt externa quædam signa seu externæ actiones, quæ habent coniunctam spiritualem contemplationem. De hoc genere signorum in Catechesi puerorum solummodo tractari solet.

Quatuor in sacramentis spectãda.

Qv. *Age dic quæ in genere spectanda sunt in sacramentis seu signis gratiæ?*

R. Quatuor spectantur. 1. Quæ sit ratio sacramentorum. 2. Quot genera. 3. Differentia inter sacramenta veteris & noui testamenti. 4. Quæ, & quot sint sacramenta noui testamenti.

1. Ratio.

Qv. *Quæ est ergo ratio sacramenti?*

R. Deus perpetuò inde vsque ab initio mundi hũc ritum seruauit, quod promissionibus suis vel recens propositis, vel solenniter repetitis, adiecerit externa signa tanquam aspectabiles conciones suarum promissionum. Quare verissimè ait Augustinus, Sacramentum esse visibile, id est, spectabile, verbum. Nam quod Dominus verbo offert, id sacramento tã quam visibili testimonio obsignat. Ex quo facile intelligi potest, ad substantiam cuiusque Sacramenti quatuor requiri. 1. Mandatum & institutionem diuinam. 2. Externum signum. 3. Promissionem gratiæ. 4. Fidem promissionis, sine qua sacramenta inefficacia sunt. Hoc ita esse facile ostendi potest propositis exemplis. In Circumcisione apertum est mandatum Custodies pactum meum. Est & promissio expressa: Ero Deus tuus & seminis tui. Huic promissioni additur signum, Circumcisio præputij. Verùm quia pro-

Quæ ad substantiã sacramẽti requiruntur.

Exemplũ.

promiſsio inefficax eſt,niſi acceſſerit fides: quarto loco requiritur & ipſa neceſſario. Hoc Roman. 4. 11. breuiſsimo aphoriſmo oſtenditur, vbi ita ait Apoſtolus:Et ſignum accepit circumciſionis,ſignaculum iuſticiæ fidei. Cum dicitur Accepiſſe,notatur mandatum.Cum additur Circumciſio,exprimitur externum ſignum.Cum ſubiungitur Signaculum iuſticię, ſignificat illud externum ſignum promiſsionis, gratuitæ iuſticiæ eſſe ſignaculum. Verùm cùm quarto loco addit Fidei,ſignificat promiſſam iuſticiam fide accipi.Hinc colligamus definitionem ſacramenti generalem.Sacramentum eſt viſibile ſignum, mandatum & inſtitutum à Deo,quo vt Deus ſuam gratiam teſtatur & obſignat: ita homines viciſſim ſuam in Deum fidem profitetur.Hinc & illud ſequitur,quod principalis finis ſacramentorum ſit, vt ſint ſignacula promiſsionis diuinæ fide accipiédæ.Ex quo fit,quod fides augeatur & confirmetur ſacramentorum vſu.

Confirmatio. *Generalem definitio ſacramenti.* *Finis præcipuus.*

Eſt quoque obſeruanda analogia ſigni ad rem ſignatam, quæ nihil aliud eſt quam ſymbolica comparatio rei viſibilis,& inuiſibilis,qualis in baptiſmo clarè cernitur.Nam vt aqua abluuntur ſordes corporis, ita ſanguine Chriſti abluuntur ſordes animi. Et vt carnis præputium pręſcindebatur in Circumciſione: Ita vetus natura in regeneratione abſcindenda eſt. Hanc comparationem neceſſariò requiri in ſacramentis teſtatur Aug.cum inquit:Si ſacramenta comparationem ad eam rem, quam ſignificant, non haberent,ſacramenta non eſſent. Et propter hanc cõparationem ſacramenta dicuntur Symbola,id eſt, ſigna quæ comparatione docent.

Analogia.

Qv. *Quot ſunt genera Sacramentorum?*

R. Duo ſunt. Alia enim ſunt Sacramenta veteris teſtamenti,alia noui.

2.Genera

Qv. *Quæ ſunt differentiæ inter ſacramenta veteris & noui teſtamenti?*

R. Auguſtinus tres ponit, quarum Prima eſt: Sacramenta veteris teſtamenti prænunciarunt rem futuram, quam ſacramenta noui exhibitam eſſe declarant.

3.Diſcrimen ſacramentorum veteris & noui fœderis.

Secunda ſumitur à diuerſitate ſignorum. Vt illis ſacramentum initiationis fuit Circumciſio: Ita nobis initiale ſacramentum eſt Baptiſmus.Et vt illis ſacramentum fuit confirmationis Agnus phaſe:Ita nobis Cœna Domini confirmationis ſacramentum eſt.

Tertia ſumitur à numero,ſignificatione, & virtute ſacramentorum. Noſtra enim, vt inquit Auguſtinus,ſacramenta numero ſunt pauciora, ſignificatione auguſtiora,& virtute præſtantiora.

Qv. *Quæ, & quot ſunt ſacramenta noui teſtamenti?*

R. Sacramenta noui teſtamenti ſunt ritus promiſsioni additi,vt ſint pignora & teſtimonia gratiæ exhibitæ & applicatæ. Et ſunt numero tantum duo: ſcilicet Baptiſmus & Cœna Domini.Nã in his duobus ſignis noui teſtamenti ſunt iſta quatuor, quæ ad ſubſtantiam ſacramentorum pertinent.

4.Quæ & quot Sacramenta noui fœderis.

DE QVARTA PARTE CATECHISMI.

Qv. *Quæ eſt quarta pars Catechiſmi?*

R. Doctrina de Baptiſmo.

De Baptiſmo.

Qv. *Cum ſacramenta ſint altera pars miniſterij Dei in Eccleſia, Age, explicatè dicito de ſacramentis noui teſtamenti,vt quid de illis ſentiendum ſit, ſine ambiguitate intelligam.*

R. Id faciam,ac primum de Baptiſmo. Verùm vt methodica ſit noſtra de hoc Sacramento tractatio tria capita proponam, quæ ordine explicabo: quorũ primum eſſe debet de definitione Baptiſmi, & eius analyſi.2.De ſignificationibus Baptiſmi. 3. De vero vſu ſeu praxi Baptiſmi per totam vitam.

Tria præcipua capita.

DE PRIMO.

Qv. *Quid eſt baptiſmus?*

R. Eſt ſacramentum noui teſtamenti conſtans tinctione hominis in aquam,& pronunciatione verborũ: Ego baptizo te in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, Amen.& habet annexam promiſsionem ſalutis fide accipiendam.

Baptiſmi definitio.

Qv. *Retexe hanc definitionem in ſua membra?*

R. Illa quatuor, quæ dixi in omni ſacramento eſſe debere,in hac definitione conſpiciuntur,videlicet diuina inſtitutio, externum ſignum, promiſsio gratiæ,& fides promiſsionis.

Analyſis definitionis.

Qv. *Dic de inſtitutione.*

R. Baptiſmus autoritate diuina inſtitutus eſt miniſterio Iohannis Baptiſtæ.Sic enim ſcriptum eſt Lucæ 3.2.Et factum eſt verbum Domini ad Iohannẽ filium Zachariæ.Venit igitur ad Iordanem &c. prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum.Deinde autoritas baptiſmi Mat.3.16. confirmatur inſigni illa trinitatis apparitione, vbi filius à Iohanne baptizatur, Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ apparet, Vox Dei patris de cœlo ſonat: Hic eſt filius meus dilectus in quo complacui.Poſtremò, Saluator poſt reſurrectionem in cœlum conſcenſurus,commendat diſcipulis ſuis hoc ſacramentum, cũ inquit Mat.28.18. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra, profecti igitur prædicate Euangelium omni creaturæ,baptizantes in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti. Hinc apparet & vnde ſit Baptiſmus,& quæ ſit eius dignitas, & quanta cum reuerentia tractari debeat.

Inſtitutio

Qv. *Quodnam eſt ſignum externum?*

R. Aqua,tinctio,& verborum pronunciatio.

Signum externũ.

Qv. *Cur aqua adhibetur?*

R. Propter analogiam. Quemadmodum enim aqua corporis ſordes abluuntur.Ita ſpiritualiter & arcano quodam modo conſcientiæ hominum ſanguine Ieſu Chriſti abluuntur à mortuis operibus.

Qv. *Quid ſibi vult tinctio?*

R. Hæc adhibetur propter ſpiritualem ſignificationem,de qua in ſecundo capite dicetur.

Qv. *Quæ eſt pronunciatio verborum?*

R. Ego Baptizo te &c.hoc eſt:Ego miniſter Dei hac merſione teſtor te recipi ab æterno patre,& ablui ſanguine filij eius æterni,& ſanctificari, regenerarique virtute Spiritus ſancti in nouam creaturam, vt hunc vnum & æternum Deum,qui eſt Pater, Filius,& Spiritus ſanctus agnoſcas, in hunc firma fiducia recumbas,eum inuoces & colas, expectans æternam vitam,in quam in hoc lauacro regeneratus es.

Qv. *Tantane vis ineſt aquæ?*

R. Nequaquam: Salutis enim beneficium gratuitum Dei donum eſt, quod Deus impertit virtute Spiritus ſui,verbi & ſacramentorum miniſterio,quibus tanquam internunciis vtitur, & ſuæ voluntatis interpretibus.

Qv. *Quid ſentis de illorum ſententia, qui dicunt ſacramenta noui teſtamenti conferre gratiam?*

R. Verbo & ſacramentis confertur gratia, ſed miniſterialiter. Solus enim Deus gratiam confert per verbi ſui & ſacramentorum diſpenſationem, dum fide accipiuntur.

Qv. *Quæ eſt promiſsio annexa Baptiſmo?*

Promiſsio

R. Est gratuitæ salutis, iuxta illud Marc. 16.16. Qui crediderit & baptizatus fuerit, hic saluus erit. Nam Deus per Baptismum tanquam authenticum suæ voluntatis sigillum, nobis salutem gratuitam & remissionem peccatorum obsignat.

Qv. *Qualis fides requiritur?*

Fides.

R. Talis fides requiritur, qualis est promissio. Est autem promissio, vt dictum est, quod Deus hominem condonatis peccatis propter meritum Christi recipiat in gratiam, vt sit hæres vitæ æternæ. Proinde fides erit firma fiducia, qua homo statuat sibi Deum talem esse, qualis in promissione sua gratuita describitur. Hac fide homo iustificatus virtute Spiritus regeneratur, vt iam nouam in vera sanctitate vitam meditetur.

DE SECVNDO.

Significationes baptismi.

Qv. *Dic de significationibus Baptismi?*

R. Significationes Baptismi sunt hæ tres.

1. Est testimonium gratiæ.
2. Est symbolum rerum arcanarum & spiritualiũ.
3. Est nota externæ professionis seu Christianismi.

Qv. *Quomodo baptismus est testimonium gratiæ?*

Est testimonium gratiæ. Exhibitæ.

R. Baptismus est testimonium gratiæ cum exhibitæ, tum applicatæ. Exhibitæ quidem, quia vt circumcisio figurabat Christum gratiæ fontem venturum: ita Baptismus eundem venisse testatur. Cum igitur Christus sit fons gratiæ, iuxta illud: Ioan. 1.17. Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum, & Baptismus hunc venisse testatur, meritò testimonium gratiæ exhibitæ dicitur baptismus.

Applicatæ.

Applicatæ verò, quia baptismus est veluti authenticum sigillum, quod testatur eum in gratiam recipi, qui iuxta Christi institutionem baptismatis lauacro abluitur, iuxta hæc testimonia: Baptismus est lauacrum regenerationis. Item: Quotquot baptizati sunt Christum induerunt. Applicatæ igitur gratiæ testimonium iure censetur baptismus.

Est Symbolum.

Qv. *Quare baptismus symbolum dicitur?*

R. Baptismus est symbolum historiæ, gratiæ,

Historiæ.

doni, & conformitatis.

Qv. *Quomodo baptismus est symbolum historiæ?*

R. Quia concionatur baptismus de morte, sepultura & resurrectione Domini: Mersio enim in aquam mortem figurat: mora sub aqua sepulturam adumbrat: extractio de aqua resurrectionem repræsentat. Rom. 6. Continet igitur baptismus historiam trium dierum, nempe mortis, sepulturæ, & resurrectionis Domini.

Gratiæ.

Qv. *Quomodo baptismus est symbolum gratiæ?*

R. Quia baptismus testatur eos qui baptizãtur, virtute mortis, sepulturæ, & resurrectionis Domini ablui à peccato, inseri Christo, regenerari & in communionem corporis Christi recipi. Nam quod per baptismum mundamur à peccatis, inserimur Christo, regeneramur & recipimur in communionem Christi, id est, Ecclesiam, fit beneficio corporis Christi quo induimur, & sanguinis quo abluimur. Nam Christus in baptismo fit baptizatis emundatio, tegumentum & caput. Quam ob causam ipse baptismum recepit, vt baptizati illo insereremur, sanguine eius ablueremur, & omnes baptizati vnum corpus mysticum vnius capitis Christi fieremus, iuxta illud. 1. Corinth. 12. Per vnum spiritum nos omnes in vnũ corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi. Est itaque Ecclesia tota nihil aliud quam vnus Christus quemadmodum idem Apostolus testatur.

Doni.

Qv. *Quomodo baptismus est symbolum doni?*

R. Quia testatur de virtute mortis, sepulturæ & resurrectionis Domini in nobis. Nam quod morimur peccato, beneficio mortis Christi fit, quod reluctamur peccato, vt quiescat & non spiritus imperiũ excutiat, virtute sepulturæ Christi efficitur. Et quod de peccati sepulchro in nouam vitam resurgimus, id quoque fit efficacia resurrectionis Christi in nobis, iuxta illud Rom. 6.3. An nescitis quod quicunque baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius baptizati sumus? Consepulti ergo sumus per baptisma in mortem, vt quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Nam si insiti sumus similitudini mortis eius, etiam resurrectionis erimus &c.

Conformitatis.

Qv. *Quomodo baptismus symbolum est conformitatis?*

R. Quia testatur nos conformes fieri debere imagini filij Dei, cùm in morte & sepultura, tum etiam in resurrectione. Admonebit igitur nos baptismus crucis ferendæ in hac vita cum Christo, mortis corporalis, & resurrectionis. Nam si Christus, qui caput est, per mortem introiuit in gloriam, nos qui eius membra sumus non poterimus alia via ad gloriam beatitudinis peruenire. Quotiescunque ergo premimur cruce, reuocemus in memoriam baptismum nostrum, qui nos cruci subiectos fore significat, non ita tamen, vt cruce perpetuò prostrati iaceamus, sed vt cum Christo tandem ad gloriam beatitudinis perueniamus, iuxta illud 2. Tim. 2.12. Compatimur vt etiam vna cum eo regnemus.

Est nota seu tessera Christianismi.

Qv. *Quomodo baptismus est externa tessera?*

R. Eo quod professionis Christianismi quædã nota est, & veluti militare quoddam σύνθημα quo Christi milites à Satanæ mancipiis discernuntur, modo baptismus hominum culpa non destituatur sua spirituali virtute. Verùm hæc significatio minus principalis est, quam cùm Anabaptistæ solam & vnicam agnoscant, meritò repudiandi sunt, qui non solum hoc impium dogma malignè defendunt: Verũ etiam pueros baptizandos negant contra manifestũ mandatum Christi, & sacramenti huius rationem, quod in locum circumcisionis successit. Et impiè statuunt iterandum esse baptismum, cum sit initiale sacramentum & perpetuum in corpore baptizati fœderis Dei testimonium, non secus atque circumsio olim perpetui valoris erat, cui, vt dixi, baptismus successit.

Anabaptistarum error de baptismo refellitur.

Vsus & meditatio baptismi.

Qv. *Quis est verus vsus & salutaris meditatio baptismi?*

R. Cum Petrus, prioris tertio, dicit: Baptisma est bonæ conscientiæ stipulatio cum Deo per resurrectionem Christi, significat baptismum esse mutuã pactionem Dei & conscientię hominis: Dei quidem offerentis & promittentis gratuitam salutem propter filium: Conscientiæ verò respondentis, id est, accipientis fide promissam gratiam. Hinc primùm colligatur vniuersalis doctrina, quod omnes sine regenerationis gratia hæreamus in peccatis & damnatione, iuxta illud Iohann. 3.5. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnũ cœlorũ. Item: Ephes. 2.3. Omnes sumus natura filij iræ. Deinde quia Baptismus est mutua pactio seu stipulatio inter Deũ & hominem, debet conscientia, vt ex pacto Dei, doctrinam: ita ex pacto respondente, admonitionem capere.

Qv. *Quam doctrinam ex pacto Dei capit fides?*

R. 1. Quod Deus æternus sit placatus propter filium, iuxta illud: Hic est filius meus dilectus in quo complacui, id est, per quem reconciliatus sum

omnibus,qui meo filio inseruntur, ac eius membra fiunt per regenerationis gratiam.

2. Quod Christi beneficia & merita baptizatis donētur. Qui enim Christū induit,eius merita & beneficia induit,atque eius efficaci præsentia defenditur.

3. Quod pater æternus baptizatos in filios adoptet, quos iam caros habet in dilecto, Ephes.1.6.

4. Quod pater æternus velit nos regere suo sancto spiritu, ad Galat.4.6.

5. Quod velit nos eripere à morte æterna & vinculis Diaboli,& donare nos æterna vita.

Qv. *Quæ admonitio ex pacto respondente in nobis capienda est?*

R. 1. Admonemur constantis fidei in hunc Deum qui nobis filium dedit.

Conformitatis.

2. Admonemur obligationis. Nam dum baptizamur in eius nomen, obligamus nos ad ipsum inuocandum & colendum.

3. Admonemur spei, qua omnia promissa certissime ab eo expectamus.

4. Glorificationis,vt ipsum corde,ore, & confessione glorificemus, ac nostram fidem coram toto mundo testatam faciamus.

5. Pœnitentiæ,mortificationis,& crucis.

6. Admonemur resurrectionis ad æternam vitam, & plenæ liberationis ab omnibus ærumnis, quibus in hac præsenti vita obruimur. Hæc omnia confirmantur significationibus baptismi, de quibus supra dictum est, nimirum quod sit immotum gratiæ testimonium,quod sit historiæ Christi,gratiæ, doni & conformitatis nostrę cum Christo symbolum. Et,vt breuiter dicam,quod sit pignus certissimum vitæ ęternæ,nisi nos nostra culpa fidem baptismi repudiauerimus. Quotiescunque igitur labimur in peccatū, reuocemur cogitatione baptismi, ac meminerimus huius pactionis,cuius virtute lapsi in gratiam recipimur: meminerimus quoque nostri officii, id est, fidei & obedientiæ erga Deum: meminerimus etiam patientiæ sub cruce, cui nos per baptismum subiecimus.

Est nota seu tessera Christianismi.

Anabaptistarum error de baptismo refellitur.

Vsus & meditatio baptismi.

DE QVINTA PARTE CATECHISMI.

De S. Cœna.

Qv. *Quæ est quinta pars Cathechismi?*

R. Cœna Dominica.

Præcipua capita.

Qv. *Quid de hac Cœna piè sentiendum est?*

R: Quia sacramētum Cœnę dominicæ est summè necessarium in Ecclesia, vt quod Christus iam moriturus suis discipulis, atque adeo toti Ecclesiæ commendauerit, quinque capita proponam, quibus complecti conabor, quicquid ad huius sacramenti rationem pertinere videtur. Sunt autem hæc capita. 1. Cœnæ descriptio. 2. Significationes cœnæ. 3. Vera probatio eius, qui hac Cœna vti velit. 4. Pia & salutaris meditatio huius sacratissimæ Cœnæ. 5. Sacramentariorum, id est, prophanatorum sacramenti Cœnæ genera cum breuibus confutationibus.

1. Cœnæ descriptio

DE PRIMO.

Qv. *Age da perspicuam & absolutam descriptionem huius sacratissimæ Cœnæ.*

R. Vt plena descriptio huius sacratissimæ Cœnæ haberi possit, hæc quatuor veluti eius elementa spectanda sunt. 1. Parasceue seu apparatus. 2. Institutio. 3. Circumstantiæ historiæ institutionis. 4. Ratio sacramentalis Cœnæ, ex quorum omnium consideratione colligitur descriptio.

1. Parasceue.

Qv. *Quæ est parasceue ad hanc Cœnam?*

R. In apparatu huius Cœnæ spectandum est. 1. Quid actum sit antequam ventum est in domum in qua instituta est. 2. Quid in cœnaculo ante Cœnæ institutionem.

Qv. *Quid actum est antequam ventum est in locum institutæ Cœnæ?*

R. Hoc habetur Lucæ 22. hisce verbis: Venit autem dies azymorum, in qua oportebat mactari pascha. Et misit Dominus Petrum & Iohannem dicens: Euntes parate nobis pascha, vt comedamus. Illi autem dixerunt, vbi vis paremus? Ille dixit eis: Ecce ingressis vobis in ciuitatem, occurret homo fictile vas cum aqua gestans, sequimini illum in domum in quam ingreditur, & dicite patrifamiliâs domus: dicit tibi Magister: Vbi est diuersorium, in quo pascha cū meis discipulis comedam? Et ille vobis ostendet aulam magnam stratam, illic parate. Abeuntes autem inuenerunt quemadmodum dixit eis, & parauerunt pascha. Hæc Euangelistæ verba duo continent. 1. Signum diuinitatis Christi res futuras & contingentes certò præuidentis. 2. Confirmationem discipulorum de suo magistro, vt non ex cruce imminente & præsentibus ærumnis atque externa specie iudicarent de eius autoritate & potestate in rebus ordinandis. Vtrumque rem magnam arguit, quam aggressurus erat in Cœna. Pertinet igitur hic apparatus ad dignitatem Cœnæ amplificandam, quam Deus & homo instituere proposuit.

Qv. *Quid postea in cœnaculo contigit ante institutam Cœnam?*

R. 1. Accumbit ad mensam cum duodecim: Magister cum discipulis: Rex regni cœlorum cum eius administratoribus.

2. Alloquitur discipulos dominus his verbis: Desiderio desideraui hoc pascha vobiscum manducare, ac si dicat, id quod in huius paschæ celebratione instituam, erit extremum & perpetuum μνημόσυνον, quod meæ Ecclesiæ, vsque dum rediturus sum iudicatum viuos & mortuos, relinquam.

3. Prædicit iamiam suam mortem imminere.

4. Meminit sui proditoris quem comminatione grauissima proposita in viam reuocare studet.

5. Iuxta legem cum discipulis agnum paschalem comedit. Cuius ritus describitur Exod.12. & Leui.23.

Qv. *Quid hæc ad Cœnam?*

R. Ostendunt quam digna, quam seria, quam reuerenda, quam sancta & quā necessaria fuerit Cœnæ huius institutio, quam dominus iam moriturus in summo pauore, consternatione, & tristitia animi instituit. Quæ res & nos admonebit, vt in huius cœnæ celebratione vero pauore, & tristitia propter peccata nostra tangamur.

2 Institutio.

Qv. *Quæ est huius Cœnæ institutio?*

R. Historia institutionis habetur Mat.26. Mar.14. Luc.22. 1. Cor.11.

Qv. *Recita verba institutionis.*

R. Dominus noster Iesus Christus in ea nocte, qua traditus est, accepit panem, & cum gratias egisset, fregit ac dedit discipulis suis dicens: Accipite & comedite, hoc est Corpus meum, quod pro vobis traditur: hoc facite in mei commemorationem. Similiter & calicē accepit postquam cœnauit, & cum gratias egisset, dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes, hic calix nouum testamentum est in meo sanguine, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum: hoc facite quotiescunque biberitis in mei commemorationem.

3. Circumstantiæ nouem.

Qv. *Quænam in historia institutionis huius Cœnæ obseruandæ veniunt circumstantiæ?*

R. Circumstantias historiæ institutionis Cœnæ hoc disticho complexus sum.

Tempus, conuiuæ, benedictio, sanctio, signa.
Munera magna Dei, mandatum, fœdera, fines.

Qv. *Cur temporis fit mentio?*

Tempus.

R. Vt admoneamur & ingentis amoris filij Dei erga nos, quia ea nocte, qua sciuit se tradendum esse propter peccata nostra, hanc Cœnam nobis in bonum instituit, & necessitatis maximæ huius Cœnæ. Nam in eo mœrore propter imminentem mortem, nequaquam instituisset hanc Cœnam, nisi summe fuisset Ecclesiæ ipsius vsque ad consummationem sæculi necessaria.

Conuiuæ.

Qv. *Qui conuiuæ?*

R. Christus Dominus & Magister conuiuio præfuit, vna cum discipulis conuiuator erat, cum quibus etiam interfuit Iudas proditor. Hinc admoneamur, quod vt Christus perpetuò cum suis discipulis suæ Cœnæ adesse velit, ita vix fiet vt Iudas excludatur.

Benedictio.

Qv. *Benedictio qua?*

R. Dominus in institutione huius Cœnæ dicitur benedixisse & gratias egisse Deo, nobis relinquēs exemplum, vt hac Cœna nunquam sine gratiarum actione vtamur.

Qv. *Quæ sanctio?*

R. Hoc facite. Hæc dignitatem, reuerentiam & perpetuā huius Cœnæ obseruantiā nobis cōmēdat.

Signa.

Qv. *Quænam sunt signa?*

R. Externa signa sunt panis & vinum quæ propter spiritualem significationem adhibita sunt, de qua in secundo capite dicetur.

Munera.

Qv. *Quænam munera sunt in hac Cœna inuisibilia?*

R. Verum corpus & verus sanguis Domini nostri Iesu Christi: non metaphoricum corpus aut sanguis: non mysticum corpus, aut sanguis, sed illud ipsum, quod ex Maria virgine natum est, & postea in aram crucis suspensum est, ille ipse sanguis qui effusus est de sanctissimo eius corpore, vt clarè sonant verba Cœnæ. Quod datur pro vobis, & qui effunditur pro vobis in remissionem peccatorum. Cum his adest quoque inuisibilis gratia, quam Deus vna cum hoc Sacramento offert.

Mandatum.

Qv. *Quodnam est mandatum?*

R. Hoc facite in mei recordationem. 1. quotiescūque vtimini hac Cœna memoriam beneficiorum passionis & resurrectionis meæ recolite, & annunciate mortem meam donec veniam.

Fœdus.

Qv. *Quale fœdus est?*

R. Nouum & sancitū sanguine Christi de gratia & remissione peccatorum, de quo postea plura dicentur.

Fines.

Qv. *Quinam fines sunt huius Cœnæ?*

R. 1. Perpetua beneficiorum Christi recordatio. 2. Obsignatio remissionis peccatorum. Atque hi sunt principales fines Cœnæ Dominicæ?

4. Ratio sacramētalis Cœnæ.

Qv. *Quæ ratio sacramentalis Cœnæ?*

R. Cùm omne sacramentum Ecclesiæ signum sit diuinitus institutum, cui addita est promissio fidem vtentis sacramento requirens, nemo dubitare potest, quin hæc Cœna sit sacramentum. Primùm enim Christi instituentis mandatum est manifestum. 2. Signum visibile est panis & vinum. 3. Additur promissio noui fœderis de remissione peccatorum. 4. Quia promissio requirit fidem, ea quoque includitur hisce verbis: Hoc facite in mei commemorationem.

Quale est Sacramentum.

Qv. *Cœnam Domini sacramētum agnosco, sed qualenam quæso est sacramentum?*

R. Vt in veteri testamento duo sacramentorum genera fuerunt: Vnum initiationis, vt circumcisio: Alterum conseruationis seu cōfirmationis, vt agnus phase, sanguis vaccæ ruffæ aspersus, & alia legalia: ita in nouo testamento baptismus initiationis sacramētum est. Eo enim recipimur in familiam Dei. Cœna Domini conseruationis est. Nam eo recepti in familiam Dei, conseruamur & confirmamur.

Plena sacramenti descriptio

Qv. *Collige tandem plenam huius sacramenti descriptionem?*

R. Ex iis quæ dicta sunt hæc potest colligi plana & perspicua descriptio. Cœna Domini est sacramentum nostræ per victimam Christi redemtionis ab ipso Christo iam morituro pro peccatis nostris institutum, & commendatum discipulis, in quo cum pane & vino porrigitur & accipitur verum corpus & verus sanguis Domini, vt sit recordatio Christi in cruce pro nobis oblati in piacularem victimam, & confirmatio noui fœderis de gratia & remissione peccatorum. In hac descriptione sunt circumstantiæ illæ nouem, quarum supra memini. Deinde quoque ea puncta disertè recitantur, quæ ad integram sacramentorum naturam pertinent. Conspiciuntur quoque caussæ omnes, quæ in hoc sacramēto concurrūt. Est enim caussa efficiens Dominus Christus: materia, panis & vinum: forma verbo additur: finis, recordatio mortis Christi & obsignatio gratiæ & remissionis peccatorum. De aliis accessoriis finibus dicetur in secundo capite.

Analysis.

DE SECVNDO.

II. Significationes S. Cœnæ.

Qv. *Quæ sunt significationes sacramenti Cœnæ?*

R. Sicut agnus phase in veteri testamento plures habuit significationes: Admonebat enim populum de beneficio ei olim prestito, id est, de liberatione à seruitute Ægyptiaca, & iugo Pharaonis: confirmabat fidem vtentium hoc Sacramento de venturo Messia: & erat figura futuræ victimæ Christi, & liberationis à seruitute peccati & Diaboli tyrannide: Ita hæc sacratissima cœna habet varias significationes, eásque intimo corde recōdendas, idque respectu temporis præteriti, præsētis, & futuri omnis tēporis.

Respectu temporis præteriti.

Qv. *Quam habet Cœna significationem respectu temporis præteriti?*

R. Cùm tempus præteritum respicimus, est hæc cœna commemoratio quędam, & recordatio historiæ de passione Domini, iuxta præceptum Domini dicentis: Hoc facite in mei cōmemorationem. Vult enim in hac cœna perpetuam memoriam esse suorum erga Ecclesiam suam beneficiorum.

Respectu præsentis.

Qv. *Quam habet Cœna hæc significationem respectu temporis præsentis?*

R. 1. Significat nos vniri & incorporari corpori Christi, idque spiritualiter, iuxta hæc Pauli verba, 1. Cor. 10. 16. Calix cui benedicimus, nónne communicatio sanguinis Domini est? Panis quem frangimus, nónne communicatio corporis Christi est? id est, Communicatio corporis & sanguinis Domini facit nos habere quandam cum Christo communionem. 2. Significat nos quoque inter nos vniri Christi spiritu, cuius cōmunionis symbolū vnus exi-stit panis, sicuti Paulus testatur cum ait: 1. Cor. 10. 17. Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus. Nā omnes vnius panis sumus participes. Quemadmodū enim panis ex multis granis compactus est: Ita multi in vnum corpus mysticum coalescimus. Atque ideo Paulus hanc sacratissimam Cœnam communionem appellat, quam appellationem Damascenus hisce verbis explicat: Cœna dicitur communio, quia communicamus per ipsam Christo, & quia participamus eius carnem & diuinitatem, & quia communicamus & vnimur inuicem per ipsam.

3. Significat hæc Cœna nos ſpiritualiter ali & ſuſtē-tari corpore & ſanguine Chriſti. Vt enim panis & vinum corpora humana nutriunt, augent, conſeruāt, exhilarant: Ita corpus & ſanguis Domini alit, auget, conſeruat, exhilarat animas noſtras ad vitā æternā.

Reſpectu futuri.

Qv. *Quam habet hæc Cœna ſignificationem reſpe-ctu futuri temporis?*

R. Hæc ſacratiſsima Cœna ſignificat, quod virtute corporis Chriſti reſuſcitati ex mortuis, noſtra etiam corpora olim reſurgant & fiant conformia glorioſo corpori Chriſti, Philipp.3. Vnde Paulus: Si Chriſtus reſurrexit, & nos reſurgemus, vt fruamur perpetua præſentia corporis Chriſti in omni æternitate. Vnde quidam veteres hanc Cœnam vocarunt viaticum, quia admonebat ante mortem ſumentes hánc Cœnam, quod Chriſtus eſſet ipſis via ex his ærumnis & calamitatibus huius vitæ ad æternam beatitudinem.

Reſpectu omnis tēporis.

Qv. *Quam habet Cœna ſignificationem reſpectu omnis temporis?*

R. Quod ſit perpetuum fauoris Dei erga homines teſtimonium, nulli mutationi obnoxium, nulla vetuſtate corrumpendum. Atque hac de cauſſa hæc Cœna ab ipſo domino nouum teſtamentum vocatur, vt quod nulli vetuſtati vnquam obnoxium futurum ſit.

Nouū teſtamentū quid: & cur Cœna eo nomine appelletur.

Qv. *Age dic breuiter quid ſit nouum teſtamentum.*

R. Nouum teſtamentum eſt fœdus æternum inter Deum & hominem, ſancitum morte Chriſti teſtatoris de gratia Dei, remiſsione peccatorum, & donatione vitæ æternæ promiſſæ omnibus gentibus & populis, in hunc Ieſum Chriſtum crucifixum credentibus. In hac definitione ſunt quinque puncta, quæ in omni teſtamento conſideranda ſunt, Quorū primum eſt teſtator Chriſtus. 2. Hæreditas. 3. Scripti hæredes, id eſt, omnes fideles. 4. Mors teſtatoris. 5. Conditiones ſeruandæ à ſcriptis hæredibus, nimirū vt certo ſtatuant ſibi hæreditatem obuenturam ex gratuita promiſsione teſtatoris. Fides ergo ſola facit vt quis inter hæredes ſcriptos numeretur: Contrà, ſola diffidentia facit vt homines hac hæreditate excidant & excludantur.

DE TERTIO.

III. De legitima probatione.

Qv. *Quænam eſt vera & legitima hominis probatio ante ſumtionem Cœnæ?*

R. Paulus dicit 1. Cor. 11. 28. Probet autem quiſque ſeipſum, & ita de pane illo edat, & de poculo bibat. Nam qui edit & bibit indignè, iudicium ſibi edit & bibit. Ex hiſce Pauli verbis quam ſit neceſſaria probatio ante huius Cœnæ ſumtionem intelligitur, & quod hæc Cœna tantum porrigenda ſit iis, qui ſe probare poſſunt.

Qualis eſſe debeat.

Qv. *Dic qualiſnam hæc probatio eſſe debeat.*

R. Huius probationis tres circumſtantiæ ſunt perpendendæ. 1. Quiſnam ſe probare debeat. 2. Quid probari oporteat. 3. A quo hæc probatio fieri debeat.

Quis probandus.

Qv. *Quis ſe probare debet?*

R. Qui ſe ad ſacræ huius Cœnæ ſumtionem cō-parat. Qui enim, vt ſupra dictum eſt, edit indignè non diiudicans corpus Domini, iudicium ſibi edit & bibit. 1. Cor. 11.

Quid probandum.

Qv. *Quid probari in eo oportet?*

R. Hoc Paulus 2. Corinth. 13. 5. explicat his verbis. Vos ipſos tentate num ſitis in fide, vos ipſos probate. An non cognoſcitis vos ipſos, quod Chriſtus in vobis eſt? niſi ſicubi reprobi eſtis. Hæc Antitheſis illuſtris eſt, qua probati & reprobi opponuntur. Vt enim probatos dicit eos, qui in fide ſunt, & Chriſtū in ſe habitantem ſentiunt: ita reprobos eos ſtatuit, qui fide carent & Chriſtum in ſe habitantem non ſentiunt. Quare iuſta probatio & examen in hoc cō-ſiſtit, vt verè ſentiatur fides & Chriſti præſentia in nobis, idque ex virtute ſpiritus eiuſdem nos ad pietatis ſtudium excitantis. Is proinde verè probatus eſt, qui reuerenter in timore Dei, in vera pœnitentia, in vera fiducia, & cum pio propoſito ad hāc Cœnam accedit.

A quo.

Qv. *A quo hoc examen fieri debet?*

R. Paulus reſpōdet: Probet ſeipſum homo. Nemo enim melius & certius iudicare poteſt, an ſit in fide, quàm quiſque de ſeipſo.

De confeſſione.

Qv. *Quid audio? an non requiritur neceſſariò confeſſio & abſolutio?*

R. Confeſsio quæ fit Deo, qui ſolus credentem abſoluit, ſemper eſt neceſſaria. Verùm aliter iudicā-dum eſt de confeſsione auriculari & abſolutione, quæ à ſacerdote annunciatur.

Auricularij.

Qv. *Dic clarè quid ſentias de confeſſione auriculari, neceſſaria ſit, nec ne?*

R. Si eſſet omnino ad hoc examen neceſſaria, Paulus nequaquam dixiſſet, Probet ſeipſum homo. ſed ita potius, quiſque probetur per alium, quod ſanè fieri nequit. De confeſsione ergo ex verbo ſic ſentio: Si adſit vera fides & pœnitentia, non opus eſt alio confeſsionis genere, quàm qua ſancti homines Dei, Dauid, Manaſſes, Petrus, veniam de maximis ſceleribus impetrauerunt à ſolo Deo, qui ſolus peccata condonare & delere poteſt. Quare ad aliam nemo cogi debet autoritate verbi Dei, niſi quis forte totam Eccleſiam offenderit. Tum enim ex mandato Dei tenetur, vt confeſſione publica Eccleſiæ reconcilietur.

Publica.

Qv. *Quid ergo ſentis de confeſſione in noſtris Eccleſiis recepta?*

Eccleſiaſtica.

R. Ad hanc confeſsionem mandato diuino non ſimpliciter obligamur, quemadmodum oſtenſum eſt. Verùm, quia eſt pio conſilio propter diſciplinam quandam retinendam recepta, nemo eam contemnere debet, niſi ordinis & diſciplinæ contemtor haberi velit.

Vtilitas cōfeſsionis Eccleſiaſticæ.

Qv. *Ad quid hæc confeſſio vtilis eſt?*

R. Multùm ſanè habet vtilitatis. 1. Ea inſtituuntur & rudes & ignari, qui Chriſtianæ religionis myſteria nondum norunt. 2. In hac confeſsione iuuenum & adoleſcentum exploratur profectus. Nam boni paſtoris eſt non ſolum publicè docere, verumetiam Pauli exemplo domatim experiri, quantum auditores ſui in pietatis doctrina profecerint. 3. In hoc examine exigitur ratio fidei ab iis, de quorum fide & religione iuſta poteſt eſſe dubitatio. 4. In hoc colloquio, doctrina, conſilio, & cōſolatione iuuantur, quorū perplexa eſt conſcientia, & premitur aliquo ſcrupulo, qui eam reddit inquietam. Hi rectè ſibi conſulunt, ſi ad ſuos ſe paſtores, aut alios quoſpiam viros bonos recipiunt, vt erudiantur ac conſolationem capiant. Propter hæc quatuor hominum genera confeſsio priuata in noſtris Eccleſiis retinetur: vbi tamē nemo cogitur ad enumerationem peccatorum, quē-admodum in Papatu factum eſt.

De abſolutione Eccleſiaſtica publica & priuata.

Qv. *Videturne hæc confeſſio neceſſaria propter abſolutionem?*

R. Qui vult ſcire quid ſit vera abſolutio, debet prius cogitare quid ſit peccatum, & inde abſolutionis veram definitionem petere.

Qv. *Age hoc explicatius dicito.*

R. Cum peccatum ſit defectus à lege, & voluntate Dei cum obligatione ad æternam mortem & damnationē) Abſolutus abſque dubio is dicēdus eſt qui credit promiſsioni gratuitæ. Nam is liber eſt ab obligatione mortis & damnationis, iuxta illud: Qui credit in filium habet vitam æternam. Proinde vera

Absolutio est liberatio hominis credentis ab obligatione ad æternam mortem & damnationem.

Qv. *Estne igitur absolutio priuata contemnenda?*

R. Nequaquam. Prodest enim etiam priuatim omnibus Euangelium audire, quo annunciatur remissio peccatorum credentibus. Nam tum demum aperitur regnum cœlorum, cùm Euangelium annunciatum fide recipitur. Sunt enim hæ duæ claues Ecclesię, verbum, & fides: prædicatio verbi de remissione peccatorum impetranda per Christum vna clauis est ad aperiendum regnum cœlorum, quod si is qui audit, adiungit veram fidem, accedit etiam clauis altera. His ergo duabus clauibus recluditur regnū cœlorum, & impetratur condonatio peccatorum.

Qv. *An non Christus dicit: quorum peccata solueritis, soluta erunt. Item dabo tibi claues regni cœlorum?*

R. Christus post resurrectionem suam emittens Apostolos hisce verbis: Euntes prædicate Euangelium omni creaturæ, & qui crediderit saluus erit, interpretatur claues, quas tradidit Ecclesiæ, nihil aliud esse, quàm prædicationem Euangelij & fidem prædicati Euangelij. Hoc tantùm addo, quod voce ministri sæpe infirmitati fidei succurratur.

Qv. *An non ministri quoque absoluunt?*

R. Absoluunt, vt dictum est, prædicando Euangelium de remissione peccatorum: non virtute, aut conceptæ absolutionis forma, aut impositione manuum. Nam iste ritus absoluendi prorsus ignotus erat puriori Ecclesiæ.

Qv. *Quid ergo minister verbi ei, qui se accedit confitendi gratia, dicet, seu quomodo eum absoluet?*

R. Non inutile fuerit hac aut simili forma vti. Cum mi fili nō solum te peccatorem & reum agnoscis, serioque doles, quod Deum tuis horrendis peccatis offenderis: Verùm etiam credis promissioni Euangelij de remissione peccatorum, & voci Christi pronunciantis eum qui credit habere vitam ęternam, & promittentis ratum fore in cœlo, quicquid solutum fuerit in terra, Ego testor te remissionem peccatorum tuorum habere, quam tibi vice Christi annuncio, atque adeo vt minister Dei te absolutum pronuncio in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti, Amen. Vade in pace, & noli amplius peccare. Hic siue manum capiti imponat, siue non, nihil refert, modò absit superstitio.

IIII. Meditatio S. Cœnæ.

DE QVARTO.

Qv. *Quæ est vera & salutaris meditatio huius sacræ cœnæ?*

R. Cùm hæc Christi Cœna sit nostrę per victimam Christi redemtionis sacramentum, 1. In mentē cōmunicantibus venire debet caussa mortis Domini, nempe peccatum nostrum, propter quod nos fuimus obnoxij æternæ irę & morti. Mortuus est enim, vt Paulus inquit, Rom. 4. 25. dominus propter peccata nostra: Et 2. Corin. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum, pro nobis fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. 2. Cum cogitatione peccati simul cogitandus est finis victimæ corporis & sanguinis Domini in ara crucis peractæ, qui est nostri redemtio à iure peccati & mortis. 3. Cum his simul cogitandum, quanta fuerit ira Dei aduersus peccatum, quòd peccatum non potuerit vllis hostiis expiari, nisi vnigeniti filij Dei, qui pro nobis factus est λύτρον. 4. Caussa impulsiua duplex huius victimę cogitanda est, nimirum inenarrabilis misericordia Dei volentis nos in gratiam recipere propter filij satisfactionem, & amor filij qui natura humana assumta voluit fieri victima, & in se deriuare iram æterni patris, pœnam pro peccatis humani generis sustinere dignatus. Hæc meditatio esse debet, & totius Ecclesiæ & singulorum membrorum in Ecclesia. Nam cùm Dominus iubet hanc Cœnam fieri in sui recordationem, requirit seriò, vt hæc Cœna sit & publica & priuata recordatio: vtraque requirit earum rerum meditationem seriam, de quibus dixi. Hinc accenditur fides, inuocatio, gratiarum actio, & alij motus pij. Atque ita hic vsus Cœnæ dulcissima σπονδὴ est, in qua & ipse filius Dei nobiscum fœdus facit, quod nos clementer recipiat, & nos vicissim cum eo fœdus facimus, quod ei credamus & beneficia eius grati accipiamus. Facit & inter se fœdus Ecclesia, ostendit confessionem, consensum, cōcordiam, obligat se ad mutuam charitatem. Breuiter, se totam Christo charissimo sponso subiicit, omnia postponens obedientiæ erga ipsum, qui non solum sua morte contemtissima voluit nos à morte æterna liberare: verumetiam sua paterna storga dignatus est nos suo sanguine pascere ad vitam æternam.

V. Aduersus varios errores de Cœna.

DE QVINTO.

Qv. *Quia multi sunt prophanatores huius sacræ Cœnæ, rogo vt me breuiter instituas, ne istorum labe inficiar.*

R. Prophanatores Cœnæ dominicæ vulgò vocantur sacramentarij, quorum non est vnum genus. Semper enim in Ecclesia multi fuerunt, qui hanc sacratissimam Cœnam prophanauerunt. Hoc loco decem genera recitabo, quorum etiam errorem euidētibus rationibus refellam. Sunt autem hæc genera. Primum genus eorum est, qui monstroso nomine Transsubstantiatores dicuntur. Secundum genus Magicorum est. Tertium eorum, qui sacrilegè alteram Sacramenti partem laicis auferunt. Quartum genus est eorum qui ἀρτολατρείαν, seruationem panis & eius circumgestationes defendunt. Quintum genus eorum, qui sacrificium inde pro viuis & mortuis faciūt. Sextum genus eorum, qui docent sacramenta per se gratiam conferre. septimum genus est eorum, qui furenter præsentiam domini in Cœna negant. Octauum genus eorum, qui asserunt temere sacramētum noui testamenti tesseram tantum professionis seu Christianismi externam esse. Nonum genus eorum, qui negant impudenter veram Christi humanitatem post resurrectionem circumscriptam esse, idque ideo vt præsentiam corporis & sanguinis in Cœna tueantur, qui sanè cum vnum errorem fugiūt in alium præcipitantur. Postremum genus eorum, qui vtūtur Sacramētis vel sine fide, vel cum fide sine debita reuerentia, quam tātum mysterium requirit.

Qv. *Quos vocas transsubstantiatores.*

1. Adu. Transsubstantiationem.

R. Μετουσιάσας, qui dicunt naturas mutari, id est, panis substantiam in corporis substantiam, & vini substantiam in sanguinis substantiam conuerti. Verùm manere elementa panem & vinum non mutatis naturis panis & vini, sed tantùm in sacrum vsum destinatis, conuincunt verba apostoli. 1. Corin. 10. 16. Panis quem frangimus nónne communicatio corporis Christi est? Deinde si mutaretur, seu vt papistæ (sicut à Thoma loqui didicerunt) transsubstantiaretur substantia elementorum in naturam corporis & sanguinis, nequaquam haberet rationem sacramenti. Nam ad sacramenti integritatem requiritur signi externi propria natura: vt, arbor vitæ vera erat arbor: Arcus cœlestis, verus erat arcus: præcisio cutis in circumcisione, vera erat præcisio: Petra in deserto, vera erat petra: Man, verum man erat: Agnus phase, verus erat agnus: sanguis vaccæ ruffæ, verus sanguis erat: aqua baptismi, vera est aqua, & sic de aliis.

Obiectionis dilutio.

Qv. *At virga Moſis in colubrum,& aqua in Cana in vinum conuerſa eſt?*

R. Illic cum naturarum mutatione etiam proprietates mutatæ ſunt, quod in ſacra Cœna non fit. Nam hic manent proprietates panis & vini, quemadmodum omnium experientia teſtatur.

Alia obiectionis dilutio.

Qv. *At multa ſunt miracula edita, quæ aliud videntur docere?*

R. Miracula iſta non ſunt verè miracula, ſed tãtùm quædam præſtigiæ Satanæ, quibus errorem idololatricum conatur confirmare. Emanauit, vt dicũt, ſanguis de pane à Iudæis cultro vulnerato. In pago Faliſtriæ Kypinga fures qui panem iſtum cum ſuo argenteo ergaſtulo furati ſunt, in terram ſacrilegio cõmiſſo ad genua vſque demerſi ſunt, & etiamnum veſtigia apparent. Murus quoque tranſeuntibus eſt fractus. Hæc fuerunt diaboli quædam artificia, de quibus Spiritus Dei prædixit in Paulo: Quia non credũt veritati, dabit Deus illis efficacem errorem, vt credant mendacio. Cur autem his præſtigiis Satan mũdum illuſerit manifeſtum eſt. Primùm enim confirmauit creaturam adorandam eſſe. Deinde furtum ſacrilegorum ſtabiliuit, qui alteram Cœnæ partem eámque præcipuam, quæ teſtamenti nomine ſignatur, ſurripuerunt. Pręterea teſtatur idem Eccleſia purior. Nam inter alios Gelaſius, qui vixit anno Domini 486. ita ait. *Certa Sacramenta quæ ſumimus corporis & ſanguinis Domini diuina res eſt, propter quod & per eadem diuinæ efficimur conſortes naturæ, & tamen eſſe non deſinit ſubſtantia, vel natura panis & vini.* Et Auguſtinus ait: *Accedit verbum ad elementum, & fit* Sacra*mentum.* Non dicit hic ſanctus pater verbum tollere elementum, ſed accedere elementum, ita vt vtrunque maneat ſaluum, verbum videlicet & elementũ.

2. Adu. Magiam papiſticã.

Qv. *Quos vocas magicos?*

R. Qui inſuſurrantes verba elementis, & fœtidi halitus virtute putant conſecrationem fieri, & gloriantur de potentia ſacrificulorum raſorum & vnctorum, quod quinque verbis poſsint Chriſtum de cœlo deducere. Nam vt ſint quinque verba impari numero, magicam ſuperſtitionem confirmantes, addunt, enim, & dicunt afflando pani: Hoc eſt enim corpus meum.

Qv. *Quid? an non horum verborum virtute fit conſecratio?*

R. Conſecratio panis & vini non fit aliter, quã conſecratio aquæ baptiſmi. Nam vt hæc conſecrata dicitur cum vſui baptiſmi applicatur. Ita panis & vinum deſtinata Cœnæ Domini conſecrata ſunt, idque virtute ſacerdotis ſummi Dei, & hominis Ieſu Chriſti, qui baptiſmum & Cœnam inſtituit. Nihil enim aliud conſecrare eſt, quam rem communem & prophanam ſacro vſui dedicare. Hæc cõſecratio proinde fit obedientia erga Chriſti inſtitutionem per prædicationem beneficiorum Chriſti, per preces & gratiarum actionem, & per pium vſum huius ſacratiſsimæ Cœnæ. Nec aliud vult Auguſtinus cum dicit: Accedat verbum ad elementum.

3. Adu. cõmunionẽ mutilatã.

Qv. *Cur ſacramentarios vocas, qui alteram partem Sacramenti Cœnæ laicis auferunt?*

R. Quia quod Dominus commune vult eſſe omnibus, illis ſolis ſacrificulis ſacrilegè proprium eſſe volunt. De calice enim, quem auferunt, dicit aperte Dominus: bibite ex hoc omnes. Et Epiſcopus quidã Romanus, Gelaſius nomine, ita ait: *Comperimus autem quod quidam ſumta tantum corporis portione à Calice ſacri cruoris abſtineant, qui procul dubio, quia neſcio qua docentur religione aſtringi, aut integra ſacramenta percipiant, aut ab integris abſtineant, quia diuiſio vnius eiuſdẽque myſterij ſine grandi ſacrilegio non poteſt fieri.*

4. Adu. reſeruationem, circũgeſtationem & adorationẽ panis.

Qv. *Cur inter Sacramentarios numeras eos qui panem conſecratum reſeruant, circumgeſtant, & ſe coram eo religioſe proſternunt?*

R. 1. Quia eſt contra verbum Dei. Vetat enim verbum, ne cultus Dei ſine eius mandato inſtituatur, Matth. 15. Fruſtra me colunt docentes doctrinas mãdata hominum.

2. Eſt ἐθελοθρησκεία damnata Deuter. 12. Non facietis ſinguli quod ſibi rectũ videtur, & rurſus: Quod præcipio tibi hoc tantum facias Domino, nec addas quicquam nec minuas.

3. Eſt horrenda idololatria. Nam ex pane idolum faciunt quod adorant.

4. Metus Eccleſia hunc morem ignorauit. Ita enim Clemens ait: Certe tanta holocauſta in altari offerantur, quanta populo ſufficere debeant, quod ſi remanſerint, in craſtinum non reſeruentur.

5. Pugnat cum natura Sacramenti. Nam panis non magis eſt ſacramentum, cum non à communicantibus ſumitur, quam aqua cum ea nemo abluitur aut baptizatur. Quare non magis ἀρτολατρεία, quam hydrolatria ferenda eſt.

4. Adu. miſſæ ſacrificium.

Qv. *Quomodo conuincis eos ſacramentarios eſſe, qui Cœnam ſacrificium eſſe dicunt pro viuis & mortuis?*

R. Quia prophanant Sacramentum. Horum enim errorem primum confutat inſtitutio ipſa. Nam dominus ſuum corpus edendum, & ſuum ſanguinem bibendum viuis tantum præbuit.

2. Confutat iſtum errorem finis Cœnæ. Cœnam enim eis commendauit, qui ea vti poſsint in ſui recordationem.

3. Quia Cœna non eſt ſacrificium, ſed tantùm quędam ſacrificij recordatio.

4. Quia nullum ſacramentum ex opere operato valet, ſed tantùm efficax eſt, cum fide recipitur, quẽadmodum & verbum.

5. Manifeſtè iſti errori refragatur ſcriptura, quæ teſtatur Chriſtum vna oblatione ſemel tantum facta conſummaſſe in æternum ſanctificandos.

6. Vbi eſt peccatorum remiſsio, iam non eſt oblatio pro peccato. Quod autem patres interdum Cœnam vocant hoſtiã, victimã, holocauſtũ, hoc faciũt, quia Cœna Domini eſt victimę victimarũ recordatio.

Adu. papiſticũ cõmentum de efficacia rerum viſibiliũ.

Qv. *Cur inter Sacramentarios numeras eos, qui dicunt Sacramenta per ſe conferre gratiam?*

R. 1. Quia id quod ſolius Dei eſt, impiè creaturis tribuunt. 2. Quia hac ratione plus Sacramento tribuitur, quam verbo. Impium igitur eſt aſſerere Sacramenta per ſe gratiam conferre. Interim tamen non reprehendo, ſi quis dicat, ſacramenta conferunt gratiam, hoc ſenſu, Sacramenta conferunt gratiam, hoc eſt, Deus confert gratiam per ſacramentorum diſpenſationem, ſi vera fide percipiantur. Vt enim verbo: ita & ſacramento offertur gratia, ſed fide recipienda.

Adu. negationem præſentię Chriſti in Cœna.

Qv. *Quid habes contra illos, qui negant præſentiam Chriſti in Cœna?*

R. Hi, quia manifeſte pugnant cum Chriſti inſtitutione & perpetuo purioris Eccleſiæ conſenſu, potius deflendi ſunt quam confutandi. Deinde ſupra ſatis oſtendimus veritatem corporis & ſanguinis Domini in Cœna.

Adu. Anabaptiſmũ.

Qv. *Quomodo refellis eos qui dicunt Sacramenta tantum eſſe externam teſſeram Chriſtianiſmi?*

R. Hi Anabaptiſtæ ſunt multis aliis horrendis erroribus præcipitati in extremam miſeriam & damnationem. Quare & illorum furor eſt execrandus, præſertim cum Paulus illorum inſaniam confutat. Vide ſupra quæ diximus de ſignificationibus Cœnę, cur videlicet dicatur communio.

Adu. vbiquitatem.

Qv. *Quid dicis de illis qui dicunt Christi humanitatem esse vbique cum diuinitate?*

R. Hi, vt errorem vitent illorum qui negant nos verè participare carnem & sanguinem Domini in Cœna, in hunc horrēdum errorem incidunt, quod asserant humanitatem Christi esse vbique cum diuinitate, quorum sententia supra in symbolo in articulo de Ascensione clarissimè refutatur. Et angelus Domini apertè mulieribus dicit, Surrexit, non est hic. Hic sanè aut angelus Dei mentitur, quod horrendum est cogitatu, aut illi falluntur, qui dicunt humanitatem Christi esse vbique cum diuinitate, qua omnia replet & vbique adest. Deinde Paulus ad Ph. 3.21. asserit nostra corpora fore conformia glorioso Christi corpori. Sed quis audet asserere nostra corpora fore infinita, vt sint vbique, qua sane ratione tolleretur humanæ naturæ veritas? Proinde neque corpus Christi infinitum est effectum post resurrectionem. Præterea sancti patres fatentur Christi corpus circumscriptum esse. Nazianzenus enim eundem Christum pronunciat περιγραπτὸν καὶ ἀπερίγραπτον, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, χωρητὸν καὶ ἀχώρητον. Ea est enim diuersarum naturarum humanæ & diuinæ diuersitas, quam quia Eutychiani sustulerunt, iustè hæreseos damnati sunt.

De pręsentia corporis & sanguinis Christi in Cœna.

Qv. *Quomodo ergo asseritur à Catholicis quod corpus Christi & sanguis sit verè in Cœna?*

R. Verum corpus & verus sanguis Christi adsunt in Cœna vnà cum pane & vino, non quidem naturæ coniunctione, sed Sacramentali. Nam non esse carnalem, nec inclusionem corporis in pane, sanguinis in vino, ita vt locus & corpus se mutuò contingant, locusque cedat corpori, testatur cum sanctis patribus etiam Lutherus. Quare ad hanc veram corporis & sanguinis Christi in Cœna pręsentiam nequaquam requiritur, vt humanitas Christi sit vbique cū diuinitate, sed hoc sufficit credere, quod quemadmodum in Cœnæ institutione sedet, Dominus circumscripto corpore nihilominus exhibuit discipulis corpus suum edendum, & sanguinem suum bibendum, idque veraciter, iuxta verba Cœnæ: Hoc est corpus meum, & hic est sanguis meus: Ita iam in gloria maiestatis sedens porrigit communicantibus manibus ministrorum (ea est ipsius diuina virtus & potentia) corpus suum & sanguinem. Vnde latina Ecclesia precari ante communionem solita est: Sursum corda habemus ad Dominum. Quemadmodum ergo in prima Cœnæ institutione discipuli oculos in dominum intentos habuerunt, qui sedens ad mensam porrexit suam sacram Cœnam: Ita nos quoque leuare corda nostra in Cœlum debemus ad eundem, qui iam in gloria maiestatis sedens porrigit in Cœna manibus ministrorum communicantibus verum suum corpus & verum suum sanguinem, vt sit cibus & potus interioris hominis, quo ille alitur, augescit, & crescit ad vitam immortalem. Vnde Bernhardus de sacramento Cœnæ verba faciens ita ait: *Cibus iste non est ventris, sed mentis. Non est enim datus ad ruinas huius vitæ, quæ vapor est ad modicum manens, sed ad æternam vitam animæ conferendam. Et sicut aqua in Baptismo aspersa, functa est suo munere: Ita panis comestus, & vinum haustum in sacratissima Cœna, sic quoque perfuncta sunt munere: Verùm vis spiritualis fide possidetur, & retinetur veritas corporis & sanguinis Domini.*

Adu. eos qui sine fide & reuerentia ad Cœnam accedunt.

Qv. *Quare sacramentarios vocas eos qui vtuntur Sacramento, vel sine fide, vel absque debita reuerentia?*

R. Quia vtrique prophanant sacratissimam Domini cœnam. Qui enim fide vacui sunt, prophani existunt, ad quos hęc cœna non pertinet: hi sibi mãducant & bibunt in iudicium damnationis, sicut & verbum audiunt sibi in iudicium damnationis. Deinde qui fidem habent, sed accedunt absque debita reuerentia, comedunt & bibunt indignè sibi in iudicium castigationis seu correptionis, quemadmodum Corinthios fecisse testatur Apostolus. Nam illi graui pestilentia propter irreuerentiam erga hoc sacramentum puniti sunt. Ad eundem modum si fide præditus legit, aut audit verbum absque debita reuerentia & timore Dei, legit & audit sibi in iudicium correptionis & castigationis. Nam huiusmodi irreuerentiam verbi & Sacramentorum punit Deus etiã in sanctis, sed corporalibus pœnis.

DE MISSA PAPISTICA.

Missæ papisticæ abominationes.

Qv. *Cum apud pios iam malè audiat missa papistica, age eius rei causas expone.*

R. Interest sanè omnium piorum fugere horrendas sacræ Cœnæ prophanationes, & sacrilegam abominationem, quæ in sacræ cœnæ locum erecta est, quam sanè magis abominandam & execrandam arbitror, quàm βδέλυγμα illud quod Antiochus in tẽplo Hierosolymitano posuit. Recitabo itaque causas octo, quare papistica missa meritò omnibus piis inuisa esse debeat.

Prima: Missa papistica est ad turpem quæstum & nundinationem prostituta, quod omnes cordati norunt, qua prophanatione nulla maior inueniri ab ipso Satana huius nundinationis architecto potuit.

Secunda: cœna quam Dominus instituit suæ voluntatis perpetuum testimonium sacrilegè mutilata est, sublato vsu sacri calicis.

Tertia: Missa ista papalis cœnam in alienam formam conuertit, vt vnus seorsum epulum suum habeat, abolita communicatione, quod sanè perinde est, ac si vnus subinde seipsum sacro baptismate ablueret, qua quidem abominatione, quid quæso potest dici fœdius?

Quarta: In missa papali nulla fit mysterij expositio, sed murmur incantationi magicæ, & nefandis gentium sacris potius quam domini instituto conueniens. Iustinus martyr refert ritum similem seruatum fuisse olim in sacris solis (quem μίθραν sacerdotes ipsius vocarunt) In his sacris vsus panis & aquæ fuit, sed nulla vox à spectatoribus audiebatur, nisi hæc: ἢ ἐπίστασθε, ἢ μαθεῖν δύνασθε: hoc est, aut nostis, aut discere potestis. Ab his sacrificulis solis suam missandi legem & non à christo accepisse Papistas luce clarius est.

Quinta: Habet missa illa infinitas ceremonias, partim ineptiarum histrionicarum, partim superstitionis plenas, quibus manifestè fœdari sacram cœnam vel pueris piè educatis notum est.

Sexta: Diabolicum figmentum sacrificij extremè abominandum est. Quis enim qui vel micam veritatis Euangelicæ habet, non videt istud figmentum manifestam in Christum blasphemiam in se continere?

Septima: Missa ista culinaria ad miseros homines carnali fiducia inebriandos aptatur, & tanquam expiatio Deo opponitur, adeo vt homines hoc amuleto putent se expellere omnes noxas, idque sine fide & pœnitentia, quin etiam ter stulti homines auditu missæ seu potius inspectione histrionicæ saltationis armari se putant, & aduersus Deum tanquam tuto præsidio muniti, multò licentiosius peccare audent, & obstinatiores redduntur.

Octaua: In Missa papistica idolum adoratur loco Christi, prophana & Ethnica sanctorum inuocatio fit. Verùm, vt rem totam vno verbo cõplectar: Missa ista papistica vtut speciosa in hypocritarum oculis apparet, omni abominationum genere scatet. Quam abomi-

abominationem, etsi vident Pontificij, tamen eam gladio & igne tuentur. Nam ea abolita vident magnum periculum suis honoribus & culinario Deo imminere. Quare pij potius sint cum Christo contemtibiles, quam gloria & diuitiis abundent cum diabolo & eius Toparcha, quem Paulus filium perditionis, & Iohannes Antichristum appellat.

Ecclesia non solum latuit in Papatu, sed extra papatum etiam viguit.

QV. *Si sic sentiendum est de missa papistica, videtur quod multis centenis annis non fuerit rite celebrata Cœna Dominica in mundo.*

R. Hoc quidem obiiciunt papistæ, sed fallũtur, dum nusquam Cœnam in vero vsu fuisse, si apud se nõ fuit, asserunt. Nimis enim angustis limitibus claudunt Ecclesiæ pomeria, cum ea sparsa sit per vniuersum orbem, teste Christo, cuius solius testimonium oppono omnibus & papistis & diabolis. Verum si quæris, vbinam fuerit Ecclesia extra papæ ditionem. Respondeo: Multi fuerunt pij in externa societate papistarum, qui etsi Cœnæ vsu priuati erant: tamen fundamenta religionis & articulos fidei recte intellexerunt. Deinde in Turcia, in Arabia, in Persia, in Ægypto fuerunt inde vsque à temporibus Apostolorum, & sunt hodie Ecclesiæ, etsi grauem sustinent tyrannidem, non secus atque populus Dei in Aegypto olim. Verum ne vana referre videar, asscribam descriptionem Cœnæ seu missæ, qualis in Arabia & Ægypto hodie, vbi Christiani sunt, celebratur.

Missæ papisticæ abominationes.

Ritus missæ Æthiopicæ.

QV. *Dic quæso distinctè de ritu missæ quem in Ægypto seruari dicis.*

R. Ante triennium (anno videlicet 1558.) fuit hic vir senex & grauis, missus à Constantinopolitano Patriarcha, Demetrius nomine, natione Thessalonicensis, qui mihi multa de religione Christianorum degentium inter Turcas narrauit: Et quia in nobilissima illa Aegypti ciuitate Cairo, quæ & Misrim dicitur, vixerat decennium, eius Ecclesiæ ritum ex Arabia translatum in celebranda missa mihi exposuit, cuius narrationem hoc pacto distinxi.

1. Habent in Cairo Christiani multa templa (omnia insignita Luna Falcata, quæ est Turcicum insigne) sed sine cãpanis (humana enim voce vocãtur ad sacra) & sine idolis, nisi quod picturas historicas ex veteri & nouo testamento in parietibus templorum habeant depictas.

2. Antiochenus pastor est illorum patriarcha, qui, vt agnoscatur Patriarcha esse, pileum latum (in cuius medio est crux rubra) sui muneris insigne in capite gestat.

3. Quatuor vicibus in anno, nempe die natiuitatis Domini, die resurrectionis, die pentecostes, & 15. die Augusti communicant omnes Christiani, qui illic sunt, sub vtraque specie: non est discrimen laici & sacerdotis, sed eadem mysteria porriguntur vtrisque.

4. Missæ celebratio hoc modo fit: Sacerdos induit albam & pallium nostro fere more, nisi quod cruces rubras quatuor habet in veste sacerdotali, in dextro brachio vnam, in sinistro alteram, in pectore tertiã, quartam in dorso, vt quocunque se vertat, insignia Christi summi sacerdotis contemplanda exhibeat.

5. Sacerdos ita in sacrario ornatus prodit, & mox ad populum conuersus verba hæc alta voce, vt exaudiri possit ab omnibus qui adsunt, pronunciat. εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. hoc est, benedictum regnum patris, & filij & spiritus sancti, & semper, & in sæcula sæculorum: & respondet totus populus, ἀμὴν, amen.

6. Huic confessioni mox precationem ad trinitatẽ subiungit, ad quam populus totus Amen respondet.

7. Finita precatione canitur à populo: ἅγιος ὁ θεὸς, ἅγιος ὁ ἰσχυρὸς, ἅγιος ὁ ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς, hoc est, Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nostri.

8. Huic cantioni subiungitur lectio ex scriptis Apostolicis primùm Græcè, deinde Arabicè, quia pleriq; Christiani qui illic sunt ex Arabia sunt translati.

9. Canitur Hallelu-Iah.

10. Euangelium legitur Græcè, deinde Arabicè.

11. Finito Euangelio canitur à toto cœtu carmen quod Cherubim vocant.

12. Carmine Cherubim finito, fit concio à summo ministro, idque ferè ad horam. Nunquam enim vlla concio se vltra horam extendit.

13. Finita concione recitantur Cœnæ verba in ipso suggesto, idque tantum in quatuor festis, de quibus supra ad tertium numerum dixi.

14. Reuersus à suggesto ad mensam, quæ in medio templi sita est, ad populum se conuertit sacerdos hęc verba pronuncians, πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειόν ἐστι ἀπὸ τοῦ πατρὸς φώτων ἄνωθεν καταβαῖνον. Omnis donatio bona, & omne donum perfectum descendit celitus à patre luminum.

15. Sacerdos distribuens Sacramentum Cœnę, singulos communicantium hisce verbis alloquitur, λάβε χάριν παρὰ κυρίου, καὶ ἐλεημοσύνην παρὰ θεοῦ σωτῆρος ἡμῶν, id est accipe gratiam à Domino, & misericordiam à Deo saluatore nostro.

16. Ad hæc respondet qui accipit sacræ Cœnæ mysteria: τοῦ δείπνου σοῦ τοῦ μυστικοῦ υἱὲ θεοῦ κοινωνόν με παράλαβε. οὐ μὴ γάρ σε ἀρνήσω, οὐ φίλημά σοι δώσω, καθάπερ ὁ Ἰουδὰς, ἀλλ' ὡς ὁ λῃστὴς ὁμολογῶ σε· μνήσθητί μου κύριε ἐν τῇ βασιλείᾳ σοῦ, hoc est: Cœnæ tuæ mysticæ fili Dei fac me participem. Nequaquam enim te negabo, nec osculum dabo sicut Iudas, sed veluti latro te confitebor: memento mei Domine in regno tuo.

17. Nihil canitur inter communicandum, sed omnes spectatores singulari deuotione meditantur hęc sacra mysteria.

18. Communicatione finita, additur gratiarum actio cum precatione, & vertens se ad populum sacerdos in hunc modũ benedicit populo, ἥ εὐλογία τοῦ κυρίου ἐφ' ὑμᾶς, benedictio Domini super vos, & respondet totus cœtus, Amen.

Hæc de Missa retulit Demetrius, quę quatuor anni vicibus celebratur, quemadmodum supra admonui. Verum in quotidianis conuentibus hunc morẽ habere Christianos retulit idem Demetrius. Omniũ primum orditur sacerdos à benedictione, vt in missa. 2. Fiunt preces publicæ, recitatur aliqua lectio ex sacris literis, & fit breuis concio. 3. Distribuitur, precibus finitis, sine vino panis: hunc panem dicunt nõ esse corpus Domini, sed tantum dari in signum mutuæ fraternitatis, vt hoc symbolo admoniti ipsorum animi coalescant, qui de eodem pane participant. 4. Hoc percepto pane populus cum hac benedictione, ἡ εὐλογία τοῦ κυρίου ἐφ' ἡμᾶς, dimittitur.

ORATIO AD CHRISTVM.

DVlcissime Domine Iesu Christe, fili Dei, sine tua gratia mens nostra densissimis offunditur tenebris. Affectus omnes in flammas cupiditatũ feruntur. Voluntas mentis caligine inuoluta affectuũ impetu abripitur: denique omnes actiones nostrę interiores & exteriores à norma voluntatis tuæ longe aberrant. Tenebras igitur mentis nostræ allato verbi tui lumine dulcissime Iesu Christe discute. Cupiditatum flammas gratiæ tuæ fontibus clementer extingue. Voluntatem tua manu reformatam, tuo sancto impelle spiritu, vt quæ mens illuminata rectè

monstret, quæ affectus noui cordis piè suadent, ea & voluntas alacriter imperet, & omnes vires animi & corporis voluntatis imperio obtemperantes studiosè exequantur. Tu enim solus es noster propiciator, noster Rex, nostra fortitudo & virtus, nostra vnica spes, vnica salus, vnica via & vita æterna. Te inuoco, dulcissime Iesu Christe, vt nobis assistas, ne vel seducti à falsis prophetis, vel pellecti à propria carne, vel persuasi à diabolo, vel abducti prauis hominũ moribus & exẽplis, vel etiã offensi scandalis relabamur in pristinas tenebras & aberremus à te via vitæ æternę. Deduc obsecro nos, fili Dei, in lumine vultus tui: sustine nos, qui es dextera Dei patris, ne concidamus: dirige nos quo tandem te duce perueniamus recta ad gloriam immortalitatis, quam promisisti sperantibus in te, dulcissime Iesu Christe. Tibi laus, confessio & gloria in sæcula sæculorum, Amen.

FORMA PRECANDI GENERALIS.

Omnipotens, æterne, verissime Deus, pater Domini & saluatoris nostri Iesu Christi, conditor cœli & terræ, vnà cum filio tuo Iesu Christo, & spiritu sancto, agimus tibi gratias toto pectore, quod immensa misericordia te nobis patefecisti misso filio Iesu Christo, & prolato arcano & admirando decreto de redemtione generis humani, & colligis tibi æternam Ecclesiam per ministerium Euangelij & spiritum sanctum, & præbes hospitia Ecclesiæ, & res vitæ sustentationi necessarias. Hæc & alia beneficia confitemur verissimè tua dona esse, & abs te nobis propter filium tribui & conseruari. Confitemur etiã multis nos peccatis multipliciter pollutos esse, & veris atque ardentibus doloribus cordis deploramus, quod contra normam iusticiæ tuæ peccauerimus, ac precamur, vt conuertas nos ad te, & condones nobis omnia peccata nostra propter dilectum filium tuum Iesum Christum, & spiritu sancto tuo accendas in nobis veram fidem & veram obedientiam, & regas nos, vt sicut serio nobis propositum est, auxilio tuo emendemus vitam & tibi obediamus.

Oramus etiam propter Iesum Christum filium tuum dilectũ, vt inter nos & in his regionibus perpetuò tibi colligas Ecclesiam, & in ea puritatem veræ doctrinæ conserues, vt te vera inuocatione colamus, & tibi obediamus, & in omni æternitate te celebremus & diligamus. Ad hanc rem largiaris Ecclesiæ fideles doctores & pastores, qui recta docendo, & exemplo piæ vitę gloriam tuam illustrent & prosint Ecclesiæ.

Oramus etiam propter Iesum Christum filium tuum dilectum, vt in his terris largiaris piam, salutarem, & tranquillam gubernationem, & regiam maiestatem, ac regni consiliarios & senatores tuearis, ac spiritu sancto tuos regas, vt tota ipsorum gubernatio seruiat gloriæ tuę, & ipsis & subditis sit tranquilla & salutaris. Confirmes etiam omnes pios reges, principes & nobiles in proposito tuam gloriam, veram doctrinam, & honestatem disciplinæ conseruandi. Etiã magistratus huius vrbis clementer gubernes ac tuearis. Precamur etiam, vt res terra nascentes (quas largiris, vt in hac vita genus humanum sustentetur & te inuocet) foueas ac protegas, & panem quotidianum benigne nobis præbeas. Et quia tibi nota est ingens imbecillitas nostra, & promisisti te magnitudinem iræ aduersus peccatum temperaturum misericordia propter intercessionem dilecti filij tui, oramus, vt pœnas quas meritò sustinemus, clementer mitiges, & afflictos omnes, qui te inuocant, consoleris spiritu sancto tuo, vt in vera fide & vera inuocatione maneant constantes, & in omni æternitate misericordiam tuam celebrent, Amen.

ORATIO DEVOTISSIMA AD CHRISTVM, D. AVGVSTINI.

Spes mea Christe Deus, hominum tu dulcis amator,
Lux, via, vita, salus, decor & decus omne tuorum,
Omnia pro quorum voluisti ferre salute,
Cernito vincla, crucem, vulnus, mortem, atque sepulchrũ
Post tres inde dies deuicta morte resurgens,
Discipulis visus, nutantia corda reformans:
Luce quater dena cœlorum summa petisti,
Viuis in æternum, nunc & per sæcula regnans.

Tu es Deus meus viuus & verus, pater meus sanctus, Dominus meus pius, Rex meus magnus, pastor meus bonus, magister meus vnus, adiutor meus optimus, dilectus meus pulcherrimus, panis meus viuus, Sacerdos meus in æternum, dux ad patriam, lux mea vera, dulcedo mea sancta, vita mea recta, sapientia mea præclara, simplicitas mea pura concordia mea pacifica, custodia mea, tuta, portio bona mea salus mea sempiterna, misericordia mea magna, patientia mea robustissima, victima mea immaculata, redemtio mea sancta, spes mea firma, charitas mea perfecta, resurrectio mea vera, vita mea æterna, exultatio & visio mea beatissima & sine fine mansura. Te deprecor, supplico & rogo, vt per te ambulem, ad te perueniam, in te requiescam, qui es via, veritas & vita, sine qua nemo venit ad patrem. Te enim desidero dulcissimum & pulcherrimum Dominum. O splendor paternæ glorię, qui sedes super Cherubim, & intueris abyssos, lumen veridicum, lumen illuminans, lumen indeficiens, in quẽ desiderant angeli prospicere, ecce cor meum coram te est; discute tenebras eius, vt amoris tui claritate plenius perfundatur. Da mihi Deus meus te, redde mihi te: en amo te, & si parum est, amem validius. Nõ possum metiri, vt sciam quantum desit mihi amoris tui ad id quod satis est, & currat vita mea in amplexus tuos, nec auertatur donec abscondatur in abscondito vultus tui. Hoc tamen scio, quia malè mihi est præter te domine, non solum extra me, sed in meipso. Omnis enim copia quæ Deus meus non est, egestas mihi est. Bonum namque quod neque in melius, neque in deterius commutari potest, tu solus es, qui simpliciter solus es, cui non est aliud viuere, & aliud beatè viuere, quod tua beatitudo tu es, creatura verò tua, cui est aliud viuere, & aliud beatè viuere, omne quod viuit & beatè viuit, non debet nisi gratiæ tuæ attribuere, & ideo nos egemus tui, nõ tu nostri, quia si omnino non essemus, nihil tibi deesset ad bonum quod tu es. Tibi itaque Domino Deo nostro semper adhærere necesse habemus, vt per continuum auxilium tuum sanctè & piè, & rectè viuere valeamus. Pondere siquidem fragilitatis nostræ deorsum trahimur, dono autem tuo accẽdimur & sursum ferimur, inardescimus & imus, ascendimus, ascẽsiones in corde facimus, & cantamus cãticum graduum, igne tuo bono inardescimus & imus, quo iam sursum imus ad pacem Ierusalem. Quoniam iucundatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus, illic collocauit nos voluntas bona, vt nihil velimus aliud quam permanere illic in æternum. Sed quia dum sumus in corpore, peregrinamur à te Domine, non habemus hic ciuitatem manentem, sed futurã inquirimus, noster autẽ municipatus in cœlis est, ideo duce gratia tua, ingredior in cubile cordis mei, & canto tibi amatoria, rex meus & Deus meus, gemens inenarrabiles gemitus peregrinationis meæ, vbi cantabiles mihi factæ sunt iustificationes tuæ. Et recordans Hierusalem, extendo in eam sensum cordis, Hieru-

ſalem patriam meam, Hieruſalem matrem meam, téque ſuper eam regnatorem, illuſtratorem, patrem, tutorem, patronum, rectorem, paſtorem, caſtas & fortes delicias, ſolidum gaudium, & omnia bona ineffabilia, ſimul omnia, quia vnum ſummum & verũ bonum: & non auertar, donec in eius pacem matris chariſsimæ, vbi ſunt primitiæ ſpiritus mei, colligas totum quod ſum à diſperſione & deformitate hac, & conformes atque confirmes in æternùm, Deus meus, miſericordia mea. Amen.

ORATIO PRO CONSERVATIONE IN PIETATIS curriculo.

Omnipotens Deus, ſalus, protectio & liberatio noſtra, concede petitiones cordis noſtri, delectamur & ſperamus in te Domine, dirige greſſus noſtros in bonum, & cum ceciderimus in peccatum, porrige dexteram cadentibus cum auxilio gratiæ & miſericordiæ tuæ, ne collidamur in interitum, ne confundamur in tempore malo, ne diſpereamus cum impiis, ſed hæreditatem iuſtorum viuentium in terra ſortiamur, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, Amen.

GRATIARVM ACTIO BEATI PHILIPPI MELANCHTHONIS.

AD DEVM PATREM.

Ago tibi gratias omnipotẽs, æterne & viue Deus, æterne pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, conditor omnium rerum & conſeruator ac opitulator, cum filio tuo coæterno Domino noſtro Ieſu Chriſto, patefacto in Ieruſalem, & ſpiritu ſancto tuo effuſo in apoſtolos, quod te patefeciſti nobis immenſa bonitate certis & illuſtribus teſtimoniis, & quod condidiſti & elegiſti tibi Eccleſiam perpetuam, & voluiſti filium tuum Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum pro nobis fieri victimam, dediſti nobis Euangelium tuum, & ſpiritum ſanctum, remittis nobis peccata, & liberas nos à poteſtate diaboli, & à morte æterna, & das nobis vitam æternam, & hactenus in hac vita me multis magnis beneficiis donaſti, dediſti vitam, victum, doctrinam, pacem iis locis in quibus vixi, & mitigaſti pœnas quas meritus ſum.

AD θεάνθρωπον *FILIVM.*

Ago tibi gratias etiam Domine Ieſu Chriſte, fili Dei viui, crucifixe pro nobis & reſuſcitate, Emanuel, quod copulaſti tibi humanam naturam, paſſus es pro nobis & reſurrexiſti, ac redemiſti nos, ſeruas ac defendis Eccleſiam contra diabolos hoſtes tuos, & das & inſtauras ſæpe lucem Euãgelij, remittis nobis peccata, & das nobis vitam æternam, & es mediator & interpellator pro nobis aſsiduus, & vis nobis opitulari, ſicut dixiſti, Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati eſtis, ego reficiam vos.

AD DEVM SPIRITVM Sanctum.

Ago tibi gratias ſpiritus ſancte viuificator, effuſe in apoſtolos, quod accendis lucem tuam in noſtris mentibus, regis, doces, mones, iuuas me conſilio, gubernas labores vocationis meæ, & ſanctificas me ad vitam æternam.

ORATIO EIVSDEM AD DEVM PATREM.

Omnipotens, æterne & viue Deus, æterne pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui te patefeciſti immẽſa bonitate, & clamaſti de filio tuo domino noſtro Ieſu Chriſto, hũc audite, cõditor omniũ rerũ, & cõſeruator & opitulator, cũ filio tuo coæterno Domino noſtro Ieſu Chriſto, regnante tecum, & patefacto in Ieruſalem, & ſpiritu ſancto tuo effuſo in apoſtolos, ſapiens, bone, miſericors iudex & fortis, qui dixiſti: Viuo ego, nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Et dixiſti, Inuoca me in die tribulationis & eripiam te. Miſerere mei propter Ieſum Chriſtum filium tuum dominum noſtrum, quem voluiſti pro nobis eſſe victimam, καὶ μεσίτην, καὶ ἱκέτην, & ſanctifica, rege, iuua, accende cor & animam meam ſpiritu ſancto tuo, vt te verè agnoſcam & inuocem, tibi verè credam, gratias agam, & obediam, rege & ſerua Eccleſiam tuam, ſicut promiſiſti inquiens: Hoc eſt fœdus meum cum eis, ſpiritus meus, qui eſt in te, & verba mea, quæ poſui in ore tuo, non recedent ab ore ſeminis tui in æternum: ſemper luceat in nobis Euangelium tuum, & rege & confirma corda noſtra ſpiritu ſancto tuo, ne in furores Epicureos aut fanaticos ruam, guberna ſtudia Eccleſiæ, & defende politias, quæ præbent hoſpitia Eccleſiis.

AD θεάνθρωπον *FILIVM.*

Ieſu Chriſte fili Dei viui, crucifixe pro nobis & reſuſcitate, qui regnas ad dexteram patris, vt des dona hominibus, & conſtitutus es interpellator pro nobis, miſerere mei & intercede pro me apud æternum patrem tuum, ſanctifica me ſpiritu ſancto tuo, ſicut promiſiſti inquiens: Non relinquam vos orphanos, rege & defende Eccleſiam tuam & politias, quę ſunt Eccleſiæ hoſpitia.

AD SPIRITVM SANCTVM.

Spiritus ſancte effuſe in Apoſtolos, quem promiſit nobis filius Dei, redemtor noſter, vt accendat in nobis veram agnitionem & inuocationem Dei, ſicut ſcriptum eſt, Effundam ſuper vos ſpiritum gratiæ & precum. Exſuſcita in cordibus noſtris verum timorẽ Dei, & veram fidem & agnitionem miſericordiæ, quam nobis æternus pater Domini noſtri Ieſu Chriſti propter filium promiſit, ſis nobis paracletus in omnibus conſiliis & periculis, & accende mentes noſtras, vt vera obedientia patrem Domini Ieſu Chriſti & filium eius redemtorem noſtrum, & te, perpetuò celebremus.

ORATIO ANTE COMMVNIONEM.

Domine Deus cœleſtis pater, tibi gratias agimus, quod pro nobis filium tuum vnigenitum in mortem tradidiſti, vt nos à morte peccati & gehennæ redimeret. Poſtea me miſerum ad illum traxiſti, ex eo quod peccata & damnationem mihi cognitam faciens pariter oſtendiſti, quàm certa ſalus in eodem Chriſto ſit apprehendentibus illum per fidem. Præterea eiuſdem filij tui carnem in cibum, & ſanguinem in potum, in myſterio veſcendum exhibuiſti, vt paſti in eum indies adoleſcamus, & quod accipimus deinde per eum in maius augeſcat. Effice, vt redemtionis noſtræ preciũ, hoc eſt, mors & ſanguis Domini ac Dei noſtri ſemper viuat, quod nobis verbis & ſacramentis eam locupletè commendaſti. Creſcamus in ampliorem fidem, quæ per charitatem operetur, vt ad pia facta apparatiores ſubinde reddamur, ac tuam vnius gloriam vnicè per omnem vitam quæramus, per eundem Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

ORATIO PRO DOCILITATE.

Audi preces meas, æterna patris ſapientia, Domine Ieſu, qui teneræ ætati docilitatis commodum addidiſti, adde quæſo ad naturæ propenſionem auxilium gratiæ tuæ, vt literas ac liberales diſciplinas citius perdiſcam, ſed tuæ glorię ſeruituras, quarum adminiculis adiuta mens mea plenius aſſequatur cognitionem tui, quem noſſe felicitatis humanæ ſumma eſt, vtque ad te ſanctiſsimæ puericiæ exemplum indies proficiam ætate, ſapientia & gratia apud Deum & apud homines: Qui viuis & regnas in conſortio

Patris ac spiritus sancti in æterna sæcula. Amen.

ORATIO IN PERICVLIS ET CRVCE.

Domine non secundum peccata nostra facias nobis,
Neque secundũ iniquitates nostras retribuas nobis.

Deus misericors pater, qui contritorum non despicis gemitum,& mœrentium non spernis affectũ, adesto precibus nostris, quas in afflictionibus, quæ iugiter nos premunt, coram te effundimus, easque clementer exaudi,vt hoc, quod contra nos diabolicæ ac humanæ fraudes moliuntur,ad nihilum redigatur, consilióque tuæ bonitatis dispergatur: vt nullis insectationibus læsi,in Ecclesia tua sancta, tibi semper gratias agamus per Iesum Christum Dominum nostrum. Amen.

ALIA.

Non intres Domine in iudicium cum seruo tuo,
Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.

Omnipotens Deus qui nos in tantis periculis constitutos,propter humanam fragilitatẽ scis non posse consistere, da nobis salutem mentis & corporis, vt ea quæ pro peccatis nos affligunt, te adiuuante, vincamus per Dominum nostrum Iesum Christum. Amen.

ALIA.

Inuoca me in die tribulationis,
Et eruam te,& tu honorificabis me.

Parce Domine,parce peccatis nostris & quamuis incessabiliter delinquentibus continua pœna debeatur,præsertim tamen quæsumus, vt quod ad perpetuum meremur exitium, transeat à nobis ad correctionis auxilium, per Dominum nostrum Iesum Christum. Amen.

ORATIO CVM MANE SVRREXERIS.

Quandoquidẽ tu cœlestis pater,tum in cœlis,tũ in terris vnus ille omnipotens Deus, vbique gentiũ & locorum es & vsque permanebis: Te ex animo supplicissimè precor, ne finas vt in meam, neque vt alij credentes in suam voluntatem hunc diem conuertamus, neque vt ad prauum arbitrium nostrum prolabamur,sed potius paternam tuam voluntatem, æternum consilium, verbum illud tuum salutiferum,tuumque beneplacitum,rectà intueamur,& veraci corde perficiamus,quo nomen diuinum per nos miseros peccatores, nunc & semper sanctificetur, per filium tuum IESVM CHRITVM. Amen.

ORATIO DVM ABIS CVBITVM.

Tibi Domine Deus animam ac vitam meam commendo, vt in Christo, qui est vita & resurrectio nostra ab æterna morte me defendas, atque vt ipse, qui vera lux est,splendorem gratiæ suæ in corda nostra tenebrosa perfundat. AMEN.

FINIS.

N. H.

DE LEGE NATVRAE APODICTICA METHODVS, CONCINNATA PER NICOLAVM HEMMINGIVM.

SPLENDORE GENERIS, DOCTRINA ET VIRTVTE Clarissimo Viro, Domino Erico Krabbe, Equiti aurato, atque senatori Regni Daniæ sapientissimo, Domino de Bustrup, Patrono ac Domino suo imprimis obseruando: Gratiam & pacem precatur.

***

VETVS (teste Plutarcho) dictum est, vir clarissime, sine iustitia ne Iouem quidē posse principē agere: quo sanè dicto significatur, & maximè arduū esse principis munus, & magnā iustitiæ vim, sine qua nulla respub. nulla domus, denique nulla societas conseruari potest. Nā vt lex regulam iusticiæ, quæ est vinculum humanæ societatis, præscribit: ita magistratus est (quem summi Philosophi νομοφύλακα, hoc est, legum custodem vocant) totis viribus in hoc incumbere, vt vinculo legum, quod est iustitia, corpus reipublicę contineat. Etenim vt corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege, iusticię norma, suis partibus & neruis & sanguine & membris (vt ait Cicero) vti non potest. Quapropter meritò laudandi sunt legum conditores, vt sanctissimi iustitiæ mystæ ac ministri, qui ipsos legum fontes in natura quærentes, incolumem hominum inter se coniunctionem conseruare voluerunt. Nulla enim societas nisi iusta fuerit constans & incolumis permanebit diu, atque ideo leges (quæ hoc nomen iustè merentur) hoc spectant, hoc volunt, vt iustitia inter se coalescant homines, quò eorum societas inter se sit sancta ac stabilis.

Huius autem iustitiæ veluti nerui quidam sunt, religio siue cultus diuinus, natura, communis superiorum & inferiorum ordo, cognatio, affinitas, contractus, officia in societate humana varia, vnde fit vt alij aliorum indigeant opera. Hos neruos lex ipsa seu magistratus, qui est velut viua quædam lex stabilire, conseruare ac regere debet, cauebítque ne his neruis, aut nimiū laxatis, aut omnino ruptis, corpus Reipublicæ eneruetur, ac paulatim concidat. Hac enim de causa legi præficitur magistratus vt custos, qui vt anima in corpore, ita ipse in republica neruorum iustitiæ moderator sit. Membra autē quæ nolunt se his neruis regi, aut corrigat magistratus, aut si se corrigi non patiuntur, de corpore abscissa abiiciat, ac imitetur sapientes medicos, qui mēbra hominis quæ sana sunt, bona victus ratione, atque aliis legibus ad conseruādam sanitatem spectantibus, conseruant, affecta autem curant si possunt: at ea, quæ medicina non emendantur, sed putrescunt magis, abscindunt, ne contagione sua, sana paulatim inficiāt membra, donec totum corpus infectum collabatur. Huc respexit Poëta cum diceret.

sed immedicabile vulnus
Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.

Et illud:

Morbida facta pecus totum corrumpit ouile,
Ne maculet alias, est separanda grege.

Romani cùm inter plebem & Patres dissensiones ortas, legibus à Romulo latis componere nequirent: tres legatos in Græciam miserunt, hoc mandato, vt leges Solonis describerent, & mores & instituta reliquæ Græciæ cognoscerent, vt vel isto pacto componi

ſtatus ciuitatis Romanæ, exemplo Græcorum poſſet. Poſtquam autem gnauiter negotium à legatis tranſactum eſſet, proximo anno redierunt, creatique ſunt Decemuiri legum ferendarū, qui primùm decem tabulas iuris ciuilis Romani ſcripſerunt, deinde addiderunt duas approbatæque ſunt omnes comitiis Centuriatis, atque hæ ſunt nobiliſsimæ leges, quæ dicuntur duodecim tabularum. Sapienter etenim iudicarunt Romani, non tam viribus quàm bonis legibus, quæ bonorum morum ſunt normæ, concordiam ciuium ali fouerique, atque adeò ciuitatem ipſam non tam muris, quàm moribus muniri.

Huc pertinet feſtiuiſſimum quoddam Plauti dictum: rogat hiſce verbis virginem Sagariſtio ſeruus, *vt munitum tibi viſum eſt oppidum?* reſpōdet illa, *ſi incolæ bene ſunt morati, pulchrè munitum arbitror: perfidia & peculatus ex vrbe & auaricia ſi exulant: Quarta, inuidia. Quinta, ambitio. Sexta, obtrectatio. Septima, periurium. Octaua, indulgentia. Nona, iniuria. Decima, quod peſsimum aggreſſu, ſcelus. Hæc niſi inde aberunt, centuplex* murus rebus ſeruandis parum eſt. Huc proinde leges pertinent vt iuſticiæ norma homines retineantur in officio, & inter ſe iuſticiæ neruis veluti colligantur. Quare Scipio præclarè dicit, tunc eſſe Rempublicam, hoc eſt, rem populi, cum bene ac iuſtè geritur: geritur autem tum demum bene ac iuſtè, cùm iuxta iuſticiæ normas, hoc eſt, leges viuitur. huc & illud Ennij:

Moribus antiquis res ſtat Romana viriſq́;:

ſentit enim grauiſſimus Poëta, morum probitate iuxta legum præſcriptum, & fortitudine animorum conſtare reipublicæ incolumitatem.

Etſi autem omnes ſani vnà nobiſcum fatentur vnam iuſticiam eſſe, quæ domos, quæ ciuitates, quæ prouincias, quæ regna conſeruat: (Nam Carneadem, qui diſputandi gratia iniuſticia conſeruari rempublicam affirmauit, & Romanos qui antiquum illud dictum, quod ex Plutarcho ſuprà adduximus inuerterunt, dixerúntque, Sine iniuria rempublicam regi non poſſe, contemnendos iudico. ille enim acuminis laudem in defendendis contrariis ſententiis quærebat, hi autem reſpexerunt ad initium Romanæ reipublicæ, nam iſto dicto falſè ſignificabant, ſi iuſti velint eſſe Romani, hoc eſt, ſi aliena reſtituant, ad caſas eſſe redeundum, & in miſeriis tabeſcendum) Tamen fuerunt, qui de iuſticiæ origine, non eodem modo iudicarunt. Nam vt ex Platone conſtat, alij iuſtum natura tale eſſe, alij tantùm opinione hominum diſputarunt, atque hi ſuam ſententiam ex eo potiſsimùm confirmare videbantur, quòd lex, quam ſæpe iuſticiæ normam eſſe teſtati ſumus, non ſit eadem vbique & apud omnes, nam alios populos, aliis viuere legibus extra controuerſiam eſt. Minos apud Platonem, quo confirmet iuſtum, opinione iuſtum eſſe & non natura, contrariarum legum hæc exempla recitat Carchedonij, vt legitimum & piū, Saturno litare liberos ſuos lege ſtatuunt. Lycienſes lege coacti patria, ſuorum mortuorum funera domi ſuæ humant. Sed vtrunque Athenienſes vt illegitimum & impium rectè deteſtantur, imò lege contraria cauent, ne quis vel liberos ſuos litet Saturno, vel mortuum domi ſepeliat. Adduci poſſent multa, non barbaræ impietatis exempla, de legibus contrariis, quæ confirmare eorum ſententiam videntur, qui dicunt iuſtum non natura, ſed opinione tale eſſe.

Verùm horum ſententiam falſiſsimam eſſe ſapienter diſputat Socrates Platonicus. Hic enim affirmat iuſta, iuſta eſſe, & honeſta, honeſta: & contrà iniuſta, iniuſta, & turpia, turpia: idque vbique & apud omnes homines, & definit legem non eſſe opinionem hominum, ſed τοῦ ὄντος ἐύρησιν, hoc eſt, veritatis inuentionem. Nam ea demum lex, legis nomen rite ſortitur, quę non ſolùm autoritatem principum & magiſtratus habet, verùm etiam (idque multò magis) ratione firma & immota nititur.

Hæc ratio aliunde peti non debet, quàm ex duobus, nempe, ex natura ipſa, & fine legis. In natura ipſa ſunt ſemina quædam iuſti & honeſti, præterea iudicium, quo iuſta & honeſta iniuſtis & turpibus præferantur. Ex his ſeminibus oriuntur leges, quæ deſtinantur incolumitati reipublicæ, non aberranti ab vltimo fine, ad quem omnia referri oportet. Quæcunque leges iſto pacto ſunt extructæ, ſolæ merentur leges dici, & non quæuis Tyrannorum decreta aut potentum placita.

Imperator quidam legem tulit, qua ſanciuit licere vni marito ſimul duas habere vxores, hāc legem multi amplectebantur, parum ſoliciti de legis latæ iuſta ratione. Verùm, quia hæc lex non manet intra iuſtas metas, hoc eſt, non proficiſcitur à natura, & tendit ad incolumitatem reipublicæ, non aberrantem ab vltimo fine, nequaquam legis nomine digna cenſeri debet, ſed potiùs turpiſsimæ libidinis cœnum dicenda eſt. Neque enim alia de cauſa tulit hanc legem Imperator iſte, quàm vt legis prætextu ſuam tegeret libidinem. Quicunque ergo iſti impuro decreto obtemperarunt, non excuſantur Imperatoris autoritate, ſed à lege naturæ, quæ eſt & Dei, damnantur. Nam & à natura aberrarunt, & Deum naturæ opificem contemſerunt ingrati.

Quocirca in qualibet lege ratio, quam dixi, diligenter ſpectanda eſt: ad quam cùm lex con-

congruit à magiſtratu legitimo lata, iuſtum cenſebitur quicquid ſecundùm legem latam fit contra iniuſtum, quod contra legem committitur, neque hoc opinione iuſtum aut iniuſtum æſtimandum eſt, ſed natura & reuera. Sed de hac quæſtione copioſiùs ſuo dicetur loco.

Hæc diligentia reuocandi leges, iuxta quas viuere in hac humana ſocietate nos decet, ad ſuam originem & proprium finem, digna eſt inprimis bonis viris. Nam huius rei obſeruatio non ſolùm amorem in placidis naturis erga leges excitat, verum etiam alium iucundiſſimum fructum habet. Quid enim quæſo iucundius eſſe poteſt, quàm videre methodum pulcherrimam, quam ſequuti ſapiẽtes veteres, ſuas leges extruxerunt? vt interim taceam, non parum eſſe, vbi vel minimum deflexerint legumlatores à iuſta legum ratione, perſpicere.

Paulus fatetur gentes huius methodi ductu eò perueniſſe, quòd eadem, quæ Deus ſua lege proponit, agnouerint: etſi ab agnita hac notitia, vitio naturali & conſuetudine malorum victi poſtea aberrarunt. Quare agnoſcenda eſt hæc lux, & gratiæ Deo agendæ ſunt, quòd ipſe hac luce naturam humanam ornauerit, ac etiam poſt lapſum igniculos quoſdam in natura reliquerit, qui dum excitantur cogitatione pulcherrima virtutum ac legum harmonia, & veluti ædificatio quædam agnoſcitur.

Huius rei digniſſima admiratio me impulit, vt de fonte legum, quem legem naturæ vſitatè vocamus, nonnulla ſcriberem: idque methodo certa & Philoſophica, quo initia, progreſſus, metæ & regreſſus clarè conſpiciantur. Videmus omnes artes ſuis methodis eſſe comprehenſas, vt Grammatica, Dialectica, Geometria, Arithmetica, Muſica, Phyſica, atque aliæ: & quælibet ars, vt magis perſpicua eſt ſcripta methodo, ita & in admiratione eſt maiori. Medici etſi ſua axiomata à Phyſica mutuantur: tamen non poſtremas laudes ob artis ſuæ methodum merentur. Habent & leges ciuiles ſuam methodum, quibus axiomata ſuppeditat Philoſophia moralis.

Etſi autem multi, cùm Poëtæ (vt Pythagoras, Theognis, Phocylides, Cato, aliique non pauci) tum Philoſophi (vt Plato, Ariſtoteles, Plutarchus, Cicero) præcepta morum tradiderunt, ac noſtra ætate Philippus Melāchthō (cuius ſanctiſſimi viri decus, nec viperina multorum ingratitudo, nec occultæ maleuolorum inſidiæ, nec apertæ aduerſariorum calumniæ obſcurabunt vnquam) de Philoſophia morali ſapientiſſimè & vtiliſſimè ſcripſit: nullus tamen adhuc, quod ſciam, hæc elementa tradidit, & oſtẽdit viam progreſſus demonſtratiui in hac nobiliſſima naturæ, vt ita dicam, arte. quod ſanè ſummis illis viris haud fuiſſet difficile, ſi naturæ principia, & inde concluſionum extructiones, ea tractare methodo propoſuiſſent, quam nos ſequimur.

Sunt fortè qui dicent, non opus fuiſſe ea quæ natura omnibus nota dicuntur, ad artis limites reuocare. His nihil aliud reſponſum volo, quàm quod eadem ratione poſſint improbare conatum maximorum hominum, qui Dialecticam ad certam reuocarunt methodum, nam & ea, particula quædam legis naturæ eſt.

An non (inquies) de hac lege multa præclarè in Platone, Ariſtotele, Xenophonte, Plutarcho, Cicerone & aliis leguntur? hoc quidem veriſſimum eſſe fateor, ſed eorum nullus ea ad certam & iuſtam eámque vniuerſalem methodum reuocauit, quæ ſparſim in illorum ſcriptis leguntur: quod equidem tentandum ſaltem iudicaui, ſperans bonos viros non improbaturos eſſe hunc meum conatum, præſertim cùm cupiam prodeſſe ſtudiis iuuentutis. Non enim dubito & ſummè vtile & periucundum fore moralis Philoſophiæ ſtudioſis, videre initia, progreſſus ac metas legis naturæ: conſiderare principia, ac veluti elementa axiomatum moralis Philoſophiæ, ex quibus hypotheſes innumeræ, adhibita Philoſophica apodixi, in legibus politicis & Oeconomicis extruuntur: obſeruare ſyntheſes & analyſes demonſtrationum: perſpicere qua via omnia iura & omnes leges ad ſuos fontes reuocari poſſint.

Hinc etiam futurum ſpero, vt non ampliùs Ethicæ ac iuriſprudentiæ ſtudioſi, ferant iſtam quorundam contumeliam, qui negant doctrinam de moribus & legibus demonſtrari poſſe: videbunt enim clariſſimè non minùs legis naturæ concluſiones deſtitui euidentibus demonſtrationibus, quàm artem Euclidis, quam quidam ſolam demonſtrationibus niti, falſò contendunt.

Etſi autem fatendum eſt euidentes in Euclide demonſtrationes eſſe, iuxta omnes demonſtrãdi vias (nam triplici demonſtrandi methodo vtitur Euclides, alias enim ſyntheſi cõponit, alias analyſi hypotheſes ad principia reuocat, haud rarò ἐπαγωγῇ εἰς ἀδύνατον, vt ex abſurdo verum colligat, vtitur) tamen iuſtè contendo, non minùs ἐναργεῖς & euidentes eſſe in hac noſtra naturæ ſcientia demonſtrandi vias, quàm in Euclide aut aliis nobilibus & præclaris ſcientiis. Has vias conor in hoc libello patefacere & ad artis methodum, naturæ legem reuocare, idque eo conſilio, vt hæc Philoſophiæ pars aliquo modo illu-

ſtretur, quam oporteret omnibus eſſe notiſsimam.

Porrò ne quis me accuſet tanquam hominem, qui ſuam, iuxta prouerbium, falcem in alienam mittat meſſem, hæc eſt mea defenſio. Epiſtola Pauli ad Romanos ſuperiori anno erat mihi enarranda, in qua quia Apoſtolus legem naturę appellat veritatē, & ius Dei gentibus notū, quod ipſæ oſtendunt operibus ſuis vnà teſtimonium reddente eorum conſcientia: putaui operæprecium eſſe, quænam ſit iſtius legis vis explicare, & ne prolixa commentatione interrumperem prælectionem Paulinam, cœpi ſeorſim hanc de lege naturæ methodum colligere, vtinam tanto cum fructu, quanto cum labore.

Cæterùm quòd hanc legis naturæ methodum ſub tuo nomine, clariſsime vir, in publicum prodire volui, duas habeo, vt mihi quidem videtur, iuſtiſsimas cauſas. Harum vna eſt, quòd cupiam aliquo ſigno gratitudinem animi mei erga te declarare, qui vt de omnibus optimè mereri, & quod Cicero dicit boni viri proprium eſſe, omnibus prodeſſe & nemini nocere ſtudes: ita me ſingulari beneuolentia multos annos es complexus. Altera, quòd in ſimili ferè negotio iam longo tempore occuparis. Nam leges noſtras Danicas, (quæ ſunt legis naturæ, de qua nos agimus hypotheſes quaſdam) vt diſiecta & veluti diſſipata quædam corporis membra (quod ſanè non vitio legiſlatorum accidit, quorum alij alijs nationibus tulerunt leges, ſed propter varietatem populorum quibus aliæ atque aliæ leges ferendæ erant) ad iuſtum corpus reuocare conaris, quò ſingula apto nexu cohæreant: hoc quàm operoſum ſit, ſoli prudentes intelligunt. Nam hîc requiritur non tā labor tranſcribendi, qui ſanè in iſta re minimus eſt, quàm ſingularis prudentia in collatione legum diuerſarum nationum, quò obſcuriores illuſtrentur clarioribus: & quæ videntur propter breuitatem mutilæ, compleantur perfectioribus: & quæ parum apto ordine hactenus legi videbantur, reſtituantur ſuis locis: quò vnum ſyſtema iuris Danici habeatur, ſingulis reuocatis ad legum fontem ac proprium finem, quem vnicum ſpectant & volunt ſanctæ leges. Oro Deum Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt tibi in hoc arduo & vtiliſſimo labore adſit, ac vires largiatur, quò tandem incepto operi finem lætum imponas. Vale, Mæcenas optime, anima, corpore & ſpiritu integer. Haffniæ, anno 1562. & Menſe Maio.

PRÆFATIO AD LECTOREM.

CICERO ſapienter & rectè dicit, nihil præſtabilius eſſe quàm planè intelligi nos ad iuſtitiam eſſe natos, neque opinione, ſed natura conſtitutum eſſe ius. Vidit enim vir ſapiens, hominem non eſſe conditum ad beluinas voluptates, quemadmodum Epicurea ſchola impiè & impudēter blaterauit, ſed ea potiùs expetenda, quorum igniculos quoſdam homines ſani in ſe eſſe reconditos animaduertunt.

Nam cùm homo reliqua animantia mente & intelligentia excellat, & facultate diſcernendi honeſta & turpia præditus ſit, vt illa quidem expetat, hæc verò auerſetur, ídque naturæ inſtinctu, neceſſe eſt fateri alium homini finem eſſe propoſitum, quàm cæteris animantibus, quæ mente, & intelligentia, ac proæreſi deſtituuntur.

Vt autem ad huius finis, qui eſt proprius hominis, contemplationem ac amorem ſuos diſcipulos veteres Philoſophi excitarent, Delphicum illud, (quod pro foribus templi Apollinis Delphici Amphictyones ſcripſere) Γνῶθι σεαυτόν, *ipſis commēdarunt, quo ſanè dicto voluerunt vnumquemque ſui admoneri officij: quod his verſibus expreſſit Menander:* γνῶθι σαυτὸν ἐστὶν ἂν τὰ πράγματα ἴδῃς τὰ σαυτοῦ καὶ τί σοι ποιητέον: noſce te ipſum eſt, ſi res intueare tuas, & quid faciendum ſit tibi. Nā qui ſe ipſum bene norit (*vt ait Cicero*) primùm aliquid ſe habere ſentiet diuinum, ingeniúmque in ſe ſuum quaſi ſimulachrum aliquod dedicatum, tanto munere Deorum ſemper dignum aliquid & faciet & ſentiet, & cùm ſe ipſe perſpexerit, totúmque tentarit, intelliget, quemadmodum à natura ſubornatus in vitam venerit, quantáque inſtrumenta habeat ad obtinendam, adipiſcendámque ſapientiam, quoniam principio rerum omnium, quaſi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit, quibus illuſtratus ſapientia duce bonum virum, & ob eam ipſam cauſam cernat ſe beatum fore.

Ad hæc ergo tria, Oraculum illud Delphicum, Noſce te ipſum, referendum eſt: vt homo cogitet

quibus

quibus sit diuinitus ornatus dotibus: quid faciat ac sentiat: quòd beatitudo sit proposita illi, qui ducem Naturam fuerit secutus. Nam hoc persuasum esse debet omnibus, dominum esse omnium rerum ac moderatorem Deum, eáque quæ geruntur, eius geri ditione ac numine, eúmque optimè de genere humano mereri, & qualis quisque sit, quid agat, & quid in se admittat, qua mente, qua pietate colat religionem, intueri, piorúmque & impiorum habere rationem, vt illis quidem beatam immortalitatem, his verò supplicia merita tribuat, sicut Cicero & Plato in multis locis argutius sanè quàm vtilius disputant. Nã nec vulnus naturæ intellexerunt nec remedium inuenerunt: vtrumque Deus Ecclesiæ sua voce patefecit.

Cùm enim Cicero lumine naturæ vidit hominem naturalibus facultatibus eligendi bonum, & verum inquirendi præditum esse, quibus veluti ducibus duceretur ad beatitudinem, & tamen conspexit in toto genere humano horrendam ἀταξίαν, adeò quod plerique omnes contra mentis iudicium ruant in horrenda scelera, consuetudini hoc tantum malum imputauit, in hæc verba exclamans: Tanta est corruptela malæ consuetudinis, vt ab ea tanquàm igniculi extinguantur à natura dati, exoriantur confirmentúrque contraria vitia. Poetæ hoc malum referunt ad malum genium, seu Deã, quam ἄτην, eò quòd rebus mortalium noxas & turbas soleat immittere, vocant. Pindarus in Olympiis hoc Prometheo asscribit, cùm inquit: Prometheus adfert hominibus virtutem & lætitiam, Sed tamen accedit obscura nubes obliuionis, & rectam viam negotiorum aufert à mentibus. In Pythiis hoc malum ad Deos autores refert, inquiens: Iuxta vnum bonum duo incommoda dij tribuunt hominibus. At verbum Dei non consuetudini, non obliuioni, non Diis, non fortunæ: sed Adamo transgredienti mandatum Dei hoc malum imputat, contra quod semen mulieris, vt salutare remedium, promissum est & exhibitum.

Quapropter nos Deo gratias agamus, qui vulnus naturæ, & vnde sit indicat, & remedium salutare gratuitò offert.

Verùm cùm iam natura vitiata sit, & nemo ad veram sapientiam & beatitudinem venire possit duce natura, videtur quod frustra de ea suscipiatur disputatio. Ad hoc ita responsum volo. Primùm, dignum est studioso homine, videre quidnam sit illud, quod Paulus vocat nunc veritatem Dei, nunc δικαίωμα τοῦ θεοῦ, quod notum gentibus esse prædicat, vtque intelligatur quousque ratio progredi possit. Deinde pulcherrimum est animaduertere, ex quibus principiis quibúsque demonstrationibus extruatur doctrina morum & leges politicæ, quibus non magis quàm igni & aëre carere potest humana societas. Nam quicquid in ethicis & legibus traditur, hoc norma legis naturæ diiudicandum est. Nam, vt rectè inquit Cicero, Lex bona à mala naturali norma diuiditur.

Constitui igitur pauca quædam de lege naturæ colligere, non solùm vt excitemur ad gratitudinem erga naturæ opificem, intelligamúsque monstrante natura, quò omnes nostræ actiones, adeóque tota vita referenda sit: verùm etiam vt rectius intelligatur Apostolus, qui dicit: Gentes ostendere opus legis scriptum in cordibus suis.

Vt autem certam doctrinæ methodum sequamur in huius rei explicatione, visa est nobis commodissima ea, quæ analysis à Galeno dicitur.

Nam primùm rem vniuersam in definitione tanquàm in fasciculo intra transennas comprehensam & conuolutam proponam.

Deinde eandem explicaturus, analysin instituam eorum membrorum, quæ breuiter in definitionis veluti corpore coniunguntur, in qua analysi conspicietur naturæ vis, & præter alia multa, quisnam finis sit hominis, quæ principia & hypotheses legis naturæ, vnde moralis Philosophia & iuris scientia tanquàm ex fonte deducitur, adhibita Philosophiæ amussi quæ est demõstratio: ad hæc, quæ præmia sint seruatæ naturæ normæ & quæ pœnæ violatæ, explicabitur. His explicatis addam, quomodo decem illæ leges, ex principiis practicis extruantur & concludantur, & quatenus lex naturæ cum diuina congruat, & quatenus ab eadem discrepet.

Huc quoque virtutum catalogum subiiciam, cum sententiis ex optimis autoribus desumtis, & quomodo ex naturæ lege fluant, demonstrabo, In his omnibus conspicietur finis & vsus legis naturæ. Postremò, quia conscientia est legis naturæ testis, de ea etiam nonnulla dicam. Hac methodo me effecturum spero, vt lex naturæ, quæ delitescere quodammodo videtur, se contemplandam illustrius exhibeat. Deus naturæ autor sua nobis assistat gratia.

DE LEGE NATVRÆ.

Nominis ratio.

PRIVSQVAM autem absolutam definitionem legis naturæ tradam, nonnulla dicenda videntur, quæ ad nominis rationem pertinere videbuntur. Sæpe enim vera nominis explicatio, multum lucis adfert toti de re aliqua susceptæ disputationi.

Lex quid.

Vt itaque lex Græco nomine(vt Platoni & Ciceroni placet)ex eo dicitur, quòd suum cuique tribuat: sic Latino ab eligendo appellatur, illud ad finem legis nempe iustitiam, hoc ad consilij facultatem & eligendi potestatem refertur. Vt lex sit, quæ non solùm quid singulis tribuendũ sit doceat:verumetiam normam tradat de eligendis iustis & fugiendis contrariis. Debet itaque lex omnis commendatrix virtutum, & emendatrix vitiorum esse.

Definitio.

Naturæ nomen seu epitheton.

Naturæ nomen ponitur epitheti loco, quo monstratur legis huius, de qua nobis est sermo, forma. Nam cùm dicitur lex naturæ, significatur alia esse quàm scripta: Vt illa ordine prior, hæc posterior sit: illa fontis rationem, hæc riuulorum habeat: illa causa sit huius, hæc illius effectus existat. Deinde naturæ vocabulo vis quædam, quę omni homini inest, indicatur, hoc est, communis intelligentia quæ virtutes in honestis, & turpia in vitiis ponit.

Naturæ lex humanis mentib. impressa.

Hanc naturæ legem qui negat mentibus hominum impressam esse diuinitus, eum cum seipso dissidere necesse est. Nam cum summis Philosophis, & Apostolo Paulo, contrarium testatur omnium hominum conscientia, de qua re postea suo loco plura dicenda sunt.

Legis naturæ varia nomina.

Hæc naturæ lex variis nominibus (quæ ad eius vim intelligendam faciunt) à Philosophis appellatur. Cicero eam vocat, nunc Ius naturæ, propterea quòd humanis mentibus naturaliter impressa sit: nunc ius gentium, quia omnibus hominibus latè per orbem sparsis, eadem est, Nam non vt oratio, ita ratio apud homines variat. Nunc ius diuinũ, eò quòd Deus huius legis sit autor: quam ob causam Paulus etiam naturæ legem vocat veritatem & ius Dei, vt suprà admonuimus. Interdum Ius ęternum, idque ea de causa, quòd eius norma sit constans & perpetua, de qua re idem autor in oratione pro Milone in hũc modum loquitur: *Est enim hæc*(inquit)*non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus: verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus.*

Ius naturæ. Gentium. Diuinum. Æternũ.

Alia nomina ex Sophocle.

Sophocles hoc ipsum comprobat, cùm leges naturæ vocat ἄγραπτα κἀσφαλῆ θεῶν νόμιμα, hoc est, non scripta, firma tamen & solida Deorum legitima, vt quæ nemini vnquam mortalium violare fas sit.

Aristotele.

Aristoteles eandem legem vocat nunc δίκαιον ἔμψυχον, ex quo omnis lex scripta vim suam mutuatur, interdum λόγον, interdum νοῦν, quas duas voces Cicero cõiungens ait: *lex illa, quam Dij humano generi derunt, est ratio ménsque sapientis, videlicet radius quidam diuinæ iusticiæ in mente lucens,* id quod Euripides eleganter expressit his verbis: *Tanta lux* (inquit) *de cœlo nobis affulsit, vt etiam Hespero, Luciferóque splendidior sit: quæ verò huic aduersantur è profundis emersere tenebris.*

Cicerone. Euripide.

Demosthene.

Demosthenes legem dicit εὕρημα καὶ δῶρον θεῶν, *inuentum & donum Deorum,* quod sanè tum demum de lege scripta dici potest, quando lex scripta lege naturæ vt fundamento nititur.

Breues legis naturæ ἀποδόσεις & assignationes

Quæ hactenus diximus, mediocriter nobis rationem nominis explicant: Nunc vt nobis viam sternamus ad iustam definitionem, quasdam breues legis naturæ ἀποδόσεις & assignationes adiiciam.

Ex Cicerone.

Primũ itaque occurrit illa Ciceronis: *Lex naturæ, est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibétque contraria.* Summa ratio dicitur, quia à diuina mente profecta, æterna imperandi prohibẽdíque norma est, hoc est, in humana mente lucens rectè agendi ratio. Quia ergo iubet & prohibet, lex dicitur, & quoniam insita est in natura, naturalis cognominatur.

Ex alio philosopho.

Alius quidam ita definit: *Lex naturæ est certa & indubitata sentẽtia Dei, mentibus hominum impressa, qua docemur, quæ facere, & quæ fugere oportet, hoc est, notitia discriminis honestorum & turpium, vt illa quidem expetantur, hæc verò caueantur.* His ita breuiter notatis iustam definitionem & absolutam colligam, hoc modo:

Legis naturæ iusta & absoluta definitio.

LEX NATVRAE *est diuinitus impressa mentibus hominum notitia certa, principiorum cognitionis & actionis, atque conclusionum ex istis principiis demonstratarum proprio fini hominis congruentium, quas ex principiis necessaria consequentia ad humanæ vitæ gubernationem extruit ratio, vt homo ea quæ recta sunt cognoscat, velit, eligat, agat, vitétque contraria, quorum omnium & testis & iudex conscientia hominibus diuinitus est attributa.*

Definitionis analytica probatio.

Hæc plenior definitio plurima continet, quibus explicatis patebit quàm latè se extendat naturæ vis in hominibus, quantum quidem ad expetenda & fugienda attinet. Nam de his tantùm instituta est nostra oratio, non de singulis motibus & proprietatibus ab animantibus. Quemadmodum itaque propo sui, singula definitionis membra, eo quo proposita sunt ordine persequar, & veluti anatomiam quandã instituam, quò omnia distinctiùs & clariùs percipiantur.

1. Origo legis naturæ.

Primùm itaque definitio nostra meminit originis legis naturæ, & ipsam ad Deum refert autorem, qui eam mentibus humanis impressit, vt sit tãquam radius quidam diuinæ mentis & sapientiæ. Verùm quia hoc suprà aliquoties dictũ est, hîc tantùm, quarum rerum nos hæc legis naturæ origo admoneat, breuissimè indicabo.

Quid nos doceat.

Primum itaque hæc legis naturæ origo nos commonefaciet de ipsius autoritate, dignitate, æquitate. Fieri enim non potest, quin quod Deum autorẽ habet, istis omnibus emineat. *Deinde* eadem origo admonebit nos, quòd vt quicquid iuxta hanc legem fit rectè fiat: Ita omnis huius legis violatio non solùm cum natura, verumetiam cum Deo ipso pugnare videatur. Quare admodũ rectè veteribus Philosophis θεομαχεῖν dicũtur, quicunque huius legis limites peruersè transgrediuntur: vnde & θεομάχοι, qui lege hac spreta pro sua vixerunt libidine, dicti sunt.

Hîc deploranda est humana peruersitas, primorũ parentũ lapsum sequuta. Nã inde effectum est, quòd tanta sit hominum aduersus hanc Dei legem contumacia & rebellio. Sol, Luna & astra omnia, diuinæ ordinationi obtẽperant, & conficiunt, iuxta legem sibi impositã, suum cursum prẽfinito tẽporis spatio: homo in medio constitutus, veluti speculator quispiã, solus cõtumacię reus peragitur, vt qui legi & ordinationi diuinæ non velit esse subiectus. Tanta est peruersitas, tanta contumacia hominum aduersus naturæ opificem.

2. Quid sit.

De origine hactenus: Sequitur quòd lex naturę sit notitia eáque certa. Nã normæ legis naturæ, neque sunt opiniones ambiguę, neque sentẽtię ἀκατάληπτοι, quæ percipi nõ possunt: Sed sunt firmæ rerũ expetẽdarũ & fugiendarũ perceptiones, quas firma assensione ἄνευ τῆς ἐποχῆς Academicorũ amplecti oportet.

Prius-

De modo certitudinis & apprehensionis huius legis.

Priusquam autem ad notitiæ materiã, hoc est, ad principia veniam*, de modo certitudinis & apprehẽsionis dicã nonnihil, quò reliqua meliùs intelligãtur.

Duo actionum principia.

Quomodo itaque illa certitudo efficitur? Quæ apprehensionis ratio? Omniũ primùm hoc constat ex Aristotele (quod & ipse sensus cõmunis conuincit) duo esse actionum principia, cognitionem & appetitum: illa rem percipit qualis sit, hic eandem aut sectatur aut fugit.

1. Cognitio. 2. Appetitus. Sensitiua cognitio.

Est autem cognitio duplex, Vna sensitiua, altera intellectiua. quomodo vtraque fiat breuiter explicandum, ac primùm de ea dicam, quæ est sensuum, & fit hoc modo.

Quomodo fit.

Primùm, obiectum mouet externum sensum, vt exempli causa, pulchritudo, visum: dulce, gustum: odorificum, olfactum: sonorum, auditum: molle, tactum: &c. Deinde communis sensus, cuius sedes in cerebro est, ea quæ exterioribus sensibus offeruntur excipit, & eorum simulacra quædam fingit. Tum si temporis interuallum interponitur, eadem retinet memoria, quam confirmat & tuetur recordatio ac meditatio.

Appetitus cognitioni sensitiuæ respondens.

Hîc insurgit appetitus, qui rem placentem, vtpote iucundam & voluptuariam, apprehendit: ex quo impetus fit ad actionem, seu ad rei expetitæ fruitionem & vsum.

Quomodo appetitu abutamur.

Verùm hîc nisi legi naturæ seu rectæ rationi obtemperatum fuerit, sæpissime peccatur, cùm in expetendo, tùm in fugiendo. Appetitu enim animali, qui sequitur cognitionem sensitiuam, sæpe expetimus ea, quæ aduersantur appetitui rationis. Nam vt ille brutum, ita hic humanum sequitur iudicium: & rursus sæpe auersamur appetitu animali, quæ essent reuera expetenda.

Proinde discernẽda sunt obiecta sensuum. Quædam grata sunt, vt voluptates corporales.

Est proinde discernendum inter obiecta sensuum. Nam alia sunt, in quæ fertur animalis appetitus, alia quæ idem aspernatur & fugit. Appetimus autem sensũ animali, quæ grata, iucunda & voluptuaria videntur, quæ vno nomine generali, voluptates dicuntur corporales. Nam sunt etiam animi voluptates, de quibus alio dicetur loco.

Voluptatum corporalium tres differentiæ.

Corporalium voluptatum tres differentiæ sunt: Nam aliæ sunt naturales & necessariæ simul: aliæ sunt naturales & non necessariæ: aliæ nec naturales, nec necessariæ. Qui in hæc triplicia voluptatum genera sine discrimine & simili impetu abripitur, porcus est potiùs quàm homo censendus. Quare qui rationem ducem sequi mauult, quàm ὁρμὴν absque ratione, hoc teneat ac seruet discrimen.

Naturalis & necessaria.

Voluptas corporis naturalis & necessaria, cibi & potus est, ac vestimentorum. Hæc naturalis dicitur, quia natura expetitur. Necessaria, quia sine ea naturæ incolumitas conseruari nequit. Verùm hæc cautio adhibenda est, vt ijs contenti simus, quæ naturæ sufficiunt, ad ipsius conseruationem, & functionum naturalium exequutionem.

Naturalis & nõ necessaria.

Voluptas corporis naturalis & non necessaria, rerum venerearum est. Hæc tametsi pertinet ad totius generis cõseruationem, atque ideò naturalis existit: tamen non est necessaria, quia sapiens ea carere potest, imò omnino illicita iudicanda est, nisi ratione & lege gubernetur. Nam si ratione gubernatur, naturali & diuino iure probatur: sin contra rationem fertur, naturam fœdat & contaminat.

Nec naturalis, nec necessaria.

Voluptas corporis nec naturalis nec necessaria, est ebrietatis, libidinis, comessationum, repletionum necessitatem excedentiũ. Hæc non est naturalis, quia naturam corrumpit: non necessaria, quia ea carere possumus. Hæc adeo à lege naturali abhorret, vt etiã bestiæ multæ eam auersentur ac fugiant. Hanc igitur qui sequuntur, indignissimè faciunt. Nam seipsos infra bestias miserrimè deijciunt.

Epicurismi refutatio.

Execrandus est itaque Epicurus, qui in hoc voluptatis genere summũ hominis bonum, atq; adeò finem bonorũ posuit: contra huius peruersissimũ dogma, pugnat naturę humanę dignitas: pugnat facultatum animorum in hominibus eminẽtia: pugnat voluptatis, quam captat Epicurus, subiectũ, obiectum, vilitas, cõmunitas, vis & euentus: pugnat appetitus rationis, & rectum in omnibus sanis hominibus iudicium: pugnat consciẽtia: pugnat omniũ verè sapientum suffragia: pugnant prestantissimorũ virorum & excellentiũ fœminarum exẽpla laudabilia: vt interim taceam de doctrina cœlesti. Hę rationes sua claritate facilè dispellũt fœtidos fumos, quos voluptatis Epicureę misera & insana mancipia eructãt. Quare porcis, qui sunt de grege Epicuri, eos relinquamus.

Quædam obiecta sunt molesta: & varij generis. 1. Naturæ inimica. 2. Aspera & summo labore perficienda.

Hactenus de obiectis sensuũ iucundis, quæ vel expetere vel nõ expetere, licet. Iam alia obiecta restãt, quæ sensibus sunt aspera & molesta, & hæc non sunt vnius generis. Nam quædam naturæ inimica sunt, & properantes ad scientiã & virtutis decus impediunt: vt sunt, morbus, carcer, exilium, paupertas & huiusmodi alia: Hæc si vitari nequeunt, conandum est, vt in ijs vel scintillula virtutis luceat. quædam sunt sine quibus ad Palladis & virtutis arcem, hoc est, ad veri scientiam & virtutis iustam actionem nemini patet aditus, vt sunt studia, labores, summa diligentia & cura in obeundo cõmisso munere. Hęc tametsi aspera sunt: tamen non sunt fugienda, de quibus pulchrè Hesiodus, cùm inquit: τῆς ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν ἀθάνατοι, hoc est, *Virtutem posuere Dÿ sudore parandã.* Et illud Epicharmi apud Xenophontẽ: τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν τ' ἀγαθὰ πάντα οἱ θεοί. *Laborib. nobis vendunt omnia bona Dÿ.* Lucanus quoq; venustè ait:

—*Serpens, sitis, ardor, arena,*
Dulcia virtuti, gaudet patientia duris.

Obiecti asperi & iucundi illustre paradigma, ex Xenophõte petitum. Victus. Voluptas.

Hoc etiam pulcherrimè ostenditur in Cebetis tabula: Idem quoque Xenophon ex Prodici commentarijs proposito paradigmate testatur. Narrat enim Herculem, cùm iam pubesceret, tacitè apud se cogitasse, quámnam viuendi viam & rationem sequeretur, voluptatémne sectaretur an virtutem. Videbat enim voluptatis viam facilem admodum & valde tritam: contra virtutis asperam & difficilem. Hæc cogitanti Herculi, apparent duæ magnæ mulieres: quarum quidẽ vna eleganti & honesta facie fuit & liberali ingenio, quam natura ipsa ornauerat. Erat enim corpore munda, oculis verecunda, gestu modesta, vestitu candida. Altera verò carnosa & mollis apparebat, præterea accuratè comta & ornata, cutem quidem fuco nitidam habuit, vt candidior & rubicundior, quàm reuera esset, videretur, statum corporis composuit, vt erectior appareret, quàm natura ferret, oculis erat vagabundis & patentibus, vestis illi erat talis, vt ex ea venustas quędam reluceret, seipsam subinde respexit, & attendit etiam, num quis nam alius se contemplaretur, sæpenumerò præterea ad propriam vmbram respexit.

Hæ duæ mulieres cùm propiùs Herculem accessissent, prior quidem illa eodem, quo cœperat, modo pergit. Altera verò præuenire cupiens, accurrit ad Herculem, quem hac oratione affatur.

Voluptatis ad Herculẽ oratio.

Video te, ô Hercules, dubitare ad quam viuendi viam te conuertas: si itaque me diligas, ad dulcissimam facillimámque te ducam viam: vt illis quidem quę delectant abundes, duris verò & molestijs in vita careas. Nam primùm quidem neq; bellorum neque negotiorum curã habebis vllam: sed illud potiùs spectabis, vt cibum tibi gratum ac potum inuenias: vt quod visu, odoratu, tactu, delectabile sit percipias:

quibus cupiditatibus vſus, quàm maximè oblecteris quóque pacto quàm molliſsimè dormias, atque adeo qua ratione hæc omnia obtinere poſsis abſque labore & moleſtia. quòd ſi quando deficere, illa quibus hæc acquiruntur, ſuſpicio oboriatur, non erit timendum, ne te ducam ad iſta corporis animíque labore & ærumnis paranda. Sed illis tu potiùs vteris, quæ aliorum laboribus ſunt parta, à nullo abſtinens, vnde lucrum aliquod ſperari poſsit. Vndecunque etenim captare commoda meis familiaribus permitto.

Hæc cùm audiſſet Hercules, ô mulier, inquit, quòd eſt tibi nomen? At illa, mei quidem amici, ait, fœlicitatem me appellant: at hoſtes, inuidioſo nomine, me κακίαν nominant.

Virtutis ad Herculem oratio.

Interea dum hæc dicerentur, altera mulier accedens, & ego, ait, ad te venio, ô Hercules, noui tuos progenitores, ac indolē in puerili inſtructione animaduerti: vnde ſpero, te, modò ad eam quę ad me ducit viam, conuertaris, bonorum & honeſtorum operum fore ſectatorem & cultorē, & me multò honorabiliorem, & bonorum expetēdorum gratia videri illuſtriorem confido. Non fallam te voluptatis præmio, ſed qualem rebus Dij contulêre naturam, tibi verè narrabo. Nihil enim eorū, quæ bona atque honeſta ſunt, Dij dant hominibus ſine labore & cura. Verùm ſi Deos tibi propitios eſſe velis, colendi ſunt vtiq; Dij. ſi ab amicis diligi optes, amicis eſt benefaciendum. Si à quapiā ciuitate honorari deſideres, ciuitati aliqua vtilitas adferēda eſt. Si à tota Græcia ob virtutē in admiratione eſſe velis, conaberis toti Gręciæ benefacere. Si vt tibi terra fructus producat expectas, terra tibi colenda eſt. Si iumentis diuitias acquirere animus tibi ſit, iumentorum tibi cura eſt habenda. Si rebus in bello geſtis, clarus haberi cupias, amicos quidē à ſeruitute liberando, inimicos verò in ſeruitutem redigēdo, bellicæ artes diſcendę ſunt ab illis qui ſciunt, & exerceri in eis oportet, vt illis vti rectè ſcias. Si velis corporis valere robore, corpus aſſuefieri oportet, vt animi conſilio pareat, vtque laboribus & ſudoribus exerceatur.

Voluptatis inſtantia.

Hîc κακία interpellās, intelligis, ô Hercules, inquit, quàm aſperam & longam viam ad voluptates & delitias, hæc mulier narret, & quàm facili ac breui via ego ad fœlicitatem te ducam. Ad hęc Virtus reſpondens, ô miſera, inquit, quid boni tu habes, aut quid tibi ſuaue videri poteſt, quæ nihil horum gratia vis agere: nec ſuauium deſideriū expectas, ſed antequam te capit vllum deſiderium, omnibus iſtis plena es, vt quæ ante famem comedis, ante ſitim bibis? vt autem cū voluptate comedas, exquiſitos paras tibi coquos: vt cum voluptate bibas, vina variáq; & precioſa quęris, ac in æſtate circumiens hinc & illinc niuem quęritas: vt cum voluptate dormias, non ſolùm ſtratum molle ſubſternis, ſed etiā lectos & lecti ſubſellia paras: non enim labore defatigata, ſed nihil quod agas habens, ſomnum expetis: vt Venerem, antequam opus eſt, exerceas, omnia excogitas, nec à viris, nec à fœminis abſtinens. Sic enim tuos amicos inſtituis, vt nocte quidem omni turpitudini ſe dedant, diei verò vtiliſsimam partem ſtertendo abſumant. Etſi autem immortalis es, à Dijs tamen es abiecta, & à bonis hominibus contemneris. Quod omnium auditu iucundiſsimum eſt, tuam nunquam audiſti laudem: nec quod omnium iucundiſsimum eſt ſpectaculum, prę-clara tua facta vidiſti. Quis igitur tibi dicenti crediderit? Quis tibi indigenti opem tulerit? aut quis ſuæ compos mentis ſuſtinuerit in tuo numerari ſodalitio? Nam qui ſunt in tuo ſodalitio, iuuenes quidem, debili ſunt corpore, ſenes verò ſtulto ſunt animo & mente capti. Nam poſtquam adoleſcentiam in otio & delicijs tranſegerunt, ſenectutem multis laboribus & infirmitatibus confractam viuunt: quos vt pudet anteactæ vitæ, ita præſentibus onuſti malis grauantur: In iuuentute voluptatem ſectantur, ſed in ſenectute moleſtiam ſibi reponunt. At ego familiarem conſuetudinem habeo, & cum Dijs, & cum hominibus bonis: opus præclarum & honeſtum, neque à Dijs, neque ab hominibus fieri poteſt ſine me: in maximo ſum honore cùm apud Deos, tùm apud homines, quibus conuenit. Nam deſiderata quidem cooperatrix artificibus ſum: fida domorum dominis cuſtos: beneuola miniſtris ſocia: adiutrix bona in laboribus pacis tempore, in bello firma auxiliatrix, optima amicitiæ conciliatrix. Ad hæc, meis neceſſarijs ſuauis, promtus cibi potúſque vſus eſt. Expectāt enim quouſque illa deſiderant. Somnus ſuauior illis, quàm otioſis contingit, qui ſomno ſi deſtituuntur, interdum haud moleſtè ferūt, neque propter ipſum, quæ facere oportet, negligunt. Iuniores gaudent, dum laudantur ſenes. Seniores lætantur, cùm honorari vident iuniores. Vt cum ſumma voluptate, res geſtas priſcorum recolunt: Ita dum ipſi aliquid pręclarè agunt, non parum oblectātur, propter me Dijs chari, deſiderati amicis, honorabiles patriæ ſunt. Cæterùm poſtquam fatalis finis aduenerit, non obliuioni traditi ſine honoribus iacent: ſed memoria hominum celebrati, æternum florent. In hunc modum, ô Hercules, inquit, ex bonis parentibus nate, qui ſe laborando exercet, beatiſsimam fœlicitatem conſequi poterit.

Vſus dialogi Xenophontei.

Hunc pulcherrimum dialogum adſcripſi, vt ſtudioſi admoniti, collatis vtrinque argumentis, ſe componant ad virtutis viam: ad quam, vt nemo peruenit vnquam ſine laboribus, ita voluptas corporis, quæ in virtutum choro eſt veluti meretrix in matronarum cœtu, ab eadem reuocat. Non ergo ſenſu brutorum præcipites ruere nos decet in ea, quæ primo aſpectu dulcia & iucunda videntur. Nam cùm cognitio ſenſitiua, quæ eſt opus animæ ſentientis, tantùm retinet nos in ijs quæ ſenſibus arrident, nos contra cogitare debemus, quo animæ gradu à beſtijs diſtamus. non enim ſolùm cum ſtirpibus creſcimus & vegetamur, & cum brutis animantibus ſentimus, verùm etiam cum angelis mente græditi ſumus. Quare quò mens nos vocet ſpectandum eſt.

Intellectiua cognitio rationis appetitu comitata. Intellectus. Voluntas.

Hæc de cognitione ſenſitiua & appetitione illi ex aduerſo reſpondente: iam de cognitione intellectiua, & de appetitu rationis, qui illam naturaliter comitatur, pauca adijciam. Sunt enim hæc duo principia actionum virtutis: quorum alterum intellectus dicitur, & eſt principium dirigens: Alterum voluntas vocatur, & eſt principium imperans, prius ad iudicium rerum, poſterius ad finem bonorum pertinet: quæ duo maxima ſunt, vt Cicero ait, in Philoſophia bona.

Diſcrimē inter ſenſitiuā & intellectiuam cognitionem.

Primùm itaque tenendæ ſunt differentiæ, ne hæc duo genera cognitionis confundamus. Cognitio ſenſitiua opus eſt animæ ſentientis tantùm. Cognitio intellectiua opus eſt intellectus. Cognitio ſenſitiua eſt & in brutis & in hominibus. intellectiua tantùm in homine. illa ſemper ab obiecto externo & ſenſu: hæc interdum & non ſemper ab illis initium ſumit. Illius eſt finis rei expetitæ vſus: huius ſcientia & prudentia eorum, quæ natura expetimus.

Graduum cognitionis ſenſitiuæ diſtinctio ex Cicerone petita.

Priuſquam autem gradus ſubtiliùs diſtinguam, verba Ciceronis, principis Philoſophorum apud Latinos, aſcribam. *Mens*, inquit, *ipſa, quæ ſenſuum fons, atque etiam ipſe ſenſus naturalem vim habet, quam intendit ad ea quibus mouetur, atq; alia viſa ſic arripit, vt his ſtatim vtatur: alia ſic recōdit, è quibus memoria oritur.*

Cætera

Cætera autem similitudinibus construit: ex quibus efficintur noticiæ rerum, quas Græci tùm ἐννοίας tùm προλήψεις vocant. Eò cùm accessit ratio, argumentique conclusio, rerúmque innumerabilium multitudo, tùm & perceptio eorum omnino apparet, & eadem hæc ratio perfecta his gradibus ad sapientiam peruenit. Ad rerum igitur scientiam vitæq́ constantiam, aptissima cùm sit mens hominis, amplectitur maximè cognitionem, & ipsam κατάληψιν, quam, vt dixi, verbum è verbo exprimentes, comprehensionẽ dicemus, cùm ipsam per se amat, nihil est enim veritatis luce dulcius, tùm etiam propter vsum. Quocircà etiam sensibus vtitur, & artes efficit, quasi sensus alteros, & eò Philosophiam corroborat, vt virtutem efficiat, ex qua re vna vita omnis apta sit. Hæc Cicero.

Vide quàm pulchrè & eruditè hîc Cicero, quibus gradibus perueniatur ad virtutem, ostendat, qua parta, mens nostra non vltrà progreditur. Vt autẽ hæc à studiosis distinctiùs intelligi possint, gradibus certis ea distinguam.

Primus Gradus, Notio rerum simplicium, seu simplex apprehensio. 2. Compositio. 3. Aestimatio. 4. Ratiocinatio. seu argumẽtatio: vnde sciẽtia & opinio.

Primus ergo gradus est notio rerum simplicium, quas vt intelligentia patibilis recipit, ita agẽs tractat & apprehendit: ac primùm quidem singulares, mox vniuersales inde formas elicit. Facultas illa, qua hæc efficiuntur, simplex apprehensio dicitur, hanc comitatur compositio, qua notiones multæ & variæ cõponuntur in vnum: quarum aliæ affirmantur, aliæ negantur, hanc comitatur ὑπόληψις, hoc est, æstimatio, quæ planum iudiciũ promit de notionibus propositis, connectens coniungenda & separans pugnãtia, atque ideo diuisio à Physicis appellatur. Huc accedit postea ratiocinatio, quæ ex iudicatis notionibus alia atque alia colligit, sed diuersimodè. Nam si ex euidentibus fit collectio, demonstratio dicitur. Si verò ex probabilibus tantùm, conclusio texitur probabilis. Proinde ratiocinationis huius effectus aliâs est scientia, aliâs opinio. Sed hæc accommodemus ad nostrum propositum.

Huius notionis & aliorum graduum descriptio munus & ordo.

1. Notio itaque, quam primo loco posui, est actus mentis, & animi, quo contemplamur virtutum decus, hac à simulacris virtutum elicita, vniuersalis fit norma honestatis, atque hæc notio virtutis, simplex dicitur apprehensio.

2. Compositiò notionum accedit eadem mentis facultate, in hac compositione est veritas & falsitas: vt notio simplex est honesti, iusti, expetendi, turpis, iniusti, fugiendi &c. Sed compositio hæc nectens, enunciationes facit. Honestum est expetendum: turpe est fugiendum: iustum est honestum: quod turpe inhonestum est: iustum est in virtute, iniustum in vitio ponendum.

3. Accedit æstimatio compositionis, qua mens de compositis planum profert iudicium, hoc vt verum affirmans, illud verò falsum pronuncians, iustum expetendum dictitans, iniustum fugiendum, hoc aiens bonum esse, illud inficians esse malum: vt iusticia est bona, quod secundùm rectam rationem fit, non est malum.

4. Verùm, si quæ mens ita composuit & iudicauit sunt euidentia, adeo vt ipsorum contraria appareant manifestè falsa, fiunt axiomata demonstrationum, quò cùm accesserit quarto loco argumentatio, plurima colliguntur.

Argumentationis via duplex.

Est autem argumentationis via duplex. *Vna* enim quæ ex pluribus hypothesibus vniuersale theorema colligit, & vocatur Inductio. *Altera* quæ ex vniuersali pronunciato, plures extruit hypotheses, & vocatur Syllogismus.

Exemplũ.

Exempli causa: Iusticia expetenda est, similiter prudentia, fortitudo, temperantia. Igitur omnis virtus est expetenda. Ex hac rursus: Si omnis virtus est expetenda, certè amicitia, gratitudo, veritas, mansuetudo, & reliquæ particulares virtutes omnes sunt expetendæ. Hic ratiocinationis effectus dicitur scientia, quam naturaliter sequitur vel expetitio, vel contemtio.

Scientiam expetitio vel contẽptio sequitur.

Nam, si honestum vel vtile vel iucundum fuerit quod concluditur, mox homo naturali fertur impetu, vt eo potiatur, sin contrà, turpe, inutile, iniucũdum ratione deprehensum fuerit, vt mens illud non amplectendum iudicat, ita ab eodem abhorret voluntas. Mirandum proinde opificiũ Dei est, qui ita hominem condiderit, vt in eo sint facultates, & γνωστικαὶ & ὀρεκτικαί, hoc est, quibus res cognoscantur & appetantur: quas intueri & admirari decet, vt simus grati opifici, qui adeò admirandis dotibus hunc μικρόκοσμον, id est, hominem, ornauit.

Vtriusque cognitionis opifices.

Quia autem harum facultatum obseruatio diligens, aperit nobis principiorum noticiam, de illis nonnulla adiiciam. In hunc itaque modum de his veteres scripsere Philosophi: Ammonius post Aristotelem quinque cognitionis opifices facit, qui sunt νοῦς mens, διάνοια, discursus, δόξα opinio, φαντασία imaginatio, & αἴσθησις sensus: hi quinque opifices & rerum inuentioni, & perceptioni seruiunt.

Gradus cognitionis intellectiuæ. Sensus. mens. Progressio à sensu sursũ quid efficiat.

Quoniam autem de cognitione sensitiua superiùs satis dictum est, hîc tãtùm agemus de cognitione intellectiua, cuius progresio est duplex. A sensu, infimo cognitionis opifice, vna: à mente, supremo cognitionis opifice, altera. Cùm à sensu fit progresio sursum, colligitur vniuersale theorema, seu axioma: idque διανοίας beneficio per Inductionem Axioma ita extructum, postea vt principium sumitur ad probandas hypotheses, quæ in eo virtute continentur. Hinc generatur nunc scientia, nunc opinio. Hæc dũ ratiocinatione concepta sunt, mente retinentur, ex quo facilè intelligitur, quòd sola διάνοια ratiocinetur, & sola mens quæ conclusa fuerint, conseruet & retineat, vt inde rursus promantur vbi res postulauerit.

Effectus progressionis à mente.

Cùm à mẽte supremo cognitionis opifice fit progresio, colliguntur hypotheses, de quibus quæritur, idque per Syllogismum, vnde etiam nunc scientia, nunc opinio generatur. Scientia quidem, vbi λήμματα (propositio & assumtio) sunt necessaria: opinio verò, quando sunt tantùm probabilia. Hæc exemplis declaranda sunt.

Exempla.

Animaduersum est, singularum rerum peculiares quasdam actiones esse, quę diuersæ naturæ rebus minimè conueniunt. Vt hunc hominem esse capacem disciplinæ, & discernendi honesta & turpia, facultate præditum, hoc ipsum postea quæsitum est sigillatim in multis, & quia non occurrit vnquam in sanis hominibus cõtrarium exemplum, hoc axioma seu theorema cõcluserunt: Omnem hominẽ capacem esse disciplinæ, & discernendi honesta & turpia facultate præditum. Hæc progressio incipit à sensu, & per inductionem colligit vniuersale pronunciatum: quod mens arripiens, tanquam fidelis custos, recondit & seruat: vt eo si quando opus fuerit vtatur. hac via vsi sunt primi Philosophi in omnibus artibus. Nam ea quæ nos per disciplinam accepimus, illi inuentione propria perceperunt: duæ enim sunt viæ, quibus in rerum cognitionem perducimur: μάθησις καὶ εὕρησις. Porrò, si hoc axioma tanquàm firmum principium arripis & ita colligis: Omnis homo est capax disciplinæ, & eligendi facultate præditus. Igitur Galli, Germani, Dani, Hispani &c. capaces sunt disciplinæ & eligendi facultate pollent, Progressio est à mente, & concludit quæ sunt propiora sensibus.

Ex suprapositis cõstat duplicem esse cognitionem intellectiuã.

Atque ita apparet ~~duplicem esse cognitionem~~ intellectiuam, quarum vna à ~~sensibus~~ incipit & desinit

in mentem. Altera contrà à mente ſumit exordium, & finit vel in ſenſibus, vel in ijs, quæ ſunt ſenſibus proxima.

Platonis & Ariſtotelis ſententiæ de cognitione conciliantur.

Ab hac Peripateticorum doctrina, non abhorrent quæ prius tradidit Plato, & poſtea Platonici, quorum ſentētiæ ſummam huc adſcribam: nam, non ſolùm Ariſtotelis ſententiam illuſtrat, verùm etiam haud dubiè grata futura eſt bonis ingenijs, & amantibus naturæ vim. Hæc enim nos deducit rectà in opificis admirationem.

Quatuor cognitionis facultates, apud Platonicos.

Faciunt itaque Platonici quatuor cognitionis facultates, quas homines ſani perpetuò ſecum circumferunt: harum prima eſt (ſi ab infima numerare placet) αἴσθησις, huic proxima eſt δόξα, hanc excedit διάνοια, ſuprema omnium eſt νόησις, ſeu νοῦς, hunc Plotinus regis, αἴσθησιν ſerui vices obtinere dicit.

Timæus Platonicus harum facultatum duas συζυγίας facit. In priori copulat νόησιν καὶ λόγον ſeu διάνοιαν: ſed τῇ νοήσει principem tribuit locum, cui adiungit λόγον ὥσπερ ἐλάττονα τινα, νοῦν, vt Procli verbis vtar. In poſteriori collocat τὴν δόξαν, καὶ τὴν αἴσθησιν. hîc priorem quidem locum occupat δόξα, tanquam rationalis ſenſus, poſteriorem verò αἴσθησις ἄλογος. In priori iugo ratio cum mente τὰ νοητὰ cernit, at ratio per ſe medias contemplatur rationes: in poſteriori iugo δόξα cum ſenſu videt τὰ γενητὰ, per ſe verò quæ ſunt in ea ſpecies omnes conſiderat, αἴσθησις particularis, & ἄλογος τὰ αἰσθητὰ, hoc eſt, ſenſilia percipit. iſta autem ſenſilia dicuntur, πάθη, propterea quòd τὰ αἰσθητήρια afficiant. Quare vt νοῦς quidem dicitur ὁλικῶς, λόγος verò καθολικῶς, φαντασία μορφωτικῶς: ita αἴσθησις dicitur παθητικῶς, ſenſibus ſubiecta percipere. Solus autem Deus dicitur ἑνοειδῶς res cernere, vt qui ſimplici intuitu res intueatur omnes, cùm præſentes tùm abſentes, præteritas & futuras. Sed de ſingulis ſigillatim dicamus.

De ſingulis facultatibus ſigillatim agit.
1. De ſenſu.

Senſus ſenſorio ſuo τὰ πάθη rerum percipit: quod fit ſanè hoc modo: prolato in mediū pomo, viſu percipies, quòd rubrum ſit aut flauum, ídque ex ea affectione (id enim πάθος ſignificat) quæ in αἰσθητήριον viſus, quod eſt oculus, incurrit. Olfactu percipies, quòd bene vel malè redoleat, ídque ſimiliter ex affectione quæ in nares incurrit: guſtu prĕterea dulcedinem: tactu planitiem capies. Quæ autem ad iſtum modum ſingulis percipiuntur ſenſibus, αἰσθητὰ dicūtur, & ſunt ſubiectorum quædam accidētia. eadem reſpectu ſenſoriorū, quæ illis afficiuntur, πάθη dicuntur. Sed quænam ea facultas eſt, quod in medium allatū eſt, pronunciat eſſe pomum? an oculus? nequaquā. hic enim tantùm colorem percipit. an auditus? an guſtus? an olfactus? nullus ſanè horum, nam quilibet in ſuo obiecto occupatur. An omnes ſenſus ſimul? nullo modo. Non enim pertingunt ad rei ſubſtātiam, ſed tantùm hærent in communibus quibuſdam accidentibus. An fortè ſenſus communis? nequaquam. Senſus enim communis tātùm actiones particularium ſenſuum diſcernit. Efficitur ergo hinc, quòd ſenſus nec οὐσίαν nec αἰτίαν, hoc eſt, nec τὸ ὅτι, nec τὸ διότι rerū percipiat. Habemus quouſque progredi poſsit ſenſus in rerū cognitione, & vbi ſubſiſtat ſuo officio functus.

2. De opinione.

Δόξα, opinio ſeu τὸ δοξαστικὸν, hoc eſt, facultas æſtimandi res, rationibus ſumtis ex ijs quæ in ſenſus incurrunt, τὰς τῶν αἰσθητῶν οὐσίας, hoc eſt, τὸ ὅτι rerum percipit. Hæc ergo primùm pronunciat, quod in mediū eſt prolatum, quod τὸ δοξαστὸν à Platonicis dicitur, atque ita πᾶν τὸ γενητὸν opinione & ſenſu eſt perceptibile, quorum hic τὰ πάθη tātùm percipit, illa τὰς οὐσίας ſpeculatur. neque hæc facultas vlteriùs aſcendit, nam ad cauſas rerum non pertingit.

3. De diſcurſu, ſeu iudicio.

Διάνοια vlteriùs aſcendit, nam & οὐσίας & cauſas ſcrutatur, hoc eſt, non ſolùm τὸ ὅτι, verùm etiam τὸ διότι conſiderat, & τὰς τῶν ὅλων ἐννοίας excipit, vnde poſtea mirabilem hypotheſeon copiam extruit. atque ideò Platonici dicunt λόγον coniunctum τῷ νῷ μεταβατικῶς res rerúmque naturas rimari. hic ſurſum ſpectat, deorſum deſpicit: ad latera reſpicit, atque ita mirabilem rationum vim colligit, vt veritatem deprehendat. rectè igitur definitur, ἡ διάνοια αὐτῆς πρὸς ἑαυτὴν ψυχῆς διάλογος ἄνευ φωνῆς γιγνόμενος.

4. Intelligētia, ſeu ratio.

Νόησις ſuprema in homine cognitionis eſt effectrix, quæ ἀμεταβάτως rerum notiones apud ſe tenet, ſed ὁλικῶς, vt ſupra dictum eſt. Nam, quia νοῦς τὸ ἑαυτοῦ νοητὸν habet, propterea dicitur totum complecti, hoc eſt, ὁλικῶς res & rerum ἐννοίας percipere.

De λόγῳ ſeu oratione, rationis ſeu intelligētiæ riuulo.

His facultatibus quibus Deus ornauit humanam naturam accedit oratio, quæ & ipſa λόγος græcè dicitur, propterea quòd rationis quaſi riuulus quidam eſt, atque ideo Platonici orationem definiunt: τὸ τῆς διανοίας ῥεῦμα διὰ τοῦ στόματος ἰὸν μετὰ φθόγγου ἢ φωνῆς: ab alio quodam dicitur τοῦ νοήματος ἄγγελος.

Circa voces tria ſpectantur.
1. Nomina.
2. Rerum ſimilitudines.
3. Res ſubiectæ.

Porrò circa voces ſeu ſonos tria ſpectantur. *Primum* nomina, quæ ſunt τῶν νοημάτων principaliter, minùs autē principaliter etiam rerum ſubiectarū ſymbola. *Deinde* ſpectantur in vocibus τὰ νοήματα, quæ ſunt rerum ſubiectarum ſimilitudines quædā, & effigies, ſeu vt Græci loquuntur, ὁμοιώματα καὶ ἐκτυπώματα, ex quo fit, quòd apud omnes τὰ νοήματα ſint eadē. Eadem eſt enim omnibus à ſubiectis rebus impreſſa figuratio, at nomina rerum non eadē, quia Dialecti in alijs nationibus aliæ ſunt. *Tertiò* ſpectantur in vocibus res ſubiectæ, hoc eſt, τὰ ὑποκείμενα πράγματα, ex quibus in nobis τὰ νοήματα informantur, ídque per abſtractionem & comparationem, quemadmodum doctiſsimus *Daniel Barbarus* eleganter docet. Huc ergo Grammaticorum & Dialecticorum ſtudia & contemplationes referre oportet.

Reuchlini ſcala. ſententiæ veterum philoſophorum addita.

Dixi hactenus ex Ariſtotelis, Ammonij, Platonis, Procli & aliorum Platonicorum ſententia, quínam ſunt & quales opifices cognitionis, per quos natura tam admirabilia edit opera: nunc pauca quæ eodem pertinebunt ex Reuchlini ſcala adducam, ſpero enim & illa non ingrata futura Philoſophiæ & pietatis ſtudioſis.

Decem gradus cognitionis.

Reuchlinus præceptor Melāchthonis, ſcalæ cognitionis decem gradus facit, per hos dicit homines, ad cognitionem omnium, quæ ſunt ferè, aut ſenſu, aut ſcientia, aut fide, ab imo ad ſummum aſcēdere poſſe.

Nomina.

Gradus autem hi ſunt: obiectum, diaphanon, ſenſus exterior, ſenſus interior, phantaſia, iudiciū inferius, iudiciū ſuperius, ratio, intellectus, & mens ipſa, à cuius lumine recepto inferiores virtutes dirigantur & gubernentur.

Diſtinctio.

Deinde in aſcenſu horum graduum tres ordinantur regiones, infima, media, & ſuprema. Et in ſingulis regionibus vnus abſtractionis eſt ſtatus.

Prima regione cōtinetur Obiectū. Diaphanon, ſenſus.

In prima ergo regione ſunt hi tres gradus: obiectum, diaphanon, ſenſus: atque hic primus abſtractionis ſtatus eſt. Verbi gratia, Luculentiſsimum procul ignem exardeſcere video, intenditur forma eius per illuſtre medium vſque ad oculum corporeum: hîc primò ſtatur, vbi obiectum diaphanum & ſenſus inueniuntur.

Secunda, ſenſus interior. Phātaſia. Iudiciū.

In ſecunda regione ſunt hi tres gradus: ſenſus interior, phantaſia, iudicium: & ſecundò ſtatur: ſenſus interior accipit à ſenſu viſu formam ignis oblati, ſequitur imaginatio, & iudicium inferius: quo non ſecus atque bruta de igne iudicamus.

Tertia Iudicium humanū. Ratio. Intellectus.

In tertia regione eſt iudicium humanum, ratio & intellectus, & tertiò ſtatur: iudicio humano οὐσίαν ignis percipimus, ratione cauſas perueſtigamus,

&

Mens.

& intellectu complectimur ista omnia. Horum omnium domina mens recepto lumine superiori, hominis intellectum illustrat & perficit. Nam quod oculus est in corpore, id mens est in anima.

Tres præcipui gradus scalæ.

Nomina horum trium statuum sunt, sensus, iudicium, intellectus. In primo cessat corpus & incipit anima, vnde nominatur animal. In secundo cessat animal & incipit ratio, vnde nominatur homo. In tertio cessat intellectiua potentia, & incipit mens, quæ sola de foris aduenit, atque ideo diuina cognominatur, & veluti quidam Deus est.

Hæc pulchrè & verè dicuntur, & mirum in modum nobis opificis sapientiam commendant.

Absoluto tractatu de rerum cognitione: nunc de docilitate agit, cuius partes sunt.

Cæterùm quia dictum est, quibus naturæ dotibus pręditus homo, ad cognitionẽ rerũ quasi manu ducatur, iam quædã adiiciemus de partibus τῆς εὐμαθείας, hoc est, docilitatis. Sunt itaque tres docilitatis partes, acumen, memoria, solertia.

1. Acumẽ.

Acumen, ὀξύτης, est intelligentiæ celeritas, ad ea, quæ vel tradũtur nobis ab aliis, vel quæ legimus ipsi, percipienda. Hoc acumen in aliis maius, in aliis minus est, in quibus autem nullum est, prorsus sunt ad discendũ inepti, trũci potiùs, quàm homines cẽsendi.

2. Memoria.

Memoria, quæ dicitur à Platonicis τῆς αἰσθήσεως σωτηρία, est conseruatrix & custos fidelis eorum, quæ percepisti, vel à magistro, vel ex lectione. Qui hac destituitur, etiamsi acumine valeat, operam ludit, hinc est quòd μνημοσύνη dea dicitur, & Musarum mater appellatur apud Platonem.

3. Solertia

Solertia, ἀγχίνοια, est facultas quædam ex iis quæ didicimus & percepimus, ea quæ nec didicimus nec percepimus, celeriter inuestigandi: iis qui hac valent, modò cætera non defuerint, ad arcem Palladis, & eruditionis culmen facilis est aditus. Hæ tres docilitatis partes vt ignauia & otio torpescunt: ita diligentia & labore excitantur & crescunt.

De appetitu cognitionis intellectiuæ, seu de volũtate. Eius consideratio.

Hactenus de cognitione intellectiua, iam de appetitu qui cognitionem intellectiuam comitatur, nonnihil adiiciam.

Hic appetitus rationis est, & vocatur voluntas. Nam non sine deliberatione, vt appetitus animalis, impellitur ad agendum, sed deliberatione eligit hoc vel illud. Habet proinde voluntas eligendi vim & consilij facultatem, quæ facultas Græcis ideo dicitur προαίρεσις, quia pluribus propositis, rationis iudicio adhibito, alia præ aliis eligit: quam electionem sequitur conatus, vt re electa vti possimus.

Distinctiones, seu gradus septẽ.

Alij subtiliùs gradus numerant, per quos venitur ad rei expetitę vsum. *Primo* enim loco ponunt βούλησιν id est, voluntatem finis, hoc est, eius rei quam volumus. *Deinde* subiiciunt ζήτησιν καὶ σκέψιν, hoc est, inquisitionem & considerationem. *Tertio* loco, si id quod expetimus obtineri potest, βουλὴ, id est, consiliũ, adhibetur, consultamus enim an rem aggredi iuuet, néche. *Quarto*, si id quod affectamus & amamus iudicio nostro approbatum fuerit, γνώμη, hoc est, sentẽtia accedit. Huic *quinto* loco adiungitur, προαίρεσις, hoc est, delectus. Hanc *sexto* loco ὁρμὴ sequitur, hoc est, prosequutio, qua ad agendum mouemur. *Postremo* loco est χρῆσις, vsus, atque ita quiescimus, aut potiùs in vsu rei acquiescimus.

De principiis contẽplationis & actionis.

Hæc sint dicta de cognitione intellectiua & appetitu rationis, quæ illam natura comitatur. Nunc de principiis cognitionis, & actionis dicemus. Nam suprà diximus, legem naturæ esse notitiam certã principiorum contemplationis & actionis: & quia de modo satis suprà dictum est, hîc tantùm de materia est agendum: vt inueniri possint axiomata & hypotheses legis naturæ, quibus mores hominum regi oportet.

Contemplatio.

Vis contemplans seu τὸ θεωρητικὸν, considerat rerum habitudinem & affectionem.

Actio.

Vis actionis seu τὸ πρακτικὸν, definit rebus agendis rectam rationem, illa in ipsa mente residet, hæc in ratione: illa finem habet scientiam, hæc prudentiam moderatricem actionum virtutis.

Earũ principia quæ.

Proinde principia contemplationis sunt, ex quibus scientia rerum manat. Principia actionis, quæ πρακτικὰ vocantur, sunt ex quibus ratio morum, & actionum secundum virtutem petitur.

Principia quid.

Principia appellantur duabus de causis, quarum vna est, quòd non pendeant ex priori aliqua demonstratione: altera, quòd omnes hypotheses legum honestarum, quibus mores gubernari par est, ex ipsis desumantur.

Incõplexa principia contẽplationis. Cõplexa.

Principia Contemplationis incomplexa, sunt notiones simplices: vt vnum, verũ, aliquid, bonum, ens, non ens, affirmatio, negatio, causa, effectus. Complexa principia sunt notiones cõpositæ: vt esse aliquid, aliquid nõ esse, hoc esse, aliud esse. Huc axiomata plurima pertinẽt, qualia sunt hæc: Totum quodlibet est maius qualibet sua parte: nihil fit sine causa: natura nihil facit frustrà.

Incomplexa principia actionis. Complexa.

Principia actionis, hoc est, Practica, sunt etiã duplicia, videlicet, simplices notiones & cõpositę. Simplices, vt bonum, honestũ, iustum, vtile, expetendũ, fugiendum, malum, turpe seu inhonestũ. Composita, vt iusta sunt expetenda, iniusta sunt fugienda, honesta amanda, turpia vitãda, virtus est laudabilis, vitium est vituperandũ, & huiusmodi multæ, quæ Syllogismorũ practicorũ prima λήμματα & materia sũt.

De certitudine horum principiorum.

Cæterùm priusquàm accedamus ad finẽ hominis, ad cuius conseruationẽ referẽda est tota hæc doctrina, breuiter ostendam, cur necesse sit fidẽ his primis principijs adhiberi, tametsi superiore aliqua demonstratione concludi non possunt.

Primum argumentum.

Certitudo itaque immota principiorum hoc modo cernitur. Primùm, principiorum notitia est lumẽ diuinitus impressum mentibus hominum. Vt enim omnes homines non cæci, vidẽt hunc solem, & dum ipsum vidẽt, necessariò vident. (Nõ enim opinione errant, sed reuera solem aspiciunt & cernunt) ita omnes homines sani, naturæ lumine, quod Deus in natura hominum accendit, vident honestum expetendum esse, inhonestum fugiendum, quod qui negat, cum ratione insanire censendus est, & stultior Anaxagora, qui niuem nigram esse contendit, cõtra omnium hominum vniuersalem & consentientem experientiam.

Secundũ argumentum.

Deinde, principiorum certitudo ostenditur ex cõtradicentium collatione. Omnes sani intelligunt fieri non posse, vt duæ contradicentes enunciationes simul sint vel veræ vel falsæ. Nam si vna vera est, altera necessariò falsa est, & contrà. Vt, contradicentes sunt: honesta sunt expetenda: honesta sunt non expetenda, qui adeò stultus est, vt dubitet de priori enunciatione, quæ est, honesta sunt expetenda, sumat eius contradictionem, scilicet, honesta sunt non expetẽda. Hîc nemo non, nisi prorsus inops mentis, inficiabitur vt falsam hanc posteriorem. Vnde sequitur ex lege contradictionis priorem veram esse & immotam. Nam si falsa est hæc: honestum nõ est expetendum, vera erit eius contradicẽs, quę est, honesta sunt expetenda.

Tertium argumentum.

Huc accedit effectuum contrariorum collatio. Extra omnem controuersiam positum est, ea quæ cõseruant naturam, naturam requirere & ea quæ naturæ inimica sunt, eandem auersari. Quid enim sui destructionem appetit? Quid non potiùs in hoc incumbit totis viribus, vt se conseruet? Proinde cùm quæ

honesta sunt & iusta, naturam conseruant, & contraria destruunt: Sequitur honesta & iusta secundum naturam esse, inhonesta verò & iniusta contra naturam. Quare vt illa natura duce, sunt expetenda: ita hæc eadem monstrante, sunt repudianda. Hæc triplex ratio certitudinem principiorum practicorum immotam esse conuincit.

De fine hominis.

Cæterùm, quia hæc omnia rectius intelliguntur, monstrato fine hominis, ad quem omnes actiones hominis referendas esse manifestum est, pauca de fine hominis adijciam, & axioma ex lege naturæ proponam, ex quibus omnes aliæ hypotheses veræ de moribus extruuntur.

Finis cuiusque rei triplex.

Est autem finis cuiusque rei triplex. *Vnus* spectatur ex statu rei cuiusque perfectissimo. *Alter* ex proprijs rei cuiusque actionibus intelligitur. *Tertius* qui & finis bonorum existit, ex ordine rerum sumitur.

Primi finis definitio. Exemplū.

Verùm hæc definitionibus & exemplis illustranda sunt. Primus finis, qui nō egreditur extra rem: sed manet in re, est status vniuscuiusque rei in suo genere perfectissimus, hoc pacto: finis ignis est, esse maximè calidum & siccum, & aquæ esse maximè humidam & frigidam, hominis vt sit mens sana in corpore sano. Breuiter hoc modo: finis cuiuslibet rei est perfectissima illa absolutissimáque habere, quæ illi tribuit in suo genere rerum natura, seu potiùs Deus naturę opifex, ad quæ & acquirenda & conseruanda bona, quæ Græci συμφέροντα vocāt, Deus in natura ordinauit: vt cibus, potus & medicina, incolumitati corporis humani seruiant, recta ratio animę confert, vt ipsa sit sana in corpore sano.

Definitio primi finis excutitur. 1. Primus Gradus. corpus animæ imperio subiiciatur. Ratio apodictica.

Porrò hæc paulò altius expēdamus. Ad vtriusque itaque, hoc est, corporis & animæ, atque adeò totius hominis incolumitatē: Primus gradus est, vt corpus animæ imperio se subijciat. Natura enim ita ordinatum est, vt perfectiora imperfectioribus, meliora deterioribus, digniora indignioribus imperēt. Cùm autem contrà fit, naturę ordo peruertitur, & magnę sequuntur confusiones naturā destruētes. Iam autē animum perfectiorem & meliorem & digniorem corpore esse, ex eo manifestum est, quòd illa λογικὴ, hoc ἄλογον: illa immortalis, hoc caducū: illa spiritualis & simplex, hoc ex varijs corporibus, ijsq; corruptibilibus, compactū sit. Quare dubiū esse non potest, quin secundum naturā sit, vt anima imperet & corpus pareat.

Confirmatio à simili.

Atque ita profectò res se habet in homine, vt in republica, in qua cùm mali melioribus imperāt, metuendum est ne idem fiat, quod naui, amoto perito nauarcha, & in eius locū substituto rei nauticæ ignaro, accidere solet. Quid enim quęso, hîc aliud fieri potest, quàm vt orta tempestate, & nauis submergatur, & pereant quæ in naui sunt? Atq; hoc est, quod grauissimè admonet Theognis his versibus:

A testimonio Theognidis.

φορτηγοὶ δ' ἄρχουσ' ἄνδρες κ' ἀγαθῶν καθύπερθεν,
δειμαίνω μή πως ναῦν κατὰ κῦμα πίῃ.

Hoc est, *Cùm baiuli bonis imperant, metuendum est, ne nauem fluctus absorbeat.* Vt igitur status hominis absolutus sit, omnium primum requiritur, vt se animæ imperio corpus subijciat.

2. Facultates animæ sua tueantur officia. Hæ sunt tres: de quarum imperio tum laudato: tum illaudato & periculosissimo perspicuè disseritur. Ratio.

Secundus gradus, ad conseruandum statum hominis necessarius, est, vt facultates animæ sua tueantur officia, & nihil contra naturæ ordinem faciant.

Sunt autē tres facultates huc spectantes: quarū nec similis est dignitas, nec æqualis in agendo autoritas. Facultates autem hæ sunt: λόγος, θυμὸς, ἐπιθυμία, hoc est, ratio, vis irascibilis, & concupiscentia: quarum vt singulæ sunt menti viciniores aut à mente remotiores: ita earum æstimatur dignitas & indignitas.

Λόγος proinde, qui est menti proximus, τῇ ἐπιθυμίᾳ, quæ est proxima corpori, & remotissima à mente, imperare debet. Hic ordo si turbatur, hominis status concutitur, & metuenda est hominis euersio. Nam cùm ἐπιθυμία, excusso rationis împerio, imperat, fieri non potest, quin magnum aliquod malum sequatur. Est enim imperium concupiscentię contra naturam, vt fœminæ in virum.

Vis irascibilis.

Deinde θυμὸς, si vel rationi imperat, vel concupiscentiæ subijcitur, naturæ leges violantur. Nam vt θυμὸς est infra λόγον dignitatis gradu, ita est supra concupiscentiam. Natura ergo monet, vt θυμὸς rationi obtemperet, & concupiscentiæ imperet, sed ex rationis præscripto. Hinc sequitur, quòd solus λόγος imperare, sola concupiscētia parêre, solus θυμὸς nunc parêre, nunc imperare debeat. Vt enim rationi parêre, ita concupiscentiæ imperare θυμὸν oportet. Hoc paulò clariùs explicemus, vt imperandi & parendi modus intelligatur. Λόγος facultatem imperandi, seu vt Græci loquuntur, ἀρετὴν ἀρχικὴν habet, quæ vocatur φρόνησις, id est, prudentia, hac ratio ipsa & sibi & alijs, nempe θυμῷ & cōcupiscentiæ, præfinit actionum modos: & hac de causa φρόνησις Platoni dicitur ἡγεμὼν τοῦ ὀρθῶς πράττειν.

Concupiscentia.

Ἐπιθυμία, Cōcupiscentia, virtutē habet, iuxta quam rationi parêre debet, & hæc vocatur σωφροσύνη, Temperantia, ad cuius prescriptum moderatur suas appetitiones, conuersa ad rationem cui in moderādo obtemperat. Temperātia enim in omnibus affectionibus, corporis & animi modum seruat, ne quid vel voluptate, vel dolore, vel alia perturbatione victi faciamus cōtra rectam rationem. Restat θυμὸς medius inter λόγον & ἐπιθυμίαν, hic dum ad concupiscentiam respicit, imperandi facultatem habet, quæ ἀνδρεία, hoc est, fortitudo nominatur. Hac reprimit concupiscentiam ad imperatoris sui imperium, hac etiā seipsum conseruat, ne à sese vulneretur. At si rationem respicit θυμὸς, obtemperandi facultatem habet, quæ etiam σωφροσύνη dicitur, hac à ratione instructus θυμὸς moderatur suas actiones, cùm autem θυμὸς consilia rationis spernit, fit quod ait Medea apud Euripidem:

Θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων,
ὅπερ μεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς.

Facultatū animæ concordia Iustitiam parit.

Porrò cùm hæ tres facultates animæ, iuxta naturæ ordinem agant, vt dictum est, iustitia emergit, virtus quæ veluti concentus quidam est suauissimus facultatum animæ in homine.

Fœlicitas hominis in quo sita.

Ex his patet, in quibus rebus status hominis absolutissimus positus est, videlicet vt anima imperet, & corpus animæ imperio subsit, & deinde vt animæ facultates suum quæque tueantur ordinem, vt ita sit anima sana in corpore sano.

Verùm quoniam homo est veluti parua quædam respublica, fit vt virtutes illæ animæ, quibus incolumitas status hominis cōseruatur, ad societatē hominum & imperia trāsferātur. Istis enim quatuor, prudentia, tēperantia, fortitudine & iustitia, conseruantur societates hominum, hoc est, Oeconomiæ & politiæ, de qua re paulò pòst plura dicenda sunt.

Secundi finis definitio.

Secundus finis rei cuiuslibet, est quem ex proprijs actionibus, quę oriuntur ex proprijs facultatibus cuiusque rei, spectandum dixi. Hic variat pro facultatum conditione, quas Deus rebus in natura contulit, ita vt pro facultatum ratione actionum gradus æstimentur. Hic autem finis, qui in actione cuiusque rei est positus, hoc pacto colligitur: Natura nihil temere aut frustrà facit, sed ad certū finem singula refert. hoc axioma inductione collegerūt Physici, quod morales Philosophi à Physicis arripiētes, inde Philosophiam de moribus extruunt. Proinde facultates peculiares cuiusq; rei, destinantur peculiaribus actionibus,

Definitionis probatio firmissima.

actionibus, & propriis eius rei, id quod videre est in singulis rerum naturis. Nam vt cōmunes rerũ facultates destinãtur cōmunibus actionibus, pertinẽtibus ad cōmunem naturæ conseruationẽ, ita propriȩ rerum facultates destinantur proprijs actionibus, quæ proprios rerũ fines spectãt, ex quo efficitur, cũ sint peculiares facultates in homine, quæ non sunt in alijs naturis, requiri peculiares actiones ab homine, quæ sunt eius finis.

Tres facultates actionum humanarũ.

Sunt autem in homine, vt suprà aliquoties admonuimus, facultates seu δυνάμεις, γνωστικὴ, προαιρετικὴ, καὶ πρακτικὴ, quæ non sũt in alijs naturis, Proinde actiones harum facultatũ sunt finis hominis, si modò eũ finem spectes, qui in actionibus est positus, de quo nũc agimus. Iam γνωστικὴ facultas veritatis inquisitioni: προαιρετικὴ boni electioni: & πρακτικὴ virtutũ actioni destinatur. Hinc talis conficitur demōstratio.

Firmiss. argumentũ, pro fine hominis.

Actiones propriæ hominis, sunt finis hominis. In quisitio veri, electio boni & virtutis actio, sunt propriȩ actiones hōis. Igitur hȩ actiones sũt finis hōis.

Verùm quia inter has actiones supremum gradũ occupat virtutis actio, cui inquisitio veri & προαίρεσις seruiunt, rectè collocarunt Philosophi finem hominis in actione virtutis.

Euersio Epicurei dogmatis.

Ex principio huius demōstrationis euertitur Epicureorum dogma de fine hominis hoc modo: Actiones propriæ hominis sunt finis hominis. Voluptatis actio non est propria hominis actio. Est enim communis homini cum bestijs. Non igitur est voluptas finis hominis. Proinde voluptatis modus is adhibendus est, qui non naturam corrumpit: sed qui legitimè naturam conseruat. Sed de voluptate suprà dictum est, cùm ageretur de appetitione animali.

Tertij finis definitio. Explicatio.

Tertius finis est, qui ex rerũ ordine spectatur, qua ratione omnia inferiora referũtur ad superiora, tanquàm ad suos fines. Nam ita Deus naturam cōdidit, vt deteriora melioribus seruiant: ex quo efficitur, quòd Deus sit vltimus omnium finis. Is enim solus absque omni dubio, summè bonus est. Quare vt illi iustissimum in omnia imperiũ existit: ita omnia ipsi seruire naturali iure debent.

Confirmatio.

Quæ autem sunt in media rerũ serie sita, eius sunt conditionis, vt alterũ incumbat alteri, prout est cuiusque magis minúsue consummata natura. Cũ itaq; videmus in rebus naturæ gradus multiplices, scire oportet, quòd quæ minima sunt, ad ea quæ sunt illis proxima dignitatis gradu, immediatè referãtur. Nũc autẽ quæcũque fecit Deus (de visibilibus loquimur) aut habẽt esse solùm vt Philosophi loquuntur, vt elementa, mineralia & lapides: aut habent esse & viuere solùm, vt gramina, herbæ, plantæ & arbores: aut habent esse, viuere & sentire tãtùm, vt iumenta, pisces, volatilia, & omne brutũ: Aut habent hæc omnia simul, & præterea intelligentiã, iudicium & arbitriũ, vt homo. In his rerũ gradibus, prout cōsummatior natura, & eminentiore aliqua forma specifica existit: ita ei res, quæ minus sunt consummatæ, destinantur, & ad eam suas facultates, actiones, adeoque se totas referre debent. Proinde homini res omnes inferiorum graduum destinãtur, eiúsque vsibus seruire debent.

Deus est finis supremus humanæ vitæ.

Iam quoniã Deus non solùm est supra infimos & medios gradus, sed etiam supra hominem, vt ergo omnes inferiores gradus ad hominem: ita homo ad Deũ immediatè refertur, vt is certus constituatur finis hominis, & vltimus: cùm rerum ordinẽ spectamus. Hinc apparet veram esse Stoicorum sententiam, qui dicunt, omnia propter hominẽ esse, & hominẽ propter Deum. Huc & ille Nazianzeni versiculus pertinet: ἀρχὴν ἁπάντων καὶ τέλος ποιεῖ θεόν.

Debent itaque omnes actiones hominis ad Deũ referri, vt ei iusta reddatur obedientia, & honos prȩstetur debitus. Huc nos inuitat tota rerum natura: huc impellit naturalis sensus: huc omnium vel barbarissimorum exempla hortantur. Nemo enim tàm ferus est & rationis expers, quin statuat rerũ opifici res creatas subiectas esse debere. Nemo tàm barbarus, quin intelligat summam gratitudinẽ reddendã esse optimè meritis. Hinc sequitur omnium actionum humanarum primum locum obtinere agnitionem Dei, ac agniti Dei celebrationem.

Conclusio ex definitionis cō firmatione & demonstratione collecta.

Huius rei demonstratio, vel hæc sola esse poterit, ex ipsa natura sumta. Supremæ facultatis in homine suprema actio, versans circa supremum & nobilissimum obiectũ, propria est actio hominis. Agnoscere Deum & agnitũ colere, est supremæ facultatis in homine suprema actio, versans circa supremum & & nobilissimũ obiectum: Ergo, Agnoscere Deũ & agnitum colere, propriissima actio hominis est. Quare homo meritò felix & beatus est, quando in hac actione occupatur: contrà miser & infelix cum ab hac est alienus.

Superioris conclusionis demonstratio.

Huc illud Platonis in quarto de legibus: Ἁπάντων κάλλιστον, καὶ ἀληθέστατον οἶμαι λόγον, ὡς τῷ μὲν ἀγαθῷ θύειν, καὶ προσομιλεῖν ἀεὶ τοῖς θεοῖς, καὶ εὐχαῖς, καὶ ἀναθήμασι καὶ συμπάσῃ θεραπείᾳ θεῶν, κάλλιστον γὰρ καὶ ἄριστον, καὶ ἀνυσιμώτατον πρὸς τὸν εὐδαίμονα βίον, hoc est, *omnium pulcherrimam & verissimam arbitror orationẽ esse, vt boni Dijs sacrificẽt & adhæreãt ipsis, & votis, & donarijs, & vniuersa Deorũ religione. Nã hoc pulcherrimũ, & optimum & commodissimum ad beatam vitam. Hæc Plato.*

Confirmatio ab autoritate Platonis.

Ad præsentis demonstrationis cōclusionẽ, homo natura duce, etiam in hac corrupta natura deducitur ex qua cũ ad praxin descẽdere cœperit, mox vt cæcus palpitat, & proprijs ratiocinationibus fallitur, adeò vt & à vero Deo aberret ad idola, & in locũ veri cultus Dei prodigiosas superstitiones substituat: quemadmodum & Paulus ad Romanos scribens testatur. Hinc fit, quòd tametsi præclaras γνώμας Philosophi (quarum posteà nonnullas referã de Deo tradiderunt: non tamen rectã ad Deum & eius cultũ peruenerint. Quare Deo agendæ sunt gratiæ, qui facem verbi sui accendit, qua nos in salutarem sui noticiam deducit, ac veram colendi se rationem demonstrat.

Ad cōclusionem superioris demonstrationis qua natura via homo producitur.

Hactenus ducem naturam sequuti proprias actiones hominis in genere inquisiuimus, & fundamenta iecimus firma & immota, ex quibus reliqua dependent. Verũ quia actiones hominis variant pro vitæ generibus, sunt nobis genera vitæ distinguenda, & singulis suus proprius finis ex illis tribus cōpositus, accommodandus est: qua sanè contemplatione nulla erit iucundior, nulla suauior, nulla in vita communi vtilior, nulla denique dignior aut amplior.

De actionibus humanis in genere actum est. Nunc ad varia vitȩ genera accedit.

Vitæ itaque genus in vniuersum duplex est, quemadmodũ ex superioribus intelligi potest, & Aristoteles in Ethicis testatur, Theoreticum & practicum.

Vitæ genus duplex.

Theoreticum vitæ genus in cōtemplatione & in inquisitione veri occupatur. Hinc sentẽtiæ & artes, in quibus maximũ vitæ prȩsidium situ est. Huc illud Hipparchi: *Multò est omnium rerum preciosissima omnibus ad viuendum, ars.* Nam vt alius Poeta ait: *Non est vllum humani infortunij solamen in vita dulcius, quã ars, dum enim disciplinæ animus vacat suæ, infortunia prætemauigat nesciens.* Quòd autem artes debeant nos quasi manus ducere ad Deum ipsum, testatur Plato, qui dicit: *artes dulcissimam Deorum famã continere.* Verùm hîc cauendũ, ne curiosis & inutilibus rebus simus addicti, magis quã vtilibus vitæ præsidijs. De Theoretico vitæ genere hæc admonuisse satis sit.

1. Theoretium vn de Scientiæ & artes.

Practicum vitæ genus, actiones spectat, & in ijs occupatur propter finem aliquem in vita vtilem.

2. Practicum, vnde Oeconomicus status Politicus, spiritualis.

Est autem hoc vitȩ genus triplex: Oeconomicum, politicum & spirituale. Hoc vniuersum genus, quod

practicum appellamus, habet finē, qui est conseruatio ipsius per proprias actiones, Deum, vt vltimum scopum, respicientes. Nam in omni vitæ genere ita ordinandæ sunt actiones, ne ab ipso bonorum fine seu à fine finium aberrent.

Oeconomicæ vitę finis.

Vitæ proinde Oeconomicæ finis est conseruatio familiæ, & domus, per actiones Oeconomicas, Deū vt finem bonorum respicientes.

In oeconomia qualis ordo facultatū animæ esse debeat.

Et quoniam eadē est cōseruandi totius ratio, quæ est partis, debet in hoc vitæ genere λόγος præesse, & sua prudentia domū administrare: Debet ἐπιθυμία modestia & temperantia quadā subesse rationi, ne quid affectus contra rectam rationem tentent. Debet θυμὸς rationi, vt ὑπασπιστὴς adesse, & affectus reprimere (si quando opus fuerit) sua fortitudine. His omnibus accedit iusticia tēperatrix, quę facit, vt maritus & vxor, dominus & seruus, paterfamilias & materfamilias, coniuges & familiæ sibi officia debita reddāt, vt ita domus dulcissima harmonia composita conseruetur incolumis.

Demonstratio de ratione Domus cōseruādæ.

Verùm vt cōseruandæ domus ratio melius intelligatur, proponamus nobis hanc demōstrationem, quæ suprà traditis fundamētis nititur. Quicquid cōseruat statū Oeconomicū incolumē per se, præcipitur lege naturæ. Coniuges mutuo amore se cōplecti, gignere, natos educare, tueri, instituere honestis moribus, regere disciplina, prospicere necessarijs, & rursus natos reuereri parētes, eis obedire & gratos esse, & similia analoga officia, conseruant statum Oeconomicum. Igitur hæc lege naturæ præcipiuntur.

Demonstrationis explicatio.

Maior principium immotū est, Minor ex cōtrarijs & consequentibus ostenditur. Nam, vt ibi hæc officia violantur, corruūt familiæ, quemadmodū multa tristia exempla docent: Ita his officijs videmus constare domos, florere & incolumes cōseruari, præsertim quando hæc Oeconomica officia ad Deū referūtur vt finē vltimū, quēadmodū superius dictū est.

præcepta quæ ex superiori Demonstratione fluant.

Ex hac demōstratione fluūt Oeconomica pręcepta, quę plurima apud Xenophontem, Aristotelem, Plutarchum, & alios insignes Philosophos extāt. Huc multæ sententiæ Philosophorū pertinent, quæ omnes quarto & sexto pręcepto cōtinentur: nos autem pauca exempli causa recitabimus.

De mutuo coniugū officio.

De mutuo officio coniugum ex veteri Tragœdia hos versus adducit Clemens Alexandrinus.

οὐ χρυσὸς, οὐ τυραννὶς, οὐ πλούτου χλιδὴ,
τοσοῦτον εἶχεν διαφόρους τὰς ἡδονὰς,
ὡς ἀνδρὸς ἐσθλοῦ καὶ γυναικὸς εὐσεβοῦς
γνώμη δικαία, καὶ φρονοῦσα τ' ἀνδρικά. Hoc est:

Tanta est nec auri, nec tanta tyrannidis
Voluptas, nullus splendor est iucundior,
Piorum amica coniugum concordia,
Qui mutuum fouent amorem fortiter.

Et Euripidis.

ὅστις δὲ τοὺς τεκόντας ἐν βίῳ σέβει,
ὅδ' ἐστὶ καὶ ζῶν καὶ θανὼν θεοῖς φίλος.

Hoc est:

Quisquis parentes in vita colit suos,
Hic carus est Dijs viuus atque mortuus.

Et Menander.

βούλου γονεῖς πρὸ παντὸς ἐν τιμαῖς ἔχειν,
ἱκανῶς βιώσῃς γηροβοσκῶν τοὺς γονεῖς.

Hoc est:

Honorem quisquis exhibet parentibus,
Abundè viuet, carus & suis erit.

Huius sentētiæ antithesin habet Homerus, qui narrat quendam iuuenē occisum in bello Troiano, propterea quòd parentibus τὰ θρεπτήρια nō persoluerit.

Conclusio dictorum de œconomicæ vitæ fine

Hactenus de Oeconomica vita dixi ex fontibus legis naturæ. Vnde moralis Philosophus, qui de Oeconomico statu præcipere instituit, principia & demonstrationes petere debet.

Politicæ vitæ finis.

Vitæ politicæ finis est politiarum tranquillus & pacificus status per actiones politicas: quę omnes eò referri debent, vt maneat iusta ordinis politici harmonia seruato inter homines iure analogo, & Deus in humana societate, tanquā finis vltimus societatis humanæ cōstituatur. Cauendū itaque, ne ab hoc fine bonorū actiones politicę aberrēt. Verū quoniā eadē ratio est totius cōseruādæ, quæ est singularum partium, quantū quidem ad genus actionum attinet: eædem virtutes hîc requirūtur, quas in singulis hominibus & deinde in singulis familijs requiri diximus.

Quæ virtutes in politijs conseruādis requirantur.

Requiruntur itaque ad conseruationē politiarū prudentia, tēperātia, fortitudo & iusticia, idque hoc ordine, vt sola prudentia imperet, reliquæ autē quæq; suo loco & ordine obtēperent, vt Plato docet. In harum enim harmonia cōsistit, quod est in vita difficilimum, videlicet: τὸ εὖ ἄρχειν καὶ τὸ εὖ ἄρχεσθαι, Hoc est, *Rectè imperare & rectè parêre.* Omnes ergo hæ virtutes requirūtur, cū in eo qui imperat tū in eo qui imperio paret. Qui imperat, op⁹ hēt fortitudine, qua ciues in officio cōtineat & noxia à ciuibus auertat: opus habet tēperantia, ne affectibus prauis indulgēs harmoniā societatis humanę dissoluat: Op⁹ hēt iusticia, qua contractus regat, honores & operas distribuat, pręmia cōferat, supplicia ordinet, seruata in singulis debita proportione, hoc est, in alijs Geometrica, vt in officijs & præmijs: in alijs Arithmetica, vt in contractibus.

Prudētia, virtutum politicarum moderatrix.

His omnibus prudentiā moderatricē adhibere necesse est. Nec minus ad benè & legitimè parendū requiruntur virtutes suprà cōmemoratę, fortitudo tēperātia, iusticia, quibus moderatrix prudētia adhibēda est. Nā hæ virtutes vtrinq; seruatæ τὴν ἰσότητα Geometricam & Arimethicam, sine quibus stare respublicæ nequeunt, conseruant.

Demonstratio de ratione politiarū conseruādarum.

Vt autem conseruandæ politiæ ratio manifestius constet, hanc demonstrationē quæ nititur fundamētis superius traditis intueamur. Quicquid cōseruat statū politicū, lege naturæ præcipitur. Hic autē nequaquā cōseruari potest, sine ordine superiorū & inferiorū, hoc est magistratuū & subditorū. Proinde magistratuū & subditorū ordo, lege naturæ cōmendatur. Nā si laceratio humanæ societatis est cōtra naturā: & quæ hanc efficit, ἀναρχία cōtra naturā erit: Natura igitur requirit superiorū & inferiorū ordinem.

Demonstrationis explicatio & probatio.

Præterea, cū nō possit status politicus incolumis esse, nisi iustè cū socijs, fortiter cōtra hostes, modestè & prudēter cū omnibus agatur: sequitur legē naturę in politica societate istas quatuor virtutes requirere, quibus multæ aliæ, vt species, subijciūtur, quæ ad politiarū incolumitatē requirūtur, de quibus Cicero eleganter & sapiēter, naturā ducē sequutus in libris de officijs scripsit: & nos postea earū catalogū quendā recitabimus, additis breuibus definitionibus & doctorum hominum sententijs,

Sentētiæ superiorē demonstrationē illustrātes.

Huc sententiæ plurimæ pertinēt. Sed nos paucas quasdā exēpli causa asscribemus. Apud Homerū extāt dulcissimæ appellationes, quibus magistratuū & subditorū officia veluti pingūtur, quæ singulæ locū sententiarū supplere possunt, vt sunt: Ἤπιος πατὴρ, blādus pater, qua appellatione, vt significatur affectus paternus magistratus erga subditos: ita in subditis requiritur similis στοργὰ. βασιλεὺς, quasi βάσις τοῦ λαοῦ, id est, *fulcrum seu fundamentū populi.* Vt enim ædificium fundamēto suo nititur, & eo subruto collabitur: Ita populus legibus & potētia magistratus, tanquā fundamento incumbit: sublatis legibus & magistratu, euertitur.

Boni principis nomina. Pater. Basis populi.

Romus fortis bellicosus.

Xenophon explicans versum Homeri de Agamēnone: Ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής, monet

monet eum tandem Regem bonum eſſe,nō qui ſuæ vitæ curā habet:ſed qui eos beatos & felices reddit, quibus imperat. Ideo enim rex eligitur inquit, ὐχ ἵνα ἑαυτοῦ καλῶς ἐπιμελῆται, ἀλλὰ ,ἵνα καὶ οἱ ἑλόμενοι διὰ τοῦτον εὖ πράττωσι,hoc eſt,*non vt ſuam ipſius curam gerat: ſed vt etiam qui illum elegerunt, propter ipſum bene habeant & felices ſint.*

Dux. Moderator.

Ἡγεμὼν, dux : quia ſapientia & diſciplina populum ducet rectà ad virtutem & felicitatem.Κοσμήτωρ:quia multitudini ordinem præfigit,quo nullum ornamētū pulchrius,nihil in Republica vtilius. Quare rectè Iſchomachus vxorem monet cùm inquit : ἔστι δ' οὐδὲν οὕτως ὦ γύναι οὔτ' εὔχρηστον,οὔτε καλὸν ἀνθρώποις,ὡρ, ἡ τάξις, hoc eſt, *ô vxor,non eſt quicquam hominibus, neque tàm vtile,neque tàm honeſtum,quàm ordo.*Μέδων : propterea, quòd magiſtratus ſingulari cura & ſolicitudine incolumitatem ſuæ reipublicæ tueri debet.

Imperator.

Ποιμὴν λαῶν, paſtor populorum : Hac imagine qualisnam cura magiſtratus eſſe debeat pro ciuibus ſignificatur. Vt enim paſtor ouium ſuarum: Ita magiſtratus ſubditorum ſuorum curam habeat neceſſe eſt. Platoni interdum magiſtratus ἐπίσκοπος : & Xenoponti ἔφορος dicitur,id eſt,inſpector, quia diligenter inſpicere debet magiſtratus , quid ſinguli ciues agant: incitabit ſingulos ad ſua officia præſtanda, ad obedientiam duabus rebus, nempe præmijs & pœnis inuitabit.Non ſufficit,vt ait Xenophō , ciues habere honeſtas leges, niſi ſint etiam νομοφύλακες, qui ſunt inſpectores : laudantes eos qui imperata faciunt : & contrà punientes legum tranſgreſſores.

Paſtor populorum.

Inſpector.

Alia nomina ex Homero & Sophocle.

Præterea,quanta cura magiſtratui eſſe debeat pro ſalute ciuium ſuorum , indicatur Homerico verſu: οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα. Hoc eſt,*Non oportet principem qui multis conſulere debet, totam ſtertere noctem.*Et Sophocles:ὃν πόλις στήσειε, τοῦδε χρὴ κλύειν, Hoc eſt : *Quem reſpublica conſtituerit , huic obedire oportet.* Idem : Καλῶς μὲν ἄρχειν, εὖ δ' ἂν ἄρχεσθαι θέλειν. Hoc eſt: bene impera & bene pare. Huc addit rationē Poeta ex natura petitam. Dicit enim iuſtum imperium, in quo maiores rectè imperant, & ſubditi iuſtè obtemperant,conſeruare rempublicam:& contrà, eandem perire funditus, vbicūque fuerit ἀναρχία. Sunt autem hæc poetæ verba.

ἀναρχίας γὰρ μεῖζον οὐκ ἔστι κακόν.
αὕτη πόλεις τ' ὄλλυσιν, ἥδ' ἀναστάτους
οἴκους τίθησιν, ἥδ' ἐν μάχῃ δορὸς
τροπὰς καταρρήγνυσι, τῶν δ' ὀρθουμένων
σώζει τὰ πολλὰ σώματα ἡ πειθαρχία,
οὕτως ἀμυντέ' ἐστὶ τοῖς κοσμουμένοις.

Hoc eſt.

Anarchia maius non eſt malum,
Hæc ciuitates euertit,hæc funditus
Perire familias facit hæc belli tempore.
Ignauos in fugam conuertit.At contrà
Parere imperio multorum ſalus eſt,
Atque id ô qui præſunt obedientiam tueri debent.

Supremus vitæ politicæ finis & vſus.

Verùm hîc obſeruandū eſt,quod ſuprà admonui de fine vltimo vitæ politicę,qui eſt,vt omnia in humana ſocietate ad Deum tanquam vltimū ſcopū referantur.Cogitatio huius finis monet vtrūque: cùm eum qui imperat, ne quid cōtra Deum mandet ſuis: tùm eū qui paret,ne in rebus illicitis,hoc eſt, pugnātibus cum lege naturali & diuina , obediat principi. Nam hîc Socratis reſponſum apud Platonē locū habet,qui cùm amici hortarentur,vt ſenatui Atheniēſi cederet,quò mortis ſupplicium euaderet , reſpōdit: Ἐγὼ ὑμᾶς ἄνδρες ἀθηναῖοι ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν. Hoc eſt:*Ego vos,ô viri Athenienſes,veneror quidem & amo , at Deo potiùs quàm vobis obtēperabo.*Huc & illud Thebanæ virginis apud Sophoclem,quę cùm iuberetur anteferre Regis edictū naturæ legibus,forti animo in hāc ſententiā reſpondit:*Nequaquam exiſtimo tua decreta tantū valere,vt cū homo ſis,poſſis Deorū non ſcriptas, firmiſſimas tamē leges violare.Non enim ad breue tēpus,ſed ſemper vigent valéntque.*Ex his patet, quinam ſint fontes, quæ metæ legum ciuilium,& quomodo ad ſua principia reuocare omnia in ciuili gubernatione oporteat.

Exempla Socratis & virginis Thebanæ.

Spiritualis vitæ finis.

Vitæ ſpiritualis finis eſt eius conſeruatio per actiones huic vitæ cōgruētes,quales ſunt:Deū agnoſcere,agnitū colere,timere,glorificare,&c.Ad hanc vitā ſpiritualē Oeconomicus ſtatus & politicus tanquam ad vltimū ſcopū referri debēt,à quo qui aberrat,inuertit naturæ ordinem, & pœnas ſibi accerſit.

Oeconomicæ & politicæ vitæ ſcopus.

Ad huius vitæ conſeruationem requiruntur ſuprà cōmemoratę virtutes:prudentia,fortitudo,tēperantia & iuſticia:licèt differentiæ harum virtutum propter obiecti rationē modo quodā variant. Demonſtratio autē hæc eſt. Quicquid conſeruat ſtatū vitæ ſpiritualis,lege naturæ præcipitur.Deū agnoſcere,& ad eum omnia referre tanquam ad finem bonorum, conſeruant ſtatum vitæ ſpiritualis. Proinde vt hæc lege naturæ præcipiuntur:ità quę his contraria ſunt vetantur.Maior axioma eſt,pēdens ex principijs anteà recitatis.Minor demōſtratur hoc modo. Supremæ virtutis ſuprema actio verſans circa nobiliſſimum obiectum , eſt finis hominis. Deum agnitum colere eſt ſupremæ virtutis hominis ſuprema actio, verſans circa nobiliſsimum obiectum.Ergo hæc eſt finis hominis, quantum quidem ad ſpiritualem vitam attinet.

Quæ virtutes ad Spiritualam vitā conſeruādam requirantur. Demonſtratio.

Demonſtrationis explicatio.

Hanc minoris demōſtrationem Philoſophus colligit hoc modo:ſtatus optimæ vitæ in felicitate poſitus eſt.Hæc fœlicitas in tribus cōſiſtit, in actu altiſſimæ potētiæ in homine,quæ eſt intellectus:in habitu nobiliſſimo,qui eſt virtutis: in obiecto digniſsimo, nempe Deo.

Platonica collectio ſuperioris demōſtrationis.

Huc vſque humana ratio rectà progreditur. Verū cùm ex concluſione poſitę demōſtrationis,actiones huic vitæ congruentes,extruere molitur , tota errat via.Sicuti cū experientia Paulus teſtatur ad Rom. 1. Socrates clamat Deum colendū eſſe,& multis argumentis aduerſariū,qui aliter ſentit,refutat : præterea addit Deum colendū eſſe,non alio cultu,quàm qui à Deo ipſo inſtitutus eſt.Verū,cū hinc progredi incipit Socrates,tanquam cæcus à vero Deo aberrat , & horrendis erroribus inuoluitur.

Rationis humanæ cæcitas.

Porrò,cū demonſtratione noſtra congruunt multæ gnomæ,quæ paſſim apud Poetas & Philoſophos leguntur.

Gnomæ Ethnicorum, quæ cum ſuperiori demonſtratione congruunt.

De vnitate Dei ex multis has paucas aſſcribere placuit.Omnes Sibyllæ vnum Deū prædicant. Erythræa,vt refert Lactantius, ita canit : Εἷς θεὸς, ὃς μόνος ἐστὶν ὑπερμεγέθης ἀγένητος.Hoc eſt.*Vnus Deus , qui ſolus eſt maximus & æternus.* Quòd hic omnia condiderit teſtatur eadem his verſibus.

De Dei vnitate.

De creatione.

ἀλλὰ θεὸς μόνος εἷς πανυπέρτατος, ὃς πεποίηκεν,
Οὐρανὸν, ἠέλιόν τε, καὶ ἀστέρας, ἠδὲ σελήνην,
Καρποφόρον γαῖάν τε, καὶ ὕδατος οἴδματα πόντου. Hoc eſt,*Sed Deus ſolus vnus eſt ſuper omnia , qui fecit cœlum, Solémque & ſtellas atque lunam,Et cum his fertilem terram & fluctus maris.*

Et alia Sibylla in perſona Dei loquens,ita canit. εἷς μόνος εἰμὶ θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν θεὸς ἄλλος. Iuſtinus Martyr Pythagoræ verſus de vnitate Dei hos aſſcripſit,in libro de Monarchia.

Εἴ τις ἐρεῖ, θεός εἰμι, παρὲξ ἑνός, οὗτος ὀφείλει
Κόσμον ἴσον τούτῳ στήσας εἰπεῖν, ἐμὸς οὗτος.

Hoc eſt : *Si quis præter vnum dicat, Deus ſum: hic debet mundum ſimilem huic conditum oſtendere & dicere, hic meus eſt.* Multæ huiuſmodi ſententiæ apud Platonem, Xenophontem, Sophoclem, Euripidē, Homerum, Menandrum & alios inueniuntur, quas breuitati ſtudens omitto.

De proui dentia.

De prouidentia huius vnius Dei extāt inter alias hæ ſententiæ.

Πάντη γὰρ ὅτι πάντα καὶ βλέπει θεός.

Vbique adeſt & omnia cernit Deus. Idem.

Ὀξὺς θεοῦ τ' ὀφθαλμὸς εἰς τὸ πάντα ὁρᾶν.

Dei oculus acutus eſt, adeò vt omnia cōtēpletur. Xenophō Deum vocat σοφὸν δημιουργὸν καὶ φιλόζωον, Hoc eſt, *ſapientem & amantem animalium opificem.* Idem ait : *Noueris Deum eſſe tantum & talem, vt omnia ſimul videat, & omnia ſimul audiat, & vbique adſit*, & ſimul omnium curam habeat. Hunc vnum colendum eſſe & alijs multis argumentis docet: & forma hominis erecta in cœlum idem ſignificari adſtruit, quē imitatus latinus Poeta in hunc modum loquitur.

Os homini ſublime dedit, cœlúmque videre
Iuſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus.

De cultu Dei.

De cultu Dei antiquiſsimus Poeta Philemon, vt Iuſtinus refert, ita ait : θεῷ δὲ θύε διὰ τέλους δίκαιος ὤν: Hoc eſt : *Deo ſacrifica iuſticia.* Idem: *ſi quis afferens ſacrificium, ô Pamphile, taurorum multitudinem aut caprorum, aut per Iouem alia huiuſmodi, aut ſtructuras aureas, præparans chlamydas & purpureas, aut per elephanti aut Smaragdi animalia exiſtimet ſe Dei ſibi conciliare beneuolentiam, omnino errat & leuem mentem habet: Oportet potius vt virum bonum ſe præbeat, ne ſtuprator ſit virginum, aut adulter, ne furetur & occidat, ne videat aliena & concupiſcat, ſiue vxorem, ſiue domum, ſiue poſſeſsionem, puerum, ancillam, equos, boues, &c. Imò, mi Pamphile, ne aciculæ vnum funiculum concupieris. Deus enim præſens corām te cernit, qui operibus iuſtis delectatur, non iniuſtis.* Huiuſmodi ſententias de vnitate Dei, de creatione prouidētia & cultu, quales multę apud Philoſophos & Poetas extant, tenere admodum iucundum eſt.

Dixi de vita Oeconomica, politica & ſpirituali, & quæ ſint cuiuſque propriæ actiones in genere, demonſtraui: Iam quia lex Dei, quam vſitatè Decalogū appellamus, dicitur legis naturæ epitome: quędam breuiter quomodo Decalogi præcepta ad ea, quæ dicta ſunt, congruant, oſtendam.

Lex Dei legis naturæ epitome.

Ad ſtatum itaque vitæ ſpiritualis primam pertinere tabulam immediatè, non eſt dubiū. Hæc enim in ſumma Deum colendum & celebrādum eſſe docet, & quomodo id fieri oporteat, oſtendit.

Prima tabula ad ſtatum vitę ſpiritualis pertinet.

DEMONSTRATIO PRImæ tabulæ.

Partes demonſtrationis. 1. Maior. 2. Minor. 3. Concluſio ſeu cōſequens.

DEVS colendus eſt à toto homine, quemadmodum ſupra demonſtratum eſt. Homo autē conſtat anima & corpore. Ergo Deus colendus eſt animo & corpore, hoc eſt, corde, iuxta primū præceptum, ore & lingua iuxta ſecundùm, vita & externis moribus iuxta tertium.

Modus cultus Dei.

Modus cultus Dei pulcherrimo ordine hîc indicatur. Initium enim ſumit à corde, deinde in ore & lingua ſe profert, Poſtea vita & externis moribus ſe declarat. Cordis appellatione intelligātur omnes animæ vires interiores, videlicet, vt mens illuminata quæ Dei ſunt rectè intelligat, vt affectus ardeāt amore Dei, vt volūtas ita ſua ſpōte Deo ſit addicta, vt nihil velit niſi quod in gloriā Dei cedat. Hunc cultum cordis, quem natura oris & externæ vitæ cultus ſequitur, etiam ethnici naturali luce intellexerunt, etſi poſtea in conatu à vero Deo aberrarunt.

DEMONSTRATIO SECVNDAE tabulæ generalis.

Maior

QVicquid conſeruat ſtatum Oeconomicum & Politicū, lege naturæ præcipitur: & quicquid turbat & euertit, eadem prohibetur. Vt autē opera præcepta in ſecunda tabula conſeruant Oeconomicum & politicum ſtatum: ita in eadem prohibita turbant & euertunt. Illa igitur mandantur, hæc vetantur.

Minor

Cōcluſio

Maior eſt principium, quod ſuprà eſt declaratum. Minorem confirmabimus ſingulorum ſecundæ tabulæ præceptorum demonſtrationibus.

DEMONSTRATIO QVARti Præcepti.

Maior pro politio.

QVicquid conſeruat Oeconomicum, & politicum ſtatum iuris eſt naturalis: vt quæ contraria ſunt cum natura pugnant. Analoga officia ſuperiorum, vt parentum & magiſtratus: & inferiorū, vt liberorum & ſubditorum cōſeruant ſtatum Oeconomicum & politicum. Hæc igitur officia lege naturæ mandantur, & quæ his contraria ſunt, prohibentur, vt humanæ ſocietati inimica & noxia.

Minor.

Conſequens.

Ordo in hac tabula dignus eſt qui obſeruetur, Vt enim in prima tabula initium fit à fundamento cultus Dei: ita hic ab obedietia erga ſuperiores, quæ eſt mater omnium officiorum, quę in ſequentibus pręceptis requiruntur.

Ordo ſecundæ tabulæ.

DEMONSTRATIO QVINti præcepti.

Maior.

QVicquid turbat humanam ſocietatem ſiue in Oeconomico ſtatu ſiue politico, lege naturæ interdictū eſt. Odia, cōuicia, rixæ, homicidia, turbāt humanā ſocietatē. Igitur, Odia, cōuicia & homicidia iure naturali vetantur. Et cōtra: cū amor mutuus, amica colloquia, beneuolentia, concordia, ſtudium conſeruandi ſe mutuò & defendendi, conſeruent humanam ſocietatem: Igitur à natura requiruntur.

Minor cōſequēs.

Cōtraria demōſtratio.

DEMONSTRATIO SExti præcepti.

Maior.

QVicquid pugnat cum honeſtate in ſtatu Oeconomico, & politico, lege naturæ interdictū eſt. Vagæ libidines & inceſtus pugnāt cum honeſtate, quam natura in omni vitæ ſtatu efflagitat. Prohibentur igitur vagę libidines & inceſtus lege naturę. Et contra : Honeſta & legitima copula coniugalis ſeminarium eſt humanæ ſocietatis. Coniugium igitur legitimum, lege naturæ commendatur.

Minor.

Conſequens.

Demonſtratio oppoſita.

De inceſtu, hoc eſt, de copula perſonarū, quæ vel cognatione, vel affinitate cōiunctę copulari lege naturæ prohibentur, obſcurior eſt in hac corruptione ratio. Plutarchus olim neceſſarias ducere prohibitū fuiſſe ſcribit, cuius rei honeſtiſsima eſt ratio ac rectiſſima, videlicet, vt quēadmodū ſanguine iuncti ſe inuicem diligunt: ita neceſsitudinis vinculum in mul-

Cæcitas rationis in explicatione 6. pręcepti. Exemplū.

tos diffusis coniugiis, & non intra eosdem parietes manentibus, plures caritate connecteret. Sic enim serpere extendíq; caritatem generis humani manifestũ est. Quod & Cicero in 5. de finibus docet. Quod cùm ita sit, lege naturæ prohiberi necessarium, hoc est, cognatorum & affinium coniugia, quis non videt? Huc accedit naturale iudicium in omnibus sanis hominibus, quo iudicant omnes, abstinendum esse ab iis personis, quos vel cognatio vel affinitas artictissimè copulauit. Nescio (inquit Augustinus) quomodo inest humanæ verecundiæ, quiddã naturale, atq; laudabile: vt cui debet causa propinquitatis verecundũ honorẽ, ab ea contineat, quãuis generatricẽ tamen libidinẽ, de qua erubescere videmus, & ipsam pudicitiã coniugalẽ. Verùm quia in hac naturæ humanæ deprauatione, infirmior est in multis huius legis, de illicita necessariarũ personarum copula, agẽdæ sunt Deo gratiæ, qui hanc legẽ Leuitici 18. repetit, & monet multas gentes fuisse exterminatas propter huius legis violationem.

Iam quæri etiã potest, an lege naturæ in vno coniugio, tantùm debeant copulari duæ personæ, nẽpe vnus masculus & vna fœmina, non vnus masculus & multę fœminę, præsertim cùm videamus quosdã ex sanctis patribus habuisse eodẽ tẽpore duas & aliquã do plures vxores. Ad hanc quęstionẽ, cũ nõ exẽplis, sed lege naturæ sit iudicandũ, clarè pronuncio, violare legẽ naturæ, quicũq; simul plures vxores habẽt.

Huius responsionis quatuor sunt rationes à natura petitæ.

Prima, societas coniugalis æqualẽ obligationem mariti & vxoris requirit, quantum ad vsum corporum attinet. Vbi autem maritus vnus habet plures vxores, vel vna fœmina plures maritos, seruari non potest in obligatione æqualitas. Nunc autem cùm inæqualitas sit contra naturam, est etiã contra naturam, si plures personæ in vno coniugio copulentur, quàm duæ, vnus masculus, & vna fœmina.

Secunda, dictat recta ratio, quòd nullus debeat se obligare ad aliquid impossibile. Iam autem fieri non potest, vt vnus vir peræquè obligatus sit pluribus vxoribus, sicuti vni soli. Quare cum natura pugnat copulatio vnius viri cum pluribus fœminis.

Tertia, pax domestica conseruari non potest, vbi vnus maritus plures habet vxores: fieri enim nõ potest, quin zelo quodã mulierculæ aduersus se inuicẽ inflãmentur, vndè iurgia oriuntur, & ex his domus quædam perturbatio, quæ cum natura pugnat.

Quarta, Ius naturæ est, vt nemo faciat alij, quod sibi nolit fieri, maritus ergo cùm nolit vxorem suã pluribus nubere viris, debet vna cõtentus esse. Hoc ius ἀντάλογον cùm violatur, legi naturæ vis fit, & iniuria alteri coniugum.

(Margin: Maior. Minor. Cõclusio. Polygamiæ refutatio. Maior propositio. Minor. Consequens. Refutationis rationes quatuor. Ordo secundæ tabulæ. 1. Societas coniugalis quæ æqualitatẽ requirit. 2. Obligatio ad impossibile non tenẽda. Maior. 3. Pax domestica, quæ in polygamia conseruari non potest. Minor cõsequẽs. Cõtraria demõstratio. 4. Ius naturę, quod polygamiæ ex diametro repugnat.)

DEMONSTRATIO *septimi præcepti.*

Qvicquid destruit humanam societatem, quicquid domos & politias euertit, cum natura pugnat. Fraudes, furta, latrocinia, destruunt humanam societatem, euertunt domos & politias. Hæc igitur lege naturæ vetantur.

Et contra: Quicquid conseruat humanam societatem cum in Oeconomia tùm in politia, id iuris est naturalis. Distinctio dominiorum, fides in contractibus & candor, conseruat humanã societatem. Igitur hæc lege naturæ mandantur.

(Margin: Maior. Minor. Demonstratio opposita.)

DEMONSTRATIO *octaui præcepti.*

Qvicquid facit ad societatem hominum conseruandam, lege naturæ requiritur. Certitudo in artibus & veritas inter homines facit ad conseruationem societatis humanæ. Igitur hæc requiruntur lege naturæ. Minor illustratur antithesi: Est enim manifestum, mendacia & incertitudinem in artibus destruere hominum societatem. Atque ideò lege naturæ interdicta esse.

(Margin: Maior. Minor. Cõclusio.)

DEMONSTRATIO NONI *& decimi præcepti.*

Nemo vult, vt alius sua bona iniustè concupiscat. Igitur, nemo debet aliena bona iniustè appetere. Probatur consequentia hęc naturæ regula: Quod tibi non vis fieri alteri ne feceris.

Hæ sunt demonstrationes preceptorum Decalogi petitæ ex principiis immediatè pertinentibus ad conseruationem humanæ societatis. Verùm quia suprà sæpe dictum est, omnes vitæ status ad Deum tanquam vltimum finem referendos esse: quærendę sunt etiam rationes præceptorum à Dei voluntate, & natura, hoc modo:

Deus est fons & dator omnium bonorum. Igitur Deus colendus est, & ei gratitudo est præstanda à sua creatura.

Deus amans est ordinis atque gratitudinis: ideo quartum edidit præceptum.

Deus non vult suam imaginem destrui. Prohibet igitur homicidium.

Deus est purissimus & castissimus. Igitur puritatem & castitatem requirit à rationali creatura.

Deus est iustissimus. Igitur malum dolum, furtũ, fraudem, homicidia abominatur, & virtutibus cum his vitiis pugnantibus delectatur.

Deus est verax. Igitur offenditur mendacio & amat veritatem.

Deus est sanctus & purus. Non vult ergo animos nostros impuritate concupiscentiarum cõtaminari.

Potest etiam secunda tabula ex lege dilectionis proximi, quæ naturalis est, demonstrari hoc pacto: Qui diligit proximum, ei debitum honorem præstat, & analogum reddit officium iuxta quartũ præceptum: ei nullam iniuriam facit, nec in persona propria, quod prohibetur quinto præcepto: nec in persona cõiuncta, iuxta interdictum sexti præcepti: nec in rebus, prout exigit septima lex: nec in dictis, iuxta prohibitionem octauæ legis: nec corde, quæ illius sunt, appetit, quod vetatur duobus postremis præceptis. Atque ita leges secundæ tabulæ affectus sunt & propria dilectionis officia.

(Margin: Maior. cõsequẽs. Demonstrationibus ex principiis naturę ad dantur rationes ex Dei volũtate & natura petitæ. Primæ tabulæ ratio. quarti pręcepti. Quinti. Sexti. Septimi. Octaui. Noni & decimi. Alia demonstratio posterioris tabulæ.)

DE VIRTVTIBVS

Quoniam autem homo animal sociale est, & virtutis est proprium conciliare sibi animos hominum & ad vsus suos adiungere (Cicerone teste) catalogũ virtutum, cum definitionibus adiungam, vt in conspectu virtutis partes habeantur, quas in omni vita lucere oportet.

Sequamur autem in virtutum declaratione Ciceronẽ potissimum, cùm propter breuitatẽ, tùm propter orationis perspicuitatem & proprietatem.

Virtus, ἀρετὴ, à Cicerone definitur hoc modo: Vir-

(Margin: Catalog. & definitiones virtutum. Virtutis definitio.)

tus est animi habitus naturæ modo rationi consentaneus. Veteres autem sic: Virtus est ars bene recte que viuendi. Huic opponitur vitium, κακία, habitus animi, naturæ iudicio cum recta ratione pugnãs. Vt autem virtus animos hominum sibi conciliat & ad vsus suos, vt dictum est, accommodat: ita vitium animos hominum alienat, & ab vsibus suis auertit. Quare vt illam expetendam natura dictat, ita hoc fugiendum eadem magistra docemur.

Oppositũ.

Cõmendatio.

Huc illa virtutis commendatio apud Menandrũ: ὅπλον μέγιστον ἐστὶ ἡ ἀρετὴ βροτοῖς. Hoc est: *Virtus maxima armatura est mortalibus.* Et Isocratis ad Demonicum: τῆς ἀρετῆς οὐδὲν κτῆμα σεμνότερον οὐδὲ βεβαιότερον: Hoc est: *Virtute nulla possessio venerabilior neque firmior.* Et Menander: Καρπὸς τῆς ἀρετῆς ἐστὶν εὔτακτος βίος, *Fructus virtutis est bene composita vita.* Quid de vitio, quod virtuti aduersatur, sentiendum sit, ex contrariis effectibus facilè colligi potest.

Partes.

Virtutis partes iuxta Platonem & Ciceronem sunt quatuor, Prudentia, Iustitia, Fortitudo, & temperantia. Has quatuor virtutis partes, suprà admonui requiri ad conseruationem naturæ humanæ, & societatis inter homines conciliandæ, de quibus nunc ordine dicendum est.

DE PRVDENTIA ET *eius partibus.*

Definitio prudentiæ

PRVDENTIA, φρόνησις, est rerum bonarum & malarum & vtrarumque scientia. Seu, vt Aristoteles definit: Prudentia est habitus vera ratione ad ea agenda idoneus, quæ vitæ hominum conducunt vel obsunt. Huic opponitur ἀφροσύνη, quæ est inscitia, qua quis ineptus est ad agenda singula suo loco & tempore quæ oportet. Hanc prudentiam naturæ lege requiri, ex eo liquet, quod sine ea nihil rectè agi potest.

Oppositũ.

Laus.

Prudentia laus magna est apud Poëtas. Menander ait: ἀγαθὸν μέγιστον ἡ φρόνησις ἐστὶ ἀεί. Id est, *Prudentia semper est maximum bonum.* Causam huius laudis idem Poëta subiungit, cùm ita ait: ἂν εὖ φρονῆς, τὰ πάντα γε εὐδαίμων ἔσῃ, Hoc est: *Si prudenter egeris, omnino beatus eris.*

Partes tres. 1. Memoria.

Prudentiæ partes Cicero tres numerat, memoriam, intelligentiam, prouidentiam. *Memoria* μνήμη, est per quam animus repetit illa quæ fuerunt: Hæc ideo prudentiæ pars censetur, quia ad prudenter agendum requiritur multorum experimentum, quod haberi nequit, absq; memoria præteritorum. Nam experimentum, vt inquit Aristoteles, est ex pluribus, vt ita dicam, memorijs. Cum memoria pugnat obliuio, λήθη, cui succurrit reminiscentia, ἀνάμνησις, quæ est inquisitio eius quod memoria excidit. Laus memoriæ est quod rerum omnium sit thesaurus, & custos cæterarum ingenij partium. Huic maximum lumen ordo adfert, teste Simonide.

2. Intelligentia.

Intelligentia, νόησις, est per quam ea perspicit animus quæ sunt, seu, est ipsa mentis perceptio. Huius duplex munus est. Vnum quo res simplices absolutè tenemus seu percipimus: Alterum quo res intellectas comparamus inter sese & æstimamus, vnde alia componimus in affirmando, alia diuidimus in negando, alia ex alijs colligimus ratiocinando. Huic ancillantur, mens, sensus, imaginatio, & experientia, de quibus suprà diximus. Sine hac intelligentia suum nomen prudentia tueri nequit. Nam eius pars est, vt ita dicam, substantialis, quæ circa præsentia versatur, vt memoria præteritorũ est. Huic opponitur hebetudo, ἀσυνεσία, acuminis & perspicaciæ priuatio, qua præditi inepti sunt ad omnem humanitatem & disciplinam, bestiæ potius quàm homines censendi. Hinc facile intelligere est magnas intelligentiæ laudes esse, vt quæ omniũ artium & actionũ honestarũ mater est.

3. Prouidentia.

Prouidentia, πρόνοια, est per quã futurum aliquid videtur antequã factum sit. Huic opponitur, ἀπρονοησία, qua fit vt futura non prospiciamus consilio, quod est, iuxta Senecæ sententiam oculus futurorũ. Prouidentiæ officium est ex præteritis & præsentibus futura perpendere & æstimare, atq; consilio maturo præmunire animum, priusquam quis rem aggrediatur. Ad prouidentiam quoque referenda est diligentia, ἐπιμέλεια, quæ est prudentia in prospiciendo fine & mediis ad finem, & intentio animi in mediis illis parandis & tuendis. Seu, est deliberatio de fine & de mediis, & quædam voluntatis contentio, & constantia in tuendis mediis. Huic opponuntur ignauia & πολυπραγμοσύνη. Illa facit vt nostrum munus negligamus: Hæc vt aliena curemus: de qua hic versus vulgò fertur: τῆς πολυπραγμοσύνης οὐδὲν χεῖρότερον ἄλλο, Hoc est: *Nihil curiositate peius.* Diligentiæ elogia multa passim occurrunt, quale est hoc Menandri: τῆς ἐπιμελείας δοῦλα πάντα γίγνεται, Hoc est: *Omnia diligentiæ subiiciuntur: Et illud Demosthenis: Nihil est cautis hominibus & circunspectis adeò formidabile, quin diligentia præcaueri possit, neque vllũ malũ est, quin incautis & pigris euenire queat.*

DE IVSTITIA ET *eius partibus.*

Definitio iustitiæ.

IVstitia, δικαιοσύνη, est habitus animi communi vtilitate conseruata, suum cuique tribuens, seu vt Aristoteles definit, Iusticia est ea animi affectio, qua apti homines sunt ad res iustas gerendas, quáque res iustas & faciunt & cupiunt facere. Huic opponitur iniustitia ἀδικία, qua homines inepti sunt ad res iustas gerendas, quáque res iustas nec faciũt nec cupiunt facere, imò contraria moliuntur.

Oppositũ.

encomia.

Iusticia præclara sunt apud omnes autores Græcos & Latinos encomia. Theognis ait: ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή ἐστι. *Iusticia in sese virtutes continet omnes.* Et Cicero: *Iusticia hæc vna virtus sola domina omnium & regina virtutum.* Hanc Aristoteles Hespero & Aurora formosiorem pronunciat, Cuius fundamentum est fides, id est, dictorum conuentorúmq; constantia & veritas.

fundamẽtum.

Munus.

Huius primum munus est, ne cui quis noceat. Secundum, vt sua singulis reddamus. Tertium, vt omnia ad communem vtilitatem referamus.

fructus.

Fructus huius vberrimus est, felicitas & bona fama. Vnde Menãder: δίκαιος ἴσθι, ἵνα καὶ δικαίων δὴ τύχοις, Id est, *Iustus esto, vt & iusta consequaris.* Idem: ἀνδρὸς δικαίου καρπὸς οὐκ ἀπόλλυται: Hoc est, *Viri iusti fructus non perit.* Iusticiæ partes in duplici sunt discrimine. Quædam enim subiectæ, quædam cognatæ dicuntur. *Subiectæ* sunt, Religio, Pietas, Gratitudo, Innocentia, Vindicatio, Beneuolentia, Liberalitas, Comitas, Ciuilitas, Fides, Obseruantia, veritas & Ius. His addo æquum & bonum. *Cognatæ* sunt: Gloria, Dignitas, Amplitudo, Amicitia. Has partes, eo quo ꝓpositæ sunt ordine, definitionib. illustrabim⁹.

Partes.

Subiectæ.

Cognatæ.

1. Religio

Religio θρησκεία, Ciceroni iustitiæ pars est, quæ superioris cuiusdam naturæ quam diuinam vocant curam ceremoniámque adfert. Hac sublata, vt idem Cicero inquit, fides etiam & societas generis humani & vna excellentissima virtus iusticia tollatur, ne-

cesse

ceſſe eſt. DEVM autem religioſè colendum eſſe ſupra ex lege naturæ demonſtratum eſt. Verùm huc adſcribendas duxi leges, quas Cicero in ſecundo de legibus, de cultu Deorum recitat:

Ad diuinos adeunto caſtè.
Pietatem adhibento.
Opes amouento.

Primam legem interpretatur hoc modo, Caſtè iubet lex adire Deos, animo videlicet, in qua ſunt omnia. Nec tollit caſtimoniam corporis, ſed hoc oportet intelligi cùm multùm animus corpori præſtet, obſeruetúrque vt caſto corpore adeatur, multò eſſe in animis id ſeruandum magis. Nam illud & aſperſione aquæ vel dierum numero tollitur, animi verò labes nec diuturnitate euaneſcere, nec manibus vllis elui poteſt. Quòd autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet, ſignificat pietatem gratã eſſe Deo, ſumptum eſſe remouendum. Quid eſt enim cùm paupertatem diuitiis etiam inter homines æqualem eſſe velimus? cùm eam ſumtu ad ſacra adhibito Deorum aditu arceamus. Præſertim cùm ipſi DEO nihil minus gratum futurum ſit, quam nõ omnibus patêre ad ſe placandum & colendũ viam.

Religioni opposita.

Cum Religione pugnat Superſtitio, δεισιδαιμονία & ἀθεότης Epicurea, illa ſupra modum cultus genera excogitat, hæc omnem religionis curam abiicit: Sicuti Cyclops apud Euripidem facit, qui nullum aliud numen agnoſcit quàm ventrẽ ſuum, cui ſoli ſe munera offerre fatetur, alia dicit eſſe κόμπους καὶ εὐμορφίας λόγων, quem non pauci ἄθεοι hodie imitantur, quos olim iuſta vindicta rectius docebit.

Pietas, στοργὴ iuſticiæ pars eſt, per quam ſanguine coniunctis patriæque beneuolis, officium & diligẽs tribuitur cultus. Huic opponitur, ἀστοργία, vitiorum omnium radix. Quare non ſatis laudari poteſt pietas, ſine qua religio eſſe nequit. Nam religionis cauſa pietate inter ſe deuincti ſunt homines, quẽadmodũ elegãter vir optimus Stigelius, his verbis cecinit:

Vtque alios alij de religione docerent,
Contiguas pietas iuſſit habere domos.

Gratitudo.

Gratia, χάρις, iuſticiæ pars eſt, in qua amicitiarũ & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas, continetur. Huic opponitur ingratitudo, ἀχαριστία, quo vitio nullum grauius iudicãrunt Perſarum leges, & contrà Poëtæ & Philoſophi omnes, gratiã maximis extulêre encomiis. Heſiodus in Theogonia gratiæ partes pulcerrima proſopopœia depingit: cùm ait:

Oppositũ Encomia.

τρεῖς δέ οἱ εὐρυνόμη χάριτας τέκε καλλιπαρήους,
Ἀγλαΐην, καὶ εὐφροσύνην, θαλείαν τ' ἐρατεινήν.

Gratitudinis pictura.

His verſibus Heſiodus, vt Iouem patrem gratiarum facit: Ita matrẽ Eurynomã: quibus verbis ſignificatur, quòd lex quædã diuinitus inſita ſit mentibus hominum de gratitudine. Charitum, id eſt, gratiarũ numerus ſignificat tres actus diſtinctos in beneficiis, quæ vltrò citróque dãtur, vt ſunt, dare, accipere, referre. Charitum nomina, affectus eorum qui vltrò citróque certant beneficiis, notant: ἀγλαΐα, enim, latinè ſplendor & dignitas, monet vt qui accepit beneficiũ, illud agnoſcat & prędicet: Εὐφροσύνη hilaritas, monet datorem hilaritatis, vt ſine moroſitate & mora beneficium conferat, Iuxta illud Euripidis: *Qui citò præſtat gratiam dulciſſimus mortalium eſt.* Et illud: *qui citò dat, bis dat.* θαλεία florida, monet ne beneficiorũ acceptorũ memoriã ſinamus ſeneſcere, Huc illud Theocriti: Χρύσειοι πάλαι ἄνδρες ὅτ' ἀντεφίλησ' ὁ φιληθείς. *Hoc eſt, Aurei quondam homines fuere, quando is qui beneficia acceperat, gratiã viciſſim rependit.* Hæ tres Gratiæ apud Poëtas virgines, eæque nudæ & connexæ pinguntur. Nuditas & virginitas Symbola ſunt ſimplicis candoris, ne quis donationis prætextu cuiquã inſidias ſtruat. Dona enim quæ ita conferuntur raro proſunt accipienti, vnde Aiax apud Euripidẽ, ἄδωρα τῶν ἐχθρῶν δῶρα, Id eſt, *Inimicorũ dona minimè dona ſunt.* Qui ita hoſtili animo aliis largitur dona, perinde facit, ac ſi linguam exſecet de ſerpentis ore, ac munera porrigeret veneno tincta, ſicuti Medea apud Euripidẽ fecit.

4. Innocẽtia.

Innocentia, ἀκακία, eſt puritas animi, omnẽ iniuriæ illationẽ abhorrens. Seu, eſt iuſticię pars, qua integritas vitæ & morum ſeruatur. Huius magna laus eſt apud Ciceronẽ. Vitam, inquit, beatã efficiũt trãquillitas conſcientiæ, & ſecuritas innocentiæ. Huic opponitur nocẽdi cupiditas, κακότης, qua quis ad iniuriã & maliciam committendã eſt paratus, vitium planè Satanicum, & humana natura indigniſſimum.

5. Vindicatio. Opposita. 6. Beneuolentia. Opposita.

Vindicatio, ἐκδίκησις, eſt per quam vis & iniuria, & omnino omne quod obfuturum eſt, defendendo aut vlciſcendo propulſatur. Huic opponitur ab vna parte ſæuitia ſeu crudelitas, ὠμότης: ab altera remiſſio, ἄνεσις.

Beneuolentia, εὔνοια, iuſticiæ pars eſt, qua aliis bene volumus. Huic opponitur Maleuolẽtia, κακόνοια, odiũ μῖσος, & inuidia, φθόνος, quę triſtatur de alienis bonis. Vnde autem proficiſcatur inuidia, *Titus Liuius* his verbis oſtendit: *Nulla ingenia tàm prona ad inuidiam ſunt, quàm eorum qui genus ac fortunas ſuas animis non æquãt, quia virtutẽ ac aliorũ bona oderũt.* Aduerſus hoc vitiũ plurimæ Poëtarũ celebrãtur ſentẽtiæ, ſed ego ex multis paucas adſcribã. Epigrãma Græcum eſt.

Aduerſus Inuidiam

ὁ φθόνος ἐστὶ κάκιστον, ἔχει δὲ τι καλὸν ἐν αὐτῷ,
τήκει γὰρ φθονερῶν ὄμματα καὶ καρδίαν.

Inuidia peſſimũ quid eſt, habet tamẽ in ſe aliquid boni, nã conſumit inuidentiũ oculos & cor. Huc illud Horatij:

Inuidia Siculi non inuenere tyranni
Maius tormentum. Et hoc Ouidij.
Pallor in ore ſedet, macies in corpore toto,
Nuſquam recta acies, liuent rubigine dentes,
Pectora felle virent, lingua eſt ſuffuſa veneno.
Riſus abeſt, niſi quem viſi fecere dolores.
Nec fruitur ſomno, vigilantibus excita curis,
Sed videt ingratos, intabeſcitq. videndo.
Succeſſus hominum, carpitque & carpitur vna,
Suppliciúmque ſuum eſt. Et Horatius:
Inuidus alterius rebus marceſcit opimis.

7. liberalitas. Comites.

Liberalitas, ἐλευθεριότης, iuſticiæ pars eſt, quæ in beneficiis conferendis mediocritatem ſeruat. Liberalitatis comites facit Valerius, humanitatem & clementiam, quibus homine nihil dignius teſtatur Cicero. Martialis liberalitatis fructum expreſſit his verſibus:

Fructus.

Extra fortunam eſt, quicquid donatur amicis.
Quas dederis, ſolas ſemper habebis opes.
Hæc, vt Claudianus ait:
Nil negat, & ſeſe vel non poſcentibus offert.

Opposita

Huic opponitur in exceſſu quidem prodigalitas, ἀσωτία, in defectu verò illiberalitas, ἀνελευθερία. Huius tria ſunt genera: turpis quæſtus, tenacitas, & κιμβεία. Turpis quæſtus, αἰσχροκέρδεια, eſt, cùm quis diteſcere quærit vndecunque; & lucrum quàm pudorem pluris facit. Tenacitas, φειδωλία, eſt, cùm quis in re honeſta ſumtui & impenſæ parcit. κιμβεία eſt quaſi cacuminis ſectio, hoc fit cùm quis quidem expendit, ſed minutatim & malè, nullo temporis delectu habito, vnde fit vt plus iacturæ faciat.

8. Comitas.

Comitas, φιλοφροσύνη eſt morum quædam humana & ornata ſuauitas, à como quod eſt orno. Hæc amicitiæ cõiuncta eſt, Ita enim Cicero ait: Amicitia remiſſior eſſe debet & dulcior, & ad omnem comitatem facilitatémque procliuior. Qui enim hac ſunt virtute præditi, benignè & haud grauatè aliis inſer-

Opposita. uiunt,quod eſt amicorum proprium. Huic opponitur ab vna parte ſeueritas,ab altera ſcurrilitas : illa ne punctum quidem à virtute diſcedendum ſtatuit, hæc nimis remiſſa liberioribus locis delectatur : illa græcè ἀποτομία quaſi reſectio, qua res ad viuū exigitur. Hęc εὐτραπελία, quæ ſe flectit ad ingenia hominū, vt lepore & vrbana dicacitate oblectentur, dicitur.

9. Ciuilitas. *Ciuilitas*, τὸ πολιτικόν, eſt ciuilis quædam moderatio ac modeſtia homini politico maximè conueniens. Huic opponitur inciuilitas, ἀγριότης, quæ eſt morum quædam ruditas & ruſticitas,& petulantia, ὕβρις, quæ alios per contumaciam petit. (Opposita.)

10. Fides. *Fides*, πίστις, eſt dictorum & conuentorum conſtantia & veritas, dicta, quòd fiat quod dictum eſt. Hanc Seneca *ſanctiſſimum humani pectoris bonum* appellat. Et à Cicerone *fundamentum iuſtitiæ* dicitur. Rectè igitur monet Plautus : *fac fidelis ſis fideli, caue fidem flexam geras.* Quod autem Theon Sophiſta dicit: μέμνησο ἀπιστεῖν, vult ne quis ſinat ſe facilè perſuaderi à quouis, niſi euidentes appareant rationes. Huic opponitur vanitas, ματαιότης, & inconſtantia, ἀστασία. (opposita.)

11. Obſeruantia. *Obſeruantia*, θεραπεία, eſt per quam homines aliqua dignitate antecedētes, cultu quodā & honore dignamur: ſeu, per quā honorātur perſonæ in digniori gradu cōſtitutę. Huic opponitur Deſpicientia, ὑπεροψία, quæ in animi quadam auerſione poſita eſt. (Oppoſitū.)

12. veritas. *Veritas*, ἀλήθεια, eſt per quā immutata ea quæ ſunt, aut fuerunt aut futura ſunt, dicuntur. Huic opponitur mendacium, ψευδολογία. Veritatis commendatio apud Philemona hæc eſt: (Oppoſitū.)

Οὐκ ἔστιν οὔτε ζωγράφος, μὰ τοὺς θεοὺς,
Οὔτε ἀνδριαντοποιὸς, ὅστις ἂν πλάσαι
Κάλλος τοιοῦτον, οἷον ἡ ἀλήθει' ἔχει.

Hoc eſt: *Non eſt aut pictor, per Deos, aut ſtatuarius, qui fingere poſſet pulchritudinem talem, qualem habet veritas.*

13. Ius. *Ius*, τὸ δίκαιον, nihil aliud eſt quàm quod vel natura, vel ciuitas, aut populus, aut gens, vel conſuetudo iubet. Diuiditur in ius naturale, gentium & ciuile. 1. *Naturale*, quod eſt cōmune omni nationi, eo quòd vbiq; inſtinctu naturæ habetur, non aliqua conſtitutione facta ab homine, ſed ab ipſo naturæ conditore: vt maris & fœminæ coniunctio, natorum educatio, liberorum ſucceſsio in bonis parentum. 2. Ius *Gentium*, eſt quo gentes humanæ vtuntur, hoc Deo, religioni, patriæ paremus. 3. Ius *Ciuile*, eſt quando aliquid communi iuri vel additur vel detrahitur, hoc eſt, Cùm populus ſibi quaſi proprium ius ciuitatis facit. Hæc tria iuris genera tum demum approbanda ſunt, quādo ex primis naturæ axiomatis fluxiſſe demonſtrantur. (Naturale. Gentium Ciuile.)

14. Aequitas triplex. *Æquum & Bonum*, æquitas, ἐπιείκεια, hæc triplex eſt. Nam aut eſt congrua legis ad opus applicatio, in qua ſpectatur voluntas & mens legis, & non τὸ ἀκριβοδίκαιον: ſeu eſt temperatio ac emendatio iuris, quæ fit ex prudentia iudicis accommodantis ſe rationi cauſæ, & flectentis legem ad cauſam, non cauſam ad legem. Aut eſt rerum iuſta commutatio ſeruata æqualitate. Aut eſt iuxta proportionem debitā, & officiorum condicionem, bonorum & præmiorum atque etiam pœnarum diſtributio. (1. temperatio iuris. 2. rerum iuſta commutatio. 3. diſtributio pœnarū & præmiorum.)

Hinc oriuntur iuſtitiæ ſpecies, diſtributiua & cōmutatiua.

De iuſtitia diſtributiua. *Diſtributiua* iuſtitia eſt perſonarum & officiorum ordinatio in omni vita publica & priuata. Hæc ſecundum proportionē Geometricā tribuit perſonis apta officia. Vt enim Geometrica proportio (quam Ariſtoteles διῃρημένην & Cicero deiunctam vocat) nō numerorū interualla ſimpliciter conſiderat, ſed æqualitatē proportionū rerū & perſonarū ſpectat: Ita hæc diſtributiua iuſtitia nō indifferenter iuxta perſonarum numerum diſtribuit functiones, ſed perſonarum & functionum proportionem attendit, & tribuit perſonis aptas functiones. Vt ædificaturus domum non lignum quodlibet quod caſu offertur ſubſternit, vt ſit baſis domus, ſed diligit ex magno aceruo quod congruit: Ita in republica non cuiuis munus magiſtratus imponitur, ſed idoneo. Vbi hæc iuſtitia non ſeruatur, actum eſt de ſalute Reipublicæ. (Vſus. Simile.)

Commutatiua. *Commutatiua*, iuſtitia, συναλλακτική eſt ordinatio cōmutationis rerū in cōtractibus. Hęc ſecundum proportionē Arithmeticā ſeruat æqualitatē in commutatione rerum: in hac rerū æqualitas quæritur, perſonarum nulla facta collatione. Vt enim Arithmetica proportio numerorū, ęqualia interualla conſiderat, exēpli gratia, 3.6.9.12.15. hîc ſemper proximus à proximo diſtat ternario: Ita iuſtitia commutatiua citra perſonarū reſpectū ſimpliciter æqualitatē rerū quæ cōmutantur ſpectat, vt tantus ſit numerus emtoris quantus eſt venditoris, vt res emta & preciū ſint æqualia. Sine hac iuſtitia nulla domus, nulla ciuitas, nulla reſpublica ſtare poteſt.

vſus commutatiuæ iuſtitię. Porrò hæc commutatiua iuſticia accommodatur ad genus, hoc eſt, ad quālibet rerū æſtimationem ſeu cōpenſationē, & non ſolùm vbi dānum & lucrum, ſed etiā vbi delictum & pœnę æſtimantur. Vt in pœna talionis, homicidium nece punitur. Verùm interim diligenter obſeruandum eſt, quòd propter circumſtantias perſonarum & occaſionū, debeat iudex interdum proportionē Geometricam adhibere in conſilium, qua grauius punit ebrietatem in Senatore quàm in milite: Sic paterfamilias grauius puniet filium ſcortantem quàm famulum.

De cognatis partib. iuſtitię. 1. Gloria. *Gloria*, κλέος, eſt frequens de aliquo fama cum laude, vel, eſt illuſtris & peruagata multorum & magnorum virorum, vel in ſuos ciues, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Vel ſicut alibi definitur: Eſt conſentiens laus bonorum, incorrupta vox bene iudicantium de excellente virtute. Hæc virtuti reſonat & eius veluti imago exiſtit. Huius fundamentū eſt virtus ſeu quælibet res præclarè geſta dignáque laude: vt Muſarum gloria carmē eſt teſte Heſiodo. Vbi autem fundamentum nō ſolidum eſt, ſed fictum potius, inanis eſt gloria, vt militis apud Comicum, qua nihil iuxta Menandri ſententiam, eſt miſerius. Huius inanis gloriæ partes ſunt, iactantia, præſumtio, hypocriſis. *Iactantia*, ἀλαζονεία, eſt inanis de ſe & ſtulta prædicatio, qua quis plura promittit quàm præſtare poteſt. *Præſumtio*, τόλμημα, eſt cùm quis ob facta ſua, quæ aliquā admirationē merentur, gloriā venatur immodico ſtudio. *hypocriſis*, cùm quis gloriā quærit ex eo quod non habet, cuius tamen veluti larua quædā foris apparet, vt ſi Hiſtrio aliquis ſuſtinens perſonā Herculis in fabula, mox Herculem aliquem ſe iactaret. (fundamētum. Huic aduerſatur inanis gloria, cuius hæ ſunt partes. Iactantia. Præſumtio. Hypocriſis.)

Porrò vt inanis gloriæ mater eſt ſuperbia & φιλαυτία: ita procreat inertes ſoboles, pertinaciā, diſcordiā, contentionem, inobedientiam & alia huius generis vitia.

2. Dignitas. *Dignitas*, ἀξιοπρέπεια, eſt alicuius honeſto & cultu, & honore, & verecundia, digna autoritas. Huic opponitur indignitas, ἀναξία condicio vitæ obſcura. (Oppoſita.)

3. Amplitudo. Amplitudo, τὸ πληρωματικόν aut potentiæ, aut maieſtatis, aut aliquarū copiarum magna abundantia. Huic opponitur ignobilitas & egena obſcuritas. (Oppoſita.)

4. Amicitia. Amicitia, φιλία eſt voluntas erga aliquem rerum bonarū illius ipſius cauſa, quē diligit, cū eius pari voluntate. Huius propriū eſt retinere & alere beneuolentiā, beneficentiā & συμπάθειαν, qua cum afflicto

pate-

cto pateris ἡ γὰρ συμπάθεια ἐςὶ πάθος τινὸς διὰ πάθος ἑτέρου.

Tria amicitiæ genera. Tria genera amicitię faciunt Philosophi. *Primum* & optimum dicunt eorum esse, quos virtus copulauit. Solida enim est ex ratione dilectio. *Secundum* & medium genus in gratiæ relatione est. Est enim hoc genus in mutua remuneratione positum, in tota vita admodum vtile, Nam communis est ex gratia amicitia. *Postremum* & tertium genus ex familiari consuetudine ortum habet. Hypodamus Pythagoreus admodum pulchrè amicitiæ genera tradit his verbis: ἃ μὲν ἐξ ὅπις ἡμᾶς θεῶν, ἃ δὲ ἐκ παροχᾶς ἀνθρώπων, ἃ δὲ ἐξ ἀδονᾶς ζώων. Hoc est: *Alia quidem amicitia est ex scientia Deorum, alia ex largitione hominum, alia ex voluptate animalium.* Et addit: *Quòd prima sit Philosophi amicitia, media hominis, vltima animalis.*

DE FORTITVDINE ET *eius partibus.*

Fortitudinis definitio. Encomia. FORTITVDO, ἀνδρεία, est considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Hæc iustitiæ propugnatrix est, quæ finem conseruationem humanæ societatis seu defensionem ornamẽtorum omnium virtutum habet, aduersus omnia vitia decertat, inuicta ad labores, fortis ad pericula, rigidior aduersus voluptates, vt auaritiam fugiat, tanquam labem quandam, quæ virtutem effœminat. Cicero hanc Stoicorum definitionem etiam probat: Fortitudo est virtus pugnans pro æquitate, atque ideò fortes & magnanimos habendos pronunciat, non qui faciunt, sed qui propulsant iniuriam.

Etymologia. Est autem obseruandum, quòd quemadmodum virtus à viro apud Latinos dicitur, teste Cicerone, ita fortitudo apud Græcos à viro: propterea quòd viri propria maximè sit fortitudo. Munera. Cuius munera duo sunt maxima: mortis dolorísque contemptio. Vtendum est igitur, vt idem Cicero dicit, fortitudine, si virtutis compotes, vel potiùs si viri volumus esse. Quoniam à viris hæc virtus nomen est mutuata. Opposita. Versatur autem fortitudo inter duo extrema, audaciam & timiditatem. 1. Audacia. *Audacia* θάρσος, est inconsiderata confidentia res arduas aggrediendi. Hanc tamen Cicero interdum agnatam esse dicit fortitudini. 2. Timiditas. *Timiditas*, δειλία, animi est angustia, qua quis præ animi paruitate formidat res arduas aggredi, hoc qui laborant vitio, effœminati appellantur.

Aduersantur quoque fortitudini ignauia & nequitia. 3. Ignauia. *Ignauia*, ῥαθυμία, est quæ, quod ratio aggredi fortiter suadet, dissuadet. 4. Nequitia. *Nequitia*, ἀχρειότης, quæ non solùm fortitudini, verumetiam omnibus opponitur virtutibus. Hæc à nihilo, id est, sterilitate nominata est, vt quæ nihil recti aut boni, sed quicquid potest mali contumaciter facit. Atque ideo qui hac laborant, perditi appellantur, & indies in suam perniciem properant. Quibus opponuntur frugales, à fruge, hoc est, fertilitate dicti.

Partes. Partes subiectæ fortitudini sunt, Magnificentia, Fidentia, Patientia, Perseuerantia. 1. Magnificentia. *Magnificentia*, μεγαλοπρέπεια, est rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione, agitatio atque administratio. Hæc inter duo extrema versatur, βαναυσίαν & paruificentiam. βαναυσία ob animi paruitatem, seruilia & contempta artificia sectatur. *Paruificentia*, μικροπρέπεια, est paruitas animi & abiectio indigna viro. 2. Fidentia. *Fidentia*, παῤῥησία est per quam magnis & honestis in rebus multùm ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocauit. Seu, vt alibi Cicero definit: est firma animi cõfisio. Huic opponitur ab vna parte θάῤῥη, ab altera diffidentia: quę metu mali, quod videtur impendere, nihil audet aggredi.

3. Patiẽtia. *Patientia*, ἀνεξικακία, est honestatis aut vtilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpessio. Causæ patientiæ. Huc placet adscribere causas patientiæ ex primo Fastorum Ouidij, vbi Nicostrata filium Euandrum exulem ad patientiam hortatur his verbis:

Fortiter exilium ferre memento tuum.
Sic erat in fatis, nec te tua culpa fugauit,
Sed Deus, offenso pulsus es vrbe Deo.
Nec meriti pœnam pateris, sed numinis iram.
Est aliquid magnis crimen abesse malis.
Conscia mens, vt cuique sua est, ita concipit intra
Pectora, pro facto spémque metúmque suo.
Nec tamen vt primus mœres mala talia passus,
Obruit ingentes ista procella viros.
Passus idem est, Tyrius qui quondam pulsus ab oris
Cadmus, in Aonia constitit exul humo.
Passus idem Tydeus, & idem Pagaseus Iason,
Et quos præterea longa referre mora est.
Omne solum forti patria est: vt piscibus æquor,
Vt volucri vacuo quicquid in orbe patet:
Nec fera tempestas toto tamen horret in anno,
Et tibi (crede mihi) tempora veris erunt.

Analysis harũ causarum. Hîc Poëta causas patientiæ enumerat: prouidentiam Dei, innocentiam, bonam conscientiam, exempla, fortitudinem & spem melioris fortunæ. Extrema patientię. Porrò patientia versatur inter extrema, impatientiam & indolentiam. Illa fugit omnem laborem & dolorem. Hæc omnem laboris & doloris sensum abiicit, Græcè ἀπάθεια, vt illa φόβος generali nomine, quæ fortè proprium non habet, dicitur.

4. Perseuerantia. *Perseuerantia*, καρτερία, est in ratione bene constituta stabilis & perpetua permansio. Opposita seu extrema. Versatur autem inter duo extrema, pertinaciam & leuitatem. *Pertinacia*, αὐθάδεια, quæ sinè deliberationi est inimica, nimis enim insistit in suis persuasionibus. Oritur autem ex amore sui & honorifica de se persuasione: quo vitio laborantes, sibi nimis placent, & de suis elatiùs sentiunt, & inde ferè sunt ἰδιογνώμονες, non enim admittunt aliorum iudicia & sententias. Æschylus opponit αὐθάδειαν εὐβουλίᾳ, ita enim ait: μήδ᾽ αὐθάδειαν εὐβουλίας ἀμείνον᾽ ἡγήσῃ ποτέ. Hoc est, *Neque peruicaciam vnquam existimes meliorem prudenti deliberatione.*

Leuitas, κουφότης, qua quis nunc in hanc, nunc in illam temerè fertur sententiam, non secùs atque pluma, quæ facillimè leuissima aura nunc huc nunc illuc impellitur.

DE TEMPERANTIA ET *eius partibus.*

Temperantiæ definitio. Etymon. TEMPERANTIA, σωφροσύνη, est rationis in libidinem atque in alios non rectos impetus, animi firma & moderata dominatio. Latinum nomen sortita est à temperando, hoc est, moderando, videlicet, quòd affectus moderetur & actiones & gestus, vt in eis quædam appareat suauitas & veluti iucunda quædam harmonia. Græca appellatio σωφροσύνη secundùm Aristotelem dicitur, quasi σώζουσα τὴν φρόνησιν, hoc est, conseruatrix prudentiæ. Secundum Platonem, σωτηρία τῆς φρονήσεως, salus prudentiæ. Vtraque etymologia eodem pertinet, videlicet quòd temperantia faciat, vt salua sit prudentia, hoc est, ne quid contra prudentiam, cuius regula est recta ratio, fiat.

Et quoniam impetus animorum sæpe insurgũt contra hanc regulam, accedit temperantia, vt eos moderetur, ne quid fiat indecorè, & vt salua maneat prudentia. Huius laudes meritò sunt plurimæ apud scriptores, de hac quidam Græcè dixit: τῆς δὲ σωφροσύνης οὐδὲν τιμιώτερον ἄλλο. Hoc est, *Temperantia, nihil pretiosius:* sine enim hac cætera nullius sunt pretij. Quæ autem hac sunt temperata, dulcissima & pretiosissima sunt. Menander temperantiam *penu virtutis* appellat, cùm ait, ταμιεῖον ἐστὶν ἀρετῆς ἡ σωφροσύνη. Xenophon eandem appellat, θεμέλιον σοφίας, *Fundamentum sapientiæ.* Et addit: *Nihil mali in eo viro nasci posse, qui hoc iecerit fundamentum.* Et quidam de septem Græciæ sapientibus ita monet: *Sis in adolescentia temperans, in media ætate iustus, in senecta prudens, quò moriaris absque tristitia.* Cicero asserit temperantiam facere, vt rationem sequamur, eandem dicit animis pacem adferre, & eos quasi quadam concordia placare & lenire. Hæc inter extrema versatur, intemperantiam & insensibilitatem. *Intemperantia*, ἀκολασία, est effrenis quædam à tota mente & à recta ratione deflexio: sic auersa à præscriptione rationis, vt nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Græca appellatio, ἀκολασία dicitur ab α priuatiua particula, & κολάζω quod significat frenare & temperare. Nam qui hoc vitio laborat, veluti frenis excussis quocunque impetus animi ferunt, ruit. De hac Cicero. *Quemadmodum temperantia sedat omnes appetitiones, & efficit, vt hæ rectæ rationi pareant, conseruátque considerata iudicia mētis: Sic huic inimica intemperantia, omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat.* Vitia quæ coniuncta sunt intemperantiæ, enumerat Aristoteles his verbis: ἀκολασίαν comitantur ἀταξία, ἀναίδεια, ἀκοσμία, τρυφὴ, ῥαθυμία, ἀμέλεια, ὀλιγωρία, ἔκλυσις, hoc est, *Ordinis perturbatio, impudentia, confusio, deliciæ, ignauia, incuria, negligentia, dissolutio.* Idem affirmat, malum intemperantiæ, hydropi & tabi simile esse, propterea quòd cùm radices egerit, incurabile malum fit.

Insensibilitas, ἀναισθησία, stupor est, quo fit vt nullæ animi aut corporis cogitationes suboriátur. Qui hoc laborant vitio non admodum multi reperiuntur. Vnde factum est, vt ait Aristoteles, vt ne nomē quidem habuerint. Appellētur autem ἀναίσθητοι, hoc est, omnis sensus expertes. Vox ἀναισθησίας in Philebo Platonis est, cùm inquit, anima est ἀπαθὴς motum, corporis ἀναισθησίαν nominans.

Temperantiæ partes sunt plures, vt sunt: Verecundia, Honestas, Continentia, Sobrietas, Castitas, Pudicitia, Humilitas, Clementia siue Mansuetudo, Modestia, εὐταξία, decorum, αὐτάρκεια, moderatio.

Verecundia, αἰδὼς, cùm modum seruat, virtutibus annumeratur, & *virtutis tinctura* quædam à Cicerone dicitur, & ab eodem *custos omnium virtutum* appellatur, dedecus fugiens. Hæc maximè in virginibus & adolescētibus laudanda est, iuxta illud Plauti. *Decet verecundum esse adolescentem.* & de adolescente in Adelphis dicitur: *Erubuit, salua res est.* Pythagoras hoc de verecundia tradidit præceptum. πρήξεις δ' αἰσχρόν ποτε μήτε μετ' ἄλλου, μήτ' ἰδίῃ· πάντων δὲ μάλιστ' αἰσχύνεο σαυτόν. Versatur autem hæc verecundia inter vitiosum pudorem & impudentiam. *Vitiosus pudor.* δυσωπία est, immodicus pudor, atque ideò vitiosus & turpis. *Impudentia*, ἀναίδεια vitium pessimum, videlicet cùm quis perfricta fronte, & omni exhausto pudore, quiduis audet. Hoc vitio laborantes, viri quidem κυνῶπες, mulieres verò κυνώπιδες ab Homero appellantur, vt qui canino aspectu absque omni verecundia præditi sint. De hoc Menander in hunc modum conqueritur:

ὦ μεγίστη τῶν θεῶν
Νῦν οὖσ' ἀναίδει', εἰ θεὸν καλεῖν σε δεῖ,
Δεῖ δ', τὸ κρατοῦν γὰρ νῦν νομίζεται θεός.
Ἐφ' ὅσον βαδίζεις, ἐφ' ὅσον ἥξειν μοι δοκεῖς;

Hoc est: *O maxima Deorum, Quæ nunc es impudētia, si Deum te vocare licet. Sed oportet: nam quod imperat, pro Deo nunc habetur. Quousque progrederis? quousque peruentura mihi videris?* Idem. Κακὴ ἡ αἰδὼς ἔνθα γ' ἡ ἀναίδεια κρατεῖ, *Malus pudor vbi vincit impudentia.* Pollux ait: *canis oculum habere dicitur is, qui nimio plus impudens est, cui si etiam importunitatem adieceris*, κυνόμυιαν, *feceris: qua voce significatur impudentissimus, in quo scilicet muscæ & canis ingenium copulatum est.*

De hoc vitio ita ait Euripides: ἡ μεγίστη τῶν ἐν ἀνθρώποισιν νόσων ἡ ἀναίδεια, Hoc est: *Omnium vitiorum, quæ in hominibus sunt, maximum est impudentia.* Hanc Xenophon maximam ducem ad omnem turpitudinem esse testatur. De qua hæc Theognidis est querela:

Αἰδὼς μὲν γὰρ ἐν ἀνθρώποισιν ὄλωλεν,
αὐτὰρ ἀναιδείη γαῖαν ἐπέρχεθ' ὁμῶς.
Inter mortales perijt pudor omnis honestus,
Osque pudore vacans aspicit omne solum.

Honestas σεμνότης, hac cauetur, ne quid indecorè, effœminatè, libidinosè & turpiter fiat cogitetúrque. Verùm hic honestatem vocari eam, quæ à sapientibus & bonis illud nomen meretur, meminerimus: non quæ in multitudine conspicitur ficto nomine: αἰσχρὸν γὰρ κρίνειν τὰ καλὰ τῷ πολλῷ ψόφῳ. Cicero: *Cùm id, quod vtile videtur in amicitia, cum eo, quod honestum est, comparatur, iaceat vtilitatis species, valeat honestas.* Idem: *Honestate dirigerēda vtilitas est:* Idem: *Illud honestum (quod sæpe diximus) etiamsi in alio cernimus, tamen nos mouet, atque illi, in quo id inesse videtur, amicos facit.* Idem, *In officio colendo sita est honestas omnis, & in neglegēdo turpitudo.* Opponitur ergo turpitudo honestati.

Continentia, ἐγκράτεια est per quam cupiditas consilij gubernatione regitur. Hæc enim maximè voluptates corporis, cibi & potus, & rerum venerearum moderatur. Continentiæ autem nomen ex eo est, quòd ita teneat cupiditates cibi potúsque & rerum venerearum sub imperio rationis, vt ab iis se vinci minimè patiatur. Huc illud Pythagoræ præceptum.

Κρατεῖν δ' εἰθίζεο τῶνδε,
Γαστρὸς μὲν πρώτιστα, καὶ ὕπνου, λαγνείης τε, καὶ θυμοῦ.

Hoc est, *Imperare assuesce, ventri quidem primum, somno libidinique & iræ.* Et Anacharsis: γλώσσης, γαστρὸς, αἰδοίων κρατεῖν. Hoc est, *Linguam, Ventrem, Venerem compescere.* Et Menander: γαστρὸς πειρῶ πᾶσαν ἡνίαν κρατεῖν: Hoc est, *Conare omnem ventris habenam comprimere.* Huc etiam Virgilij versus ascribere placuit:

Nec Veneris, nec tu vini capiaris amore:
Vno námque modo vina Venúsque nocent.
Et rursus.
Compedibus Venerem, vinclis constringe Lyæum.
Ne te muneribus lædat vterque suis.
Vina sitim sedent, natis Venus alma creandis
Seruiat, hos fines transiliisse nocet.

Sequamur itaque Ciceronis consiliũ qui ait: *tantũ cibi & potionis adhibendum est, vt reficiantur vires, non opprimantur. Esse enim*, vt alibi ait, *oportebit, vt viuas: non viuere, vt edas.*

Continentiæ opponitur incontinentia, ἀκράτεια, quæ est cùm aliquis non imperat voluptatibus: sed ab illis superatur, séque seruum facit.

Sobrietas, νηφαλιότης, specialius nomen est quàm continentia. Est enim mediocritas potus, & opponitur ebrietati. Latinæ vocis ratio est, quòd dicatur sobrietas, quasi sine ebrietate. Commoda sobrietatis perpulchrè complectitur Horatius:

Accipe

Laudes.

Extrema seu opposita.
1. Intemperantia.

2. Insensibilitas.

Temperantiæ partes.

1. Verecũdia.

Extrema.
1. Vitiosus pudor.
2. Impudentia.

2. Honestas.

3. Continentia.

4. Sobrietas.

Accipe nunc victus tenuis quæ quantáque secum
Adferat, in primis valeas benè. Idem.
Alter(scilicet sobrius) *vbi dicto citiùs curata sopori*
Membra dedit, vegetus præscripta ad munia surgit.

Ebrietatis turpitudo & incommoda.

Verùm sobrietatis laudes aliunde rectiùs æstimari non possunt, quàm ex ebrietatis turpitudine & incommodis. *Mente*, inquit Cicero, *rectè vti non possumus multo cibo & potione completi.* Et Poëta Græcus: οἰνωθεὶς ἀνὴρ ἥσσων μὲν ὀργῆς ἐστι, τοῦ δὲ νοῦ κενὸς, φιλεῖ τε πολλὴν γλῶσσαν ἐκχέας μάτην ἄκων ἀκούειν, ἅπερ ἑκὼν εἶπεν κακῶς: Hoc est. *Vinosus vir ab ira quidem superatur, mente verò est vacuus, solétque vbi multa verba effuderit temere, inuitus audire quæ volens dixit.* huc prouerbium πολλάκις ἐν οἴνου κύμασί τις ναυαγεῖ. Hoc est: *Plerunque in vini fluctibus aliquis naufragium facit.* Aristophanes vinum lac Veneris esse dicebat, his verbis: ἡδὺς τε πίνειν οἶνος ἀφροδίτης γάλα, *Suaue ad bibendum vinum, Veneris lac.* Atque ideò Plato legem statuit, ne quis gustaret vinum ante completum 18. ætatis annum. Deinde vsque ad 23. mediocriter gustandum esse. Huius legis rationem addit hanc: οὐ γὰρ χρὴ πῦρ ὀχετεύειν, hoc est, *Non oportet ignem super ignem equitare.* Sunt & hi versus apud Clementem Alexan.

οἶνος δ' ὃς πυρὶ ἶσον ἔχει μένος, εὖτ' ἂν ἐς ἄνδρας
ἔλθῃ, κυμαίνει δ' οἷα λίβυσσαν ἅλα.
βορέης ἠὲ νότος, τὰ δὲ πάντα κεκρυμμένα φαίνει.

Et Ausonius.

Ense cadunt multi, perimit sed crapula plures,

Notetur & versiculus Propertij:

Vino forma perit, vino corrumpitur ætas.

Huc & illud Menandri pertinet:

πολὺς γὰρ οἶνος πολλὰ ἁμαρτάνειν ποιεῖ.
Multum vinum multa facit peccare.

Et Latinus Poëta.

Et Venus in vinis, ignis in igne furit.

5. Castitas

Consistit in animi & corporis puritate.

Castitas, ἁγνία, est religiosa quædam mundities & puritas, qua & animus mundus ab impura libidine corpus purum seruatur. Corporis munditiem sine puritate animi Aristoteles par uifecit: qui cùm videret Zenocratem mingentem & non admouentem manum τῷ αἰδοίῳ, ridens dixit, χεῖρες μὲν ἁγναί, φρὴν δ' ἔχει μίασμά τι: *manus quidem casta, sed mens inquinata est.* Neque est tantùm in virginibus castitas de qua loquor, sed etiam in coniugibus honestis: Vnde Horatius: *Dos est magna parentum & metuens alterius viri certo fœdere castitas.*

Quæ dos matronis pulcherrima? vita pudica.
Quæ casta est? de qua mentiri fama veretur.

Huic opponitur impuritas, φιλαδικία. *Pudicitia* ἁγνία, est qua abstinetur non solùm ab illicita Venere, verum etiam à signis Veneris. Non enim solummodo corpus castum esse oportet: verumetiam oculos. Atque ideò pudicitia Romanis velata facie pingi sculpíque solita est. Et apud alios testudini æquiparata, quòd pudicarum est sese domi continere, & frequentia loca omnia declinare. Opponitur pudicitiæ ἀσέλγεια, quæ externis signis libidinosum animum testatur. Virgines igitur & mulieres, quæ nimio ornatui student, produnt animi libidinem. Quare Tibullus vetat, ne auro polluatur forma, ita enim ait.

Aduersus luxum mulierũ.

Admonui quoties, auro ne pollue formam,
Sæpe solent auro multa subesse mala.

Quidam admodum venustè καλλωπισμὸν muliebrem taxauit hoc dilemmate: *Si pulchræ sunt mulieres, sufficit natura, non contendat ars contra naturam, hoc est, non litiget fucus cum veritate. Si turpes sunt natura: id quod apponunt, magis deformitatem arguit.* Oportuit igitur simplicitatem amplecti. Et meritò Apelles pictor reprehendit discipulum pingentem Helenam auro ornatam, ô adolescens, inquit, quia non potuisti pulchram pingere diuitem fecisti.

6. Humilitas.

Humilitas, ταπεινοφροσύνη, continet & refrænat motus audaces, ne plura nobis polliceamur quàm par est. De hac notentur hi Menandri versus:

ἄνθρωπον ὄντα σαυτὸν ἀναμίμνησκ' ἀεί.
βούλου δὲ ἀρέσκειν πᾶσι, μὴ σαυτῷ μόνον.
εἰ θνητὸς εἶ, βέλτιστε, θνητὰ καὶ φρόνει.
θνητὸς πεφυκὼς μὴ φρόνει ὑπέρθεα.
ἐν δὲ εὐπροσηγόροισιν ἐστί τις χάρις.
ἴσος μὲν ἴσθι πᾶσι, κἂν προύχῃς βίῳ.

Hoc est.

Hominem te esse fac semper memineris.
Stude omnibus placere, non tibi soli.
Si mortalis es, optime, mortalia quoque cogita.
Mortalis natus ne sapias supra diuinum numen.
In comiter salutantibus inest quædam gratia.
Æquabilem te omnibus præsta, etiamsi vita excellas.

Ouidius itidem humilitatem commendat his versibus.

Vsibus edocto si quicquam credis amico,
Viue tibi, & longè nomina magna fuge.
Viue tibi, quantùmque potes, prælustria vita,
Sæuum prælustri fulmen ab arce venit.
Effugit hybernas demissa antemna procellas,
Latáque plus paruis vela timoris habent.
Aspicis, vt summa cortex leuis innatat vnda,
Cum graue nexa simul retia mergat onus.

Et rursus.

Quid fuit, vt tutas agitaret Dædalus alas?
Icarus immensas nomine signat aquas?
Nempe quod hic alte, demissius ille volabat,
Nam pennas ambo non habuere suas.
Crede mihi, benè qui latuit, bene vixit, & intra.
Fortunam debet quisque manere suam.

Pulchrum exemplum proponit Ausonius in Agathocle Rege Syracusano.

Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea Regem,
Atque abacum Samio sæpe onerasse luto:
Quærenti causam, respondit, rex ego qui nunc.
Siciniæ figulo sum genitore satus.
Fortunam reuerenter habe, quicunque repentè
Diues ab exili progrediere loco.

Propertius.

Alter remus aquas, alter tibi radat arenas,
Tutus eris, medio maxima turba mari est,

Aduersus superbiã.

Huic opponitur *superbia*, ὑπερηφανία. superbia cæcum vitium est & pessimum: facit enim, vt τὸ γνῶθι σεαυτὸν nemo videat, & multorum malorum causa, tandem sibi ipsi perniciem affert. Contra hanc bestiam, & Græci & Latini autores multa scripserunt, è quorum monumentis pauca adscribam.

Primo loco producamus Menandrum, qui ita ait:

ὦ τρισάθλιοι.
ἅπαντες οἱ φυσῶντες ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα,
αὐτοὶ γὰρ οὐκ ἴσασιν ἀνθρώπου φύσιν.

O ter miseri Omnes inflati, qui de se magnificè sentiunt, Ignorant enim illi hominis naturam. Idem

ἀλαζονείας οὔτις ἐκφεύγει δίκην. Hoc est:

Arrogantiæ nemo effugiet pœnam. Idem.

ἐφ' ᾧ φρονεῖς μέγιστον ἀπολεῖ τοῦτό σε
Ob quod maximè superbis, id te pessundabit.

Alius quidam Comicus græcus.

εἰ καὶ βασιλεὺς, ὡς θνητὸς ἄκουσον,
ἂν μακρὰ πλῆς, φλέγμαλι ὦ κραιπῇ περισσῶ,
ἂν ἐνιμάττῃς, ταῦτα πρό σε προσβάτιον ἔχειν,
ἂ χρυσοφορῇς, τοῦτο τύχης ἐστὶν ἔπαρμα,
ἂν πλούσιος ἦς, τοῦτο χρόνῳ ἄδικος ἰσχύς,
ἂν ἀλαζονῇς, τοῦτο ἀροίας ἐστὶ φρύαγμα.

Hoc est:

Et si Rex es, vt mortalis audito,
Si longum excrees, pituita id fit, qua nimia teneris.
Si vestem bonã geris, hanam antè gestauit ouicula.
Si geris aurum, id fortunæ fastus est,
Si diues es, id temporis iniusta vis.
Si superbis, id amentiæ fremitus est.

Hæc fœda bestia ingratissima est virtutum comes, & quicquid attingit turpiter fœdat: iuxta versus vulgares:

Si tibi copia, si sapientia, formáque detur,
Sola superbia destruit omnia si comitetur.

Et Claudianus.

Inquinat egregios adiuncta superbia mores.

Et rursus.

quia ipsa superbia longè
Discessit, vitium rebus solenne secundis,
Virtutúmque ingrata comes.

Seneca.

Dominare timidus, spiritus altos gere,
Sequitur superbos vltor à tergo Deus.

7. Clemẽtia.

Clementia siue mansuetudo, πραότης, est per quam animi temerè in odium alicuius concitati, comitate retinentur. De hac Cicero ita ait: *Nihil est laudabilius, nihil magno ac præclaro viro dignius placabilitate atque clementia, quæ ita probanda, vt adhibeatur Reipublicæ causa seueritas, sine qua administrari ciuitas non potest.* Et rursus, *omnibus est odio crudelitas, & amori pietas & Clementia.* Terentius: *re ipsa comperi nihil esse homini melius facilitate atque clementia.*

Ouidius.

Regia, crede mihi, res est succurrere lapsis.

Idem libro 3. de tristibus.

Quò quisque est maior, magis est placabilis iræ,
Et faciles motus mens generosa capit.
Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni,
Pugna suum finem, cùm iacet hostis, habet.
At lupus, & turpes instant morientibus vrsi,
Et quæcunque minor nobilitate fera est.

Hanc Claudianus commendat Honorio Consuli his verbis,

Sis pius in primis. nam cùm vincamur in omni
Munere, sola Deos æquat clementia nobis.

Huius commoda idem recitat hisce versiculis.

Hæc & amicitias longo pòst tempore firmat,
Mansuróque adamante ligat, nec mobile mutat
Ingenium, paruo strepitu, nec vincula noxæ
Dissolui patitur, nec fastidire priorem
Allicitur veniente nouo, benefacta tenere,
Respuere offensas facilis, pariterque minoris
Officij magnique memor, superare laborat:
Vtque hostes armis, meritis sic vincit micos.
Hæc fouet absentes, hæc longè sola remotis
Consulit, hæc nullis auidam rumoribus aurem
Pandit, vt ignauum nunquam læsura clientem
Insidiosa tuos alienent murmura sensus.
Non viuis annexus amor meminisse sepultos
Desinit, in prolem transcurrit gratia patrum.

Huic opponitur inclementia ἀπήνεια, crudelitas quædam & feritas aduersus vel victos, vel subiectos seu reos.

8. Modestia.

Modestia, κοσμιότης, est per quam pudor honestus claram & stabilem comparat authoritatem. Hæc in opinione, sermone, gestu, actione, negotiorũ seruat conuenientiã. Cum hac pugnat superbia Thrasonica, vanitas seu iactantia, garrulitas, futilitas, scurrilitas, petulantia, obscœnitas, item luxus & ineptiæ in vestitu & multò maximè curiositas seu πολυπραγμοσύνη, de qua hic fertur versiculus:

τῆς πολυπραγμοσύνης οὐδὲν χερειότερον ἄλλο. Hoc est,

Curiositate non est aliud peius malum.

9. εὐταξία.

Εὐταξία in agendis seruat ordinem, sine quo nihil suaue, nihil gratum, nihil denique laudabile est. Huic opponitur ἀταξία.

10. Decorum.

Decorum, τὸ πρέπον cum εὐταξίᾳ cohæret, nisi quòd quemadmodum illa propriè est rerum, ita decorum est personarum, etsi differentia hæc non est perpetua. Huic opponitur indecorum, ἀπρέπεια.

11. Animus sua sorte contentus.

Αὐτάρκεια est, per quam quis suis est contentus, nec aliunde desiderat quicquam. Virtus sanè rarissima, sed in primis laudanda. Hæc enim inimica est auaritiæ, prodigalitati, luxui, superbiæ, & multis aliis.

12. Moderatio.

Moderatio, μετριότης superiori ancillatur. Hæc enim facit, ne quis nimis exquisita requirat. Qui αὐτάρκης est, moderatur ita omnia, vt potiùs naturæ quàm libidini satisfaciat.

Cõclusio tractationis de 4. virtutum generibus & oppositis vitiis.

Hæc sint breuiter dicta de quatuor virtutum generibus, earum partibus & officiis, quarũ virtutum semina in nobis esse dicebant Stoici à natura indita, aliis maiora, aliis minora: ea præterea excoli, augeri, perfici, disciplina, educatione, exercitatione affirmarunt: id quod me perspicuè ostendisse arbitror. Dixi quoque de expositis vitiis, quò virtutum decus ex collatione magis cerneretur. Concluduntur autem hac demonstratione.

Demonstratio.

Quicquid homini conuenit secundum rectam rationem, expetendum est, & quod cum ratione pugnat, fugiendum. Virtutes conueniunt, & vitia minimè. Ergo vt illæ expetendæ: ita hæc fugienda sunt. Maior est principium suprà declaratum. Minor colligitur ab enumeratione effectorum. Effecta enim virtutum cõseruant hominis statum & dignitatem. Item Oeconomias & respublicas stabiliunt, cùm contraria his vitia, non solùm cum hominis dignitate pugnant, verumetiam domos atque respublicas, experientia teste, euertunt.

Qunstio, An cõclusiones ex naturæ principiis necessariè sint necne.

Hîc meritò quæri potest, num omnia quæ concluduntur ex principiis legis naturæ, sint necessaria nécne. Ad hanc quęstionem respondeo: Omnia quidem necessaria esse, sed alia in specie, alia in genere.

Respõsio per distinctionem.

1. In specie necessariæ & immotæ.

Conclusiones in specie necessariæ & immotæ sunt, quæ rectè extruuntur à principiis, ita vt quicquid statuitur ab vllo homine contra cõclusiones rectè extructas, sit contra legem naturæ.

Exẽplum.

Lex fertur à Semiramide, vt cognati cognatas in vxores ducant, quod ideo fecit turpissima fœmina, vt sui filij complexu frueretur, à quo & occisa est. Qui iuxta hanc legem cognatas, vt matres, sorores, &c. duxerunt, nõ sunt excusati lege tyrannica & impia, imò lege naturæ damnati sunt, atque ideo quicquid vt honestũ concluditur ex axiomatis legis naturæ, honestũ est, & & quicquid vt turpe, perpetuò turpe censendũ est.

2. Necessariæ in genere non in specie.

Aliæ cõclusiones sunt necessariæ in genere, non in specie. Hæ mutari possunt in specie, manẽte genere. Huiusmodi sunt plurimæ imperatorũ & principũ leges, qui semper respiciunt ad incolumitatem reipublicæ, & ad eam confirmandam suas leges ordinãt.

Exẽplum.

Sit exẽpli gratia hæc lex: Nemo peregrinus vallum vrbis conscendat. Hæc lex in genere necessaria est, non in specie. In genere, quatenus ad commune bonum facit, & ad conseruandam reipublicæ incolumitatem. In specie autẽ non est necessaria, quia hæc determinatio non directè concluditur ex axiomatis naturæ. Poterit quoque incidere casus, vt lex feratur, qua peregrinus obligetur ad conscendendum vallum, quæ sanè cum priori pugnat, sed in specie, & non in genere.

Aliud exemplum.

Addamus & aliud exemplum. Lex aliquando fuit, Nemo vsuram vllam accipiat, hæc lex in genere necessaria

cessarii est, non in specie. In genere quidem, quatenus incolumitati reipublicæ seruit, & commoda est ciuibus: in specie autem non est necessaria, quia fieri potest, vt vitio hominū nō sortiatur finē propositum, hoc est, vt nec reipublicæ sit vtilis, nec ciuibus commoda. Si ergo vt maiori incōmodo occurrat magistratus, permittit moderatam vsurā, vt accipere quinque de centum, vt hac ratione iuuentur ciues & consulatur saluti reipublicę: nō euertit priorem legem in genere, licèt ferat permissionē in specie. Ideo diligenter spectādum est, quæ hypotheses sunt necessariæ in specie seu ἁπλῶς, & quæ in genere tantùm, seu κατά τι. Hæc distinctio multas quęstiones diluere potest, & ostendit, quòd tametsi omnes honestæ leges extruantur ex axiomatis legis naturæ, non tamen sit necessarium, vt nos easdem leges habeamus cū Gallis, aut Italis, aut Germanis in specie. Quilibet enim magistratus ἀνυπεύθυνος poterit leges vtiles suæ reipublicę condere: modò nihil contra naturæ normam faciat, imò verò idem magistratus potest alias leges in alijs ditionibus habere, si id vel condicio hominum vel ratio proprietatū expostulare videtur. Quę diuersæ leges, tametsi in specie variant, tamen pulcherrimè in genere cōueniunt, & minimè sibi inuicem aduersantur. Huc ergo diligentiā magistratus incumbat, vt leges & cōsentientes legi naturæ & vtiles saluti reipublicæ ferat, hoc tamē ita intelligi volo, vt in bene cōstitutis rebuspublicis nō temere legum fiat mutatio. Nam leges longo tempore & veterum autoritate cōfirmatæ, iam sacrosanctæ haberi debent, vt nefas sit eas mutare.

Destinctio vtilissima.

Ratio.

Alia responsio per distinctionem triplicem.

Potest & hoc modo responderi ad quæstionem propositam. Natura quædam dictat necessariò faciē da: quædam rursus iudicat necessariò cauēda: & quædam in medio relinquit.

1. Quædam sunt necessario facienda.

Quæ necessariò dictat facienda natura, ea cū fiūt, iusta sunt vbique & apud omnes, idque natura, non opinione. Huius generis sunt omniū virtutū actiones propriæ, quæ ex axiomatis naturæ per demonstrationem extruuntur.

2. Quædā necessariò cauenda.

Quæ necessariò natura cauenda iudicat, ea cū fiunt, iniusta sunt, vbique & apud omnes, idque natura & non opinione, huiusmodi sunt omnes actiones, quæ deflectūt vel minimū à virtutū proprijs actionibus.

3. Quædā sunt libera.

Quæ in medio relinquūtur sunt libera, ita vt nec iustus nec iniustus dicatur quis, siue ea faciat, siue omittat. Huc pertinent actiones, quæ per se nec in vitijs nec in virtutibus ponuntur. Vt vallum vrbis cōscendere vel non conscendere, naturæ lex liberū relinquit. At vbi decretū magistrat⁹ accesserit, quo interdicitur, ne quis vallū conscendat, iusticiæ & legis transgressor habendus est, qui cōtemto magistratus decreto vallū cōscendit: & contra, qui abstinet propter magistratus edictum, iustus in ea legis parte censendus est.

In postremam distinctionē de reb. liberis quæstio.

De hoc tertio genere quæri potest, nū lata lege iniustū sit natura vallum conscendere. Si nō est natura iniustū, videtur opinione tantū iniustū esse.

Responsio.

Dico natura fuisse liberum, ideóque nec iustū, nec iniustum: sed postquam accessit vox magistratus, quæ finem naturæ spectās, hoc est, incolumitatem reipublicæ, interdixit quod liberū erat, naturæ terminos transgreditur quisquis hanc legē violat, & factum pronuncio iniustū natura, nō quidē ἁπλῶς, sed κατά τι, hoc est ob finem quem natura spectat in actionibus pertinentibus ad conseruandam incolumitatem societatis humanæ.

De conscientia malè & bene factorum teste & iudice.

Cæterùm quia malè & bene factorū testis & iudex est conscientia, restat vt de ea nōnulla dicamus. Est sanè mirandum opificiū Dei in hominibus conscientia, quæ iuxta prouerbiū, instar mille testiū est, hæc non solùm testatur de lege naturæ, quæ honesta præcipit & illis contraria prohibet, quēadmodū hactenus à nobis explicatū est. Verumetiā nos quasi ad tribunal Dei sistit, alia accusans, alia laudans, aliàs puniens, aliàs excusans.

Conscientię via.

Etsi autem interdum cōscientia veluti sopita delitescit: tamen aduersis perinde atque flagello crebrius excitatur, iuxta illud Sophocleum:

παθόντες ἂν ξυγγνοῖμεν ἡμαρτηκότες.

Hoc est:

Cum affligimur, conscientia scelerum excitatur.

Et Lucretius.

Sed metus in vita pœnarum pro malefactis
Est insignibus insignis, scelerisque luela,
Carcer, & horribilis de saxo iactus eorum,
Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tedæ.
Quæ tamen etsi absunt, at mens sibi conscia facti
Præmetuens, adhibet stimulos, torretque flagellis.

Et Pindarus in Pythijs:

ἐν τι μὲν θνατῶν φρένες ὠκύτεραι
κέρδος αἰνῆσαι πρὸ δίκας δόλιον,
τραχεῖαν ἑρπόντων πρὸς ἐπίβδαν δ᾽ ὁμῶς,

Hoc est: *Interprete Philippo: Sunt hominū mentes velociores ad laudandū dolosum lucrum præ iusticia, repentium tamen ad asperum postfestum.* Est autem ἐπίβδη, quam Philippus postfestum vocat, dies, qui sequitur festum aliquod conuiuiorū, in quo homines se exhilararunt ac largius se potationibus dederūt. Hanc cum dicit asperam fore, videlicet ex crapula, significat futurū esse, vt qui malè fecerunt, aliquādo post factum consciētia sceleris torqueantur, & pœnas luant.

Conscientiæ sedes in mēte, cuius tres hic cōsiderātur partes seu ancillæ.

Vt autē adolescentes rectè admoneantur de hoc Dei opificio, omnium primum tenēdum, quòd eius sit in mente sedes. In mente autem sunt tria, quæ ad hanc rem faciunt.

1. Intelligentia cōtemplans.

Primo loco est intelligentia, quā vocant cōtemplantē, cuius officium in contemplatione situ est, atque hæc illa melior pars animi est, quā Aristoteles dicit semper hortari ac prouocare ad meliora. In hac collocatur συντήρησις, ea quæ propositiones suppeditat. Nam cùm hæc συντήρησις sit custos ac cōseruatrix notitiarum, quæ nobis innatæ sunt de rectè factis ac secus, attendit semper quid expediat, quidue non expediat. Atque ea de causa suppeditare propositiones syllogismis practicis dicitur. Quales sunt hæ: Honesta faciēda sunt. Turpia non sunt faciēda. Sunt autem hæc duo prima axiomata, quæ de actionibus ex lege naturæ promit συντηρήσεις, ex quib⁹ postea plurimæ extruuntur hypotheses, quæ præbent syllogismo practico propositiones: quales multæ à nobis sunt antea ex illis primis axiomatis extructæ.

2. Intelligentia practica.

Secundo loco in mente est intelligētia practica: cuius officiū in actione positū est: In hac collocatur conscientia: quæ assumtiones seruiētes syllogismo practico ex actionū differentijs promit, συντήρησις in Hectore hanc suppeditat propositionem: Honesta sunt facienda. Conscientia promit hanc assumtionē Defendere patriam, & pro ea fortiter mori est honestū. Συντήρησις Oedipo hanc suggerit propositionem: Turpia facta sunt vitanda, & pessima maximè vitāda, Conscientia autem eius hanc deprōsit assumtionem: Incestus cū matre concubitus & parricidiū, turpissima sunt facta. Atque ita in alijs actionibus συντήρησις maiorem, conscientia minorem syllogismo practico suppeditat.

3. Facultas iudicādi.

Tertio loco in mente est τὸ κριτήριον, Hoc est, Facultas iudicandi: Hæc est quę iudicat de factis, an ea laude aut pœna sint digna. Honesta facta, laude & pręmio digna iudicat iuxta honestatis gradus: & contrà turpia dānat, eáque supplicio digna pronunciat,

iuxta turpitudinis gradus. Hoc ergo κριτήριον maiori propoſitioni, quam ſuppeditat συντήρησις, addit iudicium. Deinde conſcientia ſubſumit factũ, de quo iudex in concluſione pronunciat, hoc pacto.

Harum mentis partium in bene & malè factis mirabiles effectus: vt ex Hectoris & Oedipi factis collatis conſtat.

Συντήρησις adhibito κριτηρίῳ in Hectore hanc propoſitionem ſuppeditat: Honeſta facta ſunt digna laude.

Conſcientia ſubſumit: Defendere patriam & pro ea fortiter mori, eſt honeſtum factum.

Τὸ κριτήριον ſeu iudex concludit: Ergo patriam defendere, & pro ea fortiter mori eſt dignum laude.

Et rurſus, συντήρησις adhibita facultate iudicandi in Oedipo hanc propoſitionem ſuppeditat: Turpiſſima facta grauiſſimis pœnis ſunt digna. Conſcientia eiuſdem ſubſumit: Inceſtus cum matre concubitus & parricidium turpiſsima ſunt facta. τὸ κριτήριον. Ergo inceſtus cum matre concubitus & parricidiũ digniſſima ſunt grauiſsimis pœnis.

Priorem Syllogiſmum in mente Hectoris ſequuta eſt lætitia, quæ ipſius animum in grauiſsimis periculis non parũ leniebat, imò liberabat adeò, vt mori pro patria iam non pertimuerit. Nam cùm à vate Polydamante admoneretur, ne bellum contrà Græcos iniret, Reſpondit. εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. Adeò præſtans ille heros cõſcientia facti fretus, ſe aduerſus ærumnas in periculis pro defendenda patria ſuſceptis erexit. Nam cùm vates volatum auium ſignificare triſtem euentum nunciaret, Hector animoſè reſpondit: Siue dextrorſum aues ortũ verſus, ſiue ſiniſtrorſum ad occaſum volent, ἡμεῖς δὲ μεγάλοιο Διὸς πειθώμεθα βουλῇ, Nos magni Iouis cõſilio obedire ſtatuimus. Conſilium Iouis appellans impetum animi Heroicum, quo ad rem præclarè & honeſtè gerendam impellebatur. Neque enim putabat vllum tempus eſſe, quo ea, quæ ſunt honeſta, nõ ſint facienda, præſertim cùm ſalus patriæ agitur. Nam iuxta Euripidis ſententiam, ὅ, τι καλὸν φίλον ἀεί, quod honeſtum ſemper carum.

Poſteriorem ſyllogiſmum in mẽte Oedipi Regis Thebanorum tantus conſequutus eſt dolor, quod impatiens turpitudinis à ſe perpetratæ, ſibi ipſe præ dolore eruerit oculos. Fuit quidẽ vir Heroicus Oedipus, qui etſi vatem Tireſiam inceſtas nuptias ipſi obijcientem contempſit facilè: Tamen ita vno teſte conſcientia victus eſt, quòd ſe & reum & perditum agnouerit. Verè enim Menander ait.

ὁ συνιστορῶν αὑτῷ τι, κἂν ᾖ θρασύτατος,
ἡ σύνεσις αὐτὸν δειλότατον εἶναι ποιεῖ.

Hoc eſt, *Qui ſibi aliquid conſcius eſt, etſi audaciſſimus, conſcientia tamen facit eum timidiſſimum.* Variat ergo conſcientiæ qualitas pro factorum conditione. Rectè enim facta, vt in Hectore, ſequitur bona conſcientia: turpia verò, vt in Oepido, mala. De vtraque Plato elegantiſſimè diſſerit in primo de republica.

Platonis de bona & mala conſcientia, egregiũ dictũ.

Quando inquit, *aliquis vicinus morti videtur, inuadit ipſum ſubitò metus quidam & cura eorum de quibus antea non cogitauit: & ſermones, qui feruntur de inferis, nempe, quòd eos, qui hic alios læſerint, illic pœnas luere oporteat, hactenus quidem ridiculi & fabuloſi ſunt viſi. At tunc torquent animum ægrotantis, atqui ipſe ſiue ex ſenectutis infirmitate, ſiue aliunde inferis vicinior magis, quæ illic aguntur conſiderat, ſuſpicione itaque & metu plenus animo verſat ac penſitat ſi quem læſerit. At ſi deprehenderit ſe multa iniuſtè feciſſe in vita, ex ſomnis tanquam pueri, crebrò excitatus metuit, ac mala cum ſpe viuit. Verum illi, qui ſibi nullius iniuſticiæ conſcius eſt,* ἡδεῖα ἐλπὶς ἀεὶ πάρεστι καὶ ἀγαθὴ γηροτρόφος. quemadmodum & Pindarus ait. Et paulò pòſt: *At ei, qui iuſtè & ſanctè vitam tranſegerit, dulcis quidem, cor nutriens & altrix ſenectutis, ſpes comes eſt.* Et Pindarus in Nemeis non a Oda, ἐκ πόνων δ' οἳ σὺν νεότατι γένωνται, σύν τε δίκᾳ τελέθει πρὸς γῆρας αἰὼν ἁμέρα, Hoc eſt: *Laboribus iuſtis in iuuentute* fit ſenectuti placidum æuum.

Mala conſcientia furijs agitatur.

Sophocles Tragicus ſcribit Oedipum excæcatum, ductu Antigonæ filiæ perueniſſe Athenas, atque illic in templo Erinnyum ſepultum. Qua fabula ſignificat eos, qui turpem vixere vitam, tãdem mala conſcientia morituros.

Furiæ quid.

Sunt autẽ Erinnyes nihil aliud, quàm animi perturbationes ex mala conſcientia, quæ perpetuò comitantur turpia facta: atque ea de cauſa Erinnyes dicuntur μνήμονες, id eſt, memores, quia nunquã obliuiſcuntur iuſtæ pœnæ ob ſcelera perpetrata: quæ etſi tardius infertur, tamen hoc ſemper agũt Erinnyes, vt cũ maximè expectatur, ſentiatur pœna. Dicitur autem Erinnys: ἀπὸ τῆς ἔριδος καὶ νοῦ, quaſi lis & cõtentio animi, cuius meminit Virgilius lib. ſecundo Aeneidos. *Quo triſtis Erinnys, quò fremitus vocat.* Hinc eſt, quòd quicunque grauia perpetrarũt ſcelera, etſi ad tempus ſecuritatem ſibi pollicentur: tamẽ vel minimo periculo propoſito turbantur: contrà, qui nullius mali ſibi ſunt conſcij, vel in ſummis periculis bene ſperant. Huc illud Menandri:

Cur memores. Nominis etymon.

βροντῆς ἀκούσας μηδαμῶς πόῤῥω φύγῃς.
μηδὲν συνειδὼς αὐτὸς ἑαυτῷ.

Hoc eſt: *Qui tibi nullius mali es conſcius, non eſt quòd audito tonitru procul fugias.*

De conſcientia Latini Poetę etiam memorabiles ſententias prodidere.

De conſcientia. poetarum ſententię.

Ouidius in Faſtis:

Conſcia mens, vt cuique ſua eſt, ita concipit intra
Pectora, pro facto ſpemque ſuo.

Poeta hìc pulchrè diſcernit inter conſcientiã, & eius effectum. Conſcientiam, quam mentem conſciam vocat, intelligit eam facultatẽ, quæ factum ad regulam accommodat, quod in aſſumtione ſyllogiſmi practici fit. Eius effecta, ſpem & metũ facit: Spẽ quidem, quæ futuri boni expectatio eſt, & ſequitur conſcientiam rectè factorum: Metum verò, qui futurum malum ſeu pœnam pertimeſcit. Hic enim malefactorum comitatur conſcientiam.

Horatius libro primo Epiſtolarum:

At pueri ludentes, rex eris, aiunt.
Si rectè facies, hic murus aheneus eſto,
Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa.

Auſonius.

Quænam ſumma boni? mens quæ ſibi conſcia recti.

Ouidius rurſus.

Conſcia mens recti famæ mendacia ridet,
Sed nos in vitium credula turba ſumus.

Hic etiam Poeta clare diſcernit inter cauſam & effectum.

Idem primo libro de Ponto:

Eſtur vt occulta vitiata putredine nauis,
Aequoreos ſcopulos vt cauat vnda ſalis:
Roditur vt ſcabra poſitum rubigine ferrum,
Conditus vt tineæ carpitur ore liber:
Sic mea perpetuos curarum pectora morſus,
Fine quibus nullo conficiantur, habent.
Nec prius hi mentem ſtimuli, quam vita relinquent,
Quique dolet, citius, quam dolor ipſe, cadet.

Et Iuuenalis:

cur tamen hos tu
Euaſiſſe putes, quos diri conſcia facti
Mens habet attonitos? & ſurdo verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum.
Pœna autem vehemens & multo ſæuior illis,
Quas aut Cæditius grauis inuenit, aut Rhadamanthus,
Nocte dieque ſuum geſtare in pectore teſtem.

Et Lucan.

Heu quantum misero pœna mens conscia donat.

Plautus in milite.

At hoc me facinus miserum macerat.

Meumque cor corpusque cruciat.

Idem.

Nihil est miserius, quàm animus
Sibi malè conscius.

Mala con scientia furijs agitatur.

Furiæ quid.

Cur memores. Nominis etymon.

Huiusmodi gnomæ Poetarum de conscientia bona & mala ideo diligentius obseruādæ & memoriæ mandandæ sunt, vt illis admoniti caueamus nobis diligentius, ne nostram conscientiā vllo maculemus scelere, quæ vbi semel maculata fuerit, in dies magis magisq; sordescit. Meminerimus proinde dicti Senecæ. *Nihil prodest inclusam habere conscientiam, patemus Deo, nullus mendacio, nullus dissimulationi locus est.*

Quæstio Cur plures peccent in conscientiam.

Hic meritò quæri potest, præsertim ab ignaris doctrinæ Ecclesiæ, qui fiat, quòd cùm hominis συνϑήρησις suggerat semper quæ honesta sunt, & dehortetur à cōtrarijs, plures in vitia ferantur, faciantque ea contra animi consilium, quorū postea eos pœnitere necesse est. Hic alij alias adferunt causas, vt fieri solet in rebus obscuris, quas breuiter commemorabo, etsi eas in principio attigi.

Responsio, in qua variæ recitantur Sētentiæ.

1. Stoicorum.

Quidam fatalem necessitatem omnium motuum in hominibus causam esse statuunt, & hanc administrari à tribus Parcis, & Furijs eas memori mente comitātibus. Sic enim interrogat chorus apud Aeschilū, τίς ὖν ἀνάγκης ἐστὶν οἰακοςρόφος. Hoc est, *Quis est ergo necessitatis gubernator?* Respōdet Promethe⁹: Μοῖραι τρίμορφοι καὶ μνήμονες ἐρινύες, *Parcæ triplices & memores Furiæ.* Huic fatali necessitati etiā Deū obnoxiū esse statuūt Stoici. Verùm cùm hæc opinio manifestè pugnet cum experientia & legibus diuinis & humanis, & ipsum Deum seruum fati faciat, meritò explodenda destandáque est.

De conscientia. poetarum sententiæ.

Refutatio.

2. Poetarum.

Quidam, etsi Deum eximunt à fati legibus, ipsum tamen omnium tum bonorum tum malorum autorem constituunt. Hunc dicunt duo mala hominibus, cùm vnum largiatur bonum, propinare. Vnde hoc Pindari dictum: ἓν παρ' ἐσθλὸν πήματα σὺν δύο δαίονται βροτοῖς ἀθάνατοι: *Iuxta vnum bonū duo incommoda dij tribuunt hominibus.* Huc pertinet illud Homericum de duobus dolijs in limine Iouis positis, quorum vnum bonis, alterum malis plenum esse dicitur: ex quibus Iupiter nunc bona, nunc mala depromit hominibus. Pertinet huc etiam fabula Pandoræ apud Hesiodum. Verùm hanc opinionem falsissimam ipse Homerus eleganter refellit Odysseæ primo, Qui dicit, homines sibi ipsis mala accersere pro prijs ἀτασθαλίῃσιν, hoc est, propria stoliditate, vt Aegistus fecit, qui Agamemnonis absentis vxorē stuprauit, non quidem à Deo, sed à propria libidine impulsus. Rectè enim dictum est: Si Dij quid fecerint mali, non sunt Dij. Et Plato in fine 2. de Republ. grauissimè inquit: *Omni contentione pugnandum est, ne quis in ciuitate, quam bene regi volumus, vel dicat, vel audiat, seu senex, seu iuuenis, seu in poemate, seu in alia narratione, Deum esse causam alicui malorum.* Et alibi dicit: ὁ δὲ θεὸς αἴτιος μὲν τῶν καλῶν, ἀναίτιος δὲ κακῶν. Hoc est *Deus quidem autor est bonorum, non autem malorum.*

Refutatio, testimonio Homeri &, Platonis firmata.

3. Quorūdam Poetarum.

Quidam Aten Deam suscitare mala fingunt, quæ valida cùm sit & velox, mitiores & moderatiores affectus percurrit. Verū ista fictio rectè intellecta aliud non significat, quàm hominum temeritatem & incogitantiam esse malorum causam. Hęc temeritas Ate illa est, quæ semper homines lædit, vnde & nomen habet, quia semper ἀᾶται.

4. Epicureorum.

Sunt rursus, qui fortunæ hominum mala ac bona adscribunt, cùm in moribus, tum in rebus alijs: iuxta illud Poetæ:

ὥσπερ κυαθίζουσα ἡμῖν ἐνίοθ' ἡ τύχη,
ἓν ἀγαθὸν ἐπιχέουσα τρί' ἐπαντλεῖ κακά.

Hoc est; *Fortuna est nobis veluti pincerna, quæ cum vnum affundit bonum, tria mala iuxta haurit,*

5. Astrologorum.

Omitto eorum sententiā, qui ex astris pendere & mores & euentus in hominibus existimāt, atque eorum, qui affirmant mores plerunque sequi regionis naturam, Vnde Hippocrates ait, eos qui plagā Septētrionalem, Hoc est, Europam incolunt, aut etiā montana loca, agrestibus esse moribus præditos. Asiam autem cæteris regionibus longè clementiorē existere, in eáque omnia multò meliora & blādiora nasci: Necnon mores hominum tum mitiores, tum ad agendum promtiores ob optimam Asiatici cœli temperiem, haberi tamen illic magis imbelles homines quàm in Europa.

6. Medicorum et physicorum.

His proximè accedunt qui Physicam ἰδιοσυγκρασίαν, in causa esse dicunt, quare alij virtutibus, alijs vitijs magis sunt addicti. Hos etsi nonnihil dicere fateor: tamen non satis. Non enim temperamentum sufficiens causa est malarum actionum, sed tantùm impulsiua quædam & inuitatrix partialis, quæ vinci potest rationis imperio.

7. Summorum philosophorum.

Quidam, in quorum numero est Plato, Aristoteles, & Plutarchus, & plerique summi Philosophi, tribuūt educationi & primæ institutioni, quod alij probi, alij improbi sint. Quemadmodum enim agri neglecti producunt inutiles herbas: ita hominū ingenia neglecta, malis moribus redduntur obnoxia, iuxta illum prouerbialem Horatij versiculum:

Neglectis vrenda filix innascitur agris,

Contrà vt cultus ager bonā frugem producit: Sic hominum ingenia culta suauiores mores reddunt. Quare rectè à Platone dictum est:

παιδείας κεφάλαιον ὀρθὴ τροφή. Hac etiam de causa monet Plutarchus, arcendos esse pueros à malorum consortio & consuetudine. Huc & illud Pythagorę symbolum pertinet: *Ne gustaris ea, quibus nigra est cauda*, id est, ne familiaritatem cum ijs habeas, qui ob morum integritatem tetri existimantur.

8. Euripidis.

Euripides in Medea τὸν θυμὸν autorem malorum esse dicit, ita enim ait in persona Medeæ.

θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων:
ὅσπερ μεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς.

Hoc est:

Impetus animi mea consilia vincit, Qui maximorum autor malorum est mortalibus.

9. Pindari.

Pindarus omnium rectissimè, etsi obscurè, veram causam videtur diuinare, cùm inquit: καὶ χάρματ' ἀνθρώποισι προμαθέος αἰδώς, ἐπὶ μὰν βαίνει τι καὶ λάθας ἀτέκμαρτα νέφος, καὶ παρέλκει πραγμάτων ὀρθὰν ὁδὸν ἔξω φρενῶν.

Prometheus adfert hominibus virtutem & lætitiam.

Sed tamen accedit obscura nubes obliuionis, Et rectam viam negotiorum aufert ex mentibus. Hic Poeta videtur significare lapsum Adæ, quem multi per Prometheum significari autumant. Huius enim lapsus vera causa est erratorum in vita & moribus, & quòd non tam λόγῳ, quàm errantibus ἐπιθυμίαις obtemperent homines.

De varia vocabuli Conscientię acceptione.

Cæterùm quia vocabulum conscientia non semper propriè accipitur, queādmodū iam à nobis expositum est, sed interdum figuratè, placet in fine nōnulla de varia vocabuli acceptione adijcere. 1. Interdum itaque conscientia accipitur pro toto syllogismo practico, & motu cordis syllogismum practicum consequente, idque per synecdochen, qua totum sæpe partis nomen accipit.

2. Interdum propriè accipitur,pro ea facultate mentis,quæ assumtiones syllogismo practico suppeditat & accommodat factum ad regulam. 3. Accipitur per metonymiam pro ipsa conclusione syllogismi practici,hoc est,pro iudicio mentis de facto,quemadmodum apud Paulum accipitur ad Rom.2.cap. 4.Accipitur nonnunquã per metalepsin pro motu, qui excitatur in corde ex cogitatione syllogismi practici,hoc est, pro dolore vel lætitia comitãte syllogismum practicum. Ratione huius acceptionis potissimum capit differentias, vt hæc bona, illa mala dicatur conscientia. Bona quidem, quia iucunda est actæ honestè vitæ recordatio, cum spe & expectatione læti euentus. Mala verò, quia est tristis ac crucians turpiter actæ vitæ recordatio, coniuncta cum metu pœnæ impendentis.

Duæ coniugationes affectuum in hominibus.

Hic videre est duas συζυγίας affectuum in hominibus,in vna συζυγίᾳ sunt lætitia & spes,in altera sũt ægritudo & metus:vtraque memoriæ beneficio cõseruatur, sed habet alia alias causas.Honestè enim transacta vita lætitiam & spem copulat: At contrà turpiter acta vita est causa posterioris συζυγίας, ægritudinis & metus. Vt ergo recordatio benè trãsactæ vitæ est læta,& habet spem iucundam de futuro:Ita recordatio malè transactæ vitæ est molesta, & habet metum,qui est trepidatio mentis de futuro periculo.Hi affectus sunt veluti quidam diuinitus hominibus dati testes,qui de lege naturæ testantur, eámque obsignant in cordibus hominum.

Conclusio totius operis.

Hæc de lege naturæ annotasse satis est, vt aliquo modo indicarẽ igniculos quosdam in hominibus adhuc reliquos esse,qui si excitarẽtur educatione bona & honestis exercitijs,magis conspicerentur. Hi igniculi,hoc est,noticiæ naturales de rebus hõestis & turpibus, sunt fontes omnium legum honestarum, quas ad amussim Philosophicam,quæ est demõstratio,reuocare non erit laboriosum illi, qui ea quæ annotauimus rectè nouerit. Nõ enim solũmodo mõstrauimus axiomata prima & principia legis naturæ, quæ immota sunt,& infallibilia,& quomodo ex illis κατὰ σύνθεσιν extrui debeant hypotheses:Verũ etiã indicauimus,quomodo per analysin redeundũ sit ab infimis hypothesibus ad principia,vt vel minimarũ hypothesiũ cõstet certitudo & veritas. Neque dubito, vtiliter lecturos esse ethicos Aristotelis & alios de moribus scriptos libros,qui hęc bene nouerint:vt interim,taceã,tironibus Teologiæ & Iurisprudẽtię vtile esse hos morũ in natura fontes videre & intelligere.Quòd autẽ nullas ex Theologia sententias in hoc toto tractatu adduxerim:id ideò à me factum est, vt ostenderem,quousque ratio sine voce Prophetica & Apostolica progredi possit.Quod superest,oro æternum Deum Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt & igniculos in natura magis accendat, & nostras mentes vera sua luce illuminet, & nobis det gratiã talem viuendi vitam, dum hic commorandum est, vt hinc læti cum bona conscientia, quando præco exitum clamauerit, migrare ad cœtum castissimorum spirituum & sanctorum Dei valeamus.

FINIS.

ENCHIRIDIVM, THEOLOGICVM,

PRAECIPVA VERAE RELIGIONIS CAPITA

Breuiter & simpliciter explicata continens.

Autore.

NICOLAO HEMMINGIO.

SERENISSIMO AC ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC Domino, D. Christiano eius nominis tertio,Daniæ,Noruegiæ, Slauorum & Gottorum Regi, Duci Slesuigæ, Holsatiæ,Stormariæ & Dirmasiæ, Comiti Oldenburgensi, & Delmenhorstensi, Domino suo clementissimo.

DIVVS CHRYSOSTOMVS tres societatis humanæ pestes, ἀναρχίαν, ἀπείθειαν, καὶ τυραννίδα numerat,quarũ quę perniciosissima sit difficile dictu est.Nam vt ἀναρχίαν sequitur ἀταξία & confusio, ita Tyrannidis comes est legum turbatio & peruersio, maxima cum subditorum iniuria coniuncta,nec dici facilè potest,an inobedientia erga leges & magistratus istis bestia sit truculentior,nec ne.

Has pestes, magistratus pietate,sapientia,ac potentia præditus, de republica,cui præest,solus submouere potest.Sapientia enim leges suæ Reipublicæ salutares ordinat,si quando nouis legibus opus esse videbitur:potẽtia conseruat & exequitur,ne eas potẽtiores,(veluti maiores muscæ aranearũ retia,quibus minores bestiolæ inuoluũtur,perrũpunt) aut violentia excutiant,aut Sophistica peruertãt. Nam vt rectè inquit Menãder, βίας παρούσης οὐδὲν ἰσχύει νόμος Pietate,quæ cum tyrãnide stare nequit,prælucet subditis,ac in omni humani

tatis

tatis officio eisdem anteit: vnde fit, vt quemadmodum subditi legem, vt iustissimam vitæ normam intuentur, ita exemplum normæ principem ipsum ob oculos statuentes, eiusdem pietate, tanquam stimulo, ad omnia hnmanitatis officia incitentur. Perpulcrum enim singuli putant, mores sui principis vita exprimere, iuxta illud:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Is igitur demum recte imperare nouit, qui sibiipsi & suis affectibus imperat, séque totum componit ad normam iustitiæ. Vnde recte monet Iustinus Martyr, οἰακιστέον τὴν ἑαυτοῦ νῆα τὸν μὴ καταψευδόμενον τῆς κυβερνητικῆς. Ex quo fit, vt talis princeps ἡγήτωρ καὶ κοσμήτωρ λαῶν iustissime & sit & dicatur.

Cùm autem ista de pestibus humanæ societatis apud Diuum Chrysostomum lego, cogito de præsenti huius reipublicæ Danicæ statu, ac gratias æterno Patri Domini nostri Iesu Christi ago, quod te, Serenissime Rex, ἡγήτορα καὶ κοσμήτορα λαῶν, imo patrem patriæ habeamus. Qui, cum pietate, & omni virtutum officio tuis subditis antecedis, cum legibus rempublicam munis, cum ordinationibus corrigis, cumque viris in aula tua (quæ pietatis quoddam theatrum videtur) doctrina, religione, sapientia, & rerum experientia præstantibus ornas, facis vt tuæ ditiones in pace floreant, quæ sanè florerent magis, nisi peccata nostra tantum bonum impedirent.

Ea enim pietas tua est, Serenissime Rex, ea industria, ea sancta tua cura & solicitudo, vt nō possit non florentissima esse respublica te gubernante, sub cuius prudenti ac pio regimine tam quam sub alis, cum ab externis hostibus, qui corporibus nostris & bonis externis insidiantur, tum ab hæreticis, qui animabus nostris ac æternis bonis nostris insidias ponunt, tuti sumus, id quod non solum læti experiuntur tuæ Regiæ Maiestatis subditi, verum etiam toti pene terrarum orbi innotuit. Celebratur enim apud omnes nationes, quanta sit tua pietas, quam sancta legum cura, quantus erga subditos amor, quanta denique omnium Regiarum virtutum longè suauissima harmonia, ac iucundissimus concentus, in tota tua vita, veluti personet. Sed quid hic commemorare pergo? cuius oratio tuis virtutibus vel enumerādis satis esse nequeat, tantum abest, vt eas quo id deceat modo deprædicare possim.

Hoc summum plurimarum ac heroicarum virtutum decus, serenissime Rex, me superioribus annis permouit, vt libellum, cui de Methodis titulum feci, sub auspiciis tui nominis in lucem ederem, quem oblatum sereno vultu & amanter, quod vnice à me quæsitum erat, suscepisti. Neque enim erat alius cui iustius primitias meorum laborum offerrem, quam tibi serenissime Rex, qui perinde atque ἤπιος πατὴρ huius T.R. Academiæ Professores, in quorum numero & ego vnus sum, cōplecteris, liberalique stipendio alis, in hunc profecto finem vt successoribus tuis Ecclesiam, & in ea incorruptam doctrinam tradas.

Hisce rationibus, & hoc tempore editurus ἐγχειρίδιον capitum cōmunium nostræ religionis, motus, existimaui auspicato fieri, si tibi, Serenissime Rex, omnium literatorum hominum cōmuni Mecœnati, hoc ipsum Enchiridion dedicarē: in quo hoc sum secutus consilium, vt pręcipua Christianæ religionis capita cum definitionibus, diuisionibus & axiomatis siue sententiis quibusdam colligerem, ac iuuentuti proponerem, quo his instructa iuuentus, cum maiori fructu absoluta doctissimorum hominum nostri seculi scripta, ac potissimum Clarissimi viri, mei Præceptoris Philippi Melanthonis optimè non solum de me, sed etiam de tota Christiana Ecclesi a meriti, locos Theologicos, & alia scripta eiusdem legat, ex quibus (quod ingenue fateor) pleraque, quæ in hunc libellum congessi, deprompta sunt.

Porro de editione nunquam cogitassem, nisi me & amicorum quorundam consilium, quod non erat contemnendum, & studiosorum multorum petitio crebra ad editionem inuitasset. Conquesti enim sunt scripta exēplaria, quæ erant in manibus multorum, passim per regnum, adeò à se inuicem, (queādmodum fieri consueuit in libris, qui sæpius à festinantibus transcribuntur) discrepare, vt vix in vna pagella concordare inueniantur.

Quapropter, Serenissime Rex, precor, vt tua Regia Maiestas solita philanthropia & clementia hunc tui subditi laborem qualēcunque suscipere & boni consulere velit, ac simul meminerit vere regium esse, res à subditis oblatas, non tam ex pondere, quàm ex offerentiū affectu æstimare. Vale felix & beatus anima & corpore, Rex serenissime, vna cū serenissima Regina nostra: D. Friderico Electo, Principe verè Heroico, iurisq. & æquitatis amātissimo. Domino Magno, Duce magnanimo, ac summo literarū fautore. Domino Iohanne Duce, rebus magnis gerendis nato, tota familia ac Ecclesia domestica, atq; adeo cum omnibus rebus subditis, regnis & prouinciis. Deus Pater Domini nostri Iesu Christi suo sancto Spiritu tuæ Regiæ Maiestati perpetuo adsit, Amen. Haffniæ, Calend. Octob. Anno Domini M. D. LVII.

Serenifs. R. T. M.

deditifs.

Nicolaus Hemmingius.

AD LECTOREM.

Climata iam florent septem subiecta trioni,
Quando ibi præcipuè lux tua Christe micet.
Quippe adamas vt se geminam conuertit ad vrsam,
Sic sacra paulatim vox aquilona petit.
Hanc simul obsequio comitatur turba decoro
Pieridum, Aonio vertice culta prius.
Sol propius terram summo quoque visit ab axe,
Semotisq; piis vltro minister adest.
Hinc neque triste gelu borealibus amplius artus
vexat,nec mentem pristina barbaries.
Danica Metropolis thesaurum en Hafnia profert,
Hemmingi docta sedulitate datum.
Is siquidem pulcra methodo Dialecticus autor,
Aetherea inclusit dogmata Christigenûm.
Sic simul & Musis,& Christi nomine dignum,
Deinde etiam pueris vtile venit opus.
Ducet enim certos vt pensile Thesea filum:
Suscipiat gratus commoda quisq; sua.

Iohannes Sascerides Vuermenusanus.

EPIGRAMMA *ALIVD.*

QVem iuuat æterni flores depascere verbi,
Et colere haud ficta relligione Deum,
Qua doceat μεθόδῳ, *vel qua pia dogmata discat,*
Certus quo superûm tramite templa petat,
Abdita scripturæ cupiens euoluere claustra,
τόν τε λόγον θεῖον *qui volet* ὀρθοτομεῖν:
Consulat Hemmingi doctissima scripta diserti,
Cuius erit nullo laus peritura die,
Informat tremulos ad Mystica flumina gressus,
Dædalei clarus dotibus ingenij.
Atque iuuentuti pulcro κεφαλαῖα *ministrat*
Ordine, quæ veræ relligionis erunt.
Per quæ diuinum capit incrementa Tonantis
Verbum, quod sanctis protulit ipse λόγος.
Et manet ad seros Ecclesia vera nepotes,
Nec sit sulfureo præda futura Duci.
Hæc dulci patriæ doctus monumenta reliquit
Hemmingus, Danis fama decúsque viris.
Vnde puer, iuuenes, & habet veneranda senectus,
Arces quo possit scandere olympiacas.
Age igitur vigili, cui cordi est cura salutis,
Hoc ἐγχειρίδιον *volue reuolue manu.*

IVARVS BARTHOLINVS.

ΥΠΟΜΝΗΣΙΣ *Ad lectorem.*

PAulus Apostolus Timotheo scribens, hortatur ipsum, vt attendat lectioni, exhortationi & doctrinæ, Et paulò pòst: Attende tibiipsi, & doctrinæ, persiste in illis, hoc enim faciens, & teipsum saluum facies, & eos qui te audierint. Hæc Pauli exhortatio ad nos quoque pertinet: quæ duo continet. *Primum*, quale nam sit officium Doctoris. *Deinde* quis fructus sequatur piè præstitum officium. Ista duo simul cogitemus, vt posterius ad maiorem vigilantiam & diligentiam nos excitet, ne laborum magnitudine aut difficultate fracti, veluti inertes milites torpeamus, ac abiectis huius sanctæ militiæ armis terga vertamus hosti: cuius hoc vnicũ studium est, vt docentes & discentes, vel ab officio deterreat obiecta difficultatum mole, vel opinionibus fanaticis imbuat, ne de fontibus Saluatoris salutarem aquam hauriamus. Quare nostrum erit officium fortiter aduersario resistere, ne Ecclesiam euertat, aut contaminet infinitis, quibus vtitur, technis. Hoc autem officio ritè tum fungi videbimur, cùm iuxta consilium Apostoli attendemus lectioni, exhortationi, doctrinæ, quò Ecclesia Christi nobiscum, qui eius pars sumus, ad salutem erudiatur.

Verum quia iuuentus consecrata sacratissimæ Theologiæ studio, opus habet, vt de vera studendi Theologiæ ratione admoneatur, volo paucis meũ consilium, quod etiam secutus sum & sequor, exponere. Nisi enim me valde fallit opinio, multò citius liberalem in Theologia doctrinam consequetur, qui meis monitis auscultauerit, quàm qui sine certa ratione omnium Theologorum volumina peruoluerit. Vt enim in cæteris disciplinis methodica docendi ac discendi ratione opus est, ita in omnium disciplinarum regina, quam Theologiam appellamus, certam docendi ac discendi rationem necessariam esse statuendum est.

Porro vt consilium meum clarius aperiam, omnium Primum pium pectus ad lectionem scripturæ afferendum iudico. Deinde liberalem in artibus & linguis (quantum quidem id fieri potest) doctrinam requiro. Nam istis veluti exoticis spoliis tabernaculum Dei non parum ornatur. Sic instructo pio huius sacratissimæ militiæ tironi consilium meum impertio, quod vt melius intelligatur, in quinque partes distribuo. *Prima* est de Principiis, quæ Theologus futurus afferat ad Theologiæ studium. *Secunda* est de Diuisione scripturæ, & iis quę in singulis partibus peculiariter obseruanda sunt. *Tertia* est de recta interpretandi ea, quæ obscura videntur, ratione. *Quarta* est de modo vtendi scripturæ testimoniis sine errore. *Quinta* & postrema continebit methodum conciliationis locorum, qui in speciem antilogias efficere videntur. Has quinque consilij mei partes, eo quo propositæ sunt ordine, quàm possum breuissimè exponam.

1. De principiis Theologiæ.

Prima itaque pars est de Principiis, quæ Theologus futurus afferre debeat ad theologiæ studium. Quicunque itaque cupit Spiritus sancti discipulus esse, & cum fructu commodóque in schola Christi versari, quatuor principia fixa & immota eum tenere oportet. *Primum* quòd certo certius statuere debeat, vnum esse verum & æternũ Deum, ac Ethnicam πολυθεΐαν execretur, cum Manichęorum deorum iugo. *Secundum*, quòd hic verus Deus dederit mundo certum Verbum, suæ voluntatis infallibile testimonium. *Tertium*, quòd hoc verbum cõtineatur in Mose, Propheticis & Apostolicis scriptis. *Quartum*, quòd vt quicquid est preter hoc Verbum, nequaquã iudicabitur ad salutem necessarium, ita quicquid cũ Verbo hoc pugnat, à quocunq; tandem autore proficiscatur, anathematis loco habendum sit.

Horum principiorum maximus sanè vsus est. *Primum* enim monet, vt renunciata gręcorũ πολυθεΐα ad ipsum Deum, omnium bonorum fontem perennem respiciamus, eum agnoscamus, qualem se nobis verbo & testimonio patefecit: eique veris cultibus placere studeamus, firma fiducia in eum recumbentes. *Secundum* reget nostros affectus & actiones, ne cum Ethnicis & Turcis à vera colendi Deũ ratione aberremus. *Tertium* muniet nos contra Diaboli insidias, qui in locum verbi Dei vel humana som-

na somnia, vel reuelationes fanaticas hominibus, quò eos à Deo auertat, obtrudere conatur, qua sanè fraude perpetuò vtitur. *Quartum* securos nos faciet, vt intrepidè damnare audeamus omnium Diabolorum & hominum commenta, quantumuis speciosa fuerint, quando non habent facem cœlestem ac verbi Dei regulam infallibilem præeuntem. Breuiter, hæc quatuor principia recta nos ad fontem omnis boni adducent, abducent à cisternis sordidis, regent mentem, linguam, actiones, ne astutia Satanæ, quod olim gnosticis & aliis, hodie Anabaptistis, & Seruetianis, aliisque hæreticis accidit, in errores abducamur. Atque hæc de prima mei consilij parte dicta sint.

II. De diuisione scripturæ.

Secunda pars est de diuisione scripturæ, déque iis, quæ peculiariter in singulis partibus obseruanda sunt. Librorum diuisionem omittam, quæ in principiis bibliorum tradi solet, vnde eam petat & discat Theologiæ studiosus. Sed totius scripturæ diuisionem proponam. Hæc commodè potest diuidi trifariam, nempè in historiam, doctrinam rerum, & doctrinam signorum: in quarum singulis quid præcipuè spectandum sit, scire tironem Theologiæ perutile est.

1. Historia

In Historia igitur sex sunt obseruanda. *Primum* series annorum, cuius obseruatio ad intelligendam scripturam plurimum conducit. *Secundum*, propagatio doctrinæ. *Tertium*, miraculorum varietas, quibus veritas doctrinæ probatur. *Quartum*, externa Ecclesiæ forma & crux. *Quintum*, miranda Ecclesiæ liberatio in variis periculis. *Sextum*, exempla prouidentiæ Dei promissionum, comminationum, lapsuum, pœnarum, pœnitentiæ, fidei, patientiæ, confessionis, aliarumque virtutum. Hæc enim exempla obseruata, & thesauro memoriæ recondita, ad præsentis Ecclesiæ statum accommodabit prudens Doctor, vt inde doctrinæ, admonitiones, consolationes, comminationes petantur, cùm ad fidem piorum vitamque confirmandam, tum ad metum & terrorem impiis incutiendum.

2. Doctrinæ rerum

In doctrina rerum quatuor potissimum sunt spectanda. *Primum* obseruatio præcipuorum capitum doctrinæ Ecclesiæ, quæ tametsi duo sunt inter illa maxima, Lex & Euangelium, plura tamen sunt, quæ illis subseruiunt. Cuiusmodi sunt: Deus, Creatura, Homo, Peccatum, Gratia, Pœnitentia, Oratio &c. Qualia Philippus in suis Locis enumerat, quorum tres ordines facit. Locos enim Primi ordinis πνευματικὸς, Secundi πολιτικὸς, Tertij παραδόσεις vocat. Possunt & distingui in quatuor ordines, quorum Primus esse potest, de spirituali Christi regno. Secundus, de generali viuendi regula. Tertius, de Ecclesia & eius gubernatione. Quartus, de rebus politicis & Oeconomicis. His quatuor ordinibus locorum plurimi particulares loci subiiciuntur, quos, quoniam à Græcis κεφάλαια dicuntur, ego capita voco, de quibus suo loco plura.

I. De principiis Theologiæ.

Vbi iam theologiæ tiro capita præcipua doctrinæ Ecclesiæ recitare nouit, debet *Secundo* loco singulorum claras definitiones ex scriptura extructas ediscere. Qui enim rei alicuius definitionem rectè nouit, is ad omnem disputationem & orationem de ea re fundamenta iecit. *Tertio* diuisiones capitum ac rerum multiplicium obseruentur ac discantur, in quibus videndum, an scripturæ testimoniis, & nō ingeniosis astutorum hominum technis nitantur. Diuisiones enim eruditæ, rei naturam quasi anatomia quadam facta clarius exhibent, multiplicia distinguunt, sæpe Sophistarum fraudes detegunt, quare diuidendi artem callere futurum Theologum summopere necessarium est. *Quarto* loco in doctrina rerum obseruanda sunt axiomata de singulis capitibus, vt sententiæ Mosis, Prophetarum & Apostolorum, inter quas eas potissimum studiosum theologiæ ediscere velim, ex quibus plurimæ Hypotheses extrui possunt, hoc est, quæ pluribus rebus probandis seruiunt. Talium sententiarum thesaurus, siue disputes siue scribas, siue concioneris, fructum vberrimum affert. Hæc quatuor in Philosophia etiam obseruanda monent docti, quę ego quoque in hoc meo libello potissimum mihi proposui.

3. Doctrina Signorum.

In doctrina Signorum tria in genere obseruanda. *Primum*, sintne signa confirmantia doctrinam, quæ miracula vocamus, aut signa, quæ pacta, seu fœdera, seu testamenta, scriptura & Ecclesia vocat. *Deinde* ad quam doctrinæ partem pertineant. *Tertio*, quibus data sint, & quàm diu durare debeant. Quæ autem seorsim spectanda sint in signis, quæ Sacramenta vocamus, dicam in capite de Sacramentis.

III. De recta interpretandi ratione.

Iam tertia pars sequitur, de recta interpretandi ratione, ea quæ obscura sunt. De qua re duo in vniuersum dicam, quorum Prius sit de Scopo & Consilio scriptoris, Posterius de examine loci obscuri. Scopus diligenter obseruandus est. Debet enim omnis interpretatio scopo seruire. Quare interpretatio cum scopo pugnans, fugienda vt erronea. Paulus Rom. 2. dicit: Non auditores, sed factores legis iustificari, quod torquent Papistæ contra scopum. Nam ibi Paulus illam Pharisaicam sentētiam impugnat. Est enim huius syllogismi maior: Soli factores legis iustificantur lege. Sed nulli sunt tales. Proinde nulli iustificantur lege. *Examen loci obscuri*, hac methodo institui posse puto. Obscuritas omnis aut est in rebus, aut in verbis, aut in vtrisque simul. Si in Rebus est obscuritas, quinque meo iudicio facienda sunt.

In rebus

1. Peristasis examinanda est, vnde sæpe obscuritas dicti lucem mutuatur. Vt Rom. 9. Sermonem abbreuiatum faciet Dominus super terram: ibi peristasis conuincit, dictum prophetiæ intelligendum esse de paucitate seu reliquiis Iudæorum, qui erant habendi pro vero populo. Hinc regula Rabinorum seruanda: Qui non aduertit quod supra & infra in scripturis scribitur, is peruertit verba Dei viuentis. 2. sursum & deorsum spectandum. Sursum quidem ad analogiam fidei, cum qua conuenire debet omnis interpretatio: à qua si non aberras, etiamsi fortè in interpretatione erratum sit, minus periculosus est error. Deorsum verò, hoc est, Caueas ne quid absurdi sequatur ex interpretatione. Omnis enim interpretatio, ex qua aliquid absurdi sequitur contra articulos fidei, aut legem moralem, aut aliquam claram Dei ordinationem, absurdum in Theologia habendum est. Hoc quoque præceptum obseruandum in aliorum interpretationibus, ex quibus, si aliquid falsi colligitur, repudiandæ sunt. 3. Quærendus est alius scripturæ locus clarus, in quo eadem res tractatur, & conferendus cum obscuro. Hæc collatio vtilissima & summè necessaria est iis, qui sine errore volunt versari in sacro Dei verbo. 4. Si hoc parum succedit, videatur quas interpretationes recipere possit obscurus locus, & ea accommodanda, quæ congruit cum scopo & peristasi, siue illa sit propria, siue figurata. 5. Si his viis non succedit, Ecclesiæ purioris testimonium consulendum, cui acquiescendum, nisi analogia fidei, aut contextus, aut aliqua absurditas id impediat. Etsi autem inueniri

possunt sententiæ quædam inextricabiles: tamen quæ sunt ad salutem prorsus necessaria, clarissimè & sine omni obscuritate proponuntur.

In verbis. At si in verbis est obscuritas, ea aut est in verbis singulis, aut compositis. Verborum singulorum obscuritas aut est propter rerum penuriam, aut propter formæ rerum mutationem, aut propter vocis multiplex significatum. Si vel propter rerum penuriam, vel propter formæ rerum mutationem, aliqua obscuritas obiicitur, antiquitates & Historiæ, rerum descriptiones continentes, consulendæ sunt, ad quam rem mirificè conducit historia Iosephi. Si propter vocis alicuius Multiplex significatum, ambiguitas oritur, duo facito. 1. Institue collationem cum aliis dictis non ambiguis. 2. Vocis peristasin contemplare, vt in Paulo & Iacobo iustificandi verbum diuersimodè accipiendum monet collatio & peristasis, quas confirmat fidei immota regula.

In phrasibus. Quod si in verbis compositis, hoc est, phrasibus fuerit obscuritas. *Primum* Grammatica eius linguæ, vnde dictum translatum est, adhibenda est in consilium. *Deinde* videndum, an sit propriè, an figuratè dictum. Nam si dictum propriè acceptum absurditatem parit, quærenda est figura concinna, qua dictum quadrare peristasi & scopo possit, seruata semper analogia fidei. Porro generale præceptum sit antitheseon collatio, cuius vnum membrum clarius, id quod obscurius videbatur, illustrat & exponit. Lex per Mosen, gratia & veritas per Iesum Christum. Hic quid per Legem sit intelligendum, patet ex oppositis vocibus. Opponitur enim Lex gratiæ & veritati. Gratia fauor Dei est, veritas exhibita res promissa dicitur. Legis igitur nomine maledictio & vmbræ Legis intelliguntur. Nos non sumus sub lege, sed sub gratia. Hic clarius est, quid gratiæ vocabulo intelligendum sit, quàm legis. Apertum est enim, gratiam significare fauorem: & remissionem peccatorum. Lex igitur iram Dei & maledictionem significabit. Romanor. octauo, Deus est qui iustificat, quis est qui condemnet? Hic Apostolus iustificationem opponit condemnationi. Sed clarius est, & extra controuersiam positum, quid sit condemnare nempe nocentem, iniustum & reum pronunciare. Quare iustificare erit absoluere, ac innocentem iustumque pronunciare.

IIII. De modo vtendi diuinis testimoniis. Sequitur Quarta pars, de modo vtendi diuinis testimoniis sine errore, de qua re hæc habeo. Necessarium est iis, qui scripturarum testimoniis aptè vti volent, vt tria diligenter perpendant. *Primum* obseruetur peristasis, hoc est, Quis, quid, quibus loquatur, quo loco, quo tempore, qua occasione, quem in finem. *Deinde* obseruetur, quæ sit argumenti & quæstionis natura, sit ne historia, aut doctrina, aut signum. Nam ad hæc tria, suprà dixi vniuersam scripturam referri. *Tertio* consideretur, quàm latè quidque pateat. Si Historia est, siue exemplum, considerandum est quid conueniat, aut disconueniat, cum iis rebus, quibus volumus ea accommodare. Nam quæ à similibus & comparatis argumenta petuntur, à comparatorum similitudine & congruentia vim omnem suam mutuantur. Si doctrina est, dispiciendum erit, generalisne sit, an specialis, an ad omnes populos, aut ad certos duntaxat, & an ad singulos qui vnius populi censentur, & an ad quæuis tempora extendi, aut ad certa quædam restringi debeat. Eadem de signis obseruanda sunt.

Præter hæc obseruandum ex imitatione Pauli, quòd vt vniuersalia dicta accommodanda sunt ad hypotheses & indiuidua, ita particularia dicta ad vniuersalia reuocare debeant. Mirum quoque in modum conducit, dicta aperta & exempla dictorũ coniungere. Id enim quod menti obiicitur in dictis, quodammodo sensibus in exemplis demonstratur, vnde mens concipit multò certiorem rei noticiam. Iusticia est ex fide, dictum est. Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam, est exemplum. Vtrunque coniunctum apertius docet iustitiam esse acceptationem, qua iustitia imputatur credenti. His si iam tertium locum addideris, qui est Roman. 5. Sicut per vnius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per vnius obedientiam, nempe Christi, iusti constituentur multi, materiam habebis definitionis iustitiæ Christianæ. Ex his enim quatuor voces collige, iustitiam, obedientiam Christi, imputationem, fidem, vnde iam plena definitio iustitiæ Christianæ colligitur, hoc modo: Iustitia Christiana est obedientia Christi, imputata credenti.

V. Ratio cõciliandi locos inter se pugnãtes. Quinta pars est de ratione conciliandi locos inter sese in speciem pugnantes. Nulli enim loci scripturę inter sese re ipsa pugnare possunt: cùm omnes habeant fundamentum veritatem Dei. Quare antinomia sententiarum scripturæ, nostro respectu intelligenda est, qui sæpe iudicio hallucinamur. Vt autem conciliatio locorum haberi possit facilior, ὄργανον διακριτικὸν antinomiarum ex Dialectica desumtum proponam, ac nostro instituto accommodabo. Est autem ὄργανον διακριτικὸν antinomiarum nullum aliud, quàm quod Dialectici tradunt, de legibus iustæ contradictionis. Nimirum vt in omni contradictione seruentur hæ octo conditiones. 1. vt sit eadem vtrinque vocum significatio. 2. vt sint eadem subiecta. 3. vt sint eadem obiecta. 4. vt sint eædem causæ. 5. vt sit eadem relatio. 6. vt sit eadem cõparatio. 7. vt sit idem modus, seu, vt dicantur ὡσαύτως. 8. vt sit idem tempus ex vtraque parte, vbi autem harum legum vel minima violatur, antilogia nulla relinquitur. Etsi autem hæc admonitio admodum attentis sufficere videtur, tamen sigillatim de singulis his legibus copiosius dicam, quo cõmune veritatis inquirendæ instrumentum instituto nostro accommodetur facilius.

De legib. seu conditionibus contradictionum. *Prima* lex est, vt eadem sit significatio vtriusque partis contradictionis, alioqui minimè erit contradictio. Hæc lex in has subiectas partes diuiditur, vt spectetur, an eadem sit significatio dictionis, phraseos, locutionis, (quæ alias propria seruatur, alias figuratur) sententiæ & dicti & modi significandi. Ecce quinque primæ legis membra, quæ nunc exemplis conabor illustrare. Paulus dicit: Homo iustificatur sine operibus legis. Iacobus scribit: Homo nõ iustificatur sine operibus. Hic antilogia tollitur, cũ ostenditur non esse eadem significatio dictionis, Iustificandi verbi vtrobiq;. Paulo enim significat iustificari, absolui à reatu, Iacobo verò declarari iustum. Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt, Qui verò crediderit, saluabitur. Hîc phrasis soluit argumentũ, nã phrasi Ebraica caro & sanguis significant naturæ deprauationẽ, & quæ cum illa cõiuncta sunt. Oraturus intra in cõclaue tuũ, clauso post te ostio: Domus mea domus orationis vocabitur. Dictum Christi prius videtur velle, vt in angulis & non in publico cœtu oremus, posterius locũ cõmunẽ precibus destinatum Templum monstrat. Sed non hîc vtrobiq; est eadem locutionis significatio. Prior enim locutio Metalepsi figuratur, posterior ꝓpria est. Nã per ingressum in cõclaue & clausum ostium, tãquam

quam Symbolo quodam hypocrisin excludendam ab orationibus monet, quæ cùm exclusa est, nullus non locus orationi aptus erit. Si oculus te offenderit, effodito eum: Sed læsio corporis prohibetur. Verùm in priore loco non dictum, sed sententia tenenda est, quæ est abiicere quicquid nobis preciosum est, si nos à Christo abducat: posterioris dictum cum sententia congruit. Deus peccatores non exaudit, Deus Manassem peccatorem exaudiuit. Hic aduersus modus significandi soluit antinomiam. Alio enim modo sunt peccatores, qui adhuc peccatis indulgent, ac viuunt sine pœnitentia, alio modo, qui iam emergunt à peccatis, agunt pœnitentiam, & cupiunt Deo suam in posterum approbare vitam. Hos exaudit Deus iuxta suas promissiones, illos verò non.

Secunda lex contradictionis est, vt vtrobique sint eadem subiecta, quædam enim renatis rectè tribuuntur, vel adimuntur, quæ haud ita non renatis tribui vel non tribui possunt. Rursus quædam magistratui conueniunt, quæ non sine scelere subditis tribui possunt. Contingit interdum, vt quæ antitypo propriè competunt, typo nequaquam conueniant. Qui dederit haustum aquæ discipulo, nomine discipuli, non perdet mercedem suam. Hic merces promittitur liberali erga ministros Euangelij. Sed dictum tantùm accommodari debet renatis. Luc. 6. Estote misericordes. Deut. 19. Ne misereberis, &c. Illud omnibus in genere, hoc soli magistratui dicitur, vt qui legem Dei & suę politię in puniendis contumacibus sequi debet. Salomoni promittitur regnum patris in perpetuum, qui erat typus Christi: Sed res hæc soli antitypo Christo cōgruit. Hæc obseruatio multas antilogias dirimit.

> V. Ratio cōciliandi locos inter se pugnātes.

Tertia lex contradictionis esse debet, vt vtrobique sint eadem obiecta, non hæc si diuersa sint, nulla erit contradictio. In præceptis meis ambulate. Lex non est iusto posita. Prior sententia legem omnibus positam monet: Posterior iusto non esse positam clarè enunciat. Sed obiecti varietas tollit contradictionem. Omnibus enim lex posita, quo ad obedientiam: at iustis non ad pœnam est posita, id quod Pauli dictum vult.

Quarta lex est, vt vtriusque partis in contradictione sint eædem causæ, quod potissimum ad efficientes & finales refero. Causæ enim qualitatem factorum mirabiliter variant. Christus dicit: Ego dico vobis, ne omnino iuretis. In Deuteronomio dicitur: Per nomen illius iurabis. Prius dictum vetat, ne ob quamlibet causam, & quolibet modo iuremus, quemadmodum factitarunt tamen Iudęi, quos reuocat Dominus ad saniorem mentem. Posterius requirit cultum & religionem iurisiurandi in causa necessaria, graui, ac faciente ad gloriam Dei. Idque per nomen Dei, non per idola aut alias res, quę non sunt Deus.

> De legib. seu conditionibus contradictionum.

Quinta lex, vt vtrobique sit eadem relatio. Nam si monstrari potest relationis diuersitas, sublata est antinomia. Paulus dicit: Si seruus vocaris, non sit tibi curæ, Idem alibi: Nolite fieri serui hominum. Sed hic non est relatio eadem. Nam in priori dicto iubemur dominis nostris carnalibus patêre corporali obedientia. In posteriori præcipitur, ne hominibus, cultum præter & contra verbum Dei proponentibus, obtemperemus.

Sexta lex est, vt in contradictionibus sit eadem comparatio. Verùm hoc loco quintuplex comparatio est obseruanda: I. Prima erit locorum, qui inter sese dissidere videntur, comparatio cum suo contextu, argumento & scopo, vnde sæpe peristasis solutionem pugnæ facit. Paulus dicit: Factores legis iustificantur. Idem hoc dicit: Nemo lege iustificatur. Prior sententia, collata cum suo scopo & contextu, vult ostendere, ideo neminem iustum esse, quia nemo legem facit, id quod posterior sententia apertè pronuntiat. II. Secunda comparatio erit locorum in speciem pugnantium cum cognatis. Hi duo loci: Tentauit Deus Abraham, Et: Deus neminem tētat, pugnare in speciem videntur. Sed quærantur loci vtrique cognati. Exod. 20. occurrit locus cognatus priori: Nolite timere, vt enim tentaret vos Deus venit, & vt terror illius esset in vobis, & non peceatis, Matthæi 4. occurrit locus posteriori cognatus, vbi diabolus Christum tentans inquit: Si prostratus adoraueris me, dabo tibi hæc omnia. Hic apertè conspicitur, quòd sit quoddam tentationis genus, cuius finis est timor Dei, & Salus tentati, quod Deo tribuitur: Et rursus quoddam, cuius finis est, à Deo abducere, & vt abductus diabolo sit subiectus, & hoc genus tentandi diabolo tribuitur. Hinc iam soluitur antinomia, Deus tentauit Abraham, vt eum probatiorem redderet, & ardentiorem cultorem pietatis. Ita & nos & alios multos tentauit & tentat Deus. Deus autem neminem tentat, vt à se deficiat, & ruat in Idololatriam. Breuiter, tentatio Dei est probationis, Satanæ verò est seductionis. 1. Corinth. 12. Diuisiones gratiarum sunt, idem verò spiritus. Item: Hæc omnia operatur vnus & idem spiritus, distribuens singulis, prout vult. Roman. 1. Vt impertiar, inquit Paulus, vobis aliquod donum spirituale. Hi duo loci, qui videntur pugnare, conferantur cum tertio, qui est 1. Corinth. 3. Quis igitur Apollo, quis Paulus, nisi ministri, per quos credidistis? Item: Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dat. Item: Dei sumus συνεργοί. Hic locus antilogiam soluendam ex causis docet: Spiritus vt autor, Apostolus vt minister & organum, confert spiritualia dona. Ita solus spiritus dat, sed per media diuinitus ordinata. III. Tertia comparatio est, qua alia comparatione ad Deum dicuntur, alia ad homines. Paulus fatetur, se irreprehensibilem in lege vixisse. Rursus conqueritur se nihil boni posse agere. Vtrumque rectè dictum est, sed diuersa comparatione: Respectu enim hominum erat irreprehensibilis: At coram tribunali Dei agnouit vitiose carnis sordes. IIII. Quarta comparatio est tantùm ex altera parte locorum dissidentium, cum altera pars citra omnem comparationem intelligi debeat. Si quis, inquit Christus, venit ad me, nec odit patrem suum, non potest esse meus discipulus, At lex inquit: Honora patrem tuum, & matrem tuam. Prius dictum comparatè intelligendum est, nimirum quòd tum demum relinquendi sint parentes, vbi te à Christo & pietate auocare conantur. Posterius verò dictum simpliciter sine comparatione intelligēdum, vt parentes iuxta legem Dei ames, eisque exhibeas honorem debitum. V. Quinta comparatio est legum, de qua has regulas tenere vtile est. 1. Lex inferior cedit superiori. 2. Lex tantùm eos obligat, quibus est lata. 3. Lex specialis derogat generali. 4. Lex personalis obligat tantùm in genere facti.

Septima lex, Vt in contradictionis partibus sit idem modus, & rei significatæ, & dicentis. Si enim non fuerit idem modus, nulla est pugna. Qui diligit non peccat. Nemo est qui non peccet. Hic diuersus rei significatæ modus est. Alius modus peccati est, domiti, alius regnantis, seu alius domiti, alius obligantis ad pœnam. Ac modus dicentis est varius: nam alius est modus præcipientis, alius promittentis,

tentis, alius comminantis, alius narrantis, alius imitantis alterius gestus. Sed hæc paucis declaranda sunt. In sudore vultus tui vesceris pane tuo: Hoc dictum arripuerunt quidam nostro seculo, & inde neminem saluari posse disputarũt, nisi qui manuum labore & seruili victum quæreret. Ex quo factum est, quòd quidam relictis literis, agris cœperint dare operam, & rem rusticam exercere. Sed ex eo decepti sunt, quòd præcipientis modo hæc dicta, & non comminantis pœnas intellexerunt. Ieremiæ 4. dicitur: Iurabis per nomen eius, in veritate, in iudicio & iustitia. Oseæ 4. legitur: Neque iurauerítis, viuit Dominus. Hîc nulla pugna est, vbi monstratur, Ieremiæ dictum promittẽtis modo, Oseæ verò comminantis, pronunciatum esse. Ieremias promittit ex ore Domini, quòd verus Israël sit veri Dei cultor futurus, quod iurandi forma, quæ est pars veri cultus Dei declarat. Oseas verò minatur, quòd populus rebellis sit in idololatriam lapsurus, quod inde insinuat, quod non sint iuraturi: Viuit Dominus, sed Viuit Baal, Astaroth, &c. Modus igitur ista Prophetarum dicta conciliat. Paulus dicit: Nemo vos iudicet in cibo, aut potu, aut parte diei festi. Rursus: Ne attingas, ne gustes, &c. Sed prius dictum est per modum præcipientis: Posterius per modum alterius verba imitantis, per Mimesin.

Octaua lex & vltima contradictionis restat, quæ monet videndum, an sit idem Tempus. Hæc enim lex multas controuersias diluit, vnde illud: Discerne tempora, & concordabis scripturas. Alia enim Veteribus, alia nobis conueniunt. Rursus alia præsentis vitæ, alia futuræ. Hæc si confundis, magnæ sequentur tenebræ in doctrina Ecclesiæ. In Genesi dicitur: Masculus cuius præputium non fuerit circumcisum, exterminabitur de populo suo. Paulus autem dicit: Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Antilogiam soluit Tempus. Circumcisio enim habebat suum tempus, vsque ad Christum exhibitum in certo populo. De illo tempore prius dictum intelligendum est: Sed posterius dictum ad tempus reuelati Christi pertinet, quo Sacramenta veteris legis sunt abolita.

Hæc de *Organo* diacritico tenere tirones Theologiæ apprimè necessarium puto, nec dubito Antilogias dissolui posse hoc instrumẽto, modò doctè adhibeatur. Verùm huc addam generale præceptum, perpetuò huic organo adiungendum. Quoties offeruntur pugnantia in speciem dicta, diligenter videndum, quodnam istorum cum vniuersa scriptura, & probatis exemplis consentiat, quódque dissentiat. Deinde adhibito Diacritico organo, facilè ex textu & circumstantiarum collatione deprehendetur, quemadmodum lex legitimæ contradictionis sit violata.

Locorum Theologicorum vtilitas.

Hactenus de modo Theologiæ studendi dixi. Iam restat, vt de meo hoc opusculo nonnihil dicam. Prodest tironibus Theologiæ, præcipua veræ religionis capita habere, breuiter & nudè explicata, ac veluti in certas classes distincta, vt postea prolixiora scripta, quæ continent iustas de singulis capitibus disputationes, auidius legant, & intelligant exactius. Quemadmodum enim in cæteris disciplinis vtile est in principio, semotis disputationum labyrinthis veras opiniones discentibus proponere, quibus perceptis, prolixiores disputationes tempestiuè ac vtiliter proponi possũt: Ita in sacratissima Theologia commodum est, incipientibus nudè ac breuiter veras sententias proponere, quas vbi discentes imbiberint, absolutiora scripta & disputationes nõ sunt negligendæ. Quapropter constitui præcipua veræ religionis capita colligere, ac breues singulorum capitum explicationes addere, amotis disputationibus in quarum locum pronunciata scriptura magis insignia de singulis locis substituam.

Autoris consilium in hoc Enchiridio.

Cæterum quia duo potissimum nobis ex scripturis petenda sunt, quorum prius est, rectè sentire, posterius rectè agere (quibus τὰ προτρεπτικὰ seruiunt) ita instituam tractationem, vt ad γνῶσιν & πρᾶξιν omnia referri videantur. Idque eo consilio, vt his cognitis tirones Theologiæ, ad sacrosanctum illud opus *Philippi Melanthonis*, viri optime de Ecclesia Christi meriti, legendum accedant instructiores. Nam hic vir θεοσεβέστατος, καὶ φιλαληθέστατος, non solùm tractandi ordine perspicuus, & in disputando contra veræ religionis hostes sincerus & acutus est, verumetiam more Prophetico & Apostolico, subinde ex doctrinæ partibus extruit monitiones, reprehensiones, minas, consolationes, vt hoc pacto doctrinã lectori accommodet. Ex quo accidit, quod sacrosanctum illud opus excreuerit in iustum volumen, quod opus tum demum maximo & inæstimabili fructu amantibus veræ religionis proponi potest, vbi primùm capita ipsa religionis, breuiter nudéque explicata imbiberint. Quapropter admonendos duxi studiosos adolescentes, vt quemadmodum in aliis disciplinis certo ordine à facilioribus ad ea, quæ magis ardua sunt, progrediuntur: sic quoque in hoc sacrosanctissimo Theologiæ studio, primùm planas & perspicuas sententias discant, deinde ad altiora conscendant. Ita futurum est, vt si spiritum Christi doctorem implorauerint, fœliciter in hoc studio versentur.

D. Philippi Melanthonis encomiũ.

Iam de libri nostri partitione nonnihil adiiciendum est. Ipsum Deum, sacræ scripturæ vnicum autorem, vniuersam religionis doctrinam, quam ipse mundo reuelauit ac manifestauit, in quatuor ordines digessisse manifestum est: Quorum *Primus* ad fœdus gratiæ seu promissionem, & regnum Christi spirituale pertinet. *Secundus* communem formandę vitæ regulam præscribit. *Tertius* regimen Ecclesiasticum continet. *Quartus* politicam vitam ac œconomicam instruit. Horum primus Promissionis seu Euangelij titulo, reliqui tres Legis nomine signari solent, quoties intra se Promissio seu Euangeliũ & Lex opponuntur, alioqui Legis vocabulum hæc omnia continet. Nã vbi Latini interpretes, Legis, & Græci τοῦ νόμου vocẽ vsurpant, Ebræi *Thora* habent, quę in genere doctrinã significat, de quo plura aliàs. Quanquam autem reipublicæ Mosaicæ forma nos non obliget, tamen distinctio capitum doctrinæ etiamnum in Ecclesia necessariò retinẽda est. Nam 1. tenenda est omnino doctrina de spirituali Christi regno, in quo solo salus & vita dominantur. 2. opus est generali viuendi regula secundum voluntatem Dei, quæ regula in Decalogo continetur. 3. Tertio quia nullus cœtus sine certo regimine diu incolumis consistere potest, cœtus Ecclesiæ, hoc est, ciuium Christi, opus habet institutis, iuxta quorum præscriptum in externa Ecclesiæ societate viuẽdum est. 4. quia in hoc mundo tanquam in alieno regno peregrinatur Ecclesia, opus habet, vt rectè de politico & œconomico statu ex verbo Domini erudiatur, ne vel contemnat has Dei ordinationes, vel abutatur iis in Dei contumeliam. 5. hanc distinctionem, cùm ipsa diuini cultus ratio, tùm finis hominis efflagitare videntur. Cultus enim Dei, & finis conditionis humanæ naturæ, ad Deum glorificandum vera obedientia referuntur. Verùm quoniam Deus coli nequit ab iis, qui sunt extra filium, necessaria est primum doctrina, per quam membra Filij

Enchiridij methodus.

Dei

Dei constituimur, & regno Christi Spirituali inauguramur. Deinde, quia cultus Deo præstandus est, & edendus fructus pœnitentiæ, non solùm cum omnibus piis in genere, verumetiam in externo cœtu Ecclesiæ, & politica societate, in quibus viuimus, necesse est pro hac diuersitate statuum, Religionis nostræ capita distinguere, præsertim cùm ipsum Deum distinctionis autorem habeamus, & cultus diuini ratio, finísque hominis, eandem suo suffragio approbare videantur.

Autoris consilium in hoc Enchiridio.

D. Philippi Melanthonis encomiū.

Classes.

Sic ergo *Prima* classis eorum capitum, quæ necessariò ad promissionis doctrinam pertinent.

Secunda, doctrinam vitæ communem complectatur, cum locis affinibus.

Tertia, Ecclesiæ regimen, & ea quæ illuc pertinent, contineat.

Quarta, & postrema classis, Politica & Oeconomica. Harum classium κεφάλαια, hoc est, capita subiiciam, quo veluti intra transennam totum hoc opus conspiciendum pio lectori proponamus.

Enchiridij methodus.

CATALOGVS CAPITVM *communium primæ classis.*

1. Deus.
2. Creatio.
3. Prouidentia.
4. Homo.
5. Iustitia originalis.
6. Liberum arbitrium.
7. Contingentia.
8. Peccatum.
9. Pœna peccati.
10. Verbum accusans.
11. Euangelium.
12. Pœnitentia.
13. Iustificatio.
14. Ordo reparationis.
15. Regnum Christi.

CATALOGVS CAPITVM *communium secundæ classis.*

1. Doctrina vitæ communis filiorum Dei.
2. Legitima spiritualis cultus Dei ratio.
3. Generalis doctrina bonorum operum,
4. Opera charitatis.
5. Vocatio cuiusque.
6. Votum.
7. Conscientia.
8. Vetus homo & nouus homo.
9. Litera & Spiritus.

CATALOGVS CAPITVM *communium tertiæ classis.*

1. Prædestinatio
2. Ecclesia.
3. Symbolum. *In hoc capite multi loci explicantur, vt de nomine Iesu, Regno & Sacerdotio Christi, de natiuitate, conceptione, passione, resurrectione, descensu ad inferos, assumptione in cœlum, de remißione peccatorum. De Ecclesia, de Iudicio, de Resurrectione generali. Quare eorum locorum non feci distincta capita, quia hæc communi nempe Symbolo subiiciuntur.*
4. Oratio.
5. Doctrina Ecclesiæ.
6. Sacramentum.
7. Baptismus.
8. Cœna Domini.
9. Testamentum.
10. Ordo Ecclesiasticus.
11. Potestas Ecclesiastica.
12. Autoritas Ecclesiastica.
13. Satisfactio.
14. Libertas Christiana.
15. Ceremoniæ.
16. Adiaphora.
17. Scandalum.
18. Crux.

CATALOGVS CAPITVM *communium quartæ classis.*

1. Magistratus.
2. Leges.
3. Iudicia.
4. Vindicta.
5. Zelus.
6. Contractus, vbi & de Vsura.
7. Dominium & seruitus.
8. Oeconomia.
9. Coniugium.
10. Patrium imperium.
31. Vsus diuitiarum, Cura licita & illicita.
12. Perfectio Christiana.

EXPLICATIO CAPITVM PRIMÆ CLASSIS.

CAPVT PRIMVM.

DEVS.

Dei cognitio.

DVPLEX de Deo hominum institutio, à regio Propheta Dauide nobis commendatur, Psalm. 19. *Vniuersalis* vna, altera *Peculiaris*. Illa omnium hominum communis, hęc filiorum Dei propria existit. Vtraque vnde petenda sit explicandum est.

Vniuersalis.

De *Vniuersali* itaque cognitione Dei disputat Paulus ad Rom. 1. 18. Vbi sic inquit: Reuelatur enim ira Dei è cœlo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum, veritatē Dei iniustè detinētium. Quia quod cognoscitur de Deo manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit. Siquidem inuisibilia ipsius ex creatione mundi, operibus intellecta, conspiciuntur, æternáque eius potentia & diuinitas in hoc, vt sint inexcusabiles. His verbis Paulus testatur, creaturam Dei esse veluti scholam quandam vniuersalem, in qua in Dei notitia erudimur. Est enim tota creatura non solùm testimonium de Deo, quòd sit. Verùm etiam speculum quoddam in quo se quodammodo contemplandum nobis proponit. Æternitas enim ex eo liquet, quòd omnis creaturæ sit conditor. Potentia cognoscitur ex eo, quòd tantam molem à se conditam, in sua manu teneat, faciátque vt omnia in se consistant. Sapientia peruidetur ex ordine & dispositione rerum. Bonitas relucet in conseruatione & vsu rerum. Iustitia

in administratione, quâ sontes quidem punit, innocentes verò vindicat. Misericordia inde cognoscitur, quòd tanta patientia tolerat hominum peruersitatem. Veritatis commendatio est, quòd sit immutabilis. Proinde qui conceptam Dei notitiam habet, iam illi laudem debet æternitatis, potentiæ, sapientiæ, bonitatis, iustitiæ, misericordiæ, veritatis, ac cæterarum virtutum, quarum quædam vestigia rebus à se conditis impressit Deus.

Definitiones Philosophorum de Deo.

Hinc Plato duas definitiones extruxit, quarum prior est: Θεός ἐςι ζῶον ἀθάνατον, αὐταρκὲς πρὸς εὐδαιμονίαν: hoc est, *Deus est viuens immortale, cui nihil ad felicitatem deest.* Altera: Θεὸς ἐςιν ὀσία ἀΐδιος, τἀγαθοῦ φύσεως αἰτία, id est, *Deus est essentia æterna causa boni quod est in natura.* Adiiciamus & *Tertiam*, quã Socrates apud Xenophontem recitat, in hanc sentẽtiam: *Scito* (inquit) *Deum tantum & talem esse, vt simul omnia videat, & omnia audiat, & vbique adsit, ac simul omnium rerum curam gerat.* Atque ita ipsa creatura satis euidentem demonstrationem de Deo suppeditat, quantum quidem ad lucem Dei attinet, non quantum ad nostram cæcitatem. Sensus enim noster hîc deficit, antequam assequatur, aut quis sit, aut qualis sit Deus, id quod eleganter innuit Paulus Actor. 14. 16. cùm dicit, Dominum in præteritis generationibus reliquisse gentes in ignorantia, neque tamen se reliquisse ἀμάρτυρον, id est, citra testimonium, quoniam dedit pluuias & vbertatem de cœlo.

Vsus duplex.

Porrò huius vniuersalis cognitionis Dei vsus duplex est. *Prior* Generalis, qui se extendit ad omnes homines, nimirum vt sint inexcusabiles, vt qui nullam possint afferre defensionem in iudicium Dei, quin iure sint damnabiles, qui agnitum Deum non colunt. Huius vsus meminit Paulus in suprà citato loco, Rom. 1. 20. his verbis: In hoc, vt sint inexcusabiles. *Posterior* vsus, Specialis est, de quo Epistola ad Ebræos cap. 11. loquitur, in hunc modum: Per fidem intelligimus perfecta fuisse secula verbo Dei. Hîc fidei tribuit illud lumen, quod in mundi creatione verè proficiant homines in gloriam creatoris. Huc & illud Dauidis Psalm. 92. pertinet: Delectasti me Domine in factura tua, & in operibus manuum tuarum exultabo. Hæc breuiter sint dicta de vniuersali Dei cognitione, eiúsque vsu duplici.

Peculiaris cognitio nititur verbo & testimonio.

Nunc de altero genere cognitionis Dei dicendum est. *Peculiaris* itaque cognoscendi Dei modus duplici fundamento nititur, nimirum, Verbo & Testimonio, quod verbo additum est. Talem enim Deum apprehendere oportet, qualem se per verbum & testimonium patefecit, iuxta illud:

Esse Deum credas, quod de se prædicat ipse.

Verbum intelligo, quod inde vsque ab initio de cœlo sonuit variis modis, ac tandem per Filium, Ebræor. 1. *Testimonium* verò verbo adiectum duplex est. Aut enim verbo Confirmando, vt verum ratúmque à nobis habeatur, additum est: Cuius generis in veteri & nouo Testamento multa leguntur, vt in Diluuio seruatio piorum: submersio impij mundi: Confusio linguarum: Mirabilis transitus populi Dei per medium aquæ maris rubri & Iordanis: Prolongatio dierum ad preces piorum: multæ exsuscitationes mortuorum: Sanationes miraculosæ, & huius generis penè infinita. Hoc genus testimoniorum commendat suo populo Deus, Exod. 13. Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum in oculis tuis, vt Lex Domini semper sit in ore tuo. Ad quod genus testimoniorum prouocat etiam Dominus apud Ioannem, vbi inquit: Si mihi non creditis, credite operibus meis. Aut fiduciam ex verbo conceptam confirmat, vt Circumcisio & alia Sacramenta veteris populi. Et in nouo Testamento Baptismus & Cœna Domini, fiduciæ promissionis testimonia & signacula sunt. Hæc notitia Dei, quæ in verbo & testimonio residet, Sola salutaris est. De qua Dominus Ioannis 17. 3. sic inquit: Hæc autem est æterna vita, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Per hanc enim renouamur (vt inquit Paulus) in imaginem Dei. Cognitionis vocabulum in hoc loco Synecdoche Ebraica, & notitiam & fiduciam consequentem significat.

Peculiaris cognitionis Dei methodus.

POSTQVAM autem de duplici Dei cognitione in genere dictum est, nunc ea, quæ ad posteriorem, hoc est, ad salutarem illam cognitionem Dei pertinent, in certa membra distinguamus, & ordine explicemus. Constituantur autem hæc explicationis membra. *Primum*, Descriptio Dei cum distinctione personarum. *Secundum*, Testimonia de vnitate essentiæ diuinæ: de Trinitate personarum: de Diuinitate Filij & Spiritus Sancti. *Tertium*, Diuinarum quarundam appellationum explicatio. *Quartum*, Proprietates Personarum. *Quintum*, Varius modus scripturæ loquendi de altera persona in Diuinitate. *Sextum*, Testimonia de proprietatibus Dei. *Septimum* Quis sit vsus, & veræ notitiæ Dei praxis.

I.

DESCRIPTIO DEI CVM *distinctione personarum.*

DESCRIPTIO autem Dei, in qua etiam distinctio Personarum continetur, optima & commodissima est, quam Philippus in locis Theologicis recitat, his verbis: *Deus* est essentia spiritualis, intelligens, æterna, verax, pura, bona, iusta, misericors, liberrima, immensę potentię & sapientiæ: *Pater*, ęternus, qui Filium imaginem suam ab æterno genuit: & *Filius* imago Patris coæterna: & *Spiritus Sanctus* procedens à Patre & Filio, sicut patefacta est Diuinitas certo verbo: quòd Pater æternus cum Filio ac Spiritu Sancto, condiderit & seruet cœlum & terram, & omnes creaturas: Et in genere humano condito ad imaginem suam, & certam obedientiam, elegit sibi Ecclesiam: vt ab ea hæc vna & vera diuinitas, patefacta certis testimoniis, & per verbum traditum Prophetis & Apostolis, agnoscatur, inuocetur & colatur, iuxta verbum illud diuinitus traditum: & damnentur omnes cultus, qui fingunt alios Deos, & hæc vera diuinitas in vita æterna celebretur. *Hæc* descriptio ex multis scripturę locis collecta est, & constat quinque principalibus partibus. *Primum*, describitur Deus absolutè. *Secundo* relatiuè, vbi Personæ diuinitatis discernuntur & distinguntur. *Tertio*, ab effectu generali. *Quarto*, ab effectu speciali. *Quinto* & vltimo loco, finis patefactionis diuinæ additur.

II.

TESTIMONIA PROBANTIA *vnum esse Deum.*

1. Exod 20. 2. & Deut. 5. 6. Ego Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis. Non habebis Deos alienos coram me. 2. Deut. 6. 4. Audi Israel, Iehoua Deus noster, Iehoua vnus est. 3. Psalm. 18. 32. Quis Deus præter Iehoua, & quis

fortis

fortis præter Deum noſtrũm? 4. Malach.2.10. Nũquid non pater vnus omnium noſtrûm? Nunquid nõ Deus vnus creauit nos.5.1.Cor.8.4.Scimus quod nõ ſit alius Deus quàm vnus.6. 1. Timoth.2.5.Vnus eſt Deus, vnus etiam conciliator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus.

TESTIMONIA PROBANtia tres eſſe perſonas diuinitatis.

1.Geneſ.1.opus creationis tribus perſonis tribuitur:Deus dixit,& ſpiritus ferebatur ſuper aquas.Hîc clarè habemus Deum,λόγον,& Spiritum Sanctum. 2. Pſalm.33.6.Verbo Iehouæ cœli facti ſunt, & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum.3.Matth.28.19.Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris,Filij & Spiritus Sancti. 4.Matth.3. In Baptiſmo Chriſti apparent perſonæ diſtinctæ Trinitatis.Pater ſonat hanc vocem:Hic eſt Filius meus dilectus.Filius ſtans in flumine conſpicitur. Spiritus Sanctus ſpecie viſibili demittitur. 5.Gal.4.6. Quoniam eſtis filij Dei,emiſit Deus ſpiritum Filij ſui in corda veſtra, clamantem:Abba Pater.6.1.Ioan.5.7. Tres ſunt qui teſtimonium perhibent in cœlo: Pater,λόγος,& Spiritus Sanctus, & hi tres vnum ſunt. 7.2.Corinth.13.Gratia Domini Ieſu Chriſti,& dilectio Dei,& communio Spiritus Sancti,ſit cum omnibus vobis.

TESTIMONIA PROBANtia diuinitatem Filij.

TESTIMONIA, quibus diuina natura Filij Dei comprobatur, ad quinque capita reuocare ſoleo, quorum *primum* eſt,apertum ſcripturæ pronuntiatum. *Secundum*,Cultus Chriſto exhibendus. *Tertiũ*, Opera Chriſti.*Quartum*,Confeſſio Eccleſiæ. *Quintum*, Officium redemptionis. Hæc quinque capita memoriæ iuuandæ gratia,his verſiculis includo:

Dictum,cultus,opus,confeſſio,munera,quinque hæc
Naturas Chriſti cognoſcendas tibi monſtrant.

DICTA ſeu ſcripturæ pronuntiata inter multa hæc ſunt illuſtria. 1. Ierem. 23. 6. Hoc eſt nomen, quòd vocabunt eum, Iehoua iuſtificator noſter. 2. Pſal.68.5.Iehoua nomen illi,exultate ex conſpectu eius.3.Eſai.9.6.Vocabitur nomen eius admirabilis, conſiliarius,Deus,fortis. 4.Ioan.1.1.In principio erat λόγος,& λόγος erat apud Deum, & Deus erat λόγος. Hîc λόγος ſubiectum eſt,iuxta hanc regulam: Cùm verbum hyparcticon collocatur cum duobus nominatiuis,articulus ambiguitatem tollit. Nam is nominatiuus,qui habet adiectum articulum,propoſitionis ſubiectum eſt,vt,εἰσὶ αἰγύπτιοι οἱ κολχοί. Hîc de Colchis pronũtiatur,quòd ſint Ægyptij. 5. Rom.9.5. Ex quibus eſt Chriſtus, ſecundum carnem,qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula. 1. Ioan.5.Et ſumus in vero,in Filio eius, Ieſu Chriſto. Hîc eſt verus Deus & vita æterna. Huc quoque teſtimonia omnia refero, in quibus naturalis & vnigenitus Dei Filius eſſe prædicatur. *Secundum* caput teſtimoniorum,quibus probatur diuinitas Chriſti, eſt *Cultus*,qui ex Dei mandato illi exhibetur ab Angelis & hominibus. Ebræos 1.6.Adorent eũ omnes Angeli Dei. Huc Paulus & Stephanus inuócant & agnoſcunt καρδιογνώστην. Quare verus & naturalis Deus eſt.

Hoc ipſum confirmat *Tertium* probationum caput, quod tribuit Chriſto.*Opera* ſoli Deo propria creat, viuificat, verbo potentiæ ſuæ omnia portat, exaudit.Hæc omnia ſunt ſolius diuinæ potentiæ.

Quartum caput eſt:*Confeſſio* puræ & Catholicæ Eccleſiæ,de qua in Symboli explicatione.

Poſtremum membrũ eſt *Munus* Mediatoris, quod non competit creaturæ puræ. Sed de hoc capite etiam in Symbolo dicam, vbi Sacerdotium Chriſti ſum deſcripturus.

DE SPIRITV SANCTO.

Spiritus,cùm de Deo prædicatur,accipitur dupliciter,nimirum,*Eſſentialiter*, & *Perſonaliter*. Vt cùm dicitur: Pater,λόγος & Spiritus Sanctus Deus eſt & Spiritus,vocabulum Spiritus Eſſentialiter accipitur. Perſonaliter autem,cùm pro tertia Perſona in diuinitate accipitur,ídque per Metonymiam, quia Spirituales motus in cordibus hominum excitat, & illorum corda purificat, quod Epitheton, *Sanctus*,etiam indicat.

TESTIMONIA PROBANTIA Spiritum Sanctum eſſe Deum.

1.Petrus ad Ananiam dicit:Quid eſt quod impleuit cor tuum,vt mentireris Spiritui Sancto? Et paulò pòſt:Non es mentitus hominibus,ſed Deo. *Act.5.3.* 2.Iob 33.4.Spiritus Domini fecit me,& ſpiraculum omnipotentis viuificauit me. Hoc opus tantùm diuinæ naturæ competit.Baſilius diuinitatem Spiritus Sancti hac demonſtratione aſtruit: Omnis creatura habet ſubſtantiam circumſcriptam.Spiritus Sanctus non habet ſubſtantiam circumſcriptam. Ergo Spiritus Sanctus non eſt creatura. Inuiſibilis enim creatura, etiamſi non circumſcribatur loco & finibus,tamen proprietate ſubſtantiæ finitur. Huc pertinent etiam teſtimonia ſuprà citata,de perſonarum trinitate.

III.

DIVINARVM QVARVNDAM appellationum explicatio.

Appellationum diſtinctio.

Appellationes in diuinis diligenter obſeruandæ & diſcernendæ ſunt. Teneatur itaque principio hæc diſtinctio. *Quædam* appellationes conueniunt Deo ex omni æternitate: *Quædam* ex tẽpore,ídque creaturarum reſpectu, nam in Deum nullum omnino accidens cadit. Sed vtrunque genus plures recipit differentias. Nam quæ Deo attribuuntur ex omni æternitate appellationes,ſunt triplices. *Quædam* enim ad *Eſſentiam* pertinent: quædam *Perſonarum* diſcrimina reſpiciunt: quædam *Collectiua* Deo tribuuntur.

Eſſentiales.

Ad *Eſſentiam* pertinent:Deus,bonus,ſapiens,omnipotens, caſtus, verax, & huiuſmodi,quæ de Deo dignè dicuntur. De hoc genere appellationum tenenda eſt *Regula*,quod quicquid de vna perſona dicitur, reliquis poſſit digniſſimè attribui. Vt enim Patrem rectè Deum, Dominum, omnipotentem, iuſtum, intelligentem dicis, ita ea Filio & Spiritui Sancto veriſſimè attribuis. Sunt enim hæ appellationes Naturæ,hoc eſt,eſſentiæ diuinæ communes propter æqualitatem æternitatis,magnitudinis,potentiæ trium perſonarum in vna Diuinitate.

Cum autẽ audimus has varias appellationes Deo tribui,non cogitabimus, in Deum accidentia cadere, aut Deum compoſitum eſſe, aut mutationibus obnoxium.Nam hę varię appellationes non diuerſitatem in eſſentia diuina notant, ſed vnam eádémque ſimpliciſſimam ſignificant, quæ has varias ſortitur appellationes propter effectus in creaturis. Quare ſecundum eſſentiam non diſtinguuntur in Deo,iuſticia,ſapientia,fortitudo, miſericordia, ſed ſecundum effectus in creaturis.

Personales.

At *Appellationes*, quæ ad personarum discrimina pertinent, longè aliter se habent. Non enim secundum essentiam dicuntur (tametsi realiter) sed relatiuè, sicut Pater ad Filium, & Filius ad Patrem, & Spiritus Sanctus ad vtrūque, vt qui ab vtroque procedit. Pater gignit: λόγος nascitur: Spiritus Sanctus procedit. Hæ non sunt communes appellationes. Pater enim non est Filius, nec Spiritus Sanctus. Pater non nascitur, nec procedit. De proprietatibus paulò pòst plura dicemus.

Collectiuæ.

Collectiuè Deo tribuūtur: Trin⁹, Trinitas, τριαδικὸς, τριάς. Vnde rectè dixeris: Deus est trinus, Diuinitas est Trinitas, si personas omnes complecteris Diuinitatis.

Posterius genus appellationū, quas dixi Deo ex tempore competere, est etiam in triplici discrimine. Nam quædam *Simpliciter* dicuntur, vt: Deus est incarnatus, λόγος est caro factus. Quædam *Relatiuè*, sed dupliciter. Nam quædam sunt communes tribus personis, vt, dominus, creator, refugium, clypeus, &c. Aliæ seorsim singulis personis competunt, vt pater mittit, Filius mittitur, vt assumat humanam naturam: Spiritus Sanctus in corda mittitur credentium: λόγος est sacerdos, mediator. Quædā per *Similitudinē* dicuntur, vt quę ad passionem, sitū, habitum, locū tēpus referuntur, vt cùm Deus irasc,i furere, ascendere, descendere, aures adhibere, videre dicitur eo schemate, quod ἀνθρωποπάθειαν nominant, vt cum membra, actiones, & affectus hominum aut aliorum animalium Deo tribuuntur. *Membra*, vt oculi, aures, os, caput, alæ, cornua. *Actiones*, stare, sedere, ascendere, descendere. *Affectus*, ira, furor, pœnitentia, misericordia, zelus, &c. Verū hæc omnia comparatè dicuntur, & per similitudinem, qua creata diuinis quadam tenui vmbra cōparari possūt.

Simpliciter dictæ.

Relatiuæ.

Per similitudinē dictæ.

Sed rem vno atque altero exemplo declarabo, vt in aliis studiosi analogiam considerent. *Oculi* tribuuntur Deo, quòd omnia videat ac circumlustret: vt prudens paterfamilias in domo, vnde pulchrè oculorum intuitu adūbratur diuina prouidentia. *Aures* tribuuntur Deo, quoniam omnia audit: nihilque ipsum latet, significántque modò clementiam, qua exaudit inuocantes, modò æquitatem, qua peccatores non audit. *Ascendit*, quando se à nobis subducit, veluti nostra non curans. *Descendit*, quādo se nobis accommodat, atque insignē aliquod opus ad nostram vtilitatem edit. *Alæ* cùm tribuūtur Deo, significatur diligens Dei prouidētia in fouendis ac defendendis piis. Ex his facilè erit de reliquis huius generis formulis iudicare, ne in Anthropomorphitarum errorem incidamus, qui Deum reuera talibus membris præditum esse existimarunt.

Explicatio eorū quæ per Similitudinem de Deo dicūtur.

Nunc quarundam appellationum definitiones subiiciam, quarum explicatio valde necessaria est. Primùm ergo differentiam inter *Naturam* & *Personam* videamus. Quoties *Naturæ* vocabulo vtitur Ecclesia in doctrina de Diuinitate, significat ipsam essentiam, quæ reuera est, in qua tres Personæ subsistunt. *Persona* vnam rem indiuiduam naturæ seu essentiæ significat, seu vt Philippus definit: Persona est subsistens viuum, indiuiduum, incommunicabile, non sustentatum ab alio, Græcè ὑφιστάμενον. Non sustentatum ab alio, excludit disputationes eorum, qui vt duas naturas in Christo, ita etiam duas personas, sed falsò, docebant. Humana enim natura in Christo non habet rationem personæ per se, sed dependet singulari ordine ad hanc diuinam personam, λόγον, vt ab ea sustentetur & conseruetur, & rationem personæ cum diuina natura accipiat. Vnde in Symbolo: Vt anima rationalis & caro vnus est homo: ita Deus & homo vnus est Christus, non vnitate naturæ, sed vnitate personæ. Breuiter, *Natura* dicitur quatenus est essentia quædā. *Personæ* verò, quæ in ea essentia seu natura subsistunt. Vnde quia tres sunt iuxta patefactionem diuinam subsistētiæ in diuina essentia, tres quoque confitemur Personas. Alia est enim persona Patris, alia Filij, alia Spiritus Sancti, sed non est alia natura aut essentia Patris, quàm Filij & Spiritus Sancti, quemadmodum impiè docuerunt Ariani, sed vt Pater est in Filio & Spiritu Sancto: ita Filius in Patre & Spiritu Sancto, & Spiritus Sanctus in Patre & Filio, vt Græci loquūtur Theologi. Ita Christiana fides est, non confundere personarum trinitatē, nec discerpere naturæ vnitatem.

Natura quid.

Personæ.

Prima persona dicitur *Pater æternus*, quia habet Filium æternum, qui λόγος dicitur, duplici respectu. Primùm respectu Patris, quia cogitatione Patris nascitur. Deinde respectu nostri, quia profert Euangelium è sinu Patris, & nobis annunciat. Hic æternus λόγος ideo dicitur Filius Patris quia ab ipso generatur secundùm veritatem naturæ, trāsfusâ Patris substantia in Filium. *Verum* cùm dicitur Filius de Patre nasci, cauendum est, ne rerum creatarum cogitatione & similitudine initium vllum natiuitatis æternæ Christi cum Arianis cogitemus. Nam Dei λόγος ante omne prorsus initium, hoc est, sine aliquo suę natiuitatis initio de Patris substantia genitus est, Deus de Deo, Lumen de Lumine, iuxta cōfessionem Catholicæ Ecclesiæ, quæ Filium ὁμοούσιον Patri confitetur, contra Arianorum dogma, quo tres naturæ statuebantur, vt tres personæ.

De prima persona.

Porrò quia Pater dicitur gignere, λόγος nasci, & Spiritus Sanctus procedere, tenenda est harum appellationum explicatio. *Gignere* est alium de sua essentia gignere. Quare cùm Creare sit aliquid ex nihilo facere, λόγος æternus Dei nequaquam creatus esse dicendus est. *Nasci* est à potentia cognoscente, quia genitum est imago gignentis. Vt autem in hominibus potentia cognoscens, format imagines, & loquitur: Sic Filius est æterni Patris imago, cogitatione genita, ab æterno communicata substantia, & ostendens Patrem in reuelatione Euangelij. *Procedere* autem est à voluntate, quia Spiritus Sāctus est motor seu agitator.

Patris vocabulum duplicem relationem habet. Nunc enim relationem habet ad λόγον, & personam primam in diuinitate significat: Nunc ad homines refertur, éstque commune toti Trinitatis ab effectu erga homines, vt cùm dicimus: Pater noster qui es in cœlis.

Spiritus quoque nomen nunc essentialiter, & cōmuniter prædicatur de tribus Personis: nunc personaliter, & est tertia persona in diuinitate, de qua re supra dictum est.

IIII.

DE PROPRIETATE *personarum.*

In vna essentia tres sunt hypostases seu personæ, quæ à se inuicem proprietatibus duplicibus discernuntur, nempe interioribus & exterioribus. *Interiores* sunt, gignere, nasci, procedere. Solus Pater gignit. Solus Filius nascitur. Solus Spiritus Sanctus procedit. Sed inter nasci & procedere hoc est discrimen, quemadmodum & supra indicatum est: Nasci quidē est à potentia intelligente, quia Filius cogitationē nascitur, & est imago Patris. Procedere autem est à volūtate, quia Spiritus Sāctus est agitator seu motor substan-

Tres personæ.

Quomodo distinctæ.

ſubſtantialis,tanquã ignis amoris,quo Pater Filium complectitur,& Filius Patrem,imò quo poſtea Pater & Filius dulciſſimo complexu ſibi copulant Eccleſiam ſuam.Proprietates *exteriores* à beneficiis erga Eccleſiam ſumptæ ſunt,vt mittere & mitti.Pater mittit,Filius mittitur, vt aſſumat carnem humanã, & fiat victima.Spiritus Sanctus mittitur in corda,vt in nobis accendat nouam lucem & iuſtitiam.

V.

MODVS SCRIPTVRÆ

Varius loquendi de Filio, altera persona Trinitatis.

Scriptura variis modis de altera perſona in diuinitate loquitur. *Primùm* enim per Synecdochen,cũ humanitati attribuitur,quod eſt totius perſonæ,vt: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. Et econtrà, cùm diuinitati tribuitur, quod ſimiliter eſt totius perſonæ,vt cùm Ieremias dicit: Ipſum Iehoua eſſe iuſtificatorem noſtrum. Eſt enim Iehoua eſſentiæ diuinæ appellatio. *Secundò*, quædam attribuuntur per communicationem idiomatum, ſed in concreto. Hæc autem vt dextrè intelligantur, videndum primùm,quid ſit Idioma.Deinde quid Communicatio Idiomatum.Tum cur in concreto tantùm recepta ſit hæc prædicatio.

De prima perſona.

De cõmunicatione proprietatum.

Idioma itaq; eſt proprietas vni naturæ cõueniens, vt in homine Mentis Idioma eſt intelligere,ratiocinari,meditari: Corporis idioma eſt lacerari, tangi, conſpici,&c.

Quid ſit.

Communicatio Idiomatum eſt,cùm Idiomata, hoc eſt,proprietates vnius naturæ,alteri communicantur,& tribuuntur in concreto, ſeu: Communicatio Idiomatum eſt prædicatio, in qua proprietas vni naturæ conueniens, perſonæ tribuitur in concreto, propter vnionẽ hypoſtaticã.Quòd autẽ in Cõcreto id tantùm fieri poſſit,hæc eſt ratio: Abſtracta ſignificant naturas & formas,per ſe cõſideratas,vt diuinitas & diuina natura,humanitas & humana natura. Cõcreta autem ipſa ſubiecta ſignificant cum naturis & formis.Vt: homo non ſignificat humanitatem, ſed ὑφιστάμενον totum,in quo anima & corpus ſunt. In cõcreto igitur perſona intelligitur,in abſtracto natura tantùm.

Cùm igitur loquitur de Filio Dei,communicatio idiomatum eſt forma loquendi, in qua proprietates vnius naturę alteri naturæ communicantur,propter vnionem hypoſtaticam. In Chriſto Idioma naturæ diuinæ eſt,eſſe omnipotentem,creatorem,ſcrutatorem cordium.Rurſus Idioma humanæ naturæ eſt,edere,bibere,ligari,triſtari,crucifigi, mori. Verùm hęc diuerſarum naturarum idiomata communicantur in concretis,hoc modo: Filius Mariæ eſt omnipotens,eſt creator,eſt ſcrutator cordium. Deus edit,bibit,fatigatus eſt,triſtatus eſt,crucifix⁹ eſt,mortuus eſt.Sic Verbũ eſt homo,Deus eſt homo,Chriſtus eſt Deus,Deus eſt nat⁹ ex virgine,Deus acquiſiuit ſibi Eccleſiam ſuo ſanguine. Hæ propoſitiones ideò ſunt veræ,quia naturæ,diuina & humana, vnitæ ſunt vnione hypoſtatica ſeu perſonali.

Tertiò,Quædam ſeorſim naturis tribuuntur, humanitati quidem,quæ eam ſolam attingunt, vt: Filius Marię creuit ſapientia & gratia coram Deo & hominibus.Diuinitati verò,quæ in illam ſolã competunt,vt: Filius Dei eſt,per quẽ ſecula ſunt cõdita.

Tres perſonæ.

Quomodo diſtinctæ.

Quartò, Interdum prædicata conueniunt vtrique naturæ in abſtracto,vt: Chriſtus viuit in cœlo,quod vtique conuenit Chriſto, ſecundùm vtramque naturam,diuinam & humanam.

Quintò,Quædam ita tribuuntur perſonæ,vt per ſe & ſeorſim neque humanæ neq; diuinæ naturæ conueniant: qualia ſunt opera redemptionis, videlicet, quòd poteſtatem à Patre acceperit,remittendi peccata,ſuſcitandi quos velit,iuſtitiam,ſanctitatem, ſalutem largiendi,quòd iudex conſtitutus ſit viuorum & mortuorum,vt honoretur,quemadmodum & Pater,quòd ſit lux mundi,paſtor bonus, ſacerdos,rex, mediator.

Diſcernendæ ſunt igitur appellationes,quę naturarũ proprietates ſignificãt, ab officij appellationibus.Deus,omnipotens,immortalis,ſunt appellationes ad diuinam naturam referendæ.Homo, paſſibilis,vulneratus,mortuus,ſunt appellationes ad naturam humanam referẽdæ, (etſi omnis iniuria & paſſio hominis Chriſto illata,ad ipſum vnigenitum & impaſſibilem Deum,quadam ratione pertinet, quia diuina & humana natura vnione hypoſtatica ſunt vnitæ) ſed nomina officij, quæ ſunt,Mediator,Redemptor, Saluator,Rex, Sacerdos, Paſtor,competunt toti perſonæ,non alicui naturæ ſeorſim.

Porrò huius varietatis diſtinctio,non ſolùm vtilis eſt ad confutandos hæreticos, verumetiam piis mentibus longè alium fructum affert. Nam ſub his variis formis loquendi continetur, quicquid neceſſarium cognitu eſt de Filio Dei, de quo præcipuè quatuor neceſſariò cognoſcenda ſunt. I. Quòd ſit verus Deus,vnde fides cõcipit fiduciam,quòd poſſit iuuare & defendere quos velit,hoc eſt,ad ſe confugientes,vt qui non ſolùm Spiritu & Sacramentis, verumetiam naturæ ſocietate illis cõiunctus eſt. II. Quòd ſit verus Homo,vnde fides concipit fiduciam, quòd velit iuuare. III. Quòd ſit vna Perſona,nõ confuſis naturis, ſed vnitis hypoſtatica vnione. Vnde fides Deo coniunctiorem ſe ſtatuit, quàm vt ab eo abiiciatur. IIII. Quòd ſit Rex & Pontifex.Breuiter, Saluator in ſe credentiũ.Et hoc eſt fidei fũdamentũ.

Vſus harũ appellationum.

Teſtimonia igitur *Primi* modi monent, ne officiũ redemptionis diſcerpamus,ſed toti Chriſto tribuamus, id quod adhuc Quintus modus clariùs docet. *Secundus* modus vnionẽ hypoſtaticam,ſeu vnitatem perſonæ manifeſtat. Communio enim idiomatum euidenter oſtendit diſcrimen,inter hypoſtaticã ſeu perſonalem naturarum vnionem in Chriſto, & ſocietatem ſeu auxilium Dei in aliis ſanctis. Ideo enim prædicata communicantur,quia eſt vnum ὑφιστάμενον. *Tertius* modus diſtinctè naturas Chriſti, nimirum veram Diuinitatem ac veram humanitatem comprobat.

Hîc vtile eſt admonere de modis præſentiæ diuinæ.Tametſi enim Deus vbique totus per ſuam ſimplicem eſſentiam eſt, iuxta illud: Cœlum & terram ego impleo: non tamen eodem modo vbique eſſe conuincitur. Nam quatuor ſunt gradus præſentiæ Dei. *Primus* eſt præſentia conſeruationis,qua Deus omnibus creaturis adeſt,ita vt eas ſuſtentet,& conſeruet.*Secundus* gradus eſt,quo beatis Angelis & hominibus in gloria adeſt.*Tertius*,quo in hac vita renatis adeſt, ſuo Spiritu & efficacia. *Quartus*, quo adeſt λόγῳ vnione hypoſtatica inſeparabiliter.

De modis præſentiæ diuinæ.

VI.

TESTIMONIA DE PROprietatibus Dei, vnde fides in ipſum ſtabilitur.

Exodi 34. 6. Iehoua Iehoua, Deus miſericors & clemens, patiens, ac multæ miſerationis, & verax, qui aufers iniquitatem & ſcelera, apud quem innocens non erit innocens,qui miſericordiam cuſtodis

in millia, qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus, in tertiam & quartam generationem.

Psal. 86.15. Et tu Iehoua Deus, miserator & misericors, patiens & multum misericordiæ, & verax.

Ierem. 23.22. Putásne Deus è vicino ego sum, dicit Dominus, & non Deus è longè? Si occultabitur vir in absonditis, & ego non videbo eum, dicit Dominus? Nunquid non cœlum & terram impleo, dicit Dominus? Ierem. 32.18. Fortissime, magne & potens, Iehoua exercituum nomen tibi, magnus consilio, & incomprehensibilis cogitatu, cuius oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam, vt reddas vnicuique secundùm vias suas, & secundùm fructum adinuentionum eius.

VII.
DE VSV.

Quæ hactenus dicta sunt, ad γνῶσιν pertinent: Nunc pauca subiungam de vsu & praxi. *Primum*, itaq; forment hæc rectè iudicium nostrum de Deo, qui vult à nobis agnosci talis, qualem se suo Verbo & Testimonio patefecit. *Secundò*, hinc rectè iudicare discimus de creatione, quæ est opus totius Trinitatis. *Tertiò*, rectè sentire de reparatione generis humani, quod etiam opus totius Trinitatis existit, seruata tamen cuiusque Personæ proprietate. *Quartò*, articuli fidei nostræ hinc confirmantur, in quibus profitemur, nos credere in vnum Deum, qui est Pater, Filius & Spiritus Sanctus. *Quintò*, erudiunt hæc nos ad solicitè ambulandum coram Deo nostro, in vero timore & fide. Est enim præcipuus finis notitiæ Dei, fiducia in ipsum. *Sextò*, hæc faciunt ad rectè inuocãdum. Inuocatio enim dirigenda est ad hunc solum Deũ, qui est vnus in substãtia, & trinus in personis.

CAPVT. II.

DE CREATIONE.

Definitio. CREATIO propriè est primaria illa rerum productio siue formatio, qua Deus æternus Pater Domini nostri Iesu Christi, vnà cum Filio æterno, & Spiritu Sancto, produxit ex nihilo, & formauit cœlum & terram, & contenta in illis, visibilia & inuisibilia, vt ipse agnoscatur & colatur. Est .n. Creare propriè aliquid ex nihilo facere. Heb. *Bara.* Græcus genus posuit: ἐποίησε, fecit.

Laus opificis. Vt autem maiori admiratione rerum creatarum teneamur, obseruandum est præconium creaturarũ Genesis 1.31. vbi Moses ita inquit: Viditq; Deus cuncta quę fecerat, & ecce bona valdè. Hoc dictum *Primum* monet, vt creaturas separemus à deformitate, in naturam per peccatum introducta. Est enim peccatum eiúsque effectus non à Deo, sed à Diabolo & homine, auertẽtibus se à Deo. *Deinde* cùm res creatas valde bonas esse audimus, tenendum est discrimen inter Deum, summè bonum, & res ab eo effectas. Est enim Deus bonus causa & origine, quæ bonitatis ratio rebus creatis minimè competit. Quare Dominus in Euangelio pronũtiat, Deum solũ bonum esse, qui non aliunde suæ bonitatis rationẽ habet, sed ipse bonus est, natura, causa & origine.

Res creatæ cur bonæ. At Res creatæ quadruplici de causa bonæ prædicantur. *Primum* enim ex eo bonæ dicuntur, & sunt, quia à Deo optimo sunt conditæ. *Secundò*, quia Deo conditori placent. *Tertiò*, quia sunt ordinatæ ad bonos vsus. *Quartò*, quia singulæ in suo ordine Deo optimo seruire debent. Vnde Dauid Psal. 148. hortatur totam vniuersitatẽ rerum, vt Deum conditorem & saluatorem suum celebret. Et quanquã tota creatura Deum sua quadam ratione celebrat, tamẽ præcipuum cultum à rationali creatura requirit. Quare Angeli & homines conditi erant, vt essent templum Dei, & vera innocentia seruirent Deo. Hæc nos admoneant, quotiescunque hanc rerum machinam intuemur, vt ad Christum reparatorem naturæ humanæ confugiamus, quò aliquando Deo in nostro ordine ritè seruire cum sanctis Angelis possimus.

In creaturis quid spectãdũ. Porrò in creaturis spectentur hæc quatuor. *Primum*, specierum pulcherrima varietas. *Secundum*, facultatum & virium in rebus productis vtilissima proprietas. *Tertium*, ordo creationis & rerum productarum iucundissimus. *Quartum*, Finis principalis conditionis rerum. Hæc *Quatuor* de multis magnis rebus nos admonẽt.

Varietas. *Varietas* enim specierum, qua adeò pulchrè rerum gradus distinxit, commendat nobis opificis summam potentiam & sapientiã.

Proprietas. *Proprietas* & vis rebus insita, bonitatẽ creatoris prædicat, vt qui ad certas vtilitates res singulas condiderit. *Ordo* duplex consideretur. *Prior* creationis, qui docet, omnia propter hominem condita. Vnde commendat Deus nobis suam paternam prouidentiam, quòd antequam nasceremur, prospexerit nobis. *Posterior* ordo est rerum creatarum, quarũ quatuor sunt gradus. *Infimus*, earum rerum, quæ sunt tantùm, vt Elementa, Lapides, Metalla, &c. *Proximus*, rerum quæ sunt & viuunt tantùm, vt plantæ, herbæ, frutices. *Tertius*, rerum quæ sunt, viuunt, & sentiunt, vt animalia bruta. *Summus*, rerum est, quæ non solùm sunt, viuunt, & sentiunt, verumetiam intelligunt. Hi gradus rerum hãc naturã ex primæua conditione & ordine Dei obtinẽt, vt inferiores gradus seruiãt superioribus, seruata cuiusque dignitate. Quare vt tres primi ordines seruiũt homini, ita quartus gradus ad vnum Deum colendum referri debet. Seruãt enim suum ordinem vniuersæ creaturæ, seruientes homini. Sed cùm homo non seruit Deo, contra suã naturã facit, & inuertit ordinem naturæ rerum. Huius igitur ordinis cõsideratio duarum rerum nos admonebit. I. quæ sit hominis excellentia ostendit. Excellit enim omnia, quę infra suum ordinem collocata sunt. II. ostendit, quò omnes hominis actiones referẽdæ sint, nimirum ad Deum agnoscendum & glorificãdum, & ad perpetuã gratiarum actionem reddendã Deo, qui in nostrum bonum omnia condiderit.

Finis. *Postremum* eorum quatuor, quæ spectanda sunt in creaturis, est *Finis* creaturarum, qui ex ordine earũdem haud obscurè intelligi potest. Elementa enim & creaturæ primi ordinis ordinantur ad alias creaturas digniores, ita vt ordo rerum trium graduum ad hominem: Hominis verò sit ad Deum agnoscendum & glorificandum. Hinc Salomon, Prouerb. 16. 4. Vniuersa propter semetipsum operatus est Iehoua. Propter semetipsum, hoc est, vt ipse ex iis agnoscatur, laudetur & glorificetur. Non enim res creauit, vt illis vteretur, quia nec illis nec nostris bonis indiget. Psalm. 16.2.

TESTIMONIA CREAtionis.

1. Genes. 1.1. In principio creauit Deus cœlum & terram. Lege historiam creationis 1. & 2. cap. Genes. 2. Psal. 33.6. Verbo Iehouæ cœli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum. 3. Psalmo eodem 9. Quoniam ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. 4. Psal. 19.1. Cœli enarrant gloriã Dei, & opera manuum eius communicat firmamentum. 5. Prouerb. 16.4. Omnia operatus est Iehoua propter semetipsum.

DE

CAPVT III.

DE PROVIDENTIA *Dei.*

Prouidentię definitio.

PROVIDENTIA Dei,est non solùm ipsa diuina ratio,qua is cuncta præterita & futura videt & cognoscit:sed etiam administratio, per quam Deus sustentat,gubernat & moderatur omnia à se condita,in sui nominis gloriam.Sed huius administrationis tres sunt modi.

Modi.

I. Vniuersalis.

Primus est *Vniuersalis* Prouidētia,qua dirigit Deus omnes creaturas,iuxta conditionē & proprietatem, quam singulis,dum formaret eas,dedit , & nunc eas sua cura complectitur,vt stet incolumis naturæ status.Quare cùm Solem,Lunam,Stellas,cursum suum conficere videamus,existimemus ipsa obedire Deo, ipsius iussa exequi,neque id tantùm,sed Dei quoque manu gubernari,ferriq; omnia eius nutu. Nec prohibet hæc vniuersalis Dei operatio , quò minus singulæ creaturę,tum in cœlo tum in terris,qualitatem & naturā suam retineant,propriámque inclinationem sequantur. Vnde Augustinus dicit, Deum res conditas sic administrare,vt eas propriis motibus agere sinat.Nam hoc ipsum est prouidentiæ Dei, vt non solùm naturam,verumetiā inclinationem modúmque naturæ agendi sustentet.

II. Specialis.

Secundus modus *Specialis* Prouidētia est,qua Deus moderatur omnia, & addicit creaturas in obsequiū suum, vt maximè expedire & conducere sibi videtur.Hac pluuias,tonitrua,gelu,grandinem,siccitatē, tempestatem,serenitatem,abundantiam, famē,bellum,pacem,exilium &c.efficit,vt hæc sint bonitatis, & iustitiæ,& iudicij sui instrumēta,prout nunc seruos suos iuuare:nunc sontes punire,nunc pios castigare paterno affectu constituit:ídque iuxta promissiones suas & minas,nō aliqua Stoica necessitate.Est autem hæc *Regula* inprimis tenenda:quòd sub diuinam prouidentiam non tantùm cadant effectus futuri,sed etiam ex quibus causis,quo medio, quóque ordine proueniant.Fur strāgulatur,ídque prouidentia diuina , quia furtum commisit tali supplicio dignum,nequaquam strangulandus,ea vel simili causa non præcedente : etsi interdum nobis causæ talium suppliciorum occultæ sunt.Proinde in euentibus ad promissiones & minas diuinas , & non ad Stoicam necessitatem respiciendum est.

III. Peculiaris.

Tertius modus est Prouidētia *Peculiaris*,qua Deus viuit & regnat in Ecclesia Christi, erigit & fouet fideles , operatur velle & perficere,inspirat precandi affectū:efficit,vt in præceptis suis ambulemus,iuxta suam promissionem.Ezech.36.26.Auferam cor lapideum de carne vestra,& dabo vobis cor carneum,& faciā,vt in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea faciatis.Quatenus enim corrupti sumus peccato originali , terræ siccæ & sterili persimiles sumus,boni fructus nihil omnino producenti. Nam corruptum est iudicium nostrum:voluntas nostra Deo rebellis, ad malum procliuis & propensa : deniq; tota nostra natura viciosa est. Quòd cùm ita sit, ipse Dominus peculiari cura reformat in nobis iudicium,operatur in nobis & velle & perficere.Sed interim notandum est,nos à natura electionem & voluntatem habere: sed quia vtraque peccato deprauata est,Dominus eas sua manu reformat,& è malis bonas facit.Quod igitur ad discernendum apti sumus , quòd volumus, quòd hoc vel illud facimus,id naturale Dei donum est.Quòd verò nihil aliud possumus eligere , expetere aut facere,quàm malum,id ex corruptione peccati est. Contrà,quòd benè operari cupimus,atque exequendi potestate sumus præditi, id totum à gratia proficiscitur, qua in meliorem vitam regenerati sumus.

Finis duplex.

Porrò *Finis* & *vsus* prouidentiæ Dei nunc explicandi sunt. *Finis* itaque duplex:Prior,vt nos totos Deo commendemus,eum timeamus, inuocemus & prædicemus.Posterior,vt securè contēnamus quicquid nobis mundus vel Satan minatur. *Vsus* autem vt conspiciatur apertius,duæ obseruandę sunt nobis distinctiones. Prior,quod tam in præteritum quàm in futurum consideranda sit prouidentia Dei. Altera,quòd Deus interdum cum suis mediis , interdum sine mediis,nonnunquam etiam contra omnia media,suam prouidentiam exequatur.Si igitur ad tempus respicis pręteritū,diuinæ prouidentiæ asscribes, quicquid vel prosperi vel aduersi tibi contigit,sed diuersimodè. Si enim quid prosperi contigit , habes occasionem celebrandi Dei,ídque exemplo sanctorum Patriarcharum , Regum , atque adeò omnium piorum.Si quid aduersi contigit,duo facies.I.cogita cum Iob:Sicut Domino placuit, ita factum est. II. anteactæ vitæ subeat memoria , vt vel ex pœnis tibi inflictis peccata tua agnoscas,ac emenderis,ita,vt cū Dauide dicere possis : Bonū est mihi Domine,quòd humiliasti me.In tempus futurum hoc modo reputanda est prouidētia Dei,vt semper ad eius promissiones & minas intentus sis , hinc ad Dei timorem, fidei inuocationísque profectum incitaberis. Nō enim carnis torporem, sed quietem fidei afferre nobis debet prouidentia Dei. Deinde etiam aduersus crucis acerbitatem armaberis. Porrò si per media prospicit tibi Dominus,accipe tanquā à manu Dei, & illi gratū te exhibe.Media aūt,vt prouidentię Dei instrumēta agnoscito.Si absque mediis,vt si sine pane te in carcere sustētaret,verbo Domini hoc ascribendum est.Si contra media nobis prouidet Dominus,hoc est,cum nulla obstacula prouidentiā paternam impedire possunt,vt cùm Dauid euectus est in regnum,Saule contrà cum tota familia reclamante, cùm Daniel in spelunca Leonum liberatur , & tres viri in camino Babylonico:habemus materiam prædicandi & celebrandi Dei.Hodie Ecclesia,vel inuitis inferorum portis, Dei prouidentia in hoc regno & alibi conseruatur. Hæc si cogitaremus,non adeo sacrilegè abiecta fiducia in Deum confugeremus ad humana præsidia, & in fauore pulueris & cineris spem poneremus:quam proteruiam non vno in loco Scriptura maledictam pronunciat.Ieremiæ 17.5. Maledictus homo,qui ponit fiduciam in homine,& ponit carnem brachium suum.

In prosperis & aduersis.

TESTIMONIA PRO- *uidentiæ vniuersalis.*

1.Psalm.104.qui incipit: Benedic anima mea Dominum:prædicat hanc vniuersalem administrationem. 2.Paulus Acto.17.28. In ipso enim viuimus, mouemur & sumus,id est,per ipsum datur, sustētatur & fouetur vita nostra. 3.Heb.1.3. Ferens omnia verbo potentiæ suæ. 4.Matth.10.29. Duo passeres asse veneunt,& vnus ex illis non cadit super terram sine Patre vestro. 5.1.Timoth.6.13.Qui viuificat omnia.

TESTIMONIA PRO- *uidentiæ specialis.*

1.Psal.127.1.Nisi Dominus ædificauerit domum, frustra laborat qui ædificat eam. 2.Prouerb.3.33.Egestas à Domino in domo impij, habitacula autem iustorum benedicentur. 3.Psal.36.6.Homines & iumēta iuuabis Domine. 4.Huc.Ps.107.referēdus est.

5. Huc refertur, quoties Dominus per Prophetas dicit, se tenebras & lucem, vitã & mortem immittere.

TESTIMONIA PECVLIA-
ris prouidentiæ, quæ est electorum.

1. Psal. 1. 7. Nouit Dominus viam iustorum. 2. Psal. 34. 16. Oculi Domini super iustos. 3. Matth. 10. 30. Capilli vestri omnes numerati sunt. 4. Huc Psal. 91. Qui habitat in adiutorio altissimi, totus referendus est. In hoc enim pulcherrimè ostenditur, quòd Ecclesia Christi sit veluti theatrum prouidentiæ Dei.

CAPVT *IIII.*

HOMO.

Hominis definitio.

HOMO est creatura Dei, constans corpore & anima rationali, ad imaginem Dei, cum libera voluntate condita, præfésque creaturarũ inferiorum ordinum constituta, vt Deum in societate agnoscat & celebret. Hęc definitio sumpta ex secundo capite Geneseos cōuenit homini, vt creatus erat à Deo, dũ erat adhuc in honore, vt Psal. 49. 21. loquitur, hoc est, in statu innocentiæ ante peccatum.

Scire autem oportet, quòd Scriptura Sacra quadruplicis status hominis meminit, quorum *Primus* fuit ante peccatum, Genes. 2. *Secundus* sub peccato. *Tertius* sub gratia fœderis, Gen. 3. & passim in Scripturis, in quo statu soli sunt ij, qui fœderis participes facti sunt. *Quartus* status, post hanc vitam, & is variat. Ante enim resurrectionem, corpus in sepulchro, anima pij in requie erit: Post resurrectionem verò coniungentur animæ corporibus, vt vel requie æterna fruãtur simul, vel pœnas luant suæ iniusticiæ Iuxta horum statuum diuersitatem, hominis conditio mirabiliter variat. Quare breuiter admonebo, qualis nam sit homo in diuersis illis statibus. *In* primo igitur statu, quem vocant statum innocentiæ, qualis fuerit homo, ideo breuius dicam, quia postea rursus repetendum est, vbi dicetur de iustitia originali. Habuit itaque homo in hoc primo statu. 1. imaginem Dei. 2. integritatem. 3. εὐταξίαν omniũ virium. 4. verbum. 5. duplex Sacramentum, immortalitatis & probationis. Sed hæc apertius declarãda sunt, ac primùm de imagine dicendum est.

1. Ante peccatum.

I.

De imagine Dei.

Imago itaque quid sit, non est obscurum. Est enim rei alicuius expressio seu repræsentatio, ídque tùm in anima hominis, videlicet in parte cognoscéte, tum extra animam. Cùm enim mens humana cogitat aliquid, imaginem quandam rei veluti pingit & delineat: vt quoties cogitat aliquis hominẽ notum absentem, mente quasi delineat corporis figuram, quam intuetur de absente cogitãs. Ad eundem modum pictor manu exprimit delineamenta corporis, cuius imaginem pingit, vt absentis formam, quantum fieri potest, referat & repræsentet picta imago. Hãc esse propriam significationem Imaginis manifestum est, quam appellationẽ verbum Dei accommodat æterno λόγῳ, deinde & homini, ac vocat imaginẽ Dei, quæ ipsum Deũ repræsentat & refert.

Sed hæc duplex est, naturalis nimirum & gratuita. *Naturalis* Dei imago in solo Christo est, & est duplex, essentialis, & per virtutem. *Essentialis* est eiusdem essentiæ cum Patre, vnde & ὁμοούσιος dicitur, coæterna & coæqualis. Vt enim in nobis cogitatio format imagines rerum, de quibus cogitamus: ita ęternus Pater sese ab ęterno intuens & cogitans, gignit imaginem sui. Sed nos non transfundimus substantiam in imagines illas, in mente formatas, quæ reipsa sunt subitæ & euanescentes actiones. At Pater æternus ab æterno gignit imaginem, communicata ipsi essentia. Hanc essentialem Dei imaginem, hoc est, Christum Dominum, Epistola ad Hebræos vocat Characterem substantiæ Patris, hoc est imaginem substantialem, qua Filius est ὁμοούσιος cũ persona Patris. Vocatur & λόγος eadem ratione. Vt enim imago in nobis concepta, est λόγος, hoc est, verbum mentale: ita Filius Dei λόγος, est æterni Patris imago, ineffabili ratione communicata essentia ab æterno. *Imago* Dei per gloriam virtutis (quã Epistola ad Ebræos ἀπαύγασμα gloriæ vocat) est, quæ refulget in Christo per operum diuinorũ virtutem, vnde & Patris cœlestis potentia gloriosa, & voluntas paterna conspicitur. Ita enim se totum in Christo patefecit Deus, vt in ipso immensam suam bonitatem, sapientiam, virtutem ac φιλανθρωπίαν in solidum declarauit. De hac imagine loquitur Dominus, Iohan. 14. 9. Philippe, qui videt me, videt & Patrẽ. Et quoniam virtutis similitudo (vt inquit *H*ilarius) nõ potest esse dissimilis naturæ, rectè ex virtutis similitudine, essentiæ similitudo concluditur. Virtus enim Christi, præsentis diuinitatis visibilis est imago, qua Deus nobis, per se inuisibilis, quodammodo redditur visibilis. Nec potest hæc virtutis gloria Prophetis aut Apostolis tribui, qui diuina opera ediderunt. Non enim propria, sed Christi virtute & inuocatione id fecerunt, ad confirmandam Christi gloriam.

Porro *Imago* Dei per gratiam ea est, secundum quam primus homo factus & formatus fuit, iuxta illud: Faciamus hominem in imagine nostra, secundum similitudinem nostram. *H*æc imago in homine tripliciter cõsiderari potest. *Primum*, ratione substantiæ. *Deinde* ratione donorum, quibus ornatus erat primus homo. *Tertiò*, ratione eminentiæ super alias creaturas. 1. Augustinus imaginem Dei, quæ ratione substantię spectatur, interpretatur hoc modo: Memoria in mente hominis significat Patrem æternum gignentem Filium. Cogitatio significat Filiũ, vnde & λόγος æterni Patris dicitur. Voluntas Spiritum Sanctum significat. Neque dubium est, æterni Patris & Filij & Spiritus Sancti discrimina in humana mẽte esse adumbrata. Est mens quidem vna simplicissima natura, sed in ea sunt istæ tres proprietates: Memoria, Cogitatio & Voluntas, quæ repræsentant, tanquam obscuræ quædam vmbræ, personarũ in diuinis discrimina. 2. Verùm si ad *Dona* referas hanc Dei imaginem in homine, erit profectò imago Dei, conformitas & similitudo, quæ Adamo erat cũ Deo, qua iusticiam & sanctitatem Dei quasi in speculo repræsentauit Adam. Vnde Paulus Ephes. 4. 24. Et induatis nouum hominẽ, qui secundum Deũ creatus est, in iusticia & sanctitate veritatis. Huius imaginis finis fuit, vt Adã cum sua posteritate in sanctitate & iusticia omnibus diebus seruiret Deo. 3. Ratione *Ordinis* seu *Eminentiæ* ad alias creaturas, homo erat conditus ad imaginẽ Dei, vt qui Dominus omnium rerum inferiorum ordinum erat constitutus. Hæc quidem imago non ad puritatẽ & sanctitatem cordis, sed ad externam ordinationẽ Dei pertinent. Vnde Paulus 1. Cor. 11. 3. Virum imaginẽ & gloriam Dei esse docet. In eminentia enim, qua vir mulierẽ antecellit, gloria & imago Dei quodammodo conspicitur, quemadmodum in omni principatu.

Imago Dei in homine quid, & quomodo.

Est duplex.

Has tres partes imaginis Dei esse non est dubium: quarũ extremæ, hoc est, prima & vltima, iuxta quasdam tenues vmbras remanserunt in homine post lapsum. Media autem pars prorsus inducta fuit per pecca-

peccatũ, ſed per Chriſtum in regeneratis indies reparatur & fit illuſtrior: quæ poſt reſurrectionem perficietur, quando non ſolùm mente, corde, affectibus conformes Chriſto erimus, verumetiam corporibus, quod Paul. 1. Cor. 15. 48. & Phil. 3. 21. docet.

I I.

Hominis conditio ante lapſum.

Secundum, quod habuiſſe hominem in primo ſtatu dixi, eſt integritas. Hæc fuit mentis, perfectè intelligentis & rectiſſimè iudicantis: cordis iuſtiſſimè & ordinatiſſimè appetentis: & corporis promptiſſimè exequentis, quæ mẽs perfectè iudicauit, & correctè imperauit.

I I I.

Tertio loco εὐταξίαν poſui, quæ omnium virium pulcherrima harmonia extitit: qua mens nihil cogitauit, cor nihil appetiuit, corpus nihil executum eſt, niſi quod Deo probabatur. Quæ harmonia mentis, corporis & cordis, cum volũtate Dei, ſummum hominis bonum fuit, ratione ſtatus hominis perfectiſſimi.

I I I I.

Sequitur Verbum, quod & præceptum & prohibitionem continet. Præceptum: Ex omni arbore paradiſi comedes. Prohibitionem: De arbore autem ſcientiæ boni & mali ne comedas. Hæc arbor homini exitialis fuit, non quidem ſua natura, nam bona Dei creatura erat, ſed propter mandatum Dei, quod violare nefas erat.

V.

Imago Dei in homine quid, & quomodo.

Poſtremum, quod poſui in ſtatu primo hominis, fuit Sacramentum duplex, videlicet probationis & immortalitatis. Quemadmodum enim arbor ſcientiæ boni & mali exitio fuit Adamo propter ipſius præuaricationem: (erat enim illi à Deo cõmendatum, vt eſſet explorationis ſeu probationis Sacramentum quoddam) Ita, ſi præcepto obtemperaſſet, fructus arboris vitę Sacramentum fuiſſet illi immortalitatis, ac quaſi remedium, quo vita perpetuò conſeruãda eſſet. Hoc apertè indicat textus, cùm dicit: Nunc ergo, ne fortè mittat manum ſuam, & ſumat etiam de arbore vitæ, & comedat, & viuat in æternum, emiſit eum Dominus Deus de horto Eden, ſeu Paradiſo.

II. Sub peccato.

Status ſecundus hominis miſerrimus eſt, ſub peccato & tyrannide Diaboli, qui qualis ſit, in VIII. capite, vbi de peccato agetur, manifeſtabitur.

III. Sub Gratia.

Tertius ſtatus gratiæ eſt. In hoc imago Dei, per peccatum in ſecundo ſtatu deleta, inſtaurari incipit per Chriſtum, naturalem Dei imaginem. Quemadmodum enim creatio hominis fuit formatio ipſius ad imaginem Dei: Ita ſanè regeneratio piorum nihil aliud eſt, quàm reformatio imaginis Dei in illis. In hoc igitur ſtatu lapſus homo dextera Dei erigitur, dum in Chriſtum credit. Vnde præclarè Auguſtinus: Sed quoniam (inquit) non ſicut ſponte homo cecidit, ita ſponte reſurgere poteſt, porrectam nobis deſuper dexteram Dei, id eſt, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, firma fide teneamus.

IIII. Poſt hãc vitam.

De *Quarto* ſtatu hominis, qui eſt piorum quidem in gloria, hoc eſt æterna beatitudine, Impiorum verò in gehenna, dicam in Symbolo.

V S V S.

Porrò vſus huius capitis eſt, vt agnito fine noſtræ conditionis, Chriſtum naturæ noſtræ & imaginis Dei in nobis reparatorem, firma fide teneamus, eique totis viribus ſeruiamus, in ſanctitate & iuſticia vera. Nunc teſtimonia de primo tantùm ſtatu hominis ſubiiciam, quia de aliis commodius ſuis propriis locis dicetur.

TESTIMONIA DE HOMINIS *primo ſtatu*.

1. Geneſ. 1. 27. Creauit Deus hominem ad imaginem ſuam, ad imaginẽ Dei creauit eum, maſculum & fœminam creauit eos. 2. Gen. 2. 7. Formauit Deus hominem de puluere terræ, & inſpirauit in faciem eius ſpiraculũ vitæ. 3. Pſal. 49. 21. Homo cùm in honore eſſet, non intellexit. Hîc ſtatum innocentiæ honoris titulo ornat Dauid. 4. Eccleſ. 7. 20. Deus fecit hominem rectum. 5. Syracidæ 15. 14. Deus reliquit hominem in manu conſilij ſui. 6. Syracidæ 17. 1. 3. Deus de terra creauit hominem, & ſecundum imaginem ſuam fecit illum. 7. Sapien. 2. 23. Deus creauit hominem in integritate, & ad imaginem ſimilitudinis ſuæ fecit eum. 8. Eſai. 43. 7. Omnem vocatum in nomine meo, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, feci eum.

CAPVT V.

IVSTICIA ORIGINALIS.

Definitio.

TAMETSI facilè colligi poteſt, ex iis, quæ diximus de ſtatu hominis ante lapſum, quæ qualiſque ſit iuſticia originalis: tamen vtile eſt tenere aliquam breuem deſcriptionem, qualis hæc eſſe poterit: *Iuſticia* originalis eſt integritas naturæ humanæ, in qua refulget imago Dei, obedientia & εὐταξία omnium virium, mentis, cordis, corporis, erga Deum, adeóque ipſa generis humani approbatio & acceptatio apud Deum.

In hac definitione duo complexus ſum, nimirum materiale & formale iuſticiæ originalis. *Materiale* eſt integritas naturæ humanæ, lux mentis, voluntatis conuerſio ad Deum, cordis obedientia & εὐταξία omnium virĩu in homine. *Formale* verò eſt ipſa approbatio & acceptatio hominis apud Deũ. Deſcriptionis huius mẽbra ex teſtimoniis ſuprà commemoratis de ſtatu hominis confirmantur.

V S V S.

Vſus eſt, vt lapſum noſtrum ab hac iuſticia deploremus, ac totis viribus anhelemus, vt eam per Chriſtum recipiamus.

CAPVT. VI.

LIBERVM ARBITRIVM.

Vocũ precipuarum explicatio.

MVLTAE ſunt, cùm veterum, tum recentium acutæ & doctę diſputationes de libero arbitrio: quas vt eò rectiùs intelligant adoleſcentes, primùm exponam quædam vocabula, quorum cognitio faciat ad intelligendam rectius hãc doctrinam.

Sex ſunt in homine, quantum ad hoc negocium attinet, ſpectãda: Vita, Senſus, Appetitus, Ratio, Voluntas, Voluntatis libertas. *Vita* ipſa eſt internus & naturalis motus, vigens tantùm intrinſecus. *Senſus* eſt vitalis in corpore motus, vigens etiam extrinſecus. *Appetitus* eſt naturalis vis in animante, mouendis auidè ſenſibus attributa. *Ratio* eſt facultas naturalis iudicandi res oblatas. *Voluntas* eſt motus naturalis, rationi, appetitui, & ſenſui præſidens. Hæc ſanè quocunque ſe inclinauerit, ſemper habet rationem comitem, & quodammodo pediſſequam, non quòd ſemper ex ratione, ſed quòd nunquam abſq; ratione moueatur, ita, vt multa faciat per ipſam cõtra ipſam, hoc eſt, quaſi per eius miniſteriũ cõtra ei⁹ conſilium

& iudiciũ. Hinc illa vox Medeę: video meliora probóque, Deteriora sequor. Est autem ratio voluntati data, vt instruat illã, non vt destruat. Destrueret autem, si necessitatem ei vllam imponeret, quò minus liberè pro arbitrio se moueret, siue in malum consentiens, siue in bonum. Si horum alterutrum prohiberet ratio, voluntas non esset voluntas. Voluntas enim coacta propriè voluntas dici nequit: licet serua sit in non renatis.

Vnde & quid sit liberũ arbitrium. Iam vnde sit liberum arbitrium, ex prædictis colligendum est: nempe, quòd sit spontaneus ex voluntatis libertate & rationis arbitrio, hoc est, iudicio, consensus. Ratio enim non imperat voluntati, sed vt consiliarius fidus iudicat, relinquẽs voluntati imperandi munus. Ratio Medeæ voluntati dictauit, στοργὴν erga prolem conseruandam: quod iudiciũ etsi probauit volũtas, tamen vt domina media ad imperandum elegit contrarium, ídque spontè & liberè.

Definitio. Quare *Liberum Arbitrium* est facultas, quo voluntas spõte sua, minimè coacta eligit vel respuit quod ratio iudicat. Vt enim arbitrium, iudicium rationis, ita libertas voluntatis inclinationem liberam in hoc vel illud monstratum à ratione respicit. Hîc certè libertas seruituti nõ opponitur, sed necessitati seu coactioni: quæ nullo pacto sine implicatione contradictionis cum voluntate stare potest. Cũ itaq; Theologi quidem liberum arbitrium oppugnãt, non tollunt libertatem voluntatis, quatenus sua sponte & volũtario motu hoc eligit, vel illud reiicit: sed quatenus serua esse negatur captiua sub peccato.

Disputationes de Lib. arbitrio. Hanc enim opinionem impugnant, non Stoicam statuunt voluntatis necessitatem. Vnde fit, quòd interdum non tam de rebus, quàm de vocabulis certetur, dum alij libertatis vocabulum opponunt necessitati, alij seruituti. Si enim libertas necessitati seu coactioni opponitur, voluntatem tollit, qui eius libertatem eneruat. At si opponitur seruo, gratię hostis est, qui libertatem, quãtum ad iusticiam spiritualem attinet, homini non renato vindicat. Atque in hũc modum philosophicè ferè inter Theologos disputatur.

Status cõtrouersię. *Quoniam* autẽ in quæstione de libero arbitrio in Ecclesia quæritur (ni fallor, libẽter enim me doctorum iudicio subiicio) simul de iudicio & voluntate & viribus hominũ, in iis præstandis, quæ ad salutem animarum pertinent: & quia Græcorum vocabulum nimium arrogans est, quo non tantum voluntatis spontaneus motus ad aliquid, sed etiam virium libera facultas significatur, (Est autem vocabulum Gręcis vsitatũ in hac quæstione αὐτεξούσιον *selffmegtigheidt* quasi homo ex se haberet non solùm eligendi facultatem, verumetiam pręstandi vires, quemadmodum Pelagius somniauit) subiiciam explicationem huius quæstionis, quatenus liberum arbitrium etiã facultatem præstandi, quæ voluntas imperat, complectatur.

Definitio. Sítque hæc definitio: *Liberum Arbitrium* est facultas, rationis quidem ad malum bonúmue discernendum, voluntatis verò ad vtrumuis eligendum, denique & virium ad vtrumlibet præstandum. Nam vt aliquid rectẽ fiat vel geratur, requiritur *Primum* iudicium sanum, *Deinde* voluntas media ad imperandum, *Postremò* conatus seu vires, quæ obsequium præstant. Hinc sequitur, illic demum esse liberum arbitrium, vbi iudicium sanum est, voluntas prompta, virésque ad agendum idoneę. Quare cùm hęc omnia in primo statu hominis absoluta & perfecta fuerint, ibi quoque liberum arbitrium fuisse minimè impeditum, manifestum est.

De arbitrio hominis post lapsum. *Verum* cùm de libero arbitrio quæritur, quæstio est potissimum: *An Homo* post lapsum à suo primo statu habeat liberum arbitrium, nécne? Vt ad hanc quæstionem planè & sine errore respondeatur, tria sunt notanda. *Primùm* enim constituenda est regula ex iis, quæ dicta sunt. *Deinde* distinguẽdi sunt actionis gradus. *Tum* actionibus applicanda est regula.

Regula hæc est: Liberum arbitrium earum est rerũ, quarum iudicium integrum existit, voluntas nõ impedita, & vires sufficientes.

Gradus actionum, quantum quidem ad hoc nostrum positum attinet, quatuor constituantur. *Primus* Gradus sit actionum, quæ hominibus cum brutis magna ex parte communes sunt: vt quæ pertinent ad conseruationem naturæ, seu indiuiduorum. Huius generis sunt: educare, tueri natos, edere, bibere, vestire, ædificare, vigilare, dormire, ire, stare, sedere, & id genus alia. *Secundus* gradus actiones rationis complectitur, quarum alię sunt communes, alię priuatæ, aliæ politicæ, aliæ œconomicæ. Huius generis sunt: gerere magistratum, seruire, contractus exercere, colere agros, exercere artificiũ, nauigare. *Tertius* gradus Ecclesiasticorum operum est, quæ pertinent ad ministerium conseruandum, vt, docere verbum, hac vel illa hora conuenire, audire verbum, administrare Sacramenta, percipere Sacramenta, his vel illis ceremoniis vti. *Quartus* gradus diuina opera cõplectitur, vt, implere legem Dei, pręstare fidẽ, credere, rectè orare, diligere inimicos. Breuiter, eorũ operum est hic gradus, quæ lege sua Deus à nobis requirit, quod ad interiorẽ & verã obedientiã attinet.

Respõsio ad quæstionẽ per distinctionem graduum. *His Gradibus* actionum ita constitutis, non erit difficilis regulæ accommodatio. Quare pro diuersitate horum graduum, ad quęstionem sic respondendum est. In *Primo* actionum gradu homo liberũ arbitrium habet. Potest enim naturæ sensu actiones huius gradus discernere, potest etiam naturali impetu ad eas ferri, nec vires in hac parte adeò fractæ sunt quin obsequium appetitui pręstare possint. In *Secundo* & *Tertio* gradibus, impediuntur duabus rebus, tyrannide Diaboli, & virium imbecillitate, nec iudiciũ hîc est tam integrum, nec voluntas adeò alacris, vt in primo genere. Hinc illud Medeę: *video meliora probóque, Deteriora sequor.* Et experientia testatur, quàm imbecilles sint homines, etiam in his externis actionibus, & maximè in iis, quæ vocationem vniuscuiusque attingunt, & ad disciplinam pertinent. Quare hîc agnoscenda est cùm imbecillitas nostra, tum tyrannis Diaboli, & orandus est Deus, vt nobis adsit, ac iuuet nos, nec sinat Diabolum in nos grassari pro sua libidine.

Libertatis causæ. *Libertatis* autem in his tribus gradibus actionum tres sunt causæ. *Prima*, vt sit discrimen inter agẽs liberum, & non agens liberè. *Secunda*, vt sciamus Deũ esse agens liberrimum. Neque enim causa effectu natura imbecillior, aut minus efficax est. Quare Stoicorum delirium de necessitate dependentiæ primæ & secundarum causarum (quo sentiunt Deum nihil posse agere, nisi quatenus cient secundæ causæ) est fugiendum & detestãdum. *Tertia*, vt possit in societate humana gubernatio aliqua esse. Sũt autem Duo genera actionum, quæ ad externam disciplinam pertinent, eáque relicta post deprauationem in voluntate. Horum *Vnum* est δεσποτικὸν, quo voluntas imperat locomotiuæ, *Alterum* προαιρετικὸν, cùm vera & seria electione seu proæresi, honestas actiones antefert voluntas.

In quo gradu actionũ hominis arbitriũ tollitur. Restat *Quartus* gradus actionum, in quo homo sibi relictus nihil planè potest, nullam omnino habet voluntatis libertatẽ. Nam & iudiciũ decipitur, & volũtas deficit, & viribus destituimur. Hoc *Primum* confirmari potest Pauli dicto, Rom. 3.12. qui post Dauidem ita inquit: Non est iustus, ne vnus quidẽ, Non est qui intelligit, (hîc adimitur iudicium

dicium (Non eſt qui quærit Deum, (oſtenditur voluntatis auerſio) Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt. (hîc vires & conatus auferuntur) *Deinde* Paulus 1. Cor. 2. 14. de iudicio ita inquit: ψυχικὸς δ' ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ. Id eſt: Animalis homo non capit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei. Roman. 8. φρόνημα carnis, ſimultas eſt erga Deum, nam legi Dei non ſubiicitur, nec enim poteſt. Hoc Pauli dictum clarè docet, mentem, voluntatem & affectus hominis, quatenus ſibi relinquitur, apertè aduerſari Deo. φρόνημα enim genus eſt ad omnes actiones animi. Item, Philip. 2. 13. Deus operatur in nobis & velle & perficere, pro bona voluntate. Item, Ezech. 36. 26. Auferam cor lapideum de carne veſtra, & dabo vobis cor carneum, & Spiritum meum ponam in medio veſtri, & faciam vt in præceptis meis ambuletis. Rectè igitur de hoc gradu operum Bernardus inquit: Si diſcernere volumus (ſcilicet nobis relicti) inter bonum & malum, decipimur. Si tentamus facere bonum, deficimus. Si conamur reſiſtere malo, deiicimur & ſuperamur. Quemadmodum enim auicula pede alligata, volare incipiens, funiculo in terrã detrahitur: ſic quoque mens hominis ad rerum cœleſtium actiones volare contendens, ab affectibus retrahitur, niſi alis Chriſti ſubuehatur, hoc eſt, verbo & Spiritu Sancto iuuetur.

Libertatis vocabulũ, quo ſenſu accipiendũ.

Verum, hîc monendi ſunt auditores, quòd vocabulum *Libertatis* in hac diſputatione non opponatur coactioni, ſed ſeruituti, vt ſuprà dictum eſt. Libertas enim & ſeruitus ita inter ſe pugnant, vt qui alterum dixerit: alterum neget. Cùm igitur Paulus Rom. 7. 14. totum hominem, quatenus ſuæ naturæ relinquitur, dicit eſſe venditum ſub peccato, nemo non videt libertatem ſublatam eſſe, & in eius locũ ſeruitutem ſucceſſiſſe. Notandæ ſunt ergo hæ antitheſes: quòd vt liberum arbitrium ſeruo, ita coactũ ſpontaneo aduerſatur, quas differẽtias breuiter definitionibus illuſtremus. *Libera* itaque voluntas eſt, quæ bonum & malum eligere habet in ſua poteſtate, quia ſpontaneũ hominẽ, ſuperiora teſtimonia teſtãtur. *Serua*, quæ propter corruptionẽ ſub malarum cupiditatum imperio captiua tenetur, vt nihil aliud quàm malum eligere poſſit, etiamſi id ſponte & libenter non externo motu impulſa faciat. Vnde Bernardus: Libera eſt voluntas mala, quòd mala, ſed ſeruilis eo ipſo, quòd mala. Omnis enim qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Hîc Bernardus manifeſtè liberum opponit coacto, non ſeruo. Seruum enim arbitrium ſtatuit, etſi liberum fateatur, quę ſanè ſtare ſimul non poſſunt, ſi liberum ſeruo opponeret. *Coacta* voluntas eſt, quæ non ſponte ſua, non interiore electionis motu inclinatur huc vel illuc, ſed externo motu violenter fertur. Talis voluntas nulla eſſe poteſt, cum alterum alteri repugnet. *Spontanea* coactæ opponitur, vltrò enim ſe flectit, quocunque ducitur, non autem trahitur aut rapitur inuita. Hãc concedimus homini, vt ſi quid mali faciat, ſibi & voluntariæ ſuæ electioni imputare debeat. Hæc ſpontanea voluntas omnino à libera volũtate, ſeu à libero arbitrio, diuerſa eſt. Non enim ſeruo opponitur, ſed coacto, vt iam demonſtratum eſt. *Cæterũ* quia nõ eodem ſignificatu accipitur libertatis vocabulũ ab omnibus, vt iam dictum eſt: Alij enim libertatẽ ſeruituti opponunt, vt Lutherus: Alij coactioni, vt Bernardus & multi alij: poteris breuiter ad quæſtionẽ, Nũ homo habeat liberum arbitrium, hoc pacto reſpondere: Si liberum opponis coacto, verè hominis voluntatem liberam pronuncio. Nam volũtas coacta, voluntas non eſt. Cedit enim voluntati neceſſitas. At ſi liberum ſeruo opponis, quod faciunt plerique Theologi, Græci & Latini, diſtinguo inter externam diſciplinam, & iuſticiam ſpiritualem. In externa diſciplina verbum Dei & experientia teſtatur, homini aliquã libertatem eſſe relictã. At quia Chriſtus dicit: Sine me nihil poteſtis facere: & Paulus idẽ de ſe teſtatur, & infinita teſtimonia Scripturæ hoc ipſum conuincunt, dico voluntatem liberandã eſſe per Chriſtum, & reformandã manu Dei, priuſquam ſpiritualem iuſticiam præſtare poſſit.

Ad quæſtione de libero arbitrio reſpõſio per diſtinctio nem.

Deinde & hoc obſeruandum eſt, quòd dum negamus iudicium, voluntatem & vires ad bene agendũ, non negamus has facultates ſimpliciter, & quãtum ad ſubſtantiam pertinet, ſed quantum ad habitus. Iudicare enim, velle, & agere naturę ſunt. Verùm quemadmodum iniquè iudicare, malè velle, & prauè agere, corruptioni imputãda ſunt: Sic rectè iudicare, bene velle, & rectè agere, gratiæ ſupernaturalis ſunt beneficia.

VSVS.

Sed horum quis vſus? Non augebunt in nobis ſocordiam, ſed *Primùm*, quoniam ratio non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei, monemur hîc, vt verbum Dei audiamus, vnde iudicium noſtrum corrigitur. *Deinde* Spiritũ Sanctũ rogemus, vt ex corde lapideo carneum faciat, atque vires ſuppeditet. Qua de re pulchrè monet Auguſtinus, inquiens: O homo, in præceptione cognoſce, quid debeas habere. In correptione agnoſce, tuo te vitio nõ habere. In petitione cognoſce vnde accipias, quod vis habere. Ita futurũ eſt, vt mens illuminata rectè iudicet, cor reformatũ manu Dei voluntarium efficiatur, & homo pro gratiæ menſura, quam accipit, conetur, & ad obſequiũ applicet ſuas facultates ſeu vires. Ex quibus relinquitur, præcipuas ſpiritualium actionum cauſas eſſe: Verbum Dei, quo formatur iudicium, Spiritum Sãctum, quo reformatur cor, & voluntatem ſpontaneam, verbo Dei & Spiritui Sancto obſequentem.

TESTIMONIA QVIBVS *euertitur liberum arbitrium, in negociis ſalutis ſine gratia.*

1. Corinth. 2. 14. Animalis homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei. 2. Philip. 1. 6. Quod Deus in vobis cœpit bonum opus, perficiet. 3. Philipp. 2. 13. Nonne Deus eſt qui agit in vobis, vt & velitis & efficiatis, pro beneplacito. 4. Iohan. 15. 5. Sine me nihil poteſtis facere. 5. Item cap. 6. 44. Nemo venit ad me, niſi quem Pater traxerit. 6. Rom. 8. 25. Spiritus adiuuat infirmitates noſtras. 7. Gen. 6. 5. Cogitatio humani cordis mala eſt omni tempore. 8. Pſal. 14. 1. Nõ eſt iuſtus, ne vnus quidem, nõ eſt qui intelligat, non eſt qui exquirat Deum. 9. Roman. 7. 18. Velle adiacet mihi, at vt faciam bonum, non reperio. 10. Prouerb. 16. 9. Cor hominis diſponit viam ſuam, ſed Domini eſt dirigere greſſus eius. Regenerati voluntatem bonam habent ex gratia, ſed facultatem non habent, quę exercitiis quidem creſcit, in vita verò beata perficietur.

CAPVT VII.

CONTINGENTIA.

Definitio.

CONTINGENTIA eſt euentus eius rei, quæ habuit cauſas, quæ ſua natura aliter agere poterant. Quanquam autẽ Deus ſuſtentet naturã, quemadmodũm ſuprà declaratum eſt; tamen naturę agen-

di modum relinquit, & non tollit suo moderamine, sed vnà cum natura sustentat. Nunc autem ordinauit Deus, vt alia naturaliter agant, vt ignis: alia libera voluntate & electione, vt homo. Quare dubium non est, quin multi effectus reuera sint cötingentes.

Explicatio.

Vt autem hæc res clarius percipiatur, notandum est in natura tres esse causarum gradus, quantū quidem ad hoc nostrum propositum attinet. *Quædam* enim causæ sunt necessariæ in se & in ordine ad effectus: vt motus cœli ad eclipses, & alios effectus, qui ex motu orbium necessitate physica eueniunt. Huiusmodi effectus futuri, non quidem contingentes, sed necessarij sunt. *Aliæ* sunt causæ, quæ nō sunt necessariæ, saltem per comparationem ad effectus, vt eos necessariò producant. imò possunt non producere eos. Atque huius generis effectus sunt futuri, non necessarij, sed contingentes. Verùm horum duplex est differentia. Nam quædam causæ ad producendos tales effectus determinatæ sunt, qui effectus sunt futuri, non necessarij, sed contingētes, quia eorum causæ ad producendos tales effectus determinatę sunt: qui effectus etiam sunt contingentes, quia eorum causæ poterant secùs agere. *Aliæ* sunt causæ, quæ per se nullam habent determinationem, ad hūc vel illum effectum producendum, sed promiscuè se habent ad vtramlibet, vt voluntas Dei, Angelorum & hominum. Hæc voluntas causa est contingentię, quia cōtingentia sublata, nulla omnino voluntas reliqua manet.

Confirmatio.

Deinde contingentiam esse, confirmat ipsa Dei prouidentia. Deus enim suæ prouidentiæ ordinem per causas inferiores exequitur. Ex quo sequitur, ordinem diuinæ prouidentiæ esse, vt alij effectus sint necessarij, alij contingentes. Et quanquam rectè dicitur: Secunda causa non agit sine prima, tamen ex eo non sequitur, contingentiam tolli. Nā Deus non solùm sustentat causam secundam, verumetiā modū agendi, tametsi non iuuet contra ordinem suum ruentem.

Testimonia.

Porrò duo testimoniorū genera hanc doctrinam confirmant: *Prius*, quod docet, Deum non esse causam peccati, nec velle peccatum: *Posterius*, quod mōstrat hominem spontanea voluntate alia præ aliis eligere & agere. Christus, sicuti ipse testatur, poterat obtinere à Patre duodecim legiones Angelorum, tamen non obtinet: & sciebat Pater eum non oraturū, tamē poterat orare. Igitur fieri aliquid potuit, quod factum non est. Neque scientia Dei necessarias reddit omnes actiones. Alioqui oporteret non solùm Christum, verumetiam ipsum Patrem seruum esse suarum actionum: vtpote qui sciat: quid facturus sit: sed non ideo facturus est, quia scit: sed ideo scit, quia facturus est. Habétque liberrimam faciendi & non faciendi potestatem.

VSVS.

Vsus doctrinę huius est, vt Deum rogemus, vt nostras mentes, voluntates & corpora gubernet, ne ruamus contra ipsius ordinem. Deinde, ne Deo imputemus peccatum: néue quid tentemus, quod vel ipsius gloriam obscuret, vel nostrā salutē impediat.

CAPVT VIII.

PECCATVM CVM *suis differentiis.*

Generalis definitio peccati.

PECCATVM in genere est inobedientia aduersus Deum, offendēs Deum, maledicta & dānata à Deo. Hæc definitio sumpta est ex Legis sententia: Deut. 27. 26. Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in Libro legis, vt faciat ea. Sed inobedientiæ vocabulum in Scriptura quatuor complectitur, defectum, corruptionem, inclinationem & actionem. Peccati enim ratio in eo consistit, si quid contra legem Dei vel existit in nobis, vt defect⁹ & corruptio: vel proficiscitur à nobis, vt inclinatio & actio. Hoc confirmatur Iohannis dicto, qui peccatum definit ἀνομίαν, hoc est, quod est contra legem Dei. Complectitur autem hæc ἀνομία duo, nempe, materiale & formale peccati. *Materiale* est defectus, corruptio, inclinatio, actio pugnans cum lege Dei. *Formale* est ipse reatus. Nam & hic reatus in lege includitur, iuxta dictum: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro Legis. Ambrosius ferè eodem modo peccatum definit, dicens: Peccatum est diuinæ legis præuaricatio, & cœlestium inobedientia præceptorum. Hæc in genere de peccato dicta sint, nūc eius differentias videamus. Est autem duplex peccatū, *Originale* & *Actuale*, ordine de vtroq; dicendū est.

Partes corruptio & reatus.

Differentię.

I. Peccati originalis definitio & partes.

Peccatū itaq; *Originale* est, cū corruptio humanæ naturę propagata ab Adam, tum reatus, quo nascentes propter Adæ lapsum rei sunt iræ Dei, & mortis æternæ. Porro duo sunt obseruanda in peccato originis, Materiale & formale. *Materiale* est corruptio ipsa, hoc est, deformitas & ἀταξία omnium virium in homine, hoc est, in Mente defectus notitiæ Dei, & firmi assensus de prouidentia, promissionibus & minis Dei. In Voluntate auersio, hoc est, esse sine metu, sine fiducia ac dilectione Dei. In Corde concupiscentia & impetus contra ordinem diuinum. *Formale* verò peccati originalis est reatus ipse, hoc est, ordinatum esse ad damnationē seu æternas pœnas. Natura enim, vt inquit Paulus, filij iræ sumus. Breuiter, vt iusticia originalis est integritas & approbatio, ita peccatū originis est corruptio & reatus.

Definitionis expositio.

Cæterum, vt intelligamus peccatum originis totius hominis peruersionē esse, *Primum*, videbimus, quæ concurrant peccata in lapsu primorum parentum. *Deinde* nomina eius, quibus in Scriptura appellatur, recensebimus. In lapsu itaque primorum parentum hæc grauissima delicta concurrunt. I. Dubitatio de verbo Dei. II. Amissio fidei, cùm nō credunt Deo minanti pœnas. III. Curiositas, Discesserunt enim à verbo, & quæsierunt alienam sapientiā. IIII. Superbia qua voluerunt magni fieri. V. Cōtemptus Dei, cùm violarūt mādatum Dei contra cōsciētiā. VI. Apostasia, qua anteferunt Diabolū Deo. VII. Ingratitudo, qua expellūt S. Sāctum in ipsis habitātem. VIII. Homicidiū sui & totius posteritatis. Fuit enim hîc lapsus prima ianua omnium scelerū & miseriarū posteritatis. Quare nullo pacto extenuandū est peccatum originis, quod conflatū est ex tot horrendissimorum scelerum monstris.

Concurrētia.

Nomina.

Iā varia nomina, quibus Scriptura notat peccatū originis, videamus, quorū præcipua hæc sunt: Concupiscentia, caro, vetus homo, lex peccati, inhabitās peccatū, rebellio, lex membrorū, interdum sine addito, peccatū. I. *Concupiscentia* ideo dicitur, quia in ea vim suā præcipuè exerit. *Hæc* constat cū ignoratione & incredulitate mentis, tū omniū appetitionū atque viriū à Deo abalienatione. Et dānatur vltimo Decalogi præcepto: in quo omnis peccādi procliuitas & motus dānatur. Quemadmodū in superioribus consensus omnis in peccatū prohibetur. II. *Carnis* nomen eo pertinet, vt sciamus omne, quod nōdū regeneratū est in nobis per gratiā, contaminatū esse, & sua natura reū. *Huic* opponitur Spiritus, qui significat regenerationis gratiam, ad Gal. 5. versic. 3.

Vetus homo correlatiuè ad nouum hominem intelligi debet, de quibus in octauo capite secundæ classis dicetur. 4. *Lex peccati* ob imperium, quod exercet in hominibus, dicitur. Roman. 8. 1. vers. 5. *Inhabitans peccatum*, quia in carne manet perpetuò vsque ad mortem. Quod tamen pro diuersitate personarum variat, vi & efficacia. Nam in non renatis manet materialiter & formaliter simul. In renatis materialiter tantum, modò vim peccati consideres. In illis efficax est in damnationem, vt quod ipsos reos peragat æternæ mortis. In his verò remissum est, quia sublatus est reatus, & oppugnatur perpetua lucta Spiritus seu noui hominis. Vel, vt breuius dicatur: Peccatum originis in non renatis habitat & regnat simul. In renatis verò habitat tantùm, & non regnat, propter gratiam Dei præualentem. 6. *Rebellio* vocatur ob perpetuum studium rebellandi legi mentis. Roman. 7. 23. 7. *Lex membrorum* dicitur, quia est concupiscentia in membris sita, & membra organa sunt, per quæ exerit suam iniquitatem. 8. *Peccatum* sine addito, quia est scaturigo & fons omniũ peccatorum, quemadmodum Paulus ostendit his verbis: Ne igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore, ad obediendum ei in concupiscentiis suis.

Tria peccatorũ genera.

Hoc breui dicto notantur tria peccatorum genera. I. Innata rebellio seu peccatum naturæ, quod hîc generis appellatione notauit. II. Praui motus erumpentes è peccato originis, quos nomine Concupiscentiæ expressit. Hi motus, quando non accedit consensus, referendi sunt ad peccatum originis, vt ad genus. III. Consensus & prosecutio eius, ad quod praui motus solicitant. Atq; hoc tertiũ genus nouo reatu obstringit homines. Est .n. actuale peccatum.

De peccato originis testimonia.

Porrò de huius mali radice & causis extat verbũ Genes. 3. 1. Sed & serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat Dominus Deus: qui dixit ad mulierem: Cur præcepit vobis Deus, vt nõ comederetis de omni arbore paradisi? Cui respondit mulier, De fructu arborum, quæ sunt in paradiso, vescimur: de fructu verò arboris, quæ est in medio paradisi, pręcepit nobis Deus, ne comederemus, & ne tangeremus illum, ne fortè moriamur. Dixit autem serpens ad mulierẽ: Nequaquam morte moriemini. Scit .n. Deus, quòd in quocũque die comederitis ex ea, aperientur oculi vestri, & eritis sicut Dij, scientes bonum & malum. Videns igitur mulier, quòd bona esset arbor ad vescẽdum, & pulchra oculis, aspectúque delectabilis, tulit de fructu eius, & comedit, dedítque viro suo, qui comedit, & aperti sunt oculi amborum.

De eius propagatione.

De propagatione autem huius mali ab Adam in posteros, in eodem capite docetur. Et Paulus Rom. 5. fusè explicat. Vt autem propagatio huius mali rectè intelligatur, obseruanda est hæc distinctio. Adã consideratur dupliciter. Primo simpliciter & sine respectu ad posteros, qua ratione nullus posterorum peccator aut reus est Adæ delicto. Secundo consideratur relatiuè, quatenus est prima radix naturæ humanæ, & pater noster. Hac quidem ratione, Adę delicto rei sunt omnes ab eo nati secundum naturæ cursum.

Simile.

Quemadmodum enim leprosi parentes generant leprosos filios, qui filij & lepra parentum & propria sunt contaminati: ita & posteri Adæ, cùm primi parentis contagio infecti, tum proprio vitio commaculati sunt & rei. Vnde Bernardus: *Et graue quidem illud delictum originale, quod non solum personã inficit, sed & naturam.* Et paulò suprà: *Et originale quidem maximum illud delictum, quod à primo Adam contrahimus, in quo peccauimus omnes, pro quo moriemur vniuersi, maximum planè, quod si totum non modò genus hominum, sed & quemlibet ipsius generis occupat, vt nõ sit qui euadat, non sit vsque ad vnum, à primo homine vsque ad nouissimum protenditur: & in singulis quoque à planta pedis vsque ad verticem diffunditur hoc venenũ.*

Alienũ est & proprium.

Hinc liquet & illud, quòd peccatum originis rectè dici possit cum alienum, tum nostrum proprium. Alienum quidem propterea, quòd propagatione in nos deriuatur. Proprium verò, quia eius maculis inuoluimur, contaminamur & rei sumus. Patet & hoc ex dictis, peccatũ originis nequaquam esse substantiam aut proprietatem naturę, sed aduentitiam qualitatem, qua natura humana deformata est, & rea iræ Dei & mortis æternæ.

Eius causa.

Ex his quoque manifestum est, quòd causa originalis peccati sit Diabolus, & voluntas primorũ parentũ; quæ cùm esset libera, sese auertit à verbo Dei, & non retinuit obedientiã erga Deum. Quoniam autem dona acceperant primi parẽtes, pro toto genere humano, & personę eorum repręsentabant totam posteritatem, fit rea posteritas propter eorum lapsum, & quia ipsi amittunt prima dona, tales postea gignunt, quales ipsi sunt amissis donis.

Actuale peccatum fructus orig. peccati.

Hactenus de peccato hereditario, nunc de eius fructu, hoc est, de Actuali peccato, dicendũ est, quod rectè definitur esse cogitatum, dictum, factũ, omissum, pugnans cum lege Dei. Seu, peccatũ actuale est omnis actio pugnãs cũ lege Dei, cùm in mẽte, tũ in voluntate & corde, tum in membris externis. Huius differentię plurimæ recitãtur à Theologis, quæ non à substantia & natura peccati, sed ab alia atque alia consideratione seu respectu peccati sumuntur; ex quibus pręcipuas recitabo.

PRIMA DIVISIO.

Mortale.

Peccatorum aliud est *Mortale*, aliud *Veniale*. Hanc diuisionem vt dextrè intelligamus, opus est aliqua declaratione. Peccare itaque mortaliter, est peccare istud peccatum, quod meritum infert mortis. Atque id meritũ mortis triplex est. I. irremissibile, vt blasphemia in Spiritum Sanctum. II. meritum mortis est remissibile, quia etsi infert quidem meritũ mortis, tamen remittitur, si istud planè desinas peccare, alioqui minime. Tale meritum inferunt peccata illa, quibus obnoxij nõ possunt habere partem in regno Dei. Qualia recitat Paulus ad Galat. 5. & alibi. 3. meritum mortis est, quod infert peccatum habitans in sanctis, maláque eius desideria quæ excitat, & impedimenta quæ affert molientibus pie viuere. Huius generis peccata venialia dicuntur. Mortalia quidem sua natura, morti enim per se obnoxios reddunt homines: *Venialia* tamen dicuntur ob veniam, qua indulget propicius Pater iis, qui contra hæc peccata fide luctantur. Ex his facilè intelligi potest, peccatum mortale quidem esse actionem interiorem & exteriorem, pugnantem cum lege Dei, & factam contra conscientiam. Veniale verò affectus pullulantes; & errores incidentes, quibus non assentiuntur Sancti, sed repugnant.

Veniale.

SECVNDA DIVISIO.

Omissionis & Cõmissionis.

Aliud peccatum est *Omissionis*, aliud *Commissionis*. Illud, cùm non facimus bonum, quod facere debemus. Hoc, quando perpetratur malum quod facere ꝓhibemur, siue id cogitatu, siue dicto, siue facto fiat.

TERTIA DIVISIO.

Infirmitatis.

Peccatorum aliud ex *Infirmitate* nascitur, aliud ex *Ignorantia* venit, aliud ex *Industria* seu malicia erũpit. *Infirmitatis* peccata propriè dicuntur, quæ imbecillitate nostra obrepũt, nobis inuitis & repugnan-

tibus: vt, fastidium in actionibus piis: metus eundi in rectè factis: cupiditas illicitarum rerum, ira subita, indigna tamen Christiano: cogitationes vanæ temere oborientes: ἀτεχνία seu dicta nugatoria imprudentibus elapsa. Etenim in quo corde vera verbi Dei fides manet, in eo nulla voluntas peccati hærere & subsistere poterit. Nam qui natus est ex Deo, non peccat, nec potest quidem peccare. Semē enim Dei manet in illo, Ioan. 3. *Ignorantiæ* peccata, qualia sint, ex partitione ignorantiæ intelligi potest, de qua consule Epitomen Philosophiæ moralis Philippi Melāchthonis. Ex *Malitia* duplex peccatū prouenit, *Vnum* directè pugnans contra gratiam, & est blasphemia contra Spiritum Sanctum, eáque vel inchoata vel cōsummata: *Alterum* non directè pugnās contra gratiam & Spiritum Sanctum: vt sunt peculiares lapsus cōtra Decalogi præcepta, vt idololatria, furtum, homicidium, adulterium, & quælibet peculiaris transgressio legis Dei.

Malitię.

Cæterum, vt clarius intelligamus, quale sit *Peccatum in Spiritum Sanctum*, eius differentiæ colligendæ sunt per locum à concreto siue à coniugatis: & videndum, quales fuerint, quibus hoc peccatum à Domino obiectum est, id quod ex historia Euangelica colligere non est difficile. Pharisæi enim, quos huius peccati reos peragit Dominus, I. erant prophetiis, doctrina Christi & miraculis eiusdem conuicti de veritate Dei. II. scientes & volentes verbum cognitum odio habebāt, eique rabiosè sua obstinatione renuntiabant, tum tyrannide sophistica & hypocrisi oppugnabant verbum agnitum. Hinc concluditur, quòd peccatum in Spiritum sit voluntaria veritatis euidenter cognitæ renunciatio & rebellio, ex odio veritatis nata, coniuncta cum tyrannica, sophistica & hypocritica oppugnatione. Hoc ideò in Spiritum Sanctum peculiariter dicitur, quia mens, vera noticia, Spiritus Dei beneficio illustrata, spontè reluctatur Spiritui illustratori. *Quoniam* autem digito non possumus demonstrare, in quibus sit hoc peccatum, debemus nos à posteriori de ipso iudicare. Nam si quis à lapsu resurgit, inde colligemus, talem ab isto peccato abfuisse, quamlibet aliàs grauiter peccauit. Atque hinc est, quòd quidam Theologi hoc peccatum vocarunt, non quidem à substantia, sed ab euentu, *Finalem Impœnitentiam*, quia inde nos tantum iudicium sumere debemus, quantū quidē ad homines attinet, in quibus est. Manasses multis annis rabiosè persecutus est verbum Dei, erectis abominandis idolis contra Dei præceptum. Verùm quia postea pœnituit eum facti, & egit pœnitentiā, peccatum in Spiritum Sanctum nequaquam consummauerat. Contrà, Pharisæorum pars maior hoc peccato obstricta erat. Nā à lapsu non resurrexit.

De peccato in Spiritum S.

Definitio.

QVARTA DIVISIO.

Peccatorum alia voluntaria sunt, alia inuoluntaria. *Voluntaria*, quæ destinato consilio & proposito scientes & volentes homines perpetrant. *Inuoluntaria*, quibus pij reluctantur, vt sunt caligo in mente, dubitatio, item multa peccata ignorantiæ & omissionis. Hanc distinctionem confirmat quintum caput Leuitici, in quo oblationes fieri iubebantur pro voluntariis & inuoluntariis delictis. Item, Paulus inquit: Quod nolo malum, hoc facio. Rom. 7. 19.

Voluntariū & inuoluntarium.

TESTIMONIA DE PECcato originis.

I. Genesis 3. historia lapsus primorum parentum recitatur, quemadmodum suprà admonui, vbi causę significantur duæ principales, nimirum inuidia Satanæ, & voluntas hominis. 2. Iob 14. 4. Quis poterit facere mundum de immundo conceptum semine? 3. Prouerb. 20. 9. Quis potest dicere? Mundum est cor meum, purus sum à peccato. 4 Rom. 5. 12. Quēadmodum per vnum hominem peccatum in mundum introiuit, & sic in omnes homines mors inuasit, quia omnes peccauerunt, id est, omnes rei sumus & contaminati, & inuoluti peccatis primorum parentum. 5. Ephe. 2. 3. Eramus natura filij Iræ, sicut & cæteri.

TESTIMONIA DE actualibus.

I. Reg. 8. 46. Non est homo, qui non peccet. 2. Psal. 14. 1. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studiis suis, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. 3. Eccles. 8. 6. Ne despicias hominem auertentem se à peccato, neque improperes ei. Memento, quia omnes in corruptione sumus. 4. Matth. 12. 31. Omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus, sed peccatum in Spiritum Sanctum non remittetur hominibus, neque in hoc seculo, neque in futuro. 5. Marc. 3. 28. Amen dico vobis, omnia remittentur filiis hominum peccata & conuicia. At qui dixerit conuicium in Spiritum Sanctum, non habet remissionem in æternum, sed obnoxius est æterno iudicio.

VSVS.

Porrò huius capitis vsus est, vt agnoscamus nostrā immundiciem & peccatum, vt omnem arrogantiam seponamus, vt vera humilitate ad Christum peccatorum propiciatorem confugiamus.

CAPVT. IX.

POENA PECCATI.

PECCATVM originis habet pœnas multiplices, spirituales & corporales: temporales & æternas, quemadmodum capite 3. Geneseos & multis aliis scripturæ locis ostenditur. Breuiter, mors & omnes calamitates generis humani, stipendia sunt peccati originalis. Deinde actuale peccatum, quia homines nouo reatu obstringit, nouas pœnas cumulat & adauget, quemadmodum totius mūdi facies coarguit. In Pœnis autem obseruentur tria. Gradus, modus & discrimen inter pœnas piorum & impiorum. *Gradus* quidem, quòd aliæ pœnæ sunt tantùm, aliæ & peccata, & pœnæ peccatorum. Roman. I. sex gradus recitantur eorum, quæ & peccata sunt & pœnę peccatorum. I. Neglectus notitiæ Dei, qui est omnium peccatorum fons & scaturigo, pœnáque contemptus patefactionis diuinæ. II. Excæcatio, id quod Paulus indicat non solùm in citato loco, verumetiā 2. Thess. 2. 10. his verbis grauissimis: Eò quod dilectionem veritatis non habuerunt, vt salui fierent ipsi, propter hoc mittet ipsis Deus efficaciam erroris, vt ipsi credant mendacio. III. excæcationis fructus est idololatria. IIII. Idololatriam sequūtur horrenda flagitia, contaminantia corpus & animam. V. hæc flagitia mente reproba puniuntur. Est autem mens ἀδόκιμος, quæ nihil rectè probat, sed peruersè scelera pro virtutibus amplectitur. VI. Huius sceleratæ & reprobæ mentis fructus est vniuersalis iniustitia, id est, omnis iniquitatis cumulus. Aliæ pœnæ sunt tantùm, quæ tantisper gradatim crescunt, donec reus pœnitentiam egerit. Deus enim idem scelus, nunc iactura rerum, nunc desertione amicorum, nunc morbo, nunc exilio, nunc infa-

Pœnę multiplices.

In pœnis. I. Gradus.

infamia punit, non secus atque pater aliquis filiorum errata alijs atque alijs pœnis punit, donec in viam eos reuocauerit.

Modus. 2. *Modus* pœnarum Sapien.11.17. notatur, Per quæ peccat quis, per ea cruciatur: quę regula vt plurimum vera est, tametsi interdum iudicio Dei singulari pœna commerita commutatur alia pœna.

Discrimē. 3. *Discrimen* inter pœnas piorum & impiorum, hoc est. Illos, tametsi affligit Deus, acceptos habet, atque beneuolentiam erga ipsos suam retinet in medijs afflictionibus: imò efficit, vt inde euadant probatiores, atque sint ipsi sacrificium boni odoris. His verò, nimirum impijs, in exitium cedunt pœnæ. Nam temporariæ impiorum pœnæ æterni supplicij præludia sunt. Sed de his plura infrà in tertia classe, capite XVIII. dicentur.

CAPVT X.

VERBVM ACCVSANS & damnans.

Definitio. HOmo in peccatum lapsus, verbum accusans & damnās audit ex ore Dei. Est autem *Verbum* accusans & damnans, Spiritus sancti iudicium, quo reum peragit totum mundum peccati: quod sanè iudicium ipse Spiritus sanctus exequitur per ministeriū verbi, ac statim post lapsum hominē hoc iudiciū Spiritus mūdo patefactum est, & exercebitur donec hic mundus steterit, vel inuitis inferorum portis.

Qui arguuntur. Porrò duo sunt genera hominum, qui hoc iudicio Spiritus sancti arguūtur. *Quidam* enim seriò tanguntur, verè humiliantur, ac sponte iudicio, quo damnantur, subscribunt. Atq; his salutare est Spiritus sancti iudicium, si modò ad Christum peccati expiatorē cōfugiunt. *Alij* etsi cōuicti, reatum non possunt effugere, non tamen verè & ex animo humiliātur, nec cedunt iudicio Spiritus sancti: quin potius subacti intus fremunt, & confusi non desinunt contumaciam & proteruiam alere. His maiori damnationi erit Spiritus iudicium.

Quodnā sit illud verbum. Sed quódnā est illud verbum arguens? Hoc monstratur & repetitur sępe in scripturis Mosis, Prophetarum & Apostolorum, cuius Epitome quædam est Decalogus, qui cùm requirit dilectionem perfectam & perpetuam erga Deum & hominem, accusat & damnat omnes, qui hanc obedientiam non prępstant, iuxta illud Deut. 27.56. Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quę scripta sunt in libro legis. Breuiter, omnes sententiæ, quæ nos peccati conuincunt, huc pertinent.

TESTIMONIA VERBI damnantis & accusantis.

1. Genesis 3. duplex iudicium Spiritus sancti accusantis & dānantis peccatum innuitur. Vnum in conscientia. Nam cùm Adam peccasset, abscondit se vnà cum vxore à facie Domini. Conscientia enim peccati sui confusus, cōspectum Dei ferre nequiuit. Alterum per verbum Dei: Vbi es tu? Item, quis indicauit tibi, quòd nud' esses, nisi quod de ipsa arbore, de qua præceperam tibi ne comederes, ex ipsa comedisti?

2. Gen. 4.7. Nónne si bene egeris recipies, sin autem malè, statim in foribus tuis peccatum tuum aderit? 5. Deute. 27.6. Maledictus qui non permanserit in sermonibus legis huius. 6. Psal. 130.3. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? 7. Psal. 143.2. Et ne intres in iudicium cum seruo tuo, quoniam non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.

8. Prouerb. 20.9. Quis potest dicere, Mundum est cor meum, purus sum à peccato?

VSVS,

Porrò vsus huius accusantis & damnantis verbi est, vt nos subscribamus iudicio Spiritus sancti: vt humiliemur conuicti: vt ad Christum propitiatorem confugiamus: vtque abnegata omni impietate, iustè, piè, & honestè viuamus.

CAPVT XI.

PROMISSIO REPARAtionis seu Euangelium.

Summa. VErbum promissionis primum Genes. 3.15. his verbis ore Dei proponitur: Inimicitias ponā inter te & serpentem, & inter semen tuum & semen eius, ipsum conteret caput tuum, & tu conteres calcaneum illius. Hæc promissio multas doctrinas continet. *Primum* enim de duobus regnis, longè diuersissimis, nimirum de regno diaboli abolendo, & Christi erigendo, concionatur. *Deinde* docet, quòd hæc duo regna perpetuò sibi inuicem aduersentur. *Tertiò*, quòd perpetua sit futura persecutio Ecclesiæ, donec in hac militia sub vexillis Christi Ducis in hoc mundo militauerit. *Quartò*, quòd tandem potitura sit Ecclesia victoria, & eluctetur ab omnibus persecutionibus, idque per semen mulieris, hoc est, per Christum, victorem Diaboli. Verùm huius promissionis repetitiones plures legūtur in Mose & in Prophetis, quales hæ sunt: 1. Gen. 12.3. In te benedicentur vniuersæ cognationes terræ. 2. Gen. 22.18. Benedicentur in semine tuo omnes gentes terrę. 3. Gen. 28.14. Et benedicentur in te, & in semine tuo, cuncti fines terræ. 4. Et quia id fieri nō potest, nisi destructo Satanę regno, Ioānes id explicat, dicens: Christus apparuit, vt destruat opera Diaboli. 1. Ioan. 3.8.

Doctrinæ. Promissionis repetitiones.

Efficacia. Hoc promissionis verbo erecti sunt iterum Adam & Eua, & firma fiducia in hunc promissum liberatorem se sustentabant. Nec ignorare poterant, hunc liberatorem Deum esse, quia assumpturus esset humanam naturā, in qua fieret victima pro peccato, cuius rei admonebantur per sacrificia diuinitus instituta. Nam queādmodum Diabolum inuictū fere ab omnibus creaturis sciebant: Ita promissionis verbum, humanitatem veram liberatoris demonstrauit.

Complementum. Cæterùm huius completæ promissionis verbum, ab Apostolis Euangelium cœptum est appellari, de cuius vocis varia significatione 1. dicam: 2. quæ sit ratio accommodationis ad doctrinam salutis ostendam. 3. planam rei definitionem tradam. 4. testimonia & vsum adiungam.

Euangelij vocabulū quid significet. 1. Propriè itaque εὐαγγέλιον significat, fœlix & faustum nuntium: qua significatione apud Aristophanē in Equitibus accipitur, vbi ita inquit: εὐαγγέλια κἀγὼ φράσαι αὐτοῖς, id est, læta nuntia ipsis narraui, pro quo paulò suprà dixerat λόγους ἀγαθοὺς εὐαγγελίσασθαι, id est, bonos rumores nunciare. Atque hæc nominis ratio est.

2. significat præmium datum pro relatione fausti nuncij, vt Odysseæ 14. vbi his verbis pastorem senem alloquitur Vlysses:

εὐαγγέλιον δέ μοι ἔστω
αὐτίκ', ἐπεί κεν κεῖνος ἰὼν τὰ ἃ δώμαθ' ἵκηται,
ἕσσαι με χλαῖνάν τε, χιτῶνά τε, εἵματα καλά.

hoc est, Euangelium mihi esto statim vbi redierit ille, vt vestias me pulchris vestibus, chlæna & tunica.

3. significat solenne sacrificium pro accepto fausto nuncio peractum. Hinc εὐαγγέλια θύειν, id est, sacrificia ob lætum nuncium offerre. Atque hæc sunt significata apud prophanos scriptores.

Euangelium quid sit in nouo Testamento.

Verùm Apostoli propriam significationem, primo loco positam, retinentes, accõmodarunt suo doctrinæ generi κατ' ἐξοχὴν. His enim Euãgelium significat solẽne patefactæ in Christo gratię præconium, seu lætum nũtium de salute per Christum parta credentibus. Deinde, quia propria materia Euãgelij est Christus, Euangelistæ Euangelij nomen accommodarunt historijs, quæ Christum apparuisse in carne, docuisse, passum, mortuum, à morte resuscitatum, ac tandem in cœlum receptum fuisse narrant.

Definitio.

Porrò *Definitio* plana & perspicua colligi potest ex verbis Domini Luc.24.46. Sic scriptum est, & sic oportuit pati Christum, & resurgere ex mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes. Ex quibus colligitur, quod Euangelium sit vniuersalis prędicatio pœnitẽtiæ & remissionis peccatorum in nomine Christi: vt enim Euãgeliũ requirit pœnitentiã, id est, conuersionem, ita offert peccatorũ remissionẽ conuersis. Sed addamus vberiorẽ hoc modo. *Euangelium* est doctrina diuinitus reuelata, in qua annuntiatur liberatio à maledictione legis & ira Dei, & proclamatur remissio peccatorum, salus ac vita æterna credẽtibus in Filium, propter eiusdem victimam, secundum promissionem olim Patribus factam: vt perpetuò gloria bonitatis Dei prædicetur: vtq; porrò dignos fructus Euãgelio edant homines per Christum liberati, tandémque vita æterna fruantur.

Definitionis mẽbra.

Hæc definitio multa membra habet. 1. monet, quale sit doctrinæ genus Euangelium. 2. à quibus malis per Euangelium liberemur. 3. quid boni Euangelium afferat. 4. quibus hæc bona contingãt, nempe, credentibus. 5. de propria materia Euangelij, quæ est Christus, cum suis beneficijs. 6. fines adijciuntur.

Discrimen legis & Euangelij.

Ex his facilè intelligi potest discrimen legis & Euangelij. Lex enim promittit vitam facientibus legem, Euangelium gratis offert salutem credentibus in Christum. Est enim donũ Dei vita æterna per Iesum Christum Dominum nostrum, Rom.6.23.

TESTIMONIA DE *Euangelio.*

1. Ad Galat.3.13. Christus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictũ. 2. Matth.17.5. Hic est Filius meus dilectus, ἐν ᾧ εὐδόκησα, id est, in quo placatus sum. 3. Luc.24.46. Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christũ pati & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes. Vox μετάνοια proprijssimè conuersionẽ significat, quam solum Euãgelium prædicat. 4. Rom.1.16. Euangelium est potentia Dei, in salutem omni credenti. 5. Ioan.3.15. Qui credit in Filium, non peribit, sed habebit vitam æternam. 6. Act.13.39. Notum sit igitur fratres vobis, quod per hunc vobis remissio peccatorum nunciatur, & ab omnibus à quibus non potuistis per legem Mosis iustificari, per hunc omnis, qui credit, iustificatur. 7. 2.Cor.5.21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum pro nobis, vt fieremus nos iustitia Dei in ipso. 8. Ad Titum 2.11. Apparuit salutaris gratia omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegãtes omnem impietatem & mundana desideria, sobriè & iustè & piè viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, & apparitionem gloriæ magni Dei & Saluatoris nostri Iesu Christi: qui dedit seipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum peculiarem, sectatorem bonorum operum.

VSVS.

Vsus huius doctrinæ est, vt discamus contempto mundo & caducis eius delicijs, incomparabile hoc bonum, quod offert Euangelium, toto cordis affectu appetere, oblatúmque complecti. Deinde vt in quauis afflictione solemur nos hoc læto de salute per Christum parta nuncio.

CAPVT XII.

POENITENTIA CVM SVIS *partibus contritione & fide.*

Necessitas huius doctrinæ

TOta doctrina superior prorsus manet otiosa, nisi accedat pœnitentia, de qua rectè & clarè erudiri iuuentutem operæprecium est. Nam regeneratio, sine qua nemo saluus fieri potest (quemadmodum Dominus docet Nicodemum Ioan.3.) in pœnitentia consistit, quæ nihil aliud est, quàm conuersio hominis ad Deum, vt sit noua creatura, & iuxta eius voluntatem viuat. Verùm quia hæc definitio paulò obscurior est, tradam aliam. *Pœnitentia* est verus dolor de offensa Dei, cùm voto ac spe veniæ, & voluntate singularíque studio, peccatum omne posthac vitandi, Deóque omnem vitam approbandi. Hi enim verè pœnitentiam agunt, qui corde dolent ob admissum peccatum, & confugiunt fide ad Christum Mediatorem, vt accipiant remissionem peccatorum, & fructus dignos pœnitentiæ edant.

Definitio.

Partes.

Ex his patet, tres esse partes pœnitentiæ, *Contritionem, Fidem, & Nouam obedientiam.* Quarum prima & secunda substantiales partes pœnitentiæ rectè dicuntur, quibus necessariò tertia pars tanquam inseparabilis proprietas, adijcitur. Cùm igitur duas pœnitentiæ partes, Contritionem & Fidem, nominari audimus, partitio substãtialis est. Cùm verò tres, hoc est, cum duabus superioribus additur noua obedientia, sciamus proprietatem necessariã adiungi, quę à conuersione integra & vera nequaquam auelli potest.

1. Contritio.

Porrò *Contritio* est ex agnitione peccati & sensu iræ Dei pauor conscientiæ, fugáque peccati. Et habet vera Contritio quatuor proprietates seu effectus, in definitione enumeratos. 1. agnoscit peccatum. 2. agnoscit iustam iram Dei, & maledictionem ob peccatum. 3. seriò dolet propter peccatum admissum. 4. detestatur & abominatur peccatum.

2. Fides.

Fides autem est notitia & assensus promissę & expetitæ misericordiæ, & in eandem firma fiducia. Hęc Christum mediatorem & intercessorem apud Patrem agnoscit, hæc statuit peccatum remissum propter Mediatorem, & iustitiam mediatoris sibi imputari. Hæc conscientiam consolatur contra terrores peccati, & legis. Hæc inuocat Deum, & nouam vitam inchoat.

3. Noua obedientia.

Noua obedientia absoluitur pietate erga Deum, charitate erga homines, sanctimonia & puritate in tota vita, & diligentia in vocationis officio præstanda. Has partes nouæ obedientiæ coniungit Paulus ad Titum 2.12. cùm dicit: ideò nos regeneratos esse, vt piè iustè & sobriè viuamus.

Testimonia.

Cęterùm has esse partes conuersionis hominis ad Deum, testimonijs & exemplis Scripturę ostendendum est. Marc.1.15. Agite pœnitentiam, & credite Euangelio. Hic pœnitentia pro contritione vsurpatur, quę tamen cum fide cohæret. Nulla enim contritio sine fide substantialis pars conuersionis est. Paulus Roman.7.4. Similiter astruit, duas esse partes pręcipuas conuersionis, nimirum mortificationem & viuificationem. Mortificatio ipsa contritio est, seu

ſeu animæ dolor & terror ex agnitione peccati, ſeu ſenſu iudicij Dei conceptus. Viuificatio in fide conſiſtit, eſt enim conſolatio, quæ ex fide naſcitur. Iuſtus enim ex fide viuet. Hæc vita non poteſt conſiſtere, niſi accedat ſerium ſtudium innocenter viuendi. Lucæ 3.37. tres pœnitentiæ partes pulchrè exprimũtur.

Exempla.

1. Mulieris.

Lachrymæ peccatricis mulieris ſunt teſtimoniũ pauoris conſcientiæ ob peccatum. Deinde quod accedit ad Chriſtũ, ſignificatur fiducia, quam de illo conceperat. Poſtea officium ſuum erga Chriſtum declarat, qua re fidei fructus oſtẽditur.

2. Latronis.

Simile eſt latronis exẽplum, qui peccatum agnoſcit ſuum, Chriſtum ex fide inuocat, fructus edit fidei, inuocationẽ, gratitudinem erga Deum, & dilectionem erga proximum. Nam quod aberrantem ſocium admonet, charitatis fuit.

3. Dauidis.

Dauid à Nathan obiurgatus, primùm perterrefit, & voce declarat veram contritionem, dicens: Peccaui Domino. Deinde fide erigitur audita abſolutione: Dominus abſtulit peccatũ tuum. Emendationem morũ, ſeu nouã obedientiam, ſequẽs vita teſtabatur.

TESTIMONIA DE pœnitentia.

1. Ierem. 3.14. Conuertimini filij reuertentes, & ſanabo auerſiones veſtras. 2. Ierem. 31.18. Caſtigaſti me Domine, & eruditus ſum quaſi iuuenculus indomitus. Conuerte me, & conuertar, quia tu es Dominus Deus meus. Poſtquam enim conuertiſti me, egi pœnitentiam: & poſtquam oſtendiſti mihi, percuſsi fœmur meum. Idem 36.3. Reuertatur vnuſquiſque à via ſua peſsima, & propitius ero iniquitati & peccatis eorum. 4. Ezech. 18.30. Conuertimini & agite pœnitentiã ab omnibus iniquitatibus veſtris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. Proijcite à vobis omnes iniquitates veſtras, in quibus præuaricati eſtis, & facite vobis cor nouum. 5. Eiuſdẽ 33.11. Nolo mortem peccatoris, dicit Dominus. Reuertimini & viuite. 6. Marc. 1.15. Pœnitentiam agite, & credite Euangelio. In his teſtimonijs apertè conſpicitur, quod conuerſi hominum ad Deum, pœnitentia, pœnitentiam agere, pro eodem ſumatur. Locus ex Marco citatus, conuincit duas eſſe præcipuas & ſubſtantiales partes pœnitentię, quas ſequitur noua vita, quæ pars pœnitentiæ integralis dici poteſt.

Pœnitentia duplex.

Cæterùm quia vocabula pœnitentiæ & fidei ſunt πολύσημα, pauca ſubiungam de varia horum vocabulorum acceptione, ne ὁμωνυμία impediat nouitios. Pœnitentia itaque duplex eſt, Legalis & Euangelica.

Legalis.

Legalis eſt, qua peccator terretur ira Dei ob peccatum commiſſum, & in eo terrore conſtrictus hæret. Talis fuit pœnitentia Cain, Saul, Iudę, qui in ſenſu iuſti iudicij Dei ob peccatum defecerunt.

Euangelica.

Euangelica pœnitentia dupliciter accipitur. Aliâs enim pro tota conuerſione, quæ conſtat Contritione, Fide, & noua obedientia, ſumitur. Idque quoties ſolum pœnitentiæ vocabulũ ponitur, hoc eſt, vbi fidei vox non expreſsè additur, vt Act. 2.38. Pœnitentiam agite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum. Hîc proculdubio non ſolùm Contritio, ſed etiam fides requiritur, adeoq; tota hominis conuerſio. Item Matth. 3.2. Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum. Aliâs pro prima cõuerſionis parte, nempe contritione capitur, nimirum cùm fidei vocabulum expreſſè adiũgitur, vt Act. 20.21. Paulus dicit, ſe Iudæis ac Gentibus teſtificatum pœnitentiam & fidem in Ieſum Chriſtum. & Marc. 1.15. Quoniam impletum eſt tempus, & appropinquauit regnum Dei, pœnitentiam agite, & credite Euãgelio. Primum hîc theſaurum miſericordię Dei proponit Euangeliſta. Deinde conuerſionem exigit, quæ pœnitentia & fide conſtat. Vbi pœnitentiæ vocabulum pro parte tantum conuerſionis ſumi manifeſtum eſt. Nec tamen hîc excluditur fructus pœnitentiæ, noua obedientia, quæ fidei veræ perpetua comes exiſtit.

Fidei variæ ſignificationes.

Iam de varia fidei acceptione paucula adijciamus. Fides itaque in genere eſt ἔλεγχος ſeu certa aſſenſio, qua mens conuicta verbo Dei, & teſtimonio verbo addito, firmiſsimè amplectitur vocem diuinã, de rebus non apparẽtibus.

Fides generalis.

Seu, vt breuius dicam, Fides generalis, eſt certa perſuaſio de omni verbo Dei. Cùm igitur duplex verbum Eccleſiæ propoſuit Deus, Legem & Euãgelium, quicunq; credit legem eſſe Dei verbum, & perſuaſum habet, certas & firmas eſſe diuinæ legis promiſsiones & minas, verè credit. Ad eũdem modũ, quicunq; credit, Euãgelium Chriſti Dei verbum eſſe, & affirmat continere veritatẽ Dei, verè credit, ac fidem habet: ſed nondum eam, qua coram Deo iuſtificamur. Nam adhuc hiſtorię tantum fides, quæ ab obiecto diſcerni poteſt, vt illa legalis, hęc euãgelica appelletur. Hæc fides cõmunis eſſe poteſt pijs & impijs, diabolis & Chriſtianis. Quæ ſi nõ vlterius progrediatur, verè mortua, hoc eſt, inefficax fides eſt. Non enim vitam parit, ſed nunc territat, nũc otioſa langueſcit.

Fides fiduciæ, ſeu iuſtificans.

Verùm ſi notitiæ hiſtoriæ, ſeu huic generali fidei accedit expetitio & fiducia miſericordiæ Dei, propter Chriſtũ promiſſæ, mox noua fidei forma emergit, quæ vocatur Fides fiduciæ, quã in hunc modũ definire licet: Fides eſt notitia, aſſenſus & fiducia promiſſæ & expetitæ miſericordiæ ac ſalutis propter Chriſtũ, vt ſupra dictum eſt. Hæc fides propriè eſt filiorum Dei, qua ſola in conſpectu Dei iuſtificantur credentes. Quare & fides iuſtificans à ſua proprietate dici meretur. Quod autẽ fiducia in miſericordiam Dei propter Chriſtum, huius fidei forma eſt, his rationibus cõprobatur. 1. Chriſtus pronũciat credentes ſaluos. Sed iam manifeſtum eſt, notitia ſola neminem ſaluari. Vnde nemo nõ videt, fidem iuſtificantem non tantùm eſſe hiſtoriæ cognitionem. Paulus dicit, Corde creditur ad iuſtitiam. Ergo fides eſt non tantum notitia hiſtoriæ, ſed etiam affectus. Paulus apertè vocat fidem ὑπόστασιν, hoc eſt, firmam fiduciam. Eſt enim ὑπόστασις militaris vox, qua ſignificatur certa fiducia aduerſus inſultus hoſtiles ſubſiſtendi, hoc eſt, ſuſtinendi & obtinendi victoriã. Hinc trãſtulit Apoſtolus vocabulũ ad fidei robur, quo luctatur fidelis cõtra ſalutem ſuam oppugnãtia, certa fiducia cõcepta de victoria per Ieſum Chriſtũ. Vnde fit, quod à Ioanne fides victoria mundi dicatur. Vſitatum eſt Scripturæ, quod verba ſignificantia notitiam, vnà etiam per Metalepſin ſignificent motus animorum, notitiam conſequentes, vt: Nouit Dominus viam iuſtorum. Hîc verbo notitiæ nõ ſolum notitia, ſed cura & approbatio ſignificatur. Sæpe fidei iuſtificãti vox πληροφορία adijcitur. Et Paulus cum fide, Ephe. 3.12. πεποίθησιν coniungit, inquiens: In quo habemus audaciam acceſſumque in fiducia per fidem. De hac fide fiduciæ loquitur Paulus in diſputationibus de iuſtificatione. De hac Dominus quoties pronuntiat homines fide ſaluatos, de cuius natura & proprietate Paulus Rom. 4. diſputat. His rationibus apertè redarguitur error Papiſtarum, qui clamitant fidem tantum eſſe notitiam & aſſenſum hiſtorię, cui tribuimus iuſtificationem.

Aliæ fidei formæ.

Sunt præter iam commemoratas formas fidei adhuc alię. 1. Eſt enim fides profeſsionis doctrinę, quã Paulus in Romanis laudat. 2. Eſt fides operationis miraculorũ, qua ornata erat primitiua Eccleſia. 3. Eſt fides remunerationis bonorum operum. Fide enim amplectimur quicquid Deus promittit. Cùm igitur

Deus promittit remunerationem, nec esse est hâc fide apprehendi, sed extra causam iustificationis. Nam cùm de iustificatione agitur, fides in solam Dei misericordiam propter Christum promissam recumbit. Sunt & alia fidei discrimina, quæ non opus est hic recitare. Porrò testimonia de fide iustificante in capite sequenti de Iustificatione adijciam.

CAPVT XIII.
IVSTIFICATIO.

Methodus huius cap. DVO sunt, in quibus consistit nostra salus, Iustificatio & Glorificatio. Illa initium, Hæc salutis perfectio est. De illa priori salutis parte hic dicendum est. 1. Omnia vocabuli significata enumerabo. 2. Quæ sit iustificatio Christiana, & in quibus consistat, breuissimè ostendam.

Iustificare quid. I. Verbum Iustificandi in Scripturis forense verbum est, & significat propriè secundum aliquem iudicare, causamque alicuius, siue bona, siue mala sit, comprobare. Deut.25. Iustum iustificent. Prouer.17. Qui iustificat impiũ, aut qui condẽnat iustum, vterque est abominatio Domino. Isai.5. Qui iustificat impium propter munus. *Secundò*, ab hac forensi significatione deductum est vocabulum ad genus, vt significet in genere, approbare aliquem, & vt iustum agnoscere & laudare, seu sua sententia iustum pronunciare, confiteri & agnoscere, vt apud Luc.7.29. Iustificauerunt Deum, id est, iustum agnouerunt & confessi sunt. Psal.51.6. In te solum peccaui, vt iustificeris in sermonibus tuis. Item illud Domini Luc.16.15. Vos iustificatis vos corã hominibus. *Tertiò*, à genere rursus ad speciem deflectit vocabulum Iustificandi, & Apostolico significatu vsurpatur, pro eo quod est hominem à Deo propter mortem Filij sui Domini nostri Iesu Christi, cõdonatis peccatis, recipi in gratiam, adoptari in filium & hęredem vitę æternæ. Vel vt breuius dicam: Iustificari, est absolutũ à reatu pro iusto haberi, vt cùm dicitur: Ex operibus legis non iustificabitur omnis homo. Et: Nos in Christum Iesum credidimus, vt iustificaremur ex fide Christi, & non ex operibus legis, Rom.3.20. Gal.2.16. Quis accusabit electos Dei? Deus est qui iustificat, quis est qui condemnet? Rom.8.33. Item 5.1. Iustificati igitur ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominũ nostrum IesumChristum, per quem habemus accessum per fidem in gratiam hanc, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. *Quartò*, nonnunquam iustificare est rectè facientem laudare, & comprobare factum alicuius. In qua significatione in Epistola Iacobi accipitur. *Quintò*, Apoc.22.11. proficere in iustitia significat, vt: Qui iustus est iustificetur adhuc.

Iustificare, quot modis sumitur. Atque hæc sunt vocis significata, ex quorum obseruatione non erit difficile discernere has scripturæ quatuor loquendi formas: Iustificari coram Deo: iustificari operibus: iustificari fide: iustificari coram hominibus. 1. Is enim *Iustificari* coram Deo dicitur simpliciter, qui iudicio Dei & cẽsetur iustus, & acceptus est ob suam iustitiam. Talis vnicus Christus inuentus est. In cõspectu tuo, inquit Dauid Psal.143.2. non iustificabitur omnis viuẽs, de omnibus natis ex corrupto semine, iuxta communem naturæ cursum loquitur. 2. *Iustificatur* ex operibus, qui suorum operum perfectione & integritate satisfacit legi Dei, adeòque respõdere potest Dei iudicio. Talem neminem mortaliũ esse docet Paulus Rom.3.20. cùm inquit. Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. 3. *Iustificatur* fide, qui operum iustitia exclusus, Christi iustitiam per fidem apprehendit, qua vestitus, in Dei conspectu non vt peccator, sed tanquam iustus apparet, Rom.3. & 4. Gal.2.3.4. 4. *Iustificatur* coram hominibus, cuius vitam & actiones approbant homines, quæ sanè iustificatio, iustificationis vitæ, quæ est ex fide, fructus esse debet.

Iustificationis Christianæ definitio. His iam fundamẽtis iactis non erit difficile definitionẽ iustificationis Christianæ colligere, in hunc modum: *Iustificatio Christiana* est credẽtis personę in Christũ absolutio à peccato vel reatu, imputatio iustitiæ Christi, & acceptio ad vitam æternam, Gratis propter Christum. In hac definitione quinque sunt.

Analysis. 1. Fidei fit mentio, qua recipiũtur oblata beneficia. Vnde Paulus: Iustificamur fide, &c. 2. Absolutio à peccato. Nam cùm Deus iustificat impium, nõ facit vt impij iudices, qui impium hominẽ iustificant, cuius tamẽ impietas manet. Sed Deus impietatem tollit, remittendo peccatum, atque ita ex iniusto fit iustus remisso peccato, iuxta illud: Beati quorũ remissæ sunt iniquitates. 3. Sequitur imputatio iustitiæ Christi. Huius enim sanguis, mors, passio, resurrectio, adeoq; tota obedientia, materia & fundamentũ est nostrę iustificationis. Sed huius fundamẽti ad terminum applicatio fit per fidem. Atq; hęc Paulus clarius adhuc ostẽdit Rom.5.19. cùm inquit: Quemadmodum per obedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, Sic etiam per obedientiam vnius, iusti constituẽtur multi. Hic Paulus cùm pronunciat nos Christi obediẽtia constitui iustos, significat Christum, eo quod Patri satisfecerit, iustitiã nobis cõparasse. Vnde sequitur, iustitiæ qualitatem esse in Christo, sed nobis imputari, quod illi propriũ est. Nam ad eundem modum iusti sumus coram Deo, qualiter Christus fuit peccator. Personam enim nostram quodammodo suscepit, vt reus nostro nomine fieret, & tãquam peccator iudicaretur, non proprijs, sed alienis delictis, cùm purus foret ipse & immunis ab omni culpa, pœnámq; subiret, nobis, non sibi debitam. Ita nunc iusti sumus in ipso, non quia operibus nostris satisfaciamus iudicio Dei, sed quoniam censemur iusti Christi iustitia, quam fide induimus, vt nostra fieret. Huc præclara illa Pauli sententia 2. Corin.5.21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum pro nobis, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. 4. Fit mentio acceptationis personæ ad vitam æternam, quemadmodum promissiones multę ostẽdunt: Qui credit in me, non peribit, sed habebit vitam æternam, & huiusmodi infinitæ. 5. Additur, Gratis quidem, vt omnia humana merita cõticescant: Propter Christum verò, vt solum λύτρον vnigeniti Filij Dei meritorium, adeò ingentis thesauri, agnoscatur. Atque hæc sit breuis definitionis ἀνάλυσις.

Antithesis Iustitiæ Legis & Euangelij. CAETERVM vt apertius hæc iustificationis doctrina intelligatur, duo addam. Primùm, instituã antithesin Legis & Euangelij in his vocibus: Iustificari, iustificatio, iustitia, iustus. Deinde ordines causarum in iustificatione hominis coram Deo concurrentium, recitabo. *Iustificari* itaque legaliter est ab iniusto iustum fieri, ob suam iustitiã & legis impletionem, iuxta illud: Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Sed euangelicè iustificari est à reo nón reum fieri, & ab iniusto iustum ob alienam iustitiam, nẽpe Christi, quemadmodum supra probatum est. Ex hac collatione verbi iustificandi secundum Legem & Euangelium, tametsi non difficile est Dialectico, per locum coniugatorũ, de reliquis tribus iudicare, tamen breuem declarationem adijciam. Iustificatio igitur legalis, est acceptatio hominis coram Deo, ob integritatem & perfectionem suæ obedientiæ erga Legem Dei. Sed Euangelica iustificatio, est acceptatiò hominis corã Deo, ob integritatẽ & perfectionem obedientię Christi erga Deum Patrem. Iustitia legis est

est perfecta obedientia erga legem Dei. Sed iustitia Euangelica est possessio imputatæ iustitiæ Christi, remissis peccatis. Seu, est obedientia Christi credenti imputata. Iustus legaliter est, qui iustè agit iudicio Legis: sed euangelicè iustus est, cui Deus peccatum condonat, imputat iustitiam Filij, acceptat ad vitam æternam. Præterea tenendum & hoc est, quod qui credit in Christū, habeat duplicem iustitiam, Vnam perfectam, qua coram Deo consistit, nempe Christi obedientiam, quam fide possidet. Alteram in se, nempe inchoatam obedientiam, quæ prioris iustitiæ fructus existit, & hæc placet Deo propter fidem in Christum, tametsi imperfecta est. Tertiam autē iustitiam eámque formalem & absolutam expectamus, iuxta illud: Spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.

Christiana iustitia duplex triplex.

Nunc de causarum ordinibus, quos docendi gratia his tribus quæstionibus subijciam. 1. Quis sit iustificator. 2. Quis iustificandi modus. 3. Qui iustificationis fines. *Prima*, Quēadmodum opus creationis totius Trinitatis est, ita etiam redemptionis seu iustificationis opus toti Trinitati ascribendum est, seruata tamen cuiusq; personæ proprietate. Vt enim Deus Pater per λόγον mundū creauit, & per Spiritum sanctum creata sustentat & viuificat: ita idem Pater per Filium lapsum genus humanum redemit, & per Spiritum sanctum viuificat & regenerat: vt suam dilectionē erga genus humanum declaret: vt miserorum calamitatibus medeatur: vt destruat regnū Satanæ: vtque suam gloriam mundo patefaciat. *Secunda* quæstio fuit de modo iustificationis, qui in quatuor cernitur: In victima Filij, in verbo Euangelij, in fide promissionis, & in Sacramentis. Victimam Filij Dei interuenire oportuit, per quam punitū est peccatum, secundum iustitiam Dei, vt locus esset misericordiæ. Nam si Deus sine Filij victima recepisset genus humanum in gratiam, iustitiæ diuinæ derogatū fuisset. Rursus, si absque misericordia iustas pœnas sumpsisset de homine, misericordiæ Dei nullus fuisset locus relictus. Vt igitur iustitia Dei & eiusdem misericordia æquis gradibus starent, sapientia Dei cōsilium inuenit, vt Filius se interponeret, ac per ipsius victimam iustitiæ & misericordiæ Dei satisfieret. Secundo loco, verbum Euāgelij posui, per quod Deus offert mundo beneficium salutis in Filio. Tertio loco, hoc donum per Euangelium oblatum recipimus sola fide, quam Spiritus sanctus in verbo efficax, operatur in audientibus & meditantibus Euangelium. Hæc fides Sacramentis augetur & confirmatur. *Tertia* quæstio fuit de finibus. Sunt autem iustificationis fines quatuor. 1. Glorificatio Dei. 2. Dilectio proximi. 3. Vita æterna, & 4. Gloria beatitudinis. Hæc causarum distinctio à vulgo intelligi potest.

Causarū iustificationis ordines. 1. Iustificator.

2. Modus.

3. Fines.

Verùm si διαλεκτικώτερον placet eas distinguere, licebit in hūc modum. *Imperans* causa est Deus Pater, qui habuit προηγούμενον quidem dilectionem paternā erga genus humanum, iuxta illud: Sic Deus dilexit mundum, &c. προκαταρκτικὸν verò triplex, nimirum suę gloriæ manifestationem, miseriam generis humani, tyrannidem Diaboli, hæc enim tria mouentia externa fuerunt. *Obsequens* causa est altera persona, nempe Filius ipse. Sic enim Psal. 40. 9. legitur: Vt faciam voluntatem tuam Deus meus, volo, & lex tua in medio cordis mei. *Efficiens*, consummans, seu perficiens est Spiritus sanctus, hic enim intus naturam renouat & sanctificat. Ad Tit. 3. 5. regeneratio & renouatio Spiritui sancto tribuuntur. Hæc etiam 2. Corint. 1. 22. obsignatio nostræ salutis dicitur. Efficiens instrumentalis est duplex. Exhibens quidem vt verbum, in quo efficax est Spiritus innouator. Item, Sacramentum, quo non solum exhibetur, sed etiam confirmatur donum exhibitum. Est enim Sacramentum pignus & testimonium applicationis. Recipiens verò sola fides, hæc enim est veluti manus, qua oblata gratia recipitur. Materialis porrò causa est, cum legis impletio à Christo pro nobis præstita, tum eiusdem victima, qua placauit Patrem, & satisfecit pro pœna commerita. Huc accedit resurrectio, victoria & triūphus super peccato, morte & inferno. Formalis causa, est remissio reatus, imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio credentis personæ ad vitam æternam. Huic coniuncta est donatio Spiritus sancti, & infusio gratiæ, immutantis deprauatam naturam. Fines quatuor supra commemorati sunt.

Alia causarum distinctio.

In hunc modum discernere causarum in iustificatione concurrentium ordines, & videre quid peculiare singuli habeāt, valde vtile est. Quamuis enim omnes enumeratæ causæ coniunctæ sunt, & concurrunt in iustificatione, stántque inter se mutuis auxilijs, tamen singulæ causæ proprium quiddam habent in suis actionibus, vnde euenit, quod exclusiua particula *Sola* propriè ac rectè sui ordinis causæ, si vna tantum adest, accommodari potest, quæ non excludit causas concurrentes, sed tantum distinguit & discernit ordines causarum iustificationis. Rectè igitur dicitur: *Sola fides* iustificat, quia ipsa vnicum instrumentum est, & vnica facultas in nobis, qua recipitur iustitia Christi. Ad eundem modum de cæteris dici potest. Nam cum attenditur causa efficiens, imperans, rectè dicitur: Solus Deus iustificat. Si materia consideratur, dici potest rectè: Sola obedientia Filij iustificat. Quare in hisce formulis loquendi, diligenter tacita reduplicatio consideranda est, vt distinctè intelligatur, qua ratione prædicatum subiecto tribuatur, ne confundamus causas, & cauillationibus Osiandri sinamus nos in errores abduci.

Quomodo fide iustificemur.

Huc regulas quasdam adijciam, ex quibus peti poterunt solutiones argumētorum, quæ aduersarij obijciunt contra veram iustificationis doctrinam.

Regulæ.

I. Duo sunt ordines testimoniorum de iustificatione & bonis operibus: vnus Legalis, Euangelicus alter. *Legalis* ordo, aut concionatur de iustificatione legali coram Deo, aut de promissionibus legalibus, aut de minis, quæ intentantur legis transgressoribus. Quod autem legalis illa iustificatio, qua homo iustus à Deo approbatur propter legis impletionem, sit homini impossibilis, docet Paulus Rom. 8. 3. Quod impossibile erat Legi, eo quod infirmabatur per carnem, &c. testatur Dauid Psal. 130. 3. & 143. 2. Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit? Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Quoties igitur citantur loci legales, Scripturam primum oppone. Deinde mentem Scripturæ declarabis. Nam illa testimonia iustitiæ legalis primum docent, qualisnam iustitia consistat coram Dei tribunali, nempe plena & perfecta legis obedientia: Deinde nostram maculam ponunt nobis ante oculos, qui peccatis adeò inuoluti sumus, quod non possumus præstare obedientiam Deo iuxta ipsius legem. Tertiò, ista testimonia nos commonefaciunt, vt quæramus aliunde iustitiam, nisi malimus perire: ac ita nos quodammodo ad Christum mittunt, qui est legis perfectio, in iustitiam omni credenti. Quartò, ista testimonia admonent, vt nacti iustitiam Christi, incipiamus nouam obedientiam secundum legem præstare: quam plenè præstabimus in æterna vita, vbi Deus erit omnia in omnibus. Secundus ordo testimoniorum de iustificatione & bonis operibus, est *Euangelicus*, & continet testimonia, quorum alia pertinent ad causas iustificationis, de quibus supra dictum est. Alia ad

Ordo legalis & Euangelicus multiplex distinguendus.

nouam animi qualitatem iustificatorum. vt: Qui facit iustitiam, iustus est: quo etiam regeneratio & sanctificatio pertinent: Alia ad externa signa & indicia iustificatorũ, vt Zacharias & Elizabet ambularunt in omnibus iustificationibus, coram Deo & hominibus irreprehẽsibiles, seu sine querela: id quod græca vox sonat propriè. Alia ad remunerationem obedientię, quæ nemini cõferri potest, nisi prius fide iustificato. Hinc Apostolus Heb.11.26. dicit, Mosen respexisse ad remunerationem, quod sanè sancti faciunt, seu extra iustificationis causam. Alia ad compensationem ærumnarum & calamitatũ, quas ferunt pij in hoc mundo, Rom.8.18. Alia ad comprobationem operis ex fide facti. Si quis huius ordinis testimonia confundit, & non discernit inter eum gradum, qui agit de causis iustificationis, & sequẽtes, qui ad iustificationis effectus referri debent, tota errat via, & cõfundit Legem cum Euangelio, imò Euangeliũ tollit, & Christi gratiã negat. Quare hi ordines testimoniorũ cum suis gradibus diligenter obseruandi & distinguendi sunt, ne in causarũ & effectuũ confusionẽ incidamus.

Aliud substantia, aliud qualitas.

II. In rebus aliud est substantia, aliud qualitas. Cùm itaque disputamus de iustitia fidei, non disputamus contra substantiam bonorũ operum, sed contra qualitatẽ, quam illis falsò tribuunt Sophistæ, qui bonis operibus contẽdunt iustificari homines iustificatione vitæ. Non igitur spoliamus homines operibus, sed peruersam fiduciam operum damnamus.

Dignitas & locus operum.

III. Aliud est disputare, quid per se valeant bona opera, aliud quo loco post stabilitam iustitiam fidei habenda sint. Si de operibus statuendum est pro sua dignitate, indigna sunt, quæ in cõspectum Dei prodeant. Sed quatenus considerantur, vt sequuntur iustitiam fidei, non à suo merito æstimationem habẽt, sed à gratuita bonitate Dei recipiẽtis opera propter personã. Hac ratione quę fiunt à fidelibus bona opera, iusta censentur, ac in iustitiam imputantur.

Sententiæ de præmiis operum.

IIII. Sententiæ de præmijs bonorũ operũ habẽt duplicem respectũ. Aut enim ad non renatos aut ad renatos referuntur. Si non renatis accõmodantur, iudicium legis proponunt de præmijs bonorum operum. Sed conditio annexa est impossibilis, nempe: Qui fecerit ea homo, viuet in eis, & qui in vno labitur, omnium reus est. At si renatis huiusmodi sententiæ accommodantur, tum tria perpendenda sunt. 1. quod rigor legis sit ipsis sublatus, qui in tribus consistit: Quod obediẽtia nõ placet nisi perfecta: Quod vita non promittitur, nisi legem facientibus: Quod damnatio denunciatur transgressoribus vel in minimo. 2. perpendendum, quod persona credens placet Deo, & est hæres vitæ æternæ. 3. ab hac credẽte persona requirit Deus obedientiam, & promittit mercedem, non ex indebito ob qualitatem operis, sed ex gratia propter paternam promissionem.

Quomodo iudicandum de opere particulari.

V. Cùm iudicandum est de aliquo opere particulari: vel ex qualitate operis in se, vel ex qualitate personæ iudicandum est. Si ex qualitate operis iudicandum est, nullũ hominis opus satisfacit legi Dei, nec multiplex nec simplex, siue particulare. Hoc enim non satis facit legi Dei, quare nec inde iustitia esse potest. Vel ex qualitate personæ de facto iudicandum est, atque ita persona operans aut fidem habet, aut non habet. Si fidem habet, placet opus secundum legem Dei factum, & imputatur in iustitiam, hoc est, censetur iustum. Placet enim Deo propter personã. Sin autem persona, faciẽs opus, caret fide, nequaquã potest opus eius placere, donec oraculũ illud Spiritus sancti steterit: Quicquid non fit ex fide, est peccatum. Item, Arbor mala non potest fructus bonos facere.

Iustitia Euangelij quib. proponenda

VI. Iustitia Euangelij, non est proponẽda impœnitentibus, sed tantum requirenda est ab illis legis obedientia, additis promissionibus & minis. Pœnitentibus solis, & agnoscentibus suam commeritam damnationem, iustitia Christi, quæ fide accipitur, est proponenda. Sic Christus Matth.19.17. Marc.10.17. Luc.18.18. impœnitenti proponit legem. Sed Luc.7.48. pauenti ob peccatum, & confugienti ad se mulieri, proponit iustitiam fidei, quæ est remissio peccatorum gratuita.

Testimonia positiua & personalia.

VII. Alia testimonia sunt, θετικά alia cõplectuntur personas. ΘΕΤΙΚΑ sunt distinguẽda per subiecta, nam inde germana interpretatio depẽdet. Quod itaque θετικῶς sonat, ad hypotheses, hoc est, ad pios & impios transferendum est, & ex sexta regula petẽda solutio. Eleemosina liberat à morte, theticum est: quod si impiis accõmodatur, palã est, quod inde non liberantur à morte. Proinde pijs applicandum, sed hi habẽt propitiatorem Christum, qui eos à morte liberat. Quare figuratè intelligendũ est dictũ. Liberat à morte, hoc est, à pœna tẽporali. Estq; Metonymia.

TESTIMONIA IVSTIFIcationis per fidem.

1. Act.13.13. Notum sit igitur vobis viri fratres, quòd per hunc vobis remissio peccatorum annunciatur, & ab omnibus, à quibus non potuistis per legem Mosi iustificari, per hunc omnis qui credit, iustificatur.

2. Rom.3.20. Quapropter ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram eo (id est, coram Deo) Per legem enim agnitio peccati. Nunc autem iustitia Dei sine lege manifestata est, testificata à Lege & Prophetis. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes credentes. Non enim est distinctio, Omnes enim peccauerunt, & destituũtur gloria Dei (qua possunt gloria Dei gloriari) Iustificati gratis ipsius gratia per redẽtionem, quę est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiatorium per fidem in ipsius sanguine, in ostensionem iustitiæ ipsius præsenti tempore, vt sit ipse iustus & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi. Vbi ergo gloriatio? exclusa est. Per quam legem? operũ? Non, sed per legem fidei. Arbitramur igitur fide iustificari hominem, absque operibus legis. Hoc luculentum testimonium est, in quo pleræque causæ, quas antea commemoraui, recitantur. Cùm hîc sæpius nominatur iustitia Dei, recurramus ad causas supra commemoratas, ac rectè accommodemus. Deus enim est iustitia nostra effectiuè. Nam is credentibus iustitiam Filij imputat, qua iusti constituuntur. Rom.5.1. Iustificati fide pacem habemus erga Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum. Rom.8.1. Nulla igitur nunc condemnatio ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum Spiritum. Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. Nã quod lex, eo quod infirmabatur per carnem, præstare non potuit, hoc præstitit Deus, misso Filio in similitudinem carnis peccati, & pro peccato (humani generis) damnauit peccatum (hoc est, ipsum fecit hostiã pro peccato) vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.

3. Ad Galat.2.16. Scientes, quod non iustificetur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Iesum Christum credimus, vt iustificemur ex fide, & non operibus: propterea, quòd non iustificabitur ex operibus legis omnis caro. Ephe.2.8. Gratia estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei enim donũ est, & non ex operibus, ne quis glorietur.

VSVS.

Vſus præterea huius doctrinæ eſt, vt verbo credentes fiducia ad Chriſtum confugiamus, quo iuſtificati ipſius iuſtitia, Deo verum cultum præſtemus, & expectemus promiſſam beatitudinis gloriam.

CAPVT XIIII.

ORDO REPARATIONIS.

Methodi connexio & partes.

TAMETSI hoc caput ex ſuperioribus intelligi poteſt, tamen aliquid de eo dicendum eſſe hoc loco iudico, vt in conſpectu habeamus breuiter ſignatum totius noſtræ reparationis myſterium, quod in quatuor partes diſtinguam. 1. Qui ſint actionis diuinæ gradus in reparatione noſtri. 2. quis reparationis modus. 3. Quid ſit noſtrũ officiũ & quæ officij partes. 4. Quæ ſit certitudo huius reparationis ſeu ſalutis noſtræ, dicã, idq; breuiſſimè & clariſſimè

1. Gradus actionis diuinæ in noſtri reparatione.

Primam itaque partem, de *Gradibus* actionis diuinæ in noſtri reparatione peragenda, Paulus Rom. 8. 29. clarè docet his verbis: Quos præſciuit, eos & prædeſtinauit conformes imaginis Filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus inter multos fratres. Quos autem prædeſtinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iuſtificauit: quos autem iuſtificauit, hos & glorificauit. Hic Paulus quinque cõmemorat. *Primum* enim præſciuit Deus, quos vellet in gratiam propter Chriſtum recipere. Vult omnes eos, qui fide ad Chriſtũ confugiunt. Eſt enim promiſſio vniuerſalis. *Deinde* ordinauit eoſdem ad vitam æternam conſequẽdam. *Tertiò* præſcientiam & electionem per vocationem, qua homines vocat per Euangelium, patefacit & reuelat. Hæc enim vocatio ſenſibile ſignum eſt prædeſtinationis diuinæ. *Quarto* loco vocatos iuſtificat, hoc eſt, abſoluit à peccato, veſtit Chriſti iuſtitia, acceptat ad vitam æternam. *Poſtremò* glorificat ac donat æterna beatitudine iuſtificatos.

2. Modus.

Modus reparationis, ad Galat. 4. 4. his verbis deſcribitur: At vbi venit plenitudo temporis, emiſit Deus filium ſuum, natum ex muliere, factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erãt, redimeret, vt adoptionem filiorum acciperemus. Quia autem eſtis filij, emiſit Deus Spiritum filij ſui in corda veſtra, clamantem abba Pater. *Ecce* Initium ſalutis noſtræ facit charitatem illam Patris cœleſtis immenſam, qua Filium ſuum dedit. *Deinde* redemtionem noſtri factam per oblationem Chriſti aſſerit. *Tertio* noſtri adoptionem innuit. *Quarto* Spiritus ſancti in corda noſtra miſſionem memorat. *Quinto* & vltimo inuocationem ſtatuit à Spiritu ſancto excitari.

3. Officium noſtrum.

Officium noſtrum in reparationis beneficio conſequendo Matth. 13. in quatuor partes diuiſum videtur, quarum *Prima* eſt, oculis videre, hoc eſt, noſtram miſeriam & damnationem intelligere. *Secunda* audire verbum, in quo remedium proponitur. *Tertia*, verbum amplecti, & ei aſſenſum præbere. *Poſtrema* conuerti ad Dominum vera pœnitentia.

4. Certitudo reparationis.

IN certitudine de reparationis effectu tria ſunt ſpectanda: quodnam ſit ius Chriſtianorum ſalutis conſequendæ, quæ ſecuritas, quódque diſcrimen inter pios & impios. *Ius* adeundi vitam æternam triplex habent pij, nimirum electionis, redemtionis & promiſſionis. *Securitas* reſidet in charitate adoptionis, veritate promiſſionis, & facultate præſtãdi quod promiſſum eſt. *Diſcrimen* piorum & impiorum tribus abſoluitur. Pij enim ab impiis differunt Electione apud Deum, Dilectione apud homines, & fiducia cordis vniuſcuiuſque apud ſe. Hæc reparationis doctrina perquã vtilis & neceſſaria eſt, quæ meritò nos excitare debet ad gratiarum actionem, ad acre vigilantiæ ſtudium, ad perpetuo degendam in pietate vitam.

CAPVT XV.

REGNVM CHRISTI.

Triplex.

REGNVM Chriſti triplex eſt, potentiæ, gratiæ, gloriæ. Regnum *Potentiæ* eſt, quã potẽter dominatur omnibus creaturis, cum Patre & Spiritu ſancto. Regnum *gratiæ* eſt, de quo Dominus loquitur Luc. 17. & definitur à Paulo eſſe iuſtitia, pax & gaudium in Spiritu ſancto, in cuius regni ratione ſex potiſſimum ſunt conſideranda. 1. Erectio. 2. Propagatio. 3. Conſeruatio. 4. Partes 5. Dominium. 6. Seruitus regni huius monarchæ præſtanda. 1. Erigitur autem hoc regnum ab ipſo Deo, quemadmodum Pſalm. 2. docet, vnde mens pia fiduciam concipiet, fore, vt hoc regnum non aboleatur vllis Satanæ machinis. Inſtrumentum quo erigitur, Verbum eſt, eodem Pſalmo docente. 2. Propagatur per verbum & miniſtros Euangelij, iuxta dictum: Ite in mundum vniuerſum, & proclamate Euangelium omni creaturæ. 3. Conſeruatur ab eo, qui erexit, vnde fiducia concipienda eſt de eius firmitudine & ſtabilitate contra portas inferorum. 4. Partes regni ſunt Iuſtitia, pax, gaudium in Spiritu ſancto. Hæc non pompa mundana oſtenduntur, ſed in conſcientiis piorum ſentiuntur. Iuſtitia quidem non ſolum, qua iuſti ſumus coram Deo fide in Chriſtum, verumetiam inchoatio nouæ obediẽtiæ, exiſtit. Pax conſcientiæ coram Deo placato per Filium, candórque omnis coram hominibus. Gaudium, conſcientiæ tranquillitas eſt, vnde mens freta bonitate Dei, in omnibus aduerſis gloriatur in Domino. 5. Dominium vnius Chriſti eſt, ídque ἀνυπεύθυνον. Ille enim ſolus in hoc regno dominatur, nec vicarium habet vllum, ſed miniſtrorum opera vtitur ad propagandum ſuum regnum. 6. Reſtat Seruitus præſtanda huic Regi, quæ qualis ſit, oſtendit Zacharias in ſuo cantico, nimirum, quod oporteat huic Regi ſeruire in iuſtitia & ſanctitate omnibus diebus vitæ noſtræ. Luc. 1. 75. Et Pſal. 2. 11. Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Et Paulus Ro. 14. 17. exponit, vnde proficiſci debeat hæc ſeruitus, nimirum ex corde pacato, hoc eſt, iuſtitia, pace & gaudio Spiritus ſerenato. Nec cum hac ſeruitute pugnat libertas Chriſtiana. Chriſtiana enim ſeruitus non eſt ſeruorum iugum, ſed filiorum ſpontaneum obſequium.

1. Potentiæ. 2. Gratiæ. 3. Gloriæ.

Ceterum Regnum Chriſti *Glorioſum* conſideratur dupliciter. 1. Quantum ad ipſum attinet Chriſtum θεάνθρωπον, qua ratione Chriſtus poſtquam ſurrexit à mortuis, glorioſe ſuum regnum occupauit, ſedens ad dextram Patris in cœleſtibus. 2. Quantum ad myſticum ipſius corpus attinet, conſideratur, qua ratione tum perficietur regnum Chriſti glorioſum, vbi reſuſcitatos mortuos adduxerit ad æternum Patrem. Tum enim in perpetua vita fruentur pij conſpectu Dei, & æternæ hæreditatis theſauro.

TESTIMONIA NONNVLLA *explicationi iuncta ſunt.*

VSVS.

Vſus eſt, vt ſinamus Chriſtum verbo & ſpiritu ſancto in nobis dominari, & vt Pſalmus monet, erudiamur huius Regis diſciplina, ne quando iraſcatur, & abiiciat nos in furore ſuo.

FINIS PRIMÆ CLASSIS.

EXPLICATIO CAPITVM COMMVNIVM SECVNDÆ CLASSIS.

CAPVT PRIMVM.

DOCTRINA VITÆ COMmunis Filiorum Dei.

Decalogi summa.

DOCTRINA vitæ communis filiorum Dei in Decalogo tradita est. Continet enim DECALOGVS veram viuendi normam, secundum voluntatem Dei, eámque perpetuam. Quare alia viuendi ratio communis in nouo testamento quærenda non est, quàm fuit in Ecclesia Patriarcharum ante Christum exhibitum. VT autem hæc Decalogi doctrina rectius à tironibus Theologiæ percipiatur,

Methodus expositionis Decalogi.

PRIMVM in genere, quæ in legis doctrina perpetuò consideranda sunt, dicam. DEINDE, quia præcepta Decalogi omnia sunt Synecdochica, Inuentionis & tractationis præceptorum decalogi methodum subiiciam. TVM breuem singulorum præceptorum explicationem, declarandæ Methodi causa, adiiciam.

DE PRIMO.

QVÆ SVNT ERGO IN legis doctrina generatim consideranda?

Vt hanc quæstionem dextrè explicemus, quatuor necessariò declaranda sunt. 1. Quid lex sit. 2. An quisquam legi satisfaciat. 3. Quis sit legis vsus. 4. Quatenus lex abrogata sit.

QVID ERGO EST LEX?

I. Legis varia significata.

Priusquam definitionem Legis, vt pro norma viuendi communi accipitur, tradam: operæpretium esse iudico, breuiter eius varia significata recensere. Non enim eodem modo in scripturis accipitur nomen legis.

Primum itaque totam cœlestem doctrinam, hoc est, omne verbum Dei, quod ad nos docendos quocunque modo pertinet, complectitur vox legis. Vt Psalm. 1. 2. Beatus qui nocte diéque meditatur legem Domini. Item: Lex Domini immaculata &c. Hæc significatio propria est Ebrææ vocis *Thora*, quæ à docendo nomen habet, quàm vt septuaginta semper νόμον, ita Latini perpetuò legem interpretantur.

Secundo, Lex dicitur respectu Prophetarum, vt Matth. 7. 12. Hæc est Lex & Prophetæ. Rom. 3. 21. Testimonium habens à lege & Prophetis. Hîc lex solum Mosen complectitur, cum omnibus doctrinæ ipsius partibus, quæ sunt quatuor, quarum. 1. historiam inde vsque à creatione rerum ad annum mundi 2494. texit. 2. fœdus gratiæ & promissionem Benedicti seminis continet. 3. Doctrinam vitæ, eámque duplicem complectitur. Nam vt communem omnibus viuendi normam Decalogus: Ita peculiarem populo Israëlitico iudicia & ceremoniæ continent. 4. Promissiones & minas præceptis vitę additas recenset. Has igitur quatuor partes continet legis vocabulum, quando Prophetis & Psalmis opponitur.

Tertio, lex opposita Euangelio, opera Decalogi significat, vt in disputationibus Paulinis, vbi Apostolus contendit homines iustificari fide sine lege, hoc est, vt ipse interpretatur, absque operibus legis.

Quarto, lex opposita gratię, rigorem legis, hoc est, maledictionem, quam lex minatur trãsgressoribus, denotat. Vt in his dictis: Ro. 6. 15. Non sumus sub lege, sed sub gratia. Galat. 5. 18. Si spiritu ducimini, non estis sub Lege.

Quinto, Lex opposita veritati, vmbras & figuras veteris testamenti de Christo absque omni dubio signat. Ioan. 1. 17. Lex per Mosen data, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Hic lex primùm gratię opponitur, & significat rigorem legis seu maledictionem. Deinde opponitur veritati, & significat legis vmbras, quas euanescere oportuit adueniẽte luce hoc est, ipso Christo.

Sexto, lex imperium, Tyrannidem & vim impellentem (habet enim lex rationem præcipiẽtis) notat. Vt in his dictis: Lex mortis, Lex peccati, Lex membrorum, Lex mentis, Lex spiritus.

Septimo, pro epitheto interdum ponitur lex, vt lex operum, lex fidei, hoc est, opera & fides.

Octauo, Lex accipitur pro tota Mosis politia cum regno & sacerdotio. Gal. 3. 22. Sub lege custodiebamur. Hæ variæ acceptiones vocabuli legis, Synecdoche, Metonymia & Metalepsi facile intelligi possunt.

II. Legis definitio.

Iam Definitionem legis, quæ norma vitæ est, videamus. *Lex* est præceptio diuina, requirẽs ab omni homine perfectam, puram & perpetuam obedientiam erga Deum: quæ vt promittit vitam & salutem obedientibus, ita mortem & damnationem minatur iis, qui hanc obedientiam non præstant, donec fiat remissio per fiduciam Christi. Huius definitionis quatuor potissimum membra sunt. *Primum* de authore legis, nempe Deo, vnde homo hæc colligit: quod autor legis habeat ius mandandi & authoritatem, vt qui Dominus & Deus noster existit: quod habeat facultatem præmiis honorandi obsequentes, & puniendi contumaces: (est enim omnipotens) quod simus obnoxij ad obediendum, vt creatura creatori, & vt subditi suo domino: quod nullus possit euadere pœnam, cum eam velit iustus iudex infligere: (oculi enim eius super vias hominum, & omnes gressus eorum considerat, non sunt tenebræ, & non est vmbra mortis, vt abscondantur ibi qui operantur iniquitatem:) quod iusta sit lex, & perfecta viuendi regula. est enim vt iustissimus, ita & sapientissimus legis autor. *Secundum* membrum est, de obedientiæ qualitate. 1. Deus enim non requirit obedientiam legis pro nostro modulo, sed pro sua iustitia, nimirum perfectam: Id est, omnium pręceptorum Dei plenam obedientiam. Qui enim in vno labitur, omnium reus est. 2. Puram, vt enim ipse purus est, ita nihil nisi purum ei placere potest. Hinc illa sæpius in scripturis repetita sententia: Sancti estote, quia ego sanctus sum. 3. Perpetuam. Vt enim Lex perpetuo obligat, ita obedientia eius, nisi fuerit perpetua, non potest legislatori placere ex se. *Tertium* membrum est, de vita & salute eorum, qui obtemperant, & de morte & damnatione eorum, qui obedientiam perfectam, puram & perpetuam non præstant. Sic enim Lex inquit: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Hoc ipsum docet generalis promissio, & comminatio primo Decalogi præcepto annexa: Ego sum Iehoua Deus tuus, fortis, zelotes, visitans iniquitatem &c. *Quartum* est de re-

de restrictione, quæ continet dulcissimam ἐπαγγελίαν. Nam maledictio legis non perpetuò tenet obnoxios homines. Christus enim venit in hunc mundum, vt à maledictione legis redimeret credentes. Sed de hac re in prima classe dictum est.

AN QVISQVAM LEGI satisfacere potest?

Legi Dei nos satisfacere nō posse quinque firmiss. argumentis ostenditur.

Nullus omnino omnium, qui nati sunt secundum communem naturæ cursum. Id quod perspicuis demonstrationibus confirmandum est, non solum propter impios, iusticiarios, papistas, verumetiam propter nosipsos, vt cum verè humiliati fuerimus coram tribunali Dei, dulcescat nobis Euangelij promissio. Colligam igitur quinque demonstrationes euidentissimas. *Prima* sumitur ab ipsa natura humana, quæ est impura, & contagione peccati fœdata. Qui enim fieri potest, vt ex natura impura prodeat pura erga Deum obedientia? Vnde Propheta clamat, omnes nostras iustitias esse veluti pannum menstruatæ mulieris. Effectus enim indolem suæ causæ refert. *Secunda* sumitur ab experientia vniuersali omnium hominum. Omnes enim homines experiuntur, obedientiam, quam præstant secundum legem, habere quatuor conditiones, eásque cum lege Dei pugnantes. 1. enim temporanea est obedientia, sed lex Dei perpetuam requirit. 2. est contaminata: impurum enim cor est, vnde obedientia illa proficiscitur. 3. imperfecta, non enim præstatur iuxta exactam legis regulam. 4. est fucata malis opinionibus. Quare ipsa experientia omnes homines reos clamat, nec minus certo de hac quæstione per experientiam statuere possumus, quàm statuimus eadem experientia conuicti, ignem vrere, aut aquam humidam esse. *Tertia* Demonstratio sumitur à scripturæ pronunciatis: Scriptura enim pronunciat, nullum iustum esse, & ne vnum quidem, Si iniquitates obseruaueris Domine, (inquit Dauid) quis sustinebit? Huc primum, secundum & tertium, capita ad Romanos pertinent, & multa alia scripturæ testimonia. *Quarta* demonstratio Pauli est ad Gal. 2. sumta à victima filij Dei: Si ex operibus (inquit) est iustitia, Christus frustra mortuus est. Cum igitur nemo, nisi prorsus ἄθεος, dicat Christum frustra mortuum, relinquitur ex operibus legis non esse iustitiam, quæ profectò inde esset, si quisquam legi satisfaceret, iuxta illud: Qui fecerit ea homo, viuet in eis. *Quinta* demonstratio est ex iusto iudicio Dei sumta. Is enim neminem punit iniustè. At constat omnes homines morbis, morte, aliisque calamitatibus obnoxios, idque Dei iudicio. Quare reos esse omnes manifestum est.

Cur Deus impossibilem legem tulit.

Cur igitur Deus (dicat aliquis) Legem impossibilem tulit? Primum respondeo, Iustum esse, debitum exigere, etiamsi creditor sciat, debitorem non esse soluendo. Deinde hac iusta exactione Deus vult nos humiliare, mandando enim impossibilia non præuaricatores homines fecit: sed humiles, vt omne os obstruatur, & subditus fiat totus mundus Deo: atque sciamus, quod non ex operibus iusticiæ, quæ fecerimus nos, sed secundum suam misericordiam in Christo saluos nos fecit. Impossibilitas itaque legis nos debiti admonet, & ad Christum compellit, legis impletorem.

TERTIA QVÆSTIO DE vsu legis fuit, qui triplex assignari solet.

Politicus.

PRIMVS politicus est, qui consistit in externa disciplina, cuius causas quatuor recitat Philippus, quos hoc versiculo complecti soleo:

Mandatum, pœnæ, pax publica, dux ad Iesum.

1. externa obedientia præstanda est, propter mandatum Dei. 2. propter vitandas pœnas. 3. publicæ tranquillitatis gratia. 4. quia nō possunt docere Euangeliū, qui externis delictis indulgent. *Secundus* vsus est in cōscientia, nimirum vt nos lex deducat in agnitionē peccati quæ peccati agnitio pariet iustæ iræ Dei agnitionem, & propriæ maledictionis sensum ob peccatum, vnde nascetur vera contritio, & serium studium quærendi Christum: qui solus peccatum expiare, iratum Deum placare, & maledictionem legis tollere potest, iuxta illud: Christus redemit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, Gal. 3. *Tertius* vsus legis diuinæ est, vt sit nobis perpetua viuendi regula. Postquā enim fide iustificati sumus, fructus fidei edēdi sunt, iuxta Decalogi præscriptum, pro modo gratiæ nobis donatæ. Et tametsi legi perfectam obedientiam præstare nequimus: tamen nulla est nobis iam condemnatio, qui sumus in Christo Iesu, & non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum: nec opera quæ ex fide facimus, etsi imperfecta sunt, amplius impura censentur, sed iusta potius propter Christum.

Conscientiæ.

Vitæ regulæ.

QVARTA SEQVITVR quæstio, quatenus lex abrogata sit.

Ceremonialis.

Vt autem ad hanc quæstionem rectè respondeatur, obseruanda est tripartita legis distinctio. Est enim lex *Ceremonialis*, quæ tota cum Aaronico sacerdotio abolita est, quoad vsum, non quoad significationem: nam res quas figurabant, ceremoniæ sunt æternæ. Est & lex *Iudicialis*, quæ cessante republica Mosis expirauit, ita vt non necessario vllum hominem obliget in specie, nisi quatenus portio eius aliqua, aut pars est legis naturæ, vt lex contra incestas nuptias Leui. 18. aut à Magistratu proponitur politico fine. Tertia legis species *Moralis* est, cuius Epitome est ipse Decalogus. In hac lege duo considerãda sunt, Primum ipsa doctrina in se, deinde rigor, & appendix legis. Quantum autem ad doctrinam attinet, Decalogus est perpetua voluntatis Dei regula, quæ nunquam abrogabitur. Semper enim Deus obedientiam legis, hoc est, dilectionem Dei & proximi requirit. Sed quantum ad rigorem & appendicem legis attinet, credentibus etiam decalogus est abrogatus. Consistit autem rigor legis in tribus. 1. quod perfectam, puram & perpetuam obedientiam requirit. 2. quod non salutem & vitam promittit, nisi iis, qui hanc obedientiam præstant. 3. quod maledictioni subiicit omnes, qui non perfectè obtemperant. Ab hoc rigore legis liberatos esse credentes, docet Paulus perspicuè Galat. 3. 13.

Iudicialis.

Moralis.

II. Legis definitio.

Analysis.

DE SECVNDO.

Methodus interpretationis decalogi.

Quia totus Decalogus est Synecdochicus, operæprecium iudico me facturum, si studiosis Theologiæ viam quandam monstrauero, quam secuti, poterunt cum inuenire methodicè ea, quę pręcipiuntur & vetantur in singulis Decalogi pręceptis: tum tractationem tenere, qua aptè, quę inuenerunt, disponant & ordinent, vnde & tertia vtilitas sequitur, aliorum explicationes rectè intelligere, dum eas ad regulas exigunt.

Inuētio.

Inuentionis igitur operum, mandatorum & prohibitorum in Decalogo pręcepta hęc sint: I. Constituantur *Duæ hypotheses* in singulis pręceptis, eęque

contrariæ in mandando & vetando: quarum *Vna* verbis expressa est, & aliquid imperat aut probat: *Altera* sit expresse contraria, hoc est, quæ prohibet quidem, si prior præcipit: & præcipit, si prior præcipit: & præcipit, si prior prohibet. Si enim hoc Deus præcipit, contrarium vetat: si hoc vetat, contrarium præcipit. Fieri enim nō potest, vt iustissimus legislator pugnantia simul imperet & prohibeat. Vt quarti præcepti: Honora parentes, Ne inhonores parentes, Hypotheses sunt. Quarum prior verbis expressa est, & præcipit aliquid. Posterior per regulam intelligitur, & prohibet contrarium ei, quod mandatur.

II. Hypotheses præcepti ita ordinatæ, per ἀνάλυσιν ad suas Theses præcepti proprias transferantur, quæ propriæ Theses præcepti, subiectæ esse debent communibus illis duabus, de dilectione Dei & proximi, ex quibus illarum veritas ostendenda est, vt theses propriæ quarti præcepti hac analysi inueniātur: Parentes honorandi sunt, Parentes sunt superiores, Ergo superiores honorandi sunt. Parentes non sunt inhonorandi, Parētes sunt superiores, Ergo superiores nō sunt inhonorādi. Eadem ratio in aliis quoque obseruabitur, atque ita haud est difficile videre, vt singulorū præceptorum duæ sunt hypotheses, ita duas esse theses proprias, quæ inueniūtur (vt dictum est) analysi.

III. Partes Thesium analysi quidem in significata: (si opus videtur) diæresi vero in Subiectas species diuidantur, vt in proposito exemplo, Honoris vocabulum ἀναλυτικῶς in reuerentiam, obedientiam & gratitudinē secetur. Hæc enim in se continet honor. Superioris vox diæresi diuidatur in priuatum, publicum, domesticum.

IIII. Hypotheses ex thesibus & subiectis earum partibus per Synthesin extruantur, vt, superiores honorandi sunt, Ergo patresfamilias, pædagogi, patroni, atque adeo omnes, qui in aliqua eminentia existunt legitima, honorandi sunt: hoc est præstanda est ipsis reuerentia, obedientia & gratitudo. Ad eundem modum thesis prohibita in suas hypotheses secabitur.

V. Quia omni actioni Finis est propositus, finis cuiuslibet præcepti constituendus est: Vnde omnia ordinata ad finem, Item cum fine coniuncta, concludenda sunt: vt quæ sub idem præceptum cadant. Contra verò, quicquid vel impedit finem, vel cum eo pugnat, prohibitum eodem præcepto sciendum est. Cum igitur quarti præcepti (vt in eodem exemplo maneamus) finis sit conseruatio politiarum & œconomiarum, sequitur hoc præcepto præcipi quicquid ad hunc finem facere videtur, vt parētum, liberorum, dominorum, seruorum officia, adeoque cuiusq; honesta vocatio & artificium. Breuiter, omnia studia & artes, quibus ornantur & iuuantur politiæ & œconomiæ. Sed contra prohiberi omnia, quæ cum his pugnant, vt desidia in studiis, cessatio in officio, corruptio studiorum & artiū, ocium, breuiter quicquid impedit impositum finem.

Tractationis ordo. De inuentione hactenus, nunc *Tractationis ordo* indicandus est. Videtur autem hic commodissimus. *Primo* loco opera quæ mandantur, ordine explicentur, ita vt primum genera ponatur seu theses. Deinde paulatim descendatur ad hypotheses & exempla. *Secundo* loco per Antithesin adiiciantur, quæ prohibita sunt, simili ordine, *Tertio*, præmia & supplicia generalia omnium & propria singulorum præceptorum exponantur, adiectis exemplis. *Quarto*, examen conscientiæ ad normam legis instituatur, & vsus adiiciatur in carne, in spiritu, in fidelibus & infidelibus. In his omnibus obscura definiantur: ambigua & multiplicia distinguantur: vera argumentis confirmentur: & falsa firma confutatione reiiciantur. Atque hæc de inuentionis & tractationis Methodo dicta sufficiant.

DE TERTIO.

Præceptorum decalogi Methodus. Postquam in genere diximus de lege, & quæ sit inuentionis & tractationis Methodus exposuimus, adiiciamus breuem Decalogi explicationem iuxta præscriptum Regularum: quas recensui. Id autem vt fiat commodius, *Primum* recitabo verba Decalogi: *Deinde* generalem distinctionem: *Tum* illas duas communes Theses, ad quas Dominus Decalogum reuocat, adiiciam. *Postremo* singula præcepta (vt dixi) breuissimè declarabo.

DECALOGVS.

Præfatio. Et locutus est Deus omnia verba hęc, dicens: Ego Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo seruorum. *Primum præceptū.* Non habebis Deos alienos coram me. *2.* Non facies tibi sculptile, aut vllam similitudinem, quæ est in cœlo desuper, & quæ est in terra deorsum, & quæ est in aquis sub terra. Non adorabis ea, & non coles ea, quia ego Iehoua Deus tuus, fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiā & quartam generationem eorum qui oderunt me, & faciens, misericordiam in millia iis, qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea.

3. Non assumes nomen Iehoua Dei tui in vanum, quoniam non habebit insontem Iehoua eum, qui assumserit nomen eius in vanum.

4. Memento diei Sabbathi ad sanctificādum eum. Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum. Septimo autem die Sabbathū Iehouæ Dei tui est. Non facies omne opus in eo, tu & filius tuus & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, & iumentum tuum, & aduena tuus, qui est intra portas tuas: quoniam sex diebus fecit Iehoua cœlum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requieuit in die septimo. Iccirco benedixit Dominus diei Sabbathi, & sanctificauit eum.

5. Honora patrem tuum & matrem tuam, vt prolongentur dies tui super terram, quam Iehoua Deus tuus dat tibi.

6. Non occides.

7. Non mœchaberis.

8. Non furaberis.

9. Non respōdebis aduersus proximum tuum testimonium falsum.

10. Non concupisces domum proximi tui. Non concupisces vxorem proximi tui, non seruum eius non ancillam eius, nec bouē eius, nec asinum, nec omnia, quæ sunt proximi tui.

Distinctio præceptorum. Hoc modo referuntur Decalogi præcepta, Exodi 20. Sed in distinguendis præceptis & numerandis, neeveteres Theologi, nec recentes conueniunt. Sunt enim, qui faciunt quatuor pręcepta primę Tabulę, & sex secundę. Nam vt in prima tabula de non fabricandis idolis pręceptum separant à primo: Ita in secunda coniungunt concupiscentię vetitę pręcepta,

pta. Sunt rursus qui tria tantum primę tabulę pręcepta numerant (Appendicem enim primi pręcepti,faciunt præceptum de idolis)& septem secundæ tabulæ. Nam concupiscentiæ interdictum in Duo præcepta secant.Quid ergo sentiendum?Magni autores sunt vtriusque sententiæ, quare in medio relinquo,nec multum refert quomodo distinguas,modò nihil excludas. Ego sanè si me recepta Ecclesiarum multarum consuetudo non moueret, & de re tanta pronūciaturus essem,cum Nazianzeno & Ambrosio,Clemente & Basilio accederem priori sententiæ,præsertim,cum illa Deuteronom.5. comprobari videatur, sed contra receptam consuetudinem nostrarum Ecclesiarum distinctionem mutare nolo. Quare explicabo ordine præcepta, parum de distinctione solicitus.

Præceptorum decalogi Methodus.

QVOMODO VSITATE diuiditur Decalogus?

Cur Decalogus in 2. tabulas distinctus est.

Decalogus constat duabus tabulis:quarum Prior iuxta vsitatam distinctionem tria, Posterior septem præcepta continet.Hæc distinctio eo pertinet,vt distinguamus inter obedientiam erga Deum immediatam & mediatam. Nam tametsi totus decalogus in genere obedientiam erga Deum præcipit: tamen vt prior tabula immediatam:ita posterior mediatam obedientiam efflagitat. Porro omnia hæc decem præcepta Dominus Matthæi 22. ad duas communes Theses reuocat, quarum prior: (*Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,ex tota mente tua, & ex tota anima tua*)in se continet omnia præcepta primæ tabulæ,vt thesis communis suas hypotheses. Posterior:(*Diliges proximum tuum sicut teipsum*)complectitur omnia posterioris tabulæ,præcepta.

Summa decalogi.

Vsus.

Harum communium thesium triplex vsus mihi videtur. *Primum* enim vtile est totam vitæ doctrinam summatim comprehensam habere quo magis scopus omnium actionum nostrarum conspici possit.Ea autem doctrinæ summa in his thesibus inclusa est. *Deinde* ex his thesibus facile est proposito aliquo facto,mandatúmne sit,an prohibitum, videre, etsi verbis nequaquam expressum sit,vt si de vsura quæratur,facile ex eo damnandam pronunciaueris, quia cum dilectione proximi pugnat, etiamsi statim non videas,eã quarto,quinto & septimo præcepto interdici. *Tum* in explicatione singulorum pręceptorum magna est harum thesium vtilitas. Nam inuenta alicuius præcepti thesis propria, cum sua communi thesi conferenda est, videndúmque an in ea includatur necne.

Explicatio præfationis.

IAM ad præceptorum explicationem veniamus, vbi primum procemium legis occurit examinãdum. Est autem prooemium legis duplex. *Vnum* Mosis, quo populum attentum facit, & incitat ad audiendum ea,quæ Dominus est prolocuturus:*Et locutus est Deus omnia verba hæc*. Hoc procemium leuiter prætereundum non sentio.Debent enim omnes veri ministri verbi, atque adeo omnes Christiani, hoc primum Theologię principium habere in conspectu,nimirum,vt an DOMINVS loquatur,attendant. Mens enim pia cupiens Deo viuere, certa non est, donec intelligat ea,quę audit,hoc principio niti,Videlicet quod Dominus loquatur. Hinc est quod Prophetæ illud toties ingeminant:Hęc dicit Dominus.Os Domini locutum est. Hęc dicit Dominus Deus Zebaoth.Hęc dicit Deus Israël. Et ipse filius Dei sermonem Patris se loqui testatur:Ob eandem causam Paulus vbique titulum Apostoli obiicit. Discamus igitur ex hoc procemio, κριτήριον certum & indubitatum rei Theologicæ esse Verbum Domini.

Distinctio præceptorum.

Alterum prooemiũ Domini est:*Ego sum Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo seruorum*. Hoc Domini procemium duo continet. 1. Modum cognoscendi Deum monstrat, nimirum per verbum & testimonium. Verbum est:Ego sum Iehoua Deus tuus.Testimonium,Qui eduxi te de terra Aegypti.De hoc modo cognoscendi Dei,supra in primo capite primę classis copiose dictum est.2.Cõtinet hoc Domini procemium confirmationem triplicem autoritatis legis diuinæ. Primam à potestate,qua sibi ius imperij vendicat cum dicit: Ego sum Iehoua. Est enim hoc nomen Dei proprium, quo essentia,potentia & maiestas ipsius significatur. Potentia enim & maiestas τῇ αὐτοουσίᾳ diuinę necessario coniuncta sunt. Secundam à promissione Dei,cum inquit:Deus tuus, & Dominus tuus. Est enim hęc relatio diligenter obseruanda, & est sensus: volo tuus Deus esse, & tu eris meus populus. Tertiam à beneficio,cùm inquit: Qui eduxi vos de terra Aegypti,quo breui dicto totius historię,atque adeò beneficiorum suorum admonet.Hęc nobis applicemus,vt beneficiis Dei moti,ardentius ei cultum verum pręstemus.

PRIMVM PRAECEPTVM.

Non habebis deos alienos coram me.

ANTITHESIS.

Habebis me solum Deum.

Expositio

Vt autem intelligamus,quid hę duę hypotheses in se contineant,primum tenendum est,quid sit habere Deum. Habere autem Deum est ipsum corde amplecti,aliter enim haberi non potest. Amplecti Deum corde, est eum vt Dominum timere, vt patrem diligere,vt veraci credere, omniáque bona ab eo sperare per patientiam. Est ergo summa præcepti,quod requirat cordis obedientiam erga Deum. Finis,vt illum solum eum esse agnoscamus,à quo omnia bona expectanda sunt.

Habere Deum quid.

Opera mandata.

Iam distribuamus opera mandata in primo præcepto, quorum *Primum* est verus timor Dei, quo Deum & esse agnoscimus, & omnipotentem creatorem conseruatorémque omnium, & simul vindicem malorum statuimus. *Secundum* dilectio, qua prosequimur Deum quem timemus. *Tertium* fiducia in Deum, quem diligimus. *Quartum* spes in Deum,in quem confidimus,huic coniuncta est obedientia in cruce seu patientia.

Prohibita

Porro quicquid vero timori Dei,dilectioni,fiduciæ,speique aduersatur,hic prohibetur,vt timere,diligere vllas res sine mandato Dei,fidere, speraréque in aliquid,quod non est Deus.Neque enim aliud est habere Deos alienos, quam quicquam timere, diligere,in quicquam fidere & sperare, præterquam in vnum verum Deum.

Remedia adu. peccata in 1. præceptũ.

QVIA autem huic præcepto nemo mortalium satisfacit, debet mens suam impuritatem hic contemplari, ac pœnam commeritam agnoscere, quæ pœna generalis quidem est maledictio, specialis vero,hominem sibi suisque concupiscentiis relinqui, donec in omne genus scelerum Dei desertor ruat, Rom.1:Deinde præmium præcepti fauor Dei est,& misericordia. Verum quia omnes promissiones in Christo Iesu sunt etiam & Amen,tum demum hæc legis præmia consequemur,vbi vesti iti Christi iustitia in conspectu Patris appareamus.

Vsus.

Iam quis sit huius præcepti Vsus ostendendum est,sicut tota lex ita hoc præceptum iram operatur. Vnde hæc colligamus. *Primum*,quilibet hic agno-

ſcat peccatum ſuum. *Secundò*, agnitum peccatum odio habeat & fugiat. *Tertiò*, poſt odium peccati confugiat ad Chriſtum peccati expiatorem. *Quartò* nactus remiſſionem peccati redeat ad hoc præceptum, & incipiat nouam obedientiam præſtare Deo. Hæc noua obedientia, quamuis impura per ſe & imperfecta exiſtit: tamen propterea placet Deo, quia credens in Chriſtum iam placet vt filius, non propter ſuam, ſed Chriſti iuſtitiam, qua veſtitus in conſpectu Dei iuſtus cenſetur.

Hic Vſus conſiſtit in examine conſcientiæ, ad legẽ Dei tanquam ad Lydium lapidem, & debet reliquis etiam præceptis omnibus accommodari.

APPENDIX PRIMI præcepti.

NON FACIES TIBI ſculptile.

Præfatiô. Tametſi Nazianzeni ſententiam complector, qui hic ſecundum præceptum facit inquiens: μὴ ϛήσῃς ἴνδαλμα κενὸν, ϗ ἄπνοον εἰκῶ: tamen nolo diſcedere à recepta conſuetudine Eccleſiarum noſtrarum, præſertim cum res nihil videatur habere incommodi, modo non excludatur, quod Dominus incluſum eſſe voluit. **Expoſitio** Porro ſenſus appendicis (vt ſic appelletur) eſt, ne externum cultum, quem Deo debemus, idolis tribuamus, in Deum enim blaſphema vox eſt eorum, qui dicunt: Nos ad honorem inuiſibilis Dei imagines viſibiles adoramus. **Adu. imaginum erectionẽ in templis Chriſtianorũ.** Nam cum cultus Dei eſſe nequit, niſi qui iuxta Dei voluntatem fiat, quæ amentia eſt, cultum Deo erigere contra ipſius interdictum? Ille dicit: Non facies tibi ſculptile neque imaginem, puluis tamen & cinis, & magiſter idolorum ſenſus carnis, audet contradicere, facies vtrunque, îdque in templis Chriſtianis. An non templa Chriſtianorum erecta ſunt propter cultum Dei conſeruandum? Quid quæſo ad cultum Dei faciunt idola? Profectò nihil. In confeſſo enim eſt, cultum Dei duplicem eſſe: σέβασμα, internum animi cultum, qui ex fide proficiſcitur: & externum, προσκύνησιν, qui proprie λατρεία dicitur. Vtrunque impediunt & corrumpunt idola, vt quæ à vero Deo, qui in cœlis quærendus eſt, mentem auocant. Cum igitur templa Chriſtianorum erecta ſint propter cultum Dei conſeruandum, & idola eum corrumpunt & impediunt, quis quæſo locus in templo Dei relinquetur idolis? Si quis vſus pius idolorum eſſet in templis Chriſtianorum, profectò vel orantibus vel communicantibus, vel docentibus vel diſcentibus prodeſſent. An docentibus proſunt? Doctrina petenda eſt ex Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis. Pius enim animus non acquieſcere debet, donec audiat: Hæc dicit Dominus. Quid iuuant diſcentes? Admiratio imaginum ſæpe tenet attonitos & impedit, quo minus animus rebus, quæ traduntur, adiiciatur. An orantibus quid commodi afferunt? Mens orãtis ad cœlum erigi debet, Id quod forma orandi à Domino præſcripta, monet: Pater noſter qui es in cœlis, vnde aſpectus imaginum orantes auocat. Communicantibus forte commodant? Nihil minus. Nam communicantes in Cœna Dominica contemplari oportet Chriſtum Dominum mortuum & reſuſcitatum pro peccatis noſtris, & noſtri iuſtificatione, & non vanis oblectari imaginum picturis. Cùm igitur nullum vſum habeant imagines pium in templis Chriſtianorum, ſed magis pietati nocent, & pugnant ex diametro cum voce Dei, Exod. 20. 4. Leu. 26. 1. Deut. 5. 8. & 27. 15. Eſai. 44. 10. 1. Ioan. 5. 21. Quis poteſt tam infandæ turpitudini patrocinari, niſi qui omnino verbum Dei pro nihilo habeat?

Obiectionis iconolatrarum dilutio. Sed habent, fateor, quædam refugia patroni idolorum. Dicũt enim libros idiotarum eſſe. Sed Eſaias capite 44. 10. contra dicit, nullum idolorum vſum eſſe: Quis (inquit) ſculptile conflauit ad nihil vtile? Aut igitur eradant hoc Eſaiæ teſtimonium ex ſcriptura, aut vana & inutilia ſimulachra eſſe fateantur. Quare laicos & idiotas ad legem & teſtimonium cum Eſaia mittere oportuit, non ad ſculptilia & imagines. Non tamen inficias eo, haud minimam idolorũ cauſam extitiſſe, quod cœperint in Papatu habere mutos ſacerdotes, qui cum non ſonarẽt ipſi verbum Dei, vt ſcelus congeminarent, idola muta & vana erexerunt in contumeliam Dei. Verùm quia nunc ex Dei gratia in noſtris templis docetur purum verbũ Dei, defungãtur idola iſto ſuo ficto munere, & dent locum viuis imaginibus Dei.

Vſus imaginum triplex. Quid? Si non licet imagines & idola habere in tẽplis, neque in moneta, neque in libris habere imagines licebit, neque monumenta & ſtatuas Ioſuæ & Samuelis, aut aliorum erigere licuit? Reſpondeo, Non damno artem pingendi & ſculpendi, quam inter dona Dei pono, nec imaginem pingi, aut ſtatuas erigi veto, ſcio enim iſta adiaphora eſſe. Sed vſum imaginũ diſtinguo, qui eſt triplex: Typicus, Superſtitioſus & Politicus. **Typicus.** *Typicus* quidem vſus fuit Cherubim in templo Salomonis, & æneus ſerpens erectus in deſerto, verum nunc typus ceſſauit. Deinde habebant particulare præceptũ de Cherubim erigẽdis, & æneo ſerpẽte. At nos catholico præcepto obtẽperare debemus: Cauete vobis ab idolis. Hic Apoſtolus non modò idololatriam damnat, ſed præcipit, vt ab ipſis ſimulachris, inſtrumentis idolatriæ, caueant Chriſtiani: quo ſignificat, nõ poſſe integrum ac ſincerum cultũ Dei retineri, vbi ſimulachra ſunt: adeo enim ingenita eſt nobis ſuperſtitio, vt minima quæque occaſio contagione ſua nos inficiat. **Superſtitioſus.** *Superſtitioſus* vſus ſolus damnatur, qualis in templis eſt. Et tametſi non omnes ſuperſtitioſè procumbunt coram imaginibus templicis: tamen quia rudioribus ſunt occaſio ruinæ & ſuperſtitionis, metuendum eſt, ne poſt hanc claram Euangelij lucem ſequantur tenebræ: vnde in ſuperſtitionem Ethnicam inſtrumentis adhuc templis relictis incidant facile rudiores. Habenda eſſet ratio eorum, quos Chriſtus ſuo ſanguine redemit, ne noſtris picturis & idolis eorum ſalutem euerteremus. **Politicus: qui triplex eſt.** *Politicus vſus* imaginum à nemine reprehendi iuſte poteſt, donec non tranſgrediatur iuſtos limites. Hîc vſus politicus triplex eſt, Hiſtoricus, Symbolicus & ornatus gratia adhibitus. **1.** *Hiſtoricum* voco, qui & ad intelligendas rectius rerum deſcriptiones, & ad memoriam rerum conſeruandam facit: qualis eſt picturarum in libris, & ſtatuarum quas erexerunt ſancti Patres. Hîc vſus ſanè valde vtilis eſt: quare nequaquam reprehẽdi debet. **2.** *Symbolicum* imaginum vſum appello, qui nos de re, quæ imagine repræſentatur, admonet, politico fine. Vt imago in moneta Cæſaris admonebat Iudæos, quod & ipſius moneta eſſet, & quod Cæſari eſſent ſubiecti, vnde & Dominus iubet eos reddere quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei, Deo. Hũc imaginum vſum nequaquam improbandum eſſe docet factum Chriſti, qui accepta moneta, quæſiuit cuius imago eſſet: quam cum illis redderet, non præcepit vt abiicerẽt propter imaginẽ, quod ſanè feciſſet, ſi iſte vſus fuiſſet illicitus. Imo ipſi Apoſtoli monetã cum hac imagine circumferebant, & de piſce exemtum nummum cum imagine Cæſaris (nam alia moneta non recipiebatur pro tributo) Dominus in tributum pro ſe & Petro ſoluit. **3.** Vſus imaginũ *Ornatus gratia* adhibitus, eſt etiam politicus, qualis quia in

templo

templo Salomonis fuit sine reprehensione, non est cur reprehendatur, modò nihil habeat admixtum periculi.

Obiectio nis dilutio. Verum si obiicitur, in templis posse esse historicum vsum: Respondeo, Sint tales imagines historicę, quæ nec nunc viuentibus sint scandalo, nec vllum periculum afferre possint posteris nostris. Præterea conferatur abominatio & multorum lapsus cum illo cōmodo, & videbimus, grauiores esse causas destruendi idola templica, quam ea ferendi in templis. Prætendunt ornatum. Si illi ornatui adiunctum est vllum periculum, vel nunc viuentibus, vel posteris sit maledictus. Spiritus sanctus Ezechiel. 20. 8. vocat idola abominationes oculorum: at puluis & cinis eos vocat ornamenta oculorum. Maledictus sit ornatus, qui est offendiculo veræ doctrinæ & membris Christi. Verus ornatus templorum vtilis & Deo gratus est: Concio, Cantio, Oratio, Communio, & non quę hæc vel impediunt vel vitiant.

Alia obiectionis dilutio. Producunt præterea in patrocinium suæ causæ authoritatem sanctorum Patrum & longam cōsuetudinem, sed si Patrum authoritate nitendum est, successoribus Apostolorum & omnibus Patriarchis Ecclesiarum Græcarum, qui idolis templicis aduersati sunt, potius assurgendum est, quam posterioribus. Nec consuetudo obiicitur rectè, cùm mala consuetudo nihil sit aliud, quam erroris vetustas. Quapropter iudico Diabolo non esse cedendum, qui in mundum idola inuexit, vt verus cultus Dei corrumperetur, sed potius cōtineamur intra terminos verbi Dei, nec sinamus nos sophisticis imposturis à claro verbo Dei abduci, etiamsi magnæ authoritatis viri videantur, qui ex carnis sensu aliud suadent & docent. Quoties igitur audim' verbo Dei idololatriā dānari sciamus & omnia damnari, quæ ad eam erigendam, fouendámque faciunt: qualia potissima sunt idola & simulachra, quæ instrumenta sunt idololatriæ, ex quibus idololatria nomen habet: quæ propriè externa veneratio idoli alicuius est, etsi postea vocabulum ad genus translatum sit, significétque omnem timorem, dilectionem, fiduciam, spem in id quod non est Deus. Vnde auaritia à Diuo Paulo idololatria dicitur, quia in pecuniam suam spem collocat auarus: atque ita de aliis.

Pastorum officium. Quid ergo pius pastor faciet? 1. cauebit, ne quid per seditionem faciat. 2. docebit veram rationem cultus Dei. 3. obseruabit, an quisquam abutatur relictis in templis simulachris: quod si senserit, admonebit Magistratum sui officij, vt Ezechiam imitetur. 4. ornatum templorum, vnde non est superstitionis periculum, improbare non debet, modo sumtus non fiant inutiles, neglectis viuis imaginibus Dei, qui sunt pauperes. 5. politicum vsum imaginū nullum verbum Dei improbat. 6. pius pastor prospiciens futuras tenebras, facilè iudicabit ex quibus imaginibus sit periculum.

Porro promissiones & Minæ, quæ attexūtur huic precepto, sunt generales, & habent annexam conditionem impletæ Legis diuinæ, de quibus aliàs.

SECVNDVM PRÆCEPTVM.

Non assumes nomen Iehoua Dei tui in vanum.

ANTITHESIS.

Assumes nomen Iehoua Dei tui legitimè & rectè.

Præcepti sensus, & finis. Assumere autem nomen Dei, in vanum, est vsurpatio nominis Dei prophana. Mandatur igitur hic vera nominis Dei vsurpatio, cuius Finis est, vt maiestas nominis Dei inter homines habeatur sacrosancta. Vt igitur, quicquid facit nomen Dei celebre inter homines, hîc mandatur: ita quicquid prophanat nomen Dei, & facit vt non celebretur inter homines, hîc prohibetur. Hinc collige opera huius præcepti. *Primum*, inuocationem nominis Dei. *Secundum*, gratiarum actionem. *Tertium*, prædicationem. *Quartum*, glorificationem. *Quintum*, confessionem. *Sextum*, testificationem nominis Dei, seu cultum iurisiurandi legitimi. Hæc omnia, vt partes sunt veræ vsurpationis nominis diuini: Ita ad præcepti finem legitimè ordinantur. Opera mādata.

Porro, quicquid cum his sex partibus enumeratis pugnat, hîc prohibetur, vt inuocatio Sāctorum, strepitus labiorum, battologia sine fide, boatus templici, exorcismi incantatorum, in orando tædium, nihil prorsus orare, vti Dei donis sine gratiarum actione, fidem celare, vel ob amicitiam, vel ob metum, abnegatio Dei, deprauatio scripturæ, scandalosa vita, hæresis, schisma, deieratio, execratio per nomē Dei, periurium, leuitas in iurando, temeraria vota: Breuiter, quicquid maiestatem nominis Dei inter homines lædit & obscurat. Prohibita.

Nec huic præcepto quisquam satisfacere potest, cuius ratio in primo exposita est. Similiter *Vsus* præcepti idem statuendus est cū vsu primi præcepti.

TERTIVM PRAECEPTVM.

Memento diei Sabbathi, vt sanctifices eum.

ANTITHESIS.

Memento diei Sabbathi, ne prophanes ipsum.

Præcepti sensus & finis. Est autē sanctificare Sabbathū, quiescere ab operibus nostris, & regnum Dei meditari operibus à Deo institutis, recolere beneficia Dei, discendæque legi Dei vacare. Sanctificandi enim vocabulum monet Sabbathū totum diuino cultui applicandum, & totum laudibus diuinis peragendum. Finis igitur præcepti erit, animum, corpus & omnes actiones Deo dedicare, regnū Dei & eius beneficia meditari & propagare.

Opera mādata. Ad hunc finem pertinet, *Primum*, seria verbi Dei meditatio & tractatio. *Secundò*, verus vsus ceremoniarum, quas primum Deus, deinde Ecclesia vtiliter instituit. *Tertiò*, promotio pietatis pro vocatione. *Quartò*, iuuare Ecclesiæ membra omni officiorum genere. Quæ cum his pugnant, prohibentur hoc præcepto, vt omnia impedientia meditationē verbi, qualia sunt seruilia opera, quæ non habent coniunctum pietatis exercitium sua natura. Nec huic præcepto quisquam satisfacere potest. Prohibita.

Vsus. Porro præter generalem vsum, de quo admonui in primo præcepto, hoc in tertio peculiariter obseruandum est. Tametsi ceremoniale est, quo ad speciem, hoc est, certæ diei (seruata illa Iudæorum numeratione) obseruationem, & ad Iudæos solos spectat, in memoriam creationis rerum institutum, tamen in genere ad totum humanum genus pertinet. Vt autem hoc declaretur apertius, primum obseruemus præcepta Dei duplicia esse, Catholica & particularia. *Catholica* obligant omnes ex æquo, aut ad obedientiam aut ad pœnam, quia ab omnibus & vbique eorum obseruatio requiritur. *Particularia*, quæ non omnibus data sunt, sed vel vni genti aut vni homini. De his tres regulæ tenendæ sunt. 1. Nullum præceptum adeo particulare est, quin aliquatenus ad omnes pertineat. 2. Quicquid externarum circumstantiarum annexum est

præceptis Dei particularibus, vt est locus, tempus, persona, numerus, ordo &c. resecandum est, iisque, quibus ea particulariter mandata sunt, relinquendum. 3. Quicquid est fidei vel charitatis reliquum, id totum nobis applicandum est. Nullum enim præceptum Dei est, ex quo fidei & charitatis fructus percipi nō possunt. Sic hoc præceptum Dei, de Sabbathi obseruatione, peculiariter datū est Iudęis, sed aliquatenus tamen ad nos pertinet. Sunt enim tria in veteri Sabbatho. *Primum*, Ceremoniale, quod totum Iudæis relinquendum est. *Secundum* Fidei. *Tertium*, Charitatis, quæ duo ad omnes pertinent. Proinde Vsus legitimus Sabbathi in his consistit, vt beneficia Dei memoremus, gratiásque pro iis agamus: vt celebremus perpetuum Sabbathum, id est, quietem à peccatis: vt sanctam conuersationem & vitam sectemur: vt quiescamus in Christo per patientiam, donec nos in sui regni gloriam transtulerit Deus: vt remittamus opera familiæ in qualibet septimana vno die ad minimum. Hoc postremum charitatis est, superiora fidei.

QVARTVM PRAECEPTVM.

Honora patrem tuum & matrem tuam.

ANTITHESIS.

Ne sint tibi inhonori parentes.

Præcepti sensus & finis. Honorare autem parentes est ipsis reuerentiam, obedientiam & gratitudinem exhibere. Finis præcepti est, statuum quos Deus ordinauit conseruatio. Ordinauit autem politias & œconomias. Opera mandata. Mandantur itaque hoc præcepto omnia, quæ ad politiarum & œconomiarum incolumitatem pertinent: vt sunt officia mutua magistratus & subditorum, parentum & liberorum, ministrorum verbi & auditorum, præceptorum & discipulorum: atque adeo omnium superiorum & inferiorum, siue sint priuati, siue publici. Prohibita. Ex aduerso omnia hic interdicuntur, quæ cum istis pugnant.

Porro in hoc & in sequētibus præceptis obseruādum est, quod obedientia omnis inchoanda sit à primo præcepto: sine quo nulla obedientia cæterorum præceptorū placere potest. Quæstiones, an quis præcepto huic satisfaciat, & quis sit vsus, ex superioribus notas relinquo.

Promissio addita. Verùm promissio addita videtur nonnihil obscura. Promittit enim prolongationem dierum obtemperantibus huic præcepto: cùm tamen sæpe pij erga parentes filij præmatura morte succumbant. Sed hic obseruanda vtilis regula est: Quicquid nobis terrestrium bonorum Deus promittit, sub hac conditione accipiendum est, quatenus in bonum animæ nostræ salutémque expedit. Vnde fit interdum, vt quo quisque magis diligitur à Deo, eo citius eripiatur ex hac vita. Nam promissionis genus est, vt obedienti bene sit.

De termino vitæ. Porro hoc loco quæstionem breuiter tractabo, de *Termino vitæ* cuiuslibet hominis. Sunt qui statuunt Stoicā & fatalem necessitatem termini vitæ cuiuslibet hominis: qui cum alios quosdam locos, tum vero maximè illum, qui est Iob. 14. 5. adducunt: Breues dies hominis sunt, & numerus mensium eius apud te est. Constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt. Etsi autem hunc locum ideo reiicere possem, quia corruptus est in communi translatione (ita enim legi debet ex Ebræo: Si definiti sunt dies eius, numerus mensium eius apud te est. Constituisti terminos eius, & non præteribit. Vt sit tantum vna propositio hypothetica, cuius consequens bis ponitur) tamen largimur illis, quod sit sensus Prophetæ, Deum terminum vitæ cuiuslibet definire, quem nec anteuertere, nec præterire quisquam potest, modò vicissim nobis concedāt, statuti termini modum, nō ex necessitate Stoica, sed ex verbo Dei claro & perspicuo petendum esse. Sed quem modum definiti termini præscribit verbum Dei? Verbum Dei nos mittit ad Dei prouidentiam, quæ in promissionibus & comminationibus diuinis fundatur. Debemus igitur in hac quæstione promissiones & comminationes Dei cum vtrarumque exemplis illustribus adhibere in consilium.

Promissiones. Promissionis testimonia sint hæc pauca pro multis. Exod. 20. 12. Honora patrem tuum & matrem tuam, vt sis longæuus super terram quam Dominus Deus tuus daturus est tibi. Prou. 9. 11. Per me multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni vitæ. Prouerb. 10. 2. Iustitia liberabit à morte. Ibid. 27. Timor Domini apponet dies, & anni impiorum abbreuiabuntur. Exempla promissionum. Exempla promissionum sunt multa. Deut. 9. cum Deus minaretur, quod populum contumacem vellet perdere, intercedit Moses, & iuxta promissiones parcit pœnitentibus. Niniuitis interitus voce Dei constitutus erat quadragesimo die post inceptā concionem Ionæ, sed pœnitentibus parcitur. 2. Sam. 24. 17. Dauid supplicat Deo, erecto altari, vt cesset interfectio. Notum est Ezechiæ exemplum, Esaiæ 38. 5.

Comminationes. Testimonia comminationum sunt hæc. Prouerb. 20. 20. Qui maledicit patri & matri suæ, extinguetur lumen eius in mediis tenebris. Psal. 55. 24. Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos. Leuit. 20. Dominus minatur flagitiosis exterminationem de populo suo: quæ exterminatio nihil aliud esse potest, quam abruptio termini vitæ, propter scelera perpetrata. Exempla. Harum Comminationum exempla ex pluribus hęc obseruentur. Gen. 38. Her, quia fuit nequam in conspectu Domini, dicitur occisus à Domino. Ibid. Onan, effundens semen in terram, ne suscitaret fratri semen, occiditur à Domino. Achan propter spolium de anathemate voce Dei iubetur lapidari. Ex his testimoniis & exemplis manifestum est, quod Deus iuxta suas promissiones & minas vel abbreuiet, vel prolonget terminum vitæ cuiusque. Idem testatur Iacobus cap. 5. 15. qui ægrotos piorum precibus subleuari statuit. Idem semper senserunt omnes pij, qui suis precibus sæpissimè piis Principibus & doctoribus longiorem vitam impetrarunt.

Adu. Stoicos. Huc accedit firmissima contra Stoicos ratio. Si ineuitabilis fataliter est terminus vitæ, erit etiā culpa ineuitabilis, propter quam multi rapiuntur ad mortis supplicium. Si culpa ineuitabils est, reuera Deus peccati autor erit. Sed hoc vel dictu horrēdum maxime est. Quare cùm culpa non sit ineuitabilis, neque terminus vitæ erit fatalis. Præterea ista Stoica opinio vehementer nocet moribus, & pietatis exercitia omnino impedit. Nam cum homines putant, euentus pendēre ex fato, fiunt segniores. Proinde timeamus Deum: ac cogitantes de futuris euentibus, respiciamus ad eius promissiones & minas: orātes vt ipse nos suo Spiritu regat, quo ea agamus, quæ ipsi grata sunt: vtque pro sua misericordia & clementia velit nobiscum agere.

Aliæ regulæ huius præcepti. Deinde alia regula obseruanda est in hoc præcepto: Eatenus obediendum parentibus esse, ne lædatur erga Deum pietas, quæ primum gradū obtinet. Nam si ad Dei institutum, tanquam ad certam regulam, exigenda est filiorum subiectio, præposterum foret per eam ab ipso Deo abduci.

Tertia regula sit hæc: Tametsi non est æqualis conditio superiorum & inferiorum: tamen aliquod

ius mutuum & analogũ inter ipſos requiritur, quod ſicuti inferiores ſuperioribus obnoxios reddit, ita viciſſim proportione habita ſuperiores obſtringit inferioribus. Hæc proportio ſeu analogia ad legem charitatis exigenda eſt: quæ ſola vera eſt menſura in mutuis ſuperiorum & inferiorum, imò & parium officiis, de qua re poſtea in quarta Claſſe dicetur.

QVINTVM PRAECEPTVM.

Non occides.

ANTITHESIS.

Vitam proximi conſeruabis.

Præcepti ſenſus & Finis. Operamã data.

Vt enim læſio omnis proximi hic interdicitur: Ita omnibus modis ipſum iuuare præcipitur. Finis præcepti, vt alter alterius incolumitatem quęrat. Mãdantur igitur omnes virtutes, quibus proximo commodamus, & quæ ab iniuria proximi nos reuocant, cuius generis ſunt: dilectio proximi ex animo, comitas, beneficentia, conuerſatio amica, clementia, adeſſe in quauis neceſſitate.

Prohibita

Contra prohibetur, 1. externum homicidium, 2. maledicta, conuitia, ludibria. 3. omnia facta quibus vllo pacto lædi poteſt perſona proximi. 4. omnia cogitata, quibus male de proximo cogitamus. 5. omnia dicta in proximum acerbiora. Porro parentum, præceptorum, & magiſtratus officia nequaquã hoc præcepto tolluntur, vt quæ non ſolum in quarto præcepto præcipiuntur, (faciũt enim ad ſtatus à Deo ordinatos cõſeruandos) verumetiam præmiis peculiaribus à Deo ornantur, quemadmodum multa exempla ſcripturæ teſtantur.

SEXTVM PRAECEPTVM.

Non mœchaberis.

ANTITHESIS.

Caſte viues.

Senſus & finis.

Vt autem hîc impuritas omnis animi & corporis interdicitur: Ita præcipitur mentis & corporis puritas caſta, & caſtitas pura. Finis præcepti eſt, vt homo puritatem & caſtitatem ſui creatoris ſectetur.

Mandata.

Mandantur igitur hîc virtutes caſtitatis & pudicitię, quales ſunt σωφροσύνη, temperantia, ſobrietas, & quæcunque faciunt ad caſtitatem conſeruandam, cùm in matrimonio caſto, tum extra matrimonium.

Prohibita

Contrà prohibentur externum adulterium, vagæ libidines, mollities, ſermones ſpurci, εὐτραπελία, id eſt, ſcurrilitas, intemperantia, ebrietas, laſciui geſtus, & quicquid hominem à caſtitate corporis & mentis auocare poteſt.

SEPTIMVM PRAECEPTVM.

Non furaberis.

ANTITHESIS.

Bona proximi promouebis.

Finis. Mandata. Prohibita

Finis præcepti eſt, vt noſtra ſorte contenti vnicuique quod ſuum eſt relinquamus. Mandantur igitur hic iuſtitia commutatiua præcipue, & omnes eius partes, & prohibetur quicquid cũ illa pugnat, vt expilationes, vſuræ, fraus, lances & pondera iniuſta. 2. Samuel. 15. 6. ſpecies quædam furti indicatur, cum Abſolõ furatus dicitur eſſe cor virorum Iſraël: vnde patet, maximos fures eſſe eos qui alienant animos ſubditorum à Magiſtratu, auditorum à miniſtris verbi, diſcipulorum à præceptoribus, ſeruorum à dominis, famulorum & ancillarum à patribus familiâs, liberorum à parentibus. Hoc genus furti recte diabolicum dixeris. Nam vt diabolus primorum parentum animos auertit à Deo: Ita hi veſtigiis paternis inſiſtentes animos, ab iis, cum quibus coniuncti eſſe deberent, alienant.

OCTAVVM PRAECEPTVM.

Non reſpondebis falſum teſtimonium aduerſus proximum tuum.

ANTITHESIS.

Reſpondebis pro proximo tuo verum teſtimonium.

Finis. Mandata.

Finis pręcepti eſt, vt veritatem ſine fuco inter nos colamus: Mandantur itaque in hoc præcepto candor, veritas, conſtantia in dictis, diligens veritatis inquiſitio. Commendantur artes veritatis miniſtræ.

Prohibita

Contra prohibetur falſum teſtimonium, calumniæ, mẽdacia, obtrectationes, malę cordis ſuſpiciones de proximo, itẽ Sophiſtica, & omnes deceptoriæ artes.

NONVM ET DECIMVM præceptum.

Non concupiſces domum proximi tui.

ANTITHESIS.

Toto corde ſis proximo carus & vtilis.

Finis.

Finis præcepti eſt, vt omnem cupiditatem cum charitate pugnantem, ex animis excutiamus. Hæc duo præcepta diſcrimen faciunt inter legem humanam & diuinam. Humana tantum prohibet facta & dicta, Diuina etiam concupiſcentiam inordinatam coërcet. Tametſi autem in ſuperioribus præceptis concupiſcentia etiam prohibetur: tamen hæc duo poſtrema non cenſenda ſunt inutilia aut fruſtra addita.

Prohibita

Nam in illis prohibetur voluntaria concupiſcẽtia, quæ eſt effectus eius concupiſcentiæ, quæ hic prohibetur. In ſuperioribus prohibetur actio interior & exterior, conſilia & deliberationes: In hiſce vltimis iſtorum omnium fons præcludi præcipitur. Illic actiua, hic paſſiua concupiſcentia interdicitur. Cęterùm qui hæc duo præcepta diſtinguunt, nonum ad genus, decimum ad ſpecies referunt. Nonum: Nõ concupiſces domum proximi tui. Hoc eſt, familiá & poſſeſſionem proximi tui promoueto. Decimũ: Non concupiſces vxorẽ eius, mandat, ne quis vlla occaſione ſub ſpecie honeſta res alterius velit ad ſe allicere.

Huius pręcepti impletio impoſsibilis.

Quod autem nemo ſatisfaciat huic præcepto his rationibus conuincitur. *Primum* enim maſſa tota naturæ noſtræ corrupta eſt. Eſt enim prauum cor hominis ab adoleſcentia. *Secundo*, vniuerſalis experientia in omnibus ſanctis, qui ingemiſcunt & dolent ſe impediri hoc malo, quo minus ea quæ volunt bona faciant. Hinc Paulus Rom. 7. 24. exclamat: O me miſerum, quis me liberabit de corpore mortis huius? Debet proinde vſus horum præceptorum perpetuus in animis noſtris hic eſſe, vt precemur Deum, ne hoc malum nobis imputet, ne compellamur, vt obtemperemus ei in ſuis concupiſcentiis: denique vt confugiamus ad Chriſtum Pontificem, qui credentium in ſe peccata interna & externa ſuo precioſo ſanguine abluit.

CAPVT II.

LEGITIMA SPIRITVAlis cultus Dei Ratio, & eius partes.

Neceſsitas huius tractationis.

SVPERIORI capite materiam cultus diuini explicauimus. Nunc eius legitima ratio &

partes exponendæ sunt. Non enim omne opus præceptum, est cultus, nisi ex vera fide fiat propter verũ finem. Nã qualitas operũ non solum ex ratione præcepti, sed ex causis simul efficiente & finali cęsebitur. Vt igitur hanc doctrinã perspicuè teneamus, *Primum*, regulam per quam probandus sit verus cultus Dei. *Deinde* fundamentum eiusdem cultus. *Tum*, quidnam sit cultus Dei. *Postremò*, quæ sint eius formæ, tradam. His enim quatuor cognitis nihil restat, nisi vt mentem, cor, linguam & manus à Domino gubernari cupias, quo ipsi verum cultum præstare possis.

Methodus & Analysis.

1. Regula cultus Dei.

Sit itaque hæc *Regula* generalis, quod nullus cultus placeat Deo, nisi quem ipse proprio verbo instituit. Hanc regulam vox Dei apud Esaiam, 29.13. & Dominus, Matt. 15.4. confirmat: Frustra me colunt, docentes doctrinas & mandata hominum. Paulus ad Coloss. 2.18. ἐθελοθρησκείας damnat. Idem pronunciat, Rom. 14.23. nihil placere Deo sine fide. Cùm igitur cultus placere debeat Deo qui id fieri potest, si verbo Domini non nitatur? Teneamus igitur hanc regulam, nec sinamus nos ab ea auelli vlla sophistica. Huius regulæ *Vsus* duplex est. 1. Hac regula stabilitur authoritas legislatoris. Vbi enim in Republica liberum est, vnicuique condere leges, authoritatem supremi domini vilescere necesse est. Hanc authoritatem sibi vendicat Dominus in primo præcepto, dum inquit: Ego sum Iehoua Deus tuus, &c. 2. liberat nos hæc regula ab errore Ethnico, Pharisaico & Papistico, ne cum illis sine modo superstitiones & ἐθελοθρησκείας cumulemus, quorum antesignanus est Romanus Pontifex, qui sanè Hieroboam apostasia, Achab homicidiis & sanguine piorum, Iesabel crudelitate, Nabuchodonosor sacrilegio, Iulianum fraudibus, Iudam proditorio osculo superat. Hactenus de regula.

Vsus regulæ.

2. Fundamentum.

Fundamentum cultus Dei sequitur, quod fixum & certum tenere oportet. Est autem hoc fundamentum duplex, nimirum cognitio Dei & cognitio nostri, de quibus quia abunde dictum est in prima classe, hîc breuius eadem attingemus. Cognitionem Dei consequimur per verbum & testimonium, quæ coniuncta docent nos, quod Deus sit fons omnis virtutis, iustitiæ, sapientiæ & veritatis: quod Deo omnis gloria tribuenda sit, quod Deus ad iuuandum sit promtus sua natura: quod idem velit omnes ad se confugere in quouis periculo. Hanc Dei cognitionem esse fundamentum cultus Dei Esaias 19. docet his verbis: Cognoscent Ægyptij Dominum in die illo, & facient sacrificia & oblationem, vouebúntque vota Domino, & reddent. Cognitio nostri ex trium rerum contemplatione petenda est, nimirum ex fine creationis, ex virium præsentium æstimatione, & ex facilitate lapsus in peccatum. Finis docet officium, quod est referre imaginem Dei in sincera pietate & iustitia vera. Vires ostendunt, quod officium debitum præstare minime valeamus. Lapsus frequentes nos monent fragilitatis nostræ & peccati. Vnde admonemur omnem gloriandi materiam abiicere, vt qui fracti viribus nihil sine auxilio diuino efficere boni possumus, imo omni hora præcipites in noua peccata ferimur, nisi manu Dei conseruemur. Sine hac nostri cognitione nec pœnitentia, nec fides existere possunt: sine quibus nihil quãtumuis speciosum Deo placere potest. Vbi hanc duplicem cognitionem Dei & nostri probe tenuerimus, fundamentum veri cultus Dei iactum est.

3. Definitio.

Nunc quemadmodum proposuimus, quid sit cultus Dei verus, definiamus. Est itaque Cultus Dei opus mandatum à Deo, factum ex fide in celebrationem gloriæ Dei principaliter. Verum ne hic impingamus, perutile discrimen cultus diuini hic est tenendum. Est enim duplex cultus Dei. Vnus est expiatorius, meritoriúsque per se. Alter Eucharisticus seu obedientiæ, & nequaquam meritorius sua natura. Expiatorius & Meritorius per se est obedientia filij Dei, per quam satisfecit legi Dei, ac meruit omnibus vitam æternam qui in se credunt. Quicunque hunc honorem tribuunt aliis rebus quam obedientiæ Christi, contumelia afficiunt filium Dei, qui solus expiatorium cultum præstitit. Cultus Dei Eucharisticus seu obedientiæ omnium filiorum Dei est. Hic per se non meretur quicquam, sed ex gratia habet promissiones præsentis vitæ & futuræ.

Duplex cultus. 1. 2.

Definitionis analityca explicatio.

His ita constitutis, definitionem positam breuiter excutiamus. 1. fit mentio materiæ cultus Dei, quæ est *opus à Deo mandatum*. Quemadmodum enim in Republica ciuili obedientia erga Magistratum est, viuere secundum præscriptum legum: Ita in Ecclesia seu regno Christi cultus Dei æstimandus est, qui verbo & lege Dei nobis præscribitur, sicuti regula supra tradita dilucide docet.

2.

Sed quia non satis, ex ratione præcepti opus facere, nisi accedat Fides, ideo additum est in definitione: *factum ex fide*. Est enim fides omnis operis boni effectrix. Sed cur ita? Cur fides adeo necessario requiritur? Quia opus nullum potest placere Deo, nisi prius persona placeat: placet autem persona fide, hęc enim facit, vt errata nec nobis nec operibus nostris imputentur: sed quemadmodum nos iusti sumus per fidem: ita & opera nostra per eandem fidem iusta habentur. Deinde fides facit, vt voluntarium ac promtum sit obsequium, alioqui minimè placeret. Tertiò, fides monet animi cultum & externam operationem coniungenda esse, vnde fit, quod tametsi opus interdum externum sit, tamen quia ex fide factum est, spiritualis Dei cultus existit. Postremò hæc additio facit clarum discrimen inter cultum Dei verum & falsum. Nam omnis cultus extra fidem, siue sit à Deo mandatus ratione operis, siue à Diabolo inuectus sit, damnandus est, siquidem mera superstitio est. Hoc verum esse confirmat ipse Deus, Esaiæ 1. 11. Quo mihi (inquit) multitudo sacrificiorum vestrorum? Nonnunquam abominationes vocat, interdum dicit se ea sacrificia non præcepisse. An non præcipit ea sacrificia quæ damnat? præcepit quidem, sed vt fierent ex fide. Superstitio enim non solum ex re ipsa, sed etiam ex animi affectione æstimanda est. Dare eleemosynam secundum rationem operis est bonum, verum si absque fide fiat propter impium finem, abominatio coram Deo est. Quapropter Pauli consilium sequamur. Quicquid (inquit) feceritis, ex animo facite, tanquam Domino. Atque ita apparet, cur ex fide prodeat opus, quod cultus Dei esse debet.

Tertium definitionis membrum fuit, quod opus tendere debeat in celebrationem gloriæ Dei. Quemadmodum enim superius membrũ docet, vnde proficisci debeat cultus Dei: ita hoc tertium: in quem finem tendere debeat, manifestat, nimirum in celebrationem gloriæ Dei. Hoc quàm verum sit, docet ipsa hominis creatio ac regeneratio. Omnem (dicit Dominus) qui inuocat nomen meum in gloriam meam creaui eum, formaui eum, feci eum. Et Dominus apud Matthæum. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt glorificent Patrem vestrum cœlestem. Rectissimè igitur Iulianum admonet Augustinus li. 4. cap. 3. aduersus Iulianum scripto inquiens: Noueris itaque, non officiis, sed finibus à vitiis discernendas esse virutes. Officium autem est, quod faciendum est, finis vero propter quod faciendum est,

Cum

Cum itaque facit homo aliquid, vbi peccare non videtur, sed non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare conuincitur.

Quid est Deum glorificare.

Sed quid est Deum Glorificare? Est 1. rectè sentire de natura Dei, maiestate & veneratione: 2. tribuere ei omnem sapientiam, misericordiam & iustitiam. 3. illi obtemperare. 4. alios nostro exemplo ad illum agnoscendum inuitare. Hanc gloriam ei eripiunt, 1. qui de ipsius natura, maiestate & veneratione rectè non sentiunt. 2. qui ipsius virtutes & beneficia non agnoscunt. 3. qui sceleratè & flagitiosè contra ipsius mandatum viuunt. 4. qui suo exemplo aliis offendiculo sunt, vt ad Deum venire nequeant. 5. qui vni Christo redemtionis gloriam non tribuunt. 6. qui in rebus ad hanc vitam pertinentibus, fortunæ, sapientiæ & consiliis suis, tribuunt successum. Nam cùm Dominus omnia hæc largiatur, spoliatur aliqua suæ gloriæ parte ab illis, qui hæc ad ipsum solum non referunt. Ille dixit, gloriam meam alteri non dabo. Qui ergo sibi glorię eius vel minimam portionem vendicat, sacrilegus censendus est. Atque hæc de definitione dicta sufficiant.

Cultus Dei genera.

4. Nunc, veniamus ad illud, quod postremo loco de cultus Dei varijs generibus proposuimus. In vniuersum itaque cultus Dei duplex est, *Internus* & *Externus*. vtrũque Deus iure à nobis requirit. Nam quoad animam, creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, quoad corpus, omnes vires contulit & conseruat. Nec pugnat hæc distinctio cum eo, quod supra dictum est, omnem cultum Dei spiritualem esse debere. Est enim cultus Dei ex causa efficiente, obiecto & finali causa censendus. Cum igitur omnis cultus Dei proficisci debeat ex fide, quam spiritus operatur in gloriam Dei, qui spiritus est, rectè spiritualis omnis cultus Dei verus iudicabitur. Sed quid est Internus Dei cultus? Est motus mentis & cordis congruens cũ lege Dei. Quid Externus? Cum actio externa congruit cum lege & voluntate Dei. Sed vterque iuxta duplicem Decalogi tabulã diuidendus est. Nã vt prima tabula præcipit cultũ Dei internũ & externum, ita & secũda. Primæ tabulæ cultus internus & externus habet gradus supra in explicatione Decalogi commemoratos. Ex hoc cultu primæ tabulę manat duplex cultus, internus, & externus secundæ tabulæ. Internus consistit in affectu cordis erga proximum. Externus in operis declaratione. Paulus 1. Thess. capite 1. diuidit cultum Dei compendiosius adhuc, nimirum in affectus tres, & eorum effectus totidem. Affectus sũt fides, spes & charitas. Fidei tribuit ἔργον, Spei ὑπομονὴν, Charitati κόπον. Atque hæc dicta sufficiant de legitima ratione cultus Dei, atque eius partibus.

Internus.

Externus.

CAPVT III.

GENERALIS DOCTRINA *bonorum operum.*

Necessitas huius doctrinæ.

QVIA dictum est, bona opera esse cultum Dei, cum ex fide proficiscuntur, propter verum finem, addam generalem doctrinam, ad quam recurrendum erit, quoties operum bonorum quorumcunque fit mentio. Valde enim necessarium est, erudiri rectè de bonorum operum ratione, vt sciatur quo in loco habenda sint. Papistæ grauiter peccant, à quibus bona opera humana causis iustificationis annumerantur. Peccant & illi, qui dum bona opera à causis iustificationis excludunt, minus frigide de obedientia, Deo necessario præstanda, docent, ac si fides esse posset sine suis naturalibus proprietatibus. Cæterum, vt clarius operum doctrinam generalem exponere liceat, eam totam sex quæstionibus subijciam:

Errores.

Methodus & analysis.

1. *Quæ opera docenda & facienda sint.*
2. *Quomodo fieri possint.*
3. *Quomodo placeant Deo.*
4. *Quæ causa bonorum operum, curque promissiones sint additæ bonis operibus.*
5. *Quoniam omnes homines habeant peccatum, quorum obedientia placeat, & quorum non.*
6. *Cur scriptura, bona opera mercedis honore dignetur.*

DE PRIMA.

Quæ opera facienda.

Cum quæritur, quæ opera facienda sint, duo perpendamus: qui *Nos* simus, qui, *Ille*, cui obedientia per bona opera præstanda est. Cum *Nos* intuemur, considerata nostra corruptione, admonemur ne nos fingamus opera, quibus volumus Deum colere. Per nos enim nequaquam intelligimus, quid vel placeat vel displiceat Deo. Vnde Dominus pronunciat, se frustra coli mandatis & doctrinis hominum. Hinc certò statuamus, opera quantumuis speciosa, excogitata ab hominibus, nequaquam posse boni rationem veram habere. At si Deum intuemur, monemur reuerentię erga ipsum, vnde fit, vt hoc solum ipsi placere cogitemus, quod ipse nobis suo verbo præscribit. Nã is solus est legislator noster. Vtrumque complectitur Ezech. 20. 13. cap. inquiens: In præceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiatis, nec idolis eorum polluamini. Ego Dominus Deus vester, in præceptis meis ambulate, & iudicia mea custodite, & facite ea. Hoc Dei verbum regula nobis esse debet operum quæ facienda sunt, & tria continet. 1. quod Deus nolit opera ab vllo homine præscribi, iuxta quæ coli debeat. 2. quod sua præcepta normam operum esse velit vnicam. 3. quod addat huius rei grauissimam rationem, inquiens: Ego sum Dominus Deus vester, quo dicto non solum sibi ius vendicat legislatoris, vt qui solus autoritatem habeat suo populo præscribendi vitæ leges: quod sanè ius adimere illi videntur, qui nouos cultus sine ipsius mandato excogitant, sed etiam nos obligat ad obedientiam, & se nostrum Deum & Dominum esse pronunciat. Hæc coërcere nos debent, ne temerario ausu nouos fingamus cultus. Hæc reuerentiam erga verbum traditum augebunt, vt dicamus cum Dauide, Psal. 119. 105. Lucerna pedibus meis verbum tuum. Vt enim lucerna iter monstrat in tenebris, ne impingamus: Ita vox Dei, ne in vita per ignorantiam erremus, efficit. Porro ne quisquam ad ignorantiæ excusationem confugiat, edidit Deus vocem legis moralis, quam stupendis miraculis confirmauit: quam legem moralem vult communem vitæ regulam esse, quæ duobus capitibus, nempe dilectioni Dei, & dilectioni proximi subijcitur, de quibus supra dictam est. Hic tantùm volo responsum ad primam quæstionẽ, nimirum, quod nulla opera bona censenda sint, nisi quæ à Deo præcepta sunt. Quare ea sola facieda, iuxta Ezechielis dictum.

DE SECVNDA.

Quomodo fieri possint bona opera.

Postquam mens pij hominis nouit, quæ opera sint facienda, quærit quomodo fieri possint. Ad quã quæstionem ex duobus dictis petenda est responsio. Apostolus dicit Ebræor. 11. 6. Sine fide impossibile est placere Deo. Et Christus pronuntiat. Ioa. 15. 5. Sine me nihil potestis facere. Quare hæc ordine requiruntur, vt fiant bona opera. 1. Cognitio Christi, 2.

Fiducia Christi. 3. Viuificatio, qua nos Christus per Euãgelium viuificat, & effundit in nos Spiritum sanctum. Nulla enim dilectio, nulla obedientia esse potest, nisi prius fide apprehensa sit misericordia & reconciliatio propter Mediatorem. In hac consolatione diuinitas habitat in corde, quia æternus Pater per Filium consolantem voce Euangelij, verè est ibi efficax, & datur à Patre & Filio Spiritus sanctus accendens lætitiam & inuocationem, iuxta dicta, Zachar.12.10. Effundam Spiritum Gratiæ & Precum. Item, Ioan.14.23. Veniemus & mansionem apud eum faciemus. Item 2.Corinth.3.18. Intuentes gloriam Domini, trãsformamur ad eandem imaginem, id est intuentes λόγον, qui est imago æterni Patris, & in consolatione ostendit præsentiam & bonitatem Dei, efficimur similes eius imaginis, Spiritu sancto accedente corda. Ita tunc Filius est Emanuel, per eum enim nos diuinitas viuificat, protegit, gubernat, gestat nos, regit consilia & euentus, sicut dicit: Ego sum vitis, vos palmites, sine me nihil potestis facere. Hæc dum cogitamus, accenditur inuocatio Dei, qua petimus præsentiam & gubernationem Mediatoris in omnibus nostris actionibus.

DE TERTIA.

Quomodo placeant, & in quibus

Postquam mens edocta est, quomodo fieri possint bona opera, quærit preterea, quomodo placeat. Frustra enim fierent nisi placerent. Pugnat pro patria Scipio, pugnat & Dauid, sed non vtriusque opus placet Deo. Quare hic rectè quæritur, quomodo placeant bona opera? Ad quam quæstionẽ in genere respondeo, quod placeant in conuersis. Scipionis opera non placuerunt, quia non fuit conuersus: At Dauidis militia placuit, quia fide erat acceptus Dauid. At hic tria ordine sunt spectanda. 1. Statuendum est de persona, quod sit fide reconciliata & iusta propter Christum, gratis, non propter dignitatem personæ. Nam fide apprehenditur imputatio iustitiæ, sicut scriptum est Rom.4.3. Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam. 2. & hoc fatendum, quod persona fide iustificata nondum legi satisfacere potest. Nam hærent etiam in piis multa interiora peccata, dubitationes & malæ inclinationes, peccata ignorantiæ, omissionis &c. Hæc immundities deploranda est, & repugnandum dubitationibus & malis affectibus, & simul precandum veris gemitibus cordis, ne Deus nobis has sordes, quibus inuoluimur imputet. 3. Etsi has nostras sordes agnoscimus, tamen simul statuendum, quod & Deus postulat inchoatam obedientiam, & quod placeat inchoata hæc obedientia Deo propter Christũ. Sic enim Petrus clarè docet 1.Petr.2.5. Offerte hostias spirituales acceptas Deo propter Christum, qui & propiciator est, & nunc pro nobis interpellat. Nõ itaque placet obedientia nostra Deo propter suam dignitatem aut perfectionem, est enim per se indigna, vt prodeat in conspectum Dei, nec satisfacit legi, vt dictum est: sed placet propter personam reconciliatam, quæ propter Christum vt iusta habetur: ita etiam placet, etsi circumferat in carne peccatum & multas sordes.

DE QVARTA.

Causæ bonorum operum.

Cum constat, hominem nequaquam iustificari operibus, quæri etiam commode solet, quænam sint bonorum operum causæ, quibus homines ad bene operandum accendi & impelli debent, & numerari hic solent tres causæ grauissimæ, quæ sunt: necessitas, dignitas, præmium. *Necessitas* quintuplex statui potest, nempe mandati, debiti, fidei retinendæ, vitatio-

1. Necessitas quintuplex.

nis pœnarum, & couersionis. Necessitas prima *Mãdati* est, quod Deus obedientiam erga suam legem serio & seuere mandat: In præceptis meis ambulate. Et Paulus. Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra. *1. Thess. 4.7.* Secunda Necessitas est *debiti officij*, de qua Paulus concionatur, Rom.8.12. Debitores sumus Dei, non carnis. Non enim sumus nostri iuris, sed eius qui redemit nos suo sanguine. Tertia Necessitas est *Fidei retinendæ*. Si quis, inquit Paulus, suorum & maximè domesticorum curam non habet, fidem abnegauit, & infideli deterior est. *1. Tim.5.8.* Item: Milita militiam honestam, habens fidem & bonam conscientiam: quarum neutra retinetur sine obedientia. *1. Tim.1.18.* Tametsi vox illa immota sit, Vita æterna donum Dei est: tamen & hoc certum est, contristari & excuti spiritum sanctum cum perpetrantur delicta contra consciẽtiam. Quarta Necessitas est, qua *Pœnas* vitari oportet. Propter iniquitates, inquit Dauid, corripis filios hominum. *Psal.89.31.* Quinta Necessitas est *Conuersionis*. Viuo ego, dicit Dominus, Ezech.18.23. nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Cum igitur sit cõuersio, simul viuificatur homo fide per spiritum sanctum. Præterea coniuncta est conuersioni regeneratio, quæ est inchoatio nouæ vitæ, quæ est noua & æterna lux, sapientia, iustitia, & renouatio imaginis Dei in nobis, quæ fit Deo se nobis communicante, cum filius voce Euãgelij consolatur corda, & effundit in ea spiritum sanctum.

Secundam causam obedientiæ præstandæ seu bonorum operum dignitatem posui. *Dignitas* est, quod homo conuersus iam sit filius Dei, iuxta illud Ioan.1.12. Dedit potestatem, vt filij Dei fierent quotquot credunt in eum. Quanta dignitas est, quod credentes sint templum spiritus Dei viuentis? quod Christus in ipsis habitet per fidem, quod pater, filius & Spiritus sanctus ad illos venire, & in iis mansionem facere velint? quod Christi sint membra? Iam perpende, quantum scelus sit, filios Dei imaginem Satanę referre: quantum periculum sit, templum Dei Satanæ fœtore conspurcari: quam immane sit, Deum è suo hospitio exturbari. Quare filios Dei decet imitari patrem cœlestem, qui dixit: Sancti estote, quia ego sanctus sum: præterea sumus vocati ad sanctificationem, vt simus cõciues regni Christi, in quo angeli castissimi ministrant Christo & Ecclesiæ.

2. Dignitas.

Præmium tertia causa est, hoc est, compensatio patientiæ & obedientiæ credentium. Hoc præmium non datur propter operis in se qualitatem ex debito, sed propter promissionem ex gratia. Est autẽ hoc præmium multiplex, Spirituale, corporale, perpetuum, temporale. Porro huic quæstioni est & alia coniuncta, Cur Deus adiecerit promissiones bonis operibus, & sunt potissimum quinque causæ. *Prima*, vt sint testimonia prouidentiæ Dei. Vult enim sciri Deus, & bona corporalia res esse ab ipso creatas, & non casu spargi, sed ab ipso Ecclesiæ dari & conseruari, iuxta dictum: Ipse est vita tua, & longitudo dierum tuorum, Item: In diebus famis saturabuntur, Diuites esurient, timenti autem Dominum non deerit vllum bonum. Item: Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. *Secunda*, vt sint testimonia, quod velit Deus etiam in hac vita seruare Ecclesiam. Quare Paulus 1.Timoth.4.18. inquit: Pietas habet promissiones presentis vitę & futurę. Quia enim vult Deus immensa bonitate colligere Ecclesiam propter Filium mediatorem, tantisper seruat hunc ordinem naturæ, fœcundat terram, vt alat Ecclesiam in hac vita. Et cùm propter Ecclesiam cæteros pascat, nos præcipuè gratos esse oportebat. *Tertia*, qua vult Deus & necessitatem corporalem

3. Præmiũ multiplex.

Cur promissiones sunt additæ bonis operibus.

esse

esse commonefactionem de fide, inuocatione, spe & gratiarum actione: ideò promissiones edidit, & qui dem vult hæc ipsa bona, fide peti & expectari, & in hac petitione & expectatione fidem, spem, patientiam crescere. *Quarta*, vt sint commonefactiones de promissione gratiæ, quia fidem quæ agnoscit Filium & accipit reconciliationem, oportet semper præ lucere in petitione corporalium rerum, & quidem propter Filium cæteræ promissiones editæ & ratæ sunt. Hæc omnia comprehenduntur in dicto: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. *Quinta*, quia Deus vult vtrunque sciri, & subiectam esse Ecclesiam cruci, & inter ipsa pericula tamen mirabiliter seruari in hac vita, vt vniuersa admiranda conseruatio Ecclesiæ, & omnes mirandæ liberationes sint testimonia præsentiæ Dei in Ecclesia, vt dicitur in Numeris 14. Vt sciant Ægyptij, quod tu Domine sis in hoc populo. Iosuæ 3. Scietis quod Dominus Deus in medio vestri sit. 1. Reg. 17. Vt sciat omnis terra, quod sit Deus in Israel. Isaiæ 37. Et nunc Domine Deus noster salua nos de manu Zennacherib, vt cognoscant omnia regna terræ, quod tu solus sis Dominus.

DE QVINTA.

Quorum opera placeant.

Cùm omnes homines habeant peccatum, rectè quæritur, quorū obedientia placeat, & quorum non. Ad quam quæstionem breuiter respondeo. Peccata sunt duplicia, *Quædam* enim fiunt à scientibus & volentibus contra conscientiam, qualia in conuersis non sunt. Nam si conuersus labitur contra conscientiam (vt Dauid adulterio & homicidio) excutit Spiritum sanctum, abijcit fidem, & reus fit iræ Dei, & nisi agat rursus pœnitentiam, ruit in æternam pœnam. Horrenda insania est, dicere tales retinere Spiritum sanctum ac fidem, cùm Paulus apertè dicat, Galat. 5. 19. Manifesta sunt opera carnis: talia facientes, regnum Dei non possidebunt. Præterea deficientes à fundamēto, hoc est, aliquem articulum fidei abjicientes, siue eum intelligant, siue non intelligant: sed decepti prestigijs, hi quoque desinunt esse sancti, & excutiunt Spiritum sanctum, & fiunt rei æternæ iræ, vt Arius, Fotinus, Manes, & similes hæretici. *Quædam* peccata fiunt non contra conscientiam, vt caligo & dubitatio, multæ omissiones & vitiosi affectus: quibus malis sancti repugnant, ne ruant contra consciētiam: & credunt ea deleri per Filium Dei. Hæc caligo & immunditles in homine non existimetur leue malum esse, propter quam dictum est. Psal. 143. 2. Non iustificabitur in cōspectu tuo omnis viuens. Et tamen Filius Dei vmbraculum est credentibus. Etsi igitur hæc immundities est in sanctis, tamen placent personæ propter Filium Dei, fide accipientes imputationem iustitiæ, iuxta illud Psal. 32. 1. Beati quorū tecta sunt peccata. Item: Pro hoc orabit te omnis sanctus. Item: Si actiones carnis spiritu mortificabitis, viuetis. Hæc peccata supra dixi nominari Venialia.

DE SEXTA.

De mercede operum.

Hîc primum cauēdum est, ne operum doctrinam cum causis efficientibus iustificationis confundamus. Opera enim non ad causas efficientes, sed ad finales pertinent. Quare ne studiosi hic hallucinentur, nonnulla huc adijcienda sunt, & declaranda vocabula *Mercedis* & *Meriti*.

Scriptura vocat supplicia malis, & præmia bonis operibus reddita Mercedis nomine, vnde & Deus μισθαποδότης, hoc est, mercedis retributor dicitur. Hebræor 11. 6. Sed sciendum est, nomen Mercedis, quæ bonis rependitur operibus, vsurpari bifariam. 1. Aliquando enim significat non Debitum, sed planè gratuitū officij vel laboris alicuius debiti Præmium, vt cùm paterfamilias filio suo vel seruo pollicetur & reddit aliquid non debiti præmij, pro officio diligēter quidem obito, sed tamen debito. Debet enim filius & seruus suo patrifamilias quæcunque ad eius gratiam & vtilitatem potest prestare, his filijs & seruis, cùm quæ debent, quamlibet diligenter perfecerint, ille non debet (teste Domino Lucæ 17. 10.) ne gratiam quidem, nedum mercedem. 2. Aliquando autem accipitur merces pro compensatione officij aut laboris debita, vt Rom. 4. 4. Operanti verò merces imputatur non secundum gratiam, sed secundum debitum. Talis merces à Deo nobis deberi non potest, nam nos filij & serui Dei sumus, facti toti & refecti à Deo, & ab eius planè gratuita benignitate cuncta bona accipimus, in ipso viuimus, mouemur & sumus. Quocirca debemus huic Patri & Domino nostro, longè & plura & perfectiora officia, quam in hac vita vnquam præstemus. Ac proinde quicquid Deus nobis mercedis rependit, id constat eum rependere nobis charitate & benignitate omnino gratuita, & non ex vllo aut debito aut condigno. Atque ita vocabulum mercedis accipitur dupliciter, generaliter & specialiter. Generaliter quidem pro quauis laboris compensatione: Specialiter verò alias pro debita, alias non debita compensatione. Porrò *Mereri* significat operam vel laborem pro mercede præstare, hoc est, facere aliquid, quod non iure debes, pro quo tibi merces debetur. Iam nos nihil Deo omnino facere aut præstare valeamus, quod ei non debeatur, aut propter quod ipse nobis debere possit, præstitæ ei operæ vel officij merito. Proinde scriptura nusquam dicit, Sanctos cùm benefaciunt, aliquid mereri de Deo, sed sancti patres interdum καταχρηστικῶς hac voce vtuntur, pro eo quod est facere Deo aliquid gratum, cuíque Deus mercedem rependet, non debitam. Ita & Meriti nomen, si vsurpetur propriè, certum est significare aliquod officium aut beneficium, cui merces debeatur: quod cùm sancti patres vsurpant, abutuntur eo pro operibus gratis Deo, & quæ ille gratuita mercede remuneratur. *Et Bernardus clarè dicit*: Nostra merita sunt via regni, non causa regnandi: qua orationis forma excludit merita à causis iustificationis, & ea tantum esse opera grata Deo, quæ requirit à sanctis. Quare tametsi præmia tribuuntur bonis operibus, tamen ipsa bona opera meritoria dici nequaquam possunt, nisi durissima Catachresi, à qua pijs omnino abstinendum iudico.

Merces pro præmio gratuito.

Pro compensatione debita.

Meritum quid.

Quo sensu hac voce vsi sunt Patres.

CAPVT IIII.

OPERA CHARITATIS.

De certa specie operum Analysis.

QVoniam in præcedenti capite de bonis operibus dictum est, hoc loco visum est speciem certam operum, quæ Charitatis nominantur, explicare, & quatuor tantum attingam, idque breuissimè.

Primum, quibus rationibus impelli debeat quisque ad præstanda proximo opera Charitatis. *Deinde* discrimen operum Charitatis significandum est. *Tertio* loco regulas ponam, ad quas opera prestanda proximo, exigenda sunt. *Postremo* loco pauca testimonia de operibus Charitatis colligam.

1. Causæ impulsiuæ tres. Efficiens.

Quantum ad primum attinet, tria consideranda sunt, Efficiens causa, obiectum & finis. *Efficiens* prima est mandatum Dei, cui omnes creaturas obtemperare par est. Secunda est fides, quę efficax est per Charitatem. Hæc enim per verbum iudicium for-

mat, cor excitat, atque organa gubernat. Tertia Spiritus sanctus, quo donat Christus credentes, quo ducuntur, modo sint veri Christiani.

Obiectū.

Obiectum, est proximus, nostro opere & auxilio indigens, hic corde, ore & opere iuuandus est, hoc nomine quod sit proximus. Idque 1. ratione creationis. 2. ratione similitudinis. 3. ratione communis vitę & humanæ societatis: atque hæc communia nobis sunt, non solum cum Christianis, verumetiam cum omnibus in mundo hominibus, Ethnicis & Iudæis. 4. ratione mystici corporis. 5. ratione regenerationis. 6. ratione vocationis communis piorum, qua ad vnitatem spiritus in vinculo pacis vocati sumus, Ephes. 4. 3. 7. ratione futuræ gloriæ. Atque hęc quatuor postrema Christianorum propria sunt, quæ coniuncta meritò nos ad prestanda officia proximo incitare deberent, si vel mica fidei in nobis esset.

Finis.

Finis porrò quadruplex est. 1. Gloria Dei. 2. Subleuatio indigentis proximi. 3. Exemplum & ædificatio aliorum. 4. Præmium. sed de his alibi plura.

2. Discrimen operum charitatis.

Discrimen operum proximo debitorum, quadruplex mihi videtur assignari, Lucæ 6. 37. 1. Corde non iudicare perperam de proximo, sed candidè de ipso sentire, sempérque meliora de ipso sperare. 2. Ore non condemnare, sed potius benignè de ipso loqui, ac sine calumnijs in meliorem partem omnia accipere. Breuiter, voce quærere proximi honestum nomen ac incolumitatem. 3. Peccāti in nos condonare: Remittite, inquit, & remittetur vobis. 4. Indigenti adesse consilio & opere. Consilio, quoties illum à recto aberrare vides. Opere verò, aliâs dando largius Eleemosynam, aliâs mutuando hilariter, etiamsi simile officium ab eo non expectes. Nam mutuare cum expectatione similis officij vulgare officium est, etiā inter Ethnicos & peccatores, qui nondum sunt in familiam Christi per fidem vocati.

3. Regulæ.

Regulæ tres sunt: Verbum, Fides, Charitas: hæc enim tria modum præstandi proximo officium facilè docebunt hominem pium. *Verbum*: Prou. 5. 16. Fontes tui deriuentur foras, tu autem Dominus eorum esto. Hoc verbum monet, vt non ita opes effundas, vt ipse indigeas, ac statum tuum honestè non tuearis. *Fides* membra communia eiusdem corporis mystici complecti non desinit. *Charitas* fidei ancillatur.

TESTIMONIA.

1. Lucæ 6. 36. Estote misericordes, sicut Pater vester misericors est: Nolite iudicare, & non iudicabimini: Nolite condemnare, & non condemnabimini: Remittite, & remittetur vobis: Date, & dabitur vobis. Hic Dominus quatuor complectitur, præceptū, exemplum, discrimen operum Charitatis, & præmium. 2. Matth. 5. 5. 42. Petenti abs te dato, & cupientem mutuo accipere, ne auerseris. 3. Iudicium absque misericordia Iacob. 2. 13. erit ei, qui non præstiterit misericordiam. 4. Matth. 19. 13. Misericordiam volo, & non sacrificium. 5. Prou. 19. 17. Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis. 6. Rom. 12. 10. 13. Charitatem fraternitatis inuicem diligentes. Item: Necessitatibus sanctorum cōmunicantes, per charitatem serui alij alijs. 7. Ephes. 5. 2. Ambulantes in dilectione, sicut & Christus dilexit vos.

CAPVT V.

VOCATIONIS SEV officij cuiusque opera.

Doctrina generalis.

VAldè prolixam tractationem instituere oporteret, si singula officiorum genera, nobis explicanda essent. Quare generalem tantum doctrinam, quæ particularibus officijs accommodabitur, tradam.

Vocationis definitio & diuisio.

Vocationem vocamus vsitatè alicuius officij seu operis peragendi functionem legitimā, eámque duplicem facimus, Communem & Personalem. Illa omnium piorum communis, hæc propria singulorum est.

Cōmunis.

Est siquidem *Communis* vocatio, qua sumus per Euangelium euocati ex mundo, vt simus noua creatura, seu spirituales reges seu sacerdotes. Quare regia officia & sacerdotalia à nobis præstanda sunt, vt iustitia induti simus, & in sanctitate exultemus, perpetua laude Deum celebrantes, offerendo illi hostias placentes. 1. spiritum contribulatum. 2. sacrificium iustitiæ. 3. sacrificium laudis, ac vitulos labiorum, confitentium nomini eius. 4. hostias beneficentiæ & communionis, quibus εὐαρεστεῖται, id est, oblectatur Deus, seu placemus Deo. 5. hostiam rationalem propriorum corporum. Breuiter, omnem nostrām obediētiam, quam in hac communi nostra vocatione præstamus, iuxta ipsius voluntatem, sacrificij nomine dignatur Deus, ídque ob has causas. 1. vt sciamus nostram obedientiam Deo placere. 2. vt sciamus Deum eam serio requirere. 3. vt hisce notis, pij ab impijs discernantur. 4. vt extet testimonium nostræ erga Deum gratitudinis, vnde sacrificium Christianorum εὐχαριστικὸν dicitur: qua appellatione distinguitur à sacrificio, quod ἱλαστικὸν vocatur: de quo in tertia communium capitum classe, vbi de morte & passione Domini agitur, dicendum erit. Porrò *Regium munus*, quod commune omnium piorum est, in eo consistit: vt iam peccato & mundo dominemur, ac superemus ea per fidem, quæ mundo victoria est, vt quæ nos inserit in Christum, qui solus est mundi victor.

Personalis.

Hactenus de communi officio Christianorum, nunc ad personalem vocationem veniamus. Est autem *Personalis* vocatio, legitima functio officij alicuius, certæ personæ propria, vt vocatio ad imperandum, ad docendum, discendum, operandum. In hac requiruntur multa.

Quid requirat.

Primùm, vt habeat vocatio verbum Dei: non enim potest legitimum esse, de quo verbum Dei non extat in genere saltem officij. Quare hæc regula tenenda est: Omne officium faciens ad conseruandos & adiuuandos status à Deo ordinatos, vt œconomicum, politicum, Ecclesiasticum, mandatur primo & quarto præcepto, atque ideò in se legitimum, licitum & sanctum est. Si huc accesserit iusta & ordinaria vocationis designatio, fit etiam officium legitimum personæ respectu, & præterea cultus Dei in conuersis & sanctis. Requiritur ergo vt vocatio sit legitima, & ratione officij, & respectu personæ. *Secundum*, vt Fides & Charitas sint actionum in vocatione Regulæ. Fides Deum respiciet, monebítque, vt ne quicquam in officio committas, quo gloriam Dei lædas: nec omittas quod requirit officij ratio, nec segniter facias opus vocationis in conspectu Dei, qui maledictum pronunciat, qui facit opus Dei fraudulenter. Charitas proximum intuebitur, monebítque ne cui sis iniurius, hoc est, ne vel curiosè aliena inquiras tuo neglecto officio: vel inuideas ijs, qui te fortunatiores & præstantiores videntur: vel contemnas eos, quos te inferiores putas, seu qui viliorem vocationem videntur adepti quam tu: vel dolo vllo aut fraude circumuenias proximum tuum in tuo officio & vocatione: vel sis πλεονέκτης quouis iustitiæ & iuris titulo: Sed potius requirit Charitas, vt in tua vocatione maneas quietus, & propria agas, adeóque omnia referas ad vinculum sanctæ societatis, quemadmodum Paulus præcipit suis Thessalonicensibus. *Tertium*, perpetuò respiciendum

dum est ad verbum, quo nititur tua vocatio; vnde cõsolationem petes, si quid aduersi obtigerit. *Quartum*, vocatio ad gloriam Dei & vtilitatem Reipublicę, in qua viuis, referenda est. *Quintum*, Cogitandum, nihil fœliciter agi sine Deo iuuãte, nullum enim officium est, nullaque vocatio, quæ non multum laboris & molestiæ habeat annexum. Vnde sæpe in inuocationem Dei prorumpendum, vt ipse difficultatem pro sua bonitate mitiget.

Vocationis definitio & diuisio.

Cõmunis.

Testimonia vocationis.

1. 1.Corint.7.20. Vnusquisque in qua vocatione vocatus fuit, permaneat. 2. Ad Ephes.4.1. Hortor ego vos vinctus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine. 3. Rom.13.13. Tanquam in die honestè ambulemus.

Personalis.

Quid requirat.

CAPVT VI.

VOTVM.

Definitio & diuisio voti.

VOtum promissio est spontanea, quæ Deo fit, et est duplex: Commune & Particulare seu speciale. *Commune* Christianorum votum est promissio, qua in vnius Dei, qui est Pater & Filius & Spiritus sanctus, nomen inauguramur, pollicemúrque nos illi omnem obedientiam, ac renunciamus diabolo eiúsque operibus. Hoc votum nuncupatum in Baptismo, confessione, & Cœnæ Dominicæ sumptione confirmatur: Estque extra dubium pium & sanctum, vt quod habeat mandatum Dei & promissionem salutis. Sine hoc voto nullus adultus saluari potest. *Particulare* seu personale seu speciale votum est, quod aliquis sua spõte Deo promittit. Hoc quia duplex est, pium & temerarium, opus est prudentia, vt alterum ab altero rectè distinguas: quod vt fiat, quatuor nobis perpendenda sunt. 1. quis sit is, cui nuncupatur votum. 2. qui nos, qui vouemus. 3. quæ res, quam vouemus. 4. quo animo votum nuncupetur.

Cõmune.

Particulare duplex

Quæstiones.

1. Quis est, cui votũ nuncupatur? Deus, qui damnat suo verbo omnes ἐθελοθρησκείας, qui clamitat: Frustra se coli mandatis hominum. Vnde hæc regula colligenda est: Quod nihil omnino vouere liceat, nisi conscientia prius statuat ex verbo Dei, placere Deo, cui nuncupatur votum. Cùm enim votum sit pars religiosæ inuocationis & confessionis Dei, fieri debet secundum verbum ipsius.

2. Qui nos, qui vouemus? Homines fragiles. Vnde monemur, quod votum non debeat pugnare cum vocatione nostra.

3. Quæ res quã vouemus? Hic tria sunt perpendenda. 1. an res sit possibilis, & in nostra manu posita. 2. an genus voti in communi voto includatur. 3. an ne ingrati videamur, contemnentes creaturas Dei, qui eas nobis contulit vtendas pro commoditate nostra cum gratiarum actione.

4. Postremum, quod proposui spectandum est, quo animo quis votũ nuncupet. Hic admonemur, quo respiciat is, qui vouet. Debet autem respicere ad tempus Præteritum vel futurum. Si ad *Præteritum* respicit, erit votum aut exercitium pœnitentiæ, aut gratiarum actionis testimonium. Si ad *Futurum* respicit, eò pertinebit votum, vt vouentem cautiorem reddat, vtque stimulis quibusdam eum ad pietatis officia excitet.

Porrò omne votum peccans contra has regulas, vt impium, rescindendum est, nullum enim vinculum esse potest, vbi quod homo confirmat, Deus abrogat. Sequenda igitur in temerarijs votis Regula est: In malis promissis, rescinde fidem. In turpi voto, muta decretum. *Malum quod promisisti* (inquit Bernardus) *non facias: quod incautè vouisti, non impleas.* Impia est promissio, quæ scelere adimpletur. Proinde Monachus qui vouet Monachismum, aut sacrificulus qui cœlibatum vouet, potest & debet bona conscientia votum suum rescindere. 1. Quia suum monachismum & cœlibatum pro cultu æstimat contra primam regulam. 2. quia temerè nuncupantur ab ijs, quibus præstandi facultas non est. 3. quia in voto communi, vt in genere, non includuntur, imò potius pugnant. Apertè enim cum voto communi pugnat, colere Deum mandatis hominum.

Conclusio ex superior. 2. gulis.

Ad n vota monastica & cœlibatum.

Porro errores Papistarum de votis sunt plurimi. *Primum* enim votum esse opus supererogationis dicunt. *Deinde*, factum cum voto magis meritorium esse, quam sine voto factum. *Tum* voto matrimonium solui. *Præterea*, votum esse opus consilij, & non præcepti. Sed has nugas missas faciamus, quia tantum sunt otiosorum hominum somnia. Quare contra ista omnia hæc teneatur demonstratio. Nullum opus lege Dei comprehensum, est supererogationis, aut consilij, nec liberum, sed necessarium: quia scriptum est, Cùm omnia feceritis quæ præcepta sunt vobis, dicite: Inutiles serui sumus, quod debuimus facere, fecimus. Omne opus Deo acceptum, est lege Dei comprehensum. Nullum opus igitur Deo acceptum supererogationis aut consilij est, nec liberum, sed necessarium. Vnde relinquitur, votum lege Dei non præceptum, saltem in genere facti, Deo minimè placere. Quod autem omne opus Deo acceptum lege Dei comprehensum esse oporteat, manifestum est, nihil enim placet Deo sine fide. Item: Frustra me colunt mandatis hominum. Hac demonstratione contenti simus, relinquente Papistis sua de votis deliria. Porrò testimonia de votis extant plurima, Leuitici 27. Deuter.23. Baruch.6. Nahum 1.

Errores papistici de votis.

Refutantur.

CAPVT VII.

CONSCIENTIA.

QVia sæpius conscientiæ facta est mentio, hîc nonnulla de ea adijciam. Multa sanè & Philosophi & Poëtæ de conscientia bona & mala scribunt. Plato in Politicorum primo, conscientiam bonam ἡδεῖαν γηροτρόφον vocat. Iuuenalis malam describit, inquiens:

Philosophorum & Poetarum sententia.

Cur tamen hos tu
Euasisse putes, quos diri conscientia facti
Mens habet attonitos, & surdo verbere cædit?
Pœna autem vehemens, ac multo sæuior illis,
Quas aut Cæditius grauis inuenit aut Radamanthus,
Nocte diéque suum gestare in pectore testem.

Vtramque simul definit Ouidius vt artifex, hisce verbis:

Conscia mens vt cuique sua est, ita concipit intra
Pectora, pro meritis, spémque, metúmque suis.

Verùm quia hæc philosophica & poëtica doctrina de conscientia, imperfecta & legalis est, fusius de ea dicam, & quatuor ordine exponam. *Primum*, definitionem generalem tradam. *Deinde* regulas de factis indicabo. *Tertiò*, nonnulla de differentijs conscientiæ bonæ & malæ adijciam. *Postremò*, quæstiones sunt expediendæ tres.

Methodus doctrinę de conscientia.

Definitionis Analysis.

1. Ex verbis Pauli, Rom. 2. 15. *Definitio* generalis extrui potest: Ostendunt, inquit, opus legis scriptum in cordibus suis, contestante eorum conscientia, & intra sese rationibus excusantibus aut accusantibus. In hoc Pauli dicto quatuor sunt diligenter expendenda. 1. dicit opus legis scriptum esse in cordibus eorum, hoc opus legis est discrimen honestorum & turpium. 2. dicit eos hoc ostendere. Nam dum religionem instituunt, ostendunt Deum colendum: dum puniunt turpia & iniusta scelera, honestatem & iustitiam colendam testantur. 3. prouocat ad internum testimonium conscientiæ. 4. qualis sit ille testis definit, intra sese λογισμῶν, hoc est, rationibus excusantibus aut accusantibus. Nam cùm dicit in mentem venire rationes, quibus gentes quòd rectè factum est defendunt, & quod malè & turpiter factum est, accusant & redarguunt, iuxta regulam operis legis cordibus inscriptam, apertè definit conscientiam esse naturalem quandam legis intelligentiam, quæ vt honestè facta probat, ita turpiter commissa detestatur. Vel vt clarius fortè dicatur:

Definitio.

Conscientia est iudicium mentis petitum ex lege, de facto, quod iudicium sequitur aut lætitia, aut trepidatio in corde. Constat itaque conscientia Syllogismo practico & motu cordis, syllogismum practicum naturaliter comitante.

Partes.

Huius syllogismi practici maior est regula certa, huic regulæ, cùm accommodatur per rationem factum in minori, concluditur mentis iudicium, quod naturaliter sequitur aut lætitia aut trepidatio cordis. Hanc esse veram conscientiæ descriptionem ipsa conscientia in omnibus testari potest.

Regula triplex.

2. Regula autem triplex est, vna naturalis, legalis alia, tertia Euangelica. *Naturalis* regula συντήρησις dicitur: & est scintilla quædam legis naturæ, quæ aduersatur vitijs, & mala perpetrata continuò arguit, vt, Deus colendus est, honesta sectanda, & turpia fugienda, Syntereses sunt. Quidam ideò hanc regulam hoc nomine appellari putant, quia pertinent ad conseruationem hominis, ne se peccati maculis inuoluat.

Exemplũ.

Ex hac regula Oedipus & Iocasta mater sic colligunt:

Turpiter facta sunt supplicio digna.
Nos commisimus turpissimum factum, nempe incestum nefandissimum.
Igitur nos sumus scelerati ac supplicio digni.

Hunc syllogismum tanta mentium trepidatio est secuta, quod non sustinentes tam graue onus, ille oculos eruerit, ne tantis maculis inuolutus aspiceret hunc solem, hæc laqueo vitam finierit.

Dissimile

Contra, Socrates accusatus, se ita colligendo consolatur:

Honestè agere, ac benemeritum esse de republica, est gloriosum ac præmio dignum.
Ego honestè egi.
Igitur non culpandus sum, sed gloria potius & præmio dignus, quod dum homines negant, dij immortales cumulatè largientur.

Hanc collectionem lætitia quædam animi est secuta, qua leniuit præsentem dolorem. Sed quia lux Euangelij illi defuit, euentus non respondit. Nam ira Dei manet super eos, qui non credunt in Filium.

Altera regula est *lex Dei*, quæ decalogo continetur: cui etiam subijcio leges magistratus, cuius nos subditi sumus, modò nihil præcipiant contra naturam aut scriptam Dei legem. Hæc regula ad duo capita refertur, ad obedientiam erga Deum, & iustitiam inter homines.

Exemplũ Saulis.

Ex hac regula Saul sic colligit: Aut Deo obediendum, aut pœnæ expectandæ. Ego Deo non obediui, sed contra ipsius mandatum feci. Igitur Deus mihi irascitur, & infligit pœnas. Hunc Syllogismum secuta est tanta trepidatio mentis, quòd tandem desperauerit.

Dissimile

Verùm Ioseph in Ægypto sollicitatus ad adulterium perpetrandum, & falsa delatione coniectus in carcerẽ, ita ratiocinatur ex regula immota legis & voluntatis Dei: Deo probantur honesta facta, eisque promisit præmia. Ego honestè feci, nolens assentiri impudicæ adulteræ. Igitur Deus tuebitur iuxta suam promissionem, meam innocentiam. Hunc Syllogismum secuta est lætitia cordis, qua in carcere erexit animum, donec eum Deus liberauit, & amplissimo præmio donauit, propter seruatam castitatem. *Tertia regula* est ignota rationi ac legi, quæ est vox Euangelij de reconciliatione, & peccatorum remissione propter Christum. Qui credit (inquit veritas) in Filium, habet vitam æternam. Item: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Ex hac regula Dauid commisso homicidio & adulterio sic colligit: Deus promittit veniã pœnitẽtibus & credentibus. Ego tantis peccatis contaminatus, doleo ob peccatũ turpiter commissum, & in ipsum credo. Igitur Deus me recipiet in gratiam, etsi indignum, & multis enormibus peccatis contaminatum. Hunc Syllogismum secuta est in corde Dauid tanta lætitia, quod non solum se reconciliatum Deo putauerit, verumetiam inter eos numerauerit, quorum Deus peculiarem curam habeat. Sic Manasses, Petrus, Paulus se erexerunt.

Quatuor fulcra & signa bonæ conscientiæ.

Cæterùm, quia conscientia talis, ex regula Euangelij valdè tenera est, nonnulla de eius certissimis signis, ac veluti fulcris dicam, ne quis (quod multi, proh dolor, faciunt) conscientiam suam inquinatissimam pro purgata habeat. Sunt itaque quatuor fulcra bonæ conscientiæ. I. Primum & præcipuum est, *Fiducia Christi*, qua statuitur esse remissum peccatum, iuxta illud: Beati omnes qui confidunt in eo. II. Secundum est *Bonum propositum*, quo abijcitur peccandi voluntas. Qui enim in animo habet aliquando peccare, fidem quidem iactare potest, sed ea prorsus vacuus est. III. Tertiũ ardẽs *Desiderium* vitã totam in posterum approbandi Deo veris cultibus, inuocatione, gratiarum actione, prædicatione Dei, dilectione Dei, dilectione erga omnes. IIII. Quartum, est *Sancta* in cuiusque vocatione *Cura*. Nam qui suos negligit (inquit Paulus) abnegauit fidem, & est infideli deterior. Hanc conscientiam Clemens Alexandrinus Stromateon libro sexto, pag. 284. in Florentinis exemplaribus, describit in hanc sententiam, inquiens: *Bona conscientia* (quam vna voce εὐσυνειδησίαν vocat) *pietatem erga Deum, & iustitiam erga homines tuetur, animam cogitationibus castis, verecundis sermonibus & iustis actionibus puram conseruans. Hoc modo virtute à Domino præcepta, anima meditatur diuina: malum quidem nihil aliud quam inscitiam, & actionem cum recta ratione pugnantem existimans. Pro omnibus præterea Deo gratias agit, audiendo quæ iusta sunt, legendo diuina, quærendo vera, per oblationem sanctam, per precationem beatam, laudans, celebrans, benedicens, psallens. Huiusmodi anima ne ad momentum quidem temporis vnquam à Deo auellitur.* Hactenus verba Clementis reddidi vt potui. Et profectò omnibus pijs conandum est, vt huiusmodi suam esse conscientiam verè affirmare possint.

De differẽtiis conscientiæ.

3. Tertio loco proposui de differentijs conscientiæ, nam aliàs mala, aliàs bona dicitur. Sed vtraque nunc verè, nunc falsò ita nominatur. Hic primum obseruandum, quod has differentias non sumat conscientia à iudicandi facultate, quæ naturale donum est, ideóque in bonis numerandũ, quod donũ nunc κριτήριον φυσικὸν, nunc lux mentis, & dictamen rationis, nunc naturalis liber, nunc alijs nominibus dicitur.

Sed

Sed has qualitates accipit ab his tribus: facto præterito, affectu cordis præsenti, & euentu futuro. Nam si mens sibi conscia recti facti est, lætatur & spem bonam fouet (quæ ἀγαθὴ γηροτρόφος est, vt Pindarus ait) Conscientia bona dicitur. Contrà, si mens sibi scele ris conscia est, trepidat, metuit pœnas, conscientia mala dicitur. Hinc vtriusque definitiones extruamus. Conscientia bona est iucunda benè actæ vitæ recordatio, cum spe & expectatione læti euentus. Seu, est lætus & iucundus motus cordis, cum scientia recti facti coniunctus, propter quam copulam Conscientia dicitur, & non Scientia. Mala verò Conscientia est, mala ac crucians malè actæ vitæ recordatio, cum metu pœnæ coniuncta. Seu, mala conscientia est tristis ac crucians motus cordis, cum scientia scelerati facinoris coniuncta. Porrò conscientia bona falsò dicitur, cùm regula facti putatur vera & non est, & factum congruit cum regula. Monachus habet regulam de sua Missa celebranda, quam cùm celebrat, habet conscientiam quidem bonam, sed falsò bonam. Contrà, si negligit, habet conscientiam malam, sed falsò malam.

Dissimile — *Conscientia bona quid.* — *Mala.* — *Bona aut mala, sed falsò.*

4. Iam quæstiones diluendæ restant. *Prima*, an liceat gloriari ob bonam conscientiam? ad quam Paulus respondet 2. Cor. 1. 12. Hęc est gloriatio nostra, testimonium conscientiæ nostrę. At contrà idem Paulus 2. Cor. 10. 17. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Respondeo, Quilibet potest in suis rectè factis gloriari, sed non extra Dominum. Quare has tres exceptiones constituamus. I. vt quicquid habemus boni, Deo feramus acceptum, nihil nobis arrogantes. II. vt retineamus illud fundamentum, In sola misericordia Dei sitam esse nostrę salutis fiduciam. III. vt in solo bonorum omnium autore acquiescamus. His iactis fundamentis, bona est, imò necessaria gloriatio vera in rectè factis, quæ gloriatio non erit Thrasonicus fastus, sed approbatio conscientiæ rectè iudicantis. *Altera* quæstio est, Vtrum erronea conscientia obliget, nec ne? Conscientia erronea obligat, sic intelligendo, quòd faciens contrà, peccet: tamen quia illa obligatio nociua est, cum diuina lege homo ad contrarium obligatur, Deus obligationem, quæ est per conscientiam erroneam, non acceptat. Quicquid enim fit vel repugnante vel hæsitante vel errante conscientia, peccatum est. *Tertia* quæstio est, num satis sit cuilibet homini conscientia bona apud semetipsum? Augustinus respondet, duæ res sunt, conscientia & fama. Conscientia necessaria est tibi, & fama proximo. Verùm si conaris famæ consulere quantum poteris, & nihil proficis, securus esto bona conscientia apud Deum.

Quæstiones. 1. 2. 3. — *Quatuor fulcra & signa bonæ conscientiæ.* — *De differentiis conscientiæ.*

CAPVT VIII.

VETVS HOMO ET NOVVS homo, eorùmque diuersa studia.

Quomodo considerantur.

VEtus Homo & Nouus homo, metonymia Hebraica dicuntur. Nam substantię seu subiecti nomen pro adiuncto ponitur: & Epitheta diuersa studia innuunt. Dupliciter autem considerantur. 1. aliàs enim vt inter se opponuntur, renatus & non renatus: expers fidei regnique Christi, & vtriusque consors atque particeps: ille vetus, hic nouus homo dicitur. Vetus quidem, quia detinetur in suæ originis iniustitia & peccato: Nouus verò, quia iam à peccato absolutus per fidem in Christum, regeneratus est, vt sit noua creatura. Definitur autem ad Ephesios quarto, Nouus homo, hoc modo: Qui secundum Deum 2. creatus est, in iustitia & sanctitate vera. Aliâs vetus homo & nouus non in diuersis hominibus sed in ijsdem, hoc est, in regeneratis opponuntur. Vt enim primo modo Nouus dicitur propter fidem, ita secundo modo Nouus dicitur, propter nouos fructus nouæ arboris, hoc est, propter nouam obedientiam & vitam, quæ sequitur fidei iustificationem.

Quod autem in his, id est, regeneratis Spiritu opponitur, vetus homo dicitur. Vnde Paulus veterem hominem interdum *Carnis* vocabulo, & nouum *Spiritus* appellatione designat: Idque duplici metonymia. 1. carnis & spiritus vocabula non pro substantijs, sed pro qualitatibus vsurpat. 2. causam pro effectu sumit: nam vt caro, hoc est, carnis vitiositas pro rebellione, ita spiritus pro motibus spiritualibus, qui excitantur per Spiritum sanctum, accipitur. Verùm *Externus* homo & *Internus* alia dicuntur ratione. Est enim externus homo, quicquid ad præsentem seu terrenã vitam spectat, 2. Corint. 4. 16. Est autem duplex vita, terrena & cœlestis. Vt igitur conseruatio terrenæ vitæ, quæ non tantum ætatis flore, bona valetudine, sed opibus etiam, honoribus, amicitijs & alijs subsidijs continetur, exterior homo dicitur: ita interior homo est conseruatio cœlestis vitæ.

Spiritus & Caro quid. — *Externus & internus homo.*

Porrò veteris & noui hominis *Diuersa studia* ad Galat. 5. 19. &c. describuntur, & sancti perpetuam luctam veteris ac noui hominis in seipsis experiuntur, vt Paulus de seipso testatur, Roman. 7. Cæterùm, 1. Corint. 15. 47. est alia hominis diuisio. Homo primus *Terrenus*, Adam. Secundus *Cœlestis*, Christus, quę diuisio pertinet non ad substantiam, sed ad qualitatem & vim vtriusque. Quemadmodum enim ab Adam habemus, vt viuamus in hoc mundo tanquam rami à radice: ita Christus nobis principium est & autor cœlestis vitæ. Hoc adijcere volui propter Manichæos, qui perperam hæc epitheta ad substantiam retulerunt.

Diuersa veteris & noui hominis studia. — *Terrenus & cœlestis.*

TESTIMONIA.

1. Ad Rom. 6. Vetus homo noster crucifixus est, vt aboleatur corpus peccati, vt vltrà non seruiamus peccato. 2. Ephes. 6. Deponite secundum pristinam conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. Renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est, in iustitia & sanctitate veritatis. 3. Coloss. 3. Nolite mentiri inuicem, cùm exueritis veterem hominem cum membris suis, & indueritis nouum, qui renouatur in agnitionem Dei secundum imaginem eius, qui creauit eum.

CAPVT IX.

LITERA ET SPIRITVS.

QVia quid nouus & vetus homo sit exposuimus, non intempestiuum fortè erit, nonnihil hic adijcere de *Spiritu* & *Litera*. Huius enim rei recta explicatio geminum pariet nobis fructum. Primùm enim liberabit nos ab errore Origenis & Papistarũ, qui has voces ad interpretatione scripturæ referunt. Nã Grammaticũ & Literalẽ sensum interpretatur literã, quam dicunt occidere: Allegoricũ verò, Spiritum quem dicunt viuificare: quo sanè errore nullus pestilentior esse potest: aperit enim non solùm fenestram hæreticis omnibus, ad faciendum quodlibet ex quolibet, verùm etiam fidem extinguit, quæ ex Grammatico sensu & literali concipitur & dependet. Deinde & hunc fructum percipiemus, quòd magis simus amaturi verbum Dei, cùm illud nequaquam in tot Protheos transformandum

Vtilitas huius doctrinæ.

nouerimus, & statuerimus Deum clarè & perspicuè per verbum suum nobis loqui. Porrò occasionem istius erroris sumsit Origenes ex dicto Pauli, 2.Cor. 3.6. vbi sic loquitur Apostolus: Qui nos fecit idoneos ministros noui testamenti, non literæ sed spiritus. Nam litera quidem occidit, Spiritus autem viuificat. Hic quid per literam & quid per spiritum significetur, ambigitur. Verùm vt ad huius rei notitiam pertingamus, primùm quid litera, quidque Spiritus in genere sint, videbimus: id quod ex collatione plurium locorum facilè deprehēdetur, Rom.7.6. Vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ. Rom.2.29. Circuncisio cordis in spiritu, non litera. Ad Corinthios opponit spiritum Dei viui tabulis lapideis. Ex his locis apertum est, per vtrumque significari doctrinam & opus, sed nomina illa differentias faciunt: vt litera quidem sit doctrina vel opus inefficax sine spiritu sancto, intus in corde efficaci: Spiritus verò sit doctrina vel opus in cordibus virtute spiritus Dei efficax. Non igitur hæc vocabula ad interpretationem pertinent, sed ad vim fructúmque referenda sunt per metonymiam siue metalepsin. *Litera* proinde erit doctrina tota Dei, scripta, lecta, intellecta, atque adeò omne opus hominis sine efficacia spiritus intus corda renouantis. Lex ergo est litera, similiter Euangelium, item Sacramenta, & omne opus, quando illa sola sunt, sine spiritus energia, & salutari in corde motu. Ita contrà omnis doctrina, Lex, Euangelium, Sacramentum, opus, cum viuo sensu cor penetrant, *Spiritus* sunt, & non litera. Breuiter, cùm inefficax manet aliquid, litera est, cùm efficax est, spiritus nominatur.

Aduersus errorem Origenis de spiritu & litera.

Litera quid.

Spiritus quid.

Sed quomodo hæc interpretatio congruit cum Pauli dicto? Litera occidit, Spiritus viuificat. Si omnis doctrina sine spiritu est litera, occidit vtique, quare prædicatio quoque Euangelij videtur occidere, quod dictu absurdum videtur? Respondeo, Nec Lex, nec Euangelium simpliciter occidunt, sed propter euentum mors & vita illis tribuuntur. Cùm enim lex auditur, & non adigit hominem ad Christum viuificatorem, dicitur occidere propter talem euentum: nam is qui sic legem audit, incurrit in mortem. Similiter cùm Euangelium prædicatur, legitur, intelligitur, dicitur occidere, non quod sit Euangelij occidere, sed quia talis euentus est eorum, qui non credunt Euangelio prædicato. Atque hoc est, quod dicit Simeon Luc.2.34. Christum esse positum multis in ruinam. Item Ioan.3.36. Qui non credit, ira Dei manet super eum. Sacramenta itidem dicuntur occidere, non institutoris consilio, sed ex euentu, Sacramentis sacrilege abutentium, sine fide & timore Dei.

Atq; hæc ita intelligenda sunt, cùm litera & spiritus seorsum dicuntur de lege, Euangelio, Sacramentis, operibus. At si collationem instituis inter vetus & nouum testamentum, seu inter legem & Euangelium, quemadmodum Paulus facit, 2.Cor.3. alio respectu dicitur. Nā vbi ad hanc collationem venitur, verè & congruenter dicitur, legis naturam esse literaliter docere homines, ita vt vltra aures non penetret. Euangelij autem naturam esse spiritualiter docere, quia gratiæ Christi sit instrumentum. Quatenus itaque Lex & Euangelium opponuntur, dicitur illa litera occidens, hoc spiritus viuificans, quia illius prædicatio sine Christo mortua est, huius prædicatio viuificum salutis ministerium existit.

Legis & Euangelij natura.

FINIS SECVNDÆ classis.

EXPLICATIO CAPITVM TERTIÆ CLASSIS.

CAPVT I.

PRÆDESTINATIO.

QVemadmodum doctrina prædestinationis longè vtilissima est, modò ritè ac sobriè tractetur. Nam æterna Dei prædestinatio est fundamētum & prima causa bonorum omnium, quæ à Deo percipimus: Ita nullibi periculosius erratur, quàm hic, vbi à verbo tradito ad humanas cogitationes deflectimus. Quare consilium Pauli in hac doctrina sequamur, qui immensam Dei bonitatem in ea considerandam proponit: ad gratiarum actionem incitat: inde perit salutis credentium certitudinem, per eámque omnia merita humana destruit. Hic enim verus fons est, vnde haurienda est diuinæ misericordiæ cognitio. Hic os obstruitur omnibus hominibus, ne quid sibi arrogare ausint vel queant. Idcircò meminisse oportet finium huius doctrinæ, quos Paulus tradit, & quærendi non sunt alij fines, præter & contra verbum Dei in nostri perniciem, quemadmodum multos fecisse, proh dolor, manifestum est. Hæc præfanda duxi, vt studiosi non abhorreant ab hac doctrina, sed de ea formēt iudicium ex Scriptura & verbo Dei, non ex humano cerebro.

Doctrina prædestinationis vtilissima

Quomodo consideranda.

Vt autem ordinem aliquem in huius mysterij explicatione teneamus, sex excutienda proponam, quæ in prædestinationis doctrina pręcipua momenta videntur. *Primum* enim regulas quasdam tradam, quibus confirmabitur cōscientia, ne Stoicæ opinioni de prædestinatione subscribat. *Deinde*, quis sit ordo in prædestinationis negotio dicam. *Tertiò*, vnde iudicium de prædestinatione sit petendum, exponam. *Quartò*, prædestinationis definitionem ex prioribus capitibus colligam. *Quintò*, qualis sit prædestinationis certitudo, vndéque petenda sit, ostendam. *Postremò* loco adijciam nonnihil de finibus & vsu prædestinationis.

Huius analysis & methodus.

Regulæ itaque obseruandæ hæ sunt. I. Nequaquam ex ratione, sed ex solo verbo Dei nobis patefacto, iudicandum est de prædestinationis mysterio. Hæc regula confirmatur ex eo, quod aliundè non sit de voluntate Dei iudicandum, quàm ex verbo. Regulæ vsus, vt excludas ex hoc negotio Stoicas de necessitate opiniones, quibus tollitur contingentia, & læditur gloria Dei, prauíque mores confirmantur, & Epicurismus inuehitur. II. Promissio gratiæ est vniuersalis. Confirmatur regula multis testimonijs, Matth.11.28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos. Ioan.3.16. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Rom.3.22. Iustitia Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes credētes. Rom. 10.12. Idem Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant eum. Rom.11.32. Conclusit Deus omnes sub inobedientiam, vt omnium misereatur. 1.Tim. 2.4. Deus vult omnes homines saluos fieri. Isa.53.6. Omnes nos quasi oues errauimus, & posuit Dominus

I. Regulæ, septem. I.

2.

nus in eum iniquitatem omnium nostrûm. Vſus regulæ eſt, vt hanc vniuerſalem promiſsionem nobis accommodemus, ac iuxta mandatum Dei Chriſtum induamus, qui omnes ad ſe vocat, & omnibus ſua beneficia gratis offert, fide accipienda. 3. Non eſt προσωποληψία apud Deum. Hæc regula expreſſè traditur Rom. 2. 11. Act. 10. 34. Verè comperio, quod non ſit προσωπολήπτης Deus, ſed in omni gente, qui timet eum, & operatur iuſtitiam, acceptus eſt ipſi. Ephe. 6. 9. Scientes, quod & veſter ipſorum Dominus eſt in cœlis, & προσωποληψία non eſt apud eum. Galat. 2. 6. Perſonam hominis Deus non accipit. Deuter. 10. 17. Circuncidite præputium cordis veſtri, & ceruicem veſtram ne induretis amplius, quia Dominus Deus veſter ipſe eſt Deus deorum, & Dominus dominantium, Deus magnus & potens & terribilis, qui perſonam non accipit, nec munera. Verùm ad huius regulæ declarationem, nonnulla aſſcribam ex Commentarijs Philippi ad Romanos, qui ſic ait: *Vſitatè deſcribitur acceptio perſonarum eſſe, dare æqualia inæqualibus. Oritur autem ſententia prohibens προσωποληψίαν ex fontibus iuſtitiæ. Iuſtitia eſt æqualitas, ſed ordinata ſecundum menſuram aliquam, vt, Iudex tum eſt iuſtus, cùm æqualiter menſuram ſeruat: punit ſontes & defendit innocentes, nec diſcedit à menſura propter alia accidentia in hominibus, & contra hanc menſuram facere inæqualitas eſt, quæ eſt iniuſta & tyrannis. Ideò cùm dicitur: Apud Deum non eſt acceptio perſonarum, tribuitur ei laus iuſtitiæ & æqualitatis, cuius hæc menſura eſt: Vniuerſaliter iraſcitur Deus peccato in homine: vniuerſaliter & recipit omnes ad mediatorem confugientes. Hanc menſuram ſuo ſapientiſſimo & iuſto conſilio ſanxit, & vult immotam eſſe. Et fingere, quod non ſeruet hanc æqualitatem, eſt tribuere ei προσωποληψίαν.* Ideò & Paulus inquit, 1. Tim. 2. 4. Deus vult omes homines ſaluos fieri. Hactenus præceptor. Vſus regulæ eſt, vt ipſum opponamus Stoicæ opinioni & imaginationi, quæ fingit, in Deo inæqualitatem eſſe: & conſolemur nos, quod Deus ſit æqualis, velítque omnes ad mediatorem confugientes recipere ſine omni perſonarum acceptione. 4. IIII. In Deo non ſunt ponendæ contradictoriæ voluntates. Confirmatur regula, quia ipſe cor & corpus dãnat. Deinde eſt Deus verax, omnis homo mendax. Vſus regulæ eſt, ne Sophiſtica ſinamus nobis auferri vniuerſales ſententias, qualis eſt illa Domini: Venite ad me omnes, &c. Et illa, Deus vult omnes homines ſaluos fieri. Matth. 23. 37. Ieruſalem, Ieruſalem, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum congregat gallina pullos ſuos ſub alas ſuas, & noluiſti? Hic Chriſto Domino tribuere vel diuerſam à Patre voluntatem, vel quod alia ſecreta voluntate voluerit, quàm verbis ſe voluiſſe oſtendit, horrenda in Deum blaſphemia eſt. Quare certò ſtatuamus, Deum verè id velle, quod ſe ſua voce velle teſtatur. Cùm dicit Paulus: Deus vult omnes homines ſaluos fieri, Deum inconſtãtiæ & mendacij arguit, quicunque Deum quorundam ſalutem nolle putat, quantum ad conſilium creationis attinet. Quod autem quoſdam æterna morte punit, id fit, quia noluerunt Deo, volenti ipſorum ſalutem, 5. obedire. V. Gratia ſuperat peccatum. Hæc regula Pauli eſt, cuius hic eſt Vſus, ne ob magnitudinem peccatorum deſperemus, ſed confugiamus ad illum, qui plenus gratia & veritate eſt: ipſius enim ſacrificium ſufficiens eſt ad omnia quantumuis enormia 6. peccata expianda. VI. Vt in primo parente Adam lapſum eſt totum humanum genus: ita promiſsio data Adamo pertinet ad totam eius poſteritatem. Confirmatur regula promiſsionis verbo: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. 1. Corinth. 15. 22. Sicut in Adam omnes moriũtur, ita in Chriſto omnes viuificabũtur. Hoc non ſolum de reſurrectione, quæ eſt futura, intelligendum eſt, verumetiam de ſalutari viuificatione in ijs, qui Chriſtum in hoc mundo poſsident. Regulæ itaque Vſus eſt, vt porrectam nobis dextram Dei, hoc eſt, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum apprehendamus firma fide: vnde fiet, vt vita & iuſtitia Chriſti donati promiſſam ſpem conſequamur. 7. VII. Quia tamen videmus multos ruere in æternam damnationem, tenenda eſt & hæc regula: Deus non prædeſtinat quenquam hominum ad malum culpę, ſed ad malum pœnę, ſeu ſupplicium æternum, propter culpam admiſſam ab omnibus ijs, qui non conuertuntur. Nam de ijs qui conuertuntur, eſt immota voluntas Dei: Viuo ego, nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Si igitur ad creationis conſilium reſpicimus, Deus nullum condidit ad æternum exitium. At ſi reſpicimus euentum, multi ſunt ad exitium conditi. Pius pater nullum filium generat ad patibulum, ſi conſilium generantis ſpectatur. Verùm ſi euentus ob malitiam filij, patris pio voto non reſpondeat, dicitur pater filium ad patibulum generaſſe. Ad eundem modum ſi creationis conſilium conſideretur, neminem deſtinauit Deus certo exitio. At ſi euentus ſpectatur, impium dicitur ad diem malum creaſſe. Deus enim mortem non fecit, neque lætatur in perditione viuorum. Sed vt culpa ab homine, ita iuſtitia in Deo eſt, qui hominem non conuerſum ad ſupplicium iuſtum, non aliquod opus iniuſtum: ad pœnam, non ad culpam: ad punitionem, non ad tranſgreſsionem: ad interitum, quem ira iuſti iudicis peccantibus reddet, non ad interitum, quo in ſe iram Dei peccantium iniquitas prouocauit, Dominus prędeſtinaſſe dicendus eſt. Huius regulæ Vſus eſt, vt timeamus Deum, ne prouocemus iram Dei noſtra ſecuritate & impœnitenti corde, ac ita pręter opinionem & expectationem incidamus in manus Dei viuentis.

Has regulas ideò huic doctrinæ præponere volui, quia non dubito eas plurimũ doctrinæ & conſolationis continere, ne vel ſinamus nos Sophiſtica in opiniones Stoicas pertrahi, vel ſecuri reddamur aut languidi ad apprehendendam gratiam omnibus oblatam, à qua nemo excluditur, niſi qui ſeipſum ſua excludit malitia & diffidentia.

II. Quis ſit ordo in negotio prædeſtinationis.

De ordine actionum Dei in prædeſtinationis negotio Paulus eſt conſulendus, qui ponit quinque gradus actionum Dei in hac doctrina: quæ ſunt, pręſcientia, electio, vocatio, iuſtificatio & glorificatio. *Præſciẽtia* pręſcit Deus ſua futura facta. *Electione* ordinat & diſponit apud ſeſe quod eſt facturus. *Vocatione*, inuitat quos antea præſciuit & elegit. *Iuſtificatione* præſcitos, electos & vocatos à reatu abſoluit, & in Filio vnigenito charos habet. *Glorificatione*, iuſtificatos donat æternæ vitę fruitione, quæ eſt fructus vltimus & meta prędeſtinationis. Hęc confirmantur verbis Pauli Rom. 8. Nouimus, inquit, quod ijs, qui diligunt Deum, omnia ſimul cooperantur in bonum: ijs ſcilicet, qui iuxta propoſitum vocati ſunt ſancti, quoniam quos pręſciuit, hos etiam prędeſtinauit cõformes imagini Filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus inter multos fratres. Quos verò prędeſtinauit, eos & vocauit, eos etiam iuſtificauit: Et quos iuſtificauit, eos etiam glorificauit. Nec alia huius rei cauſa quęrenda eſt, niſi ea, quę Paulus nouit, quę eſt, εὐδοκία Dei in Chriſto Ieſu, & Philanthropia, quæ eſt ἕξις εὐεργητικὴ τῶν ἀνθρώπων, Habitus benefaciendi hominibus.

III. Iudicium de prædeſtinatione vnde petendũ.

Ex his etiam haud obſcurè intelligi poteſt, quod tertio loco propoſui. Vnde videlicet *Iudiciũ* de prędeſ-

ſtinatione petendum ſit. Paulus enim certam regulam tradidit, nimirum hanc: Quos prædeſtinauit, hos & vocauit, ſentiens vocatos eſſe prædeſtinatos.

Verùm vt hoc ritè intelligatur, ſex circunſtantiæ nobis ſpectandæ ſunt. I. *Quiſnam vocat?* Deus, cuius vocatio vt eſt gratuita, ita & ἀμεταμέλητος, hoc eſt, cuius eum non pœniteat, Rom.11.29. Hic obiter obſeruandum, quod electionis vocabulum & pro cauſa & effectu ponitur in Scriptura. Aliquando enim ſignificat eam electionem, qua ante initium mundi elegerat ſaluandos, hoc eſt, credentes in Chriſtum. Aliquãdo huius electionis effectum, nimirum vocationem, cum communem piorum, qua in filios Dei adoptantur, cum particularem, qua miniſtros verbi ad prædicãdi officium deſtinauerat. Porrò electio illa prior dicitur interdum per tropum *Liber vitæ*. Liber autem catalogum Hebraica conſuetudine ſignificat, vt Gene.5.1. Liber generationum Adam, id eſt, catalogus. Vnde liber vitæ, eſt catalogus iuſtorum, qui prẹordinati ſunt ad vitam. Dicuntur autem prẹordinati propter euentum, non quod Deus diues in omnes, miſericordia & gratia vllum ad certũ interitum, ſi conſilium formationis reſpicis, fecit. Hunc catalogum Deus repoſitum apud ſe habet. Itaque nihil aliud eſt liber vitæ, quàm æternum Dei conſilium, in eius pectore definitum, quo nos adoptauit in filios, & ad vitam æternam deſtinauit in dilecto. Hunc librum Ezechi.cap.13.9. Scripturam domus Iſrael appellat. Pſal.69.29. liber viuẽtium dicitur. De hoc libro deleri dicuntur, qui fidem & confeſsionem abijciunt. Cum iuſtis autem in hoc libro ſcribi dicuntur, qui fide ſe erigunt, & confugiunt ad mediatorem. Atque hæc ratio loquẽdi de arcano Dei conſilio, ſeu æterna Dei electione, ſumta ab humana cõſuetudine eſt, ad quam demittit ſe Dominus, vt aliquo modo percipiamus prædeſtinationis diuinæ doctrinam.

Sex circũſtantiæ. Quis vocat.

II. *Quando vocat?* Ab initio mundi, ſtatim poſt lapſum parentum noſtrorum, ipſe Dominus vocare cœpit, & poſtea nonnunquam per Angelos, interdum per Prophetas, poſtea per Filium & Apoſtolos, & hodie vocat omnes, quibus ex ſua bonitate Euangelium patefacit.

2. Quãdo.

III. *Quos vocat?* Omnes, ad quos ſuum Euangeliũ venit. Omnes qui ſentiũt ſuum onus. Venite (inquit) ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego refocillabo vos. Mat.11.28. Item Marc.16.15. Ite in mũdum vniuerſum, & proclamate Euangelium omni creaturẹ. Nam vt promiſsio & miſericordia Dei eſt vniuerſalis, ita etiam vocatio, vt ſuprà dictum eſt.

3. Quos.

IIII. *Quæ cauſa* vocationis eſt? Nulla alia, quam εὐδοκία paterna, miſericordia, philanthropia & dilectio. Rom.9.15. Epheſ.1.5. & Ioan.3.16. Huc accedit meritoria cauſa nempe λύτρον Filij, per quod vocati à reatu abſoluuntur, & donantur iuſtitia Chriſti, in quo credentes ſibi caros reddidit Dominus, quos elegerat in ipſo ante conſtitutionem mundi.

4. Cauſa vocationis.

V. *Quid requirit Dominus in vocatis?* Fidem & ſanctimoniam. Fide enim induimus Chriſtum, accipimus Spiritum ſanctum, quo obſignatur nobis electionis promiſsio. Sanctimonia vitæ eſt fidei indicium, ad quam ſanctimoniam electi ſumus.

5. Vocatorum officium

VI. *Quis finis?* Prædicatio gloriæ & gratiæ Dei, qua caros nos habuit in dilecto. Verùm ſi extra verbum iudicare velis de hoc myſterio, hæc ſequuntur incommoda. Primùm cõtemtus miniſterij verbi, & exercitiorum pietatis. Hinc ſequitur impœnitentia & peccandi indulgentia, ac tãdem deſperatio. Quare ſemotis carnis prophanis cogitationibus, quas ratio ingerit ſæpe ſine verbo, retineamus vniuerſalem ſalutis promiſsionẽ: nimirum, quòd omnis qui crediderit, ſaluus erit, quòd omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluabitur. Iam ex ijs quẹ dicta ſunt, colligi poteſt prædeſtinationis definitio in hunc modum.

6. Finis.

Prædeſtinatio eſt electio, qua Deus æterno conſilio elegit ſaluandos ante creationem mundi in Chriſto Ieſu, & ordinatio ſeu diſpenſatio diuina, qua ordinauit & vocauit, ordinat & vocat electos voce Euãgelij, iuxta beneplacitum ſuum in adoptionem filiorum Dei, per eundem Chriſtum, quem fide poſsident, electionis æternæ teſtimoniũ certiſsimũ, idq; vt in vera ſanctitate & puritate, gloriã gratiæ Dei prẹdicent electi. Hæc definitio ex ſuperioribus collecta eſt, & Epheſ.1.4. Paulino teſtimonio confirmatur. Verùm ſi placet, breuior definitio ſit hæc Auguſtini: *Prædeſtinatio* eſt gratuitæ adoptionis præparatio, qua nos prædeſtinatos adoptauit in filios per Ieſum Chriſtum. breuius adhuc: *Prædeſtinatio* eſt diuinæ voluntatis per gratiam electio. Fulgentius definit, ſempiternam eſſe diſpoſitionem futuri operis Dei.

IV. Prædeſti. nationis definitio.

Breuior.

Breuiſsima.

Quintum quod propoſui, fuit de *Certitudine prædeſtinationis*, quantum ad ſingulos homines attinet, quæ nobis clariſsimè in Domino noſtro Ieſu Chriſto patefit. Quemadmodum enim in electione noſtri primas gratuito beneplacito Dei tribuere oportet, ita rurſus ea ab effectibus proprijs nobis cognoſcenda eſt. In hac certitudine aſsignanda periculosè à Sophiſtis erratur, quare illorum ſententia omiſſa, ex verbo Domini colligam quatuor cauſas, quarum *Prima* eſt, Vocatio & communicatio myſterij ſalutis, per vocalem prædicationem. Nihil enim periculoſius aut magis præpoſterum eſt, quàm omiſſa vocatione electionis noſtræ, certitudinem quærere in abſcondita Dei præſcientia, contra verbum & voluntatem Dei. Quare ex vocatione de hoc arcano iudicandum eſt, iuxta conſilium Pauli ad Rom.8. Quos elegit, hos & vocauit, & contrà: Quos vocauit, hos & elegit. Itaque Paulus vnicuique vult vocationem eſſe pro electionis teſtimonio. Eſt enim vocatio Dei fixa & rata, vt Deus ab ea diſcedere minimè velit. *Secunda* certitudinis cauſa eſt Spiritus ſanctus, intus operans fidem ad vocationis verbum, certificans de promiſsis diuinis, & excitans ad Dei cultum. Hoc comprobatur ad Epheſ.1.13. his verbis: In quo & vos qui crediditis, obſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto, qui eſt arrabo hæreditatis veſtræ. *Tertia* cauſa certitudinis eſt Nouitas vitæ, ſeu ſanctitas, ad quam electi ſumus. Neque enim debẽt à ſe inuicem ſeparari ſanctitas vitæ & electio æterna. Sic enim docet Paulus ad Epheſ.1.4. Vt ſimus ſancti & irreprehenſibiles coram ipſo in dilectione. 2.Theſſal.2.13. Elegit vos Deus ab initio in ſalutem, per ſanctificationem Spiritus & fidem veritatis. Et Petrus 2.1.10. Quapropter fratres operam date, vt per bona opera certam veſtram vocationem & electionem faciatis. Hac enim nota electi ſe probant non fruſtra vocatos, ſi bona conſcientia, vitẹ integritas fidei profeſsioni reſpondeat. Has tres cauſas hoc ſequens Pauli teſtimonium continet. 2.Theſſal.2.14. Qui vocauit vos per gratiam & Euangelium noſtrum in acquiſitionem gloriæ Domini noſtri Ieſu Chriſti. Hic vocatio, fides & ſanctificatio coniunguntur. Hæc diligenter notanda ſunt, ne præterita volũtatis Dei reuelatione, in qua acquieſcendum, feramur extra verbum in profundum labyrinthum. *Quarta* certitudinis cauſa, Sacramenta ſunt, verbo vocationis addita. Sunt enim ſacramenta, vt ſigilla gratiæ Dei, ita æternæ prẹdeſtinationis noſtrẹ certiſsima teſtimonia. His certitudinis cauſis contenti ſimus, & cum timorẹ & vera inuocationẹ expectemus promiſſam ſalutem. hẹc ſpes nequaquam fallet nos. Eſt enim fundata in dilectio-

V. De certitudine prædeſtinationis.

Cauſæ quatuor. 1. Verbũ.

2. Spiritus

3. Nouitas vitæ.

4. Sacramenta.

in dilectione Dei, à qua nulla creatura nos poterit auellere.

VI. De vsu & finibus prædestinationis.

Postremum sequitur de *Vsu & Finibus* prædestinationis, quæ in quinque posita sunt. I. Prædestinationis doctrina tollit opinionem meritorum humanorum. Qui enim fieri potest, vt sua causa effectus sit prior? Nunc autem sanctificatio effectus est prædestinationis: proinde fieri nequit, vt ex meritis æstimetur electio. II. Magnifacere nos facit hæc doctrina ministerium verbi, per quod vocamur. Nam cùm nos vocat Dominus, electionem suam confirmat. Sunt enim tres electionis gradus, Prædestinatio, Designatio ab vtero, & Vocatio, quæ est effectus & complementum vtriusque. Nam prædestinatione ante mundi initium elegit: Designatione ab vtero elegit, cùm nos in hunc finem edimur, vt in nobis, quod statuit, compleat: Vocatione adoptat in filios, quos elegit & designauit. Huc pertinet ministerium verbi, quo nobis tantus gratiæ thesaurus affertur. III. Electio admonebit nos gratiarum actionis. Finis enim electionis nostræ est, vt consecrati Deo, ipsum per omnem vitam nostram, corde, ore & opere laudemus & celebremus. IIII. Consolabitur nos hęc doctrina sub cruce. Quoties enim castigat nos Dominus, fiducia electionis animos erigere debemus, certi, quod qui vocauit, etiam liberet, quātumuis vel totus orbis collabi videatur. V. Quoties aliquid subitæ mutationis pręter opinionem & spem nostram suboritur: quoties audimus persecutores Euangelij grassari in pios: cùm circumferuntur rumores de defectionibus regnorum, prouinciarum, ciuitatum & magnorum hominum ab Euangelio, consolemur nos hac electionis doctrina, vt veniat nobis in mentem dictum Pauli: Firmum fundamentum Dei stat, habens sigillum hoc: Nouit Dominus qui sunt sui. 2. Timoth. 2. 19.

TESTIMONIA PRÆdestinationis.

1. Ephes. 1. 4. Quēadmodum elegit nos in ipso ante mundi creationem, vt simus sancti & inculpati in conspectu suo per charitatem, qui prædestinauit nos in adoptionem per Iesum Christum in sese, secundū beneplacitum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ, qua nos caros reddidit in dilecto. 2. Act. 13. 48. Et crediderunt, quotquot erant prædestinati ad vitam æternam. 3. Ioan. 13. 18. Ego scio, quos elegerim. 4. Ioan. 10. 27. Oues meæ vocem meam audiunt, & ego noui eas, & me sequuntur, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & nemo rapiet eas de manibus meis. Huc pertinent 9. 10. & 11. cap. ad Rom. in quibus cauendū, ne alienas à proposito, vt plurimi faciūt, disputationes sectemur.

CAPVT II.

ECCLESIA.

Etymon.

Ecclesia Græca vox est ab ἐκκαλεῖν, hoc est, euocando dicta, cuius vocis vsus apud Athenienses fuit. Cœtus enim ciuium voce præconis de reliqua turba euocatus ad audiendam sententiam senatus, ἐκκλησία dicebatur. Hinc vocabulum Apostoli transtulerunt ad suum institutum, propter similitudinem. Est enim Ecclesia Apostolico vsu cœtus hominum, voce præconum verbi euocatus è regno mundi, ad audiendam & recipiendam sententiam Dei, de salute generi humano parta per Christum Pontificem. Huius rei pulcherrimum exemplum in Abrahamo habemus, qui cùm esset idololatra apud Chaldæos, inde voce Dei euocatus in terram Chanaā, cui obtemperauit, & cultum iuxta eius voluntatem pręstitit, etsi in eadem terra non pauci impij & hypocritæ fuerunt. Hinc iam plenam definitionem elicere non erit difficile, qualis hæc esse poterit: *Ecclesia* est cœtus hominum, euocatus à regno Satanæ, vt Christum audiat, sequatur, eique vero cultu seruiat, vtque huic Christo vero capiti suo ita adhæreat, vt suis membris coalescat, vnúmque corpus constituat, ac tandem per eundem Christum fruatur in cœlo perpetuo Dei & Angelorum consortio. Breuius *Ecclesia* est congregatio membrorum Christi, id est, sanctorum, qui credunt verè & obediunt Christo, cui in externa societate hypocritæ & multi mali admixti sunt, iuxta parabolam de zizanijs.

Nominis expositio Theologica.

Definitio rei.

Breuior.

Hæc Ecclesia varijs titulis ornatur in Scriptura, 1. Timoth. 3. 15. *Domus Dei viuentis* dicitur, quia in medio nostri, quos adoptionis gratia in filios recipit, habitat. Huius domus architectus est Christus, Hebræ. 3. 3. & Fundamentum, 1. Cor. 3. 11. Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est, qui est Christus Iesus. Sed quomodo ritè super Christum ædificatur Ecclesia? Si ipse solus statuitur pro sapientia, iustitia, sanctificatione, redemtione, satisfactione, purgatione, denique vita & gloria. *Columna & fundamentum veritatis*, 1. Timot. 3. 15. dicitur, quia suo ministerio veritatē propagat & tuetur, pura Euangelij prædicatione. Vnde colligitur, illic non esse Ecclesiam, vbi veritas sepulta iacet, & horrēdum in modum diruta, euersa pedibus calcatur. Non dicitur columna veritatis, quasi ex ipsa simpliciter penderet veritas, sed hominum respectu. Sustinet enim Ecclesia veritatem, dum eam puram retinet & sinceram: dum prædicatione transmittit ad posteros: dum suo præconio ornat, Galat. 4. 26. *Cœlestis Ierusalem* & mater fidelium dicitur. Ierusalem quidem cœlestis, quia originem à cœlesti gratia trahit, & fide sursum habitat. πολίτευμα enim Ecclesiæ in cœlis est, Philip. 3. 20. Mater verò fidelium dicitur Ierusalem, quia semen vitæ incorruptibile apud se depositum habet, quo nos format, fouet in vtero, edit in lucem, lacte & cibo procreatos alit. Quorum mater est Ecclesia, Deus pater est, qui per Ecclesiæ ministerium filios sibi generat & tollit. Vocatur & *Hæreditas Domini*, Psal. 8. 2. 1. Pet. 5. 3. idque ideo, quia Christo in peculium data est Ecclesia, cùm reliquus mundus interim maneat in sua cæcitate sub regno Satanæ, Ephes. 1. 23. *Corpus Christi* dicitur, cuius caput est Christus, quia sua plenitudine Ecclesiām absoluit, perficítque: & quia capitis gloria membris cæteris communis est, monentur hac appellatione de glorificatione Ecclesiæ, quam habitura est vna cum capite suo Christo Domino.

Ecclesiæ nomina. 1.

Sunt & aliæ *Appellationes* Ecclesiæ, vt sunt: Virgo, sponsa, ciuitas murata, vinea, ager, messis, regnum cœlorum, regnum Christi. Has appellationes intelligere & excutere facilè est, modò metaphoricè hæ appellationes integris similitudinibus reddantur.

Distinguitur Ecclesia in militantem & triumphantem, & definiunt *Militantem* congregationem esse omnium fideliū sub Christo rege in hoc mundo adhuc militātium contra diabolum, carnem, mundū. Huius Ecclesiæ arma ad Ephe. 6. 12. recēsentur. *Triūphantem* dicunt eam Ecclesiā, quæ parta victoria per Christū, nūc in cœlis cum beatis spiritibus triūphat, quę olim post resurrectionē plenum triūphum aget.

Militans & Triumphans.

Sed quare *Vna* dicitur, cùm tot sint cœtus dispersi per orbem, quarum singuli Ecclesiæ titulum sibi vendicant? Ecclesię *Vnitas* non consistit in cohabitationibus, neque in externis ritibus aut ceremonijs, sed in doctrinæ & fidei consensu. Nam in omnibus,

Cur vna & quid eius vnitas.

qui in Christum verè credunt, vnus est Spiritus, vnus est Dominus, vnum caput Christus, vna fides, vna spes, vnum baptisma, vnus Deus & Pater omnium, vnusque aduocatus & mediator Iesus Christus. Hinc est, quod toti Ecclesiæ dicitur ad Galat. 3. 28. Omnes vos vnus estis in Christo Iesu. Atque ob hanc causam *Catholica* etiam dicitur, quia vbique & semper omnia Ecclesiæ Christi membra in spiritu, doctrina & fide consentiunt. Id enim Catholicon vsu Ecclesiastico cœptum est appellari, quod in Ecclesia creditum est, semper & vbique, & ab omnibus.

Cur Catholica.

Hinc nascitur & alia Ecclesiæ diuisio, qua diuiditur in Catholicam & Particularem. Sed hæc, pars est catholicæ Ecclesiæ.

Alia diuisio.

Porrò vt Ecclesia constat & fulcitur quatuor partibus, nimirum doctrina, sacramentis, ceremonijs & disciplina, de quibus suis locis dicetur: ita eiusdem signa non fallacia sunt hæc tria simul. 1. *Consensus* in doctrina Euangelij incorrupta, scilicet in fundamento. 2. *Legitimus vsus* Sacramentorum. 3. *Obedientia* ministerio debita, iuxta Euangelium.

Notæ Ecclesiæ.

TESTIMONIA DE Ecclesia.

1. Hebræ. 12. 22. Accessistis ad montem Sion, & ad ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cœlestem, & ad innumerabilem angelorum cœtum, & ad concionem primogenitorum, qui conscripti sunt in cœlis, & ad iudicem vniuersorum Deum, & ad spiritus iustorum perfectorem. 2. Ephes. 5. 25. Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea, vt illam sanctificaret, mundatam lauacro aquæ per verbum. 3. Psal. 27. 4. Vnam petij à Domino, hanc requiram, vt inhabitem in Domini domo omnibus diebus vitæ meæ, vt videam voluntatem Domini, & visitem templum eius. 4. Psal. 84. 5. Beati qui habitant in domo tua Domine. 5. Psal. 92. 14. Plantati in domo Domini, in atrijs domus Dei florebunt. 6. Psal. 26. 6. Lauabo inter innocentes manus meas, & circumdabo altare tuum Domine. Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ. 7. Psal. 122. 6. Rogate quæ ad pacem sunt Ierusalem, & fœlicitas diligentibus te, propter domum Dei nostri quæsiui bona tua. 8. Hebr. 10. 25. Non relinquentes congregationem nostram. 9. 1. Corinth. 1. 10. Non sint inter vos schismata, sed sitis coagmentati eadem doctrina & eadem voluntate. 10. Matth. 12. 30. Qui non congregat mecum, dispergit.

CAPVT III.

SYMBOLVM ET TESsera Ecclesiæ.

Symbolū quid.

SYmbolum Ecclesiæ christi nota quædam est, per quam à reliquo mundo discernitur Ecclesia, Seu, est professio christianæ religionis. Quemadmodum enim Symbolum militare, quod Latinis tessera dicitur, est signum, quo socij ab hostibus & exploratoribus dignoscuntur: ita Symbolum Ecclesiæ est tessera militum christi, id est, credentium, per quam se & vni christo nomina dedisse, & ab alijs omnibus in mundo sectis dissentire testantur. Hoc christianum Symbolum Irenæus traditionem apostolicam vocat, quia Apostoli putantur vnanimi consensu articulos nostræ fidei, qui Symboli apostolici nomine vsitatè appellantur, collegisse, & Ecclesiæ commendasse. Continet autem Symbolum præcipua capita totius religionis christianæ. Nam causas nostræ salutis optimo ordine enumerat. Orditur à primo fonte, & ita paulatim vt per gradus progreditur ad finem, qui est vita æterna, in qua perpetua quædam celebratio Dei vigebit. Verùm vt nos certum quendam ordinem in explicatione teneamus, primùm Symboli partitionem, deinde, quid in singulis partitionis membris quærendum sit, obseruemus.

Cur Apostolicum dicitur.

Summa.

PARTITIO SYMBOLI.

Quatuor sunt Symboli membra maxima. *Primum* est de Deo Patre, & fide in ipsum. *Secundum* de Deo Filio, & fide in eundē. *Tertium* de Spiritu sancto, & fide in illum. *Quartum* & vltimum est de effectu totius Trinitatis & fide oblata bona accipiente. Atque ita Symbolum in vniuersum duo requirit à Christianis: Primùm veram notitiam persuasionémque doctrinæ. Deinde fidem, per quam acquiescimus in Dei verbo, & firmiter statuimus nos verè accepturos, quæ Deus promittit.

Membra maxima.

Vsus.

Nam symbolum Christianum non tantum est externa quædam doctrinæ confessio, sed cordis seria fiducia in Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum. Cæterùm, in explicatione partium symboli, hunc ordinem sequi non erit inutile. *Primum* historia consideretur. *Secundò*, eius probatio ex verbo Dei adijciatur. *Tertiò*, fides ipsa quæ versatur circa doctrinam, qualis sit ostendatur. *Quartò*, quid fides inde colligere doctrinæ & consolationis debeat.

Methodus expositionis

PRIMVM MEMBRVM.

Credo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem cœli & terræ.

Hic primum historia de Deo cognoscenda est, quæ ad tria capita refertur, nimirum ad vnitatem essentiæ diuinæ, personarum trinitatem, & diuinæ virtutis efficaciam: de quibus in genere, vide ea, quæ in prima classe, capite primo dicta sunt. Hic solummodo ea exponam, quæ verba Symboli recensent. Loquitur itaque hoc membrum de Deo Patre, prima in diuinis persona, atque ei tria tribuuntur. 1. Quod sit *Pater*. 2. Quod sit *Omnipotens*. 3. Quod sit *Creator* cœli & terræ. *Secundò*, huius historiæ confirmatio petatur ex primo, secundo & tertio capitibus primæ classis. *Tertio*, qualis hic fides requiritur, nempe certa notitia huius historiæ de prima persona in Trinitate, & fiducia in ipsam, quod verè talis sit nobis, qualis hic describitur, quod sit Pater, qui nobis bene velit: quod omnipotens, qui possit tueri & defendere eos, quos in suam tutelam recipit. *Quarto*, vt ex eo quod sit Pater, colligamus ipsius paternam erga nos voluntatem, qua vult nobis libenter adesse & nos iuuare. Ita ex eo quod sit omnipotens, statuamus, illum & posse aduersarios nostros opprimere, & velle potenter liberare nos ab omnibus malis. Hic quoque fides meminerit, quare Deus sit sibi Pater, nimirum propter Christum, qui dedit potestatem filios Dei fieri omnes, qui credūt in nomine eius. Soli enim credentes adoptionis gloria gaudere possunt. Porrò de creatione vide supra classe prima, cap. 2.

Tria capita huius membri.

SECVNDVM MEMBRVM de Filio Dei.

Et in Iesum Christum Filium eius vnicum, Dominum nostrum: qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine: Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus: Descendit ad inferna: Tertia die resurrexit à mortuis: Ascendit ad cœlos: Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis: Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.

Primùm historia Christi ad quatuor capita referri potest: ad diuinitatem, humanitatem, officium & fidem in ipsum. De primo & vltimo in prima

Historiæ Christi 4. capita.

prima classe dictum est, de duobus medijs hic dicendum est. Historia itaque humanitatis Christi in sex partes in Symbolo secatur. *Prima* est de conceptione & natiuitate Christi. *Secunda*, de passione & morte. *Tertia*, de descensu ad inferos. *Quarta*, de resurrectione à mortuis. *Quinta*, de ascensione in cœlum. *Sexta*, de aduentu eius ad iudicium. De his ordine dicendum est, vbi prius huius secundæ personæ in diuinitate, nomina & titulos explicauero, ex quibus diuinitas ipsius & officium intelligi possunt.

Partes huius membri.

Primùm vocatur Iesus. Hoc nomen Hebraicum est, Filio Dei Circuncisione impositum, idque mandato Dei per Angelum, Matt. 1. 21. Complectitur autem hoc nomen miro compendio, qualis sit persona Filius Dei, quale officium, adeóq; cur in hunc mundum venerit. Nam primum hæc vox (*Iesus*) significat quod Filius Dei ab æterno à Patre genitus, sit verus Deus, verúsque homo, ac saluator populi sui. Huius enim gratia aduenit in mundum, vt populum suum hoc est, credentes, ab æterna morte & ira Dei liberatos, vita donaret æterna. Hoc ita esse, docetur multis Scripturæ testimonijs. 1. ex promissione seminis. 2. ex Euangelica historia. 3. ex pluribus locis veteris & noui Testamenti, quæ non est opus referre, præsertim cùm in prima classe non pauca huius generis enumerata sint. Porrò fides in hunc Iesum θεάνθρωπον talis esse debet, qualis in vnicum Saluatorem, hoc est, certa, fixa, qualis Hæmorrhousæ, Iairi, atque aliorum plurimorum, qui ad ipsum Dominum in sua necessitate tanquam ad vnicam salutis anchoram confugerunt.

De Nominibus Filij Dei. 1. Iesus.

Porrò *Meditatio fidei* in his consistit, I. Quotiescunque hoc nomen nobis in mentem venit, cogitabimus nos sine hoc Iesu extremè perditos esse. Nam si nobis saluator est datus, sequitur profectò, quod sine hoc saluatore hæreamus in damnatione, idque ob peccatum nostrum. II. Admoneamur hoc nomine, quod salus ab ipso solo sit petenda & expectanda. Nam si solus Filius est Iesus, hoc est, saluator, relinquitur nulla opera, nulla merita: breuiter, nullam creaturā nos è damnatione cōmerita eximere posse. III. Opponendum est hoc nomen desperationi, magnitudini peccati, indignitati, particularitati, potentiæ & viribus Diaboli. Nam cùm hic Iesus verus sit θεάνθρωπος, haud dubiè poterit & volet omnes ad se confugientes, tueri & saluare. IIII. Sciamus hoc nomine compendium totius Euangelij contineri, nam & admonet nos peccati nostri, & monstrat Filium Dei saluatorem, qui fide apprehendendus est, quemadmodum verba Symboli sonāt: Credo in Iesum, &c.

Vsus.

2. Christus.

Secundus titulus, quem Filio Dei tribuit, est Christus, qui sanè titulus modum salutis per Filium Dei partæ cōpendiosè monstrat. Quemadmodum enim prior appellatio Filium Dei saluatorem esse monet, ita hæc, quomodo nobis sit Saluator factus, indicat, nimirum eo, quod sit Christus noster. Hæc enim appellatio metonymicōs significat, quod Iesus sit Rex, Pontifex & Propheta, qui suo regali sacerdotio & doctrina, suis salutem acquisiuit.

SED QVOMODO REGIS nomen illi competit?

Regnum Christi triplex.

Etsi regnum Christi considerari potest tripliciter, nam eius est triplex modus, quorum primus est *Potentiæ*, secundus *Gratiæ*, tertius *Gloriæ*: tamen solummodo medij rationem habebo. Regis itaque nomen *Primùm* Christo competit, quia vendicauit sibi regnum, nempe Ecclesiam, quam inuaserat Diabolus. Psal. 20. *Secundò*, propter victoriam, qua superauit superbum illum tenebrarum regem. *Tertiò*, propter defensionem, qua potenter omnes eos, quos in suam tutelam suscepit, hoc est, eos, qui ad se confugiunt, qui se Dominum ac Regem agnoscunt, qui denique sibi homagium præstant fidele, defendit. Hic omnes sui regni, hoc est, ecclesiæ ciues ex fide in æternū beatos reddit. Atq; hęc breuiter de regio Christi officio.

Cur propriè sit rex.

CVR DICITVR SACERDOS?

Cur sacerdos.

Quia de sacerdotio Christi nuper admodum à me disputatum est, volo easdem hypotheses huc ascribere, quæ ex disputatione Apostoli ad Hebręos collectæ sunt.

HYPOTHESES DE *sacerdotio Christi.*

1.

QVoniam peccatores sumus, reíque mortis æternæ propter peccatum, aut æternùm nobis fuit pereundum, aut reconciliatio cum Deo offenso ineunda erat.

2.

Verùm quia reconciliatio sine compensatione iniuriæ Deo factæ, & sine sacerdote & mediatore fieri non potuit, Sacerdos necessarius erat, qui nobis Deum offensum reconciliaret, facta simul iniuriæ compensatione.

3.

Quoniam autem maior est ira Dei, quam vt eam sustinere posset purus homo, & iustitia Dei requirebat, vt aliquis in humano genere satisfaceret, λόγος Dei æternus assumsit humanam naturam, vt fieret mediator & sacerdos, qui iram Dei placaret.

4.

Cæterùm, quia in huius sacerdotis notitia & fide nostra reconciliatio cum Deo, & salus est posita, pio studio ratio sacerdotij Christi quærenda est.

5.

Videtur autem mihi plana & perspicua sacerdotis nostri Christi notitia referri posse ad quinque capita, quæ sunt: Conditio personæ, officium, testimonium, duratio & applicatio cum vsu.

6.

Conditio duplex consideranda occurrit in persona huius sacerdotis, naturarū videlicet & qualitatis.

7.

Conditio naturarū est, quòd hic sacerdos sit Deus & homo, vna persona, aliâs enim Mediator esse haud potuisset. Nam vt sua diuinitate Patri, ita nobis humanæ naturæ societate coniunctus est.

8.

Huius coniunctionis causas Irenæus explicat hisce verbis: Oportebat mediatorem Dei & hominum propter suam ad vtrosque οἰκειότητα, in amicitiam & concordiam vtrosque reducere, & facere vt Deus reciperet hominem, & homo restitueretur Deo.

9.

Conditio qualitatis nostri Sacerdotis ab Apostolo explicatur, quod sit sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis, quo vnica oblatione perfungi posset suo sacrificio.

10.

Officij partes tres numerantur, docere suum populum, orare pro ipso, ac offerre Deo oblationē pro peccatis populi sui expiandis.

11.

Doctrina ipsius est Euangelij prædicatio, Intercessio durat vsque ad iudicium. Oblatio semel peracta, est in perpetuum efficax, & tanquam recens semper apparet in conspectu Dei.

f. iij.

12.

Porrò in oblatione, plura perpēdenda occurrunt, ex quibus fides cōcipitur, fouetur & alitur: primùm, quod sacerdos & sacrificium simul sit ipse Christus θεάνθρωπος: deinde, quod Deo Patri obtulerit semetipsum per æternum Spiritum, tum quod pro humano genere reconciliando Patri cœlesti, sacrificium suum peregerit. Postremò, quod semel peracta victima, nunquam iteranda sit. Nam vna oblatione consummauit in sempiternum sanctificandos.

13.

Porrò quia sacerdos omnis alicuius fœderis seu testamenti sponsor & mediator existit: videndum necessariò, qualénam sit huius nostri sacerdotis fœdus.

14.

Tametsi autem multa in hoc fœdere concurrunt, tamen eius præcipua membra sunt: obligatio mutua inter Deum & homines, ac fœderis confirmatio.

15.

Obligatio ex parte Dei est, quod Deus promittit se propitium fore iniquitatibus nostris, fore Deum nostrum (qui daturus sit leges suas in mentem nostram, & scripturas easdem in cordibus nostris, idque propter Filium, & sacerdotem & hostiam, qui semper viuit ad interpellādum pro nobis) adoptaturum nos in filios, donaturum spiritu sancto, & tandem in gloriosum Christi regnum nos introducturum.

16.

Obligatio ex parte hominis est, quòd homo se vicissim committat fidei Dei, credat in ipsum, expectet bona promissa, ac sibi suam vitam perpetuò approbare conetur. Hæc vitæ approbatio est conditio consequens, non antecedens. Christus enim consummatus omnibus obtemperantibus sibi, factus est autor salutis æternæ.

17.

Confirmatio fœderis huius effusione sanguinis Christi nostri sacerdotis facta est, in cuius rei testificationem & memoriam perpetuam, diuinitus in Ecclesia duo sacramenta ordinata sunt, Baptismus & Cœna Domini.

18.

Duratio sacerdotij Christi typo, testimonio diuino, & victimæ præstantia comprobantur.

19.

Typus quidem durationem figurat. Nam secundum ordinem Melchisedech est sacerdos cōstitutus, qui neque initiū dierum, neque vitæ finem habens, assimilatus Filio Dei, manet sacerdos in æternum.

20.

Testimonium Patris typum declarans est hoc: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.

21.

Præstantia victimæ est, quòd semel ingressus Christus in sancta, satisfecerit pro omnibus mundi peccatis, inueneritque redemtionem perpetuò duraturam, & nunc appareat vultui Dei pro nobis.

22.

Applicatio preterea sacrificij Christi fit per fidem. Sic enim Paulus docet: Quem Deus constituit propitiatorem per fidem in sanguine eius.

23.

Vt enim nobis ipse Christus ex mera gratia & Philanthropia sua beneficia offert: ita nos vicissim oblatam gratiam cordis brachijs, hoc est, fide apprehendere & tenere debemus.

24.

Cùm autem hanc gratiam fide possidemus, regales sacerdotes constituimur, quibus incumbit, vt iustitia & sanctitate induti, hostias offeramus Deo gratas per Christum, mediatorem vnicum. Nam vt ipse nostras conscientias ab operibus mortuis emundat: ita nos vicissim excusso peccati iugo, Deo viuenti seruire debemus.

25.

Ex ijs quæ hactenus dicta sunt (vt rem in angustius contraham) duas extruam definitiones: vnam sacerdotis Christi, alteram noui Testamenti, cuius sponsor est Christus.

26.

Sacerdos itaque summus & verus, est persona vna, Deus & homo Iesus Christus, mundus & purus ab omni peccato, amans hominum, ex decreto Dei Patris proferens Euangelium, offerens seipsum semel pro hominibus, & persoluens λύτρον, & applicans sua merita credentibus in æternam redemtionem, pro quibus & interpellat apud Patrem.

27.

Nouum Testamentum est pactum Dei cum hominibus, sancitum sanguine Christi, in quo, vt Deus promittit se ignosciturum peccatis hominum propter Filium victimam & Mediatorem: ita homo vicissim fidei Dei se committit, credit in Deum, cum promissione obedientiæ erga ipsum.

28.

Ex his patet, nō solum Leuiticos sacerdotes typicos tantum fuisse, verumetiam sacrilegos esse Papistas, qui suum missaticum sacrificium & histrionicam saltationem mundo obtrudunt, in contumeliā Christi sacerdotis, ac si sua vnica & perfectissima victima non fecisset satis pro mundi peccatis. Porrò de veteri & nouo Testamento copiosius dicam infrà. Huc de sacerdotio Christianorum nonnulla adijciam.

DE SACERDOTIO Christianorum.

Sunt ne Christiani omnes sacerdotes?

Sunt profectò. Nam per communicationem omnis regeneratus aqua & Spiritu, quemadmodum à Christo Christianus appellatur, ita per eundem Rex & Sacerdos cōstituitur. Hinc Petrus Christianos regale sacerdotium nuncupat. Per Christum enim habemus ius verbum Dei docēdi, seruata cuiusque vocatione. Habemus ius inuocandi Deum, iuxta illud: Inuoca me in die tribulationis, &c. Item: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Habemus præterea ius offerendi sacrificium seu eucharisticon vel laudis: Nam nemo mortaliū sacrificium propitiatoriū offerre potest: is enim honos soli summo Pontifici Christo Domino competit. Christianorum enim sacrificia suprà enumerata sunt, cap. 5. secundæ classis, vbi quinque genera recensui: Spiritum contribulatum, sacrificium iustitiæ, sacrificium laudis seu vitulos labiorū confitentium nomini Dei, hostias beneficentiæ & cōmunionis, & hostiam rationalem propriorum corporū. Micheas interrogat, quid dignum Domino offerrent? Huic respondetur: Indicabo tibi, ô homo, quid sit bonū, & quid Dominus requirit abs te: vtiq; facere iudiciū & diligere misericordiam, & humilem ambulare coram Deo tuo.

Porrò quantum ad illos attinet, quos hodie vulgo sacerdotes appellamus, sciendum est, quod triplici nomine ita appellentur. *Primum*, quia vna cum alijs Christianis inaugurati sunt Christo, & sacerdotes catenus rectè vocantur, quatenus verè Christiani sunt. *Deinde*, imitatione populi Israelitici, qui sacerdotes appellarunt eos, qui in ministerio verbi & sacrificijs legis occupati erant, atque hic honos soli tribui Leuiticæ concedebatur. *Tertiò*, placuit sanctis Patribus

Sacerdotes qui.

Aposto-

Apostolorum successoribus, hoc augusto titulo sacerdotali eos ornare præ aliis, qui verbum Dei docent, administrant Sacramenta, annunciant hominibus, sola Christi sacerdotis summi victima, deletũ peccatum, mortem & damnationem. Veteres sacerdotes legales animalia obtulerunt: Sed Apostoli & reliqui sacerdotes Christi seu Euangelij, homines ipsos mactãt, viuúmque sacrificium Deo per Euangelium offerunt. Paulus Apostolus hoc sacrificio se functũ testatur, cum gentes mactarit gladio Euangelij, vt fieret oblatio acceptabilis Deo, sanctificata per Spiritum sanctum, ad Ro.15.16.

De sacerdotio papistico.

Cæterum, sacrificium Papisticum planè sacrilegũ est, non enim institutum est, vt doceat Christum, & mactet homines Deo gladio Euangelij, sed vt immolet Christum pro viuis & mortuis: ita contaminans & conculcans sacrificium Christi. Qui Christus solo sacerdotio æterna redemtione inuenta, est functus. Ita enim cap.10.12. ad Ebræos legitimus: Hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam in sempiternum, sedet ad dexteram Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius: vna oblatione consummauit in sempiternum sanctificandos, id est, eos, qui sanctificantur. Sacrilegi ergo sunt sacerdotes Papistici, qui, quod à Christo sacerdote perfectum est in æternum, impudẽter iterare audent.

SED CVR ADDIT SYMbolum, filium eius vnicum?

De æterna generatione filij.

Cum Christus nominatur Filius Dei, mens non imaginabitur generationem carnalem, sed diuinam: non temporariam, sed æternam, qua Deus Pater ab æterno Filium genuit: vnde Micheas.ca.5.2. Ex te enim egredietur, qui sit Dominator in Israël, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Hæc vox, Filius, distinguit personam Christi seu æterni λόγου à persona Patris. Debemus igitur certò statuere, quod Christus & vnigenitus & verè Dei Filius sit, quod semper fuerit cum Patre, alia tamen persona, quemadmodum Ioan.cap.1. testatur. Quod autem additur, quod *Vnicus* sit Filius Dei distinctionis causa additur. Nam necesse est hunc Filium ab adoptiuis distinguere. Solus enim Christus est æternus & naturalis Dei Filius, eiusdem potentiæ & essentiæ cum Patre. Alij autem sunt filij adoptione, nimirum qui credunt in hunc vnicum Filium Dei. Dedit enim potestatem filios Dei fieri omnes, qui credunt in nomen eius. Hic quia Filius Dei est, potest omnia quæ vult, vult autem omnia, quæ sunt in salutem animarum nostrarum. In hoc ergo vnico Dei Filio in omni tentatione hærendum est certa fiducia. Promisit enim se apud nos futurum vsque ad consummationem seculi. Fides itaque nostra hunc fructum vberrimum haurire potest in omni afflictione. Nihil enim potentius est ad consolandam afflictam conscientiam, quam cogitare, nobis regem & sacerdotem esse Filium Dei, qui hoc titulo vnice oblectatur, vt rex, sacerdos & saluator ad se confugientium dicatur. Præterea Christiani hunc Chistum agnoscunt suum Dominum, idque potissimum ob duas causas. 1. Iure creationis, gubernationis, & prouidentiæ. Etenim vt creator omnium est, ita Dominus, cuius nos subditos profitemur. 2. Iure redemtionis, nos enim suo sanguine redemit. 1.Corin.6.11. 1.Ioann.1.7. Rom.4.25 Tit.2.14. Sed de hac re infra copiosius. Atque in hunc modum tituli, quos Domino tribuit Symbolum, naturam & officium Christi apertè docent.

Vnicus filius.

Christus Scopus vnicus Ecclesiæ.

PRIMVS ARTICVLVS DE humanitate Christi, nempe de conceptione & natiuitate.

Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine.

Circumstantiæ sex.

In conceptione & natiuitate Domini nostri Iesu Christi Circumstantias sex potissimùm consideremus. 1. quod ab Angelo annuntiata sit eius conceptio. 2. quod conceptus sit de Spiritu sancto. 3. quod natus sit de virgine. 4. quod ea virgo fuerit desponsata viro. 5. quod ex prosapia Dauid fuerit illa virgo. 6. quo tempore natus sit Christus.

DE PRIMA.

Cur ab Angelo, nuntiatus.

Primùm igitur ab Angelo annunciatur Domini concepti, quia summum bonitatis diuinæ erga homines beneficium est natiuitas Christi. Voluit igitur Deus id Mariæ per Angelum nunciare, vt totus mundus sciat, negotium diuinum esse & arduum. Hic Angelus Mariam primum salutat, deinde legationem suam exponit: tum obiecta carnis diluit, & signo certificat. Salutatio fauorem Dei Virgini annunciat, vt sciat se Deo gratam esse, eique placere. 2. legatio exponit, quod sit paritura Dei Filium, mũdi saluatorem. 3. obiecta carnis cum diluit, potentiam Dei nobis commendat, vt quantumuis tota rerum natura contraria esse videretur, tamen voce Dei, & signo ei addito, firmiter nitendum sit. Non enim impossibilis apud Deum vlla res.

DE SECVNDA.

Cur conceptus de S. Spiritu.

Deinde conceptus est de Spiritu sancto, hoc est, non de substantia, sed operatione & efficacia Spiritus sancti. Ita enim Angelus respondet Virgini: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Hinc Augustinus: *Per gratiam Dei, seu potentiam Dei & operationem Spiritus sancti, de carne Virginis assumtum est, quod verbo est vnitum. Idq; ideo, si ex virili semine fuisset, cum omnibus natis Adam, immundus extitisset. Quod autem ex carne natum est, caro, mendacium, & vanitas. Ioan.3. Nunc autem per Christum oportuit fieri gratiam & veritatem, non igitur potuit de viro concipi, sed oportuit id fieri occulta quadam Dei virtute: Quo omnis peccati purus & sanctus, nos quoque purificaret, & sanctificaret, futurus Patri hostia sancta & incontaminata.* Deinde, de Spiritu sancto conceptus est, vt sciamus: Quicquid Filius loquitur, esse ipsissimam Patris voluntatem. Est enim Spiritus sanctus amor Patris & Filij substantialis. Præterea, quia Spiritus sanctus est spiritus sanctificationis & purificationis, hic enim ex sanguine quẽ purificauerat, Christi corpus ædificauit & sanctificauit, vt esset mũdum & immune ab omni peccato, vt supra quoque dictum est.

DE TERTIA.

Cur natus de virgine.

Tertia circumstantia est, quod natus sit de Virgine. Hic primùm obseruemus varias hominum in mundum propagationes, quæ quatuor sunt. Prima solius Adam, qui ex humo creatus est. 2. solius Euæ, quæ ex Adæ costa ædificata est. 3. solius Domini Christi, qui ex sanguine virginali, per operationem Spiritus sancti, sine virili semine, natus est. 4. communis, est enim hominum omnium aliorum, qui ex seminis virorum & mulierum coniunctione nascuntur. Quod autem ex Virgine nasci debuerit, plures sunt causæ. *Prima*, si fuisset ex viri & mulieris seminibus coniunctis natus, in peccatis fuisset conceptus & natus: sed decuit eum, qui venit vt tolleret peccatum, absque peccato esse. Conueniebat igitur, vt

nouo quodam modo & conciperetur in Virgine, & nasceretur ex Virgine. *Secunda* causa vaticinia fuerunt, Genes.3.15. Semen mulieris conteret caput serpentis. Gen.49.10. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat Silo, hoc est, eius, scilicet mulieris, filius. Esa.7.14. Ecce virgo prægnans pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel, id est, nobiscum Deus, θεάνθρωπος & Saluator. Nam idem hoc nomen valet, quod Iesus, quemadmodum ex supra dictis manifestum est. *Tertia* causa, vt esset signum spiritualis regenerationis quæ non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo est, Ioan.1. Vnde Augustinus: *Oportebat caput nostrum insigni miraculo secundum corpus nasci de Virgine, vt significaret sua mēbra de virgine Ecclesia secundum Spiritum nascitura.*

DE QVARTA.

Cur de virgine desponsata viro.

Quarta circumstantia est, quod virgo mater Domini fuerit viro desponsata, idque ob quatuor causas potissimum factum est. 1. Vt hac ratione commendaretur dignitas matrimonij. 2. vt cōsuleretur pudicitiæ, famę & vitæ Virginis. 3. vt Ioseph esset custos Virginis, & Pueri nutritius. 4. ne hostes haberent quod obiicerent Christianis, ac dicerent illorum Christum illegitimum esse.

DE QVINTA.

Cur de prosapia Dauidis.

Quinta circumstantia, quod ex prosapia Dauid fuerit Virgo orta, id duabus causis euenisse videtur. *Prima* propter oracula. Fuit enim prædictum, vt nasceretur de prosapia Dauid, id quod notissimum fuit, non solum ipsis Scribis ac Pharisęis, sed toti populo Iudaico, & externis principibus, qui præerant isti populo. Fuit enim primum Abrahæ promissus, deinde, quod ex tribu Iuda esset oriundus. Tum iuratus est Dauid, Psal.132.11. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabit eum, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. *Secunda*, vt magis confirmaretur, hunc esse Messiam, quem ex Abrahæ Dauidisque lumbis oracula legis & Prophetarum tanto tempore antea promiserant.

DE SEXTA.

Sexta circumstantia est temporis, quo natus est Christus: in quo primum oracula sunt obseruanda. Est enim natus regnante Augusto, Lucæ,2.1. Vnde prophetia Iacob certificatur, qui Gen.49.10. ita prædixerat: Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat Silo. Huc hebdomadæ Danielis pertinēt. Vnde hæc temporis circumstantia conuincit, hunc Filium virginis vere esse Christum. Nam eo tempore est natus, quo dictum erat. Confirmatur igitur hinc fides in Christum verum Messiam, & confutātur Iudæi, qui excæcati ob suam malitiam adhuc Christum expectant, quem sperant fore monarcham mūdi. Hæ sex circumstantiæ, de quibus breuissimè dixi, in hoc articulo diligenter sunt considerandæ. Plurimum enim faciunt, tum ad historiam rectè intelligendam, tum ad fiduciam concipiendam in hunc Filium, & fouendam.

Causę precipuæ incarnationis Domini.

Porro Christus Dominus veniens in hunc mundum, respectum habuit ad quatuor potissimum. 1. ad Patris voluntatem, cui obediendum fuit: 2. ad scripturas certificandas & confirmandas. 3. ad genus humanum, quod sua victima erat liberaturus. 4. ad diabolum, ad quem superandum venit. Christus enim apparuit (vt inquit Ioannes) vt destrueret opera diaboli.

SECVNDA PARS DE HVmanitate Christi, nempe de passione & morte.

Hæc pars historiæ Christi maxime admirandum opus continet, de passione & morte Domini nostri Iesu Christi, qui passus & mortuus est propter peccata nostra, quemadmodum plurima testimonia veteris & noui Testamenti ostēdunt. Ipsius enim passio & mors sacrificium propiciatorium est, quo Deus propiciatus, id est, pius & clemens redditur iis, pro quibus sacrificium peractum est. Vt autem doctrinam dominicæ passionis distinctius teneamus, *Primum* dicam de sacrificio propiciatorio, quid sit & quot ad illud requirantur. *Deinde* causas passionis dominicæ breuiter attingam. *Tertiò* de effectibus nonnulla adiungam. *Quartò* antithesin adiiciam. *Postremò* veram meditandæ dominicæ passionis rationem exponam.

Mors Christi quid.

Doctrinæ Methodus.

QVID EST SACRIFICIVM *propiciatorium, & quæ ad illud requirantur?*

Definitio.

Sacrificium propiciatorium est opus placans irā Dei pro aliis, & satisfactorium pro culpa & pœna æterna. Sic enim inquit Dominus, Ioann.17.19. Pro iis sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in æternum. Deinde constat ex scripturis, proprium fuisse officium Christi seipsum offerre, sicut dicit Scriptura ipsum vnica oblatione sanctificasse suos. Hebr.10.14. Item, semel apparuisse per oblationem sui. Hinc & quid sit sacrificium propiciatorium, & quod vnicum sit, nempe Iesu Christi, apertissimè colligitur. Porro ad huius sacrificij perfectionem quinque requiruntur. 1. Deus, cui offerendum est. 2. sacerdos, qui offert. 3. res quæ offertur. 4. res, pro qua offertur. 5. fœdus seu testamentum. Est enim omnis sacerdos sponsor fœderis alicuius. Hinc Filius Dei est sacerdos, qui seipsum obtulit Deo Patri pro genere humano liberando ab æterna morte.

QVÆ SVNT CAVSÆ *passionis Domini?*

Obiectum mouens, προκαταρκτικὸν, quod vocant, fuit calamitas humani generis, & tyrannis diaboli in genus humanum. *Impellens* causa interna, fuit amor Dei Patris erga suam creaturam. Sic enim inquit Dominus, Ioan.3.16. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret. *Obsequens* causa, fuit ipse Filius Dei, qui, vt inquit Paulus, vsque ad mortem crucis obediens fuit Patri. *Instrumenta* fuerunt diabolus, Scribæ & Pharisæi, Pilatus & carnifices ipsi. *Formalis* causa fuit ipsa passio, quæ petenda est ex historia Euangelica, quę distingui potest in quinque actus seu membra, quæ his versibus continētur:

1. Obiectū
2. Causa Impellēs.
3. Obsequens.
4. Instrumentalis.
5. Formalis.

Hortus, Pontifices, Reges, Crux atque sepulchrum,
Historiæ passi membra notanda Dei.

Harum singula membra plures habent articulos, de quibus Euangelica historia consulenda est. *Finales* vero hæ sunt. I. vt glorificetur Deus ob iustitiā & misericordiam. II. vt saluetur genus humanum, quod peccato perditum fuit, quando hunc sacerdotem fide apprehenderit. III. vt destrueret Christus opera diaboli sua morte. In hoc enim apparuit (vt inquit Ioann.1.3.8.) vt destruat opera diaboli. Has causas omnes miro compendio complectitur Dominus, Ioan.3.16. vbi ita inquit: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

Finalis.

QVI SVNT EFFECTVS *passionis Domini?*

De iis tantum Effectibus breuiter attingam, qui ad

qui ad humanam redemtionem pertinent, de quibus extant sanctorum Patrum breues sententię, quibus summam fructus Dominicæ passionis complexi sunt, qualis hæc est: *Christus passione sua vicit diabolum, quem ligauit, Infernum, quem spoliauit, Mortem, quam superauit, Mundum, quem contemsit, Supplicium, quod detulit, Cœlum, quod aperuit.* Et Augustinus; *Per redemtoris nostri mortem de tenebris ad lucem, de morte ad vitam, de corruptione ad incorruptionem, de exilio ad patriam, de luctu ad gaudium, de terris ad cœleste regnum vocati sumus.* Huiusmodi quam plurimæ sanctorum Patrum sententiæ de fructu passionis Dominicæ passim leguntur: Sed ego breuiter quosdam effectus colligam, ac eos numeris distinguam memoriæ gratia, additis testimoniis ex sacra Scriptura.

Primus, Deo præstita est obedientia, Philipp.2.8. Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.

Secundus, diabolus victus. In hoc inquit Ioannes, apparuit Filius Dei, vt destrueret opera diaboli, 1. Ioan.3.8.

Tertius, homo à peccato saluatus est & iustificatus. Ecce, inquit Ioannes, agnus Dei, qui tollit peccata mundi. 2.Cor.5.21. Eum, qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso.

Quartus, æquatio Iudæorum & gentium, abolita inimicitia per mortem Christi. Ad Eph.2.14. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & interstitium maceriæ soluens, inimicitias per carnē suam, legem mandatorum in decretis abolens, vt duos cōderet in semetipsum in vnum nouum hominem faciens, vt reconciliaret ambos in vno corpore Deo per crucem.

Quintus, mors abolita est, Oseæ 13.14. Ero mors tua ô mors &c. morsus tuus ero inferne. *Vita Christi (inquit* Bernardus*) viuendi mihi regula extitit, mors à morte redemtio.* Breuiter: Christi hostia est λύτρον, quo Deus placatus, homo redemtus, diabolus victus, omnia in cœlo & in terra vni capiti Christo subiecta sunt, Eph.2.21.

Cum hoc sacrificio & passione pugnat, quicquid homines mali excogitant pro satisfactione peccati, cuius generis sunt, Iustitia operum, Missę, Indulgentiæ, Inuocationes Sanctorum, fictum Purgatorium, & huiusmodi aliæ nugæ, quas excogitauerunt Monachi, in contumeliam crucis Christi. Nam si Christus, vt Esaias inquit, vulneratus est propter peccata nostra, sequitur, omnia illa ex diametro pugnare cū passione Domini, quibus volunt homines placatum sibi Deum reddere. Nec potest maior contumelia Filio Dei fieri, quàm vlli rei, præterquam ipsius passioni & morti, tribuere redemtionis beneficium. Nec est vllū idololatriæ genus maius, quā hominis operibus tribuere satisfactionis gloriam, quod tamē totum Papisticum regnum ex instinctu diaboli facit.

IN QVIBVS REBVS CONsistit vera dominicæ passionis meditatio?

Meditatio Dominicæ passionis vtilis ad sex capita referri potest. *Primum* veniat nobis in mentem, quantam necesse sit iram Dei fuisse ob peccatum, quæ non poterat placari, nisi morte vnigeniti Filij Dei. *Secundò* cogitandum, quam immensa & inperuestigabilis fuerit misericordia Dei Patris, qui potius voluit Filium sustinere turpissimam mortem, quàm genus humanum à se conditum, perdere. Hæc misericordia multis in locis sacræ Scripturæ commendatur. *Tertiò* cogitandum est etiam de summo & inenarrabili amore Filij Dei erga genus humanū, volentis in se deriuare iram Patris, ac sustinere tam ignominiosam mortem, idque pro ingratissimis hominibus. *Quartò* de applicatione Dominicæ passionis cogitandum est. Nisi enim nobis fide applicetur, inanis quædam historiæ notitia manebit. Quare fide statuendum est, ipsum Deum pro Te mortem subiisse, quod cum feceris, passionis dominicæ factus es particeps, vsque adeo, vt tota obedientia Christi tua sit iustitia, qua vestitus non amplius, vt peccator, sed tanquam iustus in conspectu Dei appareas. Vnde Bernardus: *De remissione quidem peccatorum validissimum teneo argumentum, dominicam passionem. Vox quidem sanguinis eius valet plus, quàm sanguinis Abel, clamās in cordibus electorum remissionem peccatorum. Traditus est enim propter peccata nostra. Nec dubito, quin potentior & efficacior sit mors illius in bonum, quàm peccata nostra in malum.* *Quinto* admonebit nos passio Domini sortis piorum in hoc mundo. Quemadmodum enim Christus est passus, ita vult & reliquos pios pati, vt sint conformes imaginis Filij Dei. Ideo enim compatimur, vt vnà cum illo glorificemur. Roma.8.28. *Sexto* admonebit nos passio Domini, vitæ in posterum rectè formandæ, vtque caueamus, ne rursus volentes Deum peccatis nostris offendamus. De hoc membro vide, Rom.6.4. Hinc enim sumit Paulus argumentum exhortatorium ad piam & honestam vitam.

TERTIA PARS DE HVMAnitate Christi, *nempe de sepultura & descensu ad inferos.*

Typus sepulturæ Christi fuit dies Sabbathi, id est, quietis, vnde prophetia Dauidis, Psal.16.9. Et caro mea requiescet in spe. Esa.52.9. Et erit sepulchrum eius gloriosum. In horto sepultum ideo sancti Patres dicunt, quia primus homo in horto mortuus est.

SED CVR SEPVLtus fuit.

1. Ad ostendendum, quod verè fuit mortuus. 2. vt iter nobis præberet à sepulchro ad vitā. 3. vt nos spiritualiter mortui peccato, nunc quiescamus à peccato, & desideria peccati non faciamus. Sepulti (inquit Paulus) sumus cum ipso per baptisma in mortem, vt quemadmodum ipse excitatus est à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitę ambulemus. Rom.6.4.

SED CVR OPORTVIT DOminum ad inferos descendere?

Quemadmodum Christus mortuus est, ne nos æterna morte moriamur: ita etiam ad inferos descendit, ne nos inferorum potestati subiiciamur.

Quæstio.
An non *Christi* corpus iacuit in sepulchro?
An non animam commendauerat Patri?
Quomodo ergo fuit apud inferos?

Augustinus respondet: *Totus filius fuit apud Patrem, totus in vtero Virginis, totus in cœlo, totus in terra, totus in cruce, & totus in inferno.* At si quis dixerit, secundum animam & non secundum corpus Dominum descendisse ad inferos, ipsius sententiam nequaquam improbo, neque refert scire magnopere, quomodo ad inferos descenderit, modò vera fide teneatur, ipsum ab inferorum potestate nos liberasse.

QVARTA PARS DE HVMAnitate Christi, *nempe de resurrectione ipsius.*

Hæc Quarta pars est de resurrectione: quæ est ipsius victoria & triumphus super mortem & infernum. Nam hic Dominus se verum Deum esse declarat. 1. Virtute enim diuina surrexit. 2. hac re-

surrectione meruit à suo Patre, vt omnia sibi sint subiecta, in cœlo & in terra. 3. Breuiter, declarat se sua resurrectione esse benedictum illud semen, quod contriturum erat caput serpentis, hoc est, abolitυrum regnum diaboli.

SED QVID COMMODI *nobis ex Christi resurrectione accedit?*

I. Meruit Christus nobis sua gloriosa resurrectione, dummodo in eum credamus, æternam iustitiam & æternam salutem. Vt enim obedientia & morte sua pro peccatis nostris satisfecit, ita sua resurrectione iustificationem & vitam ęternam acquisiuit credentibus. Quemadmodum Paulus miro compendio complexus est: Mortuus est pro peccatis nostris, & resurrexit propter iustificationem nostri, Roman. 4.25. nimirum vt nobis suam iustitiam impertiret. II. Habemus fœdus bonæ conscientiæ erga Deū per resurrectionem Christi. III. Christi resurrectio nos admonebit, vt resurgamus non solum in extremo iudicio (Est enim resurrectio Christi nostræ resurrectionis certissimum testimonium) verumetiam in hoc mundo. Nam vt morientis, sic & resurgentis Christi membra debemus esse. IIII. Resurrectio Christi meritò admonere deberet omnes Christianos intimi cuiusdam amoris & fraternitatis erga se inuicem. Nam ita iussit Christus resurgens nunciari discipulis suis: Ascendo ad Patrem meum, & ad Patrem vestrum, ad Deum meum, & ad Deum vestrum. Aut si apertius placet. 1. est donum quo iustificamur, 2. est virtus, quæ in nos credentes transfunditur, vt possimus à vitiis resurgere. 3. exemplum est & symbolū nouitatis vitæ, 4. est causa nostræ resurrectionis, eiusdémq; pignus.

QVINTA PARS DE HVMAnitate Christi, *nempe de ascensione in cœlum, & sessione ad dexteram Patris.*

In hac parte duo sunt potissimum obseruanda. *Primum* mandatum Christi dicentis: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium. Antea intra pomeria terræ Palæstinæ docebatur manifestè verbum Dei. Nunc iubet eos exire in omnem terram, qua voce declarat suam mortem, resurrectionem, & ascensionem efficacem esse in omnibus partibus & angulis mundi: non quibusdam generosis hominibus, sed promiscuè omnibus suam gratiam offerēs. Dicit enim, Proclamate. Quibus? Omni creaturæ, contra tentationem de particularitate, de prædestinatione, & de indignitate nostra. Quid? Euangelium, hoc est, nouum nuncium, videlicet, quod Christus victor & triumphator offerat omnibus credentibus remissionem peccatorum. Ita enim additur in mandato Domini: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, &c. *Alterum* hoc loco obseruandum est, vt ipsa Christi ascensio rectè à nobis æstimetur. Hic semel ascendens in cœlum, adeptus est nobis & sibi in perpetuum ius & dignitatem mansionis cœlestis. Huc Psal. 110. Huc dictum Pauli pertinet ad Eph. 4.10. Ascendit, vt omnia impleret: non vt abesset, sed vt præsenti virtute repleret cœlum & terrā, vt esset nobiscum, iuxta verbum & promissionem suam, vsque ad consummationem seculi. Eleuatus enim supra cælos, sparsit suas virtutes & bonitatis suę radios vltra & supra omnes fines terrę, & aperuit nobis viam in cœlum, quæ per Adæ delictum & nostrum occlusa erat.

Quod autem Symbolum adiicit, *Christum sedere ad dexteram patris*, significat ipsius regnum ita stabilitum esse, vt frustra se illi opponant omnes inferorum portæ. Deinde, vt habeamus apud Patrem præsentem aduocatum, quemadmodum Ioannes inquit 1. Ioan. 1.2. Verùm vt breuiter totam rem complectar, Spiritus sancti concionem de gloriosa Christi in cœlum ascensione adiiciam. Ita enim Dauid & Paulus ex Spiritu concionantur. Psal. 68.19. & Ephe. 4.8. Ascēdit in altum, captiuam duxit captiuitatem, dat dona hominibus. In hac concione tria sunt. 1. testimonium ascensionis Christi. 2. descriptio triumphi. Ipse enim victor captiuum ducit Diabolum, infernum & mortem. 3. liberalitas ipsius ac beneficentia erga homines, & potissimum erga Ecclesiam, cui largitur Spiritum suum, & alia dona, quibus Ecclesia in hoc mundo conseruatur.

De sessione ad dexteram Patris.

Porro, vsus huius partis est, vt nos hic in terra versantes, cogitemus conuersationem nostram seu politiam debere esse in cœlo: Vnde expectemus reuersurum esse eum, qui ascendit, vt iudicet omnem carnem: quemadmodum sequenti parte dicetur.

Vsus.

SEXTA PARS DE HVMAnitate Christi *nimirum de aduentu eius ad iudicium.*

Doctrinæ & consolationes.

Hæc pars horrenda est quidem impiis & Christi hostibus: Christianis vero summè delectabilis, & in omni angustia veluti sacra anchora. Nam cum audit pius oppressus in hoc mundo variis calamitatibus, iudicium extremum penes eum esse, qui dixit: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos: Item, Qui credit in Filium, non gustabit mortem in æternum: concipit spem & fiduciam, se aliquando cum summa gloria liberatum iri ab omnibus angustiis. Quomodo enim clementissimus Princeps perderet populum suum? Quomodo membra, sua morte sibi adiuncta, caput dissiparet? Quomodo suos clientes aduocatus condemnaret? Quomodo Iesus non saluaret? Quomodo is, qui sanguine suo precioso, in patibulo crucis effuso, nos sibi asseruit, nunc in extremo periculo desereret? cum hic Christus rex & pontifex noster iureiurādo promiserit, se seruaturum omnes, qui ad se confugiunt, quantumuis enormibus peccatis obnoxij fuerint.

Christus Christianis in vita & morte lucrū.

Hactenus de naturis, de persona & officio Christi dictum est. Vnde tota salutis nostræ summa ac singulæ eius partes dependent. Quare cauendum est, ne vel minimam partem salutis nostræ alio deriuemus. Si enim salus quæritur, ipso nomine docemur, eum esse omnem salutem. Si alia quælibet dona quærantur, in ipso vncto rege & sacerdote nostro reperientur, qui sedens ad dexteram Patris, dat dona hominibus. Si fortitudo, in eius dominio quæratur. Si puritas, in eius conceptione. Si indulgentia, in eius humanitate, qua factus est nobis per omnia similis, excepto peccato, vt condolescere disceret infirmitatibus nostris. Si redemtio quæratur, in eius passione sita est. Si absolutio, in eius damnatione. Si maledictionis remissio, in eius cruce est. Si sanctificatio, in eius sacrificio. Si purgatio, in eius sanguine est. Si mortificatio carnis, in eius sepulchro. Si vitæ nouitas, in eius resurrectione. Si immortalitas, in eadem. Si hæreditas regni cœlestis, in cœli ingressu. Si præsidium, si securitas, si bonorum omnium copia & affluentia quæratur, in eius regno inuenientur. Si secura iudicij expecta-

tio

tio, in potestate iudicandi illi tradita est. Denique in ipso thesauri omne genus bonorum cum sint, inde ad satietatem hauriantur, non aliunde. Nam qui vno Christo non contenti feruntur huc atque illuc in spes varias, certam viam non tenent, sed exciderunt salute.

TERTIVM MEMBRVM *symboli.*

Credo in Spiritum sanctum.

Partes huius membri.

Tametsi in primo primæ classis capite de Spiritu sancto dictum est, hic tamen verba Symboli explicanda sunt. Hæc verba Symboli tria nobis suggerunt cogitanda. 1. Quis, qualisque sit Spiritus sanctus. 2. Quale sit eius officium. 3. Qualis fides in Spiritum sanctum requiratur.

1. QVIS IGITVR QVA-*lisque est Spiritus sanctus?*

Definitio

Spiritus sanctus est eiusdem essentiæ cum Patre & Filio, sed distincta ὑπόστασις, id est, persona ab vtroque Patre & Filio procedens, purificator, cum vtroque simul adorandus. Soli enim Deo tribuendus est diuinus cultus, qualis est fides. Hic cultus iuxta verba Symboli Spiritui sancto tribuendus est, proinde Spiritus sanctus verè est Deus. Alia quæ huc pertinent ad declarationem diuinitatis Spiritus sancti, petantur ex Symbolo Athanasij.

2. *Quale est officium Spiritus sancti?*

Officium.

In hac vnica voce Sanctitatis comprehenditur tanquam in genere. Nam iccirco Spiritus dicitur, quia quicquid est gratiæ Dei, id consequimur, si per Spiritum sanctum communicatur nobis. Verùm quia hoc in genere quodammodo dictum obscurius est, speciatim seu per partes, quomodo per hunc Spiritum Dei sanctificemur, ostendam. Multis enim nominibus sanctitatem nobis impertit. 1. quia est *Clauis thesaurorum* cœlestium. Is enim illuminat aciem mentis nostræ, vt mysteria fidei intelligere valeamus, quæ procul posita sunt à rationis captu. Animalis enim homo (vt inquit Paulus. 1. Cor. 14.) non capit ea, quę sunt Spiritus Dei. Et Dominus dicit. Ioann. 16. 15. Vbi Paracletus venerit, ducet vos in omnem veritatem. 2. Quia est *Arrabo* promissionis, ad Eph. 1. 14. Est enim nobis tanquam arra, quàm nobis donauerat in certitudinem futuræ hæreditatis. 3. Quia est *Signaculum*, quo certitudo diuinarum promissionum nostris mentibus obsignatur. 4. Quia est *Magister veritatis*, ducens nos in omnem veritatem, purgantem mentes nostras ab ignorantia. 5. Quia est *Autor lucis* expellentis tenebras per peccatum inuectas. 6. Quia *Fons* [sa]*pientiæ* & intelligentiæ est. 7. Quia est *Aqua* repurgans nos à prophanis sordibus, in sancta Dei templa nos consecrans, atque vt germina iustitiæ proferamus fœcundans. 8. Quia *Oleum* & *Vnctio*, est, quo nobis verum vitæ vigorem effundit. 9. Quia *Ignis* est, excoquens & expurgans nostræ conscientiæ vitia, incendit corda nostra amore iustitiæ, vt aduersus carnem indesinenter pugnemus. Hæc aliaque huiusmodi Spiritus sancti officia in Ecclesia elegantissime describuntur in hymno: Veni creator Spiritus.

QVALIS FIDES IN SPIRI-*tum sanctum requiritur?*

Fides.

Fides in Spiritum sanctum tria complecti debet. *Primum*, agnoscet Spiritum sanctum tertiam in diuinitate personam esse æqualem & consubstantialem Filio & Patri, quemadmodum describitur in Symbolo Athanasij. *Deinde* officium Spiritus sancti intuebitur fides. *Postremò* in eius bonitate niti & acquiescere debebit, cauebitque; ne impuritate & fœditate Spiritum sanctum contristet & expellat homo.

QVARTVM MEMBRVM symboli.

Sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum communionem remissionem peccatorum, Carnis resurrectionem & vitam æternam.

Ordo & partes huius membri.

Hoc quartum membrum Symboli docet de effectu totius Trinitatis, & fide accipiente oblata beneficia. Hactenus enim Symbolum de causa efficiente & materia nostræ salutis disseruit. Nunc autem, quò illa omnia beneficia trinitatis, misericordia Patris, victima Filij, sanctificatio Spiritus sancti pertineat, adiicit. Nam hæc omnia beneficia ad Ecclesiam pertinent, quam donatam remissione peccatorum in extremo die excitabit, ac æterna gloria ornabit. Diuiditur autem hoc Symboli membrum in quinque articulos, quos ordine declarabo.

PRIMVS ARTICVLVS quarti membri, *nempe de Ecclesia.*

Quatuor Ecclesiæ conditiones.

Tametsi suprà quædam de Ecclesia dixi, tamen hic Symboli verba breuiter sunt explicanda. In Symbolo Apostolico & Athanasij quatuor potissimum huius sanctæ Ecclesiæ conditiones numerantur. 1. quod sit *vna*. 2. quod sit *sancta*. 3. quod sit *catholica*. 4. quod sit *firma*.

1. Vna.

Vna ideo dicitur & credenda est, quia vt vnicum Pontificem Iesum Christum agnoscit, ita vnicam regulam religionis, quæ consistit in vera fide, spe & charitate, habet. Hanc Ecclesiæ vnitatem conseruat vnus Spiritus per verbum & Sacramenta: quo totum ministerium verbi referendum est. Sancta credenda est: 1. quia sanguine Christi purgata est, iuxta illud. 1. Ioan. 1. 7. Et sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni iniquitate nostra. 2. Quia spirituali vnctione Ecclesiæ membra, hoc est, omnes credentes vncti sunt, vt sint Christiani, hoc est, reges & sacerdotes. Nam Christus omnibus in se credentibus tribuit honorem spiritualium regum & sacerdotum. 3. Quia ipsa sancta Trinitas habitat in Ecclesia quemadmodum Christus ipse testatur in concione post cœnam vltimam: Qui diligit me, & mandata mea seruat, ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. 4. Inuocatione sanctificatur Ecclesia. Præterea *Catholica*, hoc est, vniuersalis est credenda. 1. ratione loci. Non est enim Ecclesia alligata certo loco, certis regnis, certis prouinciis. Sed vniuersalis seu Catholica dicitur, quia sparsa est per totum mundum. Sic enim Matthæi vltimo dicitur: Euntes in mundum vniuersum. Quare Papistarum error refutatur, qui Ecclesiam Romæ alligant, tanquam ibi esset sedes veræ Ecclesiæ. 2. Conditione hominum Ecclesia dicitur Catholica. Nullus enim reiicitur à cœtu Ecclesiæ, siue dominus siue seruus sit, siue masculus, siue fœmina. Vnde destruitur error Iudæorum, qui putàt Ecclesiam solam pertinere ad semen Abrahæ carnale. 3. Ratione temporis dicitur Catholica Ecclesia. Non enim du-

2. Sancta.

Ioan. 14. 23.

3. Catholica.

rabit in mundo, ad aliquot centenos annos, vt somniant Anabaptistæ & vetus hæresis: sed durabit perpetuò in mundo iuxta promissionem Christi: Ego ero vobiscum vsque ad consummationem seculi. Hoc ipsum docet Pontificatus Christi, qui perpetuus est. 4. ratione doctrinæ Catholica appellatur Ecclesia, nam in ipsa Ecclesia vniuersaliter eadem doctrina, eadem religio perpetuò manet. Id est enim Catholicum, quod vbique semper & ab omnibus creditum est. Postremò credenda est *Firma* Ecclesia, vnde fides nostra integrum (vt ita dicam) mare diuinarum consolationum in omnibus tentationibus haurire potest. Hæc fides sustentat trepidantem conscientiam. Pia mens contra imbecillitatem carnis, contra rabiem diaboli, contra furorem mundi, consolabitur se firmitudine huius Ecclesiæ, quæ vsque adeo firma est, vt nulla vis aduersus eam præualere possit. Portę inferorum (inquit Dominus Matt. 16.18.) non præualebunt aduersus eam, ac si dicat: Bellabunt aduersus Ecclesiam inferorum potestates, sed nequaquam aduersus ipsam præualebunt aut expugnabunt. Ipsa enim Ecclesia victrix erit per fidem, Quæ Fides victoria est mundi.

SECVNDVS ARTICVLVS quarti membri, *nempe de communione Sanctorum.*

Quid sit. Sanctorum communio est æqualis participatio omnium Euangelicarum promissionum. Sicut enim in omnibus est vnus Christus, æquale precium & meritum redemtionis & salutis: Ita omnibus vna & eadem reconciliatio, redemtio, iustitia, sanctificatio, vita & salus. Paulus ad Eph. 4.17. hinc extruit exhortationem ad mutuam animorum concordiam. Quid enim magis conuenit, quam vt illi se prosequantur amore & beneuolentia, quibus tantus thesaurus cœlestium bonorum existit, præsertim cum sint eiusdem cœlestis Patris filij dilecti, & eiusdem corporis membra & ad eandem beatitudinem vocentur? Pertinet & hoc ad communia Ecclesiæ bona, quod credentes mutuis precibus subleuetur, quarum nequaquam sunt participes, qui Ecclesiam deserunt.

TERTIVS ARTICVLVS quarti membri, *nempe de remissione peccatorum.*

Quid sit. Remissio peccatorum est præcipuum ornamentum Ecclesiæ, quo donatur à suo sponso Christo. Nam forma propria iustificationis Ecclesiæ, & singulorum membrorum in Ecclesia hic exprimitur, quæ est remissio peccatorum & imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio personæ credentis gratis propter Christum. Sunt autem hic tria consideranda. 1. Quid Deus in homine inuenit ante iustificationem. 2. Quomodo Deus peccatum tollit. 3. Qua ratione homo remissionis peccatorum fit particeps.

1. *QVID ERGO inuenit?*

Status hominis ante iustificationẽ. Peccatum, iram Dei, maledictionem, tyrannidem diaboli, rebellionem multiplicem: breuiter, meritum æternæ mortis. Vnde nulla nostra dignitas esse apparet, quæ mereri poterit fauorem Dei, aut tanti peccati remissionem. Omnes enim aberrauimus, nec est vnus inuentus mundus à peccato inter filios hominum, nec quisquam debitum honorem Deo exhibuit.

2. *QVOMODO DEVS tollit peccatum?*

Tollit remittendo, id est, condonando pœnam commeritam, & largiendo iustitiam alienam, nempe Christi. Quemadmodum per vnius inobedientiã totus mundus obnoxius est irę Dei: Ita per obedientiam & iustitiam vnius Iesu Christi multi constituentur iusti. Sic enim Paulus multis in locis docet, 2. ad Cor. 5.21. ita inquiens. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Proinde iustitia Christiana, qua remissionem peccatorum obtinent apud Deum, nihil aliud est, quam iustitia & obedientia Christi, imputata credentibus.

3. *QVA RATIONE REmissionis peccatorum fit homo particeps?*

Fide. Sic enim Symbolum habet: Credo remissionem peccatorum, id est, certius mihi persuadeo, remissionem peccatorum mihi contingere propter victimam Christi. Estque hoc dictum Symboli mul tis erroribus de iustificatione opponendum: nempe Turcorum, Iudæorum, Papistarum, Hypocritarum, atque adeo omnium, qui non sola victima Christi iustificari homines credentes existimãt. Deinde quisque exerceat hoc dictum quotidiana praxi, vt magis ac magis dulcescat sibi tam lætum Euangelium. Huc pertinet tanquam ad scopum totum verbi ministerium. Huc pertinent Sacramenta, quæ omnia eo referantur, vt hæc Symboli pars radices agat in cordibus nostris.

QVARTVS ARTICVLVS quarti membri, *nempe de carnis resurrectione.*

Huius partis explicationem habes copiosissimam 1. ad Cor. 15. vbi Paulus disserit multis & validis argumentis de hoc articulo, & vana esse ostẽdit omnia quæ in scripturis traduntur, nisi futura esset resurrectio: quæ est fructus resurrectionis Christi. In hoc articulo. 1. est consideranda resurgentium conditio. 2. vsus fidei resurrectionis. *Conditio* eorum, qui resurgent in vniuersum est quadruplex. *Prima*, quod eisdem corporibus resurgemus, ita enim Paulus docet 1. Cor. 15.51. Item ad Philipp. 3.21. Item, Iob cap. 19.26. *Secunda* conditio est, quod corpora resurgentium sint incorruptibilia: bonorum quidem in gloria, malorum verò in pœna, 1. ad Cor. 15.52. *Tertia* conditio est, quod boni & mali resurgeat cum integritate omnium partium corporis, vt in citato loco Paulus testatur. *Quarta* conditio est quod resurgentes nunquam sint rursus morituri.

Fructus resurrectionis Christi. Conditio omnium resurgentium.

Porro, quãtum ad bonos attinet, quadruplex rursus erit resurgentium conditio. Prima *Claritas*, Mat. 22.30. Secunda *Impassibilitas*, 1. Cor. 15.44. Tertia *Agilitas*, Sapient. 3.7. Fulgebunt iusti, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent. Quarta *Subtilitas*, Seminatur corpus, inquit Paulus, 1. Cor. 15.44. animale, surget corpus spirituale: nõ quod omnino sit spiritus, sed quia per omnia Spiritui subiiciatur. Cæterùm, quantum ad Malos attinet, resurgentium conditio contraria erit conditioni beatorum.

Conditio piorum resurgentium.

VSVS.

Vsus præterea fidei resurrectionis in his consistit. *Primum* consolabitur nos hæc fides in calamitatibus & iniuriis, quibus obnoxium est hoc corpus, dum viuimus. *Secundo*, hæc fides mitigabit tristitias, quas de mortuis concipimus. *Tertio*, Minuet timorem mortis, dum credimus meliorem vitam post hanc mortem *secuturam*, ad Ebræos 2.14. Vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperiũ, id est, diabolum, & liberaret eos, qui per timorem mortis per totam vitam obnoxij erãt seruituti. *Quarto*, fides hæc reddit nos solicitos & alacres ad bene operandũ, & bene merendum de iis cum quibus nobis futura

est

est perpetua societas in æterna vita. Quinto, hæc fides retrahet nos à malo, ne contaminemus nobilissimam animam, & corpus sanguine Christi cõsecratum, quod corpus in illa perpetua sanctitate viuet, conuersabitur cũ Deo, Angelis, Patriarchis, adeoq; omnibus, qui hinc directa ad Deum mente discesserint.

QVINTVS ARTICVLVS QVARti membri nempe de vita æterna:

Resurrectionis finis.

Hic articulus additur, vt significet nos resurrecturos, non ad calamitates aut momentaneas fortunas, sed ad perpetuam beatitudinem. Quia autem Symbolum disertè meminit æternæ vitæ, significat aliam vitam propositam esse credentibus, quam quæ temporis interuallis aut diuturnitate interrumpitur.

Tria vitę discrimina.

Porro Theologi ex Scriptura tria vitæ discrimina faciunt, vt Prima sit vita *naturæ*, qua boni & mali promiscue in hoc mundo viuunt. Secũda vita sit, *gratiæ*, qua soli filij Dei in spirituali regno Christi in hoc mundo viuunt. Tertia vita sit *Gloriæ*, de qua hic articulus Symboli intelligendus est, qua viuent in æternum, qui credentes hinc discedunt.

Triplex mors.

Ad eundem modum secundum Scripturas triplicem esse mortem accipimus. *Prima* est, qua morimur peccatis, & Deo viuimus. Beata profecto mors, quæ culpæ refuga, Domino debita, à mortali nos separat, immortali nos consecrat. *Alia* mors est vitæ excessus, qua mortuus est patriarcha. Abraham, Dauid & alij plurimi, & sepulti sunt cum patribus suis. Hæc mors definitur esse dissolutio corporis & animæ: videlicet, cum anima nexu corporis liberatur. *Tertia* mors est, qua corpus & anima moriuntur, non vt non sentiant, sed vt coniunctæ perpetuis pœnis addicantur, & hæc ęterna mors vocatur. Possunt & alia discrimina vitæ & mortis assignari. Sed hæc præcipua sunt.

VSVS.

Compendiũ Symboli.

Vsus huius articuli est, qui & præcedentis. Nunc totum Symbolum contraham in compendium. *Credo* in Deum Patrem, qui me creauit. Credo in Iesum Christum, qui homo factus, sua victima ad Patris iussum me redemit. Credo in Spiritum sanctum, qui me beneficiorum Christi participem reddit, vt asscriptus cœtui Sanctorum, & donatus remissione peccatorum, tãdem à morte resurgam ad vitam æternam: ad quam vitam nos perducat victor mortis, Dominus noster Iesus Christus, Deus benedictus in secula. *Amen.*

CAPVT IIII.

ORATIO.

Oratio peculium Ecclesię.

QVIA proprium opus Ecclesię est *Oratio*, opportunè hoc loco de illa dicendum videtur. Id autem vt distinctè & methodice fiat, quinque ordine nobis sunt explicanda.

Methodus.

1. Quænam in omni oratione necessario sint spectanda. 2. Quid & quotuplex sit oratio. 3. Circumstantiæ orationis externæ, temporis, loci, modi, gestúsque corporis. 4. Obiectiones quædam diluendæ. 5. Methodus seu regula enarrandi Orationem Dominicam, cum eiusdem succincta declaratione.

DE PRIMO.

I. Orationis præcipuæ circunstantiæ internæ.

In omni oratione quinque necessario sunt spectanda. 1. Affectus orantis. 2. Causæ orationis. 3. Quis orandus. 4. Quo mediante sit orandum. 5. Quid orandũ. Hæc vno velut intuitu contemplanda sunt, quæ memoriæ gratia hoc qualicunque versu complector.

Affectus, Causæ, Quis, Per quẽ, Quidq; petendũ.

1. Affectus.

Affectus itaque orantis huiusmodi esse debet. 1. vt exuat omnem cogitationem gloriæ propriæ. 2. vt certa fide orandum incendatur animus. 3. vt vere inopiam suam sentiat. 4. vt in vera pœnitentia se coram Domino prosternat. Nam qui vel tumet cogitatione propriæ gloriæ, vel fide vacat, vel non sentit suam inopiam, vel de seria pœnitentia nõ cogitat, nequaquam inuocat vere & efficaciter.

2. Causæ.

Causæ inuocationis sunt hæ. 1. *Mandatum* Dei, quo serio à nobis hic cultus exigitur. Inuoca (inquit) me in die tribulationis. Item: Orate, ne intretis in tentationem. 2. Promissio Dei, promittentis se auditurum preces ad se clamantium. Quicquid (inquit) petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. 3. Sensus nostræ inopiæ & crucis, cum totius Ecclesiæ, tum politiarum & œconomiarum. 4. Victoria super tentationibus. Orate, inquit Dominus, ne intretis in tentationem. Nõ enim facilè vel insidijs Diaboli, vel improbitate mundi, vel instigatione viciosæ carnis superabitur, qui serio & assiduè orat. Hinc Salomon: Turris fortissima nomen Domini. 5. Vt cor nostrum orandi consuetudine ad verum Deo cultum præstandum magis magisque inflammetur. 6. *Exemplum*, cum Christi tum omnium Sanctorum, quorum præcipua cura in vita fuit, Deum serio inuocare. Hæ sunt magnæ causæ, quibus merito excitari deberemus ad seriam inuocationem: quam cũ statuere debeamus, Deum exaudire vbique & vbicunque sumus, & in quouis periculo, admoneamur, vt nihil agamus, cuius testem vereamur Deum: vt eius prouidentia omnia administrari cogitemus: vt bonitatem paternam in Deo volẽte exaudire meditemur vtque stoicam necessitatem detestemur. Nam si verum esset stoicum illud paradoxum, vanę essent nostræ preces, vt doctè conuincit Chrysostomus in orationibus περὶ τῆς εἱμαρμένης.

3. Quis inuocandus.

Causis cognitis sciendum est etiam, quod Solus Deus sit inuocandus: qui est æternus Pater, Filius & Spiritus sanctus, iuxta illud: Inuoca me in die tribulationis. Inuocare. n. creaturas, maxima idololatria est. Nam quod Deo debetur, sacrilegè illi aufertur, & creaturis tribuitur. Deinde nulla alia quã vnius Dei inuocatio habet aut mandatum Dei, aut promissionem, aut exemplum in Ecclesia probatũ. vnde constat inuocationem creaturarum minime ex fide proficisci. Quare talis inuocatio impia & sacrilega iudicanda est.

4. Per quẽ quis mediator.

Porro quoniam peccatores non exaudit Deus, sciendum est, quod nostra merita, nostram dignitatem aut opera nostra coram Deo iactare non debeamus: quemadmodum Chryses & Agamemnon apud Homerum fecerunt, & Pharisæus in Euangelio: Sed quod Nomen Christi vnici Mediatoris, in omni oratione nostra prætendere oporteat. Sic enim inquit Christus: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Quasi dicat: Nequaquam debetis vestra opera aut dignitatem iactare in conspectu Dei, sed me nominabitis: & propter me petetis.

Christus duplici modo inuocãdus.

Sciendum autem hoc loco, quod Christus duplici modo inuocari debeat. Primò vt Deus, dator bonorum cum Patre & Spiritu sancto: Deinde vt Mediator & Intercessor, vt per ipsum

exaudiamur, ac vt ipse pro nobis sit deprecator apud æternum Patrem, & vt ipse perferat nostros gemitus & preces ad æternum Patrem, iuxta dictum Psalmi 110.4. Tu es Sacerdos in æternũ. Et Rom.8.33. Qui est ad dexterã Dei, & interpellat pro nobis. Et Ebræ.7.25. Semper viuens, vt interpellet pro eis.

5 Quid petendũ.

Postremo loco, Quid orandum sit scire oportet, quod duplici genere continetur. Aut enim ad gloriam Dei, aut ad vtilitatem nostram & cõmodum omnis referetur oratio. Pro gloria Dei perpetuò orandũ est, idque sine conditione, Tametsi modus nõ est Deo præscribendus. Nam sæpe quæ nos ipsius gloriæ minime interesse arbitrabimur, ad ipsius gloriæ illustrationem maximè faciunt. 2. Verum si ad nostrum commodum oratio referetur, tenendum est hoc discrimen: quod Alia ad salutem animæ, Alia ad prę̨sentem vitam spectent. Illa sine conditione petenda sunt: quia habent promissionem immotam, Ioel 2.31. & Roman.10.13. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Debemus igitur certò statuere, Deum verè velle præstare promissam salutem, quam tamen sine intermissione petere debemus. Hæc, id est, pertinentia ad præsentem vitam, petenda quidem sunt, sed cum conditione salutis nostræ, & gloriæ Dei non impediendæ. Nam si tale quid petierimus imprudentes, Deus vt est bonus & amans nostri, minime nos exaudiet, in specie saltem eius rei quam proponimus, sed aliquid melius largietur. Non enim frustra ex fide sinit se inuocari.

DE SECVNDO

II. Quid & quotuplex sit oratio.

Oratio Christiana nihil aliud est, quam explicatio cordis nostri coram Deo, qua vel precamur vel deprecamur aliquid, vel gratias pro acceptis beneficijs agimus. Paulus 1.Tim.2.1. quatuor orationis genera ponit. Δέησιν, Deprecationem: Προσευχὴν, Adorationem: Εντευξιν, Intercessionem: Ευχαριστίαν, Gratiarum actionem. Hæc genera in modum hunc discernenda sunt. Deprecatio, δέησις, est oratio, qua deprecamur mala à nobis & ab alijs. Adoratio est oratio, qua petimus salutaria nobis ipsis. Intercessio est oratio, qua petimus salutaria alijs. Gratiarum actio est oratio, qua & agnoscimus beneficia Dei, & pro illis gratias agimus, pollicemurque gratitudinem, cum perpetua gloriæ Dei prædicatione. Ad hæc quatuor genera omnes omniũ Prophetarum ac piorum preces referendæ sunt, quarum omnium compendium est Dominica oratio.

DE TERTIO.

III Circunstantiæ externæ.

Circunstantias Christianæ orationis externas (nam de internis in primo partitionis membro dictum est) quinque hoc loco considerandas proponam. 1. sit de tempore. 2. De loco. 3. De ordine orationis. 4. De gestu corporis. 5. De mora.

1. Tẽpus.

De tempore sciendum est, quod Paulus scribit 1.ad Thess. 5.17. Indesinenter orate. Et Dominus Luc.18. Oportet semper orare, & non deficere. Item, Eccle.28. Ne impediaris semper orare. Est enim Oratio cultus, quem Deus vult esse perpetuum verum disciplinæ gratia hæc tempora à pijs potissimum obseruari solent. 1. Matutinum cum surgis. 2. ante cibum sumendum, & post cibum sumtum. 3. cum cubitum eundem est. 4. medio quoque tempore, quoties aut læta aut tristia offerũtur. Nec pugnant hæc cum mandato Dei, iubentis semper orare, & non deficere. Omnia enim pia Christianorum vota & suspiria orationes sunt, tametsi non semper in verba erumpant.

2. Locus.

De loco præterea sciendum est, quod nullo non loco sit orandum. Si enim semper orandum est, aptus vtique omnis locus erit orationi, siue sis domi, siue foris, siue mari, siue terra. Breuiter, vt vbique Deus est colendus, ita & inuocandus vbique existit. At disciplinæ gratia templum destinatum est communibus & solennibus precibus: vbi Ecclesia congregata communes necessitates proponit, idq; multorum exẽplo. Quid ergo est, quod dicit Dominus Matth.6. Tu autem cum oraueris, intra in conclaue tuum, & clauso ostio, adora Patrem tuum, qui est in occulto? Hic ex signo affectum orãtis exprimit. Dominus enim hoc loco taxat viciosum affectum hypocritarum, nimirum inanem gloriam, quam quærebant suis orationibus, dum in publicum egressi orarent. Deinde sentẽtiam verborum Domini hoc pacto colligito: Qui intrat in conclaue suum, clauso post se ostio suo, nõ facit ibi quicquam, vt videatur quod facit. Qui non facit vt videatur, nequaquam facit inanis glorię & hypocriticæ ostensionis gratia. Ergo Metalepsi Ebraica per ingressum in conclaue significat Dominus, ab omni oratione hypocrisin, ostentationem & inanem gloriam excludendã esse.

Obiectionis Explicatio

3. Ordo.

Tertia circumstantia orationis externa est, de Ordine in oratione seruando. Hic ordo consistit in tribus: Compellatione, Propositione, Confirmatione. Compellatio excitat animum ad orandum. Hæc enim recitat mãdata Dei & promissiones, quibus accenditur animus ad ardentius orandum. Propositio res enumerat petendas. Quamuis autem propositio in nulla oratione abesse potest, tamen propositionis ordo hic inter circumstantias externas est numerandus. Confirmatio promissionem gratitudinis & emendationis vt plurimùm continet. Huius ordinis exempla à Philippo in locis Theologicis præscriptæ formulæ precandi suppeditant.

4. Gestus corporis.

Quarta circumstantia orationis externa, est gestus corporis, qui etsi nullis regulis astringitur, tamen honestum esse conuenit. Optimus orantis gestus, omninóque necessarius, est genua cordis flectere, quemadmodum Manasses fecit. verùm hic de corporis gestu agitur, qui varius commemoratur in Scriptura. Moses manus in cœlum leuat: & Paulus monet, puras manus esse leuandas. Qui sanè gestus liberorum est, qui parentibus manus porrigunt, cum aliquid impetrare volunt, tanquam certi, quod statim accepturi sint petita. Quidam in genua procumbunt, quo gestu humilis subiectio significatur. Publicanus tundebat pactus, id quod fidei & ardori precantium seruit. Paulus virum non velato capite, mulierem velato vultu orare iubet. Hi corporis gestus tametsi liberi sunt, vt externæ circumstantiæ, tamen non sunt contemnendi, sed adhibẽdi pro ratione temporis & loci. Seruiunt enim rite formandis & excitandis affectibus.

5. Mora.

Quinta & postrema circumstantia est de Mora. Iudith obiurgat ciues suos, quod dies quinq; prę̨finiuerant Deo, intra quos opẽ ab ipso expectarẽt, dicens: Qui estis vos, qui tentatis Deum? Posuistis tempus miserationis Dei. Abacuc.2.3. Si moram fecerit Dominus, expecta eum, nam veniens veniet, & non tardabit.

DE QVARTO.

IIII. Obiectiones.

Iam aliquot obiectiones, quibus vel oran-

IIII. Obiectiones Primo.

di studium prorsus extinguitur, vel negligentiores alioqui fieri solent carnales homines, refutādę sunt. Quidam, quia oratio est cordis potius quam oris, vt in Mose cernimus, & Christus confirmat Io.4.24. vbi dicit, Deum spiritu & veritate adorandum esse, iudicant orationem Christianorum fieri debere sine verborum expressione. Sed breuiter illis hoc sit responsum: Affectus cordis verbis excitatur orantis Et Christus diserte dicit Lucæ.11.2. Quando oraturi estis, Dicite: Pater noster: Præterea innumera Sanctorum exempla, voce orantium, nobis Scriptura commendat.

Responsio. 1. 2. 3.

Sunt rursus Epicurei, qui ideo Deum inuocandum negant, quia ipse nos amat, & scit, quibus indigemus, etiam sine nostra oratione: verū pios scire oportet, præferendum esse mandatum omnibus cogitationibus cum eo pugnantibus. Quanquam autem Deus nos amat, & scit optimè, quibus indigeamus: tamen orare præcipit, vt intelligamus, vnde auxilia quærenda sint in quauis afflictione: vt admoneamur nostræ inopiæ & mendicitatis: vt statuamus eum præsentem inspectorem esse omnium actionum nostrarum: vtque sciamus, quod quemadmodum pater filijs, ita ipse orantibus velit conferre, quæ petunt, iuxta ipsius voluntatem. Nec vult hunc ordinem suæ prouidentiæ à nobis contemni. Ipsius enim prouidentia est, omnibus afflictis, se in vera fide inuocantibus, opem ferre.

Secunda. Respōsio. 1.

Sunt quoque imbecilles, qui se indigniores putāt, quam vt orare ausint, & maiores peccatores se agnoscunt, quam vt impetrent quod petunt. At mandatum Dei indignitati, & promissiones vniuersales peccatorum sensui opponere oportet. Scriptum est enim: Inuoca me in die tribulationis. Item: Quicquid petieritis Patrē in nomine meo, dabit vobis. Item: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Tertia. Respōsio.

Sunt præterea, qui tametsi orare audeant, tamen, quia non statim impetrant quod volunt, despondēt animum, & segniores ad orandū fiunt. Interim ignorant, Deum patris affectum erga nos gerere, qui petita interdū non ideo negat, quia nostras preces cōtemnit, sed quia quæ petimus, nobis minimè salutaria sunt. Nam vt medicus peritus cum ægroto, ita Deus cum homine se inuocante agit: id quod pulchre Hieronymus ostendit his verbis: *Et quomodo* (inquit) *si ægrotus & æstuans febribus aquam frigidam postulet, & dicat ad medicum: vim patior, crucior, vror, examimor, vsquequo medice clamabo, & non exaudies? & sapientissimus medicus respondeat ei: Scio quo tempore dare debeam quod postulas, & non miserebor modo, quia misericordia crudelitas est, & voluntas tua contra te petit. Ita & Deus clementiæ suæ sciens pondera atque mensuras, interdum non exaudit clamantem, vt eum probet, prouocet eum ad rogandum, & quasi igne excoctum iustiorem & puriorem faciat.* Hæc Hieronymus Augustinus quoque ait: *Sæpe non exaudit ad voluntatem, vt exaudiat ad salutem.* Idem: *Si non dat ad horam, exercet quærentem, & non contemnit petentem.*

Quarta. Respōsio. Confirmatio à simili.

Duplex præterea est Deo modus exaudiendi: Nunc enim apertum auxilium præbet, Nunc virtute Spiritus sancti assistit, ne malis victi deficiamus. viris in Babylonica fornace, & Danieli obiecto leonibus apertum auxilium præbuit. Stephano & Laurentio virtute Spiritus sui astitit, ne crucis acerbitate victi deficerent. vtriusque modi exempla multa recitat Epistola ad Ebræos.11.

Quinta.

Quidam præterito Deo, qui solus iuxta Scripturam est inuocandus, ex eo stabilire conantur inuocationem Sanctorum, quia putantur pro nobis in cœlo orare, vt nos hic in terris pro nobis inuicem orare debemus. Sed infirmo fundamento nituntur. Primum enim ex dubijs non sunt dogmata extruenda. Deinde, si constaret, Sanctos in cœlo pro nobis orare, tamen inde non sequeretur, nos debere eos inuocare. Solus enim scrutator cordiū est inuocandus. Quia vera oratio ex intimo cordis proficiscitur vt quæ potius est cordis affectus, quam strepitus oris, & Paulus dicit: Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt? Quod autem alij pro alijs hic in terris orant & intercedunt, habent mandatum, promissionem, & probata piorum exempla, quibus omnibus destituitur mortuorū inuocatio. Deinde intercessio seu oratio pro fratribus viuētibus nititur solido fundamento, nempe Christo Iesu, cuius merito preces nostræ exaudiuntur pro fratribus. Præterea etiam hæc oratio pro fratribus mutuæ dilectionis certissimum argumentum est, hac enim testantur se mutuis affici commodis & incommodis.

Responsio. 1. 2. 3. 4. 5.

DE QVINTO.

Quinto locō promisi me methodum enarrandi Dominicam Orationem, vna cum succincta eiusdē orationis declaratione, traditurum: id quod breuissime nunc expediam. In primis itaque hæ tres regulæ diligenter obseruandæ sunt. Prima, cuiusque precationis propositio resoluenda est in suas partes, quæ methodo Didascalica simplici sunt declarandæ: declaratæ coniungentur: & oratione exponendū, quid valeant coniunctæ. Secunda, Quoties vnum petimus, simul omnia precamur, & quæ ad illud vnum consequendum requiruntur, & quæ cum illo, quod petimus, coniuncta sunt. Expetito enim fine, simul omnia expetuntur ordinata ad finem. Et cum aliqua natura coniuncta sunt, & vnum eorum dicitur, cætera tametsi non exprimuntur, intelliguntur tamen. Tertia, In singulis petitionibus Dominicæ precationis aliquid precamur, & aliquid deprecamur: vnum quidem expresse, & alterum implicite, quæ eodem modo iuxta superiores regulas tractari possunt. His ita constitutis breuissime Dominicæ orationis explanationem subijciam, vt regularū vsum aliquo modo ostendam.

V. Methodus enarrandi orationem dominicam.

COMPELLATIO.

Pater noster, qui es in cœlis.

Hæc compellatio seu exordium non est temere prætereundum. Magnam enim doctrinam & consolationem continet. Quanquam autem piè & rectè dicitur, duo continere hanc cōpellationem, nimirū voluntatem & facultatem, quæ in omni actione requiruntur (Ex eo enim quod Pater est, paterno affectu præditus libenter opem ferre vult filijs se implorantibus, & quoniam Coelestis est Dominus, potest vtique præstare quæ vult, vt qui omnibus inferioribus potestatibus mundi & inferorum potentissime dominatur) tamē vtile est, accuratius & distinctius proponere, quarum rerum orantem admoneat hoc exordiolum.

Exordij huius partes obseruandæ.

Primum itaque docet hoc exordium, quis sit inuocandus, nempe Deus, quem Patris nomine iubemur compellare. Non enim alium inuocare licet, quam eum, quem Dominus inuocandum præcipit. Obseruandum autem, quod Pater hoc loco non vnius personæ, sed Essentię nomen sit. Omnis enim

1. Quis inuocādus.

inuocatio, quæ fit ad Deum, intelligitur complecti Patrem, Filium & Spiritum sanctum. Deinde Filius duplici modo est inuocandus, primum cum Patre & Spiritu sancto, vt Deus, dator omnium bonorum, deinde vt Mediator missus & intercedens. Secundo docet hoc exordium, quod velit Deus libenter & ex animo exaudire inuocantes. Est enim Pater. Patris enim vocabulum vim promissionis continet, & affectum Dei erga inuocantes. Tertio, quod possit præstare petita. Est enim cœlestis Dominus, vt qui possit omnia in cœlo & in terra. Nam potentiæ & maiestatis titulus est: Qui es in cœlis. Quarto subindicat hæc compellatio, quinam debeant & possint vere orare, nempe filij Dei. Nam soli filij Dei Patrem compellare possunt. Quinto, quod fides requiratur. Per hanc enim filij Dei constituimur. Dedit enim potestatem filios Dei fieri, quotquot credunt in nomen eius. Sexto, per quem orandum sit, insinuatur, nimirum per filium Dei vnigenitum. Si enim filij Dei sumus, per illum quoque & in ipsius nomine orare est necesse. Hinc illud: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Septimo & vltimo colligitur ex his omnibus discrimen inter Christianorum, Turcarum & Iudæorum & aliarum prophanarum gentium orationes. Nam Christianorum preces ex fide per Christum fiunt, aliorum autem minimè. Atque hæc ex connexis & coniunctis collecta esse manifestum est.

2. Pater.

Cœlestis.

4. Electorum.

5. Qui in eum cōfidunt.

6. Per Christū.

7. aliis omnib. hominib. exclusis.

PRIMA PRECATIO.

SANCTIFICETUR NOMEN TUUM.

Nomen Dei quid.

Cum nomen Dei sit noticia, fama & gloria Dei, & sanctificare sit non solum celebrare Deum, verumetiam omnem nominis Dei prophanationem cauere, dicemus nomen Dei tum demum sanctificari, cum Dei noticia, fama ac gloria ab hominibus celebretur, caueatúrque, ne vel noticia Dei obscuretur, vel fama sileat, vel gloria cesset. Cæterum, quia Deus celebrari non vult nisi à credentibus, & fides non potest haberi sine verbo Dei, sine publico ministerio, sequitur nos hac prima precatione precari, 1. ministerij verbi conseruationem. 2. noticiam Dei & virtutum Dei. 3. fidem. 4. prædicationem nominis & famæ Dei, quæ prædicatio superiorum finis est. 5. vt auertat Deus, quicquid superioribus vllo modo aduersatur.

Summa precationis.

SECUNDA PRECATIO.

ADVENIAT REGNUM TUUM.

Hic Primum definiendum est regnum Dei, Deinde considerandæ partes, tum præsidia & adiuncta exponenda, quæ omnia hic precamur, & simul deprecamur, quæ cum his pugnant. Verum de his omnibus dictum est supra, capite 15. primæ classis.

TERTIA PETITIO.

FIAT VOLUNTAS TUA SICUT *in cœlo & in terra.*

Summa.

Quia voluntas Dei tum fit, cum ei obtemperamus, & facimus quod præcipit (iuxta illud Deuteron. 12. 32. Quod præcipio tibi, hoc tantum facito Domino) 1. hic petimus verum intellectum voluntatis Dei. 2. alacrem voluntatem optemperandi. 3. vires præstandi. 4. vt nos in Christo sumus tanquam surculus in vite. 5. vt ipse nos suo spiritu regat. 6. vt singuli Deo in sua vocatione seruiant, in iusticia & sanctitate, omnibus diebus vitæ suæ. Deprecamur autem quæ cum his pugnant.

QUARTA PETITIO.

PANEM NOSTRUM QUOTIdianum da nobis hodie.

Summa.

Panis nomine non tantum intelligitur cibus & potus, verumetiam quicquid ad sustentationem nostri in hac vita pertinet. Sed quia hæc haberi non possunt, sine diligenti labore, administratione ciuili, legibus, disciplina, pace, bona valetudine, terræ fœcunditate, agricultura, omnia hæc simul precamur, & deprecamur, quæ contraria sunt.

QUINTA PETITIO.

DIMITTE NOBIS DEBITA *nostra, Sicut & nos Dimittimus debitoribus nostris.*

Debita quid.

Per debita, peccata intelligit potissimum, & quotidianos lapsus fidelium. Septies enim in die cadit iustus. De remissione peccati vide supra in Symbolo.

Appēdix.

Porro appendix quomodo intelligenda sit, quæ additur, docet parabola de debitore decē millia talentorum, Matth. 18. Simile est regnum cœlorum homini regi. Quemadmodū enim hic Rex supplici seruo cōdonauit totum debitum, gratis ex mera liberalitate: Ita Deus Pater confugientibus in vera pœnitentia ad Christum, cōdonat gratis omnia debita, hoc est, peccata. Verum sicut rex ille seruum illum ingratum & durum aduersus conseruos reuocat ad pœnam, & quod antea supplicanti condonauit: Iam à contumaci ac duro in conseruos repetit, ita Deus Pater postquam recepit gementes in gratiam, vult nos imitari suum exemplum benignitate erga proximum. Non igitur ista appendix causam remissionis continet, sed effectū seu consequēs necessarium. Quare hæc appendix admoneat nos nostri officij erga fratres, vt ipsis in nos peccātibus condonemus, idque exemplo Patris cœlestis. Quod si fecerimus, certum signum remissi nostri peccati à Deo habeamus.

SEXTA PETITIO.

ET NE NOS INDUCAS IN *tentationem.*

Summa.

Quoniam tentatio perficitur (teste Gregorio.) tribus: Suggestione, delectatione & consensu, precamur hac precatione, ne Deus sinat nos Malis suggestionibus impeti, Peruersa delectatione obrui, & consensu in laqueos tentatoris incidere. Tametsi autem Diabolus propriè tentator dicitur, vt qui fallendi & decipiendi gratia in perniciem tentat: tamē Deus tentare dicitur probationis gratia in bonum tentati. Sicuti de Abraham dicitur Gen. 22. 1. de qua re supra in ὑπομνήσει.

SEPTIMA PETITIO.

Sed Libera nos à malo.

Summa.

Hæc generalis petitio est, qua deprecamur omnia

nia nobis vllo pacto nocentia. In malo enim, vt in genere, continetur quicquid saluti nostræ aduersatur, vt ærumnæ huius vitæ, peccata, tyrannis Diaboli, persecutiones. Breuiter, quicquid vel Ecclesiæ seu regno Christi spirituali, vel politico statui, vel œconomiis impedimento & damno est.

AMEN.

Particula Amen, & votum & admonitio seu confirmatio est. Votum quidem, quo optamus, vt vere exaudiamur, & vere fiant quę petimus. Admonitio verò, vt verè statuamus, nos exauditos propter Christum Mediatorem. Vberiorem explanationem petant studiosi aliunde. Hic tantum volui inuentionē iuxta regulas præscriptas aliquo modo ostendere.

Porro, si quis tractationis ordinem requirit, hic sanè ordo minimè incommodus esse videtur, si de singulis precationibus quatuor proponantur. 1. res expressa verbis nominatim. 2. Enumeratio eorum, quæ ad rem expressam verbis necessario requiruntur & ordinantur. 3. Quæ cum re coniuncta sunt verbis expressa. 4. Pugnantia.

CAPVT V.

DOCTRINA ECCLESIÆ.

Quæ & vbi quærenda.

HOc fixum mente tenendum est, quod *Doctrina Ecclesiæ* Christi alia non sit, quam quæ in Lege, Prophetis, Euangelicis historiis & Epistolis Apostolicis traditur. Ad legem enim & testimonium mittit Esaias. Christus dicit: Oues meæ vocē meam audiunt. Item: Habent Mosen & Prophetas, illos audiant. Verùm quia multa sunt in Scriptura, non omnibus obuia, accedunt piorum interpretationes, quæ tanquam lucem obscurioribus locis afferunt. At ne nos sinamus à fonte aquæ viuæ abduci ad cisternas & puteos contritos, qui continere aquam non valent, tenendum est discrimen inter dicta interpretum. Non enim quiduis à quolibet vel sanctissimo patre dictum, eiusdem ponderis & autoritatis in Ecclesia Christi esse debet.

Dicta Patrum quomodo cōsideranda.

Sunt itaque dicta Patrum in triplici discrimine. 1. Quædam enim demonstrata sunt. 2. Quædam probabilia, sed præter Scripturam. 3. Quædam enunciata contra Scripturam & analogiam fidei.

1. *Demonstrata* voco, quæ ex apertis Scripturæ testimoniis, & immotis axiomatibus euidenti consequentia collecta sunt. Cuius generis sunt Symbolum Apostolicum, Nicenū, Athanasij, Chrysostomi, Gregorij, Ambrosij &c. Nam hæc immota consequentia ex verbo Dei collecta sunt. De his tenenda est regula, quod pondus & autoritatē non habeant ab hominibus, sed ab ipso verbo Dei, vnde fluxisse demonstrant. Quare non minoris apud nos autoritatis esse debet hoc genus dictorum Patrum, quā ipsissima vox Dei de cœlo ad nos allata.

2. *Proximum* genus dictorum est eorum, quæ etsi apposite & sapienter dicta sunt, attamen demōstratione ex verbo Dei carent. Huius generis dicta tantisper magnificare oportet, propter reuerentiam sanctorum Patrum, donec trahantur in malam consequentiam ab hostibus sanæ doctrinæ. Sancti Patres sæpe satisfactionis ac Meriti mentionem faciunt, non stricte vocū propriis significationibus inhærentes, sed eas abusiue propter aliquam allusionem transferentes ad suum propositum. Quare si quis contra mentem Patrum huiusmodi dictis abuti velit aduersus doctrinæ sinceritatem, nos non debemus sinere Patrum dicta præferri apertæ Scripturæ.

3. *Postremum* genus est eorum, quæ enunciata sunt contra Scripturam & Analogiam fidei, ex incogitantia quadam. Vnde facile homines labuntur in orrores. Sed hic regula Ambrosij sequenda est, qui libr. 1. Officiorum sic inquit: *Nos noua omnia, quæ Christus non docuit, iure damnamus, quia fidelibus via Christus est. Si igitur Christus non docuit quæ docemus, & nos id detestabile iudicemus.* Hanc regulam confirmat præceptum Domini dicentis: Cauete à fermento Pharisæorum, hoc est, à corruptione doctrinæ. Itē: Cauete à falsis Prophetis. Et Paulus inquit: Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema sit.

A quibus cauendū.

Præterea & hoc in Ecclesiæ doctrina cauendum, ne inutilibus quæstionibus inuoluamur, quemadmodum à sententionariis factum esse videmus, qui innumeras & inutiles quæstiones proponunt, probant, improbant, ac tanquam pilam inter se iaciunt. Vnde fit, vt necessaria Ecclesiæ doctrina neglecta iaceat, & moles commentariorum & inutilium quæstionum Ecclesiæ Christi obtrudatur. Quare nos, qui Christi discipuli esse volumus & gloriamur, sequamur verbum Dei, tanquam lucernam veram, quæ sola à tenebris ignorantiæ ad lucem veræ noticiæ Dei nos adducere potest: Et alienis periculis admoniti sim⁹, ne omisso viuo fonte quæramus cisternas, ac ita paulatim in errores pristinos recidamus.

Triplex probandi genus.

Pręterea & hoc admonendum duxi, quod in tractatione & illustratione scripturæ vti liceat triplici probandi genere. 1. Nunc enim Scripturæ apertis axiomatis: 2. ratiocinatione, eáque directa & indirecta. 3. exemplis approbatis. Hoc triplici genere vsus est ipse Dominus non raro: Paulus frequentissimè, ac alij Apostoli, quibus probandi rationibus nos pronunciata Patrum adiicere possumus, sed hac ratione, si habeamus præeuntem lucernam Dei.

De certitudine scripturę.

Iam multa addi possent de autoritate, dignitate, necessitate ac vtilitate doctrinæ Ecclesiæ, sed istis tanquam apertis omissis, nonnulla dę certitudine adiiciam, vt contra furores Mahometicos ac Atheismum prophanorum hominum, Epicureismū, Romanismum, atq; adeo aduersus omnem astutiam ac versutiam Diabolorum & hominum, quibus ad fallendum vtuntur, mentes nostras muniamus, ac vt certi de doctrina Ecclesiæ eā auidius discamus, morésq; nostros iuxta normam ipsius formemus.

Gloriantur Philosophi de suæ doctrinæ certitudine, iactant sua κριτήρια demonstrationes proferunt, Vniuersalem experientiam prædicant, ordinis intellectum (per quem ignota rimantur, adhibita amussi philosophica, vt vocant) extollunt. Fateor certe, istas certitudinis causas non esse contemnendas, imo tanquam dona Dei suspiciendas, attamen si cū certitudine rei Theologicæ ista philosophica conferantur, apparebit, multis nominibus doctrinæ Ecclesiæ certitudinem demonstrationibus philosophicis proponendam esse. Sed primum de doctrinæ Ecclesiæ certitudine dicam. Deinde nonnihil de collatione doctrinæ Ecclesiæ & Philosophicæ adiiciā.

Methodus.

Duplex testimonium.

Certitudo itaq; *Doctrinæ* Ecclesiæ solo testimonio nititur, quod est duplex: Externum & Internum, de vtroque ordine dicendum est. *Externum* testimonium voco, quod in sensus incurrit, quod verbum cœleste confirmat tanquam firmissimum sigillum. Verùm hoc habet sex partes. Nimirum patefactionem diuinam: miraculorum varietatem: prophetiarum firmitudinem: consensum veræ Ecclesiæ perpetuum: tanti temporis durationem: ac cruentam plurimorum Martyrum confessionem. Verùm

Externū, cuius sunt 6. partes.

hæc paulò apertius declaranda ac distinguenda sunt.

1. Patefactio diuina.

Prima igitur pars externi testimonij est *patefactio diuina*: per quam ipse Deus de sua arcana sede procedens, se olim sanctis Patribus patefecit, & suum Verbum eis tradidit ac commendauit. Quanquam autem Dominus sæpe apparuisse legitur, tamen paucas eius apparitiones recitabo, in quibus summā doctrinæ Ecclesiæ proponit, inculcat, repetit & illustrat. Primum itaque apparuit Adamo post lapsum, Genes. 3. & doctrinam Legis & Euangelij primus sua voce tradidit, & pœnas inflixit ob peccatum. Ab hac doctrina vera Ecclesia Dei nūquam defecit, sed perpetuo eandem amauit, retinuit & propagauit. Deinde apparuit Noe, ac facto confirmauit doctrinam legis & Euangelij, dum impœnitentes quidem diluuio perdidit, Noe vero cum sua familia ex gratia promissionis clementer liberauit. Post diluuium vt doctrinam fere hominum malicia collapsam erigeret, apparuit Abrahamo decies, eius filio Isaac bis, nepoti Iacob sexies: in quibus apparitionibus eadē doctrina est proposita, & promissionis verbum clarius illustratum est. Iustificationis quoque doctrina in Abrahamo certissimo typo expressa est apertius. Post hęc in Aegypto Mosi apparuit, eandémque doctrinam repetiit & confirmauit, facto declaraturus, quid inter cœtum, verbum suum amplectentem, & reliquum mundum interesset. Præterea multis Prophetis idem verbum in visionibus & somniis apparens commendauit. In nouo quoque Testamento idem Deus suum verbum sonuit de cœlo, & proprio ore nobis Christum doctorem commendauit, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, Hunc audite. Ac si dicat: Olim promisi Semen mulieris destructurum caput Serpentis, & reparatorem generis humani sublata legis maledictione: Ecce hic adest, eum audite, in eum credite, quibus vita & salus cordi est. In hoc enim mihi complacui, & reconciliatus sum mundo per ipsum. Hæ omnes apparitiones cum multis aliis, vnà cum Angelorum concionibus & reuelationibus, nostræ infirmitati seruire debent, ac confirmabunt nostros animos, ne credamus imposturis Diaboli, qui cum omnibus Sophistis & Mahometistis, prophanisque gentibus in hoc totus incumbit, vt nos ab isto verbo, tot apparitionibus Dei nobis mandato, abstrahat, quemadmodum nostros parentes à verbo vitæ, quod acceperant, abstraxit.

2. Varietas miraculorum.

Secunda pars externi testimonij, est *varietas miraculorum*, quæ miracula sunt quædam extraordinaria opera Dei, quibus tanquam sigillis firmissimis verbum suum, hoc est, Legem & Euangelium quatuor millibus annorum confirmauit, qualia sunt plurima, cùm in veteri, tum in nouo Testamento, *veteris Testamenti*, miracula in hæc tempora commodè distingui possunt. Vt 1. considerentur, quæ ante diluuium contigerunt. 2. quæ in diluuio. 3. quæ post diluuium. 4. quæ in Aegypto. 5. quæ in exitu ab Aegypto. 6. quæ in monte Sinai, dum lex promulgabatur. 7. quæ quadraginta annos in deserto. 8. quæ sub Iosua. 9. quæ sub Iudicibus. 10. quæ sub Regibus. 11. quæ sub captiuitate populi in Chaldæa. 12. quæ reliquo tempore vsque ad Christum sub variis Ducibus. Sed ex his pauca exempli gratia referamus. *Ante diluuium* itaque duo insignia occurrunt. Primum in oblatione Abel & Cain, vbi Dominus aperto testimonio confirmauit Legem & Euangelium, non respexit ad Cain, sed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit lege damnatus. Hic pius propter fidem in promissum Semen. Vnde primum respexit ad Abel, deinde ad munus seu sacrificium eius, quod propter offerentis fidem placuit. Secundum in Enoch, quem Dominus è consortio hominum sustulit in cœlum, vnde doctrinam Euangelij confirmat de victoria super regno Satanæ. *In diluuio* duo quoque sunt præcipua. Vnum miraculosa pœna ob peccatum, iuxta legis doctrinam. Alterum admiranda liberatio credentium, iuxta promissionis verbum. Ita Cataclysmus mundi, obsignatio est vtriusque doctrinæ Ecclesiæ, nimirum Legis & Euangelij. *Post diluuium* primum occurrit confusio linguarum in ædificatione turris Babylonis. Hæ minæ in contumaces confirmantur. Deinde partus aniculæ Saræ sterilis per Angelum annunciatus: Pugna Iacob cum Angelo: Scala extensa in cœlum visa ab eodem, promissionis gratuitæ certitudini seruiunt. *In Ægypto* ardet rubus, sed incolumis manet. virga in colubrum vertitur. Vrgente Mose mandatum Domini de exitu populi, decem mirabilia signa eduntur, quæ his versibus complecti soleo:

Sanguis, Rana, Cinyps, cum Musca, Pestis & vlcus.
Grando, Locust', Tenebræ, Natorum mors inimica.

Hæc omnia clarè testantur, Deum iuxta legis minas punire contumaces, & rursus iuxta gratiæ promissionem suos tueri. *In exitu* ab Aegypto, vt miraculosa maris exiccatio, per quam liberātur Ebræi, promissæ gratiæ testimonium est, ita submersio Pharaonis cum suo exercitu, legis diuinæ est sigillum. Deinde eodem pertinet miraculum columnæ Nubis per diem, & columnæ Ignis per noctem qua suū populum Dominus in itinere direxit. *In monte* Sinai multis miraculis doctrina legis confirmatur, ac lapideis Tabulis inscribitur, ibi fulgura, tonitrua, miraculosum ieiunium Mosis, colloquium Dei cum Mose, testantur, legis doctrinam verè à Deo profectam esse. *Tempore xl. annorum* quibus populus in deserto permāsit, plurima sunt miracula edita: quibus vtraque doctrinæ pars confirmata est. Legis doctrina confirmatur miraculosa pœna Choræ, Dathā & Abiron, cum eorum sociis, quos terra aperto ore absorpsit. Deinde thurificantes contra legem ignis de cœlo absumsit. Inobedientes serpentibus percutiuntur &c. Euangelium quoque ex altera parte cōfirmant miraculosa beneficia Dei. Aqua de petra manat, & comitatur populum quocunque proficiscitur. Man de cœlo datur, vnde tot millia hominum aluntur quadraginta annis. Aspectus ænei serpentis erecti ex mandato Domini, quo sanantur percussi à dipsadibus. Vestimenta ac calcei tot hominum tanto tempore non teruntur. *Sub Iosua* duce primum occurrit transitus per medium Iordanis stante aqua ab vna parte instar muri, & defluente ab altera. Ciuitatis Hiericho septeno circuitu, & voce tubarum iuxta vocem Domini, euersio. Prolongatus dies pugnantibus Ebræis contra Gabaon. Lapides de cœlo demissi, quibus occisi sunt hostes populi Dei. His omnibus confirmari vtrunque doctrinæ caput nemo non videt. *Sub ducibus* etsi plurima contigerunt miracula, duo tamē præ aliis sunt insignia. Vellus Gideonis, & fortitudo Samsonis, vtrumque veritatis diuinæ sigillum est. *Temporibus Regum* Elias & Elisæus miraculis plurimis claruerunt: quibus vtramque doctrinæ partem Dominus mirabiliter confirmauit. Helias excitat mortuum. Hostiam perfusam aqua impetrato miraculose igne de cœlo accendit, in testimonium doctrinæ suæ. Ad preces eiusdem tribus annis non pluit, quo petente pluuiam, nubes statim densantur, & pluuiam mittunt. Hic pallio Iordanem diuidit, siccus transit, & ignito curru in cœlum tollitur,

Elisæus

Elisæus ſanat aquas peſſimas & ſteriles:ditat mulierem oleo: ſuſcitat mortuum: ſanat Naaman Syrum à lepra. Sunt & alia miracula temporis Regum elita, confirmantia Eccleſiæ doctrinam, quæ breuiatis cauſa omitto. *Sub captiuitate* populi in Chaldæa, hæc ſunt præcipua: Miraculoſa liberatio trium virorum, qui propter confeſſionem doctrinæ Eccleſiæ in ardentem fornacem coniecti ſunt. Ignis enim imperio creatoris ceſſit, & non læſit, quos Dominus illæſos in teſtimonium ſuæ doctrinæ voluit. Miraculoſa defenſio Danielis, coniecti in lacum, vt deuoraretur à leonibus, eo quod nollet abiicere doctrinam Eccleſiæ, & Idola prophana loco veri Dei colere. Miracula *ſub Ducibus* vſque ad Chriſum poſt transmigrationem Babylonicam fuerunt non pauca. Sed præcipuum eſt, quod Deus popuum adeo exiguum, tot perſecutionibus fractum, contra adeo potentes Reges & Principes defenderit, vt firmum ſtaret vaticinium Iacob de expectatone gentium, ſeu aduentu Meſſiæ. Porro *noui teſtamenti miracula* plurima ſunt, quorum præcipua capita cõmemorabo. Primùm occurrit ſterilis anicula partus, deinde virginis, vterque ab Angelo annunciatus, non ſine doctrinæ Eccleſiæ commendatione & confirmatione. Sequuntur Angelorum conciones, Magorum ſtella, facta Chriſti diuina, eaque plurima: vt ſanationes ægrotorum, ſuſcitationes mortuorum &c. Apparitiones in monte. Reſurrectio Chriſti. Et multa alia, quæ referuntur in Euangelica hiſtoria, quibus omnibus accedit veluti regia quædam obſignatio, viſibilis donatio Spiritus ſancti quinquageſimo die poſt reſurrectionem Domini. Eodem pertinent *miracula Apoſtolorum*, quibus doctrina confirmata eſt in primitiua Eccleſia.

Noui teſtamenti.

Hunc eſſe verum miraculorum vſum ſequentia teſtimonia confirmant. Exod. 13. 9. Erit quaſi ſignũ in manu tua, & quaſi monumentum in oculis tuis, vt lex Domini ſemper ſit in ore tuo. Num. 14. 11. vſquequo non credent mihi in cunctis ſignis, quæ feci in medio eorum? Ioan. 8. Si mihi non creditis, credite operibus meis. 1. Reg. 17. Vidua excitato filio dixit: Nunc ſcio, quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum eſt. Atque hæc de miraculis, & de ſecunda parte externi teſtimonij.

Vſus miraculorũ.

Tertia pars externi teſtimonij, *prophetiarum, obſeruatio & veritas* eſt. Cuius generis ſunt, prophetia Iacob de regno Iuda & aduentu Chriſti. Prophetia Balaam de Chriſto ſub imagine ſtellæ. Vaticinium Eſaiæ de virginis partu. Danielis prædictio de quatuor Monarchiis, de hebdomadibus, de tempore aduentus Chriſti, de eius morte æternoq; regno. Hæ prædictiones omnes ſcopum habuerunt Chriſtum Dominum, qui legis maledictionem tolleret, vt æternam iuſtitiam donaret credentibus, quemadmodum Eſaias & Daniel clarè concionantur. Vnde apparet has prædictiones eidem doctrinæ Eccleſiæ teſtimonium præbere, quam Deus ab initio ſua voce propoſuit, ac miraculis confirmauit. Sciamus igitur vaticinia prophetica eſſe quædam doctrinæ Eccleſiaſticæ ſignacula.

3. Prophetiarum obſeruatio & varietas.

Quarta pars externi teſtimonij eſt *conſenſus* Moſis, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum, ac catholicæ totius Eccleſiæ in doctrina, cultu & vita. Nam hi omnes legem & promiſſiones vrgent, ac alij aliis clarius exponunt.

4. Conſenſus Eccleſiæ.

Quinta pars externi teſtimonij eſt ipſa *duratio Eccleſiæ, ac doctrinæ* Legis & Euangelij. Nam ſi hæc ex hominibus fuiſſet, aut etiam ex Diabolo, nequaquam tot annis perduraſſet aduerſus tot tyrannorũ inſultus, tot hæreticorum ſectas, tot ſophiſtarum technas, quibus mundus ſe oppoſuerat Eccleſiæ & doctrinæ cœleſti. Atque adeo verum eſſe oſtenditur, quod Dominus promiſit: Portæ inferorum nõ præualebunt aduerſus eam. Huc quoque pertinet dictum Gamalielis, Si ex hominibus eſt opus hoc, diſſoluetur. Act. 5. 38.

5. Duratio Eccleſiæ & doctrinæ.

Sexta pars externi teſtimonij, eſt cruenta confeſſio tot Martyrum, inde vſque ab Abel ad Chriſtum Dominum, & ab ipſo in hunc vſque diem. Nam tanta & tam atrocia ſupplicia nequaquam ſubiiſſent pro incerta & erronea doctrina. Nec hoc teſtimonij genus infringit, quod multi enthuſiaſmo quodã inſtigati non dubitarunt pro erroribus ſuis confirmandis mortem oppetere. Nam deſtituti fuerunt ſuperioribus teſtimoniis, quæ ſemper tanquam regula adhibenda ſunt, vt diſcernatur inter veros Martyres & enthuſiaſmo concitatos à Diabolo, ad oppugnandam veritatem. Hactenus de externo teſtimonio, quo confirmatur doctrina Eccleſiæ.

Internum teſtimonium vnicum eſt, nimirum arrabo ſeu pignus Spiritus ſancti, quo obſignatur verbum in cordibus fidelium. De hoc interno teſtimonio concionatur Paulus 1. Corinth. 1. 18. & 6. 19. Ad Ephe. 1. 13. &c. Hæc teſtimonia quæ ſunt cauſæ certitudinis in cœleſti doctrina, ſi conferuntur cum Philoſophica certitudine, plurimùm excellent. Omnia enim in Philoſophia lumini rationis & ſenſibus ſubiiciuntur. Verùm hic lumen Dei, imo ipſe Deus eſt, qui ſuam doctrinam proponit & confirmat. Philoſophia κριτηρίοις quibuſdam mentis facultatibus nititur. Sed hic Spiritus ſanctus doctrinam confirmat atque obſignat, adeo, vt nihil certius pio cordi haberi poſſit, quam hæc ſpiritus obſignatio. Valeant igitur prophani homines, qui certitudinem rei Theologicæ in tertium locum poſt ſcientiam reiiciunt, & fere cum εἰκασίᾳ coniungunt. Atque hactenus de doctrina Eccleſiæ.

Internũ teſtimonium.

Capvt VI.

SACRAMENTVM.

PRiuſquam ad tractationem Sacramentorum noui Teſtamenti deſcendam, pauca dicenda ſunt de inſtitutione & ratione Sacramentorum, & cur voce hac Sacramenti vſa ſit Eccleſia. Hæc enim nos deducent in veram Sacramentorum noticiam, vt nulla nobis amplius relinquatur hæſitandi occaſio. Vt itaque inſtitutionem intelligamus, obſeruandum eſt, quod Deus ſemper, & antequam homo lapſus eſt ab innocentiæ ſtatu, & poſtquam ipſi viſum eſt genus humanum peccato ſuaq; culpa perditum reparare, conſueuerit ſuam voluntatem homini patefacere duabus rebus, nimirum verbo, & ſigno verbo addito, vt ita hominum ſaluti cõſuleret. *Signa* autem duplicia ſunt adiecta verbo. Nam alia confirmabant certitudinem verbi, de quibus dictum eſt in præſentis claſſis quinto capite. Alia fuerunt fauoris Dei obſignationes & ſigilla de quo genere hic nobis eſt ſermo.

De inſtitutione ſacramentorum.

Signa duplicia.

Cùm homo adhuc eſſet in ſtatu innocentiæ, accepit verbum, cui ſi obtemperaſſet, in æternum beatus vixiſſet. Verbo adiecit Deus duplex ſignum ſeu Sacramentum. Alterum *Immortalitatis*, quod ſignũ à fine dictum eſt. *Alterum probationis*, quod ſignum ſcientiæ boni & mali ab euentu eſt nominatum. Poſt lapſum propoſuit verbum reconciliationis, quod Semen mulieris contriturum eſſet caput ſerpẽtis, hoc eſt, deſtructurum opera Diaboli,

Ante lapſum hominis.

Poſt lapſum.

adducta iustitia sempiterna. Huic verbo adiecit signum, nempe ritum sacrificandi: Qui visibilis quædam concio erat de venturo Messia. Deinde cum Noe locutus est Dominus, & promissioni signum fœderis addidit *arcum cœlestem*. Abrahamo postea promissionem Seminis proposuit verbo, sed signum adiecit *Circumcisionem*: quæ esset veluti visibile promissionis verbum, quod durauit vsque dum Christus venit iuxta promissionis verbum. Mosi quoque data Lege, & facta promissione, commendauit signa *externa varia*, quibus Populus admoneretur de promissionibus diuinis. Eodem prorsus modo Christus, postquam de cœlo aduenisset, confirmassetque promissionis doctrinam, signa & testimonia suo verbo, numero quidem paucissima, sed significatione maxima, vt *Baptismum* & *Cœnam*, adiecit: quæ essent veluti aspectabiles quædam noui fœderis per sanguinem Christi sanciti conciones. Hæc signa cũ veteris, tum noui testamenti, propterea, quod aliud continebant quam foris apparebat, Orientalis Ecclesia μυςήρια, Occidentalis, hoc est, Latina, Sacramenta appellauit.

De ratione sacramentorũ.

His ita de institutione Sacramentorum dictis, ratio Sacramentorum plenius tradenda est. Hanc rationem vt inuestigemus certius proponenda sunt nobis aliquot particularia Sacramenta, vnde generalem definitionem extruemus. Proponamus itaq; in medium Circuncisionem, cui noster Baptismus successit, deinde agnum Phase, cui Cœna Domini substituta est. In *Circumcisione* itaque. 1. vox domini instituentis & mandatum occurrit. Dicit enim Dominus: custodies pactum meum. 2. Opus commendatum externum, quod in oculos & sensus incurrit. 3. promissionis verbum additur: Ero Deus tuus, & seminis tui post te. 4. requirit ab Abraham fidem in promissionem. Omnis enim promissio Dei fide accipienda est. Similiter *agnus Phase*. 1. mandatum Dei habuit. 2. externa & visibilis erat comestio, certo ritu celebrata. 3. additum erat promissionis verbum, quod Deus in suam fidem reciperet istum populum: cuius promissionis veluti visibilis concio, quædam erat comestio agni. 4. requirebat Deus à populo, vt se suæ fidei committeret, expectarétq; promissa bona. Hæc quatuor similiter concurrunt in aspersione sanguinis, atque adeo in omnibus reliquis signis, à Deo institutis, vt testentur de ipsius fauore erga homines: Quorum vnum si sustuleris, non erit plena Sacramenti ratio. Ex his iam extruamus generalem Sacramenti definitionem in hunc modem:

Circuncisio.

Agnus Phase.

Sacramentum est signum visibile, mandatum & institutum à Deo, quo vt Deus suam testatur erga homines promissionem de reconciliatione humani generis, ita homines vicissim suam erga Deum fidem profitentur. Hæc plana, perspicua & immota definitio Sacramenti est, adeo vt quicquid hanc definitionem non recipiat, rationem Sacramenti tueri nõ possit, modo cum Ecclesia veteri de Sacramentis loqui placet.

Definitio Sacramẽti.

Ex quo etiam conficitur, duo tantum esse noui Testamenti Sacramenta, nimirum *Baptismum* & *cœnam Domini*. Ex his quoq; planum esse iudico, quod prudentissimo consilio sancti Patres talibus signis Sacramenti nomen dederũt. Nam vt externã rem oculis cernebant, ita rem Sacramentis contentam & significatam, oculis fidei contemplabantur. Vnde Sacramentum definiuerunt actionem externam habentem spiritualem cõtemplationem, & Latinis in genere Sacramentum est pignus promissionis. Sed quia hoc pignus aliàs fit verbis tantum, vt iusiurandum: aliàs rebus, videlicet, cum signa quasi pignora adduntur promissionibus, hoc significatu transferunt Sacramenti nomen ad signa sacra noui Testamenti.

Duo Sacramenta Noui testamenti.

Verum priusquam accedamus ad explicationem Sacramentorum noui Testamenti, hic quoque obseruatione dignum est, quod signa gratiæ seu Sacramenta diuinitus ordinata, symbolica sunt, nam habent quandam analogiam ad rem inuisibilem quam continent & significant, præterquam quod sint signa gratiæ & externa fiduciæ erga Deum & professionis testimonia. Quare Circumcisio non est tantum signum gratiæ, vt externa nota, qua populus Dei discernebatur ab impio mundo: Sed erat etiam symbolum seu signum per comparationem, quam habet cũ re signata, docens Abraham & eius posteros. Docebat enim Circumcisio, humanam naturã esse immundam, ideoq; mundandam. Deinde quia erat in membro genitali, docebat de futuro Semine, quod esset naturam humanã suo sanguine ab omni peccato & macula mundaturũ. Atque ita tria sunt in signis spectanda. 1. quod sint signa gratiæ. 2. quod sint tesseræ professionis. 3. quod sua analogia nos doceant. Vnde Augustinus: *Si Sacramenta earũ rerum quarum sunt sacramenta, comparationem non haberent Sacramenta non essent.*

Postquam autem hæc in genere de Sacramentis dicta sunt, accedamus ad explanationem Sacramentorum noui Testamenti, quæ sunt: Baptismus & Cœna Domini: in quibus illa quatuor insunt, quæ supra dixi, ad Sacramentorum rationem pertinere quæ simul complectar in definitione. *Sacramentum* noui Testamenti est signum visibile, diuinitus mandatum & institutum, promissioni in Euangelio traditæ additum, vt sit testimonium exhibitæ promissionis gratiæ, & applicatæ iis, qui Sacramentis vtuntur, fidéq; promissionem gratiæ amplectuntur. Hæc definitio meminit mãdati, signi externi, fauoris Dei ac fidei intuentis in fauorem Dei seu promissionẽ gratiæ. Poterit & hoc modo definiri: *Sacramentum* noui Testamenti est ceremonia & actio à Christo instituta, in qua adhibito promissionis verbo, sub visibili re, inuisibile donum & gratia offertur, & obsignatur credentibus. Hanc definitionem perspicuã & propriam esse non dubito. Nam omnia complectitur, quæ ad Sacramentorum noui testamenti substantiam requiri videntur. Quæ vt apertius à studiosis conspiciantur, breuiter eam retexam, ac in membra quatuor distribuam. 1. est institutor & autor Sacramentorum noui Testamenti. 2. promissionis verbum & mandatum seu institutio. Est enim verbum promissionis veluti vita Sacramenti. 3. signum seu elementum seu symbolum vna cum re, quæ cum ijs iuncta est. Non enim sensus nostros ludit Deus vanis simulachris, sed vt verax est, ita veraciter complet suam promissionem, cuius testimonium est externum signum seu elementum, seu symbolum. Nam hæc tria vocabula, etsi eandem rem in hac doctrina significant, ratione tamen differre videntur. *Signum* enim habet relationem ad rem signatam. *Elementum* dicitur, quia est res corporea & sensibilis, in oculos & sensus incurrens. *Symbolum* propter analogiam & comparationem signi ad rem signatam. In re itaque externa tria concurrunt. Primum res illa externa, & signum & testimonium gratiæ. Deinde est nota professionis. Tertio est symbolum, hoc est, signum, cõparatione quadam docens nos virtutem Christi & nostrum officium, sicuti postea rursus dicetur. 4. est fides, qua verbum promissionis apprehenditur. Hęc quatuor

Sacramenta quomodo sunt symbolica.

De sacramẽtis noui testamenti.

Quid sint Definitionis aualysis & mẽbra.

quatuor membra ſupra in definitionis complexum incluſi, quæ ideo diſtinctius propoſui, vt poſtea commodius ſingulis noui Teſtamenti Sacramentis accommodari poſſint.

Cur duo tantùm.

Sunt autem noui Teſtamenti Sacramenta duo tantum, nimirum Baptiſmus & Cœna Dominica, vt ſupra oſtenſum eſt. Illo in familiam Chriſti recipimur, ideóque initiale Sacramentum noui Teſtamenti dici poteſt, vt Circumciſio initiale erat veteris populi Sacramentum: Hac recepti confirmamur & alimur. Quare Sacramentum commemorationis ex verbis Cœnæ poteſt appellari. Has enim duas Ceremonias ſolas Dominus (penes quem vnicum ius eſt Sacramenta in Eccleſia inſtituendi & ordinandi) inſtituit & ordinauit. Tametſi autem multę ſunt promiſſiones in nouo Teſtamento, qualis eſt illa: Amen amen dico vobis, quicquid petieritis Patrem in nomine meo &c. tamen aliud eſt, ſolis verbis promiſſionem confirmare, aliud verbis ac elementis, ſeu ſymbolis viſibilibus ſimul, quod profecto ad Sacramenti plenam rationē requiritur. Quare cum nulla alia externa ſigna adiecerit Dominus ſuis promiſſionibus quam illa duo, nempe, Baptiſmum & ſacram Cœnam, recte duo tantum noui Teſtamenti Sacramenta numerantur, quæ quomodo à ſacramentis veteris Teſtamenti diſtinguenda ſint, breuiter explicandum eſt.

Diſcrimē Sacramentorum veteris & noui Teſtamenti.

Sunt autem tres differentiæ præcipuæ, quarum *Prima* à temporis circumſtantia petitur. Vetera enim illa prænuntiarunt rem futuram, Noua ſignificant rem exhibitam. Hæc differentia confirmatur etiam Auguſtini teſtimonio, qui ſic inquit: Lex & Prophetæ ſacramenta habebant rem futuram prænunciantia: Noſtri verò temporis Sacramenta veniſſe conteſtantur, quod illa venturum prędicebant. *Secunda* differentia ſumitur à diuerſitate ſignorum. Sacramenta (inquit Auguſtinus) Iudęorum in ſignis à noſtris ſunt diuerſa. Vetera enim ſigna, vt Circumciſio, oblationes variæ, ſanguis &c. abolita ſunt, quia typus fuerunt venturi, quibus Baptiſmus & Cœna Dominica ſubrogata ſunt, vt quæ Chriſtum exhibitum oſtendunt. *Tertia* differentia ſumitur à numero, ſignificatione & virtute. Sic enim inquit Auguſtinus de Sacramentis loquens: Noſtra numero pauciora, ſignificatione auguſtiora, virtute præſtantiora. Nec hoc pugnat cum dicto Pauli 1. Cor. 10.3. dicentis, omnes eandem ſpiritualem eſcam comediſſe. Nam Paulus de ſpirituali virtute & fructu loquitur, qui planè ſimilis eſt in vtriuſque Teſtamenti Sacramentis. Vt enim idem eſt Chriſtus vtriuſque Teſtamenti: Ita idem Spiritus Chriſti, qui in illis & in nobis eſt efficax.

CAPVT VII.

BAPTISMVS.

Nominis ratio.

Græca vox βάπτω, tinguo & lauo ſignificat. Hinc deducitur aliud verbum βαπτίζω, quod ſignificat immergo, intingo, abluo. Hinc verbale nomen βαπτισμὸς, Item βάπτισμα, hoc eſt, immerſio, ablutio, intinctio, lotio: quo nomine ſæpe vſi ſunt Euangeliſtæ, atque hæc eſt nominis ratio.

Rei definitio.

Rei definitio hæc ſit: Baptiſmus eſt Sacramentum noui Teſtamenti, inſtitutū diuinitus per miniſteriū Ioannis, cōſtans ablutione hominis per aquam, cum verborum pronuntiatione, iuxta inſtitutionē Chriſti, non ſolùm ad obſignandam ablutionem hominis à peccato per ſanguinem Chriſti, verumetiam ad figurandam regenerationē, quę mortificatione carnis, & viuificatione Spiritus perficitur. Aut ſi mauis breuius, in hunc modum: *Baptiſmus* eſt Sacramentum ablutionis peccatorum per mortem Chriſti, & nouæ regenerationis.

Duplex Baptiſmus.

Porrò duplicis Baptiſmi meminit Scriptura, nimirū Aquæ & Spiritus. Illo recipimur in externum Eccleſię cœtum, hoc in internum ſeu ſpiritualē Eccleſiam & conſortium Chriſti: nec tamen alter ab altero ſeparandus eſt. Externus enim interni teſtimonium eſt, hoc eſt, Aquę Baptiſmus pignus eſt ſpiritualis Baptiſmi, & internæ ablutionis. Cæterum, vt omnia clarius conſpiciantur, quatuor illa, quorū ſuperius memini in hoc Sacramento quæramus, & quid fructus ex ſingulis fides percipiat, videamus.

De inſtitutione Baptiſmi.

Primum itaque de inſtitutione huius Sacramenti videndum eſt. Tametſi autem Ioannes miniſterium Baptiſmi inchoauit, tamē ex Euāgelica hiſtoria conſtat, Ioannem verbo Dei vocatum ad baptizandum & prædicandū pœnitentiam. Deinde Chriſtus ſuos diſcipulos ad docendum & baptizandum poſt ſuam reſurrectionem miſit hoc mandato: Ite in mundum vniuerſum, prædicate Euangelium omni creaturæ, baptizate eos in nomine Patris, & filij, & Spiritus ſancti. Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit: Qui verò non crediderit, condemnabitur. Habes mādatum, habes inſtitutionem. In hac inſtitutione multa concurrunt meditanda. 1. inſtitutoris maieſtas. 2. vnde vis & efficacia Baptiſmi. 3. vniuerſale mandatū. 4. qualis inauguratio ſit Baptiſmus. Primùm Maieſtas inſtitutoris Chriſti, meritò nos in admirationem & reuerentiam exercitare debet. Magnum enim eſſe neceſſe eſt, quod prius de cœlo verbo ſuo præcepit, poſtea exemplo confirmauit, deinde ipſe Baptiſmum recepit, figuram imminētis ſuæ mortis, ſepulturę, reſurrectionis, communionis corporis ſui nobiſcum. Poſtremò reſuſcitatus diſcipulis iniunxit baptizandi munus, ac eundem Baptiſmum ſuæ Eccleſiæ commendauit, vt interim ſileam plurimos huius ſacroſancti lauacri typos fuiſſe, vt diluuium, mare rubrum, Iordanis tranſitus, lotionem Naaman Syri leproſi in Iordane, piſcinam probaticam, &c. Ex his omnibus hunc *Fructum* fides colligere debet, quod hæc actio verè exhibeat quod figurat. Vult enim Chriſtus hoc ſignum non inane ſymbolum eſſe, ſed quod ſimul offerat reconciliationem baptizato, ſiue infans fuerit ab Eccleſia oblatus, ſiue adultus fidem in promiſsionis verbum profeſſus. Quantum enim ad adultos & rationis compotes attinet, fidei Baptiſmi profeſsio requiritur, ſine qua nec ſymbolum externum nec verbum efficax eſt: 2. Vis & efficacia Baptiſmi non dependens à miniſtro baptizante, ſed à Chriſto purgante, & abluente nos per lauacrum in verbo vitæ, ad Ephe. 5.26. Nullum igitur diſcrimen Baptiſmi externi facit perſonarum diuerſitas. Nam miniſtri tantum externam ceremoniam adhibent ex mandato Chriſti. Chriſtus ipſe, iuxta promiſsiones, verè iis, qui baptizantur, adeſt, & efficaciter abluit animæ maculas, quantū quidem ad reatum coram Deo attinet. Hinc fides noſtra diſcat non intueri baptizantis miniſtri dignitatem, ſed inſtitutionem Chriſti, quia ipſe, & non alius, purgat. 3. Vniuerſale mandatum eſt, vt baptizentur omnes gentes, vnde fides fructum geminum colligat. Primùm, quòd infantes citra ſacrilegium excludi non poſsint à Baptiſmo. Deinde, quod Dominus vere velit ſalutem omnium hominum. Quorſum enim attineret pignus gratiæ offerre, niſi cum pignore rem promiſſam exhibere vellet. Externus igitur Baptiſmus ſi inefficax manet, id nō Chriſti, ſed hominum

1. Maieſtas inſtitutoris.

2. Vnde vis & efficacia Baptiſmi.

3 Vniuerſale mandatum.

4. De inauguratione per baptiſmum.

culpa fieri necesse est. 4. Inauguratio nostri per Baptismum est significata his verbis: Baptizãtes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Hæc verba Primum testantur, baptizatos à Patre cœlesti recipi in gratiam. Deinde Filij beneficia ipsis donari & applicari. Tum Spiritum sanctum promitti, imo infundi, qui ipsos reget & sanctificabit. Vnde fides nostra confirmari debet in hunc vnum Deum, qui est Pater, Filius & Spiritus sanctus: in cuius nomine ideo inauguramur, vt illum vera pœnitentia, fide, inuocatione colamus, abnegatis omni iniusticia & iniquitate.

II. De verbo promissionis.

Deinde *Verbum Promissionis* additũ Baptismo est hoc: Quisquis crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Quemadmodum autem omnis promissio Dei, ita hæc fide accipienda est, & firmiter statuendum, quod Deus verè præstet, quod baptismus obsignat. Nec tamẽ hoc promissionis verbum arcet infantes à Baptismo, qui sub generali mandato continentur. Nam fidei professionem in adultis requirit, quales fuerunt præcipuè, qui sub initium Ecclesiæ nascẽtis, post Christum passum & glorificatum, baptizabantur. Vt enim Circumcisio non solum fuit adultis signum gratiæ cœlestis, verumetiã infantibus: ita baptismus vtrisque salutaris est. Nã vt efficax fuit Spiritus sanctus in vtero Elizabeth, matris Ioannis Baptistæ, ad infundendum infanti, in mundũ nondum edito, gratiam: Sic idem Spiritus sanctus ex bonitate mera, peculiari ratione regenerat infantes ab Ecclesia sibi oblatos, cum ipse Dominus iusserit ad se infantes adduci, & illorum esse regnũ cœlorum pronunciauerit. Huc & illa Abrahamo facta promissio accedit. Ero Deus tuus, & seminis tui. *Verum* inter Christianorum & gentilium pueros hoc est discrimen, Tametsi vtrosque oblatos ab Ecclesia in gratiam Dei, iuxta promissionis verbum recipi, non est dubitandum: tamẽ si sine baptismo discesserint vtrique, infideliũ quidem pueri Dei iudicio relinquendi sunt, fidelium vero infantes promissionis huius: Ero Deus tuus, & seminis tui, verè participes sunt. Nam in illa promissione etiam Christianorum infantes includi non dubito. Et vt pueris Iudæorũ nihil nocuit, qui obierũt ante octauum diem sine Circumcisione: ad eũdem modum nec Christianorum infantibus obfuturum pie credendum est, si subita morte præuenti, baptismatis lauacro non abluãtur At dices, renascentiam esse necessariam ad salutem, iuxta illud Ioan. 3. 5. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non introibit in regnum cœlorum. Respondeo: *Renascentia* est res spiritualis, quæ peragitur. Alias virtualiter tãtum, sine externo symbolo, vt Ebræorum pueri præuenti morte ante octauũ diem, verè participes erant benedictionis promissæ: Ero Deus tuus, & seminis tui in æternum. Ac ita virtualiter regenerati sunt sine externo signo. Ad eundem modum Christianorum infantes, qui morte præuẽti discedunt, consortes sunt promissionis eiusdẽ. Aliàs virtualiter & actualiter (vt loquitur Bernardus) simul, nempe, cum externum symbolũ accedit. Quare Augustini sententiam hic complector, qui dicit: Sed tum impletur inuisibiliter, cum mysterium baptismi non cõtemptus religionis, sed articulus necessitatis excludit. Et Bernardus: Voluntas pro facto imputatur, vbi factum excludit necessitas.

III. De signo externo.

Signum externum est aqua, immersio seu ablutio hominis, atque adeo tota illa visibilis actio cũ pronunciatione verborum. Hæc actio cum repræsentet ipsius sanctæ trinitatis arcanam actionem circa hominẽ, qui baptizatur, meritò summa cum reuerentia & religione celebrari deberet, sine nugis istis, quas addiderunt Papistæ: vt sunt, Ceroma sacrum, saliua, sal, exorcismus aquæ, adiuratio Satanæ &c. quæ omnia maculant quodammodo hãc diuinam actionem, quæ fidem, pietatem, & inuocationem Dei, obedientiam institutionis Christi requirit. Porro in hoc sacro Baptismo triplex est signum. 1. Testimonium gratiæ exhibitæ & applicatæ. 2. Tessera & nota professionis. 3. Symbolum quadã comparatione nos docens de virtute Christi & nostro officio. Virtus Christi ita docetur Baptismo: quod queadmodum aqua abluitur corpus externum, ita sanguine Christi spiritualiter, sed verè abluitur conscientia baptizati à mortuis operibus. Hæc veritas cum externo signo coniuncta est. Christus itaque hominem, qui baptizatur, recipit in Ecclesiam, abluit à peccato, Spiritus sancti gratia regenerat, vt iam sit noua creatura, cuiusque regni Christi, Deo seruiens, cui iam fidẽ dederat, & in cuius gratiam & tutelã receptus est. Vnde Petrus 1. 32. definit baptismum nõesse depositionem sordium carnis, sed stipulationem bonæ conscientiæ cum Deo per resurrectionẽ Christi. Ex quo discrimen colligitur, inter fideles habẽtes signum, ac infideles, qui de externo signo gloriantur, vacui veritatis propter suam incredulitatem. Nam vt Paulus Roman. 2. 28. negat Circumcisionem literæ valere sine circumcisione Spiritus: ita Petrus statuit de baptismo, non sufficere nudam & externam carnis ablutionem, nisi accedat bonæ conscientiæ stipulatio, quæ est mutui fœderis consensus. Vt enim Deus verbo & Sacramento baptizato promittit gratiam: Ita cõscientia baptizati promissam & oblatam gratiã fide, qua statuit Iesum Christũ vere pro se mortuum & resuscitatum esse, accipiet: alioqui pedibus gratiam conculcare videtur. Si igitur veritas signo non respondeat, culpa est gratiam Dei abiicientis.

Triplex signum.

IIII. Quid nos doceat Baptismus.

Cæterum, quomodo nostrum officium nos doceat Baptismus, eleganter à Paulo explicatur Rom. 6. 11. his verbis: An ignoratis, quod quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in mortem eius baptizati sumus? Consepulti igitur sumus cum ipso per baptismum in mortem, vt quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis, sic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Vnde relinquitur, figurari hac externa actione, nos peccato cõtaminatos venisse ad baptismum, sed per Baptismũ in sanguine Christi ablui, Christum induere, ac reddi participes mortis, sepulturæ ac resurrectionis ipsius. Vt enim mortis communicatio figuratur per immersionem in aquam, & sepulturæ per morã sub aqua, ita resurrectionis communicatio per extractionem ex aqua repræsentatur. Breuiter, spiritualẽ renascẽtiam figurat Baptismus quæ cõstat mortificatione & viuificatione. Nam vt corpus eius, qui baptizatur, immergitur in aquã, ita morti addicitur vetus homo, vt crucifigatur cũ suis concupiscentiis, quod fit cõtritione & abnegatione sui. Et vt ex aqua homo baptizatus eleuatur & eximitur, ita nouus homo viuificabitur, id quod vera fide fit, & obedientia noua declaratur.

Quæ sit vera baptismi meditatio.

Ex his obscurum esse haud potest, quæ sit vera & pia meditatio huius sanctissimi lauacri, quod nos per totam vitam consolabitur. 1. statuere oportet, hunc Baptismũ Sacramentum esse nostræ cum Deo reconciliationis. 2. Baptismo admonebimur, quod hæc reconciliatio sit facta per sanguinem, mortem & sepulturam ac resurrectionem Christi. 3. admonebimur mortificationis carnis, & viuificationis spiritus, adeóque perpetuæ in hoc mũdo pœnitentiæ, & futuræ cum Christo, quem induimus per Baptismum, glorificationis. 4. admonebit, quod regenerationis beneficium sit donũ totius Trinitatis, in cuius nomine

nomine baptizamur, vt ipsi adhæreamus, ipsum inuocemus ac colamus per totam vitam. Hæc si vere meditati fuerimus, iuxtáque ea vitam instituerimus, legem seruamus baptismi. Sin minus, noster externus Baptismus in sordes nobis vertitur, idque propria nostra culpa, qui nostra fœditate sacrosanctum Baptisma commaculamus.

Triplex signum.

De modo Baptismi.

Addam huc nonnihil de modo Baptismi. Video enim quosdam non parũ offendi, cum alij totos infantes in aquã immergunt, alij spargũt aquã in capita infantũ. Hi mihi videtur offendi re valde exigua.

Teneatur itaque hæc regula:

Baptizare omnes iussit Dominus, sed modum baptizandi liberum reliquit. Christus mandauit baptizare, id est, tingere, mũdare, madefacere, quod baptismi nomẽ sonat, nihil adiiciens de tingẽdi, mundandi seu madefaciendi modo, neque explicãs, corpus ne totum, an ipsius partẽ aliquam, ablui vellet.

Deinde, vt sanguine fœderis totus populus aspersus fuisse dicitur, quia in omnes aspergi consueuerat, ita totus madefactus, mũdatus intelligitur, cũ membrum aliquod tantum madefactum, tinctum siue mundatum est. Illa legalis aspersio fuit figura sanguinis Christi (quo asperguntur conscientiæ) & Baptismi nostri.

Deinde, cum vis emendandi animos non proficiscitur ex aqua, perinde est, siue totum corpus, siue pars aliqua, vt caput abluatur. Satis igitur fuerit, si obseruetur spiritualis Baptismi significatio. Quod autem baptizare non significat totum hominem immergere in aquam, ex cap. 7. Marci, & 11. Lucæ facile colligitur, illic reuersi à foro non comedunt, nisi prius baptizati. Hic miratur Pharisæus, quod Christus non baptizatus accumbat mensæ.

IIII. Quid nos doceat Baptismus.

CAPVT VIII.

COENA DOMINI.

Definitio.

COENA Domini est Sacramentum nostræ per victimam Christi redemptionis, ab ipso Christo institutum, in quo cum pane & vino verè & realiter exhibetur & recipitur corpus & sanguis Domini: vt sit confirmatio noui Testamenti, hoc est, fœderis gratiæ & remissionis peccatorum: vt sit recordatio immolationis corporis & sanguinis Christi in cruce pro nobis. Hæc definitio ex ipsis Cœnæ verbis desumta est, quare labefactari non potest. Et quanquam ex hac breui definitione intelligi potest, quid sit de hoc Sacramento piè statuendum: tamen breuiter ista quatuor attingam, quæ supra in omni sacramento consideranda admonui.

1. Quis institutor.

De *Institutore* eadem hic perpende quæ supra de Baptismi institutore enumeraui. In institutione sunt hæ potissimum circumstantiæ: Tempus, locus, personæ, mandatum, res, executio mandati, finis. Quæ omnia ex contextu sunt aperta. Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22. 1. Cor. 11. In hac ipsa institutione verbum ipsum promissionis clarè expressum est. Promittit corpus & sanguinem, mandat discipulis, vt edant porrectum corpus, & sanguinem porrectum bibant. Iubet annunciari mortem suam, quoties hæc Cœna celebratur.

Quæ sit vera baptismi meditatio.

2. Symbola externa.

Externum Symbolum est panis verus, & vinum verum, non mutatis substantiis naturarum, sed veraciter manentibus, iuxta verba Pauli: Panem quem frangimus. Et Gelasius ait: *Certe Sacramenta quæ sumimus, corporis & sanguinis Domini, diuina res est, propter quod & per eadem diuinæ efficimur participes naturæ: & tamen esse non desinit substantia vel natura panis & vini.*

3. Veritas.

Veritas cum Signo externo coniuncta est quę est gratia remissionis peccatorum, & obsignatio noui fœderis per ipsum verum corpus & sanguinem Domini. Vt enim cum visibili columba in Baptismo Domini, & flatu Christi dicentis: Accipite Spiritum sanctum, & cum linguis flammeis in die Pentecostes, vere aderat Spiritus sanctus: Ita firmiter credendum est, quod verè & essentialiter & realiter adsit Christus in Cœna totus. Neque enim dicendus est, adesse fictè aut simulatè aut tropicè, sed verè ac propriè, id quod verba Domini conuincunt: Quod datur pro vobis. Qui effunditur pro vobis, quæ verba omnem ambiguitatem tollunt. Quare nullus tropus est in verbis singulis, nec in Pane, nec in Vino, nec in Corpore aut Sanguine, nec in Verbo Est, quo verbo significatur nexus prædicati cum subiecto simpliciter, vt propria natura vtriusque Symboli & rei, maneat ac exhibeatur communicantibus.

Prædicandi modus Sacramentalis.

Verùm si de prædicandi modo quæris, scito non esse Philosophicum: sed sacramentalem & diuinum, quales sunt isti: Columba erat Spiritus sanctus. Flatus Christi dicentis, accipite, est Spiritus sanctus, linguæ dissectæ sunt Spiritus sanctus. In his prædicationibus naturarum veritas manet, præsertim in duabus posterioribus, & sub appellationibus rerum visibilium & sensibilium res inuisibilis intelligenda manifestatur, quę certò adest, & veraciter cum rebus sensibilibus. Proinde *Sacramẽtalis prædicatio* est, cum subiecti natura manet, quæ vocabulo significatur, & per illud prædicati veritas, quæ est inuisibilis, præsens cum subiecta re adesse creditur. Si quis igitur Synecdochen dicat, non errat. Nec hoc pugnat cum eo, quod supra dixi, nullum tropum esse in verbis singulis, propriè enim & Panis & Vinum, & Corpus & Sanguis, & verbum Est accipiuntur, sed quia non oculis apparet corpus & sanguis, quæ vere assunt, adesse per externa signa intelliguntur. Cum enim panis est corpus, vinum est sanguis, sub appellationibus panis & vini intelliguntur res inuisibiles corpus & sanguis Domini, quæ certo & veraciter assunt, & cum pane & vino manu ministri porriguntur dignis & indignis. Hæc sobriè de modo prædicandi sacramentali dicta sufficiant.

Analogia signi, & rei signatæ.

Analogia panis ad corpus Christi, & vini ad sanguinem Christi hæc est: Quemadmodum panis vim habet ad nutrienda corpora, vt præsens vita conseruari possit: Ita corpus Domini vim habet ad spiritualiter nutriendas animas nostras: Et vt vinum reficit vires, & exhilarat corda hominum: Ita Domini sanguis reficit & exhilarat animas nostras. Ac propterea duo coniunguntur Symbola, nimirum panis & vinum: vt sciamus Christum non solùm cibum nobis esse, verumetiam potum, ne alibi quam in eo solo vllam spiritualis vitæ partem quæramus. Paulus 1. Corinth. 10. 16. Calix cui benedicimus, nónne communicatio sanguinis Domini est? Panis quem frangimus, nónne communicatio corporis Domini est? Vnus panis, vnũ corpus sumus nos, qui de pane vno participamus. His verbis significat Paulus & nos Christo coniungi ac incorporari per hoc Sacramentum, & inter nos effici vnum corpus, cuius caput est Christus, seu vt inquit Athanasius: *Quemadmodũ corpus illud vnitum est, ita nos per panem hunc ei copulamur.* Cæterũ clarioris explicationis gratia, nonnulla adiiciam de variis appellationibus huius Cœnæ, de rerum in ea coniunctione, & de salutari eiusdem meditatione.

Varia S. Cœnæ nomina.

In Cœnæ doctrina vtitur Ecclesia variis appellationibus, vt eius cognitio sit familiarior, & vsus illustrior. Panis & vinum Elementa dicũtur, propterea

quod sint res corporeæ & sensibiles, incurrentes in sensus, seu quia sunt veluti materia Sacramenti, cuius forma est quod verbo adiicitur. Constat enim quodlibet Sacramentum materia & forma, hoc est, quod dicit Augustinus: Accedit verbum ad elementum, & fit Sacramentum.

Sacramentum. *Sacramentum* autem dicitur hæc Cœna, quod sub rebus terrenis & sensibilibus, cœlestis res & inuisibilis fidei oculis proponitur. *Signi* appellatio relationem ad signandam rem, non quidem absentem, sed vere præsentem indicat. *Symbolum* quoque dicitur, propter spiritualem fructum, qui ex eo percipitur, hoc est, propter comparationem rerum terrenarum ad res cœlestes. Vt enim panis & vinum externum hominem refocillant & exhilarant in hoc mundo: ita corpus & sanguis Domini alunt, refocillant, & exhilarant internum hominem in regno Christi, ad vitam æternam. Hinc Augustinus: nisi Sacramenta haberent comparationem earum rerum, quarum sunt Sacramenta, Sacramenta non essent. Agape. *Agape* quoque nomen Græcis fuit vsitatum, propterea quod requirat mutuam inter cōmunicantes dilectionem, qua eiusdem corporis mystici membra, mutua præstādo officia se inuicem fouent. Synaxis. *Synaxis* appellatur, 1. quia consociationem animorum communicantium requirit: 2. quia est publica multorum in vnum congregatorum Cœna, non vnius sacrificuli tantum: 3. quia nunquā conuocabatur olim Ecclesia sine communione corporis & sanguinis Domini. Eucharistia. *Eucharistia* dicitur, propter gratiarum actionem, sine qua hoc sacramentum Cœnæ celebrari nequit. Oblatio. *Oblatio* appellatur, tum propter donationes, quæ fiebant in vsus pauperum & ministrorum, tum quia Cœna offerebatur cōmunicantibus à ministris Ecclesiæ. Hostia. *Hostia* quoque dicitur, propter preces, quæ offerebantur Deo: & quia memoria est hostię Christi, semel peractæ pro nobis in cruce, vnde & memoria mortis Domini dicitur ab Euāgelistis. Eandem ob causam Sacrificiū. *Sacrificium* quoque dicebatur. Sed Papistę corruptores Cœnæ, aliam rationem commenti sunt, nimirum quod ideo sacrificium dicitur hæc sacra Cœna, quòd in missa offeratur à sacrificulo filius Dei in hostiam & sacrificiū propiciatorium pro viuis & mortuis. Sed hanc erroneam opinionem confutat Epistola ad Ebræos. Porro ex isto Papistico errore de sacrificio, ortus est & alius error, de eleuatione & ventilatione panis & vini in Cœna. Postquam enim in veteri Testamento sacrificia quædam fuisse, quæ eleuabantur sursum, & ventilabantur seu mouebantur certo gestu, antequam igni cremarentur, animaduerterunt: cacozelia Aaronica theruma & thenupha, hoc est, eleuationem ac ventilationem panis & vini in Missatico suo sacrificio instituerūt, vt vel isto pacto sacrificium esse ostenderent. Verùm cum iam rectius est edocta Ecclesia Christi, nouit Cœnam Sacramentum esse, & non sacrificium, proprie loquendo, debet istam Aaronicam eleuationem & ventilationem siue mouendam abolere, ac sacra Christi Cœna vti, sine peregrinis ceremoniis, quæ Aaronicā cacozeliam, & Papisticam impietatem redolent. Liturgia. Græci totam actionem *Liturgian* vocant, idque propter ad ministrationem Cœnæ. Si quæ sunt aliæ voces, quibus appellata est hæc Cœna, facile vel ex parte aliqua Cœnæ, vel ex actione, vel fine & vsu diiudicari possunt. Missa. Originem vocabuli *Missæ* isti Papistæ ignorarunt multis seculis. Polydorus Virgilius ad Ebraicam originem Missam reuocat, nam Missa Ebræis oblationem significat. Verum sanior est eorum opinio, qui ab euentu hoc nomen cepisse, Cœnam dicunt, nimirum quod missa, hoc est, remissio peccatorum annunciaretur in Cœna, vnde clauderūt Cœnā his verbis consolationis: Ite missa est, remissio est. Hæc ratio nominis nihil habet incommodi, imo de vero vsu Cœnæ cōmunicantes cōmonefacit.

Tria paria rerum diuersarū. Porrò tria sunt veluti paria rerum diuersissimarum in Cœna Domini. 1. Externum verbū & internum verbum. Cum enim verbū externum sonat in auribus, æternus λόγος mentis aures ferit, vt quod in auribus sonat extrinsecus intrinsecus corde percipiatur. 2. Homo externus & homo internus. 3. Visibilis panis & visibile vinū, quibus veraciter assunt corpus inuisibile & inuisibilis sanguis. In his tribus obseruanda est dispensatio diuina. Verbum externum & elementum destinantur externo homini. Verbum internum & corpus sanguisque ad hominem internū pertinent. Vt igitur homo externus capit auribus corporis vocale verbum, & sumit visibile elemētum ore corporis: Ita homo internus internum verbum & corpus sanguinémque Domini percipit. Et quemadmodum corpus externum hominis pane & vino pascitur: ita internus homo vero corpore & vero sanguine Christi (quæ ineffabili modo vere sacra in Cœna assunt) pascitur ad vitam æternam.

S. Cœnæ vera meditatio. Porrò vera meditatio in his consistit membris. 1. cum accedis ad sacram hanc Cœnam, certò statuēs iuxta promissionem Christi adesse verum corpus & verum sanguinem Domini, de peccato tuo, propter quod mortuus est Christus, cogita. 2. Cogita de victima corporis & sanguinis Christi peracta ad redimendum te à iure peccati. 3. Hæc victima admonere te debet, de magnitudine iræ Dei aduersus peccatum, de inenarrabili misericordia Dei recipientis te in gratiam, de amore filij Dei intercedētis pro te, & deriuantis in se iram Dei. 4. Pœnitentia quidem accēdetur cogitatione peccati & magnitudinis irę Dei in peccatores, fides vero cogitatione misericordiæ & amoris filij Dei, & victimæ peractæ. 5. Hæc fides confirmabitur sacramento tantæ rei, dum eleuata mēte, fide cōsideras in hac sacra Cœna agnum Dei. Est enim hæc Cœna quædam contemplatio, & veluti speculum, in quo Christum crucifixum & resuscitatum contemplaris. Hinc, qualem probationem requirit Paulus, facile intelligitur, nimirum vt vnusquisque se probet, vtrum pœnitentia & fides vere sentiantur. 6. Hanc fidem confirmatam sacramento, sequi debet, gratiarum actio, mutua dilectio, adeóque nouitas vitæ, ne quid facias quod indignum sit corpore Christi, cui incorporatus es (modò verè credis) per hanc sacratissimam Cœnam.

CAPVT IX.

TESTAMENTVM.

Definitio. TESTAMENTVM vsu scripturæ est fœdus seu pactū inter Deum & homines, in quo vt Deus homini aliquid promittit, ita homo in Deum promittētem fiducia promissionis recumbit, fidémque suam testimonio fœderis alit confirmátque. Hæc definitio generalis collecta est ex capite Genes. 17. 9. Exod. 24. 8. Iosuæ. 24. 25. Ieremiæ. 31. 33. Ebre. 8. 8. Testamentū sane, si quis rationē nominis quęrit, dictū, quia voluntatis Dei testimonium quoddam existit.

Partes tres. Porrò in omni testamento inter Deum & homines tria cōcurrunt, Promissionis verbum, fides promissionis, ac eiusdem externa testificatio & testimonium: vnde fit, vt Synecdoche Ebræis visitatissima, singula horum trium Testamenti nomen accipiant. Galat. 3. 15. Pro promissione. Psal. 111. 9. pro fide & obedientia hominis erga Deum. Gene. 17. 9. pro

pro promissionis externo testimonio Testamenti vox vsurpatur. Huius varietatis obseruatio discrimē veteris & noui Testamenti illustrius & facilius red det. Vt igitur simplicius habeatur discrimen veteris & noui Testamenti, promissionum varietas est spectanda, quarum Quædam ad reconciliationem cum Deo, Quædam ad terrena commoda referuntur. Omnes promissiones de reconciliatione, vbicunque leguntur, ad nouum Testamētum, quo Deus reconciliationem & nouam vitam promittit, pertinet. Contra legales promissiones, quibus Patribus se obstinxit, imo totus mundus legi naturæ obstrictus est, præterea quoque promissiones terræ Palæstinæ, cum signis & sacramentis, vetus Testamentum dicuntur. Promissiones itaque has si consideras, illustre erit discrimen veteris & noui Testamenti: vt vetus sit Testamentum, quod promissiones legales & terrenas. Nouum autem, quod Euangelicas & cœlestes habet. Pro differentia promissionum variat & fides. Cæterum si signa respicis, hoc discrimen ex Epistola ad Ebræos colligitur: quod ea signa, quæ venturum Christum significabant, veteris, quæ vero exhibitum, noui sint fœderis seu Testamenti. Vnde Christus: Hic Calix est nouum Testamentum in meo sanguine. Porro si omnia, hoc est, promissionem, fidem & signa, cōplecti simul velis definitionibus, ad hunc modum discernere inter vetus & nouum Testamentum licebit.

Promissionum varietas. *Signorū discrimē.*

Vetus Testamentum est pactum, sancitum sanguine animalium, quo obligatus fuit vetus populus ad Legem & totam politiam Mosaicam, vt in ea politia conseruaretur & propagaretur promissio de venturo Semine. Testamentum quidē dictū, vt autor est scriptor ad Ebræos, eo quod fœdus erat sanguine animalium & victimis confirmatū, vetus verò, propterea quod antiquandum & abolendū erat, ac potissimum ad veteris populi pædagogiam pertinebat, vsque ad aduentum Christi, vnde Ambrosius, Testamentum dicitur, quoniam sanguine dedicatū est, vetus in typo, Nouum in veritate.

Vetus testamentū quid.

Nouum Testamentum est fœdus, sancitum sanguine Christi de remissione peccatorum & reconciliatione promissa omnibus gentibus & populis credentibus in Christum crucifixum. Hoc testamētum quidem dicitur eo, quod sanguine & morte filij Dei sancitum & confirmatum est. Nouum vero, cum quia veteri successit, tum quia ad nouum hominem & regeneratum pertinet, estque nouæ cuiusdam iusticiæ & vitæ æternæ testimonium. Hæc duo Testamenta, tametsi ab vno Deo profecta sunt & in eundem scopum, nempe Christum tendunt, tamen quinque differentijs differunt, quas his versiculis complexus sum:

Nouum Testamē tū quid. *In quo differūt.*

Tempore, subiecto, respectu, fine, figura,
Tu vetus atque nouum fœdera bina seca.

1. *Tempore* quidem differunt, quia vetus tempore antecedit instaurationem naturæ inchoatam. Est autem triplex tempus noui Testamenti, nimirum promissionis, exhibitionis & cōpletionis. Promissio facta est primis parentibus, qua omnes Patriarchæ & electi, inde vsque ab initio se substentarunt, ac hoc promisso fœdere salutē consecuti sūt quotquot promissioni fœderis crediderunt. Exhibitio facta est, dum Christus sanguinem fudit in ara crucis, quo hoc nouum Testamentum confirmauit, quod paulo antea sacratissima Cœna cōmendauerat. Cōpletio erit æternæ vitæ possessio & fruitio, quā hic fide expectamus, sed postea reipsa possidebimus, abolita morte, & resuscitatis corporibus.

1. Tempore. *Partes tres.*

Deinde *subiecto* differunt. Vetus enim proprie ad veterem hominem, Nouum ad nouū hominem pertinet, quemadmodum supra dictum est.

2. Subiecto.

Respectu quoque differunt, vetus carnem, Nouum spiritum ipsum respicit. Sic pij veteris Testamenti, etsi iuxta carnem veteri Testamento subijciebantur, tamen secundum spiritum noui fœderis erant participes.

3. Respectu.

4. *Fine* quoque differunt, quia Vetus pædagogia quædam erat in Christum, Nouum gratiæ Christi communicatio.

4. Fine.

5. *Postremo* differunt in hoc quoque, quod Vetus illud ceremoniarum inuolucris erat inuolutum: Nouum ipsam veritatem sine vmbris continet. Hęc de veteri & nouo Testamento ideo breuius dixi, quia copiosè omnia explicantur in locis Theologicis Philippi.

5. Perspicuitate.

TESTIMONIA DE TEstamento vtroque.

1. Ieremię 31.31. & Ebræ. 8.8. Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel & super domum Iuda testamentū nouum, non secū dum testamentum, quod feci cum patribus eorum, in die apprehendentis me manum eorū, vt educerem eos de terra Aegypti, quia ipsi non manserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quoniam hoc testamentum, quod disponā domui Israel post dies illos, dicit Dominus, dās leges meas in mentem eorum, in corda eorum inscribā eas, & pro eis in Deum, & illi erunt mihi in populum. Nequaquam docebūt vnusquisque ciuē suum, & vnusquisque fratrem suum dicens: Nosce dominum: Quia omnes scient me, à paruo eorum vsque ad magnum eorum, quia propicius ero iniquitatibus eorum, peccatorum eorum, & iniquitatum eorum nequaquam meminero amplius.
2. Psal. 89.35. Neque prophanabo testamentum meum neque quæ procedūt de ore meo, faciā irrita.
3. Psal. 25.14. Vniuersa via Domini misericordia, & veritas requirentibus testamentum eius.
4. Psal. 78. Non custodierunt testamentum eius, & in præceptis eius noluerunt ambulare.
5. Danielis 3.34. Ne dissipes testamentū tuum.
6. Zachariæ 9.11. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu.
7. Actor. 7.8. Dedit ei testamētum circūcisionis.

CAPVT X.

DE ORDINE ECCLESIASTICO.

QVoniam Spiritus sanctus in omnibus rebus ordinem requirit & amat, certáque ratione omnia facit, non est existimandum, quod regnum Christi omnium pulcherrimum, citra ordinem administrari velit. Quare videndum, qualis sit legitimus ordo Ecclesiæ, & in quibus rebus consistat.

Primum igitur in Ecclesia, seu in regno Christi, præsidet vnus Monarcha *Iesus Christus*, qui à Deo Patre acceptum regnum suo spiritu verbóque gubernat. Hic Monarcha est ἀνυπεύθυνος solus, suæ enim administrationis nemini rationem reddere cogitur aut obnoxius est. Est enim supremus, imo solus sui regni gubernator, id quod plurima testimonia scripturæ conuincunt. Psalmus 2.7. Dominus dixit ad me, &c. Et Psalm. 72.1. Deus iu-

1. De Rege Ecclesiæ.

dicium tuũ regi da, &c. Zach. 9. 9. Lucæ 1. 33. Io. 17. 2. Regnum huius Monarchæ est ipsa Ecclesia, id est, omnes qui huic Regi dederunt nomina. Hoc regnũ pulcherrima symmetria cohæret, vt vnum corpus constituat, quemadmodum Paulus docet ad Ephe. 2. & 4. Est enim Ecclesia cœtus hominum, qui in Christo rege suo renati, & de carne & ossibus eius facti, Domino ipsi capiti suo sic adhærent, & inuicem ita sunt coniuncti, coaptati, & coagmentati pro cuiusque fidei mensura, pro donorum Spiritus sancti varietate, pro vocationum coaptatione, ac veluti connexione, vt vnum corpus, quemadmodum dixi, constituant: vt eodem omnes spiritu viuant & agantur: vt singuli suum proprium munus habeant, & donum, quo commoda & incrementa vniuersi corporis pro se quisque efficiat & promoueat, nullum enim mẽbrum in hoc corpore potest esse ociosum, aut non aliquid cõmuni corpori conferre, cum animata sint omnia, ac viuant spiritu Christi, & in hoc ipsum varia secundum datam gratiam dona huius spiritus habeant, vnde & caritate mutua inter se indies magis magisque coalescunt: An non hic pulcherrimus ordo est? Quæ harmonia concinnior? quæ aptior dispositio? vnus enim Monarcha vni regno, adeo iusta cõnexione sociato, donisque varijs ornato præsidet. Nec impedit hanc pulcerrimam harmoniam, quod in particularibus cœtibus huius Ecclesiæ Catholicę admixti sunt hypocritę, multi infirmi, multi nomine tantum Christiani, sed reuera rabiosi canes. Nam catholica Ecclesia non æstimanda est ab ipsis sordibus, sed à sua propria natura & indole.

2. Eius regnum.

Duo genera hominum in hoc regno.

Præterea cum hic cœtus verbo Dei regitur, duo sunt in eo genera hominum: Nimirum verbi præcones, & eorum auditores, qui non secus atque patres & filij se inuicem venerantur & colunt, verum in ministris magna est diuersitas. Quanquam enim potestas omnium eadem est ministrorum, quantum ad spiritualem iurisdictionem attinet (de externa enim disciplina suo loco dicendum est) tamẽ dispares dignitatis ordines & gradus sunt. Idque partim iure diuino, partim Ecclesiæ approbatione. Christus ipse ascendens in altum, dat dona hominibus, Apostolos, Prophetas, Euangelistas, Doctores & Pastores. Hi omnes eiusdem sanè potestatis sunt: sed dignitatis & functionis minime. Apostoli enim, Euangelistæ, Prophetæ, Doctores & Pastores eorundem mysteriorum Dei œconomi erant, eandem doctrinam proponebant, eadem potestate spirituali vsi sunt: Attamen Paulus gradu dignitatis & ordine Timotheo & Tito erat superior. Timotheus gradu & ordine excelluit reliquos Ephesinæ vrbis presbyteros, & Titius Cretensibus præerat. Hæc prælatura in tribus videtur mihi posita: In donorum excellentia: Laborum magnitudine: & Vocationis diuersitate. Sic Paulus Timotheo præferebatur donis, laboribus, vocatione. Idem Paulus Barnabæ fortassis donis & laboribus æqualis fuit, sed vocatione ipso superior erat. Hæc prælatura erat non dominij, sed ministerij. Qui maior est vestrum (inquit Dominus) sit omnium minister.

Pastores.

Ordo ministeriorum.

Ecclesia, cui Dominus potestatem dedit in ædificationem, ordinem ministeriorum instituit pro cõmodo suo, vt omnia sint ritè ordinata ad instaurationẽ corporis Christi. Hinc Ecclesia purior secuta tẽpora Apostolorũ, fecit alios patriarchas, quorũ erat curare, vt Episcopi cuiusque diœcesios rite eligerentur, & ordinarentur, vt suum munus Episcopi singuli probè administrarent: vt cuique suus clerus & sua plebs in his, quæ Domini sunt, piè obsequerẽtur. Alios chorepiscopos (coadiutores nimirum Episcoporũ, quos hodie prępositos appellamus) alios pastores & Catechetas. Hæc fuit purioris Ecclesiæ ordinatio. Sed postea paulatim vicia & superstitiones irrepserunt, donec prorsus Apostolorum & veteris Ecclesiæ ordinatio, interijt. Nam in regno Papæ post corruptionem doctrinæ, mõstrosa quædam Ecclesiæ œconomia inuenta est, idque astu Satanæ, vt ita paulatim regnum Christi inuaderetur & deuastaretur. Quanquam autem principium nõ fuit adeo malum, tamen paulatim res in deterius commutata est, donec tyrannide Papæ fere sit Christi Ecclesia oppressa. In hac œconomia. 1. ordinem ministrorum faciunt sacramentum, præter verbum Dei 2. Chrisma κακοζηλία Aaronica adhibent, & rasuras contra consuetudinem Apostolicæ & purioris Ecclesiæ: tum ordines Ecclesiasticos septem numerant, vt 1. Ianitorum sit. 2. Lectorum. 3. Exorcistarum. 4. Acoluthorum. 5. Subdiaconorum. 6. Diaconorum 7. Presbyterorum, quorum plures gradus fecerunt. Alios enim vocarunt Episcopos, alios Archiepiscopos, Metropolitanos, Parochos, Antistites & Præsides. Deinde his gradibus non contenti, fecerunt tres Patriarchas: Romanum, Antiochenum & Alexandrinum: verum temporis progressu, inter hos quem maximum voluerunt Papam appellarũt, quem Papam monarcham Ecclesiæ creauit impius Phocas Imperator, qui sanctissimum Mauricium obtruncauit cum vxore & liberis. Ex eo tempore inuaserunt Romani Pontifices Ecclesiam, & vsurparunt sibi ius vtriusque gladij, vt vocant, & ita regnum Antichristi erectum est, quod initium à libidine dominandi sumsit.

Cõfusio.

Primatus pontificij refutatio.

Sed quid hic Antichristus facit? destitutus est Scripturæ aperto testimonio, ideo confugit ad allegoriam. Nam ex eo, quod Lucæ 22. 38. fiat mentio duorum gladiorum, & Christus dicat eos sufficere: inde inferunt adulatores Papæ, vtrũq; gladiũ nimirũ verbũ Dei ac politicam administrationem (vt illi quidẽ interpretãtur) penes Papã residere. Sed istius dicti occasio videnda est. Christus dixit: Qui nõ habet gladiũ, emat. An hic incitat suos ad arma? Nequaquã: debebãt igitur interpretationẽ istius loci quæsiuisse, non pugnantẽ cũ Domini mente, aut regni eius conditione. Notũ est omnibus, qui in sacris literis vel leuiter versati sunt, Metonymiã frequentẽ esse in scripturis, qua res per signũ designatur. Cum igitur Christus dicit: Qui nõ habet gladiũ, emat, certe nolebat suos ad arma incitare, sed belli tẽpus instare significabat. Vnde patet, errare vehemẽter Papistas, qui ex dicto Christi respondentis discipulis, dicentibus: Ecce duo gladij hic, Satis est, extruũt Papæ tyrannidẽ. Nec valet vlla allegoria ad cõfirmanda dogmata, nisi habeat præeuntem Scripturam. Præterea illa allegoria ex diametro pugnat cum regno Christi, quod est spirituale, cuius arma etiam spiritualia esse docet Paul' 2. Co. 10. 4. Huc accedit, quod Dominus apud Lucam ministerium verbi ab officio Principum separat: huic dominationem relinquens, illi prorsus adimens: Reges, inquit gentiũ dominantur ipsis, vos autem non sic. Inde enim ortus erat sermo, quod inter se Apostoli contenderẽt quis inter eos maior esset futurus, ac veluti rector aliorũ in regno Christi, vt eiusmodi ambitio tolleretur, monet regnum suum spirituale esse, non in mundana celsitudine positum, nõ in pompa aut dominatione, sed omnem ministrorum suorũ eminentiam in hoc constitutã esse, vt seruiant. Cum ergo hoc loco dicat Domin', Apostolos & ministros Ecclesiæ

clesiæ regibus non fore similes, nempe vt dominentur summæ impietatis est & impudentiæ, quod Papa sibi contra interdictum Christi, regiam authoritatem & potestatem vendicet. Verum vt tegat vulpem immanis ille ψυχοτύραννος ouina pelle se texit, ac seruum seruorum Dei se appellare cœpit Sed factum ipsius & tyrannis secus docet. Porro ex huius psychotyranni officina prodierunt Cardinales & infinita Monachorum agmina, quibus horrendis modis Ecclesiam ista Christi bestia vastauit & ferè oppressit.

Cõfusio.

Tyrannidis Pontificis oppugnatores.

Contra huius bestiæ tyrannidem subinde Dominus excitauit pios & doctos viros, qui tyrannidem Papæ voce, scripto & sanguine oppugnarunt, & postremum in hac ætate beatum Lutherum in Germania excitauit, qui regnum Papæ potenti spiritu inuasit: errores reuelauit: concionibus & scriptis confutauit: & Ecclesiam iuxta Apostolicam obseruationem, & purioris Ecclesiæ exemplum reformauit. Nam cum videret totum mundum & Papatum conspirasse contra & aduersus Euangelium, ipse spiritu Dei auctus se mundo opposuit, & veritatis viam alijs monstrauit. vnde & nostra Ecclesia emendata, purum Euangelium Christi amplectitur, ordinat ministros vtiles Ecclesiæ, insistit vestigijs Apostolorum & primitiuæ Ecclesiæ, abijcit inutiles ceremonias, quibus refertus fuit totus Papatus: retinet & ordinat pios ritus, quibus Ecclesia exercetur pie & vtiliter. Et quanquam primatum Papæ atque omnem eius tyrannidem & imperandi libidinem execratur, tamen Ecclesia nostra Danica, non est ἀκέφαλος sed agnoscit cum Ecclesia Catholica vnum *Christum* regem & sacerdotem. Deinde quantum ad disciplinam externam attinet, agnoscit magistratũ ciuilem ius gladij habere, quod exercere debet secundum suas leges in reos. Agnoscit etiam Ecclesiasticam disciplinam, qua superiores legitime vocati ad ministerium, vt Episcopi, Pastores, Doctores in scholis, vti possunt ad coercendos contumaces verbo, sine vi corporali. Arma enim ministrorum verbi spiritualia sunt, quemadmodum Paulus docet, 2. ad Cor. 10. 4. Inter hos ministros agnoscit etiam Ecclesia nostra gradus dignitatis, & ordines pro diuersitate donorum, laborum magnitudine ac vocationum dignitate, ac iudicat barbaricum esse, de Ecclesia hunc ordinem tollere velle. Iudicat cæteros ministros suis Episcopis oportere obtemperare in omnibus, quæ ad ædificationẽ Ecclesiæ faciunt, iuxta verbum Dei, ac vtilem Ecclesiæ œconomiam. Iudicat Episcopus ius habere in cæteros ministros Ecclesiæ, non despoticum, sed patrium. Et quanquam fatetur nostra Ecclesia, æqualem ministrorum verbi potestatem esse, quãtum ad iurisdictionem spiritualem attinet, de qua re postea dicemus: tamen quia disciplina Christiana retineri non potest, nisi corrigantur vicia, & officia singulis debita commendentur, iudicat rectè facere Episcopos, qui hortationibus & obiurgationibus nõ solũ laicos (vt vocant) verumetiam presbyteros in officio retinent. Hoc confirmatur non solum officij exequendi necessitate, verumetiam Pauli testimonio, qui suũ Timotheũ hortatur, ne presbyteros aspere obiurget, sed tanquam pater hortetur. Ex hoc Pauli testimonio duo aperte colliguntur. Primum Episcopos habere ius hortandi & obiurgandi non facientes officium. Deinde quia frustra fiet obiurgatio & hortatio præfractis & contumacibus, vult Paulus, vt inferiores pijs præceptionibus, monitionibus & obiurgationibus superiorum cedant. Pijs dico, quia si Episcopi aliquid præceperint, quod nõ fit sui officij, hic modestè licet inferiori ministro quod imperatur recusare. Deinde & hoc ex mandato Dei apertum est, quod episcopis vel verbũ Dei corrumpentibus, vel supprimentibus nullo pacto sit obtẽperandum. Episcoporum enim potestas ad ædificationem Ecclesiæ non ad destructionẽ se extendit. 2. Corint. 13. 10. Liquet & hoc, quod inferioris gradus ministris liceat superiores pie & modestè admonere, si quando recto pede ad veritatem Euangelij nõ incedant. Neque hoc ægre ferre debet Episcopi, sed tanquam patres benignè filiorum suorum hortamenta cum gaudio excipient. Sic Petrus admonitus est à Paulo, cum non recto pede ad veritatem Euangelij incederet. Sic Paphnutius presbyter sententiæ Episcoporum de interdicto sacerdotum coniugio obuiauit, cui pij Episcopi cesserunt.

Ecclesiarum Danicarum status.

Primatus pontificij refutatio.

Adue. Anabaptistas.

Hunc ordinem amplectitur nostra Ecclesia, hos dignitatis in ministerio gradus seruientes decoro & disciplinæ agnoscit. Nec mouetur Anabaptistarum ac Libertinorum effrœni libidine, qui Ecclesiam Christi barbaricum quendam hominum cœtũ sine ordine fingunt in quo cœtu nulla aut donorũ aut laborum aut vocationum ratio habeatur, cum habeat nostra Ecclesia non solum exemplum Apostolicæ purioris Ecclesiæ, verumetiam mandatum Spiritus sancti, omnia ordinate & decenter ad ædificationem faciendi.

CAPVT XI.

DE POTESTATE ECCLESIASTICA.

Symbolũ eius.

POtestas Ecclesiastica Symbolo clauium, Matt. 16. 19. vbi dicitur Petro: Dabo tibi claues regni cœlorum, & quodcunque ligaueris in terra, erit in cœlis ligatum, & quodcunque solueris super terram, erit solutũ in cœlis, designatur. Claues itaque regni cœlorum sunt, quibus regnum cœlorũ aperitur & clauditur. At regnum cœlorum, quod est Ecclesia, administratur, hoc est, aperitur & clauditur prædicatione Euangelij. Proinde *Claues regni cœlorum* nihil aliud esse possunt, quam munus & potestas administrandi Ecclesiam Christi, idque secundum verbum Christi. Appellationis ratio hæc est: Qui œconomi constituuntur in aliqua domo, ijs traduntur claues, vt omnia aperiant & claudant pro arbitrio domini sui. Inde factum est, vt clauium symbolo in scripturis significetur domus administratio. Esa. 22. 22. Dabo clauem domus Dauid super humerum eius, aperiet, & nemo claudet: claudet, & nemo aperiet. Hic aperte clauis domus Dauid significat administrationem regni Dauidici. Vnde ministri verbi, qui prædicatione verbi aditum ad cœlum patefaciunt recipientibus verbum, & clausum esse cœlum inobedientibus verbo docent, Oeconomi regni Dei, & claues regni cœlorum habere dicuntur. Quare *Ecclesiastica potestas* rectè definitur esse facultas Ecclesiæ data, qua ipsa recipit (quos iubet Dominus, remissis peccatis) in consortium regni ipsius: reijcit quos ipse reijci præcipit: pascit receptos, & regit verbo, Sacramentis, & disciplina, vt veterem hominem indies magis magisque aboleant, & nouum instaurent. Eijcit rursus ex consortio regni Christi, qui suis moribus promerebant, ac iterum eiectos, si egerint pœnitentiam, recipit. Postremùm vocat ministros ad ministerium verbi, quibus hanc administrationem cõ

Claues quid.

Ratio.

Ecclesiastica potestas quid.

mendat. Hæc vera Ecclesiasticæ potestatis est descriptio, quæ in genere ita quoque definiri potest, quod sit munus Ecclesiæ collatum, quo ipsa administrari debeat iuxta verbum Dei. Quod autem in verbo Dei fundata debeat esse hæc potestas, ex eo liquet, quod Paulus omnem potestatem à Deo datã Ecclesiæ ad ædificationem (fidei) dicat. Nũc autem quicquid pertinet ad ædificationem fidei id verbo Dei continetur. Proinde potestas Ecclesiastica omnis vt ex verbo est, ita in eodem verbo inclusa existit. Et cum Dominus Ioã. 7. 16. dicit, Doctrina mea non est mea, sed eius qui misit me, ministris Euangelij omnibus quam in docendo regulam sequi debeant, suo exemplo præscribit. Non igitur Ecclesiæ potestas infinita est, sed certis limitibus definita, vt quæ verbo Dei sit subiecta & ei inclusa. Ex his etiam manifestè colligitur, tria requiri in potestate Ecclesiastica. 1. vt à Deo sit data. 2. vt in salutem & ædificationem Ecclesiæ exerceatur. 3. vt verbo Dei nitatur. Data quidem est toti Ecclesię, sed eam rite exercent, qui mandato eius fideliter obediunt legitimè vocati, idque si verbum Dei tanquam vnicam agendi regulam sequantur. Porro hæc Ecclesiastica potestas duplex est, nimirum Ordinis & Iurisdictionis. *Ordinis potestas* est ministerium verbi, quo recipiunt in Ecclesiam eos, qui vel dant ipsi Christo nomina, vt illa tria millia hominum, qui ad concionem Petri, compuncti corde crediderunt, quos Petrus recipit in Ecclesiam communicato Baptismo. Vel qui offeruntur Ecclesiæ per credentes, vt, Infantes, qui pro se loqui non possunt quos Dominus nihilominus vult recipi in Ecclesiã iuxta illud: Baptizantes omnes gentes, in quorum numero infantes includuntur. Deinde eadem potestate in Ecclesiam receptos regunt doctrina, Sacramentis & ceremonijs. Hanc potestatẽ ideo ordinis esse dico, quia certam & ordinatam regulam habet, quam semper sequi debet, nec in bene cõstituta Ecclesia requirit deliberationem, aut senatus Ecclesiastici sententiam, sed ad ministerium vocati ministri iuxta ordinis præscripti rationem se gerunt, quantum quidem ad publicam functionem attinet. *Altera* Pars potestatis Ecclesiasticæ est *Iurisdictio*, quæ maxima ex parte pendet à potestate clauium. Hæc nihil aliud est, quam ius spiritualem politiam conseruandi. Et in tribus consistit. 1. In cognitione veræ doctrinæ. 2. In improbatione falsæ doctrinæ. 3. In disciplina.

Eius fundamentũ. *Quid requirat.* *Duplex est.* *Cognitio verę doctrinę*

Quod autem Ecclesia vniuersalis habeat ius cognoscendi veram doctrinam, testantur plurima testimonia. Christus inuitat ad se omnes, vt à se discant. Apostoli mittuntur vt doceant. Deus requirit noticiam sui verbi, sine qua salus nemini cõtingere potest. Quare horrendo sacrilegio tenentur Papistæ, qui laicos arcent à lectione sacrorum librorum, & interdicunt, ne sacra Biblia vulgata lingua excudantur, & legantur à laicis (vt vocant) qua re declarant se immanes hostes esse salutis hominum, quos Dominus Luc. 11. 52. obiurgat dicens: Væ vobis legisperitis, qui tulistis clauẽ scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis, Item Matth. 23. 13. væ vobis Scribæ & Pharisæi, Hypocritę, quia clauditis regnum cœlorum ante homines, vos enim non intratis, nec aduenientes finitis intrare. Hæc vehemens obiurgatio pertinet ad omnes omnium temporum Pharisæos, qui sibi docẽdi ius vendicant, sed interim veram viam ad Christũ intercludunt. *Deinde* quod ius habeat Ecclesia improbandi falsam doctrinam, ostendit mandatum Christi, Matth. 6. Cauete à Pseudoprophetis. Matt. 8. Lucæ 12. Cauete à fermento Pharisæorum. Item ad Galat. 1. Si quis aliud docuerit Euangelium, anathema sit. *Tertia* Iurisdictionis pars est *Disciplina*, qua membra corporis Christi, hoc est, Ecclesiæ inter se cohærent. Nam vt doctrina ipsa est veluti anima Ecclesiæ: Ita disciplina instar neruorum est, quibus membra suo quoque loco aptantur, connectuntur & continentur. Huius disciplinæ magna laus est. Prædicatur enim esse sanitatis subsidium, ordinis fundamentum, vnitatis vinculum. Nam sine disciplina nulla domus, nulla Respublica incolumis persistere potest. Et quia quæq; familia, quo honestior fuerit, eo iustiorem sectatur disciplinam, par est, vt omnium honestissima familia Christi, hoc est, Ecclesia, optima disciplina regatur. Quare huc pauca de disciplina Ecclesiastica adijciam, idque non ex Pontificijs decretis, quæ sapiunt tyrannidem: sed ex verbo Domini, traditione Apostolica & exemplo purioris Ecclesiæ.

2. Improbatio falsæ. *3 Disciplina.*

Definitur autem *Disciplina Ecclesiastica* hoc pacto: quod sit pædagogia quædam, qua homines in familiam Christi recepti coercentur, & ad pietatem, iusticiam, modestiamque assuefiunt, ne quid adeo augusta professione indignum committant, sed vt iuxta doctrinæ Euangelicæ præscriptum singuli suum officium faciant. Est autem hæc disciplina duplex, *Communis* & *Cleri peculiaris*. Illi subesse omnes debent ex æquo, huic soli clerici. Porro communis duplex est. Ordinaria & Extraordinaria, de quibus distinctè deinceps dicendum est, ac primũ de ordinaria.

Ecclesiasticæ disciplinę definitio. *Diuisio.*

Ordinaria itaque disciplina est, quæ verbum Dei ac traditionem Apostolicam pro regula habet, à qua nunquam licet discedere. Est enim iuris diuini, ac dependet proprie à potestate clauiũ. Hęc quia lapsus contra legitimam viuendi rationem corrigit. 1. lapsuum genera nobis sunt explicanda. 2. qualis disciplina in singulis obseruari oporteat. 3. penes quos sit corrigendi facultas, declarandum est. *Lapsus* itaque disciplina corrigendus duplex est: Occultus nimirum & manifestus. Occultum voco, cuius vnus aut pauci admodum sunt cõscij. Manifestum vero, qui est publicè notus & apertus. Occultus rursus aut ex ignorantia aut ex infirmitate, aut ex malicia contingit. Manifestus seu publicus aut delictum est, aut flagitium. Delictum quidem quod errore vel infirmitate perpetratur, aut etiam casu inopinato. Flagitium vero est enorme scelus, vt homicidium, adulterium, vsura, furtum, &c. Deinde flagitiorum alia multitudinem inuaserunt: alia paucos tantum de multitudine. Nunc qualis in his lapsibus disciplina adhibenda sit videamus.

1. Ordinaria. *De lapsu occulto & manifesto.*

Si itaque Lapsus occultus est, regula emendandi ac corrigendi, quam Dominus pręscribit Matth. 18. sequenda est. Si peccauerit (inquit) in te frater tuus, vade & argue eum inter te & ipsum solũ. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum aut duos, vt in ore duorum aut trium testium consistat omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesię. Quod si ecclesiam non audierit, sit tibi velut Etnichus & Publicanus, hoc est, prophanus & impius. Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata in cœlo, & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta in cœlo. In hac cõcionis Christi pericopa, quatuor sunt nobis diligenter obseruanda. Primum est mandatum Christi, quod nemo contemnere citra magnum sacrilegiũ potest. Si peccauerit (inquit) in te frater tuus, id est,

Lapsus occultus quomodo emendandus.

est, te conscio vel sub tua conscientia. Nam in græco est εἰς σέ, quod phrasi græca non significat contra te, sed coram te, seu te conscio. Esset enim contra Christi doctrinam, propriam iniuriam persequi. 2. monstratur hic præcipuum disciplinæ Ecclesiasticæ fundamentum, quod est priuata correptio. Vade, inquit, & argue eum inter te & ipsum solum. 3. loco indicantur gradus priuatę correptionis, & tres enumerantur. Primus vt arguas ipsum pro modo delicti inter te & ipsum solum: hoc cum dicit Dominus, non vult vt peccatum fratris, quod tibi soli aut paucissimis est notum, omnibus manifestum facias, hoc enim cũ charitate fraterna pugnat, & magis ad destructionem quàm ędificationem facit. Nam alijs scandalo est postquam enotuit factum. Quod si hoc primo gradu promoueris aliquid, & emendauerit se reus frater, fecisti officium & lucratus es fratrem tuum. Verum si hac via nihil profeceris, gradus secundus tentandus est: hoc est, adhibebis vnum aut alterum testem tecum, ac in ipsorum præsentia conaberis fratrẽ in viam reuocare. Quod si frustra feceris, adhuc non desperandum de fratre, sed extrema tentanda sunt, & coram Ecclesia, hoc est, vel coram senatu Ecclesiastico, vel coram pluribus fratribus, contumacem obiurgabis, vt vel hoc pacto suffusus rubore resipiscat. Verum si hac via nihil succedit, habendus est pro impio & prophano, qui nihil habet commune cum Ecclesia Christi. Tunc enim verè isti contumaci continget, quod Salomon Prouerb. 15. 10. dicit: Qui increpationes odit, morietur. Postremo Ecclesiæ iudiciũ ratum fore in cœlo Dominus pronũciat his verbis: Amen dico vobis, quæcũque ligaueritis super terram, erunt ligata in cœlo. Sed de hoc iudicio Ecclesiæ infra plura dicẽda sunt.

3. Disciplina.

Ecclesiasticæ disciplinę definitio.

Diuisio.

1. Ordinaria.

Porro Si Lapsus fratris fuerit Manifestus, sequendum est præceptũ & factum Pauli. 1. Tim. 5. 20. præceptum habetur in hunc modum: Peccantes coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant. Hoc præceptum nisi intelligatur de manifestis peccatis, cum mandato Domini iubẽtis arguere fratrem inter te & ipsum solum, stare non potest. Quare non dubium est, quin de emendatione publicorum delictorum intelligendum sit hoc Pauli pręceptum. Factum Pauli quo pręceptum confirmatur, habetur ad Galat. 2. 11. Vbi Petrum palam in facie Ecclesiæ obiurgauit. Fuit enim lapsus Petri Ecclesiæ præsenti cognitus.

Lapsus manifestus quomodo emendandus.

De lapsu occulto & manifesto.

Ex his duas colligamus regulas. I. In occultis delictis corrigẽdis procedendum est secũdum gradus à Domino præscriptos, nimirum, vt primùm solus, deinde adhibitis testibus, postremò coram Ecclesia, seu quibusdam delectis viris, quorũ pietas & grauitas est spectata, fratrem delinquentẽ corripias. II. In manifestis delictis statim procedendum esse ad solennem Ecclesiæ correptionẽ, idque cum vt lapsus emendetur, tum vt reliqui fratres timeant, & ipsius exemplo reddantur cautiores.

Regulæ.

Lapsus occultus quomodo emendandus.

Verum quemadmodũ in occulto lapsu, ita etiam in publico prudenter castigatio adhibenda est. Si enim quis lapsus est ignorantia aut infirmitate, sufficit paterna & blanda admonitio cum exhortatione in posterum vitandi tale delictum. At si ex malicia peccatum est, lapsus quidem occultus seuerius corrigendus. Manifestus verò excõmunicatione feriendus est, sed ita tamen omnia moderanda sunt, ne castigationis seueritas errantẽ in desperationem adigat. Est enim æquitate & clementia temperãda disciplina Ecclesiæ, ne rigor modũ excedat. Seueritate quidẽ opus est, ne impunitate, quæ peccandi illecebra est, mali reddantur audaciores. Ac rursus quia

Prudẽtia vtendum in castigationibus.

periculũ est, ne is, qui castigatur, animũ despondeat, adhibenda est moderatio, nẽpe vt Ecclesia simul atque resipiscentiam illius certò cognouerit, ad dandã veniam sit parata. Loco huius regulæ de moderatione, sit nobis consilium Pauli 2. Cor. 2. qui obsecrat Corinthios, vt incestum resipiscẽtem charitate prosequantur, condonent ei flagitium, ac pœnitentem consolentur, ne forte abundantiori tristitia absorbeatur. Quẽadmodũ enim correptio fraterna à charitate proficisci, ita etiã in emendationem & ædificationem fratris delinquẽtis tendere debet. Id quod euincitur ex finibus disciplinæ Ecclesiæ, vnde consilium in corripiendis fratribus omnino petendũ est.

Sunt autem tres *Fines* castigationis Ecclesiasticæ, ac potissimum Excommunicationis. *Primus* est, ne cum Dei contumelia inter Christianos nominẽtur, qui turpem ac flagitiosam vitam degunt. *Secundus*, ne assidua malorum consuetudine boni corrũpãtur. Modicum enim fermentum totã massam corrumpit. *Tertius*, vt lapsi pudore suffusi tandem resipiscãt & reconcilientur Ecclesiæ. Ex his finibus satis apparet, in castigatione Ecclesiastica gloriam Dei quęrendam, ædificationem Ecclesiæ, & resipiscentiam lapsi fratris, quò si respexerimus, nõ erit difficile seueritatem æquitate & clementia temperare.

Tres fines disciplinæ Ecclesiasticæ.

Restat vltima distinctio, qua flagitia alia in multitudinem grassantia, alia paucorum esse dixi: de quibus hoc loco in vniuersum tenendum est: Quod suo genere omnino digna sint excommunicatione, vt testatur dictum Pauli 1. Corinth. 5. 15. Si quis frater nominatur inter vos, vel scortator, vel auarus, vel idolorum cultor, vel ebriosus, vel maledicus, cũ huiusmodi nec cibum sumere permitto. Verùm hic prout status est præsentis Ecclesiæ, cauendum est, ne in maiorem destructionem adhibeatur excõmunicatio, & ex medicina fiat venenum. Quare censeo sequendas esse duas regulas Augustini, quarum prior est de peccatis in multitudinem grassantibus, qualia, proh dolor, in hoc regno sunt, ebrietas, luxus vestium, comessationes, vsura, & huius generis fere infinita. *Non asperè, inquit, quantùm existimo, non duriter, non modo imperioso: ista tolluntur magis docendo quam iubendo, magis monendo quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium.* Hoc Augustini consilium regulam præscribit agendi cum multitudine peccantium: quæ regula confirmatur ex finibus excommunicationis supra positis. Nam si hic excommunicatio adhiberetur, magis turbaret paucos bonos infirmos, quam corrigeret multos animosos malos. Neque tamen ex eo sequitur, non esse taxanda publicè grassantia scelera, sed tantum modũ castigandi tẽperare oportet, publicę pacis gratia. De paucorũ flagitiis hãc dat regulã Augustinus: *Seueritas exercenda est in peccata paucorum.* Hæc enim stare potest cum correptionis Ecclesiasticæ finibus.

De Excõmunicatione.

Regula prima.

Secunda.

Porro hic duo genera hominum admonere oportet: Nimirum infirmos, ne deficiant ab Ecclesia propter grassantia flagitia, & Ministros verbi, ne vel despondeant animum, vel omnino munus docendi abiiciant, cum parum admodum se proficere suis laboribus & vigiliis animaduertunt. *Infirmi* itaq; sciãt, abstinendum esse à flagitiosis, quantum ad priuatã conuersationem attinet, non quantum ad Ecclesiæ externam communionem, nisi censura Ecclesiæ fuerint excommunicati. Nec cum his pugnat præceptũ Apostoli, 2. ad Thess. 3. 6. Præcipimus autem vobis fratres in nomine Domini Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè. Non enim hic Paulus de externa Ecclesiæ communione agit, sed de priuata conuersatione & familiaritate.

Qui admonendi.

Infirmi.

In libertate enim nostra ac facultate positum est, an familiariter versari cum sceleratis velimus, nec ne. At in arbitrio nostro nequaquam positum est, à cõmunione Ecclesiæ abstinere. Obseruetur & hæc regula Augustini: *In corripiendis fratribus, misericorditer corripiat homo quod potest. Quod autem non potest, patienter ferat, & cum dilectione gemat ac luceat.* Ministri verbi huius regulæ sint memores, quod omnis pia ratio & modus Ecclesiasticæ disciplinæ vnitatẽ spiritus in vinculo pacis intueri semper debeat. Quisquis igitur vel quod potest arguendo corrigit, vel quod corrigere non potest, saluo pacis vinculo excludit: vel quod saluo pacis vinculo excludere non potest, æquitate improbat, firmitate supportat, hic à maledictione liber & solutus est: ita enim eradicanda sunt zizania, ne frumenta lædantur.

Ministri.

Iam penes quos sit corrigendi facultas breuiter est dicendum. Quantum igitur attinet ad *Priuatos* lapsus omnium Christianorum, qui eius lapsus sunt conscij, officium est eos corrigere doctrina, admonitione & obiurgatione, iuxta gradus à Christo prascriptos, qui supra enumerati sunt & declarati. *Publica* Delicta ministris verbi palam coram omnibus arguenda sunt, si videbitur ad ædificationem facere. Idq; non vnius pastoris censura, sed vel totius Ecclesiæ, vel saltem quorundam grauium virorum, qui vice totius Ecclesiæ funguntur, fieri oportet, ita tamen vt pastor toti Ecclesiæ excõmunicationis sententiam pronunciet. Hæc enim ratio excommunicandi in primitiua Ecclesia seruata est, & habet pro regula Apostolicam traditionem 1. Corin. 5. 3. Præterea eiusdem Ecclesiæ est, emendatos in Ecclesiam recipere per ministros verbi, qui ministri pœnitentiam seriam eorum, qui reconciliari Ecclesiæ cupiunt, exponere debent.

Penes quos corrigẽdi facultas.

Hactenus de ordinaria disciplina, quæ proprie dependet à potestate clauium huic subseruit ordinatio certi temporis, loci, quando, & vbi populus conuenire debeat, ad audiendum verbum, & ad sacrã Cœnam. Hæc ordinatio tametsi quantum ad certi temporis & loci circunstantias attinet, est libera, vt quæ non obliget nos verbo Dei, tamen quantum ad genus attinet, iuris diuini est. Omnibus enim mandatum est verbum audire, & participare Sacramentis. Quapropter nemo pius certam tẽporis & loci, quando & vbi verbum & Sacramenta tractabuntur, ordinationem contemnit, sed libenter se huic disciplinę Ecclesiasticæ parti subiicit. Nec hoc pugnat cum Christiana libertate. Nam qui in Christo sunt liberi, vt sciunt se per Christum à peccato, maledictione Legis, ac ritibus humanis esse liberos: Ita quoque norunt, se disciplinæ & ordinis gratia, quantum ad externum Ecclesiæ regimen attinet, honestæ ac piæ disciplinæ subiectos esse. Hactenus de communi disciplina & ordinaria dictum est: nunc paucis de extraordinaria dicendum.

Circũstãtiæ variæ.

Hæc nec tempus, nec modum, nec formam præscriptam verbo Dei habet: sed in Ecclesiæ arbitrio posita est, & temporum rationem cum euẽtu habet, vnde in hac extraordinaria disciplina respicere oportet ad tria tempora, præteritum, præsens & futurũ. Ad Præteritum, vt si aliquid præter opinionem eueniit, veluti magnorum virorum liberatio è periculis, felix Ecclesiæ & ministerij & verbi successus, propagatio doctrinæ in aliis nationibus. Hic officium ministrorum verbi fuerit, consentientibus præcipuis Ecclesiæ membris, populum certo tempore conuocare, ac ad gratiarum actionẽ inuitare. Ad præsens, vt si grassari incipiat pestilentia, vel fames, vel bellum, hic populus conuocãdus est, exhortatio ad pœnitentiam, ieiunium, preces, instituẽda est. Ad futurum tempus, vt si vel clades aliqua imminere videtur, vel aliqua magna deliberatio, siue de religione, siue de statu politico ineunda est, piorum pastorum officium fuerit, hortari populum ad solẽnes preces, vt dominus pericula imminẽtia vel auertat prorsus, vel conuertat prorsus, vel conuertat in sui nominis gloriam, ac deliberationes instituendas suo spiritu gubernet. Hæc extraordinaria disciplina cũ Prophetarũ, tum Apostolorũ puriorisq; Ecclesiæ exẽpla habet. Quare nequaquã vbi res postulat, negligẽda est.

De disciplina extraordinaria.

Nunc restat disciplina, quam *Cleri* Peculiarem dixi. Hæc canone & executione constat. *Canon* versatur circa quatuor. 1. Alias enim circa certarum rerum prohibitionem, vt ne quis clericus venationi, ne quis aleæ, ne quis comessationi, ne quis fœnori aut mercaturæ vacet, ne quis lasciuis saltationibus intersit. 2. Alias circa certa exercitia, vt sunt cantationes, sacræ lectiones, vigiliæ. 3. Alias circa officiorum in Ecclesia distinctionem, vt in Ecclesia alius doceat, alius recitet aliquid ex sacris literis, alius præsit Cœnæ Dominicæ. 4. Alias circa pœnas, quarum gradus fuerunt, priuata obiurgatio ab Episcopo, publica à consessu Episcoporum & Presbyterorum, depositio ab officio, excommunicatio. Extremus gradus fuit anathematizatio, quæ solum adhibebatur cõtra obstinatos hęreticos, quales fuerunt Arius, Cerinthus &c. Veteris enim Ecclesiæ mos fuit, sine vi externa in suum clerum animaduertere. Huius disciplinæ *executio* potissimum Episcopis commissa erat, qui ideo aliquando bis, aliquando sæpius in anno synodos prouinciales conuocabant, vbi non vnius Episcopi censura, sed totius cleri collecti sententia res agebatur. In hisce synodis de doctrina, de moribus, de ceremoniis, de disciplina, atque aliis rebus Ecclesię vtilibus tractabatur, atque tantisper res feliciter successit, donec dominandi libido inuasit Papam, aliósq; creatos ab eo Episcopos. Hęc de disciplina Ecclesiastica communi & clericali dicta sint.

Cleri disciplina. Canon quadruplex.

Executio.

Verum si quis cupit priuati hominis disciplinam, sciat eam in quatuor cõsistere. 1. vt suos affectus petulantes & cogitationes prauas meditatione verbi & oratione domet. 2. vt verba pietate regat. 3. vt facta ad normam legis exigat. 4. vtq; gestus similiter pietati congruos amet. Sed de his satis, nunc de tertia hierarchiæ Ecclesiasticæ parte dicendum est.

Priuati hominis disciplina

CAPVT XII.

DE AVTORITATE ECCLESIASTICA.

CVm potestate coniuncta est *Autoritas*, in qua duo consideranda. Vnum, Quarum rerum sit. Alterum, penes quas personas resideat Ecclesiæ autoritas. Duas res subiiciunt Ecclesiæ autoritati, traditiones nimirum & interpretationes scripturæ. *Traditiones* sunt ritus, qui absque scriptura traditi dicuntur, vel ab Apostolis, vel post Apostolos à sanctis patribus. Huius generis sunt baptisma infantium, obseruatio diei Dominicæ, quod Cœna Domini à ieiunis celebretur, & à ieiunis percipiatur. Item canones plerique de disciplina Ecclesiæ & cleri. Sed quid sentiendum sit de huiusmodi traditionibus, vide in locis Theologicis Philippi. *Interpretationes* scripturæ sunt peculiaria dona Dei, quibus eruũtur & in lucẽ producũtur, quæ obscura videbantur. In hoc genere sequenda est regula Pauli,

Methodus.

1. Quarũ rerum sit.

Pauli, nimirum quod omnis scripturæ interpretatio debeat esse analoga fidei, hoc est, conuenire debeat cum primis & apertis pronunciatis scripturæ, continentibus veræ religionis fundamenta. Deinde & hoc discrimen obseruetur, quod dicta interpretum sint in triplici genere. Alia enim sunt demonstrata, alia probabilia, sed præter scripturam, alia pugnantia cum scriptura. Primi generis summa est autoritas, nam eiusdem firmitudinis sunt, quæ immota cõsequentia ex verbo aperto Dei colliguntur, atque ipsa oracula Dei. Huc pertinet symbolum Nicenum Athanasij. Medium genus tantisper propter autoritatẽ Patrum retineri potest, donec à Sophistis in malam consequentiam trahatur. De postremo genere vtilem tradit regulam Ambrosius lib. I. Officiorum: *Nos noua omnia, quæ Christus non docuit, iure damnamus, quia fidelibus via Christus est. Si igitur Christus non docuit, quod docemus etiam nos, id detestabile iudicamus.* Proinde quicquid ex Patrum scriptis cum autoritate scripturæ congruit, cum laude illorum accipiendum: quod autem non congruit, cum pace illorum respuendum est, sed de his supra.

Cleri disciplina. Canon quadruplex.

2 Penes quos sit Ecclesiæ autoritas.

Restat vt dicatur, penes quas personas resideat autoritas Ecclesiæ. Papa sibi hanc autoritatem vendicat, sed falsò. Est enim autoritas Ecclesiæ fundata in oraculis Dei, contra quæ nulla humana autoritas valet. Quare sciendum est, hanc autoritatem penes totam & vniuersam Ecclesiam esse, sed diuersimode. Maior enim est eorum in Ecclesia autoritas, qui ex veris fructibus spiritus declarant, se spiritum Christi habere. Item maior piorum ministrorum quam laicorum. Amplior adhuc penes pios doctores, longo tempore exercitatos. Grãdior adhuc penes piorum consilia, vbi ex fructibus spiritus Christi adesse cognoscitur. Verùm hic iuxta consilium Pauli 2. Cor. II. 4. probandi sunt spiritus, an ex Deo sint, quod nulla alia re certius fieri potest, quam ipsa scriptura, ipsa lege Dei, ad quam Dominus ipse probationem spirituum exigendam præcepit, Deut. 13. I. his verbis: Si surrexerit in medio tui Propheta, qui somnium vidisse se dicat, & prædixerit signum atq; portentum, & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi: Eamus & sequamur Deos alienos, quos ignoras, & seruiamus eis, non audies verba prophetæ illius aut somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, vt palam fiat, vtrum diligatis eum, an non. In toto corde, & in tota anima vestra, Dominum Deũ vestrum sequimini, & ipsum timete, & mandata illius custodite, & audite vocem eius, ipsi seruietis, & ipsi adhærebitis. Quod autem interpretationem scripturarum certis personis, & certo hominum ordini asscribunt, falsissimum est. Nam interpretatio scripturarum donum Dei est, quod largitur Dominus in Ecclesiæ suæ ædificationem cuicunque voluerit. Hæc breuiter de Hierarchia Ecclesiastica, & eius partibus sint dicta.

Executio.

Priuati hominis disciplina

Methodus.

I. Quarũ rerum sit.

CAPVT XIII.

SATISFACTIO.

Satisfactio triplex.

VT autem doctrina de satisfactione clara & perspicua habeatur. I. de ciuili satisfactione: II. de ea quæ coram Deo valet: III. de Ecclesiastica satisfactione dicendum est.

I. Ciuilis.

Ciuilis satisfactio duplex est. Hominibus enim læsis dupliciter satisfit. Vno modo, cum hi qui offenderunt, læsis tantum præstant rei vel officij, vt id quod læsis iniuria detractum est, iure compensatum habeatur. Alio modo, cùm hi, qui offenderunt, culpam tantum agnoscunt, & dolere eam sibi testantur, veniamque supplices orant, cum officij in posterũ plenius præstandi promissione. Hæc duplex ciuilis satisfaciendi ratio ad tribunal Dei accommodari potest, sed hoc seruato discrimine. Quantum enim ad priorem attinet modum satisfaciendi, solus Christus satisfecit Patri pro iniuria Deo ab humano genere illata. Hunc enim solum Scriptura prædicat cũ esse, qui sua victima Patrem cœlestem placauerit, vnde solus est expiatio pro peccatis nostris. Supra eum solum correctio pacis nostræ, per solum eius nomẽ obtinetur remissio peccatorum. Vnde constat ex Scriptura, quod hic Iesus Christus sit iusta satisfactio pro omni offensa, qua cœlestem Patrem offenderat genus humanum. Huius satisfactionis soli credentes participes sunt. Quare sacrilegium est, tribuere vlli rei hanc satisfactionis gloriam, quæ soli Christo competit. Verum quia iustificati satisfactione Christi sæpe labimur, ac Deum offendimus quotidianis erratis, & deinde supplices per veram pœnitentiam deprecamur culpam per Iesum Christum, dicimur interdum à sanctis patribus Deo satisfacere, sed vt filij offensum patrem pœnitentia sibi conciliant. Hinc Cyprianus: *Offerimus vobis animi & consilij nostri salutare munus, & quia odisse non licet nobis, & sic Deo plus placemus, dum nullam pro iniuria vicem reddimus, hortamur, dum facultas, dum aliquid de seculo superest, Deo satisfacere, & ad veram religionis candidam lucem de profundo tenebrosæ superstitionis emergere.*

2 Diuina.

3. Ecclesiastica.

Ecclesiastica satisfactio pars est disciplinæ Ecclesiæ, & refertur non ad tribunal Dei, sed ad placandũ offensos fratres in Ecclesia. Fuitq; olim ritus externus Ecclesiæ, non pertinens ad conscientiam seu remissionem peccatorum coram Deo, sed duos alios fines habuit, vt exploraretur, an serio redirent lapsi ad Ecclesiam, deinde etiam vt alij admoniti diligentius regerent mores, ne simili pœna aliquando lapsi castigarentur. Hæc satisfactio publicæ pœnitentiæ pars tertia olim numerabatur. Nam pœnitentiam, quam requirebant à lapsis coram Ecclesia quando recipiebantur, diuiserunt sancti Patres in *contritionẽ* (quæ ex lachrymis pœnitẽtis agnoscebatur) *confessionem* (qua reus coram Ecclesia deplorabat suum lapsum) & *satisfactionem*, qua satisfiebat Ecclesiæ. Has postea indocti Monachi ad conscientiam transtulerunt. Hæc, quia ad potestatẽ Iurisdictionis pertinebat, non priuato vnius pastoris arbitrio, sed maturo deliberatóq; seniorum consilio, res gerebatur, ne quid imperito aut intempestiuo zelo fieret contra charitatis regulam, aut etiam ne crimẽ lapsi propalatum vnius zelo maius scandalum excitaret.

Eius partes.

CAPVT XIIII.

CHRISTIANA LIBERTAS.

Definitio

LIbertas Christiana est manumissio spiritualis, parta sanguine Christi, quam offert Euangelium credentibus in Christum, per quam liberati à peccato, à damnatione legis ac ritibus humanis, donamur Spiritu sancto, vt formidolosæ nostræ conscientiæ pacificentur, & sub cruce gloriemur, certi quod breui liberator noster sit nos ex omnibus malis erepturus, vt amplius non simus hominum serui hoc est, humanarũ traditionũ, sed vt liber populus,

iis libere,boni ordinis,& decori ſeu diſciplinæ gratia vtamur,citra opinionem iuſtitiæ, cultus, meriti, neceſſitatis.Hæc deſcriptio multa continet. 1. quod libertas Chriſtiana non ſit ciuilis aut carnalis,ſed ſpiritualis,vt quæ in Chriſti regno ſpirituali locum habet,& in conſcientia dominatur.2. quia natura ſumus ſerui peccati,monet deſcriptio,quod ſanguine Chriſti ſit hæc parta libertas,quæ vt offertur per Euangeliũ,ita fide recipienda eſt. Si enim Filius vos liberauerit (inquit liberator noſter) verè liberi eritis.

Partes.

Gradus quatuor.

Deinde recitantur quatuor gradus huius libertatis,qui tametſi natura coniuncti ſunt,tamen eos diſcerni vtile eſt,vt corpium inde maiorem conſolationem haurire poſſit. *Primus* itaque gradus eſt liberatio à peccato, cum quo *Secundus* libertatis gradus coniunctus eſt, liberatio à maledictione legis. Chriſtus enim(inquit Paulus)redemit nos à maledictione Legis,factus pro nobis maledictum.Et ſignificanter dicitur,à maledictione legis,nam quantum ad obedientiam legis moralis pertinet,omnes adoptati ſumus,vt Domino ſeruiamus, præſtemúſq; ei iuxta verbum obedientiam.*Tertius* gradus eſt donatio Spiritus ſancti,per quem non ſolum confirmatur primus & ſecundus, verumetiam viuificamur ad præſtanda ea opera,quæ ſpiritualis vita requirit. Et tametſi opera ſic facta propter vitioſitatem carnis minimè ſatisfaciunt præcepto, tamen placent propter adoptionis ſpiritum,quo donati ſunt credẽtes. *Quartus* gradus eſt,quod liberi ſimus à ritibus, non ſolum Moſaicis, verumetiam ab omnibus humanis ritibus, quantum quidem ad conſcientiam attinet. De hoc gradu Paulus ad Galatas, & ad Coloſſ. diſputat.

VSVS.

Fines.

Verum ne quis abutatur hac libertate,*Fines* quoque adiecti ſunt,vt, pacificatio conſcientiarum cõtra peccatum & ſententiam legis, Conſolatio in cruce,liber vſus rituum externorum,ne conſcientiis noſtris laqueos iniiciant humanæ traditiones.At ne quis omnes ritus contemnat,pietas, charitáſq; ſuadent,vt pios ritus ordinis diſciplinæq; gratia ſeruemus,modò ne cultus Dei neceſſarius aut opinio iuſtitiæ, meriti & neceſſitatis in illis collocetur.

CAPVT XV.

CEREMONIA.

Definitio & diſtinctio.

CEremoniæ ſunt ritus & ordinationes,ad regẽdam Eccleſiaſticam politiam inſtitutæ.Harum aliæ pugnant cum verbo Dei, quales pleræque hodie Papiſtarum, à quibus liberos nos eſſe ſuperiore capite declaratum eſt. Aliæ non pugnant cum verbo Dei,ſed aut apertum verbum & mandatum habent,vt Baptiſmus & Cœna Domini,aut faciunt reuera ad conſeruandam doctrinam & politiam Eccleſiaſticam,& ſunt à ſenatu Eccleſiaſtico ordinatæ, vocantúrque à Paulo παραδόσεις, id eſt, traditiones. Hæ traditiones aut decori aut ordinis gratia inſtitutæ eſſe debent. *Decori* quidem partes duæ ſunt. 1. vt excitemur ad pietatem illis adminiculis. 2. vt modeſtia & grauitas in pietatis tractatione eluceat. Quare non ἄσημοι, nec hiſtrionicæ eſſe debent,quales pleræque in Papatu fuerunt. *Ordinis* vero partes ſunt tres. 1. Vt præſidentes habeant certam agendi regulam. 2. Vt auditores aſſueſiant ad obedientiam & diſciplinam. 3. vt bene compoſito Eccleſiæ ſtatu paci & tranquillitati conſulatur. Sed de hac re ſupra dictum eſt.

De traditionibus.

CAPVT XVI.

ADIAPHORA.

Triplicia opera.

TRiplicia ſunt opera. Quædam enim opera neceſſario facienda ſunt, vt quæ expreſſo verbo Dei præcipiuntur. Quædam neceſſariò cauenda ſunt,vt quæ Deus aperto verbo prohibuit.Quædam ſunt inter hæc media, quæ vſitate ἀδιάφορα vocãtur, quæ Nazianzenus τὰ ἐν μέσῳ κείμενα vocat, de quibus quid ſentiendum ſit,breuiter exponam.

Media quid.

Vſitatè definiunt ἀδιάφορα res eſſe, quæ neque mãdantur,neque prohibentur verbo Dei aperto. Verũ ne hic erretur, diligenter cauendum eſt, & inprimis tres regulæ obſeruandæ ſunt. *Prima*,operis in ſpecie non expreſsè præcepti vel prohibiti genus, aut eſt præceptum aut prohibitum.Si præceptum eſt genus,recte opus cenſetur ἀδιάφορον. At ſi genus prohibitum eſt,nequaquam opus ἀδιάφορον dici poteſt. Eſt enim in genere prohibitum. Celebrare Miſſas hodie Papiſtæ clamitant eſſe adiaphoron, quia vt nullibi eſſe præceptum,ita nec prohibitum eſſe vociferantur. Verùm quia genus eius, quod eſt colere Deum mandatis hominum, apertè prohibitum eſt: Sequitur & hanc prophanationem Miſſaticã in genere interdictam eſſe,alioqui admitteretur implicatio contradictionis. Vnde ſic definienda adiaphora colligo,quod vera *adiaphora* ſint, cùm genus quidẽ facti eſt mandatum, ſpecierum vero circunſtantiæ ſunt liberæ & indifferentes,vt verbum audiendũ eſt ex mandato Dei, decorum ſeruandum eſt & ordo. Sed circumſtantiæ, loci,temporis, veſtitus ſunt liberæ & indifferentes.

Regulæ.

Secunda regula: In adiaphoris & opus & vſus indifferentia eſſe debent.Adiaphorum natura eſt,candida & linea veſte res ſacras,vt Baptiſmum,Cœnam Domini peragere. Verùm ſi vſus non eſt liber, ſed ſuperſtitionis gratia ſeruatur, non poteſt amplius inter res adiaphoras numerari,tum enim, vt in caſu confeſſionis adiaphora eſſe deſinunt.Quare recte fecerunt miniſtri verbi,qui per nouas & Papatum redolentes conſtitutiones,noluerunt cogi ad recipiendas iſtas veſtes,quas propter abuſum & ſuperſtitionem iam longo tempore abiecerant.

Tertia,Adiaphora conſiderari debent dupliciter: Primum in ſe, vt ſunt res mediæ abſque relatione ad perſonas. Deinde ex ratione perſonarum quæ illis vtuntur. Si per ſe conſiderantur neque placent neque diſplicent Deo, vt quæ nec ſub præceptum, nec ſub interdictum ipſius cadant. Verum ſi ex perſonis conſiderantur, tenendum eſt hoc diſcrimen, quod perſonæ vtentes adiaphoris, aut ſunt fideles aut non.Si ſunt fideles, Deo placet obedientia in adiaphoris propter fidem fidelium,nec obſtat quod Paulus dicit: Quicquid non fit ex fide, eſt peccatũ, quia non omnino verbo Dei carent vera adiaphora, Imo habent verbum quantum ad genus facti attinet, vnde æſtimationem capit opus coram Deo,vbi fides accedit. Ezechias non habuit verbum expreſſum de tollendo æneo ſerpente: attamen placuit Deo,quia genus facti mandatum eſt, nimirum tollere idololatriam, & idololatriæ occaſiones. Quare hoc factũ Ezechiæ ex fide profectũ placuit Deo, eiq; gratus cultus fuit. At ſi vtentes adiaphoris ſunt infideles, polluta ſunt & mens & conſcientia illorũ, qui illa faciunt.Nam quicquid non fit ex fide, pec-

peccatum est, hoc est, reum, pollutum ac maledictum coram Deo.

CAPVT XVII.

SCANDALVM.

Definitio & diuisio.

SCANDALVM in genere est, quicquid aliis vel causa vel occasio offensionis est, & vsitate diuiditur in Datum & Acceptum. *Datum* quidem vocant, cum aliquis efficacem causam lapsus alij præbet seu dat. *Acceptum* verò, quod homines ex aliorum rectè factis, aut aliis rebus accipiunt, sibi ipsis in ruinam. Verùm quia nullũ maius malum in mũdo est, quam scandalum, & Christus dicit, Vę mundo à scandalis, vtile erit vtrumque genus additis regulis certis de cauendis & non cauendis scandalis explicare.

De dato scandalo.

Datum itaque scandalum, si materiale seu fundamentum spectes, Aut oritur ex facto in se malo, aut ex facto in se adiaphoro, sed intẽpestiuè facto contra caritatis regulam. Vtrumque quidem malum, sed illud peius. Vtrumque enim grauiter prohibitum est voce Dei. Et Christus pronuntiat, melius esse homi nem demergi in mare, alligata mola asinaria ad collum, quàm vlli esse scandalo. Sunt igitur hæ regulæ diligenter obseruandæ. *Prima*, Scandalũ datum malo facto, hoc est, dicto, opere, doctrina, pugnantibus cum lege Dei, omnes quibus salus curę est, nõ secus quam infernum cauere debent. *Secunda*: In vsu adiaphororum cõsideretur triplex hominum genus. Quidam enim sunt docti Christianam libertatem, ideóque firmi, quidam sunt infirmi, quidam obstinati & indociles. Corã extremis generibus, hoc est, primo & tertio, rebus adiaphoris vti licet: illis enim non est scandalo factum adiaphorum, imò gaudio potius & consolationi. Nam ex mutua firmitudine in negotiis pietatis nõ parum gaudent verè pij. His quidem scandali occasionem præbes, sed non causam efficacem. Nam occasionẽ offensionis arripiũt sua malitia, ideóque acceptum est illorum scãdalum, & non datum abs te. De medio genere hæc seruetur regula: quod nihil contra caritatem proximi faciendum sit. Qui enim in Adiaphoris offendunt infirmos, in Christum peccan, percutientes illorum conscientiam infirmam. Vnde Paulus: Si cibus scandalizat fratrem meum, nequaquam comedam carnes in æternum, ne fratrem meum scandalizem. 1. Cor. 8. 3. Loquitur enim hic Paulus non de firmis aut obstinatis, sed de infirmis duntaxat. Breuiter fides & dilectio fraterna satis admonere possunt, quando adiaphoris vtendum sit & quando non.

Scandali dati discrimina.

Recipit & hoc scandalum, quod datum nominãt, plura discrimina. Est enim *Priuatum*, quod vnum aut paucos offendit. Est & *Publicum* quod totum cœtum turbat. vtrumque suo genere malum est: verum hoc posterius multo grauius, vt quod pluribus nocet. Sumitur & aliud discrimen *à differentiis personarum*, Aliæ personæ in aliqua dignitate cõstitutæ sunt. Aliæ obscuræ priuatam vitam degunt. Quod igitur datur à persona in dignitate constituta, multò grauius est, & meretur grauiora supplicia, cum propter personam ipsam, quæ suum locum in quem à Deo euecta est, commaculat: tum propter homines alios, quibus lapsus causam præbuit efficaciorem suo facto. Vt enim quo ingentius fuerit saxum cadens ab alta rupe, eo plura fragmenta facit: ita quo dignior fuerit persona, & in sublimiore dignitatis culmine constituta,

Simile.

Exempla.

eo plures in lapsum secum trahit cum cadit. Vt studiosus peccans ebrietate, libidine, aut alio flagitio maiori offendiculo est, quam miles, aut nauta, atque deo grauiori pœna coërcendus & puniendus est, nam plures secũ in ruinã trahit. Dauid in regno Iudaico non solus peccauit, non solus fuit adulter aut homicida, attamen eius peccatũ propter maius scandalum inde ortum, in cõspectu Dei aliorũ delictis longe atrocius erat. Ad eundem modum de aliis iudicandum, iuxta dignitatis aut officiorum gradus. Atque hæc de dato scãdalo breuiter dicta sufficiant.

De scandalo accepto.

Acceptum scandalum est, quod aliquis sibi sumit à rectè factis aliorum aut aliis rebus, quod duplex docendi gratia constituam, nimirum, Humanum & diabolicum. *Humanum* partim impiorũ, partim piorum est. 1. Impiorum quidem, quando impij offenduntur piorum aut rectè factis, aut libero Adiaphorũ vsu, aut etiam externo habitu seu Ecclesię forma. Nam cum impij vident cruce premi pios, & esse veluti reiectamenta in mundo, occasionem inde maioris ruinæ accipiunt impij. Vt Iudæi qui offendebantur humilitate Christi, & calamitate Ecclesię. Sic Cicero subiectione Iudæorum motus offendebatur adeo, vt conuicia coniecerit in Deum Iudæorum, & religionem ipsorum. 2. Contra pij accipiunt scãdalum, quãdo vident impios florere, & quando Ecclesia à tyrannis opprimitur, cum multi innocentes trahuntur ad supplicia, cum hæresibus turbari Ecclesiam animaduertunt. Verùm hoc scandalum rursus superant, partim confirmãte eos Spiritu sancto, partim exemplis Ecclesiæ Christi, partim ardentibus precibus. Nec vllum præstantius est aduersus huius generis scandala remedium, quam opponere perpetuam consuetudinem Dei, qui in hoc mundo, ideo sinit suam Ecclesiam obrui variis calamitatibus, vt olim glorificetur cum Filio ipsius dilecto. *Diabolicũ* scandalum voco, cum homines prępostere captant, quæ ad peccãdi licentiam obtendunt. Vt Cham, qui absque dubio ita proteruè insultauit patri, vt sibi impunè peccandi licentiam acquireret. Tales hodie videmus permultos, qui vitia sanctorum patrũ plusquam studiosè conquirũt, vti incestum Loth, ebrietatem Noë, adulterium & homicidium Dauid, periurium Petri, Durius iugũ quod imposuit Ægyptiis Ioseph, rapinam Zachęi, vt sine pudore ad omnem nequitiã se proiiciãt. Imo ex hominum viciis querunt, quomodo se obdurẽt ad Dei contẽptũ. Quare non immeritò hoc genus scandali diabolicum vocaueris, vt quod calumniis fulciatur in contumeliam Dei.

CAPVT XVIII.

CRVX.

Definitio.

QVIA crux perpetuò Ecclesiam Christi comitari solet, necessaria est doctrina de cruce, vt pij armentur aduersus scandalum crucis. Est autem *Crux* quæuis afflictio, cum totius Ecclesiæ, tum singulorum membrorum in Ecclesia. Et est *multiplex*: est animi angustia, est corporis vexatio, est spiritus & carnis lucta, est ex præsenti & imminẽti malo sæpe probatio, est in œconomia, politia & Ecclesiastico statu difficultas. Quatuor itaque de cruce dicemus. *Primum*, de causis crucis. *Deinde*, discrimen inter crucem piorum & impiorum. *Tertio*, Quo animo ferenda sit crux. *Postremò*, vnde consolatio petenda.

Diuisio.

Methodus doctrinę.

I. Causæ crucis. In nobis.

Causæ autem crucis, cum in nobis ipsis, tum extra nos quærẽdę sunt. Sed vtrumque genus varium est, In nobis enim tres causæ crucis inueniuntur. 1. Peccatum inhabitans. 2. Concupiscentia inde pullulans. 3. Quotidiani lapsus, quos peccatum originis seu inhabitans per suas concupiscentias gignit. Iam nisi cruce premeretur caro, infinitos mortis & damnationis fructus ederet: adeo pestilens radix peccatum

cti originis, vnde Sancti potissimum conquerũtur, vt Dauid cum exclamat: In peccatis concepit me mater mea. Animaduertit enim, in quantam ruinam per peccatum illud originis & eius concupiscentiam esset pertractus. Et Paulus, cum inquit: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Nã ex lucta carnis & spiritus, tantam tribulationẽ in se sensit, quòd optarit mori liberaríque ab hac cruce. Ob hanc igitur causam crux necessaria est Ecclesiæ, vt quasi freno & chamo cohibeatur caro, ne nimiũ ferociat aduersus spiritum. Hinc Dauid: Bonum est mihi, quod humiliasti me. Quamdiu igitur in hoc mortali corpore manendum est, opus erit cruce, ad compescendam carnis ferociam, ne fructus carnis extinguant spiritum. Alterum genus eas crucis causas complectitur, quæ extra nos quidem positę sunt, sed tamen in nostrum bonum cedunt, modo ne sub cruce succumbamus. Est autem hoc externum genus crucis Ecclesiæ quadruplex. 1. Nunc enim diabolus, 2. Membra diaboli, 3. benignus Pater cœlestis 4. Vocationis nostræ difficultas crucis est causa, de quibus sigillatim, sed breuissimè dicam.

Extra nos.

Diabolus. 1. Pet. 5. 8. Diabolus circuit vt Leo rugiens, quęrẽs quem deuoret, & quam multas calamitates in mundum inuexerit, testatur non solum primorum parentum lapsus, verumetiam totius orbis tristissima facies. Hic homicidio & mendacio ad euertendum regnum Christi vsus est, vtitur & vtetur donec hic mundus steterit. Quod autem vsque adeo sæuiat in Ecclesiam, potissimum facit odium cum aduersus totũ genus humanum, tum præcipue aduersus Christum reparatorem generis humani, & eius sponsam Ecclesiam, cuius extremã perniciem perpetuo quærit, vt vnà secum æternis pœnis obnoxia reddatur, vtque Dominus rex & pontifex suo honore priuetur. Huius sæui hostis tyrannis non est æqualis in omnibus. Filiis enim contumaciæ pleno imperio imperat, eósque pertrahit tanquam bestias ad omnia flagitiorum genera, id quod non solum veteres historiæ, verumetiam præsens dies plus satis testatur. At filiis Dei facessit quidem negotia, sed ne pilum quidem capitis tollere potest sine Patris cœlestis voluntate, id quod historia Iob aperte docet. Quare si hic tuti esse velimus, militandum est nobis in castris Christi, sub duce nostro, victore Satanæ, assumpta, πανοπλία Dei, quam Paulus Christianis militibus ad Ephe. 6. commendat.

2. Mẽbra diaboli. *Membra* Diaboli, hoc est, mali homines, hostes Dei, se Ecclesiæ Christi opponunt totis viribus, & non parum afflictionis illi inferunt. Hos in quatuor ordines distinguere licet. In quorum primo [1] *sapientes mundi* collocantur, qui sophistica Ecclesiam Christi oppugnant. In horum catalogum omnia sectarum genera refero, quales sunt veteres & noui hæretici, qui sanam doctrinam calumniose deprauant, suo duci Diabolo obsequium præstantes. Secundum ordinem [2] obtinent *tyranni*, in bellum contra Ecclesiam à Sophistis producti, hi violenta manu Ecclesiam conantur opprimere. Horum quidam aperte Christianos gladio persequuntur, vt Turca, Saraceni, ac omnes aliæ prophanæ gẽtes. Quidam Christi nomen se magnifacere simulant, interim flumine sanguinis piorum cursum Euangelij occludere moliuntur, quorum post diabolum antesignanus est Papa antichristus. Hic sibi adiungit impios principes mũdi, Cardinales, Episcopos, Abbates, Priores officiales. [3] In tertio ordine sunt *hyperitæ*, qui ficta religionis specie non parum nocent Ecclesiæ Christi. Huc religiosorum turba, Monachi, Moniales, Canonici Papistici, Vicarij, sacrificuli recẽseantur, plerique spar-guntur in plures ordines, quo magis Ecclesiã Christi premant, inciténtque alios ad acriorem pugnam. [4] Postremi ordinis sunt *prophani homines & flagitiosi*, quos ἀλάστορας καὶ καθάρματα Græci vocant. Horum enim causa non raro affligitur Ecclesia, quemadmodum multæ historiæ docent. Vnius Achan scelere multi bello conciderunt sub duce Iosua. Facinus Roboam multis fuit exitio. Stuprum vxoris Leuitæ vsque ad internecionem tribum Beniamim adduxit, in qua plurimi pij fuerunt. Nec dubium est, quin maxima afflictio Ecclesię proficiscatur inde, quod cum quidam nefandis suis sceleribus commereantur grauia supplicia, non tamen puniantur. Refert Sophocles, propter vnius Oedipi facinus peste vexatũ fuisse Thebanum regnum. Testatur Homerus propter abreptam sacerdotis filiam, magnam Græci exercitus partem peste abreptam. Scribit Hesiodus interdum vnius ob noxam affligi rempublicam.

3. Patris cœlestis amor. Inter externas crucis causas tertio loco benignum *Patris cœlestis amorem* proposui, quem diligenter intueri oportet in omni afflictione: hinc enim maxima consolationis copia sub cruce petitur. Quanquam autem consilium Dei hic varium est, tamẽ ad duodecim reuocabo causas, quare Deus suã Ecclesiam, quam adeo charã in dilecto habet, cruci subiectam in hoc mũdo esse velit. *Prima* igitur, ipsius Dei iustitia, cum paterna storga coniuncta. Vt enim patris iusti & clementis est, errantes castigare, sic benignissimus Pater cœlestis omnem filium quem recipit, castigat. Quare qui sine castigatione perpetuò versantur, adulterini potius quam Germani filij censendi sunt. Ad Ebræos 12. 8. *Secunda* priori coniũcta est, vt tanquam freno nos coërceat καὶ χαλινοῖς, ne pręcipites ruamus in tristes lapsus. Hinc Dauid, Psal. 32. 9. In chamo & fræno maxillas illorum constringe, qui non appropinquant ad te. *Tertia*, vt peccatum in nobis per crucẽ reprimatur, & paulatim vim suam amittat, aboleatur, mortificetur. Vnde Paulus Rom. 8. 10. Corpus mortuũ est propter peccatum. Et Dauid, Psal. 39. 12. Propter iniquitates corripis filios hominum. *Quarta*, Vt crux sit fidei quædam probatio, & veluti examen. Ita Iob, Abrahã, Ioseph cruce tanquam Lydio lapide probati sunt. *Quinta*, vt crux sit argumentum æternæ vitæ. Deus promisit credentibus bona, sed ea non consequuntur in hac vita, ergo alia restat, in qua Deus promissa præstabit. Non enim potest mentiri. *Sexta*, Vt piorum cruce impœnitentes admoneantur de æternis suppliciis, nisi resipiscant. *Septima*, Vt conspiciatur diuina præsentia in genere humano, & potissimum in Ecclesia, quod fit, dũ Ecclesia videt se diuinitus defendi. Num. 14. Vt audiant Ægyptij, quod tu Domine sis in hoc populo. *Octaua*, vt crux nostra sit testimonium verę doctrinæ. Huc omnium sanctorum Martyria pertinẽt. Vocantur autem sanctorum confessiones Martyria, quia sunt testimonia confessionis doctrinę, quã non dubitarunt sanguine suo obsignare. *Nona*, Vt crux præbeat occasionẽ diligentius discendæ, intelligendæ & meditandę de Deo doctrinę. Psal. 119. 71. Bonũ est mihi quod humiliauisti me, vt discerem iustificationes tuas. Esaiæ 28. 19. Vexatio dat intellectũ. *Decima*, Vt conformes fiant electi imaginis filij Dei. Rom. 8. Item, Si compatimur, simul etiam regnabimus. *Vndecima*, Vt timor Dei, fides, inuocatio, humilitas, patientia & cæteræ virtutes excitentur & crescant. *Duodecima*, Vt crux sit occasio amplissimorum præmiorum. Hæ sunt causæ cur Deus velit suam Ecclesiam subiectam esse cruci.

Cur Deus affligit pios causę 12.

4. Difficultas vocationũ. Quartum genus externarum causarum crucis est, quæ in cuiusque vocatione obiicitur difficultas.

Nemo

Nemo enim ita ſuum officium facere poteſt, quin ſubinde veluti victus ſuccumbat. Quanta quæſo difficultatum moles eſt in regimine domeſtico? Quantæ turbæ moleſtant ſæpiſsime adminiſtratores politiarum? An non inextricabilibus controuerſiis agitantur doctores in Eccleſia? Qui iuuentutem fideliter inſtituunt, quid non experiuntur? Breuiter, nulla eſt vocatio tam exigua, quin habeat ſuā moleſtiam adiunctam. Hęc copioſe illuſtrari exemplis poſſunt; & quilibet pius ſe ipſum teſtem habet.

Diſcrimē quintuplex afflictionis piorum & impiorū.

Cæterùm quia videmus hoſtes Dei interdum grauiſsimè affligi: quæri poteſt, & ſcire vtile eſt, diſcrimē afflictionis piorum & impiorum. Quod ſane ex quinque potiſsimum colligendum puto, nimirum ex cauſis efficientibus, finalibus, effectibus, tempore & loco. Cauſæ efficientes προκαταρκτικαὶ ſunt. Afflictionis quidem piorum paternus amor, quo filios ſuos virga paterna caſtigat Pater cœleſtis. Afflictionis vero impiorum, ira & furor iuſti iudicis, qui ſceleratos punit, vt hoſtes & aduerſarios. *Finales* cauſæ, Deus, pios quidē in bonum eorum, impios vero in malum punit, niſi reſipiſcāt. Pios enim vt cruce probentur, impios vt dignis ſuppliciis coërceantur. *Effectus*, Pij vt Iob, Dominū benedicunt in cruce, impij fremūt aduerſus Deum, & triſtantur. Pij erudiuntur, impij confunduntur. Pij probantur, impij perturbantur. Pij patientia ſub cruce diſcunt & inuocant, impij impatientia victi deſperant. *Tempus*: pij ad breue tēpus, vt poſtea cum capite Chriſto glorificentur: impij perpetuo malo inuoluuntur, quorum præſens afflictio præludium eſt afflictionis eorum æternùm duraturæ. *Locus*, Pij in hoc mundo tantum erudiuntur, impiorum ignis nunquam extinguetur. Hic enim conſcientia cruciantur mala, illic ęterna ira Dei obruti perpetua, & nunquam finienda luent ſupplicia. Hoc de diſcrimine crucis piorum, & ſupplicij impiorum tenere admodum vtile eſt.

Quo animo ferenda crux.

Porrò, tametſi ex dictis intelligi poteſt, quo animo piis ſit ferenda crux, & vnde conſolationem capiant, tamen nonnihil de ea re huc adiiciam. Pij hominis animus ſub cruce in hunc modum erit compoſitus. 1. Renuntiabit veteri homini, & eius concupiſcentiis, vt tāquam noua creatura in Chriſto, non amplius iuxta carnis, ſed iuxta ſpiritus & noui hominis imperium viuat. Hæc renunciatio carnis ſeu abnegatio ſui oritur ex duplici cognitione, nempe Dei & ſuiipſius, de qua re ſupra dictum eſt. 2. Fides vera prælucere debet in omnibus ærumnis, quæ nititur merito & interceſsione Chriſti. 3. Quicquid iam mali obuenerit, accipies tanquam ex manu optimi patris, vt cum Iob dicere poſsis: Si bona ſuſcepimus, mala autem cur non ſuſtineamus? 4. Præſenti cruce vti debes, tanquam auxiliari pharmaco, contra omnes animi morbos, ſuperbiam, philautiam, petulantiam carnis. 5. Crux erit incitamentum, ac veluti calcar ad ſtrenue currendum, in propoſito ſalutis ſtadio, vt ardētius inuoces Deum, prædices eum, præſertim cum ſcias, te olim cum Chriſto coronandum, modo cum eo patiaris in hac vita.

Conſolationes ſub cruce.

Quanquam autem hinc ampliſsimæ conſolationes peti poſſunt: tamen conſolationis locos octo recitabo. *Primus*, Videndum primum, an cauſa præſentis crucis ſit publica aut priuata. Deinde, an tua ſingulari culpa, an non. Si non tua ſingulari culpa accidit crux, conſolaberis te bona conſcientia & exēplis ſanctorum, qui ſimiliter olim ſunt afflicti. At ſi tua culpa affligeris, pœnitentiam age cum latrone, vt tua crux ſacrificium fiat Deo gratum. *Secundus*, Conſideratio finium conſilij Dei, quos ſupra recitaui. *Tertius*, Cogitatio exemplorum Domini, atque adeo omnium piorum, qui ante nos vixerūt, quorum plurimi recitantur ad Ebræos 11. *Quartus*, Neceſsitas obedientiæ debitæ Deo, qua nullū ſacrificiū gratius eſſe poteſt. *Quintus*, Præſentia Dei. Ego tecū ſum in tribulatione. Pſ. 91. 15. *Sextus*, Promiſsio liberationis, & mitigationis pœnarū & auxilij, quæ promiſsio verbis propoſita, infinitis confirmatur exemplis. Clamauerunt patres noſtri, & audiuiſti eos, Pſal. 22. 5. *Septimus*, Collatio præſentium ærumnarum cum futura gloria, Rom. 8. 18. *Octauus*, Dignitas. Nam hac ratione olim glorificandi filij Dei declarantur conformes imaginis filij vnigeniti. Rom. 8. 28.

CAPVT XIX.

MORTIFICATIO.

Definitio

Hic locus vicinus eſt ſuperiori. Eſt enim *Mortificatio* opus, quo caro noſtra mortificatur, vt totus homo ſe imperio ſpiritus ſubmittat. Huius tria genera docēdi gratia cōſtituamus. Eſt enim mortificatio quędā pręcepta, alia libera, alia ſuperſtitioſa.

Diuiſio.

1. Mortificatio præcepta. Interior.

Mortificatio præcepta eſt communio & ſocietas mortis Chriſti per crucem. Et eſt duplex: *Interior*, quam ſcriptura alias crucifixionem veteris hominis vocat: de qua Paulus ad Rom. 6. 6. 8. Vetus noſter homo ſimul crucifixus eſt. Item: Si mortui ſumus cum Chriſto, credimus, q & viuemus cum eo. Hæc mortificatio in abnegatione tui conſiſtit, nimirum vt vera contritione ex agnitione peccati orta, renuncies carni & concupiſcentiæ eius, ne amplius iuxta carnis, ſed iuxta ſpiritus imperium viuas. Hāc Dominus commendat omnibus volentibus ſe ſequi. Luc. 9. 23. Si quis vult poſt me venire, abneget ſeipſum, & tollat crucem ſuam quotidie, & ſequatur. Itē Marc. 8. 31. Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum & tollat crucem ſuam. *Exterior* duo complectitur, nempe patientiam ſub cruce, & temperantiam. Patientia ſub cruce eſt obediē ia, qua ſubmittimus nos Deo, & ab eo expectamus liberationem à præſentibus ærumnis. Hæc in ſcriptura Mortificatio externi hominis dicitur, quæ multis tum teſtimoniis ſcripturæ, tum exemplis nobis commēdatur. Ad Gal. 5. 22. patientia inter fructus ſpiritus recenſetur. 2. Tim. 2. 3. Tu igitur fer afflictionem, vt bonus miles Chriſti. Ad Ebræos 6. 12. Ne ſitis imbecilles, ſed imitatores eorum, qui per fidem ac patientiam hęreditatem acceperunt promiſsionum. Pſal. 9. 19. Patientia pauperum non peribit in finem. Exempla patientiæ plurima ſcriptura habet, vt Noë, Abrahæ, Iſaac, Iacob, Ioſeph, Dauidis. Sed inter omnia exempla ſummum eſt patientia Filij Dei, qui ſe tantis miſeriis ſubiecit pro humano genere, vt mortem crucis etiam adierit, quo in ſe credentes ab æterna morte liberaret. Temperantia ſeruat modum in cibo & potu, aliiſque rebus, ne crapula & ebrietate grauati, ſpiritus imperiū excutiamus. Huc dictū Domini pertinet Luc. 21. 34. Attēdite ne grauētur corda veſtra crapula & ebrietate, &c. Atq; hactenus de mortificatione præcepta.

Exterior.

2. Libera.

Mortificatio *Libera* eſt ſponte ſuſceptum exercitium, vt labor, ieiuniū, & alia huiuſmodi, quibus ferocia carnis domatur. Quæ non eo referēda ſunt, vt ſint cultus Dei, ſed vt ſint veluti fręnum iniectum carni, ne laſciuiant contra ſpiritum. In hoc mortificationis genere tria obſeruētur. 1. Vt genus facti ſub præceptum cadat, tametſi circumſtantiæ ſpeciei ſint liberæ. 2. Ne iſta exercitia deſtruant corpus & valetudinē lædant. 3. Ne paulatim finis ſuperſtitioſus attexatur, quemadmodum in multis exercitiis factum eſt, quæ poſteritas à ſanctis patribus acceperat.

Superstitiosa.

Mortificatio *superstitiosa* est exercitium seu opus non mandatum à Deo, quo frenatur quidem caro, sed finis est impius & superstitiosus, nimirum, vt tale electitium opus sit cultus Dei, ac meritorium apud Deum. Huius generis sunt stata Papistarum ieiunia, preces ad certam mensuram χαμευνίαι, subuculæ ex pilis, flagellationes, vigiliæ, profectiones in longinquas terras religionis gratia, & huiusmodi plurimæ nugæ, quæ vna hac Christi sententia euertuntur ac damnantur. Marci 7.7. Frustra me colunt, docentes doctrinas & mandata hominum.

FINIS TERTIÆ CLASSIS.

EXPLICATIO CAPITVM QVARTÆ CLASSIS.

CAPVT I.

MAGISTRATVS.

Membra methodi quinque.

DE Magistratu ciuili dicturi quinque cōstituamus mēbra. *Primum*, vnde & quid sit magistratus. *Secundum*, Quæ conditiones legitimi magistratus esse debeant. *Tertium*, Quod officium, quiq; fines sint administrationis politiæ. *Quartum*, Qualenam magistratus ius existat in subditos, subditorúmq; bona. *Postremum*, Quid magistratui debeant subditi: His enim quinque explicatis, quid de politica administratione sentiendum sit planissime patebit.

1. Vnde seu à quo sit Magistratus.

Primum itaq; mēbrum Paulus ad Rom.13.1. clarè explicat. Docet enim magistratum à Deo esse: Non (inquit) est potestas nisi à Deo. Quæ verò sunt potestates, à Deo sunt ordinatæ. Quod quidē de iure imperij intelligendum est, non de cōfusione, quę sæpe in imperiis propter scelera hominū cernitur. Dum itaque boni magistratus præsunt, Deū veluti nobis propinquū cernimus, & nobis, eorū quos cōstituit præsides, manu imperantē. Cōtra cum impij magistratus præsunt, impietas quidē à diabolo, & praua imperātis volūtate est: sed Deus iratus laxat fręna tyrānis & impijs, vt ita ingratitudinē hominū vlciscatur. Habes vnde sit magistratus.

Quid sit.

Quid autē sit, idem Paulus definit, nēpe, quod sit ordinatio Dei, subditis in bonū, dum honorātur boni, & puniuntur mali corporalibus pœnis seu gladio. Idē sentit Aristoteles cū definit magistratū custodē legis esse, quod quidem verū est, quantū ad externam disciplinā attinet.

2. Conditiones boni magistratus.

Cōditiones boni magistratus, hoc enim est secūdum partitionis nostræ membrum) Exod.18.21. quatuor recensentur, nimirum vt sit sapiens, timēs Dei, verax, ac minime auarus. Has conditiones memoriæ gratia hoc versiculo complecti soleo:

Iudex esto pius, sapiens, verax, misodorus.

Pietas facit, vt Deum respiciat in omnibus causis, caueátque ne quid cōmittat, quo illū offendat. Sapiētia gubernat actiones, ne in administratione per errorem peccet ac peruertat iudiciū. Veritas efficit, ne falsas legū interpretationes ac sycophātias admittat. Odium auaritiæ sinceritatē in iudicādo conseruat. Vbi enim nūmarij iudices sunt, actum est de æquitate. Nā si personę acceptio corruptio est iudicij, vt nullus sit æquitati locus, profectò auaritia efficit, vt iudex potius personā, quā causam intueatur. Quis igitur magistratu fungēs precio dicitur æquum & bonum perspicere nō potest. Munere enim excęcātur oculi sapientū, & peruertūtur verba iustorum. Hinc est ꝙ auari iudices furū socij ab Esaia dicūtur.

3. Magistratus officium.

Officium magistratus, de quo tertio loco proposui, cum scriptura testimoniis, tum illustribus exemplis demonstratur, quod quidem in genere est, Vt sit custos legis, quod fit cum exemplo Dauidis, Iosiæ, Ezechiæ, Theodosij & aliorum, primum tollit idololatriam, & occasiones idololatriæ.

Circa religionem.

Vt, Ezechias æneum serpentem comminuit. Iosias tēplum purgauit à variis idolis. Moses vitulum confregit. Dauid exhortationibus populum ad verū cultū Deo præstādum adduxit. Nam si magistratus à Deo ordinatus est, vt sit minister Dei homini in bonum, debet vtique quę homini noxia videt, pro viribus amoliri, ne reipublicæ bonum & ciuium salus impediatur. Deinde curabit magistratus, exemplo Iosiæ, vt vera religio proponatur, cōseruetur ac propagetur, impiis doctrinis abolitis. Quanquā autē distincta sunt officia magistratus ciuilis & ministerium verbi, tamen in hoc conuenire possunt & debent, vt gloriam Dei & salutem generis humani simul quærant, sed seruata vtriusque legitima ratione, hoc est, vt magistratus ciuilis edicto & gladio: Minister verò verbi, doctrina, exhortatione, obiurgatione, & cōminatione impietatem tollere, & gloriā Dei quærere conentur. Præterea quia religio sine docentibus & discentibus cōseruari non potest, magistratus officium est scholas erigere, stipendiis cōseruare, vt docentes & discentes pietatis studiis incumbere possint. Ad hęc Ezechiæ & regis Niniuæ exempla commonefaciāt magistratum, vt vel præsentem vel imminentē iram Dei solennibus ad Deum precibus, veráque ad Dominum conuersione auertere studeant. Atque hæc quidem ad eam partē legis referēda sunt, quæ religionem potissimum spectat.

Circa politicum statum.

Quantum tamē ad externum politicum statum attinet, idem officium est magistratus boni in sua republica, quod est honesti patrisfamilias in sua domo, nimirū vt queadmodū pater liberos disciplina regit, castigat contumaces, bonos honore afficit, largitur præmia, breuiter in hoc totus incumbit, vt sua familia quā optimè constituta videatur, sic magistratus in tota republica facere debet, vt verè de illo dici possit, quod Theseus apud Euripidem bono magistratui tribuit, cum inquit, εὐεργέτης βροτοῖσι, καὶ μέγας φίλος, hoc est, sit beneficus erga homines, & magnus amicus. Hinc est, ꝙ reges apud Homerū dicātur patres. Hinc in Genesi regia appellatio est Abimelech, quod sonat pater mi rex. Proinde regia potestas à paterno affectu separari nō debet:

Summa eorū quæ à magistratu requiruntur.

verū vt ad numeros reuocē magistratus officia, sit eius *Primum* officiū studiū pacis, vt in trāquillitate Deum colamus, abolitis superstitionibus, quæ veram religionē corrumpunt. *Secundum*, curet vt singuli sua officia rectè faciant quod fieri nō potest, nisi vbi legum maneat autoritas & executio. Leges enim ferre, quas executio non sequitur, rerumpublicarum pernicies est. Quare vt honestas leges magistratui ferre licet, ita caueat oportet, ne in contemptum veniant, quod fit si non sequatur executio. *Tertium*, vt puniat sontes, & insontes tueatur, iuxta legum præscriptum & prudentem moderationem. Vnde hostes patriæ pio magistratui armis arcere licet, id quod etiam plurima exēpla piorum Iudicum & regum testantur. Ex his fines magistratus facilè est colligere, quod sit propter Deum, Ecclesiam, ac rerumpublicarum incolumitatem cōstitutus. Quare rectè dicitur, gubernationem, religionem & propriam domum, principi curæ esse debere.

Sequitur

IIII. De iure magistratus.

Sequitur quartum membrum, qualenam sit ius magistratus in subditos & subditorum bona. Xenophon prçclarè in primo de institutione Cyri dicit: μέτρον δὲ αὐτῷ οὐχ ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὁ νόμος δεῖ, hoc est, Regula regi non affectus, sed lex esse debet. Vnde sequitur tãtum iuris magistratum habere in subditos, quantum leges consentientes Decalogo & legi naturæ permittunt. Habet igitur ius iuxta quartum præceptum, imperare subditis necessaria officia, cum ad publicam incolumitatem, tum ad singulorum commoda facientia. Potest ad bella vocare vbi res postulat, & alias operas necessarias iniungere. Verùm quantum ad bona subditorum attinet, sciat magistratus se ius habere in ea, non quantum ad occupationem seu possessionem, sed quantum ad defensionẽ attinet. Quod confirmatur historia impij Achab, qui à Deo punitus est propterea quod occupauerat per violentiam vineam Naboth. Sunt igitur distinctæ possessiones magistratus, & subditorum, quas ex æquo tueri debet bonus magistratus. Deinde habet magistratus ius exigendi tributa, quorum fines tres facit Cicero pro lege Manilia, nimirum vt sint ornamenta pacis, subsidia belli, nerui reipublicæ. Hos fines quando considerat magistratus, facile intelliget, quando ordinariis tributis cõtentus esse debeat, & quando extraordinaria petere liceat. Sæpe enim accidit, vt propter maiora pericula deuitanda, propter hostes patriæ abigendos & depellendos, & huiusmodi alia, extraordinaria & incõsueta onera maioribus tributis indigeat magistratus. Verùm caueat magistratus, ne tributa petantur, vt priuatę libidinis aut luxuriæ instrumenta sint.

V. De officio subditorũ erga magistratum.

Restat quod postremo loco proposui, de officio subditorum erga magistratum, quod quidẽ ad quatuor capita reuocari posse existimo. *Primum*, sit iuxta quartum prçceptum, honorare magistratum, hoc est, suspicere & reuereri ipsum tanquam ministrum & legatum Dei, ita vt ipsum honores, timeas, ac cãdidè de ipso iudices, errata in meliorem partem accipias, non cum vulgo magistratui detrahas. Nam id seuerè prohibetur, verbo Dei Exod. 22. 18. Principi populi tui ne maledicas. Maledictionis autem voce omnes calumniæ & detractiones intelliguntur. Thucydides dicit: τὸ παρὸν ἀεὶ βαρὺ τοῖς ὑπηκόοις, quod quidem in iis qui verbo regi nolunt, longè verissimum est, sed qui timet Deum, ordinationem Dei amandam nouit. *Secundum*, edictis parère, cum in tributis dãdis, tum in aliis quoque rebus, quatenus per religionem & legem naturæ liceat ad Titum 3. 1. Admoneto illos, vt principatibus & potestatibus subditi sint, vt magistratibus pareant, vt ad omne opus bonum sint parati. *Tertium*, orare pro magistratu. Adhortare inquit Paulus, 1. Tim. 1. 2. vt fiant deprecationes, obsecrationes, interpellationes, gratiarum actiones pro hominibus, pro regibus, & omnibus in eminentia cõstitutis, vt placidam & quietam vitam degamus, cum omni pietate & honestate. *Quartum*, nõ irrumpere in partes magistratus, sed magistratui cognitionem deferre, si quid ad Reipublicæ salutem pertinere videatur.

TESTIMONIA DE *magistratu*.

1. Matth. 22. 21. Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari. 2. Rom. 13. 1. Omnis anima potestatibus supereminentibus subdita sit, nõ est enim potestas, nisi à Deo. 3. Ad Tit. 3. 1. Hortare vt potestatibus subditi sint. 4. Pet. 2. 13. Subditi estote cuiuis creaturę, siue regi tanquam præcellenti, siue præsidibus, vt qui ab iis mittuntur, ad vindictam quidem nocentium, laudem vero rectè agentium, quoniam sic est voluntas Dei. 5. Ibidem 17. Regem honorate. 18. Roman. 13. 7. Cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal, &c.

CAPVT II.

LEGES.

Legum encomia.

LEGVM ciuilium magnæ sunt laudes. Demosthenes ita inquit, ὁ νόμος τῆς πόλεως ἐστὶ ψυχή. ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα στερηθὲν ψυχῆς πίπτει, οὕτως καὶ πόλις μὴ ὄντων νόμων καταλύεται, hoc est, *Lex ciuitatis anima est. Vt enim corpus anima priuatum cadit, ita ciuitas remotis legibus euertitur.* Et Cicero. *Vt corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege, suis partibus, vt neruis, sanguine & membris vti non potest.* Vt autem sciatur, qualibus legibus vtendum sit, duo in legibus obseruanda sunt, Ratio & Autoritas. Ratio pendebit partim ex lege naturę, quæ in Ethnicis libris & Iurisprudentia explicatur, partim ex lege Dei, cuius epitome est Decalogus, cũ quibus si lex pugnat, ratione obligatoria caret. Nã tum locum habet dictum Socratis apud Platonem: ἐγὼ ὑμᾶς ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν, καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν, *Ego vos ô viri Athenienses* (Iudices alloquitur) *complector quidem & amo: At Deo potius quam vobis obtemperabo.* Et illud Antigonæ apud Sophoclem: *Magis obtemperandum est diis, apud quos diutius manendum erit, quam hominibus, cum quibus admodum breui tempore viuendum est.* Quibus dictis accedit responsum Petri in Actis, capite 5. 29. *Oportet Deo magis obedire, quam hominibus.* Cum igitur vel demõstrationis, vel probabili ratione colligitur lex politica ex lege naturali aut decalogo, obligat ratione subditos, cum quibus si pugnat, nequaquam obligatoria est.

Ratio.

Autoritas.

Autoritas legis similiter in duobus consistit, nimirum vt sit à Legitimo magistratu lata, ac publico consensu approbata. Hæc duo si vna cum ratione lex habuerit, obtemperandum est illi. I. Propter mandatum Dei, qui vult vt magistratui obtemperemus. II. vt nostra obedientia testemur nos subditos esse, ac amantes ordinationis diuinæ. III. Propter proprium commodum, quod nõ solum in prçmiis consequendis, aut pœnis vitandis positum est: verumetiam in consciẽtia, quæ vastatur inobedientia aduersus legitimum magistratum. Legitimum dico, ne quis se obnoxium putet Papalibus legibus, aut legibus aliarum rerumpublicarum, quarum ciues non sumus.

Quæstio, de legis rigore & æquitate.

Hic quæstio explicanda est de legis rigore & ἐπιεικείᾳ de qua re sic sentiendum iudico. Iudex in tria respicere debet, in legem, fontem, & populum. Quantum quidem ad Legem attinet, cauendum est, ne indulgentia intempestiua legis autoritas minuatur, eleuetur & vilescat. Deinde videndum quæ sit legis extrema voluntas, quę sane non vult perniciem ciuium, sed emendationem cum conseruatione totius corporis reipublicæ. Vt fur omnis iuxta rigorẽ legis Danicæ suspendendus est, at legis extrema voluntas videtur, vt coërceatur petulantia hominum malignorum, qui res alienas rapiunt, vnde sequitur rerumpublicarum vastitas. Quare si quis paupertate extrema coactus, nõ alioqui nequitiosus, panem aut pecuniam mediocrem furetur, non est legis voluntas vt talis suspendatur, sed vt mitiori pœna castigatus seruetur, ita tamen si exemplum non videatur nociturum reipublicæ. *Melius* enim *est* (vt inquit Bernardus) *vt pereat vnus, quam vnitas.* Quantum ad

reum attinet, conſiderãdum eſt, qualis ſit ipſe, qualéque delictum perpetratum, vnde Iudex æſtimabit an mitior pœna ſufficiat. Hoc iudicium petendum eſt ex anteacta vita. In populo duo cauenda ſunt, 1. ne lenitatis exemplum pariat peccato patrocinium. 2. ne cum damno & periculo reipublicæ parcatur reis. Ex hoc fundamento ſequens regula colligitur: *Quando* legis voluntas admittit ἐπιείκειαν & reus emendari ſine duriori pœna poteſt, ac populus non redditur deterior exemplo, poteſt magiſtratus clementiore ſententia vti, & reo ſupplici emendationis ſpe parcere.

Alia quæſtio de poteſtate Magiſtratus.

Cæterum vna adhuc quæſtio hoc loco nobis determinatione digna videtur, hæc videlicet: An liceat Chriſtiano magiſtratui quicquam permittere in ſua republica, quod expreſsè verbo Dei prohibitum eſt? Ad hanc quæſtionem ita reſpondendum iudico: Quædam prohiberi poſſunt & tolli ſimul: quædam prohiberi quidẽ, ſed tolli in vniuerſum nõ poſſunt. Illa niſi aboleat magiſtratus legibus & pœnis, grauiſſimo obſtringetur reatu, vt qui non ſolum fert peccata graſſari in ſua republica, verumetiam alienis peccatis communicat & inuoluitur. Hęc quia penitus aboleri & extirpari non poſſunt, minuat quantum poteſt, imiteturque medicos peritos. Nam vt ipſi arte ſæpe malum, quod tolli non poteſt, coërcent, ne in vniuerſum corpus ſerpat contagio: ita & ipſe conetur certos limites præfigere, extra quos ſi quis peccare deprehenditur, puniatur ſeuere, ne malum maiores vires ſumat, ac in infinitum ſerpat. Hoc licere magiſtratui ratione firma, & probato exemplo, quod vim regulæ habet, cõfirmatur. Magiſtratus officium eſt, omnia externa ita in ordinem redigere, vt cedant in gloriam Dei, & reipublicæ tranquillitatem. Quare qui impedit graſſantia mala, quantum poteſt, & qui ea coërcet intra certos limites, quæ omnino tolli nequeunt, pie & ſanctè facere eſt cenſendus. Exemplum illuſtre eſt Moſis, qui ſtatuit, vxorem nõ dimittendam eſſe ob quamlibet cauſam, niſi dato libello repudij. Nam cũ Moſes videret, tantam eſſe duritiem cordiũ iſtius populi, vt non poſſent in vniuerſum diuortia illegitima prohiberi, ne malum nimium ſerperet, prudenti conſilio ſtatuit, ne quis vxorẽ dimitteret, niſi dato libello repudij, quæ res iſtorum leuitatẽ nonnihil coërcuit. Sic quoque de vſura ſtatuerunt olim Imperatores, & principes pij poſſunt hodie vſuræ certos limites ſtatuere. Poſtquam enim vident, malum vſuræ altius egiſſe radices, quàm vt poſſit ſine magno incõmodo & turbatione tolli, hoc requirit eorum officium, vt certis limitibus claudatur vſurarius contractus, ne immodica vſura pauperes premantur, & tandem ſequantur grauiora mala. Cum itaque parcunt iis, qui mitiori vſura contenti ſunt, & eos puniunt qui terminos vſuræ permiſſæ tranſgrediuntur, piè & ſanctè faciunt. Interim tamen caueant diligenter, ne ſuis permiſſionibus videantur approbare, quod Deus improbat. Hæc cum ita ſint, iudico rectè & piè à Rege & Senatu noſtrum factũ, quod petulantiam vſurariorum intra certos limites incluſerint.

Frena autoritatis magiſtratuum.

Verùm ne nimium ſibi permittat magiſtratus, tenendum eſt diſcrimen peccatorum. Alia ſunt peccata ſua natura, alia peccati rationem ex adiuncto ſumũt. Peccata quæ talia ſunt ſua natura, vt idololatria, blaſphemia, homicidium, furtum, adulterium, falſum teſtimonium, nullo pacto ſunt permittenda, imo ſeuerè pœnis coërcẽda ſunt à magiſtratu, qui rite ſuo officio fungi velit. Peccata autem quæ peccati rationem ex adiuncto ſumunt, in quorum numero eſt vſura, ſi penitus tolli nequeunt, permitti poſſunt, ſed prudentia ſingulari adhibita, ne magiſtratus ea approbare videatur. Non enim per ſe peccatum eſt dare mutuo pecuniam iuxta pactionẽ interpoſitam, ſed ex adiuncto peccati rationem ſortitur, nimirum ex eo, quod & animus vſurarij auarus ſit & idololatra, & proximus grauetur contra dilectionis præceptum. Atque hæc cauſa aſſignatur plerunque in Scriptura, quando prohibetur vſura. Verùm ſi hæc abeſſe poſſent ab vſura, vſurarius contractus haud improbari deberet. Nã ſi ſua natura peccatum eſſet huiuſmodi contractus, nequaquam ſuo populo permiſiſſet Dominus vſuras capere ab alienis. Deut. 23. 20. Neque rectè contra hæc obiici poſſunt ſpolia Ægyptiorum, cum ea fuerint ſtipendia pro duriſſimis laboribus, quæ cum negarent Ægyptij, Dominus, vt ſupremus iudex, ea mutuo accepta ab Ægyptiis, auferri præcepit. Sed de vſura quid ſit ſentiendum propter adiunctum malum, infra capite ſexto oſtendam.

TESTIMONIA DE LEGIBVS.

1. Omnia teſtimonia Scripturæ de magiſtratu, ſimul & leges non pugnantes cum lege naturæ, & legitima iudicia confirmant. 2. Prouerb. 19. 16. Qui cuſtodit legem, beatus eſt. 3. Eſa. 10. 1. Væ qui condunt leges iniquas, ſcribentes iniuſticiam, vt opprimant pauperem in iudicio. 4. Roman. 2. 14. Gentes quæ legem non habent, ſed ea quæ legis ſunt faciunt, ipſi ſibi ſunt lex, oſtendentes opus legis in cordibus ſuis &c.

CAPVT III.

IVDICIA.

Iudiciorũ fundamẽtum.

CVM magiſtratus ordinatio Dei dicatur à Paulo, non dubium eſt, quin *Iudicia* à Deo approbentur, ſine quibus inutilis eſſet magiſtratus, & leges irritæ. Vt autem pius animus rectè de iudiciis politicis inſtitui poſſit, primum obſeruandum eſt, duplex eſſe iudicium, publicum & priuatum. Publicum quidem extra noſtram eſt poteſtatem, quare ex noſtro arbitrio minime pendet. *Priuatum* eſt, cum propter priuata negocia ſeu iniurias nobis factas, petitur iudicis ſententia.

Diſtinctio eorũ.

Quæſtionis ſolutio.

Sed hic oboritur valde obſcura quæſtio. Paulus vult, vt pij potius iniuriam ſuſtineant. Dominus dicit, Lucæ 21. 19. In patientia poſſidebitis animas veſtras. Et ſæpe ſcriptura hortatur, vt condonemus quoties in nos peccauerit aliquis, vt vincamus in bono malum &c. Item, ne malum pro malo cuipiã reddamus. Ex his videtur cõſequi, quod accuſare quenquam, ob factam nobis iniuriam, nõ liceat. Ad quod ſic reſpondendum iudico. Inter rem ipſam & accidens diſtinguere oportet. Accuſare quidem, per ſe non eſt vicioſum. Paulus enim Chriſtianis permittit arbitros & iudicia. Nec Euangelium abolet politicam ordinationem. At affectus adhærentes vt plurimùm vicioſi ſunt, vt intemperantia, vlciſcendi libido, inimicitiæ, pertinacia ac ſimiles. Si igitur Chriſtianus proſequi ſuum ius abſque offenſa Dei velit, cauere inprimis debet, ne quam vltionis animi cupiditatem, ne quem prauum animi motum, nec iracundiam, ne vllum denique venenum in forum afferat. Huius rei Charitas optima erit moderatrix. Tametſi autem rarũ eſt boni litigatoris exemplum, tamen rem ipſam per ſe non eſſe malam, ſed viciari abuſu, ſcire vtiliſſimum eſt, idque propter quatuor. *Primùm* ne videatur Deus fruſtra inſtituiſſe iudicia.

An & quomodo litigare liceat.

Deinde

Deinde vt sciant pij, quantū sibi liceat, ne mala conscientia quicquam suscipiant. *Tertiò*, vt admoneantur, ne remedium sibi à Domino permissum proprio vicio contaminent. *Postremò*, vt improborum audacia coërceatur puro sincerόque zelo. Atque hęc de iudiciis dicta sufficiant.

TESTIMONIA DE *Iudiciis*.

1. Leuitici 19.15. Non facies quod iniquum est, nec iniuste iudicabis. 2. Ioan. 7.24. Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. 3. Actor. 25.10. Ad tribunal Cæsaris sto, ibi oportet me iudicari. 4. Deut. 16.18. Iudices & Magistratus constitues in omnibus portis. 5. Prouerb. 17.15. Qui iustificat impium, & condemnat iustum, vterque abominatio est Domino. 6. Deuteronomij 27.19. Maledictus, qui peruertit iudicium.

CAPVT. IIII.

VINDICTA.

Definitio & diuisio.

VINDICTA vltio est, qua qui offendit punitur. Estque duplex, publica & priuata. *Publica* est quæ exercetur à publica persona, legum præscriptum sequente, bono fine, absque odio personæ in quam fit animaduersio. Hanc esse licitam, verbū Dei, lex naturæ, ac plurima exempla in scripturis ostendunt. Nam sine vindicta publica nulla remanet legum autoritas, nulla relinquitur tranquillitas ab improbis, nullus denique malorum finis esse poterit. Quare Paulus Magistratui gladium datum docet, vt sit timoris malis operibus & index ad iram. Ad hanc publicam vindictam referantur castigationes œconomicæ & scholasticæ quibus contumaces frenantur & retinentur in officio. Sed hæc vindicta ex amore iusticiæ proficiscetur in bonum finem, nimirum, vt reus emendetur, & alij admoneantur, quo sint cautiores, vt contumacia & rebellio minuatur, vt tranquillæ politiæ & œconomiæ sint.

Priuata vindicta est vltio ex affectu malo proficiscens, tendens in malum eius, de quo petitur vindicta. Atque hæc duplex est, Quædam enim à priuata persona: Quædam à publica exercetur, sed priuato affectu. Vtraque Christianis prohibita est. Rom. 12.17. Nulli malum pro malo reddentes. Matth. 5.39. Ego autem dico, ne resistatis malo. Item: Benefacite iis, qui oderunt vos. Deut. 32.35. Mea est vltio, & ego retribuam eis tempore opportuno, vt labatur pes eorum.

TESTIMONIA DE *vindicta*.

1. Leuit. 19.18. Ne quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. 2. Prouerb. 24.29. Ne dicas, quomodo fecit mihi, sic faciam ei, & reddam vnicuique secundum opus suum. 3. Ecclesiastici 28. 1. Qui vindicari vult, à domino inueniet vindictam.

CAPVT V.

ZELVS.

Nominis ratio.

VOCABVLVM ZELVS παρὰ τὸ ζέειν, à feruendo dictum, etsi autem propriissimè est cuiusuis affectus excitatio vehementior, ac veluti feruor quidam & inflammatio, ex quo fit, quod significet specialiter, nunc amorem, nunc indignationem, nunc inuidiam, nunc studium, nunc vehementiam, nunc exemplum, nunc impetum Spiritus Sancti, nunc vindictam, quemadmodum peristasis loci, in quo ponitur, requirere videtur, tamen vsitatius accipitur, vt est affectus mixtus, videlicet, cum vnus affectus alio inflammatur, de quo nonnulla dicam. Græca definitio, qua zelus definitur esse διήγερσις ψυχῆς εἰς τὰ καλὰ πρὸς παράδειγμα ὁρῶντος, hoc est, Excitatio animi ad honesta, ad exemplar aspicientis, non est plena, non enim continet omnia zeli genera. Quare alia colligam. In affectuum animi definitionibus tria concurrere oportet. 1. *Motum animi*. 2. *Obiectum*. 3. *Finem*. vt, Misericordia est motus animi dolētis ob alterius malum, & manus auxiliatrices porrigentis, vt à malo quo premitur liberetur afflictus. Ita tria in definitione zeli etiam concurrere oportet. Sed quia zelus vsitatè est mixtus affectus, singula istorum trium geminari oportet. Vt sit duplex motus cordis, duplex obiectum, duplex finis. *Motus* zeli sunt amor & indignatio: *Obiecta*, res grata seu amica, & ingrata seu inimica: *Fines*, grati quidem obiecti defensio & fruitio, ingrati vero exclusio. Ex his fundamentis hanc definitionem zeli extruamus. *Zelus* est affectus, ex amore & indignatione natus, non ferēs alteri tribui, quod quis sibiipsi vel alicui quem amat tribui cupit, vt res amata quidem rectè habeat, áque fruatur qui debet, & alienus ab eius fruitione excludatur. Hanc definitionem plenam & perspicuam esse iudico. Nam ea continet, quæ ad ipsius plenam rationem facere videntur. Nunc aliquot eius diuisiones subiiciam, vt viciosus zelus à recto & laudabili discerni queat.

Tria in zelo concurrunt.

Zeli definitio.

PRIMA DIVISIO.

Zelus alius est diuinus, alius humanus, alius diabolicus.

1. Diuin⁹.

Zelus *Diuinus* duplex est: vnus præter scientiam, alterum cum scientia. Zelus diuinus Præter scientiam est, qualem Paulus in Iudæis fuisse dicit. Rom. 10.2. Talis etiam in Paulo ipso erat, vt habetur Gal. 1.14. Actor. 8.9. Hic zelus erroneus est, & habet causam antegressam, inscitiam veri intellectus voluntatis Dei, & opinionem veri intellectus, sed erroneā. Hinc inflammatur animus amore gloriæ Dei propagandæ, & indignatione aduersus eos, quos putat Dei hostes, sed falsò, eóque tendit totus, vt Deus glorificetur, vtque hostes, quos ita falsò iudicat, impediantur, vt etiam è medio tollantur. Zelus diuinus Cum Sciētia, habet causam antegressam, veram Dei noticiam, inflammatur amore verbi Dei propagandi, & odio earum rerum quæ cursui verbi impedimento esse videntur, hic quoque est duplex, nempe, Tempestiuus & Intempestiuus. Tempestiuus, qualis in Mose, Phinea, Elia & Christo exarsit. Tabescere (inquit) me fecit zelus domus tuæ, quoniam inimici mei obliti sunt verborum tuorum. Intempestiuus & incautus quādo non seruatur temporis opportunitas, talis Audæ Episcopi Persici fuit: de quo Theodoretus lib. 5. & Eusebius lib. 10. cap. 3. Talis quoq; quorundam Martyrū, vt Cointi & aliorum, de quibus Eusebius lib. 4. cap. 15. qui nullo vrgente se hostibus puniendos tradiderunt.

Præter Scientiam.

Cū Scientia.

2. Humanus. Cū officio.

Humanus Zelus est etiam duplex. Vnus Officij, vt parentis in sua œconomia, principis in regno, præceptoris in schola, concionatoris in templo. Hic zelus facit, ne quis sit negligēs aut remissus in officio. Alter Contra Officium, vt Medeæ furor, quo excitabatur ad dilacerandum infantem. Neronis similiter ad perdendum regnum, qui (vt refert Suetonius in vitis Cæsarum) solitus est dicere, ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί, me mortuo terra misceatur igni.

Cōtra officium.

3. Diabolicus.

Diabolicus Zelus est Iudæorum, Turcarum, Papi-

ſtarum, Anabaptiſtarum, qui rapiuntur & inſtigan tur à Satanæ ſpiritu ad opprimendam veritatẽ Dei. Sed viuit ille ἀψευδὴς, qui dixit: Portę inferorum non præualebunt aduerſus eam. Mat. 16. 18.

SECVNDA DIVISIO.

Zelus ad vitam.

Zelus alius eſt ad vitam, alius ad mortem. Zelus *Ad vitam* eſt flagrans amor cultus diuini & gloriæ Dei, qualis in Abel fuit. Hic zelus impellit hominẽ pium, vt nullis malis cedat, ſed potius mortem & quæuis tormenta patiatur, quam vt à Deo & eius veritate ſe auelli permittat. Hic in omnibus piis eſt, in aliis vehementior, in aliis remiſſior. Exempla plurima huius zeli in Eccleſiaſtica hiſtoria habẽtur. Zelus *Ad mortem* eſt flagrans olim cultus veri Dei, qualis in Cain, Scribis & Phariſæis fuiſſe videtur.

Ad mortem.

TERTIA DIVISIO.

Zelus ad culpam.

Eſt Zelus ad culpam, eſt zelus ad gratiam. *Ille* quidem, dum zelamur in malignantibus, qui prohibetur vt pernicioſus: Pſal. 36. Nolite æmulari in malignantibus. *Hic* vero eſt ardor pietatis, & religionis veræ cognoſcendæ & intelligendæ ſtudium, qualis in Nicodemo & Cornelio fuit.

Ad gratiã.

QVARTA DIVISIO.

Zelus honeſtus.

Zelus amantium eſt duplex, Honeſtus & Inhoneſtus. *Honeſtus* amantium zelus, eſt coniugis non ferentis riualem, vel amoris ſocium. Vnde zelotę dicuntur qui riualem non ſuſtinent. Hinc vocabulum ad Deum transfertur. Nam quemadmodum zelotes dicitur, qui nullum in amore fert riualem: ita Deus metaphoricè zelotes ex eo dicitur, quod nullum in cultu ſibi debito fert ſocium, ſeu quia non vult ferre, vt anima hominis ſibi deſponſata, cum diis alienis fornicetur. Quapropter idolorum cultus in Scriptura ſpirituale adulterium & ſcortatio dicitur. *Turpis* Zelus eſt impudicorum & laſciuorum, qui libidini pro vero Deo & honeſto coniugio ſe tradiderunt, qui zelus extreme vituperandus, vt qui Spiritum Chriſti ex anima hominis expellit.

Turpis.

CAPVT VI.

CONTRACTVS.

Regulæ de cõtractibus.

QVONIAM exactè dicere de Contractu eiúſque generibus, quibus res inter ſe commutantur, iuridicæ facultatis eſt: nolo falcem (quod aiunt) in alienam meſſem mittere, ſed tantùm regulas quaſdam præſcribam cuius conſcientiæ piorum certificari de licitis cõtractibus poſſint, ne quid mala, erronea aut dubitante conſcientia in hiſce negociis faciant.

Prima: ius naturale eſt verè ius diuinum, iuxta quod quilibet, quod vult ſibi ab alio fieri, ab alio accipere poſſit.

Secunda: Moralis certitudo in moralibus negociis ſufficit, hoc eſt, non ratio exactiſſima quærenda, ſed medium ἐν πλάτει, vt Iuriſperiti loquuntur, accipiendum eſt.

Tertia: In omni contractu charitas ex fide manãs prælucere debet, & nihil in contractibus committendum, quod cum legis charitate pugnat.

Quarta: In contractibus & rerum commutationibus proportio Arithmetica ſeruanda eſt.

Quinta: Præceptum Domini, Luc. 6. 34. in mutandis rebus ſeruandum eſt. Date mutuò, nihil inde ſperantes, hoc eſt, Tametſi ſimile ab iis, quibus mutuo datur, officium minimè ſperetur, tamen iis mutuo dari oportet. Neque enim Chriſtus iſto ſuo pręcepto vetat ſperare, vt reddatur ſors ipſa, ſed tantùm ne Ethnico more iis ſolum res noſtras mutuo demus, qui nobis viciſſim ſimili officio ſaltem in genere vicem rependere poſſunt.

Sexta: Omnis contractus pugnans cum ſuperioribus regulis, illicitus eſt. Vnde ſequitur, vſuram nequaquam excuſandam eſſe. Eſt enim vſura lucrum ſupra ſortem cuiuſlibet rei exactũ propter officium mutuationis. Hinc rectè Ambroſius cum inquit: *Vſura eſt eſca, vſura veſtis eſt, & quodcunque ſorti acceſſerit vſura eſt, quod velis ei nomen imponas, vſura eſt.* Nec de vſura illa diſtinctio contra legem naturæ & verbum Dei recipienda eſt. Sunt enim qui vſuram ita diuidunt, vt alia ſit prægrauãs proximum, alia commodans non prægrauans, ideóque licita. Et hanc diuiſionem putant cõfirmari Hebraico vocabulo, quo vſura appellatur *Neſec*, quod à mordendo dicitur. Verùm quia hæc diſtinctio planè Grammatica eſt, primum reſpondeo, vſuram non ſolum vocari Neſec, Hebræis à mordendo, ſed *Marbith* & *Tarbith* ab augmento ſiue incremento. Leuitici 25. 36. Non dabis cibum tuum *Marbith*, id eſt, ad vſuram. Item: ne accipies ab eo *Neſec* & *Tarbith*. id eſt, vſurã & incrementum. Nam poſteriori voce ſignificat quid per priorẽ intelligat. Nimirum quodlibet augmentum ſeu incrementum, quod excedit ſortem. Deinde dico prohibitiones vſuræ eſſe generales, quare iſta diſtinctio vt parum firma eſt: ita minime excuſat conſcientiam vſurarij.

De vſura & incremento.

Longè igitur rectius ſentit Ariſtoteles, qui dicit, *Vſuram eſſe contra naturam.* Deinde cum plus recipitur quam datur, violatur proportio Arithmetica, quæ in rerum commutationibus perpetuo adhibẽda eſt. Ezech. cap. 18. 8. apertè dicit: Vir ſi non ad vſuram dederit, & amplius non acceperit, hic iuſtus eſt, & vitam viuet. Vnde ex contrario ſequitur, minime iuſtum eſſe qui vſuram exerceat.

Contra vſuram.

Sed vafri homines multa quærunt ſubterfugia, & ſe benefacere proximo, dando illi pecuniam ad vſuram gloriantur, ac ita vſurarium contractum impudenter virtutis nomine induunt, & inter opera charitatis numerant. Sæpe (inquiunt) pauper aliquis redditur ditior ex pecunia pro qua vſuram ſoluit. At Deus non fallitur Sophiſtica, non recipit maligna ſubterfugia. Quare ſi legem Dei & charitatis contemnis, prorſus circa fidem naufragiũ feciſti. Quapropter aduerſus omnia argumenta eorum, qui patrocinantur huic impio contractui vſurario, hãc regulam opponito: *De vſura non ex commodo eius, qui mutuum accipit, ſed ex lege Dei, ex iure naturæ & affectu vſurarij iudicandum eſt.* Lex Dei vitæ regula eſſe debet, qui animum vſurarij furem docet, & vacuum charitatis proximi oſtendit. Non igitur humana excuſatio hic valet. Nam de peccatis iudicandum eſt iuxta verbum Dei. Quis quæſo per humanam rationem iudicaſſet vſum fructus prohibiti adeo enorme peccatum fuiſſe, niſi tanta calamitas in humano genere fuiſſet conſecuta? Quocirca diſcamus peccatum eſſe quicquid Deus prohibet, vtut videatur hominibus excuſabile, quamcunque ob cauſam. Ac firmamente teneamus dictũ Dauidis Pſalm. 15. 1. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, & quis requieſcet in monte ſancto tuo? Hinc inter alia reſpondet in hũc modũ: Qui pecuniam ſuã non dedit ad vſuram, vnde aperte excluditur de tabernaculo Domini quiſquis pecuniam ſuam dat ad vſuram.

Vſurariorum ſubterfugia refutantur.

Sed quid de eo dicendũ, qui vſuram ſoluit? Ad hanc quæſtionem Philippus reſpondet in hũc modũ: Qui ſoluit vſuras non peccat, non enim alios afficit iniuria. Quod ſanè intelligendũ eſſe iudico de iis,

De eo qui vſuram ſoluit.

iis, qui inopia coacti accipiunt mutuum ab vsurariis, non accepturi nisi accederet pactum de vsura. De diuitibus verò, qui vt plures diuitias cumulent, accipiunt ab vsurariis mutuum cum pacto soluendi vsuras, intelligendum non puto. Hos enim dupliciter peccare statuo. 1. Quia mediocritate præsenti nō sunt contenti. 2. quod suo exemplo præter necessitatem confirmant vsurariorum maliciam, vnde magis crescit consuetudo dandi ad vsuram.

TESTIMONIA DE *contractu.*

1. Matth. 7.12. Omnia quæcunque volueritis vt faciant vobis homines, sic & vos illis facite. 2. Exod. 20.15. Ne furtum facies. 3. Roman. 13.8. Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. Non igitur vult, vt alius alium defraudet in contractibus. 4. Leuit. 19.18. Dilige proximum tuum sicut teipsum. 5. 6. 1. Thessal. 4.9. Ne quis supergrediatur, neque superueniat in negocio fratrem suum, quoniam vindex est Dominus de iis omnibus. 6. Leuit. 25.37. Pecuniam tuam non dabis ad vsuram. 7. Deut. 23.19. Nō fœneraberis fratri tuo.

CAPVT VII.

OECONOMIA.

Definitio.

OECONOMIA propriè est priuatæ domus gubernatio seu administratio, de qua pulcherrime & sapientissime Xenophon in suo Oeconomico disserit, & scientiam esse definit administrandæ & augendæ domus. Dicitur autem œconomia παρὰ τὸ τὸν οἶκον νέμειν, hoc est, à domus gubernatione siue administratione. Hæc ipsum Deum autorem habet, qui eam in Paradiso instituit, ac postea quarto præcepto muniuit. Hæc prima Ecclesia fuit, ex hac prodeunt personæ quibus Ecclesiarū & politiarum administrationes committuntur. Quare detestandæ sunt istæ prophanæ voces: Domestica cura est diabolica cura. Huiusmodi voces iactant impij homines, ordinationis diuinæ hostes. Verum contra has blasphemias opponendum est verbum Dei, quod testatur Deum Oeconomiarum autorem esse: & simul inuocandus est Deus, vt suæ ordinationi assit, eámque tueatur, ne à Diabolo turbetur, qui familiis potissimùm insidiatur. Scit enim, ibi prima pietatis & honestatis semina iacienda esse, quæ suffocare conatur. Quemadmodum in prima familia Adami & Euæ fecit, & hodie non desinit in multis familiis idem facere.

Nominis ratio.

Deus autor œconomiarū.

Tribus iugis constant.

Porrò œconomia quasi tribus iugis constat. *Vnum* continet seruos & dominos: *Alterum* est coniugium inter virum & vxorem: T*ertium* constat parentibus & liberis, ita in œconomia sunt sex diuersæ personæ, quare singulis suum peculiare est officium, ad totius œconomiæ autoritatem & statum conseruandum faciens, propter hunc finem, vt œconomia sit veluti schola quædam, in qua de Deo & bonis rebus primū instituantur homines, & vt sint quoddam templum Dei, in quo Deus agnoscatur & celebretur, quo omnes suos conatus vnanimiter referre debent illa tria hominum iuga, quæ in œconomia esse dixi, de quibus nunc ordine dicendum.

CAPVT VIII.

DOMINIVM ET SERVITVS.

DISTINCTIONES superiorum & inferiorum graduū inter homines supra in quarto præcepto, atque in primo huius classis capite secundo, ostensæ sunt. Hic igitur tantummodo de officiis dominorum & seruorum erga se inuicem (nā hi vnum œconomiæ iugum constituunt) dicam, idque breuissimè. Qui autem fide præditi sunt Domini & serui, iis non difficile est in præstandis officiis sibi inuicem τὰ ἴσα, hoc est, ius analogum reddere. Et quanquam rectè dicit Cyprianus, eandem nascendi sortem, conditionem vnam moriendi, corporum materiam consimilem, animarum rationem communem, æquali iure & pari lege vel venire homines in hunc mundum, vel de hoc mundo postea discedere: tamen necessarium est, propter conseruationem familiarum, vt alij præsint, & alij obtemperent. Nec quicquam excogitari potest τῆς ἀναρχίας tristius, vnde rectè Creon, etsi non in loco apud Sophoclem: τῆς ἀναρχίας οὐκ ἔστι μεῖζον κακόν, hoc est, sine imperio esse, nullum maius est malum. Et quia inter Christianos, vt inter Philemonem & Onesimum, dominandi & seruiendi conditiones sunt per Euangelium licitæ, execrandi sunt Anabaptistæ, & Libertini noui, qui ἀναρχίαν in mundum inuehere conantur, contra apertum verbum Dei, quod concedit & approbat graduum distinctiones inter homines. Dicam igitur breuiter (vt promisi) quædam de mutuis dominorum & seruorum officiis.

Dominorū officiū.

Paulus Ephes. 6.9. Vtilem tractandi seruos regulam præscribit, cum inquit: Et vos domini eadem facite illis (id est seruis) remittentes minas, (seu laxantes iracundiam) scientes quod & vester ipsorum Dominus est in cœlis, & personarum acceptio apud Deum non est. Et ad Coloss. 4.1. Domini, quod iustum est & æqualitatem seruis præbete. Hæc Pauli testimonia tria docent. I. quod liceat homini Christiano vti seruorum operis. Non enim iubet Paulus vt domini abiiciant potestatem, quam habent in seruos, sed vt eos comiter & benigne tractēt. II. quomodo Domini Christiani debeant erga suos seruos affecti esse, nimirum, vt eos non contemnant, tanquam vilia & abiecta mancipia, sed vt cōseruos Dei placide & amanter foueant. 3. vt reddant τὰ αὐτὰ seu iustum & æqualitatem. His enim tribus eadem res significatur, nimirum ius analogū aut distributiuū. Neq; .n. sic habēt domini obnoxios seruos sibi, quin vicissim ipsis aliquid debeāt. Vt.n. ius analogū valere debet inter omnes homines, ita inter dominos & seruos valeat necesse est. Seruus laboret fideliter, Dominus grato animo reddita iusta mercede seruum laborantem complectatur, & foueat in Domino.

Seruorū officium.

Porro seruis hanc regulam præscribit Paulus, Ephes. 6.5. Serui obedite dominis vestris carnalibus, cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, tanquam Domino, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed tanquam serui Christi facientes voluntatem Dei, cum beneuolentia seruientes Domino, & non hominibus. Et ad Coloss. 3.22. Serui obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placētes, sed in simplicitate cordis timentes Deum, quodcunque facitis, ex animo operamini sicut Domino. Ex his testimoniis Pauli collige, quid in Christianis seruis requirendū sit. 1. Requiritur in ipsis timor Dei, quemadmodum in Dominis ipsis, adeóque omnibus hominum ordinibus. II. Simplicitas cordis, qua nequitia, πανουργία seruilis, contumax rebellio, & responsatrix audacia expellitur. 3. exigitur obedientia erga dominos. 4. regula istius obedientiæ præscribitur, nimirum vt tanquam Christo suis dominis obtemperent serui. Vult enim vt in omnibus actionibus suis ad mandatum Dei respiciant. Nihil itaque fa-

ciendum iubentibus dominis, quod pugnat contra mandatum supremi Domini, quem omnes venerari oportet. 5. magnificè ornat seruorũ obedientiam, cùm eam Deo præstari pronunciat. Vilissima ergo pij famuli aut famulæ seruitia Deo placent, illíque cultus gratus existunt.

CAPVT IX.

CONIVGIVM.

A Deo institutũ.

IVGVM alterum in œconomia *Coniugium*, dixi, in quo religionis schola primáque Ecclesia à Domino ordinata fuit, cuius maiestatem ac dignitatem si spectes, multiplicem sane inuenies. A Deo patre optimo maximo instituitur, sancitur, confirmatur, benedictioneq; fœcũdatur. A Filio eius Domino nostro Iesu Christo miraculo & præsentia ornatur. A Spiritu Sancto approbatur, honestum, immaculatum, purúmque prædicatur. Ab eodem Spiritu Sancto imago copulæ admirandæ Filij Dei & Ecclesiæ statuitur. Ante peccatum & contaminatam naturam in Paradiso, sanctissimo loco initium sumit. Exemplis Patriarcharum, Prophetarum, Sãctorum Sacerdotum, regũm, multorúmque piorum commendatur: legibus diuinis ac humanis omnium gentium approbatur. Huc accedunt *Finis & Effectus*, vnde eius precium summũ æstimatur, vt sunt, procreare sobolem, vitare impuros concubitus, habere mutuũ præsidium & auxiliũ: in hac prima religionis schola conseruare Ecclesiam, relinquere (vbi fatis concedẽdum est) Deo loco nostro cultores. Hinc Platonis, licet Ethnici, grauissima, pio tamen homine dignissima sententia in sexto de legibus: *Ad nuptias* (inquit) *vt decet celebrãdas & hæc exhortantur, asserentes oportere filiorum filios relinquendo, nobis, videlicet, in diuino ministerio successuros, naturam assequi sempiternam.* Et paulò post: *Quapropter parentibus vtrisq; affinibúsque relictis seorsim quasi ad coloniam proficiscantur, ac vicissim seipsos respicientes habitent, liberos generando & educando, & vitam quam ab aliis acceperunt, à se quasi tædas ardentes aliis tradant, Deum semper secundum leges colentes.*

A Christo orn atum.

Vbi cœpit.

Eiusdẽ finis & effectus.

Adu. criminationes Papistarum.

Hæc Dei æterni, Scripturæ Sacræ, piorũ hominũ, ac grauissimorum Philosophorum testimonia opponantur criminationibus Papistarũ, qui coniugiũ tanquam rem prophanam, ac statum, in quo viuere non liceat sanctissimis verbi ministris, iudicant: Cũ tamen in Scriptura de Zacharia & Elizabet coniugibus, sic scriptum sit Lucæ 1.6. Erant autem iusti ambo coram Deo, versantes in omnibus præceptis & iustificationibus Domini irreprehensibiles. Et ne excipiant Sacerdotes noui Testamenti, Paulus præcipit eligi ad Episcopi munus maritum, qui sit vnius vxoris vir. Et Spiritus Sanctus dicit: Honorabile est cõiugium in omnibus, & torus immaculatus. Quare relicta Dæmoniorum doctrina de matrimonij prohibitione, Scripturæ lucem sequamur, securéque contemnamus omnes tenebras, quas Papa inuexerat contra apertum verbum Dei.

Cæterum vt quale nam sit coniugium intelligatur quasdam Scripturæ sententias *Primum* recitabo, *Deinde* certa puncta seu membra in coniugio spectanda ex adductis testimoniis colligam.

De cõiugio Scripturæ testimonia.

Genes. 2.20. Adæ cum non inueniebatur adiutor coram eo, immisit Deus soporem in Adam. Cúmq; obdormiuisset, tulit vnam de costis eius & repleuit carnem pro ea, & adduxit eam ad Adam, dixítque Adam hac vice, os de ossibus meis, & caro de carne mea: Hæc vocabitur Ischa, quoniam de viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrẽ & matrem suã, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carnem vnam.

Ad Ephes. 5.22. Vxores propriis maritis subditæ estote, tanquam Domino, quia vir est caput mulieris, quemadmodum & Christus caput Ecclesiæ, & ipse est saluator corporis, sed quemadmodum Ecclesia subiicitur Christo, sic & vxores propriis maritis in omnibus. Mariti diligite vxores proprias, tanquam & Christus dilexit Ecclesiã: Et paulò pòst: Sic debent mariti diligere proprias vxores, tanquã propria corpora. Qui diligit vxorẽ suã, seipsum diligit.

Ad Coloss. 3.18. Vxores subditæ estote propriis maritis, quemadmodum decet in Dominõ. Mariti diligite vxores, & ne sitis amari erga ipsas.

1. Petr. 3.1. Mulieres subditæ sint viris suis, vt etsi qui non credunt verbo per vxorum cõuersationem sine verbo lucrifiant, considerantes cũ timore coniunctam castam conuersationem vestram. Et paulò pòst: Subiectæ propriis viris sicut Sara obediebat Abrahæ: Dominum eum vocans, cuius estis filiæ, benefacientes & non pertimescentes vllam perturbationem. Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impertientes honorem, tanquam & cohæredibus gratiæ vitæ, vt non impediantur orationes vestrę.

1. Corinth. 7.2. Propter scortationem vnusquisq; propriam vxorem habeat, & vnaquæque proprium maritum habeat. Vxori maritus debitã beneuolentiam reddat, similiter autem & vxor marito. Vxor proprij corporis potestatem nõ habet, sed maritus: similiter autem & maritus proprij corporis non habet potestatem, sed vxor.

Methodus doctrinę de cõiugio.

Ex his Scripturæ testimoniis quinque colligamus, *Primum* quid sit coniugium eiúsque fines, quámque arcta sit copula. *Deinde* inter quas personas coniugium licitum sit. *Tertiò*, quisnam sit ordo potestatis & subiectionis inter coniuges: *Quartò*, qualisnam affectus mutuus coniugũ esse debeat: *Postremò*, quódnam sit ius analogũ in coniugibus. His enim quinque rite perpensis & cognitis, quid de matrimonio piè sit sentiendum apparebit.

1. Quid sit.

Quantum ad primum itaque attinet, Mosis testimonium euidenter docet, non solum quid sit matrimonium, verumetiam quã sit arcta copula cõiugalis. Cum itaque dicit Moses: Dixit Deus, nõ est bonum homini esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi, matrimonium esse ordinationem Dei, iuxta quam aptæ personæ copulentur in mutuum adiutorium, apertè indicat. Est itaque *Vnus finis* coniugij mutuum adiutorium. Deinde cũ additur: Erũt duo in carnẽ vnam, in matrimoniũ tantũ duæ personæ, masculus vnus & fœmina vna admittuntur: vt sint in carnẽ vnã, id est, indissolubiliter copulatæ, nõ secus atque substantia seu reipsa essent vna caro. Præterea dum additur: Crescite & multiplicamini, *Finis secundus* & proprius matrimonij exprimitur, qui est, crescere & multiplicari, quod fit, dũ liberi procreantur & educãtur. Huic fini Paulus adhuc *Tertium* addit: Propter fornicationẽ (scilicet vitandã) vnusquisque suã vxorem habeat. Ex his non erit difficile definitionem matrimonij colligere in hunc modum.

Tres eius fines.

Coniugij definitio.

Matrimonium seu coniugiũ est ordinatio diuina, in qua legitimè copulãtur vinculo indissolubili duæ personæ, masculus & fœmina, vt sint sibi inuicẽ adiutorio, procreent, educent ac instituãt liberos iuxta voluntatẽ Dei, præterea etiã vt fugiant scortationẽ ac omnẽ prohibitã Venerẽ. Hæc definitio collecta ex Mose, cõtinet omnes causas matrimonij, efficientem, materialem, formalem & finales: deinde indicat quam arctum sit vinculũ, nimirũ Indissolubile, cum

dicitur

dicitur: Erunt duo in carnem vnam. Neque tamē ex his sequitur, nullum diuortium esse licitum. Nā cum dicitur indissolubile vinculum, ostenditur qualisnā sit res copula coniugalis ex ordinatione Dei, nimirum quod nemo volens hoc vinculum rescindere debeat. *Diuortium* itaque volūtarium prohibetur, quod cum prima ordinatione coniugij pugnat, & improbatur à Christo, Mat.5.32.& 19.7. Marci 10.11. Item: à Paulo 1.Cor.7.12. Cum Dominus ait: Quos Deus coniunxit, homo non separet: prohibet manifeste voluntarium diuortium, quod fit sine causa iusta, ac sine legitimo iudicio, quod vice Dei exercetur ab ordinatis iudicibus. Verùm de inuoluntario diuortio longè se aliter res habet. Dicitur autem Inuoluntariū diuortium, cum alter coniugum alterum deserere cogitur, ob nefandum & sacrilegum adulterium, quo copula coniugalis corrumpitur, ac fides matrimonij perfidè violatur. Tale diuortium Christus nō improbat, imò disertis verbis admittit, Mat. 19.7. Vbi sic inquit: Dico vobis quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur. Hæc verba Christi vnam iustā repudij causam, nēpe fornicationē disertè exprimunt. Qui dimiserit (inquit) vxorem suam, & aliam duxerit, mœchatur, sed excepta fornicationis causa. Ergo vbi adulterium interuenit, licet contaminatam personam repudiare, licet quoque alium socium aut sociam quærere sine scelere, alioqui exceptio hic frustra à domino adiecta esset. Quærunt Pharisæi, an liceat ob quamuis causam iuxta receptam eorū cōsuetudinem dimittere vxorem. Quod negat Dominus, ac vnam solam exceptionem, nimirum fornicationem statuit. Hæc Exceptio, vt stet Scriptura, subaudienda est, Marci 10.11.& Lucæ 16.18. Vbi eandem quæstionem tractant Euangelistæ. Neque enim fieri potest, vt Christus æterna Dei sapientia secū pugnet: quod profectò faceret, si speciem quam in vno loco exciperet à genere, in aliis in genus includeret, quod fieri nequaquā potest sine cōtradictionis implicatione. Iuxta eandem Christi regulam, dictum Pauli, 1.Cor.7.12. intelligendum est: Loquitur enim Paulus de voluntariis ac vsitatis vulgo diuortiis, quę fiebāt ob quamlibet offensam. Nam si in genere loqueretur Paulus, sine omni exceptione, pugnaret cū regula Christi, quod sentire de sanctissimo Apostolo impiū est. Ex hisce itaque clarè conuincitur, quod & licitum sit diuortium propter adulteriū, & liceat repudianti impiam personam aliud coniugium amplecti. Quod aūt aliqui dicūt, argumentū hoc esse à cōtrario sensu, quod nō in quauis materia valet, falsum est, quia hic disertè exprimitur exceptio, μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, παρεκτὸς λόγου πορνείας, nō ob fornicationē, excepta fornicationis causa. Quare verbis Domini, piis in Ecclesia doctoribus, Hieronymo, Ambrosio & aliis multis, & sanctorum exemplis potius acquiescendum, quam decretis impuris Pontificum.

De diuortio.

Quæstio.

Cæterum hic magis adhuc ardua oritur quæstio de rea persona, an illi liceat coniugium nouū quærere post diuortium, sublata omni reconciliationis spe? Sed quæstio hæc soluitur ex dicto Christi, Mat.5.32. Vbi sic dixit Dominus: Omnis enim qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicatione, facit eā mœchari, & qui dimissam duxerit, adulteriū cōmittit. Hoc dictum Christi etsi vniuersaliter sonat, tamē exceptionem expressam habet. Quare sic resoluenda est sententia. Omnis qui dimiserit vxorem suam, facit eam mœchari, & qui dimissam duxerit, adulteriū committit, sed excepta fornicationis causa, hanc exceptionem ad vtrunque membrum pertinere nō est dubium. Quapropter si causa fornicationis à generali dicto excludēda est, sequitur profectò fornicationis causa repudiatam non mœchari, si alteri nupserit, nec illum, qui repudiatam duxerit, adulteriū committere. Verùm hic prudenter nostræ Ecclesiæ, exemplo Saxonicarum Ecclesiarum, & aliarum, quę veram Euāgelij doctrinam cum illis amplectuntur, occurrere scandalis conantur, dum externæ disciplinæ gratia permittendum negant, vt in eadem prouincia seu regione, in qua crimen commissum est, rea persona nouum matrimonium ineat. Nam si hęc disciplina non adhiberetur, magnæ & horrendæ œconomiarum vastationes proculdubio secuturæ essent. Malignæ enim naturæ studio se contaminarēt, vt hoc modo liberari possēt à matrimonio, quod sibi molestius ac durius esse videretur. Quapropter seuera disciplina hîc necessaria est, qua reprimantur homines impudici, ne ordinationē Dei sacrilegè violent, magno cum Eccles. scandalo, & œconomiarum ruina.

Porrò cum Dominus dicit extra causam fornicationis, causam diuortij veram assignat, quę substantiam matrimonij euertit, qualis est fornicatio, aut aliæ huic similes, vt coactio seu desertio: quarum illa non fuisse coniugium ostenditur, hac sacrilegè ruptum cōiugij fœdus declaratur. Quare in his casibus prudētes Iudices quærēdi sunt, qui consciētiis rectè cōsulere norunt. Sed de hac re vide examē Philippi.

Hactenus de primo partitionis membro dictum est. Nunc inter quas personas coniugium licitum sit explicabitur. Quod vt distinctius fiat, tres quæstiones excutiendæ sunt. *Prima*, sit ne licitum matrimonium in omnibus hominum ordinibus & statibus. *Altera*, qui cognationis seu consanguinitatis gradus sint prohibiti. *Tertia*, quibus affinibus contrahere inter se matrimonium liceat. Quantum autem ad primam quæstionem attinet, num licitum sit matrimonium in omnibus statibus hominum & ordinibus, Papa negat, Spiritus Sanctus ait. Papa quidē matrimonium Sacramēti titulo ornat, sed cum quæritur an liceat sacerdotibus, Monachis & monialibus contrahere matrimonium, tanquam oblitus sui, inter carnis opera numerat matrimonium: & in perfectionis Christianæ operibus ponit suum impurum cœlibatum. Ad quā suā sententiam stabiliēdam impudenter abutitur suo more verbo Dei. Sed quia apertus hostis est Euāgelij Christi Papa, ipsius autoritas cū omnibus ipsius legibus meritò est cōtēnenda. Pręterea cū sentētia Spiritus Sancti, pronunciantis prohibitionē matrimonij doctrinam esse Dęmoniorū, & clarè enunciantis, matrimoniū in omnibus honorabile esse ordinationē Dei, & plurima exēpla Sanctorum Patriarcharum, Prophetarū & Apostolorū, & castissimorū Episcoporū in primitiua Ecclesia, ex diametro cū impuro isto Papæ dogmate pugnant, nō iudico opus esse longiore cōfutatione in re adeo perspicua. At si quis Votū interuenisse dicat, quo quod liberum erat natura, factū est nō liberum: dico votū temerariū & impiū nō obligare, postquā is qui stulte vouit, rectius verbo Dei edoctus est. Sed de hac quæst. supra ca.6.2.classis. Altera quęstio de gradib. cōsanguinitatis, plus habet difficultatis. Sūt.n. qui inter eas personas oēs, cōtractus matrimonij esse licitos docēt, quę nō nominatim prohibētur, Leuit. 18. Sūt rursus qui propter propositionē vniuersalē in Mose expressā, nō tantum eas personas prohibitas putāt, qui (vt dicūt) recēsentur exēpli gratia, verūetiam multò plures, vt quę à Iusperitis & Canonistis recitātur, vsq; ad 4. gradū inclusiuè. Sed personas enumeratas in Mose ordine recitabo. 1. pater. 2. mater. 3. nouerca. 4. Soror germana. 5. priuigna. 6. neptis seu filia filij. 7. amita soror patris. 8.

2. Inter quas personas cōiugiū est licitum.

1. An coniugiū omnibus liceat.

2. De gradibus cōsanguinitatis.

Consanguinei.

Matertera soror matris. Hîc primus & secūdus gradus consanguinitatis prohibentur, etsi non vniuersaliter. Qui priorem sententiam tuentur, matrimonium extra hos gradus enumeratos consanguinitatis contractum probant, & non dissoluendum propter humanas leges docent. Qui secus sentiunt, multò plures personas prohibitas lege naturæ volunt, de quibus consulendæ sunt leges politicæ, quas iudico in hac parte religiosè seruandas esse, & peccare eos statuo, qui has leges violant, nisi dispensatione superioris magistratus excusari possint. Porrò personæ ratione affinitatis prohibitæ, hæ sunt. 1. vxor patrui. 2. nurus seu filij vxor. 3. vxor fratris. 4. priuigna. 5. filius priuigni vel priuignæ. 6. soror vxoris. Plura de gradibus consanguinitatis & affinitatis petantur ex scriptis Iurisconsultorum & libello Philippi, & tabulis Georgij Maioris. Ego tantū Catalogū personarū breuiter in Mose prohibitarū institui.

Affines.

Iam qualisnam sit Ordo inter cōiuges videamus, qui quidem ex prima cōiugij institutione ante peccatum, & deinde post lapsum ex mandato Dei intelligi potest, nimirum quod vxor marito sit subiecta, quę sanè subiectio nequaquam tyrānica esse debet, neque qualis dominorum est in seruos. Non enim vxor habenda est tanquam mancipium aut serua, sed tanquam consors vitæ omniúmque bonorū. Vocabulum coniugis quod à coniugando deductū est, tam virum quam mulierem comprehendit, vnde consortium, coniugium intelligitur. Abraham & Isaac sua cum vxoribus consilia communicarunt. Imo ipse Abraham verbo Domini iubetur audire suam vxorem. Rex Artaxerxes, Hester, quam captiuam seruam duxit, literis publicis consortem regni sui vocat, idque haud immeritò. Neque enim coniugium vxorem ancillam aut seruā esse patitur, quod sanè primum matrimonium clarius ostendit. Eua siquidem non de Adæ capite, neq; de pedibus est facta, verùm ex costa, ex quo significatur, quod neque domina, neque serua illi sit cōdita, sed socia & consors. Liberalis itaque est subiectio mulierum, non seruilis, vt quæ charitate legis potius quàm dominationis imperio subijcitur marito.

3. Ordo potestatis & subiectionis inter cōiuges.

Sequitur quod quarto loco proposui, qualisnam affectus mutuus coniugum esse debeat. Euripides clarè dicit: *Salus hæc domus maxima est, si vxor & maritus rectè concordant, & à se inuicem non dissentiunt.* verùm tum demum dulcis mariti & vxoris consuetudo erit, cum eam pietas, virtus, mutua ἐπιείκεια, & mutuus amor mollem & suauem reddit. Firmissimum etenim adeóque primum consuetudinis vinculum fuerit inter coniuges, si mētes eorum pariter in Deo vnū sint, quod quidē facit, vt se mutuo amēt, quia decreuerūt Deo obedire. Nulla.n. est virtus firma, nulla stabilis amicitia, nisi à Deo ortū habeat. Virtus inter cōiuges mutuā oblectationem parit, quemadmodum inquit Andromacha: hæc nomē decúsque parit, quæ sanè dum in secundis & aduersis rebus exercetur, consuetudinem vitæ reddit amabiliorem. Mutua ἐπιείκεια in omnibus amicitiis adhibenda est, & maxime inter coniuges, qua quasdam interdum iniurias ferre necesse est. Mutuus amor ex pietate natus, virtute confirmatus, & mutua ἐπιείκεια auctus, errata incidentia corrigit, leniter mitigat, facítque vt in omnibus duris iucunda sit vita.

4. De mutuo affectu coniugum.

Restat quod postremo loco proposui, de iure analogo inter coniuges. Quod tametsi intelligi potest ex iis, quæ dicta sunt, tamen breuiter attingendū videtur. Cum Dominus dicit: Faciamus ei adiutorium simile illi, hoc est, faciamus mulierem, quæ viro æquali officij iure respondeat. Vt enim mulier iure marito officium debet: Ita vicissim maritus κατ' ἀναλογίαν mulieri respondeat officio necesse est. Mulier sit viro subiecta liberaliter: maritus vicissim eā foueat, ac amabiliter tractet. Mulier obedientiam Deo præstet in ferendis partus doloribus: vir vicissim afflictam cōsoletur, trahátque partem iugi commiserando & fouendo. Mulier οἰκουρὸς, id est, custos domus, iuxta traditionem Apostoli, & pudica, familiarem rem conseruet, augeat, & rectè dispēset: maritus cōtrà domum defendat, foris agat, laboret pro vocationis ratione, & iustum victum iustè conquirat. Breuiter, maritus & vxor officiosè se inuicem obseruent, ac sibi mutuo debita officia iuxta rationem conditionis vtriusque præstent. Quod cum sit, sibi inuicem reddunt quod debent, seu vt Paulus loquitur, τὰ αὐτά, quo dicto ius analogum in officiis præstandis significatur. Vt cum mulier marito paret, maritus armis defendit vxorem. Officia hæc dissimilia quidem sunt reipsa, attamen iure analogo sibi mutuo pulchrè respondent, & sunt æqualia.

5. De iure analogo inter cōiuges.

Capvt X.

PATRIVM IMPERIVM.

Dixi supra, Oecenomiam tribus quasi iugis constare, quorum tertium, quod est parentū & liberorum, explicandum restat. Quod quia in quarto præcepto supra ex parte explicatum est, hic breuiter *Primum* Scripturæ sententias paucas colligam, *Deinde* ex his sententiis notatis, officia parentum & liberorum extruam, vt inde qualénam sit patrium imperium appareat. *Postremò* de præmiis & pœnis præstiti officij & non præstiti agam.

Tria mēbra huius capitis.

1. Exod. 20. 12. Sancitur patrium imperium his verbis. Honora patrem tuum & matrem tuam, vt sis longæuus super terram. 2. Daniel. 13. 3. De parentibus Susannæ scribitur: Parentes illius cum essent iusti, erudierunt filiam suam in lege Mosi. 3. Ephe. 6. 4. Et vos patres nolite ad iracundiam prouocare liberos vestros, sed educate in disciplina & correptione Domini. 4. Coloss. 3. 22. Patres nolite prouocare liberos vestros, ne &c.

1. Scripturæ testimonia.

Ex his paucis sententiis non est difficile colligere officia parentum mutua erga liberos. *Primum* enim voce Dei parentibus traditur autoritas in liberos, vt ipsis præsint in familia, ac quæ recta sunt imperēt facienda. Ex quo sequitur, liberos iure diuino parentibus debere esse morigeros. *Secundò* parentum est pueros educare, quod officium non solū lex naturæ imperat, verumetiam hunc affectum educandi & tuendi natos, omnibus animantibus inseuit natura. *Tertiò* debent parentes liberaliter suos liberos tractare ac prudenter, vt retineantur in officio. Et summopere cauendum, ne vel nimia indulgētia, vel nimia austeritate natos perdant. *Quartò* honestis in moribus & vera pietate erudire liberos pars officij parentum præcipua est. Ideo enim liberos generamus (vt rectissimè Plato sensit) vt Deo cultores pro nobis (vbi fatis concesserimus) relinquamus. Hoc præcipuum post pietatem animi erga Deū, sanctorum patriarcharum, Regum, atque adeo omnium piorum studium semper extitit. Atque hæc præcipua parentum officia sunt erga liberos, quos iure analogo æqualia parentibus reddere decet.

2. Officia parentū.

Verū quia liberorū officia in quarto pręcepto includūtur, cū dicitur: Honora parētes, inde ea colligā. Honoris igitur vocabulo liberi *Primū* iubētur agnoscere parētū autoritatē & eminentiā ordinationē diuinā esse. Nihil.n. voce Dei honorabile dici pōt, nisi idē à Deo pfectū sit & ordinatū. *Deinde* requiritur hîc

3. Officia liberorū.

hîc reuerentia erga parentes, tanquam erga Dei vicarios & nutricios ciuium Ecclesiæ Christi. Proinde maiestas quędam diuina in parentibus animaduertendi est. *Tertio* loco verbū honoris includit in se obedientiā erga parentes, quę obedientia tantisper & eatenus præstanda est, donec & quatenus cum obedientia, quam supremo parenti Deo debemus, stare potest. Huc dictum Domini Lucæ 14.26. Si quis vult venire ad me, & non odit patrem suum & matrem suam, &c. non poterit esse meus discipulus. Hic odij vocabulum non affectum, sed euentum sequentem odium significat, qui est detrectare imperiū, & non facere imperata contra Deum. Istud igitur odium pietatis est, non crudelitatis. Præterire enim, fugere, negligere que omnes debemus, quando eos vnà cum Deo colere nequimus. At vero si vtrumque debitè poterit, & Deo & parentibus obedientia exhibenda est. Neque enim obedire parētibus is rectè dicitur, qui quicquid iusserint faciat, sed tum demum parentibus aliquis obedit, cum sponte facit, quæ ipsi rectè iusserint. *Quartò*, honoris vocabulo Gratitudo etiam significatur erga parētes, vt si opus fuerit, eos senio confectos iuuent, foueant, alant, & omnium officiorum genere subleuent. *Quintò*, honor prætereà requirit ἐπιείκειαν, qua liberi tolerant parentum errata. Quantumuis enim pauperes & miseri sunt, preciosi sunt nobis habendi, consideranda est quædam in ipsis diuinæ maiestatis similitudo. Quare etsi interdum videntur nobis parum honorabiles, maiestas tamen diuina (vt antea dixi) in ipsis consideranda est. Proinde morositati, delirio, & quibuslibet parentum vitiis, opponendum est nomen Patris & Matris. Non enim tam quales parentes, quam quod parentes habemus æstimandum est. Atque hæc officia liberorum sunt erga parentes, quæ ad duo capita breuitatis causa reuocare possumus, nimirum ad *Affectum* & *Effectum*. Illo eos animo prosequimur, hoc externa beneficia omnia, quæ iis grata esse nouimus, præstamus. Quātumuis enim multa in eorum gratiam fecerimus, semper tamen inferiora erunt omnia, quam esse deberent. Ex hac collatione officiorum mutuorum parentum & liberorū, non est difficile iudicare, qualenam sit parentum *Imperium*, qualisque liberorum *Subiectio*. Mitius enim parentum in liberos, quam dominorum in seruos imperium est. Autoritas maior est parentum in liberos, quam maritorum in coniuges, & proximè accedit imperium patrium ad regale imperium.

Qualis parentū autoritas & liberorū subiectio sit.

Iam restat quod postremo loco de præmiis & pœnis proposui, quæ duabus vocibus, nēpe Benedictionis & Maledictionis in Scriptura signantur. Vt enim parentes, qui liberos suos voluptatibus indulgere permittunt, diuinitus maledicuntur, vt Eli Sacerdos: sic qui officia præstant à Deo imperata, benedictionem reportant. Et vt longæua vita promittitur liberis honorantibus parentes: ita maledictio immorigeris denunciatur. Salomō: Oculus qui subsannat patrem ac matrem suam, corui eum effodiēt. Vnde tritum prouerbium:

4. Præmia & pœna.

Paret carnifici renuens parere parenti.

Exempla sunt maledictionis, Cham, Ruben, filij Eli, Absolon, & alij innumeri.

CAPVT XI.

VSVS DIVITIARVM ET *rerum præsentis vitæ.*

Regula generalis de vsu rerū huius vitæ.

CVM diuus Paulus 1. Corin. 7.31. dicit: Qui vtuntur hoc mundo, sint tanquam non vtentes, nō præcipit Christianis abiicere facultates, sed Christiani hominis animum rebus terrenis non debere occupari, nec in illis acquiescere docet. Sic enim viuere nos oportet, quasi singulis momentis migrandum sit ex hac vita. Quapropter in omnibus rebus, præsentis vitæ corda erecta esse debent ad meditationem vitæ cœlestis. Atque hæc regula generalis esto de vsu rerum præsentis vitæ. Porrò quia in rebus mundi nihil periculosius esse potest, quam magna rerum affluentia, nisi sancta prudentia assit (verè enim Plato dixit, diuitias cæcas esse sine prudētia, & easdem acutè cernere vbi prudentiam sequuntur) tria breuiter de diuitiis dicam. *Primum*, Quæ rationes acquirendarum diuitiarum licitæ sint. *Deinde*, qualiter nos Deus erga diuitias esse velit affectos. *Postremò*. Quis diuitiarum vsus rectus & legitimus.

Membra huius capitis.

Quantum itaque ad legitimas rationes acquirendi diuitias attinet, omnium primum inchoādum est à regula Christi, Mat. 6.33. Quęrite primùm regnum Dei, &c. *Prima* igitur cura & præcipua esse debet salutis animæ. II. quia hæc vita opus habet adminiculis, iuxta Dei ordinationem quæri possunt facultates, licétque iis, quę ad victum cultúmque necessaria sunt, quærendis operam dare, id quod non solùm sanctorum exemplis, verumetiā mandato Dei confirmatur, qui benedictionē promittit piè laborātib. 3. lucrum quod proficiscitur nobis laborantibus ex benedictione Dei, capiamus tanquam ex manu Dei, neque malis artibus vtamur, quo facultates aliorum ad nos trahamus, fructúmque laboris nostri, tanquam iustam mercedem percipiamus. 4. In contractibus absint fraudes & fallaciæ, apertéque & simpliciter agamus omnia, ea fidelitate, quā ipsi ab aliis vellemus requirere. 5. Sit labor legitimus legitimæ vocationis, vt bona conscientia gloriari possimus, nos in vllius fraudem nihil egisse.

1. Licita ratio acquirendi diuitias.

Partis diuitiis singularis ars adhibenda est, ne nobis in spinas & laqueos conuertantur. Quod ne fiat, Dauidis & Pauli sequamur cōsilia, quorum ille quidem Psalm. 62.11. sic ait: Si affluent diuitiæ, noli cor apponere. Hîc vero 1. Tim. 6.17. Diuitibus in seculo præcipito, ne efferantur, néue sperent in diuitiarum incertitudine, sed in Deo viuo. Est itaq; præcipuum, ne diuitiarum huius seculi cupiditate ducamur, ne iis animum aut fiduciam adiiciamus, eas à nobis abdicare simus parati, quoties Deo libuerit. Siue habeamus eas, siue iis careamus, tanquam res caducas & fragiles aspernemur, atque solam benedictionē Dei omnibus rebus mundi præferamus. Absit fallax spes in incertis diuitiis. Absit superbia & contemptus pauperum. Assit spes in diuitiarū largitore, assit pius humilisq; animus.

2. Erga diuitias vt affectos esse deceat.

Porrò vbi sic animo diues effectus est aliquis, etsi ei nō erit difficile, diuitias rectè in gloriam Dei, & proximi vtilitatem dispensare: tamen nōnihil dicendum est, vt legitimus diuitiarum vsus conspiciatur: Qui est quadruplex. *Primus*, vt conferantur diuitiæ ad promouendam religionem & gloriam Dei. Si enim ipsi nati sumus, vt Deū glorificemus, profectò huic vsui quicquid habemus, seruire debet. *Secundus* vsus est, vt eas in quibus viuimus, respublicas iuuemus ac ornemus nostris facultatibus, ideóque tributa soluenda sunt. *Tertius* vsus est, vt ipsi nos pro conditione nostri status honestè alamus, nostram familiam foueamus, vt domus nostra pro facultatum ratione honesta conseruetur, sine sordibus & prodigalitate. *Quartus* & postremus vsus est, vt fontes nostri, iuxta Salomonis consilium deriuentur foras, hoc est, vt liberales simus erga pauperes, diuites in bonis operibus, quò multi nostris bonis gaudere possint, nobiscum Deo patri Domini

3. Vsus legitimus diuitiarū.

nostri Iesu Christi gratias agentes, qui abunde suppeditat omnia.

TESTIMONIA DE DIVITIIS.

1.Prouerb.11.28.Qui confidit in diuitiis suis, corruet.2.Prouerb.15.16.Melius est parum cum timore Domini, quàm thesauri magni & insatiabiles. 3.Psal.62.11.Si diuitiæ affluant,noli cor apponere.4. Prouerb.5.16.Fontes tui deriuentur foras,& tu Dominus eorum esto.5.1.Timoth.6.17.Diuitibus huius seculi præcipe, ne sublime sapiant, & ne sperent in incertitudine diuitiarum,sed in Deo viuo.

CAPVT XII.

DE SOLICITVDINE, *& Cura licita & Illicita.*

Cura prophana Dei cultũ euertit.

QVIA nulla maior pestis est veri cultus Dei, quam Ethnica & prophana Cura & Solicitudo: & rursus nihil magis optandum, quam vt vnusquisque solicitè ambulet coram Deo in vocatione sua, operæprecium est, vt rectè instituantur pij de solicitudine licita & illicita, ne nimiũ vel in dextrã partem deflectant, omnem curam abiiciendo, vel in sinistram, Ethnicam & prophanam curam amplectendo. Quare tenendum, quod triplex sit cura. I.Prophana & Ethnica. II.Necessaria & sancta. III. Mixta ex illis. Harum quidem extremæ illicitæ, media verò licita est.

Triplex cura.

1.Impia.

Impia seu Ethnica solicitudo est, quæ oritur ex diffidentia & ignorantia prouidentiæ Dei. Hæc damnatur Matth.6.vbi Christus multis argumentis, à prouidentia Dei sumptis, ab ea dehortatur. Hęc cura interdum Carnis cura dicitur, cùm quia ex carnis sensu sine fide proficiscitur, tum quia scopum habet carnalem, nimirum præsentis vitæ quietem & tranquillitatem.

2.Necessaria.

Solicitudo, quam dico necessariam, piam & sanctam, commendatur scripturæ testimoniis & exemplis. Rom.12.8. Qui præest, in solicitudine. 1.Tim.5. 8. Si quis suorum & maximè domesticorum, curam non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Abraham, Isaac, Iacob, piam suæ familiæ curam habuerunt. Ioseph in Ægypto septem annorum curam in se piè sumpsit. Daniel in Babylone, pij reges & prophetæ in populo Dei non tanta gesserunt sine hac sancta cura. Paulus 2.Cor.11.28. ad Coloss.2.1. 1. Thess.2.1. suam solicitudinem pro Ecclesia fatetur. Sic reges pro suis regnis, patresfamiliãs pro sua familia, ministri verbi pro suis auditoribus, præceptores pro suis discipulis, breuiter, singuli in sua vocatione sanctam quandam solicitudinem habere possunt & debent, modo in impietatis notam incurrere nolint. Verùm ne hæc sancta solicitudo contaminetur: sciendũ est ad eam quinque requiri. Horum *Primum*, mandatum Dei est. Mens enim pia nihil aggredi debet sine mandato Dei. Honesta igitur erit vocatio piæ & sanctæ curæ. *Deinde* proficisci debet ex fide. Nam sine fide Deo placere nihil potest. *Tertiò*, quia nisi Dominus ædificauerit ciuitatem, frustra laborant qui ædificant eam, adhibẽda est inuocatio quidẽ, qua auxilium Dei petas, gratiarũ vero actio, qua successum Deo tribuas, & non tuæ prudentiæ aut iusticiæ. Est enim optimum remedium aduersus solicitudinis Ethnicæ tentationem, precibus ardentibus ad Deum confugere, quod ad Philip.4.6. docemur. *Quartò* tendat tua cura in gloriam Dei principaliter. Quanquam autem tuæ domus incolumitas spectari potest, tamen principalis finis erit gloria Dei. *Quintò*, si parum labor noster votis respõdeat, submittamus nos paternæ voluntati Dei, in vero timore & humilitate, iuxta consilium Petri dicentis: Humiliamini sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore exaltationis, omnem solicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. Et Psalm.55.23. Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet, & non dabit in æternum fluctuationem iusto. Debent igitur pij iuxta verbum Christi, 1. quærere regnum Dei, 2. Dei iusticiam, 3. fide promissionem curæ diuinæ amplecti. Dicit enim, Et hæc omnia adiicientur vobis. 4. abiicienda est profana solicitudo, strenuéque in vocatione laborandum, seruatis circumstantiis sanctæ curæ, quas enumeraui.

3. Mixta solicitudo.

Mixta est, quæ partim pia apparet, partim prophana conuincitur, vt, cum curamus quidem, quæ officij nostri sunt, id quod Deus serio à nobis requirit: sed propter innatã nobis dubitationem de prouidentia Dei, limites transgredimur, ac in officium Dei sacrilege irrumpimus. Vt, cum paterfamiliãs recte quidem & piè instituit liberos, suam familiam curat, sed nimia trepidatio & anxietas ad impatientiam impellit, quando votis non respondet labor & cura nostra. Iactet igitur hanc curam pius in Dominum, & strenuè faciat officium, ne sinat piam curam Ethnica diffidentia conspurcari, quò abiecta Ethnica diffidentia & anxietate, pax nobis internè constet, ac erga homines simus modestiores & mansuetiores, cum quibus eidem Domino seruiamus, excusso iugo Mammonæ & Ethnicæ solicitudinis.

CAPVT XIIII.

PERFECTIO CHRIstiana.

Necessitas & vsus.

HVC breuiter commonefactionem & doctrinam vtilem de Christiana perfectione adiiciam. Nam huius rei vera explicatio & stimulos addit in stadio pietatis currentibus, & cõsolatur pios, dum suas sordes & imperfectionem agnoscentes, intuentur beatam illam vitam, in qua plena perfectione beati fulgebunt, sicut sol, in domo patris sui. Vt autem hanc doctrinam rectius intelligamus, omnium primum statuendum est discrimen inter duplicem perfectionem piorum: quarũ vna in præsenti vita existit, altera erit in futura. Ingens enim discrimẽ est perfectionis Christianæ ratione huius duplicis status. Nã lõgè alia est perfectio currentis, quam perfectio peruenientis. Illa militantis, hæc triumphantis est. Pij itaque in hac vita dicũtur perfecti, non sicut perficiendi sunt in illa immortalitate, qua æquabuntur angelis Dei: sed sicut esse possunt in hac peregrinatione perfecti. Neque enim præsentis vitæ perfectio ęstimanda est ex perfectione iusticiæ (Nemo enim est qui non peccet) sed ex imputatione diuina, & cordis rectitudine, qualis esse potest in hac vita. At in futura vita æstimabitur ex perfectione iusticiæ, vbi erit plena glorificatio sanctorum, plena noticia Dei, absoluta cordium puritas, & perfecta obedientia in omni æternitate.

Discrimen perfectionis piorũ.

In hac vita.

In futura.

De perfectione in hac vita.

Porro *Definitionem* perfectionis Christianæ, qualis esse potest in hac vita, colligam primum. *Deinde* partes eius subiiciam. *Tum* quare perfectionis nomen ei tribuatur ostendam.

Christus

Chriſtus Matth.19.21.iuueni, à quo interrogatus erat de vita æterna conſequenda, dicit: Si vis perfectus eſſe, vade vende tuas poſſeſſiones, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo, & huc ſequere me. Ex his verbis Domini ſolidam definitionē colligere non eſt difficile: vbi primum hoc ſtatuerimus, quod hoc fuerit, quantum ad ſpeciem facti attinet, *Perſonale Præceptum*, alioqui, nec Noë, nec Abraham, nec Dauid fuiſſent perfecti, qui tamen perfecti teſtimonio Dei dicuntur. Proinde genus facti nobis definitionem perfectionis exhibebit. Quid hîc requirit Chriſtus ab adoleſcente? vt ex præcepto intelligat ſe imperfectum eſſe, vt vendat facultates, det pauperibus, & ſe ſequatur. Vendere autem facultates mandante Chriſto, eſt obedientiam erga Chriſtum anteferre omnibus rebus mundi, & paratum eſſe, non ſolùm vendere, ſed etiam perdere propter Chriſtum omnia, ſi res ita poſtulauerit: & ſimul Chriſtum ſequi, & proximum beneuolentia complecti. Nam hæc Chriſtus coniungit. *Perfectio* itaque *Chriſtiana* eſt agnita imperfectione, ex fide Chriſti obedientiam erga Deum præferre omnibus rebus mundi, ac ei totam vitam approbare. Si ita eſt igitur, hæc perfectio in affectu potius, quam in effectu, in imputatione perfectionis potius quā in perfectione iuſticię. Deus autem ex ſua bonitate tale ſtudium Perfectionis titulo ornat, vt magis magiſque ad perfectionem tendamus. Hæc definitio per locum à coniugatis etiam probari poteſt. Scriptura Abrahamum pronunciat perfectum: quia voci Dei obtemperauit, dulci patria, parētibus, amicis, fortunis præſentis vitæ poſthabitis: Deum veracem credidit, ei totam vitam approbauit. Similiter ante ipſum Noë, qui iuſtus & perfectus in ſcriptura prædicatur, vocem Dei audiuit, impiis mundi conſiliis renunciauit, parauit arcam, & ſe totum ad normam verbi diuini, concepta in ipſum fiducia, compoſuit. Ex his confirmatur apertiſſime definitio quam propoſui. *Philippus* hanc tradit, quæ à mea nō diſſentit: Perfectio Chriſtiana eſt agnitio noſtræ infirmitatis, & fiducia mediatoris, & præſentia Dei in cordibus noſtris transformantis nos, vt fiamus ſimiles imaginis Dei, quæ eſt λόγος æterni patris.

Perfectionis Chriſtianæ definitio.

Definitionis confirmatio.

Partes tres.

Porrò Partes Chriſtianæ perfectionis ſitæ ſunt in rectitudine mentis, affectuum puritate, & morum integritate. *Rectitudo mentis* eſt recte ſentire de Deo iuxta ipſius verbum: *Puritas Affectuum*, agnitione noſtræ infirmitatis, fiducia mediatoris, & voto pietatis continuandæ æſtimatur. *Morum Integritas* in pietate erga Deum, ſanctimonia vitæ, dilectione erga homines, ſancta in vocatione cura abſoluitur. Breuiter, perfectio Chriſtiana poſita eſt in vera conuerſione hominis ad Deum, ſeu pœnitētia ſalutari.

Hæc vera conuerſio ſiue pœnitentia triplici de cauſa perfectionis nomine honoratur. 1. Propter reſpectum ad ſuperiorem vitam, cum in tenebris & ignorantia Dei viximus. 2. Propter imputationem. Etſi enim ſordes multæ adhærent ſanctis, tamen Deus iſtas ſordes non imputat, modo ſpiritu ipſius ducatur. 3. Quia ad perfectionem illam glorioſam tendit.

Pœnitentia cur ſit piorū perfectio.

Porrò perfectio Chriſtiana qualis in futura vita erit, antea definita eſt, & ſimiliter in tribus eſt poſita. *Primum* in doctrina, ſeu noticia, ſeu in mentis rectitudine. Cum venerit, inquit Apoſtolus 1. Corint. 13.10. τὸ τέλειον, abolebitur τὸ ἐκ μέρους. Nunc cernimus per ſpeculum in ænigmate, tunc facie ad faciem. *Deinde* in affectuum perfecta puritate: erunt enim puriſſimi cordis puriſſimi affectus, ardēs dilectio Dei, læticia ſpiritus, &c. *Poſtremò* in tota vita lucebit imago Dei. Nos, inquit Paulus, ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus, 1. Ioh. 3.2. Cariſſimi, filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus, ſcimus, quoniā cum apparuerit, ſimiles ei erimus: quoniam videbimus eum ſicut eſt, & omnis qui habet hanc ſpem in eo, purificat ſe, ſicut ille ſanctus eſt. Breuiter, perfectio ſanctorum in beata vita, conformitas noſtri cum Deo erit, habitatio Dei in nobis, plena fruitio Dei, abſoluta dilectio, cui ſpes (vt Iohannes monet) nos excitare debet ad ſanctimoniam vitæ in hoc mundo, vt aliquo modo illam expectatam inchoëmus perfectionem iuſticiæ. Hæc de perfectione Chriſtiana ſcire vtile eſt, vnde non ſolum excitamur ad diligentiam in tota vita, verumetiam aduerſus peſtilentem doctrinam Monachorum de perfectione armamur, qui perfectionem in mendicitate ponunt, contra omne verbum Dei, ac exempla eorum, qui perfectionis laudem in Eccleſia conſecuti ſunt.

De piorū perfectione in futura vita.

Quid ſit.

TESTIMONIA DE PERFECTIONE *Chriſtiana.*

1. Iacobi 1.4. Cæterum patientia opus perfectum habeat, vt ſitis perfecti & integri, nullàque in parte diminuti. 2. Matth. 5.48. Eſtote perfecti, ſicut & pater veſter. 3. Coloſſ. 1.19. In ipſo (*Chriſto*) complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliari omnia in ipſo. 4. Philip. 3.12. Non quod apprehenderim, aut iam perfectus ſim, ſed ſector, ſi etiam apprehendam, quatenus apprehenſus ſum à Chriſto Ieſu. Fratres, ego meipſum nondum arbitror aſſecutum eſſe, vnum autem illud ago, eà quidem quæ à tergo ſunt obliuiſcens, ad ea vero quæ à fronte ſunt enitens, iuxta præfixum ſignum inſequor ad palmam ſupernæ vocationis Dei per Chriſtū Ieſum. Quotquot itaq; perfecti ſumus, hoc ſentiamus. 5. Matth. 19.21. Si vis perfectus eſſe, vade & vende quę poſſides, da pauperibus, & veni, & ſequere me.

FINIS.

N. H.

VIA VITÆ.

CHRISTIANA ET ORTHODOXA INSTITVTIO, COMPLECTENS PRÆCIPVA CHRISTIANÆ RELIGIONIS CAPITA,

quæ homini ad salutem consequendam cognitu necessaria sunt tradita

A

NICOLAO HEMMINGIO ex Danica in Latinam linguam translata ab ANDREA SEVERINO VELLEIO.

GENEROSO ET MAGNIFICO VIRO, SAPIENTIA, PIETATE ET VIRTVTE

præstanti Biornoni Kaaes, Domino de Starupgaard, Senatori regni Daniæ prudentissimo, regio in arce Malmogiensi præsidi: & huius dilectæ coniugi, nobili, castæ & piæ Dominæ, Christianæ Nicolai Fil.

Gratiam & pacem à Deo Patre, per Dominum nostrum Iesum Christum precatur NICOLAVS HEMMINGIVS.

OMNIVM, quæ sunt in mundo, rerum, nihil neque melius, nec preciosius, neque adeò vtilius, quàm Deum & voluntatem ipsius rectè nosse & hunc ipsum colere atque venerari. Quemadmodum enim vniuersus hic mundus momentaneus est & transibit, ita etiam huius opes, quantumuis speciosis ac magnificis inscribantur titulis, fluxas omnes & caducas esse, experiẽtia quotidiana demonstrare ac docere nos posset, nisi occæcari aut fascino quasi dementari nos ab eo pateremur.

Deum autem rectè nosse, & agnitum iuxta voluntatem ipsius in verbo patefactam ritè colere, id demum verò in æternum permanet, & hominem ab hac mundi inconstantis fluxibilitate, recta in vitam & salutem æternam perducit.

Itaque apud Iohannem inquit Christus: Hæc est vita æterna, vt agnoscant te solum esse verum Deum, & quem misisti, Iesum Christum. Et alibi: Quid prodest homini si mundum vniuersum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur? Propterea rectè iudicat Dauid Psal. 84. vbi inquit: Melior est dies vna in atriis tuis, super millia. Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis impiorum. Quia Sol & Scutum Dominus Deus, gratiam & gloriam dabit Dominus, non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia.

Hisce verbis constituit Dauid discrimen inter eos, qui sunt extra Ecclesiam, & hos qui in Ecclesia Christiana existentes, Dei essentiam ac voluntatem, rectè norunt. Collocat autem discrimen hoc in rebus quinque maximè memorabilibus, ex quorum anthitesi illustrius vtrunque apparet, videlicet, & quantum sit Deus ac summa beatitudo filiorum Dei, & cõtrà quanta sit miseria ac calamitas, etiam potentissimorum in hoc mundo, qui non sunt ciues Ecclesiæ Dei.

Primum bonum & commodum filiorum Dei seu Ecclesiæ, est quòd *Deus* ipse in ea sit tanquam *sol lucidissimus*. Vt enim ex sole hoc aspectabili est mundo lux, calor & radij, quibus omnia viuificantur & fouentur: Ita ex Deo, qui est sol inuisibilis, est Ecclesiæ splendor, id est clara Dei noticia, est calor, hoc est, affectus spe, fide, dilectione ardentes, & radij, qui sunt multiplices consolationes, quibus anima fidelis viuificatur, fouetur & exhilaratur.

Hic Sol, vt timentibus Deum oritur, ita negligentibus, perniciosè viuentibus, & securis occidit.

cidit. Cauendum itaque summopere, ne pij sua quadam socordia legendi aut audiendi verbum Dei, in quo hic Sol relucet, sinant hunc solem sibi obscurari aut occultari. Nam vt hic sol aspectabilis, si visus fuerit ægroto in somniis occultari aut obscurari, periculum est instare, vt ait Hippocrates, ægroto certissimam mortem: Ita si sol noster Christus obscuretur nobis, abolita vel obscurata doctrina, non tenebræ solùm, sed mors animæ & condemnatio æterna certissima impendent.

Porrò hinc æstimare licet miseriam eorum, quotquot hoc Sole seu verbo Dei destituuntur. Nam & in tenebris ignorantiæ palpitant cæci, & ignari Dei horrenda animorum consternatione percelluntur, cum se peccatum in eorum conscientiis prodit. Et quamuis in multis conscientia veluti cauterio adusta videatur, ac si expers esset omnis sensus peccati, expergiscetur tamen aliquando, vel in extremo mortis agone, & miseram animam in desperationem adiget. Quo nihil aut tristius aut acerbius accidere potest homini, qui potius se nũquam creatum ac in lucem editum mallet.

Secundum bonum seu commodum eorum, qui Dei essentiam ac voluntatem norunt, & huic se morigeros præstant, est quòd *Deus* sit ipsis *scutum*, quo cinguntur, defenduntur & muniuntur aduersus regnum tenebrarum. De hoc scuto loquitur Dauid Psalmo 5. cum ait: Lætabuntur omnes qui sperant in te, in æternum exultabunt, & habitabis in eis, & gloriabuntur in te omnes, qui diligunt nomen tuum. Quoniam tu benedices iusto, Domine, vt scuto, bona voluntate tua coronas nos. Item Psal. 18. Et dedisti mihi scutum salutis, & dextera tua sustentat me.

Hoc enim modo beneplacitum est Deo, quòd non solùm suos corona bonæ suæ voluntatis cingere velit, verumetiam perpetua benedictione fœlices esse. Paulus cum scribit Ephesiis, assumite scutum fidei, quo possitis omnia iacula maligni illius ignita extinguere, significat tum demum nos cingi, fidei clypeo, quando fidem inconcussam doctrinæ, cum fiducia misericordiæ & bona conscientia retinentes, militamus honestam militiam.

Hoc scuto quia carent hostes Dei, quid quæso illis poterit esse miserius? Nudi enim & inermes cum sint, Diabolo principi tenebrarum resistere nequeunt, sed in eis plenum ipse obtinet imperium, & de vno scelere in aliud præcipitat, donec eos funditus perdiderit.

Tertium bonum seu commodum, quod pij habent ex salutari agnitione & timore veri Dei, appellatur à Dauide *Gratia*. Hæc autem gratia est fauor Dei remittentis peccatum credentibus, propter mortem filij, & ornantis eos veste mundissima, quæ est Christi obedientia seu iusticia, qua ita coram Deo iusti reputantur, ac si ipsi legem impleuissent. At qui sunt extra Ecclesiam, huius gratiæ salutaris expertes sunt, & manent sub peccato, ira Dei & æterna condemnatione propter suam iniquitatem.

Quartum commodum, quo agnoscentes & timentes Deum fruuntur, vocatur à Dauide *Gloria*. Hæc est adoptionis filiorum Dei adoptio, Spiritus Sancti inhabitatio, & æternæ beatitudinis hæreditaria possessio, per Iesum Christum. E diuerso autem, qui Deum non norunt, mancipia & habitacula sunt Sathanæ, huius Spiritu agitantur, & sempiternæ ignominiæ reseruantur.

Quintum bonum seu commodum, quod piis Deus per Psalmistam promittit, his verbis continetur: *Non priuabit bonis eos, qui ambulant in innocentia*. O quanta est hæc promissio. Idem enim est ac si diceret, innocentes, hoc est, qui Deo ex fide præstant obedientiam, abundabunt omnibus bonis donati, ita vt perpetuò iis fruantur, & in æternum non timebunt sibi ab vllo malo. Et quamuis enim omnes filij Dei persecutionem patientur in hoc mundo, tamen certi sunt de bonis promissis, quæ spe hic obtinent, & in futura vita absque omni impedimento possidebunt in æternum. Contrà verò, qui nec Deum ex verbo suo nosse, neque iuxta voluntatem ipsius eum timere didicerunt, his nunquam deerunt ignominiæ, dolores & calamitates, sed Diabolo, cui militarunt, erunt subiecti in omnem æternitatem.

Hinc iam facilè quiuis intelligit, verissimum esse quòd ab initio proposui, videlicet omnium quæ sunt in mundo rerum, nihil neque melius, nec preciosius, neque adeò vtilius, quàm Dei essentiam & voluntatem rectè nosse, & quòd hæc noticia hauriatur ex verbo Dei, in quo & se ipsum & voluntatem suam patefecit.

Verùm ne quis patiatur se à Diabolo atque huius membris seduci, sciendum est, quòd non aliunde sit quærendum Verbum Dei, quàm ex Mosis, Prophetarum, Euangelistarum atque Apostolorũ scriptis, qui testimonio ornati sunt Dei omnipotentis, qui æterna est veritas & mentiri non potest, quemadmodum inquit Paulus.

Verùm, obiiciat aliquis, aut sentiat saltem secum in corde suo, quod multi faciunt, etiam-

si ore non exprimant, hoc modo: Si certi essemus, illud verbum reipsa esse ipsius Dei, sanè esset rerum omnium longè preciosissimum, sed aduersatur huic magna ex parte mundus, & pauci sunt, qui illud amplectuntur, & paucissimi horum, qui iuxta illud viuunt. Imo etiam plurimi, qui ore quidem verbum Dei esse confitentur, vita tamen & moribus, contrariis ipsi verbo, de quo solenniter gloriantur, idem pernegant?

Hæc procul omni dubio illa est tentatio, quam primis nostris parentibus inspirauit Diabolus, qua etiam eos seduxit, nec cessat hodie indefesso studio, hac arte sua veteratoria, quamplurimos circumuenire ac perdere. Inprimis itaque necessarium est omnibus Christianis, habere in promptu, de certitudine verbi Dei, firma argumenta atque certas demonstrationes, quæ in veteri & nouo Testamento passim reperiuntur.

Duo autem sunt in vniuersum testimoniorum genera, quibus doctrina Ecclesiæ in libris Propheticis & Apostolicis tradita, verè à Deo ipso profecta atque inspirata conuincitur. Horum primum est testimonium externum. Alterum verò internum in cordibus singulorum piorum.

Externum testimonium voco, quod in sensus hominum incurrit, vt veritatis cœlestis splendorem ad mentem transmittat. Huius sex sunt partes, quarum singulæ etsi per se, ad euincendam doctrinæ Ecclesiæ certitudinem infallibilem sufficerent, tamen optimo Deo placuit tot modis nostræ infirmitati succurrere.

Prima igitur pars externi testimonij est *patefactio diuina*, per quam Deus ipse, de sua arcana sede procedens, propria voce reuelauit suam voluntatem de doctrina Legis & Euangelij. Et quamuis Deus sæpius diuersis temporibus se patefecerit, eandem doctrinam aliis atque aliis verbis inculcans, nos tamen selectiores quasdam apparitiones Dei recitabimus.

Principiò itaque Adamo post lapsum apparuit, & doctrinam legis & Euangelij primus sua voce tradidit. Quòd enim pœnas inflixit ob contumaciam parentibus nostris, in perpetuum testimonium iræ suæ aduersus peccatores, ad Legem pertinet. Quòd vero promisit semen mulieris contriturum caput serpentis, vox Euangelij est.

Deinde apparuit Deus Nohe, & facto stupendo vtramque doctrinam Legis & Euangelij confirmauit. Nam cum impœnitentes diluuio perdidit, Legis suæ sententiam executus est. At cum Nohe credentem verbo suo, & obedientem sibi fide, liberat, testimonium edidit seruatæ promissionis gratiæ, quæ est Euangelij.

Post diluuium apparuit Deus Abrahamo decies, eius filio Isaac bis, & nepoti Iacobo septies. In quibus apparitionibus non diuersa, sed eadem semper doctrina de semine mulieris, hoc est, de Christo Iesu Saluatore nostro, proposita est.

Post hæc in Ægypto Mosi apparuit Dominus, vtramque doctrinam Legis & Euangelij repetens, & factis stupendis confirmans. Ad Legem enim referenda est iusta pœna & calamitas Pharaonis & eius satellitum. Ad Euangelium verò liberatio illa gloriosa populi cum Mose ex domo seruitutis Ægyptiaca. Quæ singula figura sunt nouissimi iudicij, in quo Deus condemnabit Diabolum cum omnibus suis asseclis, & recipiet ad se in æterna tabernacula quotquot Christo viua & vera fide constanter adhæserunt.

In nouo quoque Testamento idem Deus suum verbum sonuit de cœlo, & proprio ore nobis Christum doctorem commendauit, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, hunc audite. Ac si diceret, Olim promisi semen mulieris contriturum caput serpentis, & reparaturum imaginem meam in homine, sublata legis maledictione. Ecce hic adest, eum audite, quibus vita & salus cordi est. In hoc enim mihi complacui, hoc est, per hunc reconciliatus sum mundo, id est, omnibus iis, qui ipsum fide receperint.

Has omnes apparitiones cum multis aliis, in quibus eadem semper doctrina est inculcata, opponamus ipsi Diabolo & omnibus impiis Sophistis, Mahometistis, incredulis Iudæis, prophanísque gentibus, & propriæ denique rationi & sapientiæ carnali, ascribentes soli Deo laudem veritatis.

Secunda pars externi Testimonij est *varietas miraculorum*, hoc est, peculiarium & extraordinariorum operum Dei, quæ à nulla creatura fieri possunt. Hæc omnia fecit Deus vt nostræ imbecillitati succurreret, vt cum in oculos externa hæc miracula incurrerent, mente statueremus Dei esse doctrinam, quæ eiusmodi operibus quasi sigillis confirmatur.

Etsi autem hæc miracula innumera sint inde ab initio mundi vsque ad tempora Apostolorum, tamen vnus est omnium scopus & finis, vt confirment veritatem Dei, hoc est, doctrinam Legis & Euangelij,

In veteri Testamento reperiuntur miracula, edita ante diluuium, in diluuio & post diluuium. Item in Ægypto & post exitum ex Ægypto, atque in deserto quadraginta annorum spacio. Similiter tempore Iosuæ, Iudicum, Regum, captiuitatis Babylonicæ, & Macchabæorum, vsque ad aduentum Christi, quæ omnia obsignabant eandem doctrinā sępius repetitam.

Noui

Noui autem Testamenti miracula sunt non minus stupenda à Christo facta, de quibus ad Iudæos inquit: Si mihi non creditis, credite operibus meis. Inprimis hoc consideratu dignum est, quòd Christus tertio die resurrexit à mortuis, & postea in conspectu quingentorum fratrum visibiliter ascendit ad cœlos, atque ita compleuit primam promissionem factam Adamo.

Hæc omnia, immo vel vnum horum miraculorum sufficeret nobis, vt verbo Dei crederemus, sed ita visum fuit Deo nostræ infirmitati horum varietate succurrere.

Tertia pars externi testimonij, est *certissima prophetiarum completio*, quæ testatur, per os suorum ministrorum Deum ipsum locutum esse. Habemus enim immotū fidei nostræ fundamentum, quando prædictionibus de Messia seu Christo, factis à Mose, Dauide, Daniele & aliis Prophetis, respondere videmus historiam Euangelicam. Firmitas fidei, inquit Augustinus, in eo est, quia omnia quæ eueniunt in Christo, prædicta sunt: hinc fides nostra concludit hoc modo.

Is solus absque omni dubio est verus & vnicus Messias & Saluator mundi, in quem solum congruit, quicquid prædictum est de Messia à Mose & omnibus aliis Prophetis Dei.

In solum Iesum Mariæ filium congruit quicquid prædictum est de Messia à Mose & reliquis omnibus Prophetis Dei.

Igitur solus Iesus Mariæ virginis filius, est solus absque omni dubio verus & vnicus Messias & Saluator mundi.

Supra hoc fundamentum ædificauerunt Apostoli Christi, Petrus & Paulus, fidem gentium, quæ nunquam crediture erant in Christum, nisi ipsis demonstrassent hanc prædictionum & euentuum in Christo congruentiam. Hac de re legatur Act. 17. 2. Pet. 1.

Ad eundem quoque modum, extant Prophetarum prædictiones, de Ecclesiæ grauissimis persecutionibus, quas exequi Antichristum Romanum & Mahometum, hodierno die experimur. Hic nos consolemur & erigamus aduersus regnū Papæ & furores Mahometicos, quando conferimus euentum cum longè antea factis vaticiniis. De Pontificis Romani & Mahometi Tyrannide prædixerunt Ieremias & Daniel, hæc autem cum euenisse videmus, quid restat quo minus statuamus euentura quæ prædicta sunt de aduentu regni Iesu Christi, quo videlicet in nouissimo die apparebit, excitaturus omnes à mortuis, eos quidem qui bona fecerunt in resurrectionē vitæ, qui verò mala egerunt, in resurrectionem Iudicij, quemadmodum de hoc vberius nos tota sacra Scriptura passim docet.

Quarta pars externi testimonij est Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum ac Catholicæ totius Ecclesiæ *consensus in doctrina & cultu*. Nam hi omnes vnanimi consensu, eandem Legis & Euangelij doctrinam, eandémque colendi Deum rationem tenuerunt. Neque hunc consensum diuersitas ceremoniarum, quæ pro ratione temporum mutatæ sunt, turbauerunt, eodem manente vbique veræ & salutaris doctrinæ fundamento. Quod si diuinitus non fuisset inspirata hæc doctrina, tantus neutiquam consensus extitisset in hisce Dei ministris, quos successores horum sequi eadem docendo & proponendo, par est. Id vbi fit, necesse est ibidem veram esse Christi Ecclesiam, nec vsquam sine hoc alibi.

Quinta pars externi testimonij, est *duratio & conseruatio Ecclesiæ*, inde à mundi initio ad hoc vsque tempus, & porrò in diem iudicij nouissimum. Huc facit illud quod est Actorum 5. Cum aduersus Apostolos Christi opprimendos insurgerent, & consiliū inirent Scribæ & Pharisæi, surrexit legis doctor senior ille Gamaliel, & ait: Si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissoluetur. Si verò ex Deo est, nō poteritis dissoluere, hoc est, quod ipse Christus affirmat, quòd aduersus suam Ecclesiam non præualebunt portæ inferorum.

Sexta pars externi testimonij, est cruenta *multorum martyrum confessio* inde vsque ab Abel, in hunc præsentem diem. Dicuntur enim martyres, quòd non solum ore, sed etiam sanguine suo testificarunt de veritate doctrinæ cœlestis. De Ignatio discipulo Ioannis memoratu dignum refertur. Quòd cum aliquando minis cogeret eum Tyrannus vt abnegaret Christum, responderit: quomodo negare eum possum, cuius nomen gero cordi meo inscriptum? hoc audito, iussit Tyrannus Ignatij corpus dissecari, & cor exemptum in minutiores particulas diuidi: quod cum fieret, inuentū est nomen Iesus in singulis scissuris cordis manifestè descriptum.

Alterum testimoniorū genus, quo doctrinæ Ecclesiæ certitudo confirmatur, est *interna certificatio* per Spiritum Sanctum, obsignantem corda hominum credentium, de veritate Euangelij, de hoc loquitur Paulus 2. Cor. 1. Deus est qui vnxit & signauit nos in Christo, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.

Hanc certificationem sentiunt pij inprimis in ardenti & seria Dei inuocatione. Nā cum ex vera fide proficiscuntur preces, experimur in cordibus nostris responsum Dei, quo certiores reddimur de diuinis promissionibus,

Hactenus enumeraui breuiter testimonia, quibus ceu fundamentis doctrinæ Christianæ certitudo immota innititur. Faxit Deus, vt hæc in animis multorum efficaciter confirmentur, vt amplius nō vacillent, sed abundēt in dies magis magísque in omni cognitione & sensu.

Hoc Verbum Dei ita certis testimoniis comprobatum, promulgari in totum orbem terrarum mādauit Deus, & huius ministerio colligit sibi ex toto genere humano Ecclesiam, quam per Christum prædestinauit vitæ & saluti æternæ. Hoc ipsum proinde verbum promouere decet pios magistratus, vt purè ac sincerè in Ecclesiis & scholis tradatur, & ad posteros trāsmittatur. Cuius rei curā cū ad se spectare animaduertisēt piissimi & sapientissimi principes & Reges Daniæ, inclytam hāc Academiam Hafniensem fundarūt, atque amplissimis insuper stipendiis locupletarunt, vt in hac erudiantur qui in tradenda pura doctrina Euangelij, patriæ aliquando inseruire cum fructu queant.

Ego autem vocatus in hanc Academiam, vt studia discentium meis laboribus iuuarem, cum multa hactenus Latinè in sacrosancta Theologia, & viua voce docuissem, & publicis literarum monumentis consecrassem, placuit nunc hoc scripto vernacula lingua edito, studia pietatis promouere in iis, qui Latini sermonis ignari sunt. Contraxi in hunc libellum in scriptis Propheticis & Apostolicis ea omnia, quæ ad salutem consequendam homini Christiano cognitu necessaria sunt. Et volo hunc ipsum libellum extare loco meæ Confessionis, de singulis articulis Christianæ religionis, quam hactenus annos circiter triginta, in Ecclesia & schola Hafniensi publicè proposui.

Quòd autem sub vestro nomine, Heros generose, edere hunc placuit, id factum est, vt me declararē memorem plurimorum beneficiorum, quæ mihi præstita sunt à vobis, annis iam continuis viginti vno, inde vsque ab eo tempore, quo magnificus ac generosus vir, frater tuus, Nicolaus Kaaes, meæ fidei & disciplinæ primùm commissus fuit.

Oro Deum, vt propter Filium suum vnigenitum, Dominum nostrum Iesum Christum, puritatem verbi sui in hoc regno Daniæ conseruet, in sui nominis gloriam & multorū salutem, & Spiritu suo Sancto regat conatus eorum, quotquot aut in Ecclesiastico, aut politico munere, Euangelium ipsius promoturi sunt, vt destructo regno Diaboli, ædificetur in cordibus nostris templum Christi, Amen. Vos quoque, vt quàm diutissimè ex gratia & bonitate Dei, salui atque incolumes conseruemini, opto ex toto pectore à Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. Haffniæ ipso die festo Martini, anno Domini M. D. LXX.

GENEROSIS ET PRAECLARIS IVVENIBVS HENNINGO VALKENDORP, ET Nicolao Schaue, Dominis & Patronis suis plurimùm Colendis salutem.

GRAVISSIMA *est, & inprimis necessaria sententia, Regij vatis Dauidis, Psalm. 119.*

In quo mundam faciet Adolescentior viam suam? in custodiendo sermones tuos.

Quo versiculo non solùm admonet iuuentutem agnatorum suæ ætatis erratorum, verumetiam infallibilem normam proponit, ad quam mores & totius vitæ consilia accommodentur.

Vt enim de adultis nihil dicamus, quorum animi, aut ob perditè plerumque transactæ vitæ recordationem, perpetuis agitantur cruciatuum tempestatibus, aut ob infælicium consiliorum euentus & metus, frequentibus errorum circumaguntur labyrinthis, quàm crebræ & iustæ sunt, de corruptæ iuuentutis prauitate, in sacris literis & alibi etiam querelæ? Conqueritur de hac ipse Deus, Gen. 8. cum inquit, Figmentum cordis humani malum est ab adolescentia sua.

Ab hac se Dauid grauiter premi conqueritur, & liberari petit, Psalmo 25. Delicta, inquit, Iuuentutis meæ & transgressiones meas ne memineris. Eius meminit Salomon Prouerb. 22. inquiens: Stultitia colligata est in corde pueri, virga correctionis elongare faciet eam ab eo. Et Poëta ethnicus, luculentis versiculis idem exprimit:

Cereus in

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris,
Sublimis, cupidúsque, & amata relinquere pernix.

Hæc ea est, Deo & ipsius verbo aduersa, Iuuenili ætati nimis communis prauitas, quæ multiplici impetu instincta, ferocior nititur in vetita, incautior ruit, temerarij caloris rapta incendiis, in quamuis enormitatem, & impunè etiam sibi quod lubet, licere etiam falsò persuadet.

Hæc est illa errorum fœcunda mater, viperinæ seu Cadmeæ sobolis infelix & noxia parens, vnde præcipitantia, temeritas, inopia consiliorum, inscitia, leuitas, luxus, ambitio, curiositas, aselgia, & qui cæteri nepotes, longo hinc ordine, in iuuenili castra metantur sanguine.

Et quotusquisque tamen est, qui, prò dolor, hæc sua, etiam notoria crimina & flagitia animaduertat? applaudit insuper sibi stultè, & vbi grauissimè deliquit, quasi re bene gesta, sese offert, tantum abest, vt metu iustæ pœnæ aut afficiatur, aut de morum emendatione saltem aliquam apud se rationem ineat.

Potissimā ac florentissimam æui partem tum demū elapsam dolentes animaduertimus, cū eius magna pars nihil agendo, maior aliud agendo, maxima malè agendo, absumpta diffluxit. Et vix etiam tum serò de veris virtutis officiis ac vita rectè dispensanda cogitare incipimus. Plurimi, cum inutilia terræ pondera, ne sibi ipsis quidem, quanto minus aliis, adminiculare & opere esse salutaria possunt, iam demum ægri, vitam non viam: sed deuia fuisse agnoscunt. Fortè quod tum promptæ est voluntatis, à potentiæ & facultatis egestate excusationem mutuatur.

Fidelis igitur pædagogi & probi monitoris ac periti quasi medici officio hîc fungitur David, qui horū iuuentutē erratorū admonet, nec admonet tātum, sed etiā scholā aperit, in qua trita & erudita iuuentus sordes vitæ elapsæ eluat, & mundam ingressa viam, faciat in posterum Deo multa grata & placentia.

Consilium Dauidis hoc est, vt quantum fieri potest, cum ipso lacte materno veræ pietatis & timoris Dei semina imbibamus: amplectamur & exosculemur verbum Dei: in hoc meditatio ac delectatio nostra die ac nocte. Nec patiamur illud nobis eripi, opum, voluptatum aut honorū illecebris, ac fallacibus escis. Nec ipsi illud deseramus, aduersæ fortunæ tempestatibus & fulmine impetiti ac prostrati. Etiamsi occiderit me, tamen sperabo in eum. Iob. 13. Hæc ea est vera custodia sermonum Dei, quam nobis hoc loco regius commendat vates.

Qui hanc ipsius normam sequitur, næ ille, non Lesbiam regulam, sed quouis filo Theseo, certiorem & tutiorem ducem habet, quæ nec ipsa labi aut fallere, nec decipi aut errare potest.

Accurata enim indiget obseruatione, quòd David ad sermones Dei, non ad nostra nos consilia, nec ad voluntates hominum occultas, multiplicésque naturas, nec ad vlla denique scripta, humano elaborata artificio, ableget.

Etsi enim nobiscum afferimus in hanc lucem principia ipsius legis naturæ, cordibus ac mentibus nostris inscripta, vnde discrimen honestorum & turpium, & aliæ rerum vitæ vtilium noticiæ promanant, tamen ita est natura hac corrupta comparatum, vt quæ bona quodammodo cognoscamus, iudicemus, & amplecti etiam gestiamus, ea mentis vanitate suffocata, intellectus tenebris ac cordis denique obduratione perturbata, naufragi amittamus, & in transuersum, Scyllæ ac Charibdis vorticibus, plenis ac pronis velis, vani, cæci, obdurati feramur ac sponte rapiamur.

Atque hæc vna est etiam causa, cur pietatis solidæ institutioni ac pædagogiæ, præfici non potest philosophia, quæ præceptis & exemplis nos ad summum bonum se perducturam spondet. Addo, quòd eiusmodi scripta sint scriptis diuinis longe recentiora & planè insufficientia. Nā finem hominis ita monstrant, quemadmodum res in aquis motis, quæ oculis stabiliter se non offerunt, & quomodo bona opera fieri possint, atque Deo placeāt, ne verbū quidem loquuntur. Spiritus Sancti enim & viuæ in Christum fidei, nulla in his extat mētio. De cæteris quid dicere opus est? Nō restat, nisi vt ipsos philosophiæ sermones pronos (vtar Basilij verbis) in pauimēto Christi prosternamus, vt credāt magni Dei verbo, ꝙ obscurat omnē humanæ mentis flexibilem & multiformem cogitationem, sicuti luce solis reliqua sidera offunduntur.

Ad hoc nos verbum vocat hoc loco David. Hāc sapientiā offert ipsa Sapientia suis filiis apud Solomonem. Ad hunc fontem vitæ totus nos Prophetarum & Apostolorum chorus vnanimi & affabili ore inuitat. In hoc verā beatitudinem collocat, & offert ipse Christus Dominus & Saluator noster, cum inquit, Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Quis ergo tam ignaui aut efferi est animi, qui etsi grauissimas pœnas contemptus huius diuini Thesauri, æquo animo æstimare non possit, tam manifestè necessaria eius vtilitate non capiatur? Hic vita, salus, beatitudo, & quæ in vniuersum omnia homini verè beato expetenda sunt, gratis & affatim exhibentur.

Quàm magnifica, quàm suauia sunt promissa apud Solomonem, Prouerb. 3. Beatus est qui inuenit sapientiam, & qui consequitur intelligentiam, quia melior est fructus eius, quàm argenti, & auro prouentus eius vberiores sunt, præstat gemmis, & preciosa omnia vincit. Vitæ propagatio est ad dexteram illius, & ad sinistram diuitiæ & gloria. Vita eius amabilis est & fœlix. Securus ambulabis in via, nec pes impinget, &c. Longum foret singula recensere, quæ vera & copiosa oratione, toto libro Sapientiæ commemorantur, illud de Ioseph addidisse sufficiat ex cap. 10. Hæc venditum iustum non dereliquit, sed à peccatoribus liberauit eum, descenditque cum illo in foueam, & in vinculis non dereliquit illum,

donec afferret illi sceptrum regni, & potentiam aduersum eos, qui eum deprimebant, & accusatores eius mendacij coarguit, ac gloriam conciliauit ei sempiternam. Tanti fecit hoc lumen suorum pedum Dauid, vt dicat, Melior mihi Lex oris tui, super millia auri & argenti. Præ huius amore, Daniel cibum & potum regiū gustare renuit, hoc duce arduum illud conscendit honorum culmen: hoc fretus clypeo leonum obturauit ora, & admirabilis erat in omni virtute & opere.

Sed quid ego mei oblitus, ea verbis ornare contendo, de quibus nihil ita magnificè animo concipi, nedum fando exprimi potest, quin id dignitate, virtute, efficacia & vtilitate longè longèque diuina exuperent mysteria? Ad vos quod attinet, generosi iuuenes, non dubito quin pro egregia vestra pietate qua ab ipsis statim incunabulis estis à clarissimis vestris parentibus accurate imbuti, idem hac in parte mecum sponte sentiatis. Nec me aliud de vobis existimare patitur eximia illa diligentia, quam in vobis erudiendis gener reuerendi domini Præceptoris Doctoris Hemmingij, vir eruditissimus, Magister Nicolaus Hamerus, Græcarum in Academia Haffniensi literarum Professor ordinarius, aliquot iam annis non sine frugi & fœnore, posuit. Quod si pergere vt cœpistis, pergatis, haud dubiam concepimus spem, vos patriæ maximo futuros ornamento & adiumento.

Habet vterque, quibus ad hæc præclara pietatis & virtutis studia incitetur, præter alia, domestica quoque, vetera & noua, egregia exempla. Tibi, HENNINGE, *calcaria addant heroica facta patrui tui magni,* ERICI VALKENDORP, *Achiepiscopi quondam Nidrosiensis. Qui duabus (vt alia taceam) maximè rebus vehementem propagandi gloriam Dei zelum declarauit. Primum quidem, quòd præter quinquaginta illustria templa in vrbe Nidrosiensi, quæ egregiè ditauit, vnicum illud præcipuè toto orbe inprimus celebre & memorabile, incendiis deformatum, propriis aliquot millium florenorum impensis, in choro extruendo exornauit. Alterum verò, in quo eluxit laudabilis ipsius zelus, est quòd* GRONLANDRIAM *ad societatē Ecclesiæ Christianæ, ceu filium perditum reducere conabatur, & reduxisset etiam propriis auspiciis & sumptibus, nisi culpa, nescio quorum dicere ausim, gloriosum hoc eius propositum, iam inchoatum, interruptum fuisset. Insula est* GRONANDRIA, *ab Erico Noruago, anno Christi nogentegimo octogesimo septimo inuenta primùm, & exculta, sed incuria nostrorum ab anno Christi octogesimo tertio supra millesimum trecentesimum, paulatim neglecta, vsque dum nobis iam multis retrò annis sit planè incognita. Exoptandum erat, si non lucri aut imperij Septētrionalis propagandi gratia, saltem restaurati Euangelij causa, ad miseros istos fratres propagandi ab heroicis animis laudatam hanc profectionem vrgeri ac suscipi, cum extet tam dilucidè digito quasi monstrata, ipsius* ERICI *opera confecta ac descripta, in hanc terram nauigatio. Habes etiam,* HENNINGE, *eum, qui tibi patris defuncti est loco, patruum tuum,* CHISTOFERVM VALKENDORP, *Dominū de Glorup, regium Gothlandiæ præsidem, virum genere, virtute & eruditione verè nobilem. Qui est non solùm literarum & literatorum fautor egregiè literatus, sed & prudentia, humanitate & fortitudine nulli nostrorum secundus, &, vt vno dicam verbo, dignus æterna & intemerata memoria,* IOANNIS FRIIS, *vestri consanguinei, alumnus. Cuius vitam si tuis effingere & exprimere moribus coneris, nihil quicquam, aut huic gratius, aut tibi vtilius experieris. Ad eundem quoque modum,* NICOLAE *pone tibi ob oculos patruū tuum magnū,* NICOLAVM SCHAVE, *Cancellariū quondam potentissimi regis, inclytæ memoriæ,* IOANNIS, *Daniæ, Suetiæ, Noruegiæ, Vandalorum, Gothorúmque Regis, &c. Hunc tuum patruum euexit ad dignitatem sedis Episcopalis Roskildensis, ipsius pietas, eruditionis præstantia, virtutis existimatio, & aliæ, quæ in eo erant viro, ingenij dotes amplissimæ, quibus magna cum laude vtrique Reipub. diu inseruiuit. Hunc vt non nomine tantùm, sed & præclarè factis, æmuleris contende. De patre tuo* HERMOLAO SCHAVE, *Domino de Eskilstrup, cōmemorare quid opus est, cum præter incredibilem ipsius humanitatem, omnibus bonis perspectam, fortitudo etiam animi, in superiori Noruagia, proximo bello Suetico, defensanda eluxit tanta, vt æterna laude ea dignissima censenda veniat. Sed ne longius diuagetur oratio, vnū nostrum* THYCONEM BRAHE, *cōsobrinum tuum, non tibi tantùm, sed vniuersis, tui in nobilitate Danica ordinis æqualibus imitādum, vel nominasse solùm sufficiat. Cuius, etiamnum Iuuenis, eruditionis & virtutis fama totum iamdudum hunc penetrauit orbem septentrionalem Europæ. Et quantum ornamenti atque præsidij in hoc patria nostra repositum habeat, indies magis atque magis cordatiores & prudentiores agnoscunt, vt maturescat hoc, absque sinistris fortunæ & fatorum impedimentis, faxit Deus.*

Ego porrò generosi Iuuenes, vt pulcherrimos vestros, in hoc pietatis & literarum studio, progressus incitem atque adiuuem, libellum hunc offero. Quem ex idiomate nostro Danico, hortatu ipsius autoris, reuerendi Domini Præceptoris, Doctoris Hemmingij, mutuato eiusdem fermè stylo, transtuli, non tam vt iuuentuti in nostris scholis, quàm exteris, qui auidè eius scripta omnia meritò legunt & expetunt, inseruirem, nec dubito, quin huic labori euentus respondebit optatissimus. Vestrum erit hanc meam vobis gratificandi voluntatem æquis animis accipere. Deus pater Domini nostri Iesu Christi vos diu florentes & incolumes conseruet, & studia vestra in sui nominis gloriam promouere dignetur, Amen. Haffniæ, Cal. Maij, Anno Christi M. D. LXXIII.

Vobis addictissimus

Andreas Seuerinus V.

VIA VITÆ.

CHRISTIANA ET ORTHODOXA INSTITVTIO,

complectens præcipua Christianæ religionis capita, quæ homini ad salutem consequendam cognitu necessaria sunt.

***

Exordiũ.

TOtum genus humanũ adeò tenebris ignorantiæ occæcatum esse, vt veram salutis viam ne intelligat quidem, nisi à Deo ipso, per verbum ipsius salutare, in verã hanc deducatur semitam, indicat regius & diuinus vates Dauid, Psalmo centesimo decimonono, his verbis: Lucerna pedibus meis Verbum tuum. Quasi diceret: Quemadmodum sine tuo verbo, Domine, necesse est me errare, ita etiam beneficio tui verbi, quod vice lucernæ ad salutem mihi duco, veram ingredior viam, & quamdiu hanc me præeuntem lucernam, tuum videlicet verbum, sequor, errare aut hallucinari minimè possum. Quod similiter cæteris omnibus in mũdo hominibus accidit. Qua etiam de caussa, ouibus errantibus non immeritò comparantur, quas ab ouili ac pastore procul diuagantes, oportet, modò reduci velint, vocem pastoris sui audire, & hãc ceu lucernam ardentem, subsequi.

Propositio.

Cum itaque decreuerim præsenti scripto de salutis via disserere, placet inprimis hoc Dauidis sequi consilium, & hanc salutiferam lucernam monstrare, quæ in æternam læticiam & salutem deducat omnes, quotquot in extremam mortis horam perseuerantes, ipsam præuiam subsequuti fuerint.

Methodus & partes pręcipuæ huius tractationis.

Et quoniam hæc ipsa lucerna, quod verbum Dei nominamus, in duas partes, videlicet in Legem & Euangelium diuiditur, principiò proponam ex cap. 22. diui Matthæi, textum, qui quasi in tabella, ante oculos exhibet, hæc duo doctrinarum genera, quæ ad salutẽ cognitu maximè necessaria sunt. Deinde hęc duo summa capita, cum cæteris articulis, sub his cõprehensis, particulatim, sed paulò copiosius atque illustrius, ita declarabo, vt nihil quicquam intermittatur, quorum interest scire, credere, aut facere eos, qui æternæ salutis cõpotes fieri desiderant.

Diuisio.

VERBA EVANGELISTÆ *hæc sunt*, Matth. 22.

Pharisæi autem audientes, quòd obturasset os Saducæis, conuenerunt in vnum, & interrogauit eum vnus ex eis Legis doctor quispiam, tentans eum, & dicens. Magister, quod est mandatum magnum in Lege? Ait illi Iesus, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est primum & magnum mandatũ. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum perinde ac teipsum. In his duobus mandatis tota Lex & Prophetæ pendent. Congregatis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei: Dauid. Ait illis: Quomodo ergo Dauid in Spiritu vocat eum Dominum, dicẽs: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere quicquam, neque ausus fuit quisquam ex eo die interrogare eum amplius.

Partes præcipuæ de lege & Euãgelio.

In hoc textu recitati Euangelij, continentur quęstiones duæ summæ & grauissimæ omnium, quæ ex Sacra Scriptura de salute consequenda adduci possunt. *Prima* quæstio à Pharisæis, *altera* à Domino nostro Iesu Christo, proposita est.

Occasio.

Pharisæi insigni cordis malitia & ingenti odio, quo Christum prosequebantur, quæstionem de Lege mouent, & interrogant Iesum, quodnam sit maximum mandatum in Lege? Cum enim Christus condemnaret Pharisæos, qui putabant se iuxta legem viuere, & introduceret Baptismum, cuius nulla fieret mentio in Lege, existimabant eum temere aliquid dicturum aduersus Legem Mosis, vt ipsi hoc pacto haberent occasionem ipsum accusandi & tollendi è medio.

Christus verò, misertus immensæ cæcitatis Pharisæorũ, eos interrogat, quid ipsis videatur de Christo, & cuius filius sit? idque eo consilio facit, vt ipsi detur occasio, qua eos instituat & doceat ex Scriptura, quid sentire debeant de Christo, hoc est, de illo, quem Deus promisit Adamo, Abrahamo, & reliquis sanctis patribus, mundi saluatorem.

Doctrinæ tres explicandæ.

Porrò vt commodius hæ quæstiones de Lege & de Christo nobis ad salutis profectum & institutionem inseruiãt, tres hinc doctrinas seligam, quas ordine, diuina adiuuante gratia, declarabo.

I.

Prima, de caussis, quibus impulsi Pharisæi Christum è medio tollere conantur: & quibus artibus, ad hoc nefarium propositum absoluendum, vtuntur.

II.

Secunda, de vero Legis intellectu & vsu.

III.

Tertia, de Christo, nimirum quid de ipso sentiamus, & quomodo per ipsum salutem consequamur.

PRIMA DOCTRINA.

Pharisęorum mala mens.

Iudæi & inprimis Pharisæi hoc summo studio agebant, vt Christum in sermonibus suis irretirent, ac captum cauillarentur & demum neci traderent. Vide ergo quanta sit inuicem animorum diuersitas, in Christo & Pharisæis. Iesus hoc solum quęrebat, vt illos à peccatis liberatos, saluos faceret. Pharisæi autem astutè ipsius verba captant, quò ipsum accusent atque opprimant.

1. Hypocritæ Pharisæorũ similes. i. Christi hostes.

Hęc animorum prauitas adhuc, proh dolor, reperitur in multis, qui persequuntur eos, qui ipsis bene cupiunt, & ipsorum salutis maximè studiosos se declarant. Sed vnde hoc tam ardens & insatiabile odium Pharisæorum in Christum? Christus taxabat eorum ingentia & multifaria peccata, videlicet arrogantiam, hypocrisin, auaritiam, & erroneam doctrinam, qua cùm seipsos tum alios seducebant.

2 Superbi nolũt admoneri.

Homines arrogãtes & superbi, ea sunt ingenij malitia, quòd se admoneri ægrè ferant, & summa contentione eos persequãtur, qui minuere aut impedire

audent, eorum de se falsò conceptam magnæ existimationis opinionem. Quapropter minus mirari licet, hosce tam superbos & arrogantes Pharisæos Christum odio prosequi, qui vsque & assiduè ipsis in os dicebat, ac damnãdo obiiciebat hanc ipsorũ fœtidam superbiam, præsertim cum ipsi interim ob ipsorum commodum atque salutem id fieri à Christo non animaduerterent.

Hypocritæ verò cum hi sint, qui se iustos reputant, coram Deo & hominibus, quamuis internè pleni sint omni fœditate atque malitia, imò per omnia similes demortuorum monumentis, quæ licet dealbata atque foris ornata appareant, intus tamen scateant venenosa atque abominabili spurcitie. Itaque non libenter ferunt eos, qui ipsos peccati arguant atque condemnent. Hac igitur de causa, nolũt hi hypocritæ dare Iesu Christo eam gloriam, quòd ipse solus iustus sit, & quicunque iustificari velint, id per hunc solum D. nostrum Iesum Christum consequantur. Ideo apud Matthæum, capite 21.31. dicit illis Christus: Publicani & peccatores præcedẽt vos in regnum Dei.

3. Cur Hypocritæ Christum odio habent.

Porrò si quæris, cur hęc ita se habent, in promptu causa est. Nam hypocritæ se omni peccato carere autumant, & propriæ iusticiæ, quam non habent, confidunt. Publicani autem & peccatores sciunt atque fatentur se peccasse, atque nulla propria potiri iusticia, qua freti gloriari possint. Cum ergo peccata argui audiunt, facilius præ Hypocritis errata confitentur, & cum gaudio amplectente concionẽ gratiæ, agunt pœnitentiã, vitæ prioris conuersationem relinquunt, ad Deum per fidem in Iesum Christum se conuertunt, atque edunt fructus fidei. Huius rei exemplum est videre apud Lucam cap. 18. in Publicano & Pharisæo, quorũ ille in templo procul stans orabat, hic cum magno fastu de sua gloriabatur iusticia. Item Lucæ 7. in Simeone isto Christi hospite & peccatrice illa, quæ ibidem pedes Christi lachrymis suis lotos, capillis capitis sui tergebat.

4. Auari Christo sunt infensi hostes.

Auaritiæ porro hæc similiter cognata est prauitas, quòd à nemine argui se patiatur, sed pallio parsimoniæ, sedulitatis atque prudentiæ se tegere conetur. Cũ tamen reuera mera sit idololatria, quemadmodum Paulus docet. Homo enim auarus plus spei collocat in mundi hisce momentaneis bonis, quàm in Deo viuente. Propterea mirum non est, Pharisæos odio habuisse, atque totis viribus persequutos fuisse Christum, qui eorum nefandam auaritiam & diram Idololatriam iustè arguebat.

5 Falsi doctores Christum ferre nequeunt.

Quòd item ipsorum errores circa doctrinam cœlestem Christus similiter arguebat, neque hoc æquis accipiebant animis. Claues enim sapientiæ penes se solos esse somniabant, quibus cœlum aperire atque occludere quisque pro suo arbitrio se posse arbitrabatur. Cum tamen interea & vero legis intellectu, & vera Messiæ cognitione destituerentur. Hanc ipsorum cæcitatem argui à Christo ferre minimè poterant. Postremò & hoc quoque ægrè ferebant in Christo Pharisæi, quòd non tantum eos proprij erroris argueret, verùm etiam, quòd alios erronea sua doctrina, à vero pastore & via salutis seducerent.

6 Falsorũ doctorũ rabies aduers. Dei veritatẽ.

Hisce tam grauibus de peccatis, accusabat Christus Pharisæos, vt aut se emendantes salui fierent, aut in peccatis perseuerantes, expectarent, tum hîc in terris, iustas Dei pœnas, tum post hanc vitam, æternã condemnationẽ. Sed quomodo hęc à Christo acceperunt Pharisæi? Ad eum planè morem, quo homo insanus est affectus in eũ, qui ipsum suo morbo & insania liberare conatur. Vt enim homo mentis inops, calcibus, vnguibus, & morsu hostiliter impetit eum, qui medicas manus ipsi afferre laborat: ita Pharisæi manibus pedibúsque in hoc incumbunt, vt Christum traducant atque è medio tollant: propterea ad ipsum ter legatos suos solenniter miserunt die Martis proximo, antequam ipsum crucifixerunt.

Expositio textus. 1 Legatio Pharisæorum.

In prima legatione erant Pharisæi cum Herodianis, qui quærebant, num liceret censum dare Cęsari, necne? idque eo consilio, vt si affirmet Christus interrogationem propositam, deserat illum vulgus, atque ita facilè neci ipsum liceat tradere. Sin neget, incidat in manus militum Herodis, qui captum occidant tanquam hominem seditiosum, sed incassum se fatigat humana astutia aduersus Dei sapientiam. Christus neque affirmatiuè, neq; negatiuè respondet, sed ostẽso numismate ab eis, dixit, cuius imago & inscriptio est hæc? respondebant Cæsaris. Et dixit illis, date Cæsari, quæ sunt Cæsaris, & Deo, quæ sunt Dei. Ita ex hoc Christi responso, neque Herodiani, neque vulgus, inueniebant, cur iustè offenderentur.

2. Legatio Saducæorum.

Secunda legatio erat Saducæorum, qui negabant resurrectionem mortuorum. Hi ex doctrina Christi, docentis omnes homines resurrecturos in nouissimo die, putabant se posse inferre aliquid absurdi hoc modo: Erant, inquiunt, apud nos septem fratres, & primus vxore ducta, defunctus est, & non habens semen, reliquit vxorem fratri. Similiter secundus & tertius, vsque ad septimum. Nouissimè autem omnium & mulier defuncta est. In resurrectione ergo cuius erit de septem vxor? Existimabant iam Christum, aut vni horum, aut omnibus simul, deputaturum illam: quod si fecisset, clamassent, id minimè congruere posse, propter secuturas inde contentiones, odia, & abominandam spurcitiem. Hac via sperabant se confutaturos Christi doctrinam, & tradituros Christum tanquam mendacij reum, iudicio puniendum.

Resp. ad Saducęos.

Audiamus quid respondeat his Christus. Erratis, inquit, nescientes Scripturas & virtutem Dei, atque ignorantes quodnam futurum sit discrimen conditionum huius mundi & vitæ æternæ.

Hisce verbis Christus tres indicat causas erroneæ doctrinæ Saducæorum.

1. Prima est, quòd nesciebant Scripturam, quæ sola docet nos verum à falsò discernere, in iis omnibus, quæ ad negotium salutis spectant. Ideo inquit Dauid: Lucerna pedibus meis verbum tuum.

2. Secunda causa, quòd ignorant virtutem atque potentiam Dei, qua tam facilè in nouissimo die poterit excitare mortuos, quàm illi non fuit difficile, in primo die omnia creare de nihilo. Propterea cum de resurrectione mortuorum cogitamus, non est in consilium adhibenda ratio, quæ tantum circa hæc corporalia occupatur, sed respiciendum est ad Scripturam, & sciendum nihil esse impossibile coram Deo creatore rerum omnium omnipotente.

3. Tertiam causam erroris Saducæorum assignat Christus hanc, quòd non perpenderint discrimen conditionum hominis in hoc mundo, & in vita æterna. In hac vita est vsus coniugij, sed in vita æterna neque nubent neque nubentur, erunt enim sicuti Angeli Dei in cœlo. Et dilectio alterius vitæ mille modis antecellet huius mundi dilectioni, imò hanc illa obscurabit, quemadmodum sol manè oriens, cæteris omnibus stellis lucem eripit, & solus mundum suo splendore illuminat.

3. Legatio Iudæorũ.

Tertia Iudæorum legatio, hoc eodem die facta est ad Christum: ea est, cuius præsens Euangelij textus meminit.

Cum au-

Cum audissent Pharisæi, quòd Iesus obturasset hoc modo os Saducæis, accesserunt & interrogauerunt eum, Quódnam esset mandatum magnum in Lege?

Mens & cõsilium Iudęorū.

Id ab ijs fiebat, non discendi gratia, sed vt haberēt aliquam occasionem perdendi illum, sic enim secum reputabant: Quoniam hic Baptismum introducit, & accusat nos, qui secundum legem viuētes, ex operibus legis iustos nos esse gloriamur, certè absque omni dubio legem contemnet, & longè postponet suo baptismo. Quod si fecerit, iusta competet nobis aduersus eum, tanquam in Deum ipsum blasphemum, actio, vtpote qui in nullo precio habeat legē Dei, quam dederit ipse nobis Dominus, per seruum suum Mosen. Ad hæc respondet Christus, dicens: Maximum & primum mandatum est:

Respōsio Christi.

Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & tota mente tua.

Secundum autem simile est huic:

Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis, vniuersa Lex pendet & Prophetæ.

Tale responsum haud dubiè non expectarant sibi datum iri Pharisæi, propterea nemo illorum poterat illi cōtradicere quicquam. Atque ita videmus, neque sapientiam, neque prudentiam valere aduersus Dominum, qui perdit sapientiam sapientium, & intellectum prudentium confundit, vt est apud Esaiam cap. 29. 14.

SEVNDA DOCTRINA.

DE LEGE, HÆC TRIA EXPLICABO.

I.

Primum, in genere dicā de duobus summis mandatis ac, capitibus Legis, videlicet, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota mente tua, & diliges proximum tuum, sicut teipsum.

II.

Secundum, de quatuor præcipuis erroribus circa doctrinam Legis.

III.

Tertium, de vero Legis vsu.

DE PRIMO.

Summa legis.

Hoc loco proponit Lex duo summa mandata: primum, de dilectione Dei: alterum de dilectione proximi. Quo autem modo diligendus sit Deus, explicat dicens: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, tota anima, & ex tota tua mente. Quo item modo diligendus sit proximus, subiicit, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Dilectionis vocabulū tria cōplectitur.

Sed quid ergo est, *Diligere Deum* ex toto corde, ex tota anima & tota mēte? Dilectionis vocabulum tria complectitur, videlicet *Primò* cognitionem rei diligendæ, quia ignoti nulla cupido. *Deinde*, omnes cordis affectus & motus quæ sincerum amorem comitantur. *Tertiò* complectitur omnia opera quæ ad hanc dilectionem requiruntur.

Ex toto corde.

Iccirco Lex Dei hæc tria coniungit, cum dicit, Diliges Dominum Deum tuum *ex toto corde*, ex tota anima, & ex tota tua mēte, Ita vt sit in corde, hoc est, in intellectu hominis illustris lux & noticia de Deo, quem statuat longè optimum ac præstantissimum, fontem nimirum omnis boni.

Ex tota anima.

Deinde *ex tota anima*, hoc est, omnes affectus, motus ac concupiscentiæ cordis eò tendant, vt Deum diligas, ipsi adhæreas, in hoc totius fiduciā dilectionis tuæ colloces, quo ipsum in tuo corde retineas atque in æternum fruaris.

Ex tota mente.

Postremo hunc ipsum *ex tota mente* seu totis viribus diligas, ita vt omnes tuas cogitationes, conatus & studia conuertas ad promouendum atque defendendum quæcunque ad Deum spectant, & ad repugnandum iis quæ Deo aduersa sunt, resistēdo videlicet diabolo, peccato, & horum omnibus asseclis & adminiculis.

Omnes animę facultates hoc præcepto requiruntur.

Atque ita videmus quónam pacto hîc suas vires exerant tres præcipuæ naturales potentiæ seu facultates animæ humanæ à Deo insitæ, videlicet, Ratio, appetitus, & Ira. *Ratio* enim summum bonum Deum videlicet inquirit. *Appetitus* hoc idem summum bonū desiderat, atq; amore ei se sociat. *Ira* accenditur ad tuendum & defendēdum summum bonum, Deum, & hostiliter repugnat Diabolo, peccato & huius occasionibus, & aliis omnibus quæcunque Deo aduersantur.

Quæ dilectio requiratur.

Porrò cum audis tibi præcipi, vt Diligas Deum ex toto corde, tota anima, & tota mente, hîc cogitabis Deum requirere dilectionem puram & perfectam, æternam atq; spiritualem, ita vt sit tua dilectio pura, sine omni macula, perfecta absque omni vitio, æterna absque omni interuallo, & spiritualis absque omni carnali affectu & fermento concupiscentiæ.

De dilectione proximi.

Alterum mandatum maximum hoc est, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Hîc Deus normam dilectionis proximi, cōstituit nostri ipsius dilectionem. Verùm hoc vt rectius intelligatur, duo consideranda veniunt. I. discernēdum est inter duos modos, quibus homo seipsum diligit. Horum enim vnus illicitus & damnandus. Alter bonus & licitus habetur. II. discernendum est quoque inter personā hominis & vitium illud quod hæret in homine.

Dilectio sui ipsius quomodo cōsideranda.

Dilectio noxia & illicita.

Homo aliquando erga seipsum afficitur cæco, imprudenti ac noxio amore, orto ex natura corrupta ac deprauata, hoc est, fonte peccati, quod labe hereditaria habitat in nobis. Hæc dilectio non erit regula dilectionis proximi, nam hoc modo diligere planè esset coram Deo proximum odisse.

Licita.

Est præterea alius diligendi seipsum modus, isque licitus & concessus, qui oritur ex Spiritu Sancto, & fide in Iesum Christum, quando homo eò omnia sua consilia dirigit, vt faciat Deo grata & sibiipsi salutaria. Hæc dilectio licita & laudata, norma erit amoris quo proximum prosequamur. Ita vt ex animo gratulemur ipsi omnia, quæ possunt cedere in commodum & salutem, piis votis optando ipsi omne bonum, & fidelibus consiliis, opera, re ac precibus promouendo ipsum. Atque ab altera parte auertendo studiosè toto animo atque pectore, quæcunque aut vitæ, aut animæ, aut famæ, aut bonis denique ipsius, noxia esse possint.

Exemplū Christi.

Alibi Dominus & Saluator noster Iesus Christus, propriū suum exemplum, normæ loco sequendum, proponit. Diligite, inquit, vos inuicem, quemadmodum ego dilexi vos. Et propterea mandatum hoc nouum appellat. Quo docere nos vult Christus, vt etiam cum vitæ periculo, si necessitas postulat, proximo subueniamus, non tam habentes nostrorū commodorū rationem, quàm salutis & emolumenti proximi. Quo autem pacto nos Christus dilexerit, indicat Paulus Roman. capite 5. quemadmodum infra in tertia doctrina copiosius dicendum erit.

Diligendus proximus quo modo.

Secundum quod considerandum admonui, in hoc maximo mandato, de dilectione proximi, est discrimen inter personam hominis, & vitium illud,

quod ipsi adhæret. Hominem prauum & impium, quantum ad ipsam prauitatem & impietatem ipsius attinet, odisse licet: quod verò ad personam, quatenus homo est, humanæ nobiscum consors naturæ, hic diligendus est, ita vt φ in ipso odimus, peccatū videlicet & vitium ipsum, id arguamus, & vicissim in illo amemus, quod dilectionē meretur, hoc est, vt homo conseruetur, quemadmodum docet Augustinus. Hæc sufficiant de primo mēbro, quod de Lege initio obseruandum admonui.

DE SECVNDO.

Alterum quod proposui, erat de erroribus, quos circa doctrinam Legis falsi doctores disseminant. Horū quatuor sunt genera. In *primo ordine* sunt, qui legem planè abiiciunt, & pernegant eam in Ecclesia Christianorum proponendam. In *secundo* verò, qui legem quidem retinēt, sed docent hominē propriis viribus posse ipsi satisfacere. His verò proximi sunt, qui dicunt hominem non vniuersæ Legi, sed parti ipsius alicui satisfacere posse. Quartum verò occupant ordinē, qui dicunt, quamlibet religionem suam habere legem, quæ ad salutem sufficiat huic satisfacienti. Hi quatuor errores sua contagione venenata admodū noxij sunt, nec alio vllo innituntur fundamento, quàm præstigiis & mendacibus artibus diaboli, qui homines excitat ad seducendū inuicem alios à puritate veræ doctrinæ Legis & Euangelij. Refutabo itaque hos errores singulatim, eo ordine, quo iam à me recitati sunt.

Quatuor errorū genera circa legem.

Antinomi, qui legē planè abiiciunt, atque in Ecclesiis Christianorum docendam negant, vix digni sunt, vt eorum opinio multis verbis refutetur, vtpote cui non solùm recta ratio hominis, sed & ipse Christus atque huius Apostoli, & quotquot fuerunt in Ecclesia Christi fideles doctores, aduersentur. Argumenta quibus suam sententiam tuentur, hęc sunt.

1. Antinomi.

1. Christianis, inquiunt, nihil cum Mose, propterea neque sunt subiecti ipsius Legi. Item, Christiani 2. liberi facti sunt per Christum, propterea Christus mandauit prædicari Euangelium omni creaturæ, de lege prædicanda nihil quicquam præcepit. Postre- 3. mò, Spiritus Sanctus, aiunt, doctor est Christianorum, cuius vsus ergo erit legis inter eos? Hisce & aliis similibus rationibus, existimant se probare Legem in Ecclesia Christianorum neque retinendam, neque docendam esse.

Argumenta eorū.

Sed ab his primùm quærere licet, decétne Christianos diligere Deum & proximū? credo neminem à Diabolo ita obsessum, vt hoc negare ausit. Cum igitur oporteat Christianos diligere Deum & proximum, cur non etiam licebit iis scire, quomodo id præstare debeant? Quod enim erit dilectionis opus, nisi certa aliqua ratione regatur? Quoniam autē Lex Dei (decem præcepta puta) vtrumque nos docet, videlicet, vt diligamus Deum & proximum nostrum, & quomodo id fieri debeat à nobis, quis est qui non videt manifestè errare hos, qui Legem Dei abolere volunt, & vetare ne sonet in Ecclesiis Christianorum.

Impietas eorum.

1. Quòd verò obiiciunt & dicunt, Christianis nihil esse cum Mose, verum id est, quantum ad Leges Mosis cęremoniales & forenses, sacrificia, circumcisionem, & similes ritus externos attinet, qui ad aduentum Christi tantum durare debebant, & postea desinere: Sed non est verum, quantum ad legē Dei, videlicet decalogum, qui homini in prima creatione datus est, & postea repetitus, ac descriptus in duabus tabulis lapideis, vt esset huius memoria perpetua. Tacebo interim hoc loco, quòd & Christus ipse Legem docuerit, & prolixè explicuerit, quēadmodū & săcti Prophetę fecerūt, & horū successores.

Respōsio ad 1. argumentum.

2. At, quòd secundo loco affirmāt Antinomi, Christianos non esse sub lege, sed sub gratia, concedo & hoc, modò dextrè intelligatur, quemadmodum ipse diuus Paulus exponit, Christiani non sunt sub Lege, hoc est, qui credunt in Christum Iesum, nō sunt sub Legis sententia condēnatoria, quia nulla condemnatio est in his, qui insiti sunt Iesu Christo, Rom. 8. 1. Attamen opus habet Christianus Legis doctrina, quæ sit ipsi regula vitæ, monstrando quid Deo placeat, & quid aduersetur ipsius diuinæ voluntati.

Ad Secundum.

3. Præterea quod dicunt, Christiani liberi facti sunt, propterea nō sunt sub Lege, ad illud sic respōdeo: Verum est, Christianos liberatos esse à Legis condemnatione, à peccato & inferno, sed non ita, vt interea liceat ipsis facere quicquid collibuerit. Ideo liberi sunt, vt soli Deo seruiant, diligant ipsum & proximum, quantum est in totis viribus, quemadmodum lex cohortatur & docet.

Ad tertium.

4. Si insuper pergant dicere, Christus dedit mandatum de Euangelio omni creaturæ prædicādo, sed de lege nihil quicquam præcepit. Resp. Christus iussit prædicari remissionem peccatorum, sed quid est peccatum nisi legis transgressio? Iam ergo, si Christiani nullam habent legem, neque peccata vlla vt habeant necesse est. Ad hæc, ipse Christus & Apostoli cohortātur singulos Christianos, vt edāt fruct⁹ pœnitentiæ, videlicet bona opera, iuxta legē Dei.

Ad quartum.

5. Postremum Antinomorum argumentum tale est: Spiritus Sanctus, inquiunt, docet Christianos, itaque lege non indigent. O quàm est hoc stultum & friuolum argumentum! Hoc enim potius modo concludendum fuit. Spiritus Sanctus docet Christianos, itaque indigemus doctoribus & verbo, lege nimirum & Euangelio. Nam Spiritus Sanctus tum demum docet & mouet cor hominis, quando auribus percipitur verbū, in quo ipse S. Sanctus vult esse efficax in his, qui illud audiūt, & fide amplectuntur.

Ad quintum.

Videmus igitur, quàm non stultè tantùm, sed & perniciosè faciunt, qui nobis legem Dei eripere, & eam è cœtu Christianorum eiicere, ac non docēdam affirmare audent. Relicta ergo huius erroris contagiosa lue, agamus Deo gratias pro cōmunicata nobis sancta sua lege, & porrò rogemus ipsum, vt det nobis Spiritum suum Sanctū, quod ipsi per nos fiāt multa grata & placentia. Si hanc victoriam diabolus de nobis obtinuisset, quòd spoliasset nos lege Dei, quemadmodū in paradyso id illi successit, quid prohiberet, quo minus denuo nos faceret reos mortis & æternæ damnationis? Qui .n. ex lege peccata sua fateri non discit, idem haud dubiè ex Euangelio gratiā amplecti ignorat. Qui morbū suū aut morbi grauitatē ęstimare nequit, idē medicinę salutaris inuestigandæ curam neligenter vt habeat necesse est.

Cōclusio respōsionū ad antinomorū argumenta.

In *Secundo* ordine eorum, qui circa legis doctrinā aberrant, ij sunt, qui legem quidem retinent, & rectè affirmant docendam in Ecclesiis Christianorū, sed falsò hoc astruunt, quòd quicunque velit, possit ex propriis viribus & arbitrio legi satisfacere, atq; hoc pacto consequi iusticiam corā Deo, & promereri vitā æternā. Huius opinionis falsitatē ita manifestis demōstrationibus ostendā, vt facillimè quiuis intelligat, neminē omnium hominū (excepto vnico homine Iesu Christo) posse adimplere Legem Dei.

II. Papistę Iustitiarij refutātur.

Primum huius nostræ asseuerationis argumentū præbet nobis naturæ humanæ conditio in omnibus hominibus. Ea hæc est, quòd omnes ab ipsa natiuitate sunt impuri immundi & peccato obnoxij. Cum autem cōstet, ex putrido & fœtido fonte non nisi

1 Argumētū, a cōsideratione humanæ cōditionis sumptum.

nisi putridam & fœtidã hauriri aquam, manifestum
est, hominem impurum & peccato contaminatum,
non posse exhibere Deo puram, sincerã, & immacu-
latam obedientiam. Ideo inquit Salomon Eccles.
cap.7.21. Nõ est homo iustus in terra, qui faciat bo-
num & non peccet. Et Iob cap.14.4. Quis potest da-
re mundam de immundo semine? Profectò nemo
mortalium hoc præstare potest. Omnes enim ex
massa peccatrice, & immunda radice ortũ trahimus.
Nũquid possibile est, vt fructus præstet ipsi arbori?
Stat igitur firma probationis demonstratio hæc.

Syllogismus apodicticus.

Quicunque immundi sunt, obedientiã mundam
& puram legi Dei præstare non possunt. Omnes au-
tem homines natura sua sunt immundi, excepto v-
nico Iesu Christo, qui naturę suetis & communibus
nascendi legibus exemptus est. Nemo ergo morta-
lium potest satisfacere legi Dei.

2. Ab experientia humana vniuersali.

Secundum argumentum, quo conuincitur nullum
hominem posse adimplere legẽ Dei, petitur ab ex-
perientia humana vniuersali. Nemo enim in vni-
uerso mundo reperitur, qui consulens propriũ cor,
& examinans suam conscientiam, non statim expe-
riatur se longè abesse à perfectione illa, quam lex re-
quirit. Quis non sentit se sæpissimè non facienda
commisisse, & rursum, facienda omisisse? Et quam-
uis quidam de impletione legis, à se aut aliis facta,
multum gloriari ausint, tamen contrarium ipsis est
proprium cordis iudicium, quod licet coram ho-
minibus occultum sit, constat tamen ac patet Deo
qui videt, ęstimat & probat vniuersas humani cordis
cogitationes & affectus.

3. A consideratione iudicij Dei.

Tertium argumentum, quo probatur neminem
mortalium posse adimplere legem Dei, petitur ex
iusto iudicio Dei, qui reos solummodò & legis di-
uinę, ac mandatorũ ipsius transgressores damnat. Cũ
autem nemo liber sit à iudicio Dei & pœnis, videli-
cet morbis, aduersitatibus, & ad extremũ ipsa mor-
te, quę omnia grassantur propter peccatum, hoc est,
Legis Dei transgressionem, quis non hinc nullo ne-
gotio intelligit, ac haud dubiè cõcludit, omnes ho
mines reos esse, ac legis diuinæ transgressores, ita
ex operibus legis nullam consequi possint iusticiã?

4. A dissidio legis & naturæ humanæ.

Quartum argumentum sumitur ex dissidio legis
& naturæ humanæ. Lex enim spiritualis: Natura aũt
humana carnalis est, quod Paulus probat Roman.7.
14. cum inquit: Scimus quòd lex spiritualis est, ego
autem carnalis sum, venũdatus sub peccato, hoc est,
vsque adeò sum peccato obnoxius, vt nunquam ita
liberer ab eo, vt adimplere possim legem Dei spiri-
tualem. Ago autem Deo gratias, per Iesum Christũ,
qui quod ego præstare nequeo, id totum meo no-
mine abunde præstitit. Hoc argumentum tractat
Paulus multis verbis, capite à nobis iam citato.

5. A testimoniis Scripturę.

Quintum argumentum, quo probatur neminem
mortalium adimplere legem Dei, prębet nobis ipsa
vox Dei in Mose, Psalmis & Prophetis, adeóque in
tota Scriptura Euangelica & Apostolica.

1. Genes.6.5. Vidit Deus quòd multa esset malitia
hominum in terra, & cuncta cogitatio cordis inten-
ta esset ad malum omni tempore.

2. Iob.9.2. Verè scio quod ita sit, quòd non iustifi-
cetur homo corã Deo, si voluerit contendere cum
eo, non poterit respondere ei vnum pro mille. Et
paulò pòst de seipso inquit Iob: Si iustificare me vo-
luero, os meum condemnabit me.

3. Ps.14.2.&c. Corrupti sunt & abominabiles facti
sunt in studiis suis, non est qui faciat bonum, non
est vsque ad vnum. Dominus de cœlo prospexit su-
per filios hominum, vt videat si est intelligens, aut
requirens Deum.

Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt,
non est qui faciat bonum, nõ est vsq; ad vnũ. Ps.13.3.
Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine, quis
substinebit? Hac de caussa orat Dauid Ps.143.2. in hũc
modũ: Domine ne intres in iudiciũ cum seruo tuo,
quia nõ iustificabitur in conspectu tuo oĩs viuens.

4. Prouerb.20.9. Quis potest dicere: mundum est
cor meum, purus sum à peccato?

5. Esaiæ 64.6. Facti sumus vt immundi oẽs nos, ac
quasi pannus menstruatæ iusticiæ nostræ, & cecidi-
mus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostrę quasi
ventus abstulerunt nos.

6. Christus Ioan.3.6. inquit: Quod natum est ex car-
ne, caro est.

7. Paul. Rom.3.9. Ostendimus redditis causis & Iu-
dæos & Græcos omnes sub peccato esse. Ephes.2.3.
Eramus natura filij iræ.

Ex hisce iã recitatis, & aliis plurimis Scripturę te-
stimoniis, manifeste conuincitur, neminem morta-
lium posse adimplere legem Dei.

6. A Diui Pauli argumẽto.

Sextũ argumentũ huius nostrę asseuerationis est à
Paulo ad Galat. cap.2. his verbis propositũ: Si ex lege
iusticia, frustra mortuus est Christus. Nã Christus ve
nit in mũdũ, vt legẽ impleret, quod impossibile fuit
omni homini, in toto mũdo præstare. Quotquot au-
tẽ credũt in eũ, his imputabitur legis iusticia, quam
Christ' in sua propria persona fecit atq; assecut' est.

Cõclusio.

Sex igitur firmissimis atq; euidẽtissimis argumẽtis
probaui, falsam esse opinionẽ Papistarũ, qui docẽdo,
scribẽdo & declamãdo, cõtra propriã conscientiã, af
firmare audent, hominẽ posse adimplere Legẽ Dei,
atque ita ex operibus iustos reputari coram Deo.

III. Mediatores & Politici.

Tertio loco inter eos, qui nõ rectè docent de Le-
ge, collocãdi sunt, qui fatẽtur quidẽ, hominẽ ex par-
te nõ satisfacere Legi Dei, sed tamẽ in multis pręsta-
re Legi obedientiã. Et propterea, inquiunt, quo plus
fiat bonorũ operũ secundũ Legẽ, eo maior erit ho-
minis ex Lege iusticia, & quod deest, id precario à
Christo mutuãdũ est. Hęc opinio licet hęreat in mul

Refutantur variis rationib.

tis, præcipuè politicis hominibus, est tamen falsa &
cõtumeliosa in Filiũ Dei Dominum nostrũ Iesum

Prima.

Christũ, qui solus tollit peccata mundi, & in se cre-
dẽtes iustificat. Esse quoq; opinionẽ hãc nõ minimã

Secunda.

causam reiectionis Iudæorũ, docet Paul. Rom.10.3.
Ignorãtes, inquit, iusticiã Dei, & suã quęrẽtes statue-
re, iusticiæ Dei nõ sunt subiecti. Finis. n. Legis Chri-
sti, ad iusticiã omni credẽti, hoc est, Quicunq; cre-
dit, is habet quod Lex requirit, videlicet iusticiam,
quã Christus credẽti imputat. Itẽ Philip.3.9. tradit
Paulus discrimen inter iusticiam Euangelij & Legis.
Iusticiã Euangelij consequuntur omnes credentes,
sed Legis iusticiam nemo excepto solo Christo con-
sequi potest, ex propriis suis operibus.

Tertia.

Ad hæc, nemo potest inchoare aliquod bonũ o-
pus iuxta Legem, quo cõsistere valeat ante tribunal
Dei, priusquã iustus fuerit ex fide in Christũ. Nã vt
alibi testatur Paulus, impossibile est placere Deo sine
fide. Possunt quidẽ fieri quędã opera, quæ speciẽ bo-
ni apud homines habeant, & prosint etiã vitæ & cõ-
uersationi humanę, in hoc mundo, sed ex iis iusticiã
cõsequi impossibile est. Qui. n. aduersus vnũ peccat,
omnium reus factus est, inquit Iacobus. Nec potest
quicquã Deo placere, quod fit ab eo, qui nõ est mẽ-
brũ Christi & iustificatus per obedientiã ipsius. Vt
enim vnius Adami inobedientia oẽs rei facti sumus
dãnationis, ita nos oẽs quotquot credimus in Iesum
Christum, iustificamur per solam obedientiã ipsius.

Cõclusio.

Apparet itaque errare eos, qui iusti esse volunt,
partim ex propriis operibus, partim ex merito
Christi, ita vt quò plus abũdet aliquis operibus bo-

nis, eo magis gloriari possit, se de suo afferre,& reliqua quæ desiderantur,quærere apud Christum.

4. Mahumetani.

Quos quarto loco nominaui, circa legis doctrinam errare,ij prodierunt ex schola Mahometis.Mahomet vt suos discipulos ac subditos retineret suis diabolicis præstigiis magis addictos, docebat quemlibet saluari obseruatione legis illius,cui subest. Hoc est,Si Iudæus suas ceremonias & circumcisionem obseruet,ille sua obedientia meretur salutem. Etsi Turca aut Mahometista, inquit, suam legem custodiat, saluabitur ea ratione & ipse. Sic porro etiam Christianus per legem Euangelij salutem consequitur. Hac etiam praua opinione imbuti sunt politici quidam homines, qui nec grauitatem peccati, nec beneficia Christi rectè æstimabant.His omnibus, qui hoc modo ex sua lege, cui subiecti sunt,salutem quærunt,vbicunque tandem locorum degant,oppono hæc manifesta & immotæ veritatis verba,Ioh.3.36.Qui credit in filium,habet vitam æternam,qui autem non credit in filium, non videbit vitam,sed ira Dei manet super eum.

Refutantur.

DE TERTIO.

De vsu legis.

Sequitur tertium quod de lege proposui, videlicet quorsum conducat lex,& quis sit eius verus vsus inter homines,præcipuè in Ecclesia Christiana.

Audiuimus supra,quid lex requirat,& quòd nemo eam implere possit,quæritur ergo tertio loco, quis sit eius vsus,cum ei nemo satisfacere, nec quisquam ex operibus ipsius, iusticiam coram Deo consequi possit.

Triplex est.

Triplex est vsus legis,videlicet,Externus, Internus,& Spiritualis.

DE VSV LEGIS EXTERNO.

1. Externus.

Vsus legis externus est,vt disciplina regat homines,vt in externa honestate morum, inuicem pacificè iuxta legem viuant,ne quid mali facinoris manifestè perpetrent,quod in lege Dei prohibitum sit.

Superiorũ omniũ officium.

Hîc necesse est parentes, magistratus,præceptores atque tutores,immo etiam verbi Dei ministros, diligenter attendere,vt qui ipsorum curæ commissi sunt, honestate vitæ externa, integrè ac pudicè viuant. Propterea enim lex Dei moralis dicitur,quòd communis quædam regula sit, iuxta quam quisque suos mores formet ac dirigat.

Parentũ erga liberos.

Primo, mandata est hæc externa legis disciplina parentibus,vt hac liberos suos edoceant, ac sub externa morum honestate contineant.Et quo id facilius præstare possint, vtantur doctrina, exemplis, placidis atque seueris admonitionibus, & virga. Porrò, si id res postulat, quod qui non fecerint, ij expectent iustas à Deo pœnas, tanquam contemptores seuerissimorum mandatorum Dei,qui præcipit parentibus,vt iuxta Decalogi normam, honestè & pie liberos suos instituant atque educent.

1.Principio quidem vtantur doctrina, hoc est,liberos suos quamprimùm fari ac ratione vti possunt, assuescant manè & vesperi,Catechismi singulas partes,memori mente ediscere atque recitare.

2. *Deinde* ipsi liberis suis præibunt, proprio honestæ actæ vitæ exemplo,ita vt doctrinæ propositæ correspondeat parentum vita, quam postea imitari liberi possint.Qui enim verbis tantùm laborant in liberorum educatione, stultè admodum, meo iudicio,facere videntur,& haud scio, an docere eos, an dedocere magis dicam.Nam quod ore docendo ædificant,id factis malè viuendo destruunt, & quæ hinc malorum lerna sequatur,tam in Ecclesiastico, quàm politico ordine, quis est qui nõ videt ac quotidie experitur.

3. Debent præterea parentes mitioribus interdum verbis apud liberos vti, vt his quasi illecebris, animi eorum facilius ad virtutis officia alliciantur & extimulentur.

4. Quòd si autem paternis admonitionibus obtemperare nolunt liberi,hîc parentes seueriori vultu ac ore compellabunt eos, ac quas tandem laturi sint suæ inobedientiæ pœnas, prudenter & grauiter præmonebunt.

5. Quinto,cum parentes neque mitioribus neq; asperioribus commonefactionibus proficere quicquam possint,& nulla emendationis morum spes in liberis affulgeat,hîc tandem extremi paterni remedij loco adhibenda est virga. Hac castigabunt eos, cum assuescunt periuriis,mendaciis,furtis, turpibus & obscœnis quomodocunque dictis. Nam Syrach inquit cap.30.Qui diligit filium suum, crebra ei admouet flagella,vt in postremis vitæ suæ diebus gaudeat. Et Salomon Prouerb.23.13.Noli subtrahere à puero disciplinam, si enim percusseris eum virga, non morietur:virga percuties eum, & animam eius de inferno liberabis.

Qui nimiùm liberis suis indulgent, & conniuentes ad quoduis flagitium eorum,ex arbitrio suo eos viuere permittunt, hi perditionis illorum autores censendi sunt.Narrat Pontanus, quendam delicatulum à matre nimia licentia corruptum,tãdem adultæ ætatis,ob commissum facinus morti adiudicatũ: Hic cum à carnifice ad locum supplicij deduceretur,alta voce hæc ingeminabat verba: Nolite putare,ô spectatores,hunc carnificẽ,sed potius matrem meam propriam,me ad hoc tam infame genus supplicij deducere.Multum itaque interest parentes assuefacere liberos,vt iuxta decalogi amussim vitę suę cursum dirigant.Hac ratione sternent viam faciliores pædagogiæ his,quorum disciplinæ & fidei postea liberos suos credituri sunt.

Magistratus officium erga subditos.

Magistratui similiter externa hæc disciplina Legis Mosaicæ commendata est. Nã Paulus Magistratum vocat ministrum Dei,ad bonũ promouendum ac malum puniendum. Et quoniam à Deo ordinati sunt magistratus,ideo tenentur promouere gloriam Dei,& auertere quæcunque Deo sunt cõtraria,quãtum ad externam hominum conuersationẽ attinet.

Appellatur autem magistratus custos vtriusque Legis, quòd subditos suos diligenti cura contineat sub honesta morum disciplina iuxta Decalogum,& proprium ipse vitę cursum transigat,vt sit exẽplar & speculum,in quo subditi bene viuentes,intueri possint. 2. Dabit quoque operam,vt Leges positiuæ & singula decreta ipsius,cum Decalogo congruant, & sint huius quasi muri ac propugnacula.3.Debet insuper magistratus punire manifestas legis diuinę trãsgressiones,vt sunt blasphemia Dei,idololatria, periuria,deierationes,verbi Dei contẽptus,inobedientia,homicidia,adulteria,mendacia,falsa testimonia, furta,& similia vitia, quæ ex diametro pugnãt cum Lege Dei.Quod si in his negligit magistratus suum officium,particeps fit ac reus omnium istorum delictorum,quorum impunitatem aliis concedit.

Narratur historia de homicida quodã qui septem viros è medio sustulerat,cũ in ius pertractus,iudicio sisteretur,atq; homicidij accusaretur, respõsum est, eũ solũmodò vnicũ,reliquos aũt sex magistratũ occidisse,qui primũ illud homicidiũ in ipso nõ punierit.Imò verò reus magistratus & corã Deo,cũ cõtumaciter violãtes Legẽ Dei nõ punit, ac sua licentia fenestram ad peccandum,aliis aperit. Immisericordis enim est gratię vni parcere,cum plurimorum iactura ac perditione.

Ad iu-

Præceptorum officium erga iuuentutẽ

Ad iuuentutis informatores hæc eadem cura spectat, vt suæ disciplinæ concreditos, ita doctrina, exemplis, crebris admonitionibus & castigationibus instituant: nequid enorme & Legi Dei contrarium in externis eorum moribus conspiciatur. Quod si facere negligant, peccant in Deum, in puerorum parentes, & totam rempublicam, nec ferent hoc perpetuò impune. Si etenim is iure suspenditur, qui taurum aut vaccam alteri suffuratur: quò magis mille suspendijs dignus est, qui hoc furti genus lõgè grauius committens, bona fide sibi commissam iuuentutem infideliter instituit.

Tutorũ erga pupillos.

Tutores etiam, qui loco parentum sunt, componant se totos ad regulam, suprà parentibus præscriptam. Itaque non tantum bona pupillorũ hęreditaria curent ac studiosè conseruent, verũetiam vt honestè & probe instituantur, maximopere conentur, scientes se corã Dei tribunali tam strictè teneri pro misso, quod præstiterunt illorum parentibus, ac si cum Deo ipso pepigissent, se fore pupillorum istorum fidos tutores ac patronos. Hac de causa vocat se Deus patrem orphanorum ac patronum viduarum. Sed quid hodie à communi tutorum vulgo fiat nemini non constat, & miseri pupilli ac viduæ, prò dolor, cum suo magno dolore experiuntur.

Ministrorum verbi officiũ erga auditores.

Postremo tenentur etiam ministri verbi Dei, iuxta hanc legis diuinæ normam, suos auditores ad externam vitæ honestatem, doctrina, exemplis & crebris admonitionibus, vnà cum castigationibus propositis cohortari, quemadmodum fecerunt ipse Christus & diuus Apostolus Paulus. Quod si autem huius sui officij debitam curam deposuerint, & fraudulenter fecerint opus Domini, non euadent iustum iudicium ac pœnam in die nouissima Domini. Sed quot hic videre licet, qui illud poetæ sequuntur? Dat veniam coruis, vexat censura columbas. Cum nullius tamen hominis personam te respicere velit Deus, modò moderatus sis, ad exemplum optimi Nathan. Præstat ministrum verbi Dei cum Iohanne decollari, quàm cum Herode conuiuari. Maior enim hoc loco habenda est ratio gloriæ Dei & salutis humanæ, quàm propriæ vitæ ac commodorum.

Magistratus officium erga subditos.

Causæ impellentes ad hæc officia.

Hæc dicta sint de vsu legis externo & quàm latè is pateat. Grauissimæ autem causæ huius disciplinæ externæ exercendæ quatuor sunt. 1. Mandatum Dei. 2. Vt vitentur pœnæ. 3. Vt pacificè & quietè inter nos viuamus. 4. Vt sit hæc pædagogia, reddens nos aptiores ad audiendam salutarem doctrinam Euangelij Iesu Christi.

DE VSU LEGIS IN-*terno.*

II. Internus.

Quemadmodum primus legis vsus externus est, & humanam concernit societatem, vt quicunque in externa conuersatione, literam Legis verbis ac factis exprimat, iudicetur ab hominibus probus ac honestus. Ita secundus legis vsus internus est, in corde ac conscientia hominis, vt sistatur ille coram tribunali Dei, & reddat rationem, nunquid totis viribus satisfecerit Legi Dei nec ne. Hic si de legis perfectione gloriari possit, (quod excepto vnico Christo omnibus hominibus impossibile est) sciat ad se pertinere benedictionem atque misericordiam in millia, iuxta promissionem legi annexam. Si verò transgressorem se legis animaduertat, propositam audit sibi vindictam & iudi-

Eius sedes.

efficacia.

cium Dei, in tertiam & quartam generationem. Item, Maledictus omnis, qui non fecerit quæcunque scripta sunt in libro legis hoc. Hæc sententia primùm lata est in Paradyso. Deinde manifestis verbis expressa est apud Mosen. Adhæc conscientia singulorum hominum eandem stabilit, atque adeò omnes calamitates huius vitæ, ac mors ipsa tandem, confirmant. Postremùm verò inferni cruciatus æternus puniet, quotquot non liberati fuerint per Dominum nostrum Iesum Christum.

Testes verbum Dei & conscientia.

Exẽpla.

Cain cùm æqua lance peccatum suum ad legem perpenderet, inquit: Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam consequar. Idem Saulo accidit desperanti, ac seipsum in æternam damnationem conijcienti. Dauid autem cum iuxta legem factum suum examinaret, ac peccatum suum cognosceret: ait Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit: Quia apud te propitiatio est, vt timearis.

Opposita.

Manasses similiter, Magdalena & latro in cruce, peccata sua confitentes egerunt pœnitentiam, & ad gratiam Dei confugiebant. Atque ita videmus, quis sit Legis vsus internus, videlicet, vt vitæ nostræ actiones ad singula Legis Dei præcepta examinemus, & quoties nos deliquisse experimur, toties Legis maledictionem atque irati Dei pœnas nobis denunciari statuamus.

Remediũ adu. Legis condemnationem.

Quid verò consilij hic capiemus? Duæ tantum viæ propositæ sunt, vna per desperationem, ad æternam mortem & maledictionem, Altera, per thronum gratiæ ad æternam vitam & benedictionem.

Thronus gratiæ est Christus Iesus, qui nos suo patri reconciliat & donat vitam æternam. Nam qui credit in Iesum Christum, consequitur per eum remissionem peccatorum, & iusticiam, per quam ingreditur vitam æternam Christus enim impleuit legem, ad iusticiam omni credenti.

Fides fundamentũ salutis.

Hæc fides in Christum fundamentum est nostræ salutis, quemadmodum fatentur in symbolo singuli Christiani, cum dicunt: *Credo remissionem peccatorum*, Hoc est, Quamuis innumera sint mea peccata, & immensa sit iræ Dei magnitudo, atque horrendæ sint ob peccatum pœnæ ingruentes, tamen cum sub gratia sim, & non sub lege, certò credo remissionem peccatorum, propter meritum mortis & passionis Iesu Christi, qui non solùm mundat me ab omnibus peccatis suo precioso sanguine, sed etiã imputat mihi suam iusticiã, ita vt nihil iuris in me lex sua damnatoria sententia vllo modo habeat.

Hæc fides oritur ex noticia Euangelij, quod offert omnibus credentibus gratiam in Iesu Christo Vnde etiam Augustinus inquit, Christus nostra peccata sua fecit, vt suam iusticiam, nostram faceret. Item cum Cain diceret, Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam consequar. Respondet Augustinus: Mentiris Cain, Maior enim est misericordia Dei, quàm omnium peccatorum miseria. Hoc est quod Iohannes dicit: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Item Christus est propitiatio non tantùm pro nostris peccatis, sed pro peccatis totius mundi. 1 Jo. 2.

Eius scopus.

Hæc fides in solius Dei obedientiam recumbit, & præterea nulli creaturæ siue in cœlo, siue in terra confidit. Sed de fidei natura infra in tertia doctrina copiosius erit dicendum: nunc ad tertium legis vsum transeamus.

DE SPIRITVALI LE-*gis vsu.*

III. Spiritualis.

Tertius legis vsus, qui spiritualis dicitur, lo-

cũ habet in renatis,qui in Christum credentes,consequuti sunt per mortem & intercessionem Christi, remissionem peccatorum, & iusti habentur coram Deo per iusticiam Christi imputatiuam. Vbi hæc fides viua est & sine hypocrisi, ibi simul habitat Spiritus sanctus,qui & operatur fidem in cordib.hominum,per auditum salutaris doctrinæ Euangelij, & regenerat hominem, atque excitat eum ad gratitudinem erga Deũ,quo fit vt pluris faciat homo Dei voluntatem ac mandata ipsius, quàm totius mundi bona omnia, quamlibet speciosa ac preciosa ea æstimari possint; & perseueret in bono proposito retinens fidem ac bonam conscientiam.

Spiritus effecta.

Quoniam ergo renatus obedientiam vult præstare Deo,hic denuo in Legem inspicit,& hanc sibi tanquam infallibilem normam proponit, vt quid facere, quid omittere debeat in vero Dei cultu,intelligat.Et quãuis nemo suis operibus satisfacit legi, tamen placet Deo obedientia credentis,quia liberatus est à maledictione legis, & per Christum est sub gratia. Sic enim Paulus inquit: Nulla condemnatio est in ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant,sed secundum Spiritum.

Renatus in legem inspicit.

Est autem hæc obedientia non tantùm grata Deo, vt pote qui ex paterna sua bonitate, iubet ac vult credentes se diligere & charitatem exercere erga proximum: verùm etiam addit promissionem mercedis, quòd velit largiter compensare omnia benefacta, adeò vt qui poculum frigidæ aquæ dederit in nomine Christi, non frustrabitur sua mercede.

Eius obedientia grata Deo.

Hinc fit,quòd multorum extent piorum exempla, qui propter obedientiam Deo ex fide præstitam,reportarunt,tum spiritualem,tum corporalem benedictionem.

At qui se credere dicunt, & nihilominus non habent propositum vitandi peccata, sed regi se patiuntur à suis prauis cupiditatibus,& trahi à desiderijs carnis,hi non insistũt vestigijs Abrahæ,qui malebat proprium vnicum filium ac hæredem occidere, quàm tergiuersando designare quicquam contra præceptum Dei. Faciunt quoque contra D. Pauli doctrinam, qui præcipit credentibus, vt qui cum Abrahamo gratiæ Dei participes fieri volent, debeant fidem suam declarare obedientia erga Deum, qui immensam suam gratiam commendauit erga omnes homines, quòd filium suum vnigenitum tradiderit pro ipsis.

Aduersus eos qui fidem se habere iactant, tametsi operibus malis negēt Deum.

Sed quàm est hoc argumentum impium & infandum, quòd quidam eò impietatis progressi, dicere audent: Iustificati & liberati sumus, gratis ex fide, quorsum ergo opus est incumbere bonis operibus? Audi quid his respondeat Paulus: Quorũ iusta est,inquit,condemnatio. Immo verò iusta, cum ipsi hoc errore,peccata(vt Cæcias nubes)attrahant. 1. Principio enim Deum contumelia afficiunt. 2. Deinde pedibus conculcant preciosum sanguinem Christi. 3.Præterea expellunt Spiritum sanctum. 4. Ad hæc mendacij seipsos arguunt.5. Postremò dato scandalo,multos offendũt & à doctrina Euangelij mentes eorum abalienantes, ad perditionem atque interitum impullunt.

Quinque adu. fidē mortuam argumenta.

Principio,inquam, contumelia afficiunt Deum, qui immensa sua misericordia,eos à peccato & condemnatione liberatos cupit.Conferendi sanè hi esse liberis immorigeris mihi videntur, qui aliquando propter multiplicem maliciam atque nequitiam,ab omni spe successionis in bonis paternis exclusi,rursum tamen supplices facti atque recepti in gratiam, redierũt ad ingeniũ,& spreto patris mandato,ipsius denuo abusi sunt bonitate atque clementia.Quid enim aliud hic tentabit pater,quã vt sũmo iure quẽadmodum eorum postulat cõtumacia, cũ illis agat?

1. Contumelia afficiunt Deum.

Deinde pedibus conculcant hi preciosum Christi sanguinẽ,qui effusus est in cruce in remissionẽ peccatorũ.Quasi verò enim Christus ea de causa suũ fudisset sanguinẽ,& expandisset cruentas manus,brachia & pedes,adeóque totum corpus, in patibulo crucis,vt nobis liceret cor nostrum, manus, pedes & totum corpus prostituere omni turpitudini, petulantiæ, tyrannidi,iniustitiæ,versutiæ,fallaciæ, imposturæ,& vt vno dicam verbo,vniuersis hisce omnibus,ad quæ nos mundi prauitas & carnis libido instigat:& tamen interea dicere, Christus est meus Saluator,huic credere, & huic totus adhærere volo. Qui sic vitã instituit suam, is per omnia similis est perfido proditori,qui Domino suo,cuius stipendia accipit simulatam præstat operã,& interea hosti ipsius fauet,& omnibus quibus potest modis placere & sua inseruire opera laborat. Ita gloriari de fide in Christum, & interea malè ac perditè viuere, quid aliud est,quã ore ea proloqui,à quibus & cor ipsum & totius vitæ studia atque actiones dissentiunt?Gloriabantur Iudæi se esse filios Dei & semen Abrahæ, sed quid ad hæc Christus? Vos, inquit, estis ex diabolo, quia opera ipsius perficitis, à quibus procul fuit Abrahã. Res itaque horrẽda & cũ damnationis extremo periculo coniuncta est, Christũ in ore præ se ferre,hostem verò ipsius corde occultare,& omnibus mẽbris,tam internis quã externis,huic se ad obediendũ accõmodare:Quid,inquam,hoc aliud est, quã preciosum Christi sanguinẽ pedibus cõculcare, atque contẽnere amarã ipsius passionẽ & mortem, quam pro peccatis nostris pertulit, non vt pateret nobis peccandi licentia, sed vt fide accipiẽtes remissionẽ peccatorũ, ipsum in cordibus nostris retineamus, atque abnegato Diabolo cũ omnibus suis operibus,peccato videlicet & iniquitate, huic soli Domino & redemptori nostro, sinceram & perpetuam præstemus obedientiam.

2. Sanguinem Christi pedib. cõculcãt.

Tertio,quicũque ex auditu salutaris doctrinæ Euangelij iustificati sunt fide in Christũ,& denuo in manifesta recidũt flagitia, atque carnis, mũdi & diaboli ducuntur & regũtur imperijs:hi cõtristãt Spiritum sanctũ:& eum è cordibus suis expellunt, atque in huius locũ admittunt & recipiunt spiritũ Diaboli,cuius denuo fiunt habitacula, quẽadmodũ prius extiterunt. Quid hic aliud expectandũ, quam quod Christus pronũciauit Matthæi 12.43.& Lucæ 11.24. Cum exierit Spiritus immundus ab homine,ambulat per arentia loca,& quærens requiem & non inueniens,dicit:Reuertar in domũ meam vnde exiui: & cum venerit,inuenit eam scopis mundatã. Tunc vadit & assumit septẽ alios spiritus secũ nequiores se & ingressi habitãt ibi:& fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Hinc intelligi facilè potest, quanti momẽti sit, aut verbũ Dei amplecti, atque credere,aut rursum turpiter ab eo corde & vita deficere,atque Spiritum sanctũ è suo habitaculo contristatum expellere.

3. Contristant Spiritum S. & eum è cordibus suis expellunt.

Ad hæc quicunque de fide gloriantur,& malè interea viuunt,hi impudentissime seipsos mendacij arguunt atque conuincunt. Cum enim ea iactitent, quibus carent,similes euadunt loquacibus Thrasonibus,qui ore quidem aureos montes polliceri non verentur, cum re ipsa omnium maximè egeni ac inopes existant. Horum error hinc confirmatur, quòd Deum non penitius corda introspicere aut scrutari,quam homines, existiment. Sed multum falluntur. Homo enim externa tantum videt,Deus autem non ea solùm, sed & cor ipsum introspicit. Decipi ergo Deus non potest, etiamsi diuer-

4. Seipsos mendacij arguunt.

sum cor sentiat ab eo, quod os tuum loquitur. Hinc est, quòd Iacobus requirat consonantiam cordis & oris, ita vt fidei quæ in corde esse prædicetur, respõdeant opera vitæ externa, quemadmodum est videre in exemplo Abrahæ. Nam certum est congruere, & sibi inuicem correspondere cor & opera, ita vt vbicunque sit malum cor, huius opera consimiliter mala consequi necesse sit, iuxta regulam Christi, Bona arbor bonos edit fructus. Videmus itaque manifestè, quàm impudenter seipsos mendacij arguant, qui de fide gloriantes, bona interea opera, neque habent, nec curant: perinde faciẽtes ac si quis imposita capiti corona, regem statim propterea se nominari atque haberi velit. Hi sunt quos nomine tantùm, re autem ipsa ac facto Christianos nemo dicere possit.

5. Sunt scãdalo infirmis & pijs.

Postremo, quicunque gloriatur de Christo, & Christianus censeri & appellari vult, qui baptizatus, & fidem suã iactat, atque cœna Domini vtitur, & tamen interea flagitiosè viuit, hic manifesto scãdalo multorum animos ab Euangelio abalienat, & existit his condemnationis occasio. Paulus 1. Corinth. 8. 11. vbi agit de ijs, qui cum aliorum offendiculo Christiana libertate in rebus licitis abutuntur, hos affirmat, sua sciẽtia & Christianę libertatis abusu, perdere infirmum fratrem, pro quo mortuus est Christus. Quanto igitur magis in culpa erit, qui prauis facinoribus præbet alijs occasionẽ malè sentiendi, & blasphemè loquendi de sacrosancto Euangelio & Christiana religione? Rom. 2. 21. Accusat Paulus Iudæos prauitatis morum, & ait ideo per eos inter gentes blasphemari nomen Dei. Et 1. Timoth. 6. 1. præcipit seruis credentibus & renatis, vt Dominos nondum conuersos aut credentes omni honore dignos æstiment, ne nomen Domini & doctrina blasphemetur. Et venturos huiusmodi homines in nouissimis temporibus prædixit D. Apostolus Petrus, 2. Petri secundo, vers. 10.

Cõclusio superioris disputationis.

Vides igitur quanta sit huius peccati atrocitas, quo non solùm homo suiipsius perditionis autor existit, verumetiam plurimis præbet occasionem, vt cum salutis suæ detrimento, & blasphemia nominis ac doctrinæ Dei, Euangelium Christi repudiẽt atque contemnant. Non dubium est, quin multi inter Turcas hodie, hac quoque de causa, odio prosequantur Euangelium Christi, quòd videãt Christianos tam perditè atque flagitiosè viuere. Et quis dubitet multos inter Papistas non esse, qui Euangelium Christi persequantur, aut nihili prorsus faciant, quòd tam frequentes sint, qui de Euangelio glorientur, rarissimi autem qui iuxta Euangelium viuant? Quid verò de his dicam, qui nobiscum puram doctrinam Euangelij receperunt, quorum multi adhuc sunt infirmi & vacillantes? profectò horum plurimos, aut animos despondere, aut mores & tempora, sub quibus in Papatu viuimus, huius seculi moribus maximè lasciuis & petulantibus, longè præferre videas. Quid aliud hos facturos putes, si ingrueret aliqua persequutio aut mutatio religionis, quam vt non inuiti paterentur nobis obtrudi Antichristi Romani pristina deliria & Idololatriam? Sed quorum culpa hoc fit, nisi horum solummodò, qui debebant alijs ducis & lucis vice esse, & iuxta consilium Pauli in omnibus, hoc est, ore, opere & vita, ornare doctrinam Domini & Saluatoris nostri Iesu Christi.

Christianos lex Dei maximè docet.

Hinc igitur concludimus, omnes credentes in Christum decere, vt proponant sibi legem Dei, ceu vitæ speculum, iuxta quod omnia sua facta dirigant in gloriam Dei, in proprium commodum & aliorum ædificationem. Quo fieri possit, vt destruantur opera diaboli, & opera Dei augescant, in gloriam Dei æterni patris, qui ex mera sua misericordia, per fidem, absque omni nostro vllo merito & operibus, nos saluos fecit & regenerauit, vt ipsi viuamus, & ambulemus in omnibus operibus bonis, Ephes. 2. 10.

TERTIA DOCTRINA.

De Euangelio.

Tertia doctrina, quam initio huius libelli explicandam proposui, est de Domino nostro Iesu christo, in cuius solius vera cognitione, consistit vita æterna, quemadmodum inquit ipse, Iohannis 17. 3. Hæc est vita æterna, vt te cognoscant esse verum Deum, & quem misisti Iesum christum.

Quæstio Christi.

Postquam christus respondisset Pharisæis ad quæstionem sibi ab ipsis propositã, quærit vicissim ab eis quid ipsis videatur de christo. Hanc quæstionem mouet vt detur illis occasio scrutandi scripturas ex quibus discant, quid de christo statuere debeant. Vide ergo quanta diuersitate animorum hęc vtrinque fiant. Hi non discendi gratia, sed cauillandi & perdendi studio negocium agunt. Christus autem sua quæstione hoc intendit, vt ad veræ salutis noticiam atque possessionem eos perducat.

Quæstionis membra.

Audiamus ergo quid vtrinque fiat. christus quærit, *Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei, Dauidis.* Hoc responsum dabant, quia sciebant christum nasciturum ex semine Dauidis, iuxta promissionem ipsi factam. Verùm cùm non sufficeret hoc ad veram christi cognitionem, ex hac alteram quæstionẽ infert christus, qua in vberiorem christi noticiam perducere conatur. Itaque inquit: *Quomodo Dauid ergo in spiritu vocat eum Dominum? dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?* quasi diceret Christus: Pater est superior filio, & filium oportet subiectum esse patri. Et Dominus est superior ministro, minister verò debet subijcere se Domino suo. Qui ergo fit, quòd Dauid christum fateatur suum Dominum, cui se totum cum omni animi subiectione submittit? Hic si Iudæi adhibuissent in consilium sacram scripturam de Christo disserentem, & paulisper secum perpendissent, quodnam foret officium Christi in mundo, facilè inuenissent hoc responsum: Christus ratione naturæ humanę assumtæ, est filius Dauid, ratione verò diuinæ naturæ, est filius Dei. Quantum itaque ad naturam humanam attinet, in specie vilis & pauper est, quod verò ad naturam diuinam, est Dominus dominantium & rex regum, cui etiam cedere & suppliciter genua flectere Dauidem oportebat, immo ab hoc solo & per hunc vnicum accipere remissionem peccatorũ, iusticiam, & vitam æternam.

Iudæorũ stupor.

De hoc Christo, Domino suo, loquitur Dauid, Psalmo 51. 9. cum inquit: Expiabis me hyssopo & mundabor, lauabis me & super niuem dealbabor: Item Psal. 130. 3. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine, quis sustinebit? Quia apud te propiciatio est, vt timearis. Per hanc propiciationẽ, Christũ intelligit, qui secundũ naturam humanã, ex ipso

nasciturus erat, sed secundum diuinam naturam, verus ab æterno Deus.

Scopus Christi in hac quæstione.

Hoc modo volebat Christus quæstione à se proposita, reducere Iudæos ad veram Christi cognitionem, in qua, vt dixi, consistit vita æterna & sapientia salutis, quemadmodum docet Paulus 1. Corinth. 1. 21. cum inquit: Quoniam mundus non cognouit Deum per sapientiam, hoc est, per intellectum & rationem inditam homini naturaliter, à Deo, in Dei sapientia, hoc est, in mirabilibus Dei operibus, quæ ab ipso facta sunt: placuit Deo per stultam prædicationem saluos facere credentes. Quoniam & Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt, nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Græcis autem stulticiam, ipsis autem vocatis Iudæis ac Græcis Christum, Dei virtutem & Dei sapientiam.

Euangelium Sapientia Dei.

Discernit hoc loco Paulus, sapientiam mundi seu humanam à diuina. Nam quòd Deus miserat suum filium natum ex muliere, factum sub lege, & subiectum amarissimæ passioni & morti, non sapientia, sed stulticia videbatur hominibus, cum Deus sua omnipotentia facile posset aliam inuenire rationem saluandi genus humanum. Sed longè aliter Deo visum fuit, immo quod homines pro stulticia reputabant, id Deus sapientiæ loco habet & ducit.

Consilij diuini fundamentũ.

Vt autem hæc plenius intelligamus, quæramus huius tam admirandi consilij Dei fundamentum, supra quod tuto ædificare valeamus.

Iusticia Misericordia & potentia & Sapientia Dei in salute Ecclesiæ cõcurrunt.

Quanquam Deus, si magnitudinem potentiæ ipsius respiciamus, facere potuerat quæcũque voluisset, tamen hic nihil quicquã aggredi visum ipsi fuit, nisi quod diuinæ ipsius Maiestatis iusticiæ atq; gloriæ competebat, hoc est, quod iustum & laude dignum, omnes angeli, tam boni, quã mali, & omnes homines, atque adeo vniuersæ creaturæ re ipsa faterentur, dicentes: Gloria in excelsis Deo. Quemadmodum enim rex aut tyrannus quispiam, cum vni concedit, quod alteri eripuit, partim iniusti, partim liberalis hominis officio functus dici potest: ita etiam Deus si sola sua potentia vsus hominem restituisset, ex vna parte iusticiæ ipsius fuisset derogatum, & ab altera parte nimirum misericordiæ concessum. Itaque necesse fuit inuenire talem saluandi hominis viam, vt simul cõsisterent & in summis gradibus consentirent hæ quatuor in Deo proprietates, sine quibus Deus minimè esse atque appellari Deus potest, videlicet summa seu perfecta potentia: perfecta iusticia, perfecta misericordia, & perfecta sapientia. Placuit itaque Deo consilium tale, vt filius ipsius vnigenitus assumat naturam humanam & moriatur, vt qui credat in eum, consequatur salutem & vitam æternam. Quod si Deus vsus fuisset omnipotentia & iusticia sua, condemnasset in æternum omnes homines, qui contumacia sua æternam Dei maiestatem offenderant, & propterea obnoxij erant æternæ morti & infernis. Sed quæ tum fuisset laus misericordiæ ipsius? Vbi tum gloria sapientiæ diuinæ locum habuisset? Homo absque omni gratia condemnatus perijsset, & sapientia Dei, sine consilij sui, quo hominem ad imaginem suam creatum, æternę destinarat saluti, frustrata fuisset.

Consilij Dei patefactio.

Ne igitur derogetur quicquam perfectæ iusticiæ Dei, placuit, vt quemadmodum vnius hominis contumacia omnes rei facti sumus, ita per vnius obedientiam iusti constituantur multi, satisfiat Deo ipsi: & nos liberati à reatu, donemur vita ęterna. Hic quoque elucet perfecta & summa misericordia Dei, qui sic mundum dilexit, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Simul etiam conspicitur perfecta potentia Dei, quòd per mortem filij sui vicerit mortem, infernum, peccatum, & omnem potentiã diaboli. Apparet quoque hîc perfecta Dei sapientia, in eo in primis, quòd per filium suum, qui est ipsius imago naturalis & coæterna, renouat in nobis imaginem suam, & donat vitam æternam, ad quam nos initio sua æterna sapientia destinatos, creauit. Quæ singula hac conditione offeruntur, modo credamus in filium. Sic enim inquit Baptista, qui credit in filium, habet vitam æternam. Qui verò non credit in filium, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

Salutis scientia in verbo Dei reuelata.

Hæc ea est salutis sapientia, quam omnes Prophetæ, Christus ipse & Apostoli atque horum successores hactenus docuerunt & hodie etiamnũ docent, sed hanc ipsam mũdi huius sapientes, quos fortuna tanquam in sinu fouet, pro ludibrio habent, & in propriam condemnationem contemnunt: Proinde cum vniuersa Christianæ Ecclesiæ sapientia in hoc vnico Iesu Christo fundata sit, proponam quid de ipso sentire ac scire oporteat nos singulos, quotquot per ipsum salutem cõsequi desideramus.

Eius sex pręcipua capita.

Quod vt commodius fiat, accuratè consideranda sunt cum suis quæstionibus & responsionibus hæc sex capita.

I. Quòd Iesus Marię filius, sit promissus ille Messias, hoc est, Christus.

II. Quòd hic Christus verus sit Deus, & cur Deũ esse illum oportuerit.

III. Quod hic Christus sit verus homo, & cur necesse fuerit eum esse hominem.

IIII. Quarto loco spectanda est in hoc Christo vnitas personę, in qua etsi duæ sint naturæ, duę tamen non sunt personę, sed vna duntaxat, & cur ita esse necesse fuerit.

V. Quòd hic Christus sit saluator Mundi, & quibus modis se mundi Saluatorem declaret.

VI. Quomodo reddamur participes beneficiorum Christi, & per eum consequamur vitam æternam.

DE PRIMO CAPITE.

Iesus Mariæ filius, est promissus Messias.

Primum, quod de christo proposui, est, quòd Iesus, Filius Marię virginis, natus in Bethlehem, sit Christus ac saluator ille, quem Deus primis nostris parentibus, Adamo & Euæ, promisit. Hoc & credunt & vnanimiter fatentur omnes Christiani, cum in articulis Symboli dicimus: *Credo in Iesum Christum, filium Dei vnigenitum, qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine, passus sub Pontio Pilato,* &c. Huius nostræ fidei fundamẽtum habemus immotum hoc, cui ne inferorum quidẽ portæ resistere poterunt.

Demonstratio.

Is solus absque omni dubio ac verissimo verius, atque adeo omnium confessione est Messias verus & vnicus, in quem omnia Prophetarum vaticinia concurrunt, cuique soli conuenit, quicquid de Messia prædictum est à sanctis Dei prophetis, Mose & alijs. In Iesum Mariæ virginis filium concurrunt omnium Prophetarum vaticinia, & huic soli Iesu conuenit, quicquid de Messia prædictum est à sanctis Dei Prophetis, Mose & alijs. Ergo solus Iesus, Mariæ virginis filius, est verus & vnicus Messias, hoc est, Christus, mundi saluator & redemptor.

Demonstrationis explicatio.

Hoc illud est Ecclesiæ Christianæ fundamentum firmum & immotum, de quo Augustinus ita inquit: *Firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt.* De hoc Paulus, quemadmodum scribitur Act.17.2.11. disputauit cum Thessalonicensibus tribus continuis diebus, & probauit Iesum esse Christum, quem oportebat pati & resurgere à mortuis, iuxta scripturas. Vbi addit Lucas, multitudinem magnam nobilium tum virorum, tum mulierum suscepisse cum magna auiditate Euangelium, quotidie scrutantium scripturas, an hæc ita se haberent, hoc est, conferebant ea quæ in Mose & Prophetis de Christo prædicta erant, cum his omnibus quæ Iesu Mariæ filio euenerunt, & experiebantur in his singulis summam vtrinque congruentiam. Hinc est quòd vbicunque in historia Euangelica aliquid legimus de Christo, semper additur, Ita de ipso longè antea prædictum esse.

Cõfirmatio.

Si itaque respiciamus ad locum & tempus natiuitatis, ad matrem & miracula ipsius ad Iudæorum ingratitudinem aduersus eum, denique ad mortem, resurrectionem & ascensionem ipsius, & ad missionem Spiritus sancti in die Pentecostes factam, & conditionem Christianæ Ecclesiæ atque adeò persecutionem & discordiam in ea, inueniemus hæc omnia, quatuor retro millibus annorum prædicta à sanctis Dei Prophetis, priusquam in Bethlehem nasceretur Iesus. De quibus, qui plura scire volet, legat Commentarios nostros in Psalmum 84. Hæc ita breuiter saltem annotare libuit, vt habeat vnusquisque occasionem conferẽdi inter se vetus Testamẽtum, hoc est, Prophetas, & nouum, hoc est, historiã Euangelicam de Iesu Christo. Quod qui diligenter fecerit non parum fidem suam corroborabit aduersus contemptores Dei, Iudæos, aduersus desertores fidei, Mahometistas, ac omnes deniq; gentes idololatras: Immo aduersus propriam rationem humanam, quæ hoc Dei tam immensum beneficium cõprehendere nequit, quemadmodum Paulus inquit, Naturalis homo non percipit ea quæ Dei sunt. Adhærebimus itaque firma fide verbo Dei, & captiuãtes rationem nostram demus Deo hanc gloriam, quòd is longè sapientior sit omnibus creaturis, & quòd potens sit præstare promissa, quamuis secus id nostræ videatur rationi.

Collatio veteris & noui testamenti quàm vtilis.

Fidei & rationis certamen.

Sapienter quidam dixit, ingens certamen esse inter fidem & rationem, & neutram desistere aut cedere, priusquã oculus erutus fuerit alterutri. Cum itaque fides oculũ suum à verbo Dei & Spiritu sancto, Ratio verò suum habeat ab intellectu carnali, summo studio & opera annitendum est cuiq; Christiano, vt fidem suam sacra scriptura & ardenti ad Deum oratione, ita corroboret, vt ea sola in negotio salutis videat, & occludatur oculus rationis, ne nos seducat à fonte salutis nostræ, hoc est, à Domino nostro Iesu Christo, vnico redemptore ac saluatore nostro.

Hæc dicta sint primo loco de Christo, quem oro, toto corde, vt Spiritu sancto suo nos illuminet, & in veritate sua deducat atque conseruet, Amen.

DE SECVNDO CAPITE.

Christus est verus Deus. Quadruplex demonstratio.

Secundum, quod de Christo mediatore & saluatore nostro proposui, est, quòd sit verus Deus, & cur necesse fuerit mediatorem esse Deum.

Multa sunt euidentia & firma testimonia, quibus diuina natura Saluatoris nostri comprobatur, quorum *primum* sumitur ex manifesto Dei verbo, in quo Deus appellatur. *Secundum* ex operibus eius diuinis. *Tertium* à cultu, qui ipsi ab omnibus creaturis meritò exhibetur. *Quartum* ab vnanimi totius Ecclesiæ Christianæ consensu & experientia.

1. Testimonium scripturæ.

Principio, illustribus sacræ scripturæ nunciatis probatur, quòd mediator ac saluator noster sit verus, æternus & omnipotens Deus.

1. Esa.54.5. Dominus exercituum nomen eius, & redemptor tuus sanctus Israel, Deus omnis terræ vocabitur.

2. Ierem.23.6. Hoc est nomen, quod vocabunt eum, Iehoua iustitia nostra.

3. Psal. 68.5. Iehoua nomen illi, exultate in conspectu eius.

4. Iohannis 1.1. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hic vocat Christum verbum Dei, quòd sonet de ipso verbum Dei.

5. Rom. 9.5. Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia, Deus benedictus in secula.

6. 1. Iohan.5.20. Et sumus in vero, in filio eius, Iesu Christo, hic est verus Deus, & vita æterna.

Notandum verò, quod quotiescunque Christus vocatur filius Dei vnigenitus, toties probatur esse verus Deus vnà cum patre & spiritu sancto, tres nimirum existentes personæ, in vna diuina essentia, quemadmodum iuxta patefactionem diuinã Christiani omnes confitentur Deum vnum & tres diuinitatis personas.

2. Opera diuina.

Secundum genus testimoniorum, quo diuina saluatoris nostri natura comprobatur, petitur ex operibus ipsius diuinis. Solius enim Dei opera hæc sunt, creare, viuificare creaturam, omnia sub manu potentiæ suæ continere, resuscitare sua propria virtute mortuos, videre corda hominum, exaudire intimos cordis humani gemitus & desideria, adesse vbique præsens, & esse vno & eodem tempore in cordibus omnium Christianorum. Hæc diuina opera & proprietates attribuuntur Iesu Christo in sacris literis, vnde rectè hinc concluditur, quod sit verus & essentialis Deus. Valet autem argumentum iuxta hanc regulam: Quandocunque aliquid verè affirmatur de aliquo & attribuitur ei, quod ad vnam solummodo naturam spectat, tunc necesse est eandem ipsi naturam quoque attribui.

3. Cultus diuinus.

Tertium testimoniorum genus, quo diuina natura Messiæ probatur, petitur ex cultu & honore, qui ipsi exhibetur & in sacra scriptura asscribitur.

1. Apud Esaiam, 42.8, inquit Deus, Gloriam meam, hoc est, cultum & honorem diuinum, qui soli mihi debetur, alteri non dabo. Solus ego sum fons ille à quo omnia bona promanant. Solus ego sum qui deleo iniquitates. Solus ego iustifico & sanctifico homines. Ego solus saluator, in me solum credant, & me inuocent omnes. Me solum omnes creaturę, cœlũ & terra, angeli & homines celebrent, immo etiam genua flectant mihi, quicunque in inferno sunt. Huiusmodi honor & cultus soli Deo debitus, Domino nostro Iesu Christo in scripturis attribuitur.

2. 1. Corinth.1.30. Christus factus est nobis à Deo sapientia & iustitia, sanctificatio & redemptio, vt qui gloriatur, glorietur in Domino, hoc est, in Iesu Christo

3. Hebræ.1.6. Et omnes angeli Dei adorent eum, hoc est, Iesum Christum.

4. Stephanus Actor.7.59. inquit, Domine Iesu

ſuſcipe ſpiritum meum.

5. 2. Theſſa. 2. 16. Dominus noſter Ieſus Chriſtus, & Deus & pater noſter, qui dilexit nos & dedit conſolationem æternam, & ſpem bonam, in gratia conſoletur corda veſtra, & confirmet in omni opere & ſermone bono.

6. Paulus quoque in omnibus ſuis Epiſtolis precatur his quibus ſcribit, gratiam à Domino noſtro Ieſu Chriſto.

7. 2. Corinth. 13. 13. inquit: Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & charitas Dei, & communicatio Spiritus ſancti ſit cum omnibus vobis.

4. Conſenſus Eccleſiæ.

Quartum genus teſtimoniorum, quo Chriſtus, Dominus noſter, verus Deus comprobatur, eſt vnanimis Eccleſiæ Chriſtianæ conſenſus, & certa experientia in cordibus eorum, quotquot vera & viua fide Chriſtum Dominum & Saluatorem complectuntur.

2. Athanaſij Symbolum.

Athanaſius in ſuo ſymbolo loquitur in hunc modum: Hæc eſt fides Catholica, vt vnum Deum in trinitate, & trinitatem in vnitate, veneremur. Neque confundentes perſonas, neque ſubſtantiam ſeparantes. Alia enim eſt perſona Patris, alia Filij, alia Spiritus ſancti. Sed Patris & Filij & Spiritus ſancti vna eſt diuinitas, æqualis gloria, coæterna maieſtas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus ſanctus. Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus ſanctus. Immenſus Pater, immenſus Filius, immenſus Spiritus ſanctus. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus ſanctus. Et tamen non tres æterni, ſed vnus æternus. Sicut non tres increati, nec tres immenſi, ſed vnus increatus, & vnus immenſus. Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus ſanctus. Et tamen non tres omnipotentes, ſed vnus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus ſanctus. Et tamen non tres Dij, ſed vnus eſt Deus. Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus ſanctus. Et tamen non tres domini, ſed vnus eſt Dominus. Quia ſicut ſingulatim vnamquamque perſonam Deum aut Dominum confiteri Chriſtiana veritate compellimur: Ita tres Deos, aut Dominos, dicere Catholica religione prohibemur. Pater à nullo eſt factus, nec creatus, nec genitus. Filius à Patre ſolo eſt, nec factus, nec creatus, ſed genitus. Spiritus ſanctus à Patre & Filio, nec factus, nec creatus, nec genitus, ſed procedens. Vnus ergo Pater, non tres patres, vnus Filius, non tres filij, vnus Spiritus ſanctus, non tres Spiritus ſancti. Et in hac Trinitate nihil prius aut poſterius, nihil maius aut minus. Sed totæ tres perſonæ coæternæ ſibi ſunt & coæquales.

2 Symbolum Nicenum.

Huic conformis per omnia eſt Confeſſio Catholicæ Eccleſiæ in ſymbolo Niceno propoſita. Credo in vnum Deum, patrem omnipotentem, factorem cœli & terræ, viſibilium omnium & inuiſibilium. Et in vnum Dominum Ieſum Chriſtum, filium Dei vnigenitum, & ex patre natum ante omnia ſecula, Deum de Deo, Lumen de lumine. Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, conſubſtantialem patri, per quem omnia facta ſunt, &c.

3. Hymnorum appendix.

Idem probat hymnorum illa appendix, iam à multis ſæculis in Eccleſia Chriſtiana vſitata: Gloria Patri & Filio & Spiritui ſancto, ſicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorũ.

4 Precationis Eccleſiaſticę formula.

Tota quoque græca & latina Eccleſia, perpetuæ concordiæ gratia, vtuntur oratione hac græca: Κύριε ἐλέησον, χριστὲ ἐλέησον, κύριε ἐλέησον. Et hac precationis formula confitentur Chriſtiani Deum vnum & tres diuinitatis perſonas.

Experiẽtia vere Chriſtianorum.

Proinde omnes verè Chriſtiani, propria experientia edocti, norunt & fatentur Ieſum Chriſtũ eſſe Deum verum & omnipotentem. Experiuntur enim inter precandum præſentiam & potentiam Dei, qua ipſos conſolatur, & non tantum obſignat in cordibus eorum ſacroſancti ſui Euangelij veritatem, ſed etiam animoſos reddit, vt inſultent audacter morti, peccato, inferno, diabolo & omnibus huius membris atq; mancipiis.

Exempla Martyrũ.

Huius rei plurima extant ſanctorum Martyrum exempla, quorum etiam multæ nobiles matronæ & virgines, & innumeri alij, maiori gaudio atque auiditate pro nomine Chriſti mori auebant, quam huius ſæculi deliciis, honoribus, diuitiis & voluptatibus affluere atque abundare. Vnde verò hæc tanta animi fortitudo, & ad ſupplicia ſubeunda prõtitudo, niſi à ſola Ieſu Chriſti potentiæ efficacia, qui diuinam ſuam virtutem in his præſentem manifeſtauit. Hunc eundem Ieſum Chriſtum etiam hodie retinemus, qui nuſquam non præſtò erit, ſi modo firma fide, ſeriò & ardenter ipſius opem implorauerimus.

Atque ita certis & euidentibus Teſtimoniis demonſtraui, Ieſum Chriſtum ſaluatorem noſtrum eſſe verum Deum, videamus nunc cur neceſſe fuerit Mediatorem eſſe Deum.

Cur Saluator noſter Deus eſſe debuerit.

Quod Meſſias & ſaluator noſter Deus eſſe debuerit, duæ grauiſſimæ ſunt cauſæ: *Prima*, magnitudo mali, qua natura humana premebatur, quæ ab vlla creatura tolli non poterat. Altera, impotentia, ſeu infirmitas creaturæ, ad reſtituenda bona, quę per peccatum amiſſa erant. De hiſce duabus cauſis aliquid dicam, quo magis eluceſcant beneficia Chriſti erga nos, & excitemur hac ratione ad celebrationem nominis ipſius, cum debita animi & totius vitæ gratitudine.

Primæ cauſæ quatuor mẽbra.

Magnitudo mali, qua natura humana premebatur, cernitur in quatuor potiſsimum, videlicet in peccati grauitate, in iræ diuinæ iuſticia, in potentia mortis, & in Diaboli tyrannide crudeliſſima.

1. Peccati grauitas.

Peccati grauitas maior fuit, quàm vt eius onus ſuſtinere poſſet finita potentia, qualis eſt angelorum & hominum. Nam cum infinitus reatus ſit, propter bonum finitũ offenſum, videlicet Deum, cuius maieſtas læſa erat, per peccatum primorum parentum neceſſe fuit vt hoc peccatum aut infinitis pœnis puniretur iuxta normam diuinę iuſticiæ, aut pro eo ſatisfieret diuinæ iuſticiæ. Verùm quia hæc ſatisfactio debebat eſſe precium infinitæ bonitatis & æquiualens, non potuit ab vlla, immo ne ab omnibus quidem creaturis ſimul fieri. Quare neceſſe fuit peccati expiatorem eſſe Deum, ſolus enim Deus vt eſt infinitus, ita ſolus infinitum malum ſuperare, abolereque potuit.

2. Irę diuinæ iuſtitia.

Iræ diuinæ iuſtitia proportionem vindictæ ad offenſam poſtulabat. Cum ergo offenſa erat infinita, fuit & ira infinita, quam prima creatura ſuſtinere placaréque non potuit, quare neceſſe fuit, vt mediator, qui iram Dei placaret, Deus eſſet. De hac ita loquitur Paulus Rom. 1. 18. Reuelatur ira Dei de cœlo ſuper impietatem omnium hominum. Quòd autem hæc tolli non poſſet ſine mediatore, docet hoc dictum Baptiſtæ apud Iohannẽ. 3. 36. Qui nõ credit in filium, ira Dei manet ſuper eum. Quod autem hæc ira Dei ſit immenſa & infinita propter peccatũ (in quo cõcurrunt hęc mala, cõtẽptus maieſtatis diuinæ, ſuperba contumacia aduerſus legem Dei, indigna imaginis Dei, ad quam conditus erat homo, conſpurcatio, imitatio Satanæ hoſtis

Dei

Dei, fœda defectio à castris Dei ad diabolum, & intolerabilis ingratitudo) cognoscitur ex pœna primorũ parentum, ex pœna secuta in omnibus posteris Adæ, ex cõminationibus diuinis, ex calamitatibus quibus premitur humanum genus, ex tyrannide diaboli in homines, ex signis iræ Dei in cœlo, in terra, in mari, ex magnitudine æternarum pœnarũ quas luent qui non conuertuntur, denique ex precio infinito, soluto pro redẽptione pœnæ peccati. Quis hic non videt, impossibile fuisse iram Dei tolli nisi per mediatorem, cuius esset infinita potentia?

3. Potẽtia mortis.

Potentia mortis maior fuit, quàm vt ab vlla creatura superari potuerit, adeo quod Plinius dixerit, sed falsò, ne Deo quidẽ possibile esse mortuum excitare. Nunc autem cum munus præcipuum sit mediatoris, destruere mortem, necesse fuit vt potentia diuina polleret, qua vt vitam conferre, ita mortem abolere potest. Non est enim apud illum impossibile vllum verbum.

4. Tyrannis Diaboli.

Tyrannis diaboli crudelissima, sub qua captiuum tenebatur genus humanũ propter peccatum, etiam erat opprimẽda à mediatore. Quàm autem hoc fuerit impossibile humanę naturæ, historia mundi cum omnium hominum experientia testatur. Quare necesse fuit mediatorem esse Deum, qui tyrannidem diaboli sua opprimeret potentia. Hinc perspicuum est, quod ad magnitudinem mali quo premebatur genus humanum tollendam, requirebatur, vt Mediator esset Deus.

Meditatio.

Hic iuxtà cogitetur magnitudo amoris in eterno patre & filio & Spiritu sancto erga genus humanũ, pater filio suo non pepercit, sed voluit eum subijci pœnis, vt nos ab æternis pœnis liberaret. Filius volens & obediens patri factus est victima, reatum peccati in se deriuans. Spiritus sanctus ipse vult in cordibus reconciliatorum habitare, & motus diuinæ voluntati congruentes in nobis accendere. Hæc in nobis excitabũt fidem, inuocationem & gratitudinem erga Deum, & munient animos nostros aduersus terrores mortis, aduersus diaboli Tyrannidem, immo aduersus omnia, quæ euertere conantur spem salutis nostræ, quam habemus in Domino ac saluatore nostro Iesu Christo.

Secunda causa, in qua cõsiderantur bona quę Christus nobis restituit.

Secũda causa, cur oportuerit mediatorem Deum esse, est impotentia & infirmitas creaturæ ad restituenda bona, quæ per peccatum amisimus. Etsi autẽ vna voce imaginis Dei hæc bona comprehẽduntur: tamen plura ad eius reparationem necessariò requiruntur, quæ Paulus enumerat 1. Cor. 1. 30. cum ait, Christus factus est nobis à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Hæc quatuor bonorum genera, creatura nulla aut finita potentia restituere hominibus potuit, quemadmodum de singulis ordine videbimus.

1. Sapientia.

Primum itaque Sapientiam debuit mediator restituere, non qualis est mundi, quæ certis terminis clauditur, sed quæ abscõdita est à principibus seculi huius. Quæ sanè sapientia à Zacharia definitur esse scientia salutis, in remissionẽ peccatorum per viscera misericordiæ Dei nostri. De hac sapiẽtia loquitur Euangelista Iohannes primo capite, cum ait: Deum nemo vidit vnquam, sed filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit nobis. Verùm dicat aliquis, an non per angelos & Prophetas potuisset Deus hominibus hanc reuelare sapientiam? Respõdeo. Aliud est dare sapientiam seu docere vt ministri. Aliud est esse sapientiã, hoc est, efficaciter præstare, vt corda hominum percipiant salutarem sapientiam. Vox quidem hominis ferit aures corporis. At filius Dei, qui est ipsa Dei sapientia, animum hominis sapientia replet salutari. Nam tum demum verbum prophetarum & aliorum ministrorum verbi Dei fructum affert, quando per verbum Deus cor aperit, & instillat veræ sapientiæ semina: quod sane non est creaturæ vllius, sed creatoris solius. Ex quo sequitur, oportuisse mediatorem esse Deum.

2. Iustitia

Secundo loco, oportuit Mediatorem iustitiam restituere. Nam sine perfecta iustitia nemo potest in conspectum Dei prodire. Verùm perfectam iustitiam, quæ sufficiat omnibus, nemo potest conferre nisi Deus. Siquidem duo requiruntur, vt homo sit perfectè iustus coram Deo: quorum primum est liberari ab iniusticia & peccato, quæ mala in mundum homines secum afferunt. Alterũ, donari & ordinari plena legis diuinæ (quæ est mensura iustitiæ, quæ coram Deo valet) obedientia. Neutrum horum præstitisset mediator, nisi Deus esset. De priori supra diximus, vbi ostendimus enormitatem peccati & iustitiam iræ diuinæ. De altero, quod est donari & ornari iustitia, qua satisfiat legi Dei, manifestum est, quod nullius creaturæ iustitia, cum finita sit, possit sufficere infinitis hominibus in salutem, quod sane in mediatore requiritur. Siquidem vt sufficienti expiationis victima pro peccatis satisfacere, atque adeo omnem reatum tollere: Ita obedientia sua erga legem omnes iustos coram Deo sistere, qui in ipsum credunt, debuit. Ita enim Paulus ait: Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum (hoc est, conieçit in ipsum Deus omnium peccatorum reatũ. vt pro his pateretur ac moreretur) vt nos fieremus iustitia Dei in ipso, hoc est, vt iustitia ipsius nobis imputaretur in iustitiam coram Deo. Ideo alibi inquit Paulus: Christus est finis legis in salutem omni credenti. Hinc videre licet, quod mediatorẽ oportuerit esse verum Deum.

Christianæ iustitiæ duo membra.

3. Sanctificatio.

Sanctificatio tertio loco sequitur, quã mediator afferre debuit. Quod sanè cùm nulla creatura præstare potuerit, Deum esse mediatorem oportuit. Siquidem solius Dei est dare Spiritum sanctificatorem, sine quo sanctificatio nostri fieri non potest.

Duplex sanctificatio.

Porro cum sanctificatio opponatur peccato, & in peccato sint duo, videlicet formale vt reatus, & materiale, vt viciosæ qualitates & actiones, duplex erit sanctificatio, vna quæ opponitur reatui, quæ est expiatio peccati per christi sanguinem. Altera quæ opponitur viciosis qualitatibus & actionibus, quæ est tum segregatio hominis à prophanitate gẽtium per mortificationem carnis, quæ fit resistendo prauis cogitationibus, affectibus, & desiderijs carnis, atque totis viribus abstinendo à malis operibus: Tum etiam coniunctio hominis cum Deo, per viuificationem Spiritus, obtemperando Deo, & sectãdo puritatem animi, affectuum, & innocentiam totius vitæ. Breuiter, vt homo renunciet diabolo & eius operibus, & soli Deo toto corde adhæreat. Hæc sanctificatio vocatur etiam à Paulo, Philip. 3. 3. circumcisio spiritualis. Nos, inquit, circũcisi sumus, qui spiritu Deum colimus, in christo gloriamur, & non in carne confidimus. Proinde, circumcisio spiritualis est amputatio fiduciæ carnis, cui succedit gloriatio in christo, & purus colendi Deum affectus. Atque hæc reuera est sanctificatio illa, quam Deus & homo mediator noster affert.

4 Redẽptio, in qua sex requiruntur.

Quartũ bonum, quod noster mediator nobis restituere debuit, est perfecta redemtio. Hæc redemtio primum requirit perpetuam præsentiam mediatoris in Ecclesia, hoc est, in omnibus pijs passim per totum mundum sparsis. Sed quis potest simul & semper in tot locis præsens esse, nisi sit Deus?

Secundo requirit custodiam Ecclesiæ, videlicet vt mediator sit custos non solum Ecclesiæ totius, verùm etiam singulorũ mẽbrorum ipsius, aduersus infinitas technas & insidias diabolorũ & hominum.

Tertio requirit, vt mediator inspiciat corda hominum, ne fallatur externa hypocritarum larua. Iam autem cum solius Dei sit, intueri corda hominum, & intimos affectuum recessus contemplari, certe oportuit mediatorem esse Deum.

Præterea ad officium mediatoris hoc quoque spectat, vt vbique audiat gemitus se inuocantium, quod sane solius diuinæ virtutis est.

Quinto requirit vt mediator in extremo die exsuscitet omnes mortuos, quod opus est supra omniũ creaturarum vires. Immo omnes creaturæ Dei propriis suis viribus, muscam demortuam non possunt excitare, nedum omnes homines, quorum corpora variis modis ac locis dispersa sunt. Hoc autem cum mediator facere debeat, idque in ictu oculi, necesse est eum esse Deum.

Sexto & vltimo requirit, vt mediator conferat resuscitatis, qui in vera fide obierant, æternam vitam, perpetuam gloriam & conformitatem cum Deo. Sed quis hoc efficere potest, nisi solus Deus?

Abunde itaque demonstrauimus, Saluatorem nostrum & mediatorem esse Deum: & cur necesse fuerit eum esse verum Deum.

DE TERTIO CAPITE.

Christus est verus homo.

Tertio loco de Christo proposuimus, quòd sit verus homo, & cur oportuerit mediatorem esse hominem. Tota Ecclesia Catholica, vt credit Christum natum verum hominem: Ita etiam hodie esse atque in æternum permansurum verum hominem, piè confitetur.

Testimonia.

1. Genes. 3.15. promittitur semen mulieris, quod conteret caput serpentis. Seminis mulieris nomine, procul omni dubio humana natura significatur, quam mediator tempore à patre constituto assumere debuit.

2. Abrahæ promisit Deus, quòd in semine eius benediceretur omnes gẽtes. Ge. 12.3. & 18.18. & 22.17.

3. Dauidi quoque promittitur, quod filius ipsius debeat sedere super solium eius, & regnare in æternum. 2. Sam. 7.13.

4. Esaiæ 7.14. Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabis nomen eius Emanuel, hoc est, qui erit Deus & homo.

5. Cum hisce prophetiis congruit tota historia Euangelica, Luc. 1.31. &c. Angelus missus ad Mariam Virginem dicit, Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum, is erit magnus, & filius altissimi vocabitur. Quod cum audisset, admirata est, & inquit: Quomodo erit istud, quoniam virum non cognosco? Et respondit ei angelus: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, hoc est, non ex virili semine, aut iuxta cõmunẽ naturæ legẽ, sed ex potentia & sapienti consilio Dei concipies & paries. Atq; ita concludit suã orationem angelus memorabili hac sentẽtia: Apud Deum non erit impossibile vllum verbum. Octauo post natiuitẽ die, circuncisus est secundum legẽ, ad morẽ seruatum in aliis infantibus Iudæorũ. Educatus est à Iosepho & Maria, creuit sapientia atque gratia apud Deum & homines, & inuentus est per omnia homo naturalis, habens corpus & animã, & omnes conditiones ac proprietates humanæ naturæ, excepto solo peccato. Hæc est summa Christianæ fidei de humanitate Iesu Christi, quẽadmodũ in articulis symboli fatemur, cũ dicimus: Credo in Iesum Christum Dominũ nostrum, qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine.

Causæ 4. cur oportuerit mediatorem esse verũ hominẽ.

Sed cur necesse fuit mediatorem esse verum hominem? Quatuor recitari possunt ex sacris scripturis causæ, cur oportuerit Messiam esse hominem 1. Iustitia Dei. 2. Restitutio imaginis Dei in homine amissę per peccatum. 3. Adoptionis ratio. 4. Resurrectionis nostræ à mortuis certitudo.

1. Iustitia Dei.

Prima, Iustitia Dei requirebat, vt inobedientia cõmissa in carne nostra, in eadem sarciretur. Congruebat enim ordini diuinæ Iustitiæ, vt cum genus humanum primum peccasset in vno Adamo, aliquis in humano genere à peccato immunis, pœnam solueret, quæ esset precium pro cæteris. Ideo enim Dominus noster assumsit humanam naturã, & homo factus est, veluti personam ipsius Adæ referens, cuius etiam nomen illi tribuitur, vt pœnam peccati in carne, in qua admissum fuit, persolueret. Ideo Paulus Ro. 5.15. inquit: Si vnius delicto mors regnauit, per vnum (scilicet Adamum) multò magis abundantiã gratiæ, doni & iustitiæ accipientes in vita regnabũt per vnum Iesum Christũ. Item, Sicut per inobedientiam vnius (Adami) multi (omnes homines) constituti sunt peccatores: Ita per obedientiã vnius (Christi) multi constituuntur iusti. Item, 1. Corinth. 15.21. Quia per vnum hominem (Adamum) mors, per hominem (Iesum Christũ) etiã resurrectio mortuorũ. Hebræ. 2.14. Quoniã pueri participes sunt carnis & sanguinis, ipse quoque consimiliter particeps factus est corundẽ: vt per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperium, hoc est, diabolum.

Huc & illud Irenæi dictum, *Oportebat eum qui inciperet occidere peccatum, & mortis reum redimere hominem, id ipsum fieri, id est, hominem.* Et Augustinus inquit: *Caro occæcauerat te, caro te sanat, quoniam sic venit Christus, vt de carne vitia carnis restingueret.*

2. Imaginis Dei restitutio.

Secunda, Restitutio imaginis Dei, ad quam homo fuit conditus, hæc nullo modo fieri poterat, nisi per imaginem Dei naturalem, filium videlicet Dei æternum & vnigenitum, qui ideo assumsit humanã naturam, vt imaginem Dei restitueret in omnibus, quot quot viua fide corpori ipsius inseruntur. Vnde Athanasius: *Congruebat filium assumere humanam naturam, vt hæc persona quæ est substantialis imago patris, restitueret imaginem Dei in nobis.*

3. Adoptionis ratio.

Tertia, adoptionis nostri ratio idem postulabat. Ideo enim filius Dei assumsit humanamnaturam, vt nos filios Dei faceret. Voluit ergo nobis naturæ societate iungi, & frater noster fieri, vt nos ipsius mẽbra effecti, filij Dei fieremus. Nam ideo filij Dei sumus & appellamur: qui in Christo, qui est naturalis filius Dei, sumus per fidem, in hoc enim solo dilecti sumus & filij.

Iohannis 1.12. Dedit potestatem filios Dei fieri, quotquot credunt in nomen eius. Galat. 4. 4. Vbi venit plenitudo tẽporis, misit Deus filium suũ factum ex muliere, factum legi obnoxium, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem filiorũ reciperemus. Quoniã autẽ estis filij Dei, misit Deus Spiritum filij sui in corda nostra, clamantem Abba pater. In hanc quoq; sententiã loquitur Irenæus, Filiorũ, inquit, adoptionis eius non participes possemus esse, nisi per filium eam recepissemus, id est, nisi filius eius homo fuisset factus.

4. Resurrectionis nostrę certitudo.

Quarta, Resurrectionis nostæ certitudo, vis & efficacia in hoc sita est, quòd mediator noster est homo. Vnica enim spes & certitudo, quã de resurrectione corporũ habemus, est ꝙ Christus mediator

noster

noster carnem nostram assumpsit, nam caro quam nunc corruptioni obnoxiam circumferimus, iam suscitata est in Christo, vt in primitiis. Est in possessionem regni cœlorum ingressa, ibique immortalis est facta. Virtute igitur societatis quam habemus cum Christi glorioso corpore, excitabimur in die extremo, & donabimur etiam secundum carnem immortalitate, ita vt similes fratri nostro Christo, fruamur cum eo lætitia & salute æterna.

Hoc indicare vult Paulus 1. Corinth. 15.20. cum inquit, Christus resurrexit à mortuis, primitiæ dormientium, quoniam quidem per hominem mors, etiam per hominem resurrectio mortuorum, & sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.

Cum itaque incidit tentatio, volens nos adigere ad dubitationem de resurrectione carnis, leuemus corda nostra ad Iesum Christum excitatum à mortuis, is, & potest & vult nos quoque excitare à mortuis, cum sit Deus omnipotens & frater noster socius eiusdem nobiscum naturæ humanæ. Propterea inquit Paulus Philip. 3. nostrum politeuma est in cœlis, vnde etiam seruatorem expectamus Dominum Iesum Christum, qui transformabit corpus nostrum humile, vt conforme fiat corpori suo glorioso, pro efficacitate, quia potest etiam subiicere sibi omnia.

Recitaui itaque quatuor grauissimas causas, quibus demonstratur, summè necessarium fuisse mediatorem Dei & hominum hominem esse, assumpsisse humanam naturam, & in hac nostri similem fieri. Has nobiscum in corde nostro perpetuò circumferamus, vt ad seriam gratitudinem excitemur erga Deum, qui filium suum hominem, & quidem egenum fieri voluit, cum diues esset, vt illius inopia nos diuites essemus, in possessione salutis & vitę ęternę.

DE QVARTO CAPITE.

Persona Christi vna est.

Quartum, quod in Messia spectandum dixi, est, quòd sit vna persona, & cur hoc fuerit necessarium.

Quod sit vna Persona mediator noster, præter alia multa, hæc dicta confirmant.

Testimonia Scripturæ.

Ioan. 1. 14. Verbum caro factum est, hoc est, filius Dei factus est homo. Addit autem Ioannes. Et vidimus gloriam eius tanquam vnigeniti Dei. Quod si duę fuissent personæ, dixisset procul dubio, vidimus gloriam eorum, & non gloriam eius.

Matthæi 3.17. Sonat vox Dei supra Iesum Mariæ filium baptizatum à Iohanne, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Hoc loco & idem in monte, Matthæi 17. 5. agnoscit hunc Mariæ filium, suum quoque filium, & inquit: Hunc audite. Quòd si duæ extitissent personæ, absque omni dubio dixisset, Hos audite.

Et ad Ephesios cap. 4. 10. inquit Paulus Qui descendit, ipse est, & qui ascendit super omnes cœlos, vt adimpleret omnia.

Confeßio Ecclesiæ.

Hoc etiam tota confitetur Ecclesia, quemadmodum habet symbolum Athanasianum, in hunc modum: Est ergo fides recta, vt credamus & confiteamur, quòd Dominus noster Iesus Christus Dei filius, Deus & homo est. Deus est ex substantia patris, ante sæcula genitus, & homo ex substantia matris in sæculo natus. Perfectus Deus, perfectus homo, ex anima rationali & humana carne subsistens. Æqualis patri secundum diuinitatem, minor patre secundum humanitatem. Qui licet Deus sit & homo, non duo tamen, sed vnus est Christus. Vnus autem, non conuersione diuinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum. Vnus omnino, non confusione substantiæ, sed vnitate personæ. Nam sicut anima rationalis & caro vnus est homo, ita Deus & homo vnus est Christus.

De vnica Mediatoris persona rationes.

Cur autem necessarium fuerit vt Mediator esset vna persona, & non duæ, vt sint in eo duæ distinctæ naturæ, multæ sunt grauissimæ rationes, quarum præcipuas quasdam hic annotasse sufficiat.

Prima. Mediator noster & homo vna persona esse debuit, vt Deum & homines vnum faceret. Iungitur ergo patri vera diuinitate, & homini vera humanitate, vt ita vtrosque copulet.

Secunda. Mediator inter partes dissidentes nihil efficiet, si vni adhæret, & ab altera dissidet. Quare oportuit vt Mediator quadam necessitate vtrique parti adiunctus sit. Deo ergo qui offensus erat peccato nostro, vera diuinitate iunctus est Mediator noster. Homini autem vera humanitate sociatus est, vt possit coniungere aduersas partes societate, quam habuit cum vtrisque, iuxta illud Irenæi libr. 3. cap. 2. Vbi agit de causis cur verbum Dei caro fieret: *Oportuerat inquit, Mediatorem Dei & hominum, propter suam ad vtrosque cognationem, in amicitiam & concordiam vtrosque reducere, & facere, vt Deus assumeret hominem, & homo se dederet Deo.*

Et Theodoretus: *Quemadmodum qui duos quospiam, manus inter se conserentes, vult reconciliare, se medium interponens, & hunc quidem dextra, illum verò sinistra tenens, ad amicitiam deducit & coniungit: Ita ipse cum diuinam naturam humanæ vniisset, inuiolabilem & quæ dissolui non potest, pacem conciliauit.*

Tertia. Si non esset Mediator vna persona, opera redēptionis in humana natura peracta, nequaquam essent sufficiensprecium pro peccato, quo infinitum bonum est offensum. Mors siquidem debebatur pro peccato, verùm purus Deus mortem sentire non potuit, nec solus homo superare potuit. Factus est ergo Deus homo, vt homo & Deus & deberet & posset satisfacere morti æternæ, humano generi debitę. Assumpsit proinde æternus filius Dei humanam naturam in vnionem personalem, vt opera in humana natura peracta, infinitæ essent virtutis & meriti. Siquidem ex indiuidua naturæ diuinæ & humanæ in vna persona vnione, est dignitas infinita, perfectio absolutissima, & inæstimabile precium sanguinis, mortis atque adeo omnium actionum & passionum Christi in sanctissima eius humanitate. Inde est potentia & virtus delendæ iniquitatis, & potestas remittendi peccata, iustificandi, viuificandi & saluandi credentes. Et quamuis Christus in sola carne passus est, vt inquit Petrus, tamen passio personæ tribuitur, propter illam arctissimam duarum naturarum vnionem, in vna persona.

Hæc vt aliquanto facilius intelligantur, subiungam similitudinem, qua vsi sunt Theologi orthodoxi in veteri Ecclesia.

Simile.

Homo ex duabus substantiis constat, corpore & anima, & nonnulla efficit potentia animæ, videlicet intelligere, ratiocinari, numerare. &c. & nonnulla robore corporis, vt fabricare, scribere, ambulare, & alia huiusmodi, aut bene aut malè facta. Hæc omnia quæ hoc modo homo, aut potentia animæ, aut robore corporis separatim, aut vtriusque opera simul efficit, personæ hominis attribuuntur. Ita etiā Christus quædam secundum humanam naturam, quædam secundum diuinam naturam facit, quę omnia tamen attribuuntur toti Christo, qui est Deus & homo. Ideo mors Christi, quam secundum naturam

humanam ſubiit, aſcribitur toti perſonæ, quæ eſt Deus & homo. Itaque rectè Lucas, Act. 20. 28. affirmat Deum acquiſiuiſſe ſibi Eccleſiam ſuo ſanguine. Et rurſum rectè dicitur, Ieſum Mariæ filium condidiſſe cœlum & terram. Nam Ieſus & filius Dei æternus eſt vna perſona.

In eandem quoque ſententiam loquitur Cyrillus: *Quoniam, inquit, corpus quod proprium eius factum eſt, paſſum eſt, propterea verbum ipſum pro nobis paſſum dicitur.* Atque hinc eſt, quòd omnia opera & beneficia redemptionis in Chriſto habeantur diuina, immenſa, ſaluifica, atque adeo inæſtimabilia, vt his nihil neque in cœlo, neque in terra comparari poſsit, quemadmodum ſupra attigimus.

Conſolatio.

Ex hoc fonte promanat inexhauſta & ineffabilis conſolatio, ad afflictam conſcientiam ob multitudinem peccatorum ſuorum trepidantem. Si enim tam precioſa eſt mors Chriſti, vt nullum ſit precium æquiualens, quod huic conferri, multo minus anteferri poſsit, quid obſtat quominus cumulum meorum peccatorum quantumuis excellentium, longè exuperet? Vnde Auguſtinus: *Miſericordia Dei multò maior eſt, quàm omnium peccatorum miſeria.* Et Paulus, Vbi abundauit delictum, ibi ſuperabundauit gratia. Rom. 5. 20.

DE QVINTO CAPITE.

Chriſtum eſſe Ieſum, id eſt, Seruatorem hominum.

Quinto loco propoſuimus de Chriſto, quòd ſit ſaluator hominum, & quo modo ſalutis humanæ negotium expediat.

Quamuis de hac parte ſæpius in ſuperioribus quædam attigimus, tamen iuſta explicatio ſingulorum articulorum hactenus quemadmodum par erat non facta eſt. Dicam itaque nunc de his copioſius, & primum recitabo teſtimonia ſcripturæ, quæ teſtantur Chriſtum eſſe ſaluatorem mundi, deinde declarabo quomodo ſit ſaluator mundi.

Teſtimonia ſcripturæ.

Moſes inquit, Geneſ. 3. 15. Semen mulieris conteret caput ſerpentis, hoc eſt, Chriſtus deſtruet opera diaboli, & liberabit homines à peccato, morte, condemnatione & inferno, atque eos iuſtificabit, viuificabit, benedicet atque introducet in regnum Dei.

Ad eundem modum loquitur Deus Abrahamo, Geneſ. 12. 3. & 18. 18. & 22. 17. In ſemine tuo benedicentur omnes gentes, hoc eſt, liberabuntur ab omni maledictione, & ſaluabuntur.

Et Angelus Gabriel inquit ad Ioſeph, Math. 1. 21. Vocabis nomen eius Ieſum, is enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum.

Item, Angelus ad paſtores, Luc. 2. 10. Ecce annuncio vobis gaudium magnum, natus eſt vobis hodie ſeruator, qui eſt Chriſtus Dominus, in ciuitate Dauid.

Paulus quoque 1. Tim. 1. 15. inquit: Certus ſermo & omni acceptione dignus, quòd Ieſus Chriſtus venit in hunc mundum, peccatores ſaluos facere. Et quid multa adducam teſtimonia? tota ſcriptura vbique affirmat, Ieſum Chriſtum eſſe ſaluatorem mundi.

Quibus modis.

Sed quibus ergo modis declarat ſe Chriſtus Saluatorem mundi & redemptorem generis humani? hoc in quinque præcipuè beneficiis erga nos conſpicitur, videlicet,

Primò, conferendo nobis verum ſalutaris ſapientiæ intellectum, quo deſtituebamur.

Deinde, auferendo peccata noſtra, quibus aggrauamur & opprimimur.

Tertiò, imputando nobis iuſtitiam, quam ex nobis ipſis habere minimè poteramus.

Quartò, ſanctificando & regenerando nos per Spiritum ſuum ſanctum, vt qui eramus filij iræ, euadamus filij Dei.

Quintò, liberando nos à pœnis inferni, quas commeriti eramus, & donando nobis vitæ æternæ poſſeſsionem, quam ipſe nobis ſua morte acquiſiuit. De his quinque beneficiis, quibus Chriſtus totum redemptionis noſtræ negotium abſoluit & perfecit, breuiter ex ſacra ſcriptura copioſiorem explicationem ſubiungam.

PRIMVM BENEFICIVM.

1. Conferet nobis ſalutaris ſapientiæ intellectum.

De primo beneficio Chriſti, videlicet quod nobis conferat verum ſalutaris ſapientiæ intellectum, quem propriæ rationis aut ingenij acumine nullo modo conſequi poteramus, loquitur Ioannes Euangeliſta his verbis. cap. 1. 18. Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus ille filius, qui eſt in ſinu patris, ipſe nobis expoſuit. Hanc ſapientiam vocat Zacharias, Scientiam ſalutis, in remiſsionem peccatorum per viſcera miſericordiæ Dei. Luc. 1. 77. Et Chriſtus inquit, Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcãt te eſſe verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Ioan. 17. 3.

Vniuerſa mundi ſapientia, huic ſapientiæ comparata, nulla eſt, aut perinde ac ſi quis vnam guttam cum toto Oceano, aut minimam arenulam cum vniuerſi maris aut totius orbis arenis conferat. Quæ enim erit ratio momentanei ad æternum? aut humani ad diuinum? Hęc cœleſtis ſapientia, ſacroſanctum nimirum Euangelium, eſt illa perfecta ſapientia, à Domino & Saluatore noſtro Ieſu Chriſto, nos habere gloriamur.

SECVNDVM BENEFICIVM.

2. Auferet peccata noſtra.

De ſecundo beneficiorum Chriſti genere, videlicet, quòd molem peccatorum noſtrorum, qua premimur, à nobis aufert, concionatur Baptiſta, Ioan. 1. 29. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi, hoc eſt, Hic Ieſus auferet victimam illam, qua ſatisfaciet pro peccatis totius mundi.

Vt autem perueniamus ad pleniorem cognitionem huius teſtimonij Iohannis de Chriſto, ſubiiciam quæſtiones, quas ipſa verba ſuppeditant. *Prima*, cur Chriſtus agnus dicatur, & cur agnus Dei cognominetur. *Secunda*, quid faciat hic agnus. *Tertia*, quorum cauſa faciat.

1. Cur Chriſtus dicatur agnus.

1. Duæ ſunt rationes cur Chriſtus dicatur agnus. *Prima*, vt commonefaciat Iohannes Iudæos, & nos de vtroque, vmbra videlicet, quæ præceſsit in veteri teſtamento, & impletione promiſsionis (quam Iohannes veritatem vocat) in nouo Teſtamento. Hæbræ. 10. 1. inquit Paulus: Vmbram habet lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum, hoc eſt, veritatem ſeu promiſsionis impletionem. Fuit itaque agnus legalis Phaſe Iudæorum, & commonefactio de acceptis beneficiis, & admonitio ſeu adumbratio futuri. Quemadmodum enim admonebat Iudæos, quod quemadmodum ſacrificio agni in Ægypto peracto, populus ex Ægypto egreſſus ſit, & è ſeruitute liberatus. ita ſignificabat per Chriſti ſacrificium, humanum genus reconciliatum iri Deo, & aſſerendum in libertatem. Tribuitur igitur veritati Chriſto, appellatio vmbræ, hoc eſt, agni, vt ſciatur quod Ieſus Chriſtus is ſit, quem agnus Paſchalis in veteri Teſtamento adumbrabat

brabat. In scripturis enim vsitatum est, signis & rebus signatis easdem appellationes tribuere, vt ex collatione vmbræ & veritatis plenius erudiamur. Sic petra, quæ fuit vmbra Christi, tribuitur Christo, 1. Corinth. 10. 4. quia in eo completa est veritas, quæ adumbrata fuit per petram in deserto. Sacrificium quod erat tantum figura futuræ expiationis, dicebatur ἱλασμός, id est propitiatio, quæ appellatio à Iohanne & Paulo tribuitur Christo qui solus verum propitiatorium obtulit.

Deinde cum Ioannes agnum Christum appellat, significat ipsum mactandum esse in victimam, atque ita finem omnium sacrificiorum legalium vno verbo expresßit Iohannes, videlicet quòd adumbrarent victimam Christi, & qua peracta cessare deberent omnia sacrificia Aaronica. ideò inquit, Ecce agnus Dei, quasi diceret: vos Iudæi hactenus multis retro annis, obtulistis agnum Paschalē, verùm ecce hic est verus ille agnus immaculatus & purus absque omni peccato, qui meritò agnus Dei appellatur, quod sufficiens sit victima pro peccatis totius mundi. Propterea rectè dixit Bernhardus: *Quis melius peccatum tolleret, quam is, in quem peccatum non cadit? Is sine dubio me lauare potest, quem constat inquinatum non esse. Hæc manus opertum luto detergat oculum, quæ sola sine puluere est.*

Diximus cur Christus vocetur agnus, & præcipuè cur agnus Dei appelletur, nunc, quid fecerit hic agnus, paucis aperiendum est.

2. Quid faciat hic agnus.

Ecce, inquit Iohannes, agnus Dei, qui tollit peccata mundi, hoc est, agnus ille Dei, hic Iesus, immolandus scilicet, per mortem & passionem suam tollit peccatum mundi, id est. Exonerat mundum peccato, quod in se transfert, vt illud merito suæ victimæ, id est, passionis & mortis aboleat. Atque ita in hunc agnum Dei Dominum nostrum Iesum Christum, Deum & hominem, iniecta sunt peccata totius mundi, vt solus reatum, item & maledictionem sustineret, nam etsi immunis fuit à culpa Christus, reatum tamen & pœnam reuera in se recepit. Atque hoc est quod Esaias cap. 53. 6. ait, Posuit in eum nostras omnium iniquitates. Ideo Paulus vocat Christum maledictum seu execrationem, cum ait Gal. 3. 13. Christus nos redemit de execratione legis, factus pro nobis execratio. Huc etiam facit quòd eundem peccatum nominat, cum ait, 2. Corinth. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum pro nobis, hoc est, Deus filium suum ita examinauit, vt esset coram Deo habitus peccatorum omnium reus, vt nos iustitia ipsius donaremur, qua iusti reputaremur in conspectu Dei.

Mors Christi quale sit opus.

Ex his iam dictis facilè patet, quid sentiendum sit de morte & passione Domini nostri Iesu Christi, quod vno atque altero verbo latius indicabo.

Christus ipse Ioh. 17. 19. sua voce, iam iam passurus, quale opus sit sua passio, explicat, cum ait: Pro iis sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Sanctifico, inquit, id est, segregatus à peccatoribus puritate vera, & coniunctus Deo perfecto amore & obedientia, offero me ipsum patri in ara crucis, per spiritum æternum, in hostiam placatoriam, vt per meritum meæ victimæ homines in me credentes separentur à profanitate mundi, iungantur Deo per viuam fidem, & ita offerantur in hostiam sanctam, vt sint vere sanctificati in æternum. Hoc itaque modo loquitur Christus hic de sua passione, quam definit esse sanctificationē, id est, oblationem sanctam sui ipsius pro discipulis, id est, pro omnibus credituris, vt ipsi sint merito ipsius passionis sanctificati, tanquam hostia sancta oblata Deo.

Concludamus igitur breuibus, quid sit sentiendum de passione Christi, videlicet quòd sit sacrificium propiciatorium, quo se ipsum filius Dei patri obtulit, vt mereretur omnibus qui credunt in eum, æternam sanctificationem, liberationem à peccato & morte æterna, & salutem æternam. Atque in hac definitione continetur, quod singulis hisce quæstionibus respondeatur. Quis obtulit? æternus sacerdos, Iesus Christus. Quid obtulit? seipsum. Vbi obtulit? in ara crucis per amarisimam suam passionem & mortem. Cui seipsum obtulit? Patri, cuius iram merito suæ preciosę victimæ placauit. Quorum causa se obtulit? Hominum. Qui erunt participes huius oblationis? Omnes qui credunt in eum.

3. Quorū causa faciat: seu de efficacia mortis Christi.

Quoniam audiuimus quid effecerit hic agnus, videlicet quòd receperit in se peccata hominum, & pro iis satisfecerit, excutiamus nunc vocabulū Mundi. Ioannes non dicit, Ecce agnus Dei qui tollit peccata hominis, sed qui tollit peccata mundi, vt significet, quousque extendat se pretium oblationis Iesu Christi.

Fuerunt olim & sunt etiam hodie duo hominum genera, qui hic falsa docendo turpiter offenderunt. Horum primi sunt, qui opinantur pasionem & victimam Christi non omnibus prodesse, sed paucis quibusdam peculiariter electis. Alterum genus eorum est, qui existimant quædam esse peccata, quę non per meritum quidem mortis Christi remitti possunt. Hasce duas falsas & erroneas opiniones breuiter hoc loco refutabo, & manifestis verbi Dei testimoniis prosternam.

Stoici puparcarum de Dei electione cum Sancta vocatione, iustificatione Sanctificatione, & glorificatione conficta doctrinam euertentes refelluntur.

Hi quos primo loco nominaui, Stoici sunt, & parcarum tabulas fingere conantes ex scripturæ testimoniis non rectè intellectis, docent Deum creasse homines destinatos partim æternæ saluti, partim æternæ condemnationi, quomodocunque aut credant aut viuant. Hæc peruersa opinio non tantum est blasphema in Deum, sed etiam seducit plurimos, vt aut desperent de remissione peccatorum, aut securitati indulgeant, cogitantes nihili referre quomodo viuant, cum salutem consequantur, propterea quòd electi sint. Huic opinioni opponenda est misericors Dei voluntas, qui condidit hominem ad suam imaginem, & Adamo restitutionem huius promisit. De hac voluntate Dei loquitur Propheta his verbis: Viuo ego, dicit Dominus Deus, nolo mortem impij, sed vt conuertatur impius à sua via & viuat. Quod si itaque hæc verba, quòd Deus nolit mortem peccatoris, vera sunt, de qua re nullum planè est dubium, necesse est falsum esse, quòd dicunt, Deum destinasse quosdam saluti, quosdam condemnationi, idque si consilium creationis & redemptionis generis humani respiciamus. Nam quantum ad contumaciam hominum attinet, ibi dicitur Deus multos creasse ad condemnationem, quos tamen volebat conuersos, salutem quæsiuisse ac consecutos fuisse.

Quemadmodum enim pater terrenus erga suos liberos ita affectus est quod velit singulos ad frugem peruenire & esse sibi honestos ac dignos bonorum suorum successores, & tamen sua spe frustratus, contumaciam & inobedientiam eorum experitur, qua etiam hi tandem seipsos cum summa ignominia in perniciem, atque in infame aliquod suppliciorum genus conijciunt. De hoc patre dicere licet, quòd liberos huic tanto malo conseruatos educarit, non quòd longè alia non fuerit proposita ipsius voluntas, sed quod sibi ipsis liberi sua contumacia hoc accersiuerint malum. Ita Deus omnes

quidem homines ad imaginem suam conditos saluari cupit, verùm si qui horum contumaces nolint ipsius verbum amplecti, & per fidem conuerti, sed securitati & insaniæ indulgentes, in impietate sua moriuntur, hos Deus perire permittit, vt luant tum suorum peccatorum aduersus Legem Dei, tum etiam spretæ salutis consequendæ per Christum, iustas pœnas. Hic licet cum scriptura dicere, Deum tales contumaces nebulones ad æternam condemnationem condidisse, non quòd ipse eorum perditione delectatus sit, sed quod hi eam sua malitia sibijpsis attraxerint, præferentes huius mundi vanitatem gratiæ & misericordiæ Dei in Iesu Christo.

De hac Dei æterna & immota voluntate ita loquitur Paulus, Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionẽ veritatis venire. Vnus enim Deus, & vnus mediator Dei & hominũ, homo Iesus Christus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus. Et Petrus ait, Longanimis est Deus, non volens vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere.

Quid potest dici clarius? & quis erit, qui se ausit hic opponere? Si itaque Deus neminem vult perire, sed omnes per agnitionem veritatis saluos fieri, manifestum est, mendacium eorum, qui dicunt Deum nolle omnes homines saluari, sed multos creasse ad æternam condemnationem. Verùm vt commodius certificetur nostra cõsciẽtia ex verbo Dei de hac paterna voluntate ipsius, proponam quatuor firmissima argumenta, quæ abundè nos reddant certiores de gratia Dei, quæ se extendit in omnes homines vbique terrarum, absque omni personarũ, regionum, sexus & conditionum externarum respectu.

Gratiã Dei omnibus offerri 4 argumentis ostendit.

1. Mandatum Dei.

Primum argumentum est mandatum Dei vniuersale, ad omnes homines. Deus ipse sua voce è cœlo loquitur, Hic est filius meus dilectus, hunc audite. Et Christus suos discipulos in omnem terram cum hoc mandato amandat: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, hoc est, omnibus hominibus. Quis itaque impudens est, vt dicere ausit, Deum quidem præcipere omnibus vt Euangelium audiant, sed interea velle quosdam per fidem saluari, quosdam verò obdurari atque condemnari? Qui ita de Deo cogitant, faciunt ipsum deteriorem quouis Tyranno, qui ea imperet quæ nec vult, nec sentit, & hoc est duo habere corda, quod ipse Deus summè detestatur & odit.

2. Promissio.

Secundum argumentum, est promissio Dei gratuita & vniuersalis. Venite ad me, inquit Christus, omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Item, qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, qui vero non crediderit condemnabitur. Et Paulus, Omnis qui credit non confundetur. Huc referẽdum est totum ministerium Euangelij quod ideo à Deo institutum est in hoc mundo, vt per illud homines deducantur in veram Dei cognitionem. Ipse Christus fatetur se venisse in hunc mundum, vt peccatores saluos faceret. Venit, inquit, filius hominis quærere & saluum facere quod perierat.

3. Pretium passionis Christi.

Tertium argumẽtum sumitur ex precio passionis & mortis Christi, quod sufficit pro peccatis omniũ hominum. Dedit semetipsum pretium pro omnibus hominibus. Ioãnes inquit, Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Et Christus, Ego cum exaltatus fuero à terra, omnes traham ad me. Ideo Paulus dicit, gratiam abundare supra peccatum, quia tanti æstimatur preciosa victima Christi, quod omnia deleat peccata. Ioannes inquit: Christus est propitiatio pro peccatis nostris, & non solùm pro nostris, sed etiam pro totius mundi.

4. Obsignatio gratiæ per Baptismũ

Quartum Argumentum, quod certificat nos de voluntate Dei, est obsignatio gratiæ, quæ fit per Sacramentum Baptismi. Ite, inquit Christus, & docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus Sancti. Hanc obsignationem confirmauit potestate sua & præsentia in hoc mundo. De illa loquitur, Mihi data est omnis potestas in cœlo & in terra, de hac verò, cum inquit, Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi. Si itaque respiciamus ad potestatem Christi, potest efficere omnia quæcunque vult in cœlo & in terra. Si autem mandatum intueamur, vult Christus omnes gentes baptizari, vt sit hoc testimonium, Deum velle remittere peccata omnibus credentibus & conuertentibus se ad eum. Denique si oculos figamus in præsentiam ipsius, apparebit hic Christus ipse, qui Spiritu sancto baptizans, intus efficit, quod aqua foris adhibita designat.

Ii soli seruãtur, qui fide Christum amplectuntur.

Quatuor itaque immotis argumentis probauimus, hanc esse Dei voluntatem, quòd velit omnes homines saluos fieri, quotquot seipsos ad eum conuertunt per fidem in Iesum Christum. Cuicunque ergo cordi est sua salus, is constanter in hac Dei voluntate acquiescat, quã non solùm in verbo suo manifestauit Deus, verumetiam multis modis efficaciter probauit ac demonstrauit. Proinde concludamus, falso docere eos, qui ad extenuandam mortem & passionem Christi, dicunt victimam ipsius in remissionem peccatorum factam, non omnibus sed paucis quibusdam electis prodesse.

Omnia peccata remitti per & propter mortis Christi meritum.

Secundus error eorum est, qui asserunt quædam esse peccata, quæ remitti non possunt, propter meritum passionis & mortis Christi. Huic opinioni aduersantur hæc Pauli verba: Vbi abundat peccatum ibi superabundat gratia in Christo Iesu. Rom. 5.20. Item Ioannes, cum dicit, Christum tollere peccata mundi, innuit victimam Christi longè efficaciorem esse ad saluandum, quàm peccata totius mundi ad perdendum.

Itaque cogitabimus, nullum esse maius peccatum, quàm opinari vllum esse peccatum maius gratia Dei in Iesu Christo. Tale fuit peccatum Cain, qui victus conscientia scelerum, desperabundus dixit: Maior est iniquitas mea, quàm vt remittatur. At huic rectè respondet Augustinus: *Mentiris Cain, maior enim est misericordia Dei quàm omnium peccatorum miseria.* Arguit proinde Deum mendacij, quicunque desperat de venia, ob peccatorum suorum molem & magnitudinem, contemnit iusiurandum Dei, qui iureiurando confirmat se nolle mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat, siquidem Deus cum tuum peccatum intuetur, simul cogitat infinitum pretium, pro eo solutum esse, passionem dominicam. Vnde vox illa conscientiæ exultantis in Bernhardo de remissione peccatorum: *Teneo validissimum argumentum, dominicam passionem. Vox siquidem eius inualuit multo plus quam vox sanguinis Abel, clamans in cordibus electorum remissionem omnium peccatorum. Traditus est enim propter peccata nostra, nec dubium est, quin potentior & efficacior sit mors illius in bonum, quàm peccata nostra in malum. Peccaui, inquit Manasses, super arenam maris, sed tu Domine indignum saluabis me, secundum magnam misericordiam tuam.*

De peccatis cõtra conscientiam.

Sed obijciat hic aliquis, ac dicat, promisi sæpius vitæ emendationem, & tamen sciens & volens insuper sæpe peccaui, & feci contra meam conscientiam. Ad hoc ita respondeo, horribile est & periculosum hoc peccati genus coram deo, & plurimi

rimi propter hoc condemnantur, vt Saul & multi alij, qui subitanea morte absque conuersione hinc abripiuntur, sed tamē gratia in Domino nostro Iesu Christo abundat supra & hoc & omnia peccata totius mundi. Quicunque enim à peccatis resurgūt, per seriam pœnitentiam, hi omnes propter mortem & passionem Christi consequuntur remissionē peccatorum. Hæc tentatio ita exercuit populū Iudaicum, vt desperabundus in hanc vocem prorumpens exclamarit, apud Ezechielem 33.10. iniquitates nostræ & peccata nostra supra nos sunt, & in ipsis nos tabescimus. Quomodo ergo viuere poterimus? Dic ad eos, dicit dominator Dominus: Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Conuertimini, conuertimini à peccatis vestris pessimis, quare moriemini domus Israel?

Quicunque igitur affligitur conscientia scelerum, recolat magnitudinem misericordiæ Dei, excedentis omnia opera Dei: cogitet voluntatem Dei esse, non velle mortem peccatoris, sed conuersionem & vitam. Intueatur λυτρὸν persolutum à Christo, quod longè maius est colluuie omnium peccatorum totius mundi. Consideret exempla conuersorum post horrendissima peccata, vt Latronis, Manassis, & aliorum plurimorū: caueat ne magnitudini peccatorum suorum addat desperationem, qua negatur veritas Dei, quo sane peccato nullum grauius esse poterit, atque ita Thronum gratiæ accedat, & serio corde propter Christum petat veniam, nec cesset fideli oratione pulsare, priusquam in corde suo senserit per Spiritum sanctum sibi responsum dari, quod absque omni dubio fiet, modò propositum peccandi serio abiecerit. Cùm hoc pacto firmatus est animus, sentiens responsum Dei per consolationes cordis, rectè petitur confirmatio per vocem ministrorum Euangelij, & vsum dominicæ cœnæ. Verùm qui petit veniam & nihilo minus retinet propositum peccandi, damnatus hypocrita est, qui putat Deum sibi similē esse, vt qui moueatur & delectetur, aut etiam decipiatur hypocrisi: huic, donec talis fuerit, & absolutio per ministeriū Ecclesiæ, & vsus cœnæ dominicæ cedit in maius iudicium, tantum abest, vt inde aliquid emolumenti sibi accessurum speret.

De peccato in Spiritum Sanctum.

Sed quid ergo dicendum est de Christo, qui meminit peccati irremissibilis Matthei. 12.31. cum inquit: Omne peccatum & omnis blasphemia remittetur hominibus, spiritus autem blasphemiæ non remittetur, neque in hoc, neque in futuro sæculo? Item Marci, 3.28. Amen dico vobis, quoniam omnia peccata & blasphemiæ dimittentur filijs hominum, qui autem blasphemauerit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti. 1. Iohan. 5.16. Qui scit fratrē suum peccare peccatum non ad mortem, petat & dabitur ei vita, peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem, nō pro illo vt roget quis, dico. Omnis iniquitas peccatum est, & est peccatum non ad mortē. Hebræ. 6.4. Impossibile est, eos qui semel sint illuminati, gustauerūt etiam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum Dei verbū, virtutesque cœli venturi, & prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitentiam, vt qui rursum crucifigant sibiipsis filium Dei, & ludibrio exponant. Heb. 10.26. Voluntarie peccantibus (hoc est, si qui deficiant à Christo) post acceptā noticiam veritatis, iam nō relinquitur pro peccatis hostia. 1. Timoth. 1.13. Ego qui primus blasphemus fui, & persecutor, & contumeliosus, misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.

Hæc sacræ Scripturæ testimonia loquuntur de quodam peccati genere, quod nec in hoc sæculo, neque futuro remittatur. Appellatur hoc communiter peccatum in Spiritum sanctum. De eo autem alij alia dicunt, & ea ratione multos in desperationem adigunt, dum incerti ignorant, quid crediturì aut facturi sint. Immo, multi etiā existimantes se huius peccati reos, anguntur animis, & cōscientiæ horrendis implicati doloribus, viuunt sine pœnitentia. Verùm qui diligenter expenderit scripturam, & contulerit inter se ea quæ de hoc peccato in sacris literis referuntur, is facilè intelliget quæ sit huius peccati ratio & forma. Excutiam itaque iam citatos locos scripturæ, & inde concludam atque eruam perspicuam & plenam huius peccati definitionem.

De peccato in Sp. S. authoris sententia.

Principiò distinguit dictum Iohannis, peccatum ad mortem, quod aliàs dicitur in Spiritum sanctum, ab alijs peccatis. Omnis, inquit, ἀδικία est peccatum, sed non ad mortem. Item, Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi. Quę duo testimonia abundè nos docent, quòd peccatum in Spiritum sanctum, non sit legis diuinæ, hoc est, decalogi transgressio. Nam vocabulum ἀδικία quo hic vtitur Iohannes, significat quicquid fit contra legē, quod vocat Iohannes quidem peccatum, sed non ad mortē, hoc est, non contra Spiritum sanctum. Hinc ergo cōcludemus, peccatum in Spiritum sanctum non esse transgressionē legis moralis vllam, nec vniuersalem, nec particularem: Quamuis minimum alioquin peccatū, quod designatur contra legem, natura sua & malicia mereatur mortem æternam.

Matthæus verò & Marcus monstrant, quòd materia peccati in Spiritum sanctum sit cōtemtus Christi & eius Euangelij. Sed non in eo consummatur peccatum hoc, quia Petrus in die Pentecostes recepit tria millia hominum agentium pœnitentiā, qui Christum vsque ad mortem crucis persecuti erant.

Paulus itaque facit discrimē inter duo genera hominum persequentium Christum. Vnum eorū qui ignorant. Alterum verò horum qui sciūt se malè & iniquè facere. Ego, inquit Paulus, persecutor & blasphemus fui in Christum, quia ignorans feci in incredulitate. Ad hunc modum etiā alij persecuti sunt Christum & Euangelium ipsius, & tamen misericordiam consecuti sunt, eò quòd fecerunt ignorantes in incredulitate.

Paulus præterea ad Hebræos monstrat, quid præcedat hoc peccatum antequam committatur, videlicet illuminatum fuisse à Spiritu sancto, habuisse veram noticiam personæ & officij Christi, gustasse bonum Dei verbum, atque participem fuisse Spiritus sancti. Turca & Papa qui alioquin execrabiles peccatores sunt, cum Spiritum sanctum nunquā possederint, tale peccatum non habent, quo è cordibus reijcitur testimonium Spiritus sancti per quem veritas Euangelij obsignata fuit. Proinde etiā indicat Paulus, in quibus consistat hoc peccatum, ita vt huius reus dicendus sit is, qui non solùm abundè edoctus & illuminatus fuit in vera Euangelij salutaris doctrina: Verumetiam qui manifestè se opponit Christo, & obiecta ipsi crucis suæ ignominia, contumelia ipsum afficit, & totis viribus doctrinam eius persequitur, nomen ipsius ferre nequit: Sed opera Christi asscribit diabolo, quemadmo-

dum fecerunt Pharisæi, quibus Christus imputat hoc peccatum blaſphemiæ, aduerſus Spiritus ſancti illuminationem. Pharisæi enim etſi edocti erant multis Prophetijs de Christo, & inſuper conuicti Christi doctrina & miraculis, tamen ſcientes & volentes proſequebantur Chriſtum & ipſius Euangelium, quod à Deo eſſe norant, per Spiritus ſancti illuminationem, & quod maius eſt, non ſolùm contumaces oppugnabant Chriſtum calumnijs, tyrannide & hypocriſi, opponentes ſe ipſius verbo, quod verum eſſe cor illorum teſtabatur, verùm etiam propriæ ſuæ iuſticiæ & ſacrificiorum cumulo confidebant, reijcientes Chriſti iuſticiam & victimam, quæ ſola tollit peccata mundi.

Peccati in Spiritum S. definitio. Hinc igitur concludimus peccatum in Spiritum ſanctum, non eſſe decalogi tranſgreſſionem, neque contemtum aut perſecutionem Chriſti, ac Euangelij ex ignorantia & credulitate. Sed tum demum dicitur aliquis peccare in Spiritum ſanctum, cum voluntaria rebellione opponit ſe Chriſto verè agnito, & deficit ab Euangelio, in corde ſuo per Spiritum ſanctum illuminantem obſignato, atque perſequitur Eccleſiam, cũ fiducia propriæ ſuæ iuſticiæ & ſacrificiorum, ſpreta & abiecta finaliter Chriſti hoſtia, quæ ſola peccati expiatrix exiſtit. Hæc eſt plena definitio peccati in Spiritum ſanctum, quod hanc appellationem ideo ſortitum eſt, quòd homo cuius cor antè illuminatum fuit in vera Chriſti noticia per Spiritum ſanctum, iam ſe opponit Spiritui ſancto, & eum à ſe expellit, & huius opera attribuit diabolo.

Cur nunquam remittatur. Cur autem hoc peccatum non remittatur, indicat Paulus ad Hebræos, cum inquit: Non eſt alia hoſtia reliqua pro peccato, quàm ſolius Criſti. Quoniam enim hi finaliter renunciarunt Chriſto, ſpreta ipſius victima, & confidunt alijs victimis, mirum non eſt, hos gratiam non conſequi, quæ ſola datur per victimam Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Porro ſi quis quærat ac dicat: quid ſi obnoxius huius peccati in Spiritum ſanctum, conuertit ſe denuo ad Chriſtum & ſeriò pœniteat ſuæ contumaciæ, atque ex toto animo petat veniã propter meritum paſſionis & mortis filij Dei? Ad hoc ita reſpondeo cum Paulo: Gratia abundat ſupra peccatũ. Neque eſt tanta huius peccati magnitudo, quin millies maior ſit gratia Dei, in Domino noſtro Ieſu Chriſto. Et cùm certiſsimum ſit, Deum nolle mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat: affirmo remitti hoc peccatum in Spiritum ſanctum, omni agenti ſeriam pœnitentiam, & petenti veniam propter Chriſtum.

Sed obijci hic poteſt, manifeſtè docere Chriſtum, non remitti hoc peccatum, neque in hoc ſæculo, neque in futuro: itaque videtur hoc peccatum maius gratia Dei. Abſit, immo longiſſimè abſit, firmiſſimè enim credendum eſt, gratiã Dei longe exuperare peccata mundi. Cur ergo nõ remittitur? Ad hæc reſpondet Paulus Heb. 6. 6. quia rurſus renouari non poſſunt per pœnitentiam, idque ideo, quòd verum pœnitentiæ fundamentum, hoſtiã videlicet Chriſti abnegarunt, ſine qua nec vlla ſalutaris pœnitentia ſeu conuerſio per fidẽ ad Deum fieri poteſt, nec vlla eſt victima alia, quæ abſque hac ſola tollere peccata poteſt. Oportet, inquit Chriſt⁹, prędicari in nomine meo pœnitentiam & remiſſionẽ peccatorum. Quocirca quicunque ſe conuertit, & Chriſtum atque ipſius victimam firma fide amplectitur, certo certius cõſequitur veniam per fidem.

Dicitur itaque hoc peccatum irremiſſibile, quòd qui hoc perpetrant, maxima ex parte perſeuerent in malo ſuo propoſito, & nunquam confugiant ad gratiam Dei, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Qui enim gratiam Dei amplectitur, is non finaliter renunciauit victimæ Chriſti, quæ ſola omnium peccatorum expiatrix exiſtit.

Hæc breuiter dicere volui de peccato in Spiritum ſanctum, quòd intelligerem multos hac in parte, non recte inſtructos, & paucos, hac de re recte hactenus ſenſiſſe, atque dilucidè ſcripſiſſe.

TERTIVM BENEficium.

3. Chriſti iuſtitia coram Deo nobis imputatur. Dictum eſt hactenus de ſecundo Chriſti beneficio, videlicet quòd mundat nos ab omni peccato, verum hoc non ſufficit, niſi inſuper iuſti euadamus. Cùm enim iuſticia ſit vera via in vitam æternam, nemo vnquam hanc conſequitur, niſi qui eſt iuſtus. Ideo Chriſtus inquit. Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Seruare autem mandata, eſt iuſtum ſe iuxta legem exhibere.

Quamuis autem nemo legi Dei ſatisfacit, quemadmodum ſuprà demonſtrauimus, nec iuſtitiam ex operibus legis conſequitur, manet tamen immota voluntas Dei, quòd nemo admittatur in poſſeſſionem vitæ æternæ, niſi qui habeat iuſtitiam, quam lex requirit. Venit ergo filius Dei in hunc mundum, & aſſumſit naturam humanam ex virgine Maria, ac ſubiecit ſe legi, atque impleuit eam, ita vt iuſticiam ex operibus legis conſequutus ſit. Hæc iuſticia Chriſti Dei & hominis, ſufficit coram Deo imputata omni credenti in ipſum. Quemadmodũ enim per inobedientiam vnius omnes rei ſumus: ita omnes quotquot credimus in Chriſtũ, vnius iuſticia reputamur iuſti. Hoc eſt quod Paulus dicit Rom. 10. 4. Chriſtus eſt finis legis ad ſalutem omni credẽti. Finis legis, dicitur finalis legis, voluntas, vt fiant quæ illa vult & imperat. Vult autem iuſticiam, quã cum aſſequitur, acquieſcit, nec quenquam qui hac potitur condemnat. Chriſtus autem non ſua propria de cauſa eſt finis, ſed eorum qui legem adimplere non poterant, ita vt imputet ſuam iuſtitiam, quam ex lege conſecutus eſt, omnibus credentibus in ipſum, ne quo iure lex eos aut accuſare, aut condẽnare poſſit. Propterea inquit Paulus Chriſt⁹ eſt finis legis ad ſalutẽ omni credẽti, hoc eſt, quicũq; credit, habet quod lex requirit, iuſtitiam videlicet, quæ eſt via ſalutis. Huc facit quod Auguſtinus ait, *quod lex præcipit, fides impetrat.* Item, *Chriſtus noſtra peccata, ſua facit, vt ſuam iuſtitiam, noſtram faceret.* Itaque nulla nunc condemnatio (vt inquit Paulus) in ijs, qui ſunt in Chriſto Ieſu, quoniam ſatisfactum eſt iuſticiæ legis in ipſis.

Quomodo credentes legi Dei ſatisfaciunt. Diligenter ergo obſeruandum, quòd ſatisfaciamus quidem legi, ſed non noſtris operibus, verùm Chriſti, qui iuſtitiam legis nobis credentibus imputat. Hac de cauſa dicit Paulus: Non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia. Sub lege non ſumus, quia lex non inuenit in nobis, quod accuſet, cum donati ſimus iuſtitia quam ipſa requirit. Redemit nos Chriſtus à maledictione legis, primùm deriuando in ſe pœnas in ara crucis, quas nos meriti eramus. Deinde implendo legem, & imputando nobis ſuam iuſtitiam, qua donati, iuſti compareamus in die nouiſſimo, quando Chriſtus aduenit iuſtus viuorum ac mortuorum iudex. De hac iuſtitia agit Paulus 2. Corinth. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum, fecit Deus peccatũ, vt nos fieremus iuſtitia Dei in ipſo. Hæc Dei iuſtitia, eſt obediẽtia

Chriſti

Christi, qua legi satisfacit pro nobis.

De iustificatione per fidem absque operibus.

Cum itaque audimus aut legimus, hominem iustificari fide absque operibus legis, coram Deo, id ita est accipiendum, non quòd homo ex operibus legis à se factis iustificetur, sed quod fide Christum amplectatur, qui sua obedientia seu operibus perfecte iustus est coram Deo, & imputat hanc suam iusticiam legis, omnibus qui credunt in eum. Dicitur porrò hæc iusticia fidei, quod imputetur credenti, Christi vero, quòd is legi satisfecerit, Dei autem, quod hac is placetur & contentus sit. Hęc dicta sint de tertio Christi beneficio, videlicet iusticia ipsius, quam credentibus imputat, cuius supra quoque facta est mentio, vbi disseruimus de vero legis vsu.

QVARTVM CHRISTI *Beneficium.*

4 Christus sanctificat nos.

Quartum Christi beneficium, est sanctitas seu sanctificatio. Christus enim cum remittit nobis peccata nostra, & eripit nos è regno Diaboli, atque imputat nobis suam iusticiam, simul etiam nos sanctificat, & imputat suam sanctitatem nobis, qui ipsius corporis membra facti sumus. Hinc est, quòd Iohannes. 1. Iohan. 1. 3. vocet cœtum omnium credentium in Iesum, sanctorum communionem. Vnde etiam pendet articulus symboli cum dicimus: Credo sanctam Ecclesiam sanctorum communionem.

De hac sanctificatione gloriari licet Christianis aduersus regnum & membra diaboli, ita quòd meritò dicere possint, se habere societatem cum Deo patre, filio & Spiritu sancto, ac separatos esse à principe tenebrarum, hoc est, diabolo & ipsius mēbris. Annunciamus vobis (inquit Iohannes) quòd & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum patre & cum filio eius Iesu Christo. Hac sanctificatione consolabatur se Dauid Psal. 86. 2. vbi in hunc modum orat: Custodi animam meam quoniã sanctus sum, saluũ fac seruũ tuum Deus meus sperantem in te. Hîc primum Dauid sanctum se esse dicit. Deinde quomodo contingat hæc sanctificatio indicat, videlicet cum firma fide in Deum recumbimus, & ipsi soli confidimus. Qui enim hoc facit, is spiritualiter insitus est Domino nostro Iesu Christo, à quo impetrat perfectam atque personalem totius hominis sanctificationem. Nam, vt dixi, sanctificatio Christi credenti imputatur, quemadmodum docet ipse Christus Iohan. 17. 19. Sanctifico me ipsũ pro ijs, vt sint & ipsi sancti.

De sanctitate imputata & inchoata.

Consistit itaque sanctitas hæc in remissione peccatorum, imputatione iusticiæ Christi, renũciatione diaboli: breuiter in fide ipsa, quæ Christum cum sua iusticia & sanctitate comprehendit. Coniuncta est autem cum hac hominis sanctitate sanctificatio eiusdem, quę pro fidei modulo sua etiam habet incrementa, & in quibusdam maior, in quibusdam minor reperitur, prout fides ipsa maior, ac minor existit, cum homo fidem concipit per Spiritũ sanctum, cuius etiam opera regeneratur, ibi statim sentitur efficacia Spiritus sancti, qui indies hominis mentem, affectus, cor, & totam denique vitam paulatim innouat. Mentem quidem per verbum à tenebris ignorantiæ, erroribus, & prauis cogitationibus liberat, & postea eam vera Dei noticia, doctrina salutis ac bonis cogitationib' irradiat atque illustrat, quo fit vt affectus purgati, sensim ab immundis carnis desiderijs liberos se vendicent, & efficacia Spiritus sancti ad bonos inflammentur motus, prout mens ipsa illustrata fuerit.

Cor etiam hominis mansuescit & mollescit, ac deponens naturalem illam contumaciam, ortam à peccato originali, incipit Deo parere ac obtemperare, iuxta scientiam cordi infusam à Spir. sancto. Huic cordis obedientiæ respondent quoque, tum interna, tum externa hominis opera. Breuiter, hæc sanctificatio consistit in vera pœnitentia, & sancto proposito, ita vt homo omnes mentis ac cordis conatus eò dirigat, vt Deo obtemperet, nec quicquam sciens ac volens faciat, quod à Deo prohibitum sit, pluris faciens voluntatem Dei, quàm res omnes alias totius mundi.

Concutitur sed non excutitur.

Porro concutitur hæc sanctificatio grauissimis tentationibus, vt pote quæ à potentissimis hostibus, Sathana, carne & mundo oppugnetur. Quo fit, vt sæpe in hoc spirituali spiritus & carnis certamine, Christianus sentiat suarum virium infirmitatē, ita vt succumbere interdum, immo humi affligi ac planè quasi prosterni videatur: Sed subleuatur interim auxilio, præsentia & virtute Spiritus sancti. Ad hunc modum Dauid à carne victus succubuit, & polluit se adulterio atque homicidio. Sed cum prophetæ Nathan admonitiones audiret, efficacia Spiritus sancti subleuatus fuit. Idem etiam multis alijs sanctis Dei accidit, ita vt non frustrà dixerit Paulus: Qui stat, videat ne cadat. Propterea, hortatur Galatas cap. 5. 16. inquiens: Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis, caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Atque ita nihil aliud est vita Christiani verè fidelis, quàm perpetua militia. Quemadmodum in Epigrammatis indicat Prosper, cum ait: *Nunquam bella bonis, nunquam discrimina desunt, Et cum quo certet, mens pia semper habet.* Quod etiam quotidiana experientia testatur, & Christus ipse, cum orare nos quotidie iubet: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Salomon inquit: Septies in die cadit iustus & resurgit. Hoc enim interest inter filios Dei & Diaboli. Hi contumacia peccant & permanent in peccatis suis. Filij vero Dei infirmitate peccant, & seducuntur interdum à diabolo propria carne & mundo, sed resurgunt & apprehendunt Dei patris dextram, hoc est, amplectuntur firma fide Iesum Christum.

QVINTVM CHRISTI *beneficium.*

5. Christus factus est nobis redemptio.

Quintum Christi beneficium, ad quod priora hæc omnia diriguntur, est finalis liberatio atque redemptio, ita vt postea non metuendum sit quicquam mali à diabolo, carne, mundo aut vlla alia re, siue in cœlo, siue in terra, siue etiam in inferno. Hæc finalis redemptio appellatur in scriptura Salus, ad quam Deus initio hominem condidit, ac postea morte ac passione filij sui redemit.

Redemptionis nostræ 4. conditiones.

Habet autem hæc Salus quatuor conditiones. *Prima*, quòd liberemur penitus ab omni miseria, aduersitate & malis. *Secunda*, quòd in posterum non metuamus nobis ab vllo malo venturo. *Tertia*, quòd tanta consequamur bona, vt maiora ne optare quidem possimus. *Quarta*, quòd his ipsis bonis fruamur in æternum, absque omni impedimento atque mutatione. Hanc salutem cum suis conditionibus in solo Christo consequimur.

Hæc quinque iam enumerata Iesu Christi beneficia, cõtinent hæ duæ appellationes, Iesus, & Christus.

ſtus. Prima appellatio Deum & hominem ac ſaluatorem mundi eum eſſe oſtendit. Altera verò monſtrat, quomodo ſit ſaluator. Chriſtus enim, hoc eſt, vnctus, indicat Chriſtum eſſe ſacerdotem, regem & Prophetam, Sacerdotem, qui ſua victima deleat noſtra peccata, ſua oratione ſemper intercedat pro nobis apud patrem noſtrum cœleſtē, & ſua innocentia nos ſanctificet. Prophetam verò, qui doceat nos viam ſalutis, & poſtremo Regem, qui nos eripiat è regno diaboli & introducat in ſalutem & gaudium vitæ æternæ.

DE SEXTO CAPITE.

De applicatione beneficiorum Christi.

Sextum quod de Domino noſtro Ieſu Chriſto ſciendum propoſui, eſt de applicatione beneficiorū ipſius, videlicet quomodo horum facti participes, perducamur ad ſempiternam beatitudinem.

Dominus & Saluator noſter Ieſus Chriſtus, diuina ſua erga nos bonitate, & ardenti noſtræ ſalutis ſtudio permotus, reddit nos ſuorum beneficiorum participes per Euangelium, fidem, & ſacroſancta Sacramenta, cum quibus efficaciter adeſt & donatur Spiritus ſanctus. De hiſce tribus diuinitus ordinatis inſtrumentis ordine dicam.

1. Per Euāgelium.

Primum eſt Euangelium, quod promulgari per totum orbem terrarum iuſſit: cuius etiam miniſterio efficax eſt per Spiritum ſuum Sanctum, & colligit ſibi ex toto genere humano Eccleſiam, quā regit atque conſeruat doctrina Euangelij, Sacramentis, diſciplina & ceremonijs: ita vt vbicūque hęc quatuor integra, incorrupto fundamento, reperiantur, ibi neceſſe ſit eſſe Eccleſiam chriſtianā, quamuis in externo illo cœtu adiuncta ſint quædam membra mortua, quæ titulo Eccleſiæ fruſtra glorientur. In hac ſua Eccleſia offert Chriſtus per miniſterium Euangelij, gratiam ſuam omnibus hominibus iuxta hoc mandatum ſuum: Ite in orbē vniuerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Item. Luc. 24. 47. Oportet prædicari in nomine meo pœnitentiā & remiſſionem peccatorum in omnes gentes. Cum itaque audis, hac voce Euangelij tibi offerre remiſſionem peccatorum & vitam æternam per Chriſtū, ita tecum animo tuo cogites: Hic offert mihi Chriſtus gratiam & ſalutem in ſuo verbo, quod ille ipſe per vocē hominis mihi loquitur. Si itaque huic obtempero, cedit hoc mihi in ſalutem. Sin autem huic ipſius voci me pręſtitero inobedientem, cedit mihi hic auditus in perditionem & condemnationē niſi reſipiſcam. Quemadmodū enim homicida mortis reus, contemnens gratiam quam ſibi à rege clementiſſimo offerri audit, accerſit ſibi ipſi grauius ſupplicium: ita etiam, ſi quis Euangelium gratiæ audiens, hoc non amplectitur, ſibiipſi grauioris pœnæ & cōdemnationis autor exiſtit. Danda itaque eſt opera omnibus Chriſtianis, vt ſumma cum reuerentia & attentione ſalutare Euangelium Chriſti audiant, & fide illud amplectentes, gratos ſe declarēt erga Dominum & ſaluatorem noſtrum Ieſum Chriſtum.

Subiungam hoc loco breuem Euangelij definitionem.

Euangelij definitio.

Euangelium (vt paucis dicam) eſt vniuerſalis prædicatio pœnitentiæ & remiſſionis peccatorum, in nomine Chriſti, quemadmodum ille ipſe inquit: Sic ſcriptum eſt, & ſic oportebat Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſsionem peccatorum in omnes gentes. Hanc prædicationem Chriſtus vocat Euangelium, hoc eſt, lætum nuntium, quo offeruntur omnibus hominibus credentibus, Iudæis & gentibus, hæc bona, videlicet liberatio à maledictione legis & ira Dei, remiſſio peccatorum, ſalus & vita æterna, idque abſque omni merito humano, propter mortem & paſſionem ſuam, vt corde, ore, & vita Deum celebrent, quicunque horum beneficiorum participes redduntur.

Continet autem hæc definitio Euangelij quatuor membra.

Definitionis membra.

Primum eſt, Mandatum Dei vniuerſale ad omnes homines, quod qui audire nolit, Deum ipſum contemnit, & ſeipſum denuo reum facit æternæ mortis. *Secundum* eſt, quòd quemadmodum Euangelium offert hominibus remiſſionem peccatorum, iuſticiam, ſalutem & vitam æternam: ita etiam maneāt in peccatis, iniuſticia, condemnatione & morte æterna, quicunque illud non receperint. *Tertium*, quod gratuito omnibus hæc beneficia offerantur, abſque omni reſpectu perſonarum, nationum & conditionum humanarum. Chriſtus enim vult omnes ſaluos fieri, quotquot ſalutem cōſequi appetunt, ne quis ob ſuam indignitatem, aut peccatorum multitudinem deſperet. *Quartum* indicat, quibus hæc bona contingant, videlicet conuertentibus ſe ad Deum in vera fide, quemadmodum nunc porro de hac dicendum erit. Hæc ſufficiant de primo inſtrumento, videlicet Euangelio, cuius miniſterio Deus omnibus hominibus ſalutem offert. Supra copioſe dictum eſt, quomodo lex ſit nobis pædagogus ad Chriſtum, liberantem nos à maledictione legis.

II. Per fidē.

Secundum medium quo Chriſtus nobis ſua beneficia applicat, eſt fides. Sicut enim à parte Chriſti Euangelium eſt vice manus, qua nobis ſua beneficia porrigit: ita è noſtra parte eſt fides inſtar manus quæ oblatum Chriſtum cum omnibus ſuis beneficijs accipit.

De fidei natura.

Vt autem intelligatur, quæ ſit vera fidei natura, ſubijciam primo huius definitionem ita manifeſtam, vt nemini dubium relinquatur, quid ſit vera & Chriſtiana fides. Deinde proprietates fidei naturales recēſebo, ex quibus facilè quiuis intelligat, an habeat fidem veram & genuinam, nec ne.

Fidei fundamentū & ſcopus.

Baptiſta cum pronunciat credentem in filium habere vitam æternam, monet eam non quærēdam eſſe alibi. 1. Nam qui filiū habet, viam ad vitam æternam habet. Filius enim via eſt, vt ipſe ait: Ego ſum via. 2. Deinde qui filiū habet, ianuam vitæ habet, iuxta illud: Ego ſum oſtiū. 3. Præterea qui habet filium, meritum vitæ æternæ habet. Nam filius non ſibi, cui iure debebatur vita æterna, ſed ſuis, hoc eſt, in ſe credentibus vitam æternam meruit. 4. Adhęc, qui filium habet, omnia cum filio habet, qui enim proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit ipſum, quomodo non etiam cum ipſo nobis omnia donaret? 5. Denique qui habet filium, vnum eſt cum ipſo. Fieri itaque non poteſt quin verè & cum filio hæres vitæ æternæ ſit. 6. Poſtremo, qui filium habet, ipſam vitam æternam habet, ſicut ipſe ait: Ego ſum vita.

Siue ergo viam vitæ, ſiue oſtium, ſiue meritum, ſiue fontem & Dominum, ſiue ipſam vitam æternam quæris, habes hæc ſingula in filio, cùm in ipſum credis. Et contrà, qui non credit in filium, non videbit vitam, ſed ira Dei manet ſuper eum. Hinc æſtimare licet, quæ ſit præſtantia & vtilitas fidei, quam nemo conſequi poteſt, niſi qui prius admonitus per legem ſui peccati, ſenſerit iræ Dei magnitudinem, & iuſtam condemnationem.

Itaque

Via ad fidē in Christum.

Itaque docet nos scriptura dolere ob peccatum, ita vt vellemus nos nunquam peccasse aut offendisse Deum, & sentiamus ob commissa delicta verum cordis dolorem & anxietatem. Qui eò progressus est, hic demū rectè agnoscit quàm sit illud Euangelij lætum nuntium, quod offert credentibus remissionem peccatorum, gratiam Dei, iustitiam & vitā æternam.

De obiecto & qualitate fidei.

Sed quid igitur est fides? Duæ loquendi formulæ, videlicet credere in Christum, & credere in nomen Christi, nobis perspicue rationem fidei declarabunt. Prior sententia, videlicet credere in Christum, monstrat obiectum fidei seu fiduciæ solummodo esse Christum, ita vt non sit salus, nisi in ipso solo, speranda. Posterior, nempe credere in nomē Christi, qualitatem fiduciæ indicat, videlicet, quod talis debeat esse fiducia in Christum, quale est nomen eius in Euangelio, & qualia facta ipsius de ipso testificantia.

Definitio fidei.

Cùm ergo in Euāgelio Christus nominatur Saluator omnium in se credentium, verus Deus, verus homo, vna, vera & æterna persona, & agnus Dei tollens peccata mundi: Et multa exempla testantur, facta Christi huic augusto nomini respondere (vt Latronis in cruce, Magdalenæ, Pauli, Petri, & innumera alia) apparet, quod vera fides in Christum sit viua & constans cordis fiducia, qua Christus statuitur saluator omnium in se credentium, vt qui possit omnia præstare quæ vult, tanquam Deus, qui velit nobis optima, vt homo, nobis naturæ societate cōiunctus, qui debeat, vt mediator inter nos & Deum à patre constitutus, qui dedit semetipsum in preciū redemptionis pro nobis, vt omnis qui credit, sanguine ipsius purgetur à peccato, obedientia iustificetur, spiritu regeneretur ad vitam æternam, per immensam Dei patris misericordiam. Qui sic dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

Breuior fidei descriptio.

Hæc plenior fiduciæ descriptio, in angustius contrahi potest, idq; ex verbis Baptistæ, *Qui credit in filium, habet vitam æternam*, in hunc modum: Fides est notitia Christi, & firma fiducia vitæ æternæ obtinendæ propter illum. Huiusmodi fuit fides Latronis in cruce, qui ex firma fiducia dixit: Memento mei, cum in regnum tuum veneris. Cui responsum est à Domino, Hodie mecum eris in paradiso. Talis erat fides peccatricis, Lucæ. 7.50. quæ à Domino audit, Fides tua te saluauit. Item Publicani, Lucæ 18. 13. ita precantis, Deus propitius esto mihi peccatori. Et Dauidis Psal. 25. 11. Propter nomen tuum, Domine, propitiare peccato meo. Hæc omnia quadrant ad regulā Psa. 2. 12. Beati omnes qui confidunt in eo.

Confirmatio ab exemplis.

Quinque proprietates fidei.

Postquam fidem descripsimus, nunc proprietates huius quinque recensebimus, ex quibus seu infallibilibus notis, quisque dignoscat an fidem veram habeat nec ne.

Prima proprietas fidei est, ꝙ in corde sentiatur.

Secunda, quod in factis externis conspiciendam se præbeat.

Tertia, quod sub cruce se probari permittat.

Quarta, quod vincat mundum.

Quinta, quod perseueret in finem, quæ est, teste Petro, salus animarum.

1. In corde sentitur.

Prima fidei proprietas hæc est, quòd in corde hominis viuat, ita vt sentiatur ineffabilis consolatio, aduersus maledictionem legis, potentiam mortis, & tyrannidem diaboli, vt sentiatur inenarrabilis lætitia ex remissione peccatorum, & securitas spiritualis de gratia & amicitia Dei. Sentiatur præsentia & inhabitatio Spiritus sancti in corde hominis. Sentiatur efficacia Spiritus sancti, excitantis fidem ad inuocandum Deum. Sentiatur ardens desiderium, ad obtemperandum voluntati Dej, & resistendum diabolo. Sentiatur gaudium spirituale ex inchoatione vitæ æternæ. Sentiatur gratitudo erga Deum. Breuiter: Vbicunque est in homine fides Christiana, ibi seipsam vt prodat necesse est vera pietate, sancto bene viuendi proposito, & gaudio in Spiritu sancto.

2. In externis operibus conspicitur.

Secundo loco, hanc fidei esse proprietatem dixi, quod in externis operibus se conspiciendam exhibeat. Externa enim opera testificantur de cordis affectionibus. Propterea, inquit Christus, bona arbor bonos fructus facit, mala vero arbor malos facit fructus. Et rursus: Ex fructibus ipsorum cognoscetis eos. Impossibile itaq; est, quod vbicunq; vera viget fides in corde per Spiritum sanctum habitantem in corde hominis, non simul assint bona opera, testificantia de corde. Hæc fidei opera in vniuersum sunt, declinare à malo, & facere bonum, ita vt sit fides fundamentum, principium, dux & gubernatrix omnium virtutum & bonarum actionum. 1. Primum enim fides est fundamentum seu basis, cui innititur ac super ædificatur omnis obedientia, virtus, & quæuis opera bona. 2. Deinde est principium, ex quo, ceu viua scaturigine, promanant riuuli omnium honestarum actionum & operum. 3. Præterea dux est, quæ hominem in vera via continet, ne aut declinet in dextram, hoc est, ad bonas (quas vocant) intētiones hominum, volentiū colere Deum iuxta propriam sapientiam ac traditiones, aut sinistram, hoc est, ad opera diaboli, quibus hic mundus, cum membris diaboli, totū se dedit ac mancipauit. 4. Immo fides omnis virtutis & Christianorum operum dux, nūquam acquiescit in vllo facto sibi obiecto, priusquam audit verbum hoc: Sic loquitur os Domini. Ideo ex fide orat Dauid Psal. 25. 4. Vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me. Et Psal. 119. 1. inquit: Beati immaculati in via, hoc est, qui per fidem Deo obtemperant, ita vt in vera pergant via, neque in dextram neque in sinistram declinantes. 5. Postremo, Rectrix quoque est fides, dirigens totam vitam hominis & vniuersa ipsius opera ad hunc scopum, videlicet ad gloriam Dei, ædificationem Ecclesiæ, & vtilitatem proximi.

Fides fundamentū & mater bonorum operum.

Bona opera ad 4. capita reuocantur.

Hæc vniuersa fidei opera iam commemorata, ad sequentia quatuor capita reuocari possunt.

1. Declaratio pietatis, seu externa religionis professio.

Primum est declaratio pietatis in externis vitæ operibus, nempe vt in cœtu & communione Christianorum audias verbum Dei, & inuoces Deum, publice profitearis tuam fidem & vtaris sacramentis. Item, consilio, re & opere, promoueas gloriam Dei, ita vt agnoscaris serio affici negotio & causa Dei, hoc est quod ait Dauid Psal. 122. 1. Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus. Item, Propter domum Domini Dei nostri, quæram bonam tibi. Quibus verbis indicat Dauid in hoc se totum incumbere, vt intelligāt ipsius subditi, eum hoc summo studio conari, vt ostendat se ministrum esse Dei in publico piorum cœtu. Quod Dauidis exemplum decet Reges & Principes, Magistratus & subditos imitari, vt hoc pacto suam erga Deum fidem & pietatem declarent.

2. Innocētia vitæ priuatæ.

Secundum, est innocentia vitæ priuatæ, ita vt vnusquisque nostrum, etiam cum solus sit, cogitet se versari in conspectu Dei, & propterea abstinendum esse ab omni ἀσελγείᾳ & iniquitate. Hinc est quod Deus Abrahamo dixit, Ambula coram me.

Nam Deus non tantùm ea videt, quæ lumini solis sunt exposita, sed etiam internas cordis cogitationes introspicit.

3. Iustitia & dilectio erga omnes.

Tertium est iustitia & dilectio promiscuè exercẽda erga omnes homines, ita vt vnusquisque bona conscientia faciat suæ vocationis officium, inferiores suo magistratui & aliis in eminentia constitutis debitã præstent reuerentiã & πειθαρχίαν. Superiores vicissim ac potentes, æquales suos consilio & opera iuuent, & subditos suos paterna cura ac disciplina tueantur, ac insuper quantũ in ipsis est, afflictos consolentur, atq; inopiam pauperum sua ope subleuent, immo vero omnes homines æstimabunt esse secum membra in Domino nostro Iesu Christo, & propterea eo sint erga alios animo, vt quæcunq; velint sibi fieri, eadem faciant illis, & nunquam scientes ac volentes alios vllo modo iniuria ac iniusticia opprimant. Breuiter: vt sic viuas inter homines, quo habeas apud omnes Christianæ fidei & vitæ testimonium honestum.

4. Diligẽtia in vocatione.

Quartum est diligentia in vocatione cuiusque, siue Ecclesiastica, siue Oeconomica, siue Politica, siue etiam quocunque officiorum genere, quod cum fidelitate & honestate præstitum, inseruiat cõmodo Reipub. ac communis societatis. Hac in parte sequenda est regula Pauli, Rom. 12. qua iubet vnumquemq; præstare in suo opere fidelitatem & diligentiam. Et ne quis legitimam suam deserat vocationem, consulunt Paulus & Baptista. Pauli mandatum hoc est, Maneat vnusquisq; in ea vocatione, ad quam vocatus est. Iohannes consulit, vt sit quisque iustus in sua vocatione, cum ad ipsum confluerent milites Romani, vt baptizarentur ab eo, & quærerẽt quid facturi essent, non iubebat eos deserere militię munia, aut in desertum sese subducere, aut cucullum cõmune desidum nebulonũ tegumentum induere, sed respondit illis: Neminem concutiatis atque calumniã faciatis, & contenti estote stipendiis vestris. Vide quos hic fidei fructus inter homines Iohannes à militibus requirat? Exemplum hoc proponãt sibi singuli Christiani, in suo quisque vitæ genere, nec quenquam iniustè opprimant, sed magis dent operam, vt iustè suæ vocationis opera faciant, quod fiat cum aliorum commodo & vtilitate.

Quinque respicienda in nostra vocatione.

Quinque ergo colligã veluti puncta, ad quæ quilibet respicere debet in sua vocatione ne aberret.

1. Vocatio fundata sit in verbo Dei, iuxta hanc regulam: Omne officium promouens gloriam Dei & faciens ad conseruãdos & ornandos status à Deo ordinatos, vt Politicum, Oeconomicum & Ecclesiasticum, primo & quarto pręcepto mandatur.

2. Fides & charitas sunt regulæ omnium actionum in vocatione.

3. Si quid aduersi inciderit, respiciendum est ad verbum Dei, quo nititur vocatio, atq; inde petenda est consolatio.

4. Vocatio semper ad gloriam Dei & vtilitatẽ reipub. in qua quis viuit, referatur.

5. Assidue inuocandus est Deus, nam siue sublimior, siue vtilior sit vocatio, nihil aut inchoari aut absolui feliciter potest, sine auxilio diuini numinis. Hæc omnia complectitur Dauid Psal. 37. 3. hisce verbis: Spera in Deum, & fac bonitatem, & inhabita terram, ac victum quære honestè.

III Per Sacramenta

Tertium instrumentum seu medium, quo Christus applicat nobis sua beneficia sunt Sacramenta & signacula gratiæ & voluntatis ipsius. Priusquam autem ad tractationem sacramentorum noui testamẽti accedam, duo maximè necessaria scitu expendam. Primum, quis fuerit mos Dei in patefacienda hominibus sua voluntate. Alterum, vnde Deus indiderit signis & sacramẽtis à se institutis sua nomina.

Voluntas Dei verbo & signis externis patefacta.

Primum itaq; sciendum est, quòd Deus ab initio mundi consueuerit suam voluntatem hominibus patefacere duobus modis, nimirum verbo manifesto, & signo externo, vt hoc modo saluti hominum consuleret.

Testimonia & exempla.

1. Cùm Deus creasset Adamum, ac collocasset eum in paradiso, patefecit ipsi suam voluntatem expresso verbo, cui addidit duplex signum: arborem videlicet vitæ & arborem scientiæ boni & mali. Ita vt si verbo obtemperaret, non consenesceret, sed comederet de ligno vitæ, & beatus in æternum viueret. Sin autem mandatum Dei transgrederetur, & de vetito ligno scientiæ comederet, moretur.

2. Abrahæ similiter verbum suum proposuit, cui adiunxit circuncisionis signum externum, quod fœdus suum vocabat.

3. Deinde Moisi promisit se educturum populum suum ex seruitute Ægyptiaca in terram promissam. Huic suæ promissioni signum addidit, videlicet agnum Paschalem.

4. Postea promisit Deus se daturum populo suo Canaan possidendam, quãdiu ipsi obedirent & seruarent testamentum atque pactum ipsius. Huic etiam verbo addidit signum externum, sanguinem vaccæ ruffæ, quo sacerdos populum aspergebat, & alia plura signa, quæ pacti nomine appellabat.

5. Ad eundem prorsus modum, Christus in nouo testamento promittit credentibus remissionem peccatorũ & regenerationem per Spiritũ sanctũ, & addit signum externũ, quod in scriptura vocatur Baptismus pœnitentiæ. Promittit etiam se oblaturum suum corpus in ara crucis, & effusurum se suum sanguinem, in remissionem peccatorum, & adiũgit hîc quoq; signum externum, quod corpus & sanguinẽ suum, atq; nouum testamentum nominat.

Atque ita patet, quem morem Deus seruauerit, in patefacienda sua voluntate hominibus, verbo nimirum & signo, quorum vtrumq; mente & sensibus percipiendum proposuit, vt facilius & plenius de voluntate instrueremur.

Cur signis nomina rerũ signatarũ indita sunt.

Secundo cogitandum est, cur Deus nomina rerũ, quarum causa sacramenta instituta sunt, signis sacramentalibus indiderit. Hac nimirum de causa, vt cum vtamur signis externis, leuemus oculos fidei ad contẽplationem cœlestium, è quibus externa signa sortita sunt sua nomina. Cùm Abraham filium suum circunciderct, venit ei in mentem nomen circumcisioni à Deo impositum, quo nominabat eam Deus fœdus suum cum Abrahamo & semine ipsius.

Exempla & testimonia.

Et Moses cum populum aspergeret sanguine vaccæ ruffæ, cogitabat de testamenti appellatione, quam Deus huic signo indiderat. Ita etiam dicitur Baptismus noster, baptismus pœnitentiæ, vt eleuemus oculos cordis nostri ab elemento aquæ, ad promissionem, qua Deus pœnitentiam agentibus suam gratiã & misericordiam obsignat. Quapropter dicitur Baptismus lauacrum regenerationis, vt cogitemus baptizatos spiritualiter regenerari per Spiritum sanctum. Ad eundem modum appellatur panis, corpus Christi, & vinum, sanguis Christi in cœna dominica, quòd arcanum illum cibum denotent, quẽ Christus sub pane & vino porrigit.

In summa Deus ex sua infinita sapientia indidit signis & sacramentis nomina à rebus & donis spiritualibus, quæ per sacramenta denotantur, ne hæreamus in iis, quę oculis tantũ visuntur, sed in iis potius quæ fides videt & intuetur in sacramentis.

Postquam hæc duo de ratione sacramentorum in ge-

in genere expoſuimus, faciliusiam deducemur in notitiam ſacramentorum noui teſtamenti, videlicet baptiſmi & cœnæ Domini, de quibus nunc ordine dicemus.

DE SACRAMENTO.

BAPTISMI.

Cur Chriſtus baptizari voluit.

Vt commodius rationem noſtri baptiſmi intelligamus, videbimus initio cauſas, cur Dominus noſter Ieſus Chriſtus baptizari voluerit. Cur baptizari voluerit Chriſtus, indicat tum vox patris è cœlo ſuper eum, tum apparitio Spiritus ſancti, facta in ſpecie columbæ. Vox patris ſuper Chriſtum iam recēs baptizatum hæc fuit: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. De hac voce teſtatur baptiſmus. Nam is eſt finis baptiſmi primus & principalis, vt ſit teſtimoniū ſeu ſignaculum gratiæ Dei erga baptizatum. Notandum igitur, nos qui induimur Chriſto per baptiſmum, gratos eſſe atque acceptos Deo propter Chriſtum, quò etiam reſpexit Paulus Ephe. 1.6. cum inquit: Nos ſumus dilecti in dilecto. Immo ipſe Deus ait, in hoc mihi cōplacui. Mat. 3.17.

Baptiſmi noſtri efficacia vnde.

Baptizari itaq; voluit Chriſtus, atq; hoc externo ſignaculo gratiæ Dei vti, vt iuxta vocem patris, nos qui baptizamur & corpori ipſius per baptiſmum inſerimur, ſciamus nos habere Deum propitium & placatum propter Chriſtum. Itaq; omnis noſtri baptiſmi efficacia pendet à Chriſto. Apparitio Spiritus ſancti in ſpecie columbæ, denotat baptiſmum ſpirituale illum, quo nos Chriſtus internè baptizat, cum miniſter Dei aquæ externum baptiſmum iuxta Chriſti mandatum peragit. Hoc eſt, quod Baptiſta inquit: Matt. 3.11. Ego baptizo aqua, ſed in medio veſtrum ſtat qui baptizat Spiritu ſancto. Quod autem in ſpecie columbæ apparet Spiritus ſanctus, indiciū hoc eſt pacis & reconciliationis, factæ inter Deum & baptizatum, vt ſimul admoneamur quid denotet arca Nohæ, à qua emiſſa columba reuertitur referens ramum oleæ. Hinc itaq; conficimus definitionem baptiſmi in hunc modum:

Baptiſmi definitio.

Baptiſmus eſt ſignum externum, denotans internum baptiſmum, quem Chriſtus peragit per Spiritum ſuum ſanctum, ad obſignandum in nobis miſericordiam & gratiam Dei.

Triplex baptiſmi ſignificatio.

Porrò vt maiori cum fruge verſemur in meditatione huius noſtri baptiſmi, obſeruanda eſt triplex huius ſignificatio: *Prima*, quod baptiſmus ſit teſtimonium gratiæ. *Secunda*, quod ſit ſymbolum rerū arcanarum & ſpiritualium. *Tertia*, quod ſit teſſera profeſſionis externæ, ſeu Chriſtianiſmi. De hac triplici ſignificatione baptiſmi ordine dicam.

I. Eſt teſtimonium gratiæ.

Primum, quod baptiſmus ſit teſtimonium gratię prius probauimus. Eſt enim ſignaculum gratiæ Dei externum, quod teſtatur baptizatum ſanctificari, & quaſi victimam Deo conſecrari, qui nos purgatos ac ſeparatos à diabolo eiuſque ſocietate, regenerat, vt fiamus noui homines, immo filij ipſius Dei, quos adoptat in dilecto ſuo filio, Domino noſtro Ieſu Chriſto.

II. Eſt ſymbolū rerū ſpiritualium.

Secundò, baptiſmus eſt ſymbolum rerum, quod ſua analogia ſeu comparatione nos docet. Vnde Auguſtinus: Si ſacramenta earum rerum, quarum ſunt ſacramenta, comparationem non haberent, ſacramenta non eſſent. Ita noſter baptiſmus, in quo homo mergitur ſub aqua, & rurſum extrahitur, habet ſuam ſignificationem ſpiritualem, ob quam appellatur ſymbolum rerum.

I. Actionum Chriſti. 2. officij noſtri.

Eſt autem baptiſmus ſymbolum duarum inprimis rerum, videlicet actionum Chriſti, & officij noſtri. De actionibus Chriſti, quatuor nos docet, nimirum quid fecerit, cur fecerit, quid faciat baptiſatis, & quid porro ipſis facturus ſit. Quomodo igitur docet nos baptiſmus quid fecerit Chriſtus? admonet nos hiſtoriæ triū dierum, nēpe paraſceues, in qua Chriſtus paſſus eſt, & ſabbathi, in quo Chriſtus quieuit in ſepulchro, & paſchatos, in quo Chriſtus deuicta morte ſurrexit à mortuis. Propterea vocat Chriſtus ſuā mortē, ſepulturā, & reſurrectionem baptiſmum, Marc. 10.38. Vbi filij Zebedæi Iacobus & Iohannes petebant, vt vnus ad dextram, alter ad ſiniſtram Chriſti ſederent in gloria ipſius. Quibus reſpondit Chriſtus: Nunquid poteſtis bibere calicem, quem ego bibo, aut baptiſmo, quo ego baptizor, baptizari? Quaſi diceret Dominus, omnes quidem ad gloriam & lætitiam aſpiratis, ſed pati aliquid neceſſe eſt, antequam frui licuerit hac gloria & lætitia. Ingruit mors amariſſima, de qua triumphare oportet, priuſquam in gloriam hanc perueniamus. Itaque in baptiſmo aſpergi aqua, denotat mortem Chriſti. Morari ſub aqua, ipſius ſepulturā, adumbrat. Extrahi autem ex aqua, chriſti glorioſam reſurrectionem repræſentat. Quotieſcunque igitur recordamur noſtri baptiſmi, aut aliorum baptiſmo interſumus, meminerimus hiſtoriæ trium dierum, mortis, ſepulturæ & reſurrectionis Chriſti. Quòd ſi autem quæras cur fecerit, reſpondet Paulus, & duobus verbis rem totam conficit. Rom. 4. 25. Chriſtus mortuus eſt propter peccata noſtra, & excitatus eſt propter iuſtificationē noſtri. Quēadmodum enim Chriſtus merito ſuæ mortis delet iniquitates noſtras, & ſuo ſanguine mundat conſcientiam noſtram ab omni peccato mortali: Ita etiā glorioſa ſua reſurrectione à mortuis, declarat ſe iuſtū & omnibus modis perfectè mundum, iuxta legem Dei. Ideo Pſal. 16. inquit Dauid: Non derelinques animā meam in inferno, nec dabis ſancto tuo videre corruptionē. Hoc etiā vult Chriſtus, cū inquit Iohan. 16.8. Spiritus ſanctus arguet mundū de iuſtitia, quia vado ad patrē: Hoc eſt, Mundus, Herodes, Pilatus & Iudęi negant me iuſtum eſſe & abſq; omni peccato, ſed cū videbunt me non ſuperatū iri à morte, erit reſurrectio mea à mortuis teſtimonium meæ iuſtitiæ corā ipſis. Ideo inquit Paulus, excitatus eſt in iuſtificationē noſtri, hoc eſt, vt ſua reſurrectione declararet ſuā iuſticiam, quam donat & imputat omnibus credentibus in ipſum.

Porro quid faciat in baptiſmo chriſtus, oſtendit Iohannes inquiens Matt. 3.11. Baptizat Spiritu ſancto & igne: & Paulus cum ait, Ephe. 5.26. Purgat nos lauacro aquæ per verbū. Quod enim Iohānes dicit, chriſtum baptizare Spiritu ſancto & igne, indicat chriſtum in baptiſmo dare Spiritum ſanctum, qui ſua præſentia in verbo & baptiſmo eſt efficax. Quid autem efficiat Spiritus ſanctus in baptizato iuxta chriſti mandatum, voce ignis indicatur. Quemadmodum enim ignis res immutat, alias exurendo, alias inflammando: ita Spiritus ſanctus immutat regenerando, exurit veterem hominem mortificando inflammat viuificando, & nouum hominem excitādo. Atq; hinc eſt quod Paulus inquit: chriſtus mundat nos lauacro aquæ in verbo vitæ, quibus verbis tria coniungit, videlicet externum baptiſmum, quē lauacrum vocat. Deinde chriſtum, qui nos interne mundat ſuo ſanguine & Spiritu ſancto. Poſtremo verbum, hoc eſt, chriſti promiſſionem, vnde pendet tota efficacia baptiſmi. Non enim efficax eſt baptiſmus, propter aquam, quam miniſter Dei aſper-

De primo

git:neq; propter verba,quæ ab eodē recitantur: sed omnis vis baptiſmi fluit ex ampliſſima promiſſione Chriſti,qui Spiritu ſuo ſancto & igni baptizat eum, qui externo elemento aquæ aſpergitur.

Quamuis autem hæc ſit inſtitutio & ordinatio Chriſti, tamen non exiſtimemus abbreuiatam eſſe ipſius manum ad baptizandum ſpiritualiter abſque aqua,eos qui ſunt participes promiſsionis, hoc eſt, omnes Chriſtianorum infantes, & eos inprimis qui in vtero materno diſcedentes, externum baptiſmum non attingunt. Itaque pij parentes de huiuſmodi infantum ſalute non deſperent, neque eos cū dedecore & ignominia in terra non conſecrata,quā vulgus appellat,ſepeliant,ſed certo perſuadeant ſibi, hos eſſe in eodem fœdere cum filiis Abrahæ, quemadmodum manifeſtè docet Paulus Gal.3.Itaque veluti Abrahæ filij carnales, qui ante octauum diem circuncifionis diſcedebant, non condemnabantur,ſed virtute promiſſionis & fœderis diuini ſaluabantur,ad eundem quoque modum filij Abrahæ ſpirituales,hoc eſt,omnium Chriſtianorum infantes non condemnantur, ſi diſcedant ante baptiſmū ſed ſaluantur efficacia promiſſionis Dei,& inuiſibili baptiſmo,quo hos Chriſtus qui ſua morte & precioſo ſanguine eos redemit,baptizat.

Hac conſolatione erigant ſe Chriſtiani parentes, quorum liberi,aut in vtero materno,aut ſtatim à natiuitate diſcedunt antequam baptiſmatis participes fiant. Nolim tamen quenquam hinc ſumere occaſionem protrahendi baptiſmum infantum, immo potius hortator ſum,vt quamprimum recens natos curent externo hoc ſalutis ſymbolo obſignari, & ſimul precib.piorū,qui baptiſmo intererūt, adiuuari.

Reſtat vt explicetur, quid facturus ſit Chriſtus iam baptizatis.Hoc ille ipſe indicat, in poſtremo ſuo mandato, quod aſcendens ad cœlos, dedit ſuis Apoſtolis,his verbis:Ite, baptizate omnes gentes, quicunque crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit,qui verò non crediderit cōdemnabitur. Quemadmodum enim qui in arca Nohe erant, conſeruabantur in diluuio:ita quicunque mordicus adhærēt pacto huius externi baptiſmi,liberantur ab æterno diluuio,hoc eſt,à pœnis & cruciatibus inferni, per Ieſum Chriſtum. Breuiter, ſicuti baptizatus extrahitur ab aquis,ita nos Chriſtus eximet ab omnibus calamitatibus,& introducet in ſuum regnum, vbi cum illo regnabimus in omnem æternitatem.

De ſecundo,ſeu de officio Chriſtianorum. quod in quinque partes diſtinctum eſt.

Poſtquam diximus, quomodo Baptiſmus noſter ſit ſymbolum actionum Chriſti, videbimus nunc quomodo nos noſtri quoq; admoneat officij. Videlicet 1.quid Deo præſtemus.2. quid nobis ipſis debeamus.3.quid patiendū.4.quid expectandū.5.quomodo tranſeundum à miſeriis ad ſalutē.De hiſce enim ſingulis officij noſtri partibus admonet nos Baptiſmus noſter.

1.Quid Deo præſtandum.

Sed quid igitur Deo præſtabimus?hoc docet nos Chriſtus, cum inquit, baptizate eos in nomine patris & filij & Spiritus ſancti. Quibus verbis complectitur principalem baptiſmi finē, cuius nos ſemper & aſſidue meminiſſe par eſt: hæc enim eſt horum verborum ſimpliciſsima ſententia: Baptizo te in nomine patris,filij & Spiritus ſancti,hoc eſt, baptizo te in hunc finem præcipuè,vt agnoſcas, confitearis, inuoces,colas & celebres hunc ſolum verum Deum,videlicet patrē,filium & Spiritum ſanctum: patrē, qui ita te dilexit, vt filium ſuum vnigenitum pro te morti tradiderit. Filium,qui pro te mortuus emundat te ab omni peccato,ſuo precioſo ſanguine effuſo in ara crucis, tibi in remiſſionem peccatorū, & inſuper induit te ſua iuſtitia, immo te ſui ipſius corporis mēbrum facit,ita vt propter ipſum appelleris filius Dei. Spiritum ſanctum autem, qui te in vitam æternam regenerat & ſanctificat,vt Deo aſſociatus,fruaris cum ipſo ſalute in omnem æternitatē. Hæc eſt ſimpliciſsima ſententia verborū baptiſmi, quam ex ſacris literis collectam,cōprehendo hac vnica formula, baptizato te in nomine. Nominis enim appellatione continetur & confeſſio Dei, & quidquid præterea hæc ipſa cōfeſsio ab homine requirit.Ex his facilè patet, quale ſit baptiſmus pactū inter Deum & hominem. Deus homini promittit remiſſionē peccatorū,iuſtitiā,& vitā æternā,& hanc ſuam promiſſionem baptiſmo obſignat. Baptizatus autem viciſsim Deo ſe fide obligat,& recipit ſe velle abnegare diabolum, cum omnibus ſuis operibus & Deo adhærere,firma fide,inuocatione, cultu, timore & debita per omnia obedientia,Hac de cauſa vocat Petrus,1.Petri.3.21.Baptiſmum fœdus,in quo ſit mutua ſtipulatio Dei interrogantis & promittētis baptizato gratiam,& baptizati reſpondentis atque affirmantis ſe conſtanter permanſurum in mutuo pacto & fœdere.

2.Quid nos nobis ipſis faciamus.

Secundo loco monet baptiſmus quid nos nobis ipſis faciamus. Quēadmodum immergimur baptiſmo aquæ, & moramur ſub aquis, & rurſum ex his extrahimur: ita in nobis mortificare debemus peccata,& ſuffocare vicioſos affectus, peccati deſideria & prauas concupiſcentias, & reſurgere in nouitate vitæ.Huius etiā admonet nos Paulus Rom.6.1.&c. Vbi agit contra eos, qui licentiam peccandi conceſſam arbitrabantur,eo quòd dixerat Paulus abundāte peccato ſuperabundare gratiā,quos his verbis cōfutat: Quid igitur dicemus,manebimus in peccato vt gratia abundet?abſit. Qui mortui ſumus peccato (id eſt,quorū peccatum mortuū eſt) quomodo adhuc viuemus in eis? An ignoratis quòd quicunque baptizati ſumus in Chriſtum Ieſum, in mortē ipſius baptizati ſumus? (hoc eſt,nos qui baptizati ſumus, in baptiſmo induimus Chriſtum,cuius mors efficaciter in nobis perimit atq; opprimit peccatum, ne dominetur in nobis) Sepulti ſumus igitur vnà cum ipſo per baptiſma in mortem(id eſt,vt mortuum ſit in nobis peccatum)vt quemadmodum excitatus eſt Chriſtus ex mortuis,per gloriam patris,ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Nam ſi inſititij facti ſumus illi per ſimilitudinē mortis eius,certe etiam reſurrectionis eius,hoc ſcientes quòd vetus noſter homo(id eſt,vitioſa natura)cū eo crucifixus eſt, vt aboleatur corpus peccati(hoc eſt,praui affectus)vt non amplius nos ſeruiamus peccato. Atq; ita apparet, quomodo Paulus ex ratione baptiſmi nos doceat mortificare peccatum, peſſundare malas concupiſcentias,& ambulare in nouitate vitæ. Quò etiam dirigit totius diſputationis ſcopum, quē his verbis proponit:ſic & vos reputate vos ipſos tum mortuos eſſe peccato, tum vero viuere Deo in Chriſto Ieſu Domino noſtro,& ne regnet peccatū in mortali veſtro corpore,vt obediatis illi in huius cupiditatibus. Quotieſcunq; igitur naturæ noſtræ vitioſitas inſtigauerit nos ad peccādū, meminerimus Baptiſmi noſtri,qui admonet nos innocentiæ morū & nouitatis vitæ,in gloriam Dei per Ieſum Chriſtum.

3.Quid pati nos oporteat.

Tertio loco docet nos Baptiſmus,quid pati nos oporteat. Quemadmodum enim Chriſtus,quem in baptiſmo induimus,cruce baptizatus eſt, ita etiam nos quamdiu verſamur in hoc mundo, præparemus nos cruci & aduerſitatib. Immo Deus vult hoc pacto adoptiuos ſuos filios cōformes fieri vnigenito ſuo filio,vt cōregnēt ipſi in ſua gloria.Hoc eſt ꝙ Pau.inquit,Ro.8.17.Si filij,& hæredes,hæredes quidē

Dei cohæredes verò Christi, si modò simul cum eo patimur, etiam cum eo glorificabimur. Et addit Paulus ibidem consolationem hanc, quòd crux cooperetur diligentius Deum in bonum. De hac cruce piorũ loquitur etiam in 2. Epistola ad Timotheum, cap. 3. 12. Quicunque piè volunt viuere in Domino nostro Iesu Christo, persecutionem patientur.

Tria crucis genera.

Historia passionis Domini nostri Iesu Christi proponit nobis tria crucis genera, ad quæ referri possunt diuersæ omnium calamitatum formæ, quæ homini in hac vita accidere possunt. Prima crux est Christi, quæ media inter duas conspicitur. Secunda est latronis pendentis ad dextram. Tertia vero latronis pendentis ad sinistram.

Crux Christi. Piorum. Impiorũ.

Christus quantum ad propriam ipsius personam attinet, innocens patiebatur, vterque horum latronum iuste patiebatur ob sua delicta. Is autem qui ad dexteram pendebat, egit pœnitentiam sub cruce, & conuersus ad Christum, consolationem & salutem consecutus est. Alter vero ad sinistram persistebat in sua malitia, & mortuus absque pœnitentia, condemnatus est.

Crux Christi & martyris.

Ad eundem modum hodie quoque agitur. Maxima pars piorum Christianorum persecutionem patiuntur propter iustitiam, quod accidit plurimis sanctis martyribus, quos Christus beatos pronuntiat Mathei. 5. 10. Beati, inquit, sunt, qui persecutionem patiuntur iustitiæ causa, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati estis quum conuitiati fuerint vobis, & persecuti fuerint, & dixerint quiduis mali aduersus vos, mentientes, propter me. Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis: Ita enim persequuti fuerunt prophetas, qui fuerunt ante vos.

Crux latronis pœnitentis, & piorum qui ad Deum cõfugiunt.

Multi etiam patiuntur, veluti latro pendens ad dextram. Hi sunt qui propter certa delicta puniuntur à Deo, videlicet priuatione bonorum, liberorum, facultatum, sanitatis corporis, aut etiam incidunt in manus Magistratus, & ad supplicia trahuntur, quemadmodum & huic latroni accidit. Hi pressi calamitatibus & pœnis, fatentur iustè se puniri ob sua peccata, & confugientes ad Christum, petunt firma fide remissionem peccatorum. Atque hoc modo veniam consequuntur à Deo, qui eorum crucem seu victimam sibi placentem per Iesum Christum acceptat. Est enim huius latronis exemplum, singulari Dei sapientia propositum omnibus miseris peccatoribus, latronibus, homicidis & aliis quibuscunque, qui ob malefacta sua supplicio afficiuntur, vt sit hoc euidens testimonium gratiæ Dei, qua recipit omnes quantumuis infami suppliciorum genere afficiantur coram mundo, modò ipsi firma fide confugiant ad Iesum Christum.

Peccatoribus supplicio publico affectis, & ad Deũ conuersis quinque consolationes propositę.

Vt autem miseri peccatores, supplicio afficiendi ob sua delicta, sciant qua ratione gratiam Dei consequantur, certos quosdam articulos, iuxta quos cogitationes suas dirigant, subiiciam.

Primum omnium miser peccator supplicio afficiendus ob manifesta sua flagitia, hypocriticè non extenuabit suum peccatum, nec collatione peccati sui cum peccatis aliorũ, se fallet. Sed potius examinabit se ipsum, & suæ iniquitatis grauitatem lancibus non fallacibus ponderabit. Cogitabit quis sitis, quẽ offendit, nẽpe Deus iustus iudex, quem nihil latere potest, itaque dignum se æstimet, qui merito ob peccati sui enormitatem & turpitudinem, indignus sit appellatione hominis. Huiusmodi cogitationes pariunt in homine cognitionem sui ipsius, & excitant sensum ac gustum amaritudinis, mortis & inferni.

Secundò. Ne autem sentiens dolorem inferni, ob peccati magnitudinẽ desperet de gratia Dei, quemadmodum Cain, Iudas, Saul, & alij muli fecerunt, cogitanda sunt hæc quinque 1. promissio & bona voluntas Dei, dicentis: Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. 2. Mandatum Dei seriò præcipientis conuersionem sub rigore obedientiæ, quam omnes creaturæ tenentur ipsi præstare. Vos filij hominum, inquit, conuertimini ad me. Item, Conuertatur vnusquisque à viis suis malis. Et Christus, Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos. 3. Proponat sibi mortem & passionem Iesu Christi, qui hoc sufficienti λύτρῳ satisfecit pro peccatis omnium hominum. Augustinus ait: *Maior est misericordia Dei, quam omnium peccatorum miseria.* 4. Ponat sibi ante oculos exempla eorum qui conuersi recepti sunt in gratiã. vt Adã, Dauid, Manasses, Latro, & quotquot vnquam veniam petiuerunt, adeo vt nunquam quenquam seriò agentem pœnitentiam reiecerit Deus. 5. Considerabit testimonium gratiæ, Baptismum nimirum, quo Deus testatur se velle remittere peccata omnibus fide conuertentibus se ad illum. Scriptum est enim Mat. 1. 4. Ioannem prædicasse Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, hoc est, docuisse, Baptismum esse testimonium & signaculum, quo Deus testetur se absque omni personarum respectu remittere peccata omnibus conuertentibus se per fidem ad Iesum Christum.

Tertio, hisce quinque cogitationibus exercitatus miser peccator, iam locum concedat verbo Dei, cuius efficacia operante Spiritu sancto concipitur in corde humano igniculus fidei.

Quarto, concepta fide, petenda est remissio peccatorum, propter preciosum sanguinem Christi, quem in ara crucis effudit pro peccatis totius mundi. In hac precatione paulatim crescit fides, & simul experitur homo in corde suo responsum Spiritus sancti, qui facit vt certo certius statuat sibi remissa omnia sua peccata.

Quintò, impetrata coram Deo peccati venia, subiiciat se æquo animo pœnæ meritæ, & simul petat à Deo fortitudinem animi, quo patienter sufferre posit pœnam iustè pro malefactis sibi irrogatam. Immo etiam gratias agat Deo, qui ad pœnas in hoc mundo temporales eum pertraxit, vt effugeret æternam condemnationem, & corpore hîc plecteretur, vt cum latrone animam Deo commendare posset.

Crux latronis impœnitẽtis & reproborum.

Tertium genus crucis, cuius meminit historia passionis Christi, est crux latronis pendentis ad sinistram. Hoc modo patiuntur, quicunque non agunt pœnitentiam, nec inuocant Deum: sed spreta gratia & victima Christi, in desperatione moriuntur, & in æternum condemnantur. Qui ita patiuntur ob malefacta sua, & firma fide ad Deum non confugiunt, illis existit temporanea hæc crux, quasi prænuntia æternarum pœnarum quibus afficientur absque omni mitigatione ac consolatione in inferno cum diabolis & omni condemnatorum turba.

Generalis admonitio ad omnes pios sub cruce gementes.

Hactenus de triplici crucis genere, cuius meminit historia passionis Christi, egimus. Nunc porro generalem subiiciamus admonitionem, profuturam piis omnibus quocunque tandem modo affligentur in hoc mundo.

Quicunque cruce premitur, ad hęc quatuor ordine respiciet.

1. In diabolo mendacium & homicidium perpendet.
2. In seipso, peccatum & miseriam ponderabit.

3. In Deo, iudicium & misericordiã venerabitur.
4. In Euangelio, consilium & auxilium quæret.

1. In diabolo mendacium & tyrannis.

Primum in diabolo mendacium & tyrannidem perpendet, qui vt primos nostros parentes mendacio occidit, ita nunc omni momento, mendacio & tyrãnide insidiatur toti humano generi. Nam, vt Petrus ait, circuit vt leo rugiens, quærens quem deuoret. Quærit quidem omnes, sed eos tantum deuorat, quos mendacij laqueis inuoluerit. Perpetuò enim conatur impurus iste Spiritus, alios omnes impuros secum reddere. Mentem mendacio & erronea doctrina inficit, cor prauis affectuum tempestatibus commouet, voluntatem spectro vtilitatis fascinat. Denique totam hominis vitam flagitiis conspurcare nititur, vt hominem tandem spiritualiter occisum, socium æternæ damnationis habeat. Hæc cogitatio studij maligni istius spiritus, hostis Dei & humani generis, odium peccati excitabit, & abominationem turpitudinis eius in animis hominum pariet.

2. In nobis peccatũ & miseria.

Secundo in se ipso peccatum & miseriam æquis lancibus ponderabit, cogitabítque miseriam, quam patitur, esse peccati commeritam pœnam. Et ex miseriæ magnitudine æstimabit peccati enormitatem, turpitudinem, & multitudinem. Cogitabit se suo peccato offendisse summum & infinitum bonum. Vnde concludat calamitatem præsentem esse viam ad sempiternam miseriam, nisi aliunde succurratur. In hac cogitatione totus homo contremiscit, cuius rei imagines multas videre licet, in multis Psalmis, præcipuè in iis quos pœnitentiales vocãt, in quibus Dauid graphicè exprimit summos dolores & cruciatus, quibus ceu tempestatibus ob sua peccata obruitur.

3. In Deo iudiciũ & misericordia.

Tertiò, in Deo iudicium & misericordiam venerabitur. Iudicij quidem Dei iustissimi est punire peccata in omnibus hominibus. Misericordiæ vero punire, non vt perdat, sed vt saluet, modo medicinam non contempserimus. Vnde Esaias: Vexatio dat intellectum. Item, angustia in qua clamant, disciplina est eis. Breuiter, Deus punit iudicio, vt misericordia saluet, quemadmodum videre est, Psal. 51.

4. In Euangelio consilium & remediũ.

Quartò, In verbo Euangelij quærat consilium & remedia. Ablegat Euangelium omnes afflictos peccatores ad hunc solum medicum Iesum Christum, qui ad se vocat & saluat omnes peccatores. Hoc consilium optimum est, quia neque in cœlo neque in terris inuenitur vllus, qui vulneribus peccati mederi potest, præterquam hic vnicus Iesus Christus. Porrò hoc ipsum verbum, quod consilium nobis impertit, auxilium etiam confert, & sanat vulnera peccatorum, ita vt iuuemur per Christum, modò credamus in eum, & firma fide cum Dauide oremus dicentes: Sana me Domine, & sanabor. Hoc loco rursum reuocandi sunt in mentem quinque articuli, quorum iam proximè facta est mentio. 569. 57.

Causæ finales crucis.

Causæ autem finales, quare Deus suam ecclesiam velit cruci subiectam esse, multæ sunt, quarum hæ sunt præcipuæ.

1. Vt de cœlo cogitemus.

Prima, vt discamus non expectanda in hoc mundo bona illa, quæ Deus filiis suis promisit, sed cogitemus de vera patria, ad quam vocamur, ita vt omnes huius vitæ aduersitates leniamus meditatione futuri gaudij, vitæ æternæ. Si enim omnia ex voto succederent piis in hoc mundo, non afficerentur desiderio bonorum per Christum promissorum.

2. Vt caro coerceatur.

Secunda, vt cruce tanquam freno coerceatur homo, qui prauitate naturæ pronus alioquin est ad peccandũ. Hinc Psalmista, In chamo, & fræno maxillas illorum constringe, qui non appropinquãt ad te.

3. Vt verè resipiscamus.

Tertia, vt sit crux sensibilis prædicatio pœnitentiæ. Quemadmodum enim legi arguenti peccata assentitur conscientia, ita etiam cruce admonemur vt agamus pœnitentiam & saluemur.

4. Vt deo sincerè adhęreamus.

Quarta, vt crux euertat omnem humanam præsumptionem & fiduciam carnis, & doceat nos firma fide soli Deo adhærere, & hunc inuocare, iuxta mandatum ipsius: Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te, & glorificabis me. Hæc dicta sint de cruce, cuius nos admonet Baptismus noster.

4. Quid expectemus.

Quarto, loco docet nos Baptismus, quid expectemus. Quemadmodum enim baptizatus aspersus aqua, extrahitur ab aquis, & quemadmodum ipse Christus post suam passionem & mortem introiuit in gloriam suam: Ita nos etiam ex hac mundi peregrinatione proficiscimur in salutem & vitam æternam, cuius rei euidentissimum testimonium dedit Christus Baptismum omnibus credentibus.

5. Quid sit vita nostra.

Quinto loco docet nos Baptismus, vitam nostram in his terris nihil aliud esse quàm peregrinationem trium dierum, patimur, sepelimur, & resurgemus ad extremæ tubæ sonitum, cum dicet Christus, Surgite vos mortui.

III. De tertia Baptismi significatione.

Tertia Baptismi significatio, cuius supra meminimus, est, quòd sit tessera militaris, qua dignoscuntur milites Christi, qui ipsi sua nomina dederunt, & sacramentum præstitere se sub illius vexillo pugnaturos contra diabolum & regnum ipsius, videlicet peccatum.

Discernuntur autem quatuor præcipue notis milites Christiani ab his, qui sub duce diabolo stipendia merentur. *Prima* ac certissima nota filiorum Dei est inuisibilis & soli Deo cognita fides, cum suis occultis & internis fructibus in corde hominis. *Secunda*, est in ore aperta fidei professio coram toto mundo. *Tertia* conspicitur in pietate & honestate vitæ, cum ita vitam instituit Christianus, vt sit ea manifestum testimonium latitantis fidei in corde humano. *Quarta* nota est corporis, Baptismus videlicet, quo profitemur nos esse seruos Christi. Huc etiam facit Sacramentum Cœnæ dominicæ, de quo nunc verba faciemus.

DE COENA DOMINI.

Scopus autoris.

Dixi supra, Sacramenta noui Testamenti, tertium locum occupare in accommodatione seu applicatione beneficiorum Christi. Quoniam autem de Baptismo hactenus diximus, restat vt agamus nunc de altero Sacramento videlicet de Cœna Domini. Faxit Deus vt cedat in nominis ipsius gloriam, & piorum omnium salutarem institutionem & profectum. Remouebo autem omnes inutiles quæstiones & opinionum diuersitates, quæ plus obsunt quàm prosunt, & solummodo ea proponam de sacrosancta Cœna Domini, quæ didici ac hausi ex fontibus sacræ scripturæ, & vt fiat hoc maiori cum fruge ac vtilitate Christiani lectoris, comprehendam hanc totam doctrinam paucis ac certis quibusdam articulis ac punctis.

Cur S. Cœnam instituerit Christus.

Primum atque præcipuum, quod scire oportet de Cœna Domini, ab ipso Christo sub visibilibus panis & vini symbolis instituta, est, quòd Christus in ea nocte qua traditus est, instituerit hoc Sacramentum, vt esset apud suos omnes æternum monumentum ipsius passionis, qua corpus suum tradidit in mortem, & sanguinem suum effudit in ara crucis pro multis, in remissionem peccatorum, quemadmodum inquit: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur

datur, hic eſt ſanguis meus, qui pro multis effunditur in remiſsionem peccatorum. Item, Hoc facite in mei commemorationem.

Vnio cum Chriſto capite ſpirituali modo.

Secundò, teſtatur Cœna Domini, rectè vtentes vniri ac veluti incorporari Chriſto, idque ſpiritualiter, iuxta Pauli verba: Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communio ſanguinis Chriſti eſt? Panis quem frangimus nonne communio corporis Chriſti eſt? Hoc eſt, quicunque manducat corpus Chriſti, & bibit ſanguinem ipſius, is modò viua fides non defuerit, manet in Chriſto, & Chriſtus in eo.

Spiritualiter nos ali corpore & ſanguine Chriſti.

Tertiò, docet cœna Domini ſpirituale͂ educationem in corpore Chriſti, quę fit dum cœna ipſius vtimur. Quemadmodum enim ſanguine Chriſti mūdamur, & per Spiritum ſanctum regeneramur in Baptiſmo, ita purgati atque renati, ſpiritualiter paſcimur & ſuſtentamur beneficio corporis & ſanguinis Chriſti, recte vtentes cœna Domini iuxta ipſius inſtitutionem.

Fœdus Dei.

Quartò, cœna Domini eſt teſtimoniū noui teſtamenti, hoc eſt, noui pacti, inter Deum & homine͂ de remiſſione peccatorū, quo teſtatur Deus ſe recipere in gratiam, & remittere peccata, propter meritum mortis & paſsionis Chriſti, omnibus credentibus in eum. Propterea ipſe inquit: Hic calix eſt nouum Teſtamentum in meo ſanguine, id eſt, hic calix eſt firmum & immotum ſignaculum ampliſsimæ promiſſionis Dei de remiſsione peccatorum. Quicunque igitur vera & viua fide vtitur hoc Sacramento, hic accipit ipſius Dei teſtimonium, quo teſtatur ſe tradidiſſe filium ſuum, effundentem ſanguinem ſuum in ara crucis, in remiſsionem peccatorum, vt per eum ſalutem conſequantur quotquot credunt in eum.

Vnio Eccleſiæ.

Quintò, admonet nos cœna Domini arcanæ & ſpiritualis communionis, qua in vnum quaſi corpus vnimur, qui vnà hoc ſacramentum participamus. Vnde Paulus ait: Quoniam vnus panis, vnum corpus multi ſumus. Nam omnes vnius panis participes ſumus. Hæc vnio Chriſtianorum in vnum corpus inde pe͂det, quod nos omnes, quemadmodum dictum eſt, corpori Chriſti vniamur participatione corporis & ſanguinis ipſius.

Mutua dilectio inter communicantes.

Sextò, requirit cœna Domini mutuam inter communicantes dilectionem, qua eiuſdem corporis myſtica membra, vti diximus, corde, ore, & opere ſibi inuicem mutua præſtent officia. Hæc dilectio Chriſtianorū, quæ à capite Chriſto fluit in reliqua membra, hoc eſt, ciues Eccleſię, non tollit diſcrimen perſonarum, verùm potius diuerſitatem vocationum in Eccleſia confirmat, quarum omnium vnus eſt ſcopus, gloria Dei, & vtilitas proximi. Quicunque huius mutuæ dilectionis igniculum non ſentit in corde ſuo, & ſine propoſito benefaciendi ſuo membro, hoc eſt, proximo, cœnam Domini accedit, prę̄ſtaret hunc prorſus Sacramento abſtinere. Quis enim inſanum ac mente captum non dicat hominem, qui membra ſua inter ſe inuicem pugnæ committat, ita vt manus oculos eruat, aut pedes abſcindat? vtinam ad eundem modum Chriſtiani animaduertere poſſent ſuam inſaniam, quam manifeſte produnt, dum mutuis odiis & animorum contentionibus, inuicem ſibi ipſis aduerſantur.

Pignus & ſignificatio noſtræ reſurrectionis.

Septimò, Cœna Domini eſt pignus ac ſignificatio noſtræ reſurrectionis, vitæ æternæ & ſalutis, idque virtute Chriſti reſurgentis à mortuis. Quæcunque enim hactenus dicta ſunt de cœna Domini, ea omnia ad hunc finem principalem refere͂da ſunt, vt ſint nobis pignoris atque obſignationis loco, de vita æterna per Chriſtum, cuius membra facti ſumus. Atque ita adimpletur quod inquit Chriſtus: Qui edit carnem meā & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternam, & ego excitabo eum in die nouiſsimo.

Quo affectu Cœna celebrāda eſt.

Ex hiſce articulis, quos è ſacra ſcriptura in mediū attulimus ad declarandum doctrinam hanc de cœna Domini, quiuis facile intelligit, quàm neceſſariū ſit cum ſumma animi pietate & reuerentia hanc cœnam accedere, & probare ſeipſum, priuſquam edat de pane hoc, aut bibat de poculo Domini. Nam, vt Paulus inquit, qui edit & bibit indignè, iudicium ſibiipſi edit & bibit, non diſcernens corpus Domini. Hoc ipſum affirmat Chriſtus de Euangelio, Qui non credit condemnabitur. Et Auguſtinus de baptiſmo inquit: *Quemadmodum qui indigne edit corpus Domini, & bibit ſanguinem ipſius, iudicium ſibi ipſi edit & bibit, ita qui baptiſmum indignè recipit* (quod hodie mali Iudæi faciunt) *iudicium ſibi ipſi recipit, & non ſalutem.*

De probatione ſui ipſius.

Porro ne quis indigne communicet cœnam Domini, ſequatur conſiliū Pauli, 1. Corinth. 11. 28. Probet quiſque ſeipſum, & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat. Nam qui edit, & bibit indigne, damnationem ſibi ipſi edit & bibit, non diſcernens corpus Domini, hoc eſt, accerſit ſibi ipſi pœnam & iudicium Dei. Quę igitur eſt vera probandi ſe ipſum ratio? eam præſcribit Paulus 2. Corinth. 13. 5. cum inquit, Vos ipſos tentate, an ſitis in fide, vos ipſos probate. An nō cognoſcitis vos ipſos, quod Ieſus Chriſtus in vobis eſt? Hinc apparet, verum probationis examen in hoc conſiſtere, vt verè ſentiatur fides viua, & Chriſti præſentia in nobis ex virtute ſpiritus eius, nos ad pietatis ſtudiū excitantis. Breuiter, is verè probatus eſt, qui reuere͂ter in timore Dei, in vera pœnite͂tia, in vera fiducia, & cum ſancto propoſito, ad hanc cœnam accedit. Et contrà, qui eſt ſine vero Dei timore & ſeria pœnitentia, & caret viua fide ac ſancto propoſito, hic edit & bibit ſibi ipſi iudicium & temporale & æternum, niſi denuo per fide͂ in Ieſum Chriſtum cōuertatur. Et non dubito, quin maxima pars grauiſſimarum calamitatum, paſſim graſſantium in multis locis, ideo immiſſa ſit, quòd tam freque͂tes ſint, qui participant cœnam Domini, abſque vera & ſeria pœnitentia. Paulus ſcribit, Corinthios peſte caſtigatos eſſe, eo quod irreuerenter ſacram cœnam attingerent. Propterea, inquit, inter vos multi ſunt debiles & inualidi, & obdormiunt multi. Si enim nos ipſos dijudicaremus, non iudicaremur, ſed cum iudicamur à Domino, erudimur, ne cum mundo damnemur.

Aduerſus eos qui in peccatis perſeuerant.

Vtinam hodie multi non ædificarent ſupra debile fundamentū, & multum fallerentur ſua opinione, qui tum demum ſe dignè cœnam Chriſti accedere exiſtimant, cum corā ſacerdote confeſſi fuerint ſua peccata, & abſolutionem ab eodem adepti ſunt. Qui enim credit, eum abſoluit Deus propter mortem & paſſionem Ieſu Chriſti. Nam qui credit, inquit Iohannes, habet vitam æternam. Si itaque credens habet vitam æternam, eſt etiā abſque omni dubio abſolutus ab omnibus ſuis peccatis. Nihil enim aliud eſt abſolutio quàm liberatio à peccatis, quæ ſola eſt penes Deum. Itaque non poterunt à minimo peccato miniſtri verbi abſoluere eum, qui caret timore Dei, viua fide, & ſancte viuendi propoſito. Et qui talis eſt, & tamen audet à miniſtro verbi petere abſolutionem, huic, cum ſit coram Deo mendax, & coram miniſtro Dei hypocrita, cedit abſolutio in damnationem. Reſpondet enim hæc externa abſolutio, cordis interioris fidei, & propoſito. Sacerdos eſt miniſter Dei, ideo gerat ſe iuxta manda-

tum sui Domini, nec maiorem sibi arroget potestatem, quàm accepit à Domino. Habet autem potestatem annunciandi tum remisſionem peccatorum omni credenti, tum condemnationem æternam, non conuertentibus se ad Deum. Hæ sunt claues Ecclesiæ Christianæ, quod si quis Euangelij minister hos limites transgressus fuerit, non feret hanc temeritatem à Deo impunè.

De priuata confesſione & externa absolutione in Ecclesiis Danicis.

Quid igitur sentiendum est de priuata confesſione & externa absolutione? multę sunt & graues causæ, cur sancti patres hoc colloquium, quod fit inter confitentem & ministrum verbi, instituerint.

Prima, vt rudes & ignari commodius instituerentur, interrogati de singulis capitibus Christianæ religionis. Cum enim plurimi multis annis sacras conciones audiant, & aut perparum, aut omnino nihil, proficiant, maiori sane cum vtilitate colloquentur eiusmodi cum pio ac docto ministro verbi, qui inquirat de quibus dubitent, & quæ ignorent, eos doceat.

Secunda, vt iuuenum & adolescentum exploraretur in hoc colloquio profectus. Est enim boni pastoris, non solùm publicè docere, verùm etiam exemplo Pauli domi experiri, quousque singuli auditores in pietatis cursu promouerint.

Tertia, vt exigeretur ratio fidei ab ijs, de quorum fide ac religione iusta poterat esse dubitatio, & contumaciter obstinatis in aliqua hæresi prohiberetur cœna Domini.

Quarta, vt in hoc colloquio consciētiæ perplexæ, & ob peccatorum scrupulos inquietæ, doctrina, consilio, & consolatione iuuarentur.

Quinta, vt in hoc colloquio priuato audirent vocem Euangelij pronuntiantem remisſionem peccatorum credentibus in Christū. Quia enim Christus inquit: Qui vos audit, me audit, multum prodest audire ministrum verbi, nomine Christi, iuxta ipsius mandatum, annunciantem remisſionē peccatorum. Potest autē absolutio priuata fieri in hunc modum.

Forma huius absolutionis

Quoniam, mi frater, non tantum confiteris te peccatorem, & reum esse coram Deo, & doles te Deum offendisse, verumetiam credis promisſioni Euāgelij de remisſione peccatorum, videlicet quòd credenti detur vita æterna, annuncio tibi nomine Christi, remisſionem tuorum peccatorum, in nomine Patris, Filij & Spiritus sancti, Amen. Vade in pace, & noli amplius peccare.

Appendix necessaria

Hactenus audiuimus de postremo, quòd in Messia Domino nostro Iesu Christo spectandum proposui, videlicet quomodo participes reddamur beneficiorum ipsius. Quoniam autem multi reperiuntur, qui ad extremum vitæ halitum pœnitentiā protrahunt, duo adhuc subiiciam atque declarabo. *Primum*, de causis quæ nos ad maturandam pœnitentiam inuitabunt. *Alterum*, qua ratione perseuerare posſit Christianus in fidem, ne fidem & beneficia Christi amittat.

DE PRIMO.

Quid igitur inuitabit nos ad maturandam pœnitentiam?

Quæ nos ad pœnitentiam maturandam inuitant.

Etsi multæ sunt atque grauisſimæ causæ, quę nos mouere debeant, ne velimus pœnitentiam procrastinare, quod prô dolor, plurimi hodie magna cum securitate faciunt: tamen decem saltem argumenta hac vice afferam, quibus merito instigetur quilibet ad agendum imprimis pœnitentiam.

Incertus vitæ terminus.

Primum, incertus vitę terminus. Nemo enim nouit qua hora, quo momento, aut quomodo hinc sibi migrandum sit. Hæc incertitudo nos meritò ad maturandam pœnitentiam excitare deberet Christus hortaturus discipulos ad vigilantiam, hinc petit argumentum, cum ait: Vigilate & orate, quia nescitis neque horam neque diem. Et Lucæ 12.19. proponit Dominus parabolam de diuite securo & procrastinante pœnitentiam. Hominis, inquit, cuiusdam diuitis vberiores fructus ager attulit, itaque cogitabat apud se, dicens: Quid faciam, quod non habeam quo congregem fructus meos? Et dixit, hoc faciam, destruam horrea mea, & maiora ædificabo, atque illuc congregabo fructus meos & bona mea, & dicam animę meæ: Anima habes multa bona reposita in annos multos, requiesce, comede, bibe, oblectare. Dixit autem ei Deus: O stulte, hac nocte repetam animam tuam abs te, quæ verò parasti, cuius erunt? Ita est, qui thesaurizat sibi, nec est in Deo diues. Hinc postea infert Dominus: Quin potius quærite regnum Dei & iusticiam eius, & postea reliqua adiicientur vobis. Item. Qua hora non putatis, filius hominis veniet. Et Augustinus ait: *Largitus tibi Deus spacium correctionis, sed tu plus amas dilationem, quàm emendationem. Expectas, & de misericordia Dei tibi plurima polliceris, quasi ille, qui tibi per pœnitentiam promisit salutem, promiserit tibi longam vitam, vnde scis quid pariet crastinus dies? Rectè dicis in corde tuo cū me correxero, Deus mihi omnia peccata mea dimittet. Negare non posſumus, quod correctis & conuersis Deus indulgentiam promisit. Nam in quo Propheta mihi legis, quia promisit Deus correcto indulgentiam, num mihi legis, quia promisit tibi longam vitam?*

Hæc proinde incertitudo termini vitæ, nos admoneat maturandæ pœnitentiæ, ne citius opinione nostra impingamus (vt Ieremias loquitur) ad montes caliginosos, atque ita obruamur iusto Dei iudicio. Multi fuerunt qui sperauerunt se vitam prorogare posse ad senectutem, sed in medio iuuentutis flore occubuerūt. Multi quietum vitæ finem expectarunt, sed in exilio perierunt. Multi ex notis & amicis proposuerunt sibi solatia in agone mortis, sed inter hostes miserè perierunt. Multi polliciti sunt sibi tempus quo in lecto decumbentes ingemiscerent & resipiscerent, sed subitò ex hac vita erepti sunt.

Seneca pulcherrimè monet, cum ait: Noli huic tranquillitati confidere, momento mare reuertitur. & eodem die vbi luserunt nauigia, sorbentur. Breuiter: Cum nemo sciat, num spiritum per nares emisſum reuocare posſit, stultisſimè agunt, qui cum contumelia Dei procrastinant pœnitentiam, ac si temporis momenta in suis haberent manibus.

2. Thesaurus iræ Dei.

Secundum, Thesaurus plurimorum scelerum, iræ Dei & pœnarum perniciosisſimus, procrastinatione pœnitentiæ colligitur. Vnde Paulus Rom. 2.5. Secundum duritiem tuam & cor pœnitere nescium thesaurizas tibi iam in die iræ. Peccatum enim, quod per pœnitentiam non opprimitur, mox suo pondere in aliud trahit, de hoc rursus in aliud, donec immensus peccatorum cumulus construatur, & vt pesſima radix non euulsa è terra, perpetuò crescit & magis germinat: Ita etiam peccatum, cum ei indulges, vires nouas quotidie acquirit, donec maximum peccatum diluuium superuenerit. 1. Nam qui hoc pacto misericordia Dei abutitur, in Deum est iniquus, vt qui diabolo statuit longiore tempore seruire quàm Deo. 2. Angelos quoque Dei, hac sua securitate offendit. Nam vt hi gaudēt de impiorum pœnitentia, ita haud dubiè tristantur de illorū impœnitentia. Dolēt enim quod tam nobilis creatura

Dei

Dei,ſuapte ſit peritura culpa. 3. In ſeipſum quoque crudelis eſt.Vult enim potius eſſe malus quàm bonus,vel potius eſſe infirmus quàm ſanus, vel ſeruus eſſe potius Satanæ, quàm libertus Chriſti,vel potius pauper eſſe quàm diues in bonis ſpiritualibus. Breuiter:Vult potius perire quàm ſaluari, qua ſanè crudelitate nulla alia maior eſſe poteſt. 4. Taceo quod in creaturas Dei ſit iniurius. Vnde Paulus dicit creaturam ingemiſcere,quod ſe abutantur impij, & expectare libertatem gloriæ filiorum Dei. Oedipus intellecto inceſtu cum propria matre commiſſo, ſibiipſi oculos eruit,vt vel iſto pacto fugeret conſpectum ſolis & omnium creaturarũ. Videbat enim omnes creaturas fuiſſe inſpectrices infandi & turpiſſimi ſui ſceleris,& omnes vnanimiter ipſum condẽnare.Non ſecus hodie quicunque malè viuunt, ſentiunt ſe ab omnibus creaturis accuſari coram tribunali Dei.

3. Abalienatio mẽtis à Deo.

Tertium,abalienatio mentis à Deo, & finalis induratio.Nam quo diutius differtur pœnitentia, eo redditur difficilior. Perinde enim vt in corporis morbis ſe res habet,ita & in morbo animæ, qui eſt peccatum. Quo enim differtur medicina corporis diutius,eò fit morbus periculoſior & difficilius curatur,immo interdum ex diuturnitate incurabilis euadit.Quemadmodum in cancro morbo apparet,vbi ſi non malum igne aut ferro cohereeatur ſtatim ab initio,metuendum eſt ne paulatim ita inualeſcat, vt penitus hominem è medio tollat. Hoc eſt quod Salomon inquit : Adoleſcens ambulans iuxta viam ſuam,etiam cùm ſenuerit,non recedet ab ea. Et Ieremias,Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuã,& pardus maculas ſuas,vos etiam poteſtis benefacere cum feceritis malum.Conſuetudo enim diuturna altera fit natura.Hoc igitur periculum indurationis merito nos commouere ad maturandum pœnitentiam debet.

4. Conſcientia mala.

Quartum,conſcientia mala,qua nihil grauius, nihil triſtius,nihil miſerius. Hanc teſtem ſuorum ſcelerum coguntur ſecum circumferre,qui peccati cœno oblectantur.*Mala conſcientia* (inquit Bernhardus) *delictorum noſtrorum ipſa teſtis eſt,ipſa Iudex, ipſa tortor,ipſa accuſat, ipſa iudicat, ipſa punit,ipſa damnat.* Hæc etſi ad tempus reſecta fuerit, tanquam cauterio,tamen aliquando prodibit,& ſi nõ antea, ſaltem in agone mortis inſtar mille teſtium aſtabit,accuſabit,damnabit,puniet.Eſt ſiquidem conſcientia mala,diuinum quoddam teſtimonium, animis hominum impreſſum,de futuro in contumaces iudicio, & de pœnis quas iuſte luant contumaces.

5. Scandalum & reatus alieni peccati.

Quintum,ſcandalum & reatus alieni peccati. Eſt autem in ſcandalo duplex malum , videlicet factum & exemplum.Quemadmodum facto per ſe violatur lex Dei,ita exemplo proximus læditur propter imitationem. Hinc illud θρυλῶδες ἐπίφθεγμα Chriſti, Vę homini per quem ſcandalum venit. Et rurſus,Qui offenderit vnum ex paruis iſtis, qui in me credunt, præſtiterit illi , vt ſuſpendatur mola aſinaria in collum eius,& demergatur in profundum maris. Paulus pronunciat,in Chriſtum peccare & perdere infirmos fratres, qui adiaphoris cum ſcandalo vtitur. Quid ſentiendum de eo eſt,qui vel erronea doctrina vel improba vita multos in perniciem adducit? Quod tanta graſſentur ſcelera in mundo hodie, an non inde prouenit,quod vnus putet ſibi licere,quod videt alium facere?quem mox alius imitatur, & hũc alius,donec ſcabie vnius membri,totum corpus ferè Eccleſiæ infectum deformatur.

6. Priuatio ſpiritualium diuitiarũ.

Sextum,priuatio ſpiritualium diuitiarum,quarum ſoli ſancti in Eccleſia ſunt participes. Donec enim homo ſine pœnitentia viuit, gaudio Spiritus ſancti caret,conſcientiæ pace deſtituitur, conſolationibus ſpiritualibus priuatur in ſua miſeria,nec eſt particeps precum piorum Chriſtianorum.

7. Delitiæ Satanæ.

Septimum,delitiæ Satanæ. Quemadmodum enim angeli in cœlo gaudent ſuper hominem agentem pœnitentiam:Sic Satan ſummis delitiis & veluti iucundiſſimis voluptatibus perfunditur,cum homines præſertim eos,qui Chriſto dederunt nomina, videt ſine pœnitentia viuere.Sũt enim peccata hominum, vt quidam ex Patribus ait, εὐωχίαι φαύλων δαιμόνων.

8. Cogitatio exitus impiorũ.

Octauum,cogitatio tragicorum exemplorum plurimorum hominum,qui à Deo ob contumaciã ſunt abiecti in æternas pœnas , in quorum numero ſunt Cain,Pharao,Saul,Architophel,Iudas,Iulianus,& infiniti alij.Videmus enim quàm multæ nationes,quę Chriſtum atque eius Apoſtolos audiuerunt , perierunt,conuerſæ ad pernicioſos errores diaboli,Turcæ,& Antichriſti Romani.

9. Pœnitẽtia nõ eſt in noſtra poteſtate.

Nonum,cogitatio etiam hæc animũ ſubeat, quòd pœnitentia non ſit tam opus hominis,quàm donum Dei. Quod ſi contemſeris,dum à Deo tibi indies ac ſæpius offertur , metuendum eſt vt ſuas margaritas ſæpius ſuibus obiiciat.

10. Seræ pœnitentiæ conditio.

Decimum,cõditio ſeræ pœnitentiæ, dici enim recte ſolet:Sera pœnitentia rarò vera. Nequaquam enim is pœnitentiam agere cenſendus eſt , qui poſtquam peccare non poteſt,pœnitentiam ſimulat. Et Auguſtinus ait : *Pœnitentia quæ à moriente tantum petitur,timeo ne ipſa moriatur.* Hoc dico,non quod negem impartiri miſericordiam Dei iis,qui iam ex hac vita diſcedentes agunt pœnitentiam , ſed vt cogitemus, quàm ſit periculoſum protrahere pœnitentiam vſque ad extremum vitæ halitum.

Has rationes breuiter colligere placuit, quarum cogitatio nos ſingulos retinebit in timore Dei, ne abutamur miſericordiæ Dei magnitudine,in noſtrã propriam perniciem.Deus omnipotens flectat corda noſtra ad veram,conſtantem & ſalutarem pœnitentiam,vt filij Dei ſimus,ac vniuerſi & ſinguli cum ſeniori Simeone ex toto corde , quando ex hac vita migrandum erit,læti canamus : Nunc dimitte ſeruũ tuũ,Domine,ſecundum verbum tuum in pace,&c.

DE SECVNDO.

Quomodo perſeuerabit Chriſtianus vſque in finem , ne amittat fidem & gratiam partam in Domino noſtro Ieſu Chriſto?

Exordiũ, à ſimili.

Medici ſapientia atque prudentia præſtantes, ad ægrotum accerſiti,duo agunt:Primùm, omnem intendunt operam , vt ſua arte & conſilio præſentem morbum tollant. Deinde,vt priſtinæ valetudini reſtituto,præſcribant viuendi rationem, ne in morbũ denuo recidant,atque ſuæ perditionis ſibi ipſi autores fiant.Horum ego exemplum imitabor, & quoniam hactenus attuli ex ſalutari verbo Dei,remediũ aduerſus peccatum , mortem & condemnationem, impertiar nunc quoque conſilium, qua ratione fiat, vt qui Chriſtum cum ſuis beneficiis acceperit,porro etiam perſeueret, & æterna conſequatur bona,quæ Chriſtus promeruit omnibus in ſe credẽtibus.

Propoſitio.

Quod ſi igitur cum Paulo dixero:Milita bonam militiam retinens fidem & bonam conſcientiam , rem totam complexus ſum. Verum ſi quis vlterius dicere pergat,quomodo retinenda ſit fides & bona conſcientia?

Explicatio.

Reſpondeo,Sacra ſcriptura appellat timorẽ Dei ſummam & præcipuam ſapientiam filiorum Dei. Hic enim timor continet nos in officio & obedientia erga Deum,in cuius conſpectu ambulamus.

Partes ſeu conditiones.

Habet autem conditiones quatuor. 1. Cauet ne Deus offendatur.

2. Imperata sibi diligenter exequitur.

3. Omnes insidias, dolos & imposturas studiose vitat.

4. Quærit & implorat auxilium aduersus suos hostes.

1. Cauet Christianus ne Deum offendat.

Principio, qui Deum timet, sedulo cauet ne quo pacto Deum offendat. Dicitur itaque timor Dei purus. Ps. 19. 9. Propterea quod qui Deum timet. 1. cogitat quibus malis obnoxius fuerit propter peccatũ, cogitat Christum amarissimam suam morte'n pertulisse, vt peccatum tolleret. 2. cogitat in conspectu Dei se versari siue vigilet, siue dormiat, siue sedeat, siue ambulet, siue edat, siue bibat, &c. 3. Recordatur porro immensæ gloriæ, qua adoptatus est in societatem filiorũ Dei, vt præstet se patri suo dilectissimo morigerum in omnibus. 4. cogitat peccatum esse notam filiorũ diaboli. 5. cogitat se mẽbrum esse Christi, & socium sanctæ communionis cũ Deo, patre, filio & Spiritu sancto, atque adeo cum omnibus electis Dei. 6. cogitat peccatum esse spirituale adulterium, dissoluens coniugiũ, quod intercedit animæ hominis cum suo sponso Domino nostro Iesu Christo. 7. cogitat non decere, vt templũ Dei conuertat in habitaculum diaboli, nec oportere se suo corde expellere Spiritum sanctum, cuius beneficia tam præstantia & multa efficaciter experitur. 8. cogitat se nolle diabolo gratificari, vt proditoriè agat aduersus suum Dominum & redemtorem Christum. 9. cogitat ita vitam traducere oportere, ne aut aliquo manifesto flagitio sit vlli scandalo, aut propter ipsum malè audiat Euangelium. Hæ & huiusmodi aliæ cogitationes partiunt in corde hominis timorem Dei, & studium vitãdi peccata ac lapsus contra conscientiam. Faxit Deus vt singuli has nobiscum in corde nostro perpetuo circumferamus.

2. Obtemperat mãdatis Domini.

Secundo, qui timet Deum, obtemperat mandatis Domini, nam vt Psalmus 112. 1. inquit, In mandatis eius delectatur valde, hoc est, cum summa animi voluptate præstat Deo debitum cultum & obedientiã iuxta mandata ipsius. Ab hoc verò Dei cultu hactenus multis annis fœdè aberrarunt Papistæ, qui perperam docent Deum colendum præceptis hominũ, & omnem Dei cultum alligant sui ordinis sacerdotibus & monachis, quos solos rectè seruire Deo, & habere etiam opera supererogationis vendibilia, manifestis tamen imposturis ac quæstus gratia, asseuerarunt. De hoc igitur quædam addam, vnde quisque discat suum rectè formare iudicium, de vero Dei cultu.

DE CVLTV DEI.

Quid sit.

Cultus Dei est opus à Deo mandatum factum ex fide in celebrationem gloriæ Dei principaliter. In hac definitione tria sunt quę necessariò coniunguntur in vero Dei cultu.

Definitionis explicatio per partes

1. Materia quæ est opus mandatũ à Deo. 2. Causa videlicet, vt fiat hoc opus ex fide in Iesum Christum. 3. Finis, nempè gloria Dei, quam respicit operans, vt cœlesti patri hoc modo se obedientem declaret.

Materia.

Quòd cultum oporteat esse opus à Deo mandatum, docet nos ipse Deus apud Ieremiam, cap. 20. In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrũ vestrorum. Et Christus, cum inquit, Frustra me colunt docentes doctrinas, mandata hominum, hoc est putant me coli, cum ea satagant, in quibus homo iudicauerit Dei cultum situm esse, sed toto cœlo aberrant, & suorum laborum oleum & operam perdũt. Et Paulus clarè damnat omnes ἐθελοθρησκείας, hoc est, cultus, quos homines bona, vt vocant, intẽtione excogitant. Hinc constituitur regula hæc, *Quod nullus cultus Deo acceptus sit, nisi quem ipse Deus proprio suo verbo ordinat ac homini commendat.* A verbo enim pendet puritas & sanctitas cuiusque operis.

Forma.

Deinde, fidem necessariò requiri ad rationem cultus, hinc patet, quia Deus requirit cultum purum & syncerum, qui exhiberi nõ potest à quoquam, cuius cor omni abominanda spurcitie contaminatum atque coram Deo fœdatum est. Affirmat autem Paulus, corda infidelium impura & contaminata esse, necesse est igitur, horum opera, quantumuis speciosa & splendida existant coram mundo, esse abominabilia coram Deo. Vnde ad Roma. inquit Paulus, Quicquid non est ex fide, peccatum est. Et ad Hebr. Impossibile est placere Deo sine fide. sed quid igitur efficit fides? Fides purificat cor hominis. nam ita inquit Apostolus, fide purificans corda. Hoc autem fit, non quod eam efficaciam obtineat fides sua natura, sed quod sanguine Iesu Christi aspergãtur (vt inquit Apostolus) conscientiæ credentium, quo mundantur ab omnibus peccatis eorum mortalibus.

Finis.

Cultum præterea respicere gloriam Dei principaliter, docet Paulus inquiens Omnia facite in glõriam Dei. Cum enim creati simus atque etiã insuper redemti, vt celebremus Deum, decet profectò nos debitum Deo præstare cultum ob mandatũ ipsius.

Verus Dei cultus est qui tribus supra positis conditionibus cõstat.

Opus igitur hac ratione factum, iuxta mandatum Dei, ex fide, in gloriam Dei sanctus & purus adeóque Deo placens vocatur cultus. Siue igitur internum aut externum, siue eximium, aut vtile sit huiusmodi opus, censetur tamen Dei spiritualis cultus, eo quod non ex carne, sed ex Spiritu fidei, quæ respicit gloriam Dei, proficiscatur. Vbicunque autem horum trium aliquod desideratur, ibi nõ meretur opus hominis dici Deo gratus & acceptabilis cultus. Pharisæus ille, cuius meminit historia Euãgelica, & Cornelius ille aulicus, de quo scribitur in actis Apostolicis, dederunt eleemosynas, quarum beneficio multi subleuati ac cõsolati sunt. Hic eadem sunt vtrinque opera, nihilominus ingens est Eleemosynarũ vtriusque discrimen. Eleemosynæ Pharisæi non fuere cultus Dei, qua nec ex fide proficiscebantur, nec tendebant ad gloriam Dei. Cornelius autem quamuis nõ erat plenè institutus in cognitione Christi, tamen cũ crederet & expectaret salutem, atque erogaret Eleemosynas suas ex mandato diuino in gloriam Dei & pauperum solatium, fuerunt ipsius Eleemosynæ cultus purus, sanctus atque Deo acceptus. Ideo dicit Cornelio angelus, Act. 10. 4. Orationes & Eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriã in cõspectu Dei.

Exempla opposita Pharisæi & Cornelij.

Dauidis & Scipionis.

Pugnant Dauid & Scipio, vterque contra suos hostes. Fuit autem cultus Dei bellũ Dauidis, & nõn Scipionis. Dauid enim habens mandatum Dei credit & gerit bellum in gloriam Dei, & defensionem populi huius. Scipio verò, quoniam caruit & mandato Dei, & fide, nec quæsiuit gloriam Dei, fuerunt ipsius bella tantum impiæ & crudeles hominum laniena coram Deo.

Duarum ancillarũ.

Ad eundem modum duæ ancillæ, quarum vna timens Deum, altera nullo timore Dei prædita, quãuis occupentur vno & eodem labore, purgantes vestimenta aut calceamenta sordibus, aut aliud quoduis heræ mandatum exequentes, tamen illius opera tantum sunt cultus Dei, cum fiant ex fide iuxta mãdatum Dei, præcipientis obedientiam ministrorum erga Dominos, verum huius impiæ vitæ opera, licet specie tenus præstantiora appareant, non sunt cultus Dei, cum contaminata sint hæc cordis immunditie & fœditate interna.

De commentitio Dei cultu quid sentiendum.

Simile erit iudiciũ de aliis quoq; factis, & omnino nullum opus quantumuis splendidum ac speciosum appelletur

appelletur cultus Dei, nisi sit mandatum à Deo, & fiat à credente ac timente Deum in celebrationem nominis ipsius. Sufficiat hæc de cultu Dei dixisse, ex quibus facile est intelligere, quid sentiendum sit de Antichristi Romani Missis, Vigiliis, Rosariis, & huiusmodi multis innumeris nugis & commentis, quæ sub titulo sanctitatis & cultus Dei, contra manifestã totius scripturæ veritatem, venditare audet.

3. Christianus omnes insidias, dolos, & imposturas, studiose vitat.

Tertia conditio timoris Dei est, quod timens Deum, studiose caueat sibi ab imposturis & insidiis. Huc facit illud Syracidæ cap. 33. 1. Timenti Dominũ non occurrent mala, sed in tentatione Deus illum conseruabit & liberabit à malis. Inter multos autem hostes, cum quibus confligtari oportet Christianum tres sunt præcipui, qui ipsius salutem impedire conantur, nimirum caro, mundus, & diabolus.

Superstitio.

Caro, hoc est, prudentia & sapientia humana, aut Deum ipsum vult reformare & huius colendi rationem præscribere, aut hoc suis cupiditatibus & voluptatibus agit vt totum hominem à Deo auertat. Dicitur autem caro & sanguis velle Deum reformare, atque huius colendi rationem præscribere, cum instituit homo cultum aliquem diuinum, non mandatum à Deo, quemadmodum in Papatu factũ est: & hanc quasi immotam obseruari vult regulã, quòd quicquid fiat bona intentione, placeat Deo. His se opponit timor Dei, & cogitans huiusmodi suggestiones esse insidias diaboli, agnoscit Deum sapientiorem, quàm vt à puluere & cinere doceri indigeat aut velit. Qui igitur Deum timet de bona intentione, quã vocant, sic sentiat. Quod si bona intentio dirigatur verbo Dei, prodest, sin minus, periculosa, & si pugnat cũ verbo Dei, est plane noxia & perniciosa. Quicunque igitur instituit cultum diuersum à mandato Dei, is, quadrupliciter peccat.

Superstitionis peccata.

1. Fit reus defectionis, eo quod veri cultus Dei regulam nempe verbum Dei deserat.

2. Incurrit temeritatis vitium, quod ausit cultũ à Deo non præceptum introducere.

3. Horribilis superbiæ notã sibiipsi inurit, quod existimat se aucturum cultum Dei vltra quàm Deus ipse præceperit.

4. Peccat exemplo, quo alij ad similes superstitiones inuitãtur. Si quis huius rei exempla requirat, inueniet ea non solum in magna copia apud Papistas, verum etiam forte inter nos ipsos. Videat itaque vnusquisque, ne quid temere tentet, aut instituat absque mandato Dei.

Epicureismus.

Deinde vtuntur etiam caro & sanguis domestici sui & innati hospitis consilio, & variis corporis voluptatibus atque deliciis: intemperantia atque incontinentia nititur totum hominẽ auertere à Deo: hisce autem opponit se timor Dei, & ab vna parte Domini nostri Iesu Christi atque sanctorum huius exempla inculcat, ab altera vero parte commemorat infœlices eorum casus & miserias, qui à Deo defecerunt, cuius rei etiamnum hodie exempla manifesta sunt.

Mundi vanitas.

Mundus quoque insidiatur filijs Dei, quos prauis consilijs & exemplis, honoribus, voluptatibus, diuitijs & rerum successibus conatur à Deo seducere. Et Ecclesiæ Christianę non tantùm crucem & tribulanes exprobrat, verumetiam persequitur, & occidit omnes quotquot Christum confitentur. Hisce mũdi occultis insidiis & manifestis iniuriis opponit timor Dei exemplum & voluntatem Christi, efficaciam & gaudium in Spiritu sancto, cœlestes diuitias vitæ æternæ, consolationes Spiritus sancti sub cruce, & salutarem victoriam in Christo Iesu, quam pij omnes plenè obtinebunt, quando Sathan cum suis membris abiicietur in pœnas inferni æternas.

Hæretici & Tyranni.

Diabolus præterea mendacio & homicidio grassatur aduersus Christianos. Contra hunc pugnat timor Dei gladio spirituali, videlicet verbo Dei, certus de victoria consequenda per Dominum nostrũ Iesum Christum, quemadmodum in hoc quarto membro nunc porro dicetur.

4. Christianus implorat Dei auxilium.

Quarta timoris Dei conditio est, quòd implorat auxilium aduersus hosce suos hostes, carnem, mundum & diabolum. Huius meminit Syrac. cap. 40. 27. Timori Domini nihil deest, nec est cur in eo opem desideres. Præstantissimum autem & summum præsidium aduersus omnes Christianorum hostes, est seria & ardens inuocatio veri & omnipotentis Dei. Quod fatetur Salomon, Prou. 18. 10. cum inquit: Turris fortissima nomen Domini, ad ipsum confugit iustus & exaltabitur. Et Deus ipse, Inuoca me in die tribulationis, & eripiã te, & glorificabis me. Ps. 50. 15.

De inuocatione Dei Solius.

Quoniam igitur Christianorum in omnibus aduersitatibus arx precipua est oratio fidelis, paucis indicabo, quid de oratione Christiana sentiendum sit. Nec arbitror opus esse refutare diabolicum illũ errorem, quem Papa inuexit de inuocatione sanctorũ, quæ nihil aliud est, quàm mera filij Dei Iesu Christi blasphemia. Cum enim expresse in suo verbo mandarit Deus, vt ipsi soli confidamus, & eum solum inuocemus, nec vlli creaturæ hunc tribuamus honorem, profectò secus facientes, grauiter delinquunt, & turpiter seduci se patiuntur, instinctu diaboli, à vero mediatore & intercessore Iesu Christo. At qui Deum timet, is obtemperat Dei mandato, quo se solum inuocari præcepit, & confidit promissionibus diuinis, inprimis Christi promittentis, vt quicquid petierimus in nomine eius, id accipiemus, modo firma fide petamus, nihil quicquam de promissionibus ipsius hæsitantes.

Quid igitur est oratio Christiana?

Orationis Christianę definitio.

Christiana oratio non est verborum battologia aut multiloquium, quemadmodum falso existimasse hypocritas indicat Christus, Matth. 6. sed est intimus cordis gemitus, quo eleuatur anima hominis ad Deum, & aut agit ipsi gratias pro acceptis per Christum beneficiis, aut petit aliquid in nomine vnici nostri mediatoris Iesu Christi, certo statuens se exauditum iri apud Deum. Moses orat leuatis in cœlũ manibus, nullo labiorũ ipsius motu conspecto. Corde enim clamabat, & respondebat ei Dominus dicens: quid clamas ad me? Et Dauid inquit, Psal. 25. 1. Ad te Domine leuaui animam meam. Ex hisce duobus exemplis patet, quod vera oratio non sit labiorum inanis strepitus, sed ardens cordis gemitus postulans auxilium à Deo.

Confirmatio ab exẽplis.

De gestibus externis.

Quorsum igitur verborum recitatione vtimur, genua flectimus, pectus tundimus, & oculos inter orandum attollimus in cœlum? Hisce gestibus externis vtimur, vt excitetur pectus hominis ad seriò precandum, vt sint cogitationes magis intentæ ad res petendas, vt Deus anima pariter & corpore celebretur, vtque publicè corpore & ore profiteamur fidẽ nostram in Deum. Vnde Augustinus: *Quamuis inuisibilis voluntas orantis Deo sit nota, nec vllis indigeat indiciis, vt ei animus pandatur humanus, qui locutionem cordis cognoscit, tamen homo vocibus & membris sui corporis vtitur, vt sic orando affectus hominis humilior deuotior & feruentior crescat.*

De leuatione cordis ad Deum.

Quomodo inter orandum leuatur cor hominis ad Deum? id fit duabus tanquam alis, quarum vna est cogitatio misericordiæ Dei altera est fiducia mediatoris Domini nostri Iesu Christi.

Misericordia Dei, 1. animæ ala.

Cogitatio misericordiæ Dei in eo consistit, quòd Deus ipse hunc cultum inuocationis mandarit, & promiserit se exauditurum inuocantes, ac requirit gratitudinem post exauditionem & liberationem. Hæc tria coniunguntur in dicto Psalmi 50.15. Inuoca me in die tribulationis (est *mandatum*) & ego eripiam te (*promissio* de exauditione) & glorificabis me (quo requiritur *gratitudo*.) Inter orandum igitur nō solū respicere oportet ad mandatum & promisionē Dei, sed etiam cogitandum est de gratitudine, quæ consistit in obedientia præstanda Deo. Hinc patet quòd quicunque orat retinens propositum peccandi, is non existimat se impetraturum aliquid boni, sed potius sibiipsi sua oratione accersere pœnas Dei, ob suam ingratitudinem. Sic enim inquit Psal.66.18. Iniquitatem si aspexissem corde meo, non audisset Dominus. Et 1. Iohan.3.21. Si cor nostrum nō reprehenderit nos (hoc est, si liberi sumus à mala cōscientia, & proposito malè agendi) fiduciam habemus ad Deum, & quicquid petierimus, accipiemus ab eo. Iacobi 4.3. Petitis & non accipitis, eò quòd malè petitis, vt in concupiscentiis vestris insumatis. Oraturus igitur Christianus sequatur regulam Pauli, traditā 2. Tim.2.19. Discedat ab iniquitate omnis, qui inuocat nomen Domini.

Fiducia in Christū, altera animæ ala.

Altera ala, qua inter orandum leuatur cor hominis ad Deum, est fiducia firma in mediatorem nostrum Dominum Iesum Christum, qui hanc dulcissimam promisionē apud suos deposuit discipulos, Ioann.16.23. Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. In hac Christi amplissima promissione, duo potissimùm sunt obseruanda, videlicet signum vniuersale (quicquid) & inuocationis modus (in nomine meo.)

Quid petendum.

Vniuersalis promissio restringenda est ad certum genus, vt sit sententia hæc Christi: Quicquid petieritis, hoc est, Quicquid vos filij Dei petieritis à patre vestro cœlesti, quod potest cedere in vestram salutem & commodum, hoc dabit vobis. Sic declarat hanc quoque Iohānes, 1. Iohan.5.14. cū inquit: Quicquid petierimus secundum voluntatem eius, audit nos. Nequaquam enim decet probos filios aliquid à suo patre petere, quod ipsius paternæ voluntati aduersetur. Si enim filius scorpionem, aut serpentem, aut rem quouis modo noxiam petat à patre, certe aduersatur voluntati paternæ, & non daturus est pater, quod postulat filius.

Regula prima.

Teneant itaque filij Dei has duas regulas: *Prima*, quando petimus à Deo bona, quibus aut bene aut male vti possimus, petamus ea cum conditione, dicentes, Concede mihi, Domine, hoc aut illud, si mihi sit conducibile, & non impediat longè præstantiora & meliora. Ita olim sancti martyres orabant, & nos hodie eodem modo diuinæ nos subiicimus voluntati, cùm aut pestem, bellum, aut alias Dei pœnas deprecamur, aut pro sanitate consequenda & vitæ necessariis impetrandis Deum imploramus.

Secunda.

Secunda regula hæc est: Quando à Deo petimus bona, quibus abuti non possumus, ea sine omni conditione petenda sunt. Eiusmodi bona sunt cognitio Dei, incrementum fidei, vera pietas, patientia sub cruce, & his cognatę virtutes alię. Huius regulę fundamentum est cognitio voluntatis Dei, qui vult omnes homines saluos fieri, & ad cognitionem veritatis peruenire, quemadmodum supra copiosè demonstratum est.

Inuocationis modus.

Alterum quod notandum diximus in dulcissima Christi promissione, est inuocationis modus, qui exprimitur, cum inquit: In nomine meo, hoc est, Quicquid petieritis in agnitione & fiducia mei, hoc dabit vobis pater propter me, qui sum aduocatus, intercessor, & mediator vester apud patrem meum & patrem vestrum, Amat vos pater mea de causa, quod sitis mea membra, immo mei fratres & ipsius filij adoptiui.

Affectus precantiū qualis esse debeat.

Porro qualis debeat esse agnitio Christi, & quæ nostra in ipsum fiducia, supra declarauimus, itaque nunc solum hoc admonebo, quomodo affecti esse debeamus, quotiescunque audimus hāc Christi promissionem, Quicquid petieritis à patre in nomine meo, dabit vobis. Nam & doctrinam multiplicem, & admonitiones salutares, & consolationes efficaces continet.

Doctrinę.

Doctrina est multiplex. 1. Docet excludendam esse à nostris precibus omnem cogitationem dignitatis proprię. Cum enim in nomine Christi oramus, fatemur Christum solum dignum esse, cuius causa exaudiamur à Deo. 2. Discimus discrimen inter Christianam orationem & omnium aliarum sectarum. Nam Christiana oratio nititur fiducia mediatoris, quem cum profani homines non agnoscant, inanis est eorum oratio & destituta omni fundamento.

Admonitiones.

Admonitiones sunt, quod admoneat nos hic precandi modus nostræ cæcitatis. Nam cum petendum sit in nomine Christi, non potest esse dubium, quin maxima sint illa, quæ peti necesse sit. Oculos ergo aperire oportet, & diligenter circumspicere quæ publice, quæ priuatim nobis molesta sunt. Quæ interna, quæ externa, quæ corporalia, quæ spiritualia desiderentur, vt in omnibus his ad clementissimum patrem leuemus corda nostra, & petamus ab eo in nomine mediatoris nostri Iesu Christi, certò & indubitatè confidētes, quòd daturus sit nobis necessaria, modò firma fide precemur, & possint ea esse nobis salutaria, quæ petimus, sicuti iam dictum est.

Consolationes.

Consolationes sunt, quòd hic modus precandi consoletur inuocantes aduersus duo maxima inuocationis impedimenta, diffidentiam carnalē & propriā indignitatem. Nā nisi fiducia mediatoris inter precandum niteretur carnalis nostra diffidentia, quam auget memoria multiplicium peccatorum totius vitæ, nos à precando absterreret, & facilè omnes succūberemus, prostrati cogitatione nostræ indignitatis, qui per nos indigni sumus, vt prodeamus in cōspectum Dei, sed fiducia mediatoris his malis medetur. Nam & carnalem diffidentiam vincit, & dignitatem non suam, sed Christi iactat. Huc illud Pauli pertinet, Rom.5.1. Per fidem pacem habemus cum Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem etiam habemus accessum, per fidem in gratiam hanc in qua stamus.

Vera inuocatio.

Cum his optimè congruit responsum Domini datum Samaritanæ, Iohannis 4.23. ita enim ait: Venit hora & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in Spiritu & veritate. Nam pater tales quærit, qui honorant ipsum. Samaritana mulier putabat ex loci dignitate pendere orationis efficaciam. Dicit enim, patres nostri in monte hoc adorauerūt, & vos dicitis, quod Ierosolymis est locus vbi oporteat orare. Ab hac opinione reuocat Christus mulierem, & proponit ei verum adorandi modum, videlicet quòd oporteat adorare patrem in Spiritu & veritate. Cum dicit Spiritu, discernit inter orationem, quæ ex ore tātum procedit, & eam quæ ex Spiritu proficiscitur, qui spiritus fidem in corde hominis operatur ex qua pendet & proficiscitur vera adoratio. Cum autem dicit, in veritate, interpretatur duas figuras veteres, priorem montis, in quo precatus est Iacob, posteriorem loci, qui erat Ierosolymis, & dicebatur propiciatorium. Mons enim ille Iacob admonebat, vt adoraturi non spectemus vllam

locorum in mundo dignitatem, ſed vt ab omnibus vallibus mundi leuemus corda noſtra ad montes, hoc eſt, in cœlum. Atque hoc vult Chriſtus, cum iubet precātes dicere: Pater noſter qui es in cœlis. Poſteriorem figuram exponit Chriſtus, cum inquit, adorabunt patrem in veritate. Hęc veritas opponitur loco iſti Ieroſolymis, qui dicebatur propiciatorium. Typus enim erat iſte locus veri propitiatorij, Ieſu Chriſti mediatoris noſtri vnici, ſine quo nulli patet aditus in Sanctum ſanctorum, hoc eſt, in ſalutem & vitam æternam.

Orationis corruptela. Hac ratione excluditur etiam à Chriſtiana oratione omnis hypochriſis, & ſimul neceſſariò requiritur verus & ardens mentis inter orandum ardor, ita vt ſit congruentia ac conſcientia cordis atque oris, ne hoc aliud dicat aut loquatur, quàm illud ſentiat.

Cōcluſio. Oſtenſum itaque eſt, timorem Dei eſſe cuſtodem optimum fidei & bonæ conſcientiæ in nobis, vtpote qui ſtudioſè peccata vitet, mandatis Dei obtemperet, inſidias carnis, mundi & diaboli diligēter caueat, & ante omnia in hiſce multiplicibus mundi periculis quærat auxilium apud Deum Chriſtiana & ſeria oratione, atque hoc pacto conſtans perſeueret vſque in finem: hoc eſt, tantiſper perduret, donec ex hac miſeriarum valle nos Deus euocet, & animas piorū, qui in Chriſti inuocatione diſceſſerunt, ad ſe in cœlum recipiat, quieſcentibus interea in puluere terræ corporibus, corruptioni obnoxiis, in teſtimonium iuſti iudicij Dei, qui corpora noſtra in die nouiſſimo excitabit, & reſtitutis animabus viuificabit, vt fruamur nos ipſius filij vita æterna, & finaliter erepti omnibus huius mundi caſibus & periculis, perpetuis verſemur in gaudiis, cum Domino & Saluatore noſtro vnico Ieſu Chriſto, cui cum patre & Spiritu ſancto, ſit laus, honor & gloria in ſæcula ſæculorum, Amen.

Hæc habui, quæ ſcriberem de capitib. noſtræ religionis, in gratiam eorum qui linguam noſtram vernaculam intelligunt. Quę etiam extare volo loco cōfeſſionis meæ fidei & doctrinæ, quam docui & profeſſus ſum in hac ſchola Haffnienſi, annos circiter triginta. Rogo autem Chriſtianum lectorem, vt de hoc & aliis meis ſcriptis, non ex calumniis imperitorum & ſuperborum ſpirituum, ſed ex verbo Dei iudicet. Deus miſereatur Eccleſiæ ſuæ, & clementer auertat diſſidia & corruptelas puræ doctrinæ, & aſſit nobis ſingulis ſuo Spiritu ſancto, cuius auxilio ita in agnitione veri Dei, fide & nouitate vitæ, in dies promoueamur, vt in die nouiſſimo reperiamur in numero electorum filiorum Dei, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, Amen.

FORMVLA PRECANDI QVOTIDIANA.

Tibi æterne Deus, miſericors pater, gratias ago per dilectum tuum filium, vnicum mediatorem, Dominum & Saluatorem noſtrum Ieſum Chriſtū, pro omnibus donis & beneficiis tuis corporalibus & ſpiritualibus, temporalibus & æternis, quæ longè plura & maiora ſunt, quàm aut animo concipi aut verbis exprimi poſſint.

Oro te, mitiſſimè Deus, pater cœleſtis, per nomen filij tui vnigeniti, vt Eccleſiam tuam vbique terrarū defendas, & puritatem tui verbi conſerues, vt per vniuerſum mundum propagetur regnum filij tui, & multi tuam bonitatem & miſericordiam prædicent in omnem æternitatem.

Omnipotens Deus, pater cœleſtis, largire his terris ſalutarem & tranquillam ſub tua protectione gubernationem, rege Spiritu tuo ſancto Regem noſtrum clementiſſimum, regni conſiliarios, & quemlibet in ſuo vitæ genere, vt in tuam gloriam vitam agamus in omni pietate & honeſtate quietam.

Dele, ô miſericordiarum pater, omnes iniquitates meas, per & propter filium tuum pro nobis crucifixum & reſuſcitatum, & iuſtifica me filij tui vnigeniti iuſtitia, munda cor meum Spiritu tuo ſancto: doce me vias tuas, & deduc me in veritate tua, purga mentem meam, vt procul ab ea faceſſant impiæ cogitationes, praui affectus & infelicia conſilia, ſectra contumacia, & malefacta denique omnia: illuſtra eam tuæ gratiæ lumine, vt ea ſolum cupiat, velit, deſideret & perpetret, quæ tibi ſint placētia, & Eccleſię Chriſtianæ ſalutaria atque vtilia.

Da mihi intellectum, Domine, & iuua conatus meos, vt fideliter & diligenter præſtem opera vocationis meæ, in tui nominis gloriam, Eccleſiæ ædificationem, & proximi mei commodum.

Concede etiam clementer Domine, vt tuo auxilio perſeuerem, retinens fidem viuam & bonam cōſcientiam, vſque ad extremum vitæ halitum, vt cum venerit hora mea, placidè obdormiſcam in Ieſu Chriſti Domini mei inuocatione, & per eum conſequar vitam æternam, in qua cum omnibus electis, te in omnem æternitatem celebrem & glorificem. Tibi ſoli ſit honos, laus & gloria, cum filio tuo, qui tecum viuit in vnitate Spiritus ſancti Deus, in ſæcula ſæculorum, Amen.

FINIS.

N. H.

DEMONSTRATIO INDVBITATAE VERITATIS DE DOMINO IESV, VERO DEO ET VERO HOMINE,

vno Christo, mediatore atque redemtore nostro vnico, ex Prophetiarum collatione ad euentum extructa.

AVTHORE NICOLAO HEMMINGIO.

REVERENDO VIRO, PIETATE VIRTVTE, ERVditione, & sapientia excellenti, D. Olao Offonio, liberalium artium Magistro, Cantori primario & Canonico venerandi collegij Roschildensis dignissimo, veteri amico ac collegæ charissimo.

QVAM fuerit nobis ante triginta annos, venerande vir, conuictus iucundus (cum ego quidem Professor græcæ linguæ in academia Hafniensi, tu vero moderator iuuentutis in schola triuiali, σύσσιτοι eramus) sæpius cum summa animi voluptate recordor. Reddidit autem nobis conuictum suauiorem, non chartarum Lusus, non alea, μὴ τῶν ἀλείσων συμπεριφορὰ, non potandi certamen, non vllæ res ludicræ, (Hæc enim omnia tanquam Musis indigna contemsimus) sed dulcissimum cum sanctissimo rege Dauide colloquium: cuius Psalmi, & in prandio, & in cœna, nostræ erant deliciæ, nostra ambrosia, nostrum nectar, vicem enim τῶν τραγημάτων supplebant. In hoc dulcissimo colloquio experti sumus verissimum esse, quod de laudibus Psalmorum scribit Gregorius Nyssenus in hanc sententiam. *Quàm suauis & iucundus est humanæ vitæ comes Propheta Dauid, in omnibus itineribus vitæ sese offerens, & omnibus ætatibus spiritualibus commodè sese adiungens, & omnem ordinem progredientium subleuat: cum iis qui iuxta deum infantes sunt, colludit: cum viris vnà certat: iuuentutem moderatur: senectutem subleuat, atque sustentat: omnibus omnia fit, militum telum, athletarum institutor, exercentium se palæstra: vincentium corona, in mensa oblectatio: in luctu & funere consolatio. Nihil est in vita nostra quod huius officij expers est.* Hactenus Gregorius. Verùm quoniam in quotidiana ista Psalmorum recitatione multa occurrebant, quæ prudenti attentione opus habebant, tu cum conuictoribus nostris aliis (ex quibus nobiscum hodie sunt superstites duo præstantes viri Doctor Ioannes Scheldrupius, Bergensis diœceseos in Noruegia Episcopus, & M. Laurentius Bartolomæi, Arhusiensis, in Cymbrica Chersoneso Episcopus, vterque fidelis, strenuus, & vigilans in suo officio) mihi, vt recens redeunti, tanquam ex officina D. Philippi Melanchthonis præceptoris mei charissimi, onus hoc graue imposuistis, vt ego Psalmorum recitationem penitius præuiderem, singulos veluti in breuem summam contraherem, genera caussarum monstrarem, ordinem indicarem, partes distinguerem, argumenta eruerem, eruta ad leges dialecticas reuocarem, phrases explicarem, ac denique vsum indicarem & πράξιν. Nihil enim iuuat γνῶσις nuda, nisi accedat πράξις, quam Paulus αἴσθησιν vocat, videlicet, cum verè sentitur in corde, quod mente conceptum est. Etsi autem huic tanto labori impar fui, vicit tamen petitio vestra. Onus ergo hoc mihi à te aliisque nostris conuictoribus imponi ideo libentius

libentius sum passus, quia sperabam aliquid eruditionis mihi accessurum tanquam ἀντιμισθίαν laboris suscepti, præsertim cùm ad imitationem diuini illius viri piæ memoriæ Philippi Melanchthonis præceptoris mei charissimi ἐξήγησιν susceptam formare instituerem. Multum enim refert quem in docendo tibi imitandum proponis. Solebat fidelissimus ille formator studiorum in enarratione institutionum Dialecticarum subinde Psalmos adiungere, vt vsum artis certius monstraret. Quod profectò ea dexteritate fecit, vt ipsius breues ὑπομνήσεις ingentibus plaustris commentariorum veterum meritò anteponantur. Huius ergo viri cùm haberem ἀπηχήματα quædam manu mea excepta, non prorsus desperabam de imitatione. Et tametsi nulla spes erat assequendi præeuntē, tamen vel à longè sequi, notatis vestigijs, laudem esse duxi. Id quod eò maiori contentione feci, quia me vestra auscultandi promtitudine alaciorem fecistis: Atque adeò incitastis, vt ab eo tempore totum me Theologico studio consecrauerim. Ista nostra conuersatio, venerāde vir, & ψαλμοχαρὲς studium fuit quidem tum temporis nobis iucundum, at nunc multò iucundius: quoniam lectione Psalmorum senes magis quàm iuuenes delectari solemus. Quod autem huius veteris nostræ consuetudinis mentionem faciam, frater dilecte, eò pertinet, vt eius commemoratione iuuenes ad simile in mensa certandi studium excitē, in quo certamine nō minus victus quàm victor gaudet. Nam vtrique dulce præmiū proponitur. Siquidē vterque spiritualibus delitijs fruitur, & nectare cœlesti inebriatur. Porrò vt huius dulcissimæ nostræ consuetudinis memoria, & tuorū beneficiorū erga me testimonium aliquod extaret, placuit hoc breue scriptum sub auspicio tui nominis in lucem edere. Quod sanè scriptum eo consilio à me cōgestum putes, vt multorum mores, quos parum respondere Christianismo (quem Nyssenus doctissimè definit imitationem Dei) animaduerti, quantum in me est corrigerem. Nam quod homines multi, qui Christiani audiunt, viuant Epicuros, Sardanapalos, Nerones, aliundè proficisci non arbitror, quàm quod occultum sub pallio Christiani nominis epicurismum tegant: quem epicurismum excuti melius non putabam, quàm si demonstrarem iusta methodo, quàm indubita sit Christianæ religionis veritas: quam tametsi multi verbis profitentur, factis tamen negant. Deinde volui etiam hoc scripto ostendere meam sententiam de quibusdam controuersijs horum temporum, quo intelligant fratres, cum quibus colloqui mihi non datur, quantum abhorream ab Arrij, Sabellij, Nestorij, Eutychetis, & aliorum olim damnatis furoribus, qui hodie reuocati à nonnullis videntur. Quod autem illorum nominibus parcam, qui mihi cum veteribus hæresiarchis quodammodo (etsi non verbis, consecutionis tamen necessitate) colludere videntur, pacis studio facio: sperans fore, vt citius amicè & ἀνώνυμοι admoniti in viam redeant, illi præsertim qui incauti se in istos præcipitarunt laqueos. Hic dies, proh dolor, satis docet, quantum scripta asperiora in fratres noceant ædificationi & concordiæ Ecclesiæ Dei. Doleo ex animo, quoties audio eos, qui vnà bella susceperunt aduersus Antichristi regnum pro Christi gloria vindicanda, se mutuis & venenatis telis confodere. Quid hic, quæso, sperandum? profectò nihil aliud, quàm vt Principum animi paulatim rixis Theologorum fatigati alienentur ab Euangelio, & hostes doctrinæ purioris triumphent tandem, vt interim taceam Turcico tyranno istis concertationibus viam aperiri ad inuadendum Christianum orbem, ad quod classicum canunt multi sub specie defendendæ veritatis. Verùm si hîc præceptorem suum Philippum sibi imitandum proponerent, melius consulerent tranquillitati Ecclesiæ. Quoties, quæso, lacessitus erat sanctus ille vir mordacioribus scriptis? sed quid fecit? pacem Ecclesiæ prætulit priuatæ iniuriæ. Nam cùm præuideret certamina domestica allatura esse Ecclesiæ & regnis ingentia pericula, maluit domi orare, quàm foris tonare. Potius voluit tacitus à suis hostibus contemni, quàm victor cum periculo Ecclesiæ gloriari. Fertur hæc Dauidis verba frequenter in ore habuisse: illi detrahebant mihi, ego autem orabam. Hoc si hodie quidam facerent, tranquillior sperandus esset Ecclesiæ status, & fœlicior cursus Euangelij, quem nunc zelo quodam impediunt. Sed his tristissimis Ecclesiæ vulneribus solus Deus mederi potest, quem oro toto pectore vt docentium & discentium in Ecclesiā corda vniat in vero timore nominis sui, tollat scandala, impediat hæreses, amoueat schismata, vt ipsius nomen à nobis omnibus ὁμοθυμαδὸν prædicetur ac celebretur per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, mediatorem & redemtorem nostrum vnicum. Huic æterno Deo, qui est Pater & Filius & Spiritus sanctus, sit honor laus & gloria in secula seculorum, & in omnem æternitatem, Amen. Vale reuerende vir ac frater in Christo dilecte. Boni consule hoc chartaceum munus, illúdque grata manu accipe. Quod etsi perexiguum est: tamen eius lectionem tibi gratam fore mihi polliceor. Ex musæo nostro, ipso die castissimorum angelorum, quorum dux est magnus ille Michaël Filius Dei, in quo nostra victoria super diabolo, mundo & peccato posita est. Anno 1571.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ.

Fundamentum Ecclesiæ.

IMPRIMIS & ante omnia tenendum est, quo fundamento doctrina Ecclesiæ in libris Propheticis & Apostolicis tradita nitatur. Hoc enim bene iacto, demonstratio certitudinis Messiæ olim promissi, & ante annum 1571. exhibiti, & dulcior & charior erit. Nam vt armabit nos aduersus Mahometicos & Epicureos furores: ita introducet nos in pulcherrimum Dei sanctuarium, in quo summa lætitia perfundantur corda eorum qui adhęrent Deo, & collocāt in Domino Iesu Christo spem suam. Ne igitur extra sanctuarium Dei sanctum, opinionibus cum bona mundi parte fluctuemus, fundamentum doctrinæ Ecclesię firmissimum & immotum teneamus. Sunt autem huius fundamenti duæ partes adeò euidētes & firmæ, vt cum illis nulla philosophica certitudo conferri possit, videlicet testimonium externum & interna certificatio per Spiritum sanctum. His enim Deus doctrinam Propheticam & Apostolicam tanquam maiestatis suæ sigillo confirmat. De his ergo ordine dicemus.

Huius fūdamenti duæ partes.

Externum voco *testimoniū* quod in sensus hominū incurrit, vt veritatis cœlestis splendorem ad mentē transmittat. Huius externi testimonij partes sunt plures, vt sunt patefactio diuina, miraculorum excellentia, certissima prophetiarum completio, consensus in doctrina & cultu, tanti temporis duratio, ac cruenta plurimorum Martyrum confessio.

1. Externū testimonium.

Eius partes.

Etsi autem singulæ harum partium per se sufficerent ad euincendam doctrinæ Ecclesiæ infallibilem certitudinem: tamen optimo Deo placuit tot modis nostræ infirmitati succurrere.

Prima igitur pars externi testimonij est *patefactio diuina*, per quam Deus ipse de sua arcana sede procedens, se olim sanctis Patribus patefecit: Quibus suum verbum, quod solum Ecclesia Dei amplectitur, commendauit de sui notitia, de vero cultu, de reparatione imaginis Dei in homine, per naturalem & essentialem imaginem Dei, Iesum Christum Dominum nostrum, de præmijs obedientiæ erga Deum, & pœnis contumaciæ. In omnibus hisce apparitionibus diuinis, eadem doctrina alijs atque alijs verbis inculcatur.

I. Patefactio diuina.

Tametsi autem Dominus sępissimè apparuisse legitur, nos tamen paucas eius apparitiones recitabimus: in quibus summam doctrinæ Ecclesiæ proponit, inculcat, illustrat.

Illustres Dei apparitiones.

Primùm itaque Adamo post lapsum apparuit Gene.3. & doctrinam Legis & Euangelij primus sua voce tradidit. Quod enim pœnas inflixit ob contumaciam primis parentibus nostris, in perpetuum testimonium iræ suæ aduersus peccatores, ad legem pertinet. Quod autem promisit semen mulieris contriturum caput serpentis, vox Euangelij est, quæ fidem requirit. Omnis enim promissio fide accipitur. Ex hac fide nouam obedientiam Adam, Eua, & Abel præstiterunt. In hac doctrina tradita primis parentibus semper acquiescit Ecclesia Dei. Hanc perpetuò amat, retinet, tuetur. Et sicut eam à maioribus accepit, ita transmittit ad posteros.

Prima.

Deinde Deus apparuit Nohe, Gene.6.7.9. ac facto stupendo vtramque doctrinam Legis & Euangelij confirmauit. Nam cùm impœnitētes diluuio perdidit, legis suæ sententiam executus est: At cùm Nohe credentem verbo suo, & obedientem sibi fide, liberat, testimonium edidit seruatæ promissionis gratię, quæ est Euangelij.

Secunda.

Post diluuium, vt doctrinam, hominum malitia, quæ inundauerat iam super terram, ferè collapsam instauraret, apparuit Abrahamo decies, eius filio Isaac bis, Nepoti Iacob septies. In quibus apparitionibus eadem doctrina est proposita, & promissionis verbum clarius illustratum est, iustificationis gratuitæ ratio in Abrahamo proposita est, & obediendi necessitas monstrata.

Tertia.

Post hęc in Ægypto Mosi apparuit Dominus, eandémque doctrinam repetit, & confirmat, facto declarans discrimen inter cœtum hominum verbum suum amplectētium, & reliquum mundum perseuerantem in sua aduersus Deum contumacia. Prętęrea multis Prophetis idem verbum Dominus in visionibus & in somnijs apparens commendauit.

Quarta.

In nouo quoq; Testamento idem Deus suum verbum sonuit de cœlo, & proprio ore nobis Christum doctorem commendauit, dicens, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi cōplacui, hunc audite: ac si diceret: Olim promisi semen mulieris destructurū caput serpentis, & reparaturū imaginem meam in homine, sublata legis maledictione, Ecce hîc adest, eum audite, quibus vita & salus cordi est. In hoc enim mihi cōplacui, hoc est, per hunc recōciliatus sum mundo, id est, omnibus ijs, qui ipsum fide receperint.

Quinta, illustrissima.

Ad hanc patefactionem diuinam pertinet dictum Ioannis, 1. Ioan.5.7. Tres sunt qui testimonium perhibent in cœlo, Pater λόγος, & Spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt. Pater enim sonabat de cœlo hanc vocem: Hic est Filius meus dilectus, ídque bis, scilicet in baptismo & in transfiguratione. Filius ascendens visibiliter in cœlum, & sedens ad dexteram Patris, testatus est de Euangelio, non solum dum in terris ageret visibiliter diuinis operibus: sed etiam cùm Ecclesiam mirabiliter conseruat. Spiritus sanctus in baptismo Christi in specie columbæ testatus est de Christo & eius Euangelio, & visibiliter illapsus in Apostolos ipso die Pētecostis, hoc est, quinquagesimo à resurrectione Domini die, sua apparitione Euangelium obsignauit.

Hæ omnes apparitiones cum multis alijs, vnà cum angelorum concionibus & reuelationibus nostræ infirmitati inseruire debent, vt confirment animos nostros, ne cedamus imposturis diaboli, qui cum omnibus Sophistis, Mahometistis, incredulis Iudæis, prophanisque gentibus in hoc totus incumbit, vt nos ab isto verbo tot apparitionibus Dei nobis commendato abstrahat: Quemadmodum nostros primos parentes, à verbo vitæ quod acceperāt, abstraxit insidiosis suis imposturis verbum Dei corrumpens.

Vsus harū apparitionum.

Secunda pars externi testimonij est *varietas miraculorum*, hoc est, peculiarium & extraordinariorū operum Dei: quibus diuinæ clementiæ placuit verbum suum consignare. Sunt autem miracula, quæ vltra virtutem creatam, supra naturam, contra consuetudinem, obijciunt aliquid sensibus, quod in admirationem diuinæ maiestatis adducit. Huiusmodi miraculis & diuinis operibus Deus legem & Euangelium quatuor annorum millibus confirmauit. Etsi autem alia sunt veteris, alia noui Testamenti miracula: Tamen omnium vnus est scopus, vnus finis, nempe vt confirment veritatem Dei, hoc est, doctrinam Legis & Euangelij, atque adeò veri cultus Dei.

2. Varietas miraculorum.

Veteris & noui Testamēti.

In veteri testamento ante diluuium, duo insignia miracula occurrunt. Primum, in oblatione Abel & Cain, quo Legem & Euangelium, diuinitus confirmauit

Veteris, ante diluuium.

mauit Deus. Non respexit Deus ad Cain, sed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit lege damnatus, hic pius, per fidem in promissum semen, declaratus est. Sed quomodo Dominus respexit? miraculo ignis, quo accendebatur hostia Abelis, declarauit istum cultū sibi placere. Legimus autem quater igni cœlesti accensas esse victimas, in confirmationem doctrinæ, & veri cultus Dei. Primùm (de quo iam diximus) sacrificium Abelis igni de cœlo demisso absumtum est: quod cùm videret Cain, concidit vultus eius, & cogitauit de nece fratris: quem postea imitati hypocritæ pios extremo prosequuntur odio.

Sub Mose. Secundò, Leuit. 9. 24. ignis cœlitus demissus consumsit super altare holocaustum & adipes: Quod videns vniuersus populus laudauerunt Dominum. Hic ignis è cœlo demissus in sacrificium Aaronis durauit vsque ad constructionem templi Salomonis: Quo tempore rursus renouatus fuit de cœlis, & durauit vsque ad tempora Manasse, vt Hebræi sentiunt.

Sub Salomone. Tertiò in dedicatione templi Salomonis ignis descendit de cœlo, & absumsit holocausta & victimas, & maiestas Domini impleuit domum, 2. Paral. 7. 1.

Sub Elia. Quartò Eliæ sacrificium absumtum est igne è cœlo misso, quo confirmabatur doctrina Eliæ, qui cum Domino locutus est in monte, 1. Regum 18. & 19. Hic ignis cœlestis, quo accensa fuerunt sacrificia Patrum, pertinet & ad significandam efficaciam sacrificij Christi, & ad obsignationem doctrinæ & cultus eorum, qui offerebant. Secundum in Enoch, quem virum Dominus è consortio hominum sustulit in cœlum, quo facto Deus doctrinam Euangelij confirmat, & signum edidit de futura vita, quæ credentibus est promissa. Prætereo miracula diluuij, confusionis linguarum, Partus aniculæ Saræ, Ardentis rubi in Ægypto, virgæ in colubrum versæ, decem mirabilium per Mosen editorum ante exitum de Ægypto, exsiccati maris rubri & Iordanis, euersionis Iericho, legis datæ in monte Sinai, ieiunij Mosis, colloquij Mosis cum Deo, Miraculosæ pœnæ Coræ Datan & Abiron, percussorum à serpentibus, sanatorum ex intuitu suspensi serpentis ænei, Aquæ manantis de petra, populi diuinitus sustentati per Manna cibum cœlestem in deserto quadraginta annis, vbi nec vestes, nec calcei detriti sunt. Prætereo, quæ sub Iosua, sub iudicibus, sub regibus, & ducibus contigêre diuina miracula vsque ad aduentum Domini.

Alia miracula sub vetere Testamento.

Noui Testamenti miracula. Noui Testamenti miracula non sunt minus stupenda. Primùm occurrit sterilis aniculæ Elizabetæ partus. Deinde virginis Mariæ: vterque ab Angelo annunciatus, non sine perpetuæ doctrinæ ecclesiæ commendatione & confirmatione. Sequuntur & Angelorum conciones, Magorum stella, facta Christi diuina, eáque plurima, vt sanationes ægrotorum, suscitationes mortuorum, apparitiones in monte, resurrectio Domini, visibilis Spiritus sancti donatio, quinquagesimo die post resurrectionem Domini, & multa per Apostolos, corúmque successores in nomine Christi ædita miracula.

Vsus. Hæc omnia cum veteris, tum noui Testamenti miracula sunt testimonia veritatis Dei. Ita enim ait Moses, Exod. 13. 16. Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum in oculis tuis, vt lex Domini semper sit in ore tuo. Numer. 14. 11. vsquequo non credent mihi in cunctis signis quæ feci in medio eorum. Ioan. 10. 38. Si mihi non creditis, credite operibus meis. Vidua 1. Reg. 17. 24. excitato filio suo dixit: Nunc scio quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est.

3. Prophetiarū completio. Tertia pars externi testimonij est certissima Prophetiarum completio. vnde in Apocalypsi cap. 19. 10. scribitur, Testimonium Iesu, est spiritus prophetiæ. Et Ierem. 28. 9. Propheta, qui vaticinatus est de pace, cùm euenerit verbum Prophetæ, cognoscetur Propheta, quod miserit eum Dominus in veritate. Iacob de regno Iuda, & aduentu Christi vaticinatur, & euentus prophetiæ respondit. Balaam de Christo sub imagine stellæ prædixit, cuius vaticinij veritatem euentus comprobauit, vt testatur Magorum historia apud Mattheum. Esaias prædixit Virgineum partum, quem completum testatur Euangelica historia. Danielis de quatuor Monarchijs prædictio completa est. Hic Propheta annum passionis Christi, & inchoandi æterni regni quasi digito monstrauit. Dauid, Esaias, Oseas, & multi alij Prophetæ de vocatione gentium prædixerunt. Hic cum euentus, qui à nulla creatura prospici poterant, vaticinijs propheticis respondeant, manifestum est à Deo monstratos esse, & vocem Prophetarum, quæ in ecclesijs nostris hodie sonat, diuinam esse. Hac igitur congruentia prædictionum & euentuum confirmati, firmissimè statuamus, doctrinam Ecclesiæ à Deo traditam esse. Augustinus ait, *Firmitas fidei in eo est, quia omnia quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt.*

4. Consensus piorū in doctrina & cultu. *Quarta* pars externi testimonij, est consensus Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum, ac catholicæ totius Ecclesiæ in doctrina & cultu. Nam hi omnes vnanimi consensu eandem Legis & Euangelij doctrinam, eandémque colendi Deum rationem tenuerunt. Neque hunc consensum diuersitas ceremoniarum turbat, quæ pro temporis ratione mutatæ sunt, neque subinde subortæ hæreses. Nam qui verè pij fuerunt, manserunt semper in fundamento.

5. Duratio & conseruatio Ecclesiæ. *Quinta* pars externi testimonij, est duratio & conseruatio Ecclesiæ, quæ promissioni ac prædictioni Christi respondet. Nam si hæc ab hominibus fuisset, vel à Diabolo, nequaquam tot annis perdurasset, aduersus tot tyrannorum insultus, contra tot hæreticorum sectas, & in tantis Sophistarum insidijs, quibus mundus & Diabolus se opposuerunt Ecclesiæ & doctrinæ cœlesti. Huc dictum senis Gamalielis, Act. 5. 38. pertinet: Si ex hominibus est opus hoc, dissoluetur, &c.

6. Confessio Martyrum. *Sexta* pars externi testimonij est cruenta confessio tot Martyrum inde vsque ab Abel ad Christum Dominum, & ab hoc in hunc vsque diem. Nequaquam enim tam atrocia supplicia subijssent, pro incerta & erronea doctrina. Neque hoc testimonij genus ex eo infringitur, quod Enthusiasmis nescio quibus multi impulsi non dubitarunt pro erroribus suis confirmandis mortem oppetere. Nam defuerunt illis superiora testimonia, quæ veluti regula sunt ad quā probāda sunt martyria: hactenus de externis testimonijs.

II. De interno testimonio. Interna certificatio non est exposita oculis hominum, sed cordibus hominum impressa, certificat homines de firmitate doctrinæ Ecclesiæ, multò efficacius quàm omnia superiora. Hæc certificatio est arrabo seu pignus Spiritus sancti, quo obsignantur corda fidelium de veritate Euāgelij. Huc illud Ioannis, 1. Ioan. 5. 8. pertinet: Tres sunt qui testificantur in terra: spiritus, aqua, & sanguis. Et hi tres vnum sunt. Spiritus est credentium persuasio, qua conuincuntur in suis cordibus de veritate Euangelij Christi & certitudine. Aqua est ipsa regeneratio & sanctificatio, qua sentitur præsentia spiritus Christi. Sanguis est iustitia, id est, expiatio peccati per sanguinem Christi, & iustitiæ Christi imputatio. Hinc nascitur ineffabile gaudium in cordibus piorum, & gustus quidam æternæ vitæ sentitur, quem præferunt pij omnibus mundi delicijs & diuitijs.

Vsus externi & interni testimonij.

Hoc duplici testimoniorum genere confirmati sancti, laudant Deum, & prædicant ipsius misericordiam & veritatem, quæ tam multis diuinis testimonijs ipsis confirmata est, vt amplius vacillare non possint, & simul precantur Deum, vt opus quod operatus est in ipsis confirmet, vtque abundent indies magis magisque in omni cognitione & sensu. Hoc iacto fundamento veritatis doctrinę Propheticæ & Apostolicę ἀπόδειξιν certitudinis de Iesu Christo, qui est verus & vnicus Messias olim promissus, & natus Bethlehem ex castissima Virgine, ante annum 1571. imperante Augusto, concludamus.

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ.

Demonstrationis propositio.

Is solus absque omni dubio est verus & vnicus Messias & Saluator mundi, in quem solum congruit quicquid prædictum est de Messia à Mose & omnibus alijs Prophetis Dei.

Assumtio.

In solum Iesum Mariæ virginis filium natū Bethlehem in Iuda ante annum 1571. congruit quicquid prædictum est de Messia à Mose, & omnibus alijs Prophetis Dei.

Consequens.

Igitur solus Iesus Mariæ virginis filius natus Bethlehem in Iudæa ante annum 1571. est solus absque omni dubio verus & vnicus Messias & Saluator mundi.

Propositionem recipiunt omnes qui Deum & scripturam non negant. Nititur enim immoto fundamento quod iecimus.

Assumptio est κρινόμενον, de ea enim controuertitur inter Iudęos & Christianos. Illi enim Assumtionem impudenter contra conscientiam propriam negant: hi, modò verè sunt quod audiunt, firmissimum esse norunt, ea demonstratione nitentes, quę sequitur.

ΚΡΙΣΙΣ.

Assumptionis probatio Analytica.

Demonstratio quam posuimus, vt ab vna parte fulcitur certitudine verbi Dei, quod in Mose, Psalmis & Prophetis traditum est: ex qua certitudine ipsa demonstrationis propositio pendet: ita ab al era parte firmissimo cōsensu Mosis, Psalmorum & Prophetiarum de Christo cum eiusdem historia roboratur, adeò vt ne diaboli quidem possint hunc consensum negare, quo consensu, demōstrationis quam posuimus, assumtio nititur. Quoniam ergo Moses, Psalmi, Prophetæ, atque adeò vniuersa scriptura, vnum & eundem scopum, nempe Christum habent, de quo non vno modo, sed varijs tractant: & firmitas fidei nostræ, vt iam diximus, ex eo depēdet, quod omnia in Iesum, quem Christum agnoscimus & confitemur, quadrant, quæ scripturæ de Christo prædixerunt: operæpretium me facturum puto, si monstrauero methodum saltem informandæ tabulæ, in quam omnia, quæ de Christo passim in scripturis occurrunt, cum in veteri Testamento, tum in nouo, (quod nihil aliud quàm veteris complementum est) referri poterunt: ex quorum consensu concluditur doctrinæ Ecclesiæ firmitas. ita enim Augustinus dicit: Firmitas fidei in eo est, quia omnia quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt.

Analysis duo capita.

Vt autem hunc consensum videlicet prædictionum de Christo & euentuum habeamus in conspectu, primum omnium duo summa capita constituamus: sub quibus omnia quæ de Christo in scripturis referuntur, subijciantur: Deinde hæc capita quasi

Capitum distributio.

ἀναλογίᾳ quadam in suas partiamur partes maiores, minores, atque minimas, vt ita tanquam intra certos limites contineamur, cogitātes de Christo: extra quos limites nihil de Christo quærendum sit reliquum. Hæc cùm videmus habere Mosis, Prophetarum omnium summum consensum, atque omnia congruere cum historia Christi, mirabilem lucem in mentibus nostris accendent, fidē confirmabūt, spem augebūt, atq; adeò nos, aduersus omnes hostes Christi diabolos & homines, Iudæos incredulos, Mahometistas, atque adeò aduersus omnes prophanas gentes armabunt, vt intrepidè & constanter hunc vnum Iesum Mariæ virginis filium agnoscamus Christum Saluatorem & redemtorem à Patre nobis donatum, & certo tempore secundum scripturas exhibitum. Quando enim, vt ait Paulus, venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum natum de muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret.

Vsus.

Summa duorum capitum. Signa.

Capita illa duo sub quibus diximus omnia contineri, quæ scripturæ habent de Christo, sunt *Signa & Verba*. Per signa repræsentat Dominus externis sensibus, quæ verbis ad animum transmittit, vt ita nostræ infirmitati consulat, quò plenius erudiamur, & perfectius cognoscamus, quæ & sensibus & mente apprehendimus. Signa docent, vt rerum symbola:

Verba.

verba, vt symbolorum interpretes. Nam si signis tantum nobiscum egisset Dominus, obscurior fuisset cognitio. Si verbis solummodo, obliuionis periculum fuisset. Quare coniunxit & signa & verba, vt mutuis auxilijs nostram infirmitatem subleuarent, & memoriam iuuarent. Pythagorici qui symbolis solummodo contenti erant, à paucis sunt intellecti. Alij qui verbis solummodo egerunt, in obliuionem venerunt: ideò Deus in scripturis, & symbola & verba coniunxit, vt mutuis stent auxilijs, veritásque manifestior in vtrisque eluceat.

Cur coniuncta.

DE PRIMO CAPITE.

Signorum quatuor genera.

PRimum caput signorum facio, quibus sensus instruuntur, vt ipsi vicissim quod perceperunt, ad mentem transferant. Subijcio autem huic capiti quatuor, videlicet:

I. Sacrificia.
II. Sacramenta.
III. Typos.
IIII. Miracula.

De hisce quatuor breuissimè dicemus, & ostendemus, quomodo hæc nobis Christum exhibeant, & commonstrent, & tanquam inuolucris quibusdam tectum: quem postea verba clarius exhibebunt.

I. DE SACRIFICIIS.

De diuinis Sacrificiis & mysteriis mundi iudicium.

Porphyrius, Iulianus, & alij sapientes mundi, intuentes sacrificia & victimas Iudæorum, & non intelligentes mysterium, quod sub illis latebat, iudicarunt crudelem lanienam esse, Deo optimo minimè gratam. Quomodo enim, inquiūt, fieri potest, vt clementissimus crudelitate delectetur & colatur? Ob hāc causam & Mosen, & Prophetas, atque adeò vniuersam religionem deriserunt vt stultam, quam sana ratio improbet atque execretur. Verùm si penitius mysteria ex verbo Dei rimati fuissent, summam sapientiam Dei, in istis externis elementis, deprehendissent, & cortice detracto, nucleum Christum inuenissent in propriam salutem, sine quo vana sunt sacrificia. Neq; brutorum animalium mactatio & cōbustio, dicenda est crudelis laniena, cùm hominibus in salutem & commodum seruit. Sunt enim bruta propter homines, vt res omnes huius mundi. Nos

ergo,

ergo, vt Christum sub his sacrificijs tectum inueniamus, Duo considerabimus in sacrificijs, nempe Analogiam & vsum.

Analogia sacrificiorum.

Analogia seu symbolica significatio sacrificiorum veteris Testamenti duplex in genere fuit. *Prior* (quæ ad conditionem omnium hominum pertinet) Mactatio & occisio bruti animalis, significabat naturam humanam, & iumentis brutis per peccatum similem factam esse: iuxta Psalm. 49. 21. Homo cùm in honore esset, non intellixit comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. & morti propter peccatum destinatum fuisse, & inde non potuisse liberari, nisi per victimam aliquam expiatoriam, qua iustitiæ diuinæ satisfieret, atque ita Deus placaretur. *Posterior* (Christi beneficium spectans) Oblatio animalis in ara, significabat & Christum veram hostiam leuandum esse in aram crucis, & moriturum pro peccatis nostris, cuius morte placaretur Pater tanquam preciosissimo λύτρῳ pro peccatis soluto. Ignis adumbrabat, & puritatem sacrificij Christi, & æternum Spiritum Christi, per quem se obtulit, & efficaciam Christi, qua corpora nostra, absorpta morte, in victoriam, inducnt incorruptionem & cœlestem puritatem. Flammę subleuatio sursum, victoriam Christi super morte & diabolo, & eiusdem in cœlum ascensum, figurabat, cum perpetua efficacia. Quod hostia mouebatur ad quatuor mũdi cardines, significabat, quod Christi victima, pro toto mundo esset futura sufficiens, iuxta Ioannis interpretationem, qui ait: Agnus Dei tollit peccatum mundi. Ioan. 1. 29.

1. Mactatio animalis.
2. Oblatio.
Specialis Analogia. 1. Ignis.
2. Flammæ subleuatio.
3. Hostiæ motus.

Sed hic quæritur, cùm significabatur vnum Christi sacrificium, cur non vnum tantum sacrificij genus erat diuinitus institutum? Ad hanc quæstionem in hanc sententiam respondet Augustinus. *Sicut res vna eadémque varijs & diuersis verbis inculcatur, vt magis commendetur, & audiatur sine fastidio: ita vnum Christi sacrificium multis commendatum erat in veteri Testamento, vt sine fastidio, & intelligentes magis magísque venturi Christi admonerentur, & rudes in tanto sacrificiorum numero vnum saltem inuenirent, quo, quod futurum promitteretur, intelligerent.* Vsus sacrificiorum veterum, in hominibus qui offerebant, hic erat legitimus & verus. *Primùm*, offerentes, & intuentes cruorem suorum sacrificiorum admonebantur, cùm suorum peccatorum, tum reatus coram Deo: iuxta dictum Apostoli ad Hebræos 10. 23. In ipsis, scilicet sacrificijs, commemoratio peccatorum singulis annis fiebat. Per sanguinem enim reatus sui, per mortem victimarum, pœnæ admonebantur. *Deinde*, animam leuabant ad cogitandam promissionem victimæ Christi olim futuræ, quæ non figura, sed veritate esset expiatoria & satisfactoria pro omnibus peccatis, vt postea non esset locus alij hostiæ, sed illa vna sanctificarentur omnes in perpetuum. *Tum* ex huius futuræ victimæ cogitatione accendebatur fides in mediatorem, offerentem se pro peccatis mundi, qua fide iustificati sunt legitimè sacrificantes. *Postremò* cum hac fide coniuncta erat nouitas vitæ, gratiarum actio, & aliæ virtutes, vt in Abele, Abrahamo, & alijs sanctis. Verùm hypocritæ, legitimo vsu omisso, hærebant in externo opere: in quo cultum Dei collocabant, & se Deo probari propter opus suum somniabant. Hi ergo, quia hærebant in externo cortice, instar locustarum, nucleum Christum non inueniebant, quem imprimis quæsiuisse oportuit. Atque ita clarè videmus sacrificia vetera pædagogica fuisse ad Christum. Plura de sacrificijs veterum Lege in enarratione Psal. 84.

Cur multiplicia sacrificia, instituta sunt.
Vsus.

II. DE SACRAMENTIS.

Etsi sacrificia vetera, quandam etiam sacramentorum rationem habuere, quatenus videlicet testimonia externa fuerunt promissionum diuinarum, quas fide sibi applicabant legitimè sacrificantes: tamen distinguendum est inter ea, quæ re ipsa & secundum principalem finem, sacrificia erant, & ea, quæ sacramenta proprio nomine dicuntur. Discrimen ergo præcipuum principalis finis faciebat. Deinde etiam in plerisque ignis. Nam quæ igni cremabantur, sacrificia proprio nomine dicebantur, vt quæ vnum sacrificium Christi adumbrarent. Quæ verò vel comedebantur, vt agnus pascha: vel carni imprimebantur, vt circuncisio: vel corpori applicabantur, vt vnctiones & lotiones: vel super populum, aram, & librum aspergebantur, vt sanguis vitulæ: vel spectabantur, vt panes propositionis: Breuiter, quæ in externo vsu versabantur, sacramenta fuere propriè dicta. Quæ sacramenta cum precibus & gratiarum actione legitimè vsurpata, ratione quadam sacrificia dicebantur. Omitto donaria quæ δίδακτρα fuere.

Discrimẽ inter Sacrificia & Sacramẽta.
1. Finis.
2. Ignis.
Sacramẽta vetera, quæ.

In sacramentis spectanda sunt generatim quatuor, speciatim duo. Quatuor illa in omni sacramento spectanda sunt. 1. mandatum Dei. 2. Res externa. 3. promissio annexa. 4. fides vtentium rebus externis ex mandato Dei. Horum tria, videlicet mandatum, res externa, promissio ad substantiam sacramentorum pertinent. Quorum trium si vna defuerit, sacramenti ratio non est plena. Quartum, videlicet fides, nisi assit in vtentibus, planè otiosa ceremonia, & litera occidens sit sacramentum, ídque non consilio instituentis, sed peruersitate vtentis tanta re indignè. Mandatum obligat, res externa figurat, promissio offert, fides accipit. Primum debitores facit, postremum possessores earum rerum quę promittuntur, & teguntur illis externis tegumentis. Etsi autem sacramenta illa vetera sunt diuersa propter vberiorem populi Dei instructionem, quantum quidem ad externa signa attinet: tamen res eadem est quæ omnibus offerebatur, nempe Christus, etsi non eodem modo. Speciatim in sacramẽtis spectanda sunt ἀναλογία & vsus. Primùm, oportet analogiam considerare, hoc est, symbolicam significationem, quam nisi haberent sacramenta, non essent, teste Augustino, sacramenta. In agno pascha analogia signi ad rem promissam hæc fuit. Agnus absque macula, Christi puri, & sine peccato adumbratio fuit. Separatio agni è grege reliquo, Christum separatum à peccatoribus figurabat. Occisio & assatio agni, mortis Christi fuere indicia. Comestio agni, coniunctionis spiritualis Christi, & eorum, qui fide hunc agnum comederunt testificatio fuit. Hanc veram analogiam fuisse agni paschæ, docet Christus Ioan. 6. & nouo sacramento cœnæ dominicæ confirmat. Hinc facilè est de vsu huius sacramenti iudicare, qui fuit, fide intueri Christum in agno paschæ, & eius participem fieri non minus, imò multò magis, quam efficimur participes panis quem comedimus, quíque in nostram substantiam conuertitur, vt verè sit noster.

Quatuor generatim hîc spectanda.
Christus res signata sacramentorũ vtriusque fœderis.
Speciatim spectetur Analogia.
Vsus.

Circumcisionis analogia triplex fuit. *Prima*, quod vetus nostra natiuitas, quam ab Adamo habemus, corrupta, rea, & destinata morti sit, propter peccatum naturæ, quod vocant originale. *Secunda*, quod semen aliquod esset venturum, quod naturam denuo instauraret humanam, hoc est, cuius virtute vetus natura in regeneratione resecanda esset per efficaciam mortis Christi. *Tertia*, quod noua natiuitas

Circumcisionis Analogia.

succederet veteris hominis abolitioni, quę noua natiuitas à Paulo veteris sacramenti interprete, spiritualis circumcisio dicitur. (vt appareat veritas vmbræ respondens) & sordis, (vt intelligatur principium nouæ huius natiuitatis) & spiritus (vt qua virtute fiat cognoscatur.) Vnde Dominus: Nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei. Vsus verus & legitimus externę & carnalis circuncisionis, ex analogia facilè colligitur. Cogitabat Abraham cùm circumcideretur, de natura corrupta, vnde in agnitionem peccati sui deductus est. Cogitabat de semine promisso, cuius fide iustificatus, & spiritu regeneratus, circumcisionem tanquam σφραγῖδα iustitiæ fidei aspiciebat. Cogitabat de noua noui hominis obedientia, ex quo factum est, quod obedientiam erga Deum vitæ filij vnigeniti antepostuerit: quo suo facto nos docet, qua in re posita sit Christiana perfectio. Atque ita Christum in circumcisione oculis fidei vidit Abrahã, vt ipse Dominus de eo testatur Ioan. 8.56. Abraham vidit diem meum & gauisus est. Verùm hypocritæ vt in externis sacrificijs hærebant: ita etiam in carnis circumcisione, non leuãtem mentes ad Christum, qui in circuncisione erat promissus. De his Paulus ad Rom. 2. 28.29. ita scribit: non ea quæ solum in propatulo fit circumcisio carnis, circumcisio est: Sed circumcisio cordis in spiritu non litera, cuius laus non est ex hominibus, sed ex Deo. Vnde Paulus Philip. 3.3. nos circumcisio sumus qui Deum colimus spiritu, & non in carne confidimus. Significans carnalem circumcisionem symbolum fuisse spiritualis, quæ est, iuxta Paulum, amputatio fiduciæ carnis, & gloriatio in solo Christo, cuius spiritu renascimur, & per quem Deo spiritualem cultũ reddimus.

Vsus. — Exemplũ. — Testimonia aduersus hypocritas. — Analogia Lotionũ.

Lotiones externæ, internas & spirituales purgationes figurabant, videlicet, ablutionem per sanguinem Christi, regeneratione & sanctificationem per Spiritum sanctum. De veritate huic vmbræ respondente ita Ioel prædixit cap. 2.28. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. & Dauid Psalm. 51.9. cùm ait: Asperges me Domine hyssopo & super niuem dealbabor. Sacramentum aspersionis sanguinis vitulę, etiam testamentum seu pactum dicebatur, idque duplici respectu. Primùm enim fœdus erat, quo Deus testabatur se istum populum, & Rempu. Mosis conseruare velle, modo ipsius Legi, & mãdatis obedirent, atque ita vetus testamentum dictum est: deinde fœdus dicebatur, propter significationem spiritualis fœderis. Sicuti Dominus ipse interpretatur Matth. 26. Hoc est sanguis meus, qui est noui Testamenti, qui pro multis effunditur, in remissionem peccatorum. Ad hanc analogiam respexit Petrus, in primo prioris Epistolæ, vbi meminit aspersionis sanguinis Iesu Christi. Vsus ex analogia quæ fidem requirebat, intelligitur.

Aspersionis sanguinis. — Vnctionũ.

Vnctiones, primùm Christum vngendum in regem, sacerdotem & Prophetam figurabant. Deinde efficaciam Spiritus sancti in sanctis significabant, Spiritus, inquam, docentis, consolantis & sanctificantis. Atque ita videmus quomodo Deus veteri populo visibilibus symbolis se patefecerit, vt per gradus ad se fideles eueheret, & terrenis rudimentis ad spiritualem notitiam perduceret, infirmitatis & tarditatis nostræ habita ratione, vnde eius summa φιλανθρωπία intelligitur.

III. DE TYPIS.

Horũ significatio

Etsi typi vocabulum interdum latius patet, vt sæpe specierum vocabula ad genera transferuntur: tamen hîc propriè typos nomino figuras, quæ nec sacrameta sunt, nec sacrificia principaliter: etsi his non rarò typi vocabulum à sacris scriptoribus accommodatur. Deinde typi quoque distinguuntur à miraculis genere, eo quòd multi sunt typi qui non sunt miracula etsi miracula plæraque sunt typi. Sint ergo typi hoc loco figuræ Christi, quæ nec sacrificia, nec sacramenta, nec miracula sunt propriè, sed notæ quædam externæ spiritualis regni Christi. Hac ratione videmus commodam & plenam statui posse signorum enumerationem, quibus Christus, cum suo regno in scripturis adumbratus est & signatus.

Distinctio à miraculis. — Descriptio. — Enumeratio.

Sit autem typorum differentia triplex, vt alij sint *perpetui*, alij *historici*, sed transeuntes: Alij *ordinati*, vt qui ad certum tempus ex ordinatione Dei durabant, videlicet vsque ad exhibitum Messiam. De his ordine dicemus.

Differentia triplex.

I.

DE TYPIS PERPETVIS.

Ante omnia, hæc teneatur regula. Quod quicquid Deus vnquam fecerit, faciat, & facturus sit, vnum finem propositum habeat, videlicet gloriam Dei. Hęc autem gloria in solo Christo verè & efficaciter fundatur, cernitur & illustratur. Hac regula constituta omnium primum typum Christi, qui est gloria Patris, in magno illo opere, ac primò contemplemur. Condidit Deus hanc admirandam structuram per Filium, & hanc sustentat per eundem, vt perpetuum sit Theatrum gloriæ suæ, iuxta Psalmi dictum: Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Totus ergo hic mundus est typus regni Christi, in quo sol hic aspectabilis, Christum solem iustitiæ repræsentat, tanquam in speculo quodam. Vt enim sol hic visibilis permeat cœlum, & suos radios mittit in omnes terræ partes, atque res varias è gremio terræ producit, nascentes fouet & viuificat: ita Christus sol iustitiæ, vt hunc typum Malachias cap. 4.2. interpretatur, suos radios mittit in orbem vniuersum, quibus Ecclesiam suam viuificat, vegetat, fouet, vt & ipsa ipsius virtute tempore oportuno fructus proferat. Luna & stellæ Apostolos ipsos, & alios doctores Ecclesiæ, eorúmque pios discipulos quosque suo ordine & gradu notant.

Omnia propter gloriam Dei in Christo. — Mundus, primus Christi typus. — Sol.

Hunc typum intuens Apostolus Paulus, non dubitauit ex Psalmo adducto testimonium depromere quo confirmat Euangelium, latè per orbem sparsum esse: ita enim ait ad Rom. 10.18. An non audiuerunt? vtique in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum verba eorum. Cursum huius seculi scriptura sex diebus creationis rerum confert, vt septimus dies, sit figura gloriosi regni Christi, in quo omnis labor & dolor electorum finem habebit. Taceo quietem creatoris in die Sabbathi fuisse typum quietis redemtoris in sepulchro. Paulus, 2. Corinth. 4.6. docet, tenebras, quæ ante lucis formationem extitere, fuisse typum tenebrarum, id est, ignorantiæ, quæ erat secutura in hominibus post lapsum primorum parentum. Et lucem postea formatam fuisse typum spiritualis lucis, id est, cognitionis Christi, quæ futura erat per Euangelij prædicationem. Ita enim ait: Quoniam Deus qui dixit, id est, dicendo effecit, è tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem cognitionis glorię Dei in facie Iesu Christi. Hinc est quod B. Macharius scribat omnia creata & corporata habere quandam ad res spirituales comparationem. Ex quo apparet, quod quemadmodum exemplar, quod vidit Moses in monte, ad quod iussus est omnia facere, typus regni Christi fuerit: ita etiam hic vastus orbis, theatrum sit vniuersale, in quo, veluti in pædagogio,

Sabbathũ. — Lux.

dagogio, erudire voluit Deus hominem, quem in hoc theatro principem collocauit, vt hinc perduceretur, veluti per gradus in admirationem spiritualis regni Christi. Taceo quod Deus singulis rebus vestigium quoddam suæ essentiæ & distinctionis personarum impresserit. Verùm hoc inter alia admirandum est, quod talem condiderit hominem Deus, qui esset aptus natus ad quærenda, amāda, & tuenda, quæ sunt optima: vt ita, vel naturę ductu, perduceretur homo ad finem bonorũ, hoc est, ipsum Deum optimũ maximum. In anima hominis tres facultates condidit Deus, tãquam gradus ad summum bonum, videlicet, ἡγεμονικόν, quod & λογιστικὸν dicitur, quo & inquirere debeat homo, quod optimũ est, & ad idem duci. ἐπιθυμητικὸν, quo cognitum appeteret, amaret, & amore ei iungeretur. Et θυμοειδὲς, quo inuentum bonum & amatum tueretur, & contrarijs sese opponeret. An non hęc manifesta sunt opera Dei, quibus ipse testatur se nos creasse, non ad interitum sempiternum, sed ad gloriam æternam, modo in bono, id est, Deo monstrato acquieuerimus? Breuiter Paulus testatur τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ propositum esse in hac mundi fabrica. Et hæc breuiter sint dicta de perpetuo typo regni Christi. De quo particulatim licet videre in Homelijs beati Macharij, qui plurima in natura transfert ad Christi regnum spirituale.

Homo.

2.

DE TYPIS HISTORICIS.

Horũ distinctio.

Typos historicos nomino, non statos & fixos, sed transeuntes, quibus alij atq; alij successere: cuiusmodi typi subinde se offerebant in heroicis viris, qui typum Christi gerebant. Ex his paucos annotabo, vt studiosi alios, qui fortè occurrẽt, in hanc tabellæ partem reponãnt. Hic Adam à quo nos homines propagati sumus, primum locum suo iure occupat. 1. Quemadmodum ergo Adam, primus homo ad imaginem Dei conditus, quod ad humanã hanc naturam & vitam attinet, sic erat solus, vt nemo reperiretur ex creaturis omnibus, cuius accessione, genus humanũ multiplicari posset: sic & Christus, verá illa & essentialis imago Dei, quod ad cœlestem vitam & fœlicitatem attinet æternam, solus erat: nec quisquam ex toto humano genere, imò nec ex angelorum quidem ordinibus erat, cuius consortio pari & conformi filiorum Dei multitudo procrearetur. 2. Quare sicut Deus Adamum noluit permanere solum, quem humani generis caput constituerat: ita nec Filium suum Christum solum esse voluit, quem ab ęterno electis caput & principem destinauerat. 3. Vt Adam sponsam suam Euam, vinculo pacti firmissimo, ac amore castissimo, sibi copulauit, vt ambo vna haberentur caro, non quidem substantia, quod manifestum est, sed vinculo pacti & affectu amoris constantissimo: ita Christus spõsam Ecclesiam sibi pacto ęterno, & vinculo amoris infrãgibili copulauit, adeò arctè, vt Ecclesia ipsa dicatur caro de carne eius, & os de ossibus eius: in cuius rei testimonium firmissimum, Christus vtrumque sacramẽtum instituit, Baptismum & cœnam Domini. Hunc typum paulus intuens ad Ephe. 5.32. nominat copulam Adæ & Euæ, mysterium magnum copulæ Christi & Ecclesiæ. Nam sicut Adam dormiens, Euam de latere suo formatam agnouit: ita Christus à morte resurgens, ex vulnere lateris sui ædificauit Ecclesiã. 4. Prætereo quæ Paulus ad Rom. 5.14. cõmemorat de similitudine Adami & Christi, videlicet, vt Adam vnus suo reatu totam posteritatem coniecit in damnationem: ita Christus solus autor iustificationis & vitę est. Non enim hîc tam typi quàm iustitiæ diuinę ratio cõsiderãda est. Gen. 14.18. Insignis & valdè memorabilis typus Christi proponitur, quem Dauid quidem vno signauit verbo Psalm. 110.4. cùm Patrem alloquentem Filium, facit hisce verbis: Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Epistola verò ad Hebræos fusè circunstantias omnes explicat, & Christo antitypo clarissimè accommodat. Summa omnium huc redit. 1. Vt Melchisedech Rex fuit & Sacerdos, ita & Christus in veritate Rex summus & Sacerdos summus fuit, qui solus placare Patrem suo sacrificio potuit. 2. Vt Melchisedech ἀπάτωρ & ἀμήτωρ, vtpotè cuius genealogia non texitur sub isto nomine in scripturis: ita Christus, si eius diuinam naturam respicis, ἀμήτωρ est, qui secundum humanitatem est ἀπάτωρ. 3. Vt Melchisedech rex Salem, id est pacis, dicebatur: ita Christus veræ & nunquam interituræ pacis Rex est. Non enim terrenam: sed cœlestem pacem pijs & inter pios affert. 4. Vt Melchisedech ex eo nomen habet ꝙ sit Rex iustitiæ: ita Christus autor est sempiternæ iustitiæ, qua veluti nuptiali quadam stola, suam sponsam dilectam Ecclesiam ornat. 5. Vt Melchisedech regia liberalitate profert in occursum Abrahami, redeuntis à pugna cum quinque regibus, panem & vinum, vt ipse cum suo exercitu reficeretur: ita Christus omnibus Abrahami filijs, in & post pugnam cum rege tenebrarum & tentationum, promit cœlestem refocillationem, & fatigatos spirituali reficit alimento. 6. Vt Melchisedech sacerdos Dei altissimi Abrahamo benedixit: ita Christus solus ille sacerdos summus est, qui filijs Abrahæ, id est, omnibus credentibus benedicit, eósque æternùm beatos reddit.

Adã primus typus historicus Christi.

Melchisedech.

Abraham quoque in multis typus Christi fuit, sed vnum solummodo in medium afferam. 1. Vt Abraham promtissima voluntate paratus erat ad immolandum filium: ita Deus Pater promtissima voluntate, tradidit Filium suum in mortem pro nobis. 2. Vt Abraham in vna familia Ismaël & Isaac habuit, quorum Ismaël Isaac persequebatur: ita Deus in eadem familia Ecclesiæ, habet hostes & filios.

Abraham.

Isaac similiter proponitur in scripturis Christi typus, idque multis modis, ex quibus paucos signabo. *Primum*, vt Isaac natus est à matre non serua, sed libera: ita Christus, non ex Hagar aut alia Ethnica fœmina, sed ex Sara libera secundum carnem natus est. Carnem enim ex semine promissionis accepit. *Secundò*, vt Isaac natus est per miraculum præter vires naturæ ex nonagenaria matre: ita Christus præter naturæ cursum è Virgine miraculosè natus est. *Tertiò*, vt Isaac post precedentes promissiones multis annis expectatus, tandem in senectute parentum natus est: ita Christus diu antea promissus & expectatus, in senectute Israëlis secundum carnem natus est. *Quartò*, vt Isaac vnicus fuit Sarę liberæ filius, paternorum bonorum hæres solus: ita Christus vnigenitus tam patris secundum diuinitatem, quam matris secundum humanitatem, à Deo hæres est constitutus omnium bonorum. *Quintò*, vt Isaac commendatur & prędicatur à seruo Abrahæ ad hoc misso, vt nuptias illi conciliaret: ita Christus commendatur & prædicatur ab ipsis seruis Dei, in hoc missis, vt Dei filio Ecclesiã desponsent. *Sextò*, vt Isaac, patri volẽti se immolare fuit obediens: ita Christus suo æterno Patri vsque ad mortem crucis obediens fuit. *Septimò*, vt Isaac impositus rogo vt immolaretur mactandus, incolumis euasit: ita Christus impositus aræ crucis, etsi verè mortuus est: tamen tertio die reuixit, & mortem ita euasit, vt non moriatur vltrà. *Octauò*, vt in Isaac facta est Abrahamo seminis promissio: ita in Christo solo vis est generationis filiorum Dei. Breuiter, vt Ismaël & Hagar Iudaicam gentem figurant:

Isaac

ita Abraham, Isaac, & Sara mysticè regnum Christi adumbrant.

Iacob.

Iacob nepos Abrahæ, ac filius ipsius Isaac, cum sua familia multis variisque modis Christum ac ipsius Ecclesiam adumbrat. Quorum paucos signabo breuissimè. 1. Vt Iacob iter ingreditur solus, relictis parentibus domo & amicis: ita Christus de cœlo descendit, & factus homo adeò pauper, vt non haberet quo caput suum reclinaret. 2. Vt Iacob fatigatus ac præuentus tenebris, antequam ad amicos venit, ad quos iter instituerat in lapidem recumbit: ita fideles fatigati varijs tentationibus & in hac vita peregrinantes, in Christum viuum lapidem recumbunt, in quo quiescentes à laboribus peregrinationis suæ suauiter recreantur. 3. Officium quoque mediatoris Christi pulcherrimè depingitur in Iacob & in eius visione. Vidit scalam stantem super terram, cuius cacumen cœlum attigit. Vidit angelos Dei ascendentes & descendentes per scalam. Vidit Dominum innixum scalæ dicentem sibi: Ego sum Deus Abraham & Isaac patris tui, benedicentur in te, & in semine tuo omnes tribus terrę. Hęc scala patriarchę visa, Christum figurat. Vt scala supernè iungitur cœlo, & infernè cōiungitur cum terra: ita Christus vera diuinitate Patri cœlesti iungitur, & vera humanitate homini iungitur, cuius naturam assumsit. 4. Vt hæc scala media inter cœlum & terram, attingens vtrumque, coniungit locum infernum & supernum: ita Christus solus mediator est qui coniungit Deum & homines. 5. Et vt terram cœlo, & cœlum terræ quodammodo coniungit scala: ita Christus homines angelis & angelos hominibus conciliat. 6. Vt vnus Dominus scalæ innixus erat: ita vnus Dominus in cœlum conscendit cum suis membris. Ita enim Dominus ipse hanc partem visionis videtur interpretari, cùm ait: Nemo ascēdit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo. 7. Vt angeli per scalam hanc ascendunt & descendunt: ita ministri verbi adducunt in cœlum innitentes huic scalę, id est, credentes in Christum, & qui facti sunt vnum cum Christo: & claudunt cœlum ijs qui absque scala hac, cœlum conscendere moliuntur. 8. Quod autem Iacob scribitur venisse ad Iordanem, & transmisis faculta tibus solus remansisse, & luctatus esse cum viro, vsque dum veniret aurora, nō caret mysterio. *Iacob*, inquit Augustinus, *in illa lucta, Iudæorum populum figurauit: angelus verò qui cum illo luctabatur, typum Saluatoris Domini præferebat. Luctatur Iacob cum angelo, quia populus Iudæorum luctaturus erat cum Christo. Vincebat Iacob angelum, quia Iudæorum populus Christum vsque ad mortem persecuturus erat. Verùm quia non totus Iudæorum populus infidelis extitit Christo, sed multitudo non minima in nomen eius legitur credidisse: ideò angelus tetigit fœmur Iacob, & claudicare cœpit. Pes enim ille qui claudicabat, Iudæos qui in Christum non essent credituri figurabat, alter verò pes qui sanus remansit, illorum Iudæorum typus erat, qui Christum vera fide erant recepturi.* 9. Benedictio quam petit Iacob ab angelo, significabat Christum veris Israëlitis benedictionem & salutem allaturum. qui sola fide retinetur, ne à nobis discedat, priusquā nos cœlestibus benedictionib. diuites & beatos reddiderit. 10. Quod vnus idémque Patriarcha sit binominis, conditionem Christi & Ecclesiæ haud obscurè figurat. Vt enim Iacob à fratre Esau est tanquā præuaricator & transplātator extremè contemptus: ita Christus à fratribus suis Iudæis, & Ecclesia à tyrannis mundi contemnitur. Vt Iacob ab angelo appellatus est Israël, id est, victor apud Deum ita Christus victor est, & Ecclesia eius victrix mundi preciosa & clara habetur apud Deum, tametsi à mundo contemnitur.

Ioseph.

Ioseph quoque, vt alios eius fratres prętercam, typum Christi gessit. 1. Ioseph accusat fratres suos propter impia illorū flagitia. Christus Iudæis fratribus suis suam impietatem exprobrat. 2. Ioseph exponitur à fratribus & venditur. Christus à suo populo reijcitur & venditur à Iuda. 3. Iosephi tunica preciosa tingitur in hœdi sanguine, & mittitur patri. Christi castissimum corpus proprio sanguine tingitur, & fit Patri hostia, qua expiatur mūdi peccatum. 4. Ioseph solicitatus ab impura fœmina, castitatē tuetur suam. Christus tentatus à Sathana, victor euasit. 5. Ioseph innocens, in carcerem conijcitur. Christus in mortis carcere inclusus, triduum tenetur. 6. Ioseph egreditur gloriosè de carcere. Christus egreditur liber de sepulchro, per gloriosam resurrectionem. 7. Ioseph egressus à carcere, accipit à rege Ægypti totius Ægypti potestatem, vt ad os eius cibaretur omnis populus, essēntque ei omnia subiecta, tum in domo regia, tum in vniuersa Ægypto, solo Pharaone excepto, qui ipsi subiecit omnia. Christus victor mortis, accepit à Deo potestatem, vt ipsi omnia subiecta sint, in cœlo & in terra. 8. Ioseph annulo regio, veste byssina, torque aurea ornatus, curru regali vehitur, præcone clamante. Christus potestatem & autoritatem à Patre accepit, quę potestas annuli symbolo significabatur, accepit splendorem gloriæ ex suis diuinis miraculis, & ex voce Patris ad illum prolata: Hic est Filius meus dilectus. Hic sanè splendor omni veste byssina & torquibus aureis multò clarior est. Currus quo Christus circumuehitur, ministerium Euangelij est. Præconium, est vox prędicantium Euangelium, quo præconio omnes admonentur, vt Filium Dei adorantes, genua cordis flectant. 9. Ioseph somniat Solem & Lunam & vndecim stellas, hoc est, patrem & matrem, & fratres vndecim se adorare. Christus post resurrectionem, à Ioseph, Maria, & vndecim discipulis adoratur, quò respexisse videtur Psalmus, teste Augustino qui canit: Laudate eum Sol & Luna, laudate eum omnes stellæ.

Iosue.

Iehosua, antea dictus Osee, vt est Nume. 13. 9. Sed Moses intuens typum, nomen mutauit, vt qui antea diceretur Osee, iam dicatur Iehosua. Iehosua autem iuxta ἔτυμον, idem quod Deus Saluator est. Hic varijs modis Christi typus fuit. Nomen ipsum innuit, quod Christus sui populi verus Saluator, futurus esset Deus & homo, vt mediator esse posset. Sed paucos modos huius typi referam. 1. Iehosua succedit Mosi mortuo, dux & rector populi Dei. Christus succedit legi Dei mortuę, vt fideles suo spiritu gubernet. 2. Iehosua per Iordanem traduxit populum Israëliticum, quod Moses præstare non potuit. Christus à morte traducit suos ad vitam, quod Lex præstare nō valebat. 3. Iehosua eligit viros fortes & strenuos, ad debellādos reges impios. Christus eligit Apostolos, & alios sinceros Euangelij pręcones, ad debellādos principes & potestates tenebrarum. 4. Iehosua pugnat contra hostes Dei, eósq; in fugam conuertit & vincit. Christus cū suis pugnat aduersus peccata, eáq; abolet. 5. Iehosua lapidibus de cœlo missis in hostes vtitur superior. Christus Dominus diuinis miraculis se victorē Sathanę declarat. 6. Iehosua Israëlitas carnales in hæreditatem terrenā introduxit. Christus Israëlitas spirituales hæreditate donat cœlesti. 7. Iehosua carnalib. Iudæis distribuit terrā Canaan. Christus spiritualibus Israëlitis cœlestes mansiones partitur, vt ita demū superatis omnib. laboribus & difficultatibus requie fruantur æterna, & perpetuū sabbathismū celebrent beati. In hunc modū &

epistola

epistola ad Hebræos præsentem typum interpretatur,& euangelica historia eundē pulchrè confirmat.

Gedeon.

De Gedeone etsi multa refert Augustinus,nos tamen eius victoria & vellere contenti erimus. 1. Vt Gedeon destructa ara Baal, Oreb & Seb, principes Madianitarum, cum ipsis Madianitis trucidauit, atque ea victoria populum à turpissima seruitute liberauit: ita Christus idolis submotis diabolum & infernum superat, ac suos in pristinam libertatem vendicat. 2. Vellus Gedeonis magnum arcanum continet. Primùm, ros fuit in solo vellere ad petitionem Gedeonis,reliqua terra sicca in circuitu: deinde vellere sicco, ros fuit in tota terra. Quid hoc sibi velit, præter confirmationem qua roboratus est aduersus suos hostes Gedeon, aperit Chrysostomus, cùm ait: *Quod ros primum in solo vellere,reliqua terra sicca fuerit, adumbrat populum Iudaicum solum fuisse cultorem Dei, reliquo mundo relicto in suis vanitatibus. Quod autem postea vellere sicco, ros fuerit in tota terra, populum Iudaicum abiecturum esse cultum Dei, toto terrarum orbe per Euangelij prædicationem ad Christum conuerso adumbrat.* Vellus enim symbolum sacrificiorum fuit, atque adeò cultus Dei. Ros autem efficaciam Spiritus sancti notat,qui ad prædicationem Euangelij est efficax, in ijs qui conuertuntur. Vt enim ros agros diurno æstu penè exhaustos recreat, vt nouam vim obtineant ad fructificandum: ita Spiritus sanctus agrum cordis arentem, humore quasi dulcissimo reficit, vt vim nouā accipiat ad fructum suauissimum Spiritus proferendum.

Samson.

Samson in multis quoque typum Christi gessit: sed pauca referemus quæ magis sunt illustria. 1. Samson nasciturus,nūciatur ab Angelo,iubetur esse Nazareus Dei,id est, Deo sanctificatus, à Deo benedicitur, Spiritu sancto donatur. Christus similiter ab Angelo nasciturus nunciatur,Sanctus prædicatur ab Angelo, dicente: Quod ex te nascetur, vocabitur filius Dei. A Deo benedicitur,& Spiritu sancto donatur: non ad mensuram vt Samson, sed supra omnem mēsuram vt filius Dei. 2. Samson à Sole nomen habet,vt qui sub tenebris seruitutis, nōnihil Solis suis Israëlitis attulit. Christus verus sol iustitiæ, omnes tenebras discutit, & lucem affert æternam. 3. Samson datur vt liberet populum suum à Madianitis: Christus natus est & datus, vt redimat populū suum à seruitute peccati,& donet æterna libertate. 4. Samson leonē interfecit, & paucos post dies reuersus,ex mortui leonis faucibus,fauos mellis desumtos comedit in signū suauis,id est,prosperi successus, qui subsecuturus erat victoriā ipsius super Madianitis. Christi victoriam super diabolo & morte excepit suauissima gloriæ cœlestis suauitas. Hoc typo etiam Ecclesiæ certamen & gloria post victoriam pingitur. 5. Samson maxilla asini prosternit Philisteos mille viros hostium populi Dei. Christus voce piscatorum rudium iuxta mundum, diaboli regnum inuadit, ac hostes Dei profligat. 6. Samsonis ænigma, sola vxor ipsius aperire & interpretari nouit. Mysterium Christi,hoc est,Euangelij arcanum,non aliundè dici potest, quam à Christi sponsa Ecclesia, quæ propterea columna veritatis dicitur. 7. Samson moriēs inimicos suos concussis ædificijs, ruina comprimit. Dominus tunc cùm mori dignatus est, non vna domo, sed toto mundo concusso, diabolum cum suis angelis vniuersis oppressit. 8. Samson obseratis portis,clauditur in ciuitate. Dominus obsignato clauditur monumento. 9. Samson fractis seris,subtractisque portis,securus euadit. Christus ruptis infernæ sedis obicibus,apertóque sepulchro, recepto corpore, è morte liber egreditur.

Dauid.

Dauid, vt ex Psalmis ipsius, & aliundè apparet, nunc Christi, nunc Ecclesiæ typum gerit, aliâs in cruce,aliâs in gloria. Vnde Augustinus, *Vix est vt in Psalmis inueniamus vocem, nisi Christi & Ecclesiæ, aut Christi tantum, aut Ecclesiæ tantum: quod vtique ex parte & nos sumus, ac per hoc quando voces nostras agnoscimus, sine affectu agnoscere non possumus, & tantò magis delectamur, quantò in idem nos esse sentimus.* Et Gregorius Nyssenus in hanc admirationem, cogitans de Psalmis Dauidis, erumpit. *Quàm suauis & iucundus est humanæ vitæ comes Propheta Dauid, in omnibus itineribus vitæ sese offerens, & omnibus ætatibus spiritualibus commodè sese adiungens, & omnem ordinem progredientium subleuat, cum ijs qui iuxta Deum infantes sunt colludit, cum viris vnà certat, iuuentutem moderatur, senectutem subleuat, atque sustentat, omnibus omnia fit, militum telum, athletarum institutor, exercentium se palæstra, vincentium corona, in mensa oblectatio, in luctu, & funere consolatio. Nihil est in vita nostra, quod huius officij expers est.* His breuiter admoniti, modos quosdam recitemus, quibus typus Christi fuit Dauid & Ecclesiæ. 1. Dauid ex nominis ratione, charus seu dilectus dicitur. Christus re ipsa non solùm intimè charus & dilectus Patri, verumetiam in quo solo Pater alios habet charos & dilectos, iuxta Patris proprium testimonium, videlicet, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est: hoc est, in quo alios dilectos habeo, vt Paulus interpretatur. 2. Dauid inter fratres suos in familia Iesse præ cæteris contemptibilis habebatur. Christus à suis Iudæis & à familia Israëlis, Samaritanus per contemptum est appellatus. 3. Dauid solus, adolescens, paruus, inermis, vno lapidis ictu Goliad gigantem magnum, robustum, armísque terribilem, mirabili,& coram mūdo ridiculo stratagemate, prostrauit, ipsáque hostis castra turbauit,& in fugā conuertit. Christus gigantem illum magnum, diabolum mirabili stratagemate, mundóque ridiculo, videlicet morte superauit. *Quid autem aliud petra contra Goliad*(inquit Augustinus)*manu Dauid missa, quàm Christum ex semine Dauid nasciturum significat?* 4. Dauid vna pugna qua prostrauit Goliad, gloriam, securitatémque regno, Regi & populo comparauit. Christus prostrato diabolo, gloriam Regi cœlorum, & securitatem suo populo æternam acquisiuit. 5. Dauid persecutionem à Saule & eius ministris patitur. Christus à diabolo & eius ministris, regibus, principibus, pontificibus, qui contra ipsum consilia inierant illuditur, & tandem cruci affigitur. 6. Dauid à Doeg proditur. Christus à Iuda proprio discipulo traditur in manus hostium. 7. Dauid orat pro inimicis suis. Christus Dominus orat pro crucifigentibus se Iudæis. 8. Dauid, mortuo Saule, Rex agnoscitur. Christus victo tenebrarum principe diabolo, & superata morte, Rex regum & Dominus dominantium prædicatur. 9. Dauid stabilito regno, regionem Moab, Palæstinam, & vniuersam Idumæam subiecit, & in seruitutem redegit. Christus post annunciatum per totam Iudæam Euangelium, acceptúmque spirituale regnum, transijt ad gentes per Apostolos suos, illásque sibi subiugauit, non vt seruos faceret, sed liberos. 10. Dauid lachrymis vberrimis parricidam filium deplorauit. Christus Iudæorum parricidarum cæcitatem, & interitum ex intimo corde defleuit.

Dauid typus Ecclesiæ.

Fuit & Dauid typus corporis Christi, hoc est Ecclesiæ, idque varijs modis. 1. Dauid varijs erat discriminibus in hac vita expositus. Ecclesia Christi nunquam tuta est à tētationum & persecutionū procellis, donec in hac peregrinatur vita. 2. Dauid clypeo

nominis diuini, in omnibus difficultatibus euasit superior, interdum etiam omnibus medijs repugnantibus. Ecclesia armis spiritualibus fretat, triumphat, etiamsi humanis præsidijs destituatur. 3. Dauid sæpe imbecillitate lapsus est, atque iterum agens pœnitentiam, in gratiam est receptus. Vnde Ambrosius, *Non fuit Dauid exemtus à culpa, vt esset electus ad gratiam.* Singuli in Ecclesia sæpissimè labuntur, sed rursus manu Dei eriguntur, dum peccatorum pœnitentiam agunt, & seriò ad Christi gratiam confugiunt. 4. Dauid inuenit gratiam tantam apud Deum, vt Deus de eo diceret: Inueni virum secundum cor meum. Singuli in Ecclesia agendo pœnitentiam, gratiam inueniunt tantam, vt ipsos tanquam filios in dilecto, charos habeat Pater cœlestis. Licèt enim secundum cor Dei non fuit, quod Dauid peccauit: tamen secundum cor Dei fuit, quod à peccato per veram pœnitentiam resipuerit, confugiens ad propitiatorium. Hinc regulam extruamus. Ille misericordiam Dei inueniet, qui se miserum confessus, ad gratiam in fiducia Christi confugit. Salomon filius Dauidis multis modis typũ Domini gessit, ex quibus recensere conabimur eos, qui sunt magis illustres, & lucem afferunt historiæ vtrique, id est, Salomonis & Christi, hoc est, vmbræ & veritatis.

Salomon typ⁹ Christi: vt ostendunt.

1. Promissio.

Primùm, hîc obseruetur promissio facta Dauidi, Psalm. 132. 11. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Hîc vterque, Salomon & Christus promittitur. Salomon vt typus, Christus vt veritas. In Psalmo 72. qui incipit, Deus iudicium tuum Regi da, multa tribuuntur typo, videlicet Salomoni, quæ non nisi antitypo, id est veritati, nempe ipsi Christo, congruunt.

2. Nomẽ.

Dictus est hîc filius Dauidis Salomon, vt ipso vel nomine Christum repræsentaret. Est enim Salomon idem quod pacificus. Hunc typum cùm pulcherrimè exponit Augustinus, ipsius verba asscribã ex argumento Psalmi 72. *Ipsum vocabulum Salomonis, ad figuratam significationem adhibitum est, vt in eo Christus accipiatur. Salomon quippe interpretatur pacificus, ac per hoc tale vocabulum illi verissimè atque optimè congruit, per quem mediatorem ex inimicis accepta remissione peccatorum reconciliamur Deo. Etenim, cùm inimici eius essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filij eius. Idem ipse est ille pacificus, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens, inimicitias in carne sua, lege mandatorum decretis euacuans, vt duos conderet in se in vnum nouum hominem faciens pacem: & veniens euangelizauit illis pacem, qui longè & pacem ijs, qui propè. Ipse in Euangelio dicit: Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis. Et multis alijs testimonijs Dominus Christus pacificus esse monstratur, non secundum pacem quam nouit & quærit hic mundus: sed illam pacem de qua dicitur apud Prophetam, Dabo eis solatium meum, pacem super pacem, cui scilicet, paci reconciliationis, additur pax immortalitatis. Nam post omnia reddita quæ promisit Deus, nouissimam pacem nos expectare debere, qua cum Deo viuamus in æternum, idem Propheta ostendit cùm ait: Domine Deus noster pacem da nobis, omnia enim dedisti nobis, pax erit planè illa perfecta, quando nouissima inimica destruetur mors: & in quo erit hoc, nisi in pacifico illo redemtore nostro?* Hactenus Augustinus pulcherrimè discernit inter Salomonem typicum & Salomonem verum, qui est Iesus Christus, de quo idem 72. Psalmus: Florebit in diebus eius iustus, & abundantia pacis donec auferatur luna.

3. Regnũ in quo Spectentur.

Regnum Salomonis, regni Christi typus fuit perrennis. In regno vtriusque Salomonis spectentur amplitudo imperij, diuitiæ, potentia, iustitia, sapientia, maiestas.

Latitudo.

Latitudo imperij Salomonis, extendit se ad terminos carnalis Israëlis. Latitudo regni Christi, extendit se ad terminos spiritualis Israëlis: id est, in omnes fines terræ. vnde Psalm. 72. 8. typum explicans, Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum.

Diuitiæ.

Diues prædicatur Salomon præ omnibus regibus terræ, quod re ipsa Christo soli congruit. Is enim cùm sit Rex regum & Dominus dominantium, diuitijs veris præeminet omnibus, non quidem caducis, sed veris spiritualibus, & nunquam interituris.

Potentia.

Potentia typici Salomonis, vmbra perexigua est potentiæ veri Salomonis Christi. Ille enim mundanum regnum, angustis limitibus conclusum, potenter rexit, & ad tempus. hic autem potenter dominabitur in cœlo & in terra, donec erit Sol & Luna: à fraude & violentia Sathanæ redimet animas suorum, id est, eorum qui se eius fidei committunt.

Iustitia.

Iustitia Salomonis, in tota regni ipsius administratione, & præcipuè in iudicio meretricum de liberis suis litigantium, cernitur. Sed iustitia veri nostri Salomonis in gubernatione Ecclesiæ conspicitur, quam administrat iudicio & misericordia. Huc Psalmus 72. Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis, vt iudicet populum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio.

Sapientia

Sapientia Salomonis typici prædicatur, adeò quod excelluerit sapientia præ omnibus alijs hominibus. Sed noster verus Salomon est nobis natus sapientia à Deo. Vt sapientiam suam typicus Salomon reuelauit reginæ Austri, & omnia quæ proposuerat exposuit, nec quicquam fuit quod non perspicuum ei fecerit: ita verus Salomon noster reginæ, hoc est, Ecclesiæ collectæ ex gentibus, quæ ad ipsum venit, exponit veram sapientiam, quæ ipse est, & eadem ipsam ducit ad omnes thesauros scientiæ & cognitionis salutaris.

Maiestas

Maiestas typici Salomonis pendebat ex amplitudine imperij, diuitijs, potentia, iustitia, sapientia, beneficentia, aliisque virtutibus: & conspiciebatur in subditorum erga ipsum cultu & reuerentia. At maiestas Iesu Christi veri Salomonis nostri, tantùm excedit maiestatem Salomonis typici, quantùm hæc quæ enarrauimus perfectiora, diuturniora & veriora in Christo quam in Salomone sunt. De hac veri Salomonis maiestate loquitur Psalmus 72. 18. Benedictus Dominus Deus Israël, qui fecit mirabilia solus, & benedictum nomen maiestatis eius in æternum, & replebitur maiestate eius omnis terra, hoc est, omnes in cœlo & in terra creaturæ agnoscent amplitudinem regni, potentiam & beneficia Christi regis, & propterea celebrabunt ipsum in æternum. Sic enim ait idem Psalm. 11. & 15. Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruient ei. Item, Adorabunt ipsum semper, & tota benedicent ei die. Est autem hæc adoratio duplex: Vna subiectionis tantùm, vt hostium Christi: vnde ad Philip. 2. 9. dicitur, Donauit illi nomen, quod est supra omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu se flectat, cœlestium, terrestrium, & inferorum, & omnis lingua confiteatur quod Dominus Iesus sit Christus ad gloriam Dei Patris. Et ad Ephe. 1. 20. Collocauit illum ad dexterã suam in cœlestibus, longè supra omne imperiũ ac potestatem, & potentiã, & dominium, & omne nomen quod nominatur, non solum in seculo hoc, verumetiam in futuro: & omnia subiecit sub pedibus eius, eúmq; constituit caput super oĩa ipsi Ecclesię, quę est

corpus

corpus ipsius. Altera subiectionis & cultus simul, quæ adoratio est eorum, qui ex vera fide Christum colunt, cum sanctis Dei angelis. Hæc sint breuiter de regno Salomonis dicta, & de regno Christi, ex quibus facilè est videre, quantum excedat vmbram corpus, & typum veritas.

4. Templum.

In templi quoque extructione Salomon typus Christi fuit: sed & hic (vt par est) multis modis veritas figuram superat. Salomon extruit templum ex lapidibus per opera manuum hominum, quod rursus manibus hominum destructum est. Christus autem extruit templum ex viuis lapidibus, per prædicationem suorum seruorum, quod manibus hominum destrui non potest. Est autem hoc tēplum Ecclesia ipsa, & singuli qui in Ecclesia viui lapides sumus, super Christo angulari lapide ædificati: iuxta illud Petri. 1. Ipsi tāquam lapides viui superædificamini domus spiritualis. 1. Pet. 2. 5. Augustinus de hoc templo, lib. 10. cap. 4. de ciuitate Dei, sic ait: *Dei templum simul omnes, & singuli templa sumus: quia & omnium concordiam & singulos inhabitare dignatur, non in omnibus qui in singulis maior, quoniam nec mole distenditur, nec partitione minuitur: totus siquidem adesse omnibus rebus potest, & singulis totus.* De hac gloria Ecclesiæ loquitur Psalmus: Lætentur omnes qui sperant in te, in ęternum exultabunt & habitabis in eis. 2. Salomon in suo templo orat, & intercedit pro populo. Christus intercessor est multò meliori iure, quia dedit seipsum precium pro omnibus. 3. Salomon multa millia boum, agnorum & vitulorum offert in holocaustomata, quibus tamen peccatum expiari non potuit. Christus noster verus Salomon seipsum per spiritum æternum offert, & vna oblatione sanctificat in æternum sanctificandos.

In quibus Salomon non fuit typ⁹ Christi: sed im becillitatis humanæ.

Cæterùm, quod Salomon in senectute decipitur à mulieribus, adeò vt ex vero Dei cultore fiat idololatra impius: videtur significare quod hodie prę oculis habemus, Ecclesiam senescērem paulatim segnescere, & in errores incidere: ita vt paucissimos verè pios Filius hominis venturus ad iudicium inueniat. Lapsus ergo Salomonis, admoneat nos regulæ: Qui stat videat ne cadat. Proinde Salomō non fuit typus Christi in lapsu, in meretricio amore, & idololatrico cultu, sed solummodo in laudabilibus. An resipuerit aliquando Salomon necne, quia scriptura eius non meminit, solicitè non inquiramus, sed potius moniti ipsius horrendo lapsu, cauti simus in via ne cadamus aut aberremus à salutis portu.

Ionas.

Quomodo Ionas fuit Christi typus omitto, quia Christus ipse Ionę typum interpretatur, cùm ait: non dabitur illis signum, nisi Ionæ prophetæ. Quemadmodum enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.

Serpens æneus.

De serpente æneo erecto in deserto, vide Ioan. 3.

3.

DE TYPIS FIXIS
& ordinatis.

Typorum maximè perspicuorum enumeratio.

Diximus de typis perpetuis & historicis, restant typi fixi & ordinati, durantes cum republica Mosis. Verùm quia de hoc genere multa diximus in enarratione epistolæ ad Hebræos, hæc pauca, eáque maximè perspicua, adijciam. Consideremus itaque hic sacerdotium Aaronicum cum suis ceremonijs, duo altaria videlicet θυμιατήριον & θυσιαστήριον, tabernaculum tēpli exterius & interius, cum suis ornamētis & vasis.

1. Aaronicum sacer dotium.

Aaronicum sacerdotium typum fuisse sacerdotij Christi docet autor Epistolæ ad Hebræos, vt taceam Apostolorum testimonia quæ passim offeruntur.

In sacerdotio Aaronico etsi multa sunt, quę Christum & eius sacerdotium adumbrant: quatuor tamen solūmodo deligam hoc loco quæ Christo & eius sacerdotio accommodabimus. 1. Horum primum est, consecrandus sacerdos ex Leuitico ordine, primum omnium aqua ablui debebat, non tam propter externas sordes abluendas, quàm propter significationem internæ maculæ abolēdę, nempe animæ, quam Christus re ipsa in se non assumsit cum humana natura: sed solummodo quo ad imputationem & reatum attinet. Hanc solus eluere potest in omnibus ijs, qui sibi applicantur per Ecclesiam, in cuius rei testimoniū efficax symbolum in nouo Testamento videlicet ipsum baptismū instituit. Cùm ergo externa aqua, Aaronicus sacerdos corpus suum ablueret, fide Christū purgatorem intuebatur.

Ablutio.

Loto corpore induebat Aaronicus sacerdos vestes mundas non vulgares, sed sacerdotales iuxta Dei institutum, quibus adumbrabatur innocentia & obedietia Christi, qua mundati ipsius sanguine, iusti, innocentes & pulchri in Dei conspectu apparent.

Vestes sacerdotales.

3. Tertiò, loti & vestiti vngebantur peculiari oleo, qua re significabatur dignitas Christianorum, nimirum, quod credētes spiritualiter vngantur in Prophetas, reges, & spirituales Sacerdotes: hoc est, spiritus gratia donati, efficaciter de veritate beneficiorum Christi erudiuntur: sicuti hunc typum exponit Ioannes, 1. Ioan. 2. 27. Vos vnctionem habetis à sancto & nostis omnia. Item, Non necesse habetis vt aliquis doceat vos, sed sicut vnctio ipsa docet vos de omnibus.

Vnctio.

4. Postremò, Aaronicus sacerdos lotus, vestitus & vnctus implebat munus, id est, sacrificabat in figuram Christi, qui non animalia, sed seipsum obtulit Deo in odorem suauitatis. Sed de hac collatione vmbræ & veritatis, lege Epistolam ad Hebræos cap. 9.

Sacrificiū

2. Altaria duo.

Altaria duo videlicet θυμιατήριον & θυσιαστήριον erant, vtrumque vnum adumbrabat Christum, sed diuersimodè. Nam vt altare quod dicebatur θυσιαστήριον, id est, victimarum seu holocaustorum & hostiarum adumbrabat Christum expiatorem peccati, oblatum per suum sacrificium in ara crucis: ita altare quod à thymiamate, id est, suffitu nomen habuit, figurabat eundem Christum peccatorem & intercessorem.

Vnde Christiani norunt nullas preces cœlum penetrare, nisi super altari quod est Christus, offeratur.

3. Tabernaculum exterius & interius.

Tabernaculum templi exterius & interius sequitur: partes enim templi extructi ad formam tabernaculi Mosaici retinent appellationes ab exemplari, vt prior pars templi, tabernaculum exterius dicatur, secunda interius, quæ velo diuidebantur. Prius tabernaculum manifestationem Christi in humana natura notabat, vt testatur Epistola ad Hebræos cap. 9. Interius Ecclesiam, & cœlum beatorum sedem adumbrabat.

In exteriori erāt.

In priori tabernaculo quod dicebatur sanctum, fuere candelabrum, mensa, panis, quæ administrationem Ecclesiæ Christi figurabant.

Candelabrum.

Candelabrum enim cum suis lucernis, Christum & Apostolos adumbrabat. Vt enim Christus lux vera est, illuminans omnem hominem: ita gestat lucernas, hoc est, Apostolos, prophetas & doctores Ecclesię, sine quibus mūdus in desissimis palpitat tenebris.

Mensa.

Mensa similiter Christum adumbrabat, & prædicationem Euangelij, qua tanquam cibo aluntur animæ hominum.

Panis.

Panis vt Christum significabat placationis sacrificium: ita eundem significabat esse panem illum, quo animi fideles ad vitam æternam aluntur.

In interiori.

In interiori tabernaculo (hoc est, in ea parte quæ erat post velum intermedium) quod dicebatur sancta sanctorum, fuere aureum thuribulum, arca testamenti, vrna cum manna, virga Aaronis, tabulæ fœ-

deris, & super arcam Cherubim. Quomodo hæc Christo applicentur, breuiter videamus. Interius tabernaculum, hoc est, intimum sacrarium seu adytum, in quod semel in anno summus sacerdos ingrediebatur, spirituale Christi templum, clausum prophanis hominibus, hoc est, Ecclesiam & cœlum adumbrat. In hoc sacrarium, cùm pij viderent Pontificem summum semel tantum in anno ingredi, admonebantur de promisso Messia, qui semel oblatus in ara crucis, ingressurus erat in sancta sanctorum æternam redemtionem nactus.

Sacrariũ.

Ingressus semel in anno.

Aureum thuribulum, inuocationis cultum, eúmque purissimum figurat, quo & Christus intercedit pro Ecclesia, & ipsa Ecclesia Deum Patrem in nomine Christi inuocat, dum igni Spiritus sancti accenditur.

Aureum thuribulum.

Arca testamenti circumtecta auro, ipsum Christum purum ab omni peccato adumbrat. Vt autem huius arcæ vestes, annuli & instrumenta reliqua, auro coruscabant: sic iusti in Christo, & eius sanguine à peccato purgati gloria Christi nitēt. Deinde vt arca custos erat tabularũ, mannæ & virgæ Aaronis: ita Ecclesia custos est Legis & Euangelij, adeóque veri cultus Dei. Quod autem hæc arca tegebatur aurea lamina, quæ propitiatorium dicebatur, adumbrabat, quod Ecclesia Christi tegatur aduersus iram Dei, merito mediatoris Christi, qui vnicus & verissimus propitiator est. Ita enim hunc typum Christo accommodat Paulus ad Romanos 3.24. cùm ait: Iustificamur gratis per ipsius gratiam, per redemtionē, quę est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiatorium per fidem. Et Ioannes 1.2.2. Ipse est ἱλασμὸς pro peccatis nostris. Hoc quoque Dauid in spirittu vidit, cùm dicit: Beati quorum tecta sunt peccata. Psalm.32.1.

Arca testamenti.

Vrna aurea continens Manna, est prædicatio Euangelij continens Christum, qui est verum Manna de quo si quis ederit, habebit perpetuam vitam. Sic enim hunc typum veritas ipsas interpretatur Ioan. 6.49. cùm ait: Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt: hic est panis de cœlo descendens, vt qui eo vescatur non moriatur. Ego sum panis viuificus qui è cœlo descendit: Si quis ederit ex hoc pane, viuit in æternum. Panis autem quem ego dabo caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. Hic pulchrè Dominus typum & veritatem, symbolum & rem inter se comparat, & ostendit multos symbolorum participes fieri posse, qui sunt veritatis & rei expertes: non culpa Dei veritatem & rem vnà cum typis offerentis, sed culpa hominum hærentium carnaliter in rebus, quæ in sensus solummodo incurrunt.

Vrna aurea.

Virga Aaron quæ germinauit, primum adumbrat resurrectionē Christi. Vt enim illa virga planè mortua fuit & arida, sed postea diuina virtute vitam recepit & floruit: ita Christus virga de radice Iesse mortuus, tertio die reuixit, cuius virtute & beneficio omnes qui in Domino moriũtur, viui prodibunt de sepulcris in vitam æternã. Vt enim Amygdalina virga ad caput dormientis posita, somnum eripit, ac vigilantiam conciliat: ita Christus in quo requiescunt fideles, sua virtute eripit à morte, vt è sepulchris prodeant ad vitam æternam. Deinde arida virga denuo virescens & flores producens, significat credentes in Christũ, virtute Christi è veteribus nouos fieri. Præterea eadem virga Aaronis adũbrabat efficaciam ministerij Euãgelij. Vt enim virga Aaron arida, tumultuantibus seditiosis flores emisit, cõtra omnium expectationem, & naturæ legem: ita ministerium Euangelij spretum, & sine horrore iacens, tum maximè florere incipit, & efficax esse, cùm acerrimè ab hæreticis & tyrannis oppugnatur.

Virga Aaron.

Cherubim, qui supra arcam positi erant, adumbrabant, Deum nusquam habitare verius quàm in Ecclesia, hoc est, in mentibus humanis, quæ posita peccati mole, & sumtis alis spiritus in cœlis versantur. Significant præterea Cherubim, angelos bonos Ecclesiæ custodes esse, item ministros Euangelij, qui ad arcam præsto sunt: & ideò dicuntur adumbrare propitiatorium, quia ad nutum Christi se componunt, & veluti alati, hoc est, velocissimi & promtissimi, arcæ, id est Ecclesiæ, custodes sunt. Hæc sint breuiter indicata, potius quàm declarata de typis veteribus, & quomodo illis veritas ipsa perspicuè & clarè respondeat, vt ex vtrorumque collatione fides nostra confirmetur.

Cherubim.

IIII. DE MIRACVLIS.

Miraculis tribui quartum inter signa locum, quæ, vt testimonia Patris, Christum, eius regnum, sacerdotium & Ecclesiam figurabãt, de quibus ideò breuius dicam, quia generalem doctrinam de miraculis aliquoties repetiuimus: referamus tamen huc pauca ex miraculis, vt ostendamus quomodo & illa Christo & Ecclesiæ eius seruiant.

Pręcipuorum miraculorũ enumeratio.

Suprà diximus, cùm ageremus de typis Christi & Ecclesiæ perpetuis, de hoc magno mundi opificio, quod sit typus admirandæ gubernationis Ecclesiæ Christi. Hic cogitemus miraculosam conditionem rerum ex nihilo, qua Deus per Filium creauit mundum, & suo Spiritu iam condita conseruet, esse symbolum miraculosæ ædificationis Ecclesiæ, quam Deus per Filium ædificat & exornat, atque ædificatam suo sancto Spiritu tuetur, fouet, conseruat.

1. Mundi creatio.

Miraculum seruatę arcę Noæ in medijs fluctibus, miraculosam præfigurabat seruationem Ecclesiæ Christi in medijs fluctibus persecutionum, quæ Ecclesia ab omni parte à diabolis, & ipsorum organis, malis hominibus, Sophistis, tyrannis, hypocritis, & flagitiosis circumuallatur. Ita hoc miraculum Petrus 1. Pet.3. miraculosę saluationi Ecclesię accommodat, cùm ait: In arca paucæ, hoc est, octo animæ seruatæ sunt in aqua, cui nunc correspondens exemplar baptismi nos quoque seruat.

2. Arca Nohæ in diluuio seruata.

Miraculosa destructio & confusio linguarum extruentiũ turrim Babel, figurabat miraculosam confusionē linguarũ, hęreticorũ & prophanorũ hominũ, qui superbè se Christo & eius regno opponentes, sophistica sua turrim Antichristi, in cœlum vsque extollere moliuntur, sed opinione sua citius in infernum potentia Christi proijcientur confusi.

3. Confusio Linguarum.

Miracula Ægyptiaca per Mosen edita, miraculosam victoriam Christi & Ecclesiæ super Sathana & eius regno figurabant.

4. Ægyptus debellata.

Transitus miraculosus Mosis & populi per mare rubrum, cedens transeuntibus Israëlitis, & obruens hostes fluctibus maris, figurabat transitum miraculosum Christi & Ecclesiæ, per medium afflictionum, quibus tamen non impeditur piorum transitus, quâ rectâ pergunt in requiem promissam: sed Sathanas, eius angeli, & qui ipsius afflatu se regi sinunt, mari malorum in perpetuum obruentur.

5. Transitus per mare rubrum.

Miraculosa deductio populi per columnam nubis in die, & per columnam ignis in nocte, figurabat miraculosam deductionem Ecclesiæ in hac vita per baptismum & Spiritum sanctum, vt hoc miraculum Paulus 1. Corinth.10. interpretatur.

6 Iter per desertum.

Miraculosa mutatio amaritudinis aquæ in dulcedinem, per immissum lignũ figurabat miraculosam muta-

7. Mutatio aquarum.

mutationem miseriæ nostræ in summam fœlicitatẽ per Christum in lignum suspensum, cuius virtute omnia amara in dulcia conuertuntur.

8. Manna de cœlo.

Miraculosa pluuia Mannæ de cœlo, & abundantia aquæ fluentis de petra durissima, quibus miraculosè populus sustentabatur 40. annis in deserto, figurabat miraculosam alimoniam ecclesiæ in hac vita, videlicet, quod pascatur carne Christi, & potetur eiusdem sanguine in vitam æternam, sicuti Paulus hoc miraculum interpretatur, 1. Cor. 10. 3.

9. Seditiosorum oppressio

Miraculosa illa & horrẽda oppressio ducentorũ quinquaginta virorum, impulsu Chorę, Datan, Abyron, & Hon, murmurantes aduersus Mosen & se illi opponentes per seditionem. Recusarunt enim obedire Mosi, stultè ἀναρχίαν legitimo imperio præferentes, prætextu communis æqualisque conditionis coram Deo, qui terra viui absorpti sunt, figurabat miraculosam oppressionem omnium diabolorum, & impiorum hominũ in extremo die, qui se duci Christo, & legitimo eius imperio opposuerint in hoc Ecclesiæ exilio.

10. Sanatio percussorum à serpentibus.

Miraculosa sanatio percussorum à serpentibus per aspectum suspensi serpentis ænei, figurabat miraculosam sanationem credentium per Christum in crucem suspensum. Ioh. 3.

11. Vestimentorũ & calciamentorũ conseruatio.

Miraculosa vestimentorum & calciamentorum populi Israël conseruatio, adeo quod nec vestimenta attrita sint, nec calciamenta vetustate sint consumta, integris annis 40. mysticè docet, eam esse Christo duci nostro pro Ecclesia curam, quod etiam renitentem rerum naturam cogat ipsis seruire, priusquam sinat eam perire aut funditus aboleri. Ideo additur in Deuterono. finis huius miraculi, vt ipsi sciretis quod ipse est Dominus Deus noster. Deinde vt hoc miraculum veluti quędam figuratio est incorruptionis Adam, si per obedientiam stetisset, & non peccasset: (*Si enim Deus*, vt ait Augustinus, *Israelitarum vestimentis & calciamentis præstitit, quod per tot annos non sunt obtrita, quid mirum si obedienti homini eiusdem potentia præstaretur, vt animale ac mortale habens corpus, haberet in eo quendam statum quo sine defectu viueret?*) ita symbolicè significat, immortalitatis gloriam post hanc vitam fore fœlicissimam absque omni defectu.

12. Transitus per Iordanẽ.

Miraculosus transitus Israëlitici populi per Iordanem duce Iosua in terram promissam, post multos labores exhaustos in deserto, adumbrabat transitum Ecclesiæ per mortem duce Christo in sempiternam requiem, post multas in hac vita afflictiones & miserias, id quod etiam baptismo nostro, teste Augusti. significatur.

13. Murorum hierichuntinæ vrbis subuersio.

Miraculosa subuersio murorum Hiericho, solo circuitu septenario & buccinarum sonitu, adumbrabat spirituale robur Apostolorum, quo validi sunt ad destruendum regnum tenebrarum, & captiuandas mentes hominum in obsequium Dei. Huc respexit Paulus cum scriberet Corinthiis, 2. Cor. 10. 3. secundum carnem, inquit, bella non gerimus (arma enim militiæ nostræ non carnalia sunt, sed Dei potestate valida ad subuersionem munitionum) dum ratiocinationes euertimus omnemque sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem Dei, & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo. Vt ergo buccinæ Leuitarum ex verbo mandantis Dei & spiritu Christi vim demoliendi muros Hiericho habuere: ita hodie vox ministrorum Dei mandato Christi & eiusdem spiritus virtute efficax est, id quod miraculosa Ecclesiæ conseruatio hodie testatur. Præterea vt Hiericho non volens se subiicere duci Iehosuę funditus deleta est: ita mũdus qui ad clangorem tubæ, id est, ad vocem prædicãtium se non subiiciunt Christo, tandem funditus peribunt.

14. Statio Solis & Lunæ.

Miraculosa statio Solis & Lunæ in cœlo integro diei spacio ad imperium Iehosuæ donec hostes Dei prosternerentur, adumbrabat miraculosam potentiam Christi ducis Ecclesiæ, qua creaturis omnibus imperare quando necesse est, potest, vt se accommodent necessitatibus Ecclesiæ, donec hostes ipsius pereant. Neque tamen Iosue suopte imperio imperare Soli & Lunæ potuit, sed spiritus Christi virtute hoc fecit. *Nihil enim propter iubentis hominis verbum* (vt ait Augustinus) *Dei creaturæ faciunt, sed quod Dominus serui sui orationi obediens præcipit, hoc faciunt.* Ex quo intelligitur Christum seruorum suorum precibus obedire & ad eorum necessitatem creaturas opportune gubernare.

15. Varia Eliæ miracula.

Quid referam de Elia Propheta per quem plurima & stupenda edita sunt miracula? 1. Orat Elias & non pluit super terrã tribus annis rursus ad ipsius preces copiosa pluuia demittitur de cœlo. 2. Orat Elias & ignis de cœlo descendit, & bis quinquaginta viros deuorat. 3. Orat Elias & ignis de cœlo descendens absumit holocaustum aqua perfusum. 4. Orat Elias & vita mortuo redditur. Quid hæc Eliæ oratio miraculosè docet? certè, omnia possibilia esse ex fide inuocanti, iuxta illud, quicquid petieritis credentes accipietis. 5. Quid dicam de eodem Elia miraculosè diuidente pallio suo aquas Iordanis, & igneo curru recepto in cœlũ? an non hæc perspicua sunt symbola mortis, resurrectionis, & ascensionis Christi in cœlum?

16. Elizei miracula.

Quid referam de Elizeo, qui etiam mortuo vitã restituit? Quid de sanatione miraculosa Naamam Syri à lepra sua per lotionem in Iordane ad iussum Prophetæ? An non manifestè miraculosa opera Christi figurat? videlicet, purgationem à spirituali lepra, hoc est, peccato per Spiritum sanctum, cuius rei symbolum efficax est baptismus noster diuinitus institutus.

Superiora miracula, vt & alia cur ad Christum referẽda.

Multa sunt alia veteris testamenti & in Mose & in Prophetis miracula, quæ omnia Christi potentiã & virtutem ipsius in gubernatione Ecclesiæ adumbrant, quæ prætereo. Quod autem omnia ista miracula in Mose & in Prophetis recitatã ad Christũ referenda sint, miraculosum colloquium Mosis & Elię cum Christo in monte indicat. Nã illa visio & trãsfiguratio monet omnia cũ quæ sunt in Mose, tũ quę sunt in Prophetis ad gloriam Christi referenda esse,

DE SECVNDO CAPITE.

Verba (de quib. hoc capite) quid sint.

SVPRA diximus duo esse capita, quibus continentur omnia, quæ scripturæ sacræ de communi mediatore nostro Iesu Christo habent, quorum prius signorum, posterius verborum voce expressimus. De priori, hoc est, de signis hactenus egimus, & ostendimus quomodo illa tanquam pædagogica quædam symbola nos ad Christum, quem figurabant, veluti manu ducunt. Reliquum est posterius, quod, *verba*, id est, perspicua & clara dicta ex Mose, Psalmis & Prophetis de Christo continebit, cũ quibus historia noui Testamenti, de Christo per omnia congruit. Quemadmodum Dominus ipse testatur apud Luc. a. 24. 44. cùm ait: necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Mosis, Prophetis, & Psalmis de me. In hoc ergo positum est fundamentum & robur fidei Christianorum, quod dicta veteris testamẽti, id est, Mo-

sis & Prophetarum,& noui testamenti,id est,Euangelistarum & Apostolorum de Christo per omnia conueniant.Siquidem Christus solus commune fundamentum est doctrinę Prophetarum & Apostolorum.Ad hunc enim solum respiciunt.Ad hūc omnia referuntur.Proinde Paulus rectè dicit ad Eph.2.20. Superædificati estis super fundamentum Apostolorum & Prophetarum.Hoc fundamentum idem Paulus monstrat,1.Cor.3.11.cùm ait,fundamētum aliud nemo potest ponere pręter id quod positū est Christus Iesus. Vt ergo hoc fundamentum fidei Iudæis commendet Christus, Ioann.5.39. 45. 46. mittit eos ad Mosen & Prophetas, quos de se scripsisse & sibi testimonium perhibere affirmat. Similiter Petrus,2.Pet.1.19.dispersos Iudæos mittit ad Propheticum sermonem vtpote firmiorem, donec dies illucescat & Lucifer oriatur in cordibus eorum. Stephanus,Act.7.contendit Mosen & Prophetas omnia ea prædixisse quæ facta sunt in Christo, vt isto fundamento monstrato, & seipsum in fide confirmet, & errantes Iudæos ab errore reuocet.Idem facit Petrus Act.2.16. Et Paulus,cum Act.17.2.3.de Christo ex Mose & Prophetis dissereret, audientes Thessalonicenses cum auiditate susceperunt verbum Dei, quotidie scrutantes scripturas num hæc ita se haberent.Eandem rationem perducendi homines ad fidem fuisse reliquorum Apostolorum & Euangelistarum manifestum est, quorum exemplum & nos, quibus pietas cordi est imitari par fuerit.Hinc apparet quam necessaria sit diligens collatio scripturorum veteris & noui Testamenti, quæ non solùm lucem scripturis mirabilem affert,verumetiam fidem piorum mirabiliter confirmat.

Fundamēta cognitionis Christi.

Vt autem rectius ducamur & certius feramur in cognitionem saluatoris nostri Iesu Christi, duo oportet inprimis in Deo considerare, sine quibus maiestatis suę gloriam integram tueri nequit.Hæc autē duo sunt, perfecta iustitia, & perfecta misericordia, quarum illa summè odit & seuerissimè vlciscitur omnem iniustitiam:hac summè amat,& intimè complectitur hominem,quem ad suam formauit imaginem,& ideo ad perpetuam vitam & felicitatem.

In Christo iustitia & misericordia Dei coniunguntur & stāt simul.

Verùm cum astu Sathanæ homo in peccatū pertractus,& propter peccatum in mortem, & sempiternam miseriam ex perfecta Dei iustitia præcipitatus esset,nullus locus(modò perfecta maneret iustitia Dei)videbatur reliquus esse perfectæ misericordiæ. Quid ergo reliquum erat?debuit profectò homo ex regula perfectæ iustitiæ Dei ob suum peccatum,quo infinitum bonum offensum erat, æternùm perire. Ex quo sequebatur, Deum laude perfectæ misericordiæ etiam priuari. Atque ita & de gloria maiestatis Dei & de salute hominis actum esset.Etsi autem potuisset Deus sua potentia vsus(quid enim non potest omnipotens:)ex hoc malo hominem liberare,vt ita locum misericordiæ faceret: tamen ex altera parte fuisset derogatum ipsius perfectæ iustitiæ,& diminuta fuisset ex parte gloria maiestatis ipsius:proinde necesse fuit,vt eam saluandi hominis viam inueniret,qua ipsius perfecta iustitia & perfecta misericordia simul consisterent,simulque consentirent in summis gradib. Sapientia itaque Dei hic succurrit,ac remedium promit tale,quo ita exerit potentiam suam Deus in saluando homine, vt & perfectæ iustitiæ Dei satisfiat,& perfectæ misericordiæ Dei sit locus. Lapso siquidem Adamo parente nostro,in quo nos & rei & corrupti sumus, Deus iustè quidem arguit peccatū, & pœnas meritas minatur, & ex parte infligit: Sed simul ex summa misericordia,vt clementissimus pater promittit filium conciliatorem perfectæ iusticiæ,& perfectæ misericordiæ Dei,& tandem eundem in mortem pro homine tradit,vt omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam.Etsi autem innocens planè erat filius Dei nobis datus conciliator perfectæ iustitiæ & perfectæ misericordię Dei,si ipsum consideras:tamen quia volens sustinuit personā veluti totius humani generis iustè in eo punitum est alienum peccatum,vt sicut vnius Adami contumacia omnes facti sumus rei:ita filij Dei obedientia iusti constituātur multi,id est,liberentur à reatu,& donati iustitia Christi vitam possideant æternam.Eum ergo vt Paulus ait,2.Cor.5.21.Qui non nouit peccatum fecit peccatum,vt nos fieremus iusticia Dei in eo,hoc est,pater dedit filium,vt morte sua satisfaceret pro peccato, & iustitia sua nos coram Deo iustos statueret: Atque ita manent saluæ perfecta iustitia, & perfecta misericordia Dei,λύτρῳ peccati soluto, & merito iustitiæ comparato per vnum Christum. Vides ergo quomodo Deus seuerissimus scelerum est vltor,quę tamen ex mera misericordia condonat,hoc est,quod Paulus ait:Rom.11.32.Concludit omnia sub peccatum vt omnium misereatur.

Methodus, de Cognitione Christi.

Iam habemus,ad quem scopum referenda sint omnia quæ passim in Mose,Prophetis & Psalmis cōmemorantur de Christo. De quo quia salus nostra in eius notitia & fiducia consistit recensebimus scripturæ testimonia,non quidem omnia,quod immēsi laboris esset & requireret longissimum tempus: sed præcipua solummodo,eaque in certa membra digesta, ad quæ alia,quæ in lectione scripturarum occurrunt,facile reduci poterunt.Sint ergo hæc membra.

1. *Promissio.*
2. *Persona.*
3. *Qualitas personæ.*
4. *Officium.*
5. *Aduentus.*
6. *Acta.*
7. *Euentus.*
8. *Vsus & fructus.*

In horum membrorum explanatione concurrunt multa alia,quæ ad huius mysterij explicationem facere videbuntur,quæ nolebam membratim proponere, ne nimis perplexa & obscura partitio nostra redderetur.

DE PRIMO.

Promissiones de messia.

Omnium primum considerentur promissiones de Messia, quæ comparatæ ad perfectam iustitiam & perfectam misericordiam Dei,& clarius intelligentur & dulcius accipientur.

Regula.

Priusquam autem promissiones proponamus,admonendi sunt auditores de regula vtilissima in scripturarum lectione, ac potissimum in promissionibus diuinis obseruanda.*Regula* autem hæc est. In omni promissione diuina,& ea quæ cum re promissa stare non possunt, & ea quæ cum eadem necessario coniungūtur,simul sub promissionem cadunt: ita vt illorum quidē ablatio, horum vero donatio & possessio promittatur. Hac regula stabilita promissiones videamus.

Prima promissio de messia.

Gen.3. Dominus,lapsis in peccatū primis nostris parentibus astu sathanæ, alloquitur serpentem hisce verbis.Inimicitias ponam inter te & ipsam mulierem,& inter semen tuū & semen eius:ipsum conteret tibi caput,& tu conteres ei calcaneum.Hęc verba continent primam promissionem de Messia cōciliatore perfectæ iustitiæ, & perfectæ misericordiæ Dei,& extenditur hæc promissio ad perpetuum ecclesiæ cursum in hac vita & eiusdem futuram gloriam in æterna vita.

Trimembris explicatio huius promissionis

I. Prædicitur hic *certamen inter serpentem & mulierem, inter semen serpentis*, id est, impios omnes, angelos & homines, *& semen mulieris*, id est, Christum cum sua Ecclesia. Cum diabolus hic serpentis nomine designatur (quemadmodum prophetæ & Christus interpretantur, vt qui in diabolum reiiciant interitus nostri caussam) cogitanda est versutia Sathanæ, & calliditas in decipiendis hominibus. Sicut enim tum ad decipiendos primos homines abusus est Sathā solertia serpentis, qua serpēs diuinitus ornatus erat: ita hodie quoque creaturis Dei, & donis præclaris abutitur idem impostor, in potentibus & sapientibus mundi hominibus ad insidias Ecclesię Dei struendas. Monemur ergo damno primorum parentum, vt cautiores simus, ac non sinamus nos vel splendore & potentia tyrannorum, vel πιθανολογίαις & verborum illecebris Sophistarum pertrahi in laqueos Sathanæ, qui per Sophistas corrumpit scripturæ simplicitatem in multorum perniciem. Memores ergo antiquæ artis Sathanę, à puritate & simplicitate promissionum diuinarum non deflectamus neque ad dextram, neque ad sinistram.

II. Promittitur Christo & Ecclesiæ in Christo victoria. *Ipsum*, inquit, scilicet semen, *conteret caput tuum*, hoc est, Christus filius virginis, vt princeps, destruet opera tua, id est, peccatum & mortem (hæc enim sunt quæ diabolo caput erigunt & eius regnum stabiliunt) pro peccato satisfaciens, vt perfecta stet Dei iustitia, sumto de peccatore supplicio, vt perfecta inueniatur misericordia Dei, recepto homine in gratiam, intercessione Filij. Atque ita liberabit Christus semen suum (id est, quotquot per fidem & Spiritum sanctum nascuntur filij Dei) à diaboli potestate vt sint beati, immortales, perfecto bono & felicitate abundantes, liberique ab omni miseria, ira & maledictione. Sic Ioannes hanc promissionem interpretatur cum ait: 1. Ioann. 3. 8. Christus apparuit vt dissoluat opera diaboli, id est, peccatum & mortem, quibus destructis, necesse est restitui iustitiam & vitam. Quoniam autē Ecclesia Christi est per spiritum seminis mulieris nata, semē quoque suo modo mulieris dicitur, quia veri seminis mulieris membra sunt omnes fideles, qui Ecclesiam cōstituunt. Huic semini simul promittitur victoria super serpente, id est diabolo. Hinc depromsit Apostolus promissionem illam ad Ro. 16. 20. Deus pacis cōteret Sathanam sub pedes vestros citò. Huc etiā pertinet illud Ioan. 1. 5. 4. Hæc est victoria quę vicit mūdum, fides vestra. Per mūdum intelligit diabolum & semē eius, per fidem victricem intelligit Christum, quem fide apprehēdimus, possidemus & retinemus. Hic enim solus victor & condemnator est principis huius mundi, vt ipse testatur cum ait: Ioan. 16. 11. princeps huius mundi iam iudicatus est.

III. Rabies diaboli & seminis eius significatur, cum additur: *Et tu conteres seu mordebis ei calcaneum*, id est, insidiaberis semini mulieris, id est, Christo & eius Ecclesiæ. Christum quidem persequeris vsque ad mortem crucis, sed ex morte resurgens conteret tibi caput & regnum tuum destruet. Ecclesiam verò Christi semen ex insidiis petes, vt eam mendacio & homicidio deformes, sed nihilominus in Christo victrix tandem euadet. Nam vt capitis contritione significatur oppressio Sathanæ & regni eius: ita calcanei morsu, victoria Ecclesiæ significatur, sed non sine afflictione. Hinc colligamus definitionem crucis Ecclesiæ, quæ eius nota rectè dici potest. Ineptum est enim quamlibet crucem dicere Ecclesiæ Christi notam esse. Siquidem crux Ecclesiæ hic significatur esse persecutio Ecclesiæ à serpente & eius semine, propter inimicitias quæ sunt inter serpentem eiusque semen, & semen mulieris, id est Christum caput, & eius membra Ecclesiam. Nunquam enim inter hos conueniet. Mulieris enim semen iustum, & serpens iniustus cum suo semine in contraria studia feruntur, & durabit hoc certamen donec hic mundus steterit: sicut ipse Christus etiam prædixit, Apostoli testantur, & euentus ipse comprobat. Vnde monemur non sperandam esse securitatem firmam in hac vita, sed aspirandum esse ad beatam illā immortalitatem, quæ in semine mulieris nobis est proposita. Vides ergo quā pulchrè perfecta iustitia & perfecta misericordia Dei in hoc semine ita punit Deus peccatum, vt satisfiat suæ iusticiæ, & ita placatur intercessione Christi, vt eius perfecta misericordia conspiciatur cū iusticia conuenire. Hæc sint breuiter potius indicata quam scripta de prima promissione Messiæ, ad cuius declarationem vniuersa scriptura referenda est.

Pia allegoria de homine Christiano.

Hic nobis non est prætereundum quod B. Macharius scribit in quadam homilia, in qua primam seductionem primorum parentum nostrorum in Paradiso, fuisse imaginem perpetuarum insidiarum singulorum qui sunt in Ecclesia, testatur. Est siquidem omnis homo pius vt Paradysus quidā amœnus pulcerrimis arboribus & floribus consitus, id est, donis Spiritus sancti ornatus, iustificatus & sanctificatus in Christo. In hoc Paradyso, id est, quolibet pio homine, est arbor vitæ, qui est Christus Iesus. Sensus hominis externus, est veluti fœmina hoc est, Eua ipsa. Ratio hominis illustrata luce cœlesti, instar Adami ipsius est. Voluptas carnis serpentem repræsentat. Hæc voluptas afflata à diabolo sensum pertentat, vt sensus victus illecebris alliciat rationem virū suum. Hæc ergo voluptas ceu serpēs, singulos hominis sensus suis veneficiis sibi subiicere conatur. Auditū, vocum sonitu & honoribus aggreditur. Visum, splendore & diuitiis solicitat. Tactum philtris venereis circumuallat. Olfactum, odorum fragrantia detinet. Gustum, deliciis ciborum & potuum inescat. Sensus in hunc modum victus & deceptus, vt Eua altera, à voluptate serpente, rationem, id est, virum suum cui subiectus esse deberet, aggreditur, eum alliciens suauitate fructus, quem ex rebus carnalibus pollicetur. Huic si ratio obtemperat, fit ex regina subdita, ex domina serua. Atque ita homo rursus ex arbore vitæ excluditur, & exclusus peribit, nisi rursus per pœnitentiā gustauerit de fructu arboris vitæ. At si ratio sensui non obtemperat, viriliter agit, fructu arboris vitæ roboratur, & crescit ad vitam æternam. Hæc imago nos nostri officij admoneat, vt cautè ambulemus, ne voluptatibus carnis, & concupiscentiis huius mundi vincamur.

Secunda promissio, seu potius repetitio.

Hæc ipsa promissio iterum proponitur Gen. 12. 3. hisce verbis. *Benedicentur in te* (loquitur enim ad Abrahamum) *omnes familiæ terræ*, hoc est, vt ipse Dominus, cap. 22. 18. se exponit, cum ait: *benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ*. Hoc semen Paulus, Gal. 3. 16. interpretatur esse Christum, cum ait: Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dicit & seminib. sed tanquam de vno, & *in semine tuo qui est Christus*.

Explicatio.

Huius promissionis hæc est simplicissima sentētia. Gentes, id est homines quicunque liberati à maledictione legis, & miseria sempiterna, horúmque causis peccato & ira Dei, & donati benedictione & beatitudine ęterna per Iesum Christum, quem fide apprehendunt, in quo & iustificantur & sanctificantur, beabunt se & fœlices pronunciabunt: quoniam per semen hoc benedictum, & satisfactum est

perfectæ iustitiæ Dei,& perfectæ misericordiæ Dei factus est locus. De hac benedictione loquitur Paulus ad Eph.1.3. Benedictus Deus & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos benedictione spirituali in cœlestib. in Christo, in quo habemus redemtionem per sanguinem eius & remissionẽ peccatorum: Atque ita videmus quod hęc repetita promissio effectum victoriæ super serpente clarius exprimit, ac veluti definit ipsam victoriā benedictionis voce. Nam plenissima beatitudo hic voce benedictionis significatur: quemadmodum ex Paulo ostendi. Deinde in hac promissione obseruetur particula vniuersalis, *Omnes*, inquit, *Gentes*. Detestemur igitur tanquam serpentis venenum eorum dogma, qui hanc vniuersalitatem Sophistica conantur eludere, ac gratias agamus Deo, pro sua immensa gratia quam promiscuē omnibus offert, & nos includamus in hāc vniuersalem promissionem gratiæ per fidem. Neque enim omittit Moses modum applicationis beneficiorum huius benedicti seminis. Nam Ge.15.6. ait: Credidit Abraham Deo & reputatum est ei ad iustitiam, id est, fides, vt Paul. ad Rom.4.3. hoc dictū interpretatur, credenti Abrahamo imptutata est ad iusticiam. Est autem hæc iustitia præcipua benedictionis in Christo promissæ portio. Nam vt iustitia peccato opponitur: ita eadem iustitia via est ad vitam benedictionis finem. Dicitur autem fides imputari ad iustitiam, non dignitate sua, non merito, sed quoniam organum est quo apprehenditur iustitia Christi, cuius imputatione iusti sumus. Ideo Paulus alibi clarius loquitur, vbi dicit nos fide iustificari, quatenus nimirum fides Christi obedientiam apprehendit, qua nobis imputata iusti censemur. Non ergo pugnant, fides imputatur Abrahamo ad iustitiam, & nos obedientia Christi iusti sumus: siquidem illud huic subordinatur. Quæ autem subordinata sunt, minimè repugnant. Huius applicationis meminit etiam Ieremias cap.17.7. Benedictus vir ille qui confidit in Iehoua, id est, merito benedicti seminis, quod fide apprehendit: beatus est quisquis crediderit. In eo enim liberatur à peccato & donatur iustitia & vita. Vt ergo fide accommodamus nobis gratiam vniuersalem in benedicto semine propositam: ita infidelitas hanc gratiam reiicit. Ex quo fit vt gratia quæ ex consilio Dei omnibus offertur vtpote vniuersalis, fiat culpa hominis particularis, vt stet firmum dictū illud Oseæ,13.9. perditio tua ex te Israël, in me tantummodo auxilium tuum. Hic rursus videre est, quam concinnè perfecta iusticia & perfecta misericordia Dei in hoc semine Abrahæ conueniāt, & mutuo auxilio se sustineant. Id quod D. Paulus clarissimè ad Gal.3.13. docet, cùm ait, Christus redemit nos de maledicto legis factus pro nobis maledictū, (id est maledictionis pœnam nostro nomine sustinens, vnde satisfactum est perfectæ Dei iustitiæ) vt in gentib. benedictio Abrahæ fieret in Christo, id est, vt perfectæ misericordiæ Dei fieret locus, qua in gratiam recipit peccatorem. Cum his duab. promissionib. congruunt omnes alię de Christo, vbicunque leguntur apud Prophetas. Nam Prophetæ suas prędictiones de Christo mutuati sunt à Mose, quas suis accommodarunt auditoribus, prout tempus & ratio postulabant. Ex quibus multas cogemur adducere in sequentium membrorum nostræ partitionis explicatione. Hic solummodo teneamus, quam apte historia Euangelica, & scripta apostolica cum his duabus promissionibus quas declarauimus, congruant.

Aliarum promissionum summa.

DE SECVNDO.

De persona messiæ.

Cum Messias promissus in scripturis dicatur Iehoua, Semen Abrahæ, & Emanuel, docemur quod Messias sit Deus, quod sit homo, quod sit vna persona θεάνθρωπος. Etsi autem persona est æterna: tamen nunc dicitur constare ex duab. naturis, quia iuxta tēpus diuinitus ordinatum, filius Dei assumsit humanam naturam in vnionem hypostaticam, vt Messias esset Deus & homo vna persona in duabus naturis subsistens.

Diuinæ eius naturæ testimonia.

Diuinæ naturæ in Christo inter alia hæc sunt testimonia.

Ps.2.7. Dauid in persona Dei Patris alloquitur filiū hisce verbis, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Est enim filius æternus à patre æterno genitus ineffabi totius essentiæ communicatione ab æterno, in qua essentia nullum punctum dari potest, nec principij, nec medij, nec finis, vt in rebus creatis.

Ps.45.7.8. Sedes tua Deus in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui, dilexisti iusticiam & odisti iniquitatem, propterea vnxit te, ô Deus, Deus tuus oleo exultationis præ consortibus tuis. Hic Dauid vaticinatur de regno Christi, quem Iehoua nominat: est enim Iehoua nomē diuinæ naturæ seu essentiæ proprium, quia ab omni æternitate est & semper est. Hebræi enim ipsi testantur hoc nomen Deo impositum esse, ad significandam nudā diuinā essentiam secūdū se, absque aliquo respectu ad creaturas, & propterea sit incommunicabile creaturis.

Psal.68.5. Iehoua nomen illi, exultate in conspectu eius.

Esaiæ 9.6. vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis.

Ierem.23.5. Ecce dies veniunt dicit Dominus, & suscitabo Dauidi germen iustum, & regnabit rex, & prosperabitur, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus eius saluabitur Iuda, & Israël habitabit confidenter. Et hoc est nomen quod vocabunt eum, Iehoua iustificator noster.

Huc accedit cultus diuinus solius Dei proprius. Ps.72.11. Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruient ei. Nunc autem Deut.6.13. scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis & illi soli seruies. Prætereo officium & opera, quæ planè diuina sunt. Dicitur enim passim in scripturis creare, saluare, iustificare, beare, quæ nulli rectè tribuuntur nisi Deo.

Multa dicta noui Testamenti cum his veteris testamenti testimoniis congruunt. Ioannis 1.1. dicitur filius DEI λόγος, qui erat in principio, qui erat apud Deum, qui erat Deus, per quem omnia facta sunt: Et paulò post disertis verbis vocat & definit λόγον hunc, filium Dei. Vidimus, inquit, gloriam eius, gloriam tanquam vnigeniti à patre. Vox patris sonat de cœlo super eum huiusmodi. Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacitū est, hunc audite. Matt.17.5. Paulus ad Ro.1.4. vocat Christum, filium Dei: Qui inquit, declaratus est filius Dei per potentiam. Ad Ro.9.5. loquens de Christo sic ait: Qui est Deus laudādus in secula. 1.Ioh.5.20. Scimus quod filius Dei venit, & dedit nobis mentem, vt cognoscamus illū, qui verax est, & sumus in veraci illo, id est, in filio eius Iesu Christo, hic est verus Deus & vita æterna. Habemus igitur consentientia testimonia veteris & noui Testamenti de vera deitate seu diuina natura filij.

Verum quò plenius iuuentus de hoc mysterio erudiatur, & firmis rationibus armetur aduersus eos, qui

qui ex inferis Ariana dogmata reuocare conantur: huc duo breuiter adiiciam. Vnum quomodo non tres dij ſint, etſi & pater ſeorſim eſt, & dicitur Deus, ſimiliter & filius, item ſpiritus ſanctus. Deinde quantum interfuerit noſtræ ſalutis, vt mediator noſter verus æternus & omnipotens Deus eſſet.

I. De vnica Dei eſſentia, in qua tres perſonæ ſubſiſtunt, ſuis proprietatib. & numero diſtinctæ.

Quantum autem ad primum attinet, hæc demonſtratio inprimis teneatur, videlicet, quod nihil re & actu infinitum poſſit vel partitione vel defluxione, vel propagatione, vel alio quouis modo multiplicari. Hoc enim infiniti naturę ita repugnat, vt fieri nō poſſit, vt ſimul ſtent natura infinita, & eiuſdem quouis modo multiplicatio. Nunc autē verbū Dei nobis diuinam naturam prædicat infinitam & immenſam, vt quæ omnia impleat, & à nullo excludatur. Ierem. 23.23.24. Nonne deus de propinquo ego ſum, dicit dominus, & non deus de longinquo? An non cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus. Et Pſal. 139.7. Quò ibo à ſpiritu tuo & quò à facie tua fugiam. Si aſcendero in cœlum tu illic es, ſi deſcendero in infernum, ades. Si ſumſero pennas meas diluculo, & habitaueris in extremis maris, etiam illic manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Hinc cōcluditur infinitas & immenſitas eſſentiæ ſeu naturę diuinę. Hoc autem cum ita ſit: quid quęſo ineptius? quid abſurdius? imo quid magis impiū eſſe poteſt, quam ſimpliciſſimam infinitatē diuinæ naturæ diſcerpere & numero multiplicare? Iam ſi & ineptum & abſurdum impium hoc eſt, quid dicemus de illis qui plures eſſe Deos quam vnum fingunt? Huc accedit Moſis vox Deut. 6.4. Audi Iſraël, Iehoua Deus noſter Iehoua vnus eſt. Etſi ergo tres ſunt iuxta verbum & patefactionem, non ſeparatæ quidem à ſe inuicem, ſed ſuis proprietatibus & numero diſtinctę perſonæ: tamen ex eo nō ſequitur tres eſſe Deos. Sunt enim hæ tres ſingulæ perſonæ, vnus & idem perfectus Deus, quia in qualibet perſona non eſt aliqua Dei eſſentiæ pars: ſed tota eſſentia, eáq; inſecabilis, quia infinita. Non ergo eſſentia diuina in qua ſubſiſtunt hæ tres perſonæ multiplicatur. Pugnat enim ſectio ſeu partitio cum ſimpliciſſima infinitate, ſicuti iam demonſtrabimus. Si enim multiplicaretur infinitas, finita fieret. Si finita, creatura. Si creatura, nullo pacto diuina eſſentia dici poſſet. Proinde eſſentia diuina infinita eſt natura, tribus perſonis communis, etſi vna ſit numero, perſonæ vero ſunt tres, quæ in hac communi natura ſubſiſtunt, non quidem ſeparatæ vt antea diximus vna ab alia. Nam ſe mutuò continent κατ᾽ περιχώρησιν, vt Damaſcenus loquitur. Eſt autem περιχώρησις mutua continentia, qua tres perſonæ trinitatis, vna in alia viciſſim cōtinentur, vt cū filius dicit, pater in me eſt, & ego in patre. Et Paulus: Erat Deus in Chriſto mūdū ſibi recōcilians. Sed hoc myſteriū περιχωρήσεως cineri & pulueri plane eſt inſcrutabile. Sed diſtinctæ duntaxat, vt monuimus, proprietatibus & numero. Si quidem pater eſt perſona gignens, filius eſt perſona ab omni æternitate ineffabiliter genita. Spiritus ſanctus eſt perſona procedens à patre & filio ab omni æternitate. Tres ergo illæ diuinæ perſonæ non ſunt tres dij: ſed vnus idemque Deus propter ſimpliciſſimam trium perſonarū in vnam eandemque naturam vnionem. Cum ergo Deum nominamus, intelligimus eſſentiam diuinam in qua tres perſonæ ſubſiſtunt. Cum patrem filium & Spiritum ſanctum nominamus, intelligimus perſonas ſubſiſtentes in illa communi natura diuina, diſtinctas proprietatibus & numero. Quod autem exempla nulla in natura creata huc per omnia quadrāt, ratio eſt. Quia natura creata eſt finita, & multiplicabilis, cum increata ſit infinita & minimè multiplicabilis. Sumamus exempli cauſſa naturam humanā. In hac natura humana finita & multiplicabili, ſubſiſtunt plures perſonę vt Petrus, Paulus, Iohannes. Eſt enim humana natura illis cōmunis: ſed Petrus, Paulus, Iohannes non ſunt vnus homo numero, ſed tres. Quia & multiplicata eſt eſſentia humana, & ſeparati ſunt Petrus, Paulus, Iohannes à ſe inuicem & diſtinguntur perſonalibus proprietatibus. Eſt ſiquidem ſimilis eſſentia humana in Petro, Paulo, Iohanne, nō vna eadémque numero. Si enim vna eademque numero eſſentia humana eſſet in Petro, Paulo, Iohanne, non dicerentur nec eſſent tres homines: ſed vnus homo, nec ſeparati eſſent à ſe inuicem, vt vnus poſſet eſſe hic & alius alibi. Videmus ergo cur ſcriptura, etſi tres perſonas ſuis proprietatibus & numero diſtinctas agnoſcit, non tamen tres Deos adorat. Quia nō eſt niſi vna numero diuina eſſentia, in qua ſingulæ tres illæ perſonæ perfectè communicant. Hinc eſt quod omnia quæ Deo attribuuntur abſolutè, hoc eſt, ſine perſonarum inter ſe comparatione ſeu relatione, ſint ſingularia, vt eſſe increatum, immenſum, æternum, omnipotentem, ἀπερίγραπτον. Etſi ergo pater eſt increatus, filius eſt increatus, Spiritus ſanctus eſt increatus, & ſic de aliis cōmunib. attributis: tamē non ſunt tres increati, ſed vnus increatus. Eſt enim increatum eſſe proprietas ſeu idioma diuinæ eſſentiæ, quæ ſingularis eſt. Contrà vero cum dicitur, pater filio æqualis eſt, filius eſt æqualis patri, & Spiritus ſanctus eſt æqualis patri & filio, rectè dicuntur tres coæquales, vt coæterni, coeſſentiales, immenſi, ἀπερίγραπτοι, quia hæc ad mutuam perſonarum, quæ plures ſunt, comparationem dicuntur.

II. Quare Meſsias debuerit eſſe deus.

Iam quare Meſſias noſter Deus eſſe debuerit videamus. Quod neceſſe fuerit mediatorem eſſe Deū duæ grauiſſimæ ſunt cauſæ, videlicet *magnitudo mali*, quo premebatur natura humana: Et *impotentia* ſeu infirmitas *creaturæ* ad reſtituenda bona quæ per peccatum amiſſa erant.

I. Magnitudo mali: in qua cernūtur

Magnitudo mali cernitur in quatuor potiſſimum, videlicet, in peccati noſtri grauitate, in iræ diuinæ iuſtitia, in potentia mortis, & in diaboli tyrannide crudeliſſima.

Peccati grauitas.

1. Peccati grauitas maior fuit quam vt eius onus ſuſtinere poſſet finita potentia, qualis eſt angelorum & hominum. Nam cùm infinitus reatus ſit, propter bonum infinitum offenſum, videlicet Deū, cuius maieſtas læſa erat per peccatum primorum parentum, neceſſe fuit vt hoc peccatū, aut infinitis pœnis puniretur, iuxta normam diuinæ iuſtitię, aut pro eo ſatisfieret diuinæ iuſtitiæ. Verùm quia hæc ſatisfactio debuit eſſe pretium infinitæ bonitatis & æquiualens, non potuit ab vlla, imò ne omnibus creaturis, ſimul fieri. Quare neceſſe fuit expiatorem peccati eſſe Deum. Solus enim Deus vt eſt infinitus, ita ſolus infinitum malum ſuperare aboleréque potuit.

Iræ Dei iuſtitia.

2. Iræ diuinæ iuſtitia proportionem vindictæ ad offenſam poſtulabat. Cùm ergo offenſa erat infinita, fuit & ira infinita, quam pura creatura ſuſtinere placareque non potuit. Quare neceſſe fuit vt mediator, qui iram Dei placaret Deus eſſet. De hac ira loquitur Paulus Rom. 1.18. Reuelatur ira Dei de cœlo ſuper impietatem omnium hominum. Quod autem hæc tolli non poſſit ſine mediatore docet hoc dictū Baptiſtę apud Ioann. 3.36. Qui non credit in filium ira Dei manet ſuper eum. Quod autem hæc ira Dei ſit immenſa & infinita propter peccatum, (in quo concurrunt hæc mala, contemtus maieſtatis diuinæ, ſuperba contumacia aduerſus legem Dei, indigna imagine Dei, ad quam conditus erat homo, conſpurcatio, imitatio Sathanæ hoſtis Dei, fœda defectio à

castris Dei ad diabolum, & intolerabilis ingratitudo &c.) cognoſcitur. 1. ex pœna primorum parentum. 2. ex pœna ſecuta in omnibus poſteris Adæ. 3. ex comminationibus diuinis. 4. ex calamitatibus, quibus premitur humanum genus. 5. ex tyrannide diaboli in homines. 6. ex ſignis iræ Dei in cœlo, in terra, in mari. 7. ex magnitudine æternarum pœnarũ, quas luent qui non conuertuntur. 8. denique ex pretio infinito ſoluto, pro redemtione pœnæ peccati. Quis hic non videt, impoſſibile fuiſſe iram Dei tolli, niſi per mediatorem cuius eſſet infinita potentia?

Potentia mortis.

3. Potentia mortis maior fuit, quàm vt ab vlla creatura ſuperari potuerit, adeo quod Plinius dixerit, ſed falſò, ne Deo quidem poſſibile eſſe mortuum excitare. Nunc autem cum munus præcipuum eſt mediatoris deſtruere mortẽ, neceſſe fuit, vt potentia diuina polleret, qua vt vitam conferre: ita mortem abolere poteſt. Non eſt enim apud illum impoſſibile vllum verbum.

Tyrannis diaboli.

4. Tyrannis diaboli crudeliſſima, ſub qua captiuum tenebatur genus humanum propter peccatum, etiam erat opprimenda à mediatore. Quàm autem hoc fuerit impoſſibile humanę naturæ, hiſtoria mũdi cum omnium hominũ experientia teſtatur. Quare neceſſe fuit mediatorem eſſe Deum, qui tyrannidem diaboli ſua opprimeret potentia. Hinc perſpicuum eſt, quod ad magnitudinem mali quo premebatur genus humanum tollendam requirebatur, vt mediator eſſet Deus.

Hic iuxta cogitetur magnitudo amoris in æterno patre, & filio, & Spiritu ſancto erga genus humanũ. Pater filio ſuo non pepercit, ſed voluit eum ſubiici pœnis, vt nos ab æternis pœnis liberaret. Filius volens & obediens patri factus eſt victima, reatum peccati in ſe deriuans. Spiritus ſanctus ipſe vult in cordibus reconciliatorum habitare, & motus diuinæ voluntati congruentes in nobis accendere. Hæc in nobis excitabunt fidem, inuocationem & gratitudinem erga Deum, & munient animos noſtros aduerſus terrores mortis, aduerſus diaboli tyrãnidem, &c.

II. Impotẽtia creaturæ ad reſtituenda bona amiſſa. Hæc ſunt à Chriſto reſtituta videlicet.

Secunda cauſſa cur oportuerit mediatorem Deum eſſe, eſt impotentia & infirmitas creaturæ ad reſtituenda bona, quæ per peccatum amiſimus. Etſi autẽ vna voce imaginis Dei hæc bona comprehenduntur: tamen plura ad eius reparationem neceſſariò requiruntur, quæ Paulus enumerat 1. Cor. 1. 30. cùm ait: Chriſtus factus eſt nobis à Deo ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio & redẽtio, vt qui gloriatur in Domino glorietur. Hæc quatuor bonorum genera creatura nulla, aut finita potentia reſtituere hominibus potuit: quemadmodum de ſingulis ordine videbimus.

1. Sapientia.

Primum itaque *Sapientiam* debuit mediator reſtituere, non qualis eſt mundi, quæ certis terminis clauditur, ſed quæ abſcõdita eſt à principibus ſeculi huius. Quæ ſanè ſapientia à Zacharia definitur eſſe ſcientia ſalutis in remiſſionem peccatorum per viſcera miſericordiæ Dei noſtri: Luc. 1. 77. De hac ſapientia loquitur Euangeliſta Iohannes primo capite verſ. 18. cum ait: Deum nemo vidit vnquam, ſed filius qui eſt in ſinu patris ipſe enarrabit nobis. An non Iohannes Baptiſta miſſus eſt, Zacharia patre teſte, ad dandam hanc ſapientiam? An non per angelos & Prophetas potuiſſet Deus hominibus hanc reuelare ſapientiam? Aliud eſt dare ſapientiam, ſeu docere vt miniſtri: aliud eſt eſſe ſapientiam, hoc eſt, efficaciter præſtare vt corda hominum percipiãt ſalutarem ſapientiam. Vox quidem hominis ferit aures corporis. At filius Dei qui eſt ipſa Dei ſapientia, animum hominis ſapientia replet ſalutari. Nam tum demum verbum Prophetarum fructum affert, quando Deus cor aperit, & inſtillat veræ ſapientiæ ſemina, quod ſane non eſt creaturę vllius ſed creatoris ſolius. Ex quo ſequitur oportuiſſe mediatorem eſſe Deum.

2. Iuſtitia.

Secundo loco oportuit mediatorem *Iuſtitiam* reſtituere. Nam ſine perfecta iuſtitia nemo poteſt in conſpectum Dei prodire: verùm perfectam iuſtitiã, quæ ſufficiat omnibus, nemo poteſt conferre niſi Deus. Siquidem duo requiruntur, vt homo ſit perfectè iuſtus coram Deo: quorum primum eſt liberari ab iniuſtitia & peccato, quæ mala in mundum homines ſecum afferunt & augent poſtea. Alterum donari & ornari plena legis diuinę (quæ eſt menſura iuſtitiæ quæ coram Deo valet) obedientia, neutrum horum præſtitiſſet mediator niſi Deus eſſet. De priori ſupra diximus vbi oſtendimus enormitatem peccati, & iuſtitiam iræ diuinæ. De altero quod eſt donari & ornari iuſtitia, qua ſatiſfiat legi Dei, manifeſtum eſt, quod nullius creaturæ iuſtitia cum finita ſit, poſſit ſufficere infinitis hominibus in ſalutem, quod ſane in mediatore requiritur. Siquidem vt ſufficienti expiationis victima pro peccatis ſatiſfacere, atque adeo omnem reatum tollere: ita obedientia ſua erga legem omnes iuſtos coram Deo ſiſtere, qui in ipſum credunt, debuit. Ita enim Paulus ait, 2. Cor. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum fecit peccatum, vt nos fieremus iuſtitia Dei in ipſo. Talem proinde mediatoris iuſtitiam, hoc eſt infinitam eſſe oportuit, vt infinitis hominibus ſufficeret. Quare neceſſe eſt vt mediator noſter ſit verus Deus.

3. Sanctificatio.

Sanctificatio tertio loco ſequitur, quam mediator afferre debuit. Quod ſanè cum nulla creatura præſtare potuit, Deum eſſe mediatorem oportuit. Siquidem ſolius Dei eſt dare ſpiritum ſanctificatorem, ſine quo ne inchoari quidem, nedum conſummari ſanctificatio noſtri potuit. Porrò cum ſanctificatio opponitur peccato, & in peccato ſunt duo, videlicet formale, vt reatus: & materiale, vt vitioſæ qualitates & actiones, duplex erit ſanctificatio. Vna quæ opponitur reatui, quæ eſt expiatio peccati per Chriſti ſanguinem. Altera quæ opponitur vitioſis qualitatibus & actionibus, quæ eſt ſegregatio hominis à prophanitate gentium per mortificationẽ carnis, & coniũctio eiuſdem hominis cum Deo per viuificationem ſpiritus. Hæc ſanctificatio vocatur etiã à Paulo Philip. 3. 3. Circumciſio ſpiritualis. Nos, inquit, circumciſio ſumus, qui ſpiritu Deum colimus, in Chriſto gloriamur, & non in carne confidimus. Proinde circumciſio ſpiritualis eſt amputatio fiduciæ carnis, cui ſuccedit gloriatio in Chriſto, & purus colendi Deum affectus. Atque hæc reuera eſt ſanctificatio illa, quam Deus & homo mediator noſter affert.

4. Redemtio.

Redemtio quam poſtremo loco collocat Paulus, I. requirit perpetuam præſentiam mediatoris in Eccleſia late per mundum ſparſa. Sed quis poteſt ſimul & ſemper in tot locis præſens eſſe niſi ſit Deus? II. Requirit cuſtodiam Eccleſiæ, videlicet vt mediator ſit cuſtos non ſolùm Eccleſiæ totius: verumetiam ſingulorum membrorum aduerſus infinitas technas diabolorum & hominum, quod ſane diuinę potentiæ eſſe manifeſtum eſt. III. Requirit vt mediator inſpiciat corda, ne fallatur externa hypocritarum larua. Iam autem cùm ſolius Dei ſit intueri corda hominum, & intimos affectuum receſſus contemplari, & hoc mediatoris eſt officium: certe oportuit mediatorem eſſe Deum. IIII. Requirit vt vbique audiat gemitus ſe inuocantium, & in ſpiritu & veritate precantes exaudiat, quod ſane ſolius

lius diuinæ virtutis est. V. Requirit vt in extremo die exsuscitet mortuos, vt prodeant ex terræ puluere omnes homines inde vsque ab Adam ad vltimum. Sed quid ad tantũ opus valent omniũ creaturarum vires? Sane omnes angeli & omnes homines suis viribus ne vnum excitarent mortuum, nedum omnes, idque in ictu oculi. VI. Requirit vt mediator conferat resuscitatis, qui in vera fide obierunt, æternam vitam, perpetuam gloriam, & conformitatem cum Deo. Sed quantum hoc superat opus creaturarum vires, nemo non videt, nisi qui & mente & sensu caret. Cũ igitur mediatoris sit tantis bonis Ecclesiam suã ornare, quæ cõferre nemo potest nisi sit Deus: Profecto necesse fuit mediatorem esse Deum. Hoc cum piè cogitaret Euangelista Iohannes, voluit hoc fundamentũ iacere de verà diuinitate mediatoris in principio Euangelij sui, vt certò statuamus, mediatorem verum Deum esse, personam à patre distinctam: sed eiusdem essentiæ & potentiæ, vt & mala tolleret, quibus premitur humanum genus, & bona conferret, quibus per peccatum excidimus. Breuiter vt omnia vno verbo cõcludam, Si mediator Deus non esset, saluator non esset, sed potius Saluatore indigeret. Et Iohannes Cassianus: *Audi loquentem ad pastores de Dei ortu angelum Dei: Natus, inquit, est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Ne solum vtique in Christo hominem intelligeres, & Domini & Saluatoris nomen adiecit, scilicet vt quem Saluatorem esse cognosceres, Deum nequaquam esse dubitares. Et cum saluandi virtus non nisi diuinæ competeret potestati, diuinæ eum esse potentiæ non ambigeres, in quo saluandi potentiam esse didicisses.* Atque hæc breuiter sint dicta de veritate diuinæ naturæ in Christo, & cur oportuerit mediatorem esse Deum. Nunc breuiter adijciemus testimonia de humana natura Christi, & ostendemus cur necesse fuerit Messiam fieri hominẽ.

De natura humana Christi testimonia.

Testimonia igitur humanæ naturæ in Christo ex multis hæc pauca libuit ascribere.

Gen. 3.15. promittitur mediator sub nomine Seminis mulieris. *Semen*, inquit, mulieris cõteret caput serpentis. Seminis mulieris nomine procul omni dubio humana natura significatur, quam mediator tempore à patre constituto assumere debuit, quod & fecit: iuxta illud Pauli: Postquam venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum natum ex muliere. Gal. 4.4.

Gen. 49.10. promittitur idem mediator sub nomine *Silo*. Non, inquit, auferetur sceptrum de Iuda donec veniat Silo, id est, filius mulieris, qui erit expectatio gentium, id est, promissus Messias.

Iere. 31.22. Creabit Iehoua nouum in terra, fœmina circumdabit *virum*, id est, fœmina sine virili semine grauida, mater erit prolis masculæ. Siquidẽ cum hoc nouũ vocat, indicat fœminã concepturam & parituram contra cõmunem naturæ cursum. Nam cum nouum non sit fœminam parere ex virili semine conceptum: sequitur quod hic sit intelligenda fœmina, quæ conceptura & paritura est contra naturæ cursum consuetum.

Esai. 7.14. Ecce virgo pregnans pariet *filium* & vocabitur nomen eius *Emanuel*, id est, qui erit Deus & homo. Cum his vaticinijs congruit vox Euangelistarum & Apostolorũ. Iohan. 1.14. Verbum caro factũ est. Hæc propositio tria docet de Messia, videlicet, in illo esse 1. naturã diuinam, 2. naturam humanã 3. Vnionem harum naturarum factam esse. Luc. 2.7. Nascitur Messias Bethlehem ex virgine de Dauidis prosapia iuxta vaticinia. Et Paulus vocat ipsum filiũ Abrahæ secundum carnem. Quid multis? Tota Euangelica historia testimonium est de vera humanitate Christi, quam assumsit integram, hoc est, constantem anima rationali, & corpore, obnoxiam tamen communibus humani generis calamitatibus, sed sine peccato. Oportuit enim ipsũ, qui sacerdos esset futurus, esse segregatum à peccatoribus, non quidem societate naturæ sed culpæ.

Cur mediatorem oportuerit esse hominẽ.

Cur autem oportuerit mediatorem nostrũ esse hominem, etsi Prophetæ & Apostoli id multis in locis docent: tamen Paulus omnium clarissime hoc mysterium explicat, idque multis in locis. Et sũma sententiæ Paulinæ de hac re huc redit. Vt vnus homo Adam peccauit, & in damnationẽ alios omnes secum coniecit: ita congruebat iusticiæ diuinæ, vt vnus homo satisfaceret pro peccato, & autor esset salutis æternæ. Hæc ratio hisce verbis ad Ro. 5.15.16.17.18.19. proponitur. Sicut per vnum hominem Adamum, peccatum in mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransijt, quia omnes peccauerunt: ita scilicet per vnũ, videlicet Christum, iusticia in mundũ intrauit, & per iusticiã vita. Et paulo post, Sicut per vnius hominis delictum (reatus venit) in omnes homines in condẽnationem: sic & per vnius hominis iusticiam) absolutio à reatu venit) in omnes homines in iustificationem vitæ, hoc est, Sicut Adæ peccatum caussa est cõdemnationis ad æternam mortem: ita Christi iusticia caussa est iustificationis ad vitã æternã. Et rursus sicut per inobedientiã vnius hominis (Adæ) peccatores constituti sunt multi: ita & per vnius hominis (Christi) obedientiã iusti constituẽtur multi, id est, omnes credentes. Ad hanc congruentiã diuinæ iusticiæ in saluatione hominis respicit etiam idem Apostolus 1. Cor. 15.22. Vbi ait: Sicut in Adam omnes moriuntur: ita & in Christo omnes viuificabuntur, scilicet nati filij Dei per fidem. Breuiter, Quemadmodum in vno homine Adamo facti sumus insipiẽtes, iniusti, polluti, & sub æterna morte captiui: ita vnus homo Christus Iesus, natus est nobis à Deo, sapientia, iusticia, sanctificatio & redẽptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Hæc congruentia iusticiæ in Deo præcipua caussa fuit, cur mediatorẽ nostrum oportuerit esse hominem, de qua re autor Epistolæ ad Heb. cap. 5.7.9. copiosius agit. Sed nobis hoc loco satis sit summam rei indicasse, Aliæ caussæ quæ afferuntur, ex hac de qua nunc egimus fluũt, & ad eam referuntur.

De vnitate personæ Christi.

Tertium, quod in Messia spectandum esse dixi, est vnitas personæ. Etsi autem duæ sunt naturæ mediatoris: tamen non sunt duæ personæ, sed vna duntaxat, eáque æterna, quæ dicitur, & Verbũ seu λόγος. tum quia est χαρακτὴρ ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς, tum quia de eo & per eum factum est verbum promissionis, & ad eum omnia, quæ in Prophetis & Apostolis sunt, referuntur: & Filius Dei, quia ab æterno à patre natus, eiusdem naturæ est cum patre. Quicquid enim ab alio nascitur, & est eiusdem naturæ cum illo à quo nascitur, dicitur eius filius. Assumsit autem hic filius humanam naturam absque eius personalitate propria in vnionem personalem, vt Deus & homo vnus sit Christus seu vna persona. Nõ est ergo Christus ratione humanitatis persona. Nam persona Christi est ab æterno perfecta, quæ sibi copulauit humanam naturam, vt vna eademque persona esset Deus & homo. Si quis obiecerit. Persona est indiuidua rationalis & intelligentis naturæ substantia. Christus quatenus homo, est indiuidua rationalis, seu intelligentis naturæ substantia. Igitur christus videtur etiam ratione humanitatis esse persona. Respondeo,

Maior est falsa. Etsi enim anima Petri est indiuidua rationalis & intelligentis naturæ substantia: tamen vt est in Petro non est persona. Requiruntur ergo plura ad alicuius vt ita dicam personalitatem, videlicet, per se subsistere, vt persona sit indiuidua rationalis & intelligentis naturæ substantia per se subsistens. Nunc autem humanitas christi per se nō subsistit, sed subsistit in diuina persona, à qua assumta est vt sit eius propria. Nō est ergo Christus persona ratione naturæ humanæ: sed diuinæ solūmodo. Nō enim vt omnis persona simul naturam complectitur: ita omnis natura simul personam comprehendit, quia persona est quiddam ὑφιστάμενον per se.

In persona Christi, quatuor præcipuè cōsiderāda.

Porrò quatuor videntur in hoc mysterio digna diligenti consideratione.

Primum, Qualis sit vnio personalis, qua humana natura copulata est diuinæ.

Secundum, Quænam sint naturarum idiomata.

Tertium, quæ est qualisque ἰδιωμάτων κοινωνία,

Quartum, quid illa κοινωνία efficiat.

1. Vnio personalis.

Vnio personalis in Christo, vt alia vnionis genera prætercam, est duarum naturarum, videlicet verbi & carnis, id est, diuinæ & humanæ naturæ copulatio in vnam ὕπαρξιν seu subsistentiam, inconfusa & impermixta, in qua copulatione natura assumens, id est, diuina ita sibi copulat προσωπικῶς assumtam, id est, humanam naturam, vt eam suam propriam faciat, adeo vt vnum constituatur ὑφιστάμενον saluis naturis vtriusque, & earum naturalibus proprietatibus, & operationibus inconfusis. Etsi ergo Christus natura est Deus, & idem Christus natura est homo: tamen non est nisi vna persona. Siquidē diuina persona, humanam naturam ita suam propriam fecit, cum eam sibi vniuit personaliter, vt hæc humana natura assumta, iam non sit aut vnquā esse possit post vnionem factā alicuius alterius, nisi Dei verbi hominis facti. Hęc res vtcunque potest similitudine hac declarari. Vt corpus Petri est corpus animæ Petri, ita vt sit vnus Petrus: Sic corpus & anima Christi, sunt corpus & anima vnigeniti filij Dei, vt vnus sit Christus essentialiter Deus & homo. Hoc tamē discrimen est. In Petro fit vna natura tertia cōposita ex duabus copulatis seu vnitis, videlicet corpore & anima: in Christo autē nō fit vna tertia natura, vt voluit Eutyches. Manēt. n. Christi naturæ saluæ cū suis proprietatibus & actionibus, sed vna persona, quæ & Deus & homo essentialiter existit, propter naturarum incolumitatem saluatam in vno subiecto. Hoc Augu. etiam testatur Ser. 58. de verbis Domini, cùm ait: *Licet vnum personam in Christo credamus: duas tamen substantias, id est, naturas esse fatemur, diuinitatis scilicet & humanitatis, assumtricis & assumtæ, creatricis & creatæ, quæ tamen substantiæ non sunt confusæ, sed vnitæ, atque in vna eademque persona inseparabiles, & in sua semper proprietate manentes. Quapropter vnicuique substantiæ propria vtique aptanda sunt, id est, infirmitates humanitati, quæ creata est. Signa verò vel mirabilia diuinitati, quæ creauit.*

2. Naturarum proprietates.

Idiomata in christi persona sunt proprietates, quibus naturæ, videlicet diuina & humana & integræ saluæque manent, & distinguuntur vna ab altera. Est enim Idioma quod vni naturæ ita proprium est vt non sit alterius re ipsa. Diuersæ igitur cum sint naturæ, diuersa habeant idiomata essentialia necesse est. Neque ex personę vnitate cōfundenda, sed ex naturarum diuersitate distinguenda sunt in vno christo idiomata. Saluis igitur naturis diuersis, maneant idiomata distincta, & idiomatis confusis, cō fundantur etiam naturæ necesse est. cum ergo hæc Enunciatio, Deitas est humanitas, sit absurda & falsa, diuersissimæ enim sunt naturæ: fieri non potest, vt ea quæ sunt huius propria, illi attribuantur sine errore & cōfusione naturarū. His ita positis, distinctius idiomata naturarum Christi explicemus.

Diuinæ naturæ proprietates.

Idiomata ergo diuinæ naturæ sunt duplicia. Quædam enim sunt ἀκοινώνητα, id est, incōmunicabilia, quę re ipsa non communicantur, hoc est, neque induntur creaturis, neque creaturæ aliquas proprietates inde mutuantur. qualia sunt hæc: Esse æternum, esse immensum, esse infinitum, esse incircumscriptum, per se existere. Nihil enim præter solum Deū est æternum, est immensum, est infinitum, est ἀπερίγραπτον, est per se existens. Quædam sunt κοινωνητά, id est, communicabilia, quæ tametsi vt sunt, ita manent quoque vnius Deitatis propria, alioqui communia effecta non amplius idiomata dici possent. Nam τὸ κοινὸν & ἰδίωμα ita opponuntur, vt nec alterum alteri, nec ambo tertiò alicui propriè & re ipsa tribui possint. Huius generis sunt, existere, sapientem esse, bonum esse, purum esse, sanctum esse, potentem esse, &c. Hæc enim etsi reipsa sunt Dei propria: tamen vsus & virtutis respectu, item qualitatis ac similitudinis cuiusdam tenuis ratione, cōmunicari dicuntur, quam ob rem etiam κοινωνητά appellantur. Vt cum dicitur, homo existit, homo est beatus, virgo est pura, qui credit est Sanctus, rex est potens. Hæc attributa etsi Dei re ipsa sunt idiomata: tamen Deus bonus, & amans suæ creaturæ, radios quosdam harum suarum proprietatum communicat creaturis.

Humanæ naturæ proprietates.

Idiomata humanæ naturę Christi sunt in triplici discrimine: quædam enim sunt temporaria: quædam perpetua quædam post resurrectionē & triumphum Christi accessere.

Temporariæ.

Temporaria idiomata humanę naturę Christi fuerunt infirmitatis, atque ideo durarunt solūmodo vsque ad mortem, vt fatigari, esurire, dormire, tristari, lacerari, angi, & multa huius generis. Hęc omnia cum morte deposuit, ea enim ad tempus assumserat, vt nobis similis per omnia excepto peccato inueniretur. Pertinebant igitur ista ad tempus exinanitionis, qua filius exinaniuit seipsum vsque ad mortem crucis, non quod diuinitas sui ipsius respectu & seorsim sit exinanita, sed quatenus carni sese vniuit. Non enim vt in naturam humanā participatio glorię, ita diminutionis ignominia in diuinam cadit naturam.

Perpetuæ.

Perpetua idiomata naturę humanæ sunt quibus sublatis, naturam humanam simul tolli necesse est. Fieri enim non potest vt vlla res sine suis proprietatibus consistat. Sunt enim essentiales, vt quę essentiam ipsam seu naturam constituant. Huius generis sunt capi certo loco, secundū Petrum Apostolum Acto. 3. 21. περίγραπτον esse, secundū Nazianzenū & Iustinum. loco teneri secundū veri corporis modū vt Augus. loquitur, in certo spacio esse, & finitum esse secundum Vigilium. Breuiter tota pia antiquitas cum vniuersę scripturę consensu, veritatem humanę naturę in Christo agnoscit & confitetur.

Aduentitiæ.

Idiomata humanę naturę post resurrectionem, præter illa, quę perpetua esse cum tota scriptura & puriori antiquitate diximus, sunt omnia, quæ coniuncta sunt cum consessu eius ad dexteram patris, videlicet, quod Christus deposita omni infirmitate, in eum glorię gradum sit euectus, quo supra omne nomen, vt Paulus loquitur, id est, dignitatem & eminentiam, emineat, carne ipsius iam plene, à Deitate σωματικῶς in ea inhabitante, glorificata, non in sua essentia, neque in proprietatibus essentialibus absor

absorpta, quod sane non esset glorificari, sed aboleri potius humanam naturam. Atque hoc est, quod Iustinus ait: *corpus Christi particeps factum est, non naturæ deitatis: sed diuina dignitatis.*

Aduersus vbiquitatis patronos.

Quod autem quidam humanam naturam Christi post resurrectionem ita maiestate Deificatam esse contendunt, quod suas proprietates essentiales non retineat, manifesta refutantur scriptura. Scriptura enim vtriusque meminit, videlicet maiestatis & loci, seu situs carnis Christi post ascensionem. Ita enim autor Epistolæ ad Hebræ. cap. 1.3. ait: Sedet ad dextram maiestatis in excelsis. Si ergo quæris, quid acciderit Christo post ascensionem, respondet, sedet ad dexteram Maiestatis. Si vlterius quæris, vbi nam sedet, respondet, in excelsis, hoc est vt Paulus ad Ephes. 4.10. interpretatur supra omnes cœlos. Verùm si obieceris, omnia esse plena Maiestate gloriæ Christi. Respondeo. Sit anathema, qui vel aliud sent, it vel dicit. Discernendum interea est inter maiestatem simpliciter, & thronum Maiestatis, quem in cœlo esse scriptura pronunciat. Hebræo. 8. 1. Qui consedit ad dexteram throni Maiestatis in cœlis. Huc facit illud Augustini tractatu 50. in Iohannem. *Quoniam verum est quod ait: Ecce ego vobiscum sum vsque ad cõsummationem seculi, & abijt, & hic est, & redijt, & nos non deseruit. Corpus enim suum intulit cœlo, maiestatem non abstulit mundo.* Et Cyprianus lib. 6. cap. 14. *Hic animaduertendum est, quod etsi corporis sui præsentiam hinc subduxerit: maiestate tamen diuinitatis semper adest, sicut ipse à discipulis abiturus pollicetur: Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.* Hoc ipsum de veritate humanæ naturæ Christi docet modus aduentus Christi ad iudicium. Veniet (ait ipse filius hominis) in gloria sua, & omnes sancti angeli eius cum eo, & sedebit super thronum gloriæ suæ. Item: videbitis filium hominis sedentem ad dexteram potentiæ Dei, & venientem in nubibus cœli. In hac maiestatis gloria sedens statuet oues quidẽ à dextris suis, hœdos vero à sinistris. Non ergo gloria maiestatis tollit localitatem aut circumscriptionem carnis Christi, sicut impurus Eutyches docuit.

Effugij vbiquitariorum refutatio.

Qui localitatem & circumscriptionem carnis Christi existimant non posse stare cum vnione personali, sed separari diuinitatem à carne, crassissimè impingunt, somniãtes infinitatem finitam esse. Neque necesse est ea quæ vnita sunt æque omnibus partibus patere. Teneatur ergo hoc antiquitatis testimonium, quod est apud Damascenum libr. 3. de fide cap. 7. *Deitas est incircumscripta, non coextensa carne eius cum incircumscripta eius diuinitate.* Quamuis itaque non secundum vtramque naturam: tamen secundum inseparabilem personæ vnitatem totus præsens est. Retineamus ergo constanter articulos fidei nostrę, de vero Christi ascensu in cœlum & de reditu eiusdem ad iudicium, iuxta testimonium angelorum Act. 1. 11. Hic Iesus qui assumtus est à vobis in cœlum, Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.

Modus præsentiæ non scrutandus. Sed de veritate eius in nobis sentiẽda laborandum est.

Qui hæc, quæ hactenus diximus ex scriptura & patribus de veritate humanæ naturæ Christi, putant aduersari præsentiæ corporis & sanguinis Christi in cœna, falluntur, à sensu carnis decepti. Fides enim Christiana non fallacibus conclusiunculis finit se abduci à manifesto verbo Dei: sed veritate promissionis Christi fulcitur, etsi sensus & ratio hic deficiunt. Non ergo scrutatur modum præsentiæ, sed veritatem ipsius sentire potius laborat, proinde sicut lutum cedit figulo: ita nos verbo Dei cedamus, etiamsi tota rerum natura contrarium statueret.

3. De proprietatũ communicatione

Iam videamus κοινωνίαν ἰδιωμάτων, id est, communicationem proprietatum. Verùm priusquam eam definiamus, nominum quorundam, quorum notitia ad huius mysterij declarationem necessaria videtur, discrimen tenendum est, quod est quintuplex.

Nominũ discrimẽ primum.

I. Quædam sunt naturarum propria, vt Deitas, humanitas, caro, diuinitas, diuina natura, humana natura.

Hæc enim solummodo naturas declarant, nisi quod carnis nomen interdum concretè accipiatur per Synecdochen, vt in illo dicto Iohannis: Verbũ caro factũ est. De his tenẽda est regula. Quæ natura distincta sunt, eorum quoque idiomata & actiones distingui oportet. Cũ ergo deitas seu natura diuina ita distincta sit ab humana natura, vt nunquam possit esse aut fieri humanitas seu humana natura: sequitur, idiomata & actiones harum distinctarum naturarum minimè confundi aut alternari posse, nisi simul confundantur naturæ, quæ tamen inconfusæ vnitæ sunt.

Secundũ.

II. Quædam sunt propria personæ in natura diuina ab omni æternitate, quibus filius à patre & Spiritu sancto distinguitur, vt filius Dei, imago Dei, Deus de Deo, Lumen de Lumine. Item λόγος, οὐ ῥητὸς, ἀλλ᾽ οὐσιώδης.

Tertium.

III. Quædam sunt communia personę Christi, cum patre & Spiritu sancto ab æterno, vt esse omnipotentem, æternum, increatum, infinitum, immensum, incircumscriptum, quæ æqualitatem, & coæternitatem, & identitatem naturæ docent.

Quartũ.

IIII. Quædam sunt officij personæ Christi, in duabus naturis subsistentis. Etsi enim hic persona tota agens est, tamẽ media actionũ sunt naturæ ipsæ, quæ suis proprietatibus agunt & perficiunt opus redemptionis, quod est totius personæ Christi Dei & hominis.

Quintũ.

V. Quædam sunt communia naturis Christi & personæ ab incarnationis tempore, videlicet, & ea quæ sunt secundi & tertij ordinis, quæ diximus ab æterno Christo conuenire, & ea quæ homini facto, ex tempore attribuuntur, vt Deus, λόγος, filius Dei, Dominus gloriæ, homo, filius hominis, filius Dauidis, semen mulieris. Hæc quia concreta sunt, naturas cum subiecto significant. In his solis concretis locum habet κοινωνία ἰδιωμάτων. Obtinent enim concreta compositum significandi modũ, vt abstracta simplicem. Et si aliàs denominationẽ capit persona à diuina natura, aliàs ab humana: tamẽ semper persona vna significatur. Hoc discrimine nominum quæ tribuuntur Christo obseruato, facilius erit iudicare de communicatione idiomatũ, quę locum habet, vt diximus solummodo in concretis, quibus persona significatur vt abstractis naturæ.

Definitio vbiquitariorũ exploditur.

Communicatio igitur idiomatũ non sic dicitur respectu idiomatũ inter sese, vt nonnulli putãt, quasi hæc cõmunicatio aut esset effusio proprietatũ vnius naturæ in aliã, aut mutua idiomatum cõfusio. Nam si ita esset, & illa quæ effunderet suas proprietates aboleretur, & ea quæ reciperet, alia fieret quã erat antea. Atque ita Christus nec Deus nec homo esset, conflatis scilicet duabus naturis in vnam tertiam compositam. Sed hæc communicatio idiomatum dicitur respectu personæ, de qua promiscuè prædicantur idiomata, vndecũque persona denominationem accipiat, hoc est, siue à diuina, siue ab humana natura.

Definitio vera.

Proinde communicatio idiomatum est talis prædicatio, in qua proprietates vnius naturæ, tribuuntur non alteri naturæ, sed perso-

næ denominatæ ab altera natura, propter vnionem duarum naturarum in vna eademque persona. Seu, vt clarius forte dicatur, Communicatio idiomatum est communis prædicatio idiomatum de persona, vndecunque denominatur siue à deitate, siue ab humanitate. Hinc rectè dicitur. Deus est homo. Deus est crucifixus. Deus acquisiuit sibi ecclesiam suo sanguine. Deus est mortuus. Deus resurrexit. Et contrà, Hic homo est Deus. Hic homo cõdidit cœlum & terram. Hic homo est vbique. Hic homo saluat, suscitat mortuos, dat vitam æternam. Hic enim hominis nomine intelligitur persona quæ est Deus & homo, etsi dominationem capit à natura humana. Hæ ergo prædicationes verissimæ sunt, quia subiecta in his propositionibus sunt concreta, quibus duo significantur, videlicet persona & naturæ. Proinde personæ respectu, veræ sunt istæ enunciationes: siquidem persona illa vna & eadem est & Deus & homo.

Prædicatio realis in concreto. Si quæris, qualisnam sit hæc prædicatio, rectè responderi potest, quòd sit realis. Nam si ea prædicatio est realis, cũ id inest verè in subiecto & re ipsa quod de eo prædicatur, non video cur hæc prædicatio idiomatum de persona, realis dici non possit. Est enim reuera in persona & diuina & humana natura cum suis essentialibus proprietatibus. Verùm si hãc prædicationem verbalem dixeris, in multa absurdissima incurres. Negabis personæ in duabus naturis subsistentis vnitatem. Negabis manere saluas duas naturas in vna persona. Negabis concreta habere compositum significandi modum, hoc est, sua significatione complecti & rem, & subiectũ in quo res illa est, quæ principaliter nomine concreti significatur.

Quo sensu Caro Christi dicitur deificata. Cum ergo Patres, inter quos sunt Iustinus, Damascenus, & Gregorius Nyssenus, dicunt carnem Christi deificatam esse, accipiendum est dextrè, iuxta piorum doctorum in ecclesia interpretationem. Non enim dicitur caro Christi deificata, eò quod sit conuersa natura humana in diuinam, aut quod sit facta ipsa diuinitas, sed quia coniuncta est humana natura ad diuinam in vnionem personalem, & quod sit facta Dei caro. Vt enim natura diuina non potest in aliud conuerti, quoniam est incorruptibilis: ita nec aliud in eam conuerti potest, cò quod sit ingenerabilis. Ad hanc quæstionem Iustinus respondens ait: μένει μὲν τὸ σῶμα σῶμα, εἴπερ οὐ σῶμα θεὸς, μετείληφε δὲ θείας ἀξίας ἢ φύσεως. Neque tamen existimandum est quod hæc deificatio pertineat ad communicationem idiomatum duarum naturarũ, quæ est alternata, vt declarauimus, proprietatum vtriusque naturæ de persona, prædicatio: sed ad excellentiam vnius naturæ, nempe humanæ, in persona Christi, qua humana natura antecellit omnibus creaturis sapientia, bonitate, puritate, sanctitate, potentia, maiestate & gloria. Et tametsi hæc excellentia manat à natura diuina in humanam propter vnionem personalem, quemadmodum Nazianzenus indicat hisce verbis, τὸ μὲν ἐθέωσε τὸ δὲ ἐθεώθη: tamen ab vnione illa omnino distinguenda est, ne vel cum Nestorio faciamus Christum diuinum hominem, atque ita imprudentes cõstituamus duos filios, vnum Dei, alterum virginis, hoc est, duas personas vt sunt duæ naturæ, vel cum Eutychete somniemus vnam naturam ex duabus compositã, vt est vna persona. Hæc omnia incommoda facilè cauebimus, si accuratè, quemadmodum iam ostensum est, distinguamus inter hæc tria, videlicet vnionẽ personalem, communicationem idiomatum & donorum, quibus est ornata humana Christi natura, collationem quã à patribus deificationẽ dici ostẽdimus.

4. Effectus illius communicationis proprietatũ. Iam reliquum est vt quid efficiat illa κοινωνία ἰδιωμάτων videamus. Primùm contra Nestorium vnitatem personæ in duabus naturis subsistentis confirmat. Nã nisi vna eademq; persona esset Deus & homo, absurdissima esset alternata illa idiomatũ prædicatio. Cum igitur christus dicit: Nemo ascẽdit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo, manifestè ex cõmunicatione idiomatis diuinæ naturæ, quod tribuit filio hominis, significat eundem esse deum & hominem, vnam videlicet personam in duabus naturis subsistentem. *Deinde*, hæc communicatio idiomatum docet, preciũ actionum mediatoris in humana natura infinitum esse, quia persona vna eademque, quæ est Deus & homo, est agens, adeo vt omnes actiones siue mediante humana natura siue diuina, sint & dicantur personæ actiones. Hinc est illud dictum Lyrani, *A Christo prouenit gratia & gloria principaliter ratione deitatis, & instrumentaliter ratione humanitatis quæ est organum coniunctum ipsius deitati.* Caro igitur Christi viuifica est, quia est caro eius personæ quæ est Deus. Obedientia hominis Christi est nostra iusticia, quia est obedientia eius personæ quæ est Deus. Passio Christi in æternum est efficax ad sanctificandum credẽtes, quia est passio personæ quæ est Deus. Oratio Christi omnibus prodest, quia est oratio personæ quæ est Deus. Ad hunc modum iudicandum est de omnibus alijs actionibus mediatoris. Tametsi enim quædam actiones à diuina natura propriè proficiscuntur, & quædam ab humana natura fiunt: tamen omnes æqualiter dignitatem accipiũt à persona, quæ cum Deus & homo sit alia agit diuina, alia humana natura.

DE TERTIO.

Qualitas personæ Christi. Qualitas personæ Messiæ nunc sanctitatis, nunc iusticiæ nomine in scripturis indicatur. Esai. 54. 5. Dominus exercituum nomẽ eius, & redemtor tuus sanctus ô Israel. Daniel. 9. 24. Vngatur sanctus sanctorum. Item Psal. 16. 10. Non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Hæc autem sanctitas Christi consideratur tripliciter. *Primum* respectu deitatis, quæ est summa & perfectissima puritas & essentialis quædam iustitia in diuina Christi natura, quæ est illi communis cum patre & Spiritu sancto. *Secundo*, respectu humanitatis sanctitas seu iusticia Christi dicitur, qua ab ipso conceptionis momẽto supra omnes creaturas sanctitate eminuit humana Christi natura. Vnde angelus ad virginem, quod ex te nascetur, sanctum Domini vocabitur. *Tertio*, respectu officij sanctus & iustus dicitur Christus: Iuxta illud Psal. 14. 5. 17. Sanctus Dominus in omnib' operibus suis. Huc congruit dictum autoris Epistolæ ad Hæbr. ca. 7. 26. Talis, inquit decebat vt noster esset summ' sacerdos, sanctus, innocẽs, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus, qui non habuit necessitatem quotidie pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi.

Sanctitas, cõsiderata respectu 1. Deitatis. 2. humanitatis. 3. Officij.

Necessitas huius sanctitatis. 1. Respectu Dei. Porro huius sanctitatis seu iusticiæ Messię, quod ad officium attinet, triplex videtur necessitas. *Prima* Dei respectu, secunda Adami, tertia nostri. Nam si Deum respicis, sanctus esse debuit, qui ipsius iram placaret. Nihil enim placere potest Deo, qui sanctus est, nisi sit & ipsum sanctum. Huc pertinet illud in Leuitico, 11. 44. Sancti estote, quia ego sanct' sũ. Pater similiter de filio ait Esa. 53. 11. In sciẽtia sua

iustificabit iustus seruus meus multos. Debuit enim necessariò sanctus & iustus esse, cuius obedientia Deo ita placeret, non solùm vt ipsi soli, verùm etiā vt aliis salutaris esset, quibus vel imputaretur tantùm. *Si Adamum* respicis, debuit Messias sanctus & iustus esse. Opponi enim Christus Adamo debuit in merito contrariorum. Adam meruit mortem & damnationem pollutione & peccato: ergo Messias debuit sanctitate & iustitia mereri vitam & salutē. Adam sua inobedientia adduxit in suos posteros sententiam maledictionis suo reatu: igitur Messias sua obediētia, quæ est iustitia legis, & obedientia in cruce, adducere debuit benedictionē iuxta promissionis verbū, Gen. 22. 18. Benedicētur in semine tuo omnes gentes. *Si nos* homines respicis, debuit Messias noster sanctus & iustus esse, vt ex ipsius sanctitatis & iustitiæ fonte nos etiam iustitiam & sanctitatem hauriamus. Iuxta illud Pauli, factus est nobis à Deo iustitia & sanctificatio. Atque ita sanctus & iustus esse Messias debuit & in se, & vt Deo placeret & vt nos sanctos & iustos efficeret, vt ipsi seruiamus in sanctitate & iustitia omnib. diebus vitæ nostræ, ac post hanc vitam in omnem æternitatem sancti & iusti simus vbi exuerimus mortalitatem, & donati fuerimus conformitate Christi secundi Adami, qui cum sit & iustior & sanctior quam primus fuit Adā, absq; omni dubio & nos iustiores & sanctiores primo Adamo erimus in æterna vita, vt qui Spiritus imperio totos nos committamus, non obnoxij vel tentationib. Sathanæ vel instigationibus carnis.

2. respectu Adami.

3 Respectu nostri

DE QVARTO.

De officio Messiæ.

Finem promissi & exhibiti Messiæ vidimus in primo membro, qui est abolere peccatum & mortem & restituere iustitiam & vitam, opprimere æternis pœnis diabolum & impios, atque donare æterna felicitate omnes credentes in eum. Hic autem de officio agendum est. Vt enim finis est propter quem agitur: ita officium est quod agitur, vt finē assequaris. Hoc Messiæ officium etsi in Mose & Propheticis scriptis multis indicatur nominibus, & declaratur descriptionibus: tamen duobus potissimum titulis, ad quos omnes aliæ appellationes referendæ sunt, propriissimè notatur. Tituli autem hi sunt Rex & Sacerdos, qui vno Messiæ, hoc est Christi nomine comprehenduntur, & pertinent ad finem dati Messiæ, qui finis nomine Iesus, quod illi in circumcisione impositum est ex mandato Dei, intelligitur.

Duobus nominib. comprehenditur.

1. Rex.
2. Sacerdos.

De hisce titulis pauca adiiciemus ac primùm de Regio titulo. Psal. 2. 6. Ego constitui Regem meum super Sion montem sanctum meum. Psal. 110. 2. Sceptrum regni tui emittet Dominus de Sion. Hoc sceptrum definit Esai. 2. 3. cùm ait: De Sion exibit lex & verbum Domini de Ierusalem. Messiæ proinde regnum propagandum est voce Euangelij initio sumpto à Ierusalem. Hoc ipsum docet Psalm. 145. 11. Gloriam regni tui dicent, & potentiam tuam loquentur, vt notam faciat filiis hominum potentiam tuam, & gloriam magnificentiæ tuæ. Huc respexit Paulus ad Roma. 1. 16. cum ait: Euangelium est potentia Dei in salutē omni credenti. Dicitur autē Euangeliū potentia Dei triplici respectu. Primò, Armorū, quibus regnū Christi acquiritur, possidetur, propagatur. Esa. 11. 4. Sceptro oris sui percutiet terram, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Propter hunc vsum verbi Paulus verbum Euangelij gladium nominat, cum ait, Ephes. 6. 17. Accipite gladium spiritus, quod est verbum Dei. Dicitur autem verbum gladius per metaphoram, hoc est, propter similitudinem seu comparationem effectuum. Heb. 4. 12. Viuus est sermo Dei & efficax, & penetrantior quouis gladio bicipiti, pertingens vsque ad diuisionem animæ hominis. Huc illud Pauli 2. Cor. 10. 4. Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed Dei potestate valida ad subuersionem munitionum, dum ratiocinationes euertimus, omnemq; sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem Dei, & captiuam ducimus omnē cogitationem ad obediendum Christo. Secundò, hostium, qui superantur & posternuntur, vt sunt peccatum, mors, diabolus, infernus: iuxta illud, Genes. 3. 15. Semen mulieris conteret caput serpentis. Tertiò, Bonorum, quæ consequuntur subditi regis Christi, quæ nomine iustitiæ συνεκδοχικῶς comprehenduntur à Paulo, cùm ait, Rom. 1. 17. Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem. Cùm iustitia autem cohærent remissio peccatorum, reconciliatio cum Deo, pax conscientiæ, salus, & vita æterna. De his bonis & beneficiis mediatoris Psalmus idem canit hisce verbis, Al leuat Dominus omnes qui corruunt, & erigit omnes elisos. Cum hoc Psalmi dicto congruit & vox & facta Christi, Vox eius est, Matt. 11. 28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos. Facta sunt innumera, quæ hanc vocē confirmant: vt multæ sanationes corporum, quæ sanationū animarum symbola fuerunt. De hoc sequitur in eodem Psalmo: Bonus Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. Item: Misericors & miserator Dominus, tardus ad iram & multum misericors. Item: Prope est Dominus omnibus, inuocantibus eum in veritate.

1. Regi titulum.

Sceptrum

Regnum.

Arma.

Hostes.

Bona subditorum.

idem 145. 14.

Voluntatem timentium se faciet, & deprecationē eorū exaudiet, & saluos faciet eos. Quam latè pateat regnum Messię ostenditur in eodē Psalmo, Regnum tuum regnum omnium populorum, & dominatio tua in omnem generationem & generationē. Huic congruit mandatum Christi: Mihi est data omnis potestas in cœlo & in terra. Euntes ergo docete Euangelium. Matt. 28. 18. Cultus huius regis indicatur Psal. 72. 5. Timebunt te, quam diu Sol & Luna erunt. Item, Adorabunt eū omnes reges terræ omnes gentes seruient ei. Item, Omnes gentes benedicentur in ipso & magnificabunt eum. Maiestas quoq; huius regis describitur in eodem Psal. Benedictus Dominus Deus Israël, qui facit mirabilia solus, & benedictum nomen maiestatis eius in æternū & replebitur maiestate eius omnis terra. Huic prædictioni respondit euentus in Christo, qui victa morte ascendit in altum, iuxta vaticinium Dauidis, & sedet ad dexteram patris in throno maiestatis, & sua maiestate omnia implet ac gubernat. His propheticis vaticiniis cum pulchrè congruere videmus euentum in nouo testamento, quid piis conscientiis iucundius esse potest? Ex hac enim congruentia firmitas fidei nostræ, sicuti antea docuimus, pendet.

Amplitudo Regni.

Cultus regis.

Maiestas.

Deinde Christus Sacerdos in scripturis dicitur, vt Psal. 110. 4. Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Hæc sententia tria habet, videlicet quòd Christus sit sacerdos, quòd sit non Leuitico more: sed iuxta ordinem Melchisedech constitutus, quòd sit æternus, vt cuius vnius victima æternùm sit efficax. Paul. 1. Timot. 2. 5. definit Iesum Christum Deum & hominem sacerdotem, esse mediatorem Dei & hominum, qui dedit seipsum ἀντίλυτρον pro omnibus, hoc est, vt Epistola ad Hebre. 9. 14. interpretatur: Obtulit semetipsum patri per

II. Sacerdos.

Sacerdos æternus.

Mediator

Victima. ſpiritum æternum,& ſua illa vna oblatione perfecit in æternũ ſanctificandos. Vocatur autem hæc Chriſti oblatio, qua ſe obtulit patri in ara crucis ἀντίλυτρον, idque pro omnibus. Eſt ergo paſsio Domini victima ſufficiens,cuius merito omnes homines nõ ſolum liberantur à poteſtate diaboli,qui illos captiuos tenebat, verumetiam conciliantur Deo, iuxta fœdus: Ero illis in Deum & propitiabor peccatis eorum. Hæc congruunt cum multis dictis veteris teſtamenti. Pſal. 130. 8. Si iniquitates obſeruaueris Domine,quis ſubſiſtet? Sed apud te propitiatio eſt. Pſal. 103.1. Benedic anima mea domino, qui propitiatur omnib.iniquitatibus tuis. In his dictis Dauid ſpiritu intuens Chriſtum pendentem in cruce opponit vnius victimæ Chriſti efficaciam & meritum, omnibus iniquitatibus omnium hominum. Sicuti Paulus rectiſsimè Dauidis dictum interpretatur Roman.3.23. cùm ait: Iuſtificamur gratis, gratia ipſius,(id eſt,iuſti facti expiatis peccatis gratia ipſius ſaluamur) per redemptionem quæ eſt in Chriſto Ieſu,quem propoſuit Deus propiciatorem in ſanguine ſuo. Et Iohannes 1. Iohan.2.1. Habemus apud patrem Ieſum Chriſtum iuſtum,& ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris,non pro noſtris autem tãtum: ſed etiam pro totius mundi. Eſt enim hæc propitiatio effectus proprius paſsionis Domini ſeu victimæ Chriſti, quæ propitiatio in hunc modum rectè definitur. Propitiatio per victimam Chriſti facta, eſt irati Dei placatio & hominis agnoſcentis ſua peccata,& fide confugientis ad mediatorem, reconciliatio cum Deo, per victimam ſacerdotis Chriſti, & preces quibus intercedit pro peccatoribus. Ex his promptum eſt intelligere nomine Sacerdotis, mediatoris,propitiatoris, redemptoris idẽ ſignificari, etiamſi hæc quadam ratione diſtinguuntur. Idem enim Chriſtus ſacerdos,mediator,propitiator & redemptor eſt. Sacerdos,quia in iis, quæ coram Deo agenda ſunt,pro hominibus conſtitutus eſt. Mediator,quia ſe interponit inter Deum offenſum, & homines qui offenderunt,vt fiat reconciliatio. Propitiator,quia ſua victima & precibus placat patrem, ac ipſum propitium reddit peccatoribus. Redemptor denique ob finem & fructum dicitur. Per Chriſti enim ſacrificium placato patre donamur ſalute æterna & felicitate. Hic conſenſus prædictionis Dauidis & euentus in Ieſu Chriſto confirmet fidem noſtram. Sed de hac re plura vide quæ annotauimus cap.1. Iohannis, in hæc verba, Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi.

(Margin: Propitiator. — Redemptor.)

DE QVINTO.

Aduentus Meſſiæ teſtimonia. 1. Indeterminatum tempus.

De tempore aduentus Meſſiæ in carnem, duo ſunt teſtimoniorum genera. Quædam enim nunciant venturum,& non determinant tempus. Huiuſmodi ſunt promiſsiones pleræque de Meſſia, vt, Semen mulieris conteret caput ſerpentis. Item: Benedicentur in ſemine tuo omnes cognationes terræ. Item: De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuã &c. Quædam non ſolùm nunciant venturum, verumetiam ſignant tempus, vt omnis dubitatio de exhibito Meſsia tollatur, ac refutetur perfidi Iudæi, qui ſua cæcitate dementati, fruſtra adhuc expectãt Meſſiam. Sed huius poſterioris generis teſtimonia ſunt etiam duplicia. Quædam enim prædixerunt Meſſiam venturum in carnem, antequam prorſus collaberetur & aboleretur in perpetuum politia Moſaica. Quædam articulum temporis notarunt. Iacob cùm ait, Gene.49.10. Non auferetur ſceptrum de Iuda donec veniat Silo, ſignificat Chriſtum venturum antequam prorſus œconomia Moſaicæ Reipub. fuerit abolita, ita vt nunquam iterum inſtauretur, quo vaticinio refutat peruerſos Iudæos, qui tãtetſi vident Moſaicam politiã iam mille quingentos annos iacuiſſe: tamen expectant adhuc Meſsiam, palàm accuſantes mendacij patriarcham Iacob, imò ſpiritum ſanctum in eo loquentem. Si enim non venit Meſsias iam prorſus oppreſſo Iudaico populo, & confuſis tribubus, profectò mendax eſt ſpiritus ſanctus in ore patriarchæ, quod vel cogitare extremæ blaſphemiæ eſt. Ex hoc Iacobi vaticinio, extruit Eſaias etiam ſuum vaticiniũ de partu virginis, Cap. 7.14. Ecce virgo impręgnata pariet filium, vocabitur nomen eius Emanuel. Achab impius rex exiſtimabat iam penitus deletum iri populum Iuda, vt nunquam amplius haberet ciuitatem, & templum in quo fierent oblationes,& preces, & ſcripturarum enarrationes: ſed Eſaias ſpiritu intuens vaticinium Iacob, regis incredulitatem reprehẽdit, ac ſi diceret, videtur tibi, ô rex, iam prorſus actum eſſe cum populo Dei, quaſi iam penitus periturus ſit imminente hoſte: ſed falleris. Nõ enim peribit populus prorſus, ſiquidem nondum completum eſt quod præcedere oportet abiectionem & oppreſsionem finalem huius populi. Quandoquidem nondum natus eſt promiſſus Silo filius virginis. Certò igitur ſtatue hunc populũ non prorſus & finaliter exterminandum eſſe priuſquã virgo fœcunda pepererit filium cuius nomen erit Emanuel, id eſt, qui erit Deus & homo. Quædam articulos temporis regni Meſſiæ notarunt vt Petrus, 1. epiſt. cap. 1.11. teſtatur. Huc pertinent Danielis Hebdomades, qui in hunc modum de Meſſia ſcribit, cap.24.9. Septuaginta Hebdomades abbreuiatæ ſunt ſuper populum tuum, & ſuper vrbem ſanctam tuam, vt conſummetur præuaricatio,& finem accipiat peccatum,& deleatur iniquitas,& adducatur iuſtitia ſempiterna, & impleatur viſio & prophetia,& vngatur ſanctus ſanctorũ. Et paulò poſt: Et poſt hebdomadas ſexaginta duas, occidetur Chriſtus, & non erit populus, qui eum negaturus eſt,& populus ducis veniet, ciuitatemq; & ſanctuarium diſſipabit, & finis eius vaſtitas, & poſt finem belli ſtatuta deſolatio. Euentum huius vaticinij, quod ad poſtremam partem eius attinet, nec inficiari poſſunt Iudæi ipſi in perpetuo exilio exulantes, confuſis tribubus, ſi qui tamen ſunt reliqui Iudæi non adulterini. Priorem vaticinij partem completam eſſe nouit,& credit Eccleſia Chriſti, quę ſtatuit Spiritum ſanctum in Daniele locutum eſſe. Computationem hebdomadarum Danielis vide in Chronicis Lutheri, Philippi, Funcij,& Mercatoris. Huic vaticinio Danielis reſpondere euentum, oſtendit Paulus cum ait, Gal.4.4. Poſtquam venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum, natum ex muliere,& factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erãt, redimeret, ſcilicet à peccato, morte & damnatione. Hic ergo conſenſus prædictionis & euentus confirmet fidem noſtram de exhibito Meſſia, qui eſt Ieſus Chriſtus, qui verè peccato finem impoſuit, quantũ quidem ad virtutem ſui ſacrificij attinet, & adduxit ſempiternam iuſtitiam, hoc eſt, perfectiſſimam obedientiam erga Deum, quam omnibus in ſe credentibus in ſalutem imputat.

(Margin: 2. Terminatum. — Determinati tẽporis duplex teſtimonium. 1. 2. — Moſaica politia ſublata. — Danielis hebdomadæ ſimpliciter.)

DE SEXTO.

Acta Meſſiæ, multiplicia.

Acta ſequuntur prout prædicta ſunt à prophetis,&

tis,& completa à Chriſto humana natura aſſumpta. Sunt autem hæc acta præcipua. Miracula, doctrina, benefacta, vitæ ratio, mors, reſurrectio, triumphus. De miraculis ſupra diximus, de reliquis breuiter dicemus.

1. Doctrina & benefacta.

Doctrina & benefacta Chriſti prædicantur paſſim in Moſe & prophetis, ſed nos paucis teſtimoniis contenti erimus. Pſal. 40.10. 11. in perſona Chriſti Dauid in hunc modum loquitur: Euangelizaui iuſtitiam in Eccleſia magna, & labia mea non prohibebo, Domine tu ſciſti. Iuſtitiam tuã non abſcondi in corde meo, veritatem tuã & ſalutem tuam dixi, non abſcondi miſericordiam tuam & veritatem tuam in Eccleſia magna. Hic breuiter Dauid in perſona Chriſti capita doctrinæ Meſſiæ complectitur, quæ ſunt veritas promiſsionum diuinarum, miſericordia iuſtitia, quã iuſtitiæ Dei ſatisfit, & ſalus quæ contingit iuſtificatis ex miſericordia. An non his pulcherrimè reſpondet euentus in nouo teſtamento? Eſai. 61.1. Spiritus Domini ſuper me, eò quod vnxerit me, ad euangelizandum humilibus miſit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem indulgentiã, & clauſis apertionem, & prædicarem annum placabilem Domini, & diem vltionis Dei noſtri, vt conſolarer omnes lugentes & ponerem fortitudinem lugentibus in Sion, vt darem eis coronam pro cinere, oleũ gaudij pro luctu, pallium laudis pro ſpiritu mœroris, & vocabuntur in ea fortes iuſtitiæ plantatio Domini ad glorificandum. Eſa. 42.6. Alloquitur Pater Filium per os prophetæ in hunc modum. Ego Dominus vocaui te in iuſtitia, & apprehendi manum tuam, & ſaluaui te, & dedi te in fœdus populi in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum & educeres de concluſione vinctum, de domo carceris ſedẽtis in tenebris. Eſa. 49.6. Parum eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, & reliquias Iſraël conuertendas, ſed dedi te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ. Hæc teſtimonia, vt alia omittam, quæ cum his congruunt (nam ſummus eſt Moſis & omnium prophetarum de doctrina & benefactis Chriſti conſenſus) ſummam doctrinæ Chriſti continent, & clariſsimam Euangelij definitionem. Teſtantur enim gratiam vniuerſalem eſſe, remiſſionẽ peccatorum, iuſtitiam, vitam, & ſalutem allaturum eſſe Meſſiam pronuntiant, hoc eſt, verè Euangelium Chriſti proponunt. Euangelij enim nomine hæc beneficia Chriſti ſignificari Paulus docet ad Rom. 1.16.

2. Vitæ ratio.

Vitæ ratio Dei manifeſtati in carne, hoc eſt Chriſti, qualis eſſet futura, ſimiliter prædictum erat à prophetis. Eſa. 42.1. Pater in hanc ſententiam de filio manifeſtando in carne loquitur: Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum, electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea, dedi ſpiritum meum ſuper eum, iudicium gentibus proferet, non clamabit, neque accipiet perſonam, neque audietur vox foris, calamum quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, in veritate educet iudicium, non erit triſtis neque turbulentus, donec ponit in terra iudicium, & legem eius inſulæ expectabunt. An non huic prophetiæ reſpondet dulciſsima illa Chriſti vox, Matt. 11.28. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, ego reficiam vos. Item: Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde. An non tota Euangelica hiſtoria teſtatur, Chriſtum Dominum humaniſſimè omnes excepiſſe, & neminem, qui ſuã implorauit opem, ſpreuiſſe, nec vllum irritaſſe minis, niſi eos, qui ſua contumacia ſe veritati Dei oppoſuerunt. His enim protulit iuxta vaticinium patris iudicium.

3. Mortis vaticinia.

Vaticinia clara de paſsione & morte Meſſiæ, præter ſacrificia, figuras & typos, de quibus ſupra diximus, duplicia ſunt. Quædam enim in genere tantùm Meſſiam affligendum & moriturum prædixerunt, inter quæ alia figurate dicuntur, vt cum in Pſal. 110. de paſſione domini dicitur: De torrente in via bibet. Alia diſertè ſine omni figura idem continent, vt cum Daniel dicit, Chriſtus occidetur. Eſai. 53. prolixè paſſio domini prædicitur, ſed in genere ſolummodo, quorum omnium ſumma hac propoſitione continetur: abſciſſus eſt de terra viuentium, propter ſcelus populi mei percuſsi eum. Quædam particulatim paſſionis partes, & mortis genus ſignarunt, inter quæ omnium maximè illuſtris eſt Pſalmus, 22. qui orditur à querela Chriſti in cruce: Deus meus, deus meus, quare dereliquiſti me. Et infra mortis genus mox indicat, cum ait: Ego vermis ſum & non homo, opprobrium hominum & contemptio plebis, omnes videntes me derident me. An non hiſtoria Chriſti huic prophetiæ clariſsimè reſpondet? Pependit in cruce contẽptiſsimus cruore & ſputis quodammodo obrutus, adeo vt vix appareret in ipſo hominis forma. Quemadmodum Eſaias prædixit, cap. 53. 2. non erat forma ei neque decor, & non erat aſpectus, derident ſuſpenſum, mouent capita & flectunt genua, & cum magno ſarcaſmo dicunt: Aue rex Iudeorum. Item verba Pſalmi neſcientes proferunt in ipſius contemptum: Cõfidit in Dominum, liberet eum, eripiet eum quoniã complacet ſibi in eo. Et infra, Aperuerunt aduerſus eum os ſuum ſicut leo rapiens & rugiens. An non clariſſimè cum his congruit euentus, cum in domibus pontificum & Herodis, tum in cruce? De perforandis Meſſiæ manib. & pedib. nonne clarè vaticinatur idem Pſal? Perfoderunt manus meas & pedes meos. Nec diuiſionem veſtimentorum domini tacuit idem Pſal. ita enim ait. Diuiſerunt veſtimenta mea ſibi, & ſuper tunicam meam miſerunt ſortes. Pſal. 69. præter alia meminit fellis & aceti, quod illi ſitienti milites porrexerunt bibendum in cruce. Pſal. 30. meminit verborum Domini, quæ edidit in cruce dum expirauit: In manus tuas Domine commendo ſpiritum meum.

1. Generalia, figurate. Sine figura. 2. Particularia.

4. Reſurrectionis teſtimonia triplicia.

Reſurrectionis Meſſiæ præceſſere triplicia teſtimonia. Quædam enim non ſignato reſurrectionis tempore poſt mortem vitam illi promiſerunt longæuam, vt Eſai. 53.10. Si poſuerit pro iniquitatibus animã ſuã, videbit ſemen longæuũ. 2. Quædam prænunciarunt reſurrectionẽ futurã, antequã caro eius in ſepulchro putreſceret, vt in Pſal. 16. 8. &c. Poſui Dominũ in cõſpectu meo ſemper, quoniã à dextris meis eſt, non mouebor. Ideo lætatum eſt cor meũ & exultauit gloria mea, quia & caro mea requieſcit in ſpe, quoniã non derelinques animã meã in inferno, nec permittes ſanctũ tuũ videre corruptionẽ, notas mihi feciſti vias vitæ, implẽs lætitia vultũ tuũ, & delectationes in dextera tua in ęternũ. 3. Quędã de ipſo reſurrectionis die prædixerũt, vt cũ Oſeas Propheta ait, cap. 6. 3. Tertio die ſuſcitabit nos. Nã in ipſius reſurrectione quæ contigit tertia die, noſtra reſurrectio poſita eſt. Cũ his vaticiniis quia pulcherrimè euentus congruit, vt eſt expoſitus in Euangeliſtarũ libris, mirũ eſt quantũ robur fidelis anima concipiat ex illa conformitate prædictionum & hiſtoriæ.

5. Triumphus meſſiæ.

Triumphi Chriſti meminit Pſalm. 68. 19. hiſce verbis: Aſcendiſti in altũ, captiuaſti captiuitatem, accepiſti dona pro hominibus. Hoc Pſalmi dictum Paulus ad Epheſ. 4. 8. aſcenſioni Domini accommodat, donaque quæ accepit pro hominibus interpretatur Euangeliſtas, Doctores, Paſtores, &c. Sed

quid multis Psalmi plurimi clarissima vaticinia de passione, morte & resurrectione Domini quibus historia per omnia congruit, continent, vt sunt 16. 17. 22.40.118. & multi alij. Vide quæ annotauimus in enarratione Psalmi 84. vbi instituimus integram collationem prædictionum cum historia Messiæ.

DE SEPTIMO.

Euenta post mortē, resurrectionē & triumphū messiæ.

Quid euenturum erat post mortem, resurrectionem, & triumphum Messiæ non tacuere vaticinia Prophetarum cum quibus euentus clarissimè congruit. Sunt autem hæc à Prophetis prædicta euenta post triumphum Christi præcipua.

1. *Donatio Spiritus sancti.*
2. *Efficacia Euangelij.*
3. *Rejectio Iudæorum.*
4. *Assumptio gentium.*
5. *Regnum Antichristi.*
6. *Regnum Mahometicum.*
7. *Conseruatio Ecclesiæ in medio hostium.*
8. *Inuasio regni Antichristi.*

Hæc omnia vt prædicta sunt à sanctis Dei prophetis euenere. Sed nos pauca de singulis confirmādi nostri gratia adiiciemus.

I.

De donatione Spiritus sancti.

Ioelis locus illustris explicatus.

Ioël Propheta de effusione Spiritus sancti in Apostolos prophetauit hisce verbis: cap. 2. 28. Et erit posthac, effundam spiritum meum super omnem carnem & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, senes vestri somnia somniabunt, iuuenes vestri visiones videbunt. Hanc prophetiā Petrus Acto. 2. 17. affirmat impletam fuisse, cum missus est spiritus sanctus die à resurrectione domini 50. visibiliter in Apostolos, quē dominus ipse se missurum promiserat. Quare & præcepit discipulis vt manerent in ciuitate Ierusalem, donec promissum patris acciperēt. Ita enim eodē die quo apparuit viuus post mortem ait discipulis: Et ecce ego mittam promissum patris mei super vos, vos autem manete in vrbe Ierusalē, vsquequò induamini virtute ex alto, id est, vsq; quò spiritus sanctus è cœlo in vos illabatur. Et acto. 1. 4. Et cōuescens præcepit eis ab Ierusalē ne discederēt, sed expectarent promissionē patris, quam audistis per os meum. Nam Iohānes quidē baptizauit aqua, vos autē baptizabimini (scilicet à patre & me) spiritu sancto post non multos hos dies. Non dubium esse potest, Christum cum hæc diceret, respexisse ad prophetiam Ioëlis, quæ completa est die pente costes, sed prophetæ verba breuiter expendamus. Primùm itaq; cum dicit: *Effundam Spiritum meum*, significat vberiorem spiritus gratiam contingere Ecclesię Dei post Christi aduentum, quàm cōtigit sub lege. Ideo non dicitur, Stillabo spiritum meum: sed *effundam*, vt plena copia voce effusionis significetur. Item cum dicit, effundam, respicit ad typum. Nam spiritus sancti hæc effusio, aqua manante de petra in deserto significabatur. Deinde dicit *super omnem carnē*, quod comparatè accipiendum est. Sub lege enim pauci admodum spiritu prophetiæ donabantur. Verùm in nouo testamento, hoc donum spiritus, non est alligatum paucis aut certo hominum ordini, sed promiscuè datur omnibus audientibus Euāgelium & credentibus, etsi non hodie visibiliter, vt die pentecostes à resurrectione Domini accedit. Tertiò, cum dicit filios & filias eorum *prophetaturos*, item *senes somniaturos & iuuenes visuros visiones*, significat fore vulgo pleniorem lucem cognitionis Dei in nouo testamento quam fuit in veteri. In nouo enim vident clarè completa, quæ olim obscurius prophetæ prædixerunt.

Testimonium veritatis Euangelij.

Vt hæc visibilis effusio Spiritus sancti in Apostolos, iuxta prædictionem prophetæ fuit veluti authenticum quoddam maiestatis diuinæ sigillum, quo ipse Euangelium Christi mundo vniuerso confirmari voluit: ita inuisibilis eiusdem spiritus effusio in credentes, est testimonium firmum veritatis Euangelij in cordibus fidelium, & arrhabo quidam promissorum bonorum, iuxta dictum Pauli 2. Corinth. 1. 21. Qui confirmat nos vobiscum in Christo, & qui vnxit nos Deus est, & qui signauit nos & dedit pignus spiritus in cordibus. Quid effecturus esset spiritus sanctus promissus & datus copiosè docet ipse Dominus, Iohan. 14. 15. 16. 2. *De efficacia Euangelij.*

Efficacia Euāgelii

De efficacia Euangelij in nouo testamento prædixit Ierem. cap. 24. 7. Dabo eis cor vt sciant me, quòd ego sim Dominus, & erunt mihi in populum, & ego ero illis in Deum, quia reuertentur ad me in toto corde suo. Idem cap. 31. 31. Ecce dies venient dicit Dominus, & feriam domui Israel & domui Iuda fœdus nouum, non secundū pactum quod pepigi cum patribus vestris, in die qua apprehendi manū eorum, vt educerem eos de terra Aegypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorū, dicit Dominus: sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel: post dies illos dicit Dominus, dabo legem meā in visceribus eorum, & in corde eorū inscribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi mihi erūt in populum, & non docebit vltra vir proximū suum & vir fratrem suum, dicens, cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsq; ad maximum ait Dominus, quia propitiabor iniquitati illorum, & peccati eorum non ero memor amplius. Hoc prophetæ testimoniū manifestè docet de fœdere nouo & efficacia Euangelii in nouo testamento, quemadmodum autor Epistolæ ad Heb. cap. 8. 8. hānc prophetiā interpretatur. Psal. 19. 8. &c. efficaciam Euangelij multiplicem proponit. Esa. 11. 4. percutiet (scilicet Christus per suos apostolos, aliosq; verbi ministros) terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.

Euentus cum prophetis cōgruens.

Cum his vaticiniis de efficacia Euangelij cōgruit euentus. Petrus, Actor. 2. 41. virtute huius Euangelij ex hostibus Christi tria millia hominum ad fidem conuertit. Apostoli reliqui cum Petro missi prædicatum Euangelium, virtute spiritus armati, & miraculis ad inuocationem nominis Domini nostri Iesu Christi editis (quæ miracula, vt testimonia fuere viuentis, regnantis & præsentis filij Dei in Ecclesia: ita symbola erant internæ virtutis verbi per spiritum sanctum in cordibus credentium) plurimos ad fidem à prophanitate idololatrica iuxta vaticinia pertraxerunt, quod nullis humanis viribus aut sapientia effecissent. Id quod ipse Paul. testatur 1. Corinth. 2. 4. cum ait: Neque sermo meus & prædicatio mea versatur in persuasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed in demonstratione spiritualis potentiæ. Vide quæ supra annotauimus ex 2. Corinth. 10. de virtute Euangelij, quæ Euangelij virtus quantum ad internam efficaciam attinet, (nam miracula solummodo in noua Ecclesia confirmandæ doctrinæ destinabantur) in successoribus Apostolorum etiamnum durat, & durabit iuxta vaticinium Prophetæ. Quam pulchrè congruat

experientia cum Prophetarum prædictionibus de efficacia verbi, etiam post Apostolorum tempora docent omnes ætates, inde vsque à donatione visibili Spiritus sancti ad nostra tempora. Ita videmus veram esse promissionem Christi: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam. Tametsi enim semper sunt & erunt qui opponunt se verbo, donec hic mundus steterit: tamen nunquam vllis viribus diabolorum aut hominum reprimetur eius cursus. Siquidem vt nunquam desinet antiquus serpens eiaculari sua venena, sicut habet prima promissio: ita Christus nunquam desinet adesse & tueri Ecclesiolam suam aduersus potestates tenebrarum.

3.

DE REIECTIONE *Iudæorum.*

Tria con- sideráda.

Tria sunt in reiectione Iudæorum consideranda iuxta Prophetica vaticinia. *Primum*, paucitas saluandorum ex Iudæis. *Secundum*, definita & statuta vastitas politiæ Mosaicæ nunquam instaurandæ. *Tertium*, vtriusque, id est, paucitatis saluandorum & vastitatis perpetuæ caussæ.

1. Paucitas saluando- rum.

De paucitate saluandorum ex Iudæis prædixit Esai. cap. 1. 9. Nisi Dominus Sebaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus. Idem cap. 10. 22. Si fuerit numerus filiorum Israël tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient. Psal. 69. 23. fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum & in captionem, & in scandalum, & in retributionem ipsis.

2. Politiæ Mosaicæ abolitio.

De aboléda penitus Mosaica Politia Esaias quoque vaticinatur cap. 10. 23. finitionem Dominus Deus exercituum faciet in medio totius terræ. Et Daniel, cap. 9. 26. Post Sexaginta duas hebdomadas occidetur Christus, & non erit scilicet populus amplius. Nam ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus ducis venturi, & finis eius populi vastitas, & post finem belli statuta desolatio.

3. Causæ vtriusque

De causis paucitatis saluandorum ex Israël & abolendæ Politiæ Mosaicæ, ipse Moses prædixit Deut. 18. 18. Prophetam suscitabo eis de medio fratrũ suorum, qui verba eius quæ loquetur in nomine meo audire noluerit, ego vltor existam. Item 28. 15. &c. cap. Si audire nolueris vocem Domini Dei tui, mittet Dominus super te maledictionem, perditionem, & perturbationem, donec conteret te & perdet velociter propter malitiam operum tuorũ. Item, remanebitis pauci numero, qui prius eratis sicut astra cœli præ multitudine: Quoniam non audisti vocem Domini Dei tui: & sicut antea lætatus est Dominus super vos bene vobis faciens vósque multiplicans: Sic lætabitur disperdens vos atque subuertens, vt auferamini de terra ad quam ingredieris possidendam. Hinc est quod Esaias per Mimesin dicat, cap. 28. 15. Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum: flagellum inundans cùm transierit, non veniet super nos, quia posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus. Idẽ cap. 8. 14. Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petrã scandali. Idẽ 65. 2. Tota die expandi manus meas ad populum non credentem sed contra dicentem mihi. Psal. 118. 22. Lapidem quem reprobauerunt ædificantes hic factus est in caput anguli. Cum his Prophetiis congruit Domini cõminatio quæ est Matth. 23. & 24. Hæc igitur vaticinia sint nobis in cõspectu de internecione populi Israelitici, quem propter suam contumaciam aduersus Christũ prophetę prędixerunt exterminandum esse. Neque hîc obstant promissiones factæ Israëlitis. Nam vt Paulus ait, istę promissiones non pertinent ad eos qui nati sunt ex Israel secundum carnem, sed secundũ promissionem, id quod olim adumbratũ erat in duobus filiis Abrahã, videlicet Ismaël & Isaac, Itẽ in duobus filiis Isaac, Iacob & Esau. Ideo Paulus ait: Non enim omnes qui sunt Israel, ij sunt Israelitę, neque qui semen sunt Abrahę, omnes filij Abrahæ. Filios autẽ Abrahę Apostolus ipse definit ad Rom. 4. esse omnes qui sectẽtur vestigia fidei Abrahę. Non ergo reiectio Iudęorũ reiicienda est ad arcanũ Dei consiliũ, quo ab æterno statuit, vt Stoici dicunt, reiicere istum populum: sed ad contumaciam populi offendentis in lapidem ædificij, id est, in Christum. Vult enim Deus paterna sua beneuolentia totum humanum genus saluum fieri: sed per salutem, id est, per ipsum Christum. Vult quoque omnes contumaces in Christum iusto suo iudicio perire. Stat enim immota sententia Pauli: Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Nos igitur qui ex gentibus vocati sumus, simus grati Deo, fide & obedientia adhæreamus Christo, in quem quisquis crediderit, nõ pudefiet. Verùm si nos autori salutis opposuerimus contumaciter cum Iudæis, futurum est, vt etiam à nobis auferatur regnum Dei, & detur gẽti facienti fructus eius. Si enim non pepercit naturalibus ramis, multò minùs parcet insititiis. Vide Ro. 9. 10. & 11. vbi hoc ipsum argumentum tractatur.

Conciliatio locorũ in specie pugnãtiũ.

4.

DE ASSVMPTIONE *Gentium.*

Plurima extant veteris Testamenti vaticinia, de vocatione & assumptione gentium. Taceo primam promissionem gratiæ, quæ est vniuersalis. Pręterea repetitam promissionem: In semine tuo benedicentur omnes cognationes terræ. Hæ promissiones cum sint vniuersales, manifestè includunt gentes. Sed nos illa vaticinia solummodo hic attingemus, quæ meminerunt assumptionis gentium, reiectis Iudæis contumacibus aduersus Christum, Psal. 2. 8. apertè pronuntiat, frementibus Iudæis aduersus Christum, gentes fore ipsius peculium: ita enim ait: Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionẽ tuam terminos terrę. Oseę 2. 23. proposito symbolo docet gentes assumendas esse: vocabo, inquit, nõ plebem meam, plebẽ meam, & non dilectam, dilectam. Huc pertinent exhortationes multę in Psalmis, quibus Dauid hortatur gẽtes ad celebrandũ Deum, qui eas assumsit in gratiam ex mera sua misericordia, vt cum dicit Psal. 117. 1. Laudate Dominum omnes gentes, & laudate eum omnes populi, quoniam confirmata est misericordia Dei super nos, & veritas Domini manet in æternum. Cum igitur videmus euentum respondere vaticiniis Prophetarum, sciamus hanc gentium assumptionem, & vocationem, quæ per Apostolos facta est, vim demonstrationis, qua veritas Euangelij & firmitas fidei gentium confirmetur, obtinere.

Plurima vaticinia.

Pręcipua.

5. 6.

DE REGNO ANTICHRISTI *& Mahometico.*

Prædixere Prophetæ Dei, oritura esse regna, Antichristianum & Mahometicum, quorum illud quidem fraude acquireretur, & mendaciis stabiliretur sub Christi nomine, vt hodie in papatu cernitur, hoc

vero armis raperetur, Christum ex professo contemnens, & sanctos Dei conculcans, quod videmus compleri in Turcico regno. De hoc Mahometico regno vide quæ annotauimus in enarratione Psal. 84. De Antichristi impietate vide 2. Thessalo. 2. vbi Paulus ita depingit papam ac si ipse coram ipsius impietatem & superbiam vidisset. Lege quoque de vtroque regno commentarios Philippi in Danielem, item Chronica eiusdem.

7. 8.

DE INVASIONE REGNI *Antichristi.*

Diminutio regni Antichristi prædicta.

Etsi autem Antichristi regnum fore magnum, potens, & terribile prædixere Prophetæ: tamen circa finem mundi idem inuadendum & diminutum iri non tacuere. Etsi autem prorsus non abolebitur Antichristi dominium, ante aduentum Christi ad iudicium: tamen ruinas magnas patietur. Nam tonitru cœlesti percutietur. O mitto alia multa testimonia, & vnum Pauli quod est 2. Thessal. 2. asscribam: Quem (scilicet filium iniquitatis & aduersarium Christi) Dominus destruet spiritu oris sui, & abolebit illustri aduentu suo. Hoc Pauli vaticinium duo continet. Vnum de destructione, hoc est, inuasione, qua patefiet fraus Antichristi, vt multi ab eo deficiant. Alterum, de perpetua abolitione regni Antichristi, post cuius abolitionem regnum sanctorum perpetuo durabit, iuxta Danielis vaticinium & Christi promissionem. Primum enim dicit. Quem destruet Dominus spiritu oris sui. Est autem spiritus oris Christi ipsa Euangelij vox, per quam regnum Antichristi conquassabitur, & paulatim maiores ruinas accipiet. In totum autem non abrogabitur, antequam Dominus ad iudicium venerit. Etsi autem omnibus seculis erant pij quidem & docti viri, qui papæ Tyrannidi aduersabantur, nihilominus tamen integrum suum regnum obtinuit vsque ad annum Domini 1517. à quo tempore vsque huc 54. annos Christus Dominus Spiritu oris sui poteter inuadit regnum Antichristi, per pios Euangelij præcones in multis regnis, qui virtute Spiritus ex alto armati, viriliter oppugnant regnum papæ. Deinde dicit: & abolebit illustri aduentu suo, hoc est, Etsi inuaditur regnum Antichristi nunc ex hac, nunc ex alia parte: tamen non in totum abolebitur, vt diximus, antequam dominus illud suo glorioso aduentu aboleuerit, quod haud dubiè breui futurum est, præsertim cùm signa aduentus Domini ad iudiciū, à Prophetis, Christo, & Apostolis prędicta, quotidie cumulātur.

Locus Pauli ad Thessalon. de Antichristo explicatus.

DE OCTAVO.

Primus vsus & fructus omnium quæ de Messia dicta sunt.

Horum omnium vsus & fructus *Primus* est, vt ex his collationibus Prophetiarum & historia Christi, confirmationē fidei nostrę de Domino nostro Iesu Christo petamus. Nam cum videmus vaticinia quatuor millium annorum per omnia congruere cum euentu & historia Christi, nullus scrupulus piis mentibus amplius relinquitur, quin contra portas inferorum teneamus certissimam & euidentissimis demonstrationibus confirmatam doctrinam Euangelij de Iesu Christo, mortuo & resuscitato pro humano genere. His enim firmissime fulcitur assumptio demonstrationis, quam in initio proposuimus de vero Messia Iesu Christo, quam demonstrationē Christus ipse, vt diximus, & Apostoli ipsius nobis commendant. *Secundus* vsus & fructus coniunctus est

Secūdus.

cum primo, videlicet, vt cōiuncti de doctrinæ Euangelicæ certitudine, conuertamur ad Deum fiducia in mediatorem Iesum Christum concepta, & statuamus illum verè præstiturum nobis quæ in Euangelio promiserat.

De vera fide digressio.

Quoniam autem nulla res homini salutem expetenti adeo necessaria est, vt vera fides, qua conuersio (quæ græcis μετάνοια vulgò pœnitentia dicitur) ad Deum fit, stabilitur, & continuatur, placet huc quædam de fide ἀμαθέστερον καὶ σαφέστερον adscribere, & vt firmissimè teneatur quæ sit veræ, firmæ & salutaris fidei indoles, & facillimè distinguatur inter viuam piorum, & mortuam hypocritarum fidem. Siquidem fides hypocritica spectrum solum modò est verę fidei, & non fides propriè dicenda, quo tamē spectro adeo delectantur hypocritæ, vt se solos beatos esse existiment. Verùm his idem vsu venit quod phreneticis. Vt enim phrenetici, si ad illorum colla suspenduntur torques cupreæ, & capitibus imponuntur coronæ stramineæ, altum spirant, incedunt magnificè, alios tanquam ex alto despiciunt, se reges esse putant, & nominari gestiunt: Sic hypocritæ (quorum conditio multò est deterior quàm phreneticorum) spectro fidei fascinati, suis operibus, suis iusticiis, suis meritis, se ornatissimos existimant, se solos beatos gloriantur, & alios tanquam ex alto despiciunt, vt videre est in Pharisæo illo, qui gloriabundè se anteposuit publicano, qui tamen publicanus viua fiducia in Deum concepta, ad propitiatoriū cōfugiebat, qua fide & iustificatus est & saluatus.

Fides hypocritarū

Quæ salutarem fidem præcedant.

Verùm priusquam viua & salutaris fides (qua fit conuersio) in corde hominis concipiatur & nascatur, quatuor in homine præcedant necesse est.

1. Peccati cognitio in mente.
2. Iustæ iræ Dei in peccatores, & meritæ damnationis in corde sensus.
3. Μεταμέλεια, cum qua cruciatus in conscientia propter peccatum commissum, & propter pœnas imminentes ex iusta ira Dei, coniunctus est.
4. Christi vera notitia & firma in mente ex Euangelij prædicatione concepta.

Hæc quatuor sunt veluti quatuor gradus, quibus gradatim conscenditur ad veram & salutarem conuersionem, quæ fit per fidem. De quibus gradibus ordine dicemus.

1. Peccati cognitio.

Primus itaque gradus est peccati cognitio. Hanc consequitur homo ex lege Dei: per legem ait Paulus est cognitio peccati. Rom. 7. 7. Est enim lex Dei regula iustitiæ quæ monstrat, quid iustum, quid iniustum sit, quid Deo placeat, quidque displiceat, ex quo fit vt quicquid sit in nobis, vel fiat à nobis non congruens cum regula, hoc est, cum lege Dei, sit peccatum, quo Deus horribiliter offenditur. Ad hanc ergo regulam, vitam & actiones suas interiores & exteriores explorabit homo, & ex ea iudicabit de factis suis, peccatáne sint, an non. Verùm ne quis errore fallatur in accommodatione & vsu huius regulæ, duo tenebit: Vnum, quod quicquid aduersatur charitati Dei & charitati proximi, prohibeatur lege Dei, & pugnat cum regula iustitiæ, & contra, Quicquid congruit cum charitate Dei & proximi, præcipiatur, tametsi expressè verbis legis non videatur interdictum aut præceptum. Nam lex ex his duobus principiis concluditur, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & diliges proximum tuum sicut teipsum. Alterum, quod lex sit spiritualis, vt quæ postulet puram, perpetuam, perfectam & spiritualem obedientiam, ex quo intelligere in promptu est, & nullus homo natus iuxta naturæ legem, valeat legem

gem Dei implere. Nam hominis natura & legis conditio, ita ſibi aduerſantur, vt nunquam in hac vita inter eas conuenire (vt deberet fieri) poſsit. In quod Paulus conqueritur, cum ait, Rom. 7.14. Lex eſt ſpiritualis, ego autem carnalis, venditus ſub peccatum. Hinc intelligimus omnes homines reos eſſe coram tribunali Dei, vt trãſgreſſores ipſius ſanctiſsimæ legis, & non poſſe ne incipere quidem, nedum præſtare vllam obedientiam, iuxta legis mentem, priuſquam regeniti fuerint, & facti noui homines per fidem.

2. Senſus iræ Dei. quem 4. cogitationes augẽt

Secundus gradus eſt ſenſus iræ Dei & iuſtæ damnationis, in corde hominis propter peccatum, quo reus eſt homo coram Deo. Quoties enim homo cogitat ſuum peccatum, ſimul debet intueri iram Dei aduerſus ſe, & cogitare de pœna quam meruerat propter peccatum.

Lex Adamo data.

Huius iræ Dei ſenſus in corde hominis propter commiſſa peccata, creſcit ex harum rerum cogitatione. Primùm, cogitandum de lege lata primis noſtris parentibus in Paradiſo videlicet, quando comederis de arbore iſta morte morieris. Hic Dominus toti Adamo minatur mortem ſi legem latã violauerit, hoc eſt, minatur mortem non ſolum perſonæ Adami, verum etiam naturæ Adami, quam nos omnes habemus, qui nati ſumus ex Adam, iuxta cõmunem naſcendi legem. Atque ideo eiuſdem cuius & Adam condemnationis rei ſumus, qui ab eo originem traximus. Pſal. 51.7. Paulus, Rom. 5.18.

Maledictio Dei pręceptis affixa.

Deinde ſenſus iræ Dei & iuſtę noſtræ damnationis, creſcit ex cogitatione ſententiæ, quam Deus in monte Sina adiecit ſuæ legi, videlicet, maledictus omnis qui non manſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis vt faciat ea. Hęc maledictio venit ex iuſta ira Dei in omnes, & infert æternas pœnas omnibus iis, qui non per liberatorem Ieſum Chriſtum ex hac legis ſententia eximuntur.

Teſtimonium conſcientiæ.

Tertiò, ſenſus iræ Dei & iuſtæ condemnationis hominis propter peccatum, creſcit ex Chirographo Dei in cordibus noſtris, quod Chirographum eſt conſcientia hominis, quæ teſtatur de damnatoria ſententia, primum in Paradiſo, deinde in lege propoſita. De vtraque ſententia, videlicet, conſcientiæ & legis Dei loquitur Ioannes, 1. Ioan. 3.20. Si, inquit, condemnet nos cor noſtrum, maior eſt Deus corde noſtro qui nouit omnia. Quoties ergo ſentimus cruciatum in conſcientia noſtra propter peccatum, cogitabimus eſſe pœnam diuinam, & præmonitionem quandam æternarum pœnarum propter peccatum, niſi nobis per Chriſtum ſuccurratur.

Signa iræ Diuinæ.

Quartò, ſenſus iræ Dei, & iuſtæ noſtræ pœnæ, etiam creſcere debet ex ſignis iræ diuinæ, quę ſunt duplicia. Quædam enim ſimul minantur & puniunt, vnde maxima ira Dei in peccatores intelligitur. Huius generis ſigna ſunt peſtis, annonæ caritas, fames, bellum, & variæ plagæ, quibus Deus vel integra regna, vel aliquos ſaltem homines aliis in admonitionem punit, in oſtenſionem futuri iudicij. Quædam non ſtatim puniunt, ſed minantur, & imminentes pœnas quaſi prædicunt. De huiuſmodi ſignis minantibus multas habemus hiſtorias tum prophanas tum ſacras.

Egeſippus ſigna comminantia, quę præceſſerunt euerſionem Ieruſalem recitat. Chriſtus Dominus Matth. 24. enumerat ſigna præceſſura extremum diem, quibus ſubiungit hanc grauiſsimam admonitionem, videte ne quis vos ſeducat. De his tenenda eſt regula. Quicquid non fit vſitatè, etiamſi naturales cauſſas habeat, aliquid ſignificat. Etſi ergo cometæ, inundationes aquarum, horrendæ & inuſitatæ tempeſtates habent ſæpe naturales cauſas, quas Mathematici monſtrant: tamen experientia & hiſtoriæ docent, non ἄσημα eſſe quæ ita inuſitatè fiunt. Verùm huiuſmodi ſigna minantia, annexam conditionem habent duplicem, videlicet iudicij ſeu pœnæ, ſi non reſipiſcimus ſignis admoniti: miſericordiæ, ſi vera pœnitentia confugimus ad Deum, petentes veniam. Exemplum in Propheta Iona habemus illuſtre. Per hunc enim Deus minatur exitium Niniuitis, poſt quadrageſimum diem à tempore concionis Ionæ. Sed quid accidit? Audita hac comminatione, agnouere Niniuitæ ſuum peccatum, & iuſtam iram Dei, & conuerſi ſunt in vera pœnitentia ad Deum, petiuerunt veniam in planctu & ieiunio. Horum ergo pœnitentia motus Deus illis pepercit & nõ puniuit iuxta comminationem Prophetæ. Horum exemplum ſi hodie multæ gentes imitarentur. Deus etiam miſericordiæ ſuæ memor, parceret iis, quibus iam variis & inuſitatis portentis minatur pœnas.

3. Pœnitentia.

Tertius gradus, qui veram conuerſionem quæ fit per fidem præcedit, eſt μεταμέλεια, dolor ob peccatum in conſcientia. Vt enim ſecundus eſt ſenſus iræ Dei, quo verè ſtatuimus Deum iraſci peccato: ita hic μεταμέλεια & dolor ob peccatum eſt, quo compungimur ob culpam noſtram, & vellemus nos nũquam peccaſſe & offendiſſe Deum, vnde concipitur in nobis per Spiritum ſanctum dolor, odium peccati, & fuga peccati.

Quod autem huiuſmodi μεταμέλεια & dolor in corde præcedat ſalutarem pœnitentiam, quę eſt conuerſio hominis ad Deum per fidem in Ieſum Chriſtum, pręter alia multa, ſequentia teſtimonia confirmant. Actor. 2.37. poſtquam diſplicuiſſet Iudæis factum ſuum, & compũcti eſſent corde ob peccatum ſuum, quærunt: quid faciemus viri fratres? Reſpondet Petrus, μετανοήσατε, & baptizetur vnuſquiſque veſtrûm in nomine Ieſu Chriſti in remiſsionem peccatorum. Hic apertè vides quod & μεταμέλεια ſeu dolor ob peccatum præcedat μετάνοιαν, & quod prædicatio τῆς μετανοίας ſit propria Euangelij, & ſit conuerſio ad Deum per fidem in Ieſum Chriſtum, id quod verba hæc declarant: Baptizetur vnuſquiſque veſtrûm in nomine Ieſu Chriſti in remiſsionem peccatorum, hoc eſt, baptizamini vt habeatis teſtimonium Dei quod vobis conuerſis, id eſt credentibus in Chriſtum ſint remiſſa peccata Matth. 21.32. vos videntes οὐ μετεμελήθητε vt crederetis ei, id eſt, non μεταμελείᾳ ducti eſtis vt conuerteremini ad Deum per ipſius prædicationem. 2. Corin. 7.10. etiam clariſsimè docet, quod dolor ob peccatum, ſeu contritio, præcedat ſalutarem pœnitentiam, id eſt conuerſionem. Dolor, inquit, ſecundum Deum operatur μετάνοιαν ſalutarem, hoc eſt, pręparat hominem vtſe ad Deum conuertat per fidem, ne in ſuis peccatis pereat.

Odium peccati vnde.

Porrò odium & abominatio peccati ex eo venit. 1. Si cogites ſummam voluptatem Diaboli eſſe, videre hominem, qui eſt conditus ad imaginem Dei potius ſe velle imitari, quam Deum, potius ſuum ſignum quam Dei geſtare. 2. Si cogites, quemadmodum ſupra diximus, quam horrendè peccatum Deum offendat, vt quod expellat Spiritum ſanctum de corde hominis, & faciat ex templo Dei habitaculum diaboli. 3. Si cogites quantum damnum tibi afferat peccatum, & quantum aliis noceat malo exemplo. 4. Si, vt par eſt, cogites, quàm turpe & abominabile ſit peccatum, quod caſtiſsimos Dei Angelos fugat. Hæç quatuor merito cor hominis ad dolorem propter peccatum, ad odium & fugam peccati commouere deberent.

Quartus gradus, qui viuam & ſalutarem fidem

4 Christi vera cognitio. Proximè præcedit, est Christi vera cognitio, quæ aliunde haberi nequit, quam ex prædicatione Euangelij, siquidem Euangelium docet, cur Christus in mundum venerit, quis sit, quid fecerit, & quomodo sit affectus erga miseros peccatores, qui ad se veniunt.

Cur in mundum venerit. Venit in mundum missus à patre vt liberet miseros peccatores à tristissimo peccati onere: ita enim Ioannes ait: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi, Et ipse dicit: Veni in mundum vocare peccatores ad pœnitentiam. Item, veni saluare quod perierat. Et Paulus ait: Certus est sermo & omnium approbatione dignus quod Iesus Christus venit in mundum peccatores saluos facere.

Quid sit. Est verus Deus, qui potest quicquid vult, & vult quicquid suo verbo promittit: est verus homo assumpta in vnionem personalem nostra natura, vt eam reddat participem diuinæ naturæ & gloriæ: est vna persona Deus & homo, vt sciamus omnia opera ipsius esse infiniti pretij & æstimationis.

Quid fecerit. Passus & mortuus est pro peccatis nostris, impleuit legem, vt sua obedientia nobis imputata, iusti habeamur coram Deo. Hic orat pro te apud æternum patrem, vt omnis qui venit ad illum & credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam.

Quomodo sit affectus erga peccatores. Denique ita affectus est erga quemlibet peccatorem quod velit ipsum in gratiam recipere, quãtumuis enormiter peccauerit, modo ad ipsum venire non recusauerit. Venite, inquit, omnes qui laboratis & onerati estis, ego refocillabo vos. Hunc suum affectum in multis magnis peccatoribus conspicien dum exhibuerat, vt in Magdalena, in latrone & in multis aliis. Breuiter vt venit in mundum propter peccatores: ita reuera vult omnium peccatorum salutem, sed per fidem, vt ipse ait: Qui videt filium (id est, agnoscit filium esse saluatorem mundi) & credit in illum, habebit vitam æternam & ego suscitabo eum in vltimo die.

Atque ita vidimus, quid veram & salutarem fidem præcedat, antequam concipi & nasci posit in cordibus nostris. Ex tribus primis gradibus intelligimus, quæ maneat nos damnatio, nisi liberemur à peccatis nostris, vnde oritur compunctio cordis. Ex quarto intelligimus, remedium aduersus peccatum, esse propositum in Iesu Christo. Nam qui in ipsum credit, habet remissionem peccatorum & vitam æternam.

Desiderij promissæ in Christo gratię fontes. In his cogitationibus per Spiritum sanctum excitatur in corde ingens desiderium promissæ in Christo gratiæ, quod desiderium est veluti quidam fidei conceptus, & cum ad hoc desiderium fiducia cordis in promissionem gratiæ accedit, fides in corde nascitur. Atque ita viua salutaris & Christiana fides, est ingens desiderium gratię promissæ in Christo, & firma fiducia in Christum, quod velit ex gratia remittere peccatum, & vitam æternam donare credenti gratis absque omnibus operibus & meritis humanis.

Fidei descriptio.

Is qui in hunc modum credit, habet remissionem peccatorum, ex merito mortis Christi, est iustus iustitia Christi sibi imputata, est filius Dei, est reconciliatus cum Deo, est nouus homo, habet accessum ad Deum, stat in gratia & fauore Dei.

Fidei incrementa. Quando fides ita est concepta & nata in corde hominis, cum sit initio tenerrima & perexigua, debet quotidie crescere & incrementa assumere, per ardentem inuocationem Dei, vt cum Dauide ores, ô Domine, confirma quod in nobis es operatus, Spiritu tuo sancto confirma me, dirige me in tua veritate. In huiusmodi seria & ardenti inuocatione sentitur responsum Spiritus sancti in corde peccantis, per lætitiam cordis & consolationem aduersus peccatum & mortem. Hæc enim lætitia & consolatio in corde, est testimonium spiritus, quod simus filij Dei, & iam inchoauerimus vitam æternam.

Fidei esse fœcunda. Huiusmodi viua & salutaris fides non est sterilis, sed fœcunda. Producit enim suauissimos & pulcherrimos fructus, & ante omnia se gratam exhibet erga Deum, ipsum prædicat, ipsum laudat mente, corde, lingua, atque adeo tota vita. Quemadmodum videmus in Abrahamo, cuius filij sunt, qui vestigiis fidei ipsius insistunt per fidem & obedientiam.

Fidei fructus. Huius fidei fructus vt particulatim dicam sunt quatuor, pietas erga deum, innocentia in vita, charitas erga homines, sancta cura in officio.

Probatio. Probatur & hæc fides cruce, vt aurum igni. Nam patientia sub cruce cum inuocatione Dei, expectatione liberationis, est veluti examinatio fidei, num sit vera nec ne, vt in Iob videre est. Pugnat quoque contra diabolum, mundum & carnem, & fit victrix, cuius finis est salus animæ, & vita æterna, iuxta dictum Domini: Beatus qui perseuerauerit vsque ad finem.

Verè Christiani effigies. Qui gradus ad fidem à nobis enumeratos recte cogitat, & qui fidei ortum in corde perpendit, & qui fructus fidei vt par est æstimat, is intelligit Euangelium esse prædicationem vniuersalem pœnitentiæ, id est, conuersionis, quæ fit per fidem, & remissionis peccatorum (cum qua coniuncta est iustificatio & donatio vitæ æternæ) intelligit quoque tres esse pœnitentię partes, videlicet contritionem (quæ recte pars antecedens dici potest, vt quæ antecedat conuersionem, vt ostendimus) fidem, per quam fit conuersio, atque ideo pars formalis conuersionis seu pœnitentię dici potest, & nouam obedientiam, quæ cum fide connata est, tametsi ab ea accurate distingui debet, & pars consequens dici potest. Hæc tria, partes dicuntur pœnitentiæ, sed respectu finis ad quam ordinantur, ordine enim finem præcedunt, qui est salus conuersorum. Et sunt hæ partes, vt dixi, diligenter distinguendæ. Prima remouet obstaculum. Secunda apprehendit beneficium oblatum. Tertia est fructus iustitiæ fidei, qui est veluti intermedium ad salutis portum: Non enim fieri potest vt sit fides, sine suis naturalibus proprietatibus. Etsi autem hæc noua obedientia non est pars aut caussa iustificationis: tamen est necessarius fructus regenerationis, sine qua nemo saluatur.

Tertius vsus & fructus omnium quę de Messia dicta sunt. *Tertius* vsus & fructus est vt Deum patrem per filium in Spiritu sancto, mente, corde, lingua, totáque vita pro tanto beneficio prædicemus cum in hac vita, tum in omni æternitate.

Quartus. *Quartus* vsus & fructus collationis institutæ, est confirmatio nostri aduersus tentationem grauissimam, quam externa Ecclesiæ forma, paucitas credentium, & defectio plurimorum ab Euangelio, animis infirmorum subinde quasi instillat. Cum enim infirmi vident multos, qui sunt extra Ecclesiam pollere sapientia, autoritate, opibus, potentia, prosperóque rerum successu, & contra intuentur fideles paupertate, cruce & contemptu tantum non opprimi, incipiunt dubitare de tota Ecclesiæ doctrina: Ratiocinantes, eos potius placere Deo, quos fœlices & fortunatos in hoc mundo vident, quam eos qui cum tantis calamitatibus conflictantur. Aduersus hanc tentationem iuuat aspicere positam à nobis vaticiniorum & euentuum conuenientiam, quæ

Aduersus remedia scandala

Christus remediũ tutissimũ.

quę docet regnum Christi esse spirituale,docet pios ideo grauius affligi in hoc mundo, vt in eis corpus peccati crucifigatur, & vt admoneantur de futura gloria,in quam Christus victor nos suo tempore introducet. Neque alia vnquam fuit aut erit Ecclesiæ conditio in hoc mundo, quàm vt cruce veluti igni quodam probetur,vt Prophetæ & Apostoli testantur,& totius doctrinæ Ecclesiæ Dei consensus confirmat,& infinita sanctorum exempla comprobant. Spectro igitur felicitatis impiorum in hoc mundo, opponamus cum Dauide veram felicitatem, eamq; perpetuò duraturam in Christo Iesu. Cruci Ecclesię opponamus gloriam. Contemptui opponamus adoptionem nostri in Filio Dei. Cum paucitas credentium & defectio multorum ab Euangelio offendit,confirmemus nos verbo, quod hæc paucitas & defectio prædicta fuit per Prophetas, Christum & Apostolos: sustentemus nos exemplis piorum, qui omnibus temporibus fuere paucissimi. Semper enim optima quæque paucissimis placuere. Erigamus nos consolatione promissionis, quod non sit prorsus aboléda Ecclesia in hac vita,etsi multi in ea trucidantur à tyrannis,& quod illi ipsi qui etiam truci dantur,in hoc ipso sint beati, quod persecutionem & mortem patiantur propter confessionem nominis Christi:imò gaudeamus nos isto pacto conformes fieri Filio Dei, vt olim cum eo regnemus in gloria. Si enim patimur cum illo, teste Apostolo, 2. Tim.2.12.etiam cum illo regnabimus, & percipiemus fructum nostri laboris cum gaudio, iuxta Dauidis vaticinium. Psalm.126.5. Qui seminant in lachrymis cum exultatione metent: Euntes eunt, & flentes portant preciosum semen: venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos. Vt ergo Agricolæ non tantum mentem vertunt ad tempus sationis,quod est molestius & laboriosius:verumetiam ad lætissimum & iucundissimum tempus quo laboris gratissimus fructus colligetur & percipietur: Ita nos non ad præsentes calamitates quas sustinere cogimur in hoc mundo vertamus oculos,sed multò magis ad æternam gloriam in Christo nobis promissam. Nam vt Paulus ait,2.Cor.4.17.Leue momentum afflictionis nostrę excellenter supra modum æternum gloriæ pondus operatur nobis.

Simile.

FINIS.

ANTICHRISTOMACHIA,

SEV

PVGNÆ INTER CHRISTVM & eius hostem, Papam Antichristum, Descriptio.

NICOLAO HEMMINGIO AVTORE.

Demõstrationi de Christo cõmodè adiuncta est hęc descriptio Antichristi.

ETsi pij omnes norunt Papam,sub titulo serui seruorum Dei, opponere se Christo Domino nostro, vnico Seruatori credentium: tamen vtile est non tãtùm in genere hoc scire,verum etiam distinctè & speciatim errores Papisticos & multiplices corruptelas videre: vt eò magis abominemur,ac tanquam anathema fugiamus Papam, atq; eius tyrannidem in Ecclesiam Dei detestemur.

Regnum Christi.

Qui prima elementa veræ religionis degustarunt facilè vident formam regni Christi longè aliam esse,quàm est forma regni Antichristiani. Quare & administrationem vtriusque diuersissimam esse necesse est. Christus interrogatus à Pilato de regno Ioan.18.36. Respondet, regnum suum non esse de hoc mundo:hoc est non esse mundanũ imperiũ,quo ipse suis imperet. Idem discipulis de primatu cõcertantibus, Marc.10.42.Luc.22.25.manifestè distinguit inter suum regnum & regna mundi. Ita enim ait: principes gentium dominantur eorum, vos autem non sic: Quid quæso hac distinctione manifestius? Quid hac prohibitione clarius?

Regnum Antichristi.

Contra hanc prohibitionem Papa regna mundi sibi subiecit, & multò crudelius imperatoribus optimis & regibus imperauit,quã vlli Nerones. Finxit sibi duos gladios datos esse: vnum secularem, quo mundi imperia administret: alterum Spiritualem, quo Ecclesiam regat. Quis vsquam adeo cæcus est, qui non videat Papam se Christo hîc opponere?

Papa verè Antichristus.

Turca se Christo opponit, sed manifestè. Papa verò non tam manifestè:nam Christi se seruum fingit. Christi authoritatem prætendit: sed exemplo Iudæ,qui proditorio osculo dominum suum prodidit. Tu es Petrus(inquit Christus,Matth.16.18.) & super hanc Petram ędificabo Ecclesiam meam. Hoc dictum arripit Papa,ac de se dictum interpretatur. Quis nõ hîc videt sycophantam esse Papam,qui suo impuro ore ad se transfert, quod à se alienissimum est? Petrus dixerat, Tu es Christus Filius Dei viui. Quod responsum Christus approbans ait, Beatus es,Simon,Bar-Iona: quia caro & sanguis non reuelauerunt tibi,sed Pater meus cœlestis. Et ego dico tibi,Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.

Loci (Tu es Petr⁹) expositio.

Hic promissio & confessio coniungitur: ex quo liquidò constat, quod promissio non sit simpliciter accipienda, sed cum confessionis conditione. Qui ergo confitetur Christum Filiũ Dei esse & vnicum Saluatorem,petra illa est de qua Christus hîc loquitur,non quidem personę dignitate,aut successionis ratione,sed confessionis respectu:quæ confessio habet promissionem clauium,quibus aperitur & clauditur regnum cœlorum. Vbi ergo hæc cõfessio non est,ibi nec claues sunt. Iam autem experientia docet hanc confessionẽ non esse in Papa Romano,de quo dubitare non potest qui vitas Paparum nouit, inter quos ne vnus quidem inuenitur qui Christum docuit & sincerè confessus est. Taceo multas extitisse qui falsè omnem religionem deriserunt, & gauisi sunt in sinu,quod sub religionis prætextu sibi tantas delitias acquisiuerint. Hinc patet quã iniustè, quàm sacrilegè, quàm mendaciter Papa sibi dictum Domini, Tu es Petrus,&c.accommodat,& cõtra Christum, regnum suum mendaci interpretatione verborum stabilire conatur. Hoc regnum Antichristianum fraude & mendacio partum, tyrannide, gladio, igni, omnium suppliciorum genere tuetur & administrat, non Christi Legibus, sed suis iniquissimis decretis & traditionibus, in suum & multorum certissimum exitium.

Distinctè cõsideratio regni papistici.

Et si autem hæc piis nota sunt in genere de regno Antichristiano (cui vt monarcha de Toparcha Satanæ præsidet Papa)& de eius tyrannica & cruenta administratione: tamen operæprecium est, vt magis eius insidiæ caueantur, distinctiùs ostendere quibus in partibus Papa manifestè se Christo oppo-

nat: de qua re modò dicemus, non quidem plenè, sed tantum indicando potissima τῆς ἀντιμαχήσεως capita.

Quib. rebus cõstat Christi Ecclesia.

Omnibus piis notum est, Ecclesiam Dei, quæ est sponsa Iesu Christi, colligi, ædificari, conseruari, fulciri & consistere his quatuor, 1. Doctrina diuinitus patefacta, 2. Sacramentis diuinis, 3. ceremoniis, 4. & disciplina. Hæc quatuor vbi ad regulam cõgruunt, non dubium est ibi veram & catholicam esse Ecclesiam Iesu Christi. Contrà, vbi non sunt integra, illic vel Ecclesiam nullam esse, vel ciues Ecclesiæ tanquam in Babylonico quodam carcere captiuos esse. Quemadmodum enim olim Babylone exulabat Ecclesia, ita hodie in regno Papæ non pauci pij delitescunt. Videamus ergo quomodo in his quatuor cõueniat Babylonicę meretrici cum sponsa Christi quæ est Ecclesia.

Doctrina Ecclesię triplex.

Doctrina sponsæ Christi triplex est: videlicet 1. Legis. 2. Euangelij. 3. cultus Dei. Et si autem hæc tertia pars Legis est, si eius materiam respicis, & Euangelij, si modum præstandi spectas: tamen distinctam facio, quia non ex Lege seorsim, nec ex solo Euangelio, sed ex vtraque doctrina manat. Quantum autem ad Legem Dei, hoc est decalogũ, attinet, Sponsa Christi æstimat Legem ex eius autore Deo, & ex eiusdem perfectione. Nam qui eam fecerit viuet in ea iustus & charus Deo qui legis autor est sapientissimus, & solus habet potestatem condendi leges vitæ & mortis. Hæc planiora sunt quàm vt vlla interpretatione egeant. Nam & ipse Deus se authorem legis pronunciat, & idem dicit se in lége proponere vitam & mortem, benedictionem & maledictionem, Deuteron. 30. 15. & Paulus, Roma. 7. 14. eãdem spiritualem vocat, quia & spiritualem obedientiam requirat, & sit perfecta rectè viuendi norma. Etsi autem Ecclesia Christi fatetur hæc de lege Dei, tamen dum se respicit Ecclesia, agnoscit se cum Paulo nequaquam posse legi perfectam obedientiam præstare, imò ne cultum Dei inchoare posse ex sola lege. Hac confessione Ecclesia non accusat legem Dei Sanctam, puram & perfectam: sed suas maculas deplorat, quibus inuoluitur, adeo vt puram obedientiam præstare non possit. Quod & Paulus cõfirmat, prouocans ad testimonia corruptissimæ nostræ naturæ, adducens in medium vniuersalem omnium hominum experientiam, proponẽs iudicium Dei in omnes, proferens oracula Dei quæ idem testantur, commẽdãs nobis finem mortis Christi, qui est iustitia credentium & salus. Nam si (inquit Galat. 2. 21.) ex lege est iustitia, Christus frustra mortuus est.

1. Lex.

Hactenus diximus breuissimè in quo loco lex Dei sit apud Sponsam Christi. Nunc videamus quid Antichristus Papa sentiat.

Papa legem Dei nefariè violat.

PAPA omnium primùm, & legis authorẽ Deum, & legem ipsius summa & nefaria iniuria afficit. Sed quomodo hoc probas? Papa manifestè suas leges legi diuinæ anteponit: ex quo sequitur quod se superbè extollat supra Deum ipsum. Nam qui suis legibus alterius leges opprimit, manifestè se anteponit illi cuius leges contemnit. Atque hoc est quod Paulus dicit, 2. Thessal. 2. 4. Hominem peccati efferre se aduersus omne quod dicitur Deus aut cultus. Quod autem Papa suas leges diuinis legibus anteponat, in pœnis cernitur. Multò grauius punit Papa transgressores legum suarum, quàm violatores legis diuinæ. Mœcho, Scortatori, ridiculam satisfactionem imponit, vt fortè ieiunet vnum aut alterũ diem, aut vt numeret sacrificulo certam pecuniam pro Missa murmuranda. Nam egregiè norunt Satellites Papę variare satisfactionum modos pro hominũ diuitum & pauperum conditione. Vt enim diuites pecunia, ita pauperes preculis & ieiuniis expiare solent. At si quis fortè carnes ederit die Veneris contra interdictum Papæ, aut verbulũ dixerit contra idololatriam Romanam, hîc non preces, nõ pecunia, non ieiunia satisfaciũt, sed atrocissimæ pœnæ excogitantur, quibus vel minima decreti Papalis violatio punietur: non quidem vt pœna illa crudelissima sit satisfactoria pro admisso delicto contra legem Papæ, sed vt punitus tradatur diabolo, æternis pœnis expiandus. Quàm vera sint quæ dico, testantur infinita exempla eorum, qui ab immanissimo psychotyranno Papa crudelissimis pœnis propter violatas leges Papales affecti sunt. An non hoc est decreta miseri hominis anteponere sapientiæ Dei? An non hoc est Deum de throno maiestatis suæ detrudere, & se super Deũ superbè efferre? Qui ergo se Papæ subiicit, à Deo proditoriè deficit, & cum Papa se Christo superbè opponit, non sine suo certo interitu, nisi maturè per gratiam Dei resipiscat.

Probatio.

Alia probatio.

Huc accedit & alia iniuria, qua Papa diuinam legem afficit. Nam & eã externa tantùm præcipere & prohibere, & imperfectam esse nefariè conuiciatur, contra manifestam Christi interpretationem & testimonium. Papa dicit legem Dei cohibere manum tantùm: at Christus eam requirere intimos affectus testatur, Matt. 5. & 22. Papa somniat legi satisfieri externa disciplina: at seruus Christi Paulus clamat, Rõ. 7. 14. legem Dei spiritualem esse, se verò carnalem venditum sub peccato, adeo vt non possit legi perfectam obedientiam præstare. Christus dicit, Matt. 19. 17. Si vis ad vitam ingredi serua mandata: vnde perfectio legis concluditur. Sed Papa collocat perfectionem in obedientia humanarũ traditionum, in ficta paupertate, & Sodomitica virginitate. Ex his, vel cæcis clarum esse potest, quod Papa se Deo & Christo eius opponat in prima doctrinæ Ecclesiæ parte, videlicet in lege diuina, cui non solùm suas præfert, & se Deo anteponit, verumetiam malignè, contra mentẽ Dei, interpretatur, ac vt imperfectam subiicit suis traditionibus, quibus perfectionis laudem tribuit, quã sacrilegè sapientię Dei adimit.

II. Euangelium.

Nunc accedamus ad secundam partem doctrinæ Ecclesiæ, quæ est Euangelium. Sponsa Christi, quæ est Ecclesia, non aliud Euãgelium, quàm quod suus Sponsus tradidit, quod habet testimonium à lege & Prophetis, agnoscit. De quo Paulus ait, Galat. 1. 8. Si quis aliud Euangelium Euangelizauerit quàm nos, anathema sit. Hoc Euangelium Christus, vt artifex summus, Luc. 24. 46. his verbis definit: Sic Scriptum est, & sic oportebat Christũ pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius conuersionem & remissionem peccatorum omnibus gẽtibus. Proinde Euangelium est vniuersalis prædicatio conuersionis & remissionis peccatorum nomine Christi passi & resuscitati à mortuis. In hac definitione multi sunt thesauri cœlestis sapientiæ, quos sola Ecclesia Christi rectè nouit explicare, & in vsus suos prudenter transferre.

Quid sit.

Definitionis analysis.

Vt autem appareat quantum aduersetur Christo Antichristus Romanus, explicabo hãc definitionem & Scripturis diuinis illustrabo. Primo ergo loco obseruandum est quod Euangelium sit vniuersalis prædicatio. Particula vniuersalis expresè ponitur, cũ dicitur à Domino quod oporteat prædicari omnibus gentibus. Nã ita Hebraismum explico, in oẽs gentes. Huc facit & mandatum vniuersale, Matt. 28. 19. Ite & docete omnes gentes. & Marc. 16. 15. Eũtes in mundũ vniuersum prædicate Euangeliũ omni creaturæ. Ex his liquidò constat, quod Euangelium

Vniuersalis prædicatio.

non

ad hanc vel illam nationem pertineat exclusis cæteris, sed ad omnes nationes sub Sole, & ad omnes homines in omnibus nationibus. Apparuit (inquit Apost. Christi, Tit. 2. 11. gratia Dei salutifera omnibus hominibus. Et alibi, 1. Tim. 2. 4. Deus vult oẽs homines saluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire. Quid consolationis hinc hauriat sponsa Christi, quando luctatur cum conscientia peccati, nemo verbis explicare potest. Sed quilibet hoc intra se sentit facilius, quam de eo loqui possit.

Conuersionis.

Deinde, hæc definitio habet, qualis sit prædicatio Euãgelium, videlicet cõuersionis & remissionis peccatorum in nomine Christi. Primùm dicitur Euangelium prædicatio conuersionis. Fit autem hæc cõuersio, cũ renuntiamus Satanæ & peccato, & confugimus ad misericordiam Dei, certa fiducia in Christũ passum pro nobis & resuscitatum recumbentes. Euangelista significante voce vtitur, cùm propheticã appellationem, videlicet conuersionem, transfert μετάνοιαν, qua voce significatur non simpliciter quæuis conuersio, sed certa quædam conuersionis forma, videlicet animi, ídque iuxta regulam Euangelij. Vulgò redditur μετάνοια pœnitẽtia, quę appellatio nõ à forma cõuersionis sumitur, sed à parte antecedente, seu à cõuersionis initio.

Cui' tres sunt partes.

Sunt. n. tres conuersionis partes, videlicet contritio, cui propriè conuenit pœnitentiæ appellatio, fides, & bonum propositum seu noua obedientia. Contritione dolemus nos peccasse & pœnitet nos facti. Fide conuertimur ad misericordiam, quam offert Euangelium in Christo Mediatore & reconciliatore nostro: cum hac fide necessario coniunctum est bonum propositum seu noua obedientia. Antecedens proinde pars conuersionis est contritio. Forma conuersionis est ipsa fiducia in Christũ: consequens pars est noua obediẽtia seu bonum propositum. Hoc cernitur clarè in omniũ hominum cõuersione: id quod paucis exemplis ostendam.

Exempla.

Dauid primùm tãgitur sensu peccati, obiurgatus à Propheta. Deinde erigit se fide promissionis, quã concepit ex cõcione Prophetæ, tũ se gratũ Deo ostendit omni genere obediẽtię, Act. 2. 37. dũ arguũtur Iudæi à Petro, veniunt primùm in cognitionem peccati, & iusti iudicij Dei ob peccatũ. vnde cõpunguntur corde, & dolent se Deum offendisse. Deinde in hoc ingenti dolore dicunt ad Pet. & reliquos Apostolos, Quid faciemus, viri fratres? quibus Pet. respondit, μετανοεῖτε, hoc est, conuertimini, scilicet ad Deum fiducia mediatoris Iesu Christi & baptizetur vnusquisq; vestrũ in nomine I. Christi in remissionẽ peccatorũ vestrorũ, & accipietis donum S. Sancti. Hoc exẽplum facilè ostendit quid sit propriè cõuersio, quã vt necessario præcedit notitia peccati & dolor ob peccatum, ita necessariò sequitur noua obedientia, quæ est actio Spiritus Sancti in credentibus.

Prædicatio itẽ remissionis peccatorum.

Hactenus quid requirat Euangelium ab homine dictum est, videlicet cõuersionẽ. Nunc sequitur q̃d conuersis offerat. Ita. n. habet definitio, Euangelium est prædicatio conuersionis & remissionis peccatorũ. Offert ergo Euãgelium omnibus hominibus, qui conuertuntur seu credunt, remissionẽ peccatorum. Hęc remissio nihil aliud est quàm obligationis ad ęternam mortem & damnationem solutio, & pœnę debitæ cõdonatio. Fit autẽ hæc remissio, vt dictum est, quando in conuersione credimus nobis Deũ esse propitium, propter mortẽ & resurrectionẽ Christi.

Huius imago.

Huius remissionis pulcherrima imago proponitur, Mat. 18. in debitore qui debuit suo creditori decem millia talentorũ. Qui cum nõ habuit quod solueret, remissum & condonatum est ei totum debitum ex mera misericordia.

Coniuncta.

Porrò in fide remissionis peccatorũ plura cõiuncta sunt. 1. Expiatio peccati per solum sanguinẽ Christi. 1. Imputatio Iustitiæ. 3. Acceptatio hominis ad vitã æternã gratis propter Christũ. Hęc tria iustificationis nomine sæpe intelliguntur, & eius quidem partes censentur.

Dę his beneficiis ita Paulus scribit, Rom. 3. 21. &c. Nunc absq; lege iustitia Dei patefacta est, cõprobata testimonio Legis & Prophetarum: iustitia inquã Dei per fidẽ Iesu Christi in oẽs qui credunt. Nõ est. n. distinctio. Oẽs. n. peccauerunt & egent gloria Dei. Iustificãtur aũt gratis per gratiã ipsius, per redẽptionẽ quæ facta est in Christo Iesu. Quem proposuit Deus propitiatoriũ per fidẽ in sanguinẽ ipsius, ad ostẽsionẽ iustitię suæ propter remissionẽ peccatorũ pręcedentiũ, quæ Deus tolerauit, ad ostentationẽ iusticiæ eius in præsenti tẽpore: vt sit ipse iustus & iustificãs eum qui ex fide est Iesu Christi. Vbi ergo gloriatio? Exclusa est. per quã legẽ? operũ? non. Sed per legẽ fidei. Arbitramur igitur iustificari hominem fide sine operib. legis. Hactenus Paulus, ex cuius verbis facilè apparet cõiungi hæc tria in iustificatione hominis: videlicet expiationem peccati, imputationem iustitiæ, & acceptationem gratuitam ad vitam æternam. De quibus tribus nunc explicatius dicemus, vt manifestum fiat quàm insigni contumelia Papa, qui hanc totam doctrinam obruit, filium Dei afficiat.

1. Expiatio peccati.

Primo ergo loco in remissione peccatorũ est expiatio peccati, quæ fit, vt Paulus docet, per sanguinẽ Christi: dum videlicet Christũ per fidẽ induimus & Christi mẽbra efficimur. Huc pertinent multa dicta Scripturæ. Ioan. Baptista ait, Ioan. 1. 29. Ecce Agnus Dei qui tollit peccata mundi. 1. Ioan. 1. 7. Sãguis Iesu filij eius mundat nos ab omni peccato. 1. Ioan. 2. 1. Si quis peccauerit, aduocatum apud Patrem habemus Iesum Christũ Iustũ, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris aũt tantũ, sed etiã pro totius mundi. Hæc testimonia & multa alia testãtur nulla alia re expiari, purgari & tolli peccata omnia, quã solo sanguine Christi, qui mortuus est, vt Paulus ait, Rom. 4. 25. propter peccata nostra, scilicet expiãda, purganda, & tollenda.

2. Imputatio iustitiæ.

Secundo loco in remissione peccatorũ est imputatio iustitię. Nã vt omnis qui credit habet expiationẽ peccatorũ, ita etiã habet imputationẽ iustitiæ: vt lex ipsum dãnare nõ possit, cũ habeat quod illa requirit. Quod aũt hęc iustitia sit iustitiæ imputatio, testatur Paul. Rõ. 4. 3. &c. Credidit Abrahã Deo, & imputatũ est illi ad iustitiã.

Testimonium primum.

Ei aũt qui operatur, merces nõ imputatur secundũ gratiã, sed ex debito datur: ei verò qui nõ operatur, credit aũt in eũ qui iustificat impiũ, imputatur fides eius in iustitiam. Sicut & Dauid definit beatitudinẽ hominis, cui Deus imputat iustitiã sine operibus: Beati quorũ remissæ sunt iniquitates, & quorũ tecta sunt peccata. Hæc iustitia Dei dicitur, quia nõ est hominis propria, sed est ex fide Iesu Christi, ideóq; Deo accepta & grata. Ita. n. Paul.

Secundũ.

Phili. 3. 8. seipsum statuẽs exẽplum, hãc iustitiã ab hominis propria, quę est ex lege, distinguit. Sũt aũt hęc verba Pauli, Existimo omĩa detrimẽtũ esse propter eminẽtẽ scientiã Iesu Christi D. mei, propter quẽ omniũ iacturam feci, & arbitror esse reiectamenta, vt Christũ lucrifaciã: vt & inueniar in illo non habens meã iustitiã, quæ ex lege est, sed illã, quæ ex fide est Christi Iesu, quę ex Deo est, iustitiã in fide, &c. Quid quæso, clarius dici potuit? Paulus hîc primũ prodit nudus in conspectũ Dei: exuit omnẽ opinionẽ iustitiæ propriæ, quæ est ex lege, vt possit fieri capax iustitiæ Dei, quę est ex fide Iesu Christi. Proinde iustitia, qua cõsistim' corã Deo, nõ est hominis, nõ est legis,

nõ eſt vllorũ operũ:ſed eſt Dei,eſt fidei,eſt I.Chriſti, quẽ induit oĩs qui credit in illũ,adeo vt Chriſti iuſtitia illi imputetur,vt ea cẽſeatur iuſtus corã Deo,ac ſi ipſius propria eſſet. Hæc Chriſti iuſtitia quæ nobis imputatur,definitur Rom.5.19.obedientia Chriſti: vbi collatione facta inter Adã & Chriſtũ ita loquitur Apoſtolus:Quẽadmodũ per inobedientiã vnius hominis peccatores conſtituti ſunt multi:ſic etiã per obedientiã vnius,iuſti conſtituentur multi. 2.Cor.5. 21.Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum,vt nos fieremus iuſtitia Dei in ipſo.

Tertium.

Iuſtitiæ Chriſtianæ definitio.

Ex his concluditur,quod iuſtitia Chriſtiana, qua conſiſtimus corã Deo,ſit obediẽtia Chriſti imputata.Nã vt obedientia crucis Chriſti eſt expiatio à peccato,ita obedientia legis in Chriſto eſt iuſtitia noſtra:quę obediẽtia ideo omnibus ſufficit,quia eſt obediẽtia hominis qui eſt Deus.Nã ex illa admirãda & adorãda vnione diuinæ & humanę naturę in Chriſto, eſt pretiũ & æſtimatio infinita omniũ operũ in humana natura Chriſti.Quũ ergo homo hac obediẽtia ſeu iuſtitia Chriſti ornatus,prodit in conſpectum Dei,iuſtus cenſetur,ita vt legi Dei ſit oĩo ſatisfactũ. Nã habet quod lex requirit,nẽpe iuſtitiã:non quidẽ formalẽ in ſe,ſed in Chriſto,quę credẽti imputatur. Inde Paulus,Rom.10.4.finis legis Chriſtus,in iuſtitiã omni credenti, hoc eſt,omnis qui credit in Chriſtũ,habet finẽ legis, i.quod lex vt ſummũ requirit, nẽpe iuſtitiã,& cũ iuſtitia vitã. Hinc facilè patet q̃d Chriſtus voluerit,cũ interrogãti cuidã (Mat.19.16.) quid faceret, vt haberet vitã beatã,reſp.Si vis ad vitã ingredi,Serua mãdata.Nã qui ſeruat mãdata habet ꝙ lex requirit,nẽpe,iuſtitiam,cui vita beata debetur. Ita rectiſſimã viã mõſtrat Chriſtus,dũ ad obedientiã mandatorũ mittit. Verũ,ſi hic adoleſcẽs in ſe deſcẽdiſſet,agnouiſſet ſuas maculas,deploraſſet ſuũ peccatũ,& ſe nudũ cum Paulo corã Chriſto proſtrauiſſet. Tunc ſanè Chriſtus mõſtrauiſſet illi aliũ modũ conſequendi finẽ legis,iuſſiſſet illum in ſe credere, vt in Chriſtum inueniret quod ipſe non habebat,nempe iuſtitiam quam lex requirit.

3.Acceptatio gratuita.

Tertio loco,in remiſſione peccatorũ,eſt acceptatio gratuita credẽtis hominis ad vitã ęternã.Hęc cũ expiatione peccati & iuſtitia imputata cohæret, vt quæ ab illis depẽdeat:& in dilectione,qua nos in dilecto charos habet pater,fundata eſt. Porrò duplex acceptatio hominis eſt coram Deo.1.Fidei,cũ gratis propter Chriſtum acceptamur. 2.Obedientiæ,cum credens perſona propter ſuam obedientiam accepta eſt,adeo vt etiam præmium obedientiæ recipiat.Sed de priori acceptationis genere hîc agitur.

Duplex.

Hactenus ſimpliciter & perſpicuè,vt ſpero,propoſui doctrinam ſponſæ Chriſti de Euangelio. Nunc quomodo huic doctrinæ ſe opponit aduerſarius Chriſti Papa breuiter expediemus.

Romanus Antichriſtus euertit Euangelium.

Euangeliũ Papiſtis noua lex eſt,quæ eadẽ præcipiat & prohibeat quæ decalogus:ſed plenius.Lõbardus lib.3.diſt.40.exemplũ ſumit de non mœchãdo: cui pręcepto dicit ſuperadditionẽ factã in Euãgelio, in quo oĩs concupiſcẽtia mœchãdi prohibetur.Breuiter illis lex vetus cõprimit manũ:lex noua ſeu Euangeliũ cõprimit animũ.Quid hîc dicemus?An non intolerabilis iniuria eſt,qua Chriſtũ afficiũt,quẽ nouum legiſlatorẽ cõſtituunt?Chriſtus corrigit errorẽ Phariſaicũ de lege Dei,& mentẽ legis exponit.Hoc Papiſtæ putãt eſſe nouũ legiſlatorẽ fieri.Sed toto cęlo errant,& ſatis confutãtur ſentẽtia Eccl.quã ſupra expoſui.Nã ſi Euangeliũ eſt doctrina cõuerſionis& remiſſionis peccatorũ in nomine Chriſti,ſicuti ipſe Chriſtus definit,falſiſſima profectò erit Papiſtarũ aſſertio,qua Euãgeliũ definit nouã legẽ moraliũ præceptorũ decalogi eſſe.Proinde vtrunq; falſum eſt,videlicet & ꝙ dicũt Euangeliũ nouã legẽ eſſe,& quod affirmãt plenius præcepta cõtineri in Euangelio.Vt enim prius barbarico cœno obruit lucẽ Euãgelij:ita poſterius cõtumelioſum eſt in Deũ authorẽ legis.Si Euãgelium eſt prædicari conuerſionẽ & remiſſionẽ peccatorũ in nomine Chriſti:ſeu(vt Paul. loquitur) ſi Euangeliũ eſt hominẽ gratis iuſtificari fide abſque operibus legis: profectò anathema eſt dicere Euãgeliũ eſſe operũ doctrinã,quib.homines corã Deo iuſtificẽtur.Præterea ſi plenius continẽtur moralia in Euãgelio quã in decalogo,lex Dei ꝓfectò eſt imperfecta,nec vita & mors in ea propoſita ſunt, nec rectè à Moſe dictũ eſt, Qui fecerit ea viuet in eis.Imò Chriſtus ipſe malè pronuntiat de lege morali,Si vis ad vitam ingredi ſerua mandata.Cuicunq; ergo pietas cordi eſt,fugiat definitionẽ illam Papalẽ non ſecus atq; anathema.Ex hoc veluti fundamẽto extruũt Papiſtæ omnes ſuos errores contra gratuitam iuſtificationẽ, & abolent fidẽ remiſſionis peccatorum.

Eius paradoxa aduerſ.Euãgeliũ refutantur.

Abolet fidẽ remiſſionis peccatorum.

Supra oſtendimus in fide remiſſionis peccatorum tria ſpectãda eſſe.1.Expiationẽ peccati per ſolũ ſanguinẽ Chriſti. 2.Imputationẽ iuſtitiæ Chriſti.3.Acceptationẽ gratuitã hominis ad vitam æternã. Hæc oĩa Papa abolere conatur, in maximã contumeliam filij Dei,& in certiſſimũ interitum omniũ eorũ qui à Papa ſeducũtur,niſi ante mortẽ reſipiſcãt.Sed age, videamꝰ quib.ſordib.has iuſtificationis noſtrę partes obruat Papa,quò nobis ſit magis abominabilis Papę impoſtura.Sponſa Chriſti,edocta verbo Dei, cognoſcit & credit ſolo ſanguine Chriſti expiari, purgari, & aboleri peccata oĩa. Sed Papa longè aliter docet. Nã quædã peccata dicit ablui ſuo anabaptiſmo ſeu luſtrali aqua, vtpote minora peccata quædam dicit purgari igni purgatorio : vt qui nõ purgatus eſt hîc ſatis in vita,purgetur in igne purgatorio,donec Papę viſum fuerit.Quædam dicit redimi eleemoſynis, quędam peregrinationib.quædam indulgẽtiis à Papa auro & pecunia cõparatis. Nam dicit ſe habere theſaurũ Eccleſiæ,hoc eſt merita ſanctorũ quę vẽdit quib.vult.Quædã mẽtitur merito miſſarũ tegi:quædam clamat preculis & ieiuniis,& inuocatione Sanctorũ expiari.Quid dicam de thure & candelis cõſecratis & accẽſis corã imaginibus?Hæc oĩa tanquam fulmine quodã proſternũtur hac vna ſentẽtia,1.Ioã. 1.7.Sãguis I. Chriſti purgat nos ab omni ἀνομίᾳ.hoc eſt,ab omni peccato quo lex Dei violata eſt.Nã ἀνομία eſt quicquid nõ congruit cũ lege Dei,ſiue actio, ſiue paſſio,ſiue defectus,ſiue qualitas ſit,ſiue à nobis fiat,ſiue in nobis ſit.Quę oratio,obſecro,ſufficiet ad deteſtãdum iſtã contumeliã Papę aduerſus ſanguinẽ filij Dei? Quis non exhorreſcit cogitans de potentia diaboli,qui in tã execrabilẽ blaphemiã hominẽ pertrahere potuit? Quis quæſo,niſi prorſus ſuæ ſalutis immemor,hîc ſuſtinet imperiũ Papæ? Iudas filium Dei oſculo prodidit, & crepuit medius. Sed Papa multò iniquius,crudelius,& immanius facit,qui pretioſum filij Dei ſanguinẽ pedibus conculcat,& cœno fœdiſſimo obruit. Quod ſanè facit quando ſuis ſtercoribus,hoc eſt fictis purgationib. tribuit eã virtutẽ quæ eſt ſolius ſanguinis D.noſtri Ieſu Chriſti. Orandus eſt igitur Deus,vt hunc hoſtẽ filij ſui Papã cõficiat potenter gladio oris ſuis, & proſternat iſtã immanẽ beluã, quæ vineã Domini tã miſerè vaſtat, quæ Eccleſiam Dei prætextu ſanctimoniæ horrẽdis modis lacerat,quæ ſanguine ſanctorũ conatur impedire curſum Euangelij,& nihil magis in votis habet,quã vt in Eccleſiã dominiũ habeat, agnoſcatur caput & monarcha Eccleſiæ,& ſucceſſor Petri:cũ reuera ſit peſtis Eccleſiæ,toparcha Satanæ, & ſucceſſor Iudę:

Expiationẽ peccati qualem conſtituat Antichriſtus.

Blaſphemiarũ Antichriſti deteſtatio.

Iudæ: imò non Iudæ solius, sed Iuliani quoque & Neronis, quos omnes solus Papa superat crudelitate & sæuitia in mēbra Christi, idq; non ob aliā causam, quàm quod fateantur se non aliis ablutionib. & purgationibus indigere quā solo sanguine Christi, qui sufficit ad oīa mūdi peccata purgāda & abolēda.

De iustitia Euangelij Papę sententia.

Diximus, quomodo Papa obruat primā Euāgelij partē de remissione peccatorum. Nūc quomodo iustitiā, quā prædicat Euangelium, tollat, videbimus. Sponsa Christi, in schola S. Sancti erudita, nouit Euangelij iustitiam esse, quā tota Scriptura commendat, videlicet filij Dei obedientiā credenti imputatā: de qua supra sententiā Catholicæ Ecclesiæ Christi exposuimus & confirmauimus. Sed Papa Christi iustitiā esse nostrā planè negat: & in locum iustitiæ fidei substituit iustitiā operum & merita humana. Et si autem iā tandē Papistæ in iustificationis doctrina fidei meminerunt, tamen intelligunt fidē historicā: cui addunt spem & charitatem. Has.n. iustitiæ partes faciunt: vt fides sit initium, charitas autem consummatio iustitiæ. Hæc erronea doctrina de Iustitia Christiana euertitur passim in Scripturis. Præcipuè autē in Epist. Paul. Rom. 3. 4. 10. Ephe. 2. Gala. 2. 3. 4. Phil. 3. breuiter cum perpetuo Scripturæ cōsensu pugnat, & est blasphema in filium Dei, non minus quā illa de expiatione peccati. Sophismata Papistarum à multis doctissimis viris in nostris Ecclesiis publicis scriptis refutata sunt.

Gratuitā acceptationē quibus machinis labefactare Papa nititur.

Spōsa Christi, vt gratuitā remissionē peccatorum & iustitiā, ita etiā gratuitā agnoscit acceptationem, quēadmodum supra declarauimus. Sed Papa meritum triplex in locum gratuitę acceptationis substituit. Est.n. Papistis aliud meritum congrui, aliud digni, aliud condigni. Meritū *congrui* vocāt quo peccator dicitur gratiam sibi mereri, dum ad gratiam se disponit: hoc est, vt isti interpretantur, quando facit quod in se est, & tribuunt hoc meritum non renatis & inimicis Dei. Meritum *digni* definiunt, in quo vir iustus orat pro alio, & meretur exaudiri. Meritū *condigni* est meritum pro quo exigitur præmium ex debito. Hoc meritum, inquiunt, exigit in operante, vt sit amicus: in opere, vt respiciat ad debitum præmiū: in præmiante, vt acceptet opus, & hominem propter opus. Breuiter quoduis horum meritorum est merentis aliquid suo labore, & debitum dicitur quod datur merenti aliquid suo labore. Hæc summa est Doctrinæ Papisticæ de merito & eius generib⁹.

Doctrina Antichristi de merito, euertitur.

Verùm huic doctrinæ opponit se Christi Ecclesia, freta verbo & gratia ipsius. Luc. 7. 10. Cum oīa feceritis quæcunque præcepta sunt vobis, dicite inutiles serui sumus. Ioan. 1. 17. Gratia data est per I. Christum. Si gratia est qua accepimus, profectò non est in nobis meritum operum, alioqui gratia nō est gratia. Pręterea si Deus gratuitò dat, certè non est debitor. hoc est, vt det, quia debet, & tu accipias quia mereris. Atq; hoc sit dictum breuiter contra meritum in genere, quod cùm nullum sit, non est quod multum disputemus contra subiectas partes, quæ sunt meritū congrui, meritū digni, & meritū ex cōdigno.

Meritum congrui euertitur.

Meritum congrui euertitur his rationibus. 1. Ante iustificationē, quæ est oīo gratuita, vt ostensum est, omnis homo est filius iræ. Quid ergo meretur miser? 2. homo ante regenerationē viuit secundū carnē, cuius φρόνημα, i. cogitatio, iudiciū, affectus, voluntas & sensus, est inimicitia coram Deo. Quomodo ergo cōgruit, vt qui talis est, aliquid suo mereatur opere? 3. Christus dicit (Matth. 3. 17.) mala arbor facit malū fructū. Qūū ergo oīs nō renat⁹ sit mala arbor, qualis fructus expectandus nisi malus? 4. Quicquid nō est ex fide, est peccatum. Rom. 14. 23. Si peccatum, quomodo placebit? Si nō placebit, quomodo merebitur?

Meritum digni refellitur.

Meritum digni habet aliquā speciē: sed tamen re vera nullum est dignitatis meritum. Quicquid enim accipimus pro præstito officio, id ex gratia accipimus propter bonitatē largientis, & non propter dignitatem operantis. Vir iustus orat pro alio & exauditur, non quia meretur, vt exaudiatur, sed quia promisit ex gratia Deus.

Condigni meritum refutatur.

Meritum condigni similiter multis Scripturæ testimoniis euertitur. Si quis merebitur ex condigno, id fiet vel quia patitur aliquid, vel quia aliquid facit. Iam (vt ait Pau. Rom. 8. 18.) nō sunt cōdignæ passiones huius tēporis ad futurā gloriā. Ita Christus ait, Luc. 17. 10. Cum feceritis oīa quæcunque præcepta sunt vobis, dicite, inutiles serui sumus. Breuiter cùm nulla sit in homine dignitas, quomodo, quæso, in eo reperietur meritum condigni?

III. Verus Dei cultus, quid.

Hactenus ostendimus pugnantiā Ecclesię Christi & Ecclesiæ Papisticæ in doctrina Legis & Euangelij. Nunc accedamus ad tertiā partē doctrinæ Ecclesiæ, quæ est de vero cultu Dei. Ecclesia Christi edocta scriptis Propheticis & Apostolicis definit cultū Dei esse quodlibet opus mandatum à Deo, factū ex fide, principaliter vt glorificetur Deus. Non.n. sufficit opus esse mandatum, vt fiat iuxta rationē Legis, sed requiritur etiā fides Euangelij, sine qua opus factum non habet rationē cultus. Præterea, vt fides causa est cultus, ita gloria Dei finis operis erit. Concurrere ergo tria debēt in quolibet opere, vt sit cultus Dei: materia, causa, finis. 1. Materia est opus mandatum à Deo in ipsius lege & verbo. 2. Causa est fides, quæ cùm non adest, opus est mortuum. 3. Finis est gloria Dei quem operans respicit. Quod autem hæc necessariò coniungenda sint in cultu Dei nunc monstrabimus.

Eius partes.

Adu. traditiones humanas.

Quod oporteat opus cultus esse mandatū his manifestum redditur rationibus. 1. Dominus dixit per Ezech. cap. 20. 18. In pręceptis meis ambulate, & nō in præceptis patrum vestrorum. 2. Apud Esai. 29. 13. & in Euangelio Mat. 15. 9. frustra colunt me, docentes doctrinas mandata hominum. 3. Omnis ἐθελοθρησκεία Colos. 2. 20. damnatur. Ex his rationibus firmissimā colligamus regulā de opere cultus: videlicet ꝙ nihil probetur Deo, nisi quod ipse instituit. Quare necesse est opus, quod erit cultus, mandatum Dei habere.

Adu. bonā (quam vocāt intentionē.

Deinde, fidem necessariò in cultus ratione requiri, ex subiectis rationibus patebit. Paul. Rom. 14. 23. ait, Quicquid non est ex fide peccatum est. i. nullum opus est Deo acceptum, nisi fides præluceat. Persona enim placet propter fidem, & opus in credente persona acceptum est. Heb. 11. 6. Impossibile est placere Deo sine fide. Etsi autē Ethnicorum politica facta acceperūt remunerationē, tamē nō placuerūt, vt cultus: nec placuerunt per se, sed propter aliud.

Operū fiducia & meriti gloria damnatur.

Cultum propterea respicere gloriā Dei principaliter ex Esaiæ dicto, cap. 43. 7. probatur. Ita enim ait Propheta in persona Dei, Oēm qui inuocat nomen meum, in gloriā meā formaui eum, creaui eū, & feci eum. Si ergo finis creationis est gloria Dei, profectò eundem finē oīs humana actio respiciat necesse est. Paulus oēm Ecclesiæ Dei profectum ad gloriā Dei refert, semper gratias Deo agit ob felicē successum in Ecclesia. Quare nō dubium est quin velit finē oīs actionis gloriam Dei esse. Postremò, si Deus fons est omnis boni & author, decet profectò vt oīa ad illū, vt finē vltimum referātur: iuxta illud, Rom. 11. 36. Ex illo, & per illum, & in illo oīa. Ipsi gloria in secula, Amen. Etsi autē Deus, siue gloria Dei, finis principalis esse debet omniū operum piorum: tamen minus principales plures possunt esse fines, vt ordinati

ad vltimū. Pius pater ſuos liberos inſtituit, caſtigat, in officio retinet, vt ſint modeſti, tractabiles, & honeſtum nomen tueantur. Verùm hæc omnia ſcopū habent gloriam Dei. Pius dat eleemoſynam, vt ſubleuetur penuria laborans. Sed gloriam Dei, cuius mandato obtemperat ex fide, reſpicit principaliter. Atque in hunc modum pij plures ſuarum actionum fines habere poſſunt, qui omnes deſtinantur gloriæ Dei vt fini vltimo. Hæc eſt ſumma ſententiæ Eccleſiæ Chriſti de vero cultu Dei & eius partibus.

Antichriſtus corrupit cultū Dei.

Iam videamus quomodo his ſe opponat Romanus Pontifex. Primùm in hoc errat Papa, quod Iuſtitiā Chriſtianā cum cultu Dei confundat, hoc eſt cauſam cum ſuo effectu. Eſt.n. iuſtitia fidei cauſa cultus, hoc eſt, obedientiæ erga Deum, quem Paulus vocat fructū iuſtitiæ fidei, & Ioannes Baptiſta fructus pœnitentiæ, hoc eſt, conuerſionis. Hæc confuſio horrendos errores inuexit in Eccleſiam. Nam inde factum eſt quod cauſas iuſtificationis & effecta non potuerint diſcernere: ſed ex effectis cauſas fecerint, & ex cauſis effecta: quod quantum ſit vitium nemo non videt, qui ſenſu communi præditus ſit.

1. Miſcendo cauſam cum ſuo effectu.

2. Traditiones humanas inuehendo.

Deinde, in partibus cultus diuini fœdè aberrarunt, quemadmodum nunc breuiter declarabimus. Materiā cultus diuini non ſtatuerunt ſola illa opera quæ Deus nobis mandauit, ſed priorē locum dederunt ſuis traditionibus, vt olim Phariſæi fecerunt, quos ſeueriſſimè Chriſtus reprehendit, adducens in medium omnium Prophetarum cōſentientia ſuffragia: fruſtra (inquit, Matt.15.9.) colunt me præceptis hominū. Hinc enim eſt, quòd inuocationē Sanctorum tanquā pręcipuā cultus Dei partē vrgent, & puniunt eos qui ſuo impio decreto non obtēperant. Scriptura dicit, Deut.6.13. & Mat.4.10. Dom. Deū tuum adorabis, & illum ſolum coles. Papa autē contra: Inuocabis Sanctos, vt te protegant, tueantur & conſeruent, vt ſint tui aduocati, & tibi ſuffragētur, &c. Hęc blaſphemia non eſt vt parua prætereunda. Nam honorē Chriſto debitū ſacrilegè ei detrahit, & ſanctis eum attribuit contra mandatum Dei, ſine promiſſionibus diuinis, & abſque piorum exemplis qui vnquam in Eccleſia Dei extiterunt: ſeducti partim ſpectris, partim aliis illuſionib. diabolicis, partim quoque exēplis Ethnicorū, qui infinitos Deos inuocarunt, & ſingulos ſuis quibuſdā officiis præfecerunt. Hic ergo ne Chriſtiani in hac parte viderentur Ethnicis inferiores, Papa ſanctorum cultus inſtituit, erexit templa, altaria, ſtatuas, vt Sancti illic colerentur miſſis ſuffragiis, genu flexione, thure, & aliis modis, ſicuti adhuc fit in Papatu, & quædam veſtigia adhuc apud nos apparent.

3. Vota varia inuehendo.

Alterum locum in cultu diuino apud Papiſtas vota obtinent, quæ non ſunt vnius generis. Nam apud eos ſunt vota virginitatis, cœlibat⁹, paupertatis, monachatus, ieiuniorum, peregrinationum, certi numeri precularum, miſſarum &c. quæ omnia ideo ſtulta ſunt, quia & verbo Dei deſtituuntur, & commune votum omnium Chriſtianorum abolent, & cultus gratia nūcupantur. Anne maxima ſtulticia eſt quod monachi ſuum votum baptiſmo præferant? eſtne pluſquā ſacrilegū, quod votis ſuis dirimāt coniugia de quibus dictum eſt, quod Deus coniunxit, homo ne ſeparet? Cum igitur tanta ſit impietas in ſtultis votis Papiſtarum, quis non videt ea ex diametro pugnare cum doctrina Chriſti? pij proinde cōtenti ſint voto communi, & ſi quando vouere contingit, non cultus cauſſa hoc faciant, ſed pietatis exercendæ gratia. Nec ſe in perpetuum obligent, ſed ad tempus tantum caueant: præterea ne quid voueant, quod in ipſorum manu minime eſt poſitum. Et ſi quid aliquando vouerunt temere, ſapienter mutent, quod ſtultè decreuerunt iuxta regulā: In malis promiſſis reſcinde fidē. & in turpi voto muta decretum. Nam nullum eſt vinculū, vbi quod homo cōfirmat, Deus abrogat. Præterea nullū votū obligat, quod in voto communi, vt in genere non includitur. Id quod ex ſuperioribus ſatis liquet, ſed quid opus eſt longa refutatione in tanta Euangelij luce?

De Sacramētis, Eccleſiæ ſententia.

Contulimus hactenus doctrinā Eccleſiæ Chriſti de lege & Euangelio, & de vero cultu Dei cū doctrina Papæ, & oſtendimus Papam ſe manifeſtè Chriſto opponere, in omnibus doctrinæ partibus. Vnde cōcludimus quod propoſuimus, Papā aduerſari Deo, & verè Antichriſtum eſſe. Nunc aūt accedamus ad ſecundā partē, videlicet de Sacramentis diuinis: quæ ſunt quædā aſpectabiles conciones Euāgelij, ac primū ſummā ſententiæ veræ Eccleſiæ proponemus, Deinde etiā quantum in hac re peccet Papa hoſtis Dei aperiemus. Eccleſia Chriſti nullum agnoſcit Sacramentū quod diuinitus in nouo Teſtamēto inſtitutū nō ſit. Nā de veterib. Sacramētis in politia Moſaica nō opus eſt vt hîc aliquid dicam⁹. Quoniā igitur Baptiſmus & cœna D. & nō plura in nouo Teſtamēto diuinit⁹ nobis Sacramēta sūt cōmēdata, Eccl. Chriſti Baptiſmū & Cœnā Sacramenta agnoſcit ſola & non plura. Definit.n. Eccleſia ex verbo Dei Sacramētum ceremoniā diuinitus inſtitutā per res externas, continentē promiſſionē gratię, & requirentē promiſſionis fidē, ſine qua Sacramenta inania ſunt, vt verbum ſine fide auditum. Requiruntur proinde quatuor ad integrā rationē Sacramenti, videlicet, inſtitutio diuina, res externa, verbū promiſſionis, & fides in verbū promiſſionis reſpiciēs. Vt, in baptiſmo eſt inſtitutio diuina. Nā & Ioannes ex mandato Dei baptizare cœpit, & Chriſtus amādans diſcipulos in vniuerſum mundū, iuſſit vt doctrinæ baptiſmū adiungerent. Deinde in baptiſmo eſt res externa, aqua, cū immerſione hominis, & pronunciatione verborum. Præterea eſt promiſſio, nā baptizatis promittitur vita & ſalus propter Chriſtum. Poſtremo quia omnis diuina ꝓmiſſio requirit fidē, neceſſe eſt etiā, vt hæc fides promiſſioni reſpondeat. Ideo dictum eſt: qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit. Qui vero non crediderit, condēnabitur. Abſente igitur fide externū baptiſma non eſt efficax. De pueris hic non loquimur qui habent promiſſionē, quæ eſt in eis efficax, tametſi de ipſorum fide quomodo in eis exiſtat, nihil certi ſtatuere poſſumus. Sed fidem illis quoq; tribuit Chriſtus, Mat.18. Cū inquit: Qui ſcandalizauerit vnū de puſillis iſtis, qui in me credūt, &c.

Sacramētum quid ſit & quid requirat.

Baptiſmus.

Cœna Domini.

Ad eundē modum in Cœna Domini eſt verbum mandati. Vnde Paulus: quod accepi à Domino, hoc & vobis tradidi, &c. & Chriſtus, hoc facite in mei cōmemorationē. Deinde res externa, eſt panis & vinū, præterea totum ſpectaculū eſt promiſſionis quędam ſignificatio, quæ etiam diſertè exprimitur in Cœnæ inſtitutione. De pane.n. dicit, hoc eſt corpus meum, quod datur pro vobis, & de vino, hîc eſt ſanguis noui Teſtamenti qui effunditur pro vobis, & pro multis in remiſſionē peccatorū. Poſtremò hæc promiſſio requirit fidē Euangelij, hoc eſt promiſſionis additæ in ipſa Cœna. Hāc fidē qui non affert, impuro ſuo roſtro corpus & ſanguinē Domini contaminat ſibi in certū iudicium, niſi reſipiſcat. Hæc ita ſe habere facilè intelligit, qui Sacramenta cōciones Euangelij eſſe nouit. Nā vt Baptiſmus cōcionatur de ablutione noſtri per ſanguinē Chriſti, ita Cœna cōcionatur quod Chriſtus ſit credentibus cibus & potus, quo cibo & quo potu anima alitur & recreatur ab vitā æternā. Hoc pulcherrimè ſymbolis ſignificatur. Habent.n. ſigna ſacramentalia ſemper cōparationē quandā ad res quæ Sacramētis exhibentur. Au-

gustinus

gustinus.n.dicit: *Si Sacramēta quandam similitudinem earum rerum quarum Sacramenta sunt non haberent, omnino Sacramenta non essent.* Hac ob rem signa Sacramentalia symbola non inepte dicuntur. Est enim quædam analogia rei externæ seu signi ad rē signatā, propter quā analogiā Symboli nomē Sacramentis attribuitur. Symbolum.n. ἀπὸ τοῦ συμβάλλειν, i. à cōferendo seu cōparādo dicitur. Ecclesia igitur in hūc modū analogiā signorū Sacramentaliū ex Euangelio explicat. Sicut aqua foris adhibita abluit sordes corporis, Ita sanguis Christi intus abluit conscientiā à peccatis mortuis. & sicut panis externū hominem pascit, & vinū reficit & exhilarat, ita corpus Christi interiorem hominem alit, & sanguis Christi eundem reficit & exhilarat, modo fides verè sentur. Quod igitur in Ecclesiam recipimur per baptismū, ac Christo inserimur in eóq; regeneramur, & à peccatis emundamur, non nisi corporis Christi beneficio consequimur, quo induimur, & sanguinis quo abluimur. Quod vero per baptismū insiti in eodē alimur, fouemur, & sustentamur, id denuo nullo consequimur alio beneficio, quā corporis & sanguinis Christi. Quod ergo nobis in baptismo tegumentum est, & emundatio, in cœna cibus est & potus, atque vt aliud est gigni atque renasci, aliud ali & educari: Ita aliud est in nouā vitā renasci, & aliud in eadē sustentari & crescere. Præcedit.n. natiuitas, sequitur educatio, id quod pulcherrimè symbolis Sacramentalibus significatur. Nihil proinde aliud docēt Sacramenta Euangelij, quā verbū Euangelij, nisi q mod⁹ diuersus sit in nostrū bonū, vt vtroq; verbo, i. externa voce Euangelij, & eiusdem Sacramento in schola Christi erudiamur, alamur & crescamus.

De presentia Christi in Baptismo & Cœna.

De præsentia Christi in vtroq; Sacramēto nullus piorū vnquā dubitauit. Nā & Paulus dicit, quotquot baptizati sunt Christū induerunt, & Christus porrigens panē dicit, hoc est corpus meū, porrigēs calicē dicit, hic est sanguis me⁹. Quomodo aūt vtrobiq; sit corpus Christi non ignorat, qui & verbis & factis Christi credit. Quia igitur verbo D. credit Eccl. statuit verè adesse corpus & sanguinē Christi in cœna, sic enim promisit qui mentiri nequit. Præterea quia factis Christi credit Ecclesia, statuit præsentiæ modū non naturalē esse, sed supernaturalē, vt Lutherus Christi seruus loquitur. Naturaliter enim sedebat ad mensam, quādo manibus porrexit discipulis corpus suū & sanguinē suū. Verbis igitur docet Christus præsentiā corporis & sanguinis sui, factis vero præsentiæ modū. Cū hac confessione cōgruit dictū Ambrosij tom.4. pag.367. *in illo Sacramento Christus est, quia corpus est Christi.* Nō ergo corporalis est esca, sed spiritualis est. Cū hac sententia congruit, & dictū Bernardi. *Cibus iste non est ventris, sed mentis, non est enim datus ad ruinas huius vitæ, quæ vapor est ad modicū apparens, sed ad æternam vitam animæ conferendā.* Hæc de præsentiæ modo dicta sint, quæ cupio à fratribus sine sophistica accipi. Deū.n. testor quod nihil φιλονεικίᾳ agā, nihil in fauorē hominū faciā, sed simplicē veritatē quærā, & perpetuū consensum veræ Ecclesiæ filij Dei anteferā maleuolorū quorūdā clamorib. qui mihi insidiatur. Hac cōscientia cōtentus, ferā volente Deo quicquid vel occupati alia sentētia, vel maligni adu. me moliantur. Veritas tandem vincet.

De Cōsecratione.

De consecratione præsertim cœnæ Dominicæ sic etiam ex verbo Dei pij sentiunt. Consecratio panis & vini non fit aliter, quā consecratio aquæ baptismi. Nā vt hæc consecrata dicitur cū separatur a cōmuni vsu, & vsui baptismi applicatur. Ita panis & vinum separata à cōmuni vsu, & destinata cœnæ Domini consecrata habentur, idque virtute summi sacerdotis Dei & hominis Iesu Christi, qui baptimū & cœnā instituit. Nihil.n. aliud consecrare est, quā rē communem vsui sacro dedicare. Proinde hæc consecratio fit obedientia erga Christum cœnæ institutorem, per prædicationem beneficiorum Christi, per preces & gratiarum actionem & per pium vsum huius sacratissimæ cœnæ: nec aliud vult Augustinus cum dicit, *accedat verbum ad elementum & fit Sacramentum.* Nam Augustinus non intelligit verbum superstitione magica prolatum, sed verbum Dei instituentis & promittentis, & verbum creditum, &c. vt ipse Augustinus se interpretatur. De probatione eius qui hac cœna cum fructu vti velit hoc sentit Ecclesia. Qui reuerenter in timore Dei, vera fiducia & cum pio proposito accedit hanc sacram cœnam, probatus & dignus censendus est. Nam hic & gratias agit Deo pro filio exhibito, & intelligit Sacramento isto accommodari sibi beneficia Christi.

De Sacramentis Papæ sētentia.

Hactenus breuiter de Sacramentis Ecclesiæ Christi diximus, nunc monstrandum est, quid in hac parte peccetur à Papistis. An Papa hic Christo & eius sponsæ Ecclesiæ aduersetur nécne. Etsi autem magister sententiarum ex Augustino nonnulla de Sacramentis haud ἀπροσδιόνυσα dicit: Tamen postea in numero Sacramentorum & in singulorum explicatione multum aberrat. Deinde post illum secuti commentatores, plerique quæstionum quidem numerum augent, sed rem ipsam magis peruertunt, & Sacramentorum veram rationem inutilibus disputationibus euertunt, omniaque misere confundunt.

Septē constituunt.

Numerant Sacramenta, secundum magistrum suum, septem quæ sunt baptismus, confirmatio, panis benedictio, id est, Eucharistia, pœnitentia, vnctio extrema, ordo, coniugium. Ex his septem, primum & tertium, hoc est, baptismus & cœna Domini: plenam Sacramentorum rationem obtinent, (de ordine quid sit sentiendum suo loco dicam.) Nam hæc duo habent mandatum Dei, res sunt aspectabiles, habent promissionem gratiæ noui Testamenti: quæ promissio fidem requirit, sicuti supra demonstratum est. Quæ autem his adduntur, Sacramenta non sunt sicuti mox patebit.

De baptismo errores Papæ.

Baptismus, vt initiale Sacramentum, etsi rectè primo loco proponitur à Papistis, tamen postea indignissime votis monasticis inferior iudicatur: quod autem dicunt baptismum conferre gratiam, recipi potest, modo interpretatio non pugnet cum principio. Principium est immotum, quod solus Deus sit Deus gratiæ & pacis in Christo Iesu. Si ergo in hūc modum accipiamus dictum: Baptismus confert gratiam, hoc est, Deus per dispensationem baptismi offert, & obsignat gratiam, recipio dictum. Verbo enim offertur tantum gratia, Sacramento vero & offertur & obsignatur, modo fides in vtente Sacramento non defuerit. De infantibus singulare est priuilegium. Verum si hoc modo acceperis dictum. Baptismus confert gratiam: i. sua virtute facit homines gratiæ participes, seu vt interpretantur Papistæ, sanctificat per se, interpretatio cū principio pugnat, atque ideo falsa & erronea est iudicanda. Iam porrò videamus an Papa se Christo opponat in dispensatione huius sacramenti.

Christus amandat discipulos, vt voce & baptismo doceant Euangelium, Ideóque iubet baptizare omnes gentes. Quare non lingua peregrina, & iis ignota quos docerent, fieri debuit. Quis enim doceri potest ea lingua quam non intelligit? Sed quid hic Papa? Euangelium voce non docet, sicuti supra satis ostensum est, sed partem tantum legis, & sua decreta quæ in locum Euangelij substituit.

Deinde, vt concio Euangelij quæ peragitur Baptiſmo minus efficax ſit, baptiſmũ peregrina, hoc eſt, latina lingua mãdat peragi, etiã in iis nationib. quibus latina lingua prorſus barbara eſt. Et eos qui impio ſuo decreto nõ obtẽperant, grauiſſimis pœnis, tanquã hæreticos punit. An non hoc eſt ſe Christo opponere? An non hoc eſt partẽ Euangelij, imò ipſum Euangeliũ totum alto ſilentio obruere, ne homines illud diſcãt ac ſalui fiãt? 2. Aquã baptiſmi exorciſant in contumeliã Chriſti, qui, cum baptizaretur ipſe, oẽs aquas ita conſecrauit, vt ſint idoneæ baptiſmo peragẽdo. 3. Addũt prætorea multas ineptias. Sacrificulus impuro halitu, & ſaliua ſæpe infantes inficit. Fiunt inuocationes ſanctorum, recitãtur exorciſmi magici ſalis, vngitur vertex baptizandi oleo ſacro, quæ omnia cõtaminant non parũ baptiſmũ, & Chriſti inſtitutionẽ quodãmodo fœdãt, qui vult nos contentos eſſe ſuo ſimplici mãdato ſine additamentis humanis. 4. Quũ docet baptiſmum abolere peccatum originale tantum, & non reliqua, dupliciter peccant. Primum.n. tribuunt baptiſmo, quod eſt ſolius ſanguinis Chriſti. Sanguis.n. Chriſti emũdat nos ab omni peccato: cuius emundationis baptiſmus efficax ſymbolum eſt. Deinde cum dicunt actualia peccata non aboleri baptiſmo, reuera hoc volunt, quod ſanguine Chriſti non aboleatur niſi originale peccatum, reliqua reſeruentur ſatisfactionibus fictitiis. Quid quęſo hoc aliud eſt, quã Chriſtũ rurſus ſepelire? quã verum vſum baptiſmi abolere? quã Euangelium turpiſſimo cœno fœdare? An hæc piis ferenda eſt iniuria? retinet Papa baptiſmum, ſed ſuis additamẽtis fœdatum. Baptiſmum fatetũr Sacramentũ, ſed eius verũ vſum abolet: Dũ Chriſto perfidè detrahit, ꝙ baptiſmus ei tribuendũ manifeſto ſigno declarat.

De confirmatione.

Secundum locum inter Sacramenta Papæ obtinet confirmatio, quæ ſi ritè perageretur, vt tempore Apoſtolorũ, & deinde multis annis, non tã Sacramentum eſſet, quã pars diſciplinæ vtilis in Eccleſia. Nam vetus confirmatio nihil aliud fuit, quã examinatio eorum, qui infantes receperunt baptiſmum, vt iã adulti facti redderent rationẽ fidei ſuæ, & teſtarentur propria voce ſe Chriſto dediſſe nomina, quẽadmodũ Eccleſia illorum nomine olim promiſerat, dum baptiſmus eis cõferretur. Hac cõfeſſione edita & facta promiſſione de perſeuerantia in Chriſti fide, Epiſcopus eos confirmabat, docendo, admonendo, conſolando, exhortando. Hic ritus fuit vtilis diſciplina, in cuius locum apud nos ſucceſſit examen Catecheſios ante ſumptionem cœnæ Dominicæ, ſicuti infra dicendum erit. Sed quid hic Papa? veterẽ ritum qui vtiliſſimus fuit abolet, & nomen tantum eius retinet. Deinde facit ex confirmatione ſua Sacramẽtum Eccleſiæ, quod impudenter dicunt plenius eſſe baptiſmo. Nã hęc ſunt verba Lõbardi Coryphæi Papiſtarum: Oẽs fideles per manus impoſitionẽ Epiſcoporum poſt baptiſmũ accipere debẽt S. Sãctum, vt pleni Chriſtiani inueniantur. En blaſphemiã, baptiſmo adimunt S. Sanctum, quem Epiſcopus in ſua manu habet, vt det cui vult. Plenum Chriſtianiſmi ſignum adimunt baptiſmo, & tribuunt ſuo fictitio Sacramento. Sed age videamus quale ſit Papiſtis Sacramentũ confirmatio. De quo quatuor potiſſimum docent. 1. Primùm à quo hoc Sacramentum conferri poſſit. 2. Deinde quod ſit eius elemẽtũ. 3. Tertiò, quęi forma. 4. Poſtremò, quæ virtus & efficacia. 1. Quantũ ad eum qui conferre poſſit hoc Sacramentum, conſtanter dicunt, quod non poſſit conferri, niſi à ſummo ſacerdote. Nã ſi aliter (ait Lombardus) præſumptum fuerit, irritum habetur & vacuum, nec inter Eccleſiaſtica reputabitur Sacramenta. Quid quæſo hoc decretum ſibi vult? Baptiſmus poteſt apud Papiſtas à quouis conferri ſacrificulo, modo tantum latine poſſit pronuntiare exorciſmos, & verba baptiſmi, etiamſi ea non intelligat. Verum hoc auguſtum, ſi diis placet, Papæ Sacramentum nemo adminiſtrare poteſt, niſi ſummus ſacerdos, hoc eſt mitratus aliquis apoſtaticus, (Apoſtolicus volebam dicere) hoc eſt Epiſcopus. Vide quæſo quanta contumelia hîc fit Chriſto, ac ipſius ſacro baptiſmo. Chriſti Sacramentum tam contemptibile habetur, vt poſſit à quouis conferri, contra verò Papæ Sacramentum in tanto precio & honore habetur, vt nephas ſit illud adminiſtrari niſi à ſummo Pontifice? An non hoc eſt baptiſmũ cœno obruere, & pigmẽtum Papæ in cœlum tollere? An nõ hoc eſt baptiſmũ manifeſtè abolere? An non hoc eſt Chriſtum in ordinem redigere, vt ipſe cum ſuo Sacramento infra ſcabellũ pedum Papæ abiectus iaceat? Quis hęc cogitans non exhorreſcit? Papa, tanquam victoria parta in Eccleſiam, imperium Chriſto adimit, & ſibi ſacrilege aſſumit autoritatem ordinandi Sacramenta in Eccleſia Dei, quæ antep onit Sacramentis Chriſti. 2. Secundo loco elemẽti confirmationis meminerunt Papiſtæ, quod dicunt eſſe Chriſma, hoc eſt, vnguentum ſeu oleum. Hoc autem Chriſma, vt non eſſet commune, à Papa vel Archiepiſcopo conſecrari debuit, & magno precio haberi propter Spiritum S. quem in ſe incluſum per adiurationem conſecrantis haberet. Vide quanta temeritas! Puluis & cinis audet Eccleſiæ noua ſacramentalia ſigna obtrudere. Audet ſuo pigmento Sacramenti titulum tribuere. Qua hoc autoritate faciat Papa? niſi quod filius iſte perditionis aduerſarius Chriſti, velit facto declarare ſe eſſe ſupra Deum, & omnem religionem, vt in templo Dei ſedeat oſtentans ſe quod ſit Deus. Hoc diuus Paulus longè antea præuidit, monuitque vt ab ipſius impoſturis nobis caueamus. 3. Forma ſequitur Papalis Sacramenti confirmationis. De qua forma Lombardus in hunc modum: Forma aperte eſt, ſcilicet, verba quæ dicit Epiſcopus, cum baptizatos in frontibus ſacro ſignat Chriſmate. Quid hac forma deformius? deformat enim baptiſma Chriſti, & verũ vnguentum, quo vncti ſunt baptizati, hoc eſt Spiritum Sanctum, ſua fœda amurca contaminat, in qua ſe incluſum habere Spiritum S. ſtultè exiſtimat. Nam Spiritus Sanctus non eſt alligatus ordinationibus humanis, quæ diuino ordini aduerſantur, ſed potius ſpiritus Satanæ, cuius inſtinctu Pontificij ſe Chriſto & eius ordinationibus opponunt. Sed quid opus eſt multis? Cũ piis omnibus cõſtet ſatanicã illuſionẽ eſſe formam iſtam confirmationis, vt quæ veram, vtilem & ſalutarem confirmationem aboleat. 4. Quarto loco virtutem huius Sacramenti docent. Ita enim aiunt: Virtus huius Sacramenti eſt donatio S. Sãcti ad robur. Hoc quam vanum ſit ex eo apparet, quod Spiritus S. emittatur à Deo in corda credentium, iuxta Pauli doctrinam. Qui ergo credit, S. Sanctum habet, qui ſuam præſentiam teſtatur, dum excitat motus in hominibus congruentes cum lege & voluntate Dei, dum impellit ad orandum, & ad pietatis & charitatis officia. Qui confirmat nos, ait Paulus, in Chriſto, & qui vnxit nos Deus eſt, & qui ſignauit nos, & dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris. Hoc ſigno, hoc vnguento, hoc ſignaculo, & pignore contenta eſt Eccleſia Chriſti. Non quærit robur à mortuo vnguento, quo ſuos inungit Antichriſtus, ſed vt ſponſa, Chriſti ſui ſponſi balſamo lætatur & exhilaratur.

Cõfirmationis Papiſticæ refutatio.

De Miſſa Põtificia.

Tertium Sacramentum Papiſtis eſt benedictio panis, de quo Sacramento quid Eccleſia Chriſti ſentit ſupra

tit ſupra dictum eſt, hic aperimus quomodo Papa ſe Chriſto opponat in huius Sacramēti diſpenſatione. Quo autem hoc fiat commodius, primum dicemus de miſſa. Nam hoc nomen cœnæ tribuerunt, Deinde de abuſu conſecrati panis extra miſſam.

Intereſt profecto omnium piorum toto pectore execrari ſacræ Cœnæ prophanationes, quæ in iſta cernuntur miſſa. Quæ abominabilius idolum eſt, quam vllum Ethnicum idolum vnquam fuit. Vt autem diſtinctius appareat abominatio Dei Maoſim, ordine cauſſas recitabo, cur iſtud idolum merito fugiendum ſit.

Miſſæ Pōtificię octo abominationes.

Prima, miſſa Papiſtica eſt ad turpem quæſtum & abominationem proſtituta, & tanquam turpiſſima χαμαιτύπη vndecunque quęſtum occipit, non tantum regibus mundi & principibus ſuccumbit, verum etiam ſuibus & canibus, qui eius abominabili complexu oblectantur, adeo dulce lucrum eſt iſti meretrici, vt nullius amplexus defugiat. Virgo ſi vult nubere ad hanc confugit pronubam. Matrona cupiens parere feliciter, hanc Lucinam implorat. Si cui porcus ægrotat, ab hac petit opem. Si nauigandum, hæc prima nauem conſcendet. Breuiter huius meretricis præſidio, ſed pecunia proſtitutori ſacrificulo numerata, nemo non tutum ſe in regno Antichriſti arbitratur. Quid eſt prophanare ſacram Cœnam, ſi hoc non eſt? Prætexant quicquid velint miſſatici patroni, & laudent quantum poſſint, qui iſtam mercem extrudere volunt: Tamen reuera omni abominatione turpior eſt Miſſatica meretrix.

Secunda, Cœna quam inſtituit Dominus & ſanxit ſuo perpetuo mandato, ſacrilege mutilata eſt. Chriſtus cuius mandato obtemperant Angeli hic prorſus excluditur. Nā quod ipſe inſtituit in perpetuum ſuum teſtimonium, impiè ſuffurati ſunt, arcētes laicos à participatione calicis. An nō hoc eſt teſtamentum Chriſti violare, & reuocare? Is vult omnes de calice bibere, quod Papa ſacrilege prohibet, manifeſtè teſtamentū filij Dei pedibus conculcans, & ſuum idolum in loco teſtamenti Chriſti ſubſtituens.

Tertia, Miſſa Papalis Cœnam Dominicam manifeſtè in aliam formam conuertit. Nam in ea vnus ſeorſum ſuum habet epulum, abolita communicatione, & ordinatione Chriſti, & eius Apoſtoli Pauli. Quod ſane perinde eſt, ac ſi vnus ſubinde ſeipſum ſacro Baptiſmate ablueret. Age quid poteſt abſurdius cogitari? quid poteſt magis contumelioſum eſſe aduerſus Cœnæ inſtitutionem?

Quarta, in Miſſa Papali nulla fit myſterij expoſitio, ſed murmur incantationi magicæ, & nefandis gentium ſacris potius quam Domini inſtituto conueniens. Iuſtinus martyr refert ritum ſimilem ſeruatum fuiſſe olim in ſacris Solis, (quem μίθραν ſacerdotes ipſius vocarunt.) in his Solis ſacris vſus panis & aquæ fuit, ſed nulla vox à ſpectatoribus audiebatur niſi hæc, ἢ οἴσατε, ἢ μαθεῖν δύνασθε. Hoc eſt, aut noſtis, aut diſcere poteſtis. Ab his ſacrificulis Solis ſuū miſſandi ritum, & non à Chriſto accepiſſe Papiſtas ſole ipſo clarius eſt. In Miſſis quando cantus adhibetur, ſatis boatur, ſed vbi ventum eſt ad cœnæ myſteriū, ſolus ſacrificulus muſſitat, & cauet ne ab vllis audiatur, niſi vnica ſyllaba No, quod tamen fit poſt incantationē panis & vini, & poſt eleuationem, & hiſtrionicam panis circa calicem agitationem.

Quinta, habet Miſſa Papiſtica multas ceremonias ineptiarum hiſtrionicarum & ſuperſtitionis plenas, quibus manifeſtè fœdari ſacram Cœnam vel pueris pie educatis notum eſt.

Sexta, Miſſa iſta culinaria ad miſeros homines carnali fiducia inebriandos aptatur, & tanquam expiatio Deo opponitur. Nam eo vſque res tādem deuenit, quod homines poculo meretricis Babylonicæ inebriati, auditu Miſſæ ſeu potius inſpectione Hiſtrionica ſaltationis armari ſe putant, & aduerſus Deum, tanquam tuto præſidio muniti, multo licentius peccare audent, & obſtinatiores redduntur.

Septima, Cœna inſtituta fuit vt ſit Sacramentum, quod cum adminiſtratur fiant gratiarum actiones, verum Papa inde ſacrificium facit meritorū pro viuis & mortuis, & vt ſacrificij forma conſpiceretur, panem magico ritu conſecratum, (nam vt referrent magicam ſuperſtitionem addita vna vocula enim, ter ſufflando crucem in panem dixerunt, hoc eſt enim corpus meum.) primum leuat ſacrificulus ſupra caput, vt reſponderet ſacrificio Leuitico therumali (quod à leuando nomē habet) deinde agitat panem ſupra calicem in quatuor angulos, vt iſto modo compararetur ſacrificio veteri thenupha, cui nomen ab agitādo ſeu mouendo inditum fuit. Quam ſit hęc κακοζηλία Leuitica impia ſatis manifeſtum eſt: nam caret mādato Dei, plena eſt idololatrię, & ſuperſtitionis, irritum facit teſtamentum Chriſti, abducit homines à morte Chriſti, quæ vnica eſt hoſtia pro peccatis, qua cōſummati ſunt ſancti in perpetuum, breuiter in locum ſalutaris remedij animorum reponit triſtiſſimum venenum, quod cedit in certiſſimum interitum, omnibus iis qui iſtud idolum Papæ adorant.

Octaua, impius canon ille, quem vt diuinum myſterium venerantur ſacrificuli, totus eſt conflatus ex impietate: nam in eo multiplex idololatria cōſpicitur. Merita ſanctorum ibi Chriſti merito quodammodo pręferuntur, obruuntur beneficia Chriſti, Victima Chriſti Abelis ſacrificio confertur, panis adoratur, fit oblatio panis, inuocantur ſancti. Breuiter, nihil eſt ſuperſtitionis & impietatis quod in miſſa illa theatrica non conſpicitur. Et videtur arte quadam ſatanica inuenta, ad obruenda beneficia Chriſti, ad tollendam virtutem victimæ vnici ſacerdotis noſtri Chriſti. An nō hoc eſt ſe Chriſto opponere? Qui ergo ſapis fuge Deum iſtum Maoſim, & apud ſimplicem inſtitutionem Chriſti maneto cōſtans: nam qui Chriſti verbo contentus eſt, à via ſalutis errare non poteſt. Ipſe enim ſolus eſt via, veritas, & vita. Qui ergo in ea manet non aberrat, non fallitur, non moritur. Porrò abuſus conſecrati panis extra miſſam, plenus eſt idolomania. Reponunt panem in monſtrantiam, vt vocant, accendunt candelas, procumbunt coram pane, circumgeſtant panem Ethnico more. Breuiter vt Deum colunt mucidū panem & à vermibus ſæpe corroſum. Hæc impietas cum tanta ſit, vt omnibus piis merito ſit fugienda, tanquam idolum planè diabolicum, fruſtra confugiunt Papiſtæ ad miracula, quibus ſuam idolomaniā confirmari putant. Perinde enim eſt iſtum panem adorare, atque Apin Ægyptiacam, aut ſerpentes & feles.

De pœnitentia.

Sacramentum pœnitentiæ quartum locum inter Papalia Sacramenta occupat: verum ſi Petro Apoſtolo credimus, baptiſmus Sacramentum eſt pœnitentiæ. Nam compunctis corde præcipit vt pœnitentiam agant, ſiue conuertantur & baptizentur in remiſſionem peccatorum: ſignificans baptiſmum eſſe Sacramentum, quo Deus obſignet remiſſionem peccatorum pœnitentibus, Papiſtæ fortè intelligunt ſuam pœnitentiam, (quam ſacramentum volunt) de ea quæ fit poſt conuerſionem, & ſuſceptum baptiſmum, videlicet cum homo baptizatus labitur in peccatum, tunc enim pœnitentiam requirūt, quam propter manuum impoſitionē, & ab

solutionis formã Sacramentum nominãt. Neq; hoc pacto pœnitentia ipsa Sacramentum erit, sed ad ipsum baptisma recurrendũ est, non vt quis rebaptizetur, sed vt pactũ Dei cũ homine in baptismo peractũ recolat. Qui baptismus est testimoniũ ablutionis eius à peccato qui crediderit, & vera pœnitentia ad fontẽ misericordiæ confugerit. Iuxta illud: si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrẽ Iesum Christũ iustũ, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Nõ ergo nouo Sacramẽto indigemus, qui vnico Christo propitiatore contenti sumus, sed perpetua pœnitentia peccatorũ, quæ nititur propitiatione Christi, & confirmatur cogitatione baptismi nostri, qui est perpetuũ ablutionis nostræ per sanguinem Christi testimoniũ & Sacramentum. Sed quib. fundamentis nituntur Papistę, qui nobis Sacramentũ pœnitentiã obtrudunt? Multa & inextricabilia contrariunt ex patribus de pœnitentia, sed tandẽ vbi concludendũ est de hoc Sacramento, ipsi se cõfodiunt, dũ signum huius Sacramẽti quærunt. Ex Augustino didicerunt Sacramẽtũ esse signum gratiæ, hic alius aliud signum statuit, & satis ineptos se esse declarãt, dũ Sacramẽtum docent esse pœnitentiã, & tandem elemẽtũ huius Sacramẽti se ignorare suis multis cõiecturis attestãtur. Hic locus postularet, vt de carnificina illa conscientiarũ, quę sub isto Papali Sacramẽto latet dicerẽ. Requirunt enumeratione peccatorũ cũ omnibus suis circumstãtiis: requirunt contritionẽ sufficientẽ, quæ suo merito possit abolere peccatum: requirunt satisfactionẽ operis: quibus nihil aliud efficiunt, quã quod iniiciant laqueos conscientiis, & obruant Euangeliũ Iesu Christi suis satisfactionibus, absolutionib. & absolutionũ mitigationibus per indulgentias, quibus non magis cõuenit cum Euangelio, quã Christo cũ Belial, & luci cũ tenebris. Nam cum fidẽ excludunt à pœnitentia, nõne apertè Christum excludunt? cum mittunt nos ad satisfactionem pro peccatis, nonne sanguinem Christi conculcant pedibus? dum meritis Sanctorum remittunt peccata, an non meritum Iesu Christi impiè & nepharie repudiant? Dum indulgentias habent venales quibus redimantur satisfactiones, an non satis produnt quo spiritu ducantur?

De vnctione Sacramẽtorum.

Quintum Sacramentum Papale est vnctio infirmorum, de quo cum producunt testimonium sancti Iacobi, putãt se satis muniuisse suum pigmentũ. Iacobi verba sunt hæc: Infirmatur quis in vobis, accersat presbyteros Ecclesiæ, & orent super eũ vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei saluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus, & si in peccatis fuerit, dimittentur ei. Hæc sunt Iacobi verba: quibus refertur ritus Ecclesiæ, dum adhuc miraculis loc⁹ fuit, quę cũ nũc cessarũt, stultè retinetur sine miraculis ceremonia. Illi.n. vngebant, vt miraculis ad preces presbyterorũ sanaretur ægrotus: nostri vero vngũt, nõ nisi eos, quos vidẽt in agone mortis esse. Nã si Christus vnctionẽ istam voluisset perpetuum Ecclesiæ suæ Sacramentum esse, serio commendasset Apostolis eius dispensationem. Quid referã de contumelia quæ Christi sanguini fit hac vnctione? Nam quicquid illicito visu delictum, quicquid delectione vocis admissum, quicquid odore superfluo contractum, quicquid ociosa locutione peccatum, quicquid illicito opere peractum, quicquid superbo incessu commissum fuit, hoc totum per vnctionem suam expiari voluerunt. Quæ quæso insania hęc est? tribuunt rancido oleo eam virtutem quę est solius sanguinis Iesu Christi. Tribuunt creaturæ quod est creatoris: Tribuunt suo pigmento, quod est vnici mediatoris Domini nostri Iesu Christi. An hoc est vicarium Christi agere in terris? An non potius Satanæ est, qui voluit supra Christum esse & ab eo adorari? Certe qui hîc non agnoscit Antichristi characterem, plane cæcus est.

De ordinibus.

Sextum Papale Sacramentum est ordo, de quo quid sentiat Ecclesia Christi breuiter explicandum est. Ordinem vocamus vocationẽ & ordinationem ad ministerium Ecclesiasticum. In personis quæ vocantur, requiritur honestas vitæ, morum grauitas, cognitio doctrinæ Ecclesia, donum docendi, & ætas tanto ministerio conueniens. Vocatio relinquitur libera Ecclesiæ, ita tamen vt Pastores & Episcopi quilibet suo loco examinandi & explorandi potestatem habeant. Vocatus & examinatus ordinatur Apostolico more. Primum fiunt preces pro ordinãdo, deinde recitantur lectiones sacræ de ministerio verbi, requiritur ab ordinãdo vt promittat fidelitatem in ministerio. Quo facto imponit presbyter ordinando manus cum inuocatione nominis Dei super ipsum, tandem commendatur Deo, atque ita abligatur ad Ecclesiam cuius minister esse debet. Hac simplicitate fuere contenti Apostoli Christi, & eorum proximi successores. Verum Papa pompam quęrit & maiorem splendorem, qui incurrat in oculos hominum. Atque ideo non solum plures gradus officiorum sacrorum excogitauit, verumetiam plurimas adiecit ceremonias, easque ineptiores, quam vt eas referre libeat. Quæ cũ satis ostendunt Papam à Christo defecisse, nolo longiori oratione istas nugas persequi.

De coniugio.

Septimũ Papalium Sacramentorũ est coniugium. Etsi autem Ecclesia Christi agnoscit coniugium esse ordinationem Dei, & cum Paulo fatetur coniugium esse honorabile in omnibus, hoc est, thorũ castum & coniugalem concessum esse omnibus ordinibus hominum: Tamen non existimat coniugium Sacramentum noui Testamenti esse, quia non habet promissionem gratiæ noui Testamenti annexam: neque præterea Sacramentum est, quia iuxta Paulum est mysterium arcanæ copulæ Christi & eius Ecclesiæ. Nam si omnia, quæ arcanas significationes habent, essent Sacramenta, infinita profecto forent Sacramenta. Sol hic aspectabilis est signum quoddam arcanũ & veluti mysterium Solis inuisibilis Iesu Christi, sicut ex Psalmo quodam patet. Radij solares signant efficaciam virtutis Christi. Hic ignis visibilis figurat Spiritus Sancti efficaciam in cordibus credentium. Sabbathum Sacramentum est quietis Domini in sepulchro, & perpetuæ quietis beatorum in æterna vita. Ad eundem modum multa numerari possunt Sacramenta, quæ tametsi Sacramenta dici possunt: tamen Sacramentorum noui Testamenti rationem non habent. Nam peculiare mandatum ceremoniæ non est expressum Dei verbo. Non annexa est promissio noui Testamenti, ex quo & quartum sequitur, quod fides promissionis non hîc requiratur. Cum ergo ea quæ requirit ratio Sacramẽti noui Testamenti hîc non inueniantur, non potest cõiugiũ inter Sacramẽta Eccl. numerari. Sed quî fit quod Papa nolit istud suum Sacramentum esse commune toti Ecclesiæ? si est iuxta illum Sacramentum Ecclesiæ coniugium, cur interdicit Sacerdotibus coniugiũ? Spiritus Sanctus pronunciat coniugium honorabile esse inter omnes, Papa autem vt se manifestum hostem Christi declaret, suis interdicit coniugium, & vt non videatur Scripturę testimonio destitui, adducit suo more dictum Pauli Rom. 8. qui in carne sunt, Deo placere non possunt: quasi Apostolus hic ageret de operibus naturæ simpliciter, & nõ poti⁹ de operib. carnis, hoc est, viciosę & corruptę naturæ

naturæ, perturbantibus & destruentibus ordinem diuinũ in natura, qualia sũt illa opera quę Paulus enu merat Galat.5. opponam' igitur Papæ ordinationẽ Dei, quam omnibus liberam esse vult. opponamus & illi Paulum, qui prohibitionem coniugij definit doctrinam esse dæmoniorum. Habent & aliud Papistæ refugium, volunt sacerdotes inperfectiori & digniore vitæ statu viuere. Iam autem pro confesso habent virginitatis & cœlibatus statum meliorem esse, & digniorem statu coniugali. Vnde suum decretum de cœlibatu sacerdotum concludunt. Si tam facile esset donum continentiæ dare, quam concludere, videretur aliquid habere momenti eorũ conclusio. Sed orationibus aiunt impetranda est castitas. Age vbi est promissio quod Deus velit istam largiri? promittere perpetuum cœlibatum, & nõ habere rationem humanæ fragilitatis, & insidiarum diaboli summa est amentia. Omnes pij norunt ea quæ ad hãc vitã spectãt petenda esse cũ conditione. Quare nemo certus esse potest de impetranda perpetua castitate, proinde stultus est, & qui eam requirit, & qui eam vouet.

De ordinibus.

Iam videamus principium seu fundamẽtum, quo Papistæ nituntur. Cœlibatus inquiunt status est melior & dignior coniugali statu, à quo magistro hoc didicerunt? certe non à Deo qui matrimonium in Paradiso sanxit. Paulus (inquiunt) 1. Cor.7. præfert virginitatem & cœlibatum cõiugio. inter alia enim ita ait: Qui non iungit melius facit. Respondeo, cœlibatum non esse meliorem coniugio ἁπλῶς: sed κατά τι, hoc est, non bonitate operis, sed vsu, idque non semper, nec in omnibus, quemadmodum Paulus apertè docet. Qui abstinet à coniugio sine castitatis dono, quomodo solicitus sit facere ea quæ sunt Domini, vt placeat Deo, apparet in vita Sodomitica monachorum, & monialium: apparet in turpissimis moribus sacrificulorũ, qui omni genere libidinum se fœdissime polluunt. Facessant igitur Papistæ cum suo impuro cœlibatu, & tum demum imponant sacerdotibus cœlibatum, vbi à Deo fuerint certiores facti, quod velit omnibus rasis & vnctis donũ conferre castitatis.

De coniugio.

Hactenus ostendimus quomodo Papa Christo aduersetur in diuinis Sacramentis, peruertit veram Sacramentorum rationem: auget sua temeritate Sacramentorum numerum, deprauat vera Sacramenta, & à vero fine & vsu Sacramentorum aberrat. nunc de tertio, in quo proposuimus Christo Papam aduersari, hoc est, de ritibus humanis agendum est.

De ritib. Ecclesiasticis Antichristianismi errores.

Ritus humanos qui faciunt ad ordinem & εὐσχημοσύνην piam in Ecclesia non improbant pij, sed eis suũ locum tribuunt, infra opera tamen cultus & Sacramenta, atque eos retinendos iudicant decori, & ordinis caussa. Decori quidem, vt excitemur ad pietatem istis adminiculis, vt modestia & grauitas in pietatis exercitiis eluceat: ordinis vero, vt præsidentes habeant certam agendi regulam, vt auditores assuefiant ad obedientiam & disciplinam, vt bene composito Ecclesiæ statu paci & tranquillitati consulatur. Huiusmodi ritus ordinare potest Ecclesia, & mutare si quando visum fuerit. Nam Ecclesia habet potestatem in ædificationem, & habet mandatum in genere. 1. Cor.14. omnia fiant ordine, & decenter. Quid in hac re Papa peccat? peccat tyrannide, multitudine, κακοζηλίᾳ, vanitate, opinione. Tyrannus est, quod Papa sumat sibi authoritatem in Ecclesiam Christi, cui audet præscribere leges quas vult, quæ vna ex notis Antichristi est.

I. Multitudine peccat, cum congerit in infinitum ceremonias, nec vllum finem facit, imo magis onerat Ecclesiam Christi ritibus, quam vnquam Iudaicus populus fuit grauatus, contra manifestum interdictum Petri, cuius se successorem gloriatur. Ita enim Petrus ait: Quid tentatis Deum, imponere iugum super ceruicem discipulorum; quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus.

II. Κακοζηλία est quod ad imitationem prophanarum gentium, & ad similitudinem Mosaicorum rituum multa sunt inuecta in Ecclesiam per Papam: Iam autem gentium superstitio detestanda est, & Mosaici ritus exhibito Christo cessare debuere. Quare ista Papalis κακοζηλία indigna est, quæ locum vllum habeat in Ecclesia Christi.

III. Vanitas est, φ multi rit' Papistici sunt ἄσημοι, tantum sunt histrionicæ quædam gesticulationes, nihil ad ordinem & decorem facientes.

IIII. Opinio damnanda accedit, videlicet necessitatis, quæ pugnat cum libertate Christiana: meriti, quæ pugnat cum Christi victima: iustitiæ, quæ pugnat cum fide gratuitæ remissionis: & cultus, quę pugnat cum dicto Christi, frustra me colunt mandatis hominum.

Restat vltimum quod proposuimus, videlicet disciplina, de qua quid vera Ecclesia sentiat ex verbo Dei, & quid Papa contra audeat, dicendũ est. Disciplina in Ecclesia Christi nihil aliud est, quam assuefactio quędam cum interior tũ exterior, qua pii assuefiunt ad pietatem, iustitiam, modestiam, & alias virtutes, quáque in officio debito retinentur, ne excusso iugo Christi ferantur effrenes in quæuis flagitia. Partes huius sunt instructio & correctio: instructio absoluitur præceptis, quorum alia mentem instruunt, affectus frenant, & volũtates regunt: alia linguã, gestus, & facta gubernant. Correctio est castigatio quæ fit per gubernatores disciplinæ, hoc est, per parochos & alios graues viros, quibus hæc cura cõmissa est. Mitior castigatio fit verbis tantũ: grauior exclusione ab Ecclesia per excommunicationem: grauissima fit exclusione per anathematismũ, qui exercetur tantũ in pertinaces hæreticos. Hæc fere summa est disciplinæ Ecclesiæ Christi: à qua quantũ aberret Papa facile est videre in moribus Papalium, & abusu excommunicationis, & fulmine anathematis, de quibus omnibus referre, quibus illorũ libri referti sunt, nolo. Quid .n. valet disciplina vbi fundamẽtum nõ est bonũ. Castigatio quæ verbis fit apud eos eò pertinet, vt Papa suos sub imperio retineat. Excommunicatio exercetur non in facinorosos legitime iuxta mandatũ Christi admonitos, sed in pauperes, qui fortè nõ sunt soluendo ea, quæ Papalis dignitas sibi deberi autumat. Scortatores leui satisfactione reconciliãtur. qui obolũ sacrificulo debet, & non soluit ad nutũ, excõmunicatione feritur, nõ sine graui, si diis placet, ceremonia, è suggestu declamitat in miserum hominem, infamat insontem, candelas mittit, pulsat campanula, horrenda voce debitorem excludit ab Ecclesia, imò non solum ab Ecclesia, verumetiam adimit omnem spem veniæ. Sub tamen tacita conditione, nisi reus pecunia fulmen extinxerit. Anathematismus exercetur nõ in hæreticos, sed in eos qui Prophetica & Apostolica scriptura se cõtentos esse dicunt: in eos qui solo sanguine Christi fatentur peccata expiari: in eos qui dicunt Christũ vnicã suã spem esse: in eos qui non inuocant sanctos: in eos qui nõ oĩa Papæ nugamẽta recipiunt. Breuiter in eos qui Papã loco Dei nõ adorãt. illã.n formã qua vsi sunt sancti patres, imò Apost. Paulus in corruptores Euangelij, trãsfert Romanus tyrannus ad stabiliendum suum regnum, quod sophistica

De disciplina Ecclesię, Papatus errores.

partum, hypocrisi & tyrannide defenditur. Non sunt ergo magis metuendi anathematismi Papales, quam si amator aliquis turpis omnes suas veteres amicas anathemate ferire vellet quæ iam contempto meretricio amore honestis oblectarētur nuptiis. Nā cum Papæ succubuimus vilissimis scortis turpiores eramus, nunc autem postquam Christo nupsimus, sponsæ honestissimæ coronam gerimus. Quo solo marito contenti, amatorem veterem Papam execramur cū omnib. suis philtris & incantationibus. Hæc placuit interserere de collatione Papæ Antichristi, & Iesu Mariæ Filij veri nostri Christi: singula persequi nolui, sed capita tantum attingere. Nam timendum est ne nostra securitas aliquid magni mali nobis afferat. Deus faxit ne nonnulli qui hactenus cōstantiæ laudem meruere, turpiter arma abiiciant, & Turco aut Papę se subiiciant. Talia enim minari videtur nostra ingratitudo.

N. H.

SYNTAGMA INSTITVTIONVM CHRISTIANARVM.

PERSPICVIS ASSERTIONIBVS EX DOCTRINA Prophetica & Apostolica congestis (plerisque propositis & disputatis in Academia Hafniensi) comprehensum:

NICOLAO HEMM. AVTORE.

ORNATISSIMO VIRO, DOCTRINA, PIETATE, virtute atque sapientia excellenti, D. Ioanni Francisco Ripensi, artis medicæ Doctori eximio, Rectori Academiæ Hafniensis magnifico, & suo collegæ ac fratri in Christo charißimo.

TRIA sunt homini, magnificè domine Rector, frater & collega charissime, in primis meditāda, Quomodo bene sapiat, Quomodo bene agat, &, Quomodo bene habeat. Ad hæc enim hominis natura fertur: hæc appetit: in his finem bonorum collocat. Huc pertinent tres illæ facultates animæ, à Deo Opt. Max. homini astructæ, γνωστική, ἐπιθυμητική, & θυμική. Harum prima verum & bonum vt inquirat, satagit: nec quicquam illi satis est priusquam ad verissimum & summum bonum peruenerit. Media verò & bono inuento se applicat, & in eo acquiescit. Postrema illud ipsum verum & bonum tuetur, & contrariis aduersatur. Huc proinde quæcunque à maximis ingeniis acutissimè excogitata & perscripta sunt pertinent: huc scholastici labores, huc facultatum ac professionum ordinatio referuntur: quibus hic scopus præfixus est, vt & ingentibus corporis animíque morbis remedium adferant, & hominem ad quietem, tranquillitatem & beatitudinem perducant.

Cæterùm, etsi omnium, qui in hoc studio occupātur, laudandus est conatus: tamen euentus conatui & expectationi in omnibus peræquè non respōdet. Nam, vt Pindarus ait: ἐπὶ μὰν βαίνει τι καὶ λάθας ἀτέκμαρτον νέφος, καὶ παρέλκει πραγμάτων ὀρθὰν ὁδὸν γε ἔξω φρενῶν. Hoc est, Accedit obscura nubes obliuionis, & rectam viam rerum agendarum aufert ex mentibus. Tametsi autem Pindarus aliquid mali in naturam humanam superuenisse, quo impediuntur homines, quo minus ἀρετὰν καὶ χάρματα, quæ natura appetunt, assequantur, recte animaduertit: tamen malum illud & obscuram illam obliuionis nubem monstrare non potuit luce diuina destitutus. At Ecclesia Dei, & nouit illud malū, & habet remedium, quo illi malo medeatur. Malū ipsum est peccatum originis. Remedium mali est prædicatio Euangelij. Ideo Paulus ait: Postquam in sapientia Dei non cognouit mundus, per sapientiam, Deum: placuit Deo, per stultitiam prædicationis, saluare credentes. Hoc est, Postquam in hac mundi fabrica, quæ est veluti speculum quoddam sapientiæ Dei, non cognouerunt homines, per lumen rationis ac demonstrationes, Deum,

vt par erat, visum est Deo ex gratuita ipsius bonitate per stultã coram mundo prædicationẽ, de Christo crucifixo, saluare credentes. Tametsi itaq; magna laus est Sapientiæ, quã profitẽtur illi qui Philosophi nominantur: & profectò magnus ipsius vsus est, in vita œconomica, politica, addo etiã in Ecclesia, tamen plurimũ differt humana illa Sapientia ab illa, quam Paulus stultitiã, iudicio mundi, sed Dei Sapientiã, vero iudicio, nominat. Nã siue autores spectas vtriusq; Sapientiæ, siue caussas certitudinis attendis, siue effecta scrutaris, apparebit quantum Dei Sapientia sapientiam principum huius mundi, excellat.

Primũ autores discreti sunt. Deus est autor sapientiæ Ecclesiæ: homo est inuentor Sapientiæ, quã Paulus sapientiam nunc mundi, nunc principũ huius mundi appellat. Verùm si quis obiicit humanam Sapientiam à Deo esse qui facultates naturæ indidit, quibus inuenta, locupletata & aucta est Sapientia hæc, quam Philosophiam nominamus: huic vicissim obiicio νέφος ἀτέκμαρτον λάθας (cuius Pindarus meminit) ex quo factũ est, vt sæpissime extra viam aberrent Philosophi. Vt ergo Deus & homo distant in infinitum inter se, & bonitate & dignitate, vt alia taceam: ita sapientia Dei bonitate & dignitate sapientiam hominum excellit. Hoc discrimen notat Paulus, in hunc modum Corinthiis scribens: Porrò sapientiam loquimur inter perfectos, Sapientiam autẽ non seculi huius, neque principũ seculi huius, qui abolentur: sed loquimur sapientiã Dei in mysterio absconditam, quã præfinierat Deus ante secula in gloriã nostram, quam nemo principũ huius seculi cognouit. Hic habemus descriptã verã sapientiã, quæ non hominũ sed Dei est. Si ergo sapientia Dei est, non est contẽnenda nec reiicienda in tertiã classẽ Scientiarũ, quasi inferior multũ esset sciẽtiis humanis εἰκασίᾳ proxima. Si sapiẽtia Dei est, caueat puluis & cinis, ne mẽsura sensuũ & rationis eã metiri velit. Si est in mysterio recondita, non est noua & nuper nata, sed ante mundi cõstitutionẽ à Deo concepta & destinata in salutẽ & verã hominis beatitudinẽ. Si est in gloriã nostrã, eò pertinet vt nos perficiat, & ad gloriam veram æternæ beatitudinis perducat, vt Deo iuncti perfecto amore, optimè habeamus.

Secundũ discrimen inter Philosophicã sapientiam & diuinã, à caussis certitudinis petendã esse proposuimus. Philosophi iactant lumen rationis: proferunt κριτήρια, quibus quasi manu ducuntur à notis ad ignota: amussim Philosophicã immotam esse gloriantur. At Dei sapientia lumen Dei prætendit, experientia Sanctorũ cõprobatur, arrhabone Spiritus confirmatur, & multis demonstrationibus Spiritus firmissima esse conuincitur: adeo, vt eius respectu humana sapientia omni fere teste carere videatur.

Discrimen tertiũ ab obiectis petimus. Philosophica Sapientia, etsi de Deo disserit, tamen nec naturã Dei, nec distinctionem ὑφισταμένων in vna simplicissima natura, nec voluntatem rectè intelligit, sed cũ de Deo philosophatur, in horrendas tenebras incidit: id quod videmus omnibus philosophis, qui Euangelij cognitione destituebantur, accidisse, qui, cum sibi sapere videbantur, ἐματαιώθησαν καὶ ἐμωράνθησαν, vt Paulus loquitur.

Effecta quoque variant. Quid efficit Philosophia aliud, quàm vt hominẽ pædagogia quadã in officio contineat? quã vt hominẽ in arcana naturę introducat? quã vt sermonẽ regat? Quid? An non hæc magna sunt? Permagna esse fateor, & vestigia quædã diuinitatis, cũ Paulo agnosco. Sed sapientia Dei, si pædagogiã spectamus spiritualẽ, quæ locũ habet in familia Dei, sola nos regit & perficit ita: vt & bene sapiamus, & bene agamus, & bene habeamus. Nã philosophia, etsi multa præclara de virtute habet, digna quæ cognoscãtur: tamen nec vnde proficiscantur Christianæ virtutes, nec quæ sint, nec quomodo fiant, nec quo tendant, rectè & sine errore monstrat. Si quidẽ sola pietas, quã profitetur sapientia Dei, est principiũ, fundamentũ, fons, matrix, dux & gubernatrix omniũ virtutũ quæ Deo probantur. Principiũ, quia ab ea manant, vt à fonte riuuli. Fundamentũ, quia super ea tanquã ædificiũ veræ virtutes extruuntur. Formatrix, quia fides quæ percipitur ex sapientia diuina facit vt virtutes sint, quæ ex mandato fiunt. Dux, quia regit eas, & continet intra suos limites, ne euagentur, & in spectra virtutũ conuertantur. Gubernatrix, quia vt recta ad finem verum ferantur, videlicet ad gloriam Dei, ædificationem Ecclesiæ, tranquillitatem vitæ, & vtilitatem proximi, facit.

Porrò si quis ex ijs, quæ diximus, de excellentia virtutũ, quas sapientia Dei docet, velit inferre abijciendã esse eam humanæ sapientiæ partẽ, quæ doctrinã de virtutibus continet, ille sane haud rectè iudicat. Nequaquam enim ideo abijcienda est philosophia in doctrina virtutum, vt quidã (opinione sua docti) autumant, quod imperfectior sit: sed vt lumen adhibendũ est illi ex doctrina cœlesti: ita illuminata vtiliter seruit Ecclesiæ Dei. Quemadmodum. n. nõ abijciendũ est cuprum, quod aurum sit illo longe præstantius & nobilius. (Habet. n. cuprum suũ vsum, modo auro relinquat suum precium. Et rursus aurum indiget interdũ cupro, vt id quod inde efficitur fiat stabilius.) Sic doctrina Ecclesiæ de virtutibus etiamsi longè excellit philosophiã: tamẽ multum in ædificio tabernaculi Dei cognitione virtutum philosophicarũ, tanquam exoticis quibusdam thesauris iuuatur. Quare qui illã Philosophiæ partem, quę doctrinam de

virtutibus continet,contemnit,dignus est potius flagris quam refutatione, prǽsertim cum videamus Paulum Apostolum non raro dicta Philosophorum & Poetarum de virtutibus mutuatum esse.

Iam ad eam partem humanæ sapientiæ veniamus, quæ naturas rerum scrutatur. Hîc profectò fatendum est eam Philosophiæ partem,quæ rerum naturas rimatur,magnum adminiculum adferre iis,qui in Schola Christi versantur. Multa enim in Mose,Prophetis,Psalmis,Euangelicis scriptis occurrunt,quæ sine humana sapientia de rerum naturis & proprietatibus, intelligi non possunt. Quod qui negat,ei sanè helleboro opus est: vt interim sileam, eum ingratum esse Deo,qui dona ipsius in Philosophis non agnoscit & veneratur.

Quantum autem ad sermonem attinet,Philosophia facit vt sermo sit emendatus & rectus, & elegans. Quo profectò beneficio humanæ sapientiæ Ecclesia Dei carere nō potest,nisi muta esse velit. Quid de theorica dicam,quàm Epiphanius in Scripturæ sacræ interprete requirit? certè qui sine dialectica hanc accedit,profectò ὥσπερ ὄνος πρὸς λύραν accedit. Vt taceam theoricam planè ἀχαλίνωτον esse sine dialectica & in præcipitia agere. Quomodo enim sine dialectica collationes instituet? Quomodo ordinem intelliget & monstrabit aliis? Qomodo genera,species & differentias inueniet? Quomodo definitiones extruet? Quomodo diuisiones faciet? Quomodo rationes ordinabit & iudicabit? Quomodo antilogias soluet?

At si quis Enthusiasta obiecit Apostolos fuisse rudes harum rerum. Igitur neque iam requiri in doctoribus Ecclesiæ,sed sufficere Spiritum S. Etsi spiritus Christi doctor veritatis semper est implorandus,vt nos doceat,& in veritate dirigat: tamen discernendum est inter miraculosam instructionem: qualis fuit Prophetarum: deinde Apostolorum qui die Pentecostes per Spiritum Sanctum plenè sunt edocti de mysterio Euangelij: deinde paucorum aliorum: & Ordinariam,qualis est eorum qui successerunt Apostolis. Hanc commendat Paulus suo discipulo,cum ait: Attende lectioni. Neque potest hæc ordinaria instructio, quam requiro in interprete Scripturarum, vtiliter fieri, sine rerum multarum notitia, quæ ex philosophia petenda est. Proinde vt rectè sapiamus,& bene agamus,opus est nobis & philosophia & Theologia: illa quidem,vt ministra,hac verò,vt imperatrice. Quando ergo humana sapientia quæ Philosophia dicitur,submittit se diuinæ sapientiæ,id est,Theologiæ,eique seruit,vtilissimum est ipsius ministerium. Verùm si, vt Agar ancilla dominari voluit Saræ heræ suæ, ita Philosophia incipiat dominari Theologiæ: vt meretrix de familia Dei eiicienda est. Neque aliud vult Paulus cum hortatur Colossenses, vt caueant ne quis se decipiat, & à recta via abducat, per inanem philosophiam,manifestè opponens inani philosophiæ,veram & piè seruientem dominæ suæ, hoc est diuinæ sapientiæ. Porrò qui rectè sapit & benè agit, is etiam bene habet, animo saltē. Corporis enim morbis destinata est ars medica,quæ ex media philosophia nata,obseruatione & experientia aucta & confirmata est. Quam qui non magnificat, donum Dei contemnit,& Spiritui Sancto resistit,qui iubet,vt medicum in honore habeamus.

Hactenus exposuimus quæ sunt homini imprimis meditanda,videlicet quomodo bene sapiat,bene agat,& bene habeat,& ostendimus præstantissimorum hominum ingenia in iis tradendis & transferendis in vsus hominum,elaborasse. Quorum exemplo & nos pro modulo ingenij nostri aliquid adferre conati sumus, & hoc Syntagma assertionum de prǽcipuis nostræ religionis articulis,euulgamus,vt studiis eorum qui bene sapere, bene agere,& bene habere cupiunt,consulamus. Deus faxit vt omnia in ipsius laudem,in ædificationem Ecclesiæ,& salutarem instructionem eorum qui hæc lecturi sunt,cedant.

Quod autem,magnificè domine Rector,frater & collega charissime hoc Syntagma sub tuo nomine in lucem prodire voluerim,has habui caussas. Primùm enim quia longo tempore in hac Academia vnà viximus,vera amicitia & summa familiaritate coniuncti, volui hoc testimonium amoris mei erga te publicè extare,quo vterque nostrûm tanquam symbolo quodam de vinculo familiaritatis mutuę, qua deuincti sumus,admoneamur. Deinde, vt tua autoritate, summo magistratu in nostra Academia magna cum laude fungentis studiosa iuuentus excitata,hoc Scriptum,in eorum potissimum vsum euulgatum, legat libentius. Ad hæc vt signum sit meę gratitudinis erga collegas meos omnes,potissimum propter amptissimū illud munus, quo me nuper honorarunt,te & rectore & suasore. His bene & feliciter vale, cū collegis meis & fratribus charissimis. Oro autem ęternum Deum Patrem Dom. nostri Iesu Christi,vt dulcissimo vinculo sui spiritus in vero amore nos coniungat, regátque singulos, vt omnes nostros conatus eo referamus,vt qui nostrę fidei commissi sunt proficiant in vera sapientia,pietate & virtute,quo nobiscum sani sint & animo & corpore, Amen. Ex musæo nostro, 1. Aprilis, Anno Dom. 1574. Ætatis autem meę,sexagesimo primo.

natalis … dies autoris fuit 22 Maij … Chri 1513. (… gaard i Hyldtofte i … sogn i Laaland) … spirans, cum … ferè … composuit … 1590.
O mea mens, posthac æternum viue beata,
… redemptoris voce … merito:
Cum tuba coelestis postremo tempore clanget,
Ecce sepulcra dabunt Corpora quæque sua.
Lector viue, vale, mortem meditare, memorque
perpetuæ vitæ, disce timere Deum.
… obiit circa 22 diem maij … 1600, in ætatis suæ … 87.

DEVS.

DEVS.

Cognitio Dei duplex.

DVPLEX de Deo hominum est institutio. Vniuersalis vna, quæ omnium hominum est. Peculiaris altera, quæ filiorum Dei est propria.

2. Vniuersalis Dei instructio, Natura & Demonstratione, ex operibus Dei desumpta, nititur. Vt enim Natura magistra, omnes sani homines intelligunt Deum esse: ita opera Dei, & vnum esse Deum clamant, & eundem æternum, omnipotentem, sapientem, bonum, misericordem, veracem testantur.

Ex operibus.

3. Huic cognitioni Dei naturali, duplex finis est propositus: proprius vnus, alter accessorius.

4. Proprius quidem finis bipartitus est, videlicet veri Dei, vera notitia, & Dei cogniti verus cultus. Accessorius vero accedit hominum culpa, nimirum vt sint inexcusabiles, vt qui nihil prætendere possint, quin iure sint damnabiles, quotquot Deum non agnoscunt, vel agnitum non glorificant veris cultibus.

5. Etsi igitur fatendum est, mentē humanam quasdam de Deo prolepses veras habere: tamē cùm istæ prolepses, hypothesibus & actionibus accommodari incipiunt, ipsa διάνοια toto aberrat cœlo, id quod cum experientia testatur Apostolus, Rom. 1.

6. Et tametsi opera Dei satis euidētem demonstrationem de Deo suppeditant, quantum quidem ad lucem Dei attinet: sensus tamen humanus, verbo Dei destitutus, deficit, antequā assequatur, aut quis sit Deus, aut quæ sit eius voluntas, vt in Socrate, qui iudicatus est sapientissimus, videre, est.

Verbo Dei.

7. Sibi igitur relicta ratio, à vero Deo aberrat, adeo, vt nec essentiam, nec distinctionem personarum, nec beneficia erga Ecclesiam, salutariter intelligat.

8. Quare philosophi, etsi multa disputarunt de Deo acutè, multásque gnomas prodiderunt veras: tamen salutarem Dei notitiam non sunt assecuti. Nam iuxta Pauli dictum, cum se putarūt sapientes, stulti facti sunt, vt qui pro vero & solido cultu Dei, speciem eius amplexati sunt, suis dialogismis, vt Paulus loquitur, decepti.

9. Contra verbum Dei rhetoricantur, imò nugantur potius, qui sanctis Patriarchis, Regibus & Prophetis, annumerant Scipiones, Fabios, Fabritios & alios quosdam, qui verbum Dei non didicerunt, sed potius pro ludibrio habuerunt.

10. Vano enim & erroneo nituntur fundamento, cum aiunt: Gentes, lege naturæ: Iudæos, lege Mosaica: & Christianos, lege Christi, saluari, somniantes qualemcunque disciplinam morum, salutis meritum esse.

11. Siquidem vnica salutis via est Iesus Christus. Qui hac in cœlum non tendunt, ad inferos detruduntur, vt qui sub ira Dei manent damnati. Firmum enim est dictum Ioann. 3. Qui non credit in filium, ira Dei manet super eum.

12. Neque tamen hęc naturalis Dei notitia, piis est inutilis, imò mirum in modum eos erigit, confirmat & consolatur. Nam dum cœlos narrare gloriam Dei vident, ipsi rapiuntur, non solum in admirationem potentiæ & sapientiæ Dei: verumetiam de æterno Christi regno cum Dauide, cogitant, in quo Christum, Solem iustitiæ, venerantur, Prophetas, pios reges, Apostolos, &c. tanquam stellas suspiciūt, non sine ingenti animorum voluptate.

13. Altera Dei notitia, quā propriam filiorū Dei dixi, duobus firmissimis fundamentis nititur, nēpe verbo Dei infallibili, & testimonio verbo addito. Quod enim verbo exponitur, id testimonio, tanquam maiestatis diuinæ sigillo, confirmatur & obsignatur.

14. Verbum disertè pronuntiat vnū esse Deum, qui est Pater æternus, & Filius coæternus Patri, & Spiritus Sanctus coæternus Patri & Filio. Testimonium patefactionis in baptismo Domini idem verbum confirmat & obsignat.

15. Cùm ergo talis omnino sit cogitādus Deus, qualis per verbum & testimonium nobis proponitur, & oporteat omnino pios de Deo quærere ex eius verbo, de Deo cogitare cum eius verbo, de Deo loqui per eius verbum. Vt vnum æternum Deum ita in vna diuina & indiuidua essentia Dei, tres hypostases seu personas, Patrem & Λόγον, & Spiritum Sanctum confiteri par est.

16. Nam cùm scriptura vnum solum Deum agnoscit, & eadem Patrem Deum fatetur, qui non sit Filius: & Filium Deum veneratur, qui non sit Pater: & Spiritum Sanctum Deum colit, qui nec Pater sit, nec Filius: discernit vtrique tria ὑφιστάμενα, in vna indiuidua diuina natura.

De Dei essentia & tribus personis.

17. Non est igitur aliud Pater, aliud Filius, aliud Spiritus Sanctus, quia vna indiuidua & diuina est natura, licet alius Pater sit, sit alius Filius, alius Spiritus Sanctus. Nā nec Pater Filius est, nec Spiritus Sanctus Pater aut Filius.

18. Hinc piè Fulgentius aduersus Hæreticos: *Cū vnum Deum audis, Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, vnam naturam istius summæ Trinitatis, intellige. Cum Trinitatem audis, tres personas illius summæ Trinitatis agnosce.*

19. Proinde, etsi Pater, etsi Filius, & Spiritus S. idem sunt essentialiter, vt qui sunt ὁμοούσιοι, non συνούσιοι aut ταυτούσιοι: tamen realiter distinguuntur, & suas distinctas proprietates interiores & exteriores habent.

20. Interiores quidem proprietates sunt: quod solus Pater ingenitus gignit Filium: solus Filius nascitur ex Patre: solus Spiritus Sanctus procedit ab vtroque. Exteriores vero proprietates sunt, mittere & mitti. Pater mittit: Filius missus est, & assumpsit naturam humanam, in qua & victima factus est: Spiritus Sanctus mittitur in corda hominum, vt in iis accendat nouam lucem & iustitiam.

Proprietas personarum.

21. Neque hæ exteriores proprietates infringūt regulam Augustini, qui dicit, *Opera Trinitatis ad extra esse indiuisa*, modò eam intelligamus, seruata cuiusque personæ proprietate: vt, Pater creat, Filius creat, Spiritus Sanctus creat: Pater saluat, Flius saluat, Spiritus Sanctus saluat, sed seruatis proprietatibus personarum.

22 Proprietates, quibus Deus à creaturis distinguitur, inter alias hæ sunt. 1. quod in vna indiuidua natura sint tres hypostases. 2. quod Deus sit essentia æterna. 3. quod sit creator & saluator. 4. quod sit in mundo & supra mundum. 5. quod sit in nullo loco, & in omni loco.

23. Præterea, cùm varia prædicata in Scripturis tribuantur Deo, obseruandæ sunt eorum differentiæ, quarum prima est, quod quædam negatiue, quædam affirmatiue de Deo dicuntur. Vt negatiua quid non sit Deus indicant, qualia sunt ingenitus,

immensus,ineffabilis, ἄναρχος: ita affirmatiua ad descriptionem Dei pertinent, non quod vlla nomina satis explicant diuinam naturam, sed vt talem nobis delineent,qualem intellectus noster eum potest apprehendere,

Negatiua.

Affirmatiua.

24. Affirmatiua prædicata sunt multiplicia. Quędam enim essentialiter Deo tribuuntur,seu ad se dicuntur: vt loquitur Augustinus: quædam relatiue: quædam per similitudinem,vt sunt ea quæ ad actionem,passionem,locum,situm, tempus,habitum referuntur: quædam ex tempore & relatiuè simul,vt, Dominus,creator,refugium,donatus,datus, missus: quædam ex tempore sine relatione,vt,humanus,incarnatus.

1. Proprietates essentiales.

25. Essentialiter tribuuntur Deo voces quæ Categoriis substantiæ, quantitati & qualitati subiiciuntur,vt,Deus omnipotens,bonus,&c. de his sunt duæ regulæ obseruandæ.

26. Prima, Quod ista varia attributa Dei, non diuersitatem in essentia,aut vllum accidens significant,(in Deum enim nullum cadit accidens) sed vnam eandémque essentiam notant, quæ effectuum ratione in creaturis, varias sortitur appellationes. Nam secundum essentiam non distinguitur bonitas à iustitia aut omnipotentia, sed solum respectu effectorum.

27. Secunda, Quicquid propriè ad se dicitur Deus,& de singulis personis dicitur,Patre & Filio & Spiritu Sancto,& simul de ipsa Trinitate, non pluraliter,sed singulariter,dicendum est. Siquidem non aliud est Deū esse,aliud magnum esse, aliud bonum esse. Quare vt vna essentia est diuina:ita vna magnitudo,vna bonitas,& sic de aliis.

2. Relata.

28. Quæ relatiuè dicuntur nomina, non commeant. Qui enim est Pater,non est Filius,nec Spiritus Sanctus. Etsi autem Pater dicitur ad Filium, & Filius ad Patrem,secundum aliquid,vt vocant: non est tamen accidens Patri quod Pater sit, nec Filio, quod Filius sit,quia & ille semper Pater,& hic semper Filius existit.

3.

29. Quæ per similitudinem dicuntur,vt sedere super Cherubin,amictum esse abysso,ascendere,descendere,pœnitere & similia, nequaquam accidentia esse in Deo conuincunt,sed tantùm Deus se accommodat captui humano, per huiusmodi imagines,& suam prouidentiam testatur,quo nostra fiducia suscitetur & crescat.

De S. Trinitate testimonia.

30. Hanc Dei notitiam,inauguratio Christianismi, quæ fit per Baptismum, requirit. Iubemur illic baptizari in nomine Patris,& Filij, & Spiritus Sancti, & vnius Dei, qui est Pater, & Filius,& Spiritus Sanctus,fidei nos committamus,eumque solum colamus.

31. Hanc quoque Symbolum, quod Irenæus traditionem Apostolicam vocat, efflagitat. In eo enim symbolo duo proponuntur, Historia & Fidei professio. Historia primo loco, vnum Deum Christianis commendat. 2. tres enumerat personas. 3. personales differentias exprimit. 4. Opera communia Trinitatis proponit. 5. Peculiares in Ecclesia actiones,personarum in Trinitate,attingit. Fidei(quæ in notitia historiæ, & fiducia misericordiæ posita est) professio. Christianum ab omnibus mundanis sectis separat.

Opera cōmunia.

Fines notitiæ salutaris.

32. Cæterùm huic notitiæ Dei,idem quidem finis propositus est,qui & naturali Dei notitiæ. Verū quia hæc noticia salutaris est,habet eius finis plures partes. Primùm enim hæc noticia eò pertinet, vt rectè formet iudicium nostrum de Deo, qui vult à nobis agnosci talis,qualem se suo verbo & testimonio patefecit. Deinde,vt rectè de creatione iudicare discamus, quæ est opus totius Trinitatis. 2. Tum,vt rectè de reparatione generis humani cogitemus. 3. Præterea vt articuli fidei nostræ, perspicui sint & illustres. 4. Ad hæc,vt rectè de Deo edocti,solicite in hac vita ambulemus coram ipso,in vero timore, fide & vera inuocatione, (est enim inuocatio in hunc solum Deum dirigenda,qui est vnus in essentia,trinus in personis)& in futura vita,perpetuo eius conspectu beati fruamur.

33. Porrò cum hæc ex verbo Dei, & confessione Catholicæ Ecclesiæ,asserimus,damnamus simul & execramur omnes hæreses cum his assertionibus pugnantes.

Hæreses.

34. Imprimis autem execramur Epicureorum ἀθεΐαν cum Græcorum πολυθεΐᾳ, & Manichæorum deorum iugo, cúmque omnium Philosophorum (quos patriarchas hæreticorum rectè appellat Tertullianus) aberrante à verbo Dei sententia.

35. Damnamus quoque Nouatianos & Sabellium,qui tametsi vnicam essentiam diuinam rectè agnouerunt: perperam tamen vnam tantum personā,cæcæ Philosophiæ ductu præcipitati,docuerunt.

36. Arium præterea execramur,qui etsi rectè tres personas agnouit: impiè tamen tres essentias statuit, quarum alia esset Patris, alia Filij, alia Spiritus sancti: Patris quidem increatam agnoscens, sed reliquas sacrilegè in creaturarum ordinem rediges.

37. Similiter & Donatistas execramur, qui filium Dei minorem Patre,& Spiritum Sanctum minorem Filio impudenter asseruerunt.

38. Deinde, cum his hæresiarchis,damnamus etiam impium & impurissimum nebuloné, Michaelem Seruetum, qui rabiosè contemptis sanctorum patrum consiliis,Arij,& aliorum Fanaticorum hominum damnatas hæreses reuocare conatus est, quem iustè accusatum à D. Ioanne Caluino, merito Geneuates,affecere supplicio.

II.

CREATIO.

Creationis descriptio.

1. CREATIO propriè est palmaria illa rerum productio siue formatio, qua Deus æternus Pater Domini nostri Iesu Christi, vna cum Filio æterno & Spiritu Sancto, produxit ex nihilo, sua diuina potentia,& formauit cœlum & terram, & quicquid in illis continetur, visibile & inuisibile, vt ipse à creatura rationali agnoscatur & celebretur: vt qui res omnes sapienter creatas, nunc sua bonitate & paterna prouidentia,complectatur.

2. Hæc descriptio plures habet partes, quarum singulæ diligenter perpendendæ & excutiendæ sunt,quo in maiorem Opificis admirationem rapiamur,& rebus ab optimo Deo conditis,in ipsius gloriam,cum gratiarum actione,vtamur.

Partes.

3. Sunt autem hæ partes. 1. Quis creat? 2. Vnde creat? 3. Quid creatum est? 4. Quis creationis finis? 5. Quæ rerum gubernatio & administratio? De his partibus ordine dicendum est.

Quis creat.

4. Cum audimus, vnum æternum Deum rerū creatorem esse,iuxta verbum Dei infallibile, vt munimur non solum aduersus errorem Aristotelis, qui sine demonstrationibus, & falsò, asseruit mundum esse ἄναρχον, fortè vt præceptoris sui Platonis dogma, de principio mundi, euerteret, verumetiam aduersus Manichæos, qui duos rerum formatores finxerunt,vnum bonum,alterum malum: Ita, qui rebus creatis & ipsi creati vtimur, admonemur de gra-

degratitudine ergā opificem, & legitimo rerum creatarum vsu.

2. Vnde.

5. Hic æternus Deus, non ex præiacente materia, vt finxit Plato, sed ex nihilo produxit creaturas. Qui autem materiam Deo coæternam fingunt, hi & Deum, sensuum suæ rationis mensura, sacrilege metiri conantur, & Materiam diuina Natura præditam esse, tacite fingunt, cum nihil æternum dici possit, nisi idem sit Deus.

3. Quid.

6. Res creatas & productas, Moses per synecdochen cœlum & terram vocat. Vt enim ipsum cœlum & terram condidit: ita omnium rerum, quæ in illis continentur opifex est.

7. Tametsi autem hanc breui diuisione, periocha omnium rerum absoluitur: tamen vt magis admiremur opificis sapientiam, omnipotentiam, & bonitatē, vtile est, & aliarum rerum creatarum ordines aspicere.

Rerum creatarū ordines.

8. Primum igitur hic ordo consideretur, quod quicquid Deus creauit, vel est spirituale tantùm, vel corporale tantùm, vel vtriusque particeps. Vt autem quod spirituale tantùm est, supremum dignitatis locum occupat, & id quod corporale tantùm, infimum: ita quod est vtriusque particeps, vt est supra corporalia omnia: ita proximum est spiritualibus.

Angeli.

Res visibiles & corporeę.

9. Hæc triplicia rerum genera ad bonitatis suæ participationem produxit Deus: quorum *Primum*, continet inuisibiles & angelicas substantias. *Medium*, visibilia atque corporalia, vt sunt elementa, animalia, cœlum, &c. quorum admirandum ordinem, motum & virtutem, præclaræ illæ artes, Physica, Astronomia, & Medicina, rimantes, inde opificis sapientiam, potentiam & bonitatem monstrant. In *tertio* rerum genere ipse homo est, vt qui ex spirituali & corporali natura constat.

Homo.

OrdoPhysicis constitutus.

10. Nec iste ordo rerum creatarum, quem Physici eruditè ponunt, est negligendus. Dicunt enim, rerum esse quatuor gradus, quorum *Primus* & infimus, est earum rerum quæ sunt tantùm, vt Elementa, lapides, metalla. *Proximus*, rerum quæ sunt & viuunt tantùm, vt plantę, herbę, frutices. *Tertius*, rerum quæ sunt, viuunt, & sentiunt simul, vt Animalia, bruta. *Quartus*, rerum quæ intelligunt, vt Angeli & homines.

Nihil frustra conditum.

11. Porrò, in his rebus, pulcherrima specierum varietas, facultatum ac virium proprietas, vt nobis summam sapientiam & bonitatem Opificis monstrant: ita nihil esse frustra conditum clarissimè ostendunt. Ex quo efficitur, quod quicquid conditum sit, nequaquam debeat suarum facultatum vsum sibi soli retinere, sed benignè aliis communicare.

12. Vt enim Deus suæ bonitatis participes fecit creaturas: ita vicissim res sic condidit, vt aliæ aliis sua communicent dona, in omnium communem vsum collata, & Opificis gloriam.

13. Hinc Sol suum lumen communicat Lunæ, & Luna rursus suas virtutes impertit rebus inferioribus, & sic de aliis.

14. At si qua creatura hanc Dei ordinationem violet: bonitatis rationem amittit, & reatu coram Deo obstringitur. Hinc est, quod homo in peccatum lapsus, omnium maximè hunc diuinum ordinem perturbat.

15. Quicquid enim creatum est, etsi ratione Efficientis caussæ & Materiæ, bonum semper existit: tamen, cum in suo ordine Opifici non seruit, contra ordinem diuinum ruit, & peccato inuoluitur, vt videmus in angelis lapsis & hominibus.

4. Finis creationis.

16. Etsi autem finis creationis & rerum creatarum, ex iis, quę dicta sunt, in genere intelligi potest: tamen is paulò distinctius est repetendus.

17. Creationis quidem finis est, quem Salomon ponit his verbis: Prouerb. 16. 4. Omnia operatus est Iehoua propter semetipsum, Hoc est, vt ipse in iis agnoscatur, laudetur & glorificetur.

Triplex.

18. Verum si res creatas spectes, triplex earum finis est spectandus, nempe, Status, actionis, & ordinis, quorum Primus, Secundo: & vterque Tertio, destinatur.

1. Status.

19. Quantùm autem ad statum cuiuslibet rei attinet, finis est, vt quælibet res incolumitatem suam absque incommodo tueatur. Vt, finis herbæ est, vt crescat, abundet humoribus, virescat & floreat. Equi, vt, sine fręno, lasciuus feratur in campis. Hominis, vt sit mens sana in corpore sano, absque omni mœrore & ærumnis.

20. Ad hunc statum hominis tuendum, Deus contulit homini triplicia bona, vt Aliis alatur, Aliorum ministerio vtatur, Alia ad honestam voluptatem conuertat. Voluptas autem, quam Epicuri schola tuetur, cum hominis dignitate pugnat.

2. Actionis.

21. Secundus finis, actionis est, quem eruditè Physici ex duobus principiis colligunt. Primum enim, cum Theologis fatentur, nihil frustra conditum esse, sed ad certum vsum: quia omnia, quæ fecerat Deus, erant valde bona. Deinde, quia Deus singulis speciebus rerum indidit peculiares facultates, inde rectè concluserunt, cuiuslibet rei actiones, quæ procedunt à propriis eius facultatibus, esse finem eius rei.

22. Hoc Lemmate constituto, finem hominis (vt de aliis rebus, quas Physici sibi excutiendas assumunt, taceam) hoc modo saniores Philosophi colligunt.

Duplex finis hominis: Dei agnitio & cultus.

23. Duæ sunt facultates in homine, quæ eius propriæ sunt, nempe, facultas inquirendi, & facultas eligendi: quarum, illa inquirit veritatem: hæc, honestatem meditatur.

24. Facultas inquirendi veritatem, quadruplici vtitur instrumento, Mente, Ratione, Phantasia, Sensu. Verùm quia, lapsu hominis in peccatum, deprauata est Mens & Ratio, quantum ad res diuinas attinet, opus habet homo doctrina cœlesti, sine qua salutarem Dei cognitionem, ad quam & conditus & regenitus est, minimè peruenire potest.

25. Facultas eligendi honesta, expedita quidem fuit ante lapsum. Sed nunc ad salutares actiones, coniungendæ sunt tres caussæ: Verbum, quod monstrat veras actiones: Spiritus Sanctus, intus mouens: & Voluntas Spiritui Sancto obtemperans.

26. Hinc efficitur, quod, si actionem spectes, duplex sit finis hominis: nempe, veritatis inquisitio agnitióque, & virtutis electio. At, cum summa veritatis sit noticia Dei, & summa virtus sit Deum vero cultu celebrare, sequitur quod finis hominis sit agnitio Dei & cultus.

27. Hinc Scriptura pronunciat, ideo conditum esse humanum genus, & deinceps ideo redemptum, vt sit templum Dei, Deum celebrans. Sicuti & Dominus testatur, Ioan. 17. 3. cùm ait: Hæc est vita æterna, vt te verum Deum agnoscant, & quem misisti, Iesum Christum.

3. Ordinis.

28 Finis, quem ordinis appellaui, rectè assignatur à Stoicis Deus ipse, qui omnia dicunt hominis caussa facta, homines verò Dei: nempe, vt ad ipsum omnia referant, & eum celebrent.

29. Nam hac conditione, Deus res creauit: vt inferiores gradus rerum seruiant superioribus, do-

nec ad Deum ventum fuerit,qui est finis bonorum. Quare vt tres primi rerum ordines seruiunt homini: ita quartus,in quo sunt angeli & homines, Deo seruire debent.

30. Vt igitur suum ordinem vniuersæ creaturæ seruant,seruientes homini:ita homo cùm Deo non seruit,contra suam dignitatem facit,& ordinem Naturæ rerum peruertit.

31. Propter has rerum fines, Deus,qui condidit res, idem easdem paterna cura & prouidentia complectitur.

III.

PROVIDENTIA.

Prouidentiæ definitio.

I. PROVIDENTIA Dei est,cum sapientia, tū actio Dei,quib. sustētat,gubernat,& moderatur omnia à se condita,in sui nominis gloriam.

Modi tres. 1. Vniuersalis.

2. Huius prouidentiæ modi, tres sunt. Primus est vniuersalis, quo dirigit Deus omnes creaturas, iuxta conditionem & proprietatem, quas singulis, dum formauit eas,dedit,& nunc eas sua cura complectitur, vt stet incolumis naturæ status.

3. Hæc vniuersalis Dei operatio,nequaquā prohibet, quo minus singulæ creaturæ, tum in cœlo, tum in terris,qualitatem suam & naturam retineāt, propriámque inclinationem sequantur.

4. Vnde Augustinus rectè dicit,Deum res conditas ita administrare,vt eas propriis motibus agere sinat. Nam hoc ipsum prouidentiæ opus est, & naturam & inclinationem, modúmque naturæ agendi sustentare.

2. Specialis.

5. Secundus prouidentiæ modus est specialis, quo Deus moderatur omnia, & addicit creaturas in obsequium suum,vt maximè expedire & conducere sibi videtur.

6. Hic prouidentia,tonitrua,gelu,grandinem, siccitatem,tempestatem,serenitatem,abundantiam, famem,bellum,pacem,exilium efficit Deus: vt hæc sint bonitatis, iustitiæ & iudicij sui instrumenta, prout nunc seruos suos iuuare,nunc sontes punire, nunc pios castigare constituit: idque iuxta suas promissiones & minas,non ex Stoica necessitate.

7. Hoc ita esse, conuincunt Prophetæ Dei, Esaias,Ieremias,Hoseas,Amos, Abacuc, Haggæus, quorum sententiis potius acquiescendum est, quam stultis imaginationibus hominum,qui vel fatali necessitate,vel casu,omnia ferri falsò autumant.

3. Peculiaris.

8. Tertius modus prouidentiæ est peculiaris, quo Deus viuit & regnat in Ecclesia Christi, fideles erigit & fouet,operatur velle & perficere, inspirat precandi affectum, & efficit, vt in præceptis suis ambulemus, iuxta promissionem quę habetur, Ezechiel.36.

9. Vt autem cogitatio prouidentiæ Dei sit nobis gratior, cum finis,tum eius vsus, diligenter est perpendendus.

Finis.

10. Finis duplex est, Prior, vt nos totos Deo commendemus, cum timeamus, inuocemus & prædicemus. Posterior, vt in rectè factis securè contemnamus quicquid vel mundus, vel Satan minatur.

Vsus.

11. Vsus autem gubernari potest duabus regulis,quarum prior est,quod tam in præteritum quam in futurum consideranda sit prouidentia Dei.Posterior,quod Deus interdum mediis, nonnunquam etiam contra omnia media,aliquando absque mediis suam prouidentiam exequatur.

1. Respectu tēporis præteriti.

12. Si ad tempus respicis præteritum, Diuinæ prouidentiæ ascribes,quicquid vel prosperi, vel aduersi tibi contigit, sed diuersimode. Si enim quid prosperi contigit, habes occasionem Dei celebrandi, ídque exemplo Sanctorum. Si quid aduersi contigit,duo facienda sunt. Primum cogita cum Iob: Vt Domino placuit,ita factum est. Deinde,actæ vitæ subeat memoria, vt ex pœnis tibi inflictis, peccata tua agnoscas,& emenderis.

2. Futuri.

13. In tempus futurum, hoc modo est reputanda prouidentia Dei, vt semper ad comminationes & promissiones respicias. Honora, inquit, parentes. Huic præcepto obtemperanti bene erit. Qui autem non obtemperat,pœnis subiacebit.

3. Per media.

14. Porrò si per media nobis prospicit Deus, accipienda sunt quidem illa media vt organa Dei, & diuinæ prouidentiæ instrumenta, sed Deo gratias agemus, agnito beneficio,& organa amplectemur, vt Dei manum, per quam nobis sua beneficia porrigit.

4. Sine mediis.

15. Si absque mediis nos iuuat, quemadmodum Mosen & Eliam absque pane aluit, verbo Domini hoc ascribemus, iuxta illud:Non in solo pane viuit homo, sed ex omni verbo quod procedit ore Dei.

5. Contra media.

16. At si contra media nobis prospicit Dominus,hoc est, cum nulla obstacula prouidentiam diuinam impedire possunt, sicuti viris qui erant in camyno Babylonico accidit, prædicabimus Deum, & omnibus hominibus patefaciemus eius bonitatem.

Exēplum diuinæ prouidentiæ.

17. Huius prouidentiæ exemplum conspicitur illustrè hodie in Ecclesia, contra quam portæ inferorum, & conciliabula hominum præualere non possunt. Et,vt alia taceam,vnum illum Prophetam Dei, Martinum Lutherum, Satan vt leo rugiens, & vniuersus orbis furibundus, non potuit lædere, vel in minimo capitis pilo.

18. Etsi autem hoc non est vniuersale,quod suos ita miraculosè seruet Deus:tamen cum fit,agnoscenda est Dei prouidentia cum gratiarum actione. Sin autem secus visum fuerit diuinæ prouidentiæ,etiam id in explorationem & salutem Sanctorum fieri,statuendum est.

Regulæ tres de Dei prouidentia.

19. Breuiter hîc tres regulæ teneantur, quarum maximus erit vsus in tota vita.

20. *Prima,* Retineatur fides & bona conscientia quæ non possunt esse nisi coniunctæ, etiamsi fides naturæ prior est.

21. *Secunda,* Cauendum ne vel in prosperis efferaris,vel in aduersis succumbas:quod Christianę fortitudinis opus est.

22. *Tertia*, Submittas te sapienti prouidentiæ Dei, in vero timore, inuocatione,gratiarum actione & obedientia.

De voluntate & permissione Dei.

23. Porrò, hîc quæritur, cum Deus omnia sua prouidentia gubernet,adeo vt nihil possit ipsius voluntati resistere: Quî fiat, quod multa fieri videantur contra ipsius voluntatem?

24. Duplex modus voluntatis Dei est, videlicet, Decreti puri,& permissionis.

25. Voluntas decreti puri semper permanet immota. De hac dictum est, Voluntati eius quis restitit.

26. Voluntas permissionis pendet ex ordine prouidentiæ Dei, tantùm abest ,vt cum prouidentia pugnet.

27. Est autem ordo prouidentiæ diuinæ,vt Deus conseruet modum agendi, quem dedit rebus à se creatis,cum eas primum creauit.

28. Nunc autem,cum alias res ita creauit, vt na-

turaliter

turaliter agant, aliàs vt voluntariè: certe cum res voluntariè agentes feruntur liberè, Deus suum opus conseruat, videlicet modum agendi iis in creatione attributum.

29. Hæc Dei voluntas permissionis dicitur, quæ relinquit angelis & hominibus liberam προαίρεσιν, quam si non haberet homo, nec preceptio, nec prohibitio locum haberet.

30. Addo quod nec virtutis laus vlla esset, nec scelerum iusta pœna, si voluntatis nulla esset libertas.

31. Hinc ergo fit, quod tam multa contra ordinem diuinum ferantur, quæ tamen prouidentiam diuinam non effugiant.

IIII.

HOMO.

Definitio hominis.

1. HOMO creatura Dei, constans corpore & anima rationali, vt ad imaginem Dei cum libera voluntate est conditus: ita præses creaturarum inferiorum ordinum est constitutus, vt Deum agnoscat, & agnitum celebret cum sanctis angelis in omni æternitate.

2. Hæc definitio quia extructa est ex verbo Dei, nullo modo labefactari potest. Etsi enim hominis vires diminutæ sunt, per lapsum primorum parentum: conuenit tamen definitio homini, qualis primùm est creatus.

Status eius quadruplex.

3. Neque enim simpliciter considerandus est homo, cuius status pro diuersitate conditionum ipsius mirabiliter variat. Esse autem statum hominis quadruplicem, verbo Dei clarè ostenditur, cuius diuersitatis respectu, etiam de eius viribus iudicandum erit.

1. Ante lapsum habuit tunc Adam.

4. Primus enim hominibus status fuit innocentiæ, in quo homo creatus purus ab omni peccato fuit, & Deo plenam obedientiam præstare potuit. Habuit enim homo in hoc primo statu imaginem Dei, integritatem, εὐταξίαν omnium virium, verbum & sacramentum duplex, nimirum immortalitatis & probationis.

Imaginē Dei.

5. Imago Dei, quæ in homine relucebat, gratuita erat. Ad hanc enim ipsum Deus formauit. Hæc imago erat quædam conformitas & similitudo, quæ Adamo erat cum Deo, qua iustitiam & sanctitatem Dei, quasi in speculo repræsentauit Adam. Nam libertate suæ voluntatis potuit, & iudicare quæ recta erant, & velle quæ rectè iudicauit, & exequi quę voluntas imperauit. Quare rectè ante lapsum αὐτεξούσιος dici potuit.

6. Erat præterea hæc imago testimonium, quod homo fuit conditus ad immortalitatem & perpetuam cum Deo societatem, in qua re finis hominis principalis est positus.

7. Hinc est, quod Sapientiæ 2. 23. scriptum est: Deus creauit hominem ad immortalitatem, eúmque ad imaginem propriæ similitudinis fecit, hoc est, propriæ naturæ. Vt sicut ille est immortalis: ita eum ornauit eadem gloria. Ea cum sit propria ipsius Dei: singulari eius beneficio, homini communicata est. Item Sapien. 6. 20. Immortalitas facit vt proximè ad Deum accedamus. Hac ergo similitudine homo Deo coniungitur.

Integritatem.

8. Integritas autem, qua præditus fuit Adam ante lapsum, fuit mentis perfectè intelligentis, & rectissimè iudicantis: cordis iustissimè & ordinatissimè appetentis, & virium animi & corporis promptissimè exequentium, quę mens perfectè iudicauit, & voluntas imperatrix rectè imperauit.

Εὐταξίαν.

9. Εὐταξία, omnium virium pulcherrima harmonia fuit, qua mens nihil cogitauit, cor nihil appetiuit, corpus nihil executum est, nisi quod Deo probabatur. Hæc harmonia mentis, cordis, corporis, cum voluntate Dei, summum hominis decus fuit, in quo & iustitia originalis posita erat.

Verbum.

10. Verbum habuit quod præceptum, prohibitionem, & comminationem continebat. Præceptum erat: Ex omni arbore Paradisi comedes. Prohibitio: De arbore autem scientiæ boni & mali ne comedas. Comminatio: Quocunque die de arbore ista comederis, morte morieris.

Sacramentum duplex.

11. Huic verbo appositum erat à Deo Sacramentum duplex: immortalitatis vnum, videlicet, Arbor vitæ: Alterum, probationis, scilicet, Arbor scientiæ boni & mali. Quemadmodum enim Arbor scientiæ boni & mali exitio fuit Adamo: (non quidem sua natura, bona enim Dei creatura erat, sed propter mandati Dei, quod violare nefàs erat, transgressionem) ita, si præcepto obtemperasset, fructus Arboris vitæ, Sacramentum fuisset illi immortalitatis.

2 Post lapsum.

12. Secundus status hominis est, in quem Adam, violato præcepto diuino, est detrusus, vt in eo, suæ inobedientiæ iustas pœnas lueret. Atque hic status omnium miserrimus est. Amisit enim imaginem Dei, integritatem & εὐταξίαν, adeo vt totus corruptus sit, & maledictioni ob suam transgressionem obnoxius.

3 Sub gratia.

13. Tertius status hominis, est gratiæ & benedictionis, qualis fuit Adami postquam promissione erectus est: & qualis Abrahæ, postquam verbo Dei credidit: denique qualis est omnium, qui Spiritus Sancti gratia per semen immortale regenerantur.

14. In hoc statu imago Dei reparari incipit, dum homo regeneratus veram pietatem & sanctitatem meditatur. Et quemadmodum in hac vita regeneratio non perficitur, perficienda in extremo die: ita hic imago non plenè reparatur. Sed tum demum plena & perfecta erit, quando similes Filio Dei erimus in omni æternitate.

4 In gloria.

15. Quartus status hominis erit Gloriæ, in quo donabitur homo immortalitate, ídque resuscitatis corporibus, quando reddet vnicuique Deus iuxta facta sua.

16. In hoc statu recuperabit homo, imaginem Dei plenam, qua conformis erit Deo in vera iustitia & sanctitate, in omni æternitate.

Corpus hominis erectum.

17. Verum quod de erecto hominis corpore Xenophon, & post illum Ouidius, dicunt, memorabile est. Hac enim figura formati humani corporis asserunt homines admoneri rerum cœlestium, vt Deum, qui in cœlis habitat, colant & venerentur.

Animę facultates.

18. In animæ humanæ fabrica, mirabile opificium Dei conspicitur. Nam cum eam formarit duplicibus facultatibus præditam, γνωστικοῖς & ὀρεκτικοῖς: satis indicat hominem formatum esse ad notitiam recti, & electionem boni, vt in his duabus rebus totus occupetur.

Finis hominis.

19. Hinc finis hominis rectè statuitur, Notitia summi boni, & eiusdem electio ac fruitio. Vnde Christus: Hęc est vita æterna, vt te agnoscant verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.

V.

PECCATVM.

Peccati ratio.

1. CVM Moſes ait: Deut.27.26. Maledictus omnis, qui non permanſerit in omnibus, quę ſcripta ſunt in libro Legis, vt faciat ea, quænam ſit vera peccati ratio, manifeſtiſſimè oſtendit.

2. Nam ex hoc dicto ſequitur: omne quod Deus præcipit, cum non fit: & omne quod Deus prohibet, cum fit, peccatum eſſe, quo transgreſſor obnoxius maledictioni redditur.

Definitio.

3. Quare peccatum rectè definitur eſſe inobedientia aduerſus Deum, ſeu defectio à lege & voluntate Dei, cui coniuncta eſt ad maledictionem obligatio, donec fiat remiſſio.

4. In hac definitione, inobedientiæ vox latius accipitur. Nam interdum complectitur defectum, corruptionem, & inclinationem: interdum cum his actionem quoque pugnantem cum lege & voluntate Dei.

5. Ioannes, cum ait 1. epiſt. cap. 3. 4. Peccatum eſt ἀνομία: omnia quæ recenſui complectitur. Eſt enim ἀνομία quicquid eſt in nobis, vt defectus, corruptio, inclinatio: & quicquid fit à nobis, vt omnis actio, interna & externa cum lege Dei nō congruēs.

6. Hoc breuiter & bene expreſſit Ambroſius hiſce verbis: *Peccatum eſt legis diuinæ præuaricatio.*

Duo in peccati ratione cōcurrūt.

7. Porrò, cum lex Dei homines obligat, aut ad obedientiam, aut ad pœnam: duo in peccati ratione concurrere neceſſe eſt, quorum prius, Theologi veteres vocarunt Materiale, poſterius Formale.

Inobediētia & reatus.

8. Materiale eſt vel defectus; vel corruptio, vel inclinatio, vel actio, vel hæc omnia ſimul. Formale eſt ipſe reatus ad quem obligatur Legis transgreſſor, nimirum, vt iuxta Legis ſententiam, pœnam luat.

9. Eſſe ſine timore Dei materiale eſt. Hanc inobedientiam obnoxiam eſſe maledictioni, formale huius peccati eſt.

Diſcrimē quale.

10. Etſi autem in omnibus hominibus eſt defectus, corruptio, inclinatio, & actio, pugnantes cum voluntate Dei: tamen non eſt in omnibus plena peccati ratio.

11. In omnibus infantibus & adultis, qui non ſunt participes promiſſionis gratiæ, plena eſt peccati ratio. Nam & in eis eſt defectio à lege Dei, & ſunt maledictionis ſententiæ ſubiecti.

12. At in infante, ex Chriſtianis parentibus nato, eſt defectus & corruptio, quæ ſunt materiale peccati in infante. Sed formale peccati, quod eſt reatus, non eſt in Chriſtiano infante. Miſericordia enim Dei abſolutus eſt à reatu: quæ abſolutio, Baptiſmi obſignatur Sacramento.

13. In Paulo conuerſo fuit defectus, corruptio, inclinatio, & actio, pugnantes cum lege Dei, quæ fuerunt materiale peccati in Paulo. Verùm non fuit in eo formale peccati. Reatus enim ipſi in Chriſtum credenti condonatus fuit.

14. Atque hac ſententia loquitur Ioan. 1. epiſt. 1. & 3. c. cum ait: Si dixerimus, peccatum non habemus, nos ipſos ſeducimus. Et, Qui natus eſt ex Deo, non peccat. Prius enim dictum de materiali, poſterius de formali peccati intelligendum eſt.

Varia peccati genera.

15. Poſtquam autem de peccati ratione in genere dictum eſt: Nunc eius varia genera ſunt ſpectanda, quorum obſeruatio nos noſtrarum ſordium admonebit, & quam gratum nobis eſſe debeat beneficium Chriſti, à peccatorum ſordibus nos abluentis, commonefaciet.

1. Originale & actuale.

16. Prima itaque partitio peccati hæc eſt, quod aliud ſit originale, aliud actuale. Illud parens, hoc miſera eſt proles. Illud fons impurus, hoc riuulus fœtidus. Illud camarina peſſima, hoc peſtis lethalis.

Originalis definitio.

17. Originale autem peccatum eſt, cum defectio & corruptio humanæ naturæ, propagata ab Adam in eius poſteros, tum reatus, quo naſcentes, propter Adæ lapſum, rei ſunt iræ Dei & mortis æternæ, donec fiat remiſſio.

18. Hæc definitio vtrumque complectitur, Materiale ſcilicet & Formale peccati originis, à qua non diſſentit illa Anſhelmi eruditiſſima definitio, per priuationem contrarij formata. Ita enim ait: *Peccatum originis carentia eſt iuſtitiæ originalis, debitæ ineſſe.*

19. Iam cum certum eſt, iuſtitiam originalem (cuius carentia eſt peccatum originis) duo complecti, nempe integritatem omnium virium in Adam, & approbationem, qua Deo acceptus erat Adam: ſequitur, quod peccatum originis, ſit defectus, corruptio, & reatus.

Peccati originis perſpicua explicatio.

20. Qualis autem ſit defectus, & qualis corruptio peccatum originis, rectius ſciri non poteſt, quam ex integritatis partitione. Nam cum integritas humanæ naturæ, fuit imago Dei, obedientia & εὐταξία omnium virium, mentis, cordis, & corporis erga Deum: ſequitur quod iſte defectus & corruptio, ſit inductio imaginis Dei, & ἀταξία, omnium virium mentis, cordis & corporis.

21. Hoc peccati genus à Paulo inhabitans peccatum dicitur, propterea quod in carne noſtra maneat perpetuo vſque ad mortem, & propagatur ab vno *Adamo* in omnes, vnde fit quod omnes naſcantur, vt Paulus ait, filij iræ.

De ratione reatꝰ.

22. Porrò de ratione reatus hoc tenendum eſt. Diſcernendum eſt inter perſonam Adæ & naturam Adæ. Non ſum particeps perſonæ Adæ, quare nec reus *ſum* propter perſonam Adæ. Particeps ſum naturæ Adæ, quæ humana natura in omnes homines propagata eſt, idcirco naturæ reſpectu reus ſum non minus, quam ſi ipſe peccaſſem.

Simile.

23. Atque hæc poſſunt hac ſimilitudine vtcumque declarari. Sicut in vna perſona, multa ſunt diuerſa membra, quæ omnia ſunt rea, dum perſona fit rea: ita in vna natura humana, multæ ſunt perſonæ, tanquam eius membra. Quare natura humana rea, in primo homine, omnes perſonæ reæ ſunt, quæ naturæ communis veluti membra exiſtunt.

24. Atque hinc eſt quod Paulus Epheſ. 2. 3. ait: Natura omnes filij iræ ſumus. Hoc eſt, Quia rea facta eſt natura in primo homine, nos omnes ab eo propagati, rei ſumus, vt eiuſdem naturæ participes.

25. Huc etiam querela Dauidis pertinet: Pſalm. 51. 7. Ecce in iniquitatibus conceptus ſum, & in peccatis concepit me mater mea.

26. Hîc Dauid nequaquam accuſat parentes ſuos, nec thorum coniugalem culpat, ſed retro reſpicit, & conqueritur de vitioſa natura, in nos, à primo homine Adam, propagata talis, qualis facta eſt propter Adæ tranſgreſſionem.

Peccati Adæ grauitas.

27. Porro, qui extenuāt peccatum Adæ, quo tota natura contaminata eſt & rea, non iuſta menſura peccatum originale metiuntur, in quo plurima peccata grauiſſima concurrunt, quę in filiis Adæ, ſe maniſeſtè produnt.

28. *Primùm* enim in peccato Adæ fuit horribilis dubitatio,

dubitatio, de veritate Dei. *Secundò*, amissa est fides, cum nō credit Deo minanti pœnas. *Tertiò*, curiositate peccauit. Quæsiuit enim alienam sapientiam relicto Deo. *Quartò*, superbus est factus, vt qui voluerit magnifieri & Deus haberi. *Quintò*, peccauit εἰδωλολατρείᾳ, qua antetulit Diabolum Deo. *Sextò*, ingratus erat, expulit enim Spiritum Sanctum in se habitantem. *Septimò*, homicidium commisit, qui & se & suos posteros occidit. *Octauò*, contempsit Deum, dum ipsius mandatum contra conscientiam violauit.

29. Hæc omnia & plura concurrisse in peccato Adæ, ostendunt eius fructus in posteris Adæ, qui non aliunde veniunt, quam à primo fonte peccati venenato.

Propagatio peccati Adæ.

30. Porrò, hoc virus propagatum, etsi manet in omnibus hominibus, vsque ad mortem: tamen plurimum pro diuersitate hominum, vi & efficacia variat.

31. Nam in non renatis manet materialiter & formaliter simul. In renatis autem materialiter tantùm. In non renatis habitat & regnat simul. In renatis habitat quidem, sed non regnat. In non renatis fertur cæco impetu per suas concupiscentias. In renatis freno spiritus repressum domatur, & gladio spiritus magis magisque mortificatur.

Errores de peccato originis.

32. Hactenus, quid ex verbo Dei sentiendum sit de peccato originis diximus. Nunc nonnihil de erroribus quorundam attingamus. 1. Quidam Deum autorem faciunt peccati originis, cōtra manifestam Scripturam, quæ Diabolo, & hominis liberæ voluntati & electioni hoc malum attribuit. 2. Monachi negant esse peccatum, sed tantùm fomitem, contra Pauli vocē qui dicit nos nasci filios iræ. 3. Pelagiani negant peccatum originis ab Adam propagari in posteros, contra Paul. Rom. 5. assertionem. 4. Anabaptistæ nullos natos fuisse in peccato originis post Christum exhibitum, insulsè negantur, cum pœnæ peccati originis in infantib. manifestè cōspiciantur.

Actualis peccati definitio.

33. Porrò, actuale peccatum, fructus peccati originis, est omnis cogitatio, affectio, locutio, actio, pugnans cum voluntate Dei, vnde homo obstringitur nouo reatu, & fit reus irę Dei & mortis æternæ.

34. Seu, vt breuius dicam, Peccatum actuale, est omnis commissio & omissio, pugnans cum lege & voluntate Dei, maledicta & damnata à Deo.

Distinctio.

35. Cum autem omnis Legis transgressio mereatur mortem, & obliget hominem ad æternas pœnas, sciendum est meritum mortis triplex esse, videlicet, irremissibile, remissibile, & veniale.

1. Peccatū irremissibile.

36. Meritum mortis irremissibile, est peccatum in Spiritum Sanctum, quod est voluntaria veritatis euidenter cognitæ renūciatio, & rebellio ex odio veritatis nata, coniuncta cum Tyrannica, Sophistica, & Hypocritica veritatis oppugnatione. De quo aliás plura.

2. Remissibile.

37. Meritum mortis remissibile, est quęuis Legis diuinæ transgressio, quæ fit à sciente & volente contra conscientiam. Hoc peccatum remittitur, si transgressor illud peccare desinat, & confugiat ad propitiatorium: alioqui minimè. Proinde ab euentū, & non à natura, remissibile dicitur.

3. Veniale.

38. Veniale meritum mortis est, cum ipsum peccatum inhabitans in Sanctis, tum mala eius desideria quæ excitat, & impedimenta quæ adfert conātibus piè viuere. Hoc peccatum veniale dicitur, ob veniam, qua indulget propitius Pater iis, qui cōtra ipsum fide & spiritu luctantur. Nam in non conuersis nullum est veniale peccatum.

39. Hinc clarè liquet, quomodo vetus distinctio, qua peccatum in mortale & veniale distinguitur, intelligi debeat. Non enim vllum peccatum dicitur veniale sua natura, sed ex euentu, & ob veniam, quemadmodum dictum est.

40. Quicquid enim Deus præcipit cum non fit, peccatur mortaliter, & quicquid prohibet Deus, cum fit peccatur mortaliter, si naturam peccati & non gratiam condonantis respicis.

Omnia peccata mortalia, tametsi inęqualia.

41. Etsi autem fatendum est, contra Stoicorum Paradoxon, Alia peccata aliis esse grauiora, tamen omnia idcirco natura sunt mortalia, quia Legis diuinæ sunt transgressiones, iuxta dictum: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.

42. Hæc maledictio tantisper durat, donec ad Christum peccati expiatorem ventum fuerit. Qui enim in Christum credit, fide iustificatus est, hoc est, absolutus à reatu peccati, vt non amplius propter illud reus habeatur coram Deo, & obnoxius damnatoriæ Legis sententiæ.

Absolutio peccati.

43. Proinde vera absolutió in Ecclesia perpetuò durans, nihil aliud est quam solutio & liberatio ab obligatione damnatoria propter peccatum, quam absolutionem omnis qui credit in Christum, habet. Ita enim Ioannes ait c. 3. 36. Qui credit in Filium, habet vitam æternam. Quod si vitam æternam habet: profectò liber est obligatione mortis æternæ.

44. Hæc ergo perpetua Ecclesiæ absolutio, solo Christi merito nititur, quando videlicet, peccator confugit ad propitiatorium vnicum, Iesum Christum, iuxta illud: Iustificati illius gratia, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus ἱλαστήριον per fidem in eius sanguine.

45. Hæc nostra assertio de perpetua Ecclesiæ absolutione, nequaquam conuellit absolutionem Ecclesiasticam, quam vtilem disciplinæ partem in Ecclesia iudicamus. De qua suo loco disputabimus.

VI.

PROMISSIO REparationis.

Vbi, quando, à quo, in quem, cui facta.

1. PROMISSIO reparationis & salutis per Christum consequendæ, voce Dei proponitur, Genes. 3. 15. Inimicitias ponam inter te (alloquitur Dominus serpentem) & ipsam mulierem, & inter semen tuum, & semen eius, ipsum conteret tibi caput, & tu mordebis calcaneum eius. Hoc est, Christus Filius virginis destruet opera tua, & te victo, liberabit suos à ditione tua, & tu more serpentum, qui insidiosè aggrediuntur & mordent incautos, insidiaberis ei, & mala quæcunque poteris inferes.

Partes 8. huius promissionis.

2. Hanc promissionem Adam altius perpendens, multiplicem in se continere doctrinam haud obscurè intellexit, cuius singulas partes absque dubio per totam vitam piè & prudenter mediatus est.

3. Intellexit enim hinc, duo regna esse, eáque potentissima, nempe Christi & Satanæ, longè diuersissimis studiis occupata.

4. Intellexit Christi regnum & Satanæ sibi inuicem aduersari, ita vt nulla vnquam inter ea stabiliri possit consensio.

5. Intellexit fore maxima certamina inter ista regna, nec prius à certamine quietem futuram esse, quam Christus victor, regnum Satanæ penitus aboleret.

6. Intellexit perpetuam Ecclesiæ in hoc mundo persecutionem, à Satana & eius membris imminere.

7. Intellexit Diabolum callidè insidiaturum esse Ecclesiæ, cum in doctrina, tum in moribus, vnde & scandala varia, & perturbationes & cædes orirentur.

8. Intellexit quod quemadmodum Satan regnaturus esset per peccatum, maledictionem & mortem: ita Christus suum regnum esset administraturus per Remissionem peccatorum, Benedictionem & Vitam.

9. Intellexit tandē futuram gloriosam victoriam Ecclesiæ, vt nullas amplius à Satana timeret insidias, abolitio extremo hostium morte.

10. Intellexit huius reparationis promissionem fide amplectendam & retinendam esse, qua fide iustificatus homo, Deo verum cultum præstaret, certa fiducia promissam salutem expectans.

Externo Symbolo confirmata.

11. Vt autem huius promissionis memoria maneret firmior, & ad posteritatē Adæ perueniret: addidit Dominus suo verbo externum Symbolum, sacrificandi ritum.

12. Semper enim ab ipsis mundi initiis, hunc ritum in homine instituendo seruauit Deus. Primùm, verbis illi animum voluntatémque suam aperuit. Deinde, quo clarius id exprimeret, quod erat verbis ac oratione complexus, Symbola quædam adiecit, quorum vsu atque consuetudine, in eius verbi exercitatione versaretur homo.

13. Sacrificiorum itaque crebra iteratione inculcabatur promissio, vnde fides, in promissum humani generis reparatorem Christum accendebatur, alebatur, & conseruabatur.

A vera Ecclesia (cuius Abel imago est) intelligitur & recipitur.

14. Tametsi autem statim orta est contentio, inter liberos Adami, de sacrificiis & cultu Dei: Abel tamen verbum promissionis rectè intellectum retinuit, cum Cain contra, oblitus promissionis, solummodo suum factum admiratus est, & magnifecit. Atque ita se Satanæ imperio subiecit ac fratrem innocentem occidit.

15. Abel, ciuis regni Christi fidelis, aspiciens suam victimam, eamque cruentam, admonebatur sui reatus, (sanguis enim Symbolum reatus fuit) admonebatur promissionis factæ suo patri, de semine, quod futurum erat victima pro peccato. Hanc promissionem fide amplectens, iustificatur & regeneratur Abel, atque ita Deo verum cultum ex fide præstitit.

16. Ad eundem modum sancti Patriarchæ, Seth, Enos, Enoch & alij ante Diluuium, promissionem de Messia, Verbis & Symbolis conseruarunt & propagarunt.

Promissionis repetitio.

17. Post diluuium, multiplicatis hominibus, & late sparsis per orbem, iterum suam promissionem inculcat Dominus, dum promittit benedictionem in semine Abrahæ, quam promissionem Abraham fide recipiens, iustus coram Deo reputatus est, iuxta dictum: credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam. Gen. 15.6.

Noua confirmatio.

18. Huic promissioni, non nouo sensu, sed noua verborum forma, propositæ, adiecit Dominus externum sigillum, Circumcisionem, qua iustitia fidei patri nostro Abrahamo obsignata fuit. Ro. 4. 11.

19. Retinuit ergo Abraham olim institutum sacrificandi ritum, quo admonebatur promissionis primis parentibus factæ, cum nouo Symbolo, quod iteratæ promissionis testimonium fuit.

20. Hanc promissionem, cum suo externo sigillo, retinuerunt posteri Abrahæ, vsque ad promissionem complementum.

Alia confirmatio sub lege.

21. Porrò, constituta certa & peculiari populi Dei politia, plura sacrificiorum genera sunt addita, inter quæ Agnus Phase, & sanguis Testamenti, præcipua fuerunt: cum, vt populus Dei istis adminiculis retineretur in cultu Dei, tum, vt vmbræ quædam extarent veritatis in Christo Iesu exhibendæ.

22. Hoc illud Ioannis: Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.

23. Vt enim Moses iram & maledictionem mōstrauit, & vmbras quasdam futurorum bonorum exhibuit: ita Christus gratiam & fauorem Dei adferens, compleuit in veritate, quod vmbræ obscurius præfigurabant.

Complementum in Christo exhibito in carne.

24. Nam postquam venit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub Lege: vt eos qui sub Lege erant redimeret, vtq; adoptionem filiorum acciperemus.

25. Hîc ergo verus Messias, Deus & homo, promissionem compleuit. In cuius rei memoriam & certitudinem, duo instituit huius rei testimonia, Baptismum & cœnam Dominicam.

Euāgeliū.

26. Cæterum solenne præconium manifestati Christi, in quo promissiones olim Patribus factæ, ac sæpius per Prophetas inculcatæ, aptissimo & dulcissimo vocabulo, Euangelium, Apostoli appellarunt.

Nominis significatio.

27. Etsi autem hoc vocabulum, prius fuit apud Scriptores prophanos in vsu, significans quemuis felicem, optatum, & faustum nuncium: tamen hanc generalem significationem κατ᾽ ἐξοχὴν Apostoli aptissimè accommodarunt ad præconium manifestati Christi, qui vitam & salutem gratis offert, & credentibus eandem donat, & obsignat.

28. Hic proinde gratiæ, reconciliationis, salutis, & vitæ nuncius, quod nihil homines ob peccata sua maledicti & damnati, felicius, optatius & faustius audire possunt, rectissimè Euangelium dicitur.

Simile.

29. Quemadmodum enim latronibus, propter sua latrocinia adiudicatis rotæ, acerbissimo & maximè probroso supplicij generi, nihil lætius, nihil iucundius, nihil denique optatius contingere potest, quam vt à sententia damnatoria liberati, iam gloria Regia, & libertate gaudeant: ita hominibus reis iræ æternæ, maledictionísque ob sua peccata, quid melius, quid felicius, quid optatius, quā audire se à damnationis sententia absolutos, inter Filios Dei censeri & esse?

30. Hinc illud apud Lucam 24. 46. Domini dictum: Sic scriptum est: & sic oportuit pati Christum, & resurgere ex mortuis tertia die, & proclamari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum, coram omnibus Gentibus.

Euāgeliū definitio.

31. Hæc breuis Christi concio clarissimam Euangelij definitionem suppeditat, nimirum quod Euangelium sit vniuersalis prædicatio pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine Christi.

32. Huc & illud vltimum Christi mandatum ad Apostolos: Marc. 16. 15. Euntes in mundum vniuersum proclamate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui vero non crediderit, condemnabitur.

33. In hoc Christi mandato, primum indicatur, quam late pateant beneficia Christi, nempe, ad mundum vniuersum, non ad peculiares quasdam in mundo nationes. Deinde significatur, quomodo eadem beneficia offerantur: nempe, per prædicationem Euangelij. Proclamate, inquit, Euangelium. Tum ostenditur quibus offerantur, cum ait: Omni creaturæ: qua voce significat, quod nemo morta-

mortalium sit exclusus à Christi beneficiis, si modo sibiipsi non defuerit. Postremò indicatur quomodo oblata beneficia accipiantur, & quomodo reiiciantur. Vt enim sola fide recipiuntur: ita diffidentia reiiciuntur.

34. Ex his omnibus quæ dicta sunt, simul considerati, vt nobis sit gratior & dulcior hic nuncius salutaris, pleniorem quandam descriptionem Euangelij colligemus, eámque in suas partes retexemus.

Plena Euangelij descriptio.

35. Euangelium est doctrina diuinitus reuelata, in qua annuntiatur liberatio à maledictione Legis, ab ira Dei, à morte æterna, & proclamatur remissio peccatorum, pax & reconciliatio cum Deo, salus & vita æterna, omnibus credentibus in Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum: idque propter eiusdem victimam, sine meritis nostris, secundum promissionem olim Patribus factam: vt perpetuò gloria bonitatis Dei prædicetur, vtque porrò dignos Euangelio fructus edant per Christum liberati, tandemque vita fruantur æterna.

Partes 1. discrimê Legis & Euãgelij.

36. Hæc descriptio primum discernit inter Legem & Euangelium. Lex peccatum ostendit: Euangelium gratiam. Lex morbum indicat: Euangelium remedium. Lex mortis ministra est: Euangelium vitæ. Lex iustitiam hominis requirit, cum interminatione damnationis, si quis Legis iustitiam non habuerit: Euangelium iustitia aliena credentes ornat, & à damnatoria Legis sententia iustificatum fide absoluit.

37. Vt ergo in lege proclamatur ira Dei, peccati virtus, maledictio & mors: ita in Euangelio annunciatur pax cum Deo, peccati absolutio, benedictio, vita æterna: idque gratis absque omnibus humanis meritis & oper bus.

38. Hinc Paulus Coloss. 1. 13. Eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filij dilecti sui, in quo habemus redemptionem, per sanguinem eius, remissionem peccatorum. Per remissionem peccatorum intelligendum est, quicquid cum ea, ex gratia Dei, coniunctum est, vt iustitia, redemptio, salus, vita, pax.

2. A quib. Euãgeliũ recipiatur.

39. Quoniam autem magna pars mundi ruit præceps in damnationem, ob sua scelera, & Euangelij contemptum: descriptio nostra duo genera hominum indicat, quorum alij credunt Euangelio, alij Euangeliũ contemnunt. Vt enim illi saluantur: ita hi iustè damnantur, vt qui noluerunt salutem gratis oblatam accipere.

40. Hinc Apostolus Romanorum 1. 16. Euangelium est potentia Dei in salutem omni credenti. Credenti enim imputatur fides in iustitiam, hoc est, Qui credit, iustitiæ Christi imputatione iustus coram Deo reputatur. At non credentem maledictionis sententia ad æterna supplicia obligat.

41. Non ergo operantis meritum: sed credentis donum est iustificatio & salus. Vt enim ei qui operatur non imputatur merces ex gratia, sed datur ex debito: ita non operanti, sed credenti in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iustitiam, Rom. 4. 4. 5.

3. Quomodo.

42. Qualis autem fides illa sit, quæ beneficia Christi per Euangelium oblata, recipiat, Paulus, proposito Abrahami exemplo docet: ac summa huc redit, quod fides sit fiducia promissæ salutis propter Christum.

43. Vt enim Christus pro peccato nostro satisfecit, factus pro nobis peccatum: ita summam obedientiam, ne Legis damnemur sententia, nobis donat: vt, non solum liberati à peccato, verùm etiam Christi iustitia ornati, appareamus in conspectu Dei iusti.

4. Imagines & exêpla.

44. Hæc Euangelica gratia multis, & parabolis, & exemplis passim in Scripturis pingitur: vt in seruo debitore 10000. talentorum: in duobus Debitoribus, & Peccatrice, in Paulo, Cornelio, Dauide, & multis aliis.

45. Hæ imagines & exempla, Vt gratuitum esse docent beneficium redemptionis: ita quales nam oporteat eos esse, qui Euangelio credunt, & iustificati fide sunt, clarè ostendunt.

46. Seruo debitori condonauit Dominus ex mera misericordia totum debitum, quod soluendo non erat: Sed eundem durum in conseruos, ad pœnas reuocat. Peccatrix fide iusta, non desinit officiosa erga Christum esse.

5. Euangelij fide amplexi testimonia.

46. Nam tametsi sine operibus & meritis nostris, gratia iustificationis & salus contingit: tamen à gratia hac, donatio Spiritus Sancti, & regeneratio separari non possunt. Nam Regeneratio inseparabile iustificationis accidens est.

Errores circa doctrinã de reparatione hominis lapsi.

47. Quapropter duo genera hominum hic impingunt, Iusticiarij & Epicurej. Illi quidem, propterea quod ex operibus merita salutis, & caussas iustificationis faciunt. Hi vero, quia de gratuita iustificatione & salute gloriantes, se omni turpitudini prostituunt, & cupiditatum carnis se seruos constituunt.

48. Vterque error pestilens est, & confutatur finibus aduentus Christi in mundum, & Euangelij. Nam vt Christus venit in mundum, vt destruat opera Diaboli: quod sanè facit, vincendo Diabolum, expiando peccatum, infundendo gratiam, & consummando opus redemptionis, quod futurum est in resurrectione: ita finis Euãgelij prædicati est, vt glorificemus Deum, vt fructus fidei edamus, vt vincamus mundum, vt tanquam sacerdotes noui, induamus iustitiam & sanctitatem, & seruiamus Deo omnibus diebus vitæ nostræ, hostias gratas Deo per Christum offerentes.

49. Quam sit huiusmodi obedientia in renatis necessaria, tota Scriptura docet: omnium Sanctorum exempla comprobant: natura fidei euincit: energia Spiritus, quo impelluntur fideles, attestatur: gratia adoptionis indicat. Breuiter, Regni Christi ratio ostendit.

VII.

vide, 620.

MEDIATOR.

Tria consideranda.

1. HIc tria ordine exponenda sunt. I. Cur necesse fuerit Mediatorem Dei & hominem esse Deum. II. Cur oportuerit eundem esse hominem. III. Quod, & cur sit vna persona in duabus naturis subsistens.

1. Mediatorê Deũ esse opor tuit.

2. Quod necesse fuerit Mediatorem esse Deum, duæ grauissimæ sunt caussæ: videlicet, Magnitudo mali, quo premebatur natura humana, & impotentia seu infirmitas creaturæ, ad restituenda bona, quæ per peccatum amissa erant.

Prima caussa, cuius partes sunt.

3. Magnitudo mali cernitur in quatuor potissimum: videlicet, in Peccati grauitate, in iræ diuinæ iustitia, in potentia mortis, & in Diaboli tyrannide crudelissima.

4. Peccati grauitas maior est, quam vt eius onus sustinere possit finita potentia, qualis est angelorum & hominum. Nam cùm infinitus reatus sit,

propter infinitum bonum offensum, videlicet Deū, cuius Maiestas læsa erat per peccatum primorum parentum: necesse fuit vt hoc peccatum, aut infinitis pœnis puniretur, iuxta normam iustitiæ Diuinæ, aut pro eo satisfieret iustitiæ Diuinæ. Verùm quia hæc satisfactio debuit esse pretium infinitæ bonitatis, & æquiualens, non potuit ab vlla, imò ne ab omnibus creaturis simul, fieri, Quare necesse fuit expiatorem peccati Deum esse. Solus enim Deus, vt est infinitus: ita solus infinitum malum superare, abolereque potuit.

Iræ diuinæ iustitia.

5. Iræ diuinæ iustitia proportionem vindictæ ad offensam postulabat. Cùm ergo offensa erat infinita: fuit & ira infinita, quam pura creatura sustinere, placereque non potuit. Quare necesse fuit, vt Mediator, qui iram Dei placaret, Deus esset. De hac ira loquitur Paulus, Rom. 1.18. Reuelatur ira Dei de cœlo, super impietatem omnium hominum. Quod autem hæc tolli non possit sine Mediatore, docet hoc dictum Baptistæ apud Ioannem 3.36. Qui non credit in Filium ira Dei manet super eum. Quod autem hæc ira Dei sit immensa & infinita propter peccatum: (in quo concurrunt hæc mala, contemptus Maiestatis diuinæ, superba contumacia aduersus legem Dei, indigna imaginis Dei, ad quam conditus erat homo, cōspurcatio, imitatio Satanæ hostis Dei, defectio à castris Dei ad Diabolū, & intolerabilis ingratitudo, &c.) cognoscitur ex pœna primorum Parentum, ex pœna secuta in omnibus posteris Adæ: ex comminationibus diuinis: ex calamitatibus, quibus premitur humanum genus: ex tyrānide Diaboli in homines: ex signis iræ Dei in cœlo, in terra, in mari: ex magnitudine æternarum pœnarum, quas luent, qui nō conuertuntur. Denique ex pretio infinito, soluto pro redemptione pœnæ peccati. Quis hîc non videt impossibile fuisse iram Dei tolli, nisi per Mediatorem, cuius esset infinita potentia?

Potentia mortis.

6. Potentia mortis maior fuit quàm vt ab vlla creatura superari potuit: adeo quod Plinius dixerit, sed falsò, ne Deo quidem possibile esse mortuum excitare. Nunc autem cùm munus præcipuum est Mediatoris, destruere mortem: necesse fuit, vt potentia Diuina polleret, qua vt vitā conferre, ita mortem abolere posset. Non est enim apud illum, vt Angelus ait, impossibile omne verbum.

Tyrannis Diaboli.

7. Tyrannis Diaboli crudelissima, sub qua captiuum tenebatur genus humanum propter peccatum, etiam erat opprimenda à Mediatore. Quam autem hoc fuerit impossibile humanæ Naturæ, Historia mundi, cum omnium hominum experientia, testatur. Quare necesse fuit Mediatorem esse Deum, qui tyrannidem Diaboli sua opprimeret potentia. Hinc perspicuum est, quod ad magnitudinem mali, quo premebatur genus humanum, tollendam requirebatur, vt Mediator esset Deus.

8. Hic iuxta cogitetur magnitudo amoris in æterno Patre & Filio & Spiritu Sancto, erga genus humanum. Pater Filio suo non pepercit: sed voluit eum subiici pœnis, vt nos ab æternis pœnis liberaret. Filius volens & obediens Patri, factus est victima, reatum peccati in se deriuans. Spiritus Sanctus ipse vult in cordibus reconciliatorum habitare, & motus diuinæ voluntati congruentes in iis accendere. Hæc in nobis excitabunt fidem, inuocationem & gratitudinem erga Deum: & munient animos nostros aduersus terrores mortis, aduersus Diaboli tyrannidem, &c.

Secunda causa in qua Chri[stus]

9. Secunda causa cur oportuit Mediatorem esse Deum, est impotentia & infirmitas creaturæ, ad restituenda bona, quæ per peccatum amisimus. Etsi autem vna voce imaginis Dei, hæc bona comprehenduntur: tamen plura ad eius reparationem necessario requiruntur: quæ Paulus enumerat, 1. Cor. 1.30. Cùm ait: Christus natus est nobis à Deo Sapiētia, Iustitia, Sanctificatio, & Redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Hęc quatuor bonorum genera nulla creatura aut finita potentia restituere hominibus potuit, quemadmodum de singulis ordine videbimus.

Christus cōsideratur nobis factus.

Sapiētia.

10. Primùm itaque sapientiam debuit Mediator restituere, non qualis est mundi, quæ certis terminis clauditur, sed quæ abscondita est à principibus seculi huius. Quæ sanè sapientia à Zacharia Luc. 1. 77. definitur esse sapientia salutis, in remissionem peccatorum per viscera misericordiæ Dei nostri. De hac sapientia loquitur Ioannes, cum ait, Deū nemo vidit vnquam, sed Filius, qui est in sinu Patris ipse enarrauit nobis. Ioan. 1.18.

11. An non Ioannes Baptista missus est, Zacharia teste, ad dandam hanc sapientiam? An non per Angelos & Prophetas potuisset Deus hominibus hanc reuelare sapientiam? Aliud est declarare sapientiam seu docere, vt ministri, aliud est esse sapientiā, hoc est, efficaciter præstare, vt corda hominum percipiant salutarē sapientiam. Vox quidem hominis ferit aures corporis: At Filius Dei, qui est ipsa Dei sapientia, animum replet hominis sapientia salutari. Nam tum demum verbum Prophetarum fructum adfert, quando Verbum Deus cor aperit, & instillat veræ sapientiæ semina. Quod sanè, non est creaturæ vllius, sed Creatoris solius. Ex quo sequitur oportuisse Mediatorem esse Deum.

Iustitia, quæ est duplex.

12. Secundo loco, oportuit Mediatorem iustitiam restituere. Nam sine perfecta iustitia nemo potest in conspectum Dei prodire. Verùm perfectam iustitiam, quæ sufficiat omnibus, nemo potest conferre, nisi Deus. Siquidem duo requiruntur, vt homo sit perfectè iustus coram Deo: quorum primum est liberari ab iniustitia & peccato, quæ mala, in mūdum homines secum adferunt. Alterum, donari & ornari plena legis diuinæ (quæ est mensura iustitiæ, quæ coram Deo valet) obedientia. Neutrum horum præstitisset Mediator nisi Deus esset.

13. De priori supra diximus, vbi ostendimus enormitatem peccati, & iustitiam iræ diuinæ. De altero, quod est donari & ornari iustitia quæ satisfaciat legi Dei, manifestum est quod nullius creaturæ iustitia, cum sit finita, possit sufficere infinitis hominibus in salutē, quod sanè in Mediatore requiritur. Si quidem, vt sufficiēti expiationis victima pro peccatis satisfacere, atque adeo omnem reatum tollere: ita obedientia sua erga Legem, omnes iustos coram Deo sistere, qui in ipsum credunt, debuit. Ita enim Paulus ait, 2. Cor. 5.21. Eum qui non nouit peccatū, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Talem proinde Mediatoris iustitiam, hoc est infinitam esse oportuit: vt infinitis hominibus sufficeret. Quare necesse erat, vt Mediator noster sit verꝰ Deꝰ.

Sanctificatio quæ est duplex.

14. Sanctificatio tertio loco sequitur, quam Mediator adferre debuit, quod sanè cùm nulla creatura præstare potuit, Deum oportuit esse Mediatorem. Siquidem solius Dei est, dare Spiritum sanctificatorem, sine quo, ne inchoari quidem, nedum consummari potuit sanctificatio nostri.

15. Porrò, cum sanctificatio opponitur peccato, & in peccato sunt duo, videlicet, Formale, vt reatus, & Materiale, vt vitiosę qualitates & actiones: duplex erit sanctificatio. Vna quæ opponitur reatui, quæ est expiatio peccati per Christi sanguinem: Altera oppo-

opponitur vitiosis qualitatibus & actionibus, quæ est segregatio hominis à profanitate Gentium, per mortificationem carnis: & coniunctio eiusdem hominis cum Deo, per viuificationem Spiritus.

16 Hæc sanctificatio vocatur etiam à Paulo Philip.3.3. Circumcisio spiritualis. Nos, inquit, circumcisio sumus, qui spiritu Deum colimus, & in Christo gloriamur, & non in carne confidimus. Proinde circumcisio spiritualis est amputatio fiduciæ carnis, cui succedit gloriatio in Christo, & purus colendi Deũ affectus. Atque hæc reuera est sanctificatio illa, quã Deus & homo, Mediator noster adfert.

Redéptio

17 Redemtio, quam postremo loco collocat Paulus, 1. Requirit perpetuam præsentiam Mediatoris in Ecclesia, late per mundum sparsa. Sed quis potest, simul & semper in tot locis presens esse, nisi sit Deus? 2. Requirit custodiã Ecclesiæ, videlicet, vt Mediator sit custos, non solum Ecclesiæ totius, verum etiam singulorum membrorum, aduersus infinitas technas Diabolorum & hominum, quod sane diuinæ potentiæ esse, manifestum est. 3. Requirit vt Mediator inspiciat corda, ne fallatur externa hypocritarum larua. Iam autem, cùm solius Dei sit intueri corda hominum, & intimos affectuum recessus contemplari, & hoc Mediatoris est officium: certe oportuit Mediatorem esse Deum. 4. Requirit, vt vbique audiat gemitus se inuocantium, & in Spiritu & veritate precantes exaudiat: quod sane solius diuinæ virtutis est. 5. Requirit, vt in extremo die exsuscitet mortuos, vt prodeant ex terræ puluere omnes homines, inde vsque ab Adam ad vltimum. Sed quid ad tantum opus valent omnium creaturarum vires? Sanè, omnes angeli & omnes homines suis viribus, ne vnum excitarent mortuum, nedum omnes, idque in ictu oculi. 6. Requirit, vt Mediator conferat ressuscitatis, qui in vera fide obierint, æternam vitam, perpetuam gloriam, & conformitatem cum Deo. Sed quantum hoc opus superat creaturarum vires, nemo non videt, nisi qui & mente & sensu caret. Cùm igitur Mediatoris sit, tantis bonis Ecclesiam suam ornare, quæ conferre nemo potest, nisi sit Deus, profecto necesse fuit Mediatorem Deum esse.

18 Breuiter, vt omnia vno verbo concludam, Si Mediator Deus non esset, saluator non esset, sed potius saluatore indigeret. Et Ioannes Cassianus: *Audi loquentem ad pastores de Dei ortu, angelum Dei: Natus est, inquit, hodie vobis saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Ne solum vtique in Christo hominem intelligeres, & Domini & Saluatoris nomen adiecit, Scilicet, vt quem saluatorem esse cognosceres, Deum nequaquam esse dubitares. Et cum saluandi virtus non nisi diuinæ competeret potestati, diuinæ esse eum potentiæ, non ambigeres, in quo potentiam saluandi esse didicisses.*

II. Mediatorem oportuit esse hominem.

19 Hactenus cur necesse fuerit Mediatorem esse Deum, dictum est. Nunc secundo loco, vt proposuimus, dicendum erit, cur oportuerit eundem esse hominem. Et possunt quatuor caussæ ex Scripturis apte numerari, quæ sunt 1. Iusticia Dei. 2. Restitutio imaginis Dei amissæ per peccatum. 3. Adoptationis ratio. 4. Resurrectionis certitudo.

Iustitia Dei illud requirebat.

20 Iusticia Dei requirebat, vt inobedientia commissa in carne nostra, in eadem sarciretur. Congruebat enim ordini diuinæ iusticiæ, vt cum genus humanum primùm peccasset in vno Adamo, aliquis in humano genere à peccato immunis, pœnam solueret, quæ esset pretium pro cæteris. Ideo ergo Dominus noster assumpsit humanam naturam & homo factus est, veluti personam ipsius Adæ referens: (cuius etiam nomen illi tribuitur) vt pœnam peccati in carne, in qua admissum fuerat, persolueret. Ideo Paulus ait 3. Rom.5. 17. Si vnius delicto mors regnauit per vnum, (scilicet Adam) multo magis abundantiam gratiæ, donationis & iusticiæ accipientes in vita regnabunt, per vnum Iesum Christum. Item: Sicut per inobedientiam vnius multi constituti sunt peccatores: ita per obedientiam vnius multi constituentur iusti. Item: Quia per hominem mors, per hominem etiam resurrectio mortuorum. Item ad Heb.2.14. Quoniam pueri sunt participes carnis & sanguinis, ipse quoque consimiliter factus est particeps carnis & sanguinis, vt per mortem aboleret eum qui mortis habebat imperium, hoc est, Diabolum. Huc & illud Irenæi dictum: *Oportebat eum, qui inciperet occidere peccatum, & mortis reum redimere hominem, id ipsum fieri, quod erat ille, id est, hominem.* Et Augustinus: *Caro occæcauerat te, caro te sanat: quoniam sic venit Christus, vt de carne vitia carnis restingueret.*

Restitutio imaginis Dei.

21 Restitutio imaginis Dei, ad quam homo fuit conditus, fieri debuit per naturalem imaginem Dei. Vnde Athanasius: *Congruebat Filium assumere humanam naturam, vt hæc persona, quæ est substantialis imago Patris, restitueret imaginem Dei in nobis.*

Adoptionis nostræ ratio.

22 Adoptionis nostræ ratio idem postulabat. Ideò enim venit filius Dei, assumta humana natura: vt nos filios Dei faceret. Voluit ergo nobis naturæ societate iungi, & frater noster fieri: vt nos ipsius membra effecti, filij Dei fieremus. Nã ideo filij Dei sumus, quia in Christo, qui est naturalis filius Dei, sumus per fidem. In hoc enim solo dilecti sumus, & filij. In hanc sententiam loquitur Irenæus: *Filiorum, inquit, adoptionis eius non participes possemus esse, nisi per Filium eam quæ est ad ipsum, recepissemus ab eo communionem, nisi verbũ eius communicasset nobis, caro factũ.*

Resurrectionis certitudo.

23 Resurrectionis nostre certitudo, vis & efficacia in hoc sita est, quod Mediator noster sit homo. Vnica enim spes & certitudo, quã de resurrectione corporum habemus, est, quod Christus Mediator noster, carnem nostram assumpserit. Nam caro, quam nunc corruptioni obnoxiam circumferimus, iam suscitata est in Christo vt in primitijs, & in possessionem regni cœlorum ingressa, ibique immortalis est facta. Virtute igitur societatis, quã habemus cum Christo, excitabimur in extremo die, & donabimur, etiam secundum carnem immortalitate. Hisce quatuor rationibus demõstratur, summè necessarium fuisse Mediatorem Dei & hominũ, verum hominem esse.

III. Cur mediatorem oportuerit esse vnã personã.

24 Tertio loco proposuimus, quod Mediator qui est Deus & homo, sit vna persona, & cur hoc fuerit necessarium. Quod sit vna persona Mediator noster, hæc dicta confirmant: Et verbum caro factum est. Quo dicto significatur vnio diuinæ & humanæ naturæ, & non confusio, aut mutatio. Nã factum est, refertur ad cõpositionẽ seu vnionẽ extremorum, scilicet Verbi & carnis, & non ad extrema compositionis. Dicitur enim Verbum factum non absolute, sed respectu carnis assumtæ. Ad Rom.1. Filius Dei natus est ex semine Dauid, secundũ carnem, & declaratus est Filius Dei per potentiam. Ad Rom.9. Ex quibus est Christus secundum carnem, Qui est super omnia benedictus in secula.

25 In his dictis Pauli, Secũdũ, est distinctiua particula, qua distinguũtur naturæ vnius & eiusdẽ personæ. Luc.1. Quod ex te nascetur Sãctum, Filius Dei vocabitur ad Galat.4. Pōstquã venit plenitudo temporis, misit Deus Filiũ suum natũ ex muliere. Philipp.2. Dedit ei nomen, quod est super omne nomẽ, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, & omnis

lingua confiteatur quod Dominus sit Iesus Christus ad gloriam sui Patris.

26 Hæc dicta testantur quod Christus sit vna persona, in qua sunt duæ naturæ, non mutatæ aut confusæ, sed personaliter vnitæ.

27 Quod autem ex Damasceno & Gregorio Nysseno adfertur de deificata natura humana, dextrè accipiendum est. Dicitur enim natura humana deificata, non quidem per conuersionem ipsius in diuinam: sed per coniunctionem humanæ naturæ ad diuinam in vnam hypostasin.

Rationes vnionis hypostaticæ.

28 Quod autem necessarium fuerit, vt Mediator esset vna persona, & non duæ, vt sunt distinctæ naturæ, hæ sunt rationes.

1. Vt Deũ & homines coniungeret.

29 Prima, Mediator noster Deus & homo vna persona esse debuit, vt Deum & homines vnum faceret. Iungitur ergo Patri vera diuinitate, & homini vera humanitate, vt ita vtrosque copulet.

2. Vt vtrique (Deo & homini) adhæreret.

30 Secunda, Mediator inter partes dissidẽtes nihil efficiet, si vni adhæret, & ab altera dissidet. Quare oportuit vt Mediator quadam necessitate vtrique parti iunctus sit. Deo ergo, qui offensus erat peccato nostro, vera diuinitate est iunctus Mediator noster. Homini autem vera humanitate sociatus est, vt posset coniungere aduersas partes, societate quã habuit cum vtrisque: iuxta illud Irenæi lib. 3. cap. 20. vbi agit de caussis cur verbum Dei caro fieret. *Oportuerat*, inquit, *Mediatorẽ Dei & hominum propter suam ad vtrosque cognationem in amicitiam & concordiam vtrosque reducere, & facere vt Deus assumeret hominem, & homo se dederet Deo.* Et Theodoretus, *Quemadmodum qui duos quospiam, manus inter se conferentes, vult reconciliare, se medium interponens, & hunc quidem dextra, illum verò sinistra tenens ad amicitiam deducit & coniungit, ita ipse cum diuinam naturam humanæ vniisset, inuiolabilem, & quæ dissolui non potest, pacem conciliauit.*

3. Vt posset & mori & vitã æternam conferre.

31 Tertia, Si non esset Mediator vna persona, opera redẽptionis in humana natura peracta, nequaquam essent suff ciẽs pretium pro peccato, quo infinitum bonum est offensum. Mors siquidem debebatur pro peccato. Verùm, purus Deus mortem sentire non potuit, nec solus homo superare potuit: factus est ergo Deus homo: vt homo & Deus, & deberet & posset satisfacere pro morte æterna humano generi debita.

32 Assumsit proinde æternus Dei filius humanam naturam in vnionem personalem, vt opera in humana natura peracta, infinitæ essent virtutis & meriti. Siquidem ex indiuidua naturæ diuinæ & humanæ, in vna persona, vnione, est dignitas infinita, perfectio absolutissima, & inæstimabile pretium sanguinis, mortis, atque adeo omnium actionum & passionum Christi, in sanctissima eius humanitate. Inde est potentia & virtus delendæ iniquitatis, & potestas remittendi peccata, iustificandi, viuificandi, & saluandi credentes.

Cur passio toti personæ tribuitur.

33 Etsi autem Christus in sola carne passus est: tamen Passio personæ tribuitur: propter illã arctissimam duarum naturarum vnionem in vna persona. Atque hoc vult Cyrillus, cum ait: Quoniam corpus, quod proprium eius factum est, passum est, propterea Verbum ipsum pro nobis passum dicitur. Atque hinc est quod omnia in Christo habeantur diuina, immensa, inæstimabilia & saluifica opera, & beneficia redemptionis.

VIII.

COMMVNICATIO idiomatum.

vide, 627.

Rei & nominis definitio.

1 Idiomata in Christi persona sunt proprietates, quibus naturæ, videlicet diuina & humana, & integræ saluæque manent, & distinguntur vna ab altera.

2 Est enim idioma quod vni naturæ ita propriũ est, vt non sit alterius reipsa.

3 Diuersæ igitur cum sint naturæ: diuersa habeant idiomata essentialia, necesse est.

Distinguẽda sunt.

4 Neque ex personæ vnitate confundenda, sed ex naturarum diuersitate distinguenda sunt in vno Christo idiomata.

5 Saluis igitur naturis diuersis, maneant idiomata distincta: & idiomatis confusis, confundantur etiam naturæ, necesse est.

6 Cum ergo hæc enunciatio: Deitas est humanitas: sit absurda & falsa (diuersissimæ enim sunt naturæ) fieri non potest, vt ea quæ sunt huius propria, illi attribuantur, sine errore & confusione naturarum.

7 His ita positis, distinctius idiomata naturarum Christi explicemus.

Naturę diuinæ idiomata duplicia.

8 Idiomata ergo diuinæ naturæ sunt duplicia. Quædam enim sunt ἀκοινώνητα id est, incommunicabilia, quæ reipsa non communicantur, hoc est, neque induntur creaturis, neque creaturæ aliquas proprietates inde mutuantur. Qualia sunt hæc: esse æternum, esse immensum, esse infinitum, esse incircumscriptum, per se existere.

1. Incommunicabilia.

9 Nihil enim præter solum Deum est æternum, est immensum, est infinitum, est ἀπερίγραπτον, per se existens.

2. Communicabilia.

10 Quædam sunt κοινωνητὰ, id est, communicabilia, quæ tametsi vt sunt, ita manẽt quoque vnius Deitatis propria, alioqui communia effecta, non amplius idiomata dici possent.

11 Nam τὸ κοινὸν & ἰδίωμα ita opponuntur, vt nec alterum alteri, nec ambo tertio alicui, propriè & reipsa tribui possint.

12 Huius generis sunt existere, sapientem esse, bonum esse, purum esse, sanctum esse, potentem esse, &c.

Quomodo sunt communicabilia.

13 Hæc enim etsi reipsa sunt Dei propria: tamen vsus & virtutis respectu, item qualitatis ac similitudinis cuiusdam tenuis ratione, communicari dicuntur: quam ob rem etiam κοινωνητὰ appellantur. Vt cùm dicitur: homo existit: homo est beatus: virgo est pura: qui credidit est sanctus: Rex est potens.

14 Hæc attributa, etsi Dei re ipsa sunt idiomata: tamen Deus bonus & amans suæ creaturæ, radios quosdam harum suarum proprietatum communicat creaturis.

Humanę naturę idiomata.

15 Idiomata humanæ naturæ Christi sunt in triplici discrimine: quædam enim sunt temporaria: quædam perpetua: quædam post resurrectionem & triumphum Christi accessere.

1. Temporaria.

16 Tẽporaria idiomata humanæ naturæ Christi fuerunt infirmitatis: atque ideo durarunt solũmodo vsque ad mortem: vt fatigari, esurire, dormire, tristari, lacerari, angi, & multa huius generis. Hæc omnia cum morte deposuit, ea enim ad tempus assumpserat, vt nobis similis per omnia excepto peccato, inueniretur.

17 Pertinebant igitur ista ad tempus exinanitionis, qua Filius exinaniuit seipsum vsque ad mortem crucis.

18 Non

18 Non quod Diuinitas sui ipsius respectu, & seorsim sit exinanita, sed quatenus carni sese vniuit. Non enim vt in naturam humanā participatio gloriæ, ita diminutionis ignominia in diuinam cadit naturam.

2. Perpetua.

19 Perpetua idiomata naturæ humanæ sunt, quibus sublatis naturā humanā simul tolli necesse est.

20 Fieri enim non potest vt vlla res sine suis essentialibus proprietatibus consistat. Sunt enim essentiales proprietates, quæ essentiam ipsam seu naturam constituunt.

21 Huius generis sunt, occupare certum locū, secundum Petrum Apostolū. Act. 3. 21. περίγραπτον esse secundum Nazianzenum & Iustinum, *Loco teneri, secundum veri corporis modum*, vt August. loquitur. *In certo spacio esse, & finitum esse*, secundum Vigilium. Breuiter tota pia antiquitas cum vniuersæ scripturæ consensu, veritatem humanę naturæ in Christo agnoscit & confitetur.

3. Post resurrectionem.

22 Idiomata humanæ naturæ post resurrectionem, præter illa, quæ perpetua esse cum tota Scriptura & puriori antiquitate diximus, sunt omnia, quæ coniuncta sunt cum consessu eius ad dexterā Patris: videlicet quod Christus deposita omni infirmitate, in eum gloriæ gradū sit euectus, quo supra omne nomen, vt Paulus loquitur, id est, dignitatem & eminentiam, emineat, carne ipsius iam plane à Deitate, σωματικῶς in ea inhabitante glorificata, non in sua essentia, neque in proprietatibus essentialibus absorpta, quod sanè non esset glorificari, sed abolere potius humanam naturam. Atque hoc est quod Iustinus ait: *Corpus Christi particeps factum est, non naturæ Deitatis, sed diuinæ dignitatis.*

Vbiquitarij refutātur.

23 Quod autem quidam humanam naturā Christi, post resurrectionem, ita maiestate Deificatā esse contendunt, quod suas proprietates essentiales non retineat, manifesta refutantur Scriptura.

24 Scriptura enim vtriusque meminit: videlicet, maiestatis & loci, seu situs carnis Christi post ascensionem. Ita enim autor Epistolæ ad Hebræos ait: Sedet ad dexteram Maiestatis in excelsis. Heb. 1. 3.

25 Si ergo quæris, quid acciderit Christo post ascensionem? respondet: Sedet ad dexteram Maiestatis. Si vlterius quæris, vbinā sedet? respondet, in excelsis, hoc est, vt Paulus ad Eph. 4. 10. interpretatur, supra omnes cœlos.

26 Verùm si obieceris, omnia esse plena Maiestate gloriæ Christi. Respondeo, Sit anathema, qui vel aliud sentit, vel dicit.

27 Discernendum interea est, inter Maiestatem simpliciter, & thronum Maiestatis, quē in cœlo esse Scriptura pronunciat Heb. 8. 1. Qui consedit ad dexteram throni Maiestatis in cœlis. Huc facit illud Augustini, tractatu. 50. in Iohannem. *Quoniam verū est quod ait: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi, & abyt: & hic est: & redyt: & nos non deseruit. Corpus enim suum intulit cœlo, Maiestatem non abstulit mundo.* Et Cyprianus lib. 6. cap. 14. *Hic animaduertendum est, quod etsi corporis sui præsentiam hinc subduxerit. Maiestate tamen diuinitatis semper adest, sicut ipse à discipulis abiturus pollicetur: Ecce vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi.*

28 Hoc ipsum de veritate humanæ naturæ Christi, docet modus aduentus Christi ad iudicium. Veniet, (ait ipse Filius hominis) in gloria sua, & omnes sancti Angeli eius cum eo, & sedebit super thronū gloriæ suæ. Item, Videbitis filium hominis sedentem ad dexteram potentiæ Dei, & venientem in nubibus cœli. In hac maiestatis gloria sedens, statuet oues quidem à dextris suis, hœdos verò à sinistris. Nō ergo gloria maiestatis tollit localitatē aut circūscriptionē carnis christi, sicut impur⁹ Euryc. docuit.

29 Qui localitatem & circumscriptionem carnis Christi existimant nō posse stare cum Vnione personali, sed separari Diuinitatem à carne, crassissimè impingunt, somniantes infinitatem finitā esse. Neque necesse est, ea quę vnita sunt, ęque omnibus partibus patere.

30 Teneatur ergo hoc Antiquitatis testimoniū, quod est apud Damascenum, libr. 3. de fide capi. 7. *Deitas est incircumscripta, non coextensa carne eius cū incircumscripta eius diuinitate.*

31 Quamuis itaque non secundum vtramque naturam: tamē secundum inseparabilem personæ vnitatem, totus pręsens est.

32 Retineamus ergo constanter articulos fidei nostrę, de vero Christi ascensu in cœlum: & de reditu eiusdem ad iudicium, iuxta testimonium angelorum Act. 1. 11. Hic Iesus, qui assumtus est à vobis in cœlum, Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.

De communicatione proprietatū nomina multiplicia.

33 Iam veniamus ad κοινωνίαν ἰδιωμάτων, id est, cōmunicationem proprietatum. Verùm priusquam eam definiemus, nominum quorundam, quorum noticia ad huius mysterij declarationem necessaria videtur, discrimen tenendum est, quod est quintuplex.

1. Quædā sunt naturę propria.

34 Primum, Quædam sunt naturarum propria: vt Deitas, humanitas, caro, diuinitas, diuina natura, humana natura.

35 Hęc enim solummodo naturas declarant, nisi quod carnis nomen interdum concretè accipiatur per Synecdochen, vt in illo dicto Iohannis: Verbū caro factum est.

36 De his tenenda est regula: Quæ natura distincta sunt, eorum quoque idiomata & actiones distingui oportet.

37 Cum ergo Deitas, seu natura diuina, ita distincta sit ab humana natura, vt nunquā possit esse, aut fieri humanitas, seu humana natura: sequitur idiomata & actiones harū distinctarū naturarum minimè confundi aut alienari posse, nisi simul cōfundantur naturæ, quæ tamen inconfuse vnitæ sunt.

2. Quædā propria personę in natura diuina.

38 Secundum, Quædam sunt propria personæ in natura diuina ab omni æternitate, quibus Filius à Patre & Spiritu sancto distinguitur, vt Filius Dei, imago Dei, Deus de Deo, lumen de lumine. Item Λόγος, ὁ κ' ῥητὸς ἀλλ' οὐσιώδης.

3. Quædā cōmunia huic personę.

39 Tertium, Quædam sunt communia personę Christi cū Patre & Spiritu sancto ab æterno: vt esse omnipotentem, æternum, increatum, infinitum, immensum, incircumscriptum, quæ æqualitatem, coæternitatem & identitatem naturæ docent.

4. Quædā sūt officij Christi θεανθρώπου.

40 Quartum, Quædā sunt officij personæ Christi in duabus naturis subsistentis. Etsi enim hic persona tota agens est: tamen media actionum sunt naturæ ipsæ, quæ suis proprietatibus agunt & perficiunt opus redemptionis, quod est totius personæ Christi Dei & hominis.

5. Quædā cōmunia naturis & personæ Christi.

41 Quintum, Quædam sunt communia naturis Christi & personę, ab incarnationis tempore: videlicet, & ea quæ sunt secundi & tertij ordinis, quę diximus ab æterno Christo conuenire, & ea quæ homini facto ex tempore attribuuntur: vt Deus, Λόγος, Filius Dei, Dominus gloriæ, Homo, Filius hominis, Filius Dauidis, Semen mulieris.

42 Hæc, quia concreta sunt, naturas cum subiecto significant.

43 In his solis concretis locū habet κοινωνία ἰδιωμάτων. Obtinent enim concreta compositū significan-

di modum vt abstracta simplicẽ. Etsi aliàs denominationem capit persona à diuina natura, aliàs ab humana: tamen semper persona vna significatur.

44 Hoc discrimine nominum, quæ tribuuntur Christo, obseruato, facilius erit iudicare de communicatione idiomatum, quę locum habet, vt diximus, solummodo in concretis, quibus persona significatur, vt abstractis naturæ.

Error Vbiquitariorum.

45 Communicatio igitur idiomatum non sic dicitur respectu idiomatum inter sese, vt nonnulli putant, quasi hæc communicatio aut esset effusio proprietatum vnius naturæ in aliam, aut mutua idiomatum confusio. Nam si ita esset: & illa, quæ effunderet suas proprietates, aboleretur: & ea quæ reciperet, alia fieret quam erat antea. Atque ita Christus nec Deus nec homo esset, conflatis scilicet duabus naturis in vnam tertiam compositam.

46 Sed hæc communicatio idiomatũ dicitur respectu personæ, de qua promiscuè prædicatur idiomata, vndecunque persona denominationem accipiat, hoc est, siue à diuina siue ab humana natura.

Communicatio proprietatum quid sit.

47 Proinde communicatio idiomatum, est talis prædicatio, in qua proprietates vnius naturæ tribuuntur non alteri naturæ, sed personæ denominatæ ab altera natura, propter vnionem duarum naturarum in vna eademque persona.

48 Sed, vt clarius forte dicatur, Communicatio idiomatum, est communis prædicatio idiomatũ de persona, vndecunque denominetur, siue à deitate, siue ab humanitate.

Prædicationes veræ & reales, in cõcreto.

49 Hinc rectè dicitur: Deus est homo, Deus est crucifixus, Deus acquisiuit sibi Ecclesiã suo sanguine, Deus est mortuus, Deus resurrexit. Et cõtra: Hic homo est Deus, Hic homo condidit cœlum & terram, Hic homo est vbique. Hic homo saluat, suscitat mortuos, dat vitam æternam.

50 Hic enim Hominis nomine intelligitur persona, quæ est Deus & homo, etsi denominationem capit à natura humana.

51 Hæ ergo prædicationes verissimæ sunt, quia subiecta in his propositionibus sunt concreta, quibus duo significantur, videlicet, persona & naturæ. Proinde personæ respectu veræ sunt istæ enunciationes: Siquidem persona illa, vna & eadem, est & Deus, & homo.

52 Si quæris, qualisnã sit hæc prædicatio? rectè responderi potest, quod sit realis. Nam si ea prædicatio est realis, cum id inest vere in subiecto, & reipsa quod de eo prædicatur non video cur hæc prædicatio idiomatum de persona, realis dici non possit. Est enim reuera in persona, & Diuina & humana natura, cum suis essentialibus proprietatibus.

53. Verùm si hanc prædicationem verbalẽ dixeris, in multa absurdissima incurres. Negabis personæ in duabus naturis subsistentis vnitatem. Negabis manere saluas duas naturas in vna persona. Negabis concreta habere compositum significãdi modum, hoc est, sua significatione complecti, & rem, & subiectum, in quo res illa est, quæ principaliter nomine concreti significatur.

Caro Christi an deificata.

54 Cum ergo Patres, inter quos sunt Iustinus, Damascenus, & Gregorius Nyssenus, dicunt, carnẽ Christi deificatam esse, accipiẽdum est dextre, iuxta piorum doctorum in Ecclesia interpretationem.

55 Non enim dicitur caro Christi deificata, eo quòd sit conuersa natura humana in diuinam, aut quod sit facta ipsa diuinitas: sed quia coniuncta est humana natura ad diuinam, in vnionem personalẽ: & quod sit facta Dei caro.

56 Vt enim natura diuina non potest in aliud conuerti, quoniam est incorruptibilis: ita nec aliud in eam conuerti potest, eo quod sit ingenerabilis.

57 Ad hanc quæstionẽ Iustinus respondens ait: Μένει μὲν τὸ σῶμα, σῶμα, εἴπερ οὐ σῶμα θεὸς, μετείληφε δὲ θείας ἀξίας, οὐ φύσεως.

58 Neque tamẽ existimandũ est, quod hæc deificatio, pertineat ad communicationem idiomatũ duarum naturarum, quæ est alternata, vt declarauimus, proprietatũ vtriusque naturæ de persona, prædicatio. Sed ad excellentiam vnius naturæ, nempe humanæ in persona Christi, qua humana natura antecellit omnibus creaturis, sapientia, bonitate, puritate, sanctitate, potentia, maiestate, & gloria.

59 Et tametsi hęc excellẽtia, manat à natura diuina in humanam, propter vnionem personalem, quemadmodum Nazianzenus indicat hisce verbis: τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη. Tamẽ ab vnione illa omnino distinguenda est, ne vel cũ Nestorio, faciamus Christum, diuinum hominem, atque ita imprudentes cõstituamus duos Filios, vnum Dei, alterum virginis, hoc est, duas personas, vt sunt duæ naturæ: vel, cum Eutychete, somniemus vnam naturã ex duabus cõpositam, vt est vna persona.

60 Hæc omnia incommoda facilè cauebimus si accuratè, quemadmodũ iam ostensum est, distinguamus inter hæc tria, videlicet: Vnionẽm personalẽ, Communicationem idiomatum, & Donorũ, quib' est ornata humana Christi natura, collationem, quã à patribus deificationem dici ostendimus.

Effectus communicationis proprietatum.

61 Sed quid efficit illa κοινωνία ἰδιωμάτων? Primum contra Nestorium, vnitatem personæ, in duabus naturis subsistentis confirmat. Nam nisi vna eademq; persona esset De' & homo, absurdissima esset alternata illa idiomatum prædicatio. Cum igitur Christus dicit, Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo: manifestè ex communicatione idiomatis diuinæ naturæ, quod tribuit Filio hominis, significat eundem esse Deum & hominem, vnam videlicet personam, in duabus naturis subsistentem.

62 Denique hæc communicatio idiomatum, docet precium actionum Mediatoris in humana natura infinitum esse, quia persona vna eademque, quæ est Deus & homo, est agens, adeo vt omnes actiones, sine mediante humana natura, siue diuina, fint, & dicantur, Personæ actiones.

63 Hinc est illud dictum Lyrani, Luc. II. *A Christo prouenit gratia & gloria, principaliter ratione deitatis, & instrumentaliter ratione humanitatis, quæ est organum coniunctum ipsius deitati.*

Caro Christi est viuifica.

64 Caro igitur Christi viuifica est, quia est caro eius personæ, quæ est Deus. Obediẽtia hominis Christi est nostra iustitia, quia est obedientia eius personæ, quæ est Deus. Passio Christi in æternũ est efficax ad sanctificandũ credentes, quia est Passio personæ, quæ est Deus. Oratio Christi omnibus prodest, quia est oratio personæ quæ est Deus. Ad hũc modum iudicandum est, de omnibus alijs actionibus Mediatoris.

65 Tametsi enim quædã actiones à diuina natura propriè proficiscuntur, & quædam ab humana natura fiunt: tamẽ omnes æqualiter dignitatem accipiunt à persona, quæ cum Deus & homo sit, alia agit diuina, alia humana natura.

IX.

CHRISTVS SACERDOS.

Partes methodi.

DE Filio Dei, rege & pontifice nostro, quatuor tenere pios oportet. I. Quod sit verus Deus

Deus. 2. Quod sit verus homo. 3. Quod admiranda sit coniunctio duarum naturarũ, Diuinæ & humanæ, in vnionem personalem. 4. Quodnam sit personæ officium, quæque eius beneficia erga Ecclesiam.

I. Christũ esse verũ Deũ protestantur

2 Pontificem nostrum Iesum Christum, verum Deum esse quintuplicia testimonia conuincunt, quorum authoritas tanta esse debet piis, vt nec à Diabolis, nec ab hominibus, sibi aliud persuaderi permittant. Quicunque enim hic impingit, gratia Dei & salute excidit.

Prophetę & Apostoli.

3 *Primum* testimonium, est ipsa vox Prophetarũ & Apostolorum, qui Christum verum Deum pronunciant. Psal. 68. 5. ait de Christo: Iehoua nomen illi, Exultate in conspectu eius. Et 1. Ioan. 5. 20. Et sumus in Filio eius Iesu Christo, Hic est verus Deus & vita æterna. Huiusmodi Prophetarum, & Apostolorum pronunciata, sunt pene infinita.

Cultus.

4 *Sundum*, est cultus Christo mediatori nostro exhibendus. Nam, cùm vniuersa Scriptura veteris & noui Testamenti præcipit inuocare Christũ, Et sancti Prophetæ & Apostoli, cũ tota Ecclesia, Christum adorant, nemini dubium esse potest, Christum esse verum Deum. Creaturam enim inuocare, abominanda idololatria est voce Dei damnata.

Opera diuina.

5 *Tertium*, Opera Christi, testantur veram Christi diuinitatem. Cum enim solus Deus creet, viuificet, exaudiat, saluet, & hæc opera Christo rectè tribuantur: sequitur, eum natura Deum esse.

Confessio Ecclesię.

6 *Quartum*, Confessio puræ & Catholicæ Ecclesiæ, quæ in Symbolis, Apostolico, Athanasiano, & Ambrosiano, apertissimis verbis Filium Dei vnũ cũ Patre Deũ, in vera & æterna diuinitate, agnoscit.

Munus mediatoris.

7 *Quintum*, est munus Mediatoris, quod puræ creaturæ nullo modo conuenit, quemadmodũ paulo post declarabimus.

8 Hæc testimonia, vt veram notitiam diuinitatis Christi adstruunt: ita fidem piorum confirmant, qua statuunt Christum omnipotentem esse, ideoque posse credentibus omnia quæ promittit in suo verbo præstare. Etiamsi tota rerum vniuersitas contradicere videatur.

II. Christus est verus homo.

9 Secundum, quod tenendum dixi de Christo Mediatore, est, quod sit verus homo de virgine matre natus, quę virgo rectè à sanctis Patribus θεοτόκος dicta est. Nam Filius, quem genuit, secundum carnẽ verum hominem, est etiam verus & æternus Deus.

10 Hinc fides piorum, de Christi affectu erga se, alitur. Nam qui adeo se humiliauit, vt se coniungeret naturæ societate cum homine, absque omni dubio humanis ærumnis & calamitatibus afficitur, vt eis adsit, qui in se viua fiducia recumbunt, & spiritu ei sociantur.

III. Vnio personalis.

11 Tertium, quod tenere oportet, est Vnio personalis, nimirum, quod Diuina & humana natura ita copulatæ seu potius vnitæ sint in vnionẽ hypostaticam, vt & de eodẽ rectè dixeris: Hic est verus Deus, hic est homo verus: & quæ sunt diuinæ naturæ, verè tribuantur homini propter vnionem personalem. Vt enim piè dixeris: Deus est crucifixus: ita Catholice pronunciaueris: Homo Iesus cœlum & terram condidit. Ideo enim prædicata commutantur, quia est vnum ὑφιστάμενον.

De cõmunicatione proprietatum.

12 Hanc cõmutationem prædicatorum vocarunt sancti Patres cõmunicationẽ idiomatum, videlicet quia idiomata, hoc est, proprietates vnius naturæ, alteri communicentur & tribuantur in concreto.

13 Diuinæ naturæ idiomata sunt, esse omnipotentem, esse creatorem, esse scrutatorem cordium: rursus idiomata humanæ sunt naturæ, edere, bibere, fatigari, tristari, pati, mori, resurgere.

14 Verùm hæc idiomata naturarum, cõmunicantur hoc modo: Filius Mariæ est omnipotens: est scrutator cordium: Deus edit, bibit, fatigatus est, tristatus est, crucifixus, mortuus est: Verbum factum est caro: nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo.

15 Hæ commutationes proprietatum ideo verę sunt, quia naturæ, Diuina & humana, vnione personali sunt vnitæ, vt non quemadmodum sunt duæ naturæ, sint quoque duæ personæ, sed vna duntaxat.

16 Hinc fit, quod multa tribuantur Christo, sub appellatione diuinitatis, quæ ad humanitem pertinent & rursus, multa sub appellatione humanæ naturæ, quæ propria sunt diuinæ naturæ. Et sæpe, quæ non sunt, vel huius, vel illius naturæ, sed personæ, tribuantur personæ iam sub appellatione Hominis, iã sub appellatione Dei.

17 Cum enim dicitur Deus edit, bibit, fatigatur, moritur: rectè quidem dicitur: quia ea persona quæ edit, bibit, fatigatur, moritur, est Deus. Item quando dico: Homo est omnipotens, creator, scrutator cordium: verè dicitur: quia ea persona quæ est omnipotens, creatrix, scrutatrix cordium, est verus homo. Similiter: Semen mulieris conteret caput serpentis: & Iehoua est iustificator noster, vbi Personæ, illic quidem sub appellatione humanę naturę, hic verò sub appellatione diuinæ naturæ tribuitur officium redemptionis, quod neque Diuinæ naturę, nec humanæ seorsim conuenit, sed personæ. Quæcunq; enim ad officium redemptionis pertinent, nõ naturis seorsim, sed personæ tribuenda sunt. Hinc illæ locutiones, Christus est mediator, pastor, sacerdos, redemptor, lux mũdi, via & veritas, resurrectio, vita, &c.

18 Discernendæ sunt igitur naturarum proprietates, proprietatum cõmunicationes, & appellationes officij, quæ ad totam personam referendæ sunt.

19 Quare nec Stancarus rectè facit, cum ea quæ personæ sunt, ad naturam humanã refert. Nec Osiãder, qui officium Mediatoris soli diuinitati ascribit.

IIII De officio Christi Sacerdotis & mediatoris.

20 Sequitur quod quarto loco proposuimus spectandum in Christo, nẽpe Officiũ personæ, eiusque erga Ecclesiam beneficia, ad quod sane Christianæ religionis, caput, omnia quæ superius dicta sunt imo vniuersa Scriptura referenda est.

21 Vt autem hanc partem explicatius proponamus, quæ ad Sacerdotium & Regnum Christi spectant, nobis sunt excutienda. Quæ duo rectè explicata thesaurum beneficiorum Christi copiosissimũ nobis ponunt ob oculos.

22 Hæc breuiter signantur, nunc appellatione Pastoris, nunc Sacerdotis, nunc Mediatoris, nunc Regis, quæ omnia, sub Sacerdotis & Mediatoris voce, explicare libet: idq; iuxta rerum consequentiam & ordinem.

Primùm consideratur creatio & lapsus hominis.

23 Conditis cœlo & terra, reliquisq; creaturis, Deus in medio principem posuit hominem, quem ornarat sua imagine, hoc est summa sapientia, iustitia, sanctitate & veritate, quam imaginẽ si retinuisset, æternum cum suis posteris beatus vixisset, Datũ enim ei in certitudinem fuit Sacramentum immortalitatis, Arbor vitæ.

24 Verùm quia Dominus condiderat hominẽ ad certam obedientiam, adiecit præceptum, vt caueret à vetitę arboris fructu, cui præcepto probationis, Sacramentum addit, Arborem scientiæ boni & mali.

25 Huic hominis felicitati inuidẽs Sathan, hominẽ aggreditur, verbũ Dei calumniatur, malignẽ

pellicit hominem vt à Deo deficiat, verbum Dei, & eius Sacramentum pro ludibrio habeat.

26 Lapsus igitur homo contra Deum, reatu dānationis obstringitur, cum tota sua posteritate. Tales enim postea genuit, qualis ipse iam fuit, hoc est miser, peccator, damnatus, vt qui infinitum bonum offenderat, adeo vt nulla creatura eam offensam mitigare potuerit. Requirebat enim iustitia Dei, vt æternas lueret pœnas, qui infinitum bonū offenderat.

27 Postquā itaq; peccatores facti sumus, reique mortis naturæ, propter peccatum: aut, æternum nobis fuit pereundum, aut, reconciliatio cum Deo offenso, facta compensatione iniuriæ, ineunda erat: alterutrum norma iustitiæ diuinæ efflagitabat.

Secundò, necessitas mediatoris.

28 Cum ergo reconciliatio, cum iniuriæ compensatione, requirebatur: necessarius fuit Mediator, qui se inter hominem & Deum interponeret, Deum offensum placaret, facta simul iniuriæ compensatione.

29 Iam autem cum maior esset ira Dei, quam vt eā sustinere posset vlla creatura, & iustitia Dei requireret, vt, queādmodū per vnū hominē peccatum & damnatio in mundum intrauit: ita aliquis in humano genere capitali iudicio Dei satisfaceret: λόγος Dei æternus humanam assumsit naturam, vt fieret Mediator & Sacerdos, qui iram Dei placaret.

30 Huc pertinet prima promissio post lapsum Adæ, de Semine mulieris, quod contriturum erat caput Serpentis, quod ideo semini mulieris tribuitur, quia humanam naturam in vnionem hypostaticam æternus λόγος assumsit.

Tertiò, ratio Sacerdotij mediatoris. Hic quinque cōsideranda.

31 Quoniam autem in huius Sacerdotis notitia & fide, nostri reconciliatio cum Deo, atque adeo salus, est posita, pio studio, sacerdotij Christi ratio quærenda est.

32 Plana igitur & perspicua ratio sacerdotij Christi, in quinq; horum capitum explicatione posita est. Quorum primum est, vt sciatur cōditio personæ. Deinde, vt eius officium cū suis partibus perpendatur. Tum, vt mutui fœderis ratio teneatur. Præterea, quam diuturnū sit hoc fœdus. Postremo, quæ sit applicationis ratio.

1. Cōditio personæ.

33 Conditio duplex consideranda occurrit in persona huius Sacerdotis, naturarum videlicet, & qualitatis.

34 Conditio naturarum est, quod hic Sacerdos sit Deus & homo, vna persona. Aliâs enim Mediator esse haud potuisset. Nam vt sua Diuinitate, Patri ita nobis humanæ naturæ societate, coniunctus est.

35 Huius coniunctionis caussas Irenæus explicans, in hunc modum ait: Oportebat Mediatorem Dei & hominum, propter οἰκειότητα, in amicitiam & concordiam reducere, & facere, vt Deus reciperet hominem, & homo restitueretur Deo.

36 Ex hoc etiam concluditur, quod vnus esse debuerit Mediator siue Sacerdos, quemadmodum etiam Deus vnus est. Hinc Apostolus: vnus Deus, vnus etiam Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus. Nam cum is Mediator, caput erat futurus Ecclesiæ suæ, vnus vt esset necesse fuit.

37 Fœdè igitur errant, qui vel plures Mediatores inter Deum & homines docent, vel plura capita Ecclesiæ agnoscunt, quam vnicum Dominum nostrum Iesum Christum.

38 Conditio qualitatis Sacerdotis Christi, ad Hebræos explicatur, quod sit sanctus, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis.

39 Huiusmodi oportuit esse eum, qui peccatis hominum in se receptis, Legem condemnantem nos impleret, & eius capitali iudicio satisfaceret.

2. Officiū.

40 Iam officium cum suis partibus considerādum est. Officium quidē est, Reconciliare nos Deo, satisfacere Deo pro peccatis nostris, ac nobis sua merita applicare, vt ipsi, eius iustitia donati, iusti in cōspectu Dei appareamus. Partes vero numerantur, docere, orare, offerre. Ista enim tria, ad complementum redemptionis per Mediatorem Christum, referuntur.

41 Doctrina Mediatoris est, publicatio beneficij ipsius, nimirum quod velit recipere omnes pœnitentes, donare eos sua iustitia, viuificare ad vitam æternam. Verbo, Spiritu sancto, & Sacramentis, in hac vita regere.

42 Oratio eius est, qua intercedit pro genere humano, & petit nos recipi, propter sua merita, quemadmodum in Euangelio precatur: Pro eis sanctifico me ipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Ioan. 17. 19.

43 Oblatio Mediatoris, est eius passio quæ fuit & est sacrificium propiciatorium, placans iram Dei, & satisfactorium pro culpa & pœna æterna.

44 In hac oblatione plura perpendenda occurrunt, ex quibus fides concipitur, fouetur, & alitur. 1. quod Sacerdos & sacrificium simul, sit ipse Christus. 2. quod Deo Patri obtulerit semetipsum, per æternum Spiritum. 3. quod pro humano genere reconciliando Patri cœlesti, sacrificium suū peregerit. 4. quod semel peracta victima, nunquam iteranda sit: sed maneat efficax in æternum. Nam vna oblatione consummauit in sempiternum sanctificandos.

3. Mutui fœderis ratio.

45 Porro quia Sacerdos, alicuius fœderis seu Testamenti sponsor est & Mediator, qualenam sit huius nostri Mediatoris fœdus, scire oportet. Illud enim fundamentum fidei Christianæ est.

46 Tametsi autem multa in hoc fœdere concurrunt, eius tamen præcipua membra sunt, Obligatio mutua inter Deum & homines, & fœderis seu Testamenti confirmatio.

47 Obligatio ex parte Dei est, quod Deus promittat se propitium fore iniquitatibus nostris, fore Deum nostrum, scripturum leges suas in cordibus nostris, adoptaturum nos in filios, donaturum nos Spiritu sancto, ac tandem nos in gloriosum Christi regnum perpetuo possidendum introducturum.

48 Obligatio ex parte hominis est, quod homo se vicissim cōmittat fidei Dei, credat in ipsum, expectet bona promissa, ac ipsi suam vitam approbare satagat. Christus enim sacrificatus, omnibus obtemperantibus sibi factus est autor salutis.

49 Confirmatio fœderis huius effusione sanguinis Christi Mediatoris, sancita est, in cuius rei testificationem & memoriam perpetuam, à Christo, in Ecclesia, duo Sacramenta ordinata sunt, toti Ecclesiæ communia: nempe Baptismus, & sacra Cœna corporis & sanguinis Domini.

4. Diuturnitas fœderis,

50 Durare præterea Christi sacerdotis sacrificium in æternum, Testimonio Patris de ipso Typo, & Victimæ præstantia, concluditur.

51 Testimonium Patris & promissio, est in Psal. 110. 4. Iurauit Dominus, & nō pœnitebit eum, tu es Sacerdos æternus.

52 Typus durationem figurās, est Melchisedech. Nam secundum ordinem Melchisedech est à Patre sacerdos constitutus, qui neque initium dierum, neque vitæ finem habens, assimilatus est Filio Dei, manet Sacerdos in æternum.

53 Præstantia victimæ est, quod semel ingressus Christus in sancta, satisfecerit pro omnibus mundi peccatis, inueneritque redemtionem perpetuo duraturam, & nunc appareat vultui Dei pro nobis.

54 Ap-

Applicationis Sacrificij ratio.

54 Applicatio sacrificij Christi Mediatoris, fit per fidem. Sic enim Paulus ait: Quem Deus constituit Propitiatorē, per fidē in sanguine eius. Rō. 3. 24.

55 Vt enim nobis ipse Christus ex mera gratia & φιλανθρωπία, sua beneficia offert: ita nos vicissim oblatam gratiam, cordis brachijs, hoc est, fide apprehendere, & tenere debemus.

56 Cum autem hanc gratiam, qua regeneramur in nouos homines, fide possidemus, in regales Sacerdotes, vnctione Spiritus consecramur, vt iusticia & sanctitate induti, hostias offeramus Deo gratas, per christum Mediatorem vnicum. Nam, vt ipse nostras conscientias ab operibus mortuis emundat, ita nos vicissim, excusso peccati iugo, Deo viuenti seruire debemus.

57 Nequaquam enim Filius Dei missus est, & assumpta humana natura factus est victima, vt iam omnibus furoribus opinionū & libidinum indulgeamus: imo ideo ingenti misericordia nos liberauit, vt deleat peccatum & mortem, vt nos viuificet, ac sibi assimilet, quemadmodum Paulus ait, Nos autem retecta facie gloriā Domini in speculo intuemur, & in eandē imaginē trāsformamur, ex gloria in gloriā, tanquam ex Domini Spiritu. 2. Corinth. 3. 18.

58 Ex his, quæ hactenus fusius, secūdum rerum consequentiam, dicta sunt, duas colligemus definitiones, quo res vniuersa summatim comprehendi possit: Vnam Sacerdotis christi: Alteram, noui Testamenti, cuius sponsor est christus.

Sacerdotis seu Mediatoris Christi definitio.

59 Mediator itaque siue Sacerdos, est persona vna, Deus & homo Iesus christus, mūdus & purus ab omni peccato, amans hominum, ex decreto Dei Patris proferens Euangelium, offerens seipsum semel pro hominibus & persoluens λύτρον, & applicans sua merita credentibus, in æternam redemtionem, pro quibus & interpellat apud Patrem.

Noui Testamenti definitio.

60 Nouum Testamentum est pactum Dei cum hominibus, sancitū sanguine christi, in quo, vt Deus promittit se ignoturum peccatis hominum, propter Filium & Mediatorem: ita homo vicissim, fidei Dei se committit, credit in Deum, promittitque ipsi obedientiam, renunciatis Satana, Mundo & Peccato.

Errores.

61 Hæc doctrina de Mediatore, est summa sapientia Ecclesiæ, quam non norunt, qui vel operibus hominem iustificari contendunt, vel sanctos Mediatores inuocant, vel Papale sacrificiū mundo trudunt, cum suo impuro canone, vel denique, qui vlli rei, principium, medium, consummationem salutis attribuunt, præterquam soli Mediatori & eius victimæ.

Vsus & fructus huius sacerdotij.

62 Etsi autem ex dictis constat, vnum esse summum Sacerdotem & Mediatorem Iesum christum: tamen ab hoc vno & vero pontifice, christiani hanc dignitatem accipiunt, vt & Filij Dei fiant per adoptionem, & Sacerdotes per communicationem.

63 Per christum enim pontificem habemus ius verbum Dei docendi, accipimus ius inuocādi, præterea potestatem offerēdi, sed εὐχαριστικὸν sacrificium, & non Expiatorium, quod solius Filij Dei est.

64 christianorum autem sacrificia sunt, Spiritus contritus, sacrificium iusticiæ, sacrificium laudis, hostia beneficentiæ & communionis, hostia rationalis propriorum corporum. Breuiter omnis obedientia & crux, cui viua in christum fides prælucet.

GRADVS AD *Conuersionem.*

Quæ præcedunt fidem viuā & salutarem.

1 PRiusquam viua & salutaris fides, (qua fit cōuersio) in corde hominis concipiatur & nascatur, quatuor in homine præcedant necesse est.

2 *Primum*, est Peccati cognitio in mēte. *Secundum*, iustæ iræ Dei in peccatores, & meritæ damnationis in corde sensus. *Tertium*, μεταμέλεια, cum qua cruciatus in conscientia, propter peccatum commissum, & propter pœnas imminentes ex iusta ira Dei, coniunctus est. *Quartum*, Christi vera noticia & firma, in mente, ex Euangelij prædicatione, concepta.

3 Hæc quatuor sunt veluti quatuor gradus, quibus gradatim conscenditur ad veram & salutarem conuersionem, quæ fit per fidem. De quibus ordine dicemus.

1. Peccati cognitio, ex Lege Dei, regula vitæ.

4 Primus itaque gradus est, Peccati cognitio. Hanc consequitur homo ex Lege Dei: Per Legem, ait Paulus, est cognitio peccati. Rom. 7. 7.

5 Est enim Lex Dei, regula iustitiæ, quæ monstrat, quid iustum, quid iniustum sit, quid Deo placeat, quidque displiceat.

6 Hinc fit, vt quicquid sit in nobis, vel fiat à nobis, non congruens cum regula, hoc est, cum Lege Dei, sit peccatum, quo Deus horribiliter offenditur.

7 Ad hanc ergo regulam, vitam & actiones suas, interiores & exteriores, explorabit homo, & ex ea iudicabit de factis suis: peccatane sint, an non.

Vsus Legis.

8 Verùm, ne quis errore fallatur in accommodatione & vsu huius regulæ, duo tenebit. Vnum, quod quicquid aduersatur charitati Dei, & charitati proximi, prohibeatur Lege Dei, & pugnet cum regula iustitiæ: & contra, quicquid congruit cum charitate Dei & proximi, præcipiatur, tametsi expresse verbis Legis non videatur interdictum aut præceptum.

9 Nam Lex ex his duobus principiis concluditur: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis: &, Diliges proximum tuum, sicut teipsum.

De Legis impletione.

10 Alterum, quod tenendum est, est, quod Lex sit spiritualis, vt quæ postulet puram, perpetuam, perfectam & spiritualem obedientiam, ex quo intelligere in promptu est, quod nullus homo natus iuxta Naturæ legem, valeat legem Dei implere.

11 Nam hominis natura & legis conditio, ita sibi aduersantur, vt nunquam in hac vita inter eas conuenire (vt deberet fieri) posit. In quod Paulus conqueritur, cum ait, Rom. 7. 14. Lex est spiritualis, ego autem carnalis, venditus sub peccatum.

12 Hinc intelligimus oēs homines reos esse corā tribunali Dei, vt trāsgressores ipsius sanctissimæ legis, & non posse ne incipere quidem, nedum præstare vllā obedientiā, iuxta legis mentē, priusquam regeniti fuerint, & facti noui homines per fidem.

2. Sensus iræ Dei.

13 Secundus gradus est sensus iræ Dei & iustæ dānationis, in corde hominis propter peccatum, quo reus est homo coram Deo.

14 Quoties enim homo cogitat suū peccatū, simul debet intueri iram Dei aduersus se, & cogitare de pœna quam meruerat propter peccatum.

Crescit.

15 Huius iræ Dei sensus in corde hominis propter cōmissa peccata, crescit ex harum rerum cogitatione.

Cogitatione lapsus Adami.

16 Primùm, cogitandum de lege lata primis nostris parentibus in Paradiso videlicet, quando comederis de arbore ista morte morieris. Hic Dominus toti Adamo minatur mortem, si legem latā violauerit, hoc est, minatur mortem non solum personæ Adami, verum etiam naturæ Adami, quam nos omnes habemus, qui nati sumus ex Adam, iuxta cōmunem nascendi legem. Atque ideo eiusdem cuius & Adam condemnationis rei sumus, qui ab eo originem traximus. Psal. 51. 7. Paulus, Rom. 5. 18.

Maledictionis legi appositæ.

17 Deinde sensus iræ Dei & iustę nostræ damnationis, crescit ex cogitatione sententiæ, quā Deus in monte Sina adiecit suæ legi, videlicet, maledictus omnis qui non permāserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis vt faciat ea.

18 Hęc maledictio venit ex iusta ira Dei in omnes, & infert æternas pœnas omnibus iis, qui non per liberatorem Iesum Christum ex hac legis sententia eximuntur.

Conscientiæ accusantis.

19 Tertiò, sensus iræ Dei & iustæ condēnationis hominis propter peccatum, crescit ex Chirographo Dei in cordibus nostris, quod Chirographum est conscientia hominis, quæ testatur de damnatoria sententia, primum in Paradyso, deinde in lege proposita.

20 De vtraque sententia, videlicet, conscientiæ & legis Dei loquitur Ioannes, 1. Ioan. 3. 20. Si, inquit, condemnet nos cor nostrum, maior est Deus corde nostro qui nouit omnia.

21 Quoties ergo sentimus cruciatum in cōscientia nostra propter peccatum, cogitabimus esse pœnam diuinam, & præmonitionem quandam æternarum pœnarum propter peccatum, nisi nobis per Christum succurratur.

Signorū iræ diuinæ.

22 Quartò, sensus iræ Dei, & iustæ nostræ pœnæ, etiā crescere debet ex signis iræ diuinæ, quę sunt duplicia.

23 Quædam enim simul minātur puniuntque, vnde maxima ira Dei in peccatores intelligitur. Huius generis signa sunt pestis, annonæ caritas, fames, bellum, & variæ plagæ, quibus Deus vel integra regna, vel aliquos saltem homines aliis in admonitionem punit, in ostensionem futuri iudicij.

24 Quædam non statim puniunt, sed minantur, & imminētes pœnas quasi prædicunt. De huiusmodi signis minantibus multas habemus historias tum prophanas, tum sacras.

25 Egesippus signa cōminantia, quę præcesserunt euersionem Ierusalem recitat. Christus Dominus Matth. 24. enumerat signa præcessura extremum diem, quibus subiungit hanc grauissimam admonitionem, videte ne quis vos seducat.

De signis minantibus, regulæ duæ.

26 De his tenendæ sunt duæ regulæ. Prima, quicquid non fit vsitatè, etiamsi naturales caussas habeat, aliquid significat.

27 Etsi ergo cometæ, inundationes aquarum, horrendæ & insitatæ tempestates, habent sæpe naturales causas, quas Mathematici monstrant: tamen experientia & historiæ docent, non ἄσημα esse quæ ita insitatè fiunt.

28 Altera regula. Signa minantia, annexam conditionem habent duplicem, videlicet iudicij seu pœnæ, si non resipiscimus signis admoniti: misericordiæ, si vera pœnitentia confugimus ad Deum, petentes veniam.

29 Exemplum in Propheta Iona habemus illustre. Per hunc enim Deus minatur exitium Niniuitis, post quadragesimum diem à tempore concionis Ionæ. Sed quid accidit? Audita hac comminatione, agnouere Niniuitæ suum peccatum, & iustam iram Dei, & conuersi sunt in vera pœnitentia ad Deum, petiuerunt veniam in planctu & ieiunio. Horum ergo pœnitentia motus Deus illis pepercit & nō puniuit iuxta comminationem Prophetæ.

30 Horum exemplum si hodie multæ gentes imitarentur, Deus etiam, misericordiæ suæ memor, parceret iis, quibus iam variis & insitatis portentis minatur pœnas.

3. Dolor ob peccatum in conscientia.

31 Tertius gradus, qui veram cōuersionē quæ fit per fidem præcedit, est μεταμέλεια, dolor ob peccatum in conscientia. Vt enim secundus est sensus iræ Dei, quo verè statuimus Deum irasci peccato: ita hic μεταμέλεια & dolor ob peccatum est, quo compungimur ob culpam nostram, & vellemus nos nūquam peccasse & offendisse Deum, vnde concipitur in nobis per Spiritum sanctum (qui ideo Spiritus timoris dicitur, Rō. 8.) dolor, odiū peccati, & fuga peccati.

32 Quod autem huiusmodi μεταμέλεια & dolor in corde præcedat salutarē pœnitentiā, quę est conuersio hominis ad Deum per fidem in Iesum Christum, pręter alia multa, sequentia testimonia confirmant.

Testimonia.

33 Actor. 2. 37. postquam displicuisset Iudæis factum suum, & compūcti essent corde ob peccatum suum, quærunt: quid faciemus viri fratres? Respondet Petrus, μετανοήσατε, & baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum. Hic apertè vides quod & μεταμέλεια seu dolor ob peccatum præcedat μετάνοιαν, & quod prædicatio τῆς μετανοίας sit propria Euangelij, & sit conuersio ad Deum per fidem in Iesum Christum, id quod verba hæc declarant: Baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum, hoc est, baptizemini vt habeatis testimonium Dei quod vobis conuersis, id est credentibus in Christum sunt remissa peccata.

34 Matth. 21. 32. vos videntes οὐ μεταμελήθητε vt crederetis ei, id est, non μεταμελείᾳ ducti estis, vt conuerteremini ad Deum per ipsius prædicationem.

35 2. Corinth. 7. 10. etiam clarissimè docet, quod dolor ob peccatum, seu contritio, præcedat salutarē pœnitentiam, id est conuersionem. Dolor, inquit, secundum Deum operatur μετάνοιαν salutarem, hoc est, pręparat hominem vt se ad Deum conuertat per fidem, ne in suis peccatis pereat.

Odiū peccati vnde.

36 Porrò odiū & abominatio peccati ex eo venit. Primùm si cogites summā voluptatē Diaboli esse, videre hominē, qui est cōditus ad imaginē Dei potius se velle imitari, quam Deum, potius suam imaginē quā Dei gestare. Deinde si cogites, quēadmodum supra diximus, quam horrendè peccatum Deum offendat, vt quod expellat Spiritum sanctum de corde hominis, & faciat ex templo Dei habitaculum diaboli. Tertiò, si cogites quantū damnū tibi afferat peccatum, & quantū aliis noceat malo exēplo. Postremò, si vt par est, cogites, quàm turpe & abominabile sit peccatum, quod castissimos Dei Angelos fugat. Hæc quatuor merito cor hominis ad dolorem propter peccatum, ad odium & fugam peccati, commouere deberent.

4. Christi vera cognitio.

37 Quartus gradus, qui viuam & salutarem fidem proximè præcedit, est Christi vera cognitio, quæ aliunde haberi nequit, quam ex prædicatione Euangelij, siquidem Euangelium docet, cur Christus in mundum venerit, quis sit, quid fecerit, & quomodo sit affectus erga miseros peccatores, qui ad se veniunt.

Cur Christus venerit in mundum.

38 Venit in mundū missus à patre vt liberet miseros peccatores à tristissimo peccati onere: ita enim Ioannes ait: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi, Et ipse dicit: Veni in mundum vocare peccatores ad pœnitentiam. Item, veni saluare quod perierat. Et Paulus ait: Certus est sermo & omnium approbatione dignus quod Iesus Christus venit in mundum peccatores saluos facere.

Quis sit.

39 Est verus Deus, qui potest quicquid vult, & vult quicquid suo verbo promittit: est verus homo assumpta in vnionem personalem nostra natura, vt eam reddat participem diuinæ naturæ & gloriæ: est vna persona Deus & homo, vt sciamus omnia opera ipsius

Quid fecerit in mũdo.

ipſius eſſe infiniti pretij & æſtimationis.

40 Paſſus & mortuus eſt pro peccatis noſtris: impleuit Legem: vt ſua obedientia nobis imputata, iuſti habeamur coram Deo. Hic orat pro te apud æternum Patrem, vt omnis qui venit ad illum & credit in illum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.

Quomodo ſit affectus erga nos.

41 Denique ita affectus eſt erga quemlibet peccatorē, quod velit ipſum in gratiam recipere, quantumuis enormiter peccauerit: modo ad ipſum venire non recuſauerit. Venite, inquit, omnes qui laboratis & onerati eſtis, ego refocillabo vos.

42 Hunc ſuum affectum, in multis magnis peccatoribus conſpiciendum exhibuerat: vt in Magdalena, in latrone, & in multis aliis.

43 Breuiter, vt venit in mundum propter peccatores: ita reuera vult omnium peccatorū ſalutem: ſed per fidem, vt ipſe ait, Qui videt Filium (id eſt, agnoſcit Filium eſſe ſaluatorem mundi) & credit in illum, habebit vitam æternam, & ego ſuſcitabo illum in vltimo die.

44 Atque ita habemus, quid veram & ſalutarem fidem præcedat, antequam concipi & naſci poſſit in cordibus noſtris.

Vſus ſuperiorū graduum.

45 Ex tribus primis gradibus intelligimus, quæ maneat nos damnatio, niſi liberemur à peccatis noſtris: vnde oritur compunctio cordis.

46 Ex quarto intelligimus, remedium aduerſus peccatum eſſe propoſitum in Ieſu Chriſto. Nam qui in ipſum credit, habet remiſſionem peccatorum & vitam æternam.

47 In his cogitationibus, per Spiritum ſanctum excitatur in corde ingens deſiderium promiſſæ in Chriſto gratiæ, quod deſiderium eſt veluti quidam fidei conceptus.

48 Et cum ad hoc deſiderium, fiducia cordis in promiſſionem gratiæ accedit: fides in corde naſcitur.

Fidei Chriſtianæ deſcriptio.

49 Hinc concluditur, quod viua, ſalutaris & Chriſtiana fides, ſit ingens deſiderium gratiæ promiſſæ in Chriſto, & firma fiducia in Chriſtum quod velit ex gratia remittere peccatum, & vitam æternam donare credenti gratis, abſque omnibus operibus & meritis humanis.

Fructus.

50 Is qui in hunc modum credit, habet remiſſionem peccatorum, ex merito mortis Chriſti. Eſt iuſtus, iuſtitia Chriſti ſibi imputata. Eſt Filius Dei. Eſt reconciliatus cū Deo. Eſt nouus homo. Habet acceſſum ad Deum. Stat in gratia & fauore Dei.

51 Quando fides ita eſt concepta & nata in corde hominis, cum ſit initio tenera & perexigua, debet quotidie creſcere, & incrementa aſſumere, per ardentem inuocationem Dei, vt cum Dauide ores: ô Domine, confirma quod in nobis es operatus, Spiritu tuo ſancto cōfirma me, dirige me in tua veritate. In huiuſmodi ſeria & ardenti inuocatione ſentitur reſponſum Spiritus ſancti in corde precantis, per lætitiam cordis & conſolationem aduerſus peccatum & mortem. Hæc enim lætitia & conſolatio in corde, eſt teſtimonium ſpiritus, quod ſimus filij Dei, & iam inchoauerimus vitam æternam.

XI.

SALVTARIS POENITENTIA.

Euangeliū prædicat pœnitentiam ſalutarem.

CVm dicimus Euangelium eſſe prædicationem pœnitentiæ & remiſſionis peccatoruum in nomine Chriſti: Apoſtolico ſignificato, id eſt, propriè, vocem Euangelij accipimus, & non (ſicut quidam contendunt) pro toto miniſterio Legis & Euangelij: ac ſi prædicatio pœnitentiæ pertineret ad Legem, & prædicatio remiſſionis peccatorum ad Euangelium.

2 Immotum enim ſtat hoc diſcrimen Legis & Euangelij, quod vt Lex prædicat peccantibus damnationem: ita Euangelium pœnitentibus ſalutem.

3 Prædicatio ergo pœnitentiæ quæ ad ſalutem ducit, & prædicatio maledictionis, non ſunt eiuſdem, hoc eſt, nec Legis ſeorſim, nec Euangelij. Longè enim inter ſe diuerſa ſunt, oſtendere remedium aduerſus morbum, & in certum interitum hominem ducere.

Teſtimonium.

4 Cum Dominus dicit: Conuertimini ad me & ſalui eritis. Item, Nolo mortem peccatoris, conuertimini & viuite: non eſt Legis concio, quæ hanc damnatoriam ſententiam abſque miſericordia ſonat, Maledictus omnis qui non manſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro Legis: ſed ipſiſſima Euangelij vox. Non enim hic auditur tonitru damnantis Legis, ſed ſuauiſſima compellatio miſerentis Dei, qui reuertentibus vitam promittit.

5 Cum his conſonat vox Chriſti: Oportet prædicari pœnitentiam & remiſſionem peccatorum in nomine meo. Item: Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. Item Actor. 5.31. Petrus hoc ipſum teſtatur, cum ait: Hunc principem & ſaluatorem exaltauit Deus dextera ſua, ad dandam pœnitentiam Iſraëli, & remiſſionem peccatorum.

Cōtrariæ ſententiæ refutatio.

6 Qui ergo dicunt Legis eſſe munus prædicare pœnitentiam: nec vim Legis rectè conſiderant: nec virtutem mortis & reſurrectionis Chriſti rectè perpendunt, vt interim taceam, eos magnam iniuriam Chriſto facere, in cuius ſolius nomine pœnitentia eſt prædicanda.

7 Sed clamant, iſto pacto Legem tolli, & locum dari Antinomis. Vtrumque falſum eſt. Nam & Legem fatemur ea peccata monſtrare, ad quorum pœnitentiam nos inuitat Euangelium, & agnoſcimus Legem Dei, quam vſitatè Decalogum appellamus, eſſe normam vitæ Chriſtianæ vnicam.

8 Magna eſt ſanè inſulſitas, ex eo inferre Legis eſſe prædicare pœnitentiam, propterea, quod monſtret peccatum. Nam Lex, dum monſtrat peccatum, vulnerat, occidit, damnat, nec vnquam ſonat hanc vocem, Reſipiſce & ſaluus eris, ſed potius, morte æterna morieris. Euangelium autem, dum inuitat ad pœnitentiam, vulneri paratum eſſe remedium indicat, iuxta illud: Agite pœnitentiam, appropinquat enim Regnum cœlorum.

9 Præterea eius eſt inuitare ad pœnitentiam, cuius eſt ſpem veniæ facere, hoc cum ſit ſolius Euangelij, errant qui Legis eſſe dicunt munus prædicare pœnitentiam.

10 Sed dicunt qui διαλεκτικώτεροι eſſe volunt: Lex prædicat pœnitentiam per ſe, Euangelium verò per accidens. Vtrunque inſulſè dicitur. Verùm ſi illam dialecticam diſtinctionem retinere lubet, ita potius dicendum eſt: Lex eſt prædicatio pœnitentię, at non per ſe, ſed per accidens, hoc eſt, quatenus deducit nos in cognitionem peccatorum, quorum iubet nos pœnitere Euangelium. Euangelium autem eſt prædicatio pœnitentiæ per ſe, quia pœnitentibus proponit Chriſtum, & offert gratuitam remiſſionem peccatorum.

11 Hoc etiam fine prædicationis pœnitentiæ confirmatur. Ideo enim prædicatur pœnitentia, vt gratiæ

gratiæ sit locus. Conuertimini, inquit, filij auertentes, & ego sanabo auersiones vestras.

12 Nemo, vt existimo, negabit Baptismum esse Sacramentum Euangelij & non Legis. Sed ipse Baptismus nihil aliud est, quam aspectabilis concio pœnitentiæ & remissionis peccatorum, in nomine Christi. Perperam igitur faciũt, qui quod proprium est Euangelij, Legi attribuunt.

13 Hinc ergo effectum est, quod Lex per se prædicet transgressoribus mortem & damnationem: Euangelium vero pœnitentibus vitam & salutem, & ab omni reatu absolutionem.

14 Rursus obiicient fortè, Iudam egisse pœnitentiam, ad quam non ipsum vocauit Euangelium, sed Lex. Egit quidem ipse pœnitentiam ad desperationem & damnationem, sed ea non prædicatur in nomine Christi, sed suggeritur à diabolo, vt homo reus pereat. Ad hanc non inuitant nec Prophetæ, nec Apostoli, nec vlli sinceri ministri: imo, vt hæc caueatur, ad Euangelicam inuitant pœnitentiam, quæ in scriptura μετάνοια dicitur, & non μεταμέλεια, qualis Iudæ fuit.

Ratio salutaris pœnitentiæ.

15 Postquam iam ostensum est Euangelij proprium esse prædicare pœnitentiam, nunc declarandum est, quænam sit vera ratio salutaris pœnitentiæ.

16 Vna itaque hæc ratio est veræ pœnitentiæ, vt audita inuitatione ad pœnitentiam, ex animo doleamus admissa peccata, quæ Deum à nobis abalienarunt, & expectemus condonationem peccatorum propter victimam Filij Dei, & certam concipiamus fiduciam remissionis peccatorum, iuxta verba Symboli: Credo remissionem peccatorum: simul proponentes nos velle omnem offensam Dei in posterum cauere, deponendo veterem hominem, & induendo nouum.

17 Hanc esse vnicam rationem salutaris pœnitentiæ coram Deo, multæ Propheticæ & Apostolicæ conciones, & exempla Sanctorum ostendunt.

Testimonia.

18 Paulus Ephes. 4.20. ita scribit, Vos autem non ita didicistis Christum. Siquidem ipsum audistis, & in ipsum estis edocti, vt deponatis, secundum pristinam cõuersationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundum concupiscentias erroris: renouemini autem spiritu mentis vestræ, & induatis nouum hominem qui secundum Deum creatus est.

Pœnitentiæ veræ definitio.

19 Paulus his verbis, vt alia testimonia omittamus, satis ostendit veram salutaris pœnitentiæ rationem esse quam posui, quæ hac breuissima definitione concludi potest. Pœnitentia vera est conuersio hominis ad Deum, per fidem in Iesum Christum, qua fit nouus homo, iuxta voluntatem Dei viuens.

Partes tres.

20 Hæc distinctius intelliguntur enumeratis partibus veræ pœnitentiæ, quæ vsitatè nominantur: Contritio, Fides, & Noua obedientia. Hæ ideo partes dicuntur, quia ordine præcedunt finem conuersionis, qui est seruire Deo in iustitia & sanctitate vera.

1. Contritio: cuius quatuor sunt effectus.

21 Contritio est pauor consciẽtiæ ob peccatum admissum, quæ tum demũ vera fit ex agnitione peccati & sensu iudicij Dei, quando proponitur victima Christi peccati expiatrix.

22 Hæc contritio quatuor proprietates seu effectus habet. Primùm enim agnoscit peccatum, quod contra normam iustitiæ Dei commissum est. Deinde agnoscit iustam iram Dei & maledictionem ob peccatũ. Tertiò, serio dolet ob admissum peccatum. Postremò, detestatur & abominatur peccatum.

23 Hæc Euangelica contritio differt à Iudę contritione, cui factum non displicuit propter suam turpitudinem, & propterea quod erat violatio normæ iustitiæ Dei, sed propter metum pœnæ. Voluit enim proditionem suam, cum facta esset, esse infectam, & ideo dicitur μεταμεληθεὶς, hoc est, solicitus & anxius factus propter suum factum, adeo quod tristitia sit absorptus: non μετανοηθεὶς, qua voce significatur vitæ & consilij mutatio in melius.

2. Fides.

24 Fides est notitia & assensus promissæ & expetitæ misericordiæ, & in eandem firma fiducia, non autem vacillans opinio.

Fidei partes.

25 Hæc fides habet partes has, 1. Agnitionem Mediatoris & intercessoris Iesu Christi apud Patrem. 2. Fiduciam Mediatoris agniti, & imputatæ credenti iustitiæ Mediatoris. 3. Consolationem conscientiæ aduersus terrores peccati & Legis. 4. Inchoationem nouæ vitæ.

26 Hæc Euangelica fides differt à fide Legis. Fides enim Legalis talis est qualis promissio. Promissio autem Legis habet annexam conditionem impletæ Legis, quæ cum à nemine pręstari potest, fit & irrita Legis promissio, donec ventum fuerit ad Christum, & fides ruit quæ legales promissiones respicit. Verùm quia fides Euangelica accipit quod gratis offertur, manet firma: qua credẽs iustus & acceptus est Deo.

3. Noua Obedientia, & eius partes

27 Noua obedientia necessario nexu cum fide coniuncta est. Hæc absoluitur quatuor partibus, Pietate erga Deum, Charitate erga homines, Sanctimonia & puritate vitæ, & diligentia in officio. Ideo enim fide regeneramur, vt pie, iuste & temperanter viuamus.

28 Hæc obedientia à fide profecta, multùm differt ab ea, quæ qualiscunque præstatur ab impiis, iuxta externam Legis literam. Nam hæc literalis, vt ita dicam, obedientia, fecit quidem, vt Paulus esset irreprehensibilis coram hominibus, cuius tamẽ cor, priusquam conuersus est ad Christum, mansit impurum. Defuit enim Paulo ante conuersionem fides, & Christi Spiritus, sine quibus obedientia erga Legem placere nequit.

Exempla partiũ pœnitentiæ.

29 Hæc pœnitentiæ membra, si in illustribus exemplis conspiciantur, magis & animos mouebunt, & erunt in promptu tanquam veræ pœnitentiæ pictæ quædam imagines, quæ in oculos incurrunt quodammodo, & deinde in animum transferuntur.

30 Peccatrix, Luc. 7. audito Euangelio Christi, quo inuitantur homines ad pœnitentiam, lachrymis testatur pauorem consciẽtiæ ob peccatum, & odium peccati: fidem suo ad Christum accessu indicat: nouam vitam, officiosa erga Christum, declarat.

31 Latro in cruce, voce & confessione publica suum testatur peccatum. Ex fide Christum inuocat, atque gratitudinis erga Deum, & charitatis erga proximum testimonia edit, atque ita mortificatur carne, & viuificatur spiritu.

32 Etsi autem vna est ratio veræ pœnitentiæ: tamen eiusmodi sunt plures. Est enim pœnitentia impij, & est pœnitentia pij. Vtraque & priuata & publica esse potest.

Pœnitentia impij.

33 Pœnitẽtia impij est cõuersio impij ad Deum, videlicet, cum impius audiens Euangelium inuitare homines ad pœnitentiam, se coram Deo prosternit in vera agnitione peccati, concipit fiduciam in Mediatorem, & meditatur pietatem erga Deum & charitatem erga proximum. Exemplum illustre est in Publicano, Lucæ 18. & in Debitore 10000. talento-

lentorum, pulcherrima pictura.

Pœnitĕtia Pij.

34 Pœnitentia pij est, qua pius deplorat sua occulta peccata, & lapsus alios, qui vel ex infirmitate, vel ignorantia contingunt, erigit se fiducia Christi, petens remissionem, & assiduè crescit in mortificatione Veteris hominis & excitatione Noui. Hæc pœnitentia in multis Psalmis describitur, & præcipue in 51.

Priuata.

35 Vtraque priuatim & publicè fieri potest, Priuatim fit, cum soli Deo te aperis. Publicè, cùm accedit publica pœnitentiæ professio.

Publica.

36 Verum de publica sciendum est, quod sit duplex, Vnius, & Totius cœtus Ecclesiæ: sed modus diuersus est propter circunstantias.

Totius Ecclesiæ.

37 Publica enim pœnitentia totius cœtus est, quando solennis instituitur pœnitentiæ professio, indicta à magistratu vel gubernatoribus Ecclesiarum, qualis fuit pœnitentia Niniuitarum, & in nostris Ecclesiis sæpe eius exempla vidimus.

38 Huius finis est deprecatio iræ Dei & præsentium seu impendentium malorum, propter admissa scelera. Absoluitur agnitione peccati & iustę irę Dei, fiducia Christi, meditatione pietatis in posterum, & inuocatione sobria & seria.

Vnius.

39 Publica vnius est, cum aliquis, postquam receptus est in Album ciuium Ecclesiæ, ita suis moribus Ecclesiam offendit, vt senatus Ecclesię eum excludere de Ecclesiastico cœtu cogatur, sicut accidit Corinthio, qui nouercam polluerat.

40 Hæc publica pœnitentia eas partes requirit, ex quibus Ecclesia colligere potest eum, qui offenderat, verè resipiscere, & meditari pœnitentiam seriam.

Pœnitĕtię Ecclesiasticæ partes.

41 Hinc est, quod veteres huius pœnitentię tres numerant partes, contritionem, confessionem & satisfactionem.

Cōtritio.

42 Contritio fuit assiduus dolor exclusi à cœtu Ecclesiastico propter suam culpam, qui dolor deprehendebatur ex lachrymis pœnitentis & petentis redire in gratiam cum Ecclesia. Exemplum est incestuosus Corinthius.

Cōfessio.

43 Confessio erat publica coram Ecclesia criminis admissi agnitio & detestatio: non fuit enumeratio secretorum scelerum, sed tantum eius delicti, cuius arguebatur, expositio & deploratio.

Satisfactio.

44 Satisfactio constabat duabus rebus. Vna, vt reus publicè à Parocho verbis castigaretur, in aliorum exemplum: quam ob causam Græci, hanc tertiam partem pœnitentiæ publicę vocarunt, ἐπιτίμιον, quemadmodum ex Basilio apparet. Altera, vt reus sua voce & lachrymis peteret veniam supplex ab Ecclesia, quam offenderat: quo facto satisfiebat Ecclesiæ, adeo quod Ecclesia lapsum fratrem in gratiam reciperet, ac eum postea omni officio prosequeretur oblita offensæ. Atque hac de caussa Latini hanc partem vocarunt Satisfactionem.

45 Hæc bono consilio instituta erant & conseruabant Politiam Ecclesiasticam sancta disciplina, quę iam maxima ex parte non sine magno detrimento Ecclesiæ Christi collapsa est.

Errorū de pœnitĕtia fons.

46 Hoc cum non animaduerterent posteriores, hanc pœnitentiam publicam fecerunt vniuersalem, non discernentes inter eam pœnitentiam, quæ Deo fit, & eam quæ fit Ecclesiæ propter lapsum aliquem quo ipsa offensa erat.

Papistarū matæologia de pœnitentiæ partibus.

47 Hinc factum est, quod papistæ dicant, tres esse pœnitentiæ salutaris, quæ fit coram Deo, partes: Contritionem, confessionem, & satisfactionem, neque vllam aliam pœnitentiam agnoscunt.

48 Contritionem requirebant sufficiētem, cum nulla possit esse sufficiens: & hanc fingebant remissionem peccatorum mereri: quod sanè in Filiū Dei summè contumeliosum est.

49 Confessionem vocabant, enumerationem peccatorum coram sacerdote, & hanc necessariam ad absolutionem docebant, cum tamen nusquam extet præceptum diuinum de enumeratione singulorum, & enumeratio omnium sit impossibilis, sicut scriptum est: Delicta quis intelligit? Psal. 19. 13.

Refelluntur.

50 Satisfactionem vocabant opus, quo fingebāt compensari pœnas æternas seu Purgatorij. Hoc figmentum vnico hoc dicto satis refellitur: Frustra colunt me mandatis hominum, vt interim taceam nullum errorem in Ecclesia fuisse magis contumeliosum in Christum, vnde tam immensum errorum Chaos emersit. Hinc Regnū Antichristi stabilitum est, hinc Missæ, hinc Indulgentiæ, hinc pingues culinæ monachorum & sacrificulorum.

51 Cum huiusmodi sit doctrina Antichristi, hoc est, papæ & papistarum, ducet omnes pios eam detestari, & gratias Deo agere, quod lucem suam accenderit, ad quam istæ diabolicæ tenebræ euanescant.

4. Cathari refutātur

52 Non minus Catharorum impium dogma est detestandum, qui negarunt post Baptisma lapsis in manifesta scelera remitti peccata: qui error manifeste pugnat cum promissionibus Euangelij & exemplis illustribus. Nam & Petrus post tristem lapsum receptus est à Christo, & incestus apud Corinthios pœnitens recipitur à Paulo: & multa alia in scripturis exempla extant.

Pia & necessaria admonitio.

53 Hoc tamen summo studio cauendum est, ne vel perseueremus in delictis contra conscientiam, vel simus securi, quasi parum esset Deum peccatis nostris offendere. Nam vt extant multa exempla misericordię Dei in peccatores, qui sunt recepti in gratiam, vt Adam, Manassis, Dauid, Petri, incesti, &c. Ita etiam horrenda exempla iudicij Dei in peccatores, qui non sunt reuersi per pœnitentiam, (vt sunt Cain, Esau, Saul, Iudas, & innumeri alij) admonebūt nos timoris Dei, in cuius conspectu nos ambulare cogitandum est.

54 Omnium igitur tutissimum consilium est illud Prophetæ, Micheæ. 6. 8. Indicabo tibi ô homo quid sit bonum, & quid requirat Iehoua abs te: vtiq; facere iudicium, & diligere misericordiam, & humiliare te ad ambulandum cum Deo tuo.

XII.

IVSTIFICATIO hominis.

Duplex iustitia Legis & Euangelij.

PAVLVS docturus Romanos quænam sit iustitia, qua coram Deo homo consistere possit, duplicis iustitiæ mentionem facit, quarum altera hominem iustum fieri necesse est, qui salutis æternæ hæreditatem adire voluerit.

2 Harum vnam iustitiam ex lege, alteram, iustitiam absque Lege appellat: illam hominis: hanc Dei esse pronuncians.

Iustitia legali neminem iustificari posse sex argumentis firmissimis probat Paulus Apostolus

3 Quod autem nemo mortalium iustitia Legis coram Deo iustificari possit, firmissimis demōstrationibus astruit: inter quas hæ sex sunt præcipuæ.

4 Prima sumitur ab ipsa natura humana, quæ est impura & cōtagione peccati fœdata. Iam cum quicquid ab impuro fonte manat, impurum esse necesse sit: quî fieri potest, vt ex natura impura prodeat pura erga Deum obedientia, & plena erga homines dile-

ctio? Cecidimus, inquit Propheta, quasi folium vniuersi, & iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos.

5 Secunda sumitur ab experientia vniuersali omnium hominum, & à proprio conscientiæ in omnibus hominibus testimonio. Nec minus certa est hæc vniuersalis experientia, nec minus certum est conscientiæ testimonium, quàm certum est per experientiam, ignem esse calidum, & aquam humidam.

6 Tertia sumitur à iusto Dei iudicio punientis omnes homines. Iam autem cum nemo puniatur à iusto iudice, nisi qui reus sit, & omnes homines, etiam infantes, diuinitus puniantur morbis & morte: sequitur omnes homines reos esse, & neminem coram Deo sua obedientia ergaLegem iustum esse.

7 Quarta sumitur à Scripturæ testimoniis, Scriptura enim nullum iustum esse Legis operibus, & ne vnum quidem, affirmat. Si iniquitates obseruaueris Domine (inquit Dauid) quis sustinebit?

8 Vt autem fortius concludat Scriptura, neminem operibus iustificari posse, adimit homini tria, quæ ad iusti actionem, & plenam Legis obediētiam requiruntur: videlicet, intelligentiam, voluntatem bonam, & vires præstandi spiritualem iustitiam, qualem lex Dei requirit.

9 Quinta sumitur à qualitate Legis, & qualitate hominis, quæ sibi inuicem aduersantur. Lex enim spiritualis: homo carnalis: hinc illa Pauli querela iam iustificati: O me infelicem, quis liberabit me de corpore mortis huius? Rom. 7.

10 Sexta sumitur à necessitate victimæ filij Dei: Si iustitia est per Legem, Christus frustra mortuus est. Prioribus quinque vtitur Apostolus in Epistola ad Romanos. Sexta in Epistola ad Galat. cap. 2.

11 Ex his demonstrationibus Paulus infert hāc conclusionem: propterea ex operibus Legis nullus homo iustificabitur in conspectu Dei.

12 Hac confecta & demonstrata conclusione, videlicet, quod nullus coram Deo iustificari, hoc est, iustus fieri per opera Legis queat, aggreditur alteram iustitiæ formam, quam diuersissimam à iustitia Legis facit.

Discrimē iustitiæ legalis & euangelicæ.

13 Ponit autem has differentias, vt supra admonui: Ex Lege: Absque Lege. Iustitia enim Legis, est ex lege, videlicet, cum legi obedientia hominis satisfit: iustitia Euangelij est iustitia absque Lege, quo ad hominem iustificandum attinet. Qua differentia Paulus apertè docet, quod opera hominum neque sint principium, neque caussa, neque materia, neque forma, neque consummatio iustitiæ Euangelicæ, qua credentes iustificati consistunt coram Deo.

14 Hac constituta differentia inter iustitiam Legis & iustitiam Euangelij, longa expositione docet Apostolus, qualis sit res iustitia Euangelij, quæ testimonium habet à Mose & Prophetis.

Iustitiæ euangelicæ definitio.

15 Summa autem huc redit, quod ea iustitia non sit in nobis qualitas, sed donum potius, quo condonantur credenti peccata, quo imputatur credenti Christi iustitia, quo credens acceptatur ad vitam æternam, gratis propter Christum.

16 Vt ergo Legis iustitia est ex operatione hominis, atque ideo hominis dicitur: ita Euangelij iustitia est ex dono Dei, atque ideo iustitia Dei per fidem Iesu Christi ab Apostolo nominatur.

17 Hinc constat, quod iustificatio, de qua Euangelium concionatur, sit hominis credentis in Christum absolutio à peccato, imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio iustificati ad vitam æternam, & gratis propter Christum.

Definitionis analysis.

18 Vt autem hæc iustificationis doctrina à piis facilius intelligatur, definitionem positam in suas partes quasdam retexam: quæ sunt quinque.

1 Fide quo modo iustificamur

19 Prima est, quod fit mentio fidei, quæ propriè loquendo, non est id quo iustificamur, sed tantum instrumentum, ac veluti manus, qua iustitia gratuita per Euangelium oblata, accipitur. Ideo fides non magis meretur iustitiam, quam manus leprosi meretur eleemosynam sibi à pio homine porrectam.

20 Qualis autem res sit fides, melius doceri non potest, quam proposito exemplo fidei Abrahami, cuius fidem imitari omnes oportet, qui cupiunt iustitiæ Euangelicæ, atque adeo salutis æternæ participes fieri.

21 Abrahamo proponitur voce Dei hæc promissio. In semine tuo (hoc est in Christo) benedicentur omnes cognationes terræ. Item: Ero Deus tuus & seminis tui. Hanc promissionem Abraham intelligit: huic assentitur: expetit etiam toto pectore promissam benedictionem. Et quia statuit Deum, & veracem esse, & omnipotentem, firma fiducia recubuit in promissionem factam, dans Deo gloriam: nihil motus rationibus quas contra obiecit sensus & ratio.

Fides quid.

22 Hinc efficitur, quod fides vera sit notitia, & assensus, & expetitio misericordiæ promissæ: & in eum, qui promisit, fiducia firma.

23 Etsi autem Diaboli, & multi impij habent notitiam & assensum promissionis gratiæ: tamē quia Diaboli promissionem non habent, & impij homines viua carent fiducia, non habent veram & iustificantem fidem, quæ propria est filiorum Dei.

Exempla fidei.

24 Publicanus in Euangelio, & Latro in cruce nouerūt hanc promissionem Euangelij, quod Christus venerit in mundum ad saluandos peccatores. Huic notitiæ non solum assentiuntur, verumetiam expetunt promissam gratiam, ac viua fiducia in Christum, quem veracem esse & omnipotentem per diuina eius opera didicerant, recubuerunt. Eadem ratio est fidei etiam in alijs pijs.

2. absolutio a peccato.

25 Deinde secūdo loco in definitione fit mentio absolutionis à peccato, quæ est prima pars iustitiæ Christianæ. Huc illud Dauidis dictum: Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Beatus cui Dominus non imputauit peccatum.

Quid sit.

26 Est autem absolutio à peccato, liberatio hominis credentis ab obligatione mortis æternæ & damnationis ob peccatum.

Cui contingat.

27 Quod huiusmodi absolutio contingat credenti in Christum, testatur Christus cum ait: Qui credit in Filium, habet vitam æternam. Qui autem vitam æternam habet, eum à morte & damnatione liberatum esse manifestum est.

3. imputatio iustitiæ Christi.

28 Tertio loco in definitione nostra fit mentio imputationis iustitiæ Christi. Huius enim obedientia, nostra fit iustitia, quando in eum credimus.

29 Hoc comprobatur dicto Pauli, 2. Cor. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Hoc est, Deus Pater Christum filium, qui nō fuit peccator, fecit reum nostro nomine, tanquā omnia nostra peccata perpetrasset, vt nos fieremus iusti ipsius iustitia coram Deo.

Quomodo fit.

30 Ad eum ergo modum iusti sumus corā Deo, qualiter Christus fuit peccator. Vt enim is personam nostram quodāmodo suscepit, quo reus nostro nomine fieret, & tanquam peccator iudicaretur, nō ob propria, sed aliena delicta, cum purus foret ipse, & mundus ab omni culpa, pœnámque subiret, nobis non sibi debitam: ita nos nunc iusti sumus in ipso, nō quia operibus nostris satisfaciamus iudicio Dei,

sed

sed quoniam censemur iusti Christi iustitia, quam fide induimus, vt nostra fieret.

31 Idem docetur Rom.5. hisce verbis: Quemadmodum per inobedientiam vnius hominis (Adam) peccatores constituti sunt multi: Sic etiam per obedientiam vnius (Christi) iusti constituentur multi.

32 Huc accedit dictum Augustini: *Nostra delicta sua delicta fecit, vt suam iustitiam, nostram iustitiam faceret.*

4. Acceptatio.

33 Quarto loco in definitione, fit mentio acceptationis iustificati ad vitam æternam. Nam ideo absoluimur à peccato, ideo imputatur nobis iustitia Christi: vt accepti simus Deo, tanquam dilecti Filij in Christo Iesu.

34 Hæc acceptatio non pertinet ad ruinas huius vitæ, sed ad æternam vitam, qua donabuntur omnes in christo iustificati. Nam hos ita habet Pater charos in dilecto vt æterna beatitudine eos donare decreuerit.

5. Gratis propter Christũ.

35 Postremo loco in definitione annectitur: Gratis propter christum. Gratis quidem, vt omnia humana merita excludantur: Propter christum verò, vt beneficium redemptionis soli Filio Dei acceptum feratur.

36 Hinc apparet cur sancti Patres, Augustinus, Basilius, Ambrosius, Bernardus, & multi alij vtãtur particula, *Sola*: affirmantes sola fide nos iustificari. Nam voce, *Sola*, significant nullum esse in nobis meritum iustitiæ: sed nos sola fide eam nobis verbo oblatam accipere. Non excludit ergo particula, *Sola*, caussas iustitiæ, quæ extra nos sunt, sed tantum vnam facultatem in nobis ponit, qua illam iustitiam apprehendimus.

Sola fide iustificamur: & quo sensu id dicatur.

Errores.

37 Etsi hæc doctrina iustificationis solidis nititur testimonijs Scripturæ & exemplis: tamen multi omnibus ætatibus, astu Satanæ, contra ipsam exorti sunt errores: quorum præcipuos recensebimus, & firmis rationibus, sed breuissimè, refutabimus.

1. Libertinorũ veterum & recentium.

38 Primus error est Libertinorum veterum & recentium. Hi cum audiunt hominem gratis iustificari aliena iustitia, nempe christi, & humana merita & opera non esse caussas iustificationis: securitatem carnalem docent, quasi iustificatis fide quiduis liceret.

39 His ita responsum volumus. Etsi reuera beneficium est gratuitum, & iustificatio distinguenda est ab operibus nostris: tamen cum iustificatione coniuncta est regeneratio, & sanctificatio seu noua obedientia.

40 Paulus enim apertè dicit, Rom.8.14. Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei: Et christus, Mat. 7.17. Bona arbor facit bonum fructum. Qui ergo statuit, hominem iustum esse fide, cuius mala & flagitiosa est vita, sensu cõmuni destitutus esse videtur.

41 Vtrumque igitur tenendum est, quod & iusti simus imputatione iustitiæ Christi, & iustificati debitores simus Deo, vt non viuamus secundũ carnem, sed secundum spiritum. Si enim, inquit Apostolus secundum carnem vixeritis, moriemini.

42 Discernendum est itaque inter causas iustificationis, & qualitates seu proprietates iustificati. Caussa iustificationis est sola gratia in Christo: qualitas iusti ex gratia, & proprietas est, vt iustitiæ fructus edat, iuxta illud: Qui facit iustitiam, iustus est.

43 Hinc manifestum est, quod horribiliter errent, qui negant bona opera esse necessaria in iustificatis. Etsi enim non sunt necessaria, vt merita iustificationis: tamen necessaria sunt, vt fidei fructus, & Nouæ creaturæ propriæ actiones. Siquidem finis iustificationis in hac vita est, vt seruiamus Deo per iustitiam, Rom.6. Post hanc vitam, salus animæ: & vita beata post resurrectionem.

44 Neque tamen recipimus illorum orationẽ, qui dicunt, bona opera necessaria esse ad salutem: propter ambiguitatem. Nam si sic eam interpreteris: Opera sunt necessaria ad salutem, vt caussa ad effectum: planè falsa est. Verum si sic eam accipis, vt sit sensus: Opera sunt necessaria ad salutem, vt iter intermedium: vera est. Verum quoniam propositiones dogmaticæ debent esse certæ & perspicuæ, sine ambiguitate: iuste à quibusdam fratribus est improbata.

2. Pharisæorum. & papistarum.

45 Secundus error pugnans cum vera sententia de iustificatione, est Pharisaicus & Papisticus. Pharisæi enim & Papistæ non intelligentes iustitiam gratuitam, duplici errore implicantur. Vno, quòd iustitiam in operibus collocent: Altero, quòd traditionum suarum obseruationem, iustitiam esse contendant.

46 Hunc errorem, quia manifestè pugnat cum verbo Dei, non est quod eum multis refellamus. Dauid apertè clamat, Psal.143.2. Domine ne intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Et Dominus post Esaiam dicit: Frustra me colunt docentes doctrinas hominum. Esai.29.23. Mat.15.9.

Paulus & Iacobus non sunt contrarij.

47 Quod autem suæ sententiæ patrociniũ quærant ex Iacobo, nihil est. Spiritus idem locutus est per vtrumque, qui mentiri aut fallere nescit. Paulus dicit, hominem iustificari sine operibus. Iacobus dicit hominem iustificari ex operibus. Vtrumque verum est, rectè intellectum, iuxta scopum disputationis vtriusque.

48 Paulus enim cum dicit hominem iustificari absque operibus, loquitur de effectione iustitiæ. At cum Iacobus dicit hominem iustificari ex operib⁹, loquitur de declaratione iustitiæ. Iustificari enim apud Paulum est iustum fieri: apud Iacobum, est iustum declarari. Ille loquitur de principio, vnde sit res: hic, vnde cognoscatur.

3. Iudæorum & papistarum.

49 Tertius error est Iudaicus & Papisticus. Iudæi enim & Papistæ existimant iustitiam Christianam constare fide & operibus simul, tanquam partibus iustitiam Christianam constituentibus.

50 Hic etsi magnus & pestilens est error: tamen magis speciosus est, quam superior. Sed facilè refutari potest. Nam cum constet obedientiam Christi esse iustitiam nostram, cuius pars nec fides nostra existit, nec opera nostra: quis compos mentis, Christianæ iustitiæ faciet partes, fidem, & opus hominis?

51 Paulus quoque hunc errorem refutat. Rom. 10.2. his verbis: Testificor enim illis quod zelum Dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim Dei iustitiam, & propriam iustitiam quærentes stabilire, iustitiæ Dei non subiecti fuerũt. Finis enim Legis Christus in iustitiam omni credẽti.

52 Hic Paulus manifeste reiectionis Iudæorum caussam ponit, quod voluerint & suam iustitiã, hoc est, sua opera, partem iustitiæ facere, & simul iustitiam amplecti, quæ est ex fide.

53 Rationem huius rei subiungit: quia Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti. Non est dubium quin Legis finis (hoc est, extremum quod quærit Lex) sit illos iustificare, qui eam obseruant. Quo minus assequatur Lex, impedit non ipsius Legis impotentia, sed carnis nostræ vitiositas, cui demũ ita medetur Christ⁹, vt eius iustitia gratis nobis per fidẽ imputata sinẽ Legis consequamur, per illũ

scilicet iustificati: qui quia pro nobis Legẽ impleuit, factus est nobis iustitia, 1. Corinth. 1. 30.

54 Hoc etiam confirmatur Rom. 4. 4. Operanti, inquit, merces non imputatur secũdum gratiam, sed datur secundum debitum: at credenti in eum, qui iustificat impium, imputatur fides eius in iustitiam.

55 Hic Apostolus duplicem iustitiã ponit, quarum vna ab altera est diuersa. Nam habent contrarias caussas. Fidei enim iustitia, qua iustificatur credens, imputatur & gratis donatur: sed operũ iustitia non est gratuita vt quæ pendeat ex operum merito.

56 Ex his liquet Christianam iustitiã non conflatam esse ex fide & operibus, sed esse ipsissimam Christi iustitiam credentibus imputatam, sicuti superius ostensum est.

4. Osiandri.

57 Quartus error est recens Osiandri, qui statuit iustitia Dei essentiali, hoc est, iustitia, quæ est ipsa diuina essentia, homines iustos fieri, quem errorem, quia obedientiam crucis, qua Christus peccatum nostrum expiat, & obediẽtiam Legis, quam Dominus nobis credentibus imputat, extenuat, imò reijcit, non iudicamus dignum longiori refutatione, etiamsi magnos quosdam patronos habeat.

XIII.

EXTRVCTIO *regni Christi.*

Quo modo & tempore inchoata sit

1 POST lapsum primorum Parentum, Deus decretum edidit de reparatione generis humani, viamq. monstrauit quomodo homines lapsi erigi possint, vt, è regno Satanæ vindicati, ciues regni Christi censeantur.

2 Nam cum Adam lapsus cum sua posteritate, erigere se nequiret: Deus, porrecta manu, illum erexit, facta promissione seminis contrituri caput serpentis, hoc est, demoliturі opera Satanæ: vt ita homo in pristinum statum restitutus, Deum per Christum perpetuo celebret.

3 Cum hoc reparationis mysteriũ scire perutile sit, illud in quatuor partes distributum explicare conabimur, cui breuem regni Christi descriptionẽ subijciemus. Nam huic erigendo mysterium reparationis destinatum est.

Partes huius mysterij.

4 Partes autem mysterij reparationis hæ sunt spectandæ. 1. De gradibus actionis diuinæ in reparationis mysterio. 2. De modo reparationis. 3. De officio hominis qui reparandus est, eiusque officij partibus. 4. De salutis nostræ, hoc est, reparationis certitudine.

1 Gradus actionis Dei in hominis reparatione.

5 Quinam gradus sint actionis Dei in hominis reparatione, Paulus ostendit, Rom. 8. 28. his verbis: Quos præsciuit, eos & prædestinauit conformes imaginis Filij sui, vt sit ipse primogenitus inter multos fratres: quos autem prædestinauit, hos & vocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, hos & glorificauit.

Præscientia.

6 Hic Paulus quinque actionum gradus in Deo enumerat. Primum enim præsciuit Deus, quos vult in gratiam propter Christum recipere, vult autem omnes eos recipere, qui fide ad Christum confugerint, quantũuis impij antea fuerint, & infinitis peccatis contaminati. Vt enim lapsus fuit vniuersalis: ita etiam promissio gratiæ absque discrimine statuũ personarum & nationum omnibus facta est.

Prædestinatio.

7 Deinde prædestinauit & ordinauit, quos præsciuit, ad vitam æternam consequendam, absque omni ipsorum merito, sola gratia per Christum reparatorem.

Vocatio.

8 Tertiò, præscientiam & electionem per vocationem patefacit. Nam cum Christus mandat discipulis his verbis: Ite in mundum vniuersum, praedicate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & & baptizatus fuerit, saluus erit, qui verò non crediderit, condemnabitur. Satis declarat consiliũ suum esse, vt omnes obtemperantes voci Euangelij, sint salutis per Christum partæ, hæredes.

Iustificatio.

9 Quarto loco, vocatos iustificat, hoc est, eos, qui ad Euangelij vocem agunt pœnitẽtiam, & promissioni gratuitæ credunt, absoluit à peccato, Christi iustitiam imputat, & acceptat gratis propter Christum ad vitam æternam. Neq. enim hæc iustificatio est, aut actio hominis, aut passio, aut vlla affectio, sed eius, quæ est Christi propria, iustitiæ imputatio.

Glorificatio.

10 Quinto loco, glorificat iustificatos, hoc est, donat beata immortalitate. Hæc glorificatio est plena hominis reparatio, scopus vltimus ministerij Euangelici.

2. Modus reparationis.

11 Modus reparationis ad Galat. 4. 4. his verbis describitur: Vbi venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum natum ex muliere, factũ sub Lege, vt eos qui sub Lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum acciperemus: quia autem estis Filij, emisit Deus Spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem Abba pater.

12 Initium salutis facit Apostolus charitatem illã Patris cœlestis immensam, qua Filium suum dedit. Hoc ipsum & Dominus testatur, Ioan. 3. 16. cum ait: Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, &c. Deinde redemptionem nostri factã per oblationem Christi asserit. Cum hac coniuncta est adoptio, Spiritus sancti donatio, ac inuocatio.

3. Officiũ nostrum & eius partes.

13 Officium nostrum eiusque partes, tametsi ex dictis intelligi possunt: tamen vt distinctius teneantur, Matthæi 13. pulchrè depingi videntur, quemadmodum ex antithesi colligitur. Prima ergo officij nostri pars est oculis videre, hoc est, sentire nostrã miseriam, & damnationem intelligere. Secũda, verbum reconciliationis audire & cognoscere, in quo remedium proponitur. Tertia, verbum illud amplecti, eique assensum præbere. Postrema, conuerti ad Dominum vera pœnitentia, ac ita per totam vitam, fructus dignos pœnitentiæ facere.

4. Certitudo reparationis.

14 In certitudine de reparationis effectu tria sunt spectanda. 1. Ius Christianorum de salute cõsequenda, 2. Securitas Christianæ mẽtis de iure salutis 3. Discrimen inter eos, qui hoc ius habent, & alios.

Ius triplex Christianorũ.

15 Ius adeundi hæreditatem vitæ immortalitatis, triplex habent fideles, Electionis, redemptionis & promissionis, Electio fundata est in Filio Dei Domino nostro Iesu Christo. Quare hoc ius infallabile est, Redemptio est satisfactio pro peccato, quæ facta est per sanguinem christi, qui est sufficiens λύτρον pro peccatis omnium hominum. Promissionis verbum sæpissime Scriptura repetit: Qui credit in Filium, habebit vitam æternam. Hoc triplici iure, fideles suas mentes confirmabunt, aduersus omnes tentationes, vndecunque veniant.

Securitas eorundẽ.

16 Securitas christianarum mentium, residet in charitate adoptionis: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam. In veritate promissionis, Qui enim promisit Deus immutabilis est: cœlum & terra citius trãsibunt, quam vnum iota de ipsius promissione: in facultate promissi præstandi. Ad hanc respexit:

Abraham, cum tota rerum natura videretur reclamare promissioni diuinæ.

Discrimẽ electorũ & reproborum. 17 Discrimen inter eos, qui ius habẽt cœlestis ciuitatis, & alios, duplex est, Internum & externum. Internum est, quod qui ius ciuitatis cœlestis obtinet, habeat arrhabonẽ Spiritus, hoc est, fidem, motus excitatos à Spiritu sancto, bonam cõſcientiam, siue, vt breuius dicam, qui retinet fidem & bonam conscientiam, habet notas, quæ testantur de iure ciuitatis cœlestis. Contrà, qui hæc non habent, adhuc extra familiam Dei sunt. Externum, Interni effectus est. Qualis enim animus est, talis relucet in externa vita & moribus. Nam iuxta Christi dictum ex fructibus arbor cognoscitur.

18 Quicunque ergo iuxta carnem viuunt, & desideria carnis faciunt, vt nec spiritum Christi habẽt, nec fidem: ita adhuc sunt in suis peccatis, & reparatio in ipsis nequaquam est inchoata.

19 Hic non attenditur ratio diuitis & pauperis, nobilis & ignobilis, clari & obscuri, sacerdotis & laici, domini & serui, masculi & fœminæ. Sed, vt omnes, qui Christo fide & spiritu adhęrent, vnũ in ipso sunt: ita qui fide & Christi spiritu vacui inueniũtur, serui sunt Satanæ, quantumuis externa religionis larua se inter Filios Dei vendicent. Honestus ille aulicus Iohan. 4. inter ciues regni Christi fuit, cum interim superbus Pharisæus, Satanæ erat mancipium.

De tripliti regno Christi. 20 Regnum Christi triplex est, Potentiæ, gratię & gloriæ. Potentia vicit Diabolum & peccatum, vt esset locus gratiæ: per gratiam in fidelibus dominatur, vt viam ad gloriam præparet.

1. Regnũ potentię. 21 Regnum potentiæ, est quo potenter dominatur omnibus creaturis in cœlo, in terra, & apud inferos. Hoc illi commune est cum Patre & Spiritu sancto. Vt enim hæ tres personæ vnus Deus est: ita vnum, potentiæ regnum: cui nemo resistere potest.

2. Regnũ gratiæ. 22 Regnum gratiæ, est quo per spiritũ & verbum regnat in piorum animis. Huius regni fructus est iustitia, pax, gaudium in Spiritu sancto. Neque venit hoc regnum cum vlla externa obseruatione, hoc est, cum externo quopiam maiestatis splendore.

Eius ratio. 23 Etsi autem hoc gratiæ regnum, externam & mundanam pompam non agnoscit: tamẽ habet suã quandam peculiarem rationẽ in erectione, propagatione, conseruatione, ordine, dominio, seruitute.

In erectione. 24 Erigitur ab ipso summo architecto Deo, vt Psal. 2. docet, vnde mens pia fiduciã concipiet, nunquam fore, vt hoc Regnum vllis Satanæ machinis aboleatur. Concutitur quidem: sed inuictum tamen manet. Hoc regnum Christus erigit sceptro verbi sui, quod vbicunque purè sonat, ibi hoc gratiæ regnum est.

In propagatione. 25 Propagatur præterea per Verbum, per pios Euangelij ministros, per sanctos Reges & principes, cuiusmodi fuerunt Dauid, Ezechias, Iosias, Ioannes Fridericus, Christianus tertius, & alij multi: quales Deus subinde excitare solet, vt sint propagatores sui regni, ac nutritores Ecclesiæ Christi. Atque hi in beata vita vt spendor firmamẽti æternũ splendebũt.

26 Huic regno propagando studẽt quoque pij patresfamiliâs, Consiliarij regnorum Deum timentes, imò quilibet in suo statu & ordine, quãdo vita, operibus, consilio, Christi gloriam quærit.

In conseruatione. 27 Conseruatur hoc regnum ab eodem qui illud erigit, hoc est, Deo: vnde fiducia concipienda est, de eius firmitudine & stabilitate contra portas inferorum.

In ordine. 28 Ordo in hoc regno non est Politicus & Tyrannicus. Non vnus aliquis pręest vt in Monarchijs mundi: sed sunt in eo docentes & discẽtes, sine dominio vnius in alterum. Omnes pij in hac vita potestati politicæ eminentiori subiectos se esse sciunt, cui & honorem debitum præstant, modò nihil imperetur, quod cum scelere perficitur. Tum enim sequenda est Regula: Oportet Deo magis obedire, quam homini.

In dominio. 29 Dominiũ in hoc gratiæ regno vnius Christi est: idque ἀνυπεύθυνον. Hic enim solus in suo regno dominatur, nec obnoxius est ad reddendam alicui superiori rationem suæ administrationis.

30 Sceleratus Papa, qui ab impijssimo Phoca, difficulter admodum dominium in Ecclesiam impetrauit, isto facto satis ostendit, se non Christi seruum esse, sed aduersarium, hoc est, Antichristũ. Nec est alius Antichristus expectandus, quam iste filius perditionis Papa: quem Filius Dei iam cœpit conficere gladio oris sui, & tandem tollet omnino è medio, per suum omnibus pijs expectatum aduentum, iuxta doctrinam Pauli.

In seruitute. 31 Restat seruitus præstanda Regi Christo in suo regno, quam definit sanctus ille rex Dauid, Psal. 2. cũ inquit: Seruite Domino in timore, & exultate ei cũ tremore. Zacharias in suo carmine collocat hãc seruitutem in iustitia & sanctitate: quibus nos decet seruire Regi Christo, omnib⁹ dieb⁹ vitæ nostræ. Lu.

3. Regnũ gloriæ. 32 Regnum Christi gloriosum, ad quod via est regnum gratiæ, spectatur dupliciter. Primùm enim consideratur in ipso Christo Rege: qui postquã surrexit à mortuis, gloriosè suum regnum occupauit, captiuam ducens captiuitatem ascendendo in cœlum, vbi sedet ad dexteram Dei Patris, vnde & redibit iudicatum viuos & mortuos.

33 Deinde spectatur Christi gloriosum regnum in Christi mystico corpore, quod est Ecclesia. Qua ratione tum demum perficietur hoc Christi regnũ gloriosum, vbi resuscitatos mortuos adduxerit ad æternum Patrem. Tum enim, vt pij perpetuo conspectu Dei & sanctorum Angelorum fruentur: ita impij, qui gratiæ Christi regno aduersabãtur in hac vita, perpetuis flammis cruciabũntur.

34 Hinc ergo admoneantur omnes: Impij quidem, vt cum adhuc in via sunt, resipiscant maturè, ne subitus eis superueniat interitus: Pij verò, vt cõstanter vsque ad finem perseuerent, expectãtes beatam illam spem & illustrem aduentum gloriæ magni Dei ac seruatoris nostri Iesu Christi. Huic sit Regnum, gloria, benedictio, robur in secula seculorum, Amen.

XIIII.

LEX DIVINA.

Lex moralis. 1 ETSI vox Legis plura complectitur in Scriptura: nos tamen hic solam eam partem intelligi volumus, quam & à numero præceptorum, Decalogum, & à cõmuni eius vsu, Moralem legem appellamus.

Naturæ Lex. 2 Hæc diuina Lex, quæ & naturæ dicitur, vna cum primis hominibus nata est: quæ illorum animis impressa, & Deum colendum, & homines diligendos esse dictat.

Via ad vitam. 3 Eadem rectissima via est ad vitam. Nam si in eius obedientia perstitissent primi Parentes nostri, æternum vixissent beati: quia iusti. Verùm, quia eam violarunt, cessit eis & posteris ipsorum in mortem. Atque ita mandatum, (vt Paulus ait) quod Rom. 7.

institutum erat ad vitam facit ad mortem. Huc illud Domini ad Legisperitum interrogantem, quid faciat, vt vitam consequatur æternam: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Matth. 19. 17.

Etiam si impossibili hodie.

4 Lapsis primis parentibus, ita natura hominum deprauata est, vt obedientiam, quam requirit Lex, præstare minime valeat. Id quod non solùm arguit vniuersalis experientia, & Scripturæ testimonia testantur: verumetiam noua via in cœlum monstrata, qui est Dominus noster Iesus Christus, euincit. Nam si ex lege est iustitia, (ait Paulus) Christus frustra mortuus. Gal. 2. 21.

Non frustra tantê repetita.

5 Etsi autem hæc Lex præstari non potest in hac vita: tamen nec frustra per Mosen repetita est, nec eius vsus est vulgaris.

Causæ tres.

6 Hæc igitur Lex, rursus commendata est populo Dei, tribus de caussis. Quarum prima est, vt legis Naturæ autoritas hac noua publicatione confirmaretur. Secunda, vt quæ per cõsuetudinem peccandi, & sceleratorum multitudinem latere cœperant, manifestarentur: ne quis ignorantiam prætenderet. Tertia, vt constaret certa Deum colendi ratio: ne pij, Ethnicis & Pharisaicis superstitionibus, à vero Dei cultu abducerentur.

Cur in tabulis lapideis.

7 Quod autem hæc Lex exarata sit in tabulis lapideis, Symbolicum est. Nam Deus isto Symbolo, non solum monet, tantam nostrorum cordium duritiem esse, vt non prius Lex Dei in ea inscribi possit, quam Deus ea suo digito adaptauerit, legemque suam ipse ijs inscripserit: verumetiam significari voluit, nulla vetustate abolendam esse obedientiam, quæ in hac Lege requiritur.

Vsus triplex.

8 Huius Legis vsus in hac vita triplex est: Externus, internus, spiritualis.

1. Externus, in quo politici homines, hypocritæ & Pharisæi acquiescunt.

9 Primum vsum ideo externum voco: quia ad externum hominem in hac vitæ consuetudine pertinet. Regit enim hæc Lex externos mores: sicuti aliæ leges Oeconomicæ & Politicæ, quales traduntur à Philosophis & Iureconsultis.

10 Hac externa disciplina nequaquam satisfit Legi Dei, quæ spiritualis existit: sed tantum vitatur pœnæ ciuiles. Magistratus enim non punit eos, qui hanc externam disciplinam seruant: sed honore potius obseruatores ornat & præmijs, quia ad pacem publicam conseruandam facit.

11 Hypocritæ tamen & Pharisæi, in hac Legis superficie hærent: & se ea iustos esse coram Deo falso gloriantes, alios tanquam iniustos despiciunt & condemnant: quemadmodum Euangelica docet historia.

12 Iuxta hanc Legis superficiem Paulus vixit irreprehensibilis ante conuersionem, dum in Pharisaismo excelluit supra omnes æquales suos. Quo sanè tempore peccatum in eo mortuum fuit: sicuti ipse de se testatur, inquiens: Sine Lege, peccatum mortuum est: Ego autem viuebam aliquando sine Lege. Rom. 7. 9.

13 Donec enim homines tantùm externam faciem Legis intuentur, vt Pharisæi & hypocritæ, dicuntur esse sine Lege, scilicet, & reuelante & damnante peccatum: & dum sunt sine Lege, peccatum in ipsis mortuum dicitur: quia ignoratur: non apparet: nec irritantur eius παθήματα per Legem.

2 Internus damnans hominem.

14 Secundum vsum Legis ideo internum voco: quia conscientiam hominis ferit, ostendens, arguẽs, & damnans peccatum, producens hominem ad tribunal Dei, eumque maledictionis sententiæ subijciens.

15 De hoc interno Legis vsu ante conuersionem ad Deum, concionatur Apostolus, Rom. 7. 9. Et in illustri exemplo generalem doctrinam proponit, ostendens in seipso vim Legis reuelantis & damnantis peccatum.

16 Veniente, inquit, mandato, peccatum reuixit, & ego mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, ad mortem facere. Nam peccatum, occasionem adeptum, per mãdatum decepit me, & per ipsum occidit.

Confirmatio, ab autoritate apostoli.

17 Pulcherrimè in hoc paradigmate Legis vsus, de quo agimus, ostenditur. Primum, inquit, Veniente mandato peccatũ reuixit, hoc est, postquam sensi mẽtem Legis, vita mea ad normam Legis examinata: me transgressorem Legis agnoui, & deprehendi me reum coram tribunali Dei.

18 Nam & peccatum, quod antea latebat vt mortuum, iam per Legem agnitum, in conscientia mea reuixit: ac affectiones peccatorũ, quæ sunt per Legem, vigebant magis in membris meis.

19 Hanc hypothesin si ad thesin traduxeris, hæc generalis doctrina emerget. Lex Dei, vbi homo cœperit suam vitam ad eius normam exigere, peccatũ antea veluti mortuum delitescens excitat: ac in conscientia hominis, affectus peccatorum, qui latuerũt antea, vigent magis magisque.

20 Sequitur deinde: Ego autem mortuus sum, hoc est, me morte & damnatione dignum intellexi: propterea quod Deo obedientiam perpetuam & perfectam, iuxta Legis præscriptũ non præstiterim.

21 Ex peccati ergo cognitione homines in agnitionem iræ Dei, & iustæ suæ damnationis ducuntur: vt, velint nolint, fateantur se mortis sententiæ obnoxios esse.

22 Et inuentum est, inquit, mihi mandatũ, quod institutum erat ad vitam, ad mortem facere: hoc est, deprehendi mandatum, quod datum erat, vt qui ei obediret, vitam consequeretur, cedere mihi in mortem, propterea quod eius transgressor inuentus sum. Vt enim obedientibus vita promittitur: ita præuaricatoribus mors est vt stipendium proposita.

23 Hinc patet, promissiones legales annexam habere conditionem implendæ Legis: & comminationes pertinere ad eos, qui vel in minimo Legem violauerint.

24 Huius rei ratio subiungitur his verbis: Nam peccatum occasione sumta, decepit me per mandatum, ac per ipsum occidit me: quasi diceret: quod mortuus sum Legis ministerio, id nequaquam vitio Legis factum est: sed peccati potius & innatæ corruptionis culpa. Hoc peccatum per mandatum me decepit, & vt latro quispiam, me è via abductum occidit & spoliauit.

25 Hinc concluditur generalis doctrina. Non esse culpam Legis reuelantis peccatum, si ex agnitione peccati per Legem, euadimus deteriores: sed esse vitium peccati habitantis in carne nostra. Nam magis æstuat & inflammatur in nobis peccatum, quando accedit vox Legis prohibentis, & damnantis peccatum.

Quo sensu Lex dicitur ministerium mortis.

26 Hunc vsum Legis internum Apostolus Corinthijs scribens, indicat his verbis: Lex est ministerium mortis, hoc est, facit vt ex agnitione peccati, intelligamus nos morte dignos. 2. Corinth. 3. 7.

27 Estque diligenter considerandum cuius mortis sit ministerium Lex: cum mors sit multiplex. Est enim ministerium mortis hominis, hoc est, damnationis hominis ob Legis trãsgressionẽ: Non est ministerium mortis peccati, sed potius vitę peccati iuxta Apostolũ, Veniente mãdato peccatũ reuixit, & ego mortu⁹ sum. Etsi id fit vitio carnis, vt dictũ est.

28 Hinc

28 Hinc patet manifeſtè, Legem non prædicare veniam pœnitentibus: ſed pœnam transgreſſoribus. Pœnitentiæ enim prædicatio, medicinam Lethali adhibet vulneri, quod inflixit peccatum, & Lex reuelauit.

Legis & Euangelij munera.

29 Quod autem quidam contendunt, Legis eſſe proprium arguere peccatum, rectiſſimè quidem id faciunt, vt qui vendicant Legi ſuum proprium officium contra Antinomos, qui duo ademerunt Legi Dei: vnum, quod non per Legem ſit agnitio peccati: Alterum, quod Lex non ſit norma vitæ Chriſtianæ. Verùm cum inde effici putant Legis eſſe proprium prædicare pœnitentiam, grauiſſimè impingunt. Nam quod Euangelij eſt proprium, falſò Legi attribuunt.

30 Ego quidem non dubito præcipuam conſolationem afflictorum, in hoc ſitam eſſe, quod certò ſibi perſuadeant, Euangelium eſſe vniuerſalem prædicationē pœnitentiæ, & remiſſionis peccatorum in nomine Ieſu Chriſti: ſicuti ipſe Dominus Euangelij ſummam complexus eſt, Luc. 24. 46.

31 Duo enim facit Euangelium: monſtrat remedium, & oſtendit quibus remedium applicatur. Maledictionis ſentētiæ omnes homines obnoxij ſunt: ſed Euangelium monſtrat Chriſtum, qui Legi ſatisfacit, & transferens in ſe noſtram culpam, abſoluit à reatu pœnitentes.

Pœnitentiæ ſignificata.

32 Cum autem quidam excipiunt, & dicunt pœnitentiæ vocem propriè pro contritione accipi, falluntur. Nam conuerſio Prophetis, & μετάνοια, Euangeliſtis, ſunt ſynonyma: niſi quod μετάνοια notat cōuerſionis formam: videlicet, quod non ſit quæuis de loco in locum reuerſio: ſed mentis mutatio, in qua regeneratur homo, & fit noua creatura, ac ſimul fide iuſtitiam Chriſti apprehendit.

33 Diligenter igitur diſcernendum eſt inter accuſationem peccati & prædicationem pœnitētiæ, hoc eſt μετανοίας. Illa Legis eſt, & præparat ad hanc. Hæc Euangelij eſt, in remiſſionem peccatorum.

Teſtimonia ſuperioris diſtinctionis.

34 Hanc noſtram aſſertionem, de accuſatione peccati, & prædicatione pœnitentię, niti Prophetica & Apoſtolica autoritate manifeſtum eſt. Quare qui eam conuellere conantur, Prophetis & Apoſtolis bellum faciunt.

35 Ieremias cap. 14. 20. vt iniquitatum notitiam, ad cōpunctionem impellere teſtatur, quæ iniquitatum notitia, aliunde eſſe non poteſt, quam ex Lege: (Per Legem enim agnitio peccati:) ita cognitionem fœderis, conuerſionis, hoc eſt, pœnitentiæ fundamentum eſſe affirmat. Si ergo fœdus, Euangelij eſt proprium: cur non etiam prædicatio pœnitentiæ, quæ in fœdere fundatur?

36 Hoc apertius adhuc Threnorum 2. 14. oſtenditur, vbi Propheta in hunc modum loquitur: Prophetæ tui non aperiebant iniquitatem tuā, vt te ad pœnitentiam prouocarent. Eſt ergo argutio peccati non prædicatio pœnitentiæ: ſed ad eam tantum pręparatio quædam, ſummè neceſſaria in hoc humani generis veterno.

37 Petrus Apoſtolus Actor. 2. ad eundem modum diſcernit inter accuſationem peccati, & prædicationem pœnitentiæ, vbi etiam compunctionem à pœnitentia ſeparat. Primùm enim arguit peccatum per Legem, obiiciens Iudęis ingratitudinem erga Deum, & homicidium innocentis Chriſti, hoc eſt, violationem primæ & ſecundæ Tabulæ. Deinde, cum ad hanc concionem corde compuncti Iudæi dicunt Apoſtolis: Quid faciemus viri fratres? Petrus reſpondit, μετανοεῖτε, hoc eſt, conuertimini, ſeu reſipiſcite, ſeu pœnitentiam agite. An non hic Apoſtolus aperte diſcernit inter accuſationem peccati, compunctionem, & μετάνοιαν? Hancne opponit terroribus Legis, & commeritæ damnationi, tanquam antidotum efficaciſſimum?

38 Conſtanter igitur vt accuſationem peccati tribuimus Legi: ita prædicationem pœnitentiæ, propriam eſſe Euangelij defendimus: & in hac aſſertione propriiſſime vtramque vocem & μετανοίας, & Euangelij accipimus.

39 Fateor quidem pœnitentiæ vocabulum durius eſſe: attamen, quia eo vſa eſt Eccleſia tot ſeculis pro eo quod Græcè eſt μετάνοια potius ſēſum vocis, quam originem reſpicere oportet, ne quis etiam ad Iudæ μεταμέλειαν, hanc vocem referat: quod planè Sycophanticum iudico.

3. Spiritualis vſus ad renatos pertinens.

40 Reſtat tertius vſus Legis, quem ideo Spiritualem appello, quia pertinet ad homines ſpiritu Dei renatos. His præſcribit certā viuendi regulam, iuxta quam viuere contendant, vt Deo ex fide ſpiritualem cultum præſtent.

41 Hic maximam luctam experiuntur fideles, dum Spiritus in illis condelectatur legi Dei, ſéque ad eius normam componere ſtudet: & caro contrà peccati ſtimulis agitatur contra Spiritum, vt non, quod volunt, faciant renati, ſed quod nolūt malum, hoc agant. Sub hac lucta ingemiſcentes Sancti, cupiunt liberari de corpore mortis huius, vt tandem liberè poſſint Deo præſtare obedientiam iuxta Legem.

42 Tametſi autem non poſſunt renati vel exuere peccatum inhabitās, vel Deo plenè iuxta Legem obedire: tamen nulla eſt iam eis metuenda condemnatio: quia ſunt in Chriſto Ieſu, & nō ambulant ſecundum carnem, ſed ſecundum Spiritum.

43 Reliquis autem omnibus, qui non ſunt in Chriſto, & qui ambulant ſecundum carnem, manet certa damnatio, donec reſipiſcant.

De abrogatione Legis.

44 Ex his facile ſoluitur quæſtio, de abrogatione legis Decalogi, quæ nunquam abolebitur, quo ad doctrinam attinet: ſed tantùm, quantum ad eius damnatoriam ſententiam pertinet: à qua ſoli ſunt liberi, qui ſunt in Chriſto Ieſu, & ambulant ſecundum Spiritum. Nam ſpiritus Dei teſtatur eos filios Dei eſſe.

XV.

EVANGELIVM.

Euangelij definitio.

1 EVangelium propriiſſimè definitur vniuerſalis prædicatio pœnitentiæ & remiſſionis peccatorum in nomine Chriſti.

2 Pœnitentiæ vocabulum hîc accipio cum veteri interprete pro μετάνοια non pro μεταμέλεια, quam eodem pœnitentiæ nomine vertit interpres.

Definitionis explicatio.

3 Verùm hoc eſt perpetuum diſcrimen apud Euangeliſtas, quod μεταμέλεια ſignificat diſplicentiā cum dolore, ob factum commiſſum: μετάνοια verò ipſam conuerſionem peccatoris notat, quæ conuerſio fit per fidem in Chriſtum.

4 Poteſt autem μεταμέλεια eſſe ſine μετανοίᾳ, vt in Iuda fuit. Sed nunquam poteſt μετάνοια habere locum, niſi præcedat μεταμέλεια: ex quo factum eſt vt prima pars pœnitentiæ, id eſt, conuerſionis, habeatur. Ordine enim præcedit conuerſionem, ſicut nouitas vitæ ſequitur, quæ eſt iuſtificationis finis in hac vita, Rom. 6.

5 Vt autē doctrinā Euangelij apertius intelliga-

mus, definitionem positam, in suas retextam partes examinabimus.

6 Partes autem hæ sunt. 1. quidnam offerat Euangelium. 2. quibus offerat. 3. qua cum conditione offerat. 4. cuius tandem merito offerat.

Partes.

1. Remissio peccatorum.

7 Quidnam offert Euangelium? Remissionem peccatorum. Quam autem lætum sit hoc nuncium tum demum intelligemus, si quid præcedat remissionem peccatorum & quid cum remissione peccatorum coniunctum sit, & quid cõsequatur, attenderimus.

Hanc præcedit peccatum.

8 Quid remissionem peccatorum præcedit? Peccatum, reatus, ira Dei, maledictio, tristissima seruitus sub Satana, & obligatio ad æternas pœnas. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non mãserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.

9 Dum ergo Euangelium prædicat remissionem peccatorum, simul prædicat liberationem à peccato, à reatu, ab ira Dei, à maledictione, à tristissima seruitute diaboli, & ab obligatione ad æternas pœnas.

10 Quis vel hominum vel Angelorum satis prædicauit hoc beneficium? A tantis enim malis liberari, est à sempiterna miseria liberari.

Comitatur Iustificatio.

11 Quid est coniunctum cum remissione peccatorum? Iustificatio, regeneratio, adoptio, libertas, liber ad Deum accessus, & arctissima quædam cum Deo coniunctio.

12 Iustificatio est, qua habentibus remissionem peccatorum, imputatur Christi obedientia, vt sit eorum iustitia, qua iusti apparent in conspectu Dei, adeo vt iam non sint sub Lege, sed sub Gratia.

Regeneratio.

13 Regeneratio est, qua Spiritus sanctus iustificatos regignit, vt sint nouæ creaturæ: in qua motus excitat Spiritus sanctus sibi similes, & congruentes ad Legem & voluntatem Dei.

Libertas.

14 Libertas est, qua manumissi sumus à veteri seruitute, & facti sumus liberi.

Adoptio.

15 Adoptio est, quod iustificati iam sint Dei filij, exempti à potestate diaboli, qui efficax est in filiis contumaciæ, hoc est, in iis, qui non habent remissionem peccatorum.

Liber accessus ad Deum.

16 Liberũ accessum ad Deũ habent qui filij adoptione sunt facti. Possunt enim Deum inuocare, & offerre ipsi sacrificia grata per Christum Iesum.

Coniunctio cum Deo.

17 Arctissima cum Deo coniunctio inde est, quod habentes remissionem peccatorum, sint membra Christi illi Spiritu sancto iuncti, vt palmites viti & membra corpori.

18 Hinc est quod Ioannes definit Ecclesiam, Sanctã κοινωνίαν cum Patre, & cũ Filio eius Iesu Christo.

Consequitur Immortalis felicitas.

19 Quid consequitur remissionem peccatorum? Immortalitas, gloria sempiterna, fruitio Dei in omnem æternitatem, securitas. Breuiter, constans beatitudo & felicitas.

Opposita.

20 Hæc quanta bona sint æstimare est ex collatione malorum, quæ manent non habentes remissionem peccatorum: quæ sunt, Mors æterna, non carens sensu, sed fruitione Dei, qui vera vita est: Sempiterna miseria, cruciatus corporis, vermis conscientiæ, societas cum diabolo & angelis eius in omnem æternitatem.

21 Qui ergo mala quæ præcedunt remissionem peccatorum, & quam dulcis sit remissio peccatorũ, & quid cum ea coniunctum sit, & quid eam tandẽ excipiat in æterna vita, intelligit, cur prædicatio remissionis peccatorum, dicatur Euangelium, hoc est, bonus ac lætus nuncius, ignorare non potest.

2. Peccatoribus.

22 Quibus offert Euangelium remissionem peccatorum? Peccatoribus, iisq; omnibus absq; discrimine ordinum, conditionum & nationum.

23 Sic enim Veritas dicit: prædicate Euangeliũ omni creaturæ, intelligens per Omnem creaturam, omnes homines cuiuscunque ordinis, conditionis, & nationis.

24 Idem ait: Oportet prædicari remissionem peccatorum in omnes gentes, hoc est, omnibus gentibus: idq; in hunc finẽ, vt gentes fiant participes bonorum quæ offert Euangelium. Luc. 24. 46.

25 Paulus similiter dicit: Certus est sermo, quod Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere. Item: Deus vult omnes homines saluos fieri. Vnus enim est Deus, & vnus Mediator Dei & hominum.

26 Qui ergo negãt gratiam esse vniuersalẽ, corrumpunt doctrinam Euangelij, & Christo se opponunt: & miserè seipsos & alios seducunt, conclusiũculis suis perperam ex Scriptura constructis capti.

3. Si conuertantur & viua fide Christum recipiant.

27 Qua cum conditione offert Euangelium remissionem peccatorum omnibus peccatoribus? Cũ conditione pœnitentiæ, hoc est, si conuertantur per fidem ad prædicationem Euangelij. Ideo ait: Oportet prædicari pœnitentiam.

28 Conditio pœnitentiæ & fidei eadem est. Nã per fidem fit conuersio. Ideo Dominus mandato de prædicando Euangelio inter omnes gentes addit: Quisquis crediderit, saluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur.

29 Hæc conditio sæpissimè inculcatur in Scripturis. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam. Ergo non credens peribit. Qui enim non credit in Filium, ira Dei manet super eum.

Si in fide perseuerant.

30 Vt autem conditio fidei requiritur, vt applicetur beneficium, hoc est, remissio peccatorum: ita conditio perseuerantiæ necessaria est, vt retineatur acceptum.

31 Ideo autor Epistolæ ad Hebræ. dicit: Participes Christi effecti sumus, si tamen initium fiduciæ eius, vsq; ad finem, firmum tenuerimus. Item: Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit.

32 Hæc perseuerantiæ conditio euertit dogma eorum, qui sentiunt hominem, qui semel cepit credere, non posse amittere fidem: quasi fides esse possit, vastata conscientia, & expulso de corde Spiritu sancto, qui vbicunq; sit, efficax est.

Quomodo voluntas se habeat in conuersione.

33 Porrò cum fides sit voluntatis, ceptum est quæri, Quomodo se voluntas habeat in conuersione, seu in apprehensione quæ fit per fidem: passiuène, an actiue?

34 Vt ad hanc quæstionem rectè respondeatur, conferenda sunt plura Scripturæ testimonia, qualia sunt hæc. Hic est Filius meus dilectus, hunc audite. Pœnitentiam agite, & credite Euangelio. Deus operatur in nobis & velle & perficere. Spiritus adiuuat infirmitates nostras. Exsuscita donũ quod in te est. Contendite intrare per angustam portam. Quoties volui filios tuos congregare, & noluisti? Vos semper Spiritui sancto restitistis. Nolite contristare Spiritũ sanctum Dei.

35 Hæc & similia testimonia vna conferenda sunt, & non vnum aliquod ex illis ita arripiendum est, vt cætera, Sophistica eludantur.

36 Mandatum est vt audiamus vocem filij Dei. Huic mandato obtemperare potest hominis voluntas. Verùm quia, dum verbum auditur, voluntas per se assentiri non potest, Spiritus sanctus adest, & mouet voluntatem, vt verbo assentiatur.

37 Hæc voluntas non habet se, vt saxum, quod violẽter trahitur: sed vt potest assentiri Spiritui sancto mouenti, ita sua contumacia potest Spiritui sancto reluctari.

38 Deinde, conuersus & regenitus habet perpetuum opitulatorem Spiritum: vnde potest & debet voluntas piis exercitiis se magis magisque excitare, Potest etiam Spiritum sanctum contristare, & relabi in priores sordes.

39 Quare vt crebræ Prophetarum exhortationes, lectio, meditatio, sacræ cœnæ vsus, alacritati voluntatis excitandæ seruiunt: ita comminationes & ærumnæ præsentis vitæ, voluntatem veluti refrenare debent, ne Spiritum sanctum expellat.

40 Habet ergo voluntas hominis se, cum in cõuersione, tum post conuersionem, partim passiuè, partim actiuè.

41 Abraham accipiens mandatum de mactando filio, omnia libera voluntate, mandato Dei postposuit. Quod factum cum Deus prædicat, satis ostendit voluntatem Abrahæ non se habuisse vt saxum, sed verè elegisse obedientiam erga Dei mandatum.

42 In voluntate siquidem est προαίρεσις, qua ipsa potest, pluribus monstratis, alia præ aliis eligere.

4. Cuiusnã merito Euangelium nobis offeratur.

43 Sequitur quod quarto loco proposuimus, cuiusnam merito Euangelium offerat remissionẽ peccatorum pœnitentibus? Ad quod respondet Dominus, cum addit: In nomine meo.

44 Hæc locutio, In nomine meo, vnum excludit, alterum includit. Excludit meritum hominis pœnitentis: & includit meritum Christi passi pro nobis & resuscitati.

45 Porro triplex meritum Christi est, videlicet mortis, obedientiæ & intercessionis.

Christi morte.

46 Meritum mortis Christi abolet peccatũ, iuxta illud: Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi.

47 Quicunque ergo aliunde, quã à merito mortis Christi, quęrit peccati expiationem, puritatem Euangelij corrumpit, & mortem filij Dei extenuat. Nullum enim vnquam peccatum aboleri potest, nisi virtute sanguinis Christi. Ideo autor Epistolæ ad Hebræ. ait: Christus semel oblatus est, ad multorum exhaurienda peccata. Item: Sanguis Christi emundat conscientias ab operibus mortuis. Item: Sine effusione Sanguinis nulla fit remissio. Hebr. 5.6.7.8.&c.

Obedientia.

48 Meritum obedientiæ Christi, qua videlicet Legi Dei satisfactum est, nobis confert iustitiam. Nam Christus suam obedientiam nobis imputat, qua iusti appareamus in conspectu Dei.

49 Ita enim Paulus scribit, Rom. 10.4. Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti. Item Quemadmodum vnius inobedientia multi sunt cõstituti peccatores: ita vnius (Christi) obediẽtia, multi sunt constituti iusti. Rom. 5.19.

50 Qui ergo in alia quauis re collocant iustitiã, qua iusti sumus coram Deo, quam in obedientia Christi credenti imputata, abolent Euangelium, & Christi beneficium non, vt par est, æstimant.

Intercessione.

51 Meritũ intercessionis est, quo reconciliamur Deo. Christus enim solus est Mediator Dei & hominum, & solus intercedit, solusque exauditur.

XVI.

CONVENIENTIA ET discrimen Legis & Euangelij.

Idem autor.

1 CVm idem Deus sit autor & Legis & Euangelij, fieri non potest, vt sibi Lex & Euangelium repugnẽt: modò finis principalis & vltimus vtriusque doctrinæ rectè consideretur.

2 Idem enim planè requirit Deus, & Lege & Euangelio, si finem spectemus vltimum, videlicet, plenam perfectam, & spiritualem iustitiam, quæ est via vitæ æternæ. Nam sine perfecta iustitia, hoc est, integra obedientia erga Legem Dei, nemo vitam ingreditur.

Idẽ finis.

3 Verùm si modus quæritur, quo peruenitur ad finem Legi & Euangelio communem, maximum discrimen inter Legem & Euangelium apparebit.

Modus verò discrimen constituit.

4 Deus siquidem Lege sua requirit, vt homo ipse Legem operibus impleat, quo operibus Legis iustificatus, vitam ingrediatur.

5 Hoc Deum velle sua Lege, promissio benedictionis Legi addita, indicat. Præterea sententia illa: Qui fecerit ea, viuet in eis. Idem confirmatur verbis Domini, dicentis: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Matt. 19.17.

6 Verùm quoniam conditio Legi addita, Si fecerit ea homo, viuet in eis, homini est impossibilis (nemo enim mortalium, iuxta communem nascendi Legem natus, Legi Dei perfectam obedientiam præstare potest) omnes homines sententiæ damnatoriæ Legis primùm in Paradiso latæ, deinde hominum mentibus impressæ, & de nouo promulgatæ in monte Sina, subiacent, donec finem Legis, hoc est, perfectam iustitiam consequantur, qua consistere coram tribunali Dei iusti iudicis possint.

Modi huius explicatio.

7 Cùm igitur homo finem Legis suis viribus assequi haud potest: Deus ex mera sua bonitate, Euangelium proponit de Filio suo, qui factus homo, Legem impleuit perfectè, adeo vt sententia Legis perfectę iustus iudicatus sit: teste ipsius gloriosa resurrectione.

Per Christum in Euangelio oblatã iustitiam obtinemus.

8 Hanc suam iustitiam, quæ est Legis perfecta obedientia, Filius Dei (cuius omnes actiones & passiones infiniti sunt valoris) omnibus in se credentibus imputat, vt habeant ex imputatione, quod Lex requirit, hoc est, plenam & perfectam iustitiam, quę est via ad beatudinem.

9 Hoc autem ita esse Paulus sæpe ostendit. Rõ. 5.19. vnius (scilicet Christi) obedientia, iusti constituentur multi 2. Cor. 5.21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in eo. Hoc est, ipse factus est reus nostro peccato, & nos facti sumus iusti ipsius iustitia. Quod Augustinus rectè intellexit, cum diceret: *Nostra delicta sua delicta fecit, vt suam iustitiam nostram iustitiam faceret.*

Testimonia quibus patet nos iustificari sola fide in Christum.

10 Sed quid clarius dicto illo Pauli Rom. 10.4. Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti, hoc est, omnis qui credit, habet quod Lex requirit, nempe iustitiam, non quidem à se factam, sed sibi imputatam, qua perfectè iustus coram tribunali Dei apparet.

11 Huius iustitiæ imputatæ credenti, illustre paradigma Paulus se ipsum statuit, Philippen. 3. quum ait: Existimo omnia damnum esse propter eminentiam cognitionis Christi Iesu Domini mei, propter quem omnium iacturam feci, & arbitror, vt σκύβαλα, vt Christum lucrifaciam, & comperiar in eo non habens meam iustitiam, nempe quæ est ex Lege, sed eam quæ per fidem est Christi, iustitiam, inquam, quæ est ex Deo per fidem.

12 Hîc Paulus disertè destinguit inter iustitiam Legis & Euangelij. Legis iustitia est, cum homo ipse Legem præstat. Euangelij iustitia est, cũ Deus imputat iustitiam credenti, quæ imputata iustitia, est obedientia legis à Filio Dei præstita, quam ipse

imputat,& gratis donat in se credentibus. Promissio enim Euangelij, conditionem fidei requirit.

13 Est ergo hæc iustitia hominis credentis, donum Christi. Nam si homo ipse potuisset iustificari Lege: Christus non mortuus fuisset, vt Paulus docet, Gal.2.

14 Habemus ergo, & in quo conueniant Lex & Euãgelium, si finem respicimus, nempe in eo, quod vtraque doctrina requirat iustitiam, viam vitæ æternæ, & in quo discrepent, videlicet in modo obtinendæ istius iustitiæ. Lex enim requirit ab homine propriam hominis iustitiam, quam ipse facit: Euangelium offert alienam, nempe Christi, fide accipiendam, vt isto pacto legi Dei satisfiat.

Papistarũ obiectioni de legis possibilitate respõsio.

15 Papistæ autem, vt hanc dulcissimam doctrinam & mysterium solo verbo Dei Ecclesiæ reuelatum, de modo obtinendæ iustitiæ quam Lex requirit, obruant, clamant nos Deum Tyrannidis accusare, vt quem Legem impossibilem dedisse doceamus. Sed ipsi potius reprehendendi, qui non rectè discernunt inter Deum & Tyrannum, qui in Legibus suis, omnibus causis differunt, ita prorsus, vt in nulla conueniant.

16 Nam, si caussam efficientem & finalem spectes: in Deo, efficiens est iustitia: finis autem, misericordia. (Matt.18.) In Tyranno, efficiens malitia est: finis, crudelitas. Si materiam & formam consideres: Deus, sancta, iusta & salutaria ex fide facienda in gloriam Dei imperat: Tyrannus contrà, profana, iniusta, perniciosa.

17 Præterea Lex & Euangelium etiam in hoc conueniunt, quod vtraque doctrina peccatum arguat, etsi diuersimodè. Vtrumque enim rectè dicitur. Lex arguit peccatum. Euangelium arguit peccatum: sed illa, per se & propriè: hoc, ex consequenti & per accidens.

18 Lex enim cum dicit. Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, manifestè omnes homines peccati arguit, eosque reos coram tribunali Dei peragit, donec prodeant Christi ornati iustitia. Euangelium autem, quoties Christum nominat panem vitæ æternæ, lucem mundi, saluatorem in se credentium, donatorem vitæ æternæ, agnum Dei tollentem peccata mundi: toties ex consequenti sequitur, omnes argui reos peccati, & damnari, qui ad Christum non confugiunt, & in eum non credunt. Quod Iudæi optimè ex concionibus Christi intellexerunt. Ex quo factum est, quod tam rabiosè se Christo opposuerint, vt qui eorum peccata eis ob oculos posuerit.

Aliud discrimẽ Legis & Euãgelij.

19 Adhæc differunt Lex & Euangelium etiam hoc modo. Lex prędicat iram & maledictionem: Euangelium contrà, Gratiam & benedictionem. Lex monstrat culpam & pœnam: Euangelium prædicat remissionem culpæ, & absolutionem à pœna. Lex morbum & ægrotum: Euangelium medicum & remedium indicat.

20 Æternæ enim maledictioni Legis: Euangelium opponit prędicationem μετανοίας, id est, pœnitentiæ, seu, conuersionis, & promissionem vniuersalem & gratuitam de remissione peccatorum, & de acceptatione coram Deo, & vitam æternam propter Filium Dei, Mediatorem.

21 Quia igitur solum Euangelium nouit remedium contra maledictionem Legis, solum etiam prædicat pœnitentiam in nomine Christi: & non Lex, quę nihil planè de remedio contra maledictionem, & mortem æternam nouit.

22 Facientibus quidem Legem, quales nulli sunt, benedictionem promittit Lex, non autem facientibus Legem, quales omnes sumus, nobis relicti, maledictionem minatur, neque vltra hos terminos se Lex extendit.

Iustificare quid iuxta legem.

23 Hinc iam intelligi potest, quid sit iustificare, Legis sententia, & quid iuxta Euangelium. Iustificare, Legis sententia, est Deum, defendente Mose, & propria hominis conscientia excusante, hominem Legis obseruatorem, seu, impletorem, innocentem dicere, iustum pronuntiare ac vitæ æternæ, & benedictum à Deo, adiudicare. Atque hoc pacto solus Christus, Deus & homo, iustificatus est.

Iuxta Euangeliũ.

24 Iustificare, iuxta Euangelium, est Deum, intercedente Sacerdote Christo, hominem pœnitentem à reatu absoluere, propter λύτρον solutum à Christo, iustum pronuntiare propter iustitiam Christi illi imputatam, ac vitæ æternæ, vt Filium dilectum in dilecto gratis propter Christum, adiudicare.

25 Quicunque igitur prædicationem pœnitentiæ, non subiiciunt soli Euangelio, confundunt has diuersas actiones, tempore & ordine distinctas: Accusare peccatum, & prædicare pœnitentiam: nec rectè perpendunt discrimen Legis & Euangelij.

Pœnitentiæ definitio & testimonia.

26 Pœnitentia enim cum pro μετανοία ponitur, vsu veteris interpretis, propriissimè est conuersio hominis ad Deum, per fidem in Iesum Christum, quæ, vt sequitur compunctionem ob peccatum: ita causa est nouitatis vitæ. Hoc plurima Scripturæ testimonia conuincunt. Luc.16. πιστεύειν καὶ μετανοεῖν pro eodem ponuntur. Paulus 2.Cor.7. distinguit dolorem secũdum Deum à pœnitentia, cum dicit: Dolorem secundum Deum operari μετάνοιαν ad salutem. Christus μεταμέλειαν pręcedere conuersionem affirmat. Baptista, nouitatem vitæ vocat fructum pœnitentiæ dignum. Petrus μετάνοιαν compunctioni subiicit, & ante nouam obedientiam collocat.

27 Hæc testimonia clarissimè ponunt ob oculos quid sit pœnitentia, seu, μετάνοια, nempe, conuersio hominis agnoscentis iram Dei propter peccatũ, ad Deum, per fidem in Iesum Christum.

28 Verùm cum tres nominantur pœnitentiæ partes, Synecdoche est, cuius hæc est ratio. Contritio necessario præcedit conuersionem quæ fit per fidem, & nouitas vitæ necessario comitatur conuersionem. Quare vt omnia complecterentur doctores Ecclesiæ, bono consilio tradiderunt tres esse partes pœnitentiæ, idq; respectu finis, qui est in hac vita seruire Deo in iustitia & sanctitate vera.

29 Harum partium prima, Contritio, (id est dolor cordis, ex agnitione peccati, & sensu iustæ iræ Dei, & iustæ damnationis nostræ conceptus) antecedens pars pœnitentiæ rectè dicitur.

Fides.

30 Secunda, formalis, videlicet, conuersio per fidem, seu, fides ipsa, (quæ est lætitia cordis ex agnitione misericordiæ Dei, & fiducia remissionis peccatorum propter meritum Christi, per Spiritũ sanctum, ad prædicationẽ Euangelij, excitata) rectè appellatur.

Noua obedientia.

31 Tertia, consequens pars dici potest, Noua obedientia, quæ est alacritas cordis ad obediendũ Deo, à Spiritu adoptionis accensa.

32 Etsi autem agnitio peccati ex Lege est: tamen prædicatio pœnitentiæ non est Legis, sed Euangelij propria. Siquidem agnitio peccati, seu, dolor ob peccatũ, non est ipsa pœnitentia, seu, conuersio, sed parasceue quędã ad pœnitentiam, seu, pars, vt diximus, antecedens, quæ Deo non placet, priusquam fide temperetur. Quod cum sit, sacrificium

Deo gratum existit, iuxta illud: Sacrificium Deo Spiritus contribulatus. Item: Cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Psal. 51.

Alius papistarum error. 33 Porrò cum papistæ vtrumque, hoc est Decalogum & Euangelium, Legem operum definiunt, vt illa sit imperfectior, hoc perfectior Lex, vt quę non tantum manum, verum etiam animum cohibeat: satis declarant se nunquam didicisse quid sit Euangelium.

34 Neque enim ex interpretatione Legis, qua Christus corrigit corruptelas Pharisaicas, efficient, quod Christus sit nouus Legislator: neque quia ait: Hoc est preceptum meum vt diligatis vos inuicem, definiuisse Euangelium putandus est: sed cum dicit: Oportet prædicari pœnitentiam & remissionē peccatorum in nomine meo, in omnes gentes, Euangelium propriissime definit.

35 Discernendum est igitur, inter doctrinam de Christi beneficio proprio quæ est Euangelium de pœnitentia & remissione peccatorum, & de officio nostro debito, quod est ex fide præstare Deo nouā obedientiam.

36 Hæc noua obedientia Deo præstanda, cultus Dei Spiritualis est, & sacrificium ipsi gratissimum, cuius quidem materiam Lex: formam verò Euangelium monstrat.

37 Est autē forma veri cultus Dei, opus quodlibet lege Dei præceptum ex fide fieri, in gloriam Dei principaliter: cuius tamē intermedij fines, plures esse possunt, quorum regula, Fides & charitas esse debent.

XVII.

OBEDIENTIA NOVA.

Quid. 1 OBEDIENTIA propriè est mandati superioris prompta & debita executio.

Cur dicitur noua. 2 Obedientia noua dicitur, quæ est nouorum hominum qui per fidem & Spiritum Dei nati sunt filij Dei, vt Deo seruiant in iustitia & sanctitate vera.

Eius fundamētum 3 Hic ergo duo ante omnia tenenda sunt. Primū, Vbi nullum est mandatum, ibi nulla obedientia. Secundum, vbi non præcedit noua natiuitas, obedientia præstari nequit, nisi seruilis.

Causæ. 4 Duo sunt quæ renatum ad obedientiam Deo præstandam merito flectere debent, Obligatio, & finium excellentia.

1. Obligatio quadruplex. 5 Obligationis obedientiæ erga Deum quatuor sunt modi.

6 Primus, obligamur vt creatura creatori. Est enim æternum debitum gratitudinis (quę in obedientia posita est) creaturæ erga creatorem.

7 Secundus, obligamur vt serui Domino. Si Dominus ego sum, vbi timor meus?

8 Tertius, obligamur vt filij patri. Si pater ego sum, vbi honor meus? Cum ergo nos simus filij Dei, non solum creatione, verumetiam regeneratione: par est, vt Deum tanquam patrem optimum, vera obedientia colamus.

9 Quartus, obligamur vt grati erga benefactorem. Cum ergo Dei beneficia erga nos sunt omnium maxima, debetur illi profectò maxima gratitudo, quæ in mandati ipsius prompta executione cernitur.

Gradus obedientię 10 Gradus obediētię erga Deum in genere sunt duo, videlicet, Dilectio Dei, & dilectio proximi. Horum singuli habent gradus inferiores iuxta decalogi præcepta.

11 Dilectio Dei concipitur ex notitia paterni affectus in Deo erga nos: nascitur ex fiducia Christi: crescit per Spiritum fidei: roboratur cogitatione cumuli beneficiorū Dei, corporalium & spiritualium: cernitur in obedientia sub cruce, & in sanctitate vitæ, quæ tametsi perfecta præstari nequit, tamen placet, quia filij sumus.

12 Dilectio proximi habet caussas, Mandatum Dei, vinculum naturæ & gratiæ, & necessitatem consequentiæ. Qui enim dicit se Deum diligere, & proximum suum odit, mendax est: & charitas Dei in eo non est.

2. Finis multiplex 13 Finis obedientiæ est adeo multiplex, vtilis & necessarius, vt qui eo non mouetur, ne hominis quidem titulo dignus sit, nedum filij Dei. Distingui autem possunt fines commodè hoc modo.

14 Primus, vt fideles sua obedientia testentur se renuntiasse satanæ hosti Dei, ac Deo se subiecisse ad obediēdum ipsi per iustitiam & sanctitatem veram, in ipsius gloriam, iuxta stipulationem in Baptismo factam.

15 Secundus, vt fideles testentur se esse socios castissimorum spirituum in cœlo, qui Deo semper assistunt, vident eius faciem parati ad imperata ipsius exequenda. Ob hanc caussam fideles orantes dicunt: Fiat voluntas tua, quemadmodum in cœlo, sic etiam in terra.

16 Tertius, vt fideles testentur se esse socios omnium timentium nomem Dei in terra cum Dauide, qui ait: Socius sum omnium timentium nomen Domini, & custodientium mandata eius, Psal. 119.

17 Quartus, vt fideles, cum sint templum Dei, offerant in eo holocaustum & thymiama, & ornent cornua Altaris frondibus & floribus obedientiæ.

18 Quintus, vt opera obedientiæ in filiis Dei & fratribus Iesu Christi sint veluti συνθήματα quædam militaria, quibus Christiani testētur se militare sub vexillo Ducis sui Iesu Christi, contra peccatum & diabolum.

19 Sextus, vt bona opera sint fulcra bonæ conscientiæ, quæ fidei quoddam propugnaculum est, ne ipsa patiatur naufragium. Vastata enim conscientia per cōtumaciam erga Deum, fidei fit naufragium, vt Paulus docet.

20 Septimus, vt alij inuitentur exemplo. Ideo scriptum est: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt cum videant vestra bona opera, glorificēt patrem vestrum, qui est in cœlis.

21 Octauus, vt obedientes præmia temporalia & æterna consequantur, iuxta promissionem: quam promissionē non solum licet, verumetiam oportet intueri, & scire Deū nō esse vanū in suis promissis.

Errores. 22 Porrò, huic nostræ sententiæ de obedientia erga Deum, tria genera hominum aduersantur. Quidam enim plus tribuunt obedientiæ hominis, quàm par est: quidam plus, quàm decet, adimunt, quidam plane destruunt.

Papistarū. 23 Plus tribuunt obedientiæ hominis papistæ quàm par est, cum fingunt opera esse caussas iustificationis coram Deo, & merita vitæ æternæ. Vtrumque pugnat cum Paulo, qui docet obedientiam erga Deum, esse finem iustificationis: & vitam æternam, donum Dei per Iesum Christum.

Epicureorum. 24 Plus adimunt obedientiæ quam par est, qui clamant eam non cohęrere cum fide, nec esse necessariam: cum tamen Christus, & Paulus dicant nos debitores esse: & natura fidei sit per dilectionem operari: sitque nota discipulorum Christi, se mutuò exemplo Christi, diligere.

Monachorum.

25 Destruunt rationem veræ obedientiæ Monachi, cum mandata hominum definiunt obedientiam erga Deum, qua Deus colitur, contra Esaiam & Christum, qui testantur Deum non coli mandatis hominum.

26 Ex hoc falso principio extruxerunt missas, Indulgentias inuocationes mortuorum, & alias multas superstitiones: quas cultum Dei definiunt, quod probare difficilius ipsis erit, quam Oceanum cribro exhaurire.

27 Præsertim, cum ista omnia pugnent cum obedientia erga Deum, & inobedientiæ seu contumaciæ sint subiicienda.

Inobediētia quadruplex.

28 Est enim inobedientia contra Deum, quadruplex: videlicet, non facere imperata: facere imperata, sed non debito modo ac ordine: facere contra interdictum: & comminisci cultus, præter mandatum Dei.

XVIII.

CVLTVS DEI.

Hominū officium.

1 HOMINES ad prædicationem Euangelij (quæ est pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine Christi) conuersi & spiritualiter renati, Deo spiritualem quendam cultum debent, quem soli credentes & intelligunt & præstare possunt.

Philosophorum cæcitas in rebus diuinis.

2 Philosophi quidem omnibus ætatibus se torserunt, in tradenda huius cultus ratione: & quidam ex illis, vt Socrates, Plato, Xenophon, &c. multas præclaras gnomas reliquerunt: sed nullus eorum scientiam colendi Deum veram monstrauit.

3 Nam, etsi principia quædam huius cultus naturæ lumine viderunt Philosophi: tamē, priusquam ad rem deuentum est, in horribiles demersi tenebras, & se, & suæ doctrinæ sectatores misere deceperunt: ac à vero Deo aberrantes, creaturas & dæmonia coluerunt, sicuti cum historia mundi Paulus Apostolus testatur.

Ecclesiæ cæcitas.

4 Verum de tenebris istis suam Ecclesiam educit Dominus, prætensa verbi sui lucerna, sicuti sanctus ille rex Dauid testatur, cum inquit: Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Psal. 119.

5 Huius lucernæ splendore, quæ ad substantiam huius diuini cultus pertinent, inquirere operæpretium est: ne vel cum Philosophis vmbras inanes sectemur: vel de vno errore in alium cum Monachis spreta lucerna cœlesti feramur.

Partes præcipuæ cultus Dei.

6 Sunt autem quatuor, quibus probè ex verbo Dei perceptis, solida cultus Dei scientia haberi potest. 1. Regula, ad quam tanquam ad Lydium lapidem exigendus est cultus Dei. 2. Fundamentum. 3. Definitio seu ratio. 4. Cultus Dei in suas quasdam formas sectio.

I. Regula generalis.

7 Regula cultus Dei generalis est hæc: Nullus cultus Deo acceptus est, nisi quem ipse Deus proprio suo verbo ordinat, ac homini commendat.

8 Hanc regulam vox Dei apud Esaiam, & Dominus in Euangelio confirmat, cum inquit: Frustra colunt me docētes doctrinas & mādata hominum. Et Paulus clare damnat omnes ἐθελοθρησκείας, hoc est, cultus quos homines, bona, vt dicunt, intentione excogitant. Huc accedit quod Paulus diserte pronunciat, impossibile esse placere Deo sine fide. Et rursus, Quicquid non est ex fide, peccatum est. Vide Esai. 29. Matth. 15. Colos. 3. Rom. 14. Hebr. 11.

9 Hanc ergo regulam teneant pij, & quiduis potius patiantur, quam vt sinant eam sibi vlla diabolorum, aut hominum tyrannide, hypocrisi & Sophistica eripi. Nam ea amissa, omnis superstitionis & idololatriæ ianua est aperta, & regnum Christi inuaditur.

Vsus huius Regulę.

10 Vsus huius Regulę est multiplex. Primum enim, ea stabilitur autoritas Legislatoris Dei. Nam vt in Republica, vbi liberum est cuilibet condere Leges pro suo arbitrio, autoritatem supremi domini vilescere necesse est: ita etiam in ecclesia Dei autoritas contemnitur, quando alij alios cultus Ecclesiæ obtrudunt. Quare cum hanc autoritatem sibi soli vēdicat Dominus in primo præcepto: caueat puluis & cinis, ne sibi honorem diuinæ maiestatis vsurpet.

11 Deinde, hæc regula liberat nos ab errore Ethnico, Pharisaico & Papistico, ne cum illis, sine modo, superstitiones & ἐθελοθρησκείας cumulemus.

12 Præterea, nos animat hæc regula, ad audacter contemnendas, & detestandas omnes paparum, ac monachorum regulas ac leges, quas volunt Ecclesię obtrudere, cum infinitis penè cultus generibus, de quibus vox Dei nullum plane verbum habet. Quare vtut speciosæ sunt humanæ leges, de cultibus, quos ignorat verbum Dei, secure à piis omnibus contemnantur ac vitentur, non secus atque serpens: qui in Paradiso decepit Euam.

13 Donec enim steterit vox Dei, & regula, quam sequimur: fieri non potest aliud, quam vt omnes cultus, quos non tradit verbum Dei, sint cultus dæmoniorum, quemadmodum & Paulus testatur. 1. Tim. 4. 1.

II. Fundamentum.

14 Sequitur secundo loco fundamentum cultus Dei, quod in quouis homine, volente Deum rite colere, iactum esse oportet. Huius fundamenti duæ sunt partes: cognitio Dei, & cognitio nostri.

Huius fundamēnti partes.

15 Cognitionem Dei consequimur duabus rebus, nimirum verbo & testimonio. Hæ enim duæ res cōiunctæ, docent nos, quod Deus sit fons omnis virtutis, iustitiæ, sapientiæ, veritatis, salutis: quod Deus sit ad iuuandum promptus sua natura: quodque illi soli omnis gloria sit tribuenda.

16 Quod autem hæc Dei cognitio sit pars fundamenti cultus Dei, testatur ipse Deus, Esaiæ 19. 21. Cognoscent Ægyptij Dominum in die illo, & facient sacrificia & oblationem, vouebúntque vota Domino, ac reddent.

17 Cognitio nostri, quam dixi alteram partem esse fundamenti cultus Dei, ex trium rerum contemplatione petenda est: nimirum ex fine creationis, ex virium præsentium æstimatione: ex facilitate lapsus in peccatum.

18 Finis docet officium, quod est referre imaginem Dei in syncera pietate, & iustitia vera. Vires præsentes docent, quod præstare Deo debitam obedientiam minime valeamus. Lapsus frequentes, nos admonent fragilitatis nostræ & infirmitatis.

19 Harum rerum consideratio non hypocritica, facit vt omnem gloriandi materiam abiiciamus, & nos soli diuinæ bonitati committamus, omni fiducia salutis coniecta in Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum. Nam ipse fons ille est, de quo Pater cœlestis vult nos aquas salutis haurire.

III. Definitio.

20 Tertio loco proposui cultus Dei definitionem certam tenendam esse, qualis est hæc: Cultus Dei est opus mandatum à Deo, factum ex fide, in celebrationem gloriæ Dei principaliter.

Partes definitionis.

21 In hac definitione sunt tria, quæ necessario coniuncta sunt in vero Dei cultu: Opus preceptum, Fides, Celebratio Dei. Nam si vnum ex his dempseris,

ris, actio quantumuis speciosa, non habet rationem cultus Dei.

1. Opus præceptum.

22 Opus præceptum, est materia cultus Dei, sine qua cultus Dei esse non potest. Verum si quis peregrinam materiam substituat, cultus Dei non erit. Vt inuocatio Sanctorum est opus, Celebrare missam est opus, Rosarium peragere est opus: sed quia à Deo non sunt præcepta, non possunt esse materia cultus Dei, sed impię potius superstitionis.

2. Fides.

23 Secundum, quod necessariò requiritur in ratione cultus Dei, est fides. Nam opus præceptum non est cultus, nisi fides sit eius effectrix. Castus fuit Xenocrates, castus fuit & Ioseph, vtrique castitas erat præcepta: sed quia ille fide vacuus erat, eius castitas non fuit cultus Dei: huius verò, quia fides prelucebat, cultus Deo gratissimus, qui in gloriam Dei in tota Ægypto cessit. Similiter Dauidis militia cultus Dei fuit: Scipionis, minimè.

Rationes sex quòd fides requiratur.

24 Quod autem fides necessariò requiratur, vt quæ formet opus, multæ sunt rationes. *Prima*, Nullum opus placet, nisi prius persona placeat: placet autem fide. *Secunda*, Opus non placet nisi sit iustum. Nunc autem vt persona iustificatur fide: ita opera, quæ facit iustificatus, iusta habentur propter fidem. *Tertia*, Fides facit, vt voluntarium sit nostrum obsequium, & non veluti coactum minis legalibus, quod in cultu Dei requiritur. *Quarta*, Fides facit vt opus externum sit spiritualis cultus. Oportet enim omnem Dei cultum spiritualem esse. *Quinta*, Differentiam facit fides inter cultum verum Dei, & alias omnes superstitiones. *Sexta*, Fides tegit defectus operum, & infirmitates multas, quibus alioqui contaminaretur cultus Dei.

Sine fide omnia impura.

25 Proinde omne opus cui non prælucet fides, siue præceptum sit, siue liberum: impurum, superstitiosum: carnale est. Impurum, quia ex impuro corde proficiscitur: Superstitiosum, quia non regitur fide: Carnale, quia spiritu Christi destituitur.

Exemplũ.

26 Pharisæus in Euangelio liberalis fuit in pauperes, fuit castus, fuit sobri⁹, ex iustè partis vixit. Hęc si præceptum tantùm consideres, præclara fuerunt omnia: sed quia vacuus erat fide, omnia ista sunt impuritate animi contaminata, atque ideo abominabilia coram Deo. Contra autem Cornelij aulici eleemosyna, castitas, sobrietas, iustitia, placuerunt Deo, vt spiritualis cultus. Nam prælucebat fides.

Aduersus opera papistica.

27 Hinc facilè est iudicare, quid sit sentiendum de operibus, quæ Papa vt cultum Dei, Tyrannide, Sophistica, & hypocrisi tuetur: qualia sunt, Monastica vita, vota impuri cœlibatus, aqua lustrali aspergi, inũgi vnguento pontificio, inuocare Sanctos, peregrinari ad loca longinqua religionis ergo, adorare reliquias Sanctorum, missare pro viuis & mortuis, circumgestare panem, reponere panem intra cancellos vt adoretur, & eius generis pene infinita: quæ omnia sunt apertissimi characteres Antichristi.

28 Huiusmodi itaque Papalia opera qui ponit in cultu Dei, quid sit cultus Dei nunquam didicit. Nam nihil in iis est, quod ad cultus Dei rationem pertinet. An non apertè contra regulam supra traditam pugnant? An non omnibus partibus destituuntur, quæ requiruntur in vera cultus Dei ratione? Quare ista relinquamus Satanæ Toparchæ, hoc est, Antichristo: & nos sequamur facem verbi Dei, quæ sola nobis veram viam cultus salutis monstrat.

3. Celebratio glorię Dei.

29 Tertium definitionis cultus Dei membrum fecimus, vt opus præceptum, ex fide factum, tendat in celebrationem gloriæ Dei. Vt enim à fide proficisci debet omnis cultus Dei: sic tendat in gloriam Dei principaliter necesse est: ita vt gloria Dei sit vltimus finis operis.

Testimonia.

30 Hoc confirmatur Esaiæ dicto cap. 43. 7. Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, feci eum. Et Dominus apud Matth. 5. 16. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt glorificent Patrem vestrum cœlestem. Huc & illud Augustini aduersus Iulianum: *Noueris itaque non officiis, sed finibus, à vitiis discernendas esse virtutes. Officium autem est, quod faciendum: finis verò, propter quod faciendum est. Cum itaque facit homo aliquid, vbi peccare non videtur, sed non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare conuincitur.*

4. Cultus Dei in quasdam formas sectio.

31 Etsi autem vltimus & principalis finis cultus Dei est gloria Dei: tamen nihil prohibet gradus esse mediorum finium, qui vltimo destinantur. Dauid militat, vt defendat ciues: defendit ciues, vt incolumis sit Respublica: vult incolumem rempublicam vt doctrina religionis conseruetur, & propagetur: idque ideo, vt Deus glorificetur.

32 Postremum quod spectandum in cultu Dei proposui, est eius in suas formas, seu potius modos sectio. Hæc sectio ideo obseruanda est diligentius, quia non solum ostendit quam latè pateat cultus Dei: verumetiam errorem eorum confutat, qui otiosos homines propterea quod non attingant rempublicam, solos Deum in suo ocio colere existimãt. quasi non multò melius militi, iudici, marito, &c. pateret via ad colendum Deum, quam otioso ventri qui fumos auro commutat.

33 In vniuersum itaque cultus Dei duplex est. Internus & externus, quorum posterior sine priore cultus rationem non habet. Prior, est animi: posterior est corporis.

Internus.

34 Vterque Deo iustè debetur. Nam quoad animam, creauit hominem ad imaginem suam, & corpus finxit ex limo terræ, ac omnes vires contulit, ac conseruat. Huc illud Pauli: Glorificate Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei. 1. Corinth. 6. 20.

Externus.

35 Vt internus cultus est motus cordis purificati fide, congruens cum Lege Dei: ita externus est actio externa, quæ motu cordis regitur, congruens ad normam voluntatis Dei. Vterque differentias recipit iuxta gradus præceptorum Decalogi, & discrimina vocationum in statibus à Deo approbatis, hoc est, in Oeconomico, politico, & Ecclesiastico. Hi enim tres status, soli approbantur à Deo, cum omnibus artibus & officiis, quæ faciunt ad eorum incolumitatem conseruandam.

36 Hæc varietas cultus diuini, non euertit quod supra tradidimus, videlicet, quòd omnis cultus Dei sit spiritualis. Hæc enim differentia non sumitur à qualitate operis, sed à qualitate animi, qui agitur spiritu Dei. Propter hunc spiritus motum, omne opus factum ex fide in celebrationem Dei, dicitur & est, spiritualis cultus.

37 Solos enim hos cultores requirit Pater cœlestis, teste Filio, qui eum colunt in Spiritu & veritate, hoc est, qui veris moribus Spiritus sancti aguntur ad præstandam Dei obedientiam, cum communem cum omnibus piis, tum propriam cuiusque in sua vocatione.

XIX.

BONA OPERA.

Necessitas & methodus huius doctrinæ.

1 NECESSE est rectè doceri Ecclesiam Christi de bonis operibus, & de eorum necessi-

tate. Nam vbi hîc erratur, magnas tenebras in reliquis doctrinæ partibus sequi manifestum est.

2 Sex autem quæstiones sunt, quæ ex verbo Dei rectè explicatæ, clarè docebunt quid sit piè sentiendum de bonis operibus, & omnes errores, cum veterum, tum recentium apertè refellent.

Quæstiones præcipuæ.

3 Quæstiones autem hæ sunt. *Prima*, Quænam opera docenda sint & facienda. *Secunda*, Quomodo fieri posint. *Tertia*, Quomodo placeant. *Quarta* Quænam sint caussæ bonorum operum. *Quinta*, Cur promissiones additę sint bonis operibus. *Sexta*, Quoniam omnes homines habent peccatum, meritò etiam quæri potest, quorum hominum obedientia placeat, & quorum non.

DE PRIMA QVAESTIONE.

Qui nos simus.

4 Cum quæritur quæ opera docenda & facienda sint, duo imprimis perpendere oportebit: 1. Qui nos simus, quibus bene agendi incumbit necessitas. 2. Quisnam ille, cui bene operando, placere studebimus.

5 Cum nos intuemur, nostra corruptio nobis in mentem veniet, qua nostra mens ita obscurata est, vt nec quid Deo placeat, nec quid ei displiceat per nos intelligamus. Quare extremæ erit insanię, si nos velimus opera excogitare, quibus nos Deum colere sine eius mandato statuerimus, præsertim cum ipse dicit: Frustra me colunt mandatis hominum.

Quis Deus sit.

6 At si Deum intuemur, eius maiestas nobis in mentem veniet, quæ nos meritò reuerentiæ erga ipsum admonebit, ex quo fiet, vt hoc solum illi placere statuamus, quod ipse suo præscribit nobis verbo.

7 Huc illud Ezechielis 20.18. In præceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiatis, nec idolis eorum polluamini. Ego Dominus Deus vester, in præceptis meis ambulate, & iudicia mea custodite, & facite ea. Item ca.3.17. Speculatorem dedi te domui Israel: audiens ergo ex ore meo sermonem, annuntiabis eis ex me.

Quæ opera facienda

8 Hinc manifestè concluditur, nec alia opera docenda aut facienda esse, quam quæ nobis verbo suo Deus commendat, quorũ Epitome est Decalogus.

9 Hæc conclusio euertit omnia Papistarum & hypocritarum delirameta, qui Ecclesiæ Christi suas obtrudunt traditiones: quarum multæ manifestè pugnant cum voce Dei, & sunt doctrinæ vt Paulus 1. Tim.14.1. loquitur, dæmoniorum.

DE SECVNDA QVAESTIONE.

Tria hic requiruntur.

10 Postquam mens pij hominis edocta est, quęnam opera sint facienda, mox in hac humana fragilitate quærit, Quomodo fieri posint? Hic cum alij aliter respondeant, necesse est id quærere, in quo mẽs pia tutò acquiescere potest.

Christi cognitio.

11 Christus dicit discipulis suis Ioan.15.5. sine me nihil potestis facere. Loquitur enim de salutaribus actionibus, quæ dici bona opera possunt. Et Paulus dicit Hebr. 11. 6. sine fide impossibile esse placere Deo. Et idem: Qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt Filij Dei. Rom.8.14.

Fides.

12 Ex hisce testimoniis luce clarius patet, quod hæc ordine requirantur, vt bona opera fieri posint. Primùm, Christi cognitio. Secundò, Fides, quæ est viua in Christum Mediatorem fiducia, qua homo sola iustificatur. Tertiò, Viuificatio, quæ fit cum Christus, ad prædicationem Euangelij, Spiritum suum in nos effundit: sine quo persimiles sumus arido ramo. Cum autem in Christum credimus, nouæ vires acquiruntur, iuxta illud: Qui sperant in Dominum, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquila, current & non laborabunt, & si laborabunt, non deficient.

Viuificatio.

13 Sine ergo notitia Christi, fiducia in Christum & viuificatione per Spiritum sanctum, ne inchoari quidem possunt bona opera, nedum fieri aut consummari.

Errores.

14 Damnandus ergo error eorum est, qui vel à profanis Ethnicis fieri bona opera posse, quæ Deo placeant, existimãt: vel puris naturalibus, vt loquuntur, & vi liberi arbitrij præstari Deo obedientiam clamitant: vel bona opera hominum in causis iustificationis hominis coram Deo numerant. Nam fieri non posse bona opera, nisi à iustificatis ostendunt dicta quæ adduximus. Quare Papistæ, qui hominem coram Deo operibus iustificari contendunt, manifestè confundunt ordinem caussarum & effectuum.

DE TERTIA QVAESTIONE.

Placent propter Christum in quo sumus electi & dilecti.

15 Postquam pius edoctus est, quomodo fieri posint bona opera, proximè quærit, quomodo placeant. Ad quam quidem quæstionem in genere dico, ea placere in conuersis, à quibus solis etiam fieri posint.

16 Vt autem hæc quæstio determinetur distinctius, quatuor ordine sunt spectanda. Primum enim statuendum est de persona, quod ea fide reconciliata & iusta sit propter Christum gratis. Deinde fatendum est, quod persona fide iusta nondũ Legi satisfacere posit. Nam hęrent etiam in piis multa interiora peccata. Tertiò, persona iustificata cum Paulo & Dauide deplorabit hanc immunditiem: repugnabit malis affectibus qui subinde etiam in sanctissimis suboriuntur: precabitur veris gemitibus cordis, ne Deus sibi sordes, quibus inuoluitur, imputet. Quartò, Etsi has suas sordes agnoscit persona fide iusta: nihilominus statuet, quod & Deus postulet inchoatã obedientiã, & quod placeat hęc inchoata obedientia propter Christũ, iuxta illud Petri. Offerte hostias spirituales acceptas Deo propter Christũ, qui & propitiator est, & nunc pro nobis interpellat. 1. Pet.2.5.

17 Hinc proinde & hoc sequitur, quod nostra obedientia non placeat, vel propter dignitatem operis in se, vel ob perfectionẽ, vel propter ordinem & statum hominis. Non enim magis placet Apostoli Petri opus quàm Cornelij aulici. Quare manifestus error Monachorum est, qui putant sanctitate ordinis & status opus commendari.

DE QVARTA QVAESTIONE.

Caussæ.

18 Multi non pessimi, cum audiunt hominem coram Deo fide sola iustificari absque operibus (vt Ambrosius loquitur) Mosis & naturæ, quærunt caussas bonorum operum, quibus homines merito ad bene operandũ accendi & impelli debent. Ad quam quæstionem ex scripturis responderi oportet, quæ tres caussas grauissimas bonorum operum subinde inculcat, quæ sunt: Necessitas, Dignitas, Præmium. De quibus sigillatim quid sentiendum sit, breuiter indicabo.

1. Necessitas quintuplex.

19 *Necessitas* quintuplex statui potest. Mandati, debiti, fidei, conuersionis, & vitationis pœnarum, quarum quælibet tanta est, vt nos merito ad bene operandum impelleret.

20 Ne-

20 Necessitas mandati est, quod necesse sit, vt creatura obtemperet creatori. Cũ ergo Deus serio & seuere obedientiam erga se mandat: quis non videt bonorum operum studium pijs esse necessariũ? in præceptis, inquit meis ambulate, & Paulus: hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra. 1. Thessal. 4.3.

21 Necessitas debiti, Rom. 8. 12. indicatur his verbis: Debitores sumus non carni, sed spiritui, nõ sumus nostri iuris, sed eius qui redemit nos suo sanguine. 1. Corin. 6. 19.

22 Necessitas fidei, scilicet retinendæ & fouendæ, commendatur pijs à Paulo, 1. Tim. 5. 8. *Si* quis, inquit, suorum, & maximè domesticorum, curam nõ habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Item 1. Tim. 1. 18. 19. milita militiam honestam, habẽs fidem & bonam conscientiam, quam quidam dum repulerunt, circa fidem naufragium passi sunt.

23 Necessitas conuersionis hoc dicto confirmatur: Viuo ego, dicit Dominus, Ezec. 18. 32. & 33. 11. nolo mortẽ peccatoris, sed vt cõuertatur & viuat. Cũ igitur fit, cõuersio, simul viuificatur homo fide, per Spiritũ sanctũ. Nã cõuersioni regeneratio cõiũcta est, quæ est inchoatio nouæ vitæ, quę est noua lux, sapientia, & renouatio imaginis Dei in iustificatis.

24 Necessitas vitandi pœnas confirmatur Dauidis testimonio. Propter iniquitatem, inquit, corripis filios hominum. Psal. 89. 33.

2. Dignitas.

25 *Dignitas* in hoc sita est, quod credentes, sint Filij Dei. Dedit enim omnibus qui credunt, hunc cœlestem honorem, vt sint Filij Dei: quod sint tẽplum Spiritus sancti viuentis: quod Christus in credentibus habitet: quod Pater, Filius & Spiritus sanctus ad ipsos veniat, & in ipsis mansionem faciat: quod Christi sint membra.

26 E contrario cogitetur, quantum scelus sit, si Filij Dei imaginem hostis Dei referant. Quantum periculum sit, templum Dei Satanæ fœtore cõspurcare: quàm immane sit, Spiritum sanctum è suo exturbare hospitio.

27 Filiorum ergo Dei cum sit proprium, patrẽ imitari cœlestem, qui dicit: Sancti estote, quia ego sanctus sum: Et Paulus ait nos ad Sanctitatem vocatos: quis nũ videt, quod sanctos summum deceat sanctimoniæ studium.

3. Præmiũ.

28 Præmium præstitę obediẽtiæ sæpius in Scripturis promittitur pijs: Vnde Moses, in istis molestijs, quas tulit vltra quadraginta annos, respexisse ad remunerationem scribitur. Heb. 11. 26.

29 Etsi autem fide promissionis sola, se iustum coram Deo statuit Moses: tamen extra iustificationem, etiam ad alias promissiones respexit. Nam cũ Deus obedientibus suæ voci promittit præmium: debet pius promissionem fide amplecti, & expectare mercedem promissam.

30 Verùm hoc interea cauebit pius, ne cum Agamennone iactet sua opera, & eorum dignitate nitatur: sed potius gratiã promissionis intueatur, statuatque sibi non dari mercedem, propter operis valorem, sed propter promissionem ex gratia.

31 Hæ caussæ bonorum operum quas recensuimus, satis ostendunt, quod & bona opera sint necessaria, & quod qui bonorum operum sint expertes, potius porcis Epicuri, quam gregi Christi sint annumerandi.

DE QVINTA QVÆstione.

Quinque

32 Cum opera à pijs facta non solum debita sint seruorum officia, verumetiam imperfecta & contaminata, quæri meritò potest, Cur Deus bonis operibus tam magnificas promissiones adiecerit? Quare huius rei caussas inquirere operæprecium est: vt ijs cognitis magis ad bene operandum excitemur. Possunt autem caussæ quinq. statui.

caussæ cur Deus bonis operibus promissiones adiecerit.

33 *Prima*, vt promissiones completæ, sint testimonia prouidentiæ Dei. Vult enim sciri Deus, & bona corporalia res esse à se creatas, & nõ casu spargi, sed ab ipso Ecclesiæ dari & conseruari, iuxta dictum, Deuter. 30. 20. Ipse est vita tua & longitudo dierum tuorum. In diebus famis saturabuntur, Psal. 37. 19. diuites esurierunt, timenti autem Dominum non deerit vllum bonum. Psal. 34. 11.

34 *Secunda*, vt sint testimonia quod Deus etiã in hac vita velit seruare Ecclesiam. Huc illud: Pietas habet promissionem præsentis vitæ & futuræ. 1. Timoth. 4. 8.

35 *Tertia*, Deus non solum vult necessitatem corporalem esse commonefactionem de fide, inuocatione, spe, gratiarum actione: verumetiam hæc bona vult fide peti & expectari, & in hac petitione & expectatione, fidem, spem, patientiam & cæteras virtutes crescere.

36 *Quarta*, vult Deus promissiones de necessarijs huius vitæ, esse commonefactiones de promissione gratiæ. Nam fidem, qua agnoscit Filium, & accipit reconciliationem, oportet semper prælucere in petitione corporalium rerum: & quidem propter Filium, cęteræ promissiones additæ & ratæ sunt. Hæc omnia comprehendũtur in dicto: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Ioann. 16. 23.

37 *Quinta*, vult Deus sciri vtrumque, & Ecclesiam subiectam esse cruci, & tamẽ inter ipsa pericula mirabiliter seruari in hac vita: vt vniuersa admiranda conseruatio Ecclesiæ, & omnes mirandæ liberationes sint testimonia præsentiæ Dei in Ecclesia: vt dicitur Num. 14. 13. Vt sciant Ægypti, quod tu Domine sis in hoc populo. Iosue 3. 10. Sciatis quod Dominus Deus in medio vestri sit. 1. Reg. 17. 46. Vt sciat omnis terra quod sit Deus in Israel. Esaiæ 37. 28. Ecce nunc Dominus Deus saluabit nos de manu Zennacherib, vt cognoscant omnia regna terræ, quod tu solus sis Dominus.

DE SEXTA QVÆstione.

38 Cum omnes homines habeant peccatum, rectè quæritur, quorum obedientia placet & quorum non? Præsertim cum scriptum sit: Deus peccatores non exaudit. Ioan. 9. 31.

Duplicis peccati distinctio.

39 Hæc quæstio soluitur, adhibita distinctione duplicis peccati. Est peccatum, quod fit à volente & sciente contra conscientiam, quale in Christianis esse non potest. Est peccatum, quod non fit contra conscientiam. Huius generis sunt vitiosi affectus, peccata ignorantiæ, omissiones, & suborientes interdum dubitationes, quibus peccatis sancti repugnant, & credunt ea deleri propter Christum.

40 Quicunque peccatis prioris generis indulgent, abijciunt fidem & vastant conscientiam. Quare illorum opera sunt abominationes coram Deo. Verùm qui posteriori generi obnoxij sunt, & retinent tamen fidem & bonam conscientiam, illorum obedientia propter Christum, cuius renati sunt Spiritu, placet, & est cultus Deo gratissimus.

XX.

OPERA CHARITATIS.

Necessitas huius doctrinæ.

QVoniam in proximis nostris assertionibus, de bonis operibus in vniuersum, & eius causis disseruimus: hic libet quoddam certum genus operum, videlicet charitatis erga proximum proponere: quo magis piorum animi permoueantur ad charitatis opera sibi mutuo præstanda.

Methodus & partes.

2 Hic tria mihi expendenda videntur. Primùm, quibusnam rationibus impelli & permoueri quisq; debeat ad præstandum proximo ex charitate officium. Deinde, quæ genera operum charitatis sint præcipua. Tum quæ regulæ spectentur, ad quas opera proximo præstanda sunt exigenda.

1. Tres rationes impellentes ad Charitatis officia

3 Etsi autem recte obedientiæ erga Deũ quintuplex statuitur necessitas, nempe, Mandati, debiti, fidei, conuersionis, & vitationis pœnarum: tamen in hoc certo operum genere, tria vtiliter consideranda puto, quorum cogitatio nos ad præstãda proximo charitatis officia impellet, illa autem tria hæc sunt. Efficiens, obiectum, finis.

Efficiens triplex mandatũ. Dei.

4 Efficientia tria. Primum, mandatum Dei, cui omnes creaturas parere oportet. Deus enim & Legem dilectionis impressit animis hominum, & seriũ mandatum edidit. Dilige proximum tuum sicut teipsum. Hæc dilectio si vera est, ex corde syncero manat, ore comprobatur, & opere, cum res postulat, consignatur.

2. Fides.

5 Secundum efficiens, est fides. Hæc enim, vt Apostolus testatur, efficax est per charitatem. Nam dum credens donatur Spiritu Christi, nõ potest fieri, quin pro natura istius Spiritus ducatur. Quisquis etenim Spiritu Christi donatus est, Christi quoque affectus quodammodo inducit. Hinc Dominus certam suorum notam tradidit: In hoc cognoscent homines, quod sitis mei discipuli, si vos inuicem dilexeritis.

Exemplũ Christi, seu actio, quæ est triplex.

6 Tertium efficiens est, exemplum Christi. Nõ enim tantùm spiritu Christi ducuntur fideles, verũ etiam intuentur suum ducem Christum, & nihil ducunt pulchrius, quam in omni vita eum, tanquã normã quandam vitæ, sibi proponere. Qualis enim Dominus, talis & seruus esset solet.

7 Huc illud cuiusdam Patris: *Omnis Christi actio, nostra est instructio.* Quod sane dictum vt verissimum est: in multa absurda cõtinet, si eidem instructionis generi accommodetur.

8 Vt itaque rectè applicari possit ad nostri instructionem, illud obiter declarandum duxi. Actio Christi est triplex, Miraculosa, piacularis, & moralis. Harum quælibet nostra est instructio, sed diuersimode.

Miraculosa.

9 Miraculosa enim Christi actio instruit nos de veritate verbi Christi, vt eum veracem esse sciamus, non instruit nos, vt ipsum imitemur agendo. Quis enim potest imperio morbos pellere? Quis potest voce mortuos excitare? Quis sine fame ieiunabit totos quadraginta dies & noctes? Qui proinde hoc genus actionum imitari velit, simia potius, quam discipulus Christi censendus est: præsertim si peculiaris ratio non accesserit, vt in Prophetis & & Apostolis.

Piacularis

10 Piacularis actio adeo Christi est propria, vt qui eius vel minimam portionem sibi vẽdicauerit, in Christum sit contumeliosus. Christus enim solus natus & datus est nobis, vt sua piaculari actione nostrum peccatum expiet. Impius ergo, crudelis & sacrilegus est Papa, qui suos vnctos & rasos, missando & cantillando, peccatum expiare putat.

Moralis.

11 Moralis Christi actio instruit, & imitationẽ requirit. Vult enim Christus, vt in formanda vita ipsum imitemur. Hinc illud: Exemplum meũ do vobis. Item: Diligite vos inuicẽ, sicut i ego dilexi vos.

12 Etsi autem dilectionis mandatum, si Legem in se spectes natum est cum natura, & postea Lege Mosis promulgatum: tamen propter formam hanc nouam, Sicut Ego dilexi vos, à Christo nouum datum appellatur.

13 Quicunque igitur Christum, vt donũ, veneratur: debet etiam ipsum, vt exemplũ, imitari. Nam qui contra facit, & dono excidit, & se discipulum Christi mentitur, Et si hæc imitatio non in perfectione, sed in conatu posita est.

2. Obiectum, proximus.

14 Obiectum charitatis, est proximus nostro opere & auxilio indigens. Hic corde, lingua & opere iuuandus est. Ita enim Lex dicit: Dilige proximum tuum, &c.

15 Christus interrogatus à Pharisæo, quisnã suus esset proximus, pulcherrima imagine respondit, & Pharisæum (qui tantum inter proximos numerabat eos, qui vel de se essent benemeriti, vel qui alioqui aliqua singulari necessitudine essent sibi deuincti, nihil minus statuens, quam alienigenas, & nihil de se boni meritos, pro proximis habendos) deducit eo, vt sponte confiteatur, quod antea non statuit. Affirmat enim Samaritanum, qui Iudęo saucio opem tulit, veri proximi officium præstitisse.

16 Hinc patet omnem hominem proximum nostrum agnoscendum esse, qui nostra ope & auxilio indiget. Etsi societatis seu proximitatis non sunt semper iidem gradus, pro quorum diuersitate variat non parum obligatio.

Duplex proximitas.

17 Duplex enim proximitatis ratio est. Vna est naturalis, alia spiritualis. Illa quidem nobis communis est cum omnibus hominibus, non solum pijs, verumetiam Ethnicis, Turcis & Iudæis. Hæc vero filiorum Dei est propria, & magis obligat.

Naturalis tribus gradibus cõstans.

18 Naturalis illa proximitas tribus constat. Primũ enim homo homini proximus est ratione creationis. Omnes enim simul in vno Adam creati sumus, quantum quidem ad substantiæ nostræ originem attinet. Deinde, homo homini proximus est ratione similitudinis. Nam omnes & homines sunt, & ad imaginem Dei primum creati. Tum respectu communis vitæ & humanæ societatis, in qua vnus alterius opera indiget. In hac vitæ societate multi sunt particulares gradus, partim ex affinitate & cognatione, partim ex similitudine officiorum, partim ex alia quauis necessitudine.

19 Hæc naturalis hominũ inter se copulatio, meritò monere nos deberet charitatis mutuæ, id quod etiam Philosophi saniores viderunt. Nam ideo ratione & sermone præditos esse homines docent, vt possit alter alteri, quod rectum bonum esse nouit, sermone explicare: vt ita mutuis officijs inter se coalescant, ac se inuicem iuuent.

Spiritualis, cuius quadruplex est necessitas

20 Spiritualis societas est tantum Christianorum inter se. Huius quadruplex est necessitas. Prima, est regenerationis. Nam ex eodem semine verbi diuini nati sunt filij Dei. Secunda, est mystici corporis. Nam membra sumus vnius corporis, cuius caput est Filius Dei saluator noster. Tertia, est vocationis communis, qua ad vnitatem Spiritus in vinculo pacis vocati sumus, Ephes. 4. 3. Quarta, est futuræ gloriæ & communis hæreditatis cœlestis, qua vnà fruemur in omni æternitate.

21. Hæc

21 Hæc spiritualis copulatio & coniunctio satis arguit, quomodo Christianos erga se inuicem affectos esse deceat. Quid pulchrius, quam Filios Dei se mutuo amore complecti? Quid conuenientius quam membra eiusdem corporis se inuicem charitate fouere? Quid suauius, quã donatos eodẽ Christi spiritu vnanimes esse ac studere communi commodo? Quid dignius, quam cogitatione futuræ gloriæ & æternæ societatis cum æterno Deo & Sanctis omnibus angelis & hominibus, excitari ad mutuam beneuolentiam?

22 Qui hoc duplici humanæ societatis vinculo, Naturali & Spirituali, non permouetur, ne hominis quidem titulo est dignus, nedum Christianus dicatur.

3. Fines quatuor.

23 Iam spectentur fines operum charitatis, qui sunt quatuor. Primus, gloria Dei, Nam Deus, cũ vltro citróque certant beneficijs sui Filij, glorificatur & prædicatur. Secundus, refocillatio mutua membrorum eiusdem corporis. Tertius, ædificatio aliorum. Nam cum alij alios intuentur studiosos esse fraternæ charitatis, incitantur exemplo. Quartus, remuneratio. Deus enim promisit remunerationem ei, qui vel haustum frigidæ aquæ dederit discipulo Christi.

Quatuor genera operũ charitatis.

24 Dominus Luc. 6. 37. quatuor genera operũ charitatis, quæ perpetuò pijs in conspectu esse debent, suis commendare videtur.

25 Primum est, corde non iudicare perperam de proximo, sed candidè potius de ipso sentire, sémperque meliora de ipso sperare. Neque tamen hæc eo pertinent, vt fideles prorsus cæcutiant, & nihil discernant inter Paulum & Neronem. Sed tantũ affectum charitatis postulant, vt fideles amanter affecti erga se inuicem, seipsos frenẽt & non titillentur cupiditate in aliena vitia, plus quam requirit pietas inquirendi.

26 Secundum est, ore non condemnare, sed potius benignè de proximo loqui, & sine calumnijs, omnia in meliorem partem interpretari. Hic tamẽ nec verum testimoniũ contra criminosos ferre, nec sontes ex verbo Dei & Legib⁹, iuxta vocationis nostræ rationem condemnare prohibemur.

27 Tertium est, peccanti in nos & deprecanti culpã condonare offensam. Ita enim ait Dominus: Remittite & remittetur vobis. Huius dicti sensus est, facturum esse Dominum, vt qui se facilè humanum & æquum præbuerit fratribus, eandem sentiat erga se clementiam aliorum, vt benignè & amicè ab ipsis tractetur.

28 Quartum, indigentibus fratribus adesse consilio & opere. Consilio, quoties illis à recta via aberrare contingit. Opere, aliàs egentibus dando largius eleemosynam, aliàs mutuando hilariter, etiamsi simile officium ab ipsis non expectemus.

29 Mutuare enim cum expectatione similis officij vulgare officium est, etiam inter Ethnicos & peccatores. Quod etsi in se malum non est: tamen aliquid vltra requirit Dominus ab ijs, quos in suam familiam recepit.

Regulæ Operum charitatis.

30 Regulæ quas in præstandis operibus charitatis intuebuntur fideles, sunt tres: Verbum, Fides, Charitas ipsa. Hæ enim tres regulæ modum continent præstandorum officiorum.

31 Verbum sit hoc, exempli gratia Prou. 5. 15. Bibe aquam de cisternis tuis & fluenta de medio putei tui: fontes tui deriuentur foras, sint tibi soli & non alienis tecum. Hoc Solomonis dictũ tria continet præcepta. Primũ, de vsu facultatũ, videlicet, quod quilibet debeat suis facultatibus vti in suũ commodum, prout ratio sui status requirit. Secundum, de liberalitate erga indigentes. Non vult vt solus omnia deuores, sed vt nonnihil conferas in vsus aliorũ. Tertium, de facultatum possessione. Non vult vt ita profundas res tuas, vt ipse postea turpiter egeas, ex nimia profusione ad mendicitatem redactus.

32 Fides intuetur & mandatum Dei & promissionem. Mandato quidem vrgetur ad charitatis officia fidelis. Promissione verò paterna allicitur, vt hilariter præstet officium quod debet.

33 Charitas mutuis afficitur commodis & incommodis: gaudet cum gaudentibus: dolet cum dolentibus: & membrorum συμπάθεια quadam ad succurrendum indigentibus & affectis membris, excitatur.

34 Quicunque ergo fide præditus est, & verbum Dei veneratur, facile ex charitatis fonte scientiam hauriet communicationis mutuæ & officiorũ, quæ sibi mutuo debent eiusdem corporis membra.

XXI.

VOCATIO.

Communis & particularis.

1 ETSI omnes pij vnam communem vocationem habent, nimirum, vt sint ciues regni Dei, Deum celebrantes: tamen vt alia membra eiusdem corporis, alias habent functiones: ita in Ecclesia quæ est in hoc mundo, aliam alij habẽt vocationem.

Particulæ definitio.

2 Vocationem autem hic definimus, legitimam functionem officij alicuius, certæ personæ propriam, vt est vocatio ad gubernandum, consulendum, docendum, iudicandum, discendum, operandum, &c.

3 In huiusmodi functionibus seu vocationibus personalibus, opus est singulari prudentia, ne vel in dexteram, vel in sinistram nimium deflectamus: quod cum fit, incidimus in iudicium Dei, & opus Dei facimus fraudulenter. Quinque ergo colligam veluti puncta, quo quilibet respicere debet in sua vocatione ne aberret.

Partes quinque.

4 Primum, vocatio habeat verbum Dei. Non enim potest legitimum esse, de quo verbum Dei nõ extat: cum ex eo solo sciamus, an vocatio nostra seu functio, sit approbanda, nec ne.

Regula.

5 Vt autem hic non fluctuet conscientia, hæc tenenda est regula: Omne officium faciens ad conseruandos, iuuandos, & ornãdos status, à Deo ordinatos, vt Oeconomicum, Politicum, Ecclesiasticum primo & quarto Decalogi præcepto mandatur. Atque ideo in se legitimum, licitum & sanctũ est. Huc si accesserit iusta & ordinaria vocationis designatio, fit etiam officiũ legitimũ personæ respectu, & præterea cultus Dei in conuersis. Requiritur proinde, vt vocatio sit legitima & ratione officij præstandi, & respectu personæ officio fungentis.

Vocationum regulæ.

6 Secundum, Sint actionum in vocatione regulæ, Fides & Charitas. Fides quidem Deum respiciat, moneatque ne quis vel officio committat, quo gloriam Dei lædat: vel omittat, quod requirit officij ratio: vel faciat segniter, quod vocatio requirit. Charitas verò proximum intueatur, moneatque ne quis alteri sit iniurius: hoc est, ne vel curiosè aliena inquirat, suo neglecto officio: vel inuideat ijs qui fortunatiores & præstantiores videntur: vel contẽnat eos, quos se inferiores putat, seu, qui viliorẽ vocationẽ videtur adepti quã ipse: vel dolo vllo aut fraude circumueniat proximum in officio & vocatione: vel sit

πλεονέκτης, quouis iustitiæ aut iuris titulo. Sed potius requirit charitas, vt in sua quilibet vocatione maneat quietus, & propria agat, adeóque omnia referat ad vinculum sanctæ societatis.

Fructus legitimæ vocationis.

7 Tertium, Perpetuò respiciatur ad verbũ, quo nititur cuiusque vocatio. Hinc enim, si quid aduersi inciderit, consolatio petenda est.

8 Quartum, Vocatio semper ad gloriam Dei, & vtilitatem reipublicæ in qua quis viuit, referatur. Hinc enim suauissimus percipitur fructus, videlicet, tranquilla & bona conscientia.

9 Quintum, Felix in vocatione successus tribuatur soli Deo, & ab eo expetatur. Is enim cum manum applicat, iucundissimus percipitur laboris fructus. Hinc moneatur vnusquisque, vt semper leuatam ad Deum mentem habeat, à quo petat successum.

10 His iactis fundamentis, non solum diligentia in vocatione crescit: verumetiã profana & Ethnica cura abijcitur. Nam cum Deus statuitur σύνεργος noster, facile spes concipitur salutaris euentus.

XXII.

VOTVM.

Voti cõsideratio.

1 Scriptura votum appellat, non quãlibet promissionem que cuiuis fit, sed eam solummodo quæ fit Deo, idque sponte & religiosè.

Rei definitio.

2 Definitur autem rectè in hunc modum. Votum est spontanea, Deo facta, obligatio, ad aliquid faciendum, vel omittendum, quod illi gratum & acceptum fore constat, vel ex se, vel propter aliud.

Diuisio.

3 Huiusmodi votum non vnius generis est. Est enim vnum omnibus illis, qui nomen Christo dederunt commune. Alterum priuatorum est. Illud itaque, commune: hoc, priuatum seu speciale, seu personale vocare licebit.

1. Votum commune.

4 Commune Christianorum votum est promissio illa solenis, qua in vnius Dei, qui est Pater & Filius & Spiritus sanctus, nomen inauguramur, atque illi, renunciato Satana cum operibus suis, omnem pollicemur obedientiam, nosque totos illius fidei ac bonitati committimus.

Eius confirmatio.

5. Hoc votum commune nuncupatum, in Baptismo, Confessione, & Cœnæ Dominicæ sumtione confirmatur.

6 Purior Ecclesia, secuta Apostolorum tempora, quando Christianorum infantes baptizari cœperunt, hunc morem habuit, vt instituti pueri in Catechesi, producerentur publicè in conspectum Episcoporum, ac ibi interrogarentur de articulis fidei, ac votum illorum nomine factum in baptismo, propria voce confirmarent: & illa actio à parte, confirmatio cœpta est appellari.

7 Constabat autem ista actio Examine, Solenni voti in Baptismo nuncupati confirmatione, Precatione Episcopi, & Manuum impositione.

8 Hic mos vtilissimus erat, & faciebat ad retinendam confessionem & cõcordiam. Neque enim facile quisquam à doctrina, quam solenni voto confirmauerat, discedebat.

Errores.

9 Verùm paulatim actio illa bono consilio instituta in ociosas ceremonias degenerauit. Primùm enim omissum est examen, quod ante omnia retinendum erat. Deinde additũ est Chrisma. Præterea Sacramentum fecerunt ex confirmatione. Adhæc, superstitiosa certorum verborum recitatio adhibebatur lingua plerisque incognita. His enim verbis vsi fuerũt: Signo te signo crucis: cõfirmo te chrismate salutis in nomine Patris & Filij, & Spiritu sancti.

10 In nostris Ecclesijs, substantia confirmationis veteris retinetur, abolitis superstitionibus Papisticis. Nam Episcopi in visitationibus publicè examinant iuuentutem in articulis fidei, & in doctrina de Sacramentis. Deinde eam doctrina & exhortationibus confirmant. Idem fit quoque priuatim à pastoribus, antequam admittantur, præsertim rudiores, ad participationem Cœnæ Dominicæ.

Voti communis Laus & necessitas.

21 Iam cum constet, nos in hoc voto communi & solenni renũciasse Satanæ ac eius operibus, atq. promisisse Deo omnem obedientiam: quis non videt, quam sit necessaria obedientia erga Deum, ad quam præstandam, & præcepto, & voto hoc solenni sumus obstricti?

12 Quicunque ergo oppugnant necessitatem obedientiæ, hoc est bonorum operum, quæ Deus à nobis requirit, non solum mandatum Dei æternum turpiter contemnunt: verumetiam hoc votum in Baptismo nuncupatum fœdifragè infringunt, & homines rursus iugo peccati & Satanę imperio subijciunt.

13 Quare qui verè pij sunt & gaudẽt in Domino, perpetuo memores esse debent voti eius, quod in Baptismo vouerunt. Quo vt renunciarunt Satanæ: ita Deo per omnem vitam promiserunt obedientiam.

14 Præter hanc voti necessitatem, multiplex cogitetur necessitas, videlicet, mandati, debiti, fidei, cõuersionis, regenerationis & vitationis pœnarum: & semper fit in conspectu dictum Iohannis: Qui facit iustitiam, iustus est. Et hoc Pauli: Debitores sumus non carni, sed Spiritui.

Violatio.

15 Porro votum in Baptismo factũ, violatur omni voluntaria inobedientia erga Deum, interiori & exteriori. Ex quo fit, vt homo ita violans votum, excutiat Spiritum sanctum, & fiat reus mortis æternæ: donec rursus per pœnitentiam votum renouet.

16 Verum qui vel ignorantia, vel infirmitate labuntur, retinent tamen fidem & bonam conscientiam: illis non imputatur peccatum. De ijs dictum Ioannis intelligi debet: Qui natus est ex Deo, non peccat.

Christianorum officium.

17 Quicunque ergo Christo in Baptismo nomen dederunt, ac illi militare se promiserunt, militent honestam militiam, retinentes fidem & bonã conscientiam: & non se proprijs ratiocinationibus præcipitent in certum interitum.

18 Hæc doctrina non pugnat, vt quidam falsò opinantur, cum gratuita iustificatione: sed optimè cũ ea consentit. Nam vt solus Christus statuitur nobis esse à Deo sapiẽtia, iustitia, sanctificatio, redemptio, quem Christum sola fide apprehendimus: ita Spiritus Christi est, in iustificatis, vitæ nouæ autor. Huc illud Pauli: Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius: Item: Quicunque spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Rom. 8.

19 Nemo igitur seipsum fallat vanis paralogismis, quasi Deus nostram obedientiam serio non requireret, ac quasi fides esse posset absq; suis germanis proprietatibus, & viuis iustitiæ fructibus.

20 Etsi autem fides in alijs est languidior, in alijs robustior: tamen si vera est, & non inanis fidei professio, studio bene operandi prædita est, & spiritu militat aduersus peccatum & Diabolum.

21 Languidior quidem fides sæpe videtur succumbere: quæ tamen prostrata mox se erigit, apprehensa

apprehensa dextera Dei, id est, Domino nostro Iesu Christo. Quare pij in dies proficiant in fide, quo magis magisque Spiritus imperium aduersus carnem roboretur ac confirmetur.

22 Priuatum seu personale seu speciale votū est, quod aliquis Deo sua sponte promittit. Vt mater Samuelis voto filium diuino ministerio addixit.

2. Priuatū seu specia le votum

23 In huiusmodi personalibus votis, multa sunt timenda, vt pote, Superstitio, impietas, turpitudo, vanitas. Quare hic singulis adhibenda est cura, ne nobis ipsis struamus laqueos periculosos.

Eius partes.

24 Ne igitur temeraria sint nostra vota futura quatuor in deliberationem venire debent, quorum singula diligenter examinanda sunt, priusquam votum nuncupemus. Horum primum est, Quisnam sit is cui nuncupatur votum. Secundum, Qui nos qui vouere decreuimus. Tertium, Quæ res, quam vouere statuimus. Quartum, Animus vouentium, seu finis.

1. Cui vouemus.

25 Cum itaq; Deus sit cui votum nuncupatur, diligenter spectandum, an votum sit approbaturus. Primùm, hoc ex verbo Dei constat, quod Deus dānet omnes ἐθελοθρησκείας. Ita enim ait: frustra me colunt, docentes mandata hominum. Hinc petendum est hoc consolationis caput; quod nihil omnino vouere liceat, nisi conscientia prius statuat votum placere Deo. Hoc aliunde sciri non potest, quam ex ipsius verbo, quod requirit, vt in præceptis ipsius ambulemus, & non iuxta præcepta hominum.

2 Qui nos sumus.

26 Secunda deliberatio erit de nobis ipsis. Hic diligenter nostrā conditionē consideremus, caueamusq; ne votum vocationē nostram impediat, atq; ita impietatis aduersus Deum arguamur.

3. Quid vo ueamus.

27 Tertia deliberatio erit de re voti. Hic tria ordine perpendenda sunt. Primum, An res possibilis sit, & in nostra manu posita. Secundum, An genus voti in communi voto includatur. Tertium, Anne ingrati videamur, contemnentes creaturas Dei, qui eas nobis contulit vtendas, pro commoditate nostra, cum gratiarum actione.

4. Quo animo.

28 Quarta deliberationis pars est, vt spectetur, quo animo quis votum nuncupet, vt eius verus finis conspiciatur.

29 Omnis autem qui votum facit, aut respiciet ad tempus præteritum, aut ad futurum. Si ad præteritum respicit, votum aut erit exercitium pœnitentiæ, aut gratiarum actionis testimonium. Si ad futurum, eo pertinebit votum, vt vouentem cautiorem reddat, vtque stimulis quibusdam eum ad pietatis & vocationis officia excitet.

Votorum papisticorum errores.

30 Hæ consultationis partes in Papatu negligebantur: vnde factum est, vt multa sint eorum vota, partim superstitiosa, partim impia, partim temeraria ac vana.

31 Monachus vouet religionē, quæ tantum pendet ex humanis traditionibus, idque in hunc finem, vt mereatur obseruantia voti fauorē Dei. Hic apertè contra primum & vltimum cōsultationis caput delinquit.

32 Carthusianus vouet perpetuam abstinentiā à carnibus. Quare, ita fit multipliciter reus. Primùm, contemnit creaturas Dei, quibus Deus mandat nos vti cum gratiarum actione. Deinde, valetudinem propriam lædit, & fit reus violati quinti præcepti. Præterea, hac abstinentia vult mereri remissionem peccatorum: atque ita temerarius deprehenditur: vt qui omnia deliberationis capita neglexerit: ac ob impietatem reus peragitur conculcati sanguinis Christi.

33 Sacrificulus vouet castitatem perpetuam, quæ donum Dei singulare est, quod Deus donat non omnibus, sed valde paucis. Quare tertium deliberationis caput præterit, & se inuoluit laqueo Satanæ.

De votis impiis regula.

34 De huiusmodi votis, quæ partim superstitiosa, partim impia, partim vana sunt, tenendum est dictum: In malis promissis rescinde fidem. In turpi voto muta decretum. Quod incautè vouisti, ne facias. Impia est enim promissio, quæ cum scelere adimpletur.

35 Sicut enim rectè rescinditur, quod incautè & temerario impetu iuratum est: ita votum temerarium non est seruandum. Nam qui, rectius edoctus, præstat quod incircumspectè promisit, duplicat peccatum.

Exēplum.

36 Quare exemplum Dauidis imitari par est, qui votum suum, inconsiderate factum, infregit. Votū autem hoc erat: Verè, inquit, frustra seruaui omnia quæ huius erant in deserto. Hæc ergo faciat Dominus inimicis Dauid, & hæc addat, si relinquero, de omnibus quæ ad Nabal pertinent, vsque ad mane, mingentem ad parietem. Verùm hoc votū non implet, sed infregit, ductus pœnitentia temeritatis. Ita enim ait: Benedictus Dominus Deus Israel, qui misit te hodie in occursum meum: & benedicta tu, quę prohibuisti me, ne hodie irem ad sanguinem, vt vlciscerer me manu mea. 1. Sam. 25. 22. 32.

Cōsilium Christianum.

37 Potest igitur Monachus rectius edoctus, superstitionem, quam vouit, rescindere: imo nisi hoc faciat, maiorem damnationem sibi accersit. Nam hæc conditio (quod & Monachi ipsi testantur) intelligitur in omni voto: Hoc Deo promitto me facturum, si illi placet. Proinde Monachus intelligēs votum suum displicere Deo, agat pœnitentiam, & rescindat votum propter defectum conditionis implicitæ.

38 Similiter Monacha, quæ vel impulsu parentū, vel temeritate, vouit castitatem extra matrimoniū, absoluitur à voto, propter defectum conditionis tacitæ. Nam & hanc inter conditiones generales nominat: Si potero. Si itaque non poterit, victa carnis imbecillitate, quærat honestum coniugium, & non sectetur turpem cum Papistis libidinem.

Obiectionum duarum dilutio.

39 Cùm autem Scriptura dicit: Vouete, & reddite: intelligendum est dictum de votis piis, quæ habent conditiones, quas ratio piorum votorum postulat.

40 Monachi, qui definiunt vota esse opera supererogationis, & nugantur factum cum voto magis meritorium esse, quam sine voto factum, deplorandi sunt potius quam refutandi. Apertè enim sanguinem Christi conculcant.

41 Manifesta siquidem impietas est, quod doceant, voto religionis solui matrimoniū. Nam hoc perinde est, ac si dicerent opera Diaboli esse operibus & ordinationibus Dei præferenda. Quis quæso potest hanc blasphemiam audire?

Voti specialis regula.

42 Quare, vt Papistas relinquendos iudico, cum suis impuris votis: ita statuo, fidelibus sufficere illud solenne votum, quod vouerunt in Baptismo.

43 Verùm, si contigerit aliquando, priuatæ disciplinæ caussa, aliquid vouere: fiat votum cum conditione, nec promittatur in perpetuum: ne nobis laqueos temeritate nostra iniiciamus. Vt, Si honestus adolescens, quo expellat torporem voto se astringat ad certas horas & lectiones: certum voti tempus præfiniat, & claudat votum iustis conditionibus.

XXIII.

BLASPHEMIA.

Duplex blasphemia.

1 DVplex peccatum committitur aduersus Euangelium. Vnum, est cōtēptus Euangelij, videlicet, cum quis vel recusat audire & discere Euangelium, vel alioqui segnescit & non facit quotidianos progressus in fide & obedientia Euangelij. Alterum, est abnegatio Euangelij, videlicet, cum quis veritatis Euangelij, quam antea complexus erat, & de qua erat certus, confessionem abiicit.

2 Vtrumque damnatur voce Euangelij: Qui nō credit in Filiū, ira Dei manet super eum. Ἀπειθεῖν enim vtrumque significat, videlicet, non credere, Et se alicui contumaciter opponere.

De blasphemia in Spiritū sanctum.

3 Sub posterioris rationem venit Blasphemia in Spiritum sanctum, quam Christus, Ioannes, & Epistola ad Hebr. irremissibilem esse pronuntiant, nō quidem substantia sua. Nam gratia superat peccatū, sed circunstantia certa.

Definitio nis inuestigatio.

4 Definitio huius Blasphemiæ, quam Scriptura etiā peccatum in Spiritum sanctum vocat, & peccatum ad mortem, ex collatione Scripturarum inquirenda est & statuenda: vt nullus conscientiis relinquatur dubitandi locus.

Partes seu testimonia Scripturæ, ex quibus differētia specifica huius peccati colligitur.

5 Cum animum per Scripturas circūfero, quinque se mihi offerunt excutienda, quæ ad huius peccati plenam rationem explicandam, pertinere videntur.

6 Primùm, occurrit dictum Ioannis, 1. Ioan. 5. 17. Omnis ἀδικία peccatum est, sed nō ad mortem. Hic Iohannes distinguit peccatum ad mortem, quod aliàs dicitur peccatum in Spiritum sanctum, à transgressionibus Legis diuinæ, siue sint voluntariæ, siue inuoluntariæ, siue multæ, siue plurimæ. Dicit enim distributiuè: Omnis ἀδικία, id est, quælibet Legis transgressio est peccatum, sed non ad mortem.

7 Hinc concludo, peccatum in Spiritum sanctū non esse Legis moralis transgressionem vllam, nec vniuersalem, nec particularem. Atq; hæc conclusio in primis tenenda est contra multorum errorem, veterum & recentium Scriptorum, qui multis præbet occasionem desperationis.

8 Secundò, occurrit dictum Domini Matth. 12. 31. Mar. 3. 28. Luc. 12. 10. Dominus enim, in istis locis, obiicit blasphemiā in Spiritum sanctum Iudæis, qui non solùm Christum & eius Euangelium aspernabantur, freti propriis iustitiis & sacrificiis legalibus: verumetiam dicebant Christum eiicere Dæmonia per Beelzebub, principem Dæmoniorum, & habere spiritum impurum.

Materia.

9 Hinc concluditur, quod materia seu generica differentia peccati in Spiritum sanctum, sit abnegare Christum & eius sanctum Euangelium ascribere spiritui Satanæ opus, quod est Spiritus sancti proprium: & fidere propriæ iustitiæ, dignitati, sacrificiisque legalibus.

10 Tertiò, occurrit Paulus, qui fatetur se blasphemum fuisse in Christum, persecutorem, & violentū: vt qui summa tyrannide & iniuria, oppresserit Christum in suis membris, vnde à Domino illi obiectum est: Saule, Saule, cur me persequeris? Hac confessione, Paulus complectitur omnia vitia, quæ Christus obiecit Pharisæis.

11 Tribuit enim Paulus opera Christi Diabolo, quod est verè blasphemum esse in Christum. Nā detrahit Christo laudem veritatis, negat eius diuinā potentiam. Qua ratione nomen Christi inter homines supra modum læsit. Præterea plus quam alij Pharisæi omnes, persecutus est Christum in suis membris, zelo lege Mosaicæ.

12 Etsi autem Paulus blasphemus fuit in Christum, & Euangelij ipsius persecutor violentus: tamē se consecutum esse misericordiam dicit, quod ignorans hoc fecerit in incredulitate.

13 Significat igitur Paulus, duplicem esse blasphemiam & persecutionem Christi, atque eius sancti Euangelij: quarum vnam, quæ ex ignorantia proficiscitur, non esse peccatum in Spiritum, clarè indicat.

14 Atque ideo ipse Dominus apud Matt. ait: Quisquis locutus fuerit aduersus Filium hominis, remittetur ei: intelligens eum, qui ex ignorantia hoc facit, & postea melius edoctus resipiscit.

15 Quartò, occurrit Domini dictum. Matt. 12. 32. Quisquis autem locutus fuerit aduersu Spiritum sanctum, non remittetur ei, neq; in hoc seculo neque in futuro.

16 Quomodo autē hoc Domini dictum accipiēdum sit, epistola ad Heb. cap. 6. 4. hisce verbis exponit: Impossibile est eos, qui semel fuerūt illuminati, gustaueruntq; donum cœleste, & participes facti fuerunt Spiritus sancti, gustaueruntq; bonum Dei verbum, & virtutes seculi futuri, si prolabantur, vt denuo renouentur per pœnitentiam, rursus sibi crucifigentes filium Dei, & ludibrio habentes.

17 Hoc dictum collatum cum verbis Domini, differentiam specificam peccati in Spiritum sanctum, suppeditabit: & rationem docebit, cur hoc peccatum dicatur præcipue contra Spiritum sanctum.

Differentia specifica.

18 Differentia specifica est, à Christo vere agnito, & ab Euangelio, per Spiritum sanctum illuminantem corda, cognito, deficere: Christum negare: eum persequi, & contumelia afficere, spreta ipsius victima.

Ratio nominis.

19 Est ergo ratio appellationis, quod tales, sciētes & volentes expellant Spiritum sanctum de cordibus suis: reiiciunt eius testimonium, per quem veritas Euangelij in eorum cordibus obsignata erat.

20 Quinto, cum Epistola ad Hebręos ait: non est alia hostia reliqua pro peccato, circumstantiam, cur hoc peccatum dicatur irremissibile, ponit.

21 Quomodo enim is peccator per pœnitentiā renouari poterit, qui pœnitentiæ fundamentum abiecit, videlicet Christū ipsum? Renouatio enim fieri non potest, nisi per fidem in Iesum Christum.

22 Deinde peccator, qui per Christi hostiam saluari non vult, vbi inueniet aliam hostiam per quam saluabitur? Non enim est alia hostia pro peccato, quā Christi sola.

23 Putabant Pharisæi se suis sacrificiis, posse abolere peccatum, & sine hostia christi, se remissionem peccatorum posse consequi. Quod Paulus, consentiente tota Scriptura, dicit esse impossibile.

Quare dicitur irremissibile.

24. Dicitur proinde hoc peccatum irremissibile, non quod sit potentius, aut maius, quam gratia. Nam certissima est hæc Pauli regula: Gratia superat peccatum. Sed quia non est alia, quam sola christi victima pro peccato, quam illi finaliter reiecerūt.

25 Ex his iam concludamus plenam definitionē huius peccati, quod vocant blasphemiam, seu peccatum in Spiritum sanctum.

Definitio.

26 Peccatum in Spiritum sanctum est voluntaria rebellio aduersus christum rectè agnitum: defectio ab Euangelio, in corde hominis, per Spiritum sanctum illuminantē, obsignato: persecutio Ecclesiæ, cum

ſiæ, cum fiducia propriæ iuſtitiæ aut dignitatis,ſpreta & abiecta finaliter chriſti hoſtia,quæ ſola peccati expiatrix exiſtit.

27 Non igitur mirum eſt Dominum dixiſſe: Omnia peccata, quæ peccauerint homines, remittentur eis. Sed blaſphemia Spiritus,non remittetur eis,nec in præſenti,nec in futuro ſeculo.

Explicatio. 28 Hinc petenda eſt declaratio dicti ad Heb. Voluntarie peccantibus,poſt acceptam notitiam veritatis,non relinquitur pro peccato hoſtia.

29 Nam voluntarie peccantes vocat eos, qui renunciant chriſto,quem agnouerunt,atq; eius hoſtiã abiiciunt,& ludibrio exponunt,vt Iulianus,&c.

Errores. 30 Nequaquam igitur dictum Apoſtoli patrocinatur Donatiſtis,qui lapſis negarunt veniam. Nã inter lapſum in moribus, & lapſum renunciantium chriſto vere agnito,eiuſque ſancto Euangelio,maximum eſt diſcrimen.

31 Etſi autẽ horrendiſſima peccata,ſiue ex ignorantia,ſiue ex infirmitate,ſiue ex malitia, commiſſa contra præcepta Decalogi,digna ſunt æterna morte:tamen pœnitentibus remittuntur. Cuius rei illuſtria habemus in Scripturis teſtimonia,vt Manaſſis, Dauidis,& multorum aliorum.

32 Perperam igitur faciunt Donatiſtæ, qui vnã voculam,voluntariè,vrgent,non ſolum contra tam clara teſtimonia, verumetiam contra περίστασιν loci, & Apoſtoli mentem.

Peccata contra cõſcientiam periculoſiſſima. 33 Quanquam autem particulares lapſus,vt oſtẽdimus,non ſunt peccatum in Spiritum ſanctum:tamen cum ſæpe contra conſcientiam perpetrantur, merentur deſertionem,atque ita homines præparãt ad blaſphemiam in Spiritum ſanctum.

34 Quare magno ſtudio cauendi ſunt lapſus voluntarij,& iterationes peccatorum, quæ fiunt vincula,quibus ligantur homines ſub peccati imperio, & diaboli tyrannide, vt poſtea, cum velint, non poſſint eluctari.

35 Huc illud Gregorij: *Cũ culpa in vſum venerit, etiam volens animus, vix reſiſtet:quia quot vicibus prauæ frequentationis aſtringitur, quaſi tot vinculis alligatur.*

36 Veriſſimum enim eſt quod dicit Auguſtinus: *Conſuetudine vitia roborata difficulter vincuntur.* Item, *Conſuetudine nimia, peccatum fit quaſi naturale. Nam dum conſuetudini non reſiſtitur,fit neceſſitas*

37 Eadem ſiquid ratio eſt morbi animi, & morbi corporis:vt de vtroque rectè videatur dixiſſe Poeta: *ſero medicina paratur, cum mala per longas conualuere moras.*

XXIIII.

LIBERVM ARbitrium.

Methodi & diſtinctionum vtilis vſus 1 MVlti multa diſputant de libero arbitrio,& ſe plurimis quæſtionibus inuoluunt ſine fructu: cum tamen res per ſe facilis ſit, modo Scripturam ſequi velimus.

2 Scriptura enim manifeſtè tribuit voluntati libertatem eligendi. Propoſui,inquit Moſes,Deut. 30.19.vobis vitam & mortem,benedictionem & maledictionem:elige ergo vitam,vt & tu viuas,&ſemẽ tuum.Et Chriſtus dicit: volui te congregare, & tu noluiſti.Matt.23.37.

3 Cùm hoc dicimus, non conuellimus eorum ſententiam, qui vel defendunt Liberum arbitrium, vel ſtatuunt Seruum arbitrium, oppugnantes Liberum arbitrium. Nam horum ſententiæ ſimul ſtare poſſunt, modo recte diſcernantur.

Definitio 4 Ordiamur ergo à definitione. Liberum arbitrium eſt voluntatis libertas, ad hoc vel illud inclinandæ,pro arbitrio.

5 Arbitrium autem, eſt iudicium,quod à ratione,tanquam arbitro,ſtatuitur.Si ergo,arbiter,ratio, rectè iudicat:rectè eligit voluntas. Si male iudicat, vel corruptus eſt:male eligit voluntas.

Diſtinctio. 6 Verùm,ne hic vllo errore implicemur,diſcernemus primum, inter arbitrium rectum,& prauũ: deinde,inter προαίρεσιν,& executionem.

Ante regeneratiõe quale ſit hominis arbitriũ. 7 Ante regenerationem & illuminatiõe mẽtis per Verbum & Spiritum ſanctum,arbitriũ, quãtum ad ſpirituales res,quæ ſunt ſalutis,attinet,planè eſt prauum,quod Scriptura multis locis docet.

8 Vt in illo: Prauum eſt cor hominis ab initio, ſcilicet,ſtatim poſt lapſum primorum Parentum,& Paulus poſt Dauidem,dicit,non eſſe quẽquam, qui intelligat. Quid multis? Homo ſequitur φρόνημα carnis,ante illuminationem:& illud φρόνημα eſt inimicitia coram Deo.

Teſtimonia. 9 Hinc eſt,quod homo ſponte ſeruit prauis cupiditatibus,& liberè eligit noxia,pro arbitrio, ſiue errante ſiue corrupto.

Simile. 10 Hoc vtcunq; hac imagine pingi poteſt. Vt meretrix,pro arbitrio ſuo,minime coacta, ſuis amatoribus ſe proſtituit,qua in re miſere & perdite ſeruit, etſi volens & libens hoc faciat,ita voluntas, peccati concupiſcentiis miſere ſe ſubmittit illis, volens & non coacta, ſeruiens ad omnem turpitudinem perpetrandam.

11 Hinc eſt, quod Lutherus Seruum arbitrium ſtatuat,hoc eſt, ſeruitutem voluntatis pro arbitrio prauo. Qui facit, ait Dominus,peccatum,ſeruus eſt peccati.Ioan.8.34.

12 Cum autem Lutherus ſeruum arbitrium defendit, non tollit Liberum arbitrium,quatenus liberum, coacta opponitur: quod nemo poteſt facere,niſi ſimul opus Dei deſtruat,hoc eſt voluntatẽ in nomine eſſe neget. Voluntas enim non fert neceſſitatem coactionis: ſed quatenus liberum,ſeruo opponitur. Sponte enim homo ſeruit peccato ante regenerationem.

13 Cur autem Lutherus ſic docuerit, habuit cauſas grauiſſimas. Antagoniſtæ Lutheri, non ſolum, de arbitrio differentes,errabant, cum ex Ariſtotele dicebant:Ratio deprecatur ad optima:verumetiam, executionem cum electione, non ſine magno errore,confundebant.

14 Voluit ergo Lutherus docere:& arbitrium prauum eſſe ante regenerationem, & voluntatem ſe ſponte illi ſubmittere, ſeruireque prauis deſideriis,& executionem, à iudicio & electione diſtinguendam eſſe.

Poſt regenerationem. 15 Porro, poſtquam hominis mens eſt illuminata verbo Dei,& homo Spiritus ſancti gratia, per Spiritum ſanctum regenitus eſt: nouum fit arbitrium, hoc eſt, nouum, à ratione rectè docta & reformata manu Dei, tanquam arbitro, iudicium ſtatuitur, hoc eſt, rectum, iuxta normam voluntatis Dei.

16 Cùm pro hoc arbitrio nouo & recto, voluntas eligit vitam,& mortem auerſatur, eligit benedictionem & recuſat maledictionem: non amplius ſeruit peccato, ſed iuſtitiæ, in qua re ſumma eſt libertas.

17 Hinc eſt quod quidam tribuant homini renato liberũ arbitrium,quo videlicet voluntas liberè, pro arbitrio recto,voluntati Dei ſe ſubmittit, eique

seruit. Deo enim seruire summa est libertas.

18 Sed semper tenendum est, quod Lutherus propter caussas supra enumeratas, Liberũ opponit Seruo, & non coacto, quemadmodum illi, qui libertatẽ voluntatis defendunt.

De electione & executione.

19 Cæterum exactè hic distinguendum est, inter προαίρεσιν seu electionem, & executionem.

20 Προαίρεσις enim voluntatis est facultas, qua quod placet, eligit, & quod displicet, respuit. Executio est virium, quibus opus imperatum à voluntate perficitur, vel non perficitur.

21 Inclusus in carcerem habet προαίρεσιν, qua vult & eligit liberationem, & qua respuit captiuitatem: vires tamen, quibus exequatur non habet. Ægrotus vult & eligit liberrimè sanitatem, & respuit liberrimè morbum: sed executio extra electionem posita est.

22 Paulus habet arbitrium rectum, & libertatem voluntatis pro arbitrio, hoc est, habet προαίρεσιν boni: sed corpus mortis huius est illi impedimento: ne perficiat bonum quod velit. Rom. 7. 19.

23 Nam cum ait: Non, quod volo, hoc ago: sed quod odi, hoc facio. His verbis significat, & arbitrium suum rectum esse, & voluntatem liberam, sed executionem impediri.

24 Pij ergo, intelligentes virium præstandi imbecillitatem, ad Deum confugiant, ipsum orent, vt aliquid ipsi gratum faciant.

XXV.

CONSCIENTIA.

Testis & index factorum.

1 MIrandum sanè opificium Dei in hominibus est conscientia, quam quisque secum circumferens, testem & iudicem suorum factorum præsentem habet. Vnde prouerbialis ille sermo natus est: Conscientia mille testes.

2 De hoc opificio Dei Paulus Rom. 2. 15. in hũc modum scribit: Ostendunt Gentes opus Legis scriptum in cordibus suis, contestante eorum conscientia, & intra sese rationibus excusantibus aut etiam accusantibus.

Conscientiæ vis & pictura.

3 In hoc Pauli dicto quatuor veniunt perpendenda, quæ faciunt ad intelligendum hoc Dei opificium, de quo agimus. Primùm enim, cum dicit: Opus Legis scriptum in cordibus Gentium, significat discrimen honestorum & turpium, natura notum esse. Deinde, cum addit, Gentes hoc ipsum opus ostendere, ad experientiam prouocat. Dum enim gentes religiones instituunt, dum puniunt turpia & iniusta facta, vt Deum colendum esse testantur: ita honestatem & iustitiam expetendam esse iudicant, ad quæ tanquam ad prima capita, tota Lex Dei reuocatur. Tertiò, cum addit: Vna testante eorum cõscientia, coram interno testimonio conscientiæ Gentes sistit. Quartò, cùm inquit: Et inter se rationibus accusantibus aut excusantibus, qualisnam testis sit conscientia definitur. Nam cum dicit: Gentes rationibus se nunc excusare, nunc accusare, aperte significat, conscientiam, naturalẽ quãdam esse Legis intelligentiam, qua, vt honesta facta excusantur & probantur: ita turpia accusantur & improbantur.

4 Cùm hac definitione cõuenit & poetæ descriptio. *Conscia mens vt cuique sua est, ita concipit intra Pectora, pro meritis, spemque metumque, suis.*

5 Verum, vt hoc opus diuinũ cogitetur cũ maiori admiratione, in gloriã Opificis: subtilius, quæ ad huius opificij fabricam pertinere videbuntur, inquirã.

Sedes eius

6 Omnium primum hoc tenẽdum est, quod sedes conscientiæ sit in præcipua parte hominis, videlicet, in mente ipsa, in qua tres facultates sunt, veluti huius diuini opificij partes.

7 In mente, quæ sedes est conscientiæ, est primũm intelligentia, quam Philosophi vocant contemplantem, à proprio eius officio. Nam in contemplatione occupatur, ac scientiarum omniũ principia scrutatur.

Intelligẽtia contẽplans.

8 In hac ergo intelligentia contemplante collocatur, συντήρησις ea, quæ propositiones, hoc est, Maiores, in syllogismis practicis suppeditat, & à Paulo νοῦς appellatur.

9 Nam cũ hæc synteresis sit custos & conseruatrix notitiarum, quæ nobis innatæ sunt, de honestis expetendis & turpibus fugiendis: attendit semper quid expediat. Atq; hãc ob caussam suppeditare syllogismis practicis propositiones dicitur, quales sunt hæ: Honesta expetenda sunt: Turpia vitanda.

Intelligẽtia practica.

10 Deinde, in mente est intelligentia practica, quæ in actione posita est. In hac parte mentis conscientia collocatur. Atque hæc, assumptiones seruientes syllogismis practicis, pro actionum differentia, promit.

Facultas Iudicatrix.

11 Adhæc, in mente est facultas iudicatrix de facto, hoc est, τὸ κριτήριον. Hæc facultas de præmio & pœna factorum pronunciat, iuxta honestè secus factorum gradus.

12 Syllogismus ita extructus vocatur practicus, propterea quod de actione instituitur, & de actionis præmio & pœna iudicat. Hic syllogismus, interdum partis nomen sibi vsurpat, & dicitur conscientia.

Syllogismus conscientiæ.

13 Hunc syllogismum practicum, diuino ordine, sequitur aut lætitia, aut trepidatio in corde, pro actionum varietate. Huic affectui haud raro etiam tribuitur conscientiæ nomen. Non enim inusitatũ est, idem nomen toti & partibus tribui.

Exemplũ honesti.

14 Συντήρησις intelligentiæ in Hectore contẽplãtis, hanc suppeditat propositionẽ: Honesta sunt facienda eáque quæ laude digna sunt. Cõscientia, quæ proprie est mentis practicæ, hanc ponit assumtionẽ: Defendere patriam, & pro ea fortiter mori (vt ego decreui) est & honestum, & laude dignum, τὸ κριτήριον conclusionem infert: Ergo defendere patriam & pro ea fortiter pugnare, est honestum & laude dignum. Hunc syllogismum in mente Hectoris secuta est lætitia, qua magis animatus est.

Exẽplum malæ & turpis.

15 In Oedipo συντήρησις suppeditat hanc propositionem, Turpissima facta, maxima sunt digna pœna. Conscientia apponit assumtionem. Incœstus cũ propria matre concubitus, est turpissimus. τὸ κριτήριον concludit, Igitur incœstus cum propria matre concubitus, est pœna maxima dignus. Hunc syllogismũ practicum in mente Oedipi tantus secutus est cruciatus, quod pudore suffectus, ob sceleris turpitudinem, ipse sibi oculos eruerit, ne Solem aspiceret, dixeritque vicinis, Discedite à me, ne vmbra bonis noceat. Huc Oedipum potentem regem, adegit conscientia sola, qui antea Sacerdotem Tyresiam rectè admonentem, superbissimè contemsit. Etsi satis animose, ab eo vicissim contemtus est.

16 Hactenus ex media Philosophia desumsimus descriptionem conscientiæ, quam descriptionem mens sana in omnibus hominibus, absque controuersia approbat. Nunc autem aliquid adiiciamus quod ignotum est Philosophiæ, & sine quo doctrina de conscientia est imperfecta, & plane desperationis plena.

Regula.

17 Regula triplex in mente contemplante considerãda est: Vna, Naturalis: Legalis, altera: Tertia, Euangelica. De naturali regula, quam cum Philosophis συντήρησιν appellamus, iam dictum est, quare de reliquis duabus est dicendum.

Legalis.

18 Legalem appello regulam, quam lex Dei suppeditat, quoties Deus vel mandat aliquid fieri, vel prohibet, siue id fiat catholice, siue personaliter.

Exẽplum.

19 Deus mandat Sauli, vt aboleat Amalech cum omnibus suis, vt nihil prorsus de anathemate reseruetur. Hoc mandatum regula erat, suppeditans Sauli maiorem syllogismi practici, ex qua regula, obiurgatus tandem à Samuele, hoc modo ratiocinatur: Mandato Dei inobediens iustè punitur. Ego Saul mandato Dei non obediui, Ergo, iustè punior. Hũc practicum syllogismum in Saule, desperatio consecuta est: vt in Cain, Iuda, & multis aliis.

20 In hoc syllogismo, vox Dei est loco συντηρήσεος, quæ Maiorem constituit: subsumit conscientia Minorem, τὸ κριτήριον pronunciat sententiam, quam sequitur pœna.

Euangelica.

21 Tertia regula est ignota rationi ac Legi, & est vox Euangelij, quæ pœnitentiam prædicat, & pœnitẽtibus offert remissionem peccatorum, iuxta illud: Conuertimini, & propitius ero iniquitati vestræ. Et Dominus: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. Ex quo sequitur, non perituros, quotquot egerint pœnitentiam.

Exẽplum.

22 Et hæc regula Dauid hunc syllogismum extruxit: Deus promittit veniam peccatoribus, qui pœnitentiam egerint. Ego reus homicidij & adulterij, pœnitentiam ago, & confugio serio ad misericordiam. Igitur Deus condonat mihi grauissimum peccatum, quo illum offendi. Hunc syllogismum in corde Dauidis consolatio vera secuta est, & lætitia in Deo, qui peccatum iuxta promissionem remisit. In concione Nathan cernitur vnus syllogismus, ex regula Legis: alter, ex regula Euangelij. Vtriusque affectus in corde Dauidis sentitur: quod & voce declarat.

Conscientiæ fulcra quatuor.

23 Ad eundem modum Manasse, Latro in cruce, Petrus, Paulus, & alij, conscientia scelerum prostrati, contra Legis damnatoriam sententiam Euangelij promissione se erexerunt.

24 Cæterùm, ne quis hanc Euangelicam regulam malè applicet, sciendum est, quibus veluti fulcris nitatur, ne quis seipsum fallat, & abutatur Euangelij regula in propriam perniciem.

25 Quicunque proinde hac Euangelij regula rectè vti velit, hæc quatuor absque hypocrisi in se sentiat. *Primum*, est fiducia Christi, qua statuitur esse remissum peccatum, iuxta illud: Beati omnes qui confidunt in eo. *Secundum*, est pium & sanctum propositum, quo abiicitur propositum peccandi. Qui enim propositum habet peccandi aliquando spiritum Christi non habet: quare nec fidem viuam, qualem requirit Euangelium, habere potest. *Tertium*, est singulare desiderium totam suam vitam Deo approbãdi. Hoc enim desiderium, veluti flamma quędam ardentis in corde fidei est. *Quartum*, est sancta cura muneris sibi demandati. Qui enim officium negligit, infideli (teste Paulo) est deterior.

26 His quatuor veluti fulcris, conscientia mundata à mortuis operibus per sanguinem Christi, ædificatur, fouetur, conseruatur, comprobatur.

Differentię.

27 Differentiæ conscientiæ, quibus alia dicitur bona, alia mala, ab effectu syllogismi practici sumuntur, hoc est, à sensu iudicij Dei in hominibus, qui sanè sensus, haud obscurum iudicium est futuri iudicij. Bona conscientia est, ex honestè actæ vitæ recordatione, lætitia, seu remissi peccati fiducia. In hac duorum affectuũ συζυγία est, videlicet lætitiæ & spei. Mala conscientia est, ex turpiter actæ vitæ recordatione, trepidatio ac pauor. In hac est etiam duorum affectuum συζυγία: videlicet, ægritudinis & metus.

28 Bona conscientia, thesaurus est omnium optimus & preciosissimus, vnde Ausonius: *Quænam summa boni: Mens quæ sibi conscia recti.* Hanc Plato bonam nutricem senectutis nominat.

29 Mala conscientia, res omnium tristissima est. Quid enim tristius esse potest, quam Nocte diéque suum gestare in pectore testem.

Bonæ & malæ discrimina.

30 Cæterùm hoc loco non inutile fuerit, cum bonæ tum malæ conscientiæ discrimina recitare, quæ notat Bernardus. Sæpe enim fit, vt vis conscientiæ, non, vt deceret, sentiatur.

31 Cõsciẽtia (inquit) alia bona & trãquilla: alia bona & turbata: alia mala & trãquilla: alia mala & turbata

32 Bona & tranquilla conscientia est, quæ statuit remissum peccatum, & sentit testimonium intus in corde. Bona, sed turbata est, cum homo quidem statuit peccatum remissum, sed vehementius carnis importunitate solicitatur, vt haud raro videatur succumbere.

33 Mala & tranquilla est qua nihil peius, nihil infelicius. Hæc est, cum homo adeo est immersus in profundum peccati, vt de resipiscentia non cogitet: sed tanquam cæcus de vno scelere in aliud feratur. Hanc Paulus cauterio resectam dicit, vnde fit vt non sentiatur, præsertim cum res omnes ex voto succedunt. Significat igitur Paulus quorundam hominum conscientiam ita obduruisse vt callum obduxerit: deinde cancrum illam inuasisse: postremo cauterio amputatam, vt iam planè absque omni sensu esse videatur. Homines qui huiusmodi conscientiam habent, Paulus Ephes. 4. 19. vocat ἀπηλγηκότας, vt qui omne συντηρήσεως iudicium amiserint, & quorum mẽs reproba sit facta: quę mens reproba Rom. 1. 28. inter pœnas contẽpti Dei numeratur. Est autem mẽs reproba, quę probat improbãda, & improbat probanda, qualis est hodie in præcipuis mundi hominibus.

34 Mala & turbata conscientia, est qua sentitur peccati grauitas, quáque homo premitur tanquam monte quodam imposito, vt eluctari non possit. Huiusmodi fuit cõscientia Cain, Iudæ, Achitophel: & talis fit omnium in hora mortis, qui in hac vita sine pœnitentia vixerunt, nisi fortè admodum pauci, veluti crura è faucibus lupi eripiantur.

35 Hoc testatus Plato est, etsi Ethnicus, ignarus verbi Dei. Ita enim in primo de republica ait: *Quando aliquis vicinus mori videtur, inuadit ipsum subito metus quidam, & cura eorum de quibus antea non cogitauit: & sermones qui feruntur de inferis, nempe quod illi qui hic alios læserint, illic pœnas luere debeant. Hactenus quidem ridiculi & fabulosi sunt visi: at tunc torquẽt animum ægrotantis: atque ipse siue ex senectutis infirmitate, siue aliunde inferis vicinior, magis quæ illic aguntur considerat. Suspicione itaque atque metu plenus, animo versat ac pensitat si quem læserit: ac si deprehenderit se multa iniustè fecisse in vita ex somnis, tanquam pueri crebro excitatus, metuit, ac mala cum spe viuit.*

Alia diuisio.

36 Verùm nequis desideret quicquam in nostra diuisione, addo & hanc sectionem, Quod conscientia alia sit bona, sed falsò, alia sit mala, itidem falsò. Vtrumque contingit vbi erroneum statuitur principium. Monachus murmuratis suis preculis & celebrata missa, bonam conscientiam habet, sed falsò bonam. Alter neglectis preculis & missa, torquetur mala conscientia, sed falsò mala. Nam vterque ex malo principio suam conscientiam extruit.

XXVI.

VETVS ET NOVVS homo.

Necessitas huius doctrinæ.

1 CVM Paulus Apostolus iubeat, vt deponamus veterem hominem & induamus nouum, modò salutis per Christum partæ consortes esse velimus: operæpretium est diligenter inquirere, quisnam sit ille vetus homo, quem deponi, cruci figi & exui vult Apostolus: & quisnam sit ille nouus, quem in locum veteris succedere postulat.

Summa.

2 Etsi autem rem ipsam facilè est ex 4.ca. ad Ephes. vers. 22. & 24. intelligere, vbi veterẽ hominem appellat veterem conuersationem secundum concupiscentias erroris: & Nouum qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate vera: tamen ratio appellationis in ista breuitate non satis perspicitur: quare ex aliis Scripturæ locis declaratio petẽda est.

Plenior explicatio.

3 Imprimis autem hoc constat, quod Metonymia Hebraica, nomina substantiarum & subiectorum sæpissime pro adiunctis, hoc est, pro qualitatibus in subiectis hærentibus, & pro actionibus qualitatum ponantur: id autem fieri in oratione Paulina vel ex eo manifestum est, quod in eodem subiecto haud rarò vetus homo & nouus opponantur. 1. Cor. 15. 47. opponitur terrenus homo & cœlestis: vbi nequaquam substantiarum diuersitas, sed qualitatum & actionum notatur differentia.

Homo quid.

4 Nemini ergo dubium esse debet, quin hominis appellatione significetur qualitas, & ex qualitate manans actio.

5 Epitheta veteris & noui, & caussarum respectum indicant, & imitationem seu diuersa studia significant.

Vetus & nouus.

6 Nam cum Apostolus veterem hominem à nouo discernit, ad caussas huius differentiæ respicit. Caussa veteris hominis, est primus homo, de terra terrenus: ideóque vetus. Caussa noui hominis, est secundus homo, de cœlo cœlestis: ideóque meritò nouus dicitur. 1. Cor. 15. 47.

7 Deinde significatur his epithetis imitatio seu studium, vt vetus sit, quatenus imitatur primum hominem post lapsum: nouus vero quatenus hominem secundum exprimit.

8 Atque hoc est quod Apostolus ait: Qualis terrenus ille, tales & qui terreni sunt: & qualis ille cœlestis, tales & qui cœlestes sunt, & sicut gestauimus imaginem terreni, gestabimus etiam imaginem cœlestis.

Variæ eorum oppositiones.

9 Est & hoc obseruandum, quod vetus homo & nouus aliàs opponuntur in diuersis subiectis, aliàs in iisdem: pro qua diuersitate, modus significandi non parum variat.

Prima.

10 Cum opponuntur in diuersis subiectis, tunc vt vetus homo vniuersam hominis naturam complectitur, sicuti homo in iniquitate conceptus est, & in hanc lucem editus: ita nouus homo significat regeneratum per fidem, quia homo per fidem Filius Dei nascitur. Ioan. 1. 12. Proinde hac comparatione vetus homo est ψυχικὸς homo, hoc est, non renatus, expers fidei regníque Christi. Contra verò, nouus homo est qui credit in Christum. Fides ergo hoc pacto separat nouum hominem à veteri.

Secunda.

11 Opponuntur & vetus homo & nouus in iisdem subiectis, qua ratione vetus homo dicitur, quicquid erroris & vitij remanet in regeneratis, quod carnis nomine apud Paulum designatur. Contrà nouus homo, noua iustificatorum qualitas est, & motus & actio proficiscens ex fide & congruens cum Lege Dei: & dicitur Spiritus à caussa & autore. Vt igitur prior comparatio à caussis: ita secunda ab effectis petitur.

12 Vbicunque igitur Spiritus concupiscit & militat aduersus carnem, & caro aduersus spiritum: illic & vetus homo, & nouus vnà sunt, sed dispari ratione. Nam donec imperium manet penes spiritum, & caro reprimitur, crucifigitur, mortificatur, verè nouus homo adesse putandus est. Verum cum imperium plenum relinquitur carni, adeò vt homo secundum carnem viuat: nouus homo exulat, & homo sub ira Dei manet. Hoc cõfirmatur Pauli dicto: Si secundum carnem vixeritis, moriemini. At si Spiritu actiones corporis mortificaueritis, viuetis. Huius dicti rationem subiicit. Quotquot Spiritu Dei ducuntur, hi sunt Filij Dei. Rom. 8. 13. 14.

Anatome vtriusque hominis.

13 Hactenus in genere ostendimus caussas appellationum veteris & noui hominis: differentias monstrauimus, & alterum ab altero cum in diuersis subiectis, tum in iisdem distinximus. Nũc quò melius cognoscatur vterq;, hoc est, vetus & nouus homo, veluti ἀναλογίαν quandam vtriusque instituam.

14 In veteri igitur homine consideremus. Primum, corpus ipsum. Deinde corporis membra. Præterea, effecta seu opera veteris hominis.

1. Veteris hominis corpus.

15 Corpus veteris hominis nunc à Paulo corpus peccati, nunc peccatum ipsum dicitur: & est vniuersa natura vitiosa & deprauata. Hoc corpus circumfert secum omnis qui natus est iuxta communem naturæ cursum, ex seminis maris & fœminę commixtione: nec plene mortificari potest, priusquam hoc mortale nostrum corpus ab anima relictum fuerit.

2. Mẽbra.

16 Membra veteris hominis sunt, facultates tum animi, tum corporis, quæ se peccato sistunt ad obediendum ei in desideriis ipsius. Animi quidem: iuxta Pauli enumerationem, Mens, διάνοια, cor: corporis verò, vires corporis, & sensus omnes externi.

Facultates animæ.

17 Mens, id est, τὸ ἡγεμονικὸν, adeo celebratum à Philosophis, est ea facultas, qua homo lumine rationis cernit & iudicat honesta & inhonesta: quam Paulus in non renatis vanam esse pronuntiat.

18 Διάνοια est facultas illa, per quã ratiocinamur & colligimus aliquid ex iis, quæ mens sine ratione quietè cernit. Verum hanc in homine veteri excæcatam pronuntiat Apostolus.

19 Cor complectitur affectus, voluntatem, concupiscentias. Hoc Paulus obduratum esse affirmat, adeo vt Deo non cedat, nec afficiatur vllis rebus diuinis.

20 Præter has internas facultates seu membra veteris hominis sunt παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν, vt Paulus appellat, quæ existunt in membris nostris per Legem, antequam veniamus in communionem gratiæ. Neque tamen Lex harum affectionum effectrix est per se, sed tantum κατ᾽ ἀφορμὴν, vt Paulus sese interpretatur.

21 Est igitur mens in non renatis, primùm veteris hominis membrum, & veluti primus peccati, id est, natiuæ nostræ corruptionis, administer, cui famulatur intelligẽtia, ad suggerendum cordi prauos motus. Hi postquam commouerint voluntatem, nascuntur ἐπιθυμίαι. Tum verò corpus ab animo impulsum, huc & illuc transuersum rapitur: omnes sensus, adeóque omnia corporis membra tyranni arbitrio se sistunt, ad perpetranda omnia, quæ imperat. Et cum voce Dei peccatum accusatur, eius παθήματα inde occasione sumpta magis vigent in membris non renatorum.

Vires corporis.

3. Effecta

22 Hinc fructus pessimus profertur, & varius, quem

seu opera & fructus. quemadmodum Paulus Galat.5.19.testatur hisce verbis: Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt, adulteriũ, scortatio, impuritas, proteruia, idololatria, veneficium, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, contentiones, dissidia, hæreses, inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, quod qui talia agunt, regni Dei hæredes non erunt.

Summa. 23 Hactenus quid sit vetus homo, Quæ eius membra, Quæ actiones, &, Quis exitus. Verùm vt omnia in breuiorem summam contraham, vetus homo est peccatum regnans in mortali nostro corpore, ita vt obediamus peccato in cupiditatibus corporis. Rom.6.12.

2. Noui hominis. 24 In nouo homine spectentur, natiuitatis caussæ, modus, partes, noui hominis membra, actiones & signa testantia infallibiliter de hac noua natiuitate ex quibus, quilibet scire potest, num sit nouus homo in Christo, necne.

Natiuitas 25 In noui hominis natiuitate nihil crassum, nihil carnale cogitãdum est. Est enim arcana quędam ac spiritualis natiuitas, cuius caussæ & cognoscendæ sunt, & accurate distinguendæ. Nam cũ nunc à Deo nasci, nunc è Spiritu renasci, interdum per verbum, nonnunquam per fidem, rursus per lauacrum aquæ, interdum quoque per ministros Euangelij nasci dicimur: necessarium erit caussas has accuratè distinguere, ne confusio harum caussarum errores pariat.

26 Hoc autem ante omnia tenendum est, quod sicut opus creationis hominis, est totius Trinitatis: ita & recreatio seu regeneratio hominis, Deum autorem habet. Nam hoc mirandum opus à nulla creatura fieri potest.

27 Vt ergo Deus Pater creauit hominem, & Deus Filius creauit hominem, & Deus Spiritus sanctus creauit hominem: ita Deus Pater, Filius & Spiritu sanctus hominem peccato mortuum regenerant: sed seruata cuiusque personæ proprietate, hoc modo:

28 Vt Deus Pater creauit mundum, per Filium, in Spiritu sancto: ita rectè dicitur: Deus Pater per Filium, in Spiritu sancto regenerat hominem. Pater enim autor & fons est: Filius medium & meritum: Spiritus sanctus vim suam exerit in hominẽ, ac eum nouam creaturam efficit & conseruat. Verùm quia Deus vtitur ad hanc noui hominis regenerationem, sensibilibus instrumentis: fit vt hæc natiuitas nunc verbo, nunc fidei, nunc Baptismo, nunc ministris Euangelij tribuatur: sed diuersimode.

Vt Petrus Apostolus semen noui hominis nascendi, verbum Dei statuit: ita Ioannes per fidem nasci Filios Dei affirmat. Nam sicuti verbum promissionis est veluti semen Dei, ex quo Filij Dei nascuntur: ita fides, quæ est opus Spiritus sancti, recipit semen: quo recepto hæc diuina peragitur natiuitas. Huc illud: Dedit Deus hunc honorem, vt Filij Dei fiant, quotquot credunt in nomen eius.

30 Dignatur proinde adoptionis honore Deus eos, qui in Filium credunt, sed quos suo Spiritu iam genuerat. Proinde, quod efficit spiritus: hoc verbum offert, atque idem fides receptum declarat.

31 Quod autem natiuitas hic tribuatur nunc Baptismo, nunc ministris Euangelij, non pugnat cum superioribus. Vt enim Baptismo tribuitur, tanquam Sacramento: ita ministris Euangelij, tanquam cooperariis Dei, non tanquam autoribus.

Modus huius natiuitatis. 32 Cum autem huius nouæ natiuitatis modum ignoraret Nicodemus, Dominus eum hac similitudine docet. Ventus, inquit, quò vult spirat, & sonum eius audit, sed nescis vnde veniat, aut quò vadat: ita est omnis qui genitus est è Spiritu, hoc est, Quemadmodum ignoratur, vnde veniat, aut quò vadat, ventus, sed tamen eius sonus sentitur, dum spirat: ita modus regenerationis per Spiritum sanctum, est nobis reconditus: sed mox vbi regeniti sumus, vis & effectus Spiritus sancti in rebus regenitis, se profert. Nam huius Spiritus motus & status, in cordibus regenitorum est fides, qua sola iustificamur, Timor Dei, Ardens amor, &c.

Partes duæ. 33 Partes huius nouæ natiuitatis, seu noui hominis, sunt duæ, videlicet, Mortificatio, & viuificatio: quæ quidem quotidianis incrementis opus habent, quo tandem perficiantur.

34 Vt mortificatio est communio & societas mortis Christi: cuius virtute verus homo castigatur, crucifigitur, occiditur: ita viuificatio est communio & societas resurrectionis Christi, cuius virtute viuificamur, vt nouam vitam viuamus. Quod enim repugnamus peccato, virtute mortis Christi fit: & quod militamus iustitiæ, virtute resurrectionis Christi fit, quem possidemus fide, cum omnibus suis thesauris & beneficiis.

Membra noui hominis. 35 Membra huius noui hominis sunt: mens, sed reformata manu Dei, & noua luce perfusa: intelligentia verbum Dei tanquam regulam, sequens: affectus, sed purgati per Spiritum sanctum, ardentes timore Dei: & voluntas conuersa ad Deum, & concupiscentia Spiritus, quæ pugnat aduersus carnem.

Actiones. 36 Hinc etiam intelligi potest, qualesnam sint actiones noui hominis, seu Spiritus, qui testatur de nostra renascentia. Paulus autem, exempli gratia, has enumerat actiones Spiritus: Fructus Spiritus est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia. Aduersus eos qui sunt huiusmodi non est Lex.

Signa huius natiuitatis. 37 Porrò, Signa testantia de hac spirituali natiuitate, vnumquemque Christianum tenere oportet: ne quis vel seipsum decipiat, vanitate: vel deiiciat, pusillanimitate. Sunt autem præcipua signa quinq;.

38 Primum est, vera Christi cognitio: Hæc est, inquit Dominus, vita æterna, vt te cognoscant verum Deum, & Iesum esse Christum, quem misisti. Hæc cognitio in notitia & fiducia Christi est sita.

39 Secundum est, duci Spiritu Christi, & non carnis impetu ferri. Ita enim inquit Paulus: Qui ducuntur Spiritu Christi, hi sunt eius. Hic Spiritus vt est arrhabo hęreditatis promissæ: ita missus est in corda nostra, vt nos ad precandum excitet.

40 Tertium, assidua spiritus aduersus carnem lucta, & eiusdem spiritus victoria super carnem. Etsi autem hæc victoria difficulter acquiritur: tamen reuera parta est, quando peccatum in nobis non negat, vt obediamus ei in cupiditatibus corporis.

41 Quartum est, patientia sub cruce, quæ spei, quæ cum fide cõiuncta est, indiuidua comes existit.

42 Quintum, quotidie magis magísque abundare in cognitione & omni sensu. Philip.1.9.

XXVII.

SPIRITVS ET litera.

Allegoricorum error refellitur solidis rationibus. 1 QVi ex Pauli dicto, 2. Corinth. 3. 6. Litera occidit, Spiritus autem viuificat. Grammaticum Scripturæ sensum (quem literalem vocant)

occidere,& allegoricum viuificare concludunt,perniciosissime errant.

2 Primùm enim ista interpretatio contumelia Deum afficit,vt qui homines obscuris ęnigmatibus in certam ipsorum perniciem,illudat & decipiat.

3 Deinde,eadem omnem doctrinæ cœlestis certitudinem euertit. Nam si Grammaticus sensus, quem verba rectè intellecta suppeditant, est litera occidens: quæ quæso certitudo esse poterit,præsertim cum alij alias gignunt allegorias?

4 Idem error homines paulatim, à verbo nobis diuinitus tradito,ad humana somnia abducit. Vnde fit vt doctrinæ dæmoniorum & humanæ traditiones in locum cœlestis doctrinæ, quæ sola salutaris est,succedant.

5 Breuiter, Ista erronea sententia omnem salutis spem & omnem conscientiarum consolationem euertit. Quæ enim spes & quæ consolatio ex eo verbo esse poterit,quod instar Prothei,in mille allegoriarum formas se flectit?

6 Proinde sanis hominibus & piis,dubium esse non potest,quin afflatu diabolico factum sit, vt genuinus verborum sensus, quem suppeditat grammatica,sit istis doctoribus litera occidens: & contrà,somnium hominis sit allegoria, adeóque Spiritus viuificans.

7 Similis prorsus contumelia fuit antiqui serpentis, qui primos nostros parentes, à sensu verbi Dei genuino abduxit ad alias cogitationes pugnantes cum voluntate Dei in verbo reuelata. Nam cum Deus sua voce minatur mortem comedentibus de fructu vetito,Satan contrà dicit: Nequaquam morte moriemini,significans verba Dei non esse accipienda eo sensu, quem grammatica promebat, sed alio arcano & allegorico.

8 Proinde non minus quam vox Satanæ,qua Eua decepta est,detestandus est error Origenis,qui scripturam totam in allegorias transformat. Et probanda est Epiphanij sententia, qui affirmat non omnia diuina verba allegoriis indigere,sed accipienda esse prout se habent,hoc est,eo sensu,quem voces rectè intellectæ conficiunt.

9 Abraham audit à Domino: Vade in locum quem monstrauero tibi,atque ibi offer vnigenitum filium tuum Isaac, quem diligis, in holocaustum. Hîc,si Abraham præterito grammatico sensu, confugisset ad allegorias,nequaquam filium Isaac, vinculis prius ligatum, mactare in holocaustum properasset.

Regula de sensu Scripturę.

10 Quapropter in mandatis diuinis, in ordinationibus, in promissionibus, & comminationibus omnibus modis quærendus est,& retinendus genuinus verborum sensus: nisi forte ex grãmatico sensu aliqua absurditas sequitur, aduersus articulos fidei. Tunc enim adhibenda est theoria, iuxta Epiphanij consilium,quæ ex scopi consideratione,ex peristasi rerum,& ex collatione plurium sententiarum, eruit (seruata analogia fidei) verum verborum sensum.

Alia regula.

11 Etsi autem in veteri potissimum testamento, multa sunt typica & mystica: tamen genuinus verborum sensus primum tenendus est. Deinde symbolica ratio, potius quam allegoria, est spectanda: quæ tantisper probanda est, donec cum axiomatis primis Religionis consentiat.

De allegoriis regula.

12 Quantum autem ad allegorias attinet,seruari hanc regulam perutile fuerit. Allegoria nulla recipiatur,quantumuis speciosa fuerit, nisi quæ habeat facem claram verbi diuini præeuntem.

Method' doctrinæ huius cap.

13 Cæterùm, ne errore Papistico & nos inuoluamur,de Spiritu & Litera: primum quęramus,quid Litera, & quid Spiritus absolutè sint. Deinde quid comparate,videlicet, cum Litera tribuatur Legi, & Spiritus Euangelio,quatenus opponuntur.

De vi nominum.

14 Quid autem sint Spiritus & Litera absolutè, ex sequentibus licet colligere testimoniis. Rom. 28. 2. Non circumcisio carnis, circumcisio est: sed circumcisio cordis in Spiritu,& non in Litera. Circumcisio ergo cordis,est spiritus:& circumcisio, quæ in carne tantum est,est litera. 2. Corinth. 3. 3. opponitur Spiritus Dei viui,tabulis lapideis.

15 Hinc primùm firmissima demonstratione concludo, Literæ & Spiritus vocabula, nequaquam ad expositionem pertinere,vt volunt cum Origene papistæ: sed potius ad vim quandam & fructum verbi in hominibus.

16 Hoc comprobatur & his Pauli verbis: Dum palam sit,vos esse epistolam Christi,inscriptam non atramento,sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis,sed in tabulis cordis carneis. 2. Cor. 3. 3.

Antithesis eorundem.

17 Præterea antithesis literæ & spiritus rectè perpẽsa,omnem dubitationem tollit. Nam certum est,literam & spiritum,vt cõtraria,ab Apostolo opponi. Si itaque constiterit,quid propriè alterutrà harum vocum significetur: mox ex collatione contrariorum,quid sibi velit reliqua,apparebit.

18 Cum igitur Paulus ipse spiritui, in corde locum tribuit, atque eum definit esse viuum sensum, & scripturam Spiritus sancti, viuificantis corda hominum: sequitur literam esse quiddam expers viui sensus spiritus in corde.

Spiritus & litera quid.

19 Proinde vt spiritus est, quod Spiritu Dei viuentis in cordibus nostris inscriptum est: ita litera erit quicquid legitur, intelligitur, cogitatur, & fit, quantumlibet spirituale sit,cum animo nostro non inhæret & viuit per spiritum.

In quo cõueniũt & discrepanr.

20 Quantum itaque ad rem attinet,quæ proponitur,intelligitur, cogitatur, non est differentia,inter Literam & spiritum: sed quoad animi affectus. Si enim animus spiritu Dei viuificantis excitatur ad pios & sanctos motus & actiones: Spiritus est. Sin minus,litera est inefficax ad vitam infundendam,& satis potens ad occidendum: non quidem verbi vitio,sed hominis culpa.

21 Paulus vult hominem abundare in cognitione & sensu simul. Nam cognitio omnis,siue sit Legis, siue Euangelij, sine sensu, litera est occicens: Contra autem, cum sensus viuus in corde accedit, spiritus est viuificãs,& non amplius litera occidens.

Verbum Dei quomodo Spiritus & Litera

22 Legis proinde cognitio,& opus Legis, si spiritu Dei intus viuificante corda destituitur,litera est occidens,vt in Paulo cernimus nondum conuerso. Is enim,etsi inculpatè coram oculis hominum vixerat: tamen ad extremum, se à Lege occidi, animaduertit.

23 Euangelij similiter cognitio, confessio, & vsus Sacramentorum, sine spiritu intus corda renouante,litera est occidens.

24 Contra,Legis cognitio,& opus Legis,quando spiritus intus cor viuificat, spiritus est, & non litera, vt in Paulo est videre, qui conuersus, condelectabatur Legi Dei, secundum interiorem hominem.

25 Euangelium similiter creditum & efficax in corde,spiritus est. Idem sit de sacrificiis & sacramentis iudicium.

Sacrificia & Sacramenta quomodo sunt litera & spiritus.

26 Sacrificium Cain,Decimæ Pharisæi,quia vitali spiritu in corde destituebantur, litera fuerunt. Contrà, Abelis munera, & Cornelij eleemosynæ, quia corda eorum viuificabantur spiritu Dei,spiritus erant.

27 Sic-

27 Sic Paulus, circumcisionē, quæ in carne hæret sine fide in corde, Literam vocat: & contra, eandem, Spiritum nominat, cum suum proprium finem assequitur, hoc est, cum res in corde, signo externo respondet.

28 Fine enim præceptorum, signorum, typorū, atque adeo omnium operum sublato, manet sola Litera, quæ per se inutilis est.

Ratio locutionis.

29 Ratio locutionis, si quæritur, hæc est, Vt Spiritus vocabulum per Synecdochen accipitur. Nam & Spiritum sanctum significat, & motus viuos, in corde excitatos, ab eodem Spiritu: ita Literæ vox, per Metalepsin transfertur, & significat, quod nudam Literam, sine motu Spiritus sancti in corde, consequitur.

Quo sensu Lex litera: Euangelium Spiritus dicitur.

30 Hactenus perspicuè ostendimus, quid absolutè sit Spiritus, & quid Litera. Nunc autem declarādum est, quid sibi velint, cum litera Legi, & Spiritus Euangelio, à Paulo tribuantur: quæ sane epitheti vice funguntur, ac si diceres Legem literalem esse, Euangelium autem spirituale.

31 Verba Pauli hæc sunt, 2. Cor. 3. 6. Qui fecit, vt idonei essemus ministri noui Testamenti, non literæ, sed Spiritus. Litera enim occidit: Spiritus autem viuificat. Quod si mortis ministerium, literis informatum in saxis, fuit gloriosum, adeo vt non possent intueri filij Israel in faciem Mosis, propter gloriam vultus eius, quæ abolenda erat: cui non potius ministerium Spiritus, erit gloriosum? Nam si ministerium condemnationis, erat gloriosum: multò magis ministerium iustitiæ abundat in gloria.

32 Hic Paulus manifestè legem Mosis, scriptam in tabulis lapideis, vocat literam occidentem: & contra, Euangelium, Spiritum viuificantem.

33 Sed sciendum est, Legem quidem literam, Euangelium verò Spiritum appellari, non simpliciter. Nam vt Euangelium nō semper est Spiritus: ita Lex non semper est litera: sed quatenus vnum alteri opponitur. Tunc enim verè & congruenter dicitur, Legis naturam esse, literaliter docere homines: Euangelij autem, spiritualiter: quia gratiæ Christi sit instrumentum.

34 Neque his obstat, quod Euangelium à Paulo alibi dicatur odor mortis ad mortem, & Christus appelletur lapis offensionis, & petra scandali. Nam id Euangelio non competit natura, quia omnibus est salutare: sed hominum vitio, qui instrumentum regenerationis & reconciliationis repudiant.

35 Legis igitur perpetuum & inuiolabile accidens est, (quatenus à Christo separatur) vt occidat. Quoniam, vt alibi dicit Apostolus, Quicunque sub ea manent, maledictioni sunt obnoxij. Contra, Euāgelij accidens est, per occasionem occidere. Nam in eo reuelatur iustitia Dei ex fide in fidem: ideóque potentia Dei est, in salutem omni credenti.

36 Breuiter, Lex morbum ostendit, ita vt nullā monstret spem sanationis: sed potius cum hominem relinquit in seipso, morti eum necessariò adiudicat: ideóque meritò Litera occidens dicitur. Verum Euangelium desperatis remedium adfert. Quare pœnitentiam prædicat, & ad Christū adducens, vitę ianuam aperit: ideóque meritissimè, Spiritus viuificans à Paulo dicitur.

37 Discernendum est igitur, inter fortuitum euentum, & perpetuum accidens: inter proprium officium rei, & occasionem. Fortuitus Euangelij euētus est occidere, videlicet, cum auditur, & non creditur. Vnde fit, vt per accidēs, sit Litera occidens: cum eius tamen proprium officium sit, viuificare: vnde Spiritus appellatio illi propriè competit.

Cur Euangelij præcones vocantur ministri spiritus.

38 Cæterum cum Paulus se aliosque Euangelij præcones, vocat ministros non Literæ, id est, Legis occidentis, sed Spiritus, id est, Euangelij viuificantis: nō abolet doctrinā Decalogi, sed tantùm discernit inter ministerium Mosis proprium, & propriū munus præconum Euangelij.

39 Etsi autem homines ad pœnitentiam seu cōuersionem (ad quam inuitat Euangelium) semper prædicatione Legis præparandi sunt, (Nam Legis prædicatio, & ignorantiæ nostræ medetur, & stuporem excutit, vt vere sentiamus nostrum malum, cuius admonitione adigamur ad Christū, nisi malimus in nostris peccatis perirę.) Tamen proprium est ministrorum noui Testamenti, vt sint ministri Spiritus: accidentale verò, quod sint Literæ ministri.

40 Verùm hoc accidentale ministerium, toties aboletur, quoties prædicationi Legis succedit Euangelij gratia æterna. Quod quidem fit quando homines, agnita sua iusta damnationeq́, & percepto Spiritu seruitutis ad metum, obtemperant Euangelio, agentes pœnitentiam. Tum enim donantur Spiritu adoptionis per quem clamant, Abba pater.

41 Quicunque hoc adoptionis Spiritu, ad prædicationem Euangelij, donati fuerint, à maledictione Legis liberi sunt: adeo, vt obedientia, quam præstant Legi Dei, non amplius Litera, sed Spiritus censeatur. Nam non solùm credentes ipsi viuificantur: verumetiam opera, quæ faciunt (tametsi Legi nō satisfaciunt) viuificantur.

Lex, quomodo perpetua & abrogata.

42 Atque hinc est, quod tametsi doctrina Decalogi, quatenus hominem, ad Christum nondum conuersum, condemnat, sit temporaria & abolenda: tamen perpetuò maneat, quatenus est norma iustitiæ diuinæ, & regula obedientiæ, quæ necessariò à conuersis requiritur.

43 Quare detestandus est furor non solum Antinomorum, qui Decalogum non prædicandum in Ecclesia mentiuntur: verumetiam eorum, qui prętextu Christianæ libertatis, necessitatem obedientiæ in conuersis tollunt.

44 Nam si necessarius est ordo caussarum & effectuum, & Christiani omnes sunt debitores, non carni, sed Spiritui: omnino necessaria est noua obedientia. Adeo, vt qui secundum carnem vixerit, sit moriturus: & cōtra, qui Spiritu actiones carnis mortificauerit, sit victurus.

XXVIII.

PRÆDESTINATIO.

Necessitas huius doctrinæ

1 DE æterna Dei prædestinatione, & electione hominum ad vitam beatam & immortalem rectè erudiri Ecclesiam summopere necessarium est. Nam vt nulla doctrina vberiorem consolationem piis conscientiis adferre solet, quam doctrina prædestinationis rectè explicata: ita nihil periculosius est, quàm à vera prædestinationis ratione aberrare.

Modus prædestinationis tenendus

2 Quare ne à modo prędestinationis & electionis, quem nobis commendat Scriptura aberremus, summo studio cauendum est. Nam qui à vero modo deflectit, in præcipitium fertur, vnde se recipere non potest.

3 Sunt quidam, qui cum audiunt nostram salutem in Dei electione & proposito sitam esse, & modum verum haud obseruant, somnia Stoica & tabulas Parcarum fingunt, quibus & seipsos miserè implicant, & alios perniciosè seducunt.

Extrema quæ fugienda.

4 Nam fieri aliud nequaquam potest quam vt is,qui fatales libros de saluandis & perdendis imaginatur,vel hypocrisi vana turgeat,vel desperatione perniciosa tabescat.

5 Quidam enim carnalis cuiusdã securitatis ansam arripiẽtes,in quæuis scelera licentiose ruunt:sibi quidem ipsis in certam perniciem:aliis verò,in graue scandalum.

6 Nõnulli in contrarium malum feruntur, qui cum contra verbum Dei, particularem gratiæ promissionem somniant,in desperationis baratrum demerguntur:in quo eos æternum perire, nisi mature dextera Dei erecti resipiscant,necesse est.

7 Quapropter cum audimus verbo Dei nobis prædestinationis mysterium commendari, simul in verbo Dei prædestinationis modum cum sua vera caussa quæramus:quem si rectè tenuerimus, summã consolationis prædestinationis doctrina nobis adferet,& erit non solum veluti calcar quoddã ad omnia pietatis exercitia: verumetiam vt sacra quædam anchora in mortis articulo.

Modus verissimus.

8 Modus autem prædestinationis verissimus est, quem Paulus nobis commonstrat,cum ad Eph.1.4. ita scribit:Elegit nos in Christo ante constitutionẽ mundi,vt simus nos sancti, & inculpati coram ipso in dilectione.Item, prædestinauit nos in adoptionẽ per Christum Iesum.Item,Gratos nos fecit in Dilecto:in quo habemus redemtionem per sanguinem eius.Item,Proposuit recolligere omnia in Christo. Item,In quo in sortem asciti sumus,prædestinati secundum propositum eius,qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ, vt nos simus in laudẽ gloriæ eius,qui ante sperauimus in Christo. Item, In quo & credentes obsignati estis Spiritu promissionis sancto,qui est Arrhabo hæreditatis nostræ.

9 Hic Paulus clarissimè modum prędestinationis definit, dum pronunciat Deum prædestinasse nos saluti per Christum,& in Christo,Per Christum quidem,vt mediatorem & λυτρωτὴν.In Christo verò, vt in capite,& cum capite : cuius membra efficimur per fidem, quam Euangelium promiscue omnibus prædicat.

Christus fundamẽtum nostræ electionis.

10 Prædestinauit igitur nos Deus, non exarando fatales libros cum Zenonis familia: sed statuendo iuxta consilium voluntatis suæ modum salutis consequendæ per Christum & in Christo.

11 In hoc modo conditio fidei includitur. Nam cum fide inserimur Christo, cius membra efficimur: atque ideo electi,quia membra Christi sumus.

Electorũ Dei proprium & speciale donum, fides.

12 Quam autem hæc conditio sit necessaria ex ordinatione diuina,plurima sanè declarant testimonia.Paulus Rom.9.vbi de prædestinatione disputat, hanc conditionem inculcat,inquiens : Quid igitur dicemus ? Gentes,quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam,iustitiam inquam,quę est ex fide.Israel vero sectans Legem iustitiæ,ad Legem iustitiæ non peruenit.Quare?quia non ex fide,sed ex operibus Legis.Hanc conditionem repetit Apostolus in 10.cap.& sæpe alias eam vrget.Coloss.1.Si modo in fide permaneatis fundati.Heb.3.Participes facti sumus Christi,si modo inchoatã fiduciam vsque ad finem firmam teneamus.1.Tim.2. Mulier saluabitur,si permanserit in fide.

13 Necessitatem huius conditionis Apostolus ipse de se loquens ostendit,cum ait : Væ mihi si non Euangelizem.Item,Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo,ne forte cùm aliis prædicauero, ipse reprobus efficiar.Si igitur Paulus electum Dei organum,ex fide obedientiam erga Deum non præstitisset,fide excussa,gratia excidisset,reprobus sua culpa effectus.Ieremias idem verbis Domini inculcat : Si, inquit, pœnitentiam egerit gens illa à malo, quod locutus sum aduersus eam:agam & ego pœnitẽtiam super malo,quod cogitaui vt facerem ei. Si fecerit malum in oculis meis,vt non audiant vocem meam: pœnitentiam agam super bono quod locutus sum vt facerem ei.

Fides ab electione pendet, tanquam effectus, certus à certiss. caussa.

14 Hinc manifeste apparet prædestinationem diuinam,per Christum & in Christo, ratam esse & requirere à nobis conditionem fidei,qua Christo inserimur,atque ideo electi censemur.

Definitio.

15 Ex his quæ hactenus diximus hanc prædestinationis extruamus definitionem.Prædestinatio est ordinatio Dei, qua ipse ante constitutionem mundi , secundum beneplacitum & consilium voluntatis suæ per Christum & in Christo,destinauit vitæ æternæ omnes in Christum redemtorem credituros:vt sint sancti & inculpati coram ipso:vtque laudem gloriæ & gratiæ ipsius prædicent in omni æternitate.

Oppositũ.

16 Huic opponitur reprobatio, qua reiiciuntur & arcentur ab æterna vita , & mancipantur æternis pœnis,quotquot in Christum credere recusant , & quicunque in fide Christi, ad finem vsque vitæ , non perseuerant.

17 Huius reprobationis caussa est peccatum hominum,& iustitia Dei iustè punientis trãsgressores, qui ad propitiatorium hominibus à Deo propositum,non confugiunt.

Errores.

18 Porro cum conditionem fidei requirimus: simul Pharisaicum taxamus errorem , de Dignitate personarum,de Prærogatiua carnis , de Meritis humanorum operum. Vnde & hoc sequitur, quod nec ex ratione, nec ex Lege de hoc mysterio iudicandum sit. Nam vt ratio dignitatem & prerogatiuam carnis : ita Lex , merita operum hypocritis electionis caussam falsò statuere videtur.

19 Non est itaque caussa prędestinationis in nobis,vt falsò opinantur Monachi, sed in Deo , quam caussam Paulus εὐδοκίαν voluntatis Dei vocat:Augustinus misericordissimam Dei voluntatem.

Beneplacitũ Dei fundamẽtum prædestinationis.

20 De hac voluntate Dei erga homines,vbi certò constiterit:prædestinationis nostri fundamẽtum habemus immotum. Nam Deus omnia,vt Paulus testatur, secundum consilium huius suæ voluntatis operatur.

21 Hæc Dei voluntas misericordissima, non est nobis incognita aut tecta : sed tradita est & reuelata nobis:voce Euangelij. Et in quatuor potissimum cernitur:in missione Filij:in promissione:in mandato & in obsignatione gratiæ.

Eius patefactio.

22 Missio Filij locupletissimum testimonium paternæ voluntatis Dei erga nos est, iuxta hanc vocem Filij:Ioann.3.16. Sic Deus dilexit mundum vt Filium suum vnigenitum daret,vt omnis qui credit in eum non pereat,sed habeat vitam æternam.Ro.5. 8. Commendat Deus charitatem suam erga nos, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est.

23 Huius itaque λύτρον, sufficiens satisfactio est & expiatio peccatorum totius mundi. Per hunc enim Pater fatetur se placatum esse, & iubet serio vt ipsum audiamus.

Efficacia mortis Christi.

24 Neq; est quod quisquã existimet missum esse Filium in mundum,vt quosdam selectos tantùm de genere humano redimeret:sed potius vt totius mundi peccata tolleret,iuxta illud : Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi.

25 Nam

25 Nam vt communem nostram naturã assumpsit,& cum natura,nostram caussam in se recepit:ita palam ipse de se ait:Filius hominis venit saluare quod perierat.

26 Iam autem non pauci aliquot perierant de genere humano:sed totum genus humanum.

27 Quemadmodum igitur in Adamo omnes lapsi sumus:ita cum Adamo datur omnibus promissio seminis contrituri caput serpentis.Hinc Ioannes: Christus apparuit, vt destruat opera Diaboli. Quapropter,fidelis sermo,vt Paulus ait, & omni approbatione dignus est , quod Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere.

Soli electi credentes fiunt participes Christi.

28 Quod autem euentus (proh dolor)non respondeat voluntati Patris mittentis Filium,& desiderio Filij deriuantis in se pœnam peccati:id fit propria hominum malitia,qui à Patre clementissimo ad nuptias filij inuitati,venire recusant : quemadmodum Christus ipse conqueritur,cum ait : Multi sunt vocati,pauci vero electi. Hoc est, pauci credunt & fructus pœnitentiæ edunt , atque ideo expelluntur de domo nuptiarum,vt qui vestem nuptialem non habeant.

Ij soli promissionem omnibus oblatam fide amplectuntur.

29 Promissio gratiæ quæ vere vniuersalis est,similiter voluntatem misericordissimam Patris cœlestis nobis commendat.Huc pertinent plurima dicta, inter quæ sunt hæc.Hæc est voluntas Patris mei,qui misit me,vt omnis qui videt Filium, & credit in eũ habeat vitam æternam.Matth.18.14. Sic non est voluntas ante Patrem meum,qui in cœlis est,vt pereat vnus de pusillis istis.1.Tim.2.4.Deus vult omnes homines saluos fieri & ad agnitionem veritatis venire. 2.Pet.3.9.Deus longanimis est erga vos, non volens vllos perire,sed omnes ad pœnitẽtiam recipere.Huc & illud Propheticum pertinet. Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Ezec.18.33.

30 Hinc Diuus Bernhardus · *Prodit in lucem ad miseri consolationem magnum consilium , quod ab æterno latuerat in sinu æternitatis,quod nolit, videlicet , Deus mortem peccatoris,sed magis vt conuertatur & viuat.*

31 Hæc promissio gratiæ , vt est vniuersalis,ita etiam est gratuita,sola fide accipienda. Vtrumque perspicuè docet Paulus ad Rom.9.10.11.vbi excludit apertè omnem prærogatiuam carnis & operum merita : & concludit omnem qui credit non pudefieri. Non est enim (ait) distinctio Iudæi & Græci.Idem enim Dominus omnium , diues in omnes qui inuocant ipsum.

Iacob & Esau typi gratiæ & Iudicij.

32 Huc faciunt pulcherrimi illi typi , quos idem Apostolus proponit,cum filios Abrahæ,Ismahelem & Isaac:& filios Isaac , Iacobum & Esau,in medium adducit : qui typi in hunc modum accommodandi sunt : In commodis certis ad hanc vitam spectantibus, non omnes qui nati sunt ex semine Abrahæ & Isaac, habentur illorum filij. Multò minus in rebus spiritualibus censebuntur filij , qui ab istis sanctis Patribus ortum ducunt. Quocirca,quemadmodum in commodis ad hanc vitam spectantibus , tantùm illi reputantur filij , de quibus sancti Patriarchæ habebãt promissiones, vt Abraham de Isaaco & de Ismaele , Isaac de Iacobo & non de Esau.Ita in rebus spiritualibus solùm illi sunt Abrahæ filij censendi, qui promissioni gratuitæ credunt:& nõ illi,qui prærogatiua carnis tument.

33 Neque aliud vult conclusio Apostoli:Non est igitur volentis neque currentis, sed miserentis Dei. Nam huius conclusionis hic sensus absque dubio est verissimus.Non est volentis neque currentis,videlicet secundum carnem : quia voluntas carnis & cursus carnis nituntur prærogatiua carnis & meritis operum,atque ideo aduersantur misericordiæ Dei & merito Christi. Sed est volentis & currentis secundum promissionem,hoc est,credentis. Siquidem omnia possibilia sunt credenti. Nam hæc voluntas,& hic cursus,commendant misericordiam Dei, adeóq; sola misericordia in Christo promissa nitũtur. Quid hinc iam efficitur ? Illud quod propositum erat ab Apostolo. Non filios carnis,sed filios promissionis esse hæredes.

34 Sunt autem filij promissionis omnes qui credunt promissioni vt Abraham credidit.Nã Apostolus Ro.4. definit filios promissionis esse eos,qui insistunt vestigiis fidei Abraham.Et ad Gal.3. Scitote,inquit,quod qui credunt , hi sunt filij Abrahæ. Si filij sunt,& hæredes secundum promissionem.

35 Qui hanc vniuersalem gratiam negant (quãtum quidem ad voluntatem Dei paternam attinet) præterquam quod Paulo , adeóque consensui totius Scripturæ se opponunt,grauissimè impingunt. Primum enim tribuunt Deo προσωποληψίαν. Deinde fingunt in Deo contradictorias voluntates.

36 Sed quod apud Deum non sit προσωποληψία, multa dicta testantur.Deus enim semper bonã caussam comprobat,& semper malam condemnat,iuxta hãc regulam:Fideles custodit Dominus,& retribuet abundanter facienti superbiam.

39 Nihil proinde certius est, quam quod Deus omnes pœnitentes recipiat in gratiam, & contra impœnitentes omnes reiiciat absque omni personarum respectu.

38 Quod autem Deus Lazarum mendicare voluit,& Iosephum principem Ægypti fecit , hoc non constituit in Deo προσωποληψίαν. Nam personarum acceptio in iudiciis locum habet,vbi æqualibus inæqualia,aut inæqualibus æqualia tribuuntur. Nunc autem cum Deus sibi hanc iudiciariam regulam statuit,quod velit in Christo omnes credentes saluare, & quod velit omnes contemnentes Filium , & perseuerantes in delictis , pœnis punire æternis:nequaquam personarum acceptor est.

39 Præterea,quod non sint in Deo contradictoriæ voluntates,ex eo manifestum est , quod, vt ipse veracissimus,imo ipsa veritas est:ita duplex cor damnet.Cum igitur scriptum est:Deus vult, omnes homines saluos fieri.Item, Deus non vult vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere : nequaquam sunt harum propositionum contradictoriæ admittendæ,quæ sunt , Deus non omnes vult saluos fieri, Deus vult aliquos perire,& non omnes ad pœnitentiam recipere.

Autoris sententia de reproborum damnatione.

40 Quomodo ergo(inquies)damnantur multi, cum omnes saluos fieri Deus velit?Si consilium creationis & missi Filij in mundum respicimus,verè voluntas Dei est vt nullus pereat. Verùm si euentum consideramus,volũtas Dei est,vt contumaces & impœnitentes pereant.Pater terrenus vult omnes suos filios hæreditate gaudere.Hæc est enim paterna storga in bono patre. Verùm si aliquis filiorum perrexerit esse contumax,vt nec verbis nec flagellis emẽdari velit,hunc pater hęreditate priuat,& inter filios amplius non numerat.

41 Huius rei typus in Deuteronomio proponitur.Si genuerit(ait Dominus) homo filiũ rebellem & proteruum,qui non audierit patris aut matris imperium,& coercitus obedire contemserit,apprehendent eum pater eius & mater eius,& ducent eum ad seniores ciuitatis,& ad portam iudicij,dicentque ad eos:Filius noster iste proteruus & rebellis est,monita nostra audire contemnit, lurco & potator est,

lapidibus eum obruet populus ciuitatis & morietur. Nonne hic pater vult filium obrui lapidibus, quem naturali ſtorga chariſſimum habuit? Ad eundem plane modum Deus, ex ſua paterna bonitate, vult omnes hæredes fieri vitæ æternæ. Verum contumaces nihilominus & rebelles perpetuis pœnis vult obrui.

Diſtinctio volũtatis Dei.

42 Diſcernendum eſt igitur accurate inter voluntatem Dei paternam, quam Theologi antecedẽtem vocant, & eam quæ ſequitur hominum contumaciam. Quare & conſequens dicitur.

43 Mandatum (hoc enim eſt tertium in quo ſupra propoſuimus voluntatem Dei erga homines cõſpici) ſimiliter nobis voluntatem Dei verè paternã erga omnes commendat. Fieri enim non poteſt vt voluntas Dei cum mandato ipſius pugnet. Quapropter cum iubet vt totus mũdus Filium ſuum audiat, vult profectò vt omnes illum audiant, vult vt ex auditu fidem concipiant. Prædicatio enim Euangelij requirit fidem. Vult denique vt credentes ſaluentur. Deinde Filius, qui eſt ſapientia Patris, amandat diſcipulos ſuos in omnem terram cum hoc mandato: Ite in mundũ vniuerſum, & proclamate Euangeliũ omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Qui verò non crediderit, condemnabitur. Hoc mandatũ cum ſit vniuerſale, clare teſtatur Deũ velle omnium hominum ſalutem: ſed cum conditione fidei, vt indicat promiſſio mãdato addita, Mat. 11.28. clamat Dominus: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Hic vtrumque hoc eſt, mandatum & promiſſio teſtantur voluntatem Dei paternam eſſe, vt omnes veniant ad Chriſtum vocantem, vt omnes in eo conſequantur ſalutem.

Mandati conſideratio.

44 Firmiſſimè itaque & ſine hæſitatione ſtatuendum eſt mandatum Dei æternum & vniuerſale, eſſe teſtimonium infallibile voluntatis ipſius erga homines. Cum igitur mandat omnibus vt audiant Filium & credant, vult reuera, vt omnes audiant, credant, iuſtificentur, ſanctificentur, ſaluentur.

Soli electi trahuntur efficaci voce Euangelij

45 Sed obiiciet forte aliquis. Fides donum Dei eſt, & opus Spiritus ſancti. Ergo nemo credere poteſt niſi qui diuinitus fidem acceperit. Item, Nemo venit ad Filium niſi quem Pater traxerit. Hoc veriſſimum eſſe fateor. Verùm, cum Paulus inquit. Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei: ſignificat ordinarium ad conſequendam fidem inſtrumentum eſſe prædicationem Euangelij: in qua Deus iuxta ſuas promiſſiones vult eſſe efficax, vult trahere Verbo & Spiritu ad Filium. Sed multi trahenti Patri repugnant, cui poterant obedire. Hoc clarè comprobatur querela Chriſti, in hunc modum peruicaciam Iudæorum deflentis, Matth. 23.37. Quoties volui te congregare vt gallina congregat pullos ſuos, & noluiſti? Similem contumaciam Stephanus ſuis Iudæis obiicit. Act. 7.51. Duri, inquit, ceruice, & incircũciſi corde & auribus, vos ſemper Spiritui ſancto reſiſtitis. Et Dominus apud Eſaiam. 64.2. Tota die expandi manus meas ad populum contumacem & contradicẽtem mihi. Hoc ipſo teſtimonio & Paulus rebellionem Iudęorum oſtendit, quam rebellionem cauſſam reiectionis eorum fuiſſe concludit.

46 Huc etiam facit exemplum quod Auguſtinus de Nabuchodonoſor & Pharaone proponit hiſce verbis: *Quantum ad naturam, ambo homines erant. Quantum ad dignitatem, ambo reges. Quantum ad cauſſam, ambo populum Dei captiuum poſſidebant. Quantum ad pœnam, ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit diuerſos? niſi quod vnus manum Dei ſentiens in recordatione propriæ iniquitatis ingemuit: alter libero contra miſericordiſſimam Dei voluntatem pugnauit arbitrio.*

Admonitio.

47 Verùm hic imprimis cauendum eſt, ne quis peccandi petulantia & longa conſuetudine, abuſus benignitate Dei inuitantis ſe ad pœnitentiam, acceſſat ſibi ipſi iudicium, vt à Deo permittatur ruere in reprobam mentem. Hoc cum fit, homo ad verbum Dei obſurdeſcit, & ſibiipſi eam peccandi neceſſitatem imponit propria voluntate, vt iam aliud quàm peccare non poſſit. Perinde enim illi accidit, ac ſi quis ſeipſum de cacumine montis præcipitem daret, vnde poſtea caſum reuocare non valeret.

48 Maturè igitur vocanti Deo obtemperare oportet, & reſipiſcere, ſolicitéque ambulare (vt Propheta monet) coram Deo ſuo. Nam qui vocantem Deum per ſuos miniſtros audire recuſat, in contumaciæ pœnam incurrit. Vnde fit vt magis magiſque vinculis peccati conſtrictus donec tandem dedoleat, ſuſque deque ferat omnia ſalutis media. Hinc proinde locum habet vulgo notus verſiculus:

Qui non eſt hodie, cras minus aptus erit.

De obſignatione gratiæ.

49 Obſignatio gratiæ (huic enim quartum locum tribui inter ea indicia, quæ nobis ob oculos ponunt quam ſit paterna, volũtas Dei erga omnes homines) clariſſimè nobis paternã volũtatem Dei cõmendat. Nam dum iubet baptizari omnes gentes, vt veriſſimè omnibus gentibus ſuam obſignari gratiã & miſericordiſſimam voluntatem. Nunquam enim gentes omnes inuitaret ad Baptiſmum, niſi omnibus gentibus ſalutem, quam obſignat Baptiſmo, impartiri vellet.

50 Quod autem in multis Baptiſmus eſt tantũ literalis, hoc non fit Dei conſilio & voluntate, qui verè ſuam gratiam Baptiſmo offert & obſignat: ſed hominum culpa, qui à pacto cum Deo in Baptiſmo inito, turpiter diſcedunt.

51 Nam vt Deus promittit, & promiſſum obſignat Baptiſmo: ita par eſt, vt homo ab altera parte fide reſpondeat. Siquidem in omni pacto vtraque pars pacti conditiones & leges ſeruabit. Atque eam ob cauſſam Petrus Baptiſmum definit, ſtipulationem bonæ conſcientiæ cum Deo. Deus enim Baptiſmum offerens promittit gratiam: conſcientia verò fide reſpondens, in pacto acquieſcit freta reſurrectione Ieſu Chriſti.

52 Cum itaque ex his demonſtrationibus euidentiſſimè nobis conſtat de voluntate Dei paterna ergo nos, quæ voluntas eſt cauſſa & baſis prędeſtinationis & electionis noſtri: firmam teneamus fiduciã ſalutis, & ad voluntatem Dei paternam in miſſione Filij, in promiſſione, in mãdato, & in obſignatione gratiæ expreſſam, tanquam ad arcem munitiſſimam nos recipiamus: nihil morantes decreta Stoica, quãtumuis magnos patronos & ſapientes habeant.

Fines prædeſtinationis.

53 Porro fines prædeſtinationis & electionis noſtri ad ſalutem, duos Paulus conſtituit, Epheſiis ſcribens: quorum proximus eſt vt ſimus ſancti & irreprehenſibiles coram ipſo, hoc eſt, vt ſtudeamus ſanctitati & innocentiæ, habeamuſque ſemper bonum propoſitũ. Vltimus, vt laudetur gloria ipſius à nobis in omni æternitate.

IV Vſus.

54 Reſtat nunc vt nonnihil dicatur de vſu huius dulciſſimæ doctrinæ prædeſtinationis & electionis æternæ: qui duplex ex Pauli epiſtolis ad Rõ. & Eph. colligi poteſt. Ad Romanos ideo ſcribit Paulus de prædeſtinatione, vt ex cauſſa, modo, & conditione prædeſtinationis concludat, prerogatiuam carnis & humana merita nequaquam eſſe cauſſam ſalutis. Euertit igitur Apoſtolus prærogatiuam carnis, & omnia humana merita tollit, quò ſit locus miſericordiæ Dei in Chriſto Ieſu, & via pateat ſalutis, omnib.

qui in Christū credere nō recusauerint. Ad Ephesios de hoc ipso mysterio agit, vt ostendat Euangelium Christi non esse nouam doctrinam ab Apostolis excogitatam, sed ante mundum conditum in pectore Dei fuisse reconditam, & suo tempore mundo patefactum.

55 Præter hunc duplicem vsum, quorum prior ad confirmationem gratuitæ iustitiæ, & vniuersalis gratiæ pertinet: posterior ad commendationem antiquitatis Euangelij refertur, erit & hic vsus, (quem Paulus attingit ad Rom. 8.) vt statuant pij nullam crucem, nullam calamitatem, nullam denique rem aliam posse impedire salutem credentium, quæ decreto Dei æterno nititur.

Consolationes.

56 Hinc consolatio ingens oritur in agone mortis, & summa & inenarrabilis lætitia nascitur: adeo vt iā moriturus quasi ouans dicat: In Domino confidit anima mea, non timebo: Christus meus victor mortis est, in hoc ego triumphabo.

57 Huc pertinet illud Dauidicum: Viriliter agite & confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Dominum. Custodit enim Dominus omnes diligentes se.

58 Cæterùm hic vsus confirmans nos in cruce, & consolans in agone mortis, tum demum locum habet vbi nos ipsos in Christo esse senserimus, & Christum in nobis.

Probatio nostri.

59 Quare iuxta consilium Pauli instituenda est probatio nostri, qui in hunc modum scribit Corinthiis: Vos ipsos tentate an sitis in fide, vos ipsos probate, an cognoscitis vos ipsos, quod Iesus Christus sit in vobis. 2. Cor. 13. 5.

60 Hæc Pauli verba certissimum probandi modum nobis præscribunt, qui est tentare & explorare an quis sit in fide, an Christus in se habitet: quæ sane probatio aliunde proficisci non potest, quàm ex effectibus Spiritus Christi. Nam qui Spiritu Dei ducuntur, hi sunt eius. Qui autē ducuntur Spiritu Christi, cogitant, amant, prosequuntur quæ sunt Christi, & nihil antiquius habent, quam totam suam vitam Deo approbare. Hinc est illa, in Sanctis, pugna spiritus aduersus carnem.

61 Huc & illud Pauli pertinet: Milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam. Nam hæc certissima sunt inhabitantis Christi testimonia. Vbi enim fides est, illic conscientia purgata est à malis operibus. Quare & bona conscientia, & pium propositum, fidei syncerę testimonia sunt. Contra autem vbi contaminata est conscientia, & vbi est propositum peccandi, ibi nulla prorsus fides est, nisi forte hypocritica quædam de fide gloriatio, quam vanissimam esse opera ipsa declarant, & diuus Iacobus commonstrat.

XXIX.
ECCLESIA.

Ecclesia quid.

1 VEra Christi Ecclesia (quemadmodum eam definit Symbolum Apostolicum) est societas sanctorum, in cuius tamen externo cœtu multi sunt scelerati, hæretici, schismatici & hypocritæ.

Qualis.

2 Hæc societas spiritualis est, qua videlicet per fidem (quæ ex auditu verbi est) homines iustificati, absque suis meritis & operibus antecedentibus, coniunctis, & consequentibus, Christi (cuius sanguine à peccato mundati sunt) membra effecti, inter se mutuo spiritu Christi, coalescunt, vt omnes simul participes sint virtutis Christi ac spiritualium bonorum, quę ad salutem necessaria sunt.

Quorum societas.

3 Sanctorum autem dicitur hæc societas, vt clara & specifica differentia statuatur, qua & Ecclesia vera Christi, ab aliis in mundo cœtibus discernatur, & sua quadam proprieate signata monstretur.

4 Aliæ enim omnes societates in mundo sunt impuræ & profanæ, vt quæ peccati maculis & reatu inuolutæ, extra familiam Dei, in regno Diaboli versentur.

Cur sancta.

5 At societas illa, quæ Ecclesia dicitur, est sancta: cùm quia corda eorum, qui huius societatis veri ciues sunt, fide purificata sunt, in Sanguine Christi: tum quia iam destinati sunt vsui sancto, vt Deo sancto cultum sanctum præstent, in vera sanctitate viuentes.

6. Hinc Paulus Corinthiis scribens definit Ecclesiam Dei esse eos, qui sanctificati in Christo Iesu, vocatione ad sanctitatem, inuocant nomen Christi in quouis loco.

Eius fundamentū.

7 Hęc Ecclesia & spiritualis Ierusalem, extructa scribitur nunc super fundamentum Apostolorum, nunc super fundamentum quod est Christus. 1. Cor. 3. 11. Ephes. 2. 20.

8 Verùm in primis hic cauendum est, ne cum Papistis, hominum opiniones fundamentum Ecclesiæ esse statuamus.

9 Quare hoc discrimen tenendum est, Ecclesia dicitur extructa super fundamentum Prophetarum & Apostolorum, videlicet, quod attinet ad propagationem, & ministerium, & testimonium doctrinæ. Sed est extructa super Christum, quod attinet ad autorem, meritum, doctrinæ fontem, & efficaciā, hoc est, propter Christum electa est Ecclesia, & vocata à principio mundi & propter eum seruatur & saluatur, & per Christum ex sinu Patris reuelatum est Euangelium & Filius est efficax, dat Spiritum sanctum per Euangelium.

10 Hanc ob caussam 1. Cor. 3. 11. dicitur: Fundamentum aliud poni non potest, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus. Item. Ioan. 1. & 14. & 16. Filius, qui est in sinu Patris, ipse reuelauit nobis Item, Ego sum via, veritas & vita. Item, Non relinquā vos orphanos, sed veniā ad vos. Item, Act. 2. 33. Ad dexteram igitur Dei exaltatus, promissionem Spiritus sancti accipiens à Patre effudit.

11 Cogitatio huius duplicis fundamenti, quorū illud in ministerio, hoc in virtute situm est, confirmabit nos, cum de doctrina Ecclesiæ, tum de Ecclesiæ stabilitate.

Fūdamētum ministeriale.

12 Fundamentum ministeriale est doctrina Prophetica & Apostolica sola. Vnde discamus intrepidè cum Paulo pronunciare anathemata, quicunque humanas traditiones obtrudunt Ecclesiæ, si vel fuerint angeli de cælo, nedum puluis & cinis, qualis est Papa & Mahomet. Fundamentum potentiæ & virtutis est Christus, Deus, & homo: qui suæ Ecclesiæ sacerdos manet in æternum. Quare portę inferorum non præualebunt aduersus eam.

Perpetua nota Ecclesiæ.

13 Quicunque est extra hoc fundamentum frustra gloriatur de Ecclesiæ titulo. Est enim Ecclesia Christi vna, vt quæ super vnum fundamentum extructa sit.

14 Hinc sequitur fieri non posse, vt Mahometistarum conuentus sit Ecclesia, nam vt doctrinam Propheticam & Apostolicam reiiciūt: ita Christum Dominum reiiciunt & persequuntur.

15 Nec colluuies Monachorum & sacrificulorū in Papatu est Ecclesia. Nam tametsi non reiiciunt manifestè doctrinā Apostolicā & Propheticam: tamen eius natiuam sententiam corrumpunt. Deinde tametsi nobiscum Christum Deum & hominem fatentur: tamen personæ officium negant: cùm suis operibus tribuunt, quod Christi solius est.

Veræ Ecclesiæ facies.

16 Proinde is cœtus solus est vera Ecclesia eaque visibilis: quę alligatur ad sceptrum rectum quod Dominus emisit de Sion, hoc est, ad ministerium Euangelij incorruptum, per quod offertur Christus, qui recipit in album ciuium suorum, quotquot iuxta vocem Euangelij in illum crediderint.

17 Quicunque ergo Ecclesiæ ciuis esse cupit, is se vere huic Ecclesiæ adiungat viua fide, clara cõfessione, pia inuocatione, & officiis aliis quæ requirit Euangelium.

De Ecclesia visibili

18 Quod autem aliqui, vt ideam Platonicam, fingũt Ecclesiam inuisibilem esse, manifestus error est. Nam si Ecclesia non est visibilis cœtus, quomodo agnoscentur & ministri Euangelij & auditores: & quę Ecclesiæ iudicia erunt, de quibus scriptum est: Dic Ecclesiæ? Quomodo discernemus ciues, quorum expetenda & tuenda est societas, ab hostibus qui fugiendi sunt?

Notæ Ecclesiæ.

19 Sunt autem hæc signa minime fallentia quæ monstrant Ecclesiam: Vox ministerij Euangelij incorrupta: Ritus diuinitus traditi, incurrentes in oculos, vt Baptismus & Cœna Domini: & obedientia erga Euangelium, id est, pœnitentia, confessio, inuocatio, &c.

Vna est.

20 Porro tametsi multi sunt cœtus in orbe terrarum qui Ecclesiæ dicuntur: tamen vna est sancta & catholica, cuius membra, tametsi spatio separantur: tamen vinculo fidei & Spiritus coniunguntur.

Vnitatis Ecclesiæ typus.

21 Huius typus pulcherrimus proponitur in malo punico, quod mandato Dei tintinnabulo adiectũ erat. Nam hoc Symbolo significatur vnitas Ecclesiæ, ex multis gentibus in eundem sonum, hoc est, ad eandem fidem per sonum Euangelij conuenientibus. Sicut enim in malo punico, vno exterius cortice multa interius grana vniuntur, sic innumeros sanctæ Ecclesiæ populos vnitas fidei contegit.

Ecclesiæ visibilis conditio.

22 Quod autem in externo Ecclesiæ cœtu sunt multi scelerati, hæretici, schismatici & hypocritæ, non solum Ecclesia Corinthiaca ostendit, verumetiam parabola Christi de zizaniis apertè docet, vt taceam omnium temporum experientiam.

23 Quandiu enim in hoc mundo peregrinatur Ecclesia, bonis & sinceris in ea permixtos fore malos & hypocritas, monet Dominus: vt se patientia arment Filij Dei, & inter offendicula, quibus turbari possent, retineant infractam fidei constantiam.

Duplicia eius membra.

24 Sunt proinde duplicia membra visibilis Ecclesiæ: alia enim viua sunt, alia mortua. Viua sunt membra omnes qui ex fide Filij Dei viuunt, retinentes fidem & bonam conscientiam. Mortua verò sunt qui profitentur quidem nobiscum articulos fidei, sed spiritu Christi carent, hoc est, viuunt sine pœnitentia, & sinunt peccatum in se regnare per concupiscentias corporis.

Eius infirmitates.

25 Deinde etsi sanguine suo mundauit Ecclesiã Christus, vt sit absque ruga & macula: adhuc tamen multis vitiis, & residuis carnis infirmitatibus laborat, quibus obnoxij sunt singuli fideles, postquã regeniti sunt Dei spiritu: adeo, vt opus habeãt perpetua hac oratione: Remitte nobis debita nostra. Hæc tamen macula non impedit quo minus credẽtes sint viua membra Ecclesiæ.

26 Cum ergo Ecclesia duplici vitio obnoxia est, alieno & proprio, debet perpetuò Deum inuocare, vt has maculas minuat, ac tandẽ tollat. Præterea sanctam adhibebit disciplinam, quo innocentia in externis seruetur moribus.

Adu. schismaticos.

27 Etsi autem impios errores, qui fidei puritatẽ inficiunt, ferre non licet: tamen male faciunt, qui zeli prætextu, vel tumultuosè ab Ecclesia discedunt, vel eam importuno rigore turbant.

28 Verùm pij videntes has maculas, se consolabuntur promissione Christi, qui venturum diẽ promittit, quo vt lolium à tritico separabitur, ita manifestũ fiet, frustra sceleratos & hypocritas sibi externa Euangelij professione placere.

Adu. Anabaptistas.

29 Errant igitur qui eum cœtum Ecclesiam esse negant, in quo sunt vlli impij & hypocritæ: cum tamen audiunt in eo verum Euangelium sonare, Sacramenta rectè administrari, & à multis veram ministerio præstari obedientiam: quæ tria infallibilia visibilis Christi Ecclesiæ sunt testimonia, vt supra diximus.

Adu. Papistarũ hierarchiam.

30 Porro cum Papistæ signa Catholicæ Ecclesiæ fingunt Primatum Papæ, ordinem Episcoporũ, successionem ordinariam, & similitudinem rituum, toto cœlo aberrãt. Nam ista signa Apostoli & Prophetæ ignorabãt, & Christus ea non monstrauit, qui ait: Oues meæ vocem meam audiunt. Ioann. 10. 4. 16.

Adu. politicos.

31 Multùm præterea errant qui σχῆμα πολιτικὸν in Ecclesia Christi quærunt. Non enim rectè perpendũt discrimẽ inter regnũ Christi & regna mũdana.

32 Regnum Christi iuxta Propheticam & Apostolicam scripturam in hac vita, est ministerium Euangelij, per quod Christus colligit & viuificat Ecclesiam verbo & dato Spiritu sancto, & protegit eam mirabiliter contra Diabolos & tyrãnos, & post hãc vitam resuscitabit eam, & adducet ad æternũ Patrẽ.

Discrimẽ regni Christi & regnorum mundi.

33 Ex hac descriptione petendum est Ecclesiæ, seu regni Christi, & Politiarum discrimen, quod sex differẽtiis distinguitur, videlicet, obiectis beneficiis, forma gubernationis, gloria, præsidiis & stabilitate.

34 Primum enim potestas politica coercet externa membra, vt sint in officio. Sed Christi regnum non tantùm gubernat externos mores: sed arguit & sanat corda. Ita enim Dominus ipse ait, Vt mederer contritis corde.

35 Secundò, potestatis politicę summa beneficia sunt, disciplina & pax corporum. At huius regni beneficia, spiritualia & æterna sunt, videlicet, iustitia, & pax conscientiarum coram Deo, &c.

36 Tertiò differunt forma gubernationis. Nam reges & principes mundi eligunt ministros idoneos ad gerendam rempublicam, instructos sapientia & eloquentia: Christus vero eligit stulta huius mundi, vt pudefaciat sapientiam sapiẽtum: siue vt Ps. 8. 3. ait: Ex ore infantium & lactantium perficit laudem. Forma executionis in defensione & pœnis etiam variat. Nam politica potestas armis defendit subditos, & cõtumaces punit vi corporali seu gladio: sed Christus per vocem Euangelij dat æterna bona, remissionem peccatorum, Spiritum sanctum & vitam ęternam: & punit contumaces non vi corporali, sed verbo & legitima excommunicatione.

37 Quartò differunt gloria. Nam gloria regnorũ politicorũ est præstantia consilij in togata gubernatione, & in armis fortitudo, & felicitas. At Ecclesiæ Christi gloria in hac vita, est vera Dei agnitio, inuocatio, professio veræ doctrinæ, conseruatio perpetua Ecclesiæ etiamsi in aliqua membra sæuitur, magnitudo animorum in vincendis omnibus illecebris & terriculamentis impiis, virtutum multarum decus in quibus præsentia Dei cernitur.

38 Quintò, pręsidiis differunt. Nam præsidia regni politici sunt exercitus, & opus necessaria ad sumtus domesticæ gubernationis & ad bella gerẽda: Ecclesia verò non est munita præsidiis visibilibus: sed regitur à Filio Dei, & habet custodes Michael cũ suis Angelis, qui perpetuò contra Draconem militant.

39 Postremò differunt stabilitate. Nam omnes politiæ habent suam fatalem periodum, finẽ, & ter-

minum. Sed Ecclesiæ non erit finis: quia Rex est æternus, iuxta illud: Regnum tuum omnium seculorum & dominatio tua in generationem & in generationem: Et populo suo dat vitam æternam, quæ hic inchoatur, & post resurrectionem consummabitur.

40 Hoc discrimen politici regni & Ecclesiæ, qui non obseruant, facilè cruce Ecclesiæ & scandalis alijs absterrentur à confessione. Quare semper sit nobis in conspectu dictum Domini: Regnum meum non est de hoc mundo.

41 Cuicunque ergo salus & vita æterna curæ est, is det operam, vt cum Dauide sit socius omnium timentium Deum, & custodientium mandata eius, & asiduè cum eodem precetur, Psalm. 119. Legem pone mihi Domine viam statutorum tuorum, vt custodiam ea semper. Item, Inclina cor meum ad testimonia tua, & non ad auaritiam.

42 Nam quicunque extra hanc societatem est, is haud dubiè mancipium Sathanæ est, cum quo & stipendium peccati habebit mortem æternam, nisi ante mortem seria pœnitētia auertat iram iusti iudicis.

XXX.
SYMBOLVM.

Summa Christianismi.

ARticuli Symboli Apostolici, continent summa doctrinæ Christianæ capita, quæ sunt veluti totius Christianæ religionis fundamentum. Vnde fit, vt qui ab vno aliquo horum articulorum aberret, extra fundamentum esse dicatur: & quia extra fundamentum est, extra gratiam & salutem, in regno tenebrarum sub Satana militat.

Nomen.

2 His proinde articulis optimè quadrat Symboli appellatio. Quemadmodum enim milites mundani suo quodam symbolo testantur & cui seruiant, & cuius sint hostes: ita Christiani, hac fidei suæ professione, tanquam Symbolo, testantur se, & Deo (qui est Pater, & Filius, & Spiritus sanctus) seruire, & esse hostes diaboli & membrorum eius.

3 Hoc Christianæ militiæ Symbolum ideò dicitur Apostolicum: vel quia ab Apostolis conscriptum est, & quasi per manus traditum Ecclesiæ: vel quia Apostolica doctrina nititur, & ex Apostolorum concionibus & scriptis demonstratur.

4 Doctrinæ Symboli Apostolici summa huc redit, quod monstret Deum, quod diuina opera nobis ponat ob oculos, quod veram salutis viam indicet.

Diuisio.

5 Diuiditur autem Symbolum hoc vsitatè & rectissimè in quatuor partes. Quarum *prima*, est de Deo Patre. *Secunda*, de Deo Filio. *Tertia*, de Deo Spiritu sancto. *Quarta*, de Ecclesia & eius salute.

Pars prima.

6 Prima pars hisce verbis continetur: Credo in Deum, Patrem omnipotentem, creatorem cœli & terræ.

7 Hæc Confessio vnitatem diuinæ essentiæ habet: distinctionem personarum in vna diuina essentia fatetur: potentiam & opera Patris agnoscit, & fide in hunc vnum Deum recumbit.

8 Cùm enim dicit, Credo in Deum, vnum tantum Deum esse statuit: quam particulam expressit Nicenum Symbolum hoc modo: Credo in vnum Deum. Dei proinde appellatio admoneat nos, quod sit vnus Deus æternus natura & essentia, qui est fons & autor omnis boni, ex quo fonte liceat haurire omnibus iis, qui ex fide ipsum inuocant.

9 Cùm addit, Patrem, distinctionem personarum incipit, & cōfitetur Deum Patrem esse primam personam in diuina essentia. Est igitur Pater prima persona diuina, qui ab æterno generat Filiū sibi ὁμοούσιον.

10 Cùm subiungit, omnipotentem, tantam potentiam Dei esse fatetur, vt & facere, quicquid voluerit possit: & facilè prosternere omnia, quæ se illi opposuerint, valeat.

11 Hanc potētiam confirmat opus creationis cœli & terræ. Cœli autem & terræ appellationibus, intelliguntur non solum cœlum & terra, verumetiam omnes creaturæ reliquæ visibiles & inuisibiles, quæ cœli & terræ ambitu continentur. Breuiter, Quicquid est rerum hic vnus Deus creauit. Verùm, deprauatio quæ in rebus creatis apparet, non Deum habet autorem, sed Diabolum, qui sua spōte defecit à Deo, qui bonus, sed ἀντεξούσιος à Deo creatus fuit.

12 Ex creatione rectè concluditur, omnipotentia, sapientia, iustitia, & bonitas Dei. *Omnipotentis* enim est ex nihilo omnia condere. *Sapientis*, ordinata condere: *Iusti*, gubernare, & prouidentia moderari creata: *Boni*, communicare rebus creatis sua dona, vt in homine videmus, quem condidit ad suam imaginem.

13 Quartum quod habet hæc confessio, est de fiducia in hunc Deum qui est Pater. Cùm enim dicit Symbolum, Credo in Deum, sensus est: Statuo certa fiducia, quod Deus velit meus Deus esse, meus Pater, meus sustentator, meus defensor, quem solum me colere profiteor, renunciatis omnibus idolis.

Pars secunda.

14 Secunda pars Symboli, est de Deo Filio: qui vt redimeret genus humanum reum & dānatum propter peccatum, assumsit naturam humanam in vnionem ὑποστατικὴν seu personalem. In qua natura humana, factus est victima expiatrix peccati totius mundi.

15 Hæc secunda pars sex Articulis absoluitur, iuxta hæc Symboli verba 1. Et in Iesum Christum Filium eius vnicum Dominum nostrum. 2. Qui conceptus est de Spiritu sancto, & natus ex Maria virgine. 3. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus, descendit ad inferna. 4. Tertia die resurrexit à mortuis. 5. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis. 6. Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.

16 Huius secundæ partis primus Articulus: Et in Iesum Christum Filium eius vnicum Dominum nostrum, multa paucis complectitur. Primum enim monstrat secundam Personam in diuinitate, quæ est æterni Patris æternus Filius, qui vt essentia est idem Deus cum Patre & Spiritu sancto: ita proprietate distincta est ab vtroque persona. Hoc explicatius Symbolum Athanasij, Ambrosij & Nicenum habent. Deinde cùm hūc Filium vocat Iesum, vnionem personalem indicat: Nam æternus λόγος & Dei Filius factus est homo, & vocatus est Iesus, propterea quod populum suum à peccatis esset saluaturus, iuxta promissiones Patribus factas. Hic enim Iesus saluator mundi est, eo quod sit nobis à Deo Christus, hoc est, Propheta, Sacerdos, & Rex. Propheta quidem, qui è sinu Patris prodiens, nobis Patris voluntatem reuelauit. Sacerdos, propter victimam & intercessionem. Nam vt victima sua expiauit peccatum: ita intercessione interpellat Patrem, vt nos propter suam victimam in gratiam recipiat. Rex verò, quia demolitus est potestates, & destruit opera Diaboli, iuxta primam promissionem.

17 Huius articuli fides est huiusmodi: Ego firmiter statuo quod Dei Filius sit meus Saluator, verus Propheta Dei, vnicus Saluator, mediator & Rex, adeóque Dominus, qui me sua prouidētia gubernat, me redemit, me aduersus Diabolum defendit, &c.

18 Secundus articulus secundæ partis: Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine, modū assumtæ humanæ naturæ indicat. Cùm enim

ait, Conceptus est de Spiritu sancto, excludit vsitatum naturæ modum in generãdo. Vsitatus enim naturæ modus generationis est, vt fœmina concipiat ex virili semine. Sed hic Spiritus sanctus occulta virtute Virginem fœcũdat, & format ex sanguine Virginis hominem verum & perfectum, iuxta dictum Angeli ad Virginem: Spiritus sanctus veniet super te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi, &c. Cùm addit, Natus ex Maria virgine, vt veram Christi humanitatem confitetur: ita inuiolata virginitate Virginem peperisse agnoscit.

19 Tertius articulus secundæ partis, Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus, descendit ad inferna, modum redemptionis factæ per Iesum Christum fidelibus commendat, videlicet, quod passus sit propter peccata nostra. Est ergo Christi passio nostra redemtio.

20 Huius passionis illustris definitio colligi potest ex Epistola ad Hebræos hoc modo: Passio Domini nostri Iesu Christi, est sacrificium expiatorium & propitiatorium, quo æternus *Filius Dei* homo factus, seipsum per æternum Spiritum obtulit Patri æterno, vt sua victima & obedientia, & expiaret peccata mundi, & placaret iram Dei: quo omnes credẽtes in ipsum, per eundem sanctificentur ad vitam æternam. Hanc quoque definitionem includunt in se verba Domini Ioan. 17. Ego pro ipsis sanctifico meipsum, vt & ipsi sint sanctificati in æternum.

21 Huius sacrificij applicatio fit verbo, Fide & Sacramento. Verbo enim quasi manu Dei offertur: Fide veluti manu hominis accipitur: Sacramento vtroque obsignatur, ciúsque vis & vsus tanquam in tabula pingitur.

22 De sententia verborum Symboli, Descendit ad inferos, non conuenit inter omnes. Quidam ante mortem intelligunt descensum ad inferos, ipsam humiliationem, qua Christus horribilem sensum iræ Dei aduersus peccata sustinuit. Sed horum sententiam ordo Symboli videtur refellere. Quidam hanc clausulam additam putant contra Valentinianorum hæresin, & volunt hac loquẽdi formula Mosi & Prophetis vsitata, nihil aliud significari, quàm quod Christus verè morte prostratus iacuerit, & in sepulchrum inclusus fuerit, vt alij homines verè mortui & sepulti. Quidam hæc verba ad vim & virtutem mortis Christi referunt, & volunt hac phrasi significari, quod mors Christi profuerit etiam inferis, id est, mortuis, videlicet, in fide Abrahæ. Quidã existimãt Christum reuera descendisse ad tartareas sedes. Sed nec inter hos conuenit. Sunt enim qui animam Christi, iacente corpore in sepulchro eo descendisse dicunt, vt illic pateretur pro animabus hominũ. Quorum sententia ex eo refellitur, quod Christi sanguis perfectissima sit peccati totius mundi expiatio. In quem enim finem pateretur anima sanctissima apud inferos, nisi vt suppleret mortis crucis defectum? Sũt etiam qui animam Christi ad inferos quidem descendisse fatentur, sed illic nihil passam esse. In hac sententia est Augustinus ad Dardanum scribens. Sunt & alij, qui contendunt Christum anima & corpore descendisse ad inferos, & in ipso terræ motu in momẽto resurrectionis se viuum inferis exhibuisse, & se declarasse victorem mortis & principis tenebrarum. Sed quid in hac varietate opinionum tuto sequendum? Hoc firma fide teneatur, quod Christus reuera descenderit ad inferos, iuxta Symboli verba, & veteris Ecclesiæ confessionem. De modo, nemo sit solicitus. Satis est enim tenere Christum victorem Satanæ esse, & deuicto mortis aculeo, aperuisse credentibus regna cœlorum.

23 Quartus articulus secundæ partis: Resurrexit à mortuis: historiam victorię Christi, & contriti capitis serpentis continet: atque ita completa est promissio: Semen mulieris conteret caput Serpentis.

24 Quemadmodum autem hic articulus requirit firmam fiduciam in Christum victorem mortis, auget spem promissæ hæreditatis, excitat nos ad confessionem huius victoris coram mundo & portis inferorum: ita eius vsus cum in tota vita, tum in mortis articulo, maximus est. Huius enim articuli seria cogitatio facit, vt nullis fracti calamitatibus, perstamus in fide, donec ad finem omnium calamitatum huius mundi & ad salutis portum peruenerimus.

25 Quintus articulus secundæ partis, Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis: spectabilem triumphum Christi, & maiestatis gloriam Christi nobis commendat.

26 Ascendit Dominus visibiliter corporali & naturali modo sursum, & nube subuectus est in cœlum è conspectu discipulorum, Actor. 1. & inde subuectus supra omnes cœlos. Ascendit autem, vt ipse de se testatur, vt nobis locum pararet, Ioan. 14. Abeo parare vobis locum, & vos ad me assumam. Ascẽdit vt omnia subijciat pedibus suis: Ascendit, vt caput Ecclesiæ emineat, & dona det hominibus. Ascendit vt corda nostra ad se trahat. Col. 3. Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, vbi Christus sedet ad dexteram Patris. Huc illud Philip. 3. Nostrum πολίτευμα est in cœlis, vnde expectamus saluatorem.

27 Vt enim ascensio personæ fuit iuxta humanam naturam, secundum quam localiter & visibiliter ascendit: ita sessio ad dexteram Patris personæ est, quæ est Rex regum, & Dominus dominantium, æqualis Patri gloria & maiestate.

28 Fides proinde articuli hæc est: Queadmodum Christum triumphatorem mortis, Dominum omnis creaturæ & patronum nostrum apud Patrem agnoscamus, in eum firma fiducia recumbamus, atque ipsum coram omnibus hominibus & inferorum portis confiteamur: ita vsus in hoc situs est, vt abnegata omni impietate, & humanis desiderijs, leuemus corda nostra in cœlum, petentes inde in omnibus calamitatibus nostris auxilium, & expectantes vt nos ad se iuxta ipsius promissionem assumat, ac donet promissam hæreditatem.

29 Sextus articulus secundæ partis, Inde venturus est iudicare viuos & mortuos, de futuro per Christum iudicio cõcionatur. Nam idem ille Iesus Christus, qui hic ab iniquis spretus & condemnatus est, veniet in maiestate sua iudicaturus orbem terrarum. Iudicij forma Matth. 25. exprimitur. Sistent enim se coram ipso boni & mali, seu pij & impij. Illis paratum regnum tradet: hos iustis supplicijs mancipabit: vt pij cum Christo beata immortalitate in æternum fruantur, & impij tradantur Diabolis cruciandi æternis pœnis.

30 Fides huius articuli hæc est: Queadmodũ firmiter statuere oportet aliquando fore finem præsentium calamitatum: ita solidam consolationem inde percipiamus, quod Iesus Christus, Deus & homo, sit constitutus iudex, qui antea in se credentibus, iureiurando interposito, promiserat vitam ęternã. Quare non est quod qui in fide Christi hinc discedũt, pertimescant condemnationis sententiam.

Pars tertia.

31 Tertia pars Symboli est de Deo Spiritu sancto tertia persona in diuinitate: Credo in Spiritum sanctum. Cultus fidei conuincit Spiritum sanctum verum Deum esse. Ordo Symboli tertiam personam in diuinitate eum esse docet. Appellatio indicat officium, videlicet, quod sit viuificator & sanctificator.

32 Est

32 Est ergo Spiritus sanctus tertia in diuinitate persona verus & æternus Deus ὁμούσιος Patri & Filio non gignēs nec genitus, sed à Patre & Filio procedens, simul cum Patre & Filio creans, conseruans, saluans, sanctificans, qui mittitur in corda electorum, vt ea viuificet & sanctificet, vna cum Patre & Filio adorandus.

33 Quemadmodum igitur credimus in Deum Patrem creatorem, & in Filium Dei redemtorem: ita etiam credere nos oportet in Spiritum sanctificatorem, cuius tēplum sumus. Vsus huius fidei est, vt renūciata omni impuritate simus sancti, spiritu & corpore, caueamúsque ne vllis factis contristemus spiritum Dei in nobis habitantem.

Pars quarta.

34 Quarta pars Symboli quatuor articulis absoluitur, & his verbis continetur. 1. Credo sanctam Ecclesiam Catholicam, sanctorum communionem. 2. Remissionem peccatorum. 3. Carnis resurrectionem. 4. Et vitam æternam.

35 Primus articulus, Ecclesiam Catholicam definit esse sanctorum communionem seu societatem. In Sanctorum autem catalogo sunt omnes, qui voci Euangelij credunt. Nam hi segregati sunt à profanitate mundi, & applicati Deo per fidem, vt sint hostia illi placens. In horum numero se Dauid esse fatetur, cùm ait Psalm. 85. Custodi animam meam, quoniam sanctus sum. Et in alio Psalmo: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei, pro hac (scilicet iniquitate remittenda) orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno.

36 Hinc efficitur quod sanctorum societas in hac vita, non sit illorum qui perfectè sancti sunt, & sine peccato, vt Anabaptistæ & Pelagiani putant. Sed eorum potius qui agnoscunt sua peccata, credūt remitti peccata, & orāt perpetuò pro sua iniquitate remittenda, idque fiducia Mediatoris Iesu Christi.

37 Erit proinde fides huius articuli, firmiter statuere æternum Pontificem Iesum Christum habiturum semper in mundo aliquem sanctorum cœtum contra quem Diabolus & mundus non poterunt præualere: etiamsi, vt in exercitu, quædam membra trucidantur.

38 Secundus articulus quartæ partis. Credo remissionem peccatorum, est finalis causa notitiæ historiæ de Christo. Sic enim agnoscit fides Christum esse Filium Dei, passum & resuscitatum, &c. vt propter hāc causam nobis verè donetur remissio peccatorum, vt efficiamur filij Dei, & heredes vitæ ęternę.

39 Vt autem hic articulus de remissione peccatorum fiat illustrior, quatuor ordine spectanda sunt Quid sit peccatum, Quid remissio peccati, Quæ fides remissionis peccati, &, Quæ fidei remissionis peccatorum coniuncta sint.

40 Peccatum vno verbo definitur à Ioanne, cùm dicit, Peccatum est ἀνομία, hoc est, defectus à Lege (quæ est voluntatis Dei regula) cum obligatione ad æternam mortem & damnationem, iuxta illud: Maledictus omnis qui non manserit in ijs, quæ in libro Legis scripta sunt.

41 Remissio peccati est obligationis ad æternam mortem solutio, & pœnæ debitæ condonatio. Hoc confirmatur parabola de debitore. Matth. 18.

42 Vt huius remissionis materia & meritum est victima Filij Dei: ita Deus Pater mira misericordia recipit homines condonato reatu. Etsi autem defectus non integre curatur in hac vita, sed tantum minuitur per mortificationem veteris hominis: tamen reatus adeò aboletur in conuersis ad vocē Euangelij, vt Deus dicat se non recordaturū peccatorū eorum.

43 Fides remissionis peccati, est firma fiducia misericordię Dei, iuxta promissionem ipsius, ex prędicatione Euangelij, in qua efficax est Spiritus sanctus, concepta: qua statuit homo, quod Deus velit se verè in gratiam recipere propter victimam Filij, & non amplius sibi peccata imputare.

44 Cum fide remissionis peccatorum duo sunt coniuncta, videlicet gratia, & donum.

45 Gratia est iustificatio ipsa: Gratia ex multis delictis in iustificationem, Rom. 5. Hæc iustificatio est personæ credentis in Christum absolutio à peccato, imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio ad vitam ęternam gratis propter Christum.

46 Donum est ipsa donatio Spiritus sancti, qua homo sola fide iustificatus regeneratur, id est, mortificatur & viuificatur: vt iam noua creatura fiat, viuátque porrò iuxta voluntatem Dei, quantum quidem id fieri potest per humanam infirmitatem.

47 Quia hęc donatio Spiritus sancti, qua regeneramur, indiuidua comes est fidei remissionis peccatorum, sæpe Scriptura hinc salutis argumentum petit: non tanquam à causa, sed à qualitate credentis personę. Hinc illud Domini dictum: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum cœlorum.

48 Ad eundem modum cùm Paulus dicit: Omnis qui inuocauerit nomen Domini saluus erit, ab effectu fidei iustificantis, ipsa fides iustificans æstimatur. Omnis enim qui verè inuocat, ex fide inuocat. Quæ inuocatio certissimum indicium est suæ causæ. Est proinde inuocatio, nota iustificandi & saluandi: & non causa iustificationis & salutis.

49 Tertius articulus quartæ partis, (Credo) Carnis resurrectionem: est concio de perfecta regeneratione nostri, qua noui homines reddemur animo & corpore, non quidem mutata substantia, sed qualitate tantum. Hac perfecta regeneratione efficiemur conformes Christo Domino, & gestabimus eius imaginem, quantum quidem ad humanam naturam attinet. Ita enim Paulus ait: Qui transfigurabit corpus nostrum humile, vt sit σύμμορφον glorioso corpori ipsius.

50 Quartus articulus quartæ partis (Credo) vitam æternam: est extremus portus ad quem properat fides nostra. Hæc vita ęterna, est æterna Dei fruitio, & beata illa fœlicitas, qua electi fruētur in omni æternitate.

51 Hoc Symbolum Christiani militis, quicunque corde, ore & vita profitetur, conciuis sanctorum est, & domesticus Dei, ædificatus super fundamento Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Iesu Christo: in quo ædificium congruenter coagmētatum crescit in tēplum sanctum Domino.

52 Si quis ergo nobiscum hanc Symboli Christiani fidem profitetur, eum vt membrum Christi amplectamur & foueamus, etiāsi in quibusdam, quæ fundamentum non labefactant, à nobis dissentiat.

53 Multas legimus pugnantes sententias in scriptis Patrum, magnum discrimen in ceremonijs cernimus: sed donec immotum manet fundamentum, res salua est.

54 Quapropter, cùm de Ecclesiæ membris iudicandum erit, non ex fumo & stipula petendum est iudicium, sed ex fundamento, in quo qui manet, viuus lapis est, ab ipso architecto Christo assumptus in ædificium templi Dei viuentis.

55 Non tamen hinc sequitur permittendum esse inquietis ingenijs, vt pro sua libidine ludant opinionibus. Nam ea res impedit hoc diuinum ædificium, & multos absterret, quo minus fundamētum ipsum

quærant,& ſuper eo ædificetur.

56 Laudandum igitur iudico piorum Principum, & Regum conſilium, qui lege cauent, ne quis nouis opinionibus Eccleſię tranquillitatem turbet,ac prębeat aduerſarijs occaſionem calumniandi totum doctrinæ genus, quod profitemur.

XXXI.

INVOCATIO.

Neceſsitas huius doctrinæ.

SOla Dei Eccleſia cultum inuocationis, qui cum fide & ſpe coniunctus eſt, pręſtare poteſt. Siquidem ſoli Eccleſiæ aditus patet ad Patrem, per Mediatorem noſtrum Ieſum Chriſtum.

2 Quia autem proprium Eccleſiæ opus eſt orare, maximè neceſſarium eſt, rectè inſtitui homines de vera orationis ratione. Nam qui hanc non tenet, fruſtrà ſe orando fatigat.

Methodus.

3 Conſiſtit autem precandi ratio in tribus. Primùm enim tenendum eſt quid ſit oratio, & quotuplex. Deinde, quæ ſint circumſtantiæ orationis perpetuæ. Tum, quæ ſint precandi formulæ.

Oratio quid.

4 Quid ſit oratio, Symbolis quibuſdam in Scripturis indicatur. Primùm enim thymiamate perpetuo in populo Iſraëlitico figuratur. Vnde Dauid Pſalm.141.2. Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo. Deinde geſtibus, iuxta illud: Ad te Domine leuaui oculos meos. Adhęc, eleuatione manuum, de qua idem Propheta: Eleuatio manuum mearum ſacrificium veſpertinum. Et Paulus iubet puras manus leuare. Significant ergo hæc Symbola orationem piam, eſſe eleuationem animæ hominis ad Deum. Quemadmodum alibi claris verbis Dauid explicat, cùm ait: Ad te Domine leuaui animam meam.

Pſal. 123.1.

Pſal.25.1.

5 Erit igitur Chriſtiana & pia oratio, eleuatio animæ hominis ad Deum, vel aliquid ab eo petentis, vel ei gratias pro collatis beneficijs agentis. Seu, vt quidam ex Patribus Græcè definiuit, προσευχή ἐστι ἀνάβασις τοῦ νοῦ πρὸς τὸν θεὸν, καὶ αἴτησις τῶν πρεπόντων παρ' αὐτοῦ.

Genera orationis.

6 Orationis quatuor genera Paulus 1. Tim. 2 ponit, quæ ſunt, δέησις, deprecatio: προσευχὴ, adoratio: ἔντευξις, interceſsio: & εὐχαριστία, gratiarum actio. Hæc quatuor genera definitionibus diſcernantur hoc modo:

7 Deprecatio eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua petitur liberatio ab ijs, quæ nobis moleſta ſunt: vt cùm petimus remiſsionem peccatorum, & liberationem à malis quibuſlibet.

8 Adoratio eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua petuntur ſalutaria & vtilia: vt cùm petimus regnum Chriſti aduenire, Sanctificari nomen Dei, Fieri voluntatem Dei, & Panem ἐπιούσιον nobis dari quotidie.

9 Poſtulatio, eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua vel alij pro alijs, vel omnes pro ſe inuicem orant, vt Deus largiatur ſalutaria & vtilia, & auertat noxia.

Pro quibus orandum.

10 Eſt autem orandum pro omnibus hominibus, ſuperioribus, inferioribus, miniſtris verbi, amicis, inimicis, peccatoribus, infidelibus, donec in hac vita nobiſcum viuunt.

11 Pro mortuis autem nequaquam eſt orandum, Nam vt Auguſtinus ait: In quo quemque inuenerit ſuus nouiſsimus dies, in hoc comprehendet mundi nouiſsimus dies. Quoniam qualis in iſto die quiſque moritur, talis in die illo iudicabitur.

12 Nec pro hoſtibus Dei induratis eſt orandum, ſed contra eos potius orare oportet exemplo Sanctorum. Pſal.5.59.134. Ierem.18.2. Tim.4. Non enim charitas proximi poſtulat, vt pro hoſtibus Dei, qui conuerti nolunt, oremus. Siquidem nullũ locum habet dilectio proximi, vbi cũ dilectione Dei pugnat.

13 Sed quid de illis ſentiendum, qui vel nobis priuatim ſunt inimici, vel Rempublicam in qua viuimus, infeſtant? Pro illis quidem orandum eſt, vt ex inimicis fiant amici: pro his verò etſi idem faciendum iudico, tamen plura concurrunt perpendenda. Primùm enim agnoſcenda eſt iniquitas noſtra, propter quam Reſpublica affligitur: & ſeria pœnitentia, & publica peccatorum remiſsio, & mitigatio pœnæ petenda eſt. Deinde orandus eſt Deus, vt tranquillam habitemus terram noſtram. Tum vt magiſtratui adſit in defendendis ſubditis. Præterea, vt auertat ſanguinis effuſionem, vt conatus & ſtudia hoſtium infeſtantium nos impediat. Denique, vt tandem vtrinque depoſitis armis vnum ſimus, & viuamus in omni pietate.

14 Gratiarum actio eſt eleuatio animæ hominis ad Deum, qua gratiæ Deo aguntur, vel pro beneficijs nobis aliíſque collatis (his caſtigationem paternam ſubijcio) vel pro malis nobis aliíſue ſublatis.

15 In gratiarum actione ſpectanda ſunt duo, videlicet, quæ virtutes neceſſariò in ea concurrant, & quis ſit legitimus modus gratiarum actionis. Virtutes coniunctæ in gratiarum actione ſunt veritas & iuſtitia. Vt enim veritas candidè & apertè agnoſcit benefactorem Deum, & excludit hypocriſin & mendacium: ita iuſtitia grata eſt benefactori, & excludit ſuperbiam & abuſum rerum collatarum. Modus gratiarum actionis à Paulo ſæpe indicatur, cùm inquit: Gratias ago per Ieſum Chriſtum. Cùm enim ait, Per Ieſum Chriſtum, vult vt in omni gratiarum actione fides præluceat: vult vt agnoſcamus nos per Chriſtum accepiſſe ea pro quibus gratias agimus: vult vt ad Dei gloriam referamus accepta beneficia: vult vt Deum per Chriſtum prædicemus, propter quem etiam Deo accepta eſt gratiarum actio.

Circumſtantiæ orationis.

16 Poſtquam autem conſtat, quid ſit oratio & quotuplex: Secundo loco tenendæ ſunt circumſtantię Chriſtianæ orationis perpetuæ, quæ ſunt quinque præcipuè. Quarum *prima* eſt de affectu orantis. *Secunda*, de cauſis orationis ſeu inuocationis. *Tertia*, de eo qui inuocandus eſt. *Quarta*, de Mediatore: Nam ſine Mediatore, nemini ad Deum patet aditus. *Quinta*, de rebus petendis.

1. Affectus orantis.

17 Prima circumſtantia eſt de affectu orantis, quem bene compoſitum eſſe oportet, vt per ipſum anima ad Deum eleuetur. 1. Omnium igitur primùm, exuat animus omnem opinionem propriæ glorię, dignitatis & meriti. 2. Deinde, non ſimulatè, ſed verè ſentiat ſuam inopiam. 3. Tum, proſternat ſe coram Deo, ſupplex in vera pœnitentia & pio propoſito. 4. Adhæc, animus inflammetur viua fiducia, qua ſtatuat Deum ſecundum ſuas promiſsiones miſericordem eſſe, & velle exaudire inuocantes, propter Mediatorem vnicum & Sacerdotem noſtrum Ieſum Chriſtum.

18 Qui hoc modo compoſitus eſt ad orandum, is ſanè in Spiritu & veritate adorat. Siquidem ſentiens ſuam miſeriam, & cogitans miſericordiam Dei, veris motibus à Spiritu ſancto excitatis, ad orandum impellitur.

19 Nam qui tument opinione propriæ gloriæ, dignitatis aut meriti: qui non verè ſentiunt ſuam inopiam: qui ſe non proſternunt coram Deo in vera pœnitentia, cum pio propoſito, qui fiduciam promiſsionum diuinarum non adferunt, nequaquam orant

orant. Nam illorum anima humi repit, & non eleuatur ad Deum.

20 In horum numero Pharisæus ille fuit, cuius meminit Euangelica historia. Is enim more hypocritarum sine intellectu, sine affectu, & cum contradictione orabat. Neque enim voluntatem Dei recte intellexit: nec inter precandum motus spirituales sensit: præterea etiam aliud lingua, aliud mente precabatur.

2. Causæ. 21 Secunda circunstantia est de causis inuocationis, quæ sunt plures. Quarum prima est mandatum Dei, requirentis à nobis cultum inuocationis: quod sane mandatum contemnere nefas est.

22 Secunda, promissio quod Deus velit inuocãtes exaudire. Ex his duabus caussis patet, quanta sit dignitas & efficacia orationis. Nam cum Deus inenarrabili bonitate & misericordia, non solum præcipiat vt petamus bona, sed etiam addat amplissimas promissiones, quas vult esse ratas & immutabiles: non difficile est cogitare quanta sit orationis dignitas, quanta amplitudo & efficacia.

23 Tertia causa videlicet προκαταρκτική est ipsa varietas periculorum, quæ quidem plura & maiora sunt, quam vt oratione comprehendi possint. Semper Ecclesiam hi duo exercitus oppugnant, tyranni & hæretici: quorum dux & incitator est hostis Christi & Ecclesiæ, Diabolus. Politiæ quanto in periculo versantur? Quam multa flabella sunt Satanæ, quibus gubernatores Rerumpublicarum sæpe inflammantur. Vnde ingentia incendia Rerumpublicarum nascuntur? Quantæ difficultates in domestica gubernatione? Quoties Satan singulos nostrûm ex insidijs adoritur? Breuiter, quocunque nos vertimus infinita pericula cernimus, quę vitare non possumus, nisi confugerimus ad asylum Dei, quod est pia & seria inuocatio. Ex hac causa facilè videre est, quanta sit Christianæ orationis necessitas, vtilitas & efficacia.

24 Quarta causa est, vt consuetudine orandi augeatur in nobis fides, excitetur spes. & reddamur ardentiores in alijs pietatis exercitijs. Pertinet & hæc causa ad vtilitatem.

25 Quinta causa est imitatio sanctorum, quorum præcipuum & summum studium fuit perpetuò orare. Nam in quibus viua fide est, quæ est veluti ignis quo accenditur hoc diuinum thymiama: ibi necesse est fidei germanos fructus esse, inter quos primum locum obtinet inuocatio: à qua nunquam abesse debet gratiarum actio. Has causas omnes ad dignitatem, necessitatem & efficaciam orationis reuocare licet.

3 Quis orandus. 26 Tertia circunstantia est de eo ad quem dirigenda est oratio. Est autem dirigenda oratio ad eum in quem credere fas est. Ita enim Paulus dicit: Quomodo inuocabunt, in quem non credunt? Rom. 10. 14. Si proinde is demùm solus est inuocandus, in quem credere fas est: solus certè Deus inuocandus erit, qui est Pater & Filius, & Spiritus sanctus. Nam maledictus est qui confidit in creaturam.

27 Vnus proinde Deus & solus est inuocandus, qui est Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. Qui ergo adorat Patrem, non excludit Filium, nec Spiritum sanctum. Qui adorat Filium, Patrem & Spiritum sanctum adorat. Qui Spiritum sanctum inuocat Patrem & Filium honorat. Nam Pater, Filius, & Spiritus sanctus vnus est Deus. Huc & illud responsum Christi (cùm Christo Satan diceret, Si procidens adoraueris me.) Scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles. Matth. 4. 10.

Errores. 28 Quicunque igitur negat inuocandum esse Filium Dei, aut Spiritum sanctum, Arrianus est. Nam tollit essentiam, à qua cultus fidei & inuocationis tolli non potest.

29 Ex his enim efficitur, quod inuocatio creaturarum sit blasphemia aduersus Deum, & fœdissima idololatria, contra quam pugnat etiam Epiphanius, pag. 448. οὐ κυριεύσει ἡμῶν ἡ ἀρχαία πλάνη, καταλιμπάνειν τὸν ζῶντα καὶ προσκυνεῖν ὑπ' αὐτοῦ γεγονότα.

30 Papa itaque qui iubet sanctos inuocari, & supplicio afficit non obedientes impijssimo decreto, Deum contemnit, est hostis Ecclesiæ & satelles Satanæ, qui per Papam inuexit inuocationem Sanctorum: propter has præcipuè causas, vt Deum suo proprio honore spoliet, vt ignominia afficiat demortuos sanctos, vt perdat idololatras, qui creaturas inuocant: denique vt paulatim Christi regno abolito, suum erigat.

31 Huic errori Ethnico & Papistico, vicinus est eorum, qui dicunt quidem se solum Deum inuocare, & damnare inuocationem creaturarum. Sed interea contra Dei prohibitionem volunt Deum adorare, prostrati coram idolis & imaginibus. Nam nulla alia est causa prohibitionis idolorum & sculptilium, quam quod Deus nolit coram sculptilibus & imaginibus adorari.

32 Quicunque igitur coram lignis & lapidibus religionis causa procumbunt, Serpentem adorant, qui ligni fructu primos occidit parentes.

33 Neque excusat patronos huius superstitionis, bona intentio quam prætendunt. Nam bis homines coram Deo reos facit bona intentio, quæ verbo Dei non regitur, videlicet defectionis & temeritatis. Defectionis quidem, quod deficiunt à simplicitate verbi & præcepti diuini ad suas cogitationes. Temeritatis verò, quod audeant Deo modũ pręscribere, quo ipsum colere velint.

34 Nec illi audiendi sunt qui ideò se procumbere coram imaginibus dicunt, vt contemplatione imaginum excitetur animi deuotio. Nam admodum frigida esse oportet ea corda, quæ istis flabellis à Satana excogitatis opus habent, vt excitentur ad precandum.

4 Per quē. 35 Quarta circunstantia est de Mediatore. Nam si sine Mediatore Deum accedimus, facilè reijciet nos nostræ indignitatis & peccatorum cogitatio, pręsertim cùm scriptum sit, Ioan. 9. 31. Deus peccatores non exaudit. Quare Mediatorem nos habere oportet, cuius intercessione, merito & dignitate freti, audeamus Deum accedere.

36 Sed quisnam est iste Mediator? Deus & homo Iesus Christus, qui vt vera diuinitate cum Patre vnum est, ita vera humanitate nobis coniunctus est. Qua ratione fit, vt Deum & hominem ipse, Deus & homo, optimè conciliet & coniungat, idque intercessione, merito & dignitate. Hinc est quod Paulus dicit. Vnus est Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus, 1. Tim. 2. 5.

37 Huc pertinet & Christi illa promissio, Ioan. 6. 23. *Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Ac si dicat, Nequaquam debetis vestra opera ac dignitatem iactare in conspectu Dei, sed me nominabitis, & propter me petetis, videlicet Mediatorem, & datorem vnà cum Patre. Ita etiam Cyrillus rectissime explicat promissionem Christi. *In nomine meo*, inquit, *addidit, vt Mediatorem se, & collargitorem ostendat. Non enim tantum pro nobis intercedit, vt Pater det nobis salutaria, verùm etiam ipse vt Mediator dat nobis dona*, iuxta illud: Ascendit in altum, & dat dona hominibus.

38 Ex hoc sequitur quod Christus, etiam quatenus Mediator est, sit inuocandus. Nam si & impe-

trat nobis, & donat cum Patre, vt Mediator: certè vt Mediator inuocandus est. Proinde rectè orauit Bartimæus cæcus, Marc.10.47. Fili Dauid miserere mei. Et Stephanus, Actor.7.59. Iesu, suscipe Spiritum meum. Et Paulus piè solet præfari in suis Epistolis: Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo, &c.

39 Porrò ex eo quod alij homines pro alijs orent, non efficitur vt sint plures mediatores. Nam qui cunque pro alijs rectè orant, freti Mediatore vnico Christo, hoc faciunt.

5. Quid petendum.

40 Quinta circunstantia reliqua est, videlicet de rebus petendis. Nam quia non solet pater bonus dare filijs petita, si nocent: nec decet probos filios à patre petere, quæ patrem dare indignum est: meritò hæc etiam circunstantia, de rebus petendis, addenda fuit.

Quomodo.

41 In primis hic tenendum est discrimen inter ea, quæ petenda sunt sine conditione, & ea quæ cum conditione peti possunt. Vt enim bona sine quibus salus contingere non potest, atque adeò salus ipsa, sine conditione petenda sunt: ita bona quorum vsus est tantum in præsenti vita, cum conditione peti debent. Et vt mala impedientia salutem animarum, sine conditione precabimur à nobis auerti: ita mala quæ in hac vita nobis molesta sunt, cum conditione non impeditæ gloriæ Dei & nostræ salutis, precibus auertemus.

42 Hinc est quod pij gloriantur in afflictionibus, & habent spem etiam tunc cùm interficiuntur à tyrannis. Discernunt enim inter bona sine conditione & certò promissa, & inter commoda huius vitæ. Hinc est illa vox Iob: Etiamsi occiderit me, sperabo in eum, & ipse erit Saluator meus.

43 Neque cum his pugnat præceptum Iacobi, cap.1.6. qui iubet petere sine hæsitatione. Nam aliud est cum hæsitatione petere, aliud cum conditione. Nam fidelis non dubitat, quin Deus suas preces exaudiat: quoniam si id non dat quod petitur, certè id quod multò melius est, largitur. Rectè proinde Bernardus, cùm inquit: *Vnum è duobus sperare indubitanter possumus: quoniam aut dabit quod petimus, aut quod nobis nouerit esse vtilius.*

44 Vniuersalis igitur particula in dicto Domini: Quicquid petieritis, &c. ad certum genus restringenda est. Quicquid scilicet vobis salutare est, non vestro iudicio, sed benignissimi Patris mei sentẽtia. Sic Ioannes hoc genus restringit, cũ inquit: Si quid petieritis secundum voluntatem eius, audiet vos. 1. Ioan.5.14.

Precandi formula.

45 Restat tertium quod proposuimus, videlicet, de precandi formula. Quidam nimis Socraticè nolunt quicquam expressis verbis nominare, sed Deo supplicant, vt ipse largiatur quæ scit sibi vtilia esse. Sed illi refutantur, & plurimis sanctorum exemplis, & forma precationis nobis à Christo commendata.

46 Etsi enim fateor duplicem esse inuocationem, vnam *cordis* tantum, alteram *cordis & oris* simul: (nulla est enim oratio oris tantum: quod tamen Monachi impiè nocent) tamen recitatio certæ formulæ propter multas causas vtilis est.

47 Primùm, recitatio non solùm de multis rebus precantes admonet, verumetiam est confessio quædam, segregans nos ab impijs & profanis sectis. Deinde recitatio piè concepta, excitat pios motus in pectoribus. Nam ideò verba adhibentur, vt pectora inter precandum accendantur, non vt Deo narremus quæ ignorat. Ita enim ait Augustinus: *Quamuis inuisibilis voluntas orantis Deo sit nota, nec vllis indigeat indicijs, vt ei animus pandatur humanus, qui locutionem cordis cognoscit: tamen homo vocibus & membris sui corporis vtitur, vt sic orando, affectus hominis humilior, deuotior, feruentior crescat.* Postremò, distincta & expressa recitatio, terrorem incutit Diabolis. Nulla enim re magis expauescunt Diaboli, quam audita vera inuocatione Dei. Quam ob causam Paulus inter arma quibus inuaditur Diabolus, orationem recitat.

48 Quanquam autem multæ sunt precandi formulæ, cum veteres, quales sunt Psalmi Dauidici, & orationes aliorum sanctorum Regum & Prophetarum, tunc recentes bene & vtiliter conscriptæ: tamen formula, quam nobis Dominus præscripsit, omnibus reliquis anteponenda est, cùm propter autoris maiestatem, tum propter rerum petendarum ordinem & materiam.

Ordo orationis dominicæ.

49 Ordo autem hic est: Votum omnium primum esse debet piorum, vt firmum & immotum fundamentum cultus Dei iaciatur: *quod est vera Dei notitia*: idque in hunc finem, vt regnum Dei erigatur, stabiliatur, propagetur: & vt ciues in eodem regno, Regi cœlesti debitam obedientiam præstent. Ideò Christus iubet primùm peti notitiam Dei. Deinde aduentum regni: Tum obedientiam ciuium in eodem regno. Deinde, quia in hac mortali vita regnum Dei inchoatur, erigitúrque, vbi varijs opus habemus præsidijs: iubet quarto loco, vt petamus quicquid ad huius vitæ sustentationem facit. Verùm quia ea est corruptio naturæ humanæ, quòd facilis sit lapsus in errata & mutuas offensiones: quinto loco docet petendam esse condonationem istorum lapsuum & erratorum, ne propter ea à regno Dei excludamur. Postremò, quia sunt duo acerrimi hostes, qui conspirarunt aduersum regnum Dei, caro & Diabolus: docet petendam esse defensionem aduersus eos, idque sexta & septima petitione. Quis, quæso, ordo aptior esse potuit?

50 Porrò, vt compellatio orationis Dominicæ fidem excitat, animat orantes: ita confirmatio qua clauditur, veluti exauditionis quædam obsignatio est, & certitudo.

XXXII.

CERTITVDO DOCTRINÆ Ecclesiæ.

Vna & eadem Ecclesiæ doctrina.

DOctrina Ecclesiæ Dei non est alia, quam quæ nobis ab ipso Deo commendata est, iuxta dictum Domini apud Esai.59.21. Hoc autem pactum meum cum eis, dicit Iehoua. Spiritus meus qui est super te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, & de ore seminis seminis tui, dixit Iehoua, ex hoc tempore vsque in sempiternum. Et Christus dicit: Oues meæ vocem meam audiunt. Ioan.10.4.

2 Hoc verbum, & hæc doctrina quæ est Ecclesiæ, in Mose, in Prophetis, in Euangelicis historijs, in Epistolis Apostolorum traditur. Habent Mosen & Prophetas, dicit Abraham, audiant illos. Luc.16.29. Hos audiunt etiam qui Euangelicas historias & Apostolorum scripta audiunt. Nam hæc sunt Mosis & Prophetarum clariores enarrationes.

3 Quoniam autem Mahometistæ, & aliæ profanæ gentes, passim per orbem opponunt se doctrinæ Ecclesiæ, & eam ferro & igni abolere conantur: necesse est, vt pij, in tanta colluuione malorum, muniant suos animos aduersus scandala, & sæpe cogitent de immota certitudine doctrinæ religionis quam profitentur: præsertim cùm maxima pars mundi eam rideat & persequatur.

4 Philo-

profitentur: præsertim cùm maxima pars mũdi eam rideat & persequatur.

4 Philosophi de suæ doctrinæ certitudine gloriantur, iactant κριτήρια, demonstrationes proferunt, experientiam prædicant. Quæ tametsi agnosco esse excellentia dona Dei: tamen dico, quod nequaquam philosophica certitudo possit conferri cum firmitate doctrinæ Ecclesiæ.

5 Hęc doctrina Ecclesię, etsi solo testimonio nititur: tamen hoc testimonium maius pondus habet, quàm vt ei conferri possit vlla philosophica certitudo. De hoc ergo testimonio copiosius quædam adferemus.

6 Testimonium quo nititur Ecclesiæ doctrina duplex est, externum & internum. Illud in sensus incurrit, quo doctrina Ecclesiæ confirmatur tanquam sigillo quodam Dei externo: hoc in mentem cadit, & doctrinam Ecclesiæ in cordibus fidelium obsignat. De vtroque ordine dicemus.

Externũ. cuius 6. partes.

7 Externum itaque testimonium, seu externum sigillum, quo Deus obsignat doctrinam Ecclesiæ, sex habet partes præcipuas, quæ sunt: 1. Patefactio diuina, 2. miraculorum operatio & varietas. 3 Prophetiarum firmitudo. 4. consensus veræ Ecclesiæ perpetuus. 5. duratio Ecclesiæ. 6. & cruenta plurimorum martyrum confessio.

1. Patefactio.

8 Prima pars externi testimonij est patefactio diuina, per quam ipse Deus de sua arcana sede procedens, se olim sanctis Patribus patefecit: quibus suum verbum, quo vult Ecclesiam colligi & regi, tradidit & commendauit.

9 Quanquam autem Dominus apparuisse sæpe legitur: tamen paucas eius apparitiones, quas prodest habere in conspectu, recitabo: in quibus summam doctrinæ Ecclesiæ proponit, inculcat, repetit, illustrat.

Ante legẽ

10 Primùm itaque apparuit Adamo post lapsum, Genes. 3. & doctrinam Legis & Euangelij sua voce tradidit, pœnas inflixit propter peccatum. Ab hac doctrina Ecclesia Dei nunquam defecit: sed perpetuò eandem amauit, retinuit, propagauit.

11 Deinde apparuit Nohę, & facto cõfirmauit doctrinam Legis & Euangelij, dum impœnitentes quidem diluuio perdidit: Nohæ verò cum sua familia, ex gratia promissionis clemẽter liberauit. Ge. 6. 7. 9.

12 Post diluuium, vt doctrinam malitia hominum ferè collapsam erigeret, apparuit Abrahamo decies. Genes. 12. 13. 15. 17. 18. 21. 22. Eius filio Isaac bis. Genes. 26. Nepoti Iacob sexies, Gene. 28. 31. 32. 35. In his apparitionibus Abrahamo, Isaac, & Iacob factis, eadem doctrina est proposita, & promissionis verbum clarius illustratum est. Iustificationis quoque doctrina in Abrahamo, certissimo typo expressa est apertius. Nam in hoc clarè ostendit, quod fide sola absque operibus iustificetur homo, quod fidei sit coniuncta obedientia erga Deum: quod Sacramenta non iustificent, sed obsignent iustitiam promissionis & fidei.

Sub lege.

13 Post hæc in Ægypto Mosi apparuit, eandem doctrinam repetens & confirmans, Exod. 3.

14 Adhæc multis Prophetis idem verbum in visionibus & somnijs apparens commendauit, & prolixis concionibus declarauit, quod primis Patribus tanquam breuibus Aphorismis tradiderat.

Sub Euangelio.

15 In nouo Testamento Deus idem verbum sonuit de cœlo, & proprio ore nobis Christum doctorem commendauit, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo placatus sum, hunc audite. Acsi dicat: Olim promisi semen mulieris destructurum caput serpentis, & reparatorem generis humani, sublata Legis maledictione. Ecce iam præstò adest, eum audite, in eum credite, quibus vita & salus curæ est, in hoc enim mihi complacui & reconciliatus sum mundo.

16 Hæ omnes apparitiones cum multis alijs, vnà cum angelorum apparitionibus & concionibus, nostræ infirmitati mederi debent, ac confirmare nostros animos, ne credamus imposturis Diaboli, qui cum omnibus Sophistis & Mahometistis profanisque gentibus in hoc totus incumbit, vt nos ab isto verbo, tot apparitionibus diuinis nobis commendato, abstrahat. Atque hoc est, quod prædictum est à Deo: Semen serpentis mordebit calcaneum seminis mulieris, Genes. 3. 15.

Miracula

17 Secunda pars externi testimonij est, operatio miraculorum & varietas, quę miracula sunt quędam extraordinaria opera Dei, quibus tanquam sigillis firmissimis, verbum suum, hoc est, Legem & Euangelium, quatuor millibus annorum confirmauit.

18 Sunt autem miracula, quę vltra virtutem creatam, contra consuetudinem aliquid objiciunt sensibus, quod in admirationem diuinæ Maiestatis homines adducit. Huiusmodi sunt plurima, cum in veteri, tum in nouo Testamento: ex quibus nonnulla ascribemus.

Ante diluuium.

19 Ante diluuium, duo insignia miracula occurrunt. Primùm, in sacrificijs Abel & Cain: vbi aperto testimonio Dominus confirmauit Legem & Euangelium. Nõ respexit Dominus ad Cain, sed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit, Lege damnatus: hic pius propter fidem in promissum semen. Quare primum respexit ad Abel: deinde ad munera eius, quæ propter offerentis fidem placuerunt, Genes. 4. Secũdum in Enoch, quem Dominus è cõsortio hominum sustulit in cœlum, quo facto doctrinam promissionis confirmauit Dominus de victoria super regno Satanæ. Gen. 5.

In diluuio.

20 In diluuio duo quoque præcipua sunt edita miracula. Vnum, miraculosa pœna ob peccatum iuxta Legis comminationem. Alterum, admiranda liberatio credentium iuxta promissionis verbum, Atque ita diluuium obsignat vtranque doctrinam, nimirum Legis & Euangelij Gen. 8.

Post diluuium.

21 Post diluuium primùm occurrit confusio linguarum in ædificatione Turris: qua confusione minæ in contumaces confirmantur, Gen. 11. Deinde partus aniculæ Saræ sterilis natura & ætate, per Angelũ annunciatus, Gen. 21. Pugna Iacob cum Angelo. Scala extensa in cœlum visa ab eodẽ, promissionis gratiæ certitudini seruiunt, Gen. 28. 32.

Sub Mose.

22 In Ægypto ardet rubus, sed incolumis manet, Exod. 3. Virga in colubrum vertitur, Exod. 4. Vrgente Mose mandatum Domini de exitu populi, decem mirabilia signa eduntur, Exod. 7. 8. 9. 10. 11. 12. quæ sanè signa testantur Deum iuxta Legis minas, punire contumaces: & rursus iuxta gratiæ promissionem, suos tueri.

23 In exitu de Ægypto, vt miraculosa maris exsiccatio, per quam liberati sunt Hebręi, promissę gratiæ testimonium est, Exod. 12. ita submersio Pharaonis cum suo exercitu, Legis diuinæ est sigillum. Exo. 14. Eodem pertinet columna nubis per diem, & columna ignis per noctem, qua suum populum Dominus in itinere direxit, Exod. 14.

24 In monte Sinai doctrina Legis multis confirmatur miraculis, quę & Symbola fuerunt effectuum Legis in hominibus, & testimonia de doctrina, quod verè à Deo sit profecta. Taceo miraculosũ ieiuniũ Mosis in monte, quod eodem pertinet. Exod. 19.

25 Tempore quadraginta annorum quo populus in deserto fuit, plurima sunt miracula edita, quibus

vtraque doctrinæ pars confirmata est. Legis doctrina confirmatur miraculosa pœna Core, Dathan, & Abiron, cum eorum socijs, quos terra absorpsit, Num. 17. Deinde thurificantes contra Legem, igne de cœlo absumti sunt. Inobedientes serpentibus percutiuntur, Num. 22. Promissio quoque gratiæ confirmatur miraculosis beneficijs Dei. Aqua de petra manat contra naturam, & comitatur populum quocunque proficiscitur. Man de cœlo datur, vnde tot millia hominum aluntur 40. annis. Aspectus ænei serpentis erecti mandato Domini, quo sanantur percussi à dipsadibus, Num. 22. Vestimenta ac calcei tot hominum, tanto tempore non teruntur. Deuter. 8.

Sub Iosua & iudicibus.

26 Sub Iosua duce, primum occurrit transitus per medium Iordanis, stante aqua ab vna parte instar muri, & desfluente ab altera, Ios. 3. Ciuitatis Hiericho, septimo circuitu & voce tubarum, iuxta vocem Domini, euersio, Ios. 6. Prolongatus dies pugnantibus Hebræis contra Gabaon. Lapides de cœlo demissi, quibus hostes populi Dei occisi sunt. His omnibus confirmari vtrunque doctrinæ genus nemo non videt.

27 Sub ducibus etsi plurima contigere miracula, duo tamen præ alijs sunt insignia: Vellus Gedeonis, Iudic. 6. Et fortitudo Samsonis, Iud. 14. 15. 16. Vtrunque veritatis doctrinæ sigillum est.

Sub Regibus.

28 Temporibus Regum Elias & Elisæus miraculis plurimis claruerunt, quibus vtramque doctrinam Legis & Euangelij confirmarunt. Elias excitat mortuum. Hostiam perfusam, aqua, impetrato miraculosè igne de cœlo, accendit, in testimonium doctrinæ suæ. Ad preces eiusdem tribus annis non pluit: rursus petente eo in pluuiam nubes densantur, & pluuiam mittunt. Hic pallio Iordanem diuidit, siccus transit, & ignito curru in cœlum tollitur. Elisæus sanat aquas pessimas & steriles. Ditat mulierem oleo miraculosè. Sanat Naaman Syrum à lepra. Alia multa prætermitto, quæ contigere temporibus Regum.

In captiuitate.

29 Sub captiuitate populi in Chaldæa, hæc sunt præcipua: Miraculosa liberatio trium virorum, qui propter confessionem doctrinæ Ecclesiæ in ardentem fornacem coniecti sunt, Daniel. 3. Miraculosa defensio Danielis coniecti in lacum, vt deuoraretur à leonibus, eo quod nollet abijcere doctrinam Ecclesiæ, & idola profana loco veri Dei colere.

Post captiuitatem.

30 Miracula sub ducibus vsque ad Christum fuerunt non pauca: sed præcipuum est, quod Deus populum suum, tot persecutionibus fractum: contra adeò potentes Reges & principes defenderit, vt firmum staret vaticinium Iacob, de expectatione gentium seu aduentu Messiæ.

Sub nouo testamēto

31 Noui Testamenti miracula sunt plurima, quorum præcipua attingam. Primùm occurrit sterilis aniculæ partus. Deinde Virginis, vterque ab Angelo nunciatus. Sequuntur Angelorum conciones, Magorum stella, facta Christi diuina eáque plurima: vt sanationes ægrotorum, suscitationes mortuorum, apparitiones in monte, resurrectio Christi. Quibus omnibus accedit veluti Regia quædam obsignatio, visibilis donatio Spiritus sancti, quinquagesimo post resurrectionem Domini die. Eodem pertinent miracula Apostolorum.

32 Quod autem miracula eo pertinebant, vt illis confirmaretur doctrina, testantur hęc dicta, Exod. 13. Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum in oculis tuis, vt Lex Domini semper sit in ore tuo. Num. 14. Vsquequo non credent mihi in cunctis signis quæ feci in medio eorum? 3. Reg. 17. Vidua excitato filio, dixit: Nunc scio quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est. Ioan. 8. Si mihi non creditis, credite operibus meis.

Cur non adhuc eduntur miracula.

33 Cur non adhuc eduntur miracula? Respondet Augustinus his verbis: *Nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum consuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubium esse debet, ijs esse credendum, qui dum ea prædicarent, quæ pauci assequuntur, se tamen sequendos populis persuaserint.*

3. Prophetiarum firmitudo.

34 Tertia pars externi testimonij est Prophetiarum firmitudo & veritas. Nam cùm euentus respondet Prophetiæ, testatur Deus quod sit Prophetiæ autor, iuxta illud Iere. 28. 9. Propheta qui vaticinatus est pacem, cùm venerit verbum eius, tunc scietur Propheta, quem misit Dominus in veritate. Apoc. 19. 10. Testimonium Iesu est spiritus Prophetiæ,

35 Iacob prædixit tempus aduentus Christi in carnem. Gene. 49. 10. cui euentus respondit Propheta Balaam sub imagine stellæ, Numer. 24. 17. Vaticinium Esaiæ de Virginis partu, Esai. 7. 14. Danielis prophetia de quatuor Monarchijs, de hebdomadibus, de tempore aduentus Christi, de eius morte æternóque regno. Prophetarum plurimorum vaticinia de contumacia populi Iudaici, de persecutione Ecclesiæ. Pauli prædictio de Antichristo. Hic cùm euentus, qui à nulla creatura prospici poterant, vaticinijs Propheticis respondeant, manifestū est, à Deo monstratos esse, & vocem Prophetarum diuinam esse.

4. Consensus.

36 Quarta pars externi testimonij est consensus Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum, ac Catholicæ totius Ecclesiæ, in doctrina, cultu, & vita. Nam hi omnes Legem & promissiones vrgent, ac alij alijs clarius exponunt.

5. Duratio Ecclesiæ.

37 Quinta pars externi testimonij, est ipsa duratio Ecclesiæ ac doctrinæ Legis & Euangelij, contra tot Diabolorum & hominum potentiam, & sophisticam, qui conspirarunt aduersus Christum, & eius Ecclesiam: quæ tamen hactenus conseruata est & conseruabitur, vtut furat & insaniat Satan & mundus, quemadmodum Dominus promittit, cùm ait: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam. Huc quoque Gamalielis dictum pertinet: Si ex hominibus est opus hoc, dissoluetur.

6. Martyrum confessio.

38 Sexta pars externi testimonij est, cruenta confessio tot Martyrum inde vsque ab Abel ad Christum Dominum, & ab ipso in hunc vsque diem. Nam tanta & tam atrocia supplicia nequaquam sustinuissent pro incerta & erronea doctrina.

39 Neque hoc genus testimonij infringitur ex eo, quod multi enthusiasmo quodam instigati, pro erroribus suis confirmādis mortem oppetunt. Nam destituti sunt superioribus testimonijs, quæ semper tanquam regula & norma sunt, vt discernatur inter veros Martyres, & impulsos à Diabolo ad oppugnandam veritatem.

Testimonium internum.

40 Internum testimonium vnicum est, nimirum arrhabo seu pignus Spiritus sancti, quo veritas verbi Dei obsignatur in cordibus fidelium. De hoc interno testimonio loquitur Paulus Corinthijs, scribens in hanc sententiam, 2. Corin. 1. 22. Qui confirmat nos vobiscum in Christo, & qui vnxit nos Deus est, qui etiam obsignauit nos, & dedit arrhabonem Spiritus in corda nostra. Et ad Ephe. 1. 13. In quo Christo & obsignati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ.

41 Hæc testimonia externa & interna sunt causæ certitudinis in doctrina Ecclesiæ, quæ si conferuntur

runtur cum philoſophica certitudine plurimum excellunt.

42 Omnia in philoſophia, lumini rationis & ſenſibus ſubijciuntur: at in Theologia noſtra, hoc eſt, in doctrina Eccleſiæ, lumen Deus eſt, qui ſuam doctrinam proponit & confirmat.

43 Valeant igitur profani homines, qui certitudinem rei Theologicæ poſt ſcientiam collocant, & ferè cum εἰκασίᾳ coniungunt.

De autoritate S. Patrum.

44 Hic merito quæri poteſt de doctoribus Eccleſiæ, quo in loco eorũ dicta habenda ſint. Ad quam quæſtionem ita reſponderi debet. Triplicia ſunt dicta Patrum, Quædam demonſtrata, Quędam probabilia, Quædam falſa. Demonſtrata, vt ſunt Symbola, Apoſtolicum, Nicenum, Athanaſianum, eiuſdem autoritatis ſunt cum Scriptura: quia ex ea collecta ſunt & in ordinem digeſta. Probabilia retineantur, donec trahantur in malam conſequentiam à Sophiſtis. Falſa vt vox ſerpentis fugienda ſunt, iuxta hanc Ambroſij regulam: *Nos noua omnia quæ Christus non docuit iure damnamus, quia fidelibus via Christus eſt. Si igitur Christus non docuit quod docemus, & nos id deteſtabile iudicemus.*

Hoſtes puræ doctrinæ.

45 Porrò præter hæreticos (quorum caput eſt Papa) qui inter mœnia Eccleſiæ deliteſcunt, hoſtes doctrinæ ſunt Turci, Iudæi, & aliæ gentes barbaræ. Turci, quia libros Propheticos & Apoſtolicos reijciunt, planè furunt. Iudæos confutat tempus, quo adeſſe debuit Chriſtus, & plurimæ prædictiones de illorum reiectione. Gentes barbaræ ab ipſo Satana agitantur, adeò vt ſe omni turpitudini & idololatriæ proſtituant.

46 Non ergo debet pios offendere vel Turcorum ſecta, quæ confuſio quædam eſt ex blaſphemijs, latrocinijs, & flagitioſis libidinibus conflata, quæ ſunt manifeſtæ notæ Diaboli. Sed debent pij vaticinium Danielis cogitare, de furoribus Mahometi, qui bellum inferre Sanctis, & præualere eis, & loqui ſermones contra excelſum prædicitur: vel Iudæorum reproba mens, qui à Deo propter ſuam ingratitudinem reiecti ſunt, vel gentium aliarum barbararũ cęca idolomania. Nam longè antea prædictum fuit, vt talis colluuies hominum contemnentium Euangelium foret in mundo. Quare euentus prædictionum confirmabit piorum animos contra omnes ſectas, quæ perſequuntur doctrinam Propheticam & Propheticam.

47 Quemadmodum igitur abominamur ſuperſtitiones Ægyptiorum, qui boues, feles, ſerpentes tanquam numina colebant, & vt deteſtamur Corybantum tympana, & Baccharum vlulatus: Sic Mahometi deliria, Iudæorum ſomnia, & omnium profanarum gentium ſectas, tanquam ludibria Diaboli, execremur ac fugiamus.

48 Retineamus igitur hanc ſpem, quod ſicut verè Chriſtus exhibitus eſt iuxta Scripturam, & diuinis teſtimonijs confirmatus eſt, quod ſit Rex & Mediator noſter à Deo miſſus: ita breui aduenturus ſit iudicatum viuos & mortuos. Atque tunc futurum eſt, vt qui hîc in fide Chriſti vixit & perſeuerauit, non pudefiat: cum contrà, omnes hoſtes Chriſti pudore confundentur, quando videbunt Chriſtum in ſua gloria venire abducturum ſecum omnes qui in ipſum crediderunt, & in eo mortui ſunt, hoſtibus Dei coniectis in ignem æternum.

49 Cùm autem electos ſuos Chriſtus Dominus ad ſe receperit, perficietur prophetia Dauid, dicentis: Notas mihi feciſti vias vitæ, adimplens lætitia vultum tuum: Delectationes in dextera tua in perpetuum.

XXIII.

GVBERNATIO ECCLESIÆ.

Partes.

IN gubernatione Eccleſiæ Dei ſpectentur Verbum, Sacramenta, Diſciplina & Ceremoniæ. His enim colligitur, fouetur, fulcitur & conſeruatur Eccleſia.

1. Verbum

2 Verbum non aliud requiritur, quam quod in Moſe, Prophetis, & in Euangeliſtarum Apoſtolorúmque ſcriptis traditum eſt. Hoc enim diuinum teſtimonium habet de infallibili certitudine.

3 Diuiditur autem hoc verbum rectè, ſi doctrinam ſpectes, in Legem, & in promiſsionem gratiæ ſeu Euangelium. Lex monſtrat normam viuendi & arguit peccatum. Euangeliũ prædicat gratuitã gratiã pœnitentibus. Vtrumque Verbum, hoc eſt, Lex & Euangelium, verum colendi Deum continet modum. Vt enim Lex quid Deus requirat: ita Euangelium quomodo fieri & placere poſsit, oſtendit.

2. Sacramenta.

4 Sacramenta Euangelio addita ſunt, vt eius ſignacula. Obſignant enim nobis eam gratiam, quam Euangelium prædicat.

5 Sunt autem duo noui Teſtamenti Sacramenta communia, videlicet, Baptiſmus & Cœna Domini, quorum vſus perpetuò piè meditandus eſt.

6 Sunt enim hæc ſacra ſigna, aſpectabiles quædam conciones, de ſummis beneficijs Chriſti erga Eccleſiam. Nam cùm Paulus dicit, Galat. 3. 27. Quotquot in Chriſtum baptizati ſunt, Chriſtum induerunt: magnas ſanè res breui oratione complectitur. Teſtatur enim per Baptiſma nos in Eccleſiam recipi, Chriſto inſeri, in Chriſto regenerari, & à peccatis emundari: ídque beneficio corporis Chriſti, quo induimur, & ſanguinis quo abluimur. Verùm quod per Baptiſmum Chriſto inſiti in eodem alimur, fouemur & ſuſtentamur, id denuo nullo conſequimur alio beneficio quam corporis & ſanguinis Chriſti.

7 Quod ergo nobis in Baptiſmo tegumentum eſt & emundatio, in Cœna cibus & potus eſt. Atque vt aliud eſt gigni & renaſci, aliud ali & educari: ita aliud eſt in nouam vitam renaſci, & aliud in eadem ſuſtentari & creſcere: præcedit enim natiuitas, ſequitur educatio.

3. Diſciplina in qua concurrũt Ordo.

8 In diſciplina Eccleſiæ plura conſideranda concurrunt, vt ſunt, Ordo, poteſtas & autoritas.

9 Ordo eſt Omnium pulcherrimus. Præſidet enim vnus Monarcha Ieſus Chriſtus, qui à Patre acceptum regnum ſuo ſpiritu verbóque gubernat. Hic Monarcha ſolus eſt in ſuo regno ἀνυπεύθυνος.

10 Hoc regnum, quod eſt Eccleſia, pulcherrima ſymmetria cohæret. Nam conſtat cœtu hominum, qui in Chriſto Rege ſuo renati, & de carne & oſsibus eius facti, capiti ſuo ſic adhærent, & inuicem ita ſunt coniuncti, coaptati, & coagmentati pro cuiuſque fidei menſura, pro donorum Spiritus ſancti varietate, pro vocationum connexione, vt vnum corpus conſtituant, vt eodem omnes Spiritu viuant & agantur, vt ſinguli ſuum proprium munus habeant & donum, quo commoda & incrementa vniuerſi corporis pro ſe quiſque promoueat.

11 Hanc pulcherrimam harmoniam nequaquam impedit, quod in externo cœtu Eccleſiæ ſint multa mortua membra, quod ſint multi hypocritæ, multi infirmi, multi nomine tantùm Chriſtiani. Nam Catholica Eccleſia non ab ipſis ſordibus, ſed à ſua propria natura & indole æſtimanda eſt.

12 Præterea cùm regnũ Chriſti Monarchæ, verbo & Spiritu Chriſti regitur, duo ſunt in eo genera ho-

minum: videlicet, verbi præcones & eorum auditores, qui non secus atque patres & filij se inuicem venerantur & colunt.

13 Etsi autem horum præconum spiritualis iurisdictio, de qua postea dicemus, eadem est: tamen dispares dignitatis gradus sunt: idque partim iure diuino, partim Ecclesiæ approbatione.

14 Vt enim Christus ascendens in altum dedit dona hominibus, Apostolos, Prophetas, Euangelistas, Doctores & Pastores: ita Ecclesiæ suæ potestatem dedit in ædificationem. Hac potestate Ecclesia ordinat ministros pro commodo suo, vt omnia ordinatè fiant ad instaurationem corporis Christi.

15 Hinc Ecclesia secuta tempora Apostolorum alios Patriarchas, alios Episcopos, alios Chorepiscopos, quos Iustinus Martyr προεστῶτας vocat, nos præpositos: alios Pastores & Catechetas instituit.

Quarundā ecclesiarū ordo.

16 Reformatæ Ecclesiæ post tenebras excussas, quas Papa inuexit in Ecclesiam, contentæ sunt paucioribus gradibus, ne res paulatim in tyrannidem abeat. Habent Episcopos, Doctores, Pastores, & pastoribus inferiores ministros, quos ineptò vocabulo sacellanos nominant.

17 Inter hos qui excellit donorum excellentia, laborum magnitudine & vocationis gradu, alijs dignitate præfertur: non quidem vt dominium in alios exerceat, sed vt alios sapientia & consilio regat, modò rationem sui consilij ex verbo Dei & legitima Ecclesiæ ordinatione petitam ostenderit. Nam cùm solus Christus in suo regno est ἀνυπεύθυνος, par est, vt qui illi subiecti sunt, rationem suorum factorum reddant.

Potestas Ecclesiæ.

18 Potestas ecclesiæ duplex est, vna clauium, seu spiritualis iurisdictionis, altera externæ iurisdictionis, quæ à priori tamen pendet.

19 Potestas clauium dicitur, quæ Symbolo clauium designatur, cuius appellationis hæc ratio est: Qui œconomi constituuntur in aliqua familia, ijs traduntur claues vt omnia aperiant, claudant, administrent pro arbitrio domini sui. Ex quo factum est, vt clauium Symbolo, primum domus administratio, deinde regni gubernatio, & tandem Ecclesiæ potestas significetur.

20 Sed quæ sunt claues istæ quibus designatur Ecclesiæ potestas? Verbum & fides. Prædicatio enim verbi Dei de remissione peccatorum impetranda per Christum, vnica clauis est ad aperiendum regnum cœlorum. Quod si is qui audit, adiungit prædicationi remissionis peccatorum veram fidem, accedit etiam clauis altera.

21 Hoc confirmatur mandato Christi, amandantis suos discipulos in vniuersum mundum: Euntes, inquit, prædicate Euangelium. Et addit: Qui crediderit saluus erit. Quibus sanè verbis expressit claues, quas tradidit Ecclesiæ.

22 Nam cùm prædicationi remissionis peccatorum homo credit, absolutus est à peccato, liberatus est ab obligatione æternæ mortis & condemnationis, atque adeò ius habet cœlestis hæreditatis.

23 Potestas externæ iurisdictionis maxima ex parte pendet à potestate clauium, & in tribus potissimum consistit: In cognitione veræ doctrinæ, in improbatione falsæ doctrinæ, & in moribus gubernandis.

24 Cùm Christus inuitet ad se omnes vt à se discant, & Apostoli mittantur vt doceant, manifestum est Deum requirere ab Ecclesia cognitionem sui verbi, sine qua salus nemini contingere potest. Quare sacrilegi sunt Papistæ, qui Laicos arcent à lectione Scripturæ.

25 Cùm Christus dicit, Cauete à pseudoprophetis. Item, Cauete à fermento Pharisæorum: manifestè potestatem suæ Ecclesiæ facit, improbandi falsam & erroneam doctrinam.

26 Gubernatio morum vsitatè disciplinæ nomen retinuit, de qua quia antea disputauimus, nolo eam hîc prolixius prosequi.

Autoritas Ecclesiæ.

27 Autoritas Ecclesię cum potestate eiusdem cōiuncta est, in qua duo sunt spectanda. Vnum quarum rerum sit. Alterum, penes quas personas resideat.

28 Duas res subijciunt Ecclesiæ autoritati, Traditiones nimirum, & ius interpretandi Scripturam.

29 Traditiones, sunt instituta quæ absque Scriptura traduntur, vel ab Apostolis vel à Patribus. Huius generis sunt baptisma infantium, obseruatio diei Dominicæ, sumtio cœnæ à ieiunis, &c. De huiusmodi traditionibus quid sit sentiendum, copiosè Philippus explicat in suis locis.

30 Ius interpretandi Scripturam, non est alicui hominum ordini peculiariter alligatum, sed est peculiare donum Dei, datum ad instaurationem Ecclesię.

31 Epiphanius in interpretatione Scripturæ quatuor requirit, αἴσθησιν, θεωρίαν ἀλληγορίαν, παράδοσιν.

32 Αἴσθησις est, cùm contenti sumus sentētia quam primùm voces offerunt. Vt enim sensus visus hæret in obiecto, ita animus in sensu quem verba offerunt: cùm dicitur, Non mœchaberis. Hîc animus in verborum propria significatione acquiescet.

33 Θεωρία, speculatio est, cùm ad loci alicuius veram explicationem non sufficit sensus, sed requiritur contemplatio, qua eruuntur definitiones, diuisiones, qua fiunt collationes plurium locorum, ex quorum collatione sententia vera eruitur: vt cùm dicitur, Oraturus, intra in conclaue, &c. Pauci sunt electi. Maledictus qui non fecerit Legem. Hic non sufficit sensus. Sed requiritur etiam contemplatio, qua conferuntur plures loci, sine qua sententia vera deprehendi non potest. Huius contemplationis contemtus, plurimas hæreses in Ecclesia peperit.

34 Ἀλληγορία adhibetur, quando in simplici verborum sensu, est absurditas contra verbum Dei & apertam ordinationem: vt cùm dicitur, Si oculus tuus dexter te offenderit, erue eum. Item, Beati qui se castrauerunt pro regno Dei.

35 Παράδοσις traditio, est cùm aliorum iudicium qui de aliquo pronunciarunt adhibetur: vt cùm quæritur, quid sit λόγος, Ioan. 1.

36 Alterum quod spectandum diximus in autoritate Ecclesiæ est, penes quas personas resideat. Etsi autem hæc autoritas est totius & vniuersæ Ecclesiæ, tamen non cōsimiliter: nam maior est eorum in Ecclesia autoritas, qui ex veris fructibus spiritus, declarant se spiritum Christi habere: amplior adhuc penes pios Doctores longo tempore exercitatos: grandior adhuc penes piorum consilia, vbi ex fructibus, spiritus Christi adesse cognoscitur. Nam iuxta Pauli consilium, probandi sunt spiritus, an à Deo sint.

4. Ceremoniæ.

37 Restant ceremoniæ, hoc est, humanæ ordinationes ad regendam Ecclesiasticam politiam institutæ. In his requiritur Decorum & Ordo.

38 Decori partes sunt duæ. Prior, vt excitemur ad pietatem illis adminiculis. Posterior, vt modestia & grauitas in pietatis tractatione eluceat. Quare nec ἄσημοι, nec histrionicæ esse debent, quales sunt pleræque in Papatu.

39 Ordinis partes tres sunt. Prima, vt præsidentes habeant certam agendi regulam. Secunda, vt auditores assuefiant ad obedientiam & disciplinam. Tertia, vt bene composito Ecclesiæ statu, paci & tranquillitati consulatur.

Sacra-

XXXIIII.

SACRAMENTVM.

Sacramẽtis nunquam caruit Ecclesia.

DEus semper, & antequam homo lapsus est ab innocentiæ statu, & post lapsum hominis, consueuit suam voluntatem homini patefacere duabus rebus:nempe,verbo & signo externo.

2 Verbo voluntatem suam expreßit,signo eandem confirmauit: vt id quod mens ex verbo perciperet, quodammodo per signum sensibus præsentaretur.

3 Hoc enim modo optimè consultũ erat ruditati & tarditati hominis. Et tametsi Deus sapiẽtißimus & optimus ita res omnes visibiles condidit, vt homines quasi manu duceret in rerũ cœlestium & spiritualium contemplationem: tamen hoc potißimum in ijs signis cernitur, quæ Ecclesia vsitatè Sacramenta nominat.

Cur signo rei signatæ nomẽ tribuitur.

4 Huc pertinet dictum Augustini:*Si Sacramenta quandam similitudinem earum rerum, quarũ Sacramenta sunt,non haberent,omnino Sacramenta non essent.*

5 Atque ex hoc, quod signa sæpe accipiant nomina rerum, quarum sunt signa: sicuti Augustinus superioribus verbis annectit, cùm ait: *Ex hac autem similitudine plerumque etiam ipsarum rerum nomina accipiunt,scilicet Sacramenta.*

6 Quod sanè factum est vtilißimo consilio: nimirum,ne homines obliti rerum hærerent in externis ritibus sine fructu,vt Ethnici fecerunt.

Adu. dogma transsubstantiationis.

7 Fœde itaque errant,qui cùm audiant res prædicari de signis,putãt mutari rerum naturas, & desinere esse quod antea erant. Vnde Thomas horribiles & detestandos errores in Ecclesiam inuexit.

8 Quare firmißimè cum in tota doctrina Ecclesiæ, tum in doctrina Sacramentorum tenenda est hæc regula: nomina rerum diuersißimarum sæpe propter analogiam quandam & comparationem effectuum, cum docendi, tum admonendi causa permutantur,& de se mutuo prædicantur.

9 Christus & vitis, diuersarum rerum sunt nomina.Sed Christus se vitem nominat, propter comparationem effectuum. Nam vt vitis ministrat palmitibus in se manentibus succum:ita Christus suum spiritum infundit in eos, qui in se manent per fidem,atque ita de alijs infinitis.

Panis quo sensu vocatur corpus Christi.

10 Panis & corpus,item vinum & sanguis, rerum diuersißimarum nomina sunt: sed tamen, propter comparationem effectuum, panis in cœna Domini, dicitur corpus Domini,& vinum dicitur sanguis eius.

11 Nam vt panis confortat corpus hominis,& vinum recreat: ita corpus & sanguis Christi fide hausta,vt Patres loquuntur, animam confortant, & recreant spiritualiter. Huiusmodi analogia in omnibus Sacramentis consideranda est.

12 His ita constitutis, accedamus ad Sacramenta noui Testamenti, & videamus quid in ijs potißimum sit spectandum.

Sacramẽtum in genere quid.

13 Augustinus definit Sacramentum in genere, cùm ait: *Sacramentum est signum gratiæ.* Testantur enim Sacramenta de fauore Dei erga eos qui illis ritè vtuntur.

14 Neque dicuntur signa gratiæ tantùm,quia pingunt & significant res promissas in Euangelio: Sed potissimum quia credentibus res promissas obsignant. Quare non simpliciter signa, sed σφραγῖδες à Paulo dicuntur,id est,obsignationes.

15 In omni ergo Sacramento sciatur,quod σφραγὶς, hoc est,signaculum,sit genus quo proprius finis indicatur. Quod genus cùm applicatur singulis, melius & certius eorum vsus conspicitur. Circumcisio est pactum. Hîc si addis genus, Circumcisio est σφραγὶς, id est,signaculum pacti: An non clarius iam intelligitur,quid velit Circumcisio? Atque ita de alijs.

16 Ratio appellationis hæc est: Quemadmodum militare Sacramentum, est obligatio militum, per solenne iuramentum: ita iuramentum Ecclesiæ, est Symbolum obligationis mutuæ inter Deum & hominem credentem.

Extra vsum nihil habet rationem sacramenti.

17 Extra vsum diuinitus institutum,nihil habet rationem Sacramenti: hoc est, nec accipiuntur beneficia in Euangelio oblata, nec accepta obsignantur.

18 Confirmant siquidem hominem Sacramenta ex pacto legitimi vsus. Is verò est, cùm vsurpantur à credentibus Euangelio. Sine enim fide Sacramenta cedunt vtentibus in iudicium, sicuti & verbum cùm sine fide auditur.

De consecratione.

19 Porrò cùm Augustinus ait: *Accedit verbum ad elementum & fit Sacramentum.* Non intelligit verbum recitatum super externa signa, esse consecrationem quandam signorum, vt Papistæ putant. Sed intelligit verbum Dei instituentis,promittentis, & requirentis fidem promißionis. Hoc verbum cùm accedit ad elementum, fit ex elemento Sacramentum.

20 Ex ijs quæ iam dicta sunt,tria colligere promptum est. *Primum,* Quot in quolibet Sacramento concurrunt? *Secundum,* Quid sit Sacramentum noui Testamenti? *Tertium,* Quænam sint,& quot noui Testamenti Sacramenta?

Quæ in quolibet sacramẽto concurrant.

21 In quolibet noui Testamenti Sacramento (vt ex dictis colligitur) concurrunt quatuor. *Primum,* Verbum, seu mandatum Dei. Nullius enim hominis autoritate Sacramenta institui possunt. *Secundum,* Signum externum & analogicum, vnde Græcis Symbolum dicitur. Est enim Symbolum propriè, non quodlibet signum, sed quod habet quandam analogiam cum re signata. *Tertium,* Res promissa in Euangelio, quæ est gratia & fauor Dei gratuitus propter Christum. *Quartum,* Fides promißioni respondens. Fide enim res Sacramenti accipitur, retinetur,poßidetur.

Quid sit.

22 Similiter ex dictis colligitur,quod Sacramentum noui Testamenti sit signum visibile,mandatum & institutum à Deo: quo signo vt Deus suam testatur promißionem homini factam, ita homo vicißim suam erga Deum fidem profitetur.

Quot sint sacramẽta.

23 Hac stante definitione quæ plena est, ita vt nec redundet quid,nec desideretur: sequitur duo tantum Sacramenta Ecclesiæ noui Testamenti esse, quæ sunt Baptismus & sacra Christi Cœna.

24 Nam in his solis cernimus & verbum & elementum. In illis solis quæ adducunt Papistæ, nihil est quod plenam rationẽ habeat Sacramenti. Quare relinquantur Antichristo, cum alijs infinitis superstitionibus.

Fines sacramentorum.

25 Etsi autem principalis finis Sacramentorum est,vt sint signacula Dei,quibus fides legitimè vtentium Sacramentis confirmatur, tamen alij fines non sunt prætereundi, qui cum primo coniuncti sunt, vt sunt,distinctio Ecclesiæ ab alijs sectis,conseruatio & propagatio doctrinæ, obligatio ad fidem & bonam conscientiam, vinculum dilectionis.

26 Hi ergo quinque fines generales sunt, & in omnibus Sacramentis, præter quos, singula seorsum suos habent peculiares fines & proprios, vt ostendemus suis locis.

XXXV.

BAPTISMVS.

Quid sit.

Baptismus Sacramentum initiale est in nouo Testamento: & vt omne Sacramentum est signum gratię, ita & Baptismus. Testatur enim de gratia & fauore Dei erga eum qui iuxta institutionem baptizatur.

2 Nam cùm Marcus dicit cap. 1. 4. Fuit in deserto Ioannes baptizans & prædicans Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum: definit Baptismum esse testimonium & signaculum, quòd pœnitentibus Deus peccata remittat.

3 Pœnitentes vocat eos, qui ad prædicationem Euangelij resipiscunt, & conuertuntur per fidem in Iesum Christum.

Analogia signi ad rē signatam.

4 Analogia signi ad rem signatam, hæc est: Vt corpus hominis externè abluitur aqua, & purgatur à sordibus: ita conscientia hominis à mortuis peccatis sanguine Christi abluitur internè & purgatur. Vt ad generationem naturalem requiritur aqueus humor: ita ad spiritualem generationem, qua homo nascitur Filius Dei, requiritur Spiritus sanctus.

5 Habet enim aqua comparationem, & ad sanguinem Christi, & ad Spiritum sanctum, per quem homo regeneratur.

Christi baptismus, nostri fundamentū.

6 In Christi Baptismo pulchrè pingitur, & pactum Dei cum homine qui baptizatur, & actio Christi, & Spiritus sancti operatio.

7 Nam cùm Pater super Filium baptizatum hanc vocem sonat: Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacui: testatur quod & Christus sit in suo fauore & gratia: & significat eos qui baptizantur iuxta institutionem, & Christum per baptismum induunt, placere Deo propter Christum, cui per baptismum inseruntur.

8 Huc Paulus respexit cùm ait: Nos sumus dilecti in dilecto. Et Pater ipse: In hoc mihi complacui.

9 Apparitio Spiritus sancti super Christum baptizatum, in specie columbæ, est testimonium quod Dominus internè baptizat Spiritu sancto, quando minister foris aqua baptizat.

10 Ideò Baptista ait: Ego baptizo aqua, in medio autem vestri stat, (Christum intelligit) qui baptizat Spiritu sancto & igni.

In cuius nomen baptizamur.

11 Quoniam autem in baptismo fit mutua pactio Dei & hominis qui baptizatur, vt & Petrus testatur cùm ait 1. Pet. 3. 21. Baptismus est stipulatio bonæ consciētiæ cum Deo, per resurrectionem Iesu Christi: Christus iussit baptizare in nomen Patris & Filij, & Spiritus sancti.

12 Nam cùm minister dicit, Ego baptizo te in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti: & actus baptizandi, & finis in quo pactio mutua exprimitur, significatur.

Actus baptismi.

13 Actus est baptizare, id est, immergere, intingere, abluere, vel aqua aspergere: quorum postremum optimè congruit propter significationem. Petrus enim vocat ῥαντισμὸν, id est, aspersionem sanguinis Christi, quæ significatur externo baptismo. 1. Pet. 1. 2.

14 Fines in quo pactio mutua intelligitur, est baptizare in (εἰς enim finem notat) nomen Patris & Filij, & Spiritus sancti.

15 Baptizo te in nomen, id est, vt agnoscas, inuoces, colas, timeas, celebres (renunciato hoste Dei Satana) hunc vnū Deū, qui est Pater qui dedit Filiū in mortē, qui Filius pro te mortuus est, qui abluit te suo sanguine à peccato, qui te vestit sua iustitia, qui te membrum sui corporis facit: & Spiritus sanctus qui te regenerat & sanctificat ad vitam æternam: vt Deo iunctus, in omni æternitate beatus sis.

Pactum quale sit baptism.

16 Hinc clarissimè patet, quale pactum sit baptismus inter Deum & hominem. Deus testatur se hominem recipere in gratiam, tanquam membrum Filij, & homo submittit se Deo vt ipsum colat, timeat, & veneretur, renunciato Satana & operibus eius.

17 Sanctificamur ergo in baptismo, id est, consecramur Deo tanquam hostię. Deus enim nos purgat in verbo: quam purgationem testatur visibili signo, & separat nos à profanis hominibus, qui impuro spiritui se subiecerunt, eique seruiunt.

Non reiterandus.

18 Etsi autem baptismus est signum gratiæ, videlicet, quod Deus remittat resipiscenti peccata: tamen qui semel baptizatus est, & relabitur in peccatum, & resipiscit denuo, non est iterum baptizandus, vt Anabaptistæ sentiunt. Nam baptizatus quandocunque credit baptismo semel facto, confirmatur quod sit in gratia.

Infantes cur baptizandi.

19 Infantibus Christianorum ideò baptismus conferendus est, quia sunt fœderis initi cum Abrahamo & eius semine participes, hoc est, sunt filij Dei ex virtute fœderis, etsi natura sunt filij iræ.

20 Neque cogitandum est, infantes ideò esse filios Dei, quia baptizantur: sed ideò baptizari, quia sunt filij Dei: & vt se esse filios Dei reddantur certiores.

21 Etsi autem infantes nati à Christianis, participes sunt fœderis, vt diximus: tamen quia Deus vult omnes, quos in cœtu vocatorum vult haberi, ab Ecclesia recipi, & ab alijs sectis discerni, necesse est infantes baptizari.

22 Ideò Matth. 19. 14. dicitur: Sinite paruulos ad me venire, & ne prohibete illos. Talium est enim regnum cœlorum. Et 1. Cor. 7. 14. Liberi vestri sancti sunt, hoc est, pertinent ac Ecclesiam visibilem.

Signi & signati distinctio.

23 Cæterùm, etsi ad omnem legitimi baptismi vsum concurrit rerum signatarum exhibitio: nulla tamen aquæ & sanguinis, vel Spiritus Christi mutatio, aut coniunctio physica cum Papistis fingenda est.

24 Signum enim seu ablutio externa, est actio corporalis ministri, qui sua manu conspergit aqua corpus baptizandi, & pronunciat eum recipi à Deo.

25 Signatum verò res spiritualis est, & actio solius Dei, videlicet, ablui sanguine Christi & Spiritu sancto regenerari, quod non est corporaliter siue visibiliter, siue inuisibiliter conspergi sanguine Christi: sed recipi in gratiam à Deo propter fusum sanguinem, id est, totam obedientiam Filij, & insertos ipsius corpori, ab ipso viuificari, effuso in nos Spiritu sancto.

Signi & signati cōiunctio & permutatio qualis.

26 Etsi autem nec lauantur sanguine Christi qui lauantur aqua à ministro, nisi in vsu legitimo baptismi: idque non merito, aut propria vi humanæ actionis, vel aquæ indita potentia, sed libera Dei ordinatione, & Spiritus sancti efficacia, propter signi tamen & rei conuenientiam, & sacramentalem copulationem, nomina & proprietas permutantur, propter causas à nobis in superiori disputatione assignatas.

27 Veræ igitur sunt hæ locutiones sacramentaliter, baptismus est lauacrum regenerationis: baptismus nos saluos facit: Aspersio aquæ est aspersio sanguinis Christi, & donatio Spiritus sancti: aqua est sanguis Christi, &c.

Error metusiastarū & synusiastarum.

28 Qui hic fingit vel mutationem aliquam, vel copulationem physicam, mutat genus prædicationis Sacramentalis, in proprium, contra totius scripturæ con-

pturæ consensum,& Sacramentorum rationem.

29 Cum autem Sacramentaliter accipiũtur istæ locutiones, significatur quod Baptismus externus interioris sit signum & arrhabo, id est, non tantum huius imago,sed etiam ob veritatis diuinæ constantiam, certissimum testimonium baptizatos, quandocunque credunt,mundari sanguine Christi,& regenerari à Spiritu sancto.

30 Etsi ea quæ hactenus in genere de Baptismo diximus,sufficere videntur ad cognoscendum finem Baptismi:tamen quia multa cum fine coniuncta sunt quæ cuiuis non sunt obuia,huc adiiciemus,tanquam in tabula, quæ simul in Baptismo consideranda veniunt:quorum vsus in tota vita est pernecessarius.

Significationes Baptismi.

31 Significationes Baptismi sunt plures, quas tribus veluti limitibus claudimus. Est enim Baptismus,& testimonium gratiæ & Symbolum rerum arcanarum spiritualiumque,& nota externa Christianismi.

32 Etsi autem de prima significatione videtur satis supra dictum esse:tamen hîc quò omnia tâquam sub vnum conspectum veniant breuiter repetenda sunt.

Est testimonium gratiæ.

33 Primo loco diximus Baptismum esse testimonium gratiæ:quod ita accipiendũ est : Baptismus est testimonium gratiæ,cum exhibitæ, tum applicatæ.

34 Exhibitæ quidem,quia vt circumcisio figurabat Iudæis Christum venturum:ita Baptismus eũdem venisse nobis testatur : Applicatæ verò, quia Baptismus est σφραγὶς,qua Deus obsignat gratiam ei, qui iuxta Christi institutionem lauacro Baptismatis abluitur.

35 Cum igitur Christus sit fons gratiæ,iuxta illud:Lex per Mosen data est, gratia autem & veritas per Iesum Christum,quem aduenisse testatur Baptismus:& Paulus dicat:Quotquot baptizati sunt,Christũ induerũt:meritò Baptismus testimonium gratiæ dicitur,cum exhibitæ,tum applicatæ.

Est Symbolum rerum arcanarum & Spiritualium.

36 Secundo,proposuimus Baptismum esse Symbolum rerum arcanarum & spiritualium. Symbolum dicimus propter comparationem rerum visibilium & signatarum. Est enim Baptismus Symbolum quatuor rerum maximarum,videlicet,historiæ, gratiæ,doni & conformitatis. Sed hæc clarius repetenda sunt.

Historiæ.

37 Baptismus est Symbolum historiæ,videlicet Christi.Pingitur enim in eo mors, sepultura & resurrectio Christi. Nam mersio in aquam,mortem figurat:mora sub aquis,sepulturam adumbrat: Extractio de aquis,resurrectionem repręsentat : sicuti Paulus Rom.6.clarissimè docet.

Gratiæ.

38 Baptismus est Symbolum gratiæ, vt qui testetur eos qui baptizãtur, virtute mortis, sepulturæ & resurrectionis Christi ablui à peccato, inseri Christo, regenerari & in communionem corporis Christi recipi.

39 Nã quod per Baptismum mundemur à peccatis,inseramur Christo, & recipiamur in communionem corporis Christi,hoc est Ecclesiæ:fit beneficio corporis Christi quo induimur, & sanguinis quo abluimur.

40 Siquidem Christus in Baptismo fit baptizatis emundãtio,tegumentum & caput,quã ob caussam ipse baptizari voluit, vt significaret baptizatos illi inseri,sanguine eius ablui, & omnes baptizatos vnum corpus mysticum vnius capitis Christi fieri iuxta illud: per vnum Spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati sumus.1.Cor.12.13.

Donorum Christi.

41 Est præterea Baptismus Symbolum Domini. Nam testatur de virtute mortis,sepulturæ,& resurrectionis Domini in nobis.

42 Quod enim morimur peccato, virtute mortis Christi fit:quod reluctamur peccato, vt quiescat, & Spiritus imperium non excutiat,efficacia sepulturæ Christi fit. Quod autem de peccati sepulchro in nouam vitam resurgimus, id quoque in efficacitate resurrectionis Christi in nobis.

43 Hoc clare Paulus docet cum ait Rom. 6.3. An nescitis quod quicũque baptizati sumus in Christum Iesum,in mortem eius baptizati sumus? Consepulti ergo sumus per Baptismum in mortem, vt quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis per gloriam Patris:ita & nos in nouitate vitę ambulemus.Nam si insiti sumus similitudini mortis eius, etiam resurrectionis erimus,&c.

Cõformitatis.

44 Est præterea, vt proposuimus, Baptismus Symbolum conformitatis.Testatur enim nos debere conformes fieri imagini filij Dei,cum in morte & sepultura,tum etiam in resurrectione.

45 Admonebit igitur nos Baptismus crucis ferendæ in hac vita cum Christo,item, mortis corporalis & resurrectionis.

46 Nam si Christus qui caput est, per mortem introiuit in gloriam:nos profectò qui eius membra sumus,non poterimus alia via ad gloriam beatitudinis peruenire.

47 Quotiescunque ergo premimur cruce,reuocemus in memoriam Baptismum nostrum, qui nos cruci subiectos fore significat : non ita tamen vt sub cruce perpetuò prostrati iaceamus,sed vt cũ Christo tandem ad gloriam beatitudinis perueniamus,iuxta illud:Compatimur,vt vnà cum eo regnemus. 2. Timoth.2.11.

Est nota professionis Christianismi.

48 Postremò, proposuimus Baptismũ esse externam tesseram, hoc est,notam professionis Christianismi,& veluti σύνθημα quoddam militare, quo Christi milites à Satanę mancipiis discernantur:modo Baptismum non destituatur sua spirituali significatione.

De vsu & meditatione Baptismi.

49 Hinc clarissimè colligitur vsus Baptismi & eius salutaris meditatio:de quo Petrus 1.Petr.3.21.sic scribit:Baptismus est bonæ conscientiæ stipulatio cũ Deo per resurrectionem Iesu Christi.

50 His verbis significat Petrus Baptismum esse mutuam pactionem Dei & conscientiæ hominis. Dei quidem promittentis & offerentis gratuitam salutem propter Filium : conscientiæ verò respondentis,id est, accipientis fide promissam & oblatam gratiam.

51 Verùm in hac mutua pactione plura concurrunt.Nam vt ex parte Dei paciscentis,doctrinam & consolationem habemus:ita ex parte nostri, admonitionem capiemus.

52 Ex pacto Dei colligit fides,1.quod Deus placatus sit per Filium. 2. quod Christi beneficia & merita donentur ritè baptizatis. 3. quod baptizati in filios sint adoptati. 4. quod Pater velit nos suo Spiritu regere. 5. quod velit nos eripere è morte æterna & donare vita æterna.

53 Pactione hominis admonemur de obligatione,de spe,de glorificatione,de pœnitentia, mortificatione & cruce,& de resurrectione ad æternam vitam & gloriam immortalem.

XXXVI.
COENA DOMINI.

Quid sit.

1 COENA Domini(alterum signum gratiæ in nouo Testamento) in qua panis & vinum Symbola corporis & sanguinis Domini distribuun-

tur, est Sacramentum nostræ per victimam Christi redemtionis.

2 Seu, Cœna Domini est obsignaculum promissionis Euangelij, videlicet quo Deus obsignat credentibus omnia beneficia, quæ Filius ipsius meruit nobis obedientia sua, traditione corporis & effusione sanguinis sui. Ideo dicitur in institutione: Hoc est corpus meum, quod traditur pro vobis: Hic est sanguis meus, qui effunditur pro multis, &c. Hic calix est nouum Testamentū in sanguine meo. Mat. 26. 1. Cor. 11.

3 Promissio ergo quæ obsignatur credentibus hoc Sacramento, non est particularis alicuius gratiæ, sed omnium beneficiorum Christi.

Signi & rei signatæ distinctio.

4 Distinguendum est autem accurate vt in omnibus Sacramentis: ita etiam in hoc, inter ceremoniam seu ritum externum cui Sacramenti nomen tribuitur, & rem promissam in Euangelio, quæ hoc Sacramento obsignatur legitimè vtentibus.

5 Ritus ipse seu externum signum sentitur, significat, obsignat; signatum, hoc est, promissio creditur, significatur, obsignatur.

6 Promissio ipsa, id est, res signata sæpissime in Scripturis alia atque alia verborum forma proponitur. Semen mulieris conteret caput Serpentis: Benedicentur in semine tuo omnes cognationes terræ: Beati qui confidunt in eo: Qui credit in Filium, habet vitam æternam: Christus est natus à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio & redemtio, &c. Omnes huiusmodi sententiæ vbicunque leguntur, de re signata loquuntur.

7 Ioannis 6. Manducatione carnis Christi, & potatione sanguinis ipsius pingitur summa promissionis Euangelij: vt qualis sit fides, qua percipimus promissa bona, & quæ sit eius vis in corde, ad erigendum hominem luctantem cum peccato, mundo, Diabolo intelligatur.

8 Atque sanè eandem ob caussam Christus Sacramentum promissionis Euangelij sub signis panis & vini instituit: videlicet vt ex comparatione effectuum, vis fidei sentiretur, qua promissa bona apprehendimus, retinemus, possidemus.

Analogia signorum ad rem signatam.

9 Vt enim panis & vinum hominem fame quodammodo prostratum, & de vita periclitantem rursus erigunt, fouent, confortant, viuificant, atque adeo refectum exhilarant: ita fiducia Christi tradentis corpus suum, & effundentis sanguinem suum pro nobis in remissionem peccatorum, nos prostratos à Diabolo ac veluti mortuos in peccatis, rursus erigit, à morte liberat, fouet, confortat, viuificat, non ad caducam, sed ad æternam vitam: vnde cor supra modum in tanti boni fruitione exhilaratur. Hinc intelligi potest, cur apud Ioannem comedere carnem Christi bibereque eius sanguinem, & in Christum credere, pro eodem ponantur: & cur Augustinus dicat: *Crede & manducasti.*

Locus ex 6. cap. Ioannis quo modo Cœnæ applicatur.

10 Atque ex hoc est, quod Patres sæpe, cum agūt de Cœna Domini, proferant dicta ex sexto capite Ioannis: nō quod existiment, Dominum illic locutū esse de Cœna: sed quia in legitimo vsu Cœnæ, fides rei promissæ, sub manducationis & potationis nominibus, illic à Domino exprimitur: cuius promissionis Cœna pignus est.

Regula.

11 Est autem semper tenēda regula: omnis promissio fide accipitur. Vt ergo sensu signum sumitur, ita promissio fide accipitur, retinetur, possidetur.

Finis Cœnæ.

12 Iam tenemus proprium finem Cœnæ Domini qui est obsignatio promissionis Euangelij, qua fides confirmatur. Verum vt meditatio & vsus huius Cœnæ nobis dulcior euadat, altius repetemus, & distinctius de vsu legitimo & fine institutionis dicemus.

Partes huius sacramenti.

13. Primùm ergo, Cœna Domini est Sacramentum institutum, in memoriam corporis Christi traditi pro nobis, & sanguinis ipsius effusi pro multis in remissionem peccatorū: iuxta dictum Domini: Hoc est corpus meum traditum pro vobis: Hic est sanguis meus, qui effunditur pro multis in remissionem peccatorum.

14 Secundò, Cœna Domini est Sacramentum incorporationis nostri in corpus Christi. Ita enim Paulus ait: Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est? Calix cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? Atque hoc est quod habet promissio, Ioan. 6. Qui manducat carnem meam in me manet, & ego in eo.

Metusiastæ & synusiastæ refutātur.

15 Ad hanc incorporationem & mansionem in corpore Christi, non requiritur applicatio corporū physica, sed spiritualis copulatio per fidem, vt Christus exponit, & ratio Sacramentalis postulat.

16 Tertiò, Cœna Domini est Sacramentum educationis nostri spiritualis in corpore Christi. Vt enim per Baptismum abluimur sanguine Christi: ita in Cœna abluti & regenerati, corpore & sanguine Domini alimur.

Modi manducationis.

17 Hic rursus cauendum, ne carnaliter sapiamus cum Capernaitis. Distinguantur ergo manducationis modi. Est enim alia manducatio Sacramentalis tantum, alia spiritualis tantum, alia spiritualis & Sacramentalis simul, quam requirit institutio Christi, hoc est, legitimus Cœnæ vsus.

18 Sacramentalis manducatio & potatio est externa & sensibilis manducatio panis, & potatio vini: cui ex ordinatione diuina, spiritualis manducatio & potatio quæ sola fide fit, respondet. Nam illa huius Symbolum est.

19 Verum vt externa illa ceremonialis, potest esse sine spirituali, ita spiritualis, sine externa: quemadmodum perspicue docet Augustinus, de ciuitate Dei lib. 21. cap. 25.

20 Carnalem manducationem, qualem somniauerunt Capernaitæ & quidam cum illis, ipse Dominus Ioannis 6. duobus refutat argumentis: Quorum prius à signo, posterius ab vsu petitur.

21 A signo: Quid si videritis filium hominis ascendere vbi erat prius? significans (vt Athanasius rectè intelligit) ascensionem, & carnalem manducationem carnis Christi, non posse simul consistere.

22 Ab vsu: Spiritus viuificat, caro non prodest quicquam, hoc est (vt ipse contextus conuincit) manducatio carnalis est inutilis: Spiritualis autem viuificat.

Modus præsentiæ corporis Christi.

23 Quid? Adestne ergo corpus Domini pro nobis traditum, & sanguis ipsius pro nobis effusus, verè & substantialiter in Cœna? Adest quidem, non ratione loci. Nam si locum spectes, corpus Christi in cœlo est: sed ratione fidei hominis legitimè vtentis sacra Christi Cœna. Hæc enim fides coniungens nos cum filio Dei, facit vt multo arctius carni & sanguini Christi mediante Actu iungamur, quam iungimur pani quem comedimus, & vino quod bibimus. Ea est enim vis fidei, vt iungat remotissima: idque arctissimè. Vbi autem fides non adest, nulla fit coniunctio nisi Sacramentalis tantùm, quæ cedit vtenti in iudicium.

Obiectionum dilutio.

24 Nec cum his pugnat, quod Paulus affirmat reos fieri corporis & sanguinis Domini, qui indigne manducant hunc panem, & bibunt hunc calicem.

25 Nam eadem est ratio de indigne audientibus verbum, & indigne sumētibus Baptismum. Qui enim

enim audit verbum Dei indignè, reus fit verbi Dei. Siquidem, Qui non crediderit, condemnabitur.

26 De Baptismo hæc sunt Augustini verba: *Sicut qui manducat corpus & bibit sanguinem Domini indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Sic qui accipit indigne Baptisma, iudicium accipit, non salutem.* Cum Augustinus hic nominat corpus & sanguinem Domini, loquitur Sacramentaliter, tribuēs signo nomē rei.

Fructus vnionis nostræ cum Christo.

27 Quartò, Cœna Domini est Sacramentum & pignus noui Testamenti, id est, promissionis remissionis peccatorum, videlicet quod Deus hoc Sacramento tanquam sigillo obsignet, quod velit propitius esse, & remittere peccata credentibus. Ideo in verbis institutionis dicitur: Hic calix est nouū Testamentum in meo sanguine, id est, hic calix est pignus & sigillum promissionis de remissione peccatorum.

28 Quintò, Cœna Domini est Sacramentum coniunctionis communicantium inter se, tanquam membrorū eiusdem corporis, cuius caput est Christus. Sicut vnus panis, ita multi vnum corpus sumus. Hinc mutua dilectio manat.

29 Sextò, Cœna Domini & pignus & testificatio de resurrectione nostri per virtutem resuscitati Christi, cuius membra sumus.

30 Nam ad hunc scopum omnia superiora pertinent. Ideo Dominus ait: Qui manducat carnem meam & bibit sanguinem meum, ego suscitabo eum in nouissimo die.

Modus probationis.

31 Porro, quoniam Paulus requirit probationē eius qui velit Dominica Cœna vti: modum probationis inquiramus.

32 Paulus 2. Cor. 13. 5. de probatione sic ait: Vos ipsos tentate, an sitis in fide, an non cognoscitis vos ipsos, quod Iesus Christus in vobis est, nisi sicubi reprobi estis?

33 Hæc antithesis, qua reprobi & probati opponuntur, illustris est. Vt enim probatos dicit eos, qui in fide sunt, & Christum habitantem in se sentiunt: ita reprobos eos statuit, qui fide carent, & Christum in se habitantem non sentiunt.

34 Quare iusta probatio & examen in hoc consistit, vt vere sentiatur fides, & Christi præsentia in nobis: idque ex virtute spiritus eius, nos ad pietatis studium excitantis.

35 Quicunque ergo hanc sacram Cœnam dignè vult percipere, exploret apud sese, an vera pœnitentia sentiatur: experiatur, an statuat victimam Christi satisfactionem esse pro peccatis totius mundi: examinet se, an in hunc satisfactorem viua fiducia recumbat, excutiat, num sentiat Christum in se habitantem & ostendentem suam præsentiam, ex spiritus sua efficacia: videat, an firmum propositum habeat peccatum posthac vitandi, ac Deo totam suam vitam approbandi.

Confessionis papisticæ refutatio.

36 Vanum est figmentum Papistarum: qui, tanquam necessariam ad hanc probationem, requirunt confessionem quam vocant auricularem.

37 Nam si ea necessariò requireretur ad probationem, quæ vsum Cœnæ præcedit, Paulus non diceret: Probet seipsum homo: sed potius, Probetur per alium: nec Apostoli & eorum successores, multis annis eam neglexissent.

38 Neque tamen repudio pædagogicam illam confessionem, quæ in nostris Ecclesiis est vsitata: præsertim cum habeat suum vsum in rudioribus informandis.

Vera cōfessio.

39 De vera autem confessione & necessaria ex verbo Dei sic sentiēdū est. Si adest pœnitētia & vera fides, non opus est alio confessionis genere, quàm quo sancti homines Dei, Patriarchæ, Prophetæ, Reges, Abraham, Dauid, Daniel, &c. veniam de maximis sceleribus impetrarunt à Deo, qui solus peccata condonare & delere potest.

40 Quantum autem ad publicam confessionē attinet, quæ fit ab iis, qui Ecclesiam aliquo scandalo offenderunt, regulam à Domino præscriptam, & exemplum Pauli, congruēs cum regula, sequi oportet.

41 Verùm hoc diligenter & prudenter moderatores disciplinæ cogitent, vt faciat ad ædificationem, non ad destructionem.

XXVI.

APPENDIX DE COENA.

Christi in institutione Sacramentorum cōsilium.

1 Quoniam alibi à nobis & sæpe de sacra Christi Cœna scriptum est, nolo hic proxilior esse: sed solummodo dicam de Christi consilio, instituentis hanc Cœnam, & de legitimo Cœnæ vsu.

2 Christus veteribus Sacramentis, quibus præter obsignationem gratiæ, ipsius aduentus in carnem & mors adumbratur, finem imponens, noua instituit Sacramenta, quibus præter obsignationem gratiæ, ipse exhibitus esse significatur. Atque hoc discrimen in vniuersum tenendum est, inter Sacramenta vetera & noua.

3 Sunt autem Sacramenta exhibiti Christi, Baptismus & Cœna Domini illo inauguramur corpori Christi & regeneramur: hac alimur, noui homines effecti. Vtrunque signum gratiæ est, & signaculum fauoris Dei erga legitimè vtentes.

Signis certerum signatarum nomina tribuuntur.

4 Verum si de modo prædicandi quæritur, ex scriptura discendus est. Externo signo, quod Sacramentum dicitur, tribuit Scriptura nomen rei quæ Sacramento significatur & obsignatur: idque eo consilio, vt finis & vsus instituti Sacramenti intelligatur.

5 Circumcisio Gen. 17. 9. 11. dicitur fœdus. Verùm ne quis hic hæreret in re externa, seu in opere operato (vt loquuntur) tanquam res externa, seu opus operatum per se fœdus esset, mox Dominus in eodem capite se interpretatur, & dicit circumcisionem signum fœderis esse.

De Sacramentalib. prædicationibus.

6 Quoties ergo res diuinitus ordinata dicitur fœdus, sciendum est, quod perinde sit ac si diceretur, est signum fœderis.

7 Verùm quia signorum non eadem est ratio, Paulus ad Rom. 4. 11. σφραγίδα interpretatur, hoc est signum obsignans rem promissam, seu signaculum quo res promissa ex pacto mutuo inter Deum & hominem obsignatur. Vt Circumcisio est σφραγὶς iustitiæ fidei, Hoc est, Circumcisio est obsignaculū Dei, videlicet quo Deus obsignat credenti iustitiam.

8 Hinc catholica regula sumenda est: Omne Sacramentum est σφραγὶς, id est, signaculum Dei, quo res promissa legitime Sacramento vtēti obsignatur.

Applicatio ad Baptismum & Cœnā.

9 Cum ergo dicitur: Baptismus est lauacrum regenerationis, sensus est, Baptismus est σφραγὶς, id est, obsignaculum, quo Deus testatur legitimè vtentem Baptismo regenerari, eique regenerationis gratiam obsignari.

10 Similiter cum dicitur Panis est corpus Christi, vinum est sanguis Christi: sensus est, Panis est obsignaculum corporis Christi traditi pro nobis. Vinum est obsignaculum sanguinis Christi effusi pro multis.

11. Hoc expressius dicitur cum Dominus ait: Hic calix est nouum Testamētum in meo sanguine, hoc est, Deo ipso interprete, hoc vinum est signū & σφραγὶς noui Testamenti, videlicet, quo Deus obsignat legitimè vtenti suum fœdus de remissione peccato-

rum,propter meritum effusi sanguinis.

12 Et Paulus 1.Cor.10.16.dicit panem esse κοινωνίαν corporis Christi,& calicem esse κοινωνίαν sanguinis Christi,hoc est, vt ipse contextus conuincit:Panis est signum & obsignaculum,quod legitimè vtentes sacra Christi Cœna iungantur toti Christo:idque pane quidem sacramentaliter, spiritu vero Christi efficaciter:quo spiritu sanctissime Christi humanitati iungimur.

Coniunctio cum Christo qualis.

13 Quod autē hæc coniunctio sit spiritualis,quæ figuratur ceremoniali manducatione & potatione, modus ipse copulationis ostendit.

14 Nam vt Christo capiti iungimur non nisi Christi spiritu: ita etiam inter nos κοινωνοὶ efficimur eodem Spiritu, cuius consociationis vnus panis ex multis granis constans,Symbolū est & testimoniū.

15 Verùm quia prima & principalis copula fit cū Christo capite,rectè fit in nostris Ecclesiis, quod etiam singulis ægrotantibus & petentibus porrigatur sacra Christi Cœna,vt morituris obsignetur vita æterna in Christo promissa. Hæc plana & vera sunt, extructa ex solido verbo Dei.

16 Hinc iam extruamus claram & perspicuam definitionem Sacramenti Cœnæ Dominicæ,quæ faciat ad ædificationem conscientiarum.

Cœnæ definitio.

17 Cœna Domini est σφραγὶς,id est, obsignaculum,quo Filius Dei legitime vtentibus hac Cœna, obsignat omnia beneficia, quæ nobis meruit sua obedientia,traditione corporis in mortem, & effusione sanguinis sui.

Legitimè vtentes.

18 Legitimè vtentes sunt,qui fidem in promissionem afferunt.Sine enim fide promissio nec accipitur nec obsignatur,iuxta regulam:Omnis promissio fide accipitur.

Mutuum pactum.

19 Hinc sequitur pactionem duplicem in sacræ Cœnę vsu requiri.Vnam,à parte Filij Dei.Alteram, à parte hominis legitime vtentis Sacramento.Filius Dei promittit remissionem peccatorum legitimè vtenti, cum qua remissione omnia beneficia Euangelij coniuncta sunt.Homo vicissim fide in promissionem recumbit,obligat se ad perseuerantiam, in fide & bona conscientia.

Regula de Sacramentis.

20 Huius mutuæ pactionis & dulcissimi fœderis,σφραγὶς, hoc est, obsignaculum, est sacra Christi Cœna,de qua Cœna, regula in omni Sacramento obseruanda,tenenda est. Nihil habet rationem Sacramenti extra vsum diuinitus ordinatum, qui vsus in actione legitima cernitur.

Vsus.

21 Porro vsus requirit cogitationem & meditationem:videlicet,cur Christus sit pro nobis mortuus,cur effuderit sanguinem,& quid requirat ab vtentibus.

22 In hac enim cogitatione sentitur vis fidei, & intelligitur cur promissio Euāgelij & fides,qua promissio accipitur,manducatio carnis Christi,& potatio sanguinis ipsius,dicuntur.

23 Nam vt homo fame corporali & siti corporali pressus,mortis periculo proximus est,sed recreatur rursus, colligit vires & exhilaratur esu panis & potu vini:ita hominis anima prostrata & victa fame spirituali,& siti spirituali:vt mortis æternę periculo subiaceat, erigitur rursus, roboratur & exhilaratur fiducia Christi, qui tradidit corpus suum, & effudit sanguinem suum pro nobis, in remissionem peccatorum.

24 Hæc fides vsu Cœnæ confirmatur. Ideo ab Augustino rectè dictum est: Crede & manducasti.

25 Ceremonialis enim manducatio, Spiritualis est obsignatio,in legitime vtentibus ceremonia.

26 Cum hoc principali fine,qui est obsignatio gratiæ(qua obsignatione fides confirmatur) plures sunt coniuncti, vt Insertio legitime vtentis in corpus Christi:Consociatio spiritualis communicantiū simul.Obligatio vtentis legitime ad fidem & bonā cōscientiam:Testimoniū confessionis publicum:Testificatio consensionis in tota doctrina & cultu:Tessera seiunctionis à castris Satanę, & ab omnibus sectis alienis à Christi vera agnitione.

Fines.

Pia admonitio.

27 Hac breui explicatione contenti simus,maneamus in Christo,vt in nobis maneat,abstineamus ab inutilibus disputationibus,quibus hominum animi auocantur à vero Cœnæ vsu, atque ita dulcissimi huius fœderis non solum fructum amittunt,verumetiam sibi accersunt iudicium,propter abusum tanti Sacramenti.

XXXVII.

MISSA PAPISTICA.

Idoli papistici abominationes.

1 IN idolo Papistico,quod missam vocant,plurimæ & horrendæ sunt abominationes, quæ superant omnium temporum idolomanias.Quare qui pius esse vult,non minus istud idolum fugiet, quam antiquum serpentem, qui primos nostros parentes seduxit.

2 Sunt enim in missa Papistica,præter multa alia,Vanitas,Superstitio,Turpis quæstus, Sacrilegiū, Magica incātatio,Blasphemia,Idololatria,Seductio, Fucus meretricius.

1. Vanitas.

3 Vanitas est,quod fingunt missam cultum Dei, eumque præcipuum in Ecclesia, contra manifestam Scripturam:Frustra colunt me mandatis hominum.

4 In omni cultu Dei,necessariò tria concurrūt, videlicet opus mandatum,fides agentis,& finis proprius,quæ omnia in missa Papistica desiderantur.

5 Nam nec mandatum Dei,quod omnis diuini cultus fundamentum est,proferre possunt, nec fides ibi esse potest. Est enim ex verbo. Quare cum verbum non habent,nec fides adest, quæ sola directrix operis est in propriumcultus Dei finem,qui est gloria Dei.

2. Superstitio.

6 Superstitio est in gesticulationibus, saltationibus,histrionicis vestibus,expansione brachiorum, incuruationibus,& in multis aliis nugis,quas omnes recitare longum foret.

3. Turpis quæstus.

7 Turpis quæstus est, quod prostituant suam missam tanquam meretricem pro pecunia, & promittunt emtoribus quicquid postulant, nautis felicem nauigationem,virginibus maritos, meretricibus amatores, militibus victoriam, parturientibus partum facilē.Breuiter,nihil est quod non promittant Papales sacrifici,pecuniam numerantibus,adeo vt ex hoc quæstu,infinitos thesauros,fundos,possessiones,regna collegerint.Quare nō mirum est quod Papa suum istud idolum, gladio & igni tueri conatur,fidelissimus toparcha Satanæ.

4 Sacrilegium.

8 Sacrilegium est,quod Papistæ cœnam, quam Dominus voluit perpetuum suæ voluntatis testimonium esse,& testamentum inuiolabile,mutilent,sublato vsu sacri calicis.

9 Quid dico de calice sublato?imo totam Cœnam aboleuerunt, abolita communicatione. Nam cum vnus seorsum suum epulum habeat, quid aliud est quam Cœnam in aliam formā conuertere? Quid quæso hoc aliud est,quam si quis seipsum Baptisimate subinde ablueret?quo profecto nullum fœdius cogitari potest sacrilegium.

5. Magica incantatio.

10 Magica incātatio est,quod Papistæ se gloriētur quinque verbis posse Christum de cœlo dedu-

cere. Nam verba quę vocant consecrationis, quinque dicunt esse, videlicet: Hoc est enim corpus meum. Enim addunt, vt sit numerus impar, & hoc pronuntiat sacrificus inflando crucem in panem, vt magia sit efficacior.

11 An non ista magis conueniant nefandis gentium sacris, quam Christi instituto? Iustinus Martyr refert similem ritum seruatum fuisse olim, in sacris Solis (quem μίθραν sacerdotes ipsius vocarũt) in quibus vsus panis & aquæ fuit, sed nulla vox à spectatorib. audiebatur, nisi hæc, ἢ ἐπίστασθε, ἢ μαθεῖν δύνασθε. An non ab his Solis Sacerdotibus vidētur Papistæ suum missandi ritum didicisse?

6. Blasphemia.

12 Blasphemia horrenda in Filium Dei est, quod fingant missam suam sacrificium esse, quo illorum peccata expiantur, qui missas illas pro se celebrari curauerint.

13 An non hoc est conculcare pedibus sanguinē Christi? An non hoc est miserum Sacrificium in locum Christi, imò supra Christum extollere? Quid est profanare passionem Christi, si hoc non est?

14 Hoc suum sacrificium non tantùm valere pro viuorum peccatis expiandis contendunt, verumetiā pro mortuorū. Hinc illa magnifica palatia Papistarum, hinc cœnobia splendore superantia aulas Imperatorum, hinc firmitas regni pontificij. Quæris certiorem notam Antichristi?

15 Huic blasphemo errori refragatur tota Scriptura. Nam si verum est, Christum esse semen mulieris, conterens caput serpentis: Si verum est, Christũ esse agnũ tollentem peccatum mundi: Si verum est, Christum, vna oblatione semel tantum facta, cõsummasse in æternum sanctificandos: Breuiter si verum est, Christum esse vnicum Mediatorē inter Deũ & homines, profectò diabolicum mendacium est quod Papistæ fingunt, suam missam esse sacrificium pro viuis & mortuis.

16 Iam vero quia Scriptura solui non potest, nõ habet micam veritatis Euangelicæ in se, qui istud Papisticum figmentum non vidit continere detestādam, in Christum vnicum Mediatorem nostrum, blasphemiam.

7. Idololatria.

17 Idololatria horrenda admiscetur in isto sacro pontificio. Nã ne quid impietatis prætermisse videātur, non solùm Sanctos inuocāt, verumetiam ipsum panem, postquam illum magica incantatione intoxicauerunt, adorandũ prostituũt. Leuant enim ipsum in altum, vt circumstantes illum vt Deum adorent.

18 Non hac idolomania plusquam ethnica sunt contenti, sed reponunt panem intra cancellos, accendunt coram eo candelas, iubēt eum adorari, circumferunt sæpe in monstrantiis, vt vocant, vt adoretur.

19 Si hæc non est idololatria detestanda, nulla vnquam fuit in mundo. Nam hęc facilè superat alias impietate, & omnis generis abominatione.

8. Seductio.

20 Seductio est maxima & nocentissima, quod ista missa Papistica, ad miseros homines carnali fiducia inebriandos aptetur: adeo vt miseri homines hoc amuleto putent se expellere omnes noxas, idque sine fide & pœnitentia. Quinetiam ter stulti homines auditu missæ, seu potius inspectione histrionicæ saltationis, armari se putant, & aduersus Deum, tanquam tuto præsidio muniti, multo licentius peccare audent, & obstinatiores redduntur.

9. Fucus meretricius.

21 Fucus meretricius est, quo pingunt suā missam, ne appareat eius turpitudo. Adhibent sacras lectiones, preces Græcas, exhortationes Hebræas, gratiarũ actiones Latinas, quæ omnia per se sunt bona.

22 Verùm res ipsa aliter se non habet quam cũ Thaide, quę vt amatores habeat, faciem pingit fuco, collum auro ornat, vestibus splendidis se induit: nihilominus tamen est fœdissima meretrix, pernicies eorum qui ipsius amplexus amauerint.

XXXVIII.

ADIAPHORA.

Definitio nominis.

1 QVæ Basilius τὰ ἐν ἐξουσίᾳ καὶ μέσα, Nazianzenus τὰ ἐν μέσῳ κείμενα, ea Chrysostomus scribens in Epistolam ad Romanos λόγῳ ζ, ἀδιάφορα nominat, quo nomine nunc Doctores Ecclesiæ vtuntur in certo operum & actionum genere.

2 Et vocant ἀδιάφορον tertium genus operum. Nam cum tria sint operum genera, videlicet mandata, prohibita, & quæ nec mandata nec prohibita sunt. Huic tertio generi nomen ἀδιάφορον tribuerũt.

Definitio rei.

3 Est ergo ἀδιάφορον opus, seu res, seu actio, quæ nec mandatur, nec prohibetur, neque expresse, neque implicite vllo verbo Dei.

4 De adiaphoris sequentes distinctiones tenendæ sunt, ne quis error in eorum vsu committatur.

Distinctiones tenendæ.

5 Genus operis in specie non expresse præcepti vel prohibiti, aut est præceptum aut prohibitum. Si genus præceptum est, opus ἀδιάφορον censebitur: at si genus prohibitum est, nequaquam opus medium & indifferens dicetur.

Exemplũ primum.

6 Vetitum est in genere, ne quis colat Deum mandatis hominum: ergo missa quæ sub vetito genere continetur, non est in adiaphoris ponenda. Nã in genere est prohibita.

Secundũ.

7 Hoc genus: Decorum in Ecclesia seruandum est. Sed circunstantiæ loci, temporis, vestitus, sunt liberæ & indifferentes.

Tertium.

8 Discernendum est inter libertatem & vsum adiaphororum Ecclesię. Natura & per se liberum est ne pallio sacro Cœnam celebrare. Sed propter ordinationem Ecclesiæ non est vsus liber.

Ratio.

9 Qui enim violat Ecclesiasticam politiam peccat multis modis. Primum enim reus fit violati ordinis in Ecclesia. Deinde autoritatem magistratus contemnit. Tum infirmorum conscientias vulnerat. Postremo nocet exemplo, & charitatem erga fratres violat.

Vsus priuatus rerum indifferentium.

10 Quantum ad rerum indifferentium vsum priuatum attinet, Paulus discernit inter fidem & factũ. Fidem probat Paulus; Exempli caussa, vt si quis credit sibi licere vesci quolibet cibo. Factũ improbat, si fiat cum offendiculo infirmorum. Omnia, inquit, munda mundis, sed malum est homini, qui per offendiculum vescitur.

Duplex earũ consideratio.

11 Præterea adiaphora consideranda sunt dupliciter. Primum in se vt sunt res mediæ. Deinde ex ratione personarum, quæ illis vtuntur.

12 Si per se considerantur, neque placent, neq; displicent Deo: vt cantare in choro, aut quodlibet aliud opus medium facere: vt ieiunare, &c.

13 Verum si ex qualitate personarum considerantur, magnum est discrimen.

14 Si personæ vtentes adiaphoris sunt fideles, placet vsus adiaphororum Deo, non vt cultus per se, sed propter aliud.

15 At si vtentes adiaphoris sunt infideles, quoniã illorum mens & conscientia est polluta, non potest adiaphororum vsus Deo placere.

Regula de adiaphoris.

16 Breuiter, fides & charitas solæ moderantur vsum rerum indifferētium. Nam vt fides nouit, quid liceat: ita charitas spectat, quid prosit.

17 Has regulas si cogitarent quidam, minus turbarent infirmos inutilibus disputationibus, & magis studerent concordiæ & ædificationi mutuæ.

XXXIX.

VETVS ET NOVVM Testamentum.

Vna & eadem ratio cõsequẽdę salutis: & vnicũ perpetuumque Dei testamentum.

1 ANte omnia firmissimè tenendum est, quod omnibus temporibus inde vsque à lapsu primorum parentum eadem fuerit & sit ratio consequendæ salutis & vitæ æternæ, videlicet per vnicũ Christum, cuius iustitię efficiuntur participes, quotquot in ipsum credunt.

2 Quare quantum ad expiationem peccati attinet, vnum est fœdus seu Testamentum Dei perpetuum, quo Deus se obligat ad remittendum peccata omnibus, qui ad Christum confugiunt.

3 Etsi autem huius fœderis, si verbum hoc spectes, nulla facta est mentio, antequam Dominus hoc fœdus cum Abrahamo iniit: tamen res ipsæ quæ ad substantiam huius fœderis pertinent, semper Patribus, etiam ante diluuium, notissimæ erant.

4 Res voco promissionẽ reparationis per Christum, & fidem huius promissionis. Nam promissio in Deo, & fides in homine, sunt huius fœderis partes, vt ita dicam, substantiales.

Confirmatio à consideratione fœderis cum Abrahamo petita.

5 Pactio inter Deum & Abrahamum hæc fuit: Statuam, ait Dominus, pactum meum inter me & te, interque semen tuum post te in generationibus suis, fœdere sempiterno, vt sim scilicet tibi in Deũ, & semini tuo post te. Genes. 17.7.

6 Hic primùm consideranda est materia siue fundamentum huius fœderis, quod est promissum semen. Nam quicquid Deus promittit salutare, ratũ est in Filio qui nos cum Patre reconciliat.

7 Deinde cogitanda est bonitas & φιλανθρωπία Dei, qui tantam rationem humanæ fragilitatis habeat, quod se velit etiam fœdere obstringere, vt sciamus immobile ipsius consilium esse, de fauore ipsius erga nos.

8 Adhæc, perpendenda est amplitudo promissionis factæ Abrahamo, videlicet, quod ad semen Abrahæ se extendat, idque in sempiternum. Verum autem Abrahæ semen definit Paulus, Rom. 4.12. Gal. 3. 9. esse omnes qui insistunt vestigiis fidei Abrahæ, hoc est, qui credunt promissioni gratiæ, sicuti Abraham fecit.

9 Præterea cum hoc fœdus sempiternum dicitur, significatur quod Deus immortalitatem det suis confœderatis. Nam si periremus per mortem, nullo modo constaret perpetuitas fœderis, cum Deus sit Deus viuorum, hoc est, non solum creator & sustentator, sed etiam saluator & donator æternæ vitæ.

10 Quoties igitur huius fœderis fit mẽtio, toties prædicatur immortalitas confœderatorum Dei. Primùm enim spiritu, deinde corpore & spiritu æternùm viuent.

11 Huic pacto respondet fides Abrahæ & seminis eius. Nam cum Deus se nobis fœdere obstringit ad dandam salutem, simul nos obligat ad fidem & nouam obedientiam ex fide præstandam. Ideo dicit Abrahamo: Ambula coram me & esto perfectus. Genes. 17.1.

12 Vt hoc æternum fœdus Dei cum Ecclesia habet fundamentum & materiam, semen promissum: ita variis typis olim adumbratum, tandem Christi aduentu in mundum completum est, & per eiusdem sanguinem confirmatum.

Cur igitur veteris & noui testamenti scriptura meminit.

13 His ita constitutis, iure quæritur, cur duorum testamentorum Scriptura meminerit, quorum alterum vetus, alterum nouum nominat: præsertim cum sit extra omne dubium, vnum tantum perpetuum fœdus esse, quoad expiationem peccati & æternam hereditatem attinet.

14 Dominus apud Ieremiam, 31.31.33.34. ita loquitur, Ecce, dies veniẽt, dicit Iehoua, & feriam cum domo Israel & cum domo Iuda pactum nouum, nõ secundum fœdus quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, & educerem eos de terra Ægypti, &c. Sed istud est fœdus meum quod feriam cum domo Israel post dies illos: dixit Iehouah. Dabo Legem meam in medio eorum, & in corde eorum inscribam eam, & ero eis in Deum & ipsi erunt mihi in populum, nec docebũt vltra vnusquisque proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicendo: Cognoscite Iehoua. Omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum eorum, dixit Iehoua. Quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non recordabor amplius.

15 His Prophetæ verbis subiungit Epistola ad Hebræos: dum nouum dicit, antiquatur prius. Quod autem antiquatur ac senescit, prope interitum est, Heb. 8.13.

16 Paulus Galat. 4.24. docet Agarem seruam montis Sinai, & Saram liberam, figuram fuisse cœlestis Ierusalem, à qua fluxit Euangelium, additque his notari duo Testamenta: Vnum quidem in seruitutẽ generans: Alterum vero in libertatem generans. Vt enim vetus Testamentũ Agari generanti in seruitutem: ita nouum Saræ generanti in libertatem, comparatur.

17 Nonum caput ad Hebręos longam collationem instituit veteris & noui Testamenti. Et summa rerũ huc redit, quod vetus fuerit vmbra noui, quod vt confirmatum est morte & sanguine Christi: ita duraturum est in perpetuum abolito veteri.

Veteris & noui testamenti descriptiones & termini.

18 Ex his Scripturæ testimoniis concluditur, quod vt vetus Testamentum sit promissio certæ sedis & regni politici, cum conditione Legis & ceremoniarum, ad hunc finem ordinata, vt in hoc certo populo nasceretur Messias, & conseruaretur ibi memoria promissionis gratiæ, vsque ad aduentũ Messię: ita nouum Testamentum est promissio remissionis peccatorũ, iustitiæ, Spiritus sancti, vitæ æternæ, propter Christum ęternum Sacerdotem cum conditione fidei & obedientiæ ex fide præstandæ.

19 Vetus igitur Testamentum subseruit nouo, ipsumque adumbrat: quare vt illud σκία, ita hoc εἰκὼν ab Apostolo nominatur. Omnia enim veteris Testamenti sunt veluti quædam σκιογραφίαι noui Testamenti.

20 Cum ita propriissime, Apostolica & Prophetica phrasi: accipitur vetus Testamentum: nequaquã complectitur promissiones gratiæ, quæ ad nouum Testamentum, sicuti rectè testatur Augustinus referendæ sunt.

De legis abrogatione.

21 Porro cùm politia Mosis perierit, cùm Aaronicum Sacerdotium cum omnibus suis ceremoniis, purgationibus & sacrificiis desierit, breuiter cum vetus Testamentum per Christi aduentum sublatũ, aut potius completum sit: iure quæritur de Decalogo, quæ pars Legis Mosaicæ fuit, num is quoque sit sublatus? Ad hanc quæstionem ita respondeo: Quatenus Decalogus est pars Legis Mosaicę, nos nequaquam obligat, sed quatenus ęternam normam volũtatis Dei continet, perpetuo durat, sicuti etiam multa alia, quæ in Mose sunt naturalia.

22 Verùm in eo, hoc est, in Decalogo, spectãdus est duplex vsus, iuxta rationem duplicis status hominis. Nam si tempus hominis ante reuelationem Christi in homine, hoc est, ante iustificationẽ hominis per fidẽ Christi respicis, vt ipse homo vetus dicitur: ita

tur:ita Decalogus analogia quadam veteri Teſtamē-to ſubiici poteſt. Nam pædagogia quædam eſt ad Chriſtum, hominem accuſans & damnans, quod nō habeat iuſtitiam quam requirit Lex. Vnde homo impellitur ad quærendum Chriſtum, qui eſt finis Legis in iuſtitiam omni credenti. Hoc ſenſu Paulus Legem moralem nouo Teſtamento opponit 2. Cor. 3. At ſi tempus hominis poſt reuelationem Chriſti in homine attendis, vt ipſe homo nouus eſt effectus: ita Decalogus norma vitæ noui hominis eſt, quæ nunquam aboletur.

Diſcrimē veteris & noui Teſtamenti.

23 Ex his luce clarius apparet diſcrimen veteris & noui Teſtamenti. Nam ſi tempus reſpicis, vetus Teſtamentum præcedit reuelationem noui. Si ſubiectum attendis, eadem plane ratio eſt. Si Mediatoris, illud per Moſen famulum, hoc per Dominum ipſum adminiſtratum eſt. Si diſpenſationis modum, illud vmbratile fuit, hoc ipſam rerū imaginē cōtinet.

24 Vmbra fuit liberatio Iſraelis ex ſeruitute Ægypti, oppreſſo tyranno Pharaone. Veritas eſt liberatio populi ex ſeruitute peccati victo Diabolo. Vmbra fuit introductio Iſraelis carnalis in terram Canaan, & eiuſdem occupatio. Veritas eſt introductio Iſraelis ſpiritualis in cœlum, eiuſque hæreditaria poſſeſſio. Vmbra fuit Legiſlatio in mōte Sina per Moſen Veritas eſt verbum, quod prodiit de Siō per Chriſtū. Vmbra fuit Lex in tabulis lapideis ſcripta Veritas eſt lex Dei ſcipta in cordib⁹ hominū digito Dei: Hoc eſt, nō notitia ocioſa, ſed fiducia efficax, qua ſtatuimus & ſentimus Deum nobis eſſe propitium remiſsis peccatis, quaque excitantur in nobis motus congruētes Legi Dei. Atque hæc eſt inchoatio Decalogi. Vmbra fuit miniſterium mortis. I. Veritas eſt miniſterium Spiritus & vitæ. Breuiter, vmbræ ſunt Moſaica omnia, Politia, ſacerdotium, purgationes, ſacrificia, &c. Veritas eſt Ieſus Chriſtus cum ſuis beneficiis.

25 Horum attenta conſideratio ſeruit imbecillitati noſtræ, & oſtendit vnam fuiſſe ſemper ſalutis conſequendæ rationem, videlicet, per fidem gratuitæ promiſsionis in Ieſu Chriſto.

Errores.

26 Quare deteſtādi ſunt furores illorum, qui falſò imaginati ſunt triplicem ſalutis viam, videlicet, per Legem Naturæ, per Legem Moſis, & per Legem Chriſti, ac ſi tria fuiſſent fœdera Dei ſubſtantia diuerſa.

XL.

CHRISTIANA LIBERTAS.

Neceſsitas huius doctrinæ.

1 DOCTRINA de libertate Chriſtiana rectè explicata vberrimam conſolationem continet: quare eius explicatio grata debet eſſe piis mentibus.

Tres aduerſarij.

2 Vt autem non, quaſi in limine, impingamus, procul ſeiungamus oportet ſomnia Iudæorum de regno Meſsiæ terreno, enthuſiaſmos Anabaptiſtarum de imperio ſanctorum in mundo ante extremū diem, & furores Libertinorum, qui libertatis prætextu ſe omni turpitudini proſtituunt.

Epithetō.

3 Nam Epitheton *Chriſtiana*, differentiam facit, qua hæc libertas, & à ciuili libertate, & ab aliarum ſectarum ficta libertate, diſcernitur.

Diſtinctio Libertatis.

4 Deinde cum de Chriſtiana libertate agimus, eſt etiam accuratè diſcernendum inter libertatem perſonæ, & libertatem voluntatis. Vt enim huius diſtinctionis obſeruatio, multùm lucis adfert huic doctrinæ: ita eiuſdem cōfuſio multos errores gignit, & diſputationes infinitas parit. Quare de vtraque, hoc eſt, perſonæ & voluntatis libertate, ordine & diſtinctè dicemus.

5 De libertate perſonæ Chriſtus loquitur, cū ait: Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis Ioann. 8.

1. De libertate perſonæ.

6 HOC dictum Chriſti manifeſtè docet, quod nemo ſit vere liber ſine Chriſto, vnde ſequitur hanc libertatem non eſſe ciuilem aut politicam, ſed multo auguſtiorem, nec eſſe carnalem, ſed ſpiritualem.

7 Qualis autem hæc libertas perſonæ ſit, partim ex collatione ſeruitutis ſpiritualis cui opponitur, partim ex manifeſtis oraculis ſcripturę intelligi poteſt.

8 Adam peccans factus eſt reus coram Deo, incurrit in iram Dei, obnoxius factus eſt morti æternæ, & amiſſo ſpiritu libertatis, triſtiſsimo ſeruitutis iugo eſt preſſus, an poſtea tales genuit filios, qualis fuit ipſe pater, hoc eſt, ſeruos.

Spiritualis ſeruitus.

9 Eſt igitur ſpiritualis ſeruitus, propter peccatum eſſe reum iræ Dei, eſſe maledictum à Deo, eſſe obnoxium morti æternæ, & iugo ſeruitutis premi, adeóque ſeruum peccati eſſe.

Libertas ſpiritualis

10 Huic ſeruituti cū libertas ſpiritualis opponitur: neceſſe eſt vt ſit liberatio à peccato, ab ira Dei, à maledictione, à morte æterna, & à ſpiritu ſeruitutis.

11 Nam vt Adam peccans coniecit nos in iſtam triſtiſſimam ſeruitutem: ita Chriſtus iuſtus nos in libertatem vindicauit, modò nos in eius fidem coniecerimus.

12 Si cauſſa huius liberationis quæritur, rectiſſimè reſpondetur quod merito & efficacia Chriſti perficiatur.

Liberatio à peccato.

13 Primùm enim meritò nos à peccato liberat Chriſtus qui factus eſt λύτρον pro nobis, & Ioannes dicit 1. 17. ſanguis Chriſti purgat nos ab omni peccato. Merito nos liberat ab ira Dei, quia iram Dei pro nobis ſuſtinuit, iuxta illud: Erat Deus in Chriſto mundum ſibi reconcilians. Item, Hic eſt Filius meus ἐν ᾧ εὐδόκησα. Matth. 3. & 17. Item, Merito, nos à maledictione liberat, iuxta illud, Gal. 3. 13. Chriſtus redemit nos à maledictione Legis, factus pro nobis maledictum. Et merito nos à morte æterna vindicat, iuxta illud, Ioan. 3. & 5. & 6. &c. Qui credit in ipſum non peribit, ſed habebit vitam æternam: vel, vt breuius dicam, merito obedientiæ crucis expiat peccatum: meritò obedientiæ Legis imputat iuſtitiam ſuā omni credenti. Hæc beneficia ſæpe vno gratiæ vocabulo intelliguntur.

A ſpiritu ſeruitutis

14 Deinde efficacia nos idem Chriſtus à ſpiritu ſeruitutis liberat. Nam credentes donat ſpiritu ſancto, qui libertatem adoptionis obſignat fideliū cordibus, & in eis accendit nouam lucem, & inchoat nouam obedientiam. Hoc Chriſti liberatoris beneficiū Donum per gratiam ab Apoſtolo nominatur.

A ritibus Moſaicis.

15 Cum his duobus libertatis gradibus, quorum prior gratiæ vocabulo, poſterior doni appellatione ſignatur, coniunctus eſt tertius gradus poſt Chriſtū exhibitum, Liberatio à ritibus Moſaicis, quemadmodum docet Paulus in multis locis. Non enim Chriſtianus obnoxius eſt ritibus & ceremoniis Moſaicis. Nam illi vt vmbræ finem habuerunt aduenīēte Chriſto, & peracto λύτρῳ pro nobis.

A traditionibus humanis.

16 Quartum libertatis gradum Paulus addit, Liberationem à traditionibus humanis, ne videlicet illas traditiones humanas putemus ad ſalutem neceſſarias eſſe vt debitum cultum. Quas tamen ordinis & εὐσχημοσύνης gratia ſeruare, ſi ſint piæ, oportet.

17 Hanc libertatem offert Euangelium omnibus qui conuertuntur, cum prædicat pœnitentiam & remiſsionem peccatorum, in nomine Chriſti.

Chriſtianæ libertatis definitio.

18 Ex his quæ hactenus expoſuimus, plenam definitionē libertatis Chriſtianę, quę inchoatur in hac vita, extruamus. Libertas Chriſtiana eſt manumiſſio ſpiritualis parta per Chriſtum, quam offert Euan-

gelium in nomine Christi, qui vt merito suo credentes liberat à peccato, ira Dei, damnatione Legis, morte æterna, ritibus Mosaicis & humanis traditionibus, adeóque sua iustitia ornat: ita efficacia eosdē donat Spiritu sancto, qui & obsignat in ipsis libertatem adoptionis, & flectens eorum corda ad nouam obedientiam, inchoat in eis vitam æternam.

19 Hæc inchoata libertas personæ locum habet in hac vita per quam fit transitus ad plenam libertatem, qualis futura est post iudicium, quando deleto peccato, placata ira Dei, abolita morte, & sublatis omnibus calamitatibus donabimur æterna iustitia, & erimus conformes Deo in omni ęternitate.

Quātus sit thesaurus

20 Hinc æstimari potest, quantus thesaurus Ecclesiæ Christi sit libertas Christiana, de qua frustrà gloriantur, qui viuunt sine pœnitentia, & contra conscientiam peccatorum cœno se miserè inuoluunt. Hi enim miserrimi serui sunt, iuxta dictum Christi: Qui facit peccatum, seruus est peccati. Ioann. 8.

21 Contrà verò, qui retinent fidem & bonam conscientiam, militantes honestam militiam, iustè gloriari possunt se liberos esse. Nam vt Paulus ait: Nulla condemnatio est iis qui sunt in Christo Iesu, & non secundum carnem ambulant, sed secundum Spiritum. Nam lex Spiritus vitæ in Christo liberauit me à Lege peccati & mortis.

Refutantur.

22 Hæc rectè expensa confutant errores Iudæorum, Papistarum, Anabaptistarum, Libertinorum & aliarum sectarum omnium, quæ secus docent de libertate, quam offert Messias.

Iudæi.

23 Iudæi dum somniant mundanum imperium Messiæ, contra dictum Christi, Regnum meum non est de hoc mundo, de libertate Spiritus plane nihil intelligunt.

Papistæ.

24 Papistæ etsi libertatem spiritualem agnoscunt: tamen ab eius possessione homines abducunt, dum alia merita, & aliam satisfactionem pro peccato, quàm solius Christi, hominibus obtrudunt.

Anabaptistæ.

25 Anabaptistæ nihilo meliores Iudæis sunt. Nam & illi fingunt libertatem externam, excusso ciuilis magistratus iugo, & somniant Christianos debere dominium in mundo obtinere, mille annos ante iudicium. Horum delirium paulatim sponte sua collabitur.

Libertini.

26 Libertini nostrę ętatis, prorsus à Diabolo dementati, fręnum laxant cuiuis carnis lasciuiæ, vt sine vllo scrupulo, vnusquisque viuat suo arbitratu, Christianam libertatem definientes licentiam quiduis faciendi, sine omni honestatis & turpitudinis discrimine.

27 Hos beluinos fœtores qui non extreme odit, eum porcum esse, imo Diabolum potius quam hominem dixero.

28 His ergo erroribus de Christiana libertate profligatis, veram sententiam quam proposui amemus, ac caueamus ne vllis Satanæ imposturis circūuenti, Libertate quam in Christo habemus, excidamus, ac rursus in laqueos seruitutis incurramus, in certissimum animarum & corporum interitum.

2. De libertate volūtatis.

29 Libertas voluntatis variat tempore. Nam alia est eius ratio ante conuersionem personæ, alia in conuersione, alia post conuersionem, præsertim in actionibus salutaribus.

30 Ante conuersionem voluntas hominis spōte sua serua est, quantum ad actiones salutares attinet. Nam & iudicio aberrat & electione decipitur, & conatu succumbit, vt non queat nisi pro qualitate sua malè velle, Rom. 3.

31 In conuersione Spiritus sanctus in verbo est efficax, & non solum mouet voluntatem, sed mouēdo immutat, non pertinaciter se opponentem Spiritui sancto. Hoc ita esse & Scriptura attestatur, & Sanctorum experientia comprobat.

32 Post conuersionem in renatis voluntas est libera, non ex natura, sed ex gratia. Nam & mens illuminata est verbo & spiritu, & voluntas est conuersa ad Deum, & conatus iuuatur.

33 Verum quia magna in natura adhuc imbecillitas reliqua est, non potest hæc libertas perfectissima esse, sed habet sua incrementa, prout fides in corde crescit.

Distinctiones liberi arbitrii.

34 Cum Scholastici Doctores distinguunt inter liberum arbitrium naturale, & gratuitum, rectissimè faciunt. Nam & liberum arbitrium naturale est rerum naturalium, quæ sunt hominum iudicio & electioni expositæ: ita liberum arbitrium gratuitum est cum Deus in nobis operatur salutaria, vt cognoscere, velle & facere. Hoc habent soli renati, non natura, sed dono.

35 Vt gratuitum hoc liberum arbitriū est præstantius & perfectius naturali tantùm (quale est in non renatis:) ita gratuitò renatorum præstantius est, & perfectius liberū arbitrium (etsi naturale est) Angelorū: & omnium præstantissimum & perfectissimum liberum arbitrium in Deo est. Nam huius natura perfectissima, & vis cognoscendi prestantissima coniunctæ sunt cum omnipotentia & liberrima voluntate.

XLI.

SCANDALVM.

Fundamentum huius doctrinæ.

1 CVM Christus dicit, Matt. 18. 7. Necesse est venire scandala: &, væ homini per quem venit scandalum, non solum significat magna pericula fore Ecclesiæ à scandalis, sed etiam denuntiat grauissimas pœnas scandalorum autoribus.

2 Verùm quia non omnia scandala sunt vnius generis, nec omnia æquali reatu obstringunt, operæprecium est rectè scandalorum genera distinguere & explicare.

Nominis consideratio.

3 Scriptura has voces vsurpat σκάνδαλον, πρόσκομμα, & ἐγκοπὴν. Scandalum propriissimè significat tegillū in instrumentis, quibus capiuntur mures, vulpes, lupi, &c. Vnde Ecclesia nomen transtulit ad insidias seu tendiculas, quibus capiuntur homines veluti bestiæ tendiculis. Πρόσκομμα propriè est, cùm in via aliquid obiicitur pedibus, in quod incurrens impingit aut cadit, vnde mala exempla veluti saxa quædam sunt, in quę incurrentes impingunt. Ἐγκοπὴ ipsa offensio est seu impactio.

Rei definitio.

4 Erit igitur scandalum generatim, quicquid alicui vel caussa vel occasio offensionis est. Hoc est, quicquid impedit quo minus inoffenso cursu pergamus in Lege Domini. Nam quæ ita offendunt, sunt veluti tendiculæ seu obices quibus in via Domini ad casum impellimur.

Diuisio.

5 Bernhardus duplex scandalum facit, videlicet interius & exterius. Interius vocat, cum vetus homo offendiculum præbet nouo homini. De quo interpretatur dictum Domini, Mat. 5. si oculus tuus dexter scandalizat te, erue illum, &c. Vbi per oculū, manum, & pedem, intelligit cōcupiscentias prauas, quæ sępe nouum hominem molestant, vt inoffenso cursu non pergat in via Domini. Exterius definit quod foris accedit, & prębet vel caussam vel occasionē ruinę.

Subdiuisio.

6 Hoc exterius scandalum de quo potissimum Theologi disputant est duplex, videlicet datum & acceptum.

acceptum. In vtroque duo ſpectanda ſunt, ſcilicet materiale, hoc eſt, factum ipſum, & formale, hoc eſt, imitationis ſeu offenſionis occaſio, vnde ſcandali nomen eſt.

Datum ſcandalũ.

7 Datum ſcandalum eſt, cum aliquis efficacem cauſſam lapſus alicui dat ſeu præbet. Hoc, ſi materiale ſpectes, aut oritur ex facto per ſe malo, hoc eſt diſertè prohibito Lege Dei: aut ex facto in ſe adiaphoro, ſed intempeſtiuè vel facto vel omiſſo, contra charitatis regulam. In illo, duplex peccatum: in hoc, ſimplex eſt.

8 De priori genere loquitur Chriſtus ad Petrum Matth. 16. 23. Vade poſt me Satana, ſcandalo es mihi. Etſi enim Chriſtus non impegit: tamen dictum Petri reuera offendebat, & potuit infirmis occaſio eſſe ruinæ. Fuit ergo dictum Petri actiuum & datum ſcandalum, etſi paſſiuè Chriſtus non impegit.

9 Hoc ſcandali genus datum malo exemplo, hoc eſt, actionibus vel omiſſionibus pugnantibus cum Lege Dei, omnes quibus ſalus curæ eſt, non ſecus quam infernum ipſum cauere debent.

10 Hoc, eſt illud ſcandalum quod tam multis præbet occaſionem præcipitij in æternam mortem. Huic omnes hæreſes, omnia flagitia, breuiter, quicquid aduerſatur dilectioni Dei & dilectioni proximi, ſubiicitur.

Pœnæ.

11 Autoribus huius ſcandali Chriſtus θρηνῶδες illud ἐπίφθεγμα væ accinit: & addit melius eſſe homini illi, vt alligata mola aſinaria collo eius, ſubmergatur in profundum maris. Matth. 18. 6.

Differentiæ.

12 Variat & hoc genus ſcandali pro perſonarum differentiis. Nam ſi datur à perſona quæ verſatur in mundi theatro, & in aliqua dignitate eſt conſtituta, magis nocet exemplum, & pluribus ruinam adfert, quàm ſi priuatam vitam ageret, aut alioqui obſcura eſſet perſona. Vt enim quo ingentius fuerit ſaxum cadens ab alta rupe, eo plura fragmenta facit: ita quò dignior fuerit perſona, & in ſublimiori dignitatis culmine conſtituta, eo plures in lapſum ſecum trahit cum cadit: quare & maiorem pœnam meretur. Vt Dauid ob adulterium grauius punitur, quam obſcurus ciuis.

Rebus adiaphoris quomodo vtendum.

13 De poſteriori genere loquitur Paulus, cum inquit, 1. Cor. 8. 13. Si eſca ſcandalizat fratrem meum, non veſcar carnibus in æternum, ne fratrem meum ſcandalizem. Non enim vult Paulus cum offenſione proximi, vel vti rebus adiaphoris, vel abſtinere ab earum vſu.

14 Verùm hic triplex hominum genus conſiderandum eſt. Quidam enim ſunt docti Chriſtianam libertatem: ideo firmi habentur. his non eſt ſcandalo factum adiaphorum: ſed potius gaudio & conſolationi. Nam ex mutua firmitudine in negotiis pietatis non parum gaudent verè pij. Quidam ſunt obſtinati & indociles, quales fuere Phariſęi, de quibus regula Chriſti notanda eſt: Sinite eos quia cæci ſunt & duces cæcorum. Quidam ſunt infirmi & veluti puſilli in ſchola Chriſti. Horum ratio habenda eſt in vſu Adiaphororum. Nam qui cum ſcandalo talium, hoc eſt, infirmorum vtitur rebus adiaphoris, charitatis legem violat, & fidem Chriſti abiicit.

15 Bernhardus hoc etiam comprobat: *Non omnium* (inquit) *ſcandala æqua lance ſunt pendenda. Aliter namque accipienda ſunt puſillorum, aliter Phariſæorum ſcandala. Illorum quippe ſcandalum de ignorantia, horum verò de malitia deſcendit. Illi ſcandalizantur quia veritatem neſciunt: hi quia veritatem oderunt.*

16 Apoſtolus duo conſiderari vult in rebus & actionibus mediis, videlicet factum & fidem. Factum liberum vult eſſe, ſi caret ſcandalo: alioqui non. Fidē ſemper approbat.

Acceptũ ſcandalũ.

17 Acceptum ſcandalum eſt, quod homines ſibi accipiunt, vel ex aliorum rectè factis, vel ex aliis rebus quibuſcunque.

18 Sed hoc variat. Nam aliud eſt hominum ſapientum extra Eccleſiam, aliud hypocritarum in externo cœtu Eccleſiæ: aliud piorum, ſed infirmorum, in Eccleſia.

A ſapientibus huius ſeculi.

19 Mundi ſapientes offenduntur. 1. Primùm infirma ſpecie Chriſti. 2. Deinde abſurditate doctrinę, quam tradit Eccleſia. Nos (inquit Paulus) prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, Græcis verò ſtultitiam. 3. Tum mole ærumnarum, quæ comitantur profeſſionem Euangelij. 4. Præterea dilatione promiſsionis aduentus Domini.

20 Horum ſcandalum contemnendum eſt forti & inuicto animo, & ſequenda eſt regula Hieronymi, qui ita ait: Dimittendum eſt propter ſcandalum, omne quod poteſt prætermitti ſalua triplici veritate, ſcilicet vitæ, iuſtitiæ, & doctrinæ, & Bernhardus piè dicit: Melius eſt vt ſcandalum oriatur, quam vt veritas relinquatur.

Ab hypocritis.

21 Hypocritæ, mortua Eccleſiæ membra, quia operibus ſuis nituntur, doctrina iuſtitiæ offenduntur, & vita piorum contemnentium hypocriſin: horum ſcandalum vt abominatio ſpernendum eſt.

Ab infirmis.

22 Infirmi in Eccleſia accipiunt ſcandalum à florenti impiorum fortuna, & proſpero rerum ſucceſſu. Vnde Dauid Pſal. 73. Mei pene moti ſunt pedes, pene effuſi ſunt greſſus mei, quia zelo ardebam ſuper iniquos, pacem impiorum videns, in miſeria hominum non ſunt, & cum hominibus non affliguntur. Ideo tenuit eos ſuperbia: operti ſunt violentia tanquam veſte, &c. Et paulo poſt ſubiungit: Ergo fruſtrà mundaui cor meum, & laui in innocentia manus meas.

23 Sed quid hic infirmi facient? Hoc Dauid pręclarè docet in eodem Pſalmo, cum inquit: Cogitabā, inquit, vt ſcirem hoc, ſed difficile erat in oculis meis, donec veni in ſanctuarium Dei, & animaduerterem in nouiſſima eorum.

24 Hic Dauid duo requirit in infirmis, qui offenduntur proſperitate impiorum. Primùm vult nos introire in ſanctuarium Dei. Deinde iubet nos in nouiſſima impiorum animaduertere.

25 Sanctuarium Dei eſt Eccleſia, cui commendata eſt ſapientia illa arcana, de conſilio & voluntate Dei. Hæc ſapientia, nos ita erudire poteſt, modò dociles nos præbuerimus, vt facilè, contemta proſperitate impiorum, credamus inuiſibilia, ſperamus promiſſa, amemus Deum, atque illi adhærentes, dicamus cum Pſalmiſta: Mihi adhærere Deo bonum eſt, poſui in Deo Domino ſpem meam, vt annunciem omnia opera eius.

26 Animaduertere nouiſſima impiorum eſt conferre finem triſtiſsimum impiorum, cum lætiſſima cataſtrophe piorum. Vt enim impij morte hanc vitam commutantes, rapiuntur ad æternum exitium: ita pij in media morte ſentientes præſentiam Dei, ducatu angelorum, ex præſentis vitæ miſeriis migrant in æternam vitam.

27 Hæc cum pij cogitant, deſinunt æmulari in malignantibus, inuideréque iniquitatem facientibus & ſperant in Domino, & faciunt bonum, ſcientes hęreditatem ſuam in cœlis repoſitam eſſe.

28 Hoc cum ſanctus Iob cogitaret, fortuna impiorum contemta, in mediis ærumnis in hanc vocem erupit: Scio quod redemtor meus viuat, & in nouiſſimo die reſurrecturus ſim.

29 Hinc exitum piorum & impiorum commẽdat nobis Dominus, propositis exemplis purpurati Epulonis & vlcerati Lazari: quorum illum luctus excepit sempiternus: hunc angelorum chorus in cœlum subuexit, vbi æternum beatus viuet.

Finis & vsus huius doctrinæ.

30 Finis omnium quæ hactenus à nobis proposita sunt, est, vt animis nostris verbo Dei confirmatis, & moribus nostris ad normam Legis diuinæ compositis, simus synceri & ἀπρόσκοποι in diem Christi, pleni fructibus iustitiæ, quæ fiunt per Christum Iesum in gloriam & laudem Dei.

XLII.

CRVX.

Necessitas huius doctrinæ.

1 QVONIAM Ecclesia Dei semper subiecta est cruci in hac vita, necessarium est recte institui pios de cruce: ne fracti crucis scandalo, abiiciãt confessionem: id quod, proh dolor! multis accidisse certum est.

Nominis significatio.

2 Nominamus autem crucem, quãuis afflictionem, qua vel tota Ecclesia premitur: vel singula eius membra, vel castigantur vel probantur: siue id in corpore, siue in animo fiat.

Doctrinæ methodus.

3 Vt autem distinctius de hac re dicamus, quatuor ordine exponemus. *Primum* caussas crucis recitabimus. *Deinde* discrimina crucis piorum & supplicii impiorum, colligemus. *Tum* quo animo piis crux sit ferenda, indicabimus. *Postremo* vnde consolationes sub cruce petendæ sint, aperiemus.

I. Causæ crucis.

4 Causæ crucis, cum in nobis ipsis, tũ extra nos quærendæ sunt.

Tres in nobis.

5 In nobis ipsis tres caussæ crucis sunt manifestæ, quorum prima est peccatum in nobis habitans. Secunda, concupiscentia quæuis inde pullulans. Tertia, quotidianus lapsus, quem peccatum inhabitans, per suas concupiscentias, gignit & producit in conspectum.

6 Hæ tres caussæ sub genere culpæ ponuntur, quæ culpa quia violat Legem Dei, iustè cruce reprimitur & castigatur.

Quatuor extra nos

7 Extra nos caussæ crucis sunt quatuor. 1. Nunc enim Satanas Ecclesiam molestat. 2. Nunc membra Diaboli eandem cruciant. 3. Nunc benignissimus Pater castigat. 4. Nunc obiecta in cuiusque vocatione perplexitas & difficultas, perturbat.

I. Satan.

8 Diabolus hostis humani generis & præcipue Ecclesiæ, circumiens vt Leo rugiens, quęrit quem deuoret, hoc est, molitur Ecclesiæ interitum, mendacio & homicidio. Id quod & primi parentes experti sũt, & tota posteritas eorum omnibus temporibus experta est, & experietur vsque ad extremum diem.

2. Satanæ mẽbra.

9 Membra Satanæ, vt sunt Sycophantę, tyranni, hypocritæ & flagitiosi, non parum molestant Ecclesiam.

Sycophãtæ

10 Sycophantæ sunt qui de sapientia sua gloriantes doctrinæ Ecclesiæ insidiantur. Hi sunt vel extra visibilem Ecclesiam, & manifeste tam Ecclesię doctrinam abiiciunt, & derident vt stultam, quales sunt Mahometistæ, Iudæi indurati, & aliæ profanæ gentes, quæ Christi nomen aduersantur: vel in Ecclesia sunt visibili, & volunt Christiani appellari. Hi non totam doctrinam, sed nunc hanc partem nunc illam, vel deprauant, vel prorsus abiiciunt. Hos hæreticos appellamus.

Tyranni.

11 Tyranni à sycophantis & sophistis excitati, bella Ecclesiæ Dei mouent, & violenta manu conãtur Ecclesiam opprimere. Sed non eodem modo. Quidam enim apertè nomen Christi detestantur, atque ideo pios persequuntur, vt Turca, saraceni, & aliæ profanæ gentes. Quidam Christi nomen se magnifacere simulant, sed tamen sanguine sanctorum, cursum Euangelij occludere moliuntur, quorum antesignanus est Papa, hoc est, Antichristus ille, de quo prædictum est ab Apostolo, 2. Thess. 2. Huic militant multi principes, quidam errore, quidam malitia.

Hypocritæ.

12 Hypocritæ ficta religione sua, non paruam molestiam Ecclesiæ inferũt. In horum numero sunt Monachi, Moniales, Canonici, Vicarij, sacrificuli, non quidem omnes, sed eos tantum intelligo, qui Papæ castra sequuntur, & abdomini suo potius quam Domino seruiunt.

Flagitiosi.

13 Flagitiosi sunt, quos Græci ἀλάστορας vocant. Horum causa, præsertim cum in castris Ecclesiæ tanquam ciues Ecclesiæ delitescunt, multùm affligitur Ecclesia, vt historiæ & experientia docet. Vnius Achan scelere exarsit ira Dei in populum. Facinus Roboam, multis fuit exitio. Stuprum vxoris Leuitæ plurimis, etiam piis, cessit in perniciem corporum & fortunarum.

14 Quod autem innocẽtes sępe affligantur propter paucorum flagitia, etiam homines sapientes extra Ecclesiam, norunt. sophocles refert propter Oedipi incestum, Thebanum regnum fuisse peste vexatum. Homerus propter abreptam sacerdotis filiam, magnam Græci exercitus partem deletam esse, testatur. Hesiodus interdum vnius ob noxam totam Rempublicam affligi affirmat.

3. Pater cœlestis.

15 Inter caussas crucis externas, tertium locum tribuimus benignissimo cœlestis patris consilio & paternæ voluntati. Hic enim sæpe alienum opus facit, vt faciat suum, hoc est, occidit & mortificat, vt viuificet & saluet.

16 Est ergo vtrumque spectandum diligenter, quando Deus cruce castigat Ecclesiam, videlicet iudicium & misericordia. Iudicium est, quod propter peccata nostra punimur. Ideo Dominus ait, Ioann. 8. 11. Noli peccare, ne quid deterius tibi accidat. Misericordia est, quod punit vt conuertat, iuxta illud Pauli 1. Cor. 11. 32. Cum iudicamur à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.

17 Cum his congruit Augustini dictum Ps. 98. *Cum blandiris, pater es, cum cædis pater es: blandiris ne deficiam, cædis ne peream.*

18 Vt ergo Myrrha acris & amara est, & tamen sanat vulnera: ita Crux, etsi carni insuauis est: tamen tẽperata fide nequaquã exitialis, sed salutaris existit.

4. Difficultas vocationis.

19 Quarto loco inter externas caussas crucis, sequitur difficultas quæ in cuiusque vocatione obiicitur. Nulla enim est vocatio tam exigua, quin habeat suam molestiam adiunctam, modò quis non fraudulenter faciat opus Domini.

20 Hoc quàm verum sit conspicitur in regimine domestico: In gubernatione politica: In administratione Ecclesiastica, vt taceam de omnibus aliis vocationis generibus.

II. Discrimẽ quintuplex crucis piorum & impiorum.

21 secundum quod proposui, fuit de discrimine crucis piorum, & supplicij impiorum.

22 Est autem hoc discrimen potissimum colligendum ex his quinque, videlicet, ex causis efficientibus, finibus, effectibus, tempore, & loco.

23 si caussas efficiẽtes respicis, quas vocant προκαταρκτικὰς, Deus pios paterna virga ex paterno amore castigat. Impios verò & inemendabiles, flagello iræ & furoris sui premit. Illos igitur, vt pater: hos, vt iudex punit.

24 si fines respicis, pios punit Deus in ipsorum bonum: impios qui emendari & conuerti nolunt, in in-

in interitum eorum: hoc est, pios quidem punit, vt cruce probentur: impios verò, vt vel cruce resipiscant, vel dignis suppliciis coërceantur.

25 Effectus quoque variant. Pij, vt Iob, Dominum benedicunt sub cruce: Impij fremunt aduersus Deum & tristantur. Pij erudiuntur, Impij confundūtur. Pij probantur, Impij perturbantur. Pij patientia sub cruce discunt & inuocant, Impij impatientia victi desperant.

26 In tempore quoque permagnum est discrimen. Pij ad breue tempus, vt postea cum Christo glorificentur. Impij perpetuo malo inuoluuntur, quorum præsens afflictio præludium est suppliciorum æternorum.

27 In loco quoque differunt crux piorum, & impiorum pœna. Nam pij in hoc mundo tantum erudiuntur. Impiorum ignis nunquam extinguetur.

III. Quo animo crux ferenda.

28 Tertium membrum nostræ partitionis fuit, quonam animo piis ferenda sit crux: id quod paucissimis verbis exponi potest.

29 Pij hominis animus sub cruce in hunc modū erit compositus. *Primùm* omnium renunciabit veteri homini & eius concupiscentiis, vt tanquam noua creatura in Christo, non amplius iuxta carnis, sed iuxta Spiritus & noui hominis imperium viuat. *Secundò*, fides vera prælucere debet in omnibus ærumnis, videlicet probris & cruciatibus. Hæc fides quia nititur merito & intercessione Christi, facile victrix euadet. *Tertiò*, quicquid iam mali euenerit, accipiendum est, tanquam ex manu optimi patris. *Quartò*, præsenti cruce vtendum tanquam auxiliari pharmaco contra omnes animi morbos, superbiam, philautiam, petulantiam carnis, &c. *Quintò*, Cruce excitabitur pius, ad strenuè currendum in proposito salutis stadio, per prædicationem Dei, inuocationem & alia pietatis exercitia.

IIII. Capita consolationis sub cruce.

30 Etsi autem ex his quartum quod in principio proposuimus, colligi potest, videlicet, vnde pius consolationes sub cruce petat: tamen prodest ad hęc capita consolationis respicere. *Primùm* cogitet pius in se peccatum puniri, vnde excitetur ad pœnitentiam. *Secundò*, finis intueatur, cur Deus vult Ecclesiam sub cruce esse. *Tertiò*, historia piorū, qui cruce probati sūt, cogitetur: & præcipuè Filij Dei. *Quartò*, cogitetur necessitas obedientiæ. *Quintò* præsentia Dei erigatur animus, qui dicit: Sum tecum in tribulatione. *Sextò*, concipiatur fiducia promissæ liberationis gloriosæ. *Septimò*, Cōferatur præsens afflictio cum futura gloria. *Octauò*, Dignitas crucis attendatur. Nam hac ratione olim glorificandi filij Dei, declarantur conformes imaginis filij Dei vnigeniti.

XLIII.

MAGISTRATVS.

Status politici necessitas & commendatio.

QVIA & Salomon dicit absque Magistratu, vere populum, ibique salutem esse, vbi multa sūt consilia: & experientia docet fieri non posse vt incolumis sit humana societas sine Magistratu: decet profectò omnes, quibus pietas est cordi, rectè de Magistratu sentire, ne cum profanis hominibus, in contētum ordinationis diuinæ abripiantur, in contumeliam Dei, & in propriam corporum & animarum perniciem.

Analysis doctrinæ de magistratu.

2 Vt autem hānc de Magistratu doctrinam distinctius explicemus, quinque nobis excutienda videntur: quorum *Primum* est, vnde & quid sit Magistratus. *Secundum*, quænam sint conditiones legitimi Magistratus. *Tertium*, quod officium, quíque fines administrationis politicæ. *Quartum*, quodnam ius Magistratus in subditos, & in illorū bona. *Quintum*, quidnam Magistratui debeant subditi.

I. Vnde sit magistratus.

3 Tota Scriptura docet, & Paulus disertis verbis affirmat Magistratum à Deo esse. Non est, inquit, potestas nisi à Deo. Quæ vero sunt potestates, à Deo sunt ordinatæ. Rom. 13. 1. &c.

4 Hæc diui Pauli assertio, quæ cum tota Scriptura consentit, de imperio ipso Magistratusque dignitate intelligenda est, non autem de confusione, quæ sæpe in Imperiis propter scelera hominum exoritur.

Quid sit.

5 Etsi igitur Deus, Neronis imperium constituit: tamen eius scelera abominatur & punit.

6 Cum scitur quod Magistratus sit à Deo, definitio quoque Apostolica est tenenda: videlicet, quod Magistratus sit ordinatio Dei, subditis in bonum, hoc est, vt honorentur boni, & puniantur mali, pro delictorum ratione: idque in hunc finem, vt quieta sit & tranquilla humana societas, Deo seruiens.

II. Conditiones legitimi magistratus.

7 Secundum partitionis nostræ membrum, est de conditionibus legitimi Magistratus, quę Exod. 18. 21. quatuor recensentur: quæ sunt, Pietas, Sapientia, Veracitas, & Odium auaritiæ. Vbi enim hæ conditiones in magistratu inueniuntur, salutaris est gubernatio. Contrà, vbi vel aliquę desiderantur, molesta & infelix est administratio.

8 Impia igitur vox fuit profani Tyranni: Sanctitas, Pietas, Fides, priuata bona sunt, qua iuuat, Reges eant.

Pietas.

9 Pietas quæ requiritur in Magistratu, caput est felicis gubernationis. Monet enim vt magistratus in omnibus caussis ad Deum respiciat, caueátque ne quid committat, quo illum offendat.

10 Hinc est quod Ieremias de Iosia loquens, dixerit ipsum pauperis caussam iudicasse, eo quod Dominum cognouerit.

Sapiētia.

11 Sapientia in pio principe gubernat actiones, ne sophistica vsitata in iudiciis circumuentus, peruertat iudicium, ac iniustitiæ, iustitiæ laruam induat. Præterea etiam Sapientia efficit, vt iudex flectat legem ad caussam, non caussam ad legem.

Veracitas.

12 Veracitas efficit ne Magistratus iudicaturus falsas legum interpretationes admittat, quæ postea in præiudicia raptæ, paulatim omnem æquitatem peruertunt.

Odium auaritiæ.

13 Odium auaritiæ synceritatem in iudicando confirmat. Vbi enim iudices sunt nummarij, actum est de æquitate. Nam si personæ acceptio corruptio est iudicij, vt nulli sit æquitati locus: profectò auaritia efficit, vt iudex potius personam, quam caussam intueatur.

14 Vbicunque itaque hæ quatuor conditiones in gubernatoribus incorruptæ adsunt, administratur regnum in sanctitate, vt Sapiens loquitur.

III. Officium magistratus.

15 Tertium membrum, quod in partitione proposuimus, est de officio Magistratus. Hoc Magistratus officium in genere, est vt sit custos Legis vtriusque, videlicet diuinæ & humanæ.

Sit custos legis diuinæ.

16 Legis diuinæ custos est. Primum, quando exemplo Dauidis, Iosiæ, Ezechiæ, Theodosij, Ioannis Frederici ducis Saxoniæ, Christiani III. Regis Daniæ, &c. tollit idololatriam & idololatrię occasiones. Secundò, quando veram religionem proponit, conseruat, & propagat. Tertiò, quando Scholas erigit, docentes & discentes fouet. Quartò, cum aliis ipse pietatis norma est. Rectè enim à Claudiano dictum est: Regis ad exemplum, totus componitur orbis. Quintò, cum religiosa disciplina cauet, ne quis pateat aditus ad corrumpendam doctrinam,

& ad inficiendos mores.

Et legis humanæ.

17 Custos legis humanæ est, quando iudicia diligenter exercet, disciplinam grauiter tuetur, populi vtilitatibus consulit, Statuum omnium & ordinum iustam harmoniam conseruat, & foris fortiter depellit hostes.

18 Etsi autem arduum opus est, custodem esse vtriusque legis, Diuinæ & humanæ: tamen cum fides prælucet, & verus affectus sentitur erga omnia Reipublicæ membra, difficultas non erit maxima.

19 Nam vt fides rectà ad Deum oculos conuertit in omni necessitate, vnde omnis felicitas in gubernatione dependet: ita verus affectus erga Rempublicam facit, vt quæ grauissima per se sunt, facilia æstimentur.

20 Qualis autem affectus esse debeat principis erga suos, monet Homerus, cùm principem appellat ἤπιον πατέρα. Et Xenophon in Hierone particulatim idem explicat, hisce verbis: Νόμιζε τὴν μὲν πατρίδα οἶκον, τοὺς δὲ πολίτας ἑταίρους, τοὺς δὲ φίλους τέκνα σεαυτοῦ, τοὺς δὲ παῖδας ὥσπερ τὴν σὴν ψυχήν, καὶ τούτους πάντας πειρῶ νικᾶν εὖ ποιῶν.

IIII. De Iure Magistratus.

21. Quartum partitionis nostræ membrū quęrit de Iure Magistratus, cùm in subditos ipsos, tum in subditorum bona. Nam hîc etiam frequenter grauia errata incidunt.

22 Quid autem de hoc iure sentiendum sit sine errore, & vsitata adulatione τῶν κερκόπων ex regula Xenophontis sciri potest: Μέτρον δ' αὐτῷ οὐχ ἡ ψυχή, ἀλλ' ὁ νόμος ἐστί.

23 Ex hac regula concludo tantum Iuris Magistratum habere in subditos & subditorum bona, quantum Leges consentientes Decalogo & legi naturæ, illi tribuunt.

In subditos.

24 Quantum igitur ad subditos attinet, ius Magistratus est iuxta quartum Decalogi preceptum, imperare subditis necessaria officia, cum ad publicam incolumitatē, tū ad singulorum cōmoda facientia.

25 Cum itaque publica incolumitas conseruari non potest, sine defensione ab externis hostibus, habet Magistratus ius vocandi subditos ad bella, vt armis tranquillitas paretur, & defendatur.

26 Et quia corpus integrum nequaquam consistere potest, nisi singula membra suum munus fideliter obeant: Magistratus ius habet cogendi quemlibet in suo ordine & statu, vt officium faciat, & puniendi eos qui contumaces inueniuntur.

In subditorum bona.

27 Quantum autem ad bona subditorum attinet, Magistratus non habet ius simpliciter inuolandi: nec in publica, nec in Ecclesiastica, nec in priuata bona.

28 Si ad publica bona respicis, nefas est vt vnus ad se rapiat, quod est commune multis. Si ad Ecclesiastica, sacrilegium est transferre ad pompam & voluptates, quod destinatum est pietati, hoc est, docentibus, discentibus, piis pauperibus, structurę templorum & aliarum domorum spectantium ad Ecclesiasticam Rempub. Si ad priuata, manifestum latrocinium est, & rapina, quæ non erit inulta: sicuti clarè docet historia Achab & Naboth.

29. Etsi autem ius in bona subditorum non habet Magistratus simpliciter: tamen eius habet exigendi tributa: ordinaria quidem, semper: extraordinaria verò, quando hoc postulat ingruens aliqua necessitas.

30 Sæpe enim accidit vt propter maiora pericula deuitanda, propter hostes externos arcendos, & alias quascunque necessitates, extraordinariis tributis indigeat Magistratus: quæ vt ipse exigendi ius habet: ita diuino mandato obligantur subditi, ad soluendum.

V. De officio subditorum.

31 Reliquū est postremū nostræ partitionis mēbrū, de analogo officio subditorum erga Magistratū quod sane vna voce honoris in Decalogo signatur.

32 Quia autem hic honor non debet pugnare cum præceptis Dei, rectè dicit Polycarpus *Magistratui honor tribuendus est, qui non est religioni contrarius*.

33 Porro partes legitimi honoris Magistratui debiti sunt plures, quarum prima est statuere statum Superiorum, diuinam ordinationē esse, quam Deus vult nos magnifacere. Secunda, libenter se subiicere potestati maiorum iuxta regulam. Tertia, vera στοργὰ superiores complecti. Quarta, reuereri eos tanquam vicarios Dei, ipsius imaginē gestantes. Quinta, obedire in honestis & licitis, hoc est, in omnibus quæ non faciunt subditos impios. Vt si Magistratus iuberet te auream statuam adorare. Tum enim exemplum Danielis sequi deberes. Idem est de similibus iudicium. sexta, gratitudinē & beneuolentiam omni officiorū genere declarare. septima, errata maiorum, vel pia ἐπιεικείᾳ tegere, vel prudenti dissimulatione præterire, vel moderatis consiliis & admonitionibus corrigere. Octaua, ex consilio Pauli pro ipsis orare.

XLIIII.

LEGES ET IVDICIA.

Legum encomiū.

1 MAGNAE sunt laudes legum ciuilium etiam apud Philosophos & Oratores *Vt corpora nostra* (ait Cicero) *sine mente: sic ciuitas sine lege suis partibus, vt neruis, sanguine, & membris, vti non potest.*

2 Fieri enim nequit, vt societas humana incolumis conseruetur, nisi sint gubernatores & rectores disciplinæ politicæ. Hæc autem disciplina vt exerceatur iuxta certas legum regulas, necesse est.

3 Vt enim nulla familia salua esse potest, sine Oeconomica disciplina: ita politica societas prorsus collabitur, sine imperandi & prohibendi autoritate, quæ honestarum Legum executrix est.

In legum constitutione requiritur. 1. Ratio.

4 Vt autem Leges rectè & sine errore constituantur, duo in ipsis requiruntur, videlicet, Ratio & Autoritas.

5 Ratio hæc, aliunde peti non debet, quam ex duobus, videlicet, ex naturæ Lege (cuius Epitome est Decalogus) & ex fine Legis.

6 In natura ipsa, sunt semina quædam iusti & honesti, præterea iudiciū, quo iusta & honesta iniustis & turpibus præferantur. Hæc semina & hoc iudiciū confirmantur voce Dei, hoc est, Decalogo.

7 Finis Legis esse debet, vt iustitiæ norma homines retineantur in officio, & inter se iustitiæ neruis veluti colligantur: Vt & incolumis sit societas, & Deus in societate sancta & iusta colatur. Atq; hoc est quod Cicero ait: *Salus populi suprema Lex esto.*

8 Nam tum demum est Respublica, & bona hominum inter se societas, cum bene ac iustè geritur. Geritur autem bene & iustè, cum iuxta iustitiæ normas, hoc est Leges, viuitur, quarum vltimus scopus est salus populi & gloria Dei.

2. Autoritas.

9 Autoritas, quam in Legum sanctione requiro, etiam in duobus consistit, videlicet, vt Lex feratur à legitimo Magistratu, ac publico approbetur consensu.

10 Cum Leges hoc pacto extruuntur è Lege naturæ, & feruntur à legitimo Magistratu, & approbantur publico consensu, obligant conscientias subditorum, vel ad obedientiam vel ad pœnam: idq; nō solum apud homines, sed etiam coram Dei tribunali.

11 Verùm si Leges aberrant à ratione, & non ordinan-

dinantur ad verum finem, vim Legum non habent, sed vincula potius Tyrannica sunt censenda.

Tyrannica vincula.

12 Sunt autem huiusmodi Tyrannica vincula duplicia. Aut enim sunt onera iniusta, quibus premuntur subditi immodicè: Aut sunt decreta impia quibus mandatur aliquid fieri contra honestatem naturæ & Deum. In illis obedientiam debemus, in his minimè. Nam hic autoritas superioris Magistratus, videlicet Dei, excusat. Oportet enim magis Deo obedire quam hominibus. Quemadmodum Socrates ex Philosophia, & Petrus, ex verbo Dei, rectè responderunt.

Leges quomodo erunt salutares.

13 Vt autem honestæ Leges legitime latæ, sint salutares Reipublicæ & diuturnæ futuræ, requiruntur duo, videlicet, vt ipsi Legumlatores & principes sint veluti viuæ quædam Leges, vt qui vita exprimāt, quod Legibus statuerunt. Nā vt cupiditatibus principum & vitiis infici solet ciuitas: sic emendari & corrigi continentia. Vt & Claudianus testatur cum ait *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Deinde requiritur vt sint νομοφύλακες, qui facta hominum obseruant & ad Leges reuocant, vt boni honorentur & mali puniantur.

14 Lycurgus ideo rectè affirmat, non satis esse Leges esse bonas, & esse iudices ordinatos, nisi etiam sint qui hominum facta ad Leges reuocant, vt nocentes iuxta Leges plectantur, & alij sint incolumes.

15 Apud Græcos igitur hoc officium fuit νομοφυλάκων, vt Leges quæ per νομοθέτας positæ erant, conseruarent disciplina iusta.

16 Nam vbi Legum non fit executio, veniunt & Legumlatores in contemtum, & Leges vilescunt, & scelera augentur, iuxta illud Solomonis: Quia non citò fiunt iudicia contra malefacta, æstuant hominum corda ad sceleratè faciendum.

17 Atque ideo rectè dictum est à Zaleuco Locrensium Legislatore: Leges esse similes aranearum telis, vbi cura seruandarum legum deest, in quibus musca & culex hęreat, sed vespa, dissipata tela, auolet.

Munimēta legum.

18 Porro in hac νομοφυλακίᾳ æqualitas, æquitas, maturitas, spectentur.

Æqualitas.

19 Æqualitas facit ne det veniam coruo & vexet censura columbum. Hæc enim æqualitas postulat vt sit proportio pœnę & commissi contra Leges, eáque Arithmetica sine respectu personarum.

20. Porro hæc æqualitas partim in facti qualitate, partim in personæ conditione posita est. Fraus à plebeio homine, & à persona constituta in dignitate fungentíque præclaro munere, commissa: Si qualitatem facti respicis, similis ratio est. Verùm quia conditio personarum est diuersa, quæ vel extenuat vel exaggerat scelus, æqualitas postulat, vt plebeius mitius, in dignitate constitutus grauius puniatur.

21 Neque tamen hic personarum fit respectus simpliciter: sed grauitatis caussæ ratio habetur, quam prudens iudex perspicit.

Aequitas.

22 Æquitas, quam Græci ἐπιείκειαν vocant, est cū propter certas circumstantias à rigore Legis, & non à sententia Legislatoris disceditur.

23 Est autem hæc æquitas duplex, videlicet ciuilis, quam ius appellant: & naturalis, quæ ingenita est à natura animis bene sentientium & iudicantium: qua nihil cum sit melius, idcirco bonum nominatur.

Autoritas.

24 Vt autem iudex non intempestiuè vtatur ἐπιείκειᾳ prodest, vt ad hæc tria respiciat, Legem, Sontem, & Populum.

25 Cum Legem respicit, primum cauebit, ne indulgentia intempestiua, Legis autoritas minuatur, eleuetur & vilescat. Deinde prudēter inquirat Legis extremam voluntatem, quæ sane non vult perniciē ciuium, sed emendationem potius, cum conseruatione totius corporis.

26 In sonte considerandum est, qualis sit ipse, qualeque delictum perpetratum, & an nocere possit exemplum.

27 In Populo duo cauenda sunt. Primum, ne lenitatis exemplum pariat peccato patrocinium. Deinde, ne cum damno & periculo societatis humanæ parcatur reo. Nam tum melius est vt pereat vnus, quam vnitas.

28 Ex his concluditur hæc de æquitate regula. Quando Legis voluntas admittit ἐπιείκειαν, & reus emendari sine duriori pœna potest, & populus non redditur deterior exemplo: potest Magistratus clementiori sententia vti, ac reo supplici emendationis spe parcere.

Maturitas.

29 Maturitas, & opportunitatem quærit, & moram frangit. Illa facit ne quid intempestiuè & non debito modo fiat. Hæc occurrit initiis, ne vnius flagitium serius punitum multis sit occasio petulantis contumaciæ aduersus Leges & iudices.

30 Impunitas enim scelerum multos inuitat ad peccandum. Peccantium multitudo, pabulum est omnis generis flagitiorum.

Anabaptistæ refelluntur.

31 Ceterum, quia Anabaptistæ ex nonnullis scripturæ dictis perperam intellectis, conantur tollere actiones forenses, atque adeo ipsas Leges & iudices: sciendum est quid pius animus tuto sequi possit.

32 Solomon, Prou. 25. 9. ait: Age caussam, de qua est controuersia inter te & proximum tuum, & arcanum alterius noli reuelare, ne contumelia afficiat te auditor, & infamia nunquam à te recedat.

Quomodo litigandum.

33 Hoc dictum sapientis ostendit litigationem forensem licitam esse, imò præceptam. Verùm quid sit ab ea excludendum monet. Vult vt partes inter se disceptent de controuersia, sed amotis præstigiis sophismatum & sycophantiarum. Vult frænari cupiditatem & proprium dolorem.

34 Nam qui omissa caussa in aduersarium fertur, limites iusti actoris excedit, ac sibi ipsi infamiam inurit. Siquidem affectibus indulgens, sæpe malè agendo, bonam caussam corrumpit.

Conciliatio.

35 Cum hac Solomonis sententia non pugnat Paulus, 1. Cor. 6. 7. cum vult pios potius sustinere iniuriam, quam eam persequi in iudicio. Nam cum addit, Coram incredulis, significat non malum per se esse persequi suam caussam, sed propter scandalum. Neque Christus cum prohibet vindictam. Nam dānat tantum vltionis cupiditatem, quæ tendit in malum eius, de quo petitur vindicta.

36 Nam qui eo affectu petit vindictam, vt qui is qui priuatim offendit pereat, accersit sibi ipsi diuinam vindictam, iuxta dictum Syracidæ: Cupidum vindictæ vltio manet à Domino, & peccata eius sedulo conseruabit.

De vindicta licita & illicita.

37 Distinguatur igitur diligenter & rectè, inter vindictam licitam, & non licitam.

38 Qui patitur iniuriam, licitè petit defensionē à Magistratu, tantum hoc spectans vt quietè sibi viuere liceat. Verùm Magistratus qui exercet iudiciū Dei, & non hominis, debet iuxta leges coercere petulantiam eius qui iniuriam facit: & hæc vindicta dicitur publica, & Dei vindicta.

39 Sine hac publica vindicta, actum est de Legibus & tranquillitate societatis humanæ. Quare Paulus Magistratui gladium datum esse dicit, vt sit terrori malis operibus, & vindex ad iram.

40 Verum si exacerbato animo quæris non tam defensionem tui, quam oppresionem aduersarij, aut etiam si sine legitima cognitione tuus ipsius iudex

ętiam si sine legitima cognitione tuus ipsius iudex & vindex velis esse, tua vindicta illicita est & damnāda.

XLV.

CONIVGALE IMPERIVM.

Vnde differentia œconomiarum.

1 CVM omnis Oeconomicę administratio cernatur in iis qui imperant, & in iis qui parēt, necesse est vt hinc pętatur differentia œconomica societatis & administrationis.

2 Nunc autem, vel maritus imperat & vxor paret, vel pater imperant & liberi parent, vel herus imperat & serui parent.

Distinctio œconomici imperij.

3 Hinc concluditur Oeconomicum imperium esse triplex, videlicet coniugale, Patrium & Herile.

4 Neque his obstat, quod primogenitorum ius quoddam & autoritas fuerit olim in reliquos fratres eiusdem familiæ: & procuratorum seu τῶν ἐπιτρόπων sit potestas in reliquos eiusdem familiæ seruos.

5 Nam nos hic loquimur de ea œconomica administratione, quæ ἀνυπεύθυνος à Platone dicitur & non continetur sub alia, vt pars eius.

I. Societas coniugalis.

6 Prima harum societatum, coniugalis, est imperium ἀνυπεύθυνον, quo maritus imperat, & vxor paret iuxta rectam rationē, Leges & ciuiles & diuinas.

Eius descriptio.

7 Hæc societas coniugalis, omnibus statibus hominum concessa, vniusque viri & fœminæ legitima copulatio, conseruatur recta imperandi scientia, legitima parendi alacritate, & promtitudine, vtrinque reddendi τὰ ἴσα seu τὰ αὐτὰ, vt Paulus loquitur, hoc est, si analoga officia sibi mutuo præstiterint maritus & vxor.

Mariti officium requirit.

8 Porro recta imperandi scientia in marito, posita est in timore Dei, in cogitatione iugi communis, in affectione mariti erga vxorem, iuxta voluntatem Dei, in recta officiorum partitione, in noticia finium coniugalis societatis.

Timorem Dei.

9 Timorem Dei ideo primo loco requiro, non solum quia est ἀμάχητος, verumetiam quia vt solus nos in obseruantia mandatorum Dei, & in omni sācta vocatione, continet: ita nisi quis se in timore Domini studiose continuerit, citò euertitur domus eius. Debet ergo summa & prima & regula in Oeconomica administratione timor Dei esse.

Sincerum affectum erga vxorem.

10 Secundò, cogitetur commune iugum, videlicet, quod vir & fœmina eodē quasi iugo iuncti sunt, ex quo hæc societas dicitur coniugium, & ipse maritus & vxor coniuges.

11 Huius iugi vinculum est, quo coniuges per beneuolentiam & fidem ad omne vitæ consortium, diuinique & humani iuris communionem consociantur atque constringuntur.

12 Hoc qui serio cogitat, non imperat vxori vt beluæ, sed vt compari seu συζύγῳ: idque in timore Dei qui autor est huius iugi.

Iuxta coniugij primi institutionem

13 Affectio mariti erga vxorem indicatur in cōiugij primi institutione, in Sanctorum exemplis, & passim in Propheticis & Apostolicis scriptis: vt taceam pulcherrima dicta sapientum, extructa ex Lege naturæ.

14 Alia animalia fecit Deus duplicia, scilicet masculum & fœminam: hominem autem fecit vnum, & ex illo sunt omnes & singuli procreati, vt scilicet, vnitatem pacis & concordiæ commendaret in homine: idque maxime in coniugio.

15 Cum Adę parenti nostro non inuenitur adiutor coram eo, immisit Deus soporem in Adam, cūque obdormiuisset, tulit vnam de costis eius, & repleuit carnem pro ea, & adduxit eam ad Adam, dixitque Adam, hæc verè os de ossibus meis & caro de carne mea, hæc vocabitur *Ischa*, quoniā de viro sumta est: quamobrem relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carnem vnam.

16 Hæc institutio docet qualis affectus debeat esse mariti erga vxorem. Maritus & vxor sunt vna caro, hoc est vnus homo, non quidem substantia, sed affectu. Quare par est, vt maritus sit affectus erga vxorem suam tanquam erga seipsum, & eam foueat ac diligat, tanquam proprium corpus.

Sanctorū exempla.

17 Sanctorum exempla plurima sunt quæ nobis hunc dilectionis affectum mariti erga vxorem commendant, vt Abrahæ, Tobiæ, Dauidis & plurimorū aliorum, quæ decet maritos pios imitari.

Dicta Scripturæ.

18 Dicta Scripturæ multa commendant maritis dilectionem erga vxores. Eph. 5. 25. Mariti diligite vxores proprias, vt Christus dilexit Ecclesiam. Item, Sic debent diligere proprias vxores mariti, tanquam propria corpora. Qui diligit vxorem suam, seipsum diligit. Col. 3. 19. Mariti diligite vxores, & ne sitis amari erga ipsas.

Ethnicorum dicta

19 Sapientum, vt Philosophorum & Poetarum, dicta prætereo, quale est illud Homeri: Qui bonus & prudens est, is & diligit & magnifacit propriam coniugem. Et illud Phocylidis: Dilige vxorem tuam. Quid enim suauius? quid melius?

20 Hæc dilectio, quam in maritis requiro erga vxores, excludit acerbitatem, tegit incidentia errata, non violentia & rumpentia coniugij fœdus, multa ἐπιεικείᾳ mitigat, sub iugo communi subleuat.

21 Recta officiorum partitio etiam pars est scientiæ coniugalis. Mariti enim est iusto labore victū & sibi & vxori quærere, tueri vxorem, non imperare vxori labores isti sexui non conuenientes.

Fines coniugij.

22 Fines coniugij plures sunt. Clemens Alexādrinus duos ponit, ad quos reliqui referri possunt: dicit fœminam viro datam esse, vt sit βοηθὸς τῆς γεννήσεως καὶ τῆς οἰκουρίας.

23 Ex Scripturis hi fines colligi possunt. 1. procreatio & educatio sobolis. 2. societas vitæ domesticæ & mutuum auxilium. 3. Ecclesia domestica. 4. castitas, qua vitatur omnis impuritas contra sextum præceptum. 5. conseruatio Ecclesiæ, politiæ, & familiæ, per successionem liberorum in locum parentum, quem finem & Plato, etsi Ethnicus, agnouit.

24 Si quis huc addit sextum finem, videlicet, quod coniugium institutum est, vt sit quoddam mysterium arcanæ copulæ & amoris Christi & Ecclesię, non repugno, modo inde non faciat Sacramentum noui Testamenti.

Vxoris officium.

25 Deinde conseruatur coniugalis societas legitima parendi alacritate, videlicet cum vxores maritis ex dilectione subiectæ sunt, & ea quæ requirit officij ratio præstant.

26 Est enim ordo naturalis in hominibus, vt seruiant fœminæ viris. Nam natura postulat, vt maiori seruiat minor.

Eius partes duæ.

27 Hęc parendi ratio in duobus potissimum videtur sita, videlicet in ornatu & φιλεργίᾳ.

28 De ornatu Syracides ait: Vxor verecunda & fidelis grata est, duplici commendatione cumulata. Hæc enim duo sunt maxima mulieris ornamenta, verecundia & fides: quarum illa cauet omnem in dictis & factis turpitudinem, in primis autem mariti offensionem: hęc, in rebus commissis creditisque versatur.

1. Ornatus triplex.

29 Paulus commendat in piis matronis tria ornamenta, Decentem amictum, verecundiam, & temperantiam.

30 Amictum decentem seu conuenientem requirit. Vt enim non vult fœminam sordidatam esse:

ita nec meretricio,sed eo habitu, qui animum optimè compositum testetur.

31 Verecundia est,qua omne turpe & dictu & factu fugit,ne maritum vlla turpitudine offendat.

32 Temperantia,σωφροσύνη, modestiam, castitatem,sobrietatem,& pudicitiam continet.

2 Industria.

33 Φιλεργία seu industria diligentiam adiunctam habet,laborémque facilè suscipit.

34 Hæc industria grata est propter oportunitatem rerum domesticarum, in quibus acquirendis, conseruandis,augendis,mulier industria, diligens & laboriosa,plurimum potest.

Quomodo hæc societas confirmatur.

35 Adhæc confirmatur societas coniugalis,promtitudine vtrinque reddendi τὰ ἴσα,hoc est, si maritus & vxor ritè sibi inuicem præstiterint analoga officia.

36 Hæc officia tum demum præstari possunt, quando animi vero timore Dei, & mutuo amore deuincti sunt & copulati.

XLVI.

PATRIVM IMPERIVM.

De parentum & liberorum officio.

SECVNDVM Imperium œconomicum est patrium, videlicet cum parentes imperant & liberi parent.

2 In hoc imperio spectandum est quid parentes liberis, & quid vicissim liberi debeant parentibus. Nam mutuis officiis conseruatur hæc parentum & liberorum societas.

I. Officium parentum

3 Paulus Ephes.6.4.paucis indicat officia parentum erga liberos cum inquit: Vos parentes nolite prouocare ad iram filios vestros, sed educate eos in disciplina & admonitione Domini.

4 Hoc præceptum Apostoli docet & quid parentes vitare in patrio imperio, & quid suis liberis præstare debeant,modo rite velint suo fungi officio.

Quid cauendum.

5 Primum enim cauendum monet,ne nimis seuere & asperè tractent suos liberos.Durior enim tractatio, in qua nulla relucet paterna storga, plurima habet incommoda.Nam & liberos reddit pusillanimes & stupidos,& paulatim odium instillat teneris mentibus aduersus parentes. Vnde contumacia & rebellio nascitur,vt vbi tandem velis lenior esse,frustra labores.

Quid præstandum.

6 At vbi paternum imperiũ exercetur rectè, ibi autoritas quidem in timore & obsequendi studio, εὐεργία vero in amore & alacritate placendi parentibus,pueros retinet.

7 Rectè quidem dicit Syracides:Qui suum diligit filium,crebro ei admouet flagella, vt in postremis vitæ suæ diebus gaudeat. Sed vult hanc castigationem dilectione temperatam esse.

8 Vt enim Blanda patrum segnes facit indulgẽtia natos: ita prudens educatio & iustum imperium dilectione temperatum,liberos frugi efficit.

1. Educentur liberi.

9 Quid autem liberis suis debeant præstare parentes,breuiter monet Apostolus,cum ait: Educate illos in disciplina & admonitione Domini. Hic tria requirit Apostolus à piis parentibus, quæ præstabunt suis liberis,videlicet,educationem,disciplinam & admonitionem.

10 Ad educationem liberorum obligantur parentes,Lege naturæ,mandato Dei, omnium hominum iure communi,& legibus ciuilibus.

In disciplina contineantur.

11 Deinde requirit disciplinam, qua vt instituantur nati in rerum piarum & honestarum cognitione:ita humani & comes redduntur: quo ipsorum prudens conuersatio & parentibus ipsis sit honori, & reipublicæ vtilis.

Admoneantur.

12 Tertio loco requirit Apostolus admonitionem Domini,quã pueris veluti in animum ponunt, & ingerunt quid facto opus sit. Vult enim Apostolus,vt illa teneris mentibus assiduis monitionibus, instillentur quæ Domini sunt,hoc est, quæ ad veram pietatem & timorem Domini faciunt. Deinde etiã, adhibeantur artibus discendis, ad quas natura videatur maxime idonei: idque vt & sibi victum honestè quærãt & sint vtiles suo loco in Ecclesia & politia.

13 Parentes qui hæc officia negligunt, in naturã peccant, Deum horribiliter offendunt, (cuius vice funguntur in educandis liberis) liberos proprios perdunt, & in Ecclesiam & politiam sunt crudeles. Quare & maledicti iuxta illud Prophetę Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter.

2. Liberorum officium.

14 Quid vicissim liberi debeant parentibus, idẽ Paulus docet repetens Legem Dei: Honora patrem & matrem tuam, vt bene sit tibi, & sis longæuus in terra.

15 Syracides 3.ait:Tam factis,quam dictis, patrẽ matremque honora, vt ab hominibus ad te benedictio perueniat. Vult Sapiens orationis reuerentiam cum cæteris vitæ officiis necessariis atque honorificis coniunctam esse,vt liberi ea tum dicant, tum faciant, in quibus ipsorum reuerentia erga parentes reluceat.

16 Verùm liberi qui hunc honorem non tribuunt parentibus, in naturam & in Deum horribiliter peccant. Huc illud Syracidæ: Quam infamis est desertor patris,& maledictus à Domino,qui mouet indignationem matri suæ.

XLVII.

HERILE IMPERIVM.

De dominorum & seruorum officiis.

1 TERTIVM Imperium œconomicum,est herile,in quo herus imperat,& serui parent.

1. Dominorum officium.

2 Scientiam imperandi seruis tradit Paulus Ephes.6.9.hisce verbis: Et vos Domini eadem facite seruis,remittentes minas, scientes quod & vester ipsorum Dominus est in cœlis,& personarum acceptio apud Deum non est. Col.4.1. Domini quod iustum est & æqualitatem seruis præbete.

Eius partes.

3 Hæc Pauli testimonia quinque continent spectanda in herili imperio.Horum primum est, quod liceat homini Christiano vti seruorum operibus. Secundum,quod Domini Christiani debeant oculis fidei intueri suos seruos,& cogitare se & ipsos esse con seruos Dei. Tertium ex secundo sequitur, quod debeant placide illos tractare,non asperè,aut Tyrannicè.Quartum,vt reddant τὰ αὐτὰ seu iustum & æqualitatem, hoc est iure analogo compensent mercede & beneficentia illorum labores. Quintum, cum dicit apud Deum personarum acceptionem non esse, monet dominos de pœnis in quas incurrent, si tyrannice seruos suos tractauerint.

2. Seruorum officium.

4 Idem Apostolus seruis hanc regulam præscribit. Eph.6.5. Serui obedite dominis vestris carnalibus cum timore & tremore,& in simplicitate cordis vestri,tanquam Domino,non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes,sed tanquam serui Christi facientes voluntatem Dei cum beneuolentia seruientes Domino,& non hominibus, Col.3.22. Serui obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum seruientes quasi hominibus placẽtes,sed in simplicitate cordis timentes. Quodcunque facitis ex animo operamini tanquam Domino.

5 Hæc Pauli dicta præscribunt seruis iustam pa-

rendi dominis ſuis rationem. Primo loco requirit in ſeruis timorem Dei, ſine quo nullum officium rectè præſtari poteſt, nec à dominis nec à ſeruis. Secundò, requirit in ſeruis ſimplicitatem: qua nequitia πανουργία ſeruilis, contumax rebellio & reſponſatrix audacia expellitur. Tertiò, requirit obediendi alacritatẽ in ſeruilibus officiis. Quarto regulam obediẽtiæ tradit cum iubet ſeruos obedire Dominis tanquam Chriſto, Quare vult vt Chriſtiani ſerui in omnibus actionibus ſuis ad mandatum Dei reſpiciant. Poſtremò magnifice ſeruorum obedientiam ornat, cũ ipſam Deo præſtari pronunciat.

6 Verùm ſerui qui hanc ſuam parendi regulam negligunt, plerunque puniuntur egeſtate in ſenectute, vt taceam maledictionem in quam ſua contumacia iuſtè incurrunt.

XLVIII.

DIVITIÆ.

Exordiũ à refutatione erroris monachorũ de perfectione, quã in ficta paupertate cõſtituunt.

1 IN primis Monachorum error deteſtandus eſt, qui perfectionem Chriſtianam poſuerunt in mendicitate, & diuites omnes extra perfectionis ſtatum eſſe falsò ſtatuerunt.

2 Nam neque diuitiæ, neque paupertas, per ſe, aliquem meliorem aut deteriorem faciunt. Quare rectè ille apud Terentium, diuitias neque in bonis neque in malis numerat, ſed tales dicit eſſe, quales ſunt ij, qui illis vtuntur. Idem plane iudicium eſt de paupertate ſeu mendicitate.

3 Si quis ergo bene vtitur diuitiis, bonæ cenſentur: Contra vero, ſi male, malæ culpa vtentis ſunt.

4 Hinc rectè Plato diuitias cæcas eſſe pronũciat ſine prudentia: acutum aũt cernere, cum prudentiã ſequuntur. Et ſapiens: Diuitiæ ſunt bonæ ei, in quo non eſt peccatum, & paupertas mala in ore impij. Et Bernhardus. Crimen non eſt in rebus, ſed in vſu agẽtis. Item, nec diuiti obſunt opes, ſi eis bene vtatur: nec pauperem egeſtas commendabilem facit, ſi inter inopiam ſordes peccati non caueat.

5 Proinde conſtãter teneatur hæc regula, Quod neque diuitiæ, (loquor autem de terrenis diuitiis) neque paupertas ſeu mendicitas, per ſe, hominem coram Deo commendabilem reddant.

Regula.

6 Cum igitur diuitiæ à Domino dicantur ſpinæ, & ab Apoſtolo laqueus, non ad rerum naturam, ſed ad abuſum referendum eſt. Nã multi diuites, ſuis diuitiis malè vtuntur, & inde fiunt petulantes, & ſuperbi ac pugnaces, atque ita in alios contumelioſi & iniurij, iuxta dictum Græcorum, πλοῦτος ὕβριν τίκτει.

7 Ne ergo piis diuitiæ fiant vel ſpinæ, vel laqueus, ſed inſtrumenta potius multarum virtutum, in gloriam Dei, & multorum vtilitatem: tria ſunt in diuitiis ſpectanda, videlicet iuſta acquiſitio, pia poſſeſſio, ac prudens adminiſtratio. De his tribus ordine dicemus.

A diuitibus tria requiruntur.

8 Quantum itaque ad iuſtam acquiſitionem diuitiarum attinet, ſex ſequentes regulæ teneantur.

1. Sit diuitiarum iuſta acquiſitio.

9 Prima, Summa cura & præcipua, in tota vita, & omni actione noſtra, ſit ſalutis animæ noſtræ, iuxta Domini dictum: Quærite primum regnum Dei & iuſtitiam eius.

10 Secunda, Quia hæc vita opus habet adminiculis, iuxta ordinationem Dei, quæri poſſunt facultates, licetque iis quæ ad victum cultumque neceſſaria ſunt quærendis operam dare. Hæc regula confirmatur non ſolum promiſsione diuina. Deus enim pie laborantibus benedictionem promittit: verumetiam multorum Sanctorum exemplis, qui ampliſſimis ſua induſtria partis diuitiis, abundarunt.

11 Tertia, Sit labor noſter in legitima vocatione legitimus, vt bona conſcientia gloriari poſsimus, nos in vllius fraudem nihil egiſſe.

12 Quarta, Abſint malæ artes, quibus facultates aliorum ad nos auarè trahamus: abſint fallacię & fraudes in contractibus.

13 Quinta, Omnibus contractibus, approbatis à gubernatoribus ſapientibus, liberè vtamur.

14 Sexta, Lucrum, quod proficiſcitur, nobis laborantibus, ex benedictione Dei, capiamus tanquã ex manu Dei, fructumque laboris noſtri tanquam iuſtam mercedem, percipiamus cum gratiarum actione.

15 Partas his vijs diuitias vt pie poſsideamus ſũma cura adhibẽda eſt. Nam niſi pie poſſederis, quod iuſte acquiſitum eſt, tibi ipſi laqueum ad interitum paraſti.

2. Piè poſſideantur.

16 Hic proinde regula Dauidis, Pſalm. 62. 11. obſeruetur: Si diuitiæ affluant, nolite cor apponere, hoc eſt, nolite fiduciam collocare in diuitiis, ſunt enim incertæ.

17 Hæc regula Dauidis vult, vt animus noſter non ſit affixus diuitiis: vult vt non metiamur felicitatem fallaci diuitiarum menſura: vult vt non efferamur ſuperbè aduerſus tenuiores.

18 Quicunque ergo pius eſſe velit, abiiciat fiduciam diuitiarum: ne ſibi in laqueos vertantur: ne ſibi intercludant aditum regni cœlorum. Sit ſpes firma in ſolo Deo, ſiue augeantur, ſiue minuantur, ſiue auferantur diuitiæ. Retineatur verus theſaurus Ieſus Chriſtus. Qui enim hunc habet, verè diues eſt, etiãſi cum Lazaro mendicet panem.

19 Hic affectus in Paulo Apoſtolo fuit, qui ita de ſe ait, Phil. 4. 12. noui & humilis eſſe, & abundare, hoc eſt, paupertate, contemtu, & ærumnis preſſus, non frangor animo, ſed ſubmitto me voluntati Dei, & conſtanter perfero aduerſæ fortunæ ſęuitiam. In felici rerum ſucceſſu minime ſuperbio, ſed in timore Dei, cum gratiarum actione, pręſentibus bonis vtor.

20 Hoc ſuum exemplum vult omnibus piis cõmendatum Apoſtolus. Nam ſumma ars piorum eſt, nec aduerſis frangi, nec proſperis efferri.

21 Verùm huius artis principia duo ſunt, videlicet, viua fides, & verus timor Dei. Fides enim facit, ne in aduerſis ſuccumbamus. Timor Dei nos reprimit, ne in proſperis efferamur. Vtrunque principiũ inuocatione Dei fulcitur & conſeruatur.

22 Cùm in hunc modum animus diuitiis compoſitus eſt, debet de prudenti adminiſtratione ſuarum diuitiarum cogitare, vt rectus & legitimus ſit diuitiarum vſus.

3. Prudenter adminiſtrẽtur.

23 Etſi autem laudanda eſt ſententia Xenophõtis, qui vſum diuitiarum triplicem facit: (Primã partem cultui diuino tribuit. Secundam amicis indigentibus. Tertiam conſeruationi & ornamento Reipublicæ, in qua quis viuit) tamen nos verbo Dei edocti, diſtinctius paulo & clarius oſtendemus pium & verũ diuitiarum vſum qui in quatuor poſitus eſt.

24 Primus ergo & principalis diuitiarum vſus eſſe debet, vt ſeruiant conſeruandæ religioni, & propagandæ gloriæ Dei.

Primus vſus diuitiarum: cõſeruatio religionis.

25 Hic vſus confirmatur ex fine hominis. Homo enim primum conditus, & deinde regenitus eſt per ſpiritum ſanctum, vt Deum glorificet. Proinde quicquid bonorum habet homo, ad iſtum ſuæ creationis & reparationis finem referre debet.

26 Hic multi, miſerè ineſcati cupiditate habendi, horribiliter peccant. Sunt enim diuites, qui nihil prorſus

p rorſus conferunt ad conſeruandum verbi miniſterium. Sunt qui rapiunt ſceleratè, quæ diuino cultui à maioribus noſtris deſtinata ſunt. Sũt qui diuitiis ſuis augent potentiam Tyrannorum ad opprimendam Eccleſiam, & abolendam religionem, quibus pręſtaret ſi nunquam nati fuiſſent. Nam illorum portio, tandem erit cum Diabolo, cuius ſatellites ſunt.

27 Pius ergo cui contigere facultates in hoc mũdo, intueatur finem creationis & regenerationis ſuæ: & partem ſuarum facultatum conferat in hunc vſum vt Dei gloriam ornet, ac veram religionem ſuis opibus promoueat.

28 Proponat ſibi pius piorum hominum, vt Dauidis, Ioſiæ, Ezechiæ, Conſtantini, Theodoſij, item multorum honeſtorum nobilium & ciuium, aliorũque exempla, quorum hæc præcipua cura fuit, pro ratione facultatum ornare gloriam Dei, iuuare docentes & diſcentes religionem, conſeruare Scholas, & honeſta Scholarum priuilegia, defendere Doctores pietatis contra ſæuitiam & iniuriam Tyrannorum, quibus nihil dulcius eſt, quã varias artes & vias excogitare, quibus opprimere poſſunt docentes & diſcentes. Horum Tyrannorum vicem toto pectore doleo. Nam reproba ſua mente magis magiſque ſe immergunt in gehennam.

Secundus vſus: conſeruatio rerumpublicarum.

29 Secundus vſus diuitiarum verus & legitimus eſſe debet, vt eas reſpub. in quibus viuimus, iuuemus & ornemus pro noſtrarum facultatum modulo.

30 Hanc ob cauſſam tributa imponuntur, vt illis tanquam neruis contineatur reſpublica, hoc eſt, vt ſint ornamenta pacis, ſubſidia belli legitimi, & prēmia eorum, qui Reipublicæ præſunt.

31 Hic non parum peccant duo hominum genera. Sunt enim quidam, qui tametſi abundant facultatibus: tamen cum aliquid erogandum eſt in vſum Reipublicæ, hoc vafrè reiiciunt in miſeram plebeculam, quæ vltra vires & facultates conferre quæ petuntur, cogitur. Qui autem hoc faciunt, ſuo reſeruantur iudicio.

32 Sunt etiam forte, qui non contenti ordinariis reditibus, nouas exactiones ſubditis imponunt, qui non tam furti, quam ſacrilegij rei, coram Dei tribunali, ſiſtuntur.

33 Verùm hoc intelligi cupio prudenter. Nam hîc diſcerno inter tempora pacis, & belli. Tempore pacis ſit contentus Magiſtratus ordinariis reditibus nę in Deum peccet. Tempore belli, corpora & facultates ſubditi ſuo magiſtratui debent. Verùm hîc piam prudentiam moderatricem eſſe oportet.

Tertius: conſeruatio familiarum.

34 Tertius vſus rectus & legitimus diuitiarum eſt, vt quilibet pro ratione ſuæ perſonæ ſtatum ſuũ tueatur, honeſtè viuat, ac ſuam familiam alat atque defendat.

35 Verum hîc cauenda ſunt duo vitia, ſordes & prodigalitas. Sordes ſunt indignæ pio homine. Prodigalitas effundit temere facultates: ſæpe in ſplendorem ſtatui minime conuenientem.

36 Pius nobilis tueatur ſuum ſtatum, relinquat principibus ſuam magnificentiam. Honeſtus ciuis relinquat nobilibus ſuum ſplendorem. Doctor pietatis in Scholis & templis, modeſte tueatur ſuum ſtatum, ſine thraſonico faſtu. Breuiter, quilibet, quod ſuæ perſonæ conueniat, cogitet.

Quartus: cura & cõſeruatio pauperũ.

37 Quartus & poſtremus vſus rectus & legitimus diuitiarum ſit, vt diuites afficiantur egenorum calamitate, eoſque ſubleuent ſuis facultatibus.

38 Nam hoc conſilio Deus abſque omni dubio vult in medio noſtri eſſe pauperes & egenos, vt exploret, & qua ſimus erga ipſius mandatum obedientia promtitudine, & quo ſimus affectu erga filij Dei membra.

39 Quare non ſine cauſſa in extremo die prouocabit Dominus ad opera miſericordiæ, tanquam ad teſtes fidei & timoris Dei. Eſuriui, inquit, & dediſtis mihi cibum, ſitiui, & dediſtis mihi potum, hoſpes eram, & collegiſtis me.

40 Cur autem tanti faciat opera miſericordiæ Dominus, oſtendit cum ait: Amen dico vobis, quatenus feciſtis vni ex iſtis fratribus meis, mihi feciſtis, & quatenus non feciſtis vni ex iſtis minimis, nec mihi feciſtis.

Præmia recti vſus diuitiarũ.

41 Huiuſmodi verum & rectum diuitiarum vſum, duo præter ſpiritualia præmia, conſequuntur: ſtabilitas bonorum, & illuſtris beneficiorum commemoratio in cœtu piorum, quæ eſt ſumma gloria. Ita enim Sapiens ait: Itaque eius bona conſtabilientur, eiuſque beneficia in cœtu Sanctorum commemorabuntur. Et Pſalmus 112.9. Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi. Hoc eſt, perpetuo in hominum memoria durat.

Supplicia impiis diuitibus parata.

42 At quanta mala concomitantur iniuſtam acquiſitionem, & profanum abuſum diuitiarum, nemo oratione explicare poterit. ſumma tamen huc redit, quod conſcientia ſcelerum, & metu iudicij diuini tãdem proſtrati miſerrimè ſuas opes ſint relicturi, vel hæredibus ſuis in laqueum, vel alienis, & plerunque hoſtibus. Atque ita tandem, ſuo magno malo, diſcũt vanam fuiſſe ſpem, quam collocarunt in diuitiis, vero & viuo Deo poſthabito. Nam fieri non poteſt, vt ſimul & Mammonæ & Deo vero ſeruias.

XLIX.

CVRA.

Vtilitas huius doctrinæ à conſideratione oppoſitorũ.

1 VT nulla maior peſtis eſt veri cultus Dei, quam ethnica & profana cura & ſolicitudo, ita ſummus cultus Dei eſt, cum vnuſquiſque ſolicitè ambulat coram Deo in vocatione ſua.

2 Eſt itaque operæpretium, vt pij rectè inſtituantur, ne nimium vel in dexteram partem deflectãt, omnem curam abiicientes: vel in ſiniſtram, ethnica & profana cura tabeſcentes.

Triplex cura.

3 Eſt autem triplex cura. 1. Quædam enim eſt neceſſaria & ſancta. 2. Quædam ethnica & profana. 3. Quædam ex vtroque genere mixta.

1. Neceſſaria & ſancta.

4 Neceſſaria & ſancta ſolicitudo eſt pars officij Chriſtiani hominis, quæ nobis & mandato Dei, & multis illuſtribus exemplis commendatur.

Confirmatio à dictis.

5 Paulus enim Rom. 12.8. ait: Qui præeſt, in ſolicitudine præſit 1. Tim. 5.8. ſi quis ſuorum, & maxime domeſticorum, curam non habet, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior.

Ab exemplis.

6 Exempla huius ſanctæ curæ, ſacra hiſtoria plurima ſuppeditat, vt Noe, Abrahæ, Iſaac, Iacob, Ioſeph, Moſis, Iudicum, Regum, Ducum, Prophetarum, ſacerdotum, &c.

7 Breuiter, vera pietas cõſiſtere nequit, niſi hæc ſancta cura adſit, cum in communi piorum omnium tum in ſingulorum vocatione & officio.

Applicatio.

8 Pius proinde rex, pro ſuo regno & ſubditis, pius paterfamiliâs, pro ſua domo, vxore & liberis, pius Euangelij miniſter, pro commiſſa ſibi Eccleſia, & quilibet pro ſeipſo, ſanctam ſolicitudinem habere debet.

Eius limites quatuor.

9 Vt autem ſancta hæc cura certis limitibus claudatur, in ea ſpectanda ſunt quatuor, videlicet, mandatum Dei, fides, finis, & modus.

Mandatū. 10 Mandatum Dei est quo præcipitur hæc sancta cura. Hoc mandatum iubet, vt Deum, proximū, & nos ipsos intueamur. Vult enim Deus, vt coram se solicitè ambulemus. Vult vt proximos pia cura foueamus. Vult vt nostræ salutis & vocationis rationem habeamus.

Fides. 11 Fides ideo requiritur, quia nihil sine fide rectè fieri aut Deo placere potest. Deinde fides est veluti regula huius sanctæ curæ. Nam nisi ad hanc regulam moderemur curam nostram, sancta esse non potest.

Finis. 12 Finis principalis debet esse gloria Dei, cui alij plures subordinentur, vt Status cuiusque incolumitas, Conseruatio œconomiarum & Politiarum, Ecclesiæ ædificatio. Hi omnes gloriæ Dei destinentur.

Modus. 13 Modus sanctæ curæ hic esse debet, vt pius in omnibus actionibus se voluntati Dei subiiciat, à quo non solùm successus petendus est, verumetiam, si parum labor noster votis responderit, ipsius tamen beneplacito nos submittamus.

Obiectionis explicatio, insignibus exemplis cōfirmata. 14 Quod autem Deus non semper sinat, vt votis nostris omnia respondeant (sæpe enim frustra videmur vel summam curam adhibuisse, sæpe preces nostræ videntur contemni) in caussa est dilectio Dei erga nos. Ea est enim nostra imbecillitas, vt in rebus prosperis facilè vincamur à vana gloria, partem saltem nostri successus nobis ipsis ascribentes: sicut scribitur de Iosia, qui cum roboratus esset, cor ipsius in interitum eleuatum est. Et Ezechias in afflictione Iustus fuit: in prosperitate, à vana gloria est victus.

15 Episcopi Romani in paupertate & persecutione sanctissimi fuere: at successores in diuitiis, splēdore & prospero rerum successu, obliti sunt Dei, & ex pastoribus versi sunt in lupos.

16 Ecclesia sub tyrannis sancta erat: postea ex fauore Imperatorum facta est remissior. Verissimum est enim dictū Prophetæ: Afflictio dabit intellectū.

17 Quapropter singulari arte opus est, ne rerum prosperitate abutamur in nostram ipsorum perniciem. Atque ob eam caussam, Deus paterno consilio, & singulari dilectione facit, vt nos interdum asperioribus flagellis cohibeat, ne ferociores facti, iugū obedientiæ abiiciamus. Nescit enim mens hominis seruare modum, rebus sublata secundis.

2. Mala & profana. 18 Mala & profana solicitudo, quæ & ethnica dicitur, & Matth. 13. 22. suffocans: Solicitudo, inquit, seculi huius, & seductio diuitiarum, suffocat sermonē, vt non ferat fructum.

Eius origo. 19 Nascitur autem hæc profana solicitudo ex diffidentia & ignorantia prouidentiæ diuinæ, & prohibetur sæpe verbo Dei. Matth. 6. 34. Nolite soliciti esse in crastinum, 1. Petr. 5. 7. Omnem curam proiicientes in illum.

Error. 20 Hæc profana cura, in caussa, in fine, & in modo, longissime aberrat à sancta & pia solicitudine. In caussa: quia oritur à diffidentia & ignorantia. In fine: quia præsentis vitæ securitatem & tranquillitatem tantum spectat. In modo: dum iustum modum & mensurā trāsgreditur, mundana cœlestibus, peritura æternis, saluti animæ tranquillitatē corporis, præponens. Non enim se subiicit voluntati Dei: sed potius fremit aduersus Deum, irascitur Deo, quando omnia ex voto non succedunt.

3. Mixta. 21 Mixta solicitudo est, qua curamus quidem, quæ officij nostri sunt: sed modum non seruamus. Sæpe enim propter innatam in nobis intemperantiam, in officium Dei sacrilegè irrumpimus. Vt cum Pater familiâs, rectè quidem secundum mandatum instituit familiam, liberos curat, quærit victum, &c. sed non rectè laborem & curam partitur. Labor quidem cum sancta cura in vocatione requiritur: sed euentus Deo commendandus est, cauendumque ne trepidatio aut nimia anxietas ad impatientiam & profanitatem impellat.

22 Quare hic opus est precatione, aduersus solicitudinis tentationem, qua nostra vota Deo commendemus, vt ipse nos laborantes adiuuet & euentum gubernet.

L.

PERFECTIO CHRISTIANA.

Scopus scripturæ. 1 CVm tota Scriptura, teste Apostolo, 2. Tim. 3. 17. eò pertinet, vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus: huc nonnulla de perfectione Christiana, ad quā omnia quæ hactenus disputauimus, tanquam ad finem seu scopum referenda sunt, adiiciam.

Perfectio piorum. 2 Omnium primùm statuendum est discrimen inter perfectionem duplicem piorum. Nam alia est perfectio piorum in præsenti vita: alia erit in futura.

1. In præsenti vita. 3 Perfectio piorum in præsenti vita, non æstimanda est ex perfectione seu impletione Legis: sed ex imputatione diuina, cordis rectitudine, & alacritate obediendi Deo, qualis in omnibus vere piis existit.

4 Monachi insulsè definiūt perfectionem Christianam esse, abdicare diuitias, & paupertatem spontaneam amplecti.

Refutatio erroris Monachorum. 5 Etsi autem Dominus Matt. 19. 21. iuueni, à quo interrogatus erat de modo consequendi vitam æternā, dicit: Si vis perfectus esse, vade, vende tuas possessiones & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & veni & sequere me: tamen non rectè ex personali mandato, constituunt generalem regulam, & ex singulari facto vniuersalem definitionem: præsertim cum exceptiones sint manifestæ.

6 Nā Noe, Abraham, Dauid, & multi alij, perfecti in Scriptura dicuntur: qui tamen suas facultates non abiecerunt, sed eis, vt plurimarum virtutum instrumentis, rectè vsi sunt.

7 Non ergo dictum Domini ad iuuenem, accōmodandum est in specie ad generalem definitionē: sed in genere tantum. Nam si iuuenis iste secutus fuisset Christum, & anteposuisset obedientiam erga ipsum suis diuitiis, vere fuisset perfectus. Proinde omnis, qui ex fide Christi anteponit obedientiam erga ipsum omnibus rebus charissimis in hac vita, perfectus rectè dicitur.

8 Abraham iustus fide promissionis, iubetur à Domino, filium suum vnigenitum, quem diligebat, Isaac mactare in holocaustum. Hic quia Abrahā anteponit obediētiam erga Deum filio, quo nihil erat illi dulcius in vita, nihil carius, pronūciatur perfectus.

monachorum. 9 Hoc Abrahami exemplum duo docet. Primùm, quæ sit perfectio personæ. Deinde, quæ sit perfectio operis.

10 Perfectio personæ est ex fide Christi obedientiā erga Deū præferre omnibus rebus mūdi. Perfectio operis est, cum opus perfectum est, non quidem opere operato, vt loquuntur, seu operis consummatione, sed proposito operantis & acceptione diuina.

12 Abraham enim non perfecit opus mandatū: sed quia propositum fuit rectum, & voluntas promta, Deus acceptauit opus.

Partes. 12 Porro partes Christianæ perfectionis sunt, rectitudo mentis, puritas affectuū, & morū integritas.

13 Rectitudo mētis est rectè sentire de Deo, iuxta ipsius verbum. Puritas affectuum agnitione nostræ in-

ſtræ infirmitatis,fiducia Mediatoris, & voto pietatis continuandæ æſtimatur.Morũ integritas in pietate erga Deum,ſanctimonia vitæ, dilectione erga homines,& ſancta,in vocatione cura.

Definitio.

14 Vel vt omnia breuius dicamus.Perfectio Chriſtiana eſt retinere fidem & bonam conſcientiam.

15 Neque perfectionis vox in hoc loco,imperfecto gradibus:ſed fucato & mendaci,hoc eſt,hypocriſi,opponitur.

16 Breuiter,Perfectio Chriſtiana in hac vita, in vera pietate & non fucata conſiſtit.

17 Eſt ſiquidem pietas vera,fundamentũ,principium,dux,& gubernatrix omnium virtutum.

18 Fundamentum,quia ſuper ea extruuntur veræ virtutes.Principium,quia ab ea manant, vt à fonte riuuli.Dux, quia regit eas,& continet intra verbi Dei limites. Gubernatrix, quia dirigit eas, vt recta ad finem verum ferantur, videlicet, ad gloriam Dei, ædificationem Eccleſiæ, & vtilitatem proximi.

2 Perfectio,in futura vita.

19 Perfectio Chriſtiana in futura vita conſtabit perfecta regeneratione corporum & animarum, & conformitate noſtri cum Deo,qui erimus Deo iuncti perfecto amore in omnem æternitatem.

20 In hac coniunctione noſtri cũ Deo ſummo bono,poſitus eſt finis bonorũ hominis, & vera hominis beatitudo & ſalus. Hanc donet nobis Pater cœleſtis in Chriſto vnico Mediatore.

LI.

STATVS ANIMAE post mortem corporis.

Errores adu.rectã fidem de ſtatu animæ poſt mortem corporis: & eorũdem ſolida refutatio 13. firmiſſimis argumentis confirmata.

1 QVI fingunt animas poſt mortem corporum vel interire, vel dormire, ſeu nihil ſentire,ſiue boni,ſiue mali, contra Scripturam ſentiunt: quæ & vitam & ſenſum tribuit animabus, poſtquam diſceſſerunt à corporibus, id quod Scripturis confirmabimus.

2 Primùm enim filius Dei dicit,Ioan.11.25. Qui credit in me, etiamſi mortuus fuerit, viuet,hoc eſt, etiamſi moriatur ad tempus, quoad corpus attinet: tamen anima viuet, quæ eſt ita creata vt ſit immortalis.

3 Significat ergo Dominus duo, Primùm, quod anima morientis in fide Chriſti, ſit poſt mortem victura beata.Alterum, quod anima non credẽtis, ſit victura miſera.

4 Secundò, Orta diſſenſione inter Phariſæos & Sadducæos de anima poſt mortem, viuatne an moriatur:quorum illi & animam viuere poſt mortem, & corpora aliquando viua proditura ex ſepulchris, recte ſtatuerunt: hi autem neutrum crediderunt. Horum ergo falſam opinionem Dominus hoc argumento euertit,Mat.22.32. Deus eſt Deus viuorũ. Deus eſt Deus Abraham,Iſaac & Iacob. Ergo Abraham,& Iſaac,& Iacob viuunt. Non autẽ nunc corporibus.Igitur animabus:quæ aliquando redibunt ad corpora,vt & ipſa viuant.

5 Tertiò,Dominus dicit diſcipulis ſuis, Mat.10.28.Nolite timere eos qui corpus occidunt,& animã non poſſunt occidere.Sed timete eum potius, qui & animam & corpus poteſt perdere in gehenna. Quid poteſt clarius dici de vita animæ poſt mortem corporis?

6 Quartò, Salomon claris teſtatur verbis, quid illi futurum ſit, qui moritur in timore Dei.Puluis, inquit, (id eſt corpus hominis) redibit ad terram, vnde ſumtus eſt. Spiritus autem, (id eſt,anima hominis) redibit ad Deum, qui dedit illum. Eccleſiaſt. 12.7.

7 Quintò,Sap.3.1.ita ſcriptum eſt: Iuſtorum animæ ſunt in manu Dei,& non tangit illas tormentũ. An non hoc dictum congruit cum Chriſti & Solomonis dictis,de vita animæ poſt mortem corporis?

8 Sextò,Chriſtus proponens hiſtoriam de diuite & impio Epulone, & de paupere & pio Lazaro, Luc.16.19.an nõ apertiſſimè affirmat vtriuſque animam poſt mortem corporis viuere? Illius quidem, in pœnis miſeram: huius verò,in ſinu Abrahæ beatam?Quid? An non eſt hoc animã poſt mortem corporis viuere & ſentire?miſeram eſſe vel beatam?

9 Septimò,Petrus Apoſtolus claris affirmat verbis,eorum animas detineri in carcere, qui Chriſti ſpiritui ſonanti in Noe, & inuitanti ad pœnitentiã non crediderunt. Quare neceſſe eſt fateri impiorũ animas poſt mortẽ corporum,& ſupereſſe, & viuere,& ſentire pœnas.1.Petr.3.19.20.

10 Octauò,Sanctus Ioannes, in ſua reuelatione, cap.6.10.dicit Sanctorũ Martyrum animas clamare in cœlo,& expetere vindictam eorum, qui ſua corpora occiderunt.Si ergo Sanctorum animæ in cœlo ſunt beatæ cum Deo: vanus eſt,qui eas vel interijſſe,vel ita ſopitas,vt nihil ſentiant ſtatuit.

11 Nonò, Quid audit Latro qui pependit in cruce,& dixit: Domine memento mei dum veneris in regnum tuũ? An non ei reſpondit Dominus, Luc. 23.43. Hodie eris mecum in Paradiſo, hoc eſt,in loco cœleſti & beato? Quod ſane non de corpore latronis intelligi poteſt.Quare neceſſe eſt vt de anima accipiatur, quæ nunc beata viuit in cœlo,cum Chriſto, & multis Sanctorum animabus, & caſtiſſimis Dei angelis.

12 Decimò,Chriſtus moriturus in ara crucis pro peccatis noſtris clamauit & dixit: In manus tuas Domine commendo ſpiritum meum. Luc. 23.46. Iam autem ipſe dicit,Ioan.12.26. Vbi ego ſum, illic & miniſter meus erit. Quare vt anima Chriſti recepta eſt in cœlũ in manus Dei:ita omniũ eorũ animę recipiuntur,qui Chriſto per fidem inſetũtur. Quod enim in capite præceſſit,ſequetur in membris.

13 Vndecimò,cum Iudæi Stephanũ propter Chriſti confeſſionẽ obruerent lapidibus,vidit Stephanus cœlum apertum, & filium Dei ſtantem ad dexterã Patris,quem moriturus inuocat & ait: O Domine, accipe Spiritum meum. Act.7.59.

14 Hîc videmus Iudæos habuiſſe poteſtatem in corpus Stephani, ſed non in animam, quam filius Dei in cœlum ad ſe recepit, vt illic beata viuat. Nec aliter ſentiendum, de aliorum piorum animabus.

15 Duodecimò, Paulus poſt multas moleſtias in Apoſtolico munere, tandem ait, Philip.1.23. Cupio diſſolui & eſſe cum Chriſto.Diſſolutio hæc,fuit animæ à corpore ſeparatio, qua animam poſt mortem non dubitabat manſuram cum Chriſto,corpore in terra condito.

16 Decimotertiò, Ioannes dicit: Beati mortui qui in Domino moriuntur:requieſcũt à laboribus ſuis, & opera eorum ſequuntur eos. Apoc.14.13.

17 Si mortui ſunt beati: certe beati ſunt reſpectu animarum. Nam corpora ante reſurrectionẽ communem,nec bonum nec malum ſentiunt. Si iam animæ ſunt beatæ: certe ſunt,viuunt, gaudẽt in cœlo cum angelis Dei.

18 Omitto Platonis,Ciceronis,Macrobij,Lucretij, Xenophontis, Senecæ, & aliorum plurimorum Philoſophorum ſententias,de animarũ immortali-

tate, quæ etsi veræ & præclaræ sunt: tamẽ, quia quærimus immotam certitudinem, maneamus apud tredecim illas demonstrationes, quas ex verbo Dei infallibili adduximus.

Ex superioribus demõstrationibus conclusiones tres certissimæ.

19 Ex demonstrationibus adductis, hęc ordine, & absque omni dubio, concludamus.

20 Primum, quod hominũ animæ vere supersunt, viuunt & sentiunt, mortuis & in puluerem redactis corporibus.

21 Secundum, quod omnium impiorum animę sint in summis doloribus, & tormentis nunquam finiendis.

22 Tertium, quod omnium eorum, qui in Domino mortui sunt, animæ sint beatæ, absque omni dolore & tormento: sint apud Deum, sint cum Christo: expectent corporũ gloriosam resurrectionem, & extremum iudicium, quando redibũt animæ in corpora viua, ac vnà viuant in omnem æternitatem beati. Amen.

LII.

RESVRRECTIO mortuorum.

Necessitas huius articuli in fidei doctrina.

1 QVONIAM fides resurrectionis mortuorum, in qua boni donabuntur vita æterna, & mali suppliciis nunquam finiendis subijcientur, excedit omnem sensus nostri & rationis mensuram, necesse est, vt firmis fundamentis nostram fidem confirmemus: ne cum Epicureis & maxima colluuie generis humani, vel de hoc articulo dubitemus, vel prorsus fidem eius abijciamus.

Methodus disputationis de resurrectione.

2 Duo ergo hic faciemus. Primum, iaciemus solida fidei nostræ fundamenta, quo sit immota fides nostra, de hoc articulo. Vt enim quod facilius sculpitur facilius aboletur: ita citius venit in dubium, quod velocius fuerit persuasum. Non ergo leuia, sed solidissima argumenta proferemus, quibus fides huius articuli nitatur. Deinde reddemus rationem, cur filius Dei non dicat credentes, sed eos qui bona fecerunt, prodituros in resurrectionem vitæ: qui verò mala fecerunt, in resurrectionem iudicij.

Primum fundamẽtum: Certitudo veritatis Dei.

3 Cogitantes itaque de hoc articulo, primum omnium veniet nobis in mentem, qua certitudine nitatur vniuersa Scriptura Prophetica & Apostolica, quam cum constiterit esse infallibilem & immotam, animus nõ amplius de vlla promissione Dei dubitabit, quantumuis illi videantur sensus & ratio, adeóque tota natura contraria esse. Nam vt ratio & sensus non se extendunt vltra naturæ limites: ita fides promissionum diuinarum prorumpit cœlum, non dubitans de vlla promissione Dei. Nam Deum potentem, iustum, veracem, statuit.

Alterum: perpetuitas regni Messiæ.

4 Deinde regnum Messiæ, quod habet perpetuum Scripturæ cõsensum de perpetuitate, intueamur. Hoc regnum Christi, quod est vitæ æternæ, opponitur regno mortis & tenebrarũ, quod Diabolo tribuitur. Semen, inquit Scriptura, mulieris, conteret caput Serpentis, hoc est, destruet opera Diaboli, id est, peccatum & peccati stipẽdium mortem abolebit. Id autem fieri non potest nisi ressuscitatis mortuis. Necesse est igitur vt resurgãt mortui. Siquidem Rex noster Christus mortuus & sepultus est, & nostram carnem tanquam primitias, cum è sepulchro prodiret, è terra reduxerit, vt sciamus nos virtute ipsius in lucem prodituros.

Argumenta pro resurrectione.

1 Resurrectio Christi.

5 Pendet ergo resurrectio nostri à resurrectione Christi regis nostri. Is primo dierum surrexit: nos in nouissimo die resurgemus. Ideo Paulus Christum primitijs confert: nos vero maturæ messi. Est enim, vt ipse Dominus testatur, consummatio seculi tempus messis. Cum ergo scimus Christum resurrexisse, sciamus & nos eius virtute resurrecturos. vide 1. Corinth. 15.

2. Quinque argumenta patrum ante Mosen.

6 Secundo, Patres ante Mosen cum nondum Prophetica & Apostolica extarent scripta, quinque futuræ resurrectionis post mortem habuere argumenta.

7 Primum à forma hominis erecta. Est enim hæc forma Symbolum naturæ hominis, videlicet, quod sit cõposita ex terrestri & cœlesti natura. Siquidem homo conditus est ex limo terræ, & spiraculo Dei. Dicere autem hanc tam nobilem naturam & singulare Dei opificium conditum esse ad certũ interitum, nimis absurdum fuerit. Hinc coniecturã duxerunt Patres de corporum resurrectione.

8 Secundum, ab imagine Dei, ex qua & finis hominis intelligitur, & vitæ perpetuitas significatur. Nam vt imago Cæsaris in nummo, monet quid debeatur Cęsari: ita imago Dei in homine, docet quid homo debeat Deo, videlicet, perpetuũ cultum, ad quem præstandum perpetuitas vitæ requiritur. Pręterea absurdum est cogitare Deum velle suam imaginem perpetuo interitu obscurari & opprimi.

9 Tertium à loco, in quo homo creatus, collocatus est. Ideo enim Deus hominem conditum in Paradiso collocauit, vt significaret statum hominis fœlicem fore, modo obediret. Iam autem cum sit sapientis, non frustrari fine instituti opificij sui: Patres rectè ratiocinabantur, hominem aliquãdo suo pristino statui restitutum iri. Quod fieri non potest sine resurrectione mortuorum.

10 Quartum à semine promissio, quod omniũ euidentissimum & maximum resurrectionis futuræ argumentum est. Sciuerunt enim Patres, Semen mulieris promissum esse, vt contereret caput Serpentis, hoc est, vt destrueret opera Diaboli, seu regnum Satanæ, quod est peccati & mortis. Hinc Patres absque omni dubitatione, fidem resurrectionis extruxerunt.

11 Quintum, à perpetuitate fœderis. Inijt Deus pactum sempiternum cum Abrahamo, videlicet, quod velit esse Deus ipsius & seminis eius post eum in sempiternum. Hoc fœdus non potest esse ratum, nisi homines à morte resurgant, postea perpetuo victuri. Alioqui Deus ipsorum Deus dici non posset: cum Deus non sit mortuorum, sed viuorum. Atque ita Patres à forma hominis, naturam: ab imagine Dei, finem: à loco, statum: à semine, reparationem post lapsum: à fœderis qualitate, perpetuitatẽ reparationis: & ab his simul, resurrectionem hominis à morte, ratiocinabantur.

3. Iustitia Dei.

12 Tertiò, Demonstratio resurrectionis firma sumitur à iustitia Dei. Nam cum Deus iustus sit: necesse est vt virtuti præmium, & vitio suppliciũ reddat. Quod cum non fit in hac vita: (Nam ideo hoc differt Deus vt extet testimonium futuræ resurrectionis) necesse est homines boni & mali resurgant: & vnusquisque reportet mercedem, secundũ ea, quæ gessit in corpore.

13 Neque enim hic satis erit dicere, animabus præmia & supplicia rependi pro factis in hac vita. Nam cum omnis vitæ nostræ vsus, in corporis animæq; consortio est: necesse est pręmia virtutum & supplicia scelerum non corpori seorsim, nec animæ seorsim, sed homini cõstãti ex corpore & anima debe-

deberi. Proinde animas redituras esse in eadē corpora, vt homines resurgant, necesse est.

14 Interea vt corpora mortuorum, cum bonorum tum malorum, vermibus hic obnoxia sunt: ita animæ piorum quidem, cum gaudio, expectant resurrectionis diem: Impiorum vero vermibus & igni conscientiæ torquentur, metuentes iram in die resurrectionis, in quo tradentur, cum corporibus, in quæ redierint, æternis cruciatibus.

4. Perspicua Scripturę prophetica & Apostolicæ testimonia.

15 Quartò, clara Scripturæ testimonia de hoc articulo colligenda sunt, qualia sunt hęc inter multa, Esaiæ 26.19. Viuent mortui tui, & interfecti tui resurgent. Ezech.37.12. Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam de sepulchris vos, popule meus: & dabo vobis spiritum & viuetis. Hic Propheta liberationem populi Israelitici à captiuitate Babylonica, figuram esse futuræ resurrectionis mortuorū, significat. Atque ita Prophetico spiritu vtrunque videt & complectitur, videlicet liberationē populi à captiuitate, & resurrectionē mortuorum vniuersalem, cum qua illam confert. Iob.19. 25. Et ego scio quod redemtor meus viuit, & in nouissimo (scilicet die) stabit super terram (scilicet iudicaturus) & post quam cum pelle mea excauauerint (scilicet vermes) hoc, (scilicet corpus meū) etiam in carne mea videbo Deum, quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, nō alienus. Hoc est, ego ipse proprietate personæ & vtriusque substantiæ veritate, resurgam.

16 Daniel.12.2. Multi qui dormiunt, euigilabūt: alij ad vitam æternam: alij ad opprobria & cōtemtum sempiternum.

17 In nouo Testamento Christus contra Sadducæos probat resurrectionem mortuorum, Mat. 22.31. Item, Matth.25.31. resurrectionem & iudicium simul prædicit Dominus.

18 Christus ait, Ioan. 5.28. Veniet hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocē eius, & prodibunt qui bona fecerunt in resurrectionē vitæ, qui verò mala egerūt, in resurrectionem iudicij.

19 Omnes præterea Apostoli resurrectionis futuræ testes sunt. Quid enim aliud est prædicatio Euangelij, quam testimonium resurrectionis? iuxta illud, Marc.16.16. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, Qui verò non crediderit, condemnabitur. Hæc manifestè vniuersalem hominum resurrectionem cōcludunt. Paulus Apostolus potissimū hisce rationibus articulum resurrectionis fulsit, videlicet, Prædicatione Euangelij, Exemplo Christi resurgentis, 1. Thessal. 4.14. Potentia Christi saluatoris, Philip.3.10. Arrhabone Spiritus sancti, ad Ephe.1.14. Signis in natura impressis. 1. Cor. 15.36. & Perpetuitate regni Christi, 1. Cor.15.27.

5 Sacramēta noui Testamenti.

20 Quinto, Baptismus & Cœna Domini resurrectionis futuræ visibilia sunt testimonia. Sicut enim verbum menti: ita hæc sensibus de resurrectione futura testantur. Vt igitur Baptismus duplicis resurrectionis nostri est Symbolum, videlicet animæ à peccato, & corporis ex terra: ita Cœna Domini, perpetuæ in Christo obtinendæ vitæ indicium certissimum est.

6. Signa in natura expressa.

21 Sextò, Signa in natura expressa futuram resurrectionem adumbrant. Ieronymus, Ambrosius, & Augustinus dicunt resurrectionem futuram in Phœnice aue signatam esse, de qua scribitur, quod cum in cineres redacta fuerit, mox post irrigationem viua prodeat.

22 Præterea, experientia docet, multas auiculas, vt Vpupas, Sturnos, Hirundines, tempore hyberno in profundis paludibus, tanquam sepultas mortuasque delitescere: quæ verno tempore rursus viuæ prodeunt.

23 Granum coniectum in terram & mortuum, & postea renatum, etiam resurrectionis futuræ, teste Apostolo, symbolum quoddam est.

24 Est quoque vnusquisque dies imago vitæ, cui succedit nox & somnus, quo nihil morti est simili^s. Itaque reducti à somno ad vigiliam, veluti à morte reuocamur ad vitam: quæ res resurrectionis futuræ quotidiana est admonitio. Præterea Lunam quæ post defectum & veluti mortem quandam, noua prodit.

7. Præmonitiones in veteri Testamēto.

25 Septimò, Præmonitiones considerentur in veteri populo. Enoch ante diluuium, viuus translatus est. Ità enim scribitur, Genes.5.28. Ambulauit Enoch cum Deo, & non comparuit: quia tulit eum Deus. Hoc facto Deus voluit (abolita iam penè doctrina de victoria super Serpēte) proponere cōmunē omnibus doctrinā, videlicet, quod pij aliquando plenam super serpente consequerentur victoriam, ne spem suam huius mortalis vitæ finibus inclusam haberent.

26 De Elia scribitur, quod cum iam maxima pars adhæreret Baaliticis sacerdotibus, oppressa vera doctrina, sit in cœlum receptus: vt Deus isto facto rursus doctrinam de æterna vita commendaret hominibus. Ita enim textus habet, 2. Reg. 2. 11. Aquis Iordanis diuisis, Ecce currus igneus & equi ignei diuiserunt vtrumque, scilicet Eliam & Elisæum: & ascendit Elias per turbinem in cœlū. Hoc facto voluit Deus hominibus istius seculi, commendare spem futuræ resurrectionis, in qua pij ab omnibus malis & persecutionibus liberentur, oppressis eorum hostibus igne gehennæ.

27 Etsi autem Enoch & Elias in cœlum subuecti sunt, in testimonium victoriæ futuræ super Serpente: tamen in gloriam illam cœlestē & plenam, quæ est constituta electis & percipienda in extremo die, non sunt recepti, sed tantūm miserijs huius vitæ soluti, expectant plenam gloriam cum toto Christi corpore.

8. Symbola & miracula in Nouo Testamēto.

28 Octauo, Symbola futuræ resurrectionis in nouo Testamento sunt, suscitationes mortuorū, vt filiæ principis, Mat.9. Filij viduæ, Luc.7. & Lazari, Ioan.11. Nam vt hæ suscitationes à morte corporis fuere externa symbola suscitationis animarum eorum, qui credunt Euangelio: ita etiam haud obscurè figurabant plenam liberationem, quæ fiet in extremo die resuscitatis corporibus.

9. Conscientiæ testimonium.

29 Nonò, Chirographum Dei in cordibus hominum de præmijs bonorum & pœnis malorum euidens testimoniū est resurrectionis futuræ: præsertim, cum imminente iam morte, magis sentitur conscientiæ morsus, magisque torquetur animus cogitatione malè transactæ vitæ: idque in ijs qui ad Deū per fidē non sunt conuersi. Nā alij, hoc est, pij vehementer in spiritu exultant, quod tandē in portum optatum & tranquillum, postquā varijs calamitatū & miseriarum in hoc mundo iactati sunt procellis, perueniant. Siquidem Spiritum sanctum promissæ hæreditatis arrhabonem in pectoribus inclusum habent, qui facit vt minus mortem perhorrescant.

10. Consentiētia piorū omnium & martyrū suffragia.

30 Decimò & vltimò, Consentientia Sanctorū omnium temporum suffragia, fidem futuræ resurrectionis comprobant, quæ quia plura sunt quā numerari possint, ea omitto.

31 Martyres præterea infiniti, omnibus penè tēporibus, nunquā tam forti animo grauissima sustinuissent supplicia, nisi suæ confessionis præmia in futura vita, resuscitatis corporibus, sperassent.

32 Hinc testimonijs, quorum alia infallibiter probant, alia probabiliter confirmant, alia venustè pingũt resurrectionis futuræ mysteriũ, cõtenti sim⁹.

33 Neque moremur Epicureorum voces, siue ioco siue serio dicantur. *Infidelitas*, ait Ambrosius, *non potest claram fidem resurrectionis habere. Quia sicut carbo cinere suo coopertus obcæcatur: ita hi perfidia sua erroris tenebris circumdati, luce carebunt.*

Sadducæorum & Epicureorum impietas refellitur varijs argumentis tum à potentia & voluntate Dei, tum à natura petitis & supra explicatis.

34 Postquam ergo constat nobis, de veritate immota, sciamus hanc vnam satis refutare Sadducæorum & similium vanitatem, qui ignorantes sapientiam potentiamque Dei, & Scripturas de volũtate ipsius, ex mensura sensus humani, & ex rationis regula suum extruxerunt, & extruunt, errorem.

35 Sed nos ab illis quæramus, Cur putent mortuos non resurrecturos? Nam si, vt illi dicunt, mortui non resurgẽt: necesse est vt id fiat: vel, quia Deus non potest: vel quia non vult mortuos excitare. Si non potest: vel ignorat modum suscitandi mortuos, vel si norit, imbecillior est, quam vt valeat. Nunc autem, quia sapientissimus est, ignorare non potest: & quia potentissimus, (vt patet ex creatione rerum ex nihilo, & earundem perpetua gubernatione) non potest imbecillior dici, quam vt valeat. Huc illud Augustini: *Absit vt ad resuscitanda corpora vitæque reddenda, non possit omnipotentia Creatoris omnia reuocare, quæ vel bestia, vel ignis absumsit, vel in puluerem cineremue collapsum, vel in humorem solutum, vel in auras est exhalatũ. Absit vt sinus vllus secretumque naturæ, ita recipiat aliquid subtractũ sensibus nostris, vt omnium Creatoris aut lateat cognitionem, aut effugiat potestatem.*

Simile.

36 His Augustini verbis, Viues addit hanc similitudinem: Diligenti & acuto patrifamiliâs in promtu est, & velut ad manum, ac ante oculos, vbi quidque, in quamlibet amplis suis ædibus, sit reconditum: & Deum aliquid putabimus in hoc mũdo latere, cuius infinita sapientia minor est hic totus mundus, quam cuiusuis nostrûm angustissima & minima capsula.

37 Quod autem velit Deus suscitare mortuos, jam multis immotis rationibus demonstratum est: adeo vt de voluntate Dei nemo sanus dubitare possit. Hanc proinde immotam veritatem opponamus omnibus, quæ huic veritati opponi possunt. Et hoc Pauli dictum, tanquam clypeum, opponamus & nostræ rationi atque sensibus, & aliorum argutijs: *Qui promisit, potest etiam præstare.* In hoc dicto acquiescamus, expectemusque è cœlis venturum esse Saluatorem, qui transformabit nostra contemta corpora vt fiant conformia suo glorioso corpori: idque ea potentia, qua potest sibi omnia subijcere.

De qualitate corporum suscitandorum.

38 Quantum autem ad qualitatem corporum ressuscitandorum attinet, sciendum est quid habeãt commune corpora iustorum & iniustorum, & quid peculiare per se.

39 Corpora vtrorumque, hoc est, iustorum & peccatorum, tria habent communia, videlicet, *eandem carnis naturam* cum personalibus proprietatibus, absque mole crassa, superflua & inutili: *Incorruptibilitatem*, qua fit, vt corrumpi & in nihilum redigi, aut in auras resolui non possint: & *Immortalitatem*, qua perpetuò supererunt sine victu & alijs præsidijs, quorum vsus erat ipsis sustentandis in hac vita mortali, necessarius. Huius rei caussam exponit Ieronymus cum ait: *Erit corpus quod resurget incorruptibile & immortale, non solum iustorum, sed etiã peccatorum. Iustorum quidem, vt semper possint permanere cum Christo: Peccatorum verò, vt absque interitione sua, debitas luant pœnas.*

Discrimẽ inter piorum & impiorum corpora.

40 Discrimina autem inter corpora iustorum & peccatorum hæc erunt præcipua. 1. Corpora iustorum erunt in gloria, in compensationem ignominiæ, quam hic sustinuerunt: Peccatorum vero in confusione, quæ erit contumaciæ pœna. 2. Iustorum corpora, perpetuis detestationibus in Deo oblectabuntur, pro momẽtanea huius vitæ afflictione: Peccatorum nũquam finiendis tormentis subijcientur, cum propter transgressionem Legis diuinę, tum propter contemtum Filij. 3. Iustorum corpora, in cœlo erunt conformia Christi corpori glorioso, cui in hac vita sub cruce erant similia: Peccatorum autem, in inferno, opprobrio sempiterno obruentur. 4. Iustorum corpora lumine diuino, tanquam pallio vestientur: Peccatorũ autem tenebris infernalibus oppressa, à fruitione vultus Dei excludentur. Atq. hæc exclusio à fruitione vultus Dei, æterna mors dicitur: sicuti contrà æterna vita est, in omnem æternitatẽ iucundissimo Dei aspectu frui.

De conditione corporũ nostrorum post resurrectionẽ.

41 Sed Paulum Apostolum de Sanctorũ corporibus differentem audiamus, 1. Cor. 15. 40. & c. Sũt corpora, inquit, cœlestia, & sunt corpora terrestria. Sed alia quidem cœlestium gloria: alia, terrestrium: alia gloria Solis: & alia Lunæ: & alia gloria Stellarum. Stella siquidem à stella differt in gloria: ita & erit resurrectio mortuorum. His verbis Paulus significat, quanta futura sit corporum iustorum subtilitas post resurrectionem, nimirum, quod sint futura purissima, defecatissima, subtilissima.

42 Huius rei admonebit nos claritas corporũ cœlestiũ, quæ Paulus hic proponit tanquã symbola gloriæ corporum nostrorum post resurrectionem.

53 Hinc facilè est intelligere, quod supra dixi, videlicet quod corpora iustorum, sunt purgata ab omni mole crassa, obscura, ponderosa & inutili, clarificatis spiritibus & carne, vt proxime accedant ad spiritualem naturam. Vnde sequitur in Paulo: Seminatur corpus corruptibile, suscitatur incorruptum: seminatur ignominiosum, suscitatur gloriosum: seminatur infirmum, suscitatur potens: seminatur corpus animale, suscitatur corpus spirituale. Et paulò pòst: Sicut gestauimus imaginem terreni (id est Adam in hac vita, in quo dominabatur anima viuens, vnde animalis dicebatur) ita gestabimus imaginem cœlestis, hoc est Christi resurgentis, vt in nobis spiritu dominetur, vnde corpora nostra spiritualia dicuntur.

44 Et idem Apostolus ad Philippen. 3. 21. affirmat Christum transfiguraturum nostra contemta corpora, vt sint futura conformia ipsius glorioso corpori, idque per eam potentiam, qua potest sibi omnia subijcere.

Vsus huius doctrinæ.

45 Horum, quæ iam dicta sunt, de gloria corporũ iustorum, vsus est, vt nos inde consolationẽ petamus, dum corpora nostra in hac vita, varijs morbis, contemtu, & morte affliguntur: vt Sanctorũ corpora habeam⁹ in honore: vt ea honorificè sepeliamus: vt munda seruemus ea loca, in quibus Sanctorum corpora sepeliuntur, & quasi consopita delitescũt, donec tuba archangeli excitabuntur.

Altera pars methodi huius capitis.

46 Sed cur dicit Dominus, Io. 5. 29. eos, qui bona fecere, prodituros in resurrectionem vitæ: qui vero mala fecerunt, in resurrectionem iudicij? Num ergo bona opera, vt Papistæ hinc colligunt, merentur vitam, vt mala condemnationem? Nequaquam. Firma enim sunt hæc veritatis testimonia. Stipendiũ peccati mors, donum autem Dei est vita æterna per Iesum Christum, Rom. 6. 23. Si est donum, gratis datur. Si gratis datur, non redditur pro merito,

Gratia

Gratia enim, vt ait Augustinus, *est nullo modo, quæ non est gratuita omni modo.* Deinde solus Christus est, qui remittit peccatum, qui iustificat, qui sanctificat, qui homines Patri reconciliat. Ergo solus Christus meretur suis, id est, in se credentibus, vitam æternam.

1. Cur vita æterna bene operãtibus promittitur, quum sit gratuitũ Dei donũ.

47 Cur igitur hic Dominus affirmat eos, qui bona fecere, prodituros in resurrectionem vitæ, videlicet, vt resuscitati viuant beatam & immortalem vitam: & qui mala fecerũt, prodituros in resurrectionem iudicij, hoc est, vt suscitati æternam mortem luant? Vt ex signo perspicuo discernat inter hæredes vitæ æternæ, & damnandos: vt omnes creaturæ, & potissimum sancti angeli, filios Dei ex qualitatibus propriis agnoscant: vt nemo se spectro fidei & hypocrisi fallat. Non ergo hic opera, vitæ æternæ merita facit Christus, quod esset seipsum mediatoris gloria spoliare: sed indicia fidei non fucatæ.

48 Vt enim vera & viua fides efficax est per charitatem, & cernitur in operibus charitatis: ita spectrum fidei, vanitate & hypocrisi delectatur.

49 Verè ergo Bernhardus sentit cum ait: *Bona opera non sunt caussa regnandi, sed via regni.* Cuius autẽ generis hæc opera potissimum esse oporteat, docet Christus, Lucæ 16.9. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Et Matt. 25.35. Esuriui & dedistis mihi cibum, sitiui & dedistis mihi potum, peregrinus eram & collegistis me, nudus eram & cooperuistis me, infirmus eram & visitastis me, in carcere erã & venistis ad me. Et Mat. 5.3. &c. Christus pauperes spiritu, mites, lugentes, esurientes & sitientes iustitiam, pacificos, mundos corde, patiẽtes persecutionem, pronunciat beatos, hoc est, liberos ab æterna miseria, quam ipsi suis peccatis meruerant, & hæredes vitæ æternæ, quam ex dono Dei per Christum habent.

50 Ex his locis promtum est colligere, Primùm, quod nõ loquatur Dominus nisi de iis, qui Filij Dei per fidẽ sunt facti. Deinde, quod ea opera, quæ sunt germani fidei fructus intelligat: qualia sunt mortificatio carnis, patientia, studium benefaciendi hominibus, misericordia erga afflictos, facultatibus iuuare egenos. Huiusmodi operibus, tanquam hostiis quibusdam, delectatur Deus: & sunt propriæ filiorum Dei notæ, & veræ fidei germani fructus, qui non magis à fide, affectu saltem, separari possunt, quam calor ab igni.

2. Cur solius dilectionis testatæ erga proximũ Christus meminit.

51 Secundo quæritur, Cum multa genera sint bonorũ operum, quæ Dominus sua Lege requirit: cur vnius certi generis tantum Dominus, Matth. 25.35. in sententia iudiciaria meminit? Meminit autem solius beneficentiæ erga proximos, neq; erga quosuis proximos, sed erga proximos misere afflictos, videlicet, Esuriẽtes, sitientes, nudos, vagos, incarceratos. Huius rei duas esse caussas sciendum est.

52 Vnã, quia in hoc genere operũ magis cernitur charitas erga proximũ carere omni fuco, quæ sanè charitas, sancti timoris Dei, & viuæ cordis fiduciæ certissimum & infallibile est indicium. Est proinde hoc genus bonorum operum, luculentum testimoniũ filiorũ Dei, qui hæredes vitæ ęternę scripti sunt.

53 Alteram, quod in hoc genere operum manifestior est imitatio Filij Dei, cuius membra sunt hæredes vitæ æternæ. Nam cum Filium Dei, hoc operũ genere proximè imitantur homines, haud obscure testantur, se vere Filios Dei esse per Christum, cuius Spiritu mouentur ad beneficentiam misere afflictis præstandam. Cum igitur & adoptionis nostri in Christo, & viuæ fidei, timorisq; Dei, testimonium sit perspicuum hoc genus operum, non mirum est, Christum eius potissimum meminisse in sententia, quam ipse iustus iudex pronunciabit in die iudicij.

54 His tertiã caussam non ineptè addiderimus. Dominus ipse misericordiam anteponit sacrificio, & ceremoniali cultui. Proinde hoc genus operum præcipuè requirit, vt sciamus cum eo reliqua placere, & sine eo nihil, si non præstetur, modo possit. Nã deficiente facultate præstandi, Deus affectum pium & promtam voluntatem loco facti reputat.

3. De iis qui in mortis articulo conuertũtur.

55 Tertio, quæritur de illis qui maximam ætatis suæ partem transegerunt in sordibus suis, sine vera pœnitentia, & tandem vel in mortis articulo conuertuntur. Respondeo, Peccata eorum qui conuertuntur in obliuionem venire apud Deum, qui apud Esaiam ait. Ego sum, Ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor. Qui enim in Filio est per fidẽ, habet remissionem peccatorum, habet iustitiã Christi, qua apparebit iustus in die iudicij, & habet propositum benefaciendi, quod Deo pro facto est, quando negatur præstandi facultas.

56 Præterea de horum conuersione & inuocatione, qua in mortis articulo se committunt fidei Filij Dei, testabũtur angeli eorum in die iudicij. Sed rem illustremus exemplis.

Exempla.

57 Lazarus fuit Filius Dei, & hæres vitæ æternæ, sic & Latro in cruce, & Cornelius aulicus, de quo Lucas in Actis. Lazarus & Latro affectu hæc opera habuere, non externo facto. Ille enim paupertate: hic temporis breuitate post conuersionem impediebatur quo minus affectus sui externa testimonia ederet. At Cornelius qui à conuersione diutius vixit, testimonia suæ fidei, & pij affectus luculenta edidit, adeo quod ipsius Eleemosynæ & preces cœlum penetrasse à Luca commemorentur.

58 Hæc quæ diximus & necessitatem beneficiendi concludunt, & beneficium Mediatoris esse gratuitum ostendunt, & inter olim iudicandos clarissimè discernunt.

ASSERTIONES

QVIBVS LEGES DECALOgi explicantur, propositæ & disputatæ in Academia Hafniensi, ab anno Domini 1567. vsque ad annum 1574.

Autore

NICOLAO HEMMINGIO.

PROOEMIVM DECALOGI.

Locutusque est Deus cunctos sermones hos. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo seruitutis.

Duplex proœmiũ

1 DVPLEX Proœmium Legi Dei præfigitur, Exo. 20. Vnum Mosis, quo populum excitat & præparat ad audiendas Leges diuinas. Alterum Dei, quo populus docetur quis sit

Deus,& quid ſit à Deo expectandum.

1. Moſis.

2 Moſis autem hoc eſt prooemium: *Et locutus eſt Deus omnia hæc verba.*

3 Hoc prooemium meritò omnium hominum animis infixum eſſe deberet,vt eius nunquam caperentur obliuione.

4 Eſt enim vnum ex illis principiis,quæ immota tenere oportet omnes eos, qui in ſchola Chriſti proficere in ſalutem cupiunt.

Veræ Religionis quatuor principia.

5 Sunt autem quatuor hæc principia tenenda Chriſti diſcipulis. Primum,quod vnus ſit Deus,conditor omnium rerum & conſeruator. Secundum, quod hic verus Deus certo verbo hominibus ſuam voluntatem patefecerit. Tertium, quod hoc verbũ ſit comprehenſum in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis,in quibus ipſe Deus loquitur. Quartũ,quod vt quicquid eſt præter hoc verbum non ſit ad ſalutẽ neceſſarium:ita quicquid pugnat cum hoc verbo,ſit tanquam venenum Diaboli fugiendum.

6 Inter hæc,tertium eſt quod Moſes hic nobis commendat,cum ait: *Et loquutus eſt Deus omnia verba hæc.*

7 Mens enim pia cupiens ſe Deo approbare,ac iuxta ipſius voluntatem & credere & viuere, certa non eſt priuſquam intelligat ea quæ audit hoc niti principio.

8 Hinc eſt quod Prophetæ hanc vocem toties repetant:Hæc dicit Dominus:Os Domini locutum eſt:Hæc dicit Dominus Sebaoth. Hinc eſt quod ipſe Filius Dei ſermonem Patris ſe loqui reſtatur. Et Paulus eandem ob cauſſam titulum Apoſtolatus ſuis aduerſariis obiicit.

9 Hoc verbum Dei infallibile in ſe, Deus propter humanam ignorantiam & multiplicem cæcitatem,variis modis, ſuum eſſe, & non alicuius creaturæ teſtatus eſt.

10 Et quoniam menſura rationis,hoc eſt demõſtratione,capi non poteſt,teſtimonia addidit admodum congruentia.

11 Vt igitur quæ lumine mentis percipi poſſunt demonſtrationibus innoteſcunt:ita quæ aciem humanæ mentis excedunt,cœleſtibus & diuinis teſtimoniis confirmantur.

Teſtimonia certitudinis verbi Dei

12 Huius generis teſtimonia ſunt & externa & interna. Externa,vt patefactiones diuinæ,miracula, prophetiæ,conſenſus Moſis, Prophetarum, Chriſti & Apoſtolorum,duratio & conſeruatio Eccleſiæ,& cruenta confeſſio infinitorum Martyrum omnibus ſeculis. Interna ſunt Spiritus ſancti obſignationes in cordibus fidelium.

13 Huius verbi diuini vera & non fluctuans perſuaſio & fides, fundamentum eſt omnis fiduciæ pietatis & virtutis, quibus Deo coniungimur, & aſſequimur finem noſtræ creationis.

14 Quod enim radix eſt arbori,quod oculus corpori,quodq; telis contexendis ipſa ſunt ſtamina, vt rectè ait Thodoretus, hoc perficiendis animis eſt veritatis cognitio ſtabiliſq; rerum diuinarum fides.

15 Admoneamur igitur hoc Moſaico prooemio, de certiſſimo & indubitato principio & Theologiæ veræ,quod eſt ipſum verbum Domini,in libris Propheticis & Apoſtolicis comprehenſum,& quod omnia quæ pugnant cum hoc verbo, ſint venena Diaboli inſidiantis ſaluti humani generis.

2. Dei.

16 Alterum prooemium eſt ipſius Dei: *Ego ſum Iehoua Deus tuus,qui eduxi te de terra Ægypti,&c.*

17 Pauca ſunt quidem hæc verba, ſed quæ nulla ſapientia humana exhauriri poſſunt.

1. Modus cognoſcẽdi Deum.

18 Omnium primum prooemium hoc Domini proponit modũ cognoſcendi Deum, videlicet, Verbum & Teſtimonium verbo additum.

19 Tametſi autẽ Paulus dicit, Rõ.1. τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ fuiſſe hominibus manifeſtum ex rerum creatione & conſeruatione: tamen cognitio hæc non fuit eis ſalutaris, imò pernitioſa magis idq; ipſorum culpa.

20 Nam quo magis quæſiuerunt Deum naturali lumine,eo magis vanitate mens,tenebris intelligentia,& cor obduratione oppreſſa ſunt.

21 Siquidem nihil ex illa notitia concluſerunt, quam horrendas idololatrias,quas infinita ſcelera, vt Paulus teſtatur,ſecuta ſunt.

22 Salutaris proinde cognitio Dei, ex verbo & teſtimonio ſimul petenda eſt.

23 Quare vt nihil præter & contra verbũ de Deo ſentiendum & cogitandum eſt,vel loquendum, ſed illud ſolum de Deo credendum,quod ipſe de ſe teſtatur,iuxta dictum: *Eſſe Deum credas,quod de ſe prædicat ipſe:* ita teſtimonia verbo addita,ipſius bonitatẽ nobis cõmendant, & fidem & inuocationem accedunt,quibus nos ſeiungimus ab omnibus aliis cœtibus in mundo,& adhæremus Eccleſię Dei,quæ eſt ſocietas Sanctorum.

2. Vnitas eſſentiæ & trinitas perſonarum.

24 Secundò, etſi obſcurius docemur hoc prooemio de eſſentia Dei & perſonis in vna diuina natura tamen vnitas eſſentiæ diuinæ, & pluralitas perſonarum in vna eſſentia hic indicantur.

25 Prima enim vox *Iehoua* ſingularis numeri, ſignificat eſſentiam illã diuinam,ſimpliciſſimã & vnicam eſſe,hoc eſt,quod vnus ſit Deus in eſſentia.

26 Secunda vox Hebræis eſt pluralis numeri,qua ſignificatur pluralitas perſonarum ſubſiſtentium in vna diuina natura.

28 Hoc myſteriũ primũ propoſitũ eſt in Libro creationis,vbi dicitur: In principio creauit Elohim cœlũ & terrã,vbi plurali numero,propter perſonarũ diſtinctionem vtitur Moſes, cui adiungit ſingulare verbum,propter eſſentiæ & naturæ vnitatem.

28 Hoc ipſum deinde in Prophetis repetitũ eſt, & poſtea clarius in nouo Teſtamento patefactum, vbi & patefecerunt ſe tres perſonæ in diuinitate, & nominantur, Pater, λόγος ſeu Filius, & Spiritus ſanctus.

29 De hoc arcano ita loquitur Bernhardus: *Sacramentum hoc magnum eſt & quidem venerandum, non ſcrutandum, quo pluralitas in vnitate, ac ipſa vnitas ſit in pluralitate. Scrutari hoc temeritas eſt, credere pietas eſt,noſſe vero vita eſt æterna.*

3. Dei bonitas & fœdus in Chriſto.

30 Tertio,cum dicitur, *Deus tuus*, ſignificatur bonitas Dei, φιλανθρωπία erga homines, & requiritur fides in hominibus,qua hanc bonitatẽ ſibi applicant, quod fieri non poteſt ſine Mediatoris notitia.

31 Hanc vocẽ cum audiret populus Iſrael,non omnes fundamentum bonitatis Dei erga homines cogitarunt,nec veram fidem adhibuerunt huic verbo.

32 Qui pij inter eos fuerunt,vt Moſes, Caleb & quidam alij, vt seriò cogitarunt ſuam indignitatem: ita ardenti fide in promiſſum mulieris ſemen recubuerunt.

33 Reliqui,vt hypocritæ, ſua dignitate putabãt ſe hunc honorem adeptos, quod Deus ipſos ſuum populum vocauerit, & ſegregauerit ab aliis omnibus nationibus.

34 Moſes ergo & qui cum illo erant pij, hac ſofide,& iuſtificati ſunt, & placuerunt Deo, per obedientiam Legis,etſi eam perfectè non præſtituerint. Cæteri autem Legis damnatoria ſententia oppreſſi, in ſuis peccatis perierunt.

35 Atque ita hoc prooemium concio fuit Euangelij,Nam Deus ſe nemini cõmunicat niſi per prædicationẽ,qua offertur fauor & gratia Dei in Chriſto Ie-

sto Iesu, omnibus credentibus.

36 Et tametsi Mediatoris mentio non sit expresse: tamẽ includitur in promissionis verbo, *Deus tuus*, ex eoq; intelligitur, vt ab effectu caussa.

37 Nam cum certitissimum sit neminem placere Deo, nisi per Christum & in Christo, consequitur hanc bonitatis, & misericordię promissionẽ fundari in illo dicto: Semen mulieris cõteret caput Serpẽtis.

4. Autoritas Legis confirmata.

38 Quarto, continet hoc Domini prooemium confirmationem autoritatis Legis diuinæ, eamque triplicem.

39 Prima sumitur à potestate, qua sibi Dominus ius imperij vendicat, cum dicit: *Ego sum Iehoua.* Est enim hoc nomen Dei proprium, quo essentia, potentia & maiestas ipsius significatur. Potentia enim & maiestas τῇ αὐτοφυείᾳ diuinæ necessario coniunctę sunt.

40 Secunda, sumitur à promissione diuina, cum inquit: *Deus tuus & Dominus tuus.*

41 Tertia sumitur à beneficio, cum inquit: *Qui eduxit te è terra Ægypti.* Quo admonet populum totius Historiæ eductionis de Ægypto, in qua cũ præcipuum sit liberatio, per aspersionem sanguinis in postes domorum, fides requirebatur in agnum Dei Iesum Christum, cuius sanguinem adumbrabat sanguis agni aspersus.

42 Pij proinde cum hoc dictũ audiuerũt, reuocarunt in memoriam promissionem agni illius immaculati, qui tolleret peccata mundi.

5. Prouidentiæ Dei testimonium.

43 Quintò, cum dicit: *Ego sum Iehoua Deus tuus*, significat se & creatorem esse omniũ, & conseruatorem, atq; adeo suæ prouidentiæ omnia subiicere.

44 Non enim vt faber, relicta naue à se extructa, discedit: sed vt Pater, prouidentia omnia vel minima dirigit atq; gubernat, prout maximè suæ gloriæ expedire videtur.

45 Detestandi igitur sunt furores Græcorũ, qui tollunt prouidentiã, & negant Deum vel posse, vel velle rerum à se conditarum curam habere.

6. Gratitudo piis cõmẽdata.

46 Sextò, inuitat nos hoc prooemium & ad gratitudinem erga Deum, à quo tanta bona habemus, ab ipso conditi & creati: & ad studium obediendi ipsius præceptis.

47 Est proinde hoc prooemium, veluti fundamẽtũ & caussa Legum, quas Dominus humano generi imposuit, nõ quidem sui caussa, qui nostra obedientia non indiget, sed nostri, quibus obedientibus, vt Pater benignissimus, proponit præmia maxima.

48 Natura enim hanc Legem omnibus posuit, vt sint grati erga benemeritos, & maxime erga optime meritos.

49 Si igitur parentibus debemus gratiam, qui nos genuerunt & aluerunt, multo magis gratos nos esse oportet Deo, à quo parentes habemus, in quo sumus, viuimus & mouemur, ac tanta prouidentia conseruamur, vt tandem optatam beatitudinem, ad quam conditi sumus, consequamur.

50 Dolendum est proinde vehementer, quod tantus veternus occupet humanas mentes, vt non immensa bonitate moti, gloriam quam debent Deo reddant.

II.

SVMMA CAPITA DEcalogi.

Totius legis Summa.

1 DEcem Legis Moralis præcepta Dominus ad duas theses reuocat, tanquam ad summa capita seu fontes, ex quibus dependent & manant.

2 Harum theseon prior est: *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota mente tua, & ex tota fortitudine tua.* Posterior, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.*

Ratio.

3 Harum θέσιων ratio quidem est; Deus summũ bonum est, & author omnis boni in natura. Finis verò, vt Deo coniuncti, in eo tanquam summo bono acquiescamus, quod sane summa felicitas est, adeóq; finis hominis proprius & vltimus, si statum hominis perfectissimum spectemus.

Deus perperfecte bonus.

4 Quoniam autem omne bonũ naturaliter amatur, & ipsa boni ratio, modum amori imponit, necesse est, vt Deus cum sit summum bonum, præ omnibus, ante omnia, & supra omnia diligatur.

Ergo perfectè amandus.

5 Et quia dilectionis vocabulo omnis notitia dilectionem necessario antecedens, omnis affectus dilectioni necessario coniunctus, atq; omnis actio dilectionem necessario consequens, intelligitur. Lex in Mose sapientissime ista tria coniungit, cum ait: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex tota virtute tua*, vt in corde, id est, mẽte, sit vera lux, seu notitia de Deo (quæ dilectionem Dei necessario antecedit) In anima, purissimi affectus, fides, timor Dei, spes, &c. (Qui cum dilectione Dei quasi quodam naturæ pacto connexi sunt) In virtute, conatus sufficiens ad agendum ea quæ Deus imperat, qui sane conatus necessario dilectionem Dei comitatur.

Rectitudo hominis.

6 In hac enim re consistit rectitudo hominis, vt corpus animæ, anima menti, & mens Deo pareat & obsequatur, atque ita ei fide iungatur, atque amore veluti vnum cum eo fiat.

Quid à nobis requirat Deus.

7 Etsi autem Moses tria tantum requirit, nempe totum Cor, siue mentem plenam noticia Dei, totã animã purissimis affectibus ornatam, & totam virtutem, qua perfectissimũ præstatur obsequium: tamen ab eo non discrepant Euangelistæ Marcus & Lucas qui quatuor, nempe cor, animã, διάνοιαν καὶ ἰσχὺν ponunt. Nam quod Moses sub genere virtutis seu validitatis, vt ita dicam, intelligit, Euangelistæ per species explicant, vt sciamus & mentis virtutem, quæ est διάνοια & corporis robur, quod est ἰσχύς, ad præstandum Deo obsequium, requiri.

8 Cum hanc Legem, qua nos obligat, vel ad obedientiã perfectam, vel ad pœnas æternas, intuemur sine Christo, deprehendimus eam in se quidem esse iustam & sanctam, sed nobis fieri ministerium mortis, vt qui eam non præstemus.

Quomodo lex Sancta est & ministerium mortis.

9 Nam cum sententiam Legis audimus: Maledictus omnis qui non mãserit in omnibus quæ sunt scripta in libro Legis, sistimur veluti coram tribunali Dei, nos damnantis propter Legis transgressionem, quam damnationem conscientia nostra agnoscit iustissimam esse. Siquidem nemo est mortalium, qui nõ longissime abest à Legis huius perfectione.

10 Idem omnino sentiendum esse de secundo Legis capite, indicat Dominus, cum ait: *Secundum est simile primo.* Hoc enim dicto vult Dominus corrigere errorem Pharisaicum. Pharisæi enim non putarunt ita difficilem esse obedientiam secundi præcepti atque primi, præsertim cũ scriptum sit: Odio habebis inimicum tuum, Nec obedientiam secundi tam necessariam, nec pœnam violati tam grauem, nec impediri posse primi obseruationem, etiãsi quis in secundo fuerit negligentior. Hunc errorem vt taxat Dominus, ait: Secundum simile est primo. Nam siue facultatem præstandi respicis, vtrumque

peræquè difficile est: siue debitum, ad vtrumque obligamur mandato: siue obligationem ad pœnam transgressionis, vtrumq; ad pœnas æternas obligat: siue denique ad connexionem obedientiæ, vtriusq: obedientia connexa est, ita vt altera sine altera stare nequeat. Qui enim Deum diligit, diligit & proximum, & qui proximum, multò magis Deum. Hanc rationem postremam similitudinis primi & secundi, vidit Theophylactus.

Lex pædagogus ad Christum

11 Quid ergo hic faciendum est? Damnatoria Legis sententia, vel te ad desperationem adiget, vel ad quærendum Christum te compellet, vt in eo inuenias, quod ipse non habes, videlicet obedientiam Legis.

12 Nam si in Christum credideris, obedientia quæ propria est Christi, fit tua ex imputatione, vt Lex non amplius habeat quod in te condemnet. Christus enim est finis Legis, in iustitiam omni credenti, Rom.10.4. hoc est, omnis qui credit, habet quod Lex vt vltimum requirit, nempe iustitiam. Si iustitiam, & vitam, adeóque salutem & fœlicitatem, quæ est finis hominis. Hinc illa gloriatio Apostoli: Christus est qui iustificat, quis est qui condẽnet? Rõ.8.33.

13 Cùm ergo iustificati simus fide, & habeamus pacem cum Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum, nõ sumus amplius sub Lege, sed sub Gratia. Rom.5.1.

Hypocritarum obiectio refellitur.

14 Sed quid contra hæc ignari scientię salutis & remissionis peccatorum, per viscera misericordiæ Dei nostri? Nonne idem nobis obiiciunt, quod præconi fidei, Paulo, magno illi Theologo, obiecerunt Romani? Quid, inquiunt, peccabimus, quia non sumus sub Lege, sed sub Gratia? Rom.6.1.

15 Hæc obiectio necesse est vt proficiscatur, vel à crassissima ignorantia Euangelij, vel ab improba libidine deformandi Euangelium.

16 Tantum enim abest, vt valeat hæc consequentia, Iustificamur gratis fide absq; operibus, Ergo bonis operibus incumbere non est necesse, vt nihil validius concludi possit, quam contrarium eius quod illi volunt, hoc modo. Iustificamur, id est, absoluimur à peccatis, & donamur iustitia Christi ex fide absque operibus. Igitur nunc summo studio bonis operibus inuigilandum est.

17 Nam Paulus opera bona & necessarium fructum iustitiæ esse scribit, & iustificationis finẽ proximum facit, & obsequium Deo debitum prædicat, & ex efficacia mortis & resurrectionis Christi in nobis fieri contendit.

Distinguẽdũ est inter iustificationẽ & nouã obedientiam.

18 Accurate proinde distinguendum est, primum inter beneficium Dei gratuitum, & hominis iustificati debitum obsequium. Beneficium Dei est gratia in iustificationem, hoc est, iustificatio hominis gratuita, quæ non ex operibus est: sed ex fide: qua sola gratia iustificans apprehenditur. Obsequium debitum hominis iustificati est, vt homo ea sequatur & faciat, quæ Deo placitura ex regula voluntatis ipsius nouit. Nam iustificati fide, debitores sumus Deo, vt membra nostra præbeamus arma iustitiæ.

2. Item legis officiũ in electis & reprobis.

19 Deinde distinguendum est inter Legis officium in non conuersis, & in conuersis. In non conuersis est ministerium mortis. Nam illi sunt sub Lege. In conuersis non est ministeriũ mortis, sed norma vitæ iustissima. Hi enim sunt sub Gratia, rigore Legis vindicati.

20 Vt ergo Lex hæc, de dilectione Dei & proximi, obligat non conuersos ad pœnas æternas, cum ab iis requirit perfectam & perpetuam obedientiã, quam præstare non possunt, ita conuersis, & absolutis à iure Legis, est regula vitæ, ad quam conabuntur vitam suam componere, quod quia non faciunt hypocritæ, sunt fide vacui.

3. Inter obedientiã in vtrisq.

21 Tertiò, Præterea distinguendum est inter obedientiam Legis in non renatis & iustificatis. In illis non placet, quia est impura, imo nulla potius. In his placet etsi imperfecta, inchoata tamen. Nam vt iustificati fide placent propter iustitiam Christi, quæ illis imputata est: ita etiam conatus illorum, donec retinent fidem & bonam conscientiam, propter Christum acceptus est, & est Deo gratum sacrificiũ.

Origo huius dilectionis Dei.

22 His iactis veluti fundamẽtis, videamus quomodo hæc Lex dilectionis inchoari possit à nobis. Nam dilectio vt summe necessaria obedientia à nobis requiritur, sine qua cætera nihil, vt Paulus testatur.

23 Cum Paulus dicit, 1.Tim.1.5. Finis Legis est dilectio, ex corde puro, conscientia bona, & fide nõ ficta, monstrat & vnde manat dilectio Dei atque hominis, & quod nemo possit eam præstare sine notitia Euangelij, & fiducia viua in Christum.

24 Nam vt puritas cordis & conscientiæ bonitas sunt ex fide vera & viua, cuius fundamentum est notitia Euangelij: (Fides enim ex cognito verbo Dei concipitur) ita dilectio Dei est affectus cordis purus, ex fide per spiritum Christi creatus: ex quo fit vt nihil cognitionem Dei & erga ipsum obedientiæ anteponamus, vtque præ omnibus, ante omnia, & supra omnia ipsum amemus, adeo vt cupiamus illi iungi, vnumque cum eo fieri.

Incremẽta.

25 Hic dilectionis affectus erga Deum, tanquã flabellis quibusdam spiritualibus, cogitatione dilectionis Dei, qua nos prius dilexit, meditatione beneficiorum Christi erga nos, fiducia & spe promissorum bonorum, atque ardenti Dei inuocatione, excitandus est, ne fonte impuro carnis obrutus, extinguatur.

Dilectio proximi.

26 Ex hac dilectione Dei manat dilectio proximi, qui gestat imaginem Dei. Quare & ipsum propter Deum diligere debemus. Vnde Augustinus: *Dilectio est rectissima animi affectio, qua diligitur Deus propter se, & proximus propter Deum.*

Huius forma & modus.

27 Forma & modus dilectionis proximi additur in Lege, cum dicitur: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Proinde amor quo nos ipsos amamus, debet esse regula, ad quam diligendus est proximus.

28 Verùm vt hoc rectè accipiatur, duo obseruãda sunt. Primum discernendum est inter duplicem amorem nostri, videlicet vitiosum & laudabilem. Deinde cauendum est, ne vitia cum subiectis eorum confundamus.

29 Duplex est amor sui. Vnus qui sequitur sensum carnis, cæcus, inconsultus, ferus & perniciosus sibi & aliis. Hic cum vitiosus sit, non debet esse regula puri amoris, quo diligendus est proximus. Alter est laudabilis, qui sequitur Spiritus impetũ, quo cupit animus in illis rebus occupari, quæ Deo sunt gratæ & sibi salutares. Hic amor sui, quia est purus & sanctus, debet esse mensura dilectionis proximi: vnde fit vt cupiamus proximo omnia, quæ ad ipsius incolumitatem & salutem facere videbuntur. Ac simul consilio, opere, precatione, ipsius cõmoda procuremus atque adiuuemus, & amoliamur ab eo pro nostris viribus, quicquid ipsi vere noxium esse deprehenderimus.

Noua dilectionis forma.

30 Christus Dominus nouam dilectionis proximi formam nobis cõmendat, cum ait: Diligite vos inuicem, sicuti ego dilexi vos, propter quã caussam nouum etiam mandatum vocat. Sicut igitur Christus dilexit nos intimè: ita & nos ipsius exemplo, nos

nos inuicem diligere debemus.

31 Alterum,quod obseruandum est in dilectione proximi, est vt caueamus ne vitia cum subiectis confundamus. Vnde Augustinus: *Vnusquisque iniquus homo,inquantum iniquus est, odio habendus est, in quantum autem homo est,diligendus est, vt illud quod in eo rectè odimus, arguamus, id est,vitium, quo possit illud quod in eo rectè diligimus, id est, humana natura,ipso emendato vitio,liberari.*

32 Etsi autem neutra dilectio,nec Dei, nec proximi perfecta esse poterit in hac vita, sed tātum inchoatur & crescit pro mensura fidei:tamen cum non sit simulata,sed ex viua fide,conscientia bona,& puro corde proficiscatur, placet Deo, & hæc inchoata dilectio est testimonium plenæ regenerationis nostri,quam expectamus, quáque perficietur dilectio & Dei & proximi.

III.

PRIMA LEX DEcalogi.

Non habebis Deos alienos coram me.

Summa Decalogi. 1 VT prooemium Decalogi modum notitiæ Dei monstrat, videlicet,per verbum,& testimonium verbo additum:ita Decalogus ipse,quo cultu Deus coli velit,ostendit.

2 Tametsi autem obedientia Decalogi ne inchoari quidem potest,sine notitia Euangelij:tamen Deus iustissimus iustè requirit ab homine,quod sibi iure debetur:& talem Legem præscribit,cui obedientia integra præstari potuisset, si homo in ea integritate perstitisset,in qua creatus fuit.

3 Atque ideo hoc facit Deus, vt agnito morbo, quæramus medicum,hoc est,vt agnito iusto iudicio Dei in nos,confugiamus ad Christum, qui est consummatio Legis,in iustitiam omni credenti. Atque ita demum obedientiam erga Legem inchoemus in hac vita,quæ perficitur in beata illa vita,quam ex fide expectamus.

Lex quomodo cōsideranda. 4 Debemus proinde Legem cōsiderare quadrupliciter. Primum, vt sumus creati in Adamo in perfectionis statu. Secundò, vt sumus post creationem lapsi. Tertiò, quatenus sumus de nouo creati, & per Christum erecti. Quartò & vltimò,in beatitudinis statu,resuscitatis mortuis.

5 His ita iactis fundamentis, primum præceptum perpendamus, à quo & reliqua pendent omnia, & sine quo nulla erga alia obedientia præstari potest.

Summa primi præcepti. 6 Est autem hoc primum præceptum: *Non habebis Deos alienos coram me.* Hoc est,Me solum Deum tuum habebis,& non alienos Deos.

7 Vt huius Legis ratio est,quod Deus conditor rerum,solus sit omnium bonorum fons,id quod significatur cum dicitur:Ego sum Dominus Deus tuus:

Finis. ita finis Legis est, vt omni idololatria & impietate abiecta solus habeatur Deus noster,& solus à nobis colatur,& non alius.

8 Vt hæc Lex prima requirit cultum vnius Dei, agniti per verbum & testimonium:ita docet non licere vllum cultum Dei instituere,sine mandato Dei.

Noua dilectionis forma. Est enim solius Dei opus cultum ordinare,iuxta dictum,Psalm.25.5. Dirige me in veritate tua, & doce me,quia tu es Deus meus.

Habere Deu quid. 9 Porrò,habere Deum,est Deum mente,affectu, voluntate,adeóque omnibus viribus complecti,seu vt ipse Deus se interpretatur, Diligere Deum ex tota mente,ex tota anima,& ex totis viribus.

Mente. 10 Mente habetur Deus, quando vera notitia Dei in mente lucet:videlicet, quod sit vnus æternus & verus Deus Pater, & λόγος, & Spiritus sanctus: quod hic Deus sit creator & conseruator rerum omnium:quod sit fons omnis boni:quod suas creaturas amet,gubernet, conseruet:quod ad se confugientes iuuet,& contra contumaces puniat.

11 Hæc in genere est vera Dei notitia, quæ in duas formas diuiditur: Vt alia sit notitia Dei Legalis,alia Euangelica.

Affectu. 12 Affectu habetur Deus, quando ex vera Dei notitia concipitur vera dilectio, verus timor,constans fiducia,& spes minime vacillans.

Volūtate. 13 Voluntate habetur Deus, cum ex mentis recto iudicio,& puro animi affectu, nascitur voluntatis alacritas,ad imperandū omnibus viribus, vt Deo perfectam & perpetuam obedientiam præstent.

Viribus. 14 Viribus omnibus habetur Deus,cum ipsæ vires, interiores & exteriores, voluntati alacriter imperanti,quæ mens rectè iudicat,& affectus purè suadent,obsequuntur & imperata faciunt.

Alienos Deos habere. 15 Contrà vero alienos Deos habet, quicunque mente,affectu,voluntate & viribus,vllam rem creatam vel fictam complectitur, sine vero timore Dei, vt ab ea pendeat,auxilium speret contra ordinationem diuinam. Hinc Scriptura diuitias, cùm illis fiditur,inter alienos Deos numerat. Et Paulus auaritiam idololatriam esse pronuntiat. Colos.3.5.

Opera primi præcepti. 16 Ex his promptum erit colligere opera primi præcepti,quæ sunt. 1. Amor verbi Dei,& consideratio creaturæ totius. 2. Notitia Dei ex verbo & creatura. 3. Dilectio quæ ipsam notitiam excipit. 4. Timor verus. 5. Fides. 6. Alacris voluntas. 7. Conatus omnium virium ad obediendum Deo, 8. Spes,ex qua patientia.

17 Hæc opera in hoc præcepto requiruntur perfecta & perpetua,qualia Adam & Eua præstitissent, si in sua integritate mansissent, qua conditi erant ad imaginem Dei. Post lapsum primorum parentum nullus fuit,neq; erit,præter vnum Iesum Christum, qui hanc Legem impleuit.

18 Porrò fides, quam requirit per se primum præceptum, versatur circa promissionem additam primo præcepto: videlicet, *Faciam misericordiam in millia iis, qui diligunt me* (scilicet ex toto corde, tota anima, & totis viribus) *& custodiunt præcepta mea.*

19 Et tametsi homo non potest hanc obedientiam præstare:tamen Deus iustissimè illam requirit vt debitum,ad quod soluendum obligatus est omnis homo,in primo parente Adam.

Quare Deus requirat id quod non possumus præstare. 20 Quare autem hoc debitum requirat Deus, exponit Christus, Matth.18.22. Vbi proponit parabolam de homine rege,& seruo qui debebat decem millia talēta. Sicut enim ille seruus,intellecta debiti magnitudine, confugit ad misericordiam regis sui, & impetrauit totius debiti condonationem: ita Lex Dei requirit perfectam obedientiam, vt homo in sese descendens,& agnoscens suum peccatum, iustámque Legis sententiam, ad promissionem quæ Decalogi præcepta præcedit,redeat,videlicet, *Ego sum Dominus Deus tuus.* Quæ promissio est pars foederis initi cum Abrahamo & semine eius,de gratuita iustificatione, & pendet ex prima promissione: Semen mulieris conteret caput Serpentis.

21 Vt autem fide huius promissionis iustificatus est Abraham:ita omnis qui credit,iustificatur,imputata sibi perfecta Legis iustitia,quam Christus præstitit,& homini credenti imputat.

22 Nam quoniam Christus Legi Dei perfectam obedientiam præstitit, iustus est ex Lege, & quia sub Lege factus est, vt eos qui sub Lege erant redimeret, iustitia ipsius credentibus imputatur, vt iusti sint & viuant.

23 Quoniam autem Christus non solum est homo, sed etiam verus & æternus Deus, fit vt eius iustitia, quam præstitit in sua sanctissima humanitate sit infinita, vt sufficiat omni credenti in iustitiam. Atque hoc est quod Paulus ait: Christus est consummatio Legis in iustitiam omni credenti. Rom.10.4.

Vsus primi præcepti.

24 Hic proinde cum huius primi præcepti, tum aliorum sequentium vsus erit, vt examines conscientiam tuam ad normam Legis, & sententiam Legis recolas hoc ordine.

25 Primùm in hoc conscientiæ examine ad regulam Legis, cum deprehendis te Lege Dei non satisfecisse, agnosce te Legis diuinæ transgressorem esse, agnosce magnitudinem & turpitudinem peccati tui. Secundò, agnosce sententiam Legis aduersus te latam, iustam esse. Tertiò, expauesce ad iram Dei, & dole quod Deum tuo peccato offenderis. Quartò, cõfugito ad promissionem fœderis noui, & viua fide recumbe in Christum expiatorẽ peccati, & ardenter pete remissionem peccatorum, donec responsum Spiritus in corde tuo acceperis, de impetrata gratia, & imputata Christi iustitia. Quintò, nactus remissionem peccatorum, fide Christi, qui nostra delicta sua delicta fecit, vt suam iustitiam nostram iustitiam faceret, redi ad Legem, & iuxta illam vitam tuam, quantum quidem id fieri potest, componito.

26 Et tametsi adhuc hærent reliquiæ peccati in natura (Vnde fit vt obedientia nostra sit imperfecta) tamen placet propter Christum, quia non sumus sub Lege, sed sub Gratia.

27 Atque ita Notitia Dei, Amor Dei, Fiducia, Spes & aliæ virtutes, quas requirit Lex, fiunt sacrificium Deo longè gratissimum & acceptissimum.

Peccata pugnãtia cũ primo præcepto.

28 Porrò peccata pugnantia cum primo præcepto, ex antithesi facile intelliguntur. Cum vero Deo, pugnant alieni Dij, quorum nomine intelligitur, quicquid loco veri Dei haberi hominibus profanis solet. Cum amore verbi, pugnat odium verbi. Cum notitia Dei, pugnat ignoratio Dei, & omnis falsa persuasio de Deo. Cum timore, pugnat profana securitas. Cum fide, diffidentia. Cum spe, desperatio & impatientia. Cum alacritate voluntatis, pugnat auersio voluntatis. Cum virium promptitudine ad obediendum, ignauia & torpor, & quæ Græcis dicitur ἀκηδία.

Præmia.

29 Præmia huius Legis inchoatæ à fidelibus sunt multiplicia, spiritualia & corporalia: vt fauor & misericordia, &c. iuxta promissionem Legi additam.

30 Hæc promissio plane irrita est sine Christo, quare Christum intuetur, qui vt Legi satisfecit: ita huius promissionis est particeps, idque in mille generationes eorum qui ex se per fidem & Spiritum sanctum nascuntur.

31 Si ergo in Christo es per fidem, statue te in fauore Dei & misericordia esse, iuxta Legis promissionem. Nam vt Christus est finis Legis, in iustitiam omni credenti: ita etiam omni credenti benedictionem Legis confert, & promissionem Legis in eo complet.

Pœnæ.

32 Pœnæ violatæ huius Legis in non conuersis est, maledictio & damnatio, & visitatio iniquitatis in tertiam & quartam generationem.

33 Hoseas 4. capit. 6. vers. meminit specialis cuiusdam pœnæ violati huius præcepti, cum ait: Quia oblitus es Legis Dei tui, obliuiscar & ego filiorum tuorum.

IIII.

SECVNDA LEX

Decalogi.

Non facies tibi sculptile, &c.

Præceptũ.

1 LEx Domini, Exo.20. hæc est: *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quæ est in cœlo desuper, & quæ est in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea. Ego sum enim Dominus Deus tuus.*

Summa.

2 Tria hac Lege prohibentur. Primum, ne Deum vlla effigie exprimere tentemus. Effigies enim Dei manu hominis expressa, cedit in contumeliam diuinæ maiestatis. Nam cum Deus sit expers corporis, inuisibilis & infinitus, & effigies omnis ex materia corporea sit visibilis, & terminis clausa: fieri non potest sine contumelia Dei, effigiem Dei manu exprimere.

3 Secũdum, quod prohibetur est, ne incuruemus nos coram vllo idolo religionis caussa. Nam cum ex duplici natura compositi simus, anima & corpore, vtrumque debemus Deo, videlicet cultum interiorem animæ, & exteriorem corporis.

4 Qui ergo corpore prosternit se coram idolis, religionis ergo, inuertit naturæ ordinem, subiiciens se infra creaturas. Deinde sacrilegium committit, tribuens creaturæ cultum, qui soli creatori debetur.

5 Tertium, quod hac Lege prohibetur, est, ne animo fingas tibi Deum, qui non est Deus, & ne animo neges esse Deum, qui reuera est Deus. Id quod & Ethnici fecerunt, qui multitudinem Deorum introduxerunt, & hæretici, qui siue circa diuinitatis essentiam, siue circa personarum distinctionem, siue circa voluntatem diuinæ maiestatis errauerunt.

Idolorum origo.

6 Cur autem diabolus inuexerit idola in mundum, & quæ fuerit eorum prima occasio, Sapien.14. 11. &c. exponitur. Ita enim ait Sapiens:

7 In opificio Dei ad abominationem sunt deformata simulachra, ad offensionem animis hominum, ad laqueum pedibus insipientum iniiciendum.

8 Initium enim scortationis, (id est idololatriæ) excogitatio simulachrorum est, atque eorundem inuentio, vitę corruptela. Neque enim ab initio erant, neque in æternum erunt. Quippe hominum ambitione in mundum sunt introducta.

9 Cum his consentiunt multæ Prophetarum conciones, quę abominationem idolorum extremè damnant, vt quæ homines paulatim à vero Deo abducant.

10 Quid dico de Prophetis? Imo & Ethnici saniores simulachra Deorum abominati sunt.

11 Numa (vt Plutarchus refert) prohibuit Romanos existimare imaginem Dei aut hominis speciem, aut animalis habere formam: propterea nefas esse putabat deterioribus meliora assimilare, nec aliter posse Deum percipi quam intelligentia.

12 Varro acutissimus atque doctissimus autor (teste Aug.) dicit antiquos Romanos plusquam annos 170. Deos sine simulachro coluisse. Quod si adhuc, inquit, mansisset, castiùs Dij obseruarentur.

Cuius

Cuius sententiæ suæ adhibet inter cætera gentem Iudæam. Nec dubitat eum locum ita concludere, vt dicat. Qui primi simulachra Deorum populis posue runt, eos ciuitatibus suis & metum dempsisse, & errorem addidisse.

13 Ante annum Domini 427. Sancti Patres qui doctrinam sine Pontificiis corruptelis retinuerunt, nulla planè simulachra in templis Christianorum esse permiserunt. Sciuerunt quanti damni occasionem olim præbuissent simulachra,

14 Verùm posterior ætas, paulatim deficiens à puritate doctrinæ, imagines & simulachra inuexit in Ecclesiam, non sine magna, & Imperiorum ruina, & veræ religionis iactura.

15 Etsi autem consilium eorum, qui primùm pin xerunt imagines in templis Christianorum nō fuit pessimum: tamen procedente tempore, error auctus est, & idololatria, per Romanos pontifices, contra Græcos est defensa.

16 Et tandem eò perducta est res, quod præcipua pars cultus diuini, collocata fuerit in cultura simulachrorum. Id quod in regno Antichristi videre est.

Ars pingendi & sculpendi hic non prohibetur.

17 Porrò, ne quis artem pingendi & sculpendi, prohibitione imaginum & idolorum damnari existimet, conferat Legem prohibitionis cum aliis præceptis & exemplis Scripturæ, quibus aliquæ imagines & simulachra approbantur.

18 Mandatum Dei est, Exod. 25. 18. Duos Cherubim aureos facies ex vtraque parte propiciatorij. Fuerunt autem Cherubim alatæ imagines, in quibus hominis species præualebat. Hos postea Solomon in suo templo curauit fieri, ad exemplar eorum qui fuerunt in tabernaculo.

19 Solomon in fabrica templi boues sculpi man dauerat. Ita enim legimus, 2. Paralip. 4. 3. Similitudo quoque boum erat subter illud. Item: Duo ordines erant boum fusorum.

20 Ex hoc mandato Dei & exemplo Solomonis efficitur, quod imagines & simulachra non prohibeantur ἁπλῶς & simpliciter, sed secundum quid, vt loquuntur in scholis.

Quibus de causis imagines prohibentur.

21 Prohibentur ergo tribus de causis. Prima, cum rem non tantum non repræsentāt, sed eius maiestatem lædunt. Vt cum Deus pater pingitur, cana barba in capite gerens triplicatam coronam, more Paparum. Secunda, cum prostituuntur cultus ac venerationis caussa, vt in Papatu, quem vsum Prophetæ passim damnant. Tertia, ne sint idololatriæ occasiones, obscurata tempore doctrina, quemadmodum fieri consueuit.

Triplex vsus imaginum.

22 Porrò, cum ex iis quæ dicta sunt manifestum sit, non simpliciter prohiberi & damnari simulachra, quæritur, an possit aliquis esse non impius simulachrum vsus?

23 Triplex est in vniuersum imaginum & simulachrorum vsus, videlicet, superstitiosus, typicus & politicus.

1. Superstitiosus.

24 Superstitiosus, vt contumeliosus in Deum & eius creaturas, solus damnatur verbo Dei.

2. Typicus.

25 Typicus vsus in veteri Testamento fuit, vt rem aliquam diuinam, sub imagine rei incurrentis in oculos, adumbraret. Veluti æneus serpens suspensus in deserto, adumbrabat Christum, Ioann. 3. 14. Hic vsus tantisper fuit licitus, donec populus Ægyptio more eum adorare cœpit. Quod cum videret Ezechias rex pius (haud dubiè admonitus à Sanctis Dei Prophetis, quorum officium erat voce damnare istam idolomaniam,) illum confregit, relinquens omnibus regibus & principibus exemplum, vt & ipsi tollant instrumenta idololatriæ, ne impediatur verus Dei cultus, & caueant, ne posteris instrumenta relinquant impietatis.

3. Politicus triplex.

26 Politicus vsus imaginum & simulachrorum est cum sine superstitione pinguntur imagines, aut fiunt simulachra alicuius vtilitatis gratia.

27 Est autem hic politicus vsus triplex, videlicet historicus, symbolicus, & ornatus caussa inuentus. Hi donec manserint intra suos limites, nullo iure damnari possunt.

Historicus.

28 Historicus vsus est, qui historiis seruit, hoc est, qui ad intelligendas rectius rerum descriptiones, & ad memoriam rerum cōseruandam facit. Hic vsus & in libris & alibi licitus est.

Symbolicus.

29 Symbolicus vsus est, qui de re alia, quæ significatur imagine, tanquam Symbolo intuentes admonet. Vt imago in moneta Cæsaris, admonebat Iudæos, quod Cæsari essent subiecti. Vnde Christus infert: Date ergo, quæ sunt Cæsaris, Cæsari. Est & hic vsus licitus, si non contaminatur aliunde.

Ornans.

30 Ornatus caussa inuentus vsus est, qui ornandi gratia sine superstitione adhibetur. Hic etiam concessus est, dummodo nulla superstitio accesserit.

V.

LEX TERTIA DEcalogi.

Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum.

Ratio & finis præcepti.

1 VT ratio huius Legis est, Deus conditor rerum, solus omnium bonorum fons est & dator: ita finis est, vt maiestas nominis Dei inter homines habeatur sacrosancta.

2 Huc pertinent verba Psalmi 72. Benedictus Dominus Deus Israel, qui fecit mirabilia solus. Benedictum nomen maiestatis eius in seculum, replebitur maiestate eius vniuersa terra.

Fundamētum.

3 Huius maiestatis fundamentum est ipsa diuina essentia simplicissima, personarum Trinitas, potentia immensa, summa bonitas, sapientia infinita, misericordia ineffabilis, missio Filij, vt homo fieret & victima pro peccato, amplitudo imperij, cū aliis virtutibus Deo dignis.

Terminus.

4 Terminus est, A creatura rationali, id est, ab hominibus & Angelis, sentiri, agnosci & prædicari, cum summa subiectione, reuerentia & cultu.

Respectus reciprocus.

5 Reciprocus respectus fundamenti & termini est ipsa maiestas, summusque honor, qui Deo sapientissimo, potentissimo, iustissimo, & misericordissimo debetur.

6 Est quoque sciendum, quod Maiestatis vox, interdum pro solo fundamento ponitur, vt in illo: Scrutator Maiestatis opprimetur à gloria: interdum pro termino, vt in Psal. Replebitur Maiestate eius vniuersa terra.

Maiestas, quid.

7 Est proinde Maiestas, magnificus ille splēdor gloriæ, qui comitatur honorem summum & reuerentiam, quæ præstantur Deo optimo, potentissimo ob summa beneficia, merita & virtutes.

Nomen Dei quid.

8 Hinc iam promptum est colligere, quid per nomen Dei significetur in hac Lege: *Non assumes nomen Dei tui in vanum,* videlicet, quod nomen Dei sit, cum ipse Deus, tum quicquid de eo dignè dici potest, vtpote omne quod in eius notitiam, famam & gloriam vergat.

Assumere nomen Dei quid

9 Hoc Dei nomen legitimè vsurpat, qui cum

summa subiectione illud sacrosanctum habet, cauétque, vt nec sentiat nec dicat quod vel minimum Maiestati ipsius deroget.

10 Vt ergo opera omnia in hac Lege percipiuntur, quæ ad nomen Dei illustrandum & prædicandum inter homines facere videntur: ita ea omnia prohibentur, quæ præceptis operibus quouis modo aduersantur.

11 Nos autem exempli gratia quædam ὑπαλλήλως recitabimus, ad quæ reliqua non difficile referri poterunt.

Opera hic præcepta, & opposita seu prohibita.

12 Primum locum inuocationi vnius Dei tribuamus, quæ inuocatio est eleuatio mētis ad Deum aliquid ab eo petentis vel deprecantis. Huic opponuntur omnia quæ pugnant cum vera inuocatione Dei, vt inuocatio Sanctorum, battologiæ, magicæ precationes, exorcismi creaturarum, sine fide inuocare, &c.

13 Secundum opus huius Legis sit, prædicatio operum Dei, potentiæ, sapientiæ, iustitiæ, misericordiæ, veritatis, &c. Huic opponitur quicquid detrahit aliquid, vel potentiæ, vel sapientiæ, vel iustitiæ, vel misericordiæ, vel veritati Dei.

14 Tertium opus sit gratiarum actio, qua & agnoscimus Dei beneficia, & ea cum summa reuerentia prædicamus, gratias pro omnibus agentes per Iesum Christum. Huic opponuntur hypocrisi, cum ore sine mente Deo agimus gratias, vt Pharisæus fecit, & qui in templis Psalmos decantant pro mercede. Hi enim potius suo ventri quàm Deo seruiunt.

15 Quartum opus sit, glorificatio Dei, videlicet, cum mente rectè de Deo sentimus, ore prædicamus, vita & moribus, quod recte sentimus, exprimimus. Huic opponitur omnis hæresis, scandala, schismata, contentiones inutiles, iurationes temerariæ, flagitiosi mores, quibus nomen Dei apud hostes religionis blasphematur.

16 Quintum huius Legis opus sit, confessio veræ religionis publica & priuata. Publica cernitur in cœtu piorum, quando cum aliis piis conuenimus, cum iis simul precamur, & Sacramentis communicamus. Priuata consistit in fortitudine animi inuicta, cum interrogati ab hostibus, palam testamur fidem nostram. Nam vt corde creditur ad iustitiam: ita ore fit confessio ad salutem. Huic opponitur abnegatio Dei, quæ fit vel voce, vel signo, vel moribus.

17 Sextum opus sit huius Legis, cultus iurisiurandi, cui opponuntur peierationes, execrationes, temeraria iuramenta, de quibus aliàs.

VI.

IVRAMENTVM.

Errores adu. hoc caput.

1 VALDE necessarium est, pios rectè institui de iurisiurandi religione, ne vel cum Manichæis & Anabaptistis omnia iuramenta impie aboleant: vel cum promiscua hominum multitudine, temerè iuramentis assuescant.

2 Vtrumque sanè valde est perniciosum. Nam vt religione iuramentorum sublata, sublata & fides est iustitiæ fundamentum, & sine qua omnis vitæ humanæ ratio periclitatur: ita temerariis friuolisque iuramentis & periuriis polluitur nomen Dei. Vnde horrendæ pœnæ & in familiis & in rebuspublicis sæpe conspiciuntur.

3 Non enim frustra hęc comminatio Legi addita est: *Non habebit Deus insontē, qui assumpserit nomē Dei sui in vanū.* Et Sapiens ait: Vir multū iurans, replebitur iniquitate, & non discedet plaga de domo eius.

4 Taceo Papistarum commentum, qui tametsi fatentur quædam iuramenta Christianis licita esse, tamen perfectis, quos fingunt, omnem iurisiurandi vsum adimunt.

Partes pręcipuæ.

5 Vt autem ordine iusto procedamus, Primum, quid sit iuramentum dicemus notatis præcipuis generibus. Deinde, quæ in legitimo iuramento requirūtur, expēdemus. Tum, regulas colligemus, quibus regi conuenit iuramēta. Postremò, illicitorum iuramentorum, & dirarum execrationum & deuotionum abominationem & pœnam indicabimus.

I. Quid sit iuramentum.

6 Iuramentum itaque propriè est inuocatio & attestatio Dei, super re [illegible] sub conditione pœnæ, si fallimus. Vulgo autem sic: Iuramentum est affirmatio vel negatio, sacræ rei attestatione firmata. Sed prior definitio, ex verbo Dei: posterior, ex consuetudine iurantium desumpta est.

Quotuplex.

7 Est autem duplex iuramentum. Smplex, vt inter priuatos. Solenne seu publicum: vt inter populos diuersarum nationum: vt inter principē & populum. Vtrumque est aut assertorium de re præsenti vel pręterita: aut promissorium, quum promittitur aliquid Sacramento iurisiurandi interposito.

8 Iurans autē duo petit: Primū, vt Deus sit testis eorum, quæ iuramento affirmātur vel negātur. Alterum, vt sit vltor si fefellerit. Cum ergo quis dicit: Testis est mihi Deus: vel, iuro per Deum, sensus est, Deum, quē inuoco, in testē voco, & ab eo peto, vt si fallam, me puniat iuxta cōminationē: Non habebit Deus insontē, quisquis vanè vsurpauerit nomē eius.

Cautiones quinque in iuramentis.

9 Vt itaque iurans sit cautior, cogitet ordine hęc quinque: Præsentiam Dei, omniscientiam, veritatem, iustitiam & potentiam.

10 Præsentiæ Dei cogitatio, accedet in iurante timorem Dei, & reuerentiam erga diuinam Maiestatem, vnde fiet, vt coram tanta Maiestate nihil temere effutiat, asseueret, aut promittat.

11 Cogitatio omniscientiæ, tribuet Deo hanc laudem, quod, vt omnia nouit, vel occultissima: ita omnium, quæ dicuntur & fiunt, locupletissimus testis esse possit.

12 Veritatis præterea laudem Deo tribuet, quasi ipse mendacia, tanquam Diaboli hostis sui signa, auersatur & odit, & ea quæ vera sunt, tanquam sua tuetur & amat.

13 Cogitatio iustitię Diuinę monet, quod Deus & pium iuramenti vsum præmiis ornare, & contrà, periuros horrendis pœnis punire velit.

II. Quæ in legitimo iuramento requirantur.

14 Ne autem quis putet, vel præmiis cariturum, si piè & sanctè iurauerit: vel pœnas euasurum, si vanè nomen Dei sumpserit, potentia Dei cogitanda est, qua potest omnia quæ vult, & vult omnia quæ verbo suo promisit.

15 Iam, vt secundo loco proposuimus, expendamus quæ ad legitimum & necessarium iuramentum requiruntur. Ieremias tria ponit, cum inquit: Iurabis in veritate, & in iudicio & in iustitia.

16 Veritas est, non fluctuans opinio, sed firma & solida notitia eius rei, super qua iuratio fiet. Nam qui incertus est aut dubius, & nihilominus iurat, is & Deum contemnit, & se vanitatis periculo apud homines exponit.

17 Iudicium est deliberatio & consultatio in mente iurantis, quo vt Deum, quem testem adhibet, in conspectu habet: ita cauet, ne tēpestate affectuum aut incogitantia abripiatur, ad iurandum id, cuius postea ipsum pœnitebit.

Hoc

18 Hoc ergo iudicium, quod timore Dei regitur, facit vt nec in re falsa quis iuret. Nã hoc esset Deũ mendacem testem producere: nec in re leui, quod esset Deum contemnere, & ipsius sanctum nomen paruifacere: nec in re, cui facilè fides adhiberi possit vel sui euidentia, vel grauitate & autoritate dicentis. Nam hoc esset planè superuacaneum: nec in re, quæ humano testimonio confirmari sine iurisiurãdi religione possit. Nam hoc esset repudiare testimonium diuinitus oblatum: nec in re turpi, impia, iniusta, impossibili, si promissorium iuramentũ petitur. Nam hoc manifestè contra Legem naturæ, & contra mandata Dei esset.

19 Iustitia caussas iurationis iustas esse vult. Vt enim, Iudicium, incautũ: Veritas, falsum: ita iustitia, illicitum iuramentum repudiat.

20 Isocrates duas caussas iustas numerat, in quibus iuramentum delatũ suscipere possumus, videlicet, cum aut de nostra fama & existimatione agitur, aut de salute amicorum, videlicet, vt aut liberemus nos ipsos turpi crimine, aut amicos periculo. Non vult honestos, probos & modestos, iusiurandum postulare: ne in aliquam auaritiæ, aut priuati commodi suspicionem veniant.

21 Hæc Isocratis hominis Ethnici sententia monet quanta religio iurisiurandi olim fuerit, etiam apud homines ignaros Euangelij: quæ profectò res meritò multos, qui Christiani dici volunt, extremæ vanitatis accusat, qui sola leuitate adducti, singula fere verba, singulis iuramentis, in contumeliam Dei polluunt.

De caussis iusti iuramenti.

22 Etsi autem Isocratis sententiam, vt in Ethnico, probo: tamen clarius explicandum iudico, quænam iustæ caussæ sint iurationis apud Christianos.

23 Quatuor proinde caussas necessarias & pias liciti iuramenti, in exemplis approbatis inuenio. Quarum prima est, cum agitur de gloria Dei. Secunda, cum salus & existimatio proximi in discrimen venit. Tertia, quoties de propria iurantis necessitate disceptatur. Quarta, cum à magistratu iustis de caussis, postulatur testimonium, sub iurisiurandi religione.

24 Vbi autem nulla harum quatuor caussarum, necessariò requirens iuramentũ, subsit, iusta ira Dei prouocatur in iurantem, vt in eum qui nomen Domini sacrilege polluat.

De iuramentis malè ordinatis regulæ.

25 Porrò, quia contingit vt homines aliquando iurent, vel coacti metu, vel errore decepti, vel affectibus abrepti: tenendæ sunt regulæ, quibus huius modi iuramenta regi oportet.

Prima.

26 Prima, Quicquid iuratum fuerit, siue Deo, siue homini, quod cum gratia Dei & sine peccato præstari potest, omnino præstandum est.

27 Vbi ergo tantum de nostra vita & fortunis agitur, nomẽ Dei præferemus nostræ incolumitati.

28 Ex hac regula sequitur, quod pius ne hosti quidem fidem, quam iureiurando confirmauit, fallere debeat, ne in periurij crimen incidat.

29 Iure proinde M. Regulus in hoc laudatur, quod potius mortem oppetere voluerit, quam fidem hosti datam non seruare.

30 Puniti diuinitus violati iurisiurandi ab hoste, insigne apud Horosium lib. 5. cap. 18. habemus exẽplum, vbi dicit populum quendam Romanorum legiones, quibus sese dedidit, & per iuramentum pacem cum iis inijt, subita perfidia ex insperato occidisse. Vnde statim in vltionem tanti periurij, panem fractum apud populum illum sanguine manasse: animantia quoque domestica ab hominibus ad syluas discessisse, balatibus, mugitibus & latratibus cœlum repleuisse. Tandem populum illum à Lucio Pompeio esse victum, & plane extinctum, &c. Vsque adeo ira Dei exarsit in fœdifragos & periuros.

Secunda.

31 Secundã, Si cum mãdatis Dei pugnat, ad quod se aliquis iureiurando astrinxit, nequaquam præstãdum est. Nam quod Deo displicet, non debet pius velle. Quare illud nec iurat⁹ nec iniuratus prẽstabit. Siquidem cum non sit sui iuris, non licet vt contra voluntatem Dei se obliget.

32 Monachus proinde & Monacha errore seducti, postquam rectius instituti fuerint, possunt votum iureiurando firmatum violare.

33 Cum enim scriptum est à Propheta, & à Christo pronunciatum, vt decretũ Dei inuiolabile, Frustra me colunt doctrinis & mandatis hominũ: contra Deum peccant, qui, vel ob votum, vel bonam alioqui intentionem, hoc Dei decretum transgrediuntur.

34 Hac regula excusatur Dauid, qui non interfecit Nabal, qui tamen se eum occisurum religione iurisiurandi astrinxit. Scriptum est enim: Non occides. Saul autem, qui se magis dilexit quam Deum, prius voluit impium & iniustum iuramentum præstare, quam videri aliquid contra iuramentum facere, adeo quod filium virum sanctum, ne videretur periurus, de medio tollere voluerit. Sic & Herodes, duplicauit peccatum sæuiens in innocentem Ioannem, propter stultum & temerarium iuramentum.

35 Etsi autem is, qui vel errore deceptus, vel affectibus abreptus iurat, iurando peccat: tamen non est duplicandum peccatum, si contrà voluntatem Dei fuerit, quod iuratum est.

36 Huc dictum Isidori pertinet: In malis promissis rescinde fidem: in turpi voto, muta decretũ: quod incautè vouisti, ne facias. Impia est enim promissio, quæ cum scelere adimpletur.

Tertia.

37 Tertia, Iuramenta quæ vel implicitam vel expressam habent conditionem annexam, haud obligant, non seruata conditione. Sed iuratus, iudicio & sententia iudicis absolui debet.

38 Cum his nequaquam pugnat prẽceptũ Domini, Matth. 5. 34. Ego dico vobis, ne omnino iuretis, sed sit sermo vester: Est, est, Non, non.

39 Nam Christus non ibi tollit Patris Legem: videlicet. Per nomen meum iurabis. Sed leuitatẽ Iudæorum in iurando, iurandi formas, & periurium damnat, quibus polluitur nomen Dei, quod sacrosanctum ab omnibus haberi conuenit.

40 Quicunque enim ex leuitate iurant, periurij periculo obnoxij sunt, & rei polluti nominis Diuini. Qui per creaturas iurant, violant iurisiurandi Legem, videlicet, Per nomen meum iurabis. Qui peierant: maledictioni & vindictæ diuinæ se subijciunt.

41 Etsi autem per creaturas iurare non licet: tamen res nobis charas in medium adducere: tãquam pignora & creaturas Dei: tanquam gloriæ diuinæ symbola licet. Paulus Deum testem inuocat in animam suam. Moses testes inuocat, cœlum & terram ipsius opificis intuitu. Sic cum iuramus per Deum, & sanctum Euangelium, Deum quidem testem dictorum facimus: nobis vero pœnam imprecamur, si fallimus, quæ est priuatio fructus Euangelij, adeoq; beneficiorum Christi.

42 Augustinus proinde rectè ait: *Iuratio falsa, est perniciosa: vera, periculosa: nulla secura.*

Periuriorum, blasphemiarũ &c. detestatio.

43 Porro, cum tantum sceleris sit in temerarijs iuramentis & periurijs, quis poterit oratione explicare, quantum sit abominationis in vsitatis vulgo diris, execrationibus & deuotionibus?

44 Audire est enim multos, qui non solum temere iurant, per mortem & vulnera Dei: verũetiam morte & vulneribus Dei abutuntur, ad horrendas execrationes & diras deuotiones, ad quas absque omni dubio contremiscunt angeli Dei, cum audiũt maledictioni & perniciei hominum, accommodari mortem & vulnera Dei: vnde benedictio & salus hominum effluxit.

45 Hanc horrendam blasphemiam olim apud nonnullas gentes pius Magistratus puniuit, interdũ mutilatione membrorum, vt digitorum, aurium, narium: interdum exectione linguæ: nonnunquam submersione in proxima flumina.

46 Scribitur Ludouicus rex Galliarum, ciuem quendam Parisiensem, propter huiusmodi diras, per mortem & vulnera Dei, deuotiones puniuisse: admoto labijs ipsius candente ferro, vt in ijs per quæ peccarat, puniretur, in terrorem & exemplum aliorum.

47 Verùm, cum hoc quidam ex Satrapis iudicarent crudelius, adeunt Regem, improbant factũ: quibus sanctus Rex respondet: Optarem mihi tale stigma inuri labijs, toto vitæ meæ tempore portandum: modo possim blasphemiam istam de meo regno tollere.

48 Præclara vox, & digna verè Christianissimo rege, cuius exemplum si multi imitarentur, minus prouocaretur ira Dei, & sanctior esset & priuata & publica disciplina.

49 Sed, proh dolor! ita inualuit deierandi & execrandi consuetudo, in omnibus statibus hominum, vt facilius inueteratam lepram, quam hoc malum curaueris.

50 Huius mali rei sunt, Primum parentes, qui suos domesticos exemplo docent abuti nomine diuino. Deinde ministri Euangelij, qui eos, quos norunt singulis fere verbis iuramenta adhibere, non admonent in priuato colloquio, ante vsum Cœnæ Dominicæ. Postremò, magistratus, qui Legem non statuit in profanatores nominis diuini: cum tamen sit custos vtriusque tabulæ.

VII.

MAGIA.

Omnis abusus nominis & verbi Dei prohibitus.

1 QVONIAM Deus serio vult suum nomen inter homines sacrosanctũ haberi, & requirit ab omnibus hominibus notitiam, fidem, spem, gratiarum actionem, iuxta verbi regulam: damnat omnem abusum nominis & verbi sui: quorum profanatoribus æternas pœnas comminatur.

2 Verùm quia Diabolus hostis Ecclesiæ est, nihil magis in votis habet, quam vt indies magis magisque crescat inter homines profanatio nominis & verbi Dei. Nam huiusmodi profanatione, tanquam machina quadam bellica, muros Ecclesiæ subruere nititur.

Astus diaboli.

3 Hinc fit quod Diabolus adeo obsequentem se præbeat stultis hominibus, qui nomine Dei, & sacro sancto eius verbo ad magicas superstitiones, figuras & sacrilegas adiurationes abutuntur.

4 Etsi autem horrendum est, cogitare tantã tyrannidem exerceri à Satana in humanum genus: tamen magis horrendum est, iustissimam iram Dei, permittentis Diabolo hanc tyrannidem, cogitare.

Caussæ huius permissionis

5 Caussa autem huius permissionis exponitur ab Apostolo Paulo, 2. Thess. 2. 11. Mittet (inquit) Deus efficacem illusionem, vt credant mendacio, vt damnentur omnes, qui non crediderũt veritati, sed consensere iniquitati.

6 Hæc efficax Satanæ illusio, continet omnes artes & vias, quibus ipse, vel verbum Dei corrumpit, vel eo abutitur in contumeliam Dei, & in damnationem eorum, qui à Satana seducuntur.

Species huius abusus, Magia.

7 Hic nominis & verbi Dei abusus turpissimus, indignissimus & maximè sacrilegus, cernitur in magicis incantationibus, signationibus & impijs adiurationibus.

8 Etsi autem Satan nec incãtationibus, nec signationibus, nec conceptis adiurationibus reuera cogi potest: tamen iste impostor Spiritus fingit se cogi, sæpe etiam inuitum, ad faciendum ea, quæ illi à Magis & incantatoribus, imperantur.

Cur diabolus fingit se cogi artibus magicis.

9 Habet autem Satan eas, suæ obediẽtiæ erga Magos & incantatores, caussas, quæ merito omnes homines reprimerent, ne se Diabolo tam fatuè subijcerent, in contumeliam Dei.

10 Prima caussa est, quod Diabolus optime sciat, nulla re magis profanari nomen & verbum Dei, quam Magica impietate.

11 Secunda, Pulchrum spectaculũ Satanę est, quod videat, homines à se doctos & seductos, contemnere apertum Dei interdictum, abnegare fidem. Nam cum verbum Dei sit regula fidei, fieri non potest, vt fides consistat, vbi eius regula amittitur, vel ad impiam profanitatem transfertur.

12 Tertia, Matth. 4. indicatur, quod Diabolus expetat, vt homines alia media quærant incolumitatis & gloriæ, quam diuinitus ordinata. Hoc est, impellit homines, vt audeant corrigere ordinationem diuinam. Quæ sane horrenda tentatio Dei est.

Magorũ profanitas.

13 Est autem ordinatio diuina, vt nomen & verbum Dei seruiant Christi regno erigendo, & saluti hominibus parãdæ. Contra hanc ordinationem apertè faciunt, qui nomine & verbo Dei abutuntur ad magicas superstitiones, quibus erigitur, fulcitur, stabilitur & propagatur regnum Diaboli. Quid quę so Diabolo magis gratum esse poterit?

14 Taceo Ethnicum furorem, taceo damnatam superstitionem, taceo pactionem cum Diabolo, taceo cultum & venerationem Diaboli: quibus cum imprimis delectatur Satan, non mirum est eum se adeo obsequentem præbere aniculis, maleficis ac Magis.

Seuerè à Deo prohibita.

15 Vt autem hanc profanitatem auerteret Deus à suo populo, qui Ethnica profanitate corrupt⁹ erat in Ægypto: Legem statuit de maleficis & incantatoribus tollendis è medio. Et laudandæ sunt Leges imperatoriæ & Pontificiæ, latæ in istam horrendã blasphemiam.

1 16 Nullo enim pacto ferendi sunt inter homines, qui ad incantationes magicas abutuntur nomine & verbo Dei, vt qui putent nos talem Deum habere, qui patrocinetur impietati à se damnatæ.

17 Genera & formas antiquæ magiæ ideo omitto: quia laudabilius est illa ignorare, quam scire, & in lucem proferre.

Satan Dei Simiolus.

18 Certum est Diabolum, tanquam simiã, Deum imitari in erigendo & stabiliendo suo regno. Nam vt Deus Verbo, Sacramentis, Miraculis & Spiritu suo erigit suum regnum & propagat: ita Satan suo verbo, (cum verbum Dei suum facit abusu) suis Sacramentis, (id est, characteribus, figuris, fabis, pilis, & nescio quibus alijs nugis) suis præstigijs (loco miraculorum) & suo Spiritu (quo efficax est in voce magorum, incantantium & adiurantium.) regnũ suum erigit & confirmat.

19 Ne

Adiuratio nis vox, quid.

19 Ne quis autem ambiguitate vocis Adiurationis decipiatur, sciat verbum adiurandi, plura, habere significata.

20 Primum enim significat idem, quod simplex verbum Iurare, nisi quod Ad particula ἐπίτασιν & αὔξησιν notat.

21 Secunda, adiurare significat facere vt aliquis iuret, & iureiurando interposito, aliquid promittat.

22 Tertiò, ad genus transfertur, & significat, nunc imperare aliquid, interposita diuini nominis autoritate, nunc rogare aliquem, vt ob religionem & metum Dei aliquid agat, vel non agat.

23 Hinc adiuratio, Quæ si fuerit Dæmoniorũ, nititur fide miraculorum adiurantis. At si hominũ fuerit, pendet vel ab autoritate, vel ab obtestatione adiurantis.

24 Quartò, Magicis impostoribus, adiurare, est virtute pronunciationis conceptorum verborum, additis nunc certis characteribus, nunc nescio quibus alijs nugis, & cæremonijs, adigere Diabolum, vel alias creaturas, ad imperata facienda.

Triplex adiuratio.

25 Porro, vt sciatur, nos non omnem adiurationem dãnare, obseruetur quod triplex sit adiuratio: Diuina, Magica, & Adiaphora.

1. Diuina.

26 Diuinam voco, per quam, interposito iureiurando & inuocato nomine Christi, Dæmonia eijciebãtur in primitiua Ecclesia, fiducia Christi. Hoc enim faciebat tum temporis, ad commendandam hominibus potentiam Christi, & ad confirmãdam certitudinem Euangelij Christi.

27 Huiusmodi tamen adiuratio nec Christo, nec Apostolis vsitata fuit. Sed alijs quibusdam pijs, minoris autoritatis & gradus. Nam vt Christus, sua authoritate propria: ita Apostoli, authoritate Christi, simpliciter præceperunt Diabolis vt exirent de hominibus.

28 Paulus in Actis cap. 16. 18. ait: Præcipio tibi per nomẽ Iesu, vt exeas ab ea. At Exorcista sic dixisset: Adiuro te per nomẽ Iesu, vt exeas ab ea, hoc est, præcipio tibi autoritate Christi, & metu potentiæ eius, ac si ipse Christus tibi præciperet, vt exeas, &c.

2. Magica.

29 Magica adiuratio est, quando verborum efficacia & verbis conceptis, & nescio quibus ceremonijs, putãt exorcistæ se Dæmones cogere, aut alias creaturas ad aliquid faciendum. Vt cum serpentes adiurati & incantati, venena retinent, & non lædũt gestatorem: sed videntur cum illo quasi colludere. Sed malignus spiritus dum corpus hominis illæsum seruat, veneno pessimo animum interficit.

3. Media.

30 Adiaphoram adiurationem appello, qua quis & bene & malè vti poterit: Qualem iudico eam quę in nostris Ecclesijs adhibetur, in Baptismo infantium.

31 Nam si adhibetur tantum ad significandum, qualis sit conditio hominis extra Christi gratiam, & qualis efficitur per Christi gratiam: nemo eam iustè improbare poterit. Siquidem admonet & de sententia Legis in non reconciliatos, & de gratia Euangelij in eos, qui Christo inseruntur per Baptismum.

32 At si adhibetur, vt in Papatu, cum insufflatione & Chrismate, ad expellendum Diabolum, actu habitantẽ in homine, non caret manifesta impietate & stultitia. Nam nec Diabolus in infantibus Christianorum parentum habitat. Sunt enim participes fœderis initi inter Deum & Abrahamum patrem nostrum. Nec miraculis clarent ministri Ecclesiæ hoc tempore. Nam miracula ad tempus tantùm durare debebant.

35 Est etiam adiaphora adiuratio, quando homo hominem adiurat. Nam bona quidem est, si è caussa bona procedit, & ad bonum finem tendit. Vt cũ Paulus adiurat Thessalonicenses, vt Epistola ijs scripta legatur coram omnibus fratribus. Mala vero erit, si temerarie fit, leuem ob caussam. Tum enim, vt iuramentum leue, damnatur.

VIII.

PRÆDICTIONES futurorum.

Duplex prædictionum genus.

1 NECESSE est Ecclesiam rectè institui, de vtilibus & perniciosis prædictionibus futurorum euentuum, ne vel securè contemnat vtiles & laudabiles prædictiones vel superstitiosè inuoluatur perniciosis prænunciationibus, in contumeliam Dei, & in propriam perniciem.

2 Vt autem rectè discernamus inter vtiles & perniciosas prædictiones: caussas earum in primis obseruare oportet, vnde iudicium pendet & certitudo.

De quatuor earũ caussis.

3 Omnis proinde prognosis, seu futurorũ euentuum prænunciatio, vel oritur à prima caussa immediatè, vel à secundis caussis naturalibus, vel aliunde, hoc est, vel à Diabolo, vel ab homine.

4 Prognosis, siue præcognitio, oritur à prima caussa, cum Deus per inspirationem, siue quocũque alio modo reuelat hominibus futuros euentus. Et hæc præcognitio dicitur Prophetica.

1. Prophetiæ.

5 Est autem hæc præcognitio Prophetica, ideo certissima, & dignissima cui fides habeatur, quia autorem habet Deum, qui omnia futura, tanquã præsentia, in suo æterno videt.

6 Huius Propheticæ prædictionis vsus est maximus: vt quæ certitudinem doctrinæ Ecclesiæ humanis mentibus obsignet.

7 Nam cum vident homines, euentus longissimè antea signatos, respondere prædictionibus Prophetarum, confirmantur de autore Deo, & doctrinam, quam Prophetæ proponunt, diuinam esse statuunt: præsertim cum eandem multiplices patefactiones diuinæ, miracula plurima, consensus Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum, conseruatio Ecclesiæ in tantis furoribus Diabolorum & hominũ, & obsignatio veritatis in cordibus Sanctorum per Spiritum sanctum, confirment.

2. Prædictiones physicæ, triplices.

8 Prognosis siue præcognitio, quæ pendet à secundis caussis, quas Naturales vocamus, Prognosticis quibusdam nititur, hoc est, signis futurorum euentuum.

9 Hæc autem Prognostica & signa futurorum euentuum, sunt triplicia, (pro quorum varietate certitudo etiam variat) videlicet τεκμήρια, εἰκότα & erratica.

Apodictice.

10 Τεκμήρια demonstrationem & scientiam pariunt. Et sunt caussæ, quæ necessitate physica agũt, & constanter & semper suos effectus producunt.

11 Hæc prognosis, propter constantiam caussarũ, Apodictica dicitur. Hac mathematici prædicunt sine errore Ecclipses futuras. Vnde patet quanta laus sit Mathematicæ doctrinæ, quando intra suos terminos manet.

12 Huius Apodicticæ præcognitionis vsus est, vt cognoscamus totius vniuersi autorem Deum esse, qui certis legibus gubernat hanc cœli pulchritudinem, vt illum agnoscamus, agnitum colamus ac prædicemus. Quemadmodum Paulus docet, Rom. 2. Ideo in Actis Apostolicis de Deo dicitur:

οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν.

Verisimiles.

13 Signa quæ εἰκότα dicuntur, nec demonstrationem nec scientiam pariunt, sed coniecturam tantũ, vt plurimum tamen veram. Nam sunt caussæ, quæ producunt suos effectus non necessario & semper. Vnde fit, quod interdum frustrẽtur suis effectibus, impedientibus occultis caussis. Dicitur autem hæc præcognitio, probabilis.

14 Hac probabili coniectura freti Mathematici, pluuias, siccitates, tempestates, grassaturos morbos, interitus animantium, frugum, vini, & aliarum rerum copiam vel defectum prædicunt, non sine magna suæ artis commendatione.

15 Huius probabilis præcognitionis vsus est, vt homines suas operas recte distribuant: ne tempestate imminente, nauta soluat: ne agricola faciat, instãte pluuia, quod requirit siccitatem: Et morbos imminentes aptis præseruatiuis anteuertamus.

Erratica.

16 Erratica signa sunt, quæ nec demonstrationem pariunt, nec veram coniecturam faciunt, nec caussæ sunt propriæ actionum humanarũ aut euentuum prosperorum vel aduersorum, & errãt vt plurimum. Et quia raro, idque casu, euentus respondet, deceptionem & vanam spem hominibus credulis inijciunt.

3. Genethliacorum diuinationes seu Astrologia iudiciaria cum solida refutatione.

17 Hinc erronea illa prognosis Genethliacorũ nascitur qui gloriantur se fortunas hominum & euentus, ex horoscopis, prædicere posse.

18 Hi tametsi vera interdum prædicunt: tamen ipsa prædictio fallaciam perniciosam habet annexam. Nam homines qui istis nugis fidem adhibent paulatim abducuntur à verbo Dei: promissionibus & comminationibus diuinis diffidunt: varijs implicantur erroribus: donec laqueis Satanæ impediti, religioni ipsi renuncient, etsi non aperte & verbis, occulte tamen & animo.

19 Hoc periculum animaduertentes pij gubernatores Politiarum & Ecclesiarum, legibus cauerunt & pœnis, ne quis esset, qui hãc deceptoriam artem profiteretur, quæ corruptela est morum, pugnans cum verbo Dei & professione Christiana.

20 Fuerunt quoque inter Ethnicos, sapientes homines, qui hanc vanitatem in suas Respublicas non admiserunt. Et Gellius acuto dilemmate eam exagitat. Ita enim ait: Aut aduersa euentura dicunt, aut prospera. Si dicunt prospera, & fallunt: miser fies frustra expectando. Si aduersa dicunt, & mentiuntur: miser fies frustra timendo. Si vera respõdent, eaque sunt non prospera: iam inde ex animo miser fies, antequam è fato fies. Si felicia promittunt, eáque euentura sunt: tum plane duo erunt incommoda, & expectatio te spei suspensum fatigabit, & futurum gaudij fructum spes tibi iam deflorauerit. Nullo igitur pacto vtendum est istiusmodi hominibus, res futuras præsagientibus.

21 Etsi autem corporum humanorũ affectiones ex tempore conceptionis & ortus, coniectare interdum possunt Genethliaci: tamen cum caussæ euentuum humanorum, quoad successum prosperum & aduersum in negotijs & vita attinet, non pendent à tempore conceptionis & ortus: decipiunt stultos homines Genethliaci, qui illorum fortunas astris subijciunt.

22 Nam cum caussæ futurorum euentuũ in hominibus sint duæ, videlicet prouidentia diuina, & volũtas humana, & neutra subijcitur imperio astrorum: profecto stultum fuerit & perniciosum, ex vna particulari caussa, eáque inferiore, impotentiore, ne dicam erronea, determinate colligere effectum, repugnantibus caussis principalibus, proprijs, prædominantibus, & vnà agentibus efficaciter.

23 Infiniti homines concipiuntur eodem tempore, & in hanc lucem eduntur, maximè dissimiles & fortuna & moribus.

24 Iacob & Esau vnà concipiuntur, qui tamẽ nec fortuna, nec moribus fuere similes.

25 In eodem sæpe prælio multa hominum millia cadunt: in eodem naufragio ingens multitudo hominum perit. Quibus aptare eũdem horoscopum, quid quæso stultius esse poterit?

Tutissimũ aduersus omnes vitæ euẽtus remedium.

26 Pius ergo homo, cogitans de futuris sibi vel prosperis vel aduersis, intueatur primùm prouidẽtiam Dei, quæ nunquam pugnat cum promissionibus & comminationibus diuinis.

27 Hæc prouidentia postulat plura. Primum, vt nos totos Deo cõmendemus, eum timeamus, inuocemus & prædicemus: Deinde, vt secure cõtemnamus quicquid nobis mundus vel Satanæ mancipia, minantur. Tertiò, vt respiciamus ad ipsius promissiones & minas. Promittit enim prospera, qui se diligunt: minatur aduersa, se non diligentibus. Impij, ait Scriptura, non dimidiabunt dies suos.

28 Has promissiones & comminationes diuinas euertunt, quantum in se est, qui euentus hominum suis horoscopis subijciunt.

29 Neque est quod voluntatem hominis subijciãt astris. Nam hoc esset opus Dei destruere, Deum autorem peccati facere, proæresin tollere, verbũ Dei negare, Spiritum sanctum legibus Genethliacorum subijcere.

4. Diuinationes Diabolicæ.

30 Huic Genethliacorum vanitati affinis est diuinatio, Lege Dei damnata, videlicet, cum homines Enthusiastæ, se plenos diuinitate simulãt, & astutia quadam Satanica, interdum futura coniectant.

31 Fit autem hæc perniciosa diuinatio multis modis, videlicet, per exta pecudum, auguria, sortes, colloquia cum dæmonibus, &c.

32 Nam Dæmones aliquando prædicunt, quæ ipsi facere decreuerunt, interdum ambiguitate ludunt: nonnunquam ex signis naturalibus breui futura coniectant. Fieri etiam potest, vt aliquando prædictiones Prophetarum sequantur, & vt suas proponant. Vnde fit, quod euentus sæpe respondeat.

33 Sed caueat sibi Christianus, ne se sinat à Satana illudi. Quod promtissimum erit, si vel minimum deflexerit à verbo Dei, ad vanitatem diuinatoriam.

IX.

QVARTA LEX Decalogi.

Memento vt diem Sabbati sanctifices.

Ratio & finis præcepti.

1 DOMINVS de Sabbato hanc Legem tulit: *Memento vt diem Sabbati sanctifices.*

2 Vt huius Legis ratio est, quod Deus solus sit & rerum conditor, & fons omnium bonorum, datorque: ita eius finis est, vt proprijs operibus emortui, veram sanctificationem, operibus à Deo mandatis, meditemur & sinamus nos à Deo sanctificari.

Partes præcipuæ.

3 In huius Legis explicatione hęc ordine sunt spectanda, Quid Sabbatum: quid sanctificare: quid Sabbatum sanctificare: quatenus abrogatum sit Sabbatum: Symbolica Sabbati significatio: opera Sabbati & hypocritarum, Pharisæorumque de Sabbato error, cum defensione facti Domini sanantis ægrotos Sabbatis.

4 Σάββατον propriè quietem seu cessationẽ significat,

cat vnde transfertur ad diem ſeptimum, in quo Dominus ceſſauit ab opere creationis, quod conſummauit ſex diebus. Vnde Gen. 2. ſcriptum eſt: Et benedixit Deus diei ſeptimæ, & ſanctificauit eam, qui in ea ceſſauit ab omni opere ſuo, quod creauit Deus vt faceret. Et hoc Sabbatum dierum dicitur. Et per Synecdochen, integra hebdomas dierum, ſabbatum dicitur, vt in illo: Ieiuno bis in ſabbato.

5 Præter hoc dierum Sabbatum apud Iudæos, fuit Sabbatum annorum, & Sabbatum magnum, & Sabbatum primum, & δευτερόπρωτον.

6 Sabbatum annorum eſt ſeptimus quiſq; annus. Leuit. 25. Numerabis tibi ſeptem Sabbata annorum, id eſt, ſeptē annos, ſeptem vicibus. Qui dies ſeptem Sabbatorum annorum, efficient quadraginta nouem annos. Vt autem ſeptimo quoq; anno quieuit terra: ita quinquageſimo quieuit ſeruitus, & reddebatur libertas cum poſſeſſionibus.

7 Sabbatum magnum, quod in Scriptura Sabbatum ſabbati dicitur, fuit ſabbatum incidens in ſolēne feſtum: Magnum dictum, quia præ reliquis feſti diebus ſanctum habebatur.

8 Vt ſabbatum primùm fuit primus dies in feſto plurium dierum, vt primus dies feſti azymorum, & tabernaculorum: ita δευτερόπρωτον, ſecundo primum, dictus eſt à Luca vltimus dies claudens feſtum plurium dierum: ſic appellatum, quod pari honore, pariq; prorſus religione, cum primo celebraretur. Vnde propter ſimilem religionem, quaſi primum erat ſecundariò repetitum.

2. Sanctificare quid

9 Sanctificare in genere eſt aliquid ſegregare à communi & profano vſu, purum ſeruare, & diuino cultui & ſacro vſui deſtinare & applicare.

3. Quid ſit Sabbatū, ſanctificare.

20 Hinc ſanctificare ſabbatum, eſt diem, quam Sabbatum nominamus, ab vſu communi & profano ſegregare, eum purum & incōtaminatum ſeruando, accommodare vſui ſacro, hoc eſt, religioni ſeu operibus, quibus Deus immediate colitur.

4. De abrogatione Sabbati.

11 Hoc Iudaicum Sabbatū abrogatum eſt quoad circumſtantiam diei certæ attinet: idque propter duas cauſſas, harum prior eſt, quod fuerit typus quietis Chriſti in ſepulchro. Vmbra proinde ceſſare debuit exhibita veritate. Poſterior, vt hęc abrogatio ſit teſtimonium liberationis credentium à iugo legis Moſaicæ.

12 Etſi autem hoc Sabbatum Iudaicum nos in ſpecie non obligat: tamen, quantum ad genus attinet, ipſa pietas poſtulat, vt in ſingulis ſeptimanis vnum aliquem diem ſegregemus à profano vſu, ac illum diuino cultui deſtinemus. Quare piè factum eſt ab Apoſtolis, qui primam ſeptimanæ diem, in memoriam reſurrectionis Domini à mortuis, in locum vltimæ ſubrogant, quam vocarunt ab euentu, κυριακὴν.

5. Symbolica Sabbati ſignificatio.

13 Quantum autem ad Symbolicam ſignificationem & typum attinet, ſciendum eſt, quod pro triplicis temporis ratione ſpectetur.

14 Nam ſi præteritum tempus reſpicis, ſabbatū fuit inſtitutum in memoriam quietis Dei poſt rerū creationē. Vnde μνημόσυνον rerum creatarū fuit. Deinde adumbrabat, requiē populi Dei in terra Canaan, poſt multos in Ægypto & deſerto exhauſtos labores, quemadmodū ex Pſalmo, Epiſtola ad Hebræos indicat. Præterea ſabbatū fuit typus ſabbatiſmi Domini quieſcentis in ſepulchro, peractis noſtræ redēptionis laboribus.

15 Si præſens tempus reſpicimus, Sabbatum fuit typus quietis conſcientiarum à peccatorum procellis, poſt liberationem à regno Diaboli, per Chriſtū ducem. Deinde ſignum fuit quod Deus ſit qui hominem ſanctificet: iuxta illud: Sabbata mea dedi eis, vt eſſent ſignum inter me & eos, vt ſcirent quod ſim Iehoua, qui ſanctifico eos. Præterea monet vitam ſanctorum perpetuo in meditatione quietis cœleſtis tranſigendam eſſe.

16 Huc Auguſtini dictum pertinet: *Eſt autem ſacramentum Sabbathi antiquis noſtris Patribus praceptum, quod nos Chriſtiani ſpiritualiter obſeruamus, vt ab omni ſeruile opere, & ab omni peccato (quia Dominus ait: Omnis qui facit peccatum ſeruus eſt peccati) abſtineamus nos, & habeamus quietem in corde noſtro, id eſt, tranquillitatem ſpiritualem: & quamuis hoc ſeculo id conemur: ad eam tamen requiem perfectam non perueniemus, niſi cū de hac vita exierimus.*

17 Si tempus futurum reſpicimus, Sabbatū fuit typus conſummationis mundi. Quemadmodum enim ſex dies creationis rerum, adumbrabant ſex annorum millia, iuxta dictum domus Eliæ: ita Sabbatum ſignificat æternitatem quietis in cœlo, & Sabbatiſmum illum beatorum, perpetuo duraturum, quem Sancti expectant.

6. Opera Sabbati.

18 Obedientia vera Sabbati apud Iudæos, ſita erat in vacatione ab operibus ſeruilibus, in ceremoniarum & ſacrificiorum obſeruatione, in tractatione & meditatione doctrinæ cœleſtis, in fidei & charitatis exercitiis.

7. Errores de Sabbato.

19 Cæterùm vt hypocritæ ſemper hærent in cortice Scripturæ: ita etiam Phariſæi ægreferentes miraculum à Chriſto editum die Sabbati, turpiter hallucinati ſunt: non intelligentes quantum fecerit iſta ſanatio ad veri Sabbati meditationem. Primum enim illa ſanatio non fuit ſeruile opus Lege interdictum, ſed diuinum planè, quo gloria Dei illuſtrabatur inter homines, multo præſtantius omnibus ceremoniis & ſacrificiis, quo Meſſiæ, in quem tota lex Moſis reſpiciebat, præſentia ſignificabatur, quo doctrina Chriſti confirmabatur, quo fides in multis accendebatur, quo charitas erga proximos afflictos declarabatur: denique, quo vera Sabbatiſmi ratio indicabatur.

De dieb. feſtis quarūdā Eccleſiarum

21 Hactenus de Sabbato Iudaico, nunc quædam adiiciemus, de feſtis noſtris & ceremoniis.

22 Noſtra feſta triplicia ſunt, videlicet, Dominicus dies, feſta Saluatoris, memoriæ Sanctorum.

23 Dominicus dies, exemplo Apoſtolorum, à nobis, non ſuperſtitionis, ſed miniſterij, ordinis, diſciplinæ, & exercendæ pietatis cauſſa obſeruatur.

24 Feſta Saluatoris ideo in Eccleſia ſeruantur, vt ordine diſcatur hiſtoria, vt ſigillatim beneficia Mediatoris ſpectentur, vt beneficiis eiuſdem recte vtamur, in gloriam Dei & noſtram ſalutem.

25 Memoriæ Sanctorū hos fines habent vtiles, vt cognoſcatur Eccleſiæ hiſtoria, vt cogitentur beneficia Dei erga membra Eccleſię, vt gratiæ Deo, pro ipſis agantur, vt varij Sanctorum caſus perpendātur, vt Sanctos imitemur in pœnitentia, vita, cultu, confeſſione, conſtantia, patientia, & aliis virtutibus, vt piis ſuſpiriis expetamus Sanctorum conſortium.

26 Hi fines omnes ſeruiunt gloriæ Dei & ſaluti noſtræ. Fines autem feſtorum Ethnicos & Papiſticos execramur, vt indignos quorum vel mentio fiat inter Chriſtianos.

De Idolatrarū feſtis.

27 Ethnicorum feſta non animabus pietate & virtute exhilarandis, ſed corporibus explendis deſtinata erant. Vnde Græcis ebrietas μέθη dicitur, eo quod peractis ſacris, ingurgitationi vacabant, qua reputabant ſe ſuis diis, hoc eſt, Dæmonibus rem gratā facere, & dies mox à feſto ſequens ἐπίβδα aſpera dicebatur, eo quod ex crapula poſt feſtum laborabant. Vtinā multi, qui Chriſtiani cenſeri volūt,

Ethnicos Græcos in potandi certamine, idque præcipuè in festis, non superarent.

28 Papistarum festa, potissimum de sanctis, destinantur turpissimæ idololatriæ, videlicet, inuocationi sanctorum, quã diabolus in mundum inuexit, potissimum propter tres caussas, videlicet, vt Christum vnicum Mediatorem suo honore spoliaret, vt ignominia afficeret demortuos sanctos, vt perderet idololatras qui sanctos inuocant, haberetque ipsos socios æternarum pœnarum.

De ceremoniis Ecclesiasticis.

29 Quantum autem ad ceremonias attinet, distinguamus inter diuinitus ordinatas & humana authoritate introductas: illas perpetuò retinendas iudicamus propter authoritatẽ instituentis, & eas suæ commendantis Ecclesiæ: has, quatenus seruiunt decoro & ordini, retinemus: nec offendimur, si aliæ nationes à nobis in ceremoniis hisce variant. Nam scimus Ecclesiam Dei esse omnem cœtum, qui iuxta verbum Dei Deum colit, etsi magna est dissimilitudo ceremoniarum.

30 Augustinus & Ambrosius non offenduntur ex eo, quod aliæ Romæ, aliæ Mediolani essent ceremoniæ. Nam inter se iunguntur pij, spiritu Christi, non humanis ceremoniis.

31 Vt pios gubernatores Ecclesiarum velim magno studio cauere, ne ceremoniæ scandalo sint infirmis: ita priuatos nolim quicquam mutare in ceremoniis, graui authoritate à maioribus institutis & approbatis.

32 Neque est quod exactissima ratio singularum ceremoniarum inquiratur, modò non manifestam superstitionem & impietatem redoleant.

33 Quidam offenduntur ceremoniis nostris, quas clamitant Papisticas esse: dicunt nos habere sacerdotes, altaria, vestes, candelas, imagines, exorcismos, signationes crucis, plane Papistico more. His ego respondeo, Ecclesiam veram à falsa distinguendam esse doctrina & cultu, non ceremoniis quæ per se adiaphoræ sunt.

34 Neque enim ceremonias adiaphoras tanti momenti esse iudicamus, vt propter illas schismata moueantur in Ecclesia. Retineatur doctrinæ sinceritas: retineatur purus Dei cultus. Alia seruiant partim tranquillitati, partim infirmitati hominum: & relinquamus prudentiæ gubernatorum, vt de his rebus dispiciant.

X.

QVINTA LEX Decalogi.

Honora patrem tuum & matrem tuam, vt sis longæuus super terram.

Summa secundæ tabulæ.

1 VT superiora præcepta sub dilectione Dei, tanquam capite: ita sequentia sub dilectione proximi continentur. Quare vt dilectio Dei, moderatrix est omnium actionum interiorum & exteriorum primæ tabulæ: ita dilectio proximi, moderabitur ea quæ debemus proximis, & præscribuntur in secunda tabula.

2 Hinc fit, quod quicquid facit ad charitatem proximis exhibendam, contineatur in secunda tabula, etiamsi verbis expressum non sit: & contrà, quicquid non est contra dilectionem proximi in secunda tabula nequaquam prohibeatur. Huius regulæ obseruatio, multis quæstionibus diluendis seruiet.

Dilectionis proximi gradus

3 Cùm autem dilectionis proximi sunt plures gradus, & inter hos primus est parentũ: merito primum præceptum secundæ tabulæ est, de liberorum officio erga parentes, quod ex dilectione nascitur.

4 Est autem hæc Lex: *Honora patrem tuum & matrem tuam, vt sis longæuus, & bene sit tibi super terram.*

Huius præcepti expositio & partes

5 Quoniam autem hæc Lex latissimè patet, nec possunt omnia simul commodè explicari: visum est nobis in hac collatione, tria exponere.

6 Horum primum, est debitum officium: Secundum, præmium præstiti officij: Tertium, enormitas reatus neglecti officij, & eiusdem iusta pœna. Vsum Legis prætereo, qui vnus & idem est omniũ Legum, & à nobis traditur in assertionibus de prima Lege scriptis.

7 Primùm ergo debitum officium liberorum erga parentes quærendum est, & quo iure obligantur liberi ad officium præstandum.

1. Liberorũ officium.

8 Est autem hoc officium liberorum erga parentes (quod per Synecdochen honoris vocabulo continetur) in duobus positum, videlicet, in honore parentum, & in præmio nutricationis illis reddendo. Quorum prius dignitati, posterius necessitati parentum tribuendum est.

9 Etsi autem honor parentibus debitus manat ex charitatis fonte: tamen caussas hic concurrentes videre vtile est: quæ quatuor numerari possunt, videlicet, agnitio ordinationis diuinæ, timor Domini naturalis ratio & στοργὴ diuinitus homini ingenita.

Caussæ quatuor.

10 Primùm itaq; inuitabit liberos ad honorẽ exhibendum parentibus, quod illorum autoritas & eminentia sit ordinatio diuina. Nihil enim voce Dei honorabile dici potest, nisi idem à Deo profectum sit & ordinatum. Adhæc, consideranda est diuinæ maiestatis similitudo quædam in parentibus, nempe quod filiis sint caussa vitæ generando, vt Deus creando. Quæ res monet, vt non tam quales, quam quod parentes habeamus, æstimemus

11 Secunda honoris parentum caussa est, timor Domini præcipientis hunc honorem. Qui timet (ait Syracides) Dominum, honorat parentes. Proinde, qui non honorat parentes, Dei maiestatem contemnit.

14 Tertia honoris parentum caussa est, naturalis ratio, quæ dictat, quod inferiora debeant subiectionem & honorẽ superioribus, tanquã dignioribus, præsertim bene meritis. Qui ergo hunc ordinem perturbat, legem naturæ pro nihilo habet, conferendus viperinæ soboli.

13 Quarta honoris parentum caussa est, στοργὴ diuinitus homini ingenita, quæ in multis Ethnicis, item in brutis, vt in aquilis, gruibus & ciconiis, agnoscitur.

In quibus parentũ honor cõsistit.

14 Caussis honoris parentum cognitis, videamus in quibus rebus legitimus parentum honor consistit: vt explicatè intelligatur, quam latè pateat vis honoris erga parentes.

15 Etsi autem alij aliter de gradibus huius honoris statuunt: ego tamen separans caussas ab effectis, tres præcipuos gradus facio, non eos reiiciens qui vel plures vel pauciores numerant.

16 Sint ergo nobis hi gradus, Primus, pia reuerentia. Secundus, castus timor. Tertius, promta obedientia. Reuerentia, eminentiã & ordinẽ diuinum agnoscimus: timore offensam cauemus: obedientia, debita præstamus obsequia, quæ simul dilectionis, à qua nascuntur, ἀκόλουθα sunt.

17 Pia reuerentia est externa testificatio, vt qua veneramur parentum dignitatem & eminentiã quã sustinent, & humiliatio quædam, qua nos illis submitti-

mittimus, tanquam dignioribus, non sine admiratione ordinis diuini. Nam omnis reuerentia admirationem coniunctam habet.

18 Hæc externa reuerentia significatur non eodē modo vbiq;, sed pro nationum diuersitate variat. In genere autem continetur tribus, videlicet, gestibus corporis, verbis, & obsequiis, non imperatis sed spōtaneis. Hæc enim tria testantur de animo rectè sentientis de alicuius virtute & dignitate.

19 Castus timor filiorum, ex persuasione amoris parentum erga se natus, facit, vt caueamus parentes offendere vllo vel facto, vel dicto, vel signo.

20 Prōpta obedientia erga parentes tertiū honoris gradū obtinet, quæ est mandatorū, quæ nobis imperantur à parentibus, prompta & debita executio.

Discrimē inter obedientiam Deo & parentibus debitam.

21 Hic tenendum est discrimen inter obedientiam, quam Deus postulat, & quam parentes requirunt. Illa caret omni exceptione: hæc certis terminis clauditur.

22 Nam si parentes aliquid iusserint, vel contra Deum, vel contra salutem filiorum, vel contra naturam, vel contra Leges patriæ iustas, vel contra legitimum magistratum: nequaquam illis obtemperandum est. Magis enim Deo, quam homini obtemperare oportet.

23 Hic locum habet dictum Domini, Luc. 14.26. Si quis venit ad me, & non odit patrem & matrem, sorores, & filios, & fratres, præterea etiam animam suam, non potest meus esse discipulus.

24 Hic, odisse parentes, non est parentibus malè velle, sed iis qui impiè imperant, aduersari, atque ea fugere, non secus atque pestem animarum. Sic multæ sanctissimæ virgines olim fecerunt, quæ potius vitam amittere, quam impia parentum imperata facere, non dubitarunt.

De præmio nutricationis.

25 Hactenus de ea parte officij liberorum erga parentes, quæ ad illorum dignitatem pertinent dictum sit: nunc pauca adiiciamus de præmio nutricationis. Quæ pars necessitati ipsorum seruiet, & est synceri honoris effectus.

26 Cū nulla sit ingratitudo crudelior, nulla nequior, nulla diuina vindicta dignior, quam ingratorū liberorum in parentes: postulat natura, lex Dei præcipit, omnes Leges humanę exigunt, & multorū beatorum exēpla confirmant, atq; adeo ipsa iustitia clamat, vt liberi indigentibus, infirmis, senibus parentibus præmia nutricationis reddant.

27 Nam cum humana natura & in ortu & occasu, hoc est, in infantia & senectute sit debilis, opus habet aliunde subsidio, refugio & solatio. Vt ergo infantia opus habet parentum subsidio, refugio, consilio, alioqui peritura: ita senectus opus habet liberorum subleuatione, vt ipsi τὰ θρεπτήρια soluant, idque iure analogo. Qui autem hæc non persoluunt, immemores sunt beneficiorum olim à parentibus præstitorum.

28 Verùm hęc θρεπτήρια seu nutricationis præmia, in tribus potissimum posita esse videntur: Si alis egentes, si ministras infirmis, si pia ἐπιεικείᾳ senectutis sordes & errata regis.

29 Qui alit parentes indigentes, naturam sequitur ducem, quæ iubet simili beneficio beneficium compensare, id quod & brutis quibusdam natura impressit.

30 Ambrosius & Basilius Ciconiarum exemplum proponunt, quas affirmant parentes senio confectos in nidis alere, nudatos pennis tegmine alarum dulciter fouere, & si quando volandi necessitas incumbit, supponere corpora sua volantium parentum corporibus, ne in terram decidant & grauius impingant. Hinc ἀντιπελαργεῖν est more Ciconiarum gratiam referre parentibus, eosque pie colere & fouere.

31 De ministerio parentibus infirmis debito, loquitur Syracides, cap. 3.8. Qui timet Dominum, seruiet iis qui se genuerunt, in omni opere & sermone, & in omni patientia. Item: Fili, subleua Patrem tuum in senectute, neque in vita tua molestia eum afficias.

32 De ἐπιεικείᾳ idem Syracides ait: Si sensu destituatur, ignosce illi, & ne spernas eum in virtute tua, hoc est, cum tu sis forti & bona valetudine, ne contemnas parentes παλίμπαιδας, sordidos & imbecilles.

33 Vult ergo Sapiens, vt liberi, cum parentes vitio ætatis repuerascunt, hanc ætatis imbecillitatem & deformitatem moderatè ferant ac tegant.

34 His officiis liberorum erga parentes accedat seria liberorum precatio pro parentibus, vt Deus illis largiatur patientiam, cōfirmet fidem, ac tandem exitum pium de hac vita concedat.

II. De præmio officij parentibus piè præstiti.

35 Secundum, quod proposuimus est, de pręmio officij parentibus pie præstiti. Lex ipsa, longæuam & prosperam vitam, præmium honoris parentum facit: idque valde congruè. Promittitur vita longæua & prospera, ob gratitudinem erga eos, à quibus vitam habemus: vt præmium officio respondeat.

Partes huius præmij.

36 Porrò, huius prosperitatis seu felicitatis promissæ pietati erga parentes, plures sunt partes, videlicet, gratia spiritualis, successus in negotiis vitæ felix, honestum nomen, fausta precatio, promissio lætitiæ ex liberis.

37 De gratia spirituali loquitur Sapiens, cum ait: Qui honorat patrem, veniam peccatorum impetrat, atque in die precationis suæ exaudietur. Item, Tributa patri benignitas non tradetur obliuioni, aduersus peccata tibi propugnaculum extruetur.

38 De successu in negotiis vitæ felici, ipsa Lex potissimum loquitur, cum ait: Vt tibi bene sit super terram. Item Syracides: Bona patris precatio domos liberorum stabilit.

39 Honesti nominis, bonæ famæ, & gloriæ, meminit idem Sapiens: Gloria hominis honore patris comparatur, hoc est, qui patrem honorat, famam bonā & gloriā apud homines sibi cōparat.

40 Piæ precationis & voti hominum, videntiū liberos, suos parentes dulciter amplecti & fouere meminit idem Syracides, cum inquit: Tam dictis quam factis patrem matremque honora: vt ab hominibus benedictio ad te perueniat.

41 Promissio lætitiæ ex liberis propriis, qui suos honorant parentes, hæc est eiusdem Sapientis: Qui honorat patrem, lætabitur in filiis, hoc est, Vt quis honorauerit patrem suum: ita vicissim à filiis honorabitur, iuxta regulam: Par pari referendum. Item: Eadem mensura, &c.

42 His enumeratis præmij eorum, qui honorat parentes, partibus, addo bonam conscientiam, quæ dulcissima nutrix erit aduentantis senectutis. Quæ vel sola, ad honorandos parentes, natos inuitare deberet.

III. Enormitas reatus filiorū cōtumacium.

43 Tertium quod proposuimus, est, de enormitate reatus eorum, qui sunt contumaces erga parentes, & de pœna eorundem.

44 Quantus sit reatus eorum, qui Legem de honorandis parentibus violant, facilè est iudicare. Nā quicquid honori parentum & eius partibus, quas recitauimus, aduersatur, Legem violat, & transgressores reos peragit coram iudicio Dei.

45 Nam siue in corde latet, siue ore profertur, siue gestibus aut signis significatur, siue opere probatur aliquid, quo dignitas parentum aliquo modo læditur: reus es violatæ huius Legis.

Vnde patet. 46 Quantus autem sit hic reatus, ex pœnis patet. Primùm enim immorigeris filiis à diuina maiestate denunciatur maledictio, Qua pœna nulla maior, nul la tristior esse potest. Deut. 27.16. Maledictus qui non honorat patrem suum & matrem suam, & dicet omnis populus, amen.

47 Cum hac maledictione, Ilias, vt ita dicam, ma lorum coniuncta est, quæ ex antithesi præmiorum intelligi possunt, vt sunt ira Dei, infelix in rebus successus, mala fama, imprecatio ab hominibus, in propriis liberis ignominia, & horrenda conscientiæ carnificina, quæ ipsa morte grauior est. Quæ mala tandem excipiet desperatio, nisi succurratur per Euangelium.

XI.

SEXTA LEX DECAlogi. Non occides.

Vnius cuiusq. præcepti duæ hypotheses. 1 CVM hoc sit consilium Legislatoris Dei, vt cum vnum præcipit, contrarium vetet, & contra cum vnum vetat, contrarium præcipiat: fit, vt singularum legum Decalogi sint duæ hypotheses, vna affirmatiua, negatiua altera.

2 Sunt ergo huius sextæ legis duæ hypotheses: *Negatiua*, Non occides, hoc est, tu homo non occides, scilicet quemuis hominem. *Affirmatiua*, vitam proximi fouebis, conseruabis, tueberis.

Ratio huius. 3 Ratio huius Legis ex creatione hominis intelligitur & clarè exprimitur, Gen. 9.6. videlicet, quia homo est conditus ad imaginẽ & similitudinẽ Dei.

Finis. 4 Finis autem huius Legis est, vt mutuis officiis, ex mutua beneuolentia societas hominum inter sese coalescat & conseruetur, vt de Deo rectè doceri possint homines, vtque viuant tranquillè, quietè, honestè & piè in hac vita.

5 Quicquid ergo ad hunc finem facit, hac sexta Lege præcipitur: & quicquid vel huic fini aduersatur, vel quouis modo eum impedit, vetatur.

Quid prohibeatur. 6 Hinc manifestum est, non solum externum homicidium prohiberi hac Lege: verumetiam omnia, quæ quouis modo gradus esse possunt ad homicidium, & quæ humanam societatem, quo minus suauis sit & tranquilla impediunt.

7 Hæc simul requiri, etiam manifestum est ex generali Lege secundæ tabulæ, quæ est: Diliges proximum tuum, vt teipsum.

Gradus ad homicidium. 8 Sunt autem gradus ad externum homicidium plures: vt, cogitata, affectus, dicta & facta pugnantia cum dilectione proximi.

9 Ex cogitatione de proximo praua, affectus feri nascuntur: vt, impatientia, fastidium, maleuolentia, contemtus ἐπιχαιρεκακία, ira, odium, inuidia, indignatio, vindictæ cupiditas: & multi alij.

10 Hinc, hoc est, ex affectibus, proruunt dicta cõtra proximum: vt, conuicia, probra, obtrectationes: Quæ quouis gladio sunt acutiora, magisq; animum proximi vulnerant, quam gladius corpus.

11 Facta consequuntur dicta: vt iurgium, insultatio, prouocatio, pulsatio, & huiusmodi multa: quæ in generibus enumeratis continentur.

12 Hos gradus sæpe excipit externum homicidium, quod est horrenda imaginis Dei destructio. Ita enim Moses ait. Gen. 9.6. Qui effuderit sanguinem hominis, per hominẽ effundetur sanguis eius: quia ad imaginem Dei fecit hominem.

Errores. 13 Porrò ab huius Legis sententia multi aberrarunt, non attendentes legitimos huius Legis limites & fines, quos imprimis in omnibus legibus considerare oportet.

Manichæorum. 14 Primus error est Manichæorum, qui iustos limites trãsgressi, Legem hanc de non occidendo, interpretabantur, hoc modo, Non occides, scilicet vlla viuentia, Sed horum errorem confutat non solum rerum conditarum conditio: verumetiam thesis, sub qua continetur hæc hypothesis.

Autocidarum. 15 Secundus error eorum est, qui putarunt hic prohiberi solummodo, ne quis alium hominem occidat, non autem vetari, si quis se ipsum occiderit, vt Samson, Iudas, Empedocles, Cato, Lucretia, Seneca Rasias.

Homicidarum rogatorum. 16 Tertiò, hîc errãt, qui se à crimine homicidij alienos esse putant, si rogati, volentem occiderint. Nam hic & qui petit se occidi, & is qui occidit, Lege homicidii tenentur.

Homicidarũ priuatorum. 17 Quartò, aberrant & illi ab huius Legis mente, qui existimant sibi licere hostes religionis, vt Mahometistas & alios in Christum blasphemos priuato arbitrio occidere. Nam potestatem alienam sibi vsurpant, quod sacrilegij quoddam genus est.

Anabaptistarum. 18 Quintò, aberrant quoque illi à scopo huius Legis, quæ hoc præceptum contra publicam iustitiam interpretantur, non discernentes inter hominis factum, & Dei iudicium, quod exercetur per hominẽ. Quare cum simpliciter Lex ait, non occides, concludunt nullo pacto licere vllum hominem occidere, nec publica nec priuata autoritate.

19 Verum cum ista sententia, pugnat & cum capite Legis, & cum iustitia, & cum manifesto verbo Dei, eam fugiamus vt falsam, & humanæ societatis pestem.

20 Manifesta est Lex de vindicta homicidij, Gẽ. 9.6. Item Exod. 22.18. Maleficam non patieris viuere super terram.

21 Vt enim è re corporis humani est, putridum mẽbrum maturè abscindere, ne pars syncera trahatur: ità salutis societatis humanæ interest, noxios & perniciosos ciues è medio tollere, ne malum vnius paulatim serpat in totum societatis corpus.

Papistarũ. 22 Sextus error Papistarum est, qui hoc præceptum manum cohibere dicunt, & non animũ: quorum vanitas manifestior est, quam vt refutanda sit.

Libertinorũ Spiritualium. 23 Septimo, aberrant quoque illi à mente huius Legis, qui nullam vindictam licitè, & sine peccato expeti posse putant. Etsi enim Magistratui permittunt ius gladij vt Dei ministro, ad iram ei qui quod malum est, fecerit, tamen pios qui perfectionis laudem quærunt, alienos esse ab omni expetitione vindictæ debere, contendunt. Atq; ea de caussa prohibitionem vindictæ inter Consilia numerant, in illa falsa distinctione, qua dicunt Christum alia præcepisse, alia consuluisse: & hæc posteriora ad perfectionem pertinere: illa ad promiscuã Christianorum turbã.

24 In huius suæ sententiæ defensionẽ, dicta Domini, Matth. 5. Ne resistatis malo. Item, Benefacite iis, qui oderunt vos. Et illud Pauli, Noli vinci à malo, sed vince bono malum. Item illud: Mihi vindicta & ego retribuam. Et huiusmodi multa alia adferunt.

25 Verùm, cum ex his dictis & similibus conantur omnem vindictam tollere, non distinguunt inter ea quæ simpliciter, & ea quæ ex parte dicuntur, qualia sunt ea omnia, quæ ad tollendam omnem vindictam torquent.

26 Natus est autem hic error, ex eo, quod omnis hæreseos fons est, videlicet, cum de re aliqua agitur, eam æstimant imprudentes ex vno scripturæ loco non recte intellecto, & non circumferunt animum vt par esset per vniuersam scripturam, dicta omnia de re proposita conferentes. Quam diligentiam Epiphanius theoriam vocat: sine qua nemo scripturam recte interpretari poterit.

27 Est siquidem hæc doctorum apud Hebræos sententia verissima: Qui non aduertit quod supra & infra in libris scribitur, peruertit verba Dei viuentis.

De vindicta.

28 Nos ergo animum per totam scripturam circumferentes, deprehendimus quadruplicem vindictam, videlicet, Diuinam, heroicam, ordinatam, & temerariam: quarum sola postrema damnatur verbo Dei.

1. Diuina.

29 Diuina vindicta est, qua ipse Deus immediatè vlciscitur offensam, qua ipsius maiestas læsa est. Hanc vindictam & occultè & manifestè exercet similiter in hac vita & postea, & est supra omnem legem.

30 Hæc semper iustissima est, vt quæ ab optimo Deo proficiscatur: tametsi eius rationem non satis intelligimus. Vlciscitur sæpe peccata parentum in liberis, Magistratus scelera in subditis, subditorum in capite, vnius flagitium in multis: idque iustissimè, quia iustissimus.

31 Hic Dei vindicantis scrutari iudicia, temerarium est. Sunt enim iudicia Dei abyssus multa: adeo vt mensura sensus nostri & rationis capi non possint. Adoremus ergo hic Dei iudicia, ac ipsum timeamus, ne in nos ira ipsius effundatur.

2. Heroica

32 Heroica vindicta est, quæ zelo diuino accensa, vltionem sumit de hostibus Dei. Huius heroicæ vindictæ exempla habemus in Samsone, qui euersione domus, hostes Dei oppressit. In Elia, sacerdotes Baalim, & duos quinquagenarios cum suis militibus, occidente. In Helisæo conuicium non ferente puerorum. In Iudith, sanctissima fœmina, obtruncante Holofernem. In Christo eiiciente ementes & vendentes è templo, flagello. In Petro, qui mentientem Ananiam verbo occidit.

33 Hæc heroica vindicta præter legem fit communem. Quare huius rationem non in Lege queramus, sed Deo illam relinquamus, qui hunc zelum vindictæ in quibusdam excitat, in testimonium suæ iustitiæ.

3. Ordinata & legitima.

34 Ordinata vindicta & legitima est, quæ sub Lege continetur, & ex ordinatione Dei, vel secundum rectam rationem, vel iuxta legem politicam, vel ad præscriptum verbi Dei exercetur ab eo, cui eius potestas a Deo est concessa. Hanc ordinatam voco quia oritur à bona caussa, & procedit per legitima media, ad bonum aliquem finem.

35 Hac Pater contumaciam filij punit: hac pædagogus rebellionem discipuli castigat: hac minister Euangelij eum, qui scandalo offendit, reprimit: hac magistratus noxios ciues è medio tollit: hac latrones, fures, alió́sque hostes Rector reipublicæ coercet.

36 Sine hac vindicta nec domus, nec ciuitas, nec Ecclesia, nec Regnum, nec vlla humana societas, incolumis esse potest.

37 Porrò, ne hæc vindicta excedat iustos limites, duo considerentur: Vnum de eo qui petit vindictam, Quo sit animo, quem finem sibi proponat, quidque eum ad vindictæ petitionem excitet. Alterum de ministro iustitiæ, cui vindicandi potestas à Deo data est, quo sit affectu, ad quem scopum respiciat, & quid illi liceat, & quid non.

Quomodo affectus esse debet qui petit vindictã.

38 Qui petit vindictam sit alienus ab omni odio, in timore Dei confugiat ad remedium diuinitus ordinatum, nihil magis in votis habeat, quàm salutem eius qui offendit. Atque ita à ministro iustitiæ petat defensionem, & correctionem eius qui læsit, ac intueatur iustos vindictæ fines, videlicet, cohibitionem scelerum, pacem, & quietem societatis humanę, æquitatis & iustitiæ conseruationem, amotionem scandali, destructionem regni Satanæ, regni Christi propagationem, & gloriam Dei.

39 Hos fines qui dignè æstimat, non solùm iniuriam sibi illatam puniri petit, verumetiam magno zelo fertur ad vindictam petendã de iis qui vitę turpitudine, morum leuitate, & scandalo faciunt, vt doctrina Euangelij audiat malè apud aduersarios.

40 Ideo Dominus mandat, vt si quis peccauerit te cõscio, vt illum primùm admoneas ipse: deinde idem facias adhibito fratre aliquo: tandem, si nihil effeceris, vt dicas Ecclesiæ. Matth. 18. 17.

41 Paulus obiurgat Corinthios conscios sceleris eius qui nouercam in vxorem duxit, quod ad tantum scelus tacuerint, & hominem, qui tanti scandali autor fuit, non coram Ecclesia accusauerint. 1. Corinth. 5. 2.

42 Verùm si sceleris commissi ratio talis fuerit, quod accusatus in vitæ discrimen incurrat, sequẽda est regula Bernhardi: *Melius est vt pereat vnus quam vnitas.* Nec pugnat cum dilectione proximi, pœnam petere de flagitioso. Est enim tota societas humana magis diligenda, quàm vnus incorrigibilis.

De officio ministri iustitiæ.

43 Minister iustitiæ, cui vindicandi potestas commissa est, eosdem fines sibi proponat, quos dixi accusatorem debere aspicere. Deinde sit animo incorrupto. Tertio sciat se non suam vindictam exercere, sed Dei: non licere sibi vel parcere cuiquam, vel aliquem absoluere, nisi quem mẽs legis excipit. Scriptum est enim: Qui condemnat iustum, & iustificat impium, vterque est abominatio coram Deo. Verum hîc magna prudentia in iudice requiritur.

4. Temeraria.

44 Temeraria vindicta sola dãnatur verbo Dei, (vt diximus) videlicet, cum vel is qui accusat, cupiditate vindictæ ardeat, & principaliter quærit pœnam eius qui offendit, & interitum: vel cum is qui iudicat, Legem affectibus prauis cõtaminat, & lętatur malo eius, de quo sumit vindictam. Quod cum fit, vterque homicida coram Dei tribunali iudicatur.

45 Est & temeraria vindicta, omnibus modis damnanda, quando læsus, iniuriam sibi illatam, per se vlcisci molitur. Nam quod Dei est proprium ipse sceleratè sibi vendicat, sed excipio defensionis, ἐν ἀντοφόρῳ necessitatem. Ibi enim locum habet: vim vi repellere licet.

14 Est & illa censenda temeraria vindicta, quæ cum exercetur à ministro iustitiæ, plus tamen mali adfert quam boni. Nulla enim vindicta, cuius finis malus est, à piis est expetenda, aut exercenda. Beluarum enim potius est, quam hominum, talis vindicta.

XII.

OPERA SEXTÆ Legis.

Huius legis limites.

1 VT opera bona sextæ Legis, à syncera dilectione proximi manant: ita ad iustam & legitimam personæ proximi conseruationem, & societatis humanæ incolumitatem referuntur.

2 Dilectio ergo proximi & eiusdem conseruatio

(vnde pendet incolumitas ſocietatis humanę) limites ſunt intra quos operas huius pręcepti, proximo debita, claudentur.

3 Hac conſtituta regula facilius erit & promtius colligere, quæ opera Deus à nobis hac ſexta lege requirat.

4 Verùm quia opera illa, certarum virtutum ſunt actiones, quę virtutes rectrices & moderatrices actionũ ſunt, iuxta rectã rationẽ: de virtutibus ipſis huius Legis proprijs, earumque actionibus agemus.

5 Etſi autem alij aliter virtutes huius legis digerunt, quorum quidem diligentiã laudo: tamẽ vt nos intra limites à nobis poſitos contineamur, omnes virtutes huius ſextæ Legis ſub beneuolentia & beneficentia cõcludamus. Nihil enim hęc Lex requirit, quod non alterutra harum virtutum contineatur.

DE BENEVOLENTIA.

Beneuolentia.

6 Beneuolentia eſt veluti primus riuulus, manãs à dilectionis fonte. Nam ei quem diligimus, hoc eſt, charum habemus, bene quoque velimus neceſſe eſt.

7 Hanc beneuolentiam tanquam ἀκόλουθα excipiunt hæ virtutes, Candor, amicitia, humanitas, concordia.

Candor quid.

8 Candor, ſinceritas & puritas quædam animi eſt, quæ vt non admittit vllas ſiniſtras ſuſpiciones de perſona proximi ſine euidenti probatione: ita vituperabilia in proximo non virtutum larua induit, ſed vitia eſſe vitia iudicat. Quod qui non facit, non ſolùm Deo & naturæ Legi aduerſatur: verumetiam ſano iudicio deſtitutus eſſe cenſendus eſt.

9 Quid enim turpius eſſe poteſt, quàm ſcapham ligonem, & ligonem ſcapham appellare, hoc eſt, vitia larua virtutum ornare, & virtutes vitiorum cœno deformare?

Amicitia, quid.

10 Amicitia, reciproca bonorum inter ſe beneuolentia eſt, & voluntas ſibi inuicem benefaciendi, ex vera pietate & virtute manans.

11 Amicitia enim illa, quæ vel ἐκ ἁδονᾶς, vel ἐκ παροχᾶς (vt Hippodamus loquitur) ortum habet, deficiente voluptate, & ceſſantibus beneficiis reciprocis intermoritur.

12 Vera proinde & homine digna amicitia, pietate & virtute conciliata, comitate conditur, grauitate firmatur, conſtantia & fide conſeruatur, συμπαθείᾳ probatur, & mutuis officiis continuatur.

Humanitas.

13 Humanitas latius ſe extendit, quæ & naturæ facilitatem & morum ſuauitatem complectitur.

14 Hæc maximè ſibi animos hominum conciliare ſolet, facilè ignoſcit, communem fragilitatem cogitat: vnde comicum illud: *Homo ſum, humani à me nihil alienum puto.*

15 Græcè admodum ſignificante vocabulo dicitur, φιλανθρωπία, quam Plato definit ἕξιν εὐεργητικὴν τῶν ἀνθρώπων. Hanc Paulus Tito ſcribens, Deo tribuit. Digna propterea homine, vt qui & homo ſit, & ad Dei imaginem conditus, vt ipſum imitetur.

Concordia.

16 Concordia, ſiue à citharæ chordis, ſiue à plurium chordarũ vinculo dicitur, laudatiſſima virtus eſt, qua vt quidam rectè ait, paruæ res creſcunt.

17 Hęc virtus vt mutuam beneuolentiã fouet: ita maiores, pares, minores reſpicit, & συμφωνίᾳ quadã ordinũ & omnium ſtatuum inter ſe tanquã omnium dulciſſima muſica, ſummè delectatur. Nam vt citharæ ſonus tum demũ iucundus eſt, quando ita intenduntur & remittuntur chordæ, & arte trahuntur ad harmoniæ regulam, vt vnũ, iuſtum, & ſuauẽ concentum efficiãt: ita animi bonorum, cõcordia mutua delectantur, vnde apud Grecos nomen accepit ὁμονοίας, quo ſignificatur animorum ſummus conſenſus.

DE BENEFICENTIA.

Beneficẽtia.

18 Beneficentia id præſtat opere, quod beneuolentia animo concepit. Hanc dicunt cõiunctam eſſe cum iuſtitia. Per hanc enim iuſtitia ſuum munus exequitur.

19 Siquidem iuſtitia, vt præclarè dicit Bernhardus, maioribus reuerentiam & obedientiam: æquali bus conſilium & auxilium: inferioribus cuſtodiam & diſciplinam, Hoc eſt, ſingulis τὰ καθήκοντα, reddit.

20 Etſi autem hęc verè dicuntur: tamen vt magis ſit nobis vis beneficentiæ perſpecta, quam hæc ſexta Lex poſtulat: ſubiiciam beneficentiæ, vt ἀκόλουθα, quędam, manſuetudinem, ἐπιείκειαν, fortitudinem, zelum, liberalitatem, & miſericordiam.

Manſuetudo.

21 Manſuetudine benefacit proximo, qui iniuria affectus, iræ ruentis ad vindictam impetum ita retinet, vt crudelitate, in proximum, qui offendit, non ſæuiat, & aliquid indignum iuſtitia, temere committat.

22 Etſi autem ira naturalis affectus eſt, inſurgens aduerſus ea, quæ virtuti aduerſantur, & ea propugnans quæ à ratione monſtrantur eſſe bona & laudabilia: tamen in vitio eſt, quando rectam rationem non ſequitur, ſed ruit cæco impetu in eum qui offendit, extra iuſtitiæ limites.

23 Sed illa demum ira laudabilis eſt, quæ ex bona cauſſa procedit, & tendit moderatè & iuſtè in bonum aliquem finem. Talis ira & motus animi ad coercenda peccata inſurgentis, fuit in Moſe, Elia, Chriſto, Paulo, abſque vitio.

Aequitas.

24 Ἐπιείκεια ſummum ius moderatur, & cedit, ob cauſſæ circumſtantias, ſeueræ iuſtitiæ. Dicitur autem ἐπιείκεια quaſi ἐπί τινος εἴκουσα τῷ νομικῷ.

25 Eſt autem hæc ἐπιείκεια duplex, Publica & Priuata: illa, iudicis perſonam ſuſtinentis: hæc, hominis cuiuſuis priuatim agentis eſt.

26 Publica ἐπιείκεια eſt qua iudex flectit Legem ad cauſſam, & non cauſſam ad Legem. Vt enim figura lapidis in ſtructura Lesbia mutata, mutatur & norma: ita cauſſa, pro circumſtantiarum conditione, variante, variat & mens Legis, ἐπιείκεια.

27 Flectitur ergo Lex ad cauſſam, quando non ſpectatur τὸ ἀκριβοδίκαιον. Sed mens & voluntas Legis accommodatur cauſſæ. Contra vero cauſſa ad Legem flectitur, quando retinetur in iudicando τὸ ἀκριβοδίκαιον, & nulla ἐπιείκεια propter circumſtantias admittitur: & tunc ſummum ius fit ſumma iniuria.

28 Priuata ἐπιείκεια tolerat infirmitatem proximi, tegit arcana errata, ſanat manifeſta delicta: doctrina, conſilio, admonitione, fraterna obiurgatione.

Fortitudo.

29 Fortitudo proximo commodans, etiam duplex eſt, videlicet publica & priuata: illa magiſtratus: hæc ſingulorum priuatim.

30 Fortitudo in magiſtratu, iuſtitiæ propugnatrix, ratione ad vindictam properat, & finem habet conſeruationem humanæ ſocietatis: idque per defenſionem verę religionis, veræque virtutis: & oppugnationem falſæ religionis, & vitiorum graſſantium repreſsionem.

31 Fortitudo priuata eſt, cum ſinguli inuicto animo potius ferunt iniuriam, quam vt iniuſtè ſe vlciſcantur de proximo. Hæc etiam patientia dicitur.

Zelus.

32 Zelus etſi in genere eſt cuiuſuis affectus vehementior æſtuatio: tamen hîc ſolummodo de eo zelo agimus, quæ beneficentiæ erga proximum vt pars quædam, ſubiicitur.

33 Eſt ergo hic zelus affectus vehemens, quo iuſtè indignamur aduerſus contumaciam in atrocibus

ſceleribus

ſceleribus: quo contumacia repreſſa, alij tranquillè viuant,& vnitas ſocietatis conſeruetur.

34 Hic zelustum demum eſt laudabilis,quando excitatus ab Heroico motu, in magiſtratu vindice ſcelerum,vel à Spiritu ſancto ortus,ſecundum ſcientiam tempeſtiuè exercetur in gloriam Dei, qualis conſpicitur in Moſe,in Phinee, Elia,in Chriſto, in Paulo.

Liberalitas.

35 Liberalitas quæ ἐλευθεριότης Græcè dicitur, eſt munificentia,propriè magnorum &liberorum hominum, qua iuuant & ornant ordines & ſtatus hominum,ſuis facultatibus, vt bene mereri videantur de ſocietate humana. Huic cum prælucet pietas vera,vt in Salomone,Dauide,Ioſia laudabilis eſt.Contrà verò, ſi ab animo inanis gloriæ cupido proficiſcitur,in vitio eſt.

Misericordia.

36 Miſericordia erga proximum, affectus homine digniſsimus,eſt συμπάθεια,qua tangimur aliena miſeria tanquam noſtra propria, quaque eius miſeriæ noſtris bonis ſuccurrimus.Breuiter,miſericordia eſt affectus ipſe miſerendi:&quicquid officij ex hoc affectu miſeris & afflictis piè iuſtéque præſtatur. Et dicitur in ſcripturis interdum δικαιοσύνη, vt ſciamus eleemoſynam non eſſe liberum beneficium,ſed debitum officium.

37 Conſiſtit autem hæc miſericordia in duobus, ſcilicet in remittendo & dando.

38 Miſericordia in remittendo poſita, eſt quæ vel pauperi debitum quod non eſt ſoluendo,niſi attrahat ſibi miſeriam, condonat: vel ei qui offendit, veniámque precatur,offenſam remittit,modo id piè & vtiliter fieri poſsit.

36 Miſericordia quæ in dando cernitur,ignoranti communicat doctrinam,aberranti correctionem, dubitanti conſilium,triſti conſolationem, eſurienti cibum, ſitienti potum, nudo veſtes, vago domum. Breuiter,Omni miſero & afflicto,quantum poteſt, ſuccurrit.

40 Hunc Dominus,ex Oſeæ 6.6.teſtimonium adducens,anteponit ſacrificio,cum ait:Profecti diſcite quid ſit:Miſericordiam volo & non ſacrificium. Matth.9.13.

41 Autor Epiſtolæ ad Hebræos eleemoſynam valde placere Deo teſtatur, cum inquit:Beneficētiæ & communicationis ne obliuiſcamini. Talibus enim victimis delectatur Deus.Heb.13.16.

42 Verum hoc accipiendum eſt,de eleemoſyna, quæ præſtatur à Publicano, & non à Phariſæo, id eſt,quæ præſtatur à piis ad Deum conuerſis, & non ab impiis hypocritis. Nam horum eleemoſyna,etſi vſu valet:cultu tamen eſt vitioſa & abominabilis coram Deo. Quicquid enim non fit ex fide,peccatum eſt:vtpote profectum ab iis,quorum & mens &conſcientia polluta eſt,& aberrans à debito fine.

XIII.

SEPTIMA LEX *Decalogi.*

Non Mœchaberis.

Summa præcepti.

1 VT ſub adulterij nomine, omne intemperantiæ, id eſt, impuritatis & impudicitiæ genus,quo anima vel corpus hominis polluitur,vetatur: ita omne temperantiæ genus impuritati animæ & corporis repugnans,præcipitur.

Duæ hypotheſes oppoſitæ.

2 Duæ ſunt ergo huius Legis hypotheſes generales:vna *affirmatiua*, Temperantiam ſectator:Altera *negatiua*,Intemperantiam ne ſectare.De affirmatiua,hac vice dicendum erit.

De affirmatiua.

3 Temperantiæ bonum nemo ſatis laudauerit. Eſt enim temperantia veluti naturæ cuſtos fideliſſimus quam qui vere ſectatur,tranquillum naturę ſtatum ſentit.

4 Hoc Græca appellatione pulcherrime ſignificatur. Dicitur enim temperantia Græcis σωφροσύνη quaſi σώζουσα φρόνησις,hoc eſt,conſeruans prudentia.

5 Huius ratio ex appellatione Latina peti poteſt. Dicitur enim temperantia Latinis à temperie, hoc eſt εὐκρασία affectuum & actionum temperata ad rectam rationem.

Temperantiæ definitio.

6 Definitur autem temperantia in hunc modum. Temperantia eſt rationis in libidinem,atque alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio.

7 Hæc ergo facit vt nihil appetas,cuius te pœniteat: vt in nullo Legem moderationis excedas: vt ſub iugo rectæ rationis cupiditatem frępes.

Partes.

8 Cernitur autem hæc virtus (quantum quidem ad noſtrum inſtitutum facit) in quatuor partibus, quæ ſunt, abſtinentia, ſobrietas, caſtitas, pudicitia,quæ aptiſsimo ordine ad finem Legis huius referuntur.

Abſtinentia.

9 Abſtinentia gulæ aduerſatur,vt quæ vſum potus cibíque iuxta rectæ rationis iudicium moderetur,ab iiſque abſtineat,quibus caro ad vllam impuritatem natura hominis indignam,irritari poteſt.

10 Huic ieiunium ſubiicio,quo caro, ferocior facta,tanquam fręno, coercetur & domatur, quoties aduerſus ſpiritum importunius inſurgit.

11 Et quia nemo melius nouit propriæ carnis petulantiam, quam is qui ferocientem ſentit:nemo ieiunando tempus aut modum rectius præſcripſerit,quam ipſe.

Sobrietas

12 Sobrietas duplex eſt: Vna animi: Corporis altera. Vtraque vt rariſsima: ita maximè laudabilis.

31 Sobrietas animi eſt & rectus vſus rationis, & ſuauis affectuum moderatio.Huius cauſſa eſt mens piè rectéque edocta, & aſſuefactio ad moderationem ſeruandam in omnibus rebus.Ex quo fit,vt hac præditus conſilia & actiones prudenter gubernet, ne quid turpe aut indecorum in vita committat.

14 Sobrietas corporis eſt in potu potiſsimum temperantia,ne eius ſit immoderatus vſus, vnde inflammantur impuri affectus. Hæc vt à ſobrietate animi venit:ita ſanitatem corporis,virium incolumitatem,& vitæ puritatem conſeruat.

Caſtitas.

15 Caſtitas,puritas mentis eſt,quę etiam in corpus dimanat,qua fit vt ab omni impuritate & contagio abhorreamus,impuram Venerem fugientes.

16 Neque enim vera caſtitas corporis eſſe poteſt, niſi quæ à caſto proficiſcatur animo: id quod Ariſtoteles intellexit,dum diceret Philoſopho cuidam,caſtis manibus reddenti vrinam,ἁγναὶ μὲν χεῖρες, φρὴν δ᾽ ἔχει μιάσματα.

Errorum refutatio.

17 Quod autem Papiſtæ laudem caſtitatis ſuis impuris Sacrificulis, Monachis & Monialibus vendicant,impurum eſt commentum, cum recta ratione & verbo Dei pugnans.

18 Nam caſtitas omnium hominum eſt, qui à vetita libidine ſe puros & integros ſeruant,ſiue ſint virgines,ſiue cœlibes,ſiue coniuges.

19 Nam cum Paulus pronuntiat piorum coniugium thorum honorabilem eſſe vt ſanctum & impollutum, quis caſtitatis laudem piis coniugibus adimere audebit?

20 Damnandus eſt proinde & error eorum, qui

ad certos hominum ordines castitatem alligarunt, & commentum eorum, qui virginitatem cælibatu, cælibatum coniugio meliorem tradunt, ac inter opera perfectionis, & consilia Euangelica numerant.

De virginitate, cõiugio & cœlibatu.

21 Quod autem Paulus 1. Cor. 7. videtur virginitatem præferre coniugio, dextrè iuxta mentem Pauli accipiendum est. Non enim simpliciter & omnino anteponit coniugio virginitatem, vt meliorem, sed κατά τι, ob certas scilicet circumstantias.

22 Si quidem non bonitate operis, sed vsu, non merito perfectionis, sed actionis commoditate, virginitas & cælibatus anteponuntur coniugio: non tamen semper, neque in omnibus, sed tempore necessitatis, & in iis qui donum forte habent perpetuę continentiæ.

23 Nam illi qui perpetuum continentiæ donum non habent, regulam Apostolicam teneant: Propter fornicationem (scilicet vitandam) vnusquisque suam vxorem habeat, & vnaquæque suum maritũ habeat.

24 Tametsi autem hæc Lex non mandat coniugium simpliciter, sed castitatem animi & corporis ab omnibus sine discrimine requirit: tamen sub conditione, omnes ad coniugium obligat, qui donum perpetuæ continentiæ non habent: adeo vt qui contra faciunt, Deum tentare videantur.

Pudicitia.

25 Pudicitia virtus animi est, quæ se in vita & moribus contemplandam exhibet. Hæc enim facit vt nos pudeat vel audire, vel videre, vel loqui, vel vllis gestibus ostendere aliquid à vera castitate alienum. Hæc vt à pudore nomen habet: ita pudore conseruatur.

26 Huius pudicitię indoles est, vt si quis ea præditus, casu vel viderit, vel audierit, vel fecerit quod parum castum videtur, mox erubescat, & rubore vultus pudicitiam animi testetur.

27 Huc pertinet comicum illud: *Erubuit, salua res est.* Et vir quidam sapiens adolescenti in rubore dixit: *Confide fili, iste est color virtutis.*

28 Cyprianus scribit pudicitiam non in sola carnis integritate consistere, sed etiam in cultus & ornatus honore pariter & pudore.

De veris temperantiæ caussis.

29 Hactenus de temperantia & eius partibus. Nunc autem vt in eius amorem accendamur magis, caussas eius veras recitabimus.

30 Prima, Mandatum Dei. Is enim seriò nobis hanc virtutem in sua Lege præcipit. Hoc Dei mandatum merito nobis esse deberet vice mille demonstrationum. Sola enim ad dictorum confirmationem, rerum sufficit demonstratio, quando probatio in autoritate dicentis est.

31 Secunda, Conditio fidei: quam, vt indiuiduus comes, timor Dei purus & castus comitatur, qui sine hac temperantia consistere nequit.

32 Tertia, Cum temperantia sit naturæ custos, naturam effrenem facit, qui temperantiam non maximo sectatur studio.

33 Quarta, vocatio nostra. Vocati enim sumus ad sãctitatẽ, cuius & præcipua pars est pia tẽperantia.

34 Quinta, Precandi forma Christianorum, qua iubentur petere voluntatem Dei fieri in terra, quemadmodum in cœlo fit. Nunc autem cum angeli Dei sint maxime temperantes & casti: petimus conformes illis fieri in temperantia & castitate.

35 Sexta, Exemplum Christi, à quo Christiani dicimur. Cum ergo is fuit temperatissimus, cuius omnis actio nostri est instructio, decet profectò, modo ipsius discipuli esse velimus, imitari ipsius temperantiam.

36 Septima, Ipsa temperantia est per se virtus amabilis, vtpote optima & pulcherrima, vt quæ sua bonitate & pulchritudine merito nos in sui amorem alliciat.

37 Octaua, Turpitudo & pœna, quibus inuoluuntur omnes qui temperantiæ immemores, sese in omne intemperantiæ cœnum fœdissimè immergunt.

XIIII.

INTEMPERANTIA.

De negatiua.

1 Qvemadmodum temperantia virtus est sub qua continetur, & cum qua coniunctum est, quicquid Dominus sua septima Lege requirit: ita intemperantia, & quæ ab ea nascuntur infelices proles, hac eadem Lege interdicuntur, accusantur, damnantur.

Nominis & rei definitio.

2 Est autem intemperantia, quam Græci aptissimo vocabulo ἀκρασίαν nominant, vitium Deo inuisum, naturæ inimicum, & hominis excellentia indignissimum.

3 Per hanc intelligo omnem impuritatem animi & corporis, cum vera castitate & temperantia pugnantem.

4 Etsi autẽ Augustinus in libro De agone Christiano ait. *Inter omnia Christianorum certamina duriora sunt prælia castitatis, vbi quotidiana pugna, & rara victoria*: tamen qui verè à Spiritu sancto regitur, flammas libidinis, etsi non prorsus extinguere, tamen reprimere potest, si gradus, occasiones, caussas vitauerit: Si remedia aduersus eas monstrata verbo Dei arripuerit: si pœnas, quæ libidines sequuntur & in hac vita & futura, rectè cogitauerit: denique si præmia diuinitus castis promissa, ante oculos habuerit.

Gradus intemperantiæ.

5 Gradus ad obscœnas voluptates sunt plures, videlicet cogitatio, affectus, consensus, ὁρμὴ: Quæ vt concupiscentiæ vocabulo intelliguntur, ita à concupiscentia innata pullulant, & altas radices agent, & partus infœlices producent, nisi mox vt inceperint, suffocentur.

6 Cogitatio enim ἐμπαθὴς si moram traxerit, affectus mouetur: si hic non statim repressus fuerit, inflammatur: inflammatus affectus voluntatem ad consensum impellit: consensum excipit factum. Hoc sępius iteratum veluti in naturam vertitur, vt postea reuocare pedem non possis, sed cogaris contra etiam consilium mentis ruere. Huc querela illa Medeę, θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων. Quare qui sapit obtemperet Poetæ, qui ait: *Principiis obsta, serò medicina paratur, Cum mala per longas conualuere moras.*

Occasiones.

7 Occasiones multæ offeruntur, partim à diabolo, partim ab hominibus, vt prauum sodalitium, sicuti Medea de se testatur: *Frequentes accessus malarum fœminarum me perdiderunt.* Huc visum impudicum, gestus venereos, & colloquia obscœna refero.

Caussæ.

8 Caussæ sunt concupiscentia innata, hæc fouetur crapula, ebrietate, comessationibus & id genus aliis Veneris instrumentis.

9 Nam postquã vino seu largiori potatione sanguis calere inceperit, bruta pars animæ sanguine calidiore veluti fermentata, furores ferventes & concupiscentias ardentes excitat.

10 Hos gradus, has occasiones & caussas sciamus prohibitas esse hac septima Lege. Quare quibus salus animæ curæ est, intempestiuè se aduersus hæc mala muniant: ne tempore naturam æquent, ex quo quædam peccandi necessitas comparatur.

11 Præterea

Quatuor remedia aduersus damnati venerem.

11. Præterea quæ diximus, Theologi ex verbo Dei quatuor (præter castum coniugium) remedia aduersus malum damnatæ Veneris numerant, ac omnibus piis commendant, quæ sunt assidua inuocatio ex fide, lectio sacra, ieiunium, & fuga ocij, seu labor honestus.

Oratio.

12. De oratione habemus promissionem, quod Deus ex vera fiducia inuocantes velit exaudire, modò summa nostra oblectatio & voluptas in Domino fuerit radicata, iuxta illud: Delectare in Domino, & ipse dabit tibi petitiones cordis tui. Ps. 37. 4.

Sacra lectio.

13. Sacra lectio mentem hominis sursum eleuat, vt homo brutæ voluptatis obliuiscatur, Quare Dauid verbi diuini meditationem nobis diurnam & nocturnam commendat. Cũ hac coniungo pios hymnos & cantilenas, quibus anima hominis mirificè in sublime tollitur, & veris voluptatibus perfruitur.

Ieiunium.

14. Ieiunio pabulum Veneri adimitur, & Spiritus hominis pij excitatur, vt insurgat aduersus Veneris æstum, eum extinguat. Redduntur enim preces ardentiores spiritu dominante. Nec alia de causa laudatur ieiunium. Nam Monachorum figmentum de ieiunij laudibus, quasi per se esset meritorium & cultus Dei, ad Papatum remittimus.

Otij fuga & honestus labor.

15. Otij quoque fugam & honestum laborem, remedium esse Veneris vetitæ etiam profani scriptores intellexerunt, vt ille, *Ocia si tollas, periere cupidinis arcus.* Item, *Nihil agendo malè agere discimus.*

16. Hæc quatuor remedia hoc disticho complecti soleo:

Ores, casta legas, ieiunes, ocia vites,
Si seruare cupis corpora casta Deo.

Pœnę comitantes scortationem.

17. Pœnæ quæ comitantur κωπρεμαρίαν sunt horrendæ & plures quam quæ cogitari possint, ne dum numerari: inter quas præcipuæ sunt, cæcitas mentis, obduratio cordis, infamia vitæ, donorum Dei fœda contaminatio, pœnæ corporales, supplicia æterna.

Cæcitas mentis.

18. Cæcitas mentis, quam Paulus ἀδόκιμον νοῦν nominat, facit, vt amans putet se videre quod non videt, iudicet mala bona, & bona mala. Breuiter, Quid deceat, non videt vllus amans.

Obduratio cordis.

16. Obduratio cordis, quo malum nullum est magis triste: Hæc à Paulo etiam dicitur ἀμετανόητος καρδία, ἀπαλγησία, qua conscientia hominis tanquam cauterio vsta, plane ἀναίσθητος efficitur.

Infamis vita.

20. Infamia vitæ, quæ non solum in ipsis Veneris mancipiis hæret: verumetiam vniuersam familiam & posteritatem fœdat.

Donorum Dei pollutio.

21. Donorum Dei fœda contaminatio, Veneris damnatæ quoque stipendium est. Vt enim fumus rem obiectam fœdat & offuscat fuligine sua: ita obscœnus ille Veneris vsus dona Dei, quibus homo alioqui ornatus erat, fœtore polluit, vt nulli sint vsui.

Pœnæ in corpore.

22. Pœnæ in corpore sæpe hærent, vt lues Venerea & alij morbi, quibus qui non corripiuntur, maius iudicij Dei aduersus se testimonium habent. Videtur enim Deus eos tanquam inemendabiles abiecisse.

Supplicia æterna.

23. Supplicia æterna, hæc enumerata mala excipient in omnibus iis, qui non ante mortem conuertuntur. Nam Dei misericordiæ in infinitum excedunt omnes omnium hominum miserias.

24. Sed cur tantæ pœnæ, & tam multiplices vni Veneri debentur? Quia mandatum Dei contumaciter violatur, dignitas humanæ naturæ per libidinem effrenem calcatur, Spiritus Sanctus contristatur, templum Dei profanatur, inuocatio impeditur. Breuiter, Nullus locus relinquitur aut pietati, aut vlli virtuti, sed homo se totum imperio Satanæ subiicit in contumeliam Creatoris.

Prẽmia tẽperantię.

25. Postremo loco proposuimus de præmiis frenatæ libidinis, quæ maxima sunt, & omnia continentur hoc Domini dicto: Beati mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Matth. 5.

26. Etsi autem cor hominis nunquam ita in hoc mundo mundari potest, quin reliquiæ flammarum Veneris interdum excitentur, vtut fuerint sopitæ, & irritentur concupiscentiæ turpes: tamen quando penes Spiritum manet victoria, & non superatur homo flammis libidinum, conatus hic apud Deum pro munditia cordis acceptatur, vt non imputet nobis nostras sordes, quibus purgandis damus operam.

Genera Veneris vetitę.

27. Genera Veneris vetitæ plurima sunt, vt fornicatio, stuprum, raptus, incestus, adulterium, τὸ ἄρρητον βδέλυγμα, & multa alia, quæ accuratè recitant Monachi: vt qui ea vel in priuatis confessionibus didicerint, vel ipsi Sodomitarum progenies, inuenerint & auxerint.

28. Si quis contraxerit cum eâ, cum qua turpiter consueuit, viuente marito, tametsi Papistæ contractum istum continuatum adulterium statuunt: tamẽ ego istud simpliciter affirmare non audeo, sed distinctione opus esse iudico, in hunc modum.

29. Aut turpido præcedens fuit publicè nota, vel saltem iustè suspecta: aut fuit sine omni suspicione. Si turpido fuit publicè nota, contractus sequens peccat scandalo, nec potest vnquam probari: nisi publicè nota pœnitentia, vt in Dauide, præcesserit. At si turpitudo sequens, nec publicè nota, nec iustè suspecta fuit, doctus & prudens pastor potest conscientias eorum qui contraxerunt, sic sanare, vt vsus eius coniugij fiat sanctus.

30. Verùm, quoniam rarò bene succedit iis qui sic contrahunt, hortarer omnes qui Christiani dici & esse volunt, vt id non tentent, de quo iusta possit esse dubitatio, & ex quo insuauis conuersationis imminere periculum, & insanabile scandalum.

Papistici errores.

31. Antichristus quædam mentitur contra hanc Legem fieri, vt sunt Sacerdotum, Monachorum & Monialium coniugia. Præterea spiritualem cognationem impiè incestui comparat.

32. Nam cùm Sacerdotibus Papa interdicit coniugia, legi Dei, naturæ, & laudatis exemplis aduersatur, & patrocinatur nefandis illis sceleribus, propter quæ Deus multas gentes deleuit.

33. Cum votum Monachorum & Monacharum putat impedire coniugium, sacrilege facit: vt qui probet vota, quæ Deus improbat.

34. Si spiritualis cognatio, quam Papa definit esse eorum, qui pueris baptizandis vnà testes adsunt, impedit coniugium, profectò nulla inter Christianos coniugia erunt licita: cum multo sit arctior cognatio per Spiritum eiusdem Christi, quo coalescunt in vnum corpus (cuius caput est Christus) fideles omnes, quam per externam baptismi testificationem.

XV.

OCTAVA LEX DECALOGI.

Non furtum facies.

Ratio & finis pręcepti.

1. VT in omni honesta Lege, duo spectãda sunt, Ratio & Finis: ita etiam huius octauę Legis & rectissima ratio est, & vtilissimus finis.

2. Ratio quidem hæc est: Deus cum sit iustissimus, vt ad normam suæ iustitiæ suum cuique tribuatur. Finis vero, vt homines sua sorte contenti, suúmque cuique tribuentes, humanam societatem communibus officiis foueant, iuuent, tueantur.

3. Hac ratione & hoc fine Legis inter se collatis, facile est videre, & quid hac Lege præcipiatur, & quid vetetur.

Quid præcipiat.

4. Vt enim omnia ista hac Lege præcipiuntur, quæ ordine iusto à ratione ad finem eius assequendum tendunt: ita omnia quæ & à ratione deflectunt, & ad finem non rectè feruntur, prohibentur. Vt enim illa ex charitatis fonte manant: ita hæc eandem perturbant.

5. His iactis veluti fundamentis, distinctius huius Legis amplitudinem consideremus, videamúsque quæ particulares Leges sub hac communi contineantur.

Leges eius particulares.

6. Sunt enim potissimum quinque Leges particulares, quas hæc communis complectitur. Prima de rerum distinctis dominiis. Secunda, de alienis contra iustitiam non contrectandis. Tertia, de iustè quærendis propriis. Quarta, de recto vsu quæsitorum. Quinta, de soluendis debitis, quæ vel natura, vel lege aliis debentur. Hæc enim omnia cum ratione & fine Legis propositis conueniunt, de quibus ordine dicemus.

1. De distinctis rerum dominiis.

7. Prima Lex particularis, sub communi comprehensa est, de distinctis rerum dominiis. Nam cum furtum prohibetur, discrimen traditur inter meum & tuum. Nam si mihi tuo, & tibi meo vti ex æquo liceret, furtum non committeretur, sed rerum communio æqualis statueretur.

8. Iam si rerum communio esset æqualis, plerique omnes segniores & negligentiores in præstandis officiis efficerentur. Ex qua re humana societas non solùm maxima detrimenta acciperet: verumetiam paulatim litibus solueretur, & tandem miserè aboleretur.

9. Hæc detrimenta, solutio & abolitio humanæ societatis cum manifestè pugnant cum Lege naturæ: (quę dictat humanam societatem conseruandam esse) sequitur eorum caussam, nempe rerum communionem æqualem, cum lege naturæ pugnare. Quid enim magis cum natura pugnat, quam quod naturam destruit?

10. Hinc planissimè sequitur quod proposuimus, videlicet, rerum distinctionem commendari & esse iuris naturalis: vt quæ faciat ad conseruandam naturam humanam, qualis nunc est in hac vita post lapsum primorum parentum.

11. Huc Leges pertinent humanæ, quibus distincta rerum dominia approbantur: huc iudicia forensia: huc gladius, (quem magistratus à Deo accepit:) quo rerum proprietates contra fures & latrones defenduntur.

12. Verùm quia Deus voluit homines societate coniungi, sapienter distribuit sua dona. Non enim vni contulit omnia, sed aliis alia, vt tu meis & ego tuis indigerem, ex quo nata est iustitia commutatiua, quæ, vt in commutatione rerum seruat æqualitatem: ita maximè facit ad assequendum finem Legis, de quo agimus.

13. Cum hac pugnat iustitia, quæ in rerum permutatione æqualitatem non seruat pro temporum & locorum ratione. Neque enim similis semper æqualitas esse potest in specie, etsi in genere æqualitatem semper esse oporteat. De qua æqualitate gubernatorum Rerumpublicarum est iudicare. Possunt enim gubernatores pro commodo societatis humanæ, hic quædam permittere, & quædam Legibus stabilire.

14. Vt autem hæc æqualitas commodius inter homines seruari possit, sapienter nummus inuentus est, qui quidem vsum suum non natura, sed hominum arbitrio, instituto, ac Lege, tenet. Nummus enim quasi νόμος dictus est.

15. Quapropter de nummo non tam ex materia & valore eius in se, quam ex Lege, vsu & fine iudicandum est.

2. Ne quis aliena cōtra legē cōtrectet.

16. Secunda particularis Lex, quæ sub generali continetur, est, ne quis aliena contra Legem contrectet. Est enim furtum rei alienæ iniusta contrectatio. Ita enim ratio Legis postulat, vt furti appellationem latius quam Iurisconsulti accipiamus.

17. Sunt autem furti genera duo, videlicet clancularia surreptio, & rapina.

18. Clancularię surreptioni (cum qua pugnat virtus rarissima αὐτάρκεια) tribuunt Iurisconsulti nomen furti, quam interdum necessitate & iure belli excusari disputatur à nonnullis, quorum sententiam tum demum approbato, cum eam cum capite Legis, *Dilige proximum tuum vt teipsum*, non pugnare monstrauerint. Quod tametsi aliquando fieri posse non nego: tamen quia de ea communis regula statui vix potest, volo hîc omnia potius ad charitatis legem reuocari.

19. Rapina duplex est. Vna manifesta, Altera iuris prætextu palliata.

20. Manifesta rapina est, quæ per violentiam exercetur, qualis est latronum, piratarū, & omnium qui violenta manu iniustè alienas possessiones rapiunt, & auferunt.

21. Rapina palliata prætextu iuris, est, cum potentiores non coacti necessitate, contra Legem & longo tempore confirmatam consuetudinem, suorum subditorum facultates ad se transferunt, vt habeant instrumenta, non quibus conseruare societatem humanam possint, sed quibus suæ superbiæ & libidinibus satisfaciant.

22. Etsi autem huius generis rapina sæpe committitur: tamen nolim hîc subditos sibi de hoc genere sumere iudicium. Nam hoc tempore plura ornamenta pacis, firmiora subsidia belli, & nerui reipublicæ maiores requiruntur, quam olim. Quare & necessariò grauiora onera imponi subditis necesse est, quę subditi æquo animo ferre debent, modo contra Deum arma sumere noluerint.

23. Potentiores tamen vellē cogitare, non tā quid libeat, quā quid liceat. Quod tū demum facerent si Deū timerent, subditos tanquā liberos proprios diligerēt: Quod profanus Cyrus à Xenophonte fecisse scribitur.

3. Iustè quisque quærat propria.

24. Tertia particularis Lex, quę sub cōmuni continetur, est vt iustę quisque quęrat propria. Nā si distinctio rerū sancitur lege Dei & contrectatio rerū ad nos non pertinentiū dānatur à Deo: certe aut iubemur propria iustè quęrere, aut nos ipsos iniustè de medio tollere. Horū posterius, cū sit contra Deū & naturā, profectò & Deus & ipsa natura volūt, vt quilibet sua quærat, & de iustè partis viuat.

25. Iustè parta voco, quæ vel ex hæreditate iusta quis possidet, vel iusto labore in legitima vocatione acquisiuit.

26. Legitimam vocationem definio, cum vtrumque coniungitur, hoc est, cum & opus functionis est legitimum, & persona operās legitimè ad opus faciendum est ordinata.

27. Cū hæc duo concurrunt, officiū dicitur vocationis opus. Siquidem officium est, quod quilibet facere debet ex vocationis suæ conditione.

28. Sed in officij ratione duo spectanda sunt, videlicet genus officij & muneris executio.

29. De genere officij tenenda est hæc regula: Omne officium faciens ad conseruandos & ornandos status à Deo ordinatos, videlicet, Oeconomicū, Politicum, & Ecclesiasticum, prima, quinta, & hac Lege mandatur.

30. In muneris executione fides & charitas regulæ esse debent. Fides quidem cauet, ne quis Deum offendat, suadet vt omnia ad gloriam Dei referat, continet operantem in timore Dei. Charitas verò cauet, ne cui iniuria inferatur, suadet vt proximi commodis seruiatur, continétque operantem in amore proximi.

31. Ex his concluditur, quod vt Segnities & impostura hic damnatur: ita sedulitas, & diligentia & candor in præstando officio commendatur.

4. Legitime quæsitis rectè vtendum.

32. Quarta particularis Lex, quæ sub communi continetur requirit, vt legitimè quæsitis vtamur in gloriam Dei, in ministerij diuini conseruationem, in reipublicæ commodum, in sustentationem nostri & familiæ, in eleemosynam, qua subleuantur te nuiores.

33. Vt huic legitimo vsui seruiunt virtutes, liberalitas, misericordia, & iustitia: ita cum eo pugnant profusio, tenacitas, auaritia, immisericordia, iniustitia.

5. Soluēda aliis quæcunq; natura vel lege debentur.

34. Postrema Lex, quæ sub hac communi continetur, iubet soluere quæcunque aliis natura vel Lege debentur.

35. Qui enim non reddit quod debet, alienum detinet contra iustitiam, quæ tribuit vnicuique quod suum est: quare & furti coram tribunali Dei peragitur. Rectè enim Augustinus ait: Omne quod malè possidetur, alienum est, Si alienum, furtum coram Deo iudicatur.

36. Huc ergo pertinet præceptum Pauli: Reddite omnibus debita. Item: Nemini quicquam debeatis nisi hoc, vt inuicem diligatis. Hîc Paulus & præcipit esse soluenda debita, & distinguit debitorum genera.

37. Quorum vnū ita solui vult, vt nemini quicquam debeamus. Alterum perpetuò quidem soluendo postulat, quod tamen nunquam ita persoluitur, quin adhuc debeatur aliquid.

38. Prius illud debetur Lege ciuili, & iuxta Legem solui oportet: Posterius natura. Quod quidem iuxta naturam soluitur, sed nunquam persoluitur. Verùm hæc fortè ita clarius distinguuntur.

39. Prius debitum est, quod ciuili obligatione debetur, videlicet cum lege ciuili aliquis ad soluendum obligatur, ita vt magistratus debitorem cogere possit vt soluat, & puniat non soluentem. Atque hoc debitum vult Paulus persolui, cum ait: Nihil cuiquam debeatis.

40. Posterius debitum est, quod naturali obligatione debetur, videlicet, cum natura aliquis ad soluendum obligatur. Obligamur autem natura omnes ad mutuā dilectionem, & ad mutuę dilectionis officia analoga præstanda.

41. De hoc debiti genere loquitur Paulus, cum ait: Nisi hoc, vt vos mutuo diligatis: significans perpetuam obligationem esse, qua nos Deus & natura obligat ad officia dilectionis.

42. Neque huius obligationis ratio obscura est, vt quæ sit in ipsa natura impressa ab ipso Deo opifice: quod tibi vis fieri, aliis præstabis. Qui ergo non diligit, & ex dilectionis Lege benefacit proximo indigenti, contumax est aduersus Deum, & cum natura pugnat, indignus qui bonis naturæ fruatur.

XVII.

NONA LEX

Decalogi.

Non respondebis falsum testimonium aduersus proximum tuum.

Ratio & finis præcepti.

IN hac Lege, vt in omnibus aliis, duo spectanda sunt, videlicet, ratio & finis. Quæ si rectè æstimentur, facilè apparebit, & quid ea præcipiatur.

2. Ratio quidem hæc est: Quoniam Deus est verax, vult suam creaturam amare veritatem & odisse mendacium. Finis verò, vt veritatem sine fuco colentes, sanctius & tranquillius, & in Ecclesia, & in humana societate, viuamus imaginem Dei portantes, in veritate & iustitia.

3. Quicquid ergo à ratione hac proficiscitur, & ad hunc finem iusto ordine tendit, hoc præcepto mandatur, & quidquid quouis modo vel à ratione, vel à fine deflectit, prohibetur.

Quid præcipiat & prohibeat.

4. Hinc patet, quod vt veritas omnis in dictis & factis præcipitur: ita omne mendacij genus in i sdem prohibetur & damnatur.

5. Sapientes illi qui primi dederunt rebus nomina, vt docerent veritatem Lege naturæ requiri, & mendacium esse contra naturam, conceptum mentis & sermonem vno nomine λόγον nominarunt. Volebant enim hoc modo significare λόγον alium fonti, alium riuo similem esse. Fonti quidem, qui mente concipitur, atque ideo ἐνδιάθετος cognominatur: Riuo verò qui per os linguamque profluit, ex quo προφορικὸς appellatur.

6. Iam verò, vt est secundum naturam, vt riuus sapiat fontem, à quo profluit: & contra naturam, si fœtidus riuus à dulci promanat fonte: ita secundum naturam est, cum λόγος externus congruat cum interno: & contra naturam, si ab eo discrepet.

De mendacio.

7. Porrò, quoniam hæc lex Nona prohibitiua est, vt quæ prohibeat falsum testimonium, quo per Synecdochen omne mendacium comprehenditur: dicemus de mendacio, eiúsque generibus.

Quid sit.

8. Est aūt mendacium, omne dictum & oē factum cui veritas non subest, quauis caussa, quouis fine, & quauis intentione prolatum aut fictum. Cuius generis sunt plura.

Genera mēdacij.

9. Vt autem omne mendacium, vel in dictis, vel in factis versatur: ita committitur dupliciter, videlicet in doctrina, & in vita.

1. In doctrina.

10. In doctrina committitur mendacium cum vel in religione ab analogia fidei disceditur, vel in artibus à principiis certò perceptis aberratur.

11. Mendacium in religione commissum si est contra analogiam fidei seu fundamentum, omnium perniciosissimum est, sub quo mendacio omnes hæreses continentur.

12. In artibus mendacium leuius est, videlicet, cum non rectè applicatur rebus in Philosophia iudicandis demonstratio, quæ amussis philosophica dicitur. Nam vt fabri suam amussim sequuntur, ne in ædificando peccent: ita Philosophi in artibus nihil sine demonstratione, vt immotum, admittant.

13. Hic fœdissimè lapsus est Epicurus, qui contempta amussi philosophica, errores multos in Philosophiam inuexit, & inter alios, finem hominis esse voluptatem: quod sanè potius in haris porcorum, quam in Scholis Philosophorum didicisse putandus est.

2. In vita vbi quadruplicia committuntur mẽdacia.

14. In vita committitur mendacium pluribus modis. Qui tametsi vix numerari possunt: tamen eos omnes sub certis generibus comprehendere conabimur. Statuamus ergo huius mendacij, quod in vita committitur, quatuor genera.

15. Primum, cum qui sola mentiendi libidine, non spectans suum vel aliorum commodum aut incommodum, mentitur. Hoc genus mendacij ab Augustino merum mendacium dicitur, vt quod nulla opinione commodi vel incommodi mixtum sit.

16. Secundum, cum qui sua ipsius gratia mentitur siue id fiat dictis, siue factis: Quales sunt arrogantes, hypocritæ, dissimulatores, à quibus vitiis alienus, αὐθέκαστος à Philosopho dicitur, hoc est, qui dictis & factis suis sibi per omnia similis est, nec quicquam fingit, ἀλλ' ἑκάστοις ὁ αὐτὸς manet.

17. Tertium, cum quis propter alios mentitur. Atque huius generis quatuor sunt gradus.

18. Primus gradus est, cum solummodo voluptas auditorum spectatur, & vocatur Græcis εὐτραπελία quam Aristoteles virtutibus, Paulus verò vitiis annumerat. Hoc quidem iocosum mendacium nominant.

19. Secundus gradus, cùm tantum commodum aliquod spectatur, sine alicuius damno. Hoc interdum verum occultatur quod dici oportuit, & falsum dicitur quod non oportuit. Hoc nonnulli officiosum mendacium appellant: cum tamen contra officium pij hominis est, vllam ob caussam mentiri.

Vitia quę maligno mẽdacio subiiciuntur.

20. Tertius gradus est, cum solummodo damnum spectatur eius, de quo quis loquitur. Huic gradui subiiciuntur detractio, contumelia, derisio, susurratio, quæ in hunc modum distinguuntur.

21. Detractio est, qua absentis vita apertè roditur, quæ ab odio vel inuidia nata, tendit in eius infamiam cui detrahitur.

22. Contumelia est, qua præsentis honori aliquid dictis, vel factis iniustè detrahitur, quáque indignus ignominia afficitur.

23. Derisio est, qua alicuius dictum aut factum, contẽptus caussa, in risum iocúmq; trahitur iniustè.

24. Susurratio est occulta & insidiosa oratio de absente, cuius finis est discordiam inter amicos seminare.

25. Quartus gradus est, cum vtrũque spectatur, videlicet commodum & damnum. Hoc est, cum quis mentitur, vt prosit vni, & noceat alteri. Huic gradui fraudem & dolum subiicio.

26. Quartum, cum quis contra alios mentitur aut falsum dicit, idque in iudicio. Superiora enim omnia, vt fiant extra iudicium, accipimus. Hoc autem quartum genus præcipuè hac Lege nona interdicitur, cum cætera ad superiores quoque Leges referuntur.

27. Hoc genus committitur in iudicio, nunc accusatione falsa, nunc testimonio falso, nunc inficiatione falsa, nunc defensione falsa, nunc sentẽtia falsa.

28. Reus est igitur violatæ huius Legis, & qui falsò fictéque accusat, & qui falsum testimonium dicit, & qui verum negat, & qui defendit iniusta, & qui iudicat malè. Huic mendacij generi subiicitur συκοφαντία.

29. Est autem συκοφαντία, calumnia qua quis vel fictè accusat, vel vera crimina celat, vel tergiuersatur, quò sententiam iudicis eludat.

De veritate.

30. Atque hactenus de generibus mendaciorum dictum sit, quibus omnibus veritas opponitur, quæ in omni re, honesta & laudabilis est, quemadmodum mendacium malum viciosúmque semper existit.

Quid sit.

31. Est autem veritas, cum dictum aut factum cum re consentit, vel subiecta vel significata: cuius cum firma sit προαίρεσις in voluntate, maxima virtus est, qua homo constanter amplectitur veras sententias, dicit vera, seruat pacta in sermone & gestu, vitat insidiosas occultationes.

Virtutes subsequẽtes.

32. Veritati ancillantur amor veritatis, candor, docilitas, vera gloria, modestia, temperantia linguę, & multæ aliæ virtutes, quæ vitiis in mendacij generibus enumeratis opponuntur.

33. Porrò quoniam mendacium est quiddam ἀκαταλήπτον, (vt loquuntur) multa, quæ aliquid veri significant, sub dictis vel factis qualibuscunque mendacia sunt dicenda, sed schemata sermonis, sub quibus veritas continetur.

34. Christus ergo cum apparet in forma peregrini, non committitur mendacium. Nam illa forma peregrinantis significat Christum in suis membris peregrinari in hoc mundo, & non habiturum stabilem mansionem. Nec quod finxit se longius ire, mendacium erat. Nam ista fictione significat se discessurum ab illis, qui se docentem fide non recipiunt.

35. Similiter multa Prophetica dicta & facta, mendaciis similia sunt: sed cum referũtur ad eas res, ob quas significandas ita vel dicta vel facta sunt, reperiuntur significationes esse veraces, atque ideo nullo modo mendacia esse dicenda.

36. Similiter tropi, vt metaphora, metonymia, allegoria, εἰρωνία, hyperbole, &c. Item, parabolę, apologi, fabulæ, & quibus non falsa significantur: non mendacia, sed veritatis instrumenta sunt iudicanda.

XVII.

DECIMA LEX *Decalogi.*

Non concupisces rem proximi.

Ratio & finis præcepti.

1. Vt ratio huius Legis, Non concupisces, &c. hæc est: Deus sanctus & purus, & ab omni mala concupiscentia alienus, vult nos puritati & sanctitati studere: ita finis eius est, vt nulla cupiditas, cum charitate Dei & proximi pugnans, humanos animos perturbet, & à recto auocet.

Cur traditum est.

2. Etsi autem hanc Legem vetitæ concupiscentię in superioribus legibus includi non est dubium: tamen peculiarem legem de ea ferri, multis de caussis vtile erat.

3. Prima, vt errorem corrigat eorum, qui peccatum definiunt opus cum voluntate coniunctum, negantes inclinationem & voluntatem malam, sine perpetratione operis, esse peccatum. Quod ergo in superioribus Legibus implicite, idem hic expresse prohibetur, vt primum peccati fontem monstret prauam concupiscentiam.

4. Secunda, vt discernat inter leges politicas & diuinas: quarum illæ contentæ sunt externa disciplina: hæ puritatem cordis ante omnia postulant.

5. Tertia, vt hypocrisin damnet eorum qui externa legis disciplina se iustos putant, cum interim cor ardeat prauis cupiditatibus Lege Dei damnatis. Ex quo fit vt homo in hac vita Legem Dei nunquam implere possit.

Horrẽda ἀταξία in toto homine post lapsum.

6. Hîc cogitandum est quanta sit ἀταξία in toto homine lapsum primorum parentum secuta. Homine integro adstructa fuit concupiscentia, vt quod bonum sibi esse crederet, expeteret, sequeretúrque: adeptus verò, retineret & conseruaret. Bonum autem

tem hominis verum & solidum est Deus. Itaque hominis concupiscentia recta est, vt Deum tanquã summum bonum sectetur, ei adhæreat amore perfecto,& in eo solo acquiescat. Verùm postquam homo in peccatum lapsus est, & auersus à Deo, concupiscentia hominis deprauata est, vt quæ feratur in res prohibitas contra naturæ ordinem & Dei voluntatem.

7. Et vt homo in fruitione Dei summas habiturus erat delicias & voluptates, si mansisset in perfectionis statu: ita factum est, vt auersus à Deo quærat delicias & voluptates, quibus tamen nunquam expleri potest in signum, quod vero & solido exciderit bono, quod solum sufficit ad explendum hominis desiderium.

Concupiscentiarum distinctio.

8. Neque tamen omnem concupiscentiam, quæ est in homine post lapsum, peccatũ esse definimus, sed tantum eam, qua id quod non licet, libet, & quia libet, appetitur.

Naturalis.

9. Nam vt naturalis concupiscentia, qua appetimus ea quæ faciunt ad conseruationem nostri & naturæ, ordinatis mediis, ac recto rationis iudicio, bona & necessaria est: ita renatorum concupiscentia reparatio est concupiscentiæ eius quæ fuit in homine ante peccatum, ideòque sancta & laudabilis.

Corrupta.

10. Non ergo simpliciter damnamus omnem concupiscentiam, sed vetitam solummodo, quæ à Deo ad creaturas hominem auertit, quæ hoc modo rectè definiri potest.

Eius definitio.

11. Concupiscentia, Lege Dei vetita, est ἀταξία, infirmitas, & inclinatio in homine, pugnans cum Lege Dei, damnata à Deo & rea æternæ pœnæ, donec fiat remissio.

De peccato veniali & mortali.

12. Monachorum somnium damno, cui ex natura huius concupiscentiæ, petunt discrimen, vt alia sit peccatum veniale, alia mortale. Nam omne quod est, vel fit ab homine, pugnans cum Lege Dei, per se consideratum, infert meritum mortis.

13. Verùm si quis hoc referat ad subiecta, in quibus sunt concupiscentiæ, discrimen admitti potest. Nam concupiscentia Pauli veniale peccatum erat, non natura sed gratia. In Nerone vero omnis concupiscentia siue inchoata tantum, siue deliberata, siue consummata, peccatum erat mortale, & natura & Legis sententia.

Originalis concupiscentia.

14. Est autem vetita concupiscentia duplex, videlicet, Originalis, quæ & inuoluntaria, & passiua dicitur: Et actualis, quæ & voluntaria, & actiua nominatur. De his duobus generibus ordine dicendum est.

15. Originalis concupiscentia est ἀταξία omnium virium hominis contra Deum, cuius si ortum attendas, caussam habet vetitum fructum & persuasionem Diaboli. At si nos respicis, traducta est cum natura ab vno Adam in omnem Adæ posteritatem. Nam vt naturam ab Adam trahimus: ita naturæ vitium.

16. Hæc originalis concupiscentia, verè peccatum damnans est, in omnibus qui sunt extra fœdus gratiæ in Christo Iesu. In iis autem qui sunt in gratia remittitur, non vt non sit, sed vt non imputetur. Atque ideo veniale peccatum dicitur.

17. De hac concupiscentia Paulus loquitur cum ait: Concupiscentiam nescirem esse peccatum, nisi Lex diceret: non concupisces. Rom. 7. 7.

18. Quoniam autem huius originalis concupiscentiæ, motus quidam seu παθήματα, vt Paulus loquitur, sentiuntur in omnibus Sanctis, vocat eam Legem peccati, cùm ait: Mente seruio legi Dei, carne verò legi peccati. Est enim hæc cõcupiscentia, vt quidam ait, πάσης κακίας πηγή.

Actualis.

19. Actualis concupiscentia, quæ à Platone ἐπιθυμία πολυειδὴς dicitur, est qua actu hoc vel illud Lege Dei vetitum, libet & appetitur, & hæc habet plures caussas.

Eius caussæ septẽ.

20. Prima est originalis concupiscentia, ex qua omnes aliæ actuales sunt, veluti riuuli ex fonte, & fumus ex igne. Quasi enim ignis concupiscentia exardescit, vt Sapiens ait.

21. Secunda, Sensus externus. Hinc Augustinus dicit, *mortem per quinque sensus, tanquam per fenestras, in animam nostram ingredi: non quod ibi antea non fuerit; sed quia noua peccatorum accessione, mortis æternæ meritum augetur.*

22. Hinc est quod alius quidam dicat, *concupiscentias prauas esse portas mortis.* Sunt enim accessus ad consensum & operationem, per quæ duo peccatum in homine regnat, vnde mors æterna. Decipiunt ergo hominem concupiscentiæ prauæ, & deceptum occidunt.

23. Tertia est temperamentum. Temperamentum enim aliud ad alia vitia flectit, vt & Physici & Medici agnoscunt, & experientia conuincit. Vnde de Diogene fertur, quod cum videret stupidum & desipientem adolescentem dixerit, νεανίσκε ὁ πατήρ σου οἰνωθεὶς σε ἔσπειρε.

24. Quarta, Diabolus, qui cum nouit hominis complexionem, potest occulte adhibere ea quibus inclinationes prauæ magis inflammantur. Nihil enim insidiarum omittit, sed quærit semper, quos suis laqueis constringat.

25. Quinta, conuersatio cum malis & peruersis hominibus, qui impuris sermonibus commouent in auditoribus concupiscentias prauas. Vnde dictum Menandri quod & Paulus vsurpat: φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

26. Sexta otium, quod ideo dicitur puluinar Diaboli, quia in otiosis facilius & quasi sine labore facit quod vult, hoc est, decipit & interficit. Hoc etiam agnouit Poeta, cum diceret:

> *Quæritur Ægisthus quare sit factus adulter,*
> *In promptu caussa est, desidiosus erat.*

27. His caussis addi potest memoria; quæ sæpe irritat concupiscentias prauas. Vt impurus adulter cogitans de suo facto, concupiscentia in eo irritatur & inflammatur magis magisque.

28. Neque cùm iis quæ hactenus diximus de caussis concupiscentiarum prauarum pugnat, quod quidam statuunt inordinatum amorem sui esse omnium prauarum cupiditatum caussam. Nam istum inordinatum amorem sub concupiscentia originali concludimus.

Gradus.

29. Concupiscentiam tribus gradibus constare dicunt, videlicet suggestione, delectatione, consensu, idq; rectè. Iacobus ei duo tribuit, videlicet, quod cogitationem hominis à bono abstrahat, & quod insesset hominis affectus, vt incautum obruat.

Genera.

30. Porrò, quoniam tria sunt, quæ maximè desiderant homines, videlicet, voluptates, opes, honores, Ioannes Apostolus tria concupiscentiarum genera facit, cum ait: Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum, & fastus vitæ. 1. Ioan. 2. 16.

31. Etsi autem hæc tria genera, videlicet concupiscentia carnis; concupiscentia oculorum, & concupiscentia honoris, vno nomine à Paulo dicuntur concupiscentiæ carnis: tamen Ioannes, vt monstret plenius fontes omnis mali in mundo, petit differentias à principiis motiuis.

32. Concupiscentia carnis, Iuxta Ioannis sententiam, est cuius principium est internum, videlicet, caro ipsa, id est, vitiositas carnis, quæ fertur in ea quæ carni sunt suauia, vt voluptates in cibo, potu, rebus venereis.

33. Concupiscentia oculorum est, cuius principium motiuum est extra hominem, & incurrit in oculos. Concupiscentia ergo, quę ex rerum intuitu & admiratione concipitur, concupiscentia oculorum dicitur. Huc auaritia & multæ fraudes.

34. Tertia concupiscentia Ioanni est fastus vitę, & appetitus honoris & inanis gloriæ.

Pœna.

35. Porrò, cum pœna regnantis peccati per concupiscentias corporis sit mors, iuxta illud: Si secundum carnem vixeritis, moriemini: Omnibus modis prauis concupiscentiis est resistendum.

36. Etsi autem nec fons malarum concupiscentiarum intercludi, nec ebullitio coerceri omnino potest: tamen riuuli sunt cohibendi, ne malæ concupiscentiæ excurrant in consensum, & ex consensu in operationem, per quæ duo diximus peccatum in homine regnare.

Remedia.

37. Iuuerit autem ad horum riuulorum cohibitionem, si Christum fide amplectaris. Nam in Christum fides, est iuxta Ioannem, victoria mundi: si diligenter ores: si occasiones fugias: si labores: si ieiunes: si ocia vites: si Christi crucem semper in corde geras: si lectionibus sacris incumbas, piisque exercitiis delecteris.

38. Cum Paulus iubet Rom. 12. cap. 1. nos offerre corpora nostra Deo in hostiam placentem, respicit ad morem Sacerdotum, qui bestias mactandas ligabant ad aram & occidebant. Quare cum nos volumus nostra corpora offerre Deo, debemus concupiscentiam, bestiam nostram, ligare singulari arte, vt tandem interficiatur.

39. Ligamus ergo hanc bestiam, quando eam cruci Christi affigimus, vt illi affixa non sit ad operandum efficax.

40. Etsi autem in fidelibus ligatur hæc concupiscentia, dum virtute crucis Christi non faciunt quod illa imperat: tamen mortificari prorsus in ipsis non potest, priusquam hanc vitam morte commutauerint. Semper enim eius vim sentiunt sancti, quod Paulus de se testatur.

41. Porrò quoniam opera, quæ ex antithesi vetitæ concupiscentiæ concludi possunt, hoc præcepto mandata in superioribus Legibus sunt enumerata, hic omittenda duximus.

42. Vsus huius Legis est, vt agnita infirmitate nostra & corruptione, confugiamus ad Christum medicum, & ab eo petamus veniam peccati & conseruationem in sui timore, qui fons est omnis sapientiæ, puritatis & virtutis.

FINIS.

N. H.

ADMONITIO DE SVPERSTITIONIBVS MAGICIS VITANDIS,

IN GRATIAM SINCERÆ RELIGIONIS AMANTIUM SCRIPTA

A

NICOLAO HEMMINGIO.

LECTORI VERÆ ET SINCERÆ religionis amanti.

VT lux huius solis aspectabilis, piè Lector, nos regit ne in via, qua nobis de loco in locum, gratia negotiorum conficiendorum (quæ ad hanc vitam pertinent) eundum est, impingamus, aut labamur: Ita solum verbum Dei est, quod & nos, qui antea ambulauimus in tenebris, & in vmbra mortis, in veram salutis viam ducit, & deinde dirigit rectâ, ne vel ad dexteram, vel ad sinistrâ deflectentes, in præcipitia (quod nimis, proh dolor, procliuè est) feramur incauti. Nam qui, vel minimum tribuit prudentiæ carnis, facillimè à via salutis aberrat, non sine animæ suæ certissimo interitu. Non ergo immeritò Dauid, plurimas variásque carnis, Mundi, & Diaboli insidias expertus, ardentissimè precatur in hunc modum: Doce me Domine viam tuam, & ingrediar in veritate tua. Et alibi: Dirige me in veritate tua. Quibus verbis Dauid satis testatur, quòd nec viam salutis

salutis nouerit, Deo non monstrante, nec in ea ingredi potuerit, eodem non dirigente. Sapientia enim huius Mundi, se non vltra sensuum & rationis limites extendit. Quare nihil planè periculosius est, quàm sensuum aut rationis iudicium sequi, cùm salus animæ & beata immortalitas agitur. Abrahamo seni & effœto, promittitur semen ex anicula, ætate & natura sterili. Hîc si Abraham sensum & rationem adhibuisset in consilium, omnino de promissione diuina desperasset. Quis enim ab effœto sene & sterili anicula speraret sobolem? Sed quid facit Abraham? Verbum intuetur: Deum veracem & potentem statuit: Ex quo concipit fiduciam, vt & ipse effœtus senex Pater, & Sara anicula mater fieret, vel tota naturæ lege reclamante, nec ipsum fefellit promissionis fiducia. Cùm ergo in negotio salutis versamur, oculos nostros leuemus ad lucem verbi Dei: illam solùm aspiciamus, illius solius ductum sequamur, donec nos rectà in salutis portum deduxerit, sanctissimi Dauidis & Regis & Prophetæ Dei regulam nobis proponentes, videlicet: Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Hæc regula monet, vt agnoscamus nostræ mentis caliginem, quæ maior est, quàm vt cogitare possimus, vt sinamus nos regi verbo Dei, tanquam lucerna, quæ rectissimâ deducit in fœlicitatis portum: Vt includamus nos limitibus verbi cœlestis: vt firma assentione amplectamur doctrinam de essentia & voluntate Dei, & de mediatore, iuxta dictum Christi: Hęc est vita æterna, vt & agnosant te solum verum Deum, & agnoscant Iesum Mariæ filium Christum esse. Petrus idem dat consilium cùm ait: Bene facitis, attendentes sermoni prophetico, tanquam lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec oriatur Lucifer in cordibus vestris. Et Esaias ait, Ad Legem & Testimonium. Breuiter, tota Scriptura, vnicam lucem, quæ ducit homines in rectam viam, & eos postea in eadem dirigit, donec in cœlestem patriam deduxerit, verbum Dei solum agnoscit: a qua luce qui aberrat, in tenebras priores & in vmbram mortis infelix, relabitur. Hæc cùm non ignorat Satanas, omnia tentat, occasiones plurimas objicit, vt homines vel impediat, ne viam salutis ingrediantur, vel ingressis rectam viam, objiciat scandala, vt impingant, labantur, salute excidant. Adoritur enim iste noster aduersarius & doctores Ecclesiæ & auditores. Doctores quidem, vt vel in doctrina, vel in vita, vel in vtroque delinquant. Ex quo fit vt multi Eccl. doctores, similes sint fabris illis, qui arcã Noe extruxerũt, qua extructa, ipsi miserrimè in diluuio perierunt, liberato Noe cum iis qui cum illo in Arcam ingressi sunt. Non sint ergo ministri Euangelij similes istis Noe fabris, nec nocturnis viatoribus, qui lumen in tenebris à tergo gestantes, ostendunt secuturis viam, in qua ipsi miserabiliter labuntur: Quare nihil tristius, nihil lamentabilius. Auditores verò variis viis aggreditur idem aduersarius, vt illos quoque impediat, ne rectum cursum teneant, & πληροφορία fidei deducantur in portum, quemadmodum tristissima omnium ætatum experientia, inde vsque à creatis primis hominibus testatur. Nam semper Diabolus quinque genera hominum, quasi conductos satellites habet: Qui intercludent aliis hominibus salutis viam, vt sunt Tyranni, Epicurei, Flagitiosi, Hypocritæ, & Magi cum suis discipulis.

Tyranni semper viam salutis intercludere hominibus sanguine Martyrum moliuntur, vt multi eorum cruciatibus absterriti: vel salutis viam non ingrediantur: vel ingressi turpissimè & fœdissimè in priores sordes & tenebras relabantur. Quid enim aliud hodiè molitur Turcica tyrannis? Quid furor Papisticus? Quid quorundam inconsideratus zelus? Verum quia hæc prædicta sunt à sanctis Dei Prophetis, & à Christo ipso, pij se solentur Prophetarum eorundem & Christi promissionibus. Futurum enim est, vt breui Dominus sit abstersurus omnes lachrymas eorum, qui in se ex animo confidunt.

Epicurei, curantes cuticulam suam, non sunt de vlla religione soliciti: Quorum exemplo multi seducuntur. Hi cùm religionem videntur amplecti, ideo hoc faciunt, ne suum contemptum prodant. Videntur quidem pij & religiosi vulgò, sed tùm demum apparet quàm sint pij & religiosi, cùm aliquid iubeantur ex mandato Dei facere, à quo affectus praui, quibus indulgere, vel inuito Deo sibi proposuerunt, dissuadẽt. Aiax, vt est in Tragœdia, cultor Mineruæ haberi voluit. Hanc enim sibi Deam, cuius monitis pareret, elegerat. Verùm, cùm ille suis prauis affectibus indulgeret, & statueret flagellare ad mortem vsque Vlyssem, quem putabat se vinctum tenere, iubetur à Minerua vt Vlyssi parcat. Quid hîc facit Aiax? Non vult videri impius in Deam suam, nec vult cedere suis affectibus. Quare in hunc modum Deæ suæ respondet: O Minerua Dea, in alijs rebus tibi gratificabor, in hac quidem non possum. Vlyssem enim vt meritus est tractabo. An non hîc Aiax multos habet socios? Vtinam non plures haberet, quàm tales censeri volunt. Multi enim sunt, qui in quibusdam Deo se parêre simulant. 1. Non colunt Idola, quia Deus hoc prohibet. 1. Non occidunt, quia hoc lege Dei cauetur, Et multa alia faciunt, vt videantur veri Dei cultores esse. 1. Sed quando aliquis affectus suboritur, vel iræ, vel auaritiæ, vel cuiussuis alterius rei, huic indulgent, huic morem gerunt. Non cogitantes obedientiam erga Deum copulatiuam esse, adeo vt qui in vno labitur, volens & sciens, sit omnium reus, hoc est, Obedientia ipsius in aliis non placeat. Hoc cùm Dauid sanctissimus cogita-

ret, orat Deum in hunc modum, Psal. 86. 11. Doce me Domine viam tuam, & ingrediar in veritate tua, vnias cor meum, vt timeat nomen tuum. Petit Dauid vniri cor suum, hoc est, vt mens illustrata verbo Dei, & affectus cordis Spiritu Sancto mundati, & voluntas conuersa ad Deum & actiones corporis in vnum veluti conspirent, quo purè timeatur nomen Domini. Nam si hæc dissentiunt, obedientia grata non est & immaculata.

Flagitiosi præterea multos impediunt, ne viam rectam ingrediantur, qui tanquam phrenetici in vnum flagitium post aliud feruntur, ex eo se beatos putantes si scelerum enormitate inter homines, eiusdem turpitudinis socios, (habenis verbi Dei prorsus excussis) triumphent. Quorum tanta est multitudo, vt non sit opus exemplorum commemoratione. Multa etiam mihi in oculos incurrunt, non sine ingenti mœrore animi mei, in hac mea senectute. Sed te, ô Deus, oro, vt finem aliquando huic meo summo dolori imponas.

Hypocritæ sequuntur, non multo meliores Tyrannis, quorum numerus maximus est. Hi lucem quidem verbi Dei prætendere se fingunt, sed falsò. Nam loco veræ lucernæ suas tenebras, quas lucernas esse putant, hoc est, humanas traditiones, venditant & sequuntur, donec in horribiles tenebras præcipitabuntur. Vt ergo flagitiosi ad sinistram deflectunt: Ita hi ad dexteram. Ambo à recta via aberrantes, non parum exemplo nocent.

Magi cum suis Discipulis, hoc est, cum iis qui ipsorum opera vtuntur, non minus à lumine vitæ aberrant, aliisque impedimento sunt, quàm superiores, de quibus diximus. Hi enim derelicto vero Deo, & ordinarijs medijs, quærunt auxilium à Diabolo aduersario Dei in contemptum Dei: Cuius interdictum non curantes, contumaciter insurgunt aduersus Deum, bellum illi cum Diabolo & membris eius inferentes. Verùm quoniam hi suam turpitudinem folijs ficus tegunt, & nolunt videri tales quales sunt, ego admodum nuper admonitionem quandam scripsi, de magicis artibus cauendis: Quæ nullo modo magis possunt stare cum pura & sincera religione, quàm Belial cum Christo, & tenebræ Diaboli cum lumine Dei, in quo Sancti omnes iubentur ambulare. Cuicunque ergo cordi est sincera religio, sciat istas verbo Dei damnatas artes, non minus quàm Diabolum, & præsentissimam animæ pestem fugiendas esse. Occasionem scribendi de his artibus vitandis præbuerunt mihi quædam tristissima exempla in hac vrbe: Quæ nominare nolo, cùm, quia spero eos, qui istis artibus polluti erant, resipuisse ante mortem: tùm, ne videar illos traducere post mortem, qui potius commiseratione digni sunt. Te autem, ô Lector, quisquis futurus es, rogo, vt hunc meum exiguum laborem boni consulas: &, si quem fructum inde perceperis, scias hunc libellum tibi dicatum esse. Vale in Christo Iesu. Et iudica de hoc meo scripto & aliis, non ex priuato affectu, sed iuxta verbum Dei, quod solum piis, & regula doctrinæ, & norma vitæ esse debet. Primo Iulij, Anno à natiuitate Dei & hominis, mediatoris & magistri nostri vnici Iesu Christi 1575.

N. H.

Τοῦ λόγου ἀΐδιον ἔμμεν δ' εὔχομαι ἦι μαθητὴς,
Καὶ νέος ἤδε γέρων ἱερὰ διζόμενος
Σώης θεσπεσίης σοφίην φέρε χειρὸς ἄνωθεν,
Εἰδὼς πάντα σαφῶς, πάντα ποιῶν τε σοφῶς.

DE SVPERSTITIONE Magica.

Magia naturalis quid.

QVos Greci σοφοὺς hos Persæ Magos nominarunt: vnde Σοφία Græcis, & Persis Magia, dicta est Sapientia, eáque potissimum quæ est naturalium rerum excellens cognitio: & perscrutatio motuum corporum cœlestium: & effectuũ eorundem in hisce rebus inferioribus. Huius professionis, hoc est, Magiæ naturalis, fuere Persæ illi, quorum meminit Mattheus cap. 2. eos à professione Magos nominans. Verùm quoniam Magi, hoc est, σοφοὶ in magno precio fuerunt apud homines propter opinionem Sapientiæ, vnde non parum efferebantur, Diabolus occasionem non negligens, se Magis illis insinuauit, ac eos superstitiosa magia armauit, vt & ipsi Magi magis superbirent propter vberiorem sapientiam: & ipsius impostura locum haberet inter homines: quę impostura Magia & Magica dicta est.

Superstitiosę Magiæ origo.

Magiæ descriptio.

Magica ergo superstitio est, quicquid fit à Diabolo, mediante homine, quibusuis conceptis verbis, signis, figuris, characteribus, siue intercedit pactum expressum cum Diabolo, siue non. Complector autem superstitionis magicæ nomine omnia illa, quæ Deut. 28. 10. 11. prohibentur hisce verbis: Non inuenietur in te diuinans diuinationes, præstigiator, & augur, neque maleficus, neque incantator, neque interrogans Pythonem, neque magus (nomine generis pro certa specie posito) neque quærens à mortuis. Abominatur enim Dominus omnem qui ista facit. Hæc genera magicæ superstitionis vsitata

Eius genera.

fuisse

fuisse in Ægypto, vnde tum recens exierant Israelitæ, non est dubium. Ne igitur consuetudinem pessimam, profanorum hominum, populus Dei imitetur, hoc mandato cauetur.

Quæstiones de Magia.

Verùm priusquam genera illa superstitionis Magicæ à Mose recitata & damnata definitionibus & exemplis declarabimus, quasdam quæstiones proponemus, & excutiemus: quarum iusta determinatio, quid sentiendum sit sinceræ religionis amantibus, de vniuersa Magia sine errore ostendet.

I. Vtrum hominis aut Diaboli inuentum sit ars Magica.

II. An reuera possint aliquid efficere magicæ artis periti.

III. Liceat ne maleficia maleficiis tollere.

IIII. An excusabiles sint qui vt liberentur à morbis per maleficium sibi illatis, implorant opem maleficorum.

V. Cur Deus permittat hanc sui nominis blasphemiam fieri inter homines.

DE PRIMA.

Superstitio Magica est Satanæ inuentum.

AD primam quæstionem, quam proposuimus, Num ars magica sit hominis an Diaboli inuentum, ita respondeo, Quemadmodum Satanas post conditos homines in Paradiso, organo vsus serpente, primos nostros parentes fraudulenter aggressus est, eósque ab obedientia erga Deum sophistica, & deprauatione verbi Dei abduxit, fecítque vt Deo renunciantes sibi parerent, cuius contumaciæ pœnas grauissimas cum tota sua posteritate luerent, & prorsus ęternùm periissent, nisi Deus ex misericordia, propter filium, eos noua promissione seminis erexisset: Ita dubium non est eundem impostorem Diabolum, post factam promissionem seminis, simili artificio vsum fuisse ad seducendos homines, ne promissioni diuinę crederent. Quare consentaneum est, quòd posteris Caini sit tanquam organis idoneis vsus, ad seducendos homines, per suas magicas imposturas. Id quod vel ex 7. capite Exodi, & 2. Thess. 2. manifestum esse potest. Assentior ergo Methodio, qui in suis reuelationibus in hunc modum scribit: *Anno 340. Iared surrexerunt viri malæ artis inuentores, iniqui, & omni nequitia pleni, ex filiis Cain, vt Iobeth & Tholuscol filij Lamech, qui cæcus fuit, quorum dominatus Diabolus conuertit eos ad omne genus magicarum artium.* Hæc Methodius. Est proinde minimè dubitandum, Satanam istas maledictas artes excogitasse, vt ita paulatim suis fœtoribus fontem verbi Dei lympidissimum inficeret, & verum vnius Dei cultum, superstitionibus & imposturis in eius locum substitutis, aboleret.

Eius organa posteri Cain.

Zoroastres.

Porrò abolita posteritate Cain per diluuium, Zoroastres, qui post diluuium, tempore Nini regis Babylonici, vixit, & putatur fuisse Cham, nequam ille, filius optimi patris Noe, fertur impulsu Satanæ magicæ artis fuisse inuentor. De hoc Zoroastre in hunc modum scribit Augustinus de ciuitate Dei lib. 21. cap. 14. *Solum quando natus est ferunt, risisse Zoroastrem, nec ei boni aliquid monstruosus risus ille portendit. Nam magicarum artium fuisse perhibetur inuentor, quæ quidem illi, nec ad præsentis vitæ vanam fœlicitatem, contra suos inimicos prodesse potuerunt, à Nino quippe rege Assyriorum, cum esset ipse Bactrianorum rex, bello superatus est.* Hîc filium habuit Misraim, à quo Ægyptij Babylonij & Persæ genus ducunt, cui artem à se inuentam tradidisse dicitur. Ex quo factū est, vt Ægyptij, Babylonij, & Persæ in ea Diabolica arte præ aliis gentibus excelluisse perhibeantur.

Misraim & eius posteri.

Satanæ cacozelia.

Cæterum hic diligentissimè cogitanda est κακοζηλία & astutissimum perniciosissimúmque artificium Satanæ, qui vt tegat fallacias & insidias, quibus humanum genus in perniciem adducere molitur, veluti simia hominem: ita ipse Deum in propagandis suis detestandis imposturis imitatur. Nam vt Deus, ad verum & salutarem sui nominis cultum hominibus commendandum, præter vera miracula, & diuina opera, quibus veritas doctrinæ cœlestis demonstratur, vtitur tribus potissimùm instrumentis: Verbo videlicet, quod in Propheticis & Apostolicis scriptis continetur: Sacramentis suô mandato nobis commendatis: (quæ Sacramenta sunt veluti quædam aspectabiles conciones & obsignationes, iuxta illud Augustini dictum, *Sacramentum est visibile verbum*) & Spiritu, quo Deus ipse efficax est in prædicatione Euangelij, & in vsu Sacramentorum. His tribus adduntur piæ Ceremoniæ, quę faciunt ad ornandum & conseruandum ministerium Euangelij. Ita Diabolus, quem Paulus Deum huius Mundi, id est, infidelium omnium vocat, præter ficta miracula (Sæpe enim facit suis præstigiis, vt videantur cæci, qui non sunt, & mortui, qui non sunt reuera mortui, vt locus sit ipsius fictis miraculis) habet suum verbum, habet sua (vt ita dicam) Sacramenta, habet & Spiritum, quo efficax est in suo verbo & Sacramentis. His addit varios gestus Histrionicos & actiones tanquam ceremonias.

Satanæ instrumēta quibus in Magis operatur.

Verbum.

Verbum Satanæ est, partim verbi Dei abusio, partim eiusdem verbi deprauatio, per additiones stultas, partim excogitatio verborum obscurorum, quæ nec ipsi Magi intellexerunt, quibus efficacia quędam, ex eo solùm quòd recitentur, & audiantur, seu scribantur, tribuitur.

Ceremoniæ.

Sacramenta Satanæ & ceremoniæ, non sunt vnius generis, vt signationes, characteres, figuræ, imagines, ligaturæ, periapta, breuia, pili, vngues, & quarumcúnque rerum, sicut sæpe à maleficis qui diuinitus rapiuntur ad supplicia, audire licet.

Spiritus.

Spiritus Satanæ est afflatus quo suis mystis adest, & est efficax in suo verbo, Sacramentis & ceremoniis in perniciem eorum, qui se sinunt ab alio contra Deum impelli, pluris facientes mendacium Satanæ, quàm Dei veritatem. In hos filios contumaciæ imperium habet Satanas, etsi non rarò, bonitate Dei, conatus ipsius impeditur. Nulla enim re magis Satan delectatur, quàm vt hominibus adimat fidem promissionum diuinarum, & eis metum comminationum excutiat, quò imitatione quadam Dei, sub Angeli specie, homines in omne superstitionis genus præcipitet, vt miserè tandem cum ipso pereant. Non igitur ob aliam causam magicas superstitiones in Mundum inuexisse Satan putandus est, quàm, vt religione quadā, sed peruersa, hominum animos occupet, ne veræ & salutaris religionis sint capaces, & saluentur, illo solo cum suis Angelis in æternos cruciatus coniecto.

Satanę cōsilium.

Sed cur Satan ad hoc consilium confugit? Postquam satis intellexit malignus iste, se non posse hominibus persuadere omnem religionem & cultum abiiciendum esse (habent enim omnes homines, vel maximè Barbari, vt Cicero testatur, quendam religionis sensum, quo intelligunt & Deum esse, & colendum esse, idque natura duce) confugit ad id quod proximum erat, & in locum veri & legitimi cultus, falsum & perniciosum, sub quo omnis Magica verbi Dei profanatio, & aliæ imposturæ Diabolicæ continentur, substituit. Ex his facilè

est intelligere, quis sit autor magicarum superstitionum, quò tendant, & quo in loco eas apud Christianos esse oporteat.

DE SECVNDA.

Magos aliquid efficere posse, Diaboli auxilio & opera.

SECVNDA quæstio, quam proposuimus, est de efficacia magicæ superstitionis: Num videlicet revera possint aliquid efficere magicæ artis periti, nécne? Sunt qui affirmant, & sunt qui negant. Respondeo simpliciter & clarè, Deum nunquam suis legibus prohibuisse artem magicam, & eos qui eam exercent interfici iussisse, nisi ars illa aliquid præstare posset. Sapientissimus enim Deus non potest leges ferre de rebus, quæ vel non sunt, vel esse non possunt. Verùm hoc ita accipiendum esse volo: Maleficos suis propriis viribus, & suis propriis actionibus magicis nihil omnino posse. Nulla enim vis, aut efficacitas, recitationi verborum conceptorum, characteribus, imaginibus, breuibus, figuris, aliisque quibus vtuntur magicæ artis periti, inest, sed Diabolus insinuans se hominibus, vt vel homines abducat in errorem, vel in errore confirmet, multa, permittente Deo, ad incantationes magicas operatur, siue pactum expressum cum Diabolo intercessit, siue non. Id enim facit, vt tandem deceptos sub religionis specie totos possideat. Anicula Saga, non putat impium esse, quod recitatione conceptorum precaminum, & signationibus, hominis vel animalis alterius morbum curet, sed sanctum opus se facere stultè prædicat, cum illa tamen miserè absurda verbo Dei, paulatim abducitur magis magísque à Deo, donec tandem planè seducta, cum Diabolo expressum pactum facit. Ex quo fit, vt interdum loquatur cum ea, vt nunc sub hac, nunc sub illa forma, se videndum exhibeat, adeò vt interdum se ab ea flagellari, quod imperata non fecerit simuler, atque ita ex paruis initiis detestanda à Deo ad Diabolum fit defectio.

Nullā vim inesse verbis aut characteribus magicis.

Quod autem nulla vis insit verbis aut characteribus, aliisve instrumentis magicis hinc manifestum est. Chaldæi, Arcades, Ægyptij, Indi & alij multi populi, non secus atque mancipia Satanæ apud nos, artibus magicis, & incantionibus vtuntur: sed dubium non est formas Ægyptiorum & nostrorum magorum & verbis & sententiis diuersas esse & dissimiles. Nā cū isti Christum, eius Euangelium & Sacramenta ignorarunt, alias omnino incantandi formas, alios characteras & figuras habuisse extra controuersiam est, quàm nostri Magi, qui Dei verbo, Christi nomine, sacris Euangelij verbis, aqua baptismatis, sacro pane abutuntur, atque illis adhibitis sua mysteria peragunt. Quare se duplo peiores esse Chaldæis, AEgyptiis, aliisque ignaris Dei maleficiis declarant. Chaldæi enim & alij, quos nominaui, verbis Satanæ & malignorum spirituum compellatione vtuntur. Nostri verò Dei verbo, Christi nomine blasphemè ad suas nugas diabolicas abutuntur, id quod paucis exemplis hoc loco declarabo. Chaldæi vtuntur coscinomantia, hoc est, diuinatione, in qua cribrum cum forsice adhibebatur, tanquam Sacramentum Satanæ, quoties de re aliqua furtim ablata quærebatur. Nostræ maleficæ similem Coscinomantiam, cum de clam ablatis quęritur, exercere solent, etsi eadem cum Chaldæis in diuinationis suæ mysteriis verba non habent, id quod omnino necessarium esset, si qua verbis conceptis, aut linguis inesset efficacia. Sacrificuli in

Magorū nugæ Satanicæ.

papatu, loco cribri & forficis, libro Psalmorum cum claue alligato libro, iuxta Psalmum 50. vtuntur, impositis ordine vno post aliud nominibus eorum, qui suspecti erant, in fistulam clauis. His ita paratis recitatur Psalmus: Deus Deorum Dominus locutus est. Verùm, si cum ventum fuerit, ad hæc verba Psalmi, Si videbas furem currebas cum eo, liber se mouerit, & excutitur è digitis eorum qui eum tenent (Sunt enim tres personæ ad minimum in hac fabula) non dubitant rem furti esse eum, cuius nomen impositum est claui. Quis non riserit has ineptias? Quis non videt Psalmum quem recitant, longè alium scopum habere? Hinc ergo quilibet facile iudicauerit, quod nec in verbis magicis, nec in rebus quas adhibent, sit aliqua virtus efficiendi ea, quæ promittunt magi. Quare in Satana eam fateri esse necesse est, qui homines isto pacto sibi obnoxios reddit, cum ita abutuntur Dei verbo in propriam perniciem. Nihil enim Satanæ iucundius est, quàm vt homines contra verbum Dei impellat. Nam vt nouit optimè frustra quæri salutem extra verbi Dei verum & legitimum vsum: Ita scit omnem abusum verbi Dei homini perniciosum esse, atque coram Deo abominabilem.

Satanę efficacia per verba & characteres magorum.

Verus autem & legitimus verbi Dei vsus, in his tantùm quatuor situs est. Primùm, vt mentes nostras rectè instituat de rebus ad salutem cognitu necessariis, vt de Deo, de Dei vero cultu, de peccato, de gratia, de pœnitentia, de mysterio incarnationis & passionis Domini, de iustificatione, déque aliis ad salutem nostram pertinentibus. Deinde vt iuxta verbum fiduciam in Deo collocemus. Primus enim finis verbi cogniti est fides in Deum iuxta verbum. Tum, vt ex fiducia quam ex verbo concepimus, promissa bona per patientiam expectemus. Postremò, vt viuamus & agamus iuxta verbi præscriptum. Si in hoc vero & legitimo verbi Dei vsu manserimus constantes vsque ad finem, iuxta promissionem Domini, salui erimus. At qui contrà fecerit, & quouis modo abusus fuerit sancto Dei verbo, contra ordinationem diuinam, Deum tentat, salute excidit, Satanæ se mancipat: Quare non dubitat se Deum inuenturum seuerum iudicem in extremo die, nisi maturè resipiscat.

Verbi Dei vsus in quib. cōsistit.

Monachus quidam Gotschalcus nomine, scribit se nouisse fœminam quæ cum grauissima oculorum infirmitate laboraret, accedit quendam scholasticum, conqueritur de dolore oculorum, petit vt, si quis possit, sibi succurrat, promittit mercedem liberalem. Quid hîc facit scholasticus? Etsi remedium ignorauit, tamen propter spem lucri, promittit se effecturum, vt conualescat. Sumit ergo chartam, in qua scribit characteres, nunquam antea à se cogitatos vel visos. Infra hos addit hæc verba maiusculis literis: *Diabolus eruat tibi oculos, & foramina stercoribus repleat.* Hanc chartam complicatam, & inclusam panno, iussit mulierem alligare collo, Mulier obtemperat & sanatur. Verùm post annum atque alterum, mulier cupiens scire quid charta contineret, aperit, curat legi, irascitur, abiicit chartam, quo facto, morbus oculorum redit. Quis non videt, quod nec in characteribus, nec in verbis scriptis fuerit aliqua efficacia? Vnde ergo nisi à Dæmone, qui ista fraude delectabatur?

Lepidæ narrationes destulta quorūdam credulitate.

Sunt qui norunt quid mihi acciderit ante annos plus minus 24. Docui dialecticam & cum περὶ τῆς διπλείας τῶν περιπάτων agerem, recitaui & declaraui versus hos, olim in scholis vsitatos.

Fecana, cageti, daphenes, gebare gedaco,
Gebalistant, sed non stant phebas, hecas & hedas.

Hîc

Hîc ioco addidi, valere hos versus contra febrim, si singula verba inscriberentur pani, & ægroto ordine darentur, ita vt quotidie vnum frustum panis, cum inscripto verbo comederet. Quid hîc accidit? Aderat quidam homo simplex & bonus, qui iocum non intellexit, sed credidit rem seriò agi. Cum ergo post paucos dies, famulus quem tum habebat, incideret in grauissimam febrim, dat ægrotanti primo die frustum panis, cui inscriptum erat primum verbum, Fecana, & deinde ordine vsque ad sextum verbum, Gebali, tum enim sanabatur febricitans. Alij autem videntes efficaciam amuleti, secuti sunt exemplum & multos curabant. Tandem patefacto ioco, virtus amuleti defecit. Quid possumus hîc aliud dicere, quàm Diabolum hîc homines delusisse?

Redit ad rationes de incantationum inefficacitate per se.

Postremo & hinc patet sagarum & maleficarum incantationes per se inefficaces esse, quia, vt testatur Augustinus, postquam vulgo innotuerint, concepta incantatorum verba, non amplius recitata vim habent. Nam Diabolus vulgò innotescere sua mysteria non patitur, ne hominibus cordatis quam sint ridicula, appareat, Atque ita ipse cum sua arte in contemptum veniat. Est & hæc causa cur fœminis sæpius quam viris vtatur. Fœminæ enim, vt Eua, facilius à Satana seducuntur. Cùm igitur plerique veterum, veræ religionis ignari, existiment magicas artes naturaliter non obesse, sed vnumquemque cogitatione & imaginatione sua, semetipsum incantare, plurimum errant. Non enim sequitur, Magicæ artes naturaliter non obsunt. Ergo non obsunt. Tametsi enim natura non obsunt, vt fassi sumus: Tamen aliunde obsunt, nempe virtute Satanæ, qui in suis artibus efficax est, ad miseros homines decipiendos, vt probatum est. Non ergo verum est quod inferunt, Vnumquemque cogitatione & imaginatione sua semetipsum incantare.

DE TERTIA.

Non licet maleficia maleficiis depellere.

TERTIA quæstio, quam excutiendam proposuimus est: Num liceat maleficia maleficiis depellere? hoc est, an artis magicæ peritis liceat sua arte morbos maleficiis illatos curare nécne? Ad hanc quæstionem breuiter respondeo. Similis est impietas nocere & prodesse arte magica. Non enim magis licet Diaboli opera vti ad iuuandum, quàm ad perdendum. Vtrumuis feceris à Deo recedis, & in castra Satanæ te recipis.

Obiectio ex lege Cõstantini.

Verùm huic sententiæ nostræ aduersatur lex Cõstantini, quæ est in codice hisce verbis: *Eorum est scientia punienda, & seuerissimis meritò legibus vindicanda, qui magicis accincti artibus, aut contra salutem hominum moliri, aut pudicos animos ad libidinem deflexisse deteguntur, nullis verò criminationibus implicanda sunt remedia humanis quæsita corporibus.* Hîc Imperator distinguit inter magos, qui suis artibus nocent, & eos qui magicis remediis videntur prodesse hominibus, illos condemnans, hos iustificans, vt pœna indignos.

Respõsio.

Primùm respondeo ad rationem vtilitatis, quam prætendit legislator. Certum est Diabolum hostem esse humani generis, qui nunquam vult nisi perniciem hominum. Et vt est vafer ad omne malum, sæpe sub vtilitatis prætextu homines decipit, & à Deo abducit. Hîc erat ipsius primus conatus, & erit postremus. An non primos nostros parentes vtilitatis prætextu decepit? Eritis, inquit, similes Deo, scientes bonum & malum. Sed euentus declarauit, qualis fuerit ista vtilitas. Sic ergo de omnibus operibus Satanæ, in quorum numero sunt omnia quæ fiunt artibus magicis, siue bona videntur, siue mala statuendum est. Omnia opera Satanæ semper sunt mala, & semper ad malum tendunt, qualiacunque stultis hominibus esse videntur. Sanat interdum corpus, sed animam inficit, quæ multo est corpore præstantior. Iam si anima est præstantior corpore, profectò morbus animæ multo nocentior erit, quàm corporis, nec vnquam Satan corpus sanat, nisi in vtriusque, id est, animæ & corporis perniciem. Hæc si cogitasset Imperator, non spectro vtilitatis tam fœdè fuisset fascinatus.

2. Resp.

Iam ad legem ipsam veniamus, videamúsque an sententia imperatoris legis nomen & dignitatem mereatur, nécne? Si iusta fuerit, digna erit legis nomine: At si iniusta, & iniqua, quis eam legis nomine dignabitur? Age ergo ne fallamur iudicio, videamus quæ ad iustæ legis rationem pertineant.

Duo requiruntur in quauis iusta lege, ratio recta, & autoritas iusta.

1. Ratio recta.

Ratio recta in humanis præsertim legibus, pendet ex duabus rebus, videlicet ex origine & fine. Vtrumque complectitur Cicero, dum ita legem definit: *Lex nihil aliud est quam recta & à numine tracta ratio, imperans honesta, & prohibens contraria.* Origo debet esse ex fonte proprio legum, qui est vnus tantum, videlicet, æterna lex Dei, præcipiens æternam Dei & hominis dilectionem. Finis duplex legis erit, Subordinatus, & principalis, quorum prior, qui est incolumitas & vtilitas populi, seruire debet posteriori, id est principali, qui est gloria Dei. Nam si huic non seruit lex, nequaquam iusta esse potest.

Origo.

Finis.

A recta ratione Cõstantini lex aberrat.

Nunc autem lex Imperatoris de magicis remediis, aberrat à iusta ratione. Nam & pugnat cum æterna lege Dei, ex qua originem ducere debet. Manifestè enim aduersatur dilectioni Dei, quæ iubet omnia bona & salutaria à Deo peti & expectari per ordinata media. Et pugnat cum vtroque fine legem videlicet subordinato & principali. Nam vtilitas quæ videtur esse vnius aut alterius, vtilitas dici non potest, modò respicimus ad vniuersum populum, seu corpus multitudinis hominum iuris consensu & vtilitatis communione sociatæ. Nam plurimi scandalo vulnerantur, vt deficiant à Deo, ex quo fit, vt etiam aberretur à fine principali, & in contrarium incurratur.

Instãtia.

Verùm si quis obiiciat priuilegia non posse cum iis, quæ de vtilitate totius reipublicæ diximus, stare, & propterea ratione, iuxta nostram sententiam destitui. Respondeo, totius interesse Reipublicæ, præmia virtutum rerúmque bene gestarum, & testimonia gubernatorum erga bene meritos, quibus alij inuitentur ad bene merendum de republica, extare. Hinc enim manant priuilegia, certis ordinibus hominum, & personis egregiè meritis data, quæ tum demum iusta sunt si citra aliorum iniuriam conceduntur, & dantur bene meritis, hoc est, si priuilegiorum gubernatrix fuerit Iustitia distributiua, quæ reddit singulis τὰ καθήκοντα. Hoc cum fit, priuilegia potius nostram sententiam confirmant quam labefactant.

Responsio.

2. Autoritas iusta.

Hactenus de ratione legum, iam de autoritate dicamus. Nam ad iustæ legis sanctionem requiritur, vt diximus, autoritas, quæ est legitimi magistratus in subditos potestas. Hæc autoritas, etsi semper iusta videtur subditorum respectu, fit tamen iniusta si autoritati diuinæ se non subiiciat. Nam, vt humana autoritas est finita: ita par est, vt se autoritati infinitæ, quæ solius Dei est, subiiciat, à qua si discedit hu-

Cõstantini lex iusta autoritate caret.

mana autoritas, abusu fit iniusta. Imperator igitur cùm suam legem non subiiciat Deo, vt ex superioribus patet, autoritatem, qua pollere deberet, amittit. Sequitur ergo istam Imperatoris legem iniquam esse, & indignam legis nomine.

Instantia. At, inquies, Apostolus dicit, parendum esse non solum bonis sed etiam malis. Mali autem absque dubio sunt qui iniquas ferunt leges. Respondeo:

Solutio. Iniquitas legum variat. Quædam enim leges sunt iniquæ & impiæ simul. Iniquæ quidem, quę à ratione legum iustarum discedunt, vt quæ nec ab æterna lege Dei extruantur, ne commodum Reipublicæ, sed vnius, aut paucorum, plurimorum damno, spectent. Impiæ vero, quarum obedientia præstari non potest, nisi eos qui obediunt faciant impios. Huiusmodi lex fuit Nabucdonosor regis Babylonici, qui mandatum proposuit de adoranda statua, quam erexerat. Similiter & lex de non inuocando Deo intra triginta dies. Istæ leges iniquæ fuerunt & impiæ. Iniquæ quidem, quia cum principio legum iustarum pugnabant. Impiæ verò, quia obtemperantes istis legibus impietatis rei fuêre. Quare tres illi viri potius voluerunt in caminum ardentem coniici, quàm adorare statuam regis, & Daniel malebat coniici in lacum leonum, quàm impio edicto parere, de Deo intra triginta dies non adorando. Tales sunt pleræque leges pontificiæ, de adorandis statuis, de idolo missæ, de inuocatione Sanctorum, & de multis aliis rebus, Quare Principes quidam laudandi sunt, qui renunciarunt Papæ obedientiam, in tam iniquis & impiis legibus. Sanctè etiam hodie faciunt qui malunt mori, quàm impietati tyrannorum consentire. Ab huiusmodi legum obedientia absoluit nos autoritas supremi legislatoris Dei, iuxta illud: Magis obedire oportet Deo quam hominibus. Potius proinde mortem oppetere, quàm huiusmodi legibus obedire debemus. Quædam sunt iniquæ & non impiæ. Iniquæ quia discedunt à ratione iusta, vt modo diximus. Non impiæ, quia iis parere possumus, vt nos impietate non inuoluant. Talis fuit lex Pharaonis, qui multa onera & intolerabiles labores mandauit populo Iudaico. Huius generis sunt leges multorum tyrannorum, qui nouis oneribus, præter iustam necessitatem miseros subditos affligunt. Harum legum obedientia requiritur à piis, cùm propter mandatum Dei: Obedite discolis, tùm propter publicum bonum, hoc est, pacem & concordiam in humana societate. Igitur Paulus vult nos obedire non solum propter iram, verumetiam propter conscientiam. Hæc prolixius de hoc quæstione diximus, vt studiosi intelligant quid iudicandum sit de humanis legibus & quatenus sit eis obediendum.

DE QVARTA.

Magorum auxilium nullo modo est implorandũ.

QVARTA quæstio, quam excutiendã promisimus, est hæc: Num excusabiles sint, qui, cum ipsi magicæ artis sint imperiti, vt tamen liberentur à morbis, per maleficia (vt putant) sibi illatis, implorant opem maleficorum nécne? Qui tales excusari posse putant, in hunc modum ratiocinantes seu potius nugantes, & se & alios miserè decipiunt, & à Deo abducunt.

Obiectio. Si, inquiunt, sanitas corporis, donum Dei est, & res bona, cur non quauis ratione amissam recuperare licebit? Si itaque Diabolica arte est ablata, cur non eandem licebit Diabolica arte repetere?

Responsio. Iis qui sic ineptiunt respondet Augustinus hisce verbis: *Qui sine saluatore salutem vult habere, & sine vera sapientia æstimat se prudentem fieri posse, non sanus, sed æger, non prudens, sed stultus, in ægritudine laborabit, & in cæcitate noxia stultus & demens permanebit. Ac proinde omnis inquisitio & omnis curatio quæ à magicis artibus expetitur, mors potius est dicenda quam vita.* Hæc Augustinus, Cuius sententiam canonistæ legi Constantini, de qua supra diximus, rectè opponunt non propter autoritatis papalis eminentiam, sed propter veritatis euidentiam. Sed Paulum per Spiritum Dei loquentem audiamus Rom. 1.32. Digni sunt morte, inquit, non solum qui mala faciunt, verumetiam qui mala facientibus consentiunt. Iam quæro, an quisquam possit expetere remedium à maleficis, nisi illis consentiat? Quomodo enim poterit eos consulere, sine consensu? Proinde iuxta Pauli doctrinam, eiusdem impietatis reus peragitur, & eiusdem pœnis obnoxius est apud Deum, & qui artem exercet magicam, & qui ex ea remedium petit.

Iterata obiectio. At, inquies, si est peccatum quærere valetudinem amissam à sagis, profecto non erit ita magnum peccatum. Recuperata ergo valetudine, potest expiari Eleemosyna & aliis bonis operibus.

Responsio. Primùm respondeo, peccatum non mensura sensus nostri, sed verbo Dei metiri debemus. Nunc autem, cùm verbum Dei pares facit facientem & consentientem, nos non debemus eos impares putare. Præterea lex Dei disertè ait, Leuit. 20.6. Anima quæ declinauerit ad magos & ariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam, & interficiam eam de medio populi. Hoc Domini mandatum stultæ rationi hominum quorumcunque opponamus. Nam apertè Deus affirmat, quod & irascatur vtrisque & quod velit vtrósque hoc est magos ipsos, & eos qui eorum opera vtuntur, de medio populi sui tolli, videlicet per Magistratum, etsi sæpe fit, vt, iuxta prouerbium, Coruus euadat, & columbus sub censura iaceat.

Alterum caput responsionis. Deinde quod de pœnitentia adferunt, & de Eleemosyna aliisque bonis operibus, quibus se redimere velle illud peccatum, si quod est, affirmant, valde & stultè & impiè dicitur. Stultè quidem quod illud proponunt, vt certum, quod non est in eorum manu facere, incerti & de vitæ termino & de gratia resipiscentiæ: Præsertim cùm multi scientes & volentes labuntur, qui nunquam per pœnitentiam rursus eriguntur, vt Saul qui consuluit Pythonissam, sed desperatione & æterna morte miserrimè opprimuntur. Stultum est etiam non rectè æstimare morbum corporis, humano sensu vel maximum, & lepram spiritualem animæ. Nam dum morbum corporis per maleficia tolli studes, lepram spiritualem animæ accersis, quam stultitiam Cicero etsi Ethnicus damnat, cum ait: Quò maior est vis animæ quam corporis, eò grauiora sunt mala, quæ anima concipiuntur, quam quæ corpori inferuntur. Impiè verò, quod Deum improbè tentent, quasi ipsum haberet in sua potestate, vt ferat, velit nolit, eos cum peccant, & recipiat rursus in gratiam, cum ipsis peccare amplius non libuerit. Perinde enim est ac si dicerent Deo: Verte huc maxillam, & alapam accipe, mox te rursus osculo placabo.

Enormia scelera eorũ qui remedia à dæmonũ mãcipiis petunt. Verùm ne quis seipsum futilibus anicularum sermonibus se duci sinat, age, videamus quàm multa enormia scelera in iis, qui remedia à sagis, id est, demonum ministris, petunt, concurrant. (Neque enim existimandum est, vnum solummodo scelus hic esse, cùm nunquam vllum scelus solitarium esse posit.)

sit.) Nam suo facto fidem excutiunt: dilectionem Dei deponunt: timorem Dei exuunt: ordinationem Dei contemnunt: promissionem diuinam in dubium vocant: & eam patientiam, quæ Christianorum propria est, abiiciunt. An non mors ipsa tantis malis meritò esset anteponenda? Esset sanè si rectè inter bona & mala discernere possemus: Esset, si statueremus Deum & inspectorem & vindicem esse scelerum. Sed ne quis, quæ diximus, terriculamenta tantum puerilia esse putet, scripturis ea confirmemus.

1. Fidem excutiũt.

Primum igitur dico isto nefario facto fidem excuti. Nam fidei proprium est in afflictionibus in solum Deum fiduciam collocare, iuxta ipsius verbum. Hæc fides stare non potest cum artibus vanitatis. Ideo Dauid, Psal. 31. 7. ait, Odi obseruantes vanitates falsitatis, ego autem in Domino speraui. Hîc manifestè opponit Dauid obseruationem vanitatum falsitatis (per quas intelligit omnes illicitas artes, media que non ordinata, ad quæ confugere solent ignari Dei, in suis aduersis) & fiduciam in Deum, significans hæc duo in eodem homine simul consistere non posse. Cùm igitur proprietas naturalis fidei sit in solum Deum fiduciam collocare, satis manifestum est, eos, qui contra Deum illicita quærunt media, fidem abiicere. Nulla enim res sine suis naturalibus proprietatibus consistere potest.

Iterata obiectio.

Responsio.

Præterea, si vox fidei est, vt reuera est, Ad Dominum cum tribularer clamaui, profectò non est fidei, in suis quibusuis afflictionibus, Sagarum opem implorare, sed potius Ethnicæ diffidentiæ. Quicunque ergo hoc facit, fidem professionis, cum sceleratis multis habere potest. Fidem historiæ, cum dæmonibus contremiscentibus retinere potest. Spectrum fidei & somnium cum Hypocritis iactare potest. Sed viua fiducia in corde, quæ filiorum Dei est propria, qua in vno Christo saluatore acquiescunt, fœtoribus Satanæ est extincta. An non Paulus testatur vastata conscientia naufragium fidei fieri? Milita, inquit, 1. Tim. 1. 18. honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam, qua quidam repulsa naufragium fidei fecêre. Quomodo obsecro bonam conscientiam habebit is qui relicto Deo, ad ipsius hostem in suis aduersis confugit? Accidit sanè huiusmodi homini, quod naui in mari. Nauis amisso gubernatore, huc illuc vndis pellitur, donec submergatur prorsus. Sic homo, amissa fide, Diaboli iactatur procellis, donec salutis iacturam fecerit. Pugnat proinde cum viua in Deum fide, cum quocunque morbo quis premitur siue animi siue corporis, opem Sagarum implorare.

Alterum caput responsionis.

2. Dilectionem Dei abiiciunt.

Deinde dico dilectionem Dei imploratione Sagarum deponi. Quomodo enim potest Deum diligere qui diligit quod Deus odit? Ideo Dauid ait, 97. 10. Qui diligitis Dominum, odite malum. Fieri ergo non potest, vt simul & Deum & malum quod odio habet Deus, diligas. Quomodo potest Deum diligere, qui mandatum eius contemnit? Si diligitis me, ait Dominus, Ioan. 14. 15. seruate mandata mea. Nunc autem mandat Deus vt ad se solum in afflictionibus confugiamus, & non ad magos. Inuoca me, inquit, Psalm. 50. 15. in die tribulationis, & ego eripiam te. Quomodo ergo quæso Deum diligit, qui hoc mandatum Dei contemnit? verbo forte, sed corde minimè. Vnum enim & idem cor, non est capax Dei & Satanæ qui operatur per sagas.

Enormia scelera eorũ qui remedia à dæmonũ mãcipiis petunt.

3. Timorẽ Dei depo nunt.

Tertiò, dico timorem Dei tam sacrilego ausu excuti. Nam qui timet Deum, non vt seruus sed vt filius, is ex dilectione timet, reueretur sincerè & castè: cauet omnibus modis offensam, id est, vitat prohibita, & ingrata odit: facit imperata, idque non coactè sed cum delectatione. De reuerentia loquitur Scriptura Malach. 1. 6. Filius honorat patrem & seruus Dominum suum, Si ego pater, vbi est honor meus? Et Angelus, Apocalyp. 14. 7. Timete Dominum & date illi honorem, quia veniet hora iudicij eius. De cauenda offensa loquitur Salomon, Prouer. 3. 7. 24. 21. Qui timet Dominum recedit à malo. Et Syracides. 21. 7. Qui timet Dominum expellit peccatum. De imperatis faciendis loquitur Dauid cum ait, Psalm. 112. 1. Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis, Syracides 2. 19. Qui timent Dominum inquirent quæ beneplacita sunt illi. Quomodo consulentes veneficas, vt sanitatem amissam recuperent timent Deum, cùm illi honorum debitum non præstant, cùm sectantur prohibita & damnata à Deo media, cùm contra imperata, scientes & volentes tanquam phrenetici, ruant?

4. Ordinẽ diuinitus cõstitutũ contẽnũt.

Quartò dico eos, qui ad magica remedia confugiunt, ordinem diuinitus institutum contemnere. Ordo autem recuperandæ sanitatis amissæ diuinitus constitutus, quatuor habet gradus.

Primus gradus illius ordinis.

Primus gradus est, vt qui quouis malo affligitur vel tentatur, inquirat causam mali quo premitur, non extra se, sed in semetipso. Causa autem hæc est, Vniuersalis quidem originale malum, propter quod omnes homines variis morbis & ærumnis obnoxij sunt, & diuinitus puniuntur, vt Paulus docet, ad Rom. 1. Est enim iudicium Dei secundum veritatem in eos homines qui peccauerunt. Peccauerunt autem omnes. Accidentaria verò seu specialis causa est personalis lapsus, isque multiplex, qui pœnis diuinitus illatis punitur, vt emendetur qui peccauit.

Secundus gradus.

Secundus gradus est, vt afflictus quærat remedium eius partis sui, quæ peccati commissi causa erat, hoc est, animæ. Remedium autem hoc nullibi inuenitur, nisi in apotheca Dei summi illius medici. Quænam est hæc apotheca? Verbum Dei in Propheticis & Apostolicis scriptis nobis commendatũ. In hac apotheca sedet medicus Iesus Christus. Medicina quam vulneri animæ applicat, est vera pœnitentia, qua homo afflictus dolet de commissis peccatis, & confugit ad propitiatorium, petens remissionem peccatorum in vera fiducia mediatoris. Quod cùm fecerit seriò, absque omni dubio curari animam, & eius vulnera sanari, pretioso sanguine Christi sentiet.

Tertius.

Tertius gradus est, vt afflictus sanatis vulneribus & morbis animæ, confugiat ad eundem medicum, ipsúmque roget cum conditione, in hanc sententiam, ex firma in ipsum fiducia: Sana me Domine, si mihi vtile est: sin minus, da nomini tuo gloriam, & mitiga cruciatus meos, pro tua iustitia & paterna misericordia. At si ne hoc quidem tibi videtur, noli tollere à me misericordiam tuam, sed da gratiam, vt forti animo feram, quod tu vis mihi esse frenum, ne ferociam aduersus te & peream.

Quartus.

Quartus gradus est: in hunc modum composito animo, & impetrata peccatorum venia, afflictus ordinata diuinitus remedia quærat. Nam Deus vt est optimus: ita trium rerum genera in humanos vsus condidit.

Tria rerũ genera in humanos vsus.

Primùm, sine quo viuere non possumus, hoc est, necessaria ad victum & amictum, idq; in tanta copia & varietate, vt & copia sufficiat, & varietas fastidiũ tollat. Si quis autẽ interdum his destitui videtur, est vel pœna ingratitudinis erga Deũ: vel signum pigritiæ: vel fœdæ profusionis indiciũ: vel probatio fidei.

Deinde quia hæc vita recreatione opus habet, vt non perpetuis laboribus tabescat, condidit Deus

res voluptati seruientes, quibus in timore Dei & castè piis vti licebit.

Tertiò quia hæc vita variis morbis obnoxia est, noluit Deus vel in hac parte hominibus suo munere deesse. Condidit ergo lapides preciosos, gemmas, herbas, & alia quibus vis curandi affecta corpora inest, & quæ videntur in his venenata esse, vsu salutaria sunt & abusu noxia, quemadmodum superiora. Omnes enim creaturæ Dei abusu nocent, vsu prosunt. Atque propter hanc causam Deus vult nos in honore medicum habere. Ita enim sapiens Syracides ait, cap.38. Honora medicum propter necessitatem honoribus suis (scilicet reuerentiæ, qua agnoscimus dona Dei in medico, & mercedis, qua compensamus medici operam.) Etenim Dominus creauit illum. Item: Dominus medicamenta procreauit è terra, & vir prudens ea non abhorrebit. Cum ergò medicina ad hanc originem & autoritatem Dei reuocatur, tunc veris & suis ornatur honoribus. Ideo Homerus rectè dicit, ἰατρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων, hoc est, vnus medicus multis aliis comparandus seu æquandus est. Qui igitur verè pius est, suo ordine & loco vtitur hoc diuino dono: quo si adiutus fuerit, agat Deo gratias, sin autem minus, non imputet medico, quod sua culpa curari non poterat: Sed cum sanctissimo Iob dicat: Etiamsi Deus me occiderit, in ipsum sperabo, cogitétq; morbum corporis medelam esse animæ, atque hoc tandem pacto, iuxta Poëtæ dictum, *leue fit quod bene fertur onus*. Qui autem intra hos limites non manserit, sed extra ordinem diuinum damnata remedia quæsierit, ordinationem Dei contemnit, dignus pœnis præsentibus & æternis.

Medicinę vsus & cōmēdatio.

Sed quid hîc facit Satan? Suos ministros magos admodum astutè fallaciis suo more armat. Nam multi malefici, vt imposturas suas tegant, adhibent nescio quas herbas, item aquam distillatam, & dicunt se naturalibus remediis rem agere, & sub hoc prætextu suis exorcismis, figuris, characteribus, & precaminibus vtuntur, & rem planè magicam exercent, fingentes se iuxta ordinationem Dei omnia facere, cùm illam sacrilegè polluant, hominésque credulos perniciosè seducant. Atque ita Satan mille viis ad fallendum vtitur. Et, vt de Protheo dictum, *Formas se vertit in omnes*, hostiliter hunc insequens, huic fallaciter subueniens, vtrobique nocens. Quid enim expectandum est boni ab eo, qui maximus est hostis generis humani, & planè ἄσπονδος, vt qui in concordiam cum homine redire nunquam possit? Proinde si verum est prouerbium, quod est apud tragicum Poëtam Sophoclem: ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, κ' οὐκ ὀνήσιμα: *Hostium dona mala dona sunt, & non vtilia*: profectò hîc verissimum erit. Diaboli ergo remedia corporibus humanis adhibita procul omni dubio venena sunt animæ, quocunque tandem colore à vanis hominibus pingantur & excusentur.

Satanæ astutia.

Quintò dico eos, qui interdictis remediis vtuntur, ad recuperandam sanitatem, reuocare in dubium promissionem diuinam, videlicet: Inuoca me in die tribulationis, ego eripiam te, & glorificabis me. Psalm.50.15. Hic tria coniunguntur: Mandatum, promissio, & promissionis euentus. Mandatum, inuoca me. Me, inquit, inuoca, id est, Noli quærere aliunde auxilium, sed statue auxilium tuum esse à Domino, qui fecit cœlum & terram, idque nunc immediatè, nunc per media diuinitus ordinata. Promissio est, Eripiam te. Non vult ergò vt aliò confugias, sed vult vt hanc promissionem fide accipias. Promissionis euentus signo indicatur, Et glorificabis me. Hac glorificatione testaberis te à me adiutum esse.

5. Promissionem diuinam in dubiū reuocant.

Sexto dico eos abiicere patientiam Christianorum propriam, qui confugiunt ad damnata remedia. Est autem hæc vox Christianæ patientiæ: Etiamsi occiderit me, sperabo in eum, id est, non quæram illicita & damnata media, sed constanter feram quicquid mihi acciderit ex clementissimi patris voluntate. Patientia ergo ostendit quantum quisque in schola Christi profecerit. Prouerb.19.22. Doctrina viri per patientiam noscitur: contra vero, impatientia hominum aut parum admodum, aut nihil profecisse in schola Christi, cùm hominem impellit vt contra Deum feratur, & quærat media prohibita, iuxta illud, Impatiens patefacit stultitiam suam. Sed de patientia aliâs plura.

6. Patientiā abiiciunt.

Habet adhuc humana vanitas quod in sui perniciem veritati opponat. Licet, inquit, hominis impij, vt Iudæi increduli, Turci blasphemantis nomen Christi, apostatæ, & cuiusuis scelerati hominis, medicina ad depellendum morbum, vndecunque illatum, vti. Cur ergo non licebit ad caput ipsum, cum membra deficiunt confugere? præsertim cum Diabolus naturæ rerum, gnarissimus, in multis morbis, absque omni dubio naturalibus vtatur remediis, in quibus ipse Deus reuera est efficax? Hoc argumentum speciem habet, sed veritatem non habet. Quid enim hoc aliud est dicere: *Flectere si nequeo superos Acheronta mouebo*. Fateor sanè quod Diabolus in multis morbis, naturalibus vtatur remediis, fateor etiam quod Deus sit in istis remediis efficax. Fateor & hoc quoque quod multi medici apud Turcas & Iudæos sint membra Diaboli. Sed tamen vanissima est hæc conclusiuncula: Licet impiis hominibus vti in morborum curatione. Ergo licet etiam opera Satanæ per veneficas vti. Nam illud permittitur, hoc prohibetur, Illud est ordinis diuini, hoc contra diuinum ordinem, Illud est necessitatis probatæ, hoc vanitatis damnatæ. Cum ergo piis regula actionum debet esse verbum Dei, non sinunt se ista conclusiuncula capi.

Obiectio. Respōsio.

Quod autem impij dicantur membra Diaboli esse, rectè accipiendum est: Qualitate enim, & non substantia: Imitatione, & non natura: Malitia & non arte sua, sunt membra Diaboli. Ars enim ipsa donum Dei est, quam Deus vult exerceri per homines, & non per impostores spiritus:

Impij quo sensu dicuntur membra Diaboli.

Verum quod Deus sit efficax in remediis Diabolorum, non magis excusat consulentes sagas, quàm adulteros, in quibus Deus est efficax, ad procreandos liberos, quorum multi ex diuina benedictione non parum vtilia in Republica & Ecclesia efficiuntur organa, vt de Gedeone legimus, & aliis non paucis. Est autem in primis discernendum inter hominis factum, & modum agendi, naturis rerum in creatione diuinitus attributum. Deus vetat ne quis adulterium committat. Qui ergò contrà facit, reus est coram Deo, nihilominus tamen Deus efficax est in adulteris procreantibus proles, quia vult modum agendi in creatione naturæ singulis datum non destruere, sed conseruare tam in adulteris quam in aliis. Ad eundem modum Deus prohibet, ne vtamur magorum opera in depellendis morbis, & contra suum interdictum facientibus minatur pœnas: Idem tamen Deus efficax est in pharmacis, quibus vtitur Diabolus, cùm ad inferendos tùm ad depellendos morbos. Non ergo iuuat consulentes veneficas, quod Deus sit efficax in remediis, quæ Satan ad illarum precamina in minima quantitate applicat, nunc immiscens cibo & potui occultè sua pharmaca, nunc adhibens externè sine humano sensu,

Aliæ obiectionis resolutio.

sensu, herbas vel lapides, vel aliud quod efficax esse nouit ad nocendum vel iuuandum. Sed quid multis? An non in baptismo renunciasti Satanæ & operibus eius, & Christo nomen dedisti? Cur ergo nunc contra fidem Christo datam, recurris ad eius hostem Diabolum, vt ipsius opera libereris à morbo? Profectò hoc aliud non est, quã abiurare Christum & in eius locum Diabolum subrogare.

Alia obiectio de imperfectione humana.

Sed videor mihi audire quomodo bene garrula anicula mihi obstrepat. Quis, inquit, ita credit? quis diligit? quis sperat? quis obedit sicut deberet? Quis dicet? purum est cor meum, & mundus sum à peccato? An non in multis delinquimus omnes, Si tu ergo perfectus es, solus in cœlum conscende. Si tu extra illorum numerum es, de quibus Iohannes loquitur, cum ait: Si dixerimus peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, non opus habes Christo: non est tibi necesse precari cum aliis: Remitte nobis peccata nostra.

Respõsio.

Huic garrulæ aniculæ sic respondeo: Via stulti recta est in oculis eius. Tibi quidem sapis, sed tua sapientia summa stultitia est. Nã vt tua defensio iniusta est, etsi sententias loqueris, venefica, sic insultatio tua maligna est. Iniusta est defensio tua, cùm quia peccatum peccato nõ abluitur, tùm quia non discernis inter peccata humana (quibus sæpe sancti, non volentes & scientes offendunt, qualia sunt ea, de quibus Solomon, & Iohannes loquuntur, & sancti deprecantur, dicentes: Remitte nobis debita nostra. In horum peccatorum catalogo, me vnum esse agnosco, & cum illis, remissionem peccatorum, ex fide in Christum peto,) & peccata Diabolica, quibus tu renuntias Christo & Satanæ te subiicis. Nam contempto Christo confugis ad ipsius hostem Diabolum, & ab ipso, in tuis eorúmque, qui tibi mercedem promittunt, morbis, remedium quæris, contra illud dictum Domini: In me tantummodo auxilium tuum, Osee. 13. 9. Insultatio tùa maligna me non frangit. Non enim ignorare possum, hoc esse artificium Satanæ magistri tui vsitatissimum, vt cùm ratione vincere non possit, crudelitate & Sophistica rem agit. Quare non tam insultatione tua perturbor, quàm doleo vicem tuam, quæ non solum contra Christum bella geris, verùm etiam impietatem tuam defendis, tanquam rem bene gestam. Hoc vnum tibi dictum volo: Qui Christum non habet nihil habet, etiamsi Crœsi opes possideat. Quomodo autem Christum habere poterit, qui operibus Satanę aduersarij Christi totus non renunciauit?

Pium cõsilium.

Cuicunque ergo salus & vita æterna curæ est, is quicquid facit, iuxta consilium Pauli, in nomine Domini nostri Iesu Christi faciat, & ab eo sanitatem petat, & adhibeat ordinata remedia, eo ordine quem monstrauimus, Non tentet Deum, nec existimet se vnà posse & Deo & Satanæ adhærere. Nulla enim est conuentio Christi & Belial. 2. Corinth. 6. 15. Et Elias ad impium Achab, & ad eos, qui cum illo erant dicit, 1. Reg. 18. 21. Vsquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus Deus est, sequimini ipsum: Si autem Baal sequimini illum. Semper memores simus dicti Pauli, 2. Tim. 2. 19. Discedat ab iniquitate, quicunque inuocat nomen Christi. Nullo proinde pacto excusandi sunt, qui cùm læsos se putant à maleficis ad maleficos confugiunt, vt suis carminibus morbos ab ipsis pellant. Nam hoc esset sicut suprà demonstratum est, à Diobolo omnis mali autore bonum petere, quod à solo Deo expectari debet, vel immediatè, vel per media iusta, & dari solet. Fide itaque in Deum ac fructibus fidei, hoc est, orationib. & eleemosynis, à Deo postulandum est, vt pro sua bonitate ipse nos à malo liberet. Si vero nec sic quidem tollitur malum, quo premimur, restat vt incommoda omnia patienter feramus, quamdiu Deo sapienti atque optimo patri nostro visum fuerit nos punire & probare.

Cõsilium pastorib. Ecclesiæ propositũ

Quid, inquies, faciet minister Euangelij, si in hominem, qui implorata magorum ope à morbo sit liberatus, inciderit? Primùm exponet ei quàm horribiliter in Deum peccauerit, quod hostem ipsius Satanã loco veri Dei habuerit. Nec hîc tribuendum est aliquid eminentiæ & dignitati personæ, sed potius illic petenda est defectionis à Deo exaggeratio. Deinde ostendendum est illi quod maiorem morbum animi sibi illicita curatione accersiuerit, nempe lepram spiritualem, quàm morbus corporis fuit, à quo per magicas imposturas liberatus est. Tùm proponet pœnas defectionis à Deo, cum maledictione æterna, perpetuos animi & corporis cruciatus, nisi rursus se ad Deum in vera pœnitentia conuerterit. Hîc si minister Euangelij viderit hominem, qui isto modo peccauit, veris doloribus affici, propter scelus à se commissum, adhibebit vocem Euangelij, eúmque consolabitur. Verùm si factum ipsius innotuit Ecclesiæ, hortabitur ipsum minister Euangelij, vt culpam deprecetur apud Ecclesiam, vel per se, vel per ministrum Euangelij. Quod si recusauerit facere, ficta est eius pœnitentia. Quare ad sacram Christi Cœnam nullo pacto est admittendus, sed Dei iusto iudicio relinquendus. Interea tamen non est cessandum à precibus pro eo ad Deum, vt ipsum conuertere ac restituere sanctorum societati dignetur. Qui hoc meum consilium iudicat nimis graue esse, is sanè peccatum & scandalum inde ortum, nimis leue existimat.

DE QVINTA.

De Dei permissione.

RESTAT quæstio postrema, quæ non parum turbat infirmorum animos: Cur videlicet Deus permittit fieri talem sui nominis prophanationem, cùm possit eam sua potentia impedire? Respondeo. Quicquid Deus agit aut fieri permittit, hoc in sam gloriam agit & permittit. Augustinus ait: *Non fit aliquid nisi omnipotens fieri velit, vel sinendo, vt fiat, vel ipse faciendo. Nec dubium est Deum facere bene, etiam sinendo fieri, quæ fiunt malè.* Idem: *Non fit aliquid nisi omnipotens velit fieri, & hoc vel voluntate beneplaciti, qua omnia bona fiunt, vel voluntate signi, quæ est permissio mali.* Nunquam igitur prophanatur Dei nomen, sine eiusdem glorificatione. Nam si apicula, insectum admodum paruum & imbecille, potest ex venenata herba elicere suauissimum succum, humanis vsibus accommodatum, cur Deus maximus & potentissimus materiam suæ gloriæ ex hominum malefactis desumere non poterit? Dùm ergo patitur magicas imposturas, prædicatur propter diuitias tolerantiæ suæ, qua inuitat peruersos ad pœnitentiam, ad Roman. 2. 4. Dùm superbos & impios Tyrannos punit, potentia ipsius celebratur, ad Roman. 9. 17. Dùm oppressos liberat, prædicatur ipsius iustitia. Ibidem. Dùm pœnitentes in gratiam recipit, laudes misericordiæ ipsius cum gaudio canuntur in cœlo, Luc. 15. 7. Denique dùm omnia siue bona siue mala in suam gloriam conuertit, sapientiæ ipsius prædicatio est. Hoc stante fundamento, notandæ sunt quatuor huius diuinæ permissionis causæ, quas primùm singulas nominibus memoriæ causa notabimus. Deinde easdem ordine declarabimus.

Diuinæ permissionis causæ quatuor.

Nomina quibus notantur permissionis causæ, hæc sunt. Signum, præmonitio, pœna, probatio. Declaratio sequitur.

1. Signũ.

Signum primum locum occupat. Sunt enim imposturæ istæ magicæ, vbi paulatim crescunt & in vsum veniunt, signum certissimum factæ defectionis plurimorum à puritate Euangelij, & à vero nominis diuini cultu. Nam vt liuidus faciei color, languescentium virium corporis signum est: Ita superstitio quæuis & præsertim magica, minimè fallax indicium est animi languescentis, & deficientis à Deo, in quo solo virtus animi residet. Hoc quàm verùm sit non solùm historiæ omnium temporum testantur, verumetiam hic dies satis euidens testimonium præbet. Cùm primùm ante annos plus minus 40. doctrina Euangelij cœpit in hoc regno per pios ministros Dei repurgari & à tenebris pontificiis vindicari, cessauêre omnes istæ Diabolicæ imposturæ. Lucente etenim Euangelij clarissima luce tenebræ superstitionum euanuerunt. Siquidem lux illa magna verbi cœlestis, fulgore suo omnes superstitiones dispulit & discussit, non secus atque sol oriens in horizonte nostro, tenebras noctis depellit. Verùm postquam homines paulatim cœpêre, vt fit, Euangelium fastidire, rediêre sensim superstitiones, tanquam tenebræ succedentes in locum lucis Euangelicæ. Et planè nobis idem accidit quod olim plerisque Iudæis. Nam vt illis manna cœleste in principio optatissimum & suauissimum erat, & omnibus modis ollis carnium Ægyptiarum anteponendum iudicabatur, sed succedente tempore vile & insuaue præ ollis carnium AEgyptiarum reputatum est: Sic nostris hominibus cum primùm verbũ Euangelij verè cœlestis cibus in hoc regno apponebatur accidit. Omnes auidè accurrebant, abiiciebant repentè superstitiones omnes. Nihil enim ipsis Euangelio nec dulcius, nec carius fuit, sed, proh dolor! nimis cito iste feruor incipit languescere. Incipiunt homines fastidire panem illum suauissimum Euangelij, & cupiunt iterum satiari carnibus superstitionum, quas olim præ nausea eiecerant, in hoc canes imitantes, qui ad σκύβαλα redeunt, quæ prius euomuerant, Ex quo fit vt superstitiones multiplices & imposturæ Diabolicæ, in locum purissimi Euangelij, in plurimorum cordibus, succedant. Siquidem Diabolus non immemor suarum fraudium antiquarum, non desinit quotidie affundere caliginem suóque more quærit & inuenit suæ imposturæ non inidoneos patronos, id quod qui non videt hodie fieri, is etsi oculis acutum cernere sibi videtur, mente tamen planè cæcus est. Cùm ergo & audimus & videmus augeri quotidie eorum numerum, qui se istis imposturis magicis dedunt, sciamus signum certissimum obscurati Euangelij & deficientis fidei, in plurimis hominibus, diuina permissione, nobis propositum esse. Quid quæso hinc expectandum est, nisi extremus veræ religionis interitus, plurimorúmque hominum certissima perditio? Nam vt nauis, amisso clauo, pellitur vndis, donec fracta submersáque pereat: Sic amissa puritate Euangelij, procellis superstitionum, quas Diabolus excitat, Ecclesia iactatur, donec multi in præcipitium damnationis ruant, idque iustissimo Dei iudicio, quod celebratur à sanctis Dei Angelis in cœlo. Simus ergò, si sapimus, serpentes in cauendis fraudibus Diaboli, & columbæ in tuenda mansuetudine & simplicitate fidei.

2. Dei præmonitio.

Secunda causa cur Deus permittit vt Diabolus quasi triumphet in impiis per suas magicas imposturas, est clementissimi patris paterna præmonitio. vt enim impij iustè præstigiis Diabolicis excæcantur. Ita pij in medio eorum habitantes paternè præmonentur, ne contagione eorum, cum quibus versantur, polluantur. Est etenim boni patris præmonere filios priusquam in extrema pericula incurrant, ne exemplo malorum fiant deteriores, & vt si aliqua labe ex consuetudine sunt infecti, resipiscant, & sanentur rursus, ne cum impiis pereant ipsis similes effecti. De duabus ergò rebus grauissimis nos præmonent superstitiones magicæ, quæ paulatim suboriuntur (cum quibus coniungo grassantium scelerum in omnibus ordinibus & statibus impunitatem) videlicet de diuina vindicta & paterna misericordia. Diuinæ vindictæ impendentis indicium est subtractio lucis Euangelij, per superstitiones & grassantia scelera, & successio tenebrarum, quas cruciatus æterni corporum & animarum excipient, nisi maturè seria pœnitentia anteuertantur. Nàm si moram fecerint post crebriores admonitiones, primùm quasi callum quendam animo inducunt. Deinde callus in cancrum erumpit, atque ita, instar cancri, animi morbi redduntur incurabiles. Consuetudo enim, veluti altera natura, facit malum quodammodo necessarium & incurabile, quod tamen initio sanabile fuit. Verè enim dicitur: *Serò medicina paratur, Cum mala per longas cõualuere moras. Et non inscitè à quodam patre dictum est, Peccati consuetudo sensus obturat, ne clarè videant: Mentes indurat, ne mala terreant: Corda inescat, vt fœda placeant: Vires eneruat, vt victa iaceant.* Et Gregorius ait, *Cum culpa in vsum venerit, etiam volens animus vix resilit, quia quot vicibus praua frequentationis astringitur, quasi tot vinculis colligatur.* Suborientes proinde imposturæ magicæ, & alia cum illis coniuncta scelera, si moram fecerint, obruent tandem Euangelij lucem. Lucis autem Euangelij oppressionem excipient tristissimæ tenebræ in mentibus hominum, quales in papatu fuere, vel illis deteriores, idque iustissimo Dei iudicio, ingratitudinem mundi punientis.

Misericordia clementissimi Patris est, quod hac præmonitione significet se velle in gratiam recipere errantes, modò resipiscant. Nam cùm Deus homines prorsus sibi permittit, magnum est extremæ perditionis indicium. Ideo autor Epistolæ ad Hebræos ait, 12.8. Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes (filij) spurij, & non filij estis. Huc pertinet quod Petrus ait, 4.17. Iudiciũ à domo Dei incipit. Loquitur autem Petrus de iudicio castigationis, seu disciplinæ filiorum Dei in hac vita, non de iudicio condemnationis reproborum. Illud causam habet paternam storgam, & finem emendationem salutémque piorum, qui paternam castigationem non contemnunt. Hoc habet causam iustam iram iudicis, & finem reprobationem & damnationem infidelium, nisi ante mortem resipiscant. Nam nulli viuentium clauditur reditus ad gratiam, nisi volenti.

3. Iudiciaria pœna.

Tertia causa huius permissionis, qua Deus permittit Satanam suis artibus multos pertrahere in sua castra, est iudiciaria pœna, qua Deus non vt Pater, sed vt iustus Iudex punit eos qui nolunt credere Euangelij veritati. De hac pœna loquitur Paulus ad Roman. 1.25. Quia noluerunt colere creatorem, dedit eos in reprobam mentem vt facerent non conuenientia. Et 2. Thessal. 2.10. Iis, qui credere noluerunt veritati, dedit Deus illusionem erroris, vt credant mendacio. Est autem mendacium hoc loco, cùm omnis abusus verbi Dei contra ipsius voluntatem, tùm omnium Diabolorum & hominum inuenta,

uenta, quibus impietas & superstitio fouetur & propagatur in Mundo.

Duplex. Porrò hæc pœna iudiciaria in hac vita duplex est, videlicet Spiritualis & corporalis. Illa re, hæc sensu grauior est. **Spiritualis.** Spiritualis pœna præcipua est opinio sapientiæ, quam homines politici, magnum vitę ornamentum esse putant. Nam cùm homines traduntur diuina permissione, eáque iustissima in reprobam mentem, etsi existimant se præ omnibus sapere, tamen virtutes vitiorum, & vitia virtutum laruis tegunt. Ex quo fit, vt probent improbanda, & improbent probāda. De hac opinione sapientię sic loquitur Paulus ad Rom. 1.22. φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν. Hāc opinionem sapientiæ, quæ mera cæcitas est, excipit cordis induratio: cum qua coniuncta est ἀπηλγησία, omnísque generis improbitas, ac tandem in mortis agone, conscientia, quæ prius sopita iacuit, excitato, desperatio succedit: quam multi tamen oppressi, ira iustissimi iudicis dissimulant, ne post mortem reproborum numero ab iis qui supersunt putentur ascripti. Nihil enim verius est, quam Augustini dictum, *Sera pœnitentia rarò vera.* Huius rei indicium esse potest, quod inter multos tyrannos, cum moriuntur, paucissimi inueniantur, qui mandant restitui, quę per iniuriā possederunt, quod profectò facerent, si seria esset illorum pœnitentia. Zachæus, vt est Luc. 19.8. veræ pœnitentiæ testimonium edidit, cum dixit ad Dominū, Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, etsi quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. Hinc natum est illud dictum, Peccatum non remittitur, nisi ablatum restituatur. Quod dictum vnam tantum exceptionem habet, videlicet impossibilitatem. Nam si inopia impedit, quo minus possit restitui, animus volentis, & seriò resipiscentis acceptus est Deo, vt Latronis, qui in cruce pœnitentiam egit. Extremus dies omnia occulta reuelabit, discernétque inter fictam & veram pœnitentiam.

Corporalis. Corporalis pœna varia est, per bella, per oppressiones tyrannicas, per noua grauamina, per pestem, alió́sque morbos infinitos. Sed quis plagas, quæ diuinitus inferuntur propter idololatriam, & superstitiones magicas, enumerare potest?

4. Probatio fidei. Sequitur quarta causa permissionis diuinæ, quæ est probatio fidei, cum qua semper coniuncta est obedientia erga Deum.

Eius causæ internæ. Probatio fidei, quæ permissione diuina fit, habet causas nunc internas, nunc externas. Internæ sunt multiplices, vt dubitationes subinde orietes in animis hominum de prouidentia Dei, de promissionibus & comminationibus diuinis. Item dialogismi & φρόνημα τῆς carnis, conscientiæ trepidatio, desperatio &c. **Externæ.** Externę causæ sunt innumerabiles, inter quas sunt doctrinæ Dæmoniorum, quibus omnes magicæ artes subiiciuntur, item corruptelæ in doctrina, hæreses, schismata, dissidia doctorum in Ecclesia, perfidia fratrum, impunitas scelerum grassantium, prosper impiorum successus, vt Turcarum, Papistarum, & aliorum multorum Tyrannorum persequentium Ecclesiam, paucitas credentium, deformitas & oppressio Ecclesiæ, defectio plurimorum à fide. Sed quis potest omnia enumerare?

1. Iudiciaria pœna.

Augustini testimonium. De probatione fidei, quæ fit per magicas imposturas, loquitur Augustinus, cùm ait: *Nec mirum est quod hoc permittit Deus, vt illi qui hoc audiunt & vidēt, probentur qua fide sint apud Deum.* Hanc suam sententiam confirmat Augustinus lege Dei, quæ est Deuteron. 13.1. Si surrexerit in medio tui Propheta, aut qui somnium se dicat vidisse, (Hîc vna specie omnes vanitatis artes comprehendit) & prædixerit signum & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi, eamus & sequamur Deos alienos, non audies verba eius, quia tentat vos Deus, vt palàm fiat vtrum diligatis Deū, an non. **Legis Dei consideratio.** Hac Dei lege primùm docemur, quòd non ex euentu, sed ex regula voluntatis Dei de faciendis & cauendis iudicandum sit. Secundò docemur, quod fidere diuinationibus magicis & diligere Deum ita repugnent, vt in eodem esse non possint. Qui vidit diuinationibus magicis, quibus vniuersum genus intelligitur Deum non diligit, & cōtrà, qui Deum diligit abominatur prohibitas à Deo vanitates. Ratio huius est. Qui Deum diligit non simulatè, is Deo soli viua fiducia adhæret, amore illi iungitur, in omnibus illi parere promptus est, imperata facit, prohibita & damnata à Deo cauet, hostibus eius aduersatur. Breuiter, ipsum timet, & ab eo solo expectat salutem, bona corporis & animæ, iuxta eius verbum & ordinem ab illo constitutum. Hæc omnia ita coniuncta sunt, vt à dilectione Dei separari non possint. Sunt enim eius essentiales proprietates. Quicunque ergo putant se simul & Deum diligere posse, & fidere magorum imposturis, miserè falluntur, salute & gratia Dei excidunt. **Cur Deus tolerat Magos.** Tertiò docemur hac lege, cur Deus permittat, vt tales impostores in mundo surgant, & in externo etiam cœtu Ecclesiæ inueniantur, nimirū vt tentet nos Deus, quo palàm fiat vtrum diligamus eum an non. Tentatio ergo hæc probationis est, qua videlicet fidei & obedientiæ nostræ constantia probetur. Ita enim habetur Deut. 8.2. Tentauit te Dominus, vt scires quid haberes in corde tuo, vtrum obseruaturus esses præcepta eius an non. Vt ergo olim Deus populum suum 40. annis variis modis tentauit in deserto, vt palàm fieret, quæ esset fides & obedientia populi erga Deum, ita quoque hodie multa permittit fieri mala in Ecclesia, inter quæ non infimum locum maleficæ artes occupant, quibus non tentat, an sinceri eius simus cultores nécne. **De Tentatione Dei & Diaboli.** Tentatio ergo, qua Deus nos probat, vt causam habet charitatem, qua Deus nos complectitur: Ita finis eius est nostri ad bonum instructio. Contrà verò Diabolus hominē tētat ex odio, vt ipsum à Deo optimo abductū perdat. Ideo tentatio Diaboli rectè seductionis dicitur, vt Dei probationis. Differunt ergo tentatio Dei & Diaboli caussis & finibus, quemadmodum indicauimus. Vt enim Deus semper salutem quærit hominum: Ita Diabolus eorundem perditionem. Hoc enim solùm Satan quærit, hoc ab initio quæsiuit, & in finem vsque quæret, vt fidem promissionum & metum comminationum diuinarū hominibus excutiat; quo eos æternarum pœnarum socios habeat. Tanta est eius nequitia, tantáque perdendi homines ad imaginem Dei conditos, libido. Vulgo dicitur, *Felix quem faciunt aliena pericula cautum.* **Admonitio ad pios omnes.** Si ergo felices esse volumus, abiectione plurimarum gentium sapiamus, ne Satanæ cum suis imposturis, quas Deus permittit probandæ fidei nostræ causa, locum faciamus. Cùm ergo vel videmus vel audimus Diabolum in hoc mundo suis fallacijs tanquam pedicis quibusdam alligatos tenere multos, non tentemus Deum, nōn negemus ipsius veritatem & potentiam, non corrigamus ipsius verbum & ordinationem, non simus carnaliter securi in prosperis, non desperemus in calamitatibus, sed retineamus fidem & bonam conscientiam, confugiamus ad preces, petamus nos diuinitus liberari à Diaboli insidiis, instar leonis rugientis & circumeuntis & quærentis quem deuoret, qui tamen plus non potest quam illi à sapientissimo, optimo & potentissimo Deo permittitur. Quod ex eo apparet, quòd ne Cyniphes qui-

dem suis incantationibus magi Pharaonis facere potuerint, vnde coacti sunt dicere Pharaoni: digitus Dei est hic. Ex quo intelligi datur, vt Augustinus testatur lib. 3. de trinitate, cap. 7. *Ne ipsos quidem transgressores Angelos, & aereas potestates, in imam istam caliginem, tanquam in suis generis carcerem, ab illius sublimis ætheree puritatis habitatione detrusas, per quas magicæ artes possunt, quicquid possunt, valere aliquid, nisi data desuper potestate. Datur autem, vel ad fallendos fallaces, sicuti in Ægyptios, & in ipsos etiam magos data est, vt in eorum spirituum seductione viderentur admirandi, à quibus fiebant à Dei veritate damnandi, vel ad admonendos fideles, ne tale aliquid facere pro magno desideret, propter quod etiam scripturæ autoritate sunt prodita, vel ad exercendam, probandam, manifestandamque iustorum patientiam. Neque enim parua visibilium miraculorum potentia. Iob cuncta quæ habebat amisit & filios, & ipsam corporis sanitatem. Nec ideo putandum est istis transgressoribus Angelis ad nutum seruire hanc visibilium rerum materiam, sed Deo potius à quo hæc potestas datur, quantum in sublimi & spirituali sede incommunicabilis iudicat. Nam & damnatis iniquis, etiam in metallis, seruiunt aqua & ignis & terra, vt faciant inde quod volunt, sed quantum sinitur.* Hæc Augustinus.

Potestas cur dæmonibus concessa.

Ex his concludimus etiam quod illa permissio non pugnet cum prouidentia Dei, qua ipse omnia sua moderatur sapientia in suam gloriam. Non enim temerè permittit ista fieri, tanquam non curaret humana, vt Epicurei opinantur, sed habet suæ permissionis causas iustissimas, quæ ad ipsius gloriam manifestandam hominibus faciant. Has proinde quatuor caussas permissionis diuinæ, quas recitauimus, cum quæstionibus suprà à nobis decisis, optarem diligenter inculcari hominibus præsertim hoc tempore periculoso, quo pedetentim irrepere magicas tenebras, ad obscurandam Euangelij lucem, cernimus.

Dei permissio pugnat cũ eius prouidentia.

GENERA MAGICÆ *superstitionis.*

Scopus huius tractationis.

Etsi autem genera magicæ Superstitionis plurima numerantur à multis, quę ignorare laudabilius quam scire iudico: tamen vt vanitatem magicam magis detestemur, caueamúsque studiosius, ne laqueis Diaboli inuoluamur, ea tantum genera, quæ supra, ex 18. Cap. Deut. recitauimus, definitionibus & Exemplis declarabimus, quemadmodum antea promisimus. Sunt autem hæc genera, Diuinatio, Pręstigium, Augurium, Maleficium, Incantatio, Interrogatio Pythonis, Magia specialis, & Necromantia. Huc omnia alia, quocunque appellantur nomine referantur.

DE DIVINATIONE *Magica.*

Eius origo.

Sicut Prophetarum in Ecclesia prædictiones à Deo fuerunt: (Nam sancti Dei homines acti spiritu Dei locuti sunt, vt Petrus testatur, 1. 1. 21.) Sic diuinatio magica à Diabolo est. Diabolus enim instar simiæ Deum imitari conatur, præterita (sed occulta) reuelando, & futura prædicendo. Quod quidem facit Diabolus, nō vt prosit, sed vt obsit hominibus.

Finis.

Verùm priusquam de diuinatione magica dicamus, quæstio diluenda est, Num Diaboli verè futura præsciant nécne? cum videatur proprium Dei esse futura pręuidere & præscire. Respondeo, maximum discrimen esse inter præscientiam Dei & præscientiam malignorum spirituum. Deus præscit omnia in suo consilio æterno, & omnia futura videt tanquam præsentia. Diaboli verò aliis modis variis & præcipuè quinque futura pręsciunt.

An Diaboli verè futura prescíant nécne.

Responsio per distinctionem.

Primò, Diaboli ea præsciunt & prænunciant interrogati à magis, & quæ ipsimet perficere moliuntur, & quæ, vt fiant, per homines procurabunt. Permittit enim Deus impuris spiritibus, idque iusto suo iudicio, vt aërem, aquam, terram, fruges, cibum, potum inficiant, vnde morbi, pestes, annonæ caritas, aliáque sequuntur incommoda. Præterea, quæ malis hominibus, quos iam norunt sibi addictos suggerere atque persuadere volunt, vt dissidia, lites moueant, eosdem ad cædes, ad bellum inflammabunt, prænunciare possunt. Talia igitur, quandoquidem ipsa procurare Diaboli satagunt, mirum non est si ea alicubi euentura prædicant, cum & homines quæ ipsi facere decreuerunt, aliis non difficulter prædicunt.

Primū genus futurorū quæ Diaboli prescíunt.

Secundò, haud rarò ea prænunciant Diaboli euentura, quorum causas naturales paratas vident. Positis námque causis naturalibus, ferè semper sequuntur effectus. Non ergo mirum est, si Diaboli talia, interrogati à magis, prænunciant, cum & medici & agricolæ sæpenumero quædam ex certis causis sequutura præuident. An non in animalib. brutis, occulta quædam vis considerari potest, vnde homines ex moribus eorum & actionibus pluuias, tempestatē, & multa alia euentura præsciunt. Cùm igitur maligni spiritus naturalium caussarum & effectuum diligentissimi sunt obseruatores, & longissima temporis experientia sunt edocti, procul omni dubio possunt de omnibus huiusmodi certissimè pronunciare. Quid mirum est igitur, si de his effectibus, qui naturalium caussarum virtute eueniunt, frequenter ad votum magorum vaticinia edant?

Secundū.

Tertiò, Dæmones scire possunt ea, quæ iam alicubi vel in remotissimis locis parata sunt, vel fieri incipiunt. Nam cùm sint summa acrimonia sensus, & incomparabili celeritate motus prediti, perfacilè est ipsis & citissimè sentire, quę prę manibus sunt, & celerrimè quouis penetrare, & quæcunque hinc inde fiunt explorare, explorata quocunque libuerit perferre possint. Quæcunque ergo in alio loco vel remotissimè dissito, parata vel inchoata sunt, mystis suis, hoc est, magis aperiunt. Hi rursus populo patefaciunt, & futura prænunciant, vt vates habeantur, & prædicentur diuini. Quo magis idonei ad decipiendos homines efficiantur. Nam cùm eius loci homines, vbi vaticinium editur post aliquantum tempus deprehendunt euentum vaticinio respondere, eos qui hoc prædixerunt diuino spiritu locutos esse existimant, eósque tanquam legatos Dei suspiciunt, admirantur, colunt: illisque fidem in aliis quoque rebus adhibent, vnde omnes superstitiones, cùm religiosę, tùm magicæ, originem traxerunt.

Tertium.

Neque tamen sentiendum est, quòd acrimonia sensus, cogitationes & affectus hominum intimos, percipiant dæmones. Scriptum est enim, Ego Dominus scrutans corda & probans renes: & in scriptura sæpe prædicatur Deus καρδιογνώστης. Sed signa solummodo, & voces, & sermones, & gestus corporum, quibus mentis cogitata & affectus intimi aliquo modo indicantur, obseruant, atque ex his aliisque concurrentibus indiciis, coniecturas faciunt.

Cogitationes & affect' cordis non norunt dæmones.

Quartò, nunciant interdum futura Dæmones, quę alicubi à sancto aliquo Propheta, vel bono quopiam Angelo prædicta esse acceperunt: nequaquam tamen

Quartū.

tamen vulgò nota, aut apud alios euulgata. Atque ita quod aliorum est, pro suo fallaciter vendicant, & ostentant, indéque sibi laudem & gloriam aucupantur, dum suis ministris ea patefaciunt, vt in admiratione vulgo habeantur, quo decipiant efficacius. Augustinus scribit *Dæmones sui cultus ruinam prædixisse, idque vt & suam diuinitatem hominibus commendarent, & culpam hominibus defectoribus tribuerent.*

Quintū.

Quintò, Dæmones sæpenumero prædicere futura audent, etiamsi nec certi quicquam, nec coniecturas habeant, ex quo fit, vt haud rarò turpiter fallantur. Atque hoc faciunt Dæmones, non solùm quando interponi possunt impedimenta, quibus imputabitur, quod successus non responderit: verumetiam, quando eos quibus consulunt fallere & perdere studiosè volunt. Augustinus ait: *Fallunt sæpe studio fallendi, & inuida voluntate, qua hominum errore lætantur, sed ne apud cultores suos pondus autoritatis amittant, id agunt, vt interpretibus suis signorúmque suorum coniectoribus culpa tribuatur, quando vel decepti fuerint vel mentiti.* Huc pertinent illa obliqua, & tortuosa responsa Dæmonum, qualia Delphis & aliis reddita sunt. Crœsus rex Lydorum ambiens regnum Persarum, mittit legatos cum amplissimis muneribus Delphos interrogatum, num Crœsus aduersus Persas expeditionem faceret: qui hoc responsum retulerunt, *Si Crœsus arma Persis inferat, magnum imperium euertet.* Hoc audito responso ita elato animo factus est Crœsus, vt omnino conciperet spem se euersurum regnum Cyri. Sed huic spei non respondet euentus, euertit quidem regnum magnū, non Cyri, sed suum ipsius. Atque ita ambiguitate oraculi deceptus est, & culpa non vati, sed eius interpreti est tributa. Huic non est dissimile quod Pyrrho responsum est: *Aio te Æacida Romanos vincere posse.* Quod responsum, & de victoria Pyrrhi, & de victoria Romanorum accipi potest. Huiusmodi ambiguis & tortuosis responsis vtuntur Dæmones duabus de caussis. Nunc quia non possunt prædicere vera cum futura omnia sint in manu Dei. Nunc studio fallendi. Nulla enim re magis delectantur Dæmones, quam fallacia, qua homines à Deo abducant & perdant. His ita expositis de diuinatione magica dicamus.

Ambigua dæmonū oracula.

Cur sic ludunt ambiguis vocibus.

Diuinationis magicæ descriptio.

Diuinatio magica est, quæ sine reuelatione diuina, & absque caussis naturalibus, vel occulta indagat, vel futura inuestigat, precaminibus conceptis, & certis ceremoniis adhibitis. Sine reuelatione diuina dico, vt discernam inter Sanctorum & Prophetarum prædictiones (quarum vt causa est spiritus Christi in Prophetis, ita finis emendatio, & salus hominum, gloriáque Dei) & prædictiones magicas, quarum autor est Diabolus, & finis interitus hominum & nominis Dei sacrilega prophanatio. Præterea absque causis naturalibus addo, ne videar improbare Astrologiam, ab omnibus, (donec manserit intra suos limites) meritò laudandam. Hæc enim alia colligit necessariò, alia probabiliter. Necessariò colligit, quando ex necessariis causis necessarios effectus concludit, vt cum eclipses Solis & Lunæ necessariò futuras colligit. Huiusmodi conclusio ideo necessaria est, quia ex ordine diuino, seu ex Physica necessitate pendet, vnde demonstratio ipsa sumitur. Probabiliter colligit, cùm ex probabilibus coniecturis concludit, id est, quando ex causis particularibus, quæ ab aliis occultis caussis interdum impediri possunt, colligit effectus futuros qui sæpe quidem, etsi non semper, eueniunt. Huc prædictiones tempestatum, pluuiarum, siccitatis, ventorum

Prædictiones Astrologicæ quales.

nunc hinc, nunc illinc spirantium: item morborum ἐπιδημίων, &c. Experientia quoque hominum, qui non sunt artifices, multa obseruata sunt & vt plurimum eueniunt. Ex pareliis, à terra remota, consueto magis apparente, nautæ diuinant tempestates. Huc etiam pertinent coniecturæ Medicorum & Agricolarum, qui ex signis aliquid euenturum prænunciant sine superstitione. Matth. 16. 2. Dominus ait, Facto vespere dicitis, serenum erit, rubicundum est enim cœlum. Et manè, hodie tempestates, rubescit enim triste cœlum. Multa quoq; signa obseruata sunt, ex quibus non ineptè colligunt effecta analoga (de diuinis signis hîc nihil dico, quæ se autoritate diuina tuentur, vt cùm Dominus dicit, Erunt signa in Sole & Luna, &c.) Ex auium quoque gestibus obseruatas coniecturas de pluuiis & siccitatibus non improbamus. Multi ex affectionibus corporum, in quorum numero ego sum, tempestates prædicere possunt, & vix falluntur. Nec mirum est in μικρῷ κόσμῳ indicia quædam impressa esse eorum quæ in hoc vasto mundo eueniunt. Doctor Petrus Palladius, laudatissimæ memoriæ, olim Episcopus Sielandiæ vigilantissimus, & Professor Theologiæ in hac Academia celeberrimus, ex multorum annorum obseruatione, potuit ex loco corporis affecto prædicere ex qua plaga cœli tempestates erant venturæ & rarò fallebatur. Nec physiognomica damnamus, quæ inclinationes ad vitia & virtutes notant. Hæc cùm non sit necessaria, possunt viciosę inclinationes corrigi, vt de Socrate legimus, & bonæ impediri accessorio malo. Sed felix ille est, & verè fortunatus, qui timet Dominum, & miser qui non timet, qualemcunq; habeat horoscopum & physiognomiam, etiamsi in sinu fortunæ gestetur ac ludat.

Coniecturę seu prędictiones prudentū Medicorū, Agricolarum.

Prędictiones ex affectionibus corporū.

Definitione diuinationis ita exposita & declarata, eius modos videamus. Fit enim magica diuinatio multis modis, vt per somnia, per sortes, per signa, per responsa. His quatuor modis multæ species subiiciuntur. Sed nos breuiter modos enumeratos exponemus, & species quasdam indicabimus, idque eo consilio, vt appareat quomodo Diabolus omnes ferè creaturas Dei suis polluat fœtoribus, nec à prophanis nec à sacris abstinens, vt homines in mortem & damnationem præcipitet.

Modi quatuor diuinationū.

Primus ergo modus diuinationis magicæ fit per somnia. Hîc distinguenda sunt somniorum genera, vt quæ magica vocamus separentur ab aliis. Sumamus autem distinctionem à caussis efficientibus, vt alia sint somnia, Θεόπνευστα, alia Physica, alia fortuita, alia Diabolica.

1. Per somnia.

Θεόπνευστα, id est, diuinitus inspirata somnia sunt, cùm Deus in somnis euenturum aliquid apertè, vel non euenturum, faciendum vel deuitandum denunciat. Et sæpe figuris quibusdam tegitur. Huius generis fuêre somnia Ioseph de manipulis & stellis. Item Prophetarum, quibus Dominus per somnia locutus est. Huc pertinet illud Prophetæ Ioel 2. 28. Effundam de Spiritu meo super omnem carnem & iuuenes visiones videbunt, & Senes somnia somniabunt. His affine est somnium, cùm in somno quid per diem sibi euenturum sit præsagiat mens hominis.

Diuinitus inspirata.

Physica somnia seu naturalia, sunt, quorum caussa est in ipsa hominis natura. Sunt enim somnia interiores animi actus in spiritibus cerebri, corpore à somno occupato. Dormiente enim corpore non consopitur animus. Hæc autem Physica somnia pro humorum vaporúmque differentia variant, cuius

Naturalia.

ratio hæc est, vt Lodouicus Viues scribit: Spiritus à corde veluti à fonte suppeditantur capiti, itáque & illorum spirituum,& vaporum, vnde spiritus tenuantur,qualitatem sæpenumero referunt somnia, eorum potissimum qui in ea via occurrunt spiritui ascendenti, nempe in gutture aut pectore,aut quo alio loco,cúmque halitus crassi sensorium commune per quietem occupent,non potest id de sensibus rectè iudicare, nec de sensuum actionibus, eóque cum quid inest in gutture humidæ pituitæ,visa obuersantur de aqua: Cũ quid sanguinis,de sanguine: Si atrę bilis,de rebus tristibus: Sin flauę, rixis & litibus. Hinc fit quod alia vident sanguinei,alia cholerici,alia phlegmatici,alia melancholici. Vnde cum in morbis humores perturbantur, visa fiunt sæpe iuxta prædominantium humorum qualitates. Quia ergo somnia sunt signa humorum vaporúmque tanquam effectus suarum caussarum,medici illis admonentur, & interdum coniecturas vel de morte, vel de vita ægrotorum capiunt.

Fortuita. Fortuita somnia voco, quæ ex quauis occasione caussam habent, id quod Salomon Ecclef.5.2.indicat,cum ait, Somnium ex multitudine occupationis fit. Et Syracides,cap.34.3. Spectrum somniorum ex imagine rei alicuius existit,sicut ex facie aduersa faciei simulacrum. Nam quemadmodum in corpore perspicuo ac pellucido, vt in aqua ac speculo,imagines referuntur eorum, quæ è regione collocantur,vt consimilis vultus forma figuráque in speculo reddatur,ex obiectu aspectuque vultus contrà positi:Ita in somniis phantasia, imaginatióque informat intellectui, ea quæ in sensus externos solent incurrere. Huc illud, *Mens humana quod optat dum vigilat, sperat, per somnum cernit idipsum.* Vt piscator auarus, apud Theocritum, aureum somniat piscem. Studiosus, quæ diurno tempore vigilans exercuit,nocturno somnia videt. Atque sæpe ea quę vigilans intelligere non potuit,dormiens deprehendit. Anima enim suis ministris sensibus soporatis speculans, sibi soli rimatur arcana, quibus maiori desiderio flagrat,discítque somno,prius sæpe negata. Aliquis diurno tempore sæpe multa diuersa vidit,eáque mente concepit separatim. Hinc conceptus mixti in arca memoriæ reseruati, inter se pugnant,quos quia phantasia discernere nequit,quiddam ex multis conceptibus conflatum & in vnum redactum nascitur. Atque ita, *Turpiter atrum desinit in piscem mulier formosa supernè.* Qui ergo noctu somniat, ea quæ superioribus diebus vel oculis viderit,vel anima agitauerit,in memoriam reuocet, videátque num inde monstrosum illud somnij conflatum sit.

Diabolica, triplicis generis. Diabolicorum somniorũ triplex genus est. Primum cùm Diabolus ingerit aliquid dormientibus immediatè sine pacto intercedente: Secundùm, cùm Diabolus ad vota illorum qui pacti sunt cum illo,aliquid dormientibus reuelat. Tertium, cùm magi sua arte faciunt, vt homines somnient quod ipsi volunt. Hæc omnia quia à Diabolo proficiscuntur perniciosa & mala sunt, quare illis nullo pacto credendum est: etiamsi haud raro respondeat euentus. Nam horum finis,qualemcunque externam speciem habent,semper malus est, quare à finibus sunt iudicanda.

Regula de somniis diabolicis. De primo genere teneatur hæc regula. Si somniũ ad aliquid faciendum,quod est lege Dei prohibitũ suadet,absque omni dubio Diabolicum est,ideóque meritò fugiendum, non secus atque vox Satanæ, qui primos nostros parentes decepit. Huius generis somniis multi decepti sunt, quorum quædam exempla subiicimus.

Exemplũ. Augustinus lib.4.capite 26.de ciuitate Dei pulchrum exemplum adducit. Dicit quendam rusticum Romanum fuisse, Titum Latinum nomine, cui mandatum est in somno in senatum nunciare, vt ludi scenici instaurentur, qui cum postera die iussa facere non esset ausus, secunda nocte seuerius imperatum est, & amisit filium, qui imperata non fecit. Tertia nocte idem imperatum est, qui cum non obtemperaret, incidit in morbum acrem & horribilem. Titus ergo ex amicorum consilio ad magistratum rem detulit,atque in lectica allatus est in senatum, expositóque somnio, & recepta valetudine,pedibus suis sanus abscessit. Tanto stupefactus senatus miraculo,quadruplicata pecunia ludos censuit instaurari.

Aliud exemplũ. Refertur de quodam milite qui deperibat quandam honestam fœminam,cuius pudicitiæ quotidie variis blanditiis insidiabatur. Cum autem voti compos fieri non posset, reluctante pudica fœmina, litabat Diabolo,vt is sibi in hac re auxilio esset. Diabolus ergo quadam nocte dormienti offert somnium quod fœmina illa, quam perditè amabat,ad se veniret, spontè ingrederetur lectum, atque eum amplexa sit. Ille vicissim, occasionem optatam nactus, satisfacit suæ libidini, sed manè euigilans iacet deportatus à Satana in turpissimo cœno, extra vrbem,amplectens & osculans cadauer asini fœdissimi: vt turpiora taceam. Hoc spectaculum haud dubiè iucundum fuit Diabolo,& dignum tali amore. Et profectò mirandum est milites adeo gnauiter militare Satanæ post tantam ignominiam homini sui ordinis factam. Sed quid non facit auri sacra fames?

Tertium. Narratur de quodam(cui sæpe apparuerunt Diaboli,quos ipse putabat Dei angelos esse) qui somniauit se audire Christum clara voce mandantem, vt se in puteum proiiceret. Obtemperat miser somnio,& se in puteum proiicit. Nec dubium est multos qui sibi ipsis manus adferunt, huiusmodi somniis deludi.

Quartũ. Iohannes Papa somniauit, per missas defunctorum animas à purgatorio liberari, & se audiuisse Dæmones plangentes & lugentes dum per Missas & exequias funerales eriperentur sibi animæ. Ex hoc somnio nata est abominatio oblationis in Missa Papistica,pro viuis & mortuis.

Quintũ. Birgitta illa Suetica multa somnia de Beata virgine inuocanda habuit: Vnde confirmabatur in Idololatria. Huiusmodi somnia ex Diabolo fuisse ex fine facilè dignoscitur.

Regula de 2. genere somniorũ diabolicorũ. De secundo genere hæc sit regula: Qui petit futurorum reuelationem à Diabolo in somno, Diaboli minister est,& qui credit somniatori, Deo renunciat,fidem abiicit,& se Satanæ subiicit.

Regula de 3. genere. De tertio genere, quia dormiens scire non potest an magica arte somnium sibi obuersetur néc-ne,videat finem,id est,ad quid vel hortetur, vel dehortetur somnium, caueátque ne quid contra Dei mandata tentet. Breuiter, Iudicium ex prima regula petat. Huius generis somnij vnum exemplum notatu dignissimum ascribam. Nectanebus Magus olim rex Ægypti in Macedoniam, regnante Philippo,veniens,Philosophiam professus arte sua effecit, vt Olympias, vxor Philippi regis Macedonum, ex qua postea natus est Alexander Magnus, somniaret se nupturam Ioui Hammoni, & ex eo concepturam filium. Occasio huius

Exemplũ insigne.

impo-

imposturæ sic habet. Nectanebus Magus postquam aliquantisper in Macedonia Philosophiam (cuius pars Magica tum temporis habebatur) professus esset, ob peritiam vaticinandi, vocatur ab Olympiade, vt ipsa ab eo discat, quid de se sit tandem futurum. Rumor enim sparsus erat, quod Philippus rex, Olympiade abiecta, ad alias nuptias animum applicaret. Cùm ergo accersitus venisset Nectanebus, interrogat ipsum regina de rumore, de se abiiciendo sparso, cui ille respondens, affirmat rumorem minimè vanum esse: sed addit modum quo periculum euitari possit, vt autem fraudi locum faceret impurus Magus, ait se, cum adhuc in Ægypto esset, oraculum accepisse, vt Reginæ alicui viam parata sibi pericula euadendi monstraret, & addit, forte tu illa regina es. Illa autem spe concepta ex oraculo Magi, quærit quænam sit illa via. Iupiter, ait, ille Hammon te amat, & cupit tuum amplexum, vt ex eo concipias filium, qui te ab isto periculo diuortij liberabit. His dictis discedit Magus & efficit sua arte, vt Olympias sequenti nocte dormiens somniet se concepturam ex Ioue Hammone, quod etiam somnium, eodem tempore Philippo marito qui aberat in bello, eadem arte offertur. Hîc Olympias verbis Magi docta & somnio confirmata, maximoperè expetit, vt euentus aliquando spei respondeat. Vocat ergo sequenti die Nectanebum Magum Olympias, quærítque ab eo tempus quando expectandus sit Iouis Hammonis concubitus. Is respondens iubet, vt regina thalamum paret, lectum adornet, in quem tantum sponsum recipiat, & addit fore, vt Hammon veniat in forma Draconis habens caput & cornua capri. Hoc audito, regina terretur dicítque se non audere cum tali sponso congredi. At Nectanebus: Si, inquit, times, para mihi lectum in tuo thalamo prope tuũ, ego efficiam vt sis extra omne periculum. Fœmina nimis credula (Quod enim volumus, libenter credimus) obtemperat Mago, instruit thalamum, adornat lectum quam possit pulcherrimè, & pone collocat Mago lectum. Vesperi igitur itur cubitum, regina ornata & vncta in suo lecto se componit. Nectanebus autem in eo qui propè erat paratus. Egressis igitur ministris & foribus clausis, Nectanebus non negligit occasionem. Præstigiis siquidem effecit magicis, vt non sine magno totius aulæ motu ipse apparuerit tanquã draco, capite & cornibus caprinis. Quid hîc Olympias? Existimat Iouem Hammonem esse, iuxta prædictionem Magi, recipit eum in lectum, amplectitur nouum sponsum, concipit, & tandem filium parit, quem Philippus Alexandrum nominat. Atque hanc ob caussam vulgo sparsum est quod Alexander fuerit Iouis Hammonis filius, cùm fuerit ex matre adultera, & mago impostore natus. Sed impostor iste pœnas suæ nequitiæ paucos post annos iustas dedit. Nam cùm Alexander filius adoleuisset, & à Nectanebo mago & Patre elementa artis magicæ didicisset, accidit vt sub noctem suo more Magister & Discipulus exirent, ascenderéntque in montem quendam præruptum, non procul ab aula, quò cùm venissent, Alexander à tergo accedens magistrum suum ex improuiso vi impellit in præcipitium, qui adeò ceruicem ad saxum illidit, vt mori fuerit ei necesse. Cum iam lethali ictu ceruicis afflictus conquereretur, cur hoc Alexander fecisset, Alexander insultans iacenti, ait: Conquerendum tibi potius de arte tua est, quam es professus, quippe nescius quid tibi impenderet humi, nunc resupinus quæ cœli sunt frustrà rimaris, vt qui hoc præcipitium præscire & præuidere non potueris. Cui Nactanebus: Nulla mortalium contra fatum fuga est. Et addit, Cùm adhuc in Ægypto essem, præsciui, quod aliquando à proprio filio essem interficiendus. Quid, inquit Alexander, meus ne Pater tu es? Hîc cùm Nectanebus Alexandro quomodo fugisset ex Ægypto, ex rege philosophus factus, & quomodo matris ipsius complexu fuisset potitus, exposuisset, moritur infelix, nunc apud inferos præmia suæ artis reportans. Hoc spectaculum iucundissimum fuisse Satanæ non est dubium: qui non vult nisi interitum eorum, qui sibi sunt addicti. Timeamus ergo Deum, rogemúsque eum vt à talibus illusionibus Diabolicis nos clementer tueatur.

Secundus modus diuinationis magicæ fit per sortes. Vocabulum sortis variè accipitur. Primò pro parte seu portione, quæ alicui cedit, vt in hæreditatibus aut in aliis quibusuis rebus. Secundò, sors iurisconsultis significat τὸ κεφάλαιον vel eorum quæ sunt à duobus vel pluribus sociis collata communis negociationis gratia: vel pecuniarum quæ sunt ad vsuram datæ. Tertiò, notat per metonymiam signa ex arbitrio consortium accepta, quibus vel res inter consortes diuiduntur, & vocatur vulgo sors diuisoria: vel actiones & officia certa attribuuntur personis, per sortes designatis: & appellatur sors consultoria. Hæ sortes diuisoria inquam & consultoria, si excluditur superstitio, licitæ sunt & interdum necessariæ. Quartò, accipitur sors pro diuinitatis specie, & vocatur sors diuinatoria, & interdum sortilegium. Fit autem hæc sors multis modis, quorum quidam ludicri & ioculares sunt sine superstitione, quidam magici, & verbo Dei damnati.

[margin: II. Per Sortes. — Sortis varia significata. — Sortes licitæ quæ. — Sortis diuinatoriæ varij modi.]

1. Ludicri sunt qui ioco & voluptatis gratia tantum fiunt: quibus nihil serio tribuitur, vt si iubeam vt aliquis librum aperiat, & eligat versum quotum velit, & ego inde aliquid ei euenturum ioco pronuncio, & ille ioco accipit. Verùm si euenerit quod ioco ex sorte ludicra prædictum est, nihil tamen illi sorti est tribuendum, sed aliis caussis. Erasmus Roterodamus, cui multum familiaris fuit Ioannes Bibliopegus, natione Danus, qui exulabat cum Christierno II. Olim Rege Daniæ, semel ioco iussit, vt Bibliopegus cultro aperiret librum Iliados Homeri, & indicaret quotum versum lateris dextri eligeret. Bibliopegus Erasmo obtemperat: Librum cultro aperit, nominat quotum versum eligat. Quo facto Erasmus ioco prædixit Bibliopegum prædiuitem vxorem ducturum, sed malam, quam tandem propter improbitatem esset deserturus. Huic prædictioni euentus tristissimus respondit, quam tamen aliam caussam habuisse necesse est. Sed Diabolus forte hunc euentum procurauit, vt viam sibi faceret, ad confirmandas huiusmodi prædictionum vanitates.

[margin: Ludicri. — Exempl.]

Sortes Magicæ sunt, cùm aliquid serio fit ab hominibus per sortes, vt earum euentu considerato id quod occultum erat innotescat. Ad hoc genus diuinationis multa referunt, vt sunt. Protractiones punctorum, Taxillorum iactus incantati, Subitus in rem aliquam oculorum intuitus, Occursus hominis vel bestiæ, vt leporis ex improuiso, fortuiti errores. Vt Augustus iudicabat mali ominis esse, si illi sinister calceus dextero pedi induceretur. Huius farinæ est, si vinum & sal in principio mensæ effunditur. Illud enim boni, hoc mali ominis esse vulgo putatur.

[margin: Magici.]

Nouimus nobilem & doctum iuuenem, qui semel casu euertit salinum, quod assidentes mali

hominis esse dicebant. Suadebant ergo vt isto die sibi caueret. Sed quid factum est? Eodem die vulnus accepit, ex quo post paucos dies mortuus est. Hoc homicidium absque omni dubio procurauit Diabolus, permittente Deo, vt ista opinio superstitiosa confirmaretur in animis eorum, qui tum aderant, cum salinum est euersum. Nam vt sæpissimè post euersum salem sequuntur læta: Ita post effusionem vini, homicidia & alia flagitia. Quare nihil omnino vel salis effusioni vel vini tribuendum est.

Varia Sortis magicæ exempla.

Sunt qui stipulas colligunt imparis longitudinis, vnde diuinant breuitatem & longitudinem vitæ. Nam, qui clausis oculis casu longiorem accipit, longioris vitæ fore prædicatur quàm qui breuiorem accipit. Sed quid quæso vanius huiusmodi prædictione? Huc pertinet, si quis aliquid constituit agendum cum conditione, quæ nihil ad rem facit. Vt si quis proponeret se iter aliquod ingressurum certo tempore, si vetula sibi portam exeunti non occurreret, quæ sane conditio, nec caussa, nec effectus est, nec diuinitus gubernatur: nec signum est, natura aut ordinatione, cur iter prosperum vel aduersum esset futurum. Sed huiusmodi sibi vani homines fingunt, qui superstitionum nugamentis delectantur. Breuiter, omnis obseruatio quarumuis notarum, quarum nulla ratio cur ita obseruentur in natura subest, huc refertur. Qualia monachi Magiæ non imperiti plurima cumulant, & sortilegio subiiciunt. Nos autem breui hac admonitione contenti simus, & discernamus ludicras, vtiles, & necessariasfortes, quæ diuinitus gubernantur, iuxta illud: Sortes in sinum mittuntur, sed à Domino temperantur. Ab illicitis, & Magicis, ne imperitè omnes sortes cum quibusdam damnemus, qui cum audiunt sortilegium damnari, sortes in vniuersum damnatas putant, imperitè sub genere non distributo omnes species concludentes.

3. Per signa.

Tertius modus diuinationis Magicæ fit per signa. Hunc modum nonnulli sortibus subiiciunt, sed ego ideo separatim signa pono, vt distinctius discernam inter ea quæ manifesta opera Diaboli sunt, & alia quæ fortunæ & fato superstitiosè tribuuntur. Signa hoc loco voco, non quæ fabricantur à Magis: vt Characteres, Cruces, Imagines &c. Sed ea, quæ ad precamina & exorcismos siue incantationes Magicorum, in quibusdam rebus inanimatis ad hoc adhibitis apparent operante Diabolo.

Vide Cōmentariū D. Gasparis Peuceri de variis diuinationū generibus.

Huiusmodi signa, si apparent in quauis terrestri materia, ars diuinandi γεωμαντία dicitur. Si in vnguibus Magorum, ὀνυχομαντία. Sunt enim magi qui interrogati de autoribus facinoris alicuius diuinant ex inspectione vnguium propriorum, in quibus Diabolus ad vota magorum facit apparere imagines eorum de quibus interrogantur. Item in ferro polito aut lapide, similes imagines ad vota magorum sæpe apparent. Vulgo ferè notum est, quod inquirentes thesauros absconditos, adhibeant Chrystallum, in quo sua arte maligna faciunt, vt appareat puero inspicienti Chrystallum locus in quo sit thesaurus, sed paucos existimo inde diuites factos esse. Si in aqua appareant signa, vocatur ὑδρομαντία. Admiscent interdum magi cruorem humanum aquæ & incantationibus suis efficiunt, vt imagines hominum de quibus interrogantur in aquis appareant, quas ostendunt interrogantibus. Humanum sanguinem ideo addunt, quia putant Dæmones delectari sanguine, quod quidem credo, vt effundatur, non vt conseruetur. Interdum liquefactum plumbum in aquam mittunt, in quod Diaboli imprimunt imagines eorum de quibus interrogantur. Nonnulli chartulas plures, in quibus nomina suspectorum scripta sunt, inclusas argilla in aquam mittunt, vnde diuinant de rebus ablatis. Si in aëre, aëromantia, si in igne, pyromantia. Atque ita Diabolus omnibus elementis Dei ad suas imposturas abutitur. Sed quis potest enumerare omnes imposturas Satanæ, quæ sub istis quatuor generibus continentur? Sed de omnibus hoc Augustini dictum teneatur: *Quicquid Dæmones faciunt verbis, figuris, signis, protractionibus, aspectibus, & huiusmodi, totum ad ludificationem faciunt hominum.*

De signis superstitiosis quæstio.

Porrò, quoniam hoc loco agimus de diuinatione, quæ fit per signa quæ monstrant ea de quibus dubitabatur, meritò quæri hîc potest de signis quibusdam, quæ non fiunt Magica arte, etsi superstitiosè, sed sua sponte sine ceremoniis & precaminibus, quibus interdum quod latuit manifestatur.

Exēpla.

Olim in Noruegia & in aliis multis locis, cum quæstio ageretur de homicidio aut adulterio, candens ferrum dabatur suspecto in manum: Quæ si illæsa mansit, iudicabatur innocens qui suspectus erat. At si lædebatur manus, vt reus condemnabatur. Eodem pertinet exploratio quæ alicubi fiebat per feruentem & bullientem aquam. Innocens sine læsione manum in aquam imposuit, nocens vero læsionem sensit. De vtraque exploratione, videlicet, per candens ferrum, & feruentem aquam sciendum est, quod neutra sit approbanda.

Respōsio.

Nam duo horrenda peccata hîc concurrunt, videlicet, temeraria tentatio Dei, & peruersio ordinis diuini. Rectè ergo in decreto dicitur cap. 2. quæst. 4. Cap. Consuluisti. *Nam ferri candentis vel aquæ feruentis examinatione confessionem extorqueri à quolibet, sacri non censent canones. Et quod sanctorum patrum documento sancitum non est, superstitiosa adinuentione præsumendum non est. Spontanea enim confessione, vel testium approbatione, publicata delicta punienda sunt: Occulta verò & incognita illi sunt relinquenda, qui solus nouit corda filiorum hominum.*

Confirmatio.

Alia quæstio de exploratione homicidij.

Quæritur præterea de vsitata exploratione, cum perpetrati homicidij autor ignoratur, qua iubetur qui suspectus est, manum cadaueri mortui imponere. Hîc si vel ex vulnere accepto, vel ex ore aut naribus cadaueris cruor manat, reus condemnatur qui manum apposuit. At si non effluit sanguis ad contactum, tanquam innocens dimittitur.

Respōsio.

Ego sanè optarem hanc explorationem, vel omnino non fieri. Nam est & superstitiosa, & contra ordinem diuinum. Vel fieri non serio, hoc est, non vt certum inde petatur de facto argumentum, sed vt isto pacto eliciatur spontanea confessio. Sed quid dico? Res serias in timore Dei iuxta ordinem diuinum agi præstaret.

Obiectio.

Hic fortè aliquis mihi obiiciet sanguinem Abelis, clamantem vindictam de terra.

Respōsio.

Respondeo, Iste clamor nihil aliud fuit quam terribilis morsus conscientiæ in Caino, propter fratricidium perpetratum. Talem clamorem audiunt in Conscientia sua omnes homicidæ, vel saltem in agone mortis audituri sunt.

De exploratione Sagarū per aquam.

Ridiculum præterea & superstitiosum iudico nouum illud inuentum, quo fœmina suspecta propter Magiam imponitur in aquam, nescio quomodo ligatis manibus & pedibus. Hîc si non submergitur, quæ erat suspecta, scelus non elemento aquæ, sed ignis expiādum esse colligunt. At si submer-

mergitur, vt innocens dimittitur. Hoc inuentum & superstitiosum, & ludibrium Satanæ, prorsus damno propter caussas quas paulo antea ex decretis adduximus. Quod autem somniant de pœnæ genere, vanum commentum est. Liber enim relinquitur magistratui puniendi modus, siue per aquam, siue per ignem, siue per gladium, modò puniat & non indulgeat sceleribus ignauia, aut intempestiua misericordia, in societatis humanæ detrimentum.

IIII. Per respōsa Satanę.

Quartus modus diuinationis Magicæ fit per responsa, quæ dat Diabolus, vel per viuos homines, vel per laruas mortuorum hominum. Vtrumque genus damnat Deus in sua lege supra à nobis recitata ex cap. 18. Deut. Prius cùm ait, Non sit qui interroget Pythonem, & sextum locum occupat, Posterius cùm ait, Nec quærens à mortuis, & octauo loco ponitur. Sed de his duobus generibus breuiter dicemus. Quorum prius dicitur responsum per Pythonem. Pytho nomen est serpentis, quem iaculis suis confecit Apollo, vnde & ipse Pythius est dictus. Et, quoniam Apollo Pythius à facto denominatus, celebris erat propter oracula, nomen πύθων translatum est ad significandum diuinatorem spiritum, quo afflati prædicebant futura. Ipsi autem qui hoc spiuitu correpti erant vocabantur Pythonici. Nam cum Pythia oracula pręferebantur Dodonæis & Ammonæis, vel Crœso teste, translatum est nomen à specie ad genus per Synecdochen. Ex quo factum est vt fœminæ, quæ correptæ Dæmonio responsa dabant, dictę sint Pythonicę. Plutarchus affirmat olim Pythonicos appellatos fuisse ἐγγαστριμύθοις, quasi dicas ventriloquos, quod nomen habent 70. interpretes Leu. 1. 19 οὐκ ἐπακολουθήσετε ἐγγαστριμύθοις, non sequemini ventriloquos, id est Pythones. Hinc facile est intelligere quid significet in Mose Pythonem interrogare, videlicet quod Pythonem interrogare sit Pythonissam, id est, quamlibet magam interrogare, quæ per spiritum immundum, quem familiarem habet, dat responsa. Huiusmodi spiritum eiecit Paulus è puella, vt est Actorum 16. 17. 18.

De Spiritibus Pythonicis.

De Necromanticis.

Alterum genus diuinationis quod fit per responsa est, cùm laruæ mortuorum ad precamina magica, humano cruore adhibito, apparent & dant responsa. Vocatur autem hæc impostura νεκρομαντία, quam Varro allatam esse à Persis testatur, qua & ipsum Numam, & postea Pythagoram Philosophum vsum fuisse commemorat. Huius imposturæ mentio fit 1. Samuelis 28. vbi ad petitionem Saulis Pythonissa producit laruam Samuelis, quem Saul interrogat de futuro euentu. Nullo enim pacto putandum est, quod ipsum Samuelem impura fœmina à mortuis excitauerit. Solius enim Dei est mortuos excitare, sed laruam arte Satanæ repræsentantem imagine Samuelem in medium produxit. Nec obstat quod scriptura eam laruam Samuelem nominet, quia solent imagines rerum earum nominibus appellari, quarum sunt imagines, quemadmodum Augustinus in huius quæstionis decisione testatur. Etsi autem Diabolus ita interrogatus interdum dat vera responsa, vt hęc Samuelis larua vera prędixit & de morte Saulis & de morte filiorum eius: tamen consilium ipsius est, non vt veritati patrocinetur, sed vt homines, qui ipsum interrogant paulatim suis laqueis inuoluat, donec eos totos possederit. Ideo Christus Dæmones (asseuerantes illam magnam veritatem, Tu es Christus filius Dei) silere iussit, vt nos doceret veritatem à Diabolo nec quęrendam, nec audiendam esse. Idem nos docet Pauli factum Actorum 16. 17. 18. Nam tametsi Pythonissa vera dixit, clamans quotidie post Paulum & eius socios, Isti homines serui Dei excelsi sunt, qui annunciant vobis viam salutis, tamen Paulus hoc molestè ferebat. Quare & eiecit à puella Pythonem, significans quod ne veritas quidem sit audienda à Diabolis.

Verus Samuel non apparuit Sauli.

DE PRÆSTIGIIS *magicis.*

Diuinationi Magicæ subiicit Moses præstigias magicas, quarum Mercurius dicitur esse inuentor. Sunt autem præstigiæ duplices, videlicet, Circulatoriæ & Magicæ. Illæ propter ineptias deridendæ sunt, de quibus nos hic non agimus: Hæ propter impietatem damnandæ & detestandæ sunt. Sunt enim præstigiæ illusiones Diabolicæ, quibus oculi humani ita illuduntur, & quasi præstringuntur, vt obiectum oculis aliud videatur esse quàm reuera sit, vnde Præstigiatores magici dicuntur, qui rem aliquam oculis obiectam arte Magica mutare videntur. Nam reuera non mutant, sed oculos præstringunt, vt mutata videatur. Non enim potest Diabolus creaturas Dei re ipsa transmutare, sed tantum humanis sensibus illudere, quemadmodum supra ex Augustino docuimus. Nullo igitur pacto credendum est Diabolos transformare rerum naturas, & mutare rerum species. Proinde cum quæri solet, num Sagæ & veneficæ mulieres noctu ad certa loca conueniant, transformatis corporibus & conuiuentur, certo statuendum est illusionem Diabolorum esse, qui & illarum & eorum quibus occurrere videntur, oculos præstringunt, vt putent se videre quod nusquam est. Videtur quidem hoc sagis ipsis, sed reuera est Diabolorum illusio. Imponunt enim isti callidi hostes miserorum sensibus, vt credant omnia reuera agi, quæ nihil sunt nisi spectra quædam & præstigiæ. Quod si Præstigiator circulator oculorum aciem ita præstringere potest, vt homines aliquid fieri putent, quod non fit: Quid non poterit ille nequam spiritus, qui mille artifex est? Hæ spirituales nequitiæ sunt principis, cui potestas est aëris, agentis in filiis contumaciæ & impiis. Sed age quædam harum præstigiarum exempla videamus. Omitto fabulas de sociis Vlyssis, qui mutati dicuntur in bestias, apros, leones &c. Item de sociis Diomedis, qui in aues versi feruntur. Nactanebus Magus, cuius antea meminimus, cùm Philippus rex Macedonum, non parum dubitaret an Olympias vxor concepisset ab Ioue Hammone, aut ab alio, vt Olympiadem à suspicione liberaret, suis Magicis præstigiis effecit, vt cùm iam sederent ambo Philippus & Olympias in celebri conuiuio, multis satrapis præsentibus, spectrum quoddam magno cum impetu ventorum in forma draconis veniret in aulam conuiuij, accederet Olympiadem, eámque oscularetur: Quem illa vicissim est amplexa & osculata. Quo facto ad horas aliquot in aquilam mutatur & auolat. His præstigiis deceptus Philippus, credidit verè ex Ioue concepisse Olympiadem, ac ita placatus est.

Harū inuentor.

Quotuplices.

1 Circulatoriæ.

2 Magicę.

Præstigiatores qui.

Quæstio de transformatione Sagarū &c.

Exemplū.

Ad sanctum Macharium in deserto morantem, venerunt parentes cuiusdam virginis, quam amiserant, sic tamen quod putarent eam in vaccam esse conuersam, quia non poterant aliam quam vaccæ formam videre. Adducentes igitur filiam ad Machariū, rogabant orationem ab ipso ad Deum fieri, vt restitueretur ei humana forma. Hoc audiens

Aliud exemplum.

Macharius, inquit, Virginem video non vaccam. Habebat oculos spirituales, ideo Satan non poterat suis præstigiis ipsum fallere, vt parentes & filiam, quorum oculis sic illuserat spiritus nequam, quòd iurassent verè hoc geri, quod ipsis ob oculos versabatur. Orante autem Machario pro virgine, non vt humanam speciem, quam nunquam amiserat, reciperet, sed vt Deus hâc illusionem Diaboli ab ea auferret, aperti sunt oculi parentum & filiæ, cognoueruntque hoc totum, quod ipsis videbatur serio geri, ludibrium merum Satanæ fuisse. Refertur etiam historia de quodam Ægyptio, qui cùm vesano amore alterius vxoris arderet, accedit magum, ipsum rogat numerata pecunia vt sua arte excitet odium inter coniuges, faciatque diuortium inter Maritum & Fœminam quam deperibat. Magus ergo suis præstigiis effecit, vt pulcherrima fœmina versa in equam videretur, quam cernens Maritus in lecto suo cubantem, turbatur, surgit, rem proponit eidem Machario, qui simili modo vt parentes & puellam à præstigiis Satanæ liberauit. Cùm tanta sit astutia & potentia Satanæ in ludificandis sensibus hominum, quid putas illum facere vt mentes præstigiis suis illudat, vt homines perdat? Ab huiusmodi Diabolicis præstigiis originem ducit, Inuocatio sanctorum, Purgatorium, & missa papistica pro viuis & mortuis, adeò vt res eò tandem venerit, vt si quis alium vellet è medio sublatũ, sacrificulũ conueniret, numerata pecunia vt missã mussitaret, quam vocant, *Requiem*, pro viuo tanquam iam mortuus esset. Et sæpè expectationi, procurante Satana, euentus respondebat, nec pudet Pontificios in suis scriptis huiusmodi exempla referre.

Tertium exemplũ. *Quartum exemplũ.*

Etsi autem præstigium & fascinum significatione conuenire videntur, ex quo fit vt sæpe promiscuè vsurpentur à scriptoribus: tamen paulò latius patet fascini nomen. Nam duplex est fascinum, videlicet Natura malignum & Magicum.

De fascino. *Duplex est.*

Natura malignum est, quod non tam voluntarium est quam peculiaris naturæ in quibusdam hominibus & bestiis. Fit autem hoc fascinum aliàs visu, aliàs voce, aliàs tactu, aliàs donatione.

Natura malignũ.

Visu fit, cum solummodo aspectus nocet, vt fœminæ menstruosæ aspectu specula vitiant. Basiliscus visu pestilenti extinguit herbas, necat arbores, corrumpit auras, ita vt in aere nulla alitum impunè transuolet.

Visu. 1. Fœminæ menstruosæ. 2. Basilisci.

Ferunt hominem à lupo præuisum subito consternari & vocem amittere, atque vice versa, si homo prius lupum viderit, eum eadem pati. Fertur in Sardinia fœminas esse, quæ si iratæ aliquem aspexerint, visu perimant. Sunt etiam homines quidam adeo malignæ naturę, vt recẽs natis aspectu noceant. Quò illud Virgilij pertinet: *Nescio quis teneros oculis mihi fascinat agnos*. Nam vt arcu sagitta magno impetu in scopum fertur: Ita virus oculorum malignorum, rem obiectam penetrat eique nocet. Nulli dubium est infici interdum oculos ex lippitudine oculorum aliorum. Eiaculantur enim oculi lippi spiritus Pestilentes, quibus aliorum oculi læduntur, iuxta illud Ouidij.

3. Lupi. 4. Quarundã mulierum. 5. Oculorũ ęgrotãtium.

> *Dum spectant læsos oculi, læduntur & ipsi,*
> *Multaque corporibus transitione nocent.*

Verisimile est ergo etiam virus animi per spiritus visiuos contagione animi infectos, effundi aliquando in alios homines, præsertim si conuersatio fuerit diuturnior.

Voce fit, cum pestifera laudatione rebus aliquid incommodi accedit. Solinus scribit quasdam in Aphrica hominum familias esse, quæ voce & lingua effascinant ex quadam naturæ malignitate, quæ si impensius fortè laudauerint pulchras arbores, segetes lætiores, infantes amœniores, egregios equos, canes generosos, pecudes pastu & cultu opimas, flaccescant paulatim & emoriantur. Et apud nos sunt, qui non ferunt suos equos aut canes impensius laudari, præsertim ab iis quorum dubia est amicitia. Putant enim mali ominis esse. Quod etsi sæpe experientia comprobatur, velim tamen pios minimum tribuere huic rei, cùm superstitione non careat.

Voce. *Exempla.*

Tactu fit, cùm parum auspicati homines fœtus recens natos attingunt. Sũt enim mulieres, quæ puerulos fascinant solo contactu, & multi surculos & plantulas contactu lædunt, vt moriantur.

Tactu.

Donatione seu munere nonnulli etiam læduntur, vt cùm parum auspicatæ fœminæ recens natis lac præbent, aut etiam inimici homines aliquid donant suis aduersariis. Est enim verissimum dictum, Inimicorum dona nocent, id quod Aiax suo malo agnouit, incumbens in gladium sibi ab Hectore hoste donatum. Verum est, inquit, prouerbium, quo dicitur: Hostium dona non dona, sed noxæ.

Muneribus.

Magicum fascinum est, cùm vel sensus hominum præstringuntur, vt aliud putent se videre, audire, palpare, quàm reuera est. Cuius rei suprà exempla dedimus, vel cum corpus totum mali artibus læditur, vt tandem ad extremam maciem deueniat, adeo vt totum pereat, vel cùm mentes hominum ita ligantur, capiuntur & inficiuntur magicis verbis, vt homines compotes mentis non sint, sed quodammodo stupescant, ex quo fit, vt præpostere de rebus suis iudicent. Nam voluptuaria quadam titillatione permulsi, pericula & incommoda sua non intelligunt, sed existimant se esse felices & à magno errore liberatos. Hinc transtulit Paulus vocabulum fascini ad Gal. 3. 1. vbi inquit: O stulti Galatæ, quis vos fascinauit vt non crederetis veritati? Vt ergo fascinum magicum stupidos facit: Ita spirituale ἀνοήτους reddit. Sed vide quæ in locum Pauli Lutherus annotauit.

Magicum fascinum.

DE AVGVRIO.

Tertio loco Moses augurium & auspicium ponit, videlicet cùm diuinatio petitur ex auiũ gestibus seu garritu. Apud omnes aquila faustum successum significauit, volans, citra laborem, faustissimum, sedens, faustum, sed non sine labore. Contrà cornix cornicans infaustum signum habetur. Quo illud Virgilij pertinet.

Quid sit. *Aquilę & Cornicis augurũ.*

> *Sæpe sinistra caua prædixit ab ilice cornix.*

Corui crocitantes, aut noctuæ cucubantes supra domos, mortem alicuius vulgi iudicio prænunciant. Bubones similiter bubulantes infausti ominis sunt, iuxta illud,

Aliarum auium.

> *Ignauus bubo dirum mortalibus omen.*

Item:

> *Bubulat horrendum ferali carmine Bubo,*
> *Humano generi tristia fata ferens.*

Pica auis in vicino loco, vel supra domum cantillans, hospites nouos aduenturos putatur significare, & sane sæpe euentus respondet, & sæpe non. Huiusmodi omnia auguria tutissimum est asper-

aspernari, tanquam ludibria Diaboli. Quod etiam gentilis Poëta fecit, cùm de occiso vate sic scribit:

Non tamen augurio potuit depellere pestem.

Augurio-rum detestatio.

Quid enim vanius est quam ad regendas nostras actiones, & expectandos euentus nostrarum, obseruare in quam partem aues volitent, aut quomodo aut vbi garriant? Huius superstitionis etiam est inspectio extorum animalium, cuius vanitatem Dux quidam Atheniensis scitè reprehendit. Nam cùm Prusias rex negaret se audere pugnare, quòd exta prohiberent, respondit; At tu, inquit, caruncula vitulinæ mauis quam Imperatori veteri credere? Proinde laudandum iudico responsum Hectoris quod est Iliados 12. qui cùm Polydamas ex volatu aquilæ vnguibus tenentis serpentem prædiceret augurium contra Troianos esse, respondit, εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνασθαι περὶ πάτρας. Optimum augurium est pugnare pro patria.

DE MALEFICIIS.

Quid sint malefici.

QVarto loco in Mose sequitur: Neque maleficus, scilicet sit inter vos. Malefici in genere dicuntur omnes, qui quouis modo aliis nocent & malefaciunt iniustè. Et maleficium dicitur, quicquid improbè committitur. Hinc ad certum genus nomen transfertur κατ᾽ ἐξοχὴν, vt malefici dicantur artium magicarum periti, qui suis artibus ad quiduis vtuntur & maleficium idem sit quod magia illa infamis. Tertiò ab hoc genere rursus ad certam speciem generi subiectam transfertur, vt hoc loco. Specialiter enim hîc malefici dicuntur propter facinorum detestandam abominationem, qui arte magica hominibus, animalibus aut frugibus malignè nocent, aut eas de loco in locum transferunt; quorum facinus detestandum maleficium à Mose nominatur. Admodum familiare est maleficis imagines cereas, filis per omnia membra tractis, eorum hominum facere, quibus nocere volunt. Has imagines baptizatas, & aliis ceremoniis consecratas, in locum secretum seponunt, vt arte sua affligant inimicos pro arbitrio. Si enim volunt manum inimici torqueri, pungunt vel incendunt manum cereæ imaginis. Si volunt claudum fieri, vulnerant vel incendunt pedem alterum. Si volunt eum capite laborare, pulsant vel incendunt caput. Hîc Diabolus, permittente Deo, ad precamina maleficorum promptus adest & exequitur, quatenus illi à Deo permittitur, vt minister, imperata veneficorum.

Malefi-cium.

Malefici speciales.

Maleficorum artes abominandæ.

Exempla & conatus.

Venefica, pecunia vel largitionibus corrupta, adimit viro potentiam masculam & existimat se in suam custodiam reponere virile membrum. Effectus sanè sæpe votis respondere videtur, Diabolo adhibente veneno vires clam eneruante. Eadem rursus cùm volet restituit eodem ministrante. Verum quòd ipsa putat se habere in custodia aliquid, præstigium Diabolicum est. Huc Philtrum pertinet. Sed sciendum est duplex esse Philtrum, vnum Naturale & laudabile: Alterum Magicum & damnabile, quod huius loci est. Philtrum naturale est cùm honesti mores, pietas & probitas aliquem ad amorem honestum inuitant. Vnde Menander:

Philtrum duplex.

Naturale.

Philtrum optimum boni mores sunt.

Magicum

Magicum Philtrum est, quicquid amoris conciliandi gratia arte Magica paratur, siue sit poculū, siue res alia, siue nuda incantatio, qua impurus amor, seu potius furor, conciliatur: Iuxta illud Ouidij:

Philtra nocent animis, vimque furoris habent.

Exempla Philtri magici.

Vt pecora inimicorum moriantur, veneficæ infodiunt in terram, nescio quas imagunculas & ineptias, in quibus prorsus nulla vis est per se ad nocendum animalibus.

Aliud.

Saga, acceptas aqua plenas scopas, leuat in altum, excutit aquam in aërem vt pluuiam efficiat. Hic sæpe Dæmon præsto est & imperata exequitur.

Aliud.

Malefica pacta mercedem dat nautæ nodos, quibus ventus excitatur pro ipsius arbitrio. Et refertur nescio de qua anicula, quæ dedit cuidam in funiculo tres nodos: Soluto primo, inquit, habebis aërem placidum. Si secundum solueris, habebis fortiorem. Si tertium, caue tibi. Tempestas enim erit. Quidnam scriptor hac arte nobilitat Noruagicas fœminas. Huius generis maleficij meminit Virgilius cum ait:

Hæc se carminibus promittit soluere mentes,
Quas vult, ast aliis duras immittere curas:
Sistere aquam pluuiis, & vertere syderа retro:
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos:

Aliud.

Sunt qui malleis maleficis oculos furum absentiū & ignotorum excutiunt, multò furibus deteriores: Digni sanè, qui pro vno oculo binos amitterent. Sed de maleficiis satis.

DE INCANTATIONE.

Nominis significatio.

ETsi Hebræa vox latius patet & in bonam partem interdum accipitur: Tamen Latinum verbum incantare, est in personam aut in rem quamlibet carmine aliquid moliri, præter naturam & contra ordinem diuinum. Vt præpositione *In* motus in rem aut personam designatur: Ita verbo *Canto* modus agendi significatur. Præter naturam dico, quia nulla efficacitas per se est in verbis seu carminibus incantatorum, id quod suprà in secunda quæstione demonstrauimus. Contra ordinem diuinum addo, quia non solum pugnat incantatio cum natura & primo præcepto, verumetiam peculiari lege Dei prohibetur, & damnatur, tanquam res Deo abominabilis, quemadmodum suprà declaratum est.

De rei significatione.

Verbo excantandi effectus incantationis significatur. Excantare enim est incantamentis expugnare & superare pro voto rem vel personam in quam incantatio dirigitur. Interdum tamen promiscuè ponitur incantare pro excantare.

Duplex incantatio.

Porrò duplex est incantatio. Nuda vna, quæ solis verbis peragitur. Altera vestita gestibus & ceremoniis magicis, de quibus suprà monuimus. Quod apud gentes ignaras Dei fuerit incantationis vsus multa testantur testimonia, quæ suprà attigimus. Virgilius ait:

Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam,
Ducite ab vrbe domum mea Carmina, ducite Daphnim.

Dicuntur autem omnia illa carminibus, id est, incantatione fieri, in quibus verba, carmina, precationes, imprecationes, & adiurationes contra ordinationem diuinam adhibentur. Nec interest siue sacra sint verba, siue profana, quæ adhibentur. Nam verbum Dei profanatur, quoties contra eius verum vsum, de quo supra diximus, vsurpatur. Hîc merito quæri potest de incantatione serpentum obstruentium aures ad voces incantatorum, cuius & poëtæ & scriptura meminerunt.

De incantatione serpentum.

Vigilius.

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Et Ouid.

Vipereus rumpo verbis & carmine fauces.

In Psal. 58. 5. hæc verba ſunt: Furor illis ſecundum ſimilitudinem ſerpentis, ſicut aſpidis ſurdæ obturantis aures ſuas ne exaudiat voces incantantium & venefici incantantis, ſapienter. Atque ita non ſolùm apud profanos ſcriptores, verumetiam apud ſacros celebre eſt carminibus recitatis cogi ſerpentes & aſpides, vt virus ponant & manſueſcant; nō quòd in carminibus recitatis ſit vlla vis, ſed quia Diabolus ſe miniſtrum incantatoribus præbet, vt homines in ſuos laqueos pertrahat.

Cur ſerpētes aures obturant incantamētis.

Sed non immeritò miretur aliquis quòd ſerpentes & aſpides obturent aures, ne audiant incantamenta. Nam ſi non audirent, nullius eſſent efficaciæ. Hinc aliquis ſic fortè colligit. Si obturatio aurium in ſerpentibus & aſpidibus eſt naturalis, profectò incantationes ipſas eſſe naturales veriſimile eſt, cum effectus naturalis ſit cauſſæ naturalis. Reſpondeo. Serpentes & aſpides nequaquam ſunt natura edocti, vt obſtruāt & obturent aures ad voces incantantium, ſed idem qui efficax eſt in carminibus incantatorum pro ſuo arbitrio facit, vt ſerpentes aures obturent, vel non, vt ita perſuadeat hominibus in ſola pronunciatione & auditione verbi ineſſe efficaciam, quo paulatim eripiat hominibus verum verbi Dei vſum, nec fruſtrà hoc conatur Satan. Hodie enim multos videmus, qui audiunt verbum & putant ſe operæpretium facere verbum audiendo, etiamſi nec credant nec viuant ſecundum verbum. Sed pij norunt regulam. Beati qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud. Nam auditum & non cuſtoditum mortua litera eſt.

DE MAGIA SPECIALI.

Magia nomen generale.

SEptimo loco Moſes magiam, videlicet ſpecialem ponit. Alioqui enim magia complectitur omnes artes damnatas & prohibitas à Moſe in lege quam ſupra adſcripſimus. Eſt autem Magia ſpecialis non illa, quæ nocet hominibus, aut aliis rebus damnum & nocumentum infert, ſed quæ prodeſſe videtur. Ita enim Suidas diſcernēs inter γοητείαν, μαγείαν & φαρμακείαν, ait: μαγεία eſt inuocatio Dæmonum beneficorum ad aliquid conficiendum bonum. γοητεία fit per coactionem mortuorum etiam inuocatione: φαρμακεία veneficium, fit cùm aliquid alicui porrigitur ſumendum ore, quod mortem ſit allaturum certis incantamentis præparatum. Hæc Suidas. Sed venefici nomen poſteà ad totum genus transfertur.

Specialis, quid.

Iamblici Magi opinio.

Quoniam autem magia hæc ſpecialis ad aliquid conficiendum bonum, vt aiunt, ordinatur, Iamblichus beneficis Dæmonibus nimium tribuens, non vult eam accuſari, ne dum condemnari. Ita enim ait: Non oportet artem totam accuſari tot ſeculis vſu & magno labore comprobatam. Sed vbi, ò Iambliche, probaueris Dæmonas eſſe beneficos? Id nunquam poteris, niſi mel veneno tinctum bonum dixeris. Vbi oſtenderis inuocationem Dæmonum ſtare poſſe cum vera Religione? non facies, donec hoc oraculum ſteterit, Dominum Deum tuum adorabis & illum ſolum coles: & vbi monſtraueris omnia quę habent multorum ſeculorum vſum, & magno fiunt labore eſſe licita, quod tunc præſtabis, quando vitia omnia, quæ inde vſque à principio præualuere, iuſtificaueris, quæ ſanè habet, proh dolor, & vſum longum, & laborem plurimum. Cum hæc, inquam, feceris, tibi, ò Iambliche, aſſurgemus, & laudem tuendæ veritatis tribuemus.

Refutatio eiuſdem.

Iamblichi interitus.

Verum quid tibi, ò Iambliche, hoſtis & perſecutor nominis Chriſti, & plurimorum ſimplicium hominum ſeductor, vt deficerent à Chriſto, accidit? An non tibi ipſi exitio ars tua quam prædicas fuit? ſed breuiter hiſtoriam adſcribemus, in qua videre eſt quàm aſtutè diabolus hominibus inſidiatur, vt plurimorum ſanguis effundatur. Scribunt ſub Valente imperatore Libanium Sophiſtam & Iamblichum alectryomantiam (id eſt, diuinationem per gallum gallinaceum) feciſſe, inquirētes quis in regno Valenti ſucceſſurus eſſet. Eſt autem alectryomantia, vt fertur, huiuſmodi. Literæ 24. Grecæ pulueri inſcribuntur & harum vnicuique tritici aut hordei granum imponitur. Deinde gallus dimittitur, carminibus quibuſdam interim & incantamentis recitatis, & animaduertitur à quibus elementis grana capiat, quæ coniuncta id quod quærebatur oſtendunt. Id igitur, cum Libanius & Iamblichus feciſſent, cernebant gallum granum primum ex ϑ, alterum ex ε, tertium ex ο, quartum ex δ, ſumſiſſe, quo fiebat vt ambigua hæc eſſet ſignificatio ϑεοδ. Cum vel Theodorus, vel Theodotus, vel Theodulus, vel Theodoſius ſignificari videretur. Eius rei certior factus Valens, multos iis nominibus vocatos, ob ſuſpicionem interemit, & ipſos diuinatores inquiſiuit. Quo circa Iamblichus crudelitatem eius metuens veneno hauſto vitam ſibi ademit.

Alectryomantia.

Obiectio pro magia religioſa.

Sed videor mihi audire quid noſtri obiiciant. Diſcrimen clamitant permagnum eſſe inter Ethnicorum magiam & θευργίαν (vt honeſtiori vocabulo vtamur) Chriſtianorum: illi enim Dæmonas, hi ſanctos inuocat. Illi profanis, hi ſacris verbis vtuntur: illi characteras ignotos, hi ſignaculum crucis vſurpant. Vide quæſo aſtutiam Satanæ, pingentis ſuas impoſturas pietatis fuco. Quantum enim ad inuocationem attinet, nihil plane intereſt. Nam ſiue Dæmonas inuoces, ſiue ſanctos, à Deo defeciſti, cuius ſolius cultus eſt inuocatio. Si addis Chriſti nomen & ſacra Dei verba, item ſignaculum crucis rem totam polluis abuſu, vt qui nec mandatum nec promiſſionem, ſed interdictum & comminationem habeat. In characteribus, qualeſcunque ſunt, nulla eſt efficacia nec natura, nec ordinatione diuina, quemadmodum ſuprà demonſtratum eſt.

Reſponſio.

Superſtitionū magicarū in Papatu recitatio.

Verùm, vt vanitas illorum qui pietatem prætendunt manifeſtior fiat, exemplum quod in papatu vſitatiſſimum eſt, adiiciamus. Si quis inquiunt, laborat Epilepſia, & aliquis interueniens in laborantis aurem clamauerit: Balthaſar, Melchior & Caſpar te ſanent, mox virtute huius vocis ſanabatur ægrotus. An non obſecro perinde eſt, ac ſi quis manifeſtè Dæmonas inuocaret? Hoc profectò fatebitur quiſquis vel ad limen pietatis elementa ſalutauerit. Sed quid amplius faciunt? Vt ſecurus reddatur aduerſus Epilepſiam qui ſic Magicè eſt ſanatus, iubent eum alligare ad collum nomina trium regum, Balthaſar, Melchior & Caſpar, vnde hos lepidos verſus fabricarunt.

Caſpar fert Myrrham, Melchior Thus, Balthaſar, aurum.

Hæc tria qui ſecum portarit nomina regum,

Soluitur à morbo Domini pietate caduco.

Hîc coniungunt Belial & Chriſtum, inter quos nunquam conueniet. Confundantur igitur omnes, qui

qui sub quauis specie à Deo ad non ordinata & illicita media confugiunt. Quicunque hîc quærunt aufugia quibus se excusent, quærunt præcipitia vnde ad postremum deiicientur in infernum. Qui ergo Deum verè timent, nihil tentent, quod vel manifestè contra Deum est, vel de quo iusta dubitatio esse poterit.

De annulo curante epilepsiam.

Sed quid, inquies, dicis de annulo, quo dicitur curari Epilepsia? In Anglia enim ante lucem Euangelij illic ortam, creditum & exploratum scribitur, quod si annulus fieret ex auro, à rege Angliæ, die quẽ vocant Parasceues, oblato super crucem, valeret contra Epilepsiam, si laborantis digito imponeretur. Profectò non dubito Diabolum hoc suo miraculo voluisse confirmare idololatriam, & ligni crucis impiam adorationem in hominum perniciem. Nec plus tribuo facto regis Galliæ. Fertur enim quod si quis Struma laborans veniret ad regem Galliæ & rex attingeret ægrotum & dixerit: Rex te tetigit, Deus te sanat, mox sanetur. Quid enim hoc aliud est quàm ludibrium Satanæ? Sed vtrobique & in Anglia, & in Gallia ad lucem Euangelij istas Diabolicas tenebras euanuisse credo. Sed de his satis superque.

De strumis Gallorum, autoris sententia.

CONCLVSIO.

Finis huius scripti

HActenus de superstitione Magica diximus, quæ iudicauimus digna esse commemoratione, idque in hunc finem, vt pij admoniti detestentur, execrentur ac fugiant omnes illicitas artes à Diabolo in mundum inuectas, vt hominibus scientiam salutis veram adimat, & in ipsius locum suas imposturas & laqueos substituat, in contumeliam Dei & in hominum certissimum interitum. Nunc coronidis loco pauca adiiciemus.

I. Generalem instructionem, qua quisque erudiatur, quomodo se armet aduersus magicas imposturas, trademus.

II. Consilium dabimus ministris Euangelij, quomodo cum Magis agent, vt eos ab errore suo reuocent.

III. Magistratui præscribemus quid sequi poterit, bona conscientia, cum huiusmodi tristes casus offeruntur.

DE PRIMO.

Instructio generalis.

ETsi instructio generalis, qua quisque erudiatur quomodo se aduersus Magicas imposturas armet, admodum facilis est, & si vno verbo dixeris vnam pietatem ἀλεξιφάρμακον esse omnium malorum, totum dixeris: tamen vt plenior sit instructio, distinctius agemus. Quicquid enim distinctè traditur, citius percipitur, perfectius cognoscitur, melius retinetur & suauius recolitur. Ante omnia ergo tenenda est hęc regula tanquam fundamẽtum. Omne malum aut culpę est, aut ex culpa. Malum culpæ, peccatum est: Malum ex culpa pœnæ dicitur. Quod culpa sit hominis propria, nemo, vt opinor, inficiabitur. Nam illorum dogma, qui Deum autorem peccati faciunt, nostræ ecclesiæ magno consensu & iustissimè detestantur. Quod autem malum ex culpa, seu propter culpam sit à solo Deo, confirmatur dicto Domini, quod est Amos 3. Nunquid erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit? Hoc autem malum Dominus facit, nunc efficaciter, nunc κατὰ συγχώρησιν id est, permissiue, sed nunquam iniustè. Verissimum est enim cuiusdam patris dictum. *Nec natura Dei nocere quicquam iniustè potest, nec natura Dei nocere iniustè quenquam patitur.* Et Seneca verè ait: *Nemo sine suo vitio miser est.*

Eiusdem distinctio

Malum culpæ ab homine.

Malum pœnæ à Deo.

In afflictionibus à Satana aut eius seruis illatis, quid cogitandum.

Ex hac regula tanquam ex immoto principio cõcludat pius apud animum suum, quod nec Diaboli, nec Magi, nec alij homines possint sibi nocere citra culpam, quam Dominus iusto suo iudicio, & paterna misericordia punit. Ideo Iob, cùm Diabolus ipse corpori morbum, familiæ necem, & fortunis vim per Chaldæos intulisset, ait: Sit nomen Domini benedictum. Dominus dedit, Dominus abstulit. Et addit, Etiamsi me occiderit, in ipsum sperabo. Nec dissimulat peccatum suum, cùm agnoscit redẽmtorem. Sciuit ergo Iob, nec Chaldæos suis artibus, nec Diabolum sua malitia sibi nocere potuisse, sine sapienti Dei consilio, iusto iudicio, & paterna misericordia.

Obiectio.

At hîc fortè obiecerit aliquis, Abel citra culpam occiditur à fratre: Baptista innocens trucidatur ab Herode. Respondeo. Nec Abel, nec Iohannes culpa carebant digna eo mortis genere, quo sunt affecti. Tametsi enim personæ respectu, & Abel & Iohannes innocens erat coram iudicio humano, tamen respectu naturæ vitiosæ, vterque reus erat coram Deo & dignus pœna. Si ergo personam respicis per se, δοκιμασία fuit. Si naturam, τιμωρία iusta. Si Cain, & Herodem, crudelis & iniusta tyrannis. Si Deum, iudicium & misericordia. Si ecclesiam, exemplum fortunæ ecclesiæ totius in hac vita.

Responsio.

Consilia utilissima.

Hac regula firmissimè in animo constituta proximum est, vt à culpa abstineat qui in malum propter culpam incurrere nolit. Nam propter iniquitates corripit Dominus hominem Psalm. 39. 12. Et quia impossibile est, vt Nazianzenus ait: Hominem esse & non peccare, quatuor facienda sunt. *Primum*, Summa cura cauenda sunt peccata voluntaria, seu contumaciæ, quibus excutitur Spiritus sanctus, amittitur fides, vastatur conscientia, & homo auersus à Deo Satanæ se mancipat, rursus subiectus maledictioni diuinæ, & morti æternæ, donec resipiscat. Ex quo fit, vt Satanas in eo sit efficax, ad Ephes. 2. *Deinde* peccata quæ ex ignorantia & infirmitate quotidiè etiam à sanctissimis committuntur, vera pœnitentia, quæ nititur merito pretiosi sanguinis Christi, eluenda sunt; quorum quotidie ex mandato Domini remissionem petimus. Huc illud Iohannis pertinet, 1. Ioann. 2. 1. Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propiciatio pro peccatis nostris, & non pro nostris tantùm, sed pro totius mundi. *Tertiò*, ardentibus precibus pugnandum est contra Diabolum & eius membra. Nam nulla re ita Diabolus terretur & repellitur à nobis, atque oratione ardenti, quę à pio pectore proficiscitur. Sicut enim musca, quantumuis magna fuerit, ab olla feruente fugit: ita Diabolus fugit ab homine cuius cor ardet vera Dei inuocatione qua Deo arctius iungitur. Atque hoc vult Iacobus cum ait: Subditi estote Deo, & resistite Diabolo, & fugiet à vobis. *Quartò* in hunc modum animo tuo composito, subiicies te sapientissimæ optimi Patris prouidentiæ, iuxta verbum eius (omnibus curiosis carnis dubitationibus & quæstionibus exclusis) in vero timore, inuocatione, gratiarum actione & obedientia, cùm in cruce, tum in tota vita; certus, quòd ęrũnas huius vitę exceptura sit tandẽ sempiterna felicitas, quę nũquã artibus Satanę aut vllis aliis aduersis interrumpi aut minui poterit.

1. Abstinendum à peccatis contumaciæ.

2. Pœnitentia vera ad meritum Christi confugiendum.

3. Ardenter & perpetuò precandum.

Prouidentiæ Dei omnia nostra committenda.

Hinc futurum est, vt feras patienter quacunque ratione Deus tuam fidem explorare velit, certo tibi persuadens, quòd iuxta regulam Pauli: Omnia diligentibus Deum cooperantur in bonum, Rom. 8.27. Hæc regula, dulcissima promissione, quæ est Esaiæ 54.10. confirmatur: Montes mouebuntur, & colles contremiscent, misericordia autē mea non recedet à te, nec fœdus pacis meæ mouebitur, dicit miserator tuus Dominus. Hinc videtur extruxisse Tertullianus dulcissimum illud dictum de patientia: Adeo satis idoneus patiētiæ sequester est Deus, si iniuriam deposueris penes eum, vltor est: Si damnum, restitutor est: Si mortem, resuscitator est.

DE SECVNDO.

Minister Ecclesiæ quomodo excipiet magicæ impietatis reum.

QVid faciet pius Euangelij minister, cùm sibi aliquis Magicæ impietatis reus offertur? Ante omnia cauebit, ne lancibus humanæ rationis vllum peccatum pōderet. Nam omne peccatum quatenus in se consideratur, pendendum est mensura eius, in quem peccatur. Cùm ergo Deus sit infinitus, caueat minister Dei ne vllum peccatum cum Dei mandato pugnans tanquam vile reputet.

1. Peccatum Magorum est horrendum.

Quapropter omne peccatum magorum, quantumuis leue videatur coram hominibus, horrendam abominationem coram Deo, fœdam profanationem nominis Dei, turpem defectionem à Deo ad hostem eius diabolum, & dānandam pacti, cum Deo in baptismo initi, violationem, autoritate verbi Dei munitus, audacter & grauiter pronunciabit.

2. Discernendæ sunt personæ.

Deinde quantum ad personas magicæ impietatis reas attinet, non est par ratio. Discernēdum est enim inter eos, qui simplicitate quadam & pietatis prætextu, in alicuius, vt putant, commodum suam θεɩρ-γίαν exercent; & eos qui malitia peccant, vt aliis obsint.

3. Larua pietatis detrahenda est.

Quoniam autem qui simplicitate quadam & pietatis prætextu, vt alicui sua arte commodent, Magiam exercent, pietatem prætendunt, dicúntque se bono consilio, ac bona intentione permotos, facere quicquid faciunt, non vt noceant alicui, sed vt opem afflictis ferant, quod Charitatis est opus. (Hæc sunt ferè, quæ in sui defensionem adferunt Magi, qui sua se arte opem ferre afflictis clamitant, & propterea se extra omnem culpam esse existimant). Hanc laruam pietatis & caritatis detrahet ipsis minister Euangelij, idque hoc pacto. Ante omnia grauiter refutabit istam impiam opinionem, docebítque nihil pietatis nomine censendum esse, quod destituitur claro verbo, & expresso mandato Dei; nullum consilium iudicandum esse bonum, quod cum ordine diuino & consilio Dei pugnat; nullam intentionem bonitatis laude ornari debere, quæ regulæ Christianismi aduersetur: & nullum charitatis opus dicendum, quod corpori valetudinem, & animæ perniciem adferat. Hæc grauiter sunt inculcanda, & scripturis confirmanda atq; demōstranda.

4. Magnitudo peccati exaggeranda.

Deinde refutata opinione, qua suam impietatem palliarunt Magi, peccati quod commissum est Magica superstitione magnitudo & deformitas exaggeranda est, & ostendendum ista quatuor mala quæ modo recitauimus, videlicet, horrendam abominationem coram Deo, fœdam profanationem nominis diuini, turpem defectionem à Deo, & detestandam pacti, cum Deo initi in baptismo, violationem, in isto peccato concurrere, vtut leue coram hominibus videatur.

Verùm si quis hîc obiecerit, nimis grauem sententiam ferri in èos, qui ex errore peccant. Respondeo. Peccatum ex errore est duplex. Vnum quod non pugnat cum fundamento, nec fidem excutit, qualia sunt multæ omissiones & infirmitates, Aliud quod ex diametro pugnat cum fundamento, atque illud euertit, quale est peccatum eorum magorum, qui se pietatis prætextu excusant. Fidem enim promissionum diuinarum suffocat in cordibus, cùm eorum qui exercent magiam, tum illorum, qui arte magorum curari videntur.

5 Consilium ex re præsenti capiendum.

Tertiò his ita confectis, grauiter, vt requirit diuini ministerij maiestas, consilium ex re præsenti capiendum est. Nam in istum modum detracta bonæ opinionis pietatísque larua & monstrata peccati enormitate, aut emendationem promittunt qui peccarunt, aut manent pertinaces in sua opinione, & pro hac ergo diuersitate cum illis agendum erit.

Quomodo tractandus is qui emēdationem promittit.

Si promittit emendationem, qui simplicitate sua abreptus erat in superstitionem magicam, & rectè instructus verbo Dei, tangitur vero dolore cordis propter peccatum à se commissum, hortabitur eum minister Euangelij ad pœnitentiam, monstrabit gratiam superabundare peccatum, ostendet bonitatem Dei & clementiam, non volentis mortem peccatoris, sed conuersionēm vt viuat. Si hîc peccator admittit consolationem, & erigitur diuinis promissionibus, confirmandus est in eo proposito, & admonendus ne se rursus in laqueos Diaboli ob vlla terrena commoda pertrahi sinat, & significandum est illi, quàm periculosum sit peccatum verè agnitum iterare. Nam inde paulatim dedolentia quędam nascitur. Atque ita instructum & admonitum in pace gratiis Deo actis, abire iubeat.

Regulæ, de pecatis publicè notis, aut non.

Verùm quia factum ipsum aut publicè notum est, aut non, teneātur hæ regulæ, ex lege charitatis & ex verbis Domini, Matth. 18. extructæ.

Prima, si publicè notum fuit factum, publicè minister verbi declaret peccantis conuersionem, vt tollatur scandalum, deprecetur nomine rei culpam apud Ecclesiam, petet preces ad Deum pro eo fieri, vt in posterum caueat Diaboli insidias: moneat quoque totum cœtum, vt vigilet & oret, ne quis insidiis Diaboli circumuentus, gratia excidat.

Secunda, si factum publicè non innotuit, charitas suadet, vt minister Euangelij delictum fratris tegat. Hoc enim modo & scandalum vitatur, & famæ proximi consulitur. Atque hoc est quod Dominus vult cùm ait: Si peccauerit in te, id est, te conscio, frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum, si te audiuerit, lucratus eris fratrem tuum.

Pertinaces vt tractandi.

At si manet pertinax in suo proposito, nec vult resipiscere, minister verbi regulam Domini sequatur & adiungat sibi vnum atque alterum virum grauem, vocétque reum, vt oratione, doctrina, admonitione, & obiurgatione conuincatur de suo errore. Quod si conuictus resipuerit, agatur cum illo, iuxta regulas quas modo tradidimus. At si contumax esse perrexerit, excommunicatione feriendus est, vt pudore suffusus tandem sapiat. Verùm si non corrigitur excommunicatione, ídque breuissimo temporis spacio (Nam mora periculum habet, ne alij contagione polluantur) res deferatur à ministro verbi, ad politicum magistratum, vtriusque tabulæ custodem, cuius officium est tollere scandala, vel exilio, vel pœnis corporalibus, in iis præsertim, qui sunt insanabiles.

De pœna eorum qui illicitis artib. damna inferunt.

Exposuimus hactenus nostrum consilium de iis, qui simplicitate quadam & obtentu pietatis magia vtuntur, in commodum, vt aiunt, aliorum, & osten-

& ostēdimus quomodo cum illis agendum sit, quò sanentur. Iam vno verbo de iis qui illicitis artibus, hominibus, animantibus, aut frugibus damna inferunt, dicemus. His conuictis legitimè de suo facinore, gladius politicus non parcet. Crudelis est enim misericordia, in multorum damnum vni parcere. Quare dictum Bernhardi iustissimum est: Melius est vt pereat vnus quàm vnitas.

Facinorosi quomodo sunt à verbi ministris instituendi.

Cæterùm, quia minister verbi, salutem animæ miseri quæret, vsitato in nostris ecclesiis ordine agat cum reo. Hoc est *Primum* inculcet reo, de quo sumetur supplicium, magnitudinem & enormitatem peccati sui, quam si agnoscit, erigatur promissionibus, vt suprà monuimus. Deinde de supplicio quod sustinebit ex sentētia magistratus docebitur. 1 Primùm, quod illud supplicium nequaquam sit expiatio peccati sui coram Deo. (Hic enim vna mors Christi locum habet) sed iusta vindicta, quam magistratus ex mandato Dei exercet in eos, qui humanam societatē scelerate læserunt, & scandalo graui ecclesiam Dei vulnerauerunt. Satisfit igitur non Deo per illud supplicium, sed hominibus solummodo, qui læsi erant. 2 *Deinde* supplicio afficiendus admonebitur, quòd tametsi supplicium quod sustinebit, ex sententia magistratus, iusta pœna sit pro peccato: tamē fiat sacrificiū Deo gratum, modo tēperetur fide, obedientia & patientia. Nā fides qua accipit remissionē peccatorum; obedientia, qua se Deo & legibus subijcit, & patientia, qua forti fert animo se propter suum peccatum puniri, notant supplicij conditionem, idque ex mera bonitate Dei, vt cultus Deo gratus euadat ex gratia, quod sua natura iustum supplicium erat, iuxta illud; Psal.51.19. Sacrificium Deo gratum Spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicies: huc exēplum latronis qui cum Christo propter sua malefacta cruci affixus est, pertinet. Hic enim fide adiunxit se Christo, voce clara iustum esse suum supplicium agnouit, atque ita Deo & legibus obtemperans, patienter pœnam quam meruerat, sustinuit, non dubitans de promissione Christi, qui sibi dixerat: Hodie mecum eris in paradiso. Quod ergo Latroni natura sua iusta pœna erat, conuersum est pœnitenti in magnum gaudium. Nam & in medio supplicio Spiritus Christi assistentia confortatus est, & morientis anima à crucis patibulo, in paradisum beata & immortalis est ingressa. At sinistri Latronis supplicium, quia non erat temperatum fide, obedientia et patientia, non fuit sacrificium Deo gratum, sed Diabolo iucundissimum spectaculum, qui effusione sanguinis humani mirum in modum delectatur. 3 *Tertiò* docebitur reus de consilio Dei, volentis ipsum in manus magistratus venire, & ab eo puniri propter sua facinora. In hoc Dei consilio, duo sunt obseruanda & reo diligentissimè inculcanda, videlicet Misericordia Dei & Iudicium Dei. Misericordiæ quidem est, quòd Deus facinorosum supplicio inuitare ad seriam pœnitentiā velit. Multos facinorosos cùm ducerentur ad locum supplicij audiuimus dixisse. Si Deus me in manus magistratus puniendum propter mea scelera non tradidisset, actum fuisset de mea salute, omnino in peccatis meis fuissem mortuus, æternùm damnandus. Nunc autem gratias ago Deo meo, qui ex sua magna misericordia me ad supplicium vocat, vt isto pacto, me conuertat, & conuersum sanet. Exempla ministris verbi nota sunt. Iudicij verò est, quo Deus propter conseruandam & tuendam humanam societatem, & ecclesiam, hanc disciplinam velit conseruari, vt qui publicè peccarunt, publicè etiam pœnas luāt. Hac enim ratione minuuntur scandala, tranquillitas conseruatur, honestas defenditur, & pietas propagatur inter homines.

DE TERTIO.

De officio Christiani Magistratus adu. Magos.

Tertio loco proposui me dicturum aliquid de officio Christiani magistratus seu Iudicis, ne quid faciat in iudicando contra consciētiam, & quia nunc de magicis superstitionibus agitur, tria ordine faciemus.

Primùm refutabimus eorum errorem, qui iudiciū de rebus magicis ad politicum magistratum pertinere negant.

Deinde de accusatione & eius variis modis quædam attingemus, vt iudex de hac re admonitus, diligentius de suo officio cogitet.

Postremò qualem oporteat esse iudicem, eiusque sententiam breuissimè exponemus.

1. Iudicium de rebus magicis ad politicum magistratum pertinet.

Error eorum qui iudicium de rebus magicis ad politicum magistratum, seu iudicem pertinere negant, nimis crassus est, & indigna piis mentibus. Non enim intelligunt isti magistratum esse custodem vtriusque tabulæ. Non perpendunt cur iudices in scripturis, Dij, Patres, & Pastores cognominentur. Quò quæso pertinebit diuini nominis communicatio, nisi vt admoneat iudicem seu magistratum politicum, vt cogitet summam & primam curam sibi esse debere veræ religionis tradendæ, conseruandæ & propagandæ, inter homines? Iam autem cùm vera religio, nisi destructa falsa religione tradi, conseruari & propagari non possit, quis non videt piorum regum & principum, hoc est, summorum iudicum officium esse superstitiones omnes, inter quas vel primum locum occupant imposturæ Magicæ, legibus & pœnis tollere? Eodem pertinet patrum & pastorum appellatio, de qua aliàs diximus. Huc non ineptè referes duo illa Platonis præcepta, quorum Cicero meminit. Vnum: Quod qui præsunt reipublicæ, vtilitatem ciuium sic tueantur, vt quicquid agant ad eam referant, obliti commodorum suorum. Alterum, vt totum corpus reipublicæ procurent, ne dum aliquam partem tuentur, reliquas deserant. Iam verò qui negant ad iudicem politicum pertinere iudicium de rebus magicis, nōne tacitè vtilitatem ciuium, & procurationem totius corporis reipublicæ ad Magistratum pertinere inficiantur? Si quis obiecerit, nullam legem de istis rebus esse latam in hoc regno, audiat vocem Dei omnibus humanis legibus anteponendam: Exod.22.18. Maleficam ne patieris viuere. 1. Audiat leges Imperatorias, quæ idem seuerè imperant. Sciat consuetudinem longam huius regni, cum verbo Dei & cum religiosorum imperatorum legibus congruentem, vim legis habere. Sed quid multis? Magistratus præcipuū munus abolet, qui illius legibus & pœnis, manifestam nominis diuini profanationem coërcendi adimit.

2. Accusationes in magos, veneficos, & Sagas, quales esse oporteat.

Accusatio secundo loco sequitur, de qua ideo dicam, quia interdum iudices, etsi norunt flagitia quæ committuntur: tamen se excusant quò minus in flagitiosos animaduertant, propterea quòd nullus sit qui accuset: Ita enim admoniti de suo officio respondere solent. Verum hic sciendum est, quòd tria sint accusandi genera. Primum, cùm publica fama aliquem notat & accusat. Secundum, cùm in republica benè constituta, censores morum ad magistratum deferunt, quæ corrigenda & punienda iudicant. Tertium, cùm priuatim læsus accu-

ſationem inſtituit coram legitimo Iudice. Quantum autem ad accuſationem, quæ fit per publicam famam attinet, ſciat Chriſtianus Iudex ſuum officium eſſe in Republica: quod eſt boni patris in familia. Quid hîc facit bonus Pater? Si fama peruenerit ad ipſum eſſe in ſua familia hunc vel illum qui nequiter agit, nonne ſtatim omnibus modis inquirit, nec deſinit inquirere, donec ad veram rei cognitionem venerit? Atque ita, quantum in ſe eſt, de ſua domo ſcandalum tollit. Si hoc facit Paterfamiliâs in vna domo, multò magis Chriſtiani Iudicis erit, & præſertim ſummi, qui Pater patriæ appellari gaudet, inquiſitionem ſeriam facere, vt tandem cognoſcat veráne ſit publica fama, an non, vt tollat ſcandala quibus multi offenduntur. Omitto breuitatis gratia exempla. De aliis duobus accuſationum generibus nihil opus eſt dicere, niſi vt ſecundum leges inſtituantur & determinentur, audita vtraque litigantium parte, iuxta illud Senecæ dictum. Qui ſtatuit aliquid, parte inaudita altera, æquum licet ſtatuerit, haud æquus eſt. Deinde vt litigantiũ, hoc eſt, accuſatoris & rei officium eſt tantummodo oſtendere rem ita eſſe, vel non eſſe: ſic factum, vel non factum eſſe: ita ſolius iudicis eſt rem vel factum iuſtum vel iniuſtum cognoſcere, & pronunciare, & non diſçere à litigantibus.

3. Qualem oporteat eſſe Iudicem.

Cæterùm, qualem requiro iudicem breuiſſimè accipite. Iudex ſit ſapiens, vt legem intelligat. Sit bonus, vt calumnias auerſetur. Sit prudens, vt legem rectè ad cauſſam accommodet. Potens, vt delinquentes coërcere & innocentes defendere poſſit. Sit timens Dei, ne quicquam ex priuatis affectibus agat, quo polluat conſcientiam ſuam, ſed omnia ad gloriam Dei, & vtilitatem reipublicæ, cui præeſt, referat; vt & nomen Dei, & paſtoris, & patris piè tueatur. Breuiter, cogitet ſe miniſtrum Dei eſſe, vt exerceat non ſuum ſed Dei iudicium. Qui enim ſuũ ex affectibus exercet iudicium, experitur aliquando verum dixiſſe Poëtam qui ait,

ἢν σὺ κακῶς δικάσῃς σὲ θεὸς μετέπειτα δικάσει.

1. An pœnas Legibus ſancitas Iudici remittere liceat.

Porro quia Iudex exercet non ſuum ſed Dei iudicium, cuius regula Lex eſt, duæ quæſtiones ſe hîc offerunt. Vna, an liceat magiſtratui aliquando reo cõtra legem apertam peccanti parcere, an non? Altera, an ἐπιείκεια, quæ cum verbis legis pugnat, ſit cuiuſuis Iudicis nec ne?

De prima quæſtione, videlicet, an liceat Iudici, delinquenti contra legem parcere an non. Hæc teneatur regula: Quando extrema voluntas legis patitur mitigationem, & qui peccauit, poteſt emendari ſine grauiori pœna, & ſocietas humana non periculosè ſcandalo offenditur, poteſt Iudex Chriſtianus exemplo Dei (cuius vice in iudicando fungitur) vel mitigare pœnam, vel parcere omnino reo, modo ſuppliciter petat veniam, & ſeriam promittat emendationem.

Hæc regula copulatiuè eſt accipienda. Nam ſimul oportet finem, ſeu extremam voluntatem legis (quæ abſque omni dubio eſt pia ſocietatis humanæ conſeruatio) conditionem peccantis, & totum reipublicæ corpus intueri. His enim ſimul collatis & conſideratis, facilè intelliget prudens Iudex, quando Iuſticia, & quando Miſericordia ſit vtendum. Exemplis breuitatis gratia ſuperſedeo.

2. An cuiuis Iudici ex æquo & bono, rigore Legis omiſſo, iudicare liceat.

De altera quæſtione, an ἐπιείκεια, quæ cum verbis legis pugnat, ſit cuiuſuis Iudicis nec ne? Sunt enim Iudices ſupremi, intermedij, & infimi ſeu populares. Si Iudex qui eſt infimi ordinis ἐπιείκειαν admittit, hoc eſt, ſi non iudicat ſecundum τὸ ῥητὸν legis, ſed, vt putat, ſecundum διάνοιαν, periculo ſe inuoluit, & calumniatoribus ſe exponit, ideo ſic agat, nõ ſtatim puniat iuxta verba legis, ſed cauſſam deferat ad ſupremum Iudicem, cuius ſolius eſt legem accommodare ad cauſſam, eámque interpretari, ídque cùm ex conſideratione finis vltimi legis, tum ex circumſtantiarum, perſonarum & rerum examinatione. Atque hoc faciet quando voluntas legiſlatoris cum verbis legis prudenti Iudici videtur pugnare, alioqui non. Nam ſi mens legis & τὸ ῥητὸν concurrunt, nullus locus ἐπιεικείᾳ relinquitur. Hanc ἐπιείκειαν ideo eſſe ſupremi iudicis dixi, quia is ſolus viua Lex ſuorum eſt ciuium, cui reliquos omnes parere oportet.

Porro in ſententia ferenda, inter ſupremum Iudicem & ſubordinatum, tenendum eſt hoc diſcrimen. Supremus Iudex poteſt in ferenda ſententia probabiles coniecturas ex multis ſignis congeſtas, ſequi. Signorum enim plurium collatione certificatur Iudicis conſcientia, vt de qualitate cauſſæ non dubitet. De ſignis ergo rectè à Poëta dicitur: Quæ ſi non proſunt ſingula, multa iuuant. At ſubordinatus Iudex debet habere vel ſpontaneam confeſsionem rei, vel teſtes ſufficientes, de quorum fide non hæſitat. Atque hæc cauſſa eſt, cur cauſſæ dubiæ ſupremo Iudici reſeruentur. Siquidem ſubordinatus Iudex non conſcientiæ ſuæ teſtimonio contentus eſſe debet, ſed teſtium quorum fides digna eſt, aſſeueratione, iuramento ſolenni adhibito, opus habet.

APPENDIX, DE QVINQVE CONSILIARIIS PESSIMIS.

Quinque ſunt Conſiliarij iniqui, qui cùm admittuntur, cum ſuis ſuffragiis, ad ferendam de quauis cauſa ſententiam, actum erit de æquitate.

Horum nomina ſunt:

1. *Beneuolentia.*
2. *Odium.*
3. *Contemtus.*
4. *Metus.*
5. *Spes.*

Hi enim ſæpe peruertunt iudicium, hoc eſt, iuſtificant impium & condemnant iuſtum.

1. *Beneuolentia*, ſontem ſæpè abſoluit vel contra leges manifeſtas, vel legibus Sycophantia deprauatis & iniquiſſimè detortis. Ideo Nazianzenus rectè dicit, *Beneuolentiam ſæpe facere vt Iudicem veritas vel fugiat, vel calumniis obruatur.* Hîc Iudex cogitet quid faciat, cùm Deum iniquæ ſententiæ teſtem faciat. Non enim ſuam, ſed Dei ſententiam pronuntiabit Iudex. Cùm igitur contra Deum pronuntiat, non tam Iudex quam Iudas cenſendus eſt.

2. *Odium* inſontem ſæpe condemnat ſimili modo, hoc eſt, aut contra legem manifeſtam, aut deprauatis legibus. Quid enim non audet odium, furori inueterato ſimile? De his duobus iniquis conſiliariis, Deus hanc fert ſententiam apud Eſaiam,

Esaiam, cap. 1. 23. Qui iustificat impium & condemnat iustum, vterque est abominatio coram Domino. Nec mirum est, cùm & mens eorum sit polluta mala sententia, & conscientia contaminata malo proposito, contra naturam fidei Christianæ, & dilectionem fraternam, sine quibus homines frustrà de Christianismo gloriantur.

3. *Contemtus* & reum & pauperem negligit. Reum quidem vt indignum, cuius magna habeatur ratio, siue damnetur, siue absoluatur: Pauperem verò, vt indignum, cuius nomine Iudex molestiam in examinanda causa sibi sumat. Narratur historia de quadam fœmina paupere, quæ affecta iniuria à quodam ciuium suorum, venit ad Regem, conqueritur de iniuria sibi facta. Rex autem accinctus itineri, respondet, sibi otium non esse istam controuersiam audire: cui mulier, Estne tibi otium vt Rex sis & saluteris? Hoc audito, Rex incipit cogitare de Regis officio, & vocato aduersario mulieris, & auditis vtrinque partibus, mulierem insontem pronunciat. Si hoc fecit Iudex Ethnicus, quid faciet Christianus?

4 *Metus* declinat pericula. Iudices enim, præcipuè qui sunt plebeij ordinis, cùm non possunt sustinere potentum iram, sæpe non tam in gratiam eorum pro quibus inuiti iudicant, quam vt ipsi vitent pericula, peruertunt iudicium. O quanta est hæc impietas, plus hominem quàm Deum timere! Magis metuere pulueris & cineris indignationem, quàm iram Dei!

5 *Spes*, quintus Consiliarius iniquus, cùm sibi amicos conciliare cogitat, placentia pronunciat: ex quo fit, vt iustus causa excidat & contra eum pronuncietur. Norunt fortè Iudices ipsi, non esse huius rei rara exempla. Cùm antiquas leges sibi aduersari vident, confugiunt ad nouas. Si hæ aduersantur, interpretationem quærunt, non ex Legislatoris mente, sed ex priuatis affectibus, quos in iudicium adferunt.

Vt autem Christianus Iudex non det locum istis iniquis Consiliarijs, existimet ex verbo Dei quanta sit grauitas peccati Iudicis, aliquem insontem condemnantis, & quanta pœna istud peccatum aliquando excipiat. Nam qui aliquem iniustè condemnat, primùm quantum in se est, Deum homicidam facit. Deinde seipsum abominabilem reddit coram Deo, vastata conscientia & excussa fide. Ad hæc, quando innocentem iniustè condemnat, notam ipsi infamiæ post mortem inurit, quæ infamia transit in familiam, & alios amicos. Præterea societatem humanam, quam conseruare deberet, fœdè lacerat, dum eius partem aliquam iniustè destruit. Postremò, vt tristitiam adfert bonis Dei Angelis, quos Deus hominibus attribuit custodes: Ita exhilarat Diabolos, qui homicidijs alijsque iniustis sententijs delectantur. Hoc si cogitarent Iudices, non facilè personarum acceptio eos à recto abriperet, nec se socios facerent malignorum spirituum, qui nulla re magis delectantur, quam si videant homines in mutuam perniciem incumbere.

LIBELLVS DE CONIVGIO, REPVDIO, ET DIVORTIO.

IN GRATIAM FRATRVM, QVI IVDICES causarum matrimonialium in Regnis Daniæ & Noruegiæ constituti sunt, conscriptus à

NICOLAO HEMMINGIO D.

I. DE CONIVGIO.

Tres variæ appellationes.

TRes sunt appellationes præcipuæ, quibus copula coniugalis apud Latinos significatur, videlicet, Nuptiæ, Coniugium, & Matrimonium: quæ appellationes, tametsi non re, ratione tamen quadam differunt, singulæque coniuges de officio monent.

Nuptiæ, vnde dictæ.

Nuptiæ dicuntur à gestu sponsæ. Nam sponsa, cùm in domum sponsi duceretur, velabat faciem, & flammeo, hoc est, velamine matronali, vultum & caput veluti quadam nube obtexit, idque in signum casti pudoris, liberalis subiectionis, & firmi propositi, quod sponsa statueret sub tectum solius mariti degere, eiusque solius thoro contenta esse. Ex quo factum est, vt hæc copula, nuptiæ & connubium dicatur, etsi postea vox nuptiarum apud solas ceremonias & solennitates nuptiales remanserit.

Coniugij vox vnde.

Coniugium appellatur à iugo, eò quòd coniuges stabili iugo, parique iunctos esse oporteat, seu quod sint eiusdem iugi consortes. Quo symbolo indicatur, quòd parem conatum, curam, amorem studiumque in consortibus esse deceat, vtque mutuis officijs, paribusque obsequijs coniuges se complectantur, domum regant & administrent. Huc respexit Sapiens, cùm de impari coniugio diceret: Βοοζύγιον σαλευόμενον γυνὴ πονηρά, hoc est, Mulier mala est tanquam iugum bouis instabile, vt quod huc illuc agitetur inconstans.

Matrimonium, quare dicatur maritalis copula.

Matrimonium, quare dicatur maritalis copula? intelligemus, si cur facultates quas liberis relinquunt parentes, patrimonij nomen acceperint, cognouerimus. Cùm ergo non sit dubium, facultates, quas parentes liberis relinquunt, ex eo dictas esse patrimonium, quòd potissimùm patris industria, labore, & solicitudine sint acquisitæ; sequitur matrimoniū dici ab industria, labore & solicitudine matris, in pariendis, fouendis, curandis & educandis prolibus: quæ pignora, tanquam certissima amoris mutui, & indissolubilis copulæ argumenta, nominantur. Tametsi autem sæpe contingit, vt coniuges absque prolibus viuant: tamen denominatio rectè à consilio & proposito contrahentium desumta est, & non ab euentu qui est incertus. Atque hactenus de appellationibus.

Vnde pendet doctrina de coniugio.

Porrò cùm vniuersa de coniugio doctrina, pendeat ab eius iusta definitione, ex verbo Dei rectè extructa, in principio definitionē coniugij tradā. Deinde, quoniam in definitionis analysi, offerent se omnia, quæ de coniugio vtiliter dici possunt, ea quoque pertractabimus, qua possumus summa perspicuitate, diligentia, ac fide. Deinde, de repudijs & diuortijs dicturi.

Moses plene de coniugio scripsit.

Etsi autem Iurisconsulti & Canonistæ suas habent definitiones eruditas & bonas, quas in declaratione definitionis, quam dabimus, per occasionem attingemus: tamen hac vice nobis placet paulò pleniorem definitionem, ab ipso Mose, qui primus de coniugio ex ore Dei scripsit, desumtam, proponere. Hic ergo capite secundo Genes. hanc definitionem coniugij nobis suppeditat.

DEFINITIO CONIVGII.

CONIVGIVM est diuinitus ordinata, vnius maris & vnius fœminæ, legitimè consentientium, in vnam carnem, mutui adiutorij causa coniūctio. Hæc definitio plena est, in qua nec quicquam redundat, nec quicquam desideratur. Omnibus enim partibus iustæ definitionis constat. Quare non dubium est, quin quicquid de coniugio vtiliter dici posit, ex hac definitione, tanquam ex fonte fluat.

ANALYSIS DEFINITIONIS.

Hanc definitionem, si retexuerimus in suas, ex quibus contexta est, partes quinque inueniemus, quas distinctè proponemus & declarabimus.

Prima, quisnam sit coniugij autor.
Secunda, quæ sit coniugij materia.
Tertia, quæ sit coniugij causa efficiens.
Quarta, quæ sit coniugij forma.
Quinta, quis sit finis coniugij.

DE PRIMA.

DEVM ipsum autorem, conciliatorem, & approbatorem esse coniugij, prima definitionis pars ostendit, & ex secundo cap. Genes. manifestum est.

1. Quis sit autor coniugij.

Ex hac definitionis parte tanquam ex immoto principio, vt multa extruuntur in laudes coniugij: ita multi perniciosi errores, quibus nonnulli deformarunt hanc Dei ordinationem, clarissimè refutantur. Quid enim, quæso, laudabilius esse potest, quàm à Deo esse profectum? Quis est, qui opus Dei accusare, & ordinationi ipsius quicquam detrahere audebit, nisi ab impuro dæmonio impulsus?

Coniugij status bonus & sanctus est: vt ex institutionis circunstantijs colligitur.

Primùm itaque, cùm coniugium prædicatur esse ordinatio diuina, necesse est, vt coniugij statum, sanctum & bonum esse fateamur: cùm certum sit, nihil nisi sanctum & bonum, manare posse à sanctitatis & bonitatis fonte Deo. Is enim & coniugium sapienter inuenit, & vtiliter ordinauit, ídque non in pœnam, sed in bonum eorum, qui coniugio piè copulantur, & in suam gloriam, quemadmodum ex circunstantijs instituti coniugij promtum est colligere. 1. In paradyso enim sanctissimo loco initium cœpit coniugium, ídque ante lapsum primorum coniugum. Proinde nullo pacto sentiendum est, quòd coniugium sit ordinatum in pœnam. Non enim pœna præcedit, sed sequitur culpam. 2. Cœptum est coniugium inter sanctissimos homines Adam & Euam, tum alienos ab omni labe & peccato. 3. Ipse Deus sancto sponso sanctam copulauit sponsam, & copulatis benedixit, tanquam suæ sanctissimæ ordinationi. 4. Neque hæc benedictio ad personas illas solummodo, quæ tum præsentes aderant, referenda est, verum etiam ad ipsam Dei ordinationem in omnes posteros Adæ. Tametsi autem postea astu Satanæ subintrauit peccatum in mundum, quo omnes homines natura polluti sunt: tamen sanctitas coniugij, vt ordinationis Dei, perpetua est. Peccatum quidem polluit contrahentes: ordinationem tamen Dei non vitiat. Huc respiciens Apostolus, Heb. 13. 4. Honorabile seu preciosum est coniugium in omnibus, & thorus immaculatus. Hîc profectò Apostolus, & coniugium honorabile sanctúmque vult haberi: & ipsum thorum, hoc est, congressum piorum coniugum, immaculatum, hoc est, sanctum, censeri postulat. Quis, quæso, mortalium, in hac clarissima veritate non acquiescit, qui verbum Dei in aliquo loco habet?

Obiectionis dilutio.

Cōsequēs firmissimum superioris argumenti adu. ordinationis diuinæ hostes: inter quos numerantur.

Sit proinde hoc ante omnia infixum animis nostris aduersus omnes, qui vel minimum detractum volunt huic Dei ordinationi, quod coniugium non sit immunditia, sed res sancta, immaculata, preciosa, omnibus hominibus & statibus hominum concessa. Quod qui negant, Deum absque omni dubio autorem malorum tacitè statuunt, quicquid verbis simulent.

Tacianus & Encratitæ.

Tacianus, à quo suum venenum suxêre Encratitæ, nuptias vocat πορνείαν, φθορὰν, μύσος, βδέλυγμα, hoc est, scortationem, corruptionem, scelus, abominationē. Et addit, Nihil planè differre matrimonium à scortatione, nec quenquam saluari posse, qui coniugium sit amplexus, adeò quod nec Adam quidem ipsius sententia sit saluatus. Quis non exhorrescit ad hanc blasphemiam? Quis non videt istam blasphemam vocem, manifestè pugnare cum veritate Dei, quam proposuimus? Quis non intelligit impurum istum nebulonem, confusionem à Diabolo inuectam, confundere cum ordinatione Dei bona? Quare non immerito Paulus, de ipso & eiusdem farinæ hæreticis prædicens, vocat illorum furores, doctrinas Dæmoniorum, 1. Timoth. 4. 1.

Secundarum nuptiarum hostes.

Fuerunt multi, qui tametsi primas nuptias vtcunque ferebant, de secundis tamen variè iudicabant. Quidam enim eas prorsus damnabant. Nonnulli, vt Athenagoras, σεμνὴν μοιχείαν definiuerunt. Sed horum vanitatem suo loco videbimus.

Pontificij.

Pontificij, etsi coniugium ipsum non videntur damnare, (Nam illud titulo Sacramenti ornant) tamen cùm vsum coniugij coniunctum esse cum peccato, fabulantur, re ipsa cum Encratitis sentiunt. Quis enim rem probauerit, cuius vsus improbetur, quáque vti non liceat sine peccato? Sed quonam, quæso, nituntur fundamento? Coniuges, inquiunt, mutua concupiscentia ardent, sine qua opus generationis iacet: Concupiscentia autem peccatum est, vt carnis opus. Proinde vsus coniugalis cum peccato coniunctus est. Sed falluntur & fallunt Papistæ, cùm non discernunt inter concupiscentiam ordinatam, imò creatam à Deo, & concupiscentiam ruentem contra ordinem diuinum. Nos autem ex verbo Dei nouimus, discernendum esse inter concupiscentiam honestorum coniugum, quæ Deum autorem habet, & concupiscentiam carnis: id est, vitiositatis naturæ, quæ limites ordinationis diuinæ transgreditur, qualis est perditè & contra ordinem diuinum se amantium. Deinde carnis opus duplex est, licitum & illicitum. Licitum, quod non pugnat cum ordinatione Dei, nec aduersatur charitati Dei aut proximi. Illicitum autem, quod huic aduersatur. Nec iuuat causam eorum dictum Dauidis: Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Non enim rectè inferunt, Dauid est conceptus in peccato: Ergo complexus piorum coniugum est peccatum. Nam cui persuadebunt,

Pōtificiorum fundamentū.

Euertitur.

Exceptio.

Respōsio.

persuadebunt, quòd Dauid hîc transferat culpam suam in matrem, & non conqueratur potius de contagione & reatu totius humanæ naturæ, propagatæ ab vno Adam? Nullo proinde modo, opus generationis in sanctis coniugibus pollutum esse pronunciat Dauid, neque status coniugalis ab eo carpitur, neque congressus piorum coniugum, qui fit in timore Dei, taxatur. Est enim sancta Dei ordinatio, & opus Deo acceptum. Sensus proinde verborum Dauidis hic est, In iniquitatibus conceptus sum, id est, mox in conceptione fui pollutus communi naturæ vitio, & in peccatis concepit me mater mea, id est, cùm conciperer in vtero matris meæ, fui reus, idque ex iusto Dei iudicio. Propter vnius enim peccatum, rea est facta tota humana natura, Rom.5.

Pótificij, cum Taciano & Encratitis cõueniũt.

Cæterùm, cùm Papa suis sacrificulis legem perpetui cœlibatus opponit, tametsi multa videtur cumulare argumenta, quibus simpliciores seducit, eodem tamen quo Tacianus & Encratitæ fundaméto nititur. Omnia enim argumenta Papæ de cœlibatu sacerdotum hinc fluunt, quòd tacitè statuat coniugium esse rem prophanam, & immundam. Quod vt clarius pateat, argumenta Innocentij III. in formas dialecticas retexta proponam, vt nuditas Babylonicæ meretricis conspiciatur. Habetur autem Innocentij decretum, distinctione 82. capite *Proposuisti*, in quo capite Innocentius secutus vestigia Siricij, tanquam principium sibi sumit ad abolenda coniugia sacerdotum, quod coniugium sit res prophana & immunda. Quod etsi verbis non dicit, ex consecutione tamen argumentorum ipsius sequitur.

Propositio.

Propositio probanda in nominato capite hæc est: Sacerdotes non debent esse coniuges. Hanc propositionem confirmat ordine, his argumentis.

Argumẽta Pontificia aduersus coniugium, & eorundẽ refutationes.

Primum, Coniuges sunt incontinentes. Sacerdotes non debent esse incontinentes. Igitur Sacerdotes non debent esse coniuges. *Resp.* Etsi fateor inueniri quosdam incontinentes coniuges, qualis est maxima cœlibum turba: tamen non rectè culpa hominum transfertur in rem, qua homines & rectè & malè vti possunt. Deinde, Paulus ex spiritu Dei pronunciat, coniugium esse remedium aduersus incontinentiam, 1. Corinth. 7. Quis ergo credet Innocentio, qui ex spiritu Montani contrarium docet?

Secundum, Leuitici Sacerdotes abstinebant eo anno à coniugibus, quo sacra in templo administrabant: Ergo Christiani Sacerdotes, qui semper in templo sacrificant, debent semper abstinere. Idcircò prorsus à coniugio alieni esse debent. *Resp.* In hoc argumento multa sunt vitia. Primùm, non possunt Papistæ docere, quòd Leuitici Sacerdotes, toto tempore vicis suæ abstinuerint ab vxoribus. Debili igitur fundamento nituntur. Deinde in hoc peccat argumentum, quòd id quod omnibus Christianis est commune, proprium sacerdotum esse nugatur. Verùm si de Missis intelligunt, sicuti reuera faciunt, nouimus Missam illorum horrendam esse prophanationem, & non minus execrandam, quàm Sodomiticam abominationem.

Tertium, Quicunque seruiunt iugiter sacris oblationibus, puri & ab omni labe purgati esse debent. Sacerdotes iugiter seruiunt sacris oblationibus: Igitur sacerdotes puri & ab omni labe purgati esse debent. Ex quo sequitur, Sacerdotes non debere esse coniuges. *Respon.* Quis non videt hæc profecta à Montani spiritu, & non à Christi spiritu. Siquidem Apostolus per spiritum Christi loquens, thorum coniugalem, sanctum & immaculatum esse pronunciat. Glossator Decreti multò rectius, qui audet contra Papam dicere, matrimonium esse rem sanctissimam.

Quartum, Sacerdotes debent esse sancti. Coniuges non sunt sancti. Ergo Sacerdotes non debent esse coniuges. *Respon.* Hoc argumentum extruit Papa ex verbis Domini, Leuit. 20.26. Sancti estote, quoniam ego sanctus sum. Glossator hoc loco contra Papam argumentatur, ab autoritate Nicenæ Synodi. Contrà est, inquit, Nicena Synodus, quæ castitatem concludit esse concubitum cum propria vxore.

Quintum, Quibuscunque sacrificandi & orandi iuge officium est, semper abstinebunt à coniugibus. Sacerdotibus iuge sacrificandi & orandi officium est. Igitur Sacerdotes non debent esse coniuges. *Respon.* Hoc argumentum re ipsa conuenit cum secundo & tertio. Sed & maior & minor falsa est. Nam vt multi sancti coniuges fuêre & sunt, qui & semper orabant, & vera sacrificia quotidie offerebant: ita non sacerdotum tantùm est, veras hostias offerre, sed omnium piorum, siue sint coniuges, siue celibes. Offerre autem in Missa Papistica Filium Dei, (hoc enim Papistæ officium iuge sacrificulorum definiunt) non est officium, sed contra officium, cùm sit mera abominatio à Deo damnata. Sed de idolo Papistico, vide quæ annotauimus in Psalm. 84.

Sextum, Contaminati carnali concupiscentia non exaudiuntur. Sacerdotes debent exaudiri. Igitur non debent contaminari carnali concupiscentia. Hinc vult inferre Innocentius, Sacerdotes debere esse celibes, quasi omnes coniuges essent contaminati carnali concupiscentia. *Respon.* Hoc argumentum petunt ex verbis Pauli, Tit. 1.15. Omnia munda mundis, pollutis autem & infidelibus nihil est mundum, quorum & mens & conscientia polluta est. Quis hîc non agnoscit Montani spiritum, qui pollutum pronunciat, quod Spiritus sanctus sanctum esse affirmat. Deinde, malignè torquet verba Pauli ad suam Sodomiticam castitatem. Neque enim Paulus eo in loco confert inter se celibes & coniuges, sed impios Iudæos (delectum ciborum superstitiosè docentes) & pios ex gentibus conuersos. Illorum mentem pollutam ait: atque ideò omnem illorum cibum immundum concludit: horum autem mentem mundam affirmat, atque adeò omnem cibum eorum mundum pronunciat, siue sint coniuges, siue celibes. Deinde, de exauditione dico, quòd vnicum habeamus Sacerdotem, quem scimus exauditum esse, Iesum Christum, cuius intercessione omnes qui ex fide inuocant, exaudiuntur, siue sint coniuges, siue celibes. Quis non ex hoc argumento intelligit, quid sentiat Innocentius de coniugibus, quorum & mentem & conscientiam pollutam esse subindicat? Imò nisi sic sentit, nulla est consecutionis argumenti ipsius necessitas.

Septimum, Qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Coniuges sunt in carne. Igitur coniuges Deo placere non possunt. Sacerdotes itaque cùm debeant placere Deo, non possunt esse coniuges. *Respon.* Huc renitentem & inuitum obtorto collo trahunt Apostolum, cuius verba hæc sunt, Rom. 8.8. Qui autem sunt in carne, Deo placere non possunt: Vos autem non estis in carne, sed in spiritu. Quis non riserit ineptias istius Pontificis? qui ita verba Pauli accipit, quasi distingueret inter coniuges & Sacerdotes, vt coniuges dicantur in carne esse, Sacerdotes autem in spiritu: cuius vanitas indigna est responso. Nemo enim tam rudis erit, qui vel elementa religionis didicit, qui non intelligat, Papam

iſtum ludere, quòd ita in alienum ſenſum verba Apoſtoli torquet. Paulus vult, homines iuſtificatos fide ſeruire Deo per iuſtitiam, & non indulgere vitioſitati naturæ ad perpetrandam iniuſtitiam: vt eſſe in carne, ſit nihil aliud, quàm obedire carni in concupiſcentijs damnatis à Deo, & eſſe in ſpiritu, ſit, ſpiritui fide ſe ſubmittere per nouam obedientiam.

Præter hæc ſeptem argumenta Innocentij & Siricij habent & alia, quorum præcipua attingam.

Octauum, Qui ducit vxorem, ea quæ ſunt mundi, curat, 1. Corinth. 7.33. Sacerdos non debet curare quæ ſunt mundi, ſed quæ ſunt Dei. Igitur Sacerdos non debet vxorem ducere. *Reſpon.* Maior comparatiuè accipienda eſt. Qui ducit vxorem, curat quæ ſunt mundi, ſcilicet, plus quàm celebs habens donum caſtitatis. Nam celebs non habens donum caſtitatis, non tam curat quæ ſunt mundi, quàm quæ ſunt immunda. Ad minorem dico. Sacerdos non debet curare quæ ſunt mundi, quatenus impediunt ipſius miniſterium, & auocant à confeſsione tempore perſecutionis, quale tum fuit, cùm Paulus hæc ſcriberet.

Nonum, Sacerdotum ſtatus debet eſſe perfectior. Celibatus eſt perfectior coniugio. Igitur Sacerdotes non debent eſſe coniuges. *Reſpon.* Primùm dico, perfectionem ſtatus Chriſtianorum non poſitam eſſe in vitæ genere, ſed in animo & propoſito, videlicet, cùm homo pius obedientiam erga Deum, omnibus rebus mundi, atque adeò propriæ vitæ anteponit, ſiue ſit coniugiatus, ſiue celebs. Deinde quantum ad minorem attinet, dico, coniugium nequaquam poſtponendum eſſe celibatui, propter perfectionis meritum. Non enim Abraham poſtponendus eſt Ioanni, quia ille maritus, hic celebs fuit. Concludo itaque, celibatum non eſſe meliorem coniugio, ἁπλῶς, ſed κατά τι, hoc eſt, non bonitate operis, ſed vſu, idque nec ſemper, nec in omnibus, ſed ſolummodo in ijs, qui donum habent continentiæ. Hanc eſſe ſententiam Pauli non negabit, qui textum inſpexerit.

Argumenta quibus probatur coniugiũ miniſtris eccleſiæ eſſe liberum.

Porrò, tametſi ex ijs quæ hactenus diximus, patere exiſtimo, quàm ſit impium interdictum, quo Sacerdotes arceantur à nuptijs: tamen vt fortius premantur aduerſarij, & habeant pij præcones Euangelij, quo ſuas conſcientias aduerſus impia Paparum decreta muniant, quædam argumenta notabo, quibus nuptias Sacerdotibus liberas eſſe diuino iure demonſtrabimus, & cum Deo pugnare omnes, qui imponunt perpetui celibatus iugum vlli hominum ordini.

A nominibus cõiugio tributis.

Primum, Quod ſanctum eſt, honorabile, & immaculatum, nullis ordinibus aut ſtatibus hominum eſt illicitum. Quomodo enim illicitum, quod ſanctum eſt? Quomodo illicitum, quod eſt honorabile? Quomodo illicitum, quod eſt immaculatum? Neque enim prophanat quod eſt ſanctum, neque vitiat quod eſt honorabile, neque polluit, quod eſt immaculatum. Cùm igitur Spiritus ſanctus, coniugium ſanctum, honorabile, & immaculatum eſſe affirmet, ſicuti ſuprà à nobis demonſtratum eſt. Quis ſanæ mentis audebit ſe Spiritui ſancto opponere? & arcere Sacerdotes à nuptijs, tanquam eorum ſtatu indignis, niſi impuro Montani ſpiritu fuerit agitatus?

A particula vniuerſali.

Secundum, Autor Epiſtolæ ad Hebræos clarè & diſertè ponit particulam vniuerſalem, cùm affirmat, nuptias ἐν πᾶσι in omnibus, eſſe honorabiles. Hic neceſſe eſt, vt retineamus particulam vniuerſalem & eam applicemus, & omnibus hominibus aptis ad coniugium, & omnibus partibus coniugij. Cùm igitur Papa autoritatem Apoſtolicam mentitus, excipit ſacerdotes, ſatis oſtendit ſe non Apoſtolico, ſed apoſtatico ſpiritu Regi. Nam manifeſta contradictio eſt, honorabiles eſſe nuptias inter omnes, & non eſſe honorabiles inter Sacerdotes. Quicunque ergo ſtatuit Deo obediendum eſſe magis quàm homini, Apoſtolum & non apoſtatam ſequendum eſſe ſciat. Græcus ſcholiaſtes admodum eleganter vniuerſalem particulam partibus coniugij accommodat: Τίμιος, inquit, ἐν πᾶσι ὁ γάμος, οὐκ ἐν τούτῳ μὲν τῷ μέρει τίμιος, ἐν ἑτέρῳ δὲ οὐκέτι, ἀλλ' ὅλος δι' ὅλου πᾶσι τρόποις τίμιος. Hæc interpretatio includit priorem, & omnem exceptionem, quam Papiſtæ afferre poſſunt, euertit.

A permiſſione Apoſtoli.

Tertium, Epiſcopum, inquit doctor gentium, oportet irreprehenſibilem eſſe, vnius vxoris maritum, &c. Si ergo habere vnam vxorem caret reprehenſione, quicunque Sacerdotibus interdicit nuptias, Paulo ſe opponit, vt qui reprehendat, quod Paulus non reprehendendum eſſe pronunciat, atque adeò Deum in Paulo loquentem contemnit. Proinde cùm Spiritus ſanctus in Paulo nuptias Epiſcoporum probat, vt irreprehenſibiles, quis feret Siricium, Nicolaum, Innocentium, aut alios Papas, Montani ſpiritu afflatos, ſibi legem celibatus tanquam neceſſariam imponere? Innocentius Papa hoc argumentum ex Paulo deſumtum eludere conatur, cum ait: Sed fortè, inquit, hoc ſibi licere credet, quia ſcriptum eſt: Vnius vxoris virum. Non dixit hoc, vt permaneat in concupiſcentia generandi, ſed propter incontinentiam futuram, hoc eſt, propter incontinentiam quam metuebat Apoſtolus. Sed quis non videt Papam ſe ſuo gladio confodere? Nam ſi Paulus, metuens futuram incontinentiam, vult Epiſcopum eſſe vnius vxoris virum, cur non Papa idem periculum metuit? Alij, vt refert Græcus ſcholiaſtes, dicunt, vnius vxoris, id eſt, vnius Eccleſiæ, oportet Epiſcopum, hoc eſt, ſacerdotem eſſe, ſed pudendo errore. Nam Paulus in eo loco, non loquitur de officio Epiſcopi, ſed de conditione ſeu qualitate perſonæ Epiſcopi.

A mandato incontinẽtibus propoſito.

Quartum, Omnis qui continere ſe non poteſt, mandato Dei, per Paulum loquentis, & vocatur & obligatur ad coniugium. Vnuſquiſque, inquit, propter fornicationem (ſcilicet vitandam) propriam vxorem habeat, & vnaquæque ſuum virum. Verbum ἐχέτω imperantis eſt, & non liberum permittentis. Hoc mandatum cùm ſit vniuerſale, nullam prorſus exceptionem admittit. Siue ergo ſit Sacerdos, ſiue Monachus, qui vritur, hoc eſt, vincitur à flammis libidinum, ita vt ſcortationem aut aliam immunditiem nefandam meditetur, Deo potius quàm homini obedientiã debet, ne contẽpto hoc Dei mãdato, in laqueos Diaboli, propter incontinentiam ſuam incidat. Fit enim violenta continentia vt plurimum laqueus Satanæ, quo inuoluuntur homines, vt tandem ruant in varias concupiſcentias, donec prorſus à Deo deficiant ad impuras & damnatas libidines: quemadmodum videre eſt in regno Pontificio, in quo lupanaria præferuntur honeſtis nuptijs, vt manifeſtum eſt in illo, quod iactabatur à Papiſtis, tempore Valdrici Auguſtani: Honeſtius eſt, inquiunt, pluribus occultè implicari, quàm apertè & in hominum vultu & conſcientia cum vna ligari. τὰ ἄρρητα σιγᾶν βέλτερον.

ab autoritate Synodi Nicenæ

Quintum, Nicena Synodus, etſi inclinauit in celibatum Sacerdotum: tamen audita ſententia Paphnutij, pro coniugio Sacerdotum pronunciauit. Ita enim (vt doctiſsimus Gallus hiſtoriam recitat) in actis Synodalibus ſcriptum eſt: In media Epiſcoporum

porum turba, diuinus Paphnutius magna voce clamans: Ne, inquit, aggrauate Sacerdotum iugum, cùm honoratæ sint in omnibus nuptiæ, & cubile impollutum, ne potius ista summè exacta seueritate, detrimentum Ecclesiæ afferatis. Nec enim omnes tuendæ isti rationi vitæ ab omnibus istiusmodi affectibus alienæ pares esse possunt. Nec quisquam, opinor, castitatem seruabit, si vxores suis maritis priuentur. Aio verò, honestam etiam castitatem esse, cuiusque cum legitima vxore concubitum. Hæc Paphnutius, in cuius sententiam itum est à toto consilio.

Ab exemplis. *Sextum*, Exempla laudatorum Sacerdotum, in veteri & nouo Testamento, vim regulæ habent, præsertim cùm scripturis congruant. Rectè igitur Synesius affirmat, se non dimissurum vxorem, quam & Deus, & Lex, & Episcopi in manus tradidissent.

A Christi præcepto. *Septimum*, Christus Matthæi 19. vult omnes remedio diuinitus dato, hoc est, coniugio vti, nisi quos vel natura ineptos ad coniugium procreauit, vel casus impotentes reddidit, vel gratia continentes fecit. Qui plures eximunt à lege coniugij, Christo aduersantur, & eius doctrinam conantur corrigere.

Quatuor exceptiones pontificiæ. Porrò cùm Papistæ se hisce solidis rationibus adeò vrgeri animaduerterunt, vt causa prorsus cecidisse videantur, alia via aggrediuntur, & nouis technis conantur Sacerdotum celibatum stabilire. Ad quatuor enim confugiunt, vt ipsi putant tutissima præsidia, videlicet, autoritatem Ecclesiæ, votum, meritum, & consuetudinem longam, clamantes, temporibus mutari decreta, & disciplinæ leges, prout commodum videatur gubernatoribus. Ista præsidia si expugnauerimus, nihil erit reliquum preter pertinaciam, quo se recipiant celibatus defensores.

1. Autoritas pontificis. Primùm ergo aiunt, se fateri, nuptias olim fuisse Sacerdotibus, sicuti alijs, liberas, ac nunc ijsdem autoritate summi Pontificis imperatum esse, vt à nuptijs abstineant. Huic imperio clamant necesse esse parere, præsertim cùm Papa habeat iurisdictionem supra omnes reges, atque adeò supra Imperatorem ipsum. Ita enim Bonauentura nugatur. Hic primùm

Refutatur. illos interrogo, num liceat homini œconomo, quosdam excludere ab eo, ad quod Deus paterfamiliâs vult omnes liberum habere accessum? Nam si hoc licebit, œconomus erit supra patremfamiliâs, quo nihil est dictu absurdius. Deinde, manifestè iurisdictionis eminentiam mentiuntur, extra expressum Dei verbum. Nam illi obtemperandum est, non propter eminentiam hominis, sed propter autoritatem Dei. Cùm igitur potestas Ecclesiastica ab ipso Dei verbo dependeat tota, dico non licere cuiquam in Ecclesia leges condere, quæ verbo Dei, Apostolorum decretis, & purioris Ecclesiæ institutis repugnant. Præterea & hoc addo, si Papa tam facilè castitatem dare quàm imperare posset, non tamen deberet legem celibatus condere necessariam, sed relinquere hoc in cuiusuis arbitrio, propter multiplices diaboli insidias. Fieri enim potest, vt qui longo tempore continens vixit, accedente lege, tentetur ac superetur à carne, atque ita ruat in laqueos diaboli. Nam vt est in versiculo: *Nitimur in vetitum semper, cupimúsque negata.* Est enim continentia perpetua non hominis opus, sed singulare Dei donum, vt Christus ait: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Cùm igitur Christus ipse, incontinentibus celibatum imperare noluerit, neq; Papa vel alius quisquam hoc facere debuit. Fateor quidem, bonum esse vxorem non attingere, scilicet illi cui collatum est continentiæ donum, sed simul dico, bonum esse vxorem attingere, scilicet illi, qui donum continentiæ non habet. Nam hic regulam habet, quam sequatur, modo non velit in laqueos diaboli incidere. Vnusquisque propter fornicationem, propriam vxorem habeat, & vnaquæque suum virum.

2. Votum. De voto quod obijciunt, facilè refellitur. Vota, inquiunt, sunt seruanda. Scriptum est enim, Psal. 76.12. Vouete & reddite Domino Deo vestro. Item Paulus affirmat damnari viduas, quæ post votum celibatus factum, sectantur nuptias. Cùm igitur Sacerdotes celibatum perpetuum vouerunt, debent manere perpetuo celibes. *Respon.* Discernendum esse inter vota pia & impia. Illa propter mandatum Dei seruanda sunt, hæc quia contra mandatum Dei pugnant, non sunt seruanda. Viduarum, quarum Paulus meminit, votum fuit pium, vt quod ex charitate profectum, finem habuerit curam pauperum sanctorum. Sacrificulorum autem & Monialium impium est, vt quod ex errore profectum in finem malum tendat. Vouent enim Sacerdotes, vt merito celibatus Deum sibi debitorem faciant, vt Deum colant abominatione Missæ, & mandatis hominum, contra apertum interdictum Dei apud Prophetam, & Christi apud Euangelistas: Frustrà me colunt mandatis hominum.

Regula de votis. De votis igitur teneatur hæc regula: Nullum votum ratum haberi debet, cùm homo vouet quod Deus improbat. Hinc illa hypothesis Bernardi, *Rescinde fidem in malis promissis: in turpi voto muta decretum.* Et Canon Iuris, *In malis promissis, fidem non expedit obseruari.* Ratio regulæ est: Qui præstat quod impiè vouit sine iuramento, duplicat scelus, quia & impiè vouit, & impiè votum præstitit. Qui verò præstat, quod impiè vouit, interposito iuramento, triplicat malum: quia & impiè vouit, & impiè iurauit, & impiè quod vouit præstitit, vt Herodes. Siquidem iuramentum non debet esse iniquitatis vinculum.

3. Meritũ. *De merito*, hoc inter alia afferunt: Christus, inquiunt, laudat eos, qui castrauerunt se propter gloriam Dei, id est, iuxta Papisticum spiritum, qui vouerunt castitatem, vt mereantur regnum Dei. *Resp.* Verba Christi agnosco, sed interpretationem vt impiam & blasphemam in Christum, repudio. Non enim, iuxta Christi sententiam, castrare se dicuntur, qui volunt cœlum mereri celibatus dignitate, sed qui cùm habeant donum castitatis, vt vterque Ioannes, Baptista & Apostolus, abstinent à nuptijs propter regnum Dei propagandum sine distractione, per prædicationem Euangelij: id quod ex ingenti amore propagandi Euangelium Christi profectum est, cùm adhuc non essent constitutæ Ecclesiæ & distinctæ Parochiæ. At nunc postquam singulis Ecclesijs præfecti sunt Parochi, & Episcopi diœcesibus additi, vtilius & laudabilius cēseo ministros Euangelij esse maritos, cùm vt honestate familiæ ornent ministerium suum, alijsque coniugibus sint bono exemplo, & veluti viuendi norma, tùm vt minus sint expositi laqueis Satanæ: propter quas causas nollem pastores, adhuc ætate robusta, & salua valetudine, viuere celibes.

4. Consuetudo. Quod afferunt de *Consuetudine* & præscriptione temporis, nihil eos iuuat. Nam neque semper obtinuit ea consuetudo, nec apud omnes. Siquidem nec Græcæ Ecclesiæ, nec Rhutenicæ vnquam legem celibatus Sacerdotum admiserunt. Deinde consuetudinis differentia duplex est. Est enim consuetudo æqua, quæ à iure dependet, & habet iustam rationem. Est consuetudo iniqua, quæ cum iure pugnat, & nulla iusta ratione nititur, qualis est, quam hîc prætendunt Papistæ, de qua Chrysostomus in in hunc modum loquitur: *Non consuetudo quæ irre-*

psit impediri debet, quo min' veritas præualeat & vincat. Nã consuetudo longa sine veritate, vetustas erroris est. Et Tertullianus ait: *Veritati nemo præscribere potest, non spatium annorum, non patrocinia personarum, non priuilegia nationum: quia Christus, qui in æternum manet, veritatem se, non consuetudinem cognominauit.* Et Cyprianus: *Non hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem.*

Atque hactenus dictum sit de prima definitionis parte, in qua coniugium affirmauimus, esse ordinationem Dei sanctam, & de quæstionibus cum ea coniunctis. Nam stante hac definitionis parte inconcussa, omnes aduersæ sententiæ corruunt. Cuiuslibet enim rei, vna est tantùm veritas, quæ opponenda est tanquam murus omnium aduersariorum rationibus quantumuis subtilibus & acutis. Nunc ad secundam nostræ definitionis partem veniamus.

DE SECVNDA PARTE DEFINITIONIS CONIVGII.

Materia coniugij, mas & fœmina.

Secunda pars definitionis Mosaicæ, continet materiam coniugij. Diximus enim coniugium esse vnius maris, & vnius fœminæ. Ex quo sequitur, non debere esse in vno coniugio vel vnum marem & plures fœminas, vel vnam fœminam & plures mares. Siquidem institutionis vox est: Et erunt duo in carnem vnam. Hanc institutionem, aliquando collapsam, reuocat Dominus, atque eam suæ Ecclesiæ commendat, Matth. 19. 5.

Cum hac coniugij institutione pugnat Polygamia, non qua quis successiuè, priore vxore mortua, secundam ducit, & hac mortua, tertiam, &c. sed qua quis, vel vno tempore plures habet vxores, vel vna non legitimè abiecta, aliam viuente priore ducit.

Polygamiæ diuisio.

Sunt ergo tria polygamiæ genera, quorum primum licitum est, reliqua autem duo pugnant cum coniugij institutione. De his tribus polygamiæ generibus ordine dicemus.

De primo polygamiæ genere.

Secundæ nuptiæ, quatenus legitimæ.

Primum polygamiæ genus est, vt diximus, cùm quis vna vxore mortua, aut legitimè per sententiam iudicis exclusa, aliam ducit. Hoc genus polygamiæ in omnibus damnabant Cathari, & Montanistæ: in sacerdotibus non ferebant Papistę: in alijs, honestam esse scortationem mentiebantur. Athenagoras, vt supra attigimus, in apologia pro Christianis coram Antoninis, σέμνλυ μοιχεῖαν iteratum coniugium pronunciabat. Horum omnium sententias vanissimas esse clarissimis rationibus ostendemus.

Fundamẽtum eorũ qui secundas nuptias dãnant.

Etsi autem multa contorquent argumenta, qui secundas nuptias damnant: tamen hoc est præcipuum illorum fundamentum: Quod Deus coniunxit, homo ne separet. Hoc si euerterimus, non magnopere curanda sunt leuiora quæ afferunt. Colligunt autem hoc modo: Quod Deus coniunxit, homo ne separet. Igitur ne morte quidem (aiunt) soluitur coniugij vinculum.

Respõsio.

Primùm respondeo ad antecedens, quod illi contra mentem Christi interpretantur. Neque enim hoc dicto negatur separationem fieri posse, sed solummodo vetatur, ne quis vxorem abijciat, scilicet illegitimè. Sensus ergo est: Ne separet, id est, non debet separare. Hostes autem secundarum nuptiarum atque adeò Papistæ isti, sic accipiunt: Homo non separet, hoc est, homo nullus potest separare. Quod igitur Christus de iure intelligit, illi de facto interpretantur. Quod Christus de officio, illi tanquam de eo quod fieri non potest, accipiunt. Quod denique Christus homini marito præcipit, hoc extẽdunt ad quemuis hominem. Quod quàm vitiosum sit, nemo non videt, nisi qui μὴ χωριζέτω pro μὴ χωρίζῃ ἄν imperitè accipiat, cùm illud sit prohibentis, hoc negantis. Ex his videmus consecutionem argumenti vitiosam esse. Etsi enim non oportet vt homo separet, quod Deus coniunxit: tamen fieri potest separatio, vel morte alterius interueniente, vel facto legitimo diuortio. Quoties enim duo vno ligantur vinculo, soluitur vterque alterutro quouis modo soluto. Huius rei testem habemus Apostolum, qui ait: Mulier viuenti viro alligata est lege, sed si mortuus fuerit vir eius, libera est vt nubat alteri. Ad hæc, Christus ait: Si quis vxorem dimiserit extra rationem fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur. Ergo si quis dimiserit vxorem propter fornicationis rationem, & aliam duxerit, non mœchatur. Soluitur ergo coniugium non minus diuortio, quàm morte. Hinc falsum esse fundamentum hæreticorum, ex quo extruunt secundas nuptias licitas non esse, manifestum est: quandoquidem vinculum coniugij rumpitur, vel cùm alter coniugum moritur, vel cùm alteruter legitimè separatur ab altero propter crimen alterius. Soluto igitur vinculo, liberum est viuenti, vel alioqui iudicis sententia absoluto, alias sectari nuptias, modo in Domino, alioqui Paulus non rectè diceret, Iuniores viduas volo nubere, 1. Tim. 5. 14.

Papistarũ fundamẽtum aduersus secundas nuptias.

Quanquam autem Papistæ, quantum ad summam rei attinet, hoc ipso fundamento nituntur: tamen aliud quærunt suæ opinionis fulcimentum. Omitto quòd, ante legem latam de celibatu sacerdotum, permiserint sacerdoti virginem ducere, sed illa mortua, non licere iterare nuptias, propter excellentem honorem sacerdotum, & dignitatem, vt ait Epiphanius. Hæc enim vanitas per se euanescit, euerso fundamento, de secundis nuptijs damnatis. Secundæ, inquiunt, nuptiæ, non sunt sacramentales. (vide, quæso, principium Papisticum.) Cur non sunt sacramentales? Quoniam, inquiunt, non sunt vnæ vnius. (præclara, si dijs placet, principij demonstratio.) Sed quid hinc concludunt? Ergo, inquiunt, secundæ nuptiæ non habent plenam Christi & Ecclesiæ coniugij significationem, ex quo sequitur eas non esse sacramentales. Hoc præcipuum Papistarum fundamentum est, ex quo concludunt, secundas nuptias parum honestas, & Christianis non satis dignas.

Respõsio, & plenior huius fundamenti explicatio.

Verùm, vt studiosi hoc argumentum rectius dissoluant, placet illud subtilius proponere. Solæ istæ nuptiæ sunt probandæ, quę sunt sacramentum Christi & Ecclesiæ. Primæ nuptiæ solummodo sunt sacramentum Christi & Ecclesiæ. Igitur solæ primæ nuptiæ sunt probandæ. Proinde cùm secundæ nuptiæ non sunt sacramentum Christi & Ecclesiæ, vt quæ non sint vnæ vnius, sed plurium, non videntur probandæ. Ad maiorem, quam dicunt esse Pauli, respondeo, & dico Paulum nequaquam affirmare con iugium esse sacramentum gratiæ & noui Testamenti, sicuti illi falsò somniant, sed solummodo illius spiritualis Christi & Ecclesiæ coniunctionis, veluti imaginem quandam in coniugali copula extare, idque vt coniuges ad mutuum amorem exemplo Christi & Ecclesiæ excitet. Deinde minorem propositionem nego. Non enim minus secundæ nuptiæ, tertiæ, quartæ, quintæ, sextæ, &c. sunt istius spiritualis copulæ mysterium, quàm primæ. Nam illud quo minorem fulciunt est debile. Non, inquiunt, sunt vnæ vnius, quasi verò qui secundam ducit, non sit æquè vna caro cum illa, sicut fuit cum priore, dum viueret. Perperam præterea faciunt Papistæ, cùm quod Paulus in genere dixit, de quouis coniugio, transferunt

transferunt ad primas nuptias tantùm.

Veræ & orthodoxæ sententię fundamenta.

Subuersis hoc modo fundamẽtis Montanistarum & Papistarum, videamus quibus rationibus nostra nitatur sententia, qui & secundas, & tertias, & quartas: adde etiam, si fieri posset, centesimas probamus nuptias. Non enim tam spectandum est, quis hoc vel illud dixerit, quàm expendendum quibus rationibus id quod defenditur, nitatur & confirmetur. Argumenta itaque, quibus iteratæ nuptiæ licitæ esse probantur, hæc inter multa sunt præcipua.

Primum argumentum.

I. Eædem causæ, & ijdem fines, sunt in bonis & pijs hominibus coniugij successiuè iterati: quæ causæ & qui fines fuêre primarum nuptiarum, quas sanctas & honorabiles esse demonstrauimus. Quare necesse est, vt fateamur iteratas nuptias, siue fuerint secundæ, siue tertiæ, &c. esse sanctas, honestas, & honorabiles. Nam vt primæ nuptiæ mutui adiutorij causa (cuius partes sunt plures, sicuti suo loco docebimus) per legitimum consensum promittuntur & ineuntur: ita & secundæ, tertiæ & quartæ, &c. Nullo enim modo fingendæ sunt aliæ causæ honesti coniugij iterati, quàm fuêre primi, nec alij fines. Proinde cùm quælibet actio, sua natura media siue indifferens, à causis efficientibus & finalibus qualitatem bonitatis vel malitiæ mutuetur, stultissimè faciunt, qui iteratis nuptijs piorum hominum, vel minimum honoris detractum volunt. Erasmus quidem dicit, Monogamiæ applauditur, polygamia toleratur: Sed angeli Dei & pij omnes, qui ordinationes Dei sanctas honorandas esse norunt, non solùm applaudunt castis nuptijs, siue fuerint primæ, siue successiuè iteratæ, sed etiam suis precibus iuuant & castitatis testimonio ornant.

Papistarũ fundamẽtum aduersus secundas nuptias.

His addo, quod interdum finis iterati coniugij, etsi in genere sit idem qui fuit primi: tamen vehementior, grauior, & sanctior videtur, propter circunstantias graues, honestas & sanctas: familia fideliter regitur, pueri piè educantur, consilium domesticum expetitur, in aduersa valetudine diligens, fidáque custodia subleuat, societatis solatium iuuat, pia & sancta de Deo colloquia exhilarant, mutuæ admonitiones, exhortationes & consolationes percipiuntur. Cùm igitur & causæ & fines & circunstantiæ iterati coniugij sint graues & honestæ & sanctæ, nemo iure huiusmodi nuptias reprehenderit, quibus Deus benedicit, angeli applaudunt, & sancti Dei congratulantur. Ideò Augustinus in hæc Pauli verba: Si dormierit vir eius, scribens, rectè sentit, cùm ait: *Non dicit Apostolus, vel secundas, vel quartas, nec nobis definiendum est, quod non definiuit Apostolus. Unde nec vllas debeo damnare nuptias, nec eis verecundiam inferre numerositatis.* Idem, *Nuptiæ non tantum primæ sunt institutæ diuinitus, & benedictæ à Domino, sed etiam secundæ & tertiæ.*

Responsio, & plenior huius fundamenti explicatio.

Secundũ.

II. Quod verbo Dei nec expresse, nec implicitè est prohibitum, nequaquam velut illicitum damnandum est, vel vt ministris Euangelij, tanquam illorum excellenti honore indignum interdicendum, præsertim cùm gubernatores Ecclesiarum habeant solummodo potestatem ædificandi Ecclesiam, iuxta verbum Dei, & non destruendi, siue præter, siue contra verbum, per nouas leges quæ possunt fieri laquei conscientiarum, in multarum animarum certissimum interitum. Cùm ergo ne vnum quidem iota, ex verbo Dei possint Papistæ afferre de prohibitione secundarum nuptiarum, contra officium faciunt, ne quid durius dicam, cùm legem condunt de abstinendo vel à secundis, vel tertijs, vel quartis, aliisque nuptijs successiuè iteratis.

Tertium.

III. Quod scriptura requirit, claréque & diserté approbat, hoc Deus requirit & approbat. Nunc autem scriptura & requirit & approbat secundas nuptias. Volo, inquit Paulus, iuniores viduas nubere. Ergo Deus eas & requirit & approbat. Proinde nullus debet lege humana à secundis arceri nuptijs.

Quartum.

IIII. Quod in probatis exemplis est laudabile, non est in genere illicitum. Cùm ergo Abraham iam senex duxit Cethuram mortua Sara, non est improbandum si filij patris vestigijs insistant, præsertim cùm exemplum congruat cum regula.

Quintum.

V. Hæc vox Dei, Genes. 2. 18. Non est bonum hominem esse solum, hoc est, absque vxoris adiutorio, seu extra coniugium, vniuersalis est. Pertinet igitur etiam ad eos, quorum vxores vel mortuæ sunt, vel propter crimen eiectæ per sententiam iudicis Deum timentis.

Sextum.

VI. Necessitas vitandæ scortationis, omnes qui non habent continentiæ donum, obligat ad obedientiam huius mandati. Propter fornicationem vnusquisque habeat suam vxorem, & vnaquæque suum virum. Si ergo aliquis amissa priore vxore vritur, hoc præcepto obligatur ad quærendas nouas nuptias. Huc illud Augustini, *Quia ægritudini semper consulendum est, propterea si contigerit primo priuari coniugio, si voluerit secundas vel tertias inire nuptias, nullum de illis peccatum habebit, si eas castè seruauerit.*

Satanæ odium aduersus coniugia.

Porrò cùm hæc certissima sint, & luce meridiana clariora, meritò mirantur multi, quid mouerit Papistas, cur tam abiectè iudicarint de nuptijs, præsertim iteratis, eásque tandem prorsus suis interdixerint sacrificulis. Hoc ex singulari calliditate & malitia Satanæ profectum esse non est dubium. Videbat enim impurus iste spiritus, se hac ratione, seu lege, perpetui celibatus posse totum terrarum orbem nefandis libidinibus, quibus cursus Euangelij impediretur, implere. Nam cùm sacerdotes rectores aliorum, & veluti morum censores constricti lege celibatus, propter incontinentiam ruerent in varias libidines, non dubitabat similem damnatæ veneris pestem inuasurum alios:

Scilicet in vulgus manant exempla regentum.

Hac spe minimè frustratus est Satanas, quemadmodum videre est hodie in toto regno Pontificio.

Pontificalis auaritię origo celibatus.

Huc accessit insatiabilis Paparum & Episcoporum auaritia, qui putarunt bona Ecclesiastica conseruari melius & augeri per celibes sacerdotes, quàm per maritos. Ita enim Papa Gelasius Cethego, patricio Syracusanæ vrbis rescripsit, cùm peteretur Episcopus vir coniugatus, vt est in decretis distinct. 28. capite, de Syracusanæ. Ibi enim apertè Papa fatetur, se annum distulisse ordinationem eius qui electus erat, propterea quod haberet superstitem adhuc vxorem, & liberos ex ea natos, *per quos*, inquit, *Ecclesiastica solet periclitari substantia.*

Hypocrisis cælibũ.

Ad hæc propositum Satanæ & auaritiam Episcoporum plurimum adiuuit hypocrisis eorum, qui & virginitatis laudem vulgò captabant, & meritum ex voto celibatus venabantur. Ex quo factum est, vt & corpora & animæ seorsim, & vtraque simul venerint in Satanæ potestatem, per legem celibatus sacerdotum. Siquidem corpora ipsa, per libidines, animas per auaritiam, & vtraque simul per hypocrisim diabolo obtulêre in maximam ruinam veræ religionis & Ecclesiæ Christi, quemadmodum res ipsa clarissimè docet.

De secundo polygamiæ genere.

SECVNDVM polygamiæ genus est, cùm vnus vir eodem tempore & simul, plures habet vxores, vel cùm vna fœmina simul pluribus est nupta viris,

Sunt qui hanc polygamiam probant, eámque nituntur stabilire sanctorum quorundam exemplis, qui leguntur fuisse polygami, habentes simul plures vxores.

Responsio. Verùm vitiosè adducunt exempla particularia, contra vniuersalem regulam. Nam tum demùm valent exempla, quando cum vniuersali regula congruunt, & nulla monstrari diuersitatis ratio potest. Quare rectè à Iurisconsultis dicitur: Non exemplis, sed legibus iudicandum est. Discernendum est igitur inter vniuersalem regulam & extraordinarios casus, quorum est peculiaris ratio. Exempli gratia, Regula vniuersalis in lege Mosis erat, Nemo ducat vxorem fratris sui. Nam huiusmodi nuptiæ sunt incestuosæ. Nihilominus tamen in certo casu, ob peculiarem causam, Deus, qui est supra omnes leges, mandat, vt si quis moriatur sine semine, frater superstes ei semen excitet, quod & ante Legem vsitatum fuit, & postea noua lege sancitum est. Abraham promtissima voluntate Deo mandante ascendit montem, ligat filium, imponit in rogum, stringit gladium vt mactet filium: quæ ipsius promptitudo magnoperè Deo placuit, & pro facto reputabatur. Quod exemplum cùm alij imitarentur, horribiliter peccarunt, non discernentes inter vniuersalem regulam: Non occides, & peculiarem rationem facti Abraham. Ad eundem modum iudicandum est de proposita quæstione. Regula vniuersalis est: Erunt duo in carnem vnam. Specialis casus fuit patrum polygamia, quæ peculiarem rationem habuit. Deus enim in populo Israëlitico ad polygamiam conniuebat, vt præstandæ suæ fidei, de innumerabili multitudine, ex paucissimis orituræ, quendam aditum hoc pacto sibi faceret. Non ergo turpis libidinis explendæ gratia, sed prolis tollendæ causa, patres polygami fuere. Hic proinde locum habet regula Iuris: In argumentum trahi nequeunt, quæ propter necessitarem aliquando sunt concessa. Alias rationes eorum qui defendunt hoc polygamiæ genus omitto, vt quæ indignæ sint refutatione. Sunt enim ex Veneris schola adductæ. Quare ijs præteritis, firmas demonstrationes ascribam, quibus ista impura polygamia funditus euertitur.

Prima demonstratio aduersus polygamiam. I. Coniugij institutio, ad quam Christus nos reuocat Matthæi 19. tantum duas personas in vno coniugio admittit. Est autem hæc institutio: Data est vna Eua vni Adam, & commendatum est exemplum toti posteritati hac lege: Erunt duo in carnem vnam. Hanc enim legem Christus & Apostolus Paulus accommodant ad omnium ætatum coniugia. Ergo contra hanc institutionem, & contra hanc legem coniugij perpetuam fuerit, si vel vnus vir simul habuerit plures vxores, vel vna fœmina pluribus simul viris nupserit. Hæc ratio vel sola omnibus pijs absque dubio satisfacit. Pij enim non stultæ rationis argutias, sed lucernam verbi Dei sequuntur, iuxta illud: Lucerna pedibus meis verbum tuum, Psalm. 119.

Secunda. II. Vnum debere vnius esse, & non plures in vno coniugio, ipsa natura nos docet, & ipso opificio corporum maris & fœminæ, & perfectione generationis ostendit. Perficitur enim generatio ex duorum corporum complexu.

Tertia. III. Maximus & integerrimus amor debet esse coniugum inter sese. Solidus amor & ex omni parte æqualis est, maximus & integerrimus. Igitur coniugum amor solidus & ex omni parte æqualis esse debet. Nunc autem natura duce intelligimus, duorum tantùm inter se amorem posse esse solidum, & ex omni parte æqualem, vt qui æmulatione careat, & non duorum aut plurium ad vnum. In hunc enim æmulatio cadit, qui reddit amorem languidiorem, & inæqualem. Igitur naturali instinctu eò ducimur, vt iudicemus societatem coniugalem ex duabus solummodo personis, videlicet, masculo & fœmina debere constare. Hæc naturæ lux, cùm congruat cum prima coniugij institutione & perpetua lege, debet nobis gratissima esse.

Quarta. IIII. Societas coniugalis æqualem obligationem coniugum requirit, quantum ad vsum corporum attinet. Nunc autem cùm vel vnus maritus plures habet vxores, vel vna fœmina plures habet maritos, non potest seruari in obligatione æqualitas. Cùm ergo huiusmodi inæqualitas sit contra naturam, si plures personæ quàm duæ in vno copulentur coniugio.

Quinta. V. Recta ratio in omnibus sanis dictat, quòd nemo debeat se obligare ad aliquid cui par esse nequeat. Iam autem fieri non potest, vt vnus vir peræquè obligari possit pluribus vxoribus, sicuti vni soli. Quare cum natura pugnat vnius viri cum pluribus vxoribus copula.

Sexta. VI. Pax domestica est summa coniugum fœlicitas, vt discordia summa miseria. Verùm hæc pax domestica conseruari non potest, si vnus maritus plures habet vxores. Fieri enim nequit, quin zelo quodam mulierculæ aduersus se mutuò inflammentur, vnde iurgia, conuitia, negligentia in officijs præstandis, breuiter, totius familiæ perturbatio, & euersio tandem, quibus malis quid quæso potest esse miserius? Cùm igitur natura pacem domesticam postulet, polygamiæ manifestè aduersatur.

Septima. VII. Ius naturæ est, vt nemo faciat alteri, quod sibi nolit fieri. Cùm ergo maritus nolit vxorem suam pluribus misceri viris, debet & ipse vna vxore contentus esse. Cùm autem hoc ius analogum violatur, vis fit legi naturæ, & iniuria alteri coniugum.

Octaua. VIII. Christus apertissimè pronunciat eum mœchari, qui omissa vxore, excepta ratione fornicationis, aliam ducat. Ergo prohibet Christus polygamiam. Nam si plures simul habere vxores liceret, nequaquam committeret adulterium quisquam, aliam ducendo, siue priorem repudiaret, siue minus. His rationibus muniti aduersus polygamiæ defensores, eorum fallaces conclusiunculas contemnamus.

De tertio polygamiæ genere.

De adulterio. TERTIVM polygamiæ genus sequitur, de quo quid sit iudicandum, ex proxima ratione, qua euertimus polygamiam secundi generis, satis euidenter constat. Diximus autem suprà, tertium polygamiæ genus esse, si quis priore vxore non legitimè separata alteram ducat, quod cùm quis fecerit, manifestè adulterium committit, iuxta hanc Christi sententiam, Matthæi 19. 9. Si quis vxorem dimiserit extra adulterij rationem, & duxerit aliam, mœchatur, & facit eam mœchari, si scilicet alteri nupserit. Proinde, & vir dimittens vxorem, non ob rationem adulterij, & vxor dimissa, si alias nuptias quærunt, adulterium committunt. An idem sentiendum sit de illo, qui eam in vxorem ducit, cum qua consueuit viuente marito, variant sententiæ doctorum. Iurisconsultus quidam ait: Id quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis conualescere. Sed de hac quæstione infra plenius dicemus.

DE TERTIA PARTE *definitionis coniugij.*

Legitimus consensus in coniugio requiritur. TERTIO loco in coniugij definitione legitimi consensus meminimus, qui est veluti quædam contra-

coniugalis anima. Sine enim legitimo consensu nuptiæ ritè fieri nequeunt. Siquidem consensus primus est ad nuptias gradus. Consensus quidem est, quando plures idem & sentiunt & volunt, vt ad consensum requirantur duo, videlicet, iudicium & voluntas. Legitimus verò est rectus & laudabilis, videlicet, qui cum voluntate Dei, cum iure naturæ, cum honestis hominũ constitutionibus, cum honestate publica, cum ordine decenti, & decoro congruit.

Eius partes.

Spectatur autem hic consensus & in sponsalibus, & in nuptijs, vt ille sit pactionis de futuro coniugio, hic autem de præsenti.

In sponsalibus.

Consensus enim in sponsalibus est causa disponens ad nuptias futuras. Ideò rectè dicitur, Sponsalia esse promissiones de accipienda vxore, qualibuscunque tandem verbis fiant.

In nuptiis.

Consensus in nuptijs est causa efficiens coniugium, qui dicitur consensus cohabitationis, & indiuiduam vitæ consuetudinem retinendi. Idcircò rectè asseritur, nuptias esse quibus accipitur vxor, & ratificatur promissio prius facta. Longè enim aliud est promittere quàm facere, & longè aliter iudicandum est de promissis nuptijs, quàm de ratificatis & consummatis. Quapropter verè dictum esse existimo de consensu sponsalium: Consensus causa est nuptiarum, sed non tota. Et rursus verè dicitur: Consensus facit coniugium, cùm de consensu, qui in nuptijs fit, loquimur.

Consensus coniugalis conditiones.

Quoniam autem consensum coniugalem grauissimum, sanctissimum, & religiosissimum esse oportet, vt qui contrahunt, verè statuere possint se à Deo coniungi & copulari, vt Adam & Eua à Deo coniuncti sunt: necesse est diligenter perpendere, quales conditiones legitimus nuptiarum consensus requirat, ne quid in tanta re peccetur.

Quot sint.

Requiruntur igitur ad legitimum consensum plures conditiones, quas recitabo, & sunt sex præcipuæ. Debet enim legitimus consensus esse,

1. *Licitus.*
2. *Honestus.*
3. *Iustus.*
4. *Liber.*
5. *Plenus.*
6. *Sincerus.*

Ratio vniuscuiusque cõditionis.

1. Licitus, ne fiat contra Dei & naturæ legem, néue contra honestas hominum cõstitutiones. Nam consensus qui fit contra voluntatem Dei & naturæ legem, pro nullo habendus est. De humanis constitutionibus, est exceptio, de qua suo loco dicemus.

2. Honestus, ne sit inter dissimiles moribus, genere, fortuna, religione, personas, aut etiam contra honestatem publicam.

3. Iustus, ne sit clandestinus, & contra eorum voluntatem, in quorum potestate, vel vterque contrahentium, vel alter fuerit. Huius iustitiæ rationem reddidit Iustinianus, cùm ait: Nam hoc fieri debere & ciuilis & naturalis ratio suadet, in tantum vt iussus parentis præcedere debeat.

4. Liber, ne quis vel coactus metu aut minis, vel pellectus promissionibus, promittat verbis, quod animo improbet.

5. Plenus, ne sit vel ambiguus vel turbatus, cæco amore aut temulentia. Ratio ergo in re tanti momenti in consilium adhibenda est, & non affectus sine ratione.

6. Sincerus, ne alter alterum vllo dolo aut mendacio circumueniat. De his sex conditionibus legitimi contractus ordine dicemus. Etsi autem requiruntur omnes hæ cõditiones, vt cõtractus sit legitimus, non sunt tamen eiusdẽ omnes ponderis. Aliæ enim impediunt nuptias, si non assunt. Aliæ grauitatem & circunspectionem in tanti ponderis contractu respiciunt.

Legitimus consensus in coniugio requiritur.

Prima conditio, consensus.

CONSENSVS legitimus debet esse licitus, ratione personarum contrahentium, ne videlicet personæ contrahentes se attingant consanguinitate aut affinitate in gradibus prohibitis, quas & Moses recitat Leuit. 18. & Imperator libro primo Institutionum, titulo de nuptijs, & omnes sani tacito naturæ consensu agnoscunt. Hoc ergo loco dicendum nobis erit primum de consanguinitate. Deinde de affinitate.

De consanguinitate & affinitate.

DE CONSANGVINITATE.

1. *Quid consanguinitas.*
2. *Quæ consanguineorum appellationes.*
3. *Lineæ consanguinitatis.*
4. *Gradus consanguinitatis.*
5. *Supputatio graduum.*
6. *Leges diuinæ de prohibitis gradibus.*
7. *Causæ prohibitionis.*
8. *Leges humanæ de interdictis nuptijs.*
9. *Humanæ prohibitionis ratio.*

Hisce veluti elementis dextrè explicatis, nihil reliquum erit, vt spero, quod in hac parte desiderabimus.

1. *Quid Consanguinitas?*

Quandoquidem stipes, consanguinitatis origo & causa existit: primùm de stipite nobis dicendum est, sine quo nec de lineis, nec de gradibus rectè iudicabimus.

De stipite.

Est itaque Stipes quantum ad nostrum institutum attinet, persona, à qua alij traxerunt originem. Metaphora sumta à stipite, hoc est, à trunco. Vt enim à stipite viuo in terram defixo, plures rami, eiusdem cum stipite naturæ, pullulant: ita ab vno patre plures generantur, qui patris originem sapiunt.

Quid sit.

Porrò quadruplex stipes est. Primus, communis omnium. Secundus, communis multorum. Tertius, communis duorum tantum. Quartus, suus cuique proprius seu singularis.

Quotuplex.

Communis omnium stipes est Adam. Siquidem ab hoc vno traximus originem omnes, adeóque vniuersum hominum genus ab eo propagatum, non aliter quàm à trunco rami. Quare & natura ipsius consortes sumus omnes. Hinc consanguinitas omnium hominum communis nascitur, qua omnes propagati ab vno Adam, naturæ vinculo iuncti, atque adeò nobis inuicem æterna lege deuincti sumus: qua de causa quilibet homo alteri cuiuis proximus dicitur. Hinc manat præceptum illud diuinum & naturale: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicitur autem hæc communis consanguinitas naturalis.

Communis omniũ.

Stipes multorum communis est, à quo multi descendunt, & ad quem suam originem multi referunt. Vt Israël est stipes communis multorum. De hoc enim vt generis sui autore gloriantur Israëlitæ omnes. Duodecim Patriarchæ stipites sunt, à quibus duodecim propagatæ sunt tribus. Vt Rubenitæ à Ruben, Beniamitæ à Beniamin, &c. Ad eundem modum ab Æaco Æacidæ, Dardanidæ à Dardano. Ab Hercule Heraclidæ, Romulidæ à Romulo propagantur. In hoc regno Daniæ multæ sunt nobilissimæ familiæ, ad quarum stipites, hoc est, autores familiarum, suam plurimi originem reuocant, cognomina ab illis se obtinere non parũ gloriantes. Neque enim contemnenda est gloria à bonis & for-

Cõmunis multorũ.

tibus natum esse, modò maiorum indolem sapias, & à virtute progenitorum non degeneres. Vt hic stipes rectè familiarum dicitur: ita cognatio eorum generis cognatio appellabitur.

Cõmunis duorum. Communis duorum stipes est, quem duo solummodo inter se collati communem agnoscunt, & ad quem vt communem patrem se referunt.

Singularis. Suus cuique proprius stipes est, qui non est pluribus eodem respectu communis, sed vni tantum proprius, quemadmodum videre est in hoc Schemate.

SCHEMA.

ABRAHAM.

Ismael.	*Isaac.*
Nabaioth.	*Iacob.*
Cedar.	*Iudas.*

Schematis explicatio. Hìc Cedar habet suum propium stipitem, videlicet, Nabaioth. Similiter Nabaioth habet proprium stipitem, nempe Ismaëlem: & Ismaël proprium stipitem agnoscit Abrahamum. Ad eundem modum ab altera parte Iudas habet proprium stipitem, Iacobum, Iacob Isaachum, Isaac Abrahamum. Verùm si illi qui sunt in lateribus oppositis, inter se conferuntur, communem stipitem habent Abrahamum, eúmque propinquum. Cedar igitur & Iudas inter se collati, communem habent stipitem, Abrahamum. Quare cùm de eorum cognatione quæritur, ad Abrahamum communem stipitem recurrendum est. Vocatur hic stipes communis & propinquus, & cognatio, generali vocabulo consanguinitas.

De primo & vltimo genere stipitis & consanguinitatis, non est præsentis instituti disputare, sed secundum & tertium, quorum ratio habetur in conciliandis nuptijs, ad nostrum institutum pertinent. Ex his promtum est intelligere, vsitatam consanguinitatis definitionem, quæ sequitur.

Consanguinitatis definitio. Consanguinitas est vinculum personarum, ab eodem stipite descendentium, carnali propagatione contractum. Siquidem consanguinitas dicitur à communi sanguine, vt quæ sit quasi vnius & eiusdem sanguinis communio.

Diuisio. Hæc consanguinitas generali quoque vocabulo cognatio appellatur, quam latius extendunt, & in tres species diuidunt, videlicet, naturalem, ciuilem, & spiritualem.

Naturalis. Naturalis cognatio est, quæ per generationem contrahitur, & subdiuiditur in agnationem & cognationem specialem.

Ciuilis. Ciuilis cognatio est, quę per adoptionem contrahitur, vt cum hominem alienum, vel saltem remotiorem à sanguine meo in filium aut nepotem adopto.

Spiritualis. Spiritualis cognatio est duplex, vna communis omnibus verè Christianis. Huius enim virtute iuncti sumus omnes eodem Christi spiritu. Ecclesiastica quam compaternitatem vocant. De hisce duabus posterioribus cognationibus quid sit sentiendum, suo loco videbimus.

2. *Quæ Consanguineorum appellationes?*

Duo genera. CONSANGVINEI dicuntur omnes, qui quouis modo se sanguine attingunt. Horum duo sunt veluti prima genera. Consanguineorum enim quidam agnati, quidam cognati dicuntur.

Agnati. Agnati quidem sunt mihi, qui me sanguine paterno attingunt.

Cognati. Cognati verò, qui mihi sanguine materno iuncti sunt: tametsi interdũ promiscuè vtriq; latius accepto vocabulo, cognati dicuntur. Horum alia atque alia habitudo est, vt ex eorum definitionibus & comparatione patebit.

Agnati in recta linea sursum. Agnati mei in recta linea si sursum aspicio, hi sunt: Proximè à patre meo, hoc est, in secundo gradu, est Auus paternus, patris mei pater: Auia paterna patris mei mater, (*Fader moder: Eltermutter, oder, Groſsmutter.*) In tertio Proauus paternus aui mei pater: (*Oldefader: Oberelter vater.*) Proauia paterna auiæ meæ mater. (*Oldefaders moder: Oberelter mutter.*) In quarto Abauus paternus proaui mei pater: (*Storefader: Vorelter elter vater.*) Abauia paterna, proauiæ meæ mater. In quinto, Attauus paternus, abaui pater: Attauia paterna, abaui mater. In sexto, Tritauus paternus, attaui pater: Tritauia paterna, attaui mater. Hucvsque ascendendo à filio ad Tritauum, generali nomine parentes dicuntur & progenitores, (*Foreldre: Voreltern.*) Qui verò supra hos sunt, communi appellatione maiores dicuntur: tametsi sæpenumero, omnes qui sunt supra nos quouis gradu, dicuntur maiores, (*Oldinge: Eltern oder vorfaren.*)

Explicatio per schema. Sed vt clarius hæc conspiciantur, schemata proponamus, quæ omnia ob oculos ponent. Verùm, quia sæpe vnus plures personas pro eius diuersa comparatione ad alios, sustinet, fingamus eum vocari IANVM. Vt enim Ianus bifrons fingebatur, vt qui & retrorsum & antrorsum spectaret: ita nobis Ianus sit, qui nunc ad superiores, nunc ad inferiores, nunc ad eos, qui sunt ad latera, respiciat.

SCHEMA.

6	*Tritauus paternus.* / *Tritauia paterna.*
5	*Attauus paternus.* / *Attauia paterna.*
4	*Abauus paternus.* / *Abauia paterna.*
3	*Proauus paternus.* / *Proauia paterna.*
2	*Auus paternus.* / *Auia paterna.*
1	*Pater.*

IANVS.

Ianus hîc fungitur vice filij, & quia non peruenit ad Auum, nisi per patrem, primo loco patrem posuimus, etsi non agnatus, sed pater dicitur. Illi autem qui sunt supra patrem sursum, agnati dicuntur, quorum gradus distinguunt numeri appositi.

Agnati in transuersa linea sursum. In transuersa linea si sursum aspicit Ianus, agnati sunt illi patruus, (*Farbroder: Vetter.*) Amita, (*Farsoster: Base.*) Supra hos patruus magnus, (*Faders farbroder. Grosuetter.*) Amita magna, (*Faders farsoster: Gros base.*) Supra hos patruus maior, & amita maior. Item patruus maximus, & amita maxima.

SCHEMA.

	5	*Patruus maximus.* / *Amita maxima.*
	4	*Patruus maior.* / *Amita maior.*
	3	*Patruus magnus.* / *Amita magna.*
1 *Pater*	2	*Patruus.* / *Amita.*

IANVS.

Hîc Ianus etiam filij locum obtinet, à quo ad patruum

truum non peruenies, nisi per patrem transeas, ex quo fit, vt patruus sit à Iano in secundo gradu, sicuti nota numeri indicat.

In transuersa linea deorsum.

Porrò si in transuersa linea deorsum à patruo despicis, sic ordinabis Schema.

SCHEMA.

1.	*Pater.*	2.	*Patruus.*
IANVS.		3.	*Patrui filius.*
		4.	*Patrui nepos.*
		5.	*Patrui pronepos.*
		6.	*Patrui abnepos.*
		7.	*Patrui atnepos.*
		8.	*Patrui trinepos.*

Hîc etiam patrem apposui, quia per illum transitur ad agnatos Iani, qui sunt deorsum in transuersa linea.

Cognatorum appellationes.

Porrò cognatorum, hoc est, eorum qui nos attingunt materno sanguine, eædem sunt appellationes, quæ agnatorum, solo Epitheto mutato. Vt Auus maternus, matris pater. Auia materna, matris mater. Proauus maternus, proauia materna, & sic de cęteris.

SCHEMA.

6 { *Tritauus maternus.* / *Tritauia materna.*

5 { *Attauus maternus.* / *Attauia materna.*

4 { *Abauus maternus.* / *Abauia materna.*

3 { *Proauus maternus.* / *Proauia materna.*

2 { *Auus maternus.* / *Auia materna.*

1 *Mater.*

IANVS.

In transuersa linea sursum.

Porrò in transuersa linea sursum est Auunculus, (*Morbroder ohem*) Matertera, (*Morsöster : Muhm.*) & supra hos proauunculus, seu auunculus maior, (*Morsösters fader: Gros ohem.*) promatertera, seu matertera maior, (*Morsösters moder: Gros muhm.*) Auunculus maximus, (*Morsösters oldefader: Oberohem.*) matertera maxima, (*Morsösters oldemoder : Obermuhm.*)

SCHEMA.

5 { *Auunculus maximus.* / *Matertera maxima.*

4 { *Auunculus maior, seu proauunculus.* / *Matertera maior, seu promatertera.*

3 { *Auunculus magnus.* / *Matertera magna.*

1 *Mater* 2 { *Auunculus.* / *Matertera.*

IANVS.

Ianus non potest venire ad auunculum & materteram, nisi transierit per matrem, ideò auũculus est in secundo gradu.

Descendẽtes recta linea.

Porrò qui descendunt rectà & perpendiculari linea, sic ordinantur: Ianus 1. filius filia. 2. nepos neptis. 3. pronepos proneptis. 4. abnepos abneptis. 5. atnepos atneptis. 6. trinepos trineptis. Hi omnes generali nomine liberi dicuntur. Qui verò infrà hos sunt, posteri nominantur. Vt Adæ filius Seth, nepos Enos, pronepos Cain, abnepos Malalehel, atnepos Iareth, trinepos Enoch, atque hi liberi dicuntur. Qui verò infra hos sunt, Mathusalem, Lamech, Noë, Sem, &c. posteri Adæ nominantur.

Comparatio eorũ.

Comparantur autem seu relatiuè opponuntur perpendiculariter pater & filius, auus & nepos, proauus & pronepos, abauus & abnepos, attauus & atnepos, tritauus & trinepos, maiores & posteri.

Addamus schema cùm ascendentium, tùm descendentium in recta linea.

SCHEMA.

Maiores.

6. *Tritauus, tritauia.*
5. *Attauus, attauia.*
4. *Abauus, abauia.*
3. *Proauus, proauia.*
2. *Auus, auia.*
1. *Pater.*

IANVS.

1. *Filius, & filia.*
2. *Nepos & neptis.*
3. *Pronepos proneptis.*
4. *Abnepos abneptis.*
5. *Atnepos & atneptis.*
6. *Trinepos & trineptis.*

Posteri.

Hîc Ianus sursum spectans, filium refert, deorsum verò patrem. Numerus appositus & comparationem superiorum & inferiorum, & gradus ascendentium & descendentium indicat. Linea à Iano sursum versus rectà ascendentium dicitur. At linea à Iano deorsum versus appellatur rectà descendentium. Sed paulò post de lineis dicetur.

Oppositio in transuersis lineis æqualibus.

Cæterum in transuersis lineis æqualibus opponuntur relatiuè, proximè à Iano Frater & Frater, Frater & Soror, Soror & Soror. Infra hos fratrum liberi, qui si nati sunt ex duobus fratribus masculis, patrueles, (*Farbroder sonner: Bruder kinder.*) dicũtur. Si sunt ex duobus fratribus masculo & fœmina, ille consobrinus hic amitinus dicitur. At si filij duarum sororum sunt, consobrini dicuntur, (*Syskenborn : Geschvvister kinder.*) Infra hos Sobrini, (*Nechst Syskenborn: nechst geschvvister kinder, oder, geschvvister neffe.*) Sobrinorũ filij nostra lingua dicuntur, (*Forste frender: nech geschvvister vnterkinder, oder, geschvvister, vnterneffe.*)

SCHEMA.

A.	B.	C.
Frater. Frater.	*Frater. Soror.*	*Soror. Soror.*
Patruel. patruel.	*Consobr. Amitinus.*	*Consobr. Consobri.*
Sobrinus. Sobrin.	*Sobrinus. Sobrinus.*	*Sobrinus. Sobrin.*

Post hos Sobrinorum filij, nepotes, pronepotes, &c. Idem iudicium sit de fœmellis.

Comparatio in linea inæquali.

In linea inæquali quomodo fiat comparatio, ostendit sequens schema.

SCHEMA.

IANVS.

1.	*Petrus.*	1.	*Paulus.*
2.	*Iacobus.*	2.	*Andreas.*
3.	*Marcus.*	3.	*Robertus.*
4.	*Lucas.*	4.	*Ionas.*
5.	*Probus.*	5.	*Christiernus.*
6.	*Albertus.*	6.	*Ioannes.*

1. Petrus vocabit Andream fratris filium, Robertum fratris nepotem. Ionam fratris pronepotem. Christiernum fratris abnepotem. Ioannem fratris atnepotem.

2. Iacobus vocabit Paulum patruum. Robertum patruelis filium. Ionam patruelis nepotem. Christiernum patruelis pronepotem. Ioannem patruelis abnepotem.

3. Marcus vocabit Paulum patruum magnum, (*Faders farbroder:Grofuetter.*) Andream Sobrino propiorem. Ionam Sobrini filium. Christiernum Sobrini nepotem. Ioannem Sobrini pronepotem.

4. Lucas vocabit Paulum patruum maiorem, (*Sin oldefaders broder : Oberuetter.*) Andream patrui maioris filium. Robertum patrui maioris nepotem. Ionam (qui est in æquali gradu) patrui maioris pronepotem. Christiernum patrui maioris abnepotem. Ioannem patrui maioris atnepotem.

5. Probus vocabit Paulum patruum maximum, (*Oldefaders farbroder:Voreltter oberuetter.*) Andream patrui maximi filium. Robertum patrui maximi nepotem. Ionam patrui maximi pronepotem. Christiernum patrui maximi abnepotem.

6. Albertus vocabit Paulum patrui maximi patrem. Andream filium patris maximi patrui, atque ita ordine descendendo, ad nepotes, pronepotes, &c. patris patrui maximi.

Ab altero latere eodem prorsus modo instituenda est comparatio.

SCHEMA.

IANVS.

1. *Anna.*	1. *Paulus.*	1. *Martha.*
2. *Petrus.*	2. *Ioannes.*	2. *Iacobus.*
3. *Ionas.*	3. *Claudius.*	3. *Probus.*

1. Anna vocabit Ioannem fratris filium. Claudium fratris nepotem. Iacobum sororis filium. Probum sororis nepotem.

2. Petrus vocabit Paulum auunculum. (*Morbroder : ohem.*) Martham materteram, (*Morsoster: Muhm.*) Ioannem consobrinum, (*Morbroder Son.*) (cui ipse vicissim est amitinus. Est enim Anna amita Ioannis.) Iacobum similiter vocabit Petrus consobrinum, cui ipse vicissim dicitur esse consobrinus. At Claudium & Probum cons. brinorum filios appellabit Petrus, quem ipsi vicissim sobrino priorem agnoscent.

3. Ionas Paulum Auiæ fratrem agnoscit, & Martham auiæ sororem, Ioannem sobrino propiorem, etsi Ioannes Ionam amitini filium nominat. Idem Ionas salutat Iacobum sobrino propiorem, etsi Iacobus Ionam consobrini filium nominat.

3. *Lineæ Consanguinitatis.*

Ratio nominis. ORDINES cognationum vsitatè lineæ dicuntur. Definitur autem linea, quantum ad nostrum propositum attinet, hoc modo.

Definitio rei. Linea est ordinata collectio personarum consanguinitate coniunctarum ab eodem stipite descendentium, diuersos continens gradus, numeros distinguens.

Metaphora sumta videtur à lineis fabrorum. Vt enim illi lineas pingunt, quarum ductum in ædificando sequuntur, ne aberrent: ita in cognatorum examine, ordines cognatorum describimus, quos cùm intuemur, & gradibus & numero, absque omni errore eos discernimus.

Differentiæ. Linearum differentiæ ex diuersitate comparationis cognatorum inter se sumuntur. Quare cùm hæc comparatio in genere sit triplex, erit & triplex linea.

Linea recta ascendens. *Prima* comparatio cognatorum, est sursum versus perpendiculariter, vt filij ad patrem, patris ad auum, aui ad proauum, proaui ad abauum, abaui ad attauum, attaui ad tritauum, hinc ad maiores. Linea quæ ex hac comparatione nascitur, dicitur ascendentium, quæ hoc modo definitur.

Linea ascendentium est, quæ sursum versus rectà tendit, hoc est, quando numerando ascendimus à filio ad patrem, ab hoc ad auum vsque ad tritauum, tritaui patrem & auum, cæterósque quibus non sunt peculiaria vocabula.

Linea recta descendens. *Secunda* comparatio cognatorum deorsum versus perpendiculariter vergit, vtpotè à patre ad filium, à filio ad nepotem, à nepote ad pronepotem, hinc ad abnepotem, atnepotem, trinepotem. Ex hac comparatione nascitur linea descendentium, quæ hoc modo definitur.

Linea descendentium est, quæ deorsum versus rectà tendit, hoc est, cùm numerando progredimur à patre ad filium, ab hoc ad nepotem, deinde ad pronepotem, &c.

Lineæ laterales. *Tertia* comparatio cognatorum est, quando à duobus fratribus (quorum communis stipes est pater) tanquam proprijs stipitibus descenditur, quales sunt fratrum filij, fratrum nepotes, fratrum pronepotes, abnepotes, atnepotes, trinepotes, &c. Ex hac comparatione lineæ laterales seu parallelæ nascuntur, quæ definiuntur hoc modo.

Quid sint. Lineæ laterales sunt, quæ ex duobus oppositis lateribus nunc sursum, nunc deorsum spectant.

Transuersa linea æqualis & inæqualis. Verùm cùm cognati, qui ad istum modum descendunt, ab oppositis lateribus se mutuò respiciunt, nascitur linea, quæ transuersa dicitur, eáque vel æqualis vel inæqualis. Nam si æquè distant personæ, quæ in lateribus oppositis ponuntur à communi stipite, transuersa æqualis dicitur. At si inæqualiter, transuersa inæqualis appellatur. Sed omnia in hoc schemate clarius conspiciuntur.

SCHEMA.

Patruus maximus.	*Abauus.*	*Amita maxima.*
Patruus maior.	*Proauus.*	*Amita maior.*
Patruus magnus.	*Auus.*	*Amita magna.*
Patruus.	*Pater.*	*Amita.*

A.

IANVS.

B.

Filius.	*Filius.*	*Filius.*
Nepos.	*Nepos.*	*Nepos.*
Pronepos.	*Pronepos.*	*Pronepos.*
Abnepos.	*Abnepos.*	*Abnepos.*
Atnepos.	*Atnepos.*	*Atnepos.*
Trinepos.	*Trinepos.*	*Trinepos.*

Ab A sursum versus ad Abauum, &c. est linea recta ascendentium: à B, deorsum vsque ad trinepotem, &c. est recta linea descendentium, reliquæ sunt laterales, quæ cùm inter se conferuntur, in transuersas æquales & inæquales diuiduntur, quemadmodum ex ijs constat, quæ suprà diximus de linea transuersa.

4. *Gradus Consanguinitatis.*

Gradus definitio. GRADVS aliter ab alijs definitur, Iurisconsultis nihil aliud est gradus, quàm generatio, vt graduum ordo sit generationū series. Canonistis autē gradus est habitudo personarum distantium, qua cognoscitur, quota distantia personæ inter se differunt, hoc est, Gradus est interuallum, quo cognoscitur personarum (quæ in quæstionem veniunt) inter se propin-

se propinquitas & distantia.

Ratio nominis.

Metaphora autem sumta est à gradibus scalarum, seu locorum procliuium. Vt enim in scalis & locis procliuibus à proximo gradu in proximum, atque ita ordine progredimur, donec peruenerimus quò tendimus: Ita hîc gradatim per seriem generationum ducimur à proximo in proximum, qui ab eo nascitur, atque ita deinceps, donec ad eum veniatur, quem quærebamus.

Quomodo consideratur à iurisconsultis.

Porro cum gradus simpliciter à Iurisconsultis pro generatione accipitur, duplex est eius consideratio. Aut enim respicit plures ab eodem stipite immediatè ortos sine respectu vlterioris progressus. Vt cùm à Iacob plures filij videlicet Ruben, Simeō, Leui, Iudas, nascuntur: hîc quia sunt tres generationes, tres quoque gradus esse statuuntur. Sed hæc consideratio graduum ad nostrum institutum parum admodum facit. Aut spectatur gradus, prout ordine ad remotiores per intermedios progredimur, cùm videlicet alij ab aliis progignuntur, & quasi per gradus alios atque alios descendunt, Vt cum à Thare nascitur Abraham, ab hoc Isaach, ab hoc Iacob, ab hoc Ruben, vt Abraham sit à Thare in primo gradu, Isaach in secūdo, Iacob in tertio, Ruben in quarto. Atque hic respectus graduum & generationum solummodo habetur à Canonistis, cùm agitur de nuptiis. Ob quam causam doctissimi quidam viri potius retinent definitionem Canonistarum, quia congruit ad nuptiarum argumentum, quàm Iurisconsultorum, quæ latius patet, & eorum instituto optimè congruit, vt qui de hæreditatibus & tutelis disputent.

A canonistis.

5. *Supputatio graduum.*

In quo iurisconsulti & pōtificij doctores cōueniāt.

In lineis rectis ascendentium & descendentium nullum planè est discrimen inter supputationem Legalem & Canonicam. Nam iuxta Iurisconsultos & Canonicos computandæ sunt personæ mediæ (si quæ sunt) inter illas de quibus quæritur, ex quarum numero graduum supputatio instituitur, hoc modo.

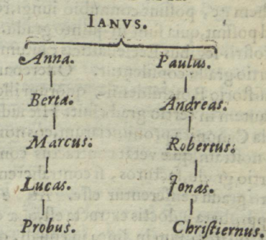
Si nulla sit persona media inter personas, de quibus quæritur, erunt in primo gradu, vt Abraham & Isaach descendendo, Isaach & Abraham ascendendo, hoc est, pater & filius in primo gradu, siue ascendas, siue descendas. Verùm si inter eas personas, de quibus quæritur, aliæ fuerint intermediæ personæ, numerentur omnes personæ, hoc est, & mediæ & extremæ, & tot emergent gradus, quot sunt personæ vna demta. Hinc regula Canonica: In lineis rectis ascendentium & descendentium, tot sunt gradus, quot sunt personæ vna demta. Vt si quæras de Thare & Iuda, numera personas intermedias & extremas, & habebis quinque personas. Nam inter Thare & Iudam sunt Abraham, Isaac & Iacob, tres personæ, extremæ sunt duæ, videlicet, Thare & Iudas. Coniunctæ ergo sunt quinque, vt Thare, Abraham, Isaach, Iacob, Iudas. Erit ergo Iudas iuxta regulam in quarto gradu à Thare descendendo, & Thare similiter ascendendo à Iuda in quarto gradu erit. Idem fit de aliis iudicium.

Sed quare in regula additur vna demta? Quia persona per se gradum non facit, sed quatenus est ab alia generata. Quare concinnius hic loqui videntur Iurisperiti, cum dicunt: Numera generationes (scilicet progrediendo ordine ad remotiores) & gradus numerasti. Sed Canonica regula rectè intellecta, nihil habet incommodi.

In quo variant.

In lineis collateralib. variant Iurisconsulti & Canonistę. Iurisconsulti enim eadem ratione in lateralibus numerant gradus, vt in rectâ ascendentib. & descendentibus. Nam vt generationes, ita & gradus numerant, atque primum gradum tribuunt ei, qui proximus est illi, de quo quæritur iuxta regulam eorum: Cùm quæritur quo gradu quæque persona sit, ab eo incipiendum est, de cuius cognatione quæritur.

SCHEMA.

Supputatio iurisconsult.

Hîc si quæratur, quo gradu Marcus distet à Iona, iubet Iurisconsultus, vt ordine à Marco ascendas (Nam de illo quæstio est) & per stipitem transeas vnde descendas in aliud latus ordine & gradatim ad Ionam. A Marco igitur in primo gradu est Berta, in secundo Anna, in tertio Ianus, in quarto Paulus, in quinto Andreas, in sexto Robertus, in septimo Ionas. Distat ergo Marcus à Iona in septimo gradu, ex Iurisconsultorum sententia. Eodem modo de aliis omnibus absque omni discrimine iudicandum est.

Etsi autem hæc supputatio Iurisperitorum vera est & accommodata illorum vsibus, præsertim cùm de tutelis, successionibus & hæreditatibus disputatur: tamen cum de nuptiis agitur, planè otiosa est. Quid enim iuuerit ad conciliandas nuptias inter Annam & Christiernum, quòd inter se sexto distent gradu, cùm Anna sit Christierno loco matris. Est enim eius amita maxima. Quare necessariò hîc alia instituenda est supputatio, qualis est Canonicorum.

Supputatio canonistarum.

Supputatio graduum Canonica hoc pacto instituitur. Primùm videndum est, vtrum personæ, de quibus quæritur, distent à communi stipite æqualiter vel inæqualiter. (Neque refert siue hoc explores descendendo à communi stipite iuxta naturæ ordinem, siue ascendendo iuxta cognitionis nostrę viam, id quod ideò dico, ne assentiamur illis, qui damnant Canonicos, eò quòd velint à stipite communi inchoandam esse supputationem.)

Si æqualiter ambo distant à communi stipite, eo gradu coniungendi sunt, quo distant à stipite, ex quo fit, vt quoto gradu vterlibet eorum distet à communi stipite, eo gradu inter se quoque iūcti sint. Hinc regula Canonica, In linea transuersa æquali quoto gradu distat vna persona à communi stipite, eo etiam altera alteri iungitur. Fratres ergo iuxta hanc supputationem sunt in primo gradu. Vt Nachor & Abraham, quorum communis stipes, hoc est, pater, est Thare. Patrueles iunguntur in secundo gradu. Sobrini in tertio. Sobrinorum filij in quarto, & ita ordine ad alios procedendum est, vt in proposito schemate Anna & Paulus sunt in primo gradu. Berta & Andreas in secundo. Marcus & Robertus in tertio. Lucas & Ionas in quarto. Probus & Christiernus in quinto.

Ratio supputationis canonicæ.

Porro si personæ, de quibus quæritur, in linea inæquali à communi stipite distant: vt frater & fratris filius, Sobrino propior & Sobrina, Sobrinus & Sobrini filia: gradui nomen ab eo qui remotior est à communi stipite, tribuunt Canonici, id quod vtilissimo

consilio factum est. Nam cum lege cauissent generali, ne vlli matrimonio copularentur intra gradum quintum, quæstio sæpe offerebatur, an, cùm vnus esset in secundo vel tertio, alter in quinto gradu alterius lateris, licitè contraherent nec ne? Hæc quæstio soluitur, cùm gradui inæqualiter distantium à stipite, nomen tribuitur à remotiore. Si ergo quæritur, An Berta & Christiernus, vt maneamus in proposito schemate, possint connubio iungi, respondetur quòd possint, quia sunt in quinto gradu.

Nuptiæ in tertiò gradu consanguinitatis à Danicis legibus Ecclesiasticis prohibitæ.

Nostris legibus Ecclesiasticis cautum est, ne vlli in tertio gradu copulentur. Offerebantur duo in Consistorio Roschildensi, quorum ille in quarto, hæc autem in tertio gradu fuit. Hîc iudices rectè ex regula Canonica pronunciarunt, eos non contra legem nostram, quæ vetat contractus coniugales fieri in tertio gradu, facturos, si contraherent, vt qui in quarto gradu censerentur esse. Atque hinc regula illa approbata à doctis extructa est, quæ est in decretis: Collateralium in linea inæquali, quoto gradu remotior distat à communi stipite, toto distant inter se, hoc est, Quoto gradu remotior distat à cõmuni stipite, eodem etiam à quolibet per aliam lineam descendentium distat. Hæc regula verissima & certissima est, modo accipiatur sine calumnia & Sophistica, eo sensu quo tradita est. Neque enim regula hoc vult, vt statuamus simpliciter, à se inuicem peræquè distare eos, quorum vnus est in secundo, & alter in quinto gradu alterius lateris. Sed vt quantum ad ius connubialis contractus attinet, æquè distare censeantur. Significatur igitur regula ista, superuacaneum esse, disputare de descendentibus in altera linea, id est, de iis, qui sunt posteriores primo gradu à stipite, modo in alterius fratris linea is de quo quæritur, in quinto sit à communi stipite gradu. Vt si vnus fuerit in quolibet gradu descendentium ab vno latere, alter verò in quinto, Canonici rectè iuxta regulam traditam nuptias concedunt. Nam ambo censentur in quinto gradu.

Obiectio.

Verùm quidam contra hanc regulam, sed mutilatam, hoc modo insurgunt: Quoto gradu distat remotior à stipite, toto inter se distant. Si hæc regula vera est, (aiunt) Ianus qui est in quinto gradu, potest ducere Annam amitam maximam.

SCHEMA.

PAVLVS.

Anna. *Iacobus.*
Andreas.
Ionas
Petrus.
Ianus.

Sed cùm amita maxima sit Iano loco matris, profecto contra legem naturæ fuerit Ianum & Annam connubio iungi, id quod Glossographus licere ex regula malè intellecta statuit. Putat enim cognationem Pauli in Iano desiisse, hoc est, non extendi cognationem vltra atnepotes. Sed error, vt fit, errorem parit.

Responsio

Quid ergo dicendum? Regula integra est inspicienda, hæc videlicet: Quoto gradu remotior distat à communi stipite, eodem etiam à quolibet, per aliam lineam descendentium distat. Si ergo Anna descendit per lineam alterius lateris, rectè concludunt, qui regulam impugnant. At si non descendit, nulla est illorum conclusio, vt quæ cum regula qua nituntur, pugnet. Quis enim quæso verè dixerit, Annam ab altero latere à stipite descendere? Nam si Annam consideres respectu stipitis, An non in recta linea ascendentium inuenitur? Recta enim linea à filia ad patrem ascenditur, vt vicissim à patre ad filiam, perpendiculariter descenditur. At si respicias Annam respectu descendentium à latere, nequaquam in numero descendentium eius lateris censenda est, cum sit stipes descendentium in eo latere, & filius eius primus descendentium, Nepos secundus, Pronepos tertius, atque ita deinceps. Proinde Anna & Iacobus, neque respectu mutuo, neq; cõparatè ad stipitem dicũtur laterales, sed propter aliud, hoc est, quia sunt stipites collateralium, ex quibus laterales descendunt. Ex quo factum est, quòd quidam ex veteribus, filios eorum, qui sunt primi in oppositis lineis, in prima generatione posuerint. Cùm ergo dicitur in regula: à quolibet per aliam lineam descendentium, is qui est proximus stipiti, manifestè excluditur, vt qui à stipite recta linea descendat, à quo prognati descendũt quidem recta linea, sed laterales dicuntur, quia opponuntur aduerso lateri. Non ergo ex hac regula sequitur, quod Ianus possit Annam ducere. Non enim est in numero descendentium, si latera opposita respicis. Atque ita videmus regulam accommodatam instituto eorum, qui ipsam primi tradiderunt, ex omni parte constantem & firmam esse, modo non ab eius vero sensu, quem vel ipsa grammatica suppeditat, discedamus.

Regulæ supra citatæ explicatio

Cæterum cùm hæc regula vulgò mutilata allegatur hoc modo: Quoto gradu remotior distat à communi stipite, toto gradu inter se distant, & generalius quàm voluerunt, qui illam tradiderunt, accipitur, videtur sanè sua generalitate primum etiam gradum alterius lateris à stipite communi complecti, ex quo factum est, quod multi hanc regulam impugnauerint. Exemplum esto,

THARE.

Abraham. *Aram.*
Sara.

Hîc quia Sara distat secundo gradu à stipite communi, Abrahæ iuncta est secundo gradu. Hoc exemplum sanctissimæ memoriæ præceptor noster Philippus Melãcthon ponit, neque tamen regula ita accepta, modo commoda adhibeatur interpretatio, falsa erit. Nequaquam enim vult hæc regula, vt æqualiter à stipite vel inter se distare putetur remotior à stipite & vicinior stipiti, quod quidem sentire absurdissimum esset. Sed hoc solummodo vult regula, quòd remotior à stipite non propius attingat quemlibet eorum, qui ab altero latere descendunt, quàm stipitem ipsum. Ponamus exempli gratia hoc schema.

PAVLVS.

Anna. *Iacobus.*
Petrus. *Andreas.*
Ionas.

Hîc Ionas, qui est in tertio gradu, non propius attingit Petrum viciniorem stipiti, videlicet in secundo gradu, quàm stipitem ipsum. Nec idem Ionas propius attingit Annam, quæ est in primo gradu à stipite, quàm ipsum stipitem, etsi Ionas est in tertio gradu. Quod tamen suspicari quis posset, cùm Anna & Iacobus sint in vno gradu à stipite, nempe primo. Vult ergo regula, vt discernamus inter gradum simplicem & duplicatum. Breuiter, Si exponimus verbum distat, vt res ipsa postulare videtur per remotionem, seu negationem contrarij, vt distat, ponatur

natur pro non propius attingit, regula nihil habet incommodi, tametsi satius est eam reuocare ad pleniorem illam regulam, & inde eius interpretationẽ petere. Sed hæc placuit breuiter adiicere, ne regulam istam truncatam, tanquam absurdissimam cum quibusdam abiiciamus, cùm possit commoda interpretatione adhibita rectè defendi, & vtiliter retineri.

Vsus superiorum regularum.

Porrò quæ hactenus diximus, de regulis illis tribus Canonicorum, quæ seruiunt supputationi graduum, eò tantum referri volo, vt rectè eas iuxta Canonicorum sententiam intelligamus, & accommodemus legibus diuinis & humanis, de licitis & illicitis nuptiis, ad quas modo nobis transeundum est.

6. LEGES DIVINÆ DE *prohibitis gradibus.*

Castitas seu sanctitas lineamentum imaginis Dei.

Quoniam Deus hominem ad imaginem suam condidit, vult hanc imaginem in homine lucere. Huius quædam lineamenta sunt virtutes, quæ in Deo sunt perfectissimæ, inter quas primum locum, modò rectè iudicauerimus, occupat castitas, quæ in scripturis sanctitas sæpenumero appellatur, ad quam Deus ipse inuitat, cùm ait: Sancti estote, quia ego sanctus sum. Ab hac enim vt manant cæteræ: ita quoque ad eandem tuendam & conseruandam referuntur omnes.

Eius nomina.

Ex quo factum est, vt Græci castitatem aptissimis vocabulis, nunc à forma ἁγνότητα, nunc σωφροσύνην, ab effectu nominent. Nam quemadmodum corpus hominis in eburneo sepulchro conditum, non putrescere putatur; ita anima hominis, donec in vera castitate manet, à putredine vitiorum immunis est, & tuta conseruatur. Vt ergo homines hanc virtutem hominis excellentia dignissimam magis expeterent, amarent, tuerentur, Deus legem coniugiorum & in natura impressit, & postea eandem suo testimonio confirmauit, quam multę etiam barbaræ nationes ignaræ Dei agnouerunt, tametsi, proh dolor! inueniuntur, qui omni exuta humanitate, à diabolo impulsi, tanquam phrenetici aduersus hanc legem ferantur. Sed hi non tam homines quàm immanes bestiæ dici merentur.

A deo maximè commendata.

Huc accesserunt Imperatorum Constitutiones, Episcoporum decreta, & nationum instituta, quibus lex naturæ impressa, de castis coniugiis fulcitur, munitur & conseruatur, ne homines instar bestiarum in obscœnas ruant libidines, quibus imago Dei veluti inducta aboletur, peritque. Hinc facilè est iudicare, in quanto pretio sint apud Deum casta coniugia, quibus tot limites præfixi sunt, vt lex naturæ, testimonium Dei, religiosorum Imperatorum Constitutiones, Sanctiones Episcoporum, & nationum instituta, de quibus ordine dicemus, ac primùm de lege naturæ & testimonio Dei, quo non noua lex conditur, sed olim mentibus hominum impressa repetitur & declaratur.

Ab hominibus diligenter munita & cõseruata.

Lex naturæ & Dei coniugiis limites statuit.

Quantum igitur ad legem diuinam, (quæ eadem naturæ est) attinet, obseruandum est imprimis, à quorum nuptiis Deus velit nos abstinere. Vult autem nos abstinere ab iis, qui nos proximè attingunt consanguinitate & affinitate, quorum certos gradus limitésque statuit, & addidit pœnas, si quis hos limites contumaciter transgrediatur, idque ideò, ne vel ignorantia boni, vel peruersitate mali, hãc legem violaremus. Dicamus ergo primùm de prohibitione graduum, iuxta legem Dei & naturæ.

De prohibitione graduum iuxta hãc legem.

In prohibitione graduum propinquitatis seu cõsanguinitatis, tria sunt nobis ordine ex verbo Dei spectanda, videlicet, lex generalis, definitio propinquitatis, & declaratio vtriusque.

Lex vniuersalis, ex qua particulares fluunt, in Leuitico ad verbum hæc est, cap. 18. 6.

Vir vir ad omnem propinquitatem carnis suæ non appropinquabitis.

Expositiõ textus legis diuinæ

Id est, non appropinquabitis vnusquisque ad propinquitatem carnis suæ, hoc est, Latina phrasi, nemo ad propinquam carnis suæ accedat, id est, ducat in vxorem, & cum ea rem habeat, seu, nemo iungat sibi propinquitatem carnis suæ. Hanc legem, quæ caput est particularium prohibitionum, si rectè intellexerimus, facilis erit omnium aliarum legum, quæ ex ea concluduntur, intelligentia.

Primùm ergo in hac lege obseruandum est, quò pertineat particula vniuersalis. Deinde quòd non dicat lex, nemo accedat ad proximam suam aut consanguineam suam, sed ad propinquitatem carnis suę: seu vt propriissimè reddidere septuaginta interpretes, πρὸς οἰκείαν σαρκὸς αὐτοῦ, hoc est, domesticam carnis suæ.

Propinquitas autem carnis meæ est, quæ me sine interuallo attingit, ídque vel supernè vel infernè, vel dextrà aut sinistrà, hoc est, ad latera: supra me proximè sunt pater & mater. Ad latera, hoc est, dextrà & sinistrà, fratres & sorores. Infra me proximè sunt filius & filia. Ergo hac lege generali prohibentur parentes & liberi contrahere, & ex consequenti, omnes qui in illorum loco sunt. Item fratres & sorores. Reliquis lege Dei liberum relinquitur.

Potest ergo, inquies, auus cum nepti contrahere? Nullo pacto. Ideò adieci qui in horum loco sunt. Nam si non licet filiæ patri nubere, multò minus licebit nepti auo nubere, qui illi patris loco est. Siquidem maior reuerentia naturæ instinctu debetur & exhibetur remotioribus parentibus, quàm propinquis. Si ergo non licet contrahere cum proximis in recta linea, neque cum remotioribus licebit, quorum reuerentia maior est, & dilectio arctior, sicuti storga in omnibus bonis testatur, & experientia confirmat. Ecce, totum negotium de prohibitis gradibus consanguinitatis, hac vniuersalis legis expositione expediuimus, & potest hæc expositio prudentioribus, quantum quidem ad legem diuinam attinet, satisfacere.

Confirmatio à definitione propinquitatis per Mosen tradita.

Hanc nostram legis generalis enarrationem, clarissimè confirmat definitio propinquitatis à Mose, Leuit. 21. 2. tradita, vbi in hanc sententiam loquitur Moses. Super anima nullus (scilicet Sacerdotum) contaminetur in populis suis, nisi super propinquitate sua, hoc est, propinquo suo, nempe super matre sua, & super patre suo, & super filio suo, & super filia sua, & super fratre suo, & super sorore sua. Sub hac enumeratione continentur & illi, qui in horum numero sunt. An non hæc definitio propinquitatis, per omnia congruit cum enarratione nostra? Proximus enim supra me est pater & mater, proximus iuxta me est frater & soror. Proximus infra me est filius & filia. Patrueles ergo consobrini, consobrinus & amitina sub hac lege non comprehenduntur. Nam patruelis mea, consobrina mea, aut amitina, non sunt mihi proximè, neque supra me, neque iuxta me, neque infra me. Proin de lege diuina non cogor ab illarum nuptiis abstinere, sed de humanis legibus suo loco dicemus, quas nemo pius contemserit.

Maximilianus patrui sui filiam vxorẽ duxit.

Maximilianus Imperator patruelem suam in vxorem duxit, quæ res tametsi imperitos offendit, tamen culpa caruit. Nam principes neque communi lege, nisi quantum ad iustitiam attinet, vt nemini contra leges fiat iniuria, tenentur, neque illorum facta, modò à Deo non sint prohibita, transferenda sunt ad imitationem, præsertim cùm subditi aliam legem habeant, cui eos propter publicum bonum

obedire oportet. Quod ergo licuit Maximiliano, non statim licebit cuiuis nobili aut plebeio in Romano imperio. Sed hac de re infrà copiosius dicendum erit.

Porro cùm lex generalis vetat copulari propinquos quales sunt parentes & liberi,& qui in illorum numero sunt, item fratres & sorores,sciendum est, qui nam in ordine parentum, & qui in numero filiorum habendi sint.

Quinam in ordine parentum & filiorum censendi sint.

In ordine parentum sunt,& qui sunt iuxta parentes,seu ad latera parentum transuersa & æquali linea,& qui sunt rectà linea supra parentes. Ad latera quidem patris mei sunt patruus & amita:Matris verò,auunculus & matertera.Supra verò parentes sunt patris & matris respectu, auus auia, proauus proauia, abauus abauia, &c. De his tradunt regulam:Prohibitio ascendentium & descendentium in rectà linea est perpetua. Adduntque facetè,Si hodiè viueret Adam,in celibatu illi fore viuendum. Verùm alij in quinto gradu redire ius contrahendi contendunt,sed potius eorum sententia probanda est, qui perpetuam prohibitionem esse malunt.

In ordine filiorum sunt omnes,qui sunt in eadem linea descendente, hoc est, omnes qui rectà lineà à stipite descendunt,item omnes qui à fratre meo & sorore mea nascuntur. Nam ego,frater meus,& soror vna caro sumus.

Similiter in transuersa linea ab Amita & matertera sursum ascendendo, perpetua quoque est prohibitio. Amita enim & matertera,cæteræque deinde personę ascendentes,cum nepotibus,alijsque descentibus comparatæ,eorum parentum, quibus æquali linea transuersa adiunguntur,vicem obtinent. Id quod in patruelibus,amitinis & consobrinis nullum locum habet. Similiter descendendo à fratris & sororis filia, perpetua est prohibitio, quia comparatæ inter se, parentum & filiorum vice funguntur. Quare laudandus est Paulus Iurisconsultus, qui tempore Alexandri Imperatoris vixit, qui ius gentium esse docet,hanc de qua loquimur prohibitionem. Sororis, inquit, proneptem non possum vxorem ducere, quoniam parentis loco illi sum. Est enim prohibitio,vt diximus,vniuersalis,non solùm inter ascendentes & descendentes in rectà linea,verùm etiam in transuersis lineis, inter eos qui parentum & liberorum loco sunt.

Iam veniemus ad declarationem vtriusque, hoc est, legis generalis & definitionis propinquitatis, hoc est, ad particulares seu speciales leges, quæ ex communi lege concluduntur, quemadmodum declarabimus.

PRIMA LEX SPECIALIS.

Pudorem patris tui & matris tuæ non discooperies.

Legis expositio.

Hoc est,filia patri non nubet,nec filius matrem in vxorem ducet,seu quod idem est,pater non ducet filiam in vxorem, nec mater filio nubet. Nullus enim limes est inter has personas, proximè enim se attingunt.Concluditur igitur hæc lex generali lege, vt species à suo genere, seu hypothesis à sua thesi. Homo ad proximam suæ carnis non accedet. Mater & filia sunt filio & patri proximę.Quare nec pater filiam,nec filius matrem in vxorem ducet. Hæc lex comprehendit etiam eos, qui loco parentum & filiorum sunt. Rectè igitur Iurisconsultus;Nuptiæ non possunt contrahi inter eos,qui parentum & liberorum sunt numero,siue proximi, siue remotiores gradus spectentur.

Pœna gemina violatoribus huius legis debetur. Vna corporalis,nempe mors, Altera specialis,videlicet maledictio. Nam si qui violat nouercæ thorum,morietur,& erit maledictus, multò magis qui hanc legem transgreditur.

Pœnæ violatæ legis.

SECVNDA LEX SPECIALIS.

Pudorem sororis tuæ,filiæ patris tui, aut filiæ matris tuæ, quæ genita est domi, vel genita est foris, non reuelabis.

Expositio.

Hvivs legis eadem ratio est quæ superioris. Vt enim nihil propinquius est filiæ & filio, si sursum spectes,quàm pater & mater:ita si ad latera respicis, nullum interuallum inter fratres & sorores,siue sint nati ab vtrisque patre & matre, siue ab alterutro. Eodem modo ergo concluditur hæc lex à generali, vt prima.

Porro foris & domi nasci alij aliter interpretãtur. Quibusdam enim domi nasci est legitimè nasci,foris autem illegitimè. Aliis à patre nasci ab alia vxore, est domi nasci, ex matre nasci ex alio viro, est foris nasci.

De pœna corporali violatæ huius legis Moses loquitur Leu.20.17.cum ait,Si quis acceperit sororem suam filiam patris sui, occidetur in conspectu populi.Spiritualis pœnæ meminit idem Moses Deut.27.22.Maledictus qui dormit cum sorore sua.

Pœnæ violatæ legis.

TERTIA LEX SPECIALIS.

Pudorem nepotis tui aut neptis tuæ non reuelabis.

Expositio.

Hoc est, Auia non nubet nepoti, nec auus neptem in vxorem ducet.Ratio legis est, quòd auus & auia parentum loco sunt,vt nepos & neptis liberorum.Qui tametsi se proximè non attingunt, tamen maiorem reuerentiam nepos auo exhibet,quàm patri, & auus nepotem arctiore dilectionis vinculo complectitur,quàm filium.

Pœnæ ergo transgressoribus huius legis eædem proponũtur,quæ violatoribus primæ legis specialis.

Pœnæ.

QVARTA LEX SPECIALIS.

Pudorem amitæ tuæ non discooperies.

Ratio huius legis.

Ratio legis est,quòd amita sit loco matris, vt quæ ad latus sit patri. Cùm igitur fratris filius amitam ducere prohibetur,amita quoque illi prohibetur nubere. Nam si fratris filius non potest ducere amitam,profectò, nec fratris filia potest nubere patruo suo,aut auunculo,nec frater fratris filiã, nec neptem,nec proneptem. Nam cuius filiam ducere non possum, nec eius neptem, proneptem abneptem,atneptem,trineptem, &c. licet mihi ducere. Siquidem cuicunque fœminæ non licet mihi nubere,eam non licebit mihi in vxorem ducere, & contra,quam non licet mihi ducere, ei non licebit mihi nubere. Vtrinque enim eadem est ratio. Cùm ergo non licet fœminę nubere auunculo aut patruo, non licebit profectò auunculo aut patruo,filiam sororis aut fratris sui ducere. Nam cùm vna persona prohibetur,reliquæ omnes, quæ sunt in pari gradu, cum illis prohibentur. Siquidem ex iis,quæ vetantur,certa norma de iis,quæ non expressè ponuntur, petenda est.

QVINTA LEX SPECIALIS.

Pudorem materteræ tuæ non discooperies.

Ratio.

Hvivs legis ratio ex superius dictis manifesta est.Est enim matertera loco matris,vt quæ illi ad latus,hoc est,in transuersa linea æquali sit proxima.

His

Summa quinque priorum legum spiritualium.

His quinque legibus prohibetur omnis consanguineorum incestuosus coitus. Qui autem sub his legibus non continentur, iure diuino propter consanguinitatem non vetantur nuptias contrahere. Sed hæc omnia propositis schematibus oculis subiiciemus. Primum enim Schema simplex erit, ex verbis nudis Mosis desumtum. Alterum ex consecutionis necessitate extruetur.

SCHEMA PRIMVM.

Amita.	*Mater.*	*Matertera.*
Soror.	IANVS.	
	Filia.	
	Neptis.	

Hîc IANVS prima lege à matris & filiæ: Secunda à sororis: Tertia à neptis: Quarta ab amitæ: Quinta materteræ nuptiis arcetur.

Alterum schema ex consecutionis necessitate extructum.

&c.	&c.	&c.
maxima.	*Abauia.*	maxima.
maior.	*Proauia.*	maior.
magna.	*Auia.*	magna.
Amita.	*Mater.*	*Matertera.*
Soror.	IANVS.	*Frater.*
Filia.	*Filia.*	*Filia.*
Neptis.	*Neptis.*	*Neptis.*
Proneptis.	*Proneptis.*	*Proneptis.*
&c.	*&c.*	*&c.*

IANVS procus nullam ex his fœminis potest in vxorem ducere. Nam quæ supra illum sunt, matres censentur: Quæ infra illum perpendiculariter, filiæ sunt. Iis quæ à sorore Iani & fratre eiusdem descendunt, ipse Ianus est patris loco, qui cum sorore sua vna est caro. Idem iudicium sit de fœmina quærente nuptias, quæ similiter abstinebit ab iis, qui simili modo se attingunt.

Licebit ergo per leges diuinas patrueles, amitinos, consobrinos, & qui sunt infra illos, matrimonio iungi. Non enim sunt sibi proximi sanguine. Nam limes transuersus interponitur inter ipsos & stipitem, nec parentum & liberorum loco sunt. In horum igitur nuptiis, quantum ad leges diuinas attinet, licet exempla sanctorum sine peccato bona conscientia imitari. Quatenus autem legibus humanis obligemur, & qua exceptione, suo loco docebimus.

Exemplo sanctorum.

BATHVEL.

Rebecca. — *Laban.*
Iacob. — *Rachel.*

Hîc Iacob filiam auunculi in vxorem duxit.

Iosue 15.

IAPHVNE.

Caleb. — *Cœnas.*
Axa. — *Othoniel.*

Hîc Othoniel patrui filiam ducit in vxorē. Quod matrimonium ipse Iosue legis diuinæ sanctissimus custos & conciliat & probat.

Aliud quod Philippus ponit.

MATHAN.

Iacob. — *Eli.*
Ioseph. — *Maria.*

Conciliatio genealogiæ Iosephi apud D. Matthæū & Lucam.

Hîc Ioseph patrui filam in vxorem ducit, quod nequaquam fecisset vir sanctus & iustus, si contra legem Dei fuisset patruelem ducere. Quod autem Eli dicitur pater Ioseph à Luca, qui tamen patruus ipsius fuisse videur, id fit more scripturæ, quo maiores minorum patres censentur. Quod autem Euangelista Matthæus, Iacob fuisse filium Mathan affirmat, & Lucas Eli fuisse filium eiusdē Mathan testatur, id ideò factum est, vt cognatio Ioseph & Mariæ intelligatur, vt cùm Ioseph descendat à Dauidis prosapia, intelligatur Maria ab eadem descendisse.

Si iam licuit Iosepho ducere patrui filiam. Si licuit Othoniel idem facere, & si licuit Iacobo auunculi filiam per legem diuinam in vxorem ducere, cur non Maximiliano Imperatori patrui sui Caroli V. filiam, hoc est, suam patruelem, ducere in vxorem liceret? Nam præterquam quòd huiusmodi contractus coniugalis, videlicet, natorū ex duobus fratribus, non sit prohibitus, habet probata sanctorum exempla, & aprobationem Mosis & Iosue, qui huiusmodi nuptias & conciliauerunt & approbauerūt. De Mose enim legitur vltimo Numerorum capite, vbi Maacha, Tersa, Egla, Melcha, & Noa filiis patrui sui approbante Mose nupserunt. De Iosue legitur in eius libro cap. 15. vt paulò antea meminimus.

Obiectio de coniugio eius qui patruelem, id est, patrui sui filiam ducit.

Si quis autem obiiciat, non tam spectandum esse quid liceat, quàm quid honestum sit, & habendam esse rationem publicæ honestatis, hunc vicissim interrogo, Quisnam honestatis maiorem rationem, quàm ipse Deus omnis honestatis fons & autor habere potuerit? Si ergo Deus hoc honestum iudicat, tu quis es, qui hoc inter minus honesta numeras? Loquor autem de diuinis legibus, de humanis autem quid sit sentiendum, quos obligent & quatenus, paulò pòst dicam.

7 *Causæ interdictarum nuptiarum in certis gradibus.*

Quæstionis difficultas.

CVM non dubium sit omnia officia Christianorum sub his duabus legibus: Dilige Deum ex toto corde & dilige proximum tuum vt teipsum, contineri, meritò hîc quæritur, quomodo prohibitiones nuptiarum inter certas personas sub his legibus contineantur. Nam si lege prohibitionis obligamur, qui legib. Mosaicis exemti sumus, necesse est, vt ea prohibitio sub altera harum rerum contineatur: præsertim cùm Dominus solam dilectionis legem nobis commendet, & omnia in ea contineri affirmet. Ad hanc quæstionem ita respondeo: Duæ sunt causæ prohibitionis diuinæ videlicet naturalis sanguinis reuerentia, & dilectionis inter homines propagatio. Naturalis sanguinis reuerentia est, quam homines sibi mutuò iuxta naturæ legem & mandatū debent ob sanguinis propinquitatē. Liberi progenitoribus suis debent summam reuerentiam, & quò sunt remotiores, eò maiorem. Sunt enim progenitores liberis loco Dei, vt secundum Deum ipsos honorent. Proinde oportet, vt in omni vita liberi parentes suos tanquam deos quosdam suspiciant. Cùm ergo coniuges debent esse pares, etsi non conditione, coniugali tamen amore, reuerentia & dignitate, contra sanguinis reuerentiam fieret, si parentes cum liberis connubio copularentur. Nam si pater filiam duceret, eámque sibi sociam adiungeret, ipse quidem suam eminentiam & dignitatem contra naturæ ordinem & legem Dei deponeret & contemneret. Illa verò reuerentiam paternam maritali commutaret. Et quoniam vxor marito vt capiti iure naturæ subiecta esse debet, contra naturam faceret mater, si filio nuberet. Similiter filius

Responsio.

Causa prima.

Parentum & liberorum nuptiæ illicitæ.

maternam reuerentiam maritali commutaret contra naturæ ordinem. Breuiter, ius naturæ dictat, maiorem deberi reuerentiam parentibus, quàm coniugibus. Ex his manifestè concluditur, quòd lex prohibens nuptias parentum cum liberis, contineatur sub quarto præcepto, & sub communi dilectionis proximi capite. Eadem naturæ lex fratres cum sororib. connubio iungi vetat, etsi hic ratio obscurior est. Videtur autem ordini naturæ non congruere, vt qui iam sanguine vnum sunt, fœdere maritali iungantur, neque reuerentia fraterna in maritalem contra naturæ ordinem transformanda est. Ideò Augustinus ait: *Nescio quomodo inest humanæ verecundiæ quiddam naturale, vt cui debet causa propinquitatis verecundum honorem, ab ea contineat.* Huc accedit tacitus naturæ consensus in omnibus sanis hominibus, ex quo factum est, quòd etiam ethnici ignari Dei, præsertim philosophi Græci & Romani, nuptias parentum cum liberis, & fratrum cum sororibus incestas iudicarint.

Item fratrum & sororum.

Altera causa prohibitarum nuptiarum in gradib⁹ certis est caritatis inter homines propagatio. Lex ergo dilectionis vetat quicquid impedit caritatis mutuæ inter homines propagationem, & præcipit, quod eam latissimè inter homines ad societatem natos diffundit, hoc est, quod aliis verbis dici solet. Lex naturæ ea dictat, quæ faciunt ad conseruationem naturæ, & vetat impedientia naturæ conseruationem. Nunc autem nuptiæ cum propinquis amorem inter homines in angustum cogunt & impediunt, quo minus se latissimè amor inter homines diffundat: Et contra, nuptiæ cum remotioribus initæ amorem inter homines latissimè spargunt, & veluti fugientem reuocant. Quare & societas humana stabilitur, & incolumitas conseruatur. Proinde vt illæ nuptiæ lege naturæ & dilectionis prohibentur, ita hæ præcipiuntur. Siquidem societas hominum amore coit, amicitia firmatur, officiis mutuis continuatur, nuptiis fouetur, dilatatur & conseruatur. Id quod Deus atque omni dubio his legibus de nuptiis voluit.

Altera causa.

Sed video quid obiiciant, qui nostræ sententiæ aduersantur. Lex naturæ, inquiunt, est immutabilis. Si ergo licuit aliquando cum proximis matrimonio iungi, videtur prohibitio non esse legis naturæ, sed politicæ ordinationis in Republica Mosaica. Respondeo. Lex naturæ dupliciter consideratur. Aliàs enim lex naturæ sic dicitur, ἁπλῶς seu ὅλως, hoc est, simpliciter, & ex omni parte, vt Deus colendus est, honorandi sunt parentes, nati sunt educandi, parentum & liberorum nuptiæ sunt incestæ. Hæc lex naturæ planè est immutabilis. Aliàs dicitur lex naturæ κατά τι, seu τινὸς ἕνεκα, videlicet, cùm natura finem intuetur, qui est incolumitas humanæ societatis & conseruatio. Hæc lex naturæ, etsi quò ad finem mutabilis non est: tamen si modum, quo ad finem peruenitur, respicis, est mutabilis. Lex naturæ in exordio mundi requirebat proximorum nuptias, vt fratrum cum sororibus, vt homines multiplicarentur. Iam eadem lex naturæ, humano genere multiplicato, & latè sparso, prohibet proximorum nuptias in lineis certis & gradibus propter eundem finem, videlicet, vt homines inter se societate coalescant, & firmis amicitiæ fœderibus iungantur, serpente in plures caritate per affinitates. Cicero ait: *Ipsa charitas generis humani, quæ tota domus coniugio & stirpe coniungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus.* Et Augustinus: *Habita est ratio rectissima charitatis, vt homines, quibus esset vtilis & honesta concordia diuersarum necessitudinum vinculis necterentur, nec vnus in vna multas haberet, sed singulæ spargerentur in singulos, ac sic ad sociale vitam diligentius colligendam plurimæ plurimos obtinerent. Voluit ergo natura, vt necessitudinis vinculum in multos diffusis coniugiis, & non intra eosdem parietes manentibus, plures connecteret.* Hanc naturæ legem, vt sit inuiolabilis, Deus sua voce confirmauit, & disertè eam pertinere ad omnes nationes pronunciat, Leu. 18.

Obiectio.

Responsio per distinctionem.

8. LEGES HVMANÆ DE *prohibitione certorum graduum.*

LEGES humanæ de nuptiis sunt triplices: Pontificiæ, Imperatoriæ, & Nationum propriæ.

Triplices leges.

1. Pontificiæ.

Pontificiæ leges Christi sponsam non obligant. Nam cùm Pontifex sit verus Antichristus, illius legibus non potest se subiicere Christi sponsa, nisi Christo perfidè repudiato. Ineptissima est ratio, qua Bonauentura αὐτονομίαν Papalem extollens, nititur. Dicit enim Deum dedisse Petro iurisdictionem supra omnes Reges & Imperatorem ipsum. Ideò standum esse Papæ legibus, qui Petro successit. Hac oratione Bonauenturæ nihil vanius, nihil mendacius, nihil contumeliosius fingi potuit. Christus enim Ecclesiæ Monarcha vult reges gentium dominari in mundo, & non suos. Et Petrus Apostolorum coriphæus prohibet, ne quis dominium in hæreditatem Dei, hoc est, in Ecclesiam sibi vendicet. Non igitur dare Petro claues regni cœlorum, & Petrum habere iurisdictionem, seu autoritatem supra reges mundi & Imperatores, idem sunt, cùm hęc duo Dominus adeò exactè distinguat. Non est proinde, quod moueamur autoritate Papæ, quæ planè nulla est in Ecclesiam Dei. Præterea, si rationem, qua lex pontificia de interdictis nuptiis nititur, examinemus, inueniemus eam ridiculam esse & ineptam. Quatuor, inquiunt, sunt humores in humano corpore, & in his totidem elementa. Ideo non licet nuptias coire intra quartum gradum, quasi verò humorum aut elementorum in humano corpore plus faceret ad prohibitionem nuptiarum, quàm numerus partium anni aut portarum Nili. Olim duriores fuerunt, cùm intra septimum gradum nuptias non admitterent, propterea quòd septem (iuxta illos) numerentur ætates mundi. Quæ lex vt crudelissima fuit, ita eius ratio stultissima. Cum igitur leges pontificiæ de gradib. prohibitis nec autoritate, nec ratione nituntur, non sunt nobis vt iustæ leges obtrudendæ.

Imperatoriæ leges de prohibitis certis gradibus, graues & honestæ sunt. Nituntur enim autoritate summi Monarchæ, & honestis rationibus fulciuntur. Has leges dico obligare eos, qui sunt sub Romano imperio, & non alios. Quemadmodum ergo nos Dani non sumus sub Imperatore, sed sub proprio rege: ita nō legibus Imperatoris, sed nostri principis legibus parere debemus. Quilibet enim suo magistratui, & non alieno ex mandato Dei obedientiam, quæ cum pietate stare potest, debet. Præterea leges Imperatorum sæpe variarunt. Ante Theodosium nihil adiecerant Imperatoriæ leges diuinis legibus. Theodosius prohibuit, ne patrueles, fratrum liberi matrimonio iungerentur, quam legem successores rursus aboleuerunt.

2. Imperatoriæ.

Propriæ nationum leges sunt, quas nationes habēt peculiares, quæ non sunt sub Romano imperio. Atque hæ in nonnullis locis magis sunt consuetudines laudabiles, quàm leges, nisi quòd consuetudo longa, modò laudabilis fuerit, vim legis obtineat. His legibus

3. Propriæ nationum leges.

legibus siue consuetudinibus in quibusdam regnis abstinetur à tertio gradu, vtrinque inclusiuè. Rursus alibi à quarto similiter inclusiuè, iuxta supputationem Canonicam.

9. *Ratio humanæ prohibitionis.*

Politiæ & charitatis habita est ratio à magistratib.

Imperatoriæ & nationum leges honestissimas rationes prohibitionis nuptiarum in certis gradibus assignant. Viderunt enim sapientissimi gubernatores ad quartum vsque gradum durare amicitiam inter homines, propter vinculum amoris naturale, quo consanguinei inter se deuincti sunt. Ideo putarunt vsque ad hunc gradum non superstitiosè, sed ob politicum finem, abstinendum esse à nuptiis. Rursus quoniam viderunt illam naturalem amicitiam, veluti fugere in quarto, & in reliquis inferioribus gradibus, concedebant nonnulli nuptias in quarto, multi in quinto, & inferioribus gradibus vt amicitia quodammodo fugiens reuocaretur, vtque isto pacto charitas inter homines spargeretur latius, & plures amica societate iungerentur. Nam postquã charitas ad paucos affectuum vicio & scelere contrahi cœpit, rursus per connubia eam diffundi in plurimos sapienter statuerunt nationum gubernatores. Vnde Philo: ***Connubia cum exteris, nouas coniunctiones faciũt, nihilo deteriores quàm consanguinitas.*** Et Cicero affirmat charitatem ad plurimos serpere affinitatibus. Etsi autem hanc honestissimam rationem esse iudico, nolim tamen in ea regulam generalem figere, sed habendam esse rationem publici boni, & ad illud accommodandas esse leges.

Triplices leges. 1. Pontificiæ.

Personarũ distinctio

Primùm igitur iudico, rectè discerni inter illustres personas, præsertim eas, penes quas summa rerum est, & alias. Est enim planè indignum communibus legibus principes constringere, vt nullis in rebus eis quicquam, quod tamen fieri possit sine offensione Dei & iniuria subditorum, concedatur, nisi quod infimis cerdonibus & baiulis ex lege communi conceditur, cùm tamen multis priuatis propter singularia in rem publicam & Ecclesiam merita iustè conceduntur priuilegia. Nec omnium in vlla bene constituta republica eadem est prærogatiua, id quod profectò omnem ordinem tolleret, & barbaricam ἀναρχίαν inueheret, qua nihil humano generi magis noxium esse poterit. Inter illustres igitur personas nuptiæ concedi iustè possunt in omnibus gradibus diuinitus non prohibitis, potissimum cum inde bonũ publicum speretur. Nam si idem finis monstrari poterit concessionis nuptiarum in illustribus personis, qui est prohibitionis in aliis, poterit & concessio & prohibitio simul stare sine vlla legis communis iniuria. Nam vt concessio non pugnans cum verbo Dei, vergit sæpe in publicum bonum in illustribus personis: ita prohibitio humana in aliis ad bonum publicum refertur. Non igitur inter se pugnant concessio & prohibitio, cùm finibus conueniant. Hanc ob causam concedi possunt illustribus personis nuptiæ in gradibus diuino iure non prohibitis, præsertim cùm contractus huiusmodi, vt diximus, videtur in bonum publicum cedere. Nulla enim lex Dei id vetat, nec voluntas communis legis alia esse potest. Siquidem omnis lex iusta bonum publicum sibi proponit, vt finem vltimum, quem cùm assecuta fuerit, sibi satisfactum esse iudicat, etiamsi τὸ ῥητὸν legis aliud videtur postulare. In papatu recurritur ad dispensationem, quæ non potest fieri, nisi per eum, penes quem est summa rerum, quam dispensationem Papa, tanquam summus in Christianorum orbe Monarcha sibi vindicat, & dispensat cum iis, qui pecuniam numerant. Subditorum autem non est dispensare cum suis principibus, sed iis subesse & parere, & nihil inquirere in ea quæ principes faciunt præter legem communem, præsertim cùm nec legem Dei violant, nec vllam suis subditis suo facto iniuriam inferunt, sed potius bonũ publicũ spectãt.

Quid concedendũ illustrib. personis.

2. Imperatoriæ.

De dispẽsationib. papisticis.

3. Propriæ nationum leges.

Quid expediat attendendũ est diligẽter.

Cæterùm, etsi eorum, qui in secundo gradu æquali sunt, & eorum qui infra eos collocantur, siue æquali, siue inæquali linea, nuptiæ, verbo Dei prohibitæ non sunt: tamen optandum esset in aliis omnibus, præter illustres personas, idque propter finem à nobis positum, prohibitionem humanam seruari, qua cauetur, ne qui contrahant in primo, secundo, & tertio gradibus, seruata & supputatione Canonica. Non enim tam spectandum est, quid liceat simpliciter, quàm id quod expediat faciátque ad humanæ societatis conseruationem & incolumitatem. Nam si idem permitteretur aliis quibusuis, quod illustribus personis propter certas causas conceditur, factiones metuendæ essent, ex quibus periculum immineret, ne potentiores instar piscium paulatim deuorarent minus potentes.

De nuptiis consanguineorum in quarto gradu.

Porro quia sæpe accidit, vt vnus volentium contrahere sit in tertio gradu, alter in quarto, vellem tales non arceri à nuptiis, sed reputari vtrunq; in quarto gradu, iuxta veterem regulam: Quoto gradu remotior distat à communi stipite, eo inter se distant. Hoc enim modo & charitas se ad plures diffunderet, & non prorsus alieni à sanguine, in bona mortuorum inuolarent. Vnde sæpe magnæ inimicitiæ oriũtur in societatis humanæ detrimentum.

A monarcha autem vellem caueri, ne contra has leges connubiales vllam permissionem aut relaxationem admitteret. Dispensationes enim, maximè si crebræ fuerint, faciunt vt leges paulatim vilescant, & tandem penitus intercidant.

DE AFFINITATE.

DIXIMVS suprà propinquitatem carnis, & affinitatem impedire nuptias. De propinquitate carnis hactenus disputauimus, quantum ratio instituti nostri postulat. Nunc ideò breuius de affinitate dicemus, quia ea res, ex iis quæ diximus, magna ex parte pendet. Excutiantur autem hæc ordine.

1. *Qui affines.*
2. *Nomina & comparationes affinium.*
3. *Regulæ iudicij.*
4. *Leges prohibitionis.*

I. Quinam dicuntur affines?

Descriptio.

AFFINES dicuntur non maritus & vxor. Ab his enim affinitas oritur: sed qui necessitudine quadam copulantur matrimonio iunctis, propter solas nuptias. Nam vt cognati ipsius viri necessitudine affinitatis mulieri iunguntur, ita cognati ipsius mulieris necessitudine affinitatis viro copulantur. Siquidem qui eiusdem cognationis proximæ non erant, noua hac necessitudine nectuntur, vt non minus sint inter se deuincti, quàm si essent cognati. Est ergo affinitas duarum cognationum necessitudo, quasi finibus & certis punctis contracta. Metaphora sumta est ab iis, quorum agri vicinis finibus sunt coniuncti. Quemadmodum enim illi, quorum agri finibus se contingunt, propter coniunctos agrorum fines, affines dicuntur: ita cognatio viri, quæ est veluti ager distinctus, & cognatio mulieris, quæ est vt alter ager distinctus ante nuptias, finibus, hoc est, marito & vxore, per nuptias copulantur, ideóque sic iuncti, affines dicuntur. Dicuntur ergo ipsius

Affinitatis definitio

Ratio nominis.

viri cognati, affines mulieres: & ipsius mulieris cognati, affines appellantur viri, propterea quòd duæ cognationes inter se per nuptias copulentur, & vtraque ad alterius cognationis finem accedat. Affinitatis autem huius ratio est: quòd maritus & vxor sint vna caro: ex quo fit, vt cognati ipsius mariti sint vxori affines: & cognati ipsius vxoris sint marito affines, vt alter ab alterius cognatis, quantum ad nuptias attinet, abstinere debeat, tanquam à propriis. Sunt enim noua quadam necessitudine, videlicet affinitatis, quæ non est deterior quàm cognationis, coniuncti.

Affinitatis ratio.

Et quemadmodum non omnes partes vicinorum agrorum finibus copulantur, sed in certis duntaxat locis ita consanguinei vxoris, & consanguinei mariti, tanquam agrorum distinctæ partes, non copulantur respectu mutuo, sed solummodo respectu, eorum qui cōnubio iuncti sunt. Quare inter consanguineos viri, & consanguineos mulieris, nulla est necessitudo nuptias impediens: sed solummodo inter consanguineos viri, & mulieris, & inter consanguineos mulieris & virū. Sed de hac re infrà, dicendum erit.

Limites.

Porro & hoc tenendum est, quòd affinitas iuxta leges ciuiles, solummodo ex nuptiis nascatur: sed secundum ius pontificium, ex quocunque coitu. Leges enim ciuiles tantum honestatis & necessitudinis necessariæ habuère rationem. Ius autem pontificium suis canonibus mixtiones promiscuas cauere voluit.

Origo.

2. *Nomina & Comparationes affinium.*

Fingamus nunc sponsum, nunc sponsam in hūc modum loqui.

1. Socer meus, *min mands eller hustruis fader: mein schvveher.)* Socrus mea, *(min mands eller hustruis moder: mein Schvvieger.)* His opponuntur gener meus, *(min daaters mand: mein Eidem.)* & nurus mea, *(min Sons hustrue, eller Sonnequen: mein Schnur.)*

2. Socer magnus, seu prosocer meus, *(min mands eller hustruis farfader: Elter Schvveher, oder Grosschvveher.)* Socrus magna, seu prosocrus mea, *(min mäds eller hustruis mormoder: Elter Schvviger, oder Gros schvviger.)* His opponūtur progener meus, *(min daater barns mand: vnter Eide)* & pronurus mea,) *min son sons hustru, eller daater sons hustru: vnter Schnur.*

3. Vitricus meus, *(min Steffader: mein Stieffuater.)* Nouerca mea, *min Steffmoder: mein Stieffmutter.)* His opponuntur, Preuignus meus, *(min Steffsön: mein Stieffsöhn.* (& Præuigna mea, *(min Steffdaater: mein Stieff tochter.*

4. Leuir meus, *(min mands Broder: meins mans Bruder, mein Schvvager.)* Glos mea, *(min mands Syster: meins mans schvvester, mein Schvvegerin.* His opponuntur, Sororius meus, *(min Systers mand: meiner schvvester man, mein schvvager.)* & fratria mea, *min Broders Hustru: (meines brudern vveib, mein schvvegerin.)*

Hæ sunt præcipuæ appellationes latinæ, vel si placet latinè hæc efferre, loquatur sponsus in hunc modum, Socer est vxoris meæ pater, & ego illi gener. Socer magnus, vxoris meæ auus, ego illius sum progener: & è conuerso, Pater meus vxoris meæ socer est, hæc illi nurus. Et auus meus, socer magnus siue prosocer est vxori meæ, illa illi pronurus. Item prosocrus mihi vxoris meæ auia est, & ego illi progener. Et retrò, mater mea vxoris meæ socrus est, illa huic nurus. Et auia mea vxori meæ socrus magna est, & vxor illi prónurus. Preuignus autem meus, est vxoris meæ filius, ex alio viro natus, ego illi vitricus. Et cōtrà, vxor mea liberis meis aliunde susceptis nouerca dicitur: liberi mei illi preuigni sunt. Frater meus leuir est vxori meæ. soror mea illi glos est. Duorum fratrum vxores inter se εἰνατέρες vocantur. sororius meus vxoris meæ frater. Fratria autem mea, fratris mei vxor. Hæc ferè ex Erasmo.

3. *Regulæ iudicij.*

I. Vir abstinebit ab vxoris cognatis, vt à propriis. similiter mulier abstinebit à mariti cognatis, tanquam à suis.

Prima.

Huius regulæ fundamentum est: Quòd maritus & vxor vna sint caro. Cùm igitur ego & vxor mea vna caro simus, ab ipsius cognatis, tanquam à meis, abstinebo, & illa vicissim à meis, tanquam à propriis. Ex quo sequitur. Eosdem gradus affinitatis qui consanguinitatis prohibitos esse.

II. Vir non potest eam ducere, cui sibi nubere non licet, nec mulier ei nubere, qui se non potest ducere. Cùm igitur nouerca mea est vna caro cum patre meo, non potest mihi nubere, quare & ego abstinebo ab illa, tanquam à matre. similiter quoniam vitricus meus vna caro est cum matre mea, non potest me ducere, quare & ego ab illo abstinebo, vt à patre proprio.

Secunda.

III. Cognati ipsius viri, & cognati ipsius mulieris affinitatis lege non prohibentur contrahere. Possunt igitur duo viri, qui sunt pater & filius, cum duabus fœminis, quæ sunt mater & filia, contrahere. Itē duo viri qui sunt fratres, cum duabus fœminis quæ sunt sorores, licitè contrahunt. Item vir vxore sua mortua, potest ducere eam, quæ nupserat fratri vxoris suæ iam mortuo. Item mariti filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel contrà, matrimonium rectè contrahunt.

Tertia.

Porro, etsi in Papatu olim numerarunt tria affinitatis genera impedientia nuptias, hodie tamen primum solummodo nuptias impedire rectè affirmant. Discernuntur autem affinitatis genera iuxta hanc regulam: Persona addita personæ per carnis copulam, mutat genus affinitatis, & non gradum. si ergo quis fuerit mihi in primo gradu cognationis, vt pote filius, & duxerit vxorem, illa fœmina erit mihi in primo gradu affinitatis, & in primo genere. si mortuo filio meo alius eam duxerit, is erit mihi similiter in primo affinitatis gradu, sed in secūdo genere. Verùm si idem aliam mulierem cognouerit, ea erit mihi quoque in primo gradu affinitatis, sed in tertio genere. Persona siquidem addita personæ, non gradum, sed genus solummodo affinitatis mutat.

Eadem est prorsus supputandi gradus affinitatis ratio, quæ est cognationis. Filius est mihi in primo gradu cognationis, ergo nurus mea erit mihi in primo gradu affinitatis. Nepos est mihi in secundo gradu cognationis, ergo pronurus mea est mihi similiter in secundo gradu affinitatis. Frater & soror sunt mihi in primo gradu cognationis, ergo sororius meus & fratria mea sunt mihi in primo affinitatis gradu, atque sic de cæteris.

4. LEGES PROHIBITIONIS GRADVVM AFFINITATIS.

I. *Nouercæ tuæ pudorem ne reuelabis.*

Ratio legis est: Pater tuus & nouerca tua vna est caro, vt pater tuus & mater tua fuère. Proinde vt à matre propria ita & nouerca tua abstinebis. Con-

Prima lex

Concluditur autem hæc lex ex prima regula, hóc pacto, Nouerca mea debet abstinere à consanguineis mariti sui, hoc est, patris mei. Igitur non licet illi, mihi nubere. Proinde neque mihi licebit, eam in vxorem ducere.

Pœna corporalis violatæ huius legis est mors. Moriendo, inquit, morientur ambo, sanguis eorum super eos. *Spiritualis*, Deute.27.20. Maledictus qui dormit cum vxore patris sui. Huius incestus meminit Paulus 1.Cor.5.1.

II. Pudorem socrus tuæ non reuelabis.

RATIO legis ex prima regula dependet. Deinde Socrus matris locō est, vt leges etiam affirmāt.

Pœna corporalis Leuit.20.11. hæc est: morte moriātur ambo. *Spiritualis*, Deu.27.23. Maledictus qui cum socru sua rem habet.

III. Pudorem vxoris patrui tui non reuelabis.

RATIO legis: Cùm vxor patrui mei debeat abstinere à consanguineis mariti sui, non potest nubere mihi, qui sum filius fratris mariti ipsius: Quare nec mihi eam in vxorem ducere licebit, vt patet ex secūda regula. Præterea vxor patrui est mihi loco amitæ, hoc est, in numero parentum. Igitur non minus ab illa abstinebo, quàm ab amita. Ex hac lege sequitur, quòd ab vxore mei auunculi debeam abstinere. Sunt enim patrui mei vxor & auunculi mei vxor, in pari gradu.

IIII. Pudorem vxoris fratris tui non reuelabis.

RATIO legis: Vxor mea debet abstinere à cognatis meis, Igitur abstinebit à fratre meo, & frater meus vicissim ab ea abstinebit. Lex ergo hæc nititur prima & secunda regula, Leuit 20.20. Ratio huius legis adiicitur hoc modo: Vir qui acceperit vxorem fratris sui, scelus est, pudorem fratris sui reuelauit, orbus erit. Et Imperator in Codice: Fratris vxorem ducendi, vel duabus sororibus coniungendi penitus licentiam submouemus, nec dissoluto quoquo modo coniugio.

Obiectio, ab exemplo & contraria lege.

Verùm huic legi duo videntur aduersari, exēplum videlicet & lex contraria. Exemplum est Gen.38. de filiis Iudæ patriarchæ, qui successiuè eandem fœminam Thamar in vxorem duxerunt. Consuetudo enim erat, vt si maritus ex vxore non gigneret, eo mortuo, frater superstes eandem duceret, vt excitaret mortuo fratri semen. Sed diximus supra, exempla non præbere firma argumenta, sine generali regula.

Respōsio ad exemplum.

Lex contraria est Deuteronom.25 5. Quando habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absque liberis mortuus fuerit, vxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater eius, & suscitabit semē fratri suo, & primogenitum ex ea filium, nomine fratris defuncti appellabit, vt non deleatur nomen eius ex Israël.

Respōsio ad Legē.

Respondeo, Discernendum esse inter legem generalem, quæ omnes obligat, & specialem, quæ ad paucos pertinet. Specialis enim lex, quam adduximus, solummodo locum habet in casu certo, in populo certo, & propter singularem finem, sicut circūstantiæ legis clarissimè indicant. Quare qui contra generalem legem fecerit, incestum committit, & Deo & naturæ se opponit.

V. Sororem vxoris tuæ non accipies vxorem.

ETSI hęc lex implicitè & obscurè ponitur in Mose, tamen eius clarissima ratio est, & ex prima regula dependet, quam tradidimus, & ex quarta lege, quam iam posuimus, euidenter concluditur. Nam si non licet vni fœminæ duobus fratribus nubere, profectò nec licebit vni viro, duas sorores in vxores ducere.

SEXTA LEX.

VI. Pudorem nurus tuæ non reuelabis.

RATIO legis est, Vxor filij mei, quæ nurus est mihi, debet abstinere à me patre mariti sui. Ergo filio meo mortuo, non licebit mihi eam, iam viduam, in vxorē ducere. Fluit enim & hæc lex à secunda regula.

Pœna corporalis violatæ huius legis, Leuit. 20.12, hæc additur: Vir qui dormierit cum nuru sua, morte interficiantur ambo ipsi, scelus fecerunt, sanguis eorum super eos.

SCHEMA.

Vxor patrui.	*Nouerca Socrus.*	*Vxor auunculi.*
Vxor fra.	IANVS.	*Soror vxoris.*
	Nurus.	
	Præuigna.	
	Filia præuignæ.	
	Neptis præuignæ.	

Hæ fœminæ nominatim in affinitate recensentur prohibitæ, excepta vxore auunculi, quæ tamen sub tertia continetur lege. Nam cùm prohibeor matrimonio iungi cum vxore patrui mei, profectò non licebit mihi in vxorem ducere viduam auūculi mei. Nam prorsus pari gradu & linea vtraque, videlicet vxor patrui, & vxor auunculi, me attingunt affinitatis iure.

Ἀνακεφαλαίωσις.

Hactenus de legibus cognationis & affinitatis, quantum quidem ad nuptias attinet, cùm ex verbo Dei, tum ex iure humano disputauimus. In verbo Dei clarissimè inuenimus decem & septem fœminas recenseri, cum quibus prohibemur matrimonio iungi, quæ sunt, *Mater, Filia, Soror, Auia, Neptis, Amita, Matertera, Nouerca, Socrus, Vxor patrui, Vxor auunculi, Vxor fratris, Soror vxoris, Præuigna, Filia præuignæ, Neptis preuignæ, Nurus.* Quæ autem ex consecutionis necessitate prohibentur, ex regulis, quas suprà tradidimus, patet,

Nuptiarū impedimenta.

Porro, præter consanguinitatem & affinitatem enumerantur plura nuptiarum impedimenta apud Iurisconsultos & Canonicos, vt sunt: Publicæ honestatis iusticia, adoptio, cognatio spiritualis, votum, ordo, &c.

1. Publicæ honestatis iustitia.

Publicæ honestatis iusticiam definiunt propinquitatem ex sponsalibus puris & certis prouenientem, robur trahentem ex Ecclesiæ institutione, propter eius honestatem. Hanc aiunt impedire nuptias, cum consanguineis sponsæ, ante consummatum matrimonium defunctæ. Ianus fidem dat Bertæ de futuris nuptiis, Berta moritur ante nuptias. Hîc quæritur, num liceat Iano Bertæ matrem, aut sororem, aut filiam in vxorem ducere. Canonici negant. Dicunt enim iusticiam publicæ honestatis huiusmodi nuptias non permittere, quæ publicæ honestatis iusticia, robur trahit ex Ecclesiæ constitutione.

Autoris iudicium

Verùm ego oppono isti robori Ecclesiæ pontificiæ robur Christianæ libertatis, quo exemti sunt legibus Antichristi, omnes qui in Christum credunt. Siquidem longè alia est honestas sponsæ Christi, quàm meretricis Babylonicæ, quæ externo fuco humanarum traditionū se pingit. Præterea Augustinus rectè ait: *Illa mulier, cū qua commixtio sexus non docetur fuisse, non pertinet ad matrimonium.* Nihil igitur vetat quo minus Ianus cōtrahat cum Bertæ defunctæ matre, vel sorore, vel filia, vel quauis alia ex eius cognatione. Verùm si spōsalibus accessisset copula carnis antè nuptias, affinitatis lege à cognatis Bertæ abstinere deberet.

2. Adoptio.

Adoptio iuxta leges quoque Cæſareas impedit nuptias. Nam per adoptionem parentum & liberorum loco cenſentur, qui adoptāt, & qui adoptantur. Huic legi oportet eos parere, qui ſunt ſub Romano Imperio, alij iſta lege non obligantur. Nam neque fundamentum habet in iure diuino, aut naturali, ſed ſolummodo habita eſt ratio politici boni, non ita latè ſe extendentis.

3. Spiritualis cognatio.

In Codice Imperatores volunt, *Spiritualem Cognationem*, quæ initur baptiſmo inter teſtes & eos qui baptizantur, connubia impedire. Verùm iſta lex nulla ratione nititur. Quare ratione quidem nullos obligat. Autoritate verò ſola obligat eos, qui magiſtratū agnoſcunt Cæſarem, tametſi illa lex non tam Cæſaris quàm Papæ cenſenda eſt, in cuius gratiam Cæſar iſtam legem in Codicem videtur tranſtuliſſe.

De voto & ordine ſuprà à nobis dictum eſt, &c.

Secunda conditio conſenſus.

Sit Honeſtus.

SECVNDA, quam requirimus in conſenſu, conditio eſt, vt ſit honeſtus. Eſt autem conſenſus honeſtus cùm circumſtantiarum, perſonarum, familiarum, ordinis, dignitatis, & officij ratio habetur, & quaſi æqualitas, quantum ad decorum politicum attinet, ſpectatur. Qui huius honeſtatis rationem non habet, non ſolùm malè ſuis rebus conſulit, verùm etiam ipſam naturam & Dei ordinationem ingratus contemnit. Nihil enim tam expetit cuiuſque rei natura, quàm ſibi ſimile, nihil abominatur æquè & deuitat, quàm diſsimile. Deus quoque, qui omnia ordine pulcherrimo diſpoſuit, vult, vt in vita & moribus decorum non negligamus. Honeſtus proinde vir, nuptias quærens, abſtineat ab inhoneſta fœmina, in dignitate conſtitutus ab infami, liber à ſerua, illuſtris ab obſcura, ſua familia, ordine, dignitate, officio indigna.

Ratio.

Quorum igitur intereſt diſpicere de aliorum nuptiis, in hac re prudentiam adhibeant, caueántque ne cæco amore & iuuenili impetu nuptiæ contractæ, vel claritatem familiæ, vel dignitatem ordinis, vel officij eminentiam maculent. Et ſi quando talis cōſenſus temerariè acceſſerit, autoritate cogent, qui poteſtatem habent, vt qui conſenſerunt, à ſuo temerario promiſſo, re adhuc integra, hoc eſt, ante nuptias vel carnalem copulam, diſcedant. Eſt enim huiuſmodi temerarius conſenſus contra Deum, qui vult omnia honeſtè fieri & ordinatè. Quapropter, etiamſi quis ſe iuramento aſtrinxerit fœminæ impari, poteſt à contractu rectiùs edoctus decedere. Nunquam enim placueris Deo, ſi præſtes quod temerariè iuraſti contra Dei voluntatem. Teneatur ergo regula iuris: Non eſt obligatorium, contra bonos mores præſtitum iuramentum.

Regula.

Tertia conditio conſenſus.

Sit iuſtus. Ratio.

TERTIA legitimi conſenſus conditio eſt, vt ſit iuſtus. Requirit autem iuſticia, vt liberi debitum honorem reddant parentibus, & parentes ſuorum liberorum ſanctam curam gerant. Hæc enim analoga parentum & liberorum officia ſunt. Qui ergo clam, hoc eſt, inſciis parentibus, aut iis qui eorum vice funguntur, contrahit nuptias, contra iuſticiam facit, atque adeò legis diuinæ transgreſſor eſt. Parentes qui non cogitant de honeſtis ſuorum liberorum nuptiis, immemores ſunt officij ſui, nec cogitant ſe voluntatem in hac re vilipendere. 1. Cùm igitur liberi non ſunt ſui iuris, non licet eis clandeſtinas ſectari nuptias, contra Dei voluntatem & naturæ legem, Honora patrem & matrem, vt tibi bene ſit. 2. Atqui Iuſtinianus Imperator nō permittit filiisfamiliâs vxores ducere citra parentum autoritatem, ídque putat naturali ſimul & ciuili ratione congruere. 3. Taceo Ethnicorum exempla quæ vel ex poëtarum ſcriptis nota eſſe poſſunt. Achilles apud Homerum, 9. Iliados non vult ſine patris ſui cōſenſu, ne regis quidem filiam in vxorem ducere. Andromacha apud Euripidem, cùm ipſius nuptiæ petuntur, reſpondit, patris ſui eſſe, ſponſalium ſuorum curam habere. 4. Experientia præterea teſtatur, nuptias ſine hoc iuſto cōſenſu initas, infelices eſſe, vt quæ ſint à Deo maledictæ & damnatæ. 5. Prætereo quòd apud honeſtas gentes, qui ſine conſenſu parentum vel duxerūt vel nupſerunt, meruerint abdicationem. Simo Terentianus parat abdicationem, patris nomen recuſans, quòd Pamphilus clam ipſo duxiſſet vxorem.

Confirmatio multiplex.

Canoniſtarum error.

Cùm Canonici contendunt conſenſum liberorū de nuptiis non poſſe irritum fieri reluctantibus parentum, falſum eſſe vel hinc conuincitur. Deus ne ſibi quidem vel vnius duntaxat diei ieiunium filiisfamiliâs vouere, neſcio patre, permiſit, neque gratum ſi vouiſſent, habere voluit, & ſcilicet probet, vt filia inconſulto patre, patris poteſtate exemta, addicat ſe connubio alieno viro, vt iam relicto patre inuito, vna ſit cum illo caro. 1. Etſi autem non licet liberis citra parentum autoritatem nuptias contrahere, tamen parentes nullo pacto debent cogere liberos ad nuptias quas oderunt, ſed illorum cōſenſum quærere, vt Geneſ. 24. 57. rogatur puellæ conſenſus. Vocemus, inquiunt, puellam, & quæramus os eius. Sit ergo talis temperatura, vt nec maiorum ſpernatur autoritas, nec liberis pereat ſua libertas.

Quarta conditio conſenſus.

Sit liber.

DEBET præterea legitimus conſenſus eſſe liber, ídque & iudicio & voluntate. *Iudicio* quidem, vt qui conſentit, ſano iudicio, ſine errore hoc faciat. Nam qui errat, iudicio fallitur. Qui fallitur iudicio, nō purè conſentit. Qui non purè conſentit, non verè promittit. Quicquid enim impedit cauſam, impedit etiam effectum. *Voluntate* verò, vt quod ſano iudicio probatum eſt, libera voluntate, eáque pura & nō turbata affectibus, approbetur. Non eſt igitur liber conſenſus, cùm vel impuberes, vel furioſi ſpondent nuptias, neque cùm quis cæco amore & vino captus contrahit, multò minus, cùm qui in aliena poteſtate eſt, autoritate & minis eorum, in quorum poteſtate eſt, cogitur. Hinc regula: Sponſalia, per vim & metum contracta, nulla ſunt.

Regula.

Quinta conditio conſenſus.

Sit plenus.

OPORTET etiam legitimum conſenſum eſſe plenum, idque & verbis vtrinque, & repromiſsione mutua. Verba careant omni fuco, ſint clara & perſpicua. Si autem conditio additur, ſit honeſta, grauis, vtilis. Futiles conditiones procul abſint à Chriſtianorum pactis. Promiſsio ſiquidem nuptiarum, vel eſt ſimplex & abſoluta, vel habet conditionem annexam. Simplex & abſolutus conſenſus aliâs fit promiſsione nuda, aliâs data arrha, aliâs annulo firmatur, interdum iuramentum accedit, quod tamen non facit nouam obligationem, ſed factam confirmat. Promiſsio quæ habet conditionem annexam, variat pro diuerſitate conditionis. Eſt autem conditio honeſta vel inhoneſta. Si honeſta fuerit conditio, ſtante cōditione, ſtat obligatio, & promiſsio, niſi impedimentum iuſtum interuenerit. Si inhoneſta fuerit conditio, pro nulla eſt habenda. Procul enim abeſſe ab ordinatione Dei oportet inhoneſtas & turpes conditiones.

Sexta conditio conſenſus.

Poſtre-

Sit sincerus. Postremò requiritur, vt consensus sit sincerus, hoc est, purus, sine omni dolo & fraude, ne alter alterum circumueniat mendacio, lactet iactantia & vanis promissionibus. Nam retecta fraude vel disceditur turpiter à pactione, vel nuptiæ si secutæ fuerint, erunt insuaues, & tota vita iniucunda & molesta. Nũquam enim commoda, & ex tui animi sententia vteris ea, quam tu ad te fraude pellexeris. Natura enim eum à quo sumus falsi, vt hostem odimus, nihilque humano ingenio inuisius, quàm frustrari spe atque expectatione tanquam debito. Huc refero conditiones tacitas inter honestas personas, videlicet integritatis seruatæ, & fidei coniugalis seruandæ, quæ nõ exprimuntur verbis, sinistræ suspicionis, aut mali ominis vitandi gratia.

DE QVARTA PARTE DEFINITIONIS CONIVGII.

DE FORMA.

Quid sit. QVARTO loco in definitione meminimus formæ coniugij, quæ est legitima vnius maris, & vnius fœminæ in vnam carnem coniunctio. Qui enim ante coniugium duo erant, per nuptias vna fiunt caro, & veluti vnus homo. Cùm autem in carnem vnam Carnis significatio. dicitur, vna caro est intelligenda. Porro caro hominem significat, vtrumque ex Hebræi sermonis proprietate. Itaque qui prius duo erant homines conglutinati matrimonio, fiunt vnus. Hæc vnio coniugum, in prima coniugij institutione pulcherrimè pingitur, ad quam picturam pios coniuges aspicere oportet, vt rectè de vinculo coniugali cogitent. Quemadmodum enim Adam vnus est conditus, & ex eius latere sumta est fœmina, tanquam pars eius, & postea rursus à Deo per nuptias coniuncti sunt: ita mas & fœmina contrahentes in vnam carnem tanquam in vnum Adamum coalescunt, vt iam non vt duo, sed veluti vnus homo censeantur. Ex quo sequitur, tantam mariti & vxoris in coniugio esse necessitudinem, quanta poterit esse maxima, adeo vt Coniugii vinculum omnium arctissimũ. necessitudinem, quæ est inter parentes & liberos longè superet. Siquidem vnam carnem in coniugio fieri, est summa vniri animorum & corporum coniunctione. Aristoteles ex sententia Pythagoræ amicum definit esse cuique alterum ipsum. Sed Deus cõiugem definit esse cuique eundem ipsum. Est proinde Duplex. duplex vnio coniugum honestorum, vna animorum, altera corporum. Quemadmodum enim animorum consensus legitimus ex duobus animis vnum reddit: ita corporum legitima coniunctio ex duobus corporibus vnum efficit. Etsi autem ex hac vnione æqualitas coniugum quodammodo concluditur: tamen pares non sunt, nisi impar sit viro fœmina: Quemadmodum festiuè lusit Martialis Epigrammate:

Inferior matrona suo sit, Sexte, marito,
Non aliter fiunt fœmina virque pares.

Loci paulini explicatio. Porro cùm Paulus affirmat, eum qui adhæret scorto, vnam fieri carnem cum scorto, & ad id probandum adducit verba ex Genesi, de prima coniugij institutione: Et erunt duo in carnem vnam, non vult fornicarium concubitum æquare cum coniugali copula, quæ est ordinatio Dei, sed eum vt horrendam confusionem ordinis diuini, inuectam à diabolo, damnat. Etsi autem commixtio scortatoris & scorti, vnam carnem facit, si similitudinem mixtionis corporum solummodo attendimus: tamen in coniugio cogitanda est longè diuersissima & animorum & corporum copulatio, vt quæ à Deo sit, Deo placeat, naturæ congruat, legibus approbetur, vt bona Dei ordinatio & societas sancta. Paulus ergo in confusionem Christianorum, qui scortationem sectabantur, ita loquitur.

Quinque hypotheses. Cæterùm ex hac coniugij forma quinque concluduntur hypotheses, quarum explicatio, multum cõiugij excellentiam & dignitatem commendat & illustrat.

Prima. Necessitudo coniugii respectu cognatorum & cognatarum. I. Vir & vxor vna caro sunt, Igitur necessitudo inter virum & cognatas vxoris, & inter vxorem & cognatos viri, maxima est. Tantum enim vinculum est coniugalis vnio, vt alter in alterum se transferat, & alter cum altero totus cohæreat, quasi eiusdem substantiæ particeps. Hinc est quòd iubeamur lege Dei, non minus abstinere à cognatis coniugum, quã à propriis. Coniuges enim cùm sint vna caro, qui attingit matrem, aut sororem, aut filiam vxoris suæ, proximam carnis suæ attingit, & incestum committit. Sola autem animorum coniunctio, quæ spiritualis est vel maxima, & amor quantumuis ardens non impedit contractum coniugalem cum hominibus quibusuis. Necesse est igitur coniunctionem maris & fœminæ maximam esse. Proinde admoneat hæc vnio coniuges mutuæ necessitudinis, vt cogitent eã quamlibet aliam vel maximam superare.

Secunda. Ius coniugum. II. Vir & mulier sunt vna caro. Ergo ius corporum æquale est vtriusque in alterius corpus. Vinculum igitur hoc coniugale facit, vt neuter coniugũ ius sui corporis habeat, sed alter alterius. Quod non fit vinculo cuiusuis alterius necessitudinis. Ita enim Paulus ait: Maritus sui corporis potestatem non habet, sed mulier, & mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Quare? Quia vtrumque est alterius, & vtrunque est vnum. Est enim corpus vxoris, corpus viri, & corpus viri, corpus vxoris, & vtrunque vnum corpus. Debet ergo vir vxori debitam beneuolentiam reddere, similiter & vxor viro. Hęc debita beneuolentia est corporum vsus mutuus in coniugio. Ex hac hypothesi sequitur, polygamiam & adulterium cum lege naturæ pugnare.

Tertia. Insolubile coniugii vinculum. III. Vir & vxor sunt vna caro. Igitur firmissimũ & insolubile oportet esse coniugale vinculum. Dominus interrogatus de diuortiis, ex hac vnione masculi & fœminæ in vnam carnem, non soluendum esse coniugium respondet: Erunt, inquit, duo in vnã carnem. Item: Quod Dominus coniunxit, homo ne separet. Matt. 19. 4. &c. Hîc Dominus non negat vinculum coniugale solui posse, sed solummodo de officio mariti contra leuitatem Iudæorum, qui quauis de causa diuortia fecerunt, loquitur. Prohibet enim ne maritus soluat, quod Deus coniunxit, néue homo, qui alteri homini fœdere coniugali iunctus est, adulterio diuidat se ab eo, cui iunxit se connubio, aut vllam ob causam abiiciat carnẽ suam, contra Dei Christi dictum explicatur. mandatum. Cõcluditur autem breuissimè respõsum Christi hoc modo: Coniuges sunt vna caro ex Dei ordinatione: igitur vinculum coniugij debet à vobis haberi sacrosanctum & inuiolabile. Proinde non debet maritus quamlibet ob causam vxorem dimittere, dato illi libello repudij. Hæc vera est sententia responsionis Domini, qui non loquitur de homine iudice, vice Dei in iudicando fungente, & puniente ordinis diuini confusionem, sed de homine, qui alteri vinculo coniugij iunctus est, ne ipse soluat vinculum, quod Deus vult esse insolubile. Verùm cùm alteruter coniugum discedit à matrimonij lege, cõtra ordinationem Dei peccat, & soluit quod Deus solui prohibuit.

Erroris Canonistarum refutatio. Porrò qui ex dicto Domini contendunt vin-

culum coniugij indissolubile esse actu, non discernunt inter præcepta Dei & decreta Dei. Præcepta Dei violari ab hominibus possunt: Decreta autem Dei nunquam ab hominibus mutabuntur. Præceptum est, non occides. Hoc præceptum sæpe violatur contra Dei voluntatem, qui non præcipit, nisi quod vult fieri. Sic hoc loco, homo ne separet, præceptum est, quod tristissimè ab hominibus violatur. Nam si decretum esset, mutari non posset, ne ab ipso quidem Deo, qui mutabilis non est, neque ab homine, qui decreta mutare non potest. Quis enim voluntati eius restitit? Verùm ne quid dubij auditoribus relinquatur de dicto Domini, quod dicimus esse non decernentis, sed prohibentis, quæstionem Pharisæorum cum responso Domini conferamus. Pharisæi itaque tentantes Dominum quærunt, num liceat dimittere vxorem quamuis ob causam. Ad hanc interrogationem Dominus ex forma coniugij respondet hoc modo. An non inquit legistis, quod qui fecit hominem, masculum & fœminam fecit eos. Hinc infert ex modo instituti coniugij: Propterea relinquet homo patrem & matrem, & agglutinabitur vxori suæ, & qui duo erant, erunt in vnam carnem, hoc est, fient denuò vna caro, seu vnus homo, vt vnus ab initio creatus erat, vt esset videlicet signum copulę cōiugalis in tota posteritate. Ex hoc fundamento, & ex hac conclusione infert Dominus præceptum, quod opponit leuitati Iudæorum, qui quamlibet ob causam suas abiecerunt vxores, & ait: Quod ergo Deus coniunxit, homo ne separet, μὴ χωριζέτω, hoc est, Quia Deus coniunxit coniuges, & vult eos manere coniūctos, ego pręcipio vobis, ne quis separet, quod Deus vult vnum manere. Quod si quis fecerit, siue leuitate, siue malitia, absque iusta causa, in Deum peccat. Cùm igitur vnio & separatio inter se pugnant, & cōiuges sunt vnum, igitur non sunt separandi. Hinc patet, quod proposuimus, vinculum coniugale ex ordinatione & mandato Dei esse indissolubile. Huc respexerunt, qui definiuerunt coniugium esse legitimā masculi & fœminæ coniunctionem, indiuiduam vitę consuetudinem retinentem. Nemo enim sapiens cōtrahit matrimonium, nisi hoc animo, vt toto vitæ tempore sit indissolubile.

Quarta. De mutuo amore coniugum.

IIII. Vir & vxor sunt vna caro. Igitur vir & vxor se mutuo amore complecti debent. Sic Paulus ad Ephes. 5. 28. necessitatem mutuæ dilectionis coniugum ex hoc fonte deriuauit: Viri, inquit, debent diligere vxores suas vt corpora sua. Qui enim vxorem diligit, seipsum diligit. Nullus enim suam ipsius carnem odio habuit, imò enutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam. Rationem subiungit Paulus, ex forma coniugij petitam, cùm inquit: Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carnem vnam. Neruus proinde argumenti Paulini est: Maritus & vxor sunt caro vna, qua nihil potest esse coniunctius: Ergo ipsa lęx naturæ requirit, vt coniuges se mutuo ament. Est enim contra naturam, si quis seipsum oderit.

Symbolū huius amoris.

Huius mutuæ dilectionis symbolū in sacris Iunonis apud Ægyptios conspiciebatur. Ita enim ait Eusebius li. 3. de præparatione Euangelica: Qui Iunoni sacrificant, bilem in sacris non adhibent, sed eam iuxta aram infodiunt. Nam quoniam viri & mulieres, id est, coniuges coniunctam significant vitam, ea re ostēditur, absque ira, & odio, & amaritudine matrimoniū esse oportere, sed loco iræ beneuolentiam, pro odio amorem, & pro amaritudine humanitatem esse decet. Ideo Sapiens dicit: Tria me exhilarant, & coram Deo simul & hominibus condecorant, concordia fratrum, amicitia propinquorum, vir & vxor inter se bene consentientes.

Encomiū huius amoris.

Clemens Alexandrinus de optimo vitæ genere disserens, hos senarios de mutua coniugum beneuolentia recitat: οὐ χρυσὸς, οὐ τυραννὶς, οὐ πλούτου χλιδὴ, τοσοῦτον εἶχεν διαφόρους τὰς ἡδονὰς, ὡς ἀνδρὸς ἐσθλοῦ καὶ γυναικὸς εὐσεβοῦς γνώμη δικαία, καὶ φρονοῦσα τ' ἀνδρικά. hoc est, *nec aurum, nec imperium, nec opum deliciæ tam præstantes habent voluptates, quàm boni viri beneuolentia iusta, & piæ fœminæ animus mariti studiosus.*

Eiusdem stabilimēta firmissima.

Porro naturalis ille amor, quo coniugum corda vniuntur, quóque coniuges mutuo cōuictu cum quadam suauitate fruuntur, multò fit stabilior, castior, sanctior, si viua fide, vero amore & timore Dei tanquam fundamento triplicato nititur. Hîc amor coniugalis est veluti surculus quidam, qui animis coniugum timentium Deum inseritur cogitatione ordinationis diuinæ, quam Deus vult amari, & in honore esse, fulcitur in cordibus omni virtutum genere, augescit piis exercitiis, irrigatur rore cœlesti, id est, gratia Spiritus sancti, per veram Dei inuocationem, vt aduersus tempestates incidentes sit immobilis. Pellitur enim diabolus, qui huic ordinationi Dei insidiatur, precibus ardentibus & gratiarum actione. Denique, fructificat domi & foris.

Domi.

Domi quidem amicam, beneuolam & dulcem conuersationem parit. Item officiorum æquale studium, prolis, si qua datur, sanctam educationem, συμπάθειαν instar membrorum eiusdem corporis. Ἐπιείκειαν, qua errata in vitam incidentia teguntur. Breuiter, hîc amor coniugalis castissimos mores in tota vita gignit, qui sunt veluti nouum philtrum amoris coniugalis, ídque efficacissimum, iuxta hos Menandri versus:

> ἕν ἐστ' ἀληθὲς φίλτρον εὐγνώμων τρόπος·
> τοῦτο κατακρατεῖν ἀνδρὸς εἴωθεν γυνή.

Hoc est, *mores placidi & benigni verum sunt philtrum, quo mulier virum in amore sui retinet, & vir mulierem.*

Foris.

Foris verò amor cōiugalis gignit honestam apud omnes famam, testimonium mutuum sanctæ conuersationis, misericordiam erga inferiores, comitatem erga pares, honorem erga superiores. Breuiter, iustitiam erga omnes. Sed de officiis coniugum, quæ ex vno amoris fonte manant, aliâs copiosius.

Quinta. Coniugū consortiū.

V. Maritus & vxor sunt vana caro. Igitur maritus & vxor iuris diuini & humani consortes esse debent. Hinc Iurisconsultus partem definitionis matrimonij extruit, cùm ait: Matrimonium est coniunctio maris & fœminæ, consortium omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio. Etsi autem communicatio diuini & humani iuris, inter accidentarias cōiugij circumstantias, quæ à re ipsa distinguuntur, numeranda est: tamen eam sapienter adiectam esse à Iurisconsulto iudico.

De coniugiis in religione dispari.

Qualis enim, quæso, erit vitæ societas, vbi vel dispar religio, vel diuersa viuēdi regula fuerit? Profectò firma & stabilis animorum coniunctio, qualem in coniugio requirimus, nunquam erit inter eos, qui diuersam sectantur religionem. Canonem proinde, quo cauetur, ne Christianus ducat alienam à sua religione, laudo. Quantum autem mali in coniugio timendum sit à diuersitate religionis, vidit sanctissima matrona Rebecca cum diceret, Genes. 27. 46. Si acceperit Iacob vxorem de stirpe terræ huius, nolo viuere. Et Dominus Exod. 34. 16. ait: Nec vxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis. Ratio est, ne diuersitas religionis peruertat animum mariti, & ne soboles inter diuersas

religiones

religiones educata, omnē religionē tacitè auersetur: Quod quidē est initiū & caput extremæ miseriæ: Etsi autem Paulus 1. Cor. 7. probat coniugium fidelis & infidelis, videlicet contractum, cum ambo adhuc in fideles essent: (dicit enim huiusmodi coniugium sanctificari per fidelem) tamen dissuadet, ne fidelis cum infideli nuptias ineat. Nam cùm præcipit Christianis, vt fugiant conuersationem cum infidelibus, manifestè generali dicto vetat, ne fidelis se matrimonio iungat cum infideli. Nolite, inquit, 2. Cor. 6. 14. iugum ducere cum infidelibus. Quod enim consortium iustitiæ cum iniustitia? & quæ communio luci cum tenebris? & quæ concordia Christo cum Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? & quæ consensio templo Dei cum simulachris? Etsi ergo Paulus non vult fidelem vxorem ab Ethnico discedere, nisi ille recuset coniunctum: tamen non permittit mulieri liberæ, iámque Christum professæ, nubere, nisi in Domino, hoc est, suæ religionis viro. Iohannes prohibet, ne salutemus quidem eos, qui alienam à Christi religione doctrinam afferunt, & scilicet probaret, si pius matrimonio cum infideli iungeretur? Breuiter, pij est declinare à malo, prudentis præcauere pericula, sancti à prophano abstinere, sapientis alieno malo sapere, insani in ignem se sponte conijcere. Samson fortis erat: Salomon sapiens: Achab potēs, sed à mulieribus diuersæ religionis decepti sunt. De hac quæstione vide quæ annotauimus ad finem secundæ Epistolæ Iohannis.

Encomiū huius amoris.

Eiusdem stabilimē ta firmissima.

Domi.

DE QVINTA PARTE DEFINITIONIS CONIVGII.

DE FINE.

QVINTA definitionis nostræ pars meminit finis instituti à Deo coniugij. Est enim coniugium institutū mutui adiutorij causa. Ita enim institutio habet: Non est bonum hominem esse solum, sed faciamus ei adiutorium coram ipso. Nam cùm creator rerum Deus, sit & optimus & sapientissimus, fieri non potest, quin omnia creauerit ad bonos fines, & cùm rationalis creatura, reliquas creaturas dignitate & gradu superet, dubitandum non est, quin eam condiderit ad optimum finem, cui coniugium destinatur. Vt autem memoriæ discentium consulamus, in hūc modum placet fines coniugij ex obiectorum diuersitate distinguere, 1. vt alius finis sit coniugij, si ipsos coniuges, & eorum familiam seorsum, consideremus. 2. alius, si ad Ecclesiam & Rempublicam. 3. alius denique, si ad Deum ipsum respexerimus: quem omnia propter suam gloriam condidisse certum est.

Mutuum adiutoriū

Foris.

Triplex finis coniugij.

Quinta.

Coniugū consortiū

FINIS coniugij, si ipsos coniuges, & eorum familiam respicimus, quadruplex est, videlicet, συνήθεια, ἁγνότης, οἰκουρία, γένεσις. Sed de singulis breuiter dicemus.

Primus, cōiugum respectu, est quadruplex. 1. Societas & familiaritas.

De coniugiis in religione dispari.

Συνήθεια et familiaris est amica societas, ad quam hominem conditum esse etiam Aristoteles intellexit. Nunc autem cùm nulla societas iucundior esse possit, & magis amica, quàm piorum coniugum inter se, nemo sanæ mentis inficiabitur, coniugalem societatem reliquis omnibus anteponendam esse. Atque ideò Deus primos homines coniugali societate, idque vinculo insolubili coniunxit, vt ipso facto testaretur, hanc esse præcipuam societatem. Quàm autem dulcis sit hæc societas, nemo vel cogitare potest, nisi ipse expertus fuerit. Verùm quoniā hæc sancta societas Deo est gratissima, & hominibus coniugali fœdere iunctis suauissima, diabolus, hostis ordinationis diuinæ, nihil non facit, vt hanc societatem turbet, & insuauem reddat. Quare coniugum piorum officium fuerit, precibus assiduis se insidiis diaboli opponere, & rogare Deum, vt ipse suam ordinationem castissimorum angelorum præsidio tueatur.

ἁγνότης, castitas est, quæ in hac corrupta natura vix seruari potest, nisi in sancto coniugio. Ideò Paulus dicit: Propter fornicationem vnusquisque habeat suam vxorem, & vnaquæque suum virum. Item, Nolite fraudare vos inuicem, nisi fortè ex consensu ad tēpus, ne tentet vos Sathanas, propter incontinentiā vestram. Significat Paulus his verbis thorum immaculatum, hoc est, congressum honestorum coniugum esse castitatem, qua incontinentia & immunditia cauetur.

2. Castitas

Paphnutius etiam concubitum cum propria vxore σωφροσύνην, id est, castitatem nominat. Verùm quoniam diabolus, autor omnis turpitudinis & immundiciei, sola immundicia delectatur, omnia tentat, vt castitatem honestorum coniugum, turpissimo alienæ libidinis cœno contaminet. Quam ob causam inde vsque ab initio cōiugibus insidiatus est, & quotidiè obiicit multas occasiones, quibus vt laqueis constringere honestos coniuges conatur, vt victi tādem alieno amore castitatem coniugalem contaminent, & illicitos sequantur amores. Quare & hîc imprimis vigilandum est piis coniugibus, ne diaboli insidiis locum faciant.

Οἰκουρία, sedulitas est, in tuenda & conseruanda domo, seu diligens cura & custodia domus & familiæ. Sine hac sedulitate societas coniugalis incolumis esse nequit. Vbi enim negligitur domus, ibi ruinam sequi necesse est. Hunc finem coniugij requirit Paulus, cùm iubeat matronas esse οἰκουρούς ad Tit. 2. 5. Tametsi autem οἰκουρία hæc ad vtrumque, hoc est, ad maritum & vxorem, pertinet, vt Clemens Alexandrinus testatur, dicens: Vxorem viro datam esse, vt sit βοηθὸς τῆς οἰκουρίας, hoc est, socia & adiutrix in tuenda & conseruanda re familiari: tamen Paulus hoc potissimum vxori tribuit, vt quæ assiduè se domi contineat. Nam cùm maritus sæpe foris agit, nisi vxor sit οἰκουρὸς & οἰκονομική, hoc est, sedula in curanda familia, quò omnia rectè domi agantur, peregrinante marito, non diu manebit familia salua. Laudantur igitur mulieres industriæ, & οἰκουροί, à Solomone: inquit, timens Dominum, ipsa laudabitur. Date ei de fructu manuum suarum, & laudent eam in portis opera eius. Prouer. 31. 30.

3. Diligens cura & custodia familiæ.

Γένεσις eò pertinet (quatenus familiam propriam coniuges considerant) vt hæredes habeant, quibus bona sua post mortem relinquant, quique eorum nomen in memoria sempiterna conseruent. Hunc finem cùm sibi proponunt pij coniuges, regulam Christi teneant, videlicet: Quærite primùm regnum Dei, & iustitiam eius, & cætera adiicientur vobis. Nō ergo cumulent coniuges opes quouis modo, per fas & nefas, vt ditent suos hæredes, sed iustè quærant benedictionem à Domino, in timore Dei officium gnauiter præstantes. Sciant frustrà se laborare, frustrà vigilare, frustrà domum custodire, nisi Dominus eam ædificauerit. Atque hæ sunt partes primi finis coniugij, cùm videlicet ipsos coniuges per se consideramus, quarū prima animi coniugū sociantur: Secunda corpora casta seruantur: Tertia incolumitas domus custoditur: Quarta nomen & memoria piorum coniugum ad posteritatem propagatur.

4. Liberorum procreatio.

Si Ecclesiam & Rempublicam respicimus, finis coniugij est, vt seminariū sit Reipublicę & Ecclesię. Certum enim est, Deum conseruare & tueri coniugia propter Ecclesiam & Rempublicam, vt inde

Secundus finis, respectu Ecclesiæ & Reipub.

prodeant vtiles Ecclesiæ & Reipublicæ ciues. Huius finis Plato meminit in 6. de legibus cùm ait: χρὴ τῆς ἀειγενοῦς φύσεως ἀντέχεσθαι, τῷ παῖδας παίδων καταλείποντι, ἀεὶ τῷ θεῷ ὑπηρέτας ἀνθ' αὑτοῦ παραδιδόναι. hoc est, *Oportet operam dare naturæ perpetuo conseruandæ, relinquendo filios filiorum*, semperque pro se Deo cultores tradere. Et paulò pòst: χρὴ γεννῶντας τε, καὶ ἐκτρέφοντας παῖδας, καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντας ἄλλοις ἐξ ἄλλων θεραπεύοντας ἀεὶ θεοὺς κατὰ νόμους. Hoc est, *Oportet generare & educare liberos, vt vitam tanquam lampadem tradamus alijs, quò sint alij post alios, qui Deum legitimè colant.* Ad hunc finem Paulus respiciens, hortatur coniuges, vt pueros suos instituant in disciplina & admonitione Domini. Nam nisi recta fuerit educatio, nihil boni sperandum est de iis, qui educantur. Qui enim malè educãtur, sæpe fiunt sordes in Ecclesia, & perniciosi ciues in Republica.

Tertius finis, Dei respectu.

Finis coniugij, si Deum immediatè respicimus, est, vt coniuges sciant se coniunctos esse, vt ei, qui se coniunxit DEO, grati sint, vt vnà Deum laudent, celebrent, prædicent, de eius operibus & prouidentia misceant colloquia, simul Deum inuocent, & se inuicem hortentur ad timorem Dei, se mutuo consolentur, & si quid asperi inciderit in vita, spe futuræ resurrectionis & æternæ gloriæ, quę omnibus DEUM timentibus proposita est, cogitent suum coniugium imaginem esse quandam illius arcanæ copulæ Christi & Ecclesiæ, quæ copula hic inchoatur fide, amore, & noua obedientia: In æterna autem vita consummabitur.

Quartus finis, quomodo intelligẽdus.

Porro eorum sententiam, qui finem coniugij dicũt esse, vt sit sacramẽtũ admirãdę illius copulę Christi & Ecclesiæ hac ratione recipio, modo patiantur omnia corporata esse Sacramenta quædam rerum arcanarum. Siquidem nihil corporatum à DEO conditum est, quod non habeat aliquam comparationem ad res arcanas & inuisibiles. Coniugium enim propriè non est Sacramentum, hoc est, non est Sacramentum institutione peculiari, sed solummodo naturali imaginę. Est enim coniugium quædam imago nuptiarum Christi, & eius sponsæ Ecclesiæ. Nam vt coniuges copulantur spiritualiter fide & amore coniugali, & corporaliter mixtione sexuum: ita Christus & Ecclesia spiritualiter quidem fide & charitate, corporaliter verò naturæ conformitate copulantur. Ex quo factum est, quòd Ecclesia dicatur caro de carne Christi, & os de ossibus eius. Atque hactenus de coniugio dictum esto.

DE REPVDIIS.

Repudii & diuortii origo.

HACTENVS diximus de coniugio, ordinatione Dei sancta, vt nobis diuinitus commendatur. Nunc restat, vt de iis, quæ præter ordinationem Dei ex hominum culpa, proh dolor! contingunt, dicamus, quæ sunt duo, videlicet, Repudium & diuortium. Illud leuius, hoc tristius est. Non quidem quòd is peccet, qui vel iustis de causis repudiat eam, cui nuptias promisit, vel qui ob coniugis flagitium diuortium facit. Culpa enim non in persona innocente, sed in rea hæret, tametsi fieri interdum potest, quẽadmodum infrà dicemus, vt repudium fiat interdum cum honesta persona, propter graues causas, in sponsalibus non animaduersas.

Discrimẽ & definitio.

Inter repudium & diuortium hoc est discrimen, Repudium dicitur, cùm vel vterque, vel alteruter promissas recusat nuptias, & ita à pactione discedi-tur. Diuortium autem fit, cùm coniugium consummatum, propter alterius coniugum culpam, dirimitur. Sæpe tamen repudium etiam diuortium complectitur, sed nos hoc loco discernamus repudium & diuortium, vt dictum est.

Inter vtriusque causas discrimen.

Præterea vt plurimum interest inter sponsalia & nuptias: ita inter causas repudij & diuortij maximũ esse discrimen, sciendum est. Vetustas, vt ait Philippus, nominat sponsalia tantùm eas promissiones, in quibus fiunt pacta de futuro coniugio. Vt enim sponsus & sponsa à spondendo, id est, promittendo, nomen habẽt: ita sponsalia solummodo promittunt coniugum, quod nuptiæ perficiunt. Atque hinc est, quòd Christiani Imperatores pactionem matrimonij non antea habendam indissolubilem censuerunt, quàm cum ducta sponsa domum, nuptiarum festiuitas est celebrata. Quod tamen ita accipiendum est, si sola matrimonij promissio sit facta, & non etiam carnalis congressus accesserit. Nam si post sponsalia sequatur copula ante nuptiarum solennitatem, volente sponsa, verè tunc efficitur perfectum matrimonium. Tametsi autem desponsæ appellantur interdum vxores, vt in illo: Si quis sponsam alterius in agro oppresserit, morte moriatur, quia vxorem alterius violauit. tamen re ipsa non sunt vxores, sed ita dicuntur propter promissionem factam, & spem futuri coniugij. Coniugium siquidem quod propriè sic dicitur, cùm mulier iungitur viro, à desponsatione quidem incipit, sed traditione perficitur. Vnde hoc discrimen natum est, vt illud initiatum, hoc ratum & consummatum dicatur coniugiũ. Ita enim Augustinus ait: *Non dubium est illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua commixtio sexus non docetur fuisse.* Huc accedit, quòd virgo despõsa non velet caput ante nuptias, quo facto significatur eam nondum venisse in potestatem viri. Canonistæ liberum volunt esse desponsæ vouere religionem, vel inuito sponso, sed hoc non permittunt vxori, reluctante marito. Quare ostendunt & ipsi, magnum esse discrimen inter sponsalia & nuptias.

Gradus coniugij.

Porro hos duos gradus, videlicet sponsalia & nuptias, placuit sapientibus gubernatoribus ad consummationem coniugij ordinare, vt intermedio tẽpore, hoc est, inter sponsalia & nuptias omnia diligentius inquirerentur, ne locus fraudi esset vllus. Et vt maior circumspectio adhibeatur, rectè in hoc regno constitutum est, vt ante nuptias trina denunciatio in solenni Ecclesiæ cœtu (interposita semper septimana integra) præcedat, cum hac admonitione, vt si quis habeat, quod constitutas nuptias iustè impedire possit, hoc significet maturè ante diem nuptiis dictum, cùm adhuc res integra sit. Hæc denunciatio cum admonitione planè ridicula esset & inutilis, si solus consensus, quo fit promissio, consummaret coniugium.

Trina denunciatio ante nuptias.

Obiectionis dilutio

Cùm igitur obiicitur ex iure Canonico, consensus facit nuptias, Respondendum est, hoc verum esse de consensu promittentis, & statim accipientis desponsam in sua. Nam hic consensus cohabitationis & carnalis copulæ est. Non autem verũ est, de consensu promittentis solummodo futuras nuptias. Ideo Iurisconsultus quidam ait: Consensus cohabitandi, & indiuiduam vitæ consuetudinem retinendi, facit coniugium. Consensus igitur promittentis tantùm, etiam accedente iureiurando non facit matrimonium. Ideó suprà diximus ex scholasticorum sententia: Consensum esse caussam matrimonij, sed non totam. Est enim consensus, vt illi aiunt, causa, vt fiat matrimonium, nõn vt sit: Inter quem gradũ & nuptias, quæ sunt secundus gradus perficiẽs matri-

Cõsensus quo sensu sit causa matrimonij.

matrimonium,possunt varia eáque iusta, promissarum nuptiarum impedimenta incidere. Medium proinde tempus inter sponsalia & nuptias relictum est vtrique parti,vt diligentius inquirant, num aliquid sit aut offeratur, quod consummationem matrimonij instè impediat.Cum his non pugnat forma pactionis qua in hoc regno vti solemus in honestis sponsalibus.Ita enim quæritur:Vis hanc habere in vxorem? Vis hunc habere in maritum? & respondetur,volo.Nam hæc voluntas intentionis est,qua animus inclinat ad futuras nuptias,non traditionis,qua alter alteri se totum tradit,vt iam vnum sint,vnà habitent,& indiuiduam vitæ consuetudinem retineát. Neque his aduersatur dictum Domini: Quos Deus coniunxit,homo ne separet.Nam Christus loquitur de coniunctis legitimè,qui consummato iam matrimonio,in vnum hominem conuenerunt. Siquidem non de repudio desponsæ, sed de diuortio iustæ vxoris,& interrogatus erat,& hoc responsum dedit Dominus.

Spõsaliorum formula.

Iam ad iudices veniamus.Cùm repudium permitti petitur, pius & sapiens iudex ante omnia grauiter perpendat & dispiciat, quod vtile sit Ecclesiæ, quid commodum reipublicæ,quídque faciat ad piam coniugum concordiam.Et contra, Quid vel Ecclesiæ & & Reipublicæ officere,hoc est,quid Ecclesiam scandalo offendere,quídque Rempublicam lędere,quídque priuatam vitam potest reddere molestam. His enim tribus,hoc est,Ecclesiæ Reipublicæ, & priuatæ familiæ destinatur coniugium. Quare si sapiens iudex præuiderit aliquid periculi,vel Ecclesię,vel Reipublicæ, vel priuatæ familiæ imminere ex coactis nuptiis, sua prudentia imminenti malo occurrat. Siquidem coacta matrimonia malos exitus habere solent.Hac regula in animis iudicum concepta, facilius fuerit quasuis repudij causas excutere, diiudicare,& bona conscientia determinare.Nã cùm Paulus dicit, agens de separatione coniugum: ad pacem nos vocauit Deus,iudex securè hoc dictum, vt regulam iudicij,sequi potest, præsertim cùm de repudiis agitur.

Iudicum officium.

DE CAVSIS REPVDII.

Prima causa consensu

CVM quæritur repudium,aut peccatum est in cõsensu eorum,qui promiserunt nuptias,aut inter personas, post pactionem nuptiarum aliquid interuenit quod vel iure consummationem coniugij impedit,vel vtrumque contrahentium, aut alterum offendit.

In consensu peccatur,vel cùm alteruter negat cõsensum,vel alioqui contra conditiones legitimi cõsensus,pactio de nuptiis facta est.

De negatione consensus.

Quando negatur consensus ab vno, & ab altero clam esse factus asseritur, quęrendum est,an interuenerit carnalis capula, nec ne. Si interuenerit carnalis copula, quærendum est, an fœminæ fama antea fuerit illæsa,nec ne. Si interuenit carnalis copula, & fama fœminæ compressæ antea fuit honesta, admonẽdus est qui accusatur violatæ fidei datæ,grauiter à iudice, vt cogitet quantum peccatum sit fidem fallere,præsertim cùm videatur confirmata esse carnali copula,& frotè prole. Si perstiterit reus in negando, nolim tamen ipsum statim absolui, propter ipsius conscientiam, cui iudex consulere debet. Nam qui clam promisit, & copula postea consummauit promisionem, viuet in perpetuo adulterio, mala cum conscientia,si alteram,priore viuente, duxerit,etiamsi fuerit liberatus per iudicem,mendacio deceptum.Quare in hoc casu iudicarem consultum esse, sequi consilium Gregorij, qui præcipit, vt is, qui inficiatur promisionem factam de nuptiis, septima cognatorum, aut aliorum honestorum virorũ manu se purget. Quod cùm fecerit, iudex illum liberum pronunciabit, imposita scortationis mulcta. Verùm si vel infamis fuit fœmina antea, vel non est secuta copula, constanter negans pactionem de nuptiis interuenisse, sine iuramento liber dimittatur.

Cæterùm,si vterque fatetur consensum,à quo alter cupit discedere, examinandus est consensus, an fuerit legitimus, hoc est, licitus, honestus,iustus,liber,plenus,sincerus.

De examine consensus.

Si non fuit licitus consensus,sed illicitus, vt qui factus sit contra gradus cognationis & affinitatis, lege Dei prohibitos,pro nullo habebitur. Addo etiam,si fuit initus contra humanas leges,etsi diuortium non instè facit:tamen repudium rectè fecerit.

Si illicitus.

Si consensus non fuit honestus,temerarius omnino est iudicandus,atque adeo pro nullo habendus,etiamsi iuramentum interuenerit. Etsi enim graue peccatum est,non præstare,quod iurasti:tamen certum est, grauius adhuc peccari,si impleas, quod temere iurasti.Teneatur ergo regula: *In malis promissis rescinde fidem. In stulto voto muta decretum.* Non honenestum consensum dico, qui vel petenti repudium, vel familiæ ipsius, vel ordini & dignitati congruit. Deus enim vult hominem,quem ad honestatem cõdidit,honestatis & ordinis amantem esse, & vult singulos suum statum & dignitatem in timore Domini tueri & conseruare. Plura de hoc genere consensus suprà diximus.

Si non honestus.

Si consensus non fuit iustus, hoc est,si promisio de nuptiis facta est contra illorum voluntatem, in quorum potestate sunt illi, qui paciscuntur de nuptiis,potest per iudicem rescindi tanquam iniustus,siue secuta sit carnalis copula,siue non, nisi aliter parentes,aut illi qui in parentum loco sunt,persuaderi possunt.Pontificia autem constitutio contrà pronũciat, nempe ratum esse matrimonium, quod insciis etiam & inuitis parentibus contractum sit per verba præsentis temporis.Ad quam constitutionem Erasmus in hunc modum respondet: Hic, inquit, vsu venit Legislatori,quod ferunt Herculi,cui dum vnũ cornu dissecuisse Acheloo fluuio, magis etiam intumescens ex alia parte minitaretur amnis,imò fit, vt pro resecto vno hydræ capite plura suppullulent. Non enim solùm verùm est,quod dicitur: Ex malis moribus nasci bonas leges, verumetiam ex optimis legibus hominũ peruersitas gignit mores pessimos. Opinor autẽ humanũ esse decretum, solo consensu coire matrimonium,vt qui legem pro ratione temporum statuit, possit eandem pro ratione temporũ vel abrogare vel moderari. Atque iam nunc ex hac lege Quòd adolescentes bene natos,quòd puellas etiam summo loco natas vidimus, & videmus implicari infaustis perplexisque cõiugiis, ingenti luctu parentũ & propinquorũ, nonnunquã & summo Reipublicæ discrimine.Hæc Erasmus,qui mollius Papã tractat.Ego dico:Præceptum Dei:Honora patrem & matrem,vt bene tibi sit,anteponendum esse constitutioni Antichristi.Nunquam enim Deus istud matrimonium probauerit,quod coiit contra suum mãdatum. Quare nunquam rata habenda sunt,neque sponsalia,neque matrimonia,contracta inuitis & reluctantibus parentibus.

Si iniustus.

Si consensus non fuit liber,sed vel coactus,vel eorum, qui per ætatem aut morbum sano destituuntur iudicio,non est habendus pro consensu. Locum enim nõ habet consensus,vbi metus,vel coactio, vel error

Si coactus, sine iudicio & voluntate.

error iudicij intercedit. Neque refert, cùm de repudio agitur, siue coactio fuit absoluta, hoc est, per vim externam facta, siue conditionata per minas, vnde metus. Neque liber est consensus, quando mentis vigor in iudicãdo, quasi inficitur mero aut cæco amore. Vt enim radice viciata veneno, arbor non profert bonum fructum: ita mens vino & amore infecta, non sanè iudicat. Pessimi enim & imprudentissimi sunt consiliarij Amor & vinum. Quare si quis ebrius promisit, cuius sobrium pœnitet, potest à promissione discedere, & à iudice absolui. Si interuenerit copula carnalis, ebrij cum amata fœmina, fortè etiam ebria, quæ affirmat & probat coram iudice, per vanos homines, vt lenones & fœminas infames, promissionem coniugalem compressam præcessisse, nihilominus scortatio, & non coniugium habebitur. Quare iudex tales scortationis pœnæ subiiciet.

Si consensus non fuit plenus, hoc est, claris verbis & perspicuis expressus, non obligat simpliciter, sed ex aliqua parte, videlicet cùm libidinosus aliquis promissionibus obscuris, quæ possunt plures interpretationes insidiosè recipere, eásque simplex virgo, aut vidua honestæ famæ de coniugio verè promisso intelligit, virginem aut viduam lactet, atque ita deceptam corrumpat. Hic profectò iudico pronunciãdum esse pro persona decepta, hoc videlicet modo, vt deceptor, vel eam quam blanditiis pertraxit ad cõcubitum, in vxorem ducat, vel si ad hoc induci per iudicem non possit, multa stupratoris puniatur, vt satisfiat & magistratui, & personæ læsæ.

Si nõ perspicuis verbis expressus.

Si cõtractus nõ fuit sincerus, hoc est, si quis aut dolus aut error claris verbis suberat, cuius generis sunt: si quis mẽtitur personã, fortunã, conditionem, qualitatem. Tot enim erroris genera, cùm de nuptiis agitur, numerant Canonici.

Si dolosus

Exempla.

Personã mentitur, qui se alium fingit quàm est, vt si quis diceret se Senatoris filiũ, cùm sit carnificis.

Fortunam mentitur, qui se diuitem iactat, vt stulti proci facere solent, cùm sit pauperrimus.

Conditionem mentitur, cùm quis nobilem se dicat, qui est plebeius.

Qualitatem mentitur, si quis honestum se prædicat, & probum, cùm sit inhonestus & improbus. Si quis veræ religionis sectatorem se affirmet, cùm sit hæreticus. Si qua se pro virgine spondet, cùm sit corrupta. Si quis vel qua morbum celat suum ante sponsalia, qui ante nuptias deprehenditur. Hic iudex sequatur Canonem: Fraus & dolus nemini debent patrocinari. Item, Nemo debet lucrum de suo dolo reportare.

Regula.

Porrò si post legitimum consensum aliquid inter personas, quæ pactæ sunt de nuptiis, interuenerit, quòd offendit, hac via procedendum esse iudico, vt primùm audiatur, an vterque cupiat à pactione discedere, aut alteruter tantum.

Secunda causa, inter personas.

Si vterque cupit à pactione discedere, iudex grauiter reconciliationi (modo spes sit, vt tranquillè cohabitent reconciliati) det operam. Verùm si persuaderi non possunt, vt consumment promissionem legitimè factam, iudex quærat, an copula carnalis exceperit sponsalia, néc ne. Si copula carnalis non accessit post sponsalia, velim iudicem non magnopere esse solicitum, de causis offensæ interuenientibus. Sed, ne quid deterius ex coactis nuptiis eueniat, permittere rescindi contractum, vt imperfectum, ita tamen, vt iustas pœnas fidei non seruatæ, ratione fortunarum & conditionis, luant. Atsi fortè copula interuenit, matrimonium consummatum est, & pertinet quæstio iam non ad repudiũ, sed ad diuortium. Quare non licebit eis extra rationem fornicationis à pactione discedere, quam copula confirmauerunt. Hoc rescriptum fuit à Gregorio IX. & Imperatorum approbatur legibus.

Si vterque cupit à pactione discedere.

Sin autem alteruter à legitimo consensu ante nuptias cupit discedere, iudex rationes audiat mutatæ voluntatis, quæ si tales fuerint, vt vel meritò offendant, vel vitæ consuetudinem reddere possint molestam & insuauem, potest iudex discessionem à pactione permittere, si cætera salua sunt.

Si alteruter.

Canonistæ in hoc ordine primo loco ponunt hũc casum. Si alteruter post sponsalia, matrimonio nondum completo, votũ fecerit, hoc est, monasticam vitam elegerit, solutam aiunt promissionem. Quia scilicet nondum effecti sunt vna caro, completo scilicet matrimonio. Etsi autem nos votum istud, vt cõtra Deum susceptum, pro nullo habemus, sicuti suprà ostendimus, hoc tamen ex Canone isto colligimus, quòd Gregorius non voluerit solo consensu ratum esse coniugium ante nuptias.

Casus.

Si quis honestè vixit ante legitimum consensum, ita vt nullo crimine publicè sit notatus, sed post ea in infamiam ob quodlibet flagitium inciderit, potest honestæ personæ & innocenti, solutio pacti, modò petatur ante nuptias, concedi.

2. Casus.

Si alteruter in grauem morbum & tetrum inciderit, vt in lepram, gallicam scabiẽ, epilepsiam, phrenesin, potest sanus à pacto discedere, præsertim si copula non interuenit. Neque enim potest quisquam bona conscientia illud implere matrimonium, quo vti sine abominatione non possit, quin & se ipsum & cæteros perdat, quin & liberos ad perpetuam miseriam & commune Reipub. detrimentum gignat. Ante annos 40. ciuis erat Coronæ epilepsia laborãs. Hic vxorem duxit & ex ea duodecim proles sustulit, in quibus omnibus paternus morbus vt hæreditarius hæsit. An non præstitisset hic ab ista pactione discessisse? Eos igitur, qui huiusmodi tetris abominandísque morbis laborant, ita vellem esse affectos, vt sic vitæ rationes inirent, vt celibes viuere possent sine delicto, ne infortunium eorum ad multos peruaderet, sed se vnis concluderetur. Quam enim dulcissimum est genuisse, tam est acerbissimum videre liberos graui morbo afflictos, quem sæpe optarent parentes, fieri si posset, in se translatum potius, quàm eum in liberis suis tanto cum dolore aspicere. Vellem profectò, vt lege caueretur, ne vllis, qui abominandis, hæreditariis, & incurabilibus morbis laborant, permitterentur nuptiæ, præsertim cùm videantur diuinitus ad celibatum vocari, quibus Dominus ademerit matrimonii, ex bona conscientia exercendi, potestatem.

3. Casus.

Exemplũ.

Si quis vel oculum perdat, vel nasum amittat, vel ei quicquam turpius eueniat, Canones & leges permittunt alteri à pactione nuptiarum discedere, si nõ interuenit copula.

4. Casus.

Si superuenerit affinitas fornicaria, hoc est, si spõsus cognouerit aliquam ex cognatis sponsæ suæ in prohibitis gradibus, siue diuinis siue humanis legibus, etiamsi sponsa non cupit repudium, rescindenda est pactio cum priore inita: non sine animaduersione in eum, qui fidem priori datam, non seruauit.

5. Casus.

Permittuntur etiam nuptiæ, secundum Canones & leges, virgini aut fœminæ, desponsæ, si is qui cum ea contraxit de futuris nuptiis, diutius inuita sponsa peregrinetur. Nam illic dolus subesse videtur. Verùm hic tẽpus bienij præscribi velim, nisi fortè grauiores causæ moram istam non ferant, de quibus prudens iudex viderit.

6. Casus.

Si quis post contracta sponsalia cum vna (cum qua

7. Casus.

quarem non habuit) cum alia contraxerit, & cum ea misceatur, puniatur grauius, aliis in terrorem, ne tā facile rescindant datam fidem, & impunitas sceleris multis occasio sit peccandi: Sed maneat cum secunda, eò quòd cum ea consummauerit promissum matrimonium, quod tamen vix felix & expers molestię fore statuo.

Ex his repudij casibus iudicari potest de multis aliis, qui vel sub his continentur, vel his non multum sunt dissimiles.

DE DIVORTIIS.

Diuortiū, res tristissima.

SICVT diuortia tristiora & grauiora sunt quàm repudia: ita etiam maior cura in iudice requiritur, ne diuortia contra Dei voluntatem, aut faciat, aut approbet in certissimam eorum perniciem, qui non iustis de causis diuortia faciunt.

Variæ doctorū sententiæ.

Sententiæ doctorum hac in re multum variant. 1. Sunt enim qui vnam solummodo causam diuortij agnoscunt. 2. Sunt qui duas admittunt. 3. Non desunt qui tres iustas diuortij causas esse tradunt. 4. Multi quinque enumerant. 5. Alij adhuc multò plures. Quare etsi in tanta varietate videre, quid sit sequendum, difficile est: tamen expensis rationibus singulorum, quid nobis videatur tutissimum, ostendemus.

1. Eorum, qui vnicā diuortij causam cōstituūt.

Qui vnam solummodo causam diuortii constituunt, nempe adulterium, verbo Christi clarissimo se niti aiunt, Dominus interrogatus Matt. 19. 4. Num liceat homini dimittere vxorem quamuis ob causam respondet: An non legistis, quod qui fecit hominem à principio, masculum & fœminam fecit eos. Et dixit: Huius causa relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carnem vnam. Quapropter non amplius sunt duo, sed caro vna. Ex hoc fundamento infert hanc responsionem ad quæstionem propositam: Quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & duxerit aliam, mœchatur. In his clarissimis verbis insistunt, nullam aliam admittentes rationem diuortij.

Obiectio adu. priorem sentētiam.

Verùm eùm his obiicitur: Paulus præter fornicationem, causam diuortij aliam ponit, 1. Corinth. 7. nempe infidelis desertionem, hoc est, cùm infidelis deserit & discedit malitiosè à pio coniuge. Hic alij aliter respondent. Augustinus dicit: Infidelitatē esse adulterij quoddam genus, atque ideo includi in responsione Christi, quasi verò Christus esset interrogatus de solo diuortio inter coniuges, & non de diuortio illo spirituali, inter Deum & hominem. Quare illa dilutio planè puerilis est, & ridicula, & indigna Augustino. Alij videntur sibi rem acu, vt aiunt, tetigisse, ac illud vidisse, quod nemo ante ipsos videre potuerit. Dicunt enim, optimè conuenire inter Christum, & Paulum, in diuortij causis, modo hæc adhibeatur distinctio, quòd aliud coniugium par, aliud impar sit. Christus, inquiunt, de pari coniugio interrogatus, respondet, & vnam causam diuortij in eo facit, nempe adulterium. Paulus autem interrogatus de impari coniugio, similiter respondet, vnam causam in eo diuortij esse, videlicet, religionis imparitatem. Quasi verò Christus de genere vniuerso interrogatus, hac verborum forma: Num licet homini de quauis causa dimittere vxorem, de specie vna respondisset, & non ad quæstionem, vt erat proposita. At Iudæi omnes, inquiunt, fuerunt paris religionis. Verùm hoc falsissimum est. Fuerunt enim eo tempore diuersissimæ Essæorum, Pharisæorum, & Saducæorum sectæ, quæ non solùm inter se dissidebant, verùm etiam plerique omnes coniunctis animis & studiis se Christo opponebant. Neque defuerunt in isto populo, cùm hæc quæstio Domino opponeretur, qui sanctis Dei non minus aduersati sunt, quàm Mahometistæ hodie Christianis aduersantur. Hinc videmus & Augustinum, & alios, alioqui viros optimos & doctissimos, debili niti fundamento.

Respōsum Augustini ἀσύστατον

Aliud responsum.

Eiusdem refutatio.

Verùm qui responsum Christi Synecdochicôs accipiunt, non destituuntur firmis rationibus. Primum enim à genere tanquam à principio concludunt. Moses, inquiunt, Deutero. 24. 1. ob rem turpem permittit diuortium, & exemplum rei turpis ponit adulterium. Licebit igitur ob alias res turpes, & cum infamia coniunctas, fieri diuortia, vt sunt parricidium, venenum, proditio, vitæ insidiæ, furtum. Ad hoc confirmandum, testimonium Pauli adducunt: Si infidelis discedit, discedat, Non est alligatus frater aut soror in huiusmodi. Ecce, inquiunt, Paulus disertè, præter fornicationem, desertionem causam facit diuortij. Nam si deserta persona non est alligata desertori, profectò non mœchatur, si nubet in Domino. Vbi enim nullum est vinculum, ibi libertas est, ad nouas quærendas nuptias. Iam ex hac Pauli sententia, vnum ex duobus sequi necesse est, videlicet, vel Paulum Christo aduersari, cuius haud dubiè spiritu dictante, & scripsit, & locutus est: vel Christi verba accipienda esse Synechdochicôs, vt sub vna certa specie, more scripturarum, genus contineatur, sub quo consimiles species, quo ad sceleris grauitatem attinet, contineantur. Verùm cùm fieri non potest, vt Paulus Christo sit contrarius, absque omni dubio Christus sub fornicationis nomine intelligit etiam crimina, quæ grauitate fornicationem vel æquant vel etiam superant. Pius & honestus maritus non mu nus tristatur ex veneficio, parricidio, & sacrilegio vxoris, &c. quàm ex adulterio. Quomodo autem hoc dilemna solui possit sine sophistica, non video. Huc etiam vel maximè facere putant quæstionem à Pharisæis propositam. Interrogant enim Pharisæi, an liceat quauis de causa (vt vsitatum tum erat apud Iudæos) vxorem dimittere. Ad hanc quæstionem, Domini responsionem dirigendam esse contendunt, vt sit eius sensus: Non licet vxorem dimittere quauis de caussa vestro more, sed oportet grauissimas esse causas, qualis est scortatio, vt scortatio sit posita solummodo exempli causa. Hoc præterea confirmari existimant testimonio Matthæi, qui ex verbis Domini sic scribit cap. 5. 31. Dictum est antiquis: Quicunque dimiserit vxorem suam, det illi libellum repudij: sed ego dico vobis, quicunque dimiserit vxorem suam παρεκτὸς λόγου πορνείας, hoc est, præter rationem adulterij, facit eam mœchari. Hic non πορνεία solùm, sed λόγος πορνείας excipitur. Cùm ergo λόγος significat rationem & proportionem, quid vetat Christi verba sic interpretari: Qui dimiserit vxorem suam, nisi ob causam, quæ eam rationem criminis habet, vt scortationem æquet, ac proportionem quandam, quo ad sceleris grauitatem attinet, cùm scortatione habeat. Hanc sententiam multi pij Imperatores secuti vidētur, qui multa crimina in suis legibus enumerant, propter quæ diuortia admittunt.

Sententiæ explicatio, qua diuortiū permitti plures ob causas, postea positas, probatur.

Sunt autem hæc Iustiniani Imperatoris verba in Codice: *Sicut enim sine iusta caussa dissolui matrimonia iusto limite prohibemus: ita aduersa necessitate pressum vel pressam (quamuis infausto, attamen necessario auxilio) cupimus liberari. Si qua igitur maritum suum adulterum, aut homicidam, aut veneficum, aut certè contra nostrum*

Confirmatio ab autoritate imperatoria.

imperium aliquid molientem, vel falsitatis crimine condemnatum, inuenerit: Si sepulchrorum dissolutorem: Si sacris ædibus aliquid subtrahentem: Si latronem vel latronũ susceptorem, vel abactorem, vel plagiarium, vel ad contẽtum sui, domusve suæ, ipsa inspiciente cum impudicis mulieribus, (quòd etiam castas exasperat) coitum ineuntem: Si suæ vitæ veneno, aut gladio, aut alio simili modo insidiantem: Si verberibus (quæ ingenuis aliena sunt) afficientem se probauerit: tunc repudij auxilio vti, necessariam ei permittimus libertatem. Vir quoque pari fine claudetur, nec licebit ei sine causis apertius designatis, propriam repudiare iugalem. Hucusque Imperator.

A testimonio Ambrosii

Ambrosius affirmat, licere mulieri à viro discedere de tribus causis. Vna, si adulter fuerit maritus. Altera, si apostata, quantum ad religionem. Tertia, si vxore per libidinem abuti voluerit, & iustum naturalémque eius vsum inuertere. Sed non rectè concludit Ambrosius, cùm iubeat mulierem manere innuptam, propterea quòd ei non liceat, quod viro, quod profectò falsissimum est, quantum quidem ad causas diuortij, & libertatem nouas quærendi nuptias attinet. Rectissimè enim à scholasticis dicitur: Coniuges ad paria iudicantur, quantum quidem ad thorũ. Item: Vbi par est ratio, par debet esse iudicium.

A Canonistarum dictis.

Canonistæ, vt ex his versibus liquet, multò plures diuortij causas fecêre, quæ tamen omnes non sunt probandæ, sicuti ex parte suprà declarauimus, & infrà declarabimus. Versus autem hi sunt,

Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Si sis affinis, si forte coire nequibis:
Hæc socianda vetant, connubia iuncta retractant.

In his versibus, duodecim numerantur impedimenta matrimonij, quæ & vetant contrahenda, & dirimunt contracta. 1. Error, scilicet personæ. Vt cum Iacobo Lia pro Rachel in lectum traditur. 2. Cõditio, scilicet seruitutis. Vt si quis contraheret cum serua, quæ se liberam dicebat. 3. Votum, scilicet religionis, seu monachatus. 4. Cognatio, quam triplicem faciunt, naturalem, spiritualem, legalem. 5. Crimen, videlicet, si quis gladio vel veneno maritũ tolleret, vt eius viduam in vxorem ducere posset. 6. Cultus disparitas, vt si Christianus Iudæam duceret. 7. Vis seu violentia, videlicet, si quis cogat fœminam, vt sibi nubat. 8. Ordo, scilicet sacer, vt si quis subordinatus fuerit in subdiaconum, & supra. 9. Ligamen, hoc est, si quis ligatus est vni, non potest alteram ducere. 10. Honestas, hoc est, publicæ honestatis iusticia. Hac enim cauetur, vt aiunt, ne quis contrahat cum cognatis sponsæ suæ, si illa moriatur ante nuptias. 12. Impotentia, hoc est, inhabilitas corporum ad vsum coniugij.

De iustis diuortii causis.

Quid igitur, dicat aliquis, in tanta opinionum diuersitate sequendum est? Non est difficile, ex iis quæ diximus, videre, quæ sit sententia verissima, & quid posit iudex bona conscientia sequi. Non est dubium, Christum sub specie vna, totum genus comprehendisse, quemadmodum firmis argumentis ostendimus. Verùm longiori disputatione omissa, descendamus ad iustas diuortij causas, hac vna distinctione obseruata: Quædam sunt vera coniugia, quædam videntur coniugia, & non sunt. In illorum diuortiis tutissimum est sequi Christi regulam rectè intellectam. In his minus est periculi.

Methodus

Vt autem omnia distinctius explicentur, Primùm proponemus & explicabimus sex causas diuortij vsitatas. Deinde quosdam casus subiiciemus, quos ad certas regulas examinabimus.

Causæ diuortii vsitatæ.

I. Adulterium.
II. Malitiosa desertio.
III. Inhabilitas corporũ, ad vsum matrimonij.
IIII. Error.
V. Violentia.
VI. Impietas.

Prima causa diuortij.

Adulterium, iustissima causa diuortij.

Prima causa diuortij, eáque iustissima, est adulterium. Verùm hîc ante omnia considerandum est, quòd persona lapsa in adulterium, aut semel fortè atque iterum lapsa est, sine infamia publica, aut deploratæ malitiæ est, & prostituit se cum infamia publica. Si semel fortè aut iterum lapsa est, & spes apparet, vt admonita castè viuat, suaderem vt innocens persona peccatum lapsæ condonaret, & in gratiam reciperet, quò tegeretur malum domus suæ, & sepeliretur scandalũ. At si ita rea persona vitã instituit, vt nihil nisi domus contaminatio cum scandalo, & pessima aliis exempla ab ipsa posint expectari, omnino abiicienda est, vel magistratus autoritate. Hîc enim locum habet dictum Solomonis 18.23. Qui retinet adulteram, stultus est, & iniquus. Item Syrach. 25.35. Si ductum manus tuæ non sequitur, à corpore tuo rescinde eam, & da ei libellum repudij. Et Chrysostomus, *Sicut crudelis est & iniquus, qui castam dimittit: sic fatuus & iniquus, qui retinet meretricem. Patronus enim turpitudinis est, qui celat crimen vxoris.* Hermes, discipulus Pauli, sic ait: *Si sciuerit vir vxorem suam adulterium commisisse, & ea non agit pœnitentiam, sed permanet in suo vitio, reus erit peccati vxoris, & particeps adulterij ipsius, si eam retineat.*

Persona adultera quomodo consideranda.

Causa huius diuortii.

Diuortium autem in hoc casu ideò fit, quia cùm adulter vel adultera fit vna caro cum ea persona, qua abutitur, desinit esse vna caro cum ea persona, cui iũcta erat matrimonio. Siquidem malitiosè separauit, quod Deus sanctè coniunxerat. Nam vt matrimonium ex duobus vnum facit: ita adulterium eam copulam nefariè dissecat, & vnitatem diuidit.

Circunstãtiæ expẽdendæ, & quales

Tametsi autem, vt iam dictum est, adulterium est per se iusta causa diuortij: tamen circumstantiæ interdum incidere possunt, quæ diuortium iustè impediunt. Quare hîc nemo debet propria autoritate abiicere personam in adulterio deprehensam, sed iudicis sententiam postulabit, vt examinetur causa cum suis circumstantiis. Huc igitur qualis debeat esse iuris processus, quale examen instituendum, quomodo sententia ferenda, quídque de damnata persona sit statuendum, adiiciam.

Actio coram iudicibus.

Cùm igitur petitur diuortium fieri, innocens persona sistat coram iudice personam ream, sed prius literis præfecti consistorij legitimè citatam, ídque ante sextam septimanam, priusquam sententia feratur, vt rea persona spacium dispiciendi, quæ suam causã concernunt, habeat. Hoc modo citatam & constitutam coram iudicibus, firmis testimoniis adulterij ream conuincet, siue persona quæ accusatur, neget crimen, quod obiicitur, siue non. Sæpe enim fieri potest, vt persona, quæ accusatur adulterij, mentiatur se adulterij ream, ídque vt vel isto pacto à duriori coniuge liberari posit, vel etiam vt noceat illi personæ, cum qua consueuisse se dicat, vel alia quauis de caũsa. Nam innumeræ sunt iniquitatis insidiæ. Nullo igitur modo satis erit iudicibus, sicuti quidam existimant, si rea persona de se ipsa testimonium ferat. Quod & lege cautum est, qua dicitur: *Alleganti propriam turpitudinem non est credendum.* Postulet ergo iudex ab actore clara & idonea

idonea testimonia, quæ etiam iureiurando confirmentur, vt certo constet, nullum calumnijs, aut mendacio locum dari.

Iudicum duplex examen.

Persona quæ firmis testimonijs conuicta est de adulterio, non statim damnanda est, sed iudex, priusquam diuortij sententiā feret, duplex instituet examen: Vnum actoris, alterum reæ personæ. Ab actore quæret, num ipse sit alienus à crimine, num habeat testimonium magistratus sui, & pastoris, de sua innocentia. Nam illum mundum esse oportet, qui alterum propter immunditiem abijcere decreuit. Quod si actor suam innocentiam testimonio magistratus sui, & pastoris probauerit, & deprehensus fuerit eorum testimonio innocens, iudex se vertet ad ream personam examinandam. Fieri enim potest, quòd rea persona, & conuicta de adulterio, habeat aliquid occultum, quod accusatori objiciat, quo diuortium impediri potest.

Quæ à iudicibus sunt diligenter observanda in causis diuortij.

Verùm, vt ad certa capita omnia reuocemus, ea quæ sequuntur, diuortium in hoc casu impediunt.

Primum, si is, qui diuortium petit propter coniugis adulterium, eodem scelere contaminatus deprehenditur, non permittetur diuortium, modò par ratio sceleris sit. Huius sententiæ iustissima ratio est. Nam cùm rea persona ob *Turpitudinem facti* excludi petitur, sequitur, non abijciendam esse ab æquè scelerato. *Nihil iniquius est*, ait Augustinus, *quam causa fornicationis dimittere vxorem, si ipse maritus conuincitur fornicari.* Et Erasmus ait: *Maritus adulter non habet ius diuertendi ab adultera, quam docuit impudicitiam.* Huc facit, quòd coniuges iudicentur ad paria, quantum ad thorum attinet. Non igitur potest vir, qui fidem non seruat, vel cogere vxorem vt seruet, vel eam ob adulterium excludere.

Obiectionis solutio.

Quid si, inquies, alter coniugum vitam corrigit piè & castè viuendo, eluitque maculam pœnitētia: Alter verò manet inemendabilis, & quotidie magis se immergit in adulterij cœnum, faciendum est? Num is, qui vitam correxit, debet retinere personam inemēdabilem, cum perpetuo suæ domus dedecore? Nequaquam. Nam hic par ratio sceleris nō est. Qui enim vitam correxit, & emendauit piè & castè viuendo, habetur apud Deum & Ecclesiam innocens. Quare pius magistratus, poterit illū sententia diuortij liberare ab inemendabili & incurabili membro, secutus exemplum periti medici, qui cum affecta mēbra in humano corpore curat, quod curationem admittit, fouet, & conseruat: quod autem putrescit indies magis magisque, & insanabile permanet, abscindit, ne sanatum & restitutū membrum simul cum incurabili pereat.

Secundum, Si maritus prostituit vxorem, non potest adulteram excludere, cùm ipse sceleris autor existit. Quid enim iniquius est, quàm vindictam petere eius criminis, cuius ipse præcipuus es autor? Prostitutionis rationem habet exclusio nocturna, cùm misera fœmina fugiens sæuitiam mariti, cogitur alienum tectum quærere, eiecta domo à marito. Maritū enim qui hoc facit, iudico nō minus scelerate agere, quàm si vxor exclusa, & quodammodo abscissa à marito, scortatione se pollueret.

Tertium, Si vxor credidit virum defunctum, & nupsit alij, non debet à marito reuerso propter adulterium abijci. Non enim malitia, sed ignorantia peccauit. Quare & iustum censeo, vt maritus eam in gratiam recipiat. Verùm si maritus abfuit propter infame factum, & postea, reconciliatur magistratui, reuertitur, & repetit vxorem, non est cogenda honesta fœmina, vt ad infamem maritum redeat, sed maneat apud posteriorem, præsertim si venia impetrata à iudice, nupsit.

Quartum, Si cognita fuit ab aliquo, quem proprium maritum fuisse credidit, non culpa, sed error est iudicandus.

Quintum, Si mulier vi compressa est, non debet ob iniuriam, quæ passa est, puniri. Non enim qui patitur, sed qui facit iniuriam, puniendus est.

Sextum addunt Canonistæ, Si maritus, postquam culpam vxoris deprehendit, cum ea consueuit, loco reconciliationis habebitur, adeò vt perierit marito insonti ius omne dimittendi adulteram. At ego non video, cur cuiquam fraudi debeat esse sua clementia, qui semel atque iterum ignoscit confitenti, & emendationem pollicenti, & redintegrata gratia non abstinet ab vxore, ne præbeat occasionem relabendi, cur is, veluti fautor alienæ nequitiæ, spoliatur iure dimittendi, si compererit inemendabilem.

Iudicis intercessio.

Postquam autem omnia ad istum modum diligentissimè examinauit iudex, & deprehendit, actorem non iustè culpari, nec vllam consorti suæ euidētem præbuisse causam ad peccandum, dispiciet iudex, num hortatio ad condonationem iniuriæ, videlicet, vt persona quæ offendit, recipiatur rursus in domum innocentis, sit è re ecclesiæ, reipublicæ, & personæ offensæ, nec ne. Si videtur esse locus emendationi, & conditio personæ offensæ hoc ferre potest, hoc est, si persona innocens priuatam vitam degit, & ad functionem aliquam honestam in republica aut Ecclesia parum idonea videtur, potest iudex hortari innocentem, vt condonet offensam, & recipiat rursus in sua promittentem emendationem & suppliciter petentem veniam, sed non coget autoritate. Nam si hoc faceret, contra iustitiam faceret, & boni iudicis officio non fungeretur.

Iudicis prudētia.

Verùm si innocens persona in dignitate aliqua est constituta, hoc est, si vel fungitur aliquo sublimi officio in Ecclesia aut Republica, vel fungi aliquando poterit, non patietur iudex reconciliationem fieri, ita vt rursus rea persona iungatur ei quam offendit, tantum abest, vt ad eam hortetur. Nam ea recōciliatio & cohabitatio redderet innocentem inidoneum ad publici muneris functionem, vt in quem infamia consortis redundaret, non sine iniuria & damno Ecclesiæ & Reipublicæ. Triste exemplum huiusmodi casus vidimus anno 1547. Nam cùm vir pius, & præclarum in Ecclesia Dei organon, vellet stupratam ab alio coniugem retinere, Rex ipse Christianus, eius nominis tertius, cum senatu regni, & Academiæ, prudenter cogitantes, quid inde incommodi sequeretur, compulerunt optimum virum, etsi valdè reluctantem, vt ream personam dimitteret, ne ipse, qui innocens erat, redderetur functioni, qua summa cum laude fungebatur, inutilis. Non ergo debet iudex hortari ad iterandam cohabitationem: si viderit eam vel reipublicæ, vel Ecclesiæ nocituram: sed potius sua autoritate eam impedire, optimi Regis exemplo.

Exemplū.

Sententia diuortij.

Porrò cùm reconciliatio, & iterata cohabitatio locum non habet, iudex sententiā diuortij grauiter, vt vicarium Dei decet, pronunciabit: ac innocenti personæ liberum faciet, sectandi alias nuptias: quandocunque velit: nullo termino præscripto, modò in Domino.

Sed quid de liberis natis, aut conceptis ante latā

iudicis sententiam, & quid de rea persona statuendum? Sit ne illi omnis spes nouarum nuptiarum adimenda? De priori huius quæstionis parte Canones & leges rectè sentiunt, de posteriori minimè.

De liberis ante adulteriũ natis quid constituẽdum.

Quantum autem ad liberos attinet, iuxta leges & Canones, legitimi habebuntur in coniugio nati, & concepti latam sententiam, nisi fortè ex tempore natiuitatis colligi potest adulterinus fœtus, vt si maritus tempore conceptionis abfuisse probatur, hoc est, integris duodecim mensibus ante partum. Neque debet probrum parẽtum liberis obijci, modo ipsi improbi non sint. Vnde Chrysostomus: *Qui virtute propria decoratur, parentum suorum opprobrijs non dedecoratur.* Et Hieronymus: *Non in seminibus, sed in voluntate nascentis, causa vitiorum est atque virtutum.*

Adulteræ personæ repudiatæ an nouũ coniugiũ inire liceat.

Quantum autem ad ream personam attinet, si magistratus ciuilis eã morti non adiudicat, id quod meritò facere deberet, multi ex patribus iudicarunt, eam indignam esse nouo coniugio, quæ tam sacrilegè ordinationem Dei violasset, & vinculum, quod Dominus ipse ligauerat, tam perfidè rupisset. Fateor equidem indignam esse, sed misericordiæ Domini multæ sunt, quæ faciunt, vt obliuiscatur peccatorum eorum, qui se ad illum in vera pœnitentia conuertunt. Quare iudico non prorsus reæ personæ & pœnitenti adimendã esse spem noui cõiugij. Sed propter disciplinã in Ecclesia seruãdã, tria facienda sunt. Primùm exploranda est reæ personæ seria pœnitentia, idque ad certũ tempus, prout videbitur iudici sufficere, habita ratione infirmitatis, & insidiarũ diaboli. *Deinde* prohibebitur rea persona, ne illi nubat qui se polluit adulterio, excepta causa, quam infra indicabimus. Nam qui vel ducit quã polluit adulterio, siue viuente viro, siue mortuo adulterium continuare videtur. Ideo Lex rectè dixit: *Nullus ducat in vxorem, quam adulterio polluit.* Idem quoque Augustinus sentit. Neque huic sententiæ rectè opponitur Dauidis exemplum. Non enim ad exempla, sed ad leges vita instituenda est, nisi exempla cum legibus congruant. *Tertiò* iubebitur rea persona, si alias quærit nuptias, mutare locum, & eò se conferre, vbi ipsius turpitudo nõ innotuit. Hanc disciplinam vtilem esse iudico, quæ etiam seruatur in ducatu Saxonico, & in alijs Ecclesijs reformatis. Nisi enim hæc disciplina seriò seruetur, breui omnia adulterijs plena erunt. Quare optarem, vt magistratus, cui à Deo gladius traditus est, in vindictam malorum operum, in hac re suum faceret officium.

Obiectio ni ex Paulo respon sio.

Quidam huic concessioni, qua concedimus reæ personæ nouas nuptias, opponunt dictum Pauli. 1. Cor. 7. Vxor à viro ne separetur. At si separata fuerit, maneat innupta. Paulus hic non loquitur de muliere, quæ cogitur sententia iudicis à viro, propter adulterium discedere: sed de volũtaria mulieris à viro defectione, propter impatientiam, aut alias molestias domesticas, quæ sæpe incidunt. Græcus scholiastes rectè restringit hoc dictum cũ ait: εἰ μὴ τι ἐπὶ λόγῳ πορνείας.

Error Canonistarum.

Quod autem Canonistæ putent innocentem solui, & ream personam manere ligatam, falsum est. Non enim manet ligatio, nisi maneant qui ligantur. Si ergo maritus solutus est legitimè, non manet vxor ligata marito. Nam alioqui maritus simul ligatus esset. Sed de solutione vinculi coniugalis, in prima tractatus huius parte, plura diximus.

Secunda causa diuortij.

Desertio malitiosa.

Secundam causam diuortij Paulus 1. Corinth. 7. ponit, hisce verbis: Si infidelis discedit, discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in huiusmodi. Hic Paulus loquitur de cõiugio, in quo alter coniugum fidelis est, alter infidelis. Nam quia suaserat Paulus, ne fidelis infidelem coniugem, modo consentiat secum habitare, dimittat, poterat hoc modo interrogare: Quid faciet igitur fidelis, si infidelis se deserit? Respondet Apostolus: Si infidelis discedit, discedat, hoc est, pius æquo animo ferat, si infidelis se deserit. Rationem regulæ subiungit: Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in huiusmodi, hoc est, Si acciderit infidelibus matrimonio iunctis, vt eorum alter, post initum matrimoniũ, fidelis efficiatur, alter verò maneat pertinax in sua infidelitate, atque insuper odio religionis, sua sponte piam personam deserat, non est seruituti subiectus frater aut soror, hoc est, fidelis persona deserta, libera est à vinculo coniugij. Si libera, certè nouas sectari nuptias, ei non denegabitur.

Conciliatio sententiæ Christi & Apostoli.

Porrò qui putant Paulum aduersari Christo, nec Christi, nec Pauli verba rectè perpendunt. Christus loquitur de abijciente temere coniugem, quod minimè licere affirmat. At Paulus loquitur de persona iniustè deserta, cui magistratus opem ferre debet, vt possit piè & tranquillè viuere, quod fit, dum ei nouas nuptias concedit. Breuiter, Christus loquitur de faciente diuortium: Paulus autem de patiente diuortium. Sententiam illorum, qui ideò existimant Paulum pronunciare, desertam personam liberam esse, quia infidelitas est species scortationis, & eorum opinionem: qui Christum aiunt de pari, Paulum verò de impari loqui coniugio, suprà refutaui.

Cur diuortiũ illud, malitiosum dicatur.

Hanc speciem desertionis Lutherus, & alij excellentes Theologi, rectissimè ad genus, hoc est, quamlibet malitiosam desertionẽ transferunt, videlicet, cùm quis tædio vel odio piæ & honestæ vxoris discedit, non coactè, sed sua spõte, vt alios fortè amores sectetur, siue fortunas quærat. Ratio autem, cur ex specie genus concludunt, hæc est, Paulus. 1. Timo. 5. ait: Si quis suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Qui autem deserit vxorẽ piam, seu quæ deserit maritum pium, non suorum domesticorũ curam habet. Proinde fidem abnegauit, & infideli est deterior. Iam si talis desertor est infideli deterior, profectò multò minus expectandus est, quã simpliciter infidelis. Nam perfidia infidelem superat. Huc facit quòd Paulus causam liberationis coniugis fidelis, à seruitute coniugis infidelis, non statuit infidelitatem discedentis, (Nam suprà pronunciaui, infidelitatem non esse iustam diuortij causam) sed discessum infidelis. Præterea non dubium est, piam & honestam fœminam desertam, iustè liberari à desertore, qui se à suo corpore abscindit, & malitiosè spoliat iure corporis sui. Quæ res profectò honestæ fœminę non minus tristis est, quàm adulterium mariti præsentis. Idem iudicandũ est de viro, si vxor eum simili malitia deseruerit.

Quibus conditionibus personæ innocẽs desertæ nouas nuptias inire potest.

Porrò cùm innocens persona & deserta conqueritur se desertam esse, & non posse castè extra coniugium viuere, petat à iudice potestatẽ, nouas quærendi nuptias, quam potestatem ei concedat iudex, sed hisce conditionibus. *Primum* desertæ personæ triẽnium expectandi desertorem præscribatur. Fieri enim potest, vt desertor interea temporis animum mutet, & ductus pœnitentia, redeat ad desertam. *Deinde* hoc tempore exacto, tribus vicibus in publico placito suret deserta persona desertorem

rem citari. Post hæc, si comparere nolit desertor, hęc per literas aut nuncium certiorem reddiderit desertam de reditu suo, veniat deserta ad iudicem, triplici testimonio munita. 1. quod vixerit honestè & modestè, & cum marito, à quo nunc est deserta, & toto desertionis tempore. 2. quod triennium post desertionem sit exactum. 3. ternæ citationis in publico placito. His ita ordine gestis & examinatis, summa cum diligentia & grauitate, iudex faciat innocēti & desertæ personæ facultatem nubendi alij, cui vult in Domino. Idem iudicium sit viri à muliere deserti.

Fœminę desertæ malitia quo pacto punienda.

Cæterum, si fœmina morosè & proteruè cum eo, à quo se desertam conqueritur, vixisse conuincitur, vt illa quidem malitia vicisse, hic verò impatientia victus esse videatur, iubeatur adhuc alterum triennium expectare, in pœnam suæ aduersus maritum contumaciæ. Hanc enim pœnam, sua morositate & proteruia, iustissimam meruit. Hoc tempore, hoc est, duplicato triennio, lapso, si continere non potest, fiat ei, propter deteriora cauenda, nubendi facultas.

Deijs quę durāte & finito desertionis tempore scortatione se polluerunt.

Verùm si fœmina testimonium habet, se placidè, humaniter & castè cum marito præsente vixisse, & postea ipso desertionis tēpore, hoc est, intra triennium illud, quo desertor expectādus erat, se polluit scortatione, nolim iudicem ei nuptias permittere in ea ciuitate aut prouincia, vbi se polluit, sed vt iubeat eam aliò proficisci, vbi minus nota est, illicque nubere in Domino, si continere nequit.

Quid si fœmina, quæ castè & placidè cum marito desertore vixit, exacto triennio, quo expectandus erat desertor, humana infirmitate lapsa (præsertim cùm iam desperarit de reditu desertoris) peccarit? Hîc puto misericordiam requirere, vt infirmitatis muliebris habeatur ratio, & permittatur ei potius honestè nubere, quam impurè viuere in certissimum animæ suæ interitum. Idem iudicium sit de marito desertore.

Tertia diuortij causa.

Inhabilitas corporum.

Inhabilitas corporum ad vsum matrimonij, tertia diuortij causa est, & poterit hæc inhabilitas esse, & in masculo, & in fœmina, vt Consistorijs notum est.

1. Viri.

Inhabilitas viri plures potest habere causas. Alij enim natura sunt Eunuchi, hoc est, inepti ad coniugium, de quibus Christus Matth. 19. Alij voluntate sunt facti Eunuchi, vt Origenes, qui seipsum castrasse dicitur. Alij in morbo longo inhabilitatem contraxerunt. Nonnulli per violentiam facti sunt inidonei. Interdum etiam, etsi rarissimè, occurrunt contrario malo laborantes, ex quo inhabiles sunt ad vsum coniugij. Nonnunquam fascino & veneficio adeò inhabiles redduntur viri, vt nunquam sanari possint.

2. Fœminæ.

Fœminę inhabilitas occultior est, videlicet, cùm congressum viri propter naturæ vitiū, aut incurabilem morbum ferre, vel omnino non, vel nō sine valetudinis periculo potest.

In viri inhabilitate quatuor consideranda.

Quantum autem ad inhabilitatem viri attinet plura sunt ordine iudici perpendenda. *Primum*, an præcesserit nuptias. *Secundum*, an sit subsecuta nuptias. *Tertium*, an sit curabilis. *Quartum*, an eius rei mulier fuerit conscia ante nuptias. Pro hac enim varietate variabunt & iudicum sententiæ.

1 Si præcesserit nuptias.

Si inhabilitas in masculo præcessit nuptias, in materia coniugij, vt vocant, peccatum est, & potest liberari persona sana, quæ diuortium petit. Non enim fuit verū coniugium. Siquidem non legitime consentiunt, cū vnus fallit, alter errat, fallit impotens, errat potens. Cùm ergo Deus nec fallaciā, nec errorem probat, non est dicendus eos coniunxisse. Proinde iudex, si intellexerit ex probationibus, incurabile vitium esse, mox declarabit suo testimonio, non fuisse matrimonium. Verùm si spes sit curationis, triennium statuatur, in quo patienter expectetur curatio, quæ si frustrà tentata fuerit, iudex pronunciabit coniugium nullum fuisse, & liberum faciet sanæ personæ alias quærere nuptias, quocunque tempore voluerit.

Exceptio.

2. Si subsecutū est vitiū post nuptias.

Si subsecutum est vitium post nuptias, & post complexum maritalem coniugum, nullo pacto permittendū est diuortiū: Cùm nullos ob morbos incidentes, post nuptias deceat cōiuges à cōiugio consummato discedere. Fortuna enim afflicta, si absit culpa, patienter in coniugio ferenda est.

3. An sit incurabilis.

At si quis vel ferro seipsum castrauit post nuptias, vel pharmacis se ludo Veneris inutilē reddidit, vt homicida magistratui puniendus tradatur, vt diuortio per gladiū facto, sanæ personæ consulatur.

4. An altera parte conscia.

Si alter fuit conscius infirmitatis alterius ante nuptias, cogantur simul habitare, & alia officia sibi mutuo præstare. Nam persona conscia vitij, alterius, absque dubio fraudem meditata est, quæ fraus non debet illi prodesse, si postea diuortium petat.

In fœminæ inhabilitate quid expe͂dendū.

Porrò quantum ad inhabilitatem fœminæ attinet, si est perpetua, fallacia & error fuit, itaque nullū matrimoniū. Si vel ætate vel arte inhabilitas corrigi potest, cum patientia expectanda est curatio triennium. Verùm si inhabilitas in fœmina secuta est nuptias post maritalem congressum ex morbo aliquo, æquo animo est ferenda, quemadmodum de viro diximus.

Porrò ne fallatur iudex, non erit contentus simplici narratione, siue vterque fateatur inhabilitatē, de qua alter coniugum conqueritur, siue alter solùmodo. Nam vt non est credendum alleganti propriam turpitudinem: ita nec credenda est inhabilitas corporum, sine firma probatione, quæ per honestas matronas instituetur, si de fœmina agitur, per iuramentum verò & externa signa probabilia, si de viro dubitatur. Hæc sint ita castis castè dicta: ab impuris sermonibus monachorum volēs abstinui, qui crassius de hisce rebus loquuntur, quàm vt deceat humanum pudorem.

Quarta causa diuortij.

Error.

Errorem proposuimus, quartam diuortij causam esse, cuius aliquoties suprà meminimus. De hoc tenenda est regula: *Errantis voluntas nulla.* Canonistę in hoc argumento, vt antea quoque monuimus, quadruplicem errorem faciunt, videlicet, personæ, conditionis, fortunæ, qualitatis: quorum duos priores, videlicet personæ & conditionis, ad substantiam, reliquos autem, videlicet fortunæ & qualitatis, ad accidentia matrimonij referunt. Substantiæ, aiunt, partes sunt materia, videlicet personæ ipsæ cōtrahentes, & forma, videlicet, ipsa matrimonij obligatio consummata. Error ergo in persona (vt illi volunt) vitiat matrimonium, vt materia: Error in conditione, vitiat coniugium, vt forma: vt cùm putatur esse liber, qui post nuptias deprehenditur esse seruus. Propter hos errores dirimunt Canonistæ matrimonium, non autem propter errorem fortunæ, vt si quis iactet se Crœsum, cùm sit Codrus, nec qualitatis, cùm pro virgine nubit, quæ est corrupta. Ego autem matrimonio iam consummato illis assentior, qui propter qualitatis errorem, videlicet,

Quadruplex.

Personæ.

Cōditionis.

Fortunæ.

Qualitatis.

cùm, quæ pro virgine habebatur, corrupta eſt de-
prehenſa,poſſe dirimi matrimonium ſtatuũt. Nam
ſiue vitiata fuit ante ſponſalia,ſiue poſt ſpõſalia,ſed
ante nuptias, excluſionis ſententiam meretur. Si e-
nim ante ſponſalia fuit corrupta,ſiue ſpõte, ſiue per
vim,& nihilominus vt virgo pacta eſt de futuris nu
ptijs, fraudulenter ſponſum fefellit, & ſponſus
manifeſto errore deceptus eſt,putans virginem,quę
fuit corrupta.Licebit igitur honeſto viro etiam ma
trimonio conſummato conqueri de fraude & erro-
re,& poteſt iudex illum liberare, qui tam turpiter
deceptus eſt(modo alioqui ſit honeſtus)idque pro-
pter turpiſſimam fraudem, & manifeſtum errorem.
At ſi poſt ſponſalia, ſed ante nuptias eſt corrupta,
tunc ſi id ſponte factum eſt, ab adulterij crimine
non eſt aliena, vt quæ tam ſacrum fœdus de pro-
miſſis nuptijs perfidè violauerit, Quare etiam par
eſt,vt adulterij ſententiæ ſubiaceat. At ſi per vim
compreſſam ſe dicat,conſentaneũ non eſt,cùm ante
nuptias de tanta iniuria non ſit conqueſta. Etſi au-
tem probare poſſet,vi ſe compreſſam eſſe: tamen à
fraudis vitio non liberatur, quæ vim ſibi illatã ta-
cuit.Breuiter igitur in hunc modũ concludo, Si vel
firmis teſtimonijs,vel ex vtero pręgnãte,vel ex par-
tus tempore fuiſſe corrupta,quæ pro virgine nupſit,
poterit honeſtus vir agere contra corruptam tan
quam adulteram, & diuortium petere, præſertim
cùm Deus iubeat illam vt adulteram puniri, Deut.
22. 21. & poteſt innocens perſona alias nuptias in
Domino quærere.

Canoniſtarum error circa qualitatem refellitur.

Ridicula Gratiani diſtinctio refutatur

Quid, inquiet aliquis,dicendum eſt de diſtinctio-
ne Gratiani, qui alium errorẽ ſubſtantiæ,quo ſol-
uitur matrimonium, alium accidentium, quo non
ſoluitur matrimonium,eſſe dicit? Profectò in tanta
re nimis ridicule dialecticis argutijs nugatur Gra-
tianus.Quis enim vnquam iure dixerit,magis perti-
nere vel ad ſubſtantiam perſonæ libertatem & ſer-
uitutem,quàm diuitias,virtutes,& vitia?An nõ hæc
omnia ſunt in perſonis accidentia? Tu putas hunc
eſſe liberum, qui eſt ſeruus, atque ideo in ſubſtan-
tia erratum dicis?An non prorſus ſimili modo erra
tur,ſi putas hanc eſſe virginem, quæ eſt meretrix?
Profectò vtrobique erratur in accidentib. Nam ſi-
ue quis liber ſit,ſiue ſeruus, ſiue diues,ſiue pauper,
ſiue virgo,ſiue meretrix,ſalua manet ſubſtãtia per-
ſonæ,& error ſolũmodo eſt in qualitate. Similitudi
nes quas adfert Gratianus de agro vendito Marcel
lo,& occupato poſtea à Paulo,qui ſe Marcellũ men
titus eſt:Et de aurichalco oblato pro auro promiſ-
ſo:Itẽ de prælatura tenui,quã quis putauit eſſe diui
tem:Et de vinea,quam putauit eſſe vberrimam,quæ
tamen ſterilis inuenta eſt,nihil planè ad rem faciũt.
Cæcus enim eſt, qui non maximam diſſimilitudi-
nis rationem hîc eſſe videt. Quare Gratiano hæc
tria oppono:Primum,Errantis voluntas nulla. Se-
cundum,contractus bonæ fidei, cui dolus dedit cau
ſam,ipſo iure nullus. Tertium, lex diuina expreſsè
permittit eiuſmodi ſtupratam deſerere, & mandat
eam obrui lapidibus.

Inſtantia, per ſimilitudines, inepta, refellitur.

Quinta diuortij cauſa.

Violẽtia.

Quintam diuortij cauſam diximus eſſe violẽtiam,
de qua,priuſquam meum conſilium dabo, aſcribam
Philippi Melanchthonis ſanctiſſimæ memoriæ ſen-
tentiam, cuius verba in libello de coniugio hæc
ſunt: Cùm textus Matth. 19. tantum faciat men-
tionem adulterij,valdè pugnant aliqui,nõ poſſe fie-
ri diuortia, propter ſæuitiam & inſidias vitæ ſtru-
ctas.Sed in codice lex Theodoſij,quã exiſtimo gra-
ui deliberatione piorum ſcriptam, vt tunc vſitata
diuortia reſtringeret ad certos caſus, concedit di-
uortium etiam in his caſibus.Etſi autem aliqui reij-
ciunt hanc legem, & contendunt eã ab Euangelio
diſſentire:tamen hi non rectè intelligunt diſcrimẽ
legis & Euangelij.Et cùm expreſſè dicat Dominus:
In politia Moſi diuortia permiſſa eſſe, propter du-
ritiam cordis, ſignificat aliam eſſe gubernatio-
nem hominum ſanabilium,qui ſunt membra Eccle
ſiæ, & volunt obtemperare Euangelio, aliam poli-
tiam impiorum & contumaciũ,qui fręnos legũ pati
nolunt. Si quis eſt igitur talis maritus, qui ſæui-
tiam in coniugem exercet, & admonitus à paſtori-
bus,non deſinit furere,& domeſticæ Eccleſiæ inuo
cationem turbare, & vxorem ita crudeliter tracta-
re,vt vita in periculo ſit,hic certè magiſtratus poli-
tici imperio cohercendus eſt, qui non ſolùm vitam
perſonæ innocentis tueri debet, ſed etiam debet e-
ius conſcientiæ conſulere, ne fracta dolore & indi-
gnatione tandem abijciat inuocationem, aut ali-
quid iniuſtè faciat,vt dicitur: Furor fit læſa ſæpius
patientia.In eo caſu in perſona crudeli non perti-
nente ad Eccleſiam,magiſtratus politicus Theodo-
ſij lege vti poſſe videtur Imperia politica vult
Deus honori eſſe bonis,& terrori malis.Vult Deus
tegi eos,quorum mores ſunt ſine ſcelere. Vult eis
concedi pacem ad inuocationẽ, ad educationẽ, ad
inſtitutionem ſobolis.Vult latrones reprimi, ſiue
domi,ſiue foris latrocinia exercent. Nõ deſunt vn-
quam in imperijs homines contumaces, iniuſti &
ἄστοργοι, exercentes in ſuos iniuſtam ſæuitiam,quales
nominat Dominus in hac concione duros corde.
Hactenus verba Philippi retulimus.Huius viri ſen-
tentiam videmus eſſe,vt innocenti perſonæ ſuccur-
ratur diuortio,& habeatur conſcientiæ ipſius ratio,
hoc eſt, vt permittatur illi nubere, ſi continere ſe
non poteſt. Nunc breuiter noſtrum ſubijciemus
conſilium.

De hac cauſſa Ph. Melanchthonis iudicium.

Summa ſententiæ D. Philippi.

Cum maritus, vt leo, omni depoſita pietate &
humanitate, cum vxore habitat,tyrãnicè & crude-
liter verbis & verberibus eam tractans, adeò vt mi-
ſera mulier vitæ ſuæ metuat:Hîc iudex primũ dili-
genter,quantum fieri poteſt, inquiret ſæuitiæ cau-
ſas. Deinde ijs, ſi fieri poteſt, cognitis, reconcilia-
tioni grauiter ſtudebit. Tum ſi periculum videtur
imminere innocenti,eximet eam periculo non di-
uortio,ſed ſeparatione domeſtica, idque ad trien-
nium,ne quid deterius fiat. Præſertim cùm natura
doceat,eos non poſſe aut debere cohabitare, intra
quos continua ſunt diſsidia: & eſſet profectò crude
le,periclitanti non ſubuenire.Triẽnij memini,quia
tantum temporis velim tribui ſtudio reconciliatio
nis. Verum ſi fruſtrà tanto tempore reconciliatio
tentatur,iuſtum fiat diuortium,& innocens ab im-
pari liberetur iugo.Et cùm non dubiũ ſit huiuſmo-
di violentiã mulieri piæ & honeſtę multò triſtiorẽ
eſſe,quàm ſi maritus adulteriũ cõmitteret, & ſibi pa
cificè permitteret viuere:ſuaderem innocẽtis con-
ſcientiæ conſulendum eſſe nouis nuptijs,modo cõ-
tinere non poſſit,aut eius vitæ ratio alioqui mariti
auxilium poſtularet. Canones ita ſtatuunt, quando
ſæuitia viri tanta eſt,vt vxor nõ poſsit ſecurè cũ eo
ſine vitæ periculo verſari, ac ne quidem præſtita
ſufficienti cautione, tum matrimoniũ iure ſeparari,
quo ad thorum attinet.Sed duriores ſunt Canones,
cum non innocentis conſcientiæ conſulant. Quare
Imperatoris & Philippi ſententiam Canonib.præ-
ferendam eſſe iudico. Nam cùm Chriſtus non cor-
rigit, ſed excuſat Moſen, qui propter duritiem
cordis permiſit diuortia fieri, excuſandus eſt etiam
pius

Autoris conſiliũ pro innocente parte.

Canonũ ſententia.

Imperatorum ſtatuta.

pius magistratus hodie, qui succurrit tyrannide & sæuitia iniustè pressis.

Loci ex Apostolo citati explicatio.

Si quis obiecerit dictum Pauli: Vxor à viro non discedat. Quod si discesserit, maneat innupta, aut reconcilietur viro. Respondeo, aliud esse loqui de voluntaria & temeraria discessione, de qua Paulus agit, aliud de coacta & necessaria, qualis ea est, de qua hîc agimus, vbi locus reconciliationi nullus relinquitur.

Cæterùm crudeli isti leoni, omnem spem nouarum nuptiarum ademtam velim, præsertim viuente læsa parte, siue in matrimonio, siue extra matrimonium. Huiusmodi enim pœna iustè infligitur bestiæ sæuienti, & violento; qui Dei ordinationem adeò proteruè pedib. conculcat.

Obiectionis ≡ dilutio.

Si obiicitur, non posse eum continere, igitur concedendum esse illi remedium diuinitus ordinatum, hoc est, coniugium. Respondeo, magistratus officiũ esse, ipsius libidini mederi, idque eo remedio, quod Deus morbo tyrannidis & violentiæ curando destinauit, hoc est, gladio.

Si vtraq. pars est in culpa.

Quæ hactenus diximus, sic accipi volo, si fœmina ipsa culpa caret. Nam si æquè sæuit in maritũ verbe rib. & verbis iudico separationẽ fieri debere, omni spe nouarum nuptiarũ vtrisq; ademta, vt vel isto pacto in gratiam mutuam redire cogantur.

Sexta diuortij causa.

Impietas in Deum.

Sextam diuortij causam proposuimus esse impietatem in Deum. Hæc impietas in Deum cum pertinaci studio & indefesso conatu pertrahendi piam coniugem in eandem impietatem coniuncta, iustè matrimonium soluit, quemadmodum docebimus.

Ab infidelitate distinguitur.

Hanc impietatem distinguo ab infidelitate, de qua Paulus loquitur 1. Cor. 7. 12. cùm ait: Si quis frater vxorem habet infidelem, & hęc consentit habitare cũ illo, ne dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, ne dimittat eum. Huius præcepti seu consilij paulò infra rationem subiungit Apostolus, hisce verbis: Vnde enim nosti mulier, an virum saluum facias? aut vnde nosti vir, an mulierem saluam facias? Infidelitas, de qua hic Paulus loquitur, est eius, qui nondum didicit Christum, nec illi nomen dedit, de quo tamen spes est, vt audito & cognito Euangelio, conuertatur, & fiat membrũ Christi. Ab eo qui talis est, Paulus non vult mulierem discedere, sed manere cum illo, hac scilicet spe, vt sana doctrina & sancta conuersatione eum ad Dominum conuertat, quo saluus fiat.

Impietas hæc quid sit.

At impietas, de qua hic loquitur, est vel deficiẽtis prorsus à religione Christiana, vel ruentis in hæresin perniciosam, quæ tametsi externam Christi cõfessionem retinet, fidei tamen fundamentum euertit. Est ergo duplex impietas hæc, videlicet ἀποστασία & hæresis.

Apostasia

Ἀποστασία est blasphemia in Spiritum sanctum, videlicet, cùm quis à vera religione, qua imbutus erat perfidè deficit, & Christo non solum renunciat, verùm etiam eum in suis membris persequitur, adeò vt nihil illi sit carius, nihil optabilius, quàm posse secum omnes à Christo auertere, in eorum certissimam damnationem, & in Christi contemtum. An non putas honestam & piam coniugem, potius ferre velle mille in marito adulteria, quã hanc incurabilem blasphemiam, cum æterna maledictione & damnatione coniunctam? Abscindit enim se talis apostata à corpore Christi, in quo solo est salus; cõiungit se Satanæ hosti Christi, ac insuper studet pertinaciter & indefessè piam coniugem pertrahere in suam blasphemiam. Quid hic faciet pia fœmina? profectò si propter insidias vitæ structas, licet diuertere à violento marito, multò magis licebit ab eo discedere, qui animã perdere conatur, cuius multò maiorẽ curam pios oportet habere, quàm fortunarũ & corporum suorum.

Autoris sententia

Paulus 2. Cor. 6. 14. dicit. Ne sitis iuncti cum infidelibus. Quæ enim est participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci cum tenebris? Quis autem consensus Christi cum Belial? aut quæ pars fideli cũ infideli? Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Cùm igitur de hoc impietatis genere, hoc est, de ἀποστασία seu vniuersali defectione à Christo; & de pertinaci studio conatúque se abducendi à Christo, conqueritur alter coniugum, iudex cognita veritate potest piam & innocentem personam sententia diuortij liberare, præsertim cùm huiusmodi apostatæ diabolico spiritu agitentur, adeò vt qui piè decreuit viuere, & perseuerare in vera religione, non possit sine periculo salutis suæ.

Hæresis.

Alterum impietatis genus est hæresis, quæ nõ est vniuersalis defectio à Christiana religione, sed tantum alicuius falsi dogmatis electio & defensio. Hęc hæresis aut est in fundamento, hoc est, contra articulos fidei directè: aut non est in fundamento, vt quæ possit stare cum articulis fidei. Deinde hæresis quæ est in fundamento, vel est curabilis, vel pertinax. Si est curabilis, expectanda est patienter emendatio. At si est pertinax, hoc est, si curari non potest, vt quæ quotidiè fiat peruicacior, radicem egit, vt euelli non possit: de hac præceptum Pauli ad Titum 3. 10. teneatur: Hæreticum hominem post vnam & alteram admonitionem caue.

Autoris sententia

Si ergo maritus aliquis talis fuerit, & conatur pertinaciter & indefessè coniugem in suum errorem pertrahere, & illa metuit, ne infirmitate paulatim victa labascat, velim eam maturè se ad iudicem conferre, ac petere liberationem à præsenti periculo. Hanc (etsi Canonistæ tantum faciunt separationem in hoc casu, quo ad thorũ attinet) liberare potest iudex per sententiam diuortij, permissa facultate nubendi post trienniũ. Verùm si hęc magistratus gladio faceret diuortium, non solum innocenti, verùm etiam Ecclesiæ Dei, & societati humanæ melius cõsuleret. Extat enim mandatum Dei Deut. 13. 1. quod qui loquatur auersionem à Domino Deo, interficiatur, vt malũ tollatur de medio populi Dei.

Quod si autem maritus impia dogmata amplexus, non conatur vxorem secum in errorem perducere, maneat ipsa apud maritum, & lugeat mariti sui miseriam. Idem iudico, si labitur in hæresin maritus, qua non euertitur fundamentum.

CASVS VARII.

De incestuosi cõiugio.

Quæritur nonnunquam, num is, qui habet vxorem propriam, & interea cum vxoris suæ sorore, aut quauis alia, quam ei non licuit per legem Dei & naturæ attingere, concumbat, num debeat propterea in posterum amplexum vxoris propriæ, tanquam incestum fugere, nécne? Hæc quæstio nullum locum habet, vbi magistratus suum facit officium, & pœna capitis punit adulterum & incestum. Verùm vbi per negligentiam magistratus reo parcitur, & vxor, quod iure posset, non petit diuortium, sciendũ est, quòd affinitas superueniens, matrimonium consummatum non dirimat. Est enim regula iuris: Factũ legitimè retractari non debet, licet postea casus eueniat, quod non potuit inchoari. Verùm si hoc accidisset inter sponsalia & nuptias,

ab vtraque abstinere debuisset. Scholastici hîc distinctionẽ fingunt, & dicunt, huiusmodi incestu maritũ amittere ius petendi ab vxore debitum, nequaquã tamen licere ipsi, petenti debitum negare. Iniustum enim foret puniri vxorem, propter peccatum mariti. Hoc quidẽ rectè à scholasticis dicitur, quòd non liceat marito vxori debitum negare. Nam hoc illi ex obligatione diuina, naturali, & ciuili debet. Verùm priorem partem sententiæ scholasticorum corrigendam iudico, & dico, quòd post reconciliationem cum vxore offensa, ius suum integrũ recipiat maritus. Neque enim tanta vis illegitimæ cõiunctionis esse debet, vt propterea vsus consummati matrimonij impediatur, nisi fortè pars offensa separationem postulet. Idem iudicium sit de fœmina, similiter peccante.

ALIVS.

De eo qui desponsa vna relicta alterã ducit in vxorem.

Quæritur, si quis post desponsam sibi vnam, alteram ducit in vxorem, num debeat redire ad desponsam, vel retinere eam, quam post sponsalia cum priore duxit? Hîc multi pernicioso errore implicantur, dum non discernunt inter consensum seu promissionem de futuris nuptiis, & iustum seu consummatum matrimonium. Ex quo fit, vt sæpe malè separent, quos coniunctos esse deceret: & coniungant pessimè, quos separatos esse prẹstaret. Atq; ita se coram Deo alieni peccati reos faciunt, dũ autores fiũt adulteriorũ. Hic ergo tutissimũ erit sequi hanc distinctionẽ: Si quis rem habuit cum desponsa, consummauit matrimonium, & adulterium commisit alteram ducendo. Quare relicta adultera debet redire ad propriam, modo illa velit adulterum in gratiam recipere. Neq; enim cogi debet, vt eum recipiat. Atsi non habuit consuetudinem cum desponsa, discesit à promissione facta priori, ducens solenniter alteram, quam retinebit, desponsa à promissione absoluta. (Hoc autem ita accipi velim, si hæc posterior ignara fuit pactionis cum priore initæ. Nam si sciuit se contrahere cum sponso alterius, iniustè fecit: Quare iustè ab eo separabitur, & redibit ad eam, cui prius fidem dedit.) Sed dicet fortè aliquis: Ideo iubetur redire ad priorem, vt isto modo puniatur ipsius temeritas. Respondeo, Non oportere pœnam duplicare malitiam, sed iustè punire peccatum. Quare potius suaderem, tales remittendos esse ad magistratum politicum, qui potestatem habet, vel mulcta pecuniaria, vel plagis, vel carcere, vel exilio fœdifragos puniendi.

Obiectio. *Respõsio.*

Non dubito fore, qui hanc nostram sententiam sint improbaturi. Dicent enim, iustitiam postulare, vt fides priori data, seruetur. His ita responsum volo: Si hic casus, de quo agimus, vt par est, reuocetur ad iustitiæ normam, stabit profectò nostra sententia. Iustitia siquidem requirit, vt qui alterum læsit, compenset iniuriam. Iam autem desponsæ potest satisfieri iudicio bonorum virorum, vt non conqueratur de iniuria sibi facta ab eo, cui fidẽ dedit, etiãsi discedat ipse à pactione. Ductæ autem domum & passæ maritalem congressum post solennitatem nuptiarum non potest satisfieri, si dimittatur à marito. Nam virginitas amissa restitui nequit, neque infamiã vlla pecunia æquat. Deinde quia minus malum respectu maioris mali bonitatis quãdam rationem habere videtur, minor profectò iniuria cedet maiori. Nunc autem minor iniuria est discedere à pactione nuptiarum ante consummatum matrimonium, quàm post consummatum matrimonium, deflorata virgine matrimonij vinculum soluere. Quare dubitare non possum, quin peccent contra Deum, iustitiam, & omnem æquitatem, qui secus in hoc casu iudicant, vt qui adulteria & iniusta diuortia approbent.

Alia obiectio. *Respõsio.*

ALIVS.

De eo qui morbo cõtagioso post nuptias afficitur.

Quæritur, si alter cõiugum post nuptias in morbum contagiosum incidat, vt congressus maritalis non careat periculo, num liceat diuortium facere? Bucerus hîc durior est, vt in multis, quæ sunt huius argumenti. Sed hoc firmissimè tenendum est: Fortunam non puniendam esse, si absit culpa. Quare nulla calamitas, quantumuis magna & horrenda, quæ inter viuentes accidit (si absit culpa) dissoluat coniugium. Discernendum est enim accuratè inter ea, quæ sunt per se culpæ, & quæ non sunt culpæ, sed pœnæ solummodo iudicio humano, quæ sæpe suas latentes causas apud Deum habent. Has oportet coniuges patienter ferre, & se inuicem tanquam propriam carnem fouere. Quantum autem ad amplexum connubialem attinet, facilè, modò Deum timeãt, & se verè ament, inter eos coueniet. Quis enim amat aliquem, & nihilominus vult ipsum in certissimum periculum conijcere?

ALIVS.

De eo qui promissionẽ negat fœminæ à qua vt maritus ante nuptias admissus est.

Frequens & hic casus proponitur in consistoriis. Fœmina si promissionem de nuptiis factam, & propter speratas nuptias admisisse marẽ, tãquã ꝓpriũ maritum, à quo nunc deseritur, conqueritur. Hîc si reus fatetur factum, & inficiatur promissionem, iudex diligenter inquiret de fama fœminæ, qualis fuerit, antequam à viro, de quo conqueritur, compressa est. Et si honesta fuisse deprehenditur, iudex se ad stupratorem conuertet, eique grauiter exponet, quàm Deo displiceat mendacium, cum hominis perpetua infamia coniunctum, vt quod ẹquet crimine homicidium, & quàm horrendæ pœnæ mendacibus diuinitus immineant. Deinde seriò hortabitur reum, vt eam, quam promissionib. perduxit ad stuprum, in vxorem ducat. Qui si ita admonitus, perstiterit in negando constans, iudex coget ipsum, vt se non promisisse iuramento confirmet, idque non suo tantum, sed septem viris adhibitis, vel ex cognatione, si haberi possunt, vel ex aliis qui testimonium pietatis & honestatis habent. Et hoc iuramentum præstabitur in publico placito coram iudice politico, Quo facto, ad iudicem Ecclesiasticum redibit purgatus, qui ipsum pronunciabit liberum, quantum ad humanum iudicium attinet, cum hac admonitione, vt sciat se vindicem Deũ habiturum, si periurio fefellit.

De eo qui stupratã à se virginẽ recusat in vxorẽ ducere.

At si reus fatetur factum, & nulla promissio de nuptiis est interposita, sed simplex virgo blanditiis illecta, admisit stupratorem, quid hîc faciendum? Lex Dei mandat, vt eam quam violauit, ducat & dotet. Imperatoria verò vt aut ducat, aut dotet. Sed qui Christiani esse & nominari volunt, nimium laxant frẹna libidinibus, dum relinquunt in stupratoris potestate, velit ne eam ducere aut dotare, nec ne, quam stuprauit. Quod profectò dolendum est inter Christianos fieri. Nam vt corrigatur, non est sperandum, prẹsertim vbi hîc magnatum quotidianus lusus est, quorũ arbitrio leges rogantur & abrogantur. Vellem profectò magistratum hîc ad minimum cogere stupratores, ad elocandum cum dote eas quas stuprarunt, Et abrogare legem, bono quidem consilio latã, de mulcta nouem

uem marcarum, præſertim cùm videat magiſtratus euentum ſuæ expectationi non reſpondere. Putauit enim, vt iſto pacto refrenaretur libido in puellis, ne tam facilè ſe proſtituerent.

Alivs.

De eo qui polluit abſentis vxorē, an poſſit illā relictā à marito ſibi vxorē ducere.

Incidit & hic caſus: quidam dormit cum vxore abſentis mariti, illa concipit & parit. Maritus reuerſus, ex partu adulterium deprehendit, & per ſententiam iudicum dimittit vxorem, & ducit aliam. Hîc quæritur, an is qui polluit abſentis vxorem, poſſit relictam & legitimè dimiſſam ducere? Reſpondeo: Qui hoc facit, videtur continuare adulterium, niſi fortè hæc tria concurrant: Si præcedat publica pœnitentia: Si cum polluta proficiſcatur in locum, vbi factum ignoratur: Si amore ſobolis natæ, & vt eam, quam ſeduxit, in viã reducat, ne in peius ruat. Tunc enim iudico coniugium fore legitimum, quo vti poterunt bona conſcientia. Verùm ſi ſolo amore libidinis hoc facit, quem ex mutua cõſuetudine contraxerant, & iunguntur coniugio, adulterium planè continuãt, vbicunque loco habitent. Et Deus ſæpe teſtatur huiuſmodi nuptias ſibi diſplicere, dum ſinit tales ruere in reprobum ſenſum, vt poſt coniugium infeliciter initum, infeliciter viuant, adeò vt alter alterius aſpectum ferre nequeat.

Alivs.

De pacto coniugali inter pocula ſancito.

Haud raró & hic caſus offertur. Ebrius & libidine excæcatus iuuenis, vt optato potiatur amore, dat fidem ebriæ virgini aut fœminæ de coniugio: res plerunque per Lenas & Lenones agitur, poſtea ſobrius pœnitentia ductus, diſcedere à promiſſione cupit, accuſatur, ſiſtitur in iudicio, producuntur teſtes fidei datæ. Quid hîc dicendum? Vinum & amor peſſimi ſunt conſiliarij. Lenæ & Lenones, diaconi diaboli, nihilo meliores. Quid enim, quæſo, intereſt inter adoleſcentem ebrium, & mente captũ? Quid mentis habet fœmina, cui Baccho iuncta Venus, conduplicauit inſaniam? adeò vt Mimus nõ ineptè videatur dixiſſe: Amare & ſapere vix Deo conceditur. Amor enim & vinum in hominis poteſtate ſunt antequam bibat: poſtquam verò biberit, ipſe eſt illorum poſſeſſionis & mancipij. Dico ergo quod malè conglutinauit vinũ, quod temeritas, quod cæcus amor, quod malè per lenas & lenones, ſuos diaconos, coniunxerat diabolus, hoc per ſuos miniſtros ritè dirimat Deus. Neque enim ſentiendum eſt, eos à Deo coniunctos eſſe, qui malè coniuncti ſunt. Nam vt Deus tantum coniungit, quod rectè coniungitur: ita idem Deus per ſuos miniſtros rectè dirimit, quod malè coniunctum erat.

Alivs.

An ſit mœchus qui repudiatã ob aliam cauſam quàm propter fornicationẽ, duxerit.

Quæritur quoque, an is qui repudiatã ob aliam cauſam, quàm ob fornicationem duxerit, ſit mœchus, nec ne?) Nam ex verbis Chriſti certum eſt, nõ eſſe mœchum, qui eiectam propter adulterium ducit.) Reſpondeo: Chriſtus quidem videtur eum, qui ducit eiectam ob aliam cauſam, quàm ob adulterium, mœchum pronunciare. Ita enim ait: Quicunque repudiatam extra cauſam ſtupri duxerit, mœchatur. Sed idem dicit: Non eſt bonum hominem eſſe ſolum: Idem pœnitentes in gratiam recipit. Dico ergo: Qui ducit repudiatam in fraudẽ prioris coniugij, mœchatur, manente adhuc celibe, qui iniuſtè vxorem abiecit. Hoc enim tempore ſpes reconciliationis aliqua reliqua eſſe videbatur. Et in hãc ſententiam verba Chriſti accipienda ſunt. Verum poſtquam is qui repudiauit iniuſtè vxorem, duxit aliam, omni ſpe reconciliationis excluſæ ademta, vinculum rupit coniugij. Quare is non mœchari putandus eſt, qui derelictam ſuſcipit. Nam dimiſſa iniuſtè nunc liberata eſt per adulterium mariti, quod ipſe, aliam vxorem ducendo, priori illegitimè dimiſſa, commiſit: vt iam non ſit adultera, ſi nubat alij in Domino, nec ipſe adulter, qui eam ducit: Nihilominus tamen velim rem ad iudicem ſupremum deferri, vitandi ſcandali cauſa, & vt ſit ſecurior innocens perſona.

Sed quid eſt dicendum, ſi maritus, qui abiecit vxorem ſine cauſa, manet celebs? Tentabit excluſa reconciliationem triennium, quæ ſi interea reditũ ad maritum impetrare non poteſt, conqueratur de iniuria ſibi facta coram magiſtratu politico. Si autẽ magiſtratus reo parcit, innocens ferat iniuriam patienter, mutet locum, proficiſcatur in terram, vbi nota non eſt, exponat pio paſtori iniuriam ſibi factã, petat infirmitatis ſuę rationẽ haberi. Hîc paſtor cõſulens conſcientiæ afflictæ mulieris, poterit eam hortari ad nuptias alias, ne infirmitate victa, ruat in libidines, aut alia horrenda ſcelera, & tandem in deſperationem, atque ita pereat, cui ſuccurri poterat, permiſsione noui coniugij. Neq; cenſendus eſt adulter, qui eam ducit, præſertim cùm nec in fraudẽ prioris coniugij id facit, nec vlla recõciliationis ſpes reliqua videbatur.

Alivs.

An liceat vxori à marito facinoroſo deſerta, ad aliud coniugiũ tranſire.

Incidit & hic caſus haud raró. Aliquis ducit vxorem, & ducta vxore, furtum committit, aut aliud facinus, cum perpetua infamia coniunctum, adeò vt homines honeſti, eum menſæ & mappæ, vt dici ſolet, conſortem non patiantur. Reus autem, vt non veniat in manus magiſtratus, & infami ſupplicio afficiatur, fuga ſibi conſulit. Quid hîc faciet honeſta & innocens fœmina? Certum eſt hanc diſceſsionem mariti, deſertionem non eſſe voluntariam, ſed coactam, atq; ideo deſertionis prætextu innocenti nõ ſuccurritur. Quid ergo? Non eſt dubium, quin piæ & honeſtæ fœminæ talis caſus ſit multò triſtior, quàm ſi coniunx adulterium commiſiſſet. Duriſſima præterea lex fuerit, ſi iubeatur innocens ſedibus incertis infamem & vagabundum quærere. Durum quoq; eſſet, ſi continere nequit, manere innuptam. Etſi autem lex Theodoſij Imperatoris ſanctiſſimi (quam ſequi ſummus magiſtratus abſque ſcelere poteſt) hîc abſoluit innocentem perſonã: tamen propter multas cauſas hoc conſilium non inutile iudicauerim. Sedeat innocens perſona annos quinque (quod tempus ſummus magiſtratus poteſt ſuo arbitrio moderari, vt ſit vel breuius vel longius) lugeat infortuniũ cõiugis, viuat honeſtè & pudicè. Exacto autẽ quinquennio, veniat ad iudicẽ, petat ſuæ infirmitatis rationem haberi. Hîc ex ſuperiorib. regulis ſtatuo, iudicẽ poſſe innocenti & honeſtæ perſonæ alias nuptias concedere, ſed re prius cõmunicata cũ ſupremo magiſtratu, vel eius vicario, vt ſecurior reddatur perſona innocens. Nam & is qui ob ſuã infamiã abiit, ciuiliter mortuus eſt, & ſuo ſcelere, quod Deus ligauerat, abrupiſſe videtur.

Sed quid, ſi poſt quinquenniũ redierit maritus in gratiã cum magiſtratu? An poterit iuſtè repetere vxorem, quæ iã alij nupſit? Si innocẽs perſona nupſit ſine iudicis ordinarij ſententia, & autoritate ſupremi magiſtratus, debet profectò vel redire ad prio-

rem maritum, vel manere innupta. Neque enim cogi debet ad cohabitandum cum infami. Hoc tamen ita accipi velim, quod summus magistratus, vt dixi, in hoc casu Theodosij legem sequi possit, præsertim cùm facinus perpetratum æquet crimine fornicationem, si non superet. Ego solummodo hîc expono, quid velim fieri à iudicibus subordinatis, qui consistoriis præsunt. Verùm si ex sententia iudicis ordinarij, & ex permissione summi magistratus, elapso quinquennio, contraxit, non debet ad priorẽ redire, sed manere apud posteriorem. Nam Deus odit cõfusionem libidinum, & vagas cõmixtiones. Verùm hîc præstaret, facinorosum & infamem dignis pœnis subiicere, ne reuersus innocenti molestus esset, & scandalo plures offenderet.

ALIVS.

Quid censendum de iis fœminis quę desertoribus nubunt.

Interdum fit, quod maritus deserta vxore in aliã terram proficiscatur, atq; illic vxorem ducat. Quid hic iudicandum est de fœmina, quæ illi nubit? Certum est, quòd nubat alieno, & non suo. Est ne igitur adultera censenda, vt ille adulter? Desertor ille verè adulter est: sed decepta non est pro adultera habenda, donec sciat se cum ali[eno] viro habitare. Verùm, mox vbi resciuerit se alieno viro nupsisse, & nihilominus adultero misceatur, iudicabitur adultera. Antea enim excusabat ignorãtia & error, adeò vt nec conscientia ipsius vulnerari, nec fama ipsius periclitari debeat. Ita enim Augustinus rectè definit, cùm ait: *Si virgo nupserit nesciens, viro alieno, hoc si semper nesciat, nunquam ex hoc adultera erit. Si autem sciat, iam ex hoc adultera esse incipit, ex quo sciens, cũ alieno cubauerit. Sicut enim in iure prædiorum, tam diu quisque bonæ fidei possessor rectissimè dicitur, quàm diu se possidere ignorat alienum. Cùm verò sciuerit, nec ab aliena possessione recesserit, tunc malæ fidei perhibetur, tunc iustè iniustus vocabitur.* Hactenus Agustinus. Idem iudicium sit de masculo, si duxerit, quam non sciuit alienam esse. Debet ergo iudex, vbi fraus innotuerit, innocentem personam liberare, ac ipsius innocentiam suo testimonio declarare. Indignissimum enim foret, & contra omnem iustitiam & æquitatẽ notam infamiæ innocenti inurere, aut vllam pœnam infligere, vt quæ putarit se Deo obedire, cùm iuxta ordinationem ipsius nuberet. Hinc sequitur, quòd in eo coniugio liberi suscepti legitimi habeãtur, & quòd iustum sit, vt decepta persona non fraudetur bonis, quæ illi vt legitimæ vxori cum suis liberis debẽtur: reliqua bonorum parte cedente illi, sub cuius dominio adulter est. At desertor ille, deceptor & impurus adulter, dignus est, qui suppliciis iustis subiiciatur, ne alij exẽplo deteriores fiant. Neque enim licet magistratui, vice Dei fungenti, talibus impostoribus parcere: quod si fecerit, reus erit alieni peccati, & autor scandali.

Quid si deserta nubat, antequam ea quæ alieno nupsit, resciuerit se alieno nupsisse? Abstineat à thoro alieni, rem deferat ad iudicem consistorianum. Hîc magistratui politico rem exponat, petatque, vt propter gloriam Dei, & conseruandam societatem humanam contemtorem ordinis diuini puniat. Verùm si hîc magistratus politicus negligẽtior fuerit. fortè pecunia, aut aliquo affectu corruptus, hoc do consilium, vt decepta & innocens persona petat diuortium propter conscientiam suam. Nequaquam enim existimo, huiusmodi coniugium sine vastatione conscientiæ consistere posse.

ALIVS.

Nuper & hic casus mihi propositus est. Quidam homicidium commisit, & ne veniret in manus magistratus vindicis homicidij aufugit, nec scitur, quò se recepit. Vxor eius iuuencula integrum expectauit triennium, quæ postquam nunc de mariti reditu desperat, petit infirmitatis suæ rationem haberi per alias nuptias. Verùm quia non fuit mihi expositum homicidij genus, ad quæstionem simpliciter respondere non potui. Nam cùm theses, quæ infinitæ sunt, non ferunt responsionẽ simplicem, circumstantiæ quibus veluti vestiuntur hypotheses, inquirendæ sunt. Hæ enim sæpe mutant actionum qualitates. Quam ob rem ad distinctiones descendendum erit, ne generis amplitudine decepti, demus responsa, quæ singularibus nullo pacto conueniant. Hîc itaq; iudico, distinctionem huiusmodi adhibendam esse.

Quid faciendũ vxori à marito homicida relictæ.

Homicidium de quo quæritur, aut fuit inuoluntarium, aut voluntarium. Si inuoluntarium fuit, profectò extra culpam est, qui metu pœnæ aufugit. Iustũ igitur erit, vt vxor vel quærat maritum, vel maneat innupta, deplorans & mariti & suam miseriam. Si conqueritur se continere non posse, fugiat ocium cum Penelope, oret, laboret, ieiunet, fugiat occasiones peccandi, contineat se domi, nec admittat leues homines in colloquium. Nullo enim pacto licet ei nouas quærere nuptias, viuente marito, vt qui non sponte, sed coactus metu citra suam culpam peregrinetur. At si homicidium voluntarium fuit, & cum infamia coniunctum, nolim vxorem insontẽ maritum infamem & vagabundum quærere, sed exacto quinquennio, si continere non potest, nec se alere sine mariti auxilio, nubere in Domino, idque non sine venia impetrata à summo magistratu, qui à consistorianis admonitus de fœminæ infirmitate & necessitate, potest bona cõscientia nouas nuptias illi concedere, maximè si probatur esse honesta & innocens. Sin autem homicidium factum sine infamia est, vt si quis in iusto conflictu aduersarium occidit, sedeat vxor septennium. Et si interea non cognouerit vbi sit maritus, nec ipse ei scripserit, velim iudices consistorianos rem deferre ad supremũ magistratum, hoc est, ad principem ipsum, qui potest, datis literis, facere ipsi facultatem nubendi in Domino, ne misera in periculum veniat, & tandem in desperationem, propter suam incontinentiã. Quòd autem velim rem deferri ad supremum gubernatorem, ideo facio, vt qui eam ducit in vxorem, sit securior, ne alter fortè aliquando reuersus, negotium illi faciat.

ALIVS.

Absentia à mariti consensu vxoris an sit desertio: & quo pacto sit vxori consulendum

Quæritur, si maritus quispiam in longinquas regiones profectus, consentiente vxore, diutius emanserit, quàm conuenerat inter ipsum & coniugẽ, quid sit statuendum de vxore domi remanente? Hic casus non est pro desertione habendus. Est enim ab eo diuersissimus. Quare & hic aliter statuẽdum, quã de malitiosa desertione. Primùm itaque causa profectionis examinanda est, quæ vel necessaria, vel vtilis, vel temeraria esse poterit. Pro harum causarum diuersitate, de longiori mora absentis mariti iudicandum est. Necessariam causam profectionis voco, cùm aliquis cogitur superioris mandato obedire, fortè militiæ vel legationis causa. Vtilem dico, cùm rei familiaris augendæ gratia maritus ad peregrinas terras proficiscitur. Temerariam nomino, cùm homines leues militiam non necessariam sequuntur, sed tantùm vt otientur, & liberius inter suæ farinæ homines viuant.

Si igi-

Si igitur necessaria causa est emansionis, vxor expectet maritum ad vitæ terminum, nisi certos de morte rumores audiuerit ab hominibus non leuibus, sed fide dignis. Possunt enim multæ caussæ incidere diuturnioris emansionis, vt sunt morbi, captiuitas, positæ insidiæ, bella, &c.

Si vtilis causa est absentiæ, vt si maritus mercatus gratia abfuerit, velim vxorem patienter expectare reditum ad septennium, modò absens maritus interdum scripserit, & suæ moræ rationem reddiderit. Verùm si nihil tanto tempore scripserit, consulat vxor consistorianos, & examinata causa, mittant illam, si vel egestate cogitur, vel infirmitate vincitur, ad supremum magistratum, qui potest illi sua autoritate nubendi veniam concedere.
Verisimile enim est, eum, qui septennium abfuit ab vxore, eámque non reddidit de sua mora certiorem, quòd vel sectetur alienos amores, vel alibi pedem fixerit, aliámque vxorem duxerit.

At si temeraria fuit profectio, nihílque scripserit vxori maritus triennium, desertor est habendus, vt qui sectetur alienos amores. Quare velim fœminæ desertę nouas nuptias concedi, exacto quinquēnio: Sed re per cōsistorianos cōmunicata principi, cuius permissione & autoritate munita nubere poterit.

ALIVS.

De mutuo consensu parentum & liberorū in matrimoniis contrahēdis.

Parentes promittunt iuueni nuptias filiæ, quas filia recusat, filia promittit alteri iuueni nuptias refragantibus parentibus, & cum eo rem habet, vt consummatum videatur matrimonium, quæritur vtri horum nubet filia? Respondeo: sicut non licuit parentibus, reluctante filia, promittere alicui ipsius nuptias simpliciter: ita non licuit filiæ plenè in nuptias alicuius consentire citra parentum consensum. Si ergo coactus consensus non facit coniugium, multò minus nullus. Libera est ergo à primo, quia non consensit. Libera est à secundo, quia contra autoritatem parentum contraxit. Nam verbum Dei Num. 30. vota & iuramenta facta à puellis, quæ sunt in parentum potestate, irrita pronunciat, si parentes, mox vbi intellexerint vota & iuramenta facta, reclamauerint. Voti enim nomen non meretur, quod in parentum dedecus à liberis nuncupatur. Nam Deus præcipit liberis, vt colant parentes. Si ergo votum factum Deo à virgine est infirmum sine parentum consensu, multò minus erit firma promissio homini facta sine parentum consensu. Nec iuuat puellam, quòd concubitu voluerit confirmare, quòd stultè promiserat. Non enim legitimus fuit, sed fornicarius concubitus.

Quid ergo fiet, inquies, de eo, qui clam desponsam nesciis parentibus stuprauit? Contra hunc parentes sponsæ tanquam contra raptorem agere possunt, nisi malint in promissionem filiæ consentire, & permittere matrimonium consummari.

Verùm si virgo tantum promisit alteri reluctantibus parentibus, & cum eo rem non habuit, velim ipsam propter dissidia inter procos abstinere ab vtriusque nuptiis, in pœnam suæ aduersus parentes contumaciæ, & temeritatis, quòd sine consensu parentum alicui fidem dare de nuptiis ausa sit.

De viduis

Quid dicendum, si pater viduæ iuuenculæ promittit alicui nuptias filiæ, illa verò alteri? Hîc rata erit promissio viduæ. Est enim sui iuris, Num. 30. Melius tamen faceret vidua, si parentum consilio pareret, modò prudens & vtile videretur.

ALIVS.

An & quatenus nobilis cū ignobili matrimonium cōtrahere possit.

Quæritur, an vir nobilis, qui ex vxore nobili numerosam sobolē sustulit, vxore mortua possit cum ignobili fœmina matrimonium contrahere hac conditione, vt liberi vxoris prioris in bonorū, maximè immobilium hæreditatem succedant, quo nomen familiæ conseruari possit. Ignobilis verò cum suis liberis sit contenta bonorū mobilium parte iuxta honestum inter contrahentes contractū, quem cognati & amici probant & obsignant? Respondeo, Conseruatio familiarum est vtilis ad tuendum statum & decus Reipublicæ. Infirmitati hominum est consulendum. Conscientiarū est habenda ratio. Bonorum præterea communicatio æqualis non est de substantia matrimonij. Nec huiusmodi contractus est contra legem Dei. Nec caret probatis exemplis. Quare iudico id licere, ita tamen vt autoritas & approbatio supremi magistratus ac consensus liberorum & cognatorū accedat: Ineatúrque contractus cōnubialis non in angulis coram vno atque altero, sed solenniter in conspectu Ecclesiæ, ad hoc vocatis ex cognatis & amicis multis: Et vt constet mundo legitimum esse coniugium non concubinatum: Et vt homines sciant liberos ex eo coniugio natos legitimos esse. Videmus multos abstinere à secundis nuptiis amore liberorum ex priori coniugio susceptorum. Sed quam bene consulant suæ cōscientiæ experientia in agone mortis docet, & tristissimus euentus in extremo die omnibus creaturis ostēdet. Statuo ergo infirmitati humanæ hoc pacto, vt ostēdimus, consulendum esse ne interrūpātur preces, neúe homines paulatim ita inuoluantur laqueis diaboli, vt posteà cùm maximè velint, extricare se non possint. Nam cōsuetudine longa peccandi peccatum ita firmatur, vt fiat veluti necessitas quædam, vt reuocare gradum non possis, id quod potissimum in libidinibus cernitur.

Idem iudicandum est, si quis vitio corporis laboraret, vt vel nō auderet nuptias petere alicuius ex nobili familia, vel metueret, ne vitium sibi exprobraretur, sed concubinatum magistratus ferre non debet in vllo hominum statu, modò fidelis minister Dei esse velit. Nam scandalum huiusmodi plurimum Ecclesiā inficeret, & ad imitationem multos inuitaret.

ALIVS.

Iustissima diuortia.

Si masculus illicitam & nefandam Venerē, qualis in Italia & Russia est vsitata, sectatur, iustissimè ab honesta vxore dimittitur. Similiter si mulier se subiecerit execrabili contra naturā libidini indigna est, quæ postea thoro coniugali gaudeat. Verùm in his regnis, sit Deo gratia, ista nefanda scelera rarissimè audiuntur. Et si quando audiuntur, & probātur, magistratus ita animaduertit in reos, vt res ad consistoria non perueniat.

ALIVS.

Iustissima diuortia.

Si mulier abortiuū procurat, aut si vir cogit vxorē, vt pharmaco sumpto abortiat, iustè petitur, & sententia iudicis fieri potest diuortiū. Sed re prius euidenter probata, ne pateat calūniis locus. Hoc enim facinus scelestū & execrabile excedit omnē infidelitatē, & omne adulteriū, & pugnat cū fine ordinationis Dei. Si ergo innocēs persona iustè liberatur diuortij sentētia ab adultero, Si à violēto, Si ab Apostata, Si à desertore, multò magis liberabitur ab eo, qui omnes istos superat crudelitate & immanitate, vt qui ipsi diabolo adhæreat, à Dei familia prorsus alienus. Quādo autē talis casus cōsistorialis proponitur, velim eos admonere politicū magistratū, vt huiusmodi piacula è medio tollat, ne vel alij inuitētur exēplo vel tota Respub. vnius ob noxā mulctetur. Et profectò magnū dedecus foret, si magistratus hîc vel pecunia, vel vllo affectu se corrūpi sineret. Simile iudicium fiat de fœmina, quæ mentitur se grauidam, & postea supposito partu & alieno maritum fallit.

FINIS.

N. H.

ENARRATIO PSALMI VIGESIMI QVINTI, SCRIPTA A NICOLAO HEMMINGIO.

NOBILI, PIO AC SAPIENTI VIRO, MAGNO Gosche, Domino de Horby, veteri amico suo, salutem & benedictionem à communi Saluatore Domino nostro Iesu Christo precatur.

QVATVOR sunt genera hominum, qui ex castris Sathanę subinde eruptiones in Ecclesiam Dei faciunt, vt sunt Tyranni, Sophistæ, Hypocritæ, & Epicurei. Aduersus hos nisi muniamur spiritualibus armis, magnum profectò non tam fortunarum huius vitæ, quàm animarum nostrarum & salutis periculum erit metuendum. Nam tametsi non vno modo aggrediuntur Ecclesiam, vnum tamen scopum habent, vt Ecclesia Dei oppressa ipsi dominentur, regnúmque Satanæ latè multúmque propagetur atque dilatetur. Tyranni, quorum animi potentia, diuitiis succesibúsque rerum fortunatis luxuriant, vel superbè insultant Ecclesiæ Dei exprobrantes ipsi crucis ignominiam, vel aperta vi grassantes in Ecclesiam, multorum sanctorum sanguine madent. Sophistæ & sycophantæ sapientia huius mundi timidi doctrinæ Ecclesiæ astutè insidiantur, quo ea vel deprauata vel abolita opprimatur Ecclesia, cuius vita verbum Dei existit. Hi arte quadam planè Satanica fundamentum Ecclesiæ occultis cuniculis subruere moliuntur, nunc hunc articulum fidei nostræ vel corrumpentes, vel omnino demolientes, nunc illum: & quò purior fuerit doctrina, eò plures Satan emittit Sycophantas & Sophistas, vt limpidissimos fontes Israelis suo cœno conquinet. Hypocritæ vero cultui Ecclesiæ moliuntur insidias. Hi non hostes Ecclesiæ, sed ciues & amici nominari volunt: quam ob causam incautos citius obruunt quàm aperti hostes. Verissimè enim dicitur: Tuta frequénsque via est per amici fallere nomen. Nam cùm Hypocritæ alienam sustinent personam sanctitatis larua tectam, ouile Christi subruunt, & tanquam lupi rapaces oues Christi dispergunt & dilaniant. Epicurei non sunt vnius generis. Et si omnes voluptatem tanquam finem bonorum sectantur. Sunt enim quidam manifestè improbi, quibus summum bonum iudicatur omnibus flagitiorum generibus deliciari, & cùm nullam famæ aut nominis iacturam pertimescunt, tanquam porci volutabro omnium scelerum se sponte inuoluunt. Sunt alij quibus vrbana quædam honestas proposita est, hi summam voluptatem esse dicunt, nomen & gloriam apud homines obtinere, nec volunt videri ἄθεοι, sed pij & religiosi, audiunt verbum, vtuntur Sacramentis, & multa faciunt præclarè. Verùm in hos quadrat versiculus ille quem in Zenocratem dixisse Aristotelem Athenæus refert: χεῖρες μὲν δ' ἁγναὶ φρὴν δ' ἔχει μιάσματα. Tria enim sub illa externa larua ciuilitatis grauia peccata fouent: voluptates suas præferunt voluntati Dei, securè viuunt, sæpe magistri sui vestigiis insistentes prophanas voces de religione cum voluptate audiunt: quę res multos infirmos euertit & alienat à Christo.

Aduersus hæc quatuor genera hostiũ Ecclesiæ pios armatos esse oportet: ídque nõ carnalibus, sed spiritualibus armis. Sed quæ sunt illa spiritualia arma? Hæc mõstrant viri consiliarij Ecclesiæ Quinam sunt illi viri cõsiliarij? Oracula Dei: ita enim Dauid regius ille Propheta inquit Psal. 119. Testimonia tua gaudiũ meũ, & viri consiliarij mei. Dicuntur autẽ oracula Dei sanctorũ consiliatij, cùm quia monstrant sanctis magnũ illũ cõsiliariũ Filium Dei, qui dat menti bona consilia jn rebus dubiis, & regit eas suo spiritu, tum quia testantur de voluntate Dei erga Eccle-

siam

siā: cuius refugium & propugnator & saluator est. Horū consiliariorum consiliū in genere hoc est, vt fide prius purificatis cordibus nostris, opponamus omnibus hostibus nostris nomē Domini, hoc est, inuocationē Dei ex viua fide & constanti manantē. Nam vt Salomon ait, Turris fortissima nomen Domini, ad hanc confugiet iustus & saluabitur. Ita Iohannes testatur, Hæc est victoria quæ vincit mundū fides vestra. Huc pertinet descriptio armaturæ Sāctorū, Ephe. 6. vbi Paulus hortatur sanctos, vt totā armaturam Dei assumant, quo possint resistere tēpore aduerso, & omnibus peractis stare: & quia quædā est analogia rerū corporalium & spiritualium, vult nos exemplo militum mundi munitos esse, & nobis septem genera armorū commendat hisce verbis: State igitur lumbis circumcinctis veritate, & induti thorace iustitiæ, calceatis pedibus præparatione Euangelij pacis, adhæc assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula mali illius ignata extinguere, galeámque salutarem accipite, & gladium spiritualē, hoc est, verbum Dei, omni obsecratione & deprecatione orantes per spiritum. Hæc pulcherrima explicatio armaturæ Dei est, cuius vsum ex collatione intelligimus hoc modo. Vt lumbi mundani militis, in quibus potissimè corporis vires sunt, cingulo firmantur ne inter pugnandum miles labatur: ita animus veritate Dei firmandus est, ne diabolus nos dubitantes ac hæsitantes facilius prosternat, & trucidet. Vt militis mundani pectus munit thorax, ita innocentia vitæ seu iustitia hominis animum conseruat, ne tela diaboli cor penetrent, ac religionem inficiant suo veneno. Vt pedes militis mundani calceis seu tibialibus muniuntur, vt inoffenso gradu in hostem feratur: ita Christiani militis est se præparare Euangelio pacis, quo tutus esse possit, cùm rectà in hostem fertur. Vt totum corpus militis mundani obtentu scuti tutum redditur à telis aduersarij: ita fide viua & indubitata animus Christiani vndequaque custoditur & protegitur. Seu vt scutum aduersariorū telis obiicitur: sic vera fides omni tentationū generi opponitur. Vt caput mundani militis galea munitū in tuto est: ita spes promissæ salutis omni insultui diaboli est opponenda. Vt miles mundanus hostem in se irruentē repellit gladio: ita Christianus verbo Dei Satanam adorientē repellere debet. Vt miles mundanus in periculosiori pugna in castra imperatoris sui se recipit: ita Christianus ad orationem confugit, quæ vt turris fortissima opponenda est potestati diaboli. Hoc modo Paulus vult Christianos imitari milites mundanos aduersus omnia genera hostium quos habet Ecclesia, quorum summus dux & imperator est Satanas.

Cæterum quia non satis est scire præcepta rei militaris, & nouisse quibus armis opus sit, nisi accedat vsus & experientia, quæ in imitatione sita est, pernecessarium est vt Christianus miles proponat sibi eorum exempla, quorum virtus in hoc militiæ genere est laudata. Etsi autem historia Ecclesiæ plurima habet exempla, & apostolus nonnulla Heb. 11. recitat: tamen vnum Dauidem ideò antefero reliquis, quia non solùm eius narrantur prælia & victoriæ, verumetiam quia nobis vsum armorū spiritualium aduersus omne genus hostiū explicat, & verbis & exemplo suo commendat: queādmodum totus liber Psalmorum testis est. Nam hic liber non solùm triumphos Dauidis aduersus omnis generis hostes narrat, verumetiam spiritualia Dauidis stratagemata exponit & aliis imitanda proponit. Age paucis videamus quomodo profligat sanctus Athleta Dauid quatuor illa genera hostium quæ proposuimus.

Aduersus sæuitiam Tyrannorū opponit fidem, & se consolatur spe futuræ liberationis, & tragico exitu hostium. Deus destruet te, inquit, in æternum, conteret te, & euellet te de tabernaculo, & radicē tuam de terra viuentium: videbunt iusti, & timebunt, & super eum ridebunt: ecce homo qui non posuit Deum fortitudinē suam, sed sperauit in multitudine diuitiarū suarum, & præualuit in iniquitate sua. Ego autē sicut florens in domo Dei, speraui in misericordia Dei in æternum & in seculum seculi: Psal. 52. Hoc planè diuinum est stratagema. Tyrannus fretus potentia & diuitiis adoritur Dauidem, Dauid se aduersus ipsum armat spe salutis & interitu superbi hostis, & superior euadit. Sophistis opponit Dauid veritatem promissionum diuinarū, quemadmodum Psal. 119. testatur, & alij multi. Hypocritas & Sycophantas contēnit, & se verbo Dei aduersus eos regi petit, simul imprecans illis iustam pœnam, vt si non conuertantur, pereant. Epicureis quibus insipientiam tribuit, opponit verbum & promissionē Dei, quæ fallere non potest. Breuiter aduersus omnes hostes verbo, fide, spe, oratione pugnat, id quod in Psalmorum libro clarissimè videre licet. Qui liber propterea gratior debet omnibus piis esse, quia & regulas militiæ vitæque Christianæ continet, & exēpla in quibus regulæ tanquàm in tabula pinguntur, habet. Quicunque igitur peritiam rei militaris Christianæ assequi cupit, hunc librum legat, hunc meditetur, hunc verset nocturna diurnáque manu, séque in omni periculorum spiritualiū & corporalium genere ad Dauidis exemplum componat. Hoc enim qui fecerit, mirabilem fructum sui laboris reportabit, & Satana victo in extremo die lætus cum Dauide triumphauit.

Verùm quia Psalmi nonnulli propter phrases Hebraicas & Propheticas videtur obscuriores, laudanda est industria eorū, qui enarrationes in Psalmos scripserunt, & obscuriora dicta

collatio-

collatione clariorum illustrarunt. Et tametsi satis superque in Psalmos Dauidicos scriptum videri posit: tamen quia Deus vult vt singuli pro donis collatis ornemus ministerium Euangelij, & edamus testimonia nostræ fidei, & approbemus Ecclesiæ pium consensum, sumpsi mihi enarrandum Psalmum vigesimum quintũ, quem Dauid senex composuit, & tradidit cantoribus suis canendum in templo. Et vt posset à vulgo facilius percipi, iuxta ordinem literarũ alphabeti Hebraici Psalmus hic est compositus, qui tametsi plurimis saluberrimis sententiis est refertus: tamen duo potissimum sunt in eo spectanda: exaggeratio peccati, & amplitudo misericordiæ Dei. Vt enim exaggeratio peccati facit vt in nos ipsos descendamus, ac nos agnoscamus reos corã Deo: ita amplitudo immensæ misericordiæ Dei nos erigit, & consolatur, ne peccatorũ mole pressi frangamur desperatione, sed cum Dauide leuemus animas nostras ad Dominum, petamus nobis ignosci peccata, cupiamus nos in posterũ diuinitus in viis Domini gubernari & conseruari, retineamus fidem & bonã conscientiam, semper cogitantes hanc dulcissimã sententiam: Omnes qui te expectant non confundentur. Confundentur præuaricantes sine causa, hoc est, omnes Tyranni, Sycophantæ, Hypocritæ & Epicurei, quantũuis videantur fœlices esse in hoc mundo, tamen in extremo examine confundentur, quando filius Dei iudex iustus absque personarũ respectu iudicabit orbem: tunc enim apparebit gloria Ecclesiæ Christi, quæ in hoc mundo contẽpta & vilis censetur: tunc nimis sera pœnitentia agnoscent suam stultitiam Ecclesiæ hostes, & cùm donari videbunt credentes cœlesti gloria & immortalitate, ingemiscẽtes dicent de iis quos antea contẽpserunt: Hi sunt (vt Sapien. 5. scribitur) quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improperij, nos stulti vitã illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo cõputati sunt inter filios Dei & inter sanctos. Ergò errauimus à via veritatis, & iustitiæ lumen nõ luxit, & sol intelligentiæ non est ortus nobis. Lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulabamus deserta inuia, viam autem Domini ignorauimus. Quid nobis profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tanquàm vmbra, &c. Hęc confessio impiorum erit in extremo die, quando coram tribunali Christi pudefient.

Porrò enarrationem in hunc vigesimum quintum Psalmum sub tuo nomine, vir optime, in lucem prodire volui, ídque potissimum tribus de causis: quarum prima est, vt te qui pro tua singulari pietate delectaris multùm Psalmorũ recitatione, magis incitem, & quasi sponte currenti calcar addam. Etsi autem omni ætati lectio Psalmorum est vtilissima: tamen senibus gratior esse debet propter maiorem certaminum spiritualium experientiam, & consolationes vberiores, quas hinc haurire possunt senes. Secunda causa est, vt alij tuo exemplo moueantur ad nostram enarrationem legendam: quam spero ipsis vtilem fore, modo pium pectus ad lectionem adferant. Tertia causa est, vt ego saltem aliquod iudicium animi mei erga te declarem hoc scripto: qui mihi & semper piè fauisti, & honestè de me meísque laboribus iudicasti. Rogo igitur vt hanc qualemcunque significationem animi mei erga te grata manu suscipias. Ego vicissim, quod par est semper te tuósque plurimi faciam. Vale ex Musæo nostro, vnà cum vxore tua Catharina Blomme fœmina nobili & honesta, & liberis. Hafniæ, primo Maij, Anno 1566.

PSALMVS XXV.

1 *AD te Domine leuaui animam meam.*
2 *Deus meus, in te speraui, non confundar, nec lætabuntur inimici mei super me.*
3 *Etiam omnes expectantes te non erubescent, erubescent præuaricantes temere.*
4 *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, semitas tuas doce me.*
5 *Dirige me in veritate tua, & doce me: quoniam tu es Deus salutis meæ, te expectaui tota die.*
6 *Reminiscere miserationum tuarum, Domine, & misericordiarum, quoniam à seculo sunt.*
7 *Delicta iuuentutis meæ, & transgreßiones meas ne memineris, secundum misericordiã tuam memento mei tu propter bonitatem tuam, Domine.*
8 *Bonus, & rectus Dominus, propterea docebit peccatores in via.*
9 *Diriget afflictos in iudicio, docebit afflictos vias suas.*
10 *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas, custodientibus testamentum eius, & testimonia eius.*
11 *Propter nomen tuum, Domine, propiciaberis peccato meo, quoniam multum est.*
12 *Quis est homo qui timet Dominum? docebit eum viam quam eligat.*
13 *Anima eius in bonis commorabitur, & semen eius*

eius hæreditabit terram.

14 *Secretum Domini timentibus eũ, & testamentum suum manifestabit illis.*

15 *Oculi mei semper ad* Iehouah: *quia ipse educet de laqueo pedes meos.*

16 *Respice ad me & miserere mei, quoniam vnicus & afflictus sum ego.*

17 *Afflictiones cordis mei auctæ sunt: ab angustijs meis educ me.*

18 *Vide afflictionem meam & laborem meum, & parce omnibus peccatis meis.*

19 *Vide inimicos meos, quoniã multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me.*

20 *Custodi animam meam & libera me, ne pudefiam, quoniam speraui in te.*

21 Integritas *& æquitas conseruabunt me, quoniam expectaui te,*

22 *Redime Deus Israelem, ex omnibus tribulationibus suis.*

ARGVMENTVM.

Psalmus hic magna ex parte est precatorius. Precatur enim Dauid Dominum, vt vias suas se doceat vt peccatis ignoscat, vt à persequentibus se liberet, vtque totum Israelem, hoc est, omnes credentes tandem redimat.

DISPOSITIO.

Septem partes sunt huius vicesimi quinti Psalmi. *Prima* est exordium aptissimum: nam vt verè precantium affectus describit, ostéditque quo nitantur fundamento inter precandum fideles: Ita quoque quorum preces non exaudiantur indicat, & hoc facit in tribus primis versibus.

Secunda, precatio est, qua se & à Deo regi doceri que precatur, & petit veniam peccatorum præcipuè iuuentutis, idque, 4.5.6.7. versibus.

Tertia, est prædicatio bonitatis, & misericordiæ Dei: qua excitatur & alitur fiducia inter precãdum. versibus 8.9.& 10.

Quarta, est repetitio petitionis veniæ: qua precantis affectus ardentior redditur, versu 11.

Quinta, descriptio est fœlicitatis eorum, qui Deum verè timent: hoc est, vera religionẽ colunt: quæ sanè descriptio meritò excitabit homines ad pietatis studium, versibus 12.13.14.

Sexta, petitio est liberationis à præsentibus periculis, in quibus versabatur persequente se Saule, versibus 15.16.17.18.19.20.21.

Septima, est generalis precatio pro redemptione totius Israelis, id est, Ecclesiæ, versu 22.

EXEGESIS CVM *obseruatione doctrinarum.*

1 *Ad te Domine leuaui animam meam.*

2 *Deus meus in te speraui, non confundar, nec lætabuntur inimici mei super me.*

3 *Etiam omnes expectantes te non erubescent, erubescent præuaricantes temere.*

Prima Psalmi pars est, videlicet exordium, quod sumitur à professione fidei propter promissionem, quam fides inter precandum intuetur. Nam vt sine promissione nihil habet oratio quo nitatur, ita sine fide promissio, hominis culpa, fit irrita. *Exordiũ.*

Iam altius verba perpendamus, quo melius exemplo Dauidis ad rectè inuocandum erudiamur. *Partis.*

Primùm dirigit Dauid orationem suam ad ipsum Deum, cogitans haud dubiè mandatum Dei, & promissionem: videlicet quod Deus propter promissum Messiam exaudire velit. Nam vt mandato obligamur ad cultum inuocationis, ita promissione erigimur inter precandum, & fiduciam concipimus de impetrandis ijs, quæ nobis sunt salutaria. Nos proinde Dauidis exemplo non sanctos, non angelos, aut vllam creaturam, sed Deum ipsum inuocemus freti mandato & promissione: & opponamus infirmitati nostræ, & indignati potentiam & dignitatem Domini nostri Iesu Christi. Deinde cùm dicit, *Animam meam leuaui*, significat veram inuocationem non esse clamorem vocis, sed cordis gemitum & eleuationem animæ ad Deum ipsum. Proinde anima hominis precantis, non debet esse in his rebus immersa, nõ debet terrenis rebus niti, sed attolli debet supra omnes creaturas, & ad ipsum Deum leuari. Non enim satis est leuare manus, sed oportet eum manibus cor ipsum leuare, vt oratio fiat in veritate, & non in hypocrisi, Vnde Ieremias, Threnorum 3.41. Leuemus corda nostra cum manibus nostris ad Deum in cœlos. Psal. 145.18. Prope est Dominus omnibus inuocantibus eũ in veritate. *1. Deum precatur. Causæ. Doctrina. 2. Veræ inuocationis descriptio. Doctrina.*

Sed quomodo anima hominis leuatur ad Deum? Duabus veluti alis: quarum vna est cogitatio misericordiæ Dei mandantis cultũ inuocationis, promittentis se exauditurum inuocantes, & requirentis gratitudinem, iuxta Psal. 50. 15. Inuoca me in die angustiæ, eruam te, & honorificabis me. Hic præter mandatum, & promissionem meminit Dauid gratitudinis. Ioan. 15.7. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis. Non ergò sufficit intueri mandatum & promissionem, nisi simul adferas pium propositum. Nam qui conscientia & προαιρέσει peccãdi orat, frustra verba fundit. Quare in Psalmo. 66.18. dicitur: Iniquitatem si aspexissem corde meo, non exaudisset Dominus 1. Iohan. 3.20. Si cor nostrum non condemnet nos, fiduciam habemus ad Deũ, & quicquid petierimus accipiemus ab eo. Et Iacob. 4.3. Petitis & non accipitis, eò quòd malè petatis, vt in voluptates vestras insumatis. Obtẽperemus igitur Paulo, qui in hunc modum 2. Timoth. 2.19. ait, Decedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini. *Locus de leuatione animæ ad Deum. In hoc tria considerãtur. Alæ animæ.*

Altera ala est fiducia mediatoris Domini nostri Iesu Christi, qui hanc dulcissimam promissionem apud suos deposuit discipulos, Io. 16.23. Quicquid petieritis patrẽ ĩ nomine meo, dabit vobis. Hęc promissio dulcissima est: in qua duo potissimũ sunt obseruanda, videlicet signum vniuersale (*Quicquid*) & inuocationis modus (*in nomine meo*).

Vniuersalis promissio restringenda est ad certum genus, sicuti eam interpretatur Ioh. 1. Ioh. 5.14. cũ inquit, Quicquid petierimus secũdũ voluntatẽ eius, audit nos: nequaquã enim decet probos filios aliquid à patre suo petere, quod ipsius aduersatur paternæ voluntati. Vt autem aduersatur voluntati paternæ, si filius scorpionem aut serpentem petat, id est, rem noxiam quouis modo, & contrà voluntati paternæ *Vniuersalis promissio.*

prægratũ est si filius res sibi vtiles & salutares petat: Ita se res habet cũ patre nostro cœlesti. Si enim quid petamus contra gloriã patris, & cõtra salutẽ nostrã, non exaudit nos, sed melius nobis prospicit, dat panem non lapidem, dat ouum & non scorpionẽ. Breuiter, quicquid petimus quod vergit in ipsius gloriam, & nostram salutem, hoc verè impetramus per mediatorem nostrum Iesum Christum. Etsi exauditionis ratio nõ semper expectationi nostræ & stulto carnis iudicio respondet.

Inuocationis modus. Inuocationis modus additur in promissione: cũ inquit, in nomine meo, id est, in agnitione & fiducia mei. Agnitio hæc consistit in noticia naturarum diuinæ & humanæ in Christo, videlicet quòd & verus Deus sit & verus homo, in personæ vnitate, & in redẽptionis officio, hoc est, sacerdotio æterno. Fiducia ex agnitione depẽdet, videlicet cùm homo verè statuit hunc Christum Deum & hominem æternum sacerdotem suum redemptorem esse, & interpellatorem apud patrem, & omnino talem sibi fore qualis in Euangelio nominatur, id est, prædicatur. Nomen enim relationẽ habet ad verbum, quod de Christo prædicatur. Hic inuocationis modus diligẽter obseruandus est. Nam & doctrinam multiplicẽ, & admõnitiones salutares, & consolationes efficaces continet.

Inde oriuntur doctrinæ. Doctrina est quadruplex. 1. docet excludendam esse à nostris precibus dignitatem nostrã, quæ omnino nulla est. 2. seponendam esse hypocrisin, qua omnis actio inficitur. 3. deponendam esse prophanã & Ethnicam gloriationem, & iactationẽ meritorũ, qualis fuit Menelai, exprobrantis Ioui hecatombas quas illi obtulit. 4. discrimẽ inter Christianam Orationem & omnium aliarum sectarum. Nam Christiana oratio nititur fiducia mediatoris, quem prophani homines non agnoscunt.

Monitiones. Monitiones sunt quòd admoneat nos hic precandi modus nostræ cæcitatis. Nam cùm petendũ sit in nomine Christi, nõ potest esse dubium quin maxima sint illa, quę peti necesse sit. Oculos ergo aperire oportet, & diligẽter circumspicere quę publicè, quæ priuatim nobis molesta sint, quæ interna, quæ externa, quæ corporalia & quæ spiritualia desiderẽtur, vt in omnibus his ad clementissimũ patrẽ per mediatorem nostrum Iesum Christum confugiamus.

Consolationes. Consolationes sunt quòd hic modus precãdi cõsoletur inuocantes aduersus duo inuocationis maxima impedimenta, diffidentiã carnalẽ, & propriã indignitatem. Nam nisi fiducia mediatoris inter precãdum niteremur, carnalis nostra diffidẽtia, quã auget memoria multipliciũ peccatorũ, nos à precãdo absterreret: & facilè omnes succũberemus prostrati cogitatione nostræ indignitatis: qui per nos indigni sumus, vt prodeamus in conspectũ Dei, sed fiducia mediatoris his malis medetur. Nam & carnalẽ diffidentiam vincit, & dignitatẽ non suam, sed Christi iactat. Huc illud Paul pertinet ad Rom. 5. 1. Per fidẽ pacem habemus cũ Deo per dominum nostrum Iesum Christum, per quem etiam habemus accessum per fidem in gratiam hanc in qua stamus.

Cum his optimè congruit respõsum Domini datum Samaritanæ Iohã. 4. 23. ita enim ait: Venit hora, & nunc est, quando viri adoratores adorabũt patrẽ in spiritu & veritate. Nã pater tales quærit, qui honorant ipsum. Samaritana mulier putabat ex loci dignitate pendere orationis efficaciã. Dicit enim: patres nostri in monte hoc adorauerũt, & vos dicitis quòd Ierosolymis est locus vbi oporteat orare. Ab hac opinione reuocat Christus mulierẽ, & proponit ei verũ adorãdi modũ, videlicet quòd oporteat adorare patrẽ (ad quẽ nemini patet accessus nisi per filium) in spiritu & veritate. In spiritu quidẽ hoc est, fiducia viua in Deum, quæ fiducia est motus à Spiritu sancto excitatus, & nititur mediatoris meritis. In veritate verò, hoc est, sincerè & sine hypocrisi, vt non aliud verba sonent quàm cor intus dictet.

Cõclusio. Ex his liquidò cõstare existimo, quàm necessarię sint istæ duæ alæ: cogitatio mandantis & promittentis Dei cum conditione gratitudinis referendæ benefactori: & fiducia mediatoris: quibus anima nostra ad Deum leuanda est, vt oratio nostra nubes penetret, Deo placeat, & exaudiatur.

Hactenus de primo versu, sequitur secundus.

Secundi versiculi explicatio.

2 *Deus meus in te speraui, non confundar, nec lætabuntur inimici mei super me.*

Quo affectu precãdum sit. Cùm dicit Psalmista, *Deus meus*, fiduciæ singularis vox est, quæ sæpe Paulo in vsu fuit. Tametsi autẽ vnus est Deus Iudæorum & Gentiũ, adeóq; totius mundi: tamẽ peculiariter Deus dicitur Deus Ecclesiæ, propter peculiarẽ promissionẽ, in qua Ecclesia qui viuũ membrũ existit, potest sibi applicare quod est cõmune toti corpori. Neque tamen alijs adimit hoc pacto, dum sibi vendicat quod cõmune est: nã per fidem cuilibet propriũ ita efficitur, vt alijs nihil detrahatur. Quare vt totius Ecclesiæ vox est, Deus noster, & pater noster, ita singulis pijs rectè ex corde dicere licet, Deus meus & pater meus. Hinc est quòd Deus dicatur Deus Abrahã, Isaac, Iacob, &c. Hæc autẽ vox nõ in ore nascitur, sed ex intimo cordis affectu, & plena in Deũ fiducia erũpit, vnde sequitur, *In te speraui*, hoc est, in tota hac causa aduersus aduersariũ meũ Saulem nõ confugi ad humana præsidia, sed tua promissione & bonitate fretus hactenus fui tutus: quare adhuc spem habeo, vt sub tua protectione persistã incolumis: atque hoc est quod subiũgit: *Non confundar, nec lætabuntur inimici mei super me.*

Fidei fructus. In verbo confundendi metalepsis est. Cõsequens enim pro antecedente ponitur. Siquidem cõfundi dicuntur qui sua spe frustrati alijs sunt ridiculo, vnde fit vt iure afficiantur pudore, suisque inimicis præbeant insultandi occasionẽ. Sensus ergò est: spe mea minimè frustrabor, cùm tu sis Deus meus, in quem, vt semper, in hac causa propter promissionẽ mihi factam, speraui: ita & nunc spero. Obseruetur igitur hoc Enthymema. Deus meus in te spero, ergo nõ cõfundar, ergo nõ lætabũtur inimici mei super me, tãquã à Deo abiectus essem. Paulus videtur ex hoc Enhymemate cõclusisse illud memorabile Axioma ad Ro. 5. 5. Spes non cõfundit. Rectè enim colligitur: Ego spero & nõ cõfũdar, ergo spes mea nõ cõfũdetur.

Locus de distinctione spei & fiduciæ piorũ in omnibus precibus. Verum hic discernendum est inter res de quibus extant promissiones vniuersales, vel personales, & res de quibus non extant promissiones in specie, quales sunt potissimum quæ ad hanc vitam pertinent, sine singularibus promissionibus. In illis firma est conclusio in specie, in his autem in genere tantùm.

Testimonia. Cũ Iob dicit cap. 13. 15. Etiãsi occiderit me, in ipsũ sperabo, ad vniuersalẽ promissionẽ respicit de salute animæ. Itẽ cũ ait, cap. 19. 23. Scio quòd redemptor meus viuit, nihil omninò aliud vult dicere, quã quòd hic Dauid dicit, Deus meus in te spero, nõ confundar. quasi diceret: etsi autẽ nũc in corpore crucior, cõtẽnor ab vxore, & alijs amicis, iaceo vlcerosus, & scateo vermibus, priuatus sum possessionibus & liberis: tamẽ quia in te spero, nõ cõfundar. Promisisti enim omnibus timentibus te salutẽ, quam expecto: mẽtiri enim non potes. Tres viri in Chaldea, iussi adorare statuã Regis, hac freti fiducia ardẽtem caminũ con-

Exemplũ.

temnunt.

temnunt:ſtatuũt enim Deũ veracẽ eſſe, qui immarceſſibilem poſt hanc vitam promiſerat ſuis cultoribus coronam, ac ſi dicerent in caminum cõijciendi: Deus noſter in te ſperauimus, non confundemur. nam in extremo ſaltẽ dic, ſi hîc nõ placuerit tibi nos eripere de periculo, apparebit quòd noſtra fiducia non fuerit vana: quando Tyrãni iſti qui hîc nos conantur perdere, tradentur Diabolis æternũ cruciandi. Exempla huiuſmodi fiduciæ plurima ſuppeditat Eccleſiaſtica hiſtoria, cuius lectio hunc præcipuum fructũ adfert, quòd nõ ſolùm exempla iudicij & miſericordiæ Dei nobis ponit ob oculos, verũetiã fortitudinis, patientiæ ſub cruce, cõfeſſionis, & fiduciæ in Deũ habeat teſtimonia. De quo fructu exẽplorũ Syracides in hanc ſententiã loquitur capite 2.11. Reſpicite ait in priſca retrò ſecula, & cõſiderate quis ſuã in Domino fixit fiduciã & pudore affectus eſt? Quis in timore eius permanſit & fuit derelictus? Quis eũ inuocauit & fuit ab eo ſpretus? Nam miſericors & clemẽs eſt Dominus, ſummæque tùm miſericordiæ tùm patientiæ, qui & peccata remittit, & ſalutem adfert in afflictionis tempore.

Abrahamo & eius poſteritati promittitur terra Canaã, qua promiſſione fretus Abraham egreditur de terra Chaldea, & poſtea multis annis vagatur ſine certis ſedibus, interdũ famem, interdum alia experitur incõmoda, idq; multis annis, nihilominus tamen firmiter ex promiſſionis fide concludit ſuum ſemen occupaturum terram Canaã. Promittitur illi ſemen in quo benedicerentur omnes gentes, at ipſe tandem & ſe effętũ & vxorẽ ſterilẽ experitur, credidit tamẽ promittẽti Deo, vnde dictũ eſt de ipſo: Credidit Abrahã Deo, & imputatũ eſt illi ad iuſtitiam. Porrò cùm iam illi natus eſſet filius Iſaac, de quo erãt factæ promiſſiones, iubetur ipſum mactare, obtemperat mandato, parat rogũ, ligat filium, ſtringit gladiũ in filiũ, ſed intus in corde retinet hoc Enthymema: Ego te Deus expecto, ergò non confundar. Promiſiſti mihi ſemen in hoc Iſaac, igitur non fruſtrabor mea ſpe. Nam priuſquàm tuum verbum fallat, mactatus filius prodibit viuus de igni, vt tua ſtet firma promiſsio.

Simili fiducia hîc Dauid concludit. Electus erat à Deo in ſucceſſorem Saulis, inunctus erat à Propheta ex mandato Dei in regẽ, ſed quid fit? Sæpe de vita periclitatur in aula Saulis, cogitur ad prophanas gentes ſe recipere, ab amicis ſæpe proditur, ſed tamẽ in his anguſtijs & grauiſſimis tentationibus concludit, Deus meus in te ſpero, ergò non confundar, atque ita ex fide promiſſionum vniuerſalium & perſonalium, res promiſſa in ſpecie concluditur firma fiducia, quæ non fallit ſperantem.

Quomodo fideles iutuẽtur vitæ huius cõmoda.

Verùm quantum ad res huius vitæ attinet, de quibus non extant promiſſiones in ſpecie, fides cõcludit genus, & non ſpeciẽ. Dauid cùm eiectus eſſet de regno à filio Abſolone, cũ Sadoch ſacerdote loquẽs ait, 2. Sam. 15. 25. Reduc arcã Dei in ciuitatẽ, ſi fortè inueniã gratiã in oculis Domini, reſtituat me, faciat quę me videre eã, & habitaculũ eius. Et, ſi ſic dixerit, nõ places mihi, ego paratus ſum, faciat mihi quod bonum eſt in oculis ſuis. Quia hîc Dauid nõ habuit promiſſionẽ reductionis in regnũ, quo erat exutus propria culpa, fiduciã habet nõ in ſpecie, vt reſtituatur regiæ dignitati, ſed in genere, vt Deus ſe nõ deſerat, ſed clementer tueatur. Eſt enim fiduciæ vox, faciat mihi quod bonum eſt in oculis ſuis. Sciuit enim Deum promiſiſſe reſipiſcentibus veniam, ex cuius promiſſionis fide hæc vox erumpebat.

Doctrina

Simili modo & nos in rebus ſpectãtibus ad hãc vitam precantes concludamus ex promiſſione fauoris Dei erga pœnitentes, quod ſi nõ eo modo quo cupimus nos exaudiat, certiſſimè tamẽ faciet quod nobis bonũ & cõmodum erit ſuo iudicio, qui non poteſt ſperantes in ſe derelinquere, fiducia in illum nunquàm quenquam fefellit.

3 *Etiam omnes expectantes te non erubeſcent, erubeſcent præuaricantes temere.*

Tertij verſiculi expoſitio.

Porrò ne quis putet ſingulare priuilegiũ paucorum eſſe tali fiducia cõſiſtere, ſequitur in tertio verſu fundamentũ quo hęc fiducia nititur. Ita enim ait: *Etiam omnes expectantes te non erubeſcent.* Dixit in ſuperiori verſu: Ego ſperaui, ergò non confundar: iam huius fiduciæ cauſam reddit, trãsferens hypotheſin ad theſin, tãquàm ad conſultationẽ, ex qua cauſę definitio depẽdet. Eſaiæ 49. Ipſe Deus reuocat Eccleſiã à cogitationibus mũdanis ad hoc fundamentũ ſeu conſultationẽ. Ita enim ait: Et erunt reges nutricij tui, & reginæ eorũ nutrices tuæ. Proni in terrã incuruabunt ſeſe tibi, & puluerẽ pedum tuorũ lingẽt: & ſcies quòd ego Iehoua, quia non pudefiẽt expectantes me. Nota diſtributionis *Omnis*, qua vtitur Pſalmiſta, nõ ſolùm ad omnes ſtatus, & quaſuis hominũ cõditiones, ſed ad omnia indiuidua in humana natura referenda eſt. Hoc igitur fundamẽtum ſeu principium omnibus pijs in conſpectu eſſe debet, quod eſt vt dixi, veluti conſultatio quædam, ad quam fluctuantis animus confugiet, vt non ſuccumbat tẽtationum varietate, ſed inuictus potius perſiſtat aduerſus omnes tentationes quibus infeſtatur, & ad diffidentiam ſolicitatur.

ÆEtiologia.

Doctrina de fidei certitudine.

Si caro aduerſus te ſurrexerit, examina cor tuum, ac vide an vlla ſcintilla fidei ibi latitet, ſi ſenſeris fidei ſcintillam, implora Spiritum Dei quò magis excitetur, atq; ita excitata fide aduerſus carnẽ ex hac cõſultatione inſurgito: Nulli expectantes Deum erubeſcent, (hoc eſt, apprehẽdẽtes promiſſiones Dei vera fide, et expectantes ſalutem vera fide, non fruſtrabuntur ſua ſpe) Ergò expecto Deum, & certiſſimè ſtatuo ipſius promiſſiones ratas fore, non igitur confundar.

Ad eundem modum in alijs tẽtationibus faciendum eſt, & præcipuè in agone mortis. Tunc enim omnium maximè praxis huius conſultationis erit neceſſaria.

Confirmatio ab antitheſi.

Cęterum ne quis ſeipſum ſpectro fidei fallat, obſeruanda eſt antitheſis, quæ fundamẽto fiduciæ opponitur, videlicet, *erubeſcent præuaricantes temere.* Ex hac enim antitheſi per locum à contrarijs facilè mõſtrari poteſt, vbi vera fides in corde habitet, & vbi ſpectrum fidei ſe tantùm in oculos ingerat. Nã duo genera hominum hîc notantur: quorum alij veram fidem habent, alij ſpectro fidei faſcinãtur. Illi nõ erubeſcent: hi autem erubeſcẽt, id eſt, vana ſua ſpe lactati confundentur. *Expectantes te non erubeſcẽt.* Hîc quum expectantes Deum & præuaricantes, opponuntur, debet obſcurior pars per clariorẽ explicari, & ab ea veluti lucẽ mutuari. Quoniam igitur nõ eſt difficile iudicare, quinam dicantur præuaricantes, ex eo petemus definitionem eorum, qui verè Deũ expectant, & non pudefient. Sunt autẽ abſq; omni dubio præuaricantes temere, qui cũ à Deo defecerunt, non verentur nec Deũ, nec homines offendere, tametſi nullo dãno aut iniuria laceſſiti. Eſt enim illis perinde ſiue bene ſiue malè faciũt, adeò ſecurè ſine ſenſu peccati, & iudicij Dei viuũt. Verbũ Hebraicũ Habogedim à veſte ſumptũ videtur, quę facilè induitur & exuitur. Vt igitur veſtis qua quis vtitur facilè exuitur, ita illi temere exuũt fidẽ erga Deũ, & amicitiam erga homines, vt quẽ antè amarunt, iam ſine

Præuaricantes temere, qui.

causa,id est,nulla lacessiti iniuria odio prosequantur.hoc sensu videtur Ieremias vsus hoc verbo Threnorum.1.1.vbi ita ait,Omnes amici eius spreuerunt eam,& facti sunt ei in inimicos. In Hebræo est Bagedu,quod verbũ,vt dixi,à veste sumptũ est,ac si diceret Propheta:qui prius vsi sunt amicitia Ierusalẽ, iam eam amicitiam exuerunt, postquã Ierusalẽ victa ab hostibus iacet,& calamitatib⁹ plurimis obruitur. *Præuaricantes* igitur temere erunt qui sciẽtes& volentes peccant,viuuntq; sine pœnitentia.Hos dicit Propheta confundi seu pudefieri,quod sanè mirum non est,quia spectrum fidei tantũ habẽt, & nõ viuam fidem. Viua enim fides nullo modo stare potest cum mala conscientia.Repulsa enim consciẽtia, vt Paulus loquitur,naufragium fidei fit.

Impiorũ hypotyposis.

Est igitur firma demõstratio in Theologia, Quorumcunque opera sunt impia & mala, illi quoq; impij,mali,& vacui fide sunt.Opera Neronis sunt impia & mala.Ergò Nero impius & mal⁹ fideq; vacu⁹ est. Nõ enim sufficit oris professio,nisi facta respondent verbis. Nam ad Titiũ scribit Paulus:Deũ profitẽtur se scire,sed factis negãt,cũ sint abominabiles & immorigeri,& ad omne opus bonũ reprobi. Ex his igitur manifestũ est,quinã dicantur præuaricantes temere,quib⁹ opponũtur *expectãtes Dominum*,vt qui nõ præuaricẽtur temere,id est,qui tales sunt, vt à Deo nõ deficiant,nec sciẽtes nec volentes peccẽt, sed retineant fidẽ & bonam conscientiã,peccatũ fugiant,& habeãt perpetuò proæresin rectè beneq; agendi,ne vel Deũ quẽ timẽt offendãt, vel homines lædant,quos vt mẽbra corporis eiusdẽ cõplectuntur.Qui huiusmodi sunt,habent verã & viuã fidem, quorum spes non cõfundet.de hisce Psa.130.7.loquitur cùm inquit:Expectet Israel Dominũ , quia cum Domino est misericordia,& multa apud eũ redemptio.Hi ergò soli possunt subsumere sub principio dato:Nulli expectantes Dominũ frustrabuntur sua spe: Ego Dauid expecto Deũ. Ergò nequaquã frustrabor mea spe.Precatur⁹ igitur Deũ adhibeat hãc regulam,qua nulla certior esse potest:Si odis peccatum,si confugis ad misericordiã,si habes προαίρεσιν rectè faciendi,si propositũ peccandi in animo nullũ remanet,viuã fidẽ habes,& potes audacter in Christo ex hoc principio aduersus Satanã, mundum & carnem concludere:Expectantes Deũ non confundentur,Ego expecto Deũ. Ergò nõ confundar.Cõtrà autẽ si non tangeris sensu peccati,si propositum habes peccandi,spectrũ tantũ habes fidei.Quare frustra fundamento hoc niteris, quia inter præuaricantes cẽseris,quorũ oratio est abominatio corã Deo. Præuaricantibus Deũ temere, adiungo hypocritas, quorũ vita etsi videtur sancta,& mores inculpati, tamen quia suis virtutibus fidũt,& collocãt salutis fiduciam in meritis,à via recta errant, ac spoliãt Christum debito honore,quare & illorũ preces sunt irritæ.De his lege 6.caput Matthæi.

Opera fidei aut infidelitatis sunt certa testimonia.

Expectantes Deũ.

Consolatio & doctrina.

Correctio.

Hactenus de prima parte Psalmi diximus,iã breuiter doctrinas seu locos huius capitis notabimus. Sunt autem hi loci præcipui.

Epilogus, & præcipui loci 1. partis.

Primus,ad quem precibus sit confugiendũ , nẽpe ad Deũ ipsum, cui soli inuocationis cultus debetur.

Secundus,definitio piæ orationis , videlicet quòd sit eleuatio animæ ad Deum ex fiducia promissionum diuinarum.

Tertius,quòd verè Deus exaudiat inuocantes iuxta suas promissiones.

Quartus,quòd illi soli orare rectè possint,qui agũt pœnitentiam, & abiecerunt propositum peccandi.

Quintus, quòd hypocritæ & criminosi orare non possint.

SECVNDA PARS psalmi.

4 *VIAS tuas Domine demonstra mihi,semitas tuas doce me.*

5 *Dirigi me in veritate tua, & doce me : quoniam tu es Deus salutis meæ, te expecto tota die.*

6 *Reminiscere miserationum tuarum Domine, & misericordiarum tuarum , quoniam à seculo sunt.*

7 *Delicta iuuentutis meæ & transgressiones meas ne memineris,secundum misericordiam tuam memento mei tu propter bonitatem tuam Domine.*

HÆc secunda Psalmi pars precatio est ardẽtissima. Vt enim in prima parte pręparauit se ad precandũ Dauid,cõcepta in Deũ fiducia, ex promissionibus diuinis:Ita in hac secũda parte ardẽtissimè precatur se à Deo doceri,dirigi,& sibi ignosci, idq; non sua ob merita , sed ob Dei misericordiam quæ perpetuò durat:hæc precationis summa est. Nunc altius singula perpendamus.

Summa secundæ partis.

Primùm dicit,*vias tuas Domine demonstra mihi*, vel ad verbum ex Hebræo : *vias tuas notas mihi fac*, vel *fac me scire vias tuas*.Vt autem quæ sint viæ Dei planius intelligatur,vsus huius vocis,vię,in scripturis nobis explicandus est.Via igitur propriè est qua itur de loco in locum: hinc metaphoricè transfertur vocabulum,vt via sit vitæ ratio,institutũ,& mos actionũ,ex quo natæ sunt hæ loquendi formulæ:via hominis,via Dei,via mortis,via vitæ, via iustorum, via peccatorũ.Hæc etsi facilima sunt obseruata metaphora,tamen placet ea fusius declarare , ac primũ de via hominis,& deinde de vijs Domini dicemus.

Versiculi quarti expositio.

Via quid.

1. Via hominis.

Via hominis in genere est ratio institutiq; vitæ hominis quam viuit, vnde omnes à die natiuitatis ad extremũ vsque ad viatores,hospites,& peregrini dicimur,& dicitur via propter terminũ à quo, medium,& terminũ ad quem. Nam hac via itur ab hac vita per actiones vel ad mortem,vel vitam. Si malæ sunt actiones,per eas itur ad mortem,si pię,ad vitam.Non quòd opera & actiones nostræ mereãtur vitam,sed quia sunt via vitæ,seu, vt Bernhardus loquitur,*Opera nostra non sunt causa regnandi,sed via regni.* Fulgentius hoc modo : *Vita hominis via eius, qui malè viuit, viam tenet erroris , qui bene viuit , viam graditur veritatis.* Hinc patet quòd via hominis sit duplex,vna vitæ,altera mortis:illa iustorũ, hæc peccatorum à Dauide appellatur.

Iustorum via duplex est,vna fidei,altera obedientiæ.Fidei via Christus est, quæ sola subducit homines in cœlũ.huc illud Christi:Ego sum via, veritas, & vita:qui ergo in Christo per fidę manet,nõ aberrat,quia in via est:nõ fallitur,quia in veritate est:nõ moritur,quia in vita est. Et Cyrillus, *Via sancta & pura qua itur ad supremam ciuitatem Christus est.* Obedientiæ via est conformatio vitæ hominis ad voluntatem Dei iuxta ipsius voluntatẽ,quantũ id quidem in hac naturæ imbecillitate fieri potest.hinc sũt hæc scripturæ dicta:In præceptis meis ambulate.Et: Beati immaculati in via,qui ambulant in lege Domini: hoc est,qui hanc viuũt vitã,ea faciunt,quæ doctrina cœlestis præcipit atque mandat. Et reuerti & auerti:vt reuertimini ad me.Reuertatur vnusquisq; à via sua

2. Via iustorum.

ſua mala, & auertatur à via ſua impia. Hæc iuſtorum via & hominis dicitur & Dei, hominis quidem quatenus in ea ambulat, Dei verò quatenus à Deo præcepta eſt eíque placet.

3. Peccatorum via.

Peccatorum via carnis via dicitur, cùm ex diffidẽtia homo malè viuit cõtra voluntatem Dei. Hęc via multis verbis deſcribitur ad Rõ.1.& 2. Pſa.14. ad Ephe.4. ad Gal.5. & aliis multis ſcripturæ locis, quos breuitatis gratia prætereo, & tantùm annotabo viarum peccatorum ordines, qui ſunt tres: quorum ſinguli habent 4. gradus.

Vię peccatorũ tres ordines & 4. gradus vnius cuiuſq. ordinis.

In primo ordine ſunt hi gradus: Cogitatio rei illicitæ. 2. affectus cogitatione irritatus. 3. cõſenſus ab affectu exortus. 4. actio conſentientis.

In ſecundo ordine eſt 1. mala conſcientia, quæ ſequitur actionem prauam, vt fumus incendium. 2. cõtẽptus Dei, quo ipſius maieſtas nihili fit. 3. Idolatria ſeu Epicuriſmus, contẽptus Dei iuſtiſſima pœna. 4. vniuerſalis iniuſtitia, qua fit vt homines præcipites ruant tanquàm phrenetici in omnia flagitia aduerſus Deum, aduerſus homines, & aduerſus hominis dignitatem.

In tertio ordine 1. eſt mens reproba, quæ peruerſo iudicio de omnibus rebus iudicat, atque adeò omnem religionẽ in dubium vocat, vt legimus de Pontifice Romano Paulo Quarto. 2. Mentem reprobam ſequitur ἀπαλγησία ſeu dedolẽtia, videlicet cùm homini, vt Paulus loquitur, cauterio reſecatur conſciẽtia. 3. Hanc ἀπαλγησίαν ſequitur finalis impœnitentia. 4. huius fructus in agone mortis eſt deſperatio: qua nihil triſtius, nihil acerbius cogitari poteſt, atq; hæ ſunt viæ peccatorum, quæ deducunt homines ad æternos cruciatus.

Iam per antitheſin ordines viarum iuſtorum, eorumque gradus ordinemus.

Viæ iuſtorum ord. & gradus oppoſiti.

In primo ordine erunt, 1. pia cogitatio. 2. affectus cogitationi reſpondens. 3. cõſenſus voluntatis pius 4. actio cõgruens cũ cogitatione, affectu, & cõſenſu.

In ſecundo ordine erunt. 1. bona conſcientia dulciſsima ſenectutis nutrix (vt ait Pindarus) 2. ardẽtior amor Dei. 3. purus cultus Dei. 4. vniuerſalis iuſtitia, qua in omnibus ſtudet rectè piéque agere.

In tertio ordine erunt. 1. mens rectè docta, & quotidie creſcens in ſapientia & prudentia ſpirituali. 2. dolor ob quẽlibet vel minimũ lapſum per ignorantiã & infirmitatẽ cõmiſſum. 3. perpetuum ſanctitatis ſtudiũ. 4. gaudiũ ſpiritus inenarrabile, quo in Deo pius acquieſcit, & certò expectat finem fidei, qui eſt ſalus animarũ. Hæ ſunt iuſtorum viæ, & beati qui ambulãt in iis. Quicunq. ergo ſalutis ſuæ cogitatione tangitur, relinquat viã mortis, & quærat viã vitæ per Ieſum Chriſtum, nec ob peccata cõmiſſa deſperet, nã ſcriptũ eſt Eze.33.12. Impietas impij non nocebit ei in quacũq. die cõuerſus fuerit ab impietate ſua.

Hinc etiã intelligi põt cur via interdũ pro quauis ſecta, vocatione, more, conſuetudine, conſtituto accipiatur, quemadmodum in actis Apoſtolicis videre eſt.

Placet & hoc annotare, quòd Theologi diſtinguant viam à ſemita. Per viam quidem mandata ea peragenda intelligentes, quæ vniuerſo generi mortalium data ſunt, qualia ſunt ea quæ in Decalogo præcipiuntur. Per ſemitam verò quæ huic vel illi perſonę ex officij conditione præcipiuntur.

4. Viæ Domini.

Triplex vocis ſignificatio

Viæ Domini non vno modo accipiuntur, nã interdũ præcepta & promiſſiones Dei, viæ Domini dicuntur, vt in præſenti Pſalmo, Vias tuas Domine fac me ſcire. Item, Fac me viare in veritate tua. Interdum affectus Dei, voluntatem & morem agendi ſignificant, vt cùm hîc dicitur: Vniuerſæ viæ Domini miſericordia & veritas. Itẽ Pſal.145.17. Iuſtus eſt Dominus in omnib. viis ſuis, & miſericors in omnibus operib. ſuis. Interdũ cõformationem vitæ hominis iuxta volũtatem Dei, quæ in ipſius verbo nobis cõmendatur, vt cùm dicitur Gen.18.19. Scio ꝙ præcepturus ſis filiis tuis vt cuſtodiãt vias Domini, & faciant iudiciũ & miſericordiã. Hoc pacto in hominibus piis viæ Domini ſunt fides, ſpes, charitas, patiẽtia, iuſtitia, miſericordia, veritas, & aliæ virtutes ex fide & timore Dei manantes, quæ vt præcipiuntur à Deo, ita illi ſummè placent.

Quid hîc ſint viæ Domini. Preces & petitæ.

His de vſu vocabuli breuiter indicatis redeamus ad textum. *Vias tuas* (inquit) *Domine demonſtra mihi.* hîc viæ Domini ſignificant promiſſiones & mandata Domini, quæ requirunt fidem & obedientiam. Nam ſcire promiſſiones, & tenere mãdata ſine fide & obedientiæ ſtudio, obligat hominem ad maiora ſupplicia, iuxta illud Domini dictũ, Seruus ſciẽs voluntatem Domini, & non faciens vapulabit plagis multis. Quare cùm petit Dauid inſtrui in viis Domini, ſimul petit fidem & præſtandi facultatem.

Ad quid referũtur.

Porro cùm ter eandem precationẽ repetit, licet diuerſis verbis, neceſſe eſt magnas huius precationis cauſas ſubeſſe. Primùm enim dicit: *Vias tuas Domine demonſtra mihi:* deinde: *Semitas tuas doce me.* Tum: *Dirige me in veritate tua, & doce me.* Quæ omnia eandem omninò ſententiam habent, & referri debent ad tres primas petitiones Dominicæ orationis. Nam nomẽ Dei ſãctificatur efficaci noticia Dei. Regno Dei per fidem aggregamur: & obedientiæ ſtudio voluntati Dei reſpondere conamur. Efficax autem notitia ſignificatur vocabulo veritatis. Nã Hebręis verba notitiæ per ſynechdochẽ ſæpe ſimul ſignificãt affectus ſequentes notitiã. hinc eſt ꝙ *Emeth*, quo verbo hîc vtitur Dauid, ſignificet non tantùm verbum Dei verum & immotũ, & promiſſiones gratiæ certiſſimas, verumetiam firmum aſſenſum verbi, & promiſſionum diuinarũ, fidẽ, cum qua fide coniuncta eſt obediẽtia erga Deum cum bono propoſito. Opponitur proinde veritas nõ ſolùm opinionib. & mendaciis omniũ hominum & diabolorum, verumetiã hypocriſi cùm fidei tum operum. Is proinde dirigitur in veritate Dei, cui certo perſuaſum eſt de infallibili veritate verbi Dei, cuíque ex fide hoc vnicũ in votis eſt vt ſuã vitam & mores ad regulam veritatis componat, creſcátq; quotidie in omni cognitione & ſenſu.

Cauſæ huius repetionis.

1. Cognitionis miſeriæ humanæ neceſſitas.

Quæ ſunt cauſæ huius ardentiſſimæ precationis toties iteratæ? Etſi multæ huius rei cauſæ ſunt, tamẽ nos tres potiſſimum notabimus. harum prima eſt: homo ſuo carnali iudicio relict⁹, nihil rectè iudicat de Deo: nihil certi nouit de voluntate Dei, ſed inſtar arundinis nunc huc, nũc illuc opinionib. impellitur, id quod ſatis oſtendũt furores plurimarũ ſectarũ, & hæreticorũ. Homo enim ψυχικὸς nõ percipit ea quæ ſunt Spiritus Dei. Vt igitur non circũferamur quouis vento doctrinę, & agitemur variis opinionib. opus eſt nobis doctrina cœleſti, quæ ſola omni errore caret, quæ ſola nos ducit ad ſacrarium Dei, vbi & ipſum Deũ & ipſius volũtatẽ cognoſcamus. Secũda cauſa eſt, vt teſtetur Dauid opus eſſe in Eccleſia voce docentiũ & magiſterio Spiritus ſancti, qui ad externam verbi prædicationẽ efficax eſt. Nã cùm homo voce docetur externa, & Spiritus ſanctus doctrinã in corde efficacem facit, Theodidactos dicitur. Nõ vult ergo Dauid vt more Enthuſiaſtarũ & Anabaptiſtarum quæramus reuelationes extra verbum, quaſi illi cenſendi eſſent Theodidacti, qui contẽpto miniſterio verbi per afflatus neſcio quos furere videãtur. Tertia cauſa eſt neceſſitas. Nam vt ſolæ viæ

2 Neceſſitas miniſterij.

3. Verbi Dei neceſſitas.

Domini, quæ monſtrantur in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis, ſunt viæ ad vitam & ſalutem: ita ſine noticia harum viarum rectâ properant homines per viam erroris ad certiſſimum interitum.

Doctrina.

Hinc ergò patet & quo in loco habere nos oporteat miniſterium verbi, & quo affectu erga eos deceat nos eſſe præditos, qui has vias in ſcholis & templis monſtrant, & qua animi prõptitudine par ſit vt verbum Dei audiamus, ſine quo vias Domini ignorare neceſſe eſt. Hoc proinde Dauidis exẽplum meritò monere deberet nõ ſolùm reges & principes, vt & ipſi peterent ſe doceri vias Domini, & conſeruari puritatẽ doctrinæ in ſcholis & in tẽplis, verũetiã patresfamiliâs omnes, vt hanc curã potiſſimùm haberẽt, vt ſui liberi in viis Domini rectè inſtituerentur, ac vitam ſuam ad normã viarum Domini formarẽt.

Quinti verſiculi explicatio.

Sequĩtur ratio petitionis: *Quoniam tu es Deus ſalutis meæ, te expectaui omni die.* Hæc ratio petitionis ſumpta eſt à fine ſpei, quæ ex noticia viarum Domini & promiſsionum diuinarũ naſcitur: & habet ſcopum ſalutem, cuius autorem Deum agnoſcit. Nam Deus ſalutis meæ, nihil aliud eſt, quàm Deus qui eſt author & dator ſalutis meæ, ſiue Deus ſaluator me⁹. Quid ſignificetur expectandi vocabulo ſupra in prima parte Pſalmi dictũ eſt, videlicet quòd expectatio ſit certa fiducia diuinarum promiſſionum, quæ fiducia nota piorum eſt, & habet ſemper coniunctum propoſitum piè rectéque agẽdi.

Salus quid.

Per ſalutem hîc intelligit tum ſalutem corporis, tum æternam animæ & corporis ſalutem, qua nequaquàm fruſtrabuntur qui promiſſionis fidem vſque ad finem retinent.

Huius collatio cum dãnatione.

Huius ſalutis collatio cum damnatione, in quam iuſto Dei iudicio omnes non conuerſi incurrent, vt meritò in nobis excitare deberet amorẽ verbi Dei, fidem, patientiã, dilectionem Dei & proximi atque alias virtutes, ita contrà, impios aut ad pœnitentiam impellere deberet, qua redirẽt à ſuis viis peruerſis, aut metũ impendẽtis iuſtiſsimi iudicij ipſis incuteret. Nã vt finis fidei & obediẽtiæ ex fide præſtitę eſt benedictio Dei ſalúſq; animæ & corpori, ita diffidẽtiæ & inobediẽtiæ ex ea natę finis eſt maledictio, & ad æternã mortem condẽnatio, quæ ſanè mors non erit ſenſus expers & priuatio vitę naturę, quod haud dubiè omnes impij optarẽt, ſed eſt perpetuus animę & corporis cruciatus, & priuatio vitæ, gratiæ & glorię beatorũ, quæ eſt Deus ipſe. vnde Auguſtinus: *Sicut vita corporis anima eſt, ita vita animæ Deus eſt. Sicut corpus exſpirat dũ amittit animam, ſic anima exſpirat dũ amittit Deũ. Deus amiſſus mors animæ, anima amiſſa mors corporis.* hinc ergo manifeſtum eſt, quanta cura ſalutis conſequendæ hominibus eſſe deberet.

Sexti verſiculi expoſitio.

Sextus verſus exordium cõſolatorium habet petitionis remiſsionis peccatorũ, quæ ſequitur in ſeptimo. Exordiolum eſt: *Reminiſcere miſerationũ tuarũ Domine, & miſericordiarũ tuarum quæ à ſeculo ſunt.* Hîc rurſus fundamentũ fiduciæ ſternit, vnde erigitur inter precandum animus. nã ex cogitatione miſericordiæ Dei concipitur fides, & confirmatur fiducia remiſſionis peccatorũ, cùm ait: *quæ à ſeculo ſunt,* ſenſus eſt, vt exprimitur Pſal. 103. 17. Miſericordia Domini ab æterno vſq; ad æternum ſuper timentes eũ.

Miſericordiæ Dei à ſeculo ſunt.

Extendit enim ſe miſericordia Dei ad omnes omnium ætatum homines, ſeu vt Canticum virginis habet, in progenies progenierum, ſcilicet eorum, qui timent Deũ, & ad ipſum confugiunt vera fide. Quare nõ eſt ꝙ quiſquã ſe de eorum numero eximat, quos Deus decreuit ſaluare, ſed potius ſe includat in vniuerſalẽ promiſsionem miſericordiæ, qua Deus omnes, vt Syracides loquitur, cõplectitur homines, neq; quiſquam eſt qui non ſit expertus argumenta bonitatis Dei erga ſe, vnde Iob non exiguam in ſua calamitate conſolationẽ habet: Manus, inquit, tuæ finxerũt me, & fecerũt me omni ex parte, & diſperdis me? &c. Etſi autẽ Iob in maximo luctu fuit, & horrendis tentationib. concutiebatur eius animus, tamen recolens priora beneficia Dei ſibi præſtita ſuſtentat ſe, & paulatim in eo præteritorũ beneficiorum cogitatione creſcit fides.

Doctrina.

Ad eũdem modũ & nos reuocemus in memoriã Dei priſca beneficia, & præcipuè ꝙ nobis in lucẽ editis per baptiſmũ obſignauerit gratiã & miſericordiã, à quo fœdere non recedet ſeruata conditione, ex parte hominũ, quam pactio requirit. quia perfectè bonus eſt. Nã πᾶν ἀγαθὸν ἴσλω ἔχει φύσιν, id eſt, Omne bonum æqualem naturã habet. Proinde hęc firmiſsima demonſtratio eſt de fauore Dei & beneuolentia erga nos. Hactenus mihi Deus multa temporalia & ſpiritualia contulit beneficia. Igitur etiã in poſterum mihi benefaciet. Hęc cõcluſio fidei eſt: qui autem fide carent, ſuapte culpa pereunt. Nam vt Deus miſericors eſt erga omnes fideles, ita iuſtus iudex omnium impiorum erit.

De Dei reminiſcentia.

Porrò cùm petit vt Deus reminiſcatur ἀνθρωποπάθεια eſt. Deus enim reuera omnium pręteritorum, præſentiũ, & futurorũ perfectiſſimam habet noticiã, adeò vt nullius obliuiſci poſſit, cùm omnia ſint nuda & aperta corã oculis eius. Verùm hac forma loquẽdi vſus eſt Dauid propter homines, qui putabãt Deũ oblitũ fuiſſe ꝓmiſſionũ, quas Dauidi de regno fecerat. Poſſumus ẽt dicere metalepſin eſſe, qua antecedẽs pro cõſequẽte ponitur. Vt enim nouiſſe ꝓ approbare, ita reminiſci pro curã gerere, tueri, & ſcđm miſericordiã cõſeruare atque adeò ſaluator ponitur.

Septimi verſiculi explicatio. Petitio gratiæ.

Petitio remiſſionis peccatorum ſequitur: *Delicta iuuentutis meæ, & tranſgreſſiones meas ne memineris,* hoc eſt, Ignoſce peccatis meis cùm originali, tum actualibus omnibus. Vt autẽ recordari peccatorum eſt ea imputare & punire: Ita nõ recordari, ſeu nõ meminiſſe eſt peccata delere, tegere, & cõdonare. Sic Dominus apud Eſaiã loquitur cap. 43. 25. Ego ego ſum ipſe qui deleo præuaricationes tuas propter me, & peccatorũ tuorũ nõ recordabor. Hîc delere peccata & recordari peccatorũ opponuntur, vnde colligitur ꝙ non recordari ſeu meminiſſe accipiatur per metalepſin pro delere & cõdonare peccatũ.

Duplicia peccata.

Meminit autẽ hîc Dauid dupliciũ peccatorũ: alia iuuẽtutis delicta nominat, alia appellat trãſgreſſiones. Differunt autẽ hæc cauſis efficientibus potiſſimùm.

1. Infirmitatis.

Nã delicta ab ignorantia & infirmitate proficiſcuntur, ſub quo genere originale colloco, vtpote fontem aliorũ.

2. Contumaciæ.

Trãſgreſſiones ſunt peccata quæ ſcientes & volentes cõmittimus. Etſi autẽ vtrũq; genus ſua natura obligat ad pœnã, tamen permagnum eſt diſcrimen. Delicta enim ſeu peccata ignorantiæ & infirmitatis nec fidẽ extinguunt, nec ſpiritũ ſanctum excutiunt, nec conſcientiã vaſtant in renatis, queadmodum ea peccata faciunt quæ ſcientes & volentes cõmittimus.

Alia nomina.

Hinc eſt ꝙ Paulus aliud peccatum regnans appellat, aliud non regnãs, ſed domitũ & veluti fręno ſpiritus ſubiectum. Ne regnet, inquit, peccatum in mortali veſtro corpore, vt obediatis peccato in cupiditatib. corporis. Eſt ergò regnans peccatũ, cùm volũtas hominis ſe ſubmittit peccato ad obediendũ concupiſcentiis corporis. Nõ regnans autẽ, quãdo voluntas hominis opponit ſe imperio peccati, & non obtẽperat cõcupiſcẽtiis corporis, ſed reluctatur per ſpiritũ fidei. Etſi autẽ omne peccatũ volũtariũ regnãs dicitur tamẽ tria ſunt peccatorũ genera, quę per excellẽtiã peccata dici poſſunt, de quibus Sapiens in hãc ſentẽtiã loquitur, Eccl. 23. 21. Duo ſũt hominũ genera quæ peccata multiplicãt. Tertiũ etiã quod irã importat.

Tria peccatorum regnãtiũ genera.

Anima

Anima æstuans tanquam ardens ignis, qui non extinguitur donec absumatur: homo scortator in corpore carnis suæ non conquiescit donec ignē accenderit: quiuis ciuibus suauis est homini scortatori, nō cessabit donec intereat: tū thori sui homo temerator sic animo secū cogitans, quis me videt? tenebris circūseptus sum, parietib⁹ occultus, nec quisquā me videt. quidnā metuā? peccata mea non curat altissimus. Hîc Sapiēs tria dominantiū peccatorū genera recitat, Primi generis sunt prauæ animi cupiditates æstuantes, vt ira, odiū, auaritia, ambitio, & cæteræ immoderatę affectiones, quę in animo hominis veluti in fornace accensæ sunt. Secundi generis sunt libidines omnes cōsuetæ extra cōiugiū, quæ indies magis magisq; veluti flāma quædā exardescunt. Tertij generis est eorum qui declinant à thoro legitimo, & se ad alienas conuertunt. Hæc tria dominantiū peccatorū genera cū cōparantur igni & incēdio seu flāmæ ardenti, nequaquā extingui possunt, nisi verbo Dei & Spiritu sancto reprimantur.

Locus de odio peccati.

Porrò vt mai⁹ in nobis excitetur peccati odiū, duo hîc ascribā. Primū ex Paulo causas peccatorū annotabo, quo prudētius medicina adhiberi possit. Deinde, quę mala in peccati ratione cōcurrunt indicabo, vt horum malorum cogitatione à peccando magis absterreamur.

I. Causa peccatorū quinque.

Causæ peccatorū ad Ephe. 2. 1. &c. hisce verbis enumerat Paulus: Et vos cōuiuificauit qui eratis mortui in delictis & peccatis, in quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatem aeris spiritus nūc operātis in filiis cōtumaciæ, in quibus & nos omnes versati sumus aliquando, in cōcupiscentiis carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & cogitationū. In hisce Pauli verbis, si ea diligentius examinauerimus, habemus causas peccatorum omnium grassantiū in hac vita, quas iuxta consecutionis ordinem digeram.

1. Carnis concupiscentia.

Prima igitur peccatorum causa est ἐπιθυμία σαρκὸς, id est, carnis concupiscentia, videlicet originalis & passiua, quæ etiam peccatum Originale dicitur. hęc omnis mali prima radix est, & omnium vitiorum mater fœcundissima.

2. Carnis ratiocinatio.

Secunda causa est διάνοια τῆς σαρκὸς, hoc est, viciosę naturæ praua cogitatio & ratiocinatio, videlicet cū ea quę carni placēt, ratiocinamur ex cupiditatis principiis contra rectæ rationis dictamen. Nā cùm διανοητικὴ facultas sumit sibi hoc principium monstratū ab innata cōcupiscentia: Quę delectāt, quæq; naturę suauia sunt, sunt expetēda & sectāda: homo miserè deceptus in omnia voluptatū genera veluti pręcipitatur, nihil, aut parū cogitans de hominis excellētia & dignitate, sed fœdè se infra vilissimas bestias abiiciēs: hinc Epicuri schola initiū cœpit, quæ vtinā nō plures haberet discipulos quàm Christi schola. Etsi autē fuerunt Philosophi excellētes, vt Socrates, Plato, Aristoles, Plutarchus, & alij plurimi, qui scholam Epicuri condemnarunt, tamen parū effecerunt, quia nec originē, nec remediū mali humanę naturę innati nouerunt. Multi quidē ex scintillis hominib. insitis de honestis & turpibus nouerunt, ꝙ illa his sint præferenda, tamen euentus docuit quàm miserè decepti sint. Nā nemo inter eos Philosophos fuit, qui nō aliquo singulari flagitio fuerit conspurcatus.

3. Voluntas carnis

Tertia causa est θέλημα τῆς σαρκὸς, id est, voluntas carnis, hoc est, προαίρεσις & cōsensus, in ea, quę τὸ διανοητικὸν concludit ex concupiscentiæ principiis. hæc voluntas consummatio peccati est. atq; ita videmus quomodo se habeāt in peccati ratione partes animæ διανοητικὴ & ὀρεκτικὴ: illa quidem vim cogitādi & ratiocinādi habet, sed propter cōcupiscentiā innatā cęca & ignara est, donec à Domino illuminetur, ac doceatur: hęc in appetēdo posita est, sed propter originale malū, est immoderata & dissoluta, nisi à Domino regatur & cōtineatur. Quia autē ex his duabus facultatib. peccata omnia manāt, Sapiēs meritò precatur in hūc modū, Eccl. 23. 2. Quis castigationē cogitationi meæ adhibeat, & cordi meo sapiētē institutionē, ne ignorantiæ meæ multiplicētur, & peccata mea perniciosam accessionē faciāt? Quòd autē castigationē cogitationi adhiberi cupit Sapiens, ratio est quia hanc primā actualis peccati causam agentē agnoscit. Deinde quia homo non potest facilius seipsum cognoscere, quā ex cogitatione propria, & sui animi cōsciētia, hinc est ꝙ in alio loco Sapiēs dicit, Eccl. 27. 5. 6. Queadmodum sortes in excusso cribro remanēt: ita spurcitia hominis in cogitatione ipsius. Fornax probat vasa figuli, homo verò in cogitatione probabitur.

4. seculū mundi huius.

Quarta causa αἰὼν τοῦ κόσμου τούτου seculū mundi hui⁹, hoc est, mores hominū sceleratissimi. Nihil enim magis mouet quā multorū exēpla, præsertim in deteriorē partē. Vnde rectè ab Agapeto dictū est: ἡ κακὴ συνήθεια πονηρίας νομὴ, hoc est, mala consuetudo malitiæ pabulum est.

5. Princeps aeris

Quinta est princeps aeris, qui & multas occasiones & multa scandala obiicit hominibus, vt eos præcipitet in foueam exitij.

II. Mala, quæ in peccati ratione concurrunt.

Has causas cùm pij cogitant, armabunt se spiritualibus armis aduersus mundū, carnē, & Sathanā, & simul cogitabunt quāta mala peccatū, præsertim voluntariū secū adferat, quæ cogitatio nō parū facit ad retinēdos homines in timore Dei. Etsi autē profundissimum pelagus malorum in peccatis existit, tamen ea ad quinq; Capita reuocare conabor.

1. Peccatū hominis.

Primū, Peccatū hominis supra modū diabolo, vt pote eius autori, gratū est, qui facit peccatū, nō solū facit voluntatē Diaboli, vt Christus testatur, verūetiā circumgestat charactērē eius in signum defectionis à Deo, & obsequij erga Diabolum: qua re non parū delectatur Satan, qui vt Augustinus ait, *semper praua docet, & turpibus gaudet.* Quantū autē hoc malum sit, quamq; indignū homine ad Dei imaginē cōdito, nemo satis cogitare potest, nedū verbis eloqui.

2. Dei magestas violata

Secundum cum primo coniunctum est, videlicet ꝙ peccatum grauissimè Deum offendat, qui prohibet, odit, & abominatur peccatū. Nā homo per peccatum non solum proditoriè à Deo deficit, & eius legē contēnit, verumetiā nefariè se in castra hostis Dei recipit, qua turpissima ingratitudine nihil tristius esse potest, hanc ingratitudinē exaggerat Moses Deut. 32. 15. cùm ita ait: Deum qui te genuit, dereliquisti, & oblitus es Domini creatoris tui.

3. Hominis exitiū

Tertium nocet cōmittenti. Primū enim homo, qui sciens & volens peccat, gratiā quā habuit ante cōmissum peccatū, amittit, & quidquid vnquàm boni fecit, in summā obliuionē venit apud Deū. Ita enim ait Ezechiel: Si auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatē, omnes iustitiæ quas fecit obliuioni tradentur. Deinde peccādi cōsuetudo paulatim excæcat hominē, atque adeo ipsum inescat & decipit, vt nec videat ꝙ rectum est, nec sentiat hamū Diaboli, quo ad mortē trahitur. Nā falsa delectatione cupiditatē auget, & stulta ratiocinatione rationē euertit, vt homo tandē fiat sicut mulus & asinus, in quibus non est intellectus, & de peccato in peccatū ruat, vt sequens peccatū sit antecedētis pœna. Rectissimè ergo monet Sapiens, Eccle. 21. 2. cū inquit, tanquā à cōspectu serpentis fuge peccatū, nā si propius accesseris, mordebit te. Hoc dictum ostēdit quàm periculosa & perniciosa sit peccandi consuetudo & cōtinua-

nuatio. Nam cõparat peccatum venenatiſſimo ſerpenti, cuius morſus perniciẽ adferre poteſt. Proinde rectè Auguſtinus: Omnia ſeminaria voluptatis venenum puta. Et Bernhardus: *Experta voluptas libenter repetitur, repetita blanditur, conſuetudo ligat, ratio ſopitur, atq. ita ex conſuetudine peccandi quodãmodo fit neceſſitas.* Vnde Salomõ, Prou. 1. 22. In iniquitate ſua capitur impius, & funibus peccati ſui conſtringetur Et quidẽ alius ait: Praua conſuetudo eſt veluti lepra inueterata, quæ vix curari poteſt, adhæc quicquid facit vel domi vel foris, vel in politica aut Eccleſiaſtica, ſeu œconomica adminiſtratione homo peccatis indulgens, & ruens de peccato in peccatũ, eſt aut planè noxiũ, aut prorſus inutile. Quẽadmodũ Eſaias cõparat opera impiorũ ouis aſpidũ & telis aranearũ. Quid dicã de amariſsimo fine hominis, qui malicio ſè peccatis indulget, decedet enim ab hac vita mala cũ concupiſcẽtia, qua pœna quid triſtius eſſe poteſt? Et poſtea æternis ſuppliciis tradetur à iuſtiſſimo iudice. Vnde Archilochus ἓν δ᾽ ἐπίςαμαι μέγα τὸν κακῶς δρῶντα δεινοῖς ἀνταμείβεσθαι κακοῖς, hoc eſt, vnũ noui & illud quidẽ magnum, malefacta malefactori grauiſſimis compenſatum iri malis.

4. Scandalum.

Quartũ, peccatũ ſua contagione inficit etiã alios, vnde Medea dicit: Ingreſſus malarum fœminarum ad me etiam me deteriorem fecerunt. Vt enim qui pice contaminatus eſt, contaminat quicquid attigerit: ita homo malus & peccati pice ſordidus, eos quibuscum conuerſatur, fœdat.

5. Abominatio peccati.

Quintum peccatum in ſe abominabile eſt, quia eſt imago Sathanæ, & turpe, quouis cœno & ſterquilinio fœdius. Hinc Petrus peccatores porcis comparat, quia in peccato veluti in ſtercore fœdiſſimo volutantur. 2. Pet. 2. 22.

Has cauſas, & hæc mala quæ ſecũ adfert peccatum cogitemus, nobiſq; dictũ putemus, ꝙ Dominus ſanato à ſe dicit Iohan. 5. 14. Ecce ſanus factus es, iam amplius noli peccare, ne quid deterius tibi contingat. Vulnus enim iteratũ tardius ſanatur, & Chriſtus Lucæ 11. 26. ait de ſpiritu malo egreſſo ab homine, qui reuerſus aſſumpſit ſecũ alios ſeptẽ ſpiritus nequiores ſe, & facta ſunt nouiſſima iſtius hominis peiora prioribus.

Ratio petitæ remiſſionis peccatorum.

Ratio petitionis remiſſionis peccatorũ ſequitur, cũ ait: *Secundũ miſericordiã tuã memento mei tu propter bonitatem tuã Domine.* Hæc ratio ſumitur ab affectu Dei erga homines ipſum inuocantes: memẽto mei, inquit, hoc eſt, curam mei habe, tanquã pater filij, tuere, ignoſce peccatis, quia miſericors es & bonus hæ duæ virtutes, videlicet miſericordia & bonitas ſunt veluti radij quidã diuinæ eſſentiæ ſeu eſſentialis bonitatis Dei erga homines. Miſericordia, Hebræis *Cheſed*, eſt paternus affectus Dei erga homines, nã in genere ſignificat ϛοργὴν illã pietatis, qua parentes naturaliter tanguntur erga liberos, & viciſſim liberi erga parentes, hinc ad Deũ trãsfertur, & à Paulo dicitur φιλανθρωπία, cui9 effect9 bonitas eſt, hoc eſt, benignitas; quæ apud Paulum vocatur χρηςότης, videlicet cùm Deus ex ſtorga paterna benefacit homini, ac eum benignè fouet.

Præcipui loci ſecũdæ partis.

Iã locos huius ſecundæ partis Pſalmi aſſignemus.

Primus, Vias Domini, id eſt, voluntatẽ, promiſſiones, & mandata Domini rationis lumine cerni non poſſe. Nam ſi cernerentur lumine rationis, non peteret Dauid eas ſibi monſtrari diuinitus.

Secundus, Deum ipſum hominib. ſuas vias patefacere, & in iis homines deducere ne aberrent. Nã petitio oſtẽſionis viarũ Domini nititur fide ꝓmiſſionis.

Tertius, Deũ eorũ qui in ſe ſperant, ſaluatorẽ eſſe vnicũ. Nã cũ Deus dicitur Deus ſalutis, ſignificatur quod iuxta regulam decreti ſui ſalutem præſtet.

Quartus, Miſericordiã Dei nullis claudi ætatũ terminis, ſed ſe extendere in omnes & ſuper omnes omniũ ætatũ homines, qui ad ipſum in veritate cõfugiũt, hoc enĩ ſignificatur cũ inquit: quę à ſeculo ſunt.

Quintus, Deũ paratũ eſſe ad ignoſcendũ omnibus iis, qui ex vera fide veniã petunt, apud Deũ enim nõ eſt προσωποληψία, vt enim erat paratus ad ignoſcendũ Dauidi petenti: ita & aliis petentibus ignoſcit.

Sextus, bonitati Dei accepta ferenda eſſe omnia cõmoda, quæ in hac vita & in futura nobis cõtingunt. Dauid enim hîc ad Deum vt fontem omnis bonitatis confugit.

Septimus, Deum non aliter affectum eſſe erga homines pœnitentes, quàm pius pater erga tenerrimã prolem affectus eſt, id quod hoc loco ex attributis Dei colligitur. Vnde monemur noſtri officij, vt illum ſimili proſequamur ſtorga.

TERTIA PARS PSALMI.

8 *Bonus & rectus Dominus propterea docebit peccatores in via.*

9 *Diriget afflictos in iudicio, docebit afflictos vias ſuas.*

10 *Vniuerſæ viæ Domini miſericordia & veritas, & cuſtodientibus teſtamentum eius, & teſtimonia eius.*

Summa tertiæ partis.

Hæc tertia Pſalmi pars prædicat bonitatem & miſericordiam Dei, vt eius cogitatione fides excitetur, & confirmetur animus precantis. Supra petiit Dauid ſibi monſtrari & oſtendi vias Domini, petiit ſibi ignoſci: hîc à natura Dei rationem ſuæ precationis petit. Deus eſt bonus, ergo errantibus viam mõſtrabit. Deus eſt miſericors & verax in ſuis promiſſis, ergo pœnitentibus ignoſcet, atq; hæc ſumma eſt huius partis Pſalmi, iam propius ſingula aſpiciamus.

Verſ. octaui expoſitio. De bonitate Dei.

Primùm tribuit Deo duo Epitheta, cum inquit: *Bonus & rectus Dominus*: quorum prius cauſa, poſterius effectus eſt. Bonus dicitur Deus eſſentia, perfectione, origine & cauſa. Eſſentia bon9 eſt Deus, quia eſt eſſentialis quædã bonitas. Perfectione bonus eſt, quia is ſolus abſolutè eſt bonus. Origine bonus eſt quia eſt fons omnis bonitatis in creaturis. Cauſa deniq; bonus eſt, quia eſt cauſa omnis boni in natura, vt Plrto rectè dicit. Eſt enim, vt idem ait, αἴτιος bonorũ omniũ, ἀναίτιος verò malorũ. Cùm autẽ Deus ita bonus ſit, nihil poteſt ab eo proficiſci niſi ꝙ bonũ eſt, malũ enim diuinæ naturæ aduerſatur. Deinde *Rectus* dicitur, hoc eſt, non deflectens à recto in hanc vel in illam partem propter perſonã, ſed conſtans iuxta regulã ſui decreti æternã, quæ regula eſt, ꝙ vniuerſaliter iraſcatur peccatis hominũ, vniuerſaliter quoq; recipiat in gratiã pœnitentes, atq, ita ſeruat æqulitatẽ iuxta regulã abſq. perſonarũ acceptione: Quod ſi nõ faceret, inæqualis eſſet, atq. adeo iniquus, & iniuſtus, quod ſanè à bonitate eius alieniſſimum eſt.

Quo ſenſu Deus dicitur rectus.

Illatio, ſeu conſequens ſit miſſimũ ex ſupra poſitis.

Rectè igitur Dauid ex eo ꝙ bonus ſit & rectus infert: *propterea docebit peccatores in via*: hoc eſt, monſtrabit peccatoribus viã rectã, quæ eſt via ſalutis. Nã qui verè bonus eſt & rectus, cupit alios ſibi ſimiles fieri. Cùm igitur Deus ſit optimus & rectiſſimus, non poteſt aliter fieri, quàm vt omnia bona & recta eſſe velit, hinc eſt quod Deus ſuum verbum emittat in vniuerſum orbem, quo verbo peccatoribus rectam ſalutis viam monſtrat, quam ſi nõ ingrediuntur homines, ſuapte culpa pereunt, ingrati Deo, qui illis rectam viam monſtrauit.

Porrò

Applicatio.

Porrò vt distinguat Dauid inter peccatores contumaces & pœnitentes, applicat promissiones pœnitentibus hisce verbis: *Diriget afflictos in iudicio, docebit afflictos vias suas*, hoc est, quia Deus bonus est & rectus, suo more agit cum afflictis, id est, pœnitentibus, seu vt Christus loquitur, pauperibus spiritu, atque eos suas vias docebit reuocando eos ab errore ad veram scientiam salutis per remissionem peccatorum propter viscera misericordiæ suæ: atque ita posterior pars versus, interpretatio est prioris partis, seu definitio iudicij Dei in afflictos, hoc est, in pauperes spiritu, quos Christus pronunciat esse beatos, propterea quòd eorum sit regnum cœlorum. Sed quî fit quòd pauperes dicantur qui possident regnum cœlorum? Natura sua & sensus sunt pauperrimi. Gratia autem Dei sunt ditissimi, idque cùm propter fidem, qua in præsenti vita Christum possident, tùm propter spem quam habent de occupando promisso regno, quæ sanè spes nequaquam confundet eos. Vt autem de iudicio Dei hunc versum exponerem, & non de iudicio afflictorum, interpretatio addita me monuit.

Pij cur pauperes dicantur.

Locus, de iudicio.

Porrò vocis huius, iudicij, vsus in scripturis est varius, quem explicare facilius nobis erit, si primùm proponamus distinctionem à subiectis petitam, vt deinde membra distinctionis definitionibus illustremus.

I. Iudicium Dei quid.

Distinctio hæc sit: Iudicium aliud Dei dicitur, aliud hominis. Iudicium Dei propria & naturali, hoc est, prima significatione est sententia diuina, qua ipse Deus, vt iustissimus iudex, alios quidem vt sontes damnat & punit, alios verò vt insontes absoluit & liberat. In hoc iudicio causarum & non personarum ratio habetur: quare semper hoc iudicium iustissimum est. Iudicium Dei triplex esse inuenitur: aliud enim generale, aliud particulare, aliud finale dicitur: quod etiam vniuersale vocant.

Triplex.

Generale.

Generale iudicium Dei est, quòd Deus omnes homines propter peccatum primorum parentum subiecit morti & damnationi. Ab huius iudicij damnatoria sententia liberantur per Christum quotquot in ipsum crediderint, Rom. 5. 8. 9. &c.

Particulare.

Particulare in genere est constans sententię diuinæ in verbo reuelatæ executio, cùm in puniendo iustè, tùm in liberando misericorditer. Cùm ergò Deus punit Pharaonem, & liberat Mosen, vtrumq; iudicium Dei est: nam dum punit Pharaonem, exequitur suam sententiam, quam verbo reuelauit de pœna contumaciæ. Dum Mosen liberat, exequitur suam sententiam verbo reuelatam, videlicet quòd misericordia sua ornet & circumdet timentes se, seu, vt loquitur hîc Dauid, afflictos dirigat in iudicio suo, hoc est, doceat eos vias suas iuxta suam promissionem. Breuiter hoc iudicium Dei est mos agendi Deo familiaris & vsitatus iuxta ipsius verbum. Cùm igitur inuocantes afflictos exaudit, cùm oppressos liberat, cùm deducit ad inferos & reducit, cùm Ecclesiam cruci subiicit, cùm expectat hostium pœnitentiam, breuiter cùm secundum suas promissiones agit, iudicia exercere dicitur Dominus. Ab hac significatione variè transfertur vocabulum iudicij, & in varia significata deducitur. Nam interdum totam iudicis Dei gubernationem, administrationem & functionem, adeóque ipsum administrationis ius significat, idque per Synecdochen, qua partis nomine interdum totum comprehenditur, vt in hoc dicto, Psalm. 72. 1. Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Interdum rursus non toti, sed totius singulis subiectis partibus tribuitur eadem figura: hinc est quòd iudicium Dei nunc significet ordinationem, Prouerb. 16. 11. Regula & statera iudicium sunt Domini, nunc constitutiones & leges. Exodi. 21. 1. Hęc sunt iudicia quę propones eis. Nunc quodlibet verbum Dei, vt in Psal. 147. 20. Iudicia sua manifestauit eis. Nunc opera verbo exacta, Leuit. 18. 4. Iudicia mea facietis, hoc est, opera quæ vobis mandaui. Nunc præmium obedientiæ, nunc pœnam contumaciæ.

Eiusdem particularis varia significata

Finale.

Finale iudicium, quod vniuersale vocant, exercebit filius Dei in extremo die, iuxta formam quam ipse præscribit Matth. 25.

II. Iudiciũ hominis.

Iudicium hominis, quia homo inconstans est, non potest vna constanti definitione claudi. Quare adhibita distinctione conabimur rem illustrare. Sit ergò iudicium hominis, aut hominis de alio homine, vel de alia quauis re, aut hominis intra se & de seipso.

Iudicis de homine in iudiciũ adducto iudicium.

Iudicium hominis de homine est rursus duplex. Nam vel est hominis iudicis de homine in iudicium adducto, vel hominis non iuducis de homine, aut alia quauis re extra iudicium. Iudicium hominis iudicis est sententia in iudicio prolata, qua iudex hominem vel absoluit, vel damnat. Hoc, cùm causarum ratio iuxta legis sententiam habetur, iustum est. Contrà verò, cùm neglectis causis personæ ratio habetur, iniustum est. Hinc in varia significata deducitur vocabulum, vt nunc significet totam iudicis & magistratus functionem, nunc quaslibet eius partes & officia, vt sunt ordinationes magistratus, constitutiones, leges, casus incidentes, id est, caussæ, & pœnę quibus afficiuntur damnati, vt cùm dicitur quorum iudicium iustum est, item, qui resistunt potestati, iudicium sibi acquirunt. Hæc significata per tropos, Synechdochen, metonymiam & metalepsin vertuntur.

Iudicium hominis priuati.

Iudicium hominis non iudicis de homine vel de alia quauis re, est sententia hominis vel concepta animo tantùm, vel concepta & prolata simul, siue recta sit, siue iniqua.

Iudicium hominis de se ipso

Iudicium hominis intra se, vel de seipso, variat pro animi affectione hominis: hinc est quòd hoc genus iudicij aliàs verum & rectum, aliàs hypocriticum & falsum sit.

Verum.

Verum est & rectum, cùm secundum res ipsas & qualitates animi nostri atque actiones de nobis ipsis iudicium ferimus. Hoc reddimur pauperes spiritu, hoc compellimur ad Christum: huius iudicij pulcherrimam picturam licet in Publicano cernere. Hinc transfertur vocabulum cùm ad causas, tùm ad effecta, atque adeò ad actiones ipsas, quæ sunt fuga peccati, studium iustitiæ, & pia operatio, vt cùm dicitur: feci iudicium & iustitiam, hoc est, declinaui à malo & feci bonum, seu vitaui prohibita & feci mandata.

Falsum.

Hypocriticum seu falsum iudicium est, quo iudicamus de nobis ipsis partim ex collatione nostri cum aliis, partim ex larua externorum operum. Huius iudicij exemplũ habemus in Pharisæo, qui cùm intueretur Publicanum, & sua opera cogitaret, se iustum putabat, cùm aliena miseria, tum sua, vt ipsi videbatur, iustitia. Hoc iudicij genere homines redduntur superbi, hoc est, à Christo alienantur, atque adeò in damnationem incurrunt. Hactenus de significationibus præcipuis huius vocis iudicij, iam vnde digressi sumus reuertamur.

Applicatio loci de iudicio ad dictum Prophetæ.

Diriget afflictos in iudicio, hoc est, afflictos sua complectetur misericordia, eósque liberabit. Ita enim solet cum afflictis suam opem implorantibus agere, id quod sequenti versu clarius explicat, cùm ait: *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas*, hoc est, Deus semper ex misericordia recipit in gratiam afflictos,

vt euen-

vt euentus promisſioni eius reſpondeat, quod cùm ſit,& miſericors & verax in ſuis promiſſis eſſe deprehenditur, atque ita vt miſericordia affectum paternum exprimit: nam vtitur hic voce Cheſed, qua ſtorga paterna ſignificatur, vt ſupra docuimus: Ita veritas promiſſionum infallibile complementum notat. Eſt enim veritas Dei incommutabilis & immota.

Qui fiant misericordiæ diuinæ participes.

Verùm quia multi ſua culpa pereunt iuſto Dei iudicio,ſubiungit Dauid modum applicationis miſericordiæ diuinæ cùm inquit: *Custodientibus testamentum eius,& testimonia eius.* Hanc ſententiam beata virgo in ſuo Cantico expreſsit hiſce verbis. Luc. 1.50. Miſericordia eius in omnes ætates timentibus ipſum & Chriſtus ait, Ioan. 8.32. Si māſeritis in ſermo ne meo,verè diſcipuli mei eritis,& cognoſcetis veritatē,& veritas vos liberabit. Proinde ſeruare teſtamē tum ſeu pactū & teſtimonia Dei, eſt timere Deum, & manere in veritate,id eſt,ex fide ipſum Deum colere.

Teſtamentum Dei quid.

Nam teſtamentum ſeu pactum Dei eſt ſtipulatio inter Deum & hominem,videlicet quòd vt Deus ſalutem & vitam promittit, atque adeo recipit hominem in ſuam tutelam: Ita homo ſe Deo per fidem committit, atque illi obedientiam promittit iuxta ipſius mandata: quæ ideò teſtimonia Dei dicuntur,quia de eius voluntate teſtantur. Hæc proinde conditio pacti imprimis obſeruanda eſt,&

Eius conditio.

rectè diſtinguenda à conditione legali. Nam legalis conditio impletionem legis exactam & perpetuam requirit. Vnde fit,quòd nemo lege ſaluari poſſit. At ea conditio quæ eſt Euangelij,eſt fidei gratuitę promiſsionis, cui obedientia noua coniuncta eſt, quæ eſt fidei veluti radius quidam. Nam à fide non poteſt ſeparari ſpiritus Chriſti,qui autor & effector eſt nouæ obedientiæ, non illius quidem plenæ, quam Lex requirit,ſed inchoatæ tantùm, quæ placet propter fidem, qua homo iuſtus conſiſtit coram Deo. Etſi autem vtrumque ſimul requiritur à parte hominis, fides & obedientia noua, tamen fide ſola nitimur, de qua teſtimonium fert ipſa obedientia, non ergò pactum de quo loquitur Dauid, eſt Legis impletio, ſed fides à qua obedientia erga Deum manat. Sed de hac re paulò pòſt plura dicemus.

Locus de miſericordia Dei.

Etſi autem nemo poteſt, vt Sapiens teſtatur, miſericordias Domini enarrare, tamen vtiliſsimum, imò maximè neceſſarium eſt,quæ verbo Dei nobis de miſericordia Dei commendantur, cognoſcere, cùm vt fides noſtra habeat quo fulciatur in tot tentationum & malorum procellis,tum vt in nobis augeatur erga Deum miſericordiarum gratitudo & obedientia in tota vita. Vt autē hæc doctrina de miſe-

Methodus & partes.

ricordia Dei perſpicuè à nobis tradatur, diſtinctius de ea dicemus. Nam vt Bernhardus rectè ait, quod particulatim diſtinctū fuerit,legitur dulcius,& melius conſeruatur. Sex igitur veluti membra huius doctrinæ ordine tractabimus.

I. Repetam definitionem,quæ erit veluti baſis & fundamentum eorum,quæ ſequentur.

II. Aliquot dicta Scripturæ colligam, quibus miſericordia Dei nobis clarè commendatur.

III. Figuras ſeu typos & exempla eiuſdem miſericordiæ Dei adiungam, vt dicta quaſi in tabulis picta reddantur dulciora.

IIII. Quàm latè pateat,quídque efficiat hęc miſericordia dicemus, ne nos Stoica doctrina de particularitate perturbet.

V. Verum vſum cognitæ miſericordiæ Dei adiiciam,quo nobis tanto bono frui liceat.

VI. De abuſu deteſtando miſericordiæ Dei admonebo,vt cōtineamur in timore Dei,& ne cum prophano mundo theſaurizemus nobis iram.

DE PRIMO.

Hypotyposes & picturæ quędam miſericordiæ Dei.

Deus ſingulari conſilio multarum rerum ſpiritualium & cœleſtium imagines quaſdam in creaturis pinxerat, vt ipſis aliquo modo deduceremur in cogitationem diuinarum rerum & cœleſtium. Nam plurima corporalia ſunt, quæ quadam analogia nos ducunt in adyta ſapientiæ diuinæ. Ita enim placuit optimo Deo noſtræ ruditati & infantiæ conſulere.

Sol.

Sol hic aſpectabilis eſt ſignum quoddam, & veluti myſterium Solis inuiſibilis Ieſu Chriſti. Radij ſolares bonitatis & miſericordiæ Dei efficaciam notāt, qui ſpargit in vniuerſum orbem ſuæ bonitatis virtutem.

Ignis.

Hic ignis viſibilis figurat Spiritus ſancti efficaciam in cordibus credentium.

Coniugium.

Coniugium eſt myſterium arcanæ copulę Chriſti & Eccleſiæ,& multa ſunt alia huiuſmodi. Vt igitur ſuum quoque affectum erga homines Dominus pingeret, aliquo modo indidit humanæ naturæ quandam huius rei imaginem.

Amor parentū erga liberos

Nam στοργὴ illa naturalis, ſeu intimus amor in viſceribus parentum erga liberos,eſt imago animi ſeu affectus Patris cœleſtis erga homines, id quod ipſe nomine,facto,& exemplo declarat.

Vult appellari Deus miſericordiarum,vult nominari miſericors & miſerator. Sic enim de ſeipſo clamat, Exod. 34.6. Iehoua, Iehoua fortis, miſericors & miſerator,tardus ad iram,& multus miſericordia & veritate. Hic ipſe Dominus ſe *rachum* & *chanum* vocat,hoc eſt,miſericordem inſtar matris erga ſobolem,& miſeratorem ſeu beneficum, ídque ex mera gratia ſine hominis merito & dignitate, quod eſt planè munificentiæ regiæ. Ieremiæ 3.12. Qui miſericors ſum,ait Iehou: hic nomen *Chaſid* ponitur,quo ſignificatur,vt ſupra dictum eſt,paterna ſtorga erga prolem. Hoc igitur nomen, miſericors, eſt paternæ pietatis erga prolem propria appellatio. Proinde cùm in nomine communicat Dominus, non vult à ſe eſſe alienus. Deinde facto hunc ipſum affectum cōprobat. Quæ enim poteſt eſſe maior ſtorga, quàm filium proprium dare pro redimendis nobis, térque quatérque miſeris hominibus?

Matris intimus amor erga prolem.

Exemplum matris mulieris proponit nobis in Eſaia,cap. 49.15. Nunquid obliuiſcetur mulier infantis ſui,ita vt non miſereatur filij vteri ſui,& ſi illa oblita fuerit,non tamen obliuiſcar tui. Hîc Dominus miſericordiam ſuam erga homines confert ſtorgæ maternæ,imò eam multis modis anteponit. Iam ex iis quæ dicta ſunt definitionem miſericordiæ Dei erga homines extruamus.

Definitio miſericordiæ Dei.

Miſericordia ergò Dei erga homines eſt pius affectus in Deo,quo Deus paternè mundum complectitur propter Filium, quóque vt parens ſuam prolem,ita ipſe humanum genus tenerrimè diligit,afficitúrque eius miſeria,adeò vt potius Filium in mortem dari voluerit pro illo redimēdo,quàm vt ipſum in peccatis ſuis periret. Huc illud Pauli pertinet, Rom. 5.8. Commendat Deus erga nos ſuam charitatem,id eſt,miſericordiam & paternam ſtorgam,qua nos intimè diligit,quòd cùm adhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Huc & illud Ioannis pertinet, cap. 3. verſ. 16. Sic Deus dilexit mundum,vt Filium ſuum vnigenitū daret,vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitā æternam. Hanc miſericordiam,hunc pium affectum Dei erga homines Paulus dulciſſima voce φιλανθρωπίας expreſſit, Tit. 3.4. quam Plato definit eſſe ἕξιν εὐεργητικὴν τῶν ἀνθρώπων, id eſt, habitum benefaciendi hominibus.

Verùm cùm hanc Apostolus Deo tribuit, affectionem illam paternam Dei notat, qua homines prosequitur, non propter illorum dignitatem, sed propter vnigenitum Filium Iesum Christum, què constituit propitiatorem, vt locus foret misericordiæ. Iustitia enim Dei non permittebat fieri reconciliationem sine iusta compensatione iniuriæ. Dedit proinde filium quo satisfaceret iustitiæ, vt locus esset misericordiæ.

DE SECVNDO.

Testimonia ex veteri Testamento.

1. Inter oracula de misericordia Dei primùm occurrit vox Dei ad Mosen Exodi.34.6. Et transiës Iehoua ante Mosen clamauit: Iehoua, Iehoua, fortis, misericors & miserator, tardus ad iram, & multus misericordia & veritate, seruans misericordiam millibus, auferens iniquitatem & præuaricationes & peccatum.

2. Deuterono.4.31. Deus misericors est, Iehoua Deus tuus non derelinquet te, nec disperdet te, neque obliuiscetur pacti patrum tuorum, de quo iurauit illis (scilicet si reuersus fueris ad Iehouam Deum tuum, & parueris voci illius.)

3. Deuteron.7.9. Scies quod Iehoua Deus tuus est Deus, Deus fidelis, custodiens pactum & misericordiam diligentibus se, & custodientibus præcepta sua vsque ad mille generationes. Ibidem: Custodiat Iehoua Deus tuus tibi pactum & misericordiam, de qua iurauit Patribus tuis. In Psalmis plurima sunt Encomia misericordiæ Dei, ex quibus pauca ascribam.

4. Psalmo 86.5. Tu Domine bonus & parcens, & multus misericordia omnibus inuocantibus te. Ibidem, 15. Et tu Domine es misericors & clemens, & longus ad iram, & multus misericordia & veritate.

5. Psal.103.4.6.11. Misericors & miserator Iehoua, longus ira & multus misericordia, non in seculum contendit, nec in seculum seruat iram, non secundũ peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Quoniam secundum altitudinem cœli super terram roborauit misericordiam suam super timentes se. Quantum distat oriens ab occidente, distare fecit à nobis præuaricationes nostras. Quomodo miseratur Pater filiorum, miseretur Iehoua timentium se.

6. Psal.117.1. Laudate Dominum omnes gentes, & collaudate eum omnes populi, quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & veritas Domini manet in æternum.

7. Psal.118.5. Magna est super cœlos misericordia tua, & vsque ad nubes veritas tua.

8. Psal.145.8. Misericors & miserator Dominus, tardus ad iram, & multum misericors. Bonus Dominus omnibus, & miserationes eius super omnia opera eius.

9. Psal.136. Longum texitur Encomion misericordiæ Dei, in quo Psalmo singuli versus clauduntur hoc hemistichio: quoniam in æternum misericordia eius. Sed quid multis? Totus Psalmorum liber nihil aliud est, quam bonitatis & misericordiæ Dei prædicatio.

10. Esaiæ 54.10. Montes cõmouebuntur, & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te & fœdus pacis meæ non commouebitur, dicit miserator tuus Iehoua.

11. Ibidem: In momento iræ abscondi faciem meam ad momentũ ad te, at in misericordia sempiterna misertus sum tui, dixit redẽptor tuus Iehoua.

12. Esaiæ.55.7. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, reuertatúrque ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrum, quoniam multus est misericordia ad remittendum.

13. Iere.3.22. Threnorum: Misericordię Domini sunt, quod non simus consumpti, quia non defecerunt misericordiæ eius.

14. Item, vers.32. Nam si dolore affecerit, miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum.

15. Iohelis 2.9. Conuertimini ad Iehoua Deum vestrum, quia misericors est & miserator, longanimis & multæ misericordiæ, & pœnitet super malum.

16. Ionæ 4.2. Scio quod tu Deus clemens & miserator es, patiens & multæ miserationis.

Breuiter, omnes conciones Prophetarum quibus inuitant homines ad pœnitentiã & conuersionem, sunt Encomia misericordiæ Dei: nam Dei misericordia est fundamentum pœnitentiæ. In nouo Testamento sunt hæc inter alia multa.

Ex nouo Testamento.

1. In Cantico virginis Lucæ 2.50. Misericordia eius in omnes generationes timentibus ipsum.

2. Ad Corinth.2.1.3. Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus omnis consolationis.

3 Ad Ephes. 2. 4. Deus diues est in misericordia.

4. Petri 1. 3. Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum magnam misericordiam suam regenuit nos in spem viuam.

5. Ad Titum 3.5. Quando benignitas & φιλανθρωπία apparuit saluatori Dei, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam seruauit nos.

DE TERTIO.

Figuræ insignes misericordiæ Dei.

Iam figuras & exempla misericordiæ Dei videamus, quo dicta quæ recitauimus, tanquam in tabulis expressa conspiciantur. Nulla enim ratio docendi accommodatior est, quàm cùm dicta de rebus, ceu regulæ accommodentur exemplis, & exempla regulis.

1. Filius prodigus.

Omnium pulcherrima imago affectus Paterni Dei erga homines Lucæ 15.11.& c. in parabola de prodigo filio nobis proponitur. Qui filius postquam omnia turpiter dissipasset, ad Patrem reuertitur, sola bonitatis paternæ cogitatione fretus. Existimabat enim se paterna viscera sua miseria posse permouere ad misericordiam, quod & factum est. Nam cùm adhuc abesset longè, vidit eum Pater ipsius, ac misería motus accurrit, incidit in collum filij, osculatus est eum. Ecce quomodo in Patre misericordiæ affectus exercitatur erga pœnitentem Filium. Vox Filij pœnitentis concutit paterna viscera, Filius fatetur se indignum esse, vt pro filio habeatur, rogat vt in numero seruorum censeatur. Sed quid Pater? Iubet primum stolam adferri, mactat vitulum saginatũ, chorum congregat, aduocat amicos, facit epulum magnum. Quare? Quia hic Filius meus, inquit, mortuus fuerat, & reuixit, perierat, & inuentus est. Hic Filius prodigus typus est peccatoris, Pater occurrens & eum amplexus imago Dei Patris est, qui non secus afficitur erga pœnitentem peccatorem, quàm Pater optimus erga resipiscentem filium & implorantem gratiam. Hic nulla merita sunt in Filio nisi mortis, quam vt deuitet, ad Patrem confugit. Sic quilibet peccator secum circumfert merita mortis,

Typi explicatio & veritas

ſed ſi per pœnitentiam ad clementiſſimum patrem redierit, vitam inueniet,& redeunti pater occurret, in cuius occurſu conſolatio eſt,&in complexu ſumma clementia & miſericordia. Hæc proinde pictura dulciſſima eſt,in qua paternus animus Dei erga homines tanquam in imagine repræſentatur,& commendatur.Phariſæi murmurabant, quòd Chriſtus peccatores reciperet & veſceretur cum iis. Sed Chriſtus hac pictura animum cœleſtis Patris declarans, eorum coarguit vanitatem. Iam cùm in Deo non ſit προσωποληψία, nullus quantumuis enormis peccator eſſe poteſt, qui non recipiatur in gratiam,modò ad miſericordiam paternam confugerit.

2. Ouis perdita. Huic typo perſimilis & ille eſt, de perdita oue, quam nonaginta nouem relictis in deſerto paſtor quærit ſolicitus, & inuentam imponit humeris cum gaudio, veniénſque domum conuocat amicos & vicinos, ac dicit eis: Congratulamini mihi, nam inueni ouem,quæ perierat. Dico vobis ait Dominus, Luc. 15.7. Ita gaudium erit in cœlo ſuper vno peccatore reſipiſcente. *Gaudeamus ergo*, ait Ambroſius,*quoniam ouis illa, quæ perierat in Adam,leuatur in Chriſto.*

3. Drachma amiſſa. Eodem pertinet parabola de drachma amiſſa, quam mulier accenſa luce quærit & ſuper inuenta lætatur. Mulier hæc Deum figurat,Lumen accenſum prædicationem Euangelij, Drachma hominem in quo erat imago Dei inſculpta. *Non mediocris*, ait Ambroſius, *hæc drachma eſt,in qua Principis eſt figura.* Hæc figura luto peccati obducta, à Chriſto rurſus reparatur in iis, qui ſe inueniri permittunt, id eſt, qui vocantem Chriſtum, & inuitantem ad pœnitentiam audiunt.Sic enim dicit,Matth.9.13.non veni vocatum iuſtos,ſed peccatores ad pœnitentiam. Item venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, ego reficiam vos.Matth.11.28.

Explicatio typi ſeu parabolæ.

Exempla. 1. Adam & Eua. Hiſce typis ſubiiciamus exempla,inter quę primum locum occupat miſericordia Adamo & Euæ exhibita. Hos enim etſi maximos peccatores, qui proditoriè à Deo ſuo creatore defecerunt,Deus ex mera ſua miſericordia erexit, data promiſſione de ſemine contrituro caput Serpentis, quæ ſanè miſericordia non pertinet ad ſolum Adam aut Euam, ſed ad totum genus humanum. Quod vt in Adamo lapſum eſt, ita etiam in Chriſto gratiæ & miſericordiæ promiſſionem accepit. Huc pertinet illud Pauli., Rom. 11. 32. Concluſit Deus omnia ſub peccato, vt omnium miſereatur. Hic Apoſtolus vt vniuerſalem reatum facit, itaetiam vniuerſalem miſericordiam.Nam particula vniuerſalis & diſtribuens æquè latè in vtroque membro accipienda eſt,vt ſciamus Deum miſericordem eſſe erga omnes,non minus quàm fuit erga primum parentem noſtrum, in quo rei facti ſumus & concluſi ſub peccatum:hoc multis declaratur exemplis.Nulli enim vnquam,qui veniam peccatorum petiuerunt,paſſi ſunt repulſam. Si peccatum magnum eſt, miſericordia prædicatur magna:ſi multum, miſerationes Dei infinitæ ſunt: ſi antiquum, miſericordia Dei ab æterno eſt:ſi nouum,nouę ſunt miſericordiæ Domini quolibet mane: hiſtoria vetus & noua infinitis exemplis abūdat.

2. Dauid. Dauid præſtantem ciuem nefariè prodidit & vxorem eius nequiter ſtuprauit,ſed confugiens ad miſericordiam Dei veniam impetrat.

3. Manaſſes. Manaſſes poſt effuſum Prophetarum ſanguinem, poſt inſtitutum idolorum turpiſſimum cultum, & poſtquam repleuiſſet totam Ieruſalem omni iniquitate, capitur ab hoſte,coniicitur in carcerem, in carcere flectit genua ſua coram Deo, confugit ad miſericordiam, & in gratiam recipitur, quantumuis ipſius peccata ſuperarunt,vt ipſe fatetur,arenam maris.

4. Latro in cruce. Latro in cruce pendens audit: Hodie mecum eris in Paradiſo. Verùm ne prolixior ſim in enumeratione exemplorum, verba Bernhardi aſcribam, qui filium Dei alloquitur in hunc modum: *Omnino propter manſuetudinem, quæ de te prædicatur, currimus poſt te Domine Ieſu,audientes,quòd non ſpernas pauperem, peccatorem non horreas, non horruiſti confitentem Latronem, non lachrymantem peccatricem, non Cananæam ſupplicantem, non deprehenſam adulterio, non ſedentem in telonio, non ſupplicantem publicanum, non negantem diſcipulum, non perſecutorem diſcipulorum Paulum, non ipſos crucifixores tuos.* Et paulò pòſt applicans exempla, addit: *Quamobrem quiſquis pro peccatis compunctus eſurit,& ſitit iuſtitiam,credat in te,qui iuſtificas impium, & ſolam iuſtificatus per fidem, pacem habebit ad Deum.* hæc ille.Breuiter,nullus vnquam inuentus fuit peccator, cui petenti gratia negata eſt.Stat enim firmum & immotum hoc principium,Cor contritum & humiliatum,Deus,non deſpicis.Pſal.51.19.

DE QVARTO.

Miſericordiam Dei patere omnibus. Quàm latè pateat miſericordia Dei, quídue efficiat, dictum eſſet ſatis in ſecundo & tertio membro, niſi hoſtes quidam gratiæ rem in anguſtum & arctum cogerent. Nolunt enim gratiam & miſericordiam Dei patere omnibus, ſed quibuſdam tantùm deſtinari. Quid autem his opponendum ſit,primùm quid miſericordia Dei efficiat, breuiter & ſummatim perſtrinxero, monſtrabo. Si vno verbo dixero, miſericordia Dei omnia nobis donari,cùm quæ ad præſentem vitam, tùm quæ ad futuram gloriam pertinent,rem totam quidem expediant, ſed non tam explicatè omnia intelligentur. Veteres Theologi ſummatim hæc docent: Miſericordia Domini,inquiunt,viſitat & inſpirat, vt tangamur dolore peccati, vt fugiamus ad miſericordiam. Vnde Bernhardus: *Viſitauit & immutauit cor meum, vt amara fierent, quæ mihi prius erant dulcia. Viſitauit me, vt vulnera meorum ſentirem peccatorum.* Expectat pœnitentiam, iuxta illud ad Rom.2.4 An ignoras quòd benignitas Dei te inuitet ad pœnitentiam. Huc illud Bernhardi pertinet: *Quàm benigna & ſuauis miſericordia tua, ego peccabam & tu diſſimulabas, non continebam me à ſceleribus, & tu abſtinebas te à verberibus.* Suſtentat conuerſos & eos quaſi fulcit, ne prorſus deficiant. Pſalmus. 94.17. Niſi Dominus auxilium mihi fuiſſet, breui habitaſſet in ſilentio anima mea. Hinc eſt quòd Theologi quadruplicem modum miſericordiæ Dei faciant: Vt ſit inſpirans, præueniens, concomitans & ſubſequens hac ſanè diſtinctione modorum miſericordiæ Dei, nihil aliud volunt, quàm principium, progreſſum, medium & conſummationem in negocio ſalutis ſoli miſericordiæ Dei tribuenda eſſe. Auguſtinus in hunc modum de effectibus miſericordiæ Dei ſcribit, *O fratres mei,quid Chriſtum incarnauit niſi miſericordia Dei? Quid ſubiecit noſtræ miſeriæ, niſi ſola clementia? O beata miſericordia, quæ ſola commercium noſtræ ſalutis agnouit. Sola enim miſericordia ad Deum Dirigit hominem, ſola ad Deum deducit hominem, hæc eſt ſola mediatrix auerſos conſolans, hæc diſiunctos copulat, hæc ſola Deum humilians, hominem ſublimat. O quam pia fecit Dei deſcenſio, vt noſtra eſſet glorioſa aſſumptio. O grandis miſericordia, infinita, Tu ſola potuiſti trahere Deum*

Quibus modis.

Deum de cœlo ad terram, & nos de exilio ad regnum eligere. O magnum misericordiæ vinculum, quo Deus ligari voluit & potuit, & homo ligatus vincula iniquitatis dirumpit. O homo si tuam considerares miseriam & opera Dei erga te, non inuenires nisi misericordiam. Misericordia est si flagellat Deus, vt emendet, si à peccato per tribulationem liberat, si hypocritas & tyrannos regnare permittit. Hæc Augustinus. Si quis autem velit exactius videre, quid faciat misericordia Dei, seipsum inspiciat, seipsum examinet, conferat præterita cum præsentibus & præsentia cũ præteritis, quod si fecerit, verè dicturus est cum Dauide, misericordia Domini abyssus multa. Item, Misericordia Domini plena est terra.

Gratiam Deus offert omnib.

Porrò quousque se extendat misericordia Dei, satis dictum esset, nisi hostibus misericordię Dei esset respondendum. Nos ex verbo Dei affirmamus misericordiam Dei extendere se ad omnes omnium ætatum homines, hoc est, Deum ex mera sua bonitate omnibus offerre gratiam, & velle omnium salutem ex gratuita sua misericordia. Nec vllum hominem ad certam damnationem creasse. Immotũ enim est, quod dicit Sapiens: Deus nõ est author mortis, nec virorum interitu delectatur. Verùm hic antiquus serpens hostis humani generis Sophistica sua conatur nobis aliud persuadere, & occultè hominibus obijcit desperationis occasionem, cùm negat gratiã & misericordiam Dei vniuersalem esse. Sed Diabolicæ Sophisticæ quatuor opponamus. 1. Missionem Filij in mundum, vt saluaret quod perierat. 2. Promissionem vniuersalem, qua omnibus & singulis offertur gratia & misericordia: Proclamate (ait Dominus) Euangelium omni creaturæ. 3. Mandatum vniuersale, quo omnes & singuli iubentur Christũ audire & in eum credere. 4. Obsignationem gratiæ vniuersalem, quæ gentibus omnibus offertur ex mandato Christi, qui iubet baptizari omnes gẽtes. Verùm quia de his quatuor in commẽtarijs nostris in Epistolã ad Ephe. dictum est capite primo, nolo hîc prolixior esse.

Cõfirmatio.

Quare multi dãnantur.

Quòd autem multi damnantur, ideò fit, quia multi non agnoscunt veritatem Dei, multi dexterã Dei sibi porrectam apprehendere nolunt, multi vocantem Christum audire recusant. Contemnunt mandatum Dei, abijciunt gratiam, propter hanc cõtumaciam iustissimo Dei iudicio damnãtur. Quemadmodũ enim hic sol aspectabilis omnibus lucet, & natura sua in omnia spargit radios claritatis suæ, sed is tamen, qui fugit Solem, vel oculos auertit, aut cæcus est, lucis Solaris non fit particeps, cuius culpa? Certè non Solis, qui à nemine retrahit suos radios, sed sua propria proteruia, qua Solem auersatur: ad eundem modum Deus, apud quem est misericordia & copiosa redẽptio, suum verbum in totũ mundum emittit, iubet vt audiant Filium, offert omnibus gratiam Verbo & Sacramentis. Verùm hîc, qui verbum Dei contemnunt & obedire recusant, vult in sua contumacia perire iustè, quos ex misericordia & bonitate saluos voluisset. Terrenus pater vult ex storga naturali liberos suos beatos & felices fore sed cum hac conditione, si boni & probi fuerint. nam contumaces & incorrigibiles hęreditate excludit. Rex mundanus iustus & bonus suos subditos vult omnes incolumes & saluos esse, sed per Legis suæ obseruantiam, iuxta cuius præscriptum viuere subditos oportet. Verùm si quis petulantia Regem contempserit, vult eum Rex perire, vel de medio tolli quem alioqui, si legis obseruans fuisset, voluisset saluum & felicem: Sic etiam Deus contemptores sui verbi iustè punit, quos saluos voluisset, si suo verbo obtemperassent. Et vt bonus artifex finem sui operis ob oculos habet, dum aliquod opus molitur. Sed si quod vas fractum fuerit, illud abijcit, aut si fieri potest, de nouo facit. Sic & Deus finem, creationis hominis intuetur, videlicet vt homo sit templum Dei, illum celebrans. Verùm si homo Deo non obtemperat, aut abijcitur à Deo, aut expectatur pœnitentia, qua quasi nouus prodit homo Nemo proinde Deum accuset, si perit. Nemo hoc fatis tribuat, sed potius suo fatuo iudicio ascribat, quo mortem anteponit vitæ, & infernum cœlo. Et cogitet vnusquisque nullum peccatum grauius esse, quàm Deum inæqualem putare, atque ideò recusare pœnitentiam & desperare de venia. Obiectiones aduersariorum non est quod moremur, postquam nobis de veritate Dei immota constat.

Simile.

Aliud.

Aliud.

DE QVINTO.

De quintuplici vsu diuinæ misericordię.

Vsus doctrinæ de misericordia Dei, etsi multiplex atque adeò in tota vita eiusque partibus omnibus perpetuus est, tamen quo nobis dulcius frui liceat hoc tanto bono, quosdam vsus recitabo, & potissimùm quinque, qui sunt etiam præcipui.

Primus in conuersione peccatoris conspicitur.

Secundus in precatione.

Tertius in quotidiana pœnitentia.

Quartus, in externa hominum conuersatione.

Quintus in agone mortis, in quo animæ anchora quædam sacra existit, misericordiæ Dei cogitatio.

I. Conuersio peccatoris ad Deum.

Primus vsus est in conuersione peccatoris ad Deum: quæ conuersio fieri nullo modo potest sine misericordiæ Dei noticia, quæ fundamentum est, veræ & salutaris conuersionis. Cùm homo accusatur à Lege, propter suam transgressionem, venit in noticiam peccati: ex noticia peccati venit in cognitionem iusti iudicij Dei in peccatores. Ex hac cognitione omnino in desperationem ruit, si solã Legem intueatur. Nam Lex ipsa omnẽ hominẽ absq; omni exceptione obligat, vel ad obedientiam, quæ in hac vita impossibilis est, vel ad pœnam, quæ est maledictio, iuxta hanc Legis damnatoriam sententiam: Maledictus omnis, qui non fecerit ea, quæ scripta sunt in Lege Domini Deut. 27. 26.

Hîc opus est noticia misericordię Dei per Euangelium.

De conuersione hominis ad Deum per fidem in Christum nihil agit Lex, vt quæ iram & non misericordiam operatur. Opus est igitur noticia misericordiæ Dei ad pœnitentiam seu conuersionem, quę sanè noticia Euangelij propria est. Nam Euangelium monstrat nobis Christũ, in quo nos diligit Pater, ac misericordia planè paterna cõplectitur. Hoc discrimen inter Legis noticiam & Euãgelij clarissimè ostenditur Ezech. 33. 10. 11. vbi populus postquã accusatus est à Propheta propter Legis diuinæ transgressionem, in hanc desperationis vocem erũpit: Iniquitates nostræ & peccata nostra super nos sunt, & in ipsis nos tabescimus, quomodo ergo viuere poterimus? Dic ad eos, ait Dominus ad Prophetã: Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur ac viuat. Hîc clarè duo videmus, primum, quòd ex Legis doctrina nõ sit per se initium

Testimonium.

conuersionis, (sed per accidens) verùm desperationis potius. Deinde quòd ex noticia voluntas Dei nolentis mortem peccatoris, sed vitam volentis, initium capiat salutaris cõuersio. Simile exemplũ videmus in Actis Apostolicis capite 2. Postquã enim Petrus longa concione accusasset peccatum Iudæorum, qui occiderunt Christum, atque eos primæ & secundæ Tabulæ reos peregisset, veniunt in cognitionem peccati iustíque iudicij Dei, adeò vt cõpuncti corde in desperationis periculum inciderint, id quod ex ipsorum verbis patet. Dicunt enim Petro & alijs Apostolis, Quid faciemus viri fratres? ac si dicerent: nos ex concione Petri intelligimus nos reos esse, atque adeò nos iustè damnari agnoscimus, nec videmus vllum effugium, quin in damnationis malum incurramus, quid ergò nobis consilij datis? huc vsque cõcione Legis perducti sunt Iudæi. sed quid ad hoc Petrus? μετανοήσατε, inquit, hoc est, pœnitentiam agite, seu conuertimini, & baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Iesu in remissionem peccatorum: hæc concio longè alia est, quàm prior fuit. In priori non facta est pœnitentiæ & conuersionis mentio, sed postquam malleo Legis corda eorum sunt pulsata, aperitur illis thesaurus misericordiæ, & iubentur resipiscere. Nam Christus illis proponitur, in quo & Pater placatus est, & recipit in gratiã ex misericordia omnes verè pœnitentes seu resipiscentes. Breuiter, Vox Legis maledictos pronũciat transgressores omnes sine exceptione. Sed Euangelium restringit Legis sententiã, cùm inquit, Nisi egeritis pœnitentiam, hoc est, nisi per fidem conuersi fueritis, freti bonitate & misericordia Dei propter Christum. Hoc discrimen inter prædicationẽ Legis arguentis peccata & prædicationem conuersionis obseruatur in omnibus Propheticis & Apostolicis concionibus. Summa huc redit, quòd ex Lege sit noticia peccati, iræ & mortis. Ex Euangelio autẽ noticia iusticiæ, gratiæ seu misericordiæ & vitę, sine qua noticia conuersio inchoari non potest, vel in hunc modũ: iniquitatũ noticia, quæ est ex Legis prædicatione, ad compunctionem impellit. Cognitio autẽ fœderis (cuius sponsor est Christus Dominus) quæ est misericordiæ promissæ cognitio, ad conuersionem inuitat. Ex hisce patet, quẽ locum Lex in prædicatione conuersionis habet: non prædicat ipsam conuersionem, sed tantum ad conuersionẽ præparat. Dum hominum iniquitatem ponit ob oculos, eisque cõminatur æternas pœnas propter transgressionẽ Legis diuinæ, iuxta illud Ieremiæ Threnorũ 2. 14. Prophetæ tui non aperiebant tibi peccata tua, vt te ad pœnitentiam prouocarent. Hîc videmus apertè distingui Legem & conuersionis doctrinã, vt destinatũ & finẽ. Illam iram ostendit vt terrorẽ incutiat. Hæc gratiã proponit, vt à terrore liberet. Vtrumque pulcherrimè pingitur Luc. 15. II. in Acolasto, hic primũ fame magistra sentit suũ malum. Ita nos lege magistra intelligimus nostrã damnationẽ. Deinde spes melioris fortunæ, si ad patrẽ redierit, animũ resipiscẽti iuueni dedit. Ita nos cogitatione misericordię, quam nobis prædicat Euangelium, reuocamur à desperatione ad resipiscentiam. Proinde quemadmodum hic iuuenis paterni affectus fiducia, ad quærendam conciliationem erigitur: Ita nobis conuersionis sit initium oportet diuinæ misericordiæ agnitio, quæ nos ad bene sperandum excitet. Ambrosius: *Nemo pœnitentiam agere potest, nisi qui sperat indulgentiam.* Hanc autem nemo potest sperare, nisi qui Deum misericordem esse agnoscit. Augustinus: *Non solùm cùm agitur pœnitentia, verùm etiam vt agatur, Dei misericordia est necessaria.* Ex his patere puto, quis sit vsus misericordiæ Dei in pœnitentia seu conuersione peccatoris.

Legis & Euangelij discrimẽ.

Lex tantũ ad cõuersionẽ præparat.

Euangeliũ est doctrina cõuersionis & gratię.

Exemplũ.

Porrò quia dicimus misericordiam Dei causam pœnitentiæ esse, & hanc prædicari in Euangelio, & non in Lege, sunt qui nostram sententiam cõuellere conantur, affirmantes legis esse prædicare pœnitentiam, quam Prophetæ conuersionem nominãt, & non Euangelij: Et nituntur hoc potissimùm fundamento: Lex accusat peccatum, igitur prædicat pœnitentiam. Sed falluntur, cùm idem putant esse accusare peccatum, & prædicare pœnitentiam. nam hæc differunt, vt destinatum & finis, vt præparatio necessaria ad rem, & res ipsa. Lex enim dũ accusat peccatum, vulnus ostendit & mortem proponit, vt nobis medici manus fiat gratior & acceptior. hoc ex superioribus clarè patet.

Adu. eos qui prædicationem Legis & Euangelij cõfundũt.

Vsus varius vocabuli pœnitentiæ disputationi locum fecit, quare vt sine errore respondeamus aduersarijs, vsus vocabuli explicandus est. Latinum vocabulum pœnitentia, & μετάνοια Græcum, quo vsi sunt Euangelistæ, multùm differunt. Pœnitentiæ enim vox proprijssimè displicentiam facti significat, qualis esse potest in omni homine, quem pœnitet sui facti, siue ob turpitudinem eius, siue ob pœnam quæ factum iustè comitatur, siue quamcunque aliam ob causam. In hac propria significatione plerunque Doctores Ecclesiæ hanc vocem pœnitentiæ accipiunt, respicientes ad ἔτυμον vocabuli potius, quàm ad vocabulum Græcum μετάνοιαν. Etsi autem fateor hanc pœnitentiam necessariam esse ad conuersionem, nego tamen ipsam conuersionem in ea sitam esse. Nam potest talis pœnitentia etiam esse in impijs, vt Cain, Iuda & alijs. Hoc pœnitentiæ genus sola Lex directè & propriè prædicat. Directè & propriè dico, quia Euangelium per accidens peccatũ arguit & accusat, vt lux tenebras, virtus vitium, vita mortem, pulchra turpia, &c. Lex verò propriè & directè, quod cùm negaret Islebius disputans pœnitentiam hanc contritionis ex violatione filij (vt loquebatur) prædicandam esse, ipsamque Legem moralem cum ipso Mose ab Ecclesia Dei reijciendam esse, iustè à Luthero & Philippo reprehenditur, vt Legis diuinæ contemptor. Quare & Antinomus à Luthero nominatus est. Sciant proinde studiosi in tota illa disputatione Lutheri contra Antinomos pœnitentiæ vocabulum non pro conuersione, quæ μετάνοια dicitur, & redditur à veteri interprete pœnitentia, accipi, sed pro displicentia facti, quam contritionem vocant. Cæterùm quia hæc pœnitentia contritionis via est ad conuersionem, & præparatio quædam necessaria, placuit Ecclesiasticis scriptoribus per Synecdochem vocabulum vsurpare, vt complectatur pœnitentia, cùm dolorem antecedentem, qui excitatur per Legem, tùm conuersionem ipsam, quæ est fidei per Euangelij prædicationem, & studium nouæ obedientiæ, quod cum conuersione coniunctum est. Non enim potest Spiritus fidei esse sine motibus Spiritualibus, qui sunt inchoatio nouæ obedientiæ. Hinc est, quòd tres partes pœnitentiæ nũmerent, videlicet, Contritionem, Fidem, & nouam obedientiam.

Pœnitentiæ vox quid significet.

Partes pœnitentiæ.

Contritio ipsa per se sine fide non est bonum opus Deo placens, sed est pœnæ quoddam initiũ in mente

Cõtritio.

mente ſibi malè conſcia, vt in Cain, Iuda & alijs multis. Immotum enim ſtat hoc principium: Impoſſibile eſt Deo placere ſine fide. Heb. 11. 6. Et quicquid nō eſt ex fide peccatū eſt. Ro. 14. 23. Verūvbi ad cōtritionē acceſſerit ſpes veniæ ſeu fides per prædicationem Euangelij, Contritio fit ſacrificium Deo gratiſſimum, iuxta illud. Pſal. 51. 19. Sacrificium Deo Spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatū Deus non deſpicis. Et Eſaiæ 66. 2. Ad quem reſpiciā niſi ad pauperculū & contritum ſpiritum. Et Chriſtus Matth. 5. 3. Beati pauperes ſpiritu. Cū hac cōnexione contritionis & fidei ſeu conuerſionis, cōiunctum eſt etiam ſtudium nouæ obediētiæ, iuxta præcepta Decalogi, quod ſane ſtudium placet propter fidem ſine qua nulla vera obedientia inchoari poteſt, atque ita Eccleſiaſtici Doctores ſæpe vocabulū pœnitentiæ per Synecdochem accipiunt, ad quā docendam pertinet totum Eccleſiæ miniſterium. nam contritio per Legem excitatur, fides ex auditu Euangelij naſcitur, noua obedientia ab vtraque doctrina dependet, nempe Legis & Euāgelij. nam vt Lex docet, quæ opera Deus requirit: Ita Euangelium oſtendit quomodo inchoantur & placent.

Fides noua obedientia.

De pœnitētia ſanctorum.

Tertiò eſt, & pœnitentia quædam quotidiana & perpetua ſanctorum. nam cùm iuxta dictū Sapientis, ſepties in die cadit iuſtus & reſurgit, opus eſt quotidiana agnitione peccatorum & fide, qua ſtatuitur remitti peccata. Hinc Hieronymus: *Septies in die cadit iuſtus, Si iuſtus, quomodo cadit? Si cadit, quomodo iuſtus? Sed iuſti vocabulum non amittit, qui per pœnitentiam ſemper reſurgit.* Huc pertinet oratio Sanctorum: Remitte nobis debita noſtra. Sed diſcernendum eſt inter peccata, quibus excutitur fides, & cum quibus fides ſtare poteſt. Peccata voluntaria & contra conſcientiam commiſſa, fidem omnino extinguūt, & Spiritum ſanctum excutiūt, atque adeò hominem de nouo obligant ad æternas pœnas, niſi rurſus conuertatur. Peccata multa ignorantiæ, quæ à nobis nō cogitantibus committuntur nec Spiritum ſanctum excutiunt, nec fidem extinguunt, ſed remittuntur ſanctis propter Filium. Propter hæc peccata opus eſt perpetua pœnitentia, quæ abſoluitur mortificatione & viuificatione, de qua copioſè Paulus diſputat Roma. 6.

Reſipiſcētia, electis Dei propria.

Μετάνοια, quam non ſatis apto vocabulo reddunt pœnitentiam, nonnulli rectius reſipiſcentiam, non habet nomen propriè à diſplicentia facti, ſed à mutatione mentis, quæ eſt conuerſio ad Deum per fidem in Ieſum Chriſtum. nam fide ſola homo ſe ad Deum conuertit, & hanc ob cauſam Iohannes Euangeliſta, quoties de conuerſione agit, vtitur vocabulo fidei. Hebrei cōuerſionis vocabulo vſi ſunt, quod congruit cum Græca appellatione, niſi quòd vox Græca μετάνοια, clarius explicet conuerſionis formam, videlicet, quòd non ſit corporis aut pedū reflexus, ſed mentis mutatio, ſcilicet per fidem in gratuitam promiſſionem remiſſionis peccatorum, atque ideò dicuntur Euangeliſtæ prædicare pœnitentiam in remiſſionem peccatorum. Et Chriſtus ait: Oportet in nomine meo prædicari μετάνοιαν, hoc eſt, conuerſionem, & remiſſionem peccatorum omnibus gentibus, atque ita μετάνοια ſeu conuerſio & remiſſio peccatorum cōiuncta ſunt, vt ſciatur vtrumque, & quod offerat Euangelium, & quinam capaces ſint beneficiorum Euangelij. Forma igitur pœnitentiæ ſalutaris cùm ſit conuerſio per fidem, rectiſſimè & proprijſsimè definitur Euangelium eſſe vniuerſalis prædicatio pœnitentiæ & remiſſionis peccatorum. Qui autem contendunt prædicationem pœnitentiæ, quæ eſt conuerſio per fidem ad Legē

Euangeliū quid.

referendam eſſe, tollunt præcipuam conſolationē Euangelij, videlicet, quòd Euangelium concionetur de vniuerſali gratia & miſericordia Dei, cuius omnes pœnitentes, hoc eſt, conuerſi verè redduntur participes. Nam cùm dicit Chriſtus Luc. 24. 47. Oportet in nomine meo prædicari μετάνοιαν & remiſſionem peccatorū in omnes gentes, ſumma conſolatio proponitur in particula vniuerſali & diſtributiua, ſiquidem cùm omnibus mādat prædicari in nomine ſuo pœnitentiam, offert omnibus remiſſionem peccatorum, cum qua coniuncta eſt iuſtificatio, donatio Spiritus ſancti, & inchoatio vitæ æternæ.

Quòd autem quidam affirmant μετάνοιαν aliquando ſignificare diſplicentiam facti, qualis eſſe poteſt in impijs, id non nego, ſed tantùm eius propriam ſignificationem defendo, quæ eſt in Euangelicis hiſtorijs, & in actis Apoſtolicis, qua Apoſtoli reddiderunt vocem Hebraicam Theſcuba, id eſt, conuerſionem.

Summa diſputationis ſuperioris aduerſus Antinomos.

Ex his conſtare puto veriſſimum eſſe quod propoſuimus, videlicet, quòd miſericordia ſit fundamentum pœnitentiæ ſeu conuerſionis. Deinde, quòd immota ſit definitio Euangelij, cùm definitur eſſe vniuerſalis prædicatio pœnitentiæ & remiſſionis peccatorum in nomine Chriſti. Præterea quòd Legi Dei tribuendus ſit locus & ante conuerſionem, vt homo præparetur, vt Ieremias loquitur, ad pœnitentiam: & poſt conuerſionem, vt ſit norma nouæ vitæ & obedientiæ Dei ex fide præſtandæ. Dānamus igitur Antinomos, qui Legis prædicationi in Eccleſia nullum locum relinquunt.

II. Orationes ſanctorum.

Secundus vſus cognitæ miſericordiæ Dei in orationibus ſanctorum locum habet, nullus enim vnquam orare Deum rectè poteſt, niſi qui ſtatuit Deū miſericordem eſſe, & placatum propter Filiū. Per hunc enim vt patres veteris Teſtamenti, ita & nos habemus acceſſum ad Patrem. Hoc ipſum Dominus indicat, in forma precandi, quam ſuis commendauit diſcipulis: ita enim iubet, vt dicamus: Pater noſter, qui es in cœlis, &c. hæc paterna compellatio miſericordiæ Dei eſt confeſſio, qua inter precandum nitimur, & ſimul includit fiduciam Mediatoris. Exempla plurima in ſcripturis ſe offerūt. Dauid in plerïſque Pſalmis fidem ſuam erigit fiducia miſericordiæ, & vt alios locos omittam, ita precatur in Pſalmo 51. 2. Miſerere mei Deus, ſecundum miſericordiam tuam, & ſecundum multitudinē miſerationum tuarum dele iniquitatem meam. Salomon orans pro ſapientia impetrānda, ita incipit, Sapientiæ 9. Deus patrum ac Domine miſericordiæ. Daniel capite 9. 4. &c. Et Obſecro Domine Deus magne & terribilis, cuſtodiēs pactū & miſericordiā diligētibus te. Et rurſus, Tibi Domino Deo noſtro miſericordia & propitiatio, quia receſſimus à te. Itē: Neque in iuſtificationibus noſtris proſternimus ante faciem tuam, ſed in miſerationibus tuis multis. Et vt ſignificet Daniel, ſe intueri olim promiſſum Semen benedictum, cùm meminit miſericordiæ, addit in precatione, vt ſe exaudiat propter Iehouā, hoc eſt, propter Chriſtum verum Deum, qui ordinato à Deo tempore humanam aſſumpſit naturam in vnionem perſonalem. Hæc fiducia diuinæ miſericordiæ, vt eſt confeſſio propriæ miſeriæ: ita etiā efficax eſt Chriſti mediatoris agnitio: nam quotieſcunque patres meminerunt miſericordiæ, cogitant ſimul de cauſa, quæ eſt promiſſio Seminis benedicti, in quo benedicendæ erant omnes gentes. Nos proinde oraturi reſpiciamus ad Patrem miſericordiarum, & agnoſcamus Chriſtum mediatorem,

Exēpla.

ſimulque deploremus ex animò noſtram miſeriam, quod ſi fecerimus, verè ſentiemus auxilium in tempore opportuno. Turci, Iudæi obſtinati, aliæq; prophanæ gentes, quia non agnoſunt Filium, nequaquã ſtatuere poſſunt, quòd Deus exaudiat peccatores ex fide inuocantes. Quare non verè orare poſſunt, etiamſi longiſſimis precationibus & crebris ſe fatigant.

III. Quotidiana pœnitentia.

Tertius vſus cognitæ miſericordiæ Dei in quotidiana pœnitentia ſentitur. Nam cùm ſancti, quæ eſt infirmitas carnis, quotidie labuntur, quotidiana indulgentia opus habent. Hæc autem in ſola miſericordia propter Chriſtum quærenda eſt. Multum delinquimus propter ignorantiam, multum per neglig ētiam, multum per infirmitatem, neque eſt qui ſe immunem & tutum à peccato ad momentũ oculi ſtatuere poſſit, à quo reſurgere non valemus, niſi Deus ipſe Pater miſericordiarum ex bonitate ſuam porrexerit dextram. De hac re pulchrè ſcribit Auguſtinus, cuius hæc ſunt verba: *Domine confiteor vt docuiſti me, nihil aliud ſum, quàm vniuerſa vanitas, & vmbra mortis, & abyſſus quædam tenebroſa, & terra inanis & vacua, quæ ſine tua benedictione non germinat, fructum quoque non facit, niſi confuſionem, peccatum, & mortem. Si quid boni vnquam habui, à te recepi, quicquid boni habeo, tuum eſt, vel à te habeo. Si quando ſteti, per te ſteti. Si quando cecidi, per me cecidi, & ſemper in luto iacuiſſem, niſi tu me erexiſſes, ſemper cæcus fuiſſem, niſi tu me illuminaſſes, quando cecidi, nunquam ſurrexiſſem, niſi tu mihi manum porrexiſſes. Poſtquam etiam me erexiſti, ſemper cecidiſſem, niſi tu me ſuſtinuiſſes, ſæpius periſſem, niſi tu me gubernaſſes. Sic ſemper Domine, ſic ſemper gratia tua & miſericordia tua præuenit me, liberans me ab omnibus malis, ſaluans à præteritis, ſuſcitans à præſentibus, & muniens à futuris, præcidens etiam ante me laqueos peccatorum, tollens occaſiones & cauſas, quia niſi tu & hoc mihi feciſſes, omnia mundi peccata feciſſem, quoniam ſcio Domine, quòd nullum peccatum eſt, quod vnquam fecerit homo, quod non poſſit facere alter homo.* Hæc Auguſtini confeſſio ſatis luculenter oſtendit, quàm ſit neceſſaria cogitatio immenſæ miſericordiæ Dei propter Chriſtum, in quotidiana ſanctorum pœnitentia. Quotieſcunque igitur ſentimus infirmitatem noſtram & faciles in peccata lapſus, cogitemus & prædicemus miſericordiam Dei, qui ſemper paratus eſt ad ignoſcendum, qui nemini claudit viſcera miſericordiæ ſuæ, modò ad miſericordiam confugerimus in vero timore & perfecto corde, ſine hypocriſi adferentes pium & ſanctum propoſitum de cauendis in poſterum peccatis contra conſcientiam.

IIII. Imitatio & externa conuerſatio.

Quartus vſus cognitæ miſericordiæ Dei in imitatione poſitus eſt, & conſpicitur in externa hominum conuerſatione. Nam hæc, quomodo agendum ſit cum proximis noſtris, nos monet. De qua re Chriſtus Dominus nobis hanc regulam tradidit: Eſtote miſericordes, ſicut & pater veſter miſericors eſt. Et alibi: Diligite vos inuicem, ſicut ego dilexi vos. Auguſtinus: *O ſi diligenter conſideremus miſericordiam Dei in nobis, habemus miſerendi formam.* Et paulò pòſt: *ſtudeamus igitur fratres, dum viuimus, miſericordiam rapere. Cibetur à nobis eſuriens, veſtiatur à nobis nudus, recipiatur à nobis peregrinus, conſoletur per nos pupillus, viſitetur à nobis infirmus, ſepeliatur à nobis defunctus. Iſta enim ſunt opera miſericordiæ, de quibus interrogari debemus in die nouiſſimo.* Bernhardus: *Ille offert ſacrificium, qui facit miſericordiam. Qui in alterum miſericors non fuerit, non poteſt inuenire miſericordiam.* Breuiter cùm Deus pater vult ſuos filios ſe imitari, nemo poteſt de Deo Patre gloriari, niſi qui Patris miſericordiam conatur imitari. Hoc autem vt valeamus, indigemus miſericordia, qua in nobis per ſpiritum ſuum excitet Deus pietatis & miſericordiæ erga proximum aculeos.

V. Anchora noſtra in agone mortis.

Quintus vſus & poſtremus cognitæ miſericordiæ Dei in agone mortis conſpicitur. nam cùm nec medici manus, nec amicorum opera ad iuuandum eſt idonea, ſola Dei miſericordia reliqua eſt, tanquam anchora ſacra, hanc cùm fidelis mittit in tentationis mare, ſolatium experitur ineffabile. Hanc enim opponit omni tentationum generi, hanc morti obijcit, hac fretus Diabolo & inferno inſultat, adeò vt iam exhalaturus animam non dubitet cum ſancto Iob dicere, Scio quòd redemptor meus viuit, & in nouiſſimo die reſurgam, & cum Dauide: nõ timebo millia hoſtium circundantium me. Iob. 19.25. Pſal. 3.7.

Quanquam autem mors ipſa per ſe horrenda eſt, & ipſiſsima peccati imago, tamen ijs omnibus, qui fidem Chriſti habent, verè eſt precioſa, cùm quia illius aculeus per mortem Chriſti eſt retuſus, vt ſomnus potius, quàm mors iudicetur, tùm quia eſt finis ærumnarum præſentis vitæ. Bernhardus dicit, quòd vita & cauſa mortem precioſam reddant. Finis enim vitæ bene actæ non poteſt niſi eſſe glorioſus. Cauſa quoque mortis æſtimanda eſt: nam ſi quis pro defenſione veritatis moritur, vt multi martyres fecerunt, verè mors ipſius precioſa eſt, qua veritas Dei quodammodo obſignatur.

Memini quondam nobilem matronam, cùm iam videretur morti vicina eſſe, aſtantibus & lugentibus dixiſſe, iam ego magis, quàm ante vnquã gaudeo. Mox enim futurum eſt, vt victa morte conſpectu Ieſu ſaluatoris mei fruar. Cùm autem aſtantes mirarentur fortitudinem animi, quędam matrona ſubiecit, quî fit, quòd tu mortem nõ metuas? quã filius Dei adeò exhorruit, quòd ſanguineas guttas ſudauerit? cui illa veluti triumphans reſpondit: Quòd filius Dei ſaluator meus Ieſus Chriſtus exhorruerit mortem, profectò mirum non eſt: nam totius mundi peccata in ſe receperat, iram Dei ſuſtinuit, & tanquam reus omnium peccatorum pœnas luit. Ego autem cùm ex miſericordia Dei remiſſionem peccatorũ habeam, & veſtita ſim Chriſti iuſticia, quid timebo? Chriſtus meus eſt victor mortis, quomodo ego ſuccumberem? Huiuſmodi πληροφορία in media concipitur morte, ex cogitatione miſericordiæ Dei propter Chriſtum. Eſt autem hæc ars moriendi optima. Qui enim ita moritur, non guſtat mortem, ſed vt Chriſtus dicit, tranſit de morte ad vitã. Hanc artem meditari oportet per totã vitã vt cum res poſtulauerit, tanquam Gigas inuictus te morti opponas, non tua tamen fretus potentia, ſed potentia Chriſti, qui victor eſt mortis, non pro ſe tantùm, ſed pro toto corpore, hoc eſt, pro omnibus ijs, qui Chriſto per fidem inſeruntur.

DE SEXTO.

Abuſus doctrinæ de Dei miſericordia, duplex: diffidentia & temeritas.

Duo ſunt præcipua vitia ſecurorum hominum, qui viuunt prout affectibus rapiuntur. Vnum diffidentiæ, Alterum temeritatis ſeu audaciæ. Diffidentia, qua Deum mendacij quodammodo accuſant, excluſi ſunt à familia Dei. Temeritate, qua Deum ſecurè contemnunt, ruunt præcipites in quæuis ſcelera tanquam phrenetici: vtroque vicio intercluditur via ad veram ſapientiam, quæ primus gradus

gradus vitæ est. Dicit enim Sapiens: In animam κακότεχνον non intrabit sapientia. Sapientia autem hæc constat recto intellectu de rebus salutis, & motu cordis cōgruente cum intellectu affectúque ad Deū colendum iuxta ipsius præcepta. Etsi autem huiusmodi homines sæpius verbo Dei admonētur, aliísque rebus, vt resipiscant, manent tamen plærique in sua diffidentia pertinaces & temeritate sua Deū grauissimè tentant, prorogantes tempus, quo resipiscere sibi proponunt, stultè freti misericordia, quam superbè contemnunt. Putant enim satis esse, si extremum halitum pœnitentiæ agendæ reseruarint. Hūc misericordiæ Dei abusum grauiter taxat Syracides hisce verbis. 21.1.&c. Ne dicas, misericordia Dei plurima est, multitudinē peccatorum meorū mihi ignoscit: tam enim ira, quàm misericordia à Deo properabit, ac super sceleratos furor eius requiescit. Ne igitur differas conuerti ad Deum, subitò enim ira Domini erumpit, & cùm securus eris, profligaberis, atque in tempore vltionis peribis, & rursus: Si peccasti fili, ne pergas peccare, sed pro delictis commissis deprecare, tanquam à conspectu serpentis fuge peccatum, nā si propius accesseris, mordebit te. Quàm periculosa & perniciosa sit peccandi consuetudo ac continuatio comparatione ostendit Sapiens: Comparat enim peccatum venenatissimo serpenti. Nam vt huius morsus perniciē solùm adferre potest, ita morsus siue aculeus mortis est ipsum peccatū. Hortatur igitur Sapiens ad pœnitentiam, videlicet vt à perpetratis peccatis abstineamus, & in posterū nobis caueamus à peccato. Cum his congruit admonitio Augustini, qui in libro de salutaribus documentis inter cætera scribit, in hunc modum: *Clementissimus Dominus confugientibus ad pœnitentiam ignoscit, sed ne de misericordia tamen securi existamus, vt peccatis peccata augeamus, neque dicamus, donec viget ætas carnis nostræ concupiscentias exerceamus, & postremò in senectute, malorum pœnitentiam agamus. Pius enim est Dominus & misericors, nec vltrà facinorum nostrorū recordabitur.* Idem alibi: *Sperando decipitur, qui dicit: Bonus est Dominus, misericors est Deus, faciam quod mihi placet, quod libet, laxem habenas, cupiditatibúsque meis impleam desideria animæ meæ: Quare hoc? quia misericors est Deus, mansuetus est Deus.* Et rursus: *immittit Diabolus securitatem, vt inferat perditionem, neque denumerari possint quantos hæc inanis spei vmbra deceperit.* Et rursus, *fratres, quando habemus tempus misericordiæ, non nobis blandiamur, non nos demittamus, non dicamus, semper parcit Deus, ecce feci heri, & pepercit Deus, facio & hodie, & parcit Deus, faciam & cras, & parcet Deus. Attendis ad misericordiam & non times iudicium, si vis cantare misericordiam, iudiciū intellige, quia ideò parcit, vt corrigas, non vt in malignitate permaneas.*

Argumenta, quæ ab abusu diuinæ misericordię reuocant.

Cæterum ne in nostram perniciem cū plerisque abutamur & nos Dei misericordia, ac nobis thesaurizemus iram in die iræ, nonnulla argumenta colligā, quæ nos ab abusu misericordię Dei reuocabunt, quæ nos continebunt in timore Dei, & quæ nos ad pœnitentiam veram maturandam inuitabunt.

1. Incertus vitæ terminus.

Primum, incertus vitæ terminus. nemo nouit qua hora, quo momento, aut quomodo sit sibi hinc migrandum: Hæc incertitudo meritò nos ad maturandam pœnitentiam excitare deberet. Christus hortaturus discipulos ad vigilantiam, hinc petit argumentum cùm ait, Marc. 13.33. Vigilate & orate, quia nescitis neque horam neque diem. Et Lucæ 12.16.&c. proponit Dominus parabolam de diuite securo & procrastinante pœnitentiam: hominis, inquit, cuiusdam diuitis vberiores fructus ager attulit, itaque cogitabat apud se dicens: Quid faciam quòd non habeam quò congregem fructus meos? Et dixit, hoc faciam, destruam horrea mea, & maiora ædificabo, atque illuc congregabo fructus meos, & bona mea, & dicam animæ meæ: Anima habes multa bona reposita in annos multos, requiesce, comede, bibe, oblectare: Dixit autem ei Deus: O stulte, hac nocte repetam animam tuam abs te, quæ verò parasti cuius erunt? Ita est, qui thesaurizat sibi, nec est in Deo diues. Hinc postea infert Dominus, quin potius quærite regnum Dei &c. Item: Beati serui, postquam venerit Dominus inuenit eos vigilantes. Item: Estote parati, quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet. Et Augustinus ait: *Largitur tibi Deus spatium correctionis, sed tu plus amas dilationem, quàm emendationem, expectas, & de misericordia Dei tibi plurima polliceris, quasi ille, qui tibi per pœnitentiam promisit salutem, promiserit tibi longam vitam, vnde scis quid pariat crastinus dies? Rectè dicis in corde tuo, cùm me correxero, Deus mihi omnia peccata mea dimittet. Negare non possumus quòd correctis ac conuersis Deus indulgentiam promisit. Nam in quo Propheta mihi legis, quia promisit Deus correcto indulgentiam, num mihi legis, quia promisit tibi longam vitam? Hæc proinde incertitudo termini vitæ nos admoneat maturandæ pœnitentiæ, ne citius opinione nostra impingamus (vt Ieremias loquitur) ad montes caliginosos, atque ita obruamur iusto Dei iudicio. Multi fuerunt, qui sperauerunt se vitam prorogare posse ad senectutem, sed in medio senectutis flore occubuerunt: Multi quietum finem vitæ expectarunt, sed in exilio perierunt. Multi ex notis & amicis proposuerunt sibi solatia in agone mortis, sed inter hostes miserè perierunt. Multi polliciti sunt sibi tempus, quo in lecto decumbentes ingemiscerent & resipiscerent, sed subitò ex hac vita erepti sunt.* Seneca pulcherrimè monet, cùm ait: *Noli huic tranquillitati confidere, momēto mare euertitur, & eodem die, vbi luserunt nauigia, sorbentur.* Breuiter: Cùm nemo sciat, num spiritum per nares emissum reuocare possit, stultissimè agunt, qui cum contumelia Dei procrastinant pœnitentiam, ac si temporis momenta in suis haberent manibus.

2. Thesaurus scelerum, iræ Dei, & pœnarum.

Secundum, thesaurus plurimorum scelerum, iræ Dei, & pœnarum perniciosissimus procrastinatione pœnitentiæ colligitur. Vnde Paulus Rom. 2. 8. Secundum duritiem tuam & cor pœnitere nesciū, thesaurizas tibi iram in die iræ. Peccatum enim, quod per pœnitentiam non opprimitur, mox suo pondere in aliud trahit, de hoc rursus in aliud, donec immensus peccatorum cumulus construatur, & vt pessima radix non euulsa è terra perpetuò crescit & magis germinat: Ita etiam peccatum, cùm ei indulges, vires nouas quotidie acquirit, donec maximum peccatorum diluuium superuenerit. Nam qui hoc pacto misericordia Dei abutitur, in Deum est iniquus, vt qui Diabolo statuit longiori tempore seruire, quàm Deo, Angelos offendit. Nam vt hi gaudent de impiorum pœnitentia, ita haud dubiè tristantur de illorum impœnitentia. Dolent enim quòd tam nobilis creatura Dei suapte sit peritura culpa. In seipsum crudelis est, vult enim potius esse malus quàm bonus, vel potius esse infirmus quàm sanus, vel seruus potius esse Satanæ, quàm libertus Christi, vel potius pauper esse, quàm diues. Breuiter: vult potius perire quàm saluari, qua sanè crudelitate nulla alia maior esse potest. Taceo quòd in creaturas Dei sit iniurius, vnde Paulus dicit, creaturam ingemiscere, quod se abutantur impij. Oedipus intellecto incestu cum propria matre commisso sibiipsi oculos eruit, vt vel isto

pacto fugeret conſpectum Solis, qui inſpector fuit
tanti ſceleris. Cur infinita animalia perierunt in di-
luuio? Nónne propter peccata hominum? an nō ma
ledicta pronunciatur tota terra propter peccata pri
morum parentum? Non ſecus hodie iniuria fit ma-
xima creaturis Dei ab iis omnibus, qui illis vtuntur,
non in gloriam creatoris, ſed ad propriam libidinē
explendam.

3. Abalienatio mētis à Deo & finalis induratio

Tertiũ, abalienatio mentis à Deo & finalis indu-
ratio. Nam quò diutius differtur pœnitentia, eò red
ditur difficilior. Nam vt in morbo corporis ſe res
habet: Ita & in morbo animæ, qui eſt peccatũ. Quò
enim differtur medicina corporis diutius, eò fit mor
bus periculoſior & difficilius curatur. Imò interdũ
ex diuturnitate incurabilis euadit. Ita morb' animæ
paulatim creſcit vt cancer, donec totum hominem
occupauerit. Siquidē poſtquã conſuetudine peccan
di anima callum induxit, veluti cancro quodam cor
ripitur, ex quo fit vt paulatim malum ſerpat, donec
interitum adferat. Huc illud Iob pertinet: cap. 20. 11.
Oſſa eius implebuntur vitiis adoleſcentiæ ſuæ, & cũ
eo in puluere dormient. Et illud Salomonis. Prou.
22. 6. Adoleſcens ambulans iuxta viam ſuam etiã cũ
ſenuerit non recedet ab ea. Et illud Ieremiæ, 13. 23. Si
mutare poteſt Æthiops pellem ſuã, & pardus macu-
las ſuas, vos etiam poteſtis benefacere cùm feceritis
malum. Huc congruit Iuuenalis verſiculus: *Conſuetu
do mali tenet inſanabile vulnus.* Conſuetudo enim diu
turna altera fit natura, vnde fit vt multi peccandi cō
ſuetudine quandam peccandi neceſſitatē ſibi accer-
ſant. Hoc igitur malũ, hoc periculũ indurationis me
ritò nos cōmouere ad maturandã pœnitētiã debet.

Simile.

4 Cōſciētia mala.

Quartum, conſcientia mala, qua nihil grauius, ni-
hil triſtius, nihil miſerius. Hanc teſtē ſuorum ſcele-
rum coguntur ſecum circumferre, qui peccati cœno
oblectantur. De conſcientiæ malo patres in hanc
ſententiam loquuntur: Formidoloſa res eſt impro-
bitas proprio teſte conuicta, hæc compreſſa conſciē
tia ſemper malum præſagit. Nam vt Bernhardus ait:
*Mala conſcientia debitorum noſtrorum ipſa teſtis eſt, ipſa
iudex, ipſa tortor, ipſa accuſat, ipſa iudicat, ipſa punit, ipſa
damnat.* Hæc etiamſi ad tempus reſecta fuerit tãquã
cauterio, tamen aliquando prodibit, & ſi non antea,
ſaltem in agone mortis inſtar mille teſtium aſtabit,
accuſabit, damnabit, puniet. Eſt ſiquidem conſcien
tia mala diuinum quoddam teſtimonium animis ho
minum impreſſum de futuro in cōtumaces iudicio,
& de pœnis, quas iuſtè luent contumaces.

5. Scandalum.

Quintum, ſcandalum, & reatus alieni peccati. Eſt
autem in ſcandalo duplex malum, videlicet factum
& exemplum. Vt facto per ſe violatur Lex Dei, ita
exemplo proximus læditur propter imitationem.
Hinc illud, θρηνῶδες ἐπίφθεγμα Chriſti, Mat. 18. 6. 7. væ
homini per quem ſcandalum venit. Et rurſus, qui
offenderit vnum ex paruis iſtis, qui in me credunt,
præſtiterit illi, vt ſuſpendatur mola aſinaria in col-
lum eius, & demergatur in profundum maris. Pau-
lus pronunciat in Chriſtum peccare & perdere in-
firmos fratres, qui adiaphoris cum ſcandalo vtitur.
Rom. 14. 20. & 1. Cor. 8. 13. Quid ſentiendum de eo
eſt, qui vel erronea doctrina, vel improba vita mul-
tos in perniciem adducit? quod tanta graſſentur ſce-
lera in mundo hodie, an non inde prouenit, quòd
vnus putet ſibi licere, quod videt alium facere? quem
mox alius imitatur, & hunc alius, donec ſcabie vni'
membri, totum corpus ferè Eccleſiæ infectum de-
formatur.

6. Priuatio bonorum ſpiritualium.

Sextum, priuatio bonorum, quorũ ſoli ſancti in
Eccleſia ſunt participes, donec enim homo ſine pœ
nitentia viuit, gaudio Spiritus ſancti caret, conſciē-
tiæ pace deſtituitur, conſolationibus Spiritualibus
priuatur: Breuiter, communium Eccleſiæ bonorum
nequaquam particeps eſſe poteſt, quicunq; ſciens &
volens ruit contra conſcientiam.

7. Delitiæ ſatanæ.

Septimum, delitiæ Satanę. Quemadmodum enim
Angeli in cœlo gaudent ſuper hominem agentē pœ
nitentiam: Sic Satanas ſummis delitiis, & veluti iu-
cundiſsimis voluptatibus perfunditur, cùm homines
præſertim eos, qui Chriſto dederunt nomina, videat
ſine pœnitentia viuere. Sunt enim peccata hominũ,
vt quidam ex Patribus ait: ἐυωχίαι φάυλων δαιμόνων.

8. Cognitio interitus impiorum.

Octauum, cogitatio tragicorum exemplorum
plurimorum hominum, qui à Deo ob contumaciã
ſunt abiecti in æternas pœnas, in quorum numero
ſunt, Cain, Pharao, Saul, Achitophel, Iudas, Iulianus
& infiniti alij. *Deterreant,* inquit Auguſtinus, *quæſo
vos ab hac perſuaſione innumerabiles populi, ſub tali ſecu-
ritate nudi & vacui bonis, & malis pleni ex hac luce præ
repti.*

9. Patientia Dei donum eſt.

Nonum, Cogitatio etiam hęc animum ſubeat, quòd
pœnitentia ſit non tam opus hominis, quam donũ
Dei. Quod ſi cōtempſeris dum à Deo tibi offertur,
metuendum eſt, vt ſuas margaritas ſæpius ſuibus
obiiciat.

10. ſera pœnitentia raro vera.

Decimum, Conditio ſeræ pœnitentiæ: dici enim
rectè ſolet, Sera pœnitentia rarò vera. Nequaquam
enim is pœnitentiam agere cenſendus eſt, qui poſt-
quam peccare non poteſt, pœnitentiam ſimulat. Et
Auguſtinus ait, *Pœnitentia, quæ à moriente tantum pe-
titur, timeo ne ipſa moriatur.*

Has decem rationes colligere placuit, quarum co
gitatio nos retinebit in timore Dei, ne abutamur
miſericordiæ Dei magnitudine, in noſtram pro-
priam perniciem. Maturemus igitur pœnitentiam,
dum adhuc integra valetudine ſumus, demus Deo
gloriam antequàm tenebreſcat, & antequam offen-
dant pedes noſtri ad montes caliginoſos.

Loci præcipui tertiæ partis

1. Deus, cùm ſit bonus, nullius mali eſt author,
ſed omnis potius fons boni & origo.
2. Deus, cùm ſit rectus, non προσωπολήπτης eſt ſed
æqualis omnibus, iuxta regulam decreti ſui.
3. Dei proprium eſt afflictis opem ferre, atq; errã-
tibus viam monſtrare ſalutis.
4. Deus vt miſericors eſt, ita & verax, promiſſa ſer
uans iuxta pacti conditionem.

QVARTA PARS PSALMI.

11 *PRopter nomen tuum Domine propiciaberis
peccato meo, quoniam multum eſt.*

Summa.

Hic verſus quartam huius Pſalmi partem conti-
net, quæ eſt repetitio petitionis veniæ, & remiſſio-
nis peccatorum. Quæ ideò adhibetur, vt precantis
affectus, fideſque magis accendatur.

Partes duæ.

1. Precationis forma.

In hac precatione duo ſunt obſeruanda. Primum
precationis forma. Secundum, ratio propoſitionis
duplex. Precationis forma eſt, propiciare peccato
meo, ſeu condona mihi peccata mea. Conuenit
prorſus hæc forma cum ea, quam Dominus nobis
commendat Matth. 6. 12. Remitte nobis debita no-
ſtra. Et cum precatione Publicani: Deus propitius
eſto mihi peccatori. Luc. 18. 13.

In hac propitiatione plura ſunt ſpectanda, vide-
licet, figura, veritas, fides, & quæ cum fide remiſſio-
nis peccatorum coniuncta ſunt.

Figura

[Fidei adiuncta.]

Figura huius remiſſionis fuerunt omnia ſacrificia diuinitus in Lege Dei ordinata, & præcipuè ea, quæ propiciatoria nominabantur propter ſignificationem. Hæc figura docet nullum peccatum eſſe, quod non remittatur, modò propiciatio peccati petatur. Nam ſacrificia expiatoria omnis generis peccatorũ ordinata erant in Lege Moſis.

Veritas eſt Chriſti victima, quæ efficax eſt ad expianda omnia peccata quantumuis enormia. Ita enim Iohãnes ait: Sanguis Ieſu Chriſti emundat nos ab omni peccato. Non eſt igitur quod quis vllum peccatũ inexpiabile putet, cuius cõdonatio petitur.

Fides remiſſionis peccatorum accipit petitam cõdonationem. Eſt autem hæc fides notitia, expetitio, & fiducia promiſſæ miſericordiæ & veniæ propter Chriſtum. Et eſt conuerſionis ſeu ſalutaris pœnitentiæ forma, quam præcedit peccati agnitio & contritio, quemadmodum ſupra copioſè declaratum eſt.

Cum fide remiſsionis peccatorum cõiuncta ſunt gratia & donum. Gratia eſt ipſa iuſtificatio, hoc eſt, credentis perſonæ abſolutio à peccato, imputatio iuſtitiæ Chriſti, & acceptatio gratuita ad vitam æternam. De hac gratia loquitur ſanctus Paulus, Rom. 5. 16. Gratia ex multis delictis in iuſtificationem. Donum eſt ipſa donatio Spiritus ſancti, qua homo iuſtificatus regeneratur ſeu ſanctificatur, hoc eſt, mortificatur & viuificatur, vt poriò ſit noua creatura, vi uatque iuxta voluntatem Dei: Seu vt alibi loquitur Scriptura, vt timeat Deum. Hic enim finis propitiationis aſſignatur Pſalmo 130. 4. vbi ita dicitur: apud te propitiatio eſt, vt timearis.

[11. Duplex ratio propoſitionis. Prior.]

Rationibus duabus propoſitio fulcitur, quarum vna præcedit, altera ſequitur. Prior eſt, *Propter nomẽ tuum Domine.* Hoc nomen, vt includit aliquid, ita etiam aliquid excludit. Includit tres cauſas remiſſionis peccatorum, quarum prima eſt, impulſiua, videlicet promiſſio gratuita. Promiſit enim Deus veniam peccatorum omnibus ad gratiam confugiẽtibus. Hanc promiſſionem nunquam reuocabit, quia verax eſt & conſtans in ſuis promiſsis. Secunda cauſſa eſt efficiens, videlicet bonitas & miſericordia. Nam cùm bonus ſit, benefacere non ceſſat, & cùm ſit miſericors, tangitur reuera noſtra calamitate, & iuxta promiſſiones lapſis manum porrigit.

[Prima cauſa remiſsionis peccatorũ.]

[Secunda.]

[Tertia.]

Tertia cauſa eſt finis, iſque duplex: prior gloria Dei. Prædicatur enim bonitas Dei recipientis peccatores in gratiam, & ab Angelis bonis & ab hominibus. Poſterior, vt iuſtificetur in ſermonibus ſuis, & vincat cùm iudicetur, hoc eſt, vt prædicetur ipſius veritas, quòd ſeruet promiſſa, & verè exaudiat, recipiat, liberet inuocantes. Excludit hæc ratio omnia humana ἐνεργήματα & παθήματα à cauſis remiſsionis peccatorum. Nam cùm propter nomen ſuum Dominus peccata remittit, ſequitur profectò nos nec meritis noſtris, nec operibus, nec paſſionibus remiſſionem mereri.

[Poſterior.]

Poſterior ratio his verbis exprimitur: *Quoniam multum eſt.* Mirabilis ſanè videtur hæc ratio: ignoſce inquit, peccato meo: Quare? quia multum eſt, vbi enim multitudo peccatorum, ibi requiritur etiam copioſa miſericordia, Gratia enim, vt Paulus loquitur, Rom. 5. 20. exuperat peccatum. Nemo igitur deſperet ob peccatorũ ſuorum multitudinem, ſed confiteatur Deo ſerio corde peccata ſua, & ſperet in Domino, apud quem eſt miſericordia & copioſa redemptio.

[Loci quartæ partis.]

1 Quòd ſine humanis meritis fiat peccati remiſſio propter promiſſionem Dei, bonitatem & gloriam.

2 Quòd peccati confeſſio coram Deo requiratur ab eo, qui petiturus eſt veniam.

QVINTA PARS PSALMI.

12 *Qvis eſt homo, qui timet Dominum? Docebit eum viam, quam eligat.*

13 *Anima eius in bonis commorabitur, & ſemen eius hæreditabit terram.*

14 *Secretum Domini timentibus eum, & teſtamentum ſuum manifeſtabit illis.*

[Summa.]

Hæc pars Pſalmi continet deſcriptionem fœlicitatis eorum, qui timent Deum, & vera religione colunt. Hæc deſcriptio affectibus excitandis deſtinatur. Orditur autem Dauid hanc deſcriptionem ab admiratione per exclamationem & interrogationem: *quis eſt*, inquit, *homo qui timet Iehouam?* Quaſi diceret, O quàm felix eſt iſte homo, ô quàm beatus eſt qui Dominum timet, & eum religioſè colit. Dum enim noſipſos intuemur, extremè miſeri ſumus propter peccata, ſed cùm propitiatorem aſpicimus, Deum timentes à peccatis liberamur, & omni felicitatis genere donamur.

[Exordiũ.]

Admirationi huic ſubiicit quatuor genera fœlicitatis eorum qui timent Deum, quæ ſunt, vera ſapientia, læticia ſpiritualis, benedictio ſeminis ſeu poſteritatis, & myſteriorum Dei, & pacti diuini viuus in corde ſenſus. De his vbi nonnulla dixero, de timore Dei plenam inſtructionem adſcribam.

Docebit eum viam quam eligat. Hæc prima pars felicitatis timentium Deum eſt. Deus timentem ſe vera ornabit ſapientia, atque hoc eſt quod Dauid alibi, & Salomon poſt illum ait: Initium ſapientiæ timor Domini, Quanta ſit autem huius ſapientiæ vis, Syracides oſtendit cum ſapientiam introducit loquentem hiſce verbis: ἐγὼ μητὴρ τῆς ἀγαπήσεως καλῆς καὶ φόβου, καὶ γνώσεως, καὶ ὁσίας ἐλπίδος.

[Prima pars felicitatis piorũ: vera ſapientia.]

Anima eius in bonis morabitur. Secunda felicitatis pars timentium Deum, ſpiritualis quędam læticia eaque perpetua (Morandi enim vocabulo cõſtantia & perpetuitas ſignificatur) hæc læticia eſt pax conſcientiæ, gaudium Spiritus ſancti, & alij iucundi motus excitati in corde per Spiritum ſanctũ, qui ſunt quidam guſtus æternorum bonorum, qui bus fruemur in æterna vita, & ſunt veluti arrha quędam qua Deus nos donat in certitudinem promiſſæ hęreditatis.

[Secunda pars conſcientiæ.]

Et Semen eius hæreditabit terram. Hæc eſt tertia pars felicitatis timentium Deum, de poſteritate eorum, cui promittitur hæreditas, id eſt, tuta habitatio in terra, & commoda fruitio rerum, quæ ex terra proueniunt. nam hæreditatis voce intelligitur genus cum adiunctis. Quia igitur præcipuum ius rerum ex hæreditate eſt, plenam ſcriptura poſſeſſionem, & præcipuum vtendi ius hæreditatem appellat. Poſſeſſio autem hæc non tam in κτήσει quàm in χρήσει poſita eſt, & habet annexam duplicem conditionem ſeu promiſſionem. Vnam ſi poſteri non degenerauerint à ſanctorum parentum virtute. Alteram, ſi poſſeſſio hæc non habeat maius periculum, quàm commodum, vnde fit, vt non pauci piorum liberi non degenerantes abripiantur ab hac vita. Nam ita Deus promittit pœnitentibus vitæ diuturnitatem & commoda, modo melius bonum & perfectius non impediatur.

[Tertia benedictio tẽporalis]

Si quis obiiciat impiorum poſteritatem etiam

impiam sæpe hæreditare terram: distinguo, vt suprà inter κτῆσιν & inter χρῆσιν. Nā tales etsi videntur possidere terram, tamen eius rerū vsum nō habent, vnde sæpe fit, quò fuerint homines ditiores, eò sint etiam miseriores. Vnde Esaiæ 3.1. Ecce Dominator Iehoua exercituum auferet à Ierusalem omne robur panis & aquæ, vt Propheta hic distinguit inter panem & robur panis, ita inter possessionem terræ & eius verum & legitimum vsum distinguendum iudico.

Quarta: sensus gratiæ Dei.

Secretum Domini timentibus eum, & manifestauit illis testamentum suum. Hæc quarta pars est fœlicitatis timentium Deum, videlicet viuus in corde sensus mysterij & pacti Dei. Mysterium seu secretum & pactum idem sunt re, sed ratione distinguuntur. Mysterium dicitur, quia ignotum est carni & sanguini. Animalis enim homo (inquit Paulus) non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei. Pactum verò propter stipulationem, quæ inter Deum & hominem intercesit. Hoc pulcherrimè ostenditur Genesis 17. 4. vbi Dominus ita ait: Ecce pactum meum tecum, &c. Huic promissioni respondet in Abrahamo fides, qua ipse recumbit in factam sibi promissionem. Huius fœderis ratio describitur fusius Ieremiæ 31. 31. & Hebræ. 8. 8. &c. In hunc modum: Ecce dies venient, dicit Iehoua, & feriam cum domo Israel & cum domo Iuda fœdus nouum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti, quia ipsi irritum fecerunt pactum meum, & ego Dominus sum eorum, dixit Iehoua. Sed istud est fœdus, quod feriam cum Israel, dixit Iehoua, Dabo legem meam in medio eorum, & in corde eorum describam eam (scilicet digito meo qui est Spiritus sanctus) nec docebit vnusquisque vltrà proximum suum, & vnusquisque fratrem suū, dicendo: cognoscite Iehoua. Omnes. n. cognoscent me à minimo illorum vsque ad maximum eorum, quia propiciabor iniquitati eorum, & peccati eorum non recordabor amplius. Hoc pactum Christus resuscitatus à mortuis suis discipulis in memoriam reuocat, cùm inquit, Ioann. 20. 17. Ascendo ad Deum meum & ad Deum vestrum, ad patrem meum & patrem vestrum. Summa huc redit, quòd Deus velit noster pater esse remittendo nobis peccata, & acceptando nos ad vitam æternam propter Christum mediatorem & reconciliatorem, & nos debeamus esse ipsius populus, vera fiducia illi adhærendo & obediendo. Quare nequaquam participes huius fœderis sunt, qui vacui timore Dei viuunt prout cæcis & ferocibus abripiuntur affectibus. Hic locus postularet, vt aliquid diceretur de discrimine noui & veteris fœderis seu testamenti, verùm quia de hoc discrimine in Enchiridio nostro satis dictum est, hîc tantum ascribam verba Clementis Stromateon 8. *Vt vetus illud testamentum*, inquit, *diuina Iesu opera futura prænuerit, ita nouum facta prædicauerit, vt illud veritatem in imaginibus texerit, ita hoc præsentem ostenderit illius prædictionum veritatem, huius effectus aperit & credi facit.*

Locus, de Timore Dei.

Christus mittens suos discipulos ad oues perditas domus Israel, inter alia præcepta etiā hoc dedit: Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam verò non possunt occidere. Sed potius timete eum, qui potest & corpus & animam perdere in gehenna. Hîc Christus duo genera timoris facit, vnum quidem quo homines metuimus, alterum verò quo Deum timemus.

Timor hominū. 1. Rectus.

Timor quo homines metuimus est duplex, videlicet, rectus & peruersus. Rectus naturalis & præceptus adeóque bonus & laudabilis est, cùm serui dominos suos, & liberi parentes suos cum reuerentia timent. Peruersus, hominum timor est, de quo

2. Peruersus.

hîc Christus loquitur, qui nos à recta via abducit, quique facit vt metu mali, quod videtur impendere cœlestia terrenis, salutem animæ incolumitati corporis postponamus. Hoc timore fracti multi omnibus ætatibus confessionem abiecerunt.

Timor Dei. 1. Seruilis.

Timoris quo Deum timemus plures sunt modi. Est enim timor seruitutis, de quo Paulus Rom. 8. 15. Non accepistis spiritum seruitutis, rursus in timorem, sed accepistis spiritum adoptionis filiorū, per quem clamamus abba Pater. Hîc Paulus quendam timorem seruitutis facit, cuius quidem author est Spiritus sanctus, quem Spiritum dicimus accipere, cùm in animis nostris est efficax. Is igitur quia prædicatione Legis salutem quidem proponit, sed addita durissima & planè impossibili conditione nihil nisi timorem pœnæ in animis potest ciere, vt quasi serui iram domini magna cum anxietate & pauida conscientia homines expectent. Hic ergò timor est sine fide, & rectissimè seruilis dicitur, qui nihil aliud est, quàm metus cruciatus propter peccata commissa. De hoc timoris genere loquitur Syracides, cap. 36. 2. Timorem tuum immitte omnibus gentibus quæ te non requirunt. Hic timor aut perducit & impellit homines ad pœnitentiam, qua ratione rectè initium sapientiæ dicitur, aut ad desperationem adigit, & odium Dei parit, videlicet cum conscientia victa mole peccati succūbit, quare nihil sanè tristius. Dauid timore pœnæ adducitur ad pœnitentiam, sed Saul ad desperationem. Petrus metu pœnæ ob negatum Christum plorat & impellitur ad implorandam veniam. Sed Iudas desperans de venia se suspendit. Magdalena timore pœnæ ducitur ad Christum, sed multi, vt Cain, Iudas, Iulianus &c. metu iudicij desperatione perierunt. Est proinde hic timor seruilis, qui & culpæ rectè dicitur, primus gradus ad vitam, modò eo vt decet rectè vtamur. Huc pertinet illud Prou. 14. 27. Timor Domini fons vitæ, vt declinet à ruina mortis.

Exempla opposita.

2. Timor filialis.

Est & timor filialis, qui est eiusdem Spiritus effectus in conuersis. Hic autem timor filialis est purus colendi Deum affectus cum humili subiectione, reuerentia & amore, cumque serio studio omnem offensam Dei vitandi coniunctus, Iosue 24. 14. Timete Deū & seruite ei perfecto corde atq; verissimo, hîc posterius mēbrum prioris est interpretatio siue definitio. Huius timoris filialis partes sunt duæ, videlicet, Timor cultus, & timor culpæ. Timor cultus est, quo Deo subiecti illū reueramur & amamus exhibentes illi ex vera fiducia debitū cultū. Timor culpæ est, quo cauemus ne Deum Patrem dulcissimum offendamus. Etsi autem seruus etiam timet ne Dominum suum offendat, tamen maximum est discrimen inter seruum timentem, & filium: Seruus enim timet Dominum suum vt crudelem cum latente odio. Filius autem patrem suum dulcissimum genitorem cum amore & reuerentia timet, nihil enim charius habet, quàm vt patri per omnia placeat. Huius timoris filialis plurima sunt præconia in sacro Dei verbo, ex quibus pauca ascribamus. Psa. 19. 10. Timor Domini purus permanet in seculū seculi. Dicitur autem hic timor purus & à subiecto & ab effectu: nam vt in puris, id est, fide purificatis est: Ita in puritate & sanctitate fidelis retinet,

Eius partes. Timor cultus. Timor culpæ.

Filialis timoris encomia.

retinet, ne cum impuro mundo se omni turpitudini prostituant. Timor enim Domini, vt Salomon ait, Prouerb.8.13. odit malum. Et Syracides, Eccles.1.27. Timor Domini expellit peccatum. Vt igitur initium superbiæ, vt loquitur Syrach, cap.10.14. est defectio hominis à Domino, atque à creatore suo cordis auersio: Ita vnus timor Dei est, qui nos in obseruantia pręceptorum Dei atque in omni sancta subiectione continere potest. Syrach. 25.13. &c. Magnus est, qui adeptus est sapientiam, sed timente Dominum nemo maior est. Item. Timor Domini claritate superat omnia. Item, Qui timet Dominum nihil trepidabit, & non pauebit, cùm ipse est spes eius. Timentis Dominum beata est anima eius. Item, facultates & virtutes exaltant cor, & super hæc timor Domini. Timori Domini nihil deest. Timor Domini sicut paradisus benedictionis. Psal.112.7. extat hominis timentis Deum hæc commendatio, quòd ab auditione mala non timebit, quia paratum cor eius fidens Domino. Confirmatum cor eius non timebit, donec videat in hostibus suis quod optat. Breuiter, vt omnis boni fons cùm in hac vita, tùm in futura est timor Domini: Ita omnis mali scaturigo est Deum non timere, iuxta illud Syracidæ, 27. 4. Nisi quis se in timore Dei studiosè continuerit, citò euertetur domus eius.

Loci quintæ partis.

Primus, quòd timentes Deum diuinitus doceantur, hoc est efficaciter per Spiritum sanctum in viis Domini erudiantur.

Secundus, quòd summa fœlicitas hominis, atque adeò hominis summum bonum situm sit in timore Domini.

Tertius, quòd timentes Deum indies in cœlesti sapientia proficiant.

Quartus, quòd timore Dei vacui prorsus ignari sint arcanæ Dei sapientiæ.

SEXTA PARS.

15 *Oculi mei semper ad Iehouam, quia ipse educet de laqueo pedes meos.*

16 *Respice ad me, & miserere mei, quoniam vnicus & afflictus sum ego.*

17 *Afflictiones cordis mei auctæ sunt, ab angustiis meis educ me.*

18 *Vide afflictionem meam & laborem meum, & parce omnibus peccatis meis.*

19 *Vide inimicos meos, quoniam multiplicati sunt & odio iniquo oderunt me.*

20 *Custodi animam meam, & libera me, ne pudefiam, quoniam speraui in te.*

21 *Integritas & æquitas conseruabunt me, quonaim expectaui te.*

Summa & partes.

Iam accommodat Dauid petitionem generalem pręsentibus suis periculis, in quibus versabatur persequente ipsum Saule, ac primo loco parat sibi aditum ad orandum nouo exordiolo, in quo & gestus orantis & affectus exprimitur: Deinde sæpius eandem propositionem repetit, vt magis in se excitetur exaudiendi fiducia. Postea collationem instituit inter suam causam & aduersariorum.

Gestus orantis.

15. Gestus & affectus orantis hisce verbis ostenditur: *Oculi mei semper ad Iehouam*, scilicet suspiciũt seu sunt erecti. Solemus enim & oculos & manus eò dirigere, vnde expectamus auxilium, atque ideò subiicit: *quia ipse educet de laqueo pedes meos*. Hoc est, liberabit me è periculo, in quo sum. Directione igitur oculorum significatur intentissimus orantis affectus, qui nititur promissionis fiducia. Vt igitur promissio offert auxilium: Ita fides oblatũ auxilium intuetur: vnde accenditur precãtis affectus. Laqueus insidias & clanculariās inimicorum machinas notat: metaphora sumpta à venantium laqueis, quibus occultè feris struunt insidias.

Affectus, & fides.

6. *Respice ad me, & miserere mei, quia vnicus & afflictus sum ego.* Propositio precationis & eiusdem ratio dulcissima, quæ nititur hoc principio infallibili & immoto. Deus destitutos & afflictos se ex fide inuocantes respicit, corúmque miseretur. Obseruandum est hoc loco genus crucis: quo sæpissime Deus suos solet exercere. Nam eos non solùm multis oppugnandos obiicit: verumetiam amicorum & proximorum ope destituit & solatio, & simul affligi permittit, ídque facit paterno planè animo, vt nos doceat, quòd vt extra se nihil sit nisi periculũ & malum expectandum: ita à se omnis salus, benedictio & auxilium dependeat. Nos igitur si quando in similia pericula inciderimus, imitemur Dauidẽ, statuamúsque, quòd Deus nõ aliter sit affectus erga nos, quàm fuit erga Dauidem, modo simili fiducia ad ipsum cõfugerimus: Nam Deus personarum acceptor non est, sed causas iustissimè discernit.

Precatio, & eiusdẽ ratio.

Doctrina.

17 *Afflictiones cordis mei auctæ sunt, ab angustiis meis educ me.* Hic versus querela & precatione absoluitur. Querela est maxima: non enim tàm ob cruciatus corporis gemit Dauid, quàm ob cordis angustias. Nam dum corpus foris premitur, animus intus perturbatur cogitatione peccati. Norunt enim pij crucem externam peccatorum latentium esse pœnam. Quoties igitur pij affliguntur, veniunt in cogitationem suorum peccatorum, non vt mole peccatorum obruantur, sed vt precibus ad Deum confugiant, qui vnus potest molestissimã & grauissimam leuare sarcinam & deponere. Quare mox sequitur precatio, *ab angustiis meis educ me*. Hoc est, libera me ab opprobrio & persecutione seu cruce. Hoc loco cogitemus duos modos esse, quibus filij Dei in hoc mundo exercentur, opprobrium videlicet, & cruciatus. Sapientiæ 2.19. Contumelia & opprobrio eum examinemus. 1. Timoth. 4.10. In hoc laboramus, & probris afficimur, quia speramus in Deo viuente.

Querela, & precatio.

Duplex piorum angustia.

18. *Vide afflictionem meam, & laborem meum, & parce omnibus peccatis meis.*

Hic apertè fatetur Dauid se suis peccatis meruisse præsentes afflictiones, quæ vt mitigentur, remissionem peccatorum petit: Nam hic est ordo rectissimus, primum omnium remissio peccatorum petenda est, hac impetrata cor mundum est effectũ: Corde purificato, recto ordine petitur pœnæ vel mitigatio, vel condonatio. Nam vt in corpore sanando: ita in animæ morbo primùm causa mali remouenda est.

De causis afflictionum.

19. *Vide inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me.*

Exaggerat pericula sua Dauid ab hostium suorum multitudine & truculentia, quasi diceret. Etsi autem coram te Deus reus sum, & hãc, qua premor, crucem sum meritus, tamen inimici mei non habẽt iustam causam cur me persequantur. Mentiuntur me regnũ tyrannicè affectare, sed tu scis, quòd mandato tuo in regem inunctus sum, propter quam causam tyrannico odio me persequuntur.

Periculorum amplificatio.

Dauid hoc loco typum Ecclesiæ gerit: vt enim ipse iniustè traducitur ab inimicis suis & odio implacabili grauatur: Ita Ecclesia Dei perpetuò in hoc

Dauid Ecclesiæ typus.

mundo hostes habet, qui se persequuntur, aliàs plures, aliàs pauciores.

Hostes Ecclesiæ.

Sunt autem tria genera hostium Ecclesiæ præter Epicureos, videlicet Sophistæ, Hypocritæ & Tyranni. Sophistæ doctrinam inuadunt, vt ea vel abolita, vel deprauata, Ecclesiæ corpus paulatim collabatur. Hypocritæ ficta sanctimonia & superstitione insidias struunt. Tyranni aperta vi grassantur & sanguine Ecclesiam extinguere student.

Ecclesiæ munimenta.

Sed quid faciendum Ecclesiæ? Primùm omnium consolabitur se promissione Christi dicentis: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam. Deinde contra Sophistas tuebitur doctrinæ puritatem, cauebitque ne fundamentum subruatur. Hypocritis opponet dictum Christi: Frustra colunt me docentes doctrinam hominum. Contra Tyrannos exemplo Dauidis ad preces confugiet (magis enim prosternuntur Tyranni in mundo precibus quàm vllis gladiis). Nam ratio ex fide facta tutissimum est asylum Christianorum contra tyrannos & hostes Ecclesiæ. Verè enim à Salomone dictum est, Turris fortissima nomen Domini, ad hanc confugiet iustus & saluabitur. Prouerb. 18. 10.

Ratio rectè orãdi aduersus inimicos.

Porrò tenenda est ratio rectè orandi aduersus inimicos: nam cùm Christus iubet pro inimicis orare, & Dauid plenus Spiritu sancto contra inimicos orat, necesse est, & discrimina inimicorum tenere, & discernere precandi modos. Sunt autem inimici vel causæ tantùm, vel personæ nostræ tantùm, vel vtriusque simul sunt hostes. Si sunt hostes causæ, hoc est, veræ doctrinæ quam profitemur, orabimus Deum vt tueatur causam aduersus hostes, & eos vel conuertat si sunt emendabiles, vel euertat, si sunt obstinati & inemendabiles. Si sunt hostes personæ nostræ, aut à nobis sunt læsi, & iuxta regulam Christi petenda est venia, & iniuria illis à nobis facta compensanda est. Aut non sunt à nobis læsi, & orandum pro iis, vt ex hostibus amici fiant, aut si id fieri non potest, petenda est diuinitus defensio aduersus eorum truculentiam. Si sunt hostes vtriusque, hoc est, & causæ iustæ & personæ nostræ, exemplum Christi pro regula nobis sequendum est, qui orauit pro hostibus doctrinæ, & personæ suæ emendabilibus, & contra inemendabiles vindictam petiit.

20. *Custodi animam meam & libera me, ne confundar, quoniam speraui in te.*

Precationis repetitio necessaria.

Hic versus congruit cum secundo, & constat Rhetorico Enthymemate, quod mutato ordine hoc modo Dialecticè concluditur: Ego Dauid spero in te Deus: ergò custodi animam meam, id est, defende vitam meam, & libera me ab aduersarijs meis, ne frustratus spe succumbam, & ipsi super me lætentur & triumphent. Principium quo nititur huius Enthymematis antecedens supra expressum est in tertio versu hisce verbis: Etiam omnes expectantes te non erubescent, erubescent preuaricantes temere. Sed de hoc principio vide quæ supra annotauimus in tertium versum.

21. *Integritas & æquitas conseruabunt me, quoniam speraui in te.*

Fidei audacia.

Hæc oratio plena fiduciæ est. Opponit enim Dauid suam innocentiam criminationi hostium, qui illum criminabantur tanquam alienæ rei affectatorem: sed huic criminationi opponit, vt dixi, suam integritatem & æquitatem. Integritas est sinceritas, qua sibi conscius fuit Dauid nullius doli aut fraudis. Æquitas, integritatis effectus seu fructus est. Hæc enim cauet ne noceat proximo, sed vt omnia potius in ipsius commodum conuertat. Quòd autem hac sua innocentia sola non nitatur Dauid, indicat subiecta ratio. Quoniã, inquit, speraui in te. Coram Deo igitur nititur Dauid fiducia promissionis & remissionis peccatorum, & promissi regni, verùm cùm hostes suos intuetur, bonitate causæ se sustentat & consolatur.

Discrimẽ inter consolationes philosophicas & Christianas.

Hoc loco illustre discrimen inter consolationem Philosophicam & Christianam obseruandum est. Summa consolatio Philosophica in rebus aduersis est, cùm quis sibi bene conscius patitur iniustè, quæ sanè consolatio mixta est haud raro cogitatione iræ Dei. Quemadmodum vel in illo Ouidij apparet. *Nec meruit pœnam pateris, sed numinis iram. Est aliquid magnis crimen abesse malis.* Quantum enim ab aliqua parte leuatur dolor in hominibus non conuersis cùm videntur iniustè pati, tantùm ab altera parte augetur & crescit cogitatione irati numinis. Verùm consolatio Christiana in rebus aduersis non tantum bonitate causæ nititur, sed fiducia promissionum diuinarum: qua afflictus & statuit sibi remissum esse peccatum, & Deum non vt iudicem aut tyrannum metuit, sed vt patrem potius benignissimum & clementissimum agnoscit, vnde certam spem concipit de futura liberatione.

Exempla.

Pompeius fugiens Cæsarem, partim disturbato, partim occiso exercitu, suam causam iustiorem fuisse non dubitat, cuius cogitatione nonnihil se fortè sustentat, verùm quia ignarus diuinarũ fuit promissionum, incidit miser in cogitationem prouidentiæ Dei, & tandem ratiocinatur nullam planè esse prouidentiam, ex eo, quòd Iulius in deteriori causa se iustiorem defendentem vicerit. At Dauid variis obiectis periculis non solùm innocentia sua se sustentat, verumetiam idque multò magis cogitatione prouidentiæ Dei, quem statuit verè peccantem se exauditurum, & tandem de laqueis hostium erepturum.

Obiectionis obseruanda explicatio.

Si quis fortè obiicit, Dauid fretus bonitate causæ suæ, leuius ferre crucem potuit, sed quid dicendum erit de ea cruce, quam quis sibi sua culpa accersiuit? an hic afflictus sub crucis onere desperabit? Certum quidem est, quòd cum Dauide non possit dicere, integritas & æquitas conseruabunt me. Num ergò cùm Cain clamabit, Maior est iniquitas mea, quàm propiciatio? Num ex impatientia dicet, maledicta sit hora in qua natus sum? Nunquid cum Saule desperabit? aut cum Iuda & Achitophel se strangulabit? Absint hę cogitationes procul ab humanis pectoribus. Sunt enim viæ quædam & aditus ad inferni portas, quare omnibus hominibus summopere cauendæ sunt, quantumuis vel maximi peccatores fuerint, quantumuis vel arenam maris peccatorum eorum multitudo excedat. Quid ergò hic faciendum homini, qui sibiipsi crucem sua culpa miserè imposuit? Vt in difficiliori morbo corporis opus est præsentiori remedio: Ita in hac conscientiæ lucta cum peccato opus est efficaciori remedio, opus est saniori consilio, ne conscientia peccati fractus homo ruat cum multis in desperationem & æternum exitium. Vt autem consilio sano & remedio salutari sine omni errore vti afflictus possit, hæc nouem ordine, vt par est, cogitabit.

Conscientiis afflictis sensu peccatorũ salutaria remedia.

Primum omnium pressus cruce ob certa peccata non hypocriticè extenuabit peccatum, nec collatione peccati sui cum peccatis aliorum se fallet, sed potius examinabit seipsum & suam iniquitatem lancibus non fallacibus ponderabit. Cogitabit quis sit is quem offendit, nempe Deus iustus iudex, quem nihil latere potest. Cogitabit quis sit is, quem offendit, nempe homo seu potius vmbra hominis: nam si

non

non est dignus, vt rectè meminit Cicero, nomine hominis, qui vnum totum diem velit esse in voluptate, quid dicemus de iis, qui toto ferè tempore se in volutabro peccati inuoluit? Cogitabit peccati sui enormitatē, turpitudinem, magnitudinem, multitudinem, hæc cùm rectè ęstimat peccator, qui iam aliquam singularem crucem impositam sibi sentit, ei lachrymæ erumpunt, atque adeò totus homo in anima & corpore horrendis cruciatibus afficitur. Huius rei multas imagines offert Psalmorum lectio ex quibus vnam pro multis adducam ex Psalmo 38. 3. vbi Dauid ita suos dolores ac pauores ob peccatū describit: Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & manus tua premit me, non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatę sunt super me, putruerunt & corrupta sunt vulnera mea propter insipientiam meam. Depressus sum & curuatus valdè, tota die contristatus ingrediebar, quoniam lumbi mei impleti sunt plaga, & non est sanitas in carne mea. Resolutus sum & concussus valdè, rugiebam à gemitu cordis mei. Item, cor meum sensit palpitationem, dereliquit me virtus mea, & lumen oculorum meorū non est mecum. Hîc Dauid in sua persona pingit affectus & cruciatus hominū, qui vera mensura sua peccata ponderant. Non enim vt Hypocritæ & securi æstimāt peccata sua proprio sensu & iudicio, sed Dei potius offensi maiestate, peccati turpitudine, & pœnis peccato debitis iuxta Legis sententiam. Etsi autē huiusmodi motus rari sunt in mundanis hominibus, quales fuerunt in Dauide & Ezechia: tamen necesse est, vt qui affligitur propter peccata sua, tangatur vero dolore ob peccatum sine hypocrisi. Cauendus est hoc loco error Papistarum, qui huiusmodi dolorem conceptum propter peccata mereri veniam docet. Nam tametsi hic dolor præcedit veniæ petitionem, tamen nequaquam est causa propitiationis seu veniæ. Quare hîc nemo desperare debet, si tantos dolores ac pauores nō sentit in se, quanti fuerunt in multis heroicis sanctis, sed doleat quòd Deum offenderit, odio habeat peccatum, quo crucem sibi accersiuit.

1. Peccati magnitudo, Dei, proximi, peccatoris respectu expendenda.

Secundò, ne sentiens dolorem inferni ob peccati magnitudinē desperet in istis pauoribus, cogitabit promissiones Dei de gratuita peccatorum cōdonatione vniuersales esse. Idem enim Dominus omniū, vt ait Paulus, diues in omnes qui inuocant ipsum. Rom. 10. 12. Nolo mortem (ait Dominus, Ezech. 33. 11.) impij, sed vt conuertatur ac viuat. Et Christus ait, Ioan. 6. 39. 40. Hæc est voluntas Patris mei, qui misit me, vt omnis qui vidit Filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Matth. 18. 14. Sic non est voluntas patris mei vt pereat vnus &c. 1. Timoth. 2. 4. Deus vult omnes homines saluos fieri & ad agnitionem veritatis venire. 1. Pet. 3. 9. Deus lōganimis est erga nos, non volens vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere. Et diuus Bernardus ait: *Prodit in lucem ad miseri consolationem, magnum consilium ab æterno in sinu æternitatis, quod nolit videlicet Deus mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur ac viuat.* Nemo igitur ab hac promissione vniuersali se exclusum putet, Nam qui hoc facit, nouo reatu se inuoluit, vt qui Deum mendacem in promissis faciat.

2. Ad promissiones Dei conuertendus animus.

Tertio loco cogitabit de mandato Dei vniuersali. vt enim promissio est vniuersalis, ita etiam mandatum Dei (quod mandat nobis conuersionem) omnes homines ex æquo obligat. Cùm ergo audimus in Prophetis hanc vocem: Conuertimini ad me filij hominum. Item, Reuertatur vnusquisque à via sua mala, cogitemus illam vocē ad omnes mortales pertinere, & hoc Dei mandatum omnes obligare, vel ad obedientiam vel ad pœnam contumaciæ. Proinde cùm cruce pressus propter sua peccata audit hanc vocem Dei, caueat ne hoc verbum Dei contemnat. Filius Dei hoc ipsum similiter mandat omnibus & præcipuè oneratis & laborantibus. Ita enim ait: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego refocillabo vos, & inuenietis requiem animabus vestris. Venit enim, vt ipse de se testatur, vt saluet quod perierat. Nemo ergo magnitudine & turpitudine sui peccati absterreatur, quo minus Dei se vocantis mandato obtemperet.

3. Cogitandum de mandato vniuersali

Quarto, Ne peccati enormitas nos impediat, quo minus mandato Dei obtemperemus, cogitetur λύτρον quod pro peccatis mundi persolutum est. hoc enim λύτρον cùm precij sit infiniti, fieri non potest vt peccatum alicuius sit tam enorme, vt non queat tanto precio redimi eius pœna. Cain desperans clamat, Maior est iniquitas mea quàm venia, *Mentiris*, ait Augustinus, *ô Cain. Maior enim est Dei misericordia quàm omnium peccatorum miseria,*

4. Christi satisfactio fide amplectēda.

Quinto, Cogitentur exempla maximorum peccatorum, qui sunt recepti. Quis vnquam maior peccator fuit quàm Adam? At hic in gratiam receptus, vt suo exemplo doceat, neminem tantum peccasse, quin recipiatur in gratiam, modò ad misericordiam confugerit. Quid non Manasses designauit? sed gratia Dei eius peccata absorpta sunt. Peccatrix apud Lucam fide est filia Dei effecta. Latro in cruce pœnitens audit hanc dulcissimam vocem: Hodie eris mecū in Paradiso. Paulus de seipso scribit, Veniam consequutus sum, vt in me ostenderet Iesus Christus omnem longanimitatem, vt essem exemplar iis qui crediturí essent ipsi in vitam æternam. Huc & vocatio gentium pertinet.

5. Exēpla eorū, qui misericordiam sunt cōsequuti

Sexto, In cogitatione horum, id est promissionis vniuersalis, mandati vniuersalis, pretij per soluti pro mundi peccatis, & exemplorum peccatorum, qui in gratiam recepti sunt, concipitur igniculus fidei operante Spiritu sancto & efficaci in verbo iuxta ordinationem Dei.

6 Effectus Spiritus sancti.

Septimo, Fide concepta petenda est peccatorum venia: in hac precatione paulatim crescit & augetur fides, donec certa fiducia statuat peccator, peccatum sibi remissum esse.

7. Preces

Octauo, Venia peccati impetrata, petenda est crucis mitigatio, quæ si non aufertur prorsus, aut mitigatur vllo modo, tamen verè fit, si patientia temperetur, sacrificium Deo gratissimum. Sic obedientia sub cruce, quam sibi Dauid adulterio & homicidio accersiuit, fit sacrificiū. Vnde ipse canit, Sacrificium Deo Spiritus contribulatus. Cor contritum & humiliatum Deus non despicis. Ad hunc etiam modum Latronis debitum supplicium, gratum per obedientiam ex fide redditur sacrificium. Breuiter quæuis crux siue sit commerita, siue non, vbi temperatur fide & obediētia, sacrificiū dicitur Deo gratissimum etsi natura sua peccati pœna est.

8. Crucis mitigatio

Nono & vltimo, Accedat gratiarum actio cum pio proposito omnem offensam Dei in posterum cauendi. Vt enim gratiarum actio est agnitio iudicij & misericordiæ Dei punientis nos paterno animo: Ita pium propositum testimonium est Spiritus sancti de vera conuersione & fide.

9. Gratiarum actio

Loci sextæ partis.

1. Vera Dei inuocatio tutissimum asylum est aduersus omne genus malorum.
2. Proprium Dei est misereri afflictorum se inuocantium.
3. Externa crux interni peccati pœna est.

4 Liberatio à malis quibuſuis inchoanda eſt à petitione remiſſionis peccatorum.
5 Eccleſia ſemper habet hoſtes, qui ſe implacabili perſequuntur odio.
6 Mens ſibi conſcia recti, & fiducia in Deum fortiſſima ſunt aduerſus hoſtes præſidia.

SEPTIMA PARS.

22 *Redime Deus Iſraelem ex omnibus tribulationibus ſuis.*

Summa. Ab hypotheſi ad theſin tranſit. Hactenus enim pro ſeipſo, vt membro Eccleſiæ orauit: nunc precatur redemptionem totius Iſraelis, id eſt, veræ Eccleſiæ Dei.

Eccleſia cur Iſrael dicitur. Sed quæ eſt ratio huius appellationis? cur Eccleſia Iſraelis nomine appellatur? Nomen Iſrael impoſitum eſt Patriarchæ Iacob ab euentu, vt legimus Gene. 32. 28. Cùm autem Deus non hominum more nomina hominibus imponit, ſed rem ipſam ſimul confert, vt certò reſpondeat euentus, operæpretium eſt altius perpendere rationem huius nominis, & cur toti Eccleſiæ tribuatur.

Iacob cur vocatus eſt Iſrael. Nominis huius Iſraelis impoſitionem præceſſit grauiſſima tẽtatio in Iacobo. Timuit enim valdè ne à fratre Eſau cum vxoribus & liberis tolleretur è medio propter ereptam olim benedictionem, & ius primogenituræ. Deinde in tentatione ardentiſſimè precatur, ac Deũ ea via aggreditur, qua ſciret ipſum vinci poſſe, vt ſe inuocantem exaudiret, & è præſentibus periculis liberaret. Nam vrget promiſſiones Dei. ita enim ait: Deus patris mei Abraham, & Deus patris mei Iſaac. Domine qui dixiſti ad me, Reuertere ad terram tuam, & cognationem tuam, & benefaciam tibi. Poſt orationem accingit ſe itineri, ac nocte tota luctatur cum Angelo & præualet, è quo euentu Angelus mutat nomen Iacob, dicens: Non Iacob vltrà dicetur nomen tuum, ſed Iſrael quia princeps fuiſti, cum Deo & cum hominibus præualebis.

Iacob typus Eccleſiæ. Eſt ergò Iſrael iuxta etymon victor-Dei, ſeu princeps Dei, ſic dictus, quia heroicè cum Deo pugnauit, & præualuit. Præclarum ſanè victoriæ genus, cùm homo puluis & cinis cum Deo luctatur, & reportat victoriam. Iam non obſcurum eſt videre, cur hoc nomen Iſrael Eccleſiæ Dei tribuatur. Iacob typus fuit Eccleſiæ totius, & præclarum eiuſdem membrum. Vt ergò ille tentatur, orat, luctatur cum Deo, vincit & reportat benedictionem: ita Eccleſia Dei in hoc mundo tentatur variis modis, in tentatione orat, in oratione luctatur, vincit & reportat benedictionem. Hoc ergò exemplum imitantur omnes filij promiſsionis, id eſt, veri Iſraelitæ, ſuperant & vincunt Deum non carnalibus armis, ſed armis ab ipſo Deo porrectis. Nam ſpiritum fidei in ipſis excitat, per quem promiſſionibus ipſius credunt, ſtatuúntque eum tàm veracem eſſe, vt mentiri non poſſit, tàm potentem eſſe, vt promiſſa præſtare poſſit, & tàm bonum, vt certiſsimè velit quod paternè promiſit adimplere. Veri proinde Iſraelitæ tum demum cenſebimur, quando fide firmi & fortes in promiſſionibus diuinis acquieſcemus, & eadem fide omne genus tentationum ſuperabimus. Quoties igitur legimus Eccleſiam Dei Iſraelis nomine deſignari, cogitemus & luctam in tentatione grauiſsimam ſuſtinere Eccleſiam, & modum victoriæ, qui eſt fides promiſsionis. Ita enim ait Ioannes: Hæc eſt victoria quæ vincit mundum, fides veſtra.

Loci vltimæ partis

1. Quòd Eccleſia in hoc mundo ſit ſubiecta cruci.
2. Quòd orandum ſit pro Eccleſiæ liberatione.
3. Quòd Eccleſia tandem ſit reportatura victoriam.

VSVS TOTIVS Pſalmi.

Cùm te præteriti turbat mens conſcia facti,
Imploranda tibi eſt gratia larga Dei.

FINIS.

ENARRATIO

PSALMI OCTVAGESIMI QVARTI.

MVLTA EAQVE IMPRIMIS COGNITV NECESSARIA, TEXITVR REFVTATIO ERRORIS Iudæorum, furoris Mahometistarum, vanitatis Epicureorum, idoli Papistarum: Exponitur ratio Sacerdotij Christi, & sacrificiorum Ecclesiæ: monstratur via à sempiterna miseria, ad perpetuam beatitudinem & coniunctionem hominis cum Deo, quæ est finis & conditi & redempti humani generis.

***

NICOLAVS HEMMINGIVS.

GENEROSO AC MAGNIFICO VIRO SAPIENTIA, pietate, & virtute excellenti D. Petro Oxe Domino de Gisselfelda, Magistro palatij, & Regis & regni Daniæ &c. dignißimo, æquißimo atque prudentißimo, Domino ac Patrono suo perpetua obseruantia colendo pacem, salutem, & sanctum rerum successum precatur.

QVANTÆ sint tenebræ humanarum mentium de Deo, & prouidentia, generose ac magnifice vir, testantur non solum philosophorum sectæ ferè infinitæ, verùm etiam tristissima securitas in plerisque hominibus, qui vita & moribus testantur se aut nullum numen agnoscere, aut existimare Deum (vt Homerus) apud nescio quos Æthiopes deliciari, vt non vacet illi rerum humanarum curam habere. Tanta est caligo, tanta vanitas hominum secuta lapsum primorum parentum, & postea confirmata, partim praua educatione, partim exemplis hominum, qui sapientia & virtute videntur cæteris antecellere. Hæc tristissima caligo non potest aliter dispelli quàm per facem verbi Domini. Huc pertinet illa interrogatio & responsio Dauidis Psal. 119. 9. In quo mundam faciet adolescentior viam suam? In custodiendo sermones tuos. Iam cùm qualis est adolescentia, talis est senectus, vt Solomon ait, sequitur totam vitã hominis immundissimam esse sine verbo Dei, quod solum medetur viciis nostris. Immundities autem illa quæ in toto humano genere hæret, donec diuinitus per verbum Dei abluatur, non est tam corporalis labes quàm spiritualis & interna: cuius partes plures sunt. Quarum prima, (quæ est causa aliarum) est ignoratio veri & boni: quæ densissimis confertur tenebris, & cæcitati persimilis est, qua tota anima hominis veluti deforme monstrum in tenebris palpitat. Secunda, est habere erroneam de rebus diuinis opinionem, eamque tanquàm euidentissimam veritatem amplecti & exosculari. Qualis fuit plerorumque Philosophorum, & hæreticorum, qui cùm mordicus tuerentur conceptas de rebus diuinis opiniones, in precipitium damnationis ruerunt. Qua re quid quæso tristius esse potest? Tertia est ἐμπαθὴς λογισμὸς, hoc est, cogitatio prauis affectibus obnoxia. Vt enim mens malè est informata: Ita affectus mentis prauo iudicio excitatus, rapitur & fertur in pessima quæque. Quarta est consentire peccato: quem consensum sequitur horrenda colluuies omnium scelerum (de quibus Paulus disputat, Rom. 1.) donec homo in sem

piternam miseriam demergatur. Ab his tristissimis maculis emundatur anima hominis per limpidissimos fontes saluatoris, id est, per verbum Dei. De cuius verbi Dei efficacia loquitur Psal. 19.8. in hanc sententiam, Lex Domini est immaculata, recreat animas. Testimonium D. est fidele, Sapientiā præstat paruulis. Mādata D. sunt recta, lætificāt cor: præceptū D. est lucidū: illuminat oculos. Hoc encomiū verbi Dei, etsi breue, si verba spectes, tamen copiosissimū est, si doctrinas & cōsolationes quæ in eo latēt euoluis. Quod encomiū iure opponendū est omnib. furiosis iudiciis Epicureorum, politicorum, hypocritarum, & sycophātarum. Huius encomij octo sunt partes, quæ mirè discernunt inter verbum Dei, & Philosophicas seu humanas doctrinas.

Prima, lex, inquit, Domini est immaculata. Hoc est verbum Dei, & in se purum est, vt quod à purissimo fonte Deo manat, & puros efficit eos, qui ei credunt. humana autē doctrina quantumuis nitida & splendida apparet, tamen non ex omni parte est munda, nec mundos efficit. Socratica Philosophia, quam Plato exornauit, primū, iure suo, locum inter philosophorū doctrinas sibi vēdicare videtur, quæ profectò etsi plurimas bonas & rectas sentētias de Deo, prouidentia, & fine hominis, continet, attamen turpissimo cœno contaminatur, cum promiscuas libidines legibus approbat Plato, & exemplo suo turpiora quam quæ à nobis sunt dicenda cōprobat. Quare cùm Socrates & Plato animam hominis purgare conantur ab vna parte, ab altera eam fœdant abominandis sceleribus. Sed verbum Dei seu vox Euāgelij vt est ex omni parte purū, ita ex omni parte animam hominis, qui Euangelium viua fide recipit, immaculatam & perfectam reddit. liberat enim eam ab erroneis opinionibus, imbuit veris sententiis: excitat per spiritum Christi affectus puros. Quibus cùm assentitur voluntas actiones interiores & exteriores tanquàm riuuli purissimi ex fonte purissimo manant.

Secunda, recreat, inquit, animas. animæ hominum siti quadam grauissima arēt, nec possunt recreari aut refici priusquàm potantur salutaribus fontibus Israel, hoc est verbo Euangelij. Nā subinde conscientia scelerum sitim hanc auget, quam solus Euangelij liquor mitigat & tollit, cū anima eo perfunditur. De hac aqua Zacharias Propheta loquitur cùm ait, cap. 14.8. Et erit in die illa, exibunt aquæ viuæ de Ierusalē: hoc est sermo Euāgelij qui est animæ hominis, quod sitienti est aqua limpidissima. De hac Dominus Ioan. 4.14. ait. Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

Tertia, testimonium Domini est fidele. Hoc est, Verbum Dei est testimonium minimè fallax de voluntate Dei erga homines. Vt enim vox legis testatur quòd Deus sine discrimine & personarum ac nationum acceptione velit omnes contumaces perseuerantes in sua contumacia, & non agentes pœnitentiam abiicere cum diabolis hostibus Dei in æternas tenebras & pœnas: Ita vox Euangelij testatur, quod Deus velit propter filium omnes homines quantūuis maximis & horrendis peccatis contaminatos recipere in gratiam, vt æternæ beatitudinis scribantur hæredes, modò Euangelio crediderint, & viua fide in filium Dei, qui dedit seipsum ἀντίλυτρον pro peccatis mundi, recubuerint. Propter hanc immotam regulam voluntatis Dei, quæ nobis verbo Dei commendatur, verbū Dei dicitur fidele, & verbum Euangelij, veritas, vt cum dicitur, Veritas liberabit vos. Nā Euangelium quod est verbum veritatis, Christum liberatorem offert: De quo scriptum est: Si filius vos liberos reddiderit, verè liberi estis. Ioan. 8.32.36.

Quarta, Sapientiam præstat paruulis. Sapientes huius mundi nihil rectè intelligunt de Deo & eius voluntate, nihil sciunt solidi de eius operibus, quæ sunt (vt præcipua referam) sapientia in conditione hominis, iustitia in lapsu hominis, misericordia in reparatione hominis, misericordissima bonitas in conuersione peccatoris. Ignorant discrimen familiæ Dei, & aliarum sectarum: ignorant viam euadendæ æternæ miseriæ, & obtinendæ sempiternæ beatitudinis: ignorant modum colendi Deum, qui in timore Dei, qui summa sapientia prædicatur, maxima ex parte situs est. Verùm hanc sapientiam vox Euangelij præstat paruulis. Cùm interim maximi & potentissimi in mundo sua se sapientia euertunt miserè. Nā immotū stabit Domini dictum apud Ieremiam 8.9. Verbum Dei proiecerunt, quid proderit eis sapientia?

Quinta, Mandata Domini sunt recta. Hoc dictum opponendum est tabulis Parcarum, quas arat Zenonis familia. Significat enim hoc dictum Deū minimè esse προσωπολήπτην, sed æqualem omnibus iuxta decreti sui regulā. Vult reuera omniū hominum salutem, sed per agnitionē veritatis. Iuxta illud. Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Vult etiam omnes non resipiscentes, sine προσωποληψία, æternùm perire.

Sexta. Lætificant cor. Hic effectus Euangelij summum bonum est in hac vita. Nulla doctrina humana mederi vulneribus conscientiæ nouit. Qui enim alicuius grauis sceleris sibi conscius est, nocte diéque secum testem & accusatricem conscientiam circumfert: quam nulla Philosophia sanare potest. Verùm sola vox Euangelij auxiliare pharmacum & præsentissimum remedium conscientiæ sauciæ applicat, dum Christum mortuū pro peccatis nostris, & resuscitatum propter iustificationē nostri testatur: Dum Christum finem legis pronūciat in iustitiam omni

credenti:

credenti: Dum Christum omnes laborantes inuitare testatur vt ad se tanquam ad medicum veniant, quibus omnibus pollicetur sanitatem eámque gratis. Hic enim, vt Augustinus piè & rectè ait, nostra delicta sua delicta fecit, vt suā iustitiam nostram iustitiam faceret. Cùm igitur conscientiæ nostræ aspergũtur sanguine Christi, (quod fit cũ in ipsum credimus,) mundantur, vnde mirabilis quædam in corde sequitur lætitia. Vt cũ Dauide dicamus, Cor meum & caro mea exultant in Deo viuo.

Septima, Præceptum Domini est lucidum seu purum. Hoc opponendum est Papistis qui Satanicis quibusdam strophis inuoluunt verbum Dei, vt homines ab eius lectione absterreant. Dicunt literam hoc est vt illi falsè interpretantur, literalem seu grammaticum sensum, cũ tamen sit verissimus, occidere: & spiritum, hoc est allegoricam interpretationē approbatam à Papa viuificare. Verũ hîc Spiritus Sanctus in Dauide contrarium affirmat, dũ verbum Dei esse lucidum, clarũ & purum pronunciat: quod quidē verissimum est quantum ad ea quæ ad fundamentum pertinent, & sunt omnino ad salutem necessaria.

Octaua Illuminat oculos, hoc dictum indicat, naturam hominũ sine verbo Dei illuminante cæcam esse, vt quæ circumferat tenebras, videlicet dubitationem de Deo, securitatem carnalem, diffidentiam, falsam inuocationem animi dubitantis & fugientis Deũ, & alios motus aberrantes à lege Dei innumerabiles. Sed hanc cęcitatē non intelligit mundus, imò se miratur & magnificit propter exiguam vmbram externæ disciplinæ. Ecclesia verò voce verbi Dei cõmonefacta agnoscit & deplorat sua mala, & petit à Deo nouam lucē, iustitiam & vitam. In hac petitione & meditatione Euangelij magis magísque illuminantur oculi mentis, & excutiuntur tenebræ, adeo vt sol ipse iustitiæ Christus, oriatur clarè in cordibus nostris: cuius luce deducimur à sempiterna miseria in æternã vitã & beatitudinē. Ad hunc suauissimum fructum verbi diuini respiciens Dauid, haud immerito exclamat in eodem Psalmo, Desiderabilia super aurum & super obrizum multum, & dulciora melle & fauo. Et Psa. 119. In via testimoniorum tuorũ delectatus sum, sicut super oēs diuitias. Huc accurrit sentiens peccatorum suorũ molē, vt exoneretur peccatorũ sarcina, vt est in Ps. 130. 1. 4. De profundis clamaui ad te Domine, quia apud te propitiatio est. Huc afflictus & cruce pressus se confert iuxta illud, Ps. 119. Hæc est consolatio mea in afflictione mea, quòd verbum tuum viuificat me. Huc in lætis & prosperis se recipit. Viã, inquit, mãdatorum cucurri cũ dilatares cor meũ. Huc dubius & inops consilij tanquàm ad consiliarios currit iuxta illud. Testimonia tua gaudium meum, & viri consiliarij mei. Hinc acturus cũ regibus & potentibus mundi consiliũ petit iuxta dictum: loquar de testimoniis tuis in conspectu regũ, & non confundar. Hinc se armat aduersus crucis scandalum, ne frangatur animo, videns impiorũ prosperitatē. Mei, inquit, penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei. Quia zelaui super iniquos pacē illorum videns, &c. Cogitabam vt scirē hoc, sed difficile erat in oculis meis, donec irem in sanctuarium Dei & animaduerterē in nouissima eorum. Verumtamen in lubrico posuisti eos, deiecisti eos in interitũ. Hinc in mortis articulo vitã quęsiuit, iuxta illud. In ęternũ non obliuiscar statutorum tuorum, quia in ipsis viuificas me, in æternũ verbum tuũ Domine permanet in cœlo. Nã vita & fœlicitas quæ verbo promittitur æternum durabit. Breuiter ex hoc verbo Dauid modum euadendæ sempiternæ miseriæ, & obtinendæ nunquam finiendæ fœlicitatis & beatitudinis ad quam homo primum creatus est, & deinde per Christum redemptus nouit.

Cũ tanta sit puritas diuini verbi, tãta necessitas, tanta vtilitas, tanta gloria, tã suauis fructus, vt nos Deo summo bono iungat, in quo æternũ erimus beati, nacti finē conditionis nostrę, imprimis laudandi sunt qui partē suarũ facultatũ, & opũ conferunt in conseruationē, & propagationē verbi Dei in Ecclesia. Rectè .n. perpendunt hunc scopũ omnibus hominibus, & singulis pro sua conditione & statu propositũ esse, vt ornent gloriã Dei. Quod profectò illi præ cæteris faciunt præclarè, qui ministeriũ verbi in scholis & in tēplis conseruare student. Quã autē tu, Magnifice vir, in hac re fueris semper diligens norunt multi, & testantur, quos hodie, & in hac Danica Academia, & in exteris scholis liberaliter foues, & tuis facultatibus in studiis sustētas, vt semper sint in Ecclesiis his Danicis idonei ministri, qui purã Euangelij doctrinã sonent. Est autē hic verus amor patriæ, non solũ ipsam, dũ nos in ea viuimus, ornare: sed etiã dare operã vt ipsam meliorē relinquamus posteris nostris. Sapientes laudant iusiurandũ Atticũ in quo inter alia sunt hęc verba, ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὑπὲρ ὁσίων, καὶ μόνος, καὶ μετὰ πολλῶν, τὴν πατρίδα δὲ οὐκ ἐλάσσω παραδώσω, πλείω δὲ καὶ κρείω. Hoc est pugnabo autē & pro sacris & prophanis, & solus & cũ multis, & patriã non deteriorē posteris tradã, sed ampliorē & meliorē. Quanto magis nos hoc decet qui censemur ciues Ecclesiæ Christi laudatissimæ patriæ piorũ, cuius decus multo clarius est quã fuit Atticæ regionis, quã nunc barbaries Turcica occupat. Proinde multò maior gloria est, hanc laudatissimã patriã Ecclesiã Dei tradere posteris non deteriorē, sed ampliorē & meliorē: quod illi faciunt qui studia veræ doctrinæ & bonarũ artiũ suis opibus adiuuant & promouent. Talis conatus fuit in Dauide cũ caneret se amare patriã propter Ecclesiã

quæ in ea fuit: Propter domũ, inquit, Domini Dei nostri quærã bona tibi Psa.122.9. Hanc domũ hoc est Ecclesiam Dei prætulit palatiis splendidissimis principum mundi Psal.84. Vbi ait, Melior est dies vna in atriis tuis quã mille alibi. Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis impiorum. Hunc Psalmum 84. quia continet insigne encomion Ecclesiæ Dei, inuitat ad amorem verbi, proponit commoda, monstrat gloriam Ecclesiæ, & ostendit scopum ipsi propositum, videlicet æternam beatitudinem, placuit hoc præterito anno in nostra schola publicè enarrare, vt inuitarem iuuentutem ad amorem, lectionem, & meditationem verbi cœlestis, quod est vt facula ardens qua ducimur de hisce tenebris in admirabilem lucem Dei, & æternam vitam. Vt autem hanc enarrationem, quam hoc præterito anno in Ps.84. conscripseram, tibi vir generose & magnifice nuncupare non dubitarem, non solum summa tua adeo & singularis in literas & literatos voluntas, (quam voluntatem cupio omnibus fore notissimam) me adduxit: verùm etiam tua in me meósque beneficia, iure suo hoc postularunt, vt aliquod saltem pignus gratitudinis meæ apud tuam magnificentiam reponerem. Quod vt æqui boníque consulas etiam atque etiam rogo. Quòd si quis solam operis nostri molẽ spectet, scio nihil esse quod tua videatur magnificentia dignum. Sin verò & animum meum, & ipsius argumentum rei, neminem fore arbitror, qui meam hanc dedicationem sit improbaturus. Hæc ergo mi domine spectato, & me, quo hactenus fauore es complexus, complectere. Ego profectò dabo operã, vt tuo fauore non indignus videar. Vale integer animo, corpore & spiritu, vna cum vxore tua D. Metta Rosenkrantz, fœmina nobilissima & castissima, filia Herois præstantissimi D. Olai Rosenkrantz, Equitis Aurati, D. de VVall, olim senatoris Regni Daniæ sapientissimi, ob pietatem, iustitiam, æquitatem, liberalitatem, clementiam, humanitatem, comitatem aliasque virtutes penè innumeras, perpetua memoria & laude dignissimi. Ex musæo nostro, 25. Martij. Anno 1569. Qui est annus à condito mundo 5539. ex quo manifestum est, nos in postremã ætatis mundi partem, quæ sexto die creationis rerum significatur, incidisse. Nam cum sex millia annorum, quibus mundi ætas, iuxta traditionẽ domus Eliæ, mensuratur, respondet sex diebus creationis rerum: siquidem mille anni coram Deo vt dies vnus 2. Pet.3.8. & ex sexto millenario elapsi sunt anni 539. apparet nos in tempus pomeridianum vltimæ diei mundi incidisse. Quod profectò tempus iure nos admonere debet maioris vigilantiæ, præsertim cum post clarissimum solem lucentis Euangelij, idque in ipso meridie extremi diei mundi, quo repurgata est doctrina Ecclesiæ per Lutherum, Philippum & alios pios & doctos viros, paulatim appropinquat vespera & tenebræ. Quare cum discipulis Domini serio corde precemur,

Vespera iam venit, nobiscum Christe maneto,
Extingui lucem nec patiare tuam.

Et obtemperemus Prophetæ qui ait, Date Domino Deo vestro gloriã antequam tenebrescat, & antequã offendant pedes vestri ad montes caliginosos. Deus nos in vera pietate conseruet, quo tandem Sabbatum illud exoptatissimum, quod expectamus, nobis in salutẽ, beatitudinem & requiẽ sempiternã illucescat per Iesum Christũ mediatorẽ nostrũ vnicũ, cui cum Patre & Spiritu Sancto sit laus honor, gloria in omnem æternitatem. *Amen.*

ANTITHESIS VANÆ GLORIÆ MVNDI *& veræ gloriæ fidelium.*

CAPNIO.

Mortalium iucunditas
Volucris & pendula
Mouetur instar turbinis
Quem nix mouet sedula.
Quid ergo confiditis in gloria?

HEMMINGIVS.

Fidelium iocunditas
Perennis, & gloria,
Manebit instar liban
Quam vis tegit cœlica.
Quid ergo non fidimus in numine?

PSALMVS LXXXIIII.

1. *Qvàm dilecta tabernacula tua Domine Zebaoth.*

2. *Concupiscit, & deficit anima mea in atria Domini: cor meum, & caro mea exultauerunt in Deo viuo.*

3. *Etenim passer inuenit domum, & hirundo nidum sibi, vbi ponat pullos suos, altaria tua Domine zebaoth, rex meus, & Deus meus.*

4. *Beati qui habitant in domo tua: perpetuo laudabunt te.*

5. *Beatus vir cui tu fortitudo es, & in corde eius semitæ tua.*

6. Qui

6. *Qui transit per vallem lachrymarum, & fontē fodit, certè benedictionib. coronabitur doctor.*

7. *Pergunt de victoria in victoriam, vt appareat in Zion Deus.*

8. *Domine Deus Zebaoth exaudi orationem meam, auribus percipe Deus Iacob.*

9. *Protector noster aspice Deus & respice in faciem Christi tui.*

10. *Quia melior est dies vna in atriis tuis super millia, Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis impiorum.*

11. *Quia sol & scutum Dominus Deus gratiam & gloriam dabit Dominus: non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia.*

12. *Domine zebaoth, beatus homo qui confidit in te.*

Argumētum.

Hic Psalmus insigne Ecclesiæ Dei præconium continet: quæ, vt est Deo dilectissima, ita in solo Deo acquiescit, hunc celebrat, confitetur, inuocat. Hoc vnum in votis habet, vt Deo perpetuò fruatur: in quo & summè felix & beatissima existit.

Dispositio seu partes.

QVatuor partes huius Psalmi statui possunt, quarum singulæ plures doctrinas continent. Sunt autem hæ partes. *Prima*, descriptio Ecclesiæ, quæ quatuor primis versibus absoluitur. *Secunda* conditio doctorum Ecclesiæ, quæ continetur tribus versibus, videlicet 5. 6. 7. *Tertia*, precatio, qua petit Dauid defensionem & conseruationem Ecclesiæ, additis pulcherrimis rationibus, quibus excellentia Ecclesiæ, & dignitas ob oculos ponitur, idque versibus 9.10.11. *Quarta*, est clausula seu epiphonema per admirationem, in qua veram caussam beatitudinis Ecclesiæ monstrat esse firmam in Deum fiduciam, idque versu postremo.

Occasio, seu tēporis, quo scriptus est Psalmus circūstantia.

Porrò, occasio huius psalmi videtur fuisse exilium Dauidis, persequente ipsum filio Absolone: quod sanè exilium vnum fuit ex decem illis plagis quibus punitum est adulterium, & homicidium Dauidis. Nam vt plurima peccata in vno illo facto Dauidis concurrebant: ita non vna plaga sed multis castigatus est: videlicet 1. Amissione Spiritus Sancti. 2. Grauissimo conscientiæ vulnere. 3. Oppressione Thamar filiæ. 4. Aman filij sui. 5. Rebellione Absolonis filij. 6. Exilio duplici, videlicet à regno & ab Ecclesia. 7. Contaminatione vxorum, sanctarum matronarum. 8. Ciuium defectione. 9. Tristi interitu filij. 10. Infamia. Huiusmodi enim plagis iustissimè punita est defectio à Deo, receptio ad diabolum hostē Dei, proditio exercitus Dei, homicidium insontis ciuis, raptus, contaminatio sui, abusus alieni corporis non sine conscientiæ vastatione, hypocrisis, scandalum & tyrannis in officio sibi diuinitus commisso. Cùm autem in exilio abesset Dauid, & non liceret ipsi in summo festo conuenire ad tabernaculum in quo erat arca domini, illícque orare & sacrificare, anxius & tristis cogitat discrimen inter Ecclesiam in qua publicè colitur & inuocatur Deus, & alios cœtus hominum quorumcunque Deum non timentium, simúlque spiritu prophetico altius euectus est in contemplatione Ecclesiæ Christi sub nouo testamento: cuius vmbra quædam fuit tabernaculum vetus, vt epistola ad Hebræos testatur. In hoc exilio & in hac cogitatione spiritu prophetico illustrata magno animi impetu fertur, & in admirationem felicitatis veræ Ecclesiæ (in qua liberè inuocatur & colitur Deus) & in consideratione suæ miseriæ, vt cui non pateat aditus in Ecclesiam Dei, & in cœtum hominum Deum colentium: perinde ac si quis nostrorum in Turcas viueret aliásue prophanas gentes, haud dubiè altius cogitaret de felicitate veræ Ecclesiæ & iudicaret eos felicissimos esse, quibus integrum est certis & statutis temporibus conuenire cum aliis piis, ad audiendum verbum Dei, ad precandum, ad vtendum sacramentis.

Doctrina.

Nos proinde admoniti Dauidis exulantis ob sua peccata exemplo, discamus cautiores esse alieno damno, caueamus ne nostris sceleribus excludamus nos à cœtu sanctorum: vera & seria pœnitentia anteuertamus vindictam Dei, quam imminere nostris ceruicib. tumultus bellici, dissensiones in religione, & grassantia infinita scelera manifestè ostendunt. Quoties igitur legimus hunc Psalmum, cogitemus vtrumque, hoc est felicitatem Ecclesiæ, in qua doctrina cœlestis incorruptè traditur, & Deus colitur veris cultibus: & miseriam eorum quibus non liceat cum aliis piis in Ecclesia sanctorum Deum celebrare.

Quis author.

Porrò siue hic Psalmus ab ipso Dauide scriptus sit, & traditus filiis Choræ sit scriptus nomine Dauidis & decantatus, vt incertum est ipsis Hebræis: ita nos in dubio relinquamus. Satis est enim nobis Spiritum Christi, verum Psalmi huius autorem agnoscere, & scriptum esse ad instructionem & consolationem nostri.

EXEGESIS, CVM OBseruatione doctrinarum.

De prima parte.

Summa primæ partis.

PRima pars Psalmi, quæ absoluitur quatuor primis versibus, 1. discernit veram Ecclesiam ab aliis cœtibus hominum, 2. mōstrat vnde sit Ecclesia, 3. quàm chara sit Deo. 4. quo illa vicissim in affectu & animo sit erga Deum. 5. vbi quæratur. 6. quæ eius notæ. 7. quàm sit felix. 8. quo cultu potissimum Deum colat. 9. quòd sit perpetuò mansura, id est immortalis. Iam versus huius partis ordine videamus, & singula quæ signauimus copiosius excutiamus.

Quæ, vnde, & quā chara Deo sit Eccles.

1. *Quam dilecta tabernacula tua Domine zebaoth.* Hic primùm indicat Psalmista & quæ sit vera Ecclesia, & vnde sit, & quàm chara sit Deo. Vera Ecclesia est cuius architectus est dominus zebaoth, quam ipse intimè amat. Verum vt apertius omnia excutiantur tria sunt nobis ordine explicanda. Primum quid sit Dominus ille zebaoth, hoc est exercituum, cuius hîc fit mentio. Deinde cum multi cœtus hominum, hîque diuersissimi, sibi Ecclesiæ titulum vsurpent, accuratè dispiciendum erit, quinam cœtus sibi falsò hunc titulum vendicent, & quænam sit vera Ecclesia. Tertiò, Curnam Ecclesia vera adeò amabilis sit & chara Deo, siue domino zebaoth.

Partes primi versiculi.

1. Quid sit Dominus zebaoth.

Quis est ergo ille dominus zebaoth? Cur hunc titulum sibi vendicat? & quis est huius rei cognitæ vsus? Quid sit ille Dominus zebaoth, cuius hîc meminit Psalmista, ex nonnullis scripturæ locis colligemus. 2. Sam. 5. 10. Dauid crescendo creuit, fuitq; Dominus Deus zebaoth cum eo: & Psalmo 5. 9. 6. Et tu Domine Deus zebaoth. Hæc duo testimonia docent, si modò Hebraicum textum consulamus, quòd ille Deus qui est vnus in essentia, & trinus in personis sit ille Dominus zebaoth. Nam primo lo-

co ponitur proprium nomen Dei ab essentia eius sumptum, videlicet Iehoua posteriore nomen plurale Elohim, quo significatur pluralitas personarum, quæ sunt pater, & filius, & Spiritus Sanctus. Verùm ne plures personas cogitemus quàm tres, Esaias nos docet cap.6.3. cùm ait, Et Seraphim clamabant alter alteri dicentes, sanctus, sanctus, sanctus Iehoua zebaoth. Est proinde hic titulus proprius totius trinitatis. Verùm, quia altera persona in diuinitate, videlicet æternus λόγος seu filius Dei, missa est ad frangendas vires diaboli, & ad redimendum genus humanum, tribuitur hic augustus titulus illi in multis locis, vt in Psalmo 24.8. Quis est iste rex gloriæ? Iehoua zebaoth est rex gloriæ. Hic absque omni dubio rex gloriosus Christus cuius typus erat arca fœderis, significabatur. Et in Esaia dicitur, Dominus zebaoth habitare in Zion quod certè de Christo intelligendum est. Tribuit autem scriptura Christo hunc augustum titulum, quia ille est summus imperator in ciuitate Dei aduersus ciuitatem Diaboli, id est in Ecclesia aduersus diabolum & mundum: siquidem ipse est solus cœlestium & terrestrium copiarũ caput, & dux, vt potentissimus, ita & optimus. Quare in Psalmo 24. 8. Deus fortis in prælio dicitur. Non enim ociosus est, sed strenuè pugnat: non cadit, sed vincit: non fugit sed triumphat: idque non sibi, sed toti ciuitati Dei: atque ideo ei in Psalmo 72.19. summus honor tribuitur, Benedictum sit nomen gloriæ eius in seculum, & repleatur maiestate eius vniuersa terra.

Neque ideo sibi adiungit exercitus, quasi ipse sit imbellis aut imbecillus, sed quia suam gloriam quodammodo vult communicare exercitibus suis.

Quinam sint exercitus Dei. 1. Angeli.

Sed quinam sunt illi exercitus? Primo loco & ordine sunt spiritus illi cœlestes, qui ex ministerio quod regi suo præbent, Angeli nuncupantur. Omnes enim sunt administratores spiritus, inquit Paulus Hebr.1.14. propter eos qui hæreditatem accipiunt salutis. Quamdiu enim durat cursus huius æui, Angeli sunt & famulantur in negocio regni Christi, id quod tamen non est naturæ illorum finis, sed functio temporaria: post iudicium autem cum electis Dei, plenissima parta victoria æternum triumphabunt beati. Numerum illorum & munus nemo melius expresserit, quàm Daniel qui vidit. Millia, inquit, millium ministrabunt ei, & decies centena millia à dexteris eius. Dan.7.10. De huius Domini zebaoth: & angelorum eius pugna & victoria in Apocalypsi scribitur in hunc modum, capite 12. 7. Michael & angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & angeli eius, & non valuerunt, neque locus est inuentus illorum amplius in cœlo, & proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus qui vocatur Diabolus, & Satanas, qui seducit vniuersum orbem, & proiectus est in terram, & angeli eius cum eo missi sunt. Et audiui vocem magnam in cœlo dicentem, Nunc facta est salus & virtus in regno Christi nostri, & potestas Dei eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte: & ipsi vicerunt eum propter sanguinem agni & propter verbum testimonij sui. Est autem Michael, quem hic ducem belli facit, filius Dei Dominus noster Iesus Christus, vt ex Daniele & nominis etymologia iudicari potest: dicitur enim Michael, quasi quis vt Deus. Angeli igitur sequentes ductum & auspicium Michaelis, id est Domini zebaoth, sunt spiritus cœlestes.

2. Pij doctores.

Deinde in ordine secundo horum exercituum sunt pij Doctores, belligerantes cum regno draconis, hoc est Diaboli & cum Angelis ipsius, id est defensoribus idolorum & blasphemiarum. Quales fuerunt Moses, Ioseph, Daniel, Prophetæ, Apostoli, & multi pij ministri verbi omnibus temporibus in Ecclesia. Horum arma non sunt carnalia, sed spiritualia. Ita enim Paulus ait, 2. Corinth. 10. 4. Secundum carnem bellum non gerimus, arma enim militiæ nostræ non sunt carnalia, sed Dei potestate valida, ad subuersionem munitionum, dum ratiocinationes euertimus, omnémque sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem Dei, & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo, hoc est, arma piorum doctorum sunt in Ecclesia, ipsum verbum Dei, Spiritus Sanctus in verbo efficax, & ardens precatio.

3. Pij auditores verbi.

In tertio ordine exercituum Domini sunt pij auditores verbi: qui pro gloria Dei, & ipsorum propria salute, bellum gerunt aduersus carnem, peccatum, mundum, diabolum. Horum pugna & & armatura describitur ad Ephesios, 6. 12. &c. hisce verbis. Quoniam non est nobis lucta aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus rectores mundi tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales nequitias in cœlestibus.

Propterea accipite totam armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & omnibus peractis stare. State igitur supercincti lumbos veritate: induti thoracem iustitiæ, calceati pedes præparatione Euangelij pacis: super omnia assumentes scutum fidei, quo possitis omnia maligni tela extinguere & galeam salutis accipite, & gladium spiritus, qui est verbum Dei: per omnem precationem & orationem omni tempore precantes in spiritu. Vel breuius, vt alibi Paulus, 1. Timoth. 1. 18. Milita honestam militiam retinens fidem & bonam conscientiam. Quam qui repulerunt naufragium fidei fecerunt.

4. Singuli in sua vocatione.

In quarto ordine sunt singuli in sua vocatione. Militat quilibet Christo, cùm ea quæ sunt sui officij, grauiter in timore Dei facit: docentes igitur & discentes in scholis cùm officium piè & sedulò præstant, milites Domini zebaoth sunt. Atque ita de aliis vocationibus quibus suis, quæ habent mandatum Dei, iudicandum.

5. Militia cœlorum.

Huc adde, si placet, quintum ordinem, videlicet exercitum seu militiam cœlestem, hoc est solem, lunam & stellas, quæ ideo dicuntur exercitus Christi ducis, quia suo quodam modo arguunt tenebras, enarrant gloriam Christi, & suo veluti exemplo angelos & homines ad perpetuò glorificãdum Deum inuitant.

Vsus duplex & doctrina prioris partis primi versus.

Porrò eorum quæ hactenus diximus de Domino zebaoth, eius pugna, exercitibus, & triumpho, duplex vsus est, vt enim pios militantes sub duce Christo confirmant, consolantur, animant: ita impios deiiciunt, terrent, confundunt: quare nos admoniti adiungamus nos fide & obedientia duci Christo, ac vera animorum puritate castissimis illis spiritibus, certi quòd qui in sancta hac militia militauerit honestam militiam in fide & bona conscientia, sit reportaturus coronam immarcessibilem quam nobis dux noster & ἀγωνοθέτης Christus Dominus promisit. Nam vt victoria certa consistit in sanguine agni & verbo testimonij: ita qui hoc sanguine aspersi fuerint, quod fit cum in Christum creditur iuxta verbum testimonij, verè victoriam consequentur.

II. De falsa & vera Ecclesia.

Iam cùm multi cœtus hominum sibi Ecclesiæ titulum

titulum vſurpant, hoc enim ſecundo loco à nobis propoſitum eſt,) acuratè diſpiciendum erit, quínam cœtus falſo ſibi hunc titulum attribuant, & quænam ſit vera Eccleſia Dei, vt aliis cœtibus relictis nos verè Eccleſiæ Dei adiungamus. Iudæi putantes Meſſiam, quem adhuc fruſtrà expectant, ad ſe ſolos pertinere, ſuperbè omnes cœtus alios contemnunt, & ſe veram Eccleſiam Dei eſſe iactitant. Mahometiſtæ ſeu Turcæ, propter Dominium, quod ampliſſimum habent in orbe terrarum, ſibi Eccleſiæ titulum vendicant. Moſcouitæ ſimiliter gloriantur ſe Eccleſiam Dei eſſe. Romanus pontifex ſe cum ſuis Eccleſiam Dei catholicam eſſe ferro & igni defendit. Epicurei nullam planè religionem curant, niſi quæ ſeruiat illorum voluptatibus & quieti.

CONTRA IVDÆOS.

Summa. Iudęos nō eſſe Eccleſiam Dei.

INter Iudæorum pleroſque & nos controuerſia eſt de Meſſia: à quo qui aberrat abſque omni dubio extra Eccleſiam eſt ſub regno Satanæ. Nos autem edocti & conuicti verbo Dei & teſtimoniis diuinis Ieſum Mariæ Virginis filium, natum Bethlehem in ciuitate Dauid iuxta vaticinia Prophetarum anno mundi 3962. regnante Cæſare Auguſto, & poſtea paſſum ſub Pontio Pilato verum Meſſiam, Deum verum & hominem, verum mediatorem Dei & hominum, atque adeo vnicum Saluatorem agnoſcimus, confitemur, veneramur, & colimus. Hunc multi ex Iudæis agnouerunt tum, & coluerunt, de quo Ioſephus lib. 18. cap. 4. Eodem tempore fuit Ieſus, vir ſapiens, ſi tamen virum fas eſt eum dicere, erat mirabilium operum patrator & Doctor eorum qui libenter vera ſuſcipiunt, plurimoſque tam de Iudæis quam de gentibus ſectatores habuit. Chriſtus hic erat, quem accuſatum à noſtræ gentis principibus Pilatus cùm addixiſſet cruci, nihilominus non deſtiterunt eum diligere, qui ab initio cœperant. Apparuit enim eis tertia die viuus, ita vt diuinitus de eo hoc & alia multa miranda prædixerunt, & vſque in hodiernum Chriſtianorum genus ab hoc denominatum non deficit. Verùm plurimi Iudæorum vt tunc, ita & hodie mera inuidia moti, hunc Ieſum verum Meſſiam nobiſcum non agnoſcunt. Quorum alij negant omnino Meſſiam adhuc veniſſe, aliis ſcripturis & vaticiniis de tempore aduentus Meſſiæ conuicti fatentur quidem Meſſiam veniſſe, & natum eſſe ſub Herode, ſed occultari propter peccata populi, ídque vt alij dicunt in Zion cum Angelis: vt alij, vltra montes Caſpios: vt alij, per orbem mendicare, proditurum ſe cùm Deo erit viſum. Nam cùm tam multa Prophetarum vaticinia in tempus illud congruerent, perſuaſiſſimum fuit Doctioribus Iudæis ætatis illius, Meſſiam tum eſſe venturum. Vnde factum eſt quòd multi ex occaſione temporis Meſſiam ſe eſſe ſunt profeſſi, cùm ante illud tempus nemo hoc tentaſſet. Inter illos fuit Iudas Galilæus, Ioſeph Benzara, qui ſub Meſſiæ nomine auſus eſt aduerſus Adrianum Cæſarem rebellare, cúmque Iudæorum plerique ſunt ſecuti, ſed exitus vanitatem ipſius patefecit. Similiter Barcozbas Dux rei militaris peritus, qui propter victorias crebras creditus eſt Meſſias: in qua opinione diu perſeueratum eſt, quouſque & illum Adrianus propter ſcelera puniuit. Prætereo eos de quibus Felix Iudeæ præſes ſumpſit ſupplicium. Promptum enim erat eo tempore, quod ſignatum fuit à Prophetis vt naſceretur Meſſias ſub ſpecie Meſſiæ ſeducere populum, præſertim cùm non aliam ob cauſſam venturum Meſſiam putaret, quàm vt armis ſubiiceret ſibi reliquas nationes. Quo facto, ipſi abundarent omni genere voluptatum, & rerum omnium abundantia reductis in terram patriam promiſſam Iſraëlitis qui ſupereſſent. Hanc craſſam cùm habeant opinionem Iudæi de fine aduentus Meſſiæ; planè non differunt à porcis & leonibus: quorum illis ſumma voluptas eſt in volutabro libidinum fœdè ſe contaminare: his verò potenter alias beſtias ſupprimere; vt ſoli dominari videantur. Horum peſtilentiſſimum errorem tota Scriptura damnat. Nam vniuerſa ſcriptura teſtatur Meſſiam appariturum, non vt gerat bella cùm hominibus, vt Hercules aliquis, aut Alexander magnus: ſed vt iuxta primam promiſſionem ſerpentem antiquum inuadat, peccatum & mortem aboleat, reparet imaginem Dei in homine, quæ per peccatum erat abolita, ac ſuos, id eſt fideles, donet æterna iuſtitia & immortalitate, vt ita perfecta charitate Deo iuncti ſint beati & perfecti: in qua re hominis finis verus & proprius conſiſtit.

Ratio. Quia Ieſum Chriſtū Mariæ filiū vnicū Eccleſ. Meſſiā & fundamētū, reiiciunt.

Iudæorū de Meſſia errores.

Refutatio delirii Iudaici de Meſſia.

Cæterum vt nos magis muniamur aduerſus impoſtores Iudęos, Chriſto Domino obtemperemus, qui ait, Ioan. 5. Scrutamini Scripturas: illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me. Et Petrus, habemus firmiorem propheticum ſermonem, cui benefacitis attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco. Verùm quò ſolidius & firmius errorem Iudaicum refellamus in vnius argumenti complexum totam rem includamus hoc modo.

Is ſolus abſque omni dubio ac veriſſimo verius, atque adeo omnium confeſſione eſt Meſſias verus & vnicus, in quem omnia Prophetarum vaticinia concurrunt, cuique ſoli conuenit quicquid de Meſſia prædictum eſt à Sanctis Dei Prophetis, Moſe & aliis. In Ieſum Mariæ Virginis filium concurrunt omnium Prophetarum vaticinia, & huic ſoli Ieſu conuenit quicquid de Meſſia prædictum eſt à Sanctis Dei Prophetis Moſe & aliis. Ergo ſolus Ieſus Mariæ Virginis filius eſt Meſſias verus & vnicus.

Argumentum apodicticum adu. Iudęorū de Meſſia errores.

Maior ab omnibus recipitur: de minore, quæ eſt κεινόμενον inter nos & Iudæos contrauertitur: quam ſi probauerimus, error Iudæorum patefiet, & noſtra fides confirmabitur.

Quoniam autem Auguſtinus dicit, *Firmitas fidei in eo eſt, quia omnia quæ euenerunt in Chriſto prædicta ſunt*; breuiter oſtendemus quomodo oracula Prophetarum vni Ieſu Chriſto ac ſoli conueniunt & non alij cuique. Deinde refutabimus ea quæ cæci Iudæi nobis obiiciunt.

Argumēti probatio.

Natus eſt Ieſus Chriſtus regnante Cæſare Auguſto in Bethleem ciuitate Dauid; à caſtiſſima Virgine. Hic (vt Lucas Euangeliſta refert) tempus nati Meſſiæ, locus, mater, & genus indicantur, & reſpondent vaticiniis Prophetarum.

Sūma probationis.

1. Tempus à Iacob Patriarcha ſignatum fuit: Geneſ. 49. 10. non auferetur ſceptrum de Iuda & legiſlator de fœmore eius donec veniat Silo, & ipſe erit expectatio gentium, Daniel, 9. 24. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ ſunt ſuper populum tuū, & ſupra vrbem ſanctam tuam; vt finiatur præuaricatio, & obſignetur pactum; & fiat propitiatio pro iniquitate, & adducatur iuſtitia ſempiterna, & impleatur viſio & Prophetia, & vngatur ſanctus ſanctorum. Scito igitur & conſiderato ab exitu ſermonis, vt iterum ædificetur Ieruſalem vſque ad Chriſtum ducem hebdomades ſeptem. Et hebdoma-

Tempus.

des sexaginta duæ erunt, & rursus ædificabuntur plateæ & muri in angustia temporum, & post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, & non erit eius populus qui eum negaturus est, & confirmabit testamentum multis hebdomada vna, & in dimidio hebdomadis cessabit hostia & sacrificium. Hæc Prophetia Danielis maximè illustris est, quæ tempus aduentus Messiæ clarissimè ponit ob oculos: hebdomas vna septem annos continet. Ergo 69. faciunt annos 483. tot enim sunt anni ab exitu sermonis de reædificanda Ierusalem vsque ad Baptismum Christi. Deinde in dimidio hebdomadis Christus concionatus est & passus. Postea interiectis plus minus 40. annis, secuta est deletio politiæ mosaicæ, iuxta Prophetæ vaticinium. Computationem eorum lege in commentariis Philippi in Danielem, in Functio & Galatino.

Locus. 2. Locus Bethleem, vbi natus est Christus, longè antè monstratus fuit à Michea Propheta, ca. 4.2. dicente, Et tu Bethleem Ephrata parum est vt sis de millibus Iuda. Ex te enim mihi egredietur qui sit dominator in Israël, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis.

Mater. 3. Quod à virgine nasceretur prædictum fuit ab Esaia, 7.14. qui ait, Dominus ipse dabit vobis signum, Ecce virgo erit prægnans & parturiens filium, & vocabitur nomen eius Emanuel. Ieremiæ 31.22. Nouum creabit Deus super terram: fœmina circumdabit virum, id est, Virgo Maria Christum perfectum sapientia in vtero virgineo circumdabit. Quod Esaias signum vocat, hoc Ieremias nouum. Num inauditum fuit Virginē parere?

Genus. 4. Genus ex quo nasceretur significatur in eo, cùm irent Bethleem, vt describerentur & censerentur. Nam quisque ibat in suam ciuitatem. Cùm igitur Ioseph & Maria ibant in ciuitatem Dauid, testantur se ex prosapia Dauidica esse. Ita enim promissum erat Dauidi, vt Christus nasceretur ex semine eius. De fructu, inquit, ventris tui ponam super sedem tuam.

Adoratores. 5. Nato Christo, magi venientes ex Persia deferunt aurum, thus, & myrrham iuxta vaticinium Esaiæ. De Saba venient, aurum, & thus deferent, & laudes Iehouæ annunciabunt. Ductu stellæ peruenerunt magi ad locum vbi erat mater Maria & Ioseph cùm puero Iesu de qua stella prædictum est à Balaam numero 24.17. Orietur stella ex Iacob, & consurget virga ex Israël. Hoc vaticinium magos sciuisse verisimile est, & visa stella cogitasse eū adesse quem figurabat. Puer octauo die circumcisus est: voluit enim sub lege esse, vt eos qui sub lege erant redimeret, & appellatus est Iesus, id est saluator: quo nomine officium Messiæ indicatur, vt naturę diuina & humana nomine Emanuelis.

Nomen. 6. Huius & nomen & typum videmus præcessisse in Iesu filio Nun. Quemadmodum enim Iesus filius Nun populum Iudaicum in terram promissionis corporalem & temporalem introduxit: ita Iesus Christus, verus Iesus. i. saluator, pios omnes in æternam illam & cælestem patriam introducet, vt vmbræ respondeat veritas.

Oblatio. 7. Post dies 40. oblatus est in templo sicut Angelus promiserat, 2.8. Et veniet desiderium omnium gentium, & implebo domum hanc gloria, dixit Dominus zebaoth. Maior erit gloria domus huius nouissimæ, quàm primæ: huic prophetiæ intellexit Simeo respondere euentum, cùm ita canit, Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel. Luc. 2.32.

Exilium. 8. Abductus est Puer à Parentibus in Ægyptum ad Herodis sæuitiam deuitandam, vbi mansit ad mortem Herodis, vt quemadmodum pueritia corporalis Israëlis, hoc est populi Israëlitici nascentis illic in Ægypto est transacta, sic & spiritualis Israëlis transigeretur. Et quemadmodum ex Ægypto vocatus est Israël corporalis ad terram libertatis corporum, ita vocaretur etiam Israël spiritualis ad libertatem animorum. Oseæ 11.1. dicitur, puer Israël, & eum dilexi, & ex Ægypto vocaui filium meum. Si hoc dictum est de vero Israele is est Christus: sin de carnali, figura est quæ habet vim Prophetiæ. Huc & illud Esaiæ, 16.1. pertinet, Mitte agnum dominatoris terræ, de petra deserti ad montem filiæ Zion.

Habitatio. 9. Reuersus Iesus cum parentibus, habitauit cum illis in Nazaret in Galilea. Vnde & Nazarenus appellatus est: in quo Samsonis imaginem expleuit, qui Samson vita & actibus suis Christum Iudaico populo repræsentabat. Hinc Angelus Domini ad eius parentes missus priusquā nasceretur iussit esse Nazaræum Domini. Et apud Esaiam 11.1. Egredietur virga de semine Iesse, & nazer de radicibus crescet. In Nazaret igitur habitare voluit Dominus, vt sciremus hunc esse verum nazer seu nazaræum sanctum sanctorum, & iustitiæ florem germenque Dauidis, quod sanctificat fideles.

Munus propheticum. 10. Annos duodecim natus, in festo Paschæ ascendit cum Matre & Ioseph Ierosolymam, sedet in medio doctorum, quos & audit docentes, & interrogat, quod omnes qui illum audiuerunt, admirati sunt super intelligentia & responsis eius. Hîc voluit Messias in pueritia adhuc radios quosdam suæ diuinitatis spargere, vt reipsa iudicarent Iudæi plusquam humanum aliquid in eo latere, vtque cogitarent de Prophetico munere Messiæ. De quo inter alios Esaias in hunc modum de Messia loquens, capite 61.1. Ad Euangelizandum misit me. Et quia pascha fuit institutum, non solùm vt reuocarent Iudæi in memoriam transitum suorum maiorum per mare rubrum duce Mose, verùm etiam vt Doctores admonerent populum de spirituali pascha, i. transitu à regno diaboli in regnum Dei duce Messia, non dubium est quin hęc disputatio sit agitata inter Christum & Doctores illos, vnde illa admiratio & stupor in illis extitit. Voluit etiam Christus hoc suo facto adhuc in pueritia docere quid eos deceat qui Christum sequi decreuerunt. Vt enim ille sedet in templo, ita vult suos in rebus sacris conquiescere, & ad discendum animum trāquillum curis adferre.

Vitæ genus. 11. Deinde à 12. anno vsque ad 30. subiectus erat parentibus, proficiens sapientia, ætate, & gratia apud Deum & Homines. Atque ita tota eius vita inter pauperes & homines simplices & demisso corde transacta est, atque hoc est quod dicit Esaias, capite 61.1. Ad annunciandum mansuetis misit me: illi enim gratiores semper fuerunt Deo, hoc est legibus & monitis diuinis accipiendis aptiores, quàm de opib. & potētia turgidi, vel de literis aut ingenio.

Præcursor eius. 12. Cùm iam ingressus esset annum ætatis 30. Iohannes Zachariæ filius mandato diuinitus accepto, de baptismo pœnitentiæ, vt præcursor prodit & clamat: pœnitentiam agite: appropinquat enim Regnum cœlorum, parate viam Domino. Atque hoc est quod prædictum erat per Prophetā Malachiam, c.3.1. Ecce ego mitto nuncium meum & præparabit viam ante faciem meam, & statim veniet ad templum suum dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti quem vos optatis, ecce venit dicit Iehoua zebaoth.

Baptismus. 13. Postea baptizatur à Iohanne, & Spiritus Sanctus

ctus descendit super eum tanquam columba. Ita enim in typo præcessit. Moses refert, Genes.8.12.13. emissam à naui columbam rediisse ad vesperam, ac tulisse in rostro ramum oliuæ pacis symbolum. Vnde Noe intellexit Domini iram esse sedatam, terrámque exoneratam fluctibus. Ad eundem modum testatur hîc columba eum adesse per quem patris ira placata est, iuxta vocem patris, Hîc est filius meus dilectus per quem placatus sum, Mat.3.17.

Tentatio & Ieiunium.

14. Quòd autem tentatur à Diabolo respondet prædictioni in genere saltem. Et tu insidiaberis calcaneo eius, videlicet seminis mulieris. Ieiunat 40. dies & noctes, sed figura præcessit in Mose & Elia.

Doctrina & miracula.

15. Tribus sequentibus annis regnum suum auspicatur, docendo, & miracula edendo iuxta vaticinium Prophetæ Esaiæ, Cap.61.1. Spiritus Domini Iehouæ super me, eò quod vnxerit Iehoua me, ad annunciandum mansuetis misit me, vt alligarem contritos corde, & prædicarem captiuis libertatem, & vinctis apertionem carceris, vt prædicarem annum beneplacitum Iehouę, & diem vltionis Deo nostro, vt consolarer omnes lugentes, vt ponerem lugentibus Zion, darémque eis gloriam pro cinere oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro Spiritu constricto: & vocabuntur arbores iustitiæ, plantatio Domini, vt glorificer. Idem cap.35.4. Dicite stultis corde, confortamini, ne timeatis: ecce Dominus vester cum vltione veniet, & videbitis retributionem Dei, ipse veniet & saluos faciet nos, tunc scilicet cum venerit aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt, tunc saliet sicut ceruus claudus, & laudabit lingua muti. Quid potuit manifestius dici de doctrina & miraculis Messiæ? Propheta quasi digito monstrat personam Messiæ certissimis signis: ac miseri Iudæi affectuum suorum tempestatibus abrepti veritatem non agnoscunt. Ad hæc signa monstrantia Messiam, mittit duos discipulos Iohannes qui quærebant ab eo, tu es qui venturus es an alium expectamus? Euntes, inquit, renunciate Iohanni quæ auditis, & videtis, cœci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes Euangelizantur. Hinc illa admiratio in cœco, Ioh.9.30. mirabile est vos nescire vnde sit, & tamen aperuit oculos meos.

Pōpa ingressus in Ierusalē.

16. Appropinquante supplicij tempore, quod à Patre erat illi decretum Ierosolymas est ingressus asello vectus, cui obuiam processit magna hominum multitudo & regia illum Pompa excepit, de quo est illud Zachariæ 9.9. Exulta filia Zion, ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam. Venienti acclamant pueri Hebræorum, stratis in via ramis palmarum, in signum perpetuum duraturi regni, Hossianna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini, Hossianna in altissimis. Hoc quoque legimus prædictum esse in Psalmo 118.25. Hossianna Domine, da fœlicem successum, benedictus qui venit in nomine Domini, ornate festum frondib. vsque ad cornua altaris.

Noui Sacramenti institutio.

17. Pridie quàm pateretur agno phasę iuxta legem comesto, cœnā instituit corporis & sanguinis sui: cuius figura, Paulo teste, 1. Corinth.10.1.&c. præcessit in manna & in petra ex qua aqua fluxit in deserto.

Proditio.

Deinde post longam conditionem, coram discipulis, & precationem, vt Adam in horto defecit à Deo, ita Christus in horto proditur à proprio discipulo Iuda acceptis 30. argenteis: quod sanè non tacuerunt vaticinia. Nam vt Doeg proditor Dauidis fuit typus proditoris Iudæ: ita Zacharias mercedis acceptæ meminit, cap.11.12. Et appenderunt mercedem meam 3. argenteis, & dixit Dominus ad me, proiice illos in thesaurarios ad magnificentiam glorię qua præcionatus sum ab eis.

Captus deseritur.

18. Mox captus deseritur ab omnibus suis. De quo Zacharias, 13.7. O gladie suscitare super pastorem & super virum socij mei dicit Dominus: percutiam pastorem & dispergentur greges.

Contumeliæ & vexationes.

19. Post captiuitatem secutæ sunt irrisiones, consputationes, allapæ, contumeliæ, & vexationes aliæ de quibus Esaias 50.6. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus, faciem meā non abscondi ab ignominiis & sputo.

Crucifixio & exinanitiō Christi pro peccatoribus.

20. Actus est deinde in lignum seu crucem. A ligno enim sæpe extitit apud patres salus: imago & vaticinium ligni huius fuit in arca Noe, in ligno quod Moses iniecit in aquas amarissimas, quo iniecto factæ sunt aquæ dulcissimæ. Perpulchrè profecto pingitur hac figura virtus crucis Christi. Vt enim amarissimæ aquæ, iniecto ligno factæ sunt dulcissimæ, sic nihil non fit nobis in hac vita suauissimum, si lignum crucis Christi, id est fides in Christum crucifixum addatur tanquam condimentum. Sed multò illustrior figura est in ligno in quo suspensus fuit æneus serpens. Quemadmodum enim Moses ex mandato Dei æneum serpentem in ligno suspensum, in deserto posuit sublimem & conspicuum vniuerso Israëli, ad remedium eorum qui essent à serpentibus lethaliter sauciati: ita Christus eleuatus est in ligno, & quasi ostensus vniuersis gentibus, ad salutem intuentium & confidentium, qui erant lethaliter ab antiquo serpente Diabolo vulnerati. Suspenditur ergo in lignum Christus, & fit maledictum vt nos à serpentis maledictione vindicet, quam is per peccatum in homines inuexit. Ideo scriptū est, maledictus omnis qui pependit in ligno, hoc modo Paulus typum veritati accommodat ad Galat.3.13.

Abiectio.

Hîc humanitas Christi abiectissima visa est, & hominib. infimæ conditionis inferior, ita vt absterriti & pudefacti fugerēt propinqui, ac necessarij: de hoc prædictum est Psalmo 22.7. Ego autem sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis, & in Psalmo 88.19. Fugasti à me notos meos, posuisti me abominationem illis, procul auertisti à me amicum & notos meos in tenebris: vsque adeo formosissimus omnium virorum tempore illo, gratiam omnem pulchritudinis amisit, vt difficillimum esset illum cognoscere, quemadmodum Esaias 52.13.14.15 prædixerat. Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur & leuabitur, & sublimis erit valde: quemadmodum admirati sunt super illum multi quod adeo corruptus esset præ viro aspectus eius, & forma eius præ filiis hominum, sic asperget gentes multas; super eum claudent reges os suum, ij quibus non est narratum, viderint, & qui non audiuerunt intellexerunt. Et capite 53.2.3. Non est ei forma neque decor, & vidimus eum, & non erat aspectus, despectus est, & abiectus inter viuos, vir dolorum & expertus infirmitatem, & quasi absconditus vultus eius, & despectus vnde non reputauimus eum. Vide quàm perspicuè prædixit Propheta fore vt Iudæi contemnerent Messiam propter deformitatem supplicij, cuius ipsi autores erant.

Conuitia in eū iactata.

Pontifices & Principes populi magna conuitia & subsannationes motis capitibus iecerunt in Iesum cruci affixum sicut prædixit Oseas, 7.15.

Ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia. Et Psalmo 22. Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens & rugiens. Item circumdederunt me canes, concilium malignantium obsedit me. Et Psalmo 35. 16. Subsannauerunt me subsannatione, fremuerunt super me dentibus suis.

Literis, pedũ, & manuũ confixio.

De manibus autem Domini, & de latere lancea confixo Zacharias prædixit, cap. 12. 10. Aspicient ad me quem confixerunt. Et in Ps. 22. 17. foderunt manus meas & pedes meos.

Querela.

In acerbissimis cruciatibus clamat, Deus meus, Deus meus cur dereliquisti me? id quod longè antea per Dauidem prædictum fuit Ps. 22. 1. Qui Psalmus quasi epitome quædam est historiæ passionis Domini.

Spiritus cõmendatio.

Exhalaturus animam verbis Dauidis qui eius typum gessit, vsus est. In manus tuas Domine commendo spiritum meum, vt est in Ps. 31. 6.

Suspensio inter latrones.

Quod suspensus sit inter latrones, etiam significatum fuit ab Esaia dicente cap. 53. 12. Et cum sceleratis reputatus est.

Precatio pro inimicis.

De precatione Christi pro suis crucifixoribus præmonet quoque eodem capite. Ipse peccatum multorum tulit, & pro præuaricatoribus orauit.

Miracula in morte.

Moriente Iesu obductum est cœlum tenebris circiter meridiem tanquam si sol deficeret, cùm esset tamen luna quinta decima, id est plena.

Tremuit ingenti motu terra iuxta vaticinium Iohelis, capite 3. 16. Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ splendorem suum retraxerunt, & Dominus de Zion rugiet, & ab Ierosolymis mittet vocem suam, & contremiscent cœli & terra. Et Amos 8. 9. Et erit in die illa dicit Dominus Deus, occumbere faciam solem in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis.

Sppliciũ extra portam.

Crucifixus est Dominus extra portam, quemadmodum hostia illa quæ ad purgationem & sanctificationem populi extra castra deducebatur à multitudine filiorum Israelis, vt est Numero 19. 2. &c. Vacca enim rufa in conspectu omnium mactabatur, ex cuius sanguine, cineribus & aqua fiebant emundationes.

Celeritas supplicij.

Ad celeritatem supplicij Domini, (qui captus de nocte, & ad pontifices ductus, postridie manè raptus ad tribunal præsidis, Sub meridiem est cruci affixus) pertinet figura agni phasæ. Vnde & Christus sæpe agnus dicitur.

Collatio figuræ & veritatis.

Verùm quo magis appareat quomodo vmbræ corpus, & figuræ veritas respondeat, singula singulis conferamus: siquidem agnus ille paschalis, plurimum habet similitudinis cum seruatore nostro Iesu, sed vt vmbra cum corpore, & figura cum veritate.

1. Vt ergo agnus ille Iudaicus erat masculus vnius anni, sine macula: ita Christus adultus vir & integer, erat sine peccato.

2. Vt sanguine agni phasæ intinctæ fores habitatorem à plaga tuebantur: ita omnes quorum conscientiæ asperguntur sanguine Christi agni immaculati, à plaga peccati, quæ est damnatio, erunt immunes.

3. Vt nihil erat ex agno phasæ edendum crudum, nec aqua coctum, sed igne assatum: Ita nulla Dominici corporis pars non est ingentibus doloris facibus assa & exusta.

4. Vt filij Israël vorauerunt agnum Paschalem celeriter cum lactucis agrestibus seu herbis amaris: Ita animo amarissimo Christum neci dederunt Iudæi, idque cum summa festinatione.

5. Vt agnus Phasæ immolatus est à cuncta multitudine filiorum Israelis: Ita quod factum est Christo Ierosolymis, consilio & voluntate pontificum & procerum sine dubio factum videtur ab vniuerso Israele, paucissimis quibusdam exceptis.

6. Vt mandato Dei cautum erat ne os frangerent in agno phasæ: Ita tametsi clauis confixæ sunt manus & pedes Christi, & latus hasta perforatum, os tamen confractum in eo non est.

7. Vt nemo vescebatur ex agno phasæ immundus & incircumcisus tantum: ita animus purgatus, & receptus per fidem in familiam Dei, solus spiritualiter in salutem vescitur carne Christi agni purissimi.

8. Vt is die mensis primi immolatus est agnus ille phasæ ex mandato Dei: Ita Christus verus ille Dei agnus, eodem die mensis eiusdem, patre ita ordinante immolatus est.

9. Vt semel in anno mactabatur agnus phasæ: Sic semel & non sæpius immolari debuit filius Dei, quod etiam figuratum erat per ingressum summi sacerdotis in adytum propitiatorij semel in anno.

10. Postremò, quemadmodum agni phasæ sacrificium gratum fuit Domino, & post illud reductus est populus ex Ægypto: Ita per Christi sacrificium reconciliatum est Deo humanum genus, & ex Diabolica captiuitate assertum in libertatem. Huius magni sacrificij, huius sanctificationis, & pacificationis figuræ, seu vaticinia potius, fuere sacrificia patrum, vt Abel, Noe, Abrahæ: & postera omnia Aaronica: sed alia clarius, alia obscurius sacrificium hoc magnum propiciationis figurabunt.

Sepultura.

11. Depositus de cruce situs est in sepulchro, de quo est in Psalmo 88. 4. 5. &c. Obruta est malis anima mea, & vita mea ad sepulchrum peruenit, annumeratus sum iis qui descendunt in lacum, fui sicut vir cui nulla est fortitudo, inter mortuos liber, quales sunt dormientes in sepulchris, & quorum non amplius est memoria, qui à manu tua abscissi sunt, & posuisti me in lacu inferiori, in tenebris profundis. Mansit corpus Christi in sepulchro ea parte diei sexti qua iam incipiebat esse sabbatum vacante ab operibus populo Israelitico: hinc sabbatum totum integrum, quo finito multum manè resurrexit, vt manifestum faceret se Iudaicum sabbatum secum consepeliuisse, & rediisse ad vitam nouam victa morte, atque vetere synagoga relicta in sepulchro, nouáque Ecclesia excitata & constituta: idcirco Dominus ante mortem suam non abrogauit legem Mosaicam, quod nondum sabbatum detulerat secum in mortem & sepulturam. Quod autem non esset Dominus in monumẽto diu mansurus, Dauid cecinerat in Psalmo 16. 9. 10. Caro mea fidenter conquiescet: quoniam non relinques animam meam in inferno, nec permittes vt sanctus tuus videat corruptionem.

Resurrectio.

12. Illucente autem die primo septimanæ, quem nos Dominicum appellamus, reduxit semet ipse in lucem, & vitam, quæ fuit lux nostra, & resurrectio à morte sempiterna. Huius & resurrectionis Dominicæ figura præcessit in Iona Propheta, & apertum vaticinium est in Osea, cap. 6. 1. 2. vbi ex persona Ecclesiæ Christianæ dicitur, Venite & reuertamur ad Iehouam, quia ipse rapuit & sanauit nos, percussit & alligauit nos, viuificabit nos post duos dies, die tertia suscitabit nos, & viuemus in cõspectu eius,

Vocatio gentiû.

eius, efficiemur ſapientes vt ſequamur & agnoſcamus Dominum.

23. Confirmata diſcipulis ſua reſurrectione multis variiſque modis mandat baptizari & doceri omnes gentes pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum in ſuo nomine. Et ita completa eſt Prophetia Iob de vocatione gentium, qui ait, Is erit expectatio gentium. Hanc ob cauſam toties inuitantur gentes ad laudãdum & prædicandum Deum in Pſalmis & Prophetis, vt Pſalmo 117. 1. Laudate Dominum omnes gentes, & prædicate eum omnes populi, quoniam præualuit erga nos miſericordia Dei, & veritas Domini manet in æternum.

Aſcenſio in cœlû.

24. Hoc mandato diſcipulis commendato 40. poſt reſurrectionem die aſcendit ad Cœlum, ad patrem ſuum, ad cuius dexteram ſedet in omnes æternitates. Vnde ad diſcipulos ſuos & in ſequentem deinde Eccleſiam miſit Spiritum Sanctum magiſtrum & gubernatorem. De hac aſcẽſione canit Pſalmus 98.19. hiſce verbis, Aſcendiſti in altum, triumphaſti de captiuitate, accepiſti dona pro hominibus.

Seſſio ad dexteram Patris.

25. De ſeſſione autem ad dexteram Patris idem Pſalmiſta Pſalmo 110. 1. ſic ait, Dixit Dominus Domino meo, ſede à dexteris meis. Dextera autem patris ſunt præcipua illius bona, beatitudo, clementia, bonitas, munificentia, in quibus Chriſtus ſedet diſpenſator, & diſtributor, & regnum illius & liberalitas tantorum bonorum, eſt ſuper ſanctas, & beatas mentes Angelicas & humanas, de quo in Pſalmo 16.5. Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei, tu es qui ſuſtentas hæreditatem meam, funes ceciderunt mihi in amœnis id eſt nactus ſum hæreditatem amœnam, etenim hæreditas præclara eſt mihi.

Miſſio S. Spiritus.

26. Porrò, quantum ad Spiritum Sanctum attinet, hoc tenendum eſt. Spiritus Sanctus perpetuo quidem apud Eccleſiam manet, etſi inuiſibilis. Ad Apoſtolos autem decimo die poſt aſcenſionem Domini, hoc eſt 50. à reſurrectione miſſus eſt conſpicuus in linguis igneis, vt toti mundo quaſi hoc maieſtatis ſuæ ſigillo Dominus zebaoth, id eſt, Ieſus Chriſtus, veritatem infallibilem ſui Euangelij obſignaret: id quod longe antea præuiſum fuit à Ioele Propheta, qui capite 2.28. ſic ait, Et erit poſt hoc, (id eſt, poſtquam acceperit Iſraël Doctorem iuſtitiæ, vt quæ ille docuerit & recordentur homines & intelligant,) effundam Spiritum meum ſuper omnem carnem, & Prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ, ſenes veſtri ſomnia ſomniabunt, iuuenes veſtri viſiones videbunt. Huic Prophetiæ clariſſimè euentus reſpondet 50. die à reſurrectione Domini. Super omnem enim carnem effuſus eſt Spiritus Domini, non ſingulatim ſed generatim ſuper Iudæos, gentiles, ſenes, iuuenes, viros, fœminas, ſeruos, liberos, rudes, eruditos, &c. Et Eſaias 54.13. Vniuerſi filij tui erunt docti à Iehoua & multiplicabit pacem filiorum tuorum. Olim homo homini faciebat ſe autorem, ducem, & magiſtrum pietatis vt patet in Philoſophis, quorum alij alium hominis finem eſſe ad quem ſummo ſtudio deberent contendere ſtatuerunt: Nunc verò, etſi homo hominem docet cultum Dei, non ſuam tamen ſed diuinam eſſe doctrinam profitetur.

Apoſtolorũ doctrina & miracula.

27. Apoſtoli Domini accepto Spiritu Sancto, doctrina cœleſti ex mãdato Chriſti collegerunt Eccleſiã, & doctrinã ſtupendis miraculis iuxta Chriſti promiſſionẽ confirmauerunt: id ꝙ 600. annis antea ab Eſaia Propheta prædictum fuit, qui ita ait cap. 8. 18. Ecce ego & pueri quos dedit mihi Dominus vt ſint ſigna & portenta in Iſraël, à Domino zebaoth qui habitat in monte Zion. Quod quæſo portentum maius? quod ſignum euidentius? quàm apoſtoli ipſi & eorum opera, pauciſſimi numero, imbelles, imbecilli, atque imperiti ediderunt miracula ſtupenda, & conuertunt ad ſe & ſuam religionem ora atque ingenia hominum. Hi ſunt filij qui Eccleſiæ dati ſunt pro antiquis patribus ſicut Pſalmiſta ait, pro patribus tuis erunt tibi filij, conſtitues eos principes in vniuerſa terra. Pſalm. 45.

28. Cùm principes nominat ratio regni ſpectanda eſt, Cùm igitur Chriſti regnum verbo adminiſtratur, principes ſunt qui verbo & cœleſti doctrinã regnum Chriſti adminiſtrant. Etſi autem Eccleſia patres, primóſque extructores & principes habuit ex Iudæis, ipſa tamen potiſſimum ex gentibus congregata eſt, ex grege illo ſterili prorſus & inutili. De quo Eſaias, 54.1. &c. Lauda ſterilis quæ non parturiebas, prorumpe in laudem & exulta quæ non parturiebas, quia plures ſunt filij deſolatæ quàm maritatæ, dixit Iehoua, dilata locum tabernaculi & cortinas tabernaculorum tuorum extende, ne prohibeas, prolonga funiculos tuos, & clauos tuos conſolida: ad dexteram enim & ſiniſtram dilataberis, ſemen quoque tuum gentes hæreditate accipient, & ciuitates deſolatas inhabitabit. Idem capite 60. 15. pro eo quod fuiſti derelicta & exoſa, & non erat qui tranſiret per te, ponam te in gloriam perpetuam, & gaudium generationis. Et infrà verſiculo 22. parua familia erit in mille, & parua familia erit in gentem fortem. Ego Iehoua tempore ſuo accelerare faciam illud.

Reiectiõ Iudæorũ.

29. Chriſtus prædixit fore vt auferretur à Iudæis regnum Dei, & daretur genti facienti fructus eo dignos. Hoc vt iam completum eſſe videmus, ita olim prædictum ab Eſaia Propheta fuiſſe legimus, qui ſic ait capite 65.1. &c. Quæſitus ſum ab iis qui antea non me interrogabant: inuentus ſum ab iis qui non quærebant me. dixi, Ecce ego, ecce ego, ad gentem non vocatam nomine meo, expandi manus tota die ad populum peruerſum qui gradiuntur per viam non bonam, poſt cogitationes ſuas ad populum nequam, qui ad iracundiam prouocant me ante faciem meam ſemper. Idem adhuc clarius. Si fuerit numerus filiorum Iſraël vt arena maris, reliquiæ tantum ſaluæ fient. Vide Paulum Rom. 9.10.11.

Summa omniũ argumentorum quæ citata ſunt adu. Iudæos.

Hactenus, vt opinor, ſatis confirmauimus minorem propoſitæ demonſtrationis, & oſtendimus breuiter & ſimpliciter quomodo omnia completa ſunt in Ieſu, Mariæ filio quæ à Moſe & Prophetis prædicta fuerunt de M..na, atque hoc eſt, quod in Iohanne dicitur, Lex per Moſem data eſt, Gratia autem & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt: hoc eſt, quæ Moſes figuris adumbrauit, & Prophetæ vaticiniis prædixerunt; Chriſtus in veritate compleuit. Summa omnium huc redit, quòd Ieſus Mariæ filius ſit Meſſias id eſt Propheta, rex & ſacerdos. Propheta, de quo Moſes, Deut. 18.18. Prophetam è medio tui, è fratribus tuis vt ego ſum ſuſcitauit tibi Iehoua Deus tuus, illum audietis. Rex, de quo Pſalmus ſecundus, 6. Ego conſtitui Regem meum ſuper Zion montem ſanctum meũ. Sacerdos, de quo Pſalmus 110. 4. Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Beneficia huius Meſſię & eorũ applicatio proponuntur Pſalm. 2. 12. hoc verſu, Beati omnes qui confidunt in eo.

Iudæorũ peruicacia, & obiectiones cõtra Iesum Christum filiũ Dei, dominum & Messiam nostrum.

Iam cùm tanta pertinacia & malicia sit Iudæorum plærorúmque, quòd velint potius ad clarissimam lucem cæcutire quàm admittere veritatem Dei, de Messia exhibito Domino nostro Iesu Christo, volo paucis diluere quæ isti falsò, maliciosè & furiosè obiiciunt. Negant illi non sine magnis conuitiis minorem fundamenti nostri: & mendaciter dicunt contra propriam conscientiam multa Prophetarum vaticinia de Messia promisso non accepisse finem in Iesu Mariæ filio. Obiiciunt enim quatuor. Primum de tempore aduentus Messiæ. Secundum de forma regni. Tertium de loco sceptri. Quartum de populo, præter hæc vt detrahant Euangelij scriptoribus fidem, dicunt eos pugnantia scribere.

Obiectio contra Christi resurrectionem.

Vt autem persuadeant seductores isti miseris hominibus imprimis caput petunt, & negant Dominum nostrum Iesum Christum resurrexisse à mortuis, vbi ad hoc mendacium respondero, diluam ordine ista quatuor quæ obiiciunt vnà cum criminibus quibusdam quæ mendaciter Domino nostro impingunt. Clamitent isti hostes Dei, ad rauim vsque Christum Dominum non resurrexisse à mortuis.

Refutatio.

Sed quis quæso adeo stultus est, vt citius credat hostibus quàm amicis? Quis adeò ineptus fidem potius habeat multis malis, quam paucis bonis? Vtri maiorem fidem merentur, illi ne qui mera inuidia moti conuitia commulant, & mendacia, omni scelerum genere contaminati? An illi qui sanctitate, & innocentia vitæ conspicui veritatem Dei proprio sanguine obsignauerunt? vter dignior fide est, Spiritus ne Satanæ in obduratis Iudæis, An Spiritus Christi qui visibili testimonio 50. die à resurrectione Domini testatus est de Christi resurrectione, regno, & potentia? Quæ est insania, maiorem fidem adhibere confictis mendaciis Iudæorum, quàm operibus diuinis Christi, quibus Apostoli confirmabant resurrectionem Domini? Quid multis? sepulchrum, discipuli, Angeli, ex hostibus multi, cælum, terra, Spiritus Sanctus, efficacia Christi in cordibus iustorum, conseruatio Ecclesiæ aduersus tot furores diabolorum & hominum, testantur Dominum nostrum Iesum Christum verè à mortuis resurrexisse. Quare execremur impudentissimum Iudæorum mendacium, & expectemus de cœlo Saluatorem, quem nunc redemptorem veneramur Iesum Christum.

Ad 4. præcipuas Iudæorũ obiectiones responsio.

Iam ad illa quatuor, quæ dicunt non completa esse in Iesu, quem nos Messiam agnoscimus & colimus, veniamus: quæ quatuor fatemur de Messia prædicta esse à sanctis Dei Prophetis, quos nephas est vllius mendacij arguere.

Prima obiectio.

Primùm ergo quod obiiciunt est de tempore aduentus Messiæ.

Verus Messias, inquiunt, veniet in nouissimis diebus;

Iesus ille, quem vos pro Messia agnoscitis, multum anteuertit nouissimos dies. Nam ante 1567. annos est natus.

Proinde Iesus ille vester, non est Messias.

Maiorem probant dicto Esaiæ Prophetæ qui ita de tempore Messiæ capite 2.1. ait. Et erit in nouissimis diebus, præparatus erit mons Domus Iehouæ.

Respõsio.

Vide hîc quam turpiter cæci Iudæi impingunt contra regulam quam ipsi ponunt verissimam, hanc videlicet, Qui non aduertit quod suprà & infrà in libris scribitur, is peruertit verba Dei viuentis. Si hîc contulissent Prophetiam Esaiæ cum Danielis prædictione, in qua veluti digito clarissimis verbis indicatur tempus aduentus Messiæ, longè aliter nouissimos dies definiuissent.

Diei triplex significatio.

Dies tripliciter accipi solet. Primùm quidem pro tempore quo sol est super horizontem nostrum, quem astronomi diem artificialem vocant. Secundò, capitur dies pro spacio 24. horarũ ab ortu solis ad ortum, quem naturalem diem appellant. Tertiò, pro aliquo ordinato, & decreto tempore rei alicui certæ destinato, vt sæpissime apud Prophetas.

Dies nouissimi quid.

Cùm igitur dicit Propheta in nouissimis diebus, notat extrema tempora, id est, ætatem mundi postremam, non tam certa quadam & descripta annorum supputatione, quàm separatione rerum in tempore gestarum à superioribus ætatibus distinctam. Sic Elias in tria tempora seu tres ætates mundum distinguit cum ait. Sex millia annorum mundus, & iterum destruetur, duo millia inanitatis: duo millia legis: duo millia dierum Messiæ, proinde postremum tempus mundi Eliæ est duorum annorum millium spacium. Vide Chronica Philippi. Deinde nouissimi dies non rarò apud Prophetas significant extremum tempus regni Iudaici & gentis in Palæstina. Sensus itaque Prophetæ hîc est, Erit in nouissimis diebus, non mundani temporis, quibus enim gratia profuisset tam diu dilata? certè paucissimis. sed in vltimis diebus Prophetiæ, regni, & Sacerdotij, quæ tria cessauerunt peracto sacrificio Christi. Vanum proinde est commentum Iudæorum, & contra conscientiam eorum excogitatum de tempore Messiæ. Sed hoc tantummodo fingunt ad illudendum eos qui non norunt morem scripturæ in distinguendis temporibus.

Secunda obiectio.

II. Secundum quod obiiciunt sumitur à forma regni Messiæ promissi, quam non conuenire Christo nostro impudenter contendunt. Sub Messia, aiunt, nulla erunt bella, nec inter homines, nec inter bestias terræ, sed vbique pax summa, montibus terræ passim depressis, & eleuatis vallibus vt omnia sint æqua & plana. Sed hoc non videmus factum adhuc, nondum igitur venit Messias. In confirmatione maioris adducunt multa Prophetarum dicta, qualia sunt hæc: Esaiæ 2. 4. conflabunt, scilicet sub Messia, gladios suos in ligones, & lanceas suas in falces. Non leuabit gens contra gentem gladium, & amplius belligerare non nitentur. Idem, capite 11.6.&c. Ambulabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit, & vitulus & catulus leonis, iumentum & bubalus simul, & puer paruulus ducet eos, & vacca & vrsa pascentur, simul accubabunt proles eorum, & leo sicut bos comedet paleam, & delectabitur lactens super foramen aspidis, & super cauernam reguli ablactatus manum suam extendet, non nocebunt, & non periment in vniuerso monte sancto eius, quia repleta est terra scientia Domini, sicut aqua maris inundantis. In eandem sententiam Micheas 4. cap. Addit etiam Esaias, humiliabuntur montes, & valles extollentur. Ex his & huiusmodi aliis multis vaticiniis de forma regni Messiæ concludunt Iudæi cæci & stulti quod Iesus Mariæ Virginis filius non sit verus ille Messias à Prophetis promissus.

Respõsio.

Sed his primùm opponamus immotum fundamentum, ex quo concludemus quòd ea quæ corporaliter tribuuntur Messiæ debeant spiritualiter accipi per comparationem rerum terrenarum & spiritualium. Fundamentum autem hoc est, regnum Messiæ non est terrenum, sed cœleste & spirituale: quod ex prima promissione facta de Messia venturo intelligi potest. Nam Messias

sias promittitur adfuturus qui destruat regnum Diaboli. Ita enim habet prima promissio, Genes. 3.15. Semen mulieris conteret caput Serpentis: id est Messias destruet opera Diaboli, videlicet peccatum & mortem, & restituet homini imaginem Dei, quam peccando amiserat. Hoc est, vt Daniel interpretatur, capite 9.24. adducet sempiternam iustitiam & benedictionem iis qui se Regem agnouerint. Atque ideo scriptum est in semine tuo benedicentur omnes cognationes terræ, Genes. 12.18.22. Ex hoc fundamento firmissimè concluditur quòd quicquid à sanctis Dei Prophetis prædictum sit de regno Messiæ ad similitudinem mundani regni, debeat accommodari per comparationem iuxta modum spiritualis regni, ad significandam æqualitatem, concordiam, & admirabilem sub Christo pacem, pacem inquam regno Christi congruentem, hoc est spiritualem, eámque in iis & inter eos qui Christum vera fide in se recipiunt. Hæc pax spiritualis significatur concordia bestiarum de qua Prophetæ loquuntur. Nam iudicare Messiæ esse mutare naturas rerum, vt Leo deponat ferociam, aspis & regulus venenum, nimis insulsum est. Significant ergo Prophetæ sub his figuris homines qui leonina sunt ferocia, audacia, crudelitate, si iugum Christi lene & molle super ceruices suas recipiant, hoc est Christi doctrinam admittant, & fide in illum recumbant, exuant naturam & mores leoninos, habitent quietè & concorditer cum ouibus, hoc est cum mansuetis & simplicibus, inductáque per fidem Christi charitate mutua, montes, hoc est, proceres populi, deposita superbia, infimis patiantur se adæquari. Quod autem non sit futura mundana pax sub Messia qualem Iudæi somniant, testatur Psalmus 110. 2. de Messia scriptus vbi inter cætera dicitur, Dominare in medio inimicorum tuorum, id quod videmus in Christo impleri, qui inter fæuissimos hostes suos habet Ecclesiam quam tuetur & defendit aduersus omnium hominum & diabolorum furores. Firmum enim stat hoc vaticinium, Semen Serpentis insidiabitur calcaneo eius, id est: Messiæ & Ecclesiæ, Gen. 3.15.

Tertia obiectio. Tertium quod obiiciunt Iudæi est locus sceptri, hoc est regni, seu aulæ regiæ Messiæ.

Messias, inquiunt, habebit regium suum palatium in monte Zion.

Sed Iesus quem vos Messiam agnoscitis, ne tantillum quidem ibi possidet.

Igitur Iesus ille non est promissus Messias.

Maiorem probant dicto Psalmi secundi. Ego constitui regem meum super Zion montem sanctum meum. Et Micheæ capite 4 1. Erit mons scilicet Zion domus Iehouæ, confluéntque ad eum populi. Hîc rursus miseri Iudæi corporaliter intelligunt, quod ratio regni Messiæ conuincit intelligendum esse spiritualiter.

Respõsio. Mons Zion Ecclesiam Christi significat mysticè: quę ideo mons Zion dicitur, quia ibi regnum Messiæ sumit initium, iuxta dictum Esaiæ, cap. 2.3. Quia de Zion lex, & verbum Iehouæ de Ierusalem. Est enim phrasis scripturæ totum denominare ab origine, vt totus populus Iudaicus dicitur Israël propter originem, eo modo Zion dicitur regia Messiæ, quia ibi auspicatus est suum regnum Messias. Deinde vt Ierusalem est duplex, terrena & spiritualis: ita & Zion terrenus, quo adumbratur cœlestis, quia est regia Messiæ Domini nostri Iesu Christi. Quod autem corporaliter intelligi non possit vaticinium Dauidis seu Micheæ de monte Zion, & ciuitate Ierusalem terrena, manifestè ostendit prædictio Danielis capite 9. 26. qui ait: Ciuitatem verò & sanctuarium destruet populus ducis venturi, id est exercitus Vespasiani imperatoris, & finis erit inundatio, & post finem belli definita seu decreta vastitas. Cùm huic prædictioni de perpetua vastitate vrbis Ierusalem respondeat euentus, satis manifesta est vanitas Iudæorum, qui regiam Messiæ in terreno monte Zion collocant.

Quarta obiectio. Quartum, quod vesani Iudæi obiiciunt, est de populo Messiæ, quem dicunt isti nullum alium esse posse, quàm Israelem carnalem. Hunc solum putant esse peculium Messiæ. Huic soli contendunt factas esse promissiones.

Respõsio. Sed miserè & fallunt & falluntur. Erat, fateor, populus Israëliticus etiam carnalis præ aliis nationibus electus, & peculiaris populus Dei dictus. Sed curnam quęso? Num ob merita & dignitatem ipsius? nequaquàm. Sed vt esset certus populus custos doctrinæ cœlestis, in quo & ex quo nasceretur Messias, propter hanc dignitatem Dei dictum est à Dauide, Psalmo 147.20. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Quid? an Deus mutato consilio, reiectis Iudæis, assumpsit gentes idololatras? Consilium Dei stat immobile, est enim constantissimus in suis promissis: sed habet annexam conditionem fidei & obedientiæ. Propter incredulitatem igitur abiecti sunt Iudæi. Dei enim verbum spreuerunt, & contumaciter Messiam sibi missum reiecerunt: quod sanè vaticinia Prophetarum non siluerunt. Quid est quod Esaias ait, capite 10. 22. Si fuerit populus tuus Israël quasi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Quid hoc vaticinio apertius? An non euentus prædictioni manifestè respondet? sed quî fit quòd non conuertantur? Cuius hoc sit culpa? audiamus eundem Prophetam dicentem, capite 65. 2. Tota die expandi manus meas ad populum contumacem & contra dicentem. Sed vnde illa contumacia? non aliunde quàm quòd impegerint offensi persona Messiæ, quod idem Propheta videbat futurum. Sic enim ait, capite 28.16. Ecce pono in Zion lapidem offensionis, & petram scandali, & omnis qui credit in eum non pudefiet. Respondeo igitur ad obiectionem. Israël est populus Messiæ, quod verissimum est de vero Israële, qui est non carnis, sed promissionis. Promissionis autem Israël est omnis qui credit: quod scriptura variis typis indicat. Ismael & Isaac nati sunt ex eodem patre Abrahamo. Esau & Iacob ex eodem patre Isaac. Sed vt Isaac & Iacob propter promissionem reputantur pro semine, nulla habita prærogatiuæ carnis ratione: ita omnis qui credit promissioni reputatur pro semine, sicut Paulus Roman. 9. 10. 11. capitibus prolixè & clarè disputat. Nam in istis tribus capitibus idem argumentum tractat Apostolus, quod nos hîc attingimus. Quare remitto auditores ad Paulum, qui validis argumentis refutat erroneam definitionem Israëlis, & confirmat veram, quæ olim adumbrata erat in Veteri Testamento. Vnde concludit Apostolus nullum esse discrimen, nullam distinctionem Iudæi & Græci. Idem enim Dominus est diues in omnes qui inuocant ipsum. Omnis enim quicunque inuocauerit nomen Domini saluus erit. Nullo igitur habito nationum aut personarum respectu, Deus sine personarum acceptione liberalis est in omnes. Est siquidem non solùm Deus Iudæorum, sed etiam gentium, qui vt omnes contumaces reiicit, ita omnes confugientes ad se recipit mera misericordia, iuxta re-

gulam immotam sui æterni decreti. Quòd autem gentes assumendæ erant in locum contumacium Iudæorum Oseas prædixit, capite 1. 10. Vocabo plebem meam non plebem meam, & non dilectam dilectam, & erit pro eo quod dicebatur eis, non populus meus vos, dicetur eis Filij Dei viuentis. Quòd autem Iudæi obiiciunt de crucis ignominia, qua offenduntur, satis refutatum est supra testimoniis Prophetarum, vbi de passione Domini, gloriosa victoria, resurrectione, & ascensione in cœlum actum est.

De autoritate SS. Euangelistarũ, adu. Iudæorũ incredulitatem.

Quòd detrahant increduli Iudæi Euangelistis fidem, dicántque eos pugnantia scribere, ex eodem, quo reliqua illorum nugamenta, impietatis cæno fluit. Nunquàm enim discrepant Euangelistæ in fundamento aut summa rerum, sed tantum in circumstantiis apparet discrepantia. Verum vt dilucidius ad obiectionem Iudæorum respondeam, verba Ludouici viuis ex secundo libro de veritate fidei adscribam. At, inquit, quatuor illi (scilicet Euangelistæ) nonnunquàm inter se dissentiunt? Huic quæstioni respondet Iohannes Chrysostomus: *Paruæ interdum in Euangeliis dissidentiæ argumentum præbent veritatis, ne ex composito videantur scripsisse, si per omnia consentirent. Fuit Iohannes Apostolus Ephesi eodem tempore, quò etiam Paulus: alter tamen nullam in suis Epistolis de altero mentionem facit, nec multum conueniebant & colloquebantur, postquàm satis erant ab spiritu Dei edocti, instructi & quasi armati, ne de communicata sententia ex consilio videretur annunciare Christum: sed ex ipsius Christi doctrina & monitis cœlestibus.* Ergo in fundamentis & summa nihil discrepant, nempe Christum esse Dei filium, natum de Maria Virgine, edidisse miracula ingentia, docuisse contemptum rerum mundi huius fiduciam & charitatem erga Deum & homines, vocasse cunctos mortales ad sempiternam fœlicitatem, passum, mortuum, surrexisse, ascendisse ad cœlos, sedere ad dexteram patris sui, venturum Iudicem hominum vniuersorum. Hæc, vna voce, vna sententia constanter referunt, & docent. Discrepant quandoque in circumstantiis, quas græci περιστάσεις nominant, quæ rei summam non variant. Hic astrictius rem narrat, ille fusius: hic perhibet sanatos duos, alter tres: vnus in egressu portæ, alius in ingressu. Quòd illa de causa sæpe euenit, quòd est tanta miraculorum Christi multitudo, vt quæ sunt diuersa, nos tamen propter aliquam inter se similitudinem eadem esse existimemus, eundem in modum vsu venit in dictis & sententiis doctrinæ. Eadem dixit Dominus variis locis, variis verbis. Hic refert quæ dixit hoc modo, ille quæ illo in loco paulò diuersè, colligunt, videlicet centones concionum, & verborum Christi quæ ad institutionem & salutem nostram facerent.

Crimina ab impiis Iudæis in Christum coniecta.

Sequuntur crimina quæ Christo nostro sanctissimo & innocentissimo, impudentissimè & nefariè obiiciunt Iudæi afflati à diabolo omnis mendacij patre, sunt autem hæc crimina quæ Christo nostro obiiciunt.

Primum (vt aiunt,) quod fecerit se Dei filium patri æqualem.

Secundum, quòd ad venerationem alterius Dei homines adhortatus fuerit.

Tertium, quod legem Mosi datam abrogarit.

Quartum, quòd contradixerit patrum traditionibus.

Quintum, quòd violauerit Sabbatum.

Sextum, quòd dixerit se posse templum Dei soluere, & triduo illud reædificare.

Septimum, quòd dæmonia eiecerit in principe dæmoniorum.

Ecce quantum faciat inuidia, quantum mens peruersa, vbi homines in profundum maliciæ demersi sunt, quis pius non videt istos miseros pulueres, qui Deo bellum inferre moliuntur, digniores esse commiseratione quàm refutatione? Respondeamus tamen breuissimè ad singula.

Ad primũ crimen obiectum responsio.

Quantum ad primum attinet, fateamur quòd se filium Dei professus sit, & se æqualem patri testatus sit. Sed quisnam compos mentis crimen esse dixerit veritatem fateri? nam si hoc crimen est, mendacium certè res erit laudabilis: quòd certè concesserit nemo, qui legem naturæ in aliquo loco habeat. An non Prophetæ passim in scripturis tribuunt Messiæ nomen diuinum Iehouæ? An non Esaias ait capite 60. c. 2. Super te orietur Iehoua, & gloria eius super te apparebit? Huc pertinet etiam Ieremiæ dictum, capite 23. 6. Hoc est nomen quo vocabunt eum, Iehoua iustitia nostra. Dominus ipse ex Psalmo 110. 1. ostendit Messiam non solum hominem debere esse, sed etiam Deum cùm inquit. Dixit Dominus Domino meo, sede à dexteris meis. Verùm error Iudæorum indè manauit, quòd non intelligerent officium Messiæ esse placare iram Dei, sustinere pœnam peccatorum totius generis humani, esse vbique præsentem, intueri corda, exaudire gemitus inuocantium: quæ sanè opera non sunt vllius puræ creaturæ aut finitæ naturæ. Sed de hac re alibi copiosius diximus.

Ad Secundum.

Secundum de veneratione alterius Dei vt recens est inuentum Iudæorum, ita falsissimum est. Nam ad hunc vnum & verum Deum, qui dederat populo legem, & ceremonias, & eduxerat populum de terra Ægypti, solum inuocandum & colendum inuitauit & verbo & exemplo. Sed hoc offendit Iudæos quòd hunc verum Deum Patrem suum vocauerit, quod si negasset ipsis similis fuisset, hoc est mendax.

Ad Tertium.

Tertium quòd obiiciunt isti est abrogatio legis Mosaicæ, in quo manifestè mentiuntur. Nam ille solus & legem impleuit, & corruptelas Pharisæorum correxit, & semper vsque ad mortem crucis fuit legi subiectus.

Ad quartum.

Quartum quod dicunt illum contradixisse patrum traditionibus verissimum est. Sed quale quæso crimen est impietatem reprehendere? superstitionem damnare? ac contradicere iis quæ manifestè pugnant cum verbo Dei? Quale crimen est peruersam Pharisæorum opinionem damnare qua anteponunt humanas traditiones mandatis Dei? præsertim cum Dominus ipse dicat. Ambulate in præceptis meis, & non in præceptis patrum vestrorum. An non Dominus apud Prophetam ait, Isai. 29. 13. Frustra me colunt docentes mandata hominum? Verum hæc vna causa fuit & præcipua quod Iesum Messiam cruci affixerint, metuentes ne, abolitis traditionibus, ipsi venirent in contemptum apud populum, & non parum decederet de autoritate, atque ita paulatim facultates minuerentur.

Ad quintum.

Quintum crimen est quòd dicunt Dominum nostrum Sabbatum violasse, quod etiam falsissimum est. Nam vt vera quies sabbati est ociari à peccatis & acquiescere in Deo: ita vera opera sunt quæ faciunt ad abolendum peccatum & ad illustrandam gloriam Dei. Qualia fuerunt opera sanationis, quę in sabbatis peregit. Neque enim potest fieri excellentius opus, quàm hominis summæ necessi-

necessitati opē ferre. Si sanare hominē in sabbato nō licet, igitur interficere licebit? Asinum in puteum lapsum die sabbati extrahere licet, & non licebit sabbato hominem verbo & diuina virtute sanare? Sed calumniandi petulantia in isto populo nullum nec finem nec modum habet.

Ad sextū.

Sextum crimen quod obiiciunt, est quòd dixerit: ego possum destruere Templum hoc, & triduo reædificare illud. Occasio huius dicti fuit. Iudæi petierant signum aliquod à Christo fiduciæ & potestatis ipsius, ipse verò more cùm Prophetarum omnium, tum suo, demonstrat illis signum non friuolum, non temporarium, aut humile, quale illi petebant, sed magnum, admirandum, sempiternum de resurrectione sui corporis, futura triduo post eius mortem: quod quidem corpus verius & appositius erat Templum Dei, quàm saxeum illud Ierosolymitanum. Nam in eo corpore proprius & præsentius numen habitat.

Ad septimum.

Septimum crimen quod obiiciunt Domino nostro est, quòd dicant ipsum eiecisse dæmonia in nomine Beelzebub principis dæmoniorum, quòd crimen ipse Dominus validis argumentis à se depulit. Mat. 12. & Luc. 11.

Locus de miraculis Diuinis.

Cæterum priusquam indicabo quomodo perfidi Iudæi miracula Christi sugillant, volo breuissimè indicare quid sibi velint miracula diuina. Deinde paucis ascribere notas quibus diuina miracula Christi, & sanctorum distinguuntur à fictis miraculis, magorum & dæmonum. Nam dęmon vt qui Deum odit & nos à Deo vellet auertere, omnia quæcunque potest per se & ministros suos magos diuina æmulatur, & tantò accuratius miracula: quòd videt eam rem maximè ad potentiam diuinam accedere quæ est supra naturam. Itaque vt est viribus suis naturalibus potentior quàm homo, tum virium & & facultatis naturæ rerum consultior, facilè sensus nostros illudit ad nos fallendos & abducendos à

Quid sint.

vero. Miracula diuina sunt quę Deum authorē habent, quæ ideo miracula dicuntur, quia in admirationem adducunt homines. Primū enim adducunt homines in admirationem diuinæ potentiæ per quam eduntur miracula. Secundò, ex diuina poten-

Definitionis explicatio.

tia colligunt homines personam edentem miracula & à Deo esse missam, & adferre diuinam doctrinam: cui confirmandæ adhibentur miracula, tanquàm euidentissimæ demonstrationes. Tertiò, ex hac consideratione concipitur fides doctrinæ in mente etiamsi captum rationis excedit doctinæ sublimitas. Quartò, ex fide doctrinæ nascitur in corde fiducia promissionis bonorum, quæ doctrina offert. Quintò, qui credunt doctrinæ & fiduciam promissionis habent, Deum diligunt & glorificant. Atque ita miraculis quasi manu ducuntur ad finem conditionis suæ, quæ est societatem habere cum Deo, & in eo perpetuam beatitudinem obtinere in omni æternitate. Sextò, quia omne signum signati alicuius signum est, quærit fides analogiam, & comparationem signi & signati, & ex terrenis cœlestia, & ex visibilibus spiritualia per comparationem eorum inter sese colligit. Nam omnia miracula diuina, Christi præsertim, habent spirituales significationes: quæ vt aptè accommodentur, ad clariores scripturæ sententias, & illustria exempla reuocabuntur, vt spiritualis interpretatio sit analoga fidei, consentiat cum axiomatis primis nostræ religionis, atque adeo habeat illustria exempla quibus res tanquam pingitur.

Miracula diuina cur doctrinæ addita sunt.

Ratio autem cur Christus & sancti suam doctrinam miraculis hominibus voluerint obsignare hæc est. Congruebat admodum fidem quæ est de rebus quæ excedunt intelligentiam humanam, confirmari per ea quæ sunt supra naturam, & contra vsitatum naturę cursum, vt cùm viderent homines oculis externis ea fieri quæ superarent potentiam naturæ, excitarentur ad videndum oculis internis & mentis, hoc est ad credendum ea quę sunt supra rationem. Vt ergo quæ rationi subiecta sunt demonstrationibus indigent, vt fides illis indubitata habeatur: ita diuina & cœlestia miraculis tanquam demonstrationibus quibusdam diuinis fidem merentur.

Cur hodie non fiant eadem miracula.

Cur autem hodiè non fiant miracula incurrentia in oculos hominum Augustinus indicat cùm ait. *Nec miracula ista in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret & eorum consuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubium esse debet iis esse credendum qui cùm ea prædicarent, quæ pauci assequuntur, se tamen sequendos populis persuadere potuerunt.*

Notæ quibus diuina miracula à satanicis distinguuntur.

Hactenus de diuinis miraculis generatim diximus, iam ad notas veniamus, quibus diuina miracula à diabolicis, & vera à fictis distinguuntur. Sunt autem sex præcipuę notæ, videlicet veritas essentiæ, vis, modus actionis, causa efficiens, causa mouens ante rem, & finis. Ad has notas tanquam ad lapides lydios examinanda sunt miracula, tum Christi & sanctorum, nempe diuina, tum ficta & diabolica, qualia sunt magorum & incantatorum.

1. Veritas essentiæ.

Primùm igitur. Spectanda est veritas essentiæ. Omnia Christi miracula habent veritatem essentię, hoc est reuera talia sunt qualia videntur. Lazarus quatriduum iacuit in sepulchro, & iam fœtebat, quare absque omni dubio mortuus erat, quòd igitur Christus hunc excitat à mortuis verum miraculum fuit. Nam excitatus verè vixit, comedit & bibit & multi ex Iudæis qui illum norant stupebant, super miraculo. Nec defuerunt qui insidias struxerunt vitæ Lazari, vt ita vel obscurarent, vel negarent factum. Verum igitur miraculum fuit. Sed miracula diabolorum & magorum fiūt vel per prę-stigias & illusionem oculorum, qualia fuerunt quæ olim in Epidauro acciderunt & alibi, vel per occultam & naturalem magiam. Diabolus enim qui naturas rerum, & virtutes exactissimè nouit, potest occultè applicare, vel herbas, vel lapides, quorum effectus ab ignaris pro miraculo habetur, etsi sit naturæ operatio.

2. Vis ipsa qua fiūt.

Secunda nota, qua vera à fictis, miraculis discernuntur, est Vis ipsa qua fiunt: quę si potentiam naturę superat, verè diuina est, & miracula ita facta Dominum naturę autorem habent. Hęc vis diuina multis modis se contemplandam in miraculis Sanctorum, & Christi exhibet. Primùm in ipsa actione vt solem sisti, vel retro agi ab occidente in oriēs. Hominem super tumentes vndas deambulare, veluti super solidam terram id quod à Christo Domino factum esse legimus. Secundò, in subiecto actionis, vt cęco reddi lumen, mortuo vitam. Lumen enim & vitam natura potest tribuere, sed non cęco & mortuo quod à Christo factum est. Tertiò, in ordine quoque ac ratione qua fiunt, vt subito sterni ventum, & mare turbatum, repentè sanari ęgrum. Legimus autem Christum imperasse ventis, mari, tempestati, quę mox paruerunt illi, & sępe vel nutu, & subito sanasse leprosos & alios. Quartò, in agente vt inspicere hominum cogitata, quod est solius diuinę potentię. Quoties quęso legimus Christum vidisse cogitationes, nunc discipulorum, nunc

In ipsa actione. *In actionis à subiecto.* *In ordine ac ratione qua fiunt.* *In agēte.* *In instrumento.*

aduersariorũ? Quinto instrumento, vt luto sanare cæcitatem, cùm secundum naturam luti est potius cæcitatem efficere, sed lutum adhibuit Dominus in sanãdo cæco, vt ipsa sanatio appareret profecta esse non à natura, sed à naturæ Domino. Atque ita omnis generis prodigia à Christo facta sunt, vt si cui vnum illorum, vt sunt hominum mentes diuersissimæ, vel suspectum esset, vel non plenè satisfaceret, addita sunt tam multa & varia, vt iam omnis dubitandi materia & occasio sit sublata: adeò vt nemo dubitare possit diuina potentia esse edita miracula Christi. Sed nec diabolus, nec vlla alia potentia finita talia miracula potest edere. Etsi autem multa videntur miracula, reuera tamen miracula non sunt. Propterea quòd vi naturæ fiant. Herba videlicet aut alia quapiam re adhibita, quam diabolus potest occultè adhibere. Proinde multa fiunt quæ sunt peritis naturæ cognita, & ab imperitis pro miraculis habentur: qualia sunt quæ per eam magiam fiunt quæ naturalis dicitur, sicuti suprà quoque monuimus.

Qua vi miracula diabolica fiant.

3. Modus actionis.

Sequitur tertia nota, modus videlicet actionis, aliâs Christus solo iussu facit miracula, vt se ostenderet regem naturæ, aliâs inuocatione vt indicaret à quo haberet omnia, & vt calumniæ eorum occurreret qui in Beelzebub principe dæmoniorum dæmonia illum aiebant expellere. Aliâs re aliqua adhibita, vt luto vel sputo, vt ostenderet quemadmodum Deus operetur nunc per media, nunc sine mediis, nunc repugnantibus mediis, aliâs attactu vestis, aliâs manu imposita, aliâs absens solo nutu. Verùm præstigiæ diabolorum quæ habent speciem miraculorum fiunt ineptissimis modis, & planè ridiculis, vt facilè agnoscatur autor. Nam dæmon, ne quis ea naturæ potentia fieri suspicetur, iubet adhiberi verba à re alienissima, vt si equus sanandus sit dicatur, Mare est salsum, & in hyeme congelatum, aut aliquid absurdius. Interdum lupus ille induit pellem agninam. Vult addi verba ex sacris literis. Vult versum aliquem Psalterij recitari, vult appendi collo sententiam quampiam ex sancto Christi Euangelio, aut recitari missam vel missas, interdum vult poni sub sacro linteo fabas aut alias res, sed quis potest omnes istas nugas commemorare quæ mancipiis Satanæ notiora sunt quàm piis?

4. Causa efficiens.

Quarta nota, est causa efficiens, Christus nunquam occasionem edendi miracula captauit, sed semper vsus est oblata. Non ad vsum artis suæ cępit tempus aut locum, sed dubito semper & pro re oblata. Verùm diaboli & præstigiatores ad suas fraudes quærunt tempus, & locum opportunum, & suas habent certas præparationes. Deinde Christus vera sanctitate pollens edidit miracula, & per se & per suos discipulos innocentes & Deum verè colentes: verùm diabolus sua ficta miracula edit per flagitiosos, per consceleratos, maleficos, impuros homines, per magos, per lamias, per homines perditos, quos nemo dubitare potest imposturam facere.

5. Causa mouens ante rem.

Quinta nota est causa mouens ante rem. Filius Dei, & sancti Dei homines vtilitatem suam, aut commoda nunquam spectauerunt, sed aliorum, vt appareret non illos gloriæ suæ seruire in miraculis, sed adduci ad hoc approbatione fiduciæ eorum qui peterent, vt homines sibi & Deo fidem habere assuefacerent. Sed magi ministri Satanæ, vel quæstum quærunt, vel ludicrum aliquod, aut risum, aut leuem admirationem ad delectãdum, aut etiam terrendum.

6. Finis.

Sexta nota finis est. Christus nullum vnquam miraculum egit corporale, quod non magnas significationes haberet spirituales: de quibus Theologorum libri sunt referti. Sed præstigiæ diabolorum ostentationis vanæ finibus clauduntur.

Hæc breuiter monuisse de notis verorum, & fictorum miraculorum satis sit, vt constet quanta sit Iudæorum vanitas, qui non verentur suis calumniis fidem miraculis Christi detrahere contra propriam conscientiam.

Excęcatio Iudæorũ à Prophetis lõgè antea prædicta est.

Quòd autem Iudæi expectantes olim Messiam impingerent in ipsius personam & offenderentur adeo vt illum non agnoscerent præsentem, etiam à Prophetis longè antea prędictum fuit, vt cùm videamus euentum respondere vaticiniis, muniamus animos nostros aduersus calumnias Iudæorum hominum perditissimorum, & extremè execremur illorum detestãdam contumaciam, cùm Esaias diceret, capite 10.22. Si fuerit numerus Filiorum Israel vt arena maris, reliquiæ saluæ erunt. Nonne satis apertè indicauit fore, vt deficerent Iudęi à Messia, seu potius vt Messiam non agnoscerent, in quo solo est salus.

Cùm idem capite 5.1.&c. ait, Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei, & sepiuit eam & lapides elegit ex illa & plantauit vineam electam, & ædificauit turrim in medio eius, & torcular extruxit in ea & expectauit vt faceret vuas & fecit labruscas. Nunc ergo habitatores Ierusalem & viri Iuda, iudicate inter me & vineam meam. An non hæc Prophetę verba, manifestè & bonitatem Dei erga Iudęos, & cõtumaciam Iudęorum aduersus Deum, ob quam erant abiiciendi indicant? Ex vtroque concluditur illorum electionem & salutem conditionatam fuisse: vt quæ non penderet ex prærogatiua carnis, sed ex conditione fidei. Cùm idem capite 8.13. ait, Dominum exercituum ipsum sanctificate, & ipse pauor vester, & ipse terror vester, & erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis & in petram scandali duabus domibus Israël in laqueum & ruinam habitantibus Ierusalem, & offendunt ex iis plurimi, & cadent & conterentur, & irretientur & capientur. Nonne & huic prędictioni clarissimè euentus? Et cùm idem mox subiungit, versiculo 16. Liga testimonium, signa legem in discipulis meis, nonne satis perspicuè de discipulis Domini loquitur, quos infrà fore Israëli in portentum prędicit, respõdet? Et rursus cùm ait, 20. v. Ad legem magis & testimonium, quòd si non dixerint iuxta verbum hoc, non erit eis matutina lux. Nonne hîc conditionem salutis adipiscendæ proponit Propheta quam contempturos plerosque Iudęorum, omnes Prophetę Dei attestantur? Sed quarè hoc factum est? Profectò non ex consilio Dei mittentis Messiam, & per illum inuitantis omnes ad salutem: sed ex malitia eorum qui offensi in persona Messię, ipsum recipere recusarunt, propterea quod non fuerit illis similis, hoc est auarus, ambitiosus, voluptuarius: (Semper enim inimica virtutibus vicia sunt, & optimi quique ab improbis tanquam ex probantibus aspiciuntur) quod non splenduerit bysso, serico, auro, argento, gemmis: quod non comitati fuerint illum satellites & purpurati: quod non promiserit delicias, & oblectamenta corporis: quod non armis vicinas nationes oppresserit: quod non creauerit ipsos duces & satrapas nationum mundi. Breuiter quod spiritualis regni ipsius spiritualem splendorem non agnouerint.

Cõclusio disputationis aduersus Iudæos.

Hactenus satis ostendimus vanitatem Iudęorum qui

qui voluptatibus mundi dediti, verum Messiam Iesum Christum Marię Virginis filium non agnoscunt, atque ideo falsò se populum Dei nominant, & Ecclesiæ Dei titulum vendicant. Nos autem cùm tã habeamus circumpositam nubem testium, vt cùm Apostolo loquamur, Hebr.12.1. deponamus omne pondus & circumstans nos peccatum, & per patientiam curramus propositum nobis certamen, aspicientes in autorem fidei & consummatorem Iesum. Hunc expectemus de cœlo iudicaturum viuos & mortuos, qui transfigurabit nostra contempta corpora, & ea reddet conformia suo glorioso corpori, ídque ea potentia quæ potest sibi omnia subiicere. Huic vnico Messiæ filio Dei, vnà cum patre & Spiritu Sancto sit honor, virtus, & gloria in sæcula sæculorum & in omni æternitate. Amen.

CONTRA MAHOmetistas.

Occasio huius disputationis.

TAmetsi furores Mahometici satis per se produnt autorem diabolum: tamen, quia indies magis magísque crescit illa colluuies, decrescit pietas in multis, qui verè pij habere quàm esse malunt, & sæpe inter Epicureos ineptè de religione disputatur, placet admonere iuniores de secta Mahometica, vt cùm intelligant qualis sit, eam execrentur magis, ac fugiant non secus atque diabolum ipsum.

Ordo & partes.

Vt autem distinctius hac de re dicamus, placet hæc ordine examinare. I. Qualis præcesserit præmonitio Prophetarum de hac secta. II. Quæ fuerit eius occasio. III. Quis autor. IIII. Qui socij huius imposturæ. V. Quis modus propagandi & stabiliendi regni. VI. Quæ leges. VII. Quænam fabulæ admisceantur Mahometicis imposturis. VIII. Qualem Paradisum promittat suis. IX. Quibus demonstrationibus impietas Mahometi refellatur. X. Quibus consolationibus muniendi sint animi aduersus furores diaboli adeò grassantis in genere humano.

I. Qualis pręcesserit præmonitio Prophetarũ de hac secta.

Etsi autem plures Prophetæ de Mahometica impietate & tyrannide vaticinati sunt: tamen hîc solam prædictionem Danielis ex capite 7. 7. recitabimus, quæ est valde illustris, & maximè congruit ad tempus quo cœpit ista impietas & tyrannis. Post hęc ait Daniel, videbam in visione nocturna, & ecce bestia quarta terribilis & horrenda, & armata ingenti robore, habens dentes ferreos & magnos, comedens atque comminuens, & reliquias pedibus suis conculcans. Dissimilis autem erat aliis bestiis quas ante eam videram, & habebat cornua decem. Hactenus Daniel de quarta monarchia, hoc est, Romana, de eius crudelitate, & regnis decem illi subiectis. Sequitur vaticinium de regno Mahometico hisce verbis. Considerabam cornua: & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius, & ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto, & os loquens grandia. Et infra. Bestia quarta regnum quartum erit in terra, & conculcabit & comminuet eam. Porro cornua decem ipsius regni decem reges erunt, & alius consurget post eos, & ipse potentior erit prioribus & sermones contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi conteret, & putabit quòd possit mutare tempora & leges. Hactenus Daniel: cuius pręditioni euentus manifestè respondet. Nam Anno Christi 623. imperante Heraclio, Mahometus seditionem mouit, & statim coniunxerunt Saraceni seu Arabes has tres regiones, Ægyptum, Syriam, & Aphricam. Quæ sunt illa tria cornua euulsa de decem illis cornibus quartæ bestiæ. Et tribuit Daniel huic cornu paruulo id est Mahometico regno quatuor notas ex quibus agnosci potest. Quarum Prima est lex noua pugnans cum lege Dei. Oculi enim significant legem astutè cogitatam. Secunda nota est blasphemia aduersus excelsum, hoc est Christum. Nam os loquens contra verum Deum, significat blasphemias contra filium Dei. Tertia nota est sæuitia in Ecclesiam. Et sanctos (inquit) altissimi conteret. Quarta nota est conatus delendi Euangelium, & Ecclesiam. Putabit (inquit) quod possit mutare tempora & leges.

Hanc Prophetiam voluit Dominus extare in confirmationem piorum aduersus furores Mahometicos: vt cùm viderent euentũ respondere prędictioni, non impingerent ob scandalum tantæ persecutionis, & tantæ defectionis ab Ecclesia vera. Nos proinde pręmoniti hac prædictione Prophetica, confirmemus animos nostros aduersus impietatem & tyrannidem Mahometicam, cùm videamus adeò clarè prædictioni respondisse euentum. Extiterunt enim ordine iuxta Prophetiam quatuor monarchiæ: nunc dominatur gens inimica Deo, quæ palam delet scripta Prophetica & Apostolica.

II. Occasio. III. Autor.

Quæ fuit occasio huius noui regni inchoandi? Quis autor? qui socij? Mahometes prima ætate ob paupertatem exercuit latrocinia, tum nactus opulentas nuptias, militauit sub Heraclio inter populares suos Arabes. In ea militia occasionem principatus & potentię inuenit. Nam cum Arabes irati Heraclio ob negatum stipendium, & religionis diuersitatem, dissensionem ab eo fecit. Hic se ordinibus iratorum militum admiscuit, eorúmque animos aduersus imperatorem exacuit & in defectione confirmauit. Tum creatus est à quadam parte militum dux militum Mahometes, quemadmodum ij solent in omni seditione extolli, qui praua multitudinis consilia comprobant, potentésque & principes insectantur. Humilitatem generis, vitæ prioris sordes & morbum (laborabat enim epilepsia seu caduco morbo) multi in nouo duce aspernabantur. Ipse autem vt ab isto contemptu se vindicaret, quod est apud stolidam plebem facillimum atque efficacissimum, diuinitatem suis actibus prętendit, fingens se cum Deo habere colloquia, ac cum loqueretur cum Deo, rapi extra se, atque ita similem epileptico videri. Quare non se amplius ducem & principem militari fauore electum, sed Prophetam & nuncium Dei omnipotentis mentiebatur, vt obtentu diuinitatis omnes haberet dicto obedientes.

IIII. Socij.

Verùm quia erat ipse illiteratus prorsus, adiunxit sibi magistros & consultores duos Christianos, Sergium Arianum, & Iohannem Nestorianum, tertius mox accessit Iudęus Thalmudista. Horum vnusquisque suam tuebatur sectam. Vnde Mahometes ratus se non solùm sociis gratificaturum, sed etiam pellecturum facilius ad se omnes nationes, omnia complexus est: Hoc est, pertinaciam Arianam, errorem Nestorianum & nugas Thalmudicas. Vnde circumcisionem à Iudęo: purgationes varias & quasi baptismata à Christianis: & cum Sergio diuinitatem Christi negauit. Iam autem alij erant idolorum cultores: Alij erant intincti tantum & imbuti leuiter Christianismo, qui vt discesserant à Romano imperatore, in

odium illius nihil fuit illi promptius quàm renunciare religioni, quam ille tueretur. Perinde atque decem tribus Israël cùm defecissent à domo Dauidis ad Roboam, paternam legem spreuerunt, & à cultu Dei vnius ad inuocationem dæmonum transierunt.

v. Propagatio & confirmatio tyrannidis.

Modus propagandi & stabiliendi regni hic fuit Mahometæ, quem didicerat à suis magistris. Dicebat Deum primò humano generi misisse Mosen, deinde Christum Iesum, instructos facultate prodigiorum. Homines autem illis non se præbuisse obsequentes. Statuisse igitur Mahometem mittere sine miraculis armatum, vt quos non mouissent miracula, cogerent arma, se esse postremum nuncium, nec futurum postea alium: prædictum à Christo in Euangelio, prænunciatum luce admirabili quæ ab Eua per successionem generis in omnes mulieres transierit vsque ad matrem suam. Vide astutiam nebulonis Mahometæ, quia conscius erat sibi quòd nō haberet donum illud cœleste edendi miracula, quod erat in promptu, missum se esse fingit ferro munitum. Atqui armatus hic victus est aliquando, & luculentum vulnus in ore accepit, vnde molares aliquot dentes amisit, & in fossam est deiectus, & victus turpiter, & quidem cùm pridie victoriā sibi & suis ex oraculo cœlesti promisisset. Quinetiam cùm adhuc esset latro, cæsus sæpe est à Drianitis: quorum camelos inuadebat Mecha redeuntes. Et ciuitas illa quæ nunc eum adorat, capitis aliquando eum damnauit, vt latronem perniciosum, & præmium proposuit, si quis in potestatem vel viuum, vel mortuum redigeret. Hic miles Dei (si Diis placet) latro primùm, mox seditiosus miles, & transfuga, tum dux exercitus defectoris, persuadet leuibus hominibus hostibus verę religionis se nuncium Dei esse, ex quo videre est quanta sit potentia diaboli in eis qui veritatem Dei non admittunt. Vnde est quòd adhuc hodie armis Mahometicis & Turcicis blasphemias aduersus Deum iuxta Danielis vaticinium defendat ille aduersarius Dei.

vi. Leges.

Sequitur de legibus Mahometæ, quæ partim politicæ, partim cæremoniæ seu cultus sunt, sed ex eis paucissimas attingam ex quibus facilè erit iudicare de cæteris. Primum Arabibus suis, id est, hominibus egenis, & rapto viuere assuetis, rapinas permittit, & vltionum leges sancit. Inferentem (inquit) iniurias & molestias consimilibus malis afficite. Idem dicit, qui occidit inimicum vel occiditur ab inimico Paradisum ingreditur. Permittit multas vxores sibi habere. Diuortium leui de causa, & reditionem in domum perfacilem. Quid quęso magis pugnat cum natura, quàm huiusmodi leges, modo leges dicendæ sint constitutiones quæ legem naturæ omnibus communem peruertunt? Deinde quasdam leges quæ faciunt ad concordiam & beneuolentiam inter homines fouendam. Mandat eleemosynas, & pollicetur liberaliter dantibus Paradisum, modò etiam fortiter pugnauerint aduersus hostes, mandat mulctas pro delictis dari pauperibus, sed honestæ legi impietatem assuit, videlicet quòd ea re mereantur remissionem peccatorum.

Cæremoniæ.

Cæremonias habet, lotiones & circumcisionem, quinquies in die cogit suos in templa oraturos. Sed hypocrisis ista nihil iuuat cùm destituuntur propiciatorio, sine quo nullus est ad Deum accessus, iubet abstineri à vino & à suilla carne. Hactenus de legibus.

vii Fabulæ.

Fabulæ quas admiscet, tanquam mysteria, plusquam ridiculæ & aniles sunt, ex quibus quatuor recitabo, vt ex illis de aliis iudicemus tanquam de vnguibus, vt dici solet, leonem. Narrat Mahometes, miles ille Dei se ductu Angeli Gabrielis ascendisse in cœlum, vt frueretur colloquio Dei. Vbi primum occurrit ei Angelus decies millenis vicibus maior mundo vniuerso. Cui imploranti suam intercessionem apud Deum, quem offendat, veniam impetrauit: quo facto Deus manum suam super Mahometem imposuit, vnde tantam frigoris vim sensit, vt hæc ad dorsi quoque medullam penetrarit. Deum autem vectari ab octo Angelis in sella gestatoria ait, cuius caput ea esse magnitudine nugatur, vt auicula celerrimi volatus non posset ab vna aure ad alteram volare mille annis.

Prima.

Secunda.

Altera fabula huic similis, qua interdictum vini nititur, hæc est: Erant, inquit, Angeli duo Dei Horroth & Marroth, missi olim à Deo de cœlis in terram, gubernando & instruendo generi humano tributi, his interdictis, ne occiderent aut iniustè iudicarent, nec vinum biberent, multo itaque tempore sic habiti vt noti essent iudices in toto orbe, venit ad eos quodam die mulier præ cunctis fœminis pulcherrima, causam habens aduersus maritum: quæ vt suæ causæ accommodaret iudices, quadam die inuitauit ad prandiū: quibus epulantibus, ipsa epulas & pocula vini apponit, adstat ministrans, offert crebro, instat vt sumant. Quid plura? vicerunt blanditiæ mulieris, inebriati poculis in hospitem formosam incaluerunt, (en castitatem angelorum Mahometis) victi concubitum petierunt, spondet conditione, dummodo alter verbum doceat, per quod ascendere in cœlum soleant, alter per quod descenderet. Placet conditio, cum ergo didicisset, eleuata est subitò & ascendit in cœlos, quod cùm vidisset Deus, explorata causa posuit eam luciferum, ita pulcherrimam inter stellas vt fuerat inter mulieres, illis in iudicium euocatis proposuit eis Deus vt eligerent pœnas sæculi huius, vel alterius, elegerunt hanc. Suspensi igitur sunt per cathenas ferreas demissis capitibus in puteo Behil vsque ad diem iudicij. Ea de causa interdictus est vini vsus Mahometis sectatoribus, ne in simile periculum incidant.

Tertia.

Eiusdem monetæ est fabula de causa interdictæ suillæ carnis. Cùm animantes, inquit, omnes essent in Arca Noë, Elephantus excreuit, inde natus est porcus, qui rostro repando vertebat stercus, vnde natus est Mus: qui stupas quibus tabulæ nauis erant compactæ arrodebat. Hinc terror ingens Noë: à quo Dominus consultus attulit remedium deploratis rebus. Iussit vt Noë feriret leonem in fronte, ex leone concitato felis prosiliit per nares. Is murem venatus est, & liberauit genus humanum à tanto discrimine. Hæc causa illa grauis fuit quare esus suillæ carnis Saracenis est interdictus.

Quarta.

Huc addamus fabellam de extremo iudicio. De hoc, inquit, mandabit Deus Angelo mortis, vt omnem creaturam spiritum habentem interimat, tam Angelos omnes quam omnes diabolos, omnésque homines, oues, pisces, beluas & pecora, vt omnia sint mortua præter Deum. Post hæc vocabit Angelum mortis dicens. O Adriel éstne quid superstes ex omni creatura mea? Dicet, nihil Domine mi, præter me seruum tuum imbecillem, tunc dicet illi Deus, quoniam omnem meam creaturam occidisti, abi hinc inter Paradisum & infernum, & postremò occide te ipsum & morere. Abiit infœlix atque in přescripto interuallo proiectus humi alis suis inuolutus, suffocauit seipsum cum tanto mugitu

mugitu, quo & cœlestes spiritus & terrena animalia, si viuerent, exanimaret. Stabit deinde totus mundus vacuus per 40. annos. Post hæc cœlum & terram pugno continens Deus sic dicet. Vbi nunc Reges, Principes & potentes sæculi huius? Cuius est regnum, imperium, & rerum potentia? dicite si veridici estis, & his verbis ter repetitis, Seraphuelem suscitabit, dicétque ei, Accipe tubam hanc & descende in Ierusalem & clange, tunc Seraphuel accepta tuba, cuius longitudo est itineris 50. vlnarum, stans in Ierusalem, insufflabit tubam, & efflabit ex tuba omnes animas iustas quæ euolantes in omnem terram, quæque ad corpora vbicunque sint dispergentur, atque ad primum hunc sonitum omnia ossa congregabuntur. Transactis 40. annis iterum sonabit, ad quem sonitum ossa carnem assument. Atque inde post 40. annos cùm tertio sonuerit, omnes animæ suis corporibus induentur. Hoc facto ignis ab occidente succensus omnes creaturas Ierosolymam agitabit, quò cùm omnes peruenerint, cessabit. Hîc ergo cùm per 40. annos in sudore suo natauerint, expectantes iudicium, appellabunt Adam dicentes: Pater ad quid nos genuisti tantis tormentis atque miseriis? Itáne pater filios sub incerto inter spem, & metum fluctuare pateris? pater interpella Deum, vt planè finiat de nobis quicquid inter Paradisum & infernum facturus est. Respondebit Adam, O filij scitis quòd suadente diabolo, Dei præcepto inobediens fui, idcirco ite ad Noë, conuersi ad Noë dicent, Intercede pro nobis, electe Dei pater Noë. Respondebit, feci quod potui, saluaui vos in diluuio. Hic mihi nihil superest officij. Sed ite ad Abraham. Appellabunt ergo Abraham dicentes, pater fidei & sanctitatis, Abraham, respice nos miseros & miserere: quibus Abraham, quid me petitis? Non recolitis quòd diu vagabundus, idololatra, incircumcisus errauerim? non sufficio, sed appellate Mosen. Appellabunt Mosen dicentes, Dilecte Dei nuncie & Propheta, famule Dei, audi nos. Respondebit, quem appellatis? Nonne vobis legem dedi, eámque miraculis confirmaui, nec tamen credidistis? Si mihi credidissetis, facerem quod postulatis, sed ite ad Iesum Christum. Conuersi ad Christum dicent, Iesu Christe, spiritus, verbum, & virtus Dei, moueat te pietas tua, & intercede pro nobis. Tunc dicet eis Christus, quod à me petitis ipsi amisistis. Missus quidem vobis fui in virtute Dei, & verbo veritatis, & aberrastis, & me postquam ego prædicassem vobis, Deum vestrum interfecistis, hîc itaque beneficium meum amisistis, sed ite ad vltimum Prophetarum Mahometem, ad quem conuersi dicent, O nuncie fidelis & amice Dei, quàm malè quidem peccauimus, quòd tibi non credidimus, exaudi nos pie Propheta, spes vna superstes. Nam post te non est in quo sperabimus. Exaudi nos potentia à Deo collata. Aderit itaque Gabriel, nec impotentem sinet amicum suum, procedent socij ante faciem Dei, dicétque eis Deus, scio ad quid venitis, absit itaque vt fidelis mei nuncij votum in in aliquo cassem.

Hîc ergo ponte facto super infernum, aderit statera qua libratis vniuscuiusque factis ambulabũt super pontem, sancti ergo transibunt, damnati in infernum decident. Dabitur liber cuique de suis actibus, & iudicium durabit 5000. annorum: tunc Mahometes dicet Deo, Domine, omnes isti recta facie librum hunc accipere properarunt. Postremò mutabitur mors in arietem & adducetur inter Paradisum & infernum.

VIII. Paradisus Mahumetis.

Paradisus quem suis promittit Mahometes, porcis magis conuenit quàm hominibus ad imaginem Dei conditis. Paradisi, inquit, solum aureum, smaragdis & hyacinthis crebro interpositis est distinctum, omni fructifera consitum arbore, decurrentibus per amœna fluentis: quorum alia quidem lac, alia mel album, alia vinum purissimum fundunt, vestientur illic omni colore præter nigro. Primus cibus in mensa erit iecur piscis Albis busi, nullus erit edendi, & bibendi, & amplexandi fœminas finis. Hæc sciuit iste nebulo grata fore stultis militibus, qui venere & vino nunquam satiantur. Huiusmodi fabellis ineptissimis plenus est Alchoranus, sed has paucas adscripsi, vt vanitate istius nebulonis deprehensa ardentius precemur Deum ne sinat istum agyrtam & latronem grassari in Ecclesiam suam, sed vt nostri misereatur & non puniat nos secundum multitudinem peccatorum nostrorum.

Septa Legis Mahumetanæ.

Quî fit, cùm adeo hæc ridicula sint & stulta, quòd cordati homines in Turcia non deficiant ab isto nugatore? Quatuor veluti vallis suam legem sepiuit deceptor, ne aditus pateret ad eam subuertendam. Primum, iubet eos interfici qui Alchorano contradicunt. Secundum, vetat cum hominibus diuersæ sectæ in disputatione congredi. Tertium, prohibet ne credant cuiquã nisi Alchorano. Quartum, mandat vt segregent se prorsus ab aliis, & dicant, Mihi lex mea, tibi tua, vos ab eo quod ipse operor estis liberi, ego vicissim ab eo quod vos operamini. Ad hæc, vt omnem metum damnationis excutiat suis, dicit vnumquemque sua lege seruari (præterquam si quis ab Alchorano desciscat ad aliam legem) Iudæum Mosis lege: Christianum lege Euangelij: & Saracenum lege Mahometis. Hoc cùm sit friuolum & falsum, nolo hîc fusius disputare, firma & immota stat sententia. Qui non credit in filium ira Dei manet super eum. Ioan. 3. 36.

IX. Septẽ demõstrationes aduersus Sectã Mahumeticam.

Etsi autem satis ostensum est quanta sit sectæ Mahometicæ vanitas, tamen ad maiorem confirmationem animorum asscribam demõstrationes septem, quibus furor Mahometicus euidentissimè refellitur. Sunt autem hæ demonstrationes.

Prima, Vox Dei in Daniele, regnum & cultum Mahometicum aduersus Deum & sanctos pronunciat oriturum, proinde non est dubium quin ista secta sit à diabolo.

Secunda, Impossibile est istum cœtum esse Ecclesiam Dei, qui ex professo reiicit scripta Prophetica & Apostolica, quæ habent diuina testimonia eáque plurima. Hoc cùm Mahometes facit, fieri non potest vt eius religio sit diuina.

Tertia. Impossibile est illas leges à Deo esse quæ præcipiunt rapinas, quæ tuentur libidines, & quæ promiscuam venerem concedunt, id quod faciunt Mahometicæ leges.

Quarta. Impossibile est illam religionem à Deo esse, quæ summum bonum, seu finem bonorũ ponit in deliciis cibi, potus, & in re venerea, quod manifestè facit Mahometes.

Quinta. Illa sola est vera religio quæ media monstrat quibus homo ad veram beatitudinem peruenire potest, quáque homo quasi vnum fit cum Deo, reparata in eo imagine Dei ad quam est conditus, quod non facit lex Mahometica.

Sexta. Quicquid ex fraude oritur, tyrannide, &

armis defenditur,& tendit in perniciem generis humani, non habet Deum autorem, quid aliud quæso inuenire est in Mahomete?

Septima. Antiquissima religio est verissima & optima, quæ habet omnium temporum consensum, & testimonia Mosis, Prophetarum, Christi & Apostolorum. Sed cùm hac ex diametro pugnat pestis Mahometica ante 900. annos nata, & cruentis armis propagata, quare non dubium est quin habeat eum autorem qui primos nostros parentes decepit sophistica, & in has miserias demersit genus humanum, vnde emergere non potest nisi apprehendat dexteram Dei, hoc est nisi in Iesum Christum vnicum mediatorem fide recumbat.

x. Consolationes adu. furorem Turcicum.

Postremo loco consolationes aduersus furores Mahometicos, & potentiam Turcicam cogitandæ sunt. Harũ prima sumenda est ex Prophetia quã Daniel subiungit vaticinio de Mahometico regno. Regnũ, inquit, & potestas, & magnificẽtia regni sub omni cœlo dabũtur populo sanctorũ altissimi, cui⁹ regnum sempiternum est, & omnes reges seruient ei atque obedient. Hac prophetia significat Deus sanctos post ærumnas huius vitæ habituros æternum & cœleste regnum adeo vt omnia subiiciantur illi: atque tunc futurum, vt omnia cœlestia, terrestria, & inferna, genua flectant Christo, idque vel sponte, vt filij, vel coacti vt serui. Nam quicquid est rerum, agnoscat Iesum Christum supremum Dominum esse. Cùm ergo videmus euentum respondisse prædictionibus aliis Danielis Prophetæ, non dubitemus de huius prophetiæ euentu, qui adhuc expectatur de gloria Ecclesiæ.

Secunda consolatio petatur ex doctrina Euangelij, quæ ostendit Ecclesiam subiectam esse cruci in hac vita, secundum illud, Iudicium à domo Dei incipit. Nam in hac vita consilio Dei filij Dei castigantur, idque propter varias causas quas postea videbimus.

Tertia consolatio petatur ab exemplo Christi, qui cùm in hac vita cùm hominibus versatus est, variis modis afflictus est, sed victor tandem euasit, & per mortem inuenit vitam. Huc sanctorum exempla etiam referenda sunt.

Quarta consolatio petatur ab vsu persecutionis & necessitate crucis, sed de his rursus dicetur in enarratione sexti versus.

CONTRA MOSCOVITAS.

Moscouitarum superstitiones.

MOscouitæ, etsi Iesum Mariæ Virginis filium verum esse Messiam non dubitant, & agnoscunt Constantinopolitanum Patriarcham, & in nonnullis rectius sentiunt, quàm Papistæ, (nam pontifici Romano obiiciunt defectionem à septem primis synodis) tamen puritatem doctrinæ Euangelij amiserunt, & verum cultum Dei ignorant, sanctos inuocant, & præcipuè Nicolaum quendam: multa Monacharum, & Monachorum monasteria habent. Ineptis quibusdam cæremoniis remissionem peccatorum alligant. Coram imaginibus, & statuis superstitiosè procumbunt, & multas leges habent pugnantes cum lege naturæ & decalogo. Etsi autem Baptismum administrant sine sale & sputo: tamen postea lotiones varias tanquam Baptismata adhibent certis temporibus anni, superstitione plusquam Ethnica & Iudaica. Infandos etiam concubitus cum bestiis non improbant. Si qua ergo Ecclesia est apud eos tanquam in exilio latitat. Narrant mercatores Biblia recens conuersa esse in illorum linguam, & ferri apud eos qui confessionem Augustanam amplectuntur: Vnde spes est, vt paulatim purgetur illic doctrina, & emendentur mores præsertim cùm & ipsi longiores nauigationes suscipiunt, quàm superioribus annis, & multi peregrini ad ipsos veniunt mercandi gratia. Vnde sperandum est vt paulatim adducantur Christo per pios mercatores, quorum opera Deus mirabiliter doctrinam Euangelij propagare cœpit hisce extremis temporibus.

CONTRA PAPISTAS.

Papatus breuis descriptio.

QVia infra in tertio versu dicetur de triplici statu Ecclesię in hac vita, videlicet tranquillo, turbato, & exilio: Item de notis externis, & internis proprietatibus veræ Ecclesiæ: Hanc disputationem aduersus Papistas in illum locum reiiciam, vbi ostendam formam regni Papistici ex diametro pugnare cũ forma regni Christi: doctrinã legis, Euangelij, & cultus Dei in Papatu deprauatam: Sacramenta partim mutilata, partim fœdata humanis traditionibus: noua etiam quædam inuecta contra scripturam: Cæremonias non paucas stultas, & ineptas receptas esse & præferri verbo Dei: disciplinam quoque cleri, & Ecclesiæ planè collapsam esse. Breuiter omnia plena esse execrandis superstitionibus, & idololatricis cultibus, vt nemo sine pollutione possit se illorum societati adiungere.

CONTRA EPICVREOS.

Epicureorum impietas.

EPicurei omnem tacitè apud se derident religionem: quibus Deus huius mundi per præstigias suas & dolos fascinauit corda. Dicunt non aliter gubernari populos religionis specie, quàm equos fręno & calcaribus, eùmque in vsum solummodo conducibilem esse religionem. Verùm hoc nequaquam religionis vim, & naturam tollit, sed confirmat potius. Ostendit enim à Deo esse religionis respectum humanis pectoribus insitum: vt vel sola religionis specie homines ducantur, sicuti facie virtutis & arte prudentiæ. Quòd si quis dicat sine prudentia regi cœtus hominum, & contineri non posse, quid consequitur? An ideo prudentiam esse omnino nihil: quis sic colligat? Imo potius prudentiam esse magnam ingenij humani vim, lucem, facultatem. Itaque est naturalis homini pietas, sed humana ignorantia, vt rectæ prudentiæ, aliisque artibus, & virtutibus aliquid admisceat praui, & ignorantiæ: ita & religioni quo illa in superstitionem sæpe degenerat. Proinde Cicero rectè cùm ait libro de legibus, 1. Nulla gens neque tam immansueta, neque tam fera quę non, etiamsi ignorat qualem habere Deum deceat, tamen habendum sciat. Quid dicam de domestico teste quem omnes secum circumferunt conscientia? Certè huius vis tanta est, vt vel inuitum te cogat fateri Deum esse qui velit certa obedientia coli. Hæc testatur Deum vindicem scelerum esse, etiam post hanc vitam. Plato scribit mul-

Refutatur.

Obiectio.

Responsio.

bit multos cùm bene valeant ridicula iudicare omnia quæ narrantur de inferis, verum morituros, conscientia admonente, vehementer turbari, & angi, omnia vitæ anteactæ in memoriam reuocantes.

Vis conscientiæ fert testimonium adu Epicureos.

Tanta est vis conscientiæ etiam in sceleratissimis hominibus, præsertim cùm ipsis moriendum est. Hoc sanè conscientiæ testimonium absque omni dubio iudicium Dei est qui nostris mentibus impressit religionis affectum, qui eò pertinet vt Deo iuncti beati efficiamur: in quem finem & conditi primum,& deinde redempti sumus.

Epicureorū ridiculi & detestādum effugium.

Hanc conscientiæ vim cùm non possint inficiari Epicurei, solatium miseri nescio quod quærunt ex fabula de Lazaro, quem Dominus quatriduo mortuum excitauit. Mentiuntur Lazarum rogatum ab amicis, vt statū animæ suæ cum cadauer ipsius in sepulchro iaceret, sibi narraret. Is aūt promisit, vt fabulantur, se relicturum post mortem librum, in quem omnia scriberet, quæ sibi nota essent de animarum statu post mortem. Quid multis? fingunt Lazaro mortuo librum promissum repertum esse qui cùm euolueretur, ne litera quidem vnica in eo reperta est. Ex quo colligunt, hoc est ex fabula fabulam animas vel perire cùm corporibus, vel alto sopore opprimi, vt nihil planè sentiant nedum sciant quicquam. Hoc amuleto vim conscientiæ restinguere conantur Epicurei, præsertim Papa quem dicunt huius libri custodem esse, & multi ex Cardinalibus, & Episcopis papalibus, qui non carent obsequentibus discipulis, præsertim inter eos qui vel voluptatibus, diuitiis, & honoribus huius mundi fascinati vellent animas perire cum corporibus, ne aliquando iustas suorum scelerum pœnas luerent. Sed horum ineptias validissimè confutat scriptura, in qua primum occurrit creatio animæ hominis, quæ ad Dei similitudinem creata est: qua similitudine absque omni dubio præter conformitatem cum Deo immortalitas animæ significatur: quæ non vt corpus ex puluere terræ est, sed spiraculum Dei, vt scriptura loquitur. Vnde Epistola ad Hebræos capite 12.9. discernit inter parentes carnis huius, & patrem spirituum Deum. Deinde Christus hortatur suos ne timeant eos qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt: sed eum timeant, qui cùm occiderit corpus, animam potest mittere in gehennam ignis. An non apertè innuit D. animam superesse post mortem? Sed huius status variat pro ratione personæ credētis, vel nō credētis: id quod Dominus in Lazaro, & diuite epulone manifestè ostendit. Quorum illius anima in sinu Abrahæ, huius verò in tormentis, expectant diem iudicij. Ex eo quòd dicitur Lazarus esse in sinu Abrahæ, primum significatur hoc gestu quod Lazarus fuerit per fidem filius Abrahæ. Filij enim in parentum sinibus gestari solent. Secundò, quòd Lazarus viuat, foueatur, & periucundè habeat, vt infans in sinu paterno. Tertiò, quòd sit in eodem beatitudinis statu, & loco cùm patre Abrahamo. Quartò, quòd sit mutuus quidam amor, isque summus inter se animarum quiescentium in sinu Abrahæ. Omnes enim fraterno amore copulatæ sunt.

Refutatio in qua de statu animę à corpore per mortem separatę agitur.

Sinus Abrahæ.

Hoc ipsum docet dictum Domini ad latronem, hodie, inquit, eris mecum in Paradiso, quod profectò non est animam perire aut sopiri, sed felicem esse, & suam felicitatem sentire, etsi nondum plenam gloriam sit adepta. Christus Matth. 22.32. docet Abrahæ, Isaac, & Iacob animas viuere: cùm dicit Deum Abraham, Isaac, & Iacob non esse Deum mortuorum, sed viuorum.

Quid est quod Petrus dicit Christum olim prædicasse spiritibus qui fuerunt in carcere? 1. Petr. 3. 19. Tempore Noë spiritus Christi concionabatur hominibus, quorum animas testatur Petrus nunc in carcere esse. Idem Petrus affirmat finem fidei esse salutem animarum. 1. Petr. 1. 9. Hæc profectò salus nec mors esse potest, nec altus veternus. Nec obscurum est quod Paulus ait, Philip. 1.23. Cupio migrare, & esse cum Christo. Solomon, in vltimo capite Ecclesiastis versiculo septimo, claris verbis ait; Donec reuertatur puluis in terram vnde erat, & spiritus redeat ad Deum qui dedit illum: Qui propterea ab Apostolo pater spirituum dicitur. Hebr. 12.9. Huc illud in sapientia Solomonis, capite 2.1. Iustorum animæ in manu Dei sunt, nec attingit eas cruciatus. Cum hoc congruit Psalmi 116.15. dictum, Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Et Stephanus plenus Spiritu Sancto, Domine Iesu suscipe spiritum meum Act. 7.59.

Obiectio nis Epicureorū solutio.

Porrò cùm obiiciunt vnum iudicium fore in quo reddetur merces bonis, & supplicium improbis, fatemur verum quidem hoc esse, sed non ex eo sequi animas sanctorum & impiorum mori cum corporibus, aut sopiri vsque ad extremum diem. Etsi enim animæ sanctorum in Paradiso sunt, & animæ impiorum in tormentis, sicut ex superioribus patet, tamen nec plena gloria piorum animabus, nec condignū supplicium contingit impiis ante extremum iudicium. Chrisostomus, de Abel & Noë loquens ait, *Præuenerunt nos in certaminibus, sed non præuenient in coronis. Quia vnum est definitum tempus omnium coronarum.* Augustinus multis in locis secreta receptacula describit, quibus animæ piorum contineantur, donec coronam & plenam gloriam recipiant: cùm interim reprobi pœnas luant expectantes iusti iudicij pœnam. Non igitur pugnant hæc inter se, sanctorum animas in cœlo esse cum Christo, & impiorum in tormentis, & fore vniuersale iudicium, vbi plenissima gloria reddetur piis, & æterna supplicia impiis, postquàm animæ rursus induerint corpora.

Alia obiectio, de sectis dissentientibus.

Verum cùm hisce & similibus argumentis conuincuntur Epicurei de vita animarum post mortem, non tamen quiescunt, sed pergunt quærere, & vrgent, vt sibi quidem videtur, grauiter. Iudæi, inquiunt, asseuerant ritus illos suos à Deo esse. Saraceni, maior pars humani generis, suos præferunt. Moscouitæ suam religionem vita, & sanguine tuentur. Papistæ prærogatiua & successione gaudent, vnde se quidem Catholicos, cæteros vero hæreticos appellare non erubescunt. Vos Lutherani vestram tuemini religionem, neque inter vos optimè conuenit. Quid faciendum in hac confusione opinionum? quibus assurgendum?

Respōsio.

Vanitatem Iudæorum, Saracenorum, & Moscouitarum satis ostendimus. Quantum autem ad Papistas & nos attinet, audi vtrosque, confer, perpende rationes vtrorumque, vide quinam hauriunt de fontibus saluatoris, & qui de lacunis putridis humani celebri: tum inuenies facilè verum, & rectè iudicandi facultatem. Verùm si hoc tibi molestius visum fuerit, sordesce quantum velis in tuis sordibus: quid lucri tandem sis reportaturus videris. Exitum tuum vide si placet in Psalmis 37. & 73. Quòd autem variant opinionibus multi inter nos, non euertit veritatem fundamenti quod plærique.

omnes vnanimiter tuentur. Atque hæc contra Epicureos dicta sufficiant, neque enim libuit pluribus cum porcis agere. Quare me rursus conuerto ad homines.

DE VERA ECCLESIA.

Alterũ mẽbrũ secundæ partis primi versus Psalmi 84.

QVænam est vera Ecclesia? *Tabernacula Domini zebaoth.*, vt noster Psalmus definit. Hoc est Ecclesia vera ea est quæ à Domino zebaoth est, regitur, & defenditur, quæ Dominum zebaoth audit, eíque adhæret & obtemperat, quæ Dominum zebaoth in se habitantem habet, quæ versatur in peregrinatione & migratione, tendens in patriam sequendo ducem suum Christum, hæc ita coniuncta sunt & ex primo concluduntur, vt à se inuicem diuelli non possint. Primum ergo vera Ecclesia est à Domino zebaoth. Nam ipse per verbum suum, in quo efficax est, colligit sibi ex genere humano Ecclesiam, iuxta illud, Marc.16.15.16. Ite in Mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, qui vero non crediderit condemnabitur. Nam cùm extra Ecclesiam non sit salus, verbo Euangelij euocantur homines sine distinctione nationum, & personarum è regno tenebrarum in regnum lucis, id est Ecclesiam, & recipiuntur fide, cui additur externum signum Baptismus tanquàm σύνθημα militare, quo admonentur de purgatione quæ fit per Spiritum Sanctum arcano quodam modo quemadmodum Dominus docet Iohan. 3. De sanctificatione meditanda per totam vitam, de cruce & gloria Ecclesiæ, de morte & resurrectione à mortuis, & de vero Deo qui est pater, & filius & spiritus sanctus, quem verum Deum & vnicum, recepti in Ecclesiam colere veris cultibus & hîc in terris, & post resurrectionem in omni æternitate debent. Hæc vera Ecclesia in Epistola prima Iohan. & in Symbolo Apostolico dicitur, κοινωνία ἁγίων, hoc est societas sanctorũ, id est omnium hominum qui sanctificati sunt in Christo Iesu per Spiritum sanctum.

Definitionis veræ Ecclesiæ explicatio.

Confirmatio ab exemplo Abrahami.

Hæc sanctificatio tum demum fit quando verbo Euangelij credimus, ac fiducia viua in Dominum zebaoth, hoc est in Iesum Christum recumbimus. Quòd autem hæc ratio veræ Ecclesiæ sit, pulcherrimo Abrahami patris nostri exemplo declarari potest. Is enim cùm esset in Chaldæa, audit vocem Domini, illi obtemperat, de Hur Chaldæorum & de medio idololatriæ vocatus, se à prophano mundo, sententia, voluntate, fide, obedientia erga Deum & confessione seiungit & separat. Huic rei aptissimè respondet appellatio Ecclesiæ. Nam vt Ecclesia dicebatur Græcis cœtus ciuiũ voce præconis de reliqua turba vocatus ad audiendum sententiam senatus: Ita Apostolis Ecclesia Christi dicitur cœtus hominum voce pręconum verbi euocatus è regno Satanæ, vt Christum audiat, sequatur, & se seiungat, ac separet à turba prophana, & colluuione mundi, sententia, voluntate, fide, obedientia erga Deum, & confessione.

A nomine Ecclesię.

Quicunque igitur se à prophanitate mundi seiungit, & fide Christo se adiungit cum proposito obedientiæ veræ, ciuis est Ecclesiæ & particeps omnium bonorum Christi.

Ciues Ecclesię, qui.

Etsi autem magna est imbecillitas omnium hominum, & multæ in omnibus sanctis suboriuntur flammulæ viciosorum affectuum contra quos spiritu pugnant: tamen in Ecclesia Dei manet, & sanctus existit quisquis retinet fidem, & bonam conscientiam seu bonum propositum. Nam vt vastata conscientia, naufragiũ fit fidei: ita retẽta bona conscientia retinetur & fides, qua possidemus thesaurum longè maximum, videlicet iustitiam Christi qua Deo placemus. Nec est hîc cogitandum discrimen vllum, nationum, personarum, aut sexuum. Fides enim omnes æquales facit, quo ad ius regni attinet. Tametsi autem dona sunt diuersa & dissimilia, tamen vnitati Ecclesiæ seruiunt omnia.

Vnitas ecclesiæ.

Hæc vnitas veræ Ecclesiæ ex multis, & variis gentibus collecta tanquam in vnam domum seu familiam, pulcherrimè adumbratur punico malo cui adiectum est tintinnabulũ. Sic vt enim in malo punico vno exterius cortice multa interius grana vniuntur, sic innumeros sanctæ Ecclesiæ populos vnitas fidei contegit, qui inter sese cohęrent vera charitate, etsi donis & vocationibus sint distincti. Tintinnabulum adiectum vocem prædicantium Euangelium significat, per quam colliguntur Ecclesiæ membra veluti in vnum corpus.

Ecclesiæ firmissimus status.

Hæc vera Ecclesia cùm sit tabernaculum Domini zebaoth ab eo quoque regitur & defenditur, adeo vt inferorum portæ, id est, consilia, insidiæ & oppugnationes diabolorum & hominum, non possint præualere aduersus eam. Est quidem Ecclesia pusillus grex, si maximam illam colluuionem diabolorum & hominum nequam respicis, sed immotus tamen perstat aduersus omnem vim & potestatem aduersariorum suorum. Neque enim ideo abolétur Ecclesia quia multi ciues Ecclesiæ trucidantur, & variis suppliciis afficiuntur, sed in ipsa morte triumphum agunt dum retinent fidem & confessionem. Nam mors illorum preciosa est in conspectu Domini, vt quæ aditus sit ad æternam fœlicitatem. Rectè igitur Augustinus cùm ait, *Sæculi homines infeliciter felices sunt. Martyres autem feliciter infelices erant. Erant enim ad tempus infelices, sed æternum felices.* Esaias capite 20.6. Confert Ecclesiam insulæ. Vt enim insula in mari posita, etsi sępe subortis sæuissimis tempestatibus, & procellis concutitur, persistit tamen inuicta, quia Deus mari terminũ posuit, intra quem se continebit. Sic Ecclesia variis tempestatibus impulsa secura consistet, Domino zebaoth eam defendente, & protegente, qui non permittet persecutoribus vltra persequi Ecclesiã quàm illa ferre queat, & vtile ei sit. Quoties igitur audimus tyrannos mundi Ecclesiam, & multos ex ciuibus Ecclesiæ trucidare, consolemur nos hac cogitatione, quòd Dominus zebaoth non deserat suum tabernaculum quod ipse fixit, sed illud sua diuina potentia & præsentia tueatur, ac simul precemur hunc Dominum vt non sinat nos tentari vltrà quàm ferre possimus.

Ecclesia audit vocem vnius Christi.

Hæc præterea Ecclesia, vt verbo Dei collecta est ita perpetuo illud ipsum verbum retinebit syncere sine omni corruptela. Scit solum Christum audiendum esse in ministris Euangelij. Atque hoc est quod ipse Dominus ait, Iohan.10.4.5. Oues meę vocem meam audiunt, & non nouerunt vocem alienorum. Hæc est insignis nota qua Ecclesia Christi ab aliis cœtibus distinguitur. Qua admonemur vt fugiamus pseudoChristos, & pseudoprophetas nõ secus atque diabolum ipsum. Nam diaboli semper idem scopus est, videlicet vt contempta voce Dei, ipsum audiamus. Vt enim primis nostris parentibus insidiatus est sophistica & deprauatione verbi Dei: ita perpetuo Eccles. struit insidias eadẽ via & modo. Quare imprimis nostra refert audire solã vocẽ Pastoris nostri, cõtẽpta alienorũ voce, per quos diabol' loquitur.

quitur. Cùm igitur Papistæ iubent vt se audiamus, respondeamus nobis mādari à Christo pastore nostro, vt suam solius vocem audiamus, eáque sola cōtenti simus. Hæc vox pastoris nostri in Propheticis, & Apostolicis scriptis continetur non obscurè, sed perspicuè quoad fundamentum salutis nostræ attinet. Cùm Papa iubet te sanctos inuocare, fuge tanquam à serpente qui primos nostros parentes suo mendacio coniecit in mortem. Nam pugnat cum voce pastoris nostri qui ait, Dominū Deum tuum timebis & illi soli seruies. Item, inuoca me in die tribulationis tuæ, atque ita de cæteris. Mens enim pia nunquàm quiescit, nisi hanc vocem audiuerit, & verè nouerit, hæc dicit Dominus zebaoth.

Soli Deo adhæret.

Hæc Ecclesia, quia solā vocem Domini zebaoth audit, illi quoq; soli adhæret, & obtēperat, alij alios magistros sequuntur, alij mundanis diuitiis & voluptatibus adhærent: non pauci affectuum suorum tempestatibus abripiuntur, vt non magnoperè Ecclesiam Christi curent. At Ecclesia ipsa omnes thesauros diuitiarum sibi in solo Christo possidet, cui propterea soli adhæret, & obtemperat: scit sibi à magistro suo dictum esse, Matth. 23. 8. Nolite vocari Rabbi super terram, quia magister vester vnus est Christus. Huic igitur soli adhæret iuxta vocem Ecclesiæ in Psalmo 73. 28. Mihi autem adhærere Deo bonum est, posui in Deo Domino spē meam, vt annunciem omnia opera eius. At cùm alij qui non sunt in Ecclesia Dei, cum certo damnationis suæ periculo alios sequuntur magistros, sese à Deo magis magísque alienant, vt in eodem Psalmo dicitur, versiculo 27. Ecce qui elongant se à te peribunt, & perdes omnes qui fornicantur à te. Sed quid est adhærere Domino zebaoth? Est ipsi fide desponsari, spe, confessione & obedientia iuxta verbum coniungi. Nam vt fide eum recipimus, vt sponsum nostrum charissimum, & ei adiungimur: ita spe & confessione in eo persistimus tanquàm anchoræ innixi firmissimæ. Vnde in eius laudes ferimur, omnia obedientiæ erga ipsum postponentes. Cùm igitur pij ob confessionem Euangelij coguntur sedes mutare, atque vident fortunas suas in periculum vocari, hinc petant consolationem, & non tam spectent præsentem miseriam, quàm futurum euentū eúmq; lætissimum, modò cōstanter in fide & confessione perstiterint, cogitent fore examen iustum, in quo, vt adhærentes Deo fide, & confessione, sentient veram vocem esse Psalmistæ dicentis, Mihi adhærere Deo bonum est, ita alienantes se à Deo differentia, & confessionis abnegatione, se miserrimos esse clamitabunt. Cogitent confessionem necessariam esse, iuxta illud, Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem Roman. 10. versiculo 10. Cogitent mandatum Dei esse serium, fugite idola. 1. Ioan. 5. 21.

Adhærere Deo, quid.

Vnitas ecclesiæ.

Ecclesiæ firmissimus status.

Ecclesia audit vocem vnius Christi.

Ecclesia tabernaculum & Templū Domini.

Ad hæc, quia hæc vera Ecclesia tabernaculum Domini zebaoth existit, habet profectò Dominum zebaoth in se habitantem, quare non immeritò in Scripturis templum Dei dicitur. Huc illud Pauli 1. Corinth. 3. 16. An nescitis quòd Templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem Templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Hinc ergo colligendum quanta sit gloria Ecclesiæ, & quanta puritas in ea requiratur. Quàm sanctè Deum colere deceat, & quantæ pœnæ maneant eos qui hoc Dei templum prophanauerint. Est profectò ingens Ecclesiæ gloria quòd sapientia diuina, hoc est, verbum Dei sit ei concreditum, quod exaudiatur à Deo, quod perpetuò conseruetur diuinitus, quod multis diuinis liberationibus inuicta perstiterit, quod vaticiniis & miraculis claruerit, quòd multis heroicis virtutibus excelluerit, quòd sit hæres inscripta vitæ æternæ. Quanta sit hæc gloria nemo satis admirabitur. Verùm hanc gloriam multis modis superat quòd diuina illa maiestas, Pater & Filius & Spiritus Sanctus velit cor hominis credentis sibi in Templum eligere & consecrare, illícque habitare iuxta promissionem Christi Iohann. 14. 23. Si quis diligit me sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus & mansionem apud eum faciemus. Vide quantum discrimen est inter Ecclesiam Dei, & alios cœtus. Ecclesia Dei est Templum Dei, alij cœtus reuera sunt Diabolorum habitacula. Vt ergo illo nihil iucundius, nihil purius, nihil melius, nihil sanctius: ita his nihil tristius, nihil fœdius, nihil perniciosius, nihil prophanius. Non igitur immerito Dauid cum magna admiratione canit Psalmo 87. 3. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Hæc cogitatio gloriæ Ecclesiæ merito omnes homines excitare deberet, vt se Ecclesiæ Dei adiungerent. Sed (proh dolor) tanta est cæcitas, tantus stupor humanorum cordium, quòd paucissimi huius Ecclesiæ gloria permoueantur, & plurimi voluptatibus, deliciis, diuitiis & honoribus veluti inescati, ad huius gloriæ splendorem cæcutiant.

Ecclesiæ gloria.

Quanta requiratur in Ecclesia puritas ex eo patet quòd sit & dicatur Templum Dei sanctum. Vt enim Templum manu factum, Deóque dicatum, ab idolis & quauis immundicie purum esse oportet, vt in eo conueniatur ad purè colendum Deum ex fide iuxta Dei verbum, qua de causa Christus eiecit ementes & vendentes è Templo Ierosolymitano, dicens Marc. 11. 17. Domus mea, domus orationis vocabitur: ita quilibet Christianus vt sit templum Dei sanctum, debet segregari à prophanitate gentium, vt nullus sit in illo locus idolorum aut immundiciæ, vt omnes vires animi & corporis consentiant in vero Dei cultu & syncera animi affectione erga Deum. Breuiter vt in vera pœnitentia se prosternat coram Deo, fiducia promissionis gratuitæ se erigat, atque ita piè per mortificationem carnis, & viuificationem spiritus quotidie pergat, donec ad metam peruenerit. Etsi autem nemo purus omnino à peccato esse poterit in hac vita, vt supra quoque attigi, tamen quisquis retinet fidem & bonam conscientiam purus & sanctus coram Deo censetur, idque duplici modo. Primò imputatione sanctitatis Christi, deinde inchoatione obedientiæ, vnde fit, vt respectu impiorum & impœnitentium, pij coram Deo habentur sanctissimi, & purissimi, & planè absque omni macula, & ruga perfecti. Nam Deus reliquias peccati non illis imputat, sed eos intuetur vt sunt vestiti & ornati iustitia filij sui Iesu Christi.

Quāta puritas requiratur ab Ecclesia.

Pij sunt puri & sancti duplici modo.

Iam cùm Ecclesia sit Templum Dei sanctum, necessariò cultus Deo in eo præstandus est, ísque purus & sanctus. Est autem cultus Dei opus diuinitus præceptum, factum ex fide in gloriam Dei principaliter. Vt igitur hic cultus sit purus & sanctus: requiritur primùm vt opus cultus sit sanctum, hoc est diuino verbo præscriptum, nullis infectum vel humanis vel Diabolicis additamentis. Ita enim Dominus apud Ezechielem cap. 20. 18. ait, In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum. Quod autem opera ab hominibus imperata non sint cultus per se, docet Esaias cùm ait,

De cultu Dei in Ecclesia, quæ est eius templū.

Opus sit sanctum.

capite 29.13. Fruſtrà me colunt docentes doctrinas
mandata hominum,& Paulus manifeſtè damnat o-
mnes ἐθελοθρησκείας. Coloſſ. 2.23. Hinc ergo immo-
tam regulam concludamus. Nullus cultus Deo
acceptus eſt, niſi quem ipſe ordinat & nobis ſuo
verbo commendat. Deinde ad purum & ſanctum

2.Animus operantis ſit purus.

cultum requiritur vt animus operantis (mens &
conſcientia) ſit purus & ſanctus. Nam cùm ani-
mus eſt impurus, abominabile coram Deo eſt,
quidquid feceris, quantumuis in ſpeciem ſanctiſ-
ſimum videatur opus exactum lege diuina, & quan-
tumuis eius vſus maximus ſit inter homines iuxta
illud ad Tit.1.15. Omnia quidem pura puris, con
taminatis verò & infidelibus nihil purum, ſed pol-
luta eſt eorum & mens & conſcientia, Deum pro-
fitentur ſe cognoſcere, ſed operibus negant, vt qui
ſunt abominabiles & contumaces, & ad omne o-
pus bonum reprobi. Quòd autem mens hominis
pura reddatur fide manifeſtum eſt. Nam fide, vt
ait Apoſtolus purificantur corda, non quòd ea vis
ſit fidei, ſed quia fide applicatur ſanguis Chriſti
cuius aſperſione purificantur conſcientiæ noſtræ
à mortuis operibus. Tertiò, requiritur ad puri &

3.Finis operis ſit Sanctus.

Sancti cultus Dei rationem, vt finis operis ſit ſan-
ctus & purus, videlicet cùm ſine omni hypocriſi,
ſimplici corde proponis tibi gloriam Dei, id eſt,
ſi ideo facias quod facis, quia hoc Deus præcepit
tibi, quem cupis mente, affectu, voluntate & tota
vita glorificare. Opus ſic factum eſt cultus Dei
purus & ſanctus. Et tametſi opus ipſum ſæpe ex-
ternum eſt, & humile in oculis hominum: Tamen
ſpiritualis Dei cultus eſt quia non eſt opus carnis
ſed Spiritus, qui ſibi propoſitam habet gloriam
Dei. Quod autem non ſint euaſuri pœnam qui
Templum hoc Dei Sanctum violauerint, oſtendit
hæc comminatio Apoſtolica, Corinth.3.17. Si quis
violat Templum Dei deſtruet ipſum Deus. Violatur

Quib. modis templum Dei violatur.

autem hoc Templum, idolis, & immundicie, hoc
eſt, erronea doctrina, ſuperſtitioſis cultibus, ſchiſ-
mate, morum improbitate, atque prophanitate,
qui vnius horum reus fuerit, Templum Dei vio-
lat. Quid ergo dicemus de Papa qui doctrinam E-
uangelij obruit ſomniis Monachorum: qui infini-
tas ſuperſtitiones inuehit in Eccleſiam qui ſecta
rum monaſticarum multitudine ſcindit Eccleſiæ
vnitatem, qui laxata diſciplina cleri ad monſtro-
ſas libidines conniuet, atque adeo aliis exemplum
eſt omnis impuritatis.

Eccleſ. eſt tabernaculū Dei: & quæ doctrina inde eliciēda eſt.

Cùm Eccleſia tabernaculorum nomine ſignifi-
catur, admonemur profecto de ipſius peregrinatio-
ne & migratione ab vno loco in alium, donec in
veram patriam venerit. Vt enim caſtrenſia taber-
nacula huc & illuc transferuntur: ita Eccleſia Dei
in hac vita, non habet tranquillam & firmam ſe-
dem, ſed ſubinde ſedes mutare cogitur. Hæc pe-
regrinatio, qua quidem omnis homo, vt ait, Augu-
ſtinus, in hac vita peregrinus exiſtit, admonet nos
peccati quod huius peregrinationis cauſa eſt. Nam
propter peccatum eiecti ſumus cùm noſtris primis
parentibus à Paradiſo in terram in qua peregrina-
mur, tranſlati proinde ſumus à Ieruſalem, id eſt, vi-
ſione & fruitione pacis, in Babyloniam, id eſt, in con
fuſionem & exilium, in quo peregrè oberramus.
Etſi autem omnes peregrini ſumus, tamen non eſt
omnium eadem conditio. Sunt enim quidam ex

Duo genera peregrinorum.

tra viam in patriam, quidam in recta via. Nam qui
non credit, nec in patria eſt, nec in via. Qui autem
peregrinatur, & per fidem ambulat, nondum eſt in
patria, ſed iam eſt in via. Atque hoc eſt quod Apo-
ſtolus ait, Hebr.13.14. Non habemus hîc manentem
ciuitatem, ſed futuram inquirimus. Vt igitur eos,
qui ſubinde mutant loca in peregrinationibus o-
portet multa tædia deuorare & multas experiri in-
iurias: ita Eccleſia Dei in hoc mundo non erit alie-
na ab inſidiis, & iniuriis hominum, & Diabolorum
donec in his vmbroſis huius vitæ vallibus oberra-
uerit. Cautè igitur verſandum eſt in hac peregrina-

Quæ pericula cauēda.

tione, & cauendæ ſunt inſidiæ doctrinæ, prophani-
tas morum, admiratio nouitatis, ne illecebris mun-
di capti obliuiſcamur patriæ, eámque exilio poſt-
ponamus, ſicuti multi fecerunt ex iis qui olim ab-
ducti in exilium Babylonicum, vnde poſtea in pa-
triam redire contempſerunt. In omnibus duris &
aduerſis conſolemur nos ſpe reditus in patriam, &
tametſi corpore hîc peregrinamur, animo tamen ſi-
mus in cœlo apud Ducem noſtrum, & vt Paulus ad-
monet Phil.3.20. πολίτευμα noſtrum ſit in cœlo vnde
expectamus ſeruatorem Ieſum Chriſtum, & ſcia-
mus Eccleſiam in hac peregrinatione prouidentia
Dei regi, illi proſpici diuinitus, ne furoribus diabo-
lorum & hominum obruta pereat. Quemadmodum
enim Deus tabernaculis ſui populi adfuit in deſer-
to, populúmque ſuum miraculoſè aluit & defendit:
ita Chriſtus dux noſter perpetuò ſuæ Eccleſiæ ade-
rit iuxta ipſius promiſſionem, Ero vobiſcum vſque
ad conſummationem ſæculi. Mat.28.20.

Dux huius peregrinationis Chriſtus.

Porrò cùm Eccleſia in peregrinatione, & tendat
in terram patriam, hoc eſt in cœleſtem Ieuſalem, o-
portet vt in hac difficili peregrinatione rectà ſuum
ducem ſequatur, vt eius ductu tandem perueniat fe-
liciter quò tendit. Vt enim dux populi Dei Moſes
Iſraelitas ex Ægypto per mare rubrum eduxit, &
poſt illum Ioſua populum in terram promiſſam in-
troduxit: Sic ſolus Ieſus Chriſtus Eccleſiam ſuam
in cœleſtem patriam eſt introducturus, quemadmo-

Hic nobis eſt Via, Veritas & Vita.

dum ipſe de ſe teſtatur, cùm ait, Ioan.14.6. Ego ſum
Via, Veritas, & Vita. Etſi autem Auguſtinus hoc
dictum Domini concinnè interpretari videtur cùm
ait, *Via non errans, Veritas non fallens, Vita non deficiēs.*
Via exemplo, Veritas in promiſſo, Vita in præmio: tamē
quia vberrimam doctrinam & conſolationem con-
tinet hæc aſſeueratio eam paulò clarius & copioſius
explanabo. Sunt autem tria hæc accuratè diſtinguen
da, Via, Veritas, Vita, quibus primùm ſignificatur
in genere quòd Chriſtus ſolus ſit initium, medium,
& conſummatio noſtræ ſalutis, & beatitudinis ad
quam tendimus. Proinde nec opera præcedentia fi-
dem, nec cum fide coniuncta, nec fidem conſequen-
tia ſunt merita ſalutis & beatitudinis. Deinde in ſpe
cie modus ex Scripturis colligendus eſt, videlicet
quomodò Chriſtus ſit Via, quomodo Veritas, quo-

1. Eſt Via.

modo Vita. Quomodo ergo Via eſt Chriſtus? Et do-

Doctrina.

ctrina, & merito, & exemplo. Doctrina quidem, do-
cendo nos ſalutaria iuxta illud Ioan.1.18. Deum ne-
mo vidit vnquā, filius vnigenitus qui eſt in ſinu pa-
tris enarrabit nobis. 1.Cor.1.30. factus eſt nobis ſa-
pientia à Deo. Hic enim æternus Dei filius ſemper
adfuit Eccleſiæ, & Spiritu ſuo Prophetas, vt Petrus
teſtatur, de ſeipſo inſtruxit. Proinde qui in doctrina
Chriſti manet, in via ſalutis manet. Qui à doctrina
Chriſti aberrat in viam gehennæ incurrit. Sit igitur
vnicum noſtrum ſtudium ſynceritatem doctrinæ
Euangelij complecti & tueri, poſthabitis omnibus
periculis, vitæ & fortunarum. Sciamus veracem eſſe
qui dicit, Qui perdiderit animam ſuam propter me
& Euangelium, ſaluam facit eam.

Meritò.

Quomodo eſt via merito? Quia ipſe ſolus
obedientia crucis à peccatis nos expiat, & o-
bedientiam ſuam qua legem impleuit imputat, vt
iuſti cēſeamur corā Deo, ac ſi nos ipſi legē impleuiſ-
ſemus.

ſemus. Atque hoc eſt quod Paulus ait, Rom.10.4. Chriſtus eſt impletio legis in iuſtitiam omni credenti, hoc eſt, Omnis qui credit, habet quod lex requirit, nempe iuſtitiam à Chriſto quidem præſtitam, ſed ſibi ex gratia imputatam, id quod Apoſtolus per collationem copioſè explicat Ro.5.16. vbi ſummam ſententiæ hiſce verbis complexus eſt. Sicuti per inobedientiã vnius hominis peccatores cõſtituti ſunt multi: ita per obedientiam vnius, iuſti conſtituentur multi. Et Auguſtinus ait in eandem ſententiam, *Delicta noſtra ſua delicta fecit, vt iuſtitiam ſuam noſtram iuſtitiam faceret.* Huius meriti Chriſti verè fiunt participes qui ſua peccata agnoſcunt, & deplorant, & cõiungunt in vera conuerſione ad miſericordiã Dei quam promiſcuè omnibus offert Euangelium credẽtibus. Nã credens expiatur à peccatis virtute ſacrificij Chriſti, donatur iuſtitia Chriſti, & acceptatur gratis ad vitam æternã, hoc eſt, vt vno verbo dicã, iuſtificatur. Nihil enim aliud eſt iuſtificatio quàm credentis hominis abſolutio à peccato, imputatio iuſtitię Chriſti, & acceptatio gratuita ad vitam æternam propter Chriſtũ. Quicunque autem huic Chriſti merito ſuũ aſſuit, tãquam iuſtificationis vel partem, vel cauſam, vel complementum, à via ſalutis deflectit, iuxta illud Pauli ad Rõ.10.3. Ignorantes iuſtitiam Dei & ſuam quærentes ſtatuere, iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti. Finis enim legis Chriſtus in iuſtitiam omni credenti. Proinde maneamus in via meriti Chriſti, ne cum incredulis Iudęis & impiis Papiſtis iuſtitia & ſalute excidamus.

Exemplo. Quomodo eſt via exemplo? Seipſum ſtatuendo pietatis normam, iuxta illud. Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum feci vobis, & vos faciatis. Item diligite vos inuicẽ ſicut ego dilexi vos. Ego ſum lux mundi, qui ſequitur me nõ ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ. Ioan.10.14.16.&c. Sequitur autem Chriſtum qui & doctrinam ipſius amplectitur, & merito ipſius nititur, & exemplum Chriſti tanquam lumen vitæ ſibi proponit. Doctrina proinde mentem illuminat Chriſtus, vt patrem monſtret. Merito iuſtificat. Exemplo vitæ normam præſcribit, vt iuſtiſſimè vnica via ſalutis, & beatitudinis dici mereatur.

2. Eſt veritas. Quomodo Chriſtus Veritas eſt? Completione Prophetiarum, conſtantia promiſſorũ, & verę libertatis donatione. *Completione prophetiarũ.* Primùm enim cõpleta ſunt in ipſo omnia Prophetarum vaticinia & figuræ veteris teſtamenti. Iuxta illud Iohan.1.17. Lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt. Hoc eſt quæ Moſes figuris adumbrauit, Chriſtus veritate compleuit. *Conſtãtia promiſſorum.* Deinde conſtanter ſuas promiſſiones ſeruat, vnde ἀληθής dicitur, promiſit ſe adfuturum Eccleſiæ, & ſuam præſentiam teſtatur mirabili Eccleſię conſeruatione in tot furoribus Diabolorum & hominum. Promiſit fore vt portæ inferorum non ſint præualituræ aduerſus Eccleſiam, quam promiſſionẽ conſtanter ſeruat. *Libertatis donatione.* Veritas quoque eſt vera libertatis donatione. Huc illud dictũ Domini, Ioh.8.31. Si vos manſeritis in ſermone meo, cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos. Hoc eſt, ex ſeruis peccati vos liberos Dei filios faciet, vt peccatum amplius in vos nullum habeat ius. Atq; hoc eſt quod in eodem ca.v.36. dicitur. Si filius vos liberauit, verè liberi eritis. Liberat autẽ filius cùm homine ſuo ſpiritu donet, iuxta illud, Vbi Spiritus Domini, ibi libertas. 2. Cor.3.17.

3. Eſt vita. Regenerando. Quomodo Chriſtus vita eſt? Regenerando, ſanctificando, & glorificando. Regenerando quidem, quia per Spiritum ſuum nos regenerat in nouos homines. Nam cum credimus, naſcimur Filij Dei arcano quodã afflatu, & operatione Spiritus Chriſti, iuxta illud Ioh.1.12. Dedit ἐξουσίαν vt filii Dei fierent qui credunt in nomen eius. ἐξουσία hoc in loco non tam poteſtatem quàm dignitatem ſignificat. quare Nonnus rectiſſimè reddidit οὐράνιον τιμήν, id eſt, Cœleſtem honorem ſeu dignitatem. Quomodo autem fiat hæc noua Spiritualis natiuitas docet Chriſtus Ioh.3.8. cùm ait. Ventus quò vult ſpirat, & ſonũ eius audis, ſed neſcis vnde veniat, aut quò vadat: Ita eſt omnis qui genitus eſt à Spiritu, Hoc eſt. Vt venti ratio non percipitur, niſi ex ſpiratione & ſono: ita regeneratio noſtri fit occulto modo cùm credimus, ſed percipitur ex vi & effectu Spiritus Sancti in homine regenito. Huius nouæ regenerationis efficax ſymbolum eſt Baptiſmus. Porro hic cogitanda eſt collatio inter vitã naturæ & vitã gratiæ, vt magis excitemur ad amorem vitæ gratiæ. Vita naturæ, exiguæ menſuræ dimenſione continetur, ſed vita gratiæ eſt immortalitatis inchoatio. Vt imago figuras & non res habet: ita præſens vitã nihil habet perpetuum, nihil ſtabile. Vnde Paulus ait, 1. Cor.7.31. Præterit figura huius ſeculi, habet enim præſens vita celerrimas mutationes. Verum vita gratiæ qua filij Dei ſumus, res habet manentes perpetuas & ſtabiles. Præſens vita naturæ dicitur, ſed vitam gratiæ Dei vitã eſſe teſtatur Apoſtolus, præſens vita excluſa eſt è Paradiſo, at vita gratiæ ingreſſa eſt in ſpirituale Paradiſum, quare de nouo cauendæ ſunt inſidiæ, ne rurſus à ſerpente antiquo decepti Paradiſo excludamur. *Sanctificando.* Deinde Chriſtus eſt vita ſanctificando, nam regeniti in dies magis magiſque virtute mortis & reſurrectionis Chriſti mortificantur carne, & viuificantur Spiritu. Sic enim docet Apoſtolus Rom.6.3. cùm ait. An ignoratis quòd quicunque Baptiſati in Chriſtum Ieſum, in mortem eius Baptiſati ſumus. Conſepulti igitur cùm eo ſumus per Baptiſma in mortem, vt quemadmodũ excitatus eſt Chriſtus ex mortuis in gloriam Patris, ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Quòd igitur mortificatur in nobis caro, virtute fit mortis Chriſti: quod viuificatur Spiritus, efficacia fit reſurrectionis Chriſti. Hæc mortificatio & viuificatio partes ſunt ſanctificationis, ad quam nos vocatos eſſe teſtatur Apoſtolus, 1. Theſſ.4.3. Hæc ſanctificatio ſeu ſeparatio hominis à prophanitate gentium, per mortificationem carnis, & coniunctio eiuſdem cum Deo per viuificationem Spiritus eſt renouatio ſeu reparatio imaginis Dei in homine. Quare vt imago Cæſaris in nummo monet quid debeatur Cæſari: ita hæc Dei imagò monet quid homo hanc Dei imaginem gerẽs debeat Deo. *Glorificando.* Poſtremo dicitur vita glorificando. Nã ſua potentia nos excitabit, & excitatos donabit immortalitatis gloria. Nam Chriſti beneficium vtrũq; eſt, videlicet, excitatio mortuorum, & donatio æternæ vitæ, in qua ipſi conformes erimus in omni æternitate. Hæc conformitas Eccleſię cum Chriſto, quæ eſt coniunctio, & vnio ipſius cũ Deo, eſt perfecta hominis beatitudo, atq; adeo finis hominis. Nã ſi finis hominis eſt quod perfectũ hominem, & beatum reddit, ita vt nihil illi deſit, nihil deficiat, & ea de cauſa nominatur finis, quia ad vltimum & perfectiſſimum pertinet, profectò ſtatus hominis perfectiſſimus in æterna vita, erit illa cum Chriſto conformitas, in quo homo acquieſcet in omni æternitate beatus. Cùm in hunc finem Deus condiderit hominem, vult abſque omni dubio omnem hominem, hunc finem conſequi, iuxta illud, Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & quia vult finem, vult etiam media ad finem. Quare Apoſtolus addit, Deus vult omnes ad agnitionem veritatis veni-

re. Nam sine hoc medio nemo finem assequi potest. Cùm igitur huic fini destinatur ministerium Euangelij, quis non videt quàm sit necessarium, quàm diuinum, quàm amabile? Hunc finem qui sibi verè proponit, non facilè absterrebitur à confessione vllis tyrannorum minis, & persecutionibus. Hęc de vera Ecclesia dicta sufficiant. In tertium versum dicetur volẽte Deo de triplici Ecclesiæ statu, videlicet iusto, turbato, & exilio. Itẽ de notis internis & externis veræ Ecclesiæ. In sextum versum de cruce & consolatione Ecclesiæ sub cruce.

Tertiæ partis 1. versiculi expositio.

Sequitur quod tertio loco proposui, cur videlicet Ecclesia adeo sit dilecta & amabilis Domino zebaoth. Huius amoris causa non in nobis fundatur, sed in ipso Domino zebaoth, quemadmodum Paulus Ephesiis scribens ait, cap. 1. 6. Dilexit nos in dilecto, & Deus Pater hanc vocẽ sonat de cœlo, Hic est filius meus dilectus in quo mihi cõplacui, Matt. 3. 17. Omnis ergo qui in Christo est per fidẽ dilectus est Deo, & amabilis efficitur communicata sibi bonitate, id est, iustitia, & pulchritudine, id est, sanctitate Christi. Nam hæc duo, bonitas & pulchritudo, alliciunt animos in amorem sui. Dilecta proinde Deo est Ecclesia in dilecto, hoc est, propter societatem quam habet ecclesia cum Christo. Vt autem intelligatur qualis nam sit illa societas cum Christo, ob quam Ecclesia Deo redditur adeò amabilis, tenendi sunt gradus societatis hominum cum Christo Deo & homine.

Cur Ecclesia amatur à Deo.

Duplex societas hominum cum Christo.

Est autem in vniuersum duplex societas hominum cum Christo. Vna non salutaris. Salutaris altera.

1. Non salutaris: cuius sunt 3. modi.

Non salutaris societatis modi sunt tres. *Primus*, naturæ tantum, qua videlicet cõiungũtur homines cũ Christo sola naturæ humanæ communione, vt gentes omnes ignaræ Christi, Iudæi infideles, & Turcæ. *Secundus*, naturæ & externæ professionis tantùm: Cùm vltra societatem naturalẽ accedit professio religionis Christianæ externa, huiusmodi est impiorũ qui se Christianos simulant. *Tertius* est naturę externæ professionis, & Sacramentalis tantum. Hęc societas hypocritarum est, qui laruam sanctitatis habent sine viua in Christum fiducia.

2. Salutaris: cuius sunt tres modi.

Salutaris societas cum Christo est qua homines sociantur Christo communicato spiritu, & applicatis beneficiis mediatoris, & huius sunt tres modi. *Primus*, naturæ & internæ coniunctionis tantum. Hac coniuncti sunt Christo, qui in Christum credũt, sed latent, vt multi in Turcia & Papatu. *Secundus* est naturæ, internæ coniunctionis, & professionis externæ tãtum: talis fuit Cornelij ante susceptum baptismũ. *Tertius* est naturæ, internæ coniunctionis, externæ professionis & sacramentalis simul. Hic perfectissimus est, qualis est piorũ in Ecclesiis bene constitutis.

Hæc societas Ecclesię cum Christo facit vt sit Domino zebaoth longè dilectissima. Quare non immerito Dauid per admiratione canit. Quàm dilecta tabernacula tua Domine zebaoth! & Balaã Num. 24. 5. Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel! Vt valles nemorosę, sicut horti iuxta fluuium, vt tabernacula quę fixit Deus & non homo. Cùm enim Propheta externa illa tabernacula oculis corporeis intueretur, Prophetico Spiritu contemplatus est pulchritudinẽ Ecclesiæ Christi quæ verè pulchra & amabilis Deo est, propter coniũctionem sui cum Christo, in quo omnes qui credũt, & iusti, & sancti, & Deo dilecti sunt, abundantes spiritualibus bonis, & expectantes beatam hęreditatem, cuius nunc certissimum arrabonem habent spiritum sanctum.

Doctrina.

Cùm hæc societas cũ Deo in Christo, & per Christum, sit finis bonorum, atque adeò summum bonũ hominis, par est vt illud in summo pretio habeamus: atque adeò anteponamus omnibus rebus mundi, quantumuis pretiosis & charis. Hîc ergo requiritur summa cautio, ne vel nostra culpa, vel aliena amittamus illud. Nostra culpa amittitur quando segnescimus, vel in lectione, & meditatione verbi, vel in exercitiis pietatis, vt in inuocatione, gratiarũ actione, vsu sacramẽtorum, &c. Tum enim paulatim spiritus fidei extinguitur, & homo hac societate excidit turpiter. Aliena culpa amittitur quando vel sophistica, vel hypocrisi, vel tyrannide, vel peruersitate multitudinis vel scandalis quibusuis victi abiicimus confessionem, & huius diuinæ societatis vinculũ rũpimus, atque potius multos malos imitari quàm paucos bonos proponimus. Cogitetur igitur periculum amissionis huius tanti boni. Multi enim fuerũt, qui cùm hanc societatem non ea cura qua decebat tuerentur, prorsus ea exciderũt, & nunquã ad eam reuersi sunt. Vt Cain, Iudas, Saul. Cogitetur quàm tristis sit societas hominis cum Diabolo cui ęternę pœnę propositæ sunt. Ex his intelligi potest cur Dauid tanto desiderio tabernaculorum Domini Zebaoth teneatur, quemadmodum in secundo versu sequitur.

2 *Concupiscit & deficit anima mea in atria Domini, cor meum & caro mea exultauerunt in Deo viuo.*

De affecta Ecclesiæ erga deũ.

Quo affectu Ecclesiam erga Deum esse oporteat: docetur hoc versu. Hic enim Dauid suo exemplo docet, quàm ardenter expetere deceat societatem cum Ecclesia Dei, vt vera & spirituali exultatione in Deo viuo exultemus. Vide pulcherrimum ordinem causæ, effectus, & finis. Primus versus summum bonum nobis proponit, videlicet societatẽ cũ Deo ipso, hic secundus summi boni cupiditatem in illustri exẽplo nobis commendat. Natura enim ita cõparati sumus, vt ad bonum cognitum prona mente rapiamur, & ad summum bonum summo impetu feramur, quò illo frui liceat, quæ fruitio finis est & cognitionis & cupiditatis. In Ps. 119. sępe hoc ingens desiderium indicat psalmista cùm ait, In via testimoniorum tuorũ delectatus sum, sicut super omnes diuitias. Itẽ, testimonia tua gaudium meum. Item contrita est anima mea præ desiderio erga præcepta tua omni tempore. Item, oculi mei deficiunt in salutare tuum, & in eloquium iustitiæ tuę. Hoc Psal. 42. 1. pulcherrima pictura exprimit cùm ait, Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum, Deum viuum. Quando veniam & videbo faciem Dei? Sicut igitur ceruus, in venatione fugiens infestatus canibus, longóque cursu & siti fatigatus, auidissimè appetit viuos latices: ita animus Dauidis cùm iam in exilio esset, auidissimè expetiit societatem cum Ecclesia Dei, in qua sonabat verbum, fiebant preces, & sacrificia. Nam fons ille viuus est verbum Dei vnde vera vita, & viuæ consolationes hauriũtur. Ex cisternis humanis nulla nec vita, nec solida consolatio peti potest. Attẽdamus igitur diligenter ordinem. Primum enim notitia præcedit: ignoti enim, vt rectè dicitur, nulla cupido. Deinde ex notitia concupiscentia nascitur, quæ non est carnis, sed Spiritus seu fidei. Tertio hæc concupiscentia mediis idoneis fertur ad finem acquirendum, possidendum, retinendum, & fruendum. Hîc vnusquisque examinet cor suum, tãquam ad regulam seu amussim minimè fallacem, an tali desiderio, quale hîc describitur ardeat nec ne, quòd si senserit se non ardere hoc sancto desiderio societatis Ecclesiæ, quę est summum bonũ, lux quędam intus deficit, hoc est, nõ rectè intelligit quàm sit amabilis

Ordo Psalmi.

Doctrina.

amabilis illa ſocietas ſanctorũ in Deo & inter ſe. Lumen igitur quærat quò mens illuſtrari poſſit, & cordis deſideriũ excitari, & fugiat tenebras ignorantiæ & malitiæ. At ſi ſenſerit hoc ardens deſideriũ, Spiritu ſancto ſe moueri ſtatuat, & hoc deſiderium meditatione verbi & precatione ardenti in ſe excitet, quò magis magiſque ardeat, & ſolus ille deſideretur qui ſolus deſiderium implere poteſt vt ita ad proprij fontis originem omnis, quam accepimus gratia reuertatur.

De cupiditate ſeu deſiderio. piorum.

Cupiditas ſiquidem homini naturaliter ineſt, vt quod bonum ſibi eſſe credit expetat, ſequaturque, adeptus verò retineat & conſeruet. Bonũ autem hominis verũ & ſolidũ eſt Deus ipſe, itaque vſque ad Deũ concupiſcendum ſe extendit, qui quoniã eſt immenſus, fit vt etiam cupiditatis noſtræ laxitas ſit immenſa, nec re alia expleri queat præterquàm Deo ipſo, ibi demũ ſiſtit & quieſcit. Hęc cupiditas etſi in omni homine ineſſe deberet: tamen in iis tantùm pura eſt, & ſancta, quorũ corda luce Dei illuſtrata ſunt, & purgati affectus. huic ſanctæ cupiditati cura quædam, & ſolicitudo Spiritus adeſt, vt & aſſequamur quod concupiſcimus, & vt retineamus, metus, cautio, & fortitudo animi aduerſus inuadentia nocumenta.

Deliquiũ animi in piis viris quale.

Sed quid eſt quod dicit? *Concupiſcit & deficit?* Hic defectus non eſt ceſſantis, ſed anhelantis. Nõ eſt ſegneſcentis, ſed ardentis. Nunquã enim ita expleri poteſt hæc ſancta cupiditas in hac vita, quin ſitiat adhuc fontem vitæ. Semper enim hæc Eccleſiæ vox erit, Iſ. 12.2. &c. Ecce Deus ſaluator meus, confidam & non timebo, quia fortitudo mea & laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem. Haurietis aquas de fontibus ſaluatoris, & dicetis in illa die, Confitemini Domino & inuocate nomen eius. Atque ideo ſubiungit pſalmiſta. *Cor meum & caro mea exultauerunt in Deo viuo.* Quid? an nõ cor hominis peruerſum eſt ab initio? An non caro contaminata? Cor hominis ante regeneratione͂ eſt peruerſum, lapideũ & durũ id eſt inobediens, vt non cedat monitis diuinis. Caro ſimiliter ante regeneratione͂ eſt officina omnis generis malorũ affectuũ, quibus ſuppeditat inſtrumenta ad quæuis ſcelera perpetrãda. Quàm autem hæc ſint vera, duobus teſtimoniis ſcripturæ clarũ faciã. Quorũ prius docebit quales reuera ſimus ſine regenerationis gratia, poſterius huius rei cauſas aſſignabit.

Status hominis ante regenerationem

Quales aute͂ ſimus docet Pau. ex pſalmo Rõ. 3.11. &c. cùm ait. Non eſt iuſtus quiſquã, non eſt intelligens, Non eſt requirens Deũ, omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonũ. Ratio autem cur tales ſimus exprimitur ad Ephe. 4.17. Teſtificor, inquit, in Domino, vt iã non ambuletis ſicut gentes ambulant in vanitate cordis eorum, tenebris obſcuratũ habentes intellectũ, alienati à vita Dei per ignorantiã quæ eſt in ipſis, propter obdurationem cordis eorũ. Cordis obduratione͂ vocat extremũ ſtuporem, videlicet quod non tangantur homines ſenſu ſuorũ ſcelerũ, nec aſpirent ad meliora.

Poſt regeneratione͂

Verum poſt regeneratione͂ cũ manu Dei reformatũ eſt cor, hoc eſt, nouum à Deo creatũ, & purgatũ fide, iuxta illud Dauidis, Pſ. 51.12. Cor mundũ crea in me Deus, & Spiritũ rectũ innoua in viſceribus meis, fit carneum, id eſt, molle ſeu obediens, & cedit monitis diuinis, fit affectuũ nouorum ſedes, & imprimis timoris Dei, & lętitiæ ſeu exultationis. Vnde in Pſ. 2.11. dicitur, Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Timor hic eſt filialis, ſanctus, & purus. Exultatio verò Spiritus. Vbi autem hunc in modum dilatatur cor & exultat, iſta dilatatio, & exultatio in totũ corpus veluti diffunditur. Nã cùm cor principiũ ſit virtutis vitalis, ex quo in modum fiſtularum multiplices venæ per omne corpus calidũ Spiritũ feruentemque diffundunt, non mirũ eſt, illo dilatato, vt ſit in gaudio ad amplectendũ obiectũ, ſpiritus vitales ſubtiliores diffundi per corpus totum, vnde in corpore lætitiæ ſigna apparent. Nam, vt contracto corde, & retento ſpiritu vitali, vt fit in mœſticia, reliquũ totum corpus malè afficitur (vnde illud, Pſ. 6.3.4. Anima mea turbata eſt, turbata ſunt omnia oſſa mea) Ita dilatato corde, & diffuſis ſpiritibus, exhilaratur totum corpus. Vnde Solomõ, Prou. 17.22. Cor lætum pro medicina eſt, Spiritus triſtis exſiccat oſſa.

Cor & caro quid ſignificet.

Porrò quia cordis & carnis vocabula non eodem modo accipiuntur in ſcripturis, placet eorum ſignificata huc aſſcribere. Nam cum variè accipiuntur vocabula. ea ſignificatio ſemper eligenda eſt, quam ſententia & loci periſtaſis poſtulat.

Cordis tria ſignificata.

Cor igitur tribus modis in ſcriptura accipitur. Primum enim propriè vt eſt vnum ex viſceribus illudq; nobiliſsimum vt quod ſit vitæ principium, & fons primùm viuens, & vltimùm moriens. Vis enim vitalis, vt ait Auguſtinus, eſt in corde, quæ ad temperandum feruore͂ cordis, aërem hauriendo atque reddendo, & vitã & ſalutem toti corpori tribuit. Aëre namque puro, ſanguine͂ purificatum per totũ corpus impellit per venas pulſatiles quæ arteriæ vocantur. Secundò, accipitur metonymicῶs. Nã quoniã cor animæ receptaculum eſt, accipitur pro ipſa anima, pro eius proprietatibus & motibus, vt ſunt ratio, voluntas, cognitio, ingeniũ, conſilium, prude͂tia. Vnde cordati homines dicũtur, qui ingenio, prudentia, & me͂te valent. Tertiò, accipitur metaphoricôs pro medio cuiuſque rei, item pro abſtruſo & arcano. Siue igitur ſubſtantiã cordis, ſiue inhabitante͂ mente͂, ſiue naturales proprietates eius ſpectes, Deũ autorem habet, à quo profectò nihil mali conditum eſt cùm ſit optimus. Verùm aberrantes motus in corde vitioſi ſunt, qui non Deũ autore͂ habent, ſed voluntariã hominis defectione͂ à Deo. Deus Sapientiſſimus ita condidit homines, vt haberent facultate͂ quærendi neceſſaria, virtute͂ appetendi eade͂, & vim tuendi ſuum ſtatum.

Quomodo cor hominis ſit & fiat malum.

Vnde ſunt tres illæ virtutes λογιστικὴ, ἐπιθυμητικὴ, & θυμικὴ quæ ſanè virtutes per ſe & ſui creatione bonæ ſunt: ſed ex accedente morbo factæ ſunt malæ: vnde cor hominis & peruerſum & malum ſæpiſſime in ſcripturis dicitur, id quod ſanè hoc modo fit. Primũ, quando cor hominis falſa & erronea doctrina inficitur. Secundo, cùm deſtituitur vera cognitione. Tertiò, cum affectibus turbatur impuris. Quartò, cùm aſſentitur peccato, & eius concupiſce͂tiis obſequitur, impurum eſt & grauiſſimis veluti morbis affectum, ſeu vt breuius dicam, Cor peruerſum & malum fit, quando morbo opinionis prauæ corripitur, & te͂peſtate affectuum aduerſus rectam ratione͂ impellitur. Vnde infinita mala tanquam Symptomata quædam erũpunt.

Quomodo purũ & bonum efficitur.

Verum cùm reformatur cor manu Dei, liberatur ab iſtis ſonticis morbis, & nouum efficitur, nõ quide͂ mutatione ſubſtantiæ, ſed qualitatis, ſiue habitus, vnde purũ & bonum efficitur. Hoc autem fit cùm verbum Dei auditur, cùm fides ex verbo concipitur per operatione͂ Spiritus ſancti, qui in verbo eſt efficax. Nã fide purificantur corda. Ex quo fit vt pullulantibus affectibus reſiſtamus & indies meliores reddamur, adeo vt hoc vnicũ in votis habeamus, vt nos Deo approbemus, tale cor petit Dauid à Deo, cum inquit, Pſ. 51.12. cor mundum crea in me Deus, & Spiritum firmum innoua in viſceribus meis. Tale cor requirit etiã Ieremias, cùm ait cap. 4.4. Innouate nobis nouale, & ne ſeminetis ſuper ſpinas. Circũcidamini Domino, & amouete præputia cordis, hoc eſt,

innouemini & efficiamini noua creatura, abiectóque veteri homine induatis nouum, qui renouatur in agnitione Dei, qui iuxta Deum conditus est in iustitia & sanctitate veritatis: Cor igitur nouale & agrum dicit capacem diuini verbi, quod Domini semen existit, quod non est petricosum, quod non lutulentum, neq; spinosum, hoc est, curis & solicitudinibus huius seculi impeditum vt sit locus semini cœlesti. Huiusmodi Ezechiel & vnum & carneum vocat cap.11.19. Et dabo eis cor vnum & Spiritum nouum dabo in visceribus eorum, & amouebo cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneũ. Hic cor vnum vocat, quod soli Deo adhæret, & seruit, & non Deo ac mãmonæ seu idolis, aut curis huius mũdi, vt quod non claudicet in vtramque partẽ. Vt igitur ex deprauatione naturæ habemus cor lapideum, id est, impiũ & ad verbũ Dei durũ, quod corruptionem non admittit, sicut lapis Adamas non cedit percutienti, & hoc designant Lapideæ tabulæ Mosis: ita cor carneum, cor sequax, obediẽs & credulum est, in quo verbum Dei imprimitur & manet, vt iã Deo obedire sit studiũ vnicum. Vndè corde carere dicũtur qui intellectu & prudẽtia & obsequẽdi studio destituti sunt, & præcipites sequuntur desideria carnis. Cùm ergo Dauid hic dicit cor suum exultare in Deo viuo, loquitur de corde nouo & à Deo per gratiam creato in noua creatione. Porrò, ne cor nostrũ liberatum à sonticis istis morbis & nouum iã factũ, rursus in eosdẽ morbos incurrat occupari perpetuò debet his tribus. Meditatione, quæ est occultæ veritatis studiosa inuestigatio. Cõtemplatione, quæ est perspicuæ veritatis iucunda admiratio. vnde Ps.34.9. Gustate & videte quoniam suauis est Dominus. Et Actione virtutis, quę est pietatis erga Deũ, puritatis in priuata vita, iustitiæ seu charitatis erga proximos, & diligentiæ in officio præstando seu vocatione.

Remedia adu peccatum.

Carnis vocabulũ etiã in scripturis variè accipitur. Nam *interdum* propriè & physicè significat carneam massam quę significatio est vulgo nota, vt alia est caro hominũ, alia volucrũ, alia pisciũ. *Secundò*, per synecdochen, totum animal significat, vt cùm dicitur omnis anima fuit in arca Noë, id est, omnis generis animalia, hinc est quòd sæpe pro homine accipiatur similiter per synecdochen. *Tertio*, per metonymiam significat qualitatem hominis aduentitiam post lapsum primorum parentum, id est, quicquid sine regenerationis gratia est in homine, vt cùm dicitur, Quod natum est ex carne, caro est, Item caro & sanguis non intrabit in regnum cœlorum. Significatur ergo carnis vocabulo viciositas naturæ carni adhærens ex contagione peccati originis. *Quartò*, significat externam rerum speciem seu apparentiam, vt in illo dicto. Vos iudicatis secundum carnem. *Quinto*, significat conditionẽ & statũ huius vitę, vt cùm Paulus dicit, Quòd in carne viuo, in fide viuo filij Dei.

Carnis varia significata.

Iam circumstantia in psalmo requirit primam & propriam significationem: *Cor meum*, id est totus animus Spiritu Dei regeneratus, *& caro mea*, id est corpus, *exultant in Deo viuo*. Epitheton Viui non sine singulari emphasi adiectum est. Nam hoc epitheto discernitur verus Deus ab idolis gentium, quæ nec viuunt nec vitam & salutẽ conferunt. Deinde ab omnibus rebus mundi quæ incertæ sunt, vt fauor hominũ. Vnde scribitur in Ps.146.3.&c. Nolite cõfidere in principibus, aut filiis hominũ in quibus nõ est salus. Exibit Spiritus eius, & reuertetur in terrã suã. In illa die peribunt omnes cogitationes eius. Beatus cuius Deus Iacob adiutor eius, spes eius in Domino Deo ipsius. Hic opponit Deum Iacob viuum semper hominibus qui & mori possunt, & quorum voluntates sunt inconstantes, adeo vt qui in illis confidit, super incerto ædificat fundamento. Deus autem cum & semper viuit, & nunquam mutatur fallerę nõ potest, quare in eo exultare tutissimum est, & Paulus, 1. ad Tim.6.17. præcipit diuitibus ne sperent in incertis diuitiis, sed in Deo viuente. Hîc etiam Paulus opponit viuentem Deum caducis diuitiis. Breuiter Deus omnibus rebus creatis opponitur, perpetuò viuens. In hoc ergo qui sperat & exultat, nequaquàm confundetur. Nos igitur exemplo Dauidis, lectione, meditatione, contemplatione, precatione, aliisque pietatis exercitiis excitemus nos, vt verè cum Dauide sentiamus hanc spiritualem exultationem tum in mente, tum in corde nostro, nec cùm precamur prius desinamus quàm sentiatur Spiritualis hæc exultatio. Dauid in exilio deridetur ab hostibus, luit pœnas suorum peccatorum: Is tamen sub hoc sensu iræ dei non quiescit precãdo, donec sentiat hãc Spiritualem lætitiam qua se in suis ærumnis consolatur. Iob vlcerosus à propria vxore contemptus, & irrisus ab amicis perfusus hoc Spirituali gaudio se consolatur, vnde in hãc vocem erumpit. Scio quòd redẽptor meus viuit. Hanc lætitiã omnibus temporibus sancti Dei martyres externis suppliciis opposuerunt quorũ exẽplis & nos erudiamur vt verè cum illis sentiamus in nobis habitare Spiritum lætificãtem. Nam vt rectè ait Bernhardus. *Habitare in corpore animum probant vitales motus: Habitare in anima Spiritum probat vita Spiritualis.* Huius Spiritualis vitæ pars est præcipua sentire lętitiam Spiritualem in Deo viuo per Iesum Christum, veram Ecclesiæ vitam.

Cur deus dicitur viuus.

Doctrina de lætitia spirituali.

Exempla Dauidis, Iobi, & martyrũ.

3. *Etenim passer inuenit domum, & hirundo nidum sibi vbi ponat pullos suos, altaria tua Domine zebaoth, rex meus & Deus meus.*

Hic docetur vbi quæratur vera Ecclesia, quæ sint eius notæ, qualisque cõfessio. Huius versus sensus ideo obscurior est, quia particulæ similitudinis seu cõparationis omissæ sunt, quod est vsitatum Hebræis. Sic ergo compleamus comparationem. Vt passer & hirundo, aliæque aues, (posuit enim species pro genere) ædificant sibi certos nidos in quibus excludũt, pascunt, & fouẽt pullos suos: Ita tu Domine zebaoth statuisti tua altaria tanquàm nidulos, in quibus verbo, spiritu, sacramentis & disciplina, generas, nutris, foues, & defendis tuos pullos, hoc est pios. Hac ergo cõparatione significatur non solum affectus Domini zebaoth erga Ecclesiam, quem affectum Christus ipse sibi accommodat Matt.23.37. cùm inquit, Quoties volui congregare filios tuos sicut gallina congregat pullos suos, & noluisti? Verum etiã quòd quilibet, cui salus cordi est, debeat se adiungere nidulis Dei, hoc est cœtui piorum, vbi publicũ est ministeriũ verbi. Per altaria enim synecdochicẽs intelligit publicũ Ecclesię ministeriũ, quod est visibilis Ecclesiæ certissima nota. Significat proinde Dauid illum cœtum esse veram Ecclesiam, in quo sunt docentes & discentes verbum Dei, in quo ceremoniæ diuinitus institutæ sunt in vsu, & Deus iuxta verbum suũ colitur & publica fidei fit confessio. Nam hæc verba rex meus & Deus meus sunt vox confessionis & fiduciæ. vbi proinde hæc sunt, illic absque omni dubio est Ecclesia vera, & sanctorum societas.

De notis & confessione veræ Ecclesiæ.

Altaria Dei, quid.

Verùm, ne quis hîc erret, sciendũ est quòd in hac vita triplex sit Ecclesiæ status. Videlicet iustus, turbatus, & exilium. Iustus status constat ordine iusto, potestate legitima, & autoritate. Ordo duplex est videlicet personarũ & actionũ. Prior est quẽ hîc primã partẽ facimus iusti status Ecclesiæ. Posterior ad potestatẽ & autoritatem pertinet. Dicã igitur hîc de ordine personarũ in regno Christi, quod est Ecclesia: qui

Triplex Ecclesiæ status.

1. Iustus, qui cõstat Ordine.

Ordo autem personarum nobis propo nit.

qui sanè ordo quò magis accedit ad formã primitiuæ Ecclesiæ, eò est melior & innocentior: & quò magis recedit à simplicitate illa veteri, eò est deterior & nocentior. Primùm igitur iustissimo ordine præsidet in hoc Spirituali imperio & regno Christi vnus monarcha, videlicet Iesus Christus, qui à patre acceptũ regnum suo verbo & Spiritu administrat. Huius monarchæ regnum est Ecclesia, hoc est cœtus omnium credentiũ per vniuersum orbẽ, qui quamuis latè dispersi sint, pulcherrima tamen symmetria cohærent, vt vnam familiam Dei, & vnum corpus constituant, spiritu Christi, charitate mutua, donorum & officiorum communicatione, sacramentorũ vsu, confessione & cultu vnius Dei compactum & coagmentatũ. Vnde tanta συμπάθεια existit in hoc corpore, vt alij aliorum & lætis & tristibus afficiantur. Præterea cùm hic cœtus verbo Dei regitur, duo sunt in eo genera hominum, videlicet ministri verbi, & horum auditores. Hi cùm se mutuò atque parentes & liberi venerãtur, & colũt, bene & rectè se habet Ecclesiæ status. Nã & hîc cauentur verbi corruptelæ, & mutuus amor schismata non admittit. Verum in ministris verbi semper fuit & est magna diuersitas, pro donorum & vocationum differentia. Christus enim ascẽdens in altũ dedit dona hominibus, alios Apostolos, alios Prophetas, alios doctores & Pastores, qui tametsi eiusdem potestatis, quoad iurisdictionẽ spiritualem attinet, fuerint, plurimũ tamẽ dignitate, & functionis gradu differebãt. Paulus gradu dignitatis & ordine Timotheo & Tito superior erat. Timotheus gradu & ordine reliquos Ephesinæ vrbis presbyteros excelluit: quos omnes Paulus in Actis Episcopos vocat. Hæc prælatura vtilissima fuit Ecclesię, fieri enim nõ potest, vt quicquam rectè agatur, vbi omnes pares dignitate & ordine volunt esse, sed iuxta dictũ τῶν νομάδων ἀκούει οὐδεὶς οὐδὲν οὐδενός.

1. Christũ vnicum Ecclesiæ Regem & caput.
2. Eius corpus.
3. Mẽbra.
De gradibus ecclesiasticis.

Ecclesia secuta tempora apostolorum sparso latius Euangelio, & constitutis Ecclesiis instituit pro cõmodo suo ordinẽ ministrorũ, & ordinauit Patriarchas, quorum munus erat curare, vt Episcopi cuiusq; diœceseos rectè eligerẽtur, & ordinarentur, vt suum munus Episcopi singuli probè administrarent, vt cuique Episcopo suus clerus suáque plebs in his quę Domini sunt piè obsequerentur. Ordinauit præterea chorepiscopos, quos Iustinus προεστῶτας, nos præpositos nominamus. Hi fuerunt Episcopis additi coadiutores. Adhęc ordinauit pastores seu parochos, & catechetas. atque hæc fuit purioris Ecclesiæ ordinatio, quam reformatæ Ecclesiæ magna ex parte hodie reuocant, quatenus sibi commodum esse videatur, repudiata tyrannide Paparum, qui à tempore Phocę imperatoris ius & imperium in Ecclesiam Dei contra mandatum Christi & exẽpla Apostolorũ sibi sacrilegè vsurpauerunt, id quod propriã notam Antichristi fore nonnulli ex sanctis patribus cum Apostolo paulo prodiderunt. Nam ab eo tempore omnes Papæ vnam eandemque personam sustinuerunt, vt qui eadem larua tecti sub nomine Christi, Christi Euangelium abolere conantur.

Iustus status Ecclesiæ cõstat secundo loco potestate.

Potestas quam secundam partem fecimus iusti status Ecclesiæ, est facultas Ecclesiæ, à Christo collata, quæ administratur iuxta verbũ Dei, & vtilẽ piamq; constitutionem piorum gubernatorum. Nã hęc potestas est eorum quæ constituta sunt in totius corporis Ecclesiæ ædificationem. Hæc vt à Christo est, ita verbo Christi nitatur, & iuxta verbum exerceatur in salutem & ædificationem totius Ecclesię necesse est. Ideo Paulus ait, Data est nobis potestas non ad destructionem.

Potestas ordinata.

Hæc potestas duplex est. Videlicet ordinata & iurisdictionis. Ordinata est quæ certam regulam agẽdi habet, quam semper sequuntur ministri euangelij in iusto ecclesiæ statu, nec requirunt deliberationẽ, aut senatus ecclesiastici sententiam, sed iuxta præscriptam regulam, ecclesiam administrant. Hæc prædicantes Euangelium recipiunt in Ecclesiam eos qui ad Euangelij prędicationem conuertuntur, & Christo monarchæ Ecclesiæ dant nomina, iuxta hoc Christi mandatum. Ite in mundum vniuersum & prædicate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, qui vero non crediderit cõdẽnabitur. Marc. 16. 15. Huc & illud dictum Domini ad Petrum, Dabo tibi claues regni Cœlorũ, & quodcunque ligaueris in terra, erit in cœlis ligatum, & quodcunque solueris in terra, erit solutum in cœlis. Matth. 16. 18.

De clauibus regni cœlorum.

Sed quę nam sunt istæ claues? Hę claues regni cœlorum absque omni dubio sunt quibus regnum cœlorum aperitur & clauditur. Aperiri autem & claudi regnum cœlorũ prędicatione Euangelii omnibus piis in confesso est qui credunt verbis Christi qui ait Matth. 28, 19. Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra, euntes ergo, docete omnes gentes. Et Iohan. 20. 21. &c. Sicut misit me pater & ego mitto vos & cùm hæc dixisset insufflauit in eos, & dixit, Quorũcunque remiseritis peccata, remittetur eis, & quorũcunque retinueritis retenta sunt. Quomodo aperiunt & claudunt? Remittendo & retinẽdo peccata. Quomodo remittunt & retinent peccata? Prædicãdo conuersionẽ & remissionẽ peccatorũ in nomine Christi. Ministri proinde Euangelij quantũ in se est aperiunt regnũ cœlorũ, & remittunt peccata nomine eius cuius legatione funguntur, quando prædicãt Euangeliũ. Verùm si auditores credunt prædicationi Euangelij aperitur eis regnũ cœlorum & remittuntur eis peccata, non à ministris sed ab ipso Domino, cuius nomine ministri annunciant remissionem peccatorum. At si auditores credere recusent, dicuntur ministri claudere regnum cœlorum, & retinere peccata idque propter euentum, non ex consilio eorum quo vellent libenter omnes suos auditores credere Euangelio & saluari.

Hæc potestas Christi ministris Euangelii concredita rectissimè & aptissimè symbolo clauium significatur. Nam vt constitutis œconomis in familia traduntur claues, vt administrent Dominum, aperiant & claudant, non pro suo sed pro patrisfamiliâs arbitrio: Ita ministris Euangelii data est potestas aperiẽdi & claudendi regnum cœlorum iuxta mandatum & præscriptum patrisfamiliâs Christi. Sunt enim œconomi, non patresfamiliâs, non Domini, sed serui, atque ideo debent ex præscripto Dominorũ omnia administrare. Atq; hanc ob causam Paulus ministros Euangelij œconomos mysteriorum Dei appellat, in quibus hoc solùm requiritur, vt sint fideles. Breuiter summa huc redit. Claues Ecclesiæ sunt verbum & fides. Vt enim Prædicatio verbi Dei de remissione peccatorũ impetranda per Christũ vna clauis est ad aperiendũ & claudendũ regnũ cœlorum, (Hęc vna clauis duplicẽ vsum habet. Vnũ ex sua natura quę est aperire regnũ cœlorũ. Alterũ ex culpa auditorũ quæ est claudere regnum cœlorum, atque ideo Christus ipse aliis quidem est odor mortis in mortem, aliis verò odor vitæ in vitam. Verùm vt odor vitæ est sua natura, ita odor mortis hominum vitio qui Euangelio credere nolunt. Est proinde reipsa vna clauis sed duplex vsu.) Ita qui credit Euangelio per efficaciam Spiritus Sancti adiungit fidem quæ est veluti altera clauis regni cœlorum. His duabus clauibus recluditur regnum cœlorũ, & impetratur condonatio

Duplex vsus clauium.

peccatorum. Porro vt Christus, Petrus, Philippus, Iohannes, Paulus & cæteri Apostoli, nunc multis simul, nunc vni seorsum accommodarunt hanc clauẽ. Ita pij ministri verbi & publicè & priuatim hanc potestatem vsurpare possunt aperiẽdi & claudendi regnum cœlorum, hoc est ligandi & soluendi peccata. Vt enim ligatio hæc, est hominis, non credentis Euangelio, sed seruientis peccato & Diabolo, adiudicatio ad mortem & damnationem nisi fiat conuersio: Ita solutio est hominis, credentis Euãgelio, liberatio à tristissima seruitute peccati & Diaboli, & donatio exoptatissimę libertatis in Christo Iesu: vt iam liber à morte & damnatione seruiat Deo per iustitiã in omni æternitate beatus. Hinc patet, & quàm sit sublimis hæc potestas, & quòd non sit alligata hominibus: vt Papa putat, sed ministerio verbi, & quod huic potestati ordinarium regimen Ecclesiæ subiiciatur, quatenus Ecclesia doctrina, sacramentis, cæremoniis & disciplina regatur.

Vsus clauium. *Ligare quid.* *Soluere.*

Potestas iurisdictionis etsi maxima ex parte à potestate clauium dependet, tamen quia requirit deliberationem & consultationem propter causarum, quæ offeruntur, circumstantias varias, quæ vniuersalibus regulis comprehendi non possunt, eam à priori quæ ordinaria est distinguo. Est autẽ hæc potestas quam iurisdictionis appello, in trib. posita, videlicet in veræ doctrinæ approbatione, in falsæ doctrinę improbatione & Ecclesiasticæ disciplinæ moderatione.

Potestas iurisdictionis. *In tribus posita.*

Quòd autem Ecclesia catholica, & eius membra singula habent potestatem cognoscendi & approbãdi doctrinã manifestum est. Nam & Christus inuitat ad se omnes vt à se discant, & Apostoli mittunt vt doceant, & Deus requirit seriò notitiam sui verbi, sine qua salus contingere nequit. Sacrilegi proinde sunt Papistæ qui laicos arcent à lectione sacrorum librorum, & interdicunt ne sacra biblia vulgò noto idiomate excudantur, & legantur: qua in re profectò declarant se crudelissimos hostes esse salutis hominum, quibus meritò lamentabile illud epiphthegma terrorem incutere deberet quod est Lucæ 11.52. Væ vobis legisperitis qui sustulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibãt prohibuistis. Hæc obiurgatio pertinet ad omnes omnium temporum Pharisæos, qui sibi docendi ius vendicant, sed interim veram viam ad Christum corrumpendo doctrinam intercludunt ex mera malitia & odio planè Diabolico.

Approbatio veræ doctrinæ.

2. Secunda pars iurisdictionis Ecclesiæ est potestas improbandi & reiiciendi falsam & erroneam doctrinam tanquam inuentum dæmoniorum. Ideo Christus ait Matth. 7.15. Cauete à falsis Prophetis. & Lucæ 12.1. Cauete à fermento Pharisæorum, & Paulus ad Gal. 1.8. Si quis aliud Euangelium docuerit anathema sit. Nec patrocinatur Papistis, vt illi autumant, dictum Domini, Matth. 23.2. Super cathedram Mosis sedent Scribæ & Pharisæi, omnia igitur quæcunque iusserint vos facere, facite. Nam alibi idem Dominus ait de iisdem Pharisæis, Sinite illos, quia cæci sunt duces cæcorum. Matth. 15.14. ex quo duo concludam. Vnum quòd audiendi sint, quatenus super cathedram Mosis sedeant, hoc est, quatenus doctrinam Mosis incorruptam adferãt. Alterum quòd omnia dicta quibus mandatur nobis obedientia erga præpositos & doctores Ecclesiæ implicitam habeant conditionem, videlicet quòd sit illis obediendum, modò ea præcipiant quæ Dominus illis commendauit, id est, audiendi sunt modò Dominus per eos loquatur, & non antiquus ille serpens qui nostros primos parentes seduxit. Hoc ipsum vult & dictum Domini Luc. 10.16. Qui vos audit (sc. mea verba sonantes) me audit.

Improbatio falsæ doctrinæ.

Tertia pars iurisdictionis est disciplina, quæ est pędagogia qua homines in Ecclesiam Dei recepti reguntur & coercent, atque adeo ad pietatem, iustitiã, modestiam, & ad alias virtutes assuefiũt, ne quid cõmittatur Christiana professione indignum, seu, vt breuius dicam, Disciplina, quam nunc παιδείαν, nunc παίδευσιν, vocant, est vitæ morumque institutio & assuefactio ad pietatem, honestatem & innocentiam, cùm interior tum exterior. Interior mẽtis, affectuũ, & voluntatis est. Exterior, linguam, gestus, & facta gubernat. Sunt autem duæ partes huius disciplinæ. Videlicet directio & correctio. Directio est quæ in recta via homines regit, ducitque. Atque hæc directio fieri debet ad regulam verbi diuini, ad leges piorum gubernatorum: ad laudabilia exempla. Regula diuini verbi, quid fugiendum, quidque expetendum sit & agendum docet. Hanc regulam proponit catechesis puerorum quæ multis concionibus Prophetarum & Apostolorum fusius explicatur. Leges piorum gubernatorum accõmodãt regulã, prout maximè expedire videtur, iuxta ætatũ discrimina & vocationũ. Vnde alij canones de cleri, alij de populi disciplina scripti sunt. Laudabilia exẽpla sunt veluti pictę regulæ legum. Nã quod regula diuini verbi & leges describunt atque menti offerunt, hoc in exẽplis illustribus quodãmodo subiicitur oculis: quare Christus ait, Exemplũ dedi vobis. Et Paulus, Imitatores Dei estote, quemadmodũ filij charissimi, & ambulate in dilectione. Hęc ergo perfectissima docendi ratio est, cùm id quod regulis traditur in exẽplis monstratur: quare laudandi sunt qui ita viuunt vt docent, modò rectè doceant & viuant. Ita enim Eusebius laudaturus Origenem dicebat: ***Hic est qui viuit vt loquitur, & loquitur vt viuit.***

Ecclesiasticæ disciplinæ moderatio. *Huius duæ partes.* *Directio.*

Correctio est quæ aberrantes à via in rectã viã reuocat. Fit autem hęc correctio indicatione, exhortatione, obiurgatione, comminatione, & pœnis. Non quòd hæc omnia in omni correctione adhibeantur. Sed vt is qui aberrauit affectus est. Si enim indicatione erroris & exhortatione emendatur, non erit opus aliis remediis. Verùm hic prudentes morum censores dabunt operam vt omni correctione eluceat paternus animus, & non crudelis seueritas. Nã vt ille amorẽ erga correctores auget, ita hæc odiũ & contumaciã parit, vt Ambrosius ait. ***Qui crudeliter castigatur vel increpatur, nec increpationem suscipit nec salutẽ.*** Verùm si quis nec indicatione erroris & exhortatione, nec obiurgatione, aut cõminatione emendari potest, asperiora remedia tentanda sunt, hoc est, pœna iuxta doctrinã Euangelij explorandũ est, an reuocari possit in viã qui aberrauit. Pœna autẽ hæc duplex est, videlicet excommunicationis in flagitiosè viuẽtes, & anathematis in pertinaces hæreticos.

Correctio *De pœnis Ecclesiasticis.*

Sed de excommunicatione primo loco dicamus, quæ cùm adhiberi potest ad ædificationẽ, prudenter & grauiter cùm summa commiseratione exercenda est, sententia prius in reum contumacẽ lata à gubernatoribus disciplinæ. Verùm hic singularis cautio adhibenda est, ne ita euellas zizania vt simul & triticum destruas. Potest autẽ hoc caueri si consideretur fines excõmunicationis, qui sunt tres. Primus, ne cũ Dei contumelia inter Christianos feratur qui turpẽ & flagitiosam vitã dẽgit. Secundus, ne assidua malorũ consuetudine boni etiã corrumpantur, modicum enim fermentũ totam massam corrũpit. Tertius, vt lapsus pudore suffusus tandẽ resipiscat & reconcilietur Ecclesiæ. Hi tres fines ædificationem Ecclesiæ sibi propositam habent & vnionem, quare diligenter videndum est quando excommunicatio ædificat, & quando non ædificat. Nam si destruit magis quàm ædificat omnino ab ea abstinẽdum est.

Excommunicatio. *Tres eius fines.*

Vnde Augustinus loquens de excommunicationis remedio ait: *Fiat hoc vbi periculum schismatis nullum est, eradicanda sunt zizania, modò triticum vnà non euellatur.* Plura de excommunicatione & receptione lapsi fratris in Ecclesiam legantur, in libello de Pastore, & in Enchiridio.

Anathema.

Anathema tantum exercendum est in hæreticos pertinaces, hoc est, corruptores Euangelij, qui aliquoties admoniti, pertinaciter defendunt suos errores, nec volunt resipiscere. Hi quia αὐτοκατάκριτοι sunt, vt Paulus loquitur, à corpore Christi, id est, Ecclesia, prorsus abscindendi sunt, ne plures illorum cõtagione inficiantur, atque ita paulatim destruatur regnum Christi. Quòd autem hæc pœna in hæreticos exerceri posit & debeat, confirmat primùm Pauli conduplicata testificatio ad Galat. 1. 18. Etiamsi nos aut Angelus de cœlo euangelizet vobis præter id quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Vt antea diximus, etiam nunc iterum dico, si quis vobis euangelizet præter id quod accepistis, anathema sit. Deinde præceptum Pauli eodem pertinet, Tit. 3. 10. Hæreticum hominem post vnam atque alteram admonitionem deuita, sciẽs quod euersus sit qui huiusmodi est, & peccet, vt qui suopte iudicio sit condemnatus. Huc & illud Ioannis in secunda pertinet: Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, nolite recipere eum in domum, nec aue ei dixeritis. Huc & exempla patrum pertinent, qui Arrium, Sabellium, Manem, & alios anathemate percusserunt. Vt autem hæc pœna grauissima rectè adhibeatur, cauẽdum est imprimis ne temerè & ex affectibus re non prius exactissimè examinata & cognita exerceatur in innocentes: quod cùm fit, non tam ligat eos qui innocenter feriuntur, quàm eos qui iniustè anathema exercent. Nam cùm Deus soluit quod homo ligat, non est pertimescenda hominis temeritas. Siquidem & Christus prædixit fore, vt Pharisæi excluderent docentes Euangelium: quemadmodum Papa Antichristus hodie facit. Is enim non eiaculatur suum fulmen anathematis in hæreticos, sed in eos qui sincerè Prophetica & Apostolica scripta tuentur: In eos qui solo sanguine Christi docent hominum peccata expiari: In eos qui non inuocant sanctos: In eos qui nugamenta Papæ omnia non recipiunt. Breuiter, in eos qui Papam loco Dei non adorant, id est, in eos qui non præferunt traditiones papales mandatis Dei. Non sunt proinde magis metuendi anathematismi papales, quàm si amator aliquis turpis omnes suas veteres amicas & adulteras anathemate ferire vellet, quæ, iam contemto meretricio amore, & adulterinis complexibus spretis, honestis oblectantur nuptijs.

De anathemate testimonia.

Exẽpla.

Regula.

Iustus status Ecclesiæ, tertio loco constat autoritate.

Cum potestate coniuncta est autoritas, quam tertiam iusti status Ecclesiæ partem feci. Huic subijciunt duas res, videlicet traditionem, & interpretationem scripturę. Traditio Papistis significat leges, quas Papæ, Episcopi, & prælati Ecclesiæ præter verbum Dei, sæpe etiam cõtra verbum Dei, obtrudunt. Vt autem hanc suam autoritatem stabilire & munire videantur verbo Dei, adducunt & dictum Pauli & exemplum Apostolorum. Dictum Pauli hoc est, 2. Thes. 2. 15. Tenete traditiones quas didicistis, vel per sermonem vel per Epistolam nostram. Exemplum Apostolorum adducunt, qui præcipiunt gentibus, vt abstineant ab idolothytis, suffocato, & sanguine, Act. 15. 20. Hinc duo colligunt Papistæ. Vnum quod habeãt autoritatem condendi traditiones quas volunt, quòd populus debeat ipsis obediẽtiam. Quid autem his sit respondendum apparebit, cùm ex declaratione vocabuli traditionis, tum ex distinctione rituũ. Dicamus igitur primum de vsu vocabuli traditionis. Nam Apostolis & sanctis patribus lõgè alius vsus huius vocabuli fuit quàm Papistis, quemadmodum ex collatione Scripturarũ clarũ faciemus. Paulus 1. Cor. 15. 3. Tradidi, inquit, vobis imprimis quod & accepi, quod Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas. Et 1. Cor. 11. 23. Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, quod Iesus Christus in ea nocte qua traditus est, accepit panem, &c. Mat. 15. 2. Cur discipuli tui transgrediũtur traditiones seniorum? ex his testimonijs triplicem esse traditionem cõcludo. Primam doctrinæ: mediam diuinarũ ceremoniarum: vltimam rituum humanorum. Traditio doctrinæ est Legis & Euãgelij, & illorum quæ cum illis cõiuncta sunt. Hæc quia mandatum Dei habet, ab hominibus mutari non debet. Traditio ceremoniarũ diuinarum est Baptismi & cœnæ Dominicæ in nouo Testamẽto, quæ similiter autoritate Christi nititur, quare & illa immutabilis. Traditio rituum humanorum cõtinet canones varios, cùm de ceremonijs, tùm de disciplina cleri & populi. Hæc mutari potest pro cõmodo Ecclesiæ, & iudicio gubernatorum. Irenæus lib. 3. sæpe traditionis vocabulo vtitur, pro doctrina quã Apostoli acceptam à Domino tradiderũt auditoribus suis: & vocat idem autor, Symbolum Apostolicũ traditionem Apostolorũ. Iam autem cùm iuxta doctrinam Pauli, Ecclesia habeat autoritatem ordinãdi ritus qui faciũt ad ædificationem, (ita enim ait: Nobis data est potestas ad ædificationem. Item omnia fiant κατὰ τάξιν καὶ εὐσχημόνως, id est, ordinatè & decorè) possunt pij gubernatores ordinare ritus decori & ordinis causa. Decori quidẽ finis duplex erit: Vnus, vt excitemur istis adminiculis ad pietatẽ. Alter, vt modestia & grauitas in pietatis tractatione eluceat. Ordinis verò triplex erit finis. Primus, vt præsidentes & pręcones Euãgelij habeant certam agendi regulam. Secũdus, vt auditores assuefiãt ad obedientiam & disciplinam. Tertius, vt bene cõposito Ecclesiæ statu, paci & cõcordię consulatur. Debet etiam populus in hac re gubernatoribus Ecclesiarum obediẽtiam, sed cum certis exceptionibus. Plura enim in traditionibus humanis cauenda sunt. 1. Ne pugnent traditiones cum analogia fidei, néue abducãt à Christo, quales sunt ritus plęriq; Papales, vt de inuocatione sanctorũ, de prophanatione missarũ, de nundinis indulgẽtiarum, de circumgestatione & adoratione panis, de lustrali aqua, de rosarijs, de cõsecrationibus varijs, de nugamẽto purgatorij, & infinitis alijs nugis & imposturis Diabolicis. In his excusat pios superioris autoritas, quę iubet vt fugiamus idola. 2. Ne pręferantur doctrinę cœlesti & ritibus diuinis, quẽadmodum & olim à Pharisęis factum est, vt habetur Marc 7. 13. Irritum facitis mandatum Dei vt traditiones vestras seruetis, & hodie fit manifestè à Papistis. Sicuti clarissimè in pœnis apparet, quibus transgressores mãdati Dei & traditionum papalium puniũtur. Sciatur itaq; quod vt diuinę traditiones nos obligãt mãdato Dei ad perpetuam obedientiam: ita humanæ traditiones cedãt libertati Christianæ extra casum scãdali. 3. Ne ad salutẽ putentur necessariæ, néue pro cultu Dei habeãtur per se, & ex opere operato, vt loquũtur. 4. Ne sub εὐταξίας prętextu venenũ propinẽt. Nã vt sunt Papistę vafri, ea quę speciosa vidẽtur, amplificant, & celant hamũ lęthiferum sub esca mellita. Clamitant nonnulli ex Papistis suam missam, nec mãdatam, nec prohibitã esse verbo Dei, ideóq; liberã & piè à sanctis patribus institutã in memoriã sacrificij Christi. Verùm sub ista εὐμορφία verborum, tãquam sub veste quadam, idolum abominandũ tegunt, de quo suo loco dicemus. Proinde prudẽter videndum est, quãdo vera decori & ordinis ratio habeatur ad ędificationẽ.

De traditionibus.

De vsu vocabuli traditionis.

Triplex traditio.

1. Doctrinæ.

2. Cæremoniarũ.

3. Rituum humanorum.

De mutatione rituum.

Quid cauendum in traditionibus humanis.

De interpretatione scripturæ.

Interpretatio ſcripturæ,quam autoritati ſubiiciũt, cùm ſit donum Dei liberrimum , vt quod conferat Dominus cui vult,nõ poteſt humana autoritate certo hominũ ordini alligari. Quēadmodũ enim Deus olim,non contulit tantum ordinarijs Epiſcopis vaticinandi ſpiritũ,imò paucisſimi illorũ eo dono erãt ornati:nec tribui Leuiticæ,verùm multos in alijs tribubus vatidico ſpiritu claros fecit:Ita Filius Dei nõn vult hoc donum ordinariæ ſucceſsioni alligatũ eſſe, ſed illud confert quibus vult.

Quibus datur.

In caſtris Hebræorum nũciatum eſt quod Heldad & Medad vaticinarẽtur. hoc cùm ægreferret Ioſua ſeruus Moſis, rogauit dominũ ſuũ vt hoc prohiberet.Sed quid Moſes? Quid, inquit,æmularis pro me? Quis tribuet,vt omnis populus Dei prophetet,& det eis Deus ſpiritum ſuum? Num.11.25. Donũ proinde Dei peculiare eſt ſpiritus prophetiæ,& interpretatio verbi diuini.Hoc donum confert Deus nunc immediatè,nunc mediatè.

Quomodo.

Cum hoc donũ immediatè largitur, inter miracula cenſendum eſt.Cùm autem mediatè,ordinarium donũ Dei eſt:quod confert piè inuocãtibus,& laborantibus, & auget in ijs qui illo in gloriam Dei rectè vtũtur.Verùm hic tria obſeruanda ſunt.

Regulæ.

Primùm quòd tametſi hoc donum ſæpe confertur multis,nemo tamen ſibi autoritatem ſumat docendi in Eccleſia ſine vocatione legitima.Nihil enim fœliciter cedit,vbi homines ſine vocatione legitima irrumpunt in munus docendi,& currunt nemine vocante. Quod ſi quidam hodie factioſi cogitarent,minus eſſet turbarum in Eccleſia Dei.Secundùm, quod penes totam Eccleſiam & ſingula eius membra ſit autoritas , vt ſuprà quoq; memini, probandi ſpiritus. Ita enim ait Apoſtolus: Probate ſpiritus num à Deo ſint.1.Ioan.4.1. Tertiũ, quod non omnia dicta interpretũ ſint eiuſdem ponderis.Nam alia interpretum dicta ſunt probabilia,alia demonſtrata, alia cum principijs pugnantia.

Patrum & doctorum Eccleſiæ ſcripta quomodo legenda & recipienda.

Probabilia propter autoritatem eorum qui ea pronunciarunt,tantiſper retineri poſſunt, donec trahãtur in malam conſequentiam. Quod cùm ſit,autoritas humana non debet nos cogere , vt diſcedamus à manifeſta veritate.Demonſtrata,hoc eſt,quæ euidentisſimè colliguntur & demonſtrantur ex verbo Dei,non ſecus recipienda ſunt quàm quæ Deus ore ſuo pronunciauit.Nam eorum veritas ex verbo Dei pendet. Huiuſmodi ſunt Symbolum Apoſtolicum, Nicenũ, Ambroſianum,Athanaſianum,& multa alia.Pugnãtia cum principijs non ſecus fugiẽda ſunt,quàm vox ſerpentis,qua decepti ſunt primi parẽtes noſtri.Huius generis ſunt plurimorum hæreticorum dicta , & plurima Papalium decreta & placita. Hæc vt deteſtemur tanquam anathemata,diuina autoritate compellimur,modò ſeriò vobis pietas ſit cordi.

De notis externis iuſti ſtatus Eccleſiæ ſententia Lutheri.

Hactenus de partibus iuſti ſtatus Eccleſiæ, cuius externas notas,quę ſub hiſce tribus partibus claudũtur,octo numerat Lutherus, in libello cui titulum fecit de Concilijs.Harum prima eſt vox incorrupta de Filio Dei, ſine cuius notitia Eccleſia vera nullo modo vel exiſtere vel agnoſci poteſt.Secunda,verus vſus Baptiſmi,qui eſt veluti ianua,per quam homines viſibiliter introducũtur in familiam Dei. Tertia,legitimus vſus cœnę Dominicę iuxta inſtitutionẽ Chriſti.Quarta,vſus clauium,iuxta ordinationem Chriſti per quem Eccleſia ſuam exerit poteſtatem: Cùm vel pręedicatione credentes in regnum cœlorum recipit: Vel diſciplina filios immorigeros caſtigat: Vel etiã reſipiſcẽtes rurſus in gratiam recipit. Quinta,ius vocandi miniſtros & conſecrandi per impoſitionẽ manuum,qui nobis vt miniſtri impertiunt verbum,Baptiſmum, Cœnam, & abſolutionem. Sexta, publica oratio, gratiarum actio , & celebratio Dei in cœtu ſanctorum. Septima, Crux. hac enim nota tanquam teſſera quadam ideo vult Dominus notari ſuos , vt ſiant conformes imagini Filij eius.Nam quos decreuit olim glorificare,eos cruce præparat,iuxta illud,2. Tim.2.12.Si cum eo patimur,cum illo quoque glorificabimur. Octaua, multa officia charitatis inter domeſticos Eccleſiæ , quibus declarant ſe eodem ſpiritu Chriſti duci,& in eandem tendere patriam.

II. Turbatus eccleſiæ ſtatus.

Turbatus Eccleſiæ ſtatus, eſt vbi vel cõfunduntur & cõmiſcentur officia ciuilium & Eccleſiaſticorum gubernatorum.Vel preſidentes ſumunt ſibi imperiũ in clerum Domini,contra interdictũ Petri.Vel concordia ſchiſmatis violatur:vel Eccleſia hæreſibus tãquam tẽpeſtatibus concutitur:vel laxatur diſciplina, & impeditur, vel propter potentiam peccãtium, vel propter ignauiam & timorẽ gubernatorum diſciplinæ.Hic piorũ eſt deflere Eccleſiæ vulnera,agnoſcere cõmunem infirmitatem & peccata,ac petere mitigationem pœnarũ à Deo ardẽtisſimis precibus, vt ipſe reprimat furores diabolorum & hominũ,qui Eccleſiæ Dei inſidiantur,vt eam vel prorſus opprimãt, vel ſaltem turbẽt.Conſolẽtur etiam ſe exemplis ſanctorum multorum,qui ſimilem fortunam experti ſunt, Sciãt Deum permittere huiuſmodi turbas excitari,vt probentur electi,tãquam igni quodam,vt Petrus loquitur.Intueantur hiſtoriam Eccleſiæ omnium temporum.Nam vt Satanas noſtris primis parentibus in Paradiſo,ita in Eccleſia ſemper pijs inſidiatur,excitat ſcandala & horribiles cõfuſiones,atq; perſecutiones. Eſt.n.implacabile bellũ inter regnũ Chriſti & regnũ Diaboli,iuxta dictum,Gene.3.15.Inimicitias ponam inter te & mulierem,&ſemen tuum,& ſemen illius: ipſum conteret caput tuum , & tu inſidiaberis calcaneo eius. Nec audiantur Anabaptiſtæ & Staphylus, qui negant Eccleſiam veram eſſe in qua ſunt hereſes & ſchiſmata,& mores pugnãtes cum Euangelio. Nã & Paulus manifeſtè eorum vanitatẽ oſtendit,qui Eccleſiam Corinthiacam ſanctam appellat: in cuius tamen externo cœtu fuerunt hæreſes horribiles, ſchiſmata nocẽtisſima,& multa mortua mẽbra.Et Chriſtus ipſe Eccleſiã cõfert ſagenæ in mari miſſæ,in quã & mali & boni piſces capiũtur.Itẽ agro in quo & triticũ & zizania proueniunt.Nec Iudas fur & proditor impediuit,quo minus eſſet Eccleſia Apoſtolorũ cœt⁹.

III. Exilium eccleſiæ.

Exilium Eccleſiæ eſt, cùm pij vel ſunt,& viunt vbi publica Chriſtianiſmi confeſsio non admittitur. Vel violenter abducuntur in ea loca,vbi Chriſti nomen inuiſum eſt.Hoc exilium,etſi triſtisſima res eſt, tamen cùm cogitatur illa interna ſocietas cum trinitate & cum omnibus ſanctis,mirabilem conſolationem percipiunt pij. Quibus tametſi aſperrimum videtur non conuerſari cum ſanctis & cum illis cõmunicare in Sacramentis & communibus precibus : tamen huic triſtisſimo vulneri opponunt lętitiam ſpiritus,qui exultant & ſe erigunt in aduentũ Filij Dei, quem expectant Redemptorem & cõſummatorem ſalutis.Deinde vt in huiuſmodi exilio poſsint ſancti exemplo Ioſeph & Danielis obire munia ciuilia,gerere magiſtratũ & ſeruire prophanis hominibus : ita eorundem exemplo cauebunt,ne vel cultu ſuperſtitioſo ſeſe polluant, vel impuritate prophanorum hominum ſe contaminent, vel vlla arte diabolica ſe faſcinari permittant,vt ita faſcinati in laqueos diaboli incidant. Tres ſocij Danielis Regi tyranno & prophano ſeruiunt , illique in rebus politicis obtemperant. Sed cùm iubentur ſuperbi tyrãni ſtatuam adoraru, malunt in ardentem caminum conijci, quàm confeſsionem abijcere.Sic Daniel potius voluit mitti in ſpecum leonum , quàm vel vno die inuocationem veri Dei intermittere. Ante omnia petant ardentibus

dentibus precibus, fidei robur & constātiam: sciantque in quouis exilio vel durissimo, nullum esse asylum tutius & firmius, quàm nomen Domini, id est, seriam Dei inuocationem. Ita enim Salomon ait, Prouer. 18. 10. Turris fortissima nomen Domini, ad hanc confugiet iustus, & saluabitur.

Digressio ad locum communem de sacrificiis.

Porrò quia Psalmista hoc loco altarium mētionē facit, vbi Deus pios quasi pullos excludit atq; fouet, & altaria destinātur sacrificijs, volo huc adijcere nōnulla de sacrificijs potissimū, idq; propter Papistas, qui ex hoc loco Psalmi, patrocinium quærunt suis missaticis aris, quas pij sciunt non esse aliud, quàm diabolicam prophanationem sacrificij vnius Christi, qui vnico suo sacrificio semel peracto, sanctos in æternum cōsummauit. Vt autem distinctius de sacrificijs dicamus, *Primùm* de sacrificijs Iudeorum. *Secundò*, de sacrificijs prophanarū gētiū. *Tertiò* de idolo papistico, hoc est missa, quam sacrificium esse definiūt. *Quartò* & vltimo, de Christianorū sacrificijs dicam.

DE SACRIFICIIS IVDÆORVM.

Duo altaria Iudæorum.

IVdæi ex mandato Dei duo habuerunt altaria in sancta ciuitate Ierusalem, nec licuit illis alibi, quā Ierusalem habere vlla altaria. Horum vnum fuit victimarum, id est, holocaustorum & hostiarum, & vocabatur altare holocausti. Alterum, thymiamatis seu suffitus, & vocabatur altare incensi. Vtrumque altare adumbrabat Christum. Nam vt altare holocausti adumbrabat Christum vt expiatorem peccati: ita altare incensi figurabat eundem Christum, vt precatorem & intercessorem. Nam thymiama symbolum fuit precationis, vel Dauide teste, qui ait Psal. 141. 2. Dirigatur oratio mea sicut incēsum in cōspectu tuo. Eleuatio manuum mearum tāquam sacrificium vespertinū. Cùm enim Dauid vir sanctus pulsus in exilium, non poterat interesse sacrificijs quę fiebant Ierosolymis, loco thymiamatis dedicat Deo sanctas preces quę ideo thymiamatis symbolo significantur, quia preces non valent, nisi mētis pio affectu sursum leuantur. Sed omisis altaribus, de sacrificijs Iudeorum dicamus, idq; ordine. *Primum*, definitionem tradēmus. *Deinde*, causas enumerabimus. *Tum*, genera præcipua notabimus. *Postremo* loco, nonnulla, sed generatim, de symbolica ratione asscribemus.

Partes tractationis de sacrificiis Iudæorum.

I. Quid sint.

Definitio hæc sit: Sacrificia Iudæorum fuerunt ritus diuinitus ordinati, offerendi Deo donaria & victimas: idque vel ad placandum offensum Deum, vel ad testificandum cultum & religionem. Et hæc non placebant per se ex opere operato, vt vocāt, sed propter fidem offerentium, & cogitationem spiritualis significationis. Quod autem isti ritus fuerint diuinitus ordinati, probat apertum mandatum Dei sæpissimè repetitum in Exodo & Leuitico, & testimonia quibus Deus testatus est se acceptare hunc cultum. Etsi autem ante Mosen non extat mandatum Dei apertum de sacrificijs, tamen fuisse Deo accepta à pijs facta testātur piorum exempla, vnde colligere promptissimū est fuisse præcepta, etsi non manifesto verbo proditum est. Deinde acceptatio diuina confirmat istos ritus habuisse Deum autorem, non permittendo, sed præcipiendo. Nam quater igni cœlitus delapso, accensa fuerunt sanctorum sacrificia, quod sanè euidentissimum testimonium fuit approbationis diuinæ. Quòd autem non placebant ista sacrificia per se, facilè intelligi potest. (Quis enim sanæ mentis existimabit Deum cæde, sanguine & nidore animalium incensorum placari, sed ex fide offerentium & propter cogitationem spiritualis significationis) testātur multa Prophetarū dicta. Dauid Psalmo 51. 18. Quoniam nō vis sacrificium, nec dabo, holocaustum tibi non placet. & alibi, Psalm. 40. 7. Holocaustum & sacrificium pro peccato non postulasti. Et rursus, Psal. 50. 7. &c. Audi popule & loquar Israel, & testificabor aduersus te. Iehoua Deus tuus ego sū. Non super sacrificia tua arguam te, nec super holocausta tua, quòd nō fuerunt coram me semper. Non accipiam de domo tua iuuencum. & de septis tuis hircos. Ieremias quoque ait, cap. 7. 21. &c. Viuo ego dicit Dominus, quòd de sacrificiis & holocaustis nō mandaui patrib. vestris, ex quo die eduxi eos de terra Ægypti & vsque in hunc diē. Nunquid præcepi patrib. vestris exeuntibus ex Ægypto, vt offerrent mihi holocausta atque sacrificium? Et Esaias, cap. 1. 10. &c. audite verbū Domini principes Sodomæ, Auribus percipe legē Dei vestri populus Hemorrhæorū. quorsum mihi offertis multitudinē vestrarum victimarum, dicit Dominus? Satur sum. Holocausta arietum, & adipem bubulorum, sanguinem vitulorum, agnorum, & hircorum nolui. Cùm in conspectum meum veniretis, quis hæc de manu vestra requisiuit? Vt si atria mea conculcaretis, ne pergatis similarum sacrificia offerre. Suffitus abominatio mihi est. Hæc Prophetarum dicta videntur pugnare cū mandato, quod toties in Leuitico occurrit, atque adeo totum Aaronicū sacerdotium cum altaribus damnare. Vt autem has antilogias cōciliemus, tria testimonia & duo exēpla ex scripturis in medium adducemus, quæ omnē antilogiam manifestè tollent. Salomon, Prouerb. 15. 8. sic ait, Sacrificium impiorum est abominatio Domino. Dauid Psal. 50. 16. dixit impio. Quid tibi vt enarres statuta mea & assumas pactum meum in os tuū, tu vero odisti disciplinā & proiecisti verba mea post te. Et Esaias post reprehēsas victimas sui populi subiungit, cap. 1. 16. Lauamini, mundi estote, auferte maliciā operum vestrorū. desinite mala facere. discite bene facere, quærite iudicium, dirigite oppressum, iudicate pupillo, & iudicate viduæ. Hæc testimonia clarissimè ostēdunt reprobatas fuisse istius populi victimas propter immūdiciē cordis, & iniustitiā aduersus homines: seu propter peruersam fiduciā & sceleratam vitā. Vt enim hypocritæ sacrificia sua coram Deo in compensationē offerebant: Ita flagitiosi putabant se sanctificari suis immolationibus, tametsi nullo sensu suorum peccatorum tangebantur. Cùm igitur Deus iusserit offerri sacrificia, vt essent pietatis exercitia, oportuit sanè offerentes pœnitentiā & fidem adferre, sine quibus non mirum est sacrificia abominationes appellari. Cain & Abel offerūt sacrificia, sed Deus respexit ad Abel & munera eius, id est, sacrificia: ad Cain verò non respexit. Quare ita? Quia Abel fidem in Messiam, quem adūbrabat sacrificium ipsius, attulit. Vnde & obediētia ipsius in sacrificando placuit. Cain verò fide vacuus, & fretus sui operis dignitate, sacrificauit. Quare non mirum est, Deum ad ipsius oblationem non respexisse. Sūma huc redit, Quod sacrificium fide cōditum placuit vt pingue, gratúmq;: sine verò fine, vt siccum & ingratum displicuit. Verùm omnium clarissimè Dauid Psalm. 51. 19. docet, quando sacrificia victimarum placēt. Ita enim ait, Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Huc mox subiungens, Tunc acceptabis sacrificia iustitiæ, oblationem & holocausta, tunc imponent super altare tuum vitulos. Hoc sit ergo omnis boni operis principium, vt proficiscatur ex corde fide purificato, sine quo omne opus, quantumuis in speciem sanctissimum abominatio est coram Deo. Hæc copiosius dixi, propter quosdam ex patribus, qui non satis rectè intellectis Dauidis & Esaiæ verbis Porphyrio consentiunt, qui impijssimè traduxit sacrificia Iudæorum, quæ erant

Conciliatio locorū.

An placuerint per se.

in vsu stāte adhuc repub. Mosis. Verùm, vt patres excusarēt aliquo modo ista sacrificia Iudaica, dixerunt, Deum nequaquam ea præcepisse, sed permisisse tantum, vt essent solummodo impedimenta cultus idololatrici, in quem populus Israëliticus procliuis erat.

II. Causę sacrificiorum Iudaicorum.
1. Imperans.

Iam causas sacrificiorum Iudaicorum ordine videamus, quemadmodum à nobis secundo loco propositum est. Prima igitur causa occurrit, imperans, vt Deus ipse, qui cùm sit sapiētissimus,, non sine sapientissimo consilio istum sacrificandi ritum imperauit & ordinauit. Cui cùm puluis & cinis se opponit, & obijcit multas absurditates, nos simus contēti sapientissimo consilio Dei, quod opponamus non solum ἀθέῳ Porphyrio, verùm etiam omnibus diabolis & hominibus, qui audent stultæ suę rationis deliria opponere sapientię Dei. Sciamus verum esse dictū Pauli qui ait, φρόνημα carnis inimicitia est aduersus Deum. Ex hac causa imperāte sciebant, qui inter Iudæos pij fuerunt, & sacrificia sua placere Deo, cùm ex fide fierent in gloriam Dei, cum vera meditatione spiritualis significationis, & se obligatos esse ad obediētiam vsque dum veniret Christus, quem illorū adumbrabant sacrificia, & qui suo sacrificio vnico & perfecto imponeret finem omnibus typicis sacrificijs.

Obiectio.

Verùm cùm Iudæi hodie obijciunt nobis sacrificia sua non debere aboleri, cùm Deus sit immutabilis.

Respōsio.

Respondeo, manente decreti causa & cōditione, manet Deus semper constans & immutabilis. Causa materialis sacrificiorum Iudaicorum, fuit vel fructus terræ, vel animalia munda, quæ certis notis ab immūdis distinguuntur in Leuitico. Cautum etiam erat, ne vel fermentum, vel mel adhiberent sacrificaturi, sed vt omne sacrificium sale condirent. Voluit enim legislator Deus, vt & ipsum autorem omnium, cùm eorum quę ex terris proueniunt, tum animalium quę gignuntur agnoscerent, & ab eo benedictionem peterent, & ad ipsius gloriam vsum omnium referrēt.

2. Formalis.

Formalis causa fuit ipse sacrificandi modus, qui quoniam varius erat, lōgum foret illum hîc prosequi. Quare lectorem ad Leuiticum remitto.

3. Finalis quadruplex.

Fines institutorum sacrificiorum fuêre quatuor, quorum primus fuit, vt populus in idololatriam pronus, ab ea reuocaretur hisce exercitijs. Secūdus, vt populus Dei in vnius Dei cultu retineretur, & quotidianam haberet exercēdæ pietatis occasionem. Tertius, vt populus haberet typū futuri sacrificij Christi. Quartus, vt ex cogitatione futuri sacrificij Christi, admonerētur Iudæi de grauitate suorum peccatorum: quæ cùm non poterant expiari sanguine hircorum & taurorum, scirēnt opus esse ad veram expiationē peccati, sanguine immaculati Agni, id est, seminis promissi, seu Messiæ: qui solus opera diaboli, peccatum & mortem abolere, & Patrem offensum placare nouit. Deinde, vt in hac cogitatione confugerēt ad misericordiam Dei, propositam in semine prędicto, ac fide recūberent in idem semen, glorificantes Deum, mente, corde, voluntate, ac tota vita: qui sua immensa bonitate & sapientissimo consilio, voluit isto modo humanum genus redimere. Sic affecti olim sacrificarunt patres, Abel, Noë, Abrahā, Isaac, Iacob, Moses, Dauid, Salomō, Elias, & alij multi qui Deum verè timuerūt. Hi enim sciuerūt Deum isto externo opere per se non placari, sed fidem & animum respicere offerentium. Verùm alij vt hypocritæ & flagitiosi in isto populo, putarunt Deum spectare externum opus, atque isto placari tanquam expiatorio peccati, quare Dominus illorum sacrificia & abominabilia, & à se nunquam requisita testatur.

III. Genera veterum sacrificiorū.

Tertio loco genera veterum sacrificiorū sequuntur, quorum hæc prima & summa diuisio est. Quòd aliud dicebatur expiationis, *olah* dictum, & holocaustum. Fiebat hoc pro peccato quadā expiationis specie. Non enim reuera expiabat peccatum, sed solummodo adumbrauit expiationem futuram per vnicum sacrificium Christi. Hoc totum eleuatū in altare consumebatur igni: quo facto, adumbrabatur quod Christus sacerdos & hostia deberet in aram crucis eleuari, & charitatis igni cremari pro peccatis nostris. Aliud fuit testificationis, *hodah* dictū: fiebat enim hoc vel causa supplicationis, vel gratiarum actionis, vel alioqui exercendæ pietatis gratia, quod quidem ex principali fine εὐχαριστικὸν, vt illud prius ἱλαστικὸν, id est, propitiatorium, propter significationem dicebatur. Significabat enim, vt Paulus interpretatur, expiationem futurā per Christi sanguinē. Ita enim ait, Rom. 3.24. Quem proposuit Deus propitiatorium per fidem in sanguine eius. Quæcunque aliæ recensentur species, his generibus subijciuntur.

IIII. Symbolica veterum sacrificiorū significatio.

De symbolica significatione sacrificiorum veterū, epistola ad Hebræos in genere docet, quod omnia adumbrarent sacrificium vnicum Iesu Christi, quo peracto, reliqua omnia vt typica cessare debuerunt. In specie autem huc quædam ascribemus, pręsertim ea quæ nos quasi manu ducere possunt, ac spiritualē instructionem vitę morúmq;.

Sacerdotū consecratio.

Primùm igitur occurrit sacerdotum consecratio, quorum munus erat victimas offerre, his quatuor erant facienda. 1. Aqua se abluere debebant: qua re significatum est, quòd ipsi natura immundi essent, mundandi spirituali aqua, quam Christus summus sacerdos solus aspergit: cuius efficax symbolum est Baptismus. 2. Debebāt vestes induere, non suas, sed sacerdotales, id quod adumbrabat innocentiam Christi, qua mundati, ipsius sanguine vestiti, iusti & formosi coram Deo apparent. 3. Vngebātur, qua vnctione significabatur spiritualis vnctio, qua credentes, in Prophetas, Reges, & spirituales sacerdotes vnguntur, quáque docentur efficaciter de virtute beneficiorum Christi. 4. Implebant manus, hoc est, sacrificabant. Siquidem tum demum placet obedientia, quando à purgatis fide, vestitis iustitia Christi, vnctis spiritu Dei præstatur.

Oblatio.

Cùm autem Deo offerebantur holocausta, admonebantur etiā vt seipsos Deo spiritualiter offerrēt. quò respexit Paulus ad Rom. 12.1. Cùm offerebātur partes animaliū, videlicet, renes, hepar, adipes: quæ partes maximè seruiunt concupiscentijs, admonebātur de mactandis concupiscentijs prauis, vt se totos Deo in obsequium addicerent.

Diuisio seu sectio animaliū.

Diuisio quoque animalium, vt rectè secarent verbum Dei, illúdque applicarent pro hominis conditione, eos admonebat: id quod Paulus indicare videtur, cùm iubet ὀρθοτομεῖν verbum Dei. De altaris duplicis significatione suprà diximus.

Fermentū & mel cur à sacrificiis remouebantur.

Neque prætereundum est cautum fuisse, ne fermentum vel mel adhiberent in suis sacrificijs, sed omnem victimam sale aspergerent. Vt enim fermentum monet excludēdam esse malitiam iuxta Apostoli doctrinam, & mel hypocrisin deponēdam: ita sal significat omne opus cōdiri debere spirituali prudētia fide, & inuocatione, alioqui minimè fore acceptum. Plura notauimus de hisce rebus in Epist. ad Hebr.

DE SACRIFICIIS GENTIUM.

De origine idololatriæ gentium.

PRiusquam ad sacrificia gentium veniamus, quędam dicemus de Dijs gentium, eorúmque varijs festis, vt nos inde cogitemus, quàm horrenda pœna sit cæcitas deficientium à Deo, & quàm magnum & ineffabile beneficium sit habere verbum Dei, quod nobis verum Deum monstrat, & præscribit verum Dei cultum: quo ducamur per regnum gratiæ Christi in hac vita, donec ad vitam, hoc est, gloriosam immorta-

mortalitatem peruenerimus, vbi erimus conformes Christo Domino in omni æternitate. Quæ conformitas reparatio est imaginis Dei in nobis, & finis vltimus nostræ creationis, & reparationis per Filium Dei mediatorem nostrum vnicum. Genes. 31. 30. Meminit scriptura Deorum gentium, vbi Laban genero suo dicit, Quare furatus es Deos meos? Vnde facilè est conijcere, quòd obscurato promissionis verbo apud posteros Noë, mox successerit deorũ fictitiorum inuentio & cultus. Nam cùm nulla gens, vt Cicero ait, neque tam immansueta, neque tam fera sit, quæ nõ etiamsi ignoret qualem habere Deũ deceat, amisso vero sibi Deo & eius verbo, fictitios deos fabricauerunt: quam rem Paulus pœnam neglecti veri Dei pronunciat ad Rom. 1. 21. cùm ait, Quia cùm cognouerunt Deum, non sicut Deum glorificauerunt: sed euanuerũt in cogitationibus suis, id est, in ratiocinationibus, & obscuratum est cor insipiens eorum, putantes enim se esse sapiẽtes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam immortalis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucriũ & quadrupedum, & serpentum, propter quod tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum, in immunditiem, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis, qui cõmutauerunt veritatem Dei in mẽdacium, & coluerunt, veneratíque sunt creaturã potius quàm creatorem, qui est laudandus in secula. Est proinde idololatria & inuẽtio fictitiorũ numinũ deserti veri Dei iustissima pœna Atque hoc est, quod idem Apostolus ait scribens Thessalonicensib. 2. 2. 11. Ideò mittet illis Deus efficaciam erroris vt credant mendacio, & iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.

De diis gentium.

Hactenus de occasione & causa idololatrię gentiũ, nunc de Dijs earum varijs nonnulla ascribemus. Posteri Noë homines crassi & rudes, nõ Deum creatorem rerum & gubernatorem venerati sunt, sed quæ intuitu pulchra atq; admirabilia, aut vtilia deprehenderũt iudicio illo suo hebetissimo ac tardissimo, pro dijs habuerunt. Is error à parentibus manauit in posteros, & auctus indies magnas de vetustate vires accepit. Cui ætates insecutæ nefas existimauerunt repugnare. Nam posteri maioribus suis tanquàm filij parentibus eam se reuerentiam censent debere: perinde atque multi hodie à Papistica religione propter reuerentiam erga maiores suos deficere nolunt. Ergo alij propter speciẽ & magnitudinem cœlos, sydera, solẽ, Lunam & elementa adorarunt tanquam Deos. Alij animalia bruta à quibus aliquid cõmoditatis acceperunt in Deorum numerum retulerũt. Sicut Ægyptij boues, feles, & ibes. Alij homines honoribus diuinis, vel ob beneficium, vel ob metum atque assentationẽ affecerunt. Alij impurissimos dæmones Dei loco habuerunt. Alij pallorem, alij pauorem, febrim, & alia huiusmodi pro diis habuere. Hæc omnia magna & miserrima humani generis calamitate in Deorũ numerum atque existimationẽ venerunt. Verùm vt de hominibus tantum in senatum Deorum assumptis dicamus, hoc extremæ insaniæ fuit, quòd non tã dignitate virtutũ quàm nobilitate criminum selectos sibi in Deos elegerũt, vt voluptuarios, lasciuissimos pellicones, adulteros, incestis matrum, sororum, filiarum amplexibus impudentissimè pollutos. Patrem Deorum nunc tauro, nunc aquilæ, nunc cygno, nunc vellere aureo dissimulatum, eóque pacto admissis fœminis commisceri fingunt. Mercurium sermonis præsidem in hircum, quò optata potiretur Venere, aiũt mutatum. Quid referam Pythei Apollinis ardores, Daphnísque virginis temperantiam? Quid eundem Apollinem Lauri truncum præcupidis brachiis amplectentem? Quid à Plutone raptam Proserpinam? Quid errores Cereris matris?

De eorũ diebus festis.

His diis infestus humano generi Diabolus festos dies, solennes cæremonias, populariáque conuiuia celebrari instituit, suis quæque nominibus titulísque insignita. Ioui Panthea, Herea Iunoni, Mineruæ Panathenea, Baccho patri Dionysia, Cereri Eleusynia & Tesmophoria, Apollini Delia & Pythia, Hermea Mercurio, Posidonia Neptuno, Herculi Heraclea, Æsclepia & Panasia Æsculapio. In his Deorum conuiuiis omnia flagitiorum genera perpetrabantur, & immodico vino se adeò ingurgitabãt, vt sequente die grauissima crapula laborarent, & qui aliâs ebrietatem damnarunt in festis Deorum eandem tanquam opus sanctum defenderunt. Atque inde Græcis nomen ebrietatis manauit, μέθη enim dicitur quasi μετὰ τὸ θύειν id est, post sacrificia, ac propter dolorem ex crapula proximus dies à festo dicebatur ὀπίσθη. Vnde nomen translatum est ad tempus vindictæ, ob scelera prius commissa. Alia quæ in istis conuiuijs fiebant propter turpitudinem, pudet referre: quare ad sacrificia ipsa veniamus.

De horũ sacrificiis.

Quidam dijs suis thus adolebant, nonnulli vinũ & herbas: postea successu tẽporis immolarunt nunc integros ouium greges, nunc centenos boues, vnde nomen ἑκατόμβη apud Homerum. Fuerunt qui etiã integra armenta boum dijs suis sacrificauerunt. Tandẽ ad humanas hostias, impulsu homicidę diaboli, qui oraculis suis humanas mentes seduxit, vẽtum est. Vt autem eò magis detestemur diabolicas illas fraudes, & caueamus insidias studiosius, quædam exẽpla de humanis hostijs adijciam. Qua sanè insania non vnus aliquis homo, non vna natio, sed pleræq; nationes orbis terrarum impulsę sunt, vt Deum humanis hostijs placari arbitrarentur. Diogenes, vt ait Theophilus, persuasit liberis, vt suos parentes in sacrificijs mactarent, & carnes eorum in ventres demitterent. Apud Græcos in anniuersaria celebritate Bacchi viuos homines sacrificare mos erat. Lacedæmonij Marti humanas obtulere victimas: ijdem sicut & alij tempore famis vel belli ad humanas victimas, tanquã ad extrema refugia confugerunt. Vnde cùm Eumolpus rex Thracum, cum magno venisset exercitu in Græciã, rex Græcorũ, timens sibi & suis, nuncios misit audituros oraculum Apollinis, id est, impuri dæmonis, & petituros rationem qua placari posset numen offensum. Quibus oraculũ respondit, litatione filiæ regiæ iram diuinã placari, modò eam parentes mactarent, priusquam cum hoste congrederẽtur. Hoc responso delato ad Erechtheũ regem, atq; eius coniugem Praxitheam, non cunctantur, sed mox filiã crudeliter mactatam dæmoni offerũt: quo facto congrediuntur cũ hoste, ac illum ex patria pellũt. Aristodemus similiter filiam suam vnicã pro patrię salute mactauit. Aristomenes Misseni* Ioui vno sacrificio mactasse 300. homines proditur. Herodij & Cretẽses hominem epulis grauatũ, ac pueros impuberes, festis diebus Saturno mactarunt. Phœnices & Carthaginẽses infantes patriciorum ornatu regio decoratos Saturno immolauerũt, qui cùm victi ab Agatocle, propter hanc crudelem oblationem intermissam, vt placarent numen, vna vice 200. nobilium filios dæmonio mactarunt. Romani Saturnũ & Latialem Iouem humana hostia se placare arbitrabantur, eorúmq; simulachra humano sanguine aspergebant. In pantheo statis diebus mactabatur humana hostia. Britannis longo tempore mos inoleuerat, vt in supplicationibus captiuorum sanguine dijs litarent. Galli bello affecti ad humanas victimas confugerunt. Germani etiam ritu barbarico Mercurio humano cruore litare reli-

Hostiæ humanæ.

giosissimum putarũt. Cimbri quoq; noxios homines seruatos, sudibus affixos, dijs pro hostijs dabant. Ammonitæ vicini Iudæorum filios & filias immolauerunt idolo Moloch: quod quidam ex Hebræis dicunt fuisse imaginem concauam ex ære factam, in quam pueri includebantur, vt subiecto igne in honorem Dei concremarentur. Apud alios vicinos populos, alio ritu istud sacrificium peragebatur. Nam extructis duobus rogis ac incensis, filios suos & filias impulerunt in flammam ignis: atque transire & retrãsire in flamma tam diu cõpulerunt, donec spiritum exhalarent. Hunc barbaricum ritum imitati sunt Achas & Manasse reges Iudæorum, idque exẽplo Mesa regis Moabitarũ, nihil morantes interdictum manifestum quod est Leuit. 18. & 20. quam immanitatem damnat vox Dei Ieremiæ 7.30. vbi sic scribitur: Ædificauerũt excelsa Tophet, quæ est in valle filiorum Hinnon, ad conflagrandum filios suos & filias suas in igni: quod non mandaui, & non ascendit super cor meum. Existimabant enim impij hypocritæ, quòd si Deo placerent vituli in holocaustum, multò magis placeret ei in holocaustum oblatio liberorũ suorum. Et, si Deus delectatus est obediẽtia Abrahæ qui obtulit filiũ suũ Isaac, quomodo non delectaretur etiã nostrorũ liberorũ oblatione? atq; ita cæca sua intelligẽtia, ausi sunt corrigere manifestũ mandatum Dei, quod vetat disertis verbis immolare idolo Moloch de semine suo.

Iudæorũ sacrificia horrenda, à gẽtibus mutuata.

Doctrina

Sed quid hinc discendum? Duo hinc discamus. Vnum, quãta sit tyrannis diaboli in humanum genus, quantæq; sint humanarũ mentium tenebræ, cùm luce verbi Dei destituũtur: tunc enim ab vna idololatria in aliam, ab vno flagitio in aliud feruntur homines, donec omni iniustitia & impietate excæcati & dementati, delectentur in suis sordibus, id quod sanè est horribilis pœna defectionis à Deo & ab eius verbo. Alterum, vt nos qui per verbum Dei ab illa tyrãnide diaboli liberati sumus, & à densissimis ignorantiæ tenebris emersimus, perpetuò Deum pro tanto beneficio celebremus: rogemúsque ipsum ne nos in pristinas tenebras vel similes labi sinat. Nam iuxta Pauli doctrinam, ijs qui nolunt credere veritati, dat Deus efficaciam illusionis, vt credant mendacio, & tradantur in reprobam mentem.

DE SACRIFICIIS *Papistarum.*

Origo sacerdotij papistici.

PApatus seu regnum Antichristi suos habet sacerdotes qui sacrificijs peragendis inaugurantur: non quidẽ iuxta institutionem Christi, & exempla Apostolorum, sed partim κακοζηλίᾳ veteris populi, partim ethnico ritu. Nam ab vtrisque, hoc est, à populo Iudaico & prophanis gẽtibus, mutuati sunt quę suæ fabulæ maximè seruire arbitrabãtur. Dicam itaque 1. de inauguratione sacerdotum pontificiorum. 2. De sacrificio Papistico siue missa. 3. De alijs quibusdam quę adiaphora & media existimari possunt.

I De inauguratione sacrificulorum papisticorũ.

Sacerdos Papistis est persona, vnctura & rasura distincta ab alijs, ordinata ad immolandum Christum, & ad offerendum preces & vota in missa pro viuis & mortuis, & alijs quibusuis necessitatibus. Quod autem hæc sit ratio sacerdotis pontificij, testatur totus papatus: Canon missæ, & verborum forma qua solẽt mitrati Episcopi suos inaugurare sacrificos. Damus, inquiunt, tibi potestatẽ offerendi placabiles hostias, id est, expiatorias. Hinc est quod isti iactent, se inter Deum & homines esse intermediatores: Quibus data est potestas sacrificandi pro viuis & mortuis. Hic si, iuxta prouerbium, scapham scapham, & ligonem ligonem esse volumus, profectò sacerdos papisticus quantum in ipso est, spoliat Christum honore, quem Pater cœlestis solenni iureiurando sanciuit Psal. 110, 4. Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu es sacerdos in æternum secũdum ordinem Melchisedech. Et Epistola ad Hebræos, vnum Iesum Christum agnoscit sacerdotem, qui suo vno sacrificio in æternũ consummauit sacrificãdos, & propter perfectionem negat illum opus habere successoribus, vt typici sacerdotes, veteris populi habuerunt. Proinde non solum destitutum est sacerdotium Papisticum verbo Dei & testimonio purioris Ecclesiæ, verùm etiam ex diametro pugnat cum sacerdotio Christi. Gregorius papa dicit, *Væ nobis si ingredimur absque sonitu, hoc est, si iactamus nos esse pastores, & interea sumus canes muti. Nihil enim minus tollerabile est, quàm censeri Pastorem in Ecclesia, qui non loquitur, & cuius vox clarè non resonat in ædificationem populi.* His verbis Gregorius accommodat figuram veteris testamenti ad nouum testamentum. Vt enim in vestitu sacerdotali fuerunt tintinabula, & disertè exprimitur apud Mosen, ne sacerdos prodeat absque sonitu: ita vult Gregorius sacerdotes suos non mutos esse, sed docere. Hactenus quidem rectè Gregorius, sed à vero sonitu aberrauit. Vt enim tintinabula legalis sacerdotis Deum autorem habuere: ita non sufficiet sacerdotibus Gregorij habere os apertum & expositum ad omnes docendos, nisi autoritate Dei sonitus nitatur: hoc est, nisi pura doctrina adferatur, siue, vt Malachias de lege loquitur, fuerit lex veritatis in ore eius. Atque hoc est quod Dominus dicit Ezechiel. 3.17. Accipies de ore meo verbum, & annunciabis illis ex me, neque patitur Dominus, vt partem de suo verbo, & partem de somnijs humanis adferant doctores, quasi commiscentes triticum & paleam: sed vult suum solius verbum sine mixtura paleæ audiri. Ita enim ait Iere. 23. 28. Quid paleæ ad triticum? Propheta qui somnium habet, annunciet somnium: & qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum verè. Hic limitat Deus & definit ius sacerdotum. Ac si diceret: Prophetas & sacerdotes non constitui, vt promiscuè hoc vel illud adferant, & pro cultu obtrudãt Ecclesiæ: sed vt purum Dei verbum, & cultum quem verbũ præscribit, tueantur. Vt enim purum Dei verbũ tritico comparat: ita paleæ, quicquid homines proprio ingenio excogitãt. Si hæc lex Dei & hæc limitatio iuris sacerdotalis obligat omnes, sicut verè obligat, mõstret nobis Papa vllum verbũ in Propheticis & Apostolicis scriptis de sacerdotũ suorũ vnctione, rasura, potestate immolandi Christũ pro viuis & mortuis, & de applicandis meritis sanctorum. Si hoc non potest Papa facere perspicua doctrina sine sophistica, profectò non tenemur ipsius legibus, nec ipsius sacrificos tanquam mediatores inter Deũ & homines recipiemus.

Obiectio promissis priuatis.

Sed habent commune refugium: Dicunt enim, priuatas missas bona intentione gubernatorum Ecclesiæ institutas esse, & iam longo vsu comprobatas, atque adeò miraculis confirmatas. Quasi verò bonæ intentioni vllus sit locus, vbi non prælucet lucerna verbi Dei. Imò quadruplici reatu se inuoluunt, qui ex intentione sua, quam dicunt bonam, sine verbo instituunt cultus. Primùm enim fiunt rei defectionis à Deo. Nam ab hoc mandato Dei deficiunt, In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum. Ezech. 20.18. Item, Frustrà me colunt mandatis hominum. Esaiæ 29.13. Deinde in temeritatis vitium incurrunt. Quid enim est magis temerarium, quàm cõtra mãdatum Dei audere cultus instituere? Tertiò, superbia peccãt, qua Deus grauissimè offenditur, ac si ipse nõ satis sciret, quibus cultibus coli velit. Postremò exemplo nocent. Nam inde quotidie

Responsio.

Bone, quã vocãt, intentionis examen.

quotidie aliæ atque aliæ ſuperſtitiones oriũtur. Nam
homines exemplo fiunt audaciores ad cumulandos
cultus ethnico more. De antiquitate dico, quòd mala
conſuetudo, etſi antiquiſsima, non ſit erroris vetu-
ſtas. Miracula quæ fiebant in miſsis, non dubium eſt
fuiſſe præſtigias diaboli, volentis iſta ratione confir-
mare idololatricum cultum in perniciem hominum.
Nos proinde verbo & mandato Dei, quod nobis a-
gendo regula eſſe debet, obtemperantes, Papam ip-
ſum cum ſuis nugis & diabolicis inuentis, tanquam
anathema fugiamus: præſertim cum ſacerdote no-
ſtro vnico Chriſto, cùm ſuo æterno ſacerdotio ſpre-
to, nouum quoddam ſacerdotium in contumeliam
Chriſti quæſtus gratia fingat.

De miraculis miſſaticis.

II. Sacrificii papiſtici ſeu miſſatici conſideratio.

Verùm quò res fiat dilucidior, videamus quale-
nam ſit ſacrificium papiſtarum, vt inde etiam exa-
ctius de ſacerdotibus fiat iudicium. Priuſquam autẽ
definiamus ſacrificium papiſticum, hoc eſt miſſam,
oportet diligenter diſcernere, inter ipſam miſſam, &
fucum externum quo pingitur. Vt enim meretrix
corpus venale habens ad omnẽ laſciuiam & immun
diciem, fuco ſe pingit, annulis & gẽmis ſe ornat, ve-
ſtéſque precioſas induit, vt hiſce veluti illecebris a-
matores ſibi quærat, eorúmque facultates exhauriat:
ſic meretrix illa Babylonica, quam miſſam vocant,
tanquam auro & gemmis ornata prodit, dum non-
nullas ſacras ex verbo Dei adhibet lectiones, & can-
tiones, quibus facilè decipit rudiores & incautos, qui
putãt externo ornatu decepti, caſtiſsimam virginem
eſſe, quæ eſt impuriſsima meretrix, quæ ſuis amatori-
bus plus nocet, quàm vlla turpiſsima meretrix. Nam
vt impudẽs meretrix veneream lucem corpori ama-
toris ſui ſæpe affricat: ita Babylonicum iſtud ſeu Ro-
manum ſcortum, animæ hominis amatoris luem in-
fert peſtilentiſsimam, cui manus medica mederi ne-
quit, niſi abiurato lenone huius meretricij quæſtus
Papa, & agnita meretricis huius turpitudine maturè
adhibeatur medicus Chriſtus, qui ſolus vulneribus
conſcientiæ mederi nouit. Proinde non hærendum
eſt in externo ornatu miſſæ, ſed animo cogitandum
eſt altius, qualis reuera ſit in ſe ornatu detracto, quo
cùm ſpoliata fuerit, nihil ea deprehendetur turpius,
nihil abominabilius, nihil denique nocentius generi
humano. Hac admonitione præmoniti, definiamus
miſſam Papiſticã qualis in ſe eſt, amoto omni fuco.

Simile.

Miſſæ papiſticæ definitio.

Miſſa Papiſtis eſt & ſacrificium & ſacramentum:
ſacrificium quidem cùm offertur à ſacerdote, fungen
ti vice mediatoris inter Deum & populum in ſalutẽ
populi: hoc eſt, in expiationem peccatorũ pro viuis
& mortuis, & ad alias quaſuis res impetrãdas. Sacra-
mentum verò dum epulũ, ex pane, vino, & aqua con
fectum, à ſolo ſacrifico deuoratur. Non enim hoc lo-
co ago de miſſa, in qua particulæ aliquot panis popu
lo diſtribuuntur ſine participatione incantati calicis.
Hæc definitio miſſæ, collecta eſt partim ex canone
miſſę, quo illis nihil eſt ſacratius, partim ex ſcholaſti-
corum commentarijs, quos illi doctrinæ Propheticę
& Apoſtolicæ præferunt. Dicunt autem miſſam dici
quaſi tranſmiſſam, eò quòd populus per ſacerdotem
qui mediatoris vice fungitur inter Deum & homi-
nes, preces & vota, & oblationes tranſmittat. Quàm
horrenda ignominia hîc Filius Dei cum ſuo ſacer-
dotio afficiatur, nemo ſatis æſtimare poteſt.

Nominis ratio.

Miſſæ impietas detegitur.

Verùm quia ſine indicatione, iuniores non intel-
ligunt quantum ſit impietatis in miſſa iſta papiſtica,
primùm de canone miſſæ pauca dicam. Deinde col-
ligam rationes ex quibus apparebit miſſæ iſtius pro-
phanitas, & abominatio. Primũ igitur quæro à pon-
tificijs à quonam habeant iſtum ritum muſsitãdi ca-
nonis, in quo myſterium miſſæ papiſticę poſitũ eſt. Si
dicunt ab Apoſtolis, manifeſti mendacij arguũt ſuũ
Gregoriũ, quem magnũ nominant. Is enim canonẽ
conſarcinatũ eſſe affirmat à ſcholaſtico neſcio quo.
Si dicunt à Chriſto, proferãt Euangeliſtarũ teſtimo-
nia qui actorũ & dictorũ Chriſti locupletiſsimi ſunt
teſtes. Quæro præterea num canõ iſte ſit pars doctri
næ Eccleſiæ nec ne? Si pars doctrinæ eſt, cur nefas eſ-
ſe iudicãt clara voce ipſum pronũciare, quò audiatur
ab eccleſia? Si non eſt pars doctrinæ cœleſtis, cur ma
gis ſæuiũt papiſtæ in eos qui canonẽ reijciũt, quã in
pellicones, incæſtos, adulteros, homicidas, proditores?
Sed manifeſta ratio eſt, quia ſuas traditiones vel mi-
nimas anteponũt mandatis Dei. Si ergo canon iſte,
nec eſt ab apoſtolis, nec ab ipſo Chriſto, nec eſt pars
doctrinæ Eccleſiæ, profecto impij ſunt qui illũ Ec-
cleſiæ Dei obtrudunt, quaſi in eo cardo cultus diuini
verteretur. Ego autẽ dubitare non poſſum canonem
iſtũ à Diabolo inuectũ eſſe in Eccleſiã qui omnis i-
dololatriæ & ſuperſtitionis autor eſt. Nã murmur cũ
geſticulationibus ſuis ineptiſſimis multò proprius
incantationi & nefandis gentiũ ſacris quã Chriſti in-
ſtituto cõuenit. Dicã ergo clarè quid de canone ſen-
tiã, & primũ dico, quod nec ſit neceſſarius, quia nul-
lo verbo Dei eſt præceptus: nec vtilis, quia nõ facit
ad ædificationẽ: nec adiaphorus, quia manifeſtè pu-
gnat cũ inſtituto Chriſti. Sed eſt ſacrilegus. Spoliat
enim Chriſtũ honore mediatoris, ſiquidẽ is ſolus eſt
& expiator peccati per ſuum vnicum ſacrificium, &
mediator vnicus inter Deum & homines: quem ho-
norem transfert canon in hominem ſacrificũ. Eſt
cauponarius, quia quæſtus gratia eſt inuẽtus, & pro-
pter eandẽ cauſam à papiſtis hodie defenditur. Eſt a-
nimarũ proditor, quia occidit eos qui in eũ collocãt
fiduciam: eſt cœnæ Dominicæ prophanatio & aboli
tio, nam nihil omnino retinet de inſtitutione Chri-
ſti. Eſt quoq; magicus, quia per murmurationẽ quin
q; verborũ, Hoc eſt enim corpus meũ, & ſufflatione
anthelitus ſacrifici in panẽ, elementorum fieri tranſ-
ſubſtantiationẽ fingit. Præterea eſt idololatricus. Nã
iſtis quinq; verbis prolatis, ſacrificus panem adorat,
& mox populo circumſtãti adorãdum exhibet. Atq;
ita in loco Dei, fruſtulum panis euehunt multò ma-
iori mpietate, quàm Nabuchodonoſor, qui ſtatuam
erectam adorari præcepit.

De canone miſſæ.

Autoris iudicium de canone miſſæ.

Hæc breuiter de canone à nobis ſint dicta, nunc
ordine recitabimus rationes quibus oſtẽdetur, quan-
ta ſit in miſſa prophanatio & impietas.

Abominatio miſſæ.

Prima, horrenda impietas eſt & ſacrilega audacia,
conſtituere cultum in Eccleſia ſine mãdato Dei. Eſt
enim talis audacia, defectio à Deo, cuius ſolius verbũ
lumen vitæ eſt, iuxta illud Dauidis, Pſal. 119. Lucerna
pedibus meis, verbum tuum, & lumen ſemitis meis.
Ex patris ſui dicto Salomon, hoc prouerbium ex-
truxit. Mandatum Lucerna eſt, & lex lux. Pro-
inde vbi non eſt mandatum Dei, à recta via aberra-
tur. Vbi non lex Dei, meræ ſunt tenebræ. Huc &
primum præceptum pertinet. Non habebis Deos
alienos coram me. Proinde Dei ſolius eſt, à quo
pendere omnem creaturam oportet, cultus ſui
modum præſcribere. Dauid igitur hoc præcepto
edoctus rectè precatur cum ait. Dirige me in ve-
ritate tua & doce me, quia tu es Deus meus, & ſalua-
tor meus. Item fruſtra me colunt mandatis hominũ.
Sunt igitur omnia humana inuenta onera non ne-
ceſſaria, vt quæ autoritati diuinæ detrahãt. Itẽ, Quic-
quid non fit ex fide peccatum eſt: fides enim verbi fi
des eſt. Vbi ergo verbum non eſt, animus hominis
fruſtrà ſtatuit Deo placere. Item non facietis ſinguli
quod ſibi rectum videtur. Et Ezech. 20. 18. In præce-
ptis meis ambulate & nõ in præceptis patrũ veſtro-

I. Eſt cultus inſtitutus ſine mandato Dei.

rũ, hiſce dictis & multis alijs cõfirmatur, quod propoſuimus. Iſta autẽ miſſa in qua fingitur oblatio fieri pro viuis & mortuis, non ſolum non habet mandatum Dei, quod neceſſariò requiritur in cultus diuini ratione, ſed ex diametro cum Chriſti inſtitutione pugnat, qui iubet, vt viui accipiant, comedant, & bibant, ídque faciãt in commemorationem. Hæc ratio omnib. pijs ſufficere deberet, præſertim ijs qui ſciũt Prophetas ſeriò dãnare cæcitatem hominum inſtituentium cultus in Eccleſia ſine mandato Dei. Hoc fundamentum fecit diuortium inter Lutherũ & Papam. Hoc fundamentum liberat omnium piorũ conſciẽtias, qui à lenone Romano deficiũt, & confugiũt ad caſtiſsimum ſpõſum Filium Dei Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Hoc fundamentum fulcit & conſolatur ſanctos, dum exilia, crucem, probra, ſpoliationem fortunarum propter confeſsionẽ verę doctrinæ coguntur ſuſtinere, quibus nimis impudenter obijcitur longa cõſuetudo, & maiorũ autoritas. Veritati enim (vt inquit Tertullianus) nemo pręſcribere poteſt, non ſpatia temporum, non patrocinia perſonarum, non priuilegium regionum. Quia Dominus noſter Chriſtus, qui manet in æternum, veritatem ſe, non conſuetudinem, cognominauit.

2. Sacrificus gloriã Soli Chriſto propriã vſurpat.

Secunda, execranda impietas eſt, & abominanda contumelia in Filium Dei, trãsferre in hominem ſacrificum eam gloriam, quam cœleſtis Pater vult eſſe vnius Ieſu Chriſti. Hoc autem fiit in miſſa iſta papiſtica. Gloriam enim offerendi hoſtiam expiatoriam pro peccatis hominum viuorum & mortuorum impurus ſacrificus in ſe transfert, quando ſe offerre pro viuis & mortuis gloriatur. Nam in hoc inaugurantur põtificij ſacrifici, quemadmodum ſuprà à nobis demonſtratum eſt. Iam autem cùm Pater cœleſtis vult vt homines æternam ſui ſanctificationẽ reponant in vnica Chriſti oblatione. (Ita enim ait ſpiritus Dei in epiſt. ad Hebræos, cap. 10. 12. &c. Hic autem, ſcilicet Chriſtus ſacerdos, vnam pro peccatis offerens hoſtiã, in ſempiternum ſedet ad dexterã Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius. Vna enim oblatione conſummauit in æternum ſanctificandos. Item, Chriſtus aſsiſtens pontifex, per proprium ſanguinem intrauit ſemel in ſanctuarium, æternam redemptionem inueniens. Item, Quãtò magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritum æternum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam veſtram ab operibus mortuis, ad ſeruiendum Deo viuenti? Quis nõ videt execrãdam impietatem eſſe, & abominandam contumeliam fieri Filio Dei, à ſacrifico, qui hanc Chriſti gloriam vel ex parte minima in ſe transfert.

3. Sacrificus ſpoliat Chriſtum mediatoris officio

Tertia, Spiritus ſanctus in Paulo dicit, 1. Tim. 2. 5. Vnus eſt mediator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus, qui dedit ſeipſum pretium redemptionis pro omnibus. In hoc Pauli dicto duo ſunt. Primùm, aſſertio qua Chriſtus mediator inter Deum & homines omnes ſtatuitur. Secundum, aſſertionis ratio: quia videlicet hic vnus Chriſtus & ſolus dedit ſe pretium redemptionis pro omnibus. Vult itaque Paulus has ſacerdotij Chriſti partes, videlicet ſacrificium, quod hîc vocat ἀντίλυτρον, & interceſsionem ita coniungi, vt à ſe inuicem diuelli non poſſint. Vt ergo ſolus Ieſus eſt ſacerdos, qui ſuo vnico ſacrificio expiat peccatum: ita ſolus etiam eſt mediator, per quem vnicum nobis ad patrem patet acceſſus. Nam interceſsio pendet ex merito ſacrificij, quare non poteſt interceſsio in alium trãsferri quam in eum, cuius eſt ſacrificium expiatoriũ facere. Cùm igitur hic interceſsionis honor tribuitur homini ſacrifico, ſumma iniuria fit Filio Dei. Hoc autem faciunt Papiſtæ in ſuo ficto ſacrificio. Nam non ſolum in ſe expiationis honorem transferunt, verumetiam interceſsionis officiũ, quod ſimiliter ſolius eſt Chriſti ſacrilegè ſibi vſurpant. Hæc enim eſt illorum oratio in miſſa: *Offerimus praclarè maieſtati tuæ de tuis donis & datis, hoſtiam puram, hoſtiam ſanctam, hoſtiam immaculatam, panem ſanctum vitæ æternæ, & calicem ſalutis perpetuæ, ſuper quæ propitio ac ſereno vultu reſpicere digneris, & accepta habere, ſicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui iuſti Abel, & ſacrificium patriarchæ noſtri Abrahæ, & quod tibi obtulit ſummus ſacerdos tuus Melchiſedech, ſanctum ſacrificium, immaculatam hoſtiam, ſupplices te rogamus, omnipotens Deus, iube hæc perferri per manum ſancti Angeli tui in ſublime altare tuum*, &c. Et ſuprà in eodem miſſæ arcano, ſanctis mortuis eundem honorem tribuunt, cùm eorum meritis & precibus, petit ſacrificus concedi, vt muniamur diuinæ protectionis auxilio. Videmus hîc geminam impietatem coniungi. Nam non ſolum ſacrificum interceſſorem ſtatuunt, qui nititur dignitate ſacrificij ſui: verumetiam Apoſtolorum & Martyrum precibus & meritis petunt concedi, vt diuinitus protegantur. Tametſi autem ſubiungunt, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum: tamen apertiſsimè ſuam impietatem produnt, cùm ſacrificij dignitate, & meritis ſanctorum, ſe niti manifeſtis verbis teſtantur.

In iudiciũ illis.

Papiſtarũ effugium refutatur.

Verùm cùm Papiſtæ obijciunt, Paulum adhortari, vt alij pro alijs orent, & intercedant. Reſpondeo, quòd ſancti orent & intercedant pro ſe inuicem, non freti ſua dignitate aut meritis, ſed dignitate & merito vnici mediatoris noſtri Ieſu Chriſti. Papiſtæ autem, dum ſanctos mediatores faciunt, intelligunt patronos, qui ſua dignitate & meritis, nobis Patris cœleſtis gratiam mereantur. Hoc eſt enim vulgare inter ipſos principium, homines viuentes in terris, patronis opus habere in cœlis: propterea quod ipſi indigni ſint, qui per ſe appareant in conſpectu Dei. Quo ſanè dicto, præterquam quòd Chriſtum mediatorem, ſuo honore ſpoliant, triplici impietate ſe inuoluunt.

Inuocationis mortuorũ triplex impietas.

Primùm enim, dum mortuos viuorum interceſſores ſtatuunt, excurrunt extra verbi Dei limites, ac ſtulto impetu ferũtur in perniciofas tenebras, & in aſpera tartarorum præcipitia. Vnde reuocare gradus, ſuperáſque euadere ad auras, hoc opus, hic labor eſt. Quanta autem hæc ſit prophanitas, ſoli pij intelligunt, qui tenebras eſſe norunt, vbi fax verbi Dei non prætenditur, qui abominanda eſſe ſciunt quę Deus non ſanciuit: qui à Satana proficiſci cogitant, quęcunque puluis & cinis fingit in religione ſine mõſtratore verbo Dei. Deinde cùm docent, nitendũ eſſe ſanctorũ meritis, diſcedunt à vero ſalutis fundamento, & aliud fragile ſalutis fundamentũ ſibi quęrũt extra verbum Dei. Nam cùm nullus mortalium ſuopte merito ſalutem ſit adeptus, fieri non poteſt, vt ſanctorum merita alijs in ſalutem cedant: quæ tamen merita, Papa fingit theſaurum Eccleſiæ eſſe, quem diſpenſat non gratis, ſed prout numerant, qui Papam theſaurarium Eccleſiæ agnoſcũt. Tertiò, cùm tales fictitios patronos ſibi fabricãt, altius in tenebras immerguntur. Nã diſcedunt à primo præcepto, & ſanctos ſacrilega audacia inuocant, impulſi à diabolo, qui ſanctorum inuocationem in mundum inuexit, ídque ob has cauſas. Primùm, vt Chriſtum ſuo honore ſpoliaret. Deinde, vt ſanctos ignominia afficeret. Poſtremò, vt idololatras qui ſanctos inuocant, olim ſocios habeat æternarum pœnarum.

4. Miſſæ quæſtus turpiſsimus.

Quarta, miſſa papiſtica ad turpiſsimum quæſtum eſt proſtituta. Nam non ſolum pro animarum redemptione è purgatorio miſſas vendunt: verumetiam venales eas proſtituunt ad quiduis impetrandum: in qua re plurima ſcelera concurrunt: quorum

nonnulla

nōnulla commemorabo, vt perfecto odio persequamur impurissimū missarum quęstum. Primùm enim hic quæstus pugnat cum fundamento salutis nostræ, quod est gratuita misericordia. Gratia, inquit, saluati estis per fidem, & hoc nō ex vobis, sed Dei donū est: non ex operibus, ne quis glorietur, Ephe. 2. 8. Deinde cœnam Dominicā abolet. Quis enim adeò cæcus est, vt non videat alienissimum esse à Christi cœna quęstum impurum ex ea captare, quam cœnā Dominus voluit esse σπονδὴν dulcissimam sui intimi amoris erga Ecclesiam, & testimonium redēptionis Ecclesiæ per mortem suam, quam redemptionem gratuitam suæ sponsæ dilectę in sua cœna obsignat. Tertiò, hoc quæstus aucupium euertit vaticinia prophetarum de beneficijs mediatoris noui testamenti. Omnes sitientes, ait Esaias cap. 55. 1. venite ad aquas, & qui non habetis argentum properate, emite & comedite. Venite & emite absq; omni pretio vinū & lac. Per aquā, vinum, & lac, intelligit propheta beneficia Euāgelij, quæ pronunciat esse gratuita. Quemadmodum enim pane, vino, aqua, & lacte nutriuntur corpora nostra: ita animæ nostræ doctrina Euangelij, Spiritu sancto, Sacramētis, & alijs Christi donis gratuitis, nutriūtur & sustentantur. Quartò, nūdinatio missæ papisticæ, miseros homines inebriat carnali fiducia. Nam numerato precio, pro ficta expiatione tanquā efficacissimo pharmaco putāt se repellere omnes noxas, idq; sine fide & pœnitētia: & quia se emptis missis, armatos aduersus diabolum & mortem confidunt, multò licētius peccare pergunt, & indies obstinatiores reddūtur. Quintò, hic missarum quæstus purgatorij fundamentum est. Nam quò magis venales haberēt missas, docuerunt sacrifici purgatorium animarum esse post mortem: in quo animæ mortuorū detinerentur, donec satis è maculis peccatorū in vita cōmissorum purgatæ essent. Quare eis, qui vel seipsos, vel suos amicos mortuos ab igne purgatorij liberari cuperēt, missæ venales curabātur, quibus redimi finxerūt pœnas purgatorij. Hinc supra modum auctum est, vt vocant, patrimoniū Petri. Hinc est quòd facultates miserorum hominū à veris hæredibus ad sacrificos & monachos translatæ sint. Sextò, hic quæstus missaticus & impostura lenonis Romani neruus est Papatus, hoc est regni antichristi. Quare non mirum est, quod adeò ferociter dimicent Papistæ pro suis aris. Metuunt enim magnum periculum suis focis imminere, si aræ expugnatæ fuerint.

[Margin: Eius partes.]

Quinta abominanda idololatria est loco Christi adorare panem. Nam, vt suprà quoq; attigimus, sacrificus post mussitationē historię de institutione cœnę adorat ipse primus panē, & mox eundē leuat, vt adoretur à populo. Papistis enim persuasū est virtute mussitatorū verborū institutæ cœnę, fieri elementorum, hoc est panis & vini, transsubstātiationē in corpus & sanguinem Domini, quæ prostituunt adoranda, sed manifesto errore. Pugnat enim cùm ratione sacramēti ista à Thoma propugnata trāssubstantiatio. Nam vt in baptismo requiritur, vt maneat substātia aquæ, quæ dum aspergitur iuxta institutionem Christi, rationem sacramenti habet, & verè cum illa aqua adest arcano modo sanguis Christi, quo homo internus abluitur à peccatis, adeóque ipsum Christū induit: Ita in cœna Domini requiritur, vt maneat substātia panis & vini, quæ dum porriguntur & sumuntur iuxta institutionē Christi, rationem sacramenti habent, & verè cum pane & vino adsunt arcano modo corpus & sanguis Domini, quibus homo internus alitur, fouetur, & reficitur. Ante ergo vsum ordinatū non habent magis rationem sacramenti panis & vinū, quā aqua baptismi. Proinde similis furor est adorare panem & vinum, ac si quis adoraret aquam aspergendā in hominem baptizandum, vel aspersam & reseruatā adorationis ergò. Quòd autē Papistæ recitationi verborum cœnæ tribuant virtutem transsubstantiandi, (vt cum illis loquar) elementa, à Magis potius & incantatoribus didicerunt quàm à Christo. Is enim solus est qui sua diuina potentia efficax est in cœna, & manibus ministrorum communicantibus iuxtà institutionem suam porrigit suum verū corpus, & verum sanguinem nobis planè inscrutabili modo. Cæterū quòd in reformatis Ecclesijs alta voce & vulgari lingua historiam institutæ cœnæ pronuncient ministri Euangelij, id faciunt non vt virtus aliqua ex recitatione illa transeat in elementa: sed alioqui sanctissimo & vtilissimo consilio. Nam nihil pijs cordibus dulcius esse sciunt, quàm audire ipsam historiam institutæ cœnæ, quæ causas institutionis continet, & commendat ipsis dulcissimam σπονδὴν inter Christum & ipsius Ecclesiam. Proinde vt papistæ mussitando apud se verba cœnæ sacrilegium maximum committunt occultando doctrinam Euangelij, cuius summa in historia institutæ cœnæ continetur: Ita minimè ferendum, sed potius fustibus coercendum iudicarem, siquis vellet cœnam Dominicam celebrari sine recitatione historiæ vel ex Euangelistis, vel ex Paulo petitæ. Hîc forte aliquis insurget, & dicet in celebratione cœnæ in reformatis Ecclesijs panem vulgo adorari non minus quam in papatu. Ad hoc sic respōdeo, si quis panem & calicem in nostris Ecclesijs adorat, hæret adhuc in papistico errore, à quo per pios Euangelij ministros esset reuocandus. Deinde distinguo inter cultum panis & reuerentiam animi erga maiestatem Christi præsentis in cœna; quam reuerentiam testamur genu flexione, & externis corporis gestibus, dum in cœnæ celebratione occupamur, vt hanc reuerentiam licitam & piam, & à Paulo Apostolo nobis commendatam iudico: ita cultum panis & vini impium & prophanum esse statuo: Cū quia mandatum non habet, sine quo mens pia nihil in religione statuit: Tum quia temeraria est, vt quæ non sit contenta eo sacramenti vsu quem Dominus postulat.

[Margin: 5. Panis missatici adoratio.]

[Margin: Transsubstantiationis papisticæ refutatio.]

[Margin: De Consecratione.]

[Margin: Obiectionis explicatio.]

Sexta, contra institutionem & naturam cœnę Dominicæ est quod vnus seorsim epulū habeat abolita cōmunicatione. Ita enim Paulus ait, cōuenientib. vobis in vnū, non est cœnā Dominicā comedere. Vnusquisq; enim propriam cœnā præsumit edēdo. Deinde vt nemini sibi ipsi baptismū conferre licet: ita nec sacrifico licitū erit sibi priuatim & soli, Dominicam cœnā instruere. Si igitur nō est cœna Dominica ista priuata epulatio, profectò frustrà gloriantur sacrifici se quinq; verbis corpus Christi de cœlo in aram suā detrahere. Nam Christi corpus & sanguis ibi solūmodo adest vbi seruatur Christi institutio, & iuxta institutionē communicatio. Necesse est igitur vt ad minimum sit qui porrigat, & qui accipiat.

[Margin: 6. Nulla fit communio in missa: quod manifestè repugnat institutioni Cœnæ.]

Septima, huius missæ pręsidio regnū Antichristi à Satana erectum augetur & confirmatur. Nam omnium impiorum cultuum quibus regnum Antichristi fulcitur officina est missa. Quæ ideo fallit securius quia formam habet à sua natura alienissimā. Speciosissima enim apparet, cū nihil sit ea abominabilius.

[Margin: 7 Missa est regni papistici columna.]

Octaua, applicatio missæ pro mortuis, vt liberentur à purgatorio, planè Diabolicum inuentū est. Nā nemini fit remissio sine propria fide. Cōtumelia igitur Christum afficiunt, qui fingunt oblationem illam mereri mortuis remissionem. Deinde, qui ex hac vita discedunt, vel in fide discedunt, vel sine fide. Si in fide, beati sunt, iuxta illud, Apocal. 14. 13. Beati qui in Domino moriuntur. Et Petrus dicit,

[Margin: 8. De applicatione, vt mortui ex purgatorio igne liberentur.]

Finem fidei esse salutem animarum. 1. Pet.1.9. At si sine fine, firma stat sententia Christi, Qui non credit in Filium, ira Dei manet super eum, Ioan.3.36. Duplex proinde vita est, videlicet vitæ seu salutis, quæ est credentium & mortis seu dãnationis, quę est omnium qui in Christum credere in vita recusarunt. Vbi ergo purgatorium, ex quo animæ pretio missarum redimuntur?

Obiectiones pro missa.

Cæterùm, tametsi veritas de idololatrica missa Papistarum Ecclesiæ Dei non est incognita, tamen Papistæ ne videatur causa cadere, tres veluti clypeos nobis objiciunt. Primùm enim factum Melchisedech proferunt. Deinde opponunt locum Malachiæ de sacrificio futuro inter gẽtes, cum similibus. Tertiò, dignitatem populi noui Testamenti amplificant: sed quantum valeant singula, breuiter videamus.

1. Factum Melchisedeci.

Factum Melchisedech à quo petunt Papistæ causæ patrocinium, hoc modo describitur, Gen.14.18. Et Melchisedech rex Salem protulit panem & vinum, & hic sacerdos Dei altißimi, & benedixit ei, & ait: Benedictus Abraham Deo altißimo. Hinc inferũt impudenter quòd oporteat sacrificos offerre Deo panẽ & vinum in hostias placabiles.

Respõsio, quatuor membris constans.

Nõ profectò meliori consequẽtia, quàm si quis ita colligeret: Philippus est in Hispania, ergo mare est dulce. Primũ enim corruptè legunt obtulit pro protulit, & pro copulatiua particula, &, legũt enim. Quo facto testantur, quẽ habeãt magistrum, nẽpe diabolum, corruptorem & calumniatorem verbi diuini. Deinde perperam distinguũt componenda, & cõponunt distinguenda. Duo enim sunt membra distincta narrationis in Mose. Prius est de Rege & regio facto. Posterius de sacerdote & sacerdotis facto. Melchisedech rex Salem protulit panẽ & vinum, habes Regem & regiũ factum. Et ipse fuit sacerdos Dei altißimi, benedixítque ei: habes sacerdotem, & sacerdotis factum. Quod ergo Melchisedech protulerit panem & vinum, liberalitatis regię fuit, qua voluit exercitũ Abrahę defatigatum refocillare. Quod autem benedixerit Abrahæ, sacerdotalis muneris erat: nam sacerdotũ est benedicere populo Dei, Num.6.23. Tertiò, sciunt Papistæ ex Epistola ad Hebr. Melchisedech non fuisse typũ sacerdotũ papalium, sed aßimilatum fuisse Filio Dei, ídq; iuxta modum certum. Tu es, ait Pater ad Filium, sacerdos æternus secundum ordinem Melchisedech, Psal.110.4. Iam si dicũt se esse sacerdotes ad modum Melchisedech, faciũt se successores Christi in sacerdotio, quẽ Spiritus sanctus in Epist. ad Hebræos affirmat, habere sacerdotium ἀπαράβατον, vt quod succeßione ad alium non transeat, & quem Pater interposito iureiurando testatur, nullum habiturum successorem, sed ipsum solum mansurum æternum sacerdotem. Ita enim habet Psal.110.4. Iurauit Dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secũdum ordinem Melchisedech. Quartò, certißimo certius est, Spiritum sanctum in Epist. ad Hebræos nequaquam prætermisisse, si quid mysterij de sacrificio panis & vini in nouo Testamento latuisset in facto Melchisedech. Nam exactè & distinctè enumerat Spiritus sanctus conditiones quibus Melchisedech aßimilatus fuit Filio Dei æterno nostro sacerdoti.

De autoritate veterum patrũ

Ex his rationibus euidentißimè constat, quòd Papistæ perperam detorqueant factum Melchisedech, ad suum idolum stabiliendum. Nec moramur quòd in suam sentẽtiam adducant quædam patrum dicta, qui acceptum errorem à maioribus suis, tradiderunt posteris. Nulla enim humana autoritas tãta est, quin cedat voci diuinæ: nec longa & erronea consuetudo aliud est, quàm erroris vetustas. Cui meritò veritas Dei est præferenda. Theodoretus, quem vnum omnibus scholasticis scriptoribus præferendum iudico, expendens verba Epist. ad Hebræos, ita ait in cap.8. *Si igitur & sacerdotium quod est ex lege fidem accepit, & sacerdos qui est secundum ordinem Melchisedech obtulit sacrificium, & effecit vt alia sacrificia non essent necessaria. Cur noui Testamenti sacerdotes mysticam λειτουργίαν seu sacrificium peragunt? Sed clarum est ijs qui in rebus diuinis sunt eruditi, nos non aliud sacrificium offerre, sed illius vnius & salutaris memoriam peragere.* Hæc Theodoretus. Sed posterior ętas à diabolo seducta, ex malè intellectis patrum dictis, fabricauerunt idolum missæ.

2. Locus Malachiæ

Malachiæ locus, quem pro sua sententia stabilienda adducunt, hic est ex cap.1.11. In omni loco sacrificium offertur nomini meo, atq; oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus. Ex hoc Malachiæ dicto & similibus (quale est illud Ezech. 40. Sacrificium offerte Domino legitimum & perpetuum.) conantur Papistæ suum missaticum sacrificium stabilire.

Respõsio.

Verùm hanc collectionem vel pueri qui elementa dialectices degustarunt, riserint. Quis enim ferat hanc collectionem, animalia sunt in foro. Ergo est ibi Chimera: Imò quod adhuc absurdius est, ex genere non distributo inferunt monstrum, nec auditum, nec antea visum à quoquam. Argumenti autem Prophetici vis hæc est: Prophetæ prædicunt fore in gentibus sacrificium, & in omni loco futuram oblationem mundam: igitur gentes conuersæ per prædicationem Euangelij, habebunt sacrificia & oblationes. Verùm qualianam sint illa sacrificia, qualésque oblationes, non ab hominibus, sed à Deo, & ab ijs qui testimonium Dei in se loquens habent, discendum est. Sed de hac re postea dicemus, vbi agetur de sacrificijs Christianorum.

3. Dignitas populi noui Testamenti.

Tertium quod objiciunt Papistæ, est dignitas populi noui Testamenti. Ad hanc dignitatem astruendam, adducunt Papistæ multa scripturæ testimonia, & potißimum duo dicta ex secundo prioris epistolæ Petri. Ad quem accedentes lapidem viuum, & ipsi veluti viui lapides ædificemini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, ad offerendum spirituales hostias acceptas Deo per Iesum Christum. Et mox in eodem capite: Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in acquisitionem, vt virtutes annuncietis illius qui ex tenebris vos vocauit in admirabile in suam lucem.

Respõsio

Ex his & similibus dictis rectè quidem colligunt Papistæ dignitatem populi noui Testamenti: vitiosè inferunt propterea requiri missaticos sacrificos, qui offerunt sacrificium placabile pro viuis & mortuis. Nam Petrus hîc alloquitur non sacrificos, sed totum Dei populum, viros, fœminas, virgines, senes, iuuenes & infantes, quos omnes dignatur sacerdotum honore, vt qui sacerdotio fungantur ad offerendum spirituales hostias acceptas Deo per Iesum Christum. Si igitur omnes Christiani sunt sacerdotes, vt offerãt Deo hostias acceptas, profectò aliud est sacerdotium Christianorum omnib. cõmune, & aliud Papistarũ quod solis rasis & vnctis ad offerendas hostias placabiles committitur sine mandato Dei, imò cõtra apertißimas scripturas. Quando ergo Papistę sic colligũt, dignitas populi noui Testamẽti longè maior est, quàm populi veteris Testamenti: proinde requiritur vt Christiani quoq; habeant sacrificia, eáque augustiora veteribus, alioqui deterioris conditionis essent, quàm vel gentes prophanę fuerunt, vel Iudæi sub veteri lege. Cõcedo dignitatem esse amplißimam. Do etiam augustiora esse sacrificia, sed missã esse sacrificiũ Christianorũ ex dignitatis prærogatiua, nequaq̃ efficitur.

Cõclusio disputationis de missa.

Cũ itaq; & firmis rationibus ostẽdimus missę papisticæ

pisticæ vanitatem atque prophanitatem, & leuitatem clypeorum quos nobis obijciunt demonstrauimus: reliquum est, vt illorum impietatem fugiamus, tanquam serpentem, qui primis nostris parentibus autor fuit vt tentarent Deum, corrigendo ipsius mandatum. Est enim tentare Deum nihil aliud, quam spretis verbo, ordinatione, & vocatione, aliud quærere fiducia propriæ sapientiæ, quod magis placet. Id quod Papistæ fecerunt, excogitando missam pro viuis & mortuis, qua suum regnum stabiliri, & dignitatem opésq; suorum sacrificorum augeri statuerũt.

III. De Adiaphoris quibusdam, autoris iudicio.

Nunc breuiter, vt promisimus, de ijs quę adiaphora & media haberi possunt, dicamus. Neq; enim omnia quæ in Papatu obseruantur, impia sunt genere, vt necessariò omnia sint fugienda. Preces matutinæ & vespertinæ, quæ de tempore, vt vocãt, institutæ sunt, constant Psalmis & lectionibus ex sacris scripturis desumptis. Quare pius in Papatu habitans, his interesse potest, illæsa conscientia, modo periculum scandali vitari posit, & caueatur collusionis cum aduersarijs suspicio: neque enim ita Scyllam fugiẽdam esse iudico, vt in Charibdim incidas. Nã extrema hæc ex æquo fugienda sunt, videlicet Papistica impietas, & Epicurismi suspicio. Nã qui semper fugit cœtus hominum, vbi fiunt preces ab Ecclesia, non tam papisticam impietatem fugere, quàm epicurismum sectari videtur. Quare velim pios in papatu habitantes, interdum interesse precibus matutinis & vespertinis, præsertim ijs in quibus nec fit inuocatio mortuorum, nec panis adorandus exhibetur, quemadmodum fit in festis sanctorum, & in summis festis, vt vocant, in quibus etiam thuris suffitus coram statuis ventilatur.

Quantum autem ad baptismum infantum attinet, duo facienda sunt pijs. Corde improbent nugas Papisticas, quibus contaminatur quodammodo baptismus, & reuerenter institutionem Christi meditentur. Quod cùm fit, puto pios excusari, qui vel suos liberos baptizari sinunt in papatu, vel alioqui accedunt vt testes ad baptisma infantum. Quia illic aliquid remanet de institutione Christi.

De missa priuata, & de cõmunione in papatu. die paschatos, autoris iudicium.

Quid hîc dicendum est de missa, in qua fit distributio panis & vini? An quia aliquid in ea remanet de institutione Christi, licebit pio homini rectè edocto de idolo missatico interesse & communicare cum alijs? Nam si ideo baptismo papistarum multis additamentis contaminato licet adesse, quia ibi aliquid remanet de institutione Christi, cur nõ eadem ratio valebit in cœnæ communicatione? Hæc quæstio, etsi admodum difficilis apparet, tamen id quod mihi videtur apertè dicam. Iudicium relinquens Ecclesię, hoc est, verè pijs, præsertim ijs qui crucem experti sunt, & intra telorũ iactus versati. Primùm igitur distinguo inter missam, & communionem in papatu. Nam tantum discrimen statuo inter missam & communionem illam solennem quæ celebratur in papatu die paschatos, quantũ est inter cœlum & infernũ. siquidem in missa planè nihil remanet de institutione Christi. Quare vt missam impiam iudico, ideóque fugiendam tanquam idolum Diaboli: ita quod remanet de institutione Christi, sanctum pronuncio. Nephas enim est putare, rem tãtam pendere à dignitate ministrorum. Quoniam reuera diuersissimi sunt actus, Missa papistica, & cõmunio seu cœna. Nam finita missa Papæ, inchoatur cœna Christi. Debet igitur pius in papatu habitans, fugere idolum missæ, & potest modo caueatur scandalum, & collusionis cum aduersarijs suspicio, interesse cõmunicationi, & cum

De communione sub alterá specie.

electis Dei, quales multi latent absque dubio in papatu, communicare. Quid? An ergo licebit communicare sub altera, vt vocant, specie? An non excluduntur laici à sacro poculo sanguinis Domini? Ex nostris non pauci putantes consecrationem (vt vocant) fieri recitatione verborum, de institutione cœnæ, grauissimum peccatum iudicant, si quis sub altera specie communicet. Sacrifici similiter ministri cœnæ in papatu, putant laicos non fore participes calicis Domini, ob eandem causam, videlicet, quod verba non sunt mussitata super calicem, ex quo propinatur laicis. Quare putant vinum esse sine pręsentia sanguinis Domini. Quod si sic esset, hoc est, si res tanta penderet à recitatione verborum, potius quàm à Christo, qui præsens in sua cœna porrigit sacramentum corporis & sanguinis sui, nequaquam vellem pium hominem in papatu communicare. Hos cùm habemus aduersarios, videlicet domesticos & extraneos, difficile est aliquid sine offensione pronunciare, dicam tamen quod sentiam.

De consecratione.

Primùm omnium tenendum est, quòd consecrare non sit, vt Papistæ putant, & quidam semipapistæ opinantur, pronunciatione præscriptorum seu conceptorum verborum magico more, rem communem, seu non sacram, sacram facere. Sed consecrare, verissimè est rem quampiam à communi vsu separare, atque eandem sacro vsui diuinitus ordinato applicare cum Dei laude & gratiarum actione. Hanc definitionem firmam esse intelligit, qui vim consecrandi verbi *kadosh* apud Hebræos, cum ritu consecrandi veteri contulerit, quíque factum Christi instituentis cœnam, & doctrinam Pauli de benedictione panis & calicis simul perpenderit. Cùm ergo hæc rés non pendet nec ex verborum virtute, nec impeditur malitia hominum inuidẽtium pijs participationem calicis, sed pendet ex mandato & institutione Christi, qui iuxta suam promisionẽ vult interesse cœtui piorum inuocantium ipsum, cogitantium & agnoscentium beneficia mortis & resurrectionis ipsius, non dubito quin pij in papatu participationem corporis & sanguinis percipiant, tametsi incantatio papistica calicem fœdat. Nam & qui sanctificat Filius Dei est, & qui porrigit manibus ministrorum, corpus & sanguinem suum Filius Dei est, cuius diuinam potentiam, & immensam bonitatem, nec impedit error hominum, nec malitia inuidorum supprimentium recitationem de instituta cœna, frangit.

De communione cum iis qui vera fide carẽt.

At obijciat aliquis: Qui simul communicant, id faciunt, vt sint vnum in Christo. Ita enim Paulus ait 1. Corinth. 10. 17. Quoniam vt vnus panis, ita vnum corpus multi sumus. Omnes qui de vno pane & vno calice participamus. Papistæ autem qui fidem non adferunt, extra Christi corpus sunt: nemo enim in Christo est, nisi per fidem. Proinde videtur non licere cum Papistis communicare. Respondeo, duplicem esse communionem in cœna. Quarum vna est, fidelis animæ & Christi: de qua idem Apostolus, Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? & panis quem frangimus, nonne corporis Domini communicatio est? Huius communicationis verè sunt participes qui fidem secum adferunt ad sacram cœnam. Altera communio, quę pendet à priori, est fratrum communicantium inter sese. Hanc fidelium communionem impedit nec impietas ministri, nec si vnus aut alter Iudas adfuerit. Nam est spiritualis communio, quæ est piorum omnium sub vno capite, etiam occultorum in papatu, quales haud dubio multi sunt. Verùm, hîc rursus moneo cauendam esse hypocrisin, vel simulatam abnegationem confessionis.

Quæstio.

Quid si quis adeò abhorreat à Papatu, vt nullo pacto communicare audeat in regno

Papæ? An non hîc pio patrifamiliâs, qui habet piam
vxorem, & rectè institutã familiam, licebit priuatim
in sua domo sibi & suis cœnam Dominicã instruere,
necne? Erunt fortasse qui dicẽt non licere, propterea
quòd administratio sacramentorum pertineat ad pu
blicum ministeriũ. Ab his rursus quæro, an non com
múnicarint olim in primitiua Ecclesia multi, ante-
quam ordinarium & publicũ institutum est ministe
rium, & antequam tẽpla sunt erecta, in quibus publi
cè conuẽtum est? Ego quidẽ non dubito, multorum
piorum ciuium domos fuisse tẽpla, in quibus pij pa-
tresfamiliâs cum suis familijs instruxerũt cœnã Do-
minicam, & se mutua doctrina & cõsolatione erexe
runt. Distinguo igitur inter rectè cõstitutam Eccle-
siam, & inter captiuitatẽ & exilium, vbi publicè gras
satur in pios. Illic volo publico ministerio nihil detra
hi, sed omnia fieri iuxta ordinationem bene institutę
Ecclesiæ. Hîc autẽ, id est in captiuitate Ecclesiæ, seu
exilio sub Turca & Papa, statuo excusari pios, si san-
ctorum in primitiua Ecclesia imitentur exempla.

Respõsio.

Hanc nostram sentẽtiam de vsu cœnæ Dominicæ
in Papatu breuiter ascripsimus, in qua si quis aliquid
desideret, cupio amicè admoneri. Nam pijs omnibus
qui non tam anticipatis opinionibus, quam mõstra-
tæ veritati acquiescunt, non solum hanc nostram sen
tentiam, verumetiam quicquid vnquã à me scriptum
est, aut fortè scribetur, subijcio. Quare amanter rogo,
ne quis præcipitet iudiciũ, sed rationes meas, & ad-
uersariorum inter se conferat. Quod si quis fecerit,
spero ipsum sententiam nostram non improbatu-
rum. Rogo autem Deum Patrem Domini nostri Ie-
su Christi, vt mentes nostras illuminet sua luce, &
furores diabolorum & hominum persequentium sa
nam doctrinam reprimat, & nos in vera pietate, per
& propter Christum conseruet, vt ipsum in omni æ-
ternitate celebremus, Amen.

DE SACRIFICIIS Christianorum.

Duo sacrificia Christianorũ.

CHristiani, qui sincerè Christum profitentur, ha
bent etiam sua sacrificia. Vnum videlicet pro
piciatorium. Alterum ἐυχαριςικόν. Vtrumque nomen
sortitum est ab effectibus seu finibus. Propitiatoriũ
sacrificium habent Christiani, non quidem à se offe
rendum, sed pro se oblatũ à summo sacerdote & me-
diatore Iesu Christo. Christus enim sacerdos semet-
ipsum in sacrificium propitiatoriũ pro omnibus tra-
tradidit, vt placato Patre, credentes sanctificarentur
in æternum per ipsum. Ευχαριςικὸν sacrificiũ est quæ
libet obedientia à pijs præstita Deo, qua vt agno-
scunt Deum omnis boni fontem & autorem: ita te-
stantur suam erga ipsum gratitudinem.

Propitiatorium.

Gratiarũ actionis.

Vt autem hæc doctrina de sacrificijs Christiano-
rum soli Ecclesiæ Dei nota, rectius intelligatur, &
nobis magis dulcescat, volo distinctius de vtroq; ge-
nere dicere. *Nam quod particulatim*, vt ait Bernardus,
distinctum fuerit, legitur dulcius & melius conseruatur.
In sacrificio igitur propitiatorio seu expiatorio plu-
ra spectanda sunt, quę facient ad eius perspicuam ex-
plicationem. Quare 1. de sacerdote qui hoc sacrificiũ
offert dicam. 2. De sacerdotio eiúsq; partibus. 3. De
fœdere. Est enim omnis sacerdos alicuius fœderis
sponsor. 4. De sacrificij huius applicatione. 5. De
perpetuo huius sacrificij vsu in conscientia, in vita, &
in morte.

De sacrificio propitiatorio locus.

Partes.

I.

DE SACERDOTE.

1. Quæ fuerit necessitas sacerdotis.

In explicatione primi huius membri de sacerdote
summo Christianorum, videamus quæ fuerit necessi
tas sacerdotis, quæ personæ conditio, & quisnam sit.
Necessitas sacerdotis hinc æstimetur. Nos omnes es-
se peccatores, reósq; æternę mortis, cùm propter pa-
rentum primorum defectionem à Deo, tum ob no-
stram propriam culpam & reatũ in confesso est: Id
quod & pœnę à iustissimo Deo impositę, & vox Dei,
& conscientia cuiusque testãtur. Iam autem vnum ex
duobus necessariũ omnino fuit. Aut enim nobis æ-
ternùm pereundum erat, aut reconciliatio cum Deo
offenso ineunda. Verùm, quia reconciliatio iusta esse
debuit, ne quid decederet iustitiæ diuinę, non potuit
fieri sine compensatione iniuriæ Deo factæ. Hæc au-
tem compẽsatio necessariò fieri debuit per aliquem
mediatorem. Vt quemadmodum vnus Adam conie-
cit nos omnes in mortem & dãnationem sua culpa:
ita aliquis esset qui suo merito nos Deo offenso re-
cõciliaret, facta iniuriæ cõpensatione. Qui autem ita
inter Deũ offensum & homines offendentes est me-
diator, sacerdos nominatur. Ita enim Epistola ad He-
bræos habet, cap. 5. 1. Omnis sacerdos ex hominibus
assumptus, pro hominibus cõstituitur in ijs quæ sunt
apud Deum agenda, vt offerat dona, & sacrificia pro
peccatis. Ex his euidentissimè patet, quàm fuerit ne-
cessarius sacerdos, ad ineundam reconciliationem
nostri cum Deo offenso.

2. Quæ sit personæ istius sacerdotis conditio.

Sed quis talem sacerdotem dare potuit, cùm totũ
genus humanum sit reum, & nullus in toto generę
humano pro seipso satisfacere, nedum pro alijs pos-
sit; Deus sapientissimũ consilium, quod homo dare
nõ potuit, protulit. Nam misericordię ipsius fuit mi-
sereri suæ creaturæ. Sapiẽtiæ, ne fine ad quem condi-
ta erat, excideret. Potẽtiæ, ne sineret Diabolum per-
petuam exercere tyrannidem in creaturam ad suam
imaginem conditam. Deniq; iustitiæ, ne sineret pec-
catum impunitum. Protulit ergo cõsilium Deus sa-
pientissimum, per quod & summã sapientiam, & im
mensam misericordiam, & infinitam potentiã, & iu-
stitiam absolutissimam declarauit. Quoniam itaque
maior fuit ira Dei in peccatores, quales sumus om-
nes natura, siquidem natura sumus filij iræ, quàm vt
eam sustinere posit purus homo, & iustitia tamen
Dei requirebat, vt vnus aliquis in humano genere
vitæ autor esset, sicut vnus mortis fuit, dedit igitur ta
lem sacerdotẽ, qui potuit, quia Deus: & debuit, quia
homo. Vnus vtiq; de humano genere, segregatus ta-
men à peccatoribus, hoc est iustus: alioqui minimè
idoneus dato muneri. Ita enim ait Deus Genes. 3. 15.
Semen mulieris conteret caput serpẽtis, id est, con-
sensu totius scripturæ approbante, æternus Dei filius
assumet humanam naturã, in vnionem personalem,
hoc est, vt Deus & homo sit vna persona, mediator
seu sacerdos inter Deum & homines, qui causa ho-
minum in se suscepta, pœnam luet hominibus de-
bitam, ac homines, imputata ipsis sua iustitia, cum
Deo reconciliabit. Vnde Augustinus: *Sanandæ nostræ
miseriæ conuenientior alius modus non fuit, quam per pas-
sionem Christi. Is enim*, vt idem ait, *delicta nostra sua de-
licta fecit, vt iustitiam nostram suam iustitiam faceret.*
Conditio proinde sacerdotis suo merito nos Deo
reconciliantis duplex requirebatur. Naturarum vna,
altera qualitatis. Conditio naturarum, quòd hîc no-
ster sacerdos debuerit esse Deus & homo, vna perso-
na, alioqui mediator esse non potuisset. Vt enim sua
æterna diuinitate Patri, ita nobis humanæ naturæ
societate coniungi debuit. Filius proinde Dei, vt ait
Ambrosius, assumpta carne homo natus est, vt me-
diator Dei & hominum, homo esset Iesus Christus.
Oportuit ergo vt ex vtroq; mediator esset, vt vtrũq;
reconciliaret. Ex Deo quidem vt cum ipso colloqui
posset

Cur Deus & homo, vna persona.

posset & intercedere, ex humano genere verò vt & debitor esset, & haberet quod offerret. Vnde Epist. ad Hebræos, cap. 2. 14. particeps factus est carnis & sanguinis, vt per mortem aboleret eum qui mortis habebat imperium, hoc est diabolum, & liberos redderet quotquot per omnem vitam obnoxij erant seruituti. Item debuit per omnia fratribus assimilari, vt misericors esset, & fidelis sacerdos in his quæ apud Deum forent agenda, ad expiandum peccata populi. Nam ex eo quod tentaretur, potest & iis qui tentantur succurrere.

3. De qualitate personæ sacerdotis nostri: seu quis sit.

Hactenus de conditione naturarum diuinæ, & humanæ sacerdotis nostri: Iam de qualitate personæ, de qua eadem Epistola ad Heb. in hunc modum, cap. 7. 26. Talis decebat vt noster esset summus sacerdos, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cædis factus, qui nõ habuit necessitatem quotidiè prius pro suis delictis hostias offerre: deinde pro populi. Sed de hac qualitate in explicatione sacerdotij plura se offerent dicenda. Quod autem Iesus Mariæ Virginis filius sit verus Messias adeóque sacerdos & mediator nobis à Deo promissus & datus, supra ostendimus, hanc immotam demonstrationem opponentes Iudæis.

Is solus absque omni dubio, ac verissimo verius, atque adeò omnium confessione est Messias verus & vnicus, adeóque sacerdos, & mediator, in quẽ omnia Prophetarum vaticinia concurrunt, cuique soli conuenit quicquid de Messia prędictum est à sanctis Dei Prophetis, Mose & aliis.

In Iesum autem Mariæ filium concurrunt omnia Prophetarũ vaticinia, & huic soli Iesu cõuenit quicquid de Messia dictum est à sanctis Dei Prophetis Mose & aliis.

Ergo solus Iesus Marię Virginis filius est Messias, verus & vnicus adeóque sacerdos, & Mediator noster.

Minorem quæ est κρινόμενον confirmauimus suprà, vbi refutauimus Iudæorum vanitatẽ de Messia. Videantur quæ annotauimus in primum huius Psalmi versum aduersus Iudæos.

II.

DE SACERDOTIO *eiusque partibus.*

Definitio sacerdotii

SAcerdotium noui testamẽti est ministerium diuinitus ordinatum & sancitum in quo summus & æternus sacerdos Deus & homo Iesus Christus confirmatus iureiurando diuino, annunciat & conseruat doctrinam euangelij de remissione peccatorum, offert se ipsum per spiritum æternum in sacrificium piaculare, seu propitiatorium, quo & expiat peccatũ, & satisfacit iustitiæ Dei pro peccatoribus, placat irã Dei, meretur gratiã & Spiritũ sanctũ omnib. credẽtibus in nomen eius, & orat assiduè pro Ecclesia, & exauditur: vt excusso iugo diaboli hostis humani generis, & reparata imagine Dei in nobis amissa per peccatum, sanctificemur in æternũ, atque adeò beati viuamus, Christo sacerdoti conformes in omni æternitate.

Definitionis explicatio.

Hæc definitio cùm ex iis quæ diximus de sacerdote, tum ex totius scripturæ consensu & præsertim ex epist. ad Hebr. de sacerdotio Christi collecta est. Sed singulæ partes huius definitionis, vt vberrimam doctrinam & consolationem continent, ita longiorem explicationem postulant. Sunt autem tres partes sacerdotij Christi in definitione expressæ, videlicet doctrina Euangelij, sacrificium, & oratio seu intercessio. Atque harum singulæ perfectissimæ sunt & efficacissimæ, ita vt nec quicquam vel in ipsis desideretur, vel sit infirmum ad saluandum. Virtus enim omnis harum partium pendet à maiestate sacerdotis nostri Christi, in quo nec sapiẽtiam, nec bonitatem, nec puritatem, nec voluntatem, nec potentiam quis desiderare poterit. De his ergo tribus partibus ordine dicemus.

Partes.

1. Annunciatio euãgelij.

Prima pars est annunciatio Euangelij, sine qua nos miseri & cæci peccatores nihil fauoris & gratiæ à Deo sperare possumus. Nam sine hac Euangelij doctrina tristissimis inuoluimur tenebris & peccatorũ nostrorum magnitudine, multitudine, & turpitudine, vel iudicio proprię conscientię condemnati prosternimur, vt planè desperare sit necesse. Siquidem & lex Dei iram minatur legẽ non facientibus. (Hæc enim legis iudiciaria sententia est: Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in lege) Et conscientia, quæ est testimonium iudicij futuri, nos coram tribunali Dei reos peragit. Et calamitates humani generis iustissimam esse iram Dei testantur. Et horribilis tyrannis diaboli in humanum genus, atque multi tragici casus omnibus temporibus, quàm horrenda res sit peccatum conuincunt. Taceo bella, taceo signa in cœlo, terra & mari testãtia furorem (vt cũ Propheta loquar) iræ diuinæ. Hæc omnia sunt veluti præludia æternæ miseriæ eorum qui non conuertuntur ad prædicationem Euangelij. His omnibus malis medetur sacerdos noster, modò eius medicinam tanquam Phrenetici non respuerimus cũ furioso & cæco mundo. Is enim è sinu patris profert suauissimam doctrinam Euangelij de remissione peccatorum: quibus remissis & abolitis nec lex in nobis habet quod condẽnet, nec diabolus & mors quicquam iuris in nos obtinent. Hæc doctrina Euãgelij mysterium dicitur absconditum à sapientibus huius mundi, atque stultitia ab illis iudicatur. Sed miseris & afflictis peccatoribus sapientia est Dei, cui per stultam prædicationem crucifixi Christi placuit seruare credentes. Vide 1. Cor. 1. 18. 21. 24. &c.

Peccati grauitas.

Quænam & qualis sit doctrina Euangelii.

Quænam igitur, & qualis sit hæc doctrina Euangelij breuiter explicandum est, quò nobis hæc pars sacerdotij Christi fiat dulcîor. Christus Lucæ 24. 46. summam rei his verbis proponit. Oportet prædicari in nomine meo pœnitentiam seu conuersionem & remissionem peccatorũ inter omnes gẽtes. Proinde Euangelium est annunciatio Vniuersalis remissionis peccatorum quę contingit omnibus iis qui conuertuntur, idque propter nomen Christi, id est propter merita Christi. Etsi autem hæc definitio summã rei, vt dixi, continet, tamen, vt magis agnoscatur magnitudo beneficij sacerdotis nostri Christi, ampliorẽ definitionem asscribam. Euangelium est vniuersalis prædicatio sacerdotis nostri Christi, in qua annunciatur liberatio ab ira Dei, à maledictione legis, & dãnatione æterna, & proclamatur remissio peccatorum, salus, & vita æterna credentibus in filium, propter eiusdem merita, secundum promissionem olim patribus factam, vt perpetuò gloria bonitatis Dei, prædicetur, vtque porro dignos fructus Euangelio edãt homines per Christũ liberati, tandemque vita æterna fruantur.

Definitio.

Definitionis explicatio.

Hæc definitio Euangelij ex variis scripturæ locis collecta docet Euangelium verè bonum & lætum esse nuncium, sine quo in æterna miseria nobis esset pereundum. Huius definitionis mẽbra quia alibi à nobis & multis explicata sunt, nolo longiore oratione persequi. Summa huc redit: quod natura sumus miseri, condemnati, serui. Gratia autem, quam Euangelium annũciat, beati, iusti, liberi, & hæredes vitæ æternæ per Iesum Christum. Hanc doctrinam Euangelij ipse filius Dei protulit è sinu patris, & eam proposuit primis nostris parentibus,

post tristissimum illorum lapsum in laqueos diaboli. Ita enim ait, Gen. 3.15. Semen mulieris conteret caput serpentis. Hanc sonuit per ministerium Noë ante diluuium. Petrus enim affirmat, 1.3.19. Christū spiritu prædicasse istis hominibus tēpore Noë quorum spiritus nunc detinentur in carcere propter contumacem rebellionem aduersus spiritū Christi ipsis prædicantem. Hanc postea per Prophetas, vt idē Petrus testatur, protulit. Hanc post humanam naturam assumptā tribus annis cùm dimidio prædicauit. Hāc per Apostolos in vniuersum orbem annunciari mandauit, quam & subsequentibus signis confirmauit. Per hanc doctrinam, vt semper conseruauit: ita hodie conseruat, & deinde vsque ad finem mundi conseruabit Ecclesiam aduersus inferorum portas. Benedicet ei, & dabit spiritum sanctum & vitam æternam omnibus huic doctrinæ credentibus. Verùm contrà horrenda damnatio omnibus illis imminet, qui huic doctrinæ signis, portentis, variis virtutibus, & visibili donatione spiritus sancti, confirmatæ fidē nō adhibuerint. Si enim sermo, vt ait Epist. ad Hebr. ca. 2.2. per Angelos dictus, factus est firmus, & omnis præuaricatio, & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? Caueamus proinde, vt eadem Epistola monet, ne perfluamus.

2. Sacrificium.

Secunda pars sacerdotij Christi est sacrificium. Sacrificium autem Christi, aliàs generaliter accipitur, aliàs peculiariter.

In genere

Cùm generaliter accipitur, complectitur quicquid Christus sacerdos nostræ salutis gratia fecit, & patri obtulit. Vt sunt eius opera omnia, Obedientia perfecta legis, Passio & mors voluntaria, & intercessio apud patrem assidua. Quod autem obediētia erga legē sit huius sacrificij pars quædam, ex eo patet quod ea nos coram patre iustos facit. De passione & morte Epistola ad Hebræos concionatur, cum affirmat Christum se obtulisse pro peccatis nostris & sanguine suo purificasse conscientias nostras. Intercessio & preces cap. 5.1. ad Hebr. oblationes dicuntur. Ita enim ait, In diebus carnis suæ preces supplicationesq; ei qui poterat seruare ipsum à morte, cum clamore valido & lachrymis obtulit. Hæc enim tria, videlicet obedientia legis perfecta, Passio, & intercessio, à se mutuo ordine quodam tāquam effecta à suis causis & contrà dependent. Nam ex eo quòd sanctus, impollutus, atque adeo perfectissimè iustus secundum legem fuerit, valuit voluntaria obedientia ipsius in cruce ad expianda omnia hominum peccata, & quia obediens patri fuit vsque ad mortem crucis. valent preces ipsius pro Ecclesia in perpetuum, qui ideo solus intercessor est, quia solus se dedit in pretiū redemptionis pro omnibus, vt Paulus testatur. 1. Tim. 2.6. Hęc consecutio seu colligatio meritorum Christi pulcherrimè conspicitur in nostri sanctificatione. Merito enim mortis suæ, ita expiat peccatum nostrū, vt non amplius, modò crediderimus, rei appareamus in conspectu patris, sicut de eo prædixit Esaias, cap. 53.4. Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Itē, ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Merito obedientiæ legis nos vestit, vt iusti appareamus coram Deo, nō nostra, sed ipsius iustitia nobis imputata. Ita enim Paulus ait ad Rom. 5.19. Quemadmodum vnius inobedientia multi peccatores constituti sunt: ita obedientia vnius multi constituentur iusti. Vtrumque meritum videlicet passionis & obedientiæ legis complectitur Paulus cùm ait, Gal. 4.4.5. Christus factus est sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret. Nam cùm duplex sit sententia legis. Vna maledictionis & mortis ex lege non impleta, in quam sententiam incurrimus propter peccatum: Altera benedictionis, id est, iustitiæ & vitæ. Qua iustitia excidimus per peccatum, necesse fuit vt & maledictionem legis cum causa, id est peccatis nostris in se reciperet, pro nobis factus maledictus & morti obnoxius. Sic enim Paulus ait, Gal. 3.13. Christus nos redemit ex maledictione legis, factus pro nobis maledictum seu execratio, vt benedictionem legis nobis restitueret: quam nobis meruit sua perfecta obedientia erga legem sub quā factus est non pro se, sed pro nobis. Atque hoc vult Paulus cùm ait, Rom. 10.4. Christus est impletio legis in iustitiam omni credenti. Quia autem huius impletionis testimonium est euidentissimum Christi resurrectio, Paulus affirmat ipsum resurrexisse propter iustificationem nostri. Ro. 4.25. Merito suarum precum & intercessionis nobis aditum facit ad patrem, vt Paulus ad Rom. 8.32. ait, Quis accusabit electos Dei? Christus est qui intercedit pro nobis. Cùm igitur Christus dicitur offerre patri sua merita, intelligatur generale sacrificiū Christi quod cōtinet hoc triplex meritum, videlicet obedientiæ legis, passionis, & precum.

In specie

Aliàs sacrificium Christi accipitur peculiariter pro passione & morte ipsius, quæ Passio & mors vnicum sacrificium expiationis est: cuius typi fuerunt sacrificia veteris populi, & singulari modo id quod propitiatorium vocabatur, propter huius æterni & expiatorij sacrificij Christi adumbrationem. Verùm quia de vmbris supra dictum est, vbi vanitatem Iudæorum adhuc expectantium Messiam ostendimus, hic solummodo dicemus de sacrificio Christi, quod expiatorium seu propitiatorium à suo effectu nominat scriptura, quod rectè in hunc modum definiri potest.

Sacrificii expiatorii, seu passionis Christi definitio.

Passio Domini nostri Iesu Christi æterni sacerdotis, est sacrificiū propitiatoriū in quo filius Dei ęternus, homo factus, & æternus sacerdos à patre constitutus seipsum, obediendo patri in passione, vsque ad mortem crucis, per æternum spiritum obtulit æterno patri in ara crucis, maledictionem legis verè subiens, vt ista sua vna & perfectissima oblatione satisfaceret iusticiæ Dei pro culpa & pœna humani generis, placaret iram Dei iustissimā & mereretur hac vnica victima omnibus qui in ipsum crediderunt, inde vsque à creatione mundi, & credituri sunt vsque ad finem mundi, ęternam sanctificationem, hoc est liberationem à maledictione legis, gratiam, benedictionem, vitam & salutem æternam, vt Christo conformes in omni æternitate Deum prædicent. Hanc totam definitionem complectitur Christus his paucissimis verbis Ioan. 17.19. Ego pro iis sanctifico meipsum vt ipsi sint sanctificati in æternum. Sed spiritus sanctus in epistola ad Hebr. eam fusissimè explicat, & ego in vnum veluti corpus quæ sparsim legūtur in ea Epistola coēgi, vt simul quasi vno intuitu hoc admirandum opus intueamur, & aliquo modo æstimemus magnitudinem beneficij, & grati simus Deo pro hac immensa misericordia nobis in Christo exhibita.

Definitionis partes.

Augustinus libro 4. de trinitate dicit quatuor in omni sacrificio spectanda esse. 1. Videlicet *à quo offeratur sacrificium*. 2. *Cui offeratur*. 3. *Quid offeratur*. 4. *Pro quibus offeratur*. Quæ quatuor in nostra etiam definitione expressè ponūtur & distinctè.

1. A quo offeratur sacrificiū.

Offert enim filius Dei homo factus, & ab ipso Deo patre æternus constitutus sacerdos. Hic etenim sacerdos vt solus sanctus & iustus & excelsior cœlis est: ita potuit solus sacrificium in æternum perfectū offerre. Nā ex eo quòd homo erat iustus, licuit ei causam

communem

communem in se recipere : præsertim cùm vnus in humano genere reliquam posteritatem secum perdidisset. Ex eo quòd excelsior cœlis erat, videlicet verus Deus, potens fuit ad offerendum sacrificium tale, quod & perfectum esset, & in perpetuum efficax. Deinde ex eo, quòd vna persona erat, omnia facta ipsius in sanctissima sua humanitate purissima sunt, & infiniti pretij.

2. Cui offeratur.

Cui sacerdos hic offert? Deo ipsi. Huic enim soli debebatur sacrificium, quo satisfieret ipsius iustitiæ, cui soli peccauerunt parẽtes nostri, & nos cum ipsis, vt dãnatoria sentẽtia legis abolita de maledictione æterna, benedictionis æternæ ipsius merito fieremus participes.

3. Quid offeratur.

Quid hic sacerdos Deo offert? Filius Dei æternus sacerdos semetipsum patri obtulit in ara crucis, nostram causam. i. peccatũ & pœnã in se recipiens. Epistola enim ad Heb. testatur Filium Dei factũ fuisse participẽ carnis & sanguinis, vt haberet quod offerret. Et Augustinus ait: *Quid tam congruenter assumeretur ab hominibus, quod pro eis offerretur, quàm humana caro? & quid tam aptũ immolationi huic quàm caro mortalis? Et quid tam mundum pro mundanis vitiis mortaliũ quàm sine contagione vlla, caro nata in vtero & ex vtero virginali? Et quid tam gratè & offerri & suscipi posset, quàm caro sacrificij nostri, corpus effectum sacerdotis nostri?*

Dignitas hostiæ seu Sacrificij nostri.

Porro quia hostia omnis in veteri lege primum debuit separari ab aliis rebus eiusdem generis. 2. applicari aræ, imposita sacerdotis manu: 3. immolari super aram: 4. si rectè fiebat iuxta legẽ, accepta Deo erat hostia. Videamus quomodo hęc quatuor nostrę hostiæ congruunt. Primùm ergo hæc nostra hostia Christus segregatus erat à reliquis hominibus non natura, qua illis coniunctum esse oportuit, sed puritate, integritate, & excellentia, quibus cæteros homines antecelluit. Secundo, applicabatur altari per summam obedientiam consecratus Deo. Oblatus est enim quia voluit. Tertiò, immolabatur super altare, suspensus in lignum crucis, portans super caput suũ nostram causam, id est peccatum & pœnam peccati, hoc est, iram Dei & maledictionem. Hoc olim adũbratum fuit in hirco, super cuius caput Aaron (confessus prius sua peccata, & populi Israelitici) ponebat sua delicta, & vniuersa delicta filiorum Israel, quem postea in terram vastam cum delictis demittebat feris dilaniandum per virum ad id paratum. Huius typi veritas in Christo verissimè completa est. Nam, vt Propheta ait. Esai. 53. 6. Dominus posuit super eum omnes iniquitates nostras. Item iniquitates eorum ipse portauit. Sic Paulus typum Christo accõmodat cùm ait, 2. Cor. 5. 21. Eũ qui non nouit peccatũ fecit peccatũ, vt nos fieremus iusticia Dei in eo. Itẽ, 2. Gal. 3. 13. Christus redemit nos de execratione legis, factus pro nobis execratio. Scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Deinde vt hircus ille typicus in desertum dimittitur à feris dilaniandus: Ita Christus sceleratis hominibus Scribis, & Pharisæis, & gentibus, principis sui Diaboli mãdatis obtemperantibus, traditur interficiendus propter peccata nostra & pœnam eorum tanquã propria ipsius fuissent luit.

Hircus, in desertum emissus sub lege, typus Christi.

Hic accuratè distinguendum est inter vmbram & veritatem. Hirco imposita erant peccata filiorum Israel, sed in typo tantum. At Christo verè imposita sunt peccata totius mundi. Neque hîc tropus vllus admittendus est. Nam in hoc posita est tota nostra spes, in hoc apparet charitas Dei infinita, denique in hoc sita est salus nostra, quòd Deus noster verè & sine tropo effuderit omnem iram suam in filium suum, tanquam reum omnium peccatorũ mundi, qui verè & sine tropo factus est execratio, vt nos verè & sine tropo ab execratione liberaret. Nã alioqui si ficta fuisset ira Dei, ficta etiam fuisset filij obedientia, & ficta spes gloriæ quam expectamus. Considerandus proinde est Christus cum ijs qualitatibus quas habet non in sese, sed ex imputatione, pro mediatoris officio quod vltro subiit, vt nos vicissim eadem prorsus ratione, id est per imputationẽ eorum quæ ipsius sunt propria, satisfactione scilicet iustitiæ & sanctificationis, iustificati & sanctificati, fiamus ipsius fratres, ac eiusdem regni heredes. Quartò, hostia Christus sic ritè peracta in ara crucis, placuit patri & accepta fuit, adeo vt eius vis ad saluandũ omnes credentes perpetuò duret.

Distinctio inter vmbram & veritatem.

4. Pro quibus offeratur.

Quartum quod Augustinus requirit in omni sacrificio est circumstantia eorum pro quibus offeratur. Ad quod Paulus respondet hisce verbis, 1. Timo. 2. 6. Dedit seipsum ἀντιλύτρον, id est, pretium redemtionis pro omnibus. Et Iohannes. Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Iohan. 1. 29.

Aliæ partes definitionis sacrificij Christi.

Porrò præter hæc quatuor quæ Augustinus in nostro sacrificio requirit, alia quatuor ex epistola ad Heb. adiecimus in nostra definitione. Videlicet modum oblationis, perpetuam virtutem, rationem applicationis, & finem vltimum notitiæ & fiduciæ huius sacrificij.

Modus oblationis.

Modus est quod obtulerit se Christus per æternum spiritum. Ita enim ait Epistola ad Heb. Quanto magis sanguis Christi qui per spiritum æternum seipsum obtulit immaculatum Deo, purgabit conscientiam nostram à mortuis operibus. Spiritus æterni appellatione diuinitatis cum humanitate cõiunctæ efficacitatem infinitam intelligit, quæ totum hoc sacrificium gubernauit, ex quo factum est quod iste sanguis, quia sanguis erat eius hominis qui etiã verus Deus erat, viuifica planè virtute præditus sit, qua virtute vt nos condidit, ita etiam instaurare potuit. Propter hunc oblationis modum Deus dicitur mortuus & acquisisse sibi Ecclesiam suo sanguine. Vt Paulus Actor. 20. testatur cum ait. Attendite vobis, & vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit Episcopos ad pascendam Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo.

Perpetua virtus.

Hinc ergo est quod addidimus de perpetua sacrificij virtute de qua ad Heb. Vna oblatione perfecit in perpetuũ sanctificandos: Ita per proprium sanguinem intrauit semel in sanctuarium, æternam redemptionem nactus.

Ratio applicationis & finis vltimus.

De applicatione quæ fit per verbum, fidem & sacramenta, & de fine vltimo sacrificij Christi postea dicemus suo loco.

Digresßio de miseria hominis & Dei misericordia.

Porro hic paulisper sistendus est gradus, & plura alta mente cogitanda sunt. Videlicet, 1. Quanta miseria sit hominum, in quam incurrerunt propter peccata. 2. Quàm ingens ira Dei, offensi peccatis hominũ, fuerit. 3. Quàm rursus magna misericordia Dei. 4. Quàm ineffabilis obedientia filij Dei. 5. Quàm horrenda pœna, quam sustinuit filius Dei. 6. Quàm inæstimabilis & incomparabilis pretij sit mors filij Dei, quæ vna opponitur tanquam satisfactio omnium hominum peccatis & miseriis. 7. Et contrà quàm tristis ingratitudo maximæ partis humani generis, non agnoscentis hoc admirãdum Dei opus, videlicet sacrificium Christi.

1. Miseria hominis extra Christum.

Miseriam hominum sine Christi sacrificio considerare oportet, de qua Iob. 14. 1 Homo natus de muliere breui viuens tempore repletur multis miseriis. Augustinus definit miseriam humanam esse copiam tribulationis, & inopiam consolationis, quando quis multifariè patitur, & à nemine releuatur. Homerus exclamans affirmat nihil homine calamitosius esse aut miserius. Sed is tantum calamitates & miserias

& tragicos casus quibus obnoxij sunt homines in hac vita cogitat. Nam nec principium, nec gradus, nec finem miseriæ humanæ nouit.

Principiũ huius miseriæ.

Principium vnde orta & propagata est miseria generis humani, nemo nouit nisi verbo Dei edoctus. Hoc verbum principium omnis miseriæ refert ad Diabolum, & peccatum primorum parentum, & eiusdem peccati in omnẽ posteritatẽ propagationẽ. De qua re Paulus clarisimè docet ad Ro.5. Et Esaias ait, ca.64.6. Cecidimus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos.

Gradus.

Gradus miseriæ humanæ sunt multi, & tristisimí. Quorum primus est deploranda separatio à Deo.

Separatio à Deo.

Esaias 59.2. Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis. Quanta sit hæc miseria nemo satis cogitauerit. Quid enim tristius esse potest quàm separari à Deo, & excludi à fonte omnis boni, ab omni benedictione & salute?

Coniunctio hominis cum Diabolo.

Secundus miseriæ humanæ gradus est coniunctio hominis cum Diabolo mẽdace & homicida, & subiici ipsius legibus, quę sunt mortis & damnationis. Per hos duos gradus prophanatur templum, quod per creationem consecratum erat Deo, & aboletur imago Dei ad quam conditus erat homo.

Homo templum diaboli.

Hinc tertius gradus miseriæ humanę sequitur. Videlicet quòd homo, qui antea erat templum Dei, iã in hanc miseriam inciderit quòd sit templum Diaboli, in quo diabolus colitur operibus propriis, scilicet mendacio & homicidio, ex quibus infinita scelerum caterua prorumpit.

Moles calamitatũ.

Quartus gradus miseriæ humanæ est moles calamitatum spiritualium & corporalium, quibus premitur genus humanum, vt sunt tentationes multiplices, morbi varij, & tragici casus, quibus obnoxium est humanum genus. Nulla enim calamitas tanta est, in quam homo non posit incidere. Vnde prouerbium. Nescis quid serus vesper vehat. Item, aut sumus, aut fuimus, aut possumus esse quod hic est. Ex multis exemplis pauca adferam.

Exempla calamitatum humanarum

Adonibesec regio splendore & ornatu superbus, qui, amputatis manuũ, pedúmque digitis miserrimè vixit. Interitus Iesabelis omnibus est notus. Alcibiades nobilitate eximius, diuitiis abũdans, forma pręstãtissimus, fauore ciuium superbus, summo imperio clarus, victoriis nõ paucis illustris. Sed quid fit tandẽ? dãnatur, in exiliũ mittitur, bonis spoliatur, odio patriæ grauatur, & tãdem violenta morte succũbit. Cepio Seruilius præturæ splendore, triumphi claritate, consulatus dignitate, maximi pontificis sacerdotio excellẽs, atque adeò in tanto pretio habitus est, vt senatus Romani patronus diceretur. Sed huic splendori fortunæ nõ respondet catastrophe vitæ, quæ fuit miserrima. Nã in vincula coniectus, & carnifici puniẽdus traditur, qui carnifex funestis suis manibus cor Cepionis exemptũ de corpore lacerat, & in scalis suspẽdit, quod magno cum horrore totius fori Romani conspectũ est. Belisarius Iustiniani archistrategus post multas prę claras victorias, inuidia opprimitur, bonis spoliatur, oculis priuatur, & in tẽplo Sophiæ panem quotidie mendicare cogitur, hac oratione vsus ad prętereũtes. Panẽ Belisario date, quem virtus extulit, inuidia oppressit. Quid dicã de Herode, qui nitidus erat auro & gẽmis, splendore regio superbus erat? Nonne gẽmis vermiculi successerunt, quos sua carne pauit, donec fœtore & cruciatu & desperatione victus expirauit? Prætereo Alexandrũ Magnũ, Cæsarẽ, Marium, Pompeiũ, Catonẽ, Ciceronẽ, & multos alios, quorum casus, quanta sit miseria humani generis, ostendunt: à quibus nemo se tutum fore polliceri potest, dum in hac vita spirat. Quare Seneca rectè monet cùm ait, Nemo confidat nimium secundis.

Conscientia sceleris.

Quintus gradus miseriæ humanæ est conscientia sceleris, quę plus animam torquet, quàm vllus carnifex posit corpus torquere. Hæc etsi ad tempus dormire videtur, tamen ante obitum, vt Plato ait, expergiscitur.

Mors cum desperatione.

Sextus gradus miseriarũ humani generis est mors ipsa cum desperatione coniuncta, quæ ignorantibus Christum est miserrima, & aditus quidam ad æternam damnationem.

Finis huius miseriæ.

Sed quisnã finis est miseriæ hominum nõ agnoscentiũ Christũ? Finis est, vt ita dicã, infinitus, semper sibi constãs, nulli vicissitudini aut permutationi obnoxius. Nã post mortẽ, & post iudicium extremum succedit miseriæ huius vitæ tristisima catastrophe, videlicet sempiternũ opprobriũ, perpetuus cruciatus in conscientia, anima & corpore, Societas cũ immũdis spiritibus in obscuris flãmis, in tenebris exterioribus, extra omnẽ lucẽ Dei. De opprobrio loquitur Daniel cùm ait, ca.12.2. alij scilicet impij, non ad Deũ per fidẽ conuersi, euigilabunt ad opprobriũ & abominationẽ sempiternã. De cruciatu sempiterno, & societate cùm impuris spiritibus loquitur Dominus, Matt.ca.25.41. proponens sententiam iudiciariã extremi iudicij, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Angelis eius. De cruciatu conscientiæ intellige Esaiam qui ait, ca.66.24. Vermis eorum non morietur. Etsi autem in hanc tantam miseriã totum humanũ genus coniectum est propter peccatũ, tamen Ecclesia Dei sola ex his miseriis eluctatur. Nã vt peccatũ ipsius, quod causa est harũ miseriarũ, expiatum est morte Christi, ita Spiritus sanctus consolator in cruce adest, & mors corporis est aditus ad æternam fœlicitatem, quare pretiosa dicitur mors sanctorum Psal.116.16.

2. Quanta sit ira Dei in reprobos.

Ex miseriæ magnitudine & varietate, quæ est pœna peccati, intelligi aliquo modo potest quãta sit ira Dei in eos qui non conuertuntur. Nã cùm Deus est iustus, & iudiciũ eius secundũ veritatem, vt loquitur Paulus, necesse est irã & vindictã in Deo, respondere iustitię. Hoc est vt non sit maior pœna, quàm fuit peccatũ, nunc autẽ pœna est grauissima & infinita. Quare necesse est offensam fuisse infinitã, vt qua infinitũ bonũ offensum fuerit. Non igitur fallacibus lancibus ponderanda est peccati quantitas, sed ad iustam librã appendenda est.

Peccati circunstãtiæ inseparabiles.

Nã plurima in peccato concurrũt mala propter quæ Deus meritò irascitur, vt sunt contẽptus maiestatis Dei, superba cõtumacia aduersus legẽ Dei, indignissima imaginis Dei ad quam homo erat conditus, conspurcatio & inductio, imitatio Satanæ hostis Dei, improba proditio, & defectio à castris Dei, & quasi coniuratio quędam cum Diabolis, atq; intolerabilis ingratitudo, & obliuio turpissima beneficiorũ Dei erga genus humanum. Nullũ enim vnquã peccatũ solum fuit, sed quodque longisimã scelerũ catenã secũ trahit. Vt videre est in lapsu primorum parentum, & aliorum qui volentes & scientes, ruunt aduersus mandata Dei.

Ex peccati consideratione quid sequatur.

Ex hac peccati iusta põderatione plura sequũtur. 1. Quòd iustisima sint ira Dei qui sempiterna miseria punit peccatũ in iis qui non conuertũtur ad Deũ per fidẽ in Iesum Christũ. 2. Quòd derideant iustitiã & iustisimã irã Dei, qui docent homines contritione, confessione & satisfactione mereri condonationẽ peccatorum coram tribunali Dei. Taceo eos qui quædam peccata tã leuis ponderis esse autumant, vt aspergillo aquæ lustralis excutiantur. Prætereo & illos qui emptis indulgentiis, aut misis, peccata redimi nu-

mi nugantur, quibus nugis papisticũ regnũ auctum est, fulcitur & conseruatur in contumelia filij Dei, & in certissimũ interitũ infinitarum animarũ. 3. Ex peccati iusta ponderatione sequitur & hoc, Quòd nulla pura creatura potuerit satisfacere iustitię Dei, & cõpensare offensam, & restituere hominẽ pristinæ fœlicitati, qua exciderat propter peccatum. Quare oportuit filium Dei assumpta humana natura, nostrã causam in se recipere, & satisfacere iustitiæ Dei. Etsi autem hæc ira Dei vt ostendimus, maxima est, tamen tẽperatur misericordia, vt Abacuc Propheta ait, ca. 3. 2. In ira misericordiæ recordaris. Et Theodoretus. *Proprium est Dei, misericordiæ temperamento mitigare iustitiam.* Sed de hac misericordia nunc dicendũ erit.

3. Quàm magna sit Dei misericordia.

Post examen miseriæ humanæ & irę Dei cogitãda est immensa misericordia Dei, quę est conuersionis nostræ ad Deũ fundamentũ. Dicitur autem Deus misericors, non quod perturbationibus obnoxius sit, & doloribus vt homo, sed quia ex mera sua bonitate & dilectione, miseriæ humanæ succurrit. Misericordia enim Dei ex amore profluit, amor autem ex similitudine quam homo habet cum Deo, formatus ad ipsius similitudinem & imaginem. Hæc Dei misericordia erga homines multis modis in scripturis pingitur, & variis comparationibus eius vis nobis cõmendatur.

Variæ cõparationes misericordiæ Dei.

1. Est tenerrima.

Primùm cõfertur pietati maternæ erga tenerrimã prolẽ. Ita enim Esaias ait, ca. 49. 15. Numqui obliuisci potest mulier infantẽ, vt non misereatur filij vteri sui? Etsi illa obliuiscatur, ego tamen nõ obliuiscar tui. Et in Ps. 103. 13. confertur paternæ storgæ. Sicut, inquit, miseretur pater filiis suis, sic misertus est Dominus timentibus ipsum. Ab hoc affectu pio parentũ erga liberos nomen habet misericordia apud Hebręos. Quare Zacharias Luc. 1. 78. viscera misericordiæ nominauit, vt vim hebraicæ vocis & affectum miserentis Dei exprimeret.

2. Altissima & profundissima.

Secundò, confertur hæc Dei misericordia montibus & vallibus apud Esaiam, ca. 54. 10. cùm dicitur, Montes commouebuntur, & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non mouebitur, dicit miserator tuus Dominus.

3. Amplissima.

Tertiò confertur amplitudini terræ, vt in Ps. 33. 5. dicitur, Misericordia Domini plena est terra.

4. Immensa.

Quartò, confertur altitudini cœli. Ps. 103. Secũdũ altitudinẽ cœli à terra roborauit Deus misericordiã suã super timentes se.

5. Speciosissima.

Quintò, cõfertur ornatui regij solij. Esaiæ 16. 5. Parabitur seu ornabitur misericordia solium, & sedebit super illud in veritate.

6. Vtilissima.

Sextò, confertur pluuiosę nubi in tẽpore siccitatis. Syracides 35. 26. Speciosa misericordia Dei in tempore tribulationis, quasi imbres pluuiæ in tempore siccitatis.

7. Tutissima.

Septimò, confertur scuto: seu militari præsidio, psalmo 103. 4. Qui redimit de fouea vitam tuam qui coronat te misericordia & miserationibus, id est, vndique cingit. Et ps. 13. vt scuto, bona voluntate coronabis eum.

8. Optima & dulcissima.

Octauò, præfertur vitæ ipsi qua nihil melius aut dulcius iudicatur, Ps. 63. 4. Melior est misericordia tua quam vita.

9. Præstantissima.

Nonò, præfertur omnibus cæteris operibus Dei Ps. 145. 9. Bonus Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius.

10. Prorsus diuina.

Decimo, confertur ipsi diuinæ maiestati. Ita enim ait Syracides, cap. 2. 23. ὡς ἡ μεγαλοσύνη αὐτοῦ οὕτως, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ. id est, Vt est eius maiestas, sic & misericordia ipsius. Ac si diceret, In Deo summa maiestas est cum pari misericordia coniuncta: quarum illa facit vt omnia possit, hæc vt velit suos conseruare.

Argumenta misericordiæ ↄ c.

Hanc misericordiam immensam, etsi multis argumentis commendat nobis Dominus, tamen hoc omnium maximum est, quod dederit filium. Iohan. 3. 16. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Rom. 5. 8. Commendat Deus suam charitatem erga nos quòd cùm adhuc essemus peccatores, id est non conuersi ad Deum, Christus pro nobis mortuus est. Ad Ro. 8. 31. Proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Quid multis? Nulla creatura potest satis hanc Dei misericordiam ex bonitate & intima dilectione manantem prædicare. Sapientia mundi non tangitur misericordia erga criminosos, sed erga infortunatos, & eos qui indignè videntur affligi. Ita enim ait Cicero, *Eorum misereri oportet, qui propter fortunam nõ propter crimen in miseriis sunt.* Sed sapientia Dei succurrit misericordia criminosis, & maximè flagitiosis, modò resipiscant. Gratia enim ex misericordia manans abundat supra peccatum. Et Augustinus ait. *Maior est misericordia Dei, quàm omnium peccatorum miseria.* Non igitur sine magna causa hortatur Dauid nos ad prædicandum Deum propter hanc immensam misericordiã Ps. 117. 1. 2. Laudate inquit. Dominum omnes gentes, & laudate eum omnes populi. Quoniã confirmata est super nos misericordia eius, & veritas Domini manet in æternum.

De misericordia Dei oblata in lege, & in Euãgelio.

Sed hîc non immeritò aliquis obiiciet & dicet misericordiam Dei magnam quidem esse, sed habere impossibilem conditionem annexam. Ita enim ipse Dominus qui mentiri nequit, ait Exod. 20. 6. Faciam misericordiam in millia iis qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea. Hæc Dei promissio extra Christum irrita planè est quia conditio addita est impossibilis. Nemo enim legem mandatorum Dei suis viribus præstare potest, sed in Christo possibilis est, & efficax in mille generationes Christi, id est in omnes qui filij Dei in Christo nascuntur. Nam vt ipse est finis legis in iustitiam omni credenti, Ro. 10. 4. Ita in ipso promissiones omnes sunt (etiam & amẽ) vt Paulus loquitur, 2. Cor. 1. 20. Huc dictum illud Exodi ca. 34. 6. refertur. Dominator, Dominus, Deus misericors & clemens, & multæ miserationis, ac verax, qui custodit misericordiam in millia auferens iniquitatem, pręuaricationem, & peccatum: nec dubitandum est, Deum cum hanc faceret promissionem, significasse & Christum fore impletorem legis, & ad eundem currendum esse omnibus qui misericordiã promissam expetunt, vt quemadmodum impletionem legis in illo inuenirent: Ita etiam promissionis misericordiæ fierent participes.

Misericordiæ Dei conditio duplex.

Habet proinde hæc misericordiæ promissio aliam conditionem ex lege extra Christum, videlicet implendę legis, aliam in Christo, videlicet fidei qua obtinetur finis legis quæ est iusticia. Qui ergo credunt, habent quod lex requirit, videlicet iusticiam. Vnde promissio misericordiæ fit illis rata & firma: atque hoc est illud pactum de quo loquitur psalmus 25. 10. Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas custodientibus testamentũ eius. hoc est, vt Ps. 32. 10. interpretatur: Sperantem in Domino misericordia circumdabit. Misericordia proinde Dei ad regulam iusticiæ moderatur, cum exhibetur conuersis.

Regula perpetua.

Nam hæc iusticiæ Dei perpetua regula est, Quod vt contumaces omnes absq; misericordia velit damnare: Ita pœnitentes omnes ex immensa misericordia velit saluare. Hæc regula iustitiæ Dei cogitãda est, quoties in psalmis legimus Dauidẽ orare Deum, vt se exaudiat, propter suam iustitiam, tria enim simul cogitat, videlicet promissionem misericordiæ, & remissionem peccatorum gratuitam, & pretium quo satisfit iustitiæ Dei videlicet victima filij (Est enim iniustus qui captiuum non dimittit, accepto λύτρῳ) & merito iustitiæ in Christo, quo nos

iustificamur coram Deo, qui fide ad Deum conuertimur. Vnde fit, vt si non exaudiret pœnitentes, & remitteret eis peccata, iniustus esset, vt qui faceret cõtra regulam suæ iustitiæ, qui negaret promissionem suam, qui pretiũ non acceptaret, quisque iustitiam filij, qua nobis gratiam meruit, non respiceret. Dauid proinde post adulterium, homicidium, & proditionem exercitus Dei, petit ex fide misericordiam, & remissionem peccatorum, & inter alias rationes, hãc quoque addit, Psal. 51. 6. vt iustificeris in sermonibus tuis, id est, vt homines te iustum fateãtur propter sermonum tuorum constantiam, quibus sermonibus promisisti resipiscentibus veniam.

4. De ineffabili obediẽtia filij Dei.

Iuxta misericordiam patris cogitandum est, quanta fuerit obedientia filij volentis in se recipere causam nostram, & sustinere iram Dei, vt nos ab æterna morte liberaret. De hac obedientia Paulus Philip. 2. 6. &c. sic scribit. Qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est se esse æqualẽ Deo, sed ipse sese exinaniuit formam serui assumens, in similitudinem hominum factus, & habitu repertus vt homo. Humiliauit seipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Hic Paulus docet de ineffabili obedientia filij Dei, & quia æqualium nõ est propriè obedientia, sed inferiorum erga superiores, ostendit Paulus quomodo filius eiusdem essentiæ & potestatis cum patre humiliauerit se, assumpta humana natura, in qua factus est obediens patri vsque ad mortem crucis. Et Epistola ad Hebræos cap. 10. 4. &c. ex Ps. 40. Quia impossibile est sanguine taurorũ & hircorum auferri peccata: ideo ingrediens in mũdum dixit, Hostiam & oblationem non voluisti, Corpus autem aptasti mihi: holocautomata pro peccato non probasti. Tunc dixi, Ego venio (in capite libri scriptum est de me) vt faciam Deus voluntatem tuã. Es. 53. 12. Oblatus est, quia voluit.

Conciliatio locorum specie tenus pugnantium.

Sed quomodo cum hac obedientia stare potest triplicata illa precatio in horto? Matt. 26. 39. Pater mi si possibile est, transeat à me calix iste, veruntamen nõ vt ego volo, sed vt tu vis. Hæc oratio videtur significare diuersam fuisse filij voluntatem à patris voluntate & planè contrariam. Nam pater voluit filium calicem bibere, quem illi parauerat. Filius autem petit vt iste calix à se transeat, si possit. Hæc obiectio soluitur ex verbis Domini quę sunt infrà in eodem ca. Spiritus quidẽ promptus est, sed caro infirma. Quod ergo non voluit ex infirmitate carnis, quæ mortem naturaliter & sine vitio reformidat, hoc voluit ex promptitudine spiritus qua patri semper obediens fuit. Sic & Cyrillus distinguit cùm ait. *Quod autem non voluntaria quodammodo fuerit crucis passio Christo. Voluntaria autem propter voluntatem patris, & propter nostram salutem ex precatione eius facilè disces: Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste. eadem enim ratione qua verbum Dei Deus est, & ipsa naturaliter vita, nemo ambiget quod nullo modo mortem formidauit. Caro autem factus permittit carni, vt sua patiatur, & ideo vt verè homo præsentem iam in ianuis mortem expauescit.*

Quæstio.

Hîc alia suboritur quæstio. Quidnam orando ergo profecit Christus? Respondet epistola ad Hebr. ca. 5. 7. Exauditus est à metu, siquidem sublatis doloribus mortis, superior euasit in lucta.

Fructus obedientiæ Christi.

Huius obedientiæ admirandæ filij Dei fructus est iustificatio nostri, adeoque salus æterna. ad Ro. 5. 19. Quemadmodum per inobedientiam vnius hominis multi constituti sunt peccatores: ita per vnius obedientiam iusti constituentur multi. Hanc obedientiam extollens Apostolus ait, eodem ca. 6. 7. v. Christus, cùm adhuc essemus infirmi, in tempore pro impiis mortuus est, vix enim pro iusto aliquis moritur super bono forte quis audet mori.

Immensæ & ineffabilis Christi obedientia.

Sed nulla lingua eloqui, nulla mens cogitare potest, quanta fuerit hæc obedientia filij Dei deriuantis in se iram Dei, & substituentis se in locũ nostrum, vt nostras pœnas lueret, quò nos saluaremur. Factus est enim maledictum pro nobis vt nos à maledictione eriperet. 2. Corin. 5. 21. eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso.

5. De grauitate pœnæ quam Filius Dei sustinuit pro nobis.

Cum obedientia consideretur pœnæ grauitas, quã filius Dei pro nobis sustinuit, videlicet in animo & in corpore, & contumelia in personam. Animi dolores testatur Dominus cùm ait, Matth. 26. 38. Tristis est anima mea vsque ad mortem, hoc est, ipsa morte grauior est dolor animi quem patior. De hoc ingenti dolore Ps. 18. 5. quoque intelligendus est in quo dicitur in persona Christi, Dolores inferni circumdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis. Vocat autẽ inferni dolores, lethales dolores, vt qui tanti sint, vt penè enecent hominem, & in sepulchrum detrudant. De hisce ingentibus animi angoribus in Christo plura testimonia ex euangelistis adducam. Marcus 14. cap. 33. ait, cœpitque expauescere, & mœrore affici. Lucas autem cap. 22. 44. ostendit signo euidentissimo quàm anxius fuerit, cùm præ dolore animi grumos sanguinis sudaret. Ita enim ait. Anxietate correptus prolixius orabat, & erat sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Consentaneum enim est, vt quemadmodũ mors eius omni morte fuerit acerbior, secundum sensum corporis: ita reformidationem omnium amarissimam fuisse in animo. Atque vt immensa charitas nihilo fecit mitiorem sensum mortis: ita nihil mitigauit de reformidationis acerbitate, quæ tanta fuit, vt Angeli etiã corroboratione opus habuerit. Nam, vt Lucas ait, apparuit ei Angelus de cœlo, corroborans eum: siquidem diuinitas quiescebat, quò verè sentiret Christus onus sibi impositũ, & verè angeretur pressus ira Dei propter peccatum non suum, sed nostrum, quod tamen suum fecit recipiendo in se nostram causam. Et Irenæus ait. *Quemadmodum fuit homo vt tentaretur: Ita etiam verbum vt glorificaretur. Et quiescebat quidem verbum dum tentaretur, crucifigeretur, & mortem obiret, homini autem aderat dum vinceret, sustineret, resurgeret, & in cœlos ascenderet.*

Falsæ interpretationis de pauoribus Christi refutatio.

Verum quia diuina Christi gloria videtur indignũ esse, quòd tanto pauore, & mœsticia correptus fuerit saluator noster, multi interpretes hîc quærunt effugia, & fingunt tropos quibus mollire conãtur narrationes Euangelistarum, prædictiones Dauidis & Esaiæ. Quorum ille ait, doloribus inferni Dominum fuisse circumdatum: Hic affirmat eum verè languores nostros portasse. Sed nobis lucerna sit verbum Dei. Nam si nos timoris & mœsticiæ Christi pudet, effluet, & peribit redemptio nostri. Verùm eorum interpretum qui hîc quærunt tropos, vanitatẽ ostendit Ambrosius scribens in hunc locum Lucæ 22. 4. Pater, si tu vis transeat à me calix iste. Ita enim ait. *Hærent plerique hoc loco qui tristiciam saluatoris ad argumentum inolitæ potius à principio, quam susceptæ ad tempus infirmitatis inclinant, & naturalis sensum cupiũt retorquere sententiæ. Ego autem non solum excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem eius, maiestatémque demiror. Minus enim contulerat mihi, nisi meũ suscepisset affectum. Ergo pro me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret, & sequestrata delectatione diuinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur. Suscepit enim tristiciam meam, vt mihi suam læticiam largiretur, & vestigiis nostri, descendit vsque ad mortis ærumnã, vt nos suis vestigiis reuocaret ad vitam. Confidenter ergo tristiciam nomino,*

nemino, quia crucem prædico. Neque enim speciem incarnationis ſuſcepit, ſed veritatē. Debuit ergo dolorē ſuſcipere, vt vinceret triſtitiam, non excluderet. Neque enim habent fortitudinis laudem, qui ſtuporem magis vulnerum tulerint, quàm dolorem. Hactenus Ambroſius. Angoris proinde & ingentium dolorum in animo Chriſti cauſa fuit conſcientia ſcelerum omnium hominum, quorum reatum in ſe receperat, iamiam à diſcipulo tradendus in manus hoſtium:

Dolores cruciatus & cōtumeliæ Chriſti quid teſtantur.

His doloribus animi accedunt grauiſſimæ afflictiones in corpore, & cōtumelia in perſonā. Corpus ſputa patitur, alapas, flagellationes, percuſſiones, coronam ſpineam, mortem crucis ignominioſiſsimam perſona tota fert probra, irriſiones, ſarcaſmos, & tametſi diuinitas pati non potuit contumelia tamen in eam refertur, quia humanam naturam in vnionē perſonalem aſſumpſerat. Hæ pœnæ grauiſsimæ angor animi, cruciatus corporis, & contumelia in perſonam Chriſti ſunt teſtimonia: Primùm, iuſticiæ Dei cui his pœnis ſatisfactum eſt pro peccatis totius mūdi. Deinde miſericordiæ Dei qui ex intimo amore filium dedit pro nobis in has pœnas, ne genus humanum totum periret, quod condiderat ad ſuam imaginem: tum obedientiæ filij erga patrem, & amoris eiuſdem erga nos, quibus ſocietate humanæ naturæ coniungi voluit vt has pro humano generę ſuſtineret pœnas quæ tum demum nobis fiunt dulciſſimæ, & ſalutares quando in ipſum viua fide recumbimus.

6. De inæſtimabili pretio mortis Filij Dei.

Quàm inæſtimabilis precij ſit mors Chriſti diligenter expendendum eſt. Nam hinc remedia aduerſus omnia vulnera quæ conſcientiis noſtris peccatū infligit petenda ſunt. Vnde Augustinus. *Inſpice vulnera pendentis, ſanguinem morientis, pretiū redimentis, caput habet inclinatum ad oſculandum, brachia extenſa ad amplexandum, corpus expoſitum ad redimendum. Hæc quanta ſint cogitate, hæc in ſtatera cordis veſtri appendite, vt totus vobis figatur in corde, qui totus pro vobis fuit fixus in cruce.* Paulus ad Rō. 5. cōfert Adā & Chriſtū inter ſe. Ab Adā quidē dicit propagatū eſſe peccatū in dānationē. A Chriſto verò gratiā in iuſtificationē vitæ. Si vnius, inquit, delicto mors rḝgnauit per vnum, multò magis qui abundantiā gratiæ, & donū iuſticię accipiūt, in vita regnabūt per vnū Ieſum Chriſtū. Quòd ergo tam inæſtimabilis precij ſit obediētia & mors Chriſti ex eo ęſt, quòd homo qui paſſus eſt, ſit etiā vnigenitus Dei filius, verus Deus. Nā ex illa indiuidua, ineffabili & adoranda diuinæ naturæ & humanæ vnione vt Deus & homo ſit vnus Chriſtus, ſeu vna perſona, eſt dignitas, precium, æſtimatio, meritumque infinitum omnium actionum & pactionum Chriſti. Rectè proinde canit Eccleſia. *Ipſe verus eſt agnus qui abſtulit peccata mundi, qui mortem noſtram moriendo deſtruxit, & vitam reſurgendo reparauit.* Et Ambroſius. *Tantum fuit peccatum noſtrum, vt ſaluari non poſſemus niſi vnigenitus Dei filius moreretur pro nobis debitoribus mortis.* Cùm igitur dicitur, filius hominis redemit nos per meritum paſsionis ſuæ, opus infiniti precij & valoris nominatur, videlicet opus filij hominis qui eſt Deus. Cum dicitur mors Chriſti eſt ſatisfactio, precium immenſum proponitur nempe hominis qui eſt vnigenitus filius Dei. Etſi autem diuinitas nec paſſa eſt nec mortua. (Quomodo enim fieri poteſt vt immutabile patiatur, & immortale moriatur?) Tamen perſona æterna quæ eſt Deus, paſſa eſt, non quidem in diuina, ſed in humana natura aſſumpta quæ pati potuit. Ideo Paulus dicit, Act. 20. 28. Deum ſibi acquiſiuiſſe Eccleſiam ſanguine ſuo. Et Petrus 1. 4. 1. affirmat Chriſtum paſſum eſſe carne, id eſt, in humana natura anima & corpore. Et Epiſtola ad Heb. 2. 14. ideo dicit filium Dei participem factū fuiſſę carnis & ſanguinis vt per mortem eum deſtrueret qui mortis habebat imperium, impatibilem quidem diuinitatem: patibilem verò carnem apertè ſignificans, & cùm pati non poſſet diuina natura, aſſumpſerit eam quæ pati potuit. Et Theodorętus ait. *Ideo carnem aſſumpſit vt per patibile id quod eſt impatibile paſſionem ſuſtineret.*

Quo ſenſu dicitur totus Chriſtus paſſus eſt.

Cur precium mortis Chriſti eſt infinitū & quomodo.

Propter vnionem ergo naturarum diuinæ & humanæ in vna perſona, precium & meritum paſsionis Chriſti eſt infinitum, tempore, valore, & efficacia. Si enim tempus reſpicis, extēdit ſe ad omnia ſæcula, ad omnes omnium hominū generationes. Si valorem attendis ſufficiens eſt ad expianda omnium hominum peccata. Si denique efficaciam, vis eius in omnibus qui audiunt Euangelium & fide conuertuntur, conſpicitur, & à nemine retrahitur. Nam perinde efficax fuit mors Chriſti ad abolenda peccata Adam & Euæ, atque Petri & Pauli, & aliorum qui poſt Chriſtum exhibitum fuerunt. Atque hoc vult Apocalypſis cap. 13. 8. vbi dicitur Agnus occiſus ab origine mundi. Poſtquam ergo primi parentes noſtri crediderunt huic promiſsioni, Geneſ. 3. 15. Semen mulieris conteret caput ſerpētis, virtutem mortis Chriſti quæ iam deſtinata erat vt fieret in fine ſeculorum, iuſtificati, ſanctificati & redempti ſunt à morte æterna, hac fide & Iob ſe in ſummis miſeriis erexit cùm diceret, cap. 19. 25. Scio quòd redemptor meus viuit. Et de Abraham ſcriptū eſt, Geneſ. 15. 6. & Rom. 4. 3. Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam, & Dauid adulterium ſuum & homicidium ſtatuit merito ſanguinis Chriſti expiari cùm diceret, Pſalm. 51. 9. Aſperge me Domine Hyſſopo & mundabor. Quarè & alibi ait, Pſal. 130. 4. Apud Dominum miſericordia, & copioſa apud ipſum redemptio. Copioſa certè quia planè inexhauſta, & nullius tēporis aut valoris terminis clauditur. Extendit igitur ſe virtus mortis Chriſti ad omnia tempora, ad omnes ætates, & ſufficiens eſt ad omnia omnium hominum peccata delenda. Quia eſt mors hominis non cuiuſuis, ſed eius qui vnigenitus eſt Dei filius, verus Deus, traditus in mortem pro nobis vt Paulus ait, Rom. 8. 31. Proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum.

7. De ingratitudine maximæ partis generis humani.

Vidimus vtcunque quanti ſit precij mors filij Dei & pro quibus paſſus ſit Chriſtus Dominus gloriæ, iā ex aduerſo cogitetur triſtiſſima, (proh dolor!) ingratitudo, maximæ partis generis humani. Siquidem Iudæi, Turcæ, & multæ prophanæ gentes Chriſti nomen ne ferre quidem poſſunt. 1. Iudæi etenim inuidia, auaritia & ambitione obcæcati, beneficiū Chriſti maleficium interpretantur. 2. Turcę furoribus Mahometicis abrepti quaſi phrenetici feruntur ad delēdum Chriſti nomen. 3. Multæ barbaræ gentes vetuſtate erroris tanquam inueterata lepra polluti vocē Euangelij non ferunt. 4. Alij ſub nomine Chriſti, & religionis prætextu Diabolo militant, & conātur ſanguine ſanctorum curſum Euangelij impedire, vt Papa, Cardinales, Epiſcopi mitrati, abbates, breuiter tota colluuies Antichriſtiani regni. 5. Multi in vtramque aurem ſecurè dormiunt expectantes euentum, vt victrici patri aſſurgant. Qui tametſi Euangelici audiri volunt, & defenſores veræ religionis nominari: tamen reuera ἄθεοι ſunt, vt qui honoribus, potentia, opibus & voluptatibus metiantur fœlicitatem hominis. Inter hos tametſi quidam tegunt externa ciuilitate quaſi larua quadam animi prophanitatem: plurimi tamen eorum verius Neronem & Heliogabalū, quàm Chriſtum, à quo nomen habent, imitantur. De hac ſumma mundi ingratitudine loquitur Dominus apud Eſaiam, cap. 1. verſ. 2. 3. Filios enutriui mihi, ipſi autem ſpreuerunt me, & conuincit eos eſſe beſtiis minus gratos cùm ſubiungit.

Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui. Israel autem me non cognouit. Hanc etiam ingratitudinem deplorat Dominus cùm ait, Mat.23.37. Quoties volui cõgregare te, vt gallina cõgregat pullos suos, & noluisti. Item cùm ait, Mat.20.16. Multi sũt vocati, pauci vero electi: Quo sanè dicto Dominus & immensam misericordiã Dei vocãtis omnes ad agnitionẽ filij sui, vt salutẽ per ipsum consequantur commendat, & intolerabilem cæcitatem atque ingratitudinẽ plurimorũ hominum taxat, qui veluti furiosi in medicũ salutem cõferentem manus coniiciunt, & tanquam in hostẽ inuadunt, mortem & conuicia pro vita cœlesti honore oblato rependẽtes. Hæc ingratitudo eò maior est, quò maius est beneficium quod contemnitur. Quarè verissimè digna est æterno odio castissimorum Angelorum & electorum Dei. Paucissimi sunt si respicis colluuiũ orbis terrarum, qui beneficia Christi, vt æquum est, æstimant. Quis quæso hanc phrenesin satis lachrymis prosequi poterit?

De lapsus Adami grauitate.

Sed necesse est aliquid detestandi mali esse quòd hominem conditum ad imaginem Dei à tanto bono ad malum, à vita ad mortem, ab amico ad hostem, à saluatore ad perditorem, à salute ad damnationem, breuiter à Deo fonte omnis boni, iusticiæ, vitæ, salutis, honoris: ad diabolum autorẽ omnis mali, iniusticiæ, mortis, damnationis & perpetuę ignominiæ abducat. Verùm hoc malum quod multiplex sanè est cæca caro non videt. Etsi autem interdum veluti per transennam eius quasi vmbram quãdam cernit: mox tamen illius obliuiscitur, vt qui in speculo suam faciem est contẽplatus. Id quod sanè imprimis dolendum est. Nam primus gradus, vt dici solet, ad sanitatẽ est nouisse morbum. Siquidẽ morbi noticia ad quærẽdum medicum eos inuitat quibus sanitas est curæ. Nos igitur vt in curatione morborum periti medici faciunt, quæramus causas tanti mali, vt illis cognitis, & medicus quæratur, & remediũ malo adhibeatur. Inuestigabimus proinde causas vsitatę ingratitudinis hominũ, & ex aduerso illis opponemus remedia quibus succurri poterit communi morbo, vt ita ex collatione rectius & cognoscantur & discernantur contrariorum effectuum contrariæ causæ.

Sex causæ tanti mali

Paulus Ephesiis scribens, ca.2.2.3. cùm huius mali, tũ omniũ aliorum scelerũ in mundo grassantium sex enumerat causas, quas ordine exponemus.

1. Caro, seu vitiũ corruptæ naturæ.

Prima causa est quam ipse carnem vocat, id est, vitiũ corruptæ naturæ in omnibus hominibus post lapsum Adæ. Hoc vicium est instar fontis fœtidi, à quo vapores pestilentes exhalant. Vnde omnes hominũ cogitationes, omnia consilia, & actiones inficiuntur, & tanquam veneno lethali corrumpuntur. Hic fons etsi totus occludi non potest, quin subinde ebulliat: tamen eius cursus quantum fieri potest, est reprimẽdus, quod fit hoc pacto. Audiendum est Euangelium

Remediũ

Christi, cui cùm credimus, donamur spiritu sancto, qui fons nouus in corde hominis existit, vnde pura aqua saliens in vitam æternam manat. Ex hoc enim nouo fonte, quo reprimitur cursus fœtidi illius fontis quem habemus ex naturæ vicio, manant cogitationes, consilia, & actiones tanquàm riuuli à fonte perenni.

2. Carnis concupiscentia.

Secunda causa mali ingratitudinis est concupiscẽtia carnis, qua videlicet caro seu peccatum originis efficax est ad producendos pessimos fructus. Huius concupiscentiæ vim omnes mortales in se experiũtur etsi diuersimodè. Et est vt riuulus à fonte profluens, & quæuis obuia suo fœtore inficiens. Huic

Remediũ

opponitur concupiscentia spiritus: quæ à spiritu sancto, quo conuersi donati sunt, tanquàm riuulus manat suauissimus, vnde cogitationes & actiones veluti virent & germinant. Sed de operibus concupiscentiæ carnis & fructibus concupiscentiæ spiritus, lege 5. caput ad Galatas.

3. Carnis cogitatio.

Tertia causa ingratitudinis, aliorumque scelerum est διάνοια carnis, id est cogitatio, videlicet, cùm cogitatio excitata à concupiscentia ratiocinari, & disputare molitur de rebus quas ipsa concupiscentia offert, vt carni gratas & iucũdas. Hæc à Paulo ad Rõ. 8.7. φρόνημα carnis dicitur, & inimicitia cum Deo. Nã cùm à suo principio, id est carne & concupiscentia eius non discedit, nõ potest ea quæ Dei sunt sapere. Huic ex aduerso opponitur διάνοια spiritus, quã Apostolus ad Rom.8.6. φρόνημα spiritus nominat. Hęc διάνοια spiritus cùm sumit à suo fonte tanquam à principio suæ ratiocinationis fundamenta, non potest aliud ratiocinando concludere, quàm quòd sit spiritui Dei, quem semper ob oculos habet.

Remediũ

4. Voluntas carnis & cogitationum.

Quarta causa ingratitudinis nostræ ac inobedientiæ erga Deum est voluntas carnis & cogitationum, vt Paulus loquitur. Hæc molitur vt consequatur id, eòque fruatur quod διάνοια vt expetendum suasit. Nã in hac voluntate est προαίρεσις & ὁρμὴ cuius finis est χρῆσις id est vsus rei expetitæ. Etsi autem voluntas rationis interdum carnis ratiocinationi reclamat: tamẽ sępissimè impetu quodam carnis abripitur, non secus atque nauicula ab aduersis vndis renitẽte nauta, propellitur. Hæc etenim voluntas carnis alio nomine à Philosophis, imò & à Paulo amor sui dicitur: qui est amor corporis cœcus, inconsultus, ferus, perniciosus sibi & aliis: quem Socrates, primum mali fontẽ ignorans, caput, & originẽ omniũ malorũ appellat. Quippe charitatẽ mutuã tollit, vnde in genere humano omnia mala nascuntur, dũ huius instinctu quærunt opes, potentiam, honores voluptates: In quibus summã hominis fœlicitatẽ collocant. Huic volũtati carnis & cogitationũ opponitur voluntas spiritus, quarta bonarum actionum causa: quæ imperat contraria carni & eius voluntati. Hæc voluntas spiritus etiam amor sui dici poterit, sed rectus & laudabilis, qui nõ carnis sensum, sed spiritus iudiciũ sequitur. Hic amor sui rectus & laudabilis hominẽ impellit, vt conetur, laboret, magnis precibus petat & contendat, vt excellẽtissima nostri pars mens ipsa vera pietate, & virtutibus excolatur, idque in hunc finem, vt Deo summo bono iungatur, in quo solo summa hominis fœlicitas est sita. Hoc discrimẽ inter duplicem amorem sui docet saluator, Matth.16.25. Qui odit, inquit, animam suam (nihil illi in rebus istis fortuitis & perituris indulgendo) is verè amat, & saluam cupit. Qui verò amat (indulgendo) is odit, & vult perditam animam suam. Vt ergo duplex est amor sui: ita & odiũ duplex sui est. Vnum, secundum mẽtis iudicium rectum, quo carnis illecebras abducentes nos à Deo, auersamur. Alterum ex imprudentia carnis, quo quæ spiritus sunt, veræ virtutis, pietatis, & honestatis aspernamur. illud sanctum & salutare, hoc prophanum & perniciosum est.

Remediũ

5. Peruersi mũdi mores.

Quinta causa contumaciæ hominum est αἰὼν τοῦ κόσμου τούτου, vt loquitur Paulus, hoc est peruersi mũdi mores, infinita scandala & omnium flagitiorum innumerabilia exempla. Hæc praua mundi consuetudo, omnis iniquitatis, nequitiæ, & peruersitatis pabulum est: quo multi etiam inter eos qui Deum decreuerũt timere, abripiũtur, vt ferociãt, & cõtra Deũ ferantur. Hinc tantus contẽptus Euãgelij arguẽtis istas tenebras in omnibus statibus hominum conspicitur: hinc sceleratissimi parẽtũ mores: pessima natorũ educatio

Nam

Nam dum homines multitudinem, autoritatem, potentiam eorum qui scelerate viuunt intuentur, excusant se exemplo, sicuti illi fecerunt qui cõtempto spiritu Christi in Noë, tandem in diluuio iustas scelerum suorum pœnas luerunt. Hæc scelera merẽtur, vt homines reproba mente puniantur, vt Paulus loquitur, Rom. 1.28. Tradidit illos Deus in reprobam mentem. Iuxta comminationem legis, quæ est Deut. 28.28. Percutientur amentia & cæcitate & stupore cordis. Nam homines deserti à Deo propter peccandi consuetudinem ita paulatim dementantur, excæcantur, & stupore cordis percutiuntur, vt planè dedoleant, & tradant se lasciuiæ. vt Paulus loquitur, vt honesta turpia, bona mala, salutaria lethalia, & contrà iudicent. Qua pœna nulla grauior cogitari potest. Cùm ergo videmus maximam partem mundi ruere quasi præcipitem in omnia scelera, cogitemus de magnitudine iræ Dei, qui suo iustissimo iudicio permittit, vt contumacia hominum huiusmodi amentia puniatur. De qua amentia Paulus scribit, cùm ait, 2. Thes. 2.11. Quia veritati credere recusarunt, dedit illis illusionem erroris, vt crederent mendacio. Et horrẽdum est imprimis quòd ista pœna etiam in posteris hæreat, iuxta dictum Solomonis, Prou. 17.13. Qui reddit malum pro bono non recedet malum de domo eius. Cùm igitur videmus homines in hoc scelerum volutabro delectari, auersemur iniquitatis exempla, & opponamus peruersis hominum moribus castissimorum spirituum obedientiam, & sanctorum exẽpla, Qui nihil duxerunt in vita iucundius, nihil antiquius, nihil melius fide, & obedientia, quibus Deo iungimur: & caueat vnusquisque ne fallacibus carnis consiliis capiatur. Sunt enim qui proponunt, sed stultissimè, se velle tandem ante mortem resipiscere, nõ cogitantes consuetudine nimia peccatum fieri quasi naturale. Nam, vt ait August. *Dum consuetudini non resistitur fit necessitas.* Et poëta. *Serò medicina paratur, Cùm mala per longas conualuere moras.*

Remediũ

Sexta contumaciæ humanæ causa & grassantium in mundò scelerum est princeps aëris huius, vt Apostolus loquitur, hoc est diabolus. Hic singulis causis obedientiæ superius à nobis recitatis adest ἐργάτης καὶ σύμμαχος. Nam viciatæ carni se insinuat, & concupiscentias obiectis & venenis excitat, & cogitationes carnis iuuat, & voluntatem mouet, & sceleratos hominum mores mirabilibus technis & insidiis auget, quo suum regnum latius spargat, atque Christi regnum paulatim aboleat. Huic principi aëris ex aduerso opponitur princeps Ecclesiæ, cœlis excelsior Dominus ille zebaoth, à quo sunt causæ piarũ actionum suprà à nobis positæ. Nam ipse dat Spiritũ, sanctũ, concupiscentiam spiritus fouet, cogitationẽ confirmat, voluntatem conseruat, & sanctorum exẽpla suumque ipsius proprium præ aliis nobis imitãdum proponit. Vel vt breuius dicam. Fides in Iesum Christum viua catholicum remedium est aduersus omnẽ mundi nequitiam, & peruersitatem. Est enim victoria, vt ait Iohannes in 1. cap. 5.4. quæ vincit mundum, fides nostra. Hac etenim possidetur Christus victor tenebrarum. Hac obtinetur spiritus nouus quo resistimus carni. Hac totum peccati corpus conficimus & mortificamus. Hac denique in omni angustia confugimus ad nomen Domini, id est, inuocationẽ Dei, asylum tutissimum, ad quod confugiet iustus, & saluabitur.

6. Princeps aëris, i. diabolus

Remediũ

Fidei efficacia.

Tertia pars sacerdotij Christi est eius intercessio pro Ecclesia, & singulis eius membris. Nam vt solus Christus legis sententia perfectè iustus est, & solus seipsum dedit precium redemptionis pro omnibus: solus ita est mediator intercessionis, siquidem intercessio pendet ex merito iusticiæ, & ex precio dato in redemptionem. Atque ideo Paulus ait, 1. Timothei cap. 2. vers. 5. Vnus est mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus, qui dedit seipsum precium redemptionis pro omnibus. In hunc locum Theodoretus ita scribit. *Vnus est conciliator pacis, qui ea quæ erãt inter se disiuncta & distãtia cõiunxit. Christũ autem hominem nominauit, quoniam vocauit intercessorem, homo enim factus fuit intercessor. Et quemadmodum qui duos quospiam manus inter se conserentes vult reconciliare se medium interponens, & hunc quidem dextera, illum vero sinistra tenens, ad amicitiam deducit & coniungit: Ita ipse cùm diuinam naturam humanæ vniisset, inuiolabilem, & quæ dissolui non potest, pacem cõciliauit.* Et Rom. 8.34. Quis est qui condemnet? Christus est qui mortuus est: imò verò qui etiam excitatus est, qui etiam est ad dexteram patris, qui etiam interpellat pro nobis. Hic opponit Apostolus cõdemnationi intercessionem Christi sedentis ad dexteram Patris, & intercedentis pro Ecclesia sua, & singulis Ecclesiæ membris. Et ad Heb. 7.24. Hic autem propterea quod manet in ęternum perpetuum habet sacerdotium, vnde & seruare in æternũ potest eos qui accedunt per ipsum ad Deum, semper viuens vt interpellet pro eis. Sicut ergo vis obediẽtiæ legis in Christo, & precium passionis, infiniti sunt valoris & meriti: ita ipsius intercessio multò efficacissima est & infiniti precij. Quarè fieri non potest quin exaudiatur pro omnibus, pro quibus intercedit. Intercedit autem potissimum pro iis, qui sua membra effecti sunt per fidem. Verùm in hoc est discrimen, quòd cùm in hac vita erat, obseruator legis fuerit, & vna oblatione semel facta, sanctificandos in æternum consũmauit. Sed adhuc intercedit pro nobis apud patrem, vt æternus Ecclesiæ sacerdos. Ita enim Iohannes 2. cap. 1. ver. 2. ait. Si peccauerimus, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum. Intercedit ergo Christus hodie & semper pro Ecclesia, cuius intercessio nititur merito iusticiæ eius, & precio pro redemptione dato. Atque hoc vult Iohannes cùm iustum nominat.

3. Intercessio Christi

Cæterũ hic quinque se offerunt consideranda, quæ hanc partẽ sacerdotij Christi de intercessione nobis illustriorem reddent. Primũm, quòd Christus inuocandus sit dupliciter, videlicet vt dator bonorum cũ patre & Spiritu sancto. Cùm enim iubemur inuocare Deum, & Christus verus Deus, essentiæ, maiestatis, & potentię eiusdem cum patre est, & Spiritu sancto, verè colendus est vt Deus. Cùm ergo dicitur, Dominum Deum tuum adorabis, & ipsum solum coles, cultus & adoratio præcipitur, quæ est Dei vnius quidem in essentia, trini vero in personis. Nam cùm essentia diuinitatis. Vna sit numero & indiuisibilis, necesse est cultum qui Deo tribuitur pertinere ad personas quæ sunt vnius & eiusdẽ essentiæ. Deinde quia opera diuinitatis ad extra, vt loquitur Augustinus, sunt indiuisa, sequitur cultum inuocationis indiuisum esse. Hæc vnius Dei, qui est Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, adoratio nititur patrocinio mediatoris, sine quo nullus patet ad Deum accessus. Deinde inuocandus est Christus vt mediator, & intercessor, vt propter ipsum exaudiamur, ac vt ipse sit pro nobis deprecator apud æternũ Patrem, & vt ipse perferat nostros gemitus & preces ad æternũ patrẽ iuxta dictũ, Psal. 1 0 4. Tu es sacerdos in æternũ secundũ ordinẽ Melchizedech. Piè igitur dicitur Filj Dei intercede pro me apud ęternũ Patrẽ. Ego in tuo nomine peto, vt tu à Patre petas, & detur mihi. Eusebius. lib. 10. Ecclesiasticæ historiæ. *Magnus vniuersæ Ecclesiæ pontifex, ipse Iesus vnigenitus Dei filius, bene fragrantem*

Partes intercessionis Christi.

1. Inuocãdus est vt verus deus cum patre & spiritu sancto.

Inuocandus est vt mediator.

odorem, & incruentas, & incorporeas hostias precum ab omnibus læto vultu, ac supinis manibus accipiens, cælesti patri, & Deo omnium creaturarum offert, primus ipse adorans, & solus patri dignum tribuens honorem: deinde nobis omnibus placatum manere, & propicium semper precans.

Quare distinctè inuocamus Patrem, & Filium & Spiritum sanctum.

Porro cùm sancti seorsim inuocant personas trinitatis, nunc patrem, nunc filium, nunc Spiritum sanctum, quemadmodũ Philippus in suis formulis precandi ostendit, non scindunt essentiæ diuinæ indiuisibilem simplicitatem, nec vnam personam excludunt, dum nominant aliam: sed & vnitatem diuinitatis agnoscunt, quia norunt solum Deum inuocandum esse, & personarum distinctionem atque æqualitatem fatentur, & proprietates personarum in salutis nostræ negocio peragendo distincta venerãtur. Hinc primitiua Ecclesia direxit inuocationẽ ad tres personas trinitatis in hac formula precandi, *Kyrie eleyson, Christe eleyson, Kyrie eleyson.* Triplex ergo confessio Ecclesiæ est in ista precandi formula. Prima est vnitatis diuinæ essentiæ contra Græcos & barbaros, qui multitudinem Deorum inuexerunt. Secunda est distinctionis personarum, & æqualitatis earundem in vna diuina essentia cõtra Arrium & multos alios. Tertia est distinctionis proprietatum, personarum diuinarum in salutis nostræ mysterio peragendo. Tametsi enim rectè dicitur opera diuinitatis ad extra, id est in creaturis, sunt indiuisa, tamen proprietates personarum non sunt confundendæ, pater saluat, filius saluat, Spiritus sanctus saluat. En indiuisa opera trinitatis in saluando, sed pater saluat tradendo filiũ, filius saluat obediendo patri, patiendo & intercedẽdo, Spiritus sanctus saluat regenerando, & sanctificando. Sunt ergo proprietates distinctæ in eodem opere saluationis. De his ergo maximis rebus admonẽt nos distinctæ inuocationes, patris, & filij, & Spiritus sancti. Qui autem hodie istas formulas sugillant, venenum sub animo occultant, & tacitè vel distinctionẽ, & æqualitatẽ personarũ inuadunt, vel proprietates personarũ in salutis nostræ mysterio confundũt.

Huius formulę precandi expositio.

II. An vnius, an vtriusque naturæ respectu Christus sit noster mediator.

Secundò, hîc considerandum est quomodo Christus sit mediator & intercessor, an secundum humanam naturam tantum, aut diuinam tantum, aut secundum vtramque simul. Magister sentẽtiarum lib. 3. dist. 19 Et nostra ætate Stãcarus Italus, dicunt Christũ esse mediatorem secundũ hamanam naturã tantùm. Osiander autem secundum diuinam. Verùm hîc necessariò & ante omnia hæc regula tenenda est. Quòd nomina officij Christi competant nec diuinæ naturæ seorsum, nec humanæ seorsum, sed toti personæ, quæ est Deus & homo. Nam ideo assumpsit filius Dei humanam naturam, vt ipse θεάνθρωπος saluator esset secundum vtrãque naturã. Deinde Epistola ad Heb. tribuit Christo sacerdotium secundum vtramque naturam. Etsi autem solummodo in humana natura est passus & mortuus, & virtute diuinæ naturæ est victor mortis: tamen redemptionis beneficium, cuius pars est intercessio, totius personæ est, alioqui diuina illa persona nunquam assumpsisset humanam naturam in vnionem personalem. Verùm cùm obiicitur. Nemo est mediator sui ipsius. Itẽ nemo est deprecator apud se ipsum. Responsio perspicua est, Hæc vera sunt eodem respectu, & vbi vnica est persona. Sed hîc discerni oportet inter mittentẽ diuinitatem, & filium missum. Filius in quãtum missus est, est sacerdos. Ergo & mediator & intercessor. Missa proinde persona mediatrix est apud mittentẽ diuinitatem. Huc accedunt testimonia patrum. Chrysostomus ita ait: *Nec homo tantum esse mediator potuisset, quia cum Deo colloqui mediatorem oportebat.* Cyrillus: *Est autem Christus mediator Dei & hominum: quia in eo vno Deus & homo coniunguntur.* Ambrosius: *Vt mediator Dei & hominum esset, homo est Christus Iesus non sine diuinitate, quia in Deo homo erat: & Deus in homine, vt ex vtroque esset mediator.*

Regula.

Obiectiones Stancari.

Respõsio.

III. Intercessio Christi quomodo nobis est efficax.

Tertiò, hîc sciendum est, quod per intercessionem Christi, tum demum habeamus accessum ad patrem, quando in gratia per fidem stamus. Siquidem frustra prętendunt intercessionem Christi, & frustra gloriãtur de colloquio cum Deo, qui fide vacui sunt. Oportet enim, vt membra Christi sint, qui Deum ritè inuocare volunt. Ideo Paulus ait Rom. 5. Iustificati per fidem pacem habemus cum Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem & accessum habemus fide in gratiam hanc, in qua stamus.

IIII. Electorũ Dei preces, Christi intercessione nituntur.

Quartò, sciendum est quod sanctorum preces, ideo acceptæ sint corã Deo quia Christi sacerdotis nituntur intercessione. Nam cùm alij pro aliis intercedunt, non merito suæ iusticiæ, non precio redẽptionis à se soluto: sed merito iusticiæ Christi, & precio ab illo persoluto, freti inuocant. Ideo ipse ait, Ioã. 16. 23. Quicquid petieritis patrẽ in nomine meo dabit vobis. In nomine meo, hoc est, freti merito meo, & intercessione mea. Huc pertinet compellatio in Dominica oratione, in qua sic compellamus patrẽ, Pater noster. Vt enim patris appellatio admonet nos Christi in quo sumus per fidem filij Dei, & is noster pater: ita pronomen Noster admonet nos fidei, vt fiducia filij inuocemus patrem, non freti nostra dignitate aut meritis. Ob hãc causam Apostolus ait, Hebr. 7. 24. 25. Accedimus per ipsum ad Deum: Ipse enim semper viuens intercedit pro nobis. Quotiescunque igitur precari volumus, huius compellationis causam cogitemus, vt & verè statuamus nos placere propter filium, & absque omni dubio credamus nos exaudiri propter intercessionẽ filij, cuius mẽbra sumus per fidẽ. Proinde qui fidem hanc nõ adferunt, inter precandum frustra verba fundunt. Nam eis nullus accessus ad Patrem patet. Viderint itaque quid faciant, qui contra verbum Dei aliis patronis fidunt.

V. Christus vnicus Ecclesiæ mediator.

Quintò, quia filius Dei perpetuus est sacerdos qui intercedit pro Ecclesia in quouis lapsu, nõ ad patronos alios, sed ad Christum solum tanquàm vnicum patronũ & firmissimã salutis anchorã cõfugiẽdũ est. Ideo Iohãnes Apostolus ait, in 1. ca. 2. Si quis peccauerit, aduocatũ habemus apud patrẽ Iesum Christũ iustũ, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Verùm hũc aduocatũ tũc demũ rectè accedimus pro impetranda peccatorũ venia, quãdo peccati nos pœnitet, quãdo nos in Christũ propiciatorem & intercessorẽ non simulata fide recumbimus, quãdo proponimus quòd in posterũ velimus ex Dei gratia vitã emẽdare, quando abiicimus ex animo propositũ peccãdi. Hæc nisi cõiuncta fuerint, frustra de patrono Christo gloriaris. Sunt qui se puros fore confidunt, si in sinum pastoris alicuius sua peccata effuderint: sunt fortè etiã inter pastores, qui suis magicis absolutionibus autumãt se peccatores exonerare posse. Sed vtriq; fœdissimè errant. Nam & solus Christus expiator peccatorũ est, in quẽ si non collocaueris viuã fiduciam, quæ habet quatuor conditiones illas à nobis modo enumeratas, frustra te in sacerdotis sinum exoneras. Et solus Christus est qui absoluit à peccatis, quẽ si nõ accesseris per fidẽ morieris in peccatis tuis. At tũ demum vtilis erit sacerdotis absolutio, quãdo vera pœnitentia seu cõuersione confessio temperatur. Atque hæc sacerdotis absolutio, nihil aliud est, quàm absolutionis quæ fit in cœlo per sacerdotem nostrum Iesum Christum, testificatio. Atque ideo Dominus dicit, Matth. 18. 18. Quicquid solueritis in terra

Adu. hypocritas.

Absolutio Ecclesiastica, quid.

terra, erit solutum in cœlis. Proinde absolutio quæ fit per ministrum Euangelij pendet ex fide eius qui absolutionem petit, non ex merito vel confessionis, vel pronunciationis quorumcunque verborum. Hic locus requireret confutationem eorum qui alios aduocatos deligūt, quàm vnum Christum. Sed quia ista vesania suprà recitata est, vbi egimus de sacrificiis papistarum, nolo eam hîc pluribus refutare. Hæc sint dicta de tribus partibus sacerdotis Christi, videlicet de doctrina, de sacrificio, & de intercessione. Quæ adiecimus in definitione sacerdotij, de conseruatione ministerij, de remissione peccatorum, de donatione Spiritus sancti, de vita æterna, non tam partes sunt sacerdotij Christi, quàm fructus multò dulcissimi.

III.
DE FOEDERE SEV *Testamento.*

Christus sacerdos noster habet certū fœdus.

Quia sacerdos omnis, vt ait Epistola ad Hebræos ca.5.1. alicuius fœderis sponsor est (necesse est enim, vt certa pactio statuatur, secundum quam mediator inter partes dissidentes statuat, vt sit firma pax & amicitia inter Deum & homines) Habet etiam noster sacerdos Christus, certum fœdus. Vt enim sacerdos Leuiticus habuit suum sacerdotium, & certū fœdus sacerdotio annexum: ita sacerdos Christus, cui cesserunt Leuitici sacerdotes cum suo sacrificio & fœdere, habet suum sacerdotium, & certum fœdus sacerdotio annexum. Translato enim sacerdotio, vt ait epistola ad Hebræos, cap.9.16. &c. translatio fit fœderis seu testamenti. Item, ob id noui fœderis mediator est, vt morte intercedente, ad redemptionem earum præuaricationum quæ fuerant sub priori testamento, ij qui vocati sunt, promissionem accipiant æternæ hæreditatis. Nam vbi testamentum est, mors intercedat necesse est testatoris. Testamētum enim ratum est in mortuis: quandoquidem nondum valet dum viuit testator. Vnde ne prius quidem illud absque sanguine dedicatum fuit. Cùm enim Moses omne præceptum iuxta legem exposuisset omni populo sumto sanguine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccina & hyssopo, simul & ipsum librū & totum populum aspersit dicens, Hic est sanguis testamenti, quod mandauit vobis Deus. Ex his verbis Apostoli promptum est colligere, quòd vt prius, id est vetus testamentum, est fœdus annexum sacerdotio Aaronico, sancitum sanguine bruti animalis, quo Deus obligat se populo Iudaico, ad dandum illi terram Canaan possidendam, modò conditionem, quæ est impletio legis Mosaicæ, seruauerint: Ita nouum testamentum, est fœdus annexum sacerdotio Christi, sancitum sanguine Christi, qua Deus se obligat ad remittenda peccata, & ad dandam cælestem, & perpetuam in cælis hæreditatem, sed cum conditione fidei, cuius germanus fructus est syncera obedientia erga Deum. Etsi autem solis vocatis, id est credentibus ratum est hoc fœdus: tamen ne putemus patres ante exhibitum Christum fuisse expertes gratiæ noui fœderis, illustrior & magis distincta huius doctrinæ imprimis cognitu necessariæ explicatio requiritur.

Locus de gratia Dei per Christum, ante illius in carne manifestationem, patribus sub lege communicata.

Ante omnia igitur firmissimè tenēdum est, quòd omnibus temporibus inde vsque à lapsu primorum parentum eadem fuerit, & sit ratio consequendæ salutis, & vitæ æternæ, videlicet per vnicum sacerdotem Christum, cuius iustitiæ efficiuntur participes quotquot in ipsum crediderint, atque ideo in ipso saluantur. Quapropter quantum ad expiationem peccati attinet, & salutem consequendam vnū est fœdus, seu testamentum Dei perpetuum, quo se Deus obligat ad remittendum peccata omnibus qui ad Christum confugerint. Etsi autem huius fœderis de remissione peccatorum, si verbum hoc spectes, nulla facta est mentio, antequàm Dominus hoc fœdus cum Abrahámo pepigit: tamen res ipsæ quæ ad substantiam huius fœderis pertinent, semper patribus etiam ante diluuium notissimæ erant. Res autem voco promissionem reparationis per Christum & fidem huius promissionis. Nam promissio in Deo, & fides in homine, sunt huius fœderis partes, vt ita dicam substantiales. Pactio inter Deum & Abrahamum hæc fuit Genes.17.7. Statuam, ait Dominus, pactum meū inter me & te, interque semen tuum post te in generationibus suis fœdere sempiterno, vt sim scilicet tibi in Deum, & semini tuo post te, & paulò antea in eodem capite præcedit iusiurandum Dei: Ecce ego, & ponam pactum meum tecum, hoc est, tam verè, atque ipse verè existo, ponam pactum meum &c.

Idem fuit fundamentū veteris & noui fœderis.

Hic *primùm* consideranda est materia seu fundamentum huius fœderis, videlicet promissum semen: cuius solius merito, & intercessione fit pacificatio inter Deum & homines. Quicquid igitur Deus promittit salutare, ratum est in filio, qui nos cum patre recōciliauit. Erat Deus in Christo, ait Paulus, 2. Cor. 5.19. mundum sibi recōcilians: non imputans illis peccata ipsorum, & posuit in nobis verbum reconciliationis. Atque hanc ob causam, hoc fœdus ab Esaia pacis fœdus dicitur.

Dei charitas eadē sub vtroque fœdere.

Secundò cogitanda est hîc maximè miranda συγκατάβασις Dei qua ipsa diuina maiestas infra suam dignitatem demittit se ex mera benignitate & φιλανθρωπίᾳ ratione humanę fragilitatis habita, quòd non solùm promittat simpliciter gratuitam benedictionē miseris & perditis peccatoribus: verumetiam quod se eisdem fœdere obstringat, vt sciamus ipsius voluntatem paternam esse erga nos.

Vtrunque fœdus iureiurandō sancitum.

Tertiò, cogitanda est immutabilitas, & constantia seu perpetuitas huius fœderis iureiurando sanciti. Vnde Epistola ad Hebræos, cap.6.13. Deus pollicitus Abrahæ, cùm non posset per quenquam maiorē iurare, iurauit per semet ipsum dicens, Nisi benedicendo benedicam tibi, & multiplicādo multiplicabo te. Et causam subiungit dicens. Qua in re volens ex superabundanti Deus hæredibus promissionis ostendere immutabilitatem consilij sui, fideiussit iureiurādo, vt per duas res immobiles, in quibus fieri non potest, vt Deus mentiatur, validam consolationem habeamus qui confugimus ad tenendā propositā spem.

Fœdus sempiternum cum Abrahamo & eius semine, i. Ecclesia, sancitum est.

Quartò, perpendenda est amplitudo fœderis cum Abrahamo initi, videlicet quòd ad semen Abrahæ se extendat, idque in sempiternū. Sed quodnā est istud semen Abrahæ? Paulus ad Roman.4. Item 9. Item ad Galatas 3. Definit verum semen Abrahę esse omnes, vndecunque oriundi, qui insistunt vestigiis fidei Abrahæ, hoc est, omnibus qui credunt promissioni gratiæ quemadmodum Abraham fecit.

Vtriusque fœderis vnicus scopus.

Quintò cùm hoc fœdus initum cum Abrahamo & semine eius sempiternum dicitur, significatur quòd Deus immortalitatem det suis confœderatis. Nam si periremus per mortem, nullo pacto staret perpetuitas fœderis.

Huic fœderi Dei ex altera parte respondet fides Abrahę, & seminis eius. Nam cùm Deus se nobis fœdere obstringit ad dandam salutem, simul nos obligat ad fidem, & nouam obedientiam quæ à fide separari nequit. Atque ideo Dominus dicit Ambrahamo: Ambula coram me, scilicet fide, & esto perfectus, id est sincerè me colito, & obedientiam erga me omnibus rebus anteponito. Hanc obedientiam ex fide declarauit Abraham cùm paratus esset promptissima

voluntate ad mactandū filiū suum Isaac dilectū, quo illi nihil in mundo dulcius esse potuit, ad mandatū Dei. Gen. 22. Ex quo promptum est colligere conatū voluntatis, laudem perfectionis apud Deū obtinere.

Typi & sacramēta fœderis.

Porro vt hoc æternum fœdus Dei cū Ecclesia habet fundamētum & materiam semen promissum: ita variis typis olim adumbratum, tandem Christi aduētu in mundum completum est, & per eiusdem sanguinem confirmatum: in cuius æternam memoriam & confirmationē baptismus & Cœna Dominica instituta sunt. Nā vt baptismus est stipulatio bonæ cōscientię cum Deo, quæ nititur sanguine Christi, quo purgatur à mortuis operibus: Ita Cœna Dominica est fœderis eiusdem de redemtione nostri sanguine Christi sancita cōmemoratio, quapropter calix noui testamenti, seu fœderis calix dicitur. Rectissimè proinde definieris hoc æternum Dei fœdus, si dixeris, illud esse pactionem pacificationis inter Deum & homines, in qua fit mutua obligatio Dei & hominum, Dei quidem promittentis, interposito iureiurando, remissionē peccatorum, & vitam æternam propter merita Christi, cuius sanguine confirmatur hoc fœdus: hominum verò promissionem fide accipientiū, promittentium & præstantium ex fide obedientiā.

Fœderis Dei definitio.

Cur duplicis fœderis meminit scriptura.

His in hunc modum constitutis de æterno fœdere Dei, quæritur cur duplicis fœderis seu testamēti meminerit scriptura: videlicet veteris & noui. Ita enim Dominus apud Ieremiam loquitur, ca. 31. 31. & autor Epistolæ ad Hebræos cap. 8. 8. eodem fundamento nititur. Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam cum Israel & domo Iuda pactum nouum, non secundum fœdus quod pepigi cum patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos è terra Ægypti. Sed istud est fœdus meū, quod feriam cum domo Israel, post dies illos dicit Iehoua, dabo legem meam in medio eorum, & in corde eorum inscribam eam. Et ero eis in Deum, & ipsi erūt mihi in populū, nec docebunt vltrà vnusquisque proximum suum dicendo, cognoscite Dominum: omnes enim cognoscent me à minimo eorum, vsque ad maximum eorum, dicit Iehoua: quia propitiabor iniquitatibus eorum, & peccati eorum non recordabor amplius. Hîc Propheta disertè duplicis fœderis mentionem facit, videlicet veteris & noui. Similiter & Paulus Galat. 4. dicit Agaram seruam adumbrasse montem Sinai, & Saram liberam figuram fuisse cęlestis Ierusalem, & addit hisce significari duo testamenta: vnum quidem in seruitutem generans, alterum vero in libertatem. Vt ergo vetus testamentum Agarę generanti in seruitutem: ita nouum Saræ generanti in libertatem comparatur. Ex his scripturæ locis clarè habemus duo testamēta cáque diuersa. Quorum vetus fuit mutua obligatio Dei & populi Israelitici, Dei quidem promittentis possessionem terræ Canaan: populi verò obligantis se ad obedientiam Deo præstandam iuxta legem Mosis, cuius vt externa testificatio erat sanguis animalis quo aspergebatur populus: ita finis vltimus erat, vt in hoc certo populo conseruaretur memoria promissionis gratiæ vsque ad aduentum Messiæ qui ex hoc populo nasceretur.

Vetus testamentū, quid.

Nouum testamentum, quid.

Sed noui testamenti longè alia ratio est, quemadmodum ostendimus, & verba Prophetæ clarissimè declarant quæ altius introspiciamus. Vt autem verba Prophetæ rectius intelligamus, tenendū est quòd triplex sit tempus noui testamenti. Videlicet promissi, exhibiti, & completi. 1. Tempus promissi noui testamenti durauit à prima promissione de semine mulieris vsque ad Christum exhibitum, & mactatum in ara crucis cuius sanguine cōfirmatum est hoc nouum fœdus, cuius virtute saluati sunt omnes quotquot promissioni crediderunt, vt sancti patriarchæ, Prophetæ, reges, & multi alij. Nec obstat quòd Apostolus dicat testamentum inualidum esse, viuente adhuc testatore. Nā testator Christus à prima facta promissione, mortuus est, destinatione diuina. Vnde Apocalypsis ait, cap. 13. 8. Agnus occisus est ab initio mundi. Virtute proinde passionis & mortis Christi, Adam, Abel, Seth, & alij omnes credētes ante exhibitum Christum saluati sunt: de hoc tempore promissi testamenti nō loquitur Ieremias. 2. Tēpus exhibiti testamenti fuit tēpus mortis & passionis Domini, quod extendit se vsque ad consummationem sæculi. In hoc tempus & nos incidimus qui credimus in exhibitum Messiam, sicut patres in promissum, etsi quantum ad noticiam Messię attinet, multò clarior nobis, quàm illis lux affulsit. Nam vt vmbra, & illustris imago differunt: ita nostra clara noticia de Christo post exhibitum Christū distat ab vmbra veteris populi. Vtrique tamen populo peræquè salutaris est. Tempus completi testamenti erit post resurrectionem mortuorum, vbi in omnem æternitatem fructu huius admirandi fœderis fruemur. Tunc enim non vmbra, non imago, sed ipsa res, hoc est, redemtio & salus per Christum exhibebitur. De hoc duplici tempore, videlicet, exhibiti testamenti in hac vita, & complendi in vita ęterna loquitur Ieremias. Iam verba Prophetæ videamus. Inscribam, inquit, legem meam in viscera eorum. Quænam quæso est ista lex? Qualis inscriptio? Lex in genere iuxta Hebræorum idiotismum, significat quamlibet doctrinam. Quarè iuxta loci circumstantiam significatio cuilibet loco apta adhibenda est. Zacharias proinde Baptistæ pater, nobis hic succurrit cùm ait de Iohanne filio, Luc. 1. 76. &c. Et tu puer Propheta altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum, per viscera misericordiæ Dei nostri. De hac lege, hoc est de scientia salutis, de remissione peccatorum per sanguinem Christi absque omni dubio loquitur Propheta, sic enim ait. Omnes cognoscent me, quòd autem hoc intelligendum sit de voluntatis Dei cognitione, ipse satis ostendit hæc verba subiungens. Quia inquit propiciabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memor ero amplius.

Triplex eius tēpus. 1. Promissi.

2. Exhibiti.

3. Completi.

Habemus quæ lex sit de qua loquitur Propheta. Sed qualis nam est huius legis inscriptio? Hæc inscriptio non est noticia vel ociosa, vel damnans. Sed est noticia cum fiducia efficaci in cordibus, qua statuimus & sentimus Deum propitium esse nobis, remissis peccatis propter merita sacerdotis Christi, quáque excitentur in nobis motus spiritus congruentes legi Dei. Ex quo effectu spiritus appellatur ab Apostolo, atque ita inchoatur in homine obedientia legis. Hęc fiducia, & hic viuus sensus in cordibus credentium, est inscriptio legis per digitum Dei, id est, per Spiritum sanctum, ad prædicationem Euangelij. Vt enim lapideæ tabulæ adumbrant summam humani cordis duriciem, à qua cor hominis non regenerati lapideū denominatur, Eze. 10. 12. & 36: ita cordis inscriptio notat cor mollius factum esse vi Spiritus sancti ad prædicationem Euangelij, vt in eo tanquàm in noua tabula Euangelij gratia insculpi possit. Atque adeo lex ipsa quæ perpetua norma vitæ piorum esse debet, ex quo carneum cor denominatur. Vnde Dominus apud Prophetam. Auferam de vobis cor lapideum & dabo vobis cor carneum.

Qualis sit legis Dei inscriptio.

Sed hic fortè aliquis non immeritò quæret, an sit aliquod discrimen inter nouum testamentum & Eu-

An sit discrimen inter nouum Testamentū & Euangelium.

angelium? Videtur enim ex iis quæ diximus, pro eodem accipi vtrumque. Ad hanc quæſtionem ita reſpondendum eſt. Nouum teſtamentum & Euangeliũ idẽ ſunt reipſa & ſubiecto, ſed ratione diuerſa ſunt. Re quidem & ſubiecto idem ſunt: quia vtrumque eſt prędicatio de Chriſto & vita æterna comparanda per Chriſtũ. Ratione verò diuerſa ſunt, quia Euãgeliũ ex eo dicitur, quòd ſit læta, bonáque annunciatio de ſalute obtinenda per Chriſtum. Teſtamentum autem dicitur, quod Deus non contentus ſimplici promiſſione, ſed pacto etiã, & fœdere (interpoſito iureiurãdo) ſe nobis obligat. Vt ſciamus & immobile decretum Dei, de ſalute per Chriſtum cõſequenda, & nos viciſsim Deo per fidem obligari. Eſt enim fides altera pars pacti, videlicet ex parte hominis. Nã in omni fœdere, vt ſupra quoque dictum eſt, mutuæ pactiones & leges requiruntur. Idẽ dicẽdũ eſt de veteri teſtamento, & lege Moſaica. Hinc præterea intelligi poteſt, cũ Scriptura diuiditur in Legem & Euãgeliũ, diſtinctionem ſumi à rebus ſubiectis: cum autem in vetus & nouum teſtamentum, differentias peti à circũſtantiis rerum ſubiectarũ. At cùm ſacri libri quos vocamus vetus & nouum teſtamentũ, dicuntur hoc nomine, ex conſuetudine, fit potius, quàm ex rebus ſubiectis, niſi ſynecdochen eſſe dicas. Vnde Auguſt. lib. 2. retractat. *Vbi autem dixi, his 44. libris teſtamenti veteris terminatur autoritas, ex conſuetudine, qua iam loquitur Eccleſia, vetus teſtamentum appellaui. Apoſtolus autem non videtur appellare teſtamentum vetus niſi quod datum eſt in monte Sina.* Quare idem Aug. lib. 3. ad Bonifacium dicit rectius inſtrumenta dici quàm teſtamenta, vt illud vetus, hoc nouum dicatur.

Quæſtio D. Auguſtini.

Huc addam etiam quæſtionem ex Auguſtino, cuius hæc ſunt verba. *Quomodo vetus appellatur, quod poſt 430. annos factum eſt per Moſen, & nouum dicitur quod ante tot annos factum eſt ad Abraham? Reuelationes conſiderantur in his nominibus, & non inſtitutiones. Reuelatio veteris teſtamenti per Moſen facta eſt. Sed reuelatio noui facta eſt per Chriſtum, cùm eſt manifeſtatus in carne, in quo apparuit iuſtitia Dei. Deinde quia vetus teſtamentum pertinet ad hominem veterem, à quo neceſſe eſt hominem incipere. Nouum autem ad hominem nouum, à quo debet homo ex vetuſtate tranſire, ideóque in illo ſunt promiſſa terrena, in iſto promiſſa cœleſtia.*

Quæſtio, An & quo modo lex ſit abrogata.

Porro cùm Apoſtolus dicit vetus teſtamentum antiquatum eſſe per nouum, & vetus ſit datũ in mõte Sina, vbi & decalogus promulgatus eſt: Hîc quæri poteſt de decalogo, num ille quoque ſit ſublatus vt pars veteris teſtamenti? Ad hanc quæſtionem ita reſpondeo. Quatenus decalogus eſt pars legis Moſaicæ nós nequaquam obligat, ſed quatenus æternam normam voluntatis Dei continet, perpetuò durat: quẽadmodũ multa alia quæ in Moſe ſunt naturalia. Verùm in decalogo eſt ſpectandus duplex vſus, iuxta rationem duplicis ſtatus hominis. Nam ſi tempus hominis ante reuelationem Chriſti in homine, hoc eſt, ante iuſtificationem hominis per fidem Chriſti reſpicis, vt ipſe homo vetus dicitur, qui obligatur aut ad obedientiam perfectam decalogi, aut ad pœnam, quẽadmodũ Dominus ſuperbo iuriſperito dicit. ſi vis ingredi ad vitam, ſerua mandata: Ita decalogus analogia quadam veteri teſtamento ſubiici poteſt. Nam pædagogia quædam eſt ad Chriſtum, vt vetus teſtamentum, hominem accuſans, & damnans, quòd nõ habeat iuſticiam quam requirit lex, vnde homo impellitur ad quærendum Chriſtum, qui eſt finis legis in iuſticiam omni credenti. Hoc ſenſu Paulus legem moralem nouo teſtamento opponit, 2. Corinth. 3. At ſi tempus hominis poſt reuelationem Chriſti in homine attendis, vt ipſe homo nouus eſt effectus, ita decalogus norma eſt vitæ noui hominis, quæ nunquam abolebitur. Cuius obedientia inchoata placet, quia perſona placet propter Chriſtum: cuius obedientia legi præſtita credenti imputatur.

Diſcrimina veteris & noui Teſtamẽti.

Iam ex dictis concludamus diſcrimina noui & veteris teſtamenti. Quæ tametſi reſpectu vltimi finis, cùm vtrumque reſpiciat tanquàm ſcopum vltimum, reconciliationem & pacificationẽ hominis cum Deo non differunt: tamen ſi intermedios fines & circumſtantias reſpicimus, vetus teſtamentum præcedit reuelationẽ noui. Si mediatores, vetus per famulũ Moſen, nouum per filium Ieſum Chriſtum adminiſtratum eſt. Si diſpenſationis modum, vetus vmbratile fuit: nouum ipſam rerum imaginem habet. Vmbra & typus fuit liberatio Iſraelis ex ſeruitute Ægypti oppreſſo Pharaone. Veritas eſt liberatio credentium à ſeruitute peccati victo diabolo. Vmbra fuit introductio Iſraelis in terram Canaan & eiuſdem terrę poſſeſſio. Veritas eſt introductio Iſraelis ſpiritualis in cælum, eiuſque hæreditaria poſſeſſio. Vmbra fuit legiſlatio in monte Sina per Moſen. Veritas eſt verbum quod prodiit de Sion per Chriſtum. Vmbra fuit lex in tabulis lapideis ſcripta. Veritas eſt lex Dei ſcripta in cordibus hominum digito Dei. Vmbra fuit miniſterium mortis. Veritas eſt miniſterium ſpiritus & vitæ. Denique, vt vno verbo dicam, Vmbræ fuerunt Moſaica omnia, politia, ſacerdotium, purgationes, ſacrificia, & cætera. Veritas eſt Ieſus Chriſtus, ſacerdos æternus cùm ſuis beneficiis, ſiue, vt dicamus cum Auguſtino & Ambroſio, quorum quidem Auguſtinus ait, *In teſtamento veteri eſt occultatio noui: in nouo manifeſtatio veteris.* Item, *vetus eſt initium, Nouum finis.* Ambroſius verò ait, *Teſtamentum dicitur, quia ſanguine dedicatum eſt, vetus in typo, videlicet per ſanguinem bruti animalis: nouum in veritate, videlicet per ſanguinem Ieſu Chriſti.* Hæc de fœdere annexo ſacerdotio Chriſti, adhibita collatione cum veteri fœdere, copioſius diximus, quia & veteres & multi ex recentibus ſcriptoribus in hoc argumento multum variant. Nos autem ſperamus & perſpicuè hanc doctrinam propoſuiſſe, & nihil à luce verbi Dei deflexiſſe.

IIII.

DE APPLICATIONE.

Fit triplici modo.

Applicatio ſacrificij Chriſti fit verbo, fit & ſacramento: ſed diuerſimodè. Siquidem verbo, quod cordi inſcribitur per Spiritum ſanctum, vt manu Dei offertur. Fide, concepta ex verbo per Spiritũ ſanctum, tanquam manu hominis accipitur. Sacramento denique quaſi ſignaculo Dei obſignatur. Nã qui verbo Euangelij, quo offertur beneficium ſacrificij Chriſti credit: fide, quæ eſt opus in homine, non naturæ, ſed gratiæ, accipit Chriſtum totum cum ſuis beneficiis, quæ beneficia obſignantur ſacramentis: quemadmodum diuinus Apoſtolus Paulus docet. Hinc apparet quanta ſit miniſterij verbi neceſsitas, vt quod ordinatum ſit diuinitus, vt hunc thezaurum nobis offerat. Hoc eſt quod Dominus ait, Mat. 28. 19. & Marc. 16. 15. prædicate Euangelium omni creaturę. Item, docete omnes gentes. Hoc miniſterium quaſi per manus Apoſtoli tradiderunt poſteris, & ab illis ad nos peruenit, nec abolebitur donec hic mundus ſteterit, quantumuis Satanas rabioſè perſequatur omnes qui ſincerè ſonant vocem Euangelij. Proinde noſtrum eſt, modò nobis ſalus curæ ſit, verbum hoc audire, cognoſcere, amare, meditari per omnem vitam, iuxtáque illud credere & facere, vt tandem ad optatum beatitudinis ſcopum perueniamus. Non enim fruſtrà Dauid in initio ſuorum carminum, quæ

1. Verbum Dei.

Deo cecinit, in hunc modum canit, Psal.1.2. Beatus qui in lege, id est, doctrina Domini, meditatur die ac nocte. Sed quarè beatus? quia meditatio verbi duo facit. Primum vt nec consilia impiorum audias, nec in viam peccatorum ingrediaris, nec cathedram irrisorum ascendas. Alterum, vt efficiaris tanquam arbor plantata iuxta decursus aquarum lympidissimarum, quæ fructificabit in tempore suo, donec ad ipsam beatitudinem perueneris, quarè additur in Psalmo 2.12. Beati omnes qui confidunt in eo. Contrà verò vbi hoc Domini verbum non amatur, non auditur, non versatur in assidua meditatione, nō iuxta illud creditur & agitur, homo paulatim impiorum consiliis inuoluitur, in viam peccatorum abripitur, & fit tandem blasphemus in Deum, & in omnem religionem, & planè in epicurismum ruit, adeo vt dicat in corde suo non esse Deum, etiamsi lingua mendax aliud loquatur. Atque ita fit tanquam arbor in fœdissimis fœtoribus & diabolico cæno plantata ad fructificandum morti, & damnationi, iuxta Psalmi 14.1. dictum, corrupti sunt & abominabiles facti sunt in studiis suis. Neque id immeritò. Nam contēptus huius verbi, quo Christus ipse nobis seipsum offert, supra modum offendit Deum, atque ideo & ipsis contemptoribus, & sæpissimè posteris eorum pœnas etiam adfert, cæcitatem seu reprobam mentem, omnem iniusticiam & turpitudinem, vt Paulus Rom.1. prolixè docet. Et idem Apostolus.2.Thessal.2.11.12. ait. Quia credere veritati noluerunt, dabis illis illusionē erroris, vt credant mendacio. Huic Pauli vaticinio de pœna contemptorum verbi respondet euentus in multis nationibus, vt ipse Christus & Apostoli prædicarunt.

Neque Turcica arma aliud sunt, quàm testimonia irati Dei propter contemptum sui verbi. Simus ergo nos cautiores aliorum damno, ac magnifaciamus beneficium Dei, qui tradidit nobis suum verbum incorruptum, quo ipse nobis offert hanc immensam gratiam & beneficium sacrificij filij sui, cuius merito liberamur à iure peccati & mortis, & donamur æterna iusticia & gloria.

2. Fides. Secundo loco in applicatione sacrificij Christi in adultis requiritur fides cuiusq; propria. vt enim verbum offert, ita fides, quæ est ex auditu verbi, recipit Christum totum cum suis meritis omnibus, statuitque remitti sibi peccata propter victimam filij Dei. Ideo in symbolo Christiano dicitur, Credo remissionem peccatorum, hoc est, noui, & firmiter mihi persuadeo, quòd Deus velit iuxta suam promissionē me verè recipere in gratiam propter victimam & obedientiam filij, non amplius peccata mihi imputare, sed ea planè delere & condonare, adeóque eorū in perpetuum obliuisci. Est enim fides non vacillans opinio, sed certa noticia promissionis gratuitæ, & firma fiducia remissionis peccatorum propter Christū.

Definitio fidei.

Hæc fides, quantum ad eius certitudinem attinet, nititur & claris scripturæ testimoniis, & parabolis, & exemplis approbatis. Quantum ad fiduciam verò, in solo Christi merito acquiescit. Paulus post Dauidem ait, Rom.4.6. Psal.32.1. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus cui Dominus non imputauit peccatum. Et Christus ait, Matth.9.2. Confide fili, remittuntur tibi peccata tua. Et archisynagogo Dominus ait, Tantum crede. Et mulieri Cananeæ, fides tua te saluauit. Inter multas parabolas, præ cæteris illustris est, quæ est Matth.18. de eo qui debuit decem millia talentorum, qui cùm non haberet quod solueret, totum debitum illi ex gratia remissum est. Huc & illa parabola Lucæ 7. de duobus creditoribus. Item Lucæ 17. de Acolasto. Inter exempla illustrissimum est Latronis cui omnia peccata remissa sunt, sine præcedentibus & subsequentibus meritis. Omitto Dauidem, Manassen, Petrum, Paulum, Magdalenam, & alios.

Cum hac fide remissionis peccatorum duo perpetuò coniuncta sunt quæ tametsi à fide remissionis peccatorum sunt diuersa, tamen ab ea nunquam separari possunt. Hæc autem sunt, vt cum Apostolo Paulo loquamur, gratia & donum, de quibus distinctius dicam, vt cogitetur quantum bonum sit fides gratuitæ remissionis peccatorum.

Gratia quid.

Gratia est hoc loco ipsa iustificatio hominis credentis, quæ à causa nomen habet. Ita enim ait Paulus Rom.5.15.&c. vbi confert inter se peccatum & gratiam: Iudicium ex vno in condemnationem, Gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Et sicut per delictum vnius in omnes homines in condemnationem, sic per iustitiam vnius in omnes homines in iustificationem vitæ. Cum fide ergo remissionis peccatorum coniuncta est gratia, qua iustificamur & acceptamur coram Deo, quæ omnia in definitionem iustificationis includuntur, cùm iustificatio definitur esse credentis personæ in Christum absolutio à peccato, imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum. Cùm dico propter Christū, includo solius Christi merita. Etsi autem imputatio iustitiæ Christi, forma est iustificationis nostri coram Deo: tamen quia necessariò hæc tria beneficia in iustificatione nostri cohærent, ea in definitionis complexum inclusi.

Iustificatio quid.

Aduersus eos qui iustitiam operum sectantur.

Quicunque vel operum iustitiam sectantur, vel ex fide & operibus simul componunt iustitiam, verbum Dei peruertūt. Nam operum & fidei iustitiam sic discernit Paulus ad Philipp.3 8.9. Quæ mihi lucra erāt, ea existimaui propter Christum iacturam, quin etiam omnia existimo iacturam esse, propter eminētiam cognitionis Christi Iesu Domini mei, propter quem omnium iacturam feci, vt Christum lucrifaciam, & inueniar in ipso, non habens meam iustitiā quæ ex lege est, sed quę est per fidem Christi quę inquam ex Deo est iustitia in fide. Quid quęso clarius dici potuit? Comparat hic Paulus duas iustitias inter se. Vnam dicit esse propriam hominis, quam eādem legis iustitiam appellat: hominis quidem, quatenus eam homo præstare nititur, etsi eam nunquam perfectè præstare poterit: Legis verò quia à lege requiritur. Alteram ex Deo esse tradit, & per fidē obtineri, ex Deo quidem, quia eam Deus homini ex gratia imputat, & acceptam habet. Per fidem verò Christi quia fide obtinetur, qua scilicet Christus statuitur esse finis legis in iusticiam omni credēti. Has duas iusticias ita facit inter se contrarias, vt stare simul nequeant. Nam qui ex operibus legis iusticiam, quæ cōsistit corā Deo, quęrit, iusticiæ fidei expers est: & contrà qui fidei iusticia nititur, se ex legē iustificari minimè statuit. Etsi autē vna iusticia est, quæ sita est in perfecta legis obedientia: tamen propter iustificationis modum diuersum, duplex dicitur. Aliter enim legis obedientia iustificatur, qui ipse legē præstat, & operibus suis legem implet, quod solus Christus fecit. Aliter legis obedientia iustus censetur, qui non ipse præstat legem, sed credit in Christum qui legem impleuit, vt legis obedientia à Christo facta sibi imputetur ad iustitiam: vt sic habeat quod lex requirit, nempe iustitiam legis, adeóque cum iustitia vitam. Est proinde discrimen in obtinendo iustitiam legis. Aliter enim eam obtinet qui facit, aliter qui credit. Quòd autem nemo mortalium possit eam obtinere faciendo, sed solummodo credendo, docet Apostolus Paulus prolixis disputationibus, præsertim in Epi-

Iustitia legis quomodo obtinetur.

in Epistolis ad Rom.ad Gala.ad Ephes.vt mirum videatur homines adeo peruicaces esse, vt audeant se manifestæ Dei veritati opponere. Quid clarius dici potuit? Arbitramur hominem iustificari fide absque operibus legis, scilicet à nobis factis. Quid apertius? Si iusticia est ex lege, Christus frustrà mortuus est. Quid distinctius? Non ex operibus, sed per fidem, donum Dei est, ne quis glorietur. Quid denique absolutius? Christus est finis legis in iusticiam omni credēti: hoc est, Christus ita adimpleuit legem, vt iustus sit ipsius obedientia omnis qui credit. Item Euangelium est potentia in salutem omni credenti. Iustus enim ex fide sua viuit. In hac manifestissima veritate acquiescamus, & relinquamus sophistis suas strophas quibus & se miserè inuoluunt, vt veritatem cernere non possint, & alios perniciosè seducunt, qui eorum magisterio se permittunt.

Adu. eos qui ex fide & operibus simul componunt iustitiam.

Qui componunt iusticiam ex fide & operibus simul, tāquàm ex partibus, maiorem applausum habēt ab indoctis, præsertim politicis hominib. ignaris Euangelij. Sed horū errorē vnico Pauli dicto, tanquàm cœlesti fulmine prosternemus. Ignorantes, ait, Rom. 10.3. iusticiam Dei (id est fidei iusticiā) & suam (scilicet ex lege) quærentes statuere, iusticiæ Dei non sunt subiecti, hoc est, non sunt capaces iusticiæ fidei, qui simul ex lege quærunt iusticiam. Finis enim legis (id est consummatio & perfectio) est Christus ad iusticiam omni credenti. Fides proinde sola omne meritum, & opera omnia humana excludit à causis iustificationis nostræ coram Deo, & solo Christo nititur, qui legis obedientiam credenti imputat, vt habeat quod lex requirit, nempe iusticiam, id quod & hoc Pauli argumentum ad Galat. 3.11.12. apertissimè concludit: Quod autem in lege nemo iustificatur apud Deum manifestum est, quia iustus ex fide viuit. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea homo viuet in eis.

Obiectionis papisticæ refutatio.

Quòd autem aduersarij producunt pro sua causa stabilienda aduersus nos Apostolum Iacobum, id faciunt suo more. Nā neglecto totius scripturæ, & omnium sanctorum, Mosis, Prophetarum, Christi & Apostolorum constantissimo consensu, ambiguum dictum aduersus nos insidiosè torquent. Cuius sensum si peterent ex scriptionis occasione, & fine, intelligerent Iacobum non disputare de iustificatione nostri coram Deo, sed de iustificationis declaratione coram hominibus, aduersus hypocritas qui sua ficta & mortua fide, seu potius spectro fidei putarunt se iustos, & interim se omni genere nequitiarum & scelerum contaminauerunt. Cùm igitur nec fidei vocabulum, nec iustificationis vox, eodem modo accipiuntur ab Apostolis Paulo & Iacobo, spiritui Dei se opponunt, qui in illorum dictis ἀντιλογίας quærūt.

Alia obiectionis dilutio.

Producunt & alia dicta, vt de mercede & remuneratiōe bonorū operū, de reddēdo vnicuiq; iuxta opera sua, de beatitudine quæ promittitur pauperibus spiritu, mitibus, pacificis, patientibus persecutionē &c. Sed illa dicta & similia non aduersantur nostræ sententiæ, si quis rectè distinxerit inter causas, & effecta iustificationis, & qualitates iustificatorum. Nā aliud est loqui de mercede obedientiæ, & de qualitate eorum qui iam iusti fide sunt: aliud de causis rei, hoc est iustificationis. Item aliud est loqui, vt Bernhardi verbis vtamur, de causa regnandi, aliud de via regni. Itē aliud est loqui de principiis essentiæ rei alicuius, aliud de cognitionis principiis.

Tertiæ obiectionis explicatio.

Verùm, vt clypeum nobis opponunt dictum Domini, Matth. 19.17. Si vis ad vitam ingredi serua mādata, hoc est, legem imple. Respondeo, Christus rectissimam viam vitæ monstrat obseruationem mandatorum, seu legis impletionē. Verùm quia per nos stat, quò minus præstemus legem Dei, Christus credenti factus est impletio legis in iusticiam. Atque hoc est quod idem Paulus dicit ad Rom. 3.30. Legem stabilimus per fidem, quia videlicet obtinemus credendo quod lex requirit, nempe iusticiam.

Donum quid.

Donum quod diximus coniunctum esse cum fide remissionis peccatorum, est donatio Spiritus sancti: quo homo, sola fide iustificatus, regeneratur, seu sanctificatur. Id est mortificatur, & viuificatur, adeoque fit nouus homo, qui statuit vitam suam ad normam voluntatis Dei, quantum id quidem fieri potest cōponere. Donum igitur hoc, nouæ vitæ & obedientiæ causa est, & inchoatio. Neque enim ideo iustificamur fide gratis, vt iam porrò viuamus peccato, sed vt liberati à peccato seruiamus Deo in iusticia & sanctitate, omnibus diebus vitæ nostræ. Hunc siquidem finem scientiæ salutis de remissione peccatorum, per viscera misericordiæ Dei nostri statuit Zacharias in suo cantico. Luc. 1.73. Hunc finem iustificationis ponit Paulus ad Rom. 6. vbi euidentissimis rationibus ostendit cum iustificatione coniunctam esse sanctificationem. Atque hæc sint breuiter dicta de gratia iustificationis & dono sanctificationis, quæ sunt cū fide remissionis peccatorum coniuncta: nec ab ea magis diuelli possunt quàm calor ab igni, & radius à sole. Vnde apparet iniuriam fieri nobis à Papistis cùm dicunt nos abolere bona opera, & laxare frena hominibus, quia dicimus homines sola fide iustificari. Nō enim intelligunt nos discernere inter beneficiū Christi proprium, & nostrum debitum officiū, quod cum fide remissionis peccatorum coniunctum est. Sed de iustificatione plura dicemus volente Deo in postremum huius Psalmi versum, distinctis ordinibus testimoniorum quæ in hac controuersia agitari solent.

Papisticæ calumniæ depulsio.

3. Sacramenta.

Tertium locum in applicatione sacrificij Christi tribuimus sacramentis, quæ non solùm vt verbum offerunt merita Christi sacerdotis: verùm etiam vt signacula obsignant, modò merita Christi cordibus impressa teneantur fide. Vt enim sine fide verbū nō applicat merita Christi: ita sine fide (loquor de adultis) sacramenta nihil conferunt. Sunt autem duo sacramenta quæ Christus suæ Ecclesiæ commendat, videlicet Baptismus & Cœna Domini: quorum ille initiationis Christianismi sacramentum est, ideoque semel tantùm sumitur vt Christus pro nobis semel mortuus est. Vt enim baptismus est mortis, sepulturæ, & resurrectionis Christi efficax symbolum: ita est sacramentum fœderis, quod Deus cum baptizato iūgit, de purgatione peccatorum & reconciliatione nostri facta per Christum. Item pœnitentiæ & crucis tessera, atque adeò resurrectionis futuræ testimonium. Hæc, videlicet Cœna Domini, confirmationis Christianismi & conseruationis sacramētum est, adeoque commemoratio fœderis sanciti per sanguinē Christi. Præterea cibus quo in corpore Christi spiritualiter nutrimur quam ob causam eius vsus frequētior esse debet. Summa huc redit, quod sacramentum noui testamenti sit & testimonium externum fœderis de gratuita reconciliatione nostri cùm Deo per sacrificium Christi: & fidei & pietatis populi Dei erga ipsum testificatio & obligatio.

Baptismi significatio.

Cœnæ significatio.

V.

DE PERPETVO SACRIficij Christi vsu.

Vsus triplex.

Etsi autem vsus sacrificij Christi magna ex parte in applicatione conspicitur: tamen efficacia & virtus

ipsius se offerunt magis cùm veluti ad praxin reuocatur noticia. Hæc praxis locum habebit in conscientia cuiusque, in toto vitæ cursu, & in mortis agone. Conscientia cuiusque hominis lethali vulnere saucia est, donec sanatur applicatione medicinæ, quam solus Christus medicus adhibet, per verbum suum & spiritum. Quam ob causam se etiam animarum medicum nominat. Cùm ergo conscientia percellitur cogitatione peccati, sananda est fide sacrificij Christi: quæ si viua fuerit, perfundit conscientiam suauissimo quodam balsamo spiritus, quo sanatur & redditur tranquilla, vt quæ antea turbata & tristis fuit, iā sit iucunda & læta, & veluti exultet in cruce Christi. Vnde illa exultantis conscientiæ vox in Bernhardo. *De remissione*, inquit, *peccatorum teneo validissimum argumentum, Dominicam passionem, vox siquidem sanguinis eius inualuit multò plus, quàm vox sanguinis Abel, clamans in cordibus electorum remissionem omnium peccatorum. Traditus enim est propter peccata nostra. Nec dubium est quin potentior & efficacior sit mors illius in bonum, quàm peccata nostra in malum.* Huiusmodi conscientia nec legis minis frangitur, (scit enim se sub lege non esse, sed sub gratia) nec Diaboli suggestionibus cedit, (siquidem principem mundi huius condemnatum esse nouit,) nec rationis argumentis turbatur. (nouit enim potentiam eius qui promisit, cui & gloriam tribuit.) Breuiter in Christo secura quiescit, expectans plenam redemptionem per aduentū filij Dei, qui transfigurabit nostra contempta corpora, vt sint conformia ipsius glorioso corpori in omni æternitate. Vnde autem sit tanta fiducia sanatæ & tranquillæ conscientiæ docet Epistola ad Heb. 13. 18. Confidimus, inquit, quia bonam conscientiam habemus in omnibus rectè volentes conuersari. Vt ergo causa & fundamentum bonæ conscientiæ est, nō nostra dignitas: natura enim sumus peccatores & indigni: non meritum, quia nullū meritum nisi mortis habemus ex nobis ipsis: non virtus vlla nostra, quia omnes iusticiæ nostræ sunt vt pannus menstruatæ mulieris: sed sola fiducia Christi purgantis eam suo sanguine à mortuis operibus per quem pacem habemus cum Deo: Ita eius propositum est velle in omnibus, cum omnibus & in omnibus actionibus rectè conuersari, declinando videlicet quod malum est, & faciendo quod bonum est. Semper enim meditatur nouitatem vitæ in Christo Iesu, semper odio habet tunicam quæ à carne commaculata est, semper delectatur candida illa veste quam in baptismo induit. Quotquot enim baptizati sumus, Christum induimus. Id quod Dauid per spiritum vidit cum caneret, Lauabis me & supra niuē dealbabor, ornatu scilicet iusticiæ Messiæ tanquam veste candidissima, purgatus prius à peccatis per sanguinem ipsius. Ex hac fide & conscientia deleti peccati nascitur in Dauide studium recti iuxta illud. Inclinaui cor meum ad faciēda statuta tua in æternum. Et Paulus inquit, Milita honestā militiā retinens fidē & bonam conscientiā.

1. In conscientia. — *Sensu peccati perculsa.* — *Desiderio nouæ vitæ accensa.*

In totius vitæ cursu vsus sacrificij Christi conspicitur maximus & suauissimus, cùm in aduersis, tum in prosperis. In aduersis, quidem nullū est efficaçius remedium, quàm sacrificium Christi. Nam vt aduersitas admonet te peccati tui, vel latentis vel manifesti: ita sacrificium Christi fide apprehensum, & de remissione peccatorum te certificat, vnde oritur cōsolatio spiritualis in omni afflictione, & de conformitate electorum cum filio Dei. Nam ita placuit sapientiæ Dei quod velit suos electos conformes fieri filio suo, cùm in cruce, tum in gloria. Huc illud Pauli, 2. Tim. 2. 12. Si vnà cum Christo patimur, vnà cum illo regnabimus. Huc pertinet imitatio exēpli Christi in cruce, quod Petrus hisce verbis nobis commēdat. Christus passus est pro nobis, relinquens nobis exemplum, vt insequamini vestigia ipsius. Vide quæ in hunc locum annotauimus 1. Pet. 2.

II. In totius vitæ cursu. 1. In aduersis.

In prosperis maius est periculum. Licet enim permultos frangit aduersitas, tamen multò plures extollit prosperitas, iuxta poëtam. *Luxuriant animi rebus plerumque secundis.* Item, *Nescia mens hominum fati sortisque futuræ, Et seruare modum rebus sublata secundis.* Quid hic faciet pius? Quatuor faciet. Primùm, æstimet res huius sæculi quæ prosperæ videntur: & & videat quales sint in se. Secundò, perpendat quàm periculosa sit rerum prosperarum possessio, vbi vera pietate animus non est imbutus. Tertiò, conferat omnia huius mundi commoda cum ea fœlicitate, quā Christus nobis comparauit sua morte. Quartò, perpendat, vtrū vtilius sit his mundi rebus affluere cum periculo animæ, quàm iis renunciare, si res postulat propter Christum. Cùm igitur caro nostra prosperis rebus titillatur, & veluti indomitus equus ferocire incipit, cogitet pius, primum, quàm sit prosperitas huius mundi fluxa, caduca, mortalis, temporalis, volatica, transitoria, qua multi abundantes reuerà sunt miserrimi. Secundò, cogitet eam plus habere deceptionis, quàm delectationis. Est enim voluptas quæ inde nascitur veluti serpens, interfector animi, superbus & vanus consultor, spiritus solicitudinis & crapulæ. Hic serpens in profundissimis animi recessibus latens, nihil quærit nisi vt occidat. Hinc apparet quòd multò periculosior animo sit res prospera, quā aduersa corpori. Tertiò, cogitet pius tantum esse reuera discriminis inter fœlicitatem quam Christus suis proponit, & mundi prosperitatem, quantum est momentum temporis ad æternitatem, inter mortem & vitam, inter miseriam & beatitudinem. Nā vt prosperitas huius vitę, baculo arundineo nititur. Ita promissa fœlicitas in Christo veritate Dei constantissima fulcitur, vt fieri non possit vt ea frustrentur qui in timore Dei perseuerant vsque ad finem. Quartò, pius ex his colligat, multo vtilius esse & beatius renunciare his caducis rebus, quatenus cum pietate & confessione veræ doctrinæ stare non possunt, quàm propter illas se periculo animæ obiicere. Breuiter, nihil efficacius erit, ne fœlici successu efferamur, & abducamur à Deo, quàm cogitare humiliationem filij Dei in cruce, qui ideo humiliatus est, vt nos exaltet modò in hac vita sub potenti manu Dei nos humiliauerimus, & non puduerit nos crucis Christi. Nam & omnis qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur. Cauendum est proinde ne caro nostra felici rerum successu, nos veluti esca quadam captos fallat & occidat. Nam serpens ille qui Euam seduxit calliditate sua, occasionem quamuis arripit, vt nos à Christo abducat, & potissimā hominis partē inuadit, vt eam fœlici rerum successu euertat. Vnde illud Pauli, 1. Cor. 1. 26. Videte vocationem vestrā fratres, quod non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles. His enim tribus rebus potentia, sapientia, & nobilitate, (ex quibus nascitur & voluptas corporis, & superbia animi) quorū adeptione stulti se fœlices & beatos putant, abutitur Diabolus in perniciē hominū. Quare huic tentationi opponito crucem Christi, sine qua omnis sapientia stulticia est: Omnis potentia, infirmitas: Omnis nobilitas ignominia, & omnis voluptas esca mortis est. Nam ista omnia, quibus multū amaritudinis annexum est, terminantur cum hac vita. Si ergo quæris veram sapientiā, verā potētiam, verā nobilitatem, veram voluptatem & gloriam, ea in solo Christo querito, & inuenies, in quo omnes thesauri cœlestium bonorum sunt absconditi.

2. In prosperis. — *Quid faciendum.* — *Expositio superioris exhortationis.*

In mor-

III. In mortis articulo.

In mortis denique articulo aspectus sacerdotis Christi cum suo sacrificio tollit omnem metũ mortis, facitque vt non magis formides mortem, quàm somnum suauissimum. Vnde fit vt pius mortem expetat non secus atque transitum ex his miseriis ad vitam immortalem. Tunc demum verum esse sentias dictum Domini, Ioan. 8. 52. Qui sermonẽ meũ seruauerit, non gustabit mortem in æternum. Hinc illa alacritas in multis Martyribus qui Christum nõ mortuum solum, sed rediuiuum cogitarũt, cuius virtute nos resurgemus ad immortalitatem, & animæ nostræ interea, hoc est, vsque ad extremum diem, cœlestibus gaudiis fruẽtur cum castissimis spiritibus, actum demũ iunctæ corporibus conspectu Dei, & gloria, immortalitatis perpetuò fruentur. Quarè non immeritò Apocalypsis ait, ca. 14. 13. Beati qui in Domino moriuntur. Et Dauid, Psal. 116. 15. preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Hactenus diximus de propitiatorio sacrificio Christianorum, atque de iis quæ ad eius perspicuam declarationem facere videbantur. Nunc breuiter de altero Christianorum sacrificio quod Eucharisticun nominant spiritu Christi aspirante, dicemus.

Expositio superioris exhortationis.

DE EVCHARISTICO *Christianorum sacrificio.*

Exordiũ.

PEtrus Apostolus, c. 2. prioris epi. v. 9. accõmodat cõuersis ex Iudæis & gentibus promissionẽ Domini quæ est Exod. 19. 6. In hanc sententiam. Si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meũ eritis mihi peculium de cũctis populis. Mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta, populus acquisitionis (id est peculiũ,) vt virtutes annuncietis eius qui de tenebris vos vocauit in admirabilem suam lucem. Ex hisce verbis vt alia prætereã, manifestum est, quòd omnes Christiani sint sacerdotes ad offerendum Deo sacrificia in laudem & gloriam ipsius. Primùm itaque omniũ tenendum est, quòd quemadmodum natura sumus peccatores, & filij iræ: Ita nostris viribus, dignitate, & meritò nihil planè apud Deum obtinere possimus. Quarè vt vnico sacrificio Christi reconciliati sumus: ita ipsius gratia ordinamur in sacerdotes, illique consecramur ad nos nostraque omnia Dei gloriæ dedicãda. Hæc autem inauguratio nostri in sacerdotes & ordinatio, quia planè spiritualis est & interna, perficitur arcano quodam modo, qui qualis sit ex comparatione veritatis ad vmbrã aliquo modo ostendi potest. Vt igitur ex Leuitica tribu futuri sacerdotes primùm lauabant corpora aqua: Secundò, induebant vestes diuinitus imperatas: Tertiò, vngebãt capita sua. Quartò, implebant manus: Ita futuri sacerdotes in nouo testamento spiritualiter ordinantur. Primùm enim Christus summus sacerdos lauat nos aqua & sãguine. purgat nos (inquit Paulus Ephes. 5. 26.) lauacro aquæ per verbum (scilicet instituentis Dei & ordinantis baptismum.) Et Iohannes in Apocalypsi, cap. 1. 6. Dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo, & fecit reges & sacerdotes Deo & patri suo. Deinde idem Christus vestibus nos ornat spiritualibus, quæ Leuiticis illis vestibus multo sunt cãdidiores. Nam Christi innocentiam vt candidissimã vestem induunt Christiani. Sic enim Paulus ait, Rõ. 6. 3. An nescitis quod quicunque baptizati sumus Christum induimus? Hunc induti apparemus candidi coram Deo, hoc est iusti & sancti. De hoc indumento loquitur Psalmus 132. 9. cum ait, Sacerdotes eius induantur iustitiam, & sancti eius exultent. Tertiò, vnguuntur non externo oleo & caduco, vt Leuitici sacerdotes, sed interno, spirituali, & immortali, de quo Paulus 2. Corinth. 1. 21. Qui confirmat nos in Christo, qui vnxit nos Deus est, & qui signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ex hac vnctione qua Christus nos vngit, Christiani dicimur & sacerdotes, imò & reges & Prophetæ. Huius spiritualis vnctionis mira vis est. Nam vt olei, quo vngebantur veteres sacerdotes, natura est lucere & ardere: ita Spiritus sanctus, quo nos in sacerdotes vngimur illuminat mentem & inflammat cor, vt & mens intelligat quæ bona & salutaria sunt, & cor eadem ardentissimè appetat. Hoc autem fit, cùm ex prædicatione verbi fide concepta toti rapimur in admirationem misericordiæ magni Dei, qui nos è tenebris in admirabilem suam lucem vocat. Postremò, implẽt manus, hoc est, se paratos sistunt ad offerendum Deo. Nam amplius sui iuris non sunt, consecrati Deo sibi viuere desinent, & omnes vitæ actiones destinabunt in obsequium Dei.

Fundamẽtũ huius disputationis.

Sacerdotum Leuiticorum & Christianorũ collatio.

Christiani vnde dicti.

Hoc modo ordinati sacerdotes habemus etiam pactum certum inter Deum & nos initum, quod quale sit ex verbis Malachiæ ostendam. Sunt autẽ hæc Prophetæ verba, cap. 2. 5. &c. Pactum meum fuit cum eo vitæ, & pacis, dedíque ea illi ob timorem. Timuit enim me, & à facie nominis mei contritus ipse. Lex veritatis fuit in ore eius. In pace & æquitate ambulauit mecum, & multos reuocauit ab iniquitate. Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, & legẽ requirunt ex ore eius. Quia legatus Domini exercituum est. Etsi autem Propheta hîc loquitur de Leuiticis sacerdotibus: tamen rectissimè accommodatur Christianis omnibus, qui longè digniores coram Deo sunt sacerdotes, vtpote regales, quàm Leuitici fuerunt. Ex Prophetæ verbis hæc pacti ratio concluditur. Vt Dominus vitam & pacem promittit: ita timorem ex fide vicissim postulat. Vt enim in omni pacto est mutua obligatio, ita & hic Deus promittit pacem & vitam, quæ duo opponũtur iræ Dei, & mortiæternæ. Verùm partes pacti à parte nostra plures hîc ponuntur quæ tamẽ natura sunt cõiunctæ. Quarum *prima*, est timor Dei sincerus ex fide natus, de quo loquitur Propheta cùm ait, Psal. 111. 10. Initium sapientiæ timor Domini. Item, timor Dei sanctus manet in sæculum sæculi. *Secunda*, Lex veritatis in ore eius, hoc est, doctrina vera, sancta, & pura. Tametsi autem non omnes Christiani habent publicum munus docendi: tamen cognitio doctrinæ, atque cõfessio omnibus Christianis necessaria est. *Tertia*, iniquitas non est inuenta in labiis eius, hoc est, falsam & fucatam doctrinam fugit, atque adeò vt pestem detestatur quicquid doctrinæ ex ore Domini non hausit. Ideo Dominus dicit omnibus, Cauete à falsis Prophetis. *Quarta*, in pace & æquitate ambulauit. Hoc est, studuit vitam suam componere ad normam iustitiæ meæ seruãdo pacem & æquitatem cum proximis. Hanc partem fœderis Christus & Apostoli omnibus Christianis accommodant. *Quinta*, & multos reuocauit ab iniquitate, scilicet, verbo, facto, & exẽplo, quod esse Christianorum omnium nemo non agnoscit. Breuiter vt Deus promittit vitam & pacẽ, ita nos illi obligamur fide & obedientia.

Pactũ inter Deum & sacerdotes noui Testamenti.

Christianorum officium.

Porro cum sacerdotio hoc Christianorum, plura coniuncta sunt quæ ad eius dignitatem & excellentiam cognoscendam faciunt. Præcipua verò sunt quę Petrus enumerat. Videlicet quòd Christiani sint domus spiritualis, sanctum & regale sacerdotium, genus electum, gens sancta, & peculium Dei, & quod omnium maximum est, quòd sint & vocentur filij Dei. De hac summa dignitate Christianorum loquitur

Dignitas sacerdotii Christianorum.

tur Iohannes cùm ait,cap.1.12.Dedit illis qui in no-
men eius credunt hanc dignitatem , vt ſint filij Dei,
quam ſententiam verè & ęleganter reddidit Non-
nus hiſce verſibus:

Οὐρανίην πάντεσσι μίαν δωρήσατο τιμὴν,
Τέκνα θεοῦ γενετῆρος ἀεὶ ζώοντος ἀκούειν.

Hoc eſt,vt verbum verbo reddam,

Cœleſti cunctos vno donauit honore,
Vt patris æterni gnati ſint atque vocentur.

Doctrina.

Hic honos,quem nemo ſatis prædicauerit,meritò
nos ab omni turpitudine indigna templo Dei,indi-
gna regalibus ſacerdotibus,indigna gente ſancta,in-
digna peculio Dei , adeóque filiis Dei , reuocare , &
nos ad cultum Dei , & ad offerendas hoſtias ſemper
Deo acceptas per Ieſum Chriſtum inuitare debet.
Hoc enim conſecratio noſtri in ſacerdotes ſuo iure
poſtulat.Siquidem ſacerdotes ſumus vt ſacrificia of-
feramus, non quidem propiciatoria , quod eſt ſolius
noſtri ſummi ſacerdotis Ieſu Chriſti:ſed Euchariſti-
ca,eáque perpetua,iuxta illud Ezechielis 46.13. Sa-
crificium Deo legitimum,iuge & perpetuum. Non
ergo vt Leuitici certis diebus , & certis horis offere-
bant iuxta legem Moſi, & poſtea ad tempus expecta
bant vicem ſuam iuxta ordinationem Eccleſiaſticam
Dauidis:ita Chriſtiani ſacerdotes,intermittant ſacri-
ficia , ſed ſemper & indeſinenter impletas habebunt
manus,& ſacrificabunt Deo perpetua ſacrificia.

Sacrificij Euchariſtici definitio.

Quid eſt ſacrificium Euchariſticon ? Sacrificium
Euchariſticũ Chriſtianorum eſt ómnis actio,& paſ-
ſio diuinitus imperata , ſeparata à prophanis mundi
actionibus & paſsionibus fidę , qua etiam tanquam
ſale condita, Spiritu ſancto tanquàm igni cœleſti ac-
cenditur & ſanctificatur, atque merito Chriſti Deo
accepta fit in gloriam Dei per eundem Ieſum Chri-
ſtum.Dicitur autem hoc ſacrificium Euchariſticon à
fine proprio,quia eſt oblatio noſtræ gratitudinis.Si-
quidem reconciliati Deo per piaculare ſacrificium
Chriſti offerimus ei obedientiam noſtram, honora-
mus,& laudamus ipſum,perpetuóque illi gratias agi
mus.Nam Chriſtus fide apprehenſus, dat Spiritum
ſanctum qui creat in nobis nouum cor , & ſpiritum
ſpõtaneũ,vt hãc noſtrã gratitudinẽ Deo offeramus.

Ratio nominis.

Ratio rei.

Cur autem obedientia noſtra dicatur ſacrificium
operęprecium eſt perpẽdere. Nã huius appellationis
explicatio acres ſtimulos habet ad excitandum in no
bis ſtudium obedientię.Dicuntur itaque opera Chri
ſtianorum ſacrificia comparatione quadam ad vete-
ris populi ſacrificia. Nam vt illa mandabantur diui-
nitus ſacerdotibus,deligebantur,applicabantur,ſan-
ctificabantur,atque adeò accepta erant:ita in noſtris
ſacrificiis requiritur mandatum,delectus,applicatio,
ſanctificatio , & acceptio diuina, I. In veteri teſta-
mento non licebat offerre ſuem , aut vllum aliud le-
ge immundum animal: ſed tantum munda iuxta le-
gem. Ita opera quæ Chriſtiani offerent,non erunt
immunda,id eſt,vel opera lege Dei prohibita,vel hy
pocritica , vel ſuperſtitioſa : ſed diuinitus mandata.
Ideo dicit Dominus apud Prophetam. In præceptis
meis ambulate. II. Vt agnus purus qui offerri de-
buit ſegregabatur à reliquo grege: Ita fide noſtra o-
pera debent ſeiungi à prophanorum hominum ope-
ribus eiuſdem generis. Phariſeus dedit eleemoſynã,
& Cornelius aulicus:ſed iſtius immunda erat , huius
autem munda:vt quæ ſeparata fuerit à Phariſæi Elee-
moſyna per fidem. III. Vt victima ceremonia-
lis applicabatur aræ impoſita ſacerdotis manu:ita no
ſtra opera applicabuntur aræ Chriſto , cuius contra-
ctu ſanctificantur. IIII. vt illa vetera ſacrificia cre-
mabantur igne cœleſti,& ſanctificabantur , adeóque
accepta erant:ita noſtra ſacrificia merito Chriſti,in-

Cur opera Chriſtianorum vocantur ſacrificia.

Partes huius ſacrificij ad Leuiticum ſacerdotium collatæ.

cenſa Spiritu ſancto , cœleſti igne ſanctificantur, &
ſunt accepta propter Chriſtum vt Petrus ait. Nam
cùm omnis noſtra obedientia eſt imperfecta , & in
quouis opere partim omittendo partim committẽ-
do delinquimus : (nunquam enim integra & plena
éſt noſtra obedientia) fieri non poteſt vt per ſe ac-
cepta ſint noſtra ſacrificia. Quarè vt Chriſti merito
ſanctificãtur:ita etiam per Chriſtum , vt Petrus ait,
accepta ſunt.Nam Chriſtus noſtræ obedientiæ gra-
tiam conciliat,& meretur vt noſtra obedientia cùm
in cruce,tum in lege ſacrificij laudem habeat. Non
ergo accepta ſunt noſtra ſacrificia præſtantiæ meri-
to , ſed propter Chriſtum in quo Deus æſtimat no-
ſtra opera , vt ea tanquam gratiſſima ſacrificia acce-
ptet.Nam vt hoſtia viciosa veteris populi quæ per er
rorem ad aram peruenit,& attigit altare, non muta-
batur meliore,ſed correcta ſanctáque habebatur cõ-
tactu loci ſancti:ita noſtra opera , etſi multùm vitij
habeant,munda tamen,& apta ad hoſtiam ſanctam,
deóque acceptam redduntur contactu aræ noſtræ,
hoc eſt Chriſti qui contactus fit per fidem. Etſi au-
tem ſumma doctrinæ de ſacrificiis Chriſtianorum ex
iis quæ dicta ſunt intelligi poteſt:tamen quo res fiat
clarior,particulatim de eiſdem dicemus, vt ordo eo-
rum & conſecutio conſpiciatur.

Cur Deo accepta ſunt Chriſtianorum opera.

De ſacrificiis Chriſtianorum plenior tractatio.

Primùm inter ſacrificia Chriſtianorum locum ha-
bet oblatio noſtri quæ fit in baptiſmo, & reſpondet
ablutioni quæ fiebat in conſecratione Leuiticorum
ſacerdotum. Nam per baptiſmum ſeparamur viſibi-
liter & ſacramentaliter à prophano mundo,applica-
mur Deo,imponimur altari Ieſu Chriſto, ſanctifica-
mur renunciando Sathanæ,& operibus eius , & pro-
mittendo Deo obſequium in ipſius gloriam.*Secundo*
loco,in adultis ſequitur veluti iugis quędã oblatio &
perpetua , qua nos ipſos totos,& noſtra omnia Deo
offerimus. De hoc ſacrificio loquitur Paulus ad Rõ.
12.1.vbi ſic ait, Obſecro vos fratres per miſerationes
Dei,vt ſiſtatis corpora veſtra (id eſt vos totos,) ho-
ſtiam viuam,ſanctam,acceptam Deo,rationalem cul
tum veſtrum , & ne configuremini ſæculo iſti , ſed
transformemini per renouationem mentis veſtræ,
vt probetis quid ſit volũtas Dei bona,accepta & per-
fecta. Hîc Paulus pulcherrimè explicat quid holo-
cautomata vetera adumbrant. Vt enim holocauto-
mata igni ſacro tota adolebantur,ſic per Spiritũ ſan-
ctum ignem diuinum totos cremari Deo animos no
ſtros neceſſe eſt,vt quicquid eſt carnis & mundi pau-
latim aboleatur , atque veluti in mortuos redigatur
cinęres,& quicquid eſt ſpiritus & mẽtis , vi illius ig-
nis cœlici verè ſpirituale & cœleſte reddatur. Hoc
etiam adumbrabatur interdicto eſus porci,& macta-
ctione pecudum.Nam vt porcus immundiciem no-
tat,à qua abſtinendum eſt,& mactatæ pecudes belui
nas affectiones mactandas adumbrarunt:ita renouã-
da eſt mens , & voluntas vt probet , appetat, & agat
quæ ſunt Deo placita. Quia autem omne ſacrificium
Chriſtianorum debet fide tanquàm ſale condiri &
imponi in aram id eſt Chriſtum,ideo Paulus iuſtifi-
catis fide commendat hoc ſacrificij genus. Attenda-
tur hoc loco quàm concinnè huc quadret ſacrificij
nomẽ,& quam appoſitè Paulus illud applicat.1. Re-
quirit ſeparationem noſtri per fidem à prophanis
gentibus cùm ait,Ne cõfiguremini ſęculo iſti.2.Vult
nos applicari Deo cũm ait , Sed transfiguremini per
nouitatem mẽtis veſtræ, quæ trãsfiguratio fit ſpiritu
renouationis.3. Vult vt ſiſtamus nos hoſtiam viuam
ſuper altare noſtrum vnicum quod eſt Chriſtus. Nã
vt vnũ tantũ altare ſacrificiorũ fuit in terrena Ieru-
ſalem:ita in cœleſti ſimiliter vnũ eſt,ſuper quod offe
rimus quando nitimur merito Chriſti,vt ſit ſacrificiũ
noſtrum

1. Oblatio in baptiſmo.

2 Oblatio perpetua.

Apoſtolici præcepti explicatio.

nostrum sanctum,& Deo acceptum id quod quarto loco in sacrificijs nostris requiri supra docuim⁹.

Cur Deus oblationē perpetuā à nobis postulat.

Sed quænam causa est cur Deus hoc sacrificij genus à nobis postulet? Necesse est vt mortem quam nobis peccata intulerunt nos vicissim peccatis inferamus virtute mortis Christi, atq; in nobis ipsis prauos affectus occidamus. Nam si Christus sic nostri causa mori voluit, quanto magis debemus nos in eius gratiam hoc sacrificiū animo propenso offerre? Quòd mortu⁹ est ait Apostol⁹, Ro.6.10. peccato mortuus est semel; quod autē viuit, viuit Deo: ita & vos existimate mortuos esse peccato, vt viuatis Deo in Iesu Christo. Hæc mors peccati, à Christo nominatur abnegatio nostri, à Paulo hostia. Quā autem hoc sacrificij genus sit necessariū indicat Dominus cùm ait, Si quis vult post me venire, abneget seipsum, & tollat crucem suam quotidie & sequatur me. Matth. 16.24.

3. Sacrificium laudis.

Tertium locum inter sacrificia Christianorū tribuo sacrificio laudis: quòd à superioribus separari non debet. de quo psal.50.23. Sacrificium laudis honorificabit me. Item, Immola Deo sacrificiū laudis.

Quid sit.

Et Oseas 14.3. Soluemus vitulos labiorum nostrorum. Est autem sacrificium laudis cū Deum omnis boni fontem agnoscimus, cum ipsum vitæ innocentia, & confessione laudamus & celebramus. Quo sacrificij genere adimitur carni omnis gloria meriti, sapientiæ, iusticiæ, potentiæ, &c. & soli Deo tribuitur. Hoc laudis sacrificium tum demum ritè fit, quādo laus illa, à laude qua Phariseus Deum laudat, separatur per fidem, & per eandem adducitur Deo, & imponitur altari nostro, hoc est, nititur merito Christi. Vnde & accepta Deo est, & grata.

Pars huius sacrificij.

Partem huius sacrificij feci confessionem fidei, præsertim tempore persecutionis, quæ confessio propter quatuor necessaria est. 1. vt honoretur Deus. 2. vt veritas defendatur. 3. vt pij exemplo confirmentur. 4. vt infideles constantia piorum moti conuertantur ad Deū & saluentur: propter has causas Paulus pronunciat, Ore fieri confessionem ad salutem.

4. Sacrificium inuocationis.

Quarto loco, collocetur sacrificium inuocationis, quod significabatur thymiamate veteris legis, sicut Dauid interpretatur cùm inquit, Psalm.141.2. Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo: eleuatio manuum mearum sicut sacrificium vespertinum. Et Iohannes in Apocal.5.8. Seniores habebant phialas plenas thymiamatis quę sunt preces sanctorum. Et Micheas. 6.6. Quid dignum offeram Domino? Curuabo genu Deo excelso. Inuocatio proinde quæ fit in agnitione & fiducia filij Dei, dicitur sacrificium omni thymiamate fragrantius. Sacrificij nomen ideo Christianorum orationi quadrat, quia fide separatur ab orationibus Iudæorum, Mahometistarum, & Prophanarum gētium & per eandem adducitur & sistitur Deo, & imponitur altari Christo, dum eius merito nititur, & crematur ardenti spiritus affectu. Vnde & accepta fit Deo, & exauditur.

5. Sacrificium pœnitentiæ.

Quinto loco succedat sacrificium pœnitentiæ. Nam cùm sancti quotidie labuntur opus habēt quotidiana pœnitentia, qua & agnoscunt suos lapsus, & confugiunt rursus fide ad propitiatorium & conantur in posterum se ab omni macula conseruare. Sic Dauid commisso adulterio pœnitētiam agit, offert Deo sacrificium spiritus contriti & cordis humiliati. Ita enim ait Psal.51.19. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum non despicies. Et Esaias, cap.57.15. habitans cum contrito, & humili spiritu. Item, cap.66.2. ad quem respiciam nisi ad miserum & contritū spiritu, & trementem ad sermones meos? hanc contritionē & humiliationem internam intelligo, videlicet cum verè tangimur sensu peccati, & verè humiliamur sub potenti manu Dei, qui peccatis nostris comminatur iram & maledictionem. Hanc verbi Dei virtutem duplici collatione ostendit Ieremias Propheta, capit. 23.29. Nunquid verba mea quasi ignis ait Dominus, & quasi malleus conterens petram? Porro hæc contritio cordis & humiliatio tum demum fit sacrificium quo Deus honore afficitur, quando fide separatur à dolore mūdi qualis fuit Cain, Achitophel, Iudæ, & eadē aræ Christo imponitur, cuius merito sanctificatur & fit accepta, vt in Dauide cernimus. Hic enim in medijs pauoribus fide ad misericordiā cōfugit, & statuit peccatū remissū propter victimā Christi. Hoc sacrificij genus omnib⁹ miseris peccatoribus qui magnitudine suorū peccatorū verè afficiuntur, vberrimā cōsolationē proponit. Nam cùm monet Deo gratū esse cor contritū, & humilia tū, perinde atq; sacrificiū bonæ fragrantiæ, clarissimè significat & Deo gratā esse pœnitētiā nostrā, & seriò pœnitentiam requirere, & quòd velit pœnitētes omnes in gratiā recipere. Caueamus ergo ne cū Cain dicamus, Maior est iniquitas mea, quàm propiciatio. Sed potius cum Augustino qui ait. *Mentiris Cain: maior est enim misericordia Dei, quàm omnium peccatorum miseria.* Proinde offeramus Deo sacrificium cordis contriti & humiliati, contriti quidem malleo legis, humiliati verò sub potenti manu Dei, & statuamus Deum verè ignoscere omnibus pœnitentibus propter merita Christi.

6 Sacrificium Obedientiæ sub cruce.

Sextum sacrificij genus sit obedientia in cruce & quauis afflictione externa, hæc obedientia etiam sacrificij titulo ornatur, vt sciamus eā Deo gratissimā esse. Vt enim obedientia Christi in cruce fuit sacrificiū Deo gratū: ita nostra obediētia in quauis afflictione Deo placet, non per se, sed propter fidē qua separatur à supplicijs impiorū, imponitur aræ Christo, cuius contactu sanctificatur, & fit accepta Deo. Sic Iob suā afflictionē separat fide ab afflictionibus impij mūdi, & sistit eā Deo per eandē. Atq; super altare Christū eā immolat dū Christi merito nititur, quod se fecisse apertè testatur cū inquit, cap. 19.25. Scio ꝙ redēptor meus viuit, quæ vox fidei est, qua tanquā sale condita fuit obedientia Iob sub cruce.

7. Sacrificium iusticiæ.

Septimum sacrificium piorum sit iusticiæ, iuxta illud Psal.4.6. Sacrificate sacrificiū iusticiæ. Per iusticiā autē intelligo vniuersalē iusticiā & particularē, quibus cōi incolumitati cōsulitur. Misericordiā anteponit Domin⁹ sacrificiis legalib⁹ cū ait, Ose.6.6. Misericordiā volo & nō sacrificiū. Et Epist. ad He. c.13.16. Beneficētiæ autē & cōmunionis nolite obliuisci, talib⁹ enim hostijs Delectatur De⁹. Castitas Ioseph huic generi subijcitur. Ioseph enim suā castitatē separat à castitate Zenocratis per fidē, & per eādē sistit eam Deo, & sale fidei conditā ponit super altare Christum. Vnde & sanctificatur, & accepta fit Deo & ornatur ingentibus præmiis.

8. Sacrificium vocationis.

Octauum locum occupat sacrificium vocationis cuiusque. Nam cum vocatio cuiusque legitima exerceatur gnauiter ex fide in gloriam Dei, & vtilitatem proximorum, pars iusticiæ est quam Deus dignatur sacrificii titulo. Scipio pugnat pro patria, pugnat & Dauid pro patria, sed Dauid separat sua bella sibi diuinitus demandata à Scipionis bello per fidem, & statuit suos militares labores propter promissum Messiam gratos, & acceptos Deo esse.

Sacrificiū peculiare ministris Euāgelij.

Præter enumerata sacrificiorū genera q̄ sunt omnibuus Christianis cuiuscunq; sint ordinis & stat⁹ cōmunia, vnū est reliquū, ministris Euāgelii peculiare.

De quo Paul' ad Ro.15.15.16.&c.sic ait. Data est mihi
gratia vt sim minister Euãgelij Christi apud gentes,
sacrificãs Euangeliũ Dei, vt fiat oblatio gentiũ acce
pta & sanctificata per Spiritũ sanctũ. Hic Paul' allu
dens ad mysteria veteris populi, quæ à sacerdotib. Le
uiticis peragebãtur, dicit se ἱερουργεῖν Euangeliũ Dei.
Hoc est, se sacerdotẽ in Euangelij ministerio facit,
dũ videlicet audientes Euangeliũ abducit à propha
nitate mũdi, subijcit Deo, imponit super altare Chri-
stũ cuius sanguine purificãtur, obediẽtia iustificãtur
spiritu sanctificãtur, vt eorũ oblatio sit accepta Deo
per Iesum Christũ. Cũ autẽ eadẽ ratio sit omniũ mi
nistrorum Euangelij, & idẽ scopus, videlicet addũ-
cere homines ad Christũ relicta prophanitate mũdi

Doctrina & admonitio ad Ecclesię pastores.

vt per Spiritũ sanctũ sanctificentur, quò fiat illorũ
oblatio sãcta, & Deo accepta per Christũ, manifestũ
est quòd sacerdotes aptissimè dicãtur, quo titulo &
ipsi admonentur de dignitate sui ministerij: de effica
cia verbi, de fortitudine animi & cõstãtia quæ in tã
augusto officio requiritur, & auditores vberrimam
consolationẽ accipiunt, dum intelligunt suam obe-
dientiã erga Euangeliũ ornari sacrificij titulo. Vn-
de quã grata sit peccatorũ conuersio ad Deũ facilè
intelligitur. Quoties ergo ministri Euangelij per sa

Ministri Euangelij veri sacerdotes.

nam doctrinã vel conuertunt homines infideles ad
Christũ, vel errantes reuocant, vel lapsos erigũt vel
pertinaces cõuincunt, vel somnolentos & tardos ex
citãt, sacerdotio Dei fungũtur, & iustè merẽtur dici
sacerdotes. Qui vt Leuitici sacerdotes sub vno sũmo
sacerdote: ita sub vno Christo, vnico placatorio no-
stro sacerdote mysteria sacra peragũt docẽtes Euan
geliũ Christi. Cęterũ tũ demũ digni sunt hoc augu-
sto titulo cùm & doctrina sana, & vita sancta regnũ
diaboli inuadunt, & templũ Dei extruunt. Nã non
solùm ministrorũ Dei est voce docere, verũetiã san
ctis morib. alijs prælucere, vt tanquàm duobus lu-
minaribus prætensis videlicet sinceritate doctrinæ,
& innocentia morum educant homines è regno te
nebrarum, in regnum lucis. Debent igitur veritatẽ
Euangelij voce docere, & eandem monstrare san-
ctitate vitæ, vt foris obijciatur oculis in exemplo,
quod voce transmittitur ad animum. Nam cùm re-

Aduersus eos qui malis moribus destruunt quod sincera doctrina ædificant.

ctè quidem docent, & vita non respondet doctrinę
horribilibus peccatis se inuoluunt. Exponunt enim
Euangelium Christi ludibrio hostium: ipsum Chri
stum derident: docentes alios seipsos condemnant:
consolantes alios seipsos deijciunt, cõminãtes occi
dunt, & cùm forma gregis esse deberent luem illis
perniciosissimam affricant. Prætereo grauissimam
obiurgationem quæ est in Psal.50.16. qua ipse Domi
nus prophanos doctores verbi grauissimè obiurgat.
Sunt autem hæc Psalmi verba. Impio autẽ dixit Do
minus. Quare tu enarras statuta mea, & assumis testa
mentum meum per os tuum. Tu vero odisti disci-
plinam meam, & proiecisti sermones meos retror-
sum. Cogitent proinde qui hoc sacro ministerio
funguntur, & qui ad illud aliquando vocandi sunt,
quã graues rationes sint Deo reddituri, si obliti ho
noris quo diuinitus ornati sunt, nõ fecerint officiũ
suũ fideliter, sincerè docẽdo, & sanctè viuẽdo, & cõ
trà quod ornãdi sint olim maximis pręmijs, si ea se-
dulitate, & pietate qua par est officio suo perfuncti
fuerint iuxta illud Danielis 12.3. Qui docti fuerint
fulgebũt quasi splẽdor firmamẽti, & qui ad iusticiã
erudierint multos, quasi stellæ in perpetuas æterni-
tates.

4 *Beati qui habitant in domo tua perpetuò laudabũt te.*

Partes quarti versiculi.

Hic versus tria docet. Primũ quòd Ecclesia Dei
sit felix & beata. Secundũ, quo cultu potissimũ Deũ
celebrare debeat Ecclesia. Tertium quod Ecclesia
sit perpetua & immortalis mansura. Quod cum pri-
mo coniunctum est. Quoniam autem de domo
Dei (quæ est Ecclesia) suprà diximus in primum
versum, nolo hîc eadem copiosius repetere.

1. De vera hominis beatitudine.

Verùm quia hic versus proponit summum bo-
num, ad quod naturæ instinctu aspirat homo (quod
Philosophi cõstanti cõsensu εὐδαιμονίαν vocant, theo
logi nunc fœlicitatem, nunc beatitudinem,) libet
hîc quædam in medium adferre de vera hominis
beatitudine: ad quam & primum conditus est, & de
inde redemptus. Id quod & formatio nostri ad i-
maginem Dei, & instauratio eiusdem imaginis per

Cõsensus omnium.

Christum manifestè indicat. Etsi autem omnes
consentiunt perfectissimum humanæ naturæ sta-
tum eius finem esse, quem vbi nacta fuerit perfe-
cta & beata censetur: Tamen in definiendo perfe-
ctissimo statu hominis, in quo posita est eius bea-

Error philosophorum.

titudo horribiliter erratum est à plerisque philoso
phorum. Quarè diuersissimæ & inconstantes sunt
ea de re Philosophorum sententiæ: quæ omnes si-
mul concidunt præter vnam Platonis, vbi verã bea-
tudinis definitionem tradiderimus, & monstraue-
rimus cui rei potissimum natus sit homo.

Beatitudinis definitio.

Cùm miser, & beatus opponuntur, dubitari nõ
potest, quin is rectè & verè beatus dicatur, qui non
solum expers est omnis molestiæ, ac doloris, vacat-
que metu impendentis mali cuiusuis, verumetiam
qui ita abundat bonorum copia, vt nihil desideret
amplius, certus de bonorum quibus abundat, per-
petua possessione ac fruitione. Hæc definitio abso-
lutæ & perfectæ beatitudinis est: ad quam & qui

Definitionis explicatio.

tendit recto cursu beatus ob euẽtum dicitur. Ex hac
definitione patet, quod Deus primùm verè & per

Solus Deus beatus est.

se beatus sit. Nam vt is per se expers est omnis mi-
seriæ, metúque mali vacat, ita omni bono abundat.
(Est enim ipse essentialis quædam bonitas, αὐτάρκη
πρὸς εὐδαιμονίαν, vt Plato loquitur,) nec metuit mu
tationem vllam. Secundo loco, quia Deus finxit
hominem ad imaginem suam, vult eam per com-
municationem & participationem suæ beatitudinis

Homo beatus participatione beatitudinis Dei.

beatum esse. Quemadmodum enim in præstanti
corpore forma principalis quædam, & primaria in
viuenti veréque subsistenti facile est: secundum ve-
rum locum ab hac obtinet id, quod ad imitationem
eius in imagine atque simulachro ostenditur: Ita
natura humana, quæ est effigies & imago supernæ
beatitudinis, optimè habet cùm huius beatitudinis
possessione fruitur: quæ sanè non est caduca, vola-
tica, temporaria, sed constans, perpetua, immorta

Finis hominis & eius finis conditiones.

lis. Rectè proinde definies finẽ hominis esse quod
illum perfectum & beatum reddit. Cuius finis cõ-
ditiones plures sunt, vt proprius sit homini, vt toti
conueniat, vt præter illum nihil desideretur, vt ex-
pers sit omnis molestiæ, vt sit perpetuus, ne timea-
tur quod auferri possit. In hoc fine sitam esse verã
hominis beatitudinem ex verbo Dei, quod testa-
tur hominem creatum ad imaginem Dei, & in para
diso collocatum, manifestum est. Id quod etiam na
turalis appetitus ostendit in omnib. Nam omnes,

Beatitudine sumus priuati per peccatum.

vt ait Cicero, beati esse volumus. Verùm cùm pri-
mi nostri parentes libera sua voluntate peccarunt,
obtemperantes diabolo, excidimus in illis & cũ il-
lis hac beatitudine. peccatũ enim, vt ait Esaias, ca.
59.2. diuisit inter vos & Deum vestrum per pecca-
tum, proinde facti sumus è beatis extremè miseri,
atque adeo cæci, vt per nos non videamus, aut
intelligamus perfectum humanæ naturæ statum
ad quem condita fuit. Vnde tot disputationes
cæcorum. Philosophorum de fine bonorum
omni

In Christo & per Christũ reddimur beati.

omnibus ætatibus extitere. Quare Deus ex immẽsa
ſua bonitate miſertus noſtri miſit filium ſuũ,eſſen-
tialem ſuam imaginem , vt per illum recuperemus
imaginem ad quam conditi eramus.Monſtrat enim
hic filius viam,qua ad beatitudinem amiſſam redire
liceat,reparata imagine Dei in nobis: qua vt Iohan
nẽs loquitur,conformes Deo erimus in omni æter
nitate coniuncti ſummo bono nempe Deo ipſi , in
quo qui extiterit abſq; omni dubio ſẽpiternè beat⁹
erit,id eſt abſq; omni dolore , & metu mali abũda
bit bonitate & gloria quib⁹ nũquã ſpoliari poterit.

Obiectio.

Quid?an nõ Domin⁹ ait?Mat.5.4.Beati qui lugẽt.
Beati qui perſecutionẽ patiuntur. Certè vbi luctus
& perſecutio,ibi quoque moleſtia eſt,ibi boni ino-
pia,& metus maioris mali.

Explicatio.

Diſcernendum eſt inter
viam beatitudinis, & eiuſdem plenam fruitionem.
Dum in terris verſamur in via ſumus, vel ſempiter-
næ miſeriæ , vel æternæ beatitudinis, reſuſcitatis tã
dem corporibus erimus vel æternùm miſeri, vel æ-
ternùm beati.Vnde vitæ noſtræ ratio vel beata vel
miſera dicitur propter euentum. Quam ob cauſam
nulla verior beatitudo huius vitæ eſt,quàm quæ in-
cipit ſempiternam beatitudinem,& nulla verior mi
ſeria,quam quæ ducit ad æternam miſeriam. Cùm
igitur Chriſtus dicit,Beati qui lugẽt, Beati qui per
ſecutionem patiuntur propter me , loquitur de ijs
qui in via ſunt ad ſempiternam beatitudinẽ , qua o-
lim plenè fruentur, quando regnabunt vnà cũ filio
Dei in cœlo,cũ quo paſſi ſunt in terris.Hinc prom-
ptum eſt colligere quid ſibi velint locutiones in qui
bus beati prædicantur homines pij,videlicet quia in
via ſunt & tendunt ad veram beatitudinem quã hic
incipiunt. Vnde Dauid, Pſal.119.1.Beati immacula
ti in via.Poſſunt autem docendi gratia quatuor gra
dus huius viæ ſtatui,de quibus ordine agemus.

Primus gradus viæ ad beatitudinẽ.

Primus , habere & audire verbum Dei , hoc eſt
legem & Euangelium Ieſu Chriſti. Illa docemur
quàm miſeri ſimus propter peccatum quod diuiſit
inter nos & Deum noſtrum fontem omnis boni:
Hoc quàm beati futuri ſimus , ſi verbo monſtranti
Chriſtum vnicam beatitudinis viam auſcultaueri-
mus. Sine hoc gradu nemini quantumuis ſapien-
ti,quantumuis potenti,quantumuis nobili , quam-
tumuis diuiti,quantumuis delicijs & voluptatibus
abundanti,licebit ſpeculam beatitudinis attingere.
Cũ ergo Dominus dicit,Luc.11.18. Beati qui audiũ
verbũ Dei,& cuſtodiũt illud.Et Dauid,Pſ.1.2.Beat⁹
qui meditatur legem Domini die ac nocte , Item
Pſalm. 119. 2. beati qui ſcrutantur teſtimonia eius,
in toto corde exquirunt eum , hunc beatitudinis
gradum primum monſtrant.

Sapientiæ mundi extra Chriſtũ vanitas & miſeria.

Sit ſanè magna laus Philoſophiæ & ſapientiæ hu
ius mundi. Quid tamen eſt , ſi conferatur cum hoc
verbo quod nos ducit ad ſempiternam beatitudi-
nem ? Philoſophia & ſapientia mundi quid quæſo
aliud poteſt quàm vtcunque regere hanc caducã vi-
tam,quam naturæ vocamus,quæ admodum exigua
temporis dimenſione continetur ? Verũ ſapientia
cœleſtis vitam gratiæ monſtrat , quæ eſt immorta-
lis,& ſempiternæ beatitudinis inchoatio, hinc ergo
mõſtretur & æſtimetur doctrina Eccleſiæ,quæ om-
nibus monſtrat viam æternæ vitæ & beatitudinis.
Verũ hic ratio humana impingit , cùm enim videt
multas populorum nationes hoc tempore carere
verbo,fingit parcarum tabulas , & ſomnijs Stoicis
abripitur,vt contra verbum Dei ſtatuat Deum eſſe
προσωπολήπτην,& non velle omniũ ſalutẽ,ſed pauco
rũ tantũ. Hoc cũ Paulo obijceretur,ita reſpondit.
Nonne audiuerũt?atqui in omnẽ terrã exiuit ſonus
eorũ,& in fines orbis terrarũ verba eorũ.Euangeliũ
ergo ſonuit per totum orbem terrarum : quo facto
teſtatus eſt Deus quòd omniũ hominũ ſalutem ſe-
riò velit.At hodie multi non habent , non audiunt
Euangelium? Verum quidem hoc eſt. Sed huius rei
rationem habes Matth.21.43. Vbi Dominus ita ait,
Auferetur à vobis regnum Dei , & dabitur genti
facienti fructus eius. Cauſa hic exprimitur apertè,
ſumma ingratitudo hominum erga Deum. Cùm
enim ille ſalutem offert , iſti viciſſim miniſtris eius
necem inferunt , & Chriſtum contumelia afficiunt.
Quare iuſtè eos punit auferendo ingratis ſalutis
medium. Non ergo nationes populorum quæ ca-
rent verbo Euangelij docebunt nos parcarum ta-
bulas exarare , ſed potius hæc duo : Primùm , vt
cogitemus maximam iram Dei eſſe in contem-
ptores Euangelij , vnde fit , vt ſæpe ſinat verbum
ſuum prorſus auferri ingratis , & illorum poſteris
qui ſimul cum parentibus fouent impietatem. Al-
terùm , vt cautiores facti aliorum exemplo ſimus
Deo grati pro ſuo Euangelio , edentes dignos Eu-
angelio fructus , quod niſi fecerimus, ſimul & for-
tè grauiores ſubibimus pœnas , id quod monet pa-
rabola de vinea , Matth. 21, 41. Quomodo autem
muniendi ſint animi noſtri aduerſus Stoicas ima-
ginationes de particularitate alibi à nobis dictum
eſt præſertim ad Romanos. 9. Et Epheſ. 1. Neque
tamen hoc ita intelligi volo quaſi verbum ſimplici-
ter ſit gradus ad beatitudinem, ſed cum adiuncto,
videlicet cùm verbo creditur. Niſi enim verbo au-
dito creditur , vox Euangelij fit nobis odor mortis.
Id eſt , via ad ſempiternam miſeriam, non quidem
ſua natura , ſed noſtrapte culpa , & deteſtanda in-
gratitudine. Quod autem noticia verbi & fiducia
in primo gradu coniungenda ſint indicat Domi-
nus cùm ait, Ioann.17.3. Hæc eſt vita æterna , vt a-
gnoſcant te verum Deum , & Ieſum eſſe Chriſtum
quem miſiſti. Nam agnitio & notitiam ex verbo,
& fiduciam conſequentem notitiam complecti-
tur. Ideo cùm dicitur, Beati qui audiunt verbum
Dei , accipiendum eſt cum conditione fidei. Cur
autem ſint beati audientes verbum & credentes do-
cet Paulus Romanor. 4. cum ex Pſalm. 32. ſic ait,
Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates. Quî ſic?
Quoniam qui credunt verbo Dei offerenti gratui-
tam reconciliationem habent remiſſionem pecca-
torum. qui habent remiſſionem peccatorum ſunt
iuſti.Iuſti autem viuent vel legis ſententia æternam
vitam, quam hic inchoant. Viuentes æternam vitam
ſunt beati. Proinde qui credunt Euangelio , ſunt
beati,vt qui in recta via iam ſint,& ab beatitudinem
tendant.

Secundus gradus viæ ad beatitudinẽ.

Secundus , per obedientiam erga Deum in via
progredi, iuxta regulam verbi,& ſpiritum fidei. De
hoc gradu loquitur Dauid cùm ait Pſal.112.1.Beatus
vir qui timet Dominum , & in mandatis eius volet
nimis.Item, Pſal.119.1. beati immaculati in via , qui
ambulant in lege Domini. Et Dominus Matth.5.5.
Beati mites,beati pacifici,beati mundo corde,beati
miſericordes. Hæ locutiones non cauſas beatitudi-
nis vt papiſtæ autumant, continent , ſed qualitates
& ſtudia eorum qui iam fide facti ſunt hæredes re-
gni Dei,deſcribunt. Ea enim fidei natura eſt , quòd
nos in quibus eſt, excitet ad præſtandam Deo obe-
dientiam. Seu,vt Paulus loquitur,ad ſeruiendũ Deo
per iuſtitiam,poſtquam onus peccati à nobis ſubla-
tum eſt , & iuſti facti ſumus iuſtitia Chriſti , qui eſt
impletio legis in iuſtitiam omni credenti. Perperã
igitur faciũt Papiſtæ cùm non rectè cum Paulo di-
ſtinguunt inter beneficium Chriſti proprium , &
obſequium noſtrum debitum . Ita enim Paulus

ait,ad Ephes.2.8.9.18.Gratia estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum est, non ex operibus, ne quis glorietur. Hactenus de beneficio Christi proprio, sequitur de nostro debito officio, & eius causa: Ipsius enim factura sumus creati in Christo Iesu ad bona opera quæ præparauit Deus vt in illis ambulemus: quid quæso apertius dici poterit?

Tertius gradus viæ ad beatitudinem.

Tertius, ire rectà, cũ res postulat, per vallẽ lachrymarũ. Siquidẽ vt in actis Apostolicis dicitur, ca. 14. 22. Per multas afflictiones oportet intrare in regnũ Dei. Et Paul⁹ 2. Ti.3.12. Oẽs qui volũt piè viuere in Christo, persecutionẽ patiẽtur. Fieri proinde nõpõt quin pij tendentes ad veram beatitudinẽ, multa incõmoda sustinere cogantur. De hoc gradu loquitur Iob qui ait, cap.5.17. Beatus vir qui corripitur à Domino. Increpatiõnẽ ergo omnipotẽtis ne reprobes, quia ipse vulnerat & medetur, & man⁹ eius sanabũt. Nã, vt Paulus ait, 1. Cor.11.32. cũ iudicamur à Domino corripimur, ne cũ hoc mundo condẽnemur. Et Christus, Mat.5.10.11. beati qui persecutionẽ patiuntur propter iustitiã. Beati eritis cũ conuiciati vobis fuerint homines. Causam subiũgit, Quia scilicet illorũ est regnũ cœlorũ, ad quod tendunt dum patienter ferentes crucẽ sequũtur Christũ: quę crux nequaquam est causa regnandi, sed via tantum regni per Christum.

Quartus gradus viæ ad beatitudinem.

Quartus, cursum huius vitę piè cõficere vsq; ad extremum vitæ halitum. De hoc gradu loquitur Dominus cũ ait, Mat.24.13. Qui perseuerauerit vsq; ad finẽ, hic saluus erit, id est beatus. Et in Apocalypsi, cap.14.13. Beati qui in Domino moriuntur. Moriuntur autẽ in Domino, qui in fide, & inuocatione Domini hinc discedunt. Cuius fidei finis, vt Petrus ait, 1.1.9. est salus animarũ. Hinc perspicuũ est ꝙ omnib⁹ superioribus gradib⁹ tribuatur beatitudo cũ cõditione perseuerantiæ vsq; ad finẽ. Ideo Paul⁹ ait, Col.1. 23. Si non dimoueamini à spe Euãgelij. Et Domin⁹ apud Iohannẽ, cap.15.7. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint. Et ad Heb. 3.14. participes facti sumus Christi, si modo perceptã fiduciã vsque ad finẽ firmã teneamus. Hi gradus sunt viæ vitæ, & & sempiternę beatitudinis, quia continẽt nos in via ad Christũ, qui via est vnica beatitudinis. Qui igitur rectà via ingreditur, qui rectà pergit, qui rectà cõficit die ac nocte in aduersis, & prosperis cursũ hui⁹ vitæ ad propositã beatitudinẽ, beatus dicitur propter euentum, quia ad beatitudinem rectà tendit.

De beatitudine nostra in cœlis.

Porro extinctis corporibus, animę iustorũ vsq; ad extremum iudiciũ recipiuntur ministerio Angelorum in Paradisum, vt ibi sint cũ Christo beatæ, iuxta promissiõnẽ, Lu.23.43. Hodie eris mecũ in Paradiso. Hinc votũ illud Pauli, Phil.1.23. Cupio dissolui, & esse cũ Christo. Et vox in Apocalypsi, c.14.13. Beati qui in Domino moriũtur. Etiã dicit spiritus, quoniã requiescũt à laboribus suis, & opera eorũ sequuntur eos. Etsi autẽ hęc ineffabilis beatitudo animarũ est: tamẽ non est plena. Quia plena beatitudo nõ est partis, sed totius humanæ naturæ, vt supra ostẽdimus, qualis erit in extremo die, resuscitatis corporibus ob quã causam extremũ quoddã iudiciũ diuinitus decretũ est, in quo hæc plena beatitudo confertur sanctis. Sancti igitur quorũ corpora in puluere dormiũt, acceperũt quidem singulas stolas, sed nõ vestientur duplicib⁹, donec & nos vestiamur cũ illis. Stola prima est ipsa fœlicitas, & requies animarũ in Christo. Secũda verò erit immortalitas & gloria corporũ, quæ conformia erunt glorioso corpori Christi in omni æternitate, Phil.3.21. Atq; ita demum perfectè beati erimus iuncti Deo summè bono perfecto amore, & reformata in nobis imagine Dei, ad quã primùm conditi sumus, & deinde redẽpti. In hac imagine fulgebit perfecta iustitia, perfecta sanctitas, perfecta libertas, perfecta sapiẽtia, perfecta claritas & gloria. huc respexit Dauid cùm diceret, Psal.17.15. Satiabor cũ euigilauero ad similitudinẽ tuã. Nulla enim erit hìc in terra satietas. Id quod & Solomõ testatur cũ ait, Ec.18. Nõ saturatur, ocul⁹ visu, nec auris auditu impletur. Quo dicto significat Solomõ, nihil sufficere homini priusquã ad Deũ perueniat, eo fruatur, inq; eo fœlicitas acquiescat. Tãta est siquidẽ homini appetitio diuinit⁹ indita, vt nullũ bonũ illi sufficiat prẽter summũ: quod cũ nact⁹ fuerit, in eo acquiescit sũmè beat⁹. Vnde perfectissim⁹ hominis status erit æterna beatitudo, quã hic in terris inchoamus, & in æterna vita possidebimus perfectam. Huc illud Prosperi dictũ, *Futura vita creditur beatè sempiterna & sempiternè beata, vbi est certa securitas, secura trãquillas, trãquilla iucũditas, fœlix æternitas æterna fœlicitas, vbi est amor perfectus, timor nullus.* Hic beatitudinis status in visione Iohãni oblatus est in Apocalypsi, cap.21.2.&c. Vidit enim sanctã ciuitatẽ Ierusalẽ tanquã spõsam ornatã viro suo Christo, in qua neq; luctus, neq; clamor, neq; mors erit, sed gaudium, pax, quies, vitaq; sempiterna, cuius muri ex lapide precioso, ipsa aurũ mundũ, templũ eius Deus omnipotens & agnus, claritas Dei illuminat eã, & lucerna eius agnus. Non egebũt lumine lucernæ, neq; lumine solis, quoniã Domin⁹ Deus illuminat eos, faciẽ Dei intuebũtur, & nomẽ eius in frontib. inscriptũ gerẽt. Hæc imago veræ beatitudinis, quã expectamus, repræsentatio est tenuis, nõ plena, sed talis proponitur, vt nos magis excitet in eius desideriũ, vtq; rectà in pietatis stadio curram⁹, donec ad metã promissæ beatitudinis perueniam⁹. Verè enim Paulus post Esaiã ait 1. Cor.2.9. Oculus nõ vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderũt, quę prẽparauit Deus ijs qui diligũt ipsũ. Et 1. Co.13.12. Cernimus nunc per speculũ in ægnimate, tũc autẽ facie ad faciẽ cernemus. Viuamus ergo nos ex fide. In spiritu ambulemus. Quæ sursum sunt quæramus, sciamus hanc vitam peregrinationem esse: in qua in alteram sempiternam tendimus. Obliuiscamur eorum quæ à tergo sunt, ad ea verò quæ à fronte sunt contendamus, scopum versus feramur, ad palmam supernæ vocationis Dei per Christum Iesum. Cogitemus nullum posse excogitari malum pestilentius, aut execrabilius quàm per peccatum à Deo separari, perenni beatitudinis fonte ad perniciosissimam conuerti miseriam, & à dulcissima vita in acerbissimam mortem.

Beatitudo nostra in cœlis est.

Beatitudinis æternæ adumbratio quædã.

Doctrina & exhortatio.

Philosophorũ errores de summo hominis bono refutantur.

Ex his iam promptum erit vanitatem Philosophorum redarguere, qui secus quam nos hominis beatitudinem definiunt. Nam si vera hominis beatitudo est perfectissimus eius status, in quo nec quicquam miseriæ est, aut timetur, nec quicquam boni desideratur aut vnquam deesse poterit, qualis erit in æterna vita ad quam hic in terris pietate properamus, profectò omnes toto cœlo errant, qui vllis rebus huius vitæ beatitudinem, & finem hominis vltimum & proprium metiuntur, quocunque tandem magistro vtuntur. Nam puluis & cinis, imò nihil sunt, si conferuntur ad eum magistrum nempe Deum, in cuius solius verba nos iurauimus.

I. Epicurus sũmũ bonũ in coporũ voluptate cõstituẽs refellitur.

Epicurus, Dux Epicureorum iucundissima vita finem metitur. Supremum enim bonum solam voluptatem corporis, quæ in delicijs cibi & potus

potus,& rebus venereis sita est, docuit. Sed quibus
vsus est magistris Epicurus?Pecoribus. Voluptatē e
nim ideo asseruit summū bonū,ꝙ eam vnam bestiæ
expeterent & sequerentur. Sed Epicurus nec acutè
satis aut rectè vsus est magisterio bestiarum,quēad-
modum est à Stoicis reprehensus,neq.enim volupta
tem primùm expetunt beluæ,sed sui conseruationē.
Hinc voluptatē veluti rationi consentaneam. Quā
autē indignum sit homine impurū hoc Epicuri dog
ma nemo non videt, qui vel cōmuni sensu præditus
est. Quid enim quæso est ꝙ æquè & vigorē mentis
debilitet, & robur corporis infringat, vt voluptas
corporis naturæ leges excedens? Quippe vires oēs
corporis & mentis opere,& labore vegetātur.Ocio
autē & deliciis voluptatis languescunt.Vt rectissimè
sit dictū à quodā, voluptatem coporis nihil aliud es
se,quā dulcē perniciē carnis sequi.Siquidē volupta-
ti naturaliter coniunctus est dolor.Corruptionis e-
nim,quę quidē est dolor,voluptas quæ sensibus per
cipitur,est causa.Vnde Cicero & Solomon eā iustis
simè meretrici cōparant. Cicero enim voluptatē in
consilio virtutū esse persimilem ait meretrici in cœ
tu matronarū,blanditiis enim suis perniciem homi
ni adfert.Solomō Pro.5.3.Fauus distillās labia mere
tricis,nouissima autem eius amara sunt sicut absyn-
thiū.Nam vt apes primo mel perfundunt, & proti-
nus aculeo pungunt: ita voluptas corporis, (cuius
modos tres faciunt Epicurei,Delicatè comedere,sua
uiter bibere & rem veneream exercere.Reliqua au-
tē quæ his seruiunt,vt quæ vel oculos, vel aures de-
mulceant,vel corpus irritent quouis modo ad volu
ptatis vsum vocant προσθήκας) præ se fert speciē
boni,dum suis animum titillat illecebris. Sed demū
pœnitudinem grauissimā adfert. Nam non solum
verbum Dei voluptatē corporis dānat,vt pernicio-
sissimā homini:verumetiā saniores philosophi.Anti
stenes enim voluptatē corporis summum malū ap-
pellauit.Critolaus peripateticus non modo summū
malum:sed multorum insuper aliorum malorū cau-
sam & originē dictitabat.Architas Tarentinus,refe
rente Cicerone, dicit nullam capitaliorem pestem
quam voluptatem corporis à natura datam esse ho-
minibus.Voluptas enim impedit consilium,rationi
inimica,& mentis perstringit oculos. Nec habet vl
lum cum virtute commercium. Aristoteles volupta
tem corporis magis,couenire pecudi, quam homini
dicebat.Rationes omnes quas habet familia Epicuri
pro stabilienda hominis beatitudine in voluptate in
sulsæ & ridiculæ sunt iis,qui norunt ex iis quę perfi-
ciunt naturam,non ex iis quæ destruunt, naturæ fi-
nem & statum perfectum spectandum esse.Remit-
tamus ergo Epicurum ad porcos suos magistros,seu
ad procos Penelopes,à quibus suam Philosophiam
didicisse videtur, & meminerimus dicti Syracidæ:
Qui voluptatibus resistit coronat vitā suam.

Pindari opinio refellitur.

Pindarus Dux Lyricorū suis principibus adulatus
ita definit beatitudinem hominis.Sciat se nactū esse
à Deo beatitudinem qui habet cum diuitiis gloriā.
Nam homini non conceditur aliā speculam pedib.
attingere.Sed cum diuitiæ res externæ sint,& gloria
vana,& mutationib. subinde obnoxia, quem quæso
poterunt beatum efficere? præsertim cùm miser sit
omnis qui metuit vllum malum.

Simonides refutatur.

Simonides Poëta ait optimū esse homini vt bene
valeat.Proximū vt bona sit forma.Tertiū vt sine do
lo sit diues.Hic etiam sensuū potius quā rationis re
ctæ magisterio est vsus.Quod autē talis nō sit bea-
tus,vel ex eo manifestum est,ꝙ obnoxius sit fortunę
vicissitudini,quam & timet.

Aristoteles Dux Peripateticorum vsus est popu-
lo magistro,magno erroris Patrono, & peruerso ve
ri interprete.Hic quidē rectè cum Stoicis fœdā vo-
luptatē Epicuri reiecit,tanquā pecudi magis quā ho
mini congruentē:Sed duo alia bonorū genera quæ-
rit cum sanioribus è vulgo:in quibus non sine erro-
re collocat beatitudinē hominis. Vnū ciuile vocat,
alterum cōtemplationis. His addit tria genera bo-
norum tanquam συμφέροντα, videlicet animi, cor-
poris,& externa. His verò indigere ait vtrumq; vi-
delicet ciuilem & contemplantem,sed magis ciuilē,
contēplantem verò minus. Deinde collocat beati-
tudinem,ciuilis quidē in virtute, contēplantis verò
in contemplatione.Hoc est in actione mentis celsis
sima:sed vtrāq. prosperis rebus ornari & augeri,ad-
uersis obscurari,& diminui,& sæpe etiam tolli.Hāc
Aristotelis opinionem maximis argumentis Stoici
agitarunt, & quod bona nominaret quæ non essent
talia, & quod externa momēti aliquid adferrent ad
beatitudinem,præsertim cum ipse perfectionem il-
lius in animo collocasset, quod si illic est perfecta,
non poterunt res externæ illam mutare,quæ ad ani
mum non pertingent. Sed ipse animus prout de re-
bus externis statuerit.Quid multis? Cùm Aristote-
lica beatitudo contraria est pietati nostræ,atq. adeò
rectæ rationi,quis eam vt veram recipiat?Quæ,quę-
so,virtus perfecta sine pietate?Quę contēplatio non
erronea sine luce verbi cœlestis? quæ bona fortunæ
non sunt momentanea & incerta?Profectò si amit-
ti beata vita,vt rectè Cicero ait,potest,beata esse nō
potest.Qui semper metuit mutationem, expers do-
loris non est.Viderit ergo Aristoteles qualis sit bea
titudo quam suo ciuili & contēplanti pollicetur.
Taceo quod longè aliud sit finis naturæ humanæ,
quàm functionis homini ad tempus impositæ.

2. Aristoteles,summū bonū in actione ciuili & contēplante cōstituens refellitur

In libro Iob, variis locis, quinq; numerantur in
quibus sapientes huius mundi summā beatitudinē
collocant:videlicet in liberorum multitudine,in o-
pum abundantia,in bona corporis valetudine,in æ-
dificiorum magnificētia: & in nominis celebritate.
Hæc si simul coniunguntur,beatū putantur hominē
reddere.Sed quia qui his abundant,inter spē & me-
tū suspensi sunt,verè sunt miserrimi. Sēper enim ti-
ment ne quid amari accedat & mutetur fortunæ fa-
cies,quare misera est,vt ita dicā, illorum beatitudo,
quæ tot casibus obnoxia est, & cuius finis est sempi
terna miseria, quemadmodum docet psal. 37. & 73.
Horū omnium vanitatē vel hoc vnico argumento
euertere licebit. Nihil est tam magnū, tā cumulatū
in hac vita, quod sufficiat ei qui amplius requirit,
iuxta illud Senecæ, Fortuna multis nimium dedit,
nemini satis.Immerge te voluptatibus, abunda de-
liciis,vince Sardanapalum,supera Epicurum, aliud
quiddam flagitabit animus impurus. Congere quā-
tum vis opū.Vince Crœsos,supera Crassos, aliquid
adhuc desiderabit animus tuus.Quantumuis profer
imperij metas, vt vel vniuersum orbem subegeris,
alius quæretur orbis quem superes.In cæteris omni
bus aut non assequimur quantū volumus,ꝙ immē-
sæ sint cupiditates:aut pœnitet assecutos: & vt plu-
rimum fortunam blandam excipit vel aliquis tri-
stis casus,vel conscientia mordax. Nec quicquam
tam fortunatum est in hac vita,quin ei multum ma-
li & amari sit admixtum vt verissime dixerit Pinda
rus, ἓν παρ᾽ ἐσθλὸν πήματα σὺν δύο,id est,vnum bonū cū
adest,duo incommoda habet coniuncta.Et Apulei⁹
in floridis,Vbi vber,ibi tuber.

Socrates,quē superioribus omnibus Philosóphis
præferendū iudico,non pecudes, nō populū stultū,
nō Crœsos,nec vllos qui in hac vita vidētur fortunati
sed ipsā naturā secut⁹ ducē,nō in hac vita collocādā
esse hominis beatitudinē,sed in altera statuit argumē

3. Platonicorum sententia de summo bono.

to vſus. Naturalis appetitus,cui deſtinatur cognitio non
eſt vanus. Omnes autem homines naturaliter beatitudi-
nem expetunt.Igitur hic appetitus non eſt vanus.Verùm
nulli hanc beatitudinem aſſequuntur in hac vita. Nihil
enim in hac vita hominem perfectū reddit.alibi eſt igi-
tur quærenda.Hactenus rectiſſimè Socrates:ex cuius ſen-
tentia Plato diſcipulus eius nunc contemplationem op-
timi, vt viam ad beatitudinem: nunc amorem & imita-
tionem Dei finem hominis facit & ſummum bonum, vt
in quo ſumma hominis beatitudo conſiſtat. Tametſi auté
proximè ad veritatem accedunt Socrates & Plato:tamen
quia ſcintillula illa veritatis ſæpe opinionibus & diſpu-
tationibus obruitur,vt veluti in cœnum ſubmerſa eſſe vi
deatur:nos agnoſcamus ingens Dei beneficium,qui ver-
bo ſuo nobis viam monſtrat,tum ad notitiam veræ beati
tudinis, tum ad eius perpetuam poſſeſſionem & fruitio-
nem.Verbum enim Dei monſtrat nobis vnicū illud mar-
garitum,ſummum illud bonum in quo humanus acquie-
ſcit animus:cuius dulcedinem qui ſemel guſtarit,(degu-
ſtatur enim & in hac vita,etiamſi non ad plenū,) is pro-
tinus omnia iſta faſtidit, quæ miſerum vulgus & poten-
tes mundi tantopere mirantur. Verum vt ad huius boni
tutiſſimā fruitionem perueniatur,id ſola pietas,cuius gra
dus ſuprà aſſignauimus,præſtat:quæ nos mirè Deo copu-
lat,& ita copulat,vt vnum efficiamur cum eo,illi victuri
cōformes in omni ęternitate.In qua vita ſuprà oſtédimus
ſummam hominis beatitudiné poſitam eſſe. Contra ma-
los & incredulos impietas ipſa à Deo ſegregat,vt à ſum-
mo bono alienati Diaboli mébris aggregentur.Breuiter,
vt beatus eſt populus cuius Dominus Deus eius eſt: ita
miſerrimus eſt qui ſine Deo eſt,etiamſi fortuna videatur
ipſum in ſinu fouere. Nam quò blandior eſt fortuna, eò
fallacior,& quem nimium fouet ſtultum facit.

Hæc poſtquàm de beatitudine diximus, redeamus ad
pſalmi verba. *Beati*,inquit,*qui habitant in domo tua.* Sed
quare beati? Quia inceperunt ſempiternam illam beati-
tudinem ad quam tendunt,& ad quam primum creati,&
deinde redempti ſunt.

Quinam ii ſunt qui habitant in domo Dei.

Sed quinam habitant in domo Dei? Per peccatum ex-
cluſi ſumus omnes domo Dei cum parentibus noſtris A-
dam & Eua:ſed fide promiſſionis rurſus in eam introdu-
cimur,vocati per vocem Euangelij, & eius poſſeſſio no-
bis ſacramentis tāquàm ſigillis diuinis obſignatur,donec
nos in fœdere perſtamus, id eſt in fide & obedientia er-
ga Deum.Et quia magna eſt imbecillitas noſtra, vnde fit
vt vel ſepties in die iuſtus cadat, diſcernédū eſt inter ea
peccata quę nos nō excludūt de domo Dei,& ea quę nos
expellūt & ſeparāt à familia Dei, Satanæque regno ſubii
ciūt.Multæ ſunt infirmitates in ſāctis:multi oriūtur praui
affectus: ſæpe delinquunt ignorātia: ſed donec retinent
fidem & bonam conſcientiā manent in domo,non vt do
meſtici Dei tantum, ſed etiam vt lapides viui ex quibus
domus extructa eſt. At cùm peccant volentes & ſcientes,
vaſtant conſcientiam,& faciunt naufragium fidei, atque
adeo eiiciūtur à familia Dei ſpirituali, donec redeāt per
pœnitentiā. Nam tanta eſt bonitas Dei & miſericordia,
quòd pœnitétib.omnib. ſemper pateat hæc Dei domus.

II. De cultu Dei.

Quoniam autem hæc domus Dei, eſt templum in quo
Deus coli vult,ideo Dauid nominat præcipuū cultū cùm
ait,*Perpetuò laudabunt te*.Vt autem hæc laus Dei funda-
mentū habet bonitaté & miſericordiam Dei iuxta dictū
Pſalmi.118.1.Confitemini Domino quoniā bonus,quoniā
in æternum miſericordia eius. (Bonitati & miſericordiæ
ſubiiciuntur omnia opera,omnia beneficia,omnéſq.pro-
miſſiones Dei,vt ex Pſal.136.colligere promptum eſt. Ita
cōſiſtit in vera noticia Dei,in cogitatione mirabiliū Dei,
in firma fiducia promiſſionum diuinarum, in vera obe-
dientia,in inuocatione,in prædicatione bonitatis & mi-
ſericordiæ Dei,in confeſſione, &c. Non ergo laus Deo
præſtari poteſt,niſi ab habitatoribus domus ipſius, id eſt
verè piis, quorum laus ſola Deo grata & iucunda eſt:cu-
ius aures nō ad os, vt Auguſtinus loquitur,ſed ad cor,nō
ad linguam,ſed ad vitā laudatoris patét. Proinde nequa-
quàm laudatur Deus ab impiis, quia aliud ſonat lingua,
aliud indicat vita:nec ab hypocritis,quia facies animi,vt
ita dicā, cœno quodā abominabili propriæ laudis fœda-
ta eſt,& ſub prætextu laudis Dei propriā laudé quærunt:
nec à mercenariis,qui ventrem ſuū potius quàm Deū lau
dāt.Sed tantùm ab iis qui ex fide viuunt,quorū omnes co
gitationes & actiones bonæ,ſunt laudes Dei.Vnde Augu
ſtinus. *Quicquid egeris,bene age,& laudaſti Deum.*

Quo ſenſu res creatæ dicuntur laudare Deum.

Quod auté opera Dei,Sol, Luna, ſtellæ, piſces maris,
fulgura,&tonitrua dicūtur laudare Deū,metonymia eſt,
quia homines ad laudandū Deū excitant ſua pulchritudi
ne,& multiplici vtilitate quā inde percipiunt homines.
Quod cymbalis, tympanis, & varia muſica laudabatur
Deus in veteri teſtamento, vt ſæpe in pſalmis videre eſt,
ſymbolicū fuit. Nā concentu dulci & harmonia ſonorū
doctrina ſincera,& moribus piis laudatū eſſe Deū in no-
uo teſtamento adūbrat.Organa & muſica in téplis Chri-
ſtianorū retineantur,quatenus ornant & iuuant miniſte-
riū,& non impediunt:Sed his detrahatur Iudaica perſua
ſio de opinione cultus.Idé iudiciū eſto de cātionib.Pſal-
morū & lectionib. aliis in templis. Porro cùm Pſalmus
dicit,*Perpetuò*, ſignificat Eccleſiā perpetuò manſurā: ita
tamen vt ex hac vita transferatur ad immortalitatis glo-
riā, & iungatur ſummo bono,in quo etiā beata erit in o-
mni æternitate. Atq.hic eſt finis religionis noſtræ,quę ſo
la reducit nos ad originé à qua egreſſi ſumus: ſola reſti-
tuit nos perfectioni & beatitudini, vltra quam nihil de-
ſiderabimus: quandoquidem hoc demum eſt perfici &
beari,vnumquodque finem cui conditum eſt nanciſci,&
in eodem quieſcere,optiméque habere.

Inſtrumēta muſica & cantiones quatenus in téplis retinere liceat.

Vſus doctrinæ quarti verſiculi.

Vſus proinde huius verſus erit triplex. *Primus*,vt Deū
patré in Chriſto Ieſu per ſpiritū S. ex verbo cœleſti co-
gnoſcere ſtudeamus,vt in eius domū per fidé nos includa
mus,atq.in ea maneamus:vt Deū qué nouimus & in qué
credimus corde & opere laudemus,laudatū amemus, a-
matū exprimamus,atq.imitemur,atq. imitātes eodé frua
mur,vt fruentes immortali beatitudine potiamur:vt de-
nique immortales & beati effecti, in ſummo bono perpe
tuo acquieſcamus, canétes Deo cū omnib.electis ipſius,
perpetuos hymnos. Hæc æterni Dei ſépiterna celebratio
coniunctā habebit puriſſimā,ſanctiſſimam, & dulciſſimā
voluptaté.Iuxta Pſalmi 14.7.dictū:exultabit Iacob, & lę-
tabitur Iſrael.Et Pſal. 16.11. Delectationes ad dexterā tuā
in perpetuū. *Secundus*, vt ſumamus hinc conſolationem
in quauis cruce & afflictiōe,ex eo quod & in domo Dei
ſimus,& quod beati Spiritus ſancti teſtimonio pronūcie-
mur:quantūuis videamur mundo extremè miſeri. Nā no
cte præterita ſequetur clara lucis reuelatio. Beatitudinis
proinde promiſſio ſit nobis remedij loco aduerſus acer-
bitaté crucis.*Tertius*,quòd qui extra hāc domū Dei ſunt,
quantumuis abundāt,pulcherrima liberorū multitudine,
diuitiarū copia,externa pace,fœlici rerū ſucceſſu,atque
adeo humanis oculis videantur beatiſſimi, tamé ſummè
miſeri ſunt,vt qui recta properent ad ſempiternam miſe
riam.Vnde nec Epicurus,nec Zeno,nec Ariſtoteles ſuam
vindicabit familiam, quam vana beatitudinis ſpe miſer-
rimè lactauerunt.

DE SECVNDA PARTE PSALMI.

Summa.

SEcunda pars Pſalmi quę abſoluitur tribus verſibus,vi-
delicet 5.6.& 7.deſcribit conditioné doctorū Eccleſię.
Sunt autem ſex membra huius deſcriptionis. *Primum*,de
fortitudine & armis quib. munitos eſſe decet doctores
Eccleſiæ. *Secundum*,quo animo & ſtudio par ſit miniſte-
riū Eccleſię accedere. *Tertium*,quod per vallem lachry-
marum ſint tranſituri in propagando & dilatando regno
Dei. *Quartum*, allegorica pictura miniſtrorum verbi.
Quintum,promiſſio benedictionis, & ſucceſſus in mini-
ſterio.*Sextum*,cauſa finalis huius ſucceſſus. Vt appareat
quod miniſterium verbi,præſentia & potentia Dei in Ec
cleſia conſeruetur.

Partes, ſeu membra.

5 *Beatus vir cui tu Fortitudo es.*

I. De fortitudine & armis quibus munitos eſſe decet doctores Eccleſiæ.

Hoc primum deſcriptionis membrum doctores Eccle
ſię aduerſus regnum diaboli & omnes inferorum portas
armat.Cuius rei perſpicuum exemplum in Apoſtolis cer
nitur,quos Chriſtus miſit in mundum prædicatum Euan
gelium. Miſit enim infantes ad diſertiſſimos & eloquen-
tiſſimos,ſimplices ad aſtutos, inermes ad armatos,imbel
les ad bellicoſos,inopes ad imperium populi Romani,&
populos alios ditiſsimos, placidos ad rabioſiſſimos ho-
ſtes: tamen hi ſuperiores euadunt, & regnum Chriſti
latiſſimè

atissimè extendunt, adeò quod in omnem terram breui tempore exierit sonus eorum in fines terrarum. Sed vnde hoc tantum robur? A Deo ipso, qui semper in ministerio verbi efficax est. Potentia enim Dei armati pugnam cum mundo ingressi sunt, vnde Paulus, 2. Corin. 10. 4. Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed Dei potestate valida, dum ratiocinationes euertimus, omnéq; sublimitatẽ quę extollitur aduersus cognitionẽ Dei, & captiuã ducimus omnẽ cogitationẽ ad obediẽdũ Christo. Hac fortitudine muniti ministri Euangelii præualent portis inferorũ. Quã ob causam beati pronunciantur propter infallibilẽ beatitudinis spẽ, quã & ipsi habent, & mõstrant aliis. Hanc fortitudinẽ Deus õnibus tẽporibus confert ministris Ecclesiæ. Hanc Dominus cõtulit discipulis cũ ait, Ioã. 20. 22. &c. Accipite Spiritum sanct. quorũcunq; remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorũcunq. retinueritis, retenta sunt. Est proinde Spiritus sanct. fortitudo illa, qua ministri verbi muniti audent se opponere portis inferorum. Hoc spiritus Dei robur, & animos doctorũ reddit confidentes, & verbo efficacitatẽ tribuit, vt efficax sit in cordibus audiẽtium Euangelium. Testatur etiam hoc spiritus robur doctrinam Ecclesiæ non cõmentitiã esse, sed verè diuinam. Est enim ingens miraculum, quod totus mundus, & potẽtissimum illud imperium Romanum non potuerint paucissimos illos Domini discipulos impedire, quin sparserint semen Euangelij per orbẽ terrarum. Martinus Lutherus, sanctissimę memoriæ, annos 45. hoc spiritus robore armatus imperio Romano & toti regno Antichristi se opposuit: & tametsi solus fuit Lutherus in principio, & habuit tam potentes hostes, quorum antesignanus fuit Dux tenebrarũ diabolus, tamen ita præualuit ꝙ ne pilũ quidẽ capitis ipsius tota potentia diaboli, & rabies Antichristi attingere potuerit. Tanta est fortitudo qua Dominus suos armat ministros.

De efficacia Spiritus in ministerio & ministris.

Quid? An oẽs ministri Euangelij habent Spiritum sanctum? An nõ (proh dolor) multorũ vita partim ambitiosa est, partim flagitiosa? Quid Spiritus sanct. habet cõmune cum ambitione & flagitiis? Discernendum est inter ministerium ipsum, & ministros qui ministerio funguntur. In ministerio semper efficaciter adest Spiritus sanctus. Siquidẽ ꝙ in pane est vis qua alimur, hoc in verbo est Spiritus sanct. quo mouemur ad credendũ, quóq. renascimur. Ita enim decreuit pater cœlestis ꝙ velit cũ verbo & in verbo præsentẽ & efficacẽ esse spiritum filii. Hinc est ꝙ ministri noui testamenti ab Apostolo dicantur ministri non literæ sed spiritus. 2. Cor. 3. 6. Quicunq. ergo resistit verbo Euãgelij, à quocũq. tãdẽ p̃dicatur siue digno siue indigno, Spiritui sancto resistit. Non .n. pendet tãta res vel à dignitate, vel ab indignitate ministrorũ. Prædicat Iudas, prædicat & Petrus, baptizat vterq. Sed verbum & baptismus Christi sunt, in quibus spiritus ipsius est efficax. Potest & hoc modo responderi ad quæstionẽ, ꝙ oẽs præcones verbi rectè docentes Euangelium habeant Spiritum sanctũ, sed diuersimodè. Nã quorum vita respondet doctrinæ habent spiritum vt doctorẽ & sanctificatorẽ simul. At si vita doctrinæ non responderit, habent quidẽ Spiritum sanct. vt doctorẽ, & non vt sanctificatorem: idq. culpa propria qui Spiritui sancto cõtumaciter resistunt. Moses sanctissimus habuit Spiritum sanctum vt vaticinatorẽ & sanctificatorẽ simul. Quia quẽadmodum vaticinia ipsius fuere verissima, ita vita eius erat sanctissima. Balaã autẽ habuit spiritum vaticinantem & docentẽ, qui verè fuit Spiritus sanctus. Sed non habuit Spiritum sanctificantem. Nã ambitiosus & auarus fuit, qui propterea ab asina, in qua sedebat, est reprehensus. Petrus habuit Spiritum sanctũ & docentẽ & sanctificantẽ, quia vita eius congruebat cum sinceritate doctrinæ. At Iudas, quia auarus & fur fuit, habuit quidẽ Spiritũ sanctum vt doctorẽ, non autẽ vt sanctificatorẽ. Quia spiritui auaritiæ, id est Satanæ magis obediuit quã spiritui Dei. Porro quantum ad spiritũ docentẽ attinet sciendũ est, ꝙ vt duplex est vocatio, videlicet immediata & mediata: Ita duplex est probatio spiritus docẽtis. Nã si vocatio est immediata, hoc est per ipsum Deũ, & Iesum Christũ, & nõ per homines ordinario more, qualis fuit Prophetarũ & Apostolorũ, spiritus docens absq. õni dubio est ipse spiritus sanct⁹, qui cũ verax sit, eius doctrina etiam vera, firma & diuina est, vt cui nulli errores sint admixti. Habet etiã miracula diuina quibus doctrinę veritas obsignatur. At si vocatio est mediata, probãdi sunt spiritus, nũ à Deo sint, & tantisper agnoscendus est Spiritus sanctus docere, donec à voce Euãgelij, à Prophetis, Christo & Apostolis tradita, non disceditur. Anathema sit igitur nobis oportet q aliud Euãgeliũ prædicat, quã ꝙ Apostoli ex mandato Christi prædicauerunt, & habet testimoniũ à Prophetis. Proinde frustra prætenditur autoritas Spiritus sancti, vbi à voce Euangelii fit defectio.

Distinctio efficaciæ S. spiritus in ministris verbi.

Exempla.

Duplex probatio spiritus docentis.

II. Quo animo accedere debeamus ad ministerium Ecclesiæ.

Et in corde eius semitæ tuæ. Hoc secundũ descriptionis membrũ de animo & studio ministrorũ Euangelij, ad cognitionẽ doctrinę cœlestis, ad sensum eiusdẽ in corde, & ad directionẽ seu regulã, qua præcones verbi populũ sibi cõmissum regãt, refertur. Primùm igitur requiritur in doctoribus Ecclesię cognitio doctrinę cœlestis. Quæ doctrina ideo semita seu via Dei dicitur, quia homini est tãquã via à Deo strata, & mõstrata qua itur à morte ad vitã, ab hui⁹ mũdi ęrũnis ad beatã immortalitatẽ. In p̃ceptis meis, ait Dominus apud Prophetã ambulate. Itẽ, psal. 119. 1. Beati qui ambulant in lege Domini. Porro cognitio huius vię, id est cœlestis doctrinæ, aliàs infunditur occulto afflatu, & secreta quadã inspiratione diuinitus sine hominis labore & cura, vt in prophetis & Apostolis videre est. Aliás acquiritur labore & cura hominis, huius laboris duę sunt partes, quarũ prima & præcipua est ardens & assidua Dei inuocatio, vt ipse dirigat nos in sua veritate, ipse doceat nos, ipse illuminet oculos mẽtis nostræ, nisi enim Dominus ędificauerit domũ, in vanũ laborant qui ædificant eã. Secunda pars est acre doctrinæ cœlestis studiũ, ad ꝙ studiũ vt rectè instituantur homines sex ordine requirũtur, de quibus breuiter dicemus.

Duplex ratio cognitionis Semitarũ Dei.

Sex requiruntur in doctrinæ cælestis studio.

Primũ, Lectio scripturæ assidua, ad quã requiritur linguarũ, quib⁹ scriptura nobis tradita est, cognitio: sine qua nec genus sermonis, nec phrases intelligi possunt. Reqritur dialectica, vt ordo & series rerum percipiatur. Reqritur & aliarũ artiũ cognitio, & præcipuè physices. Hoc assiduæ lectionis studiũ cõmendat Paulus Timotheo, cũ ait, Attende lectioni.

Lectio scripturæ

Secundum, Præcipuorũ doctrinę cœlestis capitũ notatio & ordinatio, sine qua lectionis labor parũ admodũ prodest. Siquidẽ vt in omnib. disciplinis & artibus necessaria est hæc cura ad solidam cognitionem: Ita etiam in sacra scriptura parum admodum promouebit qui præcipua religionis capita non obseruat, atque omnia quæ legit tanquam ad proprias classes vocat.

Loci cõmunes theologici.

Tertium est axiomatum & sententiarum communiũ obseruatio, quæ sunt vt regulæ & theses, ex quibus sumetur iudicium cùm de rebus dubiis quæritur, quẽadmodũ rhetores iudiciũ de hypothesib. & causis quærunt ex thesibus, quas ideo consultationes vocant. Huc facit etiam exemplorum obseruatio, ex quibus sæpissime petuntur rerum controuersarum determinationes.

Axiomata & exẽpla.

Quartum, Firma superiorum omnium apud animum conseruatio, vt cũ opus sit, ex thesauro memoriæ depromi possint.

Memoriã

Quintum, θεωρία qua veluti vno mẽtis intuitu vniuersam scripturã cõtẽplamur. Hac cõferimus similia & dissimilia. Hac ἀντιλογίας cõciliamus. Hac definitiones, hac diuisiones, distinctiões, interpretationes obscurorũ dictorũ rimamur, atq. adeo σύστημα corporis doctrinæ cõponimus.

Meditatio.

Sextum, παράδοσις, id est traditio maiorum. Hæc indicat quid sancti patres de qualibet re senserint. Hęc παράδοσις si demonstrata fuerit ex verbo Dei, autoritatẽ & põdus ex verbo habet. Ideo amplectimur firma fide symbola, Nicenũ, Athanasianũ, Ambrosianũ, & ꝙ dicitur Apostolicũ, qa sunt euidentes demõstrationes ex verbo Dei. Verũ si demonstrata non fuerit traditio, tunc est vel contra verbum & eã detestabimur tanquàm serpentis vocem quę Euam seduxit. Vel est præter verbũ, & eã recipimus propter authoritatẽ eorũ qui ita tradiderunt, donec ab hostib. veræ doctrinæ trahatur in malam consequentiam.

Patrum lectio.

Cũ hac cognitione cœlestis doctrinę cõiũctus esse debet, vt in omnibus, ita & in ministris Euangelij, sensus viuus in corde. Sine quo doctrina nihil planè prodest: sed obest magis: idque hominis vicio, hic viuus sensus est fidei, & aliorum motuũ congruentiũ cum lege Dei, quos excitat Spirit⁹ sanct. in credẽtib. Et dicitur hic sensus se-

Cõscientia pura scientiã salutis comitetur.

mita Dei,quia vt Deus illum poſtulat, ita nos Deũ per eundem accedimus,eiq; iungimur.Hęc proinde duo, hoc eſt cognitionem & ſenſum ſimul requirit Paulus cũ ita ſcribit Philippẽſib.cap.1.9. Illud oro, vt charitas veſtra magis ac magis abũdet in cognitione omníque ſenſu,vt probetis vtiliora,vt ſitis ſinceri & ἀπρόσκοποι in diẽ Ieſu Chriſti, pleni fructibus iuſtitiæ per Ieſum Chriſtũ ad gloriã & laudẽ Dei. Finis proinde cognitionis eſt vt iudicemus, exploremus,& approbemus quæ ſunt vtiliora, & præſtantiora.Senſui ſubiicitur ſinceritas quæ eſt bona conſcientia corã Deo,innocentia vitæ, ne ſimus vlli offendiculo,& plenitudo fructuum iuſtitiæ fidei, qui proficiſcuntur ex gratia Ieſu Chriſti, & tendunt in laudẽ & gloriã Dei. Si hic viuus ſenſus cum cognitione doctrinæ cœleſtis in doctorib. Eccleſiæ non fuerit,nihil illis in mundo triſtius eſſe poteſt. Nam cùm accuſant aliorũ peccata,ſeipſos cõdẽnãt. Cùm alios conſolatione erigunt, ſe ipſos deiiciunt:cùm alios monẽt, ſeipſos cõfundunt. Breuiter quicquid in miniſterio ſibi cõmiſſo faciunt,propriã dãnationẽ obſignant. Sũt enim perſimiles fabris arcæ Noë. Nã vt illi, extructa arca in qua Noë cũ familia ſeruatus eſt,in diluuio perierũt:ita hi ſeruatis illis qui verbo ab ipſis prædicato crediderũt,peribũt in diluuio ignis gehẽnnæ.Cogitẽt igitur cùm qui ſunt in miniſterio,tũ qui ad illud aſpirãt,quàm grauis pœna illis immineat,ſi ſenſus in corde & vita doctrinę nõ reſponderit:& contrà quanta gloria illis propoſita ſit,ſi vtraque manu,hoc eſt doctrina & exẽplo Eccleſiam Chriſti ædificant,de qua gloria poſtea dicetur.

Adu.paſtores qui flagitioſè viuunt.

Simile.

Debent præterea doctores Eccleſiæ hominibus errãtibus ſemitas Domini monſtrare, quã ob cauſã duces gregis in ſcripturis dicuntur, vt præeũtes doctrina & vita,viã parent,& alios ad ſequẽdũ animẽt. Ideo apud Eſaiã dicitur,viã facite populo meo,calcate,calcate ſemitã,lapides colligite ex lapide,exaltate ſignũ ad populos.Sciãt ꝓinde p̃cones verbi, ꝙ vt alios bonæ vitæ exẽplo, & ſincera doctrina antecedere debeãt:Ita oporteat eos primos periclitari:vnde ſeq̃tur in pſal. *Qui trãſit per Vallẽ lacrymarũ*.Hoc tertiũ deſcriptionis mẽbrũ cõmonefacit p̃cones verbi de periculo & difficultate in miniſterio. Nã eos trãſituros eſſe affirmat per vallẽ lachrymarũ,hoc eſt ꝓpagaturos regnũ Dei nõ ſine maximis ꝑſecutiõib. Nã ea rabies eſt diaboli & mẽbrorũ ei⁹,vt toto impetu ferãtur in pios verbi miniſtros,vt flumine ſanguinis eorũ curſum Euang.impediãt,atq; adeò Eccleſ.aboleant: ſed ſpe ſua fruſtrabũtur.Fortior.n.eſt q̃ à parte miniſtrorũ verbi ſtat,q̃oẽs inferorũ portę. Si Deus,ait Apoſtol⁹,Rõ.8.30.ꝓ nobis,q̃s cõtra nos? Porro hãc allegoricã locutionẽ ſũpſit Dauid ab occaſione ꝑſenti.Nã cũ in exilio eſſet,& videret quãta cũ difficultate in feſtis diuinit⁹ ordinatis populus aſcẽderet Ieroſolymã ſacrificatur⁹,oculis ſpiritualib. vidit eorũ pericula & durã cõditionẽ,q̃ regnũ Chriſti eſſent olĩ ꝓpagaturi.Eſt ergo hic ſenſus,vt populus Dei ꝑ ſitiẽtes valles,& ob id ad fletũ poti⁹ & lachrymas accedẽtes q̃ ad gaudiũ,ꝓficiſcebatur Ieroſolymã in ſummis feſtis ſacrificaturus: ita Doctores Eccle.Apoſtoli & alij,ꝑ varias afflictiones,tentationes & ꝑſecutiones, tanquã ꝑ valles ſiccas ſpargunt Euangeliũ oblaturi Deo populos qui Euãgelio obtẽperant.Quanta fuerit ꝑſecutio Pauli, vt de hoc vno exẽpli cauſa dicã,licet videre 2.Cor. 11.Sciant ergo miniſtri Euãgelij ſe non ad voluptates & delicias vocari,ſed ad ingẽtia certamina,& certiſſima pericula, & quo magis ſecuri eſſe videntur,eò ꝓpi⁹ ſũt inſidiæ. Diabol⁹.n.hoſtis eſt Eccle.quare eius fundatores & architectos primũ adoritur,vt illis oppreſſis Eccl.facilius tyrãnide & mẽdacio ſubruat. Porrò,quia de

Cur doctores Eccleſiæ duces gregis vocantur. cap.62.10.

3. De afflictionibus præconũ verbi.

Senſus ſeptimi verſiculi.

Doctrina.

cruce miniſtrorũ verbi atq; adeo totius Eccle.ſingulorũq; mẽbrorũ eius dictũ eſt aliàs & à nobis & à multis,hîc tantũ differẽtias crucis à finib.ſũtas aſſcribã,& ſingulis ſubiiciã cõſolationes & remedia. Eſt aũt Crux vt in Eccleſia accipitur hæc vox quicquid quouis modo cruciat & affligit ſiue intus,ſiue foris. Et numerãtur eius differẽtiæ quatuor à finib.ꝓpriis ſũptæ:videlicet,λύτρον(*früikors*)τιμωρία (*ſtraffkors*)δοκιμασία(*profuekors*)& μαρτύριον (*vindekors*. Λύτρον in genere eſt p̃tiũ datũ & ſolutũ ꝓ redẽptione à captiuitate.Et quia duplex eſt captiuitas,videlicet corporalis & ſpiritualis, duplex erit & λύτρον, videlicet corporale,& ſpirituale.Sed in Eccleſia potiſſimũ de ſpirituali loquimur,ꝙ definitur eſſe crux quę ſuſcipitur & irrogatur ꝓ pœna æterna & culpa humani generis expiãda. Et ſoli⁹ Ieſu Chriſti cruciat⁹ õis vſq; ad mortẽ crucis. Hic.n.cauſã noſtrã in ſe ſuſcipiẽs luit pœnas,nõ pro ſuis,ſed ꝓ noſtris delictis. Vt nobis imputetur in debitæ penæ & culpæ ſolutionem,i.in pretiũ redẽtionis, vt nõ amplius rei habeantur fideles,nec captiui teneantur à Diabolo ꝓpter peccatũ, ſed ſint iuſti,liberi,& æternũ beati.De hoc crucis genere loquitur Dominus cũ ait:Mar.10.45. Filius hominis nõ venit vt ſibi adminiſtraretur, ſed vt miniſtraret,& daret animã ſuã λύτρον ꝓ multis, & ita eriperet homines à poteſtate diaboli,ſoluto p̃tio Deo, quẽ homo offenderat.Nã homo per peccatũ & Deo & diabolo obligatus erat,ſed diuerſimodè. Poſtquã n.culpa ſua Deũ offenderat,& ab eo defecerat, fact⁹ eſt captiu⁹ diaboli,nõ vt iudicis,ſed vt tortoris,idq; iuſtiſſimo Dei iudicio ꝓpter offenſã in ipſum cõmiſſam.Deinde quoad pœnã,homo obligatus erat Deo tanquã iudici & parti offenſæ.Hanc pœnã ſubiit filius Dei,& redemit nos à mortis & dãnationis ſentẽtia,ſoluto redẽptionis p̃tio.Atq.ideò dicitur ſanguinẽ ſuũ obtuliſſe Deo in p̃tiũ redẽtionis. Et hanc ob cauſã Paul. nõ dicit Chriſtũ redemiſſe nos à Diaboli poteſtate, ſed eripuiſſe à poteſtate Diaboli tanquã è manu tortoris. Sed de hoc crucis genere ſuprà diximꝰ,& oſtẽdimꝰ quãtas cõſolationes in quauis afflictione hinc hauriãt fideles. Τιμωρία(quã Plato dicit eſſe τῆς ἀδικίας ἀκόλουθον) Eſt crux quã q̃s iuſtè patitur ꝓ certis ſcelerib.videlicet,cũ pœna iuſta ꝓportione reſpõdet culpę.Hac voce vſus eſt autor Epiſtolæ ad Heb.ca.10.29.vbi ait,χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας, i. acerbiore dign⁹ cẽſebitur ſupplicio.Chriſtus pendẽs in cruce λύτρον ſoluit,latrones aũt qui à laterib.Chriſti pẽdebant τιμωρίαν ſuſtinebãt,i.pœnã quã debebãt legib.ꝓ malefactis ſuis. De hac loquitur Ezec. ca.7. 8.Secundũ viã eorũ faciã eis, & ſecundũ iudicia iudicabo eos,& ſcient quia ego Dominus.Hęc τιμωρία irrogatur vel mediatè per hominẽ,vel immediatè per Deũ ipſum. Sed quid faciẽdũ erit homini qui ꝓ certis delictis plectitur?quatuor ordine faciet.1.In diabolo mendaciũ & homicidiũ perpendet.2. In ſeipſo peccatũ & miſeriã põderabit.3.In Deo iudiciũ & miſericordiã venerabitur. 4. In Euangelio conſiliũ & auxilium quæret.

Differentiæ crucis

Crux, quid.

Prima crucis differentia, Chriſto propria.

Coll. 1.13.

De cruce quã quis fert pro certis ſceleribus.

Quæ ſunt proponẽda facinoroſo,qui pro certis delictis plectitur.

Primũ,in diabolo mendaciũ & tyrannidẽ perpendet,qui vt primos noſtros parentes mendacio occidit:ita nunc omni momento mẽdacio & tyrannide inſidiatur toti humano generi. Nã vt Petr. ait, in 1. ca.5.8.circuit vt leo rugiẽs, quærens quem deuoret. Quærit quidẽ oẽs,ſed eos tantũ deuorat,quos mendacij laqueis inuoluerit.Perpetuò enim conatur impur⁹ iſte ſpirit⁹ alios oẽs impuros ſecũ reddere. Mẽtẽ mendaci & erronea doctrina inficit. Cor prauis affectuũ tẽpeſtatibus commouet. Voluntatem ſpectro vtilitatis faſcinat.Deniq. totã hominis vitã flagitiis conſpurcare nititur,vt hominem tandem ſpiritua-

1. Diaboli artes.

ritualiter occisum, socium æternæ damnationis habeat. Hæc cogitatio studij maligni istius spiritus hostis Dei & humani generis odium peccati excitabit, & abominationem turpitudinis eius in animis hominum pariet.

2. Facinorosi peccatum & miseria.

Secundò, in seipso peccatum & miseriam æquis lancibus ponderabit, cogitabítque miseriam quam patitur esse peccati commeritam pœnam, & ex miseriæ magnitudine æstimabit peccati enormitatem, turpitudinem, & multitudinem. Cogitabit se peccato suo offendisse summum & infinitum bonum. Vnde concludet calamitatem præsentem esse viam ad sempiternam miseriam, nisi aliunde succurratur. In hac cogitatione totus homo contremiscit. Cuius rei imagines multas offert Psalmorum lectio, ex quibus vnam pro multis adferam ex Psalmo 38. Vbi Dauid suos dolores ac pauores ob peccatum describit in hunc modum. Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & manus tua premit me. Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non est pax in ossibus meis à facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me, putruerunt & corrupta sunt vulnera mea propter insipientiam meam, depressus sum, & curuatus valde, tota die contristatus ingrediebar. Quoniam lumbi mei impleti sunt plaga, & non est sanitas in carne mea. Resolutus sum & concussus valde, rugiebam à gemitu cordis mei. Item: cor meum sensit palpitationem, derelinquit me virtus mea, & lumen oculorũ meorum non est mecum. Hic Dauid in sua persona pingit affectus & cruciatus hominum, qui iusta lance sua peccata ponderant. Non enim vt hypocritæ & securi æstimant peccata sua proprio sensu & iudicio: sed Dei potius offensi maiestate, peccati turpitudine, & pœnis peccato debitis iuxta legis sententiam. Etsi autem huiusmodi motus rari sunt in mundanis hominibus, quales fuerunt in Dauide & Ezechia, tamen necesse est, vt qui affligitur propter certa peccata, tangatur vero dolore ob peccatum sine hypocrisi Cauendus est hoc loco error papistarum, qui huiusmodi dolorem conceptum propter peccata mereri veniam docent. Nam tametsi hic dolor præcedit veniæ petitionem: tamen nequaquam est causa propiciationis seu veniæ. Verùm qui in hac ponderatione peccati & miseriæ persistit, & non vltra progreditur, absorbetur desperatione, vt Cain, Saul, Iudas, & multi alij.

3, Iudiciũ & misericordia Dei.

Tertiò, in Deo iudicium & misericordiam venerabitur. Iudicij quidem Dei iustissimi est in omnibus hominibus peccata punire. Misericordiæ verò punire, non vt perdat, sed vt saluet, modo medicinam non contempserimus. Iudicij est paulatim gradibus pœnarum hominem peccantem castigare, donec ad extremum venerit, Et quia se medicum animarum profitetur, imitatur quasi peritos medicos, qui in sanando certos gradus medicinæ adhibendæ faciunt. Initium sumunt à lenioribus: & si parum successerit primus conatus, asperiora remedia vulneri adhibent. Et vt Hippocrates ait, Quoscunque morbos medicamenta non sanant, ferrum sanat: quos ferrum non sanat, ignis sanat: quos verò ignis non sanat, hos scito incurabiles esse. Sic Deus scelera hominum, nunc verbo accusat, si hoc non iuuat, morbis, infamia, carcere domat. Si neque hoc proficit, accendit in animis hominum iudicij ignem, & eos percellit metu æternorum cruciatuum, si neque hoc pacto cancrum illorum sanauerit, relinquit eos vt incurabiles, & tradit eos in reprobam mentem, vt nec rectum iudicium habeãt de rebus, nec vllo dolore, propter cœnum peccatorum, in quo voluuntur, afficiantur. Breuiter Deus punit iudicio, vt misericordia saluet. Hoc est quod Esaias ait, Alienum opus facit, vt faciat suum. Id est, occidit & mortificat, vt viuificet & saluet. Hoc iudicium, & hanc misericordiam Dei coniungit Dauid, quoties de suis peccatis conqueritur, vt videre est Psalmo 51. Et in aliis multis, & præsertim in Psalmis quos vocant pœnitentiales.

4. Euangelij consilia & remedia.

In verbo Euangelij quærat consilium & remedia. Latro pendens à dextro latere Christi agnoscit suum peccatum & miseriam, sentit diaboli mendacium & tyrannidem, iudicium quoque Dei iustum veneratur. Ita enim ait pendens in cruce, Pro nostris facinoribus nos iustè patimur, digna factis recipimus. Adhæc misericordiam Dei prædicat confugiens ad Christum quem intuebatur madentem sanguine & conspurcatum sputis militum: quem tamen agnoscit medicum & saluatorem mundi, & in quem credens sanatur à morbo animæ, etsi non liberatur à pœna corporis. Audit tamen hanc dulcissimam vocem, Hodie mecum eris in paradiso. Ad eundem modum omnes qui cum latrone in suis suppliciis commeritis se ad Christum conuertunt, recipiuntur & sanantur, quantumuis in infinitum rei sint, & peccata eorum superent numerum arenę maris, quemadmodum Manasses de suis peccatis testatus est .Nam vt misericordia Dei in Christo est infinita, & λύτρον immẽsi & infiniti pretij est: Ita medicus Christus, qui affirmat se venisse vt seruet quod perierat, omnibus se offert promiscuè, omnes vocat sine discrimine ad pœnitentiam. Ita enim ait, Matth. 11. 28. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Hic vocat omnes laborantes & onustos, quantumuis infinitis sceleribus, & nullos excludit, sed omnes admittit ad pœnitentiam, & omnes se curaturum recipit, qui se illi committunt, eiúsque opem cum latrone implorant. Nam primùm tollit crucis causam videlicet peccatum, Cùm homo ad vocem Euangelij pœnitentiam agit, cùm pœnitentis conscientiam aspergit sanguine suo, ac abluit eam à mortuis operibus, simúlque pœnitenti imputat suam iustitiam, vt ea iustus in conspectu Dei appareat, etsi pœnas peccati sui luit coram mundo. Hic simul afflictionem præsentem mitigat interna consolatione per spiritum suum, & addit robur animi, vt commeritam crucem patienter ferat, quod cùm fit, crux præsens, quantumuis abominabilis est coram oculis hominum, quantumuis iustissima est pœna, tamen fit sacrificium Deo longè gratissimum, vt videmus in latrone & Dauide. Latro plectitur pro suis enormibus facinoribus. Dauid pœnas adulterij & homicidij patitur. Sed & latro suam crucem à cruce sinistri latronis, & Dauid suam crucem à Saulis supplicio superat spiritu contritionis. Et cùm eam cruci Christi, tanquam aræ applicat, consecratur, & fit hostia Deo longè gratissima: de hoc crucis genere vide plura in annotationibus nostris in Psalmum 25.

De cruce qua fides probatur.

Δοκιμασία est crux, non qua punitur certa culpa, sed qua fit probatio & exploratio fidei & constantiæ in confessione. Hæc δοκιμασία fit diuersissimis modis, adeò vt certis generibus facile concludi non possit. Nunc enim aduersis, nunc prosperis, nunc internè, nunc externè fit hæc fidei exploratio. Abraham tentatur exilio, fame, periculo vxoris, dilatione promissi seminis, sterilitate vxoris, mandato mactandi filium vnicum Isaac quem suæ vitæ prætulit. Hæc omnia videbantur ex diametro pugnare cum illa magnifica promissione terræ Canaan, & seminis

Varia eius genera.

Exẽplum Abrahami.

multiplicandi instar arenæ maris. Sed quomodo eluctatur Abraham, & fit superior in hisce grauissimis tentationibus? Fide sola. Hac enim vt Deum veracem, ita tam potentem esse vt promissa præstare posset, statuit. Hac dedit gloriam Deo. Hac occurrit ordini naturæ. Hac prætulit obedientiā erga Deum vitæ filij. Hac se in quauis calamitate sustentauit.

Ioseph.

Ioseph tentatur & à sinistris & à dextris: à sinistris quidem fratrum inuidia, exilio, seruitute, illecebris adulteræ, carcere, &c. A dextris verò dono interpretandi somnia, dignitate, fauore regio, eminentia supra satrapas, & dexteritate in tota gubernatione. Sed rectà pergit nec ad sinistram nec ad dextram declinans, sola fide persistens immobilis.

Iobi.

Iob similiter & in aduersis & prosperis tentatur. Primum fœlici rerum successu, liberorum copia, opum abundantia, amicorum præstantia. Deinde subitanea morte liberorum, spoliatione fortunarum, vlcere pessimo vermibus scatente, vxoris maledicæ petulantia, amicorum defectione. Hisce iactatus procellis sanctissimus Iob, tametsi interdum vacillare est visus, tamen fide se erexit, & opposuit præsentibus ærumnis vitam illam beatam, & gloriam, quam suis promisit qui mentiri nequit. Scio, inquit, cap. 19.25. quòd redemptor meus viuit & in nouissimo die resurgam. Atque hoc est quod Ioannes ait, in 1. Epist. cap. 4. vers. 4. Quod natum est ex Deo vincit mundum, vt sit testimonium (sicut Bernhardus loquitur) cœlestis generationis. Hæc exploratio fidei confertur explorationi auri, Sapient. 3.6. Vt aurum igne probatur: ita homines probantur in fornace afflictionis. Et Petrus, 1. Pet. 1.7. Per varias tentationes affecti, vt τὸ δοκίμιον fidei vestræ fiat multo preciosius auro. Vt enim igni exploratur aurum, an purum sit nec ne: ita cruce fides exploratur an sit sine scoria hypocriseos.

An sine culpa homines pœnis affligā tur à Deo

Quid? an non iudicium Dei est secundum veritatem? Quæ est iustitia affligere homines sine culpa? Etsi crux interdum sine culpa speciali contingit, nunquam tamen fit sine causa. Nam habet hæc crux probationis causas plures, easque grauissimas videlicet explorationem fidei, excitationem cordis ad inuocandum Deum, meditationem diuinorum eloquiorum, sensum præsentiæ diuinæ in cruce, contemplationem æternæ beatitudinis, præseruationem à grauioribus malis.

De vtilitate crucis piorum. Simile.

Tametsi igitur crux per se est mala, tamen, quia sanat & venena prohibet vtilis est, vt autor Epistolæ ad Hebr. docet, cap. 12. Nam vt myrrha, tametsi acris & amara est, tamen sanat vulnera, & prohibet putrefactionem: ita crux sanctorum etsi carni insuauis est & molesta, tamen nequaquam est exitialis, sed salutaris potius.

Aliud simile.

Et vt aquæ quæ erant amarissimæ in Marah, iniecto ligno factæ sunt dulcissimæ, sic nulla non crux sanctis in hac vita fit suauissima, si lignum crucis Christi addatur, ceu condimentum. Idem si auferatur, amarissimę fiunt aquæ, nec possunt gustari. Id est, quæuis crux peracerba, & intolerabilis, nisi cruce Christi veluti temperetur, exempla plurima huius δοκιμασίας legantur in 11. cap. Epistolæ ad Hebræos.

De cruce qua testimonium additur veritati.

Μαρτύριον est crux qua testimonium redditur veritati doctrinę Euangelij, cuius finis est, vt illa tanquam veritatis Dei sigillo plures inuitentur ad amplectendam religionem Christianam. Augustinus nominis rationem in Psalmum 119. scribens, sic explicat, *Testimonia Græcè martyria nuncupantur, quo verbo iam vtimur pro Latino. Vnde illos qui propter testimonium Christi diuersis passionibus humiliati sunt, & vsque ad mortem pro veritate certarūt, non testes, quāuis latinè vtique possemus, sed Græcè martyres appellamus.*

Huius duo modi

Sunt autem duo modi quibus filij Dei in hoc mundo exercentur, opprobrium & cruciatus. Sapient. ca. 2.19. Contumelia & cruciatu eum examinemus. Et 1. Timoth. 4.10. In hoc laboramus & persecutionem patimur, & probris afficimur, quia speramus in Deo viuente.

Vtilitas.

Quid boni ex martyrio sanctorum prouenniat, perpulchrè explicat Theodoretus, cùm ait, *Vt quondam rubus ille quem vidit Moses, ardore ignis non est absumptus: ita nec Christianos impiorum bellis petitos tela hostilia consumserunt, quin potius sicut lignatoribus syluam cædentibus multò plures pullulant propagines à radicibus, quam sunt rami qui inciduntur: ita nunc quoque pijs quampluribus interfectis multo plures quotidie ad doctrinam Euangelij accedebant, cruórque cæsorū corporum irrigatio quædam erat, nouis in Ecclesia emergentibus plantulis.* Martyr ergo *cum patitur, non solum sibi,* vt ait Ambrosius, *patitur, sed etiam quilibet. Sibi enim patitur ad præmium, cuilibet ad exemplum: sibi ad requiē, cuilibet ad sanitatem.*

Quatuor causę martyrij.

Etsi autem vnus timor Dei causa est sufficiens cur martyres adeò forti animo supplicia perferant. (Nā hoc præstare timor Dei debet, vt omnes alios timores contemnamus, exemplo Apostolorum Domini qui primùm acriter cæsi flagellis non dolent, sed gaudent, non tristantur sed exultant. quòd digni habiti sint pro nomine Iesu contumeliam pati,) tamen veteres quatuor martyrij causas hoc modo numerant. 1. *Charitas Christi imperat.* 2. *Fortitudo metum vincit.* 3. *Fides confirmat animum.* 4. *Patientia sustinet.*

Quæ requiruntur in martyre.

Verùm ego hæc ordine in martyre requiro. 1. Firmam doctrinæ Ecclesiæ notitiam & demonstrationem. 2. Viuam in Christum fiduciam. 3. Constantem doctrinæ confessionem & defensionem. 4. Fortitudinem animi in ferenda cruce. 5. Obedientiam seu patientiam sub cruce. 6. Inuictam spem. 7. Inuocationem Dei, cui vna cum causa animam commendare debet.

Exēplum.

Quæ omnia in Stephano protomartyre cernūtur. *Neque enim possunt*, vt ait Augustinus, *habere martyrum vitam, qui Christianorum non habent vitam, cùm martyrem non faciat pœna sed causa.* Nō ergo Anabaptistarum & pertinacium hæreticorum pœna est martyrion, sed iustum supplicium Deo & legibus debitum.

De constātia idololatrarum pro tuendis suis idolis.

Quòd autem multi phanatici intrepidè accedant ad supplicia, ideo fit quòd decepti sint à Satana qui suppliciis eorum erroneas opiniones confirmare molitur in destructionem Ecclesię. Quare rectè causa suscepti martyrij perpendatur, ne præstigiis diabolicis illudamur & fascinemur. Non enim persecutionem pati, non teneri, non flagellari, non includi, non occidi laus est, sed habere causam bonam, hoc laus est. Laus enim est in causæ bonitate, non in pœnæ acerbitate. Neque ego velim quenquam propter cōceptam aliquam opinionem non pugnantem cum fundamento se periculo obiicere, præsertim si piorum sententiæ cōuenientium in fundamento sunt diuersæ, quæ possunt tamen stare immoto fundamento, id est articulis fidei.

Quare Deus sinat suos à Satana & ab Antichristo cruciari.

Hic fortè aliquis iudiciorum Dei scrutator quærat, qui fiat quod Deus iustissimus sinat suos sanctos, quos intimè amat, tam horrendis modis lacerari, tantísque contumeliis affici & deformari, idque à Satana & eius membris? Hic non oculus rationis, sed fidei aperiendus est: Non sensus carnis, sed sensus spiritus Dei consulendus est, vt veritatem ipsam clarè cernamus, sciamúsque nihil sanctis Dei accidere absque prouidentia eius, sub cuius vmbraculo teguntur. Fateor equidem diabolo pulchrum esse spectaculum Abelem trucidari à fratre: Danielem obiici leonibus: Iobum spoliari fortunis, & scatere vermibus: Stephanum lapidibus obrui, atque adeò sanctos

ctos omnes cruciatu & probro interfici: Sed fateor quoque Deo, qui preciosam mortẽ sanctorum suam esse testatur, longè pulchrius esse spectaculum. Non quidem in se, sed propter euentum. Vterque igitur Deus & diabolus volunt sanctorum supplicia, at nõ eodem, sed diuersissimo affectu & consilio. Siquidẽ Deus ex bonitate permittit affligi sanctos suos, diabolus ex malicia eos persequitur. Deus vt coronentur, diabolus vt cõfundantur. Deus vt pater, diabolus vt tyrannus & carnifex. Deus in suã gloriã, diabolus in suam ipsius cõfusionem. De his causis Augustinus in hunc modum. *Vnusquisque malus apud se habet voluntatem nocendi, vt autem possit nocere, non habet in sua potestate. vt velut iam reus est, vt possit occulta dispensatione prouidentiæ Dei. In alium permittitur ad pœnam. in alium permittitur ad probationem. in alium permittitur ad coronam. Ad pœnam, quomodo permissi sunt ἀλλόφυλοι id est, alienigenæ, capere populũ Israel: quia peccauerãt in Deum. Ad probationem, permissus est diabolus in Iob. Probatus est autem Iob: confusus est diabolus. Ad coronã verò permissi sunt persecutores in martyres.* Multis proinde modis feliciores sunt martyres in suis tormentis, quàm potentissimi monarchæ in suis delitiis, opibus, honoribus & voluptatibus. Quod etiam testatur Augustinus cùm ait, *Sæculi homines infeliciter felices, Martyres feliciter infelices erant. Erant enim ad tempus infelices, sed æternum beati.* Iuxta illud Domini dictum, Matth. 5.10. Beati qui persecutionem patiuntur propter me. Hic euentus martyrum pulcherrima imagine in Psal. 126. describitur. Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent, euntes eunt, & flentes portant pretiosum semen, venientes autem venient portantes manipulos suos. Atque hinc est quòd sancti Dei martyres mentem & oculos referant non modo ad tempus sationis, & ad diaboli consilium, volentis Ecclesiam Dei fluminibus sanguineis prorsus obruere, sed multò magis ad lætissimum tempus, quo manipuli cum exultatione colligentur, & ad adorandam prouidentiam Dei volentis hoc pacto suo sapientissimo consilio sanctos in hac vita exerceri, vt fiant conformes filio suo & in cruce, & in gloria. Vnde sancti Dei martyres in medio cruciatuum se erigunt. Sciũt enim, quemadmodum scribitur 2. Cor. 4. Quod leue momentum tribulationis huius adferat pondus æternæ gloriæ: & quòd, vt est in Epistola ad Hebr. cap. 12. Castigatio adferat exercitatis fructum pacificum iustitiæ. Huc illa exhortatio Petri pertinet, Tanquàm communicantes passionibus Christi gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes. Huius prouidentiæ Dei cogitatione muniamus animos nostros aduersus scandalum crucis, & cogitemus de euentu lætissimo. Videlicet quòd qui in hoc mundo ferant Christo testimonium sint futuri cum Christo æternum beati.

Quo cultu martyres sint colendi.

Quæri præterea potest quo cultu martyres sint colendi, præsertim cùm videamus templa erecta esse quibus martyrum & aliorum sanctorum nomina sunt imposita, & festa ordinata in ipsorum honorem & cultum? Ad hanc quæstionem ex Cyrillo calumnias Iuliani refellente, sic respondeo. *Sanctos martyres non Deos esse dicimus, neque adorare consueuimus. Laudamus autem eos summis honoribus, quod pro veritate strenuè certarunt, & fidei sinceritatem seruarunt.* Et Augustinus, *Non ideo proponuntur nobis sanctorum exempla vt ab eis iustificemur, sed vt eos imitantes ab eorum iustificatore nos quoque iustificari sciamus.* Si proinde vel templa eriguntur sub nominibus martyrum, vel festa instituuntur in ipsorum memoriam, non reprehendo, modo ista non fiant cultus causa, sed propter retinendam memoriam eorum & commemorandam historiam, vt alij Deo gratias agant pro illorum constantia, & imitentur exempla, si quando necessitas id postulare videbitur. Fabulæ planè & imposturæ sunt quæ traduntur à monachis: Martyres in hora martyrij petiisse à Deo, vt quicunque suæ passionis memores sunt, & ieiuniis ac feriis se colunt, à morbis certis liberentur. Quibus mendaciis nihil impudentius dici potest. Nam si id petiissent sancti martyres blasphemi omnino fuissent in Deum.

Fabulæ papisticæ de martyribus refutantur.

Fingunt quoque Papistæ martyres Dei propter tres causas inuocandos esse. Quarum prima est nostra inopia. Secunda martyrum gloria. Tertia Dei reuerentia. Sed hæ putridæ rationes omnes prosternuntur quasi fulmine diuino hoc Domini dicto, Matth. 4. Dominum Deum tuum adorabis, & ipsum solum coles. Si ergo inopia te premit, imitare Dauidem qui ait, Psalm. 121.2. Auxilium meum à DOmino qui fecit cœlum & terram. Nam hoc est Domini dictum, Psal. 50.15. Inuoca me in die tribulationis. Et veritas ipsa ait, Ioann. 16.23. Quicquid petieritis patrem in nomine meo dabit vobis. Quòd autem dicunt gloriam sanctorum innotescere per inuocationem illorum, dum videlicet impetramus quod petimus per eorum suffragia, manifesta blasphemia, & contumelia est in filium Dei, atque adeo turpissima idololatria, quam omnes sancti abominantur. Nec magis firmum est quod dicunt reuerentiam erga Deum postulare vt peccator qui Deum offenderat non Deum ipsum compellet sine patrono: quasi verò non sufficeret patronus ille, quẽ habemus in cœlo, Iesu Christus iustus. Ita enim Ioannes ait. 1. Ioan. 2.1. Si quis peccauerit aduocatũ habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse propiciatio est pro peccatis nostris, nõ pro nostris tantũ, sed pro totius mundi. Proinde papistæ & decipiunt & decipiuntur à Satana, qui sanctorum cultum inuexit in mundum, videlicet vt officium mediatoris nostri vnici Iesu Christi, vel prorsus aboleret, vel saltem obscuraret, vt sanctos Dei ignominia afficeret, vtque idololatras sanctorum cultores socios æternorum suppliciorum haberet.

Martyres non esse inuocandos.

Omissis ergo fabulis & præstigiis diaboli, sanctorum exempla in omni virtutis genere imitemur, præparemus nos ad discrimina pro veritate Dei subeunda quàm diu super hanc terram militamus. Hunc verum vsum esse memoriæ sanctorum testatur etiam Augustinus cum ait, *Ad erudiendum Dei populum nullorum est vtilior forma quàm martyrum: validiora sunt exempla quàm verba, & plus est opere docere quàm voce.*

Vsus memorię sanctorum Christi martyrũ.

Quæri etiam solet, an liceat cuiquam se opponere tyrannis defendentibus idola, præsertim cùm iubeantur Christiani etiam obedire discolis? Ita enim Petrus ait, 1. Pet. 2.18. Subditi estote in omni timore Dominis vestris, non tantùm bonis & modestis, sed discolis & iniquis. Præceptum hoc Apostoli, quo iubemur obedire etiam discolis, non ita accipiendum est, quòd oporteat nos obedire ipsis contra salutem nostram, sed tantisper est iis obtemperãdum, donec præcipiunt aut ea quæ honesta sunt, aut ea certè quæ licet iniqua sunt, non tamen reddunt nos impios, sed afflictos tantum. Ideo Polycarpus ait, *Magistratui tribuendus est honor qui non est religioni contrarius.* Si ergo præcipit vt contra religionem facias, Responde cum Petro, Magis est obtemperandum Deo quàm hominibus. Siquidem ideò obtẽperamus Magistratui, quia Deus hoc pręcipit. Quare si quid mandat quod Deus prohibuit, mãdato superioris nempe Dei excusantur, & liberãtur ab obligatione inferioris, nempe hominis quatumuis potentis.

An liceat cuiquã se opponere tyrannis defendentibus idola.

Duplex modus opponēdi se tyrannis.

Verùm hic sciendum est quòd duplex sit modus opponendi se tyrannis. Vnius cùm subditi impia decreta detrectant, vt tres illi viri apud Danielem adorare statuam tyranni recusarunt, & potius voluerunt in ardentem fornacem mitti quàm impio decreto obedire. Nam hoc mandatum Dei, Fugite idola, obligat omnes homines cuiuscunque fuerint status aut ordinis. Alter modus opponendi se tyrannis est cùm subditi ad arma confugiunt, quibus iniusta decreta à se depellunt.

An liceat subditis impia decreta armis prohibere.

Hic quæritur num subditis religionis defendendæ gratia, liceat se opponere magistratui, & armis impia decreta prohibere? Hic distinguo inter subditos qui sunt sub supremo aliquo capite, siue rege, siue imperatore, siue quouis monarcha. Alij enim sunt subditi simpliciter. Alij sunt magistratus proximi à summo magistratu, qui vocantur populares magistratus, quales olim Ephori apud Lacedæmones, Demarchæ apud Athenienses, & apud Romanos Tribuni plebis, hodie septemuiri electores in Romano imperio, senatores in regnis supremi, & regibus proximi. Hi quia sunt ordinati à Deo, Primùm vt sint custodes primæ & secundæ tabulæ, quantum quidem ad hæc duo attinet, vt maneat veræ doctrinæ professio, & vt seruetur honesta disciplina: Deinde vt moderentur & refrenent, si res postulat, monarcharum & regum libidinem statuentium aliquid contra leges & religionem possunt & debent primùm consiliis, quantum quidem fieri potest, opponere se tyrannis, & sua sapientia impedire illorum stultos conatus. Verùm si cōsiliis sapientibus nihil effecerint, sed magis irritauerint tyrannos, debent armis tueri pios subditos, & idola tollere, & veram religionem ipsis restituere, quod si non fecerint, fraudulenter faciunt opus suum. Et tametsi Ecclesia non propagatur armis, tamen externa vis quæ fit contra veram religionem à tyrannis, potest per magistratum qui est medius inter summum caput, & priuatos homines, armis repelli. Id quod & natura dictat, & ratio officij popularis magistratus postulat, & exempla sanctorum comprobant. Sit igitur dictum Domini magistratui & moderatori supremi capitis in conspectu. Redd te quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. Matth. 22. 21.

4. Allegorica pictura officij ministrorum verbi.

Et fontem fodit. Hoc quartum descriptionis membrum doctorum Ecclesiæ, allegorica pictura est officij ministrorum verbi. Hæc dulcissima allegoria de pluribus rebus nos admonet. Primùm enim nos mittit ad ipsum fontem, nempe Deum ipsum. Dicitur autem Deus fons, & quod à seipso omne bonum habeat, & quod inde communicet creaturis absque omni iactura sua. Nam Deus ministrat omnibus, nullis egens, nihilque à quoquam recipiens. De hoc fonte loquitur psalmus 42. 3. Sitiuit ad Deum fontem viuum anima mea. Et Ieremiæ 2. 13. Duo mala fecit populus meus. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & fecerunt sibi cisternas dissipatas quæ continere non valent aquas. Et Dominus in Euangelio se fontem vocat. Ioan. 4. 14. Aqua autem manans ex hoc fonte, est ipsa donatio Spiritus sancti. Vnde Propheta Ioel, cap. 2. 28. Effundam de spiritu meo super omnem carnem: & ipsa doctrina Euangelica seu promissio Christi. Hæ verè salutares aquæ sunt, quibus animæ æstuantes & afflictæ conscientiæ refrigerantur. Est autem doctrina illa non inflans, sed spiritualis, & cor ipsum simul refrigerās à cupiditatibus sæculi, & inflammans amore Dei. Has salutares aquas Petrus verba vitæ æternæ vocat cùm ait. Ioan. 6. 68. Domine ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes. Vnde Christus in Apocalypsi, cap. 21. 6. Ego sitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis. Vt autem hæc aqua viua offertur per Euangelij prædicationem: ita fide hauritur & sumitur iuxta illud Domini dictum Ioan. 6. 35. Qui credit in me non sitiet in æternum. Huc illud Esaiæ dictum pertinet, cap. 12. 3. haurietis aquas cum gaudio de fontibus saluatoris, & dicetis in die illa. Confitemini Domino & inuocate nomen eius. Deinde significat homines planè esse immundos & siccos nisi irrigantur aquis huius fontis & potantur. Quia nemo, vt ait Bernhardus, mundus est à sorde, necessarius est omnibus fons misericordiæ, & pari voto ad hunc fontem Noë, Daniel, & Iob, properare debent. Et Dominus, Ioan. 4. 14. Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. De hac aqua prædixit & Zacharias cap. 14. 8. Et erit in die illa exibunt aquæ viuæ de Ierusalem, hoc est doctrinæ Euangelicæ sermo qui cùm profectus sit ex Iudæa & Ierusalem, disseminatus est postea in omnem terram. Tertiò, auocat nos à lacunis & cisternis quæ vel aquam nullam habent, vel si habent, est lutosa & immunda, atque adeo venenis infecta. Hoc est, auocat nos ab humanis & diabolicis doctrinis, quæ suo veneno haurientes enecant.

Porrò Dauid in hac allegorica pictura respicit ad typum ministerij Euangelij, quæ proponitur Gen. 2. 10. Vbi fons dicitur accendisse de loco voluptatis, & irrigasse vniuersam superficiem terræ. Christus Dominus viuus ille fons sepultus est in terra, sed ascendit de corde terræ viuus & fons vitæ vt omnem terræ superficiem irrigaret, id est, omnes qui habitāt super terram aquis dulcissimis sui Euangelij recrearet, vt non sitiant in æternum. Deinde respexit ad fontem illum aquæ, qui fluxit de durissima petra, & sequebatur populum. Quæ petra vt Apostolus docet, 1. Corinth. 10. 4. typus erat Christi. Cuius aquæ adumbrabant dulcissimū Euangelij liquorem. Tertiò, respicit ad conditionem hominum sui sæculi qui remotius habitabāt à Ierusalem. Hi enim per valles siccas proficiscebantur Ierusalem in summis festis, & in itinere magno cum labore foderunt terram, vt aquam inuenirent sedādæ siti. Quare videbat Dauid per spiritum significari maximum laborem ministrorum qui non sine maximis molestiis & persecutionibus haurirent aquas de fontibus salutis, quibus sitientes salutem refocillarent.

Certè benedictionibus coronabitur Doctor.

Pergunt de victoria in victoriam.

5. Promissio benedictionis & successus in ministerio.

Hoc quartum descriptionis membrum continet promissionem benedictionis dictorum Ecclesiæ, & successus in ministerio. Promissio hęc vt doctrinam vberrimam, ita consolationem dulcissimam continet. Doctrina est quod ministerium verbi futurum sit efficax. De hac efficacia verbi loquitur Esaias, ca. 55. 10. cùm ait, Quemadmodum descendit imber & nix de cœlo, & illuc nō vltra reuertitur, sed inebriat terram, & concipere eam facit & germinare, & dat semen serenti & panem comedenti. Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo, non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcunque volui, prosperabitur in iis ad quos misi illud. Quasi dicat, Verbum promissionis quod ex meo mandato prædicabitis, semper efficax erit. Vt enim pluuię quæ meo iussu terram irrigant, & fœcundam faciunt, vt ex paucis seminibus tantam messem agricolæ colligant, vt non solùm inde cum sua familia viuant, verum etiam semen in sequentem annum habeant: ita & semē verbi mei efficax erit, & prosperabitur, vt copiosissimum fructum seminatores verbi referant.

signi-

Deinde cum addit, *Pergunt de victoria in victoriam*, significat doctores Ecclesiæ habituros qui ipsis aduersabuntur, quibus tamen superiores erunt virtute Dei, qua sunt armati.

Hostes ministrorum Euangelij.

Porrò hostes cum quibus cōfligunt milites Ecclesiæ hoc est præcones verbi, sunt diabolus, & eius satellites, tyranni, sophistæ, hypocritæ, & Epicurei. aduersus hos hostes prodeunt in certamen ministri Euangelij armis spiritualibus armati. De quibus armis suprà diximus. Diabolus insidiatur doctrinæ & vitæ ministrorum verbi, vt vel altero vel vtroque modo nos euertat. Contra hunc hostem pugnandum erit sinceritate doctrinæ, innocentia vitæ, & ardenti inuocatione Domini zebaoth. Subditi estote Deo: Resistite diabolo, & fugiet à vobis Iacob. 4. 7. Vt autem subditus est Deo qui ipsius verbo credit, & iuxta verbum viuit: ita diabolo resistit verbum & vitam inuadenti qui retinet sinceritatem doctrinæ, viuit innocenter & ardenter Deum inuocat. Verùm cum hoc illi non succedit, hoc est, si nec doctrinam nec vitam corrumpere potest, fugit & se victum agnoscit. Et quia potentior multo est homine, promissio hæc imo cordi infigenda est, Et fugiet à vobis, id est, nihil vobis nocebit, non euertet vos suis technis, donec in fide manseritis fundati. Fides enim victoria mundi est, id est, diaboli & omnium satellitum eius. Verū quia irreconciliabile est bellum inter Satanam & Christi Ecclesiam, omniū maximè armatos nos esse oportet, quando videtur fugisse. Non enim fugit quasi desperabundus de pugna, sed vt alia via in pugnam ex insidijs redeat instructior. Nam vt est vafer & callid⁹, atque multorum annorum experiētia doctus: ita nunc hac, nunc illa via ministros Euangelij adoritur, & sępe magnam cladem facit, vt videre est in hæreticis omnium temporum, inter quos fuere multi viri doctissimi & pij, sed retibus Satanę & argumentis rationis cæcæ irritati & excæcati occubuerunt. Quare fortiter milites Dei & duces Ecclesiæ Christi stabunt in acie aduersus diabolū, sub vexillo Christi, retinendo fidē & bonā cōscientiā: per omnē orationē & obsecrationē orantes omni tēpore in spiritu, & in ipso vigilantes omni sedulitate, vt ipsis detur sermo in apertione oris cū fiducia, vt notū faciant mysteriū Dei pro quo legatione fūgūtur.

1. Diabolus.

Quomodo vincatur.

2. Tyranni.

Tyranni hostes doctrinæ, tametsi ministros Euāgelij rabiosè persequuntur, & multos iugulant & è medio tollunt: tamen non tam vincunt quàm vincuntur. Nam vt potior pars eorum, videlicet anim⁹ turpibus affectibus succumbit victus: ita animę sanctorum in medijs cruciatibus triumphant exultantes. Siquidem & constanti gloriæ propositæ expectatione se consolantur, & miseram ruinam tyrannorum se persequentium oculo fidei intuentur. De qua ruina Dauid psalm. 52. sic canit. Deus destruet te in æternum, conteret te & euellet te de tabernaculo, & radicem tuam de terra viuentium. Videbunt iusti & timebunt, & super eum ridebūt. Ecce homo qui non posuit Deum fortitudinem suam, sed sperauit in multitudine diuitiarū suarum, & præualuit in iniquitate sua. Ego autem sicut olea florens in domo Dei sperauì in misericordia Dei in æternum, & in seculum seculi. Nero igitur iugulās Paulum Apostolum miserrimè superatur à Satana, cuius instinctu Apostolum persequitur & occidit: Sed Paulus benedictionibus coronatur, & pergit de victoria in victoriā. Nam nō solùm corona iustitiæ à iusto iudice donatur, verumetiā sanguis ipsius fit tanquā irrigatio quædam agri Dominici, vnde magis magisque Ecclesiæ plantulæ germinant.

Quomodo vincūtur.

Exemplum.

De fuga in persecutione, locus.

Verùm hic quæstio de fuga se offert. Num tempore persecutionis liceat pijs doctoribus Ecclesiæ fuga sibi consulere, vt euadant manus tyrannorum, præsertim cùm contraria in speciem & dicta & exempla in scripturis occurrant? Dicta hæc in speciem pugnant. Si persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. Et, mercenarius fugit cùm vidit lupum venientem. Exempla. Christus fugit in Ægyptum. Paulus demissus per corbem fugit persequentium manus. Contrà verò & Christus & Paulus, atque adeo infiniti martyres & doctores Ecclesiæ se spontè in manus persequentium tradiderunt. Horum dictorum & exemplorū ἀντιλογία facilè conciliatur, consideratis causis. Qui fugiendo quærit quæ sua sunt, & non quæ sunt Iesu Christi, in culpa est. Contrà verò qui fugiendo quærit quæ Christi sunt, & non quæ sunt sua, extra culpam est, Vnde Augustinus: *Seruus Dei non peccat si secesserit in alium locum videns furorem persequentium se, aut quærentium in malum animam suam, modò oues pastori in cœlo sedenti orationibus commendat, se autem in vtilitatem eorum fugiendo seruat.* At his contrarium videtur præceptum Domini, Matth. 10. 28. Nolite, inquit, timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Iam autem quid quæso aliud est fuga quàm animi timor? Si ergo prohibetur timor, prohibetur & fuga. Respondeo. Cōprehensus à tyranno debes contemnere mortē iuxta præceptum Domini, Nolite timere eos qui occidunt corpus. Non comprehensus debes fugere persequentem, non tam tui quàm ouium causa, modò fuga tua non sit ouium proditio. Persecutorem enim qui prouocat facit: corrigit qui declinat. Quare hæc Augustini distinctio libro Epistolarum, Epistola 180. tenenda est: *Premente persecutione fugiendum est Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit cui ministretur, aut etiam fuerit, & potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est eadem fugiendi causa. Cùm autem plebs manet, & ministri omnes fugiunt, ministeriumque subtrahitur, quid erit nisi mercenariorum fuga damnabilis, quibus nō est cura de ouibus?* Verum si tyranni persequntur promiscuè omnes ministros Euangelij, & parcunt plebi, quid tum faciendum erit? Ad hanc quæstionem respondet Augustinus, quòd facta precatione sorte segregentur qui fugiant, quique remaneant. Nā hac ratione consulitur Ecclesiæ præsenti, & in futurum illi prospicitur, vt non semel trucidatis Ecclesiæ doctoribus ipsa destituatur ministerio.

Dictorū & exēplorum specie tenus pugnantium collatio.

Obiectio

Respondeo.

Alia quæstio.

Responsio.

Sophistæ & sycophantæ sapientia huius mundi inflati doctoribus Ecclesiæ astutissimè insidiantur. Horum scopus est vt fontibus Israel vel obrutis, vel turbatis, hoc est, vt doctrina cœlesti vel prorsus abolita, vel humanis & diabolicis doctrinis deprauata, Ecclesia, cuius vita est puritas verbi Dei, opprimatur. Horum ars sophistica rectè confertur morosæ fœminæ, quam qui cohibet ventos cohibet, & oleum manu retinere conatur, vt Solomon ait. Est enim sophistica infinita. Vnde fit vt qui velit omnia sophismata refutare, perinde faciat ac si ventos reti capere velit. Quid ergo faciendum? quomodo aduersus sophistas pugnādū? pastores Ecclesiæ qui in hac lucta victorā quærūt, debēt ante omnia firma testimonia & perspicua de singulis doctrinæ capitib⁹ tenere, à quibus se nō sinēt abduci vlla sophistica, quibus multū profuerit si in vera dialectica rectè instituti fuerint. Secūdo, debēt ardenti precatione à Deo precari, vt ipse suo verbo virtutem aduersus sophisticen largiri dignetur, ne veritas antiqui serpentis spiris implicita suffo-

3. Sophistæ & sycophātæ.

Quomodo vincātur.

cetur, id eſt, ne ſophiſtica vel prorſus euertatur, vel ſaltem deprauetur. Tertiò improprias loquendi formas, & Eccleſiæ inuſitatas, quas Paulus καινοφωνίας vocat, vitabunt, contenti ſimplicitate orationis quam veritas amat. Quartò, ſi ita inſtructi non poſſunt tamen ad omnia ſophiſmata reſpondere acutè ſint contenti ſimplicitate doctrinæ quæ exprimitur claris dictis, & conſentientibus ſcripturæ teſtimoniis confirmatur. Hoc modo inſtructi miniſtri Euangelij non difficillimè reportabunt victoriam aduerſus lubrici ſerpentis calliditatem. Cuius rei pulcherrimum exemplum ex Eccleſiaſticæ hiſtoriæ libro 13. adſcribam, ſecutus vſitatam verſionem.

Exemplũ inſigne.

Quantam (inquit) habeat virtutem fidei ſimplicitas etiam ex his quæ inibi geſta referuntur agnoſcimus. Etenim cùm pro ſtudio religioſi imperatoris ex omni terra ſacerdotes Dei coijſſent, opinione commoti philoſophi quoque & dialectici valde nobiles & opulentiſſimi conuenerunt, in quibus quidam inſignis in arte dialectica per dies ſingulos conflictus ſummi certaminis cum Epiſcopis noſtris, viris in dialectica non improbabiliter eruditis, mouebat. Et fiebat ingens ſpectaculum conuenientibus ad audiendum doctis & literatis viris, nec tamen vllo genere Philoſophus concludi à quoquam poterat aut conſtringi, tanta enim dicendi arte obiectis quæſtionibus occurrebat, vt vbi maximè videretur aſtrictus velut anguis lubricus laberetur. Sed vt oſtenderet Deus, quòd non in ſermone regnum Dei, ſed in virtute conſiſtit, quidam ex confeſſoribus ſimpliciſſimæ naturæ, & nihil aliud ſciens quam Ieſum Chriſtum & hunc crucifixum, inter cæteros auditores Epiſcopus aderat. Qui cum vidiſſet philoſophum inſultantem noſtris, & callidè ſe diſputationis arte iactantem, poſcit ab omnibus locum. Ait ſe velle paucis cum philoſopho iſto colloqui. Tum verò noſtri, qui ſimplicitatem viri & imperitiam ſermonis nouerant, pauere & veluti pudorem quendam pati cœperunt, ne fortè apud callidos homines riſui exponeretur ſancta ſimplicitas, perſtitit tamen ſenior, & hinc mouit ſermonis exordium. In nomine, inquit Ieſu Chriſti, Philoſophe, audi quæ vera ſunt. Deus vnus eſt, qui fecit cœlum & terram, quique homini quem de terræ limo formauerat ſpiritum dedit, vniuerſa quæ videntur & non videntur virtute Verbi ſui creauit, & ſpiritus ſui ſanctificatione firmauit. Hoc verbum ac ſapientia quem nos filium dicimus, humanos miſeratus errores ex virgine naſcitur, & per paſsionem mortis à perpetua nos morte liberauit, ac reſurrectione ſua æternam nobis contulit vitam, quem & expectamus iudicem omnium quæ gerimus eſſe venturum. Credis hoc ita eſſe philoſophe? At ille velut ſi nunquam vllum ſermonem contradicendi didiciſſet, ita obſtupefactus virtute dictorum mutus ad omnia hoc ſolum potuit reſpondere, ita ſibi videri, nec aliud verum eſſe quam quod dixerat. Tum ſenior. Si hæc, inquit, ita eſſe credis, ſurge & ſequere me ad Demonicum, & huius fidei ſignaculum ſuſcipe. Et philoſophus conuerſus ad diſcipulos ſuos, & ad eos qui audiendi gratia conuenerant, Audite inquit, O eruditi viri, donec verbis mecum res geſta eſt, verba verbis oppoſui, & quæ dicebantur dicendi arte ſubuerti, vbi vero pro verbis virtus proceſſit ex ore dicentis, non potuerunt reſiſtere verba virtuti, nec homo aduerſari potuit Deo. Et ideo ſi quis veſtrûm potuit in his quæ dicta ſunt ſentire quæ ſenſi, credat Chriſto, & ſequatur hunc ſenem in quo locutus eſt Deus. Hæc hiſtoria pulchrè docet quibus armis victoria aduerſus ſophiſtas acquiri poterit, nempe certa fundamenti doctrinæ perſuaſione ſeu demonſtratione, ſimplicitate orationis, & ardenti voto, vt Deus ſuo verbo robur tribuat, acſi ipſe illud ſuo ſanctiſſimo ore proferret.

4. Hypocritæ.

Vt hypocritæ fabularum actores perſonati non agnoſcunt eſſe qui ſunt, ſed alienam perſonam induunt & repræſentant, ſeu, vt Auguſtinus loquitur, qui tegunt ſub perſona quod ſunt, & oſtentant in perſona quod non ſunt: ita ſcriptura tranſlato vocabulo, propter ſimilitudinem, eos hypocritas vocat qui externis geſtibus & factis pro ſanctis ſe venditant, cum interim animus eorum ſit profanus & impius. Hoc, eſt cùm externus homo ouis placida apparet, cùm internus ſit lupus rapax. Hac enim imagine Chriſtus hypocritas doctores depinxit Matth. 7. Hinc hypocriſis externa pietatis ſimulatio ſub animo profano & impio. Duplex proinde eſt iniquitas in hypocriſi, videlicet impietas & mendacium, quare etiam dupliciter damnantur, videlicet vt impij aduerſus Deum, & mẽdaces coram hominibus. Conuenit proinde rectiſſimè dictum illud Ariſtotelis de Xenocrate in hypocritas: χεῖρες μὲν ἁγναὶ, φρὴν δὲ ἔχει μιάσματα. Hi quia non hoſtes ſed ciues, non inimici ſed amici, non extranei ſed domeſtici Eccleſiæ haberi volunt, imperitiores & minus cautos citius obruunt quàm aperti hoſtes. Veriſſimè enim dicitur, *Tuta frequenſque via eſt per amici fallere nomen.* Quantum autem damni hypocritæ Eccleſiæ intulerint omnibus temporibus hiſtoriæ Eccleſiæ abundè docent. Nam cùm pugnant externa ſuperſtitione, & cæremonijs, quibus maxima mouetur imperita plebecula, & cùm ſuperſtionem ſuam palliant ieiunijs, orationibus prolixis, eleemoſynis, & ficta faciei triſtitia, doctrinam iuſtificationis gratuitæ inuadunt, eamque veluti faſcinis quibuſdam obſcurare volunt, vt videre eſt in omnium monachorum ſectis. At huic hypocriſi opponenda eſt prudens ſimplicitas, quæ cõſtat veri cognitione, amore boni, & pia actione. Deinde quantum fieri poteſt detrahenda eſt docendo hypocritis larua, vt lupus, quem tegunt, appareat, vt ſordes conſpiciantur, vt fraus detegatur. Denique vt impietas interna prodatur, quò diſcant omnes non in externis ritibus, non in cæremonijs, non in fucata facie, ſed in animi vera pietate ſitum eſſe regnum Dei.

Quomodo vincãtur.

5. Epicurei.

Epicurei quoque inſultant doctrinæ Eccleſiæ eamque perſequuntur, voluptates, diuitias, & gloriam mundi voluntati Dei, cœleſtibus opibus, & æternæ ſanctorum gloriæ præferentes. Obiiciunt Eccleſiæ crucis Criſti ſcandalum: obijciunt paucitatem verè credentium Euangelio: obijciunt ſplendorem regni pontificij: obijciunt ſapientiam aduerſariorum: obijciunt hæreſes & ſchiſmata, quibus dilaceratur Eccleſia. Sed horum ſannas facilè contemnit qui rectè didicit Ieſum Chriſtum, & qui beatitudinem hominis non metitur doloſa humanæ ſapientiæ menſura, ſed veritate doctrinæ cœleſtis, & euentu ſeu exitu vtrorumque, hoc eſt, piorũ & impiorum. De quo euentu legantur pſalmi 37. & 73. Quoniam cum his aduerſarijs congrediuntur Eccleſiæ doctores, quorum munitiones armis ſpiritualibus demoliuntur, & frangunt vires aduerſariorũ, dicuntur pergere de victoria in victoriam.

Quomodo vincãtur.

Conſolationes miniſtri Euãgelij propoſitæ.

Porro ex doctrina de qua nunc dictum eſt concluditur conſolatio dulciſſima, qua ſe erigant miniſtri verbi in conflictu cum enumeratis hoſtibus. Primùm enim ſe ex eo conſolabuntur, quòd nõ ſuam, ſed Dei cauſam agant. Secundo, quòd non carnalibus armis, ſed cœleſtibus muniti in certamen prodeant. Tertiò, quòd habeant præſentem regem ſeu ducem ſub quo militant, videlicet Chriſtum ipſum qui victor eſt totius regni tenebrarum. Quartò, reſpiciant ad coronam iuſticiæ ipſis propoſitam ab

Agono

Agonothete Christo immarcescibilē. Quinto, quòd pugnæ catastrophe sit futura lætissima & periucunda, in qua Deus ipse se præsentem exhibebit, de qua re sequitur in descriptione.

vt appareat Deus in zion.

5. Causa finalis victoriæ piorum.

Hoc sextum & postremum descriptionis præsentis membrum continet causam finalem victoriæ militum Ecclesiæ, videlicet vt Deus suæ Ecclesiæ defensor & custos præsens agnoscatur iuxta promissionem. Non præualebunt aduersus eam portę inferorum, huc precatio illa pertinet quæ est in Psalmo 115.1. Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam, super misericordia tua & veritate. Quarè dicent gentes, vbi est Deus eorum? Ac si dicat, Istam blasphemiam hominum negantium te habere curam Ecclesiæ tuæ reprime, ædito testimonio præsentiæ tuæ in Ecclesia. Etsi autem Deus suam præsentiam in toto mundo testatur prouidentia, gubernatione, & conseruatione naturæ rerum, tamen peculiaribus quibusdam modis se præsentem in Ecclesia, & in singulis sanctis exhibet, videlicet conseruationem ministerij verbi & sacramentorum, habitatione in sanctis per fidem, consolatione interna, defensione miraculosa aduersus furores diabolorum & hominum. De hac præsentia testantur sequentia testimonia Num.14.13. At audient Ægyptij quòd eduxeris in virtute tua populum istum de medio eorum dicentque habitatori terræ huius, & quòd tu Domine oculo ad oculum visus sis. Iosue.3.10. Scietis quòd Dominus Deus viuens in medio vestri sit. 1. Regū.18.36. Vt sciant omnes qui sunt in terra quòd sit Deus in Israel. Esaiæ 37. 20. Et nunc Domine Deus noster salua nos de manu Sennacherib, vt cognoscant omnia regna terræ quod tu solus sis Dominus.

Testimonia.

Duplex finis præsentiæ Dei in Ecclesia.

Hæc præsentia Dei in Ecclesia duplicem finem propositum habet. Quorum vnus ad domesticos Ecclesiæ: alter ad extraneos & prophanos pertinet. Quantum autem ad pios seu domesticos fidei attinet, hic finis est præsentiæ Dei in Ecclesia, videlicet vt pij confirmentur in fide, vt gratias agāt Deo sub cuius vmbraculo securi sunt, vt viuant in timore Dei in cuius conspectu ambulant, vt sub cruce Deum quem habent præsentem inuocent, vt per patientiam expectent victoriam aduersus diabolum & mundum. Hinc illa fiduciæ plena consolatio, Nu. 14. 9. Dominus nobiscum est, nolite metuere. Quantum autem ad extraneos & prophanos spectat hic finis est præsentiæ Dei in Ecclesia, vt se vel adiungant veræ Ecclesiæ per pœnitentiam, abnegata omni profanitate & impietate: Vel, si hoc non fecerint, vt habeant proprias conscientias testes suæ iustissimæ condemnationis. Nam futurum est tandem vt iuxta psalmi 83. 18. dictum, Erubescant & conturbentur in seculum seculi, & confundantur & pereant, & cognoscant quod nomen tibi Dominus, quodque solus sis altissimus super omnem terram, & vt psalmus 52. habet, Destruet te in finem & euellet te & migrare te faciet de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium detrahet, videbunt iusti, & ridebunt dicentes. Ecce homo qui nō posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, & præualuit in vanitate sua. Nullum igitur excogitari potest malum pestilentius aut exitialius quàm per peccatū à Deo separari, à perenni omnium bonorum fonte ad perniciosissimam cōuerti malorum camerinam, à dulcissima vita in acerbissimam mortem, denique à vera beatitudine ad sempiternam miseriam.

TERTIA PARS.

Summa.

TErtia pars psalmi precatio est in qua petit Dauid defensionem Ecclesiæ, & absoluitur hæc pars 8.9.10.& 11. versibus, & constat propositione & confirmatione: de quibus ordine dicemus.

8. *Domine Deus Zebaoth exaudi orationem meam, auribus Percipe Deus Iacob.*

Propositionis duæ rationes.

Hæc precationis propositio duabus rationibus fulcitur, quarum prior præcedit, altera sequitur propositionem. Non enim solent petitiones simpliciter & nudè proponi, sed sæpius vestiuntur argumentis suasorijs, sæpe epithetis rei quæ petitur appositis ornantur, vt magis moueant. Prior ratio seu compellatio continetur hisce verbis: *Domine Deus Zebaoth*, sumitur à facultate, quasi dicat, Cùm tu sis Dominus ille Zebaoth omnipotens, cui nihil potest resistere, sed omnia tuo cedunt imperio, facillimum tibi fuerit Ecclesiam tuam aduersus omnis generis hostes conseruare & tueri. Quarè rogo vt hanc tuam potentiam exeras in Ecclesiæ defensione aduersus rabiem diabolorum & hominum, qui partim ex insidijs, partim aperto marte Ecclesiam tuam aggrediuntur. Posterior ratio qua vestitur & fulcitur petitio hæc est, Deus Iacob. Hæc ratio à voluntate Dei erga Ecclesiam sumitur. Nam cùm Iacob meminit, respicit ad promissionem factam Iacob nepoti Abrahæ & semini eius, id est, omnibus qui fide promissionis recipiuntur in familiam Iacob, hoc est, in Ecclesiam. Est autem promissio facta Iacob fundata in benedicto semine Iesu Christo, quare perinde est ac si dixisset, Auribus percipe orationem meam propter Dominum mediatorem nostrum Iesum Christum.

1. A potētia Dei.

2. A volūtate seu fœdere Dei.

Doctrina.

Has duas causas in omni inuocatione nostra intueamur, quarū prior docet quod Deus possit præstare quæ petimus, altera quòd velit, idque propter promissionem paternam. Has ipsas causas coniungit Dominus in forma precandi quam suis commendat discipulis, cùm ait, Precantes dicite, Pater noster qui es in cœlis. Nam cùm dicitur, Pater noster, significatur paterna Dei voluntas erga filios suos, hoc est, credentes omnes. Cum verò additur. Qui es in cœlis, indicatur Maiestas diuina & potentia qua potest quicquid vult. Vult autem omnia quæ promisit. Promissio enim voluntaria est & gratuita. Ex his præterea duo colliguntur. Primùm quod soli illi rectè & efficaciter orare possunt, qui habent promissionem, hoc est, qui credunt. Deinde, quòd orationis vis non ex dignitate hominis pendeat, sed ex bonitate Dei promittentis se exauditurum inuocantes ex fide promissionis. De Domino zebaoth, de pugna ipsius, exercitibus, & triumphis, vide quæ annotauimus in primum huius psalmi versum.

Cōfirmatio ab eadem precandi formula.

Alia doctrina.

9 *Protector noster*, *aspice Deus*, *& respice in faciem Christi tui.*

Summa.

Petitionis repetitio est similiter vestita duabus rationibus, quarum prior continet vtrâque superiorem, est enim & à potentia & voluntate Dei sumpta. Nam cùm dicit. *Protector* seu clypee *noster*, & potentiam qua potest, & voluntatem qua vult Deus iuuare insinuat. Cùm autem addit, *respice in faciem Christi tui*: Ratio similiter à virtute promissionis sumitur. Nam cùm Deus Da-

uidem in regem sui populi vngeret, simul promisit ipsi auxilium quoties ex fide inuocaret. Vnde in Psalmo 32.7. Tu es refugium meum in tribulatione. Conserua me vt seruatus laudem te. huiusmodi sunt dicta plurima in psalmis.

Applicatio doctrinæ.

Porro hæc ratio rectè accommodatur cuilibet pio in sua legitima vocatione. Nam vt Dauid fuit diuinitus vocatus ad regnũ? atque ideo petit à Deo defensionẽ vt suam ordinationem tueatur: ita quilibet legitimè vocatus ad quamuis functionem siue politicam siue Ecclesiasticam, statuet diuinitus vocationem factam esse, atque ideo Deum velle suam ordinationem tueri, & inuocantes ex fide exaudire. Hac consolatione carent qui functiones quaslibet inuadunt per fraudem sine legitima vocatione.

10. *Quia melior est dies vna in atrijs tuis super millia. Elegi abiectus esse in domo tua magis quàm habitare in tabernaculis impiorum.*

Summa.

Ratio propositionis proximæ, respice in faciem Christi tui, hoc est, fac vt ego qui à te sum in regem creatus restituar dignitati meæ regiæ. Etsi autẽ possem in hoc meo exilio fauorem vicinorum regum mihi conciliare, ac cum illis habitare & suauiter viuere: tamen pluris facio Ecclesiam Dei, vbi verbũ Dei sonat, & iuxta verbum Dei fiunt preces & sacrificia, quàm palatia regum. Atque ita omnino affectus sum quòd malim infimum & vilissimum ministerium in Ecclesia Dei obire quàm florere opibus, potentia, honoribus, & voluptatibus extra Ecclesiam in palatiis impiorum regum, qui Deũ Israelis non agnoscunt & inuocant. Hic proinde locus docet quantum sit decus esse ciuem Ecclesiæ Dei, adeò vt potius vilissima functio in Ecclesia Dei sit expetenda, quàm summa gloria regum & principũ mundi, qui extra familiam Dei vel seruiunt idolis, vel prorsus sunt cyclopes, nullum numen pręter ventrem agnoscentes. Sed vnde hic affectus in sanctissimo rege Dauide? Ratio huius affectus non cernitur oculis corporeis sed fidei tantum, nec discitur in aulis & palatiis regnũ mũdi, sed in sáctuario Dei, vt ipse Dauid testatur, Psal. 73.16.17. &c. cũ inquit. Cogitabá vt scirẽ, hoc scilicet (cur Ecclesia premitur cruce & impii florent,) sed difficile erat in oculis meis donec irẽ in sanctuariũ Dei & animaduerterẽ in nouissima eorum. Siquidem in lubrico posuisti eos, & deiecisti eos in interitum. Quomodo facti sunt in desolationem? Quam subito defecerunt? Perierunt propter iniquitatem suam, sed ego semper tecum, tenuisti manum dexteram meam, & in consilio tuo deduxisti me, & cum gloria suscepisti me. Dauid igitur oculis fidei non solum intuetur gloriam Ecclesiæ, & futuram beatitudinem ciuiũ Ecclesiæ, verumetiam cogitat de tristissimo exitu eorũ qui Deum in Ecclesia non inuocant. De vtroq; hoc est de gloria Ecclesiæ & exitu impiorum canit ipse Dauid in hunc modũ, Psal. 73.27.28. Ecce qui elongant se à te peribunt, perdes omnes qui fornicãtur abs te. Mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam, vt annunciem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion.

Doctrina de priuilegijs ciuiũ Ecclesiæ Dei.

Cur Dauid sic affectus est.

Quare potentes & sapientes mundi huius non animaduertant in nouissima sua.

Sed quid causæ est quòd plærique potentes in mundo & sapientes non animaduertant in nouissima sua: quò rectius vitam instituant? Huius rei tres causæ numerantur à Paulo, videlicet mentis vanitas, cæcitas intelligentiæ, & obduratio cordis. Vanitas mentis facit vt ea quæ veluti per somnium honesta iudicantur eligenda mox sine fructu euanescãt. Cæcitas intelligẽtiæ transuersos eos rapit, vt ex principiis honesti in natura impressis nihil nisi errores sequãtur. Obduratio cordis facit vt nullo timore Dei tãgantur. Vnde fit, vt reproba mẽte pro verè bonis fucata bona amplectantur, pro veris diuitiis falsas, pro vera gloria inanem, pro veris voluptatibus pecuinas & fœdissimas, pro vera potentia inanem arrogantiam. De hac vanitate, cæcitate, & obduratione loquitur Dominus apud Ieremiam, cap. 4.22. Stultus populus meus me non cognouit, filij insipientes sunt & vecordes, sapientes sunt ad faciendum mala, bene autem facere nesciunt. Vnde etiam fit, vt iuxta dictum Solomonis, lætentur cùm malè fecerint, & exultent in rebus pessimis. Quibus Esaias lamentabilem vocem Væ acclamat cùm inquit, cap. 5.21. Væ vobis qui sapientes estis in oculis vestris & coram vobis prudẽtes. Nam iustissima ira Dei olim oppressi æternis pœnis subiicientur. Verum Epicuræi contemnunt iram Dei, suis voluptatibus indulgentes, vel quia non putant Deum esse, vel quia, si vel maximè sit Deus, non putant illum irasci cùm sit clementissimus. Vel si irascitur, quia mora inducit obliuionem. Sed hanc vanissimam vanitatem dies extremus in conspectu omnium creaturaru m, diabolorum, Angelorum, & hominum refutabit. Et conscientia quæ est testis futuri iudicij manifestissimè illorum vanitatem arguit.

11. *Quia sol & scutum Dominus Deus: gratiam & gloriam dabit Dominus: non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia.*

Aetiologia.

Reddit rationem cur potius eligat abiectissimus esse in domo Domini, id est in Ecclesia, quàm summis frui voluptatibus & deliciis in tabernaculis impiorum. Sumitur autem hæc ætiologia ab enumeratione bonorum seu commodorum quæ soli ciues Ecclesiæ percipiunt, quibusque extranei non modo carent, sed contrariis malis inuoluuntur. Quare per antithesin illustranda sunt, vt vtrumque appareat, videlicet & quantum sit decus Ecclesiæ, & contrà quanta sit miseria eorum qui sunt extra Ecclesiam.

1. Deus est sol ecclesiæ.

Primum bonum seu commodum Ecclesiæ est quòd ipse Deus in ea sit tanquam sol lucidissimus, id quod refero & ad claram notitiam Dei, & ad affectus congruentes cum notitia, & ad multiplices consolationes quas pij concipiunt per illustrationẽ huius solis. Vt enim ex sole hoc aspectabili est mundo lux, calor, & radij quibus omnia viuificantur & fouentur: ita ex Deo, qui est sol inuisibilis & Ecclesiæ splendor, id est clara Dei notitia, est calor, hoc est, affectus spe, fide, dilectione ardentes, & radij qui sunt multiplices consolationes quibus anima fidelis viuificatur, fouetur, & exhilaratur. Hic sol vt timentibus Deum oritur: Ita negligentibus, perniciosè viuentibus & securis occidit. Cauendum proinde est summoperè, ne pij sinant hunc solem sibi obscurari & occultari. Nam vt hic sol aspectabilis si visus fuerit ægroto in somniis occultari aut obscurari, periculum est instare, vt ait Hippocrates, ægroto certissimam mortem: ita si sol noster Christus obscuratur nobis abolita vel corrupta doctrina, mors animæ certissima impendet. Hoc ergo sole quia destituuntur omnes qui sunt extra Ecclesiam Dei, non possunt non esse miserrimi. Nam & in tenebris ignorantiæ densissimis palpitant cæci & ignari Dei, & horrenda animorum consternatione percelluntur, cùm se peccatum in illorum conscientiis prodit. Etsi autem in multis conscientia veluti cauterio adusta videatur, ac si esset expers omnis sensus peccati, expergiscetur tamen in agone mortis & miseram animam in desperationem adiget.

Similitudinis collatio.

Doctrina.

Simile.

2. Deus est scutũ Ecclesiæ.

Secundum commodum Ecclesiæ est quòd ipse Deus qui sol est, sit ei quoque loco scuti quo cingũtur,

tur, defenduntur, & tuti sunt Ecclesię domestici aduersus regnũ tenebrarũ. De hoc scuto loquitur psalmus 5.12.13. cùm ait, Lætabuntur omnes qui sperant in te, in æternum exultabunt & habitabis in eis, & gloriabuntur in te omnes qui diligunt nomen tuũ. Quoniam tu benedices iusto Domine, vt scuto bonæ voluntatis coronas nos. & psal. 18.36. Et dedisti mihi scutum salutis tuæ, & dextera tua sustentat me. Ita enim Deo beneplacitum est quod non solũ suos corona bonæ suæ voluntatis cingere velit, verumetiam perpetua benedictione felices esse. Cùm Paulus scribit Ephes. cap. 6.13. assumite scutum fidei quo possitis omnia iacula maligni illius ignita extinguere, significat tum demum nos cingi fidei clypeo, quãdo fidem inconcussam doctrinæ cùm fiducia misericordiæ & bona conscientia retinentes, militamus honestam militiam. Hoc scuto quia carent hostes Dei, quid quæso poterit illis esse miserius? Siquidẽ in eos rex tenebrarum plenum obtinet imperium, & eos de vno scelere in aliud præcipitat, donec ipsos funditus perdiderit.

3. Gratiã dat Deus Ecclesiæ.

Tertium & quartum commoda sunt Gratia & Gloria. Ita enim ait, *Gratiam & Gloriam dabit Dominus.* Gratia est fauor Dei remittẽtis peccatum credentibus propter mortem filij, & ornantis Ecclesiã veste mundissima quæ est Christi obedientia seu iustitia. Hac gratia quia placent fideles, non possunt non esse felices & beati. At qui sunt extra Ecclesiam huius gratiæ salutaris expertes sunt, rei & damnati propter suam iniquitatem. Gloria est adoptionis adeptio, Spiritus sancti inhabitatio, & æternæ beatitudinis hæreditaria possessio. Verùm qui sunt extra Ecclesiam mancipia sunt Sathanæ, Spiritu sathanæ agitantur, & sempiternæ ignominiæ reseruantur.

4. Gloriã.

5. Pij retinentes fidẽ & bonã cõsciẽtiã variis donis Spiritualib. & corp. cumulantur

Quintum bonum seu commodum Ecclesiæ quo carent impij est de quo ait psalmista, *Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia.* Hic ex fructu iudicium fit de arbore. Arbor enim bona profert bonũ & vtilem fructum. Contrà vero putris arbor non potest nisi noxium & insuauem fructum producere. Ambulare in innocentia seu in integritate, siue in perfectione (vocẽ enim Hebraicam qua hîc vtitur psalmista, sæpe perfectionis vocabulo reddunt interpretes) est cùm homo fide iustificatus anteponit obedientiam erga Deum omnibus rebus mũdi vel suauissimis. Hæc definitio probari potest ex 22. cap. Genes. Est autem duplex perfectio Christiana videlicet imputationis & obedientiæ. Perfectus imputatione est qui credit in Iesum Christum iuxta illud, Rom. 10.4. Christus est perfectio legis in iustitiam omni credenti. Perfectus obedientia est qui obediẽtiam erga Deum omnibus rebus mundi anteponit. Neq; tamen hæc perfectio est consummatio operis iuxta regulam legis, sed est in voluntate propositũ, conatus, & studium quo quis quotidie vlterius progreditur ad perfectionem. Hoc studium approbatione diuina perfectum dicitur. Quod autem ad voluntatem & cordis affectum & studium referenda sit hæc perfectio Christiana testantur sequentia testimonia. Iosue 24.14. Timete Dominum & seruite Domino corde perfecto. 1. paral. 28.9. Et tu Solomõ serui Deo corde perfecto. Hoc se fecisse testatur Ezechias apud Esa. 38. cap. 3. cùm ait, obsecro Iehoua, recordare quæso quòd ambulauerim coram te in veritate & corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim, hanc perfectionem requirit Paulus cũ ait, 1. Tim. 1.18.19. Milita honestam militiam retinẽs fidem & bonam conscientiam. Fide enim obtinetur obedientia Christi quæ est perfectio legis. Consciẽtia obediendi alacritate conseruatur, qua pius anteponit omnibus rebus obedientiam erga Deum, etsi eam iuxta regulam legis præstare non possit.

Duplex perfectio Christiana.

Porrò cùm psalmista ait, Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia, Sententia intelligenda est de remuneratione obedientiæ ex fide præstitæ. Non enim hîc loquitur de causis salutis, sed de effectu fidei qua iustificati saluamur. Itaque retexẽda est hæc sententia & similes, quales plurimę occurrunt in scriptura, in hunc modum. Qui ambulant in innocentia non priuabuntur bonis, quarè ita? Quia ambulantes in innocentia credunt. Credentes autẽ sunt iusti Christi iustitia sibi imputata. Iustis proponitur vita & omnium bonorum abundantia, adeò vt nihil illis desideretur ad plenam beatitudinem. Proinde qui ambulant in innocentia non priuabuntur bonis. Eodem modo similes sententiæ retexendæ sunt, vt ducamur ab effectu proprio ad causam propriam & rursus concludamus ex causa propria alia effecta adiuncta & consequentia, vt cùm dicitur, Beati qui persecutionem patiuntur propter Christi cõfessionem, non hîc fit mentio causæ beatitudinis, sed effectus fidei, & eius quod necessario fidem consequitur. Quare ita explicanda est sententia. Beati sunt qui persecutionem propter Christi confessionẽ patiuntur. Quĩ sic? Quia credunt. Est enim fidei effectus proprius confessio fidei tempore persecutionis. Verum credentes iusti sunt obedientia Christi, iusti autem viuunt & sunt beati spe æternæ felicitatis. Proinde qui patiuntur persecutionem propter confessionẽ Christi sunt beati. Loquitur autem hoc modo scriptura duas ob causas. Primum vt fiat iudicium de vera & viua fide ex suis naturalibus proprietatibus, ne videlicet laruam fidei seu spectrum pro vera fide amplectamur. Deinde vt nos promissione remunerationis obedientiæ excitemur ad alacrius præstandum officium, & non segnescamus propter difficultates quæ plurimę incidunt, & multos reddunt lãguidiores. Verũ de hoc loco suprà copiosius diximus, vbi perstrinximus errores pontificiorũ qui perperã confundunt causas & effecta, & sæpe ex qualitatibus, affectibus, & actionibus sanctorũ, faciunt causas iustificationis & salutis, quorũ errores euertit pretiũ mediatoris nostri vnici. Nã ex diametro cum merito mortis Christi pugnat omne humanũ meritũ cũ negotium iustificationis agitur. Porro cũ impij qui hærent in suis peccatis, militantes sub satana hisce bonis quibus sola Ecclesia fruitur, priuabuntur, nihil sanè poterit miserius esse quàm vagari extra Ecclesiam Dei, & ferri de peccato in peccatũ donec ruatur in sempiternam miseriam.

quare mercedẽ Deus largitur bonis operib. suorũ

Quare scriptura præmium proponat operibus ex fide profectis

QVARTA PARS
psalmi.

Qvarta pars Psalmi Epiphonema est per admirationem, in qua veram causam beatitudinis Ecclesiæ monstrat esse firmam in Deo fiduciam.

Summa.

12 *Domine Zebaoth, Beatus Homo qui confidit in te.*

Hactenus ex qualitatibus, affectibus, & actionibus variis ostendit quinam sint ciues Ecclesiæ, quibus proposita est beatitudo & salus. Nunc autem in hoc epiphonemate ipsam causam iustificationis & beatitudinis clarè ponit ob oculos, videlicet fiduciam in misericordiam Dei quæ in solo Christo rata est. Beatus, inquit, homo qui confidit in te. Hæc fiducia ex notitia nascitur iuxta dictũ Psalmi: confidẽt in te q nouerũt nomẽ tuũ, quoniã nõ dereliqui-

Causa beatitudinis piorum.

vnde hæc fiducia.

Quare beatus qui confidit in Domino.

sti quærentes te Domine. Sed quare beatus est qui confidit in Dominum? Quia vitæ æternæ est hæres. Quare æternæ vitæ hæres? Quia est iust⁹. Cur iustus? Quia in Christo est, & à Christo habet ꝗ lex reqrit, nẽpe iustitiã, iuxta illud, Rõ.10.4. Christus est finis legis in iustitiã omni credẽti. Fiducia proinde pẽdet à promissione gratuitæ misericordiæ. Gratuita misericordia dependet à paterna bonitate. Paterna bonitas fundatur in merito filii, meritum filij est λύτρον pro peccatis totius mundi, quod λύτρον fide applicatur homini. Vt enim remediũ sine applicatione ad locum affectum, nullam vtilitatẽ ægroto adfert: ita promissio misericordiæ gratuitæ in Christo Iesu etsi per se vera & rata est, tamen homini sine fide qua fit applicatio non prodest. Neq; tamen existimandum est applicationẽ per fidem fieri propter eius meritum, aut dignitatẽ, sed propter Iesum Christũ, quem fide apprehendit homo, vt eius sanguine à peccato purgetur, vt eius iustitia donetur, & fit Deo acceptus. Nam lex nihil habet quod in credentibus accuset: quia habent iustitiam, quã ipsa requirit, cuíq; vitam promittit. Cæterum postquã homo fide iustificatus est, debet ex virtute spiritus fidei viuere. Fieri enim non potest vt homo simul & verè credat, & viuat secundum carnẽ. Quare Paulus ad Rom.8.10. ait, Si Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatũ, Spiritus autẽ vita est propter iustificationem. Hîc Apostolus, effectum duplicem Christi in nobis habitantis per fidem, ponit, videlicet mortificationẽ & viuificationem. Vbicunq. igitur viua & salutaris fides est, ibi sunt quoq. eius naturales proprietates, atque inde est quòd scriptura sæpius iudicium fidei facit ex eius proprietatibus, idque ideò ne quis se spectro fidei fallat. Vt ergo corporis vitam ex eius motu dignoscimus, ita & fidei vitam ex operibus bonis percipimus. Sed interea accuratè cauendum est, ne ipsam fidẽ qua apprehenditur Christus vel cum proprietatibus ipsius cõfundamus, vel cum qualitatibus, affectibus, aut actionibus iustificatorum misceamus. Qui enim hoc faciunt, doctrinã gratuitæ iustificationis peruertunt. Porro Hæbraica vox, qua hoc loco significatur fiducia, dubitationi opponitur, & declaratur pluribus vocibus apud Paulum inter quas sunt hæ, ἔλεγχος, cũ mens conuincta firmissimis rationibus de veritate Dei, acquiescit. ὑπόστασις, qua animus credentis opponit se omnibus obstaculis fidei seu tentationibus. πληροφορία, qua pleno cursu pius fertur in beatitudinis portum. πεποίθησις confidentia, ex qua nascitur παῤῥησία. Has ob causas confertur fides cinctorio renum, Esaiæ 11.5. Scuto ad Ephesios 6.10. Symbolo desponsationis, Oseæ 2.20. Auro quod igne probatur, 1. Petr.1.7.

Simile.

Quomodo fides iustificat.

Fides sine operibus mortua est.

Fidei vox explicatur.

De iustificatione.

Cur hic locus de iustificatione superiori cõmentario additur.

Quandoquidem Dauid hoc loco, eos qui confidunt in Deo beatos esse pronunciat, & nemo beatus esse poterit, nisi idem iustus fuerit (nam ideo credentes sunt beati, quia iusti: siquidem nemini vnquã contigit, aut continget beatitudo sine iustitia, quæ iustitia causa vitæ atque adeo salutis & veræ beatitudinis existit) libet huc breuem doctrinæ de iustificatione hominis coram Deo, declarationem adiungere. Etsi autem hæc doctrina iustificationis perspicuè traditur, & in scholis, & in templis huius regni: tamen quia subindè tenebræ admiscentur huic clarissimæ luci, præsertim à politicis hominibus & hypocritis: quorum illi quidẽ foro ciuili se accõmodantes, metiuntur iustitiã mensura rationis: hi verò laruam iustitiæ induentes, iusti sancti haberi volunt: Neutri ergò rectè norunt discernere inter ea scripturæ testimonia, quæ ꝓpriè agunt de iustificationis causis, & alia dicta quæ aliò sunt referenda, prout circũstantiæ locorum & analogia fidei postulat: Volo quatuor ordines testimoniorum scripturæ, quæ solent in hac materia agitari, proponere: Vnde clarissimè patebit, quænã sit vera sententia Ecclesiæ Dei, de iustificatione hominis coram Deo, & quo in loco habenda sit obedientia piorum erga Deum.

Sunt autem hi ordines testimoniorum.

Ordines testimõ. de iustificatione.

Primus, de summo iure legis, iuxta normam iustitiæ diuinæ.

Secundus, de dulcissima ἐπιείκεια Euangelij, secundum promissionem gratiæ.

Tertius, de fructibus fidei propriis & necessariis, atq. adeò de proprietatibus, qualitatibus, & actionibus iustificatorum.

Quartus, de mercede & remuneratione bonorum operum, iuxta promissiones diuinas. Hoc discrimine testimoniorum cognito, facilè erit iudicare de tota hac doctrina.

De primo ordine.

Summũ ius legis quid.

Primus ordo agit de summo iure legis iuxta normam iustitiæ diuinæ, quæ ipsa lex est. Est autẽ summũ ius legis diuinæ, nemini vitã & salutẽ, nisi qui fit legis sententia perfectè iustus, conferre: sed oẽs sine discrimine maledictioni, iræ Dei, & æternis pœnis adiudicare, qui non præstiterint legi purã, perfectã, & perpetuam obedientiam. Hoc ius legis, in promissionibus & cõminationibus legi Dei additis, cõtinetur. Et summa redit ad hæc duo dicta Mosis: maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Et, qui fecerit ea homo, viuet in eis. Hoc est, vt Deus condemnat legis transgressorem, ita legis impletorem iustificat. Nam vt condemnare, est Deum, accusante Mose seu lege propria hominis conscientia attestante, hominẽ legis transgressorem reũ dicere, iniustum pronũciare, ac morti æternæ, vt maledictum à Deo, adiudicare: ita iustificare legaliter est Deum, defendente Mose seu lege & propria hominis cõsciẽtia excusante, hominem legis impletorem, innocentem dicere, iustum pronunciare, ac vitæ æternæ, vt benedictum à Deo, adiudicare, idq. ex pacto diuino. His ita cõstitutis, demonstrationem proponã, vnde constabit neminem mortalium, post lapsum primorum parẽtum, legaliter iustificari posse coram tribunali Dei, excepto vno Iesu Christo, qui Deus & homo est, purus ab omni peccato, & perfectè iustus secundum legem. Est autem hæc demonstratio.

Vbi extet.

Eius summa.

Nemo legis iustificatur coram Deo

Quicunque legem Dei perfectè implet, iustus est lege, & hæres vitæ æternæ ex pacto diuino. Et contrà, qui legem nõ impleuerit, maledictus est, iræ Dei, & æternis pœnis subiectus, iuxta legis sententiam.

Demonstratio firmissima.

Sed nemo mortalium post lapsum primorum parentum excepto vno Christo, inuentus est, qui legẽ diuinam implere potuit.

Igitur nemo iustus legis sententia & hæres vitæ æternæ ex pacto diuino nisi vnus Iesus Christus, qui solus liber à cõtagione peccati, perfectè legem præstitit: sed omnes alii præter ipsum natura sunt maledictioni, iræ Dei & æternis pœnis subiecti.

Maior concluditur ex summo iure legis, hoc est, ex promissionibus, & comminationibus legis diuinæ. Hanc omnes pariter recipiunt, vt ex verbo Dei demonstratam. Sed minor est κρινόμενον. Nam Pelagiani

lagiani & Papistæ, minorem, vt falsam reiiciunt. Sed non eodem vtrique fundamento nituntur. Pelegius quia peccatum originis sustulit, & docuit peccatum in posteros Adæ, non propagatione: sed imitatione solummodo, transmitti: tantum tribuit humanis viribus, quod homines per se naturalibus viribus possint implere legem Dei, & bonorum operum meritis, acquirere vitam æternam. Et quia falso putauit Christum hominem tantum esse, & nihilominus legi perfectam præstitisse obedientiam, conclusit etiam alios homines, si velint, legem implere posse, eáq; iustificari & saluari. Sed quam debile, imò falsum sit fundamentũ Pelagij, scriptura multis in locis euidenter ostendit. Quod enim dicit peccata in posteros Adæ, imitatione tantum transmitti, falsissimũ est, id quod Paulus clarissimè docet ad Rom. 5. Vbi hoc ipsum argumentum tractat, videlicet, quòd nõ imitatione, sed propagatione, rei sumus: per vnum, inquit, hominem, peccatum in mundum intrauit, ac per peccatum mors, & sic in omnes homines mors peruasit, quia omnes peccauerunt. Item, regnauit mors ab Adã vsque ad Mosen, in eos quoq; qui non peccauerunt ad similitudinẽ transgressionis Adam. An non hoc dictum, ex diametro pugnat, cum sententia Pelagij, qui imitatione tantum trãsmitti peccatum autumat? Item vnius delicto, multi mortui sunt, id est, omnes propagati ab Adam, iuxta cõmunem nascendi legem. Rursus, per vnum qui peccauerat, venerat mors & condẽnatio ex vno delicto ad condemnationẽ. Item, per vnius delictum mors regnauit, per vnum. Item, per vnius delictũ propagatum est malum in omnes homines ad condẽnationẽ, & per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi. Quid his dictis apertius? Dauid quoq. ait, psal. 51. 7. Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis cõcepit me mater mea. Hîc non loquitur Dauid de aliquo parentum peccato, quasi opus coniugale esset peccatum, quod constat esse ordinationẽ Dei sanctã & legitimã: sed de contagione, qua omnes polluti & concipimur & nascimur, propter primorum parentum lapsum, in quib^9 tota humana natura corrupta est & rea. Ideo Paulus dicit ad Eph. 2. 3. Eramus natura filij iræ sicut & cæteri. Sublato igitur fundamento Pelagij, sua sponte ruit ædificium, quod super eo extruxerat. Cum ergo sic colligit Pelagius: nos nascimur sine peccato originis, & imitatione sola peccantis Adam, efficimur rei, igitur naturæ viribus possumus legem præstare: constantissimè negandum est antecedens, vt quod pugnet cum totius scripturæ & omnium ortodoxorum perpetuo consensu. Quod autem dicit idem Pelagius, Christum tantùm hominem fuisse, & nihilominus præstitisse legi plenam obedientiam, atque ideo cæteros etiam idem præstare posse, friuolũ est, & totius scripturæ consensu euertitur: nam tota scriptura Christum Deum & hominem nobis commendat, saluatorẽ vnicum prædicat, inspectorem cordiũ agnoscit, & vbique præsentem fatetur.

Pelagij hæresis. — *Refutatio hæreseos Pelagianæ.*

Papistæ, qui minorem nostræ demonstrationis negant, alio nituntur fundamento, nempe falsa definitione legis diuinæ. Nam cum Pharisæis putant legem tantum cohibere manum, vt loquuntur, & requirere solummodo externa ciuilia opera, quæ cũ faciunt homines, dicunt eos iustos fieri coram Deo & mereri sua obedientia vitam æternam, abolito peccato originis per mortem Christi. Vnde iustificationem impii definiunt esse remissionem peccatorum, & consummationem bonorum operum. Quam autem vana & futilis sit hæc papistarũ nugatio, primum lex ipsa, quę prohibet cõcupiscẽtiam, coarguit. Deinde Paulus Rom. 17. 4. Confert legis naturam, & hominum, vt quæ sibi maximè aduersentur: scimus, inquit, quod lex spiritualis sit, ego autẽ carnalis. Quo dicto significat Paulus hominem carnalem non posse, quatenus carnalis est, præstare legi spiritualem obedientiam. Vocat autem Paulus, carnalem hominem quem aliâs ψυχικὸν appellat, qui spiritum non habet, vt Iudas interpretatur, hoc est, non renatum per spiritum sanctum. Adhæc, lex ipsa, requirit dilectionem Dei & proximi perfectã, puram & perpetuam: quæ sanè dilectio non est externum & ciuile opus, sed internum & spirituale, requirens purissimos affectus, quales in hominibus non renatis nequaquam inueniuntur. Postremò, interpretatio Christi quam ipse opponit Pharisæis Matth. 5. satis refutat Papistarum commentum.

Papistarũ hæresis. — *Eiusdem refutatio*

Porrò, ostenso errore Pelagij & Papistarum, quatuor firmas demonstrationes, ex Paulo colligã, quibus confirmabo assumptionẽ nostræ demonstrationis: videlicet, quòd nemo mortalium possit legi Dei perfectam obedientiam præstare.

Demonstration. quib. assũptio primarij argumenti probatur

Prima sumitur à communi naturæ humanæ prauitate. Omnes enim à natiuitate, immundi & rei sumus. Nunc autem, cùm ex impuro & fœtido fonte non potest nisi impurus & fœtidus riuus manare, fieri non potest, vt immundus homo, mundam & puram præstet obedientiam. Ita enim Solomon ait, Eccles. 7. 21. Profectò non est quisquã in terra qui faciat bonũ, & non peccet. Iob 14. 4. Quis dabit mundum de immundo? ne vnus quidẽ, scilicet, excipitur. Nam omnes de massa peccatrice prouenimus. Non enim potest effectus præstantior esse sua causa, firma stat igitur hæc demonstratio. Quicunque sunt immundi, mundam obedientiam præstare non possunt. Omnes homines natura sunt immundi, præter vnum Christũ, qui ex cõmuni lege nascentium exemptus est. Igitur nulli possunt mũdam obedientiã legi Dei præstare.

1. A cõmuni naturę humanæ prauitate — *Demonstratio.*

Secunda sumitur ab vniuersali experiẽtia, seu pœna reatus in omnibus hominibus. Quicunque morti, quæ est pœna violatæ legis diuinæ, subiacent, præuaricatores legis diuinæ sunt: alioqui Deus iniustus iudex esset, vt qui puniret insontes. Nunc autẽ Paulus dicit, scimus quod iudicium Dei sit secundũ veritatem. Sed omnes homines, morti, vt pœnæ violatæ legis subiacent, id quod omnium hominum tristissima experientia, omnibus temporibus testatur. Proinde omnes homines præuaricatores legis diuinæ sunt. Quomodo ergo iusti lege esse poterunt?

2. Ab vniuersali experientia

Tertia sumitur ex scripturæ testimoniis, quę sunt ipsa vox Dei, in psal. Mose, Prophetis, Euangelicis & Apostolicis scriptis. In Mose scriptum est Gẽ. 6. 5. Vidit Deus quod multa malitia hominum esset in terra, & omne figmentũ cogitationũ cordis ipsorum, tantummodo malũ esset. En iustitiæ humanæ fontem. Iob 9. 2. Verè scio quod ita sit, & quomodo iustificabit se homo cum Deo, si voluerit contendere cũ eo, non poterit ei respondere vnum pro mille. Idẽ, si iustificare me voluero, os meuũ cõdẽnabit me. Et psal. 14. 1. 2. corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studiis suis, non est qui faciat bonum, nõ est vsq; ad vnum. Itẽ, Dominus de cœlo prospexit super filios hominum vt videat an sit intelligẽs aut requirens Deum, omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsq. ad vnũ. Et psal. 19. 13. Delicta quis intelligit. Et psal. 130. 3. Si iniquitates obseruaueris, ô Domine, quis stabit, id est, quis subsistet in conspectu tuo? Igitur Dauid psal. 143. 2. precatur in hunc modũ. Nõ intres in iudiciũ cum seruo tuo, quia non iustificabitur in

3. A scripturæ testimoniis — *Ex veteri testamento.*

conspectu tuo omnis viuēs. Et Solomō, Prou. 20. 9. quis potest dicere, mundum est cor meū, purus sum à peccato? Esaiæ 64. 6. Facti sumus vt immundus oēs nos, & quasi vestimentum pollutū omnes iustitiæ nostræ, & decidimus velut folium, & iniquitates nostræ tanquā ventus abstulerunt nos. Prædicatio pœnitentiæ in Euangeliis, testimoniū est reatus totius generis humani. Et Dominus ait, Ioā. 3. 6. ꝙ natum est ex carne, caro est. Ex Epistolis Apostolorū vnum tantū testimoniū ex Paulo ascribā, qui ita ait ad Rom. 3. Antea, inquit, probauimus & Iudæos & Græcos omnes esse sub peccato, sicut scriptū est: Nō est iustus, ne vnus quidem, non est qui intelligit, nō est qui exquirat Deum, omnes deflexerūt, simul inutiles facti sunt, non est qui exerceat bonitatem, non est vsq; ad vnum. Sepulchrum apertum guttur eorū, linguis suis ad dolum vsi sunt, venenum aspidū sub labiis eorum, quorum os diris & amarulentia plenū est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinē contritio & calamitas in viis eorū, & viam pacis nō cognouerunt, non est timor Dei coram oculis eorum. Ex his & similibus testimoniis, manifestè concluditur nostra propositio, videlicet quod nemo legem Dei perfectè impleat.

Ex nouo testamento.

4. A necessitate & fine dati mediatoris.

Quarta sumitur, à necessitate & fine mediatoris dati inter Deum & homines. Si enim homo suis naturalibus viribus legem Dei implere potuisset, mediatore nequaquā opus habuisset, siquidē ipse legis operibus fuisset iustus, & ex pacto Dei vitam æternā obtinuisset. Est autē pactū Dei: qui fecerit ea homo, viuet in eis. Nunc autem cū homo opus habet mediatore & reconciliatore, profecto legis trāgressor est, reus, iniustus, maledict⁹. Vniuersa igitur scriptura, quæ continet, vel promissionē, vel exhibitionē Messiæ, arguit humanū genus transgressionis, & mittit ad mediatorē, placatorē, & intercessorē. Atq; hinc Paulus petit argumentum ad Gal. 2. 21. cum inquit, si per legem est iustitia, Christus frustra mortuus est, hoc est filius Dei frustra, humana natura assumpta, humiliauit se vsq. ad mortē crucis, si homo ex lege iustificari poterit: cùm ideo filius Dei factus sit homo, vt aboleat peccatum, adducat iustitiā sempiternā, ac in illo adoptemur in filios Dei. Accipiāt Papistæ hoc loco legem pro quacunq. parte illis libitum fuerit: tamen eadē vis consecutionis erit. Siue enim per legem moralē, siue per iudicialē, siue per cæremonialem, siue per omnes simul, siue per singulas est iustitia, sequitur idem absurdum, videlicet, ꝙ Christus frustra sit mortuus. Si frustra mortuus, frustra & natus, & omnia ipsius beneficia iacent. Hisce quatuor euidentissimis rationibus confirmatur sententia Ecclesiæ statuentis cum vniuersa scriptura, neminem operibus legis iustificari posse, quia nemo legi, puram, perfectam & perpetuam obedientiam præstat.

De vsu legis, locus.

Porrò, cum hoc ita se habeat, videlicet, quòd nemo possit legem Dei implere, & ex operibus legis iustificari coram Deo, quæri solet, quisnā sit vsus legis? Necesse est enim fateri legē non frustra esse latam. Ad hanc quæstionē ita respondendū est. Etsi legis operibus nullus iustificatur corā Deo eò, ꝙ nemo legi satisfaciat: tamen eius vsus est multiplex, qui pro conditione status hominū spectandus est. Omit to externū & politicum vsum, qui est mores externos, disciplina cum lege congruente regere: Siquidē nunc agimus de vsu legis in conscientia hominis coram tribunali Dei. Ante ergò iustificationē & regenerationem, hic vsus est legis in conscientia hominis: videlicet, ꝙ doceat, accuset, damnet. Docet quid faciendum, & quid fugiendum sit illi, qui vitam per legem quærit. Accusat transgressorem, reum pronunciat & damnat. Idq; in hunc finem vt agnito peccato, considerata ira Dei, & propria miseria, peccator quærat ex gratia, ꝙ naturæ viribus ex lege obtinere non valet. Atq; ita lex fit homini saucio occasio quærendi medicum Christum: Atq; hac occasione dicitur lex pædagogus ad Christum. Huc illud Pauli ad Gal. 3. 22. Deus conclusit omnia sub peccato, vt promissio detur credentibus ex fide. Hoc ipsū docet Dominus parabola quadā de debitore Matt. 18. Vbi rex quispiam iustè debitum, decies mille talentorum, à seruo exigit, quem sciuit non esse soluēdo, etsi iure debuit: sed ideo hoc facit, vt seruus agnoscens suam inopiam, ad gratiam Domini confugiat, quo totius debiti condonationē impetret. Hac parabola pingitur vsus legis diuinæ in Conscientiis hominum, ante gratuitam totius debiti, iuxta legis præscriptum, condonationem & iustificationē. Vt enim hic debitor nihil soluit ex debito, sed gratuitā condonationē percepit: ita lex in iustificationis actu planè ociosa est, vt quæ nec causa, nec pars sit iustitię nostræ, quatenus à nobis fiat. At post iustificationē adeptam, legis vsus spiritualis est, vt quæ ad hominē spiritualem pertineat, normamq; spiritualis cultus Dei præscribat. Atque ita promissiones legis fiunt ratæ in fidelibus per Christum.

Est multiplex.

1. Ante regenerationem.

2. Post iustificationem adeptam.

Respōsio ad obiectiones papisticas. Prima.

His in hunc modum cognitis, non erit difficilè argumenta eorum refellere, qui ex operibus legis cō tendunt homines iustificari coram Deo. 1. Cum igitur obiiciunt ex Mose, qui fecerit ea homo, viuet in eis: igitur operib. legis iustificatur homo: Respōsio neganda est consequentia. Nequaquā enim æstimādum est ex præceptis Dei, quid valeat homo, sed q̄d requirat summum ius legis, seu iustitia Dei, vt agnita nostra inopia, confugiamus ad misericordiam: p̄sertim cum constet, neminē legē implere posse. Sed magis adhuc vrgent, ac Domini dictum nobis obiiciunt: si vis ad vitam ingredi, serua mādata. Hinc cōcludunt obseruationem mandatorū Dei, iustificari atque adeò saluari homines. Sed q̄d velit Dominus hoc præcepto, docet ipse parabola Mat. 18. cuius supra meminimus. Vt enim illic exigit rex à suo debitore decies mille talenta, & non habenti quod soluat sed confugienti ad misericordiā condonat totū debitum: ita Dominus ait superbo hypocritæ, si vis ad vitam ingredi, serua mādata, vt hyprocrita in sese descendens, agnosceret suas sordes & inopiam, ac ita confugeret ad veniam: quod si fecisset, audiuisset cū peccatrice, Lucæ 7. 48. remissa sunt tibi peccata tua. Est ergò fatendū, ꝙ via vitæ æternæ iustissima & rectissima, & à Mose, & à Christo pronuncietur esse obseruatio mandatorū Dei: sed per nos stat, quò minùs, ea via, etsi rectissima vitam ingrediamur. Nam conditio nobis planè est impossibilis, quēadmodū supra demonstratum est. Ex pręceptis igitur non cōcluditur effectus, quia non seruatur conditio, quæ est, si legem feceris, sed potius defectus omnium hominum: vt agnito defectu nostro, confugiamus ad gratiā. Atq. hæc est doctrina Pauli Apostoli de vsu legis ante conuersionē: per legem, inquit, Rom. 7. 7. est agnitio peccati, neq. hæc agnitio peccati eò pertinet, vt in peccatis nostris moriamur, sed vt quæramus Christum, sicuti Paulus ait Rom. 11. 32. Conclusit omnia sub contumacia, vt omniū misereatur. Et Gal. 3. 22. Conclusit scriptura, omnia sub peccato, vt ꝓmissio ex fide Iesu Christi detur credētib⁹. Proinde ideò requiritur legis obseruatio ad iustitiā, vt agnoscam⁹ nos nihil habere iustitię, neq in nobis, nec à nobis: & vt fide confugiam⁹ ad Christū, q̄ est finis legis, in iustitiā omni credēti dē qua re dicendū erit.

Secunda obiectio.

Respōsio.

DE SE-

DE SECVNDO *ordine.*

Iustificatio Euangelica.

Secundus ordo testimoniorum scripturæ, de iustificatione hominis coram Deo, est Euangelicus, in quo dulcissima ἐπιεικεία, iuxta promissionem gratiæ, peccatoribus pœnitentibus proponitur: videlicet, quòd Christus Iesus venit in mundum peccatores saluos facere, sicuti ipse Dominus ait, Matth. 9. 13. veni vocatum peccatores ad pœnitentiam, id est conuersionē: idque iuxta promissiones patribus factas, & Ecclesiæ Dei stupendis miraculis commendatas.

De eorum opinione qui ex fide & operib. simul iusti tiam Christianā cōponunt.

Priusquam autem exponam sententiam veræ Ecclesiæ de hac causa, diluam illorum opinionem, qui cum Pharisæis, iustitiam Christianam componunt ex operibus & fide tanquam ex causis seu partibus, ne ipsorum præiudicium veræ sententiæ obstare videatur. Est siquidem admodum plausibilis politicis hominibus, & ignaris Euangelij, ista copulatio legis & Euangelij, seu operum & fidei, in iustificatione hominis coram Deo. Ita enim dicunt: debitores sumus legis, agnoscimus in nobis magnum defectum, quem supplet Christus. Quare nos faciamus quantum possumus: reliquum à Christo petamus. Atque ita partem iustitiæ tribuunt propriis operibus & meritis: partem verò, meritis Christi: ita, vt alij plus de meritis Christi participent, alij minus, prout vel ipsi abundant operibus vel deficiunt. Qui sic sentiunt, reuera gratia Christi excidunt, vt sacrilegi, qui partem officij Christi, quod est saluare, sibi arroganter vendicant. Quibus tota scriptura, & con sensus totius veræ Ecclesiæ, aduersatur. Sed hoc loco tantum iis opponamus Paulum Apostolum doctorem gentium, qui in multis locis contra istam Pharisaicam opinionem disputat. Vt ad Rom. 3. 21. Iustitia Dei manifestata est sine lege. Et ad Rom. 4. 13. Non per legem promissio Abrahæ, aut semini eius contigit, vt hæres mundi esset: sed per iustitiam fidei. Si enim qui ex lege sunt, hæredes sunt, inanis facta est promissio. Hîc Apostolus clarissimè iustificationem adimit legi atque adeò, omnibus operibus, & tribuit eam soli fidei, docens promissionem Dei esse irritam, & fidem inane commentum, si vllis operibus iustificemur coram Deo, hoc est, si opera legis sint vel causæ, vel partes iustificationis nostræ coram Deo. Ad Rom. 10. 3. Ignorantes iustitiam Dei & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Et capite 11. 6. opponit gratiam & opera in causa salutis, ita vt simul stare non possint, vt causæ vel partes iustitiæ seu salutis. Si ex gratia, inquit, iam non ex operibus: alioqui gratia non est gratia. Si verò ex operibus, iam non ex gratia: alioqui opus non esset opus. Nam, vt Augustinus ait, *gratia est nullo modo, quæ non est gratuita omni modo.* Huc & illud ad Ephe. 2. 8. 9. Gratia estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum est, & non ex operibus, ne quis glorietur. An quicquam potuit dici clarius? Non dicit hîc Paulus cum Papistis, ex fide & operibus: sed excludit opera, vt gratia sit gratia, vt salus sit donum, vt nemo glorietur coram Deo, tanquam aliquid meriti adferens, quo motus Deus, ipsum iustificet. Hanc gloriationem etiam ad Rom. 3. 26. Excludit Apostolus, vbi ait, Vbi est ergo gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? factorum? non, sed per legem fidei. Arbitramur igitur iustificari hominem per fidem, absque operibus legis. Ex his, luce clarius esse existimo, errare eos, qui compingunt iustitiam Christianam, ex fide & operibus simul, tanquam ex causis siue partibus. Porrò, iis qui licentiam peccandi venantur ex gratuita iustificatione, respondebitur, volente Deo, in tertio ordine testimoniorum.

2. Post iustificationem adeptam.

Respōsio ad obiectiones papisticas. Prima.

Refutatio.

Secunda obiectio.

Respōsio.

Nunc autem, monstratis erroribus de ἐπιεικεία Euangelij, dilucidè tradam, & exponam quæ sit vera iustificandi ratio secundum verbum Dei, hoc est, Euangelium. Est itaque iustificare iuxta Euangelium, Deum, intercedente sacerdote Christo, hominem credentem, à reatu agnito absolutum, atque à maledictione legis redemptum, liberum dicere, propter λύτρον à mediatore solutum, iustum efficere, mediatoris iustitia illi imputata: denique vitæ æternæ, vt filium dilectum in dilecto, gratis propter Christum mediatorem adiudicare. Vt ergo aliquis sit iustus coram Deo, requiruntur tria. Primum, vt absolutus à peccato, & redemptus à maledictione legis, liber sit. Secundum, vt habeat iustitiam, qua iustus reuera sit & censeatur. Tertium, vt iustus effectus, adoptetur in filium, sitque Deo acceptus & Charus, vt dilectus in dilecto. Hæc bona conferre nemo potest, nisi Deus: atque ideò iustitia Christianorum, nunc Dei iustitia dicitur, quia ipse Deus est qui iustificat: nunc Christi, quia Christi propria obedientia nostra fit iustitia, dum nobis imputatur: nūc fidei, quia gratuita est, vt quæ fide apprehenditur, cùm creditur euangelio. Ideò Dominus ait, Luc. 24. 47. oportet prædicari in nomine meo conuersionem & remissionem peccatorum omnibus gentibus. Remissio peccatorum, est ipsa absolutio à reatu, & redemptio à maledictione legis. Huic remissioni coniuncta sunt reliqua duo, videlicet iustitia, & adoptio seu acceptatio gratuita ad vitam æternam. Huc & dictum Angeli ad virginem, Matth. 1. 21. Vocabitur nomen eius Iesus, quia ipse saluabit populum suum à peccatis eorum. Hic vna voce saluationis, omnia mediatoris beneficia intelliguntur. Sed de his particulatim dicemus, vt queadmodum hæc beneficia Christi nobis contingunt, distinctius & clarius intelligatur.

Vera iusti ficationis Euangelicæ ratio. Definitio.

Tria ad iustificationem necessaria.

Remissio peccatorū quid.

Primum itaque remissionem peccatorum accipimus, vt Paulus ait, per sanguinem Christi. Obedientia enim Christi in cruce est pretium quo satisfactū est iustitiæ Dei pro peccatis omnium eorum, qui per fidem conuertuntur. Ita enim Paulus ait Rom. 3. 24. Quem (scilicet Christum) proposuit Deus propitiatorem, per fidem in sanguine eius. Est igitur meritum sanguinis Christi, expiatio peccatorum, qui sanguis ideo sufficiens λύτρον est, quia est sanguis filij Dei. Ideo in Actis cap. 20. 28. dicitur Deus acquisiuisse sibi Ecclesiam sanguine suo. Quod autem is qui habet remissionem peccatorum, id est, qui absolutus est à reatu peccati, sit & redemptus à maledictione legis, & donatus libertate filiorum Dei, testantur hæc dicta. Galat. 3. 13. Christus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictum. Item, Ioann. 8. 34. 36. qui facit peccatum, seruus est peccati: at si filius vos liberos reddiderit, verè liberi eritis. Quicunque igitur alij cuicunque rei, præter sanguinem Christi, tribuunt vel minimum meritum expiationis peccatorum, prophanant sanguinem Christi, & extenuant meritum mortis Domini: cuius meriti tum demū efficimur participes, quando credimus in Iesum Christum. Ideo Paulus ait, per fidem in sanguine eius, id est, cùm homo intellecta promissione gratiæ, verè statuit peccatum sibi remissum esse, propter sanguinem Christi, verè particeps est meriti mortis Domini, per quod à peccatis absolutus est, à damnatione legis redemptus, & à seruitute peccati & diaboli liber.

Quomodo fiat remissio peccatorum.

De iustitia cum remissione peccatorū coniuncta.

Cùm remissione peccatorum, coniuncta est iustitia, qua credens iustificatur, id est, verè fit & cense-

tur iustus coram Deo. Atque hæc iustitia alterum beneficium Christi est, in iustificatione nostri. Est autem hæc iustitia nihil aliud, quàm perfecta legis impletio à Christo quidem facta, sed nobis credentibus donata, & imputata. Sic enim Paulus ait ad Rom. 10. 4. Christus est finis legis in iustitiam omni credenti, id est, omnis qui credit, habet quod lex requirit, nempe iustitiam. Non quidem à se factam, sed sibi imputatam. Ad Rom. 4. 5. Et qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iustitiam. Quod autem hæc iustitia, quæ nobis imputatur, sit Christi obedientia, testatur collatio Paulina ad Rom. 5. 19. Quemadmodum, inquit, vnius (Adam) inobedientia, multi constituti sunt peccatores: ita per vnius Christi obedientiam, multi constituentur iusti, id est, quotquot crediderint. Et 2. Cor. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum vt nos fieremus iustitia Dei in eo, id est, Christus factus est peccatum pro nobis, hoc est, peccator, nempe ex omnium peccatorum nostrorum reatu ipsi imputato, vt nos fieremus iusti apud Deum: & quidem iusticia, non nobis inhærente: sed quæ, cum in Christo sit, nobis per fidē à Deo imputatur. Sic ergò sumus iustitia Dei in ipso, vt ille est peccatum in nobis, nempe ex imputatione. Atque hoc est quod Augustinus ait: *Nostra delicta, sua delicta fecit, vt suam iustitiam, nostram iustitiam faceret.* Cum his consentiunt Moses, Psalmi, & Prophetæ. Moses ait, Genes. 3. 15. semen mulieris conteret caput serpentis. Item, Genes. 12. 18. 22. benedicentur in semine tuo (id est Christo) omnes cognationes terræ. Hæc benedictio non potest esse fine remissione peccatorum, Iustitia & approbatione diuina. Si ergo benedictio per Christum, per illum quoque erit liberatio à maledictione, per remissionem peccatorum, imputationem iustitiæ, & acceptationem diuinam. Psal. 22. 32. Annunciabunt iustitiam eius (Christi) populo, hoc est, Ecclesia prædicabit non iustitiam humanam per opera aut ceremonias: sed iustitiam Christi, quæ omni credenti imputabitur ad iustitiam. Esaiæ. 53. 11. In scientia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Hoc testimonium illustre est: docet peccata expiari victima Christi: docet Christum iustum, alios sua iustitia iustos efficere: docet applicationem fieri, per scientiam ipsius Christi, hoc est, per efficacem notitiam Christi. Est autem efficax notitia, quando mentis notitiæ adiungitur fiducia in corde. Hier. 23. 6. Hoc est nomen quo vocabunt eum, Dominus iustitia nostra. Hic Propheta & diuinitatem Christi prædicat: & nos iustitia ipsius iustificari pronunciat. De applicatione loquitur idem Propheta, cap. 17. 7. Benedictus homo, qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius. Confidit autem in Domino, qui statuit se ipsius iustitia iustificatum placere Deo. Nam obedientia Christi, Dei & hominis, perfectissima impletio legis diuinæ est: quæ ideo omnibus sufficit, quia est iustitia hominis, qui est Deus. Hoc indicat Propheta cum ait: Iehoua est iustitia nostra. Tenendum est igitur toto pectore, quòd iustitia, qua sumus iusti coram Deo non sit in nobis qualitas aliqua, aut actio: sed obedientia Christi, quæ credentibus imputatur ad iustitiam. Ita Paulus disertissimè distinguit inter iustitiam humanam & Christi, ad Philip. 3. 8. 9. Omnia duco, inquit, pro excrementis, vt Christum lucrifaciam & comperiar in eo non habens meam iustitiam, quæ est ex lege: sed eam, quæ est per fidem Christi, hoc est, iustitiam quæ est ex Deo, per fidem.

Iustitia nostra coram Deo, quid.

Fructus remissionis peccatorū & iustitiæ per fidem.

Iam, si remissionem peccatorum habemus, & iustitiam per fidem, videlicet perfectissimā iustitiam, quæ est Christi Iesu, profectò non amplius sumus sub damnatoria legis sententia, videlicet, maledictus omnis qui non fecerit omnia quæ scripta sunt in libro legis. Atque hoc est quod Paulus ait, non sumus sub lege (scilicet damnante,) sed sub gratia (scilicet iustificante) Quare? quia sicut per vnius (scilicet Adæ) delictum venit, scilicet reatus in omnes homines, in condemnationem: sic & per vnius (scilicet Christi) iustitiam venit, scilicet gratia, in omnes homines in iustificationem. Rom. 5. 18. Hoc est, sicut Adæ peccatum, causa est condemnationis ad æternam mortem: ita Christi iustitia causa est iustificationis ad æternam vitam. Nulla proinde, vt idem Paulus ait, Rom. 8. 1. condemnatio est iis, qui sunt in Christo Iesu. Nam liberi sunt à iure peccati & mortis per liberatorem Christum.

Adoptio in filios Dei.

Tertium, quod requiri diximus, vt homo iustus censeatur coram Deo, est vt Christi iustitia ornatus, adoptetur in filium & acceptetur ad vitam ęternam. Nam, vt fide obtinet remissionem peccatorum & iustitiam: ita etiam eadem fide, adoptionis ius, & dignitatem filiorum Dei consequimur, iuxta illud Ioannis. 1. 12. Dedit potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomen eius. Hoc est, contulit hunc cœlestem honorem credentibus vt sint & censeantur filij Dei. Et Paulus, Rom. 8. 15. Non accepistis spiritum seruitutis iterum ad timorem: sed spiritum adoptionis, in quo clamamus abba pater. Ipse autem spiritus testimonium reddit cum spiritu nostro, quòd simus filij Dei: quod si filij, etiam hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.

Adoptionis nostræ duplex cōsideratio.

Porrò, hæc adoptio nostri spectatur dupliciter, videlicet, vt est inchoata in hac vita per fidem & vt consummabitur resuscitatis corporibus. Vtraque hæc adoptio, habet suam gloriam. Per inchoatam enim adoptionem habemus pacem cum Deo quæ est, & reconciliatio nostri cum Deo, & tranquilla conscientia in Christo Iesu: habemus accessum ad Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum. Habemus firmam fiduciam, quòd nostri, vt filiorum curam ita habeat Deus, vt omnia cooperentur nobis in bonum, etiam ea quæ videntur aspera. Vnde fit, quòd sancti, vel in cruce, qua conformes redduntur filio Dei vnigenito, glorientur: iuxta illud Pauli, Rom. 5. 3. gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit, quia Deus diligit nos. De consummanda adoptione nostri loquitur Paulus ad Rom. 8. 22. Nos ipsi apud nos gemimus adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri. Hanc redemptionem corporum, paulo anteà in eodem capite, definit Apostolus esse libertatem gloriæ filiorum Dei, hoc est, plenam gloriam, qua filij Dei, ab omni malo liberi, dulcissimo fruentur conspectu Dei in omni æternitate beati. De hac gloriæ expectatione loquitur etiam Apostolus ad Rom. 5. 2. cum ait, Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Cum hac adoptione, quæ consummabitur in extremo iudicio, coniuncta erit iustitia formalis, qua conformes erimus Deo in æterna vita: quam iustitiam Apostolus nos expectare affirmat, cum ait ad Gal. 5. 5. Nos spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. Qualis autem futura sit illa iustitia, explicat Ioannes 1. Ioann. 3. 2. cùm ait. Scimus quod cum apparuerit, similes ei erimus, id est, sancti, iusti, casti & beati in omni æternitate.

Iustificationis definitio.

Ex iis quæ hactenus de iustificatione hominis, composi-

compositionis methodo, congessimus, hæc definitio extruitur. Iustificatio hominis coram Deo, est hominis credentis absolutio à peccato, imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum.

Causæ.

Iam vt plenior sit hæc iustificationis nostri expositio, ordine causas, sed breuissimè, videamus. Causa igitur præparans est prædicatio legis, quæ facit vt agnoscamus & sentiamus nostram inopiam, & iustam condemnationem, quem sensum Paulus vocat spiritum timoris, quia ad prædicationem legis excitatur in hominibus per Spiritum sanctum. Petrus in Actis suos contribules Iudæos die Pentecostes, reos peragit violatæ vtriusque tabulæ: vnde concipitur in ipsis spiritus timoris, hoc est, ingens dolor & cordis contritio, seu compunctio propter sua peccata. Hos posteà perplexos & dubios atque desperantes iubet conuerti & baptizari in nomine Christi, id quod concio fuit Euangelij. Conuersio autem hæc fit per fidem, quam homines concipiunt per Spiritum sanctum, quando audiunt Euangelium. Hac fide concipitur totus Christus, qui nobis natus est à Deo, sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur, cúmque in omni æternitate prædicet. Atque hæc est illa scientia salutis à sapientibus huius mundi abscondita, & reuelata Ecclesiæ per verbum Euangelij.

DE TERTIO ORDINE.

Fructus iustitiæ fidei ab ipsa iustificatione distinguendus.

Fructus Iustitiæ fidei, etsi nunquam separandus, diligentissimè tamen, ab ipsa iustificatione nostri distinguendus est. Nam aliud est beneficium Christi proprium, quod sola fide obtinemus: aliud obsequium nostrum debitum, quod ex fide, per quam regeneramur, & nascimur filij Dei, tanquam fructus ex arbore, nascitur. Vnde, vt de arbore ex fructu, ita de fide viua, ex eius naturalibus proprietatibus fit iudicium. Ex quo fit, vt in hoc ordine testimoniorum, Iustificandi verbum, aliud significet, quam in superioribus ordinibus. Nam Hîc iustificare, significat iustum ostendere & declarare. Vt in Iacobi Epistola, homo dicitur iustificari operibus: eò quòd per opera ostenditur & declaratur esse iustus. Et sæpissime in scripturis pronunciantur beati, qui bonis operibus incumbunt: non quòd bona opera sint causæ aut merita beatitudinis: sed quia sunt certa indicia suæ causæ, hoc est, fidei seu spiritus fidei. Qui enim ducuntur spiritu Dei, hi sunt filij Dei. Atque hinc est quòd Dominus dicat apud Matth. ca. 5. Beati mites, beati misericordes, beati pacifici, beati patientes. Hæ enim virtutes, si germanæ sunt & non laruæ virtutum, proficiscuntur ex fide, qua apprehenditur iustitia, & sunt certissimæ notæ filiorum Dei, ex quibus adoptio demonstratur. Tenenda est igitur hæc regula. Cùm effecta diuersa, pariter pendent ex vna eadémque causa, valet consequentia ab vno effectu ad alium, propter communem dependentiam. Lucæ 7. 47. dicitur de peccatrice, remissa sunt illi peccata multa, quia dilexit multùm. Quoniam autem vtrumque, hoc est, remissio peccatorum, & dilectio, pendent ex fide, tanquam à causa propria, valet consequentia à dilectione ad remissionem peccatorum propter communem dependentiam. Sophistæ qui putant Christum à causa ad effectum descendere, & facere dilectionem causam remissionis peccatorum, peruertunt sententiã Christi: quemadmodum ex parabola quam Dominus in medium adducit, manifestum est. Erant, inquit, duo debitores cuidam creditori, quorum vnus debebat denarios quingentos, alter verò qunquaginta.

Regula.

Papistarũ error.

Cùm autem non haberent quod soluerent, condonauit vtrisque, vter igitur horum dic, eum plus dilexit? Respondens Simon dixit, existimo quod is, cui plus donauit. Deinde mulieri dixit, fides tua te saluam fecit, vade in pace. Nonne hîc Dominus apertè condonationem peccatorum antecedere dilectionem indicat, & vtramque, hoc est, condonationem & dilectionem pendere ex fide, tanquam ex propria causa? Sæpe etenim tribuuntur eidem causæ effecta, quorum alia aliorum sunt consequẽtia, quæ tamen ad suam propriam causam referri debent, ne fiat causarum & effectuum confusio. Huc pertinet regula Augustini, *Quoties*, ait, *in scripturis, occurrunt huiusmodi loca, quæ videantur iustitiam tribuere operibus, spectandum est quonam ex fundamento proficiscuntur. Cúmque ea nascuntur ex fide, ei radici sunt adscribenda.* Exempli gratia, beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die malo liberabit eum Dominus. Hîc nequaquam statuitur misericordia erga egenos & pauperes causa beatitudinis. Est enim misericordia particulare opus quo non satisfit legi diuinę. Sed ideò sic loquitur Dauid, propterea quod effectus certissimum suæ causæ indicium existit. Ideò ergo misericors erga egenos est beatus, quia credit. Iam autem quia fide placet, placet & opus, non ex sui perfectione: sed ex diuina dignatione, quia persona non est sub lege, sed sub gratia.

Alia Augustini regula.

Quòd autem necesse sit opera, quæ Deo placebũt, proficisci ex fide, manifestum est. Nam quicquid non fit ex fide, peccatum est, Rom. 14. 23. Impossibile est placere Deo sine fide. Hebr. 11. 6. & Dominus ipse ait sine me nihil potestis facere Iohan. 15. Sicut enim palmes non potest fructum facere, nisi in vite manserit: ita homo nihil potest salutare pręstare, nisi in Christo per fidem fuerit. Nãante regenerationem, malæ arbores sumus, quarum fructus non poterit esse nisi malus, Matth. 7. 18. Filij iræ sumus & mortui peccatis, ad Eph. 2. 3. Caro sumus, cuius φρόνημα inimicitia est aduersus Deũ, ad Rom. 8. 7. Animales sumus, qui non percipimus quę sunt spiritus Dei 1. Corinth. 2. 14. Quicquid ergo Deus promittit bona facientibus, necesse est illud promitti, non promiscuè omnibus: sed tantum filijs obedientibus ex fide. Nam cum iusti fide placent, fructus iusticiæ fidei, hoc est, bona opera necessariò edunt, quæ non possunt magis à fidei iusticia separari, quàm proprietas naturalis à suo subiecto. Idcirco, vt à subiecti alicuius subsistentia ad eius proprietatem naturalem, perpetuò valet consequentia: & contrà, posita proprietate, necesse est subiectum existere: ita posita fide iustificante in homine, necessariò ponuntur bona opera quæ sunt proprietates spiritus fidei. Et rursus positis bonis operibus, necesse est fidem poni, à qua manant. Et contrà, vt sublato subiecto tolluntur proprietates: ita vbicunque non est fides, nec sunt bona opera. Et vbi non sunt bona opera, neque fides existit eorum effectrix. Ideò Paulus ait, 1. Tim. 1. 18. 19. milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam, qua quidam repulsa, circa fidem naufragium fecerunt. Quoties proindè promissiones adiungi videntur bonis operibus, recurrendum est ad radicem & fundamentum, videlicet fidem. Nam vt duo sint principia rerum, vnum vt sint, alterum vt cognoscantur: ita fides vt principiũ existentiæ, facit vt sis iustus. Opera autem, vt principium cognitionis, faciũt vt cognoscaris iustus. Ideo Dominus in extremo die proponet principium cognitionis iusticiæ fidei, quod incurret in oculos omnium creaturarum. Ita enim dicet, vt est Matth. 25. Venite benedicti patris mei, & possidete regnum

Necesse est opera placentia Deo proficisci ex fide.

Regula.

vobis paratum à constitutione mūdi. Esuriui enim, & dedistis mihi mãducare:sitiui,& dedistis mihi bibere:hospes fui,& collegistis me:nudus fui,& operuistis me:infirmus eram, & visitastis me: in carcere eram,& venistis ad me. Hîc Dominus non vult opera misericordiæ erga sua mēbra, esse merita regni cœlestis : sed ex certis indiciis ostendit filios Dei, quibus regnum Dei conferetur gratis propter Christum, sine omnibus humanis meritis. Ita enim Paulus ait. Rom.6.23. Gratia autem Dei, vita æterna in Christo Iesu Domino nostro. Etsi autem ex his quę hactenus diximus, non difficile erit iudicare, quomodo nostra doctrina de bonis operibus, à Papistarum commentis differat: tamen, vt distinctius & particulatim hoc discrimen conspiciatur, nonnulla huc adiiciam: idque duabus de causis. Primùm, vt ostendam quanta sit vanitas eorum, qui cum audiunt, & nos, & Papistas requirere bona opera, putant non esse inter nos rerum certamina, sed verborum solummodo, ex superbo contradicendi studio orta. Qua profectò re satis ostendunt se planè nihil intelligere, de hac tanti momenti controuersia, in qua cardo salutis nostræ vertitur. Deinde, vt pij auditores de hac causa & necessaria doctrina recte instituantur, habeántque in promptu quid respondendum sit iis, qui nostram sententiam conuellere conãtur, eámque sine ratione, vel ex malitia mera, vel fortè ignorantia crassa, calumniantur.

In quo nostra doctrina de bonis operib. à Papistarum commentis differat.

Est itaque discrimen inter nos & Papistas, de bonis operibus, in quatuor positum: videlicet, in materia operum, in causis efficientibus, in forma, & in finibus. Hoc si claris rationibus ostenderimus, nemo non fatebitur, modò veritati potius rei, quàm vanitati mentis suæ cedere velit, nos iustis de causis moueri ad hoc certamen.

Discrimen quadruplex.

1. Materia operum.

Primum ergò discrimen, ex materia operum sumitur. Siquidem papistæ præcipua opera & cultus collocant in humanis Traditionibus, quas anteponunt mãdatis Dei: quæ tamē traditiones partim sunt suo genere indifferētes, vt stata ieiunia, cantiones nōnullæ: sed vsu & fine fiunt impiæ. Quia in iis fiduciã collocant, dum putant se illarū obseruatione mereri remissionē peccatorū. Partim sunt superstitiosæ & planè Ethnicæ, vt cōsecratio aquæ, ignis, herbarū, candelarū, cum infinitis aliis huiusmodi nugis, quibus etiam vim abolendi peccata, & fugandi dæmones tribuūt. Partim sunt manifestè impiæ, vt quę ex diametro pugnent cum mãdatis Dei: vt inuocatio sanctorum, nūdinatio missarū, cultus statuarū, circumgestatio & adoratio panis. Has & similes traditiones, ferro & igni tuentur Papistæ, parū aut nihil curãtes transgressiones mandatorū Dei, quod in ipsis pœnis cernitur. Nam multò atrocius punitur in papatu contēptus missæ idololatricæ, quam adulterium aut incestus. Multò maius flagitium est Papistis vesci carnibus die veneris, quàm trucidare hominem quouis die. Quæ res satis ostendit Papistas anteponere suas traditiones mandatis Dei: id quod propria nota est Antichristi. Nam vt sententiam Christi contra Pharisæos latam, videlicet, frustra me colunt mandatis hominū, contēnunt: ita temere arrogant sibi autoritatem condendi leges in Ecclesia Dei: quod sanè nihil aliud est, quàm extollere se supra Deum, qui sibi soli vendicat autoritatē cōdendi leges in suo regno. At nos subiicimus nos Deo, cuius mandata regulas bonorum operum, & iudicamus, & docemus. Mandata autem hominū & traditiones cultum Dei non agnoscimus: sed doctrinam potius dæmoniorū, cum Paulo Apostolo, pronunciamus. Hoc enim Dei mãdatum, quod est apud Ezechielem cap.20.18, antefe-

Propria nota Antichristi.

rimus autoritati omnium hominum & angelorum In præceptis, inquit, meis ambulate, & non in præceptis, patrum vestrorum. Ex his iudicet pius lector, vtrum Papistis an nobis cedendum sit, cum de materia siue substantia bonorum operū agitur. Ego profectò neminem puto adeò insanum esse, vt non potius iudicet obtēperandum esse Deo, qui fallere non potest, quã hominibus qui & fallere, & falli possunt.

2. Causæ efficientes.

Secundum discrimen ex causis efficientibus petitur. Papistæ bona opera, cum Pelagianis, ex libero arbitrio proficisci autumant. Docēt enim quòd homines ante regenerationem puris naturalibus viribus, possint bona opera facere, quæ merita congrui vocant, illisque mereri gratiam: quorum error euidentibus rationibus ex verbo Dei petitis, suprà refutatus est. Nos autem, cum Christo, Prophetis & Apostolis, affirmamus nulla bona opera, vt cultus Dei, fieri posse ante regenerationis gratiam. Christus enim dicit, Ioann.15.6. sine me nihil potestis facere. Moses & Prophetæ cor hominis natura prauum esse pronunciant. Paulus ad Philip.1.6. Confido, quod qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet vsque in diem Iesu Christi. Item cap.2.13. Deus est qui operatur in vobis & velle & perficere pro bona volūtate.

Quare bona opera proficiscãtur ex gratia.

Hæc dicta manifestè testantur, bona opera proficisci nō ex natura, sed ex gratia: quod quomodo fiat, breuiter declarabimus. Tria itaque requiruntur ad virtutis, siue boni operis actionem: videlicet, mentis iudicium, voluntas, & conatus seu vires. Mentis iudicium Deus sua luce, hoc est, verbo, in quo efficax est Spiritus sanctus, illustrat: vt intelligamus & quæ Deo placent, & quæ displicent: quorum quædã summa in decalogo proponitur, & fusius omnia declarantur in Propheticis & Apostolicis scriptis. Atque hoc est, quod Dauid ait, Psal.119. Lucerna pedibus meis verbum tuum. Secundò, voluntatem ex mala bonã facit, dum eam suo spiritu, in regeneratis, renouat. Voluntas, vt ipsa est naturalis facultas, qualitatē in se nullã habet: sed talis omnino fit, quale est, illud, quod amplectitur. Si bonum, bona: contrà verò, si malum, mala. Quare rectè definitur à Damasceno, *Quod voluntas ipsa sit naturæ: sed variis modis velle, personæ est.* Et Chrisostomus: *Voluntas insita est nobis & innata, & est à Deo. Huius autem, vel illius rei voluntas nostra est, & nostri iudicij: hoc est, non naturæ, sed personæ.* Nunc autem, cùm variat status personæ, variari quoque qualitatem voluntatis, necesse est. Quod autem persona sit impia, inimica Deo, serua peccati, vt quæ ducatur sensu carnis, & non intelligat, quæ sunt spiritus Dei, ante regenerationē, superius demōstratum est. Quare, non dubium est, quin voluntas personæ non iustificatæ sit mala, hoc est, impia, aduersa Deo, serua peccati: tametsi liberè agit, & non coactè. Nam sponte sua mala prę bonis eligit. Hęc hominis voluntas, ante regenerationē, omnino vellet Deum sua peccata aut vindicare non posse, aut nolle, aut ea nescire. Vult ergo eum non esse Deum: quę, quãtum in ipsa est, vult eum aut impotentem, aut iniustum, aut inscium. Credulis planè & omnino execranda malitia, quæ Dei potentiam, iustitiam, sapientiam perire desiderat.

Voluntas personæ post regenerationē.

Cæterùm, quoniam in iustificatione homo simul regeneratur, & fit noua creatura in Christo Iesu: pro huius noui status ratione, voluntas personæ qualitatem accipit nouam : vt quæ ante regenerationē fuit mala, serua peccati, inimica Deo: iam sit bona, libera, amica Deo, vt quæ ipsius præceptis delectetur. Nam illuminata mente per verbum, & purificato corde per fidem, voluntas imperat ea quæ mentis sanum iudicium suadet, & ad quæ puri affectus mouent.

uent. Vt ergo homo regeneratus, noua creatura est: ita voluntas noui hominis de nouo creatur per spiritum sanctum, quemadmodum & Dauid indicat, cum ait, Psal. 51. 12. cor mundum crea in me Deus, & spiritum firmum innoua in visceribus meis. Per cor intelligit, & affectus puros, & voluntatē puris affectibus obtemperantem. Per spiritum firmū intelligit voluntatis προαίρεσιν & propositum in bono. Quod ergo voluntas fiat de mala, bona, Spiritus Dei opus est: quæ bona effecta libere agit (etsi ex gratia) & non coactè: alioqui voluntas non esset voluntas.

Virium reparatio. Tertio loco, reformato iam iudicio mentis, per verbum, & innouata voluntate per Spiritum sanctū vires quoque paulatim restituuntur & crescunt, pro fidei mensura, vt quædam Deo grata facere incipiamus: tametsi legi, iuxta eius rigorem in hac vita, nunquam satisfacere valemus. Harum virium reparatio fit virtute mortis, sepulturæ, & resurrectionis Christi in fidelibus. Hæc virtus Christi pingitur quodammodo in baptismo nostro, quemadmodum Paulus docet Ro. 6. Porro cum persona iusta ex fide retinet bonam conscientiam, & meditatur quotidianum profectum, boni consulitur defectus. Non enim est sub lege, sed sub gratia.

3. Forma operum. Tertium discrimen inter Papistas & nos de bonis operibus, sumitur à forma. Nam illi opus bonū iudicant, cùm fit externè quod præcipitur. Non enim aliud requirūt ad boni operis rationem, quam actionem ipsam. Nos verò cum Augustino pronūciamus, opus tum demum bonum dici & censeri, cùm id quod præcipitur, eo modo fit, quo fieri debet, secundum mentem præcipientis. Dat Pharisæus hypocrita eleemosynam: dat etiam publicanus iam iustificatus eleemosynam. Illius, hoc est, Pharisęi eleemosynam Papistæ definiunt bonum opus esse: cùm tamen sit abominabilis coram Deo. Nos verò publicani eleemosynam bonum opus pronunciamus: non solùm quia præcepta est, sed etiā, quia ex fide, qua iustificatus est publicanus, fit in gloriā Dei. Est proinde forma boni operis, cùm opus à Deo præceptum, fit à persona fide iustificata, in gloriam Dei principaliter. Et opus ita factum, siue internum, siue externum sit, cultus Dei spiritualis existit.

Opera infidelium quatenus bona. Porrò, quòd ciuilia quædam opera, etiam ab ijs facta, qui non sunt fide iustificati, sunt vtilia & prosunt multis, atque ideo bona censentur: concedo ista bona dici, & esse, sed vsu & non cultu. Nā quicquid facit impurus, impurum est, & abominabile coram Deo. Et cùm huiusmodi opera interdum ornat Deus præmijs, hoc propter vsum facit: non quòd sint cultus illi placens, aut bona per se.

4. Finium diuersitas. Quartum, in quo nos à Papistis dissentimus in doctrina bonum operum, est finium diuersitas. Illi enim alios fines bonorum operum statuunt, quàm nos, qui ductum verbi Dei sequimur. Aiunt enim ideo bona opera facienda esse, vt gratiam mereamur, & operibus ipsis coram Deo iustificemur.

Papisticæ hæreseos solida cōfutatio. Quàm autem falsa & absurda sit ista Pharisaica opinio, supra in primo ordine ostensum est. Non mereri gratiam ante iustificationem vlla opera, ex eo manifestum est, quòd mala arbor non possit edere bonum fructum. Quid ergo quæso potest homo nō renatus, cùm sit impius, impurus, nihil intelligens, inutilis, mereri impuris operibus? Deinde, si homo iustificatur operibus coram Deo, necesse est vt hoc fiat, vel quia implet totam legem, iuxta normam diuinæ iusticiæ: vel propter particularem certæ legis obedientiam. Sed vtrumque falsum est: nā vt antea à nobis demonstratum est, nemo mortaliū legē diuinā implere potest, nec ante conuersionem, nec post. Deinde, particulari facto neminē iustificari manifestū est, cū quia nō est impletio legis, quæ requiritur ad iusticiā legis: tū quia qui in vno labitur, vt Iacobus ait, omniū reus est. Cū ergo nec tota lege, nec parte iustificari quisquā potest: frustra contendunt Papistæ, finem legis esse, vt homines proprijs operibus iustificentur coram Deo.

Bona opera cur facienda. Nos autem ideo docemus bona opera facienda esse, vt fide iustificati Deo debitum obsequium præstemus, tanquam filij charissimo patri. Vt inueniamur viui palmites, & fructificantes, in vera vite, quæ est Christus Iesus. Vt homines videant nostra bona opera, Deum glorificent, & exemplo inuitentur. Vt per opera bona in recto cursu dirigamur in portum beatitudinis. Vt bonis operibus, tanquam certissima nota filiorum Dei, ostendamus nos hostes diaboli esse, quem in baptismo abiurauimus. Vt augeamus gaudium angelorū in cœlo, qui hominum pœnitentia, & sanctimonia vitæ delectantur. Vt ex operibus agnoscamur & declaremur verè iusti: hoc est, vt non decipiamur spectro fidei, id quod hypocritis euenire solet, quemadmodum Iacobus cap. 2. ostendit, cui iustificari significat agnosci & declarari iustum coram hominibus. Abraham credidit & fides eius imputata est ei ad iusticiā coram Deo. Verùm cum ex mandato Dei, promptus fuit, ad mactandum vnicum filium, obsequendi studio declaratus est iustus, non solum alijs, verumetiam sibi ipsi. Nam viua fides hanc habet indolem, quòd obedientiam erga Deum anteponat omnibus rebus mundi, vel charissimis, vt in Abrahamo videmus. Quicūque ergo sic affectus est, quod nihil habeat magis in votis, quàm Deo obedire, & obedientiam erga ipsum omnibus alijs rebus præferre, habet certissimum indicium viuæ fidei, & inhabitantis in se Spiritus Christi quo agitatur. Qui enim aguntur Spiritu Dei, vt Paulus ait, hi sunt filij Dei, scilicet per fidem, cuius vera nota est motus ille spiritus, quo mouemur ad præstandam Deo obedientiam summa cum prōptitudine: tametsi semper luctam carnis aduersus spiritum sentimus, quæ sanè lucta, in hac vita nunquam cessabit.

Sūma discriminis. Summa discriminis huius, huc redit. Papistæ opera salutis merita & causas faciunt. Nos ea inter effecta fidei & fructus iusticiæ fidei, cum Paulo, numeramus. Papistæ in operibus collocant iusticiæ perfectionem: nos ea inchoatam obedientiam, placentem Deo propter personam fide iustam, definimus, quæ obedientia à gratuita iustificatione non magis separari potest, quam naturalis proprietas à suo subiecto, vt calor ab igni, sicuti suprà ostensum est.

DE QVARTO ORdine.

De mercede bonorū operum. Quartus ordo, vt proposuimus, est de mercede & remuneratione bonorū operum, iuxta promissiones diuinas, quas pij, extra iustificationē, licitè intuentur, & fide expectant quæ promittuntur, sicut Moses scribitur fide expectasse remunerationem.

Promissæ mercedis distinctio. Porrò, merces promittitur pro operibus bonis aliàs simpliciter cuiuis homini: aliàs definita & specialis huic vel illi homini pro particulari opere, quod est obedientia in re certa. Vt autē de huiusmodi promissionibus, cōmunibus & specialibus dextrè & sine errore iudicemus, principium hoc tenendū Fundamētum huiusdoctrinæ.

est: videlicet, quod omnes promissiones extra Christum sint irritæ. Nã, si omnes promissiones in Christo Iesu, vt Paulus ait, sunt (etiã & amen) id est, ratæ & firmæ: sequitur, nullas promissiones extra Christum esse ratas & firmas. Ex quo & hoc concluditur, nullam obedientiam extra Christum, mereri mercedem. Hoc fundamento iacto, dicamus de promissionibus mercedis, iuxta distinctionem à nobis propositam.

Explicatio locorũ in quibus merces bonis operibus promittitur.

Cum itaque merces promittitur simpliciter, seu in genere, cuiuis homini, pro operibus bonis, vt cũ dicitur in psalmis, & in Paulo reddet vnicuique iuxta opera sua: accommodabitur promissio per distinctionem. Habet enim huiusmodi promissio duplicem respectum. Aut enim ad non renatos, aut ad renatos, referri debet. Si non renatis, qui sunt extra Christum, accommodatur ex principio à nobis posito, sequitur eam nec ratam, nec firmam esse quare ad primum ordinem testimoniorum refertur. Nam proponit iudicium legis, de præmijs bonorum operum. Verum quia cõditio annexa est impossibilis, nempe: qui fecerit ea homo, viuet in eis: fieri nõ potest quin dãnatoriæ legis sentẽtiæ, videlicet, maledictus omnis, qui nõ fecerit ea, quæ scripta sunt in libro legis, nõ renatos subijciat: tãtũ abest, vt salutare præmiũ inde expectẽt homines nõ renati. At si renatis huiusmodi ꝓmissio accõmodatur, in Christo fit rata & firma, in quo oẽs promissiones sunt Etiam & Amen.

Merces, bonis operib piorum promissa, quomodo expendenda.

Sed hîc plura ordine expendenda sunt. Primùm quòd rigor legis sit renatis sublatus: qui rigor in tribus consistit. Videlicet, quòd obediẽtia nõ placeat, nisi perfecta: quod vita non promittatur, nisi legi satisfacientibus: quod damnatio denuncietur transgressoribus vel in minimo. Deinde cogitãdum est, quod homo iam credens, placeat Deo, vt dilectus in dilecto, & est hæres vitæ æternæ propter iusticiã Christi, illi imputatam, quæ est via vitæ & salutis, iuxta hanc sententiam Pauli, Christus est finis legis in iusticiam omni credenti. Rom. 10. 4. Tertio loco cogitandum est, quòd Deus à credente homine, & sibi accepto per Christum Iesum, obedientiam requirat: ac vt benignissimus pater promittat ei mercedem non ex debito propter bonitatem, seu precium operis: sed ex gratia propter bonitatem paternam, qua complectitur personam credentem in Christo Iesu. Quartò, cogitandum est, quod opera sic facta ex fide, sint testimonia fidei, non aliter quàm proprij effectus suę causæ sunt certissima indicia. Atque ideò, dicitur Dominus secundum opera reddere mercedem: vt cum dicitur à Paulo, reddet vnicuique secundũ opera sua: quæ opera vera indicia sunt fidei, & certissima testimonia timoris Dei. Horum operum ideo fiet mentio in extremo die, vt tota creatura de iusticia Domini in iudicando, testari possit. At si definita & specialis promissio fit obedientiæ in re certa (vt cum Tobias ait cap. 12. 9. Eleemosyna à morte liberat, & ipsa est quę purgat peccata, & facit inuenire misericordiã & vitam æternam. Et Danielis 4. 24. peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordia pauperum: id enim sanitas erit pro errore tuo) tenenda est hæc regula, quæ dependet à principio quod suprà posuimus. De facto particulari, vel ex qualitate facti: vel ex qualitate personæ iudicandum erit. Si ex qualitate facti instituetur iudicium, certissimum est, quòd nullum hominis factũ, siue multiplex sit, siue particulare, satisfaciat legi Dei, vt in primo ordine demonstrauimus: quare nec iusticiam, nec vitam mereri potest. At si ex qualitate personæ de facto iudicandum erit, variabit iudicium prout variant personæ. Nam persona operans, aut fidem habet, aut non habet. Si fidem habet persona operans, placet ipsius opus secundum legem Dei factũ & imputatur in iustitiam, hoc est, censetur iustum propterea quòd placeat Deo propter personam. Verum, si persona operans fidem non habet, fieri non potest vt opus placeat, donec steterit hæc regula Pauli, Ro. 14. 23. Quicquid nõ fit ex fide, est peccatũ.

Regula.

Quid per se & respectu personarũ valeãt bona opera.

Atque ideo diligenter considerandum est, quid per se valeant bona opera, & quo in loco habenda sint respectu personarum operantium. Per se nihil valent, nihil merentur: quia nõ sunt legis impletio. Ante iusticiã fidei sunt σκύβαλα, vt Paulus loquitur, & abominationes. Verùm post stabilitam fidei iusticiam, non à suo merito æstimationem habent bona opera: sed à gratuita bonitate Dei recipientis opera propter personam fide placentem: qua quidẽ ratione, imputantur in iusticiam, id est, cẽsentur iusta: vt scribitur de zelo Phineæ transfodientis scortatores: Ps. 106. 31. & merentur præmia, vt Paulus loquitur, & in hac vita, & in futura. 1. Tim. 4. 8. Iam ad dictum Tobiæ redeamus, de quo primũ dico, quod corruptissimè legatur in veteri translatione, quam paulò antea adduxi. Ex græco sic legendũ est, Eleemosyna seu beneficentia vindicat à morte omneq; peccatum purgat, facientes eleemosynas & iusticias replebuntur vita. Hæc sententia non potest accommodari Pharisæo aut vlli homini non renato. Nam, vt est particulare opus eleemosyna, quæ hîc prædicatur: ita in non renatis multis modis est contaminata. Ergo accommodabitur renatis: at illi habent remissionem peccatorum gratis propter Christum, cuius sanguine purgati sunt ab omni iniquitate, Sed extrema particula in dicto Tobiæ, videlicet replebũtur vita, id est longa & diuturna vita perfruetur, indicat, quòd non loquatur Tobias de purgatione peccati coram Deo: sed in hac vita tantùm coram hominibus: apud quos prædicantur boni & iusti, qui sunt benigni & liberales erga egenos. Idem sit iudicium de dicto Danielis, quod sic integrè ex Hebræo legitur: peccata tua iusticia redime, & iniquitates tuas miseratione pauperum, ecce erit longitudo seu productio pacis tuæ, id est, prosperitatis & felicitatis in regno tuo. Hîc necesse est Danielem loqui de fructibus pœnitentiæ, qui sunt certissima indicia fidei & timoris Dei & merentur mitigationem pœnarum & prosperum rerum successum in gubernatione domestica & politica. Id quod significat Daniel cùm ait, Ecce erit longitudo tua, & productio pacis tuæ. Breuiter, omnes sententiæ vbicunque leguntur in diuinis scripturis, de bonis operibus, accipi debent iuxta suam peristasin, & prout res postulat, his quatuor ordinibus testimoniorum accommodandę sunt. At, qui hos ordines confundunt, scripturam peruertunt, & sanguinem filij Dei pedibus conculcant: cum operibus tribuere conantur, quod est solius filij Dei, mediatoris nostri Iesu Christi, cui cum Patre & Spiritu Sancto sit honor, laus & gloria, in secula seculorum, & in omni æternitate, *Amen.*

Tobiæ locus explicatur.

Locus Danielis explicatur.

Regula.

Conclusio.

Vsus Psalmi.

Vt mortem vites miseram, vitamque beatam
Obtineas, Christo iungere, viue Deo.

FORMA PRECANDI
generalis.

Omnipotens, æterne, verissime Deus Pater Domini

mini & saluatoris nostri Iesu Christi, conditor cœli & terræ, vnà cum filio tuo Iesu Christo, & Spiritu sancto, agimus tibi gratias toto pectore, quòd immensa misericordia te nobis patefecisti misso filio Iesu Christo, & prolato arcano & admirãdo decreto de redemptione generis humani, & colligis tibi æternam Ecclesiam per ministerium Euangelij & Spiritum sanctum, & præbes hospitia Ecclesiæ, & res vitæ sustentationi necessarias. Hæc & alia beneficia confitemur verissimè tua dona esse, & abs te nobis propter Filium tribui & conseruari.

Quid per se & respectu personarũ valeāt bona opera.

Confitemur etiam multis nos peccatis multipliciter pollutos esse, & veris atque ardentibus doloribus cordis deploramus, quod contra normam iusticiæ tuæ peccauerimus, ac precamur, vt conuertas nos ad te, & condones nobis omnia peccata nostra, propter dilectum filium tuum Iesum Christum, & & Spiritu sancto tuo accendas in nobis veram fidẽ & veram obedientiam, & regas nos, vt sicut serie nobis propositum est, auxilio tuo emendemus vitã, & tibi obediamus.

Tobiæ locus explicatur.

Oramus etiam, propter Iesum Christum filium tuum dilectum, vt inter nos & in his regionibus perpetuò tibi colligas Ecclesiam, & in ea puritatem veræ doctrinæ conserues, vt te vera inuocatione colamus, & tibi obediamus, & in omni æternitate celebremus & diligamus. Ad hanc rem largiaris Ecclesiæ fideles doctores & Pastores, qui rectã docendo, & exemplo piæ vitæ gloriam tuam illustrẽt & prosint Ecclesiæ.

Oramus etiam, propter Iesum Christum filium tuum dilectum, vt in his terris largiaris piam, salutarem, & tranquillam gubernationem, & Regem nostrum ac regni Consiliarios & Senatores tuearis, ac Spiritu sancto tuo regas, vt tota ipsorum gubernatio seruiat gloriæ tuæ, & ipsis subditis sit tranquilla & salutaris. Confirmes etiam omnes pios Reges, Principes & Nobiles in proposito tuam gloriam, veram doctrinam, & honestatem disciplinæ conseruandi. Etiam Magistratus huius vrbis clementer gubernes ac tuearis. Precamur etiam, vt res terrę nascentes (quas largiris, vt in hac vita genus humanum sustentetur & te inuocet) foueas ac protegas, & panem quotidianum benignè nobis præbeas. Et quia tibi nota est ingens imbecillitas nostra, & promisisti te magnitudinem iræ aduersus peccatum tẽperaturum misericordia propter intercessionem dilecti filij tui, oramus vt pœnas, quas meritò sustinemus, clementer mitiges, & afflictos omnes, qui te inuocant, consoleris Spiritu sancto tuo, vt in vera fide & vera inuocatione maneant constantes, & in omni æternitate misericordiam tuam celebrent. *Amen.*

Locus Danielis explicatur.

Regula.

Conclusio.

ORATIO AD CHRISTVM.

Dulcissime Domine Iesu Christe fili Dei, sine tua gratia mens nostra densissimis offunditur tenebris. Affectus omnes in flammas cupiditatum feruntur. Voluntas mentis caligine inuoluta affectuum impetu abripitur: denique omnes actiones nostræ interiores & exteriores, à norma voluntatis tuæ longè aberrant. Tenebras igitur mentis nostræ allato verbi tui lumine dulcissime Iesu Christe discute. Cupiditatum flammas gratiæ tuę fontibus clementer extingue. Voluntatem tua manu reformatam, tuo sancto impelle spiritu, vt quæ mens illuminata rectè monstrat: quæ affectus noui cordis piè suadent: ea & voluntas alacriter imperet, & omnes vires animi & corporis voluntatem imperio obtemperantes, studiosè exequantur. Tu enim solus es noster propiciator, noster Rex, nostra fortitudo & virt⁹, nostra vnica spes, vnica salus, vnica via, & vita æterna. Te inuoco, dulcissime Iesu Christe, vt nobis assistas, ne vel seducti à falsis prophetis, vel pellecti à propria carne, vel persuasi à Diabolo, vel abducti prauis hominum moribus & exemplis, vel etiã offensi scandalis, relabamur in pristinas tenebras, & & aberremus à te via vitæ æternæ. Deduc obsecro, nos, fili Dei, in lumine vultus tui, sustine nos, qui es dextera Dei Patris, ne concidamus: dirige nos, quò tandem, te duce, perueniamus rectã ad gloriam immortalitatis, quam promisisti sperãtibus in te, dulcissime Iesu Christe. Tibi laus, confessio & gloria in secula seculorum. *Amen.*

PRECANDI FORMVLA *pro persona propria.*

Dulcissime Domine Iesu Christe, te inuoco: tu enim lux mea es, tu vita, tu salus, tu Deus meus viuus, pater meus sanctus, Deus meus pius, magister meus viuus, pastor meus bonus, adiutor meus optimus. Te deprecor, tibi supplico, te rogo, vt per te ambulem, ad te perueniam, in te requiescam, fac vt per tuum auxilium sanctè, piè, & rectè viuam. mentis meæ tenebras discute, cogitationes prauas cohibe, affectuum malorum flammas extingue, voluntatem peruersam tuo reprime imperio, ac luce tua mentem illustra, cogitationes pias suggere, affectus bonos accende, & voluntatem meam ad te conuerte: vt quæ tu vis, velim & ego, Præterea, cum corpus meum domicilium sit animæ meæ, fac quæso, vt illud tuo auxilio castum & mundum conseruem: quo anima purgata in corpore mundo habitet, quo integer sim, anima, spiritu & corpore, & & te perpetuò in corpore, & in anima mea glorificem. Tibi pastori meo, ac soli Deo, cum Patre & Spiritu Sancto sit benedictio & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, honor & virtus, & robur in secula seculorum, Amen, Amen. Fiat, Fiat.

PRECANDI FORMVLA *pro familia.*

Quoniam nulla domus nisi te, Domine Iesu Christe, conseruante stare potest: te supplex rogo, vt domum meam, vxorem, liberos, & familiam, tua protectione conseruare digneris. Da, quæso, vt ego & vxor mea, liberi, ac tota familia secundum tuam voluntatem, singuli nostrum officium faciamus. Cùm enim tu nos pascis, nihil nobis deest. Cùm tu nos regis, securi sumus, & nemo nobis nocere potest. Cùm tu nos laborantes adiuuas, fructum laborum percipimus vberrimum. Nobis igitur adesse digneris: pelle Diabolos, hostes ordinationis tuæ: da nobis custodes sanctos tuos angelos: ac rege nos semper tuo spiritu, vt perpetuo te in hac vita, & in futura celebremus, Amen, Amen. Fiat, Fiat.

FINIS.

N. H.

HISTORIA DOMINI IESV CHRISTI DEI ET HOMINIS, REGIS COELI ET TERRÆ, MAXIMI ET inuictissimi, vnici Ecclesiæ Dei Monarchæ, summi æternique Sacerdotis, ducis de Bethlehem illustrissimi, triumphatoris regni tenebrarum gloriosissimi, ac datoris vitæ æternæ liberalissimi: ex principio Euangelij Iohannis.

PER NICOLAVM HEMMINGIVM

Habes in hoc commentario, pie lector, præter historiam Domini præcipua nostræ religionis capita simplicissimè explicata, vnà cum refutatione multorum errorum, vt magicæ artis, & aliarum superstitionum & abusuum.

***

ORNATISSIMO VIRO DOCTRINA, PIETATE, AC sapientia præstanti, D. Iohanni Albertio, Episcopo Selandiæ vigilantissimo, ac in Regia Academia Hafniensi sacratissimæ Theologiæ professori doctissimo, fratri suo gratiam & pacem precatur.

***

SAPIENTER à veteri Poeta Menandro dictū est: ὡς ἡ δ' ἦν γ' ἐν ἀδελφοῖς ὁμονοίας ἔρως. Nihil enim est melius, nihil dulcius, nihil sanctius sincera hominum inter se concordia. Quam autem verè hoc dicatur, nō solùm ratio recta dictat, verumetiam omnium sanorum hominum prudens testatur experientia. Quæ domus non felix iudicatur, in qua coniugum animos dulcis connectit concordia? Quæ respublica non censetur beatissima, cuius ciues mutua se complectuntur beneuolētia? Quodnam, quæso, regnum rapinæ hostium & prædę expositum fuisse proditur, in quo gubernatorum & subditorum tranquillus fuit ὁ τῆς ἑταιρίας λιμήν? Tartarorum Rex quidam moriens filiįs duodecim sagittas totidem in fascem ligatas tradidit, vt frangerent: illis autem frustrà conantibus, solui eas iussit, atque frangi singulas. Ita vestrum (inquit) imperium, si eritis concordes, firmum fuerit ac stabile: at soluto animorum consensu, hostium iniuriæ obnoxium. Atque ita profecto est vt ille ait, Concordia paruæ res crescunt, discordia magnæ dilabuntur. Quid, quæso, dicemus de Ecclesia? An non & huius incolumitatem vna tutatur concordia? An non omnia Ecclesiæ membra mutuis inter se officijs charitate & concordia cohærent & continentur? Rectè igitur Paulus ait, Vinculum perfectionis est charitas. Audiamus Dauidem sapientissimum ac verissimum concordiæ in Ecclesia Dei præconem. Ecce, inquit, quàm bonum & quàm iucundum, habitare fratres vnanimes. Est sicut vnguentum optimum super caput, descendens super barbam Aaron: quod descendit super oram vestimentorum eius, & sicut ros Hermon qui descendit super montes Sion. Quoniam illic præcepit Iehoua benedictionem, & vitam vsque in seculum.

An vllus Apelles expressius magisque graphicè concordiæ bonum depingere potuit? Principio in admirationem excitatis auditorum animis, concordiam optimam esse & iucundissimam, quò eius desiderio animi piorum magis inflammentur, affirmat. Deinde eandem fragrantiorem ac suauiorem balsamo illo odoratissimo, quo Reges olim & Sacerdotes vngebantur,

tur, pronunciat: & pulcherrimè indicat vnde proficisci vera & pia concordia debeat. Vnguē-tum inquit effusum in caput Aaronis, de capite in barbam, de hac in reliquum corpus, ac tandem in orā vestimentorum stillat. Sed quid sibi vult quod Aaronis potissimum meminit Regius Propheta? Hoc eò pertinet, vt veluti symbolo quodam illustri doceat, vnde sit veræ concordiæ origo, videlicet à pio in religione consensu. In hac enim cùm doctores concordes sunt, ipsa concordiæ vis etiā ad alios manat, non secus atque balsamū effusum in caput paulatim distillat in barbā, & inde in reliquū corpus, donec in extremam oram vestimentorū dimanauerit: vt sic vel infirmis mēbris sua aspiret fragantia. Vt ergo balsamum suaui quadā voluptate totū perfundens corpus, omnia eius mēbra reficit ac vires roborat: ita sancta concordia à Doctoribus manans, totū Ecclesiæ corpus diuina quadā & sancta voluptate perfundit, ac singula eius mēbra mirificè oblectat. Neq. hac dulcissima imagine contentus est Dauid, sed addit aliā, Cōcordiam rori cœlesti cōparans. Sicuti enim ros cœlestis terrā arentē reficit, exhilarat, ac fœcundat: ita pia & sancta cōcordia, à docentibus ad auditores promanans, cœlesti quodā rore rigat animos, & veluti ad suauissimos pietatis fructus cōcipiendos & edendos feraces reddit. Neq. mirū est ita fœcundā esse concordiā. Nam, vt Dauid subiungit, illic mandauit Dominus benedictionē & vitā vsq. in seculū, Quis fructus vberior esse potest sanctæ cōcordiæ? Dominus mittit in concordes benedictionē, qua eos felices reddit, curatque non solū vt ibi est vera fraternitas, omnes sua beneficentia fruantur, verumetiā vt perpetua vita beati gaudeant.

Sed quorsum (inquies) hæc? ista sanè ideo à me dicta cogites, charissime frater, velim, vt nos gratitudinis erga Deū admoneant, qui gubernatores Ecclesiarū Danicarū & doctores religionis in scholis & tēplis 26. annos ferè ita deuinxerat, vt summū adhuc tueantur in doctrina religionis consensum, ac omnes veluti vno animo inutilibus disputationibus & cōtentionibus nihil ad ædificationē facientibus renunciarint: non secus ac si alius alium hoc Pindarico versu à discordia & contentione dehortaretur, ἔα πόλεμον, ἔα μαχὰν χωρὶς θεοῦ. Quid quæso spirauit sanctum illud pectus D. Petri Palladij præter pacem & concordiam. Quid suauissimus D. Iohannes Seningius? Quid grauissimus ille & sincerus Theologus D. Iohannes Machabeus Alpinas? Quid Franciscus Vormordus Episcopus olim Scaniæ? Quid M. Iohannes Sclauus Episcopus aliquando Ripensis? Quid M. Iacobus Schningius Vibergensis olim antistes? Quid M. Georgius præsul Othoniensis? Quid D. Olaus Chrysostomus, & post eum M. Laurentius Nicolai Ripensis, Vendalensium Ecclesiarum aliquando gubernatores? Quid Nicolaus Palladius, qui Scanicas Ecclesias multos annos rexit? An non hi omnes ad concordiā & pacē dulcissimā nati esse videbantur? qui nunc omnes tādē iuxta promissionē Dei in portū illū beatū vitæ æternū duraturæ peruenerunt, vbi nunc conspectu filij Dei beati fruuntur, & absque dubio nobis optant, quā illi ardentissimis animis coluere, concordiā, quanq. veluti lāpadē nobis, qui adhuc superstites sumus, tradiderunt, vt eā sanctè, illorū exēplo colamus, quod & ex Dei gratia adhuc facimus. Quid enim charius habet M. Chilianus qui nunc Vibergenses Ecclesias regit pia concordia? Quid M. Laurentius Bartholomei Episcopus Arhusiensis paci & tranquillitati Ecclesiarū anteponit? Quid dicā de M. Georgio Martini, qui olim noster pastor fuit, nunc verò Vendalenses Ecclesias gubernat? Quid de M. Tycone Asmundo, qui cùm hic Pastor esset & Professor, legitimè vocatus est ad gubernationē Ecclesiarum Scanicarum? Quid de M. Nicolao Caspare Ecclesiarū Fyonicarū rectore? Quid de nostro M. Paulo Mathiæ, qui de professore huius scholæ diligētissimo factus est inspector Ecclesiarū Ripensium vigilantissimus? Hi viri & multi alij, quorū nobis olim consuetudo iucundissima fuit, summum & doctrinæ & animorum nobiscum, vt fratres decet, consensum colunt. Plena etenim & iusta cōcordia, voluntatum & doctrinæ consensu constat.

Hanc cōcordiā nostris Ecclesiis gratulor, & oro Deum patrem Domini nostri Iesu Christi, vt ea nostrarum Ecclesiarū fœlicitas sit perpetua, ne Satan aliquod virus euomat, quo hanc sanctam concordiam inficiat, vt infecta tandē dissoluatur. Hoc itaq. vt caueatur omnibus viribus conandum est, idq. potissimum nobis quibus munus docendi in scholis & Ecclesiis cōmissum est, & singulari prudentia opus est & piis votis, vt maturè occurratur initiis & occasionibus hæreseōn & schismatum, quibus vnitas Ecclesiæ turbatur & scinditur. Sæpe initia vidimus incendiorum, sed statim diuina gratia per prudentes gubernatores restincta sunt. Vnus atq. alter aliūde huc aduenientes, Anabaptistarū veneno nonnullos inficere attentarunt. Sed mox dolo prodito magistratus vigilantia sunt coërciti. Adfuerunt & hic hospites quidā, qui ob ceremonias nostrarū Ecclesiarū offensi, se à publico cœtu Ecclesiæ nostræ excluserunt, sed eorū schismati nullus cordatus locum fecit. Breuiter, ea fuit hactenus gubernatorum prudens vigilantia, quòd suborientia hæreseōn & schismatum semina mox eradicarint. Verùm quid nunc Satan molitur? quia ea non successit via, alia aggreditur, quò sanctā nostrarū Ecclesiarum concordiā inuadat ac dissoluat. Reuocat enim iam multis annis sepultum artificium vetus, quo puritatē doctrinæ cœlestis ante diluuium infecit, ac magicis artibus veluti impuro impurissimi pectoris

halitu paulatim quorundam animis afflare conatur, vt doctrina pura isto Satanico fœtore polluatur. Huic malo nisi maturè occurratur, magna plaga est pertimescenda. Vt ergò ipse Ecclesiis nostris in hac re non deessem, sumsi enarrandum principiũ Euangelij Iohannis, quo inter alia sacra Dei verba malefici abutuntur, vt hac occasione non solum præcipua capita doctrinæ Ecclesiarum nostrarũ repeterẽ, verumetiã vt errorẽ istum Satanicum cum aliis abusibus verbi Dei & signorum refellerẽ, ostenderémque verã religionẽ Dei cum ista Ethnica & Satanica superstitione & idolomania stare non posse. Nam ea sanè aliud non est, quã aperta nominis Dei blasphemia, atque id adeo in hunc finẽ à me factũ est, vt fratres, qui fortè hæc sunt lecturi, se cordatè istis Diabolicis artibus opponant, quas Methodius narrat posteris Cain à Diabol traditas esse, vt isto pacto limpidissimos verbi Dei fontes turbaret saltem.

Habes consilium meũ charissime frater, cur hanc enarrationẽ aggressus sim: nunc autẽ quare has pagellas sub tuo nomine in lucẽ edi voluerim, breuiter accipe. Primùm me mouit, quòd ea doctrinæ cœlestis capita, quæ in his pagellis explicantur, semper constanter vnà defendimus, & summa fide in nostra Schola & in tẽplis docuimus, docebimusque quàm diu hoc Deo visum fuerit. Deinde quòd in idolorũ & artiũ magicarũ dãnatione quàm in hoc libello adieci cõmunia, & pericula, & labores fuere. Ad hæc spero fratribus hæc lecturis haud ingratum fore videre in nobis manere illibatã sanctã illam à maioribus traditã in religione concordiã, & animorum coniunctionẽ, quam iam totos viginti annos illæsam aluimus & fouimus, idque in eadẽ republica literaria viuentes: in qua mihi aliquoties in Philosophicis eisque variis lectionibus successisti, donec à piissimo Rege Christiano tibi etiã professio Theologica post obitũ piæ memoriæ D. Iohannis Machabæi demandata sit, in quo munere ita grauiter & piè te gerebas, quòd à Rege nostro D. Frederico secundo, in locum D. Petri Palladij ad gubernandas Ecclesias Selandicas, Senatu Scholæ nostræ approbante, sis suffectus. Ex quo factum est, vt tametsi duplex labor tuis humeris sit impositus: in vtroque tamen ita te moderatè geras, vt nihil antiquius, nihil sanctius, nihil dulcius pia & sancta fratrũ concordia habere videaris. Huc accedit, quòd aliquod de meo erga te animo publicè extare testimonium cupiã. Rogo igitur vt hanc animi mei erga te significationẽ, eo accipias animo quo à me est profecta. Vale frater Chàrissime vnà cum ecclesiola domestica, hoc est, cum vxore tua Catharina fœmina castissima, optimi viri D. Andreæ Iohannis olim concionatoris Malmogensis facundissimi & constantissimi filia, & liberis charissimis, quos, vt facis, in timore Domini educere perge. Precor Deum patrẽ, vt sicut hactenus fecit, ita in posterum quoque nos veris concordiæ vinculis pietate & charitate contineat. Amen. Hafnia, ipso die quo celebratur festum castissimorum Spirituum, Anno 1562.

HISTORIA REGIS MAximi & inuictissimi Iesu Christi filij Dei. &c. Ex primo Cap. Iohan.

***

IN Principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbũ. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non cõprehenderunt. Fuit homo missus à Deo, cui nomen Iohannes. Hic venit in testimonium, vt testificaretur de lumine, vt oẽs crederent per eum. Non erat ille lux illa, sed vt testificaretur de luce. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominẽ venientẽ in hunc mundũ. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In sua venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autẽ receperunt eũ, dedit eis potestatẽ, vt filij Dei fiant, iis scilicet qui credunt in nomen eius, qui nõ ex sanguinibus, neq. ex voluntate carnis, neq. ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriã eius, gloriam tanquam vnigeniti à Patre, plenum gratia & veritate.

Dignitas & vtilitas huius enarrationis.

Hæc Euangelica narratio continet historiã, qualis alia nec sublimior, nec ꝓfundior, nec vtilior, nec magnificentior esse potest. Æternã enim æterni verbi ab æterno patre natiuitatẽ narrat, & idem verbũ in tẽpore factum hominẽ asseuerat: vt sit æternũ verbũ & humana natura à verbo assumta, vna persona, Deus & homo in duabus naturis ita vnitus, vt etsi naturæ confusæ non sint, vna tamen æterna persona existat, & non duæ personæ: quæ vna persona secundum diuinitatem, æternus æterni Dei est filius: secũdum humanitatem, in tẽpore filius hominis & dicitur & est: non tamen sunt duo filij, sed vt vna persona, ita vnus filius.

Summa.

Vsus.

Etsi autẽ hæc sublimis sapientia à creatura satis intelligi nequit: tamẽ ideo nobis cõmendatur, vt beneficia Dei & mediatoris nostri Iesu Christi cogitemus, & agamus gratias æterno Deo, qui voluit æternum suũ filium hominẽ fieri, vt nos homines Deos efficeret, & diuinæ naturæ participes.

LOCI

LOCI TRES.

Partes.

1. Descriptio diuinæ naturæ æterni verbi.
2. Narratio de præcursore Iohanne.
3. Expositio aduentus æterni verbi in mundum.

DE PRIMO.

In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.

1. Descriptio diuinæ naturę verbi.

HAec est descriptio diuinæ naturæ æterni verbi: in qua pluribus Euangelista respondet quæstionibus. Si enim quæris, quando erat verbũ? Respondet, *In principio* erat verbum. Si quæris, vbi erat verbum? Respondet, Et verbũ erat *apud Deum*. Si quæris vltrà, Quid erat verbum? Respondet, Et *Deus erat* verbum. Si quæris, Quando verbum erat apud Deum? Respondet, Hoc *erat in principio* apud Deum. Si quæris, Quid egerit hoc verbum? Respondet, *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est.* Si quæris, Quæ sit huius verbi vis & efficacia in creaturis? Respondet, *In ipso vita erat, quæ vita & lux hominum est.* Si quæris, Vbinã lucet illa lux? Respondet, *In tenebris* lucet. Si quæris, Quomodo fit quòd hanc lucem non percipiant homines? Respondet, *Et tenebræ eam non comprehenderunt.* His quæstionibus respondet Iohannes mira breuitate, de quibus sigillatim dicamus, sed breuissimè.

In principio erat verbum.

1 Principiũ, quid hoc loco.

Hic quæritur quid principium, & quid verbum sit. Principium hoc loco temporis initium (quo cœpit Deus res creare) significare, ex principio primæ Epistolæ Iohannis apparet, vbi exponit, In principio idem esse quod à principio. Ita enim ait: Quod erat à principio. Significat ergo Euangelista hoc dicto, filium Dei iam extitisse, antequam rerum creatarum & temporis vllum esset initium. Et obseruandum in primis est, vt monet Ambrosius, quòd Apostolus non dicat, In principio factum est verbum, sed in principio erat verbum. Quare huius verbi initium nullum est. Si enim erat hoc verbum cum Deus initium faceret creandi quicquid est conditum, vtique æternum est: si æternum, creatura non est: si non creatura, vtique creator. Hoc verbum creator, *erat*, hoc est, subsistebat: ὑπόστασις enim verbi, & æterna eius à patre generatio initio caret, ideóque à Hieremia Iehoua, & in 1. Apocal. ὁ ὢν dicitur.

2. Cur filius verbũ appellatur.

Sed cur hic æternus Dei filius verbum appellatur? Hic primùm quotupliciter dicatur verbum. Deinde cur filius Dei verbum appelletur, & quòd verbum significet personam subsistentem, explicandum est.

Verbũ dicitur trib. modis.

Verbum dicitur tribus modis. Primùm enim est verbum internum, Græcè λόγος ἐνδιάθετος, quod est rei alicuius in animo perceptio, seu sermo mente à potentia cognoscente comprehensus. Deinde est sonus ex ore hominis procedens, aliquid significans & mox in aërem euanescens. Præterea est verbi sonantis & euanescentis significatio mente audientis concepta.

Verbum quo sensu ad filium Dei transfertur.

Prima & tertia verbi acceptio in hoc conueniũt, quomodo vtraque in mente fit: sed in eo differunt, quomodo prima ex potentia cognoscente, tertia ex sono nascitur.

Hæc sunt significata verbi, quorum vnum ob similitudinem aliquam ad filium Dei transferri, vt dicatur verbum seu λόγος, necesse est. Non postremum significatum: quia isto modo non vnum esset verbum Dei, sed penè infinita. Quicquid enim ex vocali prædicatione dignè de Deo in mente hominis concipitur, verbum Dei dicitur. De hoc verbi genere loquitur Dominus, cùm inquit, Ioan. 15. 7. Si verba mea in vobis manserint. Nec medium significatum verbi quadrat ad hoc nostrum propositum. Quia hoc modo plurima etiam verba Dei erunt. Sic dicuntur decem legis verba, dum per os hominis efferuntur, & eorum sonus in aërem euanescit. Reliqua est ergo prima verbi acceptio, quæ est rei alicuius in mẽte perceptio nata ex potẽtia cognoscẽte.

Discrimẽ inter internũ verbũ Dei & hominũ.

Hæc acceptio verbi propter similitudinem quãdam attribuitur æterno Dei filio. Verùm hic magnũ discrimen est inter nostrum verbum, & hoc Dei verbum. Nostrum enim verbum ἐνδιάθετον internum, accidens est in nobis, & in tempore nascitur. At cũ in Deum nullum cadit accidens, necesse est hoc verbum Dei fateri esse οὐσιῶδες καὶ ὑφιστάμενον, essentiale & subsistens, non transiens, non euanescens, non accidentale, non tempore natum.

Similitudinis explicatio.

Ex his ratio translatæ significationis verbi ad filium Dei æternum, vtcunque intelligi potest. Vt enim in hominibus à potentia cognoscente gignitur verbum internum: Ita filius est æterni patris imago, cogitatione ab æterno genita, communicata essentia. Atque hæc est prima & potissima ratio, cur filius Dei æternus dicatur λόγος seu verbum etsi postea plures rationes addi possunt. Cæterùm quia vetustas pia studiosis grata esse debet, referam primum ex Basilio Magno quid sensere veteres de hac appellatione. Is enim in quadam Homilia pagina 200. ita ait: Διὰ τί λόγος, ἵνα δειχθῇ ὅτι ἐκ τοῦ νοῦ προῆλθε. Διὰ τί λόγος, ὅτι ἀπαθῶς ἐγεννήθη. Διὰ τί λόγος, ὅτι εἰκὼν τοῦ γεννήσαντος, ὅλον ἐν ἑαυτῷ δεικνὺς τὸν γεννήσαντα. Hoc est, *Propter quid verbum dicitur: vt ostendatur quod ex mente procedat. Propter quid verbum? Quia citra perpessionem natus est. Propter quid verbum? Quia imago genitoris est, totum in seipso exhibens genitorem.*

Filiusquo modo æternũ æterni Patris verbũ.

Quomodo filius dicitur λόγος respectu nostri.

Hactenus ostensa est ratio cur filius Dei dicatur λόγος, idque respectu patris tantum. Dicitur quoque λόγος siue verbum respectu nostri, quia patrem in reuelatione Euangelij nobis ostendit, iuxta illud, Ioã. 1. 18. Nemo patrem vidit vnquam, sed filius qui est in sinu patris, nobis reuelauit, scilicet, Patrem. Item Qui videt me, videt & Patrem. Ioan. 14. 9.

Vtranque appellationis huius rationem coniungit Nazianzenus, cum ita ait: λόγος ὅτι οὕτως ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, ὡς πρὸς νοῦν λόγος, οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ συναφὲς καὶ τὸ ἐξαγγελτικόν. Hoc est: *Filius Dei dicitur λόγος, quia sic se habet ad Patrem, sicut ad mentem verbum, non solum propterea, quod eius generatio sit citra perpessionem: Verumetiam propter coniunctionem, & quod enunciet patris voluntatem.* Hæc sobriè sciamus de hac appellatione, quæ quodammodo filij æterni generationẽ nobis insinuat: quã quia nemo satis intelligere potest, dictum Nazianzeni amplectamur, qui ita ait, *Dei generatio silentio honoretur, magnum est didicisse quod genitus sit.*

Arius & Seruetus refutãtur.

Porrò cùm hic λόγος Dei reuelat nobis verbum Euangelij, & vbi illud verbum vt semen incorruptibile & cœleste mentibus nostris conceptum fuerit: nascimur & nos filii Dei, qui gestabimus imaginẽ naturalis filii reparatam in nobis per spiritum Dei. Ad quam sanè imaginem primi nostri parentes conditi erant. Ex his quoque patet quod verbum Dei οὐσιῶδες, hoc est, substantiale, non significet, sicut

Ariani & Seruetus nugantur, consilium aut promissionem Dei, sed verè personam subsistentē: id quod etiam sequentia confirmant. Nam cùm dicit, omnia per ipsum facta sunt, &, λόγος caro factus est: euertitur validissimis rationibus Arianorum & Serueti hæresis. Non enim per promissionem condita sunt omnia, sed per filium. Nec consilium, nec promissio caro facta est, sed filius.

Et verbum erat apud Deum.

II. Distinctio personalis & subsistentia realis τοῦ λόγου.

Vt prima assertio Euangelistæ æternitatem verbi nobis commendat: Ita hæc secunda, distinctionem personalem & subsistentiam realem in diuinis personis astruit, cum enim dicitur: *Et verbum erat apud Deum*, significat filium à patre differre subsistentia personali. Etsi autem non est aliud pater quā filius, eadem est enim vtriusq; οὐσία, tamen filius alius est à Patre, quia pater & filius non est vna persona, sed filius à patris persona est persona distincta, per se subsistens.

Et Deus Erat verbum.

III. Assertio Deitatis æternæ τοῦ λόγου.

Hæc tertia assertio manifestè pronunciat verbū illud æternum, quod erat in principio, quod erat apud Deum, esse verum Deum. Nam in hac oratione, & Deus erat ὁ λόγος, τὸ λόγος hoc est, verbum, subiectum est, & Deus prædicatum.

Huc accersantur testimonia quibus diuinitas huius verbi æterni confirmetur, quæ ego soleo quinque capitibus subijcere, comprehensis hoc disticho.

Dictum, cultus, opus, confessio, munera: quinq; hęc
Naturas Christi cognoscendas tibi monstrant.

Hoc erat in principio apud Deum.

IIII. Aeternitas τοῦ λόγου, & eius personalis distinctio à Patre.

Sabellius & Arius refelluntur.

Repetit primam & secundam assertionem, easque in vnam coniungit, vt & æternitatem verbi, & distinctionem eius personalem à patre doceat. Fuit autem necessaria hæc repetitio, ne quis ex vnitate & simplicitate naturæ diuinæ cum Sabellio induceret vnitatem personæ. Et ne quis cum Arianis in tempore factam personarum distinctionem multiplicata substantia diuina assereret. Vtraque hæresis hac apostolica assertione refellitur. Si enim erat λόγος in principio apud Deum, certè distincta persona est à Patre. Et, si erat in principio apud Deum, non in tempore personarum facta est distinctio. Et, si λόγος erat apud Deum, & λόγος erat Deus, natura eadem & essentia est patris & filij non multiplicata, vt in rebus creatis, sed eadem numero. Aliud enim fieri prohibet naturæ diuinæ simplicitas.

Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est.

V. Deitatis æternitatis τοῦ λόγου assertio à creatione & dispositione omniū rerū creatarū.

Hæc quinta assertio diuinitatem & æternitatem verbi, cùm ab ipsis verbi operibus, tum à rerum quæ sunt, conditione & ordine. *Omnia per ipsum facta sunt.* Hoc sane diuinæ potentiæ est. *Et sine ipso factum est nihil quod factum est.* Hoc dicto separatur hoc verbum à creaturis omnibus. Nam omnes creaturæ in tempore factæ sunt. Huc illud Iustini Martyris: *Quicquid est rerum, aut est factum, aut non factum. Si factum, cœpit aliquando fieri: at si non factum, vt λόγος Dei, æternum esse necesse est. Nunc autem cum æternum esse soli Deo conueniat, λόγον hunc Dei vt fateamur æternum oportet.*

Porro quòd hîc Euangelista generatim dicit, Paulus ad Coloss. 1.5.16. pulcherrima enumeratione prosequitur, ita enim ait, Qui est imago Dei incōspicui, primogenitus omnis creaturæ. Nam per eum omnia quæ in cœlis sunt, & quæ in terra visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipsum creata sunt.

Arianorū cauillum refellitur.

Quod autem Ariani præpositionem, per, ad causam instrumentalem referunt, vt isto pacto inæqualitatem personarum inducant, facilè refellitur. Pater enim creat per λόγον, vt per sapientiam suam. Quarè potius ad efficientem causam referendum est quod hîc dicitur. Verùm hunc nodum elegantissimè soluit Basilius Magnus, in libro de Spiritu sancto, cap. 5. & 9.

In ipso vita erat.

VI. A Prouidentia & cōseruatione rerum.

Vt quinta assertio diuinitatem Christi asserit ex operibus creationis: ita hæc sexta idem concludit ex prouidentiæ & conseruationis rerum beneficio, *in ipso* (inquit) *erat vita*, hoc est, per λόγον seu vi & efficacia verbi erat vita cunctis animantibus. Hæc vita non est essentia verbi, sed efficientia, qua æternus λόγος facit, vt res in suo conseruentur statu & ordine.

Et vita erat lux hominum.

VII. A Speciali prouidentia & viuificatione generis humani.

Vt sexta assertio omnem vim & efficaciam in creaturis esse à verbo illo æterno, quod est Deus, astruit: Ita hæc septima assertio, hypothesin quandā sextæ continet. Nam in ea agit de certo quodam creaturæ genere, nempe de hominibus. In horum enim mentibus, verbum illud æternum & ineffabile accendit lucem rationis & intelligentiæ: quod quidem opus planè diuinum est. Hæc lux destinata sanè est noticiæ Dei ac eius celebrationi, sed nube quadam caliginosa obducta est, atque ideo subijcitur.

Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.

Locus de Luce seu intelligētia in mēte hominum.

Qualis illa lux remaneat in hac corrupta natura ostenditur 8. & 9. assertionibus: manet quidē lux, sed mox tenebris inuoluitur, quæ tenebræ impediunt, quo minus homines ad hunc λόγον lucis ductu perueniant. Hoc autem quale sit breuiter explicandum est. Homines luce illa vident quidem Deū esse, eumque colendum agnoscunt: vident mali & boni discrimen, sed hæc lux priusquam ad actionē veniat, peccatorum tenebris obruitur: quemadmodum Apostolus ad Roma. 1. clarè ostendit. Primum enim ita ait: τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ manifestum erat in illis. Deus enim illis manifestauit. Nam ex virtute & efficacia æterni verbi promanauit in homines. Deinde addit causam impeditæ huius lucis, cùm inquit, Vani facti sunt homines in cogitationibus vel disceptationibus suis, & obtenebratum est desipiens cor eorum, qui cùm se profiterentur esse sapientes, stulti facti sunt. Quid hîc Apostolus aliud vult, quàm quod noster Euangelista asserit dum ait, Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Propterea quòd homines in hac corrupta natura illam lucem in se lucentem non percipiunt, nō consequntur, atque adeò non agnoscunt. Apostolus similiter fatetur lucem quandam principiorum de Deo, & eius cultu in hominibus esse: sed eandem affirmat tenebris esse inuolutam, adeò vt cùm ad πρᾶξιν ventum fuerit, videatur euanescere. Cùm enim homines à sua, quam habent ab æterno λόγῳ luce aberrant, (nam suis disceptationibus lucem obruunt, & ab ea planè deficiunt) mille

Quare homines naturali luce post peccatum Dei lucē non percipiunt ad salutem.

ſuperſtitionum præſtigias excogitant. Huius rei cauſam Apoſtolus facit καρδίαν ἀσύνετον, hoc eſt, διάνοιαν ac comprehendendum & colligendum ex luce principiorum, quæ vera & certa ſunt, minimè aptam. Ex theſibus enim, quæ ſunt lux quædam in mente, perperam extruunt hypotheſes, deficientes à communibus notitiis.

Cõcluſio.

Proinde hic locus clarè docet, neminem poſſe peruenire ad ſalutarem Dei notitiam per rationis lucem: quæ rationis lux, etſi à Chriſto exiſtit, tamen tenebrarum, quæ naturam corruptam occupant, interuentu opprimitur. Notandum eſt igitur diſcrimen duplicis lucis, quam æternus λόγος hominibus communicat. Prior in natura refulget, ideóque naturalis dicitur. Altera naturam collapſam releuat & inſtaurat, ideóque lux gratiæ dicitur: quæ accenditur in homine per Spiritum ſanctum, dum prædicatur Euangelium.

Duplex lux.

DE SECVNDO loco.

Fuit homo miſſus à Deo, cui nomen Ioannes: hic venit in teſtimonium, vt teſtificaretur de lumine, vt omnes crederent per eum. Non erat lux illa, ſed vt teſtificaretur de luce.

De præcurſore domini hic quinque narrantur. I. Nomen præcurſoris. II. Diuina miſſio ſeu legatio. III. Deſtinatio. IIII. Legationis finis. V. Diſcrimen inter percuſſorem & Chriſtum dominum, cuius præcuſor fuit. De his quinque ordine pauca dicenda ſunt.

De primo.

I. Nomen præcurſoris.

Diſcrimẽ nominum

Præcurſoris Domini nomen Ioannes, quod non ex caſu, non ex conſilio humano, non ex familia, ſed ex mandato Dei accepit. Eſt autem imprimis diſcernendum inter ea nomina quæ hominibus tribuuntur ab hominibus, & ea quæ Deus ſuo mandato iubet attribui. Illa enim vel ex affectu aliquo, vel caſu, vel propter familiam tribuuntur, nec quicquam certi de perſona promittunt. Hæc verò perſonarum officia & euentus notant, & ſunt plerunque veluti quædam muneris publici ſymbola.

Huius nominis ratio.

Quòd autem mandato Dei, nomen *Ioannes* præcurſori Domini ſit inditum, docetur Lucæ. 1.14. & nominis rationem pater Zacharias in ſuo cantico explicat, dum in hunc modum de illo canit. verſ. 76. Et tu puer, propheta altiſſimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandam ſcientiam ſalutis populo eius, in remiſſionem peccatorum ſuorum. Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri.

Quia igitur præco futurus erat viſcerum miſericordiæ Dei noſtri, ad dandam ſcientiam ſalutis, Ioannes dictus eſt. Sonat autem *Ioannes* gratiam ſeu gratioſum, Hebraicè *Iochanan*, à chanan, quod ſignificat gratificari & gratia aliquem proſequi, ſeu gratuitò beneficium præſtare, & ſemper excluſionem dignitatis & meriti habet. Rectè ergò & reſpectu perſonæ, & ratione miniſterij, nominatus eſt hic legatus Ioannes. Nam & perſona ipſius gratioſa erat apud Deum, & officium ipſius fuit gratiæ & miſericordiæ Dei miniſterium. Cùm autem in huius locum omnes miniſtri Euangelij ſuccedunt, huius præcurſoris nomine admoneâtur de ſuo miniſterio.

Significatio nominis.

Doctrina.

De ſecundo.

II. Diuina

Secundo loco narrat Euangeliſta hunc Ioannem fuiſſe à Deo miſſum, hic plura occurrunt perpendenda: vt, prophetiæ præcedentes, promiſſio conceptionis, concio Angeli de ipſo, patris Zachariæ teſtimonium, præparatio Ioannis ad tãtam legationem, vox Dei & mandatum ad Ioannem in deſerto, quibus accedit & Chriſti teſtimonium.

eius miſſio ſeu legatio, cuius circũſtantiæ ſunt ſex.

Prima.

Prophetias ex Malach. 3.1. & Eſaiæ 40.3. adducit Marcus: Quorum ille quidem ita ait, Ecce ego mittõ Angelum meum ante faciem tuam, & præparabit viam tuam ante te. Eſaias verò, Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, & rectas facite ſemitas eius.

Secunda.

Promiſsio conceptionis & concio Angeli de Ioanne habetur, Lucæ 1.13. &c. Vbi in hunc modum Angelus Domini Zachariam alloquitur, Ne timeas Zacharia, quoniam oratio tua eſt exaudita, & vxor tua Elizabet pariet filium tibi, & vocabis nomen eius Ioannem, & erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt. Erit enim magnus coram Domino. Vinum & ſiceram nequaquam bibet, & Spiritu ſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſuæ. Et multos filiorum Iſrael conuertet ad Dominum Deum ipſorum, & ipſe præcedet eum in ſpiritu & virtute Eliæ.

Tertia.

Patris Zachariæ teſtimonium paulò ante adduxi ex ipſius cantico. Et tu puer, Propheta altiſsimi vocaberis, &c.

Quarta.

Præparatio Ioannis ad hanc legationem diuinam etiam à Luca deſcribitur. Primùm enim dicit, vinum & ſiceram non bibet. Deinde, Spiritu ſancto replebitur. Item, & erat in deſerto ad eum diem, quo ſe oſtenderet apud Iſraelem. Item. Matth. 3. & Marci 1. ſcribitur habuiſſe veſtem ex pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos ſuos, cui cibus erant locuſtæ, & mel ſylueſtre. Hac præparatione ſignificatur miniſtros Euangelij non vocari ad delicias huius mundi, ſed ad labores & certamina.

Quinta.

Vox Dei & mandatum ſuper Ioannem in deſerto habetur Lucæ 3. 23. Factum eſt verbum Domini ad Ioannem filium Zachariæ in deſerto. Venit igitur in omnem regionem circumiacentem prædicans Baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum. Quare verbum illud Domini, continet mandatum quo Ioannes iubetur inchoare Euangelij prædicationem, quam vocant Baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum.

Sexta.

Chriſti teſtimonium de Ioanne narratur Matth. 11.10.11. vbi inter alia Dominus dicit Ioannem plus eſſe quàm prophetam, & inter natos mulierum non ſurrexiſſe maiorem Ioanne Baptiſta. Dictum quoque Malachiæ 3.1. Ecce mitto Angelum meum: Ioanni accommodat, quem Ioannem propter ſpiritum & virtutem in miniſterio Eliam eſſe pronuntiat.

Doctrina.

Hactenus de miſſione diuina Ioannis: vnde diſcamus & nos expectandam eſſe ad miniſterium Eccleſiæ diuinam vocationem. Qui enim currit abſque mittente, in vanum currit, & operam ludit.

Locus de duplici doctrina.

Verùm ſciendum eſt, diuinam ad miniſterium Euangelij vocationem duplicem eſſe: nempe immediatam, qualis fuit Prophetarum, Apoſtolorum, & Ioannis: Et mediatam, quæ fit per Eccleſiam, ſiue per magiſtratum pium, ſiue per alios quibus hoc negotium vel à magiſtratu pio, vel ab Eccleſia demandatum eſt.

De tertio.

3. Ad quid deſtinata eſt eius legatio.

Cui rei deſtinata legatio Ioannis fuerit, exponit Euangeliſta his verbis.

Hic venit in testimonium: vt testificaretur de lumine.

Duo dicit. Primùm, quòd Ioannes fuerit in testimonium missus. Deinde testimonij summa proponitur, quæ est testificari de lumine, hoc est, de Christo vero lumine. Cùm Christum testatur lumẽ esse, significat & mundum totum sine Christo in tenebras submersum esse, & Christum solum esse luminis salutaris autorem.

Doctrina.

Collatio dictorum Euangelistæ cum Propheticis.

Hîc obseruemus quàm pulchrè hæc Euangelistæ verba conueniant cum prophetiis. Esaias cap. 60. 1. ait, Surge illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Et paulò pòst interpretatur hoc lumen, inquiens, Super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. Huius gloriæ etiam meminit Ioannes, vt infrà audiemus, vbi dicit, & gloriam eius vidimus. Psalm. 36. Apud te est fons vitæ & in lumine tuo videbimus lumen. In lumine tuo, id est, in Christo, videbimus lumen, id est, consequemur veram Dei notitiam & felicitatem.

Euangelistæ sunt Prophetarum interpretes.

Euangelistæ, quæ in Prophetis narrantur de lumine, ad Christum referunt, & ad eius Euangelium. Zacharias in suo cantico ait, Visitasti nos oriens ex alto, vt appareat iis qui sunt in tenebris, & in vmbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Hîc duo obserua, antithesin orientis seu luminis, tenebrarúmque & vmbræ mortis, & luminis vsum. Tenebræ notant ignorantiam & calamitates. Vmbra mortis, extremum interitum. Proinde lumen & salutarem Dei scientiam & salutem significat. Vsus luminis est, vt dirigat nos in viam pacis: hoc est, in eam viam quæ ad veram felicitatem ducit. Pacis enim appellatione Hebræi, eum statum intelligunt, in quo quis meritò se felicem & beatum iudicet.

Quàm autem latè se extendat huius luminis virtus, significat Simeon, cùm inquit, Luc. 2. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuę Israel. Hac enim distributione significat Christum lumen, vt solis huius aspectabilis, illucescere toti mundo, ídque per prædicationem Euangelij. Qui autem non illuminantur, sua culpa nolentes lumen accipere, in tenebris & vmbra mortis pereũt.

De quarto.

IIII. Finis legationis.

Quartò sequitur finis testimonij Ioannis, & diuinæ ipsius legationis. Ita enim ait Euangelista, *Vt omnes crederent per eum*: scilicet, Ioannem & prædicationem Ioannis.

Vt omnes crederẽt.

In hoc dicto diligenter obseruetur signum vniuersale, *Omnes*. Quod continet & doctrinam vtilissimam, & consolationem dulcissimam. Doctrina hæc est, quòd Euangelium sit vniuersalis concio salutis acquirendæ per fidem. Nam quia Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire: proponit verbum, quo omnes promiscuè sine omni exceptione ad fidem inuitantur. Quicunque ergò Euangelij voci credunt, habent certam salutis promissionem, quæ nullo euertitur Stoico fato. Hæc enim doctrina vniuersalis gratiæ excludit omnem Stoicam fatalium librorum necessitatem. Nam si finis legationis Baptistæ est vt omnes credant per ipsum, fieri nullo modo potest vt certo decreto & consilio creationis statuerit se velle maximam humani generis partem certę damnationi subiicere. Nam cùm voluntas Dei sit, vt omnes credãt, & finis fidei sit salus animarum, quis non videt consilium Dei esse & voluntatem antecedentem, vt homines ad ipsius imaginem conditi saluentur?

Consolatio aduersus tentationem de indignitate & de multitudine peccatorum.

Consolatio dulcissima est in hoc signo vniuersali, *Omnes*, qua superatur tentatio quæ vel ex indignitate vel peccatorum multitudine nasci poterat. Cùm enim dicit, omnes, non est hîc vlla restrictio contra verbum imaginanda. Leprosus itaque non fugiat Christum quia indignus est. Magdalena & Manasses non desperent, propterea quòd sint magni peccatores, sed se potius includant in hanc vniuersalis gratiæ promissionem, non sinant se vlla sophistica, vlla cruce, vlla diuinitus illata plaga, vlla peccatorum cogitatione ab hac vniuersali promissione auelli. Imò potius quiduis patiantur, quàm vt vanam esse statuant hanc Spiritus sancti vocem, qua omnibus promiscuè offertur misericordia & salus. Intueantur pretium inæstimabile salutis, quod est victima filij Dei, quæ sanè victima nequaquam est peracta pro quibusdam selectis de magno numero hominibus: sed pro toto mundo. Ita enim ait Euangelista noster. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.

Non est ergò quòd quis desperet ob peccati magnitudinem, modò ad Christum, quem Deus nobis proposuit propiciatorium in sanguine ipsius confugiat. Eius enim sacrificio expiamur, eius iustitia donamur, eius sanctificatione regeneramur in nouos homines, vt ius peccati in nos aboleatur, qui sumus in Christo, & non secundum carnem viuimus, sed secundum spiritum. Promissio enim gratiæ, quæ (si Deum respicis) est vniuersalis, requirit conditionem fidei, seu conuersionis, id quod multis scripturæ probatur testimoniis. Christus clarè inquit, Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Qui crediderit, saluabitur: qui verò non crediderit, condemnabitur. Et Paulus ait, Si modò in fide fundati perstiteritis. Qui perseuerauerit in finem, hic saluus erit.

Admonitio.

Caueamus igitur ne nostra diffidentia excludamus nos à gratia, quæ vt omnibus promiscuè offertur: Ita à solis credentibus accipitur in salutem. Si ergò ad consilium Dei, ad hostiæ pretium, ad mandatum prædicationis respicias, verè gratia vniuersalis est: at si ad euentum respicias, hominum vitio fit particularis.

Doctrina.

Porrò hic finis legationis Baptistæ etiam ad omnes Euangelij ministros pertinet, quorum hoc est munus, vt testimonium perhibeant de lumine, vt omnes credant per ipsos. Proinde studeant ministri Euangelij, vt & voce, & vita duces sint suis auditoribus ad fidem, & ad fidei fructus cum omni pietate & patientia edendos.

De quinto.

V. Discrimen inter Ioannem & Christum.

Sequitur discrimen inter præcursorem Ioannem, & Christum lucem.

Non erat ille lux, sed vt testificaretur de luce. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

Lucis nomen quibus & quo sensu tribuatur.

Cùm & pij (in quorum numero non infimum locum obtinet Baptista, de quo hic agitur) lux dicantur in scriptura, & Christus ipse lux sit & dicatur: discrimen tenendum est. De Apostolis testatur Dominus, cùm inquit, Matth. 5. 14. Vos estis lux mundi. De omnibus piis Paulus ad Ephe. 5. 8. Eratis olim tenebræ, nunc autem lux in Domino.

Piis duplici modo.

Pij omnes sunt lux duplici modo. *Primò*, quia vera luce illustrantur in sese, quod fit in vera pœnitentia ad prædicationem Euangelij. Dum enim Euangelium prædicatur, illuminantur homines fulgore radiorum Christi, quos æternus ille sol Christus spargit

spargit in corda fidelium per Spiritum sanctum. *Secundo*, pij dicuntur lux, quia aliis vita & moribus prælucent, adeò vt sceleratorum vitam sua luce arguant.

Prioris lucis finis est, vt ipsi fideles rectà dirigantur in viam salutis. Posterioris, vt alij homines nondum conuersi, videant fidelium lucem, eorum exemplo resipiscant, ac Deum cœlestem patrem glorificent. Huc illud Domini dictum. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est.

Ministris Euangelij triplici modo.

Porrò ministri Euangelij peculiariter *Lux* dicuntur, quia Euangelium regni Dei, vt facem quandam ardentem, hominibus præferunt, ad mundi tenebras discutiendas. Qui ergò ministrorum titulo gaudere volunt, triplici luce splendere debent. *Primum* enim oportet eos notitia Euangelij & fide in Christum viua, per spiritum sanctum lucere, quò ipsi à salutis via non aberrent. *Deinde*, exemplo suo auditores dirigere in viam salutis, vt suis auditoribus pius minister cum Paulo dicere possit, 1. Corinth. 11. 1. Estote imitatores mei sicut ego Christi. *Tertiò*, pura Euangelij prædicatione lucere, ac tenebras ignorantiæ hominum discutere. Ministri autem qui in hac postrema luce videntur hærere, ac tantùm voce & lingua Euangelium sonant, quoties aliis hãc lucem prętendunt, toties sibiipsis maledictionis sunt præcones, donec & ipsi resipiscant. Dum enim aliis regnum cœlorum aperiunt, sibiipsis claudunt. Quare meritò qui huiusmodi sunt, comparantur fabris arcæ Noë, qui cùm arcam ædificassent, in qua Noë cum familia sua seruatus est, in diluuio miserè perierunt.

Discrimẽ inter Christum lucẽ, Ioannem, & omnes pios.

Hactenus de Ioanne, de omnibus piis & ministris Euangelij dictum est, videlicet quomodò lux dicantur, & quarum rerum eos admoneat lucis appellatio. Iam sequitur differentia inter Christum lucem & Ioannem, qui etiam lucis nomen sortitus est.

De Ioanne quidam ita ait, *Non erat ille lux*. De Christo verò, *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, Duplicem hîc differentiam ponit, qua Christus lux, ab aliis qui lux dicuntur, distinguitur.

Christus est vera lux.

Prima est, quòd Christus sit lux vera. Epitheton *Vera*, non opponitur falsæ, vt aliqua lux falsa dicatur: sed substantiam & naturam notat: vt dicatur lux vera, tanquàm ex seipsa, & per se refulgens: cùm piorum lux sit aliunde, Christus ergo lux dicitur substantia & natura: pij autem gratia. Christus lux dicitur origine, pij autem participatione.

Est causa omnis lucis.

Secunda differentia est, quòd Christus sit *causa omnis lucis*, & splendoris in mundo. Nam illuminat (vt inquit) omnem hominem venientem in hunc mundum. De huius lucis ratione in primo loco quædam suprà dicta sunt in 7. & 8. assertionibus. Loquitur enim hic Euangelista non de luce Euangelij, sed de luce communi, videlicet, quòd Christus suæ lucis radios diffundat in totum genus humanum. Nam quòd homines ratione ac intelligentia prædit, discrimen honestorum & turpium videant: ex Christo luce prouenit. De qua re suprà dictum est.

DE TERTIO LOCO.

IN mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In sua venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit potestatem, vt filij Dei fiant, iis scilicet, qui credunt in nomen eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam tanquam vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis.

Historia aduentus & incarnationis filij Dei.

Hîc Euangelista incipit historiam aduentus æterni verbi in mundum, per humanæ naturæ assumptionem, exponere. Quæ sanè historia siue mysterij profunditatem, siue personæ maiestatem, siue diuinæ gratiæ magnitudinem, siue angelorum & hominum dignissimam admirationem respicis, omnes alias historias facilè superat. Historia creationis magna quidem & admirabilis est, sed in hac bonitas Dei, misericordia, iustitia, sapientia & veritas magis conspiciuntur. Quare piorum est & rectè discere hanc historiam, & eadem piè vti, cùm in gloriã Dei exemplo castissimorum spirituum, tùm in proprium commodum & salutem.

Eius præstantia.

Membra sex.

Constat autem hæc expositio seu narratio sex veluti membris, quorum explicatio valdè illustrabit articulum incarnationis Christi, & multas vtiles doctrinas & admonitiones continet. Membra autem narrationis huius hæc sunt.

I. Querela de ingratitudine mundi non agnoscentis æternum verbum, quod hominum causa assumpsit humanam naturam.

II. Beneficij, quod mundo offertur per incarnatum verbum, significatio.

III. Discrimen inter spiritualem filiorum Dei natiuitatem & alias propagationes & successiones.

IIII. Modus aduenientis huius ęterni verbi in mundum. 1301.

V. Reuelatio seu manifestatio gloriæ, qua æternus λόγος homo factus, filius Dei declaratur. 1308.

VI. Plenitudo gratiæ & veritatis, quæ reuelatur in hoc λόγῳ homine facto. 1309.

Hæc sex historiæ membra, eo quo proposita sunt ordine, quàm possum simplicissimè explicabo.

De primo Membro.

1. De ingratitudine mundi non agnoscētis verbum incarnatum

Grauissima querela est, qua conqueritur Euangelista æternum λόγον fuisse in mundo, sed non à mundo fuisse agnitum: & venisse ad suos, & à suis non esse receptum. Ita enim ait, *In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit: in sua venit, & sui eum non receperunt*. Hac impia ingratitudine, quod malum excogitari potest atrocius? Creator venit ad creaturam, sed contemnitur. Saluator ad perditum mundum, sed non recipitur. Tantum potest virus Satanæ quo mundus totus infectus est à lapsu primorum parentum. Huius immanis ingratitudinis exaggerandæ gratia, Euangelista distributionem adhibet. Primùm enim dicit, mundum eum non agnouisse. Deinde addit eum à suis non esse receptum, vt significet, & gentes & Iudæos qui eius populus peculiaris dicebantur, hoc fœdo ingratitudinis vitio laborasse, quòd suum creatorem & saluatorem non agnouerint. Graue quidem scelus fuit, quòd mundus, hoc est, gentes non agnouerint filium Dei: sed intolerabile omninò, quòd quos elegerat in peculium, quos adeò multis, imò infinitis beneficiis ornauerat, non ipsum agnouerint: imò per stupenda miracula agnitum non receperint.

Amplificatio.

Ingratitudinis capita.

Iudæorũ ingratitudo.

Similis querela est apud Isaiam ca. 1. Bos agnoscit possessorem suum, asinus præsepe domini sui. Israel autem me non cognouit. De hac ingratitudine plu-

rima in Psalmis extant vaticinia: vt in 2.& 22.In 2. prædicit de furiis impiorum aduersus Christum.In 22.quomodo illum exceperint flagellis & cruce.

Doctrina. Hinc ergò primùm docemur, Christum nequaquam vllis nostris præcedentibus meritis prouocatum,descendisse de cœlo,& assumsisse hanc nostram massam. Deinde quod omnia humana merita hac iustissima querela euertantur. Quare admoneamur nos,qui Christo dedimus nomina,gratitudinis erga filium Dei:ne nos cum impio mũdo & ingratissimis Iudæis abijciat. Admoneamur quoq; inuocationis, qua à Deo petamus, vt ipse nostras mentes expurget,& donet nobis nouum cor, purgatũ ab antiquo serpentis veneno, quo maxima pars mundi infecta, secura iacet in suis peccatis,& nõ agnoscit hoc summum beneficium, quod in hac historia nobis proponitur.

Adhæc optimi patris nostri exemplo, excitemur ad præstanda hominibus beneficia,nõ absterriti ab hoc debito & pio officio, vsitata hominum ingratitudine,quæ iam fortè maior est,quam vnquàm aliàs fuisse videtur. Quando ergò experimur ingratitudinẽ eorum,de quibus optimè meriti sumus, duo faciamus. Primùm agnoscamus iustam esse pœnam quã nos ingrati Deo, ab ingratis hominibus patimur. Deinde agentes pœnitentiã, cõsolemur nos exẽplo filij Dei,qui tanta pro multis ingratis passus est.

De secundo Membro.

II. Beneficii, quod mundo offertur per incarnatũ verbum,significatio. Secundum membrũ continetur his verbis. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem, vt filij Dei* fierent,ijs qui credunt in nomen eius. His verbis breuissimè narratur beneficium, quod Christus adueniens in mundum secum apportat: quod est dare potestatem filios Dei fieri,omnibus qui in ipsum crediderint. In hac breui narratione plura obseruãda occurrunt.

Membra huius narrationis. *Primum* enim hîc asseritur, donum Christi esse filios Dei fieri. *Deinde*, eos qui filij Dei efficiuntur,honorem, quo nullus maior creaturæ contingere potest,consequi. *Tum*, hoc donum & hunc honorem omnibus promiscuè offerri hominibus. *Postremò*,adoptionem hanc admirandam & diuinam, fieri per fidem. Horum singula,pia & singulari meditatione digna sunt.Nam & summam Euangelij, & consolationes,soli Ecclesiæ notas, dulcissimas continent.

Adoptio nostra donum Dei est. Primùm itaq; cùm dicit. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Significat adoptionem nostri, adeóque salutem,merum Christi esse donum,& nequaquam nostrum opus aut meritum. Nam si dedit,nõ persoluit pro opere vt debitum, sed donauit ex gratia. Ita enim inter se pugnant donum & debitum, vt de eodẽ tertio simpliciter & verè dici non possint. Vnde hęc immota apud Paulum, à repugnantibus est ratiocinatio Rom.11.6. Si gratia,non amplius ex operibus, alioqui gratia non amplius sit gratia: si ex operibus, non amplius est gratia,alioqui opus non amplius est opus. Hęc consecutio adeò firma & necessaria est, vt

Erroris papistici de meritis operum euersio. nulla sophistica refelli possit. Quarè quoties audimus adoptionẽ salutis, vitã æternam esse donũ Dei in Christo: sciamus euerti omnia humana merita, & omnes omniũ hominum & diabolorum doctrinas, qui nostram salutem ex meritis operum hominum pendere docent,contra clarissima Prophetarum, Apostolorum & Christi oracula. Qualia inter multa, hæc sunt pauca. Oseæ 13.9. Perditio tua ex te Israel, in me tantummodo auxilium tuum.

Confirmatio puræ doctrinæ ex scripturæ testimoniis. Isaiæ 55.1. Omnes sitientes venite ad aquas,& qui non habetis argentum,properate,emite, comedite, venite. Emite absque argento, & absque vlla commutatione vinum & lac. Hic Isaias Propheticis figuris magnificam commendat nobis bonitatẽ Dei, quæ sese erga nos copiosè effusura erat sub regno Christi:penes quem,omnes thesauri gratiæ Dei repositi sunt. Primùm inuitat omnes,nulla habita personarum ratione. Hanc vniuersalem inuitationem duabus rebus opponamus, videlicet indignitati & particularitati. Deinde addit, sitientes, ostendens quæ sit vera præparatio ad recipiendam hanc gratiam. Nam qui turget inani operum fiducia, satur sibi videtur,ideóque Christo locum non dat: quemadmodum videre est in Pharisæis omnium temporum. Contrà,qui sentiunt suam sitim, vt Magdalena, Publicanus, Latro, Hæmorrheusa &c. magno desiderio accurrunt, vt sitim suam, fonte aquæ salientis in vitam æternam, extinguant. Quod cùm fit, impletur dictum Domini, Matt. 5.6. Beati qui esuriũt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.

Vt autem hanc famem & spiritualem sitim sentiamus, proponitur nobis lex, quæ deducit nos in cognitionem Deo debitæ obedientiæ. Ex hac cognitione in cognitionem inobedientiæ, hoc est, peccati nostri. Ex hac rursus in cognitionem irę Dei iustissimæ. Tum ex huius iræ iustissimæ cognitione in sensum maledictionis & æternæ damnationis, quam sequitur desperatio. Quorũ sitis hoc pacto excitata est, his, ne absorbeantur desperatione, proponitur dulcissima inuitatio ad aquas salutares, quæ inuitatio fit per Euangelij prædicationem, quæ est pœnitentię, hoc est conuersionis hominis per fidem in Iesum Christum. Præterea addit, Emite sine argento, hoc est, gratis accipite. Nam additio, sine argento, specificam verbi præcedentis significationem ad genus reuocat, synecdoche Hebræis vsitatissima. Postremò, Vini & lactis symbolo omnia comprehendit, quæ ad spiritualem vitam necessaria sunt. Ratio symboli hæc est. Quemadmodum vino & lacte in hac vita nutrimur: ita animæ nostræ doctrina Euangelij, Spiritu sancto, & aliis donis spiritualibus in spirituali Christi regno aluntur.

Paulus ad Rom. 6.23. Donum Dei vita æterna in Christo Iesu Domino nostro. Ad Ephes. 2.8. Gratia estis saluati per fidẽ, & hoc nõ ex vobis, Dei donũ.

Doctrina. Huiusmodi testimonia confirmant doctrinam Euangelij de gratuita salute: confutant aduersarios, hoc est iustitiarios omnium temporum: & consolantur afflictos & sitientes aquas salutares. Quare non est leuiter prætereundum quòd Euangelista doni meminerit.

2. Quid detur credentis in Christo. Deinde, Euangelista magnum & eximium honorem esse definit hanc in filios Dei adoptionem. *Dedit*, inquit, *potestatem* græcè ἐξουσίαν: qua voce significatur & potestas & honor. Potestas quidem, qua superiores sumus mundo, iuxta illud, 1. Ioan. 5.4. Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra. Honor verò, quo subiecti sumus ab ignominia extrema, ad summam gloriam, vt filij Dei iam simus, habeamúsque ministros & custodes Angelos. Atque ideo Nonnus reddit οὐρανίην τιμὴν, hoc est, cœlestem honorem, vt hunc eximium honorem, quem offert Euangelium, distinguat à vano huius mũdi & interituro honore. Honor mundi, siue verus sit, siue falsus, instabilis, momentaneus & imperfectus est. Nam verus quidem, qui ob virtutem & res præclarè gestas alicui tribuitur, inuidiæ hominũ multísque periculis expositus est. Ex quo fit quòd maximè ob virtutem & res præclarè gestas honorati, sibi magis ab insidiis malorum timeant. Vt Scipio ille Aphricanus, qui confecto perdifficili bello secundo Punico, & victo Hãnibale, cessit iis qui suæ virtuti inuiderũt: &

Exhortatio honoris cœlestis ab opposito.

extra

extra patriam (vt Augustinus narrat) quam liberauit, mortuus est. Falsus verò qui ex hominum adulatione dependet, non homini ob virtutem, aut res præclare gestas tribuitur, sed vel propter diuitias: iuxta illud Poëtæ.

Curia pauperibus clausa est, dat census honores,
Inde grauis iudex, inde seuerus eques.

Vel propter potentiam redditur: vnde illud Atrei apud Senecam. *Maximum hoc regni bonum, quod facta domini cogitur populus sui, quàm ferre, tam laudare.* Idem.

Laus vera, & humili sæpe contingit viro.
Non nisi potenti falsa. Quod nolunt, velint.

Sed huius falsi honoris catastrophe est ignominia. Nam etsi sepulchro clauditur corpus: tamen scelerum fœtor post funera perpetuò remanet.

Contra autem, hic cœlestis honor, vt habet firmissimum fundamentum, ita maximè solidus existit. Nam vt mũdi honor & gloria in hac vita illustrior, obscuratur post funera: Ita hic honor in hoc seculo obscurior, post mortem maximè claret. Vtrunq; videre est in diuite Epulone, & in paupere Lazaro.

Epitheti ratio. Vocatur autem hic honor Cœlestis, cùm quia à cœlesti patre Deo est, tum quia æternum in cœlo *Doctrina.* durabit. Proinde nos qui hunc honorem adepti sumus, admoneamur gratitudinis erga Deum: cœlestia meditemur: caueamus ne nostro vitio, hoc honore rursus turpiter excidamus: cogitemus quid nos deceat, quibus tantus honor contigit, vt filij Dei cẽseamur. Hunc itaque honorem magnifaciamus: degamus vitam tãto honore dignã: existimemus nihil fœdius aut turpius esse, quàm tanto honore neglecto redire ad pristinam ignominiam, & dare maculam (vt cum Syracide loquar) in tantam gloriam.

3. Quibus offeratur. Præterea Euangelista disertè docet hoc donum Christi, & hunc adoptionis honorem promiscuè offerri omnibus. Ita enim ait, *Quotquot receperunt eũ, dedit potestatem filios Dei fieri.* Huc illud ad Titum, 2.11. Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus. De hac vniuersali gratia suprà in quarto mẽbro secundi loci quædam dicta sunt. Quare hîc tantum quædam admonẽdi gratia adijcia. Nemo enim satis explicare potest, quãti thesauri misericordiæ & gratiæ lateant in huiusmodi vniuersalibus promis*Doctrina.*sionibus. Demus ergò operam vt ijs rectè vtamur in gloriam Dei, & nostrã salutem. Quod tùm demum fiet, vbi nos in vniuersalem promissionem concluserimus, & eam (vt anteà admonui) particularitati Stoicę, ac indignitati nostræ opposuerimus, viuẽtes in vera pœnitentia, & timore Dei, perpetuò bonitatem Dei in Christo prædicantes: & alios nostro exemplo ad hanc gratiam inuitantes.

Adu. Epicureos. Cæterùm hac vniuersalis gratię promissione, abutuntur non pauci, vt qui inde carnalem securitatem quærunt, & totam vitam sine pœnitentia transigũt, putantes satis esse si extremum halitum pœnitentiæ agendæ reseruauerint. Hunc abusum misericordiæ Dei Syracides reprehẽdit his verbis, Eccl. 5.9. Ne dicas misericordia Domini plurima est, multitudinẽ peccatorũ meorũ mihi ignoscit. Tã enim ira, quàm *Doctrina.* misericordia à Deo properabit: ac super sceleratos furor eius requiescet. Ne igitur differas conuerti ad Dominum, nec diem ex die ducas. Subitò enim ira Domini erumpet, & cũ securus eris profligaberis, atque in tempore vltionis peribis. His consentiunt hæc Augustini verba, in libro de salutarib⁹ documẽtis. *Clementissimus*, inquit, *Dominus confugientibus ad pœnitentiam ignoscit. Sed ne de misericordia Domini tantum securi existamus, vt peccatis peccata augeamus: neque dicamus, donec viget ætas, nostras carnis concupiscentias exerceamus, & postremo in senectute, malorũ nostrorum pœnitentiam agamus. Pius est enim Dominus & misericors, nec vltrà facinorum nostrorum recordabitur.* Hactenus Augustinus.

Locus de maturãda vitæ emẽdatione. Ne igitur & nos abutamur hac dulcissima vniuersalis gratiæ promissione, hæc decem nobis semper sint in conspectu.

Huius rationes sunt vitæ incertitudo. 1. *Incertitudo vitæ.* Nemo enim nouit qua hora, aut quo momento, & quo medio sit sibi hinc migrandum. Atque ideò Dominus suos discipulos hortatur ad vigilantiam, hisce verbis, Mar. 13.33. Vigilate (inquit) & orate: quia nescitis diem neq; horã. Et diuiti in Euangelio dicitur, Luc. 12.20. hac nocte repetent animã tuam. Si es contemtor verbi & ministerij, caue ne cõtemtoris mercedẽ accipias. Ante *Exemplũ.* viginti annos, vt de multis exẽplis vnũ referã, cùm quidã blasphemus, tantoperè contemsisset verbum Dei & ministros verbi, quòd etiã palã ministerium deriserit, contigit quòd idẽ semel templũ ingressus, concionantem è suggestu parochum murmure, & omnibus corporis gestibus deriserit: cui tamen pius concionator nihil respondet, sed tacitè vindictam Deo relinquens, pergit constanter in sua concione. Sed quid fit? impius iste videns sacerdotẽ nihil suas curare ineptias, egreditur de tẽplo, & mox tegula è templi tecto lapsa interficitur impius.

Scelerum Thesaurus. 2. *Thesaurus plurimorum scelerum* periculosissimus procrastinatione pœnitentiæ colligitur. Vnde Paulus, Rom. 2.5. Secundum duritiem tuam & cor pœnitere nesciũ, thesaurizas tibiipsi iram in die iræ. Peccatum enim quod per pœnitentiam nõ opprimitur, mox suo pondere in aliud trahit. De hoc rursus in aliud, donec immensa peccatorum ca*Simile.*tena efficiatur. Vt enim pessima radix non euulsa de terra, perpetuò germinat: ita peccatũ, cui indulges, nouas vires quotidie acquirit: & maximus peccatorum cumulus efficitur.

3. Induratio. 3. *Abalienatio mentis à Deo, & induratio*: ex quo fit, vt quò diutius differtur pœnitentia, eò redda*Simile.*tur difficilior. Nam, vt in morbo corporis, quò diutius differtur medicina, eò fit morbus periculosior & difficilius curatur, imò interdum ex diuturnitate incurabilis redditur: ita in morbo animi comtingit. Nam postquam consuetudine peccandi animus callum induxit, veluti cancro quodam corripitur. Ex quo fit vt malum paulatim serpat, donec interitum adferat. Rectè proinde à Marco Eremita *Aliud.* dictum est: *Vitiorum methodus, rete est multiplex: quo qui particulatim implicitus est, si neglexerit, omnibus membris constringitur.* Hîc proinde locum habet illud Poetæ.

Qui non est hodie, cras minus aptus erit.

4. Ira Dei. 4. *Ira Dei* procrastinatione pœnitentię accenditur. Ex quo fit sæpissimè, quòd Deus homines impœnitentes in reprobum sensum tradat, vt minimè probanda probent, ac tandem cordium suorũ cogitationibus decepti pereant.

5. Datum scandalũ. 5. *Scandalum*, quo alij offenduntur, qui te viuẽre sine pœnitentia animaduertunt. Hoc scandalum grauissimas meretur pœnas: sicuti Domin⁹ ipse in Euangelio ostendit, Mat. 18.6.7. Væ, inquiens, homini per quẽ scãdalũ venit. Et rursus, Quisquis offẽderit vnum ex paruis istis, qui in me credunt, prẽstiterit illi vt suspẽdatur mola asinaria in collũ ei⁹ & demergatur in pfũdũ maris. Et Pa. Ro. 14.15.19.21. dicit

in Christum peccare,& perdere infirmos fratres eũ qui adiaphoris cum scãdalo vtitur. Quid igitur sentiendum de illo, qui mala vita ac impia conuersatione & exemplo, multos in perniciem adducit?

6. Mors animæ.

6. *Exclusio à communione bonorum*, quorum soli sancti in Ecclesia sunt participes. Donec enim homo sine pœnitentia viuit, gaudio spiritus caret, cõscientiæ pace destituitur, spiritualibus consolationibus priuatur, nec potest alios in Ecclesia suis iuuare precibus.

7. Satanæ deliciæ.

7. *Deliciæ Satanæ*. Quemadmodum enim angeli in cœlo gaudent super homine agente pœnitentiam: sic Satanas summis delicijs & veluti iucundissimis voluptatibus perfruitur, cùm homines, præsertim eos qui Christo dederunt nomina, videat sine pœnitentia viuere. Sunt enim peccata hominum, vt quidam ex patribus dixit, εὐωχίαι φαύλων δαιμόνων.

8. Reproborum interitus.

8. *Cogitatio tragicorum exemplorum* in plurimis hominibus, qui à Deo ob contumaciam sunt abiecti in æternas pœnas: vt Cain, Pharao, Saul, Achitophel, Iudas, & infiniti alij.

9. Pœnitẽtia vera à Deo datur.

9. Cogitatio etiam hæc animum subeat, quòd *Pœnitentia* non sit opus hominis, sed *donum Dei*: quod si contemseris, dum à Deo tibi offertur, metuendum est vt suas margaritas sæpius suibus obijciat.

10. Sera pœnitẽtia rarò vera.

10. *Conditio seræ pœnitentiæ*. Dici enim rectè solet: sera pœnitentia rarò vera. Neq; enim is rectè pœnitentiam agere censendus est, qui postquã peccare non possit, pœnitentiam simulat.

Doctrina.

His itaque admoniti, cum gratitudine animi summa, amplectamur vniuersalem gratiæ promissionem: ac ad vocem Euangelij seriò agamus pœnitentiam: & maturè, vt filij Dei, cum sanctis omnibus & castissimis spiritibus glorificemus Deum mente, lingua, vita & operibus: quò tandem læti, retinentes fidem, & bonam conscientiam, migremus hinc ad cœtum illum beatorum spirituum, fruamur que consuetudine Dei & sanctorum omniũ in omni æternitate.

4. Adoptionis modus.

Postremum, quod in hoc secundo membro obseruandum diximus, est adoptionis modus. *Dedit* (inquit) *potestatem vt filij Dei fierent, ijs qui credunt in nomen eius*. Quibus verbis Euangelista apertissimè docet, adoptionem nostri in filios Dei, per fidem fieri: qua credimus in nomen æterni λόγε, qui est filius virginis. Rationem itaque fidei, qua fit hæc ad miranda & expetenda adoptio explicemus.

Fidei veræ definitio.

Fides Christiana, qua in filios Dei adoptamur, est noticia & assensus promissæ & expetitæ misericordiæ, adeóque salutis propter Christum, & in eã dem promissam misericordiam firma fiducia.

Analysis definitionis.

Hæc definitio confirmatur, & apertis oraculis Dei, & illustribus exemplis, vt Abrahæ & aliorum. Verùm vt hæc definitio clarius demonstrari possit, eam in partes suas, monstrato obiecto, & fundamentis, quibus singulæ partes nitantur, retexere volo.

Partes præcipuæ.

Sunt autem quatuor huius definitionis partes: quæ omnes idem habẽt obiectum. Prima est *noticia*. Secunda, *Assensus*. Tertia, *Expetitio*. Quarta, *Fiducia*. Nos primùm de obiecto nonnulla dicamus,

Obiectũ cõmune harum partium.

in quod hæ omnes fidei partes intuentur. Est autem commune harum partium obiectum, *misericordia Dei* in Christo promissa: in quo Christo nos pater cœlestis regenerat, adoptat, iustificat, sanctificat: breuiter, saluat & donat æterna vita. Hoc obie-

Nomen Christi, quid.

ctum ab Apostolo nostro indicatur hisce verbis: *Qui credunt in nomen eius*. Nomen autem habet relationem ad prædicationem Euangelij de Christo. Vult ergo Apostolus, vt in Christum credamus, eum videlicet, quem proponit nobis Euangelium, & talem, qualis in Euangelio nominatur, hoc est, prædicatur. Quis est ergò ille Christus

Quis Christus nobis in Euãgelio proponitur.

quem proponit Euangelium? est æternus λόγος Dei: est semen mulieris primis nostris parentibus promissum: est Messias prædictus à Prophetis: est ille dominator gentium, quem signauerunt figuræ: est ille filius virginis natus in Bethlehem: est ille doctor, qui stupendis & diuinis miraculis suam obsignauit doctrinam: qui postquam passus, mortuus & resuscitatus est, ascendit in cœlum, dedit Spiritũ sanctum visibili forma, sedet ad dexteram patris, vnde venturus est iudicatum viuos & mortuos.

Expositio & plenior explicatio.

Qualisnam hic nominatur & prædicatur in Euangelio? *Primùm* prædicatur verus & æternus Deus. Quare qui in Christum credit, in verum & æternum Deum credit. Et *Deinde* prædicatur & declaratur verus homo. Quare qui in Christum credit, in hominem credit qui est Deus, *Tertiò*, nominatur vnus Christus, atque ideò quicunque in ipsum credit, in eam personam credit, quæ est Deus & homo seu, vt Græci loquuntur, quæ est θεάνθρωπος. *Quartò* nominatur & prædicatur saluator credentium. Quisque proinde in ipsum crediderit, saluabitur. Hoc saluationis officium indicatur, & varijs huius personæ appellationibus, & plurimis scripturæ testimonijs: imò tota scriptura hunc vnicum scopum habet vt doceat Christũ Dominum saluatorẽ credentium esse. Hic finis est, cur misericors pater hunc suum filiũ in mũdũ miserit. Fidelis (inquit Paul. 1. Ti. 1. 15.) est sermo, & omni approbatione dignus, quòd Christ' Iesus venit in mundum, vt peccatores saluet. Atq; hæc est illa scientia salutis, quã Zacharias canit filiũ suum Iohannem annunciaturum, in remissionẽ peccatorum, per viscera misericordiæ Dei nostri. Luc. 1. 77. 78.

Hæc sint breuiter signata de fidei obiecto, iam partes fidei quas proposuimus, explicemus.

De prima parte fidei.

Prima pars fidei est *Notitia*. Nam cùm fides verbum Dei intueatur, necessariò eius verbi requiritur intellectus. Adam audiens hoc verbum Ge. 3. 15. Semen mulieris conteret caput serpentis: notitiam huius verbi, & auribus & mente percepit. Abraham vocatus de Vr Chaldeorum, audiuit verbum, Ero Deus tuus, & seminis tui post te. Gene. 17. 7. Item, in semine tuo benedicentur omnes gentes. Verbum hoc & auribus & mente perceptum circũfert Abraham. Nicodemus, cùm audiret à Domino Io. 3. 16. Sic Deus dilexit mundũ, quod Filiũ suũ vnigenitum dederit, vt omnis qui credit in eũ non pereat, sed habeat vitã æternã: Intellexit hanc magnificam promissionem, & eius noticiam mẽte cõcepit, quam apud se meditatus est. Hemorrheusa auditæ huius dulcissimæ inuitationis Domini, Mat. 11. 28. Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, ego reficiã vos: noticiã mente cõseruat. Latro intelligit Christi promissionẽ, Lu. 23. 43. Hodie mecũ eris in Paradiso. Ad eundẽ modũ hodie quicũq; saluabitur, idem verbũ de agno Dei abolente peccata mũdi, nouisse debet: sine quo fides salutaris inchoari nequit. Est enim hæc noticia, veluti elementũ fidei ordine primum.

Quibus modis cõsequatur.

Huic noticiæ consequendæ seruit ministerium verbi, diligens lectio, interpretatio, meditatio. Tametsi autem hoc verbum breue admodũ & facile in tellectu videtur, reuerà tamen plurima ad eius salutarem noticiã requirũtur. Oportet enim oẽs articulos fidei cũ suis causis & circũstantijs cognitos habere.

bere. Quare inepti sunt, qui existimant satis esse ad rationem plenam huius noticiæ, ex qua extruitur fides, tenere vnam atque alterã promissionẽ de Christo. Ignorant enim doctrinam Ecclesiæ veluti catenam quandam esse, in qua pars vna alteri ita cohæret, vt omnes partes à se mutuò dependeant.

De secunda parte.

Secunda pars fidei, est *assensus*: quo assentimur noticiæ, & eam vt certissimam statuimus. Hic assensus ideo græcè συγκατάθεσις dicitur, quia mens nostra cum intellecta sententia verbi consentit adeò, vt quod verbum sonat, ratum & firmum esse non dubitet. Hic assensus duplex esse deprehẽditur. Nam cùm sponte aliquis assentitur ijs quæ dicuntur, spontaneus est assensus: contrà, si rationibus firmis conuicta mens, approbat verbum, assensus meritò violentus dicitur. Atque ideò huic assensui roborando, seruiunt primùm miracula diuina, vt Nicodem⁹ audita Domini verba nouit, & secũ circũfert admirabundus: sed cum stupenda Christi facta vidit, assensus fit firmus & immotus. Huc etiam alia testimonia pertinent, vt prophetiarum euentus, cõseruatio Ecclesiæ, confessiones tot Martyrum omniũ temporum, consensus Mosis, Prophetarũ & Apostolorum in eadem doctrina. Adhæc Spiritus sanctus obsignat veritatem Dei in cordibus hominum, vt velint nolint fateantur doctrinam cœlestem verissimam esse.

Assensus duplex.

Quib. medijs hæc pars cõfirmatur.

Hæc igitur omnia euidentissimam doctrinæ cœlestis demonstrationem suppeditant, adeò vt homines, obstinata malicia & Diabolico veneno nõ dementati, hanc demonstrationẽ intuentes, acquiescãt pleno assensu: ac deliramẽta Iudaica, Ethnica & Mohometica execrentur, nõ amplius fluctuãtes opinionib. Verũ, qui hoc modo norunt doctrinã salutis, ac ita cõuicti sunt, vt assensum præbeãt velint nolint, sed nihilominus veritati resistũt, obstinata, vt dixi, malicia, & Diabolico veneno dementati, apertè Spiritui sancto resistũt, & in spiritũ sanctũ peccare cõuincuntur: quod scelus suis Iudæis Stephanus obiecit Acto. 7. 51. Quare qui tales sunt, etsi viuunt, hanc externam, vt ita dicam, vitã: tamen iudicio Dei mortui sunt, pœnis æternis addicti. Hinc ergo apparet, quod etsi noticia verbi, & eius firmus assensus sint partes fidei, & veluti prima eius quædam elementa: non tamen fidem iustificantem constituant. Nam communis adhuc est cùm pijs, tum impijs: quemadmodum historia Euangelica satis in ijs ostendit, quibus Christus blasphemiam in Spiritum sanctum obiecit.

Qui peccẽt in spiritũ sanctum.

De tertia parte.

Expetitio, tertia fidei pars & veluti elementum sequitur. Huic plura destinantur. Primum προτρεπτικά omnia, qualia sunt hæc, Venite filij, timorem Domini docebo vos. Psal. 34. 12.

Item, Mat. 11. 28. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, ego reficiã vos. Deinde cõminationes mortis æternæ, quam vox Dei minatur omnibus, qui non cõuertuntur. Adhæc sensus iræ Dei horrendæ in peccatores, in quo est gustus quidã cõmeritæ damnationis: vnde oritur in corde pauor, & operante spiritu Dei, in corde expetitur inenarrabilib. gemitib⁹ remissio peccatorũ. In qua expetitione, homo per spiritũ sanctũ regeneratur ac iustificatur, concepta in mediatorem fiducia. Exempla huius expetitæ remissionis & fiduciæ, conspiciuntur in Dauide, Publicano, Latrõe, Magdalena & multis alijs.

De quarta parte.

Fiducia itaque, quam quartam partem constitui, est fidei iustificantis absolutio & consummatio. Huic stabiliendæ seruiunt Sacramenta, Baptismus & cœna Domini. Seruiunt preces & perpetua pietatis exercitia: quæ sunt veluti ros quidam cœlestis, quo diuina illa plantula, fiducia in Christum, rigatur, fouetur, alitur & crescit. Vnde fit vt hæc fiducia ita rigata, & fota paulatim adolescat. Hinc hypostasis illa & πληροφορία oriuntur, veluti pulcherrimi fidei flores. Hypostasis quidem, qua fides inuicta opponit se omnibus periculis, sustinet omnia, tentationibus carnis, mundi & Satanæ nequaquam cedit: πληροφορία verò, qua fertur pleno impetu rectà ad thronũ Dei, facit ne fides vllis fluctibus se impediri sinat, donec in portum salutis peruenerit. Huius hypostaseos & πληροφορίας plurima exempla in sanctis Dei Martyribus cõspiciuntur, & imprimis illustria sunt Latronis, & Stephani. Huiusmodi exemplis Ecclesiastica historia plena est.

Quib. medijs stabilitur.

Flores & fructus eius.

Exẽpla.

Etsi autem quæ hactenus de fide dicta sunt, vtcunque nobis fidei rationem explicare videntur: tamen tria adhuc adiiciam. *Primum* enim, contra Papistas immotis rationibus ostẽdam, quòd fides iustificans sit fiducia. Deinde, conuincam sola hac fiducia iustificari & regenerari hominem. *Tertio*, quædam de effectibus fidei addam, quò plenior fidei doctrina habeatur.

Doctrinæ de fide iustificãte. cõfirmatio & vsus.

Quantum ad primum attinet, firmissimas rationes colligam, quibus & Papistarum error, qui fidem tantum historiæ noticiam esse volunt, refelletur, & quòd fides iustificans sit viua in promissionem gratuitæ salutis fiducia, demonstrabitur. Rationes autem hæ sunt.

Papisticæ hæreseos de fide, refutatio.

I. Rationibus.

Prima. Ipsa Grammatica & propria vocis significatio, non historiæ sed fiduciæ congruit, vt in illo Phocylidis: Λαῷ μὴ πίστευε, πολύτροπός ἐστιν ὅμιλος: hoc est, Populo ne credas, ne confidas vulgo, nam inconstans est, modò hoc modò illud probat & improbat sine iudicio.

1. Vocis significatiõ

Secunda. Synonyma idem conuincunt: vt sunt, Confidere. vt in illo, Psal. 2. 12. Beati omnes qui confidunt in ipsum. Παῤῥησία, confidentia seu fiducia. Πεποίθησις, Ephe. 3. 12. fiducia. Hypostasis, certa promissionis fiducia, qualis in eo esse solet, qui intrepidè periculũ imminens se superaturũ confidit, & statuit se scopũ pfixũ assecuturũ. Ita accipitur vox hypostasis Ps. 40. 1. 2. Cor. 9. 4. & 11. 17. He. 3. 14. & 11. 1. Ex quibus locis colligitur, quod fides sit imperterrita animi subsistentia, qua quis rei promissæ certitudine fret⁹, euentũ sine hæsitatione expectat, imò vt iã præsentem amplectitur. Πληροφορία tribuitur fidei, ad Rom. 4. 21. Quare non dubium est, quin cõplectatur fiduciam. Est enim πληροφορία certa persuasio, quo quis veluti pleno cursu ad metam contendit.

2. Synonyma.

Tertia. Exempla illustrium hominum qui credidisse in scripturis perhibentur, & prædicantur. Vt Abrahami, Iairi, Hæmorrheusæ, Peccatricis, Lucæ Latronis, &c. Fides Abrahæ describitur ad Roma. 4. 18. Qui contra spem sub spe credidit: hoc est, vbi nulla rationi affulsit spes, nixus tamen promissionibus Dei credidit Abraham.

Exempla.

Abrahæ.

Quare fides Abrahæ fuit certa fiducia diuinarum promissionum, quæ fiducia sensui & iudicio carnis sese opposuit. Nam cùm Abraham statuerit verbũ Dei fuisse quod sibi proponebatur, & certò sciret ipsum Deum veracem esse, expetijt promissa bona, cõcepitque in promissionẽ fiduciam certam, & non vacillantem opinionem. Hoc ipsum Geneseos 15. 1. 6. in eodẽ declaratur exẽplo. Nam illic quid significet verbũ credidit, & promissio & consolatio indicant. Noli (inquit) timere Abraham, ego protector tuus & merces tua magna nimis. In hac dulcissima consolatione & promissione, testatur Deus se propitium esse Abrahamo: testatur se defensorem, adiutorem, & saluatorem eius fore. Hanc promissionẽ

intuens Abraham vere confidit, & statuit se in gratiam recipi. Vnde de eo dictum est, credidit Abraham Deo & imputatum est illi ad iusticiã. Hinc manifeste patet quòd fides Abrahæ non fuerit tantum historiæ noticia, sed etiam, idque proprijssimè, viua & certa in promissionem diuinam fiducia.

Iairi.

Iairus ait, Mar.5.22. Domine filia mea modò defuncta est, sed veni & impone manũ tuã super eã, & viuet. Hæc oratio fidei est, quæ nõ solũ est noticia historiæ de Christo, quòd possit mortuos quos vult excitare, sed etiam viua fiducia, quòd velit. Ideò dicit: Impone manum tuam super eam, hæc est precatio pro filia. Et viuet, hæc est viuæ fiduciæ vox.

Hæmorrheusę.

Hæmorrheusa cum ait, Mat.9.21. Si tetigero tantum fimbriam vestimenti eius, salua ero. Hæc oratio fidei est, quæ vt duo tribuit Christo, videlicet quòd & possit & quòd velit se iuuare: ita in eũ viua fiducia recumbit, qua & iustificata est ipsa, & quod petijt impetrauit.

Peccatricis.

Peccatrix, Lucæ 7.38.48. accedit Christũ, rigat pedes eius lachymis suis, abstergit capillis, osculatur pedes Domini, & audit à Domino: fides tua te saluam fecit, vade in pace. Quis hîc non videt fidei nomine significari fiduciam? Nam & effectus fidei, & Christi dictum, quæ fuerit ratio fidei Peccatricis satis ostendunt.

Latronis.

Latro in cruce dicit, Luc.23.42. Memento mei Domine cum veneris in regnum tuum. Hanc latronis orationem fuisse fidei, hoc est, firmę in Christũ fiduciæ conuincit responsum Domini dicẽtis: hodie mecum eris in paradiso. Huiusmodi plurima fidei exẽpla cùm in veteri, tũ in nouo testamẽto & Ecclesiæ historia habentur, & multa in Epistola ad Hebræos recitantur: quæ omnia satis docent, quòd fides nõ sit tantum historiæ noticia & assensus, sed etiam expetitio gratiæ, & in eadem firma fiducia.

4. Fidei adiuncta.

Quarta, Fidei propriè adiuncta, similiter concludunt fidem esse fiduciam. Christus habitat in cordibus fidelium per fidem, fide accedimus ad Deum, fide iustificamur, fide regeneramur, credenti omnia sunt possibilia. Quomodo potestis, ait Dominus, credere qui gloriam à vobis inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est, non quæritis?

5. Opposita.

Quinta. Rom.4.1.9.20. Fides opponitur dubitationi de euentu rei promissæ. Igitur significat firmam fiduciam: nam hac sola dubitatio euertitur.

6. Relata.

Sexta. Mutua relatio inter fidem & promissionẽ. Promissio non solum prædicat gratiam, verumetiam eam offert: ergò fides non tantum nouisse debet promissionem, sed etiam certò sibi polliceri, quòd Deus sit vere præstiturus quod promittit. Qui autem hanc non habet fiduciam, Deum mendacem facit: quo scelere nullum maius est.

7. Testimoniũ Ecclesiæ.

Septima. Testimonium Ecclesiæ. Sancti enim patres vnanimi consensu fidem esse fiduciam testantur. Augustinus confert fidẽ manui non aridæ, sed viuæ: sensit igitur fidem fiduciã esse. Bernhardus ita loquitur. *Primum syncera radix sanctæ fidei in terra humani cordis plantatur, cui inseritur ramusculus ille sanctæ arboris timor Domini, qui dicitur initium sapientiæ. Cum hoc incipit & cum illo ascendit, vsque ad plenitudinem luminis. Hic poma sunt quibus anima reficitur.* Hæc Bernhardi verba satis indicant, quid senserit sanctus ille pater de fide. Verùm de patrum testimonijs, plura in proximo membro dicentur.

His septem rationibus, tanquàm demonstrationibus quibusdam euidentissimis, conuincimus fidẽ non tantum significare noticiam historiæ & assensũ verumetiam promissæ gratiæ expetitionem & fiduciam.

Altera pars. Nos sola fide iustificari. Rationes.

Iam ostendendum est, quòd hac sola iustificemur ac regeneremur in nouam creaturam. Rationes autem quibus hoc euidenter probari potest, ordine recitabo, ac numeris distinguam: quo & clarius perspiciantur, & tenacius memoria teneantur.

1. Christi dictum.

Prima. Marci 5.36. Dominus confirmaturus archisynagogum Iairum dicit ei: ne metuas, tantùm crede. Hic exceptiua particula disertè additur, vt intelligatur quòd promissio salutis, sola accipiatur fide, & non pendeat ex vlla operis nostri dignitate aut merito.

2. periphrasis particulæ exclusiuę.

Secunda. Periphrasis particulæ exclusiuæ, vt ad Gal. 2. 16. vbi Paulus dicit homines non iustificari, nisi fide & addit expresè, absque operibus.

3. Apodicticę collectiones ex dictis de iustificatione.

Tertia. Collectiones fortissimæ, petitæ ex dictis de iustificatione, quales inter multas hæ sunt.

I. Acto.10.42. Hic est declaratus à Deo iudex viuorum & mortuorum: huic ommes Prophetæ testimonium perhibẽt, quòd omnis qui credit in ipsum, accipiat remissionem peccatorum per nomen eius.

II. Actor.13.38. Notum sit vobis viri fratres, quòd per hũc vobis remissio peccatorum annunciatur, & ab omnibus quibus non potuistis in Lege Mosis iustificari, in hoc omnis qui credit iustificatur.

III. Actor.15.8. Cognitor cordium Deus, testimonium perhibuit ipsis, cùm daret ijs Spiritum sanctum, quemadmodum & nobis, & nihil discreuit inter nos & ipsos, fide purificans corda eorum.

IIII. Ad Rom.1.16.17. Euangelium est potentia Dei in salutem omni credenti, cùm Iudæo, tũ Græco: iusticia enim Dei ex eo reuelatur ex fide in fidẽ, & vt scriptum est, iustus ex fide viuet.

V. Ad Rom.3.20.&c. Ex operibus legis non iustificabitur vlla caro coram ipso, per legẽ enim cognitio peccati est. Nunc autẽ sine lege iusticia Dei manifesta est, testimonium habens in lege & Prophetis. Iusticia autẽ Dei, per fidẽ Iesu Christi, in omnes & super omnes credentes. Et paulò pòst, Iustificamur gratis ipsius gratia per redẽptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propiciatoriũ, per fidem in eius sanguine. Et rursus, Arbitramur igitur fide iustificari hominem absque operib. legis

VI. Rom.4.3.&c. ex Gen.15. Credidit Abrahã Deo & imputatum est illi ad iustitiam. Item, Operanti non imputatur merces ex gratia, sed datur ex debito. At non operanti, sed credenti in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iusticiã. Et eodem capite. Si qui ex lege sunt hæredes, inanis est facta fides & irrita promissio. Et paulò pòst. Ideo ex fide vt secundum gratiam, quò firma sit promissio omni semini.

VII. Et Roma.5.19. Quemadmodum per inobedientiam vnius hominis, peccatores sunt multi: sic per obedientiam vnius, iusti constituẽtur multi

VIII. Item, c.10.3.49.10.11. Ignorãtes Dei iustitiã & propriam iusticiam quærentes stabilire, iusticiæ Dei non fuerunt subiecti. Finis enim legis Christus, in iusticiam omni credenti. Itẽ, Si credideris in corde tuo, quod Deus illum excitarit à mortuis, saluus eris, corde enim creditur ad iusticiam, ore autem fit confessio ad salutem. Dicit enim scriptura: omnis qui credit in ipsum, non pudefiet.

IX. Cor.1.30.31. Christus factus est nobis sapientia à Deo, iusticia & sanctificatio, & redẽtio, vt quẽadmodũ scriptũ est, qui gloriatur, in Do. glorietur.

X. 2. Cor. 5.21. Eum qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos fieremus iusti-

tia

tia Dei in ipſo. X I. Ad Gala.2.16. Non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidem Ieſu Chriſti, & nos in Chriſtum Ieſum credidimus, vt iuſtificaremur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis. Quapropter non iuſtificabitur ex operibus legis omnis caro. Et in fine cap.21. Si per legem eſt iuſtitia, Chriſtus vtique fruſtra mortuus eſt.

XII. Item in 3.7. Scitote quod qui ex fide ſunt, hi ſunt filij Abrahæ. Item, 9. Qui ex fide ſunt benedicũtur cum fideli Abrahamo. Item, 10. Quicunq; ex operibus legis ſunt, ſub maledictione ſunt. Scriptum eſt enim: XII. Maledictus omnis qui non manſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in lege. Item, 11. Quòd in lege nemo iuſtificatur apud Deum, manifeſtũ eſt, quia iuſtus ex fide viuet: at lex non eſt ex fide, ſed qui fecerit ea homo viuet in eis. Item, 22. Concluſit ſcriptura omnia ſub peccatum, vt promiſsio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus. XIII. Ad Epheſ.2.8. Gratia eſtis ſaluati per fidem (& hoc non ex vobis Dei donum eſt) non ex operibus, ne quis glorietur. XIIII. Ad Philip.3.6.7.8.9. Paulus de ſe loquitur hoc modo, iuxta iuſticiam quæ eſt ex lege fui irreprehenſibilis, ſed quæ mihi erant lucra, hæc exiſtimaui propter Chriſtum detrimentum, imò etiam exiſtimo omnia detrimentum eſſe, propter excellentem cognitionẽ Ieſu Chriſti Domini mei, propter quẽ omniũ iacturã paſſus ſum, & reputo omnia reiectamenta, vt Chriſtũ lucrifaciã, & inueniar in eo, non habẽs iuſtitiam meam quæ ex lege eſt, ſed eam quæ ex fide Ieſu Chriſti, quæ eſt ex Deo iuſticia per fidem. XV. Ad Titum 3.4. Quãdo benignitas & φιλανθρωπία apparuit ſaluatoris noſtri Dei, non ex operibus iuſtis quæ &c.

Ex his teſtimoniis immota conſequentia ſequitur, quomodo & opera de cauſis iuſtificationis excludantur, & quomodo Sola fide iuſtificetur omnis qui credit.

4. Iudæorũ & Pauli exẽplũ.

Quarta. Iudæorum exemplum ſolius fidei eſſe iuſtitiam apertè docet ad Rom.10.3. Apoſtolus enim pronunciat propterea Iudæos non fuiſſe iuſtitiæ fidei ſubiectos, quia propriam iuſtitiam vnà cum fidei iuſtitia voluerunt ſtabilire. Paulus ad Philip. 3. 7.8. idem ſuo exemplo comprobat, aſſerit enim ſe vtut erat irreprehenſibilis in lege coram hominibus, omnia reputaſſe veluti σκύβαλα, vt eam iuſtitiam quæ eſt à Deo per fidem conſequatur: ſignificans fieri nõ poſſe, vt fides & opera ſimul iuſtitiæ partes aut cauſæ ſtatuantur.

5. Neceſſitas quadruplex.

Quinta. Neceſſitas, eáque quadruplex. 1. neceſſitas confutandi corruptelas, quas inuexit papatus ex cacozelia Philoſophica in doctrinam de iuſtificatione. 2. Neceſſitas vindicandi honorem Chriſti, cui ſoli redemtio noſtri, gloria & victoria ſuper Satana debetur. 3. Neceſſitas conſolandi afflictam conſcientiam & luctantem cum deſperatione. Nam qui ſtatuit iuſtificationem ex operibus & fide ſimul pendere, tanquã ex eius cauſis: nunquàm veram in corde conſolationem ſentiet: imò in agone mortis peccatorum conſcientia territus deſperabit. 4. Neceſſitas diſcernendi legis iuſtitiam, & iuſtitiam Euãgelij. Illa enim operum eſt, quam nemo præter vnũ Chriſtum eſt conſecutus: hæc fidei eſt & omnibus credentibus gratis propter Chriſtũ imputatur. Hoc diſcrimen diſertè traditur in Epiſtolis Pauli ad Rõ. Galat. Ephe. & ad Philippenſes.

6. Vtilitas diſcernẽdi inter cauſas & effecta iuſtificationis.

Sexta. Vtilitas diſcernendi inter cauſas & effecta iuſtificationis, inter arborem & fructum, inter efficiẽtiam & declarationem: inter iuſtificationem vitæ, & hominis coram hominibus. Gratia Dei, & λύτρον Chriſti, ſunt cauſæ iuſtificationis propriæ: quæ quidem iuſtitia, vt verbo & ſpiritu offertur: ita ſola fide oblata accipitur, vſu Sacramentorum confirmanda. Fructus iuſtificationis eſt noua vita: quæ declarat iuſtificationem vitæ, & oſtendit hominem coram hominibus iuſtum eſſe. Sed de hac re poſteà plura.

7. Vox & confeſſio Eccleſiæ.

Septima. Vox Eccleſiæ & confeſſio. Præcipui enim inter patres clarè pronunciant ſola fide hominem iuſtificari.

Gennadius, Græcus Pauli interpres, ita ait, Δικαιοσύνη γὰρ καὶ τὸ πιστεῦσαι μόνον, hoc eſt, iuſtitia eſt vel credere tantum.

Baſilius in oratione de humilitate, vt omnem gloriandi tollat materiam enumerationem eorum facit quæ hominibus gloriandi materiam ſuppeditare videntur: & vbi ad iuſtitiam Chriſtianam ventum eſt, ita ſua lingua ait: μήτε ἐπὶ δικαιοσύνῃ τις ἐπαίρεται ἑαυτοῦ, ἀλλ᾽ ἔγνω μὲν ἐνδεῆ ὄντα ἑαυτὸν δικαιοσύνης ἀληθοῦς, πίστει δὲ μόνῃ, τῇ εἰς χριστὸν δικαιώμενον. Hoc eſt; Non ob iuſtitiam aliquis extollitur ſuam, ſed nouit & ſe indigere iuſtitia, & ſola in Chriſtum fide iuſtificari.

Ambroſius. Iuſtificati ſunt gratis, quia nihil operantes, neque vicem reddentes, ſola fide iuſtificati ſunt. *Idem:* Manifeſtè beati ſunt, quibus ſine labore vel opere aliquo remittuntur iniquitates, & peccata teguntur, nulla ab his requiſita pœnitentiæ opera, niſi tantum vt credant. Hîc autor ſuper Epiſtolam ad Rom. ſæpiſſime repetit particulam *Sola*: & diſertè dicit ſine operibus Moſis & naturæ, Sola fide.

Athanaſius. Nunc planè demonſtrat fidem ipſam vel ſolam, iuſtificandi in ſe habere virtutem.

Theophilactus. Demonſtratio quod lex maledictos faciat, fides autem benedicat, oſtendit iam nunc quod & fides ſola iuſtificat, & non lex.

Tertia pars, de effectis fidei

Iam reſtat extremum quod propoſuimus, nempe vt nonnihil de effectis fidei dicamus: quæ vt certiſſima viuæ fidei indicia facilè oſtendent, & quæ ſit ſalutaris fides, qua ſola iuſtificari hominem aſſerimus & quæ ſit mortua & hypocritica, quæ in ore locum habet tantum, & non in corde: quemadmodum opera eorum teſtantur, quæ vt fructus arborem; ita illa indolem fidei ſequuntur.

Qua ratione fides iuſtificat.

Quoniam autem ſuprà dictum eſt ſatis, qua ratione iuſtificet fides, videlicet quòd non ſit vel cauſa efſectrix iuſtitiæ, vel pars eiuſdem; materia aut forma, vel qualitas, qua iuſti ſumus coram Deo & accepti: ſed tantum inſtrumentum recipiens, hoc eſt, quo apprehendimus tanquam manu quadam iuſtitiã Chriſti, quæ nobis offertur per prædicationem Euangelii, in quo ſpiritus ſanctus eſt efficax, & operatur, hoc inſtrumentum videlicet fidem, qua accipitur gratia reconciliationis, & fit adoptio: hîc tantùm de fidei effectis in iuſtificatis agam, quæ tametſi multiplicia ſunt & varia, & penè innumerabilia: ea tamen conabor certis ſubijcere generibus, quib. omnia contineri videbuntur. Hæc genera, vt memoriæ diſcentium ſeruiam, numeris in hunc modum diſcerno.

Certa effectorũ fidei genera.

1. Fides rẽnunciat Satanę.

Primum. Fides viua & ſalutaris renunciat Satanæ, ac eius imperio & operibus, idque corde, profeſſione & externis actionibus. Corde, dum fidelis animus auerſatur Satanam, vt hoſtem & eius imperata extremè odit. Profeſſione, dum voce coram angelis & hominib⁹ teſtatur ſe à Satana defeciſſe, atq; eius caſtra reliquiſſe, Externis actionib. dũ vita & moribus pugnantibus cum vita & moribus ſeruorum Satanæ defectionẽ ab eo & abiurationem

Externis actionib.

declarat. Hæc omnia cōtinentur illo Pauli ad Ephe. 5.11. dicto, Ne cōmercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, sed potius arguite. Deinde quia Christus & Satan hostes sunt ἀσπονδοι: nemo potest de Christo gloriari, nisi qui totus Satanæ renunciauit, ac totis viribus se ipsius regno opponit, sub vexillo Christi militans. Hinc facilè iudicare est, quam sint procul à fide iustificante, qui adhuc Satanæ & peccati imperio sponte subiecti sunt.

2. Fides, tota in Deū recū bit.

Secundum. Fides viua & salutaris Deo dat nomē, eius imperata se facturam promittit, atq; eius operibus die ac nocte delectatur: corde purificato Deum agnoscit, inuocat, amat, ab eo omnia salutaria sperat. Contrà, odit quicquid Dei verbo interdictū intelligit, atque eius gloriæ aduersatur. Professione testatur se hunc Deum, qui est pater domini nostri Iesu Christi, solum venerari, cui & gloriā veritatis tribuit, non hæsitans quin præstare possit potenter quæ sapienter decreuit, & ex gratia promisit. Breuiter, vt filius dilectus corde, lingua & opere erga Deum, vt erga patrem charissimū affectus est fidelis animus, in cuius se conspectu perpetuò versari cogitat. Et quoniam Deus lumen est, ambulat pius in lumine, tanquam filius lucis, vt Paulus ad Ephe. 5.8. docet. Atq; adeò in hoc lumine ita ambulat, vt obedientiam erga Deum præferat omnibus rebus mundi, etiam dulcissimis, & charissimis. Huius subiectionis pij animi erga Deum, illustre habemus exemplum in patre nostro Abrahamo: cuius nos vestigiis insistere oportet, modò verè de eo patre gloriari voluerimus. Hic pater noster Abraham paratus scribitur, mandante domino, dilectum suum filium Isaac in holocaustum offerre: quo filio nihil seni patri dulcius, nihil charius, nihil preciosius esse potuit: quem tamen ad mandatum Dei mactare paratus fuit. Qua re significauit se obedientiam erga Deum præferre omnibus rebus mundi charissimis & dulcissimis. Hinc patet, quàm vana sit multorum gloriatio, qui fidem quidem iactant, Abrahamum suum patrem esse gloriantur: cùm tamen ne minimum affectum ad mandatum Dei iugulare volunt. Deus vult vt obedientiam erga se omnibus rebus mundi anteponas, sed affectus malus contrà suadet: cui si indulseris, facilè te declaras ne micam quidem fidei Abrahamicæ habere, de qua tamen impudenter gloriaris. Cogitet ergò vnusquisque apud se, ac se ipse non hypocriticè examinet, non dolosis lancibus cor suum expendat: cuius si animus Deo (vt dictum est) adhæret, si delectatur mandatis Dei, si nihil magis in votis habet quam imperata à Deo præstare, si naturalem imbecillitatem deplorat, qua impeditur quò minus obedire Deo possit, glorietur in Domino, ac petat vt hoc diuinum donum indies magis magisque augeatur. At si contrarium senserit, & conscientia ipsius arguerit ipsum, sciat se viua in Deum fiducia nequaquam præditum esse: sed adhuc sub vexillo Satanæ militare, & peccati inhabitantis imperata facere, cuius stipendium est mors æterna.

Exēplum in Abrahamo.

correctio

3. Fides conscientiam pacatam & securam reddit.

Tertium, Fides viua & salutaris hominem piè securum facit, iuxta illud, 2. Paralip. 20.20. Credite in Domino Deo vestro, & securi eritis. Hæc securitas in tranquillitate conscientiæ sita est. Nam cùm fides operatur sensum reconciliationis in cordibus hominum: conscientia, anteà turbata peccatorum sensu, pacata & tranquilla redditur. Hinc illa Pauli παῤῥησία: Si Christus est qui iustificat, quis est qui condemnat? Securum proinde de salute fides credentem facit.

4. Fides gaudium internum & inenarrabile parit.

Quartum, Fides viua & salutaris exultationem spiritus operatur: iuxta illud, 1. Petri 1.8. Credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili. Hæc lætitia est inchoatio beatæ vitæ, quæ consummabitur post resurrectionem corporum. Hanc lætitiam spiritus, Paulus pronunciat esse regnum Christi. Rom. 14.17. Nam est testimonium victoriæ Christi super Satanam, qui sub morte & damnatione captiuos tenet omnes, qui non sunt ad Deum fide conuersi. Ad hanc spiritualem exultationem hortatur Ecclesiam regius Propheta, idque in locis quàm plurimis. Psalm. 5.12.13. Lætentur omnes sperantes in te, æternum tripudient & protegas eos. Exultent in te qui diligunt nomen tuum. Quoniam tu benedicis iusto domine, & veluti scuto beneuolentia coronabis eum. Psalm. 9. 3. Lætabor & exultabo in te, psallam nomini tuo altissime. Psalm. 32.11. Lætamini in Domino & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde. Psalm. 33. 1. Exultate iusti in Domino, rectis decora est laudatio. Psalm. 105. 3. Lætetur cor quærentium Dominum. Psal. 95. 1. Venite exultemus Domino, iubilemus Deo salutari nostro, præoccupemus faciem eius in confessione, in Psalmis iubilemus ei. Hæc spiritualis & vera lætitia, gustus æternæ vitæ, potissimum sentitur in seria & ardenti inuocatione, sicuti ex Psalmis patet, & piorum experientia testatur.

5 Fides patientiā sub cruce parit.

Quintum, Fides viua & salutaris patientiam sub cruce operatur. Hinc est quòd Paulus 2. Thessa. 3. 4. Fidem & patientiam coniungat. Nam ex patientia afflictionum virtus fidei declaratur. Ita enim ait, Gratias agere debemus Deo semper de vobis fratres, vt par est, quòd vehementer augescit fides vestra, & exuberat mutua vestra omnium charitas cuiusq; in alterum, adeò vt nos ipsi de vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, de patientia vestra, & fide, super omnibus persecutionibus vestris & afflictionibus quas sustinetis. Hæc fides non solùm operatur patientiam sub cruce, vt iam dictum est: verumetiā gloriationem. Ita enim ait Apostolus, Rom. 5.1. &c. Iustificati igitur ex fide pacem habemus erga Deū, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem & accessum obtinuimus ad gratiam hanc in qua stamus, & gloriamur sub spe gloriæ Dei: nec id solum, verùm etiam gloriamur in afflictionibus. Hinc est quòd autor Epistolæ ad Hebræos, cap. 10. 34. dicat sanctos rapinam bonorum suorum cum gaudio sustinuisse. Quoties igitur cruce premimur, excitetur fides, quæ excitata patientiam operatur: idque hoc modo. 1. persuadeat nobis fides Deum placatum esse, peccato expiato sanguine Christi. 2. persuadeat nobis crucem non impositam esse nobis, vt sub illa collapsi pereamus: sed potius, vt probatiores reddamur, ac inuicti aduersus omnia Satanæ tela. Ita enim Petrus ait, in 1. cap. 1.6.7. Paululum nūc per varias tentationes affecti, vt exploratio fidei vestra, multo preciosior exploratione auri, quod perit & tamen per ignem exploratur, comperiatur vobis esse laudi, & gloriæ, & honori. 3. Fides persuadeat cruce pressis certissimam esse propositam liberationem, qua omnes filij Dei liberabuntur ita, vt nulla vnquam sit illis amplius pertimescenda afflictio. Nam Christus victor Satanæ, suo glorioso aduentu mortem abolebit, & absterget sanctorum suorum lachrymas in perpetuum.

Vsus huius articuli.

6 Fides dilectionis proximi nutrix.

Sextum, Viua & salutaris fides suam vim & efficaciam, etiam erga proximos nostros declarat, etsi non simili modo. Primùm enim erga eiusdem fidei consortes, vim suam exerit. Deinde in genere se extendit ad quosuis mortales, præponit ergo fideles cæteris mortalibus, etsi omnibus studet beneface-

re.

re. Hic ordo cõmendatur nobis ad Galat. 6. 10. hisce verbis, dum tempus habemus operemur bonum erga omnes, præcipuè verò erga domesticos fidei. Erga hos operatur fides concordiam in Christo & mutuam coniunctionem. Huc pertinet adhortatio Pauli ad Rom. 12. Ephes. 4. & 1. Cor. 12. Vbi Apostolus confert Ecclesiam corpori, in quo sunt diuersa quidem membra, sed vt vno Christi spiritu viuificantur & virtutem accipiunt: ita coniunctis viribus corpus incolume conseruabunt, & se mutuis officiis fouebunt. Hinc est quod Paulus asserit dilectionem quæ ex fide nascitur, esse vinculũ perfectionis. Nam hæc coniungit membra, facitque vt singula suum locum & officium tueantur.

7. Fides piã solicitudinem in vocatione operatur.

Septimum, Viua & salutaris fides operatur piam & sanctã in vocatione cuiusque solicitudinẽ. Nam vt diffidentia ethnicam & prophanam solicitudinem gignit, & caro sæpe etiam in sanctis limites transgreditur: ita fides Christianam & sanctam curam gignit, & spiritus seu nouus homo se carni & diffidentiæ opponit. Cuiusmodi pia sanctaq; cura, quam à fide proficisci diximus, cùm testimoniis scripturæ, tum sanctorum exemplis nobis commendatur. Ad Rom. 12. 8. Qui præest, in solicitudine. 1. ad Timot. 5. 8. Si quis suorum & maximè domesticorum curã non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Abraham, Isaac, Iacob, piam suæ familię curam habuerunt. Ioseph septem annorum pro regno Ægypti & Ecclesiæ seminario quod illic erat, curam in se receperat. Moses quadraginta annis non sine maxima solicitudine populum contumacem in deserto rexit. Daniel in Babylone, & multi pij reges, & Prophetæ in populo Dei, tanta non gesserunt sine magna cura. Paulus quoque 2. Corin. 11. 28. Colos. 2. 1. 1. ad Thessal. 2. 9. suam solicitudinem pro Ecclesia testatur. Sic pij reges pro suis regnis: pij patresfamiliâs pro suis domesticis: sinceri Euangelij præcones, pro suis auditoribus: fideles præceptores pro suis discipulis: breuiter, singuli in sua vocatione sanctam quandam ex fide manantem solicitudinẽ, habere solent. Vt autem hæc sancta cura non contaminetur ethnica diffidentia eadem fides efficit, quę perpetuò non solùm mandatum Dei intuetur & prouidentiam, verumetiam suam curam & solicitudinem voluntati Dei subiicit, eamq; ad gloriam ipsius dirigit, cuius bonitate in omnibus suis actionibus nititur.

Testimonia & exempla.

8 Fides respicit etiã ad benedictiones tẽporales.

Octauum, Viua & salutaris fides etiam promissionem bonorum in hac vita respicit. Vnde de Mose ad Hebræos, cap. 11. 26. scribitur, ꝙ respexit ad remunerationem. Quoties ergò Dominus promittit hoc vel illud sibi obedienti, fides hanc promissionẽ intuebitur & expectabit præmij largitionẽ ꝓmissam. Cùm itaq; pius legit Matt. 10. 41. 42. hanc Christi ꝓmissionẽ: Qui recipit Prophetã in nomine Prophetæ, mercedẽ Prophetæ accipiet: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedẽ iusti accipiet: & quicunq; dederit vni ex minimis his, calicem aquæ frigidæ in nomine discipuli, Amen dico vobis nequaquã perdet mercedẽ suã: debet eã promissionẽ fide intueri & expectare promissam mercedẽ, non ꝙ eã pius sit meritus dignitate obedientiæ suæ: nã cùm discipuli Christi omnia fecerint, agnoscunt se inutiles seruos esse, & nihil fecisse quod non debuerint: sed fretus bonitate Dei promittentis, cui ita placuit sua in nobis coronare dona. Huc illud 1. ad Timo. ca. 4. 8. Pietas ad omnia valet, habet enim promissionẽ præsentis vitæ & futuræ. Hæc proinde fides remunerationis, excitet nos ad maiorẽ erga Deũ obedientiã.

Nonum, Viua & salutaris fides nihil vnquàm tentat aut aggreditur, de quo conscientia dubitat fluctuatúe. Quicquid enim fit, vel errante, vel dubitante, vel repugnante conscientia, id fides vera peccatũ esse agnoscit: atque ideo cauet, ne quid tẽtet de quo non habeat verbũ Dei, certissimam agendi regulã. Huc illud Pauli ad Rom. 14. 5. ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω, id est, Vnusquisque sit plenè certus in suo sensu, seu, Nemo quicquam agat contra conscientiam, nemo faciat quod dubitat licitúmne sit an non.

Aduersus superstitiones magicas.

Hæc salutaris fidei vis refutat opinionem eorum qui hoc textu Euangelico, vel olim abusi sunt, vel hodie abutuntur, ipsum includendo, siue in panno, siue in argento, siue in auro, ac in collo circumgestantes, quò sint aduersus Satanã tutiores hoc muniti præsidio: quorũ superstitio validis rationibus refelli potest. Nã qui hoc faciunt. 1. contẽnunt Deũ, nam temerariè hanc superstitionẽ, & cultũ idololatricũ præcepto Dei anteponunt. Is enim ita ait: Ne faciatis singuli quod sibi rectum videtur. Item, in præceptis meis ambulate. 2. Conscientia errante impingunt, vnde ista superstitio in certissimã illis ruinam cedit. 3. Confirmant in aliis superstitionem, exẽplo nocent: quod sane multo grauius scelus est quã vulgo æstimatur. 4. Sacrilegè tribuunt characteribus literarum efficaciã, quã re prophanos sortilegos & magicos facilè æquant. Nam vt viua fides statuit verbũ Dei auditum, intellectũ & creditũ efficax esse: ita scriptũ & circũgestũ superstitiosè mortuã agnoscit literam. 5. Auocat hæc superstitio homines à vero & salutari vsu huius sanctissimi Euãgelij, qui est vt credamus syncero corde & credẽtes saluemur. In locũ huius veri vsus diabolus obtrusit mundo hanc superstitionẽ & idololatriã, vt credant homines virtutẽ quandã occultã inesse characteribus literarũ huius Euangelij contra febrim, contra incantationes & Satanæ insidias. Quicunq; ergo hac superstitione tenetur, fidẽ viuam & veram abiecit, gratia excidit, Satanæ & non Christi seruus esse conuincitur.

LOCVS DE MALEFICIIS *& incantationibus.*

Digressio seu locus an malefici & incantatores ferendi sint in Ecclesia, néc ne.

DE Maleficiis & incantationibus quæstionem, mihi à claro & nobili viro propositam, cum sua solutione ascribere libet, cuius sanè determinatio admodum necessaria est, hoc tempore potissimum, quo Diabolus suas veteres artes iterum ad obruendam Euangelij lucem renouat. Quæstio autem hæc est.

Vtrum malefici, hoc est, qui incantationibus verborũ, aut characteribus, seu imaginibus, aut aliis rebus superstitiosè in hoc adhibitis, hominibus vel prodesse, vel nocere putantur, aut etiam qui aliud quiduis arte magica moliuntur: sint ferendi in Christiano cœtu nec ne?

Responsionis partes quinque.

Vt autem ad hanc quæstionem solidè & sine errore respondeatur, hæ quinq. quæstiones ordine perpendendæ & excutiendæ videntur.

1. *Quæ fuerit origo incantationum.*
2. *An reuera incantationes sint efficaces.*
3. *Cur Deus permittat istis diabolicis artibus aliquid fieri.*
4. *Quæ prohibitio extet in scriptura.*
5. *Grauitas peccati magicæ artis.*

Ex harum quæstionum declaratione, patebit responsio ad quæstionem propositam.

De prima.

Etsi vt Augustinus refert, & Epiphanius testa-

Quæ fuerit origo incantationum.

tur, Zoroastres Rex Bactrianorum, qui tempore Nini Babylonici regis vixit, fertur artis magicæ autor fuisse, tamen Methodius in suis reuelationibus verius magicam artem ad autorē Diabolum refert: qui filiis Cain tempore Iared, qui sextus ab Adam fuit, istas artes tradidit. Ita enim ait Methodius. *Anno autem 340. Iared, surrexerunt viri malæ artis inuentores, iniqui, & omni nequitia pleni ex filiis Cain, vt Iobeth, Tholucel filij Lamec, qui cæcus fuit, qui & Cain interfecit: quorum dominatus Diabolus, conuertit eos postea in omnem magicam artem.* Hæc Methodius.

Cur excogitatæ à Satana.

Est autem minimè dubitandum Satanam istas maledictas artes excogitasse, vt ita paulatim obrueret suis fœtoribus fontem verbi Dei limpidissimum, & aboleret verum vnius Dei cultū, superstitionibus & imposturis in eius locum substitutis. Nam & huius rei specimen statim post conditos homines in paradiso edidit, ac primos nostros parentes aggressus, eos ab obedientia verbi Dei sophistica deprauatione abduxit, fecitq. vt Deo renunciantes, sibi auscultarent, cuius rei pœnas grauissimas, cum tota sua posteritate luerunt: & prorsus æternum periissent, nisi Deus ex misericordia propter filium, eos noua promissione seminis erexisset.

Cæterum diligentissimè hîc cogitanda est κακοζηλία, & astutissimum, perniciossimúmq. artificium Satanæ, qui vt tegat fraudes & insidias: veluti simia Deum imitatur in propaganda sua peruersa religione, & cultu nefario. Nam, vt Deus ad verum & salutarem sui cultum cōmendandum hominibus, præter miracula, & diuina opera, quibus veritas doctrinæ cœlestis obsignatur, vtitur tribus instrumentis: *Verbo*, quod in Propheticis & Apostolicis literis continetur: *Sacramentis*, suo mandato nobis commendatis, quæ Sacramenta sunt veluti aspectabiles quædam conciones, & *Spiritu*, quo Deus ipse efficax est in prædicatione verbi, & in vsu Sacramentorum: Ita Diabolus, quem Paulus Deum huius mundi, id est, infidelium omnium, vocat, præter ficta miracula & præstigias, qualibus Papatus fuit plenus, habet suum verbum, habet sua (vt sic dicam) Sacramenta, habet & spiritum, quo efficax est in suo verbo & Sacramentis. *Verbum* Satanæ est, partim sophistica verbi Dei deprauatio, partim traditio hominū pugnans cum verbo, partim superstitiosa verborū certorum conceptio, cui vis aliqua propter recitationē tribuitur, qualis in magicis incantationibus cernitur. *Sacramenta* Satanæ sunt non vnius generis, vt characteres certi, figuræ, imagines, & quarumcunq. rerum, vt salis, terræ, aquæ, pilorum, craniorū mortuorū hominum, ossium, &c. abusus. *Spiritus* Satanæ est, quo efficax est in suo verbo & suis Sacramentis, in perniciem eorum qui se sinunt ab illo cōtra Deū impelli, pluris facientes mendacium Satanæ quàm Dei veritatem.

Satanæ scopus.

In hos filios contumaciæ, plenū imperium habet Satan, vt Paulus testatur: etsi non raro bonitate Dei, conatus eius impeditur. Nulla enim re magis Satan delectatur, quàm vt homines abducat in contemtū Dei, & vt imitatione quadam Dei sub angeli specie homines in omne superstitionis genus, præcipitet, quò miserè tandem cum ipso pereant. Nec ob aliā causam, magicas impietates in mundū inuexisse censendus est Satan, quàm vt religione quadam, sed peruersa, hominum animos occupet, ne veræ & salutaris religionis sint cultores, & saluentur: illo solo cū suis angelis in æternos cruciatus coniecto. Postquā enim satis intellexit malignus ille, se non posse hominibus persuadere omnem religionem & cultum abiiciendum esse (habet enim omnes homines vel maximè barbari, vt testatur Cicero, quendam religionis sensum, quo intelligunt Deum colendū esse, idque natura duce) confugit ad id, quod proximum erat, & in locum veri & salutaris cultus, falsum & perniciosum substituit: sub quo omnis magica verbi Dei prophanatio, & superstitio continetur. Habemus breuiter quæ sit origo magicæ impietatis, quis autor, & ad quam metam collimet. Sequitur secunda quæstio.

De secunda.

An re vera incantationes sint efficaces.

Postquam ostensum est, Satanam hostem salutis humani generis verū esse, & vnicum autorem magicarum artium, adeóq; omnis superstitionis, qui huc omnia sua consilia destinat, omnes dolos & machinas dirigit, vt homines à Deo per idololatriam deficientes, in æternos cruciatus coniiciat, sequitur quæstio:

An reuera sint efficaces incantationes magicæ, characteres, signationes, figuræ, imagines, &c. néc ne?

Responsio

Respondeo simpliciter & clarè, maleficos seu magos suis viribus & efficacia omnino nihil posse. Nulla enim vis aut efficacia recitationi verborum conceptorum, characteribus, imaginibus aut figuris, &c. inest: sed Diabolus, cum quo pactum fecerunt malefici, vt confirmet homines in errore, multa ad incātationes magicas operatur, quod hinc facilè colligi potest. Chaldæi, Arcades, Ægyptij, Indi, & alij multi populi, non secus atque nostræ maleficæ mulierculæ faciunt, incantationibus vsi sunt. Sed constat diuersas esse incantationum formas, aliáque omnino verba. Illi enim, cùm Christum & eius Euangelium ignorarent, alias omnino incantandi formas habuerunt, quàm mancipia Satanæ apud nos: qui diuino verbo & Christi nomine, sacris Euangelij verbis & Sacramentis diuinis, Baptismo & pane cœnæ dominicæ, abutuntur: qua re se decuplo deteriores esse Chaldæis & Arcadibus declarāt. Chaldæi enim Satanæ verbo & malorum spirituum cōpellatione vsi sunt: nostri verò Dei verbo & Christi nomine blasphemè ad suas nugas Diabolicas abutūtur. Chaldæi vsi sunt olim conscinomantia, hoc est, diuinatione, in qua cribrum adhibebatur, tanquàm Sacramentū Satanæ, quoties de re aliqua furto ablata, quærebatur. Nostræ maleficæ similem conscinomantiā, cùm de furtis quæritur, adhibere solent, etsi eadem cum Chaldæis in diuinationis mysterio, verba non habent: id quod omnino necessarium esset, si qua verbis conceptis inesset efficacia. Sacrificuli nostri malefici, cùm coscinomantia vtuntur, verba ex Psalmo 50. supra cribrum mussitant. Si videbas furem, currebas cum eo. Quæ sanè verba nihil ad illud propositum faciunt. Nam in eo loco Dauid perstringit malum iniquæ cupiditatis habendi in illis, qui se illis adiungunt, qui per fas & nefas opes cumulare cō tendunt.

Sacrificulorū papisticorū coscinomantia.

A quo pēdeat virtus diuinationis.

Hinc manifestum est, quòd nec in verbis, nec in sacramentis, hoc est cribro & claue sit virtus diuinationis de rebus ablatis: sed in Satana, qui homines isto pacto sibi obnoxios reddit, vt abutantur Dei verbo in propriam perniciem. Nihil enim Satanæ iucūdius esse potest, quàm vt homines contra verbū Dei impellat in varias superstitiones, & verbi abusus. Nā nulla salus est extra verbi Dei verū vsum: qui in his quatuor situs est. Primū, vt rectè instruat mentes nostras de Deo vero, & eius cultu, atq. aliis rebus ad salutē hominū ordine pertinentibus. Deinde, vt iuxta verbū fiduciā in Deum collocemus. Tum, vt ex fiducia, speremus promissa. Postremò vt agamus & viuamus iuxta verbum. Si enim in hoc vsu verbi manserimus constantes vsque ad finem, salui erimus. Qui verò contrà fecerit, Deum tentat, quem

Vsus verbi Dei.

Alia ratio de inefficacitate incantationum per se.

inueniet seuerum iudicem in extremo die, nisi maturè pœnitentiam egerit. Postremò & hinc patet, sagarum & maleficorum incantationes per se inefficaces esse, quia, vt testatur Augustinus, postquam vulgò innotuerint concepta incantatorum verba, nō amplius recitata vim habent. Nam diabolus vulgo innotescere sua mysteria non patitur, ne appareat cordatis hominibus, quàm sint ridicula, atque ita ipse cum sua religione in contemptum veniat.

De tertia.

Cur Deus hanc efficaciā permittat satanæ.

Cùm homines audiunt incantationes illas, quæ Satanam autorem habent, nunc inferre segetibus damnum, nunc hominibus nocere: mox querunt cur ista Deus permittat, cur Deus se non opponat satanæ, cur sinat suum nomen isto pacto inter homines blasphemari? Respondeo, In promptu ratio est. Paulus enim 2. Thessa.1. respondet, his verbis, Quia credere noluerunt veritati, dedit illis Deus efficacem errorem, vt crederēt mēdacio. Mendacium autem est, cùm omnis abusus verbi Dei, contra ipsius voluntatem, tum omnium diabolorum & hominum inuenta, quæ aliquam impietatem & superstitionem mundo obtrudunt.

Respōsio.

Ratio.

Permittitur itaque diabolo eatenus hominibus in rebus & corporibus nocere, quatenus peccata nostra hæc merentur: & quatenus Deus hoc illi ad probandam aliorum fidem permittit. Sic enim beatus Augustinus sentit, cùm ait: *Nec mirum quòd hoc permittit Deus, vt illi qui hoc audiunt & vident, probentur qua fide sunt apud Deum.* Sententiam hanc confirmat sanctus ille pater voce Dei Deuter.13.1. Si surrexerit in medio tui Propheta, aut qui somnium se dicat vidisse, & prædixerit signum, & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi. Eamus & sequamur deos alienos, nō audies verba eius, quia tentat vos Deus, vt palàm fiat vtrum diligatis Deum an non. Non enim aliud vult Satan suis magicis artibus & pestiferis imposturis, quàm vt illis adhærentes homines à vero Dei verbo deficiant paulatim: donec prorsus Deo & eius sancto Euangelio renunciauerint, sibi quidem ipsis in certam perniciem, aliis autem in maximum scandalum.

Confirmatio.

Obiectio.

At hic quidam vt arguti esse videantur, obiiciunt hoc modo: Sanitas corporis donum Dei est & res bona. Quare quauis ratione si amissa fuerit, eam recuperare licet, etsi diabolica arte est ablata sanitas, cur nō licebit eandem diabolica arte repetere? Sunt etiam qui his multò duriora & magis impia, impuro ore eructant, in contumeliam Euangelij Christi. Verùm his respondeat Augustinus hisce verbis: *Qui sine saluatore salutem vult habere, & sine vera sapientia, æstimat se prudentem fieri posse, non sanus sed æger, non prudens sed stultus in ægritudine laborabit, & in cæcitate noxia stultus & demens permanebit. At proinde omnis inquisitio & omnis curatio, quæ à magicis artibus expetitur, mors potius est dicēda quàm vita.* Hæc Augustinus.

Respōsio.

Exhortatio.

Cuicunque ergo salus & vita æterna curæ est, is quicquid facit, iuxta consilium Pauli, in nomine Domini Iesu Christi faciat, & ab eo sanitatem petat, & adhibeat ordinaria remedia, non tentet Deum, qui multa per Satanam permittit fieri, vt suorum fidem exploret, vtque omnes qui Satanæ verbo & Sacramentis se regi permittunt, contempto Deo & eius verbo, æternum pereant. Neque est quod quisquam existimet se vnà posse & Deo & Satanæ adhærere. Nulla enim est conuentio Dei & Belial: & Elias impio Achab & eius aulæ adeóque toti populo dicit, 1. Reg.18.21. Vsquequò claudicatis in duas partes: si Dominus est Deus, sequimini eum: si autem Baal, sequimini illum. Præterea Deus cùm sit zelotes non patitur suæ gloriæ vel minimam portiunculam diabolo tribui.

De quarta.

Magicæ artes prohibentur à Deo.

Quarta quæstio est de prohibitione. Etsi autem ex superioribus satis manifestum est magicas artes & à Deo damnatas esse, & eos qui istis artibus in contumeliam Dei vtuntur, indignos esse vt hunc solem aspiciant: tamen pauca testimonia prohibitionis ascribam: ex quibus etiam intelligi potest, quàm sit res Deo inuisa magica impietas. Primum Decalogi præceptum & secundum seuerè mandant fiduciam in solum Deum, & prohibent omnem in alias quasuis res fiduciam, præterea damnāt omnem verbi & nominis Dei prophanationem. Non habebis, inquit, Deos alienos coram me. Non vsurpabis nomen Domini Dei tui in vanum. Leuit.19.31. Non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini, vt polluamini per eos. Hoc dicto Domini cum magi ipsi, tum qui illorum opera vtuntur, polluti & rei peraguntur. Leuit. 20.6. Animam, quæ declinauerit ad magos & ariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam & interficiam eam de medio populi. Hoc Domini mandatum tria continet. Primum significat ipsam magiam abominabilem esse coram Deo. Deinde, clarè pronuntiat eos qui artibus magicis vtuntur, spirituales esse fornicatores, vt qui à Deo tanquam vero marito defecerunt ad turpissimum mœchum diabolum. Tertiò, apertè indicat Deus, quòd velit & magos ipsos, & eos qui eorum opera vtuntur, tolli de medio populi sui, ídque per magistratum. Deutero.18.11. Ne sit maleficus, nec incantator, neque qui Pythones consulat. Exod.22.18. Maleficam ne patiaris viuere. Hæc lex ideò maleficæ, in fœminino meminit, quia semper in omnibus nationibus, ad id vitium proniores fuerunt fœminæ quam viri: sicuti etiam in hoc regno compertum est. Hisce scripturæ testimoniis satis conuincitur, quod omnis magica superstitio, quantumuis leuis videatur coram hominibus, sit horrenda idololatria & à vero Deo defectio. Omnia proinde scripturæ pronunciata quæ idololatriam damnant, simul omnes magicas superstitiones condemnant.

Testimonia.

De quinta.

Grauitas peccati magicæ superstitionis.

Ex his etiam quanta sit grauitas peccati magicæ superstitionis intelligitur. Est enim magica superstitio, vtut leuis videtur hominibus, veri Dei abiuratio: prophana, ethnica & diabolica superstitio, euersio Euangelij, pactio cum satana, abnegatio fidei Christianæ. Breuiter, Est renunciare vero Deo & eius verbo, & adhærere satanæ eiúsque imposturis, atque adeò planè ex homine Diabolum fieri.

Responsio ad Quæstionem.

Magi ex Ecclesia & politia eiiciendi sunt.

Responsio ad propositam quæstionem ex dictis facillimè colligitur. Quid enim, quæso, indignius est, quàm in cœtu Ecclesiæ & in hominum consortio, ferre eum qui magicis superstitionibus se Dei hostem esse profitetur? Scio longè aliter sentire & dicere eos, qui hisce superstitionibus addicti sunt, sed respondet illis Paulus. Verbis quidem profitentur Deum, sed factis negant, abominabiles & ad omne opus bonum reprobi. Nullo proinde pacto ferendi sunt homines, quicunque diuino nomine ad quaslibet incantationes magicas siue prodesse se

velle dicunt,siue nocere volunt,abutuntur. Non enim talem Deum habemus, qui contra suum ipsius verbum,contra gloriam suam,contra Euangelium, in perniciem hominum huiusmodi diabolicæ impietati patrocinari potest.

Magistratus officiũ in maleficos & maleficas

Magistratus igitur ciuilis iuxta legem Dei in Exodo.22.18.maleficam non patieris viuere:iuxta legem imperatoriam in Codice, & secundum receptam & probatam legem huius regni :Breuiter, iuxta consuetudinem omnium gentium, potest & debet, si modò rectè officio sibi diuinitus commisso fungi velit,iudicium Domini in blasphemos exercere,seuerius animaduertere in maleficos & maleficas,cósque è medio tollere, ne per illos nomen Domini blasphemetur. Quicunque contrà facit,siue misericordia, sciat crudelem esse misericordiam quæ paucis malis parcit in multorũ perniciem : siue propter personas aut pecunias, sciat se regulam à Domino iudicibus præscriptam contumaciter transgredi,atque ideo incidere in manum Dei,& reum fieri eiusdem blasphemiæ. Nam non solùm communicat alienis peccatis, propter quæ & reus fit coram Deo, & verbum Dei pro nihilo habet,verum etiam vt infidelis pastor,& perfidus Reipub.suæ administrator sua negligentia & officij desertione, suos ad castra satanæ transfugere permittit,quo sanè facto nihil atrocius excogitari potest. Quapropter magistratus ciuilis,vt custos vtriusque tabulæ,quantum ad externam disciplinam attinet,debet omnẽ blasphemiam nominis diuini zelo sancto punire, ac studere vt ipse suis subditis omnis virtutis, pietatis & honestatis sit exemplar:vt subditi eum intuentes habeant vitæ honestissimæ formam, quam tutò in gloriam Dei imitari poterunt.

Cautio seu admonitio necessaria.

Cæterum hanc admonitionem adiectam volo,ne magistratus quid temerè faciat, ac re non satis explorata & cognita sanguinem innocentem in propriam perniciem effundat:néue ex affectu priuato, sed ex amore iustitiæ iudicium non suum, sed Domini in nocentes exerceat.

Hæc sunt quæ hoc tempore inciderunt de quæstione proposita,aliàs fusius si hæc non videbuntur sufficere,eandem declarabo.

Aduersus exorcistas.

Hic quoque impingunt Exorcistæ qui virtute pronunciationis verborum, existimant se satanam expellere,aut venena serpentum inefficacia reddere. Firma enim & immota est hæc Pauli sententia, 2. Cor.3.6.litera occidit,spiritus autem viuificat. Doctrina enim credita salutaris est,pronunciata autem aut scripta,sine viua fiducia,mortua litera est & occidit,idque non sua natura,sed hominum culpa,qui litera abutuntur.Vt itaque magicum esse certissimè mihi persuadeo,si quis virtute conceptorum verborum putat se Dæmonem fugare posse,qualibuscunque signis aut ceremoniis adhibitis:ita pium esse & heroici spiritus testimonium pronuncio:si quis fide & inuocatione Dei fretus, insultat diabolo, atque eum de suo domicilio expellit.

Hoc enim inter miracula numero, quibus Deus suam præsentiam aliquando testatur. Quemadmodum olim in Iudæa, & postea in primitiua Ecclesia factum constat.Verùm alligare hanc virtutem rasuræ,aut vncturæ papisticæ, aut alioqui ordini ministrorum verbi, prorsus est stultum: cùm sit fidei flagrantis opus peculiare,non status aut ordinis hominum.

Aduersus superstitionẽ circa signum crucis inuectam.

Præterea etiam contra naturam fidei impingunt, qui crucis figuræ siue digitis signatæ, siue scriptæ, siue ex ligno aliáue materia fabricatæ, vim aliquam vel contra morbos, vel contra Dæmones tribuunt. Nam nec natura,nec ordinatione diuina,figurę sunt efficaces. Nulla enim extat huius figuræ promissio. Quare omnino superstitiosum, & impium est crucis signo vim aliquam occultam & virtutem ascribere.

De vsu & abusu signi crucis autoris sententia.

Quid?licèt ne ergò pio homini se signo crucis signare?licèt ne figuram crucis sculptam aut pictam habere?licet quidem, modò superstitio absit: licet,si vt symbolo quod te deChristi victoria admoneat,figura crucis vtaris:licet, si crucem illam loco tesseræ Christiani militis habeas, qua te testaris & profiteris hostem diaboli esse & membrorum eius. Quare minimè improbo signum crucis imprimi fronti & pectori infantis,dum Baptizatur, modò id fiat solummodo in signum nouæ illius inaugurationis,qua baptizatus Christo crucifixo dat nomen: & se sub ipsius vexillo militaturum promittit. Licet,si illud crucis signum vt doctrinæ quoddam memoriale ob oculos ponas: si vt μνημόσυνον historiæ habeas:si veluti triumphale signum victi diaboli illud erigas. Contrà, non licet vt crucem erigas, coram qua te prosternas adoraturus. Nam hoc apertè pugnat cum primo præcepto,& cum orationis forma à Domino præscripta. Non licet vt ei virtutem aliquam contra morbos aut diabolum tribuas.Non licet religionis & cultus gratia in vestibus circumferre crucem,quemadmodum Monachi quidam faciunt. Nam hæc omnia superstitionis labe infecta sunt.Quòd autem quidam ex sanctis patribus, Augustinus, Epiphanius, & Athanasius signaculo crucis multum videbantur tribuere:id dextrè iuxta eos modos,quos licitos esse dixi,accipiendum est.

Aduersus superstitiones seu magias papisticas.

Præterea,hîc etiam delinquunt qui lustrali aquæ, qui cereis sacris,qui sali sacrato,qui vnguentis papisticis & oleo papistico,& ceremoniis aliis superstitiosis & nugatoriis, aliquam efficaciam contra verbum Dei tribuunt.Qui enim hoc faciunt,non solùm Deum tentant, verumetiam id committunt, à quo viua & salutaris fides tota abhorret. Hæc enim vox fidei est, lucerna pedibus meis verbum tuum,& lumen semitis meis. Iuraui & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ.Cùm itaque fides vera nihil tentat contra & præter verbum Dei,pij nõ secus atque pestem fugiant magicas superstitiones, & papisticas incantationes:ac sinant se regi ducíque cœlesti lucerna; quæ est vox Dei tradita in Propheticis & Apostolicis scriptis.

10. Fides in morte hominis animã tradit.Christo.

Decimum. Viua & salutaris fides in morte pij hominis Christo tradit animam, certò statuens finem fidei, salutem esse animæ. Hinc illa inuicta animi constantia in multis Martyribus,qui sub cruce inenarrabili gaudio exultarũt.Huc illud Petri,In quem modò non videntes,sed credentes exultatis inenarrabili gaudio & glorioso, ferentes finem fidei vestræ salutem animarum.1.Petr.1.8.9. Quemadmodum enim Stephanus intentis in cœlum oculis,vidit gloriam Dei & Iesum stantem à dextris Dei, & cùm obrueretur lapidibus,dixit, Act.7.59.Domine Iesu suscipe Spiritum meum:ita quilibet pius in agone mortis, oculis fidei gloriam Dei intuetur, & Christum pontificem, interpellantem apud patrem pro se,oculis fidei cernit.Atque ita ex fide Deum patrem Domini nostri Iesu Christi inuocat, lætúsque animam Christo tradit cum Dauide inquiens.Psa.31. In manus tuas Domine commẽdo spiritum meum. Hoc gaudium in agone mortis, aculeum mortis ita retũdet,vt migratio de hac vita somnus potius dulcissimus, quã mors terribilis Christianis esse videatur.

Ignis purgatorij papistici cõfutatio

Hunc dulcissimum fidei salutaris fructum doctrina Antichristi inuadit,ac obruere mẽdacio conatur. Nam

Nam post discessum animæ à corpore, statuit impiè ignem quendam purgatorium esse, quo animę mortuorum purgentur, luentes pœnas pro minimis erratis quæ in vita contigerunt. Huic vanissimo errori, vera in Christum fides insultat. Hæc enim nouit purgationem peccati non aliunde petendam esse, quàm ex vno Christi sanguine: cuius purgationis efficax symbolum est Baptismus. Hæc nouit verum esse dictum. Apoc. 14.13. Beati mortui qui in Domino moriuntur, quia ex eo quiescent à laboribus suis. Hæc Christo veritatis laudem tribuit, qui ait, Ioan. 5.24. Qui credit in eum qui misit me, in iudicium non veniet, sed transibit de morte ad vitam. Hæc nouit tantum duas vias esse, vnam vitæ æternæ, alteram mortis æternæ, iuxta illud Christi, Ioan. 5.29. Qui bona egerunt, prodibunt in resurrectionem vitæ: Qui verò mala egerunt, in resurrectionem condemnationis. Cùm ergò hîc Christus tantùm duas vias constituit, fides facilè tertiam illã contemnet, quam Papa commentus est. Secura itaque fides de sua salute, cum gaudio de hac vita migrat, ac Christo animarum Episcopo animam commendat.

De tertio Membro.

Electorũ Dei spiritualis natiuitas & aliæ propagationes quomodo differant.

Discrimen inter spiritualem natiuitatem filiorum Dei, & alias propagationes & successiones, indicatur his verbis: *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed à Deo nati sunt.* Vtitur autem hac seiunctione Euangelista, vt differentiæ conspiciantur inter spiritualem filiorum Dei generationem, & alias propagationes. Ponit autem quatuor propagationis genera: quorum tria, vt terrena, seiungit à quarto, quod est spirituale. Hæc genera ita distinguit. 1. Ex sanguinibus. 2. Ex voluntate carnis. 3. Ex voluntate viri. 4. Ex Deo pronuntiat. Hæc quia breuius, ideóque obscurius dicta videntur, definitionibus & exemplis declaranda sunt.

1. Natiuitas ex sanguinibus quid.

Primum itaque genus, est nasci ex sanguinibus, hoc est, suum genus per longã seriem ad sanctos patres referre, donec ad ipsum patriarcham Abrahamũ deueniatur. Hoc significari plurali voce, ex sanguinibus, non est dubium, si consiliũ Apostoli consideremus, qui Iudæorum arrogantiam hoc dicto taxat. Illi enim propterea quòd ducerent genealogiam inde vsque ab Abrahamo, putarunt ad se pertinere solos, quicquid Deus olim patribus promiserat, solo hoc nomine, quòd patres haberent sanctos. Hinc illa Iudæorum aduersus Christum gloriatio. Ioan. 8.39. Pater noster Abraham est. Quos Dominus refutat proposito dissimili studio Abrahæ, & eorũ qui de Abrahamo gloriabãtur, hisce verbis, Si filij Abrahæ essetis, opera vtique Abrahæ faceretis: significans idem quod hîc Ioannes docet, nihil quicquam iuuare maiorum stemmata, sine maiorum fide. Hoc ipsum grauissimis argumentis adstruit Paulus Rom. 9. Propositis variis typis & exemplis. Abraham (inquit) habuit duos filios, Ismaelem & Isaac: quorum ille pręteritus, hic verò pro semine reputatus est. Iam si gratia fuisset alligata semini, aut sanguini Abrahami, æqualis fuisset vtriusque ratio. Iacob duos ex Rebecca genuit, quorum alter tantum filius Iacobi coram Deo est reputatus. Non ergò spiritualis natiuitas ex sanguinibus dependet, sed ex gratia. Non enim carnis sed promissionis filij sunt hæredes.

Quid iuuat nasci ex sanctis patribus.

Quid? nihilne ergo est natum esse ex sanctis patribus? Est quidem permultum. Primum enim infantes sanctorum, hæredes sunt promissionis patribus factæ. Est autem hæc promissio. Ero Deus tuus & seminis tui post te in sempiternum. Hæc sanè promissio ad semen Abrahæ pertinet (vt apertè docet Apostolus ad Gal. 3.) non solum carnale, verumetiã ad eos qui insistunt vestigiis patris nostri Abrahæ. Quemadmodum ad Rom. 4. & Gal. 3. docetur. Hæc itaque promissio, vt olim obsignabatur circumcisione carnis: ita hodie sacro obsignatur baptismate, per quod nostri infantes publicè Christo inaugurãtur, idque propter promissionis virtutem, non propter carnalem propagationem, (Natura enim, ait Apostolus, sumus filij iræ, sicuti & illi) sed propter spiritualem promissionem, cuius infantes Christianorum sunt participes.

Quo sensu Christianorũ pueri sancti appellantur.

Quòd autem Paulus pronunciat Christianorum pueros sanctos esse, non ad naturã referendum est, ac si peccatum originis nullum sit in sanctorum infantibus, quemadmodum insulsè ex Pauli dicto colligunt Anabaptistæ: sed ad gratiam tegentem peccata propter promissionem. Verùm quantum ad adultos attinet, promissio Abrahamo facta annexã conditionem habet. Nam tantisper pertinet hæc promissio ad sanctorum posteros, quatenus liberi eorum adulti, in sanctorum fide persistunt, seu vt Paulus loquitur, Donec insistunt vestigiis patris nostri Abraham. Infantes ergo Iudæorum olim, & hodie Christianorum, immatura morte discedentes saluati sunt. Contrà, adulti qui fidem promissionis abiiciunt, sua damnantur culpa. Non itaque pendet adoptio spiritualis ex seminibus, hoc est, ex longa generis successione, qua homines ordine suam genealogiam texũt, eámque ad sanctos auos, proauos, tritauos, & tandem ad Abrahamum ipsum referunt.

2. Natiuitas ex voluntate carnis.

Secundum Genus propagationis, est nasci ex voluntate carnis. Vocat autem volũtatem carnis, haud dubiè naturalem ad gignendam concupiscentiam, quæ in maribus & fœminis est naturaliter. Ex hoc nasci filios regni Dei capaces, ipse Dominus Ioan. 3. 6. negat, cùm inquit, quod natũ est ex carne caro est, hoc est, vitiosum & reum propter lapsum primorum parentum, à quibus simul cum natura propagatur peccatum in totam posteritatem, iuxta illud Pauli, Rom. 5.12. Quemadmodum per vnum hominem peccatũ in mundum intrauit, & per peccatum mors, & sic in omnes homines mors peruasit. Non ergò mirum est, cùm nihil adferimus ex vtero nisi carnalem naturam, nos omnes naturaliter exulare à regno Dei, & cœlesti vita priuatos, manere sub mortis seruitute: præsertim cùm nemo posit in regnum Dei ingredi, nisi sit spiritualis: quemadmodum Dominus Nicodemum docet, Ioan. 3.6. vbi quid caro sit, ex antithesi facile est colligere. Nam carnem spiritui opponit. Spiritus ergo cum integrum, rectum, sanctum, syncerum significat, sequitur carnis vocabulo significari corruptum, peruersum, pollutum & inquinatum: qualis est tota hominis natura, sine regenerationis gratia.

Mens itaque nostra & ratio corrupta, peruersa, polluta, inquinata est, quia carnalis: omnes cordis affectus praui & reprobi sunt, quia carnales: Voluntas contumax & peruersa, quia carnalis: actiones omnes interiores & exteriores pollutæ & cõtaminatæ sunt, quia carnales. Breuiter, totus homo simul & corpore & anima quantus quantus est pollutus & inquinatus nascitur, quia carnalis. Ex hac carnalis propagationis conditione, Ioannes concludit filios capaces regni cœlorum non nasci ex voluntate carnis, secundũ cõmunẽ naturæ cursum. Nã quis dabit mũdũ, ex immũdo cõceptũ semine? Iob. 14.4. Et Dauid inquit, Psal. 51.7. In peccatis cõcepit me mater mea.

Locus, An anima ratione oriatur ex traduce.

Porrò cùm hæc vnica ratio, quam Christus assignat, cur ex voluntate carnis non nascamur idonei ad capescendum regnum Dei, videlicet quod quicquid natum sit ex carne caro sit: meritò hoc loco quæri potest, num vt corpus, ita anima etiam, præcipua nostri pars, sit ex carne propagata. Nam si ideò caro sumus, quia ex carne nascimur, profectò videtur anima gigni ex humana sobole. Ea enim præcipua nostri pars est, in qua potissimum peccatum originis sedem habere putatur.

Peccatum originis qua ratione transmittitur in posteros.

Respondeo, peccatum originis transmitti in posteros, idque nec ratione animæ, nec ratione corporis, sed ratione propagationis ab vno Adamo. Nam quòd in persona vnius Adæ totum genus humanum corruptum fuit, nõ tam ex genitura prouenit, quàm ex iusta Dei vindicta, qui, sicut in vno homine nos omnes ornauerat, ita omnes meritò suis donis spoliauit. Quare non tam vnusquisque nostrûm à parentibus suis vitium & reatum contrahit, quàm omnes pariter in vno Adam corrupti & rei sumus. Quia statim post ejus defectionem, Deus quod naturę humanæ dederat abstulit. Hoc apertè Paulus docet in loco quem anteà adscripsimus. Ibi enim non dicit peccatum Adæ propagari in Seth, deinde peccatum Seth deriuari in Enos, & huius rursus in Chenan, & ita ordine ad alios: sed dicit, ab vno Adam propagari in omnes: adeò vt nascantur filij iræ, non propter genituram, quam trahunt à suis parentibus: sed propter corruptionem & reatum Adami, in quo omnes nos lapsi sumus, & spoliati donis, sicuti dictum est. Hinc itaque est, quòd caro sit, hoc est, carnem sapiat, quicquid ex carne natum est.

Responsionis cõfirmatio.

Aduersus eorũ sententiam qui rationalẽ animam oriri ex traduce putant.

Cæterùm, quod anima rationalis ex traduce non oriatur, multæ sunt firmissimæ rationes: taceo Philosophos, Aristotelem, Ciceronem, & Macrobium, & omnes ferè (excipio Epicureos) qui animam extrinsecus accedere docuerunt, conuicti eius admirandis actionibus, quæ ex carnali semine esse non possunt: taceo Theologos veteres ferè omnes, inter quos Nazianzenus ita ait: ὡς ὅλε ἄνθρωπος ἀπὸ πρῶτ' βροτὸς ὡς ἐπέπνευσε. ἀλλ' ὅσσον σαρκὸς τε καὶ αἵματος, ἀμφοτέρων μὲν ἄλλο μέρος· ψυχὴ δ' ἐκ θεοῦ κρατέοντος ἄημα.

Rationes

Præter Philosophorum & Theologorum veterum testimonia, subiectas rationes habeo.

1. A creatione hominis.

Prima. Creatio primi hominis docet quænam sit animæ hominis origo. Deus enim primum corpus hominis ex terra plasmauit. Deinde in formatum corpus inspirauit spiraculum vitæ. Ita enim textus ait, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitę. Hęc hominis primi formatio, quæ à reliquorum animantium creatione, hac inspiratione animæ differt, quæ sit animæ origo satis docet: videlicet, quòd Dominus in corpus formatum, iuxta suæ creationis ordinem, animam creet, & in corpus infundat. Hinc Augustinus. *In Adam exemplum datum est, vt ex eo intelligatur quia iam formatum corpus accipit animam.* Neque contra valet obiectio eorum qui dicunt: si sic est, Deum coöperari adulteris. Nam Deus naturæ actionem sustentat, & iuuat, non autẽ hominũ malitiam.

Obiectionis refutatio.

2. A creatione Euæ.

Secunda. Cùm Deus Euam è costa Adæ ædificasset, Adam dixit, hoc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: non autem addit, & anima de anima mea. Hoc argumento ita motus est Augustinus, vt diceret, *de Adam costam sublatam legimus, non tamen animam natam ex anima.* Sed si costa secum habuit animam: iam non nata est, sed detracta in partem.

3. A gubernatione humani generis.

Tertia. Gubernatio & conseruatio humani generis idem videtur confirmare. Nam ita ait Psal. 33. 15. Qui finxit sigillatim corda eorum, hoc est, animas. Zachariæ 12.1. formans spiritum hominis in medio eius. Esaiæ 44.24. Sic dicit Dominus Deus qui fecit te, & finxit te in vtero.

4. A separatione animæ & corporis.

Quarta. Animæ & corporis separatio hoc ipsum confirmat. Corpus enim in puluerem redigitur. Spiritus autem, id est, anima viuit immortalis. Nam si de semine humano esset anima, corruptioni haud dubiè foret obnoxia. Huc illud Ecclesiastis 12.17. Reuertatur puluis in terram suam vnde erat, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. An non hic manifestè Solomon aliam animæ, aliam corporis originem esse docet? satis ergò refutat eorum opinionem qui animam ex traduce esse volunt.

5. Ab animæ natura.

Quinta. Idem natura animæ testatur, quæ est indiuisibilis & simplex. Cùm ergò ad traductionem requiritur decisio, quæ in rem spiritualem & impartibilem cadere non potest: nequaquam hominis anima ex traduce oriri censenda est.

6. Ab effectis animæ.

Sexta. Effecta animæ quæ sunt præstantiora & nobiliora, quàm vt à corporea materia oriri putentur. Nihil enim quod ratiocinandi vim habet, nihil quod præterita tenet & futura præuidet, potest à materia seminis corporei originem ducere. Hac demonstratione motus Aristo. in 2. de animalibus, animam rationalem θύραθεν accedere affirmat.

7. A signo ex lege Dei.

Septima. Signum euidens quod ex lege Dei, Exo. di 21.22. &c. sumitur. Ibi enim sic habetur. Si quis percusserit mulierem in vtero habentem & abortiuerit, si formatum fuit, det animam pro anima: Si autem informatum, mulctetur pecunia. *Hic probat* (inquit Augustinus) *non esse animam ante formam.* Itaque si iam formato corpori datur, non in conceptu corporis nascitur cum semine deriuata. Nam si cùm semine anima existit ex anima, multæ animæ quotidie pereunt, cùm semen fluxu quodam non proficit natiuitati.

Est & aliud signum probabile, quod Nazianzenus recitat his verbis: μάρτυς ἐμῶν ἐπέων καὶ σὸς πόθος, ἡμίσεως γὰρ ἔργων ἐ ψυχὰς ἔτεκεν, τὰ δὲ σώματα μοῦνα, οἷς δ' ἄκη μογέεσι καὶ εἰς θαλάθεσι γένηθας.

8. Ab absurditate.

Octaua. Absurdi vitatio. Si anima hominis oritur ex traduce: aut ex semine vtriusque simul, hoc est maris & fœminæ: aut ex semine mulieris tantùm: aut ex semine viri tantùm oritur. Non autem ex semine vtriusque, quia tunc anima esset composita. Nunc autem inter omnes conuenit eam esse simplicem, ideóque immortalem. Non ex semine fœminæ, quia exemplum & Adæ & Euæ repugnat. Deinde nati potius fœminis quàm viris ascriberentur, repugnante scriptura. Non ex semine viri, quia cum hoc pugnat ordo exempli à Deo dati (vt inquit Augustinus) illud enim exemplum, quod corpus formatum acceperit animam, docet. Quemadmodum idem autor ostendit ex cap. 21. Exodi. Quare relinquitur animam nequaquam oriri ex traduce, sed infundendo creari, & creando infundi, vt pater Augustinus loquitur.

Hæc de origine animæ dicere hoc loco operæpretium iudicaui, vt studiosi in promptu habeant firmas rationes, quibus veterum sententiam, eámque verissimam tueri possint, contra quorundam opinionem, quæ nititur debili fundamento, quod suprà euertimus.

III. Natiuitas ex voluntate viri.

Tertium genus propagationis, est esse natum ex voluntate viri, hoc ad potentiam & nobilitatem referendum esse non dubito. Docet itaque his verbis Ioannes, non inde capaces regni cœlorum fieri homines, quòd ex potentibus & nobilibus iuxta mundum sint nati, Psalm. 49.3. Vt filij Adam

vocantur

vocantur vulgares homines: Ita filij viri, nobiles, inclyti & potentes iuxta mundum appellantur. Esa. 2. 9. Inclinatus est homo, & humiliatus est vir, hoc est, plebeij & nobiles idolis honorem exhibent. Hac ergò Prophetica phrasi, significat Iohannes, non esse vel potentiæ, vel nobilitatis, nasci capaces regni cœlorum. Hoc proinde Iohannis dictum & consolatur, & monet. Consolatur quidem humiles & plebeios, ne ideò se putent minus idoneos esse ad capessendum regnum cœlorum, quia in mundo sunt contemti, depressi & abiecti. Monet verò potentes & nobiles, ne sua potentia & nobilitate freti, sibi ipsi opinione citius, exitium accersant.

Doctrina

III. Natiuitas ex Deo.

Quartum genus propagationis, de quo hîc potissimum agit Euangelista, est ex Deo nasci. Nasci autem ex Deo, est per fidem coniungi cum Christo vnigenito Dei filio, in quo nos adoptamur in filios. Nam ideò credentes dicuntur filij Dei, quia sunt membra vnigeniti filij Dei per fidem.

Locus, De spirituali natiuitate, seu regeneratione. Analysis.

Etsi autem suprà, aliquoties Spiritualem hanc regenerationem attigi: tamen quia hic locus postulat vt de ea copiosius dicatur, hoc ordine nonnulla ascribam. *Primùm*, causas regenerationis inquirã. *Deinde*, partes proponam. *Tum* definitionem colligam. *Postea* notas regeneratorum recitabo. *Postremò*, fines spiritualis regenerationis adiiciam.

I. Causæ regenerationis.

Quantũ itaque ad Spiritualis regenerationis causas attinet, sciendum est quòd scriptura varias regenerationis causas recitet. Nunc enim à Deo nasci dicimur, vt in præsenti loco. Interdum à Spiritu renasci, vt Iohan. 3. 5. Aliquando per verbum. Interdum per fidem. 1. Pet. 1. 23. Aliquando per Baptismum, vt Ephes. 5. 26. Tit. 3. 5. Interdúmque ministris Euangelij hæc vis videtur tribui. Has causas si non diligenter & prudenter distinxerimus, multis & magnis implicabimur erroribus. Quarè eas imprimis distinguamus, vt intelligatur quem locum quęlibet harum sortiatur in regenerationis mysterio.

Nasci à Deo.

Primùm itaque dicimur à Deo nasci: quod etsi ad totam trinitatem pertinet: non tamen ad singulas personas eodem modo refertur. Rectè quidem dicitur, Pater regenerat, Filius regenerat, Spiritus sanctus regenerat. Sed non est eadem personarum proprietas in hoc diuino opere, imò vt in creatione concurrit actio Patris, Filij, & Spiritus sancti, sed diuersimodè, ita etiam hîc. Vt ergo Deus pater creauit mũdum per Filium, in Spiritu sancto: ita Pater per Filium in Spiritu sancto regenerat hominem. Pater vtique autor & fons est huius nouæ natiuitatis. Filius medium est & meritum. Virtute enim mortis & resurrectionis Christi in conuersione regeneratio inchoatur. Spiritus sanctus intus vim suam exerit in cordibus hominum, & paulatim perficit hanc regenerationem. Habemus verum regenerationis fontẽ & autorem. Verùm quia Deus mediis vtitur ad huius generationis opus, idcirco dicimur nunc verbo, nunc fide, nunc baptismo, nunc per ministros Euangelij regenerari.

Quomodo à Patre. A filio. A Spiritu Sancto.

De regeneratione per verbum.

Sed quo pacto *Verbo* regignimur? Verbum à Petro nouæ huius natiuitatis semẽ incorruptibile prædicatur. 1. Pet. 1. 23. Huius seminis vis, ipse Spiritus Dei est, qui in verbo prædicato est efficax. Hoc verbum cùm apprehendimus fide, dicimur renasci. Has tres causas, hoc est, *Deum, verbum*, & *fidem* coniungit Petrus, 1. Petr. 1. 3. 23. his verbis, Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum multam suam misericordiam regenuit nos in spem vitæ, per resurrectionem Iesu Christi, in hæreditatem incorruptibilem & incontaminatam & immarcessibilem repositam in cœlis erga vos, qui virtute Dei custodimini per fidem in salutem. Et posteà, Regeniti non ex semine corruptili, sed incorruptibili per sermonem viuentis Dei & manentis in æternum. De fide ait Euangelista noster. Dedit potestatem vt filij Dei fierent, quotquot credunt in momen eius. Vt ergo Petrus semen huius nouæ regenerationis verbum Dei statuit: ita Iohannes fidem requirit, qua recepto semine noua hæc fit natiuitas. Nam nisi accederet fides, vi spiritus efficacis in verbo, nulla vnquã fieret regeneratio.

Quomodo fit.

Fit itaque hæc regeneratio hoc modo. Quando Spiritus sancti virtute fides ad prædicationem verbi infunditur cordi hominis, occulto & arcano quodã, nobísque prorsus incognito modo, regignitur homo, ac fide iam donatus, viuo conscientiæ sensu non adoptionis modò gratiam, sed etiam vitę nouitatem apprehendit.

Hunc modum regenerationis cùm ignoraret Nicodemus, Dominus ipsum eleganti similitudine instituit, cùm in hunc modum ait, Ioã. 3. 8. Ventus quò vult spirat, & sonũ eius audis: sed nescis vnde veniat, aut quò vadat. Ita est omnis qui genitus est à Spiritu. Hoc est, Quemadmodum ignoratur vnde veniat aut vadat ventus, cuius tamen sonus sentitur dum spirat: ita modus regenerationis nostræ per Spiritũ sanctum, est nobis reconditus. Sed mox vbi regeniti sumus, vis & effectus Spiritus sancti in nobis regenitis se profert. Nam huius Spiritus motus & flatus in cordibus regenitorum est fides. Hæc enim fides spiritualis seminis fructus est, & veluti vis, qua sentitur regeneratio. Proinde quòd Deus mera sua misericordia per Spiritum ob meritum Christi efficit, hoc verbum offert, ac fides ipsa receptum esse declarat.

Baptismus; quo sensu dicitur lauacrum regenerationis.

Quid ergo dicendum de Baptismo qui dicitur lauacrum regenerationis? Dicimur renasci per Baptismum, quando per Spiritum renascimur, qui Spiritus nobis aspectabili Sacramento testatur & obsignat renascentiam, & ablutionem animæ per sanguinem Christi. Sunt autem duo in Baptismo, signum & res. Signum est aqua cum externa ablutione iuxta institutionem Domini. Res est ablutio animæ per sanguinem Christi.

Ministris verbi cur regenerãdi partes tribuuntur.

Restant Ministri, qui etiam dicuntur regenerare homines. 1. Corint. 4. 15. ait Apostolus, In Christo Iesu per Euangelium vos genui, Gal. 4. 1. Filioli quos iterum parturio, donec formetur in nobis Christus. Quomodo quęso hoc intelligendum? num idem tribuitur mortali homini, quod immortali Deo? Tribuitur vtique, sed diuersimodè. Deus autor est, minister tantùm vt seruus ministrat, iacit enim semen in corda hominum per prædicationem Euangelii: in quo est efficax Spiritus sanctus. Sine ergo Deo minister nihil potest, imò organon est inutile. Verùm cùm Spiritus sanctus per ministrum operatur, tribuitur efficacia ministro, vt externo instrumento.

II. De partibus regenerationis.

Causas & earum differentias inquisiuimus, sequitur vt partes essentiales regenerationis scrutemur. Chrysostomus duas regenerationis partes facit, vnã iustificationem, alteram sanctificationem. Iustificationem fide apprehendimus, cui natura coniuncta est sanctificatio.

Iustificationis partes.

Huius partes sunt mortificatio & viuificatio.

Mortificatio est cõmunio & societas mortis Christi, qua corpus peccati crucifigitur, & occiditur: idq; per veram contritionem, patientiam, & temperantiam. Cæterùm huius mortificationis gradus spectandi sunt.

1. Mortificatio, quæ quatuor habet gradus.

1. Est mentis errores de Deo, de prouidentia, de promissionibus & minis, adeóque de Dei natura,

& cultu corrigere,& prorsus iudicio carnis & toti eius φρονήματι in rebus salutis renunciare. Est enim, vt Paulus testatur, φρόνημα carnis inimicitia apud Deũ. Rom.8.7.

2. Est motus errantes & affectus inordinatos reprimere, ac veluti fræno quodam inhibere: quos motus Paulus metaphoricè membra veteris hominis nominat. Nam vetus homo, hoc est, ratio & voluntas deprauata, nõ secus his motibus vtitur ad suas actiones perficiendas, quàm hic externus homo suis vti mẽbris consueuit ad suas actiones peragendas.

3. Est voluntatem aduersam spiritu refrenare, ne amplius aduersus Deũ sit rebellis & contumax.

4. Est membris externis imperare, hoc est, linguæ, pedibus oculis & alijs membris imperare, ne peccatrici naturæ, vt antea, auscultent.

2. Viuificatio, cuius duplex est distinctio & significatio multiplex.

Viuificatio, est nouæ vitæ manantis ex virtute resuscitati Christi, per Spiritum regenerationis, excitatio. Dicitur autem hæc viuificatio, noua vita, quia est supernaturalis, atque nouæ cuiusdam creaturæ. Hæc distinguitur ab vniuersali vita quæ motu duntaxat & sensu constat, cuius quoque participes sunt bestiæ. Distinguitur prętereà à vita humana qua filij Adæ sumus.

Quarè non immeritò *noua* dicitur. Habet etiam & alias appellationes, nã vita gratiæ, vita Dei, & vita Christi dicitur. *Vita gratiæ* dicitur quia gratis electis communicatur. *Vita Dei* per excellentiam, seu vt vocant, κατ' ἐξοχὴν, quod tum demum Deus propriè in nobis viuere dicitur, & nos eius vita frui, quando suo Spiritu nos agit ad spirituales actiones perficiẽdas. *Vita Christi* vt Galat.2.20. Viuo autem non amplius ego, sed viuit in me Christus. Quod mox exponit, cùm inquit, Quod autem nunc in carne viuo, in fide viuo filij Dei.

De vita Christi in nobis.

Porrò Christus viuit in fidelibus dupliciter. Vno modo quando nobis communicat suam iustitiam. Altero, cùm nos Spiritu suo gubernat, sanctificat, actiones dirigit. Prior modus ad iustitiæ imputationem: posterior ad regenerationem de qua hic agitur pertinet.

Gradus viuificationis, quatuor.

Ex his patet quæ sit viuificationis ratio: iam eius gradus ex antithesi graduum mortificationis facilè intelliguntur. Vt igitur mortificationis quatuor gradus constituimus, nempe mentis, affectuum, voluntatis, & externorum membrorum corporis: Ita hic eosdem statuimus, vt sit viuificatio mentis affectuũ, voluntatis & externarum actionum. 1. *Viuificatio mentis* in eo sita est, vt deposita vanitate & errore, mens ita vera intelligentia rerum diuinarũ de Deo, de cultu Dei, de salutis mysterio sit illustrata, & ita spiritu Dei certificata, vt non amplius mens nostra fluctuet, & quouis vento doctrinæ circumferatur. De hac mẽtis viuificatione loquitur Paulus cùm inquit Ephes.4.23. Renouamini spiritu mentis vestrę. 2. *Viuificatio affectuum* est eorundem purgatio, qua fit, ne affectemus aut appetamus quod lege Dei nobis vetitum est. Hæc repressio affectuum in timore Dei fundatur, ac absoluitur vera pœnitentia & abnegatione nostri. 3. *Viuificatio voluntatis* est conuersio voluntatis ad Deum, qua fit vt imperemus nobis ea, quæ Deus sua lege nobis præcepit. 4. *Viuificatio externarum actionum*, cõsistit in obedientia mẽbrorum interiorum & exteriorum erga Deum. Hactenus partes regenerationis exposuimus, nunc iustam definitionem colligamus.

III Regenerationis definitio.

Regeneratio, vt ex dictis colligitur, est mortificatio veteris hominis & formatio noui, ad imaginem Dei per Spiritũ sanctum ex vi mortis, sepulturæ & resurrectionis Christi manans, seu, vt breuius dicã, Regeneratio est spiritualis natiuitas qua homines nascuntur filij Dei, quotquot credunt in nomen Iesu Christi. In his definitionibus fit mentio causę efficientis, materiæ, formæ & instrumenti. Efficiens est Deus pater, qui secundum magnam suam misericordiam regenerat nos. 1.Pet.1. Materia Christus est. Forma est ipsa renascentia & sanctificatio. Instrumentũ est fides. Sed de his suprà.

Definitionis explicatio.

IIII. Notæ regenerationis.

Notæ regenerationis quinque numerari possunt. *Prima* est vera Christi cognitio, quæ non solùm notitiam Christi historicam, sed etiam firmam in ipsum fiduciam, complectitur. Hęc est, inquit Dominus, vita æterna, vt te cognoscant verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.

Secunda, primæ coniuncta, est duci Spiritu Christi. Qui ducuntur, inquit Paulus, Spiritu Christi, hi sunt eius.

Tertia, est arrhabo hæreditatis Spiritus sanctus. Ita enim ait Paulus, 2.Corint.1. Et dedit arrhabonem Spiritus in cordibus vestris. Gal.4. Quia estis filij, emisit Deus Spiritum filij sui in corda vestra, clamantem abba pater.

Quarta, est assidua Spiritus aduersus carnem pugna, & eiusdem Spiritus super carne victoria.

Quinta, est patientia sub cruce, ex spe liberationis certa concepta.

An sanctorum regeneratio numeris omnibus absoluta sit in hac vita.

Sed dicat aliquis: quis mortalium vel sanctissimorum patrum talis inuentus est, hoc est, ita regenitus in hac vita? Omnes sancti in seipsos descendentes, sentiunt procul dubio in se, quod nos sentimus, hoc est magnam infirmitatem. Nemo enim ita regenitus fuit in hac vita, quin adhuc opus habeat incremẽtis. Paulus iustificatus & regenitus de se conqueritur dicens, Rom.7.24. O me infœlicem, quis liberabit me de corpore mortis huius? gratias ago Deo per Iesum Christum. Vides hîc duo in Paulo. Primum est agnitio & confessio infirmitatis & imperfectionis in hac vita, cum deploratione huius mali. Secundum est gratiarum actio, qua Deo gratias agit per Iesum Christum, qui testatur Paulum nihilominus bene sperasse de Christo Iesu reformatore imaginis Dei in nobis.

Quæstionis solutio ex Pauli confessione petita.

Ex his manifestum relinquitur, quòd hoc opus Dei regeneratio, non perficiatur in nobis eodem die quo inchoatur, sed paulatim augescit ad modum fidei cuiusque, & quotidianis incrementis ad finem paulatim perducatur. Nemo enim vnquam repertus est, qui suam carnem penitus crucifixit & se ita totum spiritus imperio subiecit: vt in eo nulla peccati vis fuerit reliqua, quæ ipsum molestaret. Nemo vnquam inuentus est, qui ita Spiritu viuificatus fuit, quique ita se totum à carnis concupiscentijs vindicauit: vt plenum Spiritui imperium, sine molestia & quotidiana pugna fuerit. Hoc testantur multi errores in omnibus sanctis. Hoc testatur omniũ sanctorum precatio, qua quotidianos lapsus deprecantur. Hoc gemitus creber in lectissimis Dei organis conuincit. Dauid grauissimas suas tentationes habuit, & quotidiana ignorantię delicta deplorauit: ab occultis (inquit) meis munda me Domine. Hinc facilè constat pugnam assiduam carnis & Spiritus mansuram in nobis, donec in hac mortalitatis conditione nobis manendum erit.

Confirmatio triplex.

Conclusio.

Vsus, seu Doctrina quadruplex Christianis perpetuò meditanda.

Pius proinde qui sentit suam infirmitatem in hũc modum se componat. 1. Si Christianus quis verè est, oportet vt verè sentiat signum aliquod communionis mortis, & resurrectionis Christi: cuius communionis fructus est crucifixio carnis, & viuificatio Spiritus. Nec hæc communio ideò nulla est, si reliquias carnis adhuc in se viuere sentiat, si Spiritus plenum imperium nondum obtineat, vt sine cõtumacia

carnis, liberè feratur in Dei obsequium: modo assiduè quantum fieri potest currat, donec ad metam peruentum fuerit.

2. Cum Paulo deplorabit hanc captiuitatem, & piis votis optabit, vt ab ea fœliciter tandem iuxta voluntatem Dei liberari possit.

3. In dies conabitur, vt maiora incremēta faciat, & adolescat in Christo. Vt cibo verbo Dei & sacratissima cœna, corpore & sanguine Christi recreetur & foueatur.

4. Nunquam indulgebit carni, sed statim suborientes affectus meditatione verbi Dei & oratione iugulabit. Ex his facilè vsus regenerationis conspicitur.

V. Duo fines regenerationis. 1. Propinquus.

Reliquum est vt de fine regenerationis nonnihil dicam, qui est duplex: propinquus & vltimus. *Propinquus* est, vt non amplius seruiamus peccato, sed iustitiæ: ita vt nostra vita, studia, actiones interiores, & exteriores ad Christi gloriam referantur, qui Christi imaginem aliqua tenui imitatione referimus. Quatenus enim renati sumus, illi similes dicimur. Quatenus adhuc vetus homo sentitur, non renati sumus, nec Christo similes. Quarè perpetuò vigilandum, vt indies veterem hominem magis magisque mortificemus.

2. Vltimus.

Vltimus finis regenerationis est, vt recuperata integrè imagine Dei, in omni æternitate Deum prædicemus, fruentes æterna vita, perpetua & æterna lęticia, summáque dilectione, in æterna regni Dei hæreditate: in qua tandem absoluetur spiritualis nostri regeneratio, vbi non amplius molestabimur vitiosæ carnis concupiscentiis. Deinde & corpus nostrum regenerabitur. Nam vt Paulus inquit, corruptibile hoc induet incorruptibilitatem, adeo vt nō amplius geramus imaginem primi Adami, qui est de terra terrenus, sed secundi, qui est de cœlo cœlestis, atque ita Deo conformes simus in omni æternitate, iuxta illud Iohannis, In 1. epist. cap. 3. 2. Charissimi, filij Dei sumus, & nondum apparuit, quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, quòd similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est, & omnis qui habet hanc spē in eo, purificat se, sicuti ille sanctus est.

Necessitas bonorum operum ex regenerationis doctrina fluit.

Ex hac doctrina fluit necessitas bonorum operū, quemadmodum Paulus Ro. 6. Petrus primo & secūdo in priori Epistola, Et ipse Dominus Ioann. 3. satis testantur. Quî enim fieri potest, vt noua vita sit absq; suis proprietatibus, & actionibus sibi conuenientibus? Quicunque ergo habenas carni laxant, necessitatem bonorum operum extenuantes, non perpendunt quæ sit regenerationis vis, sine qua, teste Christo, nemo regni cœlorum capax esse potest.

DE QVARTO MEMBRO.

IIII. De modo aduentus verbi in mundum.

Quartum membrum, modum aduentus æterni verbi in mundum exponit: Ita enim inquit, *Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Sed quid est: Verbum caro factum est? *Est*, vt Augustinus loquitur, *Filius Dei, filius hominis est factus, naturam suscipiendo nostram, non mutando suam: per quod & nobis suam recipientibus ea potestas daretur, vt qui eramus homines, filij Dei fieremus.* Idem libro 13. de Trinitate, verba Euangelistæ exponens, ait: *In verbo intelligo verum Dei filium, in carne agnosco verum hominis filium, & vtrunque simul in vna persona Dei & hominis, ineffabili gratiæ largitate coniunctum.* Assumsit ergo æternus λόγος naturam humanam, non personam humanam. Nam vna tantùm est persona æterna, quæ humanam naturam assumsit in vnionem personalem.

Quanta autem hæc fuerit filij Dei humiliatio, nostri causa suscepta, nemo satis admirari potest. De qua humiliatione Paulus ad Philipp. 2. his verbis loquitur: Qui cum esset in forma Dei, non duxit rapinam, parem esse cum Deo, sed ipse se inaniuit, forma serui sumta, similis hominibus factus, & habitu compertus vt homo.

Hac antithesi verissimè significatur, quòd forma Dei, λόγῳ æterno per naturam & essentiam competat, & quòd forma serui, tantùm sit ab illo assumta in vnionem hypostaticam seu personalem. Non ergo vt sunt duæ naturæ, ita duæ personæ: sed vna tantum persona æterna, à qua natura humana assumta est, vt hæc persona sit & verus Deus, & verus homo.

Aduersus nouos Eutychianos naturarum Christi discrimina tollentes breuis disputatio, sententiis veterum confirmata.

Cæterum quoniam hodie sunt quidam, qui cum Eutyche tollunt diuinæ & humanæ naturæ discrimina, & me etiam traducunt, qui constanter retineo sententiam Ecclesiæ, de veritate humanæ naturæ in Christo: Huc libet antiquitatis quædam testimonia ascribere, vt & εὐτυχίζοντας admoneam sui erroris, & meam confessionem niti scripturæ sanctæ & patrum autoritate ostendam. Primum itaque producam testimonia ex Augustino.

Augustini quinque testimonia.

Augustinus Epistola 57. Dardano scribens ita ait: *Noli itaque dubitare ibi nunc esse hominem Christum Iesum, vnde venturus est, memoritérque recole & fideliter tene Christianam confessionem, quoniam resurrexit à mortuis, ascendit in cœlum, sedet ad dexteram patris, nec aliunde quàm inde venturus est ad viuos mortuósque iudicandos. Et sic venturus est, illa angelica voce testante, quemadmodum ire visus est in cœlum, id est, in eadem carnis forma atque substantia, cui profectò immortalitatē dedit, naturam non abstulit. Secundum hanc formam non est putandus vbique diffusus. Cauendū est enim, ne ita diuinitatē astruamus hominis, vt veritatē corporis auferamus. Non est autē consequens, vt quod in Deo est, ita sit vbique vt Deus. Nam & de nobis veracissima scriptura dicit, quod in illo viuimus, mouemur & sumus: nec tamen, sicut ille vbique sumus, sed aliter homo ille in Deo, quoniam aliter & Deus ille in homine proprio quodam & singulari modo. Vna enim persona Deus & homo est, & vtrunque est vnus Christus Iesu, vbique per id quod Deus est, in cœlo autem per id quod homo.*

2. Idem infrà in eadem Epistola. *Nam spatia locorum tolle corporibus, nusquam erunt, & quia nusquam erunt, nec erunt. Tolle ipse corpora qualitatibus corporum, non erit vbi sint, & ideo necesse est vt non sint.*

3. Idem in fine eiusdem Epistolæ. *Christum autē Dominum nostrum, vnigenitum Dei filium æqualem patri, eundémque hominis filium, quo maior est pater, & vbique totum præsentem esse non dubites tanquam Deum, & in eodem templo Dei esse tanquam inhabitantem Deum, & in loco aliquo cœli propter veri corporis modum.*

4. Idem tractatus 50. in Ioan. 1. *Sed quoniam verum est quod ait. Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi: & abijt, & hic est, & redijt, & nos non deseruit: corpus enim suum intulit cœlo, maiestatem non abstulit mundo.*

5. Idem in libro de agone Christiano. *Nec eos audiamus, qui negant tale corpus Domini resurrexisse, quale positum est in monumento. Si enim tale non fuisset, non ipse dixisset post resurrectionem discipulis, palpate & videte, quoniam Spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habere. Sacrilegū est enim credere Dominū nostrū, cum ipse sit veritas, in aliquo fuisse mentitū. Nec nos moueat, quòd clausis ostiis subitò eum apparuisse discipulis scriptum est, vt propterea negemus illud fuisse corpus humanum, quia contra naturam huius corporis videmus illud per clausa ostia intrare. Omnia enim possibilia sunt Deo: nā & ambulare super aquas, contra naturam huius corporis esse manifestum est, & tamē non solum ipse Dominus ante passionem ambulauit, sed etiam Petrum ambulare fecit.*

Christi corpus certo spatio continetur iuxta veri corporis modum.

Hæc Augustini dicta satis ostendunt, quę fuerit sancti illius patris sententia de veritate corporis Domini, videlicet, quòd non diffundatur per omnia loca cum diuinitate, nec commutata sit in naturam τοῦ λόγου, sed quod circumscriptum maneat & certo spatio contineatur iuxta veri corporis modum, vt ille loquitur, hoc est, quia est verum corpus humanum.

Cypriani.

Cyprianus super Iohan: lib. 6. cap. 14. *Hic animaduertendum, quòd etsi corporis sui præsentiam hinc subduxerit: maiestate tamen diuinitatis semper adest, sicut ipse à discipulis abiturus pollicetur. Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.* Idem lib. 9. super Iohan. c. 21. *Credere autem oportet fideles, quòd licet à nobis corpore absit, virtute tamen eius omnia & nos gubernari, adesséque semper ipsum omnibus, qui eum diligunt.*

Cyrilli.

Cyrillus in dialogis de trinitate lib. 2. *Si verè sectionem & partitionem diuina natura reciperet, intelligeretur & corpus. Si autem hoc, & in loco omnino, & in magnitudine & in quantitate, & si caderet in eam quantitas, nõ effugeret circumscriptionem.* Hic sanctus pater pro demonstratione firmissima habet: Si corpus est, ergo est in loco: ergo est circumscriptum, vt ne diuina quidem natura excipienda fuerit, si corporea esset.

Vigilij, Episcopi Tridentini & Christi martyris.

Vigilius vir eruditissimus & sanctissimus, qui floruit ante mille annos, in hunc modum aduersus Eutychen scribit: *Dei filius secundum humanitatem suam recessit à nobis, secundum diuinitatẽ suam ait nobis: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Si nobiscum est, quomodo ait? Venient dies, quando desideretis diem vnum filij hominis & non videbitis. Sed & nobiscum est, & non est nobiscum. Quia quos reliquit & à quibus discedit humanitate sua, non reliquit, non deseruit diuinitate sua. Per formam enim serui, quam abstulit à nobis in cœlum, absens est nobis: per formam Dei quæ non recedit à nobis in terris, præsens est nobis: tamen & præsens & absens ipse vnus idémque est nobis.*

Idem lib. 4. *Deinde si verbi & carnis vna natura est, quomodo cùm verbum vbique sit, non vbique inueniatur & caro. Nanque quando in terra fuit, non erat vtique in cœlo. Et nunc quia in cœlo est, non est vtique in terra, & in tantum non est vt secundum ipsam Christum spectemus venturum de cœlo, quem secundum verbum nobiscum esse credimus in terra. Igitur secundum vos, aut verbum cum carne sua loco continetur, aut caro cum verbo vbique est. Quomodo vna natura contrarium quid & diuersum non recipit in seipsa. Diuersum est autem & longè dissimile circumscribi loco, & vbique esse, & quia verbũ vbique est, caro autem eius vbique non est. apparet vnum eundémque Christum vtriusque esse naturæ, & esse quidẽ vbique secundum naturam diuinitatis suæ, & loco contineri secundum naturam humanitatis suæ, creatum esse, initium non habere, morti subiacere, & mori non posse, quod vnum illi est ex natura verbi, qua Deus est, aliud ex natura carnis qua idem Deus homo est. Igitur vnus Dei filius, idémque hominis factus filius: habet initiũ ex natura carnis suæ, & non est creatus per naturam diuinitatis suæ: circumscribitur loco per naturam carnis suæ, & loco non capitur per naturam diuinitatis suæ.*

Gelasii.

Sanctus Gelasius aduersus Eutychen & Nestoriũ. *Si & substantia & forma hominis Iesu Christi hac transfusione consumta est (loquitur enim aduersus eos, qui humanam naturam in diuinam transfusam esse falsò opinati sunt) quis est, quem vidit ad dexteram virtutis stantẽ sanctus Stephanus? Quis hominis filius venturus est ad iudicandos viuos & mortuos? Quis erit quem videbunt: in quẽ compunxerunt? Abolitum est omne mysterium, vacuatũ est resolutúmque, vt dictum est, quod absit, omne Sacramentum: falsúmque erit, quod ait ipse Saluator. palpate & videte, quia Spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habentem. Et certè hoc post resurrectionem dixit, talis iam dixit, qualis cum discipulis per quadraginta dies conuersatus est conuescens, & cohabitans cum eis: Talis dixit, qualis ascendit in cœlos. Talis dixit, qualis promissus est inde esse venturus.*

Iustini Martyris.

Iustinus Martyr in expositione fidei. Μένει μὲν τὸ σῶμα σῶμα, εἴπερ οὐ σῶμα θεὸς μετείληφε δὲ θείας ἀξίας, οὐ φύσεως, εὐδοκίᾳ τοῦ λόγου. i. *Corpus quidem manet corpus, nec corpus Deus est: factum autem est diuinæ maiestatis particeps, non naturæ, quia ipsi verbo ita visum est.*

Nazianzeni.

Gregorius Nazianzenus aduersus Apollinarium, Epist. 1. Οὐδὲ γὰρ τὸν ἄνθρωπον χωρίζομεν τῆς θεότητος, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν δογματίζομεν· Πρότερον μὲν οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ θεὸν καὶ υἱὸν μονογενῆ, καὶ προαιώνιον, ἀμιγῆ σώματος καὶ τῶν ὅσα σώματος· ἐπὶ τέλει δὲ καὶ ἄνθρωπον, προσληφθέντα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας· Παθητὸν σαρκὶ, ἀπαθῆ θεότητι, περίγραπτον σώματι, ἀπερίγραπτον πνεύματι, τὸν αὐτὸν ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, ὁρώμενον καὶ νοούμενον, χωρητὸν καὶ ἀχώρητον· ἵν' ὅλῳ ἀνθρώπῳ τῷ αὐτῷ καὶ θεῷ ὅλος ἄνθρωπος ἀναπλασθῇ πεσὼν ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Hoc est. *Neque enim hominem à Deitate separamus, sed vnũ & eundem profitemur: prius quidem non hominem, sed deum & filium vnigenitum, ac seculis omnibus antiquiorem, à corpore rebúsque omnibus corporeis purum & secretum: in fine autem etiam hominẽ, propter salutem nostram assumptum, carne passibilem, deitate impassibilem, corpore circumscriptum, spiritu (.i. deitate) incircumscriptum, terrenum eundem & cœlestem, visibilem & inuisibilem, comprehensibilem & incomprehensibilem: vt per eundem totum hominem simul ac Deum totus homo, in peccatum lapsus refingatur.*

Damasceni.

Damascenus libro tertio de fide, ca. 7. Σμικρύνεται σωματικῶς, καὶ συστέλλεται. καὶ θεϊκῶς ἐστὶν ἀπερίγραπτος, οὐ συμπαρεκτεινομένης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, τῇ ἀπεριγράπτῳ αὐτοῦ θεότητι. ὅλος μὲν οὖν ἐστὶ θεὸς τέλειος, οὐχ ὅλον δὲ θεός· (οὐ γὰρ μόνον θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος) καὶ ὅλος ἄνθρωπος τέλειος, οὐχ ὅλον δὲ ἄνθρωπος. οὐ μόνον γὰρ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ θεός. i. *Corpore minuitur & contrahitur: Deitatis autem ratione circumscriptionem omnem respuit. Neque enim ipsius caro vna cum Deitate, quæ ab omni circumscriptione remota est, se porrigit & extendit. Ergo totus quidẽ Deus perfectus est, at non item in totum Deus: (neque enim solus Deus, sed etiam homo) totúsque item homo perfectus, at nõ item in totum homo. Non enim duntaxat homo, sed etiam Deus est.*

Hæc testimonia satis decent, quid senserit pia vetustas de veritate corporis Christi, quod & ante mortẽ & post resurrectionem, reuera circumscriptum est & loco clauditur, id quod requirit veritas corporis. Etsi autem ego ex articulis fidei, & ex ea ratione quã sumit Dominus à proprietatibus corporis humani & repugnantibus Spiritus, cum ait, Luc. 24. Spiritus carnẽ & ossa nõ habet, sicuti videtis me habere, satis apud me confirmatus sum: tamen propter quosdam fratres qui hic vacillare videntur, volui Patrum testimonia ascribere. Cum quibus consentit etiam sanctissimæ memoriæ Philippus Melanchthon scribens super Epistolam ad Col. cap. 3. his verbis. *Hic multa insignes materiæ continentur. Declaratio articulorũ Symboli: Ascendit in cœlos, sedet ad dextram Dei patris, &c. Item, quæ sint proprietates glorificati corporis. Item, Quomodo dicatur: Christus est in vobis, Christus est vita vestra. Ac primùm de dicto:* Ascendit in cœlũ. *Quomodo hæc congruunt? Alibi dicitur, Filius qui est in sinu patris.* Item Iohan. 3. *Filius hominis qui est in cœlo.* Respondeo. *In Symbolo intelligatur dictum vt sonat litera, & de corpore & de corporali locatione.* Ascendit, *scilicet corporali & physica locatione,* In cœlum, *id est, in locum cœlestem, vbicunque est, quia hic non sunt fingendæ allegoriæ.* Ascensio, *fuit visibilis & corporalis, & semper ita scripsit tota antiquitas, Christum corporali locatione in aliquo loco esse vbicunque vult. & ascensio corporalis facta*

Ph. Melanchthonis sententia de ascensione, sessione, & proprietatibus glorificati corporis Christi. De Ascensione.

est sursum. Ideò Paulus in hoc capite locum illum nominat, Sursum. At in propositione : Filius qui est in cœlo, *dictum intelligatur communicatione Idiomatum.* Λόγος *semper est in cœlo, etiamsi corporali locatione corpus est in virgine.*

Hæc narratio expressa est in enarratione Symboli, quæ legitur in libris Cypriani etsi alibi inscriptio est, Enarratio Ruffini. Ascendit ad cœlos, non vbi verbum Deus anteà non fuerat, quippe qui erat semper in cœlo, & manebat cũ patre: sed vbi verbũ caro factũ, anteà nõ sedebat, id est, vbi corpus anteà non habuerat corporalẽ locationẽ. *Sic Augustinus loquitur, & citantur verba in Longobardo lib. 3. distinct. 22.* Nõ dimisit patrẽ Christus, cùm venit infirmior, vbiq; totus, vbiq; perfectus. Deinde additur forma sermonis, vbiq, totus, sed non totum. *Alij concinnius locuti sunt. Propositio vera est communicatione Idiomatum, Christus vbique est. Athanasius sic loquitur de incarnatione verbi.* Λόγος non colligatus est corpori, sed ipse corpus continet, vt & in eo sit, & extra omnia, & in sinu patris, neque cùm sit in omnibus, sit pars aliorum, sed omnia vitam, sustentationemque ab ipso accipiunt.

De sessione ad dexteram patris.

Vt autem de locali ascensione naturæ humanæ dictum est, Ascendit ad cœlos: *Ita de exaltatione naturæ humanæ super omnes creaturas, dictum est:* Sedet ad dexteram patris, *vt hic Paulus inquit:* Vbi est ad dexterã Dei sedẽs. *Ait Christum esse & quidẽ ad dexterã Dei, id est, nõ vt beati angeli & homines sursum sunt: sed exaltatus supra angelos, in illa arcana luce* Dei *regnans cum patre, & tamen corpus localiter alicubi est secundum veri corporis modũ, vt Augustinus inquit. Et hæ propositiones:* Christus in vobis est, Ego in eis, Veniemus ad eum & mansionem apud eum faciemus, &c. *intelligantur cõmunicatione Idiomatũ. Et de hac præsentia Filij in prædicatione Euangelij & in sanctis, necesse est Ecclesiam fideliter erudiri, vt agnoscamus Dominum nostrum Iesum Christum adesse Ecclesiæ, & esse caput omnia in omnibus perficiens.* Hactenus Ph. Melanthon.

Autoris sententia, de præsentia Christi in Cœna.

Cùm hæc asserimus, putant quidam fratres me oppugnare præsentiam Christi in cœna: qua in re fit mihi non leuis iniuria. Nam mea scripta testãtur me agnoscere veram præsentiam Christi in cœna, iuxta verba institutionis: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur. Hic est sanguis qui pro vobis effunditur. Etsi enim non recipio transfusionem cum Eutyche, nec cum quibusdã fratribus vbiquitatem: tamen constanter profiteor verè adesse totum Christum in cœna, ac manibus ministrorum porrigi verum corpus & verum sanguinem. Cùm verum dico, sentio illud ipsum corpus quod pependit in cruce dari, sentio illum ipsum sanguinem qui effusus est in remissionem peccatorum porrigi : non tropico sed vero modo, quo corpus potest esse cibus, & sanguis potus animis credentium. *Non enim datus est hic cibus ad ruinas huius vitæ* (vt loquitur Bernhardus) *quæ vapor est ad modicum parens, sed ad æternam vitam animæ conferendam.*

Quæstio, cur λόγος carnem nostram assumpserit. Responsio.

Hactenus de sententia verborum Euangelistæ, iã quæstio explicanda, cur homo fieri voluerit æternus λόγος. Quæstio autem hæc Geneseos 3. 15. soluitur, ibi enim Dominus ait, Semen mulieris conteret caput serpentis, quæ verba Euangelista noster in prima sua Epistola explicans, ca. 3. 8. ait, Christus apparuit vt destruat opera Diaboli. Destruit autem Christus Diaboli opera dupliciter, merito videlicet & efficacia. Merito quidem quia meretur nobis remissionem peccatorum, imputationem iusticiæ, donationem Spiritus sancti, & vitam æternam. Efficacia verò, cùm æternus Pater & Filius effundunt Spiritum sanctum in corda credentium, & fit consolatio per Spiritum sanctum in cordibus credentium, & læticia inenarrabilis oritur acquiescens in Deo, quæ læticia est testificatio, quòd simus in gratia, & quòd simus erepti ex inferis. Cum hac consolatione coniuncta simul est vera inuocatio, ex quo fit quòd Spiritus sanctus apud Prophetam nominetur Spiritus precum. Atque hæc est inchoatio nouæ obedientiæ & sensus regenerationis in cordibus piorum. Sũma huc redit, quòd filius Dei sit factus filius hominis, vt sit mediator placans Deum, atque omnibus in se credentibus iusticiam & salutem adferat.

Cur mediatorem oportuit esse Deũ & hominem.

Sed cur oportuit mediatorem hunc esse Deum & hominem?

I. ostendam necessarium fuisse vt mediator esset Deus. II. Vt verus esset & naturalis homo. III. Quod oportuerit mediatorem esse vnum, id est, vnam personam & non duas.

1. Causæ quinque, propter quas opõtuit mediatorem esse Deũ.

Quantum itaque ad primum nostræ partitionis caput attinet, videlicet quod necesse fuerit mediatorem esse Deum, causæ sunt perspicuæ & imprimis obseruandæ. Nam & doctrinam summam & consolationem vberrimam continent. Recitabo igitur quinque causas.

1. Infinitus reatus peccati.

Prima. Peccati infinita malicia est, ideóque infinitus reatus. Infinitum enim & summum bonum offendit atque eius gloriam lædit. Hoc proinde peccatum, aut infinitis pœnis erat puniendum, sic enim iusticia Dei efflagitat : aut expiandum erat satisfactione. Verùm quia hæc satisfactio debuit esse precium infinitę bonitatis, & æquiualens, non potuit ab vlla, imò ne ab omnibus creatutis fieri. Quare necesse fuit expiatorem peccati Deum esse. Hæc consideratio commonefacit nos de duabus rebus, videlicet, de magnitudine peccati, iræque Dei propter peccatum, & de amore Dei erga genus humanum: horribilem enim fuisse magnitudinem peccati hinc patet, quòd expiari non potuerit, nisi Deus fieret victima. Etsi autem pœnæ tristissimæ in genere humano, aliquo modo quantum malum sit peccatum ostendunt: tamen hoc testimoniũ multo est illustrius. Necesse est enim horrẽdum malum esse peccatum, cùm nulla creatura potuerit esse pretium sufficiens ad abolendum tanti mali reatum. Magnitudo similiter amoris in æterno Patre, Filio, & Spiritu sancto erga genus humanum hîc conspicitur. Pater filio suo non pepercit, sed voluit eum subiici pœnis vt nos redimeret. Filius volens & obediẽs patri, factus est victima, reatum peccati in se deriuãs. Spiritus sanctus ipse vult in cordibus reconciliatorum habitare & motus diuinæ voluntati congruentes in nobis accendere.

Doctrina.

2. Iræ Dei Pondus immensum.

Secunda. Nulla creata potentia sola potuit sustinere iram Dei, & in tanta magnitudine dolorum Deo vere tribuere laudem iustitiæ. Huius causæ consideratio admoneat nos iustitiæ Dei. Nam in pœna quæ debet esse placatio, oportet punienti tribui laudem iustitiæ.

Doctrina.

3. Mortis abolitio & vitæ æterna restitutio.

Tertia. Nulla creata potẽtia potuit vincere mortẽ, & reddere nobis iusticiã & vitã æternã. Hoc itaque cùm sit proprium mediatoris, necesse fuit mediatorem esse Deum. Nam omnipotentis naturæ est vincere mortem, & reddere vitam & iustitiam æternam.

4. Perpetua Ecclesiæ protectio.

Quarta. Necesse est mediatorem esse perpetuum custodem Ecclesiæ, omnibus temporibus eam exaudientẽ, & pręsentem sanctis vbique, sicut verè adfuit Mosi & Populo in deserto. Quemadmodũ & Paulus ad Cor. testatur. Et deinde semper Ecclesiæ adest &

protegit immediatè, iuxta dictũ: Nemo rapiat oues meas de manibus meis. Hæc esse diuinę naturę propria manifestum est.

5. Omniũ piorum exauditio.

Quinta. Mediator debuit esse καρδιογνώστης, vt videre posset gemitus cordium & intima sanctorum suspiria. Hoc cùm tantum cõgruat diuinæ naturæ: necesse fuit vt mediator esset Deus.

Hæ quinque rationes clarissimè docēt, quarè necesse fuerit mediatorem esse Deum. Et confutant Hereticos qui Christi diuinam naturã impugnant, non intelligentes officium mediatoris: nec considerantes magnitudinem peccati, quod non potuit finita victima expiari.

II. Causæ 5. propter quas oportuit mediatorem esse hominem.

Iam cur necesse fuerit mediatorē esse hominem, dicendum est, & causas quinque recitabo.

Prima. Necessariũ erat, vt inobedientia commissa in carne nostra, in eadem sarciretur. Nam hoc congruebat ordini iusticiæ diuinæ, vt cùm genus humanum primùm peccasset in vno Adam: aliquis in humano genere à peccato immunis, pœnam solueret, quæ esset precium pro cæteris. Ideo enim venit Dominus noster reuerà homo, veluti personam ipsius Adæ referens, cuius etiam nomen illi tribuitur: vt pœnam peccati in carne, in qua admissum fuerat, persolueret.

Secũda, Hebræ. 2. 14. hisce verbis exponitur. Quoniam pueri participes sunt carnis & sanguinis: ipse quoque consimiliter particeps factus est eorundem, vt per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperium, hoc est, Diabolum.

Tertia, eiusdem autoris ad Hebræ. est cap. 2. 17. Congruum fuit, inquit, eum per omnia fratribus assimilari, vt misericors esset & fidelis pontifex, in his quæ apud Deum forent agenda, ad expiandum peccatum populi.

Quarta. Necesse fuit mediatorem humana natura nobis sociari atque coniungi. Nam nisi ille frater noster esset verus homo, nõ fieremus per illius communicationem filij Dei. Hinc singularem consolationem deducit autor Epistolæ ad Hebræos, affirmans nos non habere aduocatum, qui infirmitates nostras sustinere non posit: cùm ipse eodem modo fuerit tentatus, per omnia nobis similis factus demto peccato.

Quinta. Resurrectionis nostræ virtus & efficacia. Vnica enim spes quam de resurrectione corporum habemus, est quòd Christus carnem nostram assumserit. Nam caro quam nunc corruptioni obnoxiam circumferimus, iam suscitata est in Christo, & in possessionem regni cœlorũ ingressa, ibíque immortalis est facta. Virtute igitur societatis quam habemus cum Christo, excitabimur in extremo die, & donabimur etiam secundum carnem immortalitate. Hinc patet quàm necessarium fuerit mediatorem esse hominem.

II. Tres causæ cur oportuit mediatorem esse vnam personam

Restat vt dicamus, cur oportuerit mediatorem esse vnam personam, cuius rei causas tres assignabimus.

1. Vnus mediator Dei & hominum homo Iesus Christus. Hæc vox, *vnus*, ad personam & nequaquã ad naturas referenda est.

2. Hic vnus mediator coniunctus & Deo & homini esse debuit quadam necessitate. Deo ergo qui offensus erat nostro peccato, vera diuinitate coniunctus erat. Imò eadem numero diuinitas simplicissima cum patre & spiritu sancto, homini verò vera humanitate sociatus, vt posset coniungere aduersas partes societate quam habuit cum vtrisq;. Huc illud Athanasij, *Congruebat filium assumere humanam naturam, vt hæc persona, quæ est substantialis imago æterni patris, restitueret imaginem Dei in nobis.*

3. Si non esset mediator vna persona, opera redemtionis in humana natura peracta, nequaquam essent sufficiens precium pro peccato, quo infinitum bonum est læsum. Assumsit ergo æternus Dei filius humanam naturam in vnionem hypostaticam, vt opera in humana natura peracta, infinitæ fierent virtutis.

Vsus huius doctrinæ.

Ex hac itaque indiuidua vnione naturæ diuinæ & humanæ in vna persona est dignitas infinita, perfectio absolutissima, & inæstimabile precium sanguinis, mortis, atque adeò omnium actionum & passionum Christi in sanctissima eius humanitate.

Inde est potentia & virtus delendæ iniquitatis, destruendæ mortis, & potestas remittendi peccata, viuificandi & saluandi credentes.

Cur passio toti personæ tribuitur.

Etsi autem Christus in sola carne passus est: tamē passio personæ tribuitur, propter illam arctissimam duarum naturarum vnionem in vna persona. Ex quo fit, vt omnia in Christo habeantur diuina, immensa, inæstimabilia & saluifica opera & beneficia redemtionis, hoc est, reconciliationis, iustificationis, renouationis, & æternæ vitæ.

Quo sensu caro Christi dicitur viuifica, &c.

Hinc quoque facilè intelligi potest, cur caro Christi dicatur viuifica, & cibus æternæ vitæ. Cur Christi mors sit satisfactio plenaria pro peccato: Cur obedientia Christi sit nostra iustitia: Cur filius hominis remittat peccatum per meritum passionis suæ. Nam hæc ideo sunt tanti pretij, quia sunt opera filij hominis qui est Deus. Atque ita manifestum est, opera redemtionis non esse diuinæ naturæ tantum, vt rixatur Osiander: nec naturæ humanæ seorsim, vt Stancarus contendit: sed personę Christi in duabus naturis.

Opera redemtionis sunt totius personæ.

Christus quo respectu mediator.

Cum itaque Christus dicitur mediator, non ad naturam hãc vel illam seorsim: sed ad personã omninò referendũ est. Verũ cùm dicitur Filius Dei est mortuus, ad naturam humanam, non ad diuinã referendũ est, etsi pretium à diuinitate dependet. Discernendũ est enim inter appellationes, quæ naturarũ proprietates significant, & eas quæ officium concernunt.

De Christo quomodo loquendum, post vnionem.

1. Deus, omnipotens, omniscius, immensus, infinitus, sunt proprietates diuinæ naturæ, quæ nullo pacto humanæ naturæ in abstracto attribui possunt. Homo, crescens, fatigatus, edens, bibens, dormiens, lachrymans, sanguinē sudãs, flagellatus, vulneratus, sunt proprietates humanæ naturæ, quæ nullo pacto diuinæ naturæ in abstracto tribui possunt.

2. Verùm appellationes officij, vt mediator, sacerdos, redemtor, saluator, pastor &c. nomina sunt officij, ideóque personæ, & non naturæ seorsim attribuuntur.

3. Etsi autem discernendum est inter idiomata naturarum: tamen quia Christus vna persona est, cõmunicantur proprietates naturarum, ídque in concreto tantum, quo significatur persona: non in abstracto, quo naturæ notantur & non persona. Rectè proinde dicimus, Filius virginis condidit cœlum & terram: quia filius virginis est Deus. Et rursus rectè dicitur, Filius Dei est passus: quia filius Dei est homo. Non autem rectè dicitur, humanitas est diuinitas: aut natura diuina est passa. Christus enim (vt Petrus ait) passus est in carne, hoc est, in natura humana, quæ mori potuit. Et Irenæus ait, Christus crucifixus & mortuus est, quiescente verbo, vt crucifigi, & mori posset.

DE QVINTO MEMBRO.

V Reuelatio gloriæ, qua λόγος homo factus Dei filius declaratur.

Quintum membrum his continetur verbis: *Et vidimus gloriam eius, gloriam tanquam vnigeniti à patre.* Gloriam hîc proculdubio intelligit Iohannes, qua & Christi diuinitas, & Messiæ sublimitas

mitas declarata est, & veluti oculis hominũ subiecta. Nam cùm hanc dicit se vidisse, significat eam diuinis factis declaratam & ostensam esse, ita vt verè conuincerentur spectatores, & ipsum esse verum Deum, & olim promissum Messiam, qui futurus erat reparator generis humani. Particula *Tanquam*, non est improprietatis aut similitudinis nota, sed veræ ac solidæ approbationis designatio. Vt in illo Pauli, Ephes. 5. 8. Tanquam filij lucis ambulate. Significat ergo Ioannes, conspectam fuisse in Christo gloriam, quæ filio Dei congrueret, solidúmque esset diuinitatis testimonium.

Etsi autem ad hanc Christi gloriam hominibus patefaciendam, faciunt omnia miranda facta Dei in Ecclesia, inde vsque à promissione seminis prima: tamen hic Euangelista potissimùm loquitur de ea gloriæ Christi patefactione, quam conspexere discipuli. Petrus, in 2. cap. 1. vers. 17. 18. prioris secundo, de hac Christi gloria ita loquitur, Inspectores facti sumus maiestatis illius. Accepit enim à Deo Patre honorẽ & gloriam, voce perlata ad ipsum à magnifica gloria, huiusmodi: Hic est Filius meus dilectus, in quo placatus sum. Et hanc vocem audiuimus de cœlo allatam, quando cum illo eramus in monte sancto.

Præcipuorum modorum quibus gloria deitatis Christi in mundo comprobata est.

Tametsi autem præcipuè, vt dixi, Euangelista de hoc mirando facto loquitur, quo Deus cœlitus sua voce testatus est hunc hominem Mariæ filium, suum quoque Filium esse: tamen prodest in conspectu habere etiam alios modos quibus gloria diuinitatis Christi in hoc mundo comprobata est.

Sunt autem hi modi præcipui ex Euangelica historia signati.

1. Annunciatio & conceptio.
2. Testimonium Magorũ, & stella dux itineris.
3. Vitæ innocentia.
4. Doctrinæ sublimitas.
5. Miracula varia.
6. Testimonium Patris in Baptismo, apertum cœlum, & apparitio Spiritus sancti.
7. Transfiguratio in monte, vbi cum Mose & Helia præsentibus tribus discipulis, est collocutus.
8. Ministeriũ Angelorum, qui illum tentatum consolati sunt.
9. Testimonium diuinum in eius morte, quo conuictus Centurio in hanc vocem prorupit, Verè erat is homo Filius Dei.
10. Triumphus super morte & Diabolo, per gloriosam ipsius resurrectionem.
11. Ascensio in cœlum aspectabilis.
12. Missio Spiritus sancti super Apostolos, decimo die post ascensionem.
12. Miracula per Apostolos, qui de eo testati sunt, edita.
14. Miranda Ecclesię conseruatio, in tantis Diabolorum & hominum furoribus.

Doctrina.

Harum partium manifestatæ gloriæ Christi declaratio, iucundissima est & vtilissima ad confirmandam fidem nostram in hunc Dei filium, qui iam in gloria maiestatis sedẽs, efficax est in electis, per suum verbum & Spiritum sanctum. defendit Ecclesiam, excitat synceros doctores, arcet Diabolos, quos tandem subijciet pedibus suis, ac Ecclesiæ suæ communicabit suam gloriam, quando electi omnes in omni æternitate erunt consortes diuinæ ipsius naturæ, & conformes ipsi. Atque ita percipient iucunditates, quæ sunt in dextera eius in perpetuum, Psal. 16. 11.

VI. De plenitudine gratiæ & veritatis à Christo in mundum allata.

De sexto membro.

Sextum membrum his effertur verbis: *Plenum gratiæ & veritatis*, hoc est, λόγος æternus æterni Patris, homo verus factus, plenitudinem gratiæ & veritatis in mundum attulit. De qua plenitudine, vt Euangelista ait, nos omnes accepimus. Etsi autem hæc verba plana in se videtur, perspicua est enim eorum significatio: tamen plura continent, quàm prima fronte videntur polliceri. Nos itaque eorum interpretationem non aliunde petamus, quàm ex verbis Euangelistæ, qui paulò post clarè indicat, quid gratię & quid veritatis vocabulo intelligi velit, vbi vtrunque opponit Legi, dicens: Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum. Neque enim dubium est, quin gratia & veritas vtroque in loco, eodem accipiatur modo.

Gratia quid.

Cùm itaque Lex opponitur gratię & veritati, necesse est vt accipiatur diuersimodè. Aliter enim cùm gratiæ opponitur, aliter cùm veritati, accipitur. Quid autem sit *Gratia*, obscurum non est. Nam opponitur & merito nostro, & iræ Dei. Est enim fauor Dei, quo Deus nos complectitur in Filio, sine nostro merito, & gratuita bonitas qua nobis remittit peccatum, & gratis acceptat credentes ad vitam æternam.

Lex Gratiæ opposita, quid.

Proinde Lex, vt opponitur gratiæ, significat minas legales, maledictionem & iram Dei, quæ Mosis ministerio populo proponebantur, à quibus certè nemo suis viribus & meritis liberari potuit. Nam omnes huius legis damnatoriæ sententiæ eramus obnoxij, Deuter. 27. 26. Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis. Venit itaque æternus λόγος, & contra iram, & maledictionem legis propositam à Mose, adfert plenam gratiam, perfectam reconciliationem, & fauorem æterni Patris omnibus in Christum viua fiducia recumbentibus.

Hoc ipsum testatur Diuus Augustinus, cùm inquit: *Vnus Dei filius idémque filius hominis, vnus hominis filius, idémque Dei filius. Non duo filij Deus & homo, sed vnus* Dei *filius*, De*us sine initio, homo à certo initio. Hic omnino granditer & euidenter* Dei *gratia commendatur. Quid enim natura humana in Christo meruit, vt in vnitatem personæ vnici filij Dei singulariter esset assumpta? Quæ bona voluntas in humana natura præcessit? Cuius boni propositi studium? Quæ bona opera præcessere, quibus mereretur iste homo, vt vna fieret persona cum Deo? Nunquid antea fuit homo, & hoc ei singulare beneficium præstitum est, vt singulariter promereretur Deum? Nempe ex quo homo esse cœpit, non aliud cœpit esse quam Dei filius, & hoc vnicus & propter* Deum *verbum, quod illo suscepto, caro factum est, vtique Deus, vt quemadmodum est vna persona quilibet homo, anima scilicet rationalis & caro: Ita sit Christus vna persona verbum & homo. Vnde natura humana tanta gloria, nullis præcedentibus meritis, sine dubitatione gratuita: nisi quia magna hic & sola* Dei *gratia fideliter & sobriè considerantibus euidenter ostenditur, vt intelligant homines per eandem gratiam se iustificari à peccatis, per quam factum est, vt homo Christus nullum possit habere peccatum.*

Hæc Augustini interpretatio, plenitudinem gratiæ Christi, de qua hic Euangelista concionatur, nobis fidelissimè commendat, & ostendit mera Christi gratia, sine omni humano merito credentes saluari: vt lex Mosis, hoc est, Lex damnans non amplius teneat nos captiuos, qui in Christo Iesu sumus per fidem.

Lex veritati opposita, quid.

Hactenus de gratia, vt opponitur legi Mosis. Sequitur de veritate, quæ legi per Mosen latæ opponitur, non quidem mentienti aut fallenti, sed vmbris veritatem figuranti, *vt ablata* (inquit Augustinus) *obseruatione vmbrarum, quod promissum erat ex fide Dei præsentaretur.* Quum ergo veritas opponitur legi per Mosen datæ, vt lex Mosis significat vmbras &

Veritas quid.

prædictiones de Christo: ita veritas notat ipsum Christum & complementum promissionum, quæ patribus olim sunt factæ.

Vmbrarũ & veritatis collatio.

Cæterùm quia veritas hoc loco opponitur vmbris & prænuntiationibus de Christo & eius Euangelio: operæprecium esse existimo, huc nonnulla adscribere, vt constet quomodo Moses & Prophetæ vmbris & prædictionibus, hanc veritatem, hoc est, Christum eiusq; Euangelium delinearũt: quò nobis vmbrarum & veritatis collatio fidem augeat de mediatore nostro Christo, atque eius salutari Euãgelio.

Quib. modis adumbrata est veritas.

Facta est autem hæc adumbratio seu figuratio duobus modis, nempe *Signis* & *Dictis*. De vtrisque ordine dicendum est.

Signis triplicibus.

Signa itaque quibus adumbrata est hæc veritas, hoc est, Christus & eius Euangelium, sunt in triplici discrimine. Alia enim Sacrificia, alia Sacramenta, alia Typi dicuntur.

1. Sacrificiis, in quibus spectantur. Analogia duplex.

In *Sacrificijs* spectanda sunt duo: analogia & vsus, quæ nobis pulchrè veritatem, id est, Christum & eius Euangelium adumbrant. Analogia est comparatio quædam symbolica vmbræ ad veritatem: quæ analogia duplex in sacrificijs veteris testamenti considerãda venit. Prior quòd mactatio & oblatio cuiusque victimæ mortem Christi & eius pro peccato satisfactionem adumbret. Vnde etiam haud obscurè resurrectio Christi & triumphus innuitur. Nequaquam enim expiatoria fuisset Christi victima, si Christus morte victus non reuixisset. Posterior, quòd mactatio & occisio animalis, adumbrabat naturam humanam morti propter peccatum destinatam fuisse: atque inde non potuisse liberari, nisi intercedente victima aliqua expiatoria.

Vsus, in quatuor rebus consistens.

Vsus sacrificiorum verus & legitimus, in his quatuor situs erat. 1. Pij offerentes admonebantur suorum peccatorum, qua ratione victima erat illis veluti quædam aspectabilis legis diuinæ concio. Hinc est quod Hebræ. 10. dicitur, commemorationem peccatorum factam fuisse in sacrificijs. 2. Pij offerentes reuocabant in memoriam promissam filij Dei victimam, quæ erat futura expiatoria & satisfactoria pro peccato. Hanc igitur promissam victimam pij opponebant magnitudini suorum peccatorum. 3. Ex huius expiatoriæ victimæ, quæ fieret per Christum, cogitatione accendebatur fides in mediatorem, qua fide patres iustificati, & regenerati sunt in nouos homines. 4. Hac fide iustificati & regenerati patres, nouam obedientiam Deo præstiterunt.

Exemplum.

Sic Abraham intuens suum sacrificium, primùm peccatorem se agnoscit. Deinde victimam, vt vmbram Christi intuetur. Tum cogitatione promissæ victimæ accenditur fides in eo. Postremò ex hac fide ita obedientiam Deo præstat, vt obedientiam erga Deum omnibus rebus mundi anteponat: vt apparet in eo, quòd promptissimus fuerit, mandante Deo, vnigenitum filium suum Isaac immolare.

Oppositum.

Cæterùm hypocritæ, hoc vero vsu neglecto, in externo opere, in quo & cultum Dei collocarunt, hærebant. Vnde scriptum est, Gen. 4. 4. 5. Respexit Dominus ad Abel & ad munera eius. Ad Caïn autẽ non respexit. Significãs munera placere propter Abelem, & non Abelem propter munera, hoc est, sacrificia.

Atque hoc est quod Dominus apud Esaiam cap. 1. 11. &c. testatur, cùm ait: Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus. Holocausta arietum & adipem pinguiũ, & sanguinem vitulorum, agnorum, & hircorũ nolui. Cùm veneritis ante conspectum meum, quis quæsiuit hæc de manibus vestris, vt ambularetis in atrijs meis? Ne offeratis vltrà sacrificiũ frustrà, incensum est abominatio mihi, &c. Huius rei causam subiungit Dominus, dicens: Iniqui enim sunt cœtus vestri.

Non ergo placebant sacrificia vetera in hypocritis & impœnitentibus, qui nec symbolum intelligebant, nec verum vsum habebant: sed solummodò in externa actione occupabantur, & putabant se mereri remissionem peccatorum, & fieri iustos opere (vt aiunt) operato. Horum errorem omnibus ætatibus diuinitùs excitati Prophetæ taxarunt. Hactenus de sacrificijs, sequitur de sacramentis.

2. Sacramentis.

In *Sacramentis*, qualia fuerunt, circuncisio, agnus phase, aspersio sanguinis, lotiones, &c. generatim quidem spectentur, mandatum Dei, res externa, promissio & fides: quæ quatuor in quolibet Sacramento requiruntur. Speciatim verò, symbola singulorum & vsus.

Symbolum & vsus circumcisionis & aliorum sacramentorum.

Præputij carnis præcisio, significabat veterem naturam in regeneratione, virtute mortis Christi resecandam esse, & figura erat spiritualis circuncisionis, de qua Paulus ad Phili. 3. ait: Nos circuncisio sumus, qui spiritu Deum colimus, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne confidimus.

Agnus phase manducatus, Christum fide & spiritu edendum, quò spiritualiter viuamus adumbrabat: quem typum ipse Dominus Ioan. 6. explicat.

Aspersio sanguinis vitulæ, figurabat aspersionem sanguinis Christi, quo à peccatis purgantur fideles. Ita enim hoc symbolum explicat Petrus in 1. prioris.

Lotiones eodem pertinebant. Nam & ablutionem quæ fieret per sanguinem Christi figurabant, & sanctificationem per Spiritum sanctum adumbrabant: vt interim taceam, eas ablutiones etiam nostrum baptisma præfigurasse. Vsus horum sacramentorum in pijs prorsus idem fuit, quem sacrificiorum fuisse admonui.

3. In Typis, ordinariis & historicis.

Tertium genus signorum quibus adumbrabatur veritas, hoc est, Christus & eius Euangelium *Typorum* est, quorum duæ sunt formæ. Nam quidam ordinarij, quidam historici rectè appellantur. Ordinarij à tempore sumunt differentiam: nam alij perpetui, alij temporarij sunt.

Ordinarij perpetui.

Perpetuus typus Christi & Ecclesiæ, est hæc mundi admiranda structura & administratio, quemadmodum Dauid Psalm. 19. pulchrè ostendit. Totus enim hic mundus est typus regni Christi, in quo sol

Mundus. Sol.

ipse, Christum solem iustitiæ signat. Vt enim sol hic aspectabilis permeat cœlum, & suos radios mittit in omnis terræ partes, atq; res nascentes viuificat & fouet: ita Christus sol iustitię, vt à Malachia nominatur, suę virtutis radios mittit in Ecclesiam, quibus Ecclesia viuificatur & fouetur, vt sit noua creatura, spirituales actiones exercẽs. Luna & Stellę, Apostolos ipsos & alios pios suo quosque ordine & gradu notant. Hunc typũ intuens Apostolus, non dubitauit ex hoc Psalmo testimoniũ depromere, quo confirmat Euangelium latè per orbẽ sparsum esse. Ita enim ait Rom. 10. 18. An non audiuerunt? atqui in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis verba eorum.

Temporarij ordinarij.

Temporarij typi fuerunt qui durabant cum politia Mosaica, quales fuerunt, vt ex multis pauca referam, sacerdotium Aaronicum, regnum, arca testamenti, &c.

1. Sacerdotium, in quo quatuor occurrunt.

In sacerdotio quatuor potissimùm spectanda occurrunt, quæ adumbrant nobis Christum & Ecclesiam, & ea quæ in Ecclesia gerũtur, vt sunt: ordo, vnctio, vestes sacræ, & consecrandi ritus. 1. Ordo typus erat Christi & Apostolorum. Vt enim summus sacerdos erat vmbra veri sacerdotis Christi: ita cæteri inferioris ordinis sacerdotes, notabant Apostolos. Et vt summus

vt summus sacerdos semel in anno ingrediebatur in sanctum sanctorum, portans peccata populi in figura: Ita Christus semel obtulit se in veritate pro populo, & vna oblatione cōsummauit sanctos in perpetuum, cuius facti, testes fuerūt Apostoli. Hunc typum copiosè explicat epistola ad Hebræos. 2. *Vnctio* typus fuit spiritualis olei, quo Christus vnctus est in summum sacerdotem, & quo ipse suos, in spirituales reges & sacerdotes consecrat. Præterea fuit etiam typus spiritualis lætitiæ sanctorum, quam habent ex inhabitatione spiritus sancti. Hinc oleum lætitiæ in Psalmo dicitur. 3. *Vestes sacræ*, & innocentiam Christi, puritatémque in ipsius sanctissima humanitate, & sanctitatem Ecclesiæ adumbrabant. Huc illud Dauidis Sacerdotes tui induant iustitiam, & sancti tui exultent. 4. *Consecrandi* ritus etiam mysticam significationem habuit, in quo quatuor potissimùm fiebant. Primùm enim consecrandi in sacerdotes, corpus aqua munda abluere debebant. Deinde induebant vestes sacras. Tum vngebant capita. Postremò implebant manus.

Applicatio typi ad veritatem.

Hæc quatuor adumbrant eos quos Christus in sacerdotij cōsortium sibi assumit. Ii enim primùm debent conscientias suas abluere à peccatorū sordibus, idq; sanguine Christi, qui figuratur Baptismate nostro. Deinde induent vestes sacras, id est, Christi iustitiam, qua coram Deo consistunt. Tum vngent capita, hoc est, donati Spiritu sancto exultabūt gaudio coram Christo suo, atq; ei se sistent spirituales reges & sacerdotes. Postremò implebunt manus, hoc est, consecrati iam Deo ipsi hostias veras, viuas, spirituales & acceptas Deo offerent per Christum Iesum.

2 Regnū Mosaicū.

Regnum Mosaicum Ecclesiam Christi figurat, in qua Christus solus Monarcha ἀνυπεύθυνος præsidet, cui populus Christianus iuxta leges sibi præscriptas seruit. In hoc regno Mosaico multæ sunt particulares vmbræ Christi & regni eius spiritualis. Et, vt alias omittam, obseruandum imprimis est decretum, de fratris mortui sine liberis vidua, quam lege tenebatur ducere superstes frater: Et prohibitio ciborum certorum animalium. Has duas vmbras breuiter attingam, & cum veritatis luce conferam.

Lex de fratre viduam fratris suscipiente.

Fratres duo quorū prior moritur sine liberis, posterior autem fratri semen excitat, typi sunt Adami & Christi. Adam moritur sine liberis, hoc est, non generat Deo filios, sed moritur cum suis carnalibus filijs, & relinquit vxorem viduā, hoc est, genus humanum sterile & infœcundum, quātum quidem ad spiritualem sobolem attinet. Huic fratri mortuo secundus Adam semen excitat, dum semine incorruptibili verbo Dei, generat filios, non carnales quidem illos, sed spirituales: non ad mortem, sed ad vitam: non ad rerum caducarum possessionem, sed ad cœlestis & æternæ gloriæ hæreditatem. Sed de hac spirituali generatione suprà dictum est.

Lex de prohibitione ciborum.

Prohibitio ciborum, spiritualis cōditionis eorum quos Christus in suam familiam asciscit, adumbratio fuit. Nam aliqua proprietas animalis cuiusq; à cuius esu prohibebantur Iudæi, admonebat fugiēdum esse in spirituali Christi regno vitium, quod ea proprietate adūbrabatur. Exempli gratia: Caro suilla interdicta fuit Iudæis, quo interdicto significabatur quòd in Christi regno impuritatem eam, quam suibus videmus conuenire, fugiamus. Sues enim lotæ, mox redeunt ad volutabrum, & magis se inquinant. Huiusmodi igitur impuritatem & reditū ad pristinas sordes fugere admonemur Mosaica illa prohibitione. Prohibetur quoque esus Aquilæ, Gryphi, Haliæeti, Vulturis, &c. quæ prohibitio mysticè, superbiam & crudelitatem vitandam adumbrat. Nam istæ aues vt crudeliores sunt in minores: ita in sublimia volant, humilia & ima despicientes. Prohibitio Milui, rapacitatem fugiendam figurat. Interdictum animalium, quæ super manibus suis gradiuntur, notat crudelitatem & ferocitatem abesse, debere à spirituali Christi regno.

Plura de huiusmodi legalibus prohibitionibus legantur in Leuitico, & vt cognoscatur quarum rerum cauendarum nos admoneat singulorum prohibitio: adhibeantur in consilium qui de naturis animalium scripserunt, & imprimis Procopius sophista, qui multa eruditè scripsit de his rebus, in commentarijs suis in Leuit.

3 Arca fœderis.

Arca testamenti, similiter Christi typus fuit. Nam mysteria quę latebāt in arca, vt ait Procopius, repręsentarunt sermonem Dei. Ligna arcę non sentiebant vllam putredinem: corpus Christi nullam experiebatur corruptionē. Arca inaurata fuit: corpus Christi, diuinitate & sanctitate splendidum. Auro coruscant vestes, annuli, & omnia quæ ad arcam pertinēt, in Christi Ecclesia omnia bonitate & splendore gloriæ Christi veluti rutilant. Baiuli gestant arcam, pręcones Euangelij voce sua Christum portant. Operculum arcæ, quod dicebatur propitiatorium, virtutem sanguinis Christi adumbrabat. Ita enim Paulus hunc typum explicans ait, Quem proposuit Deus propitiatorium per fidem in ipsius sanguine, Rom. 3. 24. Huc & illud 1. Ioan. 2. 2. Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Nam sicuti lamina illa aurea quę propiciatorium dicebatur, tegebat arcam, in qua Lex erat cum sua appendice de maledictione, quam minatur omnibus transgressoribus: Ita sanguis Christi tegit nostra peccata, vt non amplius prodeant in conspectum Dei: imò tecta, abolita & expurgata sint. Huc illud Dauidis, Psal. 32. 1. Beati quorum tecta sunt peccata.

4. Ceremoniæ legales.

Hæc sint breuiter de arca testamenti dicta. Omitto incensum iuge, orationis Christianę eiusq; perpetuæ symbolum: omitto candelabra, quibus pręcones verbi figurabantur: omitto luminaria, diuini verbi adumbracula: omitto innumera alia, quæ pædagogica quædam rerum spiritualium symbola fuēre.

De typis historicis, qui Christum adūbrarunt.

Hactenus pauca de typis ordinarijs diximus, vt aliquo modo ostenderemus collationem inter vmbras Mosaicas & veritatem Euangelij: iam nonnulla de typis historicis attingam: inter quos hi præcipui occurrunt. Adam, Melchisedech, Isaac, Iacob, Ioseph, Iosua, Gedeon, Samson, Dauid, Ionas, &c.

1 Adam.

1. Quemadmodum *Adam* primus homo ad imaginem Dei conditus, quod ad humanam hanc naturam & vitam attinet, sic solus erat, vt nemo reperiretur ex creaturis omnibus, siue Angelis, siue bestijs, cuius accessione genus humanum multiplicari posset: sic & Christus vera illa & expressa imago Dei, quantum ad cœlestem vitam & ad fœlicitatem æternam pertinet, solus erat, nec quisquam ex toto humano genere, imò ne ex Angelorum quidem ordine erat, cuius consortio pari ac conformi, filiorum Dei multitudo procrearetur. Quare sicuti Deus Adamum noluit permanere solum, quem humani generis caput constituerat: ita & filium suum Christum, non est passus esse solum, quem ab æterno electorum multitudini caput & principem destinauerat, vt possit dicere, Ego & pueri quos dedit mihi Deus: atque ita ad saluandorum pertingere multitudinem. 2. Deinde Adam dormiens & iterū excitatus, typus fuit morituri & reuicturi Christi, & vt Adam post soporem surgens, Euam de latere suo formatam agnouit: ita Christus à morte resurgens, ex vulnere lateris sui ædificauit Ecclesiam. 3. Præterea vt Adam solus suo

reatu, coniecit totam ſuam poſteritatem in damna-
tionem:ita Chriſtus ſolus eſt autor iuſtificationis &
vitæ.

2. Melchiſedec.

Melchiſedec qui ſimul & Rex fuit & Sacerdos,inſi
gnis erat Chriſti regis & ſacerdotis typus. 1. Vt ille
rex Salem dicebatur:ita hîc verè & nunquam inter-
moriturę pacis Rex eſt.N n enim terrenam,ſed cœ-
leſtem patem adfert. 2. Vt ille ex eo nomen habet,
quod ſit Rex iuſtitię:ita hic ſempiternam adducit iu-
ſtitiam,qua veluti ſtola candidiſsima ſuā ornat ſpon
ſam. 3. Vt ille regia liberalitate obtulit Abrahamo,
poſt pugnam cum regibus quinq; , panem & vinum
in deſerto:ita hic omnibus Abrahami filijs, poſt pu-
gnam cum rege tenebrarum & peccatorum, profert
cœleſtem refocillationem,ac iam fatigatos,ſpiritua-
li reficit nutrimento. 4. Vt ille ſacerdos erat Dei
altiſsimi qui Abrahamo benedixit : ita hic ſolus ſa-
cerdos eſt ille ſummus, qui filijs Abrahæ benedicit,
eóſque æternum beatos reddit.

Explicatio huius typi.

Hunc Chriſti typū attingit quidē Dauid,Pſal.110.
4. vbi ita in ſpiritu Chriſtū alloquitur, Tu es ſacer-
dos æternus ſecundum ordinem Melchiſedec.ſed E-
piſt.ad Hebr.eundem copioſè proſequitur, & in plu
ribus circunſtantijs eum Chriſto accommodat.

Aduerſus miſſaticam oblationem papiſtarū argumenta.

Quod autem Papiſtæ è typo Melchiſedechi offe-
rētis panem & vinum Abrahamo, ſuum miſſaticum
ſacrificium cōprobare contendunt,fœdiſsimus error
eſt. 1. Confundunt regnum & ſacerdotium Melchi-
ſedechi:protulit quidem panem & vinum,vt Rex li-
beralis , ſed benedixit vt ſacerdos Dei altiſsimi. 2.
Vim faciunt Grammaticæ:non enim ibi eſt,obtulit,
hoc eſt, ſacrificauit , vt interpretantur Papiſtæ , ſed
protulit,ſeu fecit produci,ſeu aduehi. 3. Præter-
ea impij ſunt in ſanctum virum Dei Melchiſedechū,
quem apertè criminis idololatrię reum peragunt.Nā
ſi Melchiſedechus obtulit Abrahamo ſacrificiū panis
& vini, profectò impius fuit idololatra,cùm ſoli Deo
ſit offerendum. 4. Poſtremò, ſanctiſsimo patri A-
brahamo, notam ſacrilegij inurunt, qui ſibi diuinos
honores vſurpauit : permittens ſibi à Melchiſedecho
offerri ſacrificium : quod ne Angeli quidem ſibi of-
ferri paſsi ſunt.Iudicum 13.16.

3. Iſaac.

Iſaac varijs modis adūbrabat Chriſtum. 1. Natus
eſt Iſaac matre non ſerua,ſed libera: & Chriſtus non
ex Hagar,aut alia ethnica fœmina: ſed ex Sara libera
ſecundum carnem natus eſt:carnem enim ex ſemine
promiſsionis accepit. 2. Iſaac natus eſt per miraculū,
præter vires naturæ ex nonagenaria matre. Chriſtus
quoq; præter naturæ curſum miraculoſè è Virgine
natus eſt. 3. Iſaac poſt præcedētes promiſsiones mul
tis annis expectatus, tandem in ſenectute parentum
natus eſt.Chriſtus conſimili modo diu antè promiſ-
ſus & expectatus, in ſenectute Iſraëlis ſecūdum car-
nem natus eſt. 4. Iſaac vnicus fuit Saræ liberæ filius,
ideóq; vnicus paternorum bonorum hæres.Chriſtus
vnigenitus tam Patris ſecundum diuinitatem, quàm
matris ſecundum humanitatem,à Deo hæres eſt con
ſtitutus omnium bonorum. 5. Iſaac prędicatur à ſer-
uo Abrahæ ad hoc miſſo , vt nuptias illi conciliaret.
Chriſtus prædicatur ab Apoſtolis ſeruis Dei in hoc
miſsis,vt illi Eccleſiam deſponſent.6. Iſaac fuit patri
volenti ſe immolare obediēs.Chriſtus ſuo æterno Pa
tri vſq; ad mortem crucis eſt obſecutus. 7. Iſaac im-
poſitus eſt rogo vt mactandus immolaretur , ſed in-
columis euaſit. Chriſtus impoſitus aræ crucis verè
mortuus eſt,ſed tertio die reuixit & mortē ita euaſit,
vt non moriatur vltrà. 8. In Iſaaco facta eſt promiſ-
ſio ſeminis Abrahamo.In Chriſto vis eſt generatio-
nis filiorum Dei. Breuiter, Abraham, Iſaac & Sara
myſticè regnum Chriſti adumbrant: ſicuti Iſmaël &
Hagar Iudaicam gentem figurant.

4. Iacob.

Iacob Patriarcha cum ſua familia,multis varijſque
modis Chriſtum ac ipſius Eccleſiam adūbrat. 1. Ia-
cob iter ingreditur ſolus, relictis parentibus,domo,
amicis.Chriſtus de cœlo deſcēdit, & non habet quò
caput ſuum inclinet, cuius quoq; Eccleſia in ſua pe-
regrinatione,nequaquam crucis eſt expers. 2. Iacob
fatigatus ac præuētus tenebris, antequam ad amicos
venit quò iter inſtituit,in lapidem recumbit. Fideles
fatigati varijs tētationibus, in hac vita peregrinātes,
in Chriſtum lapidem viuum recumbunt , ſuper quo
refocillantur à laboribus peregrinationis ſuæ. 3. Ia-
cob in ſomnis vidit ſcalam ſtantem ſuper terrā,cuius
cacumen cœlū tetigit, vidit angelos Dei deſcenden-
tes & aſcendentes per eam,& Dominū innixum ſca
læ dicentem ſibi,Ego ſum Deus Abraham, Iſaac pa-
tris tui.Et paulò pòſt,Benedicētur in te & in ſemine
tuo omnes tribus terræ.An non hîc pulchrè, etſi æ-
nigmaticè,adumbratur regnum Chriſti?an non hoc
præclarum viſum & admirandū continet myſterium
reparationis noſtri?Hanc itaq; vmbram Moſis,pau-
lò fuſius cum Chriſti veritate cōferamus. Scala itaq;
à Patriarcha viſa,Chriſtū figurat. Scala mediatrix eſt
coniungens locum infernum & ſupernum.Scala in-
fernè quidem terram, ſupernè verò cœlum attingit.

De ſcala quam Iacob vidit in ſomnis.

Quid hæc ſibi volūt?Chriſtus ſolus mediator eſt,qui
coniungit Deum & homines. Terram cœlo,cœlum
terrę coniūgit.Homines angelis,angelos hominibus
conciliat.Per Chriſtū ſolum aſcēſus in cœlum patet,
vt ipſe teſtatur Ioan.3.13.Nemo aſcendit in cœlū niſi
qui deſcēdit,Filius hominis,qui eſt in cœlo.Itē,Ego
ſum via,&c.Ioa. 14.6. Chriſtus ſupernè coniungitur
cœlo,id eſt, Deus eſt de Deo natus, infernè coniun-
gitur cū terra,vera humanitate aſſumpta.Angeli per
ſcalam hanc aſcēdunt & deſcēdunt,hoc eſt,præcones
verbi adducūt in cœlum innitētes ſcalę,id eſt,creden
tes in Chriſtum, claudūt cœlum ijs qui abſq; hac v-
nica ſcala cœlū conſcendere moliūtur.Per hāc igitur
ſcalam,qui eſt Chriſtus mediator, cōſcendūt omnes
electi.Parata eſt hæc ſcala, ad finem vſq; mundi, per
quam ſolam via eſt ad arborē vitæ,à qua per peccatū
excluſi fueramus,nec vni tātum terrę loco innititur,
ſed baſis illius ſic eſt dilatata, vt quocunq; totius or-
bis loco conſiſtat,copiā illius ad aſcendendū habeas.
Aſcēdimus per hāc ſcalā ad Deū ſupernè illi innitentē.

Sed quomodo quæſo aſcendimus? Aſcēdimus pri-
mùm corde per fidē,quo corde aſcenſio fit,vt noſtra
conuerſatio ſit in cœlo. Vnde Paulus Philip.3.20.no
ſtra conuerſatio eſt in cœlo.Aſcendimus deinde ge-
mitibus,ſuſpirijs & precationibus noſtris,quas ad cœ
leſtem patriam per ſcalam Chriſtū perferimus , dū
Patrem in illius nomine inuocamus. Aſcēdimus quā
do corpore hoc mortali liberati, animam Deo Patri
per Chriſtum reddimus. Aſcēdemus tandem & cor-
pore & anima,quādo à mortuis excitati rapiemur in
nubibus obuiàm Chriſto. Fuſius hanc viſionem ex-
plicat Auguſtinus,lib.12.contra Fauſtum Manicheū.

4. Iacob duas ſorores in vxores ducit. Chriſtus
duos populos Gētiles & Iudęos in ſuam familiā reci-
pit,& vtroſq; tanquā ſponſam ſibi deſpōdet. Vtraq;
vxor Iacob fit fœcūda,ſed non eodem omnino tem-
pore.Vterq; populus Chriſto parit, ſed iuxta diſpen
ſationem diuinā. 5. Quòd autem venit Iacob ad Ior-
danem,& tranſmiſsis omnibus ipſe ſolus remāſit,&
luctabatur cum viro vſque dum veniret aurora , non
caret myſterio. *Iacob* (inquit Auguſtinus) *in illa collu-
ctatione,Iudæorum populum figurauit. Angelus qui cum eo
luctabatur, typū ſaluatoris* Domini *præferebat. Luctatur
Iacob cum Angelo, quia populus Iudæorū luctaturus erat
cum Chriſto. Vincebat Iacob Angelū, quia Iudæorum po-*

pulus Christum vsque ad mortẽ persecuturus erat, & quia non totus Iudæorum populus infidelis extitit Christo, sed non parua multitudo in nomine eius legitur credidisse: ideò Angelus tetigit fœmur Iacob, & claudicare cœpit: pes enim ille in quo claudicabat, Iudæos qui in Christum non crediderunt figurabat, ille verò qui sanus remansit, illorum typum gessit qui Christum Dominum receperũt. Benedictionis quam petit Iacob ab Angelo, significatio est, quod Christus veris Israëlitis benedictionem & salutem adferet: qui Christus sola fide retinetur, ne à nobis discedat priusquam nos cœlestibus benedictionibus donauerit. Multa sunt alia typica in Iacobo Patriarcha, quæ breuitatis gratia omitto.

5. Ioseph. *Ioseph*, vt alios Iacobi filios taceam, varijs modis Christum repræsentat. 1. Ioseph accusat fratres propter impia illorũ facta. Christus Iudæis suam impietatẽ exprobrat. 2. Ioseph exponitur à fratribus. Christus à suo populo reijcitur. 3. Tunica preciosa Ioseph tingitur sanguine hœdi, & mittitur patri. Christi castissimum corpus proprio sanguine tingitur, & fit Patri hostia. 4. Ioseph venditur viginti argẽteis. Christus à Iuda discipulo pro pecunia proditur Iudæis. 5. Ioseph solicitatus ab impura fœmina, castus manet. Christus tẽtatus à Satana, victor euasit. 6. Ioseph innocens, in carcerem conijcitur. Christus in mortis carcere inclusus, tenetur. 7. Ioseph egreditur gloriosè de carcere. Christus egreditur liber de sepulchro, per gloriosam suam resurrectionem.

8. Ioseph egressus de carcere, accipit à Pharaone totius Ægypti potestatem, vt ad os eius cibaretur omnis populus, essentq; ipsi subiecta, cùm in domo regia, tum in vniuersa Ægypto, solo Pharaone excepto qui ipsi subiecit omnia. Christus victor mortis accipit à Deo potestatẽ, vt illi omnia subiecta sint in cœlo & in terra. 9. Ioseph annulo regio, veste byssina, & torque aurea ornatur, & prætereà curru regali vehitur præcone clamante. Christus potestatem & autoritatem à Patre accepit: quæ potestas annuli symbolo significatur: accepit splẽdorem gloriæ, & diuinis suis miraculis, & voce Patris ad illum perlata, Hic est Filius meus dilectus. Hic splendor omni veste byssina & torquibus aureis splendidior est. Currus quo Christus circumuehitur, ministerium Euangelij est. Præconium est vox prædicantium Euangelium, quo præconio omnes admonet, vt Filium Dei adorantes, genua cordis flectant.

10. Omitto somnium Ioseph de Sole & Luna, & vndecim Stellis eum adoraturis, quòd verè cõpletũ est in nostro Ioseph, id est Christo, post resurrectionem, quando Maria mater & Ioseph, patris munere functus, & vndecim discipuli eum adorarunt, quò respexisse videtur Psalm. 148. Laudate eum Sol & Luna, laudate eum omnes Stellæ, & lumen. Hæc Augustinus.

6. Iosue. *Iehosua*, anteà dictus Hosea, nouum nomẽ à Mose accepit, præposita veteri nomini prima tetragrãmati litera Iod, vt qui anteà dicebatur Hosea, nunc Iehosua dicatur, vt vel ipso nomine Iesum figuret. 1. Nomen itaq; hoc nouum, adũbrationem quãdam Christi habet, qui Deus & homo est, ac sui populi verus saluator: vt qui à perditissimo statu suos vindicet, atque illis salutem impertiat. 2. Iehosua succedit Mosi ac regit populũ Dei, Mose mortuo. Christus succedit legi, ac mortua lege fideles suo Spiritu regit. 3. Iehosua per Iordanẽ traducit Israëlitas, quod præstare Moses nequaquam potuit. Christus à morte traducit suos ad vitam, quod lex præstare nequaquam potuit. 4. Iehosua elegit viros fortes & strenuos ad debellandum Amalech. Christus eligit Apostolos ad debellãdos principes & potestates tenebrarum. 5. Iehosua pugnat contra hostes populi Dei, eósq; vincit. Christus pugnat aduersus peccata, eáque abolet. 6. Iehosua lapidibus de cœlo missis in hostes, fit superior. Christus diuinis miraculis se victorẽ Satanæ declarat. 7. Iehosua Israëlitas carnales in hæreditatẽ terrenam induxit. Christus Israëlitas spirituales in hæreditatem cœlestem introducit. 8. Iehosua carnalibus Iudæis distribuit terram Canaam. Christus spiritualibus Israëlitis se cognoscentibus, cœlestem hæreditatem distribuit, vt ita, hæreditate cœlesti acquisita, ab omnibus laboribus liberati, requie fruantur æterna, & perpetuo gaudeant sabbatismo.

7. Gedeo. *Gedeon* quoq; Christum adũbrauit. Etsi autem huius viri errata haud leuia in scripturis leguntur: nihil tamen vetat quò minùs Christi typum gerat. Neque enim omnia quæ typis tribuuntur, antitypo accommodari debent, sed ea solummodò quæ congruunt. 1. Primùm ergo Gedeon in hoc repræsentauit Christum, quòd quemadmodum Gedeon, Oreb & Seth principes Madianitarum, cum ipsis Madianitis trucidauit, atque ita populum à seruitute liberauit: ita Christus Diabolum & infernum superat, ac suos in pristinam libertatem vendicat.

Augustinus de Gedeone hæc ex Ambrosio adducit: *Commotus*, ait, *oraculo Gedeon, cùm audisset quòd deficientibus licet populorum millibus, in vno viro Dominus plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit hœdum caprarum, cuius carnes secundum præcepta Angeli, & azyma supra petram posuit, & ea iure perfudit, quæ semel vt virgæ cacumine quam Angelus Dei gerebat, contigit, de petra ignis erupit, atque ita sacrificium quod offerebatur absumptum est. Quo indicio declaratum videtur, quod petra illa typum habuerit corporis Christi, quia scriptum est: Bibebant de consequenti eos petra, petra autem erat Christus, quod vtique non ad diuinitatem eius, sed ad carnem relatum est, quæ sitientium corda populorum, perenni riuo sui sanguinis inundauit. Iam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Iesus in carne sua totius mũdi peccata crucifixus aboleret. Nec solùm delicta factorum, sed etiam cupiditates animarum. Caro enim hœdi ad culpam facti refertur, ius ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est: Quia concupiuit populus cupiditatem pessimam, & dixerunt, Quis nos cibabit carne? Quod autem ostendit Angelus virgam, & tetigit petram, de qua ignis exijt, ostendit quod caro Domini Spiritu repleta diuino, peccata omnia humanæ conditionis exureret.* Hactenus Augustinus ad verbum ex Ambrosio.

2. Vellus prætereà Gedeonis, mysterium magnũ continet. Primùm fuit ros in solo vellere ad petitionem Gedeonis, reliqua terra in circuitu sicca. Deinde vellere sicco, ros fuit in tota terra. *Primùm* (vt ait Chrysostomus) *adumbrat populum Iudaicũ solum fuisse cultorem Dei, reliquo mundo manente in sua impietate. Secundum, vt populum Iudaicũ in totum abiecisse cultum Dei notat: ita figurabat cultum Dei per prædicationem Apostolorum diuulgandam fuisse per totum terrarum orbem.* Vellus enim symbolum sacrificiorũ fuit, & ros efficaciam Spiritus notat, qui ad prædicationem Euangelij est efficax in ijs qui conuertuntur.

8. Samson. SAMSON prætereà Christum multis modis adumbrat, de quo Augustinus in hunc modum loquitur. *Samson, fratres dilectissimi, Christum figurauit. Verùm mihi dicere videor, sed cõtinuò occurrit cogitãtibus. Et Christus vincitur blanditijs muliebribus? Et Christus quomodo intelligitur ad meretricẽ intrare potuisse? Deinde & Christus capite nudatur, capillo raditur, virtute spoliatur, alligatur, excæcatur, illuditur? Euigila fides, attende quid sit Christus, non solùm quid fecerit, sed etiam quid passus sit Christus. Quid fecit? operatus est vt fortis, passus est vt infirmus. In vno intelligo vtrumque, video fortitudinem filij*

De, video infirmitatem filij hominis. Accedit & aliud, quia Christus totus, quomodo eum scriptura commendat, & capat & corpus est. Sicuti Ecclesiæ caput est Christus: ita Christi corpus Ecclesia est. Habet ergo Ecclesia in se fortes, habet infirmos, habet iustos, habet & iniustos, modò corpus Christi quod iustis area est, postea horreũ erit: tamen cum area est, non recusat paleas sustinere, cum tēpus aduenerit, reponet triticum & à paleis segregabit.

1. Quædam ergo fecit Samson ex persona capitis: quædam ex persona corporis: totum autem ex persona Christi. In eo enim quòd virtutes & miracula operatus est Samson, caput Ecclesiæ Christum significabat. In eo enim quod prudenter fecit, illorum qui in Ecclesia iustè viuunt imaginem gessit. Vbi fortè præuentus est & incautè egit, eos, qui in Ecclesia peccatores sunt figurauit.

2. Meretrix quam Samson in coniugium sumit, Ecclesia est, quæ ante agnitionem vnius Dei, cum idolis fornicata fuit: quam postea sibi Christus adiunxit. Postquam autem ab eo illuminata fidem suscepit, etiam hoc meruit, vt per eum salutis sacramenta cognosceret, & ab eodem reuelarētur ei mysteria cœlestium secretorum. Nam quæstio ipsa, quæ continet. De edente exiuit cibus & de forti egressa est dulcedo: quid aliud significat quàm Christum à mortuis resurgentem? De édente vtiq́ȝ, id est de morte quæ cuncta deuorat atq́ȝ consumit, exiuit cibus ille qui dicit, Ego sum panis viuus qui de cœlo descendi: quem humana exacerbauit iniquitas, eique aceti & fellis amaritudinem propinauit, atq́ȝ ab eo plebs gentium vitæ dulcedinem conuersa suscepit, ac sic de mortui leonis ore, id est de Christi morte qui accubans dormiuit vt leo, apum, id est, Christianorum, exiuit examen.

3. Quod autem dicit: Non inuenissetis propositionem meam, nisi arassetis in vitula mea. Hæc vitula, id est, Ecclesia reuelata sibi à viro suo secreta fidei mysteria trinitatis, resurrectionis, iudicij, pariter & regni in fines terræ & Apostolorum doctrina, & prædicatione vulgauit, & intelligentibus atq́ȝ cognoscentibus æternæ vitæ præmia repromisit.

4. Sequitur autem: iratus est Samson, quia duxit sodalis vxorem eius. Sodalis iste omnium hæreticorum figuram gessit. Magnum secretum est fratres mei: Nã hæretici qui Ecclesiam diuiserunt, vxorem domini sui ducere & abducere voluerunt. De Ecclesia enim & de Euãgelijs exierunt, qui impietatis adulterio Ecclesiam, id est, Christi corpus in partem suam conantur inuadere. Vnde fidelis ille seruus & amicus dominicæ sponsæ, loquitur. Despondi enim vos vni viro virginem castam exhiberi Christo. Videamus mysterium. Iste Samson quid fecit offensus? cepit enim vulpes, id est, adulterantes sodales, de quibus dicitur in cantico canticorum, Capite nobis vulpes paruulas exterminantes vineas. Quid est, capite? id est, comprehendite, conuincite, confutate, ne exterminentur Ecclesiasticæ vineæ. Quid est aliud vulpes capere, nisi hæreticos diuinæ legis autoritate reuincire, & sanctarum scripturarum testimonijs, veluti quibusdam vinculis, alligare atq́ȝ constringere? Vulpes capit, ligatis caudis, ignē apponit. Quid sibi volunt caudæ vulpium colligatæ? caudæ vulpium quid sunt, nisi posteriora hæreticorum, qui prima habent magna & blanda & deceptoria opera, posteriora ligata, id est, damnata & in ignem in fine trahētia, vt eorum fructus & acta consumant, qui suis seductionibus acquiescunt.

5. Et paulò post: Vbi surrexit, media nocte exiuit, abstulit portas ciuitatis ipsius cum seris, & easdem portas in cacumine montis posuit. Ab allophylis teneri non potuit. Portas ciuitatis quibus ad meretricem intrauit abstulit, & in monte leuauit. Quid est hoc? infernum & amorem mulieris vtrúnque scriptura coniungit. Inferni ignem tenebat domus meretricis. Pro inferis ponitur, domus meretricis: rectè pro inferis ponitur quia neminem repellit, omnem intrantem ad se trahit. Agnoscimus hoc loco redemtoris nostri opera. Postquam synagoga ad quam venerat, à se per Diabolum separata est: posteaquã eum decaluauit, id est, in loco caluariæ crucifixit, ad infera descendit & inimici custodiebant locum dormientis, id est, sepulchrum, & capere volebant, quem videre non poterãt. Ille autem dormiebat ibi, hoc ideò dixit, quia verè mortuus erat. Et dictum est, media nocte surrexit. hoc significauit, quia in secreto surrexit: apertè enim passus est, solis autem discipulis & certis quibusdam resurrexisse manifestatus est. Ergo quòd intrauit, omnes viderunt: quòd surrexit pauci cognouerunt, tenuerunt, & palpauerunt. Tollit tamen portas ciuitatis, id est, aufert portas inferni. Quid est portas inferni tollere? nisi mortis imperium remouere? recipiebat enim, non remittebat. Quid autem fecit Dominus Iesus Christus, ablatis portis mortis? Ascendit in cacumen montis. Nouimus enim eum & resurrexisse, & in cœlos ascendisse.

6. Quid est autem quod & in capillis virtutem habebat? & hoc fratres diligenter aduertite. Virtutem non habuit in manu, non in pede, non in pectore, non in ipso capite, sed in capillis, in crinibus. Quid sunt capilli? quid comæ? & nos videmus, & interrogatus Apostolus respondit nobis. Coma velamentum est, & in velamento Christus habebat virtutem, quando vmbræ veteris legis eum tegebant. Cum ergo Samson in velamento erat, quia in Christo aliud videbatur, aliud intelligebatur.

7. Quid sibi autem vult, quòd proditum est secretum & decaluatus est Samson? contemta est lex, & passus est Christus. Christum enim non occiderent, si legem non contemsissent. Nam nouerant & ipsi, quòd eis Christum non licebat occidere: dicebant iudici, nobis non licet interficere quenquam. Decaluatus est Samson: reuelata sunt condensa, remotum est velamentum, & Christus qui latebat apparuit. Capilli autem rediuiui, caput iterum vestierunt, quia Iudæi nec resurgentem Christum agnoscere voluerunt.

8. Fuit quidem in molendino, fuit cæcatus, fuit in domo carceris. Domus carceris vel molendinum, labor est huius seculi. Excæcatio autem Samson illos indicat, qui infidelitate cæcati, Christum nec virtutes operantem, nec ascendentem ad cœlestia cognouerunt. Cæcitas quoque Samson quam intulerunt, cæcitatem Iudæorum significabat, Christus autē à Iudæis & cõprehensus est, & occisus.

9. Adduxerunt autem eum inimici, vt illuderēt ei. Iam hic imaginem crucis attendite. Expansas enim manus ad duas columnas, quasi ad duo ligna crucis extendit: sed aduersarios suos interemptos oppressit, & illius passio interfectio facta est persequentium, & ideò scriptura cõcludit: Plures mortuus occidit, quàm viuus occiderat. Nam hoc mysterium in Domino nostro Iesu Christo impletum est. Redemtionem nostram quam ipse viuus celebrauerat, mortuus consummauerat. Hæc Augustinus.

9. Dauid.

Dauid quoque nunc Christum, nunc Ecclesiam adumbrat. 1. Dauid inter suos fratres præ cæteris cõtemtibilis videbatur. Christus à suis Iudæis Samaritanus appellatur. 2. Dauid pugnans cum Goliath, Christum contra Diabolum pugnantem figurat. Dauid solus adolescens, paruus, inermis, vno lapidis ictu prostrauit Goliath gigantem, magnum, robustum, armis terribilem, ingentíque turba munitũ. Christus solus & pro nihilo ferè habitus à suis, Diabolum illum magnum, robustum, armísque terribilē prostrauit, totáque hostis castra turbauit, & fugauit. Quid autem aliud petra contra Goliath (inquit Augustinus) manu Dauid missa, quam Christum ex semine Dauid nasciturum contra Diabolũ significat? 3. Dauid vna pugna qua prostrauit Goliath, gloriam securitatémque regno, regi, & populo comparauit. Christus prostrato Diabolo gloriam regi cœlorum & securitatem suo populo æternam acquisiuit. 4. Dauid persecutionē à Saule & eius regno patitur Christus à Diabolo & eius ministris põtificib. principib.

& regibus,

& regibus, qui contra eum consilia inierunt, illuditur, & tãdem cruci affigitur. 5. Dauid à Doeg proditur. Christus à Iuda proprio discipulo traditur in manus hostium. 6. Dauid mortuo Saule, Rex agnoscitur. Christus victa morte, Rex regum & Dominus dominantium prædicatur.

7. De Dauide typum Christi gerẽte, Cyrillus in hunc modũ scribit: *Quòd hic huius profectionis Christi ad gẽtes, & subiectionis earũ per doctrinam Euangelicam ad fidem, figura exposcitur in 2. lib. Regum admodum apta occurrit, offerturq́, legentibus, vbi Dauid in regno Israel & Iuda stabilitus, regionem Moab, Palæstinos, & vniuersam Idumæã legitur subegisse sibi, atq́; in seruitutem redegisse: quod planè insinuabat Christũ, qui verus est Dauid, & manu fortis, vultuq́; desiderabilis, post annũciatũ per totã Iudæã Euãgeliũ, acceptũq́; spirituale regnũ, trãsisse ad gẽtes, vt filios Dei qui erãt dispersi congregaret in vnum.*

8. Gessit præterea Dauid typũ Ecclesiæ Christi. Dauid varijs erat obiectus discriminibus in hac vita. Ecclesia Christi nunquam secura est à persecutionũ & tentationum procellis, donec in hac vita peregrinetur. Sed vt Dauid clypeo nominis Domini euasit victor: ita Ecclesia armis spiritualibus fit superior. Dauid sæpe imbecillitate lapsus est, atque iterum agens pœnitẽtiam, in gratiam est receptus. Singuli in Ecclesia sæpe labuntur, sed rursus manu Dei eriguntur, dum peccatorum pœnitẽtiam agunt, & seriò ad Christi gratiam confugiunt. Et sicut Deus de Dauide dicit, Inueni virum secundum cor meum: ita cœlestis Pater singulos in Ecclesia fideles charos habet in dilecto. Etsi enim multis modis rei sumus: tamen placemus in Christo, eius vestiti iustitia. Licet enim secundũ cor Dei non erat, quod Dauid peccauit: tamẽ secundũ cor Dei fuit, quod Dauid per pœnitẽtiã ad veniam confugit. Psalmi Dauidici, sæpissime nobis Dauidem proponunt, nunc Christi, nunc Ecclesiæ typum gerentem, idque cùm in afflictione & cruce, tum in gloria & liberatione.

10. Solomon. *Solomonem* filium Dauidis prætereo, qui & nomine ipso, quod si interpreteris, pacificum sonat: & regni administratione & structura templi, Christum adumbrat.

11. Ionas. *Ionas* Propheta etiam fuisse typus Christi legitur, quemadmodum ipse Dominus Matth. 12. testatur. De hoc Augustinus, conferens vmbram cum veritate, in hunc modum loquitur. *Quid* (inquit) *figurauerit quod Prophetam belua illa deuoratum tertia die viuum reddidit: cur à nobis quæritur, cùm hoc Christus exponat? Generatio, inquit, praua & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Sicut enim Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.* 1. Sicut ad conuertendos Niniuitas de gentibus missus erat Ionas: sic Dominus Iesus in hunc mundum ad prædicandum gentibus venit à Patre missus. 2. Vt mare (quo significatur hic mundus) turbatũ est propter Ionã: ita & hic mundus turbatur propter prædicationem Christi. 3. Sicut Ionas pro his qui tempestate periclitabantur, orauit: ita Christus pro his qui in hoc seculo fluctuant.

Et Eusebius: *Nisi Ionas perditum detur, naufragæ nauis periculum non sedatur: sic & non liberatur Ecclesia, nisi Christi morte saluetur. Sicut Ionas ex naui in aluum ceti proiectus est: ita Christus de ligno crucis in sepulchrum, vel in mortis profundum coniectus est.*

Et Ambrosius: *Cæterùm, vt Ionæ signum typus Dominicæ passionis fuit: ita etiam grauium quæ Iudæi commiserint, testificatio peccatorum est.*

Aliæ res historicæ quæ Christum & eius regnum repræsentãt. Hæc sunt breuiter de personis dicta, quæ Christum & eius Ecclesiam obscurius adumbrarunt. Sunt etiam res aliæ historicæ, quæ etiam Christum atque eius regnum repræsentant: quales sunt, vt ex multis paucas referam, arbor vitæ, creatio lucis, arca Noë, transitus per mare rubrum & per Iordanem, petra in deserto, Manna, serpens æneus, &c. de his breuiter dicam, vt collatio vmbræ & veritatis clarius conspiciatur.

1. Arbor vitæ. *Arbor vitæ* consideretur & historicè & mysticè. Historicè arbor vitæ fuit sacramentum immortalitatis, quam obtinuissent perpetuò primi parentes cum sua posteritate, si in cultu Dei perstitissent, & mandatum non violassent, comesto vetitæ arboris fructu. Hoc ita esse satis indicat Dominus ipse, cùm post lapsum intercludit Adam & Euæ viam ad arborem vitæ, ne comedentes viuant.

Huc accedat testimonium Augustini, qui ita ait: *De ligno autem vitæ proptereà gustabatur, ne mors eis vndequaque subreperet, vel senectute defecti, decursis temporum spatijs interirent; tanquam cætera essent alimento, illud Sacramento.* Atque hic vsus ligni vitæ historicus fuit, in corporali paradiso.

Mysticè autem arbor vitæ adumbrabat sapientiam Dei, de qua scriptum est: Lignum vitæ est omnibus amplectentibus eum; seu, vt Augustinus etiam interpretatur, *Lignum vitæ est sanctum sanctorum; vtique Christus ipse, qui nobis à Deo natus est sapientia.*

Hæc Augustini interpretatio, confirmatur testimonio Ioannis, Apocal. 22. 2. Vbi in hunc modum de spirituali Ierusalem loquitur. In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ, adferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem gentium. Horum verborum sensus hic est: In medio plateæ ciuitatis, id est Ecclesiæ, quæ est Christi regnum, est arbor vitæ, hoc est, Christus ipse mortis destructor. Huius enim vitæ facti participes, permanent immortales. Nam in ipso vitæ origo est, imò ipse viuentium vita est. Huius arboris palmites sunt Prophetæ, Apostoli, Euangelistæ, Doctores, Pastores, perpetuò virentes, & fructus vberrimos & immarcessibiles, cùm doctrinæ puræ, tùm vitæ sanctæ, per singulos menses, hoc est, incessanter, quamdiu hîc viuunt, proferentes: quibus fructibus, inter seculi huius ærumnas & varios labores, recreatur vita fidelium. Huius arboris folia dicit Ioannes conferre ad sanitatem gentium, videlicet, vt gustatis dulcissimæ arboris fructibus & agnitis redemptoris beneficijs gentes sanatæ Deum prædicent, beatæ immortalitate donatæ.

Præterea, vt paradisus terrenus adumbrat vitam beatorum post iudicium: ita arbor vitæ, figura est beatæ immortalitatis, qua donabuntur credentes, quando fruentur perpetuo Christi conspectu & beatorum spirituum.

2. Arbor scientiæ boni & mali. Porrò vt in Paradiso non solùm fuit arbor vitæ, verumetiam arbor scientiæ boni & mali, quæ arbor probationis quoddam sacramentum erat. Vt itaque hæc arbor fuit in corporali paradiso veluti quoddam probationis sacramentum: ita in Ecclesia hac militante, qui contumaciter Christi vocem contemnunt, olim propria experientia docebuntur, quàm sancta sit res obedientia, & contrà quam detestanda sit inobedientia contumax, quæ facit vt ab arbore vitæ contumaces excludantur.

3. Paradisus. Quid prohibet huc ascribere pulcherrimam imaginem beati Macharij de spirituali Paradiso? *Quẽadmodum* (inquit) *secreta cõsilia Dei prospiciũtur ex operibus manifestis: sic ex his quæ fiũt ab anima, eloquia scripturæ licet intelligere. Hoc autẽ non omnes capiũt. Cùm igitur*

scripturam audieris enarrantem quæ pertinent ad Paradisum, ad Adamum, ad serpentem, omnibus affectionibus semotis, ad cor tuum conuerte animum, & reperies Paradisum, nempe verbum Dei: delectationem autem quæ percipitur in eo, participationem Spiritus sancti: arborem vitæ, ipsum Christum vitæ autorem: Serpentem quoque voluptatem carnalem, quæ propter conuictum quem habet nobiscum, irrepit, & dolosè nos prouocat ad gustandum de ligno, hoc est, de curis huius vitæ, qui quidem serpens per inobedientiam interimit. Vt igitur Adam expulsus est, quia gustauit de ligno scientiæ: ita qui terrena sapiunt & implicantur curis huius vitæ, non reuertentes ad arborem vitæ Iesum Christum, permanere non possunt in Paradiso verbi Dei. Quocirca iubet scriptura, vnumquenque hominem, omni custodia seruare cor suum, vt conseruans in eo verbum tanquam Paradisum, fruatur delectatione & gratia, nec audiat serpentem intus se implicantem & consulentem quæ faciunt ad carnis desideria perficienda, vnde omnium malorum colluuies manat.

4. Creatio lucis.

Creatio lucis non caret mysterio, quod Apostolus explicare videtur 2. Corint. 4. 6. vbi ait: Quoniam Deus qui dixit, vt è tenebris lux splendesceret: is est qui splenduit in cordibus nostris, ad præbendum lumen cognitionis in facie Iesu Christi. Hic Apostolus ignorantiam secutam lapsum primorum parentum confert tenebris, quę erant ante creationem lucis: & lucem quæ post tenebras creata est, cōparat Euangelio Iesu Christi, qui nobis veluti faciem Christi proponit ob oculos. Huiusmodi ergo est applicatio. Quemadmodum Deus verbo suo lucem creauit, quasi è tenebris erutam: ita spiritualiter nos illuminat luce Euangelij, qui anteà in densissimis tenebris veluti sepulti eramus. Huc quoque Petrus respexisse videtur, cùm ait 2. Petr. 1. 19. Habemus firmiorem Propheticum sermonem, cui benefacitis attendētes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat & lucifer oriatur in cordibus nostris.

5. Arca Noha.

Arcam Noë fuisse typum baptismatis, testatur Petrus 1. Petr. 3. 20. cùm ait, In Arca paucæ animæ, hoc est, octo, seruatæ sunt in aqua, cui nunc correspondēs exemplar baptismi nos quoque seruat. Hoc loco Arca Noë non comparatur cum veritate ipsa, cuius veritatis typus quoddam exemplar est: sed cum secundario eiusdem rei & veritatis typo seu exēplar. Nam & liberatio illa in diluuio & baptismus adumbrant vnam & eandem veritatem, videlicet, Ecclesiæ liberationem, sanctificationem, & emersionem è peccati & mortis gurgite. Vt igitur liberatio in diluuio fuit typus baptismi: ita baptismus est typus redemptionis nostræ per Christum. Verùm, in hoc discrimen est, quod arca illa fuerit typus exhibendi redemptoris, baptismus verò exhibiti.

Summa proinde huc redit: Quemadmodum Noë vitam adeptus est per mortem, cùm in arca non secus atque in sepulchro inclusus fuit, & toto mundo pereūte, seruatus est cum exigua familia: sic hodie mortificatio, quæ in baptismo figuratur, nobis ingressus est in vitam: & vt salus non contigit Noë nisi incluso in Arca, & ab alijs hominibus prophanis separato: ita nec nobis salus speranda est, nisi in arca Ecclesiæ inclusis, & à mundo segregatis.

6. Transitus per mare rubrum.

Transitum per mare rubrum, similiter Paulus baptismo comparat: sicuti & nubem quæ protegebat Israëlitas ab æstu solis in deserto. Ita etiam ait 1. Corinth. 10. 1. Nolo autē vos ignorare, fratres, quòd patres nostri sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes per Mosen baptizati sunt in nube & in mari. Hîc Paulus tēporalia beneficia exhibita populo Israëlitico, typos fuisse æternorum & spiritualium testatur. Tēporale beneficium fuit, quòd nubes in deserto protexerit Israëlitas à feruore solis: quæ nubes typus fuit præsentiæ Dei apud suos, qua eos protegit & defendit, peccato vrēte & necāte animā. Huic ergo nubi correspōdet baptismus noster, in quo Christo, veluti vmbraculo quodā, tegimur aduersus æstum peccati. Similiter tēporale beneficium fuit, quòd Moses per mare rubrū traduxerit Israëlitas, vt euaderent manus Pharaonis eos persequētis. Sed hęc traductio tēporalis, fuit typus spiritualis traductionis nostri è regno Diaboli: cui typo noster etiam baptismus ex aduerso respondet, & clarius pingit quod obscurius transitus per mare rubrum adumbrauit. Nec aliud vult transitus per Iordanem.

7. Petra in deserto.

Petram in deserto, de qua bibebāt patres, Paulus Christum fuisse pronunciat: quatenus videlicet Christum adumbrabat. Bibebant, inquit, è spirituali, quæ eos consequebatur, petra: petra autem erat Christus. Augustinus hunc typum hisce verbis exponit. *Petra autem erat Christus, quod vtiq; non ad diuinitatem eius, sed ad carnem relatum est: quæ sitientium corda populorū perenni riuo sui sanguinis inundauit. Iam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Iesus in carne sua totius mundi peccata aboleret, nec solùm delicta factorum, sed etiam cupiditates animorum.*

Est quoque memorabile quod idem Augustinus, de hac petra referat, typum Ecclesiæ accōmodans, *Bibit*, inquit, *de petra populus, & statim bellum inijt cum Amalech. Videte fratres, quia posteaquam quisquam de petra biberit, id est, Christi sacramenta susceperit, necesse est illi ad pugnam procedere. Tam diu enim aliquis Diabolum contra se pugnantem non sentiet, quàm diu opera illius exercere voluerit: qui verò illum reliquerit, & de petra bibens Christum sequi elegerit, necesse est vt illum patiatur infestū, cui isto iudicio voluerit præponere Christū.*

Quisquis ergo Christo coniungitur, non ad delitias, non ad voluptates, sed ad prælium præparetur: quia omnes qui volunt piè viuere in Christo, persecutionem patientur.

8. Manna.

Māna diuinitus populo datum in deserto, Paulus confert cœnæ Dominicæ, cuius quidē typus erat. Nā corporalis ista mādúcatio, spiritualis mādúcationis, quam māducarunt qui fidem adferebant in deserto, symbolū fuit: & simul nostram spiritualem & sacramentalem māducationem in Christi Ecclesia adumbrauit. Cùm autem Paulus dicit, omnes eandem nobiscum escam edisse, significat sacramāta Iudęorum, non fuisse nuda signa, sed habuisse veritatem coniunctam. Eundem quidem cibum spiritualem edebant, & eundem spiritualem potum potabant: sed in modo post Christum exhibitum, discrimen est. Nostra enim manducatio & nostra potio substantialis est, illorum tantum fuit spiritualis.

9. Serpens æneus.

Serpēs æneus quem Domini iussu erexit Moses in deserto, etiā Christi typum gessit: queādmodum ipse Dominus testatur, Ioan. 3. 14. 15. cùm inquit: Sicut exaltauit Moses serpentem in deserto, sic oportet exaltari Filium hominis, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. *Quid tunc*, ait Augustinus, *in deserto factum sit, nouimus. Serpentum morsibus multi moriebātur, tunc populus peccata sua confitens, per Mosen deprecatus est Deum, vt hoc ab eis virus auferat. Ac sic Moses ex præcepto Domini exaltauit in deserto æneum serpentem, admonuitq; populum, vt illum exaltatum quisquis à serpente morderetur attenderet, hoc facientes, sanabantur continuò. Quid est exaltatus serpens, nisi mors Christi, eo significandi modo, quo per efficientem id quod efficitur, significatur? A serpente quippe mors venit, qui peccatum, quo mori mereretur, homini persuasit. Dominus autem in carnem suam, non peccatum transtulit in se, tanquam venenum serpentis: sed tantum transtulit mortem, vt esset in similitudine carnis peccati pœna sine*

culpa. Vnde in carne peccati & culpa solueretur & pœna. Sicut ergo tunc qui conspiciebat exaltatum serpentem, vt à veneno sanabatur, & à morte liberabatur: sic nũc qui conformatur similitudini mortis Christi per fidem baptismumque, & à peccato per iustificationem, & à morte per resurrectionem liberatur, hoc enim est quod ait: Vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Vt enim serpens æneus in ligno positus, venena viuorum serpentum superauit: sic Christus in cruce suspensus & mortuus, antiqua Diaboli venena restrinxit, & omnes qui ab eo percussi fuerunt, in se fide intuentes liberauit.

De altero modo adumbrationis Christi videlicet dictis seu testimoniis aut concionibus Prophetarum.

Hactenus de vmbris egimus, quibus Christus & eius regnum adumbrabatur, quas vmbras signis tanquam genera subiecimus, atq; ea diuisimus in sacrificia, sacramenta & typos, eósq; ordinarios & historicos, personarũ & rerum. Restat & alter modus, quem proposuimus, qui in sermone prophetico de Christo positus est, quem Propheticum sermonẽ Petrus confert lucernæ splendenti in caliginoso loco. Primùm itaque videamus quid Moses de Christo dicat. Deinde iustam partitionem circunstantiarum proponamus, eámque declaremus.

Prima cõcio, in paradiso habita.

Prima itaque concio de Christo, habetur Gene. 3. 15. hisce verbis, Inimicitias ponã inter te (alloquitur Dominus serpẽtem præsente Adamo) & mulierem & inter semen tuum, & semen illius: ipsum conteret caput tuũ, & tu insidiaberis calcaneo eius. Hanc promissionem, Adam, Abel, Seth & alij patres ante diluuium diligentissimè perpẽderunt, ac ex ea summam hauserunt sapientiam. 1. Hinc enim facilè concluserunt, duo potẽtissima regna esse, nempè Christi & Satanæ, longè diuersissimis studijs occupata: eáque adeo sibi mutuò aduersari, vt nulla vnquam inter eos stabiliri posset concordia. 2. Deinde etsi credentes huic promissioni statuerunt certo Christum promissum, fore Satanæ victorẽ: tamen perpetuam imminere Ecclesię in hoc mundo persecutionẽ intellexerũt, idq; à Satana & mẽbris eius. 3. Tũ regni vtriusque administrationem cogitauerunt, videlicet, quòd vt Satan suum stabiliret regnum peccato, maledictione, & morte: ita Christus eius hostis & victor iustitia, benedictione, & vita esset regnaturus. 4. Adhęc haud dubiè sapiẽtissimi homines ratiocinati sunt, non posse purum hominem victorem Diaboli fieri: cùm eis constaret Diabolum omnibus reliquis creaturis potentiorem, & callidiorem esse: quare aliunde etiam ortum habere statuerunt Messiam, quàm à mulieris semine. Hinc absque dubio Messiam Deum fore intellexerunt, vt qui posset Satanam vincere, & vitam æternam suis donare. Hac sublimi sapiẽtia se recrearunt patres ante diluuium, & se fide in hunc humani generis reparatorem erexerunt. Huius promissionis summam Ioannes Apostolus hisce verbis proponit, 1. Ioan. 3. 8. Christus apparuit vt destruat opera Diaboli. Latet quidem plura mysteria in hac prima promissione, vt sacerdotij, mortis & resurrectionis Domini, extremi iudicij: sed ea breuitatis gratia omitto.

Secunda cõcio, post diluuium compluries repetita.

Hæc promissio repetita est post diluuiũ, cùm Deus vocaret Abraham de Vr Chaldæorum. Benedicentur, dicit Dominus ad Abraham, in te omnes cognationes terræ. Genes. 12. 3. In te dicit, propter semen ab Abrahamo nasciturum, sicut ipse Dominus Genes. 22. 18. se interpretatur, vbi repetit promissionem & ait: Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Hęc promissio rursus repetitur, & cõmendatur Isaaco Gen. 26. 4. Benedicẽtur in semine tuo omnes gentes terrę. Et iterũ Gen. 28. 14. Ipsi Iacobo proponitur. Benedicentur, dicit Dominus, in te & in semine tuo cunctæ tribus terræ.

In hac promissione toties repetita eadẽ proponũtur, etsi alijs verbis, quæ habet prima promissio facta Adamo. 1. Semen promissum opponitur Satanæ & eius regno. 2. Promittitur huic semini victoria, quæ victoria voce benedictionis significatur. Opponitur enim benedictio maledictioni, in quam propter peccatum primi parentes inciderunt, & peccati regno. 3. Ostenditur quinam sint futuri huius victoriæ participes, nimirum omnes gentes, quæ in hoc semine per fidem inueniuntur. Nam vt Abrahamo credenti promissioni, imputata est fides eius in iustitiam: ita & reliquis qui crediderint huic promissioni, imputabitur fides eorum in iustitiam. Hi enim promissionis huius Filij, hoc est, hæredes dicuntur, Rom. 4. 13. & ad Galat. 3. 29.

Quòd autem Christus sit semen illud Abrahæ promissum, Paulus ad Galat. 3. 16. testatur, vbi ait: Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius: non dicit, & seminibus, vt de multis, sed vt de vno, & semini tuo, qui est Christus.

Hæc promissio renouatur per Patriarcham Iacob Genes. 49. hisce verbis: Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat Siloh, hoc est, vt reddidit Chaldęus interpres, donec veniat Messias cuius est regnum, & ipse erit expectatio gentium. Vocatur autem hic Messias Siloh, quia non ex viri & mulieris cõmixtione nasci debuit, sed ex Virgine matre, quæ ex semine Abrahæ duceret originem. Præterea hoc testimonium refutat Iudæos, qui adhuc Messiam frustrà expectant: & confirmat vocationem gentium ad gratiam Euangelij, quam suis communicaturus erat Messias.

Huius cõcionis dilucida explicatio ex oraculis propheticis collecta.

Hæc sint in genere dicta de promisso Messia, hoc est, de Christo Domino. Verùm vt certus sit nobis ordo oraculorum Propheticorum de ipso, sex circunstantias proponã, eásq; Propheticis dictis illustrabo. Sunt autem hæ circunstantiæ: persona, officium, aduentus, acta, beneficiorum applicatio & fructus.

1. De persona Christi, quæ duabus naturis cõstat.

Persona æterna est, in qua considerentur naturæ & ortus. Naturæ duæ sunt, diuina & humana. Ortus secundum naturam diuinam ab æterno est sine principio. Secundum humanam autem in tempore est.

Natura diuina.

Naturam diuinam Christi, Prophetæ hisce dictis, vt ex multis pauca attingam, astruunt.

1. Gene. 1. In principio creauit Deus cœlũ & terram, dixitq; Deus: Fiat lux, & facta est lux. Et paulò pòst: Spiritus ferebatur super aquas. Hic primùm habemus vnitatem diuinæ naturæ. Deinde tres distinctas personas, Patrem, λόγον, & Spiritũ sanctum: neq; enim solus est Pater, sed dicit verbum, quod verbum erat apud ipsum in principio, vt suprà declaratũ est. Additur postea tertia persona Spiritus sanctus, qui vnà cum Patre & λόγῳ res creat, & creatas sustentat.

2. In hunc modũ etiam Dauid dictũ Mosis intelligit, cùm inquit Psal. 33. 6. Verbo Domini cœli creati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorũ. In quo dicto cõplectitur Dauid vnũ Deum creatorem omnium, & fatetur tres personas: Dominũ, Verbũ & Spiritum. Hanc etiã interpretationem cõfirmat Euãgelista noster in principio primi capitis, quemadmodum suprà declaratum est.

3. Psal. 2. 7. Tu es Filius meus, ego hodie genui te. Hoc dicto Epistola ad Hebræos cap. 1. 5. Christi diuinitatem probat.

4. Psalm. 45. 7. Sedes tua Deus in seculum seculi, virga regni tui, &c. Hic Dauid agit de regno Christi, quem Deum nominat.

5. Psal. 68. 5. Iehoua nomen illi, exultate in conspectu eius.

6. Esaiæ 9. 6. Vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis.

7. Esaiæ 54.5. Iehoua exercituum nomen eius, & redemptor tuus sanctus Israël, Deus omnis terræ vocabitur.

8. Hieremiæ 23.6. Hoc est nomen quod vocabunt eum, Iehoua iustificator noster.

Hanc Christi diuinitatem, officium quoq; eius & cultus concludunt. Si iustificator est, si victor Satanæ est, si Pater æternitatis est, si inuocandus est, est vtiq; Deus. Psal. 97.7. tribuit ei cultum inuocationis, cùm inquit, Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruiẽt ei. Ex huius Psalmi testimonio ita concludit Fulgentius. *Si Filius secundum diuinitatem vnus Deus cum Patre non esset, vnius cum eo naturæ vtiq; non fuisset. Et si naturæ alterius esset, sine dubio creatura esset. Si autem creatura esset, seruiẽdum ei sanctarum scripturarum autoritas non iuberet, sed potius prohiberet. In primo enim Decalogi mãdato, sicut vnius Dei cultura seruitusq; manifestissimè præcipitur: ita omni creaturæ adoratio ac seruitus à fidelibus exhibenda, vehementissimè prohibetur.* Hæc de natura diuina Christi dicta sufficiant.

Natura humana, ex virgine.

Humanam autẽ naturam assumẽdam fuisse à λόγῳ æterno, comprobant omnia testimonia, quæ prædicebant Christum nasciturum ex semine mulieris, Abrahami & Dauidis, cuius generis suprà nõnulla recensuimus. Quod autem nasci debuerit de Virgine, quemadmodum historia Euangelica factum esse demonstrat, inter multa hæc sunt testimonia.

1. Gene. 3.15. promittitur semẽ mulieris non viri.

2. Genes. 49.10. promittitur Siloh, id est, filius mulieris.

3. Esa. 7.14. clarius adhuc extat vaticiniũ de Virgine paritura. Ita enim ait Propheta, Ecce Virgo prægnans pariet filium, & vocabitur nomẽ eius Emmanuel. Hoc Esaiæ testimoniũ non solùm docet Christum nasciturum ex Virgine: verumetiam cõplectitur vtramq; naturam Christi. Nam cùm dicit Messiã vocandum Emmanuel, significat quidẽ Messiam vnã personã esse, sed interim quoq; constare duabus naturis, diuina & humana. Hoc enim vult quod ait, Vocabitur nomen eius Emmanuel, id est, Deus nobiscũ, seu Deus & homo, siue vt Græci aptius loquuntur, θεάνθρωπος, vt Virgo mater rectè, propriè & Dei & hominis mater dicatur, qui Deus & homo vna est persona.

Persona, ex duabus naturis cõstans.

Vtranque similiter naturam & vnitatem personę complectitur Micheas his verbis cap. 5.2. Et tu Bethlehem Ephrata paruula es, vt sis in millibus Iuda: ex te mihi egredietur, vt sit dominator in Israël, & egressus eius ab initio à diebus seculi. Quod autem Matthæus vertit, Nequaquam minima es in principibus Iuda, respicit non ad quantitatem, sed ad dignitatem & celebritatẽ Bethlehem, propter natum Christum Dominũ. Quę cùm Micheas prophetaret minor fuit, quàm vt annumerari inter vrbes millium Iuda digna haberetur. Quod autem Propheta subiũgit, Egressus eius ab initio, à diebus seculi, diligenter obseruandũ est. Cõtinet enim illustre testimonium de diuina & humana natura Christi. Primũ enim dicit, Egressus eius, Hebraicè *Mozaothaf* in plurali numero: quo duę naturæ in Christo significãtur, diuina & humana. Cũ addit, Ab initio, indicat incarnationẽ Christi, qui iã ab initio mundi promissus fuit, vt suo tẽpore secundum carnem nasceretur. Cùm subiungit, à diebus seculi, Hebraismus est, qui hoc modo rectè explicatur, à diebus seculi, i. ante secula, hoc est, ante mũdũ cõditum. Hac ergo particula significat Propheta, emanationem illã æterni Filij ab æterno Patre ante secula.

Hactenus de æterna Christi persona, qui iuxta vaticinia prophetarum, debuit assumere humanã naturam, vt fieret victima pro peccatis nostris. His Prophetarum vaticinijs pulcherrimè respondet euẽtus, sicuti testatur Euangelica historia, & Paulus ad Gal. 4.4. Quando venit plenitudo tẽporis, emisit Deus filium suum natum ex muliere, factũ sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptemur in filios.

II. Officiũ Christi, qui est Ecclesiæ.

Officium Messiæ promissi etiam à Mose & Prophetis describitur, qui pronunciauerunt Christum fore Regem nostrum, sacerdotem, doctorem, magistrum, lumen gentium, reconciliatorem, mediatorem, redemptorem, & summum iudicem.

Rex.

1. De regio titulo, testãtur inter multa, sequentia oracula. Psal. 2.6.7.8. Ego autẽ cõstitui Regẽ meum, super Sion montem sanctum meum, narrabo decretum: Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuã terminos terræ.

2. Psal. 45.7. Thronus tuus Deus in seculum seculi, sceptrum regni tui directum: dilexisti iustitiam & odisti impietatem.

3. Psalm. 72.1. Deus iudicium tuum da Regi, & iustitiam tuam filio Regis.

4. Danielis 2.44. In diebus regnorum illorum, suscitabit Deus cœli regnũ, quod in æternũ non dissipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur, comminuet autem & consumet vniuersa regna hæc, sed ipsum stabit in æternum.

5. Zachar. 9.9. Exulta filia Sion, iubila filia Ierusalem: ecce Rex tuus veniet tibi iustus & saluator.

6. Esaiæ 9.6. Puer natus est nobis, filius datus est nobis, cuius principatus super humerũ eius, & vocabitur admirabilis, cõsiliarius, Deus fortis, Pater ęternitatis, princeps pacis, vt multiplicetur imperium & pacis nullus finis, super solium Dauid & super regnũ eius sedebit, vt confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia amodo & vsque in sempiternum.

7. Ezechielis 37.23.24. Erunt mihi populus, & ero eis Deus, & seruus meus Dauid Rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum.

Eius Regnum.

Regnum Christi describitur Esaiæ 2.1. &c. In postremis diebus eueniet, vt sit mons domus Domini solidè constitutus in capite montium, & eleuetur supra terræ celsitudines, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi & dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, & domum Dei Iacob, & docebit nos de vijs suis, gradiemúrq; in semitis eius. Nam de Sion exibit lex, & verbũ Dei de Ierusalem. Et iudicabit inter gentes, & arguet populos multos, & contundent gladios suos in ligones, & lanceas suas in falces. Nec leuabit deinde gens contra gentem gladium, & non instituẽtur posthac ad bellum. Domus Iacob venite & ambulemus in luce Iehouæ.

Eius sceptrum.

Sceptrum huius Regis, est vox Euangelij.

1. Psal. 110.2. Sceptrum fortitudinis tuæ emittet Dominus ex Sion, quod Esaias videtur explicare, cùm inquit cap. 2.3. De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem.

2. Huius sceptri meminit etiam Psal. 45.7. Vbi vocatur sceptrum directionis, quia subditos dirigit in semitis Regis, quod sceptrum Dauid Psal. 2.9. cõparat ferreo sceptro regum huius mundi. Quemadmodum enim reges mũdi, sua potestate regia & armis cogunt gentes, vt dicto obediant: ita noster Rex Christus Dominus, prædicatione Euangelij facit, vt gentes erudiantur, ac seruiant sibi in timore, & exultent cum tremore.

3. Esaiæ 11. 4. Vindicabit pauperes per iustitiam, & iudicabit in æquitate secundum afflictos terræ, terram percutiet sceptro oris sui, & spiritu labiorum suorum percutiet impium.

Sacerdos.

De Sacerdotio Christi, inter alia hęc habent Prophetæ.

phetæ. 1. Psal.110.4. Iurauit Dominus,& non pœnitebit eum, tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

2. 1.Sam.2.21. Suscitabo mihi sacerdotem, qui iuxta cor meum & animam meam faciet.

Doctor. Doctor præterea & magister prædicatur Messias à Prophetis, Iohelis 2.23. Filię Zion exultate prę gaudio in Domino Deo vestro, quia doctorem iustitiæ dedit vobis. Hinc est quod Esaias Christum appellat lumen gentium, vt qui cunctos sua doctrina & spiritu illuminet. Esa.49.6.

Reconciliator, mediator, &c. Reconciliator, mediator, redemptor, saluator, sæpissimè prædicatur Christus à Prophetis.

1. Esaiæ 51.5. Propè est iustus meus, egressus saluator meus, salus mea in sempiternum erit, & iustitia mea non deficiet.

2. Esaiæ 52.10. Parauit Dominus brachium suum sanctum in oculis omniũ gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.

3. Esaiæ 43.11. Ego sum, ego sum Dominus, & absque me non est saluator.

4. Esaiæ 54.5. Dominabitur tui qui fecit te, nomen eius Iehoua, & redemptor tuus sanctus Israël Deus omnis terræ vocabitur.

5. Esaiæ 59.20. Iis qui sunt in Sion veniet redemptor,& ijs qui redeunt ab iniquitate in Iacob.

6. Oseæ 13.14. De manu mortis liberabo te,& de morte redimam te. Mors, vbi est mors tua? Inferne, vbi est perditio tua?

Pastor. Appellatur & Pastor multis in locis. 1. Psalm. 100.3. Venite adoremus & genua flectamus, & procidamus coram Domino, qui fecit nos, quia ipse est Deus noster,& nos populus pascuæ eius,& oues gregis eius.

2. Esaiæ 40.11. Sicut Pastor suum gregem pascit, in brachio suo congregabit agnos, & in sinum suum tenebit, fœtas ipse portabit.

3. Hieremiæ 31.10. Qui dispersit Israël, congregabit eum,& custodiet eum sicut pastor gregem suum. Redemit enim Dominus Iacob,& de manu potentioris liberauit eum.

4. Ezechiel. 37.24. Erunt mihi populus, & ero ipsis Deus,& seruus meus Dauid rex super eos,& Pastor vnus erit omnium eorum.

Iudex. Quòd Christus futurus esset summus Iudex in regno Dei, indicatur Psal.9.7. Parauit Dominus in iudicio thronum suum,& ipse iudicabit populos in iustitia. Hæc sint breuiter de officio & eius partibus dicta.

III. Aduentus Christi. Aduentus Christi à Prophetis quoque prænunciatus est. In hoc prædictio, modus & tempus spectentur. Etsi autem testimonia suprà adducta, prædictionem aduentus Messiæ in mundum continent: tamen hoc loco pauca, eáque clarissima vaticinia, de Messiæ promissione adijciam.

1. Deuter.18.15. Moses ad populum loquitur hoc modo: Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies. Qui autem verba eius quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Hanc prophetiam Petrus Act.3.22.23. Christo accommodat, & addit Prophetæ verbis hanc declarationem. Futurum est vt omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, exterminetur è populo Dei.

2. In 2.Sam.7.12.&c. Nathan Propheta hanc ipsam promissionem repetens ait, Cùm completi fuerint dies tui (alloquitur autem Propheta Dauidẽ regem)& dormieris cum patribus tuis, suscitabo semẽ tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius. Ipse ædificabit domum nomini meo,& stabiliam thronum regni eius vsque in sempiternum, ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filiũ. Hæc promissio repetitur in Psal.132.10. Iurauit Dominus Dauid veritatem,& non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam.

3. Huc respexit Esaias, cap.11.1. Egredietur (inquit) virga de radice Iesse,& flos de radice eius ascendet,& requiescet super eum Spiritus Domini.

De modo aduentus Christi. Modus aduētus Messiæ similiter à Prophetis pronunciatus est, qui meminerũt duplicis aduētus. Prioris quidem humiliationis. Posterioris verò, glorię & maiestatis. De priore, quæ humiliationis fuit, hæc sunt inter multa Prophetarum vaticinia.

Aduentus humiliationis. 1. Zachariæ 9.9.10.11. Exulta filia Sion, iubila filia Ierusalem, ecce Rex tuus veniet tibi iustus,& saluator, ipse pauper,& ascẽdens super asinam,& super pullum filium asinæ. Nam dispergam quadrigam ex Ephraim,& equum de Ierusalem,& dissipabitur arcus belli,& loquetur pacem gentibus,& potestas eius à mari ad mare, & à fluminibus vsque ad fines terræ. Tu quoque in sanguine testamenti tui, emisisti vinctos tuos, & de lacu in quo non est aqua. Hoc oraculum concionatur de humili aduētu Christi secundum carnem, cui tamen spirituale imperium tribuit, vt discrimen statuat perspicuum inter regnum Christi,& regna principum mundi. Ille externè humilis & pauper apparet: sed intus latent immensæ diuitiæ,& summus gloriæ splẽdor. Hi externè splendent, sed intus non nisi puluis & cinis sunt. Ille spiritualiter dominatur in cordibus suorum; hi tantum rebus externis & perituris imperare possunt.

2. Hierem.14.7.&c. Domine, multæ sunt auersiones nostræ, tibi peccauimus, expectatio Israel saluator noster in tempore tribulationis. Quare quasi colonus futurus es in terra, quasi viator inclinans ad manendum: quare futurus es veluti vir vagus & fortis, qui non potest saluare. Tu autem in nobis es Domine,& nomen tuum inuocatũ est super nos, ne derelinquas nos. Hæc prophetia, sicuti eã sancti patres rectè interpretantur, testatur Christum tãquam aduenam & peregrinum obambulaturũ in terris. Huic prophetiæ & euētus respõdit: Filius hominis (inquit ipse de se) nõ habet quò inclinet caput suũ. Luc.9.58.

De tempore aduentus Christi. De Tempore aduentus duo tantùm adducam vaticinia, vnum Iacobi Patriarchæ, alterum Danielis. Iacob Patriarcha tẽpus aduentus Messiæ, Genes.49.10. indicat his verbis: Non auferetur sceptrum de Iuda,& dux siue magister de fœmore eius, donec veniet Siloh. In hoc vaticinio clarissimè indicatur tempus, quo expectandus erat Messias. Diligẽter autem obseruandum est, quòd duplicis hic potestatis mentio fiat, nempe regiæ & iudiciarię. Sceptri nomine, regia potestas significatur. Ducis siue magistri Hebraicè *Mechokek*, iudiciaria potestas, quæ erat septuaginta virorum, quos Moses ordinauit, Num.11.24.& dicebãtur *Sanhedrin*, fortè à Gręca voce συνέδριον. Ex prophetia autem hac depromitur demonstratio huiusmodi de aduentu Christi priori. Si eo tempore Christus omninò venturus erat, cùm simul & regia potestas & iudicandi autoritas, penitus apud Iudęos deficerent: eum venisse ante mille quingentos & triginta annos certissimum est. Nam & longè antè regia potestas amissa erat, & iudicandi autoritas prorsus defecit quadragesimo fermè anno, ante templi secundi euersionem, id est, eo anno quo Christus Dominus passus est. Quòd autem tum temporis amiserant iudiciariam potestatem, præter historiam testatur ipsorum testimonium, qui Pilato dicunt, non licet nobis interficere quenquam. Plura de hoc argumento lege apud Galatinum.

De septuaginta hebdomadib. apud Danielem.

Danielis 9.24.&c. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populum tuum, & super vrbem sanctam tuam, vt cõsummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatũ, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio, & prophetia, & vngatur sanctus sanctorum. Scito ergo & animaduerte ab exitu sermonis. videlicet, quòd iterum reædificabitur Ierusalem vsque ad Christum ducem, hebdomades septem sunt, & hebdomades sexaginta duę, & rursus ædificabitur platea & muri in angustia temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, & non erit populus qui eum negaturus est, & populus ducis veniet, ciuitatémque & sanctuarium dissipabit, & finis eius vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium. Et erit in templo abominatio desolationis, & vsque ad consummationem & finem perseuerabit desolatio.

Explicatio prophetiæ. Danielis.

Hæc Danielis Prophetia etiam apertè contra Iudęos concludit Christum apparuisse ante annos mille quingentos & vltrà. Nam cùm exhiberi Christum adhuc stante republica Mosaica oportuerit, & iam collapsa ea republica, anni vltra mille quingentos elapsi sint, manifestũ est errare Iudæos, qui adhuc nasciturum Meßiam expectant. Hebdomades hoc loco aliter accipi non possunt, quam Leuit. 25.8. Vbi vna hebdomas facit septem annos: quare decem hebdomades erunt anni septuaginta, & 70. hebdomades facient annos quadringentos nonaginta: quorum finis incidit in tempus Pentecostes proximè secutæ paßionem Domini.

Supputatio hebdomadum.

Quis sit exitus sermonis, à quo inchoanda est supputatio hebdomadum Danielis, facilè intelligetur, modò totam prophetiam consideremus, ac eius partes coniungamus. Non enim tantùm dicit ab exitu sermonis, videlicet quod ædificabitur Ierusalem, sed paulò pòst addit, & rursus ædificabitur. Ergo non ab eo exitu sermonis inchoanda est supputatio, quando ędificatio est impedita, vt contigit post edictum Cyri: sed ab eo, quãdo non est impedita. Quare hoc modo prophetia intelligẽda est. Ab exitu sermonis, scilicet Dei per Haggæum & Zachariam. Esdr. 5.2. & 6. 14. Hag. 1.1. & 2.1. Zach. 1.1. Hoc anno exacti fuerunt 70. anni à destructione Ierusalem, post quos instaurandum erat tẽplum iuxta vaticinium Ieremiæ, cap. 25.12. Philippus ergo rectè orditur ab exitu sermonis, non Cyri regis, sed Dei per Haggæum & Zachariam, qui contigit anno 2. Lõgimani, à quo anno vsque ad mortem Alexandri, secundum Metasthenem, anni sunt 145. Addantur iuxta Philonem à morte Alexandri vsque ad 39. Herodis annum, quo natus est Christus, anni trecenti & decem. His addantur triginta ad Baptismum Christi: quibus simul computatis emergũt anni 485. Sunt igitur iuxta vaticinium Danielis ad Christi baptismum, sexaginta nouem hebdomades & dimidia. Et in dimidio vltimæ, id est, trium annorum & dimidij spatio, Christus publicè concionatus est, edidit miracula, interfectus est, & resurrexit. Atque ita in Pentecoste proxima post resurrectionem, finis hebdomadum Danielis est. Vide Chronica Philippi.

IIII. Acta Christi.

Acta Christi sequuntur, vt prænunciata sunt à Prophetis. Hîc considerentur miracula, doctrina & benefacta, conuersatio, mors, resurrectio, triumphus.

Miracula.

1. Miracula fuerunt & signum iam exhibiti Meßiæ, & testificatio de doctrina. De his in hunc modũ prædixit Esaias cap. 35.4.&c. Deus ipse veniet & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorũ, & aures surdorum patebũt: tunc saliet claudus sicut ceruus, & aperta erit lingua mutorum. Hinc est quòd Christus quærẽtibus discipulis Ioãnis an Meßias esset, dixerit, Matth. 11.4. Renunciate Ioãni quæ auditis & videtis, cæci visum recipiunt, clãudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiũt, mortui excitãtur, & pauperes euangelizãtur. Hinc etiam est, quòd cęcus sanitati restitutus, Ioan. 9.30. Iudęis dicẽtibus se ignorare vnde Iesus esset, responderit: Hoc mihi mirabile est, quòd vos nescitis vnde sit, & tamen aperuit mihi oculos: quasi diceret, factũ ipsius cùm respõdeat vaticinio Esaiæ, meritò vos docere deberet, hũc Iesum qui mihi oculos aperuit, Meßiam esse olim promissum.

Doctrina & beneficia.

2. Summa doctrinæ & benefactorum Christi, adeòque finis aduẽtus ipsius, prænũciatur Esaiæ 61.1. 2.&c. his verbis: Spiritus Domini super me, eò quòd vnxerit me, ad annunciãdum humilibus misit me, vt mederer cõtritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & claudis apertionẽ: vt prędicarem annum placabilẽ Domini & diem vltionis Dei nostri, vt consolarer omnes lugẽtes, vt ponerem fortitudinem lugẽtibus in Sion, vt darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, palliũ laudis pro spiritu mœroris: & vocabũtur in ea fortes iustitiæ, plãtatio Domini ad glorificãdum. Hoc vaticinium in summa ostendit doctrinã Christi eò pertinere, vt adferat remediũ aduersus peccatũ & legis dãnationem, vt peccato deleto, & dãnatione abolita, humiles, cõtriti, captiui, claudi, lugẽtes, hoc est, pœnitẽtes & confugientes ad Christũ, ęterna immortalitatis gloria donẽtur.

Esaiæ 42.5. Hæc dicit Dominus Deus, creans cœlos, & extendens eos, firmans terram & quæ germinent ex ea, dans flatum populo qui est super eam, & spiritum calcantibus eam. Ego Dominus vocaui te in iustitia, & apprehendi manum tuam & saluaui te, & dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum de domo carceris, sedentes in tenebris. Et rursus idem Propheta cap. 49.1.&c. Audite insulæ, & attendite populi de longè. Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei, & posuit os meum quasi gladium acutum, vmbra manus suæ protexit me, & posuit me sicut sagittam electam in pharetra abscondit me, & dixit mihi, seruus meus es tu Israël, quia in te glorificabor. & ego dixi, in vacuum laboraui, & vanè fortitudinem meam consumsi, quamuis iudicium meum cum Domino, & opus meum cum Deo meo. Et nũc hæc dicit Dominus, formãs me ex vtero seruum sibi, vt reducam Iacob ad eum, & ne Israël è medio tollatur. Hinc glorificatus sum in oculis Domini, & Deus meus factus est fortitudo mea, & dixit: Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob & reliquias Israël conuertendas: sed dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea ad extremum terræ.

Hoc vaticinium beneficia Christi erga Ecclesiam proponit, & clarè prædicit Ecclesiam congregãdam esse ex Iudæis & gentibus, ídque per prædicationem Euangelij, quod Euangelium ab effectu lumen gentium vocat. Ad hanc prophetiam respexit sanctus ille Simeon in suo cantico, vbi ita canit: Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israël. Quod parasti ante faciem omnium populorum. Hæc prophetia compleri cœpit dato Apostolis hoc mandato: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euãgelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Atque hoc est quod Propheta dixit, vt sis salus mea vsque ad extremũ terræ. Est ergo summa beneficiorum Christi, adferre salutem ijs, qui propter sua peccata perditi erant & damnati.

Conuersatio & vita Christi.

3. Cõuersatio & vita Christi qualis erat futura, etiã à Pro-

à Prophetis prædictum fuit. Isaias cap 42.1.2,&c. Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eũ, iudicium gentibus proferet, non clamabit neque accipiet personam, neque audietur vox foris. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, in veritate educet iudicium, non erit tristis, neque turbulentus, donec ponet in terra iudicium & legẽ eius insulæ expectabunt. Hîc graphicè prædicitur qualis futura erit Christi conuersatio & vita, nempe humana & mitissima, vt qui summo amoris affectu omnes esset affecturus, vt nemo ab illo abhorreret, sed omnes potius consolationem & opem acciperent. Huic prophetiæ respondet dulcissima illa inuitatio, qua omnes ad se vocat Matth. 11.28. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego refocillabo vos. Testis est quoque Euãgelica historia, quæ testatur Christum humanissimè excepisse omnes, & neminem contemsisse qui suam implorauit opem, neminem territasse minis, neminem repulisse quin factus sit voti cõpos, quẽadmodum plura exẽpla Euangelicæ historiæ docẽt.

Passio & mors Christi.

4. Passio prætereà Christi & Mors prædicitur à Prophetis, quorum pauca quædam testimonia exẽpli gratia ascribam, idque potissimum ex Psalmis & Isaia. Psalmus 22. adeò graphicè describit passionem Christi Domini, vt narrare potius rem gestam videatur, quàm prædicere futuram. Incipit autem à querela Christi in cruce. Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me. Et infrà. Ego vermis sum & non homo, opprobrium hominum & contemtio plebis, omnes videntes me subsannant me, distendunt labia, mouent caput. An non historia huic prophetiæ clarissimè respondit? Pependit in cruce contẽtissimus & vix apparebat in ipso hominis forma, derident suspensum, mouent caput & flectunt genua dicentes, Aue rex iudæorum, confidit in Dominum liberet eum, eripiet eum quoniam complacet sibi in eo. Et infrà, versu 13. Aperuerunt aduersum me os suum, sicut leo rapiens & rugiens. Hæc completa sunt cùm in domibus Põtificum, Herodis & in prætorio, tum posteà donec in cruce expirauit. De perforandis manibus sequitur vaticinium, Perfoderunt manus meas, & pedes meos, & diuisionem vestimentorum: diuidunt vestimenta mea sibi, & super tunica mea miserunt sortem. Psal. 69.22. præter alia meminit etiã fellis & aceti, quod illi milites essent exhibituri bibendum in cruce. Postremò meminit Psalmus commendationis animæ Christi in manus patris. In manus tuas domine commendo Spiritum meum.

Isaiæ 53.2.3.&c. Non erat forma ei neque decor, aspeximus autem eum, sed non erat aspectus, & non desiderauimus eũ videre: despectus fuit & reiectus inter viros, vir dolorum & expertus infirmitatem, & veluti absconsio faciei ab eo, despectus inquã fuit & nõ reputauimus eum. Et infrà. Nos reputauimus eum plagis affectum, percussum à Deo, & humiliatum. Et rursus. Oppressus fuit & ipse afflictus & non aperuit os suum, sicut agnus ad mactationem ductus est, & velut ouis, coram tondente, obmutuit, nec aperuit os suum. Quid apertius hac prophetia esse potest? an non historia Euangelica eam verissimè cõpletam esse conuincit. Cur autem hanc cõtumeliosam mortem pati voluerit Dominus, suprà dictum est, cùm de fine aduentus eius in mundum ageretur: quarè hîc tantum pauca ex eodem Isaiæ capite attingam, quæ nobis fructum passionis Domini ponunt ob oculos. Verè lãguores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit (id est, reatũ nostrum luit) omnes nos sicut oues errauimus, vnusquisque ad viã suam declinauit, & Iehoua coniecit in illum iniquitates omnium nostrûm. Et rursus. Propter scelus populi mei percussi eum. Item. Sacrificium pro delicto anima eius. Hũc fructum mortis Domini, breui admodum aphorismo complectitur Paulus, cũ inquit, 2. Corin. 5.21. Eum qui non nouit peccatum fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso.

Resurrectio Christi.

5. Resurrectionis Domini plurimæ sunt Propheticæ conciones, quarum paucas attingam. Ps. 16.8.&c. Posui Dominũ in conspectu meo semper. Quoniam à dextris meis est, non mouebor, idcirco lætatum est cor meum, & exultauit gloria mea, quin & caro mea requiescet in spe, quoniam nõ derelinques animam meam in inferno, nec permittes sanctũ tuũ videre corruptionem. Notam mihi facies semitam vitæ, abundantiam leticiarum vultum tuum, iucunditates quæ sunt in dextra tua in perpetuũ. His verbis Dauidis Petrus Actorum 2.25. confirmat resurrectionẽ Christi, debuisse fieri priusquàm caro ipsius putresceret in sepulchro. Etsi autem corpus Christi iacens in sepulchro expers sensus & doloris fuit, tamen à corruptione fuit liberum, iuxta hoc vaticiniũ, & excitatum est tertio die, quo viuus de sepulchro prodiit Dominus, atque hoc est quod Petrus ait: Quẽ Deus suscitauit solutis doloribus mortis, hoc est, quẽ Deus eripuit à morte doloribus plena, non quòd in morte ipsa sit sensus, sed quia non sine doloribus ingentibus anima discedat de corpore, post cuius decessum mortuum relinquitur corpus expers sensus & motus animalis.

Adu. errorem eorum qui animam Christi apud inferos à Diabolis passã fuisse, asserunt.

Quòd autem quidam nostro seculo ex verbis Dauidis & Petri nouum dogma anteà in Ecclesia inauditum fabricari conati sunt, videlicet animam Christi apud inferos à Diabolis passam fuisse eo tempore, quo corpus iacuit exanime in sepulchro: etsi friuolum est, tamen vt videantur aliquo fundamento niti tres potissimùm sui dogmatis rationes adferunt. *Prima.* Petrus dicit, quem suscitauit Deus solutis doloribus mortis. Ergo sensit dolores vsque ad resurrectionem, idque non in corpore exanimi, sed in anima apud inferos. *Secunda.* Non derelinques animã meam in inferno. Ergo anima Christi apud inferos passa est, alioqui opus non habuisset opitulatore, qui se eriperet de inferno. *Tertia.* Si Christi anima non est passa apud inferos, non erit plena ipsius pro nobis satisfactio.

Primæ obiectionis refutatio.

Respondeo ad primam, & consequentiam nego. Nam antecedentis hîc sensus est. Deus excitans filiũ soluit eum ab imperio mortis, quam mortem non sine magnis doloribus expertus est. Deinde cùm mors ipsa nihil aliud videretur, quàm ipsorum cruciatuum ac dolorum victoria, adeóque plenum imperium: Christus meritò tum demum dolores istos mortiferos superasse dicitur, cùm mortuus mortem vicit, vt in æternum cum suis Deo viuat.

Secunda obiectio diluitur.

Ad secundam, dico similiter consequentiam falsam esse. Sensus verborum est. Non derelinques corpus meum manere mortuum in sepulchro. Hanc interpretationem requirit scopus concionis Petri, & ipse Hebraismus eam comprobat. Nã vt *Nephes*, quo vocabulo vsus est Dauid, sæpe corpus exanime notat, vt Leu. 19.21. Num. 5.6.9. Ita *Scheol* sepulchrum vsu scripturę significat, ex eo dictum quod semper videatur noua cadauera postulare.

Tertia refellitur.

Tertia ratio eodem laborat vitio. Nam si animæ Christi passio apud inferos, ad plenam requiritur satisfactionem pro peccatis nostris, profectò corpus quoque ijsdẽ pœnis subiectum esse oportuit. Siquidem nostrum corpus non minus obnoxium fuit pœnis æternis quàm anima nostra. Quid verò cũ Chri-

ſtus pàueret, cùm ſanguinis grumos ſudaret, cùm ſe à Deo derelictum clamaret, nō luebat ipſius anima pœnas peccatis noſtris debitas? Nō eſt itaque fas arbitrari Chriſtum poſtquàm ſemel Spiritum emiſit, in vllis doloribus fuiſſe verſatum.

De deſcēſu Chriſti ad inferos autoris ſententia.

Quantum autem ad deſcenſum Chriſti ad inferos attinet, credendū eſt iuxta ſymboli verba, eum verè deſcendiſſe ad inferos, non quidem vt ibi puniretur, ſed vt ſe victorem mortis & inferni declararet, vt deſcenſus Chriſti ad inferos, non ad humiliationem, ſed ad glorificationem & victoriam Chriſti referatur. Plura teſtimonia de reſurrectione Domini non aſcribo, ſed hoc tantum admoneo, quòd omnes promiſsiones de Chriſti æterno regno & perpetuo ſacerdotio, contineant in ſe reſurrectionis neceſsitatē. Quî enim fieret vt is qui certa morte tolleretur è medio, regnare poſſet æternùm, niſi à mortuis reſurgeret?

Triūphus Chriſti.

6. Triumphus ſequitur qui etiam in Pſalmis & in Prophetis prænunciatus fuit. Pſ.68.19. Aſcendiſti in altum captiuaſti captiuitatem, accepiſti dona pro hominibus. Hæc verba Paulus ad Ephe.4.8. accommodat ad triumphum Chriſti, quo ſuper peccato & regno Satanæ triumphans aſcendit in cœlum, & ſedet ad dexteram patris in æquali gloria & maieſtate. Teſtimonium & effectus huius triumphi eſt miſsio Spiritus ſancti, ſuper Apoſtolos in die Pentecoſtes, de qua Iohel Propheta in hunc prædixit modum, ca.2.28. Erit in vltimis temporibus & effundam de Spiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ. Et paulò poſt idem Propheta fructum huius triumphi ſubiungit. Et futurum vt quicunque inuocauerit nomen Domini ſaluus fiat.

V. Beneficiorum Chriſti applicatio & fructus.

In partitione noſtra ſequitur. *Beneficiorum Chriſti applicatio & fructus.* Hanc applicationem fieri per fidem multa teſtimonia oſtendunt. Pſ.2.12. Beati omnes qui confidunt in ipſum. Pſal.84.13. Domine Zebaoth, beatus eſt homo qui confidit in te. Vtrumque dictum & inſtrumētum quo nobis applicamus beneficia mediatoris, & fructum continet. Inſtrumētum eſt fiducia, fructus autem beatitudo, hoc eſt, beata immortalitas. Vtrunque etiam Iohel complectitur, cap.2.32. cùm inquit. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. In hoc dicto fides è ſuo proprio effectu, qui eſt inuocatio Dei, deſignatur, fructus verò ſalutis voce notatur. Huc & illud Iſaiæ 53. In ſcientia ſua iuſtificabit ſeruus meus multos. Scientia fidem quæ oritur ex noticia & ab ea dependet, notat. Iuſtificationis vox per Synecdochen ſalutem ipſam & beatitudinem comprehendit. Sūt enim duæ ſalutis partes, iuſtificatio & glorificatio. Iſaiæ 45.22. Conuertimini ad me, & ſalui eritis omnes fines terræ.

Hic ſimiliter & fides inſtrumentum & ſalus fructus coniunguntur. Cum his dictis Propheticis multa congruunt in nouo teſtamēto, quæ quia nota ſunt omitto.

Porrò fructus plenus triumphi Chriſti tum demū percipietur, vbi Dominus venerit ad iudicium excitatis mortuis, & omnes inimicos ſuos poſuerit ſcabellum pedum ſuorum Pſ.110.1. Tunc enim donabit immortalitate & æterna beatitudine, omnes qui in ſe crediderunt.

De triumphali iudicio Chriſti.

De hoc iudicio triumphali pauca ex Prophetis teſtimonia aſcribam. Zachariæ 14.5. Ibi tunc veniet Iehoua Deus meus, & omnes ſancti cum eo. Pſ.9.8. Parauit in iudicio thronum ſuum. Iſ.45.23. Per memetipſum iuraui, egredietur de ore meo iuſtitię verbum, & non reuertetur, quia mihi curuabunt omnia genua. Pſ.62.13. Tu reddes vnicuique ſecundum opera ſua. Cum his prophetiis conueniunt dicta Chriſti, & Apoſtolorum. Matth.24.& 26. Luc.17. Iohan.5. Ro.14. 2.Cor.5. 1.ad Theſſ.4. 1.Pet.3.

De gloria æterna piorum in cœlis.

Hoc iudicio peracto videbimus, iuxta Pſ.17. faciē Chriſti in iuſtitia, & ſatiabimur cùm euigilauerimus ad ſimilitudinem eius, hoc eſt, vt Iohannes & Paulus interpretantur, erimus conformes filio Dei. Primùm quo ad animam iuſtitia & innocentia. Deus enim erit omnia in omnibus. Deinde quo ad corpora. Nā ſaluator quem expectamus de cœlo aduēturum, reddet noſtra corpora conformia ſuo glorioſo corpori, idque ea potentia qua poteſt ſibi ſubiicere vniuerſa. Atque deinde celebrabimus perpetuum Sabbathum in omni æternitate per Ieſum Chriſtum, Regem, Sacerdotem, & ſaluatorem noſtrum vnicum, cui cum Patre & Spiritu ſancto ſit benedictio, & gloria, & ſapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur in ſecula ſeculorum, Amen.

POSTILLA

N. H.

POSTILLA SEV ENARRATIO EVANGELIORVM, QVÆ IN DOMINICIS DIEbus, & in festis Sanctorum, vsitatè in Ecclesiis Dei proponuntur, in gratiam piorum Ministrorum Euangelij conscripta,

PER

NICOLAVM HEMMINGIVM.

PRAEFIXA EST EIVSDEM COMMONEFACTIO AD Ministros Verbi, de perpetuo Ecclesiæ Christi consensu in doctrina & vero cultu Dei, ne opinionum varietate, & sectarum multitudine offensi, vel confessionem abiiciant, vel segnius officium faciant.

OMNIBVS SERVIS DEI ET MINISTRIS IESV CHRIsti, in inclytis Regnis Daniæ ac Noruegiæ, suis fratribus in Christo dilectis, gratiam, misericordiam, & pacem, à Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo, optat Nicolaus Hemmingius, minister Euangelij in Academia Haffniensi.

PRODEST imprimis obseruare, charissimi fratres, perpetuum Catholicæ Ecclesiæ Christi consensum in doctrina & vero Dei cultu: præsertim in hac maxima opinionum varietate, quæ facit, vt multi non pessimi angantur animis, dubitantes, cuínam cœtui se socios adiungant. Nam dum alij alium magistrũ iactant (de cuius sapientia & pietate gloriantur non sine aliorum contemtu, quos tanquam ex alto despiciunt) fit, vt cæco iudicio pro eo affectu, quo quenquam illis aut fauere intelligunt, aut aduersari, eius eruditionem & pietatem æstiment. Hinc nascuntur simultates, sinistræ suspiciones, odia, iurgia, vindictæ cupiditas: quibus sursum deorsum omnia miscentur. Ex qua re duplex incommodum (vt alia taceam) nascitur. Nam & Euangelij hostes in sua pertinacia impietatéque confirmantur, & infirmiores ac imperitiores, qui magis propensi ad amplexandam veritatem erant, non parum perturbantur, fluctuantes & incerti, quibus se potissimum partibus adiungant. Inter quos non pauci quasi nihil certi de tota religione tradi statuíue possit, nõ modò de omnibus eius partibus, sed etiam de omnibus religionibus dubitare incipiunt. Hic nostrum officiũ est, fratres dilecti, & precibus nostris & admonitionibus iuuare infirmos, ne hac turba & colluuione opinionum offensi, ruant præcipites in certum interitum. Huic malo potissimum medetur perpetua Catholicæ Ecclesiæ consensus in doctrina & vero Dei cultu obseruatio. Vt enim vnus est tantum Deus: ita & vna æterna, constans & minimè fallax Dei veritas, vna religio vera, vna fides, vna rectè viuẽdi regula, & vna Christi Ecclesia, quæ sola verum colendi Deum modũ nouit. Huius Ecclesiæ qui non est ciuis, gratia & salute excidit, quantumuis magnos se habere magistros gloriatur. Contrà, qui in hoc cœtu Deum spiritu & veritate colit, gratiæ & salutis hæres est, etiãsi bubulcum magistrum habeat. Non enim hæc res pendet ab hominis vel dignitate, vel indignitate: sed à magisterio spiritus Christi, qui suum purum verbum & sincerum nobis vitę & salutis regulam esse voluit. In quo verbo, & cultu verbo tradito, summus fuit omnium sanctorum Patriarcharum ante diluuium & post diluuium, Prophetarum, Apostolorum, atque adeo omnium piorũ consensus: quorum doctrinam & cultum si nos verè retineamus: possumus iure in Christo gloriari, quod simus ciues Ecclesiæ Iesu Christi, etiam si totus mundus nos exosos habeat, & tanquam hæreticos execretur. Volo igitur, fratres, de hoc perpetuo consensu nonnulla dicere, vt certò nobis constet, an in eo consensu Catholicæ Ecclesiæ simus, néc ne: aut aduersarij nostri, qui, cum iactant suos magistros (quos Patres vocant) ferro & igne cursum doctrinæ Propheticæ & Apostolicæ intercludere conantur. In huius argumenti tractatione multa sanè concurrunt, quæ huc tanquam ad scopum collimãt. Hic enim necessario quæritur, quisnam sit ortus veræ religionis: quæ certitudo: quantus consensus omnium ætatum Ecclesiæ in eadem doctrina: quibus artibus Satan veram religionem oppugnare soleat: denique, qua prudentia pij ad-

uerſus Satanæ inſidias & fraudes vti debeant:ne,quemadmodum primi Parentes fecerunt,ſinamus nos πιθαναλογίαις à fontibus ſalutis ad ciſternas Diaboli, humanas traditiones & ἐθελοθρησκείας abduci.

A quo autem ortum habeat vera religio,attingendum non eſſet,niſi tantus fuiſſet olim, & hodie eſſet hominum & Diabolorum furor, quòd auſi ſint religiones inſtituere pro cæco ſuæ rationis ſenſu,quas ferro & igne tuentur,ac eam religionem,quæ à ſolo Deo eſt, perſequũtur, vt vaticinium comprobent, quod editum fuit de ſemine ſerpentis morſuro calcaneum Seminis mulieris.His multò rectius iudicauit prophanus Socrates, qui cum apud Xenophontem interrogaretur,quænam eſſet vera religio,reſpondit eã,eſſe,quam ipſe Deos inſtituit.Nã cum Dominus clarè apud Prophetam dicit,ſe abominari doctrinam & cultus hominũ,extra omnẽ controuerſiam ſit nobis,quod vera atque perpetuò conſtans religio ab ipſo æterno Deo ortũ habeat. Apollo Pythius ab Athenienſibus interrogatus,quas potiſſimũ religiones tenerent,reſpondit,eas,quæ eſſent in more maiorum.Cum rurſus obiicerent,morem maiorum ſæpe mutatum eſſe,ait,optimum ſequendum. Nam,vt ait Heſiodus,νόμος ἀρχαῖος ἄριστος. Ad eundem modum hodie aduerſarij antiquitatem iactant,authoris veræ religionis nomine ſuppreſſo,qui potius cum Socrate reſpondere,quàm cum impuro Dæmone deberent. Nam vt Satan,ita & illi antiquitatis authoritate ad ſtabiliendos errores abutuntur. Verum quidem eſt antiquiſſimã religionem optimam eſſe,modo ab optimo Deo ortum habeat,& non ab antiquo ſerpẽte, qui à principio ſuam religionem in mundum ex diametro cum diuina religione pugnantem inuexerat. Quare diſcernendum eſt inter duplicem antiquitatem. Vna enim ad Deum:altera ad Satanã refertur.Prior illa antiquitatum omnium lõge vetuſtiſſima eſt,vt quæ nec principium nec finem habeat.Ex hac vetuſtiſsima antiquitate prodiit veritas Dei, qua docetur, quænam ſit vera religio,cui confirmandæ Deus miranda teſtimonia addidit,quę eſſent veluti perpetua quædam & anthentica ſigilla veritatis diuinæ.Poſterior eſt,quæ principium habuit, & finem habitura eſt.Ex ea prodiit omnis ſuperſtitio & Impietas. Vtraque hæc antiquitas habet ſuos propagatores veluti Patriarchas quoſdam, quos poſteriores Patres appellarunt,de quibus nõ parum gloriãtur.Papiſtæ ſemper in ore habẽt Patres:in omni controuerſia de doctrina & cultu Dei ad eos tanquã ad extremã anchoram confugiunt. Nos quoque Patres agnoſcimus:ſed inter nos & illos ingens eſt diſcrimen. Nos enim eos Patres profitemur,qui à Deo acceptam religionem fideliter tradiderunt poſteris,vt ſunt Patriarchæ,ſancti Reges,Prophetæ,Chriſtus ipſe & Apoſtoli hos ſolos Patres veneramur,à quorum ſententia diſcedere, ſalute excidere iudicamus. De Patribus,qui tempora Apoſtolorum ſecuti ſunt,iudicamus iuxta regulam Ambroſij: *Nos noua omnia,quæ Chriſtus non docuit,iure damnamus:quia fidelibus via Chriſtus eſt.* Si igitur Chriſtus non docuit quod docemus,& nos id deteſtabile iudicemus. Et iuxta hanc Pauli regulam,Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema ſit. Iſti autem, vt fucum faciant ſimplicioribus, interrogandum eſſe dicunt de ſemitis antiquis, non eſſe limites antiquos tranſgrediendos,quos fixerunt Patres & maiores noſtri. Quod ſi id minimè licere in agrorum finibus certum eſt, quanto minus id licere in religionis limitibus iudicabitur? Verùm, nos limites: quos fixit author religionis Deus: quos acceptos diuinitus tuebantur ſancti Patriarchæ & Apoſtoli: à quibus apros & lupos inuicta animi fortitudine repulerunt ſancti martyres(inter quos primum locum obtinet ſanctus Abel)denique quos filius Dei ſuo pretioſo ſanguine ſtatuit,non tranſgredimur:ſed intra illos manemus conſtantes. At fines,quos antiquus ſerpens cum ſua ſobole fixit,tranſgredimur,intra quos non niſi mera damnatio clauditur. Religionem igitur veram ad Deum,qui antiquus dierum denominatur à Daniele,referimus. Vnde conſtabit,& eam antiquiſſimam eſſe, & ſui autoris naturam ingeniumque referre. Quare vt conſtantiſſima eſt ſemper:ita ſui perpetuo ſimilis exiſtit.

Sed quænam illa eſt ſibi perpetuò conſtans religio,quæ eius ſumma,quæ partes? vox Dei & ſignum voci additum veram religionis & cultus Dei normam præſcribit. Semper enim Deo in more fuit,ſuam volũtatem verbo,& externo aliquo ſigno hominibus patefacere. Quod enim verbum auribus ingerit,vt ad mentem tranſmittatur,idem ſignum oculis aſpiciendum proponit,vt veluti per feneſtras lux quædam in animum transfundatur:vt vox & ſignum ſit duplex verbum,vocale & aſpectabile,quorum finis & ſcopus vnus eſt:ſed ſigni interpretatio ſemper è verbo ſolo petenda eſt. Hæc qualia ſunt,quinque tempora,quibus Deus præcipuè ſuã vocem ſonuit & ſigna edidit,apertiſsime docebunt:vt ſunt ſtatus ante lapſum,tempus promiſſæ reparationis:tempus repetitæ promiſsionis tempus reipublicæ Moſaicæ:ac denique tempus completæ promiſsionis,exhibito Ieſu Chriſto Domino noſtro. Hiſce quinque temporibus eãdem fuiſſe religionem & ſibi per omnia conſtantem,voce Dei & ſignis diuinis eſt oſtendendum.

Ante lapſum quando Adam ornatus erat imagine Dei,Deus homini & verbum tradiderat & ſignum. Verbum requirebat notitiam Dei, & obedientiam erga ipſum prohibebat ne quid tentaret homo contra Dei interdictũ ſub cõminatione pœnæ: habebat etiam verbũ promiſ-

ſionem

sionem immortalitatis,quam promissionem fide amplectebatur Adam:& arbor vitæ,vt aspectabile verbum,idem per oculos in mentem transfudit.Quæ omnia eò spectabant, vt Adam imaginem Dei tanquam in speculo repræsentans, Deum perpetuò coleret & celebraret. Ex his constat,quod vera religio ante lapsum hominis fuerit purus cultus Dei iuxta Dei verbum, cuius regula erat verbum & signum.Partes fuerunt agnitio Dei,fides promissæ immortalitatis,obedientia erga Deum,interior & exterior.Finis,repræsentare imaginem Dei, ac eũ prædicare & celebrare.Et fuit in eo statu cultus Dei perfectissimus, qualis est futurus post resurrectionem,nisi quod tum non quidem substantia,sed gradibus futurus est multò plenior. Hic cultus Dei,qualis est primo homini præscriptus,à nobis etiam post lapsum requiritur.Neque vlla mutatio facta est in cultus ratione.Sed horribilis deprauatio secuta est in toto humano genere post lapsum primorum Parentum,vt hunc cultum plenè præstare,imò ne ipsum inchoare possit quisquam , nisi ad arborem vitæ , quæ est Iesus Christus ; ei accessus patefactus fuerit.

Lapso igitur genere humano in primis Parentibus,Deus rursus suam voluntatem patefecit verbo & signo:vnde discitur,quo cultu post lapsum voluerit coli. Verbo reprehendit transgressionem sui mandati:verbo promissionem edidit de Messia,qui homo factus solueret λύτρον pro reatu Adæ,& restitueret homini imaginem Dei,quam peccando amiserat.Signum adiecit verbo,quod erat veluti aspectabilis quædã concio de Messia.Hoc autem signum erat mactatio & oblatio pecorum & frugum terræ.Ex his sequitur,quod post lapsum Deus requirat omnino similem cultum cum eo,qui fuit ante lapsum,licet suis gradibus eam perfectionem nõ habeat, quam ante lapsum habuit.Requirit enim hîc Deus agnitionem sui,requirit agnitionẽ nostri peccati,requirit agnitionem Christi, qui est loco arboris vitæ,quæ erat in Paradiso:requirit fidem Messiæ,requirit ex fide obedientiam,vt paulatim magis magísque in homine reparetur imago Dei per Christum,hoc est,vt in mẽte refulgeat firma Dei notitia,in anima sanctitas: & omnibus viribus obedientia ex præscripto verbi præstanda.Hæc breuiter verbo & signo indicantur in principio Mosis.Nã olim οἱ παλαιοὶ κρείττονες ἡμῶν ὄντες καὶ ἐγγυτέρω θεῶν οἰκοῦντες, vt Platonis verbis vtar.Melius & solidius erudiebantur breuibus Aphorismis & Symbolis,quàm nos longis concionibus.Fuit enim olim ea docendi ratio cum Theologis , tum Philosophis communis & familiaris,vt id quod breuibus Aphorismis proponerẽt,idem certis significarent symbolis.Lapso homine hic Aphorismus propositus voce Dei est:Semen mulieris conteret caput serpentis.Symbolum,quod quadam imagine idem significabat,fuit oblatio diuinitus Patribus commendata.

Abel itaque cum suas offerret victimas,in Aphorismum propositum respiciebat,& offerens hæc cogitabat.Primum mortem victimæ intuens,admonebatur de morte, in quam inciderat genus humanum propter peccatum: vnde haud dubiè ingens dolor in animo eius excitatus est.Deinde intuens sanguinem victimæ,admonebatur factæ promissionis de Messia:cuius merito & intercessione placari iram Dei iuxta promissionem statuit,vnde & consolatio in corde nata est,& fides,qua Deo acceptus fuit per Iesum Christum. Hac fide iustificatus sola, veram sanctitatem iuxta vocem Dei meditatus est,Deum prædicans & laudans propter iustitiam & misericordiam.Atque ita Abel,imagine Dei in se quodammodo reparata,verum cultum Deo præstitit,quem cultum postea morte sua confirmauit.Nam cũ Cain frater & hypocrita ipsum à confessione promissi Seminis & vero cultu auocare studeret,potius mortem oppetere voluit quàm in impium fratris decretum consentire,significans hac sua constantia, quòd is demum verè Deũ colat,qui obedientiã erga Deum,& Christi confessionem omnibus rebus mundi,atque adeò vitæ ipsi,qua nihil homini carius esse solet,anteponat. Ex hoc ergo verbo & signo, primis parentibus post lapsum tradito,apparet,quod eadem religio fuerit eorum post lapsum, quæ ante lapsum erat.Etsi autem quædam circumstantiæ externæ accesserunt propter deprauationem naturę,& promissionem reparationis,tamen substantia cultus Dei eadem manebat, atque ad eundem finem tendebat,licet imperfectius.Hic cultus Dei purus durauit in Ecclesia, quæ fuit perexigua,vsque ad diluuium,hoc est,annos mille sexcentos quinquaginta sex.Nam Caini posteritas carnaliter promissionem intelligens,persecuta est veram Ecclesiam:sibi Ecclesiæ titulum vsurpauit:verum cultum Dei in prophanam hypocrisin & superstitionem commutauit.Porro cum hypocrisin & supersti tionem cum aliis horrendis sceleribus diluuio puniuisset Dominus,Nohæ verbo & symbolo verum Dei cultum iterum commendat:non nouũ quidem,sed prorsus eundem,quem ab initio instituerat.Verùm cum hũc hypocrisi & superstitione Iaphet & Cham tyrannide profligasset,mansit in sola familia Patriarchę Sem.Is enim rectè intelligens promissionem & eius Symbolum,Deum ex fide coluit eique obediuit,quemadmodum Abel & Nohe fecerunt.Etsi autem & verbum & Symbolum traditum primis Parẽtibus, Nohe & Sẽ retinuerunt:tamen propter nouũ euentum nouum Symbolum accessit. Nam cum

Deus impium mundum diluuio perdidisset propter defectionẽ à vero & puro cultu Dei, promisit Nohæ & eius posteritati, se postea mundum diluuio non perditurum. Huic promissioni symbolum, nempe arcum cœlestem, adiecit, qui erat promissionis quoddam μνημόσυνον. Arcũ itaque qui in nubibus apparere solet, verbi sui nota inscripsit Deus, vt quasi sigillo promissum illud suum ratum fore confirmaret, quo se non solùm Deum Nohæ, eiúsque posteritatis, cuius se in fidem clientelámque contulerant, futurum receperat: verùm etiam se deinceps homines nunquam aquarum inundationibus deleturum. Hoc igitur symbolum intuens Nohe & Sem, exemplo sancti Abelis, Deo verum & spiritualem cultum exhibuerunt.

Sequitur Abrahami ætas vsque ad tempora Mosis, qua ætate idem cultus & voce Dei & nouo symbolo Patriarchis est commendatus. Nam decrescente iam sapientia, quæ fuit in primis parentibus, vt verbo clariori, ita symbolo euidentiori opus erat. Verbum igitur Abrahamo propositum fuit hoc: Benedicentur in semine tuo omnes cognationes terræ. Symbolũ verbo additum erat Circumcisio genitalis mẽbri in masculis. Vt ergo verbo docuit, vtrũque cultum requisiuit: Ita symbolo idem fecit, quod erat doctrinæ & cultus sigillum. Cum enim ait, Benedicentur in semine tuo, tria apertissime insinuat: quorum primum est repetitio accusationis totius generis humani propter peccatum & defectionem à Deo. Nam cum promittit benedictionẽ, significat eos in maledictione hærere, quæ maledictio peruasit in homines omnes cum peccato. Alterum est repetitio promissionis seminis & beneficiorum eius, quod Adamo dictum erat sub his verbis: Semen mulieris conteret caput serpentis. Id quod hîc significantiori voce benedictionis exprimitur. Nam benedictionis voce significatur fauor Dei, reconciliatio, remissio peccatorum, & iustitia propter Christum, quemadmodũ Paulus, Mosis interpres, exponit. Tertium est indicatio nostræ imbecillitatis, quòd nostris viribus non possimus benedictionem nancisci: sed oportere nos eam obtinere fide in semen promissum. Hanc fidem Abrahæ secuta est obedientia in tota eius vita, iuxta præceptum: ambula coram me & esto perfectus, quam obedientiam sanctus Patriarcha declarauit victima filij. Quãti enim fecerit obedientiam erga Deũ, ex eo apparet, quod potius voluerit vnigenitum filiũ Isaac, quẽ genuerat in senectute, cui tam magnificæ promissiones erant factæ, ad mandatum Dei mactare, quàm ab obedientia erga Deum recedere. Symbolum vero additum à verbo interpretationem mutuari debet. Nihil enim aliud Symbolũ est, quã aspectabile verbũ. Tria proinde symbolũ ponit ob oculos. Nempe natiuitatẽ nostram carnalẽ esse corruptã. Deinde promissum esse semẽ, per quod natura reparabitur. Tũ circumsione carnis significari circumcisionem cordis, qua amputatur ignorantia Dei, affectuum impuritas, & cordis contumacia: vt nouus homo nascatur, gestans imaginem Dei, in vera sanctitate & iustitia. Ecce quàm aptè quadrant hæc cum prioribus. Vox quidem mutatur, sed significatio manet. Hęc in verbo & in symbolo varietas humanæ imbecillitati seruit, & ignorantię nostræ medetur: non aliquam nouã colendi Deũ rationẽ præscribit, quemadmodum carnale semen Abrahæ autumauit. Nam quemadmodum Cainitæ hypocrisin: reiecto puro intellectu verbi & symboli, amplexati, persecuti sunt Abelem & imitatores fidei ipsius: ita Ismaelitæ in litera circumcisionis hærentes, spiritu neglecto, persecuti sunt veros filios Abrahæ: ex quo factum est, quod verus cultus apud paucissimos remanserit. Nam cum exularent in Ægypto Patres, sola familia Ioseph, mortuo Patriarcha Iacob, verum cultum retinuit, qui cum post eius mortẽ tantùm non extinctus esset, Deus nato Mose in Ægypto, & agente iam 80. annum, à promissione facta Abrahæ 340. anno, verbũ iterũ promissionis repetit: multa addit signa, &, vt conseruaretur cultus verus, erexit regnũ & sacerdotiũ. Tametsi autem idem verbũ & idem signũ Mosi commendat, quod antè Patriarchis commendarat: tamen longiores conciones & plura insuper signa adhibet prout eius ætatis ratio postulabat. Quæ omnia ad eundem scopum collimabant, & eundem cultũ Dei spiritualem hominibus commendabant. Nam in deserto (vt præteream rubum ardentem, & columnas ignis & nubis) Man, Petra, & Serpens æneus, vt symbola doctrinæ & cultus Dei proponebantur: quæ tria significabant Christum olim promissum. Man enim, Paulo interprete, significabat cibũ spiritualẽ, quo noui homines, per Christũ facti aluntur in Christi regno. Petra figurabat potum spiritualem, quo credentes reficiuntur. Serpens suspensus adumbrabat Christũ suspendẽdum in aram crucis pro peccatis mundi: quemadmodum ipse Christus symbolum hoc interpretatur. Intuitus in serpentem æneum typus erat fidei, qua homines iustificati & viuificati coram Deo ambulant, & ad perfectionem aspirant. Verum postquã populus in terrã promissam, quę typus erat cœlestis patriæ, introductus erat, plura adhuc signa veluti aspectabiles cõciones ei propositæ sunt, ex quibus pauca quędam attingam: nã omnia persequi instituta breuitas nõ permittit. Tota quidem respub. significat Ecclesiam: sacerdotiũ & regnum figurant Christum, qui sacerdotio suo placat iram Patris iuxta promissionem primam, & suo regno destruit regnũ

Diaboli,

Diaboli, peccatum & mortem: & vtroque reparat imaginem Dei in homine, ad quam homo erat creatus, vt ita rursus ornatus imagine Dei, vera obedientia ipsum colat ac celebret.

Ceremoniæ multæ sunt additæ, quarum spiritualis significatio primam promissionem explicat, ac cultum Dei spiritualem commendat. Verum quia multæ sunt, paucas easque illustriores eligam, & breuiter excutiam. Sacerdotis ornatus, annua oblatio summi sacerdotis, arca fœderis, agnus phase, sanguinis aspersio, baptisma, quotidianæ oblationes, singularem habuere rerum spiritualium significationem, quæ omnes dulces habent meditationes de Mediatoris conditionibus & piorum officio. Sacerdos summus laminam in fronte & vestes mundas gestauit. Lamina aurea diuinitatem Christi significabat: vestis verò munda humanitatem, sed mundam & puram ab omni peccato. Quòd autem sacerdos semel in anno intrauit in Sancta Sanctorum, typus fuit Sacerdotis Christi, qui vna oblatione consummaret sanctificandos. Hoc apertè Exod. 28. 38. indicatur, vbi Dominus ait: vt sit ei placatus Dominus. Deinde vestes Sacerdotis figurant sanctitatem, qua ornatos vult esse suos sacerdotes Dominus, quemadmodum Dauid Mosis interpres exponit, cum ait, Psal. 132. 9. Sacerdotes tui induantur iustitia, & sancti tui exultent. Arca fœderis significat populum Dei, cũ quo expresso verbo pactum fecit Dominus. In hac arca fuerunt tabulæ legis, quæ tegebantur in arca lamina aurea: qua re nihil aliud significatum fuit, quàm quod habet prima promissio, Semen mulieris conteret caput serpentis, nisi quod symbolum dulcius rem exprimit. Tabulæ enim decalogi in arca teguntur aurea lamina, quæ dicitur propiciatorium. Hoc est, Christus, qui est propiciatio pro peccatis nostris, tegit in Ecclesia peccata hominum, aduersus iram & horrendum iudiciũ Dei, quid quęso hoc est aliud, quàm semen mulieris conteret caput serpentis? Ita hunc typum explicat Mosis interpres Paulus Rom. 3. Iustificamur gratis per illius gratiam, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propiciatorium per fidem in sanguine eius. Vt enim Pontifex Hebræorum solebat semel singulo quoque anno propiciatorium imbuere sanguine cũ in Sancta sanctorum ingrederetur: Ita summus noster pontifex Iesus Christus semel obtulit se Patri pro peccatis mundi, & æternam redemtionem reperit. Agnus Phase habuit etiam significationem symbolicam, qua prima promissio veluti viuis coloribus depingebatur: cuius typum explicat Paulus, cum ait. 1. Cor. 5. 7. Et Phase nostrum immolatus est Christus. Quod autem iste agnus de grege sumebatur, innuebat Christum carnem nostram assumsisse, & infirmitates carnis nostræ tulisse, & per omnia nobiscum similiter tentatum absque peccato, vt nos quoque cœlestes, qui terreni, spirituales, qui carnales sumus, redderet. Quod autem de Agno dicitur: Immolabitque eum vniuersa multitudo filiorum Israel, significatur non propter vnum & alterum obiisse Christum: sed propter Ecclesiam, hoc est, propter totum corpus scriptorum in libro vitæ. Sanguinis aspersio apertam habet significationem. Symbolum enim fuit sanguinis Christi, effusi in ara crucis, quo aspersæ conscientiæ nostrę mundantur à mortuis operibus, quemadmodum typum hunc autor Epistolæ ad Hebræos piè explicat. Eodem pertinent baptismata & quotidianæ oblationes. Figurabant enim hæc in genere cùm purgationem illam, qua Christus abluit & emundat nos ab omni iniquitate, tum sanctitatem veram, qua credentes ornantur, vt iam imaginem Dei repræsentare incipiant in gloriam & laudem Dei. Hæc legis typica fuerunt symbolicæ interpretationes primæ promissionis, quas qui intellexerunt cum Adam, Abele, Seth, Enoch, Noha, Abraham, &c. verum cultum & spiritualem Deo exhibuerunt, non dissimilem quo ad substantiam cultus attinet, sed omnino similem, imò eũdem. Sed quid hîc fit? Sicut Cainitæ promissionem carnaliter intellexerunt, & ex symbolo addito fecerunt cultum per se: ita hîc maxima pars Iudæorum, omisso spiritu, literam admirata est, cultum Dei posuerunt in istis externis ritibus sine fide: quem errorem taxat grauissimè Dominus apud Prophetam Is. 1. 11. vbi ait: Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? & paulò pòst: Ne offeratis vltrà sacrificia frustrà, incensum abominatio est mihi. Et huius rei caussam mox subiungit, cum ait: Iniqui sunt cœtus vestri, calendas vestras & solemnitates vestras odit anima mea. His verbis significat Deus, non ita se instituisse ceremonias, quasi eas vt cultum requireret spiritualem, sed vt in iis populus se ad pietatem exerceret: obfirmarétque fidem suam, magísque ac magis sese in puro cultu Dei contineret. Verùm vt natura superstitiosi sunt homines, maxima pars per hypocrisin abducta est à vero ceremoniarum vsu, ac in earum obseruatione proram & puppim, vt aiunt, suæ salutis collocarunt, quorum errorem missi Prophetæ, cùm arguerent, rapti sunt ad supplicia tanquam in legem Dei blasphemi. Ex his patet, summum fuisse consensum ipsorum, qui in repub. Mosis vixerunt, cùm in doctrina tũ in cultu cum sanctis Patribus ante diluuium & post diluuium, vsque ad vocationem Mosis, & à Mose vsque ad Christum. Quid enim hîc requiritur pręter agnitionem peccati, fidẽ in Christum, inuocationem, sanctitatem, obedientiam, & alias virtutes, quæ ad reparandam imaginem Dei in nobis tanquam partes requiruntur?

Restat postrema ætas, qua λόγος æternus iuxta vaticinia assumsit semen mulieris, hoc est, naturam humanam, vt contereret caput serpentis, hoc est, vt Ioannes in 1. epist. cap. 3. 8. interpretatur, destrueret opera Diaboli. Hic Mosis & Prophetarum interpres & completor, eundem cultum Dei iam fere collapsum verbo & symbolis restituit, iussit prædicari pœnitentiam & remissionem peccatorum, credentes in se ornat sua iustitia, donat Spiritu sancto, excitat in iis motus congruentes legi & voluntati Dei: breuiter, reparat imaginem Dei, ad quam primus homo conditus erat, iubet vt ita luceat lumen nostrum, vt glorificetur Pater noster cœlestis. Hunc eundem cultum suis discipulis commendat, quem ipsi voce & vita docuerunt & expresserunt. Verum vt perpetuò hunc cultum conseruaret Ecclesia, verbum certum tradidit, ac verbo duo externa veluti sigilla apposuit, Baptismum & cœnam Domini. Verbum primam promissionem clarius interpretatur. Signa sunt aspectabiles quædam conciones, quæ idē quod verbum docent & offerunt. Sed quid fit? Vt olim Cainitæ, Camitæ, & Pseudoisraelitæ verbum corruperunt, & ei carnali sua stulticia humana somnia assuebant: ita hypocritæ à verbo deficientes, in hac postrema mundi ætate, cultum Dei conspurcarunt, donec hæreticorum furiis & regno Antichristi doctrina rursus ferè cum veris cultibus, sacramentis partim conspurcatis humanis traditionibus, partim mutilatis obruta sit. Cæterum ante 40. fere annos excitatus Propheta Dei beatus Lutherus, restituit doctrinam & cultum veterem, quem & primi nostri Parentes acceperant à Deo, & Christus suæ Ecclesiæ commendarat. Atque hunc verum & perpetuum cultum Dei esse, quem nostra Ecclesia hodie tuetur, clarissimè intelligitis, qui ipsum ad normam Patriarcharum & Ecclesiæ Apostolicæ refert. Sed quid nobis accidit? Idem sanè quod primis parentibus, quod Abrahamitis, quod Ecclesiæ Apostolicæ. Diabolus enim toto impetu ruit ad perdendum Euangelium & verum cultum Dei abolendum: atque id nostra ætate furiosius agit, quia nouit exiguum sibi restare tempus, quo liceat ei in Ecclesiam Christi sæuire. Quibus autem technis iste aduersarius Christi ad delendam sinceram doctrinam & verum cultum vtatur, res ipsa hodie palam loquitur. Primùm enim regnum, illúdque amplissimum, nempe Turcicum erexit, quod palam blasphemat nomen Christi. Deinde aliud regnum, quod Papatum vocant, statuit: quod etsi non profitetur se palam aduersari Christo: singulari tamen dolo & fraude regnū Christi inuadit, doctrinam corrumpit, sacramenta contaminat, breuiter, verum cultum Dei peruertit. Papa enim, ministerij titulo primatū assecutus, omne superstitionis & idololatriæ genus in mundū inuexit, adeo vt post natos homines nulla vnquam sit audita violentior intolerabiliórque tyrannis, nullúmque extiterit idolomaniæ genus, quo grauior irrogata sit maiestati diuinæ iniuria, & quo Christianorum hominum mentes prodigiosius sint fascinatæ. Posteaquā autem hac ex parte suas fraudes deprehensas cognouit Satan, non agit inducias, sed suæ impietatis ministros conquirit, quales sunt Libertini, Anabaptistæ, Seruetiani, Antinomi & alij, qui doctrinā repurgatam & sacramenta rursus suo impuro rostro fœdare conantur. At vero cum hisce suis conatibus animaduertit se non posse cursum Euangelij, & puri cultus Dei impedire, aggreditur alia via, qua intestinis dissidiis distrahat ac hostiliter inter se committat illos ipsos, quos animaduertit seriam præ cæteris meditari Ecclesiæ ac veræ religionis restitutionem, ne scilicet coniunctis studiis & consiliis hoc tam præclarum opus vnanimes moliantur. Præterea subinde quosdam è castris Christi exturbat, qui Apostatæ facti grauissimum damnum Ecclesiæ inferunt: inter quos sunt, qui nouam rationem conciliandi odium puræ doctrinæ apud infirmos & imperitiores excogitant. Colligunt enim antinomias in dictis eorum, quorum opera Deus est vsus in hac extrema senecta mundi ad repurgandam suam Ecclesiam: cum tamen in nulla parte fundamenti doctrinæ & cultus Dei possint vllam veram Antilogiam monstrare, vtut se in mille formas Protei isti trāsforment. His machinamentis Satanæ videmus effectum esse, quod obstinati sint facti confirmatiores in sua superstitione: infirmiores ac imbecilliores magna ex parte succumbant, cum piorum omnium ingenti dolore: & nisi Christus accelerauerit suum aduentum, metuendum est, ne rursus superioribus tenebris plerique inuoluantur. Quid nobis quæso hîc faciendum est, fratres? Cauendæ sunt insidiæ Satanæ: respiciendum est ad exempla maiorum, Abelis, Abrahæ, Prophetarum, Christi, Apostolorum: horum cœtui in doctrina, cultu, inuocatione nos adiungamus: non turbemur multitudine hostium non moueat nos numerus transfugarum: non frangamur animo in cruce & ærumnis, quas pios perferre in hoc mundo necesse est. Non tantum respiciamus ad humilitatem Ecclesiæ, quæ in hac vita humili iacet contemta: sed etiam intueamur Christum triumphantem, qui eos, quos conformes sibi facit in hac vita, olim beata immortalitatis gloria donaturus est, modò constantes perseuerauerint vsque ad finē. Meminerimus grauissimæ sentētiæ Christi: Vigilate & orate, ne intretis in tentationē. Quod vobis (inquit) dico, omnibus dico. Tētat mūdus: solicitat caro: turbant hæreticorū agmina: offendunt doctrinæ & morū scandala: futiles superborū hominū rixæ molestāt: aduersus hæc omnia præsidiū tutissimū est inuocatio Dei. Nō enim frustra dicit Salomō, Pro. 18. 10. Turris fortissima

tissima nomen Domini, ad eam confugiet iustus & saluabitur. In inuocatione nostra respiciamus ad Ecclesiam Propheticam & Apostolicam, & muniamus animos nostros aduersus Mahometicas & Papisticas idolomanias & hæreticorum ἐνοχλήσεις. Sæpe cogitemus quàm firmis & immotis fundamentis nitatur Ecclesiæ perpetua doctrina, & constans Ecclesiæ Catholicæ cultus. Veniant vobis in mentem patefactionis diuinæ, quibus Deus suam voluntatem hominibus patefecit, quando locutus est cum sanctis Patriarchis & Prophetis: quam suam voluntatem multis stupendis miraculis confirmauit, cùm in veteri, tum in nouo testamento. Aspiciamus dulcissimum consensum Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum in doctrina & cultu: incitemur ad confessionem exemplo tot Martyrum, qui cum Abel protomartyre doctrinam cœlestem suo sanguine confirmarunt. Abstineamus à futilibus disputationibus, quibus vinculum pacis, quod est dilectio, soluitur: & magis piæ vitæ studeamus, quàm argutis & inutilibus disputationibus, ex quibus quid mali ortum sit in Ecclesia, non sine magno dolore animi cogito. Etsi autẽ his regnis est summa (sit Deo gratia) adhuc trãquillitas & omnibus Ecclesiis pius consensus: tamẽ pietas suadet, vt afficiamur eorum calamitate, qui hodie affliguntur propter quorundam intempestiuas rixas, quibus multorum principum & aliorum animi vulnerantur. Verum cùm his malis mederi non possumus, confugiamus ad illum, qui solus potest omnia. Orate igitur cum tota Ecclesia Christi æternum Deum Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt sibi Ecclesiam in hac vita colligat, & in ea puritatem doctrinæ, & verum cultum conseruet: vt ipsum verè colamus, & in omni æternitate celebremus ac diligamus. Orate, vt gubernet suo spiritu regem Dominum nostrum clementissimum, D. Fridericum eius nominis secundum, qui vt Patri sanctissimo in regnum successit: ita paternarum virtutum hæres existit verissimus: non solùm iustitiæ & æquitatis amantissimus Princeps, verùm etiam Ecclesiarum scholarúmque fautor & patronus optimus, imo nutricius fidelissimus. Orate, vt Christus suo spiritu regat regni Consiliarios, & alios nobiles & gubernatores Ecclesiarum, politiarum, scholarum, & Oeconomiarum, addátque ipsis animum, gloriam Dei, veram doctrinam, & honestatem disciplinæ conseruandi, vt tranquillam & quietam vitam degamus cum omni pietate & honestate. Orate pro omnibus regni statibus, vt omnes dulci concordia coalescant, & alij alios subleuent, vt maiores cogitent, inferiores cohæredes regni Dei secum futuros: vt inferiores superioribus obediant in Domino, vt Paulus præcipit: vt ita dulcissima harmonia ordinum in hoc regno constituta, pacificè & tranquillè viuamus. Orate, aduersus hostes Regis & regni. Orate, vt Christus impetus Satanæ reprimat, ac largiatur Ecclesiæ doctores & pastores in vera doctrina & pietate concordes, qui recta docendo exemplo piæ vitæ gloriam Dei illustrent: quò tandem plenè omnes retecta facie gloriam Domini, vt in speculo conspicientes, in eandem imaginem transformentur à gloria in gloriam, sicut à Domini spiritu, Amen.

Iam reliquum est, vt nonnihil dicam de meo consilio, cur videlicet has in Euangelica Dominicalia enarrationes ediderim in lucem. Ante quatuordecim annos priuatim domesticis meis discipulis dictaui quædam scholia in Euangelia Dominicalia, quò eorum studia hac opella nonnihil iuuarem, nihil omnino cogitans de edendo. Sed quid fit? quæ paucis discipulis dictata erant, multis communicantur: & dum animaduerti ista auidè à multis expeti, ea nonnihil ante sexennium auxi. Iam verò piorum quorundam pastorum preces me impulerunt, vt publicarem & in lucem emitterem. Quare cùm hic labor totus destinatus sit piis Euangelij ministris, mihi visum est sub nomine vestro, charissimi fratres, hunc meum laborem in lucem emittere. Quod si quis fructus ad vos inde peruenerit, Deo gratias agite, & me Deo vestris commendate precibus. Hoc vnum studiosè curaui, vt doctrinam Catholicæ Ecclesiæ purè proponerem, quam & schola Witebergensis vltra XL. annos & adhuc sincerè tuetur, præstantissimi viri huius Scholæ professores, D. Iohannes Maccabæus Alphinas, D. Petrus Palladius, D. Iohannes Seningius, D. Olaus Chrysostomus (qui omnes iam in Domino quiescunt, expectantes plenam liberationem per aduentum filij Dei) tradiderunt. In hoc consensu persistimus & nos, qui illis in officio successimus in hac schola: & seriò oramus Deum, vt in hoc consensu viuamus & moriamur. Non enim dubitamus, quin hic sit consensus perpetuus Ecclesiæ Dei, sicuti suprà satis ostendimus. Oro Deum Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt nos suo Spiritu coniungat, vt vnum in ipso simus. Bene & feliciter in Christo valete. Hafniæ, 30. Martij, Anno à Christo nato 1561.

DOMINICA PRIMA aduentus, Matthæi 21.

CVM appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem Oliuarū, tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis, Ite in castellum, quod contra vos est, & statim inuenietis Asinam alligatam, & pullum cum ea soluite & adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, Dominus his opus habet, & confestim emittet eos. Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur, quod dictum est per Prophetam, dicentem: Dicite filiæ Sion, Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens supra Asinum & pullum filium subiugalis. Euntes autem discipuli, fecerunt sicut præceperat illis Iesus. Et adduxerunt Asinam & pullum, & imposuerunt super illos vestimenta sua, & eum super illa collocarunt. Plurima autem turba strauerunt vestimenta sua in via. Alij verò cædebant ramos de arboribus, & sternebant in via. Porrò, turbæ quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant dicentes, Hosanna Filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in altissimis.

ENARRATIO TEXTVS.

Tria in singulis festis consideranda.

Cum hoc de aduentu Domini festum sit omniū primum ordine, quod in Ecclesia celebratur, operæ precium est, vt admoneamur, quæ in singulis festis spectanda sint, ne aut cum impio & prophano mundo eis in cōtumeliam Dei abutamur, aut minus piè, quàm par est, eadem celebremus nō sine multorum scandalo. Sunt autem in vniuersum tria in singulis festis consideranda. 1. Historia, quæ festi fundamētum est. 2. beneficiū, cuius Historia meminit. 3. festi verus legitimúsque vsus. Vt enim historia mentē erudit: ita beneficium Dei, cuius memoriam confirmat historia, fidem alit & confirmat: ex qua fide gratitudo manat, quæ Deum pro accepto beneficio celebrat mente, voce, confessione, & moribus: in qua gratitudine verus festi vsus conspicitur.

Applicatio.

Hæc tria omnibus festis accōmodanda sunt. Quare cùm hoc festum sit institutum de Aduentu Domini, historia Aduentus, quæ ad conceptionem, natiuitatem, doctrinam & facta Christi, præcipuos articulos nostri Symboli, pertinet, discenda est, beneficium Dei, quod est per Sacrificium expiatorium saluare perditam ouem, est recolendum: illa mens erudienda, hoc fides alenda & confirmanda est, vt inde mētis gratitudo nascatur, qua Deum, qui filium dare dignatus est, mente, voce, confessione & moribus celebremus.

Partes methodi.

Porrò vt nobis præsens festum reddatur cùm in Dei gloriam tùm in nostri instructionem vtilius, tres locos ordine tractabo, qui sunt:

1. *De aduentu Domini.*
2. *Descriptio Regis Christi & eius Regni.*
3. *De ciuibus huius Regis, eorum officio, atque adeò de vero vsu & salutari meditatione Aduentus Domini.*

DE PRIMO.

Quò magis & certius erudiamur in Dei laudem, & nostri salutarem instructionem de Aduentu Domini nostri Iesu Christi, sex circumstantias cum diuo Bernardo pēsandas in eo præponamus, quæ sunt: 1. Quis sit qui veniat. 2. Vnde. 3. quò. 4. ad quid. 5. quando. 6. & quà.

Filius Dei venit.

I. Venit secundum Gabrielis testimonium altissimi Filius, æqualis altissimo patri in vera dignitate. Hinc discamus quanta sit eius Maiestas, dignitas & potentia. Venit Semen mulieris, verus homo de semine Abraham & Dauid, iuxta oracula Prophetarum, & testimonia Apostolorum: minor Patre in vera humanitate. Ex quo discamus, qua naturę societate nobis coniunctus sit: vt ad eum accedere nō pertimescamus. Venit ergo Christus, qui idem Deus est verus, & homo verus, vna persona in duabus naturis subsistens, qui & potest saluare, quia Deus: & vult, quia naturam nostram assumsit, vt pro nobis victima fieret.

E cœlo.

II. Vnde venit? cœlo venit, è sinu Patris venit, qui omnia implet, & vbique inuisibiliter adest: venit & in vtero virginis, conceptus Spiritus sancti opera, nutritur sanguine virginis, nascitur, educatur, circumciditur, &c.

In mundum.

III. Quò venit? in mundum venit, qui per ipsum factus est, in propria venit, & sui eum non receperūt, venit in inferiores partes terræ. Atque hoc est sine controuersia magnum illud mysterium, de quo Apostolus 1. Tim. 3. 16. Deus manifestatus est in carne, iustificatus est in spiritu, cōspectus est ab Angelis, prædicatus à gentibus, fides illi habita est in mundo, sursum receptus in gloriam.

Vt destrueret opera Diaboli & Ecclesiam suam patri reconciliaret.

IIII. Ad quid venit? Caussas Aduētus Domini in mūdū, vox Dei prænūciat: Typi figurāt: oracula Prophetarū clamant: verba & facta aduenientis Domini comprobant: Apostolica testantur præconia: ac omnium sanctorum læta confitetur Ecclesia.

Vox Dei ad Serpentem fuit, Gen. 1. 15. Semen mulieris conteret caput tuum, quod Apostolus explicās ait: 1. Ioā. 3. 8. Christus apparuit, vt destruat opera Diaboli: huius vocis sententiam sępe sanctis patribus idem Deus inculcauit, & potissimùm Abrahamo dicens Gen. 12. & 22. In semine tuo benedicētur omnes gentes. Ex his ergo intelligitur, quòd propter duo aduenerit Christus: Primum, vt destrueret opera Diaboli. Alterum, vt benedictionem adduceret super filios Abrahæ, hoc est, super omnes, qui Christum fide receperint, sicuti Abraham fecit. Nam cum Adam se, & totam posteritatē, suo lapsu regno Satanæ mācipasset, ac in maledictionem commeritam cōiecisset, requirebat iustitia Dei, vt aut commeritas pœnas lueremus, aut satisfaceret aliquis in genere humano iustitiæ Dei verùm cū nulla finita potētia potuit Diabolū superare, & Deū iratū placare, prodiit filius Dei de arcana sua sede, venit in mundū, fit homo, nostrā causam in se recipit, destruit regnum Diaboli, ac irā Patris placat, factus pro nobis victima & sacerdos.

Hoc ipsum multi figurant typi: vt sacrificia patrū, agnus phase, aspersio sanguinis vaccæ rufæ super populū, atq; adeo Arca fœderis, totum sacrificium Aaronicū cum omnibus suis ritibus & ceremonijs.

Oracula Prophetarum innumera has ipsas causas Aduentus Domini cōsentientibus suffragijs clamāt: vt Esaiæ 53. 4. Verè languores nostros tulit, & dolores nostros portauit, ipse vulneratus est propter preuaricationes nostras, & attritus est propter iniquitates nostras. Dominus coniecit in illum iniquitates omnium nostrûm. Huiusmodi sunt plurima testimonia Prophetarum, quæ breuitatis caussa omitto.

Verba & facta Christi aduenientis idem comprobant. Venite, inquit, ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego vos refocillabo. Matth. 11. 28. Itē, Qui credit in me nō peribit, sed vitā æternā habebit. Ioan. 6. 47. Itē, Ioā. 17. 19. Pro iis sanctifico meipsum, hoc est, me hostiā Deo Patri offero pro ipsorū peccatis expiandis: quod nō solum multa miracula, quæ fecit, quibúsque opera Diaboli destruxit, conuincunt, verumetiā mors ipsa, & eā secuta gloriosa victoria.

Apostolica testimonia quis potest numerare? Paulus dixit, Ro. 4. 25. Mortuus est pro peccatis nostris, & resurrexit propter iustificationē nostri. Idē scribit, 2. Cor. 5. 21. Eū qui nō nouit peccatum fecit peccatū, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Ioā. Bap. clamat, Ioan. 1. 29. Ecce agnus Dei qui tollit peccata mūdi. Ioh.

Apostolus in 1. Ep. cap. 1. 7. Iesus Christus purgat nos ab omni iniquitate nostra. Idē summam beneficiorum Christi complectens, scribit: Christus apparuit, vt destruat opera Diaboli. 1. Ioan. 3. 8.

Deniq; vniuersa Christi Ecclesia has ipsas Aduētus Christi causas læta per Spiritū Christi cōfitetur, ita canens: Tu ad liberandum suscepturus hominem, non horruisti virginis vterū. Tu deuicto mortis aculeo, aperuisti credentibus regna cœlorum, &c.

Tempore constituto. V. Verùm si de tēpore quęris, respondet Apostolus Paulus: Postquam venit plenitudo tēporis, emisit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub Lege, vt eos qui erant legi subnoxij redimeret, vt adoptionem filiorū reciperemus. Venit ergo nec serius, nec tardius quàm venire debuit. De hoc aduētus Domini tēpore prædixerūt Prophetæ, Iacob, & Daniel, de qua re plura dicēda erūt die natiuitatis Domini.

Via carnis suę & spiritus sui. VI. Vnum restat, via videlicet per quam venit: & hęc quoque diligenter requirenda, vt possimus rectà ei occurere. Sicut itaque ad operandam salutem nostrā venit semel in carne visibilis: ita quotidie ad saluandas animas singulorum vbicunque eius verbum cogitatur, legitur, prædicatur, in spiritu venit, & inuisibilis: imo illic semper adest, iuxta promssionem: Ero vobiscum vsque ad consummationē seculi. Atque tum rursus apparebit visibilis iudex viuorū & mortuorum, vt qui ipsum antea aspernabantur medicum & saluatorem, tum sentiant iudicem, & suorū scelerum vindicem iustissimum: de quo aduētu proxima die Dominica plura audiemus. Atque hoc pacto de Aduentu Domini breuiter dictum sit.

Vt destrueret opera Diaboli & Ecclesiam suam patri reconciliaret.

DE SECVNDO.

Descriptio regis Christi. Secundus locus, quem continet textus Euangelij, habet descriptionem Regis Christi, atque eius regni, quæ descriptio confirmatur Zachariæ testimonio, quod adducit Euangelista, vt sciamus hanc pompam non temerè institutam: sed ex voluntate Dei & consilio arcano Trinitatis longè antea prænunciatam fuisse. Multa enim hæc pōpa nos docet de conditionibus regis Christi, & eius regni. *Primum* enim hæc

Doctrina. Christi pompa equitantis in Ierusalem discrimen facit inter Christum regem, & mūdi reges, eorumque diuersa regna. Satis enim arguit hæc contemta pōpa quod Christus nec mundanus Rex sit, nec regni eius administratio sit mundana. Nam Reges mundi, vt à suis magnifici æstimentur, splendidè ornantur: ita regnorum mundanorum administratio splendorem & magnificum requirit apparatum. *Secundo* docet hæc historia, quod sub hac vili pōpa lateat omnipotentia & diuinitas quędam. Nam cum ait, Soluite & adducite mihi. Itē: Dominus his opus habet. Item: Confestim dimittet eos, significat Christus Rex noster, se diuina sua virtute omnia, quæ vult, efficere posse, atque adeo hominum corda & voluntates in sua habere manu.

Etsi igitur regnum Christi in hoc mundo apparet contemtibile: Tamen si Regis potētiam & diuinitatem respicis, nihil eo augustius, nihil potentius, nihil denique gloriosius.

Vaticinij Zachariæ explicatio. Porro vaticinium Prophetæ tria continet, *primum* exhortationem ad Ecclesiam iam deiectam & plane consternatā; Lætare, inquit, & exulta filia Sion. Hinc docemur, quod ad deiectos & cōsternatos, planéque contritos spiritu pertineat Euangelium. *Deinde* cōtinet hoc vaticinium mandatū Dei, vt huic regi homagium præstemus, quemadmodum secundus quoque Psalmus hortatur, cum ait: Osculamini filiū. *Tertiò*, continet hoc vaticinium descriptionem personæ Christi, nimirum quod sit Rex Ecclesiæ promissus. Ecce, ait, Rex tuus venit: ac si diceret, hic est tandem ille promissus Rex, de quo tot extant testimonia, qui restituet regnum Dei, quod Diabolus inuasit, ac peccato perdidit. Hunc regem mansuetum & mitem esse dicit, vt eum non fugiamus tanquam crudelem tyrānum: sed potius plena cum fiducia accedamus, petamúsque ab eo promissam salutem. Quod autem eum pauperē esse prędicat, id ad præsentis vitæ conditionem referendum est: quia ideo pauper esse voluit, vt nos Spiritu pauperes ditet, & æternum beet.

DE TERTIO.

Ciues regni. Huius Regis ciues sub persona discipulorū Christi & turbæ describūtur, quos nos imitari debemus, modò inter ciues regni Christi censeri velimus. I. cū

Eorum officium. discipulis Christo adducamus Asinum: hoc est, nos, quibus ministerium verbi demandatum est. omnia, quæ nobis præcepta sunt, in gloriam Christi & eius regni propagationem faciemus. II. Vestimenta nostra sternemus super Asinam: id quod tum demum faciemus, quando facultates nostras ad conseruationem ministerij conferemus. III. Ramos quoque cædemus de arboribus, & obiiciemus Christo: hoc est, Christum prædicabimus, & agnoscemus perpetuum Regem: cuius regnum perpetuò instar palmæ florere optabimus, vt nullis operibus ærumnarū huius mundi succūbat. IIII. Clamabimus Hosanna: hoc est, ex fide inuocabimus, & confitebimur hūc Regē, certi quod eius regum sit benedictum in excelsis.

Vsus & meditatio huius festi. Hinc iam breuiter colligamus, quis sit verus vsus, & salutaris meditatio huius festi de salutari Christi Aduētu. *Primum* itaque studeamus vt hic Rex ad nos veniat. Quomodo hoc fit? Vera pœnitentia accersitur, sola fide retinetur, puro cultu delectatur. *Deinde* admoneamur gratitudinis, vt ipsum mente, voce, cōfessione, & moribus celebremus: qui nostra caussa ad nos venit: qui factus homo dedit seipsū pro peccatis nostris, vt eriperet nos de præsenti seculo malo, iuxta voluntatem Dei & Patris nostri: Cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA SECVNDA aduentus, euangelium Lucæ 21.

Erunt signa in Sole, & Luna, & Stellis, & in terris anxietas gentium per desperationem, resonante mari, & fluctu, extabescentibus hominibus præ timore & expectatione eorum, quæ superuenient orbi terrarum. Nā virtutes cœlorum mouebuntur. Et tum videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate & gloria magna. His autem fieri incipientibus, suspicite & attollite capita vestra, quoniam appropinquat redemtio vestra. Et dixit eis similitudinem: Videte ficum & omnes arbores, cū produnt iam gemmas, cernentes, ex vobis ipsis scitis, quòd iam instet æstas. Ita & vos, cum videritis hæc fieri, scitote, quod instet regnum Dei. Amen dico vobis, non præteribit ætas hæc, antequam omnia facta fuerint. Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Cauete autē vobis, ne quando grauētur corda vestra crapula & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa, tanquam laqueus enim superueniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ. Vigilate ergo omni tempore, orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia, quæ futura sunt, & stare ante Filium hominis.

ENARRATIO TEXTVS.

De secundo Christi aduentu. Quemadmodū proximo die Dominico Ecclesia memoriā Aduētus Christi in carne recoluit: Ita hæc Euāgelica lectio de secūdo ipsius aduēntu tractat, & pertinet ad Articulū fidei nostræ, quo mente & ore confitemur eundē Dominum, qui prius venit, vt esset Mediator & Saluator in se credentium, venturū

ad iudicandum viuos & mortuos:vt illi, qui Christũ in hac vita receperunt, & Saluatorem agnouerunt, æterna donentur vita, resuscitatis corporibus: & qui eũ spreuerunt, indulgentes suis affectib. in cõtumeliam Dei, dignis cruciatibus afficiantur æternũ. Cõstituantur autem huius Euãgelicæ lectionis tres loci.

I. *De Aduentu Christi ad iudicium.*
II. *Vsu & fructus præmonitionis de eodẽ Aduentu.*
III. *Exhortatio Christi ad discipulos, vt sint parati sine impedimentis.*

DE PRIMO.

Occasio huius cõcionis.

Occasionẽ huic concioni de Aduentu Christi ad iudicium, præbuit colloquium Christi & discipulorum eius de templo Hierosolymitano. Nã cum admirarentur discipuli ornatum templi, ipse Dominus respondit, fore vt ita vastaretur aliquando, ne relinqueretur lapis super lapidem. Hoc audiẽtes discipuli, interrogant de tempore. Quibus respõdens, signa quæ præcederent excidium Hierosolymitanũ exposuit, illos confirmans, ne animum desponderent propter imminentia mala: hinc occasione sumta transit ad vniuersale & supremum iudicium, & quæ signa illud sint præcessura enumerat.

Distributio.

Verùm quò omnia nobis fiant illustriora, primùm circumstantias quinque, quas textus cõplectitur, examinabimus. Deinde ipsum iudicium ex scripturis describemus.

1. Circumstantiæ. Temporis, cuius signa sunt quintuplicia.

Circumstantiarum itaque *PRIMA* est temporis. Tempus enim monstrat à signis, & comparatione confirmat. Sunt autem plura signorũ genera, quæ Aduentum Domini ad iudicium præcedunt.

Primum in Sole, & Luna, & stellis cõspicitur, quod quale sit futurum, Marc. 13. ca. his verbis explicat. Sol obtenebrabitur, hoc est, erunt frequentes Solis eclipses: & Luna non dabit splendorem suum, dum videlicet patitur eclipsin: & stellæ cœlo decident, hoc est, videbũtur decidere. Huius generis signa præterijsse quàm plurima, hæc nostra testatur ætas. Nunquam enim tot cõtigere vel Solis vel Lunæ eclipses.

Secundum signum imminentis iudicij, est anxietas gentium præ desperatione, hoc est, vt Matthæus & Marcus interpretantur: Insurget gens contra gentẽ, & regnum contra regnum, nec erit locus tutus à bellis. An non huius generis signis plenum esse mundum, testatur hic dies?

Tertij generis signa sunt maris, fluctuum, aëris, tempestatum, horrendorum tumultuum, & inusitatorum quorundam & vehemẽtium ventorũ. An nõ & huius generis signa nostra ætas vidit quã plurima?

Quartum genus signorum ex secundo & tertio manat, quod est extabescentia præ timore & expectatione eorum, quæ superuenient orbi terrarum.

Quintum genus: virtutes cœlorum mouebuntur, hoc est, erunt inusitati aspectus in cœlo, & in terris terræmotus. Breuiter, Cœlum & terra irati iudicis faciem quodammodo referent, vt peccatores istis iræ Dei signis moti, agant pœnitentiam, & conuertantur ad Dominum.

Hæc signa in hunc modum ad extremum iudiciũ applicat Dominus: Videte ficum & omnes arbores, cum iam emiserint folia, vos eas cernentes, ex vobis ipsis cognoscitis, quòd iam propè sit æstas: Ita & vos cum videritis hæc fieri, agnoscite, quòd propè sit regnum Dei. Nam hæc signa è creaturis omnibus, quæ sursum ac deorsum feruntur, erunt veluti præcones, quorum voce citabuntur homines ad horribile illud tribunal, qui hic in mundo lasciuientes suam ipsorũ salutem neglexerunt, & veluti ebrij Christum salutis autorem contemserunt.

Præter hæc quintuplicia signa, quorum textus meminit, sunt & alia Matth. 24. Marc. 13. 2. Thessa. 2. Dan. 2. & 7. Apoc. 17. quæ omnia sunt veluti quædam aspectabiles conciones de pœnitentia, quibus Deus inuitat homines, vt cõfugiant ad filium suũ Dominum nostrum Iesum Christum, in quo solo salus est.

Quis futurus iudex.

Secunda circumstãtia est, quod is, qui est filius Dei & hominis, Iesus Christus, sit futurus iudex. Vnde pij & impij habent quod discant. Pij quidem, vt sciant illum futurum iudicem, qui omnibus in se credentibus vitam æternam promiserat addito iureiurando: Amen dico vobis, Omnis qui credit in me non peribit, sed habebit vitam æternam. Hæc promissio iuramento confirmata nequaquam fallere potest. Impij verò, vt vel agant pœnitentiam, relicta impiorum colluuie, & ita de salute per Christũ parta gaudeant, vel meminerint, hunc quem renuerunt saluatorem, adiudicaturum ipsos æternis cruciatibus, vt tum demum cum suo magno malo discant, quàm sit horrendum in manus Dei viuentis incidere.

2. Quomodo.

Tertia circumstantia est, quòd sit vẽturus in nube gloriosus & tremendus, non seruus, vt antea, sed Dominus: non iudicandus, sed iudicaturus: non iam inuitaturus homines ad pœnitentiam, sed impœnitentes æternis pœnis puniturus: idque vt iudex iustus.

3.

Quarta circumstantia, quòd sit venturus potens, cum potestate & gloria magna, vnde discendũ, quòd & possit damnare rebelles, & valeat æterna vita donare credentes.

4. Qua de caussa.

Quinta circumstantia, caussam Aduentus Christi ad iudiciũ (quantum quidẽ ad pios attinet) exprimit: Appropinquat redẽtio vestra, qua voce Christus indicat nõ fore, vt Ecclesia bene in hoc mũdo sit habitura, non enim potest antea à natiuitate huius mũdi liberari. Ita significat complementũ beneficiorũ Christi erga Ecclesiã, esse plenã redemtionẽ ab omnibus malis: cum qua coniuncta est perfecta fruitio æterni Dei cum æterna lætitia. Hæc ergo pertinent ad piorum consolationẽ. Verùm, quantũ ad impios attinet, iste dies Aduentus Domini erit dies iræ & calamitatis, non liberationis: caliginis & tenebrarum, non lucis: mœroris, non lætitiæ: exitij, non salutis.

Iudicij forma.

Cæterum iudicij forma, Matt. 25. his verbis describitur.

Cùm autem venerit filius hominis in Maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedẽ Maiestatis, & congregabũtur apud eũ omnes gẽtes, & separabit eas ab inuicẽ, sicut Pastor segregat oues ab hœdis, & statuet oues quidẽ à dextris suis, hœdos autẽ à sinistris. Tunc dicet Rex iis, qui à dextris erũt: Venite benedicti Patris mei, & possidete regnũ vobis paratũ à constitutione mũdi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare, &c. & iis, qui à sinistris erũt, dicet: Discedite à me maledicti in ignẽ æternum, qui paratus est Diabolo & Angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare. &c. Atque ita impij ibunt in suppliciũ sempiternũ: iusti vero in vitã æternã. Et in Apoc. 20. 11. Sedebit super thronũ magnum candidum, à cuius conspectu fugit terra & cœlum, & mortui magni & pusilli stabũt in conspectu throni: & tunc aperietur liber vitæ, & libri conscientiarũ, & iudicabũtur ex his, quæ scripta sunt in libris, secundũ opera ipsorum qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam: qui verò mala, in ignem æternum.

Sententiæ membra.

Porrò in sentẽtia Iudicij duo spectãda sunt. A parte Dei benedictio: à parte hominum, bona opera. Cũ dicit. Venite benedicti patris mei, significat eos gratis saluari propter Christũ, quem fide receperunt. Nã in solo Christo benedicuntur homines, in gratiã Dei recipiuntur, & gratis iustificantur. Verum cũ ad bona opera prouocat, id facit Dominus, non quòd sint caussæ salutis: sed propter alias caussas, nẽpe quia sunt testimonia veræ fidei & timoris Dei. Deinde, vt cõ-

pẽsatione ærumnarũ, quas ferunt in hac vita, proposita, magis eos ad piè sanctéque viuendum excitet.

DE SECVNDO.

Vsus præmonitionis de extremo iudicio.

Cur Christus præmonuerit suos de suo ad iudiciũ Aduentu, explicat, cùm ait: *Cùm hæc fieri incipient, suspicite, & attollite capita vestra.* Hæc omnia signa admonebunt nos perpetuæ cuiusdam pœnitentiæ in hac vita: sed quid nos facimus? Videmus ceruicibus nostris imminere diem extremum: nihilominus pœnitentiam differimus, indulgemus nostris affectus. Quid faciunt nobiles? quid principes? quid docti? quid indocti? quid ciues? quid rustici? quid denique ferè omnes? Quis seriò de hac Christi præmonitione cogitat? pluris facimus prædium rusticanũ, quàm Regnum Dei: imò quis non huius vitæ commoda vel perexigua anteponit saluti animæ?

DE TERTIO.

Exhortatio ad discipulos

Quia Christus pręuidit, quibus malis mundus esset inundaturus sub sui Aduentus tẽpus, exhortationem instituit: vt cum vitent, quæ tum maximã mundi partem à salute promissa excludunt: tum se strenuos præbeant milites, qui vigilijs & precationibus pugnẽt contra hunc mundum, sub vexillis vnius Iesu Christi. Quò autem ad vtrumq; sint paratiores, interponit rationes: nam & diem istum repẽtè superuenturum ait, & isto pacto eos omnia euasuros mala, & constituendos coram Dei Filio pronunciat.

Quæ sint vitanda.

Ait ergo: *Attendite vobis ipsis, nequando grauentur corda vestra crapula & ebrietate, & curis huius mundi.* Hæc sunt ergo vitanda, crapula, ebrietas, & cura huius mundi, impia scilicet & prophana, quæ fidem Christi extinguit. His malis cùm omnes mundi ordines implicari & inuolui manifestissimum sit, eò magis hæc Christi exhortatio in cõspectu nobis esse debet, ne mundi malis moribus decepti pereamus.

Quæ sint facienda.

Deinde, cùm subiungit Dominus: *Vigilate omni tempore deprecantes,* docet quibus rebus occupari eos oporteat, qui superuentura mala cupiunt effugere. Requirit in summa fugã malorum, & ardens bonorum studium: vtrumque coniungit Apostolus ad Titheũ, c.2.12. scribens: Abnegantes omnem impietatẽ, & mundanas concupiscentias, sobriè, iustè, & piè viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, cui sit laus, imperium & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA TERTIA ADuentus, Euangelium Matthæi 11.

IOannes autem cùm audisset in carcere facta Christi, missis duobus discipulis suis, dixit illi: Tu es ille qui venturus est, an alterum expectamus? Et respondens Iesus dixit illis: Ite & renunciate Ioanni ea, quæ auditis & videtis. Cæci visum recipiunt, & claudi ambulãt, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitantur, & pauperes lætum accipiunt Euangelij nuncium. Et beatus est quisquis non fuerit offensus in me. Euntibus autem illis, cœpit Iesus dicere turbæ de Ioanne: Quid existis in desertum vt videretis? Num arundinem, quæ agitatur à vento? Age, quid existis vt videretis? num hominem mollibus vestibus amictum? Ecce, qui mollia gestant, in domibus regum sunt. Ad quid existis videre? num Prophetam? Certè dico vobis, & excellentiorem Propheta. Hic est enim, de quo scriptum est, Ecce ego mitto nũcium meum ante faciem tuam, qui præparaturus est viam tuam ante te.

Regni Christi descriptio, quoad externã eius formam.

ENARRATIO TEXTVS.

Hoc Euangelium describit nobis regnum Christi, illúdq; depingit proprijs suis coloribus, quantum scilicet ad externam eius formam, quæ in oculos incurrit, attinet. Nam si eius arcanam vim respicis fidei oculis, est longè splẽdidissimum & gloriosissimum. Hîc itaq; solummodo de eius externa specie agitur, Præcursor incarceratur. Vnde monemur, quòd Christi Regnum sub cruce sit constitutum: mittuntur discipuli dubitantes, sed ad Christum solum. Christus Rex ipse inter pauperes, cæcos, surdos, leprosos versatur. Illi curantur, & recipiunt lætum salutis nuncium, quod mundi potentes, nobiles, & sapiẽtes contemnunt. Breuiter, vt hoc Euangelium Regnum Christi depingit: ita confirmat Ioannis ministerium, & Christum verum esse Messiam promissum patribus certis indicijs euincit. Verùm vberioris doctrinæ causa, præsens Euangelium in quatuor locos distribuatur. Qui sunt,

I. *Et sors, & officium ministrorum verbi indicatur.*
II. *Interrogatio Ioannis.*
III. *Responsio Christi.*
IIII. *Encomium & laudatio Ioannis.*

DE PRIMO.

Sors ministrorũ verbi.

Ioannes autem cùm audisset in vinculis opera Christi, ad ipsum mittit duos de discipulis suis. Ioannes vinculis constrictus, sortem ministrorum verbi exemplo suo docet: Et idem discipulos suos ad Christum mittens, verum officium ministrorum verbi ostendit. De vtroque igitur ordine dicam, ac primùm de sorte eorum in hac vita.

Ioannes hortatur homines ad pœnitentiam, & accusat scelera. Sed quid illi euenit? Hoc docet historia, Matth. 14. Illic enim narratur, quòd, cùm Ioãnes reprehendisset Herodem, ac dixisset, non licere ipsi habere vxorem fratris sui, coniectus sit in carcerem, ac tãdem supplicio capitis affectus. Istud præmium retulit sanctus Baptista ab impio tyrãno. Nam quemadmodum medicus, si furiosi hominis vulnus attingit, illúdque curare conatur, non aliud expectare potest, quàm vt furiosus in se manus conuertat, ac malum pro bono reddat: ad eundem modum minister verbi, si hominis impij, & potissimum tyrãni alicuius peccatum reprehendit, vt agat pœnitẽtiam, & sanetur à peccati plaga, non aliud expectet, quàm minas, maledicta, mortem. Quàm autem verum hoc sit, non solum Ioannis exẽplum docet: verumetiam totius Ecclesiæ historia, cum veteris, tum noui Testamenti. Hinc tot martyres clarent, hinc tot Prophetarum neces, hinc Apostolorũ persecutio, Pauli trucidatio, Petri crucifixio, & alia atq; alia aliorum supplicia: quæ nos cõmonefaciunt de sorte sanctorũ ministrorum in hac vita. Sed fœlix est crux, quã Christus præclaram pronunciat: Beata crux, quæ est via ad veram & diuturnam victoriam per Christum Iesum.

Simile.

Officium eorum in quibus situm sit.

Quare non debent ministri Euãgelij propter persecutionem cessare in officio: sed Ioannis exemplo incitati, strenuè facere officium: quod in his potissimum situm est. 1. Vt prædicent Christum, & monstrent Agnum tollentem peccata mundi. 2. Arguãt peccata. Sunt enim organa Spiritus sancti, qui mundum per ipsos peccati arguit, sicut in Ioanne videmus. 3. Pia, sanctáque sua vita ministerium suum ornent. 4. Minas mundi cum Ioanne contemnant, parati ad ferenda potius quæuis supplicia, quàm vt in officio cessatores esse videantur. 5. Si contigerit eis in carcerem mitti, & rapi ad supplicia propter officium ritè præstitum, quid hic facient? negabunt Christum? Minimè. Sed ad Christum discipulos mittent, non metuentes eos, qui corpus occidere tantum possunt: sed potius eum, qui vt perdere corpus & animam, ita saluare vtrunque potest. Hęc sint breuiter de primo loco dicta.

DE SECVNDO.

Legationis occasio.

Tu es ille qui venturus est, an alium expectamus? Huic legationi & interrogationi occasionem præbuit error discipulorum Ioannis de Mesia: Illi enim partim externa facie Christi offensi (sicut apparet ex responsione Domini) partim amore Magistri decepti, existimabant Ioannem Mesiam esse. Hunc errorem vt adimat discipulis suis Ioannes, mittit eos ad Christum, vt interroget illum, sitne ipse Mesias, an alius adhuc sit expectandus, vtque isto pacto dictis & factis Christi, plenius erudirentur de Christo, quòd ipse sit verus Mesias, & non Ioannes. Non ergo mittit discipulos suos ad Christum, quod dubitet ipse de Christo, sed vt dubitantium discipulorum saluti consulat. Discamus igitur nos à Ioanne humiliter de nobis sentire, ne quid nobis arroganter tribuamus: discamus à discipulis, obedientiam præstare superioribus nostris, & potissimum ijs, qui nos rectà ad Christum voce & vita mittunt.

DE TERTIO.

Sed quid respondet Christus? *Euntes renunciate Ioanni, quæ auditis & videtis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes Euangelizantur: & beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me.*

Respōsionis partes

Hoc responsum quatuor continet: signa indubitatò monstrantia verum Mesiam, imaginem Ecclesiæ in hac vita, ad quos Euangelium pertineat, & admonitionem, ne quis offendatur externa facie Christi, atque eius Ecclesiæ.

1. Iesum esse verū Mesiam.

Probatio, quòd ipse Iesus sit verus Mesias, hęc est. Quicunq; sua virtute cæcis visum præbet, claudis rectè incedendi facultatem, leprosis sanationem, surdis auditum, mortuis vitã, & pauperibus, hoc est, contritis & anxijs conscientijs propter sensum peccati, annũciat Euãgeliũ, is absque omni dubio verus est Mesias. Nã Esaias ita de Mesia vaticinatur cap. 35. 4. Pusillanimes cõfortamini, nolite timere, ecce Deus vester vltionẽ adducet retributionis. Deus ipse veniet, & saluabit nos. Vnde illum cognoscemus? Respõdet Propheta, Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebũt: & saliet, veluti ceruus, claudus: & apertæ erũt linguæ mutorum. Idem, Spiritus Domini super me, eò quod vnxit me ad euãgelizandũ pauperibus, vt mederer cõtritis corde, & prædicarem captiuis libertatem, & clausis apertionem. Cùm igitur me videtis, iuxta Prophetarum vaticinia, ista pręstare mea virtute, cur me non agnoscitis Mesiam? Atque ita Christus hac demonstratione se verum Mesiam esse conuincit, & suum officium esse docet, miseris & afflictis opem ferre.

2. Imago Ecclesiæ.

Imago præterea Ecclesiæ, & Regni Christi his conspicitur, cõtẽpta coram mũdo auditores Christi sunt pauperes, ægroti & contẽpti coram mũdo. His Christus annunciat salutis viã, & medetur illorũ morbis. Et queadmodum tum sanabat corporũ morbos, ita hodie peccatorũ consciẽtias peccato vulneratas sanat & affert lętitiã cordibus spirituale: id quod verè sentiũt, qui in vera inuocatione vocem Euãgelij audiũt.

3. Ad quos Euangeliũ pertineat.

Cùm dicit, Pauperes Euangelizantur, ostendit ad quosnam pertineat Euãgelium: nimirum ad pauperes, hoc est, contritos corde ob peccatorum suorum fœditatem. Vnde in Psal. 51. 19. Sacrificiũ Deo spiritus contribulatus, cor contritũ & humiliatum Deus non despicies. Itẽ alius Psalmus 147. 3. Qui sanat contritos corde. Et Esaias 57. 15. Deus habitat cum contrito & humili spiritu, vt viuificet spiritũ humilium, & viuificet cor contritorum. Ad eos igitur solos pertinet Euãgelium, qui sentiunt sua peccata, dolent & expauescunt iudicium Dei, & abijciunt propositum peccandi. Est proinde Euangelium læta annunciatio de remissione peccatorum, & cõsolatio in corde per verbum & Spiritum sanctum, quæ ad illos solos pertinet, qui agunt pœnitentiam & credunt Euangelio, accipiunt remissionem peccatorum, donantur iustitia Christi, qua illis imputata, tanquam iusti apparẽt in conspectu Dei, donantur Spiritu sancto, & iam noua creatura in Christo effecti, incipiunt Deo ex fide obedire, & quotidie satagunt, vt in omni cognitione & sensu abundent, Philippen. 1.

4. De scandalo.

Admonitio Domini: *Beatus qui in me offensus non fuerit*, Primùm significat, Ioannis discipulos offensos fuisse in persona Christi. Deinde in genere monet omnes, ne externa facie regni Christi offendantur: vt vel non recipiant Euangelium, vel receptum reijciant, quemadmodum multi omnibus temporibus offenduntur. Cicero sua ætate adeò offensus est seruitute populi Dei, quòd noluerit doctrinã Ecclesiæ recipere. Sua cuiq;, inquit, ciuitati religio, Lęli, est, nostra nobis: stantibus Hierosolymis, pacatisq; Iudæis, tamen istorũ religio sacrorũ, à splẽdore huius imperij grauitate nominis nostri, maiorũ institutis abhorrebat: nũc verò hoc magis, quòd illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostẽdit armis, quã chara dijs immortalib. esset, docuit, ꝙ est victa, quòd elocata, &c.

Papistarũ & Ethnicorum scãdalum.

Hæc quatuor hodie etiam Papistæ iactant: Splendorem, grauitatem nominis, instituta maiorũ, & dominium. Verùm Christus hîc monet, ne istis laruis sinamus nos decipi: sed potius adiũgamus nos pusillo & cõtemto gregi, qui vocẽ pastoris Christi audit. Multò enim consultius est, cum Noa & paucis alijs Arcam intrare, & à diluuij periculo liberari, quàm cum maxima & florẽtissima parte mũdi perire. Melius est cũ vlceroso Lazaro in sinu Abrahæ gaudere, quàm cum diuite epulone inferni tormẽtis cruciari.

DE QVARTO.

Commendatio Ioãnis.

Illis abeuntibus, cœpit Iesus dicere ad turbas de Ioanne: Quid exijstis in desertum videre? &c. Hoc Ioannis encomium eò pertinet, vt ipsa turba magnifaciat ministerium Ioannis, ac ipsius voci tanquam cœlesti credat. Coniungit autem Christus in hoc encomio omnia, quæ probum Apostolum decent, & commendat illum à quatuor virtutibus. Primùm, à constantia: Confert enim ipsum rupi immobili, quæ non agitatur à ventis, instar arundinis. *Num arundinem, quæ agitatur à vento, exijstis videre?* quasi diceret, nequaquam talis est Ioannes: Sed instar firmæ rupis potius, quæ nullis tempestatibus & fluctibus cedit. Debet ergo verus Euangelij præco, nec terrore hominum, nec fauore à veritate deflectere: id quod, proh dolor! nimis multi faciunt hodie.

1. A Constantia.

2. A vitæ genere.

Deinde, commendat Ioannem à vitæ genere, videlicet, quòd agat vitam non mollem, vt adulatores aulici: non splendorem quærit, vt qui gratiam hominum venantur, sed vitam degit, suo munere & functione dignam: quæ nec inuocationem Dei impedit, nec ipsum in officio languentem reddit. Hoc in genere etiam ad omnes verbi ministros pertinet: vt ita viuant, ne vel mollities in moribus conspiciatur, vel alijs vanis rebus impediantur, quo minus officium faciant.

3. Ab excellentia prophetiæ

Tertiò, commendat Ioannem ab excellentia prophetiæ: pręponit enim ipsum omnib. alijs Prophetis.

4. A legatione qua fungitur.

Quartò, commendat eum à legatione qua fungitur. *Hic est enim, de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuã ante te.* Est ergo Ioannes legatus Mesiæ & præcursor, qui Regi aduenienti viam parat prædicatione pœnitentiæ. Huius exemplum suo quodam modo imitari debent ministri Euangelij: debent Christo parare

parare viam: debent Christo adducere homines: debent vnicam monstrare salûtis viam Christum Iesum, cui honor & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA QVARTA ADuentus, Euangelium Ioan. I.

HOc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosôlymis sacerdotes & Leuitas, vt interrogarent eum. Tu quis es? Et confessus est, & non negauit. Et confessus est, inquiens, Non sum ego Christus. Et interrogauerunt eum, Quid ergo? Helias es tu? Et dixit: Non sum. Es tu Propheta ille? Et respondit, Non. Dixerunt ergo ei, Quis es, vt responsum demus ijs, qui miserunt nos? Quid dicis de te ipso? Ait, Ego vox clamantis in deserto. Dirigite viam Domini, sicut dixit Esaias Propheta. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis. Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei: Cur ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Helias, neque Propheta ille? Respondit eis Ioannes dicens: Ego bapitzo aqua, sed in medio vestrûm stat, quem vos nescitis. Ipse est, qui cùm me sequeretur, antecessit me: cuius non sum dignus, vt soluam corrigiam calciamenti. Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi Ioannes baptizabat.

ENARRATIO TEXTVS.

Quæstionis occasio.

Occasio huius Euangelij hæc fuit. Pharisæi audiuerant, quòd Ioannes institueret nouam docendi rationem, & inueheret ceremonias nouas, ídque sine autoritate Pōtificum: quòd iuberet parare viam Domino: quòd reciperet ad Baptisma totam Iudæam: quòd clamaret adesse promissum Regem & Messiam. His rebus auditis, Pharisæi moti mittunt ad ipsum in desertum nuncios, interrogatū qua autoritate id faciat. Id fecerunt, non quòd ipsius doctrinæ aures præbere cuperēt: sed potius ideo, vt Christū, & ipsum perderēt: vt lucrosas ceremonias retinere possent: vtque suam autoritatē, nulla habita ratione salutis populi sibi cōmissi, retinerēt: quorum exemplum strenuè satis nostri Papistæ sibi imitandum proponunt.

Summa.

Summa autem hæc est, quòd interrogant Ioānem, an sit Christus. Ille autem, vt verus Christi minister, Christo testimonium præbuit, & iussit eos dirigere viam Domini, suam vocationē tacitè confirmâs esse diuinam. Docēdi gratia, tres sint loci huius Euāgelij.

Partes.

1. *Testimonium Ioannis de Christo.*
2. *Descriptio Ioannis, adeóque omnis pij ministri verbi Dei.*
3. *Quid sit parare viam Domini.*

DE PRIMO.

In testimonio Ioannis sex consideranda sunt.

Pharisæi à Pharisæis missi.

I. Qui mittuntur: & cur mittuntur. Mittuntur autē Pharisæi à Pharisæis: sanctissimi in specie, à sanctissimis: qui videbantur sibi esse columnæ Ecclesiæ Dei: qui habuerunt prærogatiuam successionis: qui titulum Ecclesiæ sibi solis arripuerunt. Sed ecce, qui capita Ecclesiæ videbantur, hostes sunt Christi. Vnde discamus nec titulis, nec successionibus: sed soli diuinæ voci credendum esse. Obseruemus quoque artem Satanicam, quam à suo Magistro didicerant hi Pharisæi: non enim hi interrogāt, quòd faueant Christo aut Ioanni, vt videri volunt: sed vt perdant vtrunque, vt serpens in paradiso fecit.

Audiunt Ioannis testimonium de Christo.

II. Cui datur testimonium? Christo. Quis dat testimonium? Ioannes. Hinc duo disce: Primum, quòd ministerium verbi debeat hunc scopum habere, vt Christo perhibeat testimonium. Secundum, quòd ars Christiana sit, contra Satanæ technas pura Christi confessione niti.

Corā eius hostibus.

III. Coram quibus datur testimonium? Coram mundo & hostibus Christi. Vnde discendū est, quod debeat pius confiteri Christum coram toto mundo, cum discrimine famæ, rerum, & vitæ: ad quod cùm promissio, tùm comminatio nos inuitabunt. Promissio est: Qui confessus fuerit me coram hominibus, confitebor & ego illum coram Patre meo cœlesti. Comminatio: Quemcunque puduerit mei coram hominibus, eius & me pudebit coram Patre meo cœlesti.

Videlicet Christum esse Iesum.

IIII. Summa testimonij Ioannis de Christo hæc est, quòd Christus sit homo, quod sit Deus, quòd sit verus Messias, remissor peccati. Nam cùm dicit, *Ipse est qui post me venturus est*, indicat ipsius veram humanitatem. Cùm verò addit, *qui ante me fuit*, ipsius diuinitatem fatetur. At cùm ait: *Medius autem vestri stetit, quem vos nescitis*, Respondet ad questionem, & Iesum Messiam esse pronunciat. Baptismi lauacrū, concionatur Messiæ officium esse, peccatum remittere.

Vsus.

V. Vsus & fructus huius testimonij, quòd nos debeamus testimonio Ioannis credere, & Christum amplecti, verum peccatorum remissorem, qui sanguine suo nos lauit à peccatis: cuius rei efficax signum, Baptismum nobis contulit: de quo aliâs.

Hypocritarum imago.

VI. Pharisæi sunt imago personatorum Christianorum, id est Hypocritarum, qui non possunt ferre veræ pietatis doctrinam: sed fingunt se pios externis moribus, se sanctissimos simulant, sed aliam personam intus gerunt: inde est, quòd tales hypocritæ dicantur. Nam vt hypocritæ in fabulis sunt, qui personas absentes habitu & gestu externo repræsentant: Ita Pharisæi, pietatis absentis laruam tantum conspiciendam præbent. Vnde hypocritæ sunt dicti, vt qui, etsi reuera in corde sint impij, foris tamen sanctissimi appareant.

DE SECVNDO.

Iohannis & ministrorum verbi descriptio.

Ego sum vox clamantis in deserto. Primùm, Ioannes definit omnes Prophetas, Apostolos & ministros verbi, quòd sint vox. *Secundò*, quòd non sit vox inanis, sed clamantis, id est, prædicantis. *Tertiò*, in deserto, id est, in mundo vniuerso. *Quartò*, admonentur auditores dignitatis illius vocis. Est enim non vox hominis sed Dei clamantis, &c. *Quintò*, quòd Ioānes allegat Esaiæ testimonium. Nihil enim pius concionator afferre debet, sine testimonio sacrarum literarum. Testimonium autem præsens, desumptum est ex cap. 40. 3. *Sextò*, admonentur quoque concionatores, ne Deo tribuant alienam vocem. Qui enim id faciunt, non Dei ministri sunt, sed Diaboli flagella: quos non secus atque lupos fugere decet.

DE TERTIO.

Quid sit parare viā domino.

Parare viam Domino est, eodem Ioanne Baptista autore, pœnitentiam agere: nec sine magna causa est Ioannes vsus hac figura loquendi, quę propriè pertinet ad regna mundana. Solent enim regibus aduenturis viæ præparari, quò accedere possint sine periculo & offēdiculo. Hęc ipse Esaias exponit, cùm ait, Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erit præruptū in rectitudinem, & loca cōflagrosa in planiciem. Hæc spiritualiter intelligenda sunt, de impedimentis omnibus interioribus & exterioribus, quæ impediunt, quò minus Rex noster Christus ad nos veniat.

Impedimenta.

Interiora impedimenta sunt, ignoratio Dei, cupiditates, prauitas, stulta confidentia, &c. Exteriora impedimenta sunt, scādala omnia, quæ obijcit Satan in doctrina, Sacramento & moribus. Verùm, vt breuius dicam, Montes (id est, quic-

Quomodo tollenda.

quid altum est in mundo) destruendi sunt concione legis. Valles, id est, qui spiritu contriti sunt, attollendi sunt prædicatione Euangelij. Sentes, id est, mala vita, praui affectus sunt amputandi noua obedientia, & studio formandi vitam secũdum verbum Dei: atque vt id fiat, requiritur 1. vt sint qui clament in deserto. 2. Opus est sana doctrina, quæ est lucerna præparantium viam 3. Requiritur, vt adueniente Domino, id est, lucente in cordibus nostris gratia Dei, præbeamus nos obsequentes per verã pœnitentiam, & exhibeamus nos ciues Dei, homagiũ Christo Domino præstantes. 4. Offeramus munera & vitulos labiorum nostrorum, id est, confessionem, ídque mente, voce, confessione & moribus.

Quid hic requiratur.

Confirmatio ab exẽplis.

Verùm quia hæc intelligi non possunt sine exemplorum appositione: breuiter sententiam Prophetæ & Ioannis declarabimus exemplis. Summa concionis Ioannis fuit: Agite pœnitentiam, & credite Euangelio, hoc est, quod ex Esaia dicit, Parate viam Domini, Quomodo id fecit? Mõtes depressit. Nam cùm videret multos ex Pharisæis & Saducæis venire ab baptismum suum, dixit eis: Progenies viperarum, quis demonstrauit vobis fugere à ventura ira? Nolite dicere intra vos, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quòd potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Iam enim securis ad radicem arboris posita est. Omnis arbor, quæ non fructum bonum facit, excidetur, & in ignem mittetur. Vide hic, quomodo Ioannes montes humiliet. 1. Cùm vocat eos progeniem viperarum, taxat illorum cor prauum, sanguinis cupidum, & ingratum. 2. Tollit causam, de qua maximè gloriabantur. Ex eo enim superbiebant, quòd erant filij Abrahæ. Sed hoc nihil prodesse ait. Nam Deus non est personarum acceptor: neque enim qui ex carnali semine Abrahę sunt, mox filij sunt: sed qui Abraham imitantur fide & obedientia, hi sunt eius filij, quemadmodum Christus apud Ioannem testatur: eos filios Diaboli appellans, qui se filios Abrahæ esse gloriabantur. 3. Comminationem addit nisi resipiscant: *Securis*, inquit, *ad radicem arboris posita est*. Hoc est, vltio diuina non procul abest, vt omnis arbor mala excidatur, & in ignẽ mittatur. Ita & alij ministri verbi, montes demoliri debent, monstratis peccatis hominum, sublata gloriationis materia, & propositis pœnis, quæ omnes qui non conuertuntur, manent. Deinde valles exaltabunt: quomodo id? Quemadmodum Ioannes fecit, monstrato Christo, dicens: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Cùm dicit, Ecce, inuitat ad fidem: cùm addit, Agnus Dei qui tollit peccata mundi: reconciliationis materiã exprimit. Tertiò, sentes amputat, cùm ait, Agite fructus dignos pœnitẽtia.

1. Ipsius Ioannis Baptistæ.

2 Nathanis.

Simile exemplum in Nathan propheta habemus. 1. montem deiecit, hoc est, hyprocrisin in Dauide, qui commisso adulterio & homicidio securè vixit, tanquam re bene gesta Idque proposita parabola de duobus viris, quorum vnus erat Pauper, alter diues. Diues habebat oues & boues plurimas: pauper autẽ nihil habebat, nisi vnicam ouem, quam emerat, & nutrierat, & quæ creuerat apud eũ cum filijs eius, simul de pane illius comedens, & de calice eius bibens, & in sinu eius dormiens, erátque illi sicut filia. Sed cùm peregrinus ad diuitem venisset, accepit hanc pauperis ouem diues, & suo hospiti apposuit, parcens suis. Cùm hoc Dauid audiret, indignatus est dicẽs, Filius mortis est qui fecit hoc. Respondit Nathan: Tu es ille vir. Vriam Hetheum occidisti gladio, & vxorem eius accepisti in vxorem tibi. Ecce ego, ait Dominus, suscitabo aduersus te malum. En quomodo Nathan exprobret Dauidi peccatum, tollit materiam gloriationis, ne putet se non puniendum, eò quòd Rex sit: & comminatur illi pœnas. Hic deiectus est magnus ille mons, & hypocrisis. 2. Verùm cùm animaduertit Nathan Dauidem deiectum & iacentem, adeò vt diceret cũ magno eiulatu: Ego peccaui Domino: vallem hanc subleuat, dicens: Dominus trãstulit peccatũ tuũ, nõ morieris. Deinde sentes quoq; amputat, dũ proposita pœna morte filij, cõtinet eũ in officio.

3. Petri.

Ad eundem modum Petrus in Actis, 1. concione legis cristas Iudæorum deprimit, & mõtes humiliat, peccatũ illis inculcat, docet nihil prodesse, quòd sint de posteritate Abrahæ, proponit cõminationes pœnarum, nisi resipiscant. 2. Mox vbi audit eos compunctos corde, & peccati conscientia deiectos, erigit eos rursus proposito Christo, in cuius nomen iubet eos baptizari. 3. Deinde quoque cauet ne sentes succrescant, inhortans eos ad pœnitentiam.

4. Dei.

Hæc exempla sunt illustria, & ad primi hominis conuersionem congruunt. Superbit Adam secutus nouum doctorem Diabolum. Hunc primùm Deus prosternit obiurgatione, proposita peccati magnitudine: mox deiectum erigit, data promissione seminis, quod erat contriturum caput serpentis.

5. Christi.

Similiter Dominus superbos Pharisæos humiliat, afflictam Magdalenam exaltat, atque ad piam sanctámque hortatur vitam, dicens: Fides tua te saluam fecit: vade in pace.

Doctrina & correctio.

Cæterùm ministri verbi, qui hoc verbo non deprimunt mõtes, non attollunt valles, nec sentes amputant, non sicut Dei, sed vt Diaboli & ventris mancipia faciunt. Multi quidem in genere declamitant contra adulteria, incestus, vsuras & alia vitia. Sed pauci sunt, qui in os crimina objiciunt, vt Ioãnes Herodi, Pharisæis & Hypocritis: vt Christus suis auditoribus: vt Ambrosius Theodosio. Quare hoc non faciunt? Partim, quia verè non cogitant cuius vice funguntur: partim, quia metuunt suæ vitæ & fortunis. Verùm, contra hanc cæcitatem & timiditatem opponant vocationis suę mandatum & promissionem, qua Christus promisit se affuturum suis seruis, & sibi imputat factum, quicquid ipsius fit ministris. Pręterea, se confirmabunt Ioannis & aliorum sanctorum ministrorum constantia & exemplo, subindéque Deum precabuntur, vt sibi animum addat, vt ea facere audeant, quæ ipsius intersint glorię, cui honor in secula seculorum, Amen.

IN FESTO NATIVITATIS Christi, Euangelium Lucæ 2.

Exijt decretum à Cæsare Augusto, vt cenſeretur totus orbis. Hæc descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrenio. Et ibant omnes, vt profiterentur, in suam quisque ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa, de ciuitate Nazareth, in Iudæam, in ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethlehem, eò quod esset de domo & familia Dauid: vt profiteretur cum Maria, desponsata sibi vxore, quæ erat prægnans. Accidit autem cùm essent ibi, completi sunt dies pariendi. Et peperit filium suum primogenitum, ac fascijs eum inuoluit, reclinauítque eum in præsepi, quòd non esset eis locus in diuersorio. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, & excubantes excubias nocte, super gregem suum: & ecce Angelus Domini astitit illis, & claritas Domini circumfulsit illos: & timuerunt timore magno. Et dixit illis Angelus: Ne timeatis. Ecce enim annũcio vobis gaudium magnum, quod futurum est toti populo: quia natus est vobis hodie Seruator, qui est Christus Dominus, in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum: Inuenietis infantem fascijs inuolutũ, positum in præsepi. Et subitò facta est cum Angelo multitudo militia cœlestis laudantium

Deum

Deum & dicentium: Gloria in altissimis Deo, ac in terra pax, hominibus bona voluntas.

ENARRATIO TEXTVS.

Articuli fidei nostræ confirmatio & vsus.

Hæc historia est confirmatio Articuli nostri Symboli, qui est natus ex Maria virgine. Qui Articulus nouam natiuitatem proponit, quæ antiquam, & Adamicam, & corruptam sanctificat in ijs omnibus, qui hunc Christum fide apprehendunt. Et tamen si hic articulus de natiuitate Christi, vel pueris Christianis debet esse notissimus: tamen magnas ob causas certum ei festum ab Ecclesia deputatũ est: vti nimirum historia cum suis circumstantijs explicetur & discatur: non tãtum vt oblectemur pulcherrima huius historię narratione: sed multò magis, vt in cõscientijs confirmandis & erigendis, huius summi articuli vsus conspiciatur. Non enim sacræ historiæ legendæ sunt vt humanę, sed vt vsum earum perpetuò cogitemus & exerceamus, ad nos docendos, instituẽdos, & consolãdos: vtque per lectionem scripturarum spem habeamus. Porrò locos duos tantum cõstituamus, in quibus plurimi alij, vt patebit, delitescunt, & sunt hi:

Loci duo.

I. *Historia Christi nati, cum suis circunstantijs & membis.*

II. *Vsus & praxis huius historiæ.*

DE PRIMO.

1. Tẽpus.

I. In historia nouem membra consideremus, quorum primum est de tẽpore. Natus est Christus post Romam conditam 700. anno, à mũdo condito 3952. à Christo nato ad hodiernum diem nũc expleti sunt anni 1580. Sed cur Euãgelista adeò perspicuè meminit tẽporis, decreti Cæsaris, ducis Cyrenij? Tres sunt causæ. *Prima*, vaticinia Prophetica. Sunt autem vaticinia de venturo Christo duplicia. Alia enim simpliciter, sine certi tẽporis præscriptione, venturum Messiam annunciant: qualia sunt, Genes. 3. 15. Semen mulieris conteret caput Serpentis. Item, Genes. 12. & 22. Benedicentur in semine tuo omnes gentes. Esaiæ 7. Ecce virgo cõcipiet, &c. Dauid, Psal. 110. 1. Dixit Dominus Domino meo, &c. Balaam, Numer. 24. 17. Ex Iacob orietur stella. Alia vaticinia tempus & annum passionis, & regni Christi prædicunt. Iacob, Genes. 49. 10. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat Zilo, id est, filius eius, scilicet mulieris: ac si dicat: Semen mulieris, quod est promissum, vt destruat opera Diaboli, tum demum veniet, vbi sceptrum de Iuda ablatum fuerit. Cùm ergo hîc Lucas meminit Augusti, tributi, & peregrini ducis, significat iamiam adesse tẽpus, in quo nasci Christum oportuerit, iuxta vaticinium Iacob. Daniel quoque annum crucifigendi Christi & resurgendi expressit cap. 9. 25. &c. Scias ergo & intelligas, quod ab exitu sermonis, de reducendo populo, & ædificanda Hierusalem, vsque ad Christum ducem hebdomadæ septem, & hebdomadæ sexaginta duę post heb domadas verò sexaginta duas occidetur Christus: & vna hebdomada roborabit pactum multis, & in dimidia hebdomada cessare faciet sacrificium.

Doctrina & correctio.

Cur descriptum à Luca.

Hebdomadæ Danielis.

Hîc clarè Daniel prædicit tempus occidẽdi Christi. Sed tria hîc sunt obseruanda. 1. Quid hebdomada. 2. Quando inchoanda supputatio. 3. Cur 70. hebdomadas in tres ordines digerat.

1. Hebdomada in hoc loco intelligenda est, non de dierum hebdomada, sed annorum: vt vna hebdomada 7. annos contineat, & 70. hebdomadæ annos 490.

2. Sed quãdo inchoãda supputatio? Ab exitu sermonis, hoc est, ab eo tempore, quo prædixit Ieremias fore, vt liberaretur populus à captiuitate Babylonica, i. captiuitatis ferè anno 20. 3. Diuidit præterea hebdomadas in tres partes, propter res diuersis temporibus gestas: primùm, in 7. hebdomadas: nam per id tempus, hoc est, 49. annos manserunt adhuc Iudæi in captiuitate sua Babylonica. Deinde in 62. hebdomadibus, hoc est, annis 35. instaurata fuit Hierusalem, mansitque populus illic. Postremò, hebdomada vltima Christus baptizatus fuit, prædicauit, miracula edidit, ac tandem pro nostra salute passus est. Passus autem fuit ætatis 33. anno. Hæc si cõferas cum historijs, inuenies Lucam iuxta hanc computationem, tempus nascentis Christi signasse.

Secunda causa, vt Iudæi confundantur, qui adhuc Messiam expectant, prorsus delata iam multis seculis politia Mosaica.

Tertia causa, vt nos sumus certi, quod verè sit natus & exhibitus Christus, quẽ olim Deus promisit fore liberatorem generis humani è faucibus serpentis.

II Locus.

Secundum de loco. Nascetur in Bethlehem, & in peregrinatione. In Bethlehem quidem, propter vaticinium Micheæ, quod allegat Matthæus cap. 2. ex Micheæ 5. cap. In peregrinatione verò, vt significetur, Ecclesiam Christi in hoc mundo in peregrinationibus mansurã, idq; non sine contẽptu & persecutione. Idem Ioannes indicat, ter repetendo eandẽ sententiam: Tenebræ eum non apprehẽderunt: mundus eum non cognouit: sui eum non receperunt. ex his consequitur, Regnum Christi non esse mundanum.

3. Parẽtes.

Tertium de parentibus. Secundum humanitatem nascitur in cõiugio quidem: sed ex Virgine, cuius rei grauissimæ causæ sunt. *Prima*, est promissio, Semen mulieris conteret caput serpentis. Item, Ecce Virgo pręgnans pariet filium. *Secunda*, est necessitas. Nemo enim natus secundum naturæ cursum, est sine labe & peccato. Ergo debuit Messias ex Virginis sanguine, sine semine virili per Spiritum sanctum concipi, vt esset purus ab omni labe peccati, sicut verum Emanuelem Deum & hominem decuit.

4 Persona.

Quartum, quia Christus verus Deus & verus homo est. Ex primo capite Ioannis, discendum est de diuinitate Christi, & explicandæ circunstãtiæ temporis, modi, rei, loci, facti, causæ. Si itaque quæris: quando fuit Christus secũdum diuinitatem? Respõdet Ioannes: In principio erat verbum, id est, verbum fuit ante initium omnium creatarum rerum. Non est igitur creatura Christus. Si quæris: quomodo fuit? Respondet: Et verbum erat apud Deum: ergo alia persona est à Deo Patre. Si quæris, quid fuit? Respondet: Et verbum erat Deus: quo dicto significatur, quòd vna sit essentia diuina. Si quæris: quid egit? Respondet: Omnia per ipsum facta sunt. Si quæris, quid agit? Respondet: Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Si quęris: quò venit? Respondet: In mundũ venit, in sua venit. Si quæris: quomodo venit? Respondet: Verbum caro factum est. Si quæris: cur venit? Respondet: Vt daret potestatem filios Dei fieri, quotquot in ipsum credunt. Si quæris: quando venit? Respondet: fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes, &c. Hæc breuiter meminisse de diuinitate Christi profuerit.

5. Cunabula Christi.

Quintum, de cunabulis Christi, quæ nihil aliud, quàm mundi contẽptum & paupertatem extremam significant, quam paupertatem Christus experiri voluit, vt nos diuites redderet. In hæc cunabula inspiciant arrogantes, ac deponant fastum: huc inspiciant pauperes, ac desinãt desperare, tãquam ob paupertatem spreti. Obseruãdus est hic abusus omniũ rerum conditarũ à Deo. Bethlehẽ seruit lucro: Diuersorium hospitibus: Christus Rex in stabulũ reijcitur omniũ rerum Dominus. Sic & hodie Ecclesia spernitur, dũ impij abundant opibus, honoribus & potentia.

6. Apparitiones Angelorum.

Sextum, de apparitionibus Angelorũ: qui 1. testantur adesse Dominũ. 2. ipsa claritate ostendunt, qua-

lis sit Rex recens natus Christus. 3. qualia sint eius beneficia, & qualis inde Deo reddatur gloria, hymno declarant.

7. Concio Angeli ad pastores.

Septimum, de cōcione Angeli ad pastores. *Nolite timere. Ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum, Inuenietis infantem pannis inuolutum positum in præsepio.*

Hæc concio omnium, quæ vnquam antea in mundo factæ sunt, est excellentissima, cuius partes sunt plurimæ. *Prima.* Iubent Angeli vt pastores non timeant: qua re ostendunt Christum aduenisse, vt tollat maledictionem legis, & peccatum, propter quod venit in homines maledictio. *Secunda.* concio Euangelij: Annuncio vobis gaudium magnum. Cùm magnum dicit, distinguit hoc à mūdi gaudio, quod durat ad breue tempus, & debili fundamento nititur. Verum hoc gaudium quod Angeli annunciant, Magnum dicitur quatuor de causis. 1. Propter materiā, quæ magna est, nēpe reconciliatio nostri cum Deo. 2. Propter diuturnitatem & stabilitatem: perpetuò enim durat & manet constans. 3. Propterea quòd ad paucos tātum nō pertinet, sed ad omnes qui hanc annunciationē gaudij fide recipiūt. 4. Quia spirituale est, pertinēs ad totius hominis salutē. *Tertia.* causa & materia huius gaudij. Quia, inquit, hodie vobis natus est Saluator, qui est Christus Dominus. *Quarta.* monstrat locum, In ciuitate, inquit, Dauid, hoc est, Bethlehem. *Quinta.* signū verbo additur. Ait enim, hoc erit vobis signum: inuenietis infantem, pannis inuolutum, positum in præsepio. Hoc signū duo facit. 1. Deducit eos rectà ad puerum, ne ipsum quærentes aberrent. Etsi enim omnes matres inuoluunt pannis suos infantes, tamen in præsepijs non ponūt. 2. Discernit Regnū huius pueri à regnis huius mundi. Nam regna mundi externum splēdorem habent: atque hæ sunt partes concionis Angelicæ.

8. Natiuitas Christi.

Octauum, de natiuitate Christi. Reuelatur pastoribus. Vnde duo discenda sunt. 1. Christi regnū non esse mūdanum. 2. Christi regnum pertinere ad pauperes, iuxta illud, Pauperes Euangelizantur.

9. Carmē Angelorū.

Nonum, de carmine Angelico, quod est: *Gloria in excelsis Deo, in terra pax, hominibus bona voluntas.* Hæc concio miro compendio complectitur fructum Dominicæ natiuitatis, quæ in tribus consistit. 1. Deo redditur gloria. 2. Pax fit hominibus. 3. Bona voluntas Dei erga homines declaratur.

Deo gloria tribuitur.

Primum ergo, cùm Angeli dicunt, Gloria in excelsis Deo: significant quòd nemo possit Deo veram gloriā tribuere sine cognitione Christi. Homo enim erat conditus in hunc finem, vt Deo cōditori gloriam tribueret: sed per lapsum primorum parentum factū est, vt nec rectè agnouerit Deum, nec glorificauerit. Sed queris: quid est Deo gloriam tribuere? Tribuere alicui gloriam nihil aliud est, quàm alicui veram virtutem tribuere. Vt cùm Rex aliquis iustè, sapienter, fortiter, clementer agit, tribuitur ipsi à subditis gloria, hoc est, subditi ipsius facta approbāt, ac cum singulari beneuolentia ipsum prædicant. Proinde simili modo Deo tribuitur gloria, quādo agnoscūtur & verè sentiuntur ipsius virtutes, sapientia, iustitia, fortitudo, misericordia, veritas, & aliæ.

Quomodo

Sapientia Dei in eo conspicitur, quòd hominem, quem condiderat in suam gloriam, reparat rursus, vt imaginem, quam per peccatum perdiderat, per Filium suum, natum ex Virgine, recuperet: ac ita gloriam sapientiæ Deo tribuit.

Iustitia peruidetur ex eo, quòd hominem, qui peccauerat, noluerit in gratiam recipere sine compensatione iniuriæ. Nam cùm aut hominem æternùm perire ob suum peccatum necesse erat, aut aliquem in humano genere satisfacere Deo oportebat, qui sustineret pœnas pro toto genere humano, Deus dedit Filium, qui assumsit humanam naturam, in qua satisfecit iustitiæ Dei. Quare laus iustitiæ meritò Deo, Christo Domino nato, tribuenda est.

Fortitudinis commēdatio est, quòd serpentem & eius semē, per Christum superauerit, atq; adeò ipsius regnum deleuerit, quātum quidem ad omnes eos attinet, qui hunc natum Iesum fide apprehenderint.

Misericordia in eo relucet, quòd humanum genus perditum & oppressum tyrānide Diaboli, & ingentibus ærūnis & calamitatibus, morte, inferno, & damnatione, per Filium, & propter Filium in gratiā recipiat. Hæc Dei misericordia, omnia opera Dei excedit, quā perpetuò & Angeli boni, & homines electi prædicabunt, imò Diaboli etiam inuiti agnoscent.

Veritas in eo patefit, quod promissionū antiquarum memor, exhibeat quod olim promisit. Lapsis enim in peccatum primis parētibus, promisit semen mulieris, quod erat contriturum caput serpentis. hanc promissionem nunc implet dato Filio.

Propter has ergo virtutes, Deo gloria tribuenda est: idq; potissimum ab ijs, qui sentiunt ipsius beneficia. Hæc gloria tum demum ei tribuitur, cū 1. agnoscimus hoc Dei mirandum beneficium. 2. cùm Filium fide amplectimur. 3. cùm mente, voce, confessione & moribus Deum prædicamus. 4. cùm quàm plurimos ad agnitionem Dei inuitamus.

Deinde cùm dicunt Angeli: *In terra pax*, notatur præcipuum beneficiū Christi, propter quod in mundum venit, nimirum vt pax fieret inter Deum & hominem. Hæc pax est mutuus consensus Dei & hominum: Dei quidem recipientis homines in gratiam propter Filium: Hominum verò, fide accipientium, oblatum beneficium cum gratiarum actione, ac perpetua animi gratitudine. Huius pacis dulcissimi sunt fructus: Accessus ad Deum, gaudium Spiritus, bona conscientia, lętus de hac vita exitus. Hanc pacem turbant peccata contra consciētiam, securitas, neglectus verbi. Quare non secus, quàm pestes fugienda sunt.

Pax redditur mundo.

Fructus.

Postremo loco addunt: *Hominibus bona voluntas*, Hoc est, postquam Deus hominibus per Christum reconciliatus est, fauet ipsis, & vera paternáque στοργῇ ipsos cōplectitur, tāquam charissimos liberos, quos sibi adoptatos in Christo charos habet. De hoc beneplacito etiam loquitur Dauid in Psalm. 5. 13. Quoniam tu benedices iusto Domine, sicut scuto beneplacito munis eum. Cùm Dauid hoc loco beneplacitum Dei confert scuto, monstrat eius verum vsum & fructum. Significat enim, quòd fauor Dei sit nobis vice clypei, quo munimur aduersus impugnantium nos tela. Diabolus sua ignita in nos tela vibrat: sed hoc scuto tuti sumus. Atque ita de alijs.

Homines fauoris Dei fiunt participes.

DE SECVNDO.

Vsus duplex est. Generalis, qui ex tota historia petitur, & specialis, qui petitur ex singulis partibus, *Generalis* ergo est, vt discamus nostrum verum Saluatorem Deum & hominem ex Virgine natum recipere & amplecti, opponendo eum omnibus miserijs nostris, peccato, morti, maledictioni, iræ Dei & inferno: certi, quòd hic Filius Dei & Mariæ sit, secundum vaticinium Esaiæ, Nobis natus & nobis datus. Idque vt sit iustitia & salus omni in ipsum credenti. *Specialis* vsus est multiplex. *Primus*, vt à parentibus Christi obedientiam erga magistratum discamus. *Secundus*, vt à pastoribus discamus obtemperare testimonijs de Christo, Christum quærere, & redire ad opera vocationis. *Tertius*, vt ab Angelis

Vsus generalis.

Specialis, multiplex.

discamus

vt ab Angelis discamus. 1. Annunciare Christum ignotis: vnde omnes pij ministri verbi consolari se poterunt in ministerio, quòd idem doceant, quod antea per tantos heroicos Spiritus traditum est. 2. Discamus ab Angelis & Pastoribus confessionem huius Christi. 3. Discamus glorificare Deũ, & cum Angelis canere, Gloria in altissimis Deo, cui sit honor & gloria in secula seculorum, Amen.

FERIA SECVNDA NAtiuitatis Christi, Euangelium Matth. 23.

ECce ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes, & scribas, & illorum aliquos occidetis, crucifigetisq́; & illorum nonnullos flagellabitis in Synagogis vestris; & persequemini de ciuitate in ciuitatem, vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter Templum & Altare. Amen dico vobis: venient hæc omnia super generationem istam. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos quemadmodum Gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, haudquaquam me videbitis posthac, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

ENARRATIO TEXTVS.

Sanctorũ Festa cur in nõnullis Ecclesiis celebrantur.

PRiusquam accedamus ad textus enarrationem quia hic dies diuo Stephano dicatus est, dicam quare sanctorum festa in Ecclesia Dei celebrari soleant: & quid nobis in exemplo diui Stephani spectandum sit.

Festa celebrantur in Ecclesia Dei non Ethnico more sicuti apud Papistas, vt sanctos patronos & intercessores inuocemus, id quod non potest fieri sine horrendo sacrilegio & cõtemptu Filij Dei. Sed sunt multæ aliæ grauissimæ caussæ, cur quorundam sanctorum festa in Ecclesiis nostris retineri sit vtile, & sunt potissimum sex.

Causę sex quę docẽt methodũ legẽdæ historię Sanctorum.

Prima, vt perpetua historia Ecclesiæ aspiciatur, quæ nobis & vitæ regula esse debet, & admonitio de prouidentia Dei. Si enim historias prophanorum hominum, in quibus alicuius virtutis larua apparuit, iucundum est legisse: multò iucundius erit profectò, eorũ historias legere, in quibus viuæ verarum virtutum icones refulserunt, vt in Paulo, Petro, Maria, Stephano, Magdalena, latrone, & aliis multis.

Secunda, vt testimonia de doctrina, de ministerio docendi, & de Ecclesia considerentur. Sunt enim edita miracula, factæ sunt mirandæ vocationes ad ministerium Ecclesiæ, illustrata est doctrina per vniuersam Ecclesiam. In his testimoniis pulcherrimum est videre perpetuum consensum verę Ecclesiæ in scriptis Propheticis, Apostolicis & in Symbolis, & diiudicare inter veram doctrinam Ecclesiæ & omnium temporum corruptelas, mendacia & imposturas.

Tertia, vt Deus celebretur, & ei gratiæ agantur, quòd se patefecerit, tradiderit doctrinam, ostenderit præsentiam suam in Ecclesia, & nos ciues fecerit eius cœtus, qui habet testimonia veræ Ecclesiæ & veri cultus.

Quarta, vt exempla confirment fidem nostram: cùm legimus ipsos exauditos & auditos esse diuinitus, vt in Psalmo 34.7. dicitur, Iste pauper clamauit ad Dominum, & Dominus exaudiuit eum: fiduciam concipimus, vt & nos inuocantes iuuet. Sic ergo vnusquisque nostrũm statuat & apud se colligat: Magdalenam, Latronem, Paulum, pœnitentes recepit in gratiam, non obstantibus eorum enormibus peccatis, quibus Deum antea offenderant, igitur & ego ad eundem Dominum confugiam, vt me in gratiam recipiat. Petrum post horrendum lapsum venia dignatus est: Ergo & ego lapsus non desperabo. Est enim semper sibi constans & sibi similis, nec est personarum acceptio apud eum.

Quinta, vt pro vocatione singuli sanctorum exempla imitemur. Paulus non fractus est persecutionum mole, sed constanter Euangelium docuit, cuius exemplum imitentur ministri verbi. Iohannes non veritus est Herodis minas: quare pius concionator ipsius exemplo discat mundi furores contemnere. Abraham ex fide sanctè instituit suam domum, in vero timore Dei & inuocatione: ab hoc ergo discant omnes pij patresfamiliâs, & sic alia exempla accommodentur.

Sexta, vt sanctorum dulcis sit apud nos memoria, & laudetur eorum virtus, quod donis Dei bene vsi sint, quod sint domicilia Dei, & testes de eo, quod sint ornati ingentibus virtutibus, quod sint nobis viua exempla conuersionis, fidei, pœnitentiæ, constantiæ, patientiæ & aliarum virtutum.

Hæ sex causæ sunt grauissimæ, propter quas & memoria sanctorum, exemplo veteris Ecclesiæ retinetur, & eorũ festa celebrantur. Quæ cum ita fiant, omnia in gloriam Dei & nostram ipsorum salutem cedunt.

Circũstantiæ 7. in historia Stephani.

Iam pauca de Stephano dicenda sunt, in cuius historia has circumstantias cogitemus. Religionem, officium in Ecclesia, defensionem suæ religionis, circumstantiam in confessione, inuocationem Christi, consolationem, & vitæ exitum.

1. *Religio Stephani.* Stephanus fuit Christianus, vir plenus fide & Spiritu Sancto, plenus gratia & fortitudine. Vbi enim vera fides, ibi Spiritus Sanctus, quò maiora incrementa fides capit, eò magis se præsentem testatur Spiritus Sanctus, accendens motus in cordibus congruentes cum lege Dei. Contrà, vbi Spiritus Sanctus non sentitur efficax; ibi neque fidem veram adesse, manifestum est. Habemus ergo hic, quod in Stephano imitemur, nempe fidem efficacem, cui testimonium præbet Spiritus Sanctus: non imitantur fidem Stephani, qui eam in ore habent, & interim inuoluuntur prauis cupiditatibus, & ruunt quocunque cæci affectus eos abripiunt.

2. *Officium Stephani* in Ecclesia fuit pauperibus ministrare & seruare thesaurum Ecclesiæ in vsum sanctorum pauperum: in quo officio non dubium est eum sedulum fuisse. Nam habuit Spiritum Sanctum gubernatorem, veram fidem & charitatem, agendi regulam. Hunc ergo sibi proponant pauperum curatores & Diaconi. Primum afferant fidem, sine qua nulla diligentia, & nullum officium ritè fieri potest. Deinde in administratione declarant se regi Spiritu Sancto, ne vel durius pauperes excipiãt, vel ad gratiam hominum bona dispensent, vel torpeant in officio, vel etiam furentur ipsi, vel quod verè pauperum est transferant in alios: sed omnem fidem in officio præstent, cogitantes Deum suæ administrationis inspectorem: statuentes quod membra Christi sint, quorum cura ipsis demandata est: verè sentientes templa Dei esse, quibus præfecti sunt, vtut paupertate, morbis & vlceribus scateant.

3. *Quomodo defenderit religionem* quā professus est Stephanus, ostendit 6. & 7. cap. Actorum. Non in periculo abiicit confessionem: non dissimulat, vt multi, sed constans est & fortis suæ religionis propugnator: non ipsum impedit multitudo sectarum, quæ tum erant plurimæ: non frangitur autoritate Pharisæorum ac summorum virorum in Iudæa, sed sectis se fortiter opponens, solus impetum totius populi sustinet, & longa oratione suam religionem defendit: quod exemplum nos quoque imitemur.

4. *Constantia eius* in confessione inde apparet, quod non minis, non ex communicatione, non lapidatione absterreatur à confessione: sed vt inuictus miles, cōfessionem in mediis periculis retinet. Hoc nobis quoque in exemplum propositum est.

5. *Inuocatio Christi*, cum iam obrutus lapidibus iacet, ostendit finem, & testatur de vera charitate huius viri. Intercedit enim pro suis interfectoribus, neque frustra pro illis intercessit. Nam Paulus, qui custos erat vestium eorum, qui Stephanum lapidabant, postea conuersus est.

6. *Consolatio* in hac inuocatione sentitur. Nam filium Dei, pro quo ista sustinuit, vidit stantem à dextris Dei pro se interpellantem, qua consolatione pœnę acerbitas non parum mitigata est: hunc si nos in nostra cruce imitemur, vere sentiemus præsens Dei auxilium, consolantis nos suo sancto Spiritu.

7. *Exitus vitæ ipsius* lætissimus fuit. Nam in hac precatione: *Domine Iesu suscipe spiritum meum*, expirauit & obdormiuit in Domino. Atq; ita ipse cursum consummauit, fidem seruauit, ac iam coronam, vt strenuus victor, cum gloria obtinet. Hunc ergo & nos morituri nobis proponamus.

Sūma & partes cōcionis Christi.

Nunc textum Euangelij videamus, cuius summa est: Christus prædixit pericula ministrorum verbi, & comminatur pœnas persecutoribus. Nos docendi causa quatuor locos tractabimus, qui sunt:

1. *Prædictio persecutionis ministrorum verbi.*
2. *Exaggeratio peccati persecutorum.*
3. *Comminatio pœnæ.*
4. *Exprobratio ingratitudinis eorum, qui Christum inuitantem se ad pœnitentiam respuunt.*

DE PRIMO.

Prædictio persecutionis ministrorū verbi.

Ecce ego mitto ad vos Prophetas & sapientes & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis & ex illis flagellabitis in synagogis vestris. Hoc loquitur Christus ad Iudæos, qui tum videbantur ipsa Dei Ecclesia esse, & significat, quanta rabie persequentur aliquādo suos legatos, Prophetas & Apostolos. Mittit quidem Deus suum verbum, vt saluentur recipientes verbum, eique fidem adhibentes: quod autem inde quidam fiant deteriores, hoc non Deo, sed maliciæ hominum imputandum est, qui Deum trahentem per verbum sequi nolunt. Cur autem persequantur impij Apostolos, explicat Dominus Matth. 10. vbi ait, Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Ioan. 16. Sed venit hora, vt quisquis vos interfecerit, arbitretur se cultum præstare Deo, & hęc facient vobis, quia nō nouerunt Patrem neque me. Hic caussam ponit, cur impij ita in pios insaniant, videlicet quòd Deum ignorent: quæ Dei ignoratio facit, vt ipsi parricidæ putent se sacras victimas offerre Deo, cum fideles occidunt. Atque adeo ruunt ignorantes Deum in hypocrisin, ex hypocrisi, in parricidium, donec compleuerint mensuras scelerū suorum. Quid ergo facit Christus? Venit ad ęgrotos: illi, vt phrenetici, in Christum se conuertunt, quem de medio sublatum cupiunt. Monstrat ille per suos morbum. Illi contrà morbum non agnoscunt: quare & Medicum contemnunt, & eius legatos persequuntur.

Causæ huius persecutionis.

DE SECVNDO.

Grauitas peccati persecutorum.

Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti, &c. Quàm grauiter peccent persecutores Ecclesiæ, ostendit: Dicit enim eos fore reos totius sanguinis sanctorum, qui vnquam effusus est, non secus atque ipsi sua manu omnes pios & sanctos, atque adeo ipsum Christum trucidassent. Nam inter omnes impios quędam impietatis cognatio est, quę facit pœnas æque graues, & reatum æqualem.

DE TERTIO.

Cōminatio pœnę.

Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam. Hæc tametsi proprie dicuntur de persecutoribus Iudæis: tamen in vniuersum ad omnes Ecclesiæ persecutores pertinent. Iuramentum quod interponit Dominus, nos docet duo. Primùm, quòd impij verè aliquando rapiantur ad supplicia, vtut diu differri videatur iudicium. Deinde, quòd pij, qui persecutionem patiuntur, aliquando gloriosè liberentur, traditis suis hostibus perpetuis suppliciis: Vnde discant pij non succensere impiis persecutoribus, sed potius commiseratione super illorum certa damnatione tangi, & pro illis intercedere, vt Dominus eos conuertat, ne omnes damnentur: quemadmodum Stephanus fecit, vt supra audiuimus.

DE QVARTO.

Ingratitudinis exprobratio.

Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, &c. Hæc verba Christi compellantis Hierusalem primum exprobrationem habent. Deinde affectum Christi erga eos declarant. Tum significant, quòd sua propria culpa pereant. Postremo pœnam comminantur.

1. Cùm enim dicit: *Quoties volui te congregare*, exprobrat ingratitudinem, quòd nec oblatum beneficium recipere voluerint, nec suæ salutis vllam rationem habuerint, tantum abest, vt benefactoris liberalitatem agnouerint, aut ei grati fuerint. Vtinam non magna pars eorum, qui hodie audiunt Euangelium, illis esset similis: id quod sanè suis declarant fructibus.

Christi affectus.

2. Affectum suum erga ipsos declarat Dominus, dum se gallinæ confert, quę suos pullos intimè amat, & nihil non agit, quo eos ab inimicis auibus tueatur. Absit à piis cordibus, sentire, Christum apud se aliud statuisse de Iudæis voluntate aliqua arcana, quàm quod lachrymis & ore testatus est. Nam horrendum est, cogitare in Christo contradictorias voluntates esse, qui ipse damnat cor duplex. Verè igitur illorum salutem voluit, iuxta dictum Prophetæ, nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat.

Iudæi sua culpa pereunt.

3. Tertio loco, cum ait Dominus, *& noluisti*, apertè testatur Iudæos sua culpa periisse, & repugnasse Christo ex propria malitia, qui eis salutem obtulit. Non dicit, & Deus noluit recipere in gratiam, sed tu noluisti. Quare hinc duo discamus. Primum, vt cautiores facti Iudæorum damno, verbo Dei præbeamus aures, & inuitanti Christo nos obsequentes præbeamus, nec reluctemur Spiritui Sancto, qui voluntates omnium mouet, qui audiunt Euangelium. Alterum, quòd, quicunque verbum audientes, ei non obtemperant, pereant sua culpa, quorum interitus & damnatio non ascribenda

benda vlli fato, aut voluntati arcanę Dei, quasi quorundam salutem non vellet.

Ingratitudinis iustũ supplicium.

4. Quarto, cùm subiungit: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Hæc pœnæ comminatio, etsi in specie pertinet ad Iudæos persecutores, quibus vastationem minatur religionis, politiarum & Oeconomiarum: in genere tamen ad omnes persecutores Euangelij pertinet. Comminatur autem illis, vt aliqui saltem ex ipsis resipiscant. Nam omnes Prophetiæ comminationes habent tacitam conditionem, scilicet, nisi egeritis pœnitentiam: sicut in Niniuitis videmus, & Christum audimus contestantem, his verbis: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis, Luc. 13.3.

Doctrina.

Simus ergo admoniti hac comminatione, vt nos, modo velimus effugere iram Dei, seriam agamus pœnitentiam, & Christum saluatorem nostrum veris gemitibus imploremus, vt nos vera fide & inuocatione conseruet, cui cùm Deo Patre & Spiritu Sancto sit laus, honor & gloria in secula seculorum Amen.

FERIA TERTIA NATIuitatis Domini, Iohann. 21.

Dixit Iesus Petro: Sequere me. Conuersus Petrus, vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in Cœna super pectus eius, & dixit: Domine, quis est ille, qui te tradit? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Iesu: Domine, hic autem quid? Dixit ei Iesus: Si velim eum manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quod discipulus ille non moreretur. Et non dixerat ei Iesus: non morietur: sed, si eum velim manere, donec veniam, quid ad te? Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quod verum est testimonium eius.

ENARRATIO TEXTVS.

Sũma huius còcionis.

Svmma huius Euangelij est: Postquam Christus ter interrogasset Petrum an se amaret, mandat illi vt se sequatur, significans, quòd se sua morte esset glorificaturus. Præterea correcto errore Petri, Euangelista aliorum discipulorum sensum corrigit, qui malè intelligentes verba Domini, putarunt falso, Iohannem non moriturum. Postremo asserit, Euangelium à Iohanne scriptum de Christo, verum esse. Porrò huius Euangelij quatuor constituuntur loci, qui sunt:

Partes.

1. *Colloquium Christi & Petri, & mandatum Christi, vt Petrus se sequatur.*
2. *Vt vocatio cuique sua commendatur: Ita damnatur curiositas.*
3. *Correctio erroris discipulorum orti ex malè intellectis verbis Domini.*
4. *Commendatio Euangelij à Iohanne scripti.*

DE PRIMO.

Cur Christus Petrũ ter interpellauerit.

Et cum hoc dixisset, dixit Petro: Sequere me. Quia Petrus ter negauit Christum, voluit Dominus terna confessione eum in suum statum & Apostolatum restituere. Nam par erat, vt qui toties negasset suum Dominum, hac ratione & veluti disciplina castigaretur, ac probaretur, & vt nota fieret eius conuersio. Tria autem sunt, quæ hic cum Petro agit Dominus. 1. Ter illum interrogat, an se amet: cui Petrus ter quoque respondet, vt hac terna confessione apud alios ternam negationem ablueret, ac in suum ita locum restitueretur. Deinde ter commendat illi Apostolatus officium, dicens, Pasce oues meas, hoc est, esto Apostolus meus, qui doctrina Euangelij, Sacramentis, & sancta vita, mihi congreges oues. Habemus hic munus Apostolatus, adeóque omnium ministrorum verbi, esse pascere oues Christi. Deinde Metaphora ouium significatur, qualisnam sit cœtus ille hominum, qui ouium appellatione significatur. Primùm ergo quędam de pascendi ratione: Deinde de ouibus quędam hîc dicenda sunt.

Quomodo Christus & Pastores Ecclesię pascũt.

Christus pascit, & Apostoli, aliique ministri verbi pascunt: sed non similis omnium ratio est. Christus enim vt Dominus, ouium pastor, Apostoli vt serui: Christus intus suo Spiritu, Apostoli externo ministerio. Nam eos qui feritate morum vrsi aut Leones erant, cicurant, intus Domino per Spiritum suum operante: ac ita in ouile Christi, hoc est, in regnum Christi introducunt: idque adhibitis clauibus Ecclesiæ Christi, à Christo vero pastore datis. Sunt autem hæ claues aliæ nullæ, quàm verbũ & fides: verbum adhibet minister, fidem ad prędicationem verbi intus adhibet Spiritus Christi.

Claues, quid.

Nam prædicatio verbi Dei, de peccatorum remissione impetranda per Christum vnica clauis est ad aperiendum regnum cœlorum. Quòd si is, qui audit, adiungat etiam veram fidem, & Euangelio vere adsentiatur, accedit etiam clauis altera: his duabus clauibus recluditur regnum cœlorum, & impetratur condonatio peccatorum. Hoc ita esse ostendit legatio Christi, in qua, quod per claues figuratè dicitur, claris & significantibus verbis exprimitur cùm ait, Euntes prædicate Euangelium omni creaturæ. Ecce habes priorem clauem. Verùm cùm addit, Qui crediderit, saluus erit, alteram ostendit clauem. Sunt ergo hæ duæ claues, verbum & fides, quibus recluditur regnum cœlorum. Verbum applicatur foris per ministrum: sed virtute Spiritus receptum gignit per fidem, qua intratur in ouile Christi.

Deinde cum pastores intromiserint oues in ouile Christi, debent eas pascere verbo & Sacramentis aberrantes ab ouili, pedo, hoc est, obiurgationibus reuocabunt: laborantes & ægrotas consolationibus refocillabunt: & semper excubias agent circa gregem suum, ne lupi veniant & disrumpant ouile, & dispergant oues. Hæc omnia commisit Dominus Petro atque aliis Apostolis, imò omnibus ministris Euangelij, quando dixit Petro, Pasce oues meas.

Electi cur oues appellantur.

Sed cur oues appellat, quos Christo adducunt Apostoli? Tres caussas potissimum inuenio: quarum *prima* est, quod mansuetos esse oporteat, qui Christo dant nomina. Non enim decet eos, qui in Christi familia censeri volunt, imitari truculentiam leonũ, rapacitatem luporum, astutias vulpium, libidinem hircorum, sordes porcorum, aut alios ferinos affectus exprimere.

Secunda caussa est, quòd quemadmodum oues sui pastoris vocem norunt, & alienam refugiunt: Ita pij solum Christum doctorem agnoscent, & eos, qui eius vocem sonant, audient, & non alios quantumuis magni nominis, imò etiamsi fuerint Angeli de cœlo.

Tertia caussa est, quòd quemadmodum oues suum pastorem, quocunque iuerit, sequuntur: Ita pij Christum, in via, in cruce, in gloria sequi debebunt, ipsius vitam vitæ regulam intuebuntur, ipsius crucem per patientiam, quoties opus est, fu-

stinebunt, ac postea cuius in cruce socij erant, gloriæ quoque erunt participes, quemadmodum Paulus ait: Si cum illo patimur, vnà etiam cum illo glorificabimur. Hinc ergo pij verbi ministri discant rectè pascere gregem Christi. Et oues sint mansuetæ: audiant sui pastoris vnicam vocem: eúmque sequantur in vita, & cruce & gloria.

Prædictio de Petri morte.

Tertium, quod agit hic Christus, est quod Petro significat, quali mortis genere sit Deum glorificaturus, cùm ait: *Cum esses iunior, cingebas te, & ibas quò volebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & transferet quo noles.* Significatur his verbis, quod Petrus ob Christi confessionem debeat aliquando crucis supplicium subire: quod Irenæus & plerique veterum testantur Romæ factum esse regnante Nerone. Tametsi de hac re iusta potest esse dubitatio.

His subiungit Christus mandatum suum ad Petrum, & iubet vt se sequatur, non amplius abiiciat confessionem, sicut antea, sed strenuè vsque ad mortem se inuictum militem Christi præstet: hoc vnusquisque nostrûm sibi dictum putet.

DE SECVNDO.

Quæstio Petri vt curiosa à Christo improbatur: vocatio autē cōmendatur.

Conuersus Petrus, vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in Cœna super pectus eius: hunc ergo cum vidisset, dicit Petrus Iesu: Domine, hic autem quid? Cui Iesus: Si eum velim manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Petrus audiens à Domino, quòd esset aliquando subiturus, Christi nomine, durum supplicium, non tam quid sibi faciendum præscribitur spectat, quàm est solicitus de aliis: est quidem paratus ad ferendam crucem Christi nomine: sed interim accedit ex infirmitate carnis quædam curiositas, qua ea inuestigat, quæ ad se non spectant. Tanta enim hominum imbecillitas est, vt semper in nostris aduersis respiciamus ad aliorum felicitatem: qua re facimus ipsi nobis crucem acerbiorem & difficiliorem. Libenter vellemus, ne alij nobis essent feliciores. Dulce enim, iuxta prouerbium, commune naufragium. Verùm cùm Dominus hanc curiositatem taxat in Petro, sciamus hanc reprehensionem ad nos quoque pertinere. Vt autem istud in Apostolo corrigat, ait: Quid ad te? me sequere, quasi dicat: Noli respicere ad aliorum felicitatem, sed potius hoc specta, vt tuum officium facias, ac feras quicquid tibi Dominus ferendum imposuerit. Ita vult Dominus, vt nostram curemus vocationem in timore Domini: nō vult, vt putemus nos infeliciores esse, si alij nobis videntur feliciores. Nam quælibet vocatio suam habet adiunctam crucem, quæ ferenda est æquo animo. Omnes, inquit Paulus, 2. Timot. 3. 12. qui volunt piè viuere in Christo, persecutionem patientur: nemo ergo, modò pius, expers crucis erit. Quare curiositate prophana abiecta, vnusquisque maneat in vocatione, qua vocatus est. Sit quietus, & propria agat, iuxta Pauli consilium. 1. Thessal. 4. 11. Quietos vult nos esse, ne instar hominum prophanorum in alienis negociis nimium occupemur: quemadmodum multi hodie faciunt. Vult nos propria agere, hoc est, vult vnumquémque, quæ suæ vocationis sunt, curare. Vt autem id fieri possit, quinque sunt in quaque vocatione spectanda. 1. Vocatio debet esse legitima. 2. Fides & charitas debent esse actionum regulæ in vocatione. 3. Si quid aduersi in vocatione contigerit, consolationem petas è conscientia legitimæ vocationis. 4. Vocationem ad gloriam Dei & Ecclesiæ Christi commodum referes. 5. Quia nihil feliciter in vocatione absque benedictione diuina succedit, Deus rogandus est, vt manus auxiliatrices adhibeat. Hoc si feceris in vero timore Dei, senties sanè tuam vocationem non inutilem Ecclesiæ Dei fore.

Quę sunt in vocationib. spectanda.

DE TERTIO.

Error discipulorū.

Exiit inter fratres sermo, quod discipulus ille non moreretur. Vide quàm facilis est in errorem lapsus. Christus dicit: Si eum volo manere, quid ad te? Discipuli autem hoc intellexerunt, quasi sine conditione dixisset: Volo illum manere & non mori, donec veniam. Hic ergo admonemur diligentiæ in lectione sacrorum librorum, ne aliena, quàm quæ dicuntur illinc extruamus. Amplectamur itaque quæ clara & perspicua sunt: quæ cum conditione, aut obscure dicuntur, conferamus cum clarioribus locis: & imploremus Deum, vt nobis det clauem veræ scientiæ, quo intelligamus ea sine errore, quæ nostræ salutis intersunt: à quæstionibus inutilibus, nihil facientibus ad ædificationem, abstineamus, scientes hanc simplicitatem gratam Deo, iuxta dictum: Altiora te ne quęsieris.

Doctrina.

DE QVARTO.

Commendatio Euāgelij à Iohanne scripti.

Ipse Euangelista claudit suum Euangelium, dicens: *Hic est discipulus iste, qui perhibet testimoniū de his & scribit hæc, & scimus, quod verū est testimonium eius.* Hæc est veluti quædam obsignatio Euangelij à Iohanne scripti, cum dicit: Scimus, significat Euangelium esse certum, verum & infallibile. Hoc Euangelium vocat testimonium, quia de Christo & eius beneficiis testatur. In quem autem finem suum Euangelium scripserit Iohannes, exponit ipse in fine capitis 20 cum ait, Hæc autem scripta sunt, vt credamus, quòd Iesus est Christus ille Filius Dei, & vt credentes vitam habeatis per nomen eius. Est ergo duplex finis Euangelij: nempe noticia Iesu Christi, & salus per fiduciam in ipsum, Cui gloria in secula, Amen.

DOMINICA INFRA Octauam natiuitatis Christi, Luc. 2.

ET erant Pater & Mater eius mirantes super his, quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrem eius, Ecce positus est hic ad ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicitur. Quin & tuam ipsius animam penetrabit gladius, vt retegantur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna Prophetissa filia Phanuel de tribu Aser. Hæc processerat in multam ætatem, & vixerat cum viro annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua annorum ferme octoginta quatuor, quæ non discedebat de templo, ieiuniis ac deprecationibus seruiens die ac nocte: & hæc eadem hora superueniens, vicissim confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Hierosolymis. Et vt perfecerunt omnia secundum Legem Domini, reuersi sunt in Galilæā in ciuitatem suā Nazareth. Puer autem succrescebat, corroborabatúrque spiritu, & implebatur sapientia, & gratia Dei erat super illum.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa cōcionis.

HOc Euangelium est pars rerum gestarum, die purificationis beatæ virginis in Templo, postquam parentes Iesu secundum legem Mosi obtulissent

lissent & constituissent puerum coram Domino. Est autem summa huius partis, quod Simeō & Anna testimonium dent Christo, & agnoscant illum Regem & Messiam promissum: cui impius quidem mundus sese oppositurus est in proprium malum: pii verò amplectūtur ipsum sibi in resurrectionem & salutem. Cōstituamus autem tres locos, qui sunt:

Partes.

1. *Admiratio parentum Iesu.*
2. *Testimonium Simeonis & Annæ de Christo.*
3. *Argumentum humanitatis Christi.*

DE PRIMO.

Parentum Christi admiratio.

Parentum Christi admiratio ostendit, quod ratio nihil percipiat rerum diuinarum. Debemus ergo voci Dei credere, eámque admirari, potius quam abnegare. Admirantur autem quod Deus nunc secundum suum æternum ac arcanum consilium miserit Messiam, quem tot Prophetæ Patriarchæ, & Reges expectauerant. Admirantur testimonium Angelicum, admirantur senis Simeonis vocem, qua etiam in fide confirmantur solidius.

Hæc admiratio sancta quædam est cogitatio, qua reuerenter considerant & amplectuntur Spiritus Sancti vaticinium: vnde magis magísque in Christi cognitione proficiunt. Hoc exemplum nobis quoque proponendum est. Non mox repudiabimus, quæ ratio non capit: sed sancta cum admiratione amplecti debemus diuina oracula: & vt fides nostra noua capiat incrementa, omnia adminicula ex Prophetiis, ex miraculis, ab exemplis, ab omnibus denique rebus colligemus in maiorem admirationem. Nam ille demum in schola Christi bene profecit, qui quotidie cum augmento fidei magis magísque admiratur.

Doctrina.

Ioseph quo modo pater Christi.

Porrò Ioseph hic dicitur pater Christi, eò quòd Maria fuerit ei desponsata, & quòd Ioseph mandatum Dei habuerit curandi hunc puerum & eius matrem, & quia putatus est vulgo esse pater Christi. Paulus dicit ad Hebr. quod Christus est ἀπάτωρ & ἀμήτωρ, id est, sine patre & sine matre. Sine patre quidem secundum natiuitatem carnalem. Sine matre verò est, secundum natiuitatem illam admirabilem & æternam, qua filius Dei natus sit à Patre sine matre ab æterno: de qua natiuitate principium Euangelij concionatur, sicuti nuper audiuimus.

DE SECVNDO.

Testimonium Simeonis cōplectitur.

In testimonio Simeonis quatuor consideranda sunt. *Primum*, benedicit eis: qua re Simeon declarat suum affectum erga Christū & eius regnum, nimirum quod cupiat bene huius noui Regis nouo regno: atque hoc fecit Simeon consuetudine sanctorum Patriarcharum, qui solebant senes bene precari iunioribus. Est enim benedicere Hebraica phrasi nihil aliud, quam felicem successum optare ac bona precari. Hinc singuli discamus, primum Christum confiteri. Deinde eius regno bene precari, quod pertinet ad secundum præceptum, & ad secundam petitionem.

1. Benedictionem.

Alterum, quod considerandum est in testimonio Simeonis, est vaticinium, quod duo complectitur. 1. Quod Christus sit futurus multis in ruinā, vt in ipsum impingentes cadant multi & pereant, non ipsius culpa, sed ipsorum, qui hunc Christum amplecti nolunt. Sed quæret aliquis, Quomodo Christus positus sit in ruinam incredulis, qui iam sunt perditi? Bis pereunt impij. Primùm propria infidelitate sunt perditi. Deinde, quia oblata salute se vltro priuant. Perinde enim est, ac si quis ob furtum esset adiudicatus morti semel, & deinde regis filium pro se intercedentem, conspueret, spreta per illum oblata liberatione. Hic meritò bis perditus dici posset, cum ob proprium furtum, tum quia liberatorem suum aspernaretur in maius supplicium. Quamuis ergo omnes impios, qui Christi nomen non audiuerunt, certus manet infidelitatis suæ interitus: tamen illi, qui scientes & volentes Christum respuunt, secundam ruinam sentient, & grauius punientur. Seruus enim sciens voluntatem Domini & non faciens, vapulabit plagis pluribus: mitius ergo erit Turcis & Ethnicis in extremo die quàm illis, nisi egerint pœnitentiam. 11. Quod idem Christus sit futurus resurrectio multorum in Israël, id est, liberatio à peccato, donatio iustitiæ, resurrectio à morte, & hæreditas omnium bonorum.

2. Prophetiam.

Tertium, quod considerandum est in Simeonis testimonio, est Apostrophe ad virginem matrem Christi, cui prædicit crucem & persecutionem, dicens: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Hæc verba etiamsi propriè ad Mariam pertineant: tamen communiter ad totam Ecclesiam, cuius typum gessit, referenda sunt. Maria opus habuit hac admonitione propter duo: Primùm vt hoc Spiritus Sancti oraculo admonita, componeret se ad sustinendos tristes euentus, cum videret filium suum malè excipi à suis, ac tandem in crucem suspendi. Deinde, vt ita munita aduersus futuros insultus, nihilominus certa fiducia exultaret, quòd tandem ipsius filius esset futurus suorum hostium victor: hac freta fiducia astitit cruci, forti animo ipsius gloriosum triumphum expectans. Deinde hæc verba ad Ecclesiam totam pertinent. Hoc enim vaticinio indicatur, quod ipsa Ecclesia sit in hoc mundo futura sub cruce, & simul exemplo virginis eam erigit.

3. Admonitionem virgini factam.

Quartum, quod in hoc Simeonis testimonio considerandum est, quod Simeon dicit, disceptationes ex multorum cordibus reuelandas: qua voce significat fore multos, qui apertè se declarabunt esse hostes christi, & rursus qui christum confitebuntur vsque ad extrema pericula & sanguinis effusionem. Primum nos consoletur aduersus scandalum crucis. Alterum in nobis fiduciam alat.

Status Ecclesiæ pictūram.

In testimonio Annæ duo consideranda sunt. Primùm, prosopographia personæ Annæ, quam commendat à Prophetico spiritu, id est, cognitione rerum spiritualium seu regni christi à parentibus; ab ætate, à castitate, à sedulitate precandi.

Testimoniū Annæ repræsentat.

Hæc eò pertinet, vt sanctissimæ matronæ maiorem autoritatem concilient, vt plus vni sanctæ matronæ credamus, quàm maximæ Pharisæorum & Sacerdotum turbæ, qui hunc christum non agnoscunt.

1. Eius personam.

Imitemur igitur nos potius paucos pios, quàm innumeram impiorum turbam, quæ Euangelium persequitur. Obseruemus quoque hic imaginem Ecclesiæ christi, quæ est grex pusillus, non præferens splendorem mundi, sed facem verbi cœlestis.

Alterum est confessio Annæ, quæ tria continet.

2. Eius cōfessionē.

1. Quòd cum Simeone confitetur christum, & simul melodia aliqua christum prædicabat: vnde pij discant, vt se mutuò hortentur ad prædicandas laudes Dei.
2. Docet populum: cessantibus enim Scribis & Pharisæis, mulier sancta prodit, & loquitur de illo omnibus, qui expectabant redemptionem in Hierusalem.
3. Apertè christum λυτρωτὴν & Redemptorem

agnoſcit. Intellexit enim iſtum infantem fuiſſe Semen illud promiſſum, quod contriturum eſſet caput ſerpentis, ac ita hominem perditum eriperet è regno Diaboli.

DE TERTIO.

Incremẽtũ humanæ naturę IeſuChriſti.

Puerulus autem creſcebat & roborabatur Spiritu, implebaturque ſapientia, & gratia Dei erat ſuper illum. Hoc eſt, Quemadmodum puer Ieſus ætate progreſſus eſt: Ita diuina natura in ipſo ſe exeruit, ac indies magis magiſque proficiebat ſapientia, & vnà cum ætate creuerunt in eo animi dotes. Verùm quia diuinitati nihil poteſt accedere, manifeſtum eſt, hæc ad humanam pertinere naturam. Quemadmodum enim corpore adoleuit paulatim: ita ſecundum animam indies magis magiſque dotes animi creuerunt. Neque hoc à Chriſto alienum eſt, qui noſtri cauſſa formam ſerui aſſumpſit, in qua exinanitus fuit. Nam vt propter nos exinanitus fuit: ita rurſus paulatim creuit, donec in ſuam gloriam iterum per ſe reſurrectionem ingreſſus eſt. Neque hoc factum eſt ſine noſtra doctrina & admonitione. Docemur enim, illum ideo creuiſſe, vt nos de plenitudine eius accipiamus gratiam pro gratia. Admonemur & nos exemplo Filij Dei, vt perpetuis incrementis ſtudeamus, vt indies magis magiſque abundemus in vera Dei cognitione & omni ſenſu: vt & vero iudicio & affectu probemus quæ ſint pia, ſancta & honeſta, & veros fidei fructus quotidie edamus: ſed ita vt dies ſequens præcedentem ſuperet. Nam qui non progreditur in cognitione Dei, & ſenſu pietatis, ipſe retrogreditur, ac in eo paulatim extinguitur fides, & ita rurſus in corde ipſius ſepelitur Chriſtus, ac iterum in peccata contra conſcientiam ruit. Exemplum habemus in Dauide. Is enim ſapientia ſpirituali ſupra omnes ſuæ ætatis homines profecerat, & gratia Dei erat cum illo. Sed quid factum eſt? Factus eſt ſedens in ſuo regali ſolio paulò languidior. Extinguebatur paulatim ille ardor & zelus gloriæ Dei, qui fuit in illo, dum contra Goliad pugnauit & eum vicit: & cum in periculis verſabatur quotidie perſequente ipſum Saule. Quid inde factum eſt? Conſpicitur mulier decora & pulchra: affectus excitantur ſine vllo impedimento. Ardor enim ſpiritus iam prorſus friguit: voluntas cedit affectui, ac deinde ruit in peccatum contra conſcientiam commiſſo adulterio, cui mox addidit optimi ciuis parricidium: quæ ſcelera poſtea per integrum annum hypocriſi texit, etſi ſimulauit quidem pietatem, quæ iā Spiritu Dei abſente exulabat.

Doctrina.

Cõfirmatio ab exemplo.

Admonitio.

Huiuſmodi ſunt multa alia exempla, quę monent nos, vt puerum Ieſum hic imitemur. Is creuit ſapientia, & gratia Dei erat ſuper illum: nos quoque creſcamus ſapientia ſalutari, & rogemus fontem ſapientiæ Ieſum, vt de ſua plenitudine nobis largiatur: ita futurum eſt, vt gratia Dei, quam obtinemus per & propter Chriſtum, ſuper nos maneat. Vt enim gratia Dei ſola facit, vt in donis ſpiritualibus faciamus quotidie progreſſus: Ita retinetur gratia & manet, quando ipſi non torpemus, ſed ſtrenuè laboramus, vt gratiam accepiſſe fruſtra non videamur.

Huc pertinet illud Pauli: Spiritū nolite extinguere. Suſcitāda ſunt igitur dona Dei crebris exercitiis, vt indies magis proficiamus in gloriam Dei Patris, Filij & Spiritus Sancti. Cui ſoli Deo ſit honor, gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

DIE CIRCVMCISIONIS Domini, Euangelium, Luc. 2.

ET poſtquam conſummati ſunt dies octo, vt circumcideretur puer, vocatū eſt nomen eius Ieſus, quod vocatum erat ab Angelo, priuſquam in vtero conciperetur.

ENARRATIO TEXTVS.

Cauſæ inſtitutionis huius feſti diei.

HOc feſtum de Circumciſione Domini, tres ob cauſſas in Eccleſia inſtitutum eſt. Quarum *prima* eſt, vt ſciatur Hiſtoria. *Secunda*, vt beneficium Dei erga genus humanum, quod Hiſtoria commendat, intelligatur. *Tertia*, vt beneficio diuino recte vtamur, cum in Dei gloriam, tum in noſtram ſalutem & aliorum ædificationem.

1. Hiſtoria.

1. Hiſtoria eſt, quod Chriſtus Dominus die octauo à ſua natiuitate carnali, iuxta legem Moſis ſit circumciſus, & nomen ei quod ab Angelo prædictum erat, ſit inditum, vocatúſque ſit Ieſus.

Beneficiū

2. Beneficium, quod Hiſtoria commendat, eſt, quod pro nobis id factum ſit, quemadmodum Paulus docet, Factus eſt ſub lege, vt eos, qui ſub lege erant, redimeret. Galat. 4. 4. 5.

Vſus.

3. Vſus denique in his conſiſtit, vt cognito beneficio, Deo grati ſimus, noſtram fidem hoc facto confirmemus, ac exemplo Dei Patris & Filij ipſius Ieſu Chriſti ſtudeamus de omnibus bene mereri. Porrò, vt hæc nobis informandis de hoc beneficio efficacius ſeruiant duos locos tractabo, Qui ſunt:

Partes.

1. *De Circumciſione.*
2. *De ſuauiſſimo nomine Ieſu.*

DE PRIMO.

Membra prioris partis.

Vt hanc de Circumciſione diſtinctius intelligamus doctrinam, hæc ordine nobis explicanda videntur. 1. Quomodo Deus ſoleat hominem de ſua inſtituere volūtate. 2. Qualis res fuerit Circumciſio illa carnalis, quæque in illa ſint ſpectanda. 3. Vnde conſtabit Sacramentorum cum veteris, tum noui Teſtamenti ratio. 4. Cur Chriſtus ſit circumciſus. 5. Quæ ſit ſpiritualis illa circumciſio, ſine qua ſalus nemini vnquam contigit.

1. Quomodo ſoleat Deus hominē de ſua inſtituere voluntate.

Deus ante lapſum, & poſt lapſum, ante legem, ſub lege, & poſt Chriſtum exhibitum, ſemper ſolitus eſt hominem de ſua voluntate duabus inſtituere rebus: vna perceptibili mente, altera perceptibili ſenſu, vt id, quod menti offertur intelligendum, quodammodo ſenſibus externis percipiatur: Ita voluit Deus clementiſſimus humanæ conſulere imbecillitati. Menti verbum proponit, per quod ſuam voluntatem homini patefecit: ſenſibus ſigna aſpectabilia, quæ ibi docent viſibiliter, quod verba ſonant & menti offerunt. Hominem formatum Deus in Paradiſo poſuit, ei verbum ſuæ voluntatis teſtimonium dedit: verbo adiecit duplex ſignum externum, nempe arborem vitæ, & arborem ſcientiæ boni & mali. Poſt lapſum hominis dedit promiſſionem Seminis, cui ſigna externa ſacrificia adiecit. Superato diluuio, promiſſionem voce propoſuit, ac eius ſignum arcum cœleſtem fecit. Abrahamo fit promiſſio Seminis, cui promiſſioni ſignum circumciſionis in perpetuam rei memoriam adiecit. Promiſit liberationem de ſeruitute Ægyptiaca, quam & præſtitit, ſed hanc promiſſionem agno Phaſe obſignauit. Moſi promiſſionem commen-

commendauit, sed addito veluti sigillo testamento sanguinis vaccæ ruffæ. Tandem Deus dat Filium, & per illum promittit credentibus vitam æternam, quam promissionem duobus augustissimis Sacramentis, Baptismo & Cœna Domini, confirmauit. Breuiter, semper suo verbo Dominus aliquod externum adiicere testimonium solet, vt & mente & sensu, quasi palpemus, quæ sit eius erga nos voluntas. Quicquid enim ab homine percipitur, id fit aut mente aut sensu, aut vtroque simul. Verùm Deus, vt certiores simus de nostra salute, verbum menti, signum externum sensibus proponit, & nihil non facit, quod ad nostram salutem facere iudicatur. Atque ita Deus hominem de sua voluntate instituere solet.

2. De circũcisione locus.

Hoc iacto fundamento, qualénam signum fuerit circumcisio illa carnalis & aspectabilis, facilè intelligitur, modò verbum, cui hoc signum additum est, in medium producamus. Nam signum nihil aliud est, quàm promissionis, quæ verbo continetur, efficax quoddam Symbolum & authentica obsignatio.

Eius fundamentum.

Quódnam est igitur verbum, cui circumcisio additur? Dominus Genes.17.4.&c. promisit, se fore Deum Abrahami & Seminis eius: & requirit ab Abrahamo fidem huius promissionis, & vt ambulet coram se, & sit perfectus, hoc est, vt omnia postponat obedientiæ erga se, retinens fidem & bonam conscientiam. Huic promissioni & mutuo pacto ipse Deus externam circumcisionem adiecit, vt in carne Abrahæ testimonium esset mutui inter Deum & Abrahamum fœderis. Ait enim Dominus: hoc est pactum, quod obseruabitis inter me & vos, & semen tuum post te. Circumcidetur inter vos omne masculinum, & circumcidetis carnem præputij vestri, vt sit in signum fœderis inter me & vos, &c.

Partes præcipuæ.

Videmus ergo hîc promissionem præcedere, mandatum signi sequi, signum perscribi, & fidem promissionis, iuxta Pauli rationem, exigi. Vnde colligitur in circumcisione esse quatuor: promissionem, mandatum Dei, signum aspectabile, & fidem promissionis, quam necessariò requirit promissio. Atque hæc quatuor in Circumcisione sunt spectanda, quæ in eiusdem definitione includi debent hoc modo:

Definitio.

Circumcisio carnalis mandata à Deo, est resectio præputij virilis membri, quo Deus suum pactum cum homine initium confirmat, & vicissim homo hoc diuini fauoris testimonio confirmatus se viua fiducia erigit. Quare Paulus Circumcisionem σφραγῖδα, id est, signaculum iustitiæ fidei appellat, Roman.4.11. Est enim veluti externa promissionis de gratuito fauore Dei obsignatio. Eadem de caussa Stephanus in Actis, cap.7.8. Circumcisionem testamentum appellat. Quia ergo promissio necessariò præcedit, & fides sequitur, quæ in promissionē respicit, mutuum erit fœdus Circumcisio, Dei quidem promittentis, & hominis fide promissam gratiam recipientis, quæ promissionis fides signo externo confirmatur. Atque hæc est Circumcisionis vera ratio.

Iam duo necessariò adiicienda sunt: vnum, cur in seminali membro illud signum esse voluerit Dominus. Alterum, quare etiam nunc non duret, cum promissio sit æterna.

Institutæ circũcisionis carnis ratio.

Præcisio eius membri, quod est genituræ instrumentum, significat primùm totam naturam nostram vt est propagata ab Adam, corruptam esse. Deinde significat eandem amputandam & resecandam. Caro enim & sanguis non possunt intrare in regnum cœlorum. Tertio, significabat venturum esse Semen promissum, quod afferret nouam natiuitatem, qua homines nascerentur filij Dei. Atque ita si generalem rationem Circumcisionis spectes, est testimonium & obsignatio gratiæ, si Symbolum, est naturæ deprauatæ & mundanæ nota, si externam hominum societatem, est signum seu tessera, quo Ecclesia à prophanis cœtibus discernitur.

Cur est abrogata.

Sed quare etiam nunc non durat Circumcisio, cùm promissio nondum cessauit? quia vnum significabatur per Circumcisionem exhibendum, quod iam exhibitum est, nempe Semen mulieris, quod est Christus Dominus de purissimo virginis sanguine natus. Quare etsi res promissa manet, signum tamen Circumcisionis mutatum est in Baptismum: vt sicuti Circumcisio figurabat venturum, ita Baptismus testetur exhibitum Christum. Quare adhuc qui circumcidi vult, Christum venturum expectat, & non credit exhibitum.

3. De ratione Sacramentorũ veteris & noui Testamẽti.

Ex his, quæ iam de Circumcisione dixi, facile est iudicare, quæ sit Sacramentorum, cum noui, tum veteri Testamenti ratio. Vt enim in circumcisione quatuor concurrunt: promissio, mandatum de signo, signi vsus, & fides promissionis: ita in omni Sacramenti ratione eadem concurrere necesse est: vt Sacramentum diuinum sit signum visibile, mandatum & institutum à Deo, quo, vt Deus erga hominem suā testatur promissionem: ita homo accipiens signum, vicissim suam erga Deum fidem profitetur, eámque vsu signi & cogitatione confirmat. Verùm in signis singulis spectanda est singularis analogia signorum ad res signatas, vt aquæ in Baptismo analogia ad rem signatam hæc est, quemadmodum foris hominem abluit ab externis sordibus: ita Christi sanguis intus abluit conscientias nostras à mortuis operibus. Atque ita de aliis.

4. Cur circumcisus est Christus.

Sed cur Christus circumcisus est, cum sit extra numerum peccatorum? Hoc Paulus Galatis scribens exponit, cum ait, cap.4.4. Quando venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret. Quare vt natus est propter nos, ita & circumcisus: neque voluit Circumcisionem abolere ante suam in arca crucis peractam victimam: quare testatus est, Circumcisionem Sacramentum fuisse diuinitus institutum.

5. De spirituali circũcisione.

Iam pauca adiicienda sunt de spirituali Circumcisione, quæ vocatur in Scriptura Circumcisio cordis in spiritu, non manu facta, quæ significatur per illam externam, vt res inuisibilis per rem aspectabilem. De hac præcipit Dominus, Deut.10.16. Circumcidite præputium cordis vestri, & ceruicem vestram: ne induretis amplius. Sed Paulus ad Philip.3.3. omnium luculentissimè hanc spiritualem definit Circumcisionem, cum ait: Nos circumcisio sumus, qui Spiritum Dei colimus, & gloriamur in Christo, & non in carne confidentes. In his Pauli verbis sunt duo spectanda: caussa, seu effectus, seu actiua Circumcisio, & passiua.

Actiua & passiua circũcisio.

Caussa est ipse Christus, atque adeo actiua Circumcisio est, qua filius amputat quicquid est peccati & maledictionis in nobis, quæ circumcisio sentitur in omnibus piis omnium ætatum. Effectus seu passiua Circumcisio est, qua renati amputant indies magis ac magis reliquias peccati, & student nouæ vitæ, omnibus vitiis, quantùm fieri potest, amputatis. Verùm Paulus optimo ordine distribuit effectus: & tres statuit. 1. Vt colamus Deum spiritu. 2. Vt gloriemur in

Christo.3. Vt abiiciamus fiduciam carnis abnegando nos ipsos. Vltimo loco positus primus ex ordine consequentiæ: quem secundus sequitur, & hunc qui in primo loco ponitur.

Doctrina. Proinde nos circumcidere oportet omnia membra cùm interiora, tùm exteriora: Interiora, vt sunt, mens, cor, voluntas. Mens circumcidenda est abiectione erroris, & vera Dei notitia: à corde viciosi affectus amputari debent: voluntas, conuersione ad Deum. Exteriora: vt sunt aures, oculi, labia, mores, &c. vt iam non amplius deprauatæ naturæ obsequium præstent: sed Spiritui regenerationis obtemperent.

DE SECVNDO.

De nominũ impositione. Nomina solebant imponi pueris in circumcisione, sicuti baptizatis nunc imponuntur: Tunc quidem, vt essent Circumcisionis testimonia: nunc verò vt sint Baptismi collati signa. Quare quoties nostra nomina audimus, debemus reuocare in memoriam fœdus, quod cum Deo in Baptismo iniuimus.

More igitur aliorum puerorum, Christo impositum est nomen in Circumcisione, & vocatus est Iesus.

Ratio huius impositionis. Solita autem imponi sunt infantibus nomina, vel ex arbitrio hominum: idque nunc ex cognatione, nunc ex virtute clarorum hominum, nunc ex casu, nunc ex affectu: vel ex mandato Dei: idque non sine aliqua significatione rei vel præteritæ, vel futuræ. Nam Deus qui falli nequit, non frustra imponit hominibus nomina.

Cur filius Virginis nominatus est Iesus. Cur ergo filius virginis Iesus est nominatus? Propter officium quod in mundo erat habiturus. Sic enim iussu Dei Angelus ait, Matth. 1. 21. Vocabis nomen eius Iesum, quia populum suum liberabit à peccatis eorum. Iesus enim Saluator est. Angelus adiecit saluandi genus, nimirum à peccato: ergo à morte, damnatione, ira Dei, inferno: ergo placat Patrem, restituit imaginem Dei, & donat æterna vita credentes. Hæc enim omnia coniuncta sunt cum peccati condonatione. Verùm vt vsum huius nominis Iesu certiorem teneamus, ad quatuor partes eum reuocabo.

Vsus nominis. *Prima* est, quod admoneat nos perditos esse sine hoc Iesu, id est, Saluatore. Quare nos peccati admonet & pœnitentiæ.

Secunda, quod monstret nobis salutis fontem. Nam qui saluari vult, hinc hauriat necesse est. Quare nos fidei in hunc Saluatorem admonemur.

Tertia, quod sit nostra consolatio contra desperationem, magnitudinem peccati, indignitatem, particularitatem, potentiam & vires Diaboli: hinc hypostasis fidei nascitur.

Quarta, admonet nos obedientiæ, & gratitudinis, ne nostra culpa salute per ipsum parta excidamus. Cui gloria in secula seculorum, Amen.

DIE EPIPHANIÆ DOmini, Euangelium, Matth. 2.

CVm autem natus esset Iesus in Bethlehem ciuitate Iudeæ, temporibus Herodis Regis: Ecce Magi ab Oriente accesserunt Hierosolymam, dicentes, Vbi est ille, qui natus est Rex Iudæorum? Vidimus enim illius stellam in Oriente, & accessimus vt adoremus eum. Auditis autem his Herodes Rex turbatus est, & tota Hierosolymorum vrbs cum illo, & conuocatis omnibus pontificibus, & Scribis populi, percontatus est eos, vbi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Iudææ. Sic enim scriptum est per Prophetam, Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es inter principes Iuda: Ex te enim mihi proditurus est dux, qui gubernaturus est populum meum Israel. Tum Herodes clam accersitis Magis accuratæ perquisiuit ab illis, quo tempore stella apparuisset. Et iussis ire in Bethlehem dixit, Profecti illuc, accuratè inquirite de puero. Vbi vero inueneritis, renunciate mihi, vt & ego veniam & adorem illum. At illi audito rege profecti sunt: & ecce stella, quam viderant in Oriente, præcedebat illos, donec progressa staret supra locum, in quo erat puer. Cùm autem vidissent stellam gauisi sunt gaudio magno valde. Et ingressi domum, inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & prostrati, adorauerunt illum, & apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, Aurum & Thus & Myrrham: & oraculo admoniti in somnis, ne reuerterentur ad Herodem, per aliam viam reuersi sunt in regionem suam.

ENARRATIO TEXTVS.

HOc festum vocatur in Ecclesia Epiphania Domini, hoc est, apparitiones Domini. Postquam enim de aduentu & natiuitate Domini festa celebrata sunt ab Ecclesia, visum fuit sanctis patribus hoc etiam festum addere, vt docerent Ecclesiam de variis Domini in carne apparitionibus. De nomine epiphaniæ. Quadruplicem autem rationem assignant, cur hoc festum Epiphania vocant, quarum prima est, quod hoc die apparuerit Magis quærentibus Christum ductu stellæ. Secunda, quod hoc die reuolutis 29. annis ab eius natiuitate, apparuerit eius gloria in Baptismo per testimonium Patris de cœlo sonantis, Hic est Filius meus dilectus: & per visibilem Spiritus Sancti super eum apparitionem. Tertia, quod eodem die elapso à Baptismo anno apparuit ipsius gloria in nuptiis, dum vertit aquam in vinum. Quarta, quod 31. ætatis suæ anno rursus apparuerit gloria ipsius, dum quinque millia hominum saturauit panibus septem. Hæ omnes apparitiones eò pertinent, vt & Christum probent verum Messiam & Saluatorem in se credentium, & in nobis confirment fiduciam: vt certò statuamus nos salutem per ipsum consecuturos. Atque hæc de ratione festi, nunc ad ipsum Euangelium accedamus, quod continet Historiam primi generis apparitionum Christi: nimirum quomodo Magis apparuerit, hoc est, Ethnicis, vt sciamus Christum cum suis beneficiis ad Ethnicos quoque pertinere. Est autem summa huius narrationis Euangelicæ, quòd Magi venerint Hierosolymam, quæsitum recèns natum regem. Sed cum illum non illic inuenissent profecti sint, secuti ductum stellæ, quę eos præcedebat, donec venerunt Bethlehem, vbi inuentum puerum honorabant, & offerebant munera: quo facto diuinitus admoniti per aliam viam reuersi sunt in regionem suam. Duos locos in hoc Euangelio tractabimus, qui sunt:

1. *Historia cum suis circumstantiis & doctrinis, quæ sunt plurimæ.*
2. *Vsus historiæ, & spiritualis significatio oblationis Magorum.*

DE PRIMO.

Historiæ circumstantiæ. Præsentis historiæ circumstantiæ sunt multæ, quarum singulæ peculiares continent doctrinas & admonitiones.

Nato Christo in Bethlehem temporibus Herodis, veniunt Magi ab Oriente, vt adorent recèns natũ Regem. Hîc tria veniunt perpendenda, tempus, Magorum conditio, & finis aduentus.

Tempus

1. Tẽpus.

Tempus significatur, cum dicitur *Temporibus Herodis*: cessauerat enim sceptrum à Iuda, & iuxta vaticinia Christus nasci debuit. Hæc collatio vaticiniorum de natiuitate Christi & tempore, quo natus est, confutat Iudæos, qui ipsum adhuc expectant: ita piorum fidem confirmat, vt certo sibi persuadeant hunc ipsum esse verum Messiam, quem Magi quærunt.

2. Magorũ cõditio.

Magorum conditio, quod fuerint non ex Iudęis: sed ex gentibus. Vnde discimus, quòd hic nouus Rex, natus in Bethlehem, etiam ad gentes pertineat quæ Magorum exemplo monentur, vt Christum quærant & adorent.

Magi præterea dicebantur: qua appellatione eorum dignitas & officij excellentia significatur. Est enim Magus Hebraica vox, & dicitur à meditando & docendo, quæ duo ad Reges & sacerdotes potissimum spectarunt. Vnde Persæ suos Reges & Sacerdotes Magos appellarunt. Quid hinc docemur? Christus in præsepi reclinatus iacet contemptus à suo populo.

3. Finis aduentus eorum.

Magi verò ab Ethnicis oriundi veniunt, vt adorent: qua re significatur, quòd etsi regnum Christi non sit de hoc mundo, esse tamen regnum magnificum & gloriosum, imò cœleste, quod multi agnoscent non offensi eius externa & humili coram mundo specie.

Secunda circumstantia est, quòd Magi veniant Hierosolymam, & illic quærant recens natum Christum. Iudæi qui libros Propheticos in manibus habuerunt, quibúsque commissa erant oracula Dei, stertunt securi, Christum non quærunt: sed illi, qui eorum iudicio ad Ecclesiam Dei non pertinebant, quærunt. Sed vbi? In regia ciuitate Hierusalem: quò cum venissent, & nihil de hoc Rege audirent, non parum quassata est illorum fides: nihilominus tamẽ se signo erigunt. Dicunt enim: vidimus eius stellam. Didicerant hauddubiè ex reliquiis scholę Danielis, quando Christus esset nasciturus, talis stella tempus nascentis significarat.

De regno Christi.

Tertia circumstantia est diligenter consideranda: nam monstrat qualis rex sit Christus. Vt enim præsepe, in quo iacuit, arguit regnum ipsius non esse de hoc mundo: Ita stella de cœlo apparens cœlestem illum esse regem docet. Et quemadmodum præsepe docet ipsum humilem esse, in mundi conspectu: Ita stella huius regni Maiestatem aspiciendam proponit, in fidei nostræ profectum, ne cum nobis contemptibilem prauus & malignus gentis suæ despectus reddat: quæ gens adhuc in sua ignorantia perseuerans Christum persequitur.

Quæstio.

Quidam hîc quærunt, qualisnam fuerit stella, & alij aliud sentiunt, sed hoc manifestum est, quod tribus proprietatibus ab aliis perpetuis stell s differat, nempe situ, motu & splendore. Situs, quod fuerit in infima aëris regione, alioqui certum iter proficiscentibus monstrare non potuisset. Motus, quod non circulariter mouebatur: sed rectà progressa est, vt dux viæ non secus atque columba nubis & ignis, ante populum exeuntem de Ægypto processit. Splendor quoque differentiam facit: quia aliæ stellæ noctu tantum micant, hæc etiam interdiu eluxit. Non ergo fuit naturalis & perpetua stella quales sunt, quæ in firmamento sunt. Quid ergo, Cometa ne fuit? Similis quidem Cometæ apparet fuisse: sed Angelum Dei fuisse non dubium est, quemadmodum Epiphanius testatur. Hic enim apparuit in forma stellæ, vt & Christi regnum ostenderet cœleste, & ipsum Christum veram stellam & facem prædicaret, qui hominem solus à tenebrarum regno in suum gloriosum regnum introducit prætensa sui verbi face, & illustrante ipsius Spiritu corda hominum, vnde Zacharias Christum appellat Orientem ex alto, illuminantem eos, qui sedent in vmbra mortis. Et Iohannes, 1. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

Historię circumstantiæ.

Herodis & Hierosolymitanorũ conditio.

Quarta circumstantia est de Herode, & tota ciuitate Hierusalem. Herodes turbatur & tota Hierosolyma cum eo. Herodes metuit regnum à se transferri iri in recens natum Regem. Non enim intellexit Christi regnum fore cœleste, & non de hoc mundo: vnde Ecclesia canit: Hostis Herodes quid times, non adimit terrestria, qui regna dat cœlestia. Hierosolymitanorum ingratitudo & oscitantia notatur, qui tædio malorum fracti, abiecerant iam spem redemptionis & salutis promissæ. Potius voluerunt cum impio Herode sub seruitute viuere, quàm nouum Regem, qui æternam libertatem adferret, recipere. Sed ea est hominum deprauata natura, quod satius iudicent retinere aliquam tranquillitatem carnis, quam cum aliquo periculo Christum autorem salutis recipere.

Conciliũ Hierosolymitanũ.

Quinta concilium Herodis & Sacerdotum continet, cum Prophetia Micheæ Prophetæ. Herodes alioqui religionis & Prophetiarum contemptor, iam turbatus, vbi Christus nasceretur, quærit. Nam audita interrogatione Magorum, mox conijcit regem illum, de quo quærunt, Messiam esse, olim diuinitus promissum: sed quid Sacerdotes? Sincera ex Scriptura respondent, producto in medium Michcæ testimonio, qui tamen postea se furiosè toti Scripturæ opposuerunt. Scripturã enim magnifaciunt impij, donec suis affectibus aduersari non videtur, sed quando peccatum accusat, quando cristas deprimit, quando mortem & damnationem proponit: quando denique aliquid contra receptos mores, doctrinam, & traditiones tentatur, ibi mox fremunt impij, non amplius agnoscitur Christus, iam blasphemus appellatur. Papistæ nostri hodie fatentur nobiscum Christum vnigenitum Filium Dei esse, assumpsisse naturam humanam, vnam esse personam subsistentem in duabus naturis: verum vbi ventum est ad Christi officium, & dicimus illum esse solum Iesum, solum Christum, hoc est, solum Saluatorem, solum Pontificem & intercessorem, & neminem saluari posse, nisi qui sola in illum fide iustificatus fuerit: Hic fremunt, quia illorum mores, doctrina & traditiones non possunt stare cum hoc Christi officio: ideo partim corrumpunt Scripturas, partim abijciunt, & eos, qui Christum docent sincere & purè, gladio & igne persequuntur, quemadmodum Scribæ & Sacerdotes, qui hîc primum cum Simeone & Anna sincerè responderunt, postea tanquam phrenetici fidem Christi abiecerunt, & eum cum suis ministris persecuti sunt. Atque ita non satis est, si Papistæ cum sinceris Doctoribus in primis principiis conueniant: sed oportet esse in toto fundamento & omnibus fidei articulis constãtem consensum. Non ergo scrutemur verba ad eius perditionem, sicuti Herodes fecit: non negligenter, vt Scribæ & Pharisæi, qui monstrant quidem viam sed quam ipsi non ambulant: qui similes fuerunt fabris Arcæ Nohæ, quam cum ædificassent, ipsi perierunt: Nohe autem cum suis est saluatus, sicuti hîc Magi saluati sunt, perditis Scribis & Sacerdotibus. Sed scrutemur Scripturam cum Simeone, Anna, Maria & aliis, qui inde salutem adepti sunt.

De nomine epiphaniæ.

Vaticinij Micheæ explicatio.

Iam paucis Prophetiam Micheæ videamus. Ita enim ait: *Et tu Bethlehem in terris Iudæ, nequaquam minima es inter duces Iudæ. Ex te enim exibit Dux, qui pascet populum meum Israel, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis.* Hoc Micheæ testimonium multa de Christo docet. 1. Locum natiuitatis eius monstrat. 2. Eius officium docet, quod est Dominatorem agere in Israël ad pascendum populum suũ. 3. Incarnationem eius, qua verus homo sit natus, ostendit. Nam cùm dicit: *Ab initio*, indicat incarnationem Christi, qui iam ab initio mundi promissus fuit, vt suo tempore secundum carnem nasceretur. 4. Cùm ait, *A diebus æternitatis*, significat eius diuinam naturam, qua ante conditum mundum fuit. 5. Quòd vna persona sit in duabus naturis subsistens. Cùm enim ait: *Egressus seu egressiones eius*, nomen plurale ad naturam diuinam & humanam pertinet: Singulare, *Eius*, personę vnitatem subindicat. Atque ita videmus Prophetam pręcipuos nostræ fidei articulos coniunxisse, qui fusius ab aliis enarrantur.

Astutia Herodis.

Sexta circumstantia est de astutia Herodis, qui, cum prudenter se egisse putat, maximè desipit. Non est enim prudentia, non est astutia, non est consilium aduersus Dominum: clam vocat Magos, tanquam vnà cum illis natum regem amplecteretur: quærit tempus apparitionis stellæ, quasi inde certior de Messia fieri vellet: iubet vt, cùm inuenerint puerum, sibi renuncient: ac si vnà cum ipsis eundem adorare cuperet. Ecce quantum hìc sudat vulpes Herodes, sed consilium, quod erat in hac re præcipuum, nec ipse, nec Iudæi secuti sunt. Si honoris gratia per aliquot viros deduxisset Magos, facillima ratio fuisset ad inueniendum infantem: sed Deus illorum consilia infatuauit. Hodie, imò multis annis, quæsiuerunt Papistæ perdere religionem: sed ita Dominus infatuauit illorum consilia, quòd ne vnum quidem hominem Lutherum potuerint perdere. Hinc discamus quòd Deus sit custos Ecclesiæ, & consilia impiorum perdat iuxta Ps. primum.

Oblatio Magorũ.

Septima circumstantia est de oblatione Magorum, qui Christo inuento, regi Iudæorum obtulerunt munera, Aurum, Thus, & Myrrham: munera sane, quorum illa terra fertilis erat. Hic duo discamus. Primum, quod nos, qui Christo homagium præstamus, debemus aliquid de nostris facultatibus conferre ad conseruationem ministerij. Alterum, de prouidentia Dei, qui isto munere voluit tanquã viatico ad exilium prospicere puero recens nato, & parentibus eius: vnde discamus quòd Deus nolit suam Ecclesiam deserere.

Reuersio ad suos.

Octaua circumstantia, quod Magi in somnis admoniti, per aliam viam reuersi sint in regionem suam: qua re & Herodes delusus est, & Deus declarauit, quod suorum etiam dormientium curam habeat.

DE SECVNDO.

Vsus doctrinæ.

Singulæ circumstantiæ huius historiæ aliquam doctrinam suppeditant Ecclesiæ, sicuti vidimus: nunc autem quantum ad vsum generalem attinet, duo discamus à Magis: quorum prius est, quærere Christum ductu stellæ. Alterum inuento Christo munera offerre. Ductum stellæ cum ipsis sequimur, quando nobis lucernam pedibus nostris, solum verbum Dei, proponimus, & eum in verbo suo quærimus. Inuento Christo munera offerimus cum Magis, Aurum, Thus, & Myrrham, quando Aurum, hoc est, puram fidem & castam vitam: Thus, id est, confessionem, inuocationem, gratiarum actionem: Myrrham, id est, patientiam sub cruce & afflictione, exhibemus. Præterea, offeremus Mariæ, id est, Ecclesiæ Christi, & ministerio verbi, & Ioseph, id est, iis qui præsunt Ecclesiæ, munera: hoc est promouebimus ministerium totis viribus & facultatibus, vt quàm optimè habeat Ecclesia in hoc mundo per Christum Iesum Dominum nostrum, cui gloria in secula, Amen.

DOMINICA PRIMA post Epiphaniam, Luc. 2.

ET cùm factus esset Iesus annorum duodecim, ascendentib. illis Hierosolymam secundum cõsuetudinem diei festi, consummatisque diebus, cum redirent illi, remansit puer Iesus Hierosolymis, & non cognouerunt parentes eius. Cæterum rati eum esse in comitatu, venerunt itinere diei, & requirebant eum inter cognatos & inter notos. Et cùm non inuenissent eum, reuersi sunt Hierosolymam, quærentes eum. Et accidit, post triduum, inuenerunt illum sedentem in medio Doctorum audientẽ illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes, qui eum audiebant, super intelligentia & responsis eius, & viso eo admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum, Fili, cur fecisti nobis sic? Ecce Pater tuus & ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos, Quid est quòd quærebatis me? An nesciebatis, quod in his, quæ Patris mei sunt, oportet me esse? Et illi non intellexerunt sermonem, quem locutus est ipsis, & descendit cum eis, venitque Nazareth, erátque subditus illis. Mater autem eius conseruabat verba omnia hæc in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines.

ENARRATIO TEXTVS.

Sũma huius cõcionis.

HIc textus pars est Historiæ de gestis Christi, & continet quid egerit duodecimo suæ ætatis anno, videlicet, quòd specimẽ quoddam suæ vocationis exhibuerit, disputando & disserendo cum legis doctoribus. Quid autem egerit Dominus à tempore, quo oblatus sit in templo, vsque ad duodecimum annum, & quid deinde à 12. ad 30. ferè, sacra Historia non meminit, quare id scire nostra non interest: sufficit enim nobis, ista cognoscere, quæ Deus voluit patefacere, vt quæ nos erudiunt in Dei cognitione & vera pietate. Illis igitur omissis, quæ ociosi Monachi scripserunt de infantia & puerili ætate Christi, Euangelium præsens iuxta gratiam, quam Dominus dederit, explicabimus.

Est autem summa huius Historiæ. Christus duodecim annos natus, cum parentibus suis in festo Paschatos proficiscitur Hierosolymam, qui in reditu amissus requiritur, inuenitur inter doctores, & à parentibus reprehensus, defendit se superioris mandato, nempe Dei, quòd oportuerit se ipsius negocia curare, atque ita descendit cum illis, est subditus, proficit sapientia, ætate, gratia apud Deum & homines.

1. *Exemplum Ioseph, Mariæ, & Christi, proficiscentium Hierosolymam, nobis proponitur.*
2. *Tẽtatio Mariæ & Ioseph ex amissione Iesu pueri.*
3. *Cura & officium parentum erga liberos: et liberorum vicissim obedientia erga parentes.*
4. *Profectus Christi in sapientia, ætate et gratia.*

DE PRIMO.

Et cũ factus esset annorũ duodecim, ascendentib. illis Hierosolymã secundũ consuetudinem diei festi. Hìc primũ quædam de festis Iudæorum sunt admonenda. Deinde exemplum Ioseph, Mariæ & pueri spectãdum.

Deus

De feſtis Iudæorū.

Deus in veteri teſtamento inſtituit varia & multiplicia feſta, vt populum ſuum de præſtitis beneficiis admoneret, erudiret rudes, & omnes in vero Dei cultu contineret. Verùm non omnia feſta erant æquè ſolennia. Quotidie manè & veſperi fiebant ſacrificia. Singulis ſeptimanis, ſeptima dies celebris erat. Habebant ſinguli menſes peculiare feſtum. Tria præterea ſolennia feſta ſingulis celebrabantur annis.

1. Sacrificia quotidiana.

Quotidie manè & veſperi fiebant oblationes in memoriam æterni cultus debiti Deo, addebantur preces à piis, reuocabant in memoriam promiſſionem Seminis, in quam fide intuebantur in omnibus ſuis oblationibus. In huius locum Eccleſia ſubſtituit matutinas & veſpertinas preces.

2. Sabbatum.

Septimo quoque die hebdomadis memoria celebrabatur creationis rerum, adhibitis ſacrificiis & gratiarum actione, in cuius locum Eccleſia ſubſtituit diem primum ſeptimanæ, in memoriam ſecundæ creationis, hoc eſt, regenerationis, quæ fit per reſurrectionem Domini, quæ primo die hebdomadis contigit: atque ideo ab Eccleſia Apoſtolica iſte dies, Dominicus dictus eſt.

3. Neomenia.

Singulis menſibus in exordiis menſium, hoc eſt, in Neomenia feſtum celebrabatur in memoriam conſeruationis. Nam cum viderent lunam ſemper ſeruare ordinarios motus & illuminationes, voluit Deus, vt pro toto gubernationis beneficio gratiæ Deo agerentur: atque ideo hoc feſtum Neomeniorum inſtituit. Hoc feſtum etſi Chriſtianos non obligat: tamen non minus nos gratos eſſe opportet Deo, quam pij Iudæi fuerunt.

4. Tria ſolennia feſta annua.

Singulis annis tria ſolennia feſta habebant, quæ ſunt, Paſcha, Pentecoſte, Scenopegia. Paſcha erat inſtitutum in memoriam liberationis ab Ægyptiorum ſeruitute. Pentecoſte, in memoriam datæ legis in monte Sina. Scenopegia in memoriam habitationis populi in deſerto quadraginta annis in tabernaculis, vt hac ceremonia reuocarent totum beneficium liberationis ab Ægypto in memoriam. In locum horum trium feſtorum Iudaicorum, ſubſtituit Eccleſia Paſcha in memoriam reſurrectionis Domini, qui nos de ſeruitute Diaboli liberauit: Pentecoſten in memoriam confirmationis Euangelij per viſibilem exhibitionem Spiritus Sancti, & miraculoſa linguarum dona: Et natalitia Domini in memoriam dati & exhibiti Chriſti.

Iudæorū officium.

Porrò in tribus illis ſolennibus & annuis feſtis, debebant omnes maſculini ſexus venire Hieruſalem iuxta legem Moſis: cui legi hic Ioſeph & puer Ieſus ſe ſubiiciunt, cum vt legi ſatisfacerent, tum vt ſuo exemplo nos excitarent ad reuerentiam erga miniſterium & pias ceremonias, quas ideo ſeruare pios decet, quia ſunt Pædagogia quædam & diſciplina ad conſeruandam religionem vtilis.

Ceremoniarū diſcrimen.

Verù diſcernendū eſt inter ceremonias diuina autoritate inſtitutas, & eas quę grauitatis & ordinis cauſa inſtitutæ ſunt iure diuino. Ad illarū obſeruationem obligamur. Requirit enim à nobis Chriſtus, vt baptizemur ſinguli ſemel, vt ſacra ipſius Cœna participemus ſæpe, vt eius verbum aſſiduè audiamus: at humanæ ceremoniæ non ita obligant, modo abſit contumacia, contemptus & ſcandalum.

Doctrina.

Quemadmodum igitur hîc audimus Mariam, Ioſeph, & puerum Ieſum feſta, ceremonias Iudaicas, ſingulari religione obſeruaſſe: ita nos diſcamus magnifacere ceremonias noſtras, & illis libenter intereſſe, ac alios noſtros bono exemplo ad obedientiam & pietatem inuitare.

DE SECVNDO.

Conſummatiſque diebus, cum redirent, remanſit puer in Hieruſalem, &c. Hîc incipit Euangeliſta deſcribere tentationem Mariæ & Ioſeph: in qua tentatione quatuor ſunt circumſtantiæ penſandæ. *Prima* recitat aliquot occaſiones huius tentationis. *Secunda* tentationem ipſam, & crucem Ioſeph & Mariæ deſcribit. *Tertia* factum illorum in hac tentatione exponit. *Quarta* conſolationem habet.

Tentationis Mariæ & Ioſephi circūſtantiæ.

1. Quare Ieſus mā ſit in Ieruſalem.

Prima occaſio indicatur his verbis: *Remanſit puer Ieſus in Hieruſalem.* Quare, inquies, non ſignificauit parentibus? Primum, vt ſignificaret ſe non eſſe tantum Mariæ filium: ſed Dei quoque quod plus eſt: idcóque non tam parentem matrem, quàm æternum Patrem reſpexit. Deinde, vt ſuo exemplo doceat pueros, non expectandum eſſe conſilium parentum, vbi obedientia Deo præſtanda agitur. Deo enim plus quam Parentibus debetur. Tertiò, vt parentes ſuos maioris diligentiæ admoneat, atque adeo omnes qui liberos habent, vt diuinitus commiſſum depoſitum obſeruarent diligentius. Quartò, vt ipſi, Maria & Ioſeph, diſciplina hac caſtigatoria admoniti, cogitarent ſeriò, qualéſnam ſua natura eſſent: nempe ignaui & ſegnes, non per omnia ſuo ſatisfacientes officio.

Doctrina.

2. Negligētia parentum Ieſu.

Secunda, indicatur occaſio, cum dicitur: *Et non cognouerunt parentes eius.* Hîc taxatur apertè negligentia parentum Ieſu, quæ negligentia fuit non leue peccatum: vnde nec leuis crux extitit in corde Virginis, ſenſit partem gladij ſuum cor tetigiſſe, cuius duodecimo anno antea mentionem fecerat ſanctus Simeon. Cogitabat tantum theſaurum commiſſum ſibi à Deo, vt illum obſeruaret: contulit ſummam miſeriam cum miſeria Euæ. Nam vt illa genus humanum à Diabolo ſeducta perdidit, ita virgo exiſtimauit ſe ſua negligentia amiſiſſe mundo promiſſum ſaluatorem.

3. Tēperatio grauiſſima.

Tertia occaſio tentationis & crucis indicatur cum dicitur: *Exiſtimantes ipſum eſſe in comitatu*, ex negligentia enim error naſcitur. Iam ipſa ſatis dura tentatio & crux ſequitur. Quærentes Ieſum integro triduo, ipſum non inueniunt. Amiſſus non inuenitur inter cognatos, grauis crux. Amiſſus non inuenitur inter notos: grauior crux. Quęſitus triduo non inuenitur: grauiſſima crux.

4. Cōſolatio.

Quarta, ſed quid faciunt in hac acerbiſſima cruce mœſtiſſimus Ioſeph, afflictiſſima virgo? Redeunt Hieruſalem, ingrediuntur templum, inueniunt amiſſum inter doctores ſedentem & diſputantem. Hîc rurſus concipiunt conſolationem, & tanquam è tenebris inferni liberantur, viſo puero Ieſu.

Doctrina.

Hæc in noſtram doctrinam & conſolationem ſcripta ſunt: non enim aliter nobis accidit in noſtra tentatione & cruce. Amittitur Chriſtus theſaurus noſter precioſus. Quæ occaſio? Negligentia: non audimus verbum, non inuocamus, rarò Sacramento Cœnæ vtimur, in nullis denique pietatis ſtudiis nos exercemus. Hanc negligentiam ſequitur error, labimur ex vno peccato in aliud: ex vna hæreſi in aliam. Hinc tandem naſcitur mala conſcientia, quæ parit deſperationem. Quid in his ærumnis faciendum? quærendus eſt Chriſtus, hic ſolus hiſce malis mederi poteſt. At vbi quæſo quærendus eſt? inter cognatos & notos noſtros? nequaquam. Vbi ergo? In ſancta ciuitate Hieruſalem, id eſt, in Eccleſia. Apud quoſnam? Apud eos qui verbum habent: hîc vbi amiſſum Chriſtum inueneris, retinendus eſt fide, inuocatione, & ſanctis moribus: ne nos rurſus deſe-

rat,& nos amisso Christo pereamus, sicut Iudas fecit.

DE TERTIO.

De officio parentum & liberorũ locus.

Quia factum Ioseph & Mariæ monet nos de cura & officio parentum erga liberos: similiter factum pueri Iesus monet de officio puerorum & obedientia erga parentes, de vtroque ideo breuius dicam, quia de ea re solet in Catechesi diligentius doceri.

Quantum igitur ad parentes attinet, has sequentes admonitiones necessarias esse iudico.

1. Parentũ officiũ erga liberos.

Primum cogitent parentes, se ideo generare liberos, vt liberi nati sint ciues Ecclesiæ, ac Deum vnà cum ipsis colant, & vbi ipsi obdormierint in Domino, Dei cultores suo loco relinquant. Vtinam non pauci essent, qui hoc seriò cogitarent.

Deinde, statuant se omnem operam perdituros, nisi pueros suos in timore Domini educauerint, & sæpe opem diuinam implorauerint, contra tot insidias, quas Diabolus struit teneræ ætati. Audimus multos conqueri de inobedientia puerorum suorum: sed animaduertant, quod diuinitus puniantur, quod velint suos pueros probos efficere sine benedictione Domini, quam rarò seriò implorarunt.

Tertiò, cogitent, quàm nobilis res sit puer, quem ipse Dominus in vtero matris formauit, aluit, in lucem produxit, donauit corpore & anima, vt ipsum Deum archetypum tanquam in tabella referat.

Quartò, sciant hæc ordine curanda esse. Corpori debent nutrimentum, educationem, vestes, & aliquando virgas, vt liberos in officio contineant. Animæ debent doctrinam, eam duplicem, pietatis & ciuilitatis, illa bonam conscientiam apud Deum obtinent, hac bonam famam coram hominibus consequuntur. His enim duabus rebus potissimum in hac vita studere debemus. Paulus vtramque complectitur, cùm ait: Parentes educate liberos in disciplina & correptione Domini. Confirmatur Tobiæ facto, qui filium suum instituens ait: Omnibus diebus vitæ tuæ mente habeto Deum, caue ne peccato consentias. Hic primùm pietatis studium commendat filio. Deinde ne consentiat peccato, hoc est, ne auscultet eis, qui se ad peccandum inuitant. Requirit ergo à filio sanctam quandam ciuilitatem.

Postremò, cogitent parentes, quàm multa cumulent peccata & committant, qui, vt par est, non faciunt officium in educandis liberis suis. 1. Naturæ legem violant, quæ omnibus dictat officium suum esse, piè & honestè prolem educare. 2. Contra Deum peccant: mandatum enim Dei & autoritatem contemnunt. Is enim cum iubet piè honestéque liberos educari, contemptor Dei est, qui imperata recusat. 3. Contra dignitatem suam. Deus enim parentes loco quodammodo suo vult esse, quantum ad externam disciplinam attinet: sed hanc dignitatem vilipendunt, qui officium negligunt.

Hæc peccata multiplices pœnæ sequuntur spirituales & corporales, in ipsis parentibus & in liberis, atque adeo in tota posteritate.

De officio liberorũ erga parentes.

Iam puerorum officium erga parentes quale sit, Iesu pueri exemplum euidenter docet: adeo vt non magnopere sit necessariũ aliunde præcepta petere.

Primum ascendit Hierusalem cum parentibus, vnde discant boni pueri cum parentibus Deum colere, ac sacros cœtus amare, ac reuerenter interesse ceremoniis Ecclesiæ.

Deinde disputat, quærit, audit: hinc nostri pueri discant quærere quæ ignorant, disputare de dubiis, & audire recta dicentes. Quamuis autem Christus non disputauit, de quo dubitauit: non quæsiuit, quod ignorauit: non audiuit rectius docentes: tamen exemplum nobis prodest. Deberent ergo pueri pij, reuersi domum, cum parentibus disputare, si quid dubij haberent de rebus auditis, &c.

Præterea Christus parentes, cognatos, notos propter verbum Dei amittit: hinc nostri quoque pueri discant, pluris Deum facere, quàm carnales parentes, in maiori precio habere verbum Dei viui, quàm edicta parentum.

Postremò, Christus redit cum parentibus, & est illis subiectus. Hinc pueri nostri discant reuereri parentes, ac eis obtemperare omnibus quæ pia & honesta sunt. Hæ virtutes puerorum, vt habent magnificas promissiones de bono successu in hac vita: ita vicia cum his virtutibus pugnantia in pueris habent comminationes & pœnas grauissimas, quæ etiam ad posteritatem eorum se extendunt. Nam vt plurimum nepotes veluti hæreditate accipiunt maiorum vicia.

DE QVARTO.

De incremento Christi.

Quia de quarto loco nonnulla die abhinc octauo dicta sunt, tantùm vnum & alterum verbum dicam. Iuxta diuinam naturam Christus non crescebat ætate, sapientia & gratia: sed iuxta humanam naturam, quam, quia veram assumpsit, in ea creuit ætate, sapientia & gratia. Cuius exemplum vtinam imitaremur, vt cum ætate, sapientia & gratia coram Deo & hominibus accresceremus. Hoc autem vt fiat, donet nobis Christus, cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA II. POST Epiphaniam, Euangelium Iohan. 2.

ET die tertia nuptiæ fiebant in Cana Galilææ, & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus ac discipuli eius ad nuptias. Et vbi defecisset vinum, dixit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. Dixit ei Iesus, Quid mihi tecum est mulier? nondum venit hora mea. Dixit mater eius ministris: Quodcunque dixerit vobis facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ, secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas aut ternas. Dixit eis Iesus, Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summum. Et dixit eis, Infundite nunc, & ferte architriclino: & tulerunt. Postquam autem gustasset architriclinus aquam in vinum versam, neque sciret, vnde esset, sed ministri sciebant, qui hauserant aquam, vocat sponsum, & dixit ei: Omnis homo primo loco bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu seruasti bonum vinum vsque ad hoc tempus. Hoc edidit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.

ENARRATIO TEXTVS.

Sũma huius historiæ.

HOc Euangelium pars est historiæ Christi, in qua suam gloriam in nuptiis manifestam reddidit. Nam vini miraculo, & suam naturã diuinam declarat, & officium insinuat, & veritatem suæ doctrinæ, tanquam diuino quodam sigillo, obsignat. Naturam quidem suam diuinam eo declarat, quod naturam rerum verbo permutat: ad ipsius enim mandatum aqua fit vinum. Officium verò ostẽdit, quod implo-

gnat. Nam ne quis de certitudine doctrinæ ipsius, quæ cœlestis est, dubitet, diuinum edit opus, quod doctrinæ testimonium reddit: vnde discipuli eius in fide confirmantur.

Loci autem, quos in hac concione tractabimus, erunt quatuor.

Partes.

1. *De nuptiarum solennitate.*
2. *De ipso coniugio iam inito & confirmato.*
3. *De præsenti miraculo, cum suis circumstantiis.*
4. *De exemplis vitæ, quæ hinc sumi possunt.*

DE PRIMO.

In locum De nuptiis, quæstiones.

De nuptiis dicturus, hæc ordine dicam. 1. Inter quas personas, natura & pietas nuptias approbet. 2. Qua via futuri coniuges debeant nuptias aggredi. 3. Qualis consensus, & quorum esse debeat. 4. Cur in cœtu Ecclesiæ publico stipulationem publicam fieri conueniat. 5. Quale conuiuium nuptiale esse deceat.

1. Quæ requiruntur in personis matrimoniũ ineũtibus.

In personis matrimonium ineuntibus spectanda sunt quatuor, cognatio, affinitas, religio, & naturales vires, quæ in coniugio requiruntur. Quantum ad cognationem & affinitatem attinet, arcendi sunt à matrimonio, qui se inuicem attingunt gradibus consanguinitatis & affinitatis in Leuitico prohibitis. Præterea etiam violare gradus, à magistratu ciuili prohibitos, nequaquam licet. Quid autem in regione fieri expediat, factum Abrahæ aliorúmque sanctorum, interdictum Pauli, pericula, imò in multis horrendi lapsus ostendunt. Abraham cùm suo Isaaco vxorem deligere constituit, mandauit procuratori domus suæ Eliezer, vt non acciperet filio suo de filiabus Cananæorum: sed abiret ad cognationem suam, & inde acciperet vxorem filio suo Isaac. Sciuit enim Abraham, quantum mali in familia pariat dispar religio. Hinc enim contentiones, hinc blasphemiæ, hinc impedimenta cultus & inuocationis Dei. Interdictum Pauli est, ne ducamus iugum cum infidelibus: quod non solùm de doctrina intelligendum est, sed de omni vitæ consuetudine. Qui tetigerit picem, inquit Salomon, coinquinabitur ab ea. Neque enim fieri potest, vt qui eum impio conuersetur, non aliquid labis ipse etiam contrahat. Pericula & multi horrendi lapsus ex dispari coniugio sequitur, testis Salomon est, qui prophanarum mulierum conuictu factus est idololatra: Testis est Achab, qui impiæ Iezabelis consilio adeo furit, quòd Prophetas Dei trucidare non veritus sit, ac tandem in æternum exitium: tantum potest impiæ mulieris malitia. His accedat puerorum educatio, quæ legitima esse nequit, quando parentes diuersam colunt religionem. Tum enim aut pueri omnino prophani fiunt, omnis religionis contemptores, aut hypocritæ, cùm propter alterum parentum, quod sentiunt, confiteri non audent. Quartò requirit in personis, quæ contrahent matrimonium, ne altera alteram fallat, cum vel morbo & frigiditate exhaustæ sint vires, vel alioqui in natura defectus sit, vt quis ad matrimonij beneuolentiam reddendam non fuerit idoneus.

2. Qua via futuri coniuges debeant nuptias aggredi.

Viam, qua futuri coniuges debeant nuptias aggredi, docent exempla, pietas & honestas. Hæc enim tria simul docent, quod non à leuitate, vt sæpe fit, non inter pocula, non à libidine inchoandus sit contractus. Abraham petit suo filio coniugem, parentes Rebeccæ consentiunt. Postea quæritur puellæ consensus, & Isaac eam in vxorem ducit. Iacob seruit Laban longo tempore, parentes puellæ de nuptiis solicitat, quorum voluntati accedit virginis pudicus consensus. Pietas quoque eadem suadet. Nam vt quartum præceptum præcipit honorari parentes: ita vult etiam, vt hic honor parentibus deferatur, vt de nuptiis liberorum statuant, vtque liberi nihil in hac re tentent cum contumelia parentum. Hoc etiam ipsum omnibus dictat natura, vt honesta sit hæc copula, quæ nonnisi per mortem finiri aut dissolui potest.

3. Qualis cõsensus & quorũ esse debeat.

Postquam autem hac via omnia legitimè tentata sunt, propius rem accedere oportet, & audiendus mutuus contrahentium consensus, qui minime coactus esse debet, sed liber, vt neutra pars se coactam dicere iure possit. Quanquam enim à parentibus rectè fit initium, tamen parentibus non licet inuitos cogere. Nam præterquam quod coactum matrimonium non fit verè matrimonium, accedit hoc mali, quòd raro in talibus res bene succedat.

4. In cœtu Ecclesiæ stipulatio fieri debet.

Cur autem in cœtu Ecclesiæ stipulationem publice fieri conueniat, quatuor sunt caussæ. 1. Vt sciant qui contrahunt, hunc statum in Ecclesia locum habere. 2. Vt voce ministri instituantur futuri coniuges in hoc sui coniugij auspicio. 3. Vt testis sit Ecclesia stipulationis factæ, ne cum scandalo viuant, ac si contubernium potius esset, quàm coniugium. 4. Vt iuuentur publicè precibus totius Ecclesiæ, quo inceptum matrimonium cedat in gloriam Dei, ipsis in commodum, adeóque toti Ecclesiæ in ædificationem per piam in sancto coniugio conuersationem.

5. Quale cõuiuiũ nuptiale esse deceat.

Restat vt de conuiuio nuptiali breuiter aliquid dicatur, in quo quid abesse quídque adesse oporteat, considerandum est. Abesse omnino oportet à Christianis nuptiis. 1. Crapulam. 2. Superbiam. 3. Immodicos sumptus. 4. Turpes & scurriles sermones, quales solent esse impudicorum tibicinum. 5. Impedimentum pietatis, ne videlicet eo tempore indulgeant conuiuio, quando sacra in templis fiunt, vnde Deus offenditur, proximus scandalizatur, & multis est occasio lapsus. Contrà, adesse debent. 1. Pietas. 2. Honesta hilaritas. 3. Sancta colloquia. 4. Crebra vota, vt Deus hunc suum statum sua benedictione secundet. Hæc enim legimus in sanctorum nuptiis fuisse vsitata, quare etiam Deus sua bonitate huiusmodi nuptias est prosecutus.

DE SECVNDO.

Locus de Matrimonio.

Postquam iam de nuptiis quædam signauimus, breuiter nunc de ipso inito & confirmato matrimonio nonnulla adiiciam, & tantùm duo faciam. Primum caussas finales coniugij commemorabo: Deinde quibus virtutibus consuetudo coniugalis amabilis & dulcis redditur, exponam.

1. Eius caussæ finales.

Caussas finales matrimonij quatuor esse omnes pij norunt. Quarum *prima* est mutuum adiutorium. Nam, cum Salomon dicit, Væ soli, significat mutuum adiutorium & societatem necessariam esse, quo melius & tranquillius ærumnas huius vitæ feramus. Propter hanc caussam possunt contrahere matrimonium senes, quorum corpus effœtum est, vt gignere non possint.

Societas.

Secunda caussa est, procreatio sobolis. Vult enim Deus isto pacto humanum genus seruari. Atq; ideo ad primos parentes dixit, Crescite & multiplicamini, & replete terram. Gen. 1. 28.

Procreatio sobolis.

Tertia caussa est, vt sit Ecclesia domestica, in qua parentes, tanquam Prophetæ, dignitate Prophetica sunt ornati, vt suos liberos de Deo & religione doceant, & liberi tanquam plantulæ quæ-

dam, perpetua doctrina & exhortationibus irrigentur, vt tandem fiant arbores dulcissimum fructum fidei producentes.

Vitatio scortationis.

Quarta caussa est vitatio scortationis in hac corrupta & deprauata natura: ita enim ait Paulus, 1. Cor. 7. 2. Propter fornicationem vnusquisque vxorem suam habeat. Est enim coniugium remedium contra impurissimum scortationis & adulterij scelus, in quo multa & horrenda scelera concurrunt. Primum enim contumax violatio legis diuinæ est. 2. Legis naturalis est peruersio. 3. Legum ciuilium turpis & fœda transgressio. 4. Regenerationis cœnum est. 5. Plagium est horrendum: non enim nostri iuris sumus, sed eius qui suo precioso sanguine nos redemit. 6. Resurrectionis dehonestamentum est. Quid enim fœdius est, quam turpissimo scelere fœdare corpus, quod olim ad æternam resurget gloriam. 7. Est horrenda templi Dei prophanatio. 1. Corinth. 9. 19. Cum autem hic tot peccata concurrant, non est quod quisquam manus vltrices Dei se euasurum putet.

Coniugũ consuetudo quib. modis dulcescat.

Cæterum consuetudo coniugum amabilis & dulcis redditur hisce quinque: Pietate, virtute, mutua ἐπιεικείᾳ, mutuo amore, & vtrinque sedulo & piè præstito officio.

1. Pietas iure primum locum tenet. Nulla enim stabilis & firma amicitia est, nisi à Deo ortum habeat: quare pietatem prælucere necesse est: cum enim coniuges decreuerunt Deo obedire, omnia postea faciliora fiunt.

2. Virtus & morum probitas inter coniuges, mutuam oblectationem parit. Hæc enim cum exercetur consuetudinem vitæ reddit amabiliorem.

3. Mutua ἐπιείκεια, qua æqui bonique consulimus alter alterius mores & errores, omnino est necessaria. Nam in hac imbecillitate naturæ multa errata incidunt, quæ nisi mutua condonatione tegantur, horrendi tumultus orientur.

4. Mutuus amor ex pietate ortum habens & vera virtute facit, vt non nimis acutè in aliorum vitia introspiciamus: sed multa aut non animaduertimus aut si animaduertimus, amore tegimus: operit enim multitudinem peccatorum charitas.

5. Officium vtrinque piè & sedulò præstitum iugum leue & suaue reddit. Cum enim coniuges se mutuo animaduertunt, & vident parem diligentiam in officio, fit & suauior consuetudo, & magis vtrinque excitantur ad officia præstanda, vt alter alteri æqualia reddat.

Hæc quinque vbi non adsunt, vitæ consuetudo omnium acerbissima est, imò ipsa more durior. Quare pij dent operam, vt hæ virtutes perpetuò in sua vita conspiciantur.

DE TERTIO.

Miraculi circũstantiæ.

Explicatis locis, qui præbuerunt occasionem huic miraculo: nunc ipsum miraculum cum suis circumstantiis videamus. Sunt autem circumstantiæ plures, vt sunt tempus, occasio, intercessio matris, & responsio, apparatus miraculi, miraculum ipsum, confirmatio miraculi, vsus & fructus eiusdem.

1. Tẽpus.

Tempus notatur, quòd & tertio die, ex quo in Galilæam peruenerit, factum sit, & omnium primum miraculorum, quæ Dominus edidit, fuerit. Tempus igitur monet, vt singulari diligentia hoc miraculum perpendamus.

2. Occasio.

Occasio miraculi quadruplex è textu colligi potest. 1. Ipsæ nuptiæ in Cana celebratæ. 2. Matris Iesu inuitatio ad nuptias. 3. Defectus vini. 4. Cor virginis ad iuuandum promptissimum.

3. Intercessio matris.

Deficiente igitur vino, Mater Iesu ad filium dicit, Vinum non habent. Cui Iesus, Quid mihi tecum est mulier? nondum venit hora mea. Mater quidem hoc dicit vel commiserationis causa, vel vt Filius opem ferat præsenti necessitati, quacunque tandem ratione: sed Christus matri durius respondet: idque maximas ob causas. Non hic dignatur eam matris titulo:

4. Christi respõsio.

sed mulierem simpliciter eam appellat. Deinde ait: quid mihi tecum? nondum enim venit hora mea. Dominus hic longiùs prospicit: videt enim, quæ superstitiones aliquando erant orituræ de inuocatione Mariæ virginis. Videt quod, quæ propria essent Dei & mediatoris, in illam impiè essent translaturi. Quare hoc duriori responso perpetuam & grauem doctrinam omnibus seculis tradit, ne immodicus sanctorum cultus sui officij honorem obscuret: atque ideo matrẽ propriam in vulgarem mulierum ordinem cogit. Non ergo de causa leui matrem ita alloquitur: Quid mihi tecum? sed vt inter suum officium & matrem, adeóque alios sanctos discernat. Non vult partiri officium, quod suum est proprium, & matri partem attribuere: sed sibi soli vendicat saluatoris officium. Impiè ergo superstitiosi virginem salutarunt reginam cœli, aduocatam vitam, dulcedinem, matrem gratiæ, atque adeò salutem mundi. Nulla enim pars redemptionis Mariæ ascribenda est. Quod autem addit, nondum venit hora mea, duo insinuat, nempe se nequaquam incogitantia vel torpore cessasse, & sibi rem curæ futuram, vbi opportunitas se offeret.

5. Apparatus miraculi.

Quid hic mater Iesu? *quodcunque*, ait ministris, *dixerit vobis, facite:* hoc ad apparatum miraculi pertinet: concipit tandem mater bonam spem, vt præsenti necessitati succurrat filius. Quod autem dicit ministris: Quicquid iusserit vobis facere, facite, nobis suppeditat generalem doctrinam in Ecclesia, cuius & typus & membrum est beata virgo. Quid ergo Ecclesia hinc discit? vt cum beata virgine iubeat ministris adeóque omnibus Christianis, vt Christo obtemperent faciendo quicquid ille iusserit, vtut parum rationi consentaneum esse videatur.

6. Miraculũ ipsum.

Iam Dominus oblata opportunitate *iubet ministris, vt hydrias*, id est, vasa aquaria sex, quæ illic erant destinata purgationi superstitiosæ Iudæorum, quarum singulæ capiebant binas aut ternas metretas, hoc est, omnes simul circiter sex Amer vini capiebant, has inquam hydrias iubet Dominus *implere aqua vsque ad summum: quo facto iubet dari Architriclino.* Nam arcana virtute Christi, vinum iam erat, quod modò fuit aqua: quod cum gustasset Architriclinus, dicit sponso: *Omnis homo primùm bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tum id quod est deterius: Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc.* Hoc auditum est ad confirmationem miraculi, testatur enim Architriclinus, hoc vinum multo nobilius fuisse quam id quo antea vsi sunt.

7. Miraculi cõfirmatio.

8. Eiusdẽ vsus & fructus.

Iam sequitur vsus & fructus miraculi. *Et manifestauit* (inquit Euangelista) *gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.* Destinatum igitur erat hoc miraculum duabus rebus, nempe manifestandæ Christi gloriæ, & fidei discipulorum confirmandæ. Quæcunque enim miracula mundo ostendit Christus, totidem diuinæ eius gloriæ testimonia fuerũt, & totidem doctrinæ ipsius ac fidei in auditoribus obsignationes.

Doctrina.

Hic est ergo verus vsus miraculorum Christi, vt eius gloria illustrata, & per illa veluti authentica sigilla

sigilla confirmata ipsius doctrina, in ipsum viua fiducia recumbamus. At miracula, quæ vel obscurant gloriam christi, vel fidem extinguunt, præstigiæ Diaboli sunt, à quibus, vt nobis caueamus, monet Dominus Matth. 24. Surgent, inquit, Pseudochristi & Pseudoprophetæ, & dabunt signa & magna prodigia: ita vt in errorem inducantur, si fieri possit, etiam Electi, Ecce prædixi vobis. Nemo ergo credat miraculis, nisi quæ gloriam Christi manifestant, & veram in ipsum fidem alunt & confirmant.

DE QVARTO.

Huius historiæ vsus & doctrina multiplex.

Quia in hoc Euangelio multarum personarum fit mentio, nunc quid doctrinæ & admonitionis à singulis petendum sit breuiter ostendam.

1. Primùm igitur ab omnibus his conuiuis discamus exemplum frugalis hilaritatis, modò absit luxus & insania: de qua re in primo loco plura dicta sunt.

2. A sponso & sponsa discamus Christum recipere in nostra conuiuia, quod demum fit: quando in timore Dei, & cum gratiarum actione vtimur donis Dei ad honestam hilaritatem, & relinquimus domi eos, qui non sunt inuitati.

3. A miraculo discant sponsus & sponsa, quod, si Christus ab ipsis ad nuptias inuitetur, mutaturus sit aquam in vinum, hoc est, omnia amara in dulcia conuertet, eos prosequetur sua benedictione, adeo vt nihil sit ipsis defuturum.

4. A Christo discamus pro nostris facultatibus iuuare sponsum & sponsam, hoc est, Ecclesiam ornare, quibuscunque id tandem poterimus modis.

5. A Christo rursus res, quæ in abusu & superstitione fuerunt, transferre ad bonum piúmque vsum, vt gloriæ Dei & Ecclesiæ in ædificationem seruiant. Hydriæ hîc seruierunt supestitioni Iudaicæ: sed Christus eis vtitur ad illustrandam suam gloriam & ædificationem Ecclesiæ. Ita bona Ecclesiastica, quæ olim erant in abusu, nunc in meliorem vsum conuerti deberent.

6. A Maria discamus affici aliorum commiseratione & inopia, & inuocare Deum, vt pauperibus sua adsit benedictione.

7. Ab Architriclino discamus purgatis mentibus Christi facta approbare.

8. A ministris discamus Christo iubenti operas obtemperare, & non tam spectare quid iubeat, quàm facere quod iubeat.

9. A Christo, Maria & discipulis simul, discamus familiaritatem cum omnibus colere, boni consulere illorum tenuitatem: discamus etiam pauperum honestas nuptias nostra præsentia honorare, & facultatibus, cum res postulat iuuare.

Epilogus.

Hæc copiosius diximus de hoc Euangelio, quia hæc materia, quam continet, non nisi semel in anno tractari solet. Dixi de ratione nuptiarum, de matrimonio, ostendi quoque quantum peccatum sit violatio sexti præcepti. Exposui miraculum cum suis circumstantiis, & quid doctrinæ & admonitionis exempla personarum in hoc Euangelio nobis commendent. Deus autem pater Domini nostri Iesu Christi det nobis suam gratiam, vt hoc miraculo confirmati, Deo Patri, Christo, & Spiritui Sancto veram tribuamus gloriam in vero timore Dei & fide, cui soli immortali & viuo Deo sit honor, gloria & imperium in omnia secula seculorum, Amen.

DOMINICA TERTIA POST Epiphaniam, Euangelium Matth. 8.

CVm descendisset autem de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ. Et ecce leprosus accedens adorauit eum dicens: Domine, si velis, potes me mundare protensáque manu tetigit illum, dicens: Volo, mundus esto: ac protinus mundata fuit illius lepra. Et dixit illi Iesus: Vide, ne cui dixeris, sed abi, ostende te summo Sacerdoti, & offer munus, quod iussit offerre Moses in testimonium ipsis. Porrò cum ingressus fuisset Iesus Capernaum, adiit eum Centurio obsecrans eum, & dicens: Domine, famulus meus decumbit domi paralyticus, ac grauiter discruciatur. Et dixit illi Iesus: Ego cùm venero medebor illi. Et respondens Centurio dixit, Domine, non sum idoneus, vt tectum meum subeas: Imo tantum dic verbum, & sanabitur famulus meus. Nam & ego sum homo alterius potestati subditus, & habeo sub me milites, & dico huic, vade, & vadit, & alteri, veni, & venit, & seruo meo, fac hoc, & facit. Hæc autem cùm audisset Iesus, admiratus est, & ait sequentibus se: Amen dico vobis, ne in Israel quidem tantum fidei reperi. Dico autem vobis, quòd multi ab Oriente & Occidente venturi sunt, & accumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob, in regno cœlorum: filij verò regni eiicientur in tenebras exteriores, illic erit plòratus & stridor dentium & dixit Iesus Centurioni: Abi, & quemadmodum credis, ita fiat tibi, & sanus est famulus eius in hora illa.

ENARRATIO TEXTVS.

Sũma huius historiæ.

Hoc Euangelium proponit nobis affectum Christi erga genus humanum, & præcipuè erga eos, qui ad se in anxietate & cruce confugiunt. Quod enim verbis promisit, dicens, Matth. 11.28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos, & inuenietis requiem animabus vestris: id hîc facto declarat. Nam postquam in monte Patris verbum docuisset, descendit, & opere quod docuit cõplet, suam doctrinam miraculis confirmans. Duo siquidem miracula hic edit: verbo sanat leprosum, mãdato absentem Centurionis filium curat. Horum miraculorum vsus est, & vt Christum verum Messiam esse comprobent, & eundem velle afflictis se inuocantibus opem ferre testentur, non secus atque huic leproso & Centurioni se inuocantibus opem tulit. Cæterùm quo nobis præsentia miracula ad maiorem instructionem seruiant, quatuor locos tractabo qui sunt:

Vsus.

Partes.

1. *Generalis doctrina de omnibus miraculis Christi.*
2. *De leproso & eius curatione & circumstantiis.*
3. *De ethnico Centurione, eius fide, & cura pro famulo.*
4. *Laudatio fidei huius ethnici.*

DE PRIMO.

Locus de miraculis.

Quia Euangelica historia multa miracula Christi, quibus suam gloriam manifestat, doctrinam cõfirmat, & fidem in auditoribus auget, continet, volo breuem & generalem doctrinam tradere, cuius vsus erit in omnibus particularibus miraculis Christi. Cur autem Dominus addat suo sermoni miracula, proximo die Dominico dictum est, & iam statim breuiter in principio repetij. Verùm vt plenam doctrinam miraculorum habeamus, plura sunt excutienda, quæ vt in certum claudantur numerum, quinque quæstionibus omnia subiiciam. Quæ persona, qui fines, quis modus, & quis vsus, cúrque hodie non edantur miracula.

Quinque quæstiones.

1. De personis.

Personę sunt triplices. Primùm morbis & tyrannide Diaboli oppressæ. Deinde spectatores miraculorum. Postremò Christus miracula edens.

2. De finibus.

Fines sunt plures. 1. Vt Christus suam gloriam manifestet. 2. Vt doctrinam suam obsignet. 3. Vt hominum fides confirmetur, qui miracula cernunt. 4. Vt Deus glorificetur visis ipsius stupendis operibus. 5. Vt paulatim regnũ Diaboli destruatur. Quæcunque miracula eduntur contra hos fines, damnantur vt præstigiæ Diaboli, Mat. 24. 26.

3. De modo.

Modus varius est: nunc enim solo verbo edit miracula, vt hîc: nunc, vt precium suum corporis ostendat, manum applicat: nunc ad Deum præmissa gratiarum actione: nunc sola virtute sine verbo, vt aquam in vinum conuertit. Ad hunc modum etiam pertinet fides eius, qui miraculo iuuatur, vt in hoc Euangelio legitur.

4. Vsus.

Vsus triplex, vt miraculosè sanatus non amplius peccet: vt spectatores fiduciam de sanatore concipiant: vtque nos, qui miracula Domini legimus, de gloria Christi, & de doctrina confirmemur, simul fidem in ipsum concipiamus, quòd non secus erga nos affectus sit, quàm fuit erga illos.

5. An miracula iam nulla fiãt.

Sed cur iam nulla miracula fiunt? Cęcus plane est, qui nulla miracula hodie conspicit. Ecclesia Christi est exiguus grex, quem diabolus Rex tenebrarum, & Papa Antichristus persequuntur, & omnes neruos intendunt eò, vt veram Christi religionem extinguant: id tamen non possunt. Vnum Lutherum totus mundus persequebatur: sed pilum de capite ipsius non tetigerunt. Quare miraculosè ipsum atque adeo pusillum suum gregem defendit Deus. Hæc præsentia Dei in Ecclesia satis miraculosa est, vt non alia miracula quærere sit necesse. Deinde miracula & virtutes sanationum corporum, & visibiles donationes Spiritus Sancti solummodo in primitiua Ecclesia edebantur, vt in perpetuum in omnem posteritatem Christi gloriam, doctrinam & nostram fidem confirmarent. Quorum vsus apud nos est, vt sciamus, ea fuisse authentica quædam sigilla, quibus Deus suam doctrinam in perpetuum confirmatam & obsignatam voluit.

DE SECVNDO.

In leproso considerãda.

In leproso qui sanatur, spectentur sex: Infirmitas, personæ conditio, fides, inuocatio, patientia, confessio.

1. Infirmitas.

Infirmitas leprosi pœna peccati est: quare ipsum iræ diuinæ admonet, & iusti Dei iudicij. Est enim omnis crux, omnis calamitas, & quicquid aduersi nobis in hac vita accidit, veluti concio quædam diuina, qua Deus accusat peccatum, ostendit suam iram: quam Deus iustissimam iram cum homo cogitat seriò, sine cogitatione Christi, in desperationem ruit: vnde sæpe fit, vt homo vel sibi manus afferat, vel paulatim tabescat dolore. Conscientia enim peccati nunquam, vel ad momentum vllum, tranquillum sinit. Hoc vno declaremus exemplo. Oedipus rex Thebanus, orta in suo regno pestilentia, cogitat aliquod atrox scelus à se vel suis perpetratum esse. Vocat Tiresiam sacerdotem: iubet vt sua augurandi arte monstret autorem tam atrocis sceleris, propter quod tota respublica adeo graui pestilentia infestetur. Deprehendit ergo Oedipus seipsum & non alium istud graue scelus perpetrasse. Sustulerat enim de propria matre, quam ignarus in vxorem duxerat, liberos. Nam puer expositus est à parentibus, vt interimeretur: sed pastor, cui hoc mãdatum erat, parcit puero eleganti, qui tandem vir factus bella gessit pro Thebanis feliciter, & pro re bene gesta ei regnum tradiderunt, & reginã Iocastam in vxorem dederunt: ducit ergo ignarus propriam matrem in vxorem. Postquam autem hoc peccatum Oedipo innotuit per sacerdotem, & conspexit totum regnum grauissima peste infestari propter suũ factum, de ira Dei cogitat. Huius cogitatione adigitur in desperationem. In hac desperationé primum adimit sibi oculos, ne hunc solem aspiciat. Deinde conscientia sceleris excarnificatus, magno eiulatu iubet vt astantes à se discędant, ne vel vmbra sua noceat bonis. Postea fugiens à regno, vixit cæcus & mendicus, donec desperatione absorptus, periit. Mater Iocasta peccati conscientia impatiens doloris, mox, ~~vbi in~~notuit culpa, sibi vitam laqueo finiuit. Adeo horrendum & fœdum malum est peccatum, quando homo illud cordis oculis vere intuetur.

2. Conditio.

Personę leprosæ conditio admodum dura fuit. nam separatim à cœtu populi Dei illum viuere oportuit. Quo ingenti dolore haud dubiè multi contabuerunt. Nã non solum à societate hominũ fuerũt exclusi: verumetiã consolatione per verbi prędicatio nẽ destituti erãt. Præterea quinq; notis erant ab aliis hominib. distincti, quę res nõ parum auxit dolorem. Prima nota, vestimentum dissolutum & dissectum. Secunda, caput detectum. Tertia, os coopertum. Quarta, habitatio semota ab hominum consuetudine. Quinta, publica proclamatio, qua immundus proclamabatur, vt indignus, qui inter Israelitas in populo Dei versaretur. Atque hæc conditio fuit huius leprosi: his malis si nõ accessisset fides in Christum, prorsus dolore fuit extinctus.

3. Fides.

Accedit ergo Christum, concipit fidem, & tametsi sensit se damnationem meruisse, tamen liberali promissione Christi se erigit. Audiuerat haud dubiè hanc vocem Christi: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis. Audiuerat hauddubiè à Iohanne de Christo: Ecce Agnus Dei qui tollit peccata mundi. Leprosus ergo hic cognito medico, spem sanitatis concipit, certa fiducia in Christum recumbens.

4. Inuocatio.

Ex hac fide Christum inuocat: est enim fidei germanus fructus inuocatio, vt quæ sine fide fieri nequit, iuxta illud, Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt? Rom. 10. 14.

5. Patientia.

Verum in inuocatione singulare patientiæ exemplum proponitur. Ait enim Christo leprosus, *Domine, si vis, potes me mundare.* Quemadmodum Dauid expulsus regno, cum conditione petiit se restitui, si ita Deo bonum videretur: Ita hic leprosus hoc beneficium corporale relinquit in manu Domini, qui melius nouit, quæ nobis expediũt, quã nos ipsi.

6. Confessio.

Hæc præterea oratio insigne confessionis Christi exemplum habet. Scribæ & Pharisæi persequebantur eos, qui Christum confitebantur: sed hic pauper contemptus leprosus vel frementibus principibus & sacerdotibus Christum confitetur, statuit Christum omnipotentem esse, adeoque verum Messiam: cuius constantem confessionem & nos imitari decet.

Curationis leprósi circumstantiæ.

Iam leprosi huius curatio spectãda est, in qua plures sunt circumstantiæ examinandæ, quarum singulæ peculiares doctrinas habent. Manu corpus leprosi tangit: promittit alacriter quod petit leprosus, verbo iubet eum mundũ esse: effectus, hoc est, mundatio à lepra sequitur continuò: mundato dat triplex præceptum: vt nemini dicat: vt ostendat se sacerdoti: vt offerat munus secundum legem.

1. Manus extensio.

Manus extensio & attactus corporis leprosi immensæ gratiæ & bonitatis Christi symbolum fuit,

quo facto mirum in modum leprosi fidem auxit. Nam cum videbat Filium Dei, non solum non abhorruisse instar aliorum hominum à suo colloquio: verum etiam suam immunditiem manu tetigisse, singulari Spiritus gaudio est perfusus.

2. Promissio. Cum hoc contactu coniungitur promissio: Volo. Leprosus ait, si vis. Christus volo respõdet. Hinc apud se leprosus conclusit, se mox sanatum iri.

3. Sanatio. Promissioni addit, *Mundus esto*: qua voce suam diuinam potentiam declarat, confirmat doctrinam, & fidem in spectatoribus & Historiæ lectoribus auget: velle enim Christi facere est: omnia quæ voluit in cœlo & in terra fecit. Hæc Christi potentia consolabitur nos aduersus potentiam Diaboli, &c.

4. Effectus seu sanatio à lepra. *Et confestim est mundata lepra eius.* Hoc ipsum miraculum est & beneficium erga leprosum: quo beneficio tanquam symbolo quodam notat: quod is paratus sit ad purgandos omnes à sua spirituali lepra, qui ad ipsum fide accedunt.

5. Mãdata. Mandata sequuntur, primum ne leprosus cuiquam dicat: huic mandato zelo quodam prædicandi beneficij Christi leprosus non obtemperat, in qua re non parum peccauit. Debebat enim non gratias referre benefactori iuxta suum sensum: sed obedientiam potius, qua nullum aliud Christo acceptius est sacrificium.

Secundum & tertium mandatum sequuntur: *Vade, ostende te Sacerdoti, & offer munus tuum in testimonium ipsis.* Hoc fecit Christus, vt legi Mosis hoc pacto satisfieret, in qua committitur Sacerdotibus iudicium de lepra, vt infectos de cœtu reiiciant, & sanatos recipiant publico suo testimonio. Quod autem offerre sanati iubentur, ideo factum est, vt ista oblatio esset symbolum gratitudinis illorum, qui sanitatem adepti essent erga Deum.

Papistici erroris refutatio. Papistæ, qui ex hoc loco confessionem auricularem extruunt, cum enumeratione peccatorũ, stulti sunt & fœdè deprauant scripturam, eam in alienum sensum detorquentes. De confessione, quam nos retinemus in nostris Ecclesiis, aliàs dicendum est.

DE TERTIO.

Historiæ centurionis doctrinæ. Historia cõtinens beneficium Centurioni exhibitũ, plurimas doctrinas, quas numeris distinguam quò meliùs teneri possint, habet.

Christus omniũ seruator. 1. Obseruanda est imago duplicis populi Iudaici & Ethnici. Primũ sanatur Iudæus. Deinde Ethnicus: vnde docemur, beneficia Christi promiscuè ad omnes pertinere: non esse distinctionem Iudæi & Greci. Vt enim omnes peccauerunt & egent gloria Dei: ita omnibus Christus suum beneficium offert fide recipiendum.

ApudDeũ non est personarũ acceptio. 2. Diuersa conditio Iudæi & Ethnici non caret doctrina. Iudæus erat pauper, Ethnicus diues: non ergo Christus respectum habet præsentis fortunæ, non contemnit pauperem, non reiicit diuitẽ. Iudæus erat plebeius, nobilis verò Centurio, in regno ergo Christi non habent rationem maiorum stemmata, sed in Christum fides, qua omnes, siue nobiles siue ignobiles, Filij Dei nascuntur. Iudæus erat in mundo contemptus, Centurio aulicus honoratus: sed ex fide æstimat Dominus, quis sit apud se honoratior.

FidesCenturionis. 3. Iam ex circumstantiis quæramus, qualis fuerit fides Centurionis: quòd Ethnicus fuerit extra populum Dei peculiarem, satis humiliat ipsum. Posset quidem gloriari apud homines de Centuriatus dignitate, sed hæc gloriatio nullum locum habet apud Deum. Nam vt ait apud Hieremiam Dominus, qui gloriatur, in me glorietur, qui facio misericordiam, iudicium & iustitiam. Non ergo Centurio sine pœnitentia accedit Christum, sed agnita sua miseria, opem Christi implorat pro famulo, idque ex vera fide, qua re ipsius etiam charitas erga proximum declaratur. Cùm autem dicit: *Non sum dignus, vt intres in domum meam.* Item: *Tantum dic vnum verbum, & sanabitur puer meus*, & se peccatorem fatetur, & Christum diuina natura præditum agnoscit, in quem & credit. At cùm subiungit, *Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, &c.* significat quam facile sit Christo diuina virtute etiam absentes iuuare solo verbo & voluntate, cum ipse sit homo sub aliena potestate constitutus, possit famulis præscribere quę facienda, & ipsi imperata faciunt.

De aliena fide. 4. Hic quæstio oritur de aliena fide. Centurio credit, sed famulus eius sanatur, vnde certam hanc doctrinam colligimus, quod pij sua fide possint aliis impetrare corporalia beneficia: sed an aliquis aliena fide saluari possit salute æterna, quæstio apud Christianos nulla est. Nam illi sciunt neminem saluari sine propria fide, quæ quidem acquiri potest, cum pij pro aliis orant, vt Deus ipsis largiatur fidẽ.

DE QVARTO.

Præconij fidei huius Centurionis partes. In hoc præconio fidei Ethnici plura sunt consideranda. 1. Admonitio Christi, quę ad eius humanitatem refertur. Indicat enim affectus humanos, sed sine peccato. 2. Iurat se non inuenisse tantam fidem in Israël. Iudæi enim non solùm verbum, verum etiam signa requirebant: sed hic Ethnicus modicum doctrinæ gustum cum haberet, solo verbo est contentus. Mariæ fides perfectior erat, sed ex perfectiori instructione, & certioribus & pluribus signis: maior est igitur Centurionis fides secundum aliquam partem, non secundum absolutam fidei rationem. 3. Docemur hoc loco, quod oporteat fidem crescere, & quotidiana incrementa sumere. 4. Docet hic Christus de vocatione gentium, vt ipsæ cum Abraham, Isaac & Iacob colligantur in vnam Ecclesiam per fidem in Christum. 5. Prædictio reiectionis Iudæorum propter suam incredulitatem, cum interminatione pœnæ. 6. Cum dicit Centurioni, *Vade, fiat tibi vt credidisti*, significat omnia possibilia credenti, quemadmodum Christus alibi testatur. Cui honor & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA IIII. POST Epiphaniam, Euangelium Matth. 8.

ET cum ingressus esset Iesus nauim, secuti sunt eum discipuli sui: & ecce motus magnus factus est in mari, adeo vt nauis operiretur à fluctibus, ipse vero dormiebat. Et accedentes discipuli excitauerunt illum, dicentes, Domine, serua nos, perimus. Et dixit illis: Quid timidi estis, exigua præditi fiducia? Tunc excitatus increpauit ventos & mare, & facta est tranquillitas magna. Porrò homines admirabantur, dicentes. Qualis est hic? quia venti quoque & mare obediunt illi.

ENARRATIO TEXTVS.

Sũma huius historiæ. HOc Euangelium rursus indolem Christi nobis ponit ob oculos, quę est suis adesse in periculis, eósque iuuare, secundum Psalmi 91.15. dictum. Tecum sum in tribulationibus. Item Psalm. 50.15. Inuoca me in die tribulationis, exaudiam te, & honorificabis me. Ad eundem modum Apostolorũ exemplum hic docet, quid in periculis sit faciendũ,

videlicet vt cum Apostolis Christum nostra fide excitemus, quo nobis petentibus opem ferat. Hæc est autem summa Euangelij, quod Christus, periclitantibus discipulis in naui præ tempestate subitò orta, excitatus increpet mare, & ventum, vnde tranquillitas magna secuta est, & admiratio in spectat oribus. Locos autem tres tractabimus, qui sunt:

Partes.

1. *Varietas tentationum piorum in hoc mundo.*
2. *Historiæ præsentis explicatio cum suis circumstantiis.*
3. *Pulcherrima imago Ecclesiæ Christi in hoc mũdo.*

DE PRIMO.

Locus de Tentationib. piorum.

Quia hoc Euangelium meminit tentationis in naui, volo breuiter indicare tentationum genera, quibus homines solicitantur: idque adeo, vt agnitis periculis, quæ nos vndique circumstant, simus vigilantiores, ne tentationibus fracti abiiciamus confessionem ac gratia excidamus. Sicut enim Christi discipuli inter maris fluctus tentabantur de vita: ita singuli Christiani, omni fere hora salutis suæ naufragium timere debent.

Tentationũ genera.

Tentationum genera sunt multa: aut enim tentatio Deum autorem habet, aut à Diabolo proficiscitur, aut ab hominibus venit, aut in ipso qui tentatur causam habet, aut res circumstantes molestãt.

1. Tentatio Dei.

Deus tentat, vt nobis ipsis reddamur probatiores: non enim tentat, vt sciat, quem nihil latet: sed vt scire nos faciat, quantum in pietate profecerimus. Et tentat Deus in moribus, & in doctrina, & in signis iræ.

In morib.

In moribus tentauit Abraham, quando iussit eum mactare filium suum vnigenitum Isaac in holocaustum. Verùm Abraham obediendo Deo in re adeo dura & difficili, factus est sibi ipsi probatior, & vidit verum suę fidei fructũ, præferre obediẽtiã erga Deum omnibus rebus mundi. Sic hodie pij diuinitus tentantur, dum mandatis Dei propositis, omnium virtutum morúmque regulis certissimis probatiores sibi redduntur per spontaneam obedientiam. At contra qui scientes & volentes ruunt in peccata, & succumbunt tentationi, fiunt rei iræ Dei, donec resipiscant.

In doctrina.

Deinde in doctrina quoque tentat nos Deus, quando permittit pseudoprophetas venire, & varia dogmata erronea proponere, de quo tentationis genere loquitur Moses Deut. 13. 1. Si surrexerit in medio tui Propheta, aut qui somnum se vidisse dicat, & prædixerit signum atque portentum, & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi, Eamus & sequamur Deos alienos, & seruiamus iis (hoc est, si nouum modum colendi Deum instituat) non audies verba Prophetæ illius & somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, vt palam fiat, vtrum diligatis eum an non, in toto corde, & in tota anima vestra. Hæc tentatio Deo ascribitur, quatenus probationis est, & non seductionis. Ad eundem modum hodie dat nobis verbum, sed permittit oriri hæreses plurimas, vt eo pacto nos tentet probétque an illum verè ex viua sinceráque fide diligamus.

In signis.

Aliquando in signis tentat Dominus, dum in cœlo, terra, mari, horrenda suæ iræ signa proponit, quæ signa mirum in modum piorum animos concutiunt. De hoc tentandi genere loquitur Moses Exod. 20. Nolite timere, vt enim tentaret vos, venit Deus, & vt terror illius esset in vobis, & non peccaretis.

2. Tẽtatio Diaboli.

Diabolus tentat defectione à doctrina præsumptione in officio, idololatricis cultibus, & multis aliis modis de quibus dicendum est Dominica secunda quadragesimæ.

3. Hominũ tentatio.

Homines cum hostes, tum amici tentant nos variis modis, doctrina, hypocrisi, exemplo, consilio, promissione, comminatione.

4. Interna tentatio.

Inuenit etiam homo in se ipso, à quibus tentatur, vt sunt peccatum hæreditarium. Deinde multi affectus inde pullulantes, qui nos solicitant, vt aliquid contra Deum tentemus. Tentatur interdum homo à dotibus aut animi aut corporis, quales sunt pulchritudo, robur, ingenium, artificium, &c. Hoc tentationis genere qui superari nolit, cogitet omnia diuinitus esse collata in Dei gloriam & aliorum commodum.

5. Tẽtatio externa.

Res quoque circumstantes sæpe piorum mentes tentant & perturbant, quarum quædam ante nos sunt, vt quæ imminent: quædam post, vt quæ præterierunt: quædam à dextris, vt quæ iucunda sunt: quædam à sinistris, vt quæ tristia existunt. Ante nos, mors minatur, iudicium Dei horrendum excruciat, infernus os patens habet. Post nos seu retro à tergo sunt præterita peccata, quæ conscientiam hominis cruciant. A dextris sunt diuitiæ, honores, potentia, quæ multos homines in ęternum exitium præcipitant. A sinistris sunt paupertas, probra, contemptus infamia, pericula in terra, mari, domi, foris.

Quib. modis hæ tẽtationes superantur.

Hæc tentationum genera sunt grauissima, quæ superantur fide, inuocatione, crebris suspiriis ad Deum pro auxilio, morum innocẽtia, breuiter, perpetua, seriáque pœnitentia. Hæc de tentatione volui hoc loco dicere, vt nos excitemur ad vigilantiam & precationem, ne intremus in tentationem.

DE SECVNDO.

Circũstantiæ huius miraculi.

In huius miraculi historia sequentes sunt considerandæ circumstantiæ.

Fides tentatur.

1. Tentatio fidei. Discipuli habent secum in naui Dominum, atque ideo nauigant securius: sed hæc securitas non ita diuturna fuit: nam tempestate orta nauis fluctibus obruitur: vnde factum est, vt qui paulò antea securi nimium fuerunt, iam fluctibus maris desperabundi obiiciantur. Quare nemo nimium fidat secundis: sed in rebus secundis metuat.

Christi somnus.

2. In hoc periculo grauissimo Christus dormiuit, cum vt vires laboribus fatigatas somno recrearet ac reficeret, tum vt discipulorum fidem exploraret, non quod ipse scrutator cordium quicquam ignorarit: sed vt ipsi sibi discipuli fierent notiores. Præterea etiam ideo Dominum dormisse credendum est, vt in discipulis maior fides excitaretur, & maiore timore perculsi discipuli, Christum vehementius inuocarent, ac maximo periculo in præsens auxilium maioris facerent. Nam si Christus vigilasset, opem laborantibus, vt in graui periculo, sua sponte, sine discipulorum precibus, tulisset. Etsi autem omnia, quæ ad nostram sunt salutem necessaria, ex sua bonitate & paterno erga suos affectu dare paratus est, non tamen nisi rogatus dare solet. Est enim oratio ordinarium instrumentum ad impetranda omnia, quæ nobis à Deo necessaria sunt: idque ea de caussa: vt ipsum quidem verum Deum creatorem & fontem omnis boni veneremur, nos vero impotentes creaturas (vt quæ sine Deo nec quicquam habemus, nec quicquam valemus) agnoscamus.

Fidei efficacia.

3. Praxis fidei hîc conspicitur. Fides enim non est ociosus assensus aut cogitatio: sed est fortis gigas qui vicit mundum, vt Iohannes inquit, 1. Iohan. 6. 4. Hæc est victoria, quæ vicit mundum, fides vestra: vincit quidem fides: sed per victorem quem possidet. Hæc fides habet mundum hostem, hoc est, peccatum, mortem, Diabolum, pericula, carnem. A parte

parte peccati ſtat lex, conſcientia, deſperatio. A parte fidei ſtat Euangelium, ſacrificium Chriſti, certa fiducia. Cum ergo ſuo fulmine, fumo, igne, vaporibus, tonitru te adoritur lex, accipiat fides Euangelium, illúdque legi opponat. Cùm ergo lex dicat, Omnis qui non fecerit omnia quæ ſcripta ſunt in libro legis, maledictus eſt: oppone Euangelium, Omnis qui credit in Filium, habet vitam æternam.

Adu. legis maledictionem.

Mors cùm minetur mortem, oppone ei mortis victorem Ieſum Chriſtum, qui morti victæ exprobrans ait, vbi mors aculeus tuus? vbi ô inferne victoria tua? idem apud Iohannem ait, Qui credit in me, non guſtabit nortem in æternum: ſed tranſibit à morte ad vitã. Mors igitur homini vtilis eſt: nam eſt tantum tranſitus ad meliorem vitam, tãtùm abeſt vt piis formidabilis eſſe debeat.

Adu. mortem.

Diabolus quidem accuſat, & magnum catalogum facinorum texit, ſed oppone ipſi Chriſti ſententiam de ipſo, qui ait, Iohann. 16. 11. Princeps huius mundi iam iudicatus eſt. Et illud Pauli Rom. 8. 32. Deus eſt qui iuſtificat, quis eſt qui condemnet? ſi obiicit nobis iniuſticiam noſtram, reſpondeamus cum Paulo, Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. 2. Cor. 5. 21.

Adu. Diabolum.

Pericula ſimiliter peccati nos coarguunt: Sunt enim veluti concio iudicij Dei de peccato. Reſponde, iudicium à Dei domo incipere, & Dominum omnem filium quem recipit caſtigare: ídque in bonum filij.

Adu. pericula.

Caro ſolicitat ad deſperationem: ſed tu carnem ſubiicito ſpiritui, & dic, ipſius iudicium hîc nullum habere locum: atque ita mille occurrunt, quæ ſalutem noſtram impedire volunt.

Adu. Carnem.

Potuit ergo Nero, peccato, legi, morti, carni ita exprobrare? nequaquam. Nam ſoli Filij Dei hoc ius habent, alij tenentur captiui ſub peccato, quia ſerui ſunt peccati, vt qui peccatum faciant, illis indulgendo aduerſus Spiritum, imo ſpiritu extincto prorſus. Quicunque ergo vult peccato, legi, morti, Diabolo, carni, &c. exprobrare, videat an ſentiat verã pœnitentiam, videat an habeat fidem & bonam conſcientiam. Denique videat an ita ſit compoſitus, quòd omnia vitæ commoda poſtponat obedientiæ erga Deum, abiecto peccandi propoſito.

Quorũ ſit fides.

4. Chriſtus duo reprehendit in diſcipulis. Primùm, puſillanimitatem, quia non debebant timere eo præſente: cuius cum tot miracula vidiſſent, facile didiciſſe potuerunt, eum non perire poſſe, cui Chriſtus præſens adeſt. Deinde fidei paruitatem, quia non crediderunt eum poſſe tantum dormiendo, quantum vigilando, tantum mari, quantum terra, qui terræ erat & maris creator.

Chriſti reprehẽſio.

5. Vt autem dormiendo declarauit ſe hominẽ eſſe: ita hîc imperando ventis ſe Deum eſſe docet: vtrumque ſeruit fidei noſtræ tenuitati. Humanitas enim voluntatem erga nos, diuinitas vero facultatem docet, quæ duo ad omnem actionem proæreticam requiruntur.

Eſt homo & Deus.

6. Chriſtus, vt breuiter complectar, hac hiſtoria oſtendit, ſe verè velle ſalutem hominum, & pręſertim eorum, qui ſe inuocant. Nam vt vult ſe in periculis à nobis inuocari: ita etiam vult paternum ſuum erga nos affectum, dum à periculo liberat, declarare.

Doctrina.

DE TERTIO.

Hæc allegoria eſt ſuauiſſima: pingitur enim hîc ſors & imago Eccleſiæ. Mare eſt Mundus. Nauis eſt Eccleſia. Ventus eſt Diabolus: pius cœtus credentium diſcipuli ſunt. Chriſtus eſt veritas, Euangelium fides.

Imago & ſors Eccleſię.

Primum hîc obſerua, antequam Chriſtus cum diſcipulis in nauim ingreditur, mare tranquillum eſt, hoc eſt, mundus ſecurè ſtertit in ſuis peccatis. Verùm poſt ingreſſum Chriſti in nauim, excitatur tempeſtas valida, adeo vt nauis videatur obrui. Sed quid? Adeſt qui imperet mari & ventis Chriſtus Dominus: hinc ergo primum diſcamus, extra hanc nauiculam, id eſt, Eccleſiam non eſſe ſalutem. Verúm hîc diligenter ſpectandum, ne hoſtilem nauim pro vera agnoſcamus. Hoſtilis nauis foris quidem eſt ornatior, intus capacior: ſed habet vera nauis ſuum ornatum interius, & multò auguſtiorem habet gubernatorem Spiritum ſanctum, habet naucleros omnes pios, habet verbum Dei, Sacramenta in vero vſu, obedientiam erga miniſterium, his theſauris contenta eſt hæc nauis in tantis fluctibus.

2. Obſeruetur quòd hæc nauis non verſetur in tranquillo mari: ſed turbetur fluctibus, qui ipſam huc illuc impellunt: quod veriſſimum eſſe ipſa mundi hiſtoria docet. Deus condito mundo, hanc nauiculam in medio poſuit: verùm Diabolus hoſtis filij Dei, mox illam turbauit procellis: poſtea miſerandis modis iactata eſt vſque ad tempora Nohæ, poſt Nohæ ad Abrahamum: inde ad tempora Moſis: tum ad Chriſtum, qui, vt hanc nauim ſaluaret, venit in mundum. Neque adhuc conquieuerunt fluctus eius. Sed quænam cauſa eſt, cur mundus hanc nauiculam ferre nequeat? quia Eccleſia mundi opera arguit, hoc eſt, mundi ſapiẽtes ſtulticiæ accuſat: iuſtos peccati reos peragit: diuites non beat, ſed infelices & miſeros pronunciat, niſi pietas vera diuitiis præſit moderatrix. Atque hoc eſt quod Chriſtus promiſit fore, cum ait, Ioan. 16. 8. Spiritus Sanctus mundum peccati, iuſticiæ, iudicij arguet. Quid peccauit Abel in Cain, qui ipſum horrendè occidit? Reſpondet Iohannes: Opera eius fuerunt bona, & fratris mala. Quid Nohæ? Quid Ieremias? Quid Eſaias? Quid Chriſtus? denique quid tot ſancti Martyres inde vſque ab initio mundi? mundum de tenebris ad lucem deducere voluerunt, vt renunciatis mundanis concupiſcentiis, piè, honeſtè, iuſtéque homines in mundo viuerent. Hanc gratiam mundus ſuis benefactoribus referre ſolet: fluctibus enim vult obruere eos: ſed non ſuccedunt illi omnia ex voto: non poteſt nauiculam hanc funditus perdere: nam ex ſanguine Martyrum noui naſcuntur Martyres.

Status Eccleſię conſideratio.

Diſcamus igitur hanc ſanctam aduerſus ſcandalum perſecutionis & paucitatis artem. Si offendit te iactatio nauis, reſpice ad Chriſtum, qui pręſens in naui adeſt. Si paucitas te turbat, reſpice ad Arcam Nohæ, ad Sodomitas, ad reliquum mundum totum: ea quæ ſunt optima nunquam placuerunt, niſi pauciſſimis. Eccleſia in principio exigua fuit: in medio maxima: in fine ita rurſus exigua erit, vt videatur operta fluctibus, malicia Diaboli, prauis doctrinis dæmoniorum, & ſceleratis moribus.

Doctrina.

Diſcamus proinde in his fluctibus exitare Chriſtum noſtra inuocatione, qui à ſua naui nunquam abeſt: ſed eam Spiritu Sancto, verbo, Sacramentis, diſciplina gubernat: Cui vnà cum Patre & Spiritu Sancto, honor & gloria ſit in ſecula ſeculorum, Amen.

DOMINICA QVINTA POST Epiphaniam, Euangelium, Matth. 13.

Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Assimilatum est regnum cœlorum homini seminanti bonum semen in agro suo, sed dormientibus hominibus, venit illius inimicus, & seminauit zizania inter triticum, abijtque. Cum autem germinasset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt zizania. Accedentes autem serui patrisfamilias, dixerunt illi, Domine, nonne bonum semen seminaras in agro tuo, vnde igitur habet zizania? Ille vero dixit illis: Inimicus homo fecit. Serui autem dixerunt illi: Vis igitur abeamus & colligamus ea? At ille dixit, non, ne dum colligatis zizania, eradicetis cum illis simul & triticum: sinite pariter crescere vtraque vsq; ad messem, & in tēpore messis dicam messoribus, Colligite primum zizania, & colligate ea in fasciculos ad comburendum ea: triticum vero congregate in horreum meum.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio huius concionis.

Occasionem huic Euangelio præbuerunt auditores Christi, quorum alij fuerunt Hypocritæ, qui sibi tamen non parum placuerunt, quod accenserentur gregi Christi. Alij fuerunt sinceri & boni: sed quia viderunt confusam bonorum cum malis simul mixturam, non parum turbabantur illorū mentes. Vt ergo & illos suæ hypocriseos & pœnæ olim secuturæ admoneret, & hos, proposita futura separatione & mercede, ad constantiam & infractam fiduciam erigeret, hanc proponit parabolam. Cuius hic sensus est, quod bonis mali permisti esse debeāt in Ecclesia, donec hic mundus steterit, qui in fine seculi sunt à se inuicem separandi, vt piis merces, impiis vero commerita reddatur pœna. Pertinet proinde hoc Euangelium eò, vt hypocritas terreat, ac proposita pœna inuitet ad pœnitentiam: & consoletur pios, eósque ad tolerantiam malorum armet. Porro loci huius Euangelij quatuor sunt.

Partes.

1. *Quale sit regnum Christi in hoc mundo.*
2. *De hostibus huius regni.*
3. *Oratio discipulorum Christi contra hostes, & cur Deus patiatur hostes in Ecclesia.*
4. *De pœnis hostium Christi, & præmiis piorum.*

DE PRIMO.

Regni Christi significata.

Regnum cœlorum varia in Scriptura significat. *Primum* enim cum Iohannes dicit: Agite pœnitentiam: appropinquat enim regnum cœlorum, non est aliud regnum cœlorum, quam vitæ nouitas, qua

1. Vitæ nouitas.

Deus nos instaurat in spem beatæ immortalitatis. Nam ereptos è seruitute peccati & mortis, sibi nos vendicat, vt in terra peregrinantes cœlestem vitam iam fide possideamus. Cum ergo dicit, appropinquat regnum cœlorum, significat restitutionem ad beatam vitam, adeoque veram & æternam felicitatē

2. Euangelium.

in Christo proponit. *Deinde* significat ipsum Christi Euangelium, quo ciues in regnum cœlorum aggregantur, vt cum dicit Dominus: Regnum cœlo-

3. Pax conscientiæ.

rum intra vos est. *Tertio* significat fructū prædicati Euangelii in cordibus piorū, atque tunc est, vt Paulus Rom. 14. definit, iustitia, gaudium spiritus, & pax

4. Vita æterna.

in conscientiis nostris. *Quarto* significat ipsam futuram felicitatem in æterna vita post iudicium, vt cum Christus promittit fore, vt multi ab oriente & occidente veniant & accumbant cum Abraham,

5. Ecclesia.

Isaac & Iacob in regno cœlorum. *Quinto* ipsam visibilem Ecclesiam significat in hoc mundo, in qua sunt boni & mali permixti vsque ad messem, hoc est, consummationem seculi. In hac significatione capitur regnum cœlorum in hoc præsenti Euangelio: de quo regno nunc pauca ex præsenti Parabola dicam. *Simile est regnum cœlorum homini, qui seminauit bonum semen in agro suo, &c.* Homo seminans est Christus, verus Deus, & verus Homo. Ager est mundus: semen sunt filij regni. Horum trium singuli plura docent.

Christus seminator.

Primum enim, cum Christus dicitur seminator, hæc significantur. 1. Quanta sit Ecclesiæ dignitas, quæ autorem habet filium Dei. 2. Quòd sapientes mundi non seminent Ecclesiam: id enim solius Christi est: qua re nec sapientia mundi conseruatur. 3. Quod officium Christi sit seminare, hoc est, docere iustitiam & salutem æternam. 4. Quod nullus possit semen bonum fieri, id est, iustificari & innouari ad vitam æternam, sine Christo seminatore.

Mundus ager Christi.

Deinde cum Christi ager dicatur mundus, plura nobis cogitanda offeruntur. 1. Quod non vnum aliquod regnum mundi, non Italia, non Græcia, non Iudæa, non denique vlla natio sub sole possit sibi soli vendicare, quòd sit ager Domini: nam totus mundus est ager ille, in quem suum semen coniicit Christus seminator. Quare vt nulla natio, adeóque nullus homo potest iure conqueri, se de regno cœlorum exclusum esse: ita nullus populus poterit hanc gloriam sibi soli, vt dixi, vendicare. 2. Hinc conspicitur, quod immensa sit Dei misericordia offerentis omnibus per vastum orbem Christi beneficia, hoc est, sapientiam, iustificationem, sanctificationem & redemptionem. 3. Cur ager dicatur, obseruandum. Nam hîc Metaphora significatur, quod cultura sit necessaria. Nam vt ager hic prędicatione pœnitentiæ est arandus: Ita sanguine & spiritu Christi irrigandus est, alioquin semen suffocatur & perit.

Euāgelium semen.

Semen est hîc & id quod seminatur, & id quod crescit. Quid seminatur? Euangelium Christi, quod vt offert gratuitam remissionem peccatorum: ita iugem requirit pœnitentiam. Hoc semen, id est, Euangelium Christi, ager excipit fide: sed Spiritu Sancto fouetur & conseruatur, ne obrutum tempestatibus, carne, & cruce intermoriatur, & pereat. Deinde semen dicitur id, quod è semine nascitur, nempe triticum ipsum, hoc est filij Dei. Est enim verbum Dei seu Euangeliū, semen illud incorruptibile, quo renascimur in filios Dei.

Ecclesiæ descriptio.

Hæc ergo descriptio est regni cœlorum, id est, Ecclesiæ Dei in hoc mundo. Vnde primum docemur, quod Ecclesia non sit opus hominis alîus, quàm filij Dei. Quare vanus est Papa, cum gloriatur se huius Ecclesiæ seminatorem esse. Deinde, quod humanis doctrinis non ædificetur Ecclesia: sed tantùm Euāgelio Iesu Christi, quod qui purum docent, cooperarij sunt Christi seminatoris.

DE SECVNDO.

De hostibus regni Christi.

1. Hæc parabola docet, quod regnum Christi sit suos habiturum hostes, quemadmodum etiam prima promissio habet Gen. 3. 15. Semen serpentis insidiabitur semini mulieris. Hoc quàm verum sit, docet Ecclesię Historia inde à promissione Seminis in hunc vsque diem. Vbi est Abel, ibi est etiam aliquis Cain: vbi Isaac, ibi etiam Ismael: vbi Iacob, ibi etiam Esau aliquis: vbi Dauid, ibi Saul: vbi Christus, ibi Iudas: vbi Paulus, ibi Nero aliquis, nec est quod aliud speremus: perpetuò enim Satanas insidiabitur Ecclesiæ Christi, quam aut prorsus abolere, aut prauis doctrinis & moribus contaminare conatur.

2. Sed

Quando veniunt. 2. Sed quando veniunt hostes? Cum homines dormiunt,venit inimicus homo,& seminat zizania. Hoc somno cum ministri verbi, tum auditores taxantur. Ministri verbi dormire dicuntur, cum non fideliter faciunt officium, docendo, quæ salutaria sunt: monendo eos,qui segniores videntur: obiurgando eos,quos viderint non recta via incedere ad veritatem Euangelij: consolando pauidas conscientias: & confutando erronea dogmata,quę cum fundamento,hoc est,articulis fidei pugnant. Auditores quoque dormire dicuntur,cum vel segniter verbum audiunt: vel frigent & paulatim deficiunt,quemadmodum hodie videmus multos facere. Cum ita dormiunt homines, venit inimicus homo,idque ideo, quia hostis Christi est,cuius regnum,hoc est,Ecclesiam vastare cupit,& suum regnum dilatare mendacio & homicidio.

Quid faciunt. 3. Quid facit inimicus homo? seminat in agro Domini. Quid? 1. Falsam & hæreticam doctrinam pugnantem cum articulis fidei: Idque cœpit in Paradiso & deinceps omnibus ætatibus. Vbicunque enim vera & sincera Euágelij doctrina prędicatur ibi quoque hic inimicus adest, vt fontes saluatoris veneno inficiat,ne homines ex fontibus puris saluatoris salutem hauriant. 2. Seminat verbi contemptũ in multis. Ex his seminib. nascuntur zizania,id est, filij nequam,vt sunt 1. Hypocritæ. 2. Sophistæ. 3. Tyranni. 4. Blasphemi. 5. Scelerati: atque hi omnes coniunctis copiis, Ecclesiam, hoc est, pusillum illum Christi gregem oppugnant.

Quomodo abeũt. 4. Sed quid est quod dicit, inimicum hominem iacto zizaniorum semine in agro Domini abire? an Diabolus ab Hypocritis, Sophistis, Tyrannis discedit? Nullo pacto: sed ideo abire dicitur: quia aliam personam induit: non vult videri hostis: sed spiritus Dei,& angelus lucis: quemadmodum in Anabaptistis videre est, qui iactant quidem spiritum Dei & arcanas reuelationes, cum tamen meris Satanæ præstigiis fallantur.

Doctrina. Atque ita hic secundus locus primum docet, quod Ecclesia habeat suos hostes etiam in medio agro, hoc est,in externa societate Ecclesiæ. 2. Monet ne assentiamur hostibus. 3. Discamus hostes à veris ciuibus Ecclesiæ discernere. 4. Monet ne nos exemplo multorum aut deficiamus ab Ecclesia prorsus,aut offendamur calamitate Ecclesiæ,quæ in hac vita hostium iniuriis exposita est.

DE TERTIO.

Oratio discipulorũ Christi cõtra hostes. Serui patremfamiliâs accedunt & dicunt: *Nonne bonum semen seminasti in agrum tuum?* per hunc accessum seruorum ad patremfamiliâs, significatur oratio piorum pro Ecclesia contra sectas & scandala in Ecclesia. Pij enim vt perpetuo precantur bona & salutaria Ecclesiæ,ita deprecantur mala & nociua,id quod in Psalmis Dauidicis passim videre licet. Psalm.122.6. Rogate,inquit,quæ ad pacem sunt Ierusalem: ita prosperentur diligentes te. Contrà, hostes confundantur,ait,& pereant,qui volunt mihi malum. Psalm.70.3. Item Psalm.7.17. Conuertatur labor eius in caput eius, atque in verticem eius iniquitas ipsius descendat.

Conciliatio locorũ. Sed quomodo stare hoc potest cum Christi præcepto,qui iubet,vt oremus pro maledicentibus nobis,& iniuriam nobis facientibus? Oratio Ecclesiæ contra hostes habet semper annexam conditionem pœnitentiæ & conuersionis: Est enim sensus,vt aut conuertãtur per pœnitentiam,aut confundantur & pereant,ne perpetuò blasphemias in Deum crepẽt, & sanctis Dei sint molesti. Orandum est ergo pro hostibus vt conuertantur, quod si non conuertantur,orandum est contra eos,vt cõfundantur,frustrati suis consiliis,quibus struunt Ecclesiæ Christi insidias.

Orationis seu petitionis expositio. Vis ne,inquiunt famuli, vt eamus & eradicemus ea? quibus ait,non: sed finite vtraque crescere,ne fortè colligentes zizania, eradicetis simul & triticum. Primum hic sciendum est, quod Christus neque de pastorum, neque magistratuum officio disserat,sed tantum offendiculum tollit, quo turbantur infirmi, dum vident in Ecclesia multos esse impuros. Pastoribus enim commissus est gladius spiritualis, quo separant impuros ab Ecclesia, dum eos excommunicant, quo pudore offusi tandem resipiscant, & boni eorum contagione non coinquinẽtur. Magistratui est etiam gladius commissus, sed secularis,vt vocant,quo turbatores humanæ societatis punit & eiicit. Quanquam autem pastores & magistratus vel maxime sedulò fecerint officium, tamen ita nunquam purgabunt Ecclesiam quin aliquæ feces impuræ doctrinæ & prauæ vitæ remaneant, quòd cum videmus, non debemus offendi: sed admoniti hac parabola, purgare quantum possumus, reliqua Deo committentes. Non enim Christus hoc dicto indulget alendis sordibus in Ecclesia: sed tantum fideles suos hortatur, ne animo deficiant, cum malos secum ferre cogantur.

Doctrina. Ex hoc ergo loco colligamus. 1. Quanta sit misericordia Dei,qui tam patienter malos in Ecclesia fert,vt agant pœnitentiam. 2. Quòd his consolemur nos contra scandalum paucitatis obedientiũ Euangelio. 3. Quod confutentur Anabaptistæ,qui negant illum cœtum Ecclesiam esse, in quo sunt multi scelerati.

DE QVARTO.

De separatione & suppliciis impiorũ, item de piorũ felicitate. *Et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania,& colligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum verò congregate in horreum meum.* Hic concionatur de separatione piorum ab impiis, quæ est futura in consummatione seculi. Deinde prædicit fore, vt impij puniantur: Pij verò aggregentur in regnum Dei. Quemadmodum enim zizania colliguntur & igni mandantur: triticum verò colligitur & in horreum seruandum reponitur: ita in fine seculi futurum est, vt impij tradantur æternis pœnis cruciandi,pij verò liberentur & donentur ęternæ vitæ possessione. Hoc fine parabola Christus Matth.25. ita exprimit in sententia extremi iudicij, vbi impiis dicturus est: Ite vos maledicti in ignem æternum. Piis verò: Venite benedicti Patris mei, & possidete regnum vobis paratum ab initio.

Pœna impiorum. In summa, Impiis lata duplex pœna nominatur maledictio,& ignis æternus,quia enim contempserunt beneficium Christi gratuitò sibi oblatum, maledictioni omnium creaturarum subiicientur,quę pœna quã sit horrenda,nulla lingua explicare potest. Deinde duplici punientur igni,nempe malæ conscientiæ,cuius ingens cruciatus nunquam finietur: & igne corpus vrente & non consumente: nam æternis pœnis corpus destinatum, perpetuum ignem sentiet. Si hæc seriò cogitaremus,non ita frigidi essemus in rebus salutis nostræ.

Piorum præmium. In sententia piorum duplex proponitur præmium, nempe benedictio paterna,& regni Dei hæreditas: illa opponitur maledictioni, hæc æternis pœnis. Duplex ergo argumentum hinc sumamus. Vnum à pœnis impiorum. Alterum à præmiis iustorum, vtrunque efficax est(modo rite cogitetur) ad operandum in nobis timorem Dei & veram perpetuámque pœnitentiam.

Scopus parabolæ. Hoc ergo pacto tota hæc parabola hunc habet scopum, vt relinquat impius vitam suam qua peccat, relinquat iniquus cogitationem suam, qua de remissione peccatorum desperat, & secundum Prophetæ dictum, conuertatur ad Dominum, quia multus est ad ignoscendum. In hoc *multo* nihil deest, sed est in eo omnipotens misericordia & misericors omnipotentia, cui gloria in secula, Amen.

DOMINICA SEPTVAGESIMÆ, Euangelium, Matth. 20.

Simile est regnum cœlorum homini patrifamiliâs, qui exiit primo statim diluculo ad conducendos operarios in vineam suam. Conuentione autem facta cum operariis in singulos dies denario, misit eos in vineam suã. & egressus circiter horam tertiam, vidit alios stantes in foro ociosos, & illis dixit: Ite & vos in vineam meam, & quodcũque iustum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. Rursum autem exiit circiter sextam & nonam horam, & fecit similiter. Circa vndecimam verò exiit, & inuenit alios stantes ociosos, ac dixit illis: Cur hic statis totum diem ociosi? Dicunt ei: quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Abite & vos in vineam meam, & quicquid fuerit iustum, accipietis. Cum autem vespera facta esset, dicit Dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à postremis vsque ad primos. Et cum venissent, qui circa vndecimam horam venerant, acceperunt singuli denarium. Venientes autem & primi, arbitrati sunt, quod plus essent accepturi, & acceperunt ipsi quoque singuli denarium. Et cum accepissent, murmurabant aduersus patremfamiliâs, dicentes: Hi nouissimi vnam horam fuerunt in opere, & illos pares nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstum. At ille respondens, dixit: Amice non facio tibi iniuriam. Nonne denario pactus es mecum? Tolle quod tuum est, & abi. Volo autem huic nouissimo dare sicut & tibi. An non licet mihi facere quod volo in rebus meis? An oculus tuus malus est, quod ego bonus sim? Sic nouissimi erunt primi, & primi nouissimi. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

ENARRATIO TEXTVS.

Parabolæ summa & sensus. Hæc parabola imaginem Ecclesiæ nobis ob oculos ponit. Nam in ea ostenditur, quomodo in Ecclesia, quæ vineæ confertur, agitur. Quemadmodum enim operarij se habent ad vineam: sic se habent homines ad Ecclesiam. Operarij autem in vineam, alij maturius, alij serius vocantur: alij multũ diúq; alij parum breuíque laborant tempore: sic hominum alij citius, alij tardius prædicatione Euangelij Ecclesiæ aggregantur: alij minus, alij magis laborant. Præterea, vt paterfamiliâs aliis ex conducto dat mercedem diurnam, aliis ex gratia tantundem: ad eundem modum cœlestis Pater æquè in omnes munificus est, qui in Ecclesia sua laborant. Deinde vt paterfamiliâs superbos & contumaces abire iubet, & eos, qui ipsius liberalitatem boni consulunt, fouet: Ita Deus Pater, eos qui quærunt mercedem operum, reiicit, cum eos, qui ex gratuita ipsius beneuolentia pendent, æterna donat vita. Atque ita sensus huius Euangelij est, quod nemo debeat suis operibus vel fidere, si sunt multa: vel desperare, si sunt nulla: sed tantum ex bonitate Dei pendeat, ambulans in timore Domini. Porrò loci tres constitui possunt.

Partes. 1. *Quod quilibet Christianus conductus sit in vineam Domini, vt laboret.*

2. *Generalis doctrina de bonis operibus & mercedibus bonorum operum.*

3. *De dicto Christi:* Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi: Multi sũt vocati, pauci vero electi.

DE PRIMO.

Eccl. Dei cur vineæ assimilatur. Ecclesia Dei sæpe in scripturis vinea Domini dicitur: idque primum, quia Dominus eam elegit, & dignatus est fœdere gratiæ & æternæ salutis, innumerísque beneficiis prosecutus est, plantauit & coluit. Tota Ecclesia vinea est: singuli autem Christiani palmites sunt, qui & alia ratione operarij dicuntur. 2. Hæc appellatio ostendit, quanti Dominus suam Ecclesiam æstimet: nulla enim possessio vinea preciosior est. Nam nulla plus operæ & assidui laboris flagitat. 3. Cum Ecclesiam vineam suam appellat Dominus, suam curam & solicitudinem erga nos commendat. 4. Significat hæc appellatio nos assiduo cultu & continua cura indigere, & manum à Domino adhiberi oportere, si veros & fructuosos palmites habere velit. 5. Quod qui in Ecclesiam recepti sunt, debeant fructum bonum producere. Vt enim non labruscas, sed vuas vini palmites producunt: ita Christiani non carnis, sed spiritus opera facient.

Quomodo quilibet Christianus in vinea Domini laborare debeat. Iam quomodo quilibet Christianus in vinea Domini laborare debeat spectandum est. Vt enim in vinea varia sunt officia: alius enim plantat, alius rigat, alius putat, alius alligat, alius pedamenta ponit, alius fodit, alius terram stercorat: Ita in Ecclesia diuersæ vocationes & officia, pro quorum varietate in Ecclesia laborandum est. Dominus ordinat singulis labores suos pro sua voluntate, vni dat falcem, alij ligonem, alij cultrum siue securim: Ita alius concionator est, alius magistratus, alius paterfamiliâs, alius in schola Doctor, alius discipulus, alius artifex, &c.

Verùm hic quilibet in suo labore tria spectabit. 1. An suus labor sit vtilis in vinea & mandatus à patrefamiliâs. 2. Quid vitãdum sit inter laborandum. 3. Quid quomodóque faciendum.

1. Videndũ an labor sit vtilis & mandatus à Deo. An labor tuus sit vtilis & mandatus à patrefamiliâs, scias ex duobus, præcepto nimirum & vocatione. Præceptum habet: Omnis labor qui ad hanc vineam plantandam, rigandam, fouendam, conseruandam facit, hoc est, labor qui gloriæ Dei, ædificationi Ecclesiæ & hospitiis Ecclesiæ, id est, politiis & Oeconomiis deseruit, diuinitus præceptus est in prima tabula, & in quarto præcepto. Deinde non sufficit laborem præceptum esse, nisi legitima sit vocatio facta ad laborandum. Qui enim sibi sumit laborem in vinea sine vocatione, temerarius est, & nullum fructum edit.

2. Quid vitandum. Inter laborandum vitare oportet. 1. Ne superbias, si plus quam alius, aut etiã melius tibi laborare videaris. 2. Ne spectes mercedem operæ præstitæ: sed præceptum patrisfamiliâs, qui vt labores in vinea te collocauit. 3. Ne minus laborantes contemnas. 4. Ne murmures contra patremfamiliâs, si liberalis videtur in eos, qui te minus laborasse vidẽtur.

3. Quid spectandum. Quid inter laborandum spectandum & assidue cogitandum? Primum vnumquemque cogitare oportet, se non ad ocium, sed ad laborem introductum esse in vineam Domini. Nullus enim in vinea Domini relictus est locus segniciei aut torpori: nullus sine patrisfamiliâs offensione, quod sibi iniunctum est, in aliũ reiicere potest. Quare strenuè laboret, qui in hanc vineam introductus est, sine fraude. Nam maledictus est, qui facit opus Domini fraudulenter. 2. Inter laborandum cogitet se stare in conspectu Domini, qui non solùm videt externas a-

nas actiones, sed etiam secreta cordium, & ex cordis affectu opus æstimat, potius quam ex operis effectu. 3. Hæc Domini inspectio ad solicitè agendum, laborantem solicitabit, vt alacri animo æstum & pondus diei ferat. 4. Sola bonitas patrisfamiliâs Dei præcipientis laborem spectanda est: sola inuitabit ad strenue præstandum officium. 5. Vbi omnia feceris, dices te inutilem seruum esse. Nam si vel superbias, quod prior veneris in vineam Domini, vel contemnas alios, qui te minus laborasse videantur, vel murmures contra patremfamiliâs, qui æquè liberalis est in alios atque in te, audies: *Amice, non facio tibi iniuriam, nónne denario pactus es mecum? tolle quod tuum est, & abi. An non licet quod volo facere in meis? An oculus tuus malus est, quod ego bonus sum?* Tria hîc taxantur in murmuratione. 1. Quod confidat dignitati sui laboris. 2. Quod liberalitatem in patrefamiliâs non admiretur & prædicet, sed culpet potius. 3. Quod inuideat aliis liberalis patrisfamiliâs benignitatem. Tales sunt omnes, qui iustitiam ex operibus sectantur vacui fide.

Eccl. Dei cur vineæ assimilatur.

DE SECVNDO.

Partes doctrinæ de bonis operibus.

Vt doctrinam de bonis operibus distinctius intelligamus, tria sunt nobis perpendenda. *Primum*, quæ requirantur ad boni operis rationem. *Deinde*, quæ sint caussæ bonorum operum. *Tertio*, Cur Deus adeo multas & præclaras promissiones adiecerit bonis operibus, cur ea mercede dignetur.

I. Quæ requirantur ad boni operis rationem.

Quantum ad primum attinet, quæcunque requiruntur, vt aliquod opus ab homine factum merito bonum dici possit. 1. Præceptum. 2. Spiritus Christi. 3. Fides. 4. Finis verus. 5. Gratia qua boni consulitur defectus.

Præceptū.

1. Quòd autem ad boni operis rationem requiratur *præceptum*, manifestum est ex his quatuor: ex conditione nostra, ex mandato, ex prohibitione, ex cultus diuini ratione. *Nostra conditio* est, quod simus serui Dei, & is Dominus Deus noster. quare vt ipsius est præcipere nobis facienda: ita nostrum est ipsius voluntatem sequi, tanquam regulam certissimam officij nostri. Iam docet *mandatum* Ezech. 20.19. In præceptis meis ambulate, & iudicia mea custodite, & facite ea. Isa. 48.17. Ego Dominus Deus tuus docens te vtilia, ambulare te faciens in via qua ambulas. Ezech. 33.7. Speculatorem dedi te domui Israël, audies ex ore meo sermonem, & annunciabis eis ex me. *Prohibitio* est manifesta Deut. 12.8. Non facietis singuli quod sibi rectum videtur. Ezech. 20.18. In præceptis patrum vestrorum nolite incedere. *Cultus Dei ratio* requirit, vt opus plus placeat, sit præceptum. Vnde Dominus pronunciat Matth. 15.8. se frustra coli mandatis & doctrinis hominum. Et Esaiæ 29.13. Vnum ex flagitiis nominatur, propter quæ mala minatur populo suo Dominus, quod coluerint ipsum mandatis hominum. Quare Paulus omnem ἐθελοθρησκείαν manifestè damnat. Coloss. 2.18. &c.

Hinc ergo patet, quod ad boni operis rationem requiratur præceptum Dei. Sit ergo verbum Domini lucerna nostra, qua nobis præluceat in omnibus nostris actionibus.

Spiritus Christi.

2. Requiruntur ad boni operis rationem *Spiritus Christi*. Quicunque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Spiritus carnis commaculat opus adeò vt qui in carne sunt, Deo placere non possint. Opus est ergo spiritu regenerante nos in nouos homines, sine quo nec nos, nec opera nostra placent.

Fides.

3. Requiritur *Fides*. Fide enim persona reconciliatur Deo & fit iusta: propter fidem ergo placent quoque opera. Nam sine fide impossibile est placere Deo. Quicquid enim non fit ex fide, peccatū est.

Finis verus.

4. Requiritur *Finis verus* ad operis bonitatem, quemadmodum hæc verba Augustini testantur: Noueris (inquit) non officiis, sed finibus à viciis discernendas esse virtutes: officium autem est, quod faciendum est: finis verò propter quod faciendum est. Cum itaque facit aliquid homo, vbi peccare nō videtur, si non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare conuincitur: esse autem finem vltimum omnium actionum nostrarum gloriam Dei decet, cui multi alij sæpe subordinantur.

Gratia Dei.

5. Ad boni operis rationem requiritur *gratia*, qua boni consulitur defectus. Nam tametsi fide iustificatus non satisfacit legi Dei, imò sentit multas maculas in omnibus suis operibus: tamen ipsius opera verè placent Deo, & quod est in illis vicium tegit gratia.

II. Quæ sint caussæ bonorum operum.

Ista ergo quinque requiruntur ad boni operis rationem, sine quibus opus nequaquam coram Deo bonum dici potest: nunc quod secundo loco promisi, caussas recitabo, quæ nos ad bene agendum promouebunt, & sunt in vniuersum tres, Necessitas, Dignitas, Præmium.

1. Necessitas quintuplex.

Necessitas quintuplex est: mandati, debiti, fidei retinendæ, vitationis pœnarum, & conuersionis.

1. Est *mandatum* Dei, cui omnes creaturæ rationales obedire debent. Et Paulus ait, Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra. 1. Thes. 4.3.

2. *Debitum*, de quo Rom. 8.12. Debitores sumus Dei, non carnis: non enim sumus nostri iuris; sed eius qui redemit nos suo precioso sanguine.

3. *Fides*, quæ retineri nequit, vbi peccatis contra conscientiam indulgemus. Vnde Paulus, 1. Tim. 5.8. Si quis suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegauit & infideli deterior est. Milita militiam honestam, habens fidem & bonam conscientiam. 1. Tim. 1.19.20.

4. *Vitatio pœnarum*. Propter iniquitates, inquit Dauid, corripis filios hominum. 90.7.8.

5. *Conuersio*. Viuo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris: sed vt conuertatur & viuat. Cum enim fit conuersio, homo viuificatur & regeneratur in nouum hominem, vt iam spiritu facta carnis mortificet. Rom. 8.13.

2. Dignitas.

Secunda caussa bonorum operum est *dignitas*. Nam iustificati sunt Filij Dei: sunt templum Dei sanctum: sunt reges & sacerdotes, vncti à Spiritu Sancto, qui induti iustitiam, Deum mente, voce, confessione & moribus, prædicare debent.

3. Præmiū.

Tertia caussa est, *præmium*, hoc est, compensatio patientiæ, & obedientiæ credentium erga Deum. Nam Deus promittit præmium, quod nos ex fide expectare debemus, non nitentes operibus à nobis præstitis: sed promissionibus gratuitis. Ita Moses Hebr. 11.26. legitur respexisse ad remunerationem. Cum ergo Deus promittit remunerationem duo faciemus. Primùm nostri operis indignitatem & imperfectionem agnoscamus. Deinde Deum promittentem in suis promissis veracem statuamus, freti promittentis bonitate, non operis dignitate.

Perpendendum tertio loco proposui, cur Deus adiecerit promissiones bonis operibus, & cur ea mercede dignetur. Huius rei caussæ potissimum sunt quinque.

III. Cur Deus adiecit promissionē bonis operibus.

Prima, vt sint testimonia prouidentiæ Dei. Vult enim sciri Deus & bona corporalia res esse ab ipso creatas, & non casu spargi; sed ab ipso Ecclesiæ dari & conseruari; iuxta dictum: Esurientes impleuit

bonis,& diuites dimisit inanes.Luc.1.53.

Secunda,vt sint testimonia, quod velit Deus etiam in hac vita seruare Ecclesiam: vnde 1. Tim. 4. 8. Pietas habet promissiones præsentis vitæ & futuræ.

Tertia, quia Deus vult & necessitatem corporalem esse commonefactionem de fide,inuocatione, spe,gratiarum actione,& vult hæc bona fide peti,& expectari per patientiam.

Quarta,vt sint commonefactiones de promissione gratiæ.Beneficia enim corporalia fidelibus sunt gratiæ obsignatio.

Quinta,quia Deus vult vtrumque fieri: & Ecclesiam esse subiectam cruci, & inter ipsa pericula seruari in hac vita. Vtrumque Esaiæ 37. 20. indicatur: Domine Deus noster salua nos de manu Zenacherib,vt cognoscant omnia regna terræ, quod tu solus sis Dominus.

DE PRIMO.

Sententię Christi. Sententia,qua hanc parabolam claudit Dominus, diligenter obseruanda est: *Sic nouissimi erunt primi, & primi nouissimi.* Quare? *Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.*

Propositio. Huius sententiæ propositio, quæ est parodoxon rationi,vt erigit pusillanimes agnoscentes suam infirmitatem:ita Hypocritas superbos,tumentes opinione iusticiæ & sanctitatis,deiicit,& veluti diuino quodam fulmine prosternit. Sed qui sunt primi? qui nouissimi? Primi apud seipsos sua opinione & operum suorum æstimatione,erunt nouissimi apud Deum,id est,nullius precij,imò homines sententia Dei damnati.

Nouissimi apud seipsos sunt, qui seriò agnoscunt suam vilitatem & infirmitatem, vt qui nihil sentiant se habere meriti,hi erunt primi apud Deū, hoc est,Deo accepti, modo firma fide in Christum mediatorem recumbant.

Ratio. Ratio sententiæ huius, *Multi sunt vocati, pauci verò electi*, duo docet. Vnum,quanta sit bonitas & misericordia Dei vocantis omnes ad agnitionem sui filij per Euangelium. Alterum,quanta sit ingratitudo hominum, è quibus adeo pauci inueniuntur, qui sunt electi, hoc est, sinceri, pij, & agentes pœnitentiam seriam: sunt pauci, qui suis operibus, adeóque sibi totis renunciant, & soli Deo fidunt, cum mente, voce, confessione & moribus glorificantes.

Doctrina. Hæc ergo sententia nos primum monet, vt agnoscamus beneficium Dei, qui nos vocat per Euangelium. Secundò, vt detestemur ingratitudinem mundi, non acceptantis oblata beneficia. Tertiò, vt iungamus nos pœnitentia, fide & vera inuocatione illis paucis, qui sincere Euangelium recipiunt in gloriam Dei,cui honor in secula, Amen.

DOMINICA SEXAGESimæ, Euangelium Luc. 8.

CVm autem turba plurima conueniret, & è singulis ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem: Exiit qui sementem faciebat, ad seminandum semen suum. Et inter seminandum aliud cecidit circa viam, & conculcatum est, & volucres cœli comedūt illud. Et aliud cecidit super petram, & enatum aruit, quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terrā bonam, & enatum fecit fructum centuplum. Hæc dicens, clamabat: Qui habet aures ad audiendum, audiat. Interrogabant autem eum discipuli eius, dicentes: Quæ esset ista parabola? At ille dixit: Vobis datum est nosse mysteria regni Dei, cæteris autem per parabolas, vt videntes non videant, & audientes non intelligant. Est autem hæc parabola: Semen est sermo Dei. Qui autem iuxta viam, hi sunt, qui audiunt, deinde venit diabolus, & tollit sermonem de corde eorum, ne credentes seruentur. Nam qui supra petram, sunt ij, qui cum audierūt, cum gaudio suscipiunt sermonem, & hi radices non habent, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt, qui audierunt, & solicitudinibus & diuitiis ac voluptatibus vitæ euntes, suffocantur, nec referunt fructum. Quod autem in bonam terram, hi sunt, qui in corde honesto ac bono audientes sermonem retinent, & fructum adferunt per patientiam.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa parabolæ. HOc Euangelium continet pulchram imaginem Ecclesiæ militantis in hoc mundo, & nascentis ex incorruptibili semine verbo Dei, in cuius visibili cœtu quales, & quàm multiplices sint auditores, seminis naturalis similitudine depingit. Idem enim euenire semini cœlesti testatur, quod semini naturali, iacto in terram, accidere solet. Nam vt non omne fert fructum, quod ab agricola in terram iacitur: sed vix quarta pars: ita verbum Dei habet varios auditores, in quorum paucissimis salutarem producit fructum. Loci tres sunt.

Partes.

1. *Parabolæ explicatio.*
2. *Genera auditorum verbi Dei.*
3. *De dicto Domini:* Qui habet aures ad audiendum, audiat.

DE PRIMO.

Cur Dominus parabolicè locut' sit. Caussę cur Dominus in parabolis locutus sit turbis plures sunt. 1. Prima esse potest prædictio Prophetarum. Prophetæ etenim prædixerunt fore, vt Christus adueniens in parabolis esset docturus. Fuit autem antiquissima docendi ratio parabolis & symbolis docere. 2. Quia hoc genus docendi mirifice in oculos, & animos hominum incurrit. 3. Quia quæ huiusmodi imaginibus & symbolis traduntur, memoriam iuuant, vt doctrina per ista, veluti symbola, ad posteritatem omnem transmittatur. 4. Parabolæ quoque duriores obiurgationes molliunt, & velo quodam tegunt, vt minus offendant: postea autem animo perceptæ & intellectæ erudiunt, & idem quod perspicua doctrina efficiunt, & interim neminem traducunt.

Huius parabolę partes. Porrò partes huius parabolæ sunt: Seminator, Semen, Fructus, Terra.

1. Seminator, Deus. *Seminator* Deus est, qui tametsi per homines semen in terram mittit: tamen ipse vnà adest & operatur: quare ministri verbi coadiutores Dei dicuntur: quo nomine significatur vtrunque, scilicet, quòd & Deus suo modo operatur, & homines cooperatores suā operam Deo collocant. Hîc duo discamus. Primum esse preciosum & nobile semen; videmus enim in mundo quò pręclarius fuit semen eò prudentiores & peritiores adhiberi, qui semen in terram iaciunt, Si reges mundi dicerentur adhibitis

adhibitis ſapientibus mundi,hoc ſemen in terrã mittere, omnes admirarentur: omnes ſingulari cura cuperent hoc ſemen cognoſcere: ſed hîc iam adeſt ſeminator Deus,adſunt Oeconomi myſteriorum Dei: quare neceſſe eſt,& ſeriam & nobilem imprimis hãc eſſe ſationẽ. Alterũ,quod hinc diſcamus eſt,magnum flagitium eſſe grauiſſimíſque pœnis plectendum:vel huius ſeminatoris Dei ſemen in terram, ideſt,in cor prius aratro legis præparatum,non recipere: vel receptũ nõ maximo cultu,ſolicitudine,ac diligentia fouere vt creſcat,quò ſeminatori grauiſſimũ ferat fructũ

2 Semen verbum Dei.

Semen eſt ipſum verbum Dei,non hominis,quod ſemẽ Filius Dei vnigenitus attulit è ſinu Patris, hoc ſemen viuum eſt,quare ſi fructum aliquãdo nõ proferre videtur,non ſeminis,ſed terræ culpa eſt. Hoc ſemen qui vel viciant,vt hæretici faciunt:vel ſuffocãt, vt hypocritæ,vel vi opprimunt, vt tyranni:vel adulterium ſubſtituunt,vt Papiſtæ: ſentient olim iuſti Dei irã,qui vt ſemen purũ dedit, ita idẽ purũ & minime viciatũ vult ſeruari,quod apud ſuã Eccleſiã depoſuit in theſauris Prophetarũ & Apoſtolorũ recõditum.

3. Fructus, pœnitentia,fides & bona opera.

Fructus quem hoc ſemen producit,ſeminis,vt decet,naturam imitatur, poſtquam excreuit. Primum enim ex eo in terram iacto,naſcitur pœnitentia,hoc eſt,vitæ prioris ſceleratæ mutatio. quemadmodum enim nobile aliquod ſemen,terræ viſceribus concẽptum, ſua virtute ſuffocat vrticas, quæ prius terrã occupârunt:ita hoc ſemen herbas malas, quas in corde hominis ſeminauit Diabolus,hoc eſt, peccata ſuffocat vera contritione, vt non amplius vt antea fructũ ferant lethalem ad damnationem. Deinde hoc ſemẽ vnà cum ſalutari pœnitentia producit fidem, cuius fructus eſt Deo gratiſſimus: ex hac fide tanquam è ſpica proueniunt ſemina:hoc eſt filij Dei,iuxta illud, Qui credunt,dedit hanc dignitatem, vt filij Dei fierent. Ioan.1.12. Hi,vt inquit Petrus in 1.cap.1.renati ſunt, non ex corruptibili ſemine, ſed incorruptibili, per ſermonẽ viuentis Dei & manẽtẽ in æternũ. Filij Dei ita ex ſemine incorruptibili Dei nati, proferunt ſuum fructum, nempe bona opera & patientiã,quibus vſque ad meſſem ager Domini fœcundus floret.

4. Terra, 1. auditores verbi.

Terra,quæ ſemen iſtud excipit, eſt quicunque in Eccleſia viſibili receptus,ſe Dei cultorem profitetur, verbum Dei agnoſcit & auribus audit. Natura, omnes ſumus maledicti: Per Chriſti Euãgeliũ vocamur, vt reddamur terra Deo placens,ſemen vitæ excipiẽs, & fructus edens. At Soli in Chriſtum credentes & ſpiritu adoptionis donati hos fructus proferunt.

DE SECVNDO.

Genera auditorũ verbi Dei.

Ex ſeminis conditione iacti in terram,genera auditorum verbi Dei quatuor colligere eſt. Semẽ enim iactum in terram, aut non concipitur terræ viſceribus,aut concipitur cum fructu, ſed mox flacceſcente & pereunte, aut concipitur cum fructu durante vſque ad meſſem,atque hæc varietas ex conditione terrę prouenit,nam ſi in viam cadit ſemen,non agit radicem,ſed aut conculcatur pedibus,aut à volucribus deuoratur. Si in petricoſa loca cadit,quia in altum radices non mittit,enatum mox perit:ſi inter ſpinas cadit,à ſpinis ſuffocatum moritur ſine vtilitate. Si in terrã bonã iactum fuerit,fructũ fert,eumque copioſũ. Hinc eſſe quatuor auditorũ genera,manifeſte Dominus concludit,de quibus nunc ordine dicendũ eſt.

1. Improbi & peccato gaudẽtes.

Primum Auditorum genus hoc modo parabola ſignificatur: *Aliud cecidit ſuper viam,& conculcatũ eſt.* Parabola à Domino ita explicatur. *Qui ſecus viam,hi ſunt,qui audiunt,deinde venit* Diabolus, *& tollit verbum de corde eorum,ne credentes ſalui fiant.* In hac explicatione multa concurrunt diligenter perpendenda. 1. Quæ cauſſa ſit,quòd non ferat fructum, nimirũ quia terra dura & ſicca eſt,hoc eſt,corda audientium ſunt ſaxea & dura,adeo vt verbo non cedant. Dureſcunt autem corda peccãdi conſuetudine,impunitatis ſpe, cogitationibus Epicureis,exemplis peccantium infinitis,& Diaboli dolis. Quòd autem Dominus ait,ſermonem ſeminari in cordibus eorum,perinde eſt, ac ſi dicat, vicio hominum & prauitate fieri, quod de corde auditorum eripiatur. Deo proinde iniuriam faciunt, qui illi ſuam damnationem aſſcribunt. Ille enim in omnes miſericors:is ſemẽ mittit in terram, hoc eſt,mittit qui Euangelium doceant: ſed hominũ culpa euenit,quod ſine fructu conculcetur. 2. Diligẽter obſeruandum eſt, quod Diabolus dicatur venire & tollere ſermonem de corde:vnde colligimus,hunc ſalutis noſtræ hoſtem,vt ſationis tempore ſolent famelicę aues,ſimul ac prodit in medium doctrina,inſtare & irrumpere ad eam rapiendam,priuſquam humore cõcepto germinet: hoc Satanæ perpetuum ſtudium eſſe,hiſtoria omnium temporum docet,ac Petrus teſtatur,cum ait: eum tanquam Leonem rugiẽtem quærere quem deuoret. Sicuti enim primis noſtris parentibus aduerſatus eſt:idque per verbi diuini ablationem de corde ipſorum:ita hodie ſimili ſtudio incumbit: vt verbum prædicatũ infructuoſum apud auditores maneat. 3. Eſt obſeruandum,quod Euangelium ſit ſalutis prædicatio. Nam cũ dicit, Diabolum tollere verbum de cordibus auditorum,ne ſalui fiãt, ſatis indicat,verbum Dei noſtrę ſaluti deſtinatũ eſſe. 4. Obſeruanda eſt hic magna fidei laus, dum noſtræ ſalutis cauſſa aperta voce Chriſti hic vocatur,vt credẽtes,inquit,ſalui fiant. Quemadmodum enim ſalus miniſterio Euangelij hominibus offertur. Ita ſola fide recipitur oblata ſalus & retinetur. Vnde Apoſtolus, Rom.1.16. Euangelium eſt potentia Dei in ſalutem omni credenti. 5. Vt magna noſtra ingratitudo taxatur,qui ſalutem oblatam per verbum contemnimus: Ita execrandus eſt eorum error,qui verbo vocali ſuam virtutem adimere conantur,qui ſanè Diaboli organa ſunt ad impediendam hominum ſalutem.

2 Timidi, crucem Chriſti fugiẽtes.

Secundum auditorum genus hac parabola notatur. *Aliud cecidit ſuper petram,& enatum exaruit, quia non habuit humorem.* Parabola à Domino explicatur his verbis. *Nam qui ſuper petram,hi ſunt,qui cum audierint ſuſcipiunt cum gaudio ſermonem: hi tamen radices non habent,qui ad tempus credunt, & tempore tentationis recedunt.* dum crux non premit & perſecutio,non infimũ locum in Eccleſia habent: verùm vbi perſecutio oritur propter Euangelium, ſuccumbunt, & in ipſis fides emoritur ſine fructu:huius generis auditores ſũt, proh dolor! plurimi. Cum primum in hoc regno repurgata doctrina Euangelij eſſet,plurimi viſi ſunt Euangelium ſerio complecti: ſed cum viderent amicos offendi:cum animaduerterent non parum ſuæ autoritati apud Papiſtas decedere,& iam preſſius eos crux tangeret, obliti dulcedinis Euãgelij,quod cum gaudio prius ſuſceperant,ab eo turpiter cum ignominia ſumma & animarum ſuarum horrendo interitu diſcedunt miſeri, quibus ſatius fuiſſet nunquam bonũ Euangelij guſtaſſe, quàm vt cum tanta ignominia gratia & ſalute rurſus exciderent.

3. Filij huius ſeculi.

Tertium auditorum genus parabola hac pingitur: *Et aliud cecidit inter ſpinas,& ſimul enatæ ſpinæ ſuffocauerunt illud.* Parabolam Dominus interpretans, ait: *Quod autem in ſpinas cecidit,hi ſunt, qui audierunt, & à ſolicitudinibus & diuitijs ac voluptatibus vitæ euntes, ſuffocantur,nec referunt fructum.* In hac explicatione Domini plura ſunt conſideranda. 1. Quod hoc genus hominum fuerit idoneum ad fouendum intus ſementem,hoc eſt, quod vera pœnitentia ſint ad Dominum conuerſi, credant & ament verbum Dei. 2. Quod aliunde proueniat corruptio ſeminis, hoc eſt, verbi Dei in corde hominis ſeminati, nempe à ſpinis. Quemadmodum ſemen bona terra conceptum, enatum ſæpe ſpinarum complexu corrumpitur vt prorſus pereat ante meſſem: Ita multi in principio pij colentes Deum, ſpinis ante finem vitæ ſuffocantur,ſpinis, inquam, ſolicitudinum,diuitiarum,& voluptatum.

Tria genera spinarum.

3. Obseruādum hîc est, quod Dominus hic ponat tria genera spinarum, quæ sementem cœlestem, postquā in culmum assurrexit, suffocant: vt sunt solicitudines, seu curæ huius seculi, vt Mattheus habet, diuitiæ, seu, vt Matthæus & Marcus habent, deceptio diuitiarum & voluptates vitæ.

Cùm ergo hæ sunt spinæ, quibus verbum Dei suffocatur, & nemo nostrum sit, qui non ingenti spinarum copia & quasi densa sylua refertus sit, danda est opera, vt si spinas ipsas omnino euellere non possimus: saltem aculeos ipsarum retundamus, ne diuinā sementem confodiant & perdant.

Remedia

Quantum igitur ad Primum spinarum genus attinet, ita retundetur, si toti huic mundo cum suis cōcupiscentiis renunciemus, & vtamur hoc mundo tanquam non vtentes quemadmodū monet Paulus.

Secundum genus non nocebit, si Dauidis, Psal. 62. 11. consilio vsi fuerimus, qui ait, Si diuitiæ affluūt, noli cor apponere. Item Pauli, qui ait, 1. Tim. 6. 17. Præcipe diuitibus in hoc seculo, ne superbiant, ne sperēt in diuitiarum incertitudine: sed in Deo viuente, qui præbet nobis abunde omnia ad fruitionem: sed vt bene agant, & diuites esse studeant in bonis operibus, & sint liberales erga alios.

Tertium genus spinarum, voluptatis vita est, quæ in deliciis, pompa, gloria mundi, delicatis cibis & vestibus, & rebus Venereis posita sunt: quæ omnes & singulæ semen diuinum suffocant, vt fructum vitæ ęternæ producere nequeat. Has ergo spinas diligenter caueant, quibus salus æterna curæ est.

Omnes in Christo electi, verbum Euangelij audientes.

Quartum genus auditorū hac parabolæ parte notatur: *Et aliud semen cecidit in terram bonam, & dedit fructum emergentem atque crescentem, & attulit vnum triginta, & vnum sexaginta, & vnum centum.* Explicatur parabola à Domino his verbis: *Quod autem in terram bonam cecidit, ij sunt, qui corde bono & benigno audientes sermonem retinent, & fructum afferunt in patientia.*

Doctrina.

In hac explicatione quinque obseruanda sunt, quæ bonam terram, in quam iactum est semen Domini, definiunt. 1. Est corde bono & benigno recipere semen, & verbum audire. 2. Retinere semen, id est, non obliuisci verbi auditi, sed illud perpetuò meditari. 3. Est fructum facere in vera pietate, sanctitate, charitate & vocationis munere. 4. Quòd hūc fructū in patientia ferre oporteat, ne videlicet vllis rebus finamus à fide, & fructu producendo nos abduci. 5. Quòd non omnes æquè multum fructus proferāt. ait enim Dominus: vnum triginta, vnum sexaginta, vnum cētum, hoc est, qui credunt Euangelio, pro mensura fidei fructificant, alij plus, alij minus. Hoc in fructibus discrimen docet & consolatur: docet quidem, quod semen Dei non debeat esse infrugiferum, modo salutare ipsum nobis esse cupiamus: consolatur vero eos, qui benigno & bono sunt corde, & multum fructus cupiunt producere in horreum Dei: sentiunt tamen se viribus destitui, & nō posse sexagesimum aut centesimum prouentum reddere. Hi non despondeant animum. Nam paterfamiliâs etiam inferiores dignatur suo honore & bonitatis elogio.

Doctrina & consolatio.

Exhortatio.

Quisquis ergo suæ salutis amans est, studeat fructum facere, pro suæ vocationis ratione: & quando se parum producere animaduertit, petat opem à Patrefamiliâs, & in ipsius confidat bonitatem, qui non abiicit eum, qui vel minimum fructum profert.

DE TERTIO.

Explicatio huius sententię.

Dum hæc diceret, ait Euangelista, *exclamans alta voce*, ait: *Qui habet aures ad audiendum, audiat.* Quoniam autem exclamat Dominus, significatur & ipsius affectus erga homines, quod cupiat eos saluos fieri, & hominum surditas ad audiendum ea quæ saluti sunt. Deinde cùm ait, Qui habet aures ad audiendū, audiat, haud obscure indicat, se duo genera auditorū habere, quorum quidam sunt surdi, non quod nō audiant externis auribus: sed quod in intima cordis nō reponant, quę audiunt. Huius generis auditorum quanta sit copia, docent scelerati mores multorum, qui fidē in ore habēt sine fructu omni, in vita & moribus: quidam sunt auriti, quod auribus externis capiunt, in intima cordis reponunt, fructū seminis pro mensura fidei producentes. Verùm sciendum, neminem sua industria sibi aures, quibus fructuosè verbum Dei audire possit, formare & aptare, sed oportere aures ipsas à Domino perforari. Cum enim verbum foris in auribus sonat, adest Spiritus sanctus in verbo efficax, qui aures cordis aperit ad audiendum, & recipiendum verbum, modo ipsi nostra malicia spiritui aperienti non reluctemur. Tametsi enim solus Dominus aures aperire potest, & omnibus se paratum exhibet, tamen illis solis aperiuntur, qui sua contumacia Domino non resistunt. Quare nostrum est perpetuis suspiriis ad Dominum clamare, vt aures nostras aperiat, corda præparet, affectus purget, quo verbum audiamus in nostram salutem & gloriā Dei, Cui honor & gloria in secula, Amen.

Doctrina.

Admonitio.

DOMINICA QVINQVAgesimæ, Euangelium Matt. 3.

Tunc autem accedit Iesus à Galilæa ad Iordanē ad Iohannem, vt baptizaretur ab illo. At Iohannes pro hibebat illum, dicens, Mihi opus est, vt abs te baptizer, & tu venis ad me. Respondens autem Iesus, dixit ad illū: Omitte nunc, sic enim decet nos, vt compleamus omnem iusticiam. Tunc omittit illum. Et Baptizatus Iesus, ascendit protinus ab aqua: & ecce aperti sunt illi cœli, & vidit Spiritum Dei descendentem tanquam columbam, & venientem super ipsum. Et ecce vox de cœlis, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum est.

ENARRATIO TEXTVS.

Exordiū à præconio historiæ Baptismi Christi.

Hoc Festum institutū est in Ecclesiis nostris propter historiam Baptismi Christi, quæ historia præcipuum factum, quod vnquam in mundo contigit, cōtinet, neque vnquam continget, priusquam Christū viderimus venientem in nubibus cum Angelis suis potestate magna. Si ergo delectat nos maiorum Heroum historia, habemus hîc maximi herois historiā, quæ non solum sua iucunditate oblectat animos legentium: verumetiam sola plura commoda affert, quàm omnes Historiæ mundi afferre possunt. Priusquam autem accedimus ad huius Historiæ expositionem, duæ nobis sunt diluendæ quæstiones. Quarum prior est, cúrnam hoc festum in Ecclesiastica nostrarum Ecclesiarum ordinatione sit institutum. Posterior, cur hoc tempore anni potius quam alio. Ad priorem quæstionem respondeo: Historia Christi texitur propter nostram salutem, ideo voluit etiam Ecclesiastica ordinatio in Dania hanc potissimam historiæ partem non omittere: Sed certo tempore anni eam proponere.

De institutione festi huius in nostris Ecclesiis.

De ordine tractationis.

Ad posteriorem dico, quod hoc tempore cōueniat maximè eam historiam tractare: idque duabus de causis. Primum propter ordinem & seriē Historiæ. Hactenus enim ordine audiuimus, 1. de natiuitate Domini. 2. de Circumcisione. 3. de apparitione. 4. de oblatione eius in templo. 5. de disputatione eius in tēplo, cum ageret 12. annum. Quid autem egerit à duodecimo anno vsque ad 29. nihil scriptū est, nisi quod fuerit subiectus suis parentibus. 6. de Baptismo eius, qui hoc

Summa totius historiæ de Christo.

hoc anni tempore optime recitatur. 7. sequitur de ieiunio. 8. de tentatione. 9. de doctrina & miraculis. 10. de passione. 11. de resurrectione. 12. de ascensione in cœlum. 13. de missione Spiritus sancti, qua Christi doctrina confirmata est. 14. sequuntur reliquo tempore anni conciones variæ, in quibus beneficia Christi Ecclesiæ commendantur, proponuntur pietatis exempla, inuitantur homines ad piam sanctámque vitam. 15. de iudicio extremo, & præmiis piorum & pœnis impiorum. Hæc sunt pręcipua membra historiæ Christi, quæ optimo ordine, pro vt res gestæ sunt singulis annis in nostris Ecclesiis tractantur. Est pręterea alia causa, cur hoc anni tempore de Baptismo Christi agit nostra Ecclesia, nimirum vt doceatur, qualenam vestimentum deceat Christianos contra Diabolicum illum & Ethnicum furorem, & debacchandi ritum; qualis hactenus in vsu fuit in multis locis Christiani orbis, non sine graui Dei offensa. Atque hæc de præsenti festo dicta sufficiant. Loci tres.

Cur hoc tempore.

Partes.

I. *Historia Baptismi Christi, cum suis circumstantiis.*
II. *Vsus Historiæ in Ecclesia.*
III. *Nostri baptismi ratio & vsus.*

DE PRIMO.

In Baptismo Domini plures sunt perpēdendæ circumstantiæ, & potissimum hæ quinque. 1. Quæ personæ hîc agant. 2. Locus. 3. Colloquium Christi & Iohannis. 4. Baptizatio Christi. 5. Euentus, seu id quod contigit baptizato Domino. De his quinque circumstantiis ordine dicam.

Baptismi Christi circunstantiæ.

I. *Tunc venit Iesus à Galilæa ad Iohannem.* Hic duas personas habemus, Iohānem, qui in spiritu Heliæ missus erat ad præparandam viam Domini. Vnde pater eius Zacharias spiritu prophetico de eo dixit adhuc infante, Luc. 2. Et tu puer Propheta altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ea de causa Christus ipse pronunciat, Iohannem plus quàm Prophetam esse, & quo nullus maior de muliere natus sit. Deinde habemus hîc alteram personam, nempe ipsum Christum, Deum & hominem. Ad sunt ergo hic duæ personæ, quibus nihil præclarius habet hic mundus vniuersus. Iohannes fuit summus Propheta Dei. Christus ęterni Dei æternus Filius: quorum quia & summa dignitas & autoritas existit, nobis hic insinuatur quanta sit & dignitas & autoritas Baptismi, qui à Deo profectus celebratur per eos, quibus nihil habet mundus eximium magis.

Personæ.

II. *Venit ad Iordanem.* Hic locus signatur celebrati Baptismi. Iordanis non frustra meminit Euangelista. vult enim, vt ad miracula quæ olim in Iordane contigerunt respiciamus, vt inde nos colligamus, quæ sit vis & efficacia Baptismi spiritualis.

Locus.

Primùm itaque occurrit miraculum, quod contigit, cum populus duce Iosua ingrederetur in terram promissam. Ios. 3. 16. 17. Nam Iordanis fluuius contra naturam aquæ ab altera parte stetit vt murus, præbuítque populo Dei iter, vt siccis transiret pedibus, secutus arcam Domini, quam sacerdotes Dei præferebant ante populum. Isto typo significatum est, nos è regno Satanę in regnum Dei transferri per baptismū præcedente Christo, qui vera propitiationis arca est.

Cur ad illum locum.

Helias pallio diuisit Iordanem, 2. Reg. 8. 11. ac trāsgressus fluuium in cœlum subuectus est. Naaman syrus leprosus ablutus in Iordane ad iussum Prophetæ sanitati est restitutus. Vt autem Heliæ factum transitum in cœlum per Baptismum fieri adumbrat: ita Naaman Syri purgatio spiritualem per Baptismum fieri mundationem à peccato figurat. Nā quod foris figurat Baptismus, id intus sua virtute operatur Dominus. Cum igitur hîç fit Iordanis mentio, meminerimus ꝙ spiritualiter de Baptismo nostro significet.

III. *At Iohonnes prohibebat illum, dicens: Mihi opus est, vt abs te baptizer, & tu venis ad me? Respondens autem Iesus, dixit ad illum: Omitte nunc, sic enim decet nos vt compleamus omnem iustitiam, tunc omittit illum.* In hoc colloquio plura sunt spectanda membra. Primū de prohibitione, qua Christum obnixe prohibebat & oratione & manu. Duo quidem hic diligenter perpendit Iohannes, sed tertium negligit. Perpendit se indignum esse qui soluat corrigiam calceorum Christi, nedum eius nudum corpus abluat. Deinde perpēdit, quòd Christus sit immunis à peccato, atque ideo iudicat ipsum non indigere Baptismo, vt eo abluatur in signum pœnitentiæ. Tertium, vt dixi, neglexit, nēpe quod esset & sui officij, & officij Christi. Debebat enim officium intueri, & non indignitatem suæ personæ. Debebat iudicare Christum nō aliquid moliri posse, quod non spectaret ad officium Mediadoris. Atque ideo audit à Christo. *Omitte nunc, sic enim decet nos implere omnem iustitiam.* Tu missus es vt baptizes: ego autem veni vt baptizatis salutem conferam, faciamus ergo vterque quod nos decet.

Colloquium Christi & Iohannis.

Hîc ergo tria à Iohāne discamus. 1. agnoscere nos indignos esse, quibus vllum in Ecclesia ministerium committatur. 2. agnoscere Christum eum esse, qui solꝰ à maculis peccati nos abluere valet. 3. mādato Christi obedire in nostra vocatione, non impediente nos indignitate nostra, sed vrgente officium mandato Domini.

IIII. *Et baptizatus Iesus.* Hic æternus Filius Dei, sanctus, immaculatus, purus à peccatis, & excelsior cœlis, baptizatur. sed cur baptizatur? plures possunt assignari caussæ. *Primum* enim voluit per baptismum inaugurari ministerio Dei, & hoc quasi fœdere ostendere, se ministrum Dei esse. *Secundò*, vt Baptismus externus esset figura mortis, sepulturæ & resurrectionis suæ: vnde & suam passionem Baptismi nomine designauit, cum filiis Zebedæi respōderet Matthęi vicesimo, dicēs, Potestis baptizari baptismo, quo ego baptizor? *Tertiò* vt sāctificatas relinqueret aquas omnibus baptizandis: non enim sacramenta Ecclesiæ consecrantur murmure sacerdotis, tanquam magica incantationes: sed sacramentorum conficitur cō secratio institutione, facto, promissionibus Christi, ac nostra obedientia erga ipsum. *Quartò*, Baptismum communem nobiscum habere voluit, ceu certissimū vnionis & societatis, quam nobiscum habere dignatus est, testimonium & pignus. Vnde Paulus probat, nos esse filios Dei, qui Christum per baptismum induimus. Quotquot, inquit, baptizati estis, Christum induistis. *Quintò*, ipse facere voluit, quod omnibus facere imperauit, quemadmodum ait Augustinus. optime enim is docet, & imperat, qui suæ doctrinæ typus est, & imperata primus facit.

Baptizationis Christi. Causæ.

V. Euentus consideretur. Nam quæ contigerūt baptizato Christo & orante, sunt omnium maxima miracula, quæ vnquam contigerunt. 1. *Aperitur cœlū*, quare significatur, & quod solus Christus sit via in cœlum, quem induimus in Baptismo, & quod cœlū clausum maneat omnibus, qui Christum viam vnicam in cœlum non agnoscant. 2. Vidit spiritū Dei descendentem quasi columbam, & sedentem super eum. Hæc dulcissima imago est beneficiorum Christi. Nos omnes in diluuio peccati perditi eramus: sed Christus venit nobis arca, qui nos in se recipit à diluuio, in cuius testimonium venit colūba, & quiescit super eum. Huius rei typus erat Arca Nohæ, & columba quam emisit, quæ reuersa ramum oleæ in ore habuit, in signum siccati diluuij: Ita hîc Spiritus sanctus, in specie columbę apparēs, testis est absorpti

Quæ contigerunt baptizato & orante Christo.

diluuij peccatorum: sed in sola Arca est salus, hoc est, in Ecclesia Christi, vbi Spiritus sanctus habitat. 3. Audita est vox de cœlo dicens: *Hic est Filius meus dilectus, per quem placatus sum.* Ecce hîc audimus Patrem cœlestem præconem Euangelij esse. Quid quæso potest admirabilius esse: quid magis stupendum? ô deploranda cæcitas hominum! ô detestanda surditas! Pater cœlestis sonat suum Euangelium de cœlo, & nos cæci non intuemur cœlum, nos surdi non audimus vocem docentis! Sed quid quæso docet? *Hic est*, inquit, *Filius meus dilectus.* En testimonium Patris de Filio, huic crede, si salus tibi curæ est, is natura est filius, nos gratia. Ideo dilectum appellat, non quod nos dilecti non simus: sed in dilecto, in quo solo nos charos habet: illũ propter se amat, nos vero propter illum. Natura enim sumus filij iræ, Eph. 2. 3. per Christum verè adoptamur in filios. Vnde sequitur in concione Dei: In quo complacitum est mihi, id est, per quem sum placatus, & humano generi reconciliatus. Hîc tria sunt alto animo perpendenda. 1. Quod sine Christo Deus sit nobis iratus, idque propter peccatum, quo Deum offendimus. 2. Quod solus Christus sit reconciliatio nostri: Ipse enim est propiciatio pro peccato. Sãguis enim Iesu Christi purgat nos ab omni iniquitate. 3. Quod hæc paterna beneuolentia & reconciliatio sit fide accipienda, ac Baptismo obsignanda. Hanc fidem sequi debet noua obedientia & gratitudo erga Deum. Ecce habes summam Euãgelij, ad quam in omni vita & mortis hora respicere debemus: non enim aliunde solida conscientiæ consolatio sumi potest. Atque hæc sint breuiter dicta de narratione Euangelica.

Doctrina.

DE SECVNDO.

Vsus huius historiæ in Ecclesia.

Etsi vsus ex iis quæ dicta sunt facilè colligi potest tamen quædam hîc capita recitabo. *Primum* ergo sciamus, quod noster Baptismus hic consecretur & sanctificetur aqua Baptismi per Christũ, qua aqua baptizari dignatus est. *Deinde* totum spectaculum nobis ob oculos, tãquam in imagine Ecclesiam Christi depingit, hîc conspicitur Iohãnes doctor in Ecclesia: vbi enim verbum Dei non est, ibi non auditur docentis vox, illic Ecclesia monstrari non potest. Deinde Christus baptizatur: à bene enim instituta Ecclesia vsus Sacramentorum abesse non potest. *Tertiò*, Christus baptizatus orat, cuius exemplum membra ipsius imitentur, & Deo verum cultum ex fide præstent. *Quartò*, Filius stat in medio: vox Patris sonat de cœlo. Spiritus sanctus requiescit super Baptizatũ: idem reuera hodie fit in nostra Ecclesia. Deus enim Pater, Filius, & Spiritus sanctus, suæ Ecclesiæ adest, & per vocem prædicantium testatur suam beneuolentiam erga Christi Ecclesiam. Per Filij præsentiã testatur, quòd nos in filios adoptauerit, & per Spiritũ sanctum testatur se gubernare Ecclesiam suam: vnde & nos hanc fiduciam concipiamus, quod portæ inferorum non sint præualituræ aduersus eam.

DE TERTIO.

Nostri Baptismi ratio & vsus.

Pleraque quæ ad nostrum Baptismum pertinent, sunt in superioribus locis explicata. Quare breuiter quædam attingam, quæ præcipue scire necessarium est, atque duo dicam: quale signum Baptismus, & quę sit vera eius meditatio.

1. Baptismus quale sit signum.

Quale ergo signum est Baptismus? 1. Est testimonium gratiæ, eiúsque & exhibitæ, & applicatæ baptizato, nimirum quod Deus sit illi placatus per Christum, quod sanè testimonium requirit fidem. Deinde est symbolum hoc signum, quod quadam ratione docet. Est enim signum virtutis spiritualis Christi, nimirum quòd Christus sua morte, sepultura, & resurrectione sit nostri liberatio à morte, sepulchro, & donator vitæ æternæ. 2. Est symbolum vitæ nouæ coram Deo, quemadmodũ Paulus Rom. 6. 3. 4. docet his verbis: Quotquot baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius baptizati sumus. Consepulti igitur sumus cum ipso per Baptismũ in mortem, vt quemadmodũ Christus excitatus est ex mortuis, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. 3. Coram hominibus est tessera quædã professionis, qua testamur nos esse membra Christi & hostes Diabolorũ.

2. Baptismi meditatio.

Meditatio pia Baptismi in his rebus posita est. *Primum* statuere oportet, quod Baptismus noster sit firmissima quædam obsignatio, & Sacramentorum nostræ reconciliationis cum Deo.

Deinde, Baptismus debet nobis esse perpetua quędam admonitio, quòd hæc reconciliatio sit facta per sanguinem, mortem, sepulturam ac resurrectionem Christi.

Tertiò, admonebit nos mortificationis carnis, & viuificationis spiritus, adeóque perpetuæ in hoc mũdo pœnitẽtiæ, & futuræ per Christũ glorificationis.

Quartò, admonebit nos, quòd regenerationis beneficium sit donum & opus totius Trinitatis, in cuius nòmine baptizamur, vt ipsi adhæreamus, ac colamus per totam vitam, cui honor & gloria, in secula seculorum, Amen.

DOMINICA PRIMA IN quadragesima, Euangelium Mat. 4.

TVnc Iesus subductus fuit in desertum à Spiritu, vt tentaretur à diabolo. Et cum ieiunasset dies quadraginta ac noctes quadraginta, tandem esurijt. Et accedens ad eum tentator, dixit: Si filius Dei es, iube vt lapides hi panes fiant. At ille respondens, dixit: Scriptum est, Non solo pane victurus est homo, sed omni verbo quod egreditur per os Dei. Tunc assumit illum Diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum super pinnaculum templi, dicitque illi: Si Filius Dei es, præcipita te deorsum. Nam scriptum est, Angelis suis mandaturus est de te, ac manibus tollent te, nequando impingas in lapidem pedem tuum. Dixit illi Iesus: Rursus scriptum est, Non tentabis Dominum Deũ tuum. Rursum assumit illum Diabolus in montem excelsum valde, & commonstrat ei omnia regna mundi & gloriam illorum, & dicit illi: Hæc omnia dabo tibi, si prostratus adoraueris me. Tunc dicit illi Iesus, Abi Satana, scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles. Tunc dimittit illum Diabolus, & ecce, Angeli accedebant ac ministrabant ei.

ENARRATIO TEXTVS.

Historiæ summa.

Quemadmodum proximo die Dominico audiuimus historiã Baptismi Christi, in qua maximæ res continentur: ita hoc Euangelium etiam partem historiæ Christi continet, videlicet de eius ieiunio & & tentatione: quibus rebus Deus singulari sapientia suum Filium humiliari voluit, & ostendere, quàm verum sit, quod olim prædixit: nimirum quod vt serpẽs insidiaturus esset calcaneo Seminis mulieris, hoc est, quod Christi personæ ac eius regno esset Satan positurus insidias (id quod hæc historia verissimũ esse ostendit) ita idem Semen contriturum esset caput serpentis. Cuius rei specimen quoddam in hac historia videmus. Hæc omnia eò referenda sunt, vt & Christi obedientiam sub cruce discamus, & sciamus qualem clypeum oporteat opponere tentationibus & iaculis Diaboli. Loci duo:

Vsus. Partes.

I. De Ieiunio.
II. De Tentatione.

DE PRIMO.

Diuisio

In hoc loco duo spectanda sunt. Primum quænam sit ra-

sit ratio ieiunij in genere. Deinde quid sentiendum sit de Christi ieiunio in specie.

Ieiunium quid.

Ieiunium est abstinentia ad tempus à cibo & potu, qua corpus affligitur & veluti mortificatur. Et est triplex: Indifferens, pium, & impium.

Quotuplex indifferens.

Indifferens ieiunium est, cum vel præ inopia vel valetudinis caussa, vel ingenti aliquo animi mœrore abstinetur à cibo & potu. Hoc per se nec placet nec displicet Deo, verum prout fides & patientia adfuerint, placere & displicere putandum est.

Pium.

Ieiunium pium, Christianum, & acceptum Deo, est abstinentia non solum à cibo & potu, qua corpus premitur & mortificatur: verumetiam ab omnibus aliis rebus, quæ carni vllam voluptatem adferre possunt, eò pertinens, vt plenum sit spiritus imperium per veram pœnitentiam, piam orationem, & seriam renunciationem omnium iniuriarum, quibus proximus lædi potest. Nam corporis afflictio per ieiuniū, est symbolum mœroris animi propter peccatum, & testimonium veræ pœnitētiæ. Huius fines sunt (propter quos & acceptum est) tres. Mortificatio carnis: Excitatio spiritus: & intensius omnis pietatis studiū. Huiusmodi fuit ieiuniū Pauli, cuius meminit 2. Cor. 6. & certè deberent pij homines sancto ieiunio sæpe spiritū excitare, ne carnis concupiscētiis succūberēt.

Pium ieiunium duplex. Priuatum

Est autem hoc sanctum & Christianum ieiunium duplex: Priuatum & solenne. Priuatum est, quod quis sua sponte sibi imponit, vel pietatis excitandæ caussa (quale vt sæpe aliâs, ita potissimum ante sacram synaxin, à quolibet Christiano, cuius caro hac castigatione indiget, institui vellem) vel officij noui capessendi gratia, vt se quis eo præparet ad meditationem officij, orétque vt Deus auspiciis sui muneris propitius aspiret: huiusmodi fuit olim ieiunium Mosis in monte, & Heliæ in deserto, & ieiunium Christi in deserto, cuius hic fit mentio.

Solenne.

Solenne ieiunium pium & Christianum est, quod Magistratus pius, siue gubernatores Ecclesiarum indicunt, vel vt præsens malum, vt pestis, gladius, sectæ, seditiones, &c. vera pœnitentia & inuocatione Dei tollatur aut mitigetur: vel vt mala, quæ ob peccata grassantia imminere videntur, caueantur. Huius generis ieiunia à sanctis regibus & Prophetis sæpe indicta sunt, quæ Deo fuerunt grata propter pœnitentiam, fidem, inuocationem, charitatem, meditationem beatæ vitæ, & huiusmodi alia, quæ in Christiano ieiunio adesse solēt, & omnino debent. De hoc duplici ieiunio, priuato

Regula.

& solenni, tenenda est hæc regula, quod vt priuatum liberum est in arbitrio cuiusque positum: ita solenne mandato magistratus, charitatis lege, & publici commodi necessitate obligat, quare illud contumaciter violare grande peccatum est.

Impium ieiunium.

Impium seu Pharisaicum ieiunium, est abstinentia à certo cibi genere, quæ putatur cultus Dei esse per se, & res Deo grata propter ipsum opus, ideóque meritoria. Quasi verò Deus moraretur externa opera, vbi conscientia est impura: & ieiunium per se esset in eo genere operum, quæ Deo immediatè & simpliciter probantur, quemadmodum ea, quæ in lege sua, hoc est, Decalogo præscribit, & non potius esset externum quoddam exercitium, & quædam corporalis exercitatio, alium finem spectans, nimirum vt pœnitentiæ, orationi, carni domandæ, charitati, meditationi beatæ vitæ subseruiat. Meritò ergo Prophetæ huiusmodi hypocritica ieiunia damnant: in quib. plurima horrenda scelera concurrunt: vt opinio cultus, fiducia operis, necessitas, coactio, delectus ciborū necessarius, modus ieiunādi, quo vel porci saginari possint, meditatio fraudis & iniurię proximorum.

Impij ieiunij duo genera.

Potest autem hoc ieiunium Pharisaicum diuidi in duo genera, vt vnum statum, aliud arbitrarium dicatur.

Statum.

Statum ordinarium est, & certo tempore anni affixum, quale apud Papistas quadragesimale ieiunium, vt vocant, & ieiunium quatuor temporum Apostolorum, quibus suffragia Apostolorum emere voluerunt, & eiusmodi plurima, in quibus nihil præter meram superstitionem & multiplicem impietatem exercuerunt.

Arbitrarium.

Arbitrarium ieiunium, est quod aliquis arbitrio suo, quo Deum sibi debitorem faciat, deligit: quale illius fuit, qui iactabundus in oratione sua ad Dominum ait, Ieiuno bis in Sabbato, vbi suū ieiunium vt opus sanctum & meritorium, prædicat, ac Deum admonet, ne eius obliuiscatur.

II. De Christi ieiunio speciatim.

Hæc sint dicta in genere de ieiunio, nunc pauca de Christi ieiunio adiciā. De hoc ita ait Euangelista: *Tunc ductus est Iesus in desertum à spiritu, vt tentaretur à Diabolo, & cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noct. lib. postea esuriit.*

Tempus.

Hic primū tēpus notatur, nimirum ꝙ statim à Baptismo ieiunauerit. Deinde notatur locus, nēpe desertū.

Locus.

3. Modus ieiunij, videlicet ꝙ quadraginta diebus & noctibus absq; omni cibo vixerit.

Modus.

4. Miraculum, quod & tanto tempore potuerit absque cibo viuere, & quod non esurierit tanto spacio: nam non sensit famem, priusquam quadraginta dies & totidem noctes præterierant.

Miraculū. Cur Chrīstus sic ieiunauit.

Sed cur Christus hoc fecit? 1. Vt hoc miraculo testaretur de sua diuina potentia. 2. Propter figuram. Moses enim typus Christi, in monte ieiunauit quadraginta dies & totidem noctes. 3. Vt satisfaceret pro gula primorum parentum & nostra. 4. Propter vocationem. Hoc enim vsitatum Deo est, cum velit aliquem arduo officio præfici, sicuti in Mose & Helia videmus. 5. Vt esset exemplum nobis, vt nos sobrij perpetuò in timore Domini viuamus.

Vsus ieiunij.

Est igitur vsus ieiunij Christi agnoscendus, qui est multiplex: 1. Vt cogitemus quantum fuerit humiliatus Filius Dei. 2. Vt exemplo Filij Dei sobriæ orationi studeamus. 3. Vt illi gratias agamus, qui nostro nomine tantum ieiunium sustinuit.

Abusus.

Deinde ab altera parte cauendus est abusus, ne videlicet abutamur hoc sancto Christi ieiunio, quod fit, si vel præceptum vniuersale faciamus ex hoc Christi facto: vel putemus nos fieri participes ieiunij Christi per nostrum fictum ieiunium: vel suspicemur ieiunium nostrum peccatorum remissionem mereri, ex opere operato, sicuti Thomas Aquinas sacrilegè docet: vel iudicemus cum Ambrosio hoc quadragesimale ieiunium à Pontificibus Ecclesiæ impositū, esse necessitatis, ita vt nemo pius habeatur, nisi qui hoc ieiunium seruarit. Hæ omnes opiniones pugnāt ex diametro cum ipso fidei fundamento, quod est, solius Christi merito saluari credentes.

Obiectionis papisticæ explicatio.

At dicunt, Omnis Christi actio nostra est instructio. Is autem ieiunauit quadraginta dies: ergo nos debemus hoc factum Christi imitari. Verum quidē est, quod dicunt, omnis Christi actio nostra est instructio, sed non est verum, quod omnis Christi actio sit nobis imitanda, id quod ex actionum Christi differentiis manifestum est. Sunt enim actiones Christi aliæ morales: aliæ miraculosæ: aliæ peculiares. Morales vitam ac mores nostros instruunt. Est enim ipse perfectissimum virtutum exemplar. Miraculosæ, inter quas hoc ieiunium numero, mentem nostram de veritate doctrinæ Christi informant & confirmant. Peculiares seu piaculares sunt, quæ ad redemtionis & expiationis beneficium pertinent. Hæ salutis fiduciam in nobis fouebunt & alent. Atque ita omnis Christi actio est quidem nostra instructio, sed non omnis imitanda, sed tantum quæ ad mores & vitam iuxta legis decalogi præscriptum pertinent.

De ieiunio quadragesimali.

Licétne ergo ieiunium quadragesimale ieiunare? licet, modo seruentur in eo conditiones, quas supra dixit in sancto & Christiano ieiunio seruādas esse. Et sane aperte fateor isto tempore singulari sobrietate opus esse, ad meditandum beneficium redētionis, quod tum solet in nostris Ecclesiis quotidie próponi in enarratione passionis Dominicæ: sed coactio & necesiitas abesse debent.

DE SECVNDO.

Locus, de tentatione Christi.

Accedens ad eum tentator, &c. In his Christi tentationibus videre licet: Primùm, quanta sit audacia Satanæ, & studium eius ad destruendū regnum Christi. Nam ne Filio quidem Dei pepercit, sed eum accedit, tentat: & quemadmodum regnum Dei in Paradiso inuasit & superior est factus: Ita nouum Paradisum regnum Christi molitur destruere, ac eius regem telis tentationum adoritur. Deinde hic licet videre, quàm sit humiliatus Filius Dei, vt non solum sit afflictus ieiuniis, verumetiam tentationibus Satanæ sit petitus.

Partes tres.

Cæterùm, vt nos hinc salutarem instructionem accipiamus, Primùm de tētationibus Christi dicam. Deinde quare sit tentatus. Postremò, quid nobis doctrinæ & consolationis sit petendum ex tentationibus Christi.

1 Quid spectandū in singulis tentationibus.

In singulis tentationibus Christi, quæ tres hîc numerantur, quatuor spectemus. 1. Quæ occasio. 2. Tentationis modus. 3. Tētationis finis. 4. Modus victorię.

Occasio.

Quantum itaque ad primam attinet tentationem, eius occasio hisce Euangelistæ verbis indicatur: *Et cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea esuriyt.* Ecce qualem occasionem nactus est. Christus ieiunat, parat se ad officium capessendum: sed Satan aliud molitur, & ex bono facto Christi eius perdendi materiam captat. Hoc perpetuum Satanæ studium fuit, vt & benefactis sanctorum & peccatis abutatur illis in perniciem: sed nouit Dominus qui sunt sui, & potest eos è tentatione eripere.

Modus. Finis.

Tentationis modus sequitur, ait enim tentator: *Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant:* Finis huius tentationis fuit, Christo persuadere, periculum facere, an Deus miraculo suam diuinitatem comprobare vellet: quod si non faceret, vt suspicaretur Dominus se Deo curæ non esse. Pugnat ergo hęc tentatio cum prouidentia Dei, qua Deus suis prouidet omnia, quę sunt ipsis ad salutem & præsentem vitam necessaria.

Victoriæ modus.

Modus victoriæ sequitur. *Cui respondens, dixit: Scriptum est, Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.* Hîc videmus in verbo Dei victoriam esse sitam aduersus Satanam. Satan vult persuadere Christo, quod sit periturus, nisi ex lapidibus panes faciat: sed Christus negat hominem viuere solo pane seu cibo corporali. Cibus enim non nutrit, nisi accedat benędictio diuina, à qua panis robur capit, scriptum est enim, Comedent & non saturabuntur. Scripturam autem huc adductam à Christo habes Deut. 8. 3. Quo in loco consolatur Moses populum in deserto, vbi non erat panis: sed Deus Manna de cœlo dedit, & aquam de petra. Hanc promissionē Christus sibi atque omnibus piis applicat: significans fore, vt in medio famis Deus suis sit adfuturus, & necessaria suppeditaturus. Huius promissionis exempla habemus in Israelitis, Helia, Elisæo, Mose, & hîc in Christo. Huc illud Prophetę, Psa. 37. 19. Non confundentur in tempore malo, & in diebus famis saturabuntur. Hæc promissio, cum ad nos quoque pertineat, arripienda est fide, & opponenda est Satanæ, ne nos tentatione famis euertat. Atque hæc de prima tentatione Christi & eius vsu sint breuiter dicta. Secunda sequitur.

Secundæ tentationis occasio.

Occasio secundæ tentationis hisce verbis describitur. *Tunc assumsit eum Diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum supra pinnaculum templi.* Ecce occasionem, ecce artificium Satanæ qui ex re qualibet perdendi materiam petit.

Modus.

Modus tentationis additur. *Si Filius Dei tu es, mitte te deorsum: scriptum est enim, Angelis suis mandabit de te, & in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.*

Finis.

Finis, vt Christus tentaret aliquid cōtra vocationem, ac ita in se iram Dei prouocaret, quemadmodum primi parentes fecerunt. Nam postquam vidit malignus iste, quod Christus scriptura se erigit, conatur scripturam mendaciis suis inuoluere. Psalmus ille, 92. 11. quē citat Satan, loquitur de prouidētia Dei, quòd velit Deus quemlibet piū in suis viis, hoc est, in suo vitæ genere & vocatione legitima cōseruare: non præcipit, vt aliquid temerariè faciamus contra vocationem.

Victoriæ modus.

Sed quomodo Christus hoc Satanæ telum ignitum extinxit? Verbo. Ait enim: *Rursus est scriptum, Non tentabis Dominum Deum tuum.*

Quid sit tentare Deum.

Hæc habemus Deut. 6. 16. vbi tentare Deum significat aliquid audere per diffidētiam, siue in rebus prosperis, siue aduersis: quare talis tentatio aduersatur fidei & Dei timori. Qui enim in rebus prosperis securus viuit, & deponit timorem Dei, is certo tētat Deū contra primum præceptum. Rursus qui in calamitosis succumbit, quasi Deus nullam nostri curam gereret, etiam tentat Deum vocādo in dubium eius promissiones. Ecclesia hodie vexatur cruce, & experitur foris pugnam & intus terrorem, hic certè non est tētandus Deus: non est dicendum, si sumus eius populus, si verum est hoc Euangelium, quod profitemur, cur ergo non hoc tempore nos iuuat? cur hostibus omnia tam prosperè succedere permittit? hîc fortiter cum Christo dicamus, Non tentabis Dominum Deum tuum. Sequitur tertia tentatio.

Tertiæ tētationis occasio.

Tertiæ tentationis occasio hisce verbis indicatur. *Iterum assumsit eum Diabolus in montem excelsum valde, & ostendit ei omnia regna mundi & gloriam illorum.* Vide, in prima tentatione abusus est cruce Christi ad ipsum tentandum: nunc illa regna mundi proponit, vt illorum gloria perstringatur ac ruat contra Deum.

Modus. Finis. Victoriæ modus.

Tentatio hæc est. *Hæc omnia dabo tibi, si cadens adoraueris me.* Finis fuit, vt Christus fieret idololatra: sed cōtra hanc tentationē victoria potitur Dominus. Primùm, repellendo Satanam, qui ausus est sibi arrogare diuinos honores. Deinde perfodiendo ipsùm gladio Dei, dicens: scriptum est, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.* Hæc scriptura habetur Deut. 6. 13. in qua duo sunt: præceptio & prohibitio. Præcipit enim, vt vnum Deum adoremus, & ei seruiamus diuinis cultibus, iuxta primam Tabulam: prohibet vt vllis creaturis istum honorē tribuamus, siue Diabolis, siue hominibus, siue angelis. Sit hęc regula nobis perpetuo in conspectu aduersus omnes Papistarum dolos.

Cur tentatus est Christus.

Sed cur tentatus est Christus? 1. Vt nos tentati sciamus nos habere Pontificem per omnia tentatum. Deinde, vt nos eius exemplum erudiat, ne sinamus Diabolū vllis rebus nos auocare à vero timore Dei. Cū ergo vult nobis persuadere, quod non simus Deo curę, quando premimur cruce & multis ærumnis respiciamus ad filium Dei, & gladio, quo ipse vsus est, reprimamus hostem. Cùm nos solicitat, vt aliquid tentemus contra vocationem, vnde coniici possimus in salutis & vitæ discrimē, opponamus gladium Dei.

Cùm

Cùm magnis præmiis nos inuitat ad idololatriã, caueamus ne istis hamis nos in nassam damnationis pertrahat. Breuiter, in tota vita laboremus, & crescamus in vera Dei cognitione, & muniamur aduersus Satanam præsentia Filij Dei, cui victori nostro vnà cũ Patre & Spiritu sancto sit gloria in secula, Amen.

DOMINICA SECVNDA IN quadragesima, Euangelium Matth. 15.

ET digressus illinc Iesus, secessit in partes Tyri & Sidonis. Et ecce mulier Cananæa, quæ à finibus illis venerat, clamabat ad illum dicens, Miserere mei Domine fili Dauid, filia mea miserè à Dæmonio agitatur. Ille verò non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius, rogabant illum dicentes, Mitte illam, nam clamat post nos. At ille respondens, dixit: Non sum missus, nisi ad oues perditas domus Israeliticæ. Illa verò venit & adorauit eum, dicens, Domine, succurre mihi. At ille respondens, dixit: Non est honestum sumere panem filiorum, & obijcere catellis. Hæc autem respondit: Certe Domine, etenim catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa Dominorum suorum. Tunc respondens Iesus, dixit illi: ô mulier, magna est fides tua. Fiat tibi sicut vis. Et sanata fuit filia eius ex eo tempore.

ENARRATIO TEXTVS.

Historiæ summa & vsus.

Hoc Euangelium ad nos gentes præcipuè pertinet. Exemplum enim huius mulieris Ethnicæ, gentes recipi docet. Nam vt eam inuocantem recepit & iuuit: ita nos quoque vult recipere, non enim apud Dominum est acceptio personarum, vt & Petrus ait, Act. 10.34. In veritate comperio, quod non sit personarum acceptor Deus: sed in omni gente, qui timet Dominum & operatur iusticiam, acceptus est illi. Est autem hoc immotum decretum Dei, quod vt omnes impœnitentes abiiciat & damnet: ita quicunque agunt pœnitentiam, & ex fide Deum inuocant, per mediatorem vnicum Iesum Christum recipiantur, & sola bonitate Dei saluentur. Cuius decreti exemplum videmus in hac muliere, quæ sub cruce inuocat, exauditur, & fide iustificata saluatur, iuxta illud Ioëlis, cap. 2.32. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Loci tres.

Partes.

I. *Quæ sit vera & salutaris pœnitentia.*
II. *Cur Christus hanc mulierem repulerit.*
III. *Viua imago veræ Ecclesiæ.*

DE PRIMO.

Locus, de pœnitentia.

Omnino necessarium est rectè doceri homines de vera pœnitentia: ea enim nisi adfuerit, nemo saluari potest: ideo dicã clarè & distinctè, 1. quid sit salutaris pœnitẽtia, 2. quomodo fiat. 3. quib. absoluatur partib.

Definitio.

Christiana & salutaris pœnitentia absque omni dubio, est conuersio hominis ad Deum, vt fiat noua creatura, iuxta ipsius voluntatem, quantum fieri potest, in hac infirmitate viuens. Vel, vt clarius dicã, salutaris pœnitentia est verus dolor de offensa Dei, cũ voto ac spe veniæ propter victimam filij Dei, & voluntate, singularíque studio omne posthac peccatum vitandi, Deóque totam vitam posthac approbandi.

Definitionis probatio.

Hanc esse veram definitionem salutaris pœnitentiæ, vnico Ezechielis testimonio ostendi potest. Hîc enim Propheta cap. 18. ita ait, 30.31. Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas: proiicite à vobis omnes iniquitates vestras: & facite vobis cor nouum & spiritum nouum.

Explicatio.

Hoc testimonio tria continentur. Primum est inuitatio ad pœnitentiam. Nemo, inquit Dominus, venit ad me, nisi quem pater traxerit. Secundum est promissio non erit vobis in ruinam iniquitas. Tertiũ est pœnitentiæ descriptio. Agite, inquit, pœnitentiam. Vult nos ergo dolere de offensa Dei. Proiicite à vobis omnes iniquitates vestras: ergo fugam & odium peccati requirit. Cũ ait, Conuertimini ad Deũ, fidem requirit, sine qua nemo ad Deum conuerti potest, fide enim, vt inquit Paulus, accessum habemus ad Deum. Præterea cum additur, facite vobis cor nouum & spiritum nouum, vt noua simus creatura postulat, iuxta Dei voluntatem viuentes. Hinc conficitur, quod vera & salutaris pœnitentia sit dolor verus de offensa Dei, cũ voto ac spe veniæ, ardentiq; studio omne peccatum vitandi, ac Deo in posterum totam vitam approbãdi. Hoc in illustri exẽplo clarius videamus. Dauid post horrendum lapsum in adulterium & homicidium, pœnitentiam agit iuxta formam in Psalm. 51. expressam. Primùm ait, Miserere mei Deus secundũ magnam misericordiam tuam. Hîc & dolet ob suam miseriam, quod Deum adeo indigne offenderit, & agnoscit Deum misericordem, vnde votum & spes in eo extitit, ac viua in Messiam fiducia. Quãtus autem fuerit dolor, quantáque fides, qua superauit dolorem, idem Psalmus multis verbis indicat. Cũ autem addit in eodem Psalmo, Spiritum nouum crea in visceribus meis, se nouã creaturam fieri optat. Huiusmodi multa sunt exempla, vt Adam, Manassis, Petri, Latrõis, Magdalenæ, &c. quæ nos cogitare oportet, vt illorum exemplo & erudiamur de vera pœnitentia, & seriam pœnitentiam cum illis agamus.

Confirmatio definitionis ab exemplis.

Etsi autem ex ijs, quæ diximus, mediocriter intelligi potest, quomodo fiat vera pœnitentia: tamen illud distinctius declarare volo: nihil enim homini magis necessarium est, quam vt vera pœnitentia reconcilietur Deo & saluetur. Vt igitur sciamus quomodo vera pœnitentia agatur, obseruanda sunt septẽ pũcta.

Alia confirmatio à speciali & distincta declaratione partium pœnitentiæ.

Notitia Dei.

1. Noticia Dei requirentis obedientiam. Hæc sumitur ex Decalogo. Ego sũ Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, &c. Hîc requirit Deus agnitionem sui: deinde sequitur qualem obedientiam postulet: Non habebis Deos alienos coram me. Tertius: comminationes additæ testantur, quod damnet inobedientiam: Visitans (ait) inquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem. Postremo etiam de Deo sciendum est, quod sit misericors, secundum vocem Euangelij. Antequam igitur ad veram pœnitentiam pateat aditus, requiritur noticia Dei requirentis obedientiam, iudicantis & dãnantis serio inobedientiã, & rursus miserentis & recipientis peccatores in gratiam propter mediatorẽ.

Examen operũ ad legẽ Dei

2. Hanc notitiam sequi debet examen factorũ nostrorũ ad legem Dei, & singula præcepta seorsim sũt considerãda. Primũ ergo in hoc examine vide an Deum habeas cui soli fidas, an ipsũ timeas, an ames, an totis viribus colas, an ipsius nomẽ tibi sit sacrosanctũ, an ipsum prędices, celebres, inuoces, quẽadmodum primæ tabulæ præcepta præcipiunt. Ad eundem modum examen instituendum est in secunda Tabula de proximo, &c. Ex hoc examine venies in cognitionẽ tuæ turpitudinis, & iustę damnationis propter Dei offensam: huiusmodi examẽ à nobis requirit, quoties scriptura nos hortatur ad pœnitẽtiã.

Pauor in consciẽtia

3. Hoc examine inito ex agnitione peccati, & iudicij Dei, oritur vehemens pauor in conscientia, quem pauorem augent circumstantiæ iudicij Dei, quæ sunt præsentes calamitates, tyrãnis diaboli, infernales pœnæ, mors æterna & damnatio.

Fides.

4. In hoc ingenti pauore, nisi fides succurreret, infiniti homines perirent. Nam in hoc pauore, ex cõtẽplatione misericordiæ Dei promissæ propter Christum, concipitur fiducia remissionis peccatorum. Atque ita homo tanquam ex inferno eluctatur, & apprehendit manum Filij Dei, qui se ex inferno eripit.

Hîc mens promiſsiones Dei cogitat, intuetur Filium Dei pendentẽ in cruce pro tuis & meis peccatis. Audit vocẽ Ioëlis conſolatione pleniſſimam, Conuertimini ad Dominum Deum veſtrum, quia gratioſus & miſericors eſt, tardus ad iram, & velox ad pietatem, & parcens ſuper malitia. Harum promiſsionum exempla conſiderentur, vt nos iſtis confirmemus.

Spes veniæ.

5. Cognita hac Dei miſericordia, peccator cõcipit ſpem veniæ, & incipit palam ſuum deplorare peccatum, confitetur Deo ſuam turpitudinẽ, & confugit ſeria oratione, & ardenti corde ad miſericordiã Dei.

Iuſtificatio.

6. Qui hoc pacto per hos gradus aſcendit: Primum agnoſcens Deum, ipſius iudicium & miſericordiam, ſicuti iam expoſitum eſt, is hac fiducia abſoluitur à peccato ſuo, & iuſtificatur coram Deo, non ſua iuſticia, ſed Chriſti, quæ omni credenti imputatur. Nam vera noſtri iuſtificatio eſt credentis perſonæ in Chriſtum abſolutio à peccato, imputatio iuſticiæ Chriſti, acceptatio ad vitam æternã gratis propter Chriſtum.

Noua obedientia.

7. Iuſtificatus fide & adoptatus in filium & regeneratus agit gratias Deo, celebrat Deum, & totam vitam in poſterum emendat.

Expoſitio ſuperiorũ à Manaſſis exemplo.

Verùm vt hæc clarius à nobis intelligi poſſint, proponam exemplum ſalutaris pœnitentię, de qua audiſtis, & ſumam Manaſſem regem Iuda, in cuius pœnitentia ſalutari hæc omnia conſpiciuntur, quemadmodum in ipſius oratione apparet.

Primùm enim cum inquit, Domine omnipotens, Deus patrum noſtrorum Abraham, & Iſaac, & Iacob, quem omnes pauent & tremunt à vultu virtutis tuę, & inſuſtentabilis eſt ira comminationis tuæ ſuper peccatores, immẽſa vero & imperueſtigabilis miſericordia promiſſionis tuæ, quoniam tu es Dominus altiſſimus, gratioſus, miſericors, & multum miſerens, & pœnitens ſuper maliciis hominum. In his verbis Manaſsis, eſt 1. Agnitio Dei. 2. Debitæ obedientię teſtificatio. 3. Iudicij diuini in peccatores confeſſio. 4. Miſericordiæ noticia & prædicatio.

Deinde ſecundum ſequitur, videlicet examen factorum Manaſſis ad normam legis, ita enim ait, Peccaui ſuper numerum arenæ maris, multiplicatæ ſunt iniquitates meæ Domine.

Tertiò, quantus pauor fuerit in corde ipſius oſtendit, cum ait, Et nõ ſum dignus intueri & aſpicere altitudinem cœli præ multitudine iniquitatũ mearũ.

Quartò, in his pauoribus erigit ſe cogitatione miſericordiæ, & ait: Et nũc flecto genu cordis mei precans ad te Domine, qui promiſiſti pœnitentiam & remiſſionem peccatorum qui peccauerunt tibi.

Quintò, ſequitur veniæ precatio. Quare peto rogans te, Remitte mihi Domine, remitte mihi, & ne ſimul perdas me cum iniquitatibus meis, neque in æternum iratus reſerues mala mihi, quia tute Deus, Deus, inquam, pœnitentium, & in me oſtentas omnem bonitatem tuam.

Sextò, hæc precatus ſtatuit ſe exauditum & iuſtificatum: quare & addit: Quia indignum ſaluabis me ſecundum magnam miſericordiam tuam. Hîc Manaſſes iuſtus fide factus, noua eſt creatura.

Septimò, hanc gratuitam iuſtificationem ſequitur emendatio in tota vita. Vnde ſequitur in ipſius oratione, Et laudabo te ſemper omnibus diebus vitæ meæ, quoniam te laudat omnis virtus cœlorum, & tibi eſt gloria in ſæcula ſeculorum, Amen.

Aliud exẽplum.

Hanc rationem agendi pœnitentiam omnes ſancti ſemper ſunt ſecuti. Dauid agnoſcit Deũ, agnoſcit iudicium Dei, agnoſcit miſericordiam, ſuum factum examinat, pauet ob peccatum: erigit ſe fiducia miſericordiæ, precatur veniam, iuſtificatur fide, iuſtificatus Deum celebrat. Hæc in Pſalmo 51. conſpiciuntur.

Præcipuæ partes pœnitentiæ.

Audiuimus quid ſit pœnitentia, & quomodo fiat, iam quæ ſint eius capitales partes tenendum eſt, & numerantur tres, quæ ſunt, Contritio, Fides, & noua vita.

Ad contritionem requiruntur primò tria, quæ ſunt agnitio Dei, examen facti, & pauor conſcientię ob peccatum.

Ad fidem tria proxima, cogitatio miſericordiæ, petitio veniæ, & iuſtificatio.

Ad nouã vitã requiritur vltimum, quod in cordis, oris, & vitę inſtitutione ſecundũ Legẽ Dei conſiſtit.

DE SECVNDO.

Cur Chriſtus mulierem repulerit.

Scribitur in hoc Euangelio, quod Chriſtus repulerit hanc mulierem. Quare hoc facit? quare dicit ſe tantũ miſſum eſſe ad oues, quæ perierunt de domo Iſraël? An non idẽ Dominus eſt, qui dicit, Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, &c. Reſpõdeo. Dominus hoc fecit nõ ſine magnis cauſſis 1. Hoc fecit vt mulieris fides hac mora exerceretur & creſceret. 2. Vt eſſet exemplum pietatis aduerſus pertinaces Iudæos, qui Chriſtum contemſerunt. 3. Vt oſtenderet Dominus, ſe velle vinci à nobis aſſiduitate precum noſtrarũ. 4. Vt hoc exemplo doceret præſentes ſpectatores veram pietatis indolẽ. Sed Dominus aliã cauſſam aſſignat, cur hanc mulierem repulerit: dicit enim, Non ſum miſſus, niſi ad oues, quæ perierunt de domo Iſraël. Reſpondeo, Hoc nõ dicit Chriſtus, quaſi negaret gentibus acceſſum ad gratiam ſuam. Fuit enim illa mulier gentilis, ſed aliæ cauſſæ ſunt. 1. Vult hic notare obſtinatam malitiam & ingratitudinem Iudæorum, qui Chriſtum peculiariter ad ſe miſſum non agnouerunt. 2. Quòd verbum Dei ipſe Chriſtus ante mortem ſuã prædicaret Iudæis, & poſt mortem daret mandatum prædicandi gentibus. Nã Dominus prohibuerat prædicare Euangelium inter gentes ante ſuã mortẽ. Verũ poſtea cũ à morte excitatus eſſet, dedit hoc mandatum Apoſtolis, Ite in mũdum vniuerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ &c. Hoc mandatum manifeſte oſtendit, quod Chriſti beneficia ad Iudæos & gentes pertinent, hoc eſt, quod omnes ex Iudæis & gentibus, qui Chriſtum recipiunt, & veram pœnitentiam agunt, ſint participes beneficiorum Chriſti, ita vt ipſius ſanguine omnia illorum peccata ſint abolita, & tandem in extremo die ſurgant ad beatam immortalitatem & vitam ęternam. Verùm qui Chriſtum recipere recuſant, viuentes abſque pœnitentia, illi abſque miſericordia æternis pœnis cum Diabolo punientur. Nam ſicut Dominus fuit, eſt, & erit miſericors omnibus agentibus pœnitentiam, abſque omni conditione perſonarum: ita fuit, eſt, & erit implacabilis iudex eorum, qui pœnitentiam non agunt: non moratur, ſiue ſimus reges, ſiue nobiles, ſiue ciues, ſiue ruſtici.

Obiectionis explicatio.

DE TERTIO.

Imago Eccleſiæ Chriſti & ſingulorũ membrorum.

Pulcherrima imago Eccleſiæ Chriſti, & ſingulorũ membrorum deſcribitur in hac Cananæa muliere. Primum enim quemadmodũ hæc Cananæa mulier obruitur calamitate: ita & tota Eccleſia & ſingula eius mẽbra. Hinc Paulus, 2. Tim. 3. 12. Omnes, qui volunt piè viuere in Chriſto, perſecutionem patientur. Hoc Chriſtus docet, cum iubet nos tollere iugum ſuum. Vult enim Deus nos fieri conformes ſuo filio in afflictionibus & ærumnis, qui olim ſumus illi futuri conformes in gloria. Rom. 8. 2. Eccleſia in his calamitatibus orat opẽ: nã nullum aliud aſylum habet Eccleſia, quam orationem ad Deum, qua impetratur auxilium. 3. Chriſtus videtur auertere aurem, dum non ſtatim impetramus quæ volumus. 4. Eccleſia exemplo huius mulieris non deſinit precari: ſed perſeuerabit in oratione, donec impetrauit quod petit.

Porro

Doctrina

Porro singula membra Ecclesiæ hinc quod discant habent.

1. Vnusquisque nostrûm se agnoscat Cananæum, hoc est, impium & indignum gratia Dei.

2. Clamet cum hac muliere, Miserere, miserere.

3. Si tentaris, persiste tamen huius mulieris exemplo: si non hodie aut cras te exaudierit, tuæ tamen preces non erunt inanes, sed verè exaudiētur propter Christum, si ex fide, huius mulieris exēplo oraueris.

4. Agnosce te canem cum hac muliere: sed talem, qui ex micis cadentibus de mensa Domini sui saturetur, ideóque in oratione persiste.

5. Futurum est & tibi, quod huic mulieri accidit quæ prius canis dicebatur, mox pro filia agnita est: tanta est misericordia Domini, cui honor & gloria, in secula seculorum, Amen.

DOMINICA TERTIA IN quadragesima, Euangelium Lucæ 11.

ET erat eijciens Dæmonium, & illud erat mutum. Cúmque eiecisset Dæmonium, locutus est mutus, & admiratæ sunt turbæ. Quidam autem ex eis dixerunt: Per Beelzebub principem dæmoniorum eijcit dæmonia. Et alij tentantes, signum de cœlo quærebant ab eo. Ipse autem cū sciret cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum aduersus seipsum diuisum, desolabitur, & domus supra domum cadit. Quod si Satanas quoque aduersus seipsum diuisus est, quomodo stabit regnū eius? quia dicitis: per Beelzebub me eijcere dæmonia. Quod si ego Beelzebub præsidio eijcio dæmonia, Filij vestri cuius præsidio eijciunt? ideo ipsi iudices vestri erunt. Porro si digito Dei eijcio dæmonia, profectò peruenit ad vos regnum Dei. Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet. Vbi verò fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius aufert in quibus confidebat, & spolia eius distribuit. Qui nō est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit. Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat perloca arentia, quærens requiem, & non inueniens, dicit: Reuertar in domum meam, vnde exiui. Et cum venerit, inuenit eam scopis mundatam atque ornatam, tunc vadit & assumsit septem alios Spiritus secum nequiores ipso, & ingressi habitant ibi, & fiunt extrema hominis illius peiora primis. Factum est autem, cum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti. At ille dixit, Quinimo, Beati qui audiunt sermonem Dei, & custodiunt illū.

ENARRATIO TEXTVS.

Historiæ argumentum & vsus.

Hoc Euangelium, dilecti, clare ostendit, cur Christus venerit in hunc mundum & assumserit humanā naturam: nimirum vt & nouum regnum inchôaret, & regnum Diaboli aboleret, hoc est, quod Deus dicit Gene 3.15. Semen mulieris conteret caput Serpētis, quod Iohannes interpretatur, cum ait, 1. Ioan. 3.8. Christus apparuit, vt destrueret opera Diaboli, hoc est, regnum Diaboli, quod à peccato incipit, peccato ædificatur, damnatione æterna absoluitur. Huius Satanæ regni destructorem declarat se Christus in hoc Euangelio, dum liberat hominem obsessum à Diabolo. Nam cum Diabolum expellit, primum significat se potentiorem Diabolo esse. Deinde se ipsius hostem declarat. Tum signo ostendit se humani generis Saluatorem. Præterea ostenditur hic ingratitudo mundi erga suum Saluatorem, cum impij Iudæi adscribunt Satanæ opera Dei. Postremò in fine huius Euangelij mulier clamans dat Christō occasionem monstrandi veram beatitudinem. Nam dum mulier clamat, Beatus venter qui te portauit, Is respondet:

Partes.

Quin imò, Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Loci quatuor.

I. Differentia regni Satanæ & regni Christi.

II. Contentio inter Iudæos & Christum, in qua Iudæi reprehendunt Christi factum, ipse vero illud defendit.

III. Quid futurum est illis, qui Christum receptum rursus reijciunt, obtemperantes Satanæ.

IIII. Quæ sit vera beatitudo & felicitas.

DE PRIMO.

Regni Christi & Satanæ differentia.

Et erat eijciens Dæmonium. Hæc verba aperte testātur duo diuersa esse regna: Christi & Satanæ, & esse maximam differentiam inter hęc duo diuersa regna, adeo vt nunquam inter ea conuenire posſit. Cū ergo Diabolus & Christus duo sint potentisſimi diuersorum regnorum reges, de vtroque dicemus, vt intelligatur, quātum mali sit in Satanæ regno, & quantum boni & felicitatis in Iesu Christi salutari regno.

De Diabolo, locus.

De Diabolo hęc quatuor puncta considerāda sunt. 1. Quis sit. 2. Quid faciat. 3. Cur faciat. 4. Cur Deus permittat vt faciat.

1. Quis sit

Quis ergo est? Quantum ad naturam, est creatura Dei, sicuti Angeli Dei: quantum ad studium & peruersitatem, quam ex se habet, est mendax, latro, fur: qui perpetuo homicidio & mendacio gaudet, & nihil magis expetit, quam humani generis ęternum interitum. Quod talis sit Diabolus, docet fraus eius, qua primos homines decepit.

2. Quid facit.

Quid facit Diabolus? Videmus in hoc Euangelio, quod hunc miserum hominem reddat cæcum & mutum. Considera quæso hîc Diaboli crudelem tyrannidem aduersus hunc miserum. 1. Aures obturat illi. Quare? ne verbum Dei audiat. Cur hoc cupit? Quia scit Diabolus primum gradum in cœlum esse, verbū Dei audire. Nemo enim sine auditu verbi Dei vnquā salutem consecutus est. Euangelium enim, vt inquit Paulus, Rom. 1.16. est potentia Dei in salutem omni credenti. 2. Cor obsidet, ne verbum in eo locum habeat. Quare hoc facit? Quia scit sine fide, quę ex verbi auditu est, neminem iustificari. Nam vt Christus dicit, Ioann. 3.36. qui non credit, ira Dei manet super eum. 3. Reddit mutum. Quare? ne confiteatur Christum suum saluatorem. nam scit neminem saluum fieri sine oris confesſione: sic enim Paulus Rom. 10.10. ait, corde creditur ad iusticiam, ore fit confesſio ad salutem. 4. Reddit hunc miserum cæcum, ne videat. Quare? ne videat opera Dei, enarrantia gloriam Dei, vt Dauid testatur, cum ait, Psal. 19.1. Cœli enarrāt gloriam Dei, & opera eius annunciat firmamentū. Ecce occludit Satan huic misero homini omnes vias salutis.

3. Quare facit.

Quare hoc facit iste malignus? 1. Quia ipsę damnatus est, & nullam salutis spem habet. 2. Odio Christi tanto laborat, quod ipsius regnum ferre nō potest. 3. Odio implacabili aduersus humanum genus inflammatur, adeo vt cupiat omnes secum æternùm damnari: Ideo Petrus inquit, 1. Petr. 5.8. Diabolus vt Leo rugiens circumit, quærens quem deuoret.

4. Cur Deus id permittat

Sed cur Deus hoc permittit Satanæ, vt ita homines vexet? 1. Hanc pœnam nostro peccato meruimus: quicquid enim nobis mali acciderit, nobis ipsis adscribemus, & caussam in nobis ipsis quæremus. 2. Deus hoc permittit, vt intelligamus quanta sint beneficia Christi erga Ecclesiam. nemo enim melius intelligit libertatis aut sanitatis commoda, quàm qui aliquando carceris mala & morbi molestias expertus est. 3. Vt Christum inuocemus contra Diabolum, qui solus eum superare potest. 4. Vt fide nos aduersus illū muniamus, iuxta illud, cui forteis resistite in fide. Est

enim

enim fides victoria mundi,vt ait Iohannes,1. Iohã.5. Hæc est victoria quæ vincit mundum,fides nostra.5. Vt præsentia Christi liberati à Satanæ tyrannide, & agnoscamus Christum in nobis habitare, iuxta illud 1. Reg.18.36. Vt sciat omnis terra, quod sit Deus in Israël,id est, in Ecclesia, & Deum prædicemus qui nos liberat.

De Christo, locus. De Diabolo audiuimus, quis sit, quid faciat, cur Ecclesiæ exitio studeat, & cur id Deus permittat: Nunc de rege Christo audiamus,de quo dicam:Quis sit, quid faciat,& cur faciat.

1.Quis sit. Quis est Christus? Deus & homo, à Patre ante secula natus,æternus Deus cum æterno Patre & Spiritu sancto,quemadmodum in Symbolis cõfitemur: Descendit de cœlo propter nostram salutem, & assumsit humanam naturam, vt sua morte liberaret nos ab æterna morte & supplicio.

2. Quid facit. Quid facit? Hoc docet nos præsens Euangelium.1. Aperit huic surdo aures.Deinde eiicit ex illo Diabolum,soluit linguam,vt loqui possit: oculos quoque aperit.Hoc ipsum quotidie facit in sua Ecclesia.1.Aperit aures,vt audiamus verbum: quicunque enim libenter audit verbum Dei, sciat aures suas apertas esse,& qui contrà non audit verbum libenter,sciat suas aures adhuc à Satana obturatas esse. Quare qui nondum habet aures ad audiendum verbum, confugiat ad Christum,is solus aperit.2.Cor à Diabolo liberat, vt credere possimus.nam Iohannis 6.29. docet Christus,quod fides sit opus Dei. Ita enim ait: Hic est opus Dei vt credatis in eum quem ipse misit. Si ergo non credis,adhuc diabolus occupat cor tuum: quare Christus adeundus est,qui solus eum superare potest. 3.Soluit linguam,vt eum ore etiam confitearis, prædices & inuoces.

3. Cur facit. Cur autem hoc facit Christus? 1. Quia est amans hominum, quorum naturam assumsit, quando homo conceptus & natus est ex virgine.2.Quia est hostis Diaboli.3.Quia officiũ eius est,vt hostis sui Diaboli regnum inuadat,ipsum hostem spoliet, ac omnes in se credentes donet vita æterna.

Antithesis vtriusque regni. Ex his iam apparet, quantum sit discriminis inter regnum Diaboli & Christi.In regno Diaboli est peccatum & mors. In regno Christi est iusticia & vita. In regno Satanæ est dãnatio:in regno Christi est absolutio à damnatione,& salus. In regno Satanæ sunt tenebræ:in regno Christi est lux perpetua. In regno Satanæ est cruciatus: in regno Christi est gaudiũ. In regno Satanæ conspicitur Diabolus cum damnatis omnibus:in regno Christi Sancti fruũtur conspectu Dei & immortalitatis gloria, per Christum Iesum. Hinc ergo admoneamur, & quanto cum studio fugiendum sit regnũ Satanæ, & quanta diligentia conandũ sit, vt ciues constituamur beati regni Christi.

DE SECVNDO.

Contentio inter Iudæos & Christum. Iudæi videntes hoc factum Christi, tanquam legati Satanæ,se totis viribus Christo opponunt,& dicũt: *In Beelzebub principe Dæmoniorum eijcit Dæmonia*. Vide quanta sit mundi malitia. Dei opus Diabolo asscribit,quo in peccatis suis moriatur. Quis mortaliũ tanta insania insurgeret aduersus Christum, nisi spiritu Satanæ excitaretur? Verùm Christus illam contumeliã Diaboli nequaquã fert,sed fortissimis argumentis istam Diabolicam contumeliam confutat.

Argumẽta Christi aduer. calumniam Iudæorũ. *Primum* argumentum.*Nemo potest per vnum Diabolum alium eijcere*. Ergo vos improbè asseritis me in nomine Beelzebub eiicere dæmonia. Nam si vnus Diabolus alij Diabolo vim faceret, & eum eiiceret, non esset stabile regnum Diaboli. Nunc autem videmus regnum Satanæ maximè stabile & firmum esse.Nam omne regnum contra se diuisum, desolabitur.Vbicunque enim est discordia,ibi certus expectandus est interitus.

Secundum argumentum est.*Si ego in nomine Beelzebub eijcio dæmonia, vestri quoque filij in eodem nomine eijciunt dæmonia*, sed hoc vestro ipsorum iudicio est falsum:nam vos Dei virtute illos dæmonia eiicere sa temini quare improbè facitis, cum me dæmonia in nomine Beelzebub eiicere asseritis.

Tertium argumentum.*In digito Dei*,id est,potentia diuina eiicio dæmonia. Ergo falsò Diabolo asscribitis opus meum.

Quartum argumentum.Fortis à fortiori superatur. Diabolus à me superatur. Nam illum eiicio,illius spolia capio.Igitur sum illo fortior. *Cum fortis armatus custodit atrium suum,in pace sunt ea quæ possidet.* Quis est ille fortis armatus? Serpens antiquus. Custodit atrium suum,dum habitat in incredulis, dum hominum sensus excæcat, ne Christum agnoscant: atque tum omnia quæ possidet,sunt in pace, quando scilicet silet verbum Dei, & sonant humanæ traditiones. Verùm cùm gladius stringitur,quod est verbum Dei,mox Diabolus cogitur cedere:nam Christus,qui in verbo est,potentior est Satana.

Quintum argumentum. *Qui non est mecum, contra me est,& qui non colligit mecum,dispergit*.hoc est, Diabolus dissipat Ecclesiam, & ego colligo Ecclesiam, ergo inter me & Diabolum non conuenit: quod autem diabolus dissipet Ecclesiam,probat pulcherrima similitudine.

DE TERTIO.

Quinti argumenti probatio à simili. *Cùm immundus Spiritus exierit de homine*. hoc est, cum Diabolus,qui & ipse immundus est, & animos hominum coinquinare multis modis solet, exierit de homine,quemadmodum iam de misero hoc, qui obsessus erat,mea virtute eiectus est.Quid tum facit? *Ambulat per loca inaquosa,quærens requiem, & non inueniens,dicit:Reuertar in domum meam vnde exiui*. Ambulat per loca inaquosa,id est, per corda non irrigata flumine S.sancti. Quid est quod quærat requiem & non inueniat?hoc dicto significatur eius studium:nõ enim satis est ei nocuisse,nisi magis noceat. Tanto perdendi homines studio laborat,non contentus est multa corda possidere,nisi ad ea redeat, à quibus antea expulsus,vnde dicit.*Reuertar in domum meam vnde exiui*.His verbis significatur,quod non sinat intẽtatos eos,qui fide purgati sunt: sed conetur rursus in eorum corda intrare, quo eos à regno Christi abducat:quod cum fit,fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus,quia fit de nouo hostis Christi,expellit Spiritum sanctũ,& grauiores pœnas luet,nisi rursus per veram pœnitentiam eiecerit diabolum. Obseruemus ergo, quàm periculosum sit iis, qui semel Christo dederunt nomina, & rursus se iugo diaboli subiiciunt. Hi enim vt grauissimè in spiritum sanctum peccant: ita etiam grauissimæ pœnæ sunt ipsis metuendæ. Quare qui salutis suæ vlla tanguntur cura,citò resipiscant, & strenuè aduersus Satanam militent:ne eos rursus in peccatorũ diluuiũ præcipitet. Doctrina

DE QVARTO.

Locus,de vera felicitate. *Factum est cum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba,dixit illi:Beatus venter*, &c. *At ille dixit,Quinimo,Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*. Hic primum obseruemus diuersa hominum iudicia de verbo Dei.Quidam admirantur & amant verbum,vt hæc mulier: Quidam malè loquũtur de verbo, vt illi, contra quos hîc Christus agit. Nã semper à principio mundi fuerunt tales auditores verbi

verbi. Cain verbum contemsit: Abel amauit. Nohe amauit verbum: & reliquus totus mundus contemsit. Tempore Hieremiæ paucissimi verbum Prophetarum receperunt cum fructu: plerique ad veterem idololatriam redire maluerunt. Hinc apud Ieremiā dicunt, Quando sacrificauimus reginę cœli (id est, Soli) omnia fuerunt nobis prospera: abundauimus frumento, &c. Ad eundem modum nostri dicunt: quando Missas audiuimus, dedimus Monachis, omnia fuerunt in meliore precio, maior erat timor Dei maiórque charitas. Hanc gratiam refert mundus Deo pro suo beneficio. Dat nobis verbum salutis: nos potius volumus humana somnia. Offert gratis, nos volumus Monachorum nugis mereri. Sed istis omissis audiamus Christum, *Beati*, inquit *qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*. Hæc pauca verba sunt, & habent additam magnam promissionem.

Verbum Dei quid

Quódnam est illud verbum Dei? Aliud esse non potest, quam quod Prophetæ tradiderunt, Christus suo cōfirmauit sanguine, Apostoli docuerūt. Quódnam est illud? Eius summam habet puerilis nostra doctrina Catechismus, & sunt decem præcepta, Symbolum, doctrina de Sacramentis, & quā singulis diebus Dominicis auditis ex Euangelio, hoc est, vt vno dicam verbo, quam Prophetæ, Christus & Apostoli docuerunt. Hoc verbum vult audiri: ergo vult ministros esse & pastores, qui hoc verbum docere possint. Nam cum det verbum, offerat salutem, quæ fide ex auditu percipitur, necessarium est, vt sint qui hoc verbum doceant.

Quid est custodire verbum Dei.

Verum quia non satis est docere & audire verbū, nisi custodiatur, addit Dominus: *Et custodiunt illud.* Quid est custodire verbum? Est verbum auditum discere, retinere, eique credere, & ex fide Deo veram obedientiam præstare. Ita Abraham pater noster fecit, audiuit verbum, retinuit, eique obediuit, & ex fide tantam obedientiam præstitit, quod potius, mandante Deo, voluerit suum vnigenitum filium mactare, quàm Dei præceptum violare. Sed quis est inter nos, qui Deo hanc obedientiam præstat? filij volumus Abrahæ dici, sed nolumus patris vestigiis insistere. Quid illis promittit, qui audiunt & obediunt?

Beati qui sint.

Beati, inquit, qui audiunt verbum, &c. Beati, id est, sunt ab omni miseria liberi, à peccato & damnatione. Beati, idest, donati vita & gloria æterna, per Iesum Christum Dominum nostrum, qui cum Patre & Spiritu sancto viuit vnus Deus in secula seculorum, Amen.

DOMINICA LÆTARE, Ioan. 6.

POst hæc abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis, & sequebatur eum turba multa, quia videbant eius signa, quæ faciebat super his qui infirmabantur. Subijt autem in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis. Instabat autem Pascha festus dies Iudæorum. Cum sustulisset ergo oculos Iesus, & vidisset, quod multa turba veniret ad se, dicit ad Philippum, Vnde ememus panes vt edant isti? hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque pusillum quippiam accipiat. Dicit ei vnus ex discipulis ipsius Andreas frater Simonis Petri: Est puer hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tam multos? Dixit autem Iesus, Facite vt homines discumbant. Erat autem gramen multum in eo loco. Discubuerunt ergo viri numero ferme quinque millia. Accepit autem panes Iesus, cúmque gratias egisset, distribuit discipulis suis, Discipuli verò discumbentibus. Similiter & ex piscibus quantum volebat. Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superfuerunt fragmenta, ne quid pereat. Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, qui superfuerant his qui comederant. Illi ergo homines cum vidissent, quod Iesus fecerat signum, dicebant: Hic est verè Propheta ille, qui venturus est in mundum. Iesus ergo cum cognouisset quod venturi essent, ac rapturi ipsum, vt facerent ipsum Regem, secessit iterum in montem ipse solus.

ENARRATIO TEXTVS.

Historiæ argumentum & vsus.

Summa huius Euangelij est, quod Christus doctrinam, quam tradit Mat. 6.33. Primum quærite regnum Dei & iustitiam eius (id est, Dei) & cætera adiicientur vobis, hîc facto suo & exemplo confirmat: vt nos verbo Christi & miraculo eius edocti, curam ventris abiiciamus, & sequamur Christum in desertum, eíque omnem curam pro nobis relinquamus, iuxta eius mandatum. Psal. 37.5. Iacta in Dominum curam tuam, & ipse te enutriet. Vult ergo totum hoc Euangelium docere, quod, qui verbum Dei audiāt, ament & conseruent, non sint perituri fame, quia Christus eorum in se curam recipit. Loci tres.

Partes.

1. *Quod Deus habeat curam illorum, qui se sequuntur.*
2. *Circumstantiæ præsentis miraculi, & eius apud nos vsus.*
3. *Factum huius turbæ volentis Christum Regem creare. Item de Christi fuga.*

DE PRIMO.

Quæ sint hic obseruanda.

In hac prima doctrina multa perpendenda se offerunt, quorum singula aliquam doctrinam & admonitionē suppeditant: vt sunt Christi profectio, operatio, ardor turbæ ad ipsum audiendum, quid turbam mouerit, quæ vtilitas inde ad turbam peruenerit, & quid nos ab exemplo turbæ & facto Christi discere debeamus.

1. Profectio Christi.

Profectio Christi narratur his verbis. *Abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis.* Fuit autem Tiberias vrbs in honorem Tiberij Imperatoris ab Herode extructa apud Iordanem. In hac profectione Christi, obseruandus est finis & exemplum. Finis fuit vt latè propagaret suum Euangelium, doctrina & miraculis. Exemplum est, vt nos Christum imitetur, quisque in sua vocatione, non parentes nobis, sed nocte diéque per terram, per mare, nostræ studeamus vocationi respondere. Neque hoc exemplū est ministris verbi imitandum tantùm, sed omnibus iuxta rationem, vocationis cuiusque.

2. Quid agit.

Quid in hac profectione agit Christus? Marcus cap. 6.34. dicit, Christum misertum fuisse eorum, qui erant sicut oues non habētes Pastorem, & cœpit eos docere multa, Matthæus addit, quod tota die fuerit occupatus in sanandis ægrotis. Hæc quatuor offerunt perpendenda. 1. Affectus Christi. 2. Causa istius affectus. 3. Quales simus sine ministerio verbi. 4. Quis finis ministerij.

Miseretur turbæ.

Cum Christus miseretur turbæ, monemur, vt cogitemus, quam paternè sit erga nos affectus, vt qui nostris calamitatibus afficiatur: hoc est, quod Apostolus dicit ad Hebr. c. 4.15. Nos habemus Pontificē, qui potest compati infirmitatibus nostris. Cur autē misertus sit turbæ, causa fuit quæ narratur à Marco, Quia erant sicuti oues, non habentes pastorem.

Causa istius affectus.

Sed quales sunt oues sine pastore? Miseræ expositæ furū & luporum iniuriis. Cum autem hoc diceret Dominus, populus per falsos doctores erat abductus à vero Dei cultu in varias superstitiones, quarum fructus est animarum interitus: quemadmodum nos olim in

Papatu experti sumus, vbi pro vero cultu Dei fuerũt in Ecclesiam inuectæ horrẽdæ superstitiones, vt inuocatio sanctorum, prophanatio Sacramentorum, purgatorium, & aliæ nugæ, quæ hodie vtinã in multorum animis non residerent. Hinc ergo discamus, quales sint homines sine ministerio verbi, nẽpequod sint veluti oues in deserto vagantes: vbi omni momẽto periculum graue illis immineat à furibus & lupis, imò, vt vno verbo dicam, Vbi non est verbum Dei, ibi nulla salus. Discamus & hic finem ministerij verbi. Homines sine verbo sunt sicuti oues vagantes sine pastore. Ergo verbum est illis veluti baculus pastoralis, quo homines è deserto ad suum pastorem congregantur. Est & veluti pabulum, quo reficiantur & alantur. Est & remedium, quo animæ nostræ sanantur. Breuiter est semen immortale, per quod renascimur ad vitam æternam, quando verbo prædicato credimus: quanta autem sit diuini verbi necessitas hinc facile intelligitur.

Quales simus sine ministerio verbi.

Finis ministerij.

Ardor populi ad audiendum Christum hic etiam indicatur. *Sequebatur*, inquit Euangelista, *eum multitudo magna*: Idque in locum desertum procul ab vrbibus, vbi nec cibus nec potus erat. Vide maximum ardorem, quo populus gestit Christum audire, vt nullam curam corporis sui habere videatur: hora multa præteriit, inquit Marcus.

3. Ardor populi.

Cur autem Christum ita secuta sit turba, explicat Iohannes in hodierno Euangelio, cùm ait: *Quia videbant signa quæ faciebat*. Signa autem fuerunt cùm testimonia potentiæ diuinæ in Christo, tum doctrinæ quædam signacula, & summæ beneuolentiæ Christi erga homines indicia. Nam in horum trium cogitationem deuenerunt per signa & miracula quæ Dominus fecit.

4. Quid populum mouerit.

Ex hoc ergo, quod hæc turba sit Christum secuta, hoc percepit cõmodũ, quod in salutis suæ cognitionem deuenerit: nam cum doctrinam suam quam ore docuit, stupendis miraculis cõfirmauit, fidem verbo adhibuerunt, qua fide illi omnes saluati sunt, qui vsq; ad finem perseuerauerunt. Deinde & corporalia beneficia perceperunt multi: nam sanauit male habentes, quemadmodum referunt alij Euangelistæ.

5. Quid inde percepit.

Quomodo iã huius turbæ exemplũ est nobis imitandum? 1. Hanc turbam imitamur, si verbum Dei diligenter audiamus & ei credamus, conuicti miraculis Christi, quibus veritatem suæ doctrinæ confirmauit. 2. Imitabimur etiam hanc turbam in eo, quod regulæ à Christo Mat. 6. 36. traditæ obediat, ita enim Christus ait, Quærite primum regnum Dei & iusticiam eius, & cætera adiicientur vobis. Hic ordo est diligenter ab omnibus piis obseruandus. Prima cura debet esset regni Dei, & iusticiæ Dei. Deinde etiam suo loco pro vocationis ratione est laborandum. Nã ita scriptura ait, Gen. 3. 19. In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Et in Psal. 128. 2. dicitur, Labores manuũ tuarum manducabis. Paulus quoque dicit, 2. Thess. 3. 10. Qui non laborat, non manducet. Ita labor omnibus præscribitur, sed iuxta rationẽ cuiusque, alius est enim labor, pastoris, alius agricolæ, alius regis, alius Cancellarij & Senatoris. Verum cauẽdum est omnibus, ne ordine inuerso laborent, quod faciũt illi, qui primam quidem curam ventris habent, postremam verò mentis. Qui ergo Magistratum gerit, sic cogitet Meus Christus dicit, primùm quærite regnum Dei & iusticiam eius, & postea reliqua huic vitæ necessaria: huic præcepto mei Domini obtemperabo, certus quod verè, quod promisit, sit præstaturus vtut ratio & mundus totus obmurmuret: & hunc ordinem à Christo præscriptum conetur euertere. Deus oues pascit, cur me ipsi obedientem non pasceret? Dat corpus, cur non vestem? dat animam: cur non cibum? dat æterna: cur non tẽporalia? Quicunque ergo pius est, debet hanc regulam Christi sequi. Quærite primum regnum Dei & iusticiam eius, & cætera adiicientur vobis. Verùm, proh dolor! multi cõtra hanc regulam peccant. Primum enim qui non solum ipsi verbum Dei non audiunt, sed aliis impedimẽto sunt, vt non audiant, quemadmodum impij mariti faciũt, qui suas vxores à verbo retinent, auariciæ suæ explẽdæ gratia. Hi suo temerario ausu irrumpunt in officium Dei & Christi præceptum malignè contẽnunt: vnde quicquid agunt, male succedit. Primùm volunt corpori prospicere: Deinde, si quando vacat, animæ exiguam curam habent. Colligo, inquit aliquis, vxori meæ & liberis. Recte facis, & probo tuum studiũ: natura enim hoc docet, & ratio dictat, vt maritus vxoris & prolium curam habeat, & Paulus dicit, Qui negligit suos, est infideli deterior: sed collige iuxta Christi regulam, & huius turbæ exemplũ. Primùm quære regnum Dei. Deinde in vocatione tua sis diligens. Si aliter feceris: liberi tui non gaudebunt ex tuis laboribus. Nam maledictus labor est tuus: & maledictus fructus laborum tuorũ erit: nec proderit liberis tuis. Est autem hoc dictum verissimum. Ex male quęsitis non gaudet tertius hæres. Experientia docet quod male à parentibus parta liberi vt plurimum cum meretricibus, in ganeis, in potationibus: in contentionibus & litibus absumere turpiter soleat. Quare si pietas nobis cordi est, Christi regulam & huius turbæ exemplum imitemur: quod si fecerimus sentiemus liberalem manum Dei erga nos.

6. Quid nos ab exemplo turbæ & facto Christi discere debeamus

Applicatio.

Correctio

Admonitio.

DE SECVNDO.

Iam videamus præsentis miraculi circumstantias, quæ multæ sunt. 1. Primũ Dominus dicit Philippo: *Vnde ememus panes vt manducent hi?* Cur hoc additur ab Euãgelista? *Hoc autem dicebat tentans eum*, hoc est, vt experiretur quid haberet fidei, qui antea viderat aquam in vinum conuersam esse in Cana Galileæ.

Miraculi circunstantiæ.

2. Sed quid respondet Philippus? Ducentorum denariorũ panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum accipiat. Hic Philippus immemor miraculorum, quæ antea viderat, rationem suam in consilium adhibet, quasi diceret, Magna turba est, requiritur ad eam saturandam magna pecunia, & nos nihil fere habemus, frustra enim de pane emẽdo disputatur, deliberatio frustrà adhibetur, dũ impossibilitas impedit.

3. Sed venit alius discipulus Andreas, & dicit, puerum adesse, qui habeat quinque panes hordeaceos, & duos pisces, sed hæc nihil ad tantam turbam: hic discipulus etiam desperat.

4. Sed quid ad hæc Christus? Dicit ergo eis? Facite homines discumbere, quasi dicat, cum hoc sit impossibile vestro iudicio, vt tãta turba hic conseruari possit, ne fame pereat: Ego quæ illis dixi & vobis, Quærite primum regnum Dei, & iusticiam eius, & cætera omnia adiicientur vobis, ostendam facto meam promissionem non esse vanam, vos saltem iubete turbæ, vt ad comedendum discumbat,

5. Hic discipuli magistro obtemperant, & viri numero quasi quinque millia se ad comedendum componunt, expectantes miraculosam saturitatem.

6. Cùm ita discumberent, accepit Iesus panes illos quinq; hordaceos & pisces, ac primum facta benedictione, & actis gratiis, distribuit discumbentibus, quantum volebat. Postquam autem saturati sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ supersunt fragmẽta, ne quid pereat. Et illi obtemperantes collegerunt duodecim cophinos fragmẽtorum. Videtis miraculum

lum, quo Christus suam diuinam potentiam, suam promissionem & suum officium confirmat.

Doctrinę.

Quid nos hinc discere debemus? Multæ sanè Doctrinæ hinc peti possunt.

1. Confirmatur id quod in primo loco audiuimus, videlicet, quod qui Christum sequuntur, non sint fame perituri, quemadmodum iam audiuistis.

2. Hoc miraculo confirmatur affectus Christi erga eos qui sequuntur, de qua re etiam in prima doctrina audiuimus.

3. Confirmatur hoc miraculo, quod contra rationis iudicium Christus possit iuuare, quando vult. Nam vt regnum Christi & regnum mundi sunt diuersa: ita alia fieri possunt in regno Christi, quàm in regno mundi. Nam qui regno Christi præsidet, omnipotens est, cuius velle est fieri: Omnia enim quæ voluit, vt inquit Dauid, Psal. 115. 3. fecit in cœlo & in terra. Cum igitur proponit nobis Euangelium miranda Dei opera, de resurrectione mortuorum, de vita æterna, de æternis Impiorum pœnis, & huiusmodi alia, non adhibebimus in consilium rationem nostram, vt ab illa quæramus, quid fieri possit, sed solum verbum Dei interrogabimus. Si enim Deus aliquid dicit, mox veniet nobis in mentem eius potentia & veritas, quia potens est, nihil est ei impossibile, & quia verax, quicquid dicit, ratum & firmum erit. Dicit enim, cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Matth. 24. 35.

Admonitio.

4. Docemur & hoc miraculo & Christi facto, quòd Deus res modicas piorum augere velit sua benedictione. Non enim in magna rerum copia sita est faturitas: sed in benedictione Domini, quæ sola diuites facit. Vnde Christus, Lucæ 12. 15. Non in abundantia cuiusque vita eius ex ijs quæ possidet. Et Dauid Psalmo 122. 6. Et abundantia diligentibus te. Sæpissime accidit, quod pauper aliquis timens Deum melius pascitur pane & olere, quàm diues impius ex preciosis ferculis & dulcissimo vino. Pauper Lazarus melius pascebatur micis, quæ ei vix dabantur, quàm diues epulo ex suis delicatis cibis. Hæc diligenter cogitemus singuli, ac expectemus promissionem Domini, vt nostris laboribus benedicat, & nostrum panem augeat. Is enim iussit orare & dicere, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

Miraculi circunstantiæ.

5. Adhæc docet nos Christi factum, vt vsurpaturi diuina beneficia gratias agamus Deo pro suo dono & petamus, vt suum donum sua benedictione consecrare velit. Creatura enim Dei sanctificatur per verbum & orationem, quemadmodū Paulus docet, 1. Timoth. 4. 5. Verùm fit, vt multi, quia non agnoscunt diuina beneficia, & multò minus gratias agūt datori, vel in magna rerum copia sint egentes, vel magna premantur paupertate. Quare hortor vos, vt hoc Christi exemplum imitemini, quoties bonis Dei donis vti volueritis. Atque hoc sit dictū de præsenti miraculo. Sequitur iam tertius locus.

DE TERTIO.

Factū turbæ & Christi.

Cum vidissent (dicit Euangelista) *quod Iesus fecerat signum, dicebant: Hic est verè ille Propheta, qui venturus est in mundum. Iesus ergo cum cognouisset, quod vēturi essent, vt raperent se, & facerent se Regem, fugit iterum in montem ipse solus.*

1. Quid probandū & improbandū in

Hîc duo proponuntur exempla, Vnum turbæ, alterum Christi. In turba duo videmus, Vnum, quod ex miraculo agnoscit Messiam, id quod rectè à turba factum est: nam Propheta Isaias prædixit fore, vt cū venerit in mundum Messias, magna miracula esset editurus, per quæ agnosceretur. Hactenus ergò rectè iudicauit turba. Alterum quod videmus in turba, est error iudicij turbæ, quæ cum videret ex miraculo Iesu esse Messiam, voluit eum in Regem creare. Sed Christi Regnum non est mundanum, sicuti ipse Pilato dixit, Regnum meum nō est de hoc mundo. Voluit quidem turba grata esse Christo, sed non secundum scientiam suam declarauit gratitudinem. Vnde nos discamus gratitudinem erga Deum ab hac turba: verùm quia illa errauit in facto, nos verbum Dei pro regula gratitudinis amplectamur.

facto turbæ.

II. Fuga Christi quid nos doceat.

Cæterum cum Christus cognouisset imperitum turbæ zelum volentis se in Regem creare, fugit in montem, & non patitur se Regem à turba creari. Quid nos hinc discamus? *Primum*, quod modo dixi, quod regnum Christi non sit mundanum: *Deinde* quod nullum honorem expetere debeamus contra nostram vocationem. Vnusquisque sit cōtentus eo dignitatis gradu, ad quem vocatus est, & non inuadat alienam functionem gloriæ cupiditate. Verùm hæc tria spectemus quisque in sua vocatione. 1. laboremus strenuè in timore Dei. 2. Non quæramus vulgi laudes, si quid boni egerimus. 3. Hoc sit nostrū propositum, vt Deo & ipsius Ecclesiæ seruiamus in timore Dei. Qui aliter agunt, nihil rectè faciunt, offendunt Deum, suam superbiā produnt, quos Deus sæpe sinit labi, vt ipsorum stulticia innotescat, ac ita suæ arrogantiæ pœnas luant. Quod ne nobis quoq; accidat, rogemus Deum, vt nos suo Spiritu gubernet. Cui soli & æterno Deo sit honor, laus, & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA IVDICA, Iohan. VIII.

QVis ex vobis arguet me de peccato? Porro si veritatem dico, quare vos non creditistis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit: Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Responderunt ergo Iudæi & dixerunt ei: Nónne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, & Dæmonium habes? Et respondit Iesus: Ego Dæmonium non habeo, sed cohonesto Patrem meum, & vos ignominia affecistis me. Ego autem non quæro gloriam meam, est qui quærat & iudicet. Amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum. Dixerunt ergo illi Iudæi: Nunc cognouimus quod Dæmonium habes. Abraham mortuus est & Prophetæ, & tu dicis, qui sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum. Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est, & Prophetæ mortui sunt? quem teipsum facis? Respondet Iesus: Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est. Est pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse, & tamen non cognouistis eum, ego autem noui eum, & si dixero quod non nouerim eum, ero similis vestri mendax: sed noui eum, & sermonem eius seruo. Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, & vidit atque gauisus est. Dixerunt ergo Iudæi ad eum, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Dixit eis Iesus, Amen amen dico vobis, Antequam Abraham nasceretur, ego sum. Tollebant ergo lapides Iudæi, vt iacerent in eum. Iesus autem abscondit se, & exiuit è Templo.

ENARRATIO TEXTVS.

Cōcionis summa.

HOc Euangelium continet singularem doctrinam de Christo, & eiusdē doctrinæ oppugnationem per Christi hostes. Quemadmodum enim Christus suam personam, officium & doctrinam defendit, & monstrat verum salutis fontem: ita Iudæi Christi hostes se opponūt personę, officio, & doctrinæ Christi, & contra illum agunt tribus armis, quibus Satanas inde vsq; ab initio mūdi vsus est. Arma autem illa tria hæc sunt: Hypocrisis (vdvaartis helighed) Sophistica (Kragloff) tyrānis (offervold). Habet ergo hoc Euangelium duplicis regni descriptionem, videlicet Christi & Satanæ. Vt enim Christus hic suum regnum tuetur: ita Satanæ satellites sui Domini partes agunt. Verùm quia nostra interest potius quid dicat Christus, quam quid contrà sentiat Satanas, ex verbis Christi duas doctrinas huius Euāgelij proponam, & quid ad singulas responderint ac fecerint hostes Christi declarabo. Loci duo.

Partes.

I. *Quod quemadmodum Christus sit verus Messias, ita omnis qui eum non audit, à Deo non sit.*

II. *Quod qui verbum Christi seruat, à morte æterna liberetur.* Et in his duabus præcipuis huius Euangelij doctrinis, contentionem inter Christum & Iudæos exponam, in qua expositione multæ particulares doctrinæ se offerunt.

DE PRIMO.

Primę doctrinæ partes sunt duæ, Vna, quod Christus sit verus Messias. Altera, quod qui Christum non audit, à Deo non sit. De priori parte ita habet textus: *Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?* Doctrinam Christi reprehenderunt Iudæi, quia Satanas & eius ministri oderunt veritatem. Christus suam doctrinam vitæ innocentia, Prophetarum testimonijs, & varijs miraculis confirmauit, vt & agnosceretur à Iudæis verus Messias esse, & ab illis crederetur Christo in salutem. Cùm ergo illi instinctu Satanæ, odio Christi, & amore suæ falsæ doctrinæ, quam à maioribus acceperant, se Christo totis viribus opponerent: Christus contrà sentiens, salutem humanam, suam innocentiam, doctrinam & officiū defendit, vt saltem quosdam ex suis hostibus lucrifaciat Deo, & à damnationis præcipitio reuocet. De innocentia ergo suæ personæ primum quærit: *Quis* (inquit) *ex vobis arguet me de peccato?* quasi diceret: palā vixi inter vos ab infantia mea ita innocēter, vt nemo vestrûm possit me vllius peccati arguere. Hoc autem cum sit proprium Messiæ, quare me Messiam olim promissum non agnoscitis? Nam solus Messias est absq; omni peccato. Cum ergo nemo vestrûm poterit me peccati cōuincere, stultè facitis, qui nō solum me non agnoscitis Messiam: verum etiam me vt peccatorem condemnatis. Huc addit de doctrina sua: *Si veritatem dico vobis, cur non creditis mihi?* quasi dicat: cum doctrinam meam innocentia vitę, testimonio Prophetarum, & multis miraculis ita veram esse doceam, vt velitis nolitis, eam veram esse fateamini, cur non creditis mihi? prorsus insanus est, qui id quod verum esse nouit, tanquam falsum persequitur: sed ea est natura hominum, qui malè institutus est à puero, difficulter ab errore reuocatur: adeo à teneris assuescere multum est. Verùm hic quid à Christo & à Iudæis discamus? A Christo quidem discant omnes ministri verbi, vitā suam instituere, & ita docere, vt nemo quicquā habeat, quod vel in vita, vel in doctrina arguere possit. Tametsi enim solus Christus purus erat ab omni peccato: tamen qui eius Euangelium docere volunt cū fructu, debent publicis criminibus carere. Poeta enim rectè dicit:

Argumentum ab innocentia suæ personæ.

Aliud argumentū à certitudine suæ doctrinæ.

Doctrina.

Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum.

Correctio

Quomodo enim, quæso, sacerdos potator potatores reprehendere poterit? quomodo adulterator scortatores & adulteros castigare? quomodo auarus auariciam? *Vsurarius vsuram? contentiosus lites?* Superbus, superbiam damnare? In summa: qui alios vult arguere, ipse debet esse sine culpa. Qui autem dicunt: Facite vt doceo, & nolite facere, vt ago, non sunt Christi ministri, sed Satanæ. Nam nemo docere censendus est, nisi vita exprimat quod verbis docet. Ita enim Paulus docet Timotheum: Esto forma gregis, id est, quòd voce doces, vita exprime, vt doctrinæ exemplū viuum in te conspiciant auditores tui. 1. Ti. 4. 12. Vnde & de se Paulus dicit, 1. Cor. 11. 1. Estote imitatores mei, sicut ego Christi. Deīde, qui audiunt Euangeliū, debent aliquid ab his Iudæis discere, non quidē vt cum illis se Christo & suis doctoribus opponant: sed vt eorū damnatione admoniti pœnitentiā agant, & Christi beneficio saluētur.

2. Qui Christum nō audit, ex Deo non est.

De altera parte primæ doctrinæ ita ait textus: *Qui ex Deo est, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.* Causam assignat, cur Iudæi tam malignè doctrinam Christi contemserint, videlicet, quod non fuerint à Deo, sed à Satana. Nō loquitur hic de humana natura, quæ verè à Deo est, sed de malicia hominum, quæ est à Diabolo: hæc enim malicia facit, quod homines verbum Dei non libenter audiant. Hic vnusquisque se examinet, & de se ipso statuat, num à Deo sit aut Diabolo. Qui etenim verbum Dei libenter audit, habet testimonium Christi quod sit à Deo, contrà qui verbum contemnit & persequitur, verè est à Diabolo, tametsi hoc libenter non volunt audire homines impij. Sed quemadmodū hic Iudæi Christū, qui sibi hoc indicauit, persequebantur & calumniabantur: ita hodie ministros Euangelij persequuntur, qui voce illorum declarantur à Diabolo esse. Quid ergo hic dicunt Iudæi? Responderunt & dixerūt ei: Nōne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Hæc est ars Satanæ, quod quando non potest inficiari veritatem, confugit ad conuicia: ita & hodie fit, quando non possunt homines negare, quin verbum Dei sit, quo illorum impietas arguitur, statim confugiunt ad conuicia, & aliquid quærunt, quod in ministris Euangelij reprehendant. Sed quid facit hic Christus? Respondet: *Ego dæmonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me. Ego autem non quæro gloriam meā, est qui quærat & iudicet.* In hac responsione Christus primum negat se habere Dæmonium, quod ex eo confirmat, quòd quærat gloriam Dei, quod non faciunt, qui pacta cum Diabolo fecerunt. Deinde conuicium in Iudæos retorquet, cùm inquit: *Et vos inhonorastis me*, qui Deum honoro. Qui enim eos conuicijs afficiunt, qui Deum honorant, à Diabolo eos duci necesse est. Præterea cum addit: *Ego non quæro gloriam meam: est qui quærit & iudicat*, remouet à se inanis gloriæ cupiditatem, & se in suo officio Patri commendat. Ex hac Christi responsione, ministri verbi tria discant: 1. Tueri se quantum fieri possit à conuicijs quibus afficiantur, ne illorum ministerium vilescat, vbi ipsi in contemtum venerint. 2. Conuiciatoribus sua peccata obijcere, quod non tam contra homines, quàm contra Deum ipsum belligerantur. 3. Suam gloriam

Obiectio Iudæorū.

Christi responsio.

Doctrina.

gloriam nō quærere, sed Dei, & certò sibi persuadere, quod Deus ipsorum innocentiam tueatur.

DE SECVNDO.

Qui verbū Christi seruat, à morte æterna liberatur.

De secunda doctrina ita sonant verba Domini: *Amen amen dico vobis, Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum.* Hæc verba sunt bene perpendenda, quæ summum beneficium Christi erga homines continent, videlicet quod qui sermonem Christi seruauerit, non sit visurus mortem in æternum. Verùm quò hæc melius intelligamus, volo ordine explicare quid contineant. Primum enim hîc obseruandum est iuramentum Christi. 2. Quales simus sine Christo. 3. Quid per illum consequi liceat. 4. Quomodo beneficiorū Christi participes fieri valeamus.

1. Iuramētū Christi.

Iuramentum eò pertinet, vt confirmet nos de veritate Dei contra omnes humanas & diabolicas doctrinas, contra sensum carnis, atque adeo contra totum regnum Diaboli, quod Sophistica, hypocrisi & tyrannide constat: non enim fieri potest, vt Filius Dei fallat, qui tanto iureiurando fidem suę doctrinæ fecit.

2. Quales simus sine Christo.

Quales sumus sine Christo? per Christum fit, vt nō videamus mortem in æternum: quare sine Christo æternæ mortis sumus rei. Est autem, vt quadruplex vita, ita & quadruplex mors.

Vita & mors naturæ.

Prima vita est naturæ, qua naturaliter in hoc mūdo viuimus. Hæc vita bona quidem per se est, quia est donum Dei, quod promittit in quarto præcepto: sed variat pro conditione hominum. Abrahamo quidē fuit bona, quia is ea vsus est in gloriam Dei. Neroni verò fuit mala, quia est vsus est, cum in contumeliam Dei, qui eam dedit, tum in suā ipsius cōdemnationē. Huic vitæ naturali opponitur mors naturalis, quæ mala quidem per se est, quia est pœna peccati: sed pro conditione hominum variat. Nam vt Abrahamo hæc mors fuit transitus ad vitam meliorem, quare ei bona fuit: ita Neroni fuit ianua gehennæ, igitur ei mala erat.

Peccati.

Secunda vita est peccati, qua scilicet viuit peccatum in homine, & regnat per concupiscentias suas, vt in omnibus impijs. Hæc perpetuo mala est, quia ad damnationem tendit. Huic opponitur mors peccati, qua mortificatur peccatum in nobis, quod fit, quando & vera pœnitentia & timore Dei viuimus. Hæc mors peccati semper est bona, quia transitus est ad vitam æternam.

Tertia vita est gratiæ, qua viuit Christus in nobis per gratiam: hæc semper bona est, quia est donum Dei, & via ad gloriam. Huic opponitur mors gratiæ, hoc est, priuatio gratiæ, quod fit, quando relabimur in peccata, & abijcimus fidem. Hæc semper est mala, quia est via ad gehennam.

Aeterna.

Quarta vita est vita æterna, qua pij viuent cum Deo & Angelis in æterna beatitudine hæc vita maximè bona est. Huic opponitur mors æterna, quæ est æterna dānatio. huic morti æternæ obnoxij sunt omnes sine Christo: nisi enim Christi beneficio ab hac morte liberemur, erit nobis perpetuum peccati stipendium: sicut Paulus dicit Rom. 6. 23. Tales ergo sumus sine Christo, hoc est, miseri, damnati, & rei æternæ mortis.

3. Quid per Christum consequimur.

Sed quales per Christum euadimus? Hoc Christus iuramento astruit, nimirum quod ab æterna morte liberati donemur æterna vita, in qua erit gaudium fine fine.

4. Quomodo.

Quomodo Christi beneficiorum reddimur participes? Respondet hoc Euangelium: *Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, non videbit mortem in æternum.* In verbo igitur Christi magnus thesaurus est: qui hoc seruat, habet Christum, qui solus est via ad vitam. Quid est seruare verbum Christi? Est illud audire, illud discere, eiq; credere, iuxta illud, qui credit in Filium, habet vitam æternam. Quare? quia qui credit, iustificatur fide sua, hoc est, absoluitur à peccato, donatur iustitia Christi, & acceptatur propter Christum ad vitam æternam. Qui igitur vitam æternam cupit, hęc obseruet quæ iam dicta sunt, viuat in perpetua pœnitentia, audiat verbum Christi, ei credat, & vsque ad mortem in fide perseueret: ita futurum est, vt hęc naturalis mors sit illi transitus futura ad æternam vitam.

Iudæorū cauillum sophisticū

Sed quid Iudæi dicunt ad hanc Christi salutarem doctrinam? Christus dicit: *Qui custodierit sermonem meum, non videbit mortem.* Iudæi respondent: *nunc cognouimus quod dæmonium habes, Abraham mortuus est & Prophetæ, & tu dicis, Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum, nunquid tu maior es Abraham patre nostro, qui mortuus est, &c. quem te ipsum facis?* quasi dicerent: Si sermo tuus adeo est efficax, vt te audientes nō gustent æternam mortem, sanè maior es Prophetis & Patriarcha nostro Abraham, qui mortui sunt: sed hoc est falsum: non enim es maior Abrahā. Est igitur falsum quod dicis, qui custodierit sermonem meum, non gustabit mortem in æternum: quare blasphemus in Deum es, & habes dæmonium. Christus respondet & ait: *Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nulla est* (scilicet vestro iudicio) *est Pater qui glorificat me.* Sententia horum verborum est, Filius vnigenitus Dei est maior seruis Dei & Filijs Dei adoptiuis: Ego sum Filius Dei vnigenitus, quemadmodum Pater ipse de me testatur voce sua & operibus. Prophetæ autem & Abraham sunt serui Dei & filij Dei adoptiui. Quare sum ego maior, quam Abraham & Prophetæ: non est ergo mirum, si sermo meus est efficacior quam illorum. Deinde Sophistica sunt ysi: nam quod Christus dixit de æterna morte, illi de naturali morte interpretati sunt, sed malignè. Quare Christus pergit eos reprehendere dicens: *Si dixero quod non noui eum, ero similis vobis mendax. Nam vos dicitis, vos nouisse quem non nouistis.* Sed quid est nosse Deum? est 1. scire quis sit, nempe Pater, Filius, & Spiritus sanctus. 2. credere in illum. 3. iuxta ipsius voluntatem vitam instituere.

Refutatio.

Alterum refutationis membrum.

Tertium membrū refutationis.

Verum quia Iudæi de Patre Abrahamo gloriabantur, pergit Christus ostendere, quam vana sit ista iactantia, & ait: *Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, vidit & gauisus est.* His verbis tria docet Christus: 1. Quod fuerit, antequam assumserit humanam naturam, nempe ab æterno, æternus Deus. 2. Quod Abraham in se crediderit: nam credere in Christum, est spiritualiter Christum videre. Videtur autem Christus tripliciter. Spiritualiter tantum, vt Abraham, & nos, qui in illum credimus hodie. Corporaliter tantùm, vt Iudæi viderunt ipsum, qui hîc cū eo colloquebantur. Corporaliter & Spiritualiter simul, vt sancti, qui cum Christo in terra versati sunt, & eos qui credunt post resurrectionem mortuorum. Prima & vltima visio est salutaris. 3. Docet Christus his verbis, quòd Iudęi non insistant vestigijs patris sui Abraham, de quo adeo gloriantur. Nam Abraham agnouit Christū, & in eum credidit, & gauisus est de eo. Iudæi autē nec in Christum credunt, nec de illo gaudent, imo potius Christū dānāt, quare falsò gloriātur de Abrahamo. Sed quid respōdēt ad hoc Iudęi? *Quinquaginta*

Quotuplici modo Christus videtur.

annos nondum habes, & Abraham vidisti? ac si dicerent: Abraham mortuus est ante duo millia annorum & vltrà: non igitur ipsum videre potuisti, qui nondum fuisti. Christus respondet: *Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.* Tria aperte de Christo docent hæc verba. 1. Quod sit verus Deus. 2. Quod sit verus homo. 3. Quod Deus & homo in Christo non sint duæ personæ, sed vna tantum, diuina persona, quæ humanam naturam assumsit, vt fieret victima pro mundi peccatis. Sed quid ad hoc Iudæi? *Tulerunt lapides, vt iacerent in eum.* Hîc describitur extremum refugium Satanæ, quod est vis & tyrannis. Hactenus egerunt contra Christum conuitijs, hypocrisi, Sophistica: nunc tandem arma capiunt. *Sed Christus abscondit se, & exit de templo.* Quo facto duo docet. Vnum quod Ecclesia diuinitus custodiatur aduersus tyrannidem Diaboli & mundi. Alterum, quòd non velit suum verbum, nec se in suo verbo esse apud eos, qui ipsum palam persequuntur: sed tantum apud eos, qui se recipiunt & amant. Huic vero Mediatori cum Patre, & Spiritu sancto, sit honor, laus & gloria in secula seculorum, Amen.

Responsio Christi.

Impiorũ finalis disputatio: & eorum irriti conatus.

DOMINICA PALMARVM.

Matth. XXI.

Cum appropinquassent Hierosoly-*mis, &c.*

ENARRATIO TEXTVS.

Argumentum.

HOc Euangelium bis in anno legitur, nempe Dominica prima Aduẽtus, & Dominica Palmarum: sed non eadem de causa. Nã Dominica Aduentus legitur, quia Prophetia Zachariæ cõcionatur in eo de Aduentu Christi in mundum, qui futurus erat Rex & Saluator in se sperantium. Hodie autem legitur propter Historiam, quæ hoc die gesta est, nempe sexto die antequam pateretur.

Summa.

Summa autem Euangelij est, quod Christus super asinam & pullum eius adductos per discipulos sedens, equitauit versus Hierusalem, cui populus acclamabat, Hosanna filio Dauid, & palmas strauerũt in via & vestes suas. Deinde quod ingressus eiecerit ementes & vendentes, &c. Loci sunt tres.

Partes.

I. *Descriptio regis Christi, & eius regni.*
II. *De ciuibus huius regis & eorum officio.*
III. *De ijs quæ in templo contigerunt, postquam eò Christus est ingressus.*

DE PRIMO.

De hoc lege Dominica prima Aduentus, qui ibi est secundus locus.

DE SECVNDO.

Hic fuit tertius Dominica prima Aduentus: vnde petatur explicatio vsque ad paragraphum de vsu Aduentus.

DE TERTIO.

Tertius locus est historia eorum, quæ contigerũt in templo, postquam eò Christus ingressus est. Hęc Historia in quatuor partes distribui potest, q̃ sunt:

I. *Eiectio ementium & vendentium in Templo, & eius facti ratio.*
II. *Sanatio claudorum & cæcorum in templo.*
III. *Defensio puerorum clamantium Hosanna filio Dauid.*
IIII. *Fremitus principum sacerdotum & Scribarum aduersus Christum.*

DE PRIMA PARTE.

Christi zelus.

Narrat Euangelista, quod Dominus ingressus sit templum, & eiecerit ementes & vendentes. Dein de quod caussam sui facti addat, cum inquit: *Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronũ.* In facto tria perpẽdenda sunt. 1. Facti occasio. 2. Factum ipsum. 3. Significatio facti. Occasio facti fuit inexplebilis auaricia sacerdotum, qui ideo hæc ordinarant, vt qui vellent offerre, haberent ad manum venale, quicquid cuperent. Horum auaricia cùm sit damnanda, cauere sibi debent ministri Euangelij, ne artes expilandi plebem quærant: quemadmodũ in Papatu factũ est, vbi Missas, indulgentias, & alias nugas habuerunt venales in propriam & aliorum damnationem. 2. Perpendendum est Christi factum: nã hoc facto testatur se Regem, summum Pontificem, & diuini cultus præsidem esse: Alioqui priuata autoritate manũ non admouisset: sed voce tantum dolorem animi declarasset. Hoc factũ Christi imitari debent & magistratus pius, & præsides cultus diuini, ne extẽt in tẽplis Christianorum pollutiones cultus diuini. Alij quibus nõ est ea autoritas, debẽt dolere, & voce testari, q̃ cultus diuini corruptelas improbẽt. 3. Significatio huius facti est perpendenda: nam vt templum pollutum erat: ita significauit spiritualem fore templi purgationem per suam mortem & resurrectionem gloriosam.

1. Occasio facti.

2. Factum ipsum.

Significatio facti.

Causa.

Deinde in caussa huius facti, quæ exprimitur hisce verbis: *Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem, &c.* duo discamus. Primum quod templum visibile sit sedes diuini cultus. Etsi enim omnis locus est pijs templum, siquidem licet vbique Deum inuocare: tamen templum communis locus est, in quo conuenire & precari, & alia, quæ ad pietatis externam disciplinam attinent, exercere oportet: Alterum, vt nos habeamus templa destinata cultui diuino in honore, & seruemus ea munda ab idolis & idolorũ cultu. Verũ adeo, proh dolor! adhæret multis Papistica superstitio, vt ne idolũ de suo templo tolli permittant, Sed de hac re aliâs plura.

DE SECVNDA PARTE.

Christi miracula.

Secunda pars rerum gestarum à Christo in tẽplo est, quòd claudos & cæcos ad se venientes sanauit: quo facto testatur primum, quod sit verus Messias. Nam Propheta Isaias prædixit, vt cum venisset Messias, talia miracula ederet. 2. Significat hoc factum officium Messiæ, quod est destruere opera Satanæ: nam cum morbum tollit Christus, causam etiam amouet, caussa autem morbi omnis, est peccatum. 3. Vsum templi indicat symbolo, quod eò destinatum esse debet, vt nos à spiritualibus morbis purgemur, quod fit dum verbo, quod illic prædicatur, credimus, & credẽtes abluimur à peccatis nostris sanguine Iesu Christi, sicut Iohannes dicit, Sanguis Iesu Christi emũdat nos ab omni iniquitate. Io. 1. 7.

DE TERTIA PARTE.

Puerilem pietatem tuetur.

Cum pueri clamarent in templo Hosanna filio Dauid, & obiurgarentur à Pharisæis, Christus puerorum patrocinium sumit, & eorum factum scripturę testimonio cõprobat. Nónne legistis, inquit, ex ore infan-

Doctrina

infantium & lactentium perfecisti laudem?

Hic habemus quod discamus ab vtrisq;, hoc est, à pueris & à Christo. A pueris primũ discant nostri pueri Christũ agnoscere & prædicare. Christus enim cum dicit, regnum cœlorum pertinere ad pueros, ꝑfecto vult puerorũ fide & voce laudari & celebrari, sed proh dolor! multi sunt pueri, qui nõ solùm ignorant Christũ, verũetiã adeo corruptè sunt educati, vt nihil aliud didicerint, quam iurare, mentiri, turpiter loqui, & alias nequitias exercere, qui non solum ipsi aliquando suæ nequiciæ dabunt pœnas, verumetiã parentes ipsorum à Deo punientur, qui pueros ipsis in pietate erudiendos dedit, adeo sacrilege neglexerunt. Deinde discamus à pueris Christum confiteri in medio hostium eius. Hic aderant Pharisæi, & Scribæ præcipui gubernatores Reipu. istius, qui Christũ persequebantur & irascebantur omnibus, qui Christo aliquem honorẽ exhibuerunt. Verùm hac sæuitia non sunt absterriti pueri, sed quò magis prohibebantur, eò magis clamabant, ea enim est vis fidei, ꝙ vbicunq; sit, non possit celari, sed semper prorumpat in Dei laudes. Hoc officium ab omnibus requiritur, iuxta illud Pauli dictũ, Rõ. 10. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore fit confessio ad salutem.

A facto Christi discamus primũ, quod velit eos, qui sibi credunt, tueri. Deinde, quod exẽplo Christi, ratione vocationis, debeamus innocentiã aliorum tueri, & præcipuè patrocinio nostro piis adesse, ne ab impiis opprimantur.

DE QVARTO.

Impiorũ desperata adu. Christũ audacia & rebellio.

Fremitus principum Sacerdotum & Scribarum aduersus Christum, longe ante pronunciatus fuit voce Dei & Prophetarũ: Nã cum Deus Gen. 3. 15. prædicit fore, vt semen serpentis calcaturum sit Semẽ mulieris, significat quod Satan & eius mẽbra homines prophani & impij sint Christum & Ecclesiam persecuturi. Et Dauid Psa. 2. 1. 12. non solũ hunc fremitũ Iudæorũ aduersus Christũ Spiritu præuidet, cum ait, Quare fremuerunt gentes, & populi meditantur inania? verumetiã ex dicto Genesis promittit futurum, vt semen mulieris, id est, Christus, & omnes in illũ credentes sint superaturi Satanam & ipsius membra. Qua autem in re consistat ista victoria, Dauid in eodem Psalmo indicat, cum ait: Beati omnes, qui confidunt in eo. Quare nos Satanæ & eius mẽbris renunciemus, & firma fiducia recumbamus in Christum victorem Satanæ & donatorem æternæ vitæ, cui honor & gloria in secula, Amen.

DE COENA DOMINI, 1. Corinth. XI.

EGo accepi à Domino, quòd & tradidi vobis, quod Dominus Iesus in ea nocte, qua traditus est, accepit panem: & postquam gratias egisset, fregit, ac dixit, Accipite, edite. Hoc *meum est corpus, quod pro vobis frãgitur, hoc facite in mei commemorationẽ. Ad eundem modum & poculum, peracta cœna, dicens:* Hoc *poculum nouum testamentum est in meo sanguine: hoc facite quotiescunq. biberitis in mei cõmemorationem. Quotiescunq. enim comederitis panem hunc, & de poculo hoc biberitis, mortem Domini annunciabitis, donec venerit. Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit de poculo Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Probet autem homo seipsum, & sic de pane illo edat, & de poculo illo bibat. Nam qui edit aut bibit indignè, iudicium sibiipsi edit, & bibit, non diiudicans corpus Domini.*

ENARRATIO TEXTVS.

Sũma institutionis huius sacramenti.

Hoc festum ideo institutum est, vt historię institutionis Cœnæ Dominicæ hoc die in Ecclesia tractetur, quo verus huius sacræ Cœnæ vsus intelligi possit. Nam cum Christus pridie antequam pateretur, hanc Cœnam institueret, mandatum dedit discipulis, vt hanc cœnã in sui conseruarent memoriã. Quare necesse est, magnas & graues causas esse, cur necessarium sit huius Cœnæ institutionem magni facere. Nisi enim caussas institutæ huius Cœnæ diligenter perpenderimus, non possumus satis admirari saluatoris nostri bonitatem, qui cum esset in grauissimo dolore propter imminentem mortem, voluit tamen hanc instituere & eam commendare Ecclesiæ in firmissimum Sacramentum nostræ salutis per ipsum partæ, in quo perpetuo conseruaretur fœderis inter Deum & hominẽ sanciti sanguine Christi memoria. Verùm vt nos possimus de hac Cœna distinctius docere, proponam tres locos, quos hoc tempore explicabo per Dei gratiam. Loci tres.

Partes explicandę.

I. *Institutæ huius Cœnæ circumstantia, & significationes vnde colligetur eius plena descriptio.*

II. *Vera & legitima probatio eorum, qui hac Cœna vtiliter vti volunt.*

III. *Verus vsus legitimáque meditatio huius Cœnæ.*

DE PRIMO.

1. Circũstantiæ. 1. Tẽpus.

Multæ circunstantiæ sunt in historia institutionis huius Cœnæ, quas ordine ex textu proponam.

Prima est temporis: ita enim habent verba textus: *Dominus noster Iesus Christus in ea nocte qua tradebatur:* Nam die Iouis sero, antequam die Veneris sequenti crucifigeretur, hanc Cœnã instituit, vnde duo colligamus. Primũ, quantũ necesse est fuisse amorẽ Christi erga nos, qui cum sciret se postridie passurum, voluit tamen hanc perpetuã suorum beneficiorum memoriam instituere. Alterum, quod huius Cœnæ celebratio debeat à nobis fieri in vera pœnitentia, quẽadmodum postea rursus dicetur.

2. Conuiuę

Secunda circumstantia est de conuiuis, qui fuerunt in hac Cœna. In ea præfuit Christus: aderant discipuli boni & mali. Boni quidem fuerunt infirmi valde: malus fuit solus proditor Iudas. Hinc docemur, quod Christus velit semper adesse huic Cœnæ, & quod Cœna hæc pertineat ad discipulos Christi, tametsi impij quoque se immiscent: cedit tamen hæc Cœna illis in iudicium & damnationem, quemadmodum postea rursus dicetur.

3. Benedictio.

Tertia circumstantia est benedictionis: nam accepto pane gratias egit. Si filius Dei ante vsum rerum agit gratias, quid nos decet?

4. Elemẽta.

Quarta circumstantia est elementorum: nam pane & vino vsus est in huius Cœnæ institutione. Quemadmodum enim homo externus alitur pane & vino: ita spiritualiter internus homo alitur corpore & sanguine christi.

5. Res significatæ.

Quinta circumstantia est rerum, quæ inuisibiliter adsunt in hac cœna: vt sunt verum corpus & verus sanguis Domini nostri Iesu christi.

6. Mandatũm.

Sexta circumstantia est mandatum: mandat enim vt Ecclesia perpetuo hunc ritum celebrandæ Cœnæ retineat: *Hoc facite*, inquit.

7. Fœdus.

Septima circumstantia est fœderis noui, *hic calix*, inquit, *nouum testamentum est in meo sanguine.* cur autem vocetur hæc cœna nouum testamentum, postea dicetur.

8. Finis institutionis.

Octaua circumstantia est finis institutæ Cœnæ, quæ his verbis exprimitur: *hoc facite*, inquit, *in mei recordationem*, hoc est, quotiescunq; vtimini hac Cœna, memoriam beneficiorum, id est, Passionis & resurrectionis meæ recolite, & annunciate mortem meam donec veniam.

9. Ad quos Cœna pertinet.

Nona circunstantia ex octaua sequitur, nimirum ꝙ celebratio huius cœnæ pertineat ad adultos tantũ, qui possunt doceri de morte Domini, & qui publice gratias agere possunt Domino pro beneficiis suis.

II. Significationes.

Hæ sunt circunstantiæ huius Cœnæ diligenter perpendendæ. Nunc quæ sint huius Cœnæ significationes ostendã: nã vt agnus Paschalis plures habuit significationes in veteri testamento: ita & hæc sacra Christi Cœna, quæ in locum Agni Paschalis successit. Vt ergo Agnus Paschalis 1. admonebat populũ de beneficio olim præstito, id est, de liberatione à seruitute Ægyptiaca. 2. Cõfirmabat fidẽ vtentiũ. 3. Adumbrabat futurã victimã Christi. 4. Perpetui fœderis inter Deum & homines typus erat. Ita cœna hæc habet quoq; varias significationes: idq; partim respectu præteriti tẽporis, partim præsentis, partim futuri, partim æternitatis: quas significationes nunc exponã quã possum clarissimè. Deus adsit & mihi docenti & vobis audientibus, vt in Dei gloriam cedat, & in nostri salutarem instructionem.

1. Respectu præteriti tẽporis.

Quæ est significatio cœnæ respectu præteriti tẽporis? si tempus præteritum respicimus, est hæc sacra cœna cõmemoratio quædam historiæ de passione Domini, iuxta christi mandatum: *hoc facite in mei commemorationem.* Quotiescunque ergo vel ipsi accedimus ad cœnam, vel alioqui intersumus cœnæ celebrationi, debemus meminisse mortis, sepulturæ, & resurrectionis Domini.

2. præsentis.

Quæ est significatio cœnæ respectu præsentis tẽporis? Primũ significat nos vniri & incorporari christo, idq; spiritualiter. Ita enim Paulus docet, cum ait: calix benedictionis cui benedicimus, nónne cõmunio sanguinis christi est? panis quẽ frangimus, nónne communio corporis christi est, hoc est, cõmunicatio corporis & sanguinis Domini facit nos habere quandam cõmunionem cum christo. Deinde significat, nos quoq; vniri inter nos spiritu christi, qui vnã hanc cœnam communicamus. cuius cõmunicationis symbolum vnus panis existit, vt Paulus testatur, cum ait, Quoniam vnus panis, vnũ corpus sumus multi. Quemadmodum enim panis ex multis compactus est granis: ita qui vna communicant, in vnum corpus, cuius caput est christus, spiritualiter coalescunt: atque ideo Paulus hanc christi cœnam vocat communionem. Hinc quidam ex sanctis Patribus ait, cœna dicitur communio: 1. Quia communicamus per ipsam christo. 2. Quia participamus eius carnem & diuinitatem. 3. Quia communicamus & vnimur inuicem per ipsam.

Deinde significat hæc cœna nos spiritualiter ali & sustentari corpore & sanguine christi. Vt enim panis & vinũ corpora humana nutriunt, augent, cõseruant, exhilarant: ita corpus christi & sanguis alit, auget, conseruat & exhilarat animas nostras ad vitã æternam, modò vera fides in nobis sentiatur.

3. Futuri.

Quæ est significatio huius cœnæ respectu futuri tẽporis? Hæc sacra cœna significat, ꝙ virtute corporis christi resuscitati ex mortuis, nostra quoque corpora olim resurgent, vt fiant cõformia glorioso corpori christi. Vnde Paulus: Si christus resurrexit, & nos surgemus, vt fruamur perpetua præsentia christi corporis in omni æternitate. Vnde quidam sancti Patres hanc cœnam vocarunt viaticum, quia admonebant ante mortem sumentes hanc cœnam, ꝙ christus esset in ipsis via ex his ærumnis ad æterna beatitudinem.

4. æternitatis.

Quæ est significatio cœnæ Domini respectu æternitatis? Est perpetuum fauoris Dei erga homines testimonium, nullo tẽpore mutationi obnoxiũ, ac propterea vocat ipse Dominus hanc suã Cœnã nouũ testamentum, vt ꝙ nulli vetustati vnquã obnoxiũ fiat. Verum vt hoc intelligatur clarius, dicã breuissimè, quæ in omni testamento concurrant, & quomodo illa quæ in omni testamento concurrunt, etiam hîc adsint: adhæc quid sit nouum testamentum.

Testamenti partes.

In omni testamento sunt quinq;: 1. testator qui facit Testamentũ. 2. Bona quæ testator legat. 3. Scripti hæredes. 4. Mors testatoris. 5. conditiones seruãdæ à scriptis hæredibus. In hoc nouo testamento testator est Christus: hæreditas vitæ æternæ possessio: Hæredes sunt Filij Dei, id est, omnes qui credunt in Christum: Mors testatoris Christi intercessit. Nam mortuus est & sepultus, & resurrexit tertia die. Conditiones seruandæ à scriptis hæredibus sunt, vt in Christũ credant, eique obtẽperent, ac vitæ innocentiam tueantur vsq; ad finẽ, & si lapsi fuerint in peccatum, seriam ante mortem agant pœnitentiã. Hinc iã quid sit nouum Testamentũ concludamus hoc modo: Nouum testamentum est fœdus æternum, sancitum morte testatoris Iesu Christi, de gratia Dei, remissione peccatorum & donatione vitæ æternæ, promissa omnibus gentibus & populis in Christum crucifixum credentibus.

Noui testamenti partes.

Definitio

DE SECVNDO.

De vera & legitima probatione eorum qui ad Cœnã accedunt.

Paulus dicit: *Probet seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de Calice bibat: nam qui ederit indignè, aut qui biberit indigne, iudicium sibi edit & bibit.* Hæc verba Pauli quatuor confirmant. 1. Quod vsus Cœnæ in Ecclesia debet esse. 2. Quod sit necessaria ante vsum huius Cœnæ probatio. 3. Quod indignè vsurpans hanc Cœnam grauissimè peccet. 4. Quod hæc cœna tantum porrigẽda sit iis, qui se probare possunt. De secundo tantum dicam, videlicet quomodo vnusquisque se probare debeat, qui hac Cœna vtiliter vti cupit.

Quomodo ergo debet se probare, qui hac Cœna vult vti? Hoc Paulus docet. 2. cor. 13. 5. his verbis: vos ipsos ꝓbate, num sitis in fide: vos ipsos probate. An nõ cognoscitis vosmetipsos, ꝙ christus sit in vobis? Ex quibus verbis intelligitur, ꝙ ista probatio in hoc sita est, vt vera sentiatur fides & christi præsentia in nobis, hoc est, vt planioribus verbis dicam: is ꝓbat' est, & digne accedit ad sacram christi cœnã, qui reuerenter in timore Dei, in vera pœnitentia, in vera fiducia, & cum pio proposito ad hanc cœnã accedit: & cõtrà, qui sine reuerentia, sine timore Dei, sine vera pœnitentia, sine vera fiducia, & cũ proposito peccandi accedit, is indigne accedit, non diiudicans corpus & sanguinẽ Domini, & sibi iudiciũ manducat, quare omnis qui accedit hanc cœnã, & habet animum manendi in suis peccatis, is blasphemus est, & cum Iuda Sacramentum sumit.

Vt autẽ rudes homines nõ temere præsumant hãc cœnã adire, vtilis est instituta disciplina cõfessionis & absolutionis in Ecclesiis nostris. Nã hæc disciplina multũ iuuat ad hoc, vtq; se legitime ꝓbare possit.

Verũ vt de cõfessione & absolutione recte iudicare possimus: Primũ sciendum est, ꝙ vt duplex est cõfessio: Ita & duplex absolutio. Vna cõfessio est corã Deo tantùm, cum videlicet quis suum peccatum corã Deo confitetur, agnoscit se peccatorẽ, & petit veniã propter christum: sine tali confessione nullus adul-

1. Confessio coram Deo.

adultus ſaluatur. Sic cõfeſſus eſt Dauid, cum inquit: Miſerere mei Deus, quia peccaui tibi, ne intres in iudiciũ cum ſeruo tuo, quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. Sic & Daniel confeſſus eſt, quando ait: Peccauimus, & iniquè egimus cum patribus noſtris. Sic publicanus, quando non audebat eleuare faciẽ in cœlum: ſed percuſsit pectus ſuum dicens: Deus propicius eſto mihi peccatori. Huic confeſſioni reſpondet abſolutio, quæ fit per ſolum Deũ: & hæc fit quando homo credit promiſſioni gratuitæ. Quicunq; enim credit, eſt à peccato iuſtificatus, id eſt, abſolutus à peccato. Nã cum peccatum ſit defectus à lege & voluntate Dei, cum obligatione ad æternã mortẽ & dãnationẽ, erit profecto abſolutio liberatio hominis credentis ab obligatione ad æternã mortẽ & dãnationẽ. Sic abſolutus eſt Manaſſe, Dauid, Latro in cruce, Magdalena. Ita nos quotidie abſoluimur, quando dicimus ex vero corde: credo remiſſionem peccatorum, & cum precamur ex fide, Remitte nobis debita noſtra. Hoc dictum ſit de primo genere confeſſionis & eiuſdem abſolutione.

[Margin: abſolutio]

[Margin: 2. Confeſſio diſciplinæ.]

Alia confeſſio eſt diſciplinæ, cum homo conſilij doctrinæ & cõfirmandæ fidei ſuæ cauſſa accedit miniſtrum Eccleſiæ, agnoſcit ſe peccatorẽ, petit conſolationẽ, cupit erudiri verbo Dei, quo ipſius conſciẽtia tranquilla reddi poſſit. Hic miniſter verbi debet eum, qui ſic confitetur, erudire: & ſi nouit ipſum, debet vicia, quę in eo animaduertit, ipſi indicare: debet oſtẽdere ei magnitudinẽ iræ Dei aduerſus impœnitẽtes: & rurſus ſi cõfitens dolet ob ſuum peccatum, & promittit emendationẽ, debet eum cõſolari promiſſionibus Euãgelij: & ſi dicat ſe promiſſionibus credere, debet ei miniſter Chriſti nomine teſtari, ꝙ habeat Deũ propiciũ, & annunciare illi remiſsionẽ peccatorũ in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, cũ ſeria admonitione de peccato in poſterum vitando, ne poſteriora eius hominis fiãt peiora prioribus. Atq. hæc ſint dicta de ſecundo, confeſsione publica, & abſolutione, quæ ei reſpõdet. De cõfeſsione publica, & abſolutione publica alio tẽpore dicendũ eſt. Itẽ de cõfeſsione q̃ fit fratrib⁹, quos offendim⁹.

[Margin: abſolutio]

[Margin: 3. Confeſſio publica & priuata.]

DE TERTIO.

[Margin: Vſus & meditatio Cœnæ.]

Iam reſtat, vt quis ſit verus vſus, & quæ ſit huius ſacræ cœnæ legitima meditatio, dicamus. Cum ergo hæc ſacra Chriſti Cœna, ſit Sacramẽtum noſtræ, per victimã Chriſti, redẽtionis, hæc ordine ſunt meditanda & ſerio æſtimanda in huius ſacræ cœnæ perceptione.

Primò, in mentẽ cõminationib⁹ venire debet cauſſa mortis Chriſti, nempe peccatum generis humani, Rom. 4. Mortuus eſt propter peccata noſtra. Eſa. 53. Percuſſit eum propter iniquitates noſtras.

Secundò, cogitandus eſt finis victimæ Chriſti, qui eſt, vt nos redimeret à iure peccati & mortis. 2. Cor. 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iuſtitia Dei in ipſo. 1. Ioh. 1. Sanguis Ieſu Chriſti purgat nos ab omni iniquitate. Ioh. 1. Agnus Dei tolli peccata mundi.

Tertiò, ex præſtantia huius victimæ cogitandum eſt, quantã neceſſe eſt fuiſſe irã Dei aduerſus peccatum: quæ non potuit hoſtiis expiari, niſi hoſtia filij Dei vnigeniti.

Quartò, cogitanda eſt maxima miſericordia Dei, qui voluit nos miſeros peccatores in gratiã recipere propter Filij ſatisfactionem.

Quintò, cogitandus eſt ingẽs amor Filj Dei, qui natura humana aſſumta voluit fieri victima pro nobis, & in ſe deriuare irã Dei, & iuſtitiæ Dei crucis ſupplicio ſatisfacere. Hæc omnia vult nos cogitare Filius Dei, cũ iubet vt hæc cœna fiat in ſui recordationẽ

[Margin: Fructus huius meditationis.]

Cum hæc ita meditamur, ex contemplatione iræ Dei naſcitur contritio, ex cogitatione miſericordiæ & piacularis victimæ, fides: ex quibus gratiarũ actio, confeſſio, patientia, & aliæ virtes, de quibus hæc cœna nos admonet. Breuiter, vt ipſe Filius Dei nobiſcũ fœdus facit, ꝙ nos clementer recipiat: Ita nos viciſsim cũ ipſo fœdus facimus, ꝙ ei credamus, & beneficia ei⁹ grati accipiamus: ꝙ vt vere faciam⁹, donet nobis hui⁹ cœnæ inſtitutor Ieſus Chriſtus, cui cũ patre & Spiritu ſãct. ſit honor & gloria in ſecula, Amẽ.

PASSIO DOMINI NOſtri Ieſu Chriſti, iuxta ordinem hiſtoriæ concinnata, ex collatione quatuor Euangeliſtarum.

ET *cum Hymnum cecinissent, egressus Iesus, ibat, vt solitus erat, trans torrentem Cedron, in montem Oliuarum. Secuti sunt autem illum & Discipuli. Tunc dicit illis, Omnes vos scandalum patiemini in me in illa nocte. Scriptũ est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Postquam autem surrexero, præcedam vos in Galilæã. respondens autem Petrus ait illi, etsi omnes scandalum passi fuerint in te, ego tamen nunquam scandalum patiar. Ait illi Iesus, Amen dico tibi, quod hodie in nocte hac, priusquam gallus bis ceci nerit, ter abnegabis me. At ille vehementius dicebat, Imo si me oportuerit commori tibi, non te abnegabo. Similiter autem & omnes discipuli dicebant.*

Tunc venit Iesus cum illis in villam, quæ dicitur Gethsemani, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius. Nouerat autem & Iudas proditor eius locum, quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. Tunc Iesus ait illis: Sedete hic donec vadam & orem illic. Et assumpto secum Petro & Iacobo & Iohanne duobus filiis Zebedæi, cœpit expauescere, dolere, & grauiter angi. Et dicit illis, Tristis est anima mea vsque ad mortẽ. Manete hic & vigilate mecum, orantes ne intretis in tentationem. Et progressus pusillum ab eis ferme ad iactum lapidis, positisq. genibus, procidit in faciem suã prostratus in terrã, & orauit, vt si possibile esset transiret à se hora, dicens: Abba, Pater mi, omnia possibilia sunt tibi, si possibile est, transeat à me calix iste: veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Et venit ad discipulos, & reperit eos dormientes, & dicit Petro: Simon dormis? Adeò non potuistis vna hora vigilare mecum? Vigilate & orate, vt ne intretis in tentationem. Spiritus quidem prõptus est, sed caro infirma. Rursus altera vice abiit & orauit, dicens: Pater mi, si non potest hic calix transire à me, nisi bibã illum, fiat voluntas tua. Et reuersus inuenit illos iterum dormientes. Erant enim oculi eorum grauati, neque sciebant quid responderent. Et relictis illis, iterum abiit, & orauit tertiò eundem sermonem, dicens, Pater, si vis, transfer Calicem hunc à me: verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat.

Apparuit autem illi Angelus de cælo confortans eum. Et correptus labore, prolixius orabat. Et erat sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentes in terram. Et cum surrexisset à deprecatione, venissetque ad discipulos suos, reperit eos dormientes præ mæstitudine. Et ait illis: Dormite posthac, & requiescite, quid dormitis? Sufficit. Ecce appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum. Surgite, eamus, ecce appropinquauit qui me tradit, orate autem ne intretis in tentationem

Et continuò adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus è duodecim, accepta cohorte & ministris à Pontificibus ac Pharisæis & senioribus & scribis, antecedens turbam multam, venit illuc cum laternis ac facibus, cum gladiis & fustibus. Dederat autem hic proditor commune signum illis dicens: Quemcunque osculatus fuero, is est, comprehendite illum, & abducite cautè. Iesus itaque sciens omnia, quæ ventura erant super se, processit ac dixit eis: quem quæritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas qui prodebat eum cum ipsis. Vt ergo dixit eis, ego sum, abierunt retrorsum & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis, quod ego sim. Si ergo me quæritis, sinite hos abire, vt impleretur sermo quem dixerat: Ex iis quos dedisti mihi non perdidi quenquam. Et appropinquauit Iesu Iudas, vt oscularetur eum, confestimque accedens dixit, Rabbi, aue, ac deosculatus est eum. Dixitque illi Iesus, Amice ad quid ades? Iuda, osculo filium hominis prodis? Tunc accesserunt, & manus suas iniecerunt in Iesum, & comprehenderunt eum. Vidētes autem ii, qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine percutiemusne gladio? Simon ergo Petrus, cum haberet gladium, eduxit eum, & percussit summi sacerdotis seruum, & abscidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen seruo Malchus. Respondens autem Iesus ait, Sinite huc vsque. Et ait Petro: Immitte gladium tuum in vaginam. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas, quod non possim nunc rogare Patrem meum, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum? an non bibam calicem, quem dedit mihi Pater? Quomodo ergo implebuntur scripturæ? quia sic oportet fieri. Et cum tetigisset auriculam serui seruauit eum. In illa autem hora dixit Iesus ad eos, qui venerant ad se principes sacerdotum & magistratus templi & seniores: Tanquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus ad comprehendendum me, quotidie apud vos sedebam docens in templo, & non extendistis in me manus. Sed hæc est hora illa vestra & potestas tenebrarum, vt impleantur scripturæ. Hoc autem totum factum est, vt complerentur scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt. Et vnus quispiam adolescētulus sequebatur illum, amictus sindone super nudum, & cōprehendunt illū adolescētuli. Ille vero relicta sindone, nudus effugit ab illis.

Cohors igitur & tribunus ac ministri Iudæorum comprehensum Iesum ligauerunt, & abduxerunt eum ad Annam primum. Annas erat socer Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius. Erat autem Caiphas is, qui consilium dederat Iudæis, quod expediret vnum hominem mori pro populo. Et duxerunt eum ad Caipham pontificem, id est, principem sacerdotum, vbi omnes summi sacerdotes, scribæ & seniores conuenerant. Sequebatur autem Iesum eminus Simon Petrus & alius discipulus vsque ad atrium pontificis. Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiuit ergo discipulus ille alter, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum. Stabant autem serui & ministri, qui prunas congesserant inferius in medio aulæ, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus, stans & cale faciens se, vt videret finem. Ancilla ergo summi sacerdotis, quæ erat ostiaria, ad lumen Petrum se calefacientem intuita, defixis in illum oculis dixit. Et tu cum Iesu eras. Num & tu ex discipulis es hominis istius? At ille abnegauit coram omnibus dicens: Mulier, non sum, non noui illum, neque scio quid dicas.

Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis & de doctrina ipsius. Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo. Ego semper docui in synagoga & in templo, quò omnes Iudæi conueniunt & in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos, qui audierunt, quid locutus sim ipsis. Ecce hi sciunt quæ dixerim ego. Hæc autem cum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Siccine respondes pontifici? Respōdit ei Iesus: Si malè locutus sum, testare de malo, sin bene, cur me cædis? Miserat eum Annas vinctum ad Caipham pontificem.

Stabat autem Simon Petrus in vestibulo, & cale faciebat se. Et pusillum post primam negationem, cum exiret ad vestibulum, gallus cecinit, & vidit eum altera ancilla, & rursum cœpit dicere iis, qui astabant ibi. Et hic erat cum Iesu Nazareno. Dicunt ergo ei: Num & tu ex discipulis eius es? Et alius dixit, & tu de illis es. Et iterum negauit cum iureiurando, dicens: Homo, non sum, sed neque noui hominem. Et post pusillum, interuallo interiecto fere vnius horæ, alius quidem affirmabat cum iis qui astabant, dicens: verè & tu ex illis es. Nam & Galilæus es, & loquela tua te manifestum facit. Dicit ei vnus ex seruis Pontificis, cognatus eius cuius absciderat Petrus auriculam: Nōnne ego te vidi in horto cum illo? tunc cœpit execrari ac peierare, non noui hominē istum, de quo dicis. Et continuo adhuc illo loquente gallus iterum cecinit, & conuersus Dominus intuitus est Petrum, & recordatus est Petrus verbi Domini Iesu, qui dixerat ei, priusquam gallus cecinerit bis, ter me negabis, & egressus foras fleuit amarè.

Prin-

Principes autem ſacerdotum & ſeniores & totum concilium quærebant falſum teſtimonium contra Ieſum, vt morti eum traderent, & non inueniebant, etiam cum multi falſi teſtes acceßiſſent, non enim erant ſatis idonea teſtimonia. Nouißimè autē venerunt duo falſi teſtes, & teſtimonium falſum ferebant aduerſus illum, dicentes: Nos audiuimus eum dicentem, Ego poſſum diruere & diruam templum hoc Dei, quod eſt manibus factum, & tribus diebus aliud ſine manibus factum extruam. Et ne ſic quidem ſatis idonea erant teſtimonia illorum. Et ſurgens ſummus ſacerdos in medium, interrogabat Ieſum dicens: Nihil reſpondes? Cur iſti aduerſum te dicunt teſtimonia? Ieſus autem tacebat, neque quicquam reſpondebat. Rurſus princeps ſacerdotum interrogauit & dicit illi, Tu es Chriſtus filius benedicti? Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis an tu ſis Chriſtus filius Dei. Dicit illi Ieſus: Tu dixiſti, ego ſum. Verum tamen dico vobis: Amodo videbitis filium hominis ſedentem à dextris virtutis Dei, & veniētem in nubibus cœli. Tunc princeps ſacerdotum abſcidit veſtimenta ſua dicens: Blaſphemauit, quid inſuper egemus teſtibus? Ecce nunc audiſtis blaſphemiam eius, quid vobis videtur? Illi vero omnes condemnauerunt eum, dicentes: Reus eſt mortis, Tunc viri qui tenebant Ieſum, illudentes ei, expuerunt in faciem eius, & colaphis eum cæciderūt. Alij verò cum obtexiſſent faciem illius, palmas in faciem eius dederunt, maximè ſerui, dicentes: Vaticinare nobis Chriſte, quis eſt ille qui te percußit? Et alia multa conuitiantes dicebant in eum.

Manè autem facto conuenerunt omnes principes ſacerdotum & Scribæ, ſenioréſque populi ac totum concilium, & inierunt conſilium aduerſus Ieſum, vt eum morti traderent. Et duxerunt eum in conſilium ſuum, dicentes: Num tu es ille Chriſtus? Dic nobis. Et ait illis, Si vobis dixero, non creditis, quod ſi etiam interrogauero, non reſpondebitis mihi, neque dimittetis. Ex hoc tempore erit filius hominis ſedens à dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes, Tu ergo es filius Dei? Qui ait, Vos dicitis me eſſe. At illi dixerunt: Quid adhuc deſideramus teſtimonium? Ipſi enim audiuimus ex ore eius. Et ſurgens vniuerſa multitudo eorum vinctum abduxit Ieſum à Caipha in prætorium, tradiditque Pontio Pilato præſidi. Erat autem adhuc manè.

Tunc videns Iudas, qui eum tradiderat, quod damnatus eſſet, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus ſacerdotum & ſenioribus, dicens, Peccaui tradēs ſanguinem innoxium. At illi dixerunt, Quid ad nos? Tu videbis. Et proiectis argenteis in templo, receßit, & abiens laqueo ſe ſuſpendit. Suſpenſus autem crepuit medius, & effuſa ſunt omnia viſcera eius. Principes autem ſacerdotum acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium ſanguinis eſt. Conſilio autem inito, emerunt ex illis argenteis mercede iniquitatis agrum figuli, in ſepulturam peregrinorum. Et innotuit omnibus habitantibus Hieroſolymæ, ita vt appellaretur ager ille, lingua illis vernacula, Akeldama, hoc eſt, ager ſanguinis, vſque in hodiernum diem. Tunc impletum eſt, quod dictum eſt per Ieremiam Prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium æſtimati, quem æſtimatum emerunt à filiis Iſrael, & dederunt æs in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus. Iudæi autem non introiuerunt in prætorium ne contaminarētur, ſed vt ederent paſcha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit. Quam accuſationem adfertis aduerſus hominem hunc? Reſponderunt & dixerunt ei: Si non eſſet hic nocens, haudquaquam tibi tradidiſſemus eum. Dicit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam. Vt ſermo Ieſu impleretur quem dixit, ſignificans qua morte eſſet moriturus.

Cœperunt autem illum grauiter accuſare ſummi ſacerdotes & ſeniores de multis, dicentes: Hunc deprehendimus euertentem gentem, ac vetantem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum regem eſſe. Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocans Ieſum, interrogauit eum, dicens: Tu es ille Rex Iudæorum? Reſpondit Ieſus ſtans ante eum: A temetipſo hoc tu dicis, an alij dixerunt tibi de me? Reſpondit Pilatus: Num ego Iudæus ſum? Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi, quid feciſti? Reſpondit Ieſus: Regnum meum non eſt ex hoc mundo. Si ex hoc mundo eſſet regnum meum, miniſtri mei vtique decertarent, ne traderer Iudæis. Nunc autem regnum meum non eſt hinc. Dixit itaque ei Pilatus: ergo rex es tu: Reſpondet Ieſus: Tu dicis, ego ſum rex. Ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, vt teſtimonium feram veritati. Omnis qui ex veritate eſt, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid eſt veritas? Et cum hoc dixiſſet, iterum prodiit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nihil inuenio noxæ in hoc homine. Et cum accuſaretur à principibus ſacerdotum & ſenioribus nihil reſpondit. Pilatus autem rurſus interrogauit illum dicens: Non reſpōdes quicquam? Ecce quam multa dicunt aduerſum te teſtimonia, non audis? Et non reſpondit ei ad vllum verbum, ita vt miraretur præſes vehementer. At illi inualeſcebant, Commouit populum docens per vniuerſam Iudæam, exorſus à Galilæa vſque ad hunc locum. Pilatus autem audita mentione Galilææ, interrogauit, num homo Galilæus eſſet. Et vt cognouit, quod ad Herodis ditionem pertineret, remiſit eum ad Herodē, qui & ipſe Hieroſolymis erat per id tēpus.

Herodes autem viſo Ieſu, gauiſus eſt valde. Tenebatur enim multo iam tempore cupiditate videndi illum, eò quòd audiret multa de eo, & ſperabat ſe ſignum aliquod viſurum ab eo. Interrogabat autem eum multis ſermonibus. At ipſe nihil ei reſpondebat. Stabant autem principes ſacerdotum & Scribæ acriter accuſantes eum. Spreuit autem illum Herodes cum exercitibus ſuis. Cúmque

illusisset, indutum veste alba remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici inter se Pilatus & Herodes in eodem die, nam antea simultates inter eos intercesserant.

Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotum ac Magistratibus & plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem quasi auertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans nullum crimen inuenio in homine isto, ex his de quibus accusatis eum, sed ne Herodes quidem. Nam remisi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei. Emendatum ergo illum dimittam.

In festo autem necesse habebat & consueuerat præses turbæ dimittere vnum vinctum quemcunque postulassent. Habebant autem tunc vinctum insignem, videlicet latronem, qui dicebatur Barrabas, qui cum seditionis autoribus coniectus fuerat in carcerem, qui per seditionem quandam in ciuitate factam homicidium patrauerant. Et cum acclamasset turba, cœpit flagitare, vt faceret quemadmodum semper fecerat ipsis. Itaque congregatis illis respondit Pilatus: consuetudo est vobis, vt vnum dimittam vobis in Pascha. Vtrum ergo vultis dimittam vobis? Barrabam, an Iesum regem illum Iudæorum, qui dicitur Christus? Sciebat enim quod propter inuidiam tradidissent illum summi sacerdotes. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens: Nihil tibi cum iusto illo. Multa enim passa sum hodie in somnis propter eum. Principes autem sacerdotum & seniores concitauerunt turbas persuadentes vt sibi potius dimitti peterent Barrabam, Iesum verò perderent. Respondens autem præses, ait illis: Vtrum vultis vobis è duobus dimittam? Et exclamauit simul vniuersa turba dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabam. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Iesum, & ait. Quid igitur vultis faciam Iesu, quem dicitis regem Iudæorum? At illi rursum clamauerunt omnes: Crucifige, crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad illos: Quid enim mali fecit? Nullum crimen capitale comperio in eo. Castigatum ergo dimittam illum. At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur. Et instabant, vocibus magnis postulantes vt crucifigeretur: & inualescebant voces eorum & summorum sacerdotum.

Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum & flagellauit. Milites autem præsidis abduxerunt eum intro in atrium, quod est prætorium, & conuocant ad eum totam cohortem, exutúmque induunt purpura siue chlamyde coccinea, & plectentes coronã de spinis imponunt capiti eius, dántque arundinem in dexteram eius, & genu flexo ante eum, illudentes ei cœperunt salutare, dicentes: Aue rex Iudæorum. Et dabãt ei alapas. Et cum expuissent in eum, acceperunt arundinem & percutiebant caput eius & positis genibus adorabant illum.

Exiuit iterũ Pilatus foras, & dicit eis: Ecce adduco eum vobis foras, vt cognoscatis, quod nullam causam in eo inuenio. Exiuit ergo Iesus foras, gestans spineam coronam & purpureum pallium. Et dicit eis: ecce homo. Cum ergo vidissent eum pontifices & ministri, clamabant dicentes: Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus: accipite eum vos & crucifigite. Ego enim non inuenio in eo causam. Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mori, quia Filium Dei se fecit. Cùm ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est iterum in prætorium & dicit ad Iesum, vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quod potestatem habeam crucifigendi te, & potestatem habeam absoluendi te? Respondit Iesus: Non haberes potestatem aduersus me vllam, nisi tibi datum esset è supernis, propterea qui me tradidit tibi maius peccatum habet. Ex eo quærebat Pilatus absoluere eum. Iudæi autem clamabant, dicentes: Si hunc absolueris, non es amicus Cæsaris. Quisquis se regem facit, contradicit Cæsari.

Pilatus autem cum audiuisset hunc sermonem, produxit foras Iesum, seditque pro tribunali loco, qui dicitur lithostrotos, Hebraicè autem Gabbata. Erat autem parasceue paschæ hora fermè sexta. Et dicit Iudæis: Ecce rex vester. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit ergo Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responderunt Pontifices: Non habemus regem nisi Cæsarem. Tunc ergo Pilatus vidẽs, quod nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, volens turbæ facere satis, adiudicauit vt fieret quod illi postulabant. Et accepta aqua abluit manus coram populo: Innocens ego sum à sanguine huius iusti, vos videbitis. Et respondens vniuersus populus dixit: sanguis eius super nos & super filios nostros.

Dimisit autem illis Barrabam, qui propter seditionem & homicidium coniectus fuerat in carcerem, quem poposcerant. Iesum autem flagellatum & illusum tradidit arbitrio illorum, vt crucifigeretur.

Accipientes autem Iesum milites, exuerunt eum purpura, & induerunt eum vestibus propriis, & abduxerunt eum baiulantem suam crucem, vt crucifigeretur. Exeuntes autem inuenerunt quendam prætereuntem, hominem Cyrenæum, nomine Simonem, venientẽ ex agro, patrem Alexandri & Rufi. Hunc apprehendentes coegerunt, vt tolleret crucem eius. Et imposuerunt illi crucem, vt portaret post Iesum. Sequebatur autem illum multa turba populi ac mulierum, quæ plangebant & lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus dixit: Filiæ Hierusalem nolite flere super me, sed super vobis ipsis flete & super filiis vestris. Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent: Beati steriles & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus cadite super nos, & collibus, operite nos, quia si in humido ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Ducebantur autem & alij duo cum eo facinorosi, vt interficerentur.

Et du-

Et ducunt eum in locum, qui dicitur Hebraicè Golgata, quod est, si interpreteris, caluariæ locus. Et ibi dederunt ei acetum, siue myrrhatum vinum cum felle mixtum bibere. Et cum gustasset, noluit bibere.

Et crucifixerunt eum in Golgata, & cum eo duos latrones, vnum à dextris, & alterum à sinistris eius, medium autem Iesum. Et impleta est scriptura, quæ dicit: Et cum iniquis deputatus est. Erat autem hora tertia dum crucifixerunt eum. Iesus autem dicebat: Pater, remitte illis, nesciunt enim quid faciunt.

Scripsit autem & titulum Pilatus, id est, inscriptionem caussæ illius, & posuerunt super crucem ad caput Iesu. Erat autem scriptum: IESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt, quia prope ciuitatem erat locus, vbi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum literis Hebraicis, Græcis & Latinis. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum: Noli scribere, Rex Iudæorum, sed quod ille dixerit, Rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi.

Milites ergo cum crucifixissent Iesum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem, & tunicam. Erat autem hæc tunica inconsutilis, à summo contexta per totum. Dixerunt ergo inter se, ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit, vt scriptura impleretur quæ scripta est per Prophetam, dicens: Partiti sunt sibi vestimenta, & super vestem meam miserunt sortem. Sedentes autem seruabant eum ibi. Et milites quidem hæc fecerunt. Et populus stabat spectans.

Stabat autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria vxor Cleophæ, & Maria Magdalena. Cum vidisset ergo Iesus matrem ac discipulum astantem, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Qui autem præteribant, conuicia iaciebant in eum, mouentes capita sua, & dicentes: Væ, qui demoliris templum & in tribus diebus extruis. Serua temetipsum. Si filius Dei es, descende de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudentes inter sese cum Scribis & senioribus & populo dicebant, alios seruauit, semetipsum seruare non potest. Si hic est ille Christus, rex Israel, ille Dei electus, seruet seipsum, descendátque nunc de cruce, vt videamus & credamus ei. Confidit in Deo, liberet eum nunc, si vult eum. Dixit enim, filius Dei sum. Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo exprobrabant conuiciantes ei. Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei, atque dicentes: Si tu es rex ille Iudæorum, saluum te fac. Vnus autem de his qui pendebant facinorosorum, conuicia dicebat in eum dicens: Si tu es Christus, temetipsum serua & nos. Respondens autem alter increpabat eum, dicens: Ne tu quidem times Deum, quod in eadem damnatione es: Et nos quidem iustè, nam digna factis recipimus, hic verò, nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum: Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in Paradiso.

Ab hora verò sexta tenebræ factæ sunt super vniuersam terram, vsque ad horam nonam, & obscuratus est Sol. Et circa horam nonam clamauit Iesus voce magna, dicens: Eli, eli, lamazabathani? quod est, si quis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur dereliquisti me? Quidam autem illic stantium, cum audiuissent, dicebant: Ecce, Heliam vocat iste. Sciens autem Iesus, quod omnia iam consummata essent, vt consummaretur scriptura, dixit: Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenum, & continuo accurrens vnus ex eis, cum acceptam spongiam impleßet aceto & hyssopo, imposuit harundini, obtulitque ori eius, vt biberet, & cum cæteri dicebant: Sinite, videamus, an veniat Helias ad deponendum eum. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit. Consummatum est. Et iterum clamauit voce magna, dicens: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. Et cum hæc dixisset, inclinato capite tradidit spiritum.

Et ecce velum templi scissum est medium in duas partes, à summo vsque ad imum, & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt, & egressi è monumentis post resurrectionem eius venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis.

Centurio autem qui astabat ex aduerso illi, & qui cum eo erant custodientes Iesum, videntes, quod sic emisso clamore expirasset, visóque terræ motu, & his quæ facta fuerant, timuerunt valde, & glorificauerunt Deum, dicentes: Verè hic homo iustus erat & Filius Dei. Et omnes turbæ eorum, qui simul accesserant ad spectaculum istud, & viderant quæ contingebant, percutientes pectora sua reuertebantur.

Stabant ibi omnes noti eius procul, & multæ mulieres, quæ secutæ erant eum à Galilæa, hæc videntes. Inter quas erat Maria Magdalena, & Maria Iacobi parui & Iose mater, & Salome mater filiorum Zebedei, quæ etiam, cum esset in Galilæa, secutæ fuerant illum, & ministrauerant ei, aliæque complures, quæ simul à Galilæa ascenderant cum eo Ierosolymam.

Iudæi ergo, quoniam Parasceue erat, vt non remanerent in cruce corpora Sabbato (erat magnus dies ille Sabbati) rogauerunt Pilatum, vt frangerentur eorum crura & tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius, qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura, sed vnus militum lancea latus eius fodit, & continuo exiuit sanguis & aqua. Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius. Et ille scit quod vera dicit, vt & vos credatis. Facta sunt enim hæc, vt scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo.

Et rursus alia scriptura dicit: Videbunt in quem pupugerunt.

Post hæc autem cum vespera facta esset, quoniam erat parasceue, quæ præcedit Sabbatum, venit Ioseph Arimathiensis, oriundus ab Arimathæa ciuitate Iudæorum, vir diues, senator, bonus & iustus, qui non consenserat consilio & facto eorum. Erat enim & ipse expectans regnum Dei. Nam & discipulus erat Iesu, sed occultus propter metum Iudæorum. Hic sumpta audacia ingressus est ad Pilatum, & petiit ab eo, vt tolleret corpus Iesu. Pilatus autem admiratus est, si iam mortuus esset. Et accersito ad se Centurione interrogauit illum, an iam dudum mortuus fuisset. Et cognita re ex Centurione, donauit corpus Iesu ipsi Ioseph, iubens reddi illum. Et Ioseph mercatus est sindonem. Venit autem & Nicodemus, qui venerat primùm ad Iesum nocte, ferens mixturam myrrhæ & aloes, ad libras fermè centum. Acceperunt ergo corpus Iesu depositum, & inuoluerunt illud in sindone munda, obuinxerúntque linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autem in eo loco, vbi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum Ioseph nouum, quod is exciderat in petra, in quo nondum quispiam positus erat. Ibi ergo quia parasceue erat Iudæorum, & sabbatum illucescebat, quod in propinquo esset monumētum, posuerunt Iesum. Et aduoluto saxo ingenti ad ostium monumenti, abierūt. Erat autem ibi Maria Magdalena, & Maria Iose, sedentes contra sepulchrum, & aliæ mulieres, quæ & ipsæ venerant cum Iesu de Galilæa, spectantes vbi & quemadmodum positum erat corpus eius. Reuersæ verò parauerunt aromata & vnguēta, ac sabbato quidē quieuerunt secundum præceptum.

Postremo autem die, quæ sequitur post parasceuen, conuenerunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum, dicentes: Domine, recordati sumus quod impostor ille dixit adhuc viuens, Post tres dies resurgam. Iube ergo muniri sepulchrum vsque in diem tertium, nequando veniant discipuli eius & furentur eum, dicántque plebi, surrexit à mortuis: Et erit nouißimus error peior illo priore. Ait illis Pilatus, Habetis custodiam. Ite, munite sicut scitis. Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum obsignato lapide, adhibitis custodibus.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumentum historię passionis & mortis Domini.

CVM nullum opus sit magis admirādum, quam opus redemptionis, quæ est passio & mors Domini nostri Iesu Christi, iuxta dictum Petri in prioris primo, Non redempti estis caducis rebus auro & argēto: sed precioso sanguine agni immaculati & incontaminati, nempe Iesu Christi, decet nos, charissimi fratres & sorores, summo studio incumbere, vt huius mirandi operis historiam cognoscamus, præsertim cum nobis cōmendetur in articulis fidei nostræ, vbi profitemur nos credere in filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, qui est passus sub Pontio Pilato, crucifixus & mortuus, &c. Idque in eum finem, vt ex notitia historiæ in nobis fides per Spiritum sanctum excitetur, vnde fiat, vt huius mirandi operis fructus ad nos pertingat.

Partes.

Cæterùm, quò distinctius & clarius de hoc admirando opere dicere possimus, diuidam totam doctrinam de passione Domini in tres locos seu articulos, qui sunt.

I. Quotupliciter Dominus est passus.
II. Passionis Domini æstimatio & fructus.
III. Pia & salutaris meditatio Passionis Domini.

DE PRIMO.

Christus passus est corpore & anima.

Quia nos peccauimus anima & corpore, & debuit fieri satisfactio pro vtroque, Dominus noster Iesus Christus passus est & anima & corpore. Idcirco dicam de vtriusque passione, animæ videlicet & corporis Domini.

1. Anima.

Quod sit in anima passus, testatur ipse & voce & signo. Voce, cum dicit, Tristis est anima mea vsque ad mortem, & in cruce, Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me? Huc pertinet & Prophetia Dauid, de Christo, Psal. 18.5. Dolores inferni circumdederunt me, id est, maximis doloribus afficiebar. Signo testatur dolorē apud sepulchrū Lazari, Ioan. 11. & in horto. Apud sepulchrum, cum cogitat tyrānidē diaboli in genus humanū, & generis humani miseriam. Nam omnes dolores animi, quos perpessus est Christus 33. annis vsque ad mortē eius, sunt pars passionū, quibus afficiebatur Filius Dei. In horto testatur maximā fuisse animæ suæ tristitiā, dum præ doloris acerbitate sudauerit sanguineas guttas. Naturale quidē est, quod homo lachrymet & sudet interdū in ingēti dolore, audito subitaneo malo: sed nullus vnquam inuentus fuit, qui sudorē sanguineū præ dolore sudauerit: nemo enim tantum dolorē sustinere posset.

Causæ ingentis doloris Christi.

Si quæritis causas huius ingentis doloris, scitote non vnam esse, sed multas: quarū hæ sunt præcipuæ:

I. Cogitatio tyrannidis in humanum genus, & maximæ miseriæ, qua omnes homines propter defectionem à Deo premebantur.

II. Cogitatio iræ Dei, quam ipse sustinere debuit, propter peccata nostra, quæ in se recepit. Tametsi enim ipse fuit immunis ab omni peccato, tamē in se recipit reatū peccatorū totius mūdi. Vnde Ioan. ca. 1. Agnus Dei tollit, id est, in suo corpore gestat, peccata mundi. Sensit igitur verè filius Dei iram Patris: qui sensus tantū dolorem in sanctissima anima excitauit, quod sanguinem sudauerit.

III. Cogitatio supplicij, quod in sanctissimo suo corpore mox sequenti die se perpessurum præuidit, & contumeliæ qua afficeretur.

IIII. Cogitatio ingratitudinis maximæ partis orbis terrarum. Præuidit enim fore, quod multi sapientes, multi potentes, & alij omnino essent hoc suum suppliciū pro illis redimendis susceptum aspernaturi, imo se & suos persecuturi: prǽuidit etiam ꝙ maxima pars eorum, qui Christianū nomē portant, suis sceleribus effecturi essent, vt hoc suo beneficio se ipsi ingrati priuarent. Hæ quatuor causæ acerbissimum dolorem in corde Christi excitarunt.

Hunc dolorem Domini & nos cogitare debemus, quo ad fidem & pietatem excitemur, ne cum ingrato mundo pereamus.

2. Corpore. Hic describuntur passiones Christi variis in locis, paulò ante mortem videlicet.

Hæc sint breuiter dicta de animæ Christi cruciatu: nūc de corporis supplicio dicā. Etsi enim corporis ipsius cruciatus incepit in præsepi, quādo matri Domini nullus erat locus in diuersorio, & postea cū octaua à natiuitate sua die sanguinē in circumcisione effudit: & deinde vsque ad tēpus, quo victima est factus in ara crucis pro nobis: Hoc tamen tempore dicā de eo supplicio quod sustinuit primum. Etsi autem iam ex Historia, quam recitaui, facilè à quouis intelligi potest, quā variis modis sit afflictus in sanctissimo

ctissimo suo corpore Dominus: tamen quod latè in Historia sparsum est, in breuē summam contraham & distribuam pro ratione locorū, in quibus est affectus supplicio. Sunt autem hæc loca: hortus, domus Caiphæ, sacerdotum conciliabulū, domus Herodis, prætorium, Golgata, hoc est, locus extra vrbem, vbi sumebatur supplicium de latronibus.

In horto. Quid passus est in horto? Osculo traditus est, manus militum in eum iniectæ sunt: comprehensus est & vinctus tanquam fur & latro abductus est, vbi & illum omnes ipsius discipuli deseruerunt.

Apud Caipham. Quid passus est in domo Caiphæ? Illuditur falsis testimonijs & cōuicijs obruitur, & à ministro sacerdotis alapa cæditur.

In concilio Sacerdotum. Quid patitur in concilio sacerdotum? falsis testimonijs grauatur, illuditur, expuitur in faciem eius, colaphis cęditur, obtecta facie percutitur, & iubetur vaticinari, quis illum percusserit.

In domo Herodis. Quid patitur in domo Herodis? Contemtum tyranni & totius aulæ ipsius, & in extremi contemtus testimonium, indutum Iesum veste splendida misit Herodes ad Pilatum.

In prætorio. Quid patitur in prætorio? Illic accusatur: producuntur aduersus eum falsi testes: petitur vt crucifigatur: à militibus Pilati induitur purpura in maiorem contemtum: corona spinea imponitur capiti ipsius: datur arundo in dextram eius, & genuflexione illuditur hoc scommate: Aue Rex Iudæorū: expuebatur in faciem eius, dabantur illi alapæ, percutiebatur sanctissimum caput eius fustibus, & tandem ad petitionem sacerdotum & totius populi adiudicatur cruci mortis generi contemtissimo.

Post condemnationem. Quid patitur iam condemnatus? Imponitur humeris ipsius lignum crucis, in quod erat affigendus: crucifigitur inter duos latrones, vt ipse inter eos maximè facinorosus iudicetur, crucifixo datur vinum myrrhatum, cum felle mixtum: & tandem in his grauissimis cruciatibus moritur. Hinc apparet quam acerbum suppliciū sustinuerit Filius Dei Dominus noster Iesus Christus.

Doctrinę. Sed quarum rerum nos admonebit supplicij grauitas? Sanè multarum, & præcipuè quatuor.

Ira Dei. *Primum* enim magnitudo iræ Dei aduersus peccatum conspicitur. Peccatum enim nostrum ita prouocauerat iram Dei, vt non potuerit placari nisi per filium Dei, qui humana natura assumta nostram vicem sustinet, & satisfacit iusticiæ Dei.

Peccati fœditas. *Secundo* hic conspicitur fœditas peccati: Nā pro delicti qualitate supplicia quoque variant, Latro rota punitur, fur patibulo, homicida gladio, puer delinquens virga: verùm Filius Dei turpissimam mortem & execrabilem in Lege Dei perpessus est, quare significatur, quam abominabile sit peccatum in conspectu Dei.

Humiliatio filij Dei. *Tertio* conspicitur hic humiliatio Filij Dei, qui infra omnes creaturas deiectus fuit: qua humiliatione testatur amorem suum erga genus humanum, cuius redimendi causa tanta sustinuit.

Iudæorū impietas, mundi imago. *Quartò*, conspicitur horrendum & implacabile odium Iudæorum aduersus sibi missum saluatorē. Tametsi autem nihil est hic factum præter consilium Dei: Nam longe antea passio Christi est præfigurata & prædicta à sanctis Dei Prophetis, vt Petr[9] dicit in prioris primo: tamen Iudęi hoc non fecerūt vt Dei consilio obtemperarēt: sed vt suo odio satisfacerent. Ea enim est mundi natura, quod eos qui scelera acerbius reprehendūt, è medio sublatos cupiat, quo licentius peccare liceat. Hæc sint breuiter dicta de primo loco.

DE SECVNDO.

Efficacia passionis Christi. Vidimus qualis fuit christi passio, nunc quod secūdo loco promisi, ostēdā quæ sit passionis Christi æstimatio corā Deo, & quis fructus inde proueniat.

Coram Deo. Quę est ergo eius æstimatio corā Deo? Passio Domini nostri Iesu Christi est sacrificiū propiciatoriū, in quo æternus Filius Dei homo factus, & Sacerdos perpetuus à Deo constitutus, obtulit se per Spiritum æternū æterno Patri, vt ista sua oblatione placaret iram Dei, & satisfaceret pro culpa & pœna hūmani generis, vt omnes qui in illum credunt & crediturі sunt, per eundem sanctificentur ad vitam æternam, iuxta illud Iohan. 17. pro illis sanctifico meipsū. Hinc patet quæ sit æstimatio passionis Domini, & quis fructus inde ad nos homines proueniat, modo in christum viua fiducia recumbamus. Christus Mediator inter nos & Deum constitutus, sacrificio suo, id est, morte & passione placat iram Dei, ipse Sacerdos seipsum offert Deo, idque vt nos à reatu damnationis liberet. Videmus proinde quinq; esse in hoc sacrificio. 1. Sacerdos est ipse christus. 2. Victima seu res quæ offertur est ipse Sacerdos. 3. Deus est cui hoc sacrificiū offertur. 4. Mundus est, pro quo fit hæc oblatio. 5. Pactum & fœdus est, quod hæc oblatio fidelibus tantum cedat in salutem.

Fructus eius.

Quæ sint in hoc sacrificio consideranda.

Quomodo fieri potest vt vnius Christi mors sit satisfactoria pro totius mundi peccatis. Sed quì fieri potest, vt vnius Christi mors sit satisfactoria pro totius mundi peccatis? Ecce agnus Dei inquit Iohannes, qui tollit peccata mundi. nam ex indiuidua & ineffabili vnione diuinæ & humanæ naturæ in vna persona est dignitas, æstimatio & meritum infinitum omnium operum & passionum Christi. Cum ergo dicitur, Filius hominis redemit nos per meritum passionis suæ, opus infiniti precij & valoris nominatur, quia is Filius hominis, qui est passus, etiam est Deus. Item mors hominis est satisfactio, quia est mors hominis qui est Deus. obediētia filij hominis est nostra iusticia, quia est obedientia hominis, qui est Deus. Ita Filius hominis remittit peccata, quia est Deus. Caro Christi est cibus vitæ, quia est caro hominis, qui est Deus. Tametsi autem diuina natura in Christo non est passa, sed humana tantū, vt Petrus ait, Christus est passus carne, tamen passio est personæ: adeo vt quicquid cōtumeliæ factum est humanitati Christi, id totum in contumeliam personæ cesserit, iuxta illud: Dominum gloriæ crucifixerunt: vnde Ecclesia confitetur, Filiū Dei passum esse, quia in humana natura assumta est passus.

Fructus multiplex passionis Christi. Quæ sit æstimatio passionis Domini coram Deo dictum est, & quis sit eius fructus in genere, nunc autem quò fructus passionis Domini conspiciatur melius, eum in partes distribuam, sunt igitur hi fructus.

Primus, Deo præstita est obedientia. Philip. 2. 7. Humiliauit seipsum, factus obediens vsque ad mortem crucis.

Secundus, Diabolus est victus. In hoc (inquit Iohan. in cap. 3. 8.) apparuit Christus, vt destruat opera Diaboli, iuxta primā promissionē: Semen mulieris conteret caput serpentis. Gen. 3. 15. 1.

Tertius, homo à peccatis saluatus est & iustificatus. Ecce, inquit Iohannes, agnus Dei qui tollit peccata mundi. Item Ro. 4. 25. Mortuus est propter peccata nostra. 2. Cor. 5. 21. Eū qui nō nouit peccatū: fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso, hoc est, Christū fecit pro peccato hostiam, vt ipsius iusticia nos iustificemur coram Deo.

Quartus, æquatio Iudæorum & gentium, iuxta illud Ephe. 2. 14. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraq; vnum, & interstitium maceriæ soluens, inimicitias per carnem suam, legem mandatorū in decre-

tis abolens, vt duos conderet in semet ipsum in vnũ nouum hominem, faciens pacem vt reconciliaret ambos in vno corpore Deo per crucem.

Quintu, Mors abolita est, Hoseæ 13.14. Ero mors tua ô mors. Breuiter, Christi victima est nostra redemptio. Nam est precium persolutum pro nobis, quo Deus placatus est, homo redemtus, Diabolus victus, atque adeo omnia in cœlo & in terra vni capiti Christo subiecta sunt, Ephes. 1.22.

DE TERTIO.

Meditationis mortis Christi partes.

Pia & salutaris meditatio Passionis Dominicæ ad sex partes reuocari potest, quas Christiani non tantum hoc tempore: verum toto suæ vitæ tempore meditari debent. Harũ enim partiũ pia meditatio non solũ confutat eos, qui in Papatu putãt se satisfecisse officio, si toties dominicã orationẽ & salutationẽ Angelicam recitauerint, procumbentes corã idolis erectis in superstitiosum cultũ: verumetiam mirum in modum pios confirmat & cõsolatur. Proponam igitur ordine sex partes huius meditationis.

Ira Dei.

Prima, veniet vobis in mentem, quantam necesse sit iram Dei fuisse ob peccatum hominũ, quæ nõ potuit placari vllius creaturæ opere: sed necesse fuerit vnigenitum Filium Dei mori, quo iram Dei hac iusta pro peccato satisfactione soluta placaret.

Misericordia Patris.

Secunda, Veniet vobis in mentem, quam immensa & imperuestigabilis fuerit misericordia Dei patris, qui potius voluerit Filium vnigenitum sustinere acerbissimam mortem, quam genus humanum à se conditum perdere. Forte cogites Deum potuisse alia ratione genus humanũ liberasse. Tu qui es, qui Deum vis docere quî potuerit? cogita de iusticia Dei & misericordia simul. Vt enim misericordia mouit illum ad saluandum: ita iusticia eum mouit, vt fieret iusta iniuriæ compensatio. Homo peccauit, debuit ergo aut perire, aut satisfacere: non autem potuit purus homo satisfacere iusticiæ Dei, neq; debuit alius quàm homo. Sapiẽtia ergo Dei hic inuenit ex misericordia remediũ, vt Filius Dei ætern' fieret homo, quo & posset, quia Deus, & deberet, quia humanam naturam in se recepisset, satisfacere iusticiæ Dei. Ita in Christi passione apparet mixta cum misericordia iusticia, & vtramque temperauit sapientia.

Charitas filij.

Tertia, veniet in mentem summus & inenarrabilis amor Filij Dei erga genus humanum, qui voluit in se deriuare iram Patris, ac sustinere tam ignominiosam mortem, idque pro inimicis suis, vt Paulus testatur Rom. 5.

Ratio applicationis beneficij Christi.

Quarta, veniet tibi in mentem vera ratio, qua tibi possit applicari fructus passionis Dominicæ, vt tibi salutaris. Fit autem hæc applicatio verbo, fide, & Sacramento. Verbo offertur quasi manu Dei beneficium passionis Domini, vbi & quoties prædicatur Euangelium Iesu Christi, & ministri verbi vice Dei omnibus, qui audiunt Euangelium, fructũ passionis Domini ostendunt. Deinde, cum ita offertur quasi manu Dei beneficium passionis Domini, debet fide recipi quasi manu quidem hominis, quam fidem Spiritus sanctus efficit in hominibus audientibus & obtemperantibus Euangelio. Præterea Sacramento vtroq; Baptismo & Cœna Domini obsignatur, ac eius vis & vsus tanquam in tabellis pingitur, quemadmodum heri audiuimus. Cum igitur recitas articulum fidei de passione Domini, firmiter statue & certissimè crede, quod pro te mortem Filius Dei subierit, quod cum feceris, mortis Domini es particeps, adeo tota Christi obedientia, tua fit absolutio à peccato, & tua iusticia. ~~Est autẽ duplex obedientia in~~ Christo consideranda. Obedientia crucis, & obedientia legis, quæ eius erat perfecta impletio. Vt obedientia crucis est expiatio peccati: ita obedientia legis nobis imputatur in iusticiam Rom. 5. 19.

Sors Ecclesiæ militantis.

Quinta, Cum ita participes sumus effecti passionis Domini per fidem, in mentem nobis veniet, qualisnam sit sors piorum in hac vita. Quemadmodum enim christus est passus: Ita vult & reliquos pios pati, vt sint conformes imaginis Filij Dei. Vnde Paulus Rom. 8. 17. Ideo enim compatimur, vt vnà cum illo glorificemur.

Christianorũ officium.

Sexta veniet nobis in mentem, quid Christus à nobis, quos suo sanguine redemit, requirat. nã cũ iam ab ipso redemti sumus, debemus ei obedire. Quid vult ipse? 1. vt renũciemus hosti ipsius Diabolo. 2. vt fugiamus peccatũ, ne rursus scientes & volẽtes Deum nostris peccatis offendamus. 3. Vt sanctitati & pietati studeamus, & seruiamus illi in vero timore omnibus diebus vitæ nostræ: quod si fecerimus, finem fidei reportabimus salutem animarum æternam, quam donet nobis Deus Pater per Iesum christum Dominum nostrum, Amen.

HISTORIA RESVRRECtionis Domini nostri Iesu christi, ex collatione quatuor Euangelistarum concinnata.

CVm præteriisset Sabbatum, Maria Magdalena & altera Maria quæ Iacobi dicitur, & Salome, & Iohanna, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ venerant cum Iesu de Galilæa, emerunt & parauerunt aromata, vt venirent, & vngerent Iesum. Nam Sabbato quieuerant secundum præceptum.

Vespera autem sabbatorum, quæ lucescit in vnam sabbatorum, id est, manè profundo crepusculo, cum adhuc essent tenebræ primo die Sabbatorum, veniunt exorto sole ad monumentum, portantes quæ parauerant aromata. Et ecce terræmotus factus est magnus, Angelus enim Domini descendit de cœlo, & accedens deuoluit lapidem ab ostio, sedebátque super eum. Erat autem aspectus eius fulgur, & vestimentum eius candidum sicut nix. Præ timore autem eius concussi sunt custodes, & facti sunt veluti mortui.

Mulieres autem dicebant ad inuicem, Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Nam erat magnus valde. Et cum respexissent, vident lapidem esse reuolutum à monumento. Et ingressæ in monumentum, non inuenerũt corpus Domini Iesu. Currit ergo Maria Magdalena, vt hæc nunciet. Et factum est, dum mulieres mente consternatæ essent de hoc quod nõ inuenissent corpus Iesu, ecce duo viri steterunt iuxta illas in vestibus fulgurantibus. Cum expauissent autem & declinarent vultum in terram: dixerunt ad illas. Quid quæritis viuentem cum mortuis? Non est hic, sed resurrexit. Recordamini vt dixerit vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicens, quod oportuerit filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertio resurgere. Et recordatæ sunt verborũ eius & egressæ à monumento: nunciauerunt postea hæc omnia illis vndecim & cæteris omnibus. Et dicebant ad Apostolos hæc, & visa sunt apud illos ceu deliramentũ verba illarũ, neque crediderũt illis. Cũ vero currit Maria Magdalena (vt dictum est) venit ad Simonem Petrum, & ad alterũ discipulum, quem amabat Iesus, & dicit illis, Sustulerũt Dominũ ex monumento, & nescimus vbi posuerunt eum.

Surgens ergo Petrus exijt & ille alius discipulus, & venerunt ad monumẽtum. Currebãt autem duo simul, & ille alius

alius discipulus præcurrit citius Petro, venitque prior ad monumentum, & cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit linteamina sola posita, & sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum. Tunc ergo introiuit & ille alius discipulus, qui prior venerat ad monumentum, viditque & credidit. Nondum enim nouerant scripturam, quod oportuisset eum à mortuis resurgere. Discipuli ergo abierunt rursus ad semetipsos. Et Petr. mirabatur quod acciderat.

Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fleret inclinauit se in monumētū, & vidit duos Angelos amictos albis, sedentes, vnum ad caput, & alterum ad pedes, illic vbi posuerant corpus Iesu. Dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit eis: Sustulerunt Dominū meum, nec scio vbi posuerunt eum. Hæc cum dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, nec sciebat, quod Iesus esset, dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? quē quæris? illa existimās quod hortulanus esset, dicit ei: Domine si tu asportasti eum, dicito mihi vbi posueris eū & ego eū tollā: Dicit ei Ies⁹: Maria. Cōuersa illa dixit ei: Rabboni, quod dicitur Magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere. Nondum enim ascendi ad Patrem meum. Sed vade ad fratres meos, & dic eis, ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrū. Hæc est illa Maria Magdalena, de qua Iesus eiecerat septē Dæmonia, cui cum surrexisset apparuit primum, manè primo die Sabbati. Illa autem profecta renunciauit discipulis, qui cum illo fuerant, lugentibus ac flentibus, quod vidisset Dominum, & ea dixisset sibi. Et illi cum audissent, quod viueret, ac visus esset ab illa, non crediderunt.

Ingressæ autem mulieres in monumentum, viderunt adolescentem à dextris, amictū stola candida, & expauerūt. Erat autem Angelus Domini. At ille dicit eis: Nolite timere vos, scio enim quod Iesum Nazarenum, qui crucifixus fuit, quæritis. Non est hic: surrexit enim, sicut dixit. Venite & videte locum, vbi posuerunt Dominum. Et abeuntes citò, dicite discipulis eius & Petro, quod surrexit à mortuis, & ecce præcedit vos in Galilæam, illic eū videbitis sicut dixit vobis. Ecce, dixi vobis. Et abeuntes celeriter fugerunt à monumento cum timore & gaudio magno, & currebant, vt renunciarent discipulis eius. Habebat autem illas tremor & stupor, neque cuiquā quicquā dicebant, timebant enim. Cum autem issent ad renunciandum discipulis eius, ecce Iesus occurrit illis, dicens: Auete. Illæ autem accesserunt & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Tunc ait illis Iesus: Nolite timere, Ite renunciate fratribus meis, vt eant in Galilæam, & ibi me videbunt.

Quæ cum abissent, ecce quidā è custodibus venerunt in ciuitatem, ac renunciauerunt principibus sacerdotum omnia quæ acciderant. Et congregati cum senioribus, consilio habito, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite, Discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit à præside, nos persuadebimus ei, & securos vos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerunt sicut erant docti, & diuulgatus est hic sermo apud Iudæos vsque in hodiernum diem.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumentum & vsus historiæ de resurrectione Christi.

HOc Festum summum omnium festorum est, in quo proponitur nobis Articul⁹ de resurrectione Domini ex mortuis, idq; tertio die, iuxta scripturas, qui per suam gloriosam resurrectionem, vt victor mortis, peccati, Diaboli: ita redemptor omnium, qui in se credere non recusauerint, factus est. Solet autem in hoc festo dici ex historia resurrectionis, de beneficio seu fructu eiusdem & de vsu, quæ omnia hoc præsens Euangelium continet. Narratur ab Angelo, quod Christus resurrexerit. Hæc est historiæ summa, iubentur mulieres non timere. Et est fructus huius beneficij, ac mulieres Christū excitatum quærunt, quarum exemplo nobis salutaris resurrectionis Domini vsus commendatur, quare nō frustra Paulus Timotheo scribens, ait: Memento quod Iesus Christus resurrexerit à mortuis. 2. Tim. 2.8. Nā vt dicit idē Apost. Rom. 10.9. Si in corde tuo credideris, quod Deus eum suscitauit ex mortuis, saluus eris. Cæterum quo nobis hic articulus fidei nostræ reddatur confirmatior, tres locos tractabo in in hac concione, qui sunt:

Partes.

I. *Quotuplex sit probatio resurrectionis Domini.*
II. *Cur tertia die resurrexerit.*
III. *Quis sit resurrectionis Christi fructus.*

DE PRIMO.

Testimonia resurrectionis.

Triplici testimoniorum genere confirmatur resurrectio Domini: nam sunt testimonia antecedentia, coniuncta, & consequentia, de quibus ordine dicam.

1. Antecedentia.

Vt antecedētia testimonia resurrectionis Domini diligenter expendamus, admonet Christus Lucæ 24.44. vbi ita ait, Sic scriptū est, & sic oportuit Christum pati & resurgere tertia die, & prædicari in ipsius nomine pœnitentiam & remissionem peccatorum omnibus gentibus. Sed vbi hoc scriptum est? Ipse respondit, & ait: In Mose, Prophetis & Psalmis de me scriptum est. Proinde in Mose, Prophetis & Psalmis debemus quærere testimonia antecedentia resurrectionis Domini.

In Mose.

I Mose est duplex genus testimoniorum de resurrectione Domini. Nam & claris dictis prænūciatur, & figuris multis adumbratur. Clara sunt hæc dicta, Gen. 3.15. Semē mulieris conteret caput serpētis, id est, Christus Diabolū superabit, quod nō fieri potuit, nisi per resurrectionem Christi ex mortuis: nā si Christus mansisset in sepulchro, Diabolus victor fuisset Christi. Donec enim iacuit in sepulchro Christus, nulla Christi victoria, id est, nullus triumphus erat. Verùm dum aperto sepulchro prodijt de sepulchro viuus Dominus, se victorē Satanæ & triūphatorem declarauit. Huc & ilud dictum pertinet: In semine tuo benedicētur omnes gētes terræ. Gē. 12.3. Vt ergo in morte maledictio: ita in vita Christi benedictio cōspicitur. Adūbratur etiā figuris in Mose. Adā dormiens & postea excitatus, figura fuit morientis & resurgentis Christi. Sic enim ait Augustinus: *Præfigurata est in protoplasta Adam Christi resurrectio. quia sicut ille post soporem surgens Euam de latere suo fabricatam agnouit: ita Christus è morte resurgens, ex vulnere lateris sui ædificauit Ecclesiam.* Isaac quoque impositus rogo vt cremaretur, liberatus tamen per Angelum, typus fuit Christi oblati in cruce, & postea è morte exemti virtute diuina. Ioseph coniectus in carcerem, & postea eductus ad summos honores figurabat mortem & resurrectionem Domini.

Dicta. Figuræ seu typi.

In prophetis. Dicta.

In Prophetis quoq; sunt & dicta & figuræ de hac resurrectione, de qua loquitur Isaias c. 53.10. Si posuerit pro peccato animā suā, videbit semē lōgæuū & voluntas Domini in manu eius dirigetur. Daniel apertè dicit cap. 9.24. Christū occidendum, & tamē perpetuò regnaturū. Hoseas quoq; dicit, c. 6.2. Tertia die viuificabit nos. Figuræ inter multas sunt hæ: Sāson obseratis portis clauditur in ciuitate. Dominus obsignato clauditur monumēto. Sāson fractis seris, subtractisq; portis securus euadit. Christus ru-

ptis inferni potestatib⁹ liber egreditur. Sicut perit nauis, nisi Ionas perditum detur: ita perit mundus, nisi Christus patiatur. Et sicut Ionas fuit in vẽtre piscis tribus diebus, & postea in terram eiectus est: ita Christus triduũ in terra erat, & postea viuus de sepulchro prodijt.

In psalmis. Dicta.

In Psalmis quoq; sunt testimonia & figuræ resurrectionis Christi. Psal. 2. totus agit de regno & sacerdotio Christi. Psal. 16. 10. Non dabis sancto tuo videre corruptionem. Psa. 22. concionatur de passione Domini & resurrectione. Psal. 110. 7. De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput. Idem Dauid adumbrat mortem & resurrectionem Domini. Dauid toties fugiens, & tandem ad regnum euectus, typus fuit humiliationis Christi & glorificationis per resurrectionẽ. Huiusmodi probationes mortis & resurrectionis Domini, multæ sunt in Mose, Prophetis & Psalmis, sed pauca recitaui ob temporis angustiam. Huc accedit quod Christus sæpissime præmonuit suos de sua morte & resurrectione.

Typi.

2. Coniũcta. Dicta.

Coniuncta testimonia sunt etiam duplicia, nempe clara dicta & signa. In hoc Euangelio Angelus dicit: Surrexit, & non est hîc. Signum conspicitur, vacuum sepulchrũ, terræ motus: ostendit se Domin⁹ primùm Magdalenæ, deinde pluribus Apostolis, tũ 500. fratribus, & 40. diebus cum suis versatur discipulis, & tandem multis conspicientibus visibilis ascendit in cœlum.

Signa.

3. Consequentia. Dicta. Signa.

Consequentia testimonia sunt etiam duplicia, vox Apostolorum, ac totius Ecclesiæ vox confitẽtis Christum suum Dominum & Mediatorem. Deinde sunt signa quoque. Internum est spiritus Christi in corde credentiũ, qui illis testimonium reddit, quod Christus viuat. Externa signa sunt Baptism⁹ & cœna, nam Baptismo figuratur mors, sepultura, resurrectio Christi, vt Paulus docet Rom. 6. 4. cœna Domini quoque resurrectionem christi nobis commendat. His testimonijs antecedentibus, coniunctis & consequentibus, qui non credit, olim videbit iudicem in nubibus venturum, quem hîc in terra non agnouit Saluatorem.

DE SECVNDO.

Cur tertia die surrexit.

Cur tertia die surrexit? cur non distulit ad extremum diem, vt nos vnà cum illo surgeremus? Tertia die resurrexit *primùm* propter prophetias, fuit enim prædictum ab Hosea propheta, & præfiguratum in Iona, vt tertia die resurgeret. *Deinde* vt satisfaceret suis promissionibus, promisit enim discipulis, quod postquam esset traditus gentibus, & illusus, ab illis occideretur, & tertia die resurgeret. Non autem anteuertit tertium diem, vt omnib. cõstaret, eum verè mortuum fuisse. Ostendit ergo se iacens in sepulchro 40. horis verè mortuum. Cur autem non distulerit resurrectionem in extremum diem, in promptu sunt grauissimæ causæ.

Cur resurrectionẽ non distulit in extremum diem.

Prima, quia scriptum erat, Ps. 16. 10. Non dabis sãcto tuo videre corruptionem. Non enim debuit corpus christi in sepulchro putrescere. 1. Quia erat ex castissimæ virginis sanguine factum, operante Spiritu sancto. 2. Quia dum versaretur in mundo, illud purum & incontaminatum seruauit: indignum proinde fuisset tale corpus fieri vermium escam.

Secunda causa, cur non distulit resurrectionem, est spes nostra. Ita enim Petrus ait: Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui regenuit nos in spem viuam per resurrectionem christi ex mortuis. 1. Pet. 1. 3.

Tertia caussa, vt esset primus resurgentium, vt enim Adam erat primus, qui apparuit in mortali corpore, propter peccatum: ita christus primus debuit apparere immortali corpore iustificante & sanante nostra corpora ab æterna morte.

Discrimẽ inter Christi & aliorum hominum resurrectionem.

Tametsi autem omnes resurgemus, & alij quidã præter christum resurrexerunt: tamen maximum discrimen est inter Christi resurrectionem & aliorum. *Primum* enim Christus resurrexit propria virtute: id nemo præter illum solum potuit vnquam facere. *Deinde* alij qui excitati sunt, vt filius viduæ, filia Archisynagogi, & Lazarus, ac alij surrexerunt iterum morituri: at Christus resurrexit ad immortalitatem. *Præterea* differt Christi resurrectio ab aliorum resurrectione fructu & efficacia. Christus enim virtute sua excitat alios, id quod erat significatum in horto, vbi erat sepultus, & resurrexit iam oriente sole. *Postremo* & tempore differt Christi resurrectio à nostra, Christus enim, vt iã ostẽsum est, & symbolũ profitetur, surrexit tertia die, nostra verò resurrectio differetur ad extremũ diem. Tũ enim apparebit æterna vita & sempiterna iusticia, quam daturus est omnibus suis, id est, in se credentibus. Hæc sint dicta de secundo loco, cur Christus resurrexerit tertia die, quomodo illius resurrectio à nostra differat, vt per resurrectionem Christi viuam spem concipiamus æternæ & incorruptibilis hæreditatis in cœlo.

DE TERTIO.

De fructu resurrectionis Christi.

Iam tertius locus de fructu resurrectionis Christi restat, qui est copiosior & abundantior, quam vt humana lingua explicari possit. Paulus dicit omnia per Christum esse instaurata in cœlo & in terra. Primũ enim Christus prodiens de sepulchro, apparet victor, triumphator mortis, inferni & Satanæ, atque ita satisfacit promissioni olim de illo editæ, Semen mulieris conteret caput serpentis: quod explicãs Iohannes ait, Christus apparuit vt destruat opera Diaboli. 1. Io. 3. 8. Verũ quantum ad nos homines, propter quorum salutem de cœlo descendit, factus homo, mortuus est & resurrexit, quadruplex fructus resurrectionis Christi spectandus est. Nã resurrectio Christi, 1. Est nostra iustificatio. 2. Est virtus, qua in nobis domatur peccatum. 3. Exemplum nouitatis vitæ & caussa. 4. Est caussa nostræ resurrectionis, eiusque pignus certissimum. De hoc quadruplici fructu ordine dicam.

Est quadruplex, respectu nostri.

1. Est nostra iustificatio.

Primus itaq; fructus resurrectionis Domini est iustificatio nostri, de quo fructu Paulus Rom. 4. 25. Mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostri. Et Daniel cap. 9. 24. Auferetur iniquitas, & adducetur sempiterna iusticia. Quanti autẽ precij sit hic fructus perpendendũ est, quò nobis magis dulcescat. Nos nascimur in peccato & rei iræ Dei. Ephes. 2. 3. Nos omnes natura filij iræ sumus, peccati stipendium est mors, Ro. 6. 23. ab hac morte per resurrectionẽ Christi liberamur. nam per Christum absoluimur à reatu, peccati, atq; adeo à morte æterna. Hinc illud in Apocalypsi, ca. 20. 6. Beat⁹ & sanctus qui habet partẽ in resurrectione prima, in his secũda mors non habet potestatẽ, sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabũt cũ illo. Vt enĩ prima mors per Adã est, ita resurrectio prima est per Christũ. Huc & illud, Apo. 22. 19. Beati qui lauãt stolas suas in sanguine agni, vt sit potestas eorũ in ligno vitæ, & per portas intrẽt ciuitatẽ.

2. Est virtus qua in nobis domatur peccatũ.

Secundus fructus resurrectionis Domini est, quod ea sit virtus, quæ in credentes transfunditur, qua fit vt possint à vicijs ad virtutem pergere. Hæc virtus nobis in Baptismo confertur & confirmatur cœna Domini, modo nos ipsi nobis non defuerimus. Porro hæc virtus sentitur in ijs tantum, qui ex immor

3. Est exẽplum & causa nouitatis vitæ.

immortali semine sunt regeniti. 1. Pet. 1. 23.

Tertius fructus est exẽplum: nam vt Paulus inquit, Christus resurrexit, vt nos in nouitate vitæ ambulemus, qui ergo viciis suis indulgent, qui viuunt scelerat è & impurè, testantur suo facto, quod Christũ cõtemnant. Cuius resurrectio nobis, vt vitæ degendæ speculum proposita est. Nam illi existimant Christũ flagellatum, spinis coronatum, fudisse sanguinẽ in ara crucis, vt liceat ipsis indulgere omnibus furoribus tyrannidi, superbiæ, libidinibus, & hoc pacto, quantum in se est, de nouo crucifigunt Filium Dei. Nos igitur qui non solùm dici, verumetiam esse cupimus qui dicimur, hoc est, Christiani, id ꝙ res est cogitemus, videlicet quod Christus mortuus sit pro peccato expiando eorum, qui illum fide recipiunt & in vera pœnitentia viuunt, per mortificationẽ veteris hominis, & viuificationem noui hominis.

Quatuor sunt mala, quibus grauantur homines, ignorantia, reatus peccati, vicia, & cõcupiscentiæ ingenitæ, & metus damnationis æternæ. Contra ignorantiam Christus est nobis sapientia, dũ nos per Euãgelium docet de sua erga nos voluntate: nisi enim verbo Dei de volũtate instrueremur, perpetuis tenebris nostra mens inuolueretur, quæ tenebræ luce Euangelij depelluntur.

Iustitia.

Contra reatum peccati est Christus nobis iustitia: nam ipsius obediẽtia nobis imputatur credentibus, vt iam non peccatores, sed vt iusti in Dei conspectu appareamus.

Sanctificatio.

Contra vitia & concupiscentias carni ingenitas Christus est nobis sanctificatio, dum virtute suæ resurrectionis per Spiritum sanctum nos iustificat.

Redemptio.

Contra metum dãnationis æternæ, est Christus nobis redẽtio. Hæc quatuor Christi beneficia Paulus coniungit. 1. Cor. 1. 30. his verbis, christus factus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio & redemtio, qui ergo extremum & vltimum beneficium expetit, debet per priores, tanquã per gradus, ad illud properare, vbi enim Christum didicit, debet in eum credere: vbi credit, debet eius Spiritu sanctificari, id est, exẽplo resurgentis Christi nouã vitã viuere. Hãc nouã vitam tandẽ sequetur plena liberatio in extremo iudicio, quando reddet vnicuique iuxta facta sua. Sit ergo hic tertius fructus resurrectionis Domini, de quo modò dixi, videlicet, vt in noua vita iuxta ipsius exẽplũ viuamus. Hinc illud Pauli, Si surrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, &c. colos. 3. 1.

4. Est pignus & causa resurrectionis nostræ.

Quartus fructus resurrectionis Domini est, ꝙ sit & caussa & pignus nostræ resurrectionis, qua animæ mortuorũ coniungentur rursus corporibus, in secundo christi Aduentu, cum veniet iudicaturus viuos & mortuos. Hinc Paul. 1. cor. 15, prolixe disputat, & hoc argumentum tractat: christus resurrexit à mortuis, ergo & nos resurgemus. 1. Thes. 4. 14. Nam si credimus, ꝙ Iesus mortuus est, & resurrexit, sic & Deus eos, qui obdormierunt, per eũ abducet cum illo. Et Ioh. 5. 28. Veniet hora, in qua oẽs, qui in sepulchris sunt, audient vocẽ eius & prodibunt, qui bona egerunt, in resurrectionẽ vitæ, qui verò mala fecerunt, ad resurrectionẽ iudicij. Hic fit mentio duplicis resurrectionis, scilicet vitæ & iudicij. Resurrectio vitæ est, quæ promittitur iis, qui bene fecerunt. Resurrectio iudicij est, quam cõminatur iis, qui male fecerũt. Huc & illud Pauli Rom. 10. 9. Hoc est verbum fidei ꝙ prædicamus: Si confessus fueris ore tuo Dominũ Iesum, & credideris in corde tuo, quod Deus eum suscitauerit ex mortuis, saluaberis, id est, resurges ad resurrectionem vitæ & salutis æternæ.

Doctrina

Atq; hæc sint breuiter dicta de resurrectione Domini: vnde primũ cõfirmanda est fides nostra de resurrectionis articulo. Deinde confutandus est error Iudæorum: qui negant christi resurrectionem. Tum admonebimur de fructu resurrectionis, vt per eã & nos à peccato in hac vita resurgamus, & tandẽ in extremo die resurgamus ad resurrectionẽ vitæ per christũ Dominũ nostrũ, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor, laus & gloria in secula seculorum, Amen.

FERIA SECVNDA PAschatos, Luc. 24.

ET ecce duo ex illis ibant eodem die in castellũ, quod aberat spacio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emaus, & ipsi confabulabantur inter se de his omnib. quæ acciderant. Et factum est dũ confabularentur ac disputarent, & ipse Iesus appropinquans ibat vnà cum illis. Cæterũ oculi eorum tenebantur, ne eum agnoscerent, in alia enim forma apparuit eis. Et ait ad illos. Qui sunt hi sermones, quos confertis inter vos ambulantes, & estis tristes? At respondens vnus, cui nomen Cleophas, dixi ei: Tu solus peregrinus es Hierosolymis, qui ignores, quæ facta sunt illic his diebus? Quibus ille dixit: Quæ? & dixerunt ei, de Iesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens opere & sermone corã Deo & toto populo, & quomodo eum tradiderunt summi Sacerdotes & Principes nostri in condemnationem mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus eum esse illum, qui redemturus esset Israel. Atqui super hæc omnia tertius dies est hodie, quo hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nobis attonitos reddidere nos: quæ diluculo venerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, venerunt dicentes, se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicerent eum viuere. Et abierunt quidam eorum, qui erant nobiscum, ad monumentum, & ita repererunt, sicuti mulieres dixerant, ipsum verò non viderunt. Et ipse dixit ad eos: O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ. Nõnne hæc oportuit pati Christum, & intrare in gloriã suam? Et exorsus à Mose, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis quæ de ipso erant. Et appropinquauerunt castello quò ibãt: Et ipse præ se ferebat se longius ire. Et coegerunt illum, dicentes, Mane nobiscum, quoniam vergit ad vesperam, & inclinatus est dies. Et intrauit vt maneret cum illis. Et factum est dum accumberet cum eis, accepit panem, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, & agnouerunt eum, & ipse euanuit è conspectu eorum. Et dixerunt inter se, Nõnne cor nostrum ardebat in nobis, dum loqueretur nobis in via, & aperiret nobis scripturas?

Et surgentes eadem hora regressi sunt Hierosolymam, *& inuenerunt congregatos vndecim, & eos, qui cum illis erant, dicentes: Surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni: Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, & quomodo fuisset agnitus ipsis ex fractione panis, nec his illi crediderunt. Erat autem vespera die illo, qui erat vnus sabbatorum, & fores erant clausæ, vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum.*

ENARRATIO TEXTVS.

Summa huius cõcionis.

Summa huius Historiæ est, quod Christus eo die quo resurrexerat, apparuerit duobus discipulis proficiscẽtibus Emaus (fuit autẽ Emaus vicus duob. fere milliaribus distans à Hierusalem) Et cum illis disseruerit de Messia, quos cum instruxisset, atque illis fractione panis se notum reddidisset, euanuit ab illorum oculis. Verũ illi iã certi facti de resurrectione ipsius, mox redeunt Hierosolymas, atque omnia quæ acciderant, narrauerunt discipulis vndecim. Vt

Partes.

autem nos hanc Historiã intelligamus facilius, eam distribuam in quatuor partes, quæ sunt.

I. *Quid egerint hi duo Discipuli, antequam Christus ad eos veniret in itinere.*
II. *Colloquium Christi & discipulorum in via.*
III. *Quid acciderit in domo.*
IIII. *Quid fecerint illi discipuli instructi à Domino.*

Hæ partes singulæ habent suas doctrinas & admonitiones, quas in singularũ explicatione ostẽdemus.

DE PRIMA PARTE.

Occasio.

Duo ex illis ipso die, quo resurrexerat Dominus ibant in castellum, quod erat in spacio stadiorum 60. quæ faciunt septẽ millia passuũ, & passus quadringentos, hoc est, plus minus duo milliaria. Hæc occasio fuit colloquij: & cũ ita irent, colloquebantur de Christo. Hinc duo nos discamus. Primũ occasionem non negligendã esse exercendæ pietatis. Deinde vbi hãc nacti fuerimus, non esse alienis negotiis & friuolis interrumpendã: in his discipulis videmus tria. 1. Signũ pietatis. 2. Fidei infirmitatem. 3. Admirationem eorũ quæ acciderant.

Eorũ pietas.

Quod de Christo & eius gestibus sint locuti pie, ex eo cõuincitur, ꝙ isto suo colloquio Christum ad se alliciant. Infirmitas fidei fuit, quod tametsi antea Prophetias de Christo audierant: tamen tardiores fuerant ad perfectè credendum. Ita fides Christiana habet suam conceptionẽ & suã teneritudinem, quę fouenda est donec adolescat colloquiis de Christo.

Fidei infirmitas.

Admiratio.

Admirati sunt quoq; de iis quæ acciderãt: nihil enim maiori admiratione dignum est, quã mortuum de sepulchro viuum ꝓdire. Hęc admiratio erat mixta spe & metu, seu assensu & dubitatione: quẽadmodum enim carnis sensus & rationis iudicium ad dubitandũ solicitauit eos, ita igniculus fidei qui in ipsis erat, restitit dubitationi, etsi admodum languidæ. Ita fit sæpe in Christianis, Caro vna ex parte adoritur, & hominem in diffidentiam pertrahere conatur. Spiritus ex altera parte se carni opponit, nunc languidius, nũc fortius. Verùm ne succumbat spiritus, colloquiis de Christo, id est, meditatione & auditione Euangelij, aliisq; piis exercitiis est excitandus. Hoc ergo exemplo confirmatur dictum Prophetæ Isaiæ 42.3. qui ait de Christo. Arundinem quassatam non perfringet, nec linum fumigans extinguet, in veritate proferet iudiciũ. Hæ duæ similitudines docent, quomodo Christus agat cum suis in quibus aliquam pietatis scintillulam repererit.

Doctrina.

Quando Christus agat cum suis.

Arundinis quassatæ similitudine significat se nolle eos, qui semifracti sunt, frangere omnino & cõterere, sed leuare potius & sustinere, vt quid boni in ipsis erit, conseruet atque adaugeat. Hi duo discipuli semifracti fuerunt & non procul à casu, adeo vento carnis agitabantur: sed Christus ne cadant, sua subleuat gratia. Deinde Metaphora lini fumigantis sumta est à lychnis, qui propter fumum quem edunt, non extinguuntur, modo adsit qui manum admouet, ita vbicunque emicat aliqua pietatis scintilla, vbi Christus adest & eam fouet atq; excitat, vt clarius ardeat, sicuti in his duobus discipulis videmus. Hinc maxima nobis haurienda est consolatio. Etsi nos infirmi homines vacillamus ac claudicamꝰ, tametsi iam quassati aut luxati sumus, tamen nos non statim abiicit quasi prorsus inutiles, sed diu & fert, quoad firmiores & constantiores reddiderit, modò horum discipulorum exemplum imitemur.

Cõsolatio

DE SECVNDA PARTE

Et factum est, cum fabularentur & inter se quæreret, ipse Iesus appropinquans ibat cum illis. Hoc Christi factum primũ confirmat promissionẽ Christi, quę est: vbicunq; fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, in medio eorũ sum, quod tametsi non fit corporaliter, semper tamẽ verè spiritualiter, id quod hac sua corporali præsentia vult significare. Hinc ergo discamus, de quo in priori historię huius parte admonui, quod quicunq. piè de Christo inquirunt, aperiũt Christo ianuã ad se iuuandos, ac ipsum doctorẽ suis piis exercitiis accersunt: sicuti cõtra prophani homines impuris suis sermonibus ei ianuam, quò minùs ad se veniat, occludunt. Hoc confirmatur nõ solum hoc exẽplo: verum etiã dicto Prophetæ Isaiæ 66. 2. Ad quem respiciam? nisi ad pauperculum & contritũ spiritu, & trementem ad sermones meos.

Colloquium discipulorum & Christi in via.

Doctrina.

Sed quid est quod dicit Euangelista: *Oculi eorum tenebantur, ne eum agnoscerent?* Hinc monemur de nostra imbecillitate: neq. enim oculi nostri neq. aures suo funguntur officio, nisi eam facultatẽ eis diuina concesserit clementia, si ita se habet res cum oculis corporeis, multo magis de oculis mentis verum est. Hinc tria discamus. 1. quod nullæ sint sensuum aut mentis nostræ vires, nisi facultas illis diuinitus detur. 2. ne nostra mente & nostris sensibus abutamur in contumeliam Creatoris: quod si fecerimus, metuenda est pœna, ne omnẽ mentẽ & sensum nobis adimat. 3. Vt ab eo petamus & illuminationem & conseruationem sensuum, in ipsius gloriam.

Nostræ imbecillitatis pictura.

Doctrina.

Et ait illis: *Qui sunt hi sermones, quos confertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes?* Hæc satis ostendunt, quod antea dixi, eos versatos fuisse inter metum & spem, sed tandem metum superasse. Verùm Dominus hic vacillantes cõfirmat, quod Paulis dicit, 1. Cor. 10. 13. Dominus non sinet vos tentari supra id quod potestis: sed faciet cum tentatione etiam inuasionem, vt possitis sustinere. Hic duo illi discipuli succubuissent, & illorum fides fuisset extincta tentatione, id quod illorum tristitia testatur, nisi Christus mox advenisset & illorum ruinam erexisset: horum exemplo & Christi facto, & nos consolemur & erigamus

Et respondens vnus, cui nomen Cleophas, dixit: *Tu solus peregrinus es in Hierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in hisce diebus?* Miratur Cleophas, quod solum ignoret, quod toti ciuitati notum erat, & omnibus, qui illuc ad festum Paschæ confluxerant peregrinis.

Cleophæ responsio

Quibus ille: Quæ? De Iesu Nazareno, &c. Responsio Cleophæ quatuor habet. 1. Confessio est de Christo, & testimonium, qualis nimirum fuit: *qui* (inquit) *fuit Propheta, potens in opere & sermone coram Deo & omni populo.*

Eius confessio.

Hæc descriptio tria de Christo habet. Primo loco, quod Christus sit Propheta, id est, doctor voluntatis Dei à Deo missus. Deinde quod non fuerit vulgaris Propheta: *Sed potens in opere & sermone,* id est, excellens vitæ sanctitate & docendi facultate. Tertiò additur, *coram Deo & hominibus,* quo significatur Christum ita Propheticũ munus obiisse, quod se sanctè in omnibus gesserit tanquã sub Dei oculis. Hæc Christi confessio magna fuit, etsi non plena. Pharisæi, sacerdotes summi, Pilatus, Herodes, Christũ tanquã blasphemum occiderunt. Hi discipuli eum à Deo missum testantur, vnde nos hanc hauriamus doctrinã, quod in religione non sit sequendum potentum iudiciũ: sed verbi Dei regula. Illi offensi erant externa specie Christi: hi veritatem Dei secuti, se quantum potuerunt blasphemis istis opposuerunt.

Confessionis partes

Secundum, quod est in Cleophæ responsione, est narratio Domini: in qua, & à quibus sit damnatus, & quo mortis genere sit affectus testatur. *Summi,* inquit,

Narratio de Christi passione.

quit, *sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis eum tradiderunt.* Hostes christi apertè pronunciat summos sacerdotes & principes: vnde & nos monemur palam accusari eos, qui Euangelium persequuntur, vt Papa facit & multi tyranni in orbe terrarum. Deinde quo mortis genere sit afflictus indicat, cum inquit: *Et crucifixerunt eum.* Quo mortis genere nullum fuit ignominiosius in mundo: quo tamen non est absterritus cleophas: quò minùs illum pro viro sancto habuerit.

Confessio fidei in Christum

Tertium, quod est in cleophæ responsione, est cōfessio fidei in christum. *Nos, inquit, sperabamus quod ipse esset redempturus Israel,* fatetur apertè Cleophas se in Christum credere, quem summi Sacerdotes occiderunt: atque hæc est indoles veræ fidei: qui enim fide credit ad iustitiam, ore confitetur ad salutem.

Fidei imbecillis confirmatio.

Quartum, quod est in responsione cleophæ, est fidei imbecillis confirmatio ex promissione Christi, & testimonio mulierum, visione Angelorum, & discipulorum quorundam testificatione. Nam cum tertium diem nominat cleophas, id facit ideo, quia Dominus promiserat se tertio die resurrecturum. Hanc promissionē cōpletam credit, etsi inter spem & metum iactatur: sed contra metum adhibet fidei fomēta, ne prorsus extinguatur. Quod autē corpus à mulieribus non fuisse repertum narrat, & oblatam illis angelorum visionē indicat, & quod de sepulchro vacuo dixerant mulieres, viuorumq. testimonio idem fuisse probatum, eò pertinet, vti sibi certo persuadeat Christum resurrexisse: Ita pius homo inter fidē & metum dubius, fidei adhibet fulcimenta, & contra metum pro sua virili luctatur.

Christi reprehensio paterna.

Sed quid ad hæc Dominus? *O stulti, inquit, & tardi corde ad credendum omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ.* Hic primùm fides nostra habet quod à Christo discat. Christus reprehendit quidem in illis discipulis cùm discendi, tum credendi tarditatem, sed non abiicit imbecilles: sed suo more eos potius paternè castigat, & imbecilles iuuat: ne metu fracti, fidei igniculū extinguant. Venit enim vt medicus esset infirmorum, nō vt infirmos terrore occideret. Hinc nos discamus, ꝙ Christus non velit quenquam abiicere, qui exiguā & imbecillē fidem habet, modo eam cōfirmari & augeri per verbū Dei permittat. Sed quid reprehendit in his duob. discipulis? Duo. Ignorantiā seu discendi ignauiam, & tarditatem ad credendum Prophetis. Ignauia impediuit intellectum: tarditas remorata est fidem. Etsi enim habuerunt perexiguā fidem: tamen oportuit eos maiores progressus fecisse, qui non solùm ab ineunte ætate Prophetarum vaticinia de Christo audiuerant, sed & ipsum christū prædicentem, quo mortis genere erat afficiendus, & quod tertia die iterum viuus de sepulchro erat egressurus. Hic & nostra taxatur ignauia, quia per tot annos audimus Euangelium, inter quos tamen multos inuenire est, qui nondum didicerunt symbolum Apostolicum, quibus admodum metuo, nisi mature resipiscant.

Christus docet post reprehensionem.

Postquam christus reprehendit, incipit docere, quod est boni magistri, ait igitur: *Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam?* Hæc Domini docentis propositio est, cuius hic sensus est: christus debuit iuxta Prophetarum vaticinia pati mortem crucis, & postea excitatus à mortuis in suā gloriam intrare. Pati quidem debuit propter peccata nostra: resurgere verò propter iustificationem nostri. Rom. 4. cum ergo fatemini me christum esse, debetis etiam ex Prophetis scire, quod me oportuerit mori & resurgere à mortuis. Hæc enim ex Mose & Prophetis ostendit: sed Euangelista quibus scripturæ locis hoc fecit, non explicat. Non est tamen dubium, quin promissionem de christo primùm Adæ propositā exposuerit, quæ est: Semen mulieris cōteret caput serpētis, & huiusmodi alias multas, quales heri audiuistis. Moses mandato Dei erexit æneū serpentem in deserto, in quem qui aspexerunt, à suis sanabantur plagis: quem typum Christus explicans Iohan. 3. 14. ait: Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita oportet filium hominis exaltari, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Verùm cum hæc ex Mose & Prophetis recitat, appropinquant pagum, quò inter instituerat, & ille finxit se longius ire, at illi cogunt eum & rogant, vt apud se maneat. Hinc nos discamus, quo in loco habere debeamus eos, qui nos errantes obiurgant, & in viam sanæ doctrinæ reuocant. Non hîc rursus obiurgant Christum & eum stultum vocant: sed agnoscunt suam stulticiam, & præbent se dociles ei, quod de errore suo & stultitia liberentur. Hæc omnes faciunt pij: contrà, impij fremunt, & aduersus eos insaniunt, qui se in viam reuocare conantur mōstrato eorum errore, sicuti nuper audiuimus Iudæos fecisse.

Doctrina.

DE TERTIA PARTE.

Iam quid in domo gestum sit, sequitur: *Et factum est* (inquit Euangelista) *dum discumberet cum eis, accepit panem, & benedixit ac fregit, & porrigebat eis. Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum.* Hic exponit Euāgelista, quod discipuli agnouerunt Dominum in fractione panis: nam quoties Dominus sumebat cibum, habuit & peculiarem modum precandi, & singularē gestum porrigendi panem: quæ cum sæpe in Christo animaduertissent, agnouerunt ipsum, qui iam excitatus à mortuis, eundem morem seruauit, quem antea. Quemadmodum itaque discipuli hoc gestu agnouerunt Christum: ita nos eius exemplo discamus quoties pane vescimur, ipsi vitæ autori gratiarum actionem offerre, quæ nota nos à prophanis hominibus discerneret.

Fructus verbi Dei

Porro agnitus Christus euanuit ab oculis eorum: ipsi vero suauius de eo iam colloquuntur quā antea. *Nonne* (inquiunt) *cor nostrum ardebat in nobis in via, dū loqueretur nobis & aperiret nobis scripturas?* Hic obseruemus fructū verbi Dei in hominib. Etsi autē Christus iam non apparet corporaliter, & nobis loquitur, tamen loquitur nobis per ministros verbi, sicut ait: Qui vos audit, me audit. Quis est ille fructus? Qui autem verbum Dei auribus & corde audit, in eo ignis quidam incenditur, & incipit ardere cor eius, vt ergo qui hunc ardorem in corde suo non sentit, quando verbum Dei audit, habet aures, sed non ad audiendum, & cor, sed non ad intelligendum, idque suo proprio vicio, quia Spiritui sancto resistit, ita qui hunc ardorem sentit in suo corde, habet testimoniū loquentis spiritus Christi in se, & quod veram viuámque fidem habeat. Quare monemur, vt in timore Dei summa cum reuerentia & desiderio verbum Dei audiamus.

DE QVARTA PARTE.

Fidei efficacia.

Et surgentes eadem hora regressi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos vndecim, &c. Hæc docent, quod ardor ille, qui in nobis ad prædicationem verbi accenditur, non sit ociosus: sed se mox etiā foris ostendat, nam qui Christum verè nouit, is

etiam cupit, vt alij etiam ipsum agnoscant, vt multi simul eum prædicare possint. Vt talis ardor in nobis accendatur, faxit Saluator noster Iesus Christus, cui cũ Patre & Spiritu sancto sit honor in secula, Amen.

FERIA TERTIA PAschatos, Luc. 24.

Dum autem hæc loquuntur, venit Iesus ipse, discumbentibus illis, & stetit in medio eorum, & dicit eis: Pax vobis. Et exprobrauit illis incredulitatẽ suam & cordis duriciẽ, quod iis qui se vidissent resurrexisse non credidissent. Expauefacti verò & conterriti existimabant se spiritum videre. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in cordibus vestris? Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum. Contrectate me & videte, quia spiritus carnẽ & ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cũ hæc dixisset, ostendit eis manus & pedes, & latus suum. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino. Adhuc autẽ illis non credentibus, & præ gaudio mirantibus, dixit eis: Habetis hic aliquid edulij? At illi obtulerunt ei partẽ piscis assi, & aliquid de fauo apiario. Et accepit, & in conspectu illorũ comedit, & dixit ad eos: Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cũ adhuc vobiscũ essem, quod necesse foret implere omnia quæ scripta sunt in lege Mosi, & Prophetis, & Psalmis de me. Tunc aperuit illorũ mentem, vt intelligerent scripturas. Et dixit eis: Sic scriptum est, & sic oportebat Christũ pati & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam ac remissionem peccatorum in omnes gentes, initio facto ab Hierosolymis. Vos autem estis testes horũ. Et dixit eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos. Hæc cum dixisset, flauit in eos, & dicit eis: Accipite Spiritum sanctum. Quorumcunq; remiseritis peccata, remittuntur eis: quorumcunque retinueritis, retenta sunt.

ENARRATIO TEXTVS.

Quinta Christi apparitio

Hæc est quinta apparitio Domini ipso die Paschatos, qua apparuit discipulis confabulantibus de ipso. Primùm enim apparuit Mariæ Magdalenæ, è qua septem eiecit dæmonia. 2. Apparuit mulieribus redeuntibus à sepulchro. 3. Apparuit Petro. 4. Cleophæ & socio eius. 5. Vt hic textus habet, vndecim discipulis de illo confabulantibus. Loci duo:

Partes.

I. *Salutatio Christi & testimonia quibus probatur eius resurrectio.*

II. *Necessitas mortis & resurrectionis Christi, & eiusdẽ vsus, videlicet quod oporteat in eius nomine prædicari pœnitentiam & remissionem peccatorum omnibus gentibus.*

DE PRIMO.

Iesus stetit in medio eorum & dixit eis: Pax vobis. Discipuli mœsti loquuntur de Christo, qui illis adest iuxta promissionẽ: vbicunq; fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ego ero in medio illorũ. Etsi enim id non semper fit corporaliter: tamen verè fit. Non enim vnquam faciet contra suã promissionem. Quid autem affert quando venit, ostẽdit eius salutatio, quia hic suos mœstos consolatur discipulos. Nã cum datus est Christus mœstis in consolationem, hic pacem offert, dicens: *Pax vobis.* Hæc pax, quam suis optat, non est vulgaris, sed diuina: non mundi, sed regni cœlorum, inter Deum & hominẽ. Verùm vt nos intelligere possimus, quantum sit bonum hæc pax, quam Christus suis offert, copiosius exponã, quæ in huius pacis consideratione concurrant: vnde huius pacis plenam descriptionem colligemus.

Locus de Pace Christiana.

Quia pax sancitur inter partes dissidentes, primũ spectandũ est, quænã sint partes dissidentes. Sunt autẽ duæ: *Deus & homo.* Deus felix & beatus est sine homine: Homo miser & damnatus est sine Deo? ergo Deus non opus habuit, vt pacẽ cum homine quæreret, sed homo sine pace cum Deo extreme miser est, atq. ideo nulla re magis opus habet, quã pace cũ Deo.

1. Partes dissidentes.

Deinde cũ partes dissidentes necesse est aliquã offensã præcessisse. Hæc offensa nõ à Deo, sed ab homine initiũ sumit. Quænã est illa offensa? *Peccatum.* Hoc peccatum fuit quædam à Deo proditoria defectio ad Diabolum, cui se homo subiecit. Quanta autem sit hæc offensa, facile æstimare est ex eius magnitudine, multitudine, turpitudine & pœna. Magnitudo est, ꝙ creatura creatorẽ offendit & cõtẽsit, qui hominis summum bonũ fuit. Multitudo ex eius fructibus spectatur, turpitudo ex horrenda cõtaminatione humani generis, quæ secuta est hãc offensam. Pœna, maledictio & dãnatio, vt taceam innumeras calamitates & ærumnas, quibus humanum genus in hac vita tantum non oppressum est.

2. Offẽsa.

Cognita offensa, quæ fecit nos Dei hostes, tertio loco mediator cõsiderãdus est, qui certe debuit esse talis, qui & Deũ offensum placare posset, & qui illatã iniuriã iustè cõpensaret. Deum offensum creatura nõ potuit placare, iniuriã cõpensare Deus non debuit. Quærendus igitur fuit talis mediator, qui & potuit per potentiã, & debuit per naturã. Cũ talis non potuit haberi, *æternus Dei Filius* altera persona in trinitate venit in mundũ, & assumsit humanã naturam, & *factus est homo, Iesus Christus.* Hic Iesus Christus coniũctus est Deo patri diuinitate, & homini per humanitatem: Quare potuit vt Deus, debuit vt homo, qui nostram causam in se recipit.

3. Mediator.

Hic mediator cõpensauit iniuriã: nam nostrũ reatum in se recepit, pro quo pœnas luit in ara crucis, ac ita *satisfecit* iustitiæ Dei. Verùm quia nos adhuc manemus peccato coinquinati, Christus tota sua vita in hoc mundo legi Dei *obediuit* perpetuò, plene & perfecte, quam iustitiam credentibus imputat, vt sint iusti in Dei conspectu: atq; ita victima sua iram Dei placat, & obedientia sua nos vestit, vt iusti appareamus in conspectu Dei.

4. Cõpensatio, seu Satisfactio.

Facta compensatione reconciliatio inter Deum & hominem inita est. Nam pater placatus est per obedientiam Filij.

5. Recõciliatio.

Verùm quia in omni recõciliatione necesse est inter eos, qui reconciliantur, aliquod pactum intercedere, hoc quoque in hac cum Deo pace constituta cõspicitur. Nam vt ex parte Dei est liberalis & paterna *misericordiæ promissio*, iuxta illud: Ero Deus tuus, & seminis tui post te. Item: Hic est filius meus dilectus in quo mihi cõplacui: viuo ego, nolo mortẽ peccatoris, sed vt cõuertatur & viuat, ita ex parte hominis est *fides*, qua paterna promissio accipitur, quãq. adoptamur in filios Dei per vnigenitũ filiũ Iesum Christum.

6. Fœdus inter Deum & homines

Cæterùm quia in pactis adhiberi solent obsignationes, neq; hę in hoc summo pacto omissæ sunt. Sũt autem triplices obsignationes. Prima est *iuramentum* Christi: Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitã æternã. Secunda est obsignatio per *Sacramenta*, Baptismum & Cœnã Domini, quæ sunt firmissima pacti inter Deum & hominẽ sigilla, quæ nunquã violabuntur, nisi homo sua culpa abiecerit fidem. Tertia obsignatio est *arrabo Spiritus*, qui testimoniũ dat Spiritui nostro, ꝙ simus filij Dei. Huc etiam illud pertinet 2. Corinth. 1. 22. Obsignauit nos, & dedit arrabonẽ spiritus in cordibus nostris. Hæ sunt obsignationes & sigilla, quibus pax inita inter Deum & hominẽ obsignatur & confirmatur, vt vera sit.

7. Sigilla fœderis

Præterea, nequis existimet hanc pacem ad paucos

8. Promulgatio

Paucos quosdam pertinere, obseruanda est eius promulgatio, quæ est vniuersalis. Christus enim ascēsurus in cœlum, mandatum dedit discipulis, vt hāc pacem proclamarent per vniuersum orbē: ita enim ait: Ite in mundū vniuersum, & prædicate Euangeliū omni creaturæ. Pertinet igitur hæc pax ad omnes, qui vocem Euangelij recipiunt, & in Christum credunt, perseuerātes vsque in finem. Nam ita ait Dominus, Beatus qui perseuerauerit vsque ad finem, non est enim satis, bene incepisse, nisi quis quotidianos faciat progressus.

9. Fructus huius pacis.

1. In hac vita.

Si quæris huius grauissimæ pacis fructus, inuenies plurimos in hac vita, & post resurrectionem. *In hac vita* habes huius pacis beneficio, *accessum ad Deum* tanquam ad Patrē clementissimum per Iesum Christum. Ita enim inquit Paulus, Rom. 5. 1. Fide iustificati pacē habemus cum Deo per Iesum Christum, per quem & accessum habemus ad gratiam hanc, in qua stamus. Secundus huius pacis fructus, est *bona cōscientia*: antea enim peccati conscientia nos vexat: verum postquam hanc pacem sentimus, cōscientia bona & læta redditur, sicuti latronis in cruce, quādo audiuit, Hodie eris mecum in Paradiso. Ad eūdem modum cum audimus in Euangelio annunciari remissionem peccatorū credentibus, conscientia credentium redditur tranquilla. Cum hac bona conscientia coniunctum est *gaudium Spiritus*, quo efficitur, vt in mediis afflictionibus gloriemur, vt inquit Paulus. Verū hęc gloriatio, & hoc gaudium spiritus augetur meditatione verbi, oratione, vsu Sacramētorum, & aliis piis exercitiis. Hunc fructum & quartus sequitur, nimirum *fraterna dilectio*. Cum enim intelligimus, & fide sentimus nobis Deum communem Patrem, per communem Mediatorem nobis reconciliatum, incipimus, nos inuicem diligere, tanquam huius thesauri communes hæredes. Hunc quartum fructum sequitur quintus, qui est lætus decessus ex vita, quēadmodum Simeon conspecto autore huius pacis Christo ait, Nunc dimittis seruum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum.

2. Post resurrectionem.

Post resurrectionem, huius pacis fructus erit perpetua iucunditas, perpetua lætitia, & fruitio conspectus Dei, & sanctorum omnium, qui vixerunt inde vsque ab initio mundi: hunc fructum nemo in hac vita satis cogitare potest.

Pacis Christianæ definitio.

Postquam iam dictum est fusius, quæ in hac pace concurrunt: nunc contraham in breuem summā seu descriptionē, quæ sit hęc pax. Pax igitur inter Deum & hominem est mutuus consensus Dei & hominis, Dei quidem hominē propter Christum in gratiam recipientis: hominis verò oblatam gratiam fide recipientis: ac obedientiam erga Deum serio promittentis. Hæc sint dicta de pace, quam Christus hîc offert, non solum discipulis vndecim qui tum aderant: verumetiam nobis & omnibus, qui hanc volunt recipere, cùm illis per Euangelij prædicationē offertur. Post hanc pacificam salutationem sequitur in textu, quomodo se Christus probauerit verè à mortuis resurrexisse, & id ita prænunciatum in Mose, Prophetis, & in Psalmis ostendit. Verū quia de his die Paschatos & heri audiuistis: nunc tantum de necessitate & vsu mortis & resurrectionis Christi dicam.

DE SECVNDO.

De morte & resurrectione Christi.

Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati & resurgere à mortuis tertio die, ac prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum omnibus gentibus, initio facto ab Hierosolymis.

1. Promulgatio

Primùm ergo cum dicit: sic scriptum est, vult vt non ratio, sed scriptura apud nos valeat, quoties de regno Dei fit quæstio. vbi autem hoc scriptū sit, addit inquiens: Necesse est impleri omnia in lege Mosis, & in Prophetis, & in Psalmis. Cum igitur quæritur de salute, consulendus est Moses, legendi sunt Prophetæ, & cognoscendi sunt Psalmi, deinde scripta Euangelistarum & Apostolorum. Quicquid cum istis scriptis pugnat, repudiandum est, tanquam à satana profectum.

Scripturæ S. autoritas.

Quid scriptum est? quod oportuerit sic pati Christum, & resurgere ex mortuis tertio die. Cum dicit: Sic oportebat, necessitatem mortis & resurrectionis Christi indicat.

Cur oportuit Christum pati & resurgere.

Quare ergo oportebat? 1. Vt impleretur scriptura, quę mentiri nequit. Vt enim Deus manet in æternum: ita eius verbum in æternum manet, & Christus dicit: Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. 2. Oportebat hoc fieri, quia ita Deus decreuit. Nullo enim pacto fieri potest, vt quod Deus certò constituit, non procedat. 3. Oportebat Christum pati propter hominum redemptionem à pœnis æternis, quas suis peccatis meruerant, nisi enim Christus fuisset passus, nos in peccatis sub ira Dei mansissemus. 4. Oportebat Christum pati propter gloriam, qua postea coronandus erat. 5. Oportebat Christum pati in nostri instructionem, & consolationē. Is cum caput sit, debuit præcedere, cùm in cruce, tum in gloria. 6. Oportebat Christum pati, vt figuris responderet veritas. Multæ enim figuræ veteris testamenti mortem & resurrectionem Christi repræsentabant, de quibus dictum est die Paschatos. Breuiter, vt vno verbo omnia complectar, Christus passus, mortuus & excitatus est, vt placaretur Deus offensus, saluaretur genus humanum, & destrueretur regnum Diaboli.

Fructus & vsus mortis & resurrectionis Christi.

Habemus quanta fuerit necessitas mortis & resurrectionis Christi, iam audiamus quis sit fructus & vsus huius admirandi operis. Id quod Dominus hisce verbis exponit: *Et prædicari in nomine eius pœnitētiam & remissionem peccatorum omnibus gentibus*. Ex his primum colligitur, quid sit Euāgelium, & quę eius summa. Euangelium est prædicatio pœnitentię & remissionis peccatorum propter Christum. Summa Euangelij est, quod liberatio à peccatis & salus contingat per solū Iesum Christum. Verùm vt planius nobis euadat, quanta beneficia nobis offerantur per Euangelium, quæ omnia sub his Christi verbis latent, paulò copiosiorem descriptionē ex scripturis afferā.

Euangelij definitio & summa.

Euangelium est vniuersalis prædicatio, in qua annunciatur liberatio à maledictione legis & iræ Dei, & proclamatur remissio peccatorum, salus ac vita æterna, credentibus in Filium Dei, propter eiusdem victimam, secundum promissiones olim patribus factas, vt perpetuò gloria bonitatis Dei prædicetur, vtq; porro dignos Euangelio fructus edāt homines per Christū liberati, tandémque vita fruātur ęterna.

Plenior Euangelij definitio.

In hac descriptione primum significatur, à quibus malis per Euangelium liberemur, nempe à maledictione legis, iuxta illud Gala. 3. 13. Christus factus est pro nobis execratio, hoc est, execrationē quam nos meruimus nostris peccatis, is in se recepit, vt nos fieremus hæredes iustitiæ & benedictionis. Hoc etiam testatur Paulus 2. Corin. 5. 21. vbi ita ait. Eum qui nō nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Hoc est, Christus qui immunis erat ab omni peccato, factus est reus pro nobis: ergo rectè dictum est nobis per Euangelium annunciari liberationē à maledictione legis. Deinde, quia cum maledictione legis etiam ira Dei erat coniuncta, liberamur etiam ab ira Dei, cum credimus Euāgelio. Qui non credit (inquit veritas) ira Dei manet super

Descriptionis explicatio.

Quæ mala Christus aufert.

eum: proinde qui credit, non amplius est sub ira: sed sub gratia. Iam vbi gratia regnat, nulla vis est tyrannidis diaboli, nullus stimulus mortis æternæ, nullus motus inferni: ab istis ergo malis liberationem prędicat Euangelium.

Quæ bona offert.

Sed quæ bona sunt quæ annunciat? Annunciat remissionem peccatorum, salutem & vitam æternam. Nos rei peccati sumus natura, maledicti & damnati ad mortẽ æternam: sed iam Christus in suo Euangelio annunciat nobis remissionem peccatorum, salutem, & vitam æternam, quæ bona nobis meruit sua morte & gloriosa resurrectione.

Quibus.

Habemus à quibus malis liberemur per Euangelium, & quæ bona nobis offerantur per idem: nunc sequitur, quibusnam contingant ista bona, nimirum credentibus in filium. Hoc multis probatur scripturæ testimoniis. Qui credit, inquit Christus, habet vitam æternã. Vt hanc præcedit remissio peccatorum: ita cum ea coniuncta est salus. Et Petrus dicit, fidei nostrę finem esse salutem animarum. Hoc ipsum hic significatur cum dicitur: Oportet prædicari pœnitentiam, qua scilicet ob peccatum perpetratum dolemus & confugimus ad Christum, qui ait, Non veni vocatum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.

Quomodo, seu cuius beneficio.

Post hæc sequitur, cuius beneficio tanta bona consequimur, propter victimam Christi, id est, propter mortem & resurrectionem Christi. Vnde Paulus Rom. 4. 25. Mortuus est propter peccata nostra, & excitatus propter iustificationem nostri.

Quando.

Et ne quis nouam doctrinam existimet Euangelium esse, adieci in definitione, secundum promissionem olim patribus factam. Nam & Adamo post lapsum facta promissio, Gen. 3. 15. & sæpe postea repetita est, & inculcata patribus spacio 4000. annorum, donec Christus in carnem venit.

In quem finem.

In fine adduntur fines. 1. liberatio à legis sententia per Christum. 2. vt liberati fructus dignos Euangelio edant. 3. vt prædicent hoc tantum beneficium. 4. vt tandem plenam redemptionem consequantur in vita æterna per Dominum nostrum Iesum Christum, cui cum Patre & Spiritu sancto sit laus, & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA PRIMA POST Pascha, Ioan. 20.

Cvm vespera esset die illo, qui erat vnus Sabbatorũ, & fores essent clausæ, vbi discipuli erant congregati propter metum Iudæorum, venit Iesus, stetitque in medio, & dixit eis: Pax vobis. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gauisi sunt ergo Discipuli viso Domino. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos. Hæc cum dixisset, flauit in eos, & dicit eis: Accipite Spiritum sanctum, Quorũcunque remiseritis peccata, remittuntur eis, quorumcũque retinueritis, retẽta sunt. Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus. Dixerũt ergo alij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autẽ dixit eis: Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & mittam digitum meum in vestigium clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis & stetit in medio, & dixit: Pax vobis. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & admoue manum tuam, & immitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed credens. Respondit Thomas, & dicit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dicit ei Iesus. Quia vidisti me, Thoma, credidisti, beati qui non viderunt, & crediderunt. Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc, hæc autẽ scripta sunt, vt credatis quod Iesus Christus ille Filius Dei est, & vt credentes vitam habeatis per nomen eius.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa huius historiæ.

Hoc Euangeliũ continet partem historiæ, quam scripsit Ioanne Euangelista de resurrectione Domini, in qua parte, visibili & carnali præsentia, voce, facto, & signis testatur Dominus, se à mortuis resurrexisse: Et commendans discipulis ministerium verbi, prædicat, beatos fore qui in se crediderint. In fine textus additur caussa finalis totius sacræ scripturæ, ita enim inquit: Hæc scripta sunt vt credatis, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius. Cæterùm quia satis dictum est superiori septimana de resurrectione Domini, nolo pluribus de ea hac vice agere: sed dicam de tribus aliis locis, qui in hoc continentur Euangelio.

Partes superiorib. concionibus non explicatę.

1. *De ministerio verbi, & potestate Ecclesiæ.*
2. *De Thoma confessione.*
3. *De fine sacræ scripturæ.*

DE PRIMO.

Institutio & potestas ministerij Ecclesiastici.

Verba textus de verbi ministerio & potestate Ecclesiæ sunt hæc: *Pax vobis, sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Hæc cum dixisset, flauit, & dixit eis: Accipite Spiritum sanctum, Quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt.* Hîc habemus pauca verba, sed efficacia, quæ continent copiosam doctrinam, quam omnes Christiani scire debent. Quare vos hortor, vt sitis attenti, quò hanc doctrinam percipere possitis, quò autẽ id fiat commodius, distinguam hæc verba, quibus ministerium instituitur in quatuor partes. 1. *Pax vobis.* 2. *Sicut misit me Pater, ita ego vos mitto.* 3. *Flauit & dixit: Accipite Spiritum sanctum.* 4. *Quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorumcunque retinueritis, retenta sunt.* De his quatuor partibus ordine dicam.

Pax à Christo oblata cõsolatur & inuictos reddit Euangelij ministros

Prima pars, nempe salutatio, *Pax vobis*, consolatur non solum discipulos, qui tum aderant, verumetiam animum addit omnibus, qui sunt & qui futuri sunt ministri verbi in Ecclesia. Qui ministeriũ verbi in se recepit, statim habet hostem diabolum, qui perpetuò ipsius doctrinæ & vitæ insidiatur. Si doctrinam corrumpere non potest, vitã contaminare studet, vt quod verbis docet quis, factis neget. Si vitam non potest diabolus polluere, doctrinę insidiatur, vt homines decepti erronea doctrina, damnentur. In multis & doctrinam & vitam contaminat. Deinde habet minister verbi etiam mũdum aduersus se, qui nunc tyrannide, nunc hypocrisi, nunc sophistica se adoritur, vt officio suo non recte fungatur. Quid faciet minister verbi in tantis periculis? Consolabitur se hac Christi voce, Pax vobis, & simul orabit Deum, vt se in hac pace contineat, ne vel doctrina, vel moribus cursum Euangelij impediat, pluris faciet pacem Christi, quam omnes mundi delicias & amicitias. Hęc sit ergo consolatio ministrorum Euangelij, qui pugnare debent aduersus diaboli insidias, mundi tyrannidem, hypocrisin & Sophisticen.

Quomodo Christus missus, & verbi præcones quomodo & propter quem finem missi sunt.

Secunda pars est. *Sicut misit me Pater, ita ego mitto vos.* Quomodo Pater misit filium? Pater misit filium vt regnum diaboli aboleret, iuxta illud: Semen mulieris conteret caput serpentis. Item, Christus apparuit vt destruat opera diaboli. Quid? An non solius Christi est conterere caput serpentis? An nõ solius Christi est destruere opera diaboli? Verè solius Christi

Christi est:sed in hoc tanto opere opus est duabus machinis:victima & doctrina.Christus est missus,vt solus sua victima iratum Patrẽ placet, & diabolum superet. Deinde quia hoc beneficiũ hominibus per doctrinã offertur, destruxit etiam opus diaboli per doctrinam. Proinde Christus missus erat ad duo,ad placandum Deum victima,& ad docendũ. Ad prius illud solus Christus mitti idoneus fuit:ad posterius hoc est,ad docendũ missi fuerunt olim omnes Prophetæ,& postea Apostoli,& homines omnes,qui legitimè sunt vocati ad prædicandi munus. Quantum ergo ad docendum attinet, Christus mittit discipulos,quemadmodum ipse erat à Patre missus. Hinc duo colligamus. Primùm discrimen inter regna mũdi & Ecclesiæ administrationem,seu inter gubernatores mundi & gubernatores Ecclesiarum. Ministri enim verbi non mittuntur,vt dominentur in terra: Christus enim nullum dominium sibi vendicauit, nec mittuntur ad pompas huius mundi, quas Christus contempsit:sed ad docendum Euangelium, ad erigendum regnum Dei,ad salutem annunciandam hominibus. Deinde hinc colligendum est, quæ sit verbi,quod prædicant vocati ad ministerium,autoritas. Sicut Pater(inquit)me misit, ita ego vos,vt nõ vestro, sed meo nomine loquamini. Huc illud dictum Domini ad discipulos,Luc.10.16. Qui vos audit,me audit,qui vos spernit,me spernit. Hinc habent,qui docent verbum,consolationem:& qui audiunt,grauem admonitionem. Nam cum docentes verbũ piè in legitima vocatione:patiũtur aliquid ab ingrato mũdo, habent ex eo consolationem, quòd vice Christi fungãtur,& Christus cum illis iniuriam patiatur,qui se suo tempore vlciscetur. Qui verò audiunt verbum, admonentur primùm de autoritate verbi:non enim secus audire verbum debent,quam si Christum ipsum loquentem audirent. Deinde admonentur,vt pios verbi ministros in precio habeãt, tanquam Christi legatos. Præterea admonentur pœnę,in quam iusto iudicio Dei incurrent quicunque vel verbum prædicatum, vel ipsos ministros contẽnent. Debent quoque ministri verbi cogitare, in quem gradum dignitatis sint euecti, ne vel doctrinæ puritatem inficiant,vel moribus malis à se auditores alienent.

Doctrina. *Consolatio.* *Admonitio.*

TERTIA pars: *Et cum dixisset,insufflauit,& dixit eis: Accipite Spiritum sanctum.* Hæc verba singularem doctrinam continent. Nam Christus his verbis ostendit,vnde verbum,quod prędicatur voce ministrorum,habeat suam vim & efficaciam,quæ sane nõ inclusa est in voce ministri,nec pendet ex sanctitate & dignitate hominis:sed omnis verbi vis & efficacia ex virtute spiritus Christi proficiscitur. Nam cùm hîc Christus sufflat in discipulos, ac iubet eos accipere Spiritum sanctum,significat Spiritum sanctum perpetuò affuturum ministerio verbi, Quasi dixisset; Ecce vos eritis ministri noui testamenti,qui Ecclesiam mihi in mundo ædificabitis, per prædicationẽ Euangelij, & scio quam sitis imbecilles ad tantum opus peragendum, præsertim cum Diabolus,mundus,& ratio omnium hominum se vobis opponet. Quapropter huic vestro ministerio volo adesse Spiritum sanctum,per quem labor vester erit efficax:is enim virtute sua faciet,vt verbum meum quod prædicabitis,non sit ad vos vacuum rediturum. Hic vtilem doctrinam & admonitionem colligamus. Doctrinam quidem,quod Spiritus sanctus sit alligatus verbo,& velit per illud esse efficax. Consolationem vero, qua, & qui docent, & qui audiunt, se erigunt pręsentia Spiritus sancti aduersus suæ salutis hostes.

Vnde efficacia verbi prædicati. *Doctrina.*

Quarta pars: *Quorum remiseritis peccata,remittũtur eis,& quorum retinueritis,retenta sunt.* His verbis instituit & sancit spiritualem illam Ecclesię potestatem, quam vocamus potestatẽ clauium,& ostenditur clauis,qua aperitur & clauditur regnum cœlorum.

De potestate Ecclesiastica locus.

Verùm vt hæc vtilissima doctrina clare ab omnibus intelligi possit, volo eam in quędam puncta distinguere,quæ sunt, 1. vnde sit potestas Ecclesiastica. 2.quid sit.3.penes quem sit. 4.& in quo cõsistat. His punctis bene intellectis,nemo erit qui nõ dextrè intellecturus sit, quænam res & qualis sit potestas Ecclesiastica.

Vnde ergo est hæc potestas? A Deo per Iesum Christum. Si enim hominẽ spectes, est ministerium purum. At si Christum sublimis est potestas,qua nulla in terra maior,vel vtilior,vel dignior existit. Nã Christus sedens ad dextram Patris in solio Maiestatis suæ,hanc potestatem administrat. Qui igitur hãc potestatem contemnit,& eius fructu priuatur,& est in Filium Dei contumeliosus.

1. Vnde seu,à quo est.

Quid est potestas Ecclesiæ? Est potestas remittendi & retinendi peccata,hoc est,prędicandi Euangelium,cui qui credit aperitur regnum cœlorum, qui verò non credit,ei ostenditur esse clausum.

2. Quid sit.

Penes quem est hæc potestas? Penes Ecclesiam: quando Petro & aliis Apostolis Dominus dedit claues, apud ipsam Ecclesiam claues has deposuit, à qua ministri habent claues, tanquam ancilla claues suæ heræ habet.

3. Cui commissa.

In qua re consistit potestas clauium? In efficacia Spiritus sancti, qui in verbo & per verbum est efficax,& fidem in auditoribus verbi operatur: ita verbum est veluti vna clauis,quã adhibet minister verbi, & fides est altera clauis, quam adhibet Spiritus sanctus, quæ claues cum adhibentur, aperitur regnum cœlorum.

4. In qua re cõsistit.

His ita explicatis, verba huius textus altius perpendamus. Primum igitur cum dicit: *Quorumcũque,* siste gradũ, & de hac voce *Quorumcunque,* cogita, 1. quod promissio gratiæ sit vniuersalis. Hanc vniuersalem promissionem opponito tentationi de particularitate, & te in vniuersalem promissionem includito. Deinde hanc vocem *Quorumcunque* multitudini peccatorum oppone. Cùm igitur tentaris ad desperationem ob peccatorũ tuorum multitudinem, veniat in mentem hæc Domini promissio: *Quorumcunque,&c.* Non dicit,si pauca peccata quis perpetrauerit,aut si multa:neq; dicit,si Iudæus est,si Gręcus. nobilis,ignobilis,diues aut pauper:sed dicit, *Quorũcũque.* Præterea hic locus monet,quod & publicè & priuatim possit fieri absolutio. Sic Deus tria millia hominum publicè absoluit. Item priuatim Cornelium,sicut & Nathan Propheta Dauidem. Generali illa absolutione vtuntur ministri verbi,quoties Euangelium prædicant. Speciali,quando ratio hæc postulat,hoc est, quando aliquis priuatum colloquium cũ ministro verbi expetit,cõfirmãdę sug fidei caussa.

Explicatio textus. *Vocis Quorumcunque cõsideratio.* *De publica & priuata absolutione.*

II. Ponitur in textu *Peccata,* sine addito, quare omnia peccatorum genera hic intelligi debent,quæ sunt quatuor.1.viciositas naturæ.2.pullulantes rami ex mala radice.3.peccata errore commissa.4.peccata voluntaria. Nullum peccatum est,quod non ignoscitur,si venia propter Christum petatur.

Peccata quid.

III. Verbum *Remittere* obseruandum est, pro quo Matthæus habet soluere. Iubet Dominus vt discipuli peccata remittant & soluant. Remittant quidem vt debitum: soluant vero vt onus prægrauans. Peccata siquidem sunt debita,quia vt debita obligãt ad solutionem:ita peccata ad satisfactionem pœnæ, nisi fiat remissio sunt & onera peccata, quia vt onus graue portantem deprimit,vt tandem sub eo cadat:

Remittere & soluere quid.

ita peccata maledictionis onere & legis sententia opprimunt, donec Christus venerit, & onus in se leuauerit. Sed quid? potéstne homo peccata soluere & remittere? Deus dicit, Isaiæ 43.25. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas, & peccatorū tuorum non recordabor. Hoc testimonium conuincit, quod solus Deus remittat peccatum. Rursus hîc dicit Dominus. *Quorumcunque peccata remiseritis, erunt remissa in cœlo.* Respondeo, Christi dictum manifestè indicat duplicem esse remissionē, vnam in terris à ministris verbi: alteram in cœlo, quæ à solo Deo fit. De hac posteriori loquitur Isaias. Breuiter, Deus vt Dominus: ministri verbi, vt serui & nuncij remittunt, qui Domini sui voluntatem annunciant, quę remissio fit voluntatis Dei annunciatione. Hoc probatur Num. 6.26. vbi ita ait Dominus: Sacerdotes ponent nomen Domini super filios Israel, sed ipse benedicam. Soluere ergo sacerdotis est indicare culpam à Deo remissam.

An homo posiit remittere peccata.

Respōsio.

Sed quomodo retinēt peccata? verbo, & iuxta verbum, hoc est, quæcunque peccata indicauerint verbo Dei esse retenta, erunt etiā in cœlo. Plura de hac re dixi in festo Cœnę Dominicæ. Quare nunc ad secundum locum pergo, de quo breuissime dicam.

Retinere peccata quid.

DE SECVNDO LOCO.

De Thoma habemus duo in hac historia, nempe incredulitatem & confessionem: incredulitatem indicat his verbis: *Nisi videro in manibus fissuram clauorum, &c. non credam.* Audiuit alios discipulos narrantes se vidisse Dominū: is autem immemor omnium prædictionum Prophetarum & Christi non credit. Adeo ratio hominis in rebus salutis, se Deo & eius verbo opponit. Hactenus de eius incredulitate: sequitur de eius fide & confessione. *Post dies octo iterum erant discipuli & Thomas cum eis in vna domo, & venit Iesus clausis ianuis, & stetit in medio eorum, & dixit, Pax vobis, & dixit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, &c. & noli esse incredulus, sed fidelis.* Audita voce Domini & conuictus manifesto signo, concipit fidem, ex qua hanc promit confessionem, Dominus meus, & Deus meus. A Thoma igitur duo discamus, vnde fides sit, & qualis vera fidei confessio. Fides ex verbo & signo, sicuti nos habemus Euangelium verissimum Christi verbum, & signa duo augustissima, Baptismum & Cœnam Domini. Hæc fides concepta verbo & confirmata signo, verā edet confessionem, qualis hæc Thomæ est, qui hic clamat, *Dominus meus, & Deus meus.* Hęc Thomæ confessio. si rectè perpēditur, quatuor continet. *Primùm* enim agnoscit Christum eundem hominem esse, qui ante triduum fuit occisus à Iudæis, *Deinde* cum Deū appellat, eius diuinitatem fatetur. Tum cum non duos Dominos aut duos Deos dicat, agnoscit vnitatem personæ. *Postremò* cùm meus Dominus & meus Deus dicit, officium redemptionis profitetur, in quem & ipse vnus recumbit fide.

Thomæ incredulitas.

Eius fides & confessio.

Doctrina.

Partes confessionis Thomæ.

DE TERTIO.

Beati qui non viderunt & crediderunt. Hæc vniuersalis doctrina de credentibus est obseruanda: nam hic Christus disertè pronunciat beatos qui credunt, etiamsi oculis corporeis non viderint Christū. Huc pertinet tota scriptura, vt inquit. Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quod Iesus est Filius Dei, & vt credentes vitā habeatis in nomine eius. Finis ergo scripturę est vt credamus: finis fidei, vt credentes habeamus vitā æternam, quam donet nobis autor vitæ Iesus Christus, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor in secula, Amen.

De credētium felicitate.

DOMINICA SECVNDA post Pascha, Ioan. 10.

EGo sum pastor ille bonus. Bonus pastor animā suam dat pro ouibus. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupum veniētem, ac deserit oues, fugítque, & lupus rapit ac dispergit oues. Mercenarius autē fugit, quia mercenarius est, & oues non sunt illi curæ. Ego sum pastor ille bonus, & cognosco oues meas, & cognoscor à meis. Sicut nouit me Pater, ita ego noui Patrem, & animam meam pono pro ouibus. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, illas quoque oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio, cur hoc Euangelium proponitur in Ecclesia hoc tempore, hæc est: Audiuimus in proximo Paschatis festo, in quem finem oportuerit Christum pati & resurgere ex mortuis, nimirum vt in nomine eius prædicaretur pœnitentia & remissio peccatorū omnibus gentibus: per quam prædicationē destrueretur regnum Satanæ, & erigeretur regnum Christi. Hoc autē cum aliter fieri non potest, quā per fideles verbi ministros, quos scriptura pastores vocat, placuit Ecclesiæ, hoc die proponere Euangeliū de summo pastore Iesu Christo, de eius cura erga oues: ídque ideo, vt fideles verbi ministri huius pastoris exemplum, in doctrina, vita & cura pro ouibus, imitentur. Hactenus de occasione cur hodie pręsens Euangelium proponitur. Summa autem Euāgelij est, quod vt Christus se verum pastorem esse, & curam habere suarum ouium profitetur: Ita ex aduerso lupos esse testatur, qui ouili suo insidiantur, quos videntes mercenarij fugiunt, ac oues lupis lacerandas relinquunt: contra quorum perfidiam Dominus promittit se suas oues curaturum, & significat se adhuc alias habere oues, quas adducet, vt fiat vnum ouile & vnus pastor. Loci tres.

Cur hæc pars Euangelij pręcedenti concioni annexa sit.

Summa.

Loci, seu partes.

1. *De pastore Christo aliísque veris pastoribus.*
2. *De lupo, mercenario, & fuga mercenarij.*
3. *De ouibus Christi, earum nota, & vnitate ouilis.*

DE PRIMO.

In primo loco de pastore Christo habemus duo. Vnū, quæ sit eius indoles. Alterū quæ sint eius beneficia erga Ecclesiam. Quantū autē ad Christū pastorem attinet, semper meminisse debemus cōfessionis Thomæ, quā ab hinc die octauo audiuimus. Is enim cum dicit, Dominus meus & Deus meus. Primū confitetur eum, quem alloquitur, eundē hominē esse, qui erat crucifixus & mortuus, quē nunc verè à mortuis resurrexisse agnoscit. 2. Confitetur eundem hominem esse quoque verū Deum. Dicit enim, & Deus meus. 3. Confitetur hunc hominē & Deum vnā personam: non enim dicit Domini mei, sed Dominus meus. 4. Confitetur hunc θεάνθρωπον (personā vnicam quæ est Deus & homo) esse suum saluatorem. Nam Dominus meus, qui mei curam habet, & Deus meus est, qui me in suam fidem & gratiam recipit. Confitetur ergo Christum verum Messiam & Saluatorem mundi esse, adeóque verum illum pastorē olim promissum. Hūc Petrus vocat Pastorem & Episcopum animarum. Hæc dixi breuiter ex confessione Thomæ de Christo pastore: vt quæ sit huius nostri pastoris indoles intelligamus. Iam verba Domini audiamus: *Ego* (inquit) *sum pastor bonus.* Sed quid pastor bonus? *Pastor bonus ponit animam suam pro ouibus suis,* hoc est,

Christus, quis & qualis pastor.

De eius naturis in vna persona.

Pastor bonus.

hoc est, Pastor ille bonus est, qui adeo suas oues diligit, quod potius velit mortem oppetere, quam oues suas lacerationi & prædæ furũ & luporũ relinquere. Hoc promissum etiam facto declarauit, qui pro ouibus suis turpissimam mortem est perpessus.

Christi Boni pastoris bonitæ.

Habemus quantus sit amor Christi erga suas oues. Iam vt conspiciamus beneficia, quæ ex vera bonitate præstat, similitudinẽ pastoris ouium Christo pastori accõmodabimus. Quid ergo facit bonus ouium pastor? 1. Colligit oues. 2. præcedit. 3. educit eas in pascua. 4. pascit eas. 5. excubias super eas agit. 6. regit. 7. defendit. 8. læsis medetur. 9. errantes castigat virga pastorea. 10. in sua reducit pastor. Hæc omnia beneficia Christus spiritualiter Ecclesiæ præstat.

1. Colligit Ecclesiam per Euangelium.

Primum ergo Christus pastor colligit oues. Sed quando? per prædicationem Euangelij. Hoc cœpit facere mox post lapsum primorum parentum: Nam in spiritu adfuit Prophetis, & multas oues sibi collegit. Deinde ipse venit, vt ouem perditam quæreret: & hodie dat prædicatores, qui suo nomine colligunt oues.

2. Eam in cruce & gloria præcedit.

Deinde præcedit oues. Quomodo? In cruce & in gloria: in cruce quidem, dum varias in hac vita ærũnas perpessus est, quas etiam sanctos experiri necesse est: in gloria, dum per resurrectionem à mortuis in gloriam cœlestem intrauit, quem suo tempore sequentur, quotquot eius veræ oues fuerint.

3. Ducit.

Tertio educit eas in pascua, in amœnissima prata, vt Dauid Psalmo 23. 2. loquitur: In pascuis herbosis accubare me facit, ad aquas refectorias deducit me.

4. Pascit spiritu & verbo.

Quarto, eductas in prata pascit spiritu & verbo. Spiritu quidem, dum intus animũ confortat. Verbo verò, dum prædicatur Euangelium, vnde concipitur fides in hunc pastorem.

5. Conseruat.

Quinto, excubias super eas agit, & tanquã in specula sedet, vt obseruet, ne quis ex insidijs oues adoriatur. Hoc autem agit per suos Angelos, per fideles verbi ministros, per pium Magistratum. Breuiter, per bonos rectores in familiis, politijs, œconomijs.

6. Regit.

Sexto, regit, scilicet Spiritu, verbo, & disciplina, vnde Dauid: Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ me ibi collocauit. Psalmo 23. 1.

7. Tuetur.

Septimo, defendit, vnde Paulus, Ro. 8. 30. Si Deus pro nobis, quis contra nos? Et Dauid: Etiamsi ambulauero in valle vmbræ mortis, nõn timebo malũ, quia tu mecum es: Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt.

8. Sanat.

Octauo, læsis medetur, vt enim oues sæpe spinis & venenis inficiuntur, quæ à perito pastore sanantur: ita Christus pastor suas oues spinis malorum morum & veneno pestiferæ doctrinæ læsas curat & sanat, vnde Psalmus 147. 3. Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorũ, Ezec. 34. 15. & c. Ego pascam oues meas, & ego eas accubare faciam, quod perierat requiram, & quod abiectũ erat reducam, & quod confractum fuerat alligabo, & quod infirmum fuerat consolidabo.

9. Castigat minando.

Nono, errantes castigat virga, dum cruce premit, ac veluti capistrum inijcit. Hoc si non faceret bonus ille pastor, multæ huius mundi delicijs, felici rerum successu abducerentur à grege, & se ipsas in ora luporum conijcerent: vnde Dauid de se inquit, Bonum est mihi Domine, quod humiliasti me, vt discerem iustificationes tuas. Psal. 1. 119.

10. Glorificat in cœlis.

Vltimo, in sua reducit pastas. In hoc mundo Christus suas oues colligit, pascit, defendit, curat tanquam in deserto in peregrino regno: verùm in extremo die suas oues in sua reducet, hoc est, in patriam, vbi pij cum Christo perpetua pace & securitate fruentur.

Quatuor pastorum discrimina & genera.

Dixi de Christo pastore, eius indole, cura & beneficijs erga oues, id est, omnes qui in se credunt: nunc aliquid adijciã de pastoribus, qui sub illo sunt constituti, vt curam dominici gregis habeant. Et optandum esset, vt omnes doctrinam, vitam & curam erga oues haberẽt, qualem summus ille pastor: verum quia id non fit, obseruanda sunt quatuor pastorum discrimina & genera.

1. Boni pastores.

Vnum genus est eorum, qui bene docent & bene viuunt, exemplum summi pastoris imitantes. Talis fuit Isaias, Hieremias, Ezechiel & alij Prophetæ: talis fuit Paulus, Petrus, tales sunt hodie omnes pij parochi & Episcopi, qui doctrina, vita, confessione alijs prælucent. Hi à Dauide & Daniele comparantur stellis lucentibus in cœlo, vbi Christi Solis æterno lumine illustrantur. Hi, vt Paulus ait, digni sunt duplici honore, hi ædificant ciuitatẽ Dei vtraque manu.

2. Impij.

Secundum genus eorum est, qui male docent & male viuunt. Hi pessimi sunt, qui vtraque manu templum Dei destruunt, quales multos fore his postremis temporibus prædixerunt Petrus & Iudas Apostoli.

3. Vitiosi.

Tertium genus eorum est, qui bene quidem docent, sed male viuunt. Hi quod dextra manu in Ecclesia ædificant, sinistra rursus destruunt, & sunt omnino similes fabris lignarijs, qui arcam Nohę extruxerunt. Hi enim alijs parantes arcam, per quam à Diluuio sunt liberati, ipsi in medijs perierunt fluctibus. Talis olim fuit Iudas, & hodie multi inueniuntur. Dicunt quidem, facite sicut docemus, nolite opera nostra imitari. De his locutus est Christus: Cum Scribæ & Pharisæi sedent in Cathedra Mosis, quod dicunt, facite: nolite facere opera illorum: Horum damnatio iusta est: sciunt enim & docent facienda, ipsi tamen non faciunt, cum Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum. Bernhardus igitur bene ait: Pastores debent impinguare pecus suis potius quàm alienis exemplis.

4. Hypocritæ & hæretici.

Quartum genus est eorum, qui male docent, sed bene viuunt, ita vt publicis criminationibus non sint obnoxij. Hi hypocritæ sunt, & maximum damnum faciunt. Nam cum homines admirantur externam morum speciem, facilè etiam pertrahuntur, vt doctrinam amplectantur: vt multi ex vobis in Papatu vidistis Monachos, qui non solum sibi sancti visi sunt: verumetiam alijs sua bona opera vendiderunt: ita & animabus hominum & facultatibus eorum insidiati sunt. Dixi de quatuor generibus pastorum seu doctorum in Ecclesia, quorum primum tantum laudabile est, & Christi regnum in multorũ salutem ædificat, idque iuxta doctrinam & mandatum summi pastoris Iesu Christi.

DE SECVNDO LOCO.

De lupo & mercenarijs.

Iam sequitur secundus locus de lupo & mercenario, quorum ille oues Christi lacerat & perdit: hic oues periclitantes in luporum faucibus relinquit. Ita enim ait textus: *Mercenarius autem & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, vidit lupum venientem, dimittit eas & fugit, & lupus rapit ac dispergit oues.* Hic nos scire oportet, quisnam sit ille lupus, de quo Dominus loquitur, & quæ sit eius in oues inuadendi ratio, & quando mercenarius fugere pu tandus sit.

Lupus quis.

Quis est igitur lupus, de quo Dominus hîc loqui-

tur? Est Diabolus. Is enim cum primum homo cōditus erat, eum adoritur, inuadit & in terrā prosternit. Ideo hodie circumit famelicus, quærens quem deuoret, neque cessabit, donec hic mundus steterit.

Quomodo inuadit ouile.

Quomodo quæso inuadit oues Christi? Non vna via eas adoritur, sed ei est quadruplex inuadendi ratio: vel enim Sophistica, vel tyrannide, vel flagitijs, vel hypocrisi in oues Christi impetum facere consueuit.

1. Sophistica.

Sophistica inuadit, quando vel vicia virtutum titulis ornat, vel pro veritate Dei errores ingerit, quo miseras oues Christi perdat. Inuocare sanctos, mereri vitam æternam operibus, sunt grauissima vicia: sed ea tanquam bona opera defendit, & sic de multis alijs.

2. Tyrannide.

Tyrannide inuadit Christus oues, quando facit vt vel victu vel præsidijs præsentis vitæ destituantur, vel aperto bello eos adoritur, vt Euangelij puritatem vel turbet, vel prorsus aboleat.

3. Scandalis.

Flagitijs & scandalis oues Christi inuadit, quando multos pertrahit in crimina, per quæ excutitur Spiritus sanctus, & homines rursus fiunt Satanæ obnoxij. Quàm multi hodie de machina prosternūtur: nemo est qui non videt, quo pacto regnant inuidię, obtrectationes, potationes, scortationes & alia horrenda scelera. Hæc cum videmus, certū testimoniū habemus Satanæ inuadentis in ouile Christi.

4. Hypocrisi.

Hypocrisi etiam inuadit in ouile Christi, quoties sua externa specie sanctitatis grauissima scelera tegit, quemadmodum in Monachis olim factum est, & hodie in ijs fit, qui Pharisaismum nondum deposuerunt.

De mercenario.

Habemus iam quibus vijs lupus, qui est Diabolus, inuadit in ouile Christi: iam de mercenarij fuga dicemus. Est enim mercenarius, cuius nō sunt proprię oues, atque ideo fugit, videns accelerantem lupum.

Locus de fuga licita & illicita,

An non Christus interdum fugit? An non mandauit discipulis suis? Cum persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. An non Paulus ipse fugit, cum demissus est in vrbe per murum? Iam cum certum sit, nec Christū lupum fuisse, nec Apostolos reliquos, necesse est, vt non de quauis fuga intelligendum sit, quod Dominus hic de fuga dicit. Verū sciendum est, quod sit fuga corporis & fuga animi: illa interdum licita est, hæc non. Sed quænam est animi? cum aliquis ab officio præstando fugit, & hæc fuga quadruplex est, iuxta quadruplicem lupi inuasionem in ouile Christi. Nam quicunque verbi minister vlla de caussa se non opponit sophisticæ, tyrānidi, flagitijs, hypocrisi, is mercenarius est, & non verus pastor. Pastor enim bonus 1. opponit se sophisticæ defendendo verā doctrinā, & reprehendendo, confutandoq; falsam, sed mercenarius ad hanc lupi inuasionem timet, non audet defendere veram doctrinam, ne aliquid de terrenis commodis amittat. Quare vel conniuet ad falsam doctrinam, vel saltem non vt deberet reprehendit, quod cū facit, fugere dicitur, non quidem corpore, sed animo, quia officium deserit. 2. Bonus pastor opponet se tyrannidi: verum quia sunt duo pastorum genera, vnum ciuile, alterum Ecclesiasticum, vt ciuilis pastor armis, ita Ecclesiasticus precibus opponet se luporum tyrannidi. Qui hoc nō facit, mercenarius est, nō Pastor. 3. Bonus pastor opponet se flagitijs, reprehendendo & excommunicando eos, qui suis morib. Ecclesiam offendunt, quemadmodū Iohannes reprehēdit Herodem, Christus Pharisæos, & Prophetæ omnes sui seculi vicijs se opposuerunt, Diabolus fideli adulterium persuasit, persuasit incestum, auariciam, libidines, potationes. Hîc pastor bonus non timet homines, sed Deum, & hominum vicia ex officio carpit. Contrà mercenarius, de sua quiete solicitus, non audet aperire os. Si reprehendit, in genere id facit, non audet reos in faciem obiurgare cū Prophetis, alijsque veris pastoribus. Sed possit aliquis tamen mercenarius obijcere: Ecce hîc sum, non fugi. Respondet Augustinus: *Quia tacuisti, fugisti: tacuisti, quia timuisti*. 4. Bonus pastor opponit se hypocrisi, quando detrahit laruam externorum hypocritarū, & ostendit quàm turpis sit facies peccati: sed mercenarius lupum hunc fugit, non audet offendere quenquam, ne in hominum odium incurrat.

Boni pastoris magnanimitas.

Obiectio mercenarij refellitur.

Quæstionis solutio.

Iam quæstio excutienda restat, num fuga corporalis semper sit licita. Ad quam respondeo: Pastor aliquis, qui de loco in locum fugit, vel rei augendę gratia, vel tædij caussa, vel ob ingratitudinem hominum, certè mercenarius est, & non Pastor. Verùm si tyranni persequuntur & insidiantur vitæ alicuius, licet pio pastori fugere manus tyranni, vt postea, si id fieri potest, rursus magis prosit viuus, quam mortuus prodesse potuit: verum hîc pietas regula esse debet.

DE TERTIO LOCO.

De notis ouiū Christi.

Tertius locus est de ouibus Christi, earum nota, & quod sit vnum ouile & vnus pastor. Oues Christi sunt omnes, qui Christum audiunt, & eum veluti oues sequuntur, in vera simplicitate, innocentia, māsuetudine & obedientia. Neque aliæ notæ sunt ouium Christi, quam pietas erga Deū, caritas erga proximum, in vita puritas, & in vocatione sancta quædam cura & industria. Quod autē dicit, se alias oues habere, quæ adducendæ sunt in idem ouile, significat ex gentibus & Iudæis vnam esse sanctā Ecclesiam catholicam. Et simul modum, quo adducantur oues, exprimit cum ait: *Et audient vocem meam*.

De vocatione gentium & vnitate Ecclesię.

Prædicatio ergo Euangelij, & prædicati Euangelij fides facit, vt ouili Christi aggregemur. Qui ex hoc loco statuunt fore, quod ante iudicium tātus sit futurus consensus in vera religione, vt nullæ sint futuræ hæreses, nulla schismata, toto cœlo errant: nam omnia vaticinia Prophetarum cōtrarium docent. Et Christus cum dicit: Putatis ne, cum venerit filius hominis, quod sit inuenturus fidem super terram, significat ob persecutiones fore, vt plurimi à fide deficiant, & quo propior est dies Domini, eò magis sęuit Diabolus, vt sophistica, tyrannide, flagitijs, & hypocrisi pusillum Christi gregem turbet. Quare nos oremus Christum Pastorem animarum nostrarum, vt ipse velit nos in tantis periculis defendere in sui nominis gloriam. Cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor, laus & gloria in secula, Amen.

Erroris refutatio.

DOMINICA TERtia post Pascha, Iohan. 16.

PVsillum, & non videbitis me, & iterum pusillum, & videbitis me, quia ego vado ad Patrem. Dixerūt ergo quidam ex discipulis eius inter se: Quid est hoc quod dicit nobis, Pusillum, & non videbitis me, & rursus pusillum, & videbitis me, & quia ego vado ad Patrem? Dicebant ergo: Quid est hoc, quod dicit, pusillum? Nescimus quid loquatur. Cognouit autē Iesus quod vellent ipsum interrogare, & dicit eis: De hoc quæritis inter vos, quod dixi

Pusil

Pusillum, & non videbitis me, & iterum pusillum & videbitis me. Amen amen dico vobis, plorabitis & lamentabimini vos, mundus contrà gaudebit. Vos autem mœrore afficiemini, sed mœror vester vertetur in gaudium. Mulier cum parit, dolorem habet, quia venit hora eius, cum autem peperit puerum, iam non meminit anxietatis, propterea quod gaudeat hominem esse natum in mundo. Et vos igitur nunc quidem mœrorem habetis, sed iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis, & in illo die me non interrogabitis quicquam.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumentum huius concionis.

Hoc Euangelium pars est concionis Christi, quam habuit pridie antequam pateretur, in Cœna coram discipulis suis, in qua concione multa docuit. Nam de officio suo, morte, cruce, resurrectione, & glorificatione verba fecit. Deinde de Ecclesia disseruit, quæ sit, & quæ sit eius in hoc mundo fortuna futura: quod sit habitura aduersarios, qui eam impugnent: quod fide tandem sit superatura omnes suas ærumnas, ad quam partem etiam præsens Euãgelium pertinet. Consolatur enim discipulos suos, quos mœstos animaduertit ex prædictione suę crucis: prænunciat fore, vt excitatus à mortuis, rursus sit eos visurus, & addit pulcherrimam de muliere parturiente similitudinem, cum qua similem fortunam experietur Ecclesia. Quemadmodum enim tristis puerpera consolationem maximã capit ex prole nata: ita Ecclesia eluctata è præsentis vitæ ærumnis, plena tandem gloria cum Christo fruetur, modò in eius fide vsque ad finem constans perstiterit. Loci tres.

Partes.

1. *Præmonitio Christi de sua morte & resurrectione.*
2. *Infirmitas Apostolorum adeóque omnium mortalium.*
3. *Crux Ecclesiæ in hoc mundo & eiusdem gloriosa ac læta liberatio.*

DE PRIMO.

De morte & resurrectione sua Christus disserit.

De morte & resurrectione Christi breuius dicamus, quia nuper omnia copiosius audiuimus. *Modicum*, inquit, *& non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me, quia vado ad Patrem.* Hic Christus paulò obscurius prædicit suam mortem & resurrectionem. Sensus autem est. *Modicum & non videbitis me*, hoc est, mortuus ad triduum in sepulchro iacebo, vt me non videatis: *& rursus modicum & videbitis me*, hoc est: excitatus à mortuis conspiciar à vobis quadraginta diebus antequam visibiliter ascendam in cœlum, sublatus nube è conspectu vestro. Et hoc est quod dicit: *quia vado ad Patrem*, id est, per mortem transitum faciam à cruce ad gloriam cœlestem. Quid an non post ascensionẽ adest suæ Ecclesiæ? imò adest, iuxta suam promissionem, vsq; ad consummationem seculi, nõ quidẽ corporali modo, sed spirituali. Nam verbum Dei & gratia Spiritus sancti sunt speculũ, in quo Christus vult aspici: & hic aspectus satis est quo cõtenti esse debemus, donec ipse ad iudicium venerit: nã postea perpetuo fruemur eius conspectu.

Quomodo Christus adest suæ Ecclesiæ in terris.

Causæ huius admonitionis.

Sed cur discipulos suæ mortis & resurrectionis admonuit? Multæ sane sunt caussæ, quarum præcipua est, quam ipse assignat his verbis: *Hæc prædixi vobis vt cum facta fuerint credatis*: multum enim confirmantur animi hominum, cum vident euentũ prædictionibus respõdere. Neque quicquam magis erexit Apostolos, quam quod viderunt omnia respõdere prædictionibus Christi: vnde & eius diuinitatẽ intelligere, & eius officiũ perspicere potuerũt. Deinde voluit Domin⁹ his crebris præmonitionib. discipulorum suorum infirmitati consulere, idque est fidelis magistri, vt habita ratione captus eorũ, quos docendos suscepit, illorum ruditati crebris inculcationibus earundem rerum medeatur. 3. Preterea quoque ideo prædixit suam mortem & resurrectionem, quò discipuli scirent, eum suam præsciuisse mortẽ & resurrectionem, & libenter vsque ad mortem Patri obtemperasse, vt nos à morte liberaret. Hæc Christi concio nobis quoque accommodanda est: nam non dissimile nobis accidit. Modicum abesse à nobis videtur, dum nos sine consolatione relinquit luctantes sub cruce. Deinde rursus videtur, quando per Euangelium nos consolatur, & sui Spiritus præsentiam in nostris precibus testatur.

Doctrina.

DE SECVNDO.

Locus de piorũ infirmitate.

Ruditas discipulorum Christi in rebus salutis his verbis describitur: *Quid est* (inquiunt) *quod dicit nobis? modicum & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me, & quia vado ad patrem, nescimus quid loquitur.* Valde mirum est quod toties admoniti, non solum typis, figuris & ænigmatibus: verùm etiam claris verbis de morte & resurrectione Domini, non tamen intelligere potuerint. Quę huius rei caussa est? Duplex sane caussa est. Vna, quod opinio semel mente concepta, non facile euellatur, præsertim si altas radices egit. Iudæi atque adeo ipsi discipuli Domini somniarunt Christi imperium ciuile fore, vt ipse Christus summus imperator, subiecto toto terrarum orbe, dominaretur, atque ipsi discipuli proximi ab eo essent futuri: id quod satis filiorum Zebedæi mater declarauit, quando petijt, vt alter filiorum sederet Christo à dextris, alter à sinistris. Altera caussa, est caligo in toto humano genere, qua fit, vt nemo possit q̃ Dei sunt percipere, nisi doctorem habeat Spiritum sanctũm. Hinc nos discamus 1. deplorare hanc nostram cæcitatem. 2. audire frequentiùs verbum, quo ab ista caligine ignorantiæ liberemur. 3. rogare ipsum Deum, vt ipse nos doceat iuxta illud Psal. 25. Deduc me in veritate tua, & doce me, quia tu es Deus salutis meæ: bonus & rectus est Dominus, propterea docebit peccatores in via. Sed nobis cauendũ est, ne cũ Dominus doceat, aures cordis ad eius vocẽ occludamus, quemadmodum omnes illi faciunt, qui verbũ Dei sine fructu audiunt. Qui autem ita aures ad vocem Dei occludunt, tandem cõmerentur, vt perpetuò relinquantur in sua cæcitate & ignorantia. Deus nos conseruet, ne in hanc ingratitudinis pœnam incurramus, qua videmus multos esse horribiliter punitos. Multos enim inuenias, quos si interroges post auditã concionem, quid perceperint, nõ habent verbum quod respondeant: interrogati de sermonibus habitis in cõuiuio aut in placito, possunt singula referre, ita vt ne vnũ quidẽ verbũ eos fugiat. Quæ est ratio? In quibusdam hoc facit naturalis ruditas de rebus salutis: in quibusdam autem & pœna, vt audiẽtes non audiant, & intelligentes non intelligant. Quapropter, charissimi, maturè resipiscam⁹, imploremus opem diuinam, & quando sentimus tædiũ audiendi & discendi verbũ Dei in nobis, mox cogitemus, quod Diabolus struat nobis insidias, mox confugiamus ad orationem, qua petamus à Deo, vt & doceat nos, & suo Spiritu faciat suo verbo locum in nobis.

Causa duplex.

Doctrina.

Correctio.

Adhortatio.

DE TERTIO.

Amen dico vobis, quod plorabitis & flebitis vos,

De piorũ & impiorum conditione in hac vita.

mundus autem gaudebit. Vos autem contriſtabimini, ſed triſticia veſtra vertetur in gaudium. Idem repetit, quod paulò ante dixit de ſua morte & reſurrectione nam ſigno propoſito triplici, quid eueniet, indicat, ſed obſcurius. Ploratu diſcipulorum ſignificatur mors Chriſti & ſepultura. Gaudio mundi ſignificatur triumphus Iudæorum occidẽtium Chriſtum: nam illo mortuo, putabant ſe ſuamque rempublicam ſecuram. At cum ſubiungit, *Triſticia veſtra vertetur in gaudium*, ſignificat ſe ex mortuis reſurrecturum, vnde rurſus gaudium concipient diſcipuli. Hoc ipſum declarat propoſita ſimilitudine mulieris parturientis, quæ quidem dum parturit, graues dolores ſentit: verùm poſtquam puerum natum videt, tantum percipit gaudium, quod doloris quem paulò antea ſenſit, prorſus immemor reddatur. Ad eundem modum diſcipuli Domini, mortuo & ſepulto Domino, graues dolores animi ſentiunt: ſed mox excitato ex mortuis Domino, præ gaudio præteriti doloris obliuiſcentur. Atque hoc eſt, quod dicit: *iterum autem videbo vos, & gaudebit cor veſtrum*, quod me à mortuis excitatum videbitis: *& gaudium veſtrum nemo tollet à vobis*: id eſt, poſtea non ſum moriturus, vt ex mea morte concipiatis dolorem: ſed perpetuo viuam, & ita vos Spiritu meo de noticia Dei inſtruam, vt non amplius ſit vobis opus me quicquam interrogare. Ita ſimpliciter vidimus ſenſum textus: Nũc autem hæc omnia ad Eccleſiam omnium temporum transferenda ſunt, quæ in hoc mundo erit ſub cruce, dum impij lætantur: verùm tandem apparente Chriſto plenum & perfectum gaudium in omni æternitate conſequetur. Nam iſtud triduũ, quo Dominus paſſus eſt & excitatus, imago eſt crucis Eccleſiæ, gaudij mundi, id eſt, impiorum perſequentium Chriſtum, & ipſum in ſuis membris occidentiũ, & glorioſæ liberationis Eccleſiæ, quæ tũ futura eſt plena, quando Dominus veniet in nubibus, cum gloria & poteſtate magna, & aſſumet ſuos ad æterna gaudia, & impios tradet Diabolo æternis pœnis cruciandos.

Locus de Cruce Eccleſiæ.

Cũ igitur hic locus admoneat nos de cruce Eccleſiæ, & ei⁹ glorioſa liberatione: dicã 1. Quid ſit crux & quam varia. 2. Quæ cauſa crucis. 3. Diſcrimen inter crucem piorum & ſupplicia impiorum. 4. Quo animo pio ſit crux ferenda. 5. Vnde conſolatio ſub cruce petenda ſit.

Crucis definitio.

Quid eſt crux? Eſt quæuis afflictio, cui mẽbra Eccleſiæ Chriſti in hoc mundo obnoxia ſunt. Cuius differentiæ quadruplices eſſe videntur.

Eius differentiæ.

I. Nam crux pij hominis vel eſt animi dolor afflictióq; corporis, idq; varijs de cauſis: vt ex accepto damno, triſti amicorũ caſu, ſiti, nuditate, carcere, tortura. Vt, ſanctus Iacob ſummũ dolorẽ animi habuit propter amiſſum filiũ Ioſeph. Ioſeph corporis afflictionẽ in carcere expertus eſt. Lazarus extra portã diuitis famẽ & corporis vlcera ſenſit, & multi pij hodie varijs animi & corporis exercentur ærumnis.

II. Vel eſt pugna acerrima carnis & ſpiritus in pijs. Nam caro ſemper concupiſcit aduerſus ſpiritũ, interdum vincit & prorſus videtur ſpiritũ proſternere, vt in Dauide videmus, qui vinctus carnis concupiſcentijs in peſſima ſcelera homicidij & adulterij lapſus eſt, & niſi reuocatus fuiſſet ad pœnitentiã, & rurſus imperio ſpiritus fuiſſet ſubiecta caro, æternũ perijſſet. Hinc Paulus clamat, Quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei per Ieſum Chriſtum. Rom. 7. 24.

III. Vel eſt difficultas vocationis in Oeconomia, Politia & Eccleſia. Quantam crucẽ pij etiã mariti & matronæ experiuntur in educãdis liberis, in quærendis neceſſarijs vitæ, norunt illi, qui hoc experti ſunt. Qui gerunt magiſtratum, vt reges, nobiles, cõſules, præfecti, nõ ſunt immunes à cruce, modo alio qui pij ſint. Ita quoque pij Epiſcopi, parochi, & alij Eccleſiarum miniſtri ſæpe ex difficultate officij grauem experiuntur crucem.

IIII. Vel crux eſt certi delicti pœna, ſicuti ſunt multæ cauſæ calamitatũ Eccleſiæ, de quibus cauſis iam dicam.

3. Cauſæ crucis.

Quæ ſunt itaq; crucis Eccleſiæ cauſæ? Quædam cauſæ crucis in nobis ſunt: Quædã extra nos. In nobis ſunt tres cauſæ crucis, quarum *prima* eſt peccatum inhabitans, hoc eſt, originale: hoc peccatũ, niſi coërceretur, produceret fructus exitiales. *Secunda* eſt concupiſcentia inde pullulans, tanquam flamma ex igni, quæ flamma, niſi aqua crucis extingueretur, incendium inferni excitaret. *Tertia* cauſa in nobis, ſũt quotidiani lapſus, quos peccatum originis per ſuas concupiſcentias gignit. Septies, inquit Salomon, in die cadit iuſtus & reſurgit. Hos quotidianos lapſus reprimit crux nobis diuinitus impoſita, ne cum hoc mundo damnemur in peccatis noſtris.

Internæ tres.

Deinde ſunt & extra nos cauſæ crucis, ſed diuerſę. Nam *Deus* ex paterna bonitate nos ſua virga viſitat. Quemcunq; enim recipit, caſtigat, non alio affectu quã bonus pater. Deinde *Diabolus* inſidiatur Eccleſiæ, vt in Iob videm⁹: Sed Deus ei limites præſcribit vltra quos progredi non valet. Præterea *mẽbra Diaboli*, hoc eſt, tyranni & mali homines in mundo, qui Eccleſiæ moleſtias faciunt in hac vita. Sunt & *aliæ cauſſæ* crucis, quas omittam, & dicam de diſcrimine crucis piorum & ſupplicij impiorum.

Externæ.

4. Diſcrimen quintuplex crucis piorum & impiorũ.

Quod eſt igitur diſcrimen inter crucem piorũ & ſupplicia impiorum, poſtquam ſæpe in hoc mundo videmus pios & impios grauibus ærumnis affici? Sunt ſanè multa diſcrimina.

1. Primum diſcrimen ſumitur à *cauſſis efficientibus*. Nam vt afflictio piorum proficiſcitur ex paterno amore Patris cœleſtis erga filios ſuos: ita ſupplicia impiorum ex ira & furore iuſti Dei proueniunt, qui ſceleratos punit, vt hoſtes & aduerſarios.

2. Sumitur *à cauſſis finalibus*, pij enim cruce exercentur in illorum bonum: impij: verò ſupplicijs afficiuntur in ipſorum malum, niſi reſipiſcant.

3. Sumitur *ab effectibus*. Pij enim, vt Iob, Dominum benedicunt & inuocant ſub cruce: impij autem fremunt aduerſus Deum & indignantur: pij erudiuntur, impij confunduntur, pij probantur, impij perturbantur, pij ſub cruce ſperant: impij verò deſperant.

4. *A tempore* petitur. Pij ad breue tempus, vt poſtea cum capite Chriſto glorificentur: impij verò perpetuo malo inuoluuntur, quorum præſens afflictio præludium eſt æternarum pœnarum in inferno.

5. *A loco* ſumitur. Pij in hoc mundo tantum erudiuntur: impiorum ignis nunquam extinguetur. hîc enim mala cruciantur conſcientia, illic æterna ira Dei obruti, nunquam finienda luent ſupplicia. Ita habemus diſcrimina *crucis piorum* & afflictionis impiorum: nunc pauca adijciam de conſolatione, qua pij ſub cruce erigere debent.

5. Conſolationes multiplices piorũ ſub cruce.

Vnde ergo petenda eſt conſolatio? Pius qui ſub cruce premitur duo conſiderabit in ſua afflictione, nempe iudicium & miſericordiam. Iudicium quidem, quod propter ſua peccata puniatur. Ideo Chriſtus dicit: Noli peccare, ne quid deteri⁹ tibi accidat. Miſericordiã vero, quod ideo puniatur, vt cõuertatur

tur & agat pœnitentiam, iuxta illud 1. Corin. 11. 32. Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Fidelis ergo cum exercetur cruce, ex paterna misericordia consolationem petat.

II. Pius in cruce petet consolationem ab exemplis, cuiusmodi multa ad Hebr. 11. recitantur, & Paulus sæpe nobis proponit exemplum Christi, cui nos conformes fieri oportet in cruce, vt olim cum illo glorificemur. Patitur enim pius cum Christo, tanquam eius membrum. Nam vt Christus passus est, primum vt obediret Patri: deinde, vt vinceret & dãnaret peccatum nostrum: ita & nos Deo obedire debemus sub cruce, & vincere & damnare peccatũ nostrum: non quidem illud expiando, vt ipse fecit, sed mortificando.

3. Caussæ crucis. Internæ tres.

III. Pius consolationẽ petit à finibus crucis, non enim castigatur pius cruce vt pereat, sed vt coerceatur, & veluti freno quodã retineatur, ne à Deo deficiat.

IIII. Pius consolabitur se ex præsentia Dei: ita enim Deus inquit, Psal. 91. 15. Ego tecum sum in tribulatione. Nisi enim Deus nos sua præsentia in cruce tueretur, omnino desponderemus animũ, & abiiceremus confessionem.

Externæ.

V. Petet pius consolationem ex promissione liberationis, mitigationis pœnarũ, & auxilij diuini. Clamauerunt, inquit Psalmus, Patres nostri, & exaudisti eos. Psa. 22. 5.

VI. Petet pius consolationem ex collatione præsentis afflictionis & futuræ gloriæ. Illa momentanea est: hæc æterna. Hæc sint dicta de cruce piorũ. Deus det nobis gratiam, vt sub cruce Deum vera patientia glorificemus, per Iesum Christum Dominũ nostrum, cui honor & gloria in secula seculorũ, Amen.

4. Discrimen quintuplex crucis piorum & impiorũ.

DOMINICA QVARTA post Pascha, Iohan. 16.

Vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, quò vadam. Sed quia hac locutus sum vobis, mœstitudo impleuit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis, vt ego vadam. Si enim non abiero, cõsolator ille non veniet ad vos. Sin autem abiero, mittã eum ad vos. Et cũ venerit ille, arguet mundũ de peccato, de iustitia, & de iudicio. De peccato quidẽ, quia non credunt in me. De iustitia verò, quia ad Patrem vado, & posthac non videbitis me. De iudicio autẽ, quia Princeps huius mundi iam iudicatus est. Adhuc multa habeo, quæ vobis dicam, sed non potestis portare nunc. Cum autẽ venerit ille, qui est Spiritus veritatis, ducet vos in omnem veritatem. Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunq; audierit, loquetur, & quæ futura sunt, annunciabit vobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet & annunciabit vobis. Omnia quæcunq. habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, quod de meo accipiet, & annunciabit vobis.

ENARRATIO TEXTVS.

Hoc Euangelium est pars concionis Christi quã habuit post Cœnam, pridie quàm pateretur, in qua, vt die ab hinc octauo admonui, præmonuit discipulos suos de sua passione, morte, resurrectione, & de Ecclesiæ persecutione, consolatione & statu regni sui, qualis futura esset vsque ad cõsummationem seculi disseruit: idque in eum finem, vt discipuli confirmarentur in fide, & ne abijcerent confessionem, propter crucem & scandala inde orta inter multos. Ista caussa fuit etiam huius concionis, quam recitaui: cuius summa est, quod Christus polliceatur Ecclesiæ aduocatum, doctorem, & gubernatorem Spiritum sanctum: vnde indicatur discrimen inter administrationem regni politici & regni Christi. Illud enim externis opus habet neruis, vt legibus, magistratuum ordinibus, publicis pœnis, &c. Hoc, verbo, spiritu, disciplina paterna & Sacramentis administratur. Loci tres.

Argumẽtũ & vsus præsentis concionis

5. Consolationes multiplices piorũ sub cruce.

Partes.

1. *Vtilitas & necessitas abitus Christi ad Patrem, in quo regnum Christi describitur.*
2. *Quid efficiat Spiritus sanctus in mundo.*
3. *De dicto: Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò.*

DE PRIMO.

Vado ad eum qui misit me, & nemo vestrũm interrogat me, quò vadis. Hoc est: nunc mea mors imminet, & victoria super morte, quam nactus ad Patrem ascendam. Quod ita obscure loquatur Dominus, ideo facit, vt discipulos excitet ad inquirendum de sua morte & resurrectione diligentius. Verùm illi nihil minus cogitarunt, quam vt traderetur tam turpi morti, quem illi Messiam agnouerant: adeo cæcutit ratio in diuinis, repit hîc in terra, non potest rectè de reb. cœlestib' & de regno Christi cogitare.

Quia, inquit, hæc dixi vobis, tristitia impleuit cor vestrum, hoc est, quia auditis me mentionem facere mortis & crucifixionis, tristitia afficimini: nec enim intelligitis, quid boni mea mors & resurrectio sit vobis apportatura. *Sed veritatem dico vobis, expedit vobis, vt ego vadam,* quasi dicat: Non cogitabitis de mea morte, quasi de morte alterius hominis: sed hoc scitote, quod mea mors, mea resurrectio, & abitus ad Patrem singularem vtilitatem vobis adferet. Vtilitas autẽ hæc in summa est. Vt Christus natus, circumcisus, oblatus, Doctor factus est: ita etiã passus est & excitatus ex mortuis in nostram salutem, modo firma fiducia in illum recumbamus: vnde illud Roman. 10. Si in corde tuo credideris, quòd Deus excitarit Iesum ex mortuis, saluus eris. Hanc vtilitatem abitus Christus non intellexerunt discipuli: sed tantum somniarunt de regno mundano, in quo Christus vt summus Monarcha præsideret.

Infirmitas discipulorum.

Si enim non abiero, Paracletus nõ veniet ad vos, quasi diceret, vestra causa patiar, vestra causa resurgam, vestra causa vadam ad Patrem, vt inde vobis Paracletum, consolatorem & aduocatum mittã. His verbis duo innuit. Vnum, quod Ecclesia sit habitura hostes in hoc mũdo & quod sit exercenda cruce. Alterum, quod in cruce & persecutione sit habitura consolatorem & aduocatum Spiritum sanctũ, quẽ ipse donabit ei. Ita enim ait: *Cum autem abiero, mittam eum ad vos.* Hæc omnia eò pertinent: vt cum discipuli videant Christum tradi à Iuda, rapi ad supplicia, cõdẽnari ad mortẽ turpissimã, animũ aliquo modo erigãt, freti his Christi promissionibus. Hinc & nos petamus consolationẽ, quoties in regnis mũdi affligimur, & cogitemus discrimen inter regnum Christi & regnum mundi. In illo est Spiritus sanctus aduocatus & consolator, quem Pater dabit petentibus, iuxta promissionẽ Christi: Et dabit Spiritum sanctum petentibus. In hoc afflictio & miseria.

Absentia Christi secundũ carnem cedit Ecclesiæ in bonum.

Doctrina.

DE SECVNDO.

In secunda parte textus dicit, quid Spiritus sanctus facit in mundo. *Cum venerit (inquit) Ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non crediderunt in me. De iustitia vero quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me, de iudicio*

1. Quid S. Spiritus facit in mundo.

autem, quod princeps huius mundi iam iudicatus est. Hæc Christi verba ad duo tempora referenda sunt, nempe ad illud quod mox consecutum est ascensionem Domini, & ad reliquum totum tempus, vsq; ad consummationem seculi. Primum ergo dicam quomodo intelligenda sint hæc verba, respectu temporis, quod mox consecutum est ascensionem Domini, & id quo Spiritus sanctus visibiliter die Pentecostes datus est Apostolis. 1. Primùm dicit, Spiritus sanctus *arguet mundum de peccato*, hoc est, ita conuincet mundum reum peccati, vt nihil habeat, quod prętexat. Mundus, idest, hostes à quibus sum reiectus, & in crucem adactus, manifeste Spiritus testimonio, ac propria conscientia conuictus, fatebitur se errasse, & vehementer peccasse, quod in me non crediderit. Hoc quam verum fuerit, ostēdunt illi, quos Petrus arguit homicidij. Act. 2. Hi enim cōuicti de suo peccato, dicunt: Quid faciemus viri fratres? ita hi ad homicidij confessionem adacti sunt, & agnoscunt, se vehementer peccasse, quod illum occiderint, in quē credere potius debuissent.

Respectu temporis quod ascensionē Christi mox secutum est.

2. Deinde *arguet mundum de iustitia.* De cuius iustitia? Mundíne? Non: mundus enim nullā verā iustitiā habet. De cuius ergo iustitia? De Christi iustitia. Cōuincet enim Spiritus sanctus corā mūdo, ꝙ Christus verè iustus fuerit. Hoc ita esse, ex subiecta ratione patet, *Quia*, inquit, *vado ad Patrem, & amplius nō videbitis me.* Hoc est, cum mundus apertè in Ecclesia spectabit Spiritum sanctum, per me in vos effusum, fateri cogetur me vere iustū fuisse, & nō blasphemū & impiū, propterea ꝙ me dicerē Dei filium. Spiritus sanctus enim testabitur de mea innocentia.

3. Præterea *arguet* Spiritus sanctus *mundum de iudicio, quia princeps huius mundi iudicatus est.* Quid hoc est? Mundus, qui me per ludibriū Christum dixit, & iussit vt de cruce descenderem, conuincetur per Spiritum sanctum, quē die Pentecostes in vos effundā, ꝙ inique iudicârit. Nam Spiritus sanctus faciet, vt re ipsa intelligant & cognoscant, me Diabolo superato per resurrectionē, imperium exercere in mundo, cum nemo vôbis resistere poterit. Hic est horū verborum sensus, si ea ad efficaciam Spiritus in die Pentecostes referamus. Neque tamen ad illud tempus pertinent ita, quin etiam ad totum tempus vsq; ad seculi huius consummationem referri possint ac debeant, quemadmodum nunc declarabo.

Respectu tēporis à Christi ascensione vsque ad mundi cōsummationem.

1. Spiritus sanctus *arguet mundum de peccato*: hoc est, reum ostendet peccati. Cuiusnam peccati? quod inquit, non crediderunt in me. An ergo non sunt alia peccata, quæ arguet Spiritus sanctus, quàm infidelitas seu non credere in Christum? Sane sunt infinita & horrenda peccata contra primam & secundam Tabulam. Quare ergo hoc solum posuit? Quia hoc manente, & cætera detinentur: & hoc discedente, & cætera remittuntur. Vt ergo cum infidelitate omnia reliqua peccata adsunt: ita vbi fides est in Christum, omnia peccata remissa sunt. Nam credēti promittitur vita æterna, quod non fieret, si peccata remissa essent. Hîc ergo videmus, quam sit necessarium in Christum credere. Sed quid est in Christum credere? Est statuere illum esse Pontificem & regē, qui sua morte expiauit peccatum, & resurrectione gloriosa adduxit iustitiam, seu quod suo sanguine, qui Deus & Homo est, sibi Ecclesiam acquisiuerit, Act. 20. 28. Hæc fides non est opus hominis, sed Dei. Non est nata ex ratione, sed ex verbo Dei. Porro verbum Dei est duplex: Lex & Euangelium. Lex tollit fiduciam nostri, Euangelium operatur fiduciā Christi. Lex enim proponit nobis iustam voluntatē Dei, videlicet vt custodiamus legem, alioqui voluntate Dei damnandi. Euangeliū proponit nobis gratiosam voluntatē Dei, quæ est ꝙ Deus velit nos remissis peccatis, propter Christum in gratiā recipere. Vt ergo ex lege deuenimus in cognitionē nostræ imbecillitatis, & ex hac in cognitionem voluntatis Dei iustæ, & iudicij, vnde & in desperationē: Ita ex noticia Euangelij deuenimus in cognitionē misericordiæ Dei, propter Christū datum vt fieret victima, & tolleret peccata omniū in se credētiū. Ex hac cognitione, operante Spiritu sancto, cōcipitur fides, qua abolentur omnia peccata, & offertur Christi iustitia, vt non amplius vt peccatores dānemur, sed iusti & filij Dei in conspectu eius appareamus: Quibus & hęreditas vitæ æternæ est ꝓmissa, iuxta illud, Ioā. 3. 36. Qui credit in Filiū, habet vitā æternā, qui verò incredulus est Filio, nō videbit vitā: sed ira Dei manet super eū. Cur ita? quia in peccato suo manet, propter ꝙ ad pœnas æternas obligatus est, iuxta illud: Qui non credit in Filiū, ira Dei manet super eū. Iræ nomine maledictio & pœna cū dānatione coniuncta, significatur. Hinc patet quam necessaria fides sit, & quid efficiat.

2. Sequitur: *Et arguet mundum de iustitia, quia vado ad Patrem, & amplius non videbitis me.* Hoc est, Spiritus sanctus arguet mundū, quod nō sectetur verā iustitiā, qua corā Deo consistere possimus, illa autē iustitia est Christi, videlicet ꝙ ipse vadens ad Patrē, illic est Pontifex & interpellator pro credentibus. Nam Christum pati & interpellare apud Patrē, est credentium iustitia. Sed quia hoc non statuit infidelis mundus, arguitur à Spiritu sancto. Is enim efficaciter conuincit, ꝙ non aliunde possit hominibus iustitia cōtingere, quā ex imputatione iustitię Christi, quæ illis cōtingit, qui in ipsum credūt. Hæc sunt noua & admiranda omnibus iis, qui iustitiā fidei non intelligunt: sed somniant se iustos esse, vel externa obedientia legis, vel humanis traditionib', vt olim Pharisæi & hodie Papistæ faciunt. Hi nō intelligūt, ꝙ omnia opera mundi sint longè impefectiora, quā vt pontentiā Diaboli & mortē superare possint. Sed quomodo probatur, ꝙ Christi obedientia sit nostra iustitia? Id probatur firmissimis scripturæ testimoniis. Paul. Rō. 5. 19. Quēadmodū per inobedientiā vnius, scilicet Adæ, peccatores constituti sunt multi: Ita per obedientiā vnius Christi, iusti constituentur multi. Hanc Christi iustitiā nobis imputatā habemus, quando in eū credimus, iuxta illud Rō. 10. 10. Corde creditur ad iustitiam. Item, cap. 4. 3. Credidit Abrahā Deo, & imputatū est ei ad iustitiam. Paulus Rom. 3. 27. Arbitramur hominē iustificari fide absq; operibus legis. Hoc ipsum significat hîc Christus, cum ait: Arguet Spiritus sanctus mundū de iustitia, quia vado ad Patrem. Hoc est, Spiritus sanctus non solum me iustū conuincet fuisse: verū etiam iustitiā eorum esse, qui in me crediderint, manifestabit.

3. Præterea sequitur: *Et arguet spiritus sanctus mundum de iudicio, quia Princeps huius mundi iudicatus est.* Hoc est, Spiritus sanctus conuincet inuito mundo, me Semen illud esse, quod promissum erat, vt contereret caput serpentis, id est, ꝙ iudicaturū erat principē huius mundi: cū quo etiā iudicata & dānata sunt omnia eius mēbra, nā si caput dānatū est, quid poterunt mēbra? Quare sæuiat Diabolus cōtra pios quātum velit, nihil tamen potest. Insidiabitur quidē, sed non ꝓsternet, donec fidē seruauerimus firmā & constantē. Ita enim ait Iohan. Hæc est victoria, quæ vincit mundū, fides vestra. 1. Ioan. 5. 4. Per mundū significatur ipse Satanas, cū vniuersa sua cohorte, tyrannis, Sophistis, Hypocritis & piaculis. Nā christus ꝑ suū Spiritū confudit iudiciū Satanæ, qui per suos satelli-

satillites condemnat Euangelium. Non enim cursum Euangelij impediet: etiamsi id sæpissime facere conatur flumine sanguinis, inde vsq; ab initio mundi, & maxime post resurrectionem Christi.

II. Quid Spiritus sanctus faciat in Ecclesia.

Habemus quomodo Spiritus sanctus arguat mūdū: Nunc breuiter videamus, quid in Ecclesia faciat. *Primum* adest efficax in verbo & Sacramentis. Vbicunq; enim verbū Dei pure prædicatur, & Sacramenta iuxta institutionem Christi administrantur, illic adest: & vult esse efficax in auditoribus verbi & participantibus Sacramēta. Qui autē verbū vel ocio sè audiunt, vel Sacramentis vtuntur sine reuerentia, hi se opponūt Spiritui sancto, & verbi & Sacramenti ministerium contemnunt in suum proprium malum & damnationem.

Deinde, vt hic textus docet, adest Spiritus sanctus Ecclesiæ, vt consolator, Aduocatus, Doctor veritatis. Nam nos in hoc mundo premimur variis malis, contra quæ opus est consolatore, ne fracti aduersis confessionem abiiciamus. Aduersarius noster Diabolus quotidie nos accusat, quemadmodum Iobū accusauit. Hîc non consisteremus sine aduocato, qui testatur nos Deū habere propiciū, qui non velit nos abiicere propter nostra peccata, modo pœnitentiā egerimus. Deinde multa & profunda ignorantia laboramus, vt non possimus, quæ Dei sunt, intelligere. Quare opus habemus doctore S. sancto, qui nos in omnē veritatē ducet, iuxta hanc Christi promissionē: Cum autē venerit Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.

Venit autē S. sanctus dupliciter, visibiliter & inuisibiliter. Visibiliter venit in Apostolos die Pentecostes, quēadmodum suo tēpore audiemus. Inuisibiliter venit in corda hominū, quando prædicatur Euangeliū, & obsignat veritatē Euangelij in cordib[9] auditorū. De vtroq; Spiritus aduentu loquitur Christus. Nam ꝙ in Apostolis præcessit visibiliter, id sequitur inuisibiliter, vbicūq; pure docetur Euāgeliū.

III Scopus doctrinæ spiritus sancti.

Sed quò spectat doctrina Spiritus sanct.? *Non loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur*, id est, Spiritus sanctus eandem doctrinā vos docebit, quā ego docui, & quæcunq. ventura sunt, annunciabit vobis. Hoc est, quale sit meū regnum futurū in hac vita & post resurrectionem communem, reuelabit vobis. *Et me glorificabit, quia de meo accipiet & annunciabit vobis.* Hoc est, Spiritus S. suo testimonio & efficacia gloriā mihi à patre datam stabiliet, ita vt portæ inferorum nihil præualere possint aduersus regnum meum, nunquam enim poterunt meam obscurare gloriam.

DE TERTIO.

Papistarū error de traditionib. non scriptis refellitur.

Nūc restat vt dicamus de dicto: *Adhuc habeo vobis multa dicere, sed non potestis portare modò.* Hoc loco abutuntur Papistæ ac si Apostoli non plenā doctrinā tradidissent Ecclesiæ: idq. in eum finem astruunt, vt suas Missas, inuocationem sanctorum, rosaria, indulgentias, aquam lustralē, & alias Antichristi fraudes confirment. Verùm Christus loquitur ad Discipulorum captum, & de infirmitate, quā habuerunt ante suam mortē, & de dono, quod accepturi erant post resurrectionem in die Pentecostes. Quasi dicat, Multa dicerem vobis de meo regno, & mysteriis aliis: sed iam nondum plene edocti estis per Spiritum, quem suo tempore dabo vobis, qui ducet vos in omnem veritatē, id est, in plenam de meo regno cognitionem. Hanc plenam veritatē consecuti sunt Apostoli ipso die Pentecostes, quam postea scriptis tradiderunt. Nos eandē veritatem petere debemus, & ea soli contenti erimus, si modò discipuli Spiritus sancti esse velimus, cui cum Deo Patre & æterno Filio sit honor, laus & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA QVINTA, post pascha. Iohan. 16.

AMen, amen dico vobis, quæcunque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Hactenus non petÿstis quicquā in nomine meo. Petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit perfectum. Hæc per prouerbia locutus sū vobis. Veniet tempus, cum iam non per prouerbia loquar vobis, sed palam de Patre meo annunciabo vobis. In illo die in nomine meo petetis. Et non dico vobis, quod ego rogaturus sim Patrem pro vobis. Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis, quod à Deo exiuerim. Exiui à Patre, & veni in mundum, iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem. Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc aperte loqueris, nec prouerbium vllum dicis. Nunc scimus, quod scis omnia, nec opus est tibi, vt quis te interroget. Per hoc credimus, quod à Deo existi.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumentum & vsus huius cōcionis.

Sapienter hoc Euangelium hodie Ecclesiæ proponitur. Cōtinet enim præcipuum Christianorum opus, quod & illorum proprium est: soli enim Christiani hunc cultum inuocationis præstare possunt. Nam postquam proximo die Dominico traditum sit, quæ sit vera fides, quæ iustitia, quod iudicium, breuiter, quódnam sit regnum christi, & in quibus situm sit: opportune hoc die, de pręcipuo cultu, quē ciues regni Christi pręstare possunt, qui est vera Dei inuocatio, prædicatur. Et quia nullū exercitiū piorū est magis necessariū, quā oratio, & nullū opus sit difficilius, quā recte orare, volo hac concione tantū de oratione dicere, & quo facilius hanc doctrinā intelligamus, duo de oratione dicam, quæ sunt.

Partes.

1. *Quid sit Christiana oratio, & quotuplex.*
2. *Quæ sint conditiones, quæ in omni oratione esse debent.*

His enim duobus locis explicatis, spero quod nemo sit futurus, modò se docilem præbuerit, qui nō planè & clare intelligat, quidnā sit Christiana oratio, & quā necessario orādi cult[9] à nobis requiratur.

DE PRIMO.

Quid est ergo Christiana oratio?

Orationis definitio.

Est supplex eleuatio mentis ad Deum, aliquid à Deo petentis, aut pro acceptis beneficijs gratias agentis. Quod autem sit supplex eleuatio mentis ad Deum, I. confirmatur Dauidis testimonio, qui precaturus ait Psal. 25. I. Ad te Domine leuaui animam meam. 2. Ex forma precandi nobis à Domino præscripta: Pater noster qui es in cœlis. 3. Ex gestu precantium, qui solent oculos in cœlum leuare inter precandum. Hoc igitur scire oportet, quod nō sit tantum vocis strepitus oratio: sed quod sit eleuatio supplex cordis ad Deum, cū qua supplici cordis eleuatione verba quoque ex ore procedunt.

Confirmatio definitionis.

Eius partes, & earum definitio.

Sed quotuplex est Christiana oratio? Est quadruplex. Deprecatio (*effbedelsse*) Adoratio (*tilbedelsse*) postulatio (*faarbedelsse*) & gratiarum actio. Hæc quatuor orationis genera breuiter declarabo.

Deprecatio ergo est supplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua petitur liberatio ab ijs, quę molestiam adferunt. Vt cum petimus nos liberari à tyrannide, violentia, morbo, fame, & alijs, quæ nobis aspera videntur.

Adoratio est supplex eleuatio animæ hominis ad

Deum, qua beneficium aliquod petimus: vt cum petimus incrementa fidei, dilectionis, patientiæ, castitatis, & cũ petimus ea, quibus opus habemus ad huius vitæ sustentationem.

Postulatio est supplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua alius pro alio petit, vel omnes pro se inuicem intercedunt, vt cum oramus pro morbo laborantibus, aliisúe, qui nostra prece indigent.

Gratiarum actio est supplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua Deo gratias agimus, vel pro beneficiis nobis ipsis alijsúe præstitis vel pro malis nobis aliisúe sublatis. Iam tenemus quid sit Christiana oratio, & quot sint eius genera: nunc restat, vt de piæ orationis perpetuis circumstantiis dicamus.

DE SECVNDO.

Perpetuæ proprietates & circumstantiæ orationis.

In omni pia precatione has quinque perpetuas proprietates & circumstantias adesse oportet: quæ sunt 1. affectus cordis in eo, qui precaturus est. 2. cogitatio caussarum, quibus ad orandum impellamur. 3. quisnam sit inuocandus. 4. per quem exaudiamur. 5. quid petere ab optimo Deo oporteat. Nã hæ circumstantiæ facient nobis discrimen inter inanem battologiam Ethnicorum, & efficacem precationẽ piorum. Quare rogo vos charissimi, vt diligẽter has perpetuas orationis circumstantias, & discatis, & perpendatis.

1. Affectus cordis.

Prima circumstantia piæ orationis est *affectus cordis*, vt cor sit bene compositum inter precandum. Nam si honestas expostulat, vt corpus bene cõponamus, quandò cum honoratioribus hominibus nobis erit sermo: multo magis par est, vt coram Deo, in conspectu Angelorum, animus noster quam optime sit compositus. Qualis ergo debet esse eius affectus, qui cum fructu inuocare velit? Primum omnium exuat omnem cogitationem propriæ gloriæ, dignitatis & meriti. Deinde vere inopiam suam sentiat, statuátque se prorsus omni ope destitutum, nisi Dominus ipse manus auxiliatrices porrexerit. Tum vera pœnitentia se coram Deo prosternat. *Postremo* fiducia promissionum diuinarum accendatur ad precãdũ. Qui enim vel tumet opinione propria virtutis, vel suam inopiam non sentit, vel vera pœnitentia se coram Deo nõ prosternit, vel fide caret, cum Pharisæo orat, & non cum Publicano, hoc est, non orat vere & efficaciter.

Qualis esse debeat.

2. Causæ septem.

Secunda circumstantia est causarum, quibus ad orandum commoueri debemus. Sunt autem multæ caussæ, ex quibus quasdam recitabo, quò maius orãdi desiderium in nobis excitetur.

Mandatum.

I. Mandatum Dei, cui obedire omnes creaturas decet. Inuoca me (inquit) in die tribulationis. Et Christi Apostoli sæpe ad orandum ex mandato Dei nos inuitant. Hanc caussam diligẽter cogitare debemus, quæ in nobis orandi affectum excitet.

Promissio

II. Promissio: promisit enim Deus se exauditurum preces nostras, sicuti in hoc Euangelio dicitur: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Item in Psalmo 50.15. Inuoca me in die tribulationis, & exaudiam te. Exaudire nihil aliud est quã largiri petita.

Crux.

III. Crux premens, id est, sensus cum nostræ, tum aliorum inopiæ. Hîc debemus circumspicere, quid domi, quid foris nos premit: debemus perpendere pericula publica & priuata: debemus angustias Ecclesiæ militantis in hoc mundo contra diabolum & eius membra cogitare. Breuiter, omnes necessitates vrgentes in hac vita animo cogitandæ sunt, quibus ad inuocandum excitabimur.

Victoria.

IIII. Est victoria in tẽtationibus: vnde Iacob. 1.5. iubemur orare, quoties tentationibus infestamur. Et Christus inquit: Orate, ne intretis in tentationem. Non enim facile vel insidiis diaboli, vel improbitate mundi, vel instigatione viciosæ carnis superabitur, qui serio & assidue orat. Hinc Salomon, Prou. 18.10. Turris fortissima nomen Domini, hoc est, inuocatio Dei aduersus omnia mala tutissimum est præsidium.

Tentationes.

V. Satanæ variæ technæ, qui nobis in doctrina & in moribus insidiatur. Paulus Ephes. 6. iubet nos gladium Spiritus, qui est verbum Dei, sumere contra Satanã per omnẽ deprecationem & orationem.

Fructus.

VI. Fructus vberrimus orationis crebræ. Nam cõsuetudo orãdi nos in timore Dei & pietate conseruat. Non enim facile lapsui est expositus, qui perpetuis precibus munitus, pietatem serio meditatur: contra, qui orandi studium negligunt, variis casibus sunt obnoxij. Pleriq; qui rapiuntur ad supplicia, ignorant formam precandi à Christo præscriptam: & siqui norunt, interroganti fatentur se rariùs orasse.

Exẽpla.

VII. Exempla sanctorum, quorum præcipua cura in vita fuit Deum serio inuocare. Iudaicus populus ter in die orauit, mane, meridie, vesperi. Sic & Daniel fecit, atque adeo alij multi, quorum laudatur pietas. Sed inter nos multos inuenies, qui loco orationis non solum mane, meridie, & vesperi: verumetiam integris noctibus & diebus scelera perpetrant, vt molle puluinar diabolo faciant, quo securius in illorum pectoribus quiescere possit. Has grauissimas caussas serio nos cogitare oportet, quò veternum nostrum pellamus, & ad serio inuocandum excitemur.

Epicureorũ obiectio.

Sed quidam his causis grauissimis præteritis inquiunt, Deus scit quibus indigemus, & ipse nobis bene vult. Nã est noster Pater, ergo non opus est, vt nos fatigemus precibus. Respõdeo: verũ quidẽ est, quod Deus sciat quibus indigeamus, & vere est noster Pater, modo eius filij simus per fidem, neq. ideo petimus, vt Deum doceamus quid ignoret. Sed rursus sciendum est, quod non vult turbari ordinẽ à se institutũ. Vt cũ instituit, quod velit nos alere cibo & potu, quod tamen posset facere sine istis mediis: ita vult vt bona, quæ cum ad salutẽ nostram, tum ad huius vitæ sustentationẽ pertinent, impetremus precibus quæ ex fide manant. Non habetis, dicit Iacob. 4.2.3. quia non petitis: petitis & non accipitis, quia male petitis. Et Christus dicit: Dominus dabit Spiritum sanctũ petentibus, non dicit, ocìantibus aut secure viuentibus. Petendũ est igitur, modò salutaria nobis cupiamus. Agnoscendũ est vtrunq. & Dei bonitas, quia paratus est ad dandũ petentibus, & nostra inopia, qui ne Spiritũ trahere valemus, nisi nos sustẽtet.

Respõsio.

3. Quis inuocandus.

Tertia circumstantia, quisnam sit inuocandus: de hac circumstantia non opus esset dicere, nisi inuenirentur adhuc, qui sanctos, nescio quos, inuocant. Quare dicam breuiter de hac summopere necessaria circunstãntia. Et discretè dico, quod solus Deus sit inuocandus. Hic solus Deus est Pater, Filius, & Spiritus sanctus. Filius vt idẽ Deus cũ Patre & Spiritu sancto est inuocandus. Deinde est etiã inuocandus, vt Mediator inter nos & Deũ. Quod solus Deus sit inuocandus, quatuor rationib' confirmatur, qua rũ prima est mãdatũ. Nã de solo Deo inuocãdo mãda tũ habem'. Nũc autẽ cũ nihil placet Deo sine fide, & fides non põt esse sine verbo: seqtur neminẽ esse inuocãdũ, nisi de quo mandatũ habemus. Secunda est *promissio*: nulla inuocatio habet pmissionẽ, nisi quæ fit ad Deũ, igitur temere inuocam' id, quod nõ est De'.

Solum Deũ esse inuocandum. 4. rationibus probatur.

Tertia

Tertia est exemplum, nulla exempla sanctorum habemus, qui sanctos inuocarũt. Quare nos insistamus illorum vestigiis, & nulli deferamus hunc diuinum cultum, nisi cui debetur, hoc est, soli Deo. Quarta est *manifesta prohibitio.* Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles. Quare certissimè tenendum est, quod diabolus inuexerit inuocationẽ creaturarũ, hoc est, sanctorũ, propter tres fines. *Primum*, vt Christo suum honorem interciperet. *Deinde*, vt ignominia afficeret demortuos sanctos. *Præterea*, vt perirẽt idololatræ, qui sanctos inuocãt. Moneo vos igitur, qui adhuc in errore estis, vt resipiscatis mature, ne præter expectationem incidatis in manus Dei viuentis. Neque iuuat, quod quidã se hoc facere dicant bona intentione: nam omnis intentio hominis in rebus salutis est mala, nisi qua regitur verbo Dei & Spiritu sancto. Sic enim ipse Deus dicit, Gen. 6. 5. Prauę sunt cogitationes hominis à principio. Et Paulus dicit, Animalis homo (id est, qui nõ habet Spiritum Dei) non percipit ea quę sunt Dei. 1. Cor. 2. 14.

[Inuocatio sanctorũ cur ab Antichristo inuecta.]

[4. Per quẽ]

Quarta circumstantia, per quem inuocandum. Scriptum est enim, quod Deus non exaudiat peccatores, Ioan. 9. 31. Est nobis datus Mediator Iesus Christus, in cuius nomine inuocabimus, queadmodum nos hodie Christus in Euangelio docet, tanquam, Ioann. 16. 23. Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Huius ergo fiducia, non nostra dignitate freti, inuocabimus, certi quod Deus per ipsum velit nos exaudire. Verùm quia hæc Christi sentẽtia est insignis & plena consolatione, volo eam distinctius explicare: nam multas admonitiones vtiles continet hoc dictum, *In nomine meo*, id est, propter me, & in agnitione & fiducia mei, & multa cõplectitur. Nam docet, monet & consolatur.

[Petere à Deo aliquid in nomine Christi quid significat.]

Quid quæso docet? 1. Excludendam esse dignitatem nostram. Non enim freti nostra dignitate, sed Christi patrocinio inuocabimus. 2. Separandam esse à pia oratione hypocrisin. Pharisæus in sua oratione multa gloriabatur de sua sanctitate. Non sum, inquit, vt cæteri homines: affero decimas de omnibus quæ possideo: ieiuno bis in Sabbato. Hic non in Christi nomine inuocauit: sed fretus sua sanctitate, verba fudit inania potius quam orauit. 3. Gloriationem Ethnicam deponendam esse. Ethnici enim putarunt se exaudiri, cum ipsi prius id à Deo meruissent, vt Agamemnon putauit se exauditum iri propter suas Hecatombas. 4. Docet discrimen inter Christianam orationem, & aliorum omnium hominum. Sola enim fides in Christum facit discrimen inter orationem Christianorum & aliorum. Turcæ, Iudæi, Ethnici & similes, putant se quidem inuocare, sed reuera non inuocant, qui fiducia Mediatoris sunt vacui, nec agnoscunt illum Deum esse, qui est Pater, Filius, & Spiritus sanctus.

Cuius rei monet hoc dictum, *In nomine meo*? Monet nos nostræ cæcitatis. Nam cum Christus iubet nos petere in nomine suo, non est dubium, quin magna sint illa, quæ sunt nobis petenda. Hoc ergo dicto admoniti, aperiamus oculos & circumspiciamus quæ publica, quæ priuata: quæ interna, quæ externa: quæ spiritualia, & quæ corporalia bona sunt petenda nobis: & contrà, quæ mala sunt deprecanda.

Quomodo consolatur nos hoc dictum, *In nomine meo*? Consolatur nos contra duo orationis impedimenta maxima, quæ sunt indignitas & diffidentia. Contra indignitatem enim nostram, vult nos opponere suam dignitatem, cum ait: Petite in nomine meo. Contra diffidentiam vult nos suam promissionem opponere. Verùm multi non accipiunt quod petunt, quia malè petunt, fidem Christi negligunt, aërem potius verberant battologia inani, quam cœlum ardenti fidei affectu penetrant. Hi non possunt iustè cõqueri, quod sæpe orẽt, & nihil impetrẽt. Quare ne in illorũ inueniamur numero ex fide oremus.

[5. Quid petendum.]

Quinta circumstantia est de rebus, quas petere & quas deprecari oportet. Res petendæ sunt in discrimine triplici. Vel enim agitur gloria Dei, vel agitur salus nostra, vel bona ad huius vitæ commoditatem spectanda aguntur.

[Gloria Dei.]

Gloriam Dei ante omnia propagari petimus, iuxta illam precationem: Sanctificetur nomen tuum. Verùm hic non debemus Deo modum præscribere: ipse enim scit optimè, quo modo sua gloria illustrari possit: sed vera fiducia petere, & persuadere nobis quod nos exaudire velit.

[Salus nostra.]

Salutem nostram etiam petimus, sed absque omni conditione, quia habemus vniuersalem promissionem salutis. Omnis enim qui inuocauerit nomen Domini, hic saluus erit.

[Bona quæ ad hanc vitam faciunt.]

Verùm bona, quæ ad hanc vitam faciunt, petamus cum duplici conditione, videlicet si vel gloriam Dei impetratio eius, quod petitur, non impedit, vel nostram salutem remoratur.

Ad eundem modum mala, quæ cum his generibus bonorũ pugnant, deprecanda sunt. Primi & secundi generis mala sunt deprecãda sine cõditione: at ea mala, quę nobis in hac vita molesta sunt, deprecanda sunt cum conditione nõ impeditę glorię Dei & nostrę salutis: omnia enim glorię Dei postponenda sunt. Hæc sint dicta de oratione. Deus det gratiã, vt radicem agant in cordibus nostris per Iesum Christum, cui honor & gloria in secula seculorũ, Amen.

IN DIE ASCENSIONIS Domini, Marc. 16.

Discumbentibus vndecim apparuit Iesus, & exprobrauit illis incredulitatem suam, & cordis duriciem quod his, qui ipsum vidissent resuscitatũ, non credidissent. Et dicebat eis: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui verò non crediderit, cõdemnabitur. Porrò signa eos, qui crediderint, hæc subsequentur. Per nomen meum dæmonia eiicient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent, & si quid lethale biberint non nocebit eis. Super ægrotos manus imponent, & bene habebunt. Itaque Dominus quidem, postquam locutus fuisset eis, receptus est in cœlum, & consedit à dextris Dei. Illi verò egressi prædicauerunt vbique, Domino cooperante, & sermonem confirmante per signa subsequentia.

ENARRATIO TEXTVS.

[Historiæ ascẽsionis Christi summa.]

Hoc festum in Ecclesia institutum est propter articulum fidei nostræ, in quo profitemur, nos credere in Iesum Christum, ascendentem in cœlum, postquam à sua gloriosa resurrectione 40. diebus cũ suis discipulis fuisset conuersatus. In hoc festo, vt in aliis tria sunt perpendenda. Primùm historia cum suis circumstantiis. Deinde beneficium, quod nobis collatum est. Postremò, verus vsus & meditatio historię. Hæc tria se offerent in enarratione huius Euangelij: cuius summa est, quod Dominus 40. die à sua resurrectione apparuerit discipulis suis, quibus exprobrata illis prius incredulitate & cordis duritie, dat mandatum prędicãdi Euangelium per orbem terrarum, & quis fructus ex prædicatione ea perueniet ad auditores, modò Euangelium fide receperint, ostẽdit. Præterea vt fides prædicationi illorum habeatur,

promittit se miraculis doctrinam confirmaturum. Hoc dato mandato visibiliter in cœlum ascendit & sedet ad dexteram Patris. Verùm discipuli, mandato eius obtemperantes, profecti sunt prædicatum Euangelium, quod Dominus sequentibus signis confirmauit. Hæc Euangelij summa est. Loci tres:

Partes huius concionis.

1. *Reprehensio Apostolorum.*
2. *Institutio ministerij verbi.*
3. *Ascensio Christi in cœlum.*

DE PRIMO.

Increduli tas Discipulorum reprehenditur.

Quadragesima die à resurrectione apparuit Discipulis, exprobrauitque eis incredulitatem illorum & duritiē cordis, quod his qui viderant eum surrexisse, non crediderunt. Duo reprehendit in Discipulis: Duritiem cordis & incredulitatem, hoc est, radicem & eius fructum. Radix est duritia cordis, quæ cum ab origine sua, tum à propria viciositate sumit incrementa & vires: non enim potest homo, non afflatus Spiritu sancto, quicquam eorum intelligere, quæ sunt Spiritus Dei. Huius pessimæ radicis fructus sunt plurimi & mali. Primus est, qui hîc præcipuè taxatur, incredulitas. Ex hac postea pessimi pullulant rami, vt inobedientia erga Deum, & quicquid est hac in vita scelerum & flagitiorum. Ex quibus & radicis virtus non suppressa intelligitur, & quanta incrementa incredulitas sumpserit, animaduertitur. Nam hoc est firmissimum indicium, vbi peccatum regnat, illic incredulitas, veluti imperatrix, cor hominis occupat.

Doctrina triplex.

Præter ea nos hinc discamus primum, vt nos imbecilles, exemplo Apostolorum imbecillium, nō desperemus, etiamsi statim non possimus cœlestia mysteria percipere. Semper enim Ecclesia habet sua quædam vulnera, in quæ Dominus noster suum vinum & oleum infundit. Nec est quod quisquam speret, se omnem imbecillitatem posse exuere, donec hoc mortale corpus gestauerit. Verùm quemadmodum olim populus Dei, introductus in terram promissam, habuit vicinos hostes Philisteos, cōtra quos perpetuum bellum gessit: ita nos in Ecclesiam Christi introducti, & internos & externos hostes habemus, contra quos bellum gerendum est nobis, ne ignauia torpeamus. Alterum, quod hic discamus, est, vt ex Christi facto non abiicientis rudes discipulos & imbecilles, cogitemus, quam habeamus clementem Pontificem, qui non abiicit nos propter imbecillitatem, modo aliqua fidei scintilla in nobis fuerit. Deinde & huius exemplo & nos discamus clementer & leniter cum imbecillioribus agere.

DE SECVNDO.

Institutio ministerij Euangelici.

Cùm Christus ascensurus in cœlum, mandatum dat discipulis, dicens: *Euntes in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui verò non crediderit, condemnabitur.* Instituit modum erigendi sui regni, & eius regni fructum indicat.

Christi regnū quomodo erigitur.

Duobus modis erigitur regnum Christi: Verbo & Sacramento. Eius fructus est salus ciuium. Contrà, omnes qui non fuerint in hoc regno ciues, damnationis sententię subiiacent. Hic videmus magnum esse discrimen inter regni mundi & regni Christi administrationem: neque id mirum est. Mundi enim regnum carnale est: Christi verò spirituale. Illud legibus hominum: Hoc verbo Dei erigitur & conseruatur.

Cæterùm quia verba Domini singulares doctrinas continent, volo ea paulò fusius & distinctius explicare, quo magis animum Christi erga nos, & beneficia Euangelij intelligamus.

Mandatū.

Primùm dicit: *Euntes in mundum vniuersum.* Vides mandatum: mittit enim discipulos suos, non ad vnam aliquam nationem, sed ad omnes homines latè per orbem habitantes. Hinc diuitias misericordiæ Dei & precium victimæ Christi æstimemus. Misericordiæ Dei est, vt omnes, qui per peccatum damnati erant, audiant vocem Filij Dei de salute per Christum consequenda. Neque enim hoc putandum est, quod Deus voluerit vocem Filij hominis in vniuerso mundo sonare, vt fructu eius maxima pars destitueretur: sed potius, vt audientes viuerent, & saluarentur per Christum, modo prædicationem Apostolicam fide reciperent.

Summa mandati.

Hoc clarius explicatur voce, *Prædicate*, seu *clamate*. Quibus? Omni creaturæ, hoc est, omnibus hominibus, absque omni conditione personarum, nationum, sexuum. Est enim Deus amās hominum, & vult omnium salutem, iuxta illud: Vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Sed quid debent Apostoli proclamare? *Euangelium*, hoc est, lætum nuncium de victis hostibus generis humani, qui sunt peccatum, mors, diabolus & infernus: de pace facta inter Deum & homines, de salute æterna, quam credentes in Christum hæreditate consequentur. Hæc summa est Euangelij: verùm vt hæc summa intelligatur melius, definitionem vberiorem dabo: quā etiam breuiter scripturæ testimoniis declarabo.

Euangelij definitio.

Euangelium est doctrina diuinitus reuelata, in qua annunciatur liberatio à peccato, maledictione & ira Dei, & proclamatur remissio peccatorum, salus & vita æterna, credentibus in Filium Dei, propter eiusdem Filij Dei victimam, vt bonitas & misericordia Dei prædicetur, vtque liberati per Filium fructus Euangelio dignos ex fiducia Filij proferant.

Definitionis analysis.

Hæc definitio multa continet, quæ ordine recensebimus & confirmabimus.

Primum dixi, quod Euangelium sit doctrina diuinitus reuelata, id quod ex eo confirmatur, quod est Rom. 16. 25. Vbi Paulus Euangelium mysterium absconditum à seculis pronunciat, quibus verbis apertissimè significat, ex humana ratione non pendere Euangelium. Nunc si ratio vllo pacto potuisset suo acumine hanc doctrinam perspicere, nequaquam mysterium absconditum à seculis dicendum fuisset.

Deinde dictum est in definitione, quod in Euangelio annuncietur liberatio à peccato, maledictione legis, & ira Dei. Dicit enim Daniel Propheta. cap. 9. 24. Christum ablaturum esse peccatum: & Paulus maledictionem Legis per Christi aduentum abolitam esse docet. Gal. 3. 13. Pater cœlestis de cœlo dicit, se placatum propter Filium. Matth. 3. 17. & 17. 5. Hoc verissimum esse experiuntur etiam omnes pij, testimonium habentes Spiritus sancti per quem clamāt: Abba, pater. Quod profectò non facerent, nisi certò statuerent ablatum peccatum, maledictionem legis abolitam, & iram Dei placatam.

Tertio loco additur, quod in Euangelio proclametur remissio peccatorum, salus & vita æterna: ita enim ipse Dominus ait Luc. 24. 46. Sic scriptum est, & ita oportebat Christum pati, & prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remissionem peccatorum omnibus gentibus. Et in hodierno Euangelio dicit, Qui crediderit, saluus erit. Et ipse Dominus dicit, Qui credit in Filium, habebit vitam æternam. Ioann. 3. 36. Quid multis? vniuersa scriptura remissionem peccatorum, salutem & vitam æternam pollicetur omnibus amplectentibus Euangelium.

Verùm quia hæc beneficia non contingunt omnibus:

Cain enim, Iudas, Saul, & multi alij perierunt, & hodie, proh dolor! magna pars mundi ruit in æternum exitium, additur in definitione.

Mandatū.

Quarto loco, quod hæc beneficia contingant credentibus. Clarè enim dicit Dominus: Qui credit in me non peribit, sed habebit vitam æternam. Nequis autem hoc ex operum conditione pendere existimet, Paulus iustificari hominem sine operibus scribit, & idem pronunciat vitam æternam donum Dei esse per Iesum Christum, id est, contingere credentibus in Christum, non suo merito, sed Christi beneficio. Rom. 6. 23.

Quinto additur: propter Filij Dei victimam. Sic enim ait Paulus. Rom. 3. 23. Per redemptionem quæ est in Christo Iesu. Vox enim ἀπολύτρωσις, qua Paulus vtitur, significat redemptionem, quæ fit soluto pretio pro capitis pœna. Tale pretium pro nobis soluit Christus, quando pro nobis factus est peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso, 2. Cor. 5.

Summa mandati.

Sexto additur: vt bonitas & misericordia Dei prædicentur. Quod confirmatur exemplo cohortis Angelorum canentis nato Domino hunc hymnum, *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, & hominibus bona voluntas.* Luc. 2. 14. Hoc ideo esse factum existimemus, vt omnes, qui hunc Christum agnoscunt, discant castissimorum Angelorum exemplo bonitatem & misericordiam Dei prædicare, præsertim cum natura clamitet reddendam esse gratiam bene meritis.

Postremò in definitione Euangelij additur, vt fructus Euangelio dignos edant liberati per Euangelium. Dicit enim Paulus Ephes. 2. 10. nos in Christo Iesu creatos ad bona opera, in quibus ambulandum est. Et idem Paulus dicit, nos in luce debere ambulare, cum simus lucis filij. Ephe. 5. 8. Quomodo enim quæso conuenit, nos ex seruitute peccati exemptos esse, & tamen peccati seruitute & eius iugo premi? Apparuit, inquit Paulus, gratia Dei salutaris omnibus hominibus, vt abnegatis omni impietate & humanis desideriis, sobriè, piè, & iustè viuamus in præsenti seculo. Tit. 2. 11.

Euangelij definitio.

Definitionis analysis.

Conclusio ex superioribus collecta.

Cum *igitur* firmis rationibus ostendimus per Euangelium tolli peccatum, maledictionem & iram Dei, & succedere in horū locum iustitiam, salutem, & vitam æternam propter Christum, dum in ipsum credimus, & quod velit nos Deus propter hoc beneficium suam bonitatem prædicare ac in tota vita gratitudinem ostendere, sequitur, Euangelium esse sicut dixi, doctrinam diuinitus reuelatam, in qua annunciatur liberatio à peccato, maledictione legis, & ira Dei, & proclamatur iustitia, salus & vita æterna, omnibus credentibus in Christum, propter eiusdem victimam, vt bonitas & misericordia Dei prædicetur, & vt liberati per Euangelium dignos Euangelio fructus edant.

Hæc de Euangelio sint dicta. Quod autem additur de Baptismo, quo beneficium Euangelij applicatur & obsignatur, dicam alio tempore, quod & audiuimus Dominica prima Quadragesimæ.

DE TERTIO LOCO.

Historiæ ascensionis Christi explicatio.

Iam sequitur locus, qui est proprius huius Festi: nam quod Dominus in cœlum ascenderit, narrat Euangelista. Quare de ascensione Christi in cœlum, quæ est articulus fidei nostræ, pauca dicam, ídque clarissime.

Partes.

In hoc ergo Articulo de ascensione Domini sunt tria nobis in primis spectanda. 1. Descensus: nam prius quam ascenderit, descendit. 2. Ascensio. 3. Fructus ascendentis Christi.

1. Descensus Christi de cœlo in terram.

In descensu Christi de cœlo in terram duo spectanda sunt: Donum & exemplum. *Donum* quidem, quod Christus de cœlo descēderit & humanam naturam assumpserit, vt per suam victimam peccata nostra expiaret. Per Christi enim victimam placatus est Pater, & propter Mediatorem Christum ita humiliatum, omnes credentes recipiuntur, & sunt filij & heredes Dei. Ideo enim Dominus descendit de cœlo, ideo se humiliauit & deiecit, vt nos ascenderemus ex terris ad cœlos, & vt exaltaremur ad æternam vitam & gloriam. *Exemplum* verò, vt & nos descendamus & humiliemur. 1. Petri 2. 21. Christus passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, vt sequamur vestigia eius.

2. Ascēsio in cœlum.

Ascensus Christi in cœlum qualis fuerit, ostendit scriptura. Ascendit visibiliter, corporali & physico motu, & nubes suscepit eum in cœlum. Vnde illud: Ascendit supra omnes cœlos, Ephes. 4. 10. Neque enim ascendendo humanam naturam in diuinam mutauit, aut ita diffudit, vt sit vbique cum diuinitate. etsi inseparabilis est vnio.

3 Fructus multiplex huius ascensionis.

Fructus ascendentis Christi est multiplex, sicuti ex variis scripturæ locis colligere est facile.

Primus ergo fructus est, quod Christus sit triumphator suorum hostium, qui sunt, peccatum, mors, diabolus, infernus. Hos enim hostes deuicit & super eis triumphum egit, per suam gloriosam ascensionem. Deleuit peccatum, quando est factus victima pro peccato. Deleto peccato, exarmata est mors, nā peccatum est aculeus mortis. Destructa morte, diabolus suas vires & arma amisit. Postremò, quia infernus tantum eos deuorat, qui sub peccato, morte & diabolo sunt, sequitur Christum peccati, mortis, diaboli victorem, infernum quoque deuicisse.

Secundò ascendit, vt sit nobis caput, quod in cœlum prius ascendit, quod nobis viam monstret: vnde Ioann. 14. Ego abeo paratum vobis locum, & assumam vos ad me.

Tertiò ascendit, vt de cœlo spargat radios suæ virtutis in vniuersum mundum. Ephes. 4. 10. Ascendit supra omnes cœlos, vt omnia impleat. Non ergo ascendit, vt abesset: sed vt præsenti virtute regat cœlum & terram, & adsit suæ Ecclesiæ vsque ad consummationem seculi.

Quartò ascendit vt det dona hominibus, Ephes. 4. 11. Ipse autem dedit, alios quidem Apostolos, alios Prophetas, alios Euangelistas, alios Doctores. Hoc est, ascendit vt sit efficax in ministerio, illud virtutibus admirandis confirmans & obsignans in cordibus hominum.

Quintò ascendit, vt habeamus in cœlo aduocatum. 1. Ioan. 1. 1. Si quis peccauerit, habemus aduocatum apud Patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propiciatio pro peccatis nostris.

Sextò ascendit, vt ad se corda nostra trahat, Matt. 6. 21. Vbi est thesaurus tuus, illic & cor tuum. Colos. 3. 1. Si surrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus sedet ad dextram Patris: debet ergo nostra conuersatio esse in cœlo, vbi noster saluator in gloria sedet, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor, laus & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA SEXTA
post Pascha, Ioan. 16.

CVm venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritus veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Quin & vos testes estis,

quia ab initio mecum estis. Hæc locutus sum vobis, ne quid offendamini. Alienos à Synagoga facient vos. Sed venist tempus, vt quisquis interficiet vos, videatur cultum præstare Deo. Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem neque me. Sed hæc locutus sum vobis, vt cum venerit tempus illud, reminiscamini eorũ, quòd ego dixerim vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa huius cōcionis.

Est & hoc Euangelium pars concionis Christi quam habuit ad discipulos pridie quàm pateretur: cuius summam nuper audiuimus. Hic autem textus continet promissionem aduocati Spiritus sancti, qui aderit Ecclesiæ, quando ipsa ab impio mundo persecutionem patietur. Nam Christus futurum esse pronunciat, vt tanta rabie ferantur aduersus Ecclesiam impij homines, & præsertim Iudæi, vt religionis zelo ruant toto impetu contra pios: adeóque persuadeant mundo, cultum quendam Dei esse pios trucidare eósque extra suos cœtus eiicere. Huius autem furoris caussam esse ait ignorantiam & cæcitatem, nimirum quod nec Dei iram aduersus peccatum agnoscant, nec beneficia Christi intelligant.

Partes.

Loci tres.

1. *Officia Spiritus sancti & ministrorum verbi in Ecclesia.*
2. *Admonitio, ne pij scandalo offensi abiiciant confessionem & fidem.*
3. *De cruce piorum & eorum gloriosa liberatione.*

DE PRIMO.

De Spiritu sancto.

Cum autem venerit paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, is testabitur de me: sed & vos testabimini. Hæc verba primam doctrinam huius Euangelij continent, nimirum quòd Spiritus sanctus & Apostoli, adeóq; eorũ successores debeant testari de Christo.

1. De eius persona.

De Spiritu sancto hæc sunt colligenda ex textu, quod sit vnus Deus cum Patre & Filio. 2. quod sit distincta persona à Patre & Filio. 3. quod procedat à Patre & Filio. 4. quod detur Ecclesię à Christo. Cur autem detur Ecclesiæ exponitur, nimirum vt sit Paracletus, vt sit doctor veritatis, vt testetur de Christo, de quibus officiis breuius ideo dicam, quia hæc sunt repetenda die Pentecostes.

2. De eius officiis.

Cur vocatur *Paracletus* seu aduocatus? vt hac appellatione innuitur Ecclesiæ persecutio & accusatio siue condemnatio à prophano mundo: Ita expresse significatur, quod non sit deserenda à Christo tempore persecutionis: sed Christus mittat ei aduocatum, nempe Spiritum sanctum.

Paracleti, seu aduocati conditiones.

Conditiones autem aduocati sunt quatuor. 1. vt adsit reo, id est, ei qui vim aut iniuriam patitur, seu accusatur ab impio mundo. 2. vt causam hominis adeóque totius Ecclesiæ in se recipiat tanquã suam. 3. vt doceat & admoneat errantem, & instruat, ne caussa cadat. 4. vt consoletur afflictum. Proinde cum Spiritus sanctus aduocatus dicitur, significatur, quòd sit Ecclesię patronus, caussam eius in se recipiat, doceat ac consoletur Ecclesiam.

Doctoris veritatis officium.

Deinde dicit textus, quod Spiritus sanctus sit futurus *Doctor veritatis*: quo nomine 1. indicatur, quod homines suopte ingenio veritatem salutarem assequi non possint. 2. quod veritatis doctrina non sit legis, sed euangelij: legis enim doctrinam ratio aliquo modo suopte ingenio intelligit. 3. quod Spiritus sanctus in docentibus & discentibus sit efficax. Facit enim, vt docentes intelligant veritatem, & discentes recipiant. Præterea admonemur, vt hunc doctorem veritatis imploremus, vt nobis clauem scientiæ donet, caueamúsque, ne nostra impuritate ipsum castum Spiritum à nobis pellamus. Nam cum sit sanctus, id est, mundus, castus, & sanctos efficiens, non habitat in corde impuro, id est in eo quod in suis sordibus se inuoluit, & vt sus in volutabro se coinquinat.

Ad hæc dicit: hic *Spiritus sanctus testabitur de me*: cuius officij participes etiam erunt ministri verbi.

De testimonio S. Spiritus & ministrorum verbi.

Sed quid testatur Spiritus S. de Christo? & quid de eodem testabuntur ministri verbi? *Primum*, testatur Spiritus sanctus & ministri verbi de Christo, quod sit verus Deus secundum scripturam, vnus in diuinitate cum Patre & Spiritu S. sicuti nos in Symbolo profitemur. *Secundò*, testatur Spiritus sanctũ quod Christus sit verus homo, iuxta Symbolũ: Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine. *Tertiò*, testatur Spiritus sanctus, quod Christus etsi Deus & homo: tamen vnus sit Dominus, vnus Christus, vna persona: quemadmodum Symbolum testatur, & Christus ipse de se, cum ait, Ioan. 3. 13. Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo filius hominis, qui est in cœlo. *Quarto*, testatur Spiritus sanctus de Christi officio, quod sit Pontifex, & Rex. Pontifex quidẽ, quia victima Patrem placauit, qui sua intercessione nos Deo adducit. Rex verò, quòd hostes nostros deuicerit, peccatum, mortem, diabolum, infernũ, & ad iudicium sit venturus iudicatũ viuos & mortuos. Hæc quatuor Spiritus testatur de Christo: hæc quatuor nobis in Symbolo de Christo cōmẽdãtur: Hæc quatuor omnes sinceri ministri Dei testabũtur de Christo, donec venerit ad iudiciũ.

DE SECVNDO.

Locus de scandalis.

Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini. Significat Christus, in quem finem ita multum de Ecclesia, de S. sancto, de sua morte & resurrectione dixerit: nimirum vt his confirmati ne cum reliquo mundo scandalizentur. Hæc admonitio admodum necessaria est omnibus temporibus: nam mundus est plenus scandalis. Væ, inquit Christus, mundo à scandalis: significans grauia supplicia manere eos, qui ob scandalum ab Euangelio deficiunt. Vt autem vnusquisque nostrum rectè iudicare possit de scandalo, plenam doctrinam de scandalo proponam.

Scandali definitio.

Scandalum in genere est quicquid impedit hominem à recto Euangelij cursu: hoc est, dictum, vel factum, vel apparentia, vt ita dicam, externa, quod cuidam vel caula, vel occasio offensionis est vt à recto salutis cursu, vel impediatur, vel deflectat.

Genera.

Huius scandali plura sunt genera. Est enim vnum scandalum, quod datum vocant. Alterum, quod acceptum nominatur, quæ qualia sint, definitionibus & exemplis declarabo.

Datum scandalũ.

Datum igitur scandalum, est quod oritur aut ex facto dictóue in se malo, aut ex facto dictóue in se indifferẽti, id est, nec bono nec malo, sed intẽpestiuè commisso. Vtrumque grauiter prohibitum est voce Dei: & Christus pronunciat melius esse hominẽ demergi in mediũ maris, quã vlli esse scandalo. Matth. 18. 7. Exẽpla sunt hęc. Arius negauit diuinã naturã in Christo, qua re plurimos offendit, & fuit & sibi & aliis multis causa æternæ dãnationis.

Exempla.

Publicum in Ecclesia & politia.

Dauid suo adulterio scãdalo fuit omnibus sui regni incolis, qui nisi resipuisset, æternũ periisset. Contra hoc scandalum orat Salomon, cũ inquit. Custodi me à laqueo quem posuerunt mihi, & à scandalo operantium iniquitatem. Hoc scandali genere maxima pars mũdi offensa hæret in damnatione, & quotidie multi pręcipites dantur in ruinam hoc scãdalo offensi, cum priuatim,

tum

tum publice. Priuatim offenduntur pueri, serui, con-

Priuatum.

iuges. Pueri vident parentes à cultu Dei abstinere, abstinent & ipsi: audiunt ipsos parentes iurare, iurant & ipsi eorum exẽplo: audiunt eos impudicè loqui, illi mox exemplum imitantur: iniqua enim tenacius hærent: vident potantes, fallentes, inique cum proximis agentes, illi quoque vt discipuli, easdẽ artes discunt: sed væh illis per quos hæc scandala fiunt. Illi enim seminarium Ecclesiæ Christi turbine & tempestate scandalorum deiiciunt & calcant.

Domestici scandali mala.

Hoc domesticum scandalum est semen omnium malorum in mundo. Ea enim quę pueri à parentibus discunt, retinent senes, & eadem quoque suos pueros docẽt. Quare parentes qui Deum timent, summa cura cauere debent, ne suis pueris sint scandalo: pie igitur loquantur, recte omnia agant, Deum colant, & suos pueros ad simile studium inuitẽt, ac eos in correptione & admonitione Domini erudiant, quẽadmodum Paulus monet, & perpetuo meminerint huius dicti Christi, quod est Marci. 9. 49. Quisquis offenderit vnum ex paruis istis, qui credunt in me, bonum esset ei potius, si circumponeretur saxum molare circa collum eius, & proijceretur in mare.

Scandali publici pericula.

Præterea hoc scandalum etiam committitur, cum à magistratu, tum à subditis. Vt cum Hieroboã vitulum adorandum prostituit in Samaria, cum idem tyrannide sanctos Dei Prophetas persecutus est. Est autem hoc scandalum grauissimũ in ministris Ecclesiarum, cũ illi vel praua doctrina, vel impura vita multis præbent occasionẽ male loquendi de Euangelio, & pluribus infirmis efficacem occasionem lapsus præbent, vt sunt auari, scortatores, potatores, homicidæ & alij, qui suis moribus offendunt Ecclesiam, qui sane à cordatis Episcopis deponi deberent, ne sua ruina plures secum in lapsum traherent. Neque subditi hic excusari debent: videmus enim qualis sit mundus, omnes corrupti sunt. Quis non ebrietate offendit? Quis non temeraria iurandi consuetudine scandalizat? quotus quisque non aliquem laqueum struit ad offendiculum?

Scandali dati distinctio.

Verùm quia scandalum datum non est simplex. Aliud enim ex malo datur dicto aut facto. Aliud datur ex facto non in se malo, sed intempestiuè facto: sciendũ est quòd primũ genus absque omni cõditione fugiendum sit omnibus, quibus salus æterna curæ est. Verùm quantum ad illud scandalũ attinet, quod datur ex indifferenti re, non semper fugiendum est, sed hoc iuxta hominum discrimen est agendũ. Quidam homines sunt firmi, vt qui iam norũt Christianam libertatẽ. Quidam sunt infirmi, qui habent initia religionis: sed non sunt satis edocti de Christiana libertate. Quidam sunt obstinati & indociles & contumaces. Primum genus non offenditur vsu rerum indifferentium, imò potius gaudet de Christiana libertate. Tertium genus offenditur quidem, sed eos non curabis, sunt enim hostes Christi. Neque ab vsu rerum indifferentium adstinebis propter ipsos, multo minus abstinendum est à veris virtutibus, vt sunt verus cultus Dei, vera inuocatio, vera fidei confessio. Neque à vera doctrina, sed Christi exemplo, inuitis etiam portis inferorum, verum Euangelium doce & profitere. Sic enim Christus fecit, sic Prophetę, sic Apostoli, adeóque omnes pij omnibus temporibus. Solet communiter dici, quod qui recte iudicat, recte docet, & recte facit, non debeat propter scandalum abstinere ab eo, quod rectũ est. Hoc sane verissimum est, & confirmatur etiam Apostolorum exemplis. Verum de medio genere hominum, hoc est, de infirmis, notanda est regula Pauli: Priusquam offendam infirmum meum fratrem, non vescar carnibus in æternum. Ad eundem modum de aliis rebus adiaphoris iudicandum est. Nam in omnibus nostris factis ratio mutuæ charitatis, & ædificationis habenda est.

Quæ sunt consideranda in vsu rerum indifferentium.

Vera doctrina semper, vbique & ab omnibus, pro vocationis ratione promouenda.

Alia differentia scãdali data à personarum discrimine.

Verũ hoc datum scandalũ, de quo iam dictum est, habet & aliam differentiam à discrimine personarũ sumtã. Aliæ enim personæ in aliqua dignitate cõstitutæ sunt: aliæ obscuræ priuatã vitam degẽtes. Scandalum quod datur à persona, in aliqua dignitate constituta, multò est eo grauius, quã quod datur à priuata persona, quæ non in dignitate aliqua est, atque ideo meretur grauiora supplicia, cum propter personã ipsam, quæ suum locum, in quem à Deo euecta est, cõmaculat, tũ propter homines alios, quibus lapsus causam præbuit efficaciorem, suo exemplo malo. Vt enim quò ingentius fuerit saxum cadens ab alta rupe, eò plura fragmenta facit: ita quò dignior fuerit persona, & in sublimiori dignitatis culmine constituta, eò plures in lapsum secum trahit cum cadit. Vt minister verbi peccás ebrietate, scortatione, homicidio, aut alio flagitio, maiori offendiculo est, quã miles, aulicus, aut nauta siue rusticus, atque adeò maiori pœna coercendus & puniendus est: nam plures secũ in ruinam trahit. Ad eundem modũ de aliis iudicandum est. Dauid in regno Iudaico, nõ solus adulter & homicida erat: attamen eius peccatum ob maius scandalũ inde ortum, in cõspectu Dei aliorũ delictis multò fuit atrocius. Quare & grauioribus pœnis præsertim corporalibus, est punitus. Multò grauius peccat ebriosus paterfamiliâs, quam seruus. Nã ille exẽplum domesticũ est: hic vt contẽptus, nõ nisi ab improbis in exẽplũ trahitur. Atque hactenus de dato scãdalo.

Simile.

Exemplũ.

Acceptũ scandalũ, quid.

Acceptum scandalum est, quod aliquis sibi sumit à rectis factis aliorum, aut alijs rebus, & est duplex: Humanum & Diabolicum. Humanum partim impiorum, partim piorum est. Impiorum quidẽ, quãdo impij offenduntur aut recte factis piorũ, aut libero adiaphororum vsu, aut etiam externa Ecclesiæ forma. Nam cum impij vident cruce premi pios, & esse veluti reiectamenta in mundo, occasionem inde maioris ruinæ accipiunt impij: vt Iudæi, qui offendebantur humilitate Christi & calamitate Ecclesiæ, quemadmodũ hodie offenduntur multi vulneribus Ecclesiæ. Contrà pij accipiunt scandalum, quando vidẽt impios florere: quãdo Ecclesia à Tyrannis opprimitur: cum multi innocentes trahuntur ad supplicia: cùm hæresibus turbari Ecclesiam animaduertunt. Verùm hoc scandalum rursus superant, partim confirmante eos Spiritu sancto: partim exemplis Ecclesiæ Christi: partim ardentibus precib. Nec vllũ præstantius est aduersus huius generis scandala remediũ, quam opponere perpetuam cõsuetudinem Dei, qui in hoc mundo ideo sinit Ecclesiam suam obrui variis calamitatibus, vt olim glorificetur cum filio suo dilecto Domino nostro Iesu Christo.

Humanũ duplex.

Quibus modis superatur.

Diabolicum.

Diabolicum scandalũ est, cùm homines pręposterе captant, quæ ad peccandi licentiam obtendunt, vt Cham, qui absque dubio ita proteruè insultauit patri, vt sibi impunè peccandi licentiã acquireret. Tales hodie videmus permultos, qui vitia sanctorũ Patrũ plusquam studiosè conquirunt, vt incestum Loth, ebrietatem Nohæ, concubinatum Abrahæ, adulteriũ & homicidium Dauid, periurium Petri, durius iugũ quod imposuit Aegyptiis Ioseph, rapinam Zachęi, vt sine pudore ad omnem nequitiam se prostituãt: imò ex hominum vitiis quærunt, quomodo se obdurent ad Dei contemtum. Quare non immerito hoc genus scandali Diabolicum vocatum est vt quod calumniis fulcitur in contumeliam Dei.

DE TERTIO.

Tertius locus est de persecutione seu cruce Ecclesiæ. De quo loco vide supra Dominica tertia à Paschate.

DOMINICA PENTECOstes, Euangelium Iohan. 14.

Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non seruat: & sermo quem auditis non est meus, sed eius qui misit me, Patris. Hæc locutus sum vobis, apud vos manens. Paracletus autem ille, qui est Spiritus sanctus, quem Spiritum mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcunque dixi vobis. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet. Audistis quod ego dixi vobis, Vado, & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique, quod dixerim: Vado ad Patrem, quia Pater maior me est. Et nunc dixi vobis, priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis. Posthac non multa loquar vobiscũ. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Sed vt cognoscat mundus, quod diligo Patrem. Et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

ENARRATIO TEXTVS.

Festum pentecostes cur institutum & celebratum in Ecclesia.

Hoc Festum, quod Pentecosten, id est, quinquagesimam vocamus, est institutum in memoriam confirmati Euangelij die quinquagesimo à resurrectione Christi. Nã eo die Dominus noster mittit de cœlo Spiritum sanctum, qui sedet super Apostolos visibiliter instar flammæ ignis, qui non solum Apostolos in omnẽ veritatem, iuxta promissionem Christi deducit: verum etiam toti mundo confirmat, Iesum in cœlo esse, & inde hoc stupendo facto suam confirmat doctrinam. Sicut enim quinquagesimo die post Pascha Iudaicum, quod primum comederunt in Ægypto, lata est Lex: & eius doctrina magnis miraculis confirmata est, quemadmodũ scribitur Exod. 19 Ita post verum Pascha, id est, post occisum agnum Dei, qui est Iesus Christus, voluit Deus Euangelium filij sui confirmare hoc mirando facto, id est, visibili donatione Spiritus sancti, quemadmodũ in vespertina concione fusius audiemus.

Summa & vsus concionis.

Iam Euangelium dulcissimum accedamus, quod est etiam pars illius longæ concionis, quam habuit Dominus ad Discipulos pridie quam pateretur. Sũma autem textus, quẽ audiuistis, est, quod Christus tradat veram notam fidei & dilectionis Dei, & eiusdem fidei & dilectionis fructus, nimirũ vt discipuli sint pacatis cõscientijs per Spiritum sanctum, quem promittit Patrem missurum in suo nomine. Monet etiam Christus de sua contra Satanam victoria, vt vel ex hac victoria cognoscat Mundus, quã charus sit Patri. Pertinent autem hæc omnia ad confirmandos discipulos, ne scandalo Crucis à confessione desiciant. Loci quatuor.

Partes.

1. *Vera nota fidei & dilectionis Dei.*
2. *Fructus & vsus seruati verbi Dei.*
3. *Promissio Christi de Spiritu sancto Paracleto.*
4. *De pace quam suis promittit Christus.*

DE PRIMO.

Veræ notæ fidei & dilectionis Dei.

Si quis diligit me, sermonem meum seruabit. Hæc verba diligenter obseruemus. Veram enim notam fidei & dilectionis Dei ostendunt. Qui diligit Christum, libenter ipsum audit: libenter seruat quod audit: libenter facit quod seruat. Hæc enim natura coniuncta sunt. Videmus inter homines hunc morem esse, quod non sine tædio eos audiant, erga quos non optimè sunt affecti. Contrà nihil magis expeti, quàm vt magis audiant cum summa animi obseruantia eos, quos intime amant, præsertim cum sciant sapienter & prudenter multa salutaria & vtilia ab illis dici.

Sermonũ Christi summa.

Sed quis est sermo Christi? 1. *Agere pœnitentiam.* Ita enim & eius præco Iohannes Baptista, & ipse suam cõcionem est orsus. Hic eius affectus erga nos indicatur. Nam sine pœnitentia impossibile est saluari. Vnde dicit: Nisi pœnitẽtiam egeritis, omnes peribitis. 2. *Credere Euangelio*, hoc est, statuere Christum sibi talem esse, qualis nobis per Euangelium annunciatur, id est, saluator, iustificator & redemtor. Huius fidei finis est salus animarum, 1. Pet. 1. 9. & apud Iohannem cap. 3. 36. Qui credit in Filium, habet vitam æternam. 3. *Ex hac fide* fructum producere. *Primum*, pietatem erga Deum seu cultum Dei. *Secundum*, innocentiam vitæ, & sanctificationem animi & corporis. *Tertium*, dilectionem proximi manantem ex vera fide & sincero corde, & bona conscientia. *Quartum*, opus vocationis facere in timore, in gloriam Dei & vtilitatem proximi. 4. Has omnes virtutes *patientia vera* ornat, quæ est quædam erga Deum sub cruce obediẽtia. Qui meus vult esse discipulus, inquit Dominus, tollat crucem suam & sequatur me.

Obiectionis explicatio.

Quid? Cum tam multa requiris, an non sola fide iustificamur & saluamur? Verùm quidem est. Sed discernendum est inter salutis caussas, & obedientiam quam requirit à suis Deus. Sola fide iustificamur: sed iustificati noui facti sumus homines, nempe filij Dei, qui iam exemplo Patris nouam & beatam vitam degere debemus.

Duplex nota filiorũ Dei.

Verùm hic quoque tenẽdum est, quod vt duplex nota est filiorum Dei: ita etiam duplex est nota filiorum Satanæ. Nota enim filiorum Dei, alia est interna, alia externa. Interna est pœnitentia, fides, pietas, bona conscientia. Externa est auditus verbi, & honesta conuersatio inter homines. Nam vt Christus hic indicat amorem sui verbi ad auditum, notã esse suorum discipulorum: Ita Petrus honestam conuersationem requirit inter homines, vnde Deus glorificari, & Ecclesia ædificari possit. At nota filiorum Satanæ interna est, esse sine pœnitentia, sine fide, sine pietate, mala conscientia, imperium malorum affectuum, externus contemtus verbi & improba vita.

Duplex nota filiorum Satanæ.

Has notas obseruate, & vnusquisque seipsum examinet, vtrum sit inter filios Dei censendus, an inter filios Satanæ. Si inter filios Satanæ se senserit esse, reuocet quam primum gradum, ne citius opinione præcipitetur in iudicium. Si inter filios Dei se intellexerit esse, agat gratias Deo, petat incrementa fidei, dilectionis, & aliarum virtutum, petat se confirmari Spiritu sancto, ne Satanæ technis à pio sanctóque cursu abducatur.

Adhortatio.

DE SECVNDO.

Fructus seruati verbi.

Et Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & apud eum mansionem faciemus.

Hic recitantur dulcissimi fructus seruati verbi Christi.

1 Dilectio Dei.

Primus est, quod Pater diligit seruantes verbum Christi. Habet enim eos charos in dilecto, Eph. 1. 8. Hoc quantũ sit bonũ, ex eo intelligi potest, quod qui in Christum non credunt, manent sub ira Dei, iuxta illud, Ioan. 3. 36. Qui non credit in Filium, manet ira Dei super eum. Vbi ira Dei est, ibi peccatum, mors, damnatio, infernus, diaboli tyrannis, breuiter, omne

omne malum.Contrà,vbi amor Dei,ibi victi hoſtes ſunt,ibi ſalus,ibi gaudiũ,ibi vita æterna.Cogitemus ergo de hoc primo fructu ſeruati verbi Chriſti, vt eius cogitatione magis accedamur ad amorem verbi.

[2. Cõmunio cum Patre filio,& Spiritu ſancto.] *Secundus* fructus eſt:& ad eum, inquit, veniemus. Quo aduentu nullus honor maior eſſe poterit. Si Deus Pater, Filius & Spiritus ſanctus veniunt ad eum,qui ſeruat ſermonem Chriſti,profecto ſequitur quod antea nõ venerint ad ipſum,ſed fuerit ſub Diaboli poteſtate,& in regno tenebrarum, vbi mors & damnatio regnant.Magna amicitia eſt,ſi rex venit ad ſubditũ,magnus honor eſt à maiori viſitari : ſed huic honori nullus alius conferri poteſt, quod Deus Pater,Deus Filius,& Deus Spiritus ſanctus veniunt ad hominem diligentem Chriſtum, & ſeruantem ſermonem eius.

[3. Inhabitatio Dei in nobis.] *Tertius* fructus eſt,quod non ſolum Trinitas veniat ad hominem ſeruantem ſermonem Chriſti, verùm etiam faciat manſionem apud eum,& in eo maneat.Significat Chriſtus hac dulciſſima promiſſione, audientes verbum Chriſti & illud ſeruantes eſſe templa Trinitatis,in quibus habitat Pater,Filius & Spiritus ſanctus. Tametſi autem tota Eccleſia vnum Dei templum dicitur:tamen ſinguli Chriſtiani, ſingula Spiritus ſancti Templa ſunt.Ecce quam magnifica eſt hæc promiſſio.Si quis promitteret miſero homini magnum auri theſaurum, meritò ſane gauderet & exultaret, quod è paupere & miſero diues & felix eſſet factus. Verùm hic longe maximus theſaurus promittitur,nempe inhabitatio Trinitatis in nobis,quę omnib.theſauris in infi itũ pręſtatior eſt.

[Fructus habitationis & præſentię Dei in nobis.] Sed quid facit Pater inhabitans in homine? quid Filius? quid Spiritus ſanctus? Pater homines in quib. habitat ſua politia,protegit & tuetur aduerſus furores Satanæ,cum in omnes incredulos plenum imperium exerceat Satan. Filius eoſdem ſua ſapientia & luce docet & illuminat contra omnes nebulas omnium tenebrarum.Spiritus ſanctus eoſdẽ ſua ſanctitate ſanctificat,conſecrat & vngit in Prophetas, reges,ſacerdotes,& ſanctos Domini.In Prophetas quidem,quia ea videmus oculis fidei noſtræ,quę nullus corporalis oculus intueri poteſt:ea audimus auribus fidei,quæ nulla auris corporalis percipere poteſt.De hoc Prophetico munere cõcionatur Iohel, quemadmodũ Lucas etiã meminit Act.2.17.In reges,cũ quia Dei filij effecti ſumus per victoriam Chriſti, tũ quia virtute Chriſti dominamur morti & inferno. Lucæ 22.29.diſpono vobis regnum,quemadmodum pater diſpoſuit mihi. In Sacerdotes,qui cum credimus in Chriſtum, habemus ius offerendi Deo ſacrificium laudis : habemus libertatem inuocandi Deum, per Chriſtum vnicum Mediatorem, & ſummum ſacerdotem,habemus authoritatem docẽdi verbum Dei, ſed quilibet pro ſuę vocationis ratione.In ſanctos vero,quia per fidem in Chriſtum non aliter reputamur puri,quam ſi legem perfectè impleuiſſemus. Vide quam multiplices fructus adfert ſecũ obſeruatio & amor verbi Chriſti:nulla maior dignitas, nulla gloria,nullum decus magis eximium eſſe poteſt.

[Doctrina.] Sed quid hinc diſcemus? vt dignè viuamus tanto honore, ne noſtra impuritate Deum expellamus è cordibus:ſed potius ipſum perpetuis laudibus celebremus in vera pietate & ſanctificatione. Quod huius nos monere tanta dignitas debeat, docet Petrus 1.Pet.2.9.&c.vbi ait: Vos eſtis genus electum,regale ſacerdotium,gens ſancta,populus quem ſibi Deus vt proprium vendicat,vt prædicetis virtutes illius, qui è tenebris vos vocauit in admirabilem ſuam lucem. Qui quondam eratis non populus, nunc eſtis populus Dei:qui quondam non cõſecuti miſericordiam, nunc eſtis miſericordiam conſecuti. Hinc infert Apoſtolus:Abſtinete ergo à carnis cupiditatibus, quæ militant aduerſus animam,& cõuerſationem veſtrã habete honeſtam inter gentes.Quot igitur beneficia Dei erga nos audimus,tot erunt nobis ſtimuli ad pie ſanctéque viuendum. Quare cum Chriſtus hic tanta promittat,& cum diuina Trinitas in credentibus habitet,demus operam,vt ſimus mundi & puri,quemadmodum decet templa Dei eſſe : ſimus ſpirituales reges,vt dominemur peccato,& non amplius ſeruiamus ei in concupiſcentiis noſtris : ſimus ſacerdotes, qui Deo viuas hoſtias offeramus,eũmq; ex fide Chriſti inuocemus : ſimus ſancti & ſegregati à prophanis mũdi turbis,ne in priſtinas ſordes rurſus incidamus.

DE TERTIO LOCO.

[Spiritus S. promittitur.] *Paracletus autem Spiritus ſanctus, quem mittit pater in nomine meo,ille docebit vos omnia, &c.* Hæc eſt Chriſti promiſſio, qua pollicetur ſuis Spiritum ſanctum. Antea audiuimus, quæ ſit Chriſtianorum dignitas: nunc quid cum hac dignitate coniunctum ſit audiamus.Et quia hæc pro illorum dignitate explicare nõ poſſumus,volumus infantum more de ſingulis, quæ hic dicuntur in hac magnifica promiſſione,balbutire.Continent igitur hęc pauca verba ſeptem de Spiritu ſancto puncta,quæ breuiter recitabo, & ad noſtrum vſum accommodabo.Hæc enim puncta cauſſas miſſi & dati Spiritus ſancti continent. [Summa capita promiſsionis.]

[1. Nomen S.Spiritui tributum.] *Primum* dicitur Paracletus : hac de appellatione, etſi nonnihil dixi die abhinc octauo,tamen ea hodie repetere forte non erit inutile.

Dicitur itaque *Paracletus*,hoc eſt,aduocatus,vt adſit afflictis,illos doceat,illos conſoletur, illorũ cauſſam tanquam ſuam in ſe recipiat,ac tandẽ nos impellat, vt clamemus & ex corde dicamus, Abba,Pater, miſerere noſtri propter filium tuum, quem nobis ſaluatorem dediſti. Atque hæc eſt prima cauſſa dati Spiritus ſancti.

[2.Proprietas,viuificat nos.] *Secunda* eſt, vt nos viuificet, atque adeo dicitur Spiritus. Eſt autem duplex vita:vna naturalis,qua omnia animantia viuunt. Hæc durat ad breue tempus,nam morte tandem abſorbetur. Alia vita Dei eſt,à qua dicit Paulus alienatos eſſe eos, qui non cognouerunt Chriſtum. Huius vitæ autor eſt Spiritus ille Chriſti,quem ſuis promiſit diſcipulis. Hæc non eſt momentanea, ſed perpetua, vt quæ Dei æterni propria eſt. Hanc viuunt omnes qui in filium Dei credunt,Gal.2.

[3.Sanctificat.] *Tertia* cauſſa miſſi & dati Spiritus ſancti eſt,vt ſanctificet,à quo effectu ſanctus dicitur. Sanctificat autem,dum in nobis fidem operatur,dum nos regenerat,dum noſtram mentem,affectus & voluntatẽ reformat:breuiter,dum efficit,vt ſimus nouæ creaturę, iuxta Dei voluntatem viuentes.

[4. Charitatem cõfirmat.] *Quarta* cauſſa miſſi & donati nobis Spiritus ſancti,eſt,vt inter nos quandam confirmet charitatem, ideo à Patre ad filios mitti dicitur.Vt enim Pater intima ſtorga & charitate complectitur ſuos filios : ita nihil magis expetit,quam vt filij Patris ingenium imitantes,fraternam inter ſe colant charitatem. Hoc facere decet eos,qui Deum communem Patrem agnoſcunt.Qui vero id facere recuſant,illi vel filij nũquam fuerunt,vel turpiter à Patris ingenio degenerauerunt.

[5. Docet nos omnia.] *Quinta* cauſſa miſſi Spiritus ſancti eſt, vt ab illo diſcamus, qualiter Pater noſter cœleſtis erga nos affectus ſit. Ideo dicit Dominus:*Et docebit vos omnia.* Quid? an aliud docebit,quam quod Pro-

phetæ & Moſesdocuerunt? An aliud,quam quod in ſcriptura nobis commendatur? Nullo pacto. Eadem enim docebit. An non ſufficit ſcriptura? Sufficit quidem,quantum ad doctrinam attinet, non quantum ad noſtrum captum. Nam etiamſi millies audiamus verbum,tamen inefficax eſt,niſi ille intus doceat. Vnctio enim,vt inquit Apoſtolus,docet omnia.

6. Christũ nobis applicat.

Sexta cauſſa miſsi & donati Spiritus ſancti indicatur hoc dicto, *In nomine meo*, quo dicto ſignificatur vltimus finis donati Spiritus ſancti,qui eſt,vt in Chriſtum credentes ſaluentur. Nam cum Chriſtus ſalus noſtra ſit, & Spiritus ſanctus eius nomine mittatur,non eſt dubium, quin noſtræ ſalutis cauſſa mittatur.

7. Verbũ Dei confirmat.

Septima cauſſa eſt, vt Chriſti ſermonem in nobis confirmet. *Ille vos*,inquit, *docebit omnia: ille ſuggeret vobis quæcunque dixi.* Hæc de Spiritu ſancto in Euangelio noſtro,quod hodie in Eccleſia legitur, breuiter ſignificantur, plura in Symbolo adhuc breuius notantur,quæ ſunt,quod ſit verus Deus,& quod tertia perſona in diuinitate, quod viuificet & ſanctificet,& quod in illum viua fiducia,vt in Patrem & Filium,recumbere debeamus. Verum de his plura aliâs & quædam nuper audiuimus.

DE QVARTO.

De pace quam ſuis promittit Chriſtus.

Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat,ego do vobis. Hæc promiſsio Chriſti etiam eſt magnifica,& maior ſanè quàm mũdus intelligit. An non dicit Chriſtus,ſicuti nuper audiuimus, In mundo preſſuram habebitis, & vos eiicient de ſynagogis ſuis? Sic eſt. Ideo Chriſtus diſtinguit inter duplicem pacem: pacem mundi, & pacem ſuam. Pax mundi,qualis ſit,nemo non intelligit. At pax Chriſti qualis ſit,filij intelligunt. Nam ea eſt de qua Euangelium ſonat, de qua prima Dominica à Paſchate copioſè dixi. Verùm vt breuiter ea repetam:

Quid ſit.

Pax Chriſti eſt reconciliatio noſtri cum Deo, remiſsio peccatorum,donatio Spiritus ſancti, ac vita æterna,iuxta orationem Eccleſiæ: Deus,qui corda fidelium ſancti Spiritus illuſtratione docuiſti, da nobis,quam mundus dare non poteſt,pacem,& vt corda noſtra ſint tranquilla. Hanc pacem donet nobis Filius Dei,cui cum patre & Spiritu ſancto ſit honor & gloria in ſecula, Amen.

FERIA SECVNDA PENTEcoſtes, Iohan. 3.

SIc Deus dilexit mundum,vt filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum,non pereat,ſed habeat vitam æternam. Non enim miſit Deus filium ſuum in mundum,vt condemnet mundum,ſed vt ſeruetur mundus per eum, Qui credit in eum,non condemnatur. Qui vero non credit,iam condemnatus eſt,quia non credit in nomen vnigeniti filij Dei. Hæc eſt autem condemnatio, quod lux venit in mundum,& dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem. Erant enim opera eorum mala. Omnis enim,qui mala agit, odit lucem, nec venit ad lucem,ne arguantur opera ipſius. Qui autem operatur veritatem, venit ad lucem,vt conſpicua fiant facta ipſius, quod per Deum ſint facta.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa præſentis concionis

Heri audiuimus, confirmatum eſſe Euangelium Ieſu Chriſti per ſtupendum miraculum, videlicet, quod miſerit Chriſtus de cœlo Spiritum ſanctum viſibili forma,quem non ſolùm ſenſerunt Apoſtoli, verumetiam viderunt omnes, qui eo die adfuerunt Hieroſolymis,quemadmodum narrat Lucas Acto. 2. Hodie Eccleſia proponit Euangelium,in quo Chriſtus proponit ſummam eius doctrina,ad quam confirmandam datus erat Spiritus ſanctus in die Pentecoſtes. Colloquitur autem Chriſtus cum Nicodemo, qui fuit ex Phariſæis, & princeps Iudæorum, quemadmodum audiemus latius Dominica Trinitatis. Huic proponit Chriſtus in textu,quem legi,ſalutis & damnationis cauſſas, monſtrátque vnde ſit & ſalutis origo,& vnde damnatio veniat. Dicit,Chriſtum ideo datum eſſe,vt credentes per ipſum ſaluentur: reliquos teſtatur hærere in ſua damnatione: quẽadmodum clare videbimus in textus enarratione. Loci:

Partes.

1. *Commendatio dilectionis Dei & miſericordiæ erga homines.*
2. *Inſtrumentum,quo hominibus applicantur beneficia Chriſti,ſignatur.*
3. *Conſolatio piorum contra tentationem peccati & iudicij.*
4. *Diſcrimen inter credentes & non credentes.*

DE PRIMO.

De philanthropia Dei.

Sic Deus dilexit mundum,vt filium ſuum vnigenitum daret. His paucis verbis commendatur nobis Dei dilectio & miſericordia: idq; nõ nudis verbis,ſed facto omnium maximo. Non eſt enim vera dilectio, quæ vel in corde tantum latet,vel in lingua ſedet,ſed quę ex intimo cordis affectu proficiſcens, voce & facto ſe declarat. Quomodo ergo hîc diligit Deus? Diligit adeo,vt etiam Filium ſuum pro mundo redimendo dederit pretium redemtionis,vt ſua morte, morti & damnationi addictos redimeret. De hac Dei dilectione loquitur Paulus Rom. 5. Commendat nobis ſuam charitatẽ Deus,quod,cum adhuc eſſemus peccatores,Chriſtus pro nobis mortuus ſit. Et Ro. 8. Si Deus pro nobis: quis contra nos? qui etiam proprio Filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum. Quotidie maxima argumenta charitatis Dei erga homines contemplamur in tota vita & rerum gubernatione. Verùm illa charitas,quæ ita in rebus huius vitæ relucet, vix eſt tenuis vmbra illius ſummæ dilectionis,qua nos in filio (quem dedit in amariſsimam mortem pro nobis) complectitur. Hæc Dei dilectio habet ſummam miſericordiam coniunctam, de qua in multis locis Moſes, Prophetæ, & Pſalmi concionantur,vnde pauca teſtimonia deſumam, ad nos confirmandos de voluntate Dei erga nos.

De philanthropia Dei ſcripturæ teſtimonia.

Moſes Exod. 34. 6. ita ait: Dominator Domine Deus miſericors & clemens,& multæ miſerationis,& verax, qui cuſtodis miſericordiam in millia, qui aufers iniquitatem & ſcelera atque peccata. Deut. 5. 10. Ego ſum Dominus Deus tuus,faciens miſericordiam in multa millia diligentib. me, & cuſtodientibus præcepta mea. Eſa. 16. 5. Et præparabitur in miſericordia ſoliũ. Ionæ 4. 2. Scio enim,quia tu Deus clemens & miſericors,patiẽs & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitiam. Dauid, Pſal. 33. 5. Miſericordia Domini plena eſt terra. Et Pſ. 103. 11. Secundum altitudinem cœli à terra,corroborauit miſericordiam ſuam ſuper timentes ſe. Item eodem Pſ. 17. v. Miſericordia Domini à ſeculo vſque ad ſeculum ſuper timentes eum, & iuſtitia eius ſuper filios filiorum. Item in eodẽ Pſ. v. 8. 9. &c. Pius & clemens Dominus,lentus ira,& magnus miſericordia,nõ ſecundũ iniquitates noſtras agit nobiſcum,neque ſecundum iniquitates noſtras retribuit nobis: ſed ſecundum altitudinem cœli à terra præualuit miſericordia eius ſuper timentes eũ. Sicut miſeretur pater filiorum: ita miſeretur Dominus timentibus eum. Huiuſmodi ſunt multa

ſcripturæ

scripturæ testimonia, quæ nobis dilectionem & misericordiam Dei inenarrabilem commendant, & eius dilectioni & misericordiæ amplitudinem, effectum & applicationẽ monstrant. Amplitudo enim misericordiæ Dei in his cernitur, quod se in millia extendat, quod impleat terram, quod excedat cœlum & terram, quod sit veluti Pater misertus filiorum. Effectus enim seu fructus cernitur in eo, quod tollat peccatum, quod iustificet peccatores, quod à pœna debita absoluat. Hęc misericordia in filio fundata est, quia sua victima iusticiæ Dei satisfecit, & sua obedientia erga legem Dei iusticiã nobis comparauit. Applicatio huius misericordię fit diligentib. Deum, timentibus ipsum, & custodientib. præcepta eius, hoc est, credentibus in Christũ, qui ex fide nouam obedientiam præstant.

Amplitudo misericordiæ Dei.

Applicatio.

Sed de hac re plura in secundo loco dicenda sunt. Nos hîc verba textus altius perpendamus. *Ita*, inquit, *Deus dilexit mundum*. Quis diligit? Deus. Quem diligit? Mundum. Hic siste gradũ, & de hac voce cogita. Diligit mundum: ergo salutaris ipsius dilectio non ad solos Iudæos pertinet: sunt enim pars mundi: Diligit mundum: ergo non paucos quosdam de mundo, vt sanctos & probos, qui in mũdo sunt: imo Christus ideo venit in mundum, vt peccatores saluos faceret. Quid ergo per mundum significat? Omnes homines qui sunt in mundo. Ecce, inquit Ioannes, agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Item, Deus vult omnes homines saluos fieri. Quotiescunque ergo audimus, Deum mundũ diligere, cogitemus nos partem mundi eius esse, quem diligit. Quî fit quod diligat, cum simus peccatores? Deus duo in nobis inuenit: Vnum, quod ipse fecit. Alterum, quod à nobis profectum est. Quod simus homines constantes animo & corpore, ab ipso est hanc suam creaturam diligit Deus, Quod autem simus peccatores, non ab ipso habemus, sed à nobis ipsis profectum est, hoc odit Deus, & pro hoc expiando dedit Filium, & vult, vt illi, qui volunt misericordiæ ipsius esse participes, hoc in se mortificẽt perpetua pœnitentia. Sed quomodo Deus mundũ diligit? vt dederit filium pro eo, nempe vt ipse mundi peccatũ in se reciperet, & pro eo moreretur in cruce. Magna sanè dilectio, qua nulla maior esse potest. Verùm hic ratio offenditur, quę Dei consilium non intelligit, ac ita obijcit: An non Deus est omnipotens? Est sanè. Nónne omnia quæ vult potest? potest profectò. An non ergo fuisset melius, si alio modo suam erga homines dilectionem ostendisset? Respondet Augustinus: *Si fecisset aliter, neque hoc placuisset*. Placuit, inquit Paulus, 1. Corin. 1. 21. per stultam prædicationem saluos facere credentes. Quare nos, seposito rationis iudicio, dicamus cum Dauide, 1. Psal. 119. Lucerna pedib. meis verbum tuum. Deinde hoc sciendum est, quod Deus non solum sit omnipotens, verumetiam iustissimus, maxime misericors & sapientissimus. Lapsum erat genus humanum in peccatũ. Quid hic requirebat iusticia? Certe vt secundum peccati magnitudinem puniretur genus humanum. Vt peccatum fuit infinitum (nam eo infinitum bonũ offensum erat) ita requirit Dei iusticia vt vel infinitas pœnas lueret genus humanum, vel fieret iusta pro pœna compensatio. Hãc compensationem nemo potuit præstare, nisi Deus. Verùm quia Deus non debuit pœnam, assumsit humanam naturam filius Dei, & in ea satisfecit pro peccatis mundi. Atque ita Deus se nõ solum omnipotentem verumetiam iustissimum, maximè misericordem & sapientissimum declarauit. Solus enim ille inuenit viam, quam ratio inuenire non potuit.

Dilectionis Dei erga mundũ enarratio.

Mundus quid.

Causa huius dilectionis.

Modus.

Dedit filium, qui diuina potentia superauit peccatũ, mortem, Diabolum & infernum, qui sua misericordia nos recepit, qui sua iustitia Dei iustitiæ satisfecit, qui sua sapientia viam salutis inuenit.

DE SECVNDO.

Vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Hic instrumentum proponitur, quo nobis beneficia Mediatoris Christi applicãtur. Verùm quia hæc verba sunt filij Dei, & præcipuus flos seu clenodium totius sacrę scripturæ, volo ea singulatim perpendere, & quid doctrinæ ex singulis vocibus sit hauriendum, ostendam.

De instrumento salutis nostræ.

Explicatio textus.

Primùm inquit: *Omnis*. Hæc vox, *omnis*, medetur duabus grauissimis tentationibus, quarum vna est de particularitate: altera de indignitate propter multitudinem peccatorum. 1. Multi sunt, qui fatentur quidem Deum propicium esse multis propter Christũ: sed dubitant, an ad se quoque pertineat tantum bonum. Hæc grauis est tentatio, cui medetur filius Dei hac vna voce *omnis*. Nam si ad omnes se non extenderet beneficium Christi, nequaquam dixisset, *omnis*: sed multi, aut quidam. Demus ergo Christo laudem veritatis, & firmiter vnusquisque statuat, Christi beneficia ad se quoque pertinere. 2. Alia tentatio oritur ex cogitatione magnitudinis peccatorum, quam augent ærumnæ præsentis vitæ. Huic quoque medetur Christus hac voce, *omnis*. Non enim dicit, omnis iustus, vel minora peccata committens, sed *omnis*, scilicet qui in hoc vasto mundo inuenitur. Hoc confirmat etiam pretium redemtionis. Sanguis Christi, inquit Iohannes, emundat nos ab omni iniquitate, id est, ab omni eo, quod à nobis iniquè perpetratũ est contra legem Dei. 1. Ioan. 1. 7. Nemo ergo desperet propter magnitudinem morbi: Medicus Christus sapiens est & efficax remedium contra omnes morbos habet, suam mortem & obedientiam.

1. Omnis.

Deinde sequitur secunda vox, *Qui credit*: qua voce distinguitur genus humanum in duo genera hominum, quorum alij credunt, alij non credunt. Credũt, qui statuũt Christum sibi propicium esse iuxta promissionem. Non credunt, qui condemnant Euangelium; qui nolunt Christo fidem adhibere, hi sua culpa non credunt. Beneficium quidem ad se extendit, & omnibus offertur iuxta mandatum Christi: sed tãtum à credẽtibus accipitur, iuxta mandatum & promissionem Christi: Euntes in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit, saluus erit. Ecce omnibus offertur beneficium, sed soli credentes illud apprehendunt, reliqui verò sua culpa pereunt. Tametsi enim Deus sua misericordia vult omnes saluos fieri: tamen vult iusto suo iudicio perire incredulos, quos saluari voluisset, si salutem fide amplecti non recusassent.

2. Qui credit.

Tertia vox est, *In eum*. Is enim saluatur, qui in eũ, id est, in Dei filium, verum hominem & saluatorem mundi, Iesum Christum, credit. Quid est in eum credere? est desperare de te ipso, & omnia bona sperare ab ipso.

3. In eum.

Quarta vox sequitur, *non pereat*. Hac voce duo indicantur. Primũ quod omnes nõ credẽtes in Christum damnationis sententię subiaceant. Alterum, quod solius Christi merito homines sola fide ab hac damnationis sententia absoluantur. Est ergo hoc maximum beneficium Euangelij, liberari à commerito exitio & æterna damnatione.

4. Non pereat.

Quinta vox, *sed habeat vitam æternam*. Hoc est summum Euangelij beneficium. Mors æterna debetur nobis ex nostro merito: vita ęterna debetur nobis ex

5. Sed habeat vitã æternam.

nobis ex Christi merito, modò in eum firma fiducia vsque ad finem recumbamus. Ex his iã firmum discrimen colligendum inter Legem & Euangelium, inter opera & fidem. Lex promittit vitam æternam, sed facientibus legem. Verum quia nemo legi satisfacere potest, sequitur neminem per legem vitam æternam consequi. Euangelium promittit vitam æternam gratis omnibus, qui in Christum credunt, quia Christus pro omnibus ijs legis iustitiæ satisfecit. Fides igitur accipit gratuitum beneficium, quod lex adfert cũ conditione impletæ legis. Verùm nacti hoc beneficium fide, debemus opera facere, non vt illis mereamur cœlũ & vitam æternam, sed vt filij Dei, ipsi veram obedientiam, & nostram fidem ex suis operibus declaremus in omni pietate & honestate.

DE TERTIO.

Misericordiæ & iustitiæ Dei illustris locus.

Non enim misit Filium suum Deus in mundum, vt condemnet mundum: sed vt saluetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non condemnabitur. Qui autem non credit, iã iudicatus est, quia non credit in nomen vnigeniti filii Dei. Hæc verba tertium locum continent, nempe consolationem & terrorem. Illa consolatur credentes, agnoscentes sua peccata: hoc terret contumaces, qui in Christum nolunt credere. Cũ autem dominus facile videret, quę esset hominum infirmitas, & maxime eorum, qui vere sententiã legis cogitant. Illi enim dum audiunt mortis sentẽtiæ subiacere omnes, qui legi plenam obedientiam nõ pręstant: non possunt non pauescere ad legis minas: hos igitur consolatur Christus, & ait: *Non misit Deus Filium suum, vt condemnet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum.* Loquitur de primo suo in mundũ Aduentu, qui fuit ad saluandũ peccatores, agentes pœnitentiam. Hac enim dulci inuitatione vsus est: Mat. 11.28. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Item, Matt. 9.13. Non veni vocare iustos: sed peccatores ad pœnitentiã. Quotquot ergo voci Christi obtẽperant & pœnitentiam agunt, liberi sunt à iudicio condemnationis. Ita enim ait veritas: *Qui credit in eum, non iudicatur*, scilicet iudicio condemnationis. Hæc promissio consolabitur nos aduersus legis & conscientiæ sententiã. Is enim, qui venturus est Iudex viuorum & mortuorum, dicit clara voce: Qui credit in eũ, non iudicatur. Huius promissionis fiducia aduersus minas legis, terrores mortis, flammas inferni, tyrannidem Diaboli, in hora mortis erit nobis necessaria: non enim fieri potest, vt ipsa æterna veritas mentiatur. Hactenus de consolatione credentium. De terrore eorum, qui nolunt Euangelio credere, sequitur: *Qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credit in nomẽ vnigeniti filij Dei.* Quid? An non ergo aliud futurum est iudicium? Imo ad iudicandum veniet filius hominis suo tempore, quemadmodũ promisit. Quid ergo est quod dicit: *Iam iudicatus*, id est, condemnatus est? Hoc dicto ostendit, qualesnam sint omnes filij Adam sine fide, id est, sine Christo mediatore, videlicet quod sint iudicati, id est, condemnati, scilicet quantum ad caussam attinet & materiam. Caussa enim & materia damnationis in ipsis est, quę est trãsgresio Legis diuinæ, & contumax rebellio aduersus Deum. Præterea legis sententia, olim à Deo creato primo homini proposita, & deinde repetita in mõte Sinai est, quod maledictus sit omnis, qui nõ obedierit Deo iuxta ipsius mandatũ, ad hanc maledictionem obligati sunt omnes, qui nõ credunt in filium Dei, qui solus eorum maledictionem in se recepit, qui in se crediderint. Hoc ita esse significant quæ sequuntur: *Hoc est autem iudicium, quod lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.* Hoc est, Ideo homines condemnabuntur, quia lucem filij Dei fide nõ receperunt: sed potius in sua ignorantia permanere voluerunt, idque ideo, quia eorum opera erant mala.

Explicatio.

Consolatio.

Iudicium in reprobos.

DE QVARTO.

Improborum ingenium.

Omnis enim qui male agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius. Fures cũ furari volunt, tenebras amant: Ita homines qui nondum ad bene agendum sunt nati per fidẽ Christi, toto impetu ad male agendum ferũtur, ideo lucem Euangelij oderunt. Cum contra, qui sincere agit, bene sibi conscius, venit ad lucem, id est, sua opera manifeste facit, non veretur hominum conspectum. Id est, qui venit ad Christi lucem, & eius spiritu benefacere didicit, is non manet diutius in ignorantiæ tenebris, sed vt lucis filius ambulare conatur. Hinc ergo discamus primùm differentiam inter credentes & nõ credentes. Discrimen enim ab operibus petẽdum est, sicuti Dominus in alio loco ait, Mat. 7.17. Bona arbor bonum fructum facit: Mala vero malũ producit fructum. Deinde etiã discamus, quod lux Euangelij non ferat, vt veteribus tenebris inuoluamur. Huc tot Christi adhortationes & Apostolorũ. Apud Matthæum cap. 5. 16. ait Dominus: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt glorificent Patrem cœlestem. Et Paulus ait, Eph. 5.8. Lucis filij estis, tanquã in luce ambulate. Ad eundem modum & Petrus, in 1. epist. ca. 2. 4. Ad quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus vero reprobatum, à Deo quidem electum, & honorificatũ, & ipsi tanquã lapides viui superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias acceptas Deo per Iesum Christũ. Nemo igitur cogitet, per Euangelium datam esse licentiam peccandi. Euangelium à peccato liberat, quare non vult vt liberati amplius peccati iugo se submittant. Si, inquit Saluator, Ioan. 8.34.36. filius vos liberauerit, verè leberi eritis. Qui facit peccatum, seruus est peccati. Cum igitur liberi simus per Iesum Christum, libertate nostra ita vtamur, vt simus serui, non peccati, sed Dei, per Christum Iesum Dominum nostrum, cui honor in secula, Amen.

Discrimen inter credentes & non credentes.

Doctrina.

FERIA TERTIA PENTECOSTES, Iohan. 10.

Amen amen dico vobis, qui non intrat per ostium in stabulum ouium: sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouiũ. Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt. Et proprias oues vocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emiserit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur quia nouerunt vocem eius. Alienum autem non sequuntur, sed fugient ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum. Hoc prouerbium dixit eis Iesus. Illi autem non cognouerunt quæ essent, quæ loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amen dico vobis, Ego sum ostium ouiũ. Omnes quotquot ante me venerunt fures sunt & latrones, sed non audierunt oues eos. Ego sum ostium, per me si quis introierit, seruabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Fur non venit, nisi vt furetur, & mactet, ac perdat. Ego verò, vt vitam habeant, & abundantius habeant.

ENARRATIO TEXTVS.

Cōnexio huius cōcionis cū præcedēte. Heri audiuimus de vita æterna, quam consequimur fide Christi: hodie nobis monstratur verum ostium & ostiarius, ne quis à vera vitæ æternæ ianua aberret, & quærat viam illam, aut ostium per quod ad vitam peruenire non potest. Vt autem hunc Euangelij textum melius intelligamus, obseruanda est eius occasio & scopus, vnde summa sententiæ colligetur. *Occasio.* Occasio fuit: Christus sanauit hominem cæcum, qui cæcus à natiuitate fuerat, quo facto suam declarauit diuinitatem, & se Messiam olim promissum ostendit. Verùm Pharisæi & Scribæ, qui tum habebantur pastores populi Dei, offendebantur, vt qui Christo honorem Messiæ & pastoris veri promissi inuidebant, contra quorum impietatem se tuetur, & verum pastorem esse defendit. *Scopus.* Scopus ergo est, vt monstret verum ouile, id est, veram Ecclesiam definiat, cuius ipse solus sit verus pastor. Habemus occasionē & scopum huius concionis. *Summa.* Summa autem est, quod & confutat Scribas, qui se pro veris pastoribus venditarunt, & se asserit verum pastorem esse, in cuius ouili sunt quotquot audiunt ipsius vocem, & se sequuntur, & ab alienis, id est, à falsis pastoribus discedunt. *Partes.* Loci duo sunt:

1. *De falsis pastoribus.*
2. *De vero pastore & ouili vero.*

DE PRIMO.

Falsorum pastorum descriptio & nota. ***Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro.***

Hæc descriptio est falsi Prophetæ, & vnius proposito exemplo, omnes falsos prophetas intelligit. Falsus Propheta est, qui non intrat per ostium. Quid est non ingredi per ostium? Est aliam salutis viam proponere, quàm solum Christum. Quicunque igitur à Christo aberrat, ab ostio aberrat, & est falsus pastor. *Exempla.* 1. Arius negauit Christi diuinitatem, aberrauit ergo ab ostio. Est enim Christus verus Deus. 2. Fotinus Christi humanitatem negauit, aberrauit igitur ab ostio, est enim Christus homo verus. 3. Sabellius posuit in Christo duas personas, aberrauit igitur ab ostio, est enim Iesus Deus & homo, vnus Dominus & vnus Christus. 4. Papistæ dicunt, quod non solo Christi merito saluemur, errant igitur ab ostio. Christus enim solus mundi saluator est. 5. Pharisæi & Papistæ obtrudunt nobis humanas traditiones loco Euangelij, quare ab ostio aberrant, & intrant in ouile, id est, in Ecclesiam per aliam doctrinam, quam Mosis, Prophetarum, Psalmorum, & Apostolorum. Hoc enim est ascendere aliunde. Obseruemus igitur hinc veram notam falsorum Prophetarum, quæ est aliunde quam per verum Christi Euangelium, & per Christum ipsum ascendere in ouile, & sumere sibi docendi officium.

Falsi pastores latrones & fures. Hi falsi doctores sunt, fures & latrones. Latrones dupliciter sunt: Primùm, quia sentiebant suam doctrinam satis esse ad salutem, & eam esse quæ sola pasceret, cùm tamen non sit intellectus verbi, nisi aperiente Christo, & veluti recludente ostium. Secundo, quia nouas etiam traditiones comminiscebātur, quas putabant ad salutem conducere. Quemadmodum etiam à Papistis factitatum esse manifestū est, qui hoc opus, hanc missam, hoc rosarium, hanc inuocationem sanctorum, hunc ordinem docuerunt salutem mereri. Fures præterea sunt: quia primùm dolo veram doctrinam auferunt, 2. Corin. 11. 3. sicut serpens Euam seduxit astutia. Deinde, quia postquam veram doctrinam suffurati sunt, obtrudunt impiam doctrinam, qua manus impiorum confortant, & contristant cor iusti, Ezechiel. 13. 22.

Quæstionis explicatio. Sed quid est quod postea in textu sequitur, *Quotquot ante me venerunt, fures sunt & latrones?* Nonne Moses, Elias, Esaias, Helisæus, Hieremias, Daniel, & multi alij venerunt ante Christum? si venerunt ante ipsum, fuerunt fures & latrones, sicuti hîc Dominus clarè pronunciat. Illi venire dicūtur ante Christum, qui sine Christo veniunt, qui sine ipsius doctrina & spiritu veniunt: verùm sancti Dei Prophetæ venerunt cum Christi spiritu & doctrina. Ergo non ante Christum venerunt, nec fuerunt fures, aut latrones: sed veri pastores ouilis Christi. Hinc rectè Augustinus. *Cū illo veniunt, qui cū verbo Dei veniunt.* Ego, inquit, sum via, veritas & vita. Si ipse est veritas, cum ipso veniunt qui veraces fuerunt. Quotquot ergo veniunt sine illo, sunt fures & latrones, id est, ad furandum & occidendum veniunt sponte. Fures quidem sunt, quia quod alienum est, suum esse dicunt. Latrones, quia & quod sunt furati occidunt. Videte ergo quantum periculum sit à falsis doctoribus: Oues Christi sibi vendicant, vt fures: easdem occidunt, vt latrones. Meritò ergo Christus in Euangelio hortatur omnes, vt caueant sibi à Prophetis falsis, id est, à falsis pastoribus, qui veritatem Dei non adferunt.

DE SECVNDO.

Locus, de bonis pastoribus. ***Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium.*** Hic de bono pastore agit, & definit bonum pastorem esse, qui per ostium intrat. Sunt autem quatuor genera bonorū pastorum. *1. Deus est pastor suæ Ecclesiæ.* Primùm enim Deus ipse pastor suarum ouiū dicitur, iuxta illud Hiere. 23. 3. Ecce ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quas eieceram eas, & conuertam eas ad rura sua, & crescent, & multiplicabuntur. Item Psal. 23. 1. Dominus pastor meus, nihil mihi deerit, in hoc loco pascuæ me collocauit. *2. Iesus Christus est pastor.* Deinde Christus Deus & homo est etiam pastor verus, sicuti in hoc Euangelio testatur, & nuper audiuimus, Ego sum pastor bonus, quod inde probauit, quod suas oues vita redimeret. *3. Pij doctores & ministri verbi.* Tertium genus pastorum sunt pij doctores, de quibus loquitur Dominus apud Hieremiam ca. 23. 4. Suscitabo inter eos pastores & pascent. Et Christus Petrum pastorem facit, cum ait: Pasce oues meas. *4. Magistratus.* Quartum genus pastorum est magistratus ciuilis. Vnde Dauid rex pastor populi dicitur: & olim reges pastores populorum dicebantur. Verùm de primo & vltimo genere pastorum non loquitur Dominus in hoc Euangelio: sed tantùm de mediis generibus, hoc est, de seipso & aliis piis doctoribus Ecclesiæ: De quibus nonnihil dicam, sed breuius, quia nuper de hac materia dictum est. Bonus igitur pastor in genere est, *Boni pastoris Ecclesiastici notæ.* 1. qui intrat per ostium, id est, qui cum Christo venit, & adfert verum Euangelium, quemadmodum Prophetæ & Apostoli olim fecerūt, & hodie omnes quotquot sincerè docent Euangelium. 2. pascit oues, non caduco, sed salutari pabulo, scilicet vinifico verbo Dei. 3. ostiarius hic aperit, id est, Christus facit vt verbum sit efficax & proficiat ouibus ad salutem. Nisi enim Christus aperit, frustra laboratur, nec oues efficaciter pascuntur. 4. proprias oues vocat nominatim, hoc est, nouit suas oues, amat, & cura singulari complectitur. 5. vadit ante eas. Quomodo? doctrina, vita & cruce. Debet enim bonus pastor esse forma gregis in doctrina, vita & cruce. 6. oues illū sequuntur, scilicet in doctrinę puritate, in vitæ sanctimonia, & patientia sub cruce. Sed quare oues sequuntur illum? 1. Quia vocem eius agnoscunt. 2. Quia ab alieno fugiunt, nam eius vocē non nouerunt. *Verarum ouiū descriptio.* Habemus hic descriptionē non solùm veri pastoris, verumetiā verarum ouiū, quæ in vno sunt ouili summi

paſtoris Dei. Quid eſt ouile? Eſt Eccleſia catholica. Quæ ſunt oues? omnes qui vocem paſtoris audiunt, eum ſequuntur,& fugiunt ab alienis paſtoribus, qui reuera non ſunt paſtores, ſed fures & latrones. Hic tenendæ ſunt differentiæ veræ Eccleſiæ, & falſæ Eccleſiæ. Veræ Eccleſiæ propriæ notæ ſunt hę, quas qui non habet, ſciat ſe non eſſe de ouili Chriſti.

Ouile quid.

Quæ ſunt iſtæ notæ veræ Eccleſiæ ſeu veri ouilis Chriſti? Prima eſt vox incorrupta doctrinę cœleſtis, iuxta illud: Oues meæ vocem meam audiunt. 2. vſus Baptiſmi integer. 3. vſus Cœnæ Dominicæ iuxta Chriſti inſtitutionem. 4. vſus clauium iuxta mandatum Chriſti. 5. crux. 6. mutua ouium Chriſti charitas. 7. mutuæ pro ſe inuicem preces. 8. conſeruatio miniſterij verbi. Hæ ſunt veræ notę Eccleſię Chriſti, quas paucioribus verbis comprehendere licet. vt diſcamus primam notam eſſe ouium Chriſti, incorruptam Euangelij vocem. Secundam, legitimum vſum Sacramentorum. Tertiam, obedientiam erga miniſteriũ verbi. In his enim tribus continentur octo illæ quas poſui.

De notis veræ eccleſiæ, ſeu ouilis Chriſti.

Habemus in genere, quis ſit bonus paſtor, & quę ſint veræ oues nunc ea accommodemus ad exempla: Primum ad Chriſtum ſummum paſtorem & eius oues. Deinde ad alios, verbi miniſtros, qui ſub Chriſto paſtore etiam dicuntur paſtores.

Theſis applicatio ad exempla.

Chriſtus probat ſe bonum paſtorem eſſe ex eo, quod vitam ſuam ponat pro ouibus, is enim de cœlo deſcendit, vt quæreret quod perierat, vt ſanaret quod languidum erat, & conſolidaret vulnera ouibus à lupis inflicta. Hic præceſsit oues doctrinæ puritate, vitæ innocentia & cruce. Hic paſcit oues ſaluifico pabulo Dei, id eſt, verbo Euangelij. Hic oues errantes colligit: hic lupos pedo ſuo arcet. Breuiter nihil charius habet ſalute ſuarum ouium. Huius oues ſunt Abel, Abraham, Iſaac, Iacob, Dauid, Ioſeph, Anna, Maria, Simeon, & multi alij, qui relicto errore, voci Chriſti præbuerunt aures, cum ſequentes in doctrina, vita & cruce, quem etiam ſuo tempore ſequentur in gloria Si enim cum illo patimur, cum illo glorificabimur. Huius oues ſunt hodie quotquot Euangelio credunt, & Chriſtum vera confeſsione & pietate colunt.

1. Chriſtus eſt verè bonus ille paſtor.

Eius oues

Quem autem fructum oues Chriſti à ſuo paſtore, qui & oſtium eſt & oſtiarius, expectabunt, Chriſtus oſtendit, cum inquit: *Per me ſi quis introierit, ſaluabitur, & ingredietur & egredietur, & paſcua inueniet.* Hoc eſt, ſi quis relictis tenebris, me lucem ſecutus fuerit, ingredietur, ſcilicet fide, & egredietur cõfeſſione, pietate & charitate, & paſcua inueniet, ſcilicet per verbum vitæ in hoc mundo, & æternam beatitudinem in futura vita.

Felicitas ouium Chriſti.

Deinde ſunt boni Paſtores omnes pij miniſtri verbi, qui exemplũ Chriſti in paſcendis ouibus ſequũtur. Talis fuit Helias, talis Hieremias, talis Eſaias, tales Apoſtoli, tales hodie omnes, qui Chriſtũ ſincere prædicant, & oues præcedunt doctrina, vita, & cruce, qui lupos non fugiunt, ſed arcent ab ouili Chriſti gladio ſpiritus & ardentibus precibus. Hi etiam habent proprias oues, eos qui eorum vocem audiunt, ac ipſos ſequuntur in doctrina, pietate & patientia. Quid? an non oues ad ſolum Chriſtum pertinent? Pertinent quidem. Quomodo ergo dicit eas paſtorum eſſe qui eas paſcunt? Sunt paſtorum ſi curã ſpectes: ſolius verò Chriſti, ſi poſſeſsionem & verũ dominium. Is enim ſuo precioſo ſanguine ſibi oues ſuas acquiſiuit. Verùm quia nuper etiã audiuimus cõcionem de paſtore & ouibus, nolo hîc plura dicere, ſed commendo vos omnes ſummo paſtori noſtro Ieſu Chriſto, cui cum Patre & Spiritu ſancto ſit honor & gloria in ſecula, Amen.

Pij miniſtri verbi quomodo ſunt boni paſtores.

Horum oues.

Quæſtio.

DOMINICA TRINITATIS,

Euangelium Iohan. 3.

ERat homo ex Phariſæis, Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad Ieſum nocte & dicit ei, Rabbi, ſcimus quod à Deo veneris Magiſter. Nemo enim poteſt hæc ſigna facere, quæ tu facis, niſi fuerit Deus cum eo. Reſpondit Ieſus, & dixit ei: Amen, amen dico tibi, Niſi quis natus fuerit è ſupernis, non poteſt videre regnum Dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo poteſt homo naſci cum ſit ſenex? Num poteſt in ventrem matris ſuæ iterum introire ac naſci? Reſpondit Ieſus, Amen amen dico tibi, Niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpiritu, non poteſt introire in regnum Dei. Quod natum eſt ex carne, caro eſt, & quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt. Ne mireris, quod dixi tibi, Oportet vos naſci è ſupernis. Spiritus vbi vult ſpirat, & vocem eius audis, ſed neſcis vnde veniat, & quò vadat: ſic eſt omnis qui natus eſt è ſpiritu. Reſpõdit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo poſſunt hæc fieri? Reſpõdit Ieſus, & dixit ei: Tu es ille Magiſter Iſraelis, & hæc ignoras? Amen amen dico tibi, quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur, & teſtimonium noſtrum non accipitis. Si terrena dixi vobis & non creditis, quomodo ſi dixero vobis cœleſtia, credituri eſtis? Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit è cœlo, filius hominis qui eſt in cœlo. Et ſicut Moſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.

ENARRATIO TEXTVS.

Hoc feſtum merito noſtri Symboli ſeu fidei Feſtum dici poterit. Eſt enim inſtitutum, vt doceatur in Eccleſia de Deo, qui eſt vnus & verus in eſſentia, trinus in perſonis, de eius erga Eccleſiam beneficiis. Nam poſtquam ſuperioribus dominicis de Chriſto, eiúſque beneficiis, de dilectione Patris mittentis Filium in mundum, de miſsione Spiritus ſancti ad confirmandum Chriſti Euangelium, dictum eſt: commodum iudicauit Eccleſia hæc omnia ſimul coniungere, & de iis hoc die docere, quo breuiter in memoriam, quæ fuſius declarata ſunt, reuocentur. Proponit autem Eccleſia hunc textum Euangelicũ, quẽ audiiſtis, ſapienti cõſilio. Nam in eo beneficia Dei erga Eccleſiam proponuntur. Vt enim Pater Filium mittit, vt fiat victima pro peccato, ita Spiritus ſanctus datur, qui credentes ad vitam æternã regenerat. Eſt ergo ſumma præſentis Euangelij, quod regenerati fide Chriſti ſint hæredes vitæ æternæ, beneficio & merito Chriſti, quem Pater miſit. Vt autem certum teneamus ordinem, in hac concione dicam:

Argumentum, ſumma, & vſus huius cõcionis.

1. *De notitia Dei.*
2. *De ſpirituali regeneratione.*
3. *De conſolatiſſimo Chriſti dicto:* Sicut Moſes exaltauit ſerpentem in deſerto: ita oportet exaltari Filium hominis, &c.

Partes.

DE PRIMO.

Cum noſcere Deum ſit vita æterna, operæprecium eſt, vt homines ad veram noticiã Dei aſpirent. Eſt autem noticia Dei duplex. Vna eſt gentilis, naturalis, & philoſophica, & hæc eſt imperfecta. Nam mundi ſapientes, qui verbo Dei nõ erant inſtituti, in quatuor errarunt. 1. in ſubſtantia. 2. in perſonis. 3. in prouidentia. 4. in voluntate. Epicurei ab omnibus exploduntur, qui negarunt vllum Deum eſſe. Sapientes, qui vnum Deum ſunt confeſsi, errarunt in ſubſtantia. nam non putarunt hũc eſſe Deum, qui eſt Pater, Filius, & S. ſanctus. Nec rectè iudicarunt de perſonis. Prouidentiam Dei quidam ſuſtulerunt, quidam

Duplex notitia Dei. 1. Naturalis eſt imperfecta.

quidam vniuersalē negarunt: putarunt enim Deum maxima curare, non autem hæc terrena. Voluntatem Dei de gratuita misericordia ignorarūt prorsus: at quod punire velit aliquando contumaces, propriç conscientiæ testimonio admonebantur. Sed vnde gētes hanc qualemcunque noticiā Dei habuerunt? Dauid & Paulus ex creatura eas hanc de Deo noticiam habuisse testantur. Paulus enim Rom. 1. 19. &c. ait: Id quod de Deo cognoscitur, manifestū erat ipsis. Deus enim eis manifestauit. Nam quæ eius sunt inuisibilia dum per res creatas intelliguntur, ex creatione mundi peruidentur, æterna scilicet eius tum potentia, tum diuinitas, ad hoc, vt sint ipsi inexcusabiles. Dauid dicit Psal. 19. 1. Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Hoc est, cœlum quod videmus ostendit Deum opificem. Summa autem cognitionis Philosophicæ de Deo huc redit. Primùm homo res conditas contemplans huc perducitur, vt aliquem esse fateatur, à quo hæc omnia sint condita, & cuius virtute administrentur cuncta: inde verò ad æternam eius potentiam ac diuinitatem peruehatur necesse est. Siquidem eum, qui omnia condiderit, rebus omnibus conditis antiquiorē, ac proinde æternum esse oportet: & incredibilis ista vis, quæ tantæ moli regendæ sufficiat, excellentior sit necesse est quauis alia etiam præstātissima virtute. Idipsum autem est, quod Deum vocamus, qui rursus nisi vnus sit, certe neque is sit, qui omnia condiderit, neque qui omnia administret, ac proinde nec æternus, neque omnipotens, denique nec Deus fuerit. Hæc summa noticiæ Dei est apud mundi sapientes. Cuius noticiæ vsus est triplex, Primus, vt homines Deum ex creaturis agnoscant. 2. vt agnitum venerentur. 3. vt non colentes Deum agnitum sint inexcusabiles. Primus & secundus proprius est finis noticiæ Dei. Tertius est accessorius hominum culpa. Altera noticia Dei est ex scriptura seu ex verbo Dei, quæ noticia summatim in symbolo continetur Apostolico, quæ est, vt credamus esse vnum Deū: vt credamus esse tres personas in vna diuinitate: vt cognoscatur voluntas Dei, & eius erga Ecclesiā beneficia: vt modus à nobis intelligatur, per quē beneficiorū sanctę Trinitatis participes fieri possimus.

Vnde nascitur hæc notitia.

Summa huius notitiæ.

Vsus.

2. Supernaturalis, seu ex verbo Dei scripto petita perfecta est.

Verum vt hæc Dei noticia plenior à nobis haberi possit, quatuor membra de hac salutari Dei noticia proponam & explicabo: quorum primum erit confirmatio, quod tantum sit vnus Deus. Secundum, ostēsio, quod sint tres personæ in vna diuinitate. Tertium, quid in singulis personis sit spectandū. Quartum, quinam sit salutaris vsus noticiæ Dei.

Eius partes.

Primum, confirmatio petenda est ex testimonijs. Testimonia autem confirmantia vnitatem Dei sumpta ex Mose, Prophetis, Psalmis & Apostolicis scriptis. Moses Exod. 20. 2. Deut. 5. 6. ait: Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, non habebis alios Deos coram me Deut. 6. 4. Audi Israël Dominus Deus noster Deus vnus est. Esaiæ 43. 10. 11. Ante me non est formatus Deus, & post me non erit. Ego sum, ego sum Deus, & non est absque me Saluator. 44. 6. Ego primus & nouissimus, & absque me non est Deus. Psal. 18. 32. Quis Deus præter Iehouam, & quis fortis præter Deū nostrū? Pau. 1. Cor. 8. 6. Scimus quod nō sit alius Deus quàm vnus. 1. Tim. 2. 5. Vnus est Deus. Hæc testimonia & multa alia, vnū esse Deū euidenter conuincunt, id quod etiam catholica confitetur Ecclesia, dum ait: Credo in Deū vnū.

1. Quod sit tantum vnus Deus.

Secundum de personis. Esse autem tres personas in vna diuina natura, non multiplicata, sed vna numero manente, ratio non capit. Quare potius hoc mysterium est venerandum, quàm scrutandū. Hinc Bernardus: *Scrutari hoc temeritas est, nosse verò vita est æterna*. Et Salomon, Prou. 25. 27. Scrutator maiestatis opprimitur à gloria. Quare hic rationem nostrā sub verbo Dei captiuam teneamus, & scripturæ testimoniis de tanto mysterio credamus. Cur autem Ecclesia credat tres esse personas in vna diuina natura, hæc est ratio: Vnus tantum est Deus, quod iam multis testimoniis probatum est: Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus sanctus est Deus ergo Pater, Filius & Spiritus sanctus vnus est Deus. Quod autem Pater sit Deus, similiter filius & Spiritus sanctus, probatur quadrupliciter: 1. ex claris scripturæ verbis. 2. ex operibus. 3. ex cultu qui debetur Patri, Filio & S. sancto. 4. ex Ecclesiæ perpetuo consensu.

2. Quod sint tres personæ in vna Deitate.

Ratio.

Rationis probatio quadruplex.

Clara scripturæ verba sunt Matt. 3. Pater sonat de cœlo: Filius stat in fluuio: Spiritus sanctus descendit vt columba super Christum. 1. Ioā. 5. 7. Tres sunt qui testimonium perhibent in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt.

Testimonia scripturæ.

Deinde idem opera ostendunt. Pater creat, Filius creat, & Spiritus sanctus creat. Pater iustificat, filius iustificat, & Spiritus sanctus iustificat: Pater omnia gubernat, filius omnia gubernat, & Spiritus sanctus omnia gubernat. Hæc opera creationis, iustificationis, & gubernationis Dei sunt propria. Quare cum hæc Patri, Filio & Spiritui sancto communiter tribuantur, diuinam eorum naturam fateri necesse est.

Opera.

Idem confirmat & cultus. Pater inuocatur, filius inuocatur, Spiritus sanctus inuocatur. nunc autem solus Deus inuocandus est, & in solum Deum credere licet. Quare Pater, & Filius, & Spiritus sanctus Deus vnus est.

Cultus.

Huc & testimonium Ecclesiæ pertinet. Hæc est autem fides catholica, vt vnum Deum in Trinitate, & Trinitatem in vnitate veneremur, non confundētes personas, nec substantiam diuidentes. Nam alia est Persona Patris, alia filij, alia S. sancti.

Consensus Ecclesiæ.

Tertium de iis quæ spectanda sunt in personis. In personis spectanda sunt quinque: 1. essentia. 2. persona. 3. personalis distinctio. 4. opus. 5. voluntas.

3. Quid in singulis personis spectandum.

Essentia seu natura eadem est Patris, Filij & Spiritus sancti. Non est enim aliud Pater, aliud filius, aliud Spiritus sanctus. Nam vna est diuina essentia & natura simplex, atque ideo dicitur Pater esse in Filio & Spiritu sancto, Filius in Patre & Spiritu sancto, Spiritus sanctus in Patre & Filio.

Essentia.

Alterum, quod spectandum est in Trinitate, est *persona*, videlicet quod alia sit persona Patris, alia Filij, alia Spiritus sancti. In hac personarum Trinitate nihil est prius, nihil posterius, nihil maius, nihil minus: idque nec tempore, quia omnes personæ sunt coęternæ: nec natura, quia omnes sunt vnius & eiusdem essentiæ: nec dignitate, quia sunt coæquales: nec intellectu, quia simul intelliguntur.

Persona.

Tertium, quod est spectandum in personarum Trinitate, est *personalis distinctio*. Hic primùm obseruandum est, quomodo Deus à creaturis discernatur. Deinde, quomodo personæ diuinæ à se inuicem distinguantur. Distinctiones, quibus Deus à creaturis distinguitur, sunt hæ: 1. in vna & indiuidua natura non multiplicata, sunt tres personæ. 2. Deus est mens æterna. 3. Deus est creator. 4. Deus est in mundo, & supra mundum. 5. Deus est in omni loco & in nullo loco. Hæ quinque proprietates soli Deo competunt, & nulli creaturæ.

Personalis distinctio.

1. A rebus creatis.

Personæ à se inuicem distinguuntur duplicibus proprietatib. interiorib. & exterioribus. Interiores sunt, gignere, nasci, procedere. Solus Pater gignit filiū: solus filius nascitur è Patre. Solus Spiritus S. procedit ab vtroq;. Exteriores proprietates sunt, mitte-

2. A seipsis.

re & mitti. Solus Pater mittit. Filius & Spiritus sanctus mittuntur, sed diuersimodè. Filius missus assumpsit humanam naturam, in qua victima factus est. Mittitur Spiritus sanctus in corda, vt nouam lucem in cordibus incendat.

Opus Trinitatis. Quartum, quod in personis considerandum dixi, est *opus Trinitatis*. Hic obseruanda est regula Augustini, *Opera diuinitatis ad extra sunt indiuisa: sed seruata cuiusq; personæ proprietate.* Pater creat, Filius creat, Spiritus sanctus creat. Pater regenerat, Filius regenerat, & Spiritus sanctus regenerat. Sed Pater creat per Filium, & res creatas Spiritus sanctus conseruat. Pater regenerat in Filio per Spiritum sanctum.

Voluntas. Quintum, quod considerandum in personis dixi, est *voluntas*, quæ qualis sit, docent: 1. facta præterita & præsentia. 2. præcepta. 3. comminationes & promissiones legales. 4. promissiones Euágelij. 5. exépla. 6. ἀπροσωποληψία, seu quod non sit acceptor personarum. Hæc omnia simul docent, quod Deus irascatur peccatibus, & velit eos punire: & quod velit peccatum remittere omnibus ad mediatorem confugientibus, & dare eis vitam æternam, nulla nationum aut populorum habita ratione.

4. Salutaris vsus notitiæ Dei. Iam vsus restat qui est multiplex. 1. Hæc rectè formabunt iudicium nostrum de Deo. Talem enim Deum agnoscere debemus, qualem se patefecit verbo & testimonio, iuxta versiculum: *Ecce Deum credas quod de se prædicat ipse.* 2. Hæc docent nos rectè sentire de creatione, quæ est opus totius Trinitatis. 3. Rectè sentire de reparatione generis humani, quæ est etiam opus totius Trinitatis, vt suprà dictum est. 4. Hæc confirmant articulos fidei nostræ de Deo & Trinitate. 5. Hæc nos ad rectè inuocandum instruunt. Inuocatio enim in hunc solum Deum est dirigenda, qui est Pater, Filius & Spiritus sanctus. 6. Nos hæc monent, vt solicitè & sanctè viuamus, tanquam in Dei conspectu. Hæc sint de Deo & Trinitate dicta, quæ omnia in Symbolo nostro breuiter indicantur.

DE SECVNDO.

Locus, de spirituali regeneratione. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest intrare in regnum Dei.* Hęc est secunda doctrina quam proposui, quę vt melius intelligatur, duo sunt obseruanda. Primùm, cum quo loquatur Christus. Alterum, quæ fuerit huius dicti occasio. Qualis autem fuerit cum quo loquutus est Christus, exponit textus. Fuit vir honestus & nobilis: fuit princeps Iudęorum: fuit Pharisæus, qui vixit inculpatè secundum legem. Occasio. Occasio autem fuit hæc: Nicodemus venit ad Christum nocte, qui vt Pharisæus iudicauit se iustum ex legis operibus, sacrificijs & sabbatismis: quare mirabatur Ioannem nouam doctrinam proponere de iustitia & Baptismo, quam ipse legis doctor ignorabat. Huius igitur iudicium præuenit Christus hoc dicto: Nisi quis natus fuerit denuo, nõ potest intrare in regnũ Dei. Fundamentum disputationis. Ad hæc verba stupescit Nicod. & ait: *Quomodo potest homo cũ sit senex, iterũ nasci?* cui Christus: *Amen dico tibi, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest intrare in regnum Dei.* Hic Christus dicit se non de carnali natiuitate, quemadmodum eam intellexit Nicodemus, loqui: sed de spirituali, quam necessariam esse eo probat, quam prior nostra natiuitas est immunda. Probatio, à consideratione prioris natiuitatis. *Quod natum* (inquit) *est ex carne, caro est.* Id est, quicquid nascitur in hac vitiositate naturæ, immundum & reum est, atque ideo regni Dei non est capax. Huc addit modum regenerationis: *Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, aut quò vadat: sic est omnis qui natus est ex spiritu.* Regeneratio quomodo fit. Hoc est, quemadmodum ventus tum primum sentitur, quando spirat, tametsi nemo nouit vnde veniat, aut quò vadat: ita spiritualis hæc regeneratio, fit occulto quodam modo virtute Spiritus sancti, quæ cùm facta est, sentitur per noui hominis nouos motus.

Instrumenta generationis. Verùm vt hæc intelligamus, obseruanda sunt organa & instrumenta huius spiritualis natiuitatis: 1. Semen huius natiuitatis est verbum Euangelij, quod annunciatur voce ministrorum. 2. Spiritus sanctus, qui in prædicatione Euangelij est efficax, operatur fidem, qua & assentimur verbo Dei, & statuimus, nobis Deum esse propitium propter Filium, & simul innouat naturam ad nouam obedientiam. 3. Cùm hæc beneficia accipiuntur fide, tanquam in agrum cordis, homo regenitus mox sentit in se motus Spiritus sancti: aqua foris adhibetur, tanquam sigillum internæ regenerationis, & testimonium collatæ gratiæ Christi. Huius regenerationis effectus conspiciuntur in mente, in affectibus, in voluntate, in externis operibus. Nam mens luce Dei illustratur, affectus purgantur, voluntas fit prompta, & obedientia noua omnium virium inchoatur: breuiter, qui credit regenitus est.

DE TERTIO.

Explicatio & partes præclaræ huius sententiæ. *Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita oportet exaltari filium Dei, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Historia exaltati serpentis in deserto est in quarto libro Mosis, cap. 12. quam figuram hîc Christus ad suam personam applicat, dicens: Sicut Moses exaltauit serpentẽ. Hoc Christi dictum multa continet. I. Apertè testatur, quod lex non tollat peccatum. Nam si lex tolleret peccatum, non opus esset expiatione per victimam Christi. II. Cur sit datus Messias, & cur filius Dei assumpserit naturam humanam indicat: datus est enim vt exaltaretur in cruce, & ita per eum salus mundo contingeret. III. Ostendit hoc dictum, Christi regnum spirituale esse & æternum. IIII. Docet qualis sit iustitia, qua consistimus coram Deo, seu quomodo participes reddamur beneficiorum Christi. videlicet cùm credimus in Christum exaltatum, id est, mortuum in ara crucis. V. Dulcissima est consolatio hîc proposita, quod gratia hæc, quæ est in cœlum aditus, offeratur omnibus. Id quod indicat vniuersalis particula *Omnis* qui credit. Nos igitur bonam spem concipiamus de salute, quæ omnibus offertur per Iesum Christum, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor in secula seculorum, Amen.

DOMINICA PRIMA POST Trinitatis, Euangelium Lucæ 16.

Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendidè. Erat autem quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius vlcerosus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis. Sed & canes veniebant, ac lingebant vlcera eius. Accidit autem vt moreretur mendicus, & deportaretur ab Angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem & diues, ac sepultus est, atque in tartaro sublatis oculis suis, cùm esset in tormentis, vidit Abraham eminus, & Lazarum in sinu eius. Et ipse clamans, dixit: Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti sui in aquam, ac refrigeret linguã meam, quia crucior in flamma hac. Dixit autem Abraham: Fili, recordare, quod receperis bona tua in vita tua, & Lazarus similiter mala. Nunc autem hic solatio fruitur, tu verò cruciaris. Et super hæc omnia, inter nos & vos hiatus in-

gens

gens firmatus est, vt ij, qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque istinc huc transcendere. Ait autem: Rogo ergo te Pater, vt mittas eum in domum patris mei, habeo enim quinque fratres, vt testificetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum cruciatus. Ait illi Abraham: Habent Mosen ac Prophetas, audiant illos. At ille dixit, Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, resipiscent. Ait autem illi: Si Mosen & Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

ENARRATIO TEXTVS.

Omnium sequentium concionum summa. A Dominica Aduentus huc vsque, proposita est doctrina de singulis articulis fidei nostræ: nunc in sequentibus dominicis, vsque ad Dominicam Aduentus, proponitur de miraculis Christi, & fidei natura verisque fructibus: idque ideo, vt miraculorum doctrina confirmetur Euangelij veritas, & doctrina de fide, & fructibus eius nos ad bona opera excitemur.

De bonis operibus quomodo Christus doceat. Docet autem Christus de bonis operibus quinque modis: 1. Interdum enim simplici doctrina est contentus, vt cùm dicit: Estote misericordes, agite pœnitentiam, facite fructus pœnitentia dignos. 2. Interdum suum exemplum proponit, quod suos vult imitari, vt cùm dicit: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. 3. Interdum proponit parabolas, vt de bono villico, de virginibus decem, de semine in terram iacto, quales multæ sunt passim in Euangelicis historijs. 4. Interdum minis vtitur, vt cùm dicit: Nisi abundauerit iustitia vestra, plusquam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Item, Væ vobis Scribæ, Pharisæi, hypocritæ, &c. 5. Interdum proponit præmia & pœnas in illustribus exemplis, quemadmodum hoc Euangelio facit. Breuiter, nihil non agit Dominus, vt suos honestæ vitæ studiosos faciat.

Summa concionis de diuite & Lazaro. Iam accedamus ad hodiernum Euangelium: Cuius summa est, quod Christus Dominus propositis duobus exemplis, dehortetur ab impietate & crudelitate aduersus pauperes, & exhortetur ad pietatem & constantiam in ferendis ærumnis huius vitæ. Nam vt diuitis Epulonis exemplo docet, quæ pœna maneat impios: ita pauperis Lazari exemplo hortatur ad pietatem & honestam vitam in timore Dei. Vsus ergo erit, vt diuites & crudeles erga suos proximos videant, tanquam in tabula, quas pœnas olim luent, si non resipiscant maturè. Deinde, vt pauperes pij & afflicti in hac vita, huius pauperis Lazari exemplo se erigant, & patienter expectent liberationem & beatam requiem, si in fide ad mortem perseuerauerint.

Partes. Loci tres.

1. *Descriptio huius Epulonis, cum suis doctrinis.*
2. *Descriptio Lazari, cum suis consolationibus.*
3. *Dictum Domini*: Habent Mosen & Prophetas.

DE PRIMO.

Prioris loci partes. *Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & bysso.* In hoc primo loco quatuor sunt obseruanda: quæ sunt, 1. generalis reprehensio eorum, qui sunt crudeles in pauperes. 2. causa damnationis huius diuitis. 3. verus vsus diuitiarum. 4. status animarum impiorum post hanc vitam.

1. Generalis reprehensio eorum qui sunt crudeles in egenos. Primum ergo cùm hic Epulo damnatur, in genere reprehenduntur omnes, qui sunt duri in pauperes: & qui, cùm ipsi affluunt diuitijs, nulla cura pauperum tanguntur, quales multi sunt in mundo. Hæc reprehensio etiam ad eos pertinet, qui neque consilio, neque re, ministerium verbi, aut egentia Ecclesiæ membra iuuant: quare vnusquisque apud se cogitet, & huius Epulonis damnatione admonitus sapere discat.

2. Causæ damnationis huius epulonis. Causæ damnationis huius Epulonis non sunt diuitiæ & splendor vestium & delitiæ in cibis, modò temperatæ fuissent, quod ex ipso Euangelio patet. Si enim diuitiæ fuissent efficaces causæ damnationis, damnatus fuisset & Abraham: damnatus fuisset Danid, & multi reges, & alij qui diuites fuerunt. Verùm diuitiæ, splendor & huiusmodi alia, occasio possunt esse damnationis, quando videlicet homines istis abutuntur in contumeliam Dei & contemptum proximi, in superbiam & luxum. Sed quæ fuerunt causæ damnati huius Epulonis? tria horrenda mala, quæ in textu disertè notantur: quorum primum fuit securitas carnalis, quæ habuit secum hæc mala, quod non egerit pœnitentiam, quod nullum sensum iudicij & iræ Dei habuerit, quod nulla cura officij tangeretur, nam hæc perpetuò secum habet carnalis securitas. **Securitas carnalis.** Alterum malum, propter quod damnatus fuit hic Epulo, erat luxus & crapula, quibus & corpora & animæ grauantur, ne quid possint homines de rebus suæ salutis cogitare. **Luxus & crapula.** Tertium malum, quod causa fuit damnati Epulonis, erat neglectus Lazari, quæ res satis indicat, quod nullam fidem habuerit: vbi enim fides vera est, non potest in miseros & egenos esse crudelitas. **Neglectus pauperis.** Propter has tres causas damnatus est Epulo, cuius exemplo multi quotidie ad damnationem certam properant, qui suis diuitijs securitatem, crapulam, & neglectum membrorum Christi fouent. Quare si nobis salus cordi est, maturè resipiscamus, caueamúsque ne donis Dei in nostram perniciem abutamur.

3. Locus de vero vsu diuitiarum. Tertio loco ex hoc exemplo colligendum est per contrarium, quis sit verus vsus diuitiarum, qui verus vsus in his quatuor est positus.

Conseruatio ministerij. Primus est, vt conferamus partem nostrarum facultatum ad conseruationem ministerij, quem vsum confirmat 1. finis hominis: est enim homo conditus, vt Deum agnoscat & celebret. Quare & bona quæ habet, ad iustum finem referenda sunt. 2. hunc vsum confirmant sæpius repetita mandata Dei. Deus enim mandat, vt Ecclesiam nostris facultatibus iuuemus. 3. hunc vsum stabiliunt piorum regum & sanctorum exempla, qui nihil in votis magis habuerunt, quam suis diuitijs ministerium verbi ornare & conseruare.

Qui in hunc primum vsum peccant. Contra hunc primum & pium diuitiarum vsum peccant multi: inter quos sunt 1. qui suas diuitias conuertunt ad ruinam ministerij, quemadmodum multi tyranni olim & hodie faciunt. 2. qui auferunt bona Ecclesiastica & sibi occupant. 3. qui ex suis facultatibus nihil conferunt ad conseruandum ministerium verbi. 4. qui vel precibus, vel artibus alijs bona Ecclesiastica ad se honesto titulo transferunt, quasi essent Ecclesiæ ministri, cùm sint prorsus canes muti, qui nec vnquam seruierunt Ecclesiæ, aut Reipublicæ, nec possunt vnquam seruire, ventres pigri, & bestiæ inertes, qui tamen Prælati, Canonici & Vicarij & Abbates salutari volunt.

Conseruatio Reipublicæ. *Secundus* verus & legitimus diuitiarum vsus est, vt earum partem conuertamus ad conseruandam & ornandam Rempublicam, in qua viuimus. Sūt enim Respublicæ Ecclesiæ hospitia, quibus etiam gratitudinem debemus, etiamsi alia commoda ad nos non peruenirent. Contra hunc vsum multi peccant, vt sunt: qui iusta tributa non soluunt: qui iniusta exigunt: qui tributa non conuertunt ad rerumpublicarum conseruationem, sed ad luxum & crapulam.

Oeconomici status conseruatio. *Tertius* vsus rectus & legitimus diuitiarum est, vt vnusquisque suum statum honestè tueatur sine sordibus. Contra quem peccant primùm, qui potationibus, comessationibus, vestibus suo statui non con-

uenientibus suas res abliguriunt, quemadmodum multi faciunt. Deinde etiam auari, qui sordibus suis oblectantur, & suum statum honestè, vt decet, non tuentur, qui & malè vestiuntur, & malè edunt, cùm interim eorum pecunia ærugine corrūpatur in arca.

Pauperū cura.

Quartus diuitiarum verus vsus & legitimus est, vt partem aliquam in pauperes erogemus, & maximè in eos, qui cum paupertate pietatem coniunxerunt. Est enim hæc potissima causa, cur Deus sinit esse pauperes inter nos, vt faciat periculum, an ipsius misericordiam imitari velimus, iuxta mandatum Christi: Estote misericordes, sicut Pater vester cœlestis misericors est. Contra hunc vsum etiam multi peccant, cum hoc diuite Epulone, cuius olim in supplicijs erunt socij, qui ipsum magistrum crudelitatis erga egenos in hoc mundo sint secuti.

4. De statu animarum post hanc vitam.

QVARTVM sequitur, quod in Epulonis exemplo considerandum dixi, videlicet, qualisnam sit status animarum eorum, qui ex hac vita sine fide discedunt. Nam cùm Christus dicit, diuitem Epulonem apud inferos sublatis oculis vidisse Abrahamum eminus, & petiuisse intingi extremum digiti Lazari in aquam, ad refrigerandam linguam suam, depingit tabulam, quæ statum animarum impiorum post mortem repræsentat, in qua hæc notantur: 1. summus cruciatus & conscientiæ perpetuus vermis. 2. memoria crudelitatis, quam exercuerant in miseros. 3. votum recreationis per eorum officia, in quos in hac vita crudeles erant. 4. quod non sit futurus finis tormentorum, & quod frustrà expetatur vlla in tormentis refectio. Quod enim hîc Dominus per colloquium Epulonis & Lazari depingit propter nostrum captum, id ipse Epulo in sua conscientia sensit, quam Dominus, qui omnia nouit, ignorare non potuit. Hęc igitur impietatis pœna ad seriā pœnitētiam inuitet, ne inuiti ad pœnam pertrahamur.

DE SECVNDO.

Descriptio Lazari cum suis consolationibus.

Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, vlceribus plenus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis, & nemo dabat. In hoc Lazari exēplo multa sunt obseruanda, vnde nos & doctrinam & consolationem capere poterimus.

1. Pij in hoc mundo affliguntur & quibus de causis.

Primum hic confirmatur concio Petri, qui dicit, iudicium à domo Dei incipere: punit enim suos in hac vita Deus, vt tanquam fręno quodam retineantur in officio. Si enim omnia succederent illis ex voto, ebrij facti fœlici rerum successu, à pietate deflecterent ad impietatem. Vnde Moses de populo Iudaico dixit, Exod. 32.6. Sedit populus manducare & bibere, & surrexit ad ludendū, hoc est, in idololatriā, & alia scelera lapsus est. Quare memores simus dicti Pauli, 1. Cor. 11.32. Cùm iudicamur, id est, affligimur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Ad paternum igitur Dei animum respiciamus, quoties duris afficimur in hac vita, & cruce admoniti timeamus Deum piè & innocenter viuendo.

2. Felicitas non consistit in rebus externis.

Deinde hoc exemplo Lazari docemur, non omnes coram Deo miseros esse, qui in hac vita sint calamitosi: nec contrà omnes placere Deo, qui in hac vita videntur fœlices & beati. Lazarus in hac vita miser fuit, sed Deo erat charus. Epulo in hoc mundo fœlix, sed Deo displicebat. Quæ causa? Lazarus timuit Deum ex viua fide, Epulo autem Deum non timuit, fide enim vacuus erat.

3. Exemplum prouidentiæ Dei.

Tertiò, in Lazaro videmus exemplum prouidentiæ Dei. Iacet contemptus & spretus, verùm cùm nunc absque omni consolatione iaceret, venerunt canes, & linxerunt vlcera eius: quo significatur, quod Deus non sinat pios ita calamitatibus obrui, quin consolationes ærumnis admisceat. Neque enim dubium est, quin prouidentia Dei factum sit, vt canes venirent & lingerent vlcerosum, in maiorem damnationem diuitis Epulonis & familiæ eius. Nam familia domini sui impietatem est imitata, textus enim dicit, & nemo dabat ei.

4. Communis sors piorum & impiorum.

Quartò obseruemus hic communem sortem piorum & impiorum. Moritur Epulo: moritur & Lazarus. Mors quidem vtrique est communis, sed non mortis euentus. Epulo enim per mortem ad miseriam transijt, Lazarus verò ad fœlicitatē peruenit.

5. Angelorum ministerium.

Quintò hîc obseruetur, in Lazaro Angelorum ministerium. Epulo viuum Lazarum contempsit, sed mortui animam Angeli deportant, qui in vita contemptus erat, in morte curatur & honoratur ab Angelis Dei. Neque hoc in solo Lazaro accidit, sed quod de illo legimus, commune est omnibus. Nam vt piorum animæ Deo curæ sunt, ita à sanctis Angelis in portum salutis & fœlicitatis deportantur.

6. Status animarū post hanc vitam.

Sextò, in Lazari exemplo videmus, qualis status sit animarum piorum post hanc vitam. Deportatur Lazarus in sinum Abrahæ. Quid est sinus Abrahæ? Sicuti Abraham ideo pater fidelium dictus est, quia penes ipsum depositum fuit æternę vitæ fœdus, quod fideli custodia seruatum filijs suis primum, deinde cunctis gentibus, quasi per manus tradidit: Filij eius vocantur, quicunque eiusdem promissionis sunt heredes: ita post mortem dicuntur in eius sinum colligi, qui eiusdem cum eo fidei fructum percipiunt. Nam quemadmodum filij, dum vespere ab operibus diurnis domi congregantur, & veluti in sinu paterno fouentur, ita pij post labores exhaustos in hac vita, post mortem colliguntur in beata requie, vbi bene & beatè habent vsque ad resurrectionem mortuorum. Hic Abrahæ sinus vocatur etiam Paradisus, vt in illo Christi dicto ad latronem, Hodie eris mecum in Paradiso: vbi est, iuxta Psalmum, abundantia lætitiarum ex vultu Dei, & perpetuæ iucūditates in dextera eius. Breuiter, Beati qui in Domino moriuntur, quia perpetuò cum Domino erunt, & perpetuo gaudio fruentur.

Sinus Abrahæ quid.

Paradisus.

Colloquium Abrahæ & Epulonis.

Porrò quantum ad colloquium Abrahæ & Epulonis attinet, sciendum est, quòd ista acciderunt spiritualiter. Ita enim apud se cogitauit Epulo in tormentis, & tale responsum accepit iste in propria conscientia.

7. Imago Ecclesiæ militantis.

Septimò, obserua in Lazaro imaginem Ecclesiæ in hac vita. Est enim afflicta, & contemnitur à potentibus & diuitibus huius mundi.

DE TERTIO.

Sententia

Habent Mosen & Prophetas, audiant illos. Hæc grauissima est admonitio imprimis vtilis. Hoc enim dicto multi damnantur.

Aduersus Atheos.

Primum, damnatur omnis, qui Mosen & Prophetas non recipit. Nam hi dati sunt diuinitus, vt ad Deum nos ducant, & salutis viam monstrent. Qui ergo hos non recipit, manet in sua damnatione.

Adu. Idololatras.

Secundo, damnantur recipientes, sed tamen pluris facientes humanas traditiones, & potius vitam instituunt iuxta præcepta hominum, quàm iuxta præcepta Dei, contra apertum Dei interdictum. Ita enim ait apud Ezech. cap. 20.18. In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum.

Adu. Enthusiastas

Tertiò, damnatur hic Gregorius Papa, Anabaptistæ, & alij Enthusiastæ, qui nouas de cœlo reuelationes quærunt, ac magis fumis vitiosi & melancholici cerebri, quàm voci cœlesti credunt: imò relinquunt verbum, & prorsus abijciunt.

Doctrina.

Quartò, discamus hinc magnifacere doctrinam Mosi,

Mosi, Prophetarum & Apostolorũm, quę lucerna nobis erat ad æternam salutem, modo eius ductum sequamur: nullum enim habet mundus præstantius clenodium, quam verbum Dei. Hoc Dauid pluris fecit quam aurum præstantissimum: hoc Lazarus in mundo pauper, diues erat coram Deo: hoc Iob in mediis ærumnis se erexit. Quare & nos, Charissimi, amemus verbum Dei, sciamus esse instrumentum, quo nobis offertur thesaurus omnium preciosissimus Christus Iesus, & per illum vita ęterna, quam donet nobis Pater cœlestis per eundem Iesum Christum, cui honor & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA SECVNDA post trinitatis, Lucæ 14.

HOmo quidam apparauerat cœnam magnam, & vocauit multos, misitque seruum suum hora cœnæ, vt diceret inuitatis: Venite, quia iam parata sunt omnia. Et cœperũt simul omnes se excusare. Primus dixit ei, Villã emi, & necesse mihi est exire & videre illam, rogo te habe me excusatum. Et alter dixit, iuga boum emi quinque, & eo ad probandum illa, rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo non possum venire. Ac reuersus seruus, renunciauit hæc Domino suo. Tunc iratus paterfamiliâs, dixit seruo suo: Exi cito in plateas & vicos ciuitatis, ac pauperes ac debiles claudósque & cæcos introduc huc. Et ait seruus: Domine, factum est, vt imperasti, & adhuc locus est. Et ait Dominus seruo: Exi in vias & sepes, & compelle intrare, vt impleatur domus mea. Dico enim vobis, quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.

ENARRATIO TEXTVS.

Huius cõcionis cũ priore cõnexio.

Sicuti proximo die Dominico impedimentum salutis esse contemtum proximi in Epulone ostensum est: ita in hoc Euangelio aliud impedimentum cauendum docemur, ne videlicet nostras possessiones & negocia, curásque rerum mundanarum pluris faciamus quam Euangelium Christi, néue sinamus nos commodis & voluptatibus huius mundi impediri & occupari, quo minus veniamus ad cœnam, ad quam per Euangelij prædicationem vocamur.

Occasio Parabolę.

Porro occasio huius parabolæ fuit vox cuiusdam Pharisæi in conuiuio, ad quod Christus erat inuitatus. Nam cum Christus pronunciasset, retributum iri in resurrectione iustorum iis, qui sunt liberales erga pauperes: Pharisæus Christi sermonem approbaturus ait, Beatus qui comedit panem in regno Dei. Verùm quia Christus huius Pharisæi, & maximæ partis gentis Iudaicæ mores peruersos & præposterũ studium vidit: proponit hanc parabolam, in qua & Iudæorum iustam reiectionem, & gentium gratuitã receptionem pingit. Cuius parabolæ scopus & finis est, ne sinamus huius vitæ res caducas nobis impedimento esse, quo minus in cœnam cœlestem inuitati per Euangelium veniamus. Loci quatuor.

Scopus & finis.

Partes.

1. *Magnitudo misericordiæ* Dei *pingitur in hac cœna.*
2. *Ingratitudo mundi notatur in ijs, qui vocati recusant venire.*
3. *De coactione, quomodo cogat, & per quos.*
4. *Comminatio pœnæ eorum, qui Euangelium non recipiunt.*

DE PRIMO.

Misericordiæ Dei erga genus humanum magnitudo.

Quanta sit misericordia Dei erga genus humanum, multis indiciis ostenditur. Nam non solùm vox Dei, verumetiam ingentia Dei beneficia erga totum mundum, & præcipue erga Christi Ecclesiam, ineffabilem misericordiam Dei testantur. Misericordia (inquit Dauid) Domini plena est terra. Argumentum maximum huius misericordiæ est datus filius, vt mundum in extremam miseriam demersum redimeret, idque per suam mortem & passionem, quo homines ab hac miseria liberati, donarentur æterna vita, quæ hic cœna magna dicitur, & in Matthæo nuptiæ regis: ad quam cœnam magnam homines vocantur ex mera Dei misericordia, quò in ea saturentur deliciis spiritualibus in omni æternitate.

Circumstantiæ huius misericordiæ.

Verùm vt nobis magis dulcescant lautitiæ huius cœnæ, circumstantias quæ in textu notantur proponam seorsum, & quid doctrinæ & admonitionis ex singulis petendum sit dicam.

1. Deus inuitat.

Prima itaque circumstantia in hac cœna spectanda, est de eo, qui ad hanc cœnam inuitat: nam inde eius æstimatio dependet. Quis ergo instruit hanc cœnam? Num Rex aliquis mundanus? Non. Imo magnifacienda esset eius regis liberalitas, & laude extollenda misericordia, qui miseris & pauperibus regale conuiuium & magnificè instructum pararet. Sed quis est? Deus pater cœlestis, Dominus dominantiũ, & Rex regum, solus diuès & lauticiis abundans. Hęc circumstantia bonitatis & misericordiæ Dei clarissimum testimonium est.

2. Ad salutem & vitam ęternam.

Secunda circumstantia est, quod hic Paterfamiliâs Deus ad cœnam inuitet. Sed quid cœnæ nomine significatur? Ipsum Euangelium, eaque omnia, quæ cũ Euangelio coniuncta sunt: vt est salus & vita æterna. Vide quanta misericordia hic relucet. Sed quæ ratio est appellationis? Cur hæc tanta bona cœna dicuntur? Id fit sanè non sine magnis causis, quarum de numero sunt tres præcipuæ. 1. quia Euangelium æternum gaudium, & nunquam finienda bona, promittit. Vt enim cœna in extrema diei parte apponitur: Ita bona, quę Euangelium offert, post multos exhaustos in ærumnis huius vitæ labores, credentibus ex mera Dei misericordia donabuntur. 2. quia sicut vespera, quando cœna instrui solet, est finis diei: ita ætas, in qua per ministerium prædicationis omnes ad epulas diuinæ cœnæ, inuitantur, extrema est. 3. quia Euangelium extrema vox Dei ęst in mundo, postquàm nulla alia est expectanda: sicut cœna vltimum in die cibum proponit. Nunquam enim alia de cœlo sonabit vox Dei: sed hæc eadem Euangelij vox sonabit vsque ad iudicij extremi diem.

3. Benignitate ineffabili.

Tertia circumstantia est in hac voce *Magna*, qua commendantur nobis diuitiæ misericordiæ Dei: nõ enim Deus vnum & alterum regem & sapiẽtem inuitat ad suã cœnam, sed totum mundum. Non prętermittit pauperes, non diuites negligit, non nobiles excludit, non rusticos aut ciues à suo conuiuio arcet, non paruos contemnit, non magnos fastidit: sed omnes promiscuè per orbem sparsos homines inuitat ad magnam illam cœnam: nam textus & magnam cœnam esse, & multos inuitatos testatur.

4. Per ministerium verbi sui in ore ministrorũ.

Quarta circumstantia est de modo inuitationis. Modus exprimitur hisce verbis: *Et misit seruum suum hora cœnæ, vt diceret inuitatis.* Hic serui nomine intelliguntur Prophetæ, Apostoli & omnes pij Doctores, quos inde ab initio mundi misit Deus inuitatum ad hanc cœnam. Ad hanc cœnam ipse Deus Patriarcham Nohe inuitauit. Hic inuitatus reliquum mundum vice Dei vocauit. Deinde cum ob suam ingratitudinem mundus diluuio periisset, inuitatur voce Dei Abraham ad hanc cœnam. Præterea cum mundi malicia creuisset super terram, vnum populum peculiarem elegit Deus, in quo sæpe excitauit Prophetas, vt ad hanc cœnam inuitarent: ídque continuauit paterfamiliâs, donec proprium fi-

lium misit, Dominum nostrum Iesum Christum, quem inuitati suspenderunt in crucem. Qui excitatus à mortuis, misit Apostolos in vniuersum mundũ vt ad hanc latissimã cœnã omnes gentes inuitarent.

Quinta circumstantia est de hora cœnæ. Quænam est ista hora? Tempus gratiæ & tempus gloriæ. Tempus gratiæ est quo annũciatur hominibus liberalitas & misericordia patrisfamiliâs, quod in tres partes distribuitur. In promissionẽ, exhibitionẽ, & tẽpus secutũ exhibitionẽ. Promissionis tẽpus fuit inde ab Adam vsque ad Christum natum fere 4000. annorũ. Deinde exhibitionis tempus erat, dum Christus ipse in carne hic in terris versatus est, prædicauit, obtulit seipsum precium redemtionis pro inuitatis ad hanc cœnam. Tempus secutum exhibitionem est inde à missione Apostolorum in mundum vniuersum vsque ad diem iudicij, in quo tempore & nos sumus, & inuitamur ad hanc cœnam voce ministrorum verbi. Tempus gloriæ est æternitas, quando in cœlesti gloria accubabimus non solum cum Abraham & Isaac: sed cum Deo Patre, Deo filio, Deo Spiritu sancto, & fruemur æterno gaudio & lætitia in Christo Iesu Domino nostro.

5. Omnibus seculis & temporibus.

Sexta circumstantia est inuitandi forma. *Venite* (inquit) *quia parata sunt omnia*. Hoc est, vt in Baptistæ & Christi inuitatione videmus: Agite pœnitentiam, & credite Euangelio: appropinquat enim regnum cœlorum. Hæc inuitatio requirit pœnitentiã, hoc est, prioris vitæ mutationem, vt discedamus à malo, & faciamus bonum, & requirit fidem, id est, vt credamus hanc cœnam nobis apponi, non nostrum ob meritum, sed ex mera misericordia propter Filiũ, qui nobis à Deo datus est sapientia, iustitia, sanctificatio, redemtio. His enim donis & veluti vestibus filij Dei in cœnam æternæ vitæ intrabimus. Nam sapientia sua Christus mentes nostras reformat: iusticia sua nos ornat, cum in eum credimus: sanctificatione sua nos purificat, ac tandem recipit in suum cœnaculum, vbi erit perpetua redemtio, gloria & felicitas. Atque hactenus de primo loco, in quo commendatur nobis misericordia Dei, quæ est à progenie in progeniem super omnes timentes eum, vt virgo mater Domini canit.

6. Proposita doctrina de lege & Euangelio.

DE SECVNDO.

Sed omnes cœperunt vno animo se excusare. Recusarũt enim venire ad cœnam hanc cœlestem. Quemadmodum enim sus pluris facit cœnum, in quo se commaculat, quam aurum aut preciosas gemmas: ita homines sordibus suis inuoluti fugiunt splendorem tantæ cœnæ. Qua in re tria deploranda sunt mala: Miseria generis humani, maxima ingratitudo, & corruptum iudicium. Miseria est, quod peccatis & maledictione oppressi homines, non solum non eluctari de suis malis conantur, verumetiam ipsis sordibus delectātur: tantum abest, vt remedium quærant. Atque hoc est, quod Christus dicit: Nemo venit ad me, nisi quẽ Pater traxerit. Ingratitudo est, quod homines inuitati ad gratuitam cœnam, id est, gratuitam liberationem à peccato, ab ira Dei, à maledictione legis, ab inferno, à Diabolo, ad remissionem peccatorum, ad fauorem Dei, ad iustitiam, ad cœlum, ad Deum, vt cum illo beati viuant in omni æternitate, recusant tamen venire. Quis hanc ingratitudinem satis deplorare potest. Conceptum iudicium est, quod homines pluris faciant finita bona, quam æterna: pauca, quam multa: caduca, quam firma: terrena, quam cœlestia: conseruantia hanc vitam ad modicum tempus, quam conseruantia animam & corpus in æterna vita. Stultúsne iudicatur, qui præfert lutum auro? Sanè stultissimus, vt qui nihil rectè iudicare possit, multo stultior est, imo in infinitum stultissimus, qui præfert mortem vitæ, peccatum iusticiæ, infernum cœlo, Diabolum Deo. Breuiter, infinita mala infinitis bonis, Hoc nostrum corruptissimum iudiciũ agnoscamus. & petamus nostras mentes noua luce reformari, vt rectè intelligamus, quæ vera bona sunt: ordinatè appetamus, quæ rectè iudicamus, & vsque ad finem perseueremus in quærendis iis, quæ ordinate appetimus.

De mundi ingratitudine Dei gratiam recusantis.

Hominũ miseria.

Ingratitudo.

Corruptũ iudicium

Doctrina

Postquam autem hæc in genere dicta sunt, de miseria generis humani, de ingratitudine summa & corruptissimo iudicio hominum: textum videamus, quia varios modos excusationis continet. Primum dicit: *Et omnes cœperunt vna sententia recusare*. Hoc est, maxima pars mundi ingrata contemsit gratuitò oblatum beneficium. Primus ergo dixit. *Agrum emi, necesse habeo exire & videre eum, rogo te, habe me excusatum.* Hic describitur primum genus hominum excusantium se, quo sub genere omnes continentur, qui potentia sua freti recusant venire ad hanc præclaram cœnam. Neque tamen potentia est efficax caussa huius excusationis: sed occasio tantùm in iis, qui suam potentiã à Deo esse non agnoscunt, qui sua potentia nitũtur, hoc est, baculo arũdinis. Nam cum peccatum, mors, infernus, Diabolus inuadit, hominum potentia non valet: hic enim sola potentia valet, nempe Euangeliũ Christi, quod Paulus definit esse potentiam Dei ad salutem omni credenti. Quod autem hæc potentia, & agrorum possessio non sit efficax caussa recusatæ huius opiparæ cœnæ, ostendunt exempla. potens fuit Dauid, & habuit agros plurimos, potens fuit & Nero, & habuit agros. Quorum ille inuitatus ad nuptias venit, hic recusauit. Quare? Quia ille vsus est potentia in gloriam Dei: hic eadem est abusus in sui interitum. Nam ea deceptus recusauit venire ad hanc cœnam. Hic ergo monemur rectè vti agris nostris, ne sint nobis impedimento, quò minus ad hanc cœlestem cœnam veniamus, exempla omitto.

Varia ingratorum & corruptorum hominũ genera.

1. Potentes huius mundi.

Altera vero dixit: *Iuga boum emi quinque, & proficiscor ad probandum ea: rogo te, habe me excusatum.* Hic describitur alterum genus hominum excusantium se, quò minus ad cœnam venire possint: sub hoc genere continentur diuites huius mundi. Quid? an diuitiæ sunt caussæ efficaces huius recusationis? Nequaquam. Fuit Abraham diues, fuit & Epulo diues, de quo nuper audiuimus, sed Abraham non impeditus est suis diuitiis. Nam pluris fecit hanc cœnam, quam terrenas diuitias. Cõtrà, Epulo ebrius fuit suis diuitiis, atque ideo venire recusauit. Sunt enim diuitiæ, quando à malis possidentur, veluti esca, qua illecti capiuntur & necantur. Ideo Christus dicit eas spinas esse, & difficile pronunciat diuitem posse intrare in regnum cœlorum. Plato Philosophus rectè dixit, *diuitias cæcas esse sine prudentia, & acutum cernere, quãdo sequuntur prudentiam.* Ita & nos possumus dicere, diuitias spinas esse sine pietate, & rosas quando pietatem sequuntur. Nam pij diuites suis diuitiis veluti rosis quibusdam ornant ministerium verbi, ornant Respublicas & propriam domum. Quicunque ergo huius mũdi diuitias habet, det operam, vt earum administratrix sit pietas & charitas, vt in sanctis Patriarchis & regibus, aliisque multis piis & sanctis hominibus videmus.

2. Diuites huius seculi.

Et alius dixit: *Duxi vxorem, propterea non possum venire.* Hic describitur tertium genus hominum recusantium venire ad hanc cœnam, quo sub genere continentur omnes, qui huius mundi voluptatibus dediti Euangelium Christi non curant. Ducere vxorem

3. Voluptatibus mundanis dediti

vxorem non est per se aut malum, aut causa recusationis, sed tantùm occasio in quibusdam, qui non rectè vtuntur dono Dei. Abraham habuit vxorem & multi pij, qui tamen non propterea recusarunt obtemperare Euangelio. Quare coniuges dent operam, vt Christum secum habeant, caueant ne occasionem mali à bono sumant. Hactenus audiuimus tria genera hominum excusantium se, quod non venirent inuitati ad hanc cœlestem cœnam: sed ex his intelligemus omnia, quæ hominibus impedimento sunt, cur Euangelio non auscultent.

DE TERTIO.

Seruus reuersus domum, nunciat patrifamiliàs quæ responderunt, & rursus missus multis collectis pauperibus & claudis, iubetur cogere homines, vt intrent, quo impleatur domus conuiuij. In hac coactione nobis proponitur summa consolatio. Deus enim non solum promittit, non solum inuitat multos, non solum mandat, sed cogit & compellit intrare ad suam cœnam. Sed quomodo compellit? Multis sane modis. Parentes in familia cogent suos domesticos, & disciplina domestica assuefacient eos, vt Christum audiant, piè & sanctè viuant. Hinc illud Pauli: Educate pueros in disciplina & correptione Domini. Magistratus similiter coget edictis, bonis ordinationibus, exemplo, sublatione Idololatriæ: quemadmodū Ezechias & Theodosius fecerunt, qui instrumenta Idololatriæ sustulerunt. Omnium autem maximè ministrorum verbi est cogere comminationibus & obiurgationibus, quemadmodum Christum Prophetas & Apostolos fecisse legimus.

Quomodo Deus cogat homines & per quos.

DE QVARTO.

Nemo virorum illorum, qui vocati fuerunt & recusarunt venire, gustabunt cœnam meam. Hoc est, omnes contemtores Euangelij excludentur de vita æterna Nam ira Dei manet in omnes, qui non credunt in Filium. Hæc summa est quarti loci.

Iudicium in omnes Euangelij contemptores.

Cæterum vsus totius hodierni Euangelij triplex est. *Primus*, vt considerata magnitudine misericordiæ Dei, gratias agamus per Iesum Christum. *Secundus*, vt caueamus, ne vllo prætextu nos subducamus ab obedientia erga Euangelium. *Tertius*, ne exemplo potentum, diuitum & voluptariorum seducamur, & ruamus in proprium exitium, sed potius totis viribus demus operam, vt in hanc cœlestem cœnam includamur, per Dominum nostrum Iesum Christum, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor & gloria in secula seculorum, Amen.

Vsus triplex huius parabolæ.

DOMINICA TERTIA POST trinitatis, Lucæ 15.

ACcedebant ad Iesum omnes publicani & peccatores, vt audirent illum. Et murmurabant Pharisæi ac Scribæ, dicentes: Hic peccatores recipit, ac cibum capit cum illis. Dicebat autem ad illos parabolam hanc dicens Quis ex vobis est homo, qui habet centum oues, & si perdiderit vnam ex illis, nonne relinquit nonaginta nouem in deserto, & vadit ad illam quæ perierat, donec inueniat eam? Et cum inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudens, veniénsque domum conuocat amicos & vicinos, dicens illis, Gaudete mecum, quia inueni ouem meam quæ perierat. Dico vobis, quod ita gaudium erit in cœlo super vno peccatore resipiscente, magis quam super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam vnam, nonne accendit lucernam, & verrit domum, quæritque diligenter, donec inueniat? Et cum inuenerit, cōuocat amicas & vicinas, dicens: Gaudete mecum, quia inueni drachmā quam perdideram. Ita dico vobis, gaudium erit corā Angelis Dei, super vno peccatore resipiscente.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio hodierni Euangelij hæc est. Cum tanta esset bonitate Dominus noster præditus, vt neminē quantumuis afflictum & magnum peccatorem fastidiret, imò potius omnes ad se inuitaret, iuxta illud Matth. 11. 28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos: factum est, quod ipsi publicani, cognita hac misericordia & bonitate, ad eum venirent, quò gratiæ omnibus liberalissimè oblatæ participes fierent. Atque ideo Christus non voluit eos tantùm voce consolari, sed facto & conuersatione. Inuitatus proinde ab iis venit & comedebat cum illis: idque ea de caussa, vt eos Deo Patri lucrifaceret, hoc est, converteret eos à viis suis pessimis ad veram & salutarem pœnitentiam, quo à maledictionis reatu absoluti hæredes fierent vitæ æternæ per Iesum Christum. Hoc Christi factum obseruantes Pharisæi, vt erant superbi, tumentes sua Pharisaica, id est, falsa iusticia, murmurant, ac tacitè Christū violatæ legis diuinæ accusant. Sed quid ad hæc Christus? vtrosque docet. Publicanos quidem, quod venerit saluatum peccatores. Pharisæos verò, cur cum peccatoribus conuersetur, vnde colligitur Christi regnū pugnare cum Pharisæorum opinione & Satanæ regno. Nam vt Christi regnum est misericordia & remissio peccatorum, adeo vt Angeli in cœlo gaudeāt super singulis peccatoribus pœnitentiam agentibus: ita Satanæ regnum est crudelis immanitas & peccati inundatio quædam. Loci duo:

Occasio parabolæ.

Summa.

1. *Murmur Pharisæorum, & cur Christus sit conuersatus cum peccatoribus.*
2. *Docetur parabolis duabus, cur Christus in hunc mūdum venerit, & quid nos facere oporteat, modo sanari velimus.*

Partes.

DE PRIMO.

Appropinquabant ei publicani & peccatores, vt audirent eum, & murmurabant Scribæ & Pharisæi, dicentes: Hic peccatores recipit, & manducat cum illis. Hic proponuntur nobis duo hominum genera, & eorum diuersa studia. Vnum publicanorum & peccatorum, qui Christum accedunt, vt illum audiant, & ad ipsius ouile aggregentur & saluentur. Postquam enim audiuerunt Christum nullos peccatores reiicere, sed omnibus gratiam, modò pœnitentiam agere non recusarent, offerre, ipsum accedere non dubitarunt, spe magna salutis concepta. Alterum Pharisæorum & Scribarum. Hi Christi factum & misericordiam erga peccatores improbarunt, atque ideo murmurarūt dicentes: Hic peccatores recipit & māducat cū illis.

De murmure Pharisæorum

Porro huius Pharisaici murmuris plures sunt caussæ, quarum nonnullas recitabo, vt videamus, quo spiritu sint locuti, nósque caueamus, ne simili morbo laborantes aliorum salutem impedire videamur.

Eiusdem causæ.

Prima ergo caussa est Diaboli inuidia, quæ propria est Diaboli & membrorum eius. Hæc enim eorum cordibus infixa efficit, ne videre possint, Christum & Publicanos vna conuersari. Tanta enim inuidia erga Publicanos laborārunt, quod noluerint eos bonorum conuersatione emendari. Huius generis Pharisæi plures sunt hodie, quam qui Pharisæorum titulum agnoscunt.

1. Inuidia

Secunda caussa murmuris fuit intolerabilis superbia in Scribis & Pharisæis, qua vt canes Publicanos spreuerunt, adeò vt cibum capere cum illis,

2. Superbia.

aut domum eandem cum illis intrare recusarint.

3. Hypocrisis.

Tertia caussa murmuris fuit opinio iusticiæ & sanctitatis. Nam vt se iustos, tantum ex paternis obseruationibus & sacrificiis, reliquósque vt iniustos contemserunt (vt ille qui ait: Non sum sicut cæteri peccatores, nec vt ille publicanus, ieiuno bis in Sabbato, &c.) ita eos, qui hanc sanctitatis laruam non habuerunt, strenue tanquam anathemata & res abominabiles aspernabantur.

4. Philautia.

Quarta caussa fuit studium Christo infamiæ notam inurere. Nam vulgo persuadere conabantur Christum talem esse, quales essent illi, cum quibus versaretur.

5. Falsus zelus.

Quinta caussa fuit zelus legis diuinæ, sed falsus. Mandatum enim legis suo murmuri prætexuerunt, lex enim præcipit Exod. 23. 33. ne conuersentur cum incolis terræ. Item Exod. ca. 34. 15. præcipitur, ne vnquam cum habitatoribus terræ illius amicitiam iungerent, ne ipsis foret in ruinam, hoc est, ne illorum praua corrupti cōsuetudine idololatræ efficerentur, & prophani legis diuinæ contemtores. Nam, vt Paulus inquit, 1. Cor. 5. 6. modicum fermentum corrumpit totā massam, & vt est in versiculo quodam: ***Morbida facta pecus totum corrumpit ouile.*** Vt vna à liuore alterius liuorem contrahit, sic & malo consortio homines facile deteriores fiunt. Sicuti & Medea quodam in loco dicit: ***Malarum fœminarum ingressus me malam reddidit.*** Huc & illud Syrac. cap. 13. 1. Qui tetigerit picem, coinquinabitur ab ea: & qui communicauerit superbo, induet superbiam. Item v. 20. Omnis homo sibi similem sociat. Huiusmodi scripturæ testimonia multa haud dubiè congesserant Pharisæi, vt Christum infamarent.

An liceat cum peccatoribus versari.

Sed quid dicemus ad istas scripturæ sententias? pleræque ex illis habent adiunctas caussas prohibitæ cum peccatoribus conuersationis, & vt summatim dicam, prohibent adiuncta scripturæ testimonia, ne infirmi, qui facilè deteriores fieri possunt, cōuersentur cum iis, qui conuerti nolunt, sed potius in hoc totis incumbunt viribus, vt alios sibi nequitiæ suæ socios adiungant. Primùm non potuit Christo cōuenire: non enim erat infirmus, vt peccatorum consuetudine contaminari posset, quare interdictum legis nō in illum quadrat. Dicit enim disertè lex, vnde reliqua dicta manant: ne forte peccare te faciant in me, si seruieris diis eorum, quod tibi certè erit in scandalū. Alterum non conuenit in publicanos, quibuscum Dominus hic conuersatus legitur. Non enim Christum voluerunt sibi suæ nequitiæ socium adiungere: verū accedebant, vt audirent illum, & ex auditu fidem cō sequuti saluarentur. Cum ergo & Christus motus misericordia conuersetur cum illis, vt eos adducat in stabulum ouium, vnde aberrārunt: & publicani sitientes salutem, cupiant subleuari ab onere peccatorū suorum, quod senserūt grauissimum esse, iniuste aduersus Christum murmurant: quos in viam reuocare conatur propositis his parabolis: vna de centum ouibus, altera de decem drachmis.

An Pharisæos fugere debeamus.

Pharisæis similes. Iam ex iis, quæ dicta sunt ad criminationes Pharisæorum, oritur quæstio. Nam postquam responsum est, scripturas, quæ malorum consuetudinem damnant, ad infirmos pertinere, quæri potest, cùm nos infirmi simus, quid nos facere oporteat, an omnino & perpetuò fugere debeamus Pharisæos. Ad hanc quęstionem respondeo:

Respōsio per distinctionem.

Sunt fugiendi, & non sunt fugiendi. Imbecilles qui conscij sunt suæ imbecillitatis, quod videlicet sunt faciles & proni ad lapsum, edocti propria experientia, ipsi fugient conuersationem eorum, à quibus metuunt, ne illorū pice inquinentur & scabie inficiantur. Nam, vt dicit Iustinus martyr, ***mens hominis ex malorum consuetudine scabiem quandam sibi acquirit, & multis malis succis impletur.***

Piorum qui alijs præsunt officium.

Hoc patrumfamiliarum, magistratus, & ministrorum verbi officium est, vt caueant, ne tales ferantur, quorum conuersatione simplices reddantur deteriores. Paterfamiliâs nullum seruum debet ferre in sua familia, qui pueris suis sit scandalo. Magistratus gladio coercebit blasphemos. Ministri verbi obiurgationibus primùm castigabunt impuros: quod si nihil ista via proficiunt, debent eos eiicere de Ecclesia per excommunicationem, vt pij & simplices sciant, quod sibi cauere debeant ab istorum cōuictu. Quod autem huiusmodi fugiendi sint, docet & hoc Pauli dictum, 2. Thess. 3. 6. Denunciamus autem vobis fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre, qui inordinatè se gerit, & non ex tradita doctrina quam accepit à nobis.

Confirmatio à test. Apostoli.

Hoc ergo sit dictum infirmis, qui omnino sibi cauere debent ab improborum consortio. Verùm quantum ad eos attinet, qui bene sunt instituti, & qui in officio sunt publico, quorum interest oues errantes ad Christum adducere: illi possunt, imò debent nonnūquam cum improbis conuersari, sicut Medicus conuersatur cum ægroto, non vt ipsius ægroti scabie inficiatur, sed vt sua arte & curandi peritia eum sanitati restituat.

Simile.

Ad eundem modum non modò licet, verumetiam necessitas officij & fides in ministris verbi requirit, vt improborum malitiam retegant, & sanent quantum quidem fieri potest, verum si morbus fuerit incurabilis, sequentur medicorum exemplum & quod curare non possint, amplius non curent, sed Deo totam rem cum dolore committant.

DE SECVNDO.

Summa huius partis.

Quis ex vobis homo, qui habet centum oues, &c. Hac parabola docet Christus duo: Vnum, cur in mundum venerit. Alterum, quod ex priori pendet, cur conuersetur cum peccatoribus, vnde sequitur confutatio murmurantium Pharisæorum.

1. Cur Christus in mundum venerit.

Cur in mundum venerit, docet exemplo pastoris. Nam quemadmodum pastor in desertum vadit, vt quærat ouem amissam, ita Christus in mundum venit, vt homines per peccatum in desertum abductos quærat. Deinde quia officium est Christi, quærere peccatores, vt reuocentur ad salutem, quod sanè fieri non potest, quin cum eis conuersetur, hinc sequitur improbandū esse murmur Pharisæorum aduersus Christum, qui eum à legatione sua absterrere voluerunt, ne sanarentur infirmi. Aptè ergo alibi testatur: Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.

Partes parabolę de ouibus

Hæc summa est parabolæ de ouibus, eandem rem proponit parabola de muliere quærente pecuniam amissam. Iam parabolam de ouibus particulatim videamus, quò nobis fiat dulcior, perspecta Christi pastoris solicitudine pro nobis.

Pastor Christus

Homo ille habens cētum oues, Christus Iesus est, verus pastor, qui animam suam pro ouibus posuit, Iohan. 10. 11.

Ouis errans, peccator cupiens recipi.

Per ouem errantem intelliguntur omnes, qui se in deserto vagari intelligunt: id est, agnoscunt se peccatores, & cupiunt recipi, sicut hi publicani fecerunt. Agnouerunt se peccatores, audiuerunt famam de vero pastore, atque ideo ab illo recipi voluerunt, dum audiunt: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos. Atque ita textus nobis paradigma ouis errantis proponit in publicanis, qui vocem Christi audientes ad ipsum veniunt, ac suum errorem agnoscunt.

Per nonaginta nouē oues intellige omnes homines in

Nonaginta oues: hypocritę iustitiarij

nes in mundo, qui cum hæreant in suis peccatis & damnatione, tamen hoc non animaduertunt, imò se iustos & beatos putant, atque ideo Christum audire recusant. Putant enim se iustiores esse, quam vt Christo iusto opus habeant. Putant se magis sanos, quā vt Christi medici opera indigeant. Quod hi per nonaginta nouē oues intelligātur, ipse textus apertè conuincit. Nā nonaginta nouē oues conferuntur Scribis & Pharisæis, id est, hypocritis, qui se iustos gloriabātur. Habemus quis sit pastor, quæ sit ouis errans, & quæ nonaginta nouem non errantes. Iam videamus 1. Quando errare cœpit ouis. 2. Quando venit pastor errantem quæsitum. 3. Quomodo inuentam reportet in stabulum, sanet & pascat. 4. Quid acciderit inuenta oue.

Quando cœpit errare ouis.

Quando ergo errare cœpit ouis? Primum cum abducta est per lupum in desertum. Hoc est, cum Satan primos parentes à Deo abduxit. Deinde quoties reuocati homines à viis suis pessimis sunt rursus insidiis Satanæ abducti ab ouili. Ita & hodie, quoties a recta salutis via, vel in doctrina, vel in moribus flectimus, erranti oui comparamur.

Quomodo venit Christus nos quæsitum.

Quomodo venit Christus pastor quæsitum ouem errantem? Venit primum in Spiritu, id quē in sanctis Prophetis & Patriarchis, quoties eos excitauit, vt hominibus viam salutis monstrarent. Sic venit misso Mose, misso Helia, Helisæo, Isaia, & aliis multis. Deinde venit in carne, quando assumsit humanam naturam, & est pro nobis passus.

Quomodo nos portat in ouile.

Quomodo quærit, & quęsitam reportat in stabulum? Quærit errantem ouem prædicatione Euangelij, dum iubet prædicari Euangelium, & reportat in stabulum, quando credentes in Ecclesiam congregat. Subiit enim in desertum, & inuentam ouem imposuit humeris, hoc est, credentes in se merito suæ crucis in Ecclesiam perducit.

Quomodo sanat & pascit.

Quomodo reportatam ouem in stabulum sanat & pascit? Sanat omnes contritiones eius suo sanguine, dum credentes in se absoluit à reatu, & donat sua iusticia. Pascit, dum donat eis Euangelij pabulo, & eos fouet suo Spiritu. Hæc beneficia pastoris erga ouem errantem maxima sunt.

De gaudio Angelorum.

Sed quid accidit inuenta oue? *Conuocat amicos & vicinos, dicens: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam quæ perierat.* Quid autem hoc sit, exponit cum ait: *Dico vobis quod ita gaudium erit in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente, plus quam super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia.* Ecce quid accidit quando peccator pœnitentiam agit? Ipsi Angeli Christo pastori congratulantur. Gratulantur autē Angeli in cœlo propter tria. Primum, quia homines cum illis conditi sunt ad celebrandum Deum, quod non potest fieri ab illis, qui non agunt pœnitentiam. Illi enim omnes laudes Dei, quantum in se est, impediunt. Deinde, quia vident regnum augeri per accessionem nouorum ciuium. Tertio, quia nihil magis illis gratum est, quam si videant regnum Satanæ aboleri, quod fit cū homines pœnitentiam agunt. Sed quinam sunt illi nonaginta nouem iusti, qui non indigent pœnitentia? an vllus igitur est absque peccato? Certe nullus est sine peccato? Certè nullus est sine peccato. Omnes enim aberrarunt & inutiles facti sunt. Sed peccatores sunt triplices.

Causæ huius gaudij.

Triplices peccatores.

Sunt enim peccatores, qui se iustos esse putant, & propterea dicuntur non opus habere pœnitentia, quod sane de ipsorum de se ipsis iudicio est intelligendum, nam reuera nullus est, qui non indigeat pœnitentia. Deinde sunt peccatores, qui sciunt se habere peccata, & nihilominus pergunt in peccatis non morantes accusantem legem Dei. Sunt quoque peccatores, qui agnoscunt peccatum, id est, oderunt peccatum, atque ideo agunt pœnitentiā, & confugiunt ad Christum. Primum & secundum genus intelliguntur per nonaginta nouem: per tertium intelligitur vna errans ouis. Nonaginta nouem non agentium pœnitentiam similitudinem referunt Scribæ & Pharisæi. Publicani referunt ouem illam vnam errantem. Quid hic docemur? Maximam esse multitudinem eorum qui pereunt, & minimam esse quæ recipitur, id est, vix vnum ex centum singulis. Hinc illa Christi querela: Multi sunt vocati, sed pauci electi, id est, probi, qui vocanti Christo per suum Euangelium obtemperāt. Hoc in exemplis videmus.

Doctrina

Exempla

Ante diluuium maxima pars mundi secuta est Caini nequitiam, adeo quod tantum octo homines reperti sint iusti, qui per arcam saluati sunt. Deinde rursus per multos annos Melchizedech & Abrahā soli fuerunt pij fere. Preterea ex magnis illis ciuitatibus Sodoma & Gomorrha & aliis, solus Loth cum suis filiabus euasit, reliquis propter sua peccata incendio interemtis. Neque aliter hodie fit, à plurimis contemnitur Euangelium, à paucissimis recipitur. Hoc ergo periculo admoniti agamus pœnitentiam, ne cum maxima parte ingratissimi mundi pereamus. Dominus clemens est ad nos recipiendos. Angeli expectant resipiscentiam, nostra propria salus agitur, quam Christus omnibus peccatoribus offert agentibus pœnitentiam, cui honor in secula, Amen.

DOMINICA QVARTA POST trinitatis, Lucæ 6.

Estote misericordes, sicut & Pater vester misericors est. Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, & non condemnabimini. Remittite, & remittetur vobis: Date & dabitur vobis. Mensuram bonam & confertam, & concussam atque exundantem, dabunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura, qua metimini, metientur alij vobis. Dicebat autem illis similitudinem: Nunquid potest cæcus cæcum ducere? Nonne ambo in foueam cadūt? Non est discipulus supra magistrum suum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut Magister ipsius. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, qui in oculo proprio est, non animaduertis? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine eijciam festucam, quæ in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, eijce primum trabem ex oculo tuo, & tunc perspicies, vt eijcias festucam, quæ est in oculo fratris tui.

ENARRATIO TEXTVS.

Huius concionis summa.

Hæc Christi concio pertinet ad tertiam pœnitētiæ partem. Scitis enim quod sint tres partes: Contritio, Fides, & noua obedientia. Contritio peccatum agnoscit, detestatur ac fugit. Fides ad Christum confugit, qui à peccato liberat, & credētes iustificat. Noua obedientia versatur in quatuor, quæ sunt, pietas erga Deum, sanctimonia vitæ cuiusque apud sese, charitas proximi, & diligentia vocationis ad quam quisque vocatus est. Cum autem hæ sint partes nouæ vitæ, proponit Christus in hoc Euangelio exhortationem ad charitatem erga proximum, quam hic per suas partes designat, & quoniam veluti prima eius proles est misericordia erga proximum, hortatur ad misericordiam, per quam intelligit omnia officia, quæ nobis alij aliis in hac vita debemus. Quicquid enim alter alteri debet, cum soluerit, non amplius debet, excepta vna charitate, quam non ita possumus reddere, quin semper simus debitores. Vnde Paulus Romanor. 13. Nihil cuiquam debeatis, nisi mutuam dilectionem. Vt autem hoc Euange-

Partes.

lium clarius intelligamus, duo dicam:

1. *Quæ sint dilectionis seu misericordiæ opera, quæ nobis hic commendantur.*
2. *Quæ sint rationes, quibus Christus nos hic hortatur ad præstandam misericordiam, id est, opera charitatis proximo.*

DE PRIMO.

Paraphrastica enarratio cum obseruatione doctrinarũ.

Estote misericordes, &c. Cum filius Dei suos discipulos hortatur ad misericordiam, significat & quo affectu erga nos mutuo esse debeamus, & quod in hac vita ob multas infirmitates alij aliorum opera indigeant. Quod præceptum si hodie amplecteretur, qui Christiani dici volunt, minus esset dissensionum, & minus calamitatum. Volumus quidem omnes discipuli Christi dici: sed nemo vult facere quod præcipit. Famulus imperio sui heri obedit, ancilla oculos suos habet intẽtos in matremfamiliâs: imò nemo est, qui non magis suis in mũdo superioribus auscultat, quam multi, qui Christiani dici volunt, suo Christo Deo & saluatori obtemperant, qui pro illis pependit in cruce, & cœlum meruit? Sed quæ est caussa? quia verbis tantum sunt Christiani, non corde. Qui enim vere Christianus est, nihil prius in votis habet, quam vt Christo suo, à quo & nomen & salutem habet, obtemperet. Quare vos moneo, vt deposita illa carnali securitate Christo obtemperetis, & diligenter obseruetis ex hoc Euangelio, quæ officia à nobis erga proximos nostros requirat. In genere quidem requirit dilectionẽ, sicuti ait ad discipulos suos: Diligite vos inuicem, sicuti ego dilexi vos: in hoc cognoscent, quod discipuli mei sitis, si vos mutuo dilexeritis. Nihil aliud hic requirit, cum ait: Estote misericordes. Qui enim diligunt, misericordes sunt. Et qui sunt misericordes, diligunt: ita fons aquam, & aqua fontẽ ostendit. Verùm ideo potius hoc loco Christus vsus est misericordiæ vocabulo, quia indolem veræ dilectionis monstrat.

Misericordiæ Christianæ partes

Hęc misericordia, quæ ex dilectione proficiscitur, & à Christo suis discipulis in hoc Euangelio commendatur, quatuor partibus constat: quarum prima in ipso corde est, quæ est candor & philanthropia quædam, qua & candide de proximo sentimus, & semper meliora de ipso speramus. Hunc candorem notat Christus per contrarij remotionem, cum inquit: *Nolite iudicare.* Hinc Apostolus 1. Cor. 13. Charitas non cogitat malũ. Atque hic sensus primæ partis misericordiæ est.

1. Candor

Obiectionis tacitæ dilutio.

Non est ergo quod quisquã hoc dicto, *Nolite iudicare*, existimet tolli vel iudicium de discrimine virtutum & vitiorum in hominibus, vel officium patrisfamiliâs, præceptoris, magistratus ciuilis & ministri verbi, vel debitam fraternam correptionem, qua alius aliũ errantem in viam ex mandato Christi reuocare debet: sed tantùm libidinẽ animi, qua sumimus nobis officium malè de aliis sentiẽdi contra charitatis regulam. Quantum enim ad iudicium attinet discriminis honestorum & turpium, regula est nobis Lex Dei firma & immota: Quicquid enim lex Dei dicit turpe aut honestum, id nos quoque tale iudicare debemus. Qualis enim esset insensibilitas ista non discernere? Debemus ergo iudicare & discernere inter Neronis tyrannidem, & Fabricij clementiã: atque ita de cæteris. Patresfamiliâs habẽt mandatum instituendi proles suas in disciplina & correptione Domini. Itẽ, Salomon vult parentes castigare suos pueros. Et Heli Sacerdos punitus est propterea, quod, cũ videret filios suos Ophni & Phinees malè se gerere, cum in cultu diuino, nã meliores partes sacrificiorum furati sunt, tum in vita, nam libidine se contaminârunt, nõ eos iudicio paterno castigarit.

Confirmatio dilutionis ab enumeratione partiũ vitæ, officij, rerum & disciplinæ tũ Ecclesiasticæ, tum ciuilis.

Hinc manifestum est, quod dictũ Christi nõ tollat patrumfamiliâs officium, quod sane exercere non possunt sine iudicio, & discrimine recte & secus factorum. Præceptores præterea quid facerent sine iudicio? Alij enim discipuli sunt verberibus cogendi, vt faciant officium: aliis sufficit admonitio: illorum quidem ignauia castiganda, horum vero industria est laudanda. Hic quæso nõ iudicio præditus esse debet pædagogus pius? Neque aliter de magistratu iudicãdum est. Punire debet malos, & tueri bonos, quod sane fieri nequit sine iudicio: & Deus cum approbat magistratum, manifeste iudicium eius probat, cum sine iudicio magistratus tantum inanis sit titulus. Ministri verbi alios recipient in Ecclesiam, alios excludent, an non illis conceditur iudicandi facultas? alios consolari debent, alios increpare: quod sane requirit magnum iudicium. Quantum ad fraternam castigationem attinet, manifesta est præceptio Christi, Matt. 18. Si peccauerit frater tuus te conscio, vade & argue eum inter te & ipsum solum. An non hic cuilibet Christiano mandatur iudicandi officium? Ita sane est. Quare cum Christus dicit: *Nolite iudicare*, non tollit necessaria officia superiorum in hac vita, nec eruit disciplinam Ecclesiasticam: sed tantum cohibet petulantiam hominum, qui vel corrupto iudicio, male de proximis sentiunt, vel citra fidem & charitatem ius censoriũ sibi in alios vendicant, quòd vicium plerique cum insectantur in aliis, sibi impune permittunt. Vix vllus se iuste excusare potest.

2. Sermo benignus & moderatus de proximo.

Secunda pars misericordiæ, quam Christus erga proximum requirit, notatur his verbis: *Nolite condemnare*, quo dicto requirit, vt benigne & amanter de proximo loquamur, renunciantes turpissimo illi vicio, quo proni sumus de aliis male loqui, & eos innocẽter condemnare. Breuiter vult Christus, vt voce & lingua nostra quæramus proximi honestum nomen & incolumitatem. Pertinet quoque hoc dictũ ad priuatam condemnationem, qua alius alium ex malitia condemnat, non ad officia magistratus & ministrorum verbi, qui Dei sententiam ex officio illis demandatam pronunciant sæpe in malos. Sic Petrus Ananiam & Saphyram, vt est in Actis Apostolorũ, c. 5. condemnauit. sic Paulus Alexandrum & Hymeneum, sic Christus pronunciauit sententiam damnationis in hypocritas, cum diceret, Væ vobis Scribæ, Pharisæi & Hypocritæ: sic cum condemnamus Antichristum, pronunciamus iudicium Dei in ipsum. Sed hîc caueat vnusquisque, ne sine verbo Dei ex petulantia potius quam vero iudicio condemnet.

3. Condonatio offensarum

Tertia pars misericordiæ est, iniuriam ei qui nos offendit condonare. Hoc exigitur ex verbo *Dimittite.* Nam cum sint multæ mutuæ offensiones, quas si nobis inuicem non condonaremus, non posset vlla tranquillitas esse, imo rumperetur vinculum humanæ societatis. Quàm hoc officium sit necessarium omnibus piis, ex precationis forma, quam Christus nobis præscripsit, facile est iudicare, illic enim iubemur orare: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Hanc adiectionem, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, esse sũmè necessariam, docet parabola de debitore decies mille talentorum, Matth. 18. Simile est, inquit, regnum cœlorum homini regi, qui ponit rationes cũ seruis suis. Quemadmodũ enim hic rex supplici seruo condonauit totum debitum, gratis ex mera liberalitate: Ita Deus pater, confugientibus in vera pœnitentia ad Christum, condonat gratis ex mera liberalitate omnia debita, id est, peccata. Verùm sicut rex ille seruum ingratum & durum aduersus conseruos, reuocat ad pœnam, & quod antea supplicanti condo-

condonauit, iam à contumaci & duro in conseruos repetit: ita Deus Pater postquam recepit gementes in gratiam, vult nos imitari suum exemplum benignitate erga proximum, vt ipsi in nos peccanti condonemus, idque exemplo Patris cœlestis.

Resp. ad quæstionem, An ob illatā nobis iniuriam proximos in ius trahere liceat.

Hic oritur obscura quæstio. Si condonandum est iis, qui nos offenderunt, videtur consequi, quod accusare quenquam ob factam nobis iniuriam non liceat. Ad hanc quæstionem sic respondeo. Distinguēdū est inter ipsam accusationem, & id quod homines mali accusationi adiiciunt. Accusare quidem per se non est viciosum: nam Paulus 1. Corinth. 16. permittit Christianis arbitros & iudicia. Deinde Euangelium non abolet politicam ordinationem. Præterea Deus in suo populo constituit iudices, qui caussam inter fratrem & fratrem iudicarent, quod sane fieri non fuisset necesse, nisi licuisset accusare. Certum est igitur, quod accusare per se, modò læsus quis sit, & iniuria affectus, nō sit interdictum Christianis. Verùm quantum ad id, quod homines accusationi adiiciunt, vt sunt multi viciosi affectus, intemperantia, vlciscēdi libido, inimicitia, pertinacia & similes, sciendum est, quod isti affectus sunt prorsus abiiciendi, modo Christianus esse velit. Deinde discernendum est inter eum, qui læsit, seu rem tuam retinet, & deprecatur culpam, & restituit quod iniuria tenebat, & inter eum, qui te læsit & rem tuam retinet, & pergit lædere & rem tuam occupare. Vt illi deprecanti condones, Christi præceptum & charitas suadet: & hūc accuses, & petendo non tam vindictam, quam magistratus defensionem, Christus permittit, & multi sancti suis exemplis confirmant. Est præterea discernendum inter eum qui te solum offendit, & eum qui Deum offendit & Ecclesiam turbat. De illo intelligendum est Christi præceptum, non de hoc. Nam charitas Dei & proximi requirit, vt quantum potes, tollas quę cultū Dei impediunt, & scandalo sunt Ecclesiæ. Breuiter, vera fides & charitas satis docebunt, quando accusare sit vicium, & quando rectè factum.

4. Consilium & auxilium

Quarta pars misericordiæ signatur hisce verbis: *Date, & dabitur vobis.* Hoc præcepto exigitur, vt indigenti proximo consilio & opere adsimus. Cōsilio, quoties illum à recto aberrare videmus: opere vero aliàs dando eleemosynam largius, aliàs mutuando hilariter, etiamsi simile officium ab eo non expectemus. Nam mutuare cum expectatione alicuius officij vicissim pręstandi vulgare officium est, etiam inter Ethnicos & peccatores qui nondum sunt in familiam Christi per Euangelium vocati. Hactenus de misericordia, quam ex dilectione & Christi mandato debemus proximo, & de partibus eius quæ sunt quatuor, videlicet: bene sentire de proximo, bene de eodem loqui: erranti noxam condonare: & indigenti, consilio & opere adesse: nunc breuiter de secundo loco dicemus.

DE SECVNDO.

Cur misericordes nos esse oportet. I. Pater noster cœlestis est misericors.

Quinque argumētis vtitur Christus in hac exhortatione ad misericordiam & ad ea officia, quæ sunt præstanda proximo, quæ nunc ordine recensebo.

Primum notatur his verbis: *Sicut pater vester misericors est.* Id est, exercendo misericordiam respicite ad Patrem vestrum cœlestem: debent enim parentum mores ac facta esse norma viuendi filiis. Cum ergo videmus Patrem nostrum cœlestem summè misericordem esse, decet vt eius imitemur exemplū. In hoc argumento plures circumstantiæ sunt perpendendæ.

Circunstātiæ huius rationis.

1. quod Pater noster cœlestis sit omnipotens, nullius indigens, & tamen nobis miseris tantam præstiterit misericordiam. 2. quod nos simus miseri peccatores. 3. quod ille cœlestis Pater nos ex mera misericordia recipit in gratiam. 4. quod nos natura filij iræ eramus Eph.2.c.5.v.3. quod hæc sit eius volūtas, vt filij ipsius effecti, paternum imitemur exemplum. 6. vt quemadmodum ille nobis benefecit gratis: ita & nos aliis gratis præstemus, quod nisi fecerimus, horribiliter peccamus. 1. contemnimus eius mādatum. 2. degeneramus ab ipso. 3. polluimus nos sceleribus, quæ sunt opera filiorum Satanæ. 4. abiicimus fidem. 5. proximus noster nostra culpa miser iacet, cuius miseria tangi deberemus. Hæc perpendant qui Christiani esse volunt.

II. Commoda quę iuste percipimus.

Secundum argumentum sumitur ab vtilitate, quæ ad nos ipsos venit. *Nolite*, inquit, *iudicare, & non iudicabimini: Nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimittite, & dimittetur vobis: Date, & dabitur vobis.* Hic partes illas misericordiæ, quas requirit, promissionibus suis confirmat. Propositio officij est. *Nolite iudicare.* Promissio mercedis, seu confirmatio propositionis est: *& non iudicabimini*, & sic de aliis. Sensus ergo est.

Textus paraphrasis.

Qui candidè de aliis sentit, is quoque sentiet idem sibi ab aliis præstari: qui bene de aliis loquitur, idem expectabit ab aliis: qui condonat benignè, is inueniet facilitatem similem, si is aliquando offenderit: qui consilio & opere indigentibus ad est, is vicissim indigens sentiet auxilium, idque me efficiente. Verùm contrà: qui malè sentit de aliis, idem expectabit: qui malè loquitur, male audiet: qui iniuriā vindicat, iniuriam patietur: qui negat consilium & opem indigenti, is quoque indigens frustra opem ab aliis expectabit.

III. Eorū qui male agunt cū in doctrina tum in moribus iudicium.

Tertium argumentum his verbis proponitur: *Nūquid potest cæcus cæcum ducere? Nonne ambo in foueam cadunt?* Quasi diceret: Quemadmodum se habet dux cæcus ad cæcum ducendum, ita se habet homo male docens & viuens ad eos quos doctrina & vita ducere deberet. Sed quando cæcus ducit cæcum, vterque in foueam cadit, proinde qui perperam docet & male viuit, & aliis & sibi occasio est lapsus. Vt igitur hoc malum vitetur, rectè agendum est cum in doctrina tum in moribus.

IIII. Imitatio Christi.

Quartum argumentum signatur his verbis. *Non est discipulus supra Magistrum, perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius.* Boni discipuli exemplum sui magistri imitari debent. Proinde cum Christiani sunt discipuli Christi, decet vt vita & moribus, quantum quidem id fieri potest, eum exprimant.

V Christianorū officium.

Quintum argumentum petitur à consideratione propriorum erratorum. *Quid vides festucam in oculo fratris, &c.* Festuca in oculo fratris est erratum fratris leue, trabs in tuo est erratum magnum. Debet ergo vnusquisque sua potius vitia considerare, qàum aliena, & prius ante suam ianuam, vt dici solet, purgare. Quod vt verè faciamus, donet nobis Christus, cui cū Patre & Spiritu sancto sit honor & gloria in secula, Amen.

DOMINICA QVINTA POST trinitatis, Lucæ 5.

Factum est autem, cum turba imineret Iesu, vt audiret verbum Dei, & ipse stabat iuxta stagnum Genezareth, & vidit duas naues stantes ad stagnum, piscatores autem descenderant ex illis, & abluebant retia. Ingressus autem in vnam nauem, quæ erat Simonis, rogauit eum, vt à terra abduceret pusillum. Et sedens docebat de naui turbas. Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam. Et respondens Simon, dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes,

nihil cepimus, tamen tuo iussu laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. Rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt socijs, qui erant in altera naui, vt venirent & adiuuarent ipsos. Et venerunt, atque impleuerunt ambas naues, ita vt mergerentur. Quod cum videret Simon Petrus, accedit ad genua Iesu, dicens: Discede à me Domine, quia homo peccator sum. Stupor enim circumdederat eum, & omnes qui cum illo fuerant, super captura piscium quos ceperant, similiter autē Iacobum & Iohannem filios Zebedæi, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus: Ne metuas, posthac homines capies. Et subductis in terram nauibus, relictis omnibus, secuti sunt eum.

ENARRATIO TEXTVS.

De occasione huius concionis.

Occasio huius Euangelij hæc fuit. Turba auida verbi Dei est secuta Christum quocunque perrexit, vt ipsum audiret, in quem cum turba veluti incumberet præ visendi & audiendi studio, cogitur nauem Petri ingredi, atque ex ea docere turbam. Verum vt suæ doctrinæ fidem faciat, iussit eis, vt retia demitterent, qui antea conquesti erant, se tota illa nocte frustra laborasse, quod cum fecissent, magnam multitudinem piscium ceperunt, adeo vt ne duo quidem nauigia pisces caperent. Hoc miraculo confirmati spectatores, & doctrinam eius receperūt, & ipsius diuinam potentiam agnouerunt. Et cum Petrus miraculo edoctus metueret, erigitur à Domino, & accipit promissionem, quod postea esset futurus piscator hominum. Hæc est summa præsentis Euangelij, quæ eò pertinet, vt non solum exemplo huius turbæ doceamur, primum quærendum esse regnum Dei, verumetiam vt confirmemur de potentia Christi. Ostendit enim Christus, quod habeat curam suorum, declarat quod nemo quicquam in sua vocatione præstare possit, nisi ipse laboranti adsit, ac operi veluti manū adhibeat, quemadmodum dicit, Ioan. 15. 5. Sine me nihil potestis facere. Et Psalmus 127. 1. ait: Nisi Dominus ædificauerit domum, frustra vigilat qui custodit eam. Loci quatuor.

Summa.

Vsus.

1. *Necessitas audiendi Verbum Dei commendatur in exemplo huius turbæ, quæ adeo auidè Christum audiuit.*
2. *Imago Ecclesiæ, Doctorum, & auditorum verbi.*
3. *Miraculum præsens, & eius vsus.*
4. *Exemplum Petri cum in captura piscium, tum in agnitione Christi imitandum.*

DE PRIMO.

De necessitate & modo audiendi verbi Dei.

Factum est autem, cum turba irrueret ad eum, vt ipsum audiret. Exemplum huius turbæ docet, Euangelium auidè audiendum esse. Neque enim adeo auidè secuta fuisset hæc turba Christum, nisi eius doctrinam summè necessariam esse intellexisset. Sequitur ergo Christum hæc turba, nō vt obseruet ipsum, non vt in verbis comprehendat, non vt irrideat, quēadmodum Scribæ, Pharisæi, & Hypocritæ fecerunt, sed vt audiat verbum Domini, & salutis pane saturetur. Est enim verbum Dei panis cœlestis, cuius dulcedo est supra mel & fauum, vt in Psalmo 19. dicitur. Concurrit igitur ad hæc verba tanquam famelici ad eum, qui largam aliquam Eleemosynam distribuit: Idque non immerito. Quemadmodum enim corpus saturatur pane corporeo, quia est corporeum & ipsum, ita anima pane spirituali, qui est verbum Dei, alitur, ipsa enim spiritualis est. Deinde vt appetitus cibi est signum sanitatis, & fastidium eiusdem, ęgrotantis & languentis corporis indicium est, ita appetitus verbi Dei est animæ bene se habentis signum, & contrà, verbi Dei fastidium arguit animæ languentis ægritudinem. Imitari ergo nos debemus (si nos verbi Dei fastidium capit) eos, qui corpore ægro sunt. Vt enim illi Medicos consulunt, vt dato pharmaco conualescant, & cibum appetant, ita nos (si verbum Dei fastidit & ad illud nauseat anima nostra) debemus Christum medicū quærere nostris precibus, vt ille animas nostras sui verbi, hoc est, panis salutaris capaces reddat, ne fame verbi Dei destituti pereamus. Verbum enim Dei est cibus cœlestis, hoc est, panis vitæ, & potus, de quo qui bibet, non sitiet in æternum. Ioan. 4.

Causa.

Confirmatio à simili.

Doctrina

Cæterum vt cum hac turba possimus esurire panem vitæ, & sitire potum cœlestem, cogitanda est huius cibi necessitas, qua perspecta, nemo non hunc cibum expetet, nisi qui suam salutem omnino non curat, occęcatus & dementatus à Diabolo.

Cur verbum Dei piis mentibus est necessarium, rationes quatuor.

1. Necesse est mori omnem animam, quæ ad finem vsque destituetur hoc cibo cœlesti. Nam primùm vitam consequimur, quando ex verbo fidem concipimus. Deinde verbum est cibus fidei, quo ipsa alitur & nutritur. Hæc necessitas confirmatur Domini dicto: Qui non crediderit, morietur. Fides enim aliunde non est, quam ex auditu verbi, Rom. 10. 17.

2. Sine hoc cibo manet homo sub ira Dei. Qui non credit (inquit Christus) ira Dei manet super eum. Ioan. 3. 36.

3. Hic cibus est, qui confortat ad vitam æternā. Hinc Paulus: Euangelium est potentia omni credenti ad salutem. Rom. 1. 16.

4. Vt vno verbo dicam, verbum Dei semen est incorruptibile, sicut Petrus Apostolus docet, quo regignimur & nascimur per gratiam filij Dei, qui antea propter primorum parentum peccatum & nostrum nati eramus filij iræ. Vt ergo natura nascimur filij iræ, id est, damnationis ad mortem æternam, ita gratia per semen verbi Dei nascimur filij gratiæ, id est, benedictionis ad vitam æternam. Qui enim credunt, sunt filij Abrahæ & hæredes promissionis. Proinde si salus animæ nostræ, si euasio mortis, iræ Dei, & damnationis, si dignitas, qua adoptamur in filios Dei, nos moueat, simus auidi verbi Dei, illud audiamus & conseruemus, idque non solùm exemplo huius turbæ, verumetiam totius Ecclesiæ, quæ nihil magis expetit, quam satiari hoc verbo Dei.

DE SECVNDO.

Imago docentiū & audientium verbum Dei.

Ascendens Iesus vnam nauim, in qua sedens docuit turbam stantem in littore. His verbis pulcherrimè pingitur status Ecclesiæ militantis & fluctuantis in hoc mundo, in qua pictura obseruanda sunt tria: Nauis ipsa, Christus sedens in naui, & turba stans in litore. 1. *Nauis* ipsa adumbrat Ecclesiam. 2. *Christus* notat omnes sinceros Doctores, 3. *Turba* stans in litore significat verbi auditores. Iam quemadmodum nauis in mari orta tempestate horribiliter concutitur, ita nihil in mundo magis concutitur quā Ecclesia, id quod totius mundi historia docet. Quam tristis fuit concussio huius nauis, quando Cain suum fratrem occidit? Deinde in Sodoma sanctus Loth, & Abraham in peregrinationibus suis. Preterea Ecclesia Dei quantum est concussa primum in Ægypto, & deinde 40. annis, vt taceam de persecutionibus, quas Ecclesia perpessa est omnibus tēporibus, sub iudicibus, sub regibus, in captiuitate Babylonica. Et vt omittam alia, de nostro tempore dicam, quantum cōcutitur Ecclesia ab iis, qui volunt ciues Ecclesiæ videri, alij hæresibus, tanquam horrendis tempestatibus ab ipso Diabolo emissis, in eam impetum faciūt.

Nauis, i. Ecclesiæ agitationes.

Quid

Quid non Sacramentarij, quid non alij Sectarij, Anabaptistæ, libertini faciunt, vt hanc nauiculam Petri euertant? Pontifices eam hæreseos condemnant. Iudæi derident, Turca aspernatur, ciuilis magistratus apud multos seditionis eam insimulat, quemadmodũ in historia impij Achab legimus, qui Helię sanctissimo Prophetæ hæc verba obiecit: An nõ is es qui turbas Israël? Quid dicam de noua inuadendi Ecclesiã ratione, quam ipsi inuenerunt qui Euangelici esse & dici volunt? Impiè & sacrilegè bona, quæ pertinent ad conseruandum ministerium verbi, conuertunt in prophanos vsus. Atque adeo Satanas cum omnibus suis membris in hoc incumbit, vt fluctuantem Christi Ecclesiam euertat, sed fortior est Christus, quam vt portæ inferorum aduersus eum præualeant.

Ministrorum verbi pericula. Dixi de Ecclesiæ fluctuatione, vnde & quanta sint ministrorum verbi pericula facile est intelligere. Vt enim Christus in naui sedet, ita & illi maximam periculorum molem sustinent, & multi ad grauissima rapiuntur supplicia. At turba stat in litore, hoc est, maxima pars auditorum sunt extra periculum, nam cum oritur aliqua tempestas, vel se occultant, vel prorsus discedunt. Hæc sint breuiter de concussione Ecclesiæ dicta.

DE TERTIO.

Miraculũ à Christo editum. *Et dixit Dominus ad Simonem: Duc in altum, & demitte retia ad capturam. Tunc respondens Simon, ait illi: Magister, per totam noctem laborantes nihil cepimus, tuo tamen iussu laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluserunt multitudinem copiosam, &c.* Hæc descriptio miraculi est: Petrus desperãs de piscibus, iussu Christi demittit rete, & cepit copiosam multitudinem, ita vt duo nauigia eos ferre non potuerint. Etsi autem hoc miraculum editum est, cum ad confirmandam doctrinam Christi, tum ad fidem spectatorum roborandã: tamen suo quodam modo ad nos quoque pertinet. Nam quicquid præscriptum est, in nostram doctrinam præscriptum est, vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus. Dicam itaque quomodo nobis seruiat præsens miraculum.

Vsus miraculi.

Certificat nos de veritate Euangelij. 1. Certificabit nos hoc miraculum de veritate Euangelij: est enim veluti authenticum sigillum, quo Deus Pater Euangelium filij sui obsignat. Nam quidquid miraculorum Christus, Prophetę, Apostoli vnquam ediderunt, eò spectant, vt doctrinam confirment. Ita & in Marco, & in Epistola ad Hebræos legimus: Marcus ait cap. 16. 20. Dominus cooperatus est Apostolis, & confirmabat verbum sequentibus signis. Ad Hebr. 2. 4. Doctrina salutis confirmata est Deo contestante signis & prodigiis, & variis efficaciis, & Spiritus sancti distributionibus.

Christus est omnium Dominus. 2. Hoc præsens miraculũ conuincit, quod Christus non solum sit hominum terræque Dominus: sed etiam maris: vnde fides nostra hanc concipiet fiduciam, vt statuat nihil vel in mari posse huic potenti Domino resistere, quin possit suos potenter ab omni periculo eripere: sicuti Ionam Prophetam ex ore ceti eripuit sua diuina virtute. Non est igitur quod formidemus vel Diabolorum vel hominũ, vel mortis crudelitatem, modò viua fide in Christum recumbamus. Vnde Iohannes: Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra. 1. Iohan. 5. 4.

Laboris nostri incrementũ & benedictio à Christo. Ideo dãnantur. 3. Ad hæc docet præsens miraculum, vnde laboris nostri benedictio & incrementum rerum proueniat. Petrus tota nocte laborauerat, sed frustrà. Quare? quia benedictionem ex sua industria, & non ex fonte benedictionis Christo quæsiuit. Verum postquam iussu Christi soluit retia, cepit magnam piscium multitudinem, quo docemur, quod omnis benedictio ex verbo Christi pendeat. Contra hoc peccant quatuor genera hominum.

Increduli. Primum increduli, qui existimant omnem benedictionem pendere ex proprio labore, aduersus quorum stulticiam Dauid cecinit Psalmum: Nisi Dominus ædificauerit domum, frustra vigilat qui custodit eam.

Impij. Deinde impij, qui ex vsuris & malis artibus, hoc est, ex benedictione Satanæ putant rerum & substãtiarum prouenire incrementa: & profecto multi videntur inde ditescere. Sed contrà Salomon dicit: Benedictio Domini diuites facit. Neque enim statim aliquis rectè diues dicitur, cum multa possideat. Aliud est panis, aliud robur panis. Multi panem habẽt, & alia bona: quorum alij iis vti non possunt, alij iis ad luxũ & superbiam abutuntur: alij inde se quotidiè ingurgitant: alij sunt instrumenta libidinum & tyrãnidis exercendæ. Qualis, quæso, hæc est benedictio? Contrà pius qui mediocres habet facultates, suis rebus vtitur in gloriam Dei, subsidium aliorum, & prędicat datorem bona conscientia.

Vocationis desertores & ociosi. Tertium genus hominum, qui hîc peccant, eorũ est, qui postquam audierunt ex benedictione Domini rerum incrementa esse, fiunt remissiores, & negligunt suæ vocationis laborem, cum Dauid in Psalmo 128. 1. contrà dicat: Beatus vir qui timet Dominum, & in mãdatis eius volet nimis, labores manuum tuarum manducabis: Beatus es, & bene tibi erit. Hic Dauid rerum ordinem præscribit agendi. Primo loco est timor Dei. 2. desiderium & summa voluptas in Dei mandato. 3. labores vocationis commendantur. 4. additur promissio: & bene tibi erit. Hanc regulam si multi sequerentur hodie, sentirent Domini benedictionem.

Ingrati. Quartum genus hîc peccantium, eorum est, qui nec Deum inuocant, quando eius benedictione vtuntur: nec eius auxilium implorant: nec agunt ipsi gratias pro sua benedictione.

Doctrina. Discamus ergo hic ex præsenti miraculo, & laborandum esse, & laboris successum & benedictionem à solo Deo esse, in quocunque statu aliquis fuerit. Si quis præsit aliis, vt magistratus, præfectus, paterfamiliâs ita cogitet, laborem strenue in timore Dei: Deũ colam, & inuocem, vt meis laboribus adsit. Colonus quando arat suum agrum, quando seminat, quando conuehit in horreum, Deum habeat præ oculis, sciat omnem benedictionem à Domino esse, illum inuocet, vt sibi laboranti adesse velit, & benedictionem suam largiri: Ita etiam concionator faciat, doceat, admoneat, exhortetur: sed iussu Christi in timore Dei.

Obiectio. Sed obiicies forte: ego officiũ facio, colo agros, prædico Euangelium, instituo familiam, sed frustrà. Nullum habet successum mea industria. Responsio. Disce hic à Petro quid tibi desit. Petrus laborauit frustra, donec assumsit Christum in nauem secum. Proinde tu exemplo Petri credito Christo, laborato, & videbis benędictionem Domini.

Alia obiectio. Sed video (ais) pessimos quosque fortunatissimos esse, & contrà pios sæpe video miserrimos. Respõsio, testimonio & exemplis munita. Respondeo. Respice finem. Quare hoc responsum Dauidis, quod est in Psal. 37. 35. Obserua. Vidi (inquit) impium fortem & virescentem, instar lauri viridis, & transiui, & ecce non fuit, & quæsiui eum, & nõ est inuentus. Ita omnis gloria impiorum est veluti fumus pertransiens. Contrà qui timet Dominum non commouebitur in æternum. Exempla habemus: Vbi quæso nunc sunt Gigantes illi gloriosi? absorpti sunt diluuio. Vbi diues epulo? in tormentis iacet. Contrà, vbi Abraham? vbi David? vbi pauper Lazarus?

In cælo,vbi vera beatitudine fruuntur:horum beatitudine inuitemur.

DE QVARTO.

Quid in Petri facto nobis proponitur imitãdum.

Quod cum videret Simon,procedit ad genua Iesu, dicens: Exi à me, Domine, quia homo peccator sum. Hic vide quid Petro & sociis eius acciderit ex ista piscium captura. Petrus timet horribiliter,& iubet Christum à se exire. Quid an non potius debuisset dicere: Mane apud me Domine,vt felix sit nobis piscatura? Petrus vt se peccatorem miserum: ita Christum ex miraculo iustum & diuina potentia præditum agnoscit. Quare & ipse ad genua procumbit. Cupiunt quidẽ homines Dei præsentiam, sed mox vbi adesse intelligitur,conscientia eos reos peccati peragente, fugiunt & timent, donec diuina voce eriguntur, & sentiunt contra peccati conscientiam consolationem: quemadmodum hic Dominus timentem erigit, dicens: Noli timere,ab hoc tempore homines capies. Hic non solùm erigit Petrum,verumetiam eum elegit in Apostolum,vt suo tempore verbo prædicationis homines capiat. Nam vt pisces reticulo: ita homines verbo prædicationis capiuntur, & de mari peccatorum in Ecclesiam Christi colliguntur,vt non moriantur: sed vt æternum beati viuant, per Christum Iesum Dominum nostrum,cui honor,laus,& potentia in secula seculorum, Amen.

DOMINICA SEXTA POST trinitatis, Matth. 5.

Dico vobis, Nisi abundauerit vestra iusticia plusquam Scribarum & Pharisæorum, non potestis ingredi in regnum cœlorum. Audistis quod dictum sit veteribus: Non occides. Quisquis autem occiderit, obnoxius erit iudicio. At ego dico vobis, quod quisquis irascitur fratri suo temere, obnoxius erit iudicio. Quicunque verò dixerit fratri suo, Racha, obnoxius erit concilio. Quisquis autem dixerit, fatue, obnoxius erit gehennæ incendio. Itaque si obtuleris munus tuum ad aram, & illic recordatus fueris, quod frater tuus habeat aliquid aduersus te, relinque illic munus tuum coram altari, & abi, prius concilieris fratri tuo, & tum veniens offer munus tuum. Habeto beneuolentiam cum aduersario tuo citò, dum es in via cum illo, nequando te tradat aduersarius iudici, & iudex te tradat ministro, & in carcerem conijciaris. Amen dico tibi, non exibis illinc, donec persolueris extremum quadrantem.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa & vsus concionis in monte, ex qua desũptus est hic textus.

Hic textus est pars Concionis,quam habuit Christus in monte ad discipulos,quos recens elegerat, in qua,vt summatim dicam,eos docet,quod non soluẽdæ legis gratia venerit,sed implendæ. Et quoniam Pharisæi legis interpretes peruersè & malè legem Dei interpretati sunt, Christus eorum errorem corrigit,ac legem interpretatur. Illi enim legis doctrinam ad externa facta pertinere putarunt,cõtrà,Christus ad intimos animorum recessus eam pertinere conuincit. Deinde præscribit Christus in eadem concione formam Eleemosynæ dandæ,ieiunij rationem & precandi modum. Quæ omnia eò spectant,vt homines intelligãt,quàm procul absint à legis Dei perfectione, & quam necessarius fuerit Christi aduentus,in quem omnis qui credit,vindicatur à iure legis damnationis. Hæc sint dicta de summa concionis Christi,quam habuit in monte.

Argumentum concionis nunc explicatæ.

Verum particula eius concionis, quæ hoc die in Ecclesia proponitur, sicuti audiuistis, reprehendit Pharisaicam iusticiam, & proposito legis quinto præcepto, ostendit quantum aberrarunt in interpretando legem Pharisæi. Nam vt hi putarunt satis esse hominem manu non occidere: ita Christus nõ solum reos huius legis pronunciat,qui homicidium externum committunt: verumetiam omnes, qui cogitant aliquid aduersus proximum,sicuti mox audiemus. Loci duo.

Partes.

1. *De triplici iusticia, Pharisaica, Legali, & Christiana.*
2. *Explicatio quinti præcepti.*

DE PRIMO.

De triplici iusticia

Nisi abundauerit iusticia vestra plus quam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Vt hæc rite intelligamus,necesse est dicere de triplici iusticia: de Pharisaica,quam Christus hic reprehendit. de Legali iusticia, quam Deus sua voce nobis commendat: & de Christiana iusticia,qua sola consistimus coram Deo.

Pharisaica.

Pharisaica iusticia describitur Mat. 15. cuius descriptionis hæc sunt peculiaria capita. 1. Accusant Christum: tantum abest, vt eum redemtorem agnoscant. 2. Omnia faciũt in hoc, vt spectentur ab hominibus, sunt hypocritę, apparent foris religiosi & sancti: cum interim sint hostes Dei & omnium piorum, quos vt rabiosi canes insectantur. 3. Irrita faciunt præcepta Dei propter traditiones hominum. Nam in locum præceptorum Dei substituunt mandata hominum, vt Deus ab illis colatur velit nolit. Hæc maxima cõtumacia in Deum est. Nam hic non solum contemnitur Deus,& plus tribuitur humanæ stulticię,quam sapientiæ Dei: verumetiam traditionibus humanis studium pietatis erga Deum aboletur,& opera charitatis extirpantur. 4. Appropinquant Deo labiis,& cor eorum longe est ab illo. 5. Dicuntur comedere domos viduarum, dum eas sub sanctimoniæ specie auare ad se pertrahunt. 6. Amant primos accubitus, qua re notatur eorum superbia. 7. Claudunt regnum cœlorum ante homines,dum falsa interpretatione legis homines à fide Christi abstrahunt. 8. Sunt similes sepulchris dealbatis,vt Christus ait: foris enim apparent sancti, intus verò scatent impuris affectibus. Exemplum habemus in Pharisæo, qui ascendit in templum cum publicano, qui non solum gloriatus est de suis bonis operibus,ieiunio & decimis: verumetiam proximo suo detraxit,ita apertè totam legem Dei primam & secundam tabulã transgressus, & nihilominus putauit se iustum, & suis operibus meruisse cœlum. Ex his quę hactenus dicta sunt,hanc iusticiæ Pharisaicæ descriptionem possumus colligere.

Eius descriptio.

Iusticia Pharisaica consistit in externis moribus, vacans timore Dei & fide in Deum, quæ vt à Deo pro suis operibus cœlum expectat: ita ab hominibus larua fictæ sanctitatis laudem venatur. Non est igitur mirum,quod Christus dicat: *Nisi abundauerit iustitia vestra plus quam Scribarum & Pharisæorum, non ingrediemini in regnum cœlorum.* Hęc sint dicta de Pharisaica iusticia: iam de legali iusticia pauca dicamus.

Legalis.

De legali iusticia quatuor dicam. 1. Quid sit. 2. An quisquam iustificetur lege. 3. Quis sit vsus legis. 4. Quomodo lex credentibus in Christum sit abrogata.

1. Quid sit

Definitionis explicatio.

Iustitia legalis est obedientia perfecta, pura & perpetua erga legem Dei: seu est perpetua & perfecta dilectio Dei & proximi. Ita enim Lex dicit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, ex tota anima,ex omnibus viribus, & proximum tuum sicut te ipsum. Neque enim lex Dei,quæ est regula iustitiæ legalis, requirit externam obedientiam tantùm, sed ab omni homine requirit perfectam, puram & perpetuam obedientiam erga Deum, & simul pro-

mittit vitam & salutem obedientibus,& comminatur mortem æternã hanc obedientiã non præstãtibus. Nõ est cõtẽta externa larua,sed requirit cor purũ,affectus congruentes cũ lege Dei,voluntatem prõtissimam erga Deum. Deinde in omnibus viribus, interioribus & exterioribus planam & perpetuam harmoniam congruentem ad voluntatem Dei. Huiusmodi iusticiam à lege requiri patet ex interpretatione Christi & ex illo Pauli dicto : Lex est spiritualis,ego autem carnalis: requirit ergo spiritualem obedientiam.

2. Nemo iustificatur lege.

Habemus qualis sit legis iusticia : iam secundo loco quæritur, an vllus in toto humano genere hac legali iusticia possit iustificari. Ad quam quæstionem simpliciter respondeo, quod nemo vnquam post lapsum Adæ extiterit præter solum Christum, qui legis obedientia est iustus factus coram Deo, id quod quatuor rationibus confirmabo.

Rationes

Prima. Natura humana est impura & peccati cõtagione fœdata,nõ ergo magis potest producere puram obedientiam erga Deum, quam turbulentus & fœdatus fons producat puram & limpidam aquam: & quam arbor putrida bonos fructus producat. Vnde Iesa.64.6.clamat,Omnem iusticiam nostram esse similem impurissimo panno.

Secunda. Omnes homines experiuntur, obedientiam,quam præstãt erga legem Dei, habere quatuor conditiones cum lege Dei pugnantes. 1. hominum obedientia est temporanea,sed lex Dei requirit perpetuam.2.est contaminata. Impurum enim est cor hominis,vnde proficiscitur.3.est imperfecta:nõ enim præstatur iuxta exactam legis regulam .4. est fucata malis opinionibus.

Tertia. Scriptura disertè pronunciat nullum iustũ esse lege,ne vnum quidem.Rom.3.10. Et Dauid inquit,Psal.130.3.Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit? Itẽ, Non iustificabitur in conspectu tuo (scilicet opera legis) vllus homo per Psal.143.2.

Quarta. Si iustificari possent homines ex operibus legis, non opus haberemus iusticia Christi. Hinc Paulus Gala.2.21.Si ex operibus est iusticia, Christus frustra mortuus est. Est enim ille mortuus propter peccata nostra, & excitatus propter iustificationem nostri.Rom.4.25.Hinc iam patet,quod nullus habeat eam iusticiam,quam lex requirit.

3. Vsus legis triplex.

Iam sequitur tertia quæstio de vsu legis, quis sit. Vsus legis diuinæ est triplex scilicet externus, internus & spiritualis. *Externus* pertinet ad hunc externum hominem, vt honeste in hàc vita viuamus, quẽ vsum habet communem cum ciuilibus & humanis legibus. *Internus* pertinet ad veterem hominem: nam nobis lex reuelat iram Dei monstrato peccato. *Spiritualis* vsus pertinet ad nouum hominem, vt fide inchoemus obedientiam Deo præstare secũdum suam legem, quantum quidem fieri potest in hac corruptione, quæ obedientia Deo grata est propter fidem in Christum.

4. Quomodo lex credentibus in Christum sit abrogata.

Sequitur quarta quæstio. Cùm enim pia mens audit legem pronunciare maledictos omnes, qui non præstant legi perfectam obedientiam, incipit legis sententiam metuere. Hic proinde sciẽdum est,quod Dei lex sit piis abrogata & prorsus abolita, quantum quidem ad maledictionem attinet: Christus enim maledictionem legis in se pro nobis,modò in Christum credimus,recipit. Vnde Paulus,Gal.3.13. Christus factus est pro nobis maledictum. Et Ioh.3.36. Omnis qui non credit in Filium, ira Dei manet super eum. Et in Epistola 1.ca.1.7. Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni iniquitate, id est, à maledictione, quæ nobis pro iniquitate nostra deberetur.

Atque ita habemus breuiter dictum, quænam sit legalis iusticia : quod legis operibus nemo iustificetur. Quis sit legis vsus: & quatenus lex Dei abrogata sit. Nunc de iusticia Christiana pauca dicenda sunt, vt intelligamus, qua in re Pharisaicæ præferenda sit.

Iustitia Christiana.

Iusticia Christiana est obedientia Christi, credenti imputata. Iustus enim Euangelicè is dicitur, cui Deus peccata condonat, & imputat iusticiam Filij sui,& acceptat gratis ad vitam æternam. Quicunque enim credit in Christum, dum à reo fit non reus, & ab iniusto fit iustus ob Christi iusticiam sibi imputatam, dicitur iustificari. Quod autem iusticia Christi imputetur credenti, probatur multis scripturæ dictis. Qui credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iusticiam. Et Rom.ca.5. Quemadmodum inobedientia vnius hominis multi constituti sunt peccatores. Ita obedientia vnius Iesu Christi multi constituuntur iusti. 2.Corinth.5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Quod autem ad hanc Euangelicam iusticiam non requirantur opera legis, probant multa testimonia. Rom.3. Arbitramur hominem fide iustificari absque operibus legis. Et Gal.2. Scimus quod non iustificetur homo ex operibus legis, sed ex fide Iesu Christi,& nos in Iesum Christũ credimus, vt iustificaremur ex fide, & non ex operibus legis.

Imputatur credẽti.

Sine operibus legis.

Eius definitio.

Hinc iam concluditur, quod iustificatio Christiana sit credentis personæ in Christum absolutio à peccato, imputatio iusticiæ Christi,& acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum.

Discrimẽ inter iustitiam Euangelij & legis.

Hæc breuiter sint dicta de triplici iusticia : nunc pauca addam de discrimine:& primum dicam, quomodo Christiana iusticia differat à legali iusticia. Deinde quomodo à Pharisaica.

Primum ergo discrimen inter legalem iusticiam & Christianam est, quod legalis ex operibus legis sit: Euangelica vero sine operibus legis. *Secundum*, quod legalis sit operantis,& Euangelica sit credentis. *Tertium*, quod legalis nõ imputetur gratis, sed sit ex merito propriæ obedientiæ: Euangelica verò imputetur sine merito propriæ obedientiæ. *Quartum*, quod legalis sit formalis, vt quæ ex iustis actionibus hominis formetur: Euangelica vero imputatiua sit, cum iustæ Christi actiones credenti imputantur.

Proinde *iustificari* dicitur legaliter, qui ab iniusto fit iustus ob suam iusticiam & legis impletionem, iuxta illud, Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Sed *Euangelicè iustificari* dicitur, qui à reo fit non reus ob iusticiam Christi, quę fide apprehenditur. *Iusticia legalis* est perfecta obedientia hominis erga legem Dei, sed Christiana seu *Euangelica iusticia* est obedientia Iesu Christi, imputata credenti. *Iustus legaliter* est, qui iustè agit iuxta legis sententiam: sed *iustus Euangelicè* dicitur, cui Deus peccatum condonat, imputat iusticiam Christi,& acceptat ad vitam æternam gratis propter Christum. *Iustificatio legalis* est approbatio hominis coram Deo ob integritatem & perfectionem suæ obedientiæ erga legem Dei : sed *iustificatio Christiana* seu Euangelica, est approbatio hominis coram Deo ob integritatem & perfectionem obedientiæ Christi erga Deum patrem.

Discrimẽ inter iustitiam Euãgelicam & Pharisaicam.

Habemus discrimen inter iusticiam Christianam & legalem: nunc videamus, quomodo Christiana iustitia Pharisaicam iusticiam excedat. Excedit autem Christiana iusticia Pharisaicam his quatuor: Causa qualitate, effectu, fine.

Causa Christianæ iustitiæ est Deus, Christi meritum,& fides apprehendens oblatum beneficium: sed caussa Pharisaicæ iusticiæ est hypocrisis hominis, ignorantia iusticiæ Dei,& externa traditionum hu-

manarum obseruatio.

Qualitas iusticiæ Christianæ est in Christo obedientia & impletio legis: sed iustitiæ Pharisaicæ qualitas externa tantùm larua est fictæ & mentitæ sanctimonia.

Effectus iustitiæ Christianæ est nouitas spiritus, timor Dei, vera pietas, inuocatio, vera humilitas, patientia, & inchoata obedientia erga legem Dei, adeo quod iustificatus homo, nihil magis in votis habeat, quam vt Deo obtemperet. Breuiter, summa eius voluptas in lege Domini est, postquam scit damnationem sublatam esse Christi merito: sed iustitiæ Pharisaicæ effectus, est superbia, gloriatio coram Deo, superstitio, contemtus proximi. Breuiter, talis est fructus, qualis arbor. Non enim post mala arbor bonũ fructum facere.

Finis iusticiæ Christianæ est habere pacem cum Deo, accessum ad Deũ, gloriã Deo tribuere, & tandẽ vitam æternam consequi gratis propter Christum: sed finis Pharisaicæ iusticiæ est sibi ipsi laudem tribuere, Deo eripere, & apud homines gloriari, quam tandem sequetur horribilis pœna, nisi fiat ad Dominum conuersio. Hæc iam sint dicta de triplici iusticia & earum differentiis, quas tenere admodum vtile est.

DE SECVNDO.

Præcepti, Non occides, expositio vera

Quintum præceptum, Non occides, interpretatur Dominus, vt Pharisæorum falsam interpretationem confutet. Illi tantum putauerunt externum homicidium prohiberi: at Christus penitius legem introspicit, & tria alia addit præter externum homicidium. *Audiuistis* (inquit) *quod dictum sit antiquis: Non occides. Quisquis autem occiderit, tenebitur iudicio*, id est, quicunque hominem occiderit, reus erit coram iudicio: loquitur enim hic de externo homicidio & eius pœna, quæ est damnatio ciuilis per legem. Iudicium dicebatur, in quo Triumuiri sedebant, quando causarum diiudicatio erat facilis. Qui enim externũ homicidium manu perpetrauit, sententia legis reus erat mortis, quam sententiam pauci potuerunt pronunciare. Hic tantùm loquitur de iudicio humano ex legis sententia. Iudicium enim spirituale satis notũ fuit, quod erat maledictio. Sequitur interpretatio.

Ira, genus homicidij.

At ego dico vobis: Qui irascitur fratri suo, reus est iudicio. Hic iram ponit inter genera homicidij. Hanc prohiberi quinto præcepto non animaduertunt Pharisæi. Quare dicit: *At ego dico vobis*, quasi diceret Pharisæi volunt, quod solus is violet quintum præceptũ qui manu sua occidit hominem: sed ego dico vobis, quod plus requirat ista lex. Nam prohibet etiam iram, quæ non proficiscitur ex iusta causa, & tendit ad bonum finem.

Proximi contemptus, genus homicidij.

Deinde addit & aliud peccatum quinti præcepti: *Et quicunque dixerit fratri suo Racha*, id est, qui vllo signo significat proximi contemtum, est reus coram Concilio. Præterea qui dixerit fratri suo, fatue, reus est gehennæ, id est, qui conuiciis & contumeliis obruerit proximum, reus est legis diuinæ, atque adeo obnoxius pœnis inferni. Breuiter, quinto præcepto prohibentur, 1. omnia cogitata, quibus male de proximo cogitamus. 2. omnia signa contemtus proximi. 3. omnia dicta acerba in proximum, vt conuitia, ludibria. 4. externum homicidium. Et contra, omnia opera mandantur, quæ cum his pugnant: vt candide iudicare de proximo, signis ostendere candorem erga proximum, bene loqui de proximo, & eius personam defendere & tueri aduersus iniuriam.

De amore proximi.

Cæterùm vt Christus ostendat, quam sit necessarius amor proximi, & quam sit perniciosa iniuria qua proximus afficitur, duo consilia, quæ argumenta continent, proponit.

Vnum sumitur à damno, in quod incurrit homo iniurius proximo coram iudicio diuino. Alterum, à damno, in quod incidit coram iudicio humano, qui proximum læsit.

Regula prima.

Prius sic habet: *Si obtuleris munus tuum ad altare, &c.* proponit exemplum, quod conueniebat isti tempori & isti populo, stante Republica Mosis. Est autem dicti huius hæc sententia: Deus non iudicat tuum munus sibi gratum & acceptum, si fratrem tuum odis: hoc est, nullus cultus Deo est acceptus, qui ab eo præstatur, qui charitate erga proximum est vacuus. Sed quæ est huius Regulæ ratio? Deo nihil gratum est, quod ab eius hoste proficiscitur, ἄδωρα γὰρ τῶν ἐχθρῶν δῶρα. Iam autem Iohannes dicit: Si quis dixerit, diligo Deum, & odit fratrem, mendax est. Nam dilectionis Dei fructus perpetuus & naturalis est dilectio proximi. Qui (ait Dominus) diligit me, seruat mandata mea. Vbi ergo fructus hic non adest, arborem quoque abesse certum est. Quicunque ergo proximum non diligit, frustra sacrificium offert.

Oratio in scriptura sacrificium est, sed frustra oras, si odis proximum. Gratiarum actiones sunt vituli labiorum, quos si vis Deo placere, reconciliare prius cũ proximo, & postea ex fide offerto. Crux est sacrificiũ, modò fide temperata fuerit. Nam sine fide est iustũ peccati supplicium. Sabbatismus est Deo gratus cultus, sed contaminatur proximi odio. Eleemosyna in scriptura dicitur sacrificium boni odoris, sed Paulus dicit: Si insumsero totam substantiam in pauperes, & charitatem non habeam, nihil sum. Atque ita de omni opere, quod Deus requirit, iudicandum est. Hic vnusquisque seipsum examinet, & non adhibeat dolosam stateram.

Secunda regula.

Secundum sic habet: *Habeto beneuolentiam cum fratre tuo, cum adhuc in via es, &c.* Qui offendit & lædit proximum, incurrit in manus magistratus, & coniicietur in carcerem, vnde non eximetur, donec pro damno satisfecerit. Quare ne hoc fiat, mature tibi reconciliandus est proximus. Cum itaque sine charitate & frustra Deum colis, & in periculum coram Magistratu incidis, consultum est, vt sis proximo charus. Huc accedit sententia Dei: Iudicium absque misericordia sentiet, qui non fecerit misericordiam. Huc parabola pertinet de debitore, cui Dominus condónauit totum debitum, &c.

Purgatorii papistici euersio.

Cæterum Papistæ ex hoc loco suum Purgatorium extruunt, de quo hodie in suis templis concionantur. Quibus respondeo.

I. In his verbis nulla fit mentio Purgatorij, sed carceris, in quem coniicitur à Magistratu, qui proximum læsit.

De allegoriis regulæ.

II. Qui confugiunt ad allegoriam, sciant se infirmo niti fundamento. Primùm enim nulla allegoria est recipienda, nisi quæ expresso verbo cõfirmari potest. 2. nulla allegoria quæ pugnat cum analogia fidei est probanda. 3. nulla allegoria, in qua vel est aliquid absurdi, vel ex qua aliquid absurdi sequitur, est admittenda. Huic proinde præcepto cum nullus satisfacere possit, agamus pœnitentiã, confugiamus ad Christum, & deinde conemur Deo iuxta hoc præceptum obedire, quantum fieri potest per auxilium Christi, cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA SEPTIMA
post trinitatis, Marci 8.

IN diebus illis, cũ turba admodũ multa esset, nec haberẽt quod manducarent, accersitis ad se Iesus discipulis suis

ſuis, ait illis: Miſericordia tangor erga turbam, quia iam triduo manent apud me, nec habent quod edant, & ſi dimiſero eos ieiunos in domum ſuam, deficiẽt in via. Quidam enim ex eis è longinquo venerant. Et reſponderunt ei diſcipuli ſui: Vnde iſtos quis poterit hic ſatiare panibus in ſolitudine? Et interrogauit eos: Quot panes habetis? Illi verò dixerunt: Septem. Et præcepit turbæ diſcumbere ſuper terram. Et acceptis ſeptem panibus, cùm gratias egiſſet, fregit, dedítque diſcipulis ſuis, vt apponerent. Et appoſuerunt turbæ. Et habebant piſciculos paucos, & cùm benedixiſſet, iuſſit apponi & hos. Comederunt autem & ſaturati ſunt, ac ſuſtulerunt quæ ſuperfuerunt fragmentorum ſeptem ſportas. Erant autem qui comederant fermè quatuor mille, & dimiſit illos.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumẽtum & vſus concionis.

Hoc anni tempore proponitur iſtud Euãgelium, quia eſt meſsis: ídque ideò, vt admoneamur, quod fruges & fructus terræ generentur Dei benedictione, vnde admonebimur gratitudinis erga Deum pro iſto munere. Statuere igitur abſque omni dubitatione debemus, quod Deus terræ naſcentia nobis largiatur, ad huius vitæ ſuſtentationem, quibus reuerenter vti debemus tanquam donis, Dei manu nobis porrectis & datis, ídque in Dei gloriam, proximi vtilitatem & ſtatus noſtri ſuſtẽtationem. Porrò ſumma Euangelij eſt, quod præterquam quod Chriſtus hoc miraculo probet ſe verum Meſsiam eſſe prædictum diuina potentia, etiam oſtendat ſe habere curam eorum, qui ſe ſequantur, iuxta promiſsionem ipſius: Quærite primum regnum Dei & iuſtitiam eius, & reliqua adijcientur vobis. Loci tres:

Partes.

1. *Sors eorum qui Chriſtum ſequuntur in hac vita.*
2. *Affectus Chriſti erga eos, qui ſe ſequuntur.*
3. *Recta vtendi Dei donis ratio.*

DE PRIMO.

Sors eorum qui in hac vita Chriſtum ſequuntur.

Cùm turba multa eſſet, nec haberet quod ederet, &c. In hac turba tanquam in tabula oſtenditur nobis, qualiſnam ſit ſors eorum, qui Chriſtum ſequũtur in hoc mundo. Per multas enim tribulationes ad regni cœleſtis poſſeſsionem peruenire oportet. Hęc turba venit in deſertum, vbi non eſt panis, ſed fames, periculum, mors. Eandem fortunam experiẽtur omnes, qui Chriſtum ſequi volunt, ideò non fruſtra Chriſtus iubet Luc. 9.23. vt qui velit ſuus diſcipulus eſſe, abneget ſemetipſum, tollat crucem ſuam, & ſe ſequatur. Et Paulus 2. Timot. 3.12. Omnes qui volunt piè in Chriſto viuere, perſecutionem patientur. Verùm ſit Deo gloria, ſors tamen noſtra melior eſt, quam eorum, qui in mundo beati videntur. Nam finis & exitus erit lætus. Ideò Chriſtus ait: Beati qui lugent, quia conſolationem accipient, Matth. 5.4.

Cauſæ crucis piorum.

Sed quæ cauſa eſt, quod diſcipuli Chriſti in hoc mundo affligantur: hoc mirum non eſt. Quod præceſſit in capite, ſequetur in membris, donec hic mundus ſteterit, ídque ideo, quia ſunt in deſerto, hoc eſt, in mundo inter membra Satanæ, quæ Chriſtum & eius membra ferre non poſſunt. Id quod olim prædictum fuit Geneſ. 3.15. Semen ſerpentis mordebit calcaneum ſeminis mulieris, hoc eſt, Satan cum ſuo ſemine perſequetur Chriſtum & eius membra. Nam vbi Satan videt creſcere Chriſti regnum, & ſuum deſtrui, fremit & iraſcitur, & tanquam ſaucius leo inſurgit aduerſus oues Chriſti, vt eas deuoret. Hoc eſt, quod Petrus dicit in 1. ca. 5. ver. 8. Diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret. Leo enim amiſsis catulis, & præterea famelicus, in quæuis quæ ei obuiã fiunt, inſurgit, vt vaſtet, deuoret & perdat. Simile ſtudium eſt Satanæ, quando videt ſe ſuos catulos amittere, id eſt, eos, qui prius fuerunt ſub eius poteſtate, conuerti ad Chriſtum, armat ſuos ſatellites aduerſus Eccleſiam, vt alij eam oppugnent hypocriſi, alij Sophiſtica, alij tyrannide, alij ſcandalis & ſchiſmatibus, quemadmodum omnibus temporibus fecerat, & hodie non ceſſat, & ſi aliud non poteſt, conatur eam fame necare in deſerto.

Conſolatio ſub cruce.

Verùm Chriſtus contrà regnum, quod ſuo ſibi acquiſiuit ſanguine, fortiter tuetur, dat Spiritum ſanctum, dat panem, excitat pios doctores, qui pabulo cœleſti eam paſcant, & in medijs periculis adeſt opitulator, quemadmodum hæc præſenti facto declarat, vſque adeo furioſus Satan & rabioſi hoſtes Eccleſiæ, non præualebunt aduerſus eum. Nam ipſe excubias agit ſuper Eccleſia, & eam ſtrenuè tuetur. Nec eſt quod quiſquam aliter exiſtimet Chriſtum hodie affectum eſſe erga ſuam Eccleſiam, quàm fuit erga hanc turbam. Tametſi enim non ſemper Eccleſiam ſuam viſibilem miraculis defendit, tamen ſpiritualiter inuiſibilitérque non minora miracula hodie edit in gubernanda Eccleſia. Non eſt enim perſonarum apud ipſum reſpectus, ſed fidei & bonæ cauſæ. An non magnum miraculum eſt, quod illum vnicum virum beatum Lutherum, Satan & totus mundus aduerſus ipſum armati, non potuerint pilum capitis eius mouere? An non magnum miraculum eſt hodie, quod Pontifex, cum florentiſsima mundi parte, non poſsit Eccleſiam abolere? Conatur quidem Papa curſum Euangelij, flumine ſanguinis Martyrum impedire: ſed quò plures occiderit, eò plures quaſi ex eorum ſanguine naſcuntur, ſicut in Hiſpania & Gallia hodie videre eſt.

Doctrina & admonitio.

Muniamus ergo nos contra furores Satanæ, & potiſsimum contra ſcandalum deformitatis & paupertatis Eccleſiæ: nec deficiamus à Chriſto propter vlla terriculamenta Satanæ, nec abijciamus confeſſionem, etiamſi famẽ nos in hoc deſerto pati ſit neceſſe, nec ſinamus nos moueri eorum exemplo, qui propter perſecutionem & famem diſcedunt à Chriſto, quemadmodum populus Iudaicus fecit, dum fame & perſecutionibus à vicinis hoſtibus premeretur. Ita enim Hieremiæ Prophetæ contumelioſè reſtiterunt, quemadmodum legitur Hiere. 44.16. &c. Sermonem, quem locutus es ad nos in nomine Domini, non audiemus ex te, ſed faciendo faciemus omne verbum, quòd egreditur de ore noſtro, vt ſacrificemus reginæ cœli (id eſt, Soli,) & libemus ei libamina, ſicuti fecimus nos & patres noſtri in vrbibus Iuda, & in plateis Ieruſalem, & ſaturati ſumus panibus, & bene erat nobis, malúmque non vidimus. Verùm ex eo tempore, quo ceſſauimus ſacrificare reginæ cœli, & ei libare libamina, indiguimus omnibus, & gladio & fame conſumpti ſumus. Sed quid reſpondet illis Hieremias ſanctus ille Propheta? Non ita eſt, inquit, ſed propter abominationes veſtras, & multa ſcelera vos punit Deus, & quod nolueritis ambulare in præceptis Domini. Ad eundem modum hodie multos inuenies, qui ob famem, caritatem annonæ, & alia incommoda, volunt deficere à Chriſto & eius Euangelio. Dicunt enim: Quando habuimus Miſſas, quando monachos aluimus, quando Sanctos inuocauimus, abundauimus omnibus bonis: ſed poſteaquam hæc noua doctrina venit, plurima cum illa mala venerunt, non eſt tantus timor Dei (inquiunt) minor eſt inter homines charitas, maiora & frequentiora diſsidia, maior tyrannis, omnia cariora ſunt. Ita ſe homines excuſant, ne ſequantur Chriſtum. Sed ſi vis ſcire cauſas horum malorum, ego dicam. Seruus ſciens voluntatem domini (inquit Chriſtus) vapulabit plagis multis. Nos ſcimus quod rectum eſt, &

Idololatrarum & apoſtatarum tum veterum tũ nouorum voces.

Cauſæ malorum quæ mundus patitur.

non facimus. Ideò Deus nos punit pluribus plagis. Deinde & aliæ sunt causæ, nempe tyrannis Diaboli, qui magis sæuit in Ecclesiam Christi, quàm in alios cœtus mundi: idque Deo permittente, vt probentur electi, id est, vt periculum faciat de ijs qui verè Christo adhærent, & eum corde colunt, & non labijs. Vos igitur adhortor propter Christum & propriam vestram salutem, vt malorũ hominum blasphemis vocibus non permittatis vos corrumpi, vt à Christo deficiatis, propterea quod oporteat illum in desertum sequi, vbi est crux, vbi est fames, vbi sunt lupi, vbi mille mortis pericula: imò potius mentes nostras in cœlum leuemus, vbi Christus sedet ad dexteram Patris in gloria cœlesti. Neque enim alia via nos in cœlum perueniemus quam ipse, qui est caput, & nos membra. Is in hac vita famem & frigus, & alia dura passus est, hæc & nos patienter feramus: quod si fecerimus, olim cum illo glorificabimur.

DE SECVNDO.

Affectus Christi erga pios.

Et ait Dominus ad discipulos: Misereor super turba, quia ecce iam triduo sustinent me, nec habent quod manducent. Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in via. His verbis describitur affectus Christi erga turbam se sequentem. Dolet corporis famem, multò magis putandus est dolere animæ famem. Nam vt anima corpore multò est nobilior, ita animæ fames multò est perniciosior. Quid facit ergo misericors Dominus? Corpus alit corporali cibo, animam spirituali: corpus pane terreno, animam pane cœlesti, hoc est, verbo Dei. Hîc ratio nostra, quæ vult sapere in rebus diuinis, etsi stulta est, querit: Quid? an non Christus est Deus? Cur igitur non statim edito miraculo illos pauit? aut sine pane illos sustentauit? Noluit ordinem naturæ sine magna causa mutare. Ordo autem diuinitus institutus est, vt quẽadmodum corpus pane, ita anima alatur & sustentetur verbo Dei. Et hoc est quod dicitur in Mose: Non in solo pane viuit homo, sed ex omni verbo quod procedit ex ore Dei. Nõ ergo vult, vt aliquid contra hunc diuinum ordinem expectemus, sed vt ipsius diuina misericordia nitamur, expectãtes ab eo auxilium in tempore opportuno. Hunc diuinum ordinem fanatici inuertunt. Scribitur de duobus Eremitis, qui, cùm incidissent in latrones, nec haberent quod ederent, grauem famem sunt perpessi, quorum tãdem latrones miserti, panes eis præbuerunt comedendũ. At illorum vnus ait: Nõ comedam, nisi panis mihi diuinitus detur. Alter accepit cum gratiarum actione, & comedit: & paulò pòst, qui expectauit de cœlo panem, mortuus est fame, & alter euasit incolumis, qui non miraculum expectauit, sed tanquam ex manu Dei sumpsit panem sibi à latronibus oblatum. Anabaptistæ hodie etiam hunc ordinem inuertunt. Christus iussit prædicari Euangelium, vt illo alatur anima tanquam pane spirituali, sed Anabaptistæ contempto verbo, nouas reuelationes expectant sine verbo. Vnde fit, vt in laqueos Diaboli incidant, qui se conuertit in Angelum lucis, vt eos præcipitet in damnationem.

Quæstionis explicatio.

Exemplũ tentatæ Dei potentiæ.

Anabaptisticus furor refellitur.

Affectus Christi amplificatio, testimoniis, exemplis & parabolis illustrata.

Vt ergo ordinem diuinitus institutum non inuerteret Christus, differt miraculum. Sed tandem vincit affectus, quem erga suos habet plusquam paternum. Nam qualis sit Christi affectus erga suos, non solum Euangelista in hoc Euangelio ostẽdit, cùm dicit Misericordia cõmoueor erga turbam, verumetiam Propheta Esaias cap. 49. 15. pulcherrima figura ostendit: Nunquid (inquit) obliuisci potest mater infantis sui, vt non misereatur filij vteri sui? Et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te. Hunc affectum Christi erga suos, etiam parabola de filio prodigo pingit. Quid dicã de similitudinibus & parabolis? Crux Christi ostendit, qualem Christus habuerit erga suos affectũ. Adeò enim nos amauit adhuc hostes, quod ignominiosissimam mortem pro nobis redimendis subiret.

Doctrina.

Sed quò hæc spectant? Primùm eò, vt induamus filialem affectum erga Deum Patrem & Dominum nostrum Iesum Christum. Deinde, vt agnito eius erga nos amore, nihil sit nobis in vita charius, nihil dulcius, nihil preciosius, quàm eius voluntati nos totos subijcere, ac ipsius voci obtemperare, in qua re consistit perfectio Christiana in hac vita. Ita legimus patrem nostrum Abrahamum fecisse, qui postquam audisset à Domino: Ambula coram me, & esto perfectus, accepit mandatum, vt filium suum vnigenitum Isaac, quem peperit ei Sara in senectute, mactaret. Sed quid ille? Mox volũtati Domini obediuit, & instructa lignorũ strue filium mactare voluit, sed Angelus Domini eum retraxit. Hoc facto Dominus ait ad Abraham: Iam scio quod times me. Videmus hîc in patre nostro Abraham, quo fuerit erga Deum obedientiæ studio, qui ne filio suo vnigenito parcere voluit, sed mactare ad mandatum Domini. Sed proh dolor! multos inuenies, qui ne vnum quidem affectum iussu Dei clementissimi Patris iugulare volũt, tantum abest, vt Patris Abrahæ exemplum imitari cupiant. Præterea affectus Christi paternus erga nos, debet nos admonere similis beneuolentiæ & amoris erga fratres. Exemplum dedi vobis (inquit) diligite vos inuicem, sicut ego vos dilexi.

Confirmatio ab exemplo.

Correctio

DE TERTIO.

Ratio rectè vtendi Dei donis.

Miraculum hoc præsens, quod Deus septem panibus & paucis pisciculis aluit quatuor millia hominũ, eò spectat, vt confirmet veritatem Euãgelij Christi, & augeat fidem turbæ præsentis, de quo plura iam non dicam: sed volo nonnihil de modo rectè vtendi donis Dei loqui, quo nos excitemur ad gratitudinem erga Deum, & rectè vtamur benedictione Domini.

Creaturis Dei non est vtendum sine inuocatione & gratiarũ actione.

Primum ergo hoc obseruandum est, quod in manibus Christi orantis, & gratias agentis Patri cœlesti crescat panis: vnde docemur omnẽ benedictionem à Domino esse, quemadmodum Paulus 1. Timot. 4. 4. docet, cùm ait: Omnis creatura Dei bona est. Hîc paululum subsiste, & cogita res quas habes, cibum & potum esse Dei creaturã, non tuam creaturam. Quare furem agis, si ab inuito quicquàm abstuleris, quod facis, quoties vteris creaturis Dei sine gratiarum actione & inuocatione Dei. Quicquid enim habes tãquam tuum, alienum est & illicitum, nisi illud ab eo petas. Hinc est quod Christus doceat suos orare: Panem nostrum quotidianũ da nobis hodie. Vide hîc: Idem panis dicitur noster & Dei. Noster est, quando labore partus est iusto: Dei est, quia ipsius est creatura, qua non licet tibi vti, nisi antea eam ab ipso petieris. Propterea Paulus etiam addit: Sanctificatur enim per verbum Dei & precationem. Sanctificatur, id est, eius vsus sit nobis purus & licitus, vt ipsa creatura vti possimus conscientia bona.

Quomodo res creatæ sanctificantur per verbũ & precationem.

Sed quomodo sanctificatur? per verbum & precationem. Per verbum quidem fidem intellige, quam verbum requirit. Ex verbo enim fide apprehẽsa duo profitemur nos credere. 1. Creata esse omnia hominum causa à Domino, pro immensa ac infinita sua sapientia. 2. Nos ex eorum esse numero, qui ius illud iustæ in reliqua animãtia dominationis in Adamo deperditum, per gratiam in Christo receperimus, vt hanc vitam tueamur, quam ipsius amplificandæ gloriæ impendamus. Hanc fidei professionem sequitur oratio, vt nobis det Dominus, vt bona conscientia dapibus ab ipsius manu acceptis, cum omni timore ac reuerẽtia frui possimus. Postremò gratiarum

rum actione,repetitis etiam precibus, conuiuia nostra claudemus,ita nobis sanctificantur cibi.

Incredulorum & ingratorum scelus.

Verùm ij,quibus non hoc pacto sanctificantur cibi,duplicem iniuriam faciunt.Primùm enim Deum spoliant suo honore, quem non inuocant & agnoscunt datorē omnium bonorū esse.Deinde,creatura Dei in vita abutuntur,vnde Paulus dicit,Creaturam vanitati subiectam esse. A qua vanitate Deus apud Oseam cap.2.promittit,se liberaturum creaturam.

Rationes, quæ nos commoueant ad rectū vsum rerum creatarum.

Etsi autem hæc, quæ iam dicta sunt, satis mouere nos possunt, vt rectè vtamur creaturis Dei exemplo Christi,tamen vt magis nostra socordia vincatur,rationes quasdam recitabo,quæ nos commouebunt.

Prima,ipse Christus,qui omnia condidit,petijt & egit gratias,quoties donis Dei fuit illi vtēdum,multò magis id nos decet facere,qui prorsus mendici sumus in conspectu Domini.

Secunda,pulli coruorum suo more inuocāt,& Dominus eos pascit.Vnde Dauid dicit Psal.147.9. Dominum dare escam pullis coruorum inuocantibus eum.Coruus enim pullos suos implumes non agnoscit pro suis,quare eos deserit: sed Dominus, ne pereāt,vermiculis illos alit,donec nigrescāt,tum enim mater redit,& agnitos alit.

Tertia, Turcæ bis in die conueniunt ante prandium & cœnam,petituri benedictionem Domini,& nos Christiani negligimus.

Quarta, Ethnici semper sua prandia inceperunt à sacrificijs & inuocatione,tametsi rectè inuocare non potuerunt.

Quinta, Ecclesia inde vsque ab initio mundi vsura donis Dei, incœpit à benedictione. Nihil enim inuocatione fuit illi frequentius. Nam precibus nostris, Deum inuitamus ad nostra prandia :cui sit honor & gloria in secula seculorum,Amen.

DOMINICA OCTAVA post Trinitatis,Matthæi 7.

Cauete vobis à Pseudoprophetis,qui veniunt ad vos in vestitu ouium,sed intrinsecus sunt lupi rapaces. A fructibus ipsorum agnoscetis eos. Nunquid colligunt de spinis vuam,aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, putris autem arbor fructus malos facit. Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor putris fructus bonos facere. Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem conijcitur. Igitur ex fructibus ipsorum agnoscetis eos. Non quisquis dicit mihi Domine, Domine, introibit in regnum cœlorum, sed qui fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio huius concionis.

Ocasio huius Euangelij duplex fuit.Vna erat doctrina Christi,quam in 5. 6. 7. capite proposuit Dominus. Altera, falsorum doctorum apud Iudæos vanitas, qui partim deprauabant doctrinam Mosi & Prophetarum,partim abolebant.Mandat ergo omnibus Dominus, vt & discant, quæ recta sunt, & caueant à corruptelis falsorum doctorum.Proinde hîc Dominus Medicus animarum, imitatur fideles corporum Medicos. Nam vt illi, postquam veram medicinam tradiderunt,quæ noxia sunt,cauēda docent: ita Filius Dei Saluator ac Medicus noster, primo quidem loco præscribit animæ salutarem medicinam:postea verò,quæ cauenda sunt,monet. Summa autem huius Euangelij hæc est,quod vt fugiendi sint falsi Prophetę,qui ex fructibus suis agnosci possunt, ita vera pietas non sit in vana religionis professione, sed in vera pœnitentia & conuersione.Loci tres:

Argumētum. Summa. Partes.

1. *Mandatum vitandi falsos Prophetas.*
2. *Falsorum Prophetarum descriptio.*
3. *Præmonitio Christi: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem, &c.*

DE PRIMO.

Mandati huius partes tres.

Cauete à falsis Prophetis, &c. Hoc mandatum Christi vniuersale est,quod ad omnes homines pertinet, quare diligenter perpendendum est & obseruandum. Verùm in hoc mandato, tria sunt spectanda: Necessitas, obligatio,& vsus, de quibus ordine dicam.

1. Necessitas.

Necessitas sanè maior est,quàm vulgus intelligit. Nam Diabolus hostis Christi & humani generis inimicus,nihil non facit,vt vel regnum Christi prorsus aboleat,vel deformet scandalis. Ad quod vtitur varijs technis suo more. Aut enim doctrinam sanam prorsus tollere conatur, quemadmodum in Turcia fecerat,aut eam corruptelis suis deprauare nititur, quemadmodum in Paradiso fecit, & postea omnibus temporibus, aut Sacramenta mutilat & peruertit,sicuti in Papatu & in multis locis fecerat,aut mores & vitam hominum suo veneno inficit. Scripturam igitur & sanam doctrinam inuadit, vt vnum ad minimū ex his quatuor obtineat. 1. Vt persuadeat nobis, quod non simus curæ Deo. 2. Vt tentemus aliquid contra nostram vocationem facere. 3. Vt instituamus cultum contra mandatum Dei. 4. Vt omnia turpitudine & iniustitia inuoluantur. Quoduis horum effecerit hostis iste,homines captiuos tenet. Nam qui Dei prouidentiam negat, Epicurus damnatus est: qui vocationem suam fraudulenter obit,infideli deterior est, qui cultum instituit contra Dei interdictum. Deum contemnit, & est Diaboli potius,quàm Dei seruus,qui vitam turpem viuit,seruus est peccati,& stipendiarius mortis & Satanę.Sed quid remedij est contra hæc mala? Doctrinæ puritas:& abstinere à falsis Prophetis.Doctrinæ enim puritas nos Deo esse curæ docet, adeò quod Dominus in numero habet omnes pilos capitis nostri: eadem nos retinet in inuocatione nostra,& formam veram colendi Deum tradit: Præterea veræ sanctimoniæ ac vitæ inculpatæ transigendæ regulam continet.

2. Obligatio.

Secundum,quod spectandum admonui in hoc primo loco, est obligatio. Quæri autem potest, an hæc obligatio sit omnium,aut tātum gubernatorum Ecclesię?Multi enim putant se excusari,si eis obtemperent,qui habeant ordinariā vocationem:quibus propheta Ezechiel cap.3.17.&c.imò spiritus Christi, qui in Propheta loquitur,respondet his verbis: Speculatorē dedi te domui Israël, & audies ex ore meo verbum,& annunciabis eis ex me.Si ergo dixero ad impium,morte morieris,&non annūciaueris ei,nec locutus fueris,vt auertatur à via sua impia,& viuat:ipse impius in iniquitate sua morietur,sanguinem autem eius de manu tua requiram.Si autem tu annunciaueris impio, & ille non fuerit conuersus ab iniquitate sua,& via sua impia,ipse quidē in iniquitate sua morietur: tu autem animam tuam liberasti. Hoc Prophetæ dictum satis ostendit errare eos, qui putāt satis esse,si suis parochis obtemperauerint,siue bene siue male doceant. Si sic esset, Turcæ & ethnici essent saluādi,quorum multi suis obtēperauerunt doctoribus.Sciendū est igitur,obligari omnes,vt falsos Prophetas fugiant,tāquam suæ salutis pestes.Nam mandatum Christi est manifestum, quod hîc datur omnibus: loquitur enim turbis. Et Ioan.1.Epistolę 4.1. ait: Ne cuiuis spiritui credatis, sed probate spiritus,an ex Deo sint, quoniam multi Pseudopropheտ

Quæstionis de fide implicita &, intentione quam, bonam vocant, solutio.

tæ exierunt in mundum. Et Christus dicit, Ioan.10. 27. Oues meę vocem meam audiunt. Sed quid hic facit tyrannus Papa? Dicit, ad se & suos rasos pertinere dijudicationem doctrinæ. Quid quæso impudentius cogitari aut dici potest? an non hoc est sponsæ Christi imperare, & dominium sibi vsurpare in sortem Domini, contra prohibitionem Petri Apostoli, cuius successorem se esse gloriatur? Ioannes Baptista dicit se ministrum sponsæ esse: sed Papa vult sponsæ dominari. Christus cupit sibi sponsam seruari castam, sed Papa eam nefando adulterio contaminat: proponit ei doctrinas dæmoniorum, quibus adulterari discit. Paulus dicit: Desponsaui vos vni viro, vt vos virginem castam exhibeam Christo, 2. Corin. 11. 2. Hæc desponsatio fit per fidem purissimi & castissimi verbi. Sed Papa, qui se Petri successorem gloriatur, hanc virginem mille adulterijs conspurcat: quando eam abducit ab amplexu Christi sponsi ad idololatrias & cultum sanctorum.

Papisticæ obiectionis dilutio.

3. Vsus multiplex.

TERTIVM, quod spectandum proposui in hoc primo loco, est vsus huius prohibitionis: *Cauete à falsis Prophetis*: qui vsus sanè est multiplex.

1. Hæc prohibitio monet fore in Ecclesia falsos doctores, quod Dominus etiam significauit parabola de homine mittente bonum semen in agrum: & inimico qui venit, & in eundem seminauit zizania. Tanta enim est rabies Diaboli, vt nunquam quiescat, quin verbum Dei corrumpere conetur: quod facere cœpit, statim conditis primis parentibus in Paradiso: & hodie (proh dolor) in toto terrarum orbe grassatur. Hoc cùm scimus, diligentiores nos esse & cautiores oportet.

2. Excitare nos debet ad acrius veræ doctrinæ studium: vnde Paulus optat, vt Philippenses crescant in omni cognitione. Et Christus dicit: Scrutamini Scripturas, & discite à me. Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.

3. Conuincit, quod Ecclesia & possit deponere falsos doctores, & in eorum locum substituere veros doctores. Frustra enim iuberemur à falsis Prophetis abstinere, nisi eos deponere liceret ab officio & docendi munere, & veros ministros in eorum locum substituere. Laudandi igitur sunt pij Reges & principes, qui de reformatione Ecclesiarum & conseruatione ministerij verbi sunt soliciti.

4. Ostendit & hæc prohibitio, quomodo sint accipienda verba eorum qui docent. Si vera docent, audiendi sunt, non secus atque Deus ipse. Ita enim ait Dominus: Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit. Si falsa docent, sunt non secus atque Satan ipse fugiendi. Nam vt Satan Euam seduxit mala doctrina: ita qui falsa docet, homines à gratia Dei, imò à regno cœlesti deturbant, quemadmodum in Papatu factum esse nemo non nouit.

DE SECVNDO.

Falsorum Prophetarum descriptio

Qui veniunt ad vos in vestitu ouium, sed intus sunt lupi rapaces. In huius loci declaratione quinque ordine videbimus. 1. Vnde veniant falsi Prophetæ & quò. 2. Quæ sint illorum in Scriptura appellationes: vnde periculi magnitudo intelligi potest. 3. Quę sit externa species falsorum doctorum. 4. Quodnam sit illorum studium, quæ intentio. 5. Quas habeant notas, vnde à veris Prophetis discerni queant.

1. Vnde & quò veniant.

Si quæris vnde veniũt & quò? Breuiter respõdeo: veniunt à Satana excitati, idque in vineam Domini, hoc est, in Ecclesiam. Exẽpla sunt multa. In paruam illam Ecclesiam, Adam, Euæ, Abelis, venit falsus doctor Cain, qui armatus à Satana, proprium fratrẽ tandem propter diuersam religionem occidit. Deinde multi sunt secuti falsi Prophetæ vsq; ad diluuiũ, quo & ipsi falsi doctores, & ipsorũ discipuli sunt puniti. Mox à diluuio rursus Satan misit falsos doctores in Ecclesiam, qui adeò vineam Domini vastarunt, quòd veritas Dei solummodo manserit apud paucos quosdam de familia Sem. Sic & postea vsque ad Christum semper in Ecclesiam falsi doctores subintrarunt, & sępissimè penes ipsos fuit summa rerum administratio, cum politica tum Ecclesiastica. Resuscitato Christo, multi venerunt falsi Prophetæ, & omnibus temporibus fuerunt plurimi. Papa tandem verus Antichristus innumeros emisit hæreticos, Monachos potissimum, qui miserrimè Ecclesiam Christi falsa doctrina lacerarunt. Et hodie passim sunt falsi doctores. Breuiter, vbicunque Christus suum bonum semen iacit in agrum, ibi Satan mox addit suum semen zizaniorum. Christus igitur non frustra hortatur, vt caueamus à falsis Prophetis.

2. Quę nomina illis tribuuntur.

Scimus vnde veniant falsi doctores, & quò veniãt: iam vt periculi magnitudo perpendatur, quædam ex ipsorum nominibus recitabo. 1. vocantur generali nomine falsi Prophetæ, id est, tales qui videntur esse veri doctores, habentes ordinariam succesionem & potestatem, & sunt nihilominus mendaces, vt qui in locum veræ doctrinæ, Satanica mendacia & humana somnia substituũt, quales in Papatu fuerunt multi. 2. A Ioanne Apostolo vocãtur spiritus mali, tum quòd à Satana, qui malus est, sint missi, tum quòd sint alijs occasio mali & damnationis. 3. A Iuda Apostolo vocantur nubes sine aqua, similes Cain, Balaam & Chore. Væh ipsis, inquit, nam viam Cain ingressi sunt, & de deceptione mercedis, qua acceptus fuit Balaam, effusi sunt, & contradictione Choræ perierunt. 4. Vocantur à Paulo canes, cum quia lacerant verbum Dei, tum quia oues ab ipso ouili Christi arcent. 5. Vocantur mali operarij, quia malè laborant, & finis laboris eorum est, cum ipsorum exitiũ, tum eorum dãnatio, qui eis auscultant. 6. Vocantur ab Apostolo Ioanne Antichristi, non quod negant Christum, sed quia doctrinam Christi peruertunt, & vita sua Christo aduersantur. 7. A Paulo vocantur inimici crucis Christi, quia non tribuũt salutis principium, medium & finem vnius Christi merito. 8. In hoc Euangelio dicuntur lupi, sed habentes laruam ouium, hoc est, simulantes se homines mansuetos esse: sed fraudibus tamen occultè in ouile Christi instar lupi insilientes, lacerantes & occidentes oues Christi falsa doctrina, & simulata sanctimonia.

3. Externa species illorum.

Sed quæ est externa species falsorum doctorum? *Veniunt*, inquit Christus, *in vestitu ouium*. Loquitur hîc Dominus non in genere de omnib. malis doctoribus, sed tãtum de vno genere. Nam quidã sunt, qui bene docent, & malè viuunt: quidã qui male docent, & malè viuunt: quidã qui malè docẽt, & bene videntur viuere. De hoc tertio Prophetarũ genere hîc Dominus loquitur. Nam lex his maximum est periculũ.

4. Eorum studium & intentio.

Quódnam est eorum studium? Hoc docet Christus pulchra imagine, cùm eos dicit lupos esse. Vt lupus hoc studet, vt oues ab ouili auertat. Deinde, vt abigat in syluam. Tertiò, vt deuoret & perdat: ita falsi Prophetæ oues, id est, pios & mansuetos homines, fraudibus conantur abducere à vera Ecclesia, & abigere in desertum, vbi non est pabulum verbi Dei, vt his dominentur, & ad postremũ trucident non tã corpora, quàm animas. Quã hoc verũ sit, docet Turcia à suo malo Propheta decepta: docet Papatus ab Antichristo Romano in errorem præcipitatus: docent multæ nationes, quæ à Libertinis & Anabaptistis in horribiles furores sunt abductæ.

Sed dicis: Quomodo possum ego rudis & imperitus in

5. Quas habeant notas vnde à veris Prophetis discerni queant.

in hac opinionum varietate iudicare, qui sint veri & qui falsi doctores? Vt possimus iudicare & discernere inter pastorem & lupum. Christus nobis lupi notas monstrat, & suis proprijs notis falsos doctores delineat. *Veniunt*, inquit, *ad vos in vestitu ouium*. Videntur, si laruam externam respicis, sanctissimi, imò Angeli Dei. Verùm si laruam detrahis, lupos agnoscis, primùm, quia non sonant vocem Christi, imò alieno sono abducunt oues Christi à vero suo ouili in desertum, vt hominum conscientias occidant, & animas eorum perdant. Atque hæc est vna nota. Addit præterea & aliam, cùm ait: à *fructibus eorum cognoscetis eos*. Hic diligenter cauendum est, ne folia pro fructu agnoscas. Mala interdum arbor habet speciosa folia, & rursus bona nonnunquam fructum quidem copiosum habet, sed folia non ita speciosa. Sed quinam sunt veri Prophetarũ fructus? Sunt triplices: Cultus, doctrina, mores cõformes doctrinæ. Verus Propheta, cultum, doctrinam, & mores habet iuxta præscriptum verbi Dei. Falsus Propheta habet cultum ab hominibus excogitatum, doctrinam humanarum traditionum, & mores externè quidem honestos, sed meram hypocrisin redolentes.

Fructus verorum & falsorum Prophetarum

DE TERTIO.

Prçmonitio Christi de damnandis & saluandis.

Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum. Hoc Domini dictum duplicem doctrinam continet: vnam de damnandis, alteram de saluandis. Loquitur autem de ijs, qui in externa Ecclesiæ societate sunt: nam de alijs non dubium est, quin damnentur. Sed quinam damnantur? qui gloriantur de Christo, & non faciunt voluntatem Patris cœlestis. Quinam sunt illi? qui iactant fidem quam non habent, id est, profitentur fidem sine pœnitentia & pia vita: hos damnari pronunciat Christus, neque id mirum est. Nam huiusmodi horribiliter peccant. 1. Peccant mendacio, quia Deo mentiuntur. 2. Contumelia, quia abutuntur sanguine Christi effuso pro nobis, non vt indulgeamus omnibus furoribus libidinum & tyrannidis: sed vt deleatur peccatum, & Deo sanctificemur. 3. Peccant furto, quia spoliant Deum suo honore. 4. Homicidio, quia primũ seipsos falsa persuasione, deinde & proximum occidunt malo exemplo. 5. Prophanant templum Spiritus sancti.

Quinam damnantur.

Quinam saluantur? Qui faciunt voluntatem Patris cœlestis. Verùm hic multi impingunt, 1. Qui gentes saluari dicunt, qui honestè in mundo viuunt: quos confutat hoc dictum, Ioan. 3.36. Qui non credit, ira Dei manet super eum. 2. Qui dicunt, suam regulam esse voluntatem Dei, contra quos Christus dicit: Frustra me colunt, docentes mandata hominum. 3. Qui dicunt, legem esse voluntatem Dei: quod quidem verum est, sed si, qui hanc voluntatem facerent, saluarentur, tum nemo saluaretur. Quæ est ergo voluntas, quam facientes saluantur? Christus respondet Ioan. 6. Hæc est voluntas Patris, vt credant in eum quem misit ille. Sic enim dicit Dominus: Qui credit in Filium, habet vitam æternam. Hęc fides habet secum pietatem & charitatem germanos suos fructus, quos edunt pij per Iesum Christum, cui gloria in secula seculorum, Amen.

Quinam saluantur.

DOMINICA NONA POST Trinitatis, Lucæ 16.

IEsus dicebat ad discipulos suos: Homo quidam erat diues, qui habebat dispensatorem, & hic delatus est apud illum, vt qui dissiparet bona ipsius. Et vocauit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? Redde rationem dispensationis tuæ. Non enim poteris posthac dispensare. Ait autem dispensator intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert à me dispensationem? Fodere non valeo, mendicare erubesco. Scio quid faciam, vt, cùm amotus fuero à dispensatione, recipiant me in domos suas. Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo? At ille dixit: Centum batos olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam, & sede citò, & scribe quinquaginta. Deinde alteri dixit: Tu verò, quantum debes? Qui ait: Cẽtum choros tritici. Ait illi, Accipe cautionem tuam, & scribe octoginta. Et laudauit dominus dispensatorem iniquum, quòd prudenter fecisset. Quia filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in natione sua. Et ego vobis dico, facite vobis amicos ex mammona iniusto, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa & vsus præsentis concionis

Hortatur Christus in hoc Euangelio suos discipulos ad beneficentiam erga proximum, ídque parabolico exemplo, cuius summa hæc est: Oeconomus alicuius hominis prædiuitis est solicitus, quid sibi amoto ab officio fiat, multò magis Christiani, qui sunt Oeconomi Dei in varijs donis, debent esse soliciti, quid sibi eueniat, reddita ratione, id est, vbi ex hac vita excesserint. Verùm vt Oeconomus quærit amicos in mammona iniquitatis, qui se amotum ab officio recipiant: ita Christiani suis bonis & donis obstringant sibi pauperes, qui suo testimonio in æterna tabernacula se recipiant. Hæc Euangelij præsentis est summa, verùm vt nobis in instructionem vberiorem cedat, quatuor tractabo locos.

Partes.

1. *Reprehensio abusus donorum Dei.*
2. *Beneficentiæ erga pauperes causæ.*
3. *Querela, quod filij huius seculi sint prudentiores filijs lucis.*
4. *Vsus diuitiarum, & merita bonorum operum.*

DE PRIMO.

Abusus donorum Dei reprehensio.

Cùm textus hîc proponit nobis dispensatorem, qui dissipauit bona domini sui, in vniuersum reprehenditur abusus donorum Dei. Nam quis est, qui donis sibi à Deo collatis, non magna ex parte abutitur? Hoc quale sit, aliquot exemplis declarabimus. 1. Sapientia data est alicui, vt alios imperitos & rudes iuuet ac regat consilijs, sed nunc dolo & imposturis seruit. 2. Diuitiæ conferantur ad Ecclesiæ membra fouenda, at nunc inutilibus pompis & sumptibus impenduntur. 3. Lingua concessa est homini, vt ea vtatur ad docendum, quę honesta & pia sunt, & ad ferendum veritati testimonium: sed nunc quid fit? maledictis, conuicijs, periurijs, obtrectationibus & blasphemijs ancillatur. 4. Vires collatæ sunt ad iustitię & rerum bonarum defensionem, at nunc tyrannorum præsidia sunt, quibus vtuntur ad euertendam veritatem, ad euertendas honestas Respublicas. Ad eundem modum alia dona Dei sunt in magno abusu, qui abusus sanè non aliũde proficiscitur, quam ex his fontibus.

Exempla.

Vnde abusus iste oritur.

Primum, peccatum quod in nobis habitat, huiusmodi germina producit, & quò minus fuerit spiritus imperio subactum, eò plura mala progignit. Est enim omnium malorum carina profundissima, quæ in totum in hac vita expurgari nequit.

Deinde, ipse Diabolus aduersarius noster sitiens damnationem nostram, insidiatur hominibus, & quærit mille perdendi vias, vt regno Christi in hoc mundo abolito, vel in angustissimum redacto, suum regnum stabiliat.

Tum, pessima mundi exempla, quibus incitamur

ad imitationem. Mala enim consuetudo, vt quidam ait, pabulum est nequitiæ. Et Paulus ait: Exiguum fermentum corrumpit totam massam, 1. Corin. 5. 6.

Adhæc, hoc malum etiam auget gubernatorum negligentia, qui homines non cogunt disciplina seueriori ad rectè faciendum officium. Verùm nos, qui Christiani dici gloriamur, deberemus retineri in officio, harum rerum cogitatione.

Officij Christianorum partes.

1. Mandatum Dei perpetuò nobis in animo fixum, commonefaceret nos de officio.

2. Honestas ipsa & virtutis decus nos extimularet, ne turpiter donis Dei abuteremur.

3. Rei dignitas stimulos adderet. Quid enim dignius filijs Dei est, quàm vt se conforment ad exemplum clementissimi Patris?

4. Vocatio nostra. Sumus enim vocati ad sanctitatem, vt & nos sancti simus, & sanctus sit rerum, quas Dominus nobis concessit, vsus, hæc cogitare seriò debemus.

DE SECVNDO.

De beneficentia erga pauperes: precipua capita.

Cùm totum hoc Euangelium proponatur, vt nos ad beneficentiam erga proximos nostros excitemur. dicam de beneficentia hec ordine. *Primùm*, causas recitabo, quibus ad beneficentiam nos excitari oportcat. *Deinde*, de finibus. *Tum* de beneficentiæ modo iuxta certas regulas.

1. Causæ, quibus excitari nos decet ad beneficentiam

1. Deus in lege magnam rationem videtur proponere, cùm dicit: Diligas proximum tuum vt teipsum. Quasi dicat, hæc vna ratio est. cur nos mutuo diligamus, quod homo homini sit proximus. Cuius dilectionis pulcherrimū exemplū proponitur in Samaritano, qui hominem qui inciderat in latrones, adeò solicitè & diligenter curauit.

Beneficentia igitur præstanda est homini ab homine, quia homo homini proximus est, idque multis rationibus: 1. ratione creationis, idem enim Deus creauit nos homines. Nunc videmus quanta sit in multis animantibus pietas, quę se mutuis officijs iuuant & alunt, vt in ciconijs videre est. 2. homo homini est proximus ratione similitudinis, nā omnes homines ad Dei similitudinem conditi sunt, & habēt omnes eandē humanam naturam. 3. homo homini proximus est ratione communis vitę & humanæ societatis. Atque hæc triplex societatis ratio est nobis cōmunis, non solùm cum omnibus Christianis, verumetiam cum omnibus in mundo hominibus, Ethnicis & Iudæis. Verùm Christianus Christiano proximus est, primum ratione mystici corporis. Nam omnes qui in Christum credimus, Christum induimus, & eius membra sumus, & ipse caput nostrum, & viuimus ex eodem spiritu Christi. Hęc sanè societatis ratio meritò nos ad mutua officia præstāda excitaret, si seriò de hac societate & mystica coniūctione nostra in vno corpore cogitaremus: tum profectò quemadmodum manus famulatur reliquis mēbris, & sibi & alijs, ita & nos propter hanc mysticam copulam, in vno corpore nos mutuis officijs prosequeremur. 2. Christianus Christiano est proximus ratione regenerationis, quia in filios Dei Patris renascimur. Cùm igitur fratres vterini in hac vita sibi inuicem officia communicant, multò magis id nos decet, qui Deum communem Patrem interpellamus, & dicimus: Pater noster qui es in cœlis. 3. Christianus Christiano est proximus ratione vocationis. Nā ad vnitatem spiritus in vinculo pacis vocati sumus, Ephes. 4. v. 3. 4. Christianus est Christiano proximus ratione futuræ gloriæ, nam omnes ex fide eandem immortalitatis gloriam expectamus, vbi socij erimus in omni æternitate, Deum vnanimiter celebrantes.

2. Fines beneficentiæ.

Hæc sint dicta de causis beneficentiæ mutuæ inter homines, sed fines qui sunt? quatuor sunt præcipui: 1. gloria Dei. Hic finis meritò filios Dei mouere ad beneficentiam. 2. subleuatio indigentis proximi, qui est caro nostra. 3. Exemplum, quo alij ædificentur & inuitentur ad similem beneficentiam. 4. præmium, nam Christus ait: Qui dederit vni ex meis discipulis meo nomine haustum frigidæ aquæ, non perdet mercedem suam, Matth. 10. 42.

3. Beneficentiæ modus.

Verùm quia de beneficentiæ modo quæri potest, de eo etiam nonnihil adijcam. Salomon, Prou. 5. 15. Bibe aquam de cisterna tua, & fluentia de medio putei tui: fontes tui deriuentur foras, sint tibi soli, & non alienus tecum. Hîc tria coniungit: Primum, vt ipse tuis bonis fruaris. Secundum, vt communices alijs. Tertium, vt sis ipse dominus tuarum facultatum, non vno die omnia profundas. Breuiter, Verbum Dei, fides, & charitas, vbi sunt, regulæ certissimæ esse possunt. Sed de hac re plura, vbi de vsu diuitiarum agetur.

DE TERTIO LOCO.

Tristis querela de Christianorum cæcitate.

Filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua. Hæc est querela grauissima, quod filij huius seculi sint prudentiores filijs lucis in generatione sua. Hoc est, homines prophani magis sunt soliciti pro acquirendis temporalibus, quæ tantum spectant ad præsentem vitam, idq; ad breue admodum tempus, quam Christiani sunt soliciti pro bonis cœlestibus acquirendis æternùm duraturis. Hæc deploranda sanè cæcitas est. Corpus curatur, anima negligitur. Quàm verum hoc Christi dictum sit, quis non videt? Da mihi rusticum, qui non magis est solicitus pro acquirenda possessione & alenda familia, quàm Christianus aliquis est pro acquirēdis thesauris cœlestibus. Mercator nauigat mare, experitur multa pericula, sæpe magnum damnum facit, patitur frigus & æstum, idq; non vna hora, non vno die, non vno anno, sed toto vitę tempore, tantùm vt terrenas corradat possessiones: at Christianus vix patitur vnius horæ moram, vt verbum Dei audiat, vt Sacramentorum distributioni intersit. Multas horas consumunt in nugamentis & fabulis, vix vna hora, imò vix minima horæ particula vacat Deum inuocare, & cum Iesu Christo in orationibus nostris colloqui. Sed quę sunt huius cæcitatis causæ? duæ sunt præcipuæ. Vna, quæ & aliorum malorū causa est, videlicet, corruptio humanæ naturæ, quæ facit vt homo sit pronior ad malum, quàm ad bonum. Altera causa huius cæcitatis est, quia bona terrena sunt sensibilia, & ideò fortius mouent animum, quia bonum non mouet nisi cognitum, vnde Augustinus: *Inuisa, id est, non visa, diligere possumus, incognita nequaquam.* Sēsibilia autem sunt magis cognita, quàm spiritualia: quia sensibilia sunt cognita per experientiam, spiritualia tantùm per fidem. Quid ergo faciendum est? conabimur abundare in cognitione rerum cœlestium, quo etiam abundemus in eorum sensu. Quare Paulus optat Philippensibus, vt abundent in cognitione & sensu, adhoc, vt sint sinceri & absque offendiculo ad diem vsque Christi, Philip. 1. 9.

Huius cæcitatis causæ.

DE QVARTO.

Locus de diuitus.

Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Māmona iniquitatis dicitur, vel quia diuitiæ sunt irritamenta malorum, vel quia sunt falsæ & mendaces opiniones. Nam dici possunt mammona iniquitatis, quia iniustè sunt partæ: nam Eleemosyna ex iniustè partis Deo non placet. Porrò duo sunt nobis hoc loco excutienda. Vnum, doctrina de diuitijs. Alterum,

Alterum, quid sit quod dicat: *Cum defeceritis, recipient vos in æterna tabernacula.*

1. Tractatio de diuitiis & earum vsu.

Tametsi autē ante octo septimanas, cum Euangelium de Epulone & Lazaro explicarem, dixi nōnihil de diuitijs: tamen nunc breuiter integram doctrinam de diuitijs repetam. Nihil enim prohibet bonam cantilenam canere sæpius. Dicam autem de diuitijs tria.

Primæ partis capita.

Primum, quænam rationes acquirendarum diuitiarum licitæ sint.

Secundum, qualiter nos Deus erga diuitias velit esse affectos.

Tertium, quis diuitiarum rectus & legitimus vsus.

1. Legitimæ rationes acquirendi diuitias.

Quantum itaque ad legitimas rationes acquirēdi diuitias attinet, omnium *primum* inchoandū est à regula Christi, Matth. 6.33. Quærite primū regnum Dei & iusticiam eius. Prima igitur & præcipua cura esse debet animæ, vt illa sit in Deo diues. *Deinde*, quia hæc vita opus habet adminiculis, iuxta Dei ordinationē quæri possunt facultates, licetque ijs, quæ ad vitam cultúmque necessaria sunt, quærendis operam dare, idque non solùm sanctorū exemplis: verūetiam mandato Dei confirmatur. Deus enim benedictionem promittit piè laborantibus. *Tertiò*, lucrum, quod nobis laborantibus accedit ex benedictione Dei, capiendum est, tanquam ex manu Dei: neque malis artibus vti debemus, quibus facultates aliorum ad nos trahamus: fructum præterea laboris nostri tanquam iustam mercedem percipere licet. In contractibus absint fraudes & fallaciæ: apertè & simpliciter agamus omnia, ea fidelitate quam ipsi ab alijs vellemus requirere: sit labor in legitima vocatione, vt bona conscientia gloriari possimus, nos in vllius fraudem nihil egisse.

2. Qualiter nos erga diuitias deceat esse affectos.

Hactenus de recta ratione acquirendi diuitias: nūc quomodo affectos nos esse deceat erga partas diuitias, breuiter exponam. Singularis enim ars adhibēda est, ne diuitiæ partæ nobis in spinas & laqueos conuertantur. Quod ne fiat, Dauidis & Pauli sequamur consilia, quorum ille quidem Psalm. 62.11. ait: Si affluant diuitiæ, noli cor apponere. Hic verò, 1. Tim. 6.17. Diuitibus seculi præcipito, ne efferantur, néue sperent in diuitiarum incertitudine, sed in Deo viuo. Est itaque præcipuum, ne diuitiarum huius seculi cupiditate ducamur, ne ijs animum aut fiduciam adijciamus: eas à nobis abdicare simus parati, quoties & quādo Deo libuerit: siue habeamus eas, siue iis careamus, tanquam res caducas & fragiles reputemus: & solam benedictionē Dei omnibus rebus mundi anteferamus, absit fallax spes in incertas diuitias, absit superbia & contemtus pauperum, adsit spes in diuitiarum largitore, adsit pius humilisque animus.

De verò diuitiarū vsu.

Atque ita habemus quomodo erga diuitias nos affectos esse oporteat. Nunc pauca de vero diuitiarū vsu adijciam. Dixi, cum Euangelium de Epulone tractarem, quadruplicem esse legitimū diuitiarum vsum: quorum *Primus* est, vt seruiant gloriæ Dei, promouendæ religioni & conseruādo ministerio verbi. Si enim nati sumus, vt Deū glorificemus, profectò ~~huic~~ rei, quicquid habemus, seruire debet. *Secundus* vsus est: vt eas, in quibus viuimus, respublicas iuuemus & ornemus nostris facultatibus. Qua de causa tributa hilari animo soluenda sunt. *Tertius* vsus est, vt ipsi nos, pro conditione nostri status, honeste alamus, nostram familiam foueamus: vt domus nostræ pro facultatū ratione honeste conseruetur, sine fœda auaricia & stulta profusione. *Quartus* & postremus vsus est, vt fontes nostri, iuxta Salomonis consilium, deriuentur foras: hoc est, vt liberales simus erga pauperes, diuites in bonis operibus: quo multi nostris bonis gaudere possint, nobiscum Deo Patri Domini nostri Iesu Christi gratias agentes, qui abunde suppeditat omnia. Contra hunc quadruplicem vsum diuitiarum multi peccant quemadmodum audiuimus in Euangelio de Epulone diuite & paupere Lazaro.

II Quomodo pauperes nos recipiant in æterna tabernacula.

Dixi de diuitijs. Nunc restat explicare, quid sibi velit dictum: *Vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna Tabernacula.* Nónne solus Christus recipit credentes in cœlestia Tabernacula? quomodo ergo hîc dicitur, quod pauperes, quos fecerimus nobis amicos de mammona iniquitatis, sint nos recepturi in æterna tabernacula? Primùm, manifestum est, Christum hoc loco dirigere sermonem ad credentes. Nam in principio textus scribitur: *Et dixit Iesus discipulis suis*, id est, iustificatis & habentibus vitam æternam in Christo. Deinde manifestum est & hoc, quod vita æterna sit donum Dei per Christum Iesum. Sequitur ergo alium modum esse, quo pauperes eos, qui in se liberales fuerunt, recipiant in vitam æternam, quam quo Christus recipit. Quomodo ergo recipient in æterna Tabernacula? testes & approbatores fidei nostræ: nam ex fructibus de fide iudicant, qua sola sciūt homines saluari. Eadem sententia aliis verbis sæpe in scriptura proponitur. Deus reddet vnicuique iuxta opera sua, non quod opera mereantur cœlum: sed quia sunt indicia fidei & timoris Dei: sicut contrà, mala opera ex incredulitate proficiscuntur. Simus ergo memores huius dicti, & eo nos excitemus ad beneficentiam erga proximum, imitantes exemplum Christi saluatoris nostri: cui honor & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA DECIMA post trinitatis, Matth. 7.

ET vt appropinquasset Iesus ciuitati, videns eam, fleuit super illam, dicens: Si cognouisses & tu, & quidē in illo die tuo, quæ ad pacem tuam pertinēt, curares. Nūc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo, & cingent te, & coangustabunt te vndique, & solo æquabunt te, & filios tuos qui in te sunt. Et non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quòd non cognoueris tempus visitationis tuæ. Et ingressus in Templum, cœpit eiicere vendentes in illo, & ementes dicens illis: Scriptū est, Domus mea domus precationis est, vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et docebat quotidie in Templo. Principes autem Sacerdotum & Scribæ quærebant illum perdere & primores plebis, nec inueniebant quid facerent. Totus enim populus pendebat ab ore eius, cum audirent illum.

ENARRATIO TEXTVS.

Partes & summa huius historiæ.

Duæ sunt partes huius Euangelij, quarum vna docet, quid egerit Christus extra ciuitatem Hierusalē. Altera, quid postquam in ciuitatem est ventum, in Templo egerit. Extra ciuitatem ciuitatis futuram calamitatem deflet, & simul vaticinatur de totius vrbis & populi interitu: qua re & suum affectum erga genus humanum ostendit, & quanta sit ira Dei in peccatores non agētes pœnitentiam clare indicat. Deinde ingressus Templum, reprehēdit abusum templi, eiicit ementes & vendētes in templo: testatur templum esse domum orationis, id est, domum dicatam Deo & eius cultui: nec decere hāc domum prophanis negotiis prophanare. Sunt autem (vt dixi) duæ partes huius textus: Vna, de fletu Christi, & vaticinio eiusdem, de vastatione vrbis & interitu populi. Altera, de facto Christi in templo. Sed hę duæ partes plures in se locos & doctrinas continent, quare de iis sigillatim dicam.

DE PRIMA PARTE.

Huius primæ partis loci sunt duo, qui sunt:

1. *Vaticinium Christi contra ciuitatem Hierusalem, cum suis circumstantiis.*
2. *Huius partis vsus in nostra Ecclesia.*

DE PRIMO.

Circunstantiæ prioris loci primæ partis.

In hoc primo loco multæ concurrunt circumstãtiæ, quæ sunt: 1. affectus Christi erga genus humanum. 2. vaticinium ipsum. 3. tempus visitationis. 4. Vnde poterant cognoscere tempus visitationis. 5. Quare non cognouerint tempus visitationis suæ. 6. pœna neglectæ visitationis. 7. mora visitationis.

1. Fletus Christi.

Prima. *Videns Christus ciuitatem, fleuit super illam.* Hic Christi fletus illustre testimoniũ est misericordiæ Dei erga humanum genus. Nam non secus Dominus noster, quàm piissimus pater suorum liberorum, quos æquè ac se diligit, perditionem deplorat. Quæ sanè perditio habet nullam aliam caussam, quã ingratitudinem erga Euangeliũ. Quî enim fieri potuit, vt filius Dei, qui verus homo natus in hoc fuit, vt sua victima ab æterna dãnatione genus humanũ liberaret, non de tanta hominum ingratitudine doleret, quos ad salutem ab initio creauit, & postea eis Prophetis & Apostolis ad pœnitentiam reuocauit?

2. Vaticinium de excidio Ierusalem.

Secunda. *Quia venient dies super te, & circundabunt te inimici tui vallo, & prement te vndique, & ad terram prosternẽt te, & filios tuos qui in te sunt.* Hic Christus vaticinatur de calamitate, quę superuentura erat super Hierusalẽ: quę quidẽ calamitas 40. anno postea ipsis contigit. Huius calamitatis historiam diuidã in tres partes, quarum. 1. erit assignatio eorum, quæ contigerunt ante deuastationem vrbis. 2. enumeratio malorum, quæ in obsidione experti sunt ciues. 3. notatio calamitatis, quæ secuta est vrbis direptionem.

Quæ pręcesserunt vastationem vrbis.

Quid contigit ante deuastationem vrbis? Multa sane, quibus Deus istum populum ad pœnitentiam reuocare voluit, vt vaticinia, signa, prodigia, præsagia. *Vaticinia*, Vt hoc Christi vaticinium, de quo audiuimus, cuius & Zacharias ca. 12. 3. meminit his verbis: Et erit in die illa, ponam Ierusalem lapidem oneris cunctis populis. Omnes qui eleuabunt eam lacerando lacerabuntur, & colligentur aduersus eam omnia regna terrę. *Prodigia* quoque præcesserunt. Integro anno apparuit cometa super ciuitatem Ierusalem, repræsentans ignitum gladium. Currus bellici & equites in cœlo visi sunt concurrere. *Signa.* Ianua templi noctu sponte aperta est: vox in templo audita est, migremus hinc, migremus hinc. *Præsagia.* Homo plebeius, Iesus nomine, clamauit in plateis, vox ab occidente, vox ab oriente: qui quò magis castigabatur à Magistratu, eò magis clamauit. His vaticiniis, prodigiis, signis & præsagiis inuitauit Dominus populum Iudaicum ad pœnitentiam, sed frustrà: quare secuta est grauissima pœna.

Mala quæ in obsidione experti sunt ciues.

De pœna ergo dicamus. Primo die Azymorũ incepit obsidio, & perdurauit vsque ad octauum diem Septembris. Mox oritur in ciuitate intestina seditio, qua amici & consanguinei se mutuis vulneribus trucidant: ex cadaueribus mortuorum oritur grauissima pestis, adeo vt ne mortui quidem sepeliri potuerint. Accedit fames, quæ tanta fuit, quòd matres proprios liberos comederint: & vt de aliis rebus turpissimis taceam, in seditione ciuili, in qua conciderunt duo millia hominum, templum incenditur, & penitus incendio vastatur: postea ab hostibus prima ciuitatis pars capitur: deinde altera, tandem tota ciuitas venit in hostium potestatem.

Calamitates secutæ vrbis direptionem.

Post obsidionem tantus contemtus superati populi fuit, quod septem millia de nobilioribus & præcipuis sint deputata publicis & seruilibus operibus, & multi spectaculis publicis sint reseruati. Multitudo interfectorum pręter illos, qui peste perierant in ciuitate, fuit nonaginta septem millium, qui erant infra annum 16. à militibus venditi sunt. Honestę matronæ & virgines stupratæ sunt à militibus. Postea rursus sub Domitiano noua est orta persecutio, nam Domitianus inquirebat omnes, qui Dauidem vel Christum vlla propinquitate attigerunt. Hæc de pœna corporali secuta contemtum filij Dei sint dicta, cum qua coniuncta erat pœna spiritualis in conscientia, & tandem cruciatus æternus in inferno secutus est.

3. Tempus visitationis.

Tertia. *Si cognouisses & tu, & quidem in hac die.* Tempus visitationis est quo Deus visitat, aliâs ad puniendum peccatores, aliâs ad benefaciendum piis, idque multis modis. Verum potissimum tempus visitationis misericordiæ Dei, fuit tempus prędicationis Christi, quãdo & illos & totum mundum inuitauit ad pœnitentiam, offerens gratiam & vitam æternam pœnitentibus. De hoc tempore loquitur Dominus.

4. Vnde illud tempus agnoscere poterant.

Quarta. Vnde poterant Iudæi cognoscere tempus visitationis suæ? Multa habuerunt præclara argumenta. 1. Miracula potentiam Christi manifestarunt. Si, inquit, mihi non creditis, credite operibus meis, illa enim de me perhibent testimonium. 2. Daniel hoc visitationis tempus apud Babylonios prædixit. 3. Iam translatum erat regnum Iuda, iuxta vaticiniũ Iacob, Gen. 49. 10. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniet Silo, id est, Semẽ mulieris, qui est Christus Dominus. 4. Ne offenderentur paupertate Christi, admoniti erant à Zacharia Propheta, qui cap. 9. 9. ait: Ecce, Rex tuus veniet pauper. 5. Testimonium Iohannis de Christo. 6. Vox Dei Patris super Christũ in Baptismo & in monte. Hæc & multa alia poterãt Iudæos certificare de Christi præsentia, & tempore visitationis eius.

4. Cæcitatis Iudæorum caussæ.

Quarta. Sed quare non cognouerunt tempus visitationis suæ, qui adeo multis signis erant admoniti? Duo fuerunt velamina, vnum carnale, alterũ spirituale. *Carnale* quidem, quia irretiti mundi voluptatibus, illecebris & curis, non poterant considerare ea, quæ ad animæ salutem spectant, sed cogitarunt, sicuti scribitur Sap. 2. 1. 2. Exiguum, & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & non est, qui agnitus sit reuersus ab inferis. Venite, fruamur bonis quæ sunt, & relinquamus vbique signa lætitiæ, nam hæc est pars nostra. Sic irretitus fuit diues Epulo, quem quidam scribunt ciuem fuisse Hierosolymitanum, sic & ille qui dixit, (cum iam horrea sua plena frugibus videret) fruere nunc anima mea deliciis. Sed quid accidit illi? In mediis deliciis vocatus est ad pœnam. *Spirituale* verò velamen fuit, de quo hic loquitur Christus: Et Paulus Ro. 1. Tradidit eos in reprobam mentem: Et 2. Thes. 2. Dedit illis efficacem errorem, vt credãt mendacio, qui veritati noluerunt obedire. Atque ita iustum est Dei iudicium.

5. Pœna neglectæ visitationis.

Sexta. Pœna neglectæ visitationis, quæ est duplex: Carnalis & temporalis, Spiritualis & æterna. Ad pœnas temporales & carnales pertinet ista horrenda vrbis vastatio. Item omnes calamitates in humano genere, quæ calamitates nos merito admonere deberent pœnitentiæ.

7. Caussa dilatæ pœnæ.

Septima. Caussa dilatæ pœnæ. Hanc Paulus Roman. 2. explicat, dum ait: diuitias bonitatis Dei & longani-

longanimitatem inuitare ad pœnitentiã. Deus enim tardus ad iram, id est, ad vindictam, idque ideo vt nos tandem agnitis peccatis nostris, ingemiscamus, & confugiamus ad Christum vera fiducia.

DE SECVNDO.

Doctrinæ de excidio Iudæorum vsus inter Christianos.

Cùm Paulus dicit, Ro.15.4. Omne quod scriptum est, in nostram doctrinam scriptum esse, videamus quis sit huius doctrinæ vsus.

Primùm itaque nos, qui in Christum credimus, & sumus Ierusalem Dei sancta, audiamus vocẽ Christi deflentis peccata nostra, & discamus quomodo erga nos sit affectus. Deinde agnoscamus tempus visitationis nostræ, quia nos visitauit Deus in hoc regno mirabiliter. Primùm suo verbo, quod sane purè omnibus Ecclesiis Daniæ proclamatur. Sed quia parum fuimus Euangelio obedientes, visitauit nos bello, fame, peste, & singulos variis modis. Verùm si nõ egerimus pœnitẽtiam, idque maturè, visitabit nos rursus bello, peste, fame, & tandem nos omnino delebit. Agamus igitur pœnitentiam, promittamus emendationem, amplectamur Euangelium Christi, breuiter, pie & sancte vitam instituamus, vt possimus euadere in die iræ.

DE SECVNDA PARTE.

Circunstantiæ huius partis, cum obseruat. doctrinarum.

Et ingressus in Templum. &c. In hac secunda huius Euangelij parte sunt quatuor circumstantiæ potissimum obseruandæ.

1. Impietas pontificum.

Prima, impietas Pontificum. Templum Salomonis fuit ordinatum propter has causas, non vt exerceretur mercatura in eo, sed vt illic verbũ Dei doceretur, & in illud populus Dei cõueniret & oraret, quemadmodum ipse Salomon inquit in dedicatione Tẽpli, 1.Reg.8.30. Quodcunq; orauerit populus tuus in loco isto (id est, in templo hoc) exaudies in loco tabernaculi tui in cœlo, & cum exaudieris, propicius eris. Præterea fuit ordinatum lege, vt iuxta templũ fierent mactationes secundum legem. Contra hęc omnia fecerunt Pharisæi & Pontifices. Contemserunt enim verbum Dei, exercuerunt prophanas mercaturas, imò, vt ipse Christus inquit, fecerunt ex templo Dei speluncam latronum. Trucidantur homines à latronibus, vt latrones occisorũ bona ad se conuertant. Pontifices autem falsa doctrina ac praua interpretatione scripturæ multa hominũ millia trucidãrunt, dum illorum animas sacrilegè priuarunt æterna beatitudine. Hinc satis liquet, quam fuerint ipsi Pontifices impij in Deũ, qui non solum ipsi cõtemserunt verbum Dei, verum etiam aliis occasio fuerunt contemtus, contumaciæ, & tãdem perditionis.

Quomodo templum Dei factum sit spelunca latronum.

2. Eiectio ementiũ & vendentium.

Secunda, eiectio ementium & vendentium de tẽplo. 1. Christus enim eiicit ementes & vendentes, idque externa vi, quo facto primum testatur se improbare impietatẽ Pharisaicam. 2. Deinde declarat se verum Regẽ & pontificem esse istius populi. Regem quidem, quod manum admoueat ad tollendam impietatem, quemadmodum Ezechias fecit, cum tolleret æneum serpentem propter idololatriã populi. Pontificem verò, quia veram doctrinam defendit, & reprehẽdit Pharisaicas corruptelas. 3. Præterea hæc eiectio fuit paterna quædam admonitio de futura templi deuastatione, nisi resipisceret. 4. Ad hæc, facto hoc admonet de pœna, in quã incurrent omnes impij, qui abusi fuerint templo Dei, nimirũ, quod à Christo aliquando sint è templo eijciendi.

Doctrina.

Hinc præterea discant vtrique, magistratus dico & gubernatores Ecclesiarum. Illi quidẽ manu & externa vi tollere impietatis instrumenta, hi vero gladio spiritus, hoc est, verbo Dei amputare omnẽ superstitionem, quãtum quidem fieri potest. Sic fecit beatus Theodosius, qui omnes imagines & idola de templis sustulit. Sic fecit pijssimus princeps Iohannes Fridericus dux Saxoniæ. Horum exemplũ imitatus est sanctissimæ memoriæ Rex Daniæ Christianus, eius nominis tertius, cuius beneficio adhuc Scholæ & Ecclesiæ in hoc regno gaudent.

Confirmatio ab exemplis.

3. De duplici templo Dei, & de vtriusque vsu & abusu.

Tertia est de templo Dei, quod est duplex, manufactum seu visibile, & spirituale seu non manufactũ. Vtrunque est domus orationis. Domus mea, inquit Christus, est domus orationis. *Vsus manufacti templi* præcipuè in his positus est. 1. vt sit locus publicus, in quo doceatur & audiatur verbum Dei. 2. vt illic administrentur Sacramenta. 3. vt illic conueniant pij, oraturi pro communibus necessitatibus. 4. vt sit locus, in quo fiat publica confessio religionis. Sed quid fit in Papatu? pro verbo Dei traditiones hominum obtrudunt. Pro mysteriorũ Dei distributione, sacrilegia horrendissima proponuntur, venale habent cœlum, missam pro viuis & mortuis iactant, spoliant Ecclesiam Sacramentis, contaminant sacramenta suis blasphemis additamentis, faciunt ex loco publicæ confessionis Euangelij conciliabulum hypocritarum, qui conspirant aduersus Euangeliũ Christi. Hæc sint dicta de manufacto templo.

Abusus.

Templi spiritualis vsus.

Non manufactum & spirituale *templum* est cùm tota Catholica Ecclesia, tum singula eius membra. Ita enim Paulus ait scribens Corinthiis, in 1.epist.ca.3.v.17. Nescitis, quod templum Dei sanctum sitis vos? Imo Christus ipse architectus huius tẽpli ait, Ioã.14.23. Si quis sermonem meum audit, ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Proinde & tota Ecclesia, & singula eius membra, templum Dei dicuntur & sunt. Huius templi fundamentum est filius Dei, fundamentum enim aliud nemo ponere potest, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus Dominus noster. 1.Cor.3.11. Hoc templum erigitur à filio Dei, ædificatur à Prophetis, Apostolis, ministris verbi, à pio magistratu, à sanctis patribusfamiliâs, prout Dominus singulis dederit ædificandi gratiam. Hoc templũ purgatur & conseruatur sanguine Christi. Huius templi ostiarius est Spiritus sanctus, quando precibus & fide ianua eius pulsatur. Neque hoc templum otiosum est. Nam in eo iugis est celebratio Dei, oratio perpetua, oblationes sanctæ, cultus Dei (vt vno verbo dicam) indefessus, huic enim sancto vsui dicatum est hoc sanctum Dei templum. Verùm homines, qui indulgent suis libidinibus, suę tyrannidi, vsuræ, fraudibus, non solùm hoc templũ Dei prophanant, eiecto ostiario Spiritu sancto, expulso Christo architecto, verumetiam fiunt templa Satanæ, in quibus sanguis Christi contumelia afficitur, verbum Dei ludibriis exponitur, in locum piarum precũ succedunt inuocationes sanctorum, execrationes, blasphemiæ, contumeliæ, & vt vno dicam verbo, laudes Satanæ illic personant.

Eiusdem abusus.

Causæ impulsiuę vt templum Dei esse cupiamus.

Sed quid nos commouebit, vt templum Dej esse cupiamus? 1. Dignitas. Quæ enim maior gloria est, quam esse templum sanctæ Trinitatis? 2. Vtilitas, nam hoc pacto transitur à Satanæ delubro (vbi mera mors & damnatio regnant) ad domum Dei & æternam felicitatem. 3. Finis conditionis hominis. Conditi enim sumus, vt simus templa Dei. Contrà cogitandum est, quàm indignum sit, & quam magnum sacrilegiũ, hoc templũ sceleribus vllis contaminare. Proinde conandũ totis virib. est, vt præstemus Deo in suo templo verũ cultũ, & offeramus sacrificia labiorum nostrorum, hoc est, gratiarum actionem, & thura cordis nostri, hoc est, fidem & innocentiam.

4. Mundi iudicium de Ecclesia Dei.

Quarta, mundus longè aliter iudicat de iis,

qui templa Dei sunt, quàm verbum Dei. Mundus iudicat præclaros, potentes, sapientes, diuites in hoc templum recipi, sed contrarium docet verbum Dei, & monstrant exempla. Tametsi autem nullus reiicitur propter claritatem generis, potentiam, sapientiá, diuitias, tamen plerunque fit, vt tales huius mundi negotiis impediti, minus de hoc spirituali templo cogitent. Exemplo sunt Cain & Abel. Deinde Esau & Iacob. Ita semper diligit Deus infirmos huius mũdi, vt quæ fortia sunt pudefaceret. Sed hoc nos non mouebit. Christus enim dicit: Noli timere pusille grex, placuit enim Patri dare vobis regnum, cui per Christum cum Spiritu sancto sit honor in secula seculorum, Amen.

DOMINICA VNDECIMA
post trinitatis, Lucæ 18.

IEsus dixit ad quosdam, qui in se confidebant, quod essent iusti, & aspernabantur cæteros, parabolam istam. Duo homines ascendebant in Templum, vt precarẽtur: vnus Pharisæus, alter Publicanus. Pharisæus stans hæc apud se orabat: Deus gratias ago tibi, quod non sim sicut cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic Publicanus, Ieiuno bis in Sabbato, decimas do omnium quæ possideo. Et Publicanus procul stans ne oculos volebat ad cœlum attollere, sed percutiebat pectus suum dicẽs: Deus *propicius esto mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam magis quam ille. Quia omnis qui se extollit, humiliabitur: & qui se humiliat, extolletur.*

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio & summa huius concionis.

Occasio huius Euangelij fuit quod postquã Christus docuisset de efficacia orationis & forma orandi, voluit etiam illustria exempla proponere, in quibus & efficacis orationis & hypocriticæ ostẽtationis naturam depingeret. Nam cum nemo rite orare potest, nisi idem sit prius iustus ex fide Christi, fit vt multi se iustos putent, & propterea se rectè orare arbitrentur. Quare necesse fuit discernere inter vere iustos, & eos qui iustitiam simulant. Qui enim videri volunt iusti, & non sunt tamen, illi nequaquam inuocant. Verùm qui agnitis peccatis suis, agunt seriã pœnitentiam, hi fide iusti effecti, soli efficaciter & vere orare possunt. Ea itaque de causa Dominus hic nobis proponit duas imagines: quarum vna est hypocriticæ orationis: altera veræ & piæ inuocationis. Phariseus, qui putauit se pium & iustum, & non fuit, hypocriticam orationem nobis agnoscendam præbet: Contrà, miser Publicanus, prosternens se coram Deo, & agnoscens suas sordes, & nihilominus confugiens ad misericordiam, veræ & salutaris orationis formam suo exemplo præbet.

Loci tres:

1. *De iustitia Legis, & Pharisaica vanitate.*
2. *De iustitia Christiana & vera pœnitentia.*
3. *Iudicium Christi de Pharisæo & Publicano.*

DE PRIMO.

Locus, de iustitia Legis.

Dicebat ad quosdam, qui in se confidebant tanquam iusti, &c. Hic necesse est dicere de legis iustitia: quæ sit, quis sit eius vsus, finis & ius. Nam inde intelligemus, quantum Pharisæi aberrent à vera iustitia.

2. Quæ sit, seu definitio iustitiæ Legis.

Quæ est legis iusticia? Est perfecta obedientia omnium membrorum nostrorum, interiorum & exteriorum, erga legem Dei, cordis, affectuum, volũtatis. Breuiter, omnium potentiarum & virium corporis & animi: quam obedientiam non oportet esse momentaneam, sed perpetuam: nõ inanem, sed perfectam & absolutam: non contaminatam, sed puram & castam: qualis ab Adam præstari potuit ante lapsũ, & qualis à sanctis Angelis in cœlo præstatur. Quod talem deceat esse legis iusticiam, cùm Moses, tum Christus docent his verbis: Diliges Dominum deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex toto robore, & omnibus viribus tuis, & proximum tuum sicut teipsum. Deinde, quia ipse purus, sanctus, & castus est, nil potest illi placere, nisi purum, sanctum & castum. Et qui hanc iusticiam præstant, soli habent promissionem legalem. Sic enim Moses: Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Hanc obedientiam perfectam & perpetuam, qualem Lex requirit, nullus homo, excepto solo Christo, vnquã præstitit. Quare omnes, qui se hac legis iusticia iustos putant, nõ tantum cæci sunt & arrogantes: verum etiam blasphemi in legem Dei, quam metiuntur suo modulo, & non voce Dei. Quod autem nullus Legi Dei satisfacere possit, nuper dixi, & nunc breuiter idem nobis in memoriam reuocabo. *Primum*, nostra membra interiora & exteriora, quibus exequi obedientiam erga legem deberemus, sunt mutila, & horrenda quadam ataxia vitiata, ita vt nihil recte exequi possint. *Deinde* Lex peccati tanquam fortissimus gigas nostra membra occupat, etiam quando renati sumus, vt nõ possimus præstare quæ volumus. Hinc diuus Paulus clamat, Rom. 7. ô infelix ego homo, quis liberabit me de corpore morti obnoxio. Itẽ, Velle quidẽ adest mihi, sed perficere non inuenio. Itẽ, Nõ quod volo bonũ, hoc facio, sed quod non volo malũ, hoc ago. Ita regenerati promtã quidẽ voluntatem habent, sed exequendi quod volũt viribus destituũtur, adeo domesticus noster hostis est importunus, & nos à bono retrahit. Quid dicemus ergo de illis, quorũ voluntas nondũ est reformata, quales sunt omnes, qui nondũ sunt regenerati? *Huc accedit* quod Lex Dei sit spiritualis, nos verò carnales. Ita enim Paulus iã fidelis dixit, eod. 7. c. Lex spiritualis, ego autẽ carnalis vẽditus sub peccato. Hinc facile videre est, quod à nobis legi debita obedientia prestari non possit. Quî enim fieri potest, vt caro spiritualem iustitiam præstet? Multas alias & plures rationes nuper adduxi, quibus ostendi, neminem in hac vita perfectam legi obedientiam præstare posse. Quid ergo fiet? hîc vocẽ legis primũ audies. Quid illa dicit? Maledictus omnis, qui nõ permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis. Hic audis legis sentẽtiam. Hæc legis vox te humiliet coram Deo, & prorsus prosternat, vt agnoscas & fœditatem tui peccati, & iustam damnationem.

Definitionis confirmatio.

Quod nullus hominũ, Christo excepto, obedientiam perfectã præstet.

De Remedio aduersus legis maledictionem.

Quid hic faciendum? Possumus ne hanc legis maledictionem declinare? non potes tuis viribus: quare tibi vel pereundum est, vel quærendum remedium contra hanc legis damnationem, quod sanè non est aliud, quam solus Iesus Christus, qui ideo venit in mundum, vt in se maledictionem legis reciperet, & omnes in se credentes liberaret à iure legis, id est, à damnatione, quam lex minatur trãsgressoribus suis. Hæc proinde maledictio extendit se ad omnes homines, qui non audiunt Christum, & vestiuntur eius iustitia, vt illa ornati appareant in conspectu Dei. Nã Christus est finis legis in iustitiã omni credenti, Ro. 10. 4. Hæc de legis iustitia ideo à me dicta sunt, vt ostendam quam vani fuerint Pharisæi isti, qui se iustos confidebant, & aspernabantur cæteros tanquam prophanos & iniustos.

De Pharisaica vanitate seu iustitiariorum hypocrisi locus.

Sed quænam causa est, quod hic Pharisæus cum sua turba confidat se esse iustum? cæcitas in causa fuit. Adeo enim cæcus erat, quod non viderit legis mentem, imò velamen tantum Legis vidit & non introspexit in legis adytum, quemadmodum textus huius Euangelij satis indicat, ait enim: *Gratias ago tibi, quia*

bi, quia non sum sicuti cæteri homines, raptores iniusti, adulteri, aut sicut hic Publicanus. Literam igitur legis vidit, non spiritum, hoc est, tantum in externis operibus hæsit, nō spiritualem, quem requirit lex, sensum consideravit.

Præcipua capita.

Verùm vt hæc nobis clarius ponantur ob oculos, videamus 1. qualia ipsius opera fuerint. 2. conferamus ea cum lege Dei. 3. colligamus inde quid illi defuerit. 4. quam multis peccatis reus constrictus fuerit, etsi se iustum coram hominibus venditaret.

1. Opera sine fide.

Opera huius Pharisæi fuerunt sine fide, profecta ex mera incredulitate & arrogantia. Iā cū scriptura aperte dicit: Sine fide impossibile est placere Deū: quis tam amens est, vt istam externam laruam iustitiam vocet?

2. Collata ad legem Dei sunt impurissima.

Opera quæ iactat conferamus cum lege Dei. Lex requirit puram obedientiā: hic ex impurissimo corde promit conuicia in Deum & in proximū. Lex iubet proximum diligere: is accusat, idque coram tribunali Dei. Quid multis? Nil ex Dei præscripto fecerat. An non est magnum, non esse raptorem? non iniustum? non adulterum? ieiunare & dare decimas? ista quidem non sunt contemnenda. Sed hic Pharisæus bona, quæ fecerat, miserè contaminauit philautia & superbia.

3. Fonte bonorum operum carent.

Quid ergo illi defuit? fons bonorum operum, fides Christi, quæ per charitatem operatur. Vbi autem hęc non est, quantumuis speciosum videtur opus, Deo tamen gratum esse nequit, imo potius abominatio est coram Deo, præcipuè, quia accedit opinio iustitiæ, sicuti videmus in hoc Pharisæo.

4. Hypocritarum iustitiariorum grauissima peccata & scelera in 1. & 2. tabulam.

Vidimus vnde profecta fuerint opera huius Pharisæi, & quantum distent à legis iusticia, & quid illi defuerit: nunc quam grauiter peccarit & quam iniustus fuerit videamus: *Primum* ausus est Deum accedere & interpellare sine timore Dei, sine fide, sine pœnitentia, sine mediatore Christo, per quem solū patet aditus ad patrem. Estne hoc graue scelus? Imò hic totam primam tabulam violat, & tanquam pedibus cōculcat. *Deinde* ausus est puluis & cinis gloriari coram Deo, cùm tamen scriptum sit: Innocens coram te non est innocens, quāta quæso hæc superbia? Nonne tametsi & Deum & homines despicit: se tamen iustū simulat? *Tertiò* abusus est tēplo Dei, quod erat ordinatum ad deprecanda peccata publica & priuata. Sed quid hic facit è templo? prætorium, in quo accusat alios. *Quartò* totam secundam tabulam inuadit, & violat contra charitatis naturam, quæ peccata proximi aut curare, aut tegere solet: quid facit? *Non sum*, inquit, *sicuti cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri*: imo hoc videbatur ei parum. Quare cum in supremo loco templi esset, respicit à tergo, & videt miserum Publicanum orantem, quem mox, vbi eum vidit, accusat coram tribunali Dei. *Neque sum*, inquit, *sicut iste Publicanus*. Hic si vere pius fuisset, gratulatus fuisset Publicano cum angelis Dei, qui gaudent in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente. Verùm cum accusat pœnitentem, satis arguit, ex quo spiritu loquatur. Debebat meminisse dicti Iesu Syrach, Eccle. 8. 6. Hominem auertentem se à peccato ne despexeris. Omnes enim in correptione sumus, id est, obnoxij variis casibus. Qui stat, videat ne cadat, inquit Apostolus. 1. Corinth. 10. 12.

De ieiunio hypocritarum.

De ieiunio & decimis huius hypocritæ hoc tantum dico. Ieiunium, quo carnis ferocia domatur, est res non mala: verum si ieiunas, vt merearis aliquid à Deo, tuum ieiunium fit abominatio. Deus enim non vult coli humanis traditionibus, sed iuxta legis suæ regulam. De decimis hæc dico, quod Deus ita ordinauit in sua republica, vt sacerdotes & Leuitica tribus haberent vnde viuerent. Et Christus dicit: Dignus est mercenarius mercede sua: &, Non obligabis os boui trituranti.

DE SECVNDO.

De iustitia Christiana, locus.

Quemadmodum in Pharisæo vidimus, qualis sit iusticia Pharisaica: & eius vanitatem ostendimus ex collatione ad legis iusticiam: Ita nunc sequitur secunda doctrina de iusticia Christiana, quæ nobis in hoc Publicano, tanquam in viua quadam imagine repræsentatur. Verū quia scriptura duobus modis de virtutibus docet, nimirū regula, & exemplo: volo primum videre, quid scriptura dicat de iusticia, Christiana. Deinde idem ostendam in Publicani exemplo, vt ita regulā confirmetur exemplo.

1. Regula iustitiæ Christianæ.

Quantum autem ad regulam iusticiæ Christianæ attinet, hæc sunt clara dicta. Paulus Ro. 3. 22. Omnes peccauerunt, & priuātur gloria Dei, iustificamur autem ipsius gratia, per redemtionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propiciatorium per fidem in sanguine eius. Mox in eodem capite, v. 27. Arbitramur hominem iustificari fide absque operibus legis. 2. Cor. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Rom. 5. 19. Sicut, vnius hominis inobedientia multi sunt constituti peccatores: ita vnius rursus obedientia iusti constituuntur multi. Et de Abrahamo, c. 23. Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam. Et Dauid, Psal. 32. 1. Beati quorum remissæ iniquitates, & tecta sunt peccata. Huiusmodi sunt infinita dicta in scriptura de iusticia Christiana. Sed hęc pauca proposui, vt inde generalē doctrinam de iusticia Christiana colligam.

Doctrina generalis de Christiana iustitia cum conclusiones firmissimæ.

I. Ex his testimonijs colligitur, quod Christiana iusticia non sit ex operibus, tametsi iustificatus iam bene operari incipit. Hoc ergo primum tenendum est, quod opera excludantur ita, vt nō sint huius iusticiæ causa: sed effectus & fructus, vt postea dicam.

2. Ex his dictis colligitur, quod Christiana iusticia non sit obedientia in ipsis, sed in Christo.

3. Quod hęc Christi obedientia donetur homini, vt ea, & nō sua, sit iustus.

4. Quod quisquis crediderit, huius iustitię Christi fiat particeps, ita vt illi imputetur tanquam sua: Christus enim est finis legis, in iusticiam omni credenti.

5. Quod quia peccatores sumus, recociliemur Patri per Christum, quem Pater proposuit propiciatorem.

6. Quod pro peccatis credentium effusus sit sanguis Christi, ita vt iusticię Dei seu legis sit satisfactū.

Iustitiæ Christianæ definitio & effectus.

7. Ex his omnibus collectis efficitur, quod hæc iusticia Christiana constet absolutione à peccato, imputatione iusticiæ Christi, & acceptatione ad vitam æternam, gratis propter Christū. Hæc est summa doctrinæ Ecclesiæ Christi de Christiana iusticia, vnde efficitur, quod Christiana iustificatio sit absolutio à peccato, imputatio iusticiæ Christi, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum. Verùm hoc præterea tenendum est, quod fides ipsa, qua iustificamur, sit efficax, & producat fructus Deo gratissimos per Iesum Christū. Vbi autem hic fructus non conspicitur, vix illic fides inuenitur. Nam cum credimus, simul renascimur in nouos homines, vt nouam Deo obedientiam præstemus.

II. Exemplum iustitiæ Christianæ. 1. Trepidatio in conscientia ex notitia legis.

Iam hanc ipsam doctrinam de Christiana iusticia videamus in exemplo Publicani. 1. (vt textus ait) stetit à longo. Indignitate enim sua territus, non audebat cum Pharisæo in conspectum maiestatis diuinæ prodire. Sic & Petrus procidens ad ge-

nua Christi, ait: Exi à me, quia homo peccator sum. Similiter & centurio: Domine, non sum dignus, vt intres sub tectum meum. Hæc trepidatio in consciētia hominis oritur ex notitia legis, ad huius normam cum homo sua facta examinat, cogitur exclamare, homo peccator sum. 2. non audet leuare oculos. Hic notatur pudor Publicani ob turpitudinem peccati sui. 3. percutit pectus, quo significatur lucta cum diffidentia & desperatione. 4. cum inquit, Deus, &c. significatur ad solum Deum confugiendū esse pro peccatis abolendis. Hactenus cum peccato, cum legis damnatione, cum diffidentia luctatus est, qua lucta vera contritio declaratur. Nunc sequitur quomodo sit eluctatus ab isto veluti inferno. Nam cum dicit: *Deus propitius esto mihi peccatori*, erigit se fide contra desperationem. Nam hic animo recolit promissiones de Christo, quod Deus velit esse peccatoribus propicius, qui agentes pœnitentiam ad Christum vera fiducia confugiunt. Ille enim est propiciatio pro peccatis nostris. Cum ita se erigit, sibi peccatum, & Deo misericordiam tribuit, se ægrotum agnoscit, & Deum medicum, opponit misericordiam peccato, ac ita statuens Deum sibi propiciū esse iustificatur sola fide. Ad eundem modum Daniel fecit: Tibi Domine iustitia, nobis autē cōfusio faciei.

2. Pudor. 3. Contritio. 4. Resipiscentia. 5. Fides. 6. Iustificatio.

Doctrina. Atque ita ex hoc Publicano discere possumus primum rationem veræ pœnitētiæ, & iustitiæ Christianæ. Nā vt vera pœnitentia est verus dolor ob peccatum. Ita Christiana iustitia est absolui à peccato, cū Deū vera fiducia accedimus, sicuti suprà dixit. 2. possumus ab illo discere, qualis debeat esse vera oratio. Debet enim ex intimo animo proficisci in timore Dei, & niti propiciatione, quæ est in Christo Iesu. 3. debemus à Publicano discere submisse nos gerere cum coram Deo, tum coram hominibus.

Qualis sit vera oratio.

In Pharisæo & Publicano quæ sequenda & fugienda sint. Viuendúmne igitur est more Publicanorum? sane ita est, quatenus agunt pœnitentiam, quemadmodum hic fecit. Vt enim Phariseus iste non est cōdemnatus propter externa opera honesta, quæ fecit, sed quia confidebat in opera, ita Publicanus hic non est laudādus ob peccata quæ fecerat, sed propter pœnitentiam, quæ secuta est. Imò habemus ab vtroque quod vtiliter discamus. Cum vtroque eundum est in tēplum, cum vtroque agendæ sunt Deo gratiæ, cum vtroque orandū est. A Pharisæo honesta externa opera facere. A Publicano animi pietatem & veram fidem adferre discamus.

DE TERTIO.

Iudicium Dei de hypocritarum iustitiariorum & peccatorū resipiscentium statu. *Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam, & non ille.* Hic habemus iudicium Christi de Pharisæo & Publicano. Publicanus (inquit) descendens de templo, in domum suam rediit iustificatus fide. Pharisæus autem non rediit iustus, sed potius cōdemnatus. Hoc confirmat generali sententia: *Quia omnis, qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur.* Pharisæus se exaltauit, existimans se iustum legis operibus, quæ nulla habuit, ideo humiliatus est sententia damnationis. Publicanus se humiliauit peccati confessione, humili inuocatione, fiducia in misericordiam Dei per Christum, ideo exaltatus est gratia absolutionis & gloria beatitudinis. Huius exemplo vt & nos humiliemur faxit Christus, cui cum Patre & Spiritu sancto sit gloria in secula, Amen.

DOMINICA DVODECIMA trinitatis, Marc. 7.

Iesus rursum egrediens de finibus Tyri ac Sidonis, venit ad mare Galilææ, per medios fines Decapolis. Et adducunt ei surdum, impeditæque linguæ, & deprecantur eum, vt imponat illi manum. Et cum apprehendisset eum de turba seorsim, misit digitos suos in auriculas eius, & sputo emisso, tetigit linguam eius, at suspiciens in cœlum, ingemuit, & ait illi: Ephata, quod est, aperire. Et statim apertæ sunt eius aures, & solutum est vinculū linguæ eius, ac loquebatur rectè. Ac præcepit illis, ne cui dicerent. Sed quò magis ille eis præceperat, hoc potius amplius prædicabant, & supra modum stupebant, dicentes: Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui.

ENARRATIO TEXTVS.

Quid praecipuè obseruandum sit in omnibus Christi miraculis. Hoc Euangelium continet vnum ex miraculis Domini, quibus ipse ostendebat potentiam, voluntatem, & officium suum. Potentia ostenditur in eo, quod imperet omnibus rebus creatis, aliâs mari, aliâs ventis, aliâs Diabolis, aliâs morbis, vt hîc. Voluntas indicatur ex eius promtitudine ad iuuandum, est enim promtissimus ad opem ferendam omnibus inuocantibus se. Officium, quod sit saluator iuxta nomen suum, quod est Iesus. Hæc tria in singulis fere Christi miraculis conspiciuntur, quibus nos rectè vti discamus. Potentia siquidem Christi Domini aduersus mundi tyrannidem, Sophisticam & hypocrisin, atque adeo aduersus totum Satanæ regnum, vti debemus. Voluntatis cognitionem opponamus aduersus carnis nostræ peruersam voluntatem & iudicium. Officij cogitatione muniamus nos aduersus omnes Antichristos, qui Christum suo officio spoliare volunt. Hæc tria, vt in speculo quodam contemplari licet in præsenti Euangelio. Hic surdus & mutus tenetur captiuus à Diabolo, sed quid ad hoc Christus? Potentiam suam declarans, aperit aures eius, & linguam soluit inuito & repugnante Diabolo. Deinde, cum hunc calamitosum & miserum iuuat, ostendit se affici eius calamitate, atque ita voluntatem suam erga ipsum indicat. Postremò declarat officium, dum se promtum ad hunc iuuandum & alacrem exhibet. Significat enim hoc facto missum esse se vt afflictos & calamitosos iuuet. Habemus quid Christus ostendat in suis miraculis. Iam summā præsentis Euangelij videamus. Christus adductum surdum & mutum ad se sanat, quo facto significatur, quod Christus venerit in mundum, ad iuuandos eos, qui ad se veniunt, iuxta illud, Ioel. 2. 32. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Loci tres.

Applicatio ad præsentem concionem. Eius summa. Partes.

1. *Exemplum illorum, qui hunc surdum & mutum ad Christum portant.*
2. *Factum & miraculum Christi.*
3. *Fructus huius miraculi ad spectatores.*

DE PRIMO.

Occasio miraculi. *Exiens iterum de finibus Tyri, &c.* Antequam veniamus ad primam doctrinam, obseruanda est præsentis miraculi occasio, quæ fuit profectio Christi, & locum profectionis.

Profectio Christi. Locus. Profectio ipsa indicat, quàm sedulus Dominus in suo officio, & quam auide sitierit salutem nostram. Locus ostendit, quod etiam gentes velit suorum beneficiorū fieri participes. Venit enim quærere quod perierat.

1. Doctrina. Iam primam doctrinam videamus. *Adducunt ei surdum & mutum, & deprecantur eum, vt imponat illi manus.* Hic duo obseruanda sunt: Primum, quid faciant hi baiuli. Deinde quid petant. Quid faciunt? Apportant ad Christum surdum & mutum. His paucis verbis Christiana vita describitur, quam descriptionem rectè intelligere nostra interest, vt possimus illorum exemplum dextrè imitari. *Primum* enim Christum agnoscunt Messiam. *Deinde* fidem in

In baiulis vitæ Christianæ habetur descriptio. Fides.

in ipſum habent, vtrumque declarant hoc facto. Nemo enim Chriſtum accedit vt Saluatorem, & eum inuocat, niſi qui in ipſum credit. Vt enim nemo credit, niſi qui audit, ita nemo inuocat, niſi qui credit, Rom. 10. Hac ratione fides concepta ex verbo vitæ, eſt Chriſtianorum ſalus.

Fidei effecta & fructus.

Eſtne ocioſa fides? Non. Hic eius triplex fructus indicatur. Primus eſt *confeſſio*, nam hic facto & voce confitentur Chriſtum. Quemadmodum enim corde creditur ad iuſticiam, ita ore fit confeſſio ad ſalutem. Secundus eſt *inuocatio* Chriſti. Sunt enim fides & inuocatio ita connexæ, vt citius calorem ab igne ſepares, quam eas à ſe inuicem diuellas. Tertius fructus fidei eſt *dilectio fraterna*, quam hi baiuli corde, opere, & ore declarant, hunc afflictum & miſerum Chriſto apportantes.

Applicatio.

Vidéſne iam quales fuerint hi baiuli? vidéſne totam vitam Chriſtianã in illorum facto, tanquam in tabella depictam? Sed quare hoc factum & ſcriptum eſt? vt ego & tu habeamus exemplum pietatis erga Deum & charitatis erga proximũ. Hæc eſt forma veræ Chriſtianæ vitæ. In Chriſtum itaque cum his nos credere oportet: Chriſtum cum his confiteri neceſſe eſt, eundem cum his inuocare fides poſtulat, proximum præterea horum exemplo corde, ore & opere, diligere & iuuare decet. Quódnam, quæſo, maius dilectionis opus, quam hominem captiuum ſub Diaboli poteſtate, afflictum & miſerum, & coram hominibus ſpretum extreméque contemptum adducere ad Chriſtum, & tantam curam pro aliena ſalute ſuſcipere?

Adhortatio.

Hic diſcant diuites, pauperes, nobiles, ignobiles, ciues & ruſtici quid illos deceat, modò non fruſtra Chriſtianum titulum iactare velint. Vnuſquiſque pro ratione ſuæ functionis conetur quam plurimos Chriſto adducere, eum inuocare, & ſolicitudinem piam ſuſcipere pro aliorum ſalute.

Quæſtio de propriæ & alienæ fidei efficacia.

Hic oritur quæſtio. Hic ſurdus fidem non habuit, non enim potuit verbum audire, vnde fides concipitur, ſanatur tamen à Chriſto ob alienam fidem, videtur ergo quod homo aliena fide ſaluari poſſit? Reſpondeo: Chriſtus aperit linguam muti, & inuocatus dat infirmo fidem, quam nactus infirmus ſua propria, non aliena fide ſaluatur. Deinde diſcernendum eſt inter corporalia beneficia & ſalutem æternam. Corporalia beneficia pij poſſunt etiam impiis à Deo impetrare, ſalutem autem non poſſunt ipſis impetrare, niſi ipſi quoq; prius fidem ex verbo Dei conceperint. Niſi enim pij impetrare poſſent impiis beneficia corporalia, non poſſet ſtare mundus in hoc tantorum ſcelerum & ſcandalorum diluuio.

De impoſitione manuũ, locus.

Hæc dicta ſint de facto horum baiulorum & eius vtili imitatione, iam quid à Chriſto petierint videamus. *Deprecabantur eum* (inquit textus) vt imponat illi manum, nam per impoſitionem manuum obſeruarunt Chriſtum antea multis contuliſſe ſanitatem. Verum vt iſtum ritum nos intelligamus, quatuor de impoſitione manuum ſunt obſeruanda.

Sũma capita.

1. *Quam antiqua ſit hæc conſuetudo impoſitionis manuum.*
2. *Quorum fuerit aliis manum imponere.*
3. *Ad quid & in quem finem manus impoſitæ ſint.*
4. *Quæ ſit impoſitionis manuum ratio ſymbolica.*

De antiquitate ritus impoſitionis manuum.

1. Quantum ad antiquitatem ritus imponendi manus attinet, ſcriptura oſtendit, quod à Patribus ſit hæc conſuetudo accepta. Legimus enim Geneſ. 48.14. quod Patriarcha Iacob manus impoſuerit filiis Ioſeph, Manaſſe & Ephraim. Quæ conſuetudo poſtea lege Iudæis commendata eſt, & peruenit hic ritus vſque ad tempora Chriſti, qui & ipſo vſus eſt, & vſum illius ad Apoſtolos ſuos tranſmiſit. Quod autem manuum impoſitioni coniuncta fuerit oratio, patet ex capite 19. ver. 13. Matth. vbi ſcribitur, quod oblati ſint pueri Chriſto, vt manus eis imponeret & oraret.

Quorum fuerit hoc munus.

2. Habemus quàm ſit antiqua conſuetudo manuum impoſitio: iam quorum fuerit aliis imponere manus videamus: id quod ex facto Iacob & aliorum colligitur. Mos enim fuit, vt maiores minorib. parentes liberis, ſacerdotes populo, manus imponerent. Fuit enim ſolennis ceremonia, quæ penes illos erat, qui præeminebant autoritate.

In quem finem.

3. Sed quem in finem iſte ritus inſtitutus erat? quintuplex finis è ſcriptura colligi poteſt. 1. Quod benedicendi ſeu orandi cauſa factum ſit, vt Matth. 19.13. & Marci 10.13.16. oſtenditur. 2. Offerendi cauſa: ſolebant enim Sacerdotes manus imponere capitibus victimarum. 3. Sanandi gratia. Sicuti Chriſtus ſæpe ſuas manus impoſuit ſanaturus, qui ſibi offerebantur. 4. Vt precando conferretur Spiritus Sanctus, vt in Actis Apoſtolicis legimus. 5. In conſecratione miniſtrorum verbi manus imponebantur iis, qui ordinabantur ad miniſterium.

Ratio ſymbolica.

4. Iam de ſymbolo impoſitionis manuum nonnihil adiiciamus. Qui benedixerunt impoſitis manibus, fungebantur vice Dei, manus ſignificabant auxilium & fauorem Dei impoſitio manuum ſignificabat, eum, cui imponebantur manus, eſſe ſub fauore & protectione Dei, & benedici à Deo. In benedictionibus optabatur auxilium & fauor Dei: in ſacrificiis hoſtiæ dicabantur Deo: in ſanationibus manus Dei ſe exeruit, dum ſanitati reſtituit ſua potentia ægrotos: ſimiliter in donationibus Spiritus Sancti, manus ſignificabant præſentiam Dei: in conſecrationibus ſacerdotum, hæc erat ſignificatio impoſitionis manuum, quod qui ordinabantur, dicarentur Deo tanquam hoſtiæ, probarentur Deo, & ordinarentur ad opus diuinum. Hæc ſint dicta de primo loco, nẽpe de facto horum baiulorum, & impoſitione manuum: nos autem obſeruemus breuiter, quid cõfirmet hic locus, quid confutet, & cuius nos moneat. Confirmat, quod filij Dei ſpiritu Dei ducantur, & exerceant ſe pietate & charitate. Confutat eos, qui fidem inanem iactant ſine vera pietate erga Deum, & charitate erga proximum. Monet nos, vt præſtemus opera fidei interna & externa, modo velimus inter filios Dei cenſeri.

Sũma eorum quę in priore locũ dicta ſunt.

DE SECVNDO.

2. Doctrina de facto & miraculo Chriſti.

Secunda doctrina, quam propoſui, eſt de facto & miraculo Chriſti. Vt autem hoc factum intelligamus, quædam ſunt de miraculis Chriſti obſeruanda. Prophetæ, Chriſtus, & Apoſtoli ediderunt miracula, vt doctrinam, quam docuerunt, confirmarent à Deo eſſe, & vt homines conuicti miraculis de veritate Dei, crederent, & credentes ſaluarentur. Hos præcipuos fines fuiſſe miraculorum, oſtendit Iohannes Euangeliſta cap. 2. vbi ita ait: Hoc principium ſignorum fecit Ieſus in Cana Galilææ, & manifeſtauit gloriam ſuam, & crediderunt in eum diſcipuli. Hic duo ſignantur fines: gloria Chriſti, & fides Apoſtolorum. Gloria autem Chriſti potentiam diuinam, affectum erga genus humanum, & officium doctrinęque ipſius certitudinem, complectitur. Verùm diſcernendum eſt inter Prophetas, Apoſtoloſque & Chriſtum. Prophetæ & Apoſtoli ſua virtute ediderunt miracula, ſed diuina Chriſti virtute, cuius ſpiritus per os eorum loquebatur. Chriſtus verò ſua propria potentia edidit miracula. Quare vt Prophe-

De veris miraculis in genere.

Diſcrimẽ miraculorũ à Domino & ab eius ſeruis editorũ.

tæ & Apostoli suis miraculis declararunt se fuisse Christi seruos: ita Christus suis miraculis se Dominum & Deum ipsorum ostendit. Verùm si quæris, cur hodie non edantur etiam miracula à ministris verbi: scies quod miracula postquam confirmarunt gloriam Christi, & veritatem Dei, defuncta sint suo munere, quare non amplius sunt expectanda miracula, sed contenti esse debemus doctrina Prophetica & Apostolica, quam Deus olim multis confirmauit miraculis. Hæc sint de miraculis dicta in genere. Nunc ad hodiernum miraculum descendamus, in quo sunt multæ circumstantiæ obseruandæ, quarum singulæ singularum doctrinam & admonitionem continent.

Cur hodie miracula non edun tur.

In Christi miraculo circumstantię.

Cur seorsim.

1. *Christus apprehendit eum de turba seorsim.* Sed quare hoc fecit? propter duo: scilicet tempus & significationem. Propter tempus quidem, quia nondum voluit suum regnum propagari toti mundo. Nondum enim peregerat hostiam, nondum fregerat interstitium, quod erat inter Iudæos & gentes: quod postea factum est, quando armauit discipulos hoc mandato: Ite in mundum vniuersum, prædicate Euangeliũ omnibus gentibus. Propter significationem vero, quia qui Christum desiderat medicum, debet à turba malignãtium discedere. Nulla enim est consensio Christi cum Belial.

Cur digitos misit in aures.

2. *Misit digitos suos in aures eius.* Hoc sanè non frustra factum est. Nam & eo signo declarauit precium carnis suæ, quam assumpsit, vt eius victima humanum genus restitueretur pristinæ sanitati, quam per peccatum amiserat, & significat suum verbum nec audiri nec intelligi posse, nisi aures digito Christi aperiantur, id est, nisi Spiritus Sanctus cordis nostri aures aperiat.

Cur sputo tetigit linguam.

3. *Et expuens tetigit linguam eius.* Hoc symbolo significat, & loquendi facultatem à se esse, & quod per media velit in Ecclesia esse efficax.

Cur suspexit in cœlum.

4. *Suspexit in cœlum.* Hoc gestu significat suum animum ad patrem cœlestem eleuatum esse, quem precatus est non solum pro hoc, sed pro omnibus afflictis. Oratio non est tam oris sonus, quam cordis supplex eleuatio ad Deum: quæ cordis eleuatio symbolo oculorum suspicientium in cœlum significatur. Vnde Dauid Psalm. 123. 1. Ad te Domine leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis. Cuius & nos monemur cum dicimus: Pater noster qui es in cœlis.

Cur ingemuit.

5. *Ingemuit.* Magnum certe necesse est esse, propter quod tantus heros ingemiscat. Non ergo solùm in hunc mutum, quem vnico nutu liberare à suo malo poterat, respexit: sed intuetur in hæc quinque. 1. peccatum, quod causa est omnium calamitatum in humano genere. 2. in tyrannidem Diaboli, qui ita oppresserat genus humanum: cum qua tyrannide se bellum initurum nouit. 3. in legis maledictionem, quam in se receperat, quo nos absoluamur à reatu. 4. in amarissimam suam mortem, quam erat perpessurus pro toto humano genere. 5. in maximæ partis mundi ingratitudinem: præuidebat enim quod multi suum beneficium essent contempturi prorsus, multi ignauia sua essent neglecturi: adeo vt minima pars mundi sua beneficia in salutem amplecteretur.

Cur mutũ alloquitur.

6. Alloquitur hunc mutum, & dicit: *Ephata,* hoc est, *tu aperire.* Non frustra hîc Marcus Hebraica voce vsus est. Hac enim voce 1. indicat Christus, quæ sit sua diuina potentia, qui verbo & imperat, & facit quæ vult: vnde fides nostra non solùm de diuinitate Christi confirmatur: verumetiam omnes eos in tuto esse intelligit, qui sub eius imperio sunt, & se eius fidei committunt. 2. hac voce indicatur, quanta sit verbi Dei efficacia, præsertim vbi vera fide apprehenditur. 3. quod nemo saluari possit sine Christi verbo, quo imperat nobis, quæ decent à nobis fieri. 4. hoc mandato *Aperire* significat, quòd voluntas hominis requiratur in salutis negotio, non quod voluntas non reformata manu Dei possit, aut velit: sed ne, cum mouetur & formatur à Spiritu Sancto, Spiritui Sancto repugnet. 5. quod opus salutis sit totum Christi, non hominis, quemadmodum Hebraicum vocabulum indicat.

Beneficiũ Christi Dei omnipotentis.

7. *Et statim apertæ sunt aures eius, & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.* Hoc ipsum miraculum est & beneficium Christi erga hunc afflictum hominem. Quo miraculo indicatur, quod ad iussum Christi & ad prædicationem verbi ipsius soluamur à catenis Diaboli, ne amplius illis constricti teneamur. Hoc miraculum, vt summatim repetam, confirmat quod Christus & possit & velit iuuare omnes afflictos, qui ad se afferuntur, & suam opem implorant. Destruit eorum errorem, qui Christum tanquam seuerum iudicem fugientes sanctos inuocant. Monet præterea nos, vt in calamitatibus constituti ad Christum solum fide & inuocatione fugiamus.

Miraculi præcipuæ doctrinæ.

DE TERTIO.

Fructus huius miraculi ad spectatores.

Et præcepit illis ne cui dicerent. Quantò autem magis eis præcipiebat, eò magis prædicabant & admirabantur. Christus prohibet ne patefacerent hoc factum, huius mandato obtemperasse oportuit: quare bonum, quod secutum est, non illorum inobedientiæ, sed Christi bonitati adscribendum est. Voluit enim hoc factum latere vsque ad suam resurrectionem.

Sed quis fructus manauit ex hoc Christi miraculo? Primum spectatores conceperunt fidem in Christum. Deinde prædicabant hoc factum, & Deũ glorificabant: quæ Dei glorificatio vltimus finis est omnium operum Christi. Sed quid est Deum prædicare? Dei prædicatio oritur ex noticia Dei, quæ in his sita est: vt recte iudices de diuina substantia, & diuinis personis, vt statuas eum fontem omnium bonorum: vt ad eum per Christum confugias in omni necessitate: vt palam tuam fidem cum his confitearis: vt tuo exemplo præluceas aliis, quo multi tuo exemplo moti ad Christum confugiant, cui cum Patre & Spiritu Sancto sit honor in secula, Amen.

Deũ prædicare, quid.

DOMINICA XIII. TRINItatis, Lucæ 10.

Conuersus Iesus ad discipulos seorsim, dixit: Beati oculi qui vident, quæ vos videtis. Dico enim vobis, quod multi Prophetæ & reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire, quæ vos auditis, & non audierunt. Et ecce quidam legisperitus surrexit, tentans illum, dicens: Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? At ille dixit ad eum, in lege quid scriptum est? Quomodo legis? ille respondens dixit: Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota mente tua: & proximum tuum sicut te ipsum. Dixitque isti: Recte respondisti, Hoc fac & viues. Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum: Et quis est meus proximus? Respondens autem Iesus dixit, Homo quidam descendebat ab Hierosolymis in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliauerunt eum vestibus, ac vulneribus inflictis, abierunt, semimortuo relicto. Accidit autem vt sacerdotes quidam descen-

deſcēderet eadē via, viſoq; illo, præteriit. Similiter & Leuita, cum iret iuxta locum, cum acceſſiſſet ac vidiſſet eum, præteriit, Samaritanus autem quidam iter faciens, venit ad eum, & viſo eo, miſericordia motus eſt, & accedens obligauit vulnera eius, infundens oleum ac vinum, & imponens illum in ſuum iumentum, duxit in diuerſorium, & curam eius egit. Et poſtero die egrediens, depromptos duos denarios dedit hoſpiti, & ait ei: Curam illius habe, & quodcunque præterea inſumpſeris, ego cum rediero, reddam tibi. Quis ergo horum trium videtur tibi proximus fuiſſe illi, qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui exercuit miſericordiam in illum. Ait igitur illi Ieſus: Vade, & tu fac ſimiliter.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa & partes huius cōcionis.

DVæ ſunt partes huius Euangelij: in quarum priori agit Chriſtus cum ſuis diſcipulis de vera beatitudine, docétque in qua re ea conſiſtat, nimirum in ſui cognitione: in poſteriori diſputatur de recta via vitæ æternæ, de lege Dei, de dilectione Dei & proximi: vbi paradigmate propoſito docet, quis ſit proximus habendus. Loci quatuor.

1. *Quæ ſit vera beatitudo.*
2. *Quæſtio Legiſperiti de conſequenda vita æterna, cum Chriſti reſponſione.*
3. *Summa capita legis diuinæ.*
4. *De parabola, qua docetur: quis ſit nobis proximus.*

DE PRIMO.

De vera beatitudine.

Ieſus conuerſus ad diſcipulos ſeorſim dixit: Beati oculi, qui vident quæ vos videtis: Dico .n. vobis, quod multi, &c. Hîc docet Chriſtus quænam ſit vera beatitudo, & quódnam ſit verum & ſolidum gaudium hominis in hac vita, videlicet videre filium Dei. Si ergo ſoli illi ſunt beati, qui filium Dei vident, ſequitur nullos ſuis operibus & meritis beatitudinem conſequi. Quare hæc Chriſti viſio meritò expetenda eſt.

1. Chriſtus videtur in hac vita.

Verùm ſciendum, dupliciter filium Dei videri, nempe in hac vita, & futura. In hac vita videtur tripliciter: 1. carnaliter tantum. 2. carnaliter & ſpiritualiter ſimul. 3. ſpiritualiter tantùm.

Carnaliter tantū.

1. Carnaliter tantùm vidit maxima pars Iudaicæ gentis, quæ tamen damnata eſt. Proinde carnalis Chriſti viſio non eſt per ſe ſalutaris: imo cedit potius in maiorem damnationem. Herodes vidit Chriſtum, Pilatus ſimiliter, Iudas & Caiphas, & multi impij alij, quorum interitus docet non eſſe ſalutarem viſionem Chriſti externam, vbi non eſt vera fides in Chriſtum.

Carnaliter & ſpiritualiter ſimul.

2. Carnaliter & ſpiritualiter ſimul viſus eſt Chriſtus à Magis, Maria, Simeone, Zacharia, Zachæo, Apoſtolis, & multis aliis, quorum viſio fuit illis ſalutaris, quia non ſolum Chriſtum externis oculis viderunt, ſed etiam lumine cordis: quod manifeſte conſpicitur in illa muliere, quæ Chriſti pedes lotos lachrymis ſuis abſterſit capillis, quæ à Chriſto audit, peccata ſua eſſe remiſſa, propter fidem quam in ipſum habuit. De hac viſione præcipuè loquitur hîc Dominus, cum ait: *Multi Prophetæ & Reges cupierunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt.*

Spiritualiter tantū.

3. Spiritualiter tantùm videt Chriſtum, omnis qui credit in eum. Ita enim Chriſtus ipſe interpretatur, cum dicit, Iohan. 3. 14. Sicut Moſes exaltauit ſerpentem in deſerto: ita oportet exaltari filium hominis, vt omnis qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Sic vidit Chriſtum Abel in ſuo ſacrificio: ſic Abraham de quo teſtatur Chriſtus, dicens, Ioan. 8. 56. Abraham vidit diem meum, & gauiſus eſt. Sic hodie nos Chriſtum videmus, quotquot in ipſum credimus. Quod autem, qui ita Chriſtum vident, ſint beati, teſtatur hoc dictum Domini ad Thomam, Iohann. 20. 29. Beati qui non viderunt, & crediderunt. Nam in Euangelio ipſum videmus, vbi facie ad faciem nobis apparet, vt in imaginem eius transformemur.

2. Chriſtus videbitur in futura vita.

Hactenus de primo genere viſionis & eius partibus, quo Chriſtus in hoc mundo videtur. Altera viſio ſequitur, quæ eſt in futura gloria, vbi illum perfectiſſime videbimus, & perpetua lætitia afficiemur fruentes ipſius dulciſſimo conſpectu.

Cur beati ſunt qui Chriſtum vident.

Sed qua de cauſa pronunciat beatos qui Chriſtum vident? Primum, quia Chriſtus eſt verbum vitæ, ſine quo nulla eſt ſalus expectanda. Hoc enim vitæ verbum ab æterna morte liberat credentes. Nam vt qui Chriſtum non videt, & potiſſimum oculis fidei, in carcere & ſub manu Diaboli manet: ita qui Chriſtum videt, victor eſt mundi, atque omnium malorum, iuxta illud Iohannis, in 1. cap. 5. 4. Hæc eſt victoria, quæ mundum vincit, fides veſtra. An non videmus multos pios male in hac vita habere, & rapi ad grauiſſima ſupplicia? Reſpondeo: Sunt beati propter euentum. Eſt enim futura lætiſſima liberatio ab omnibus malis, quibus pij obruuntur in hac vita. Ideo Chriſtus dicit in Matthæo, cap. 5. 4. Beati qui lugent, quoniam conſolationem accipient.

Quæſtio diſſolutio.

DE SECVNDO.

Quæſt de modo cōſequēdi vitā æternā.

Quidam legis interpres ſurrexit, tentans eum, & dicens: Magiſter, quid faciendo vitam æternam poſſidebo? ille reſpondit: Diliges Dominum Deum tuum, &c. Et vt in Matthæo habetur: Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Vt hoc Chriſti reſponſum recte intelligamus, obſeruandum eſt, eſſe duo genera hominum, cum quibus Chriſtus agit. Quidam enim ſunt hypocritæ: quidam agunt ſeriam pœnitentiam. Hypocritæ, ſuperbi & tumidi opinione propriæ iuſtitiæ, putant ſe non opus habere Chriſto: atque ideo eum perſequuntur: nunc tentando illum: nunc calumniando ipſius doctrinam: nunc perſequendo ipſum. Hi cum quærunt viam ſalutis, monſtrat eis legem, & dicit: Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Qui verò pœnitentiam agunt, & quærunt à Chriſto ſalutis viam, non mittuntur à Chriſto ad Legem & Moyſen, ſed ad ſe eos recipit, & iubet eos in ſe credere. Quod cum faciunt, donat eis ſuam iuſtitiam, ne maledictioni Legis ſint obnoxij. Hoc exemplis illuſtrabimus.

Hypocritæ quo pacto excipiendi.

Peccatores reſipiſcētes vt docendi.

Exempla. 1.

Phariſæus de quo nuper audiuimus, iuſtus ſibi viſus eſt, ſed iniuſtus à Chriſto eſt pronunciatus, eo quod legis iuſticiam, quam iactitauit, non habuit. Contrà, Publicanus qui peccata ſua ſecum in templum attulit, quæ illic deflet, & confugit ad miſericordiam, iuſtus deſcēdit in ſuam domum. Si iuſtus, vitæ quoque æternæ hæres erat. Apud Matthæum interrogat Legiſperitus Chriſtum, & dicit: Quid faciam vt poſſideam vitam æternam? Reſpondit Chriſtus: Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Contrà miſer Latro peccator in cruce agit pœnitentiam, & ex fide inuocat Chriſtum, cui Chriſtus dicit: Hodie mecum eris in Paradyſo, id eſt, in vita æterna. In hoc Euangelio accedit etiam Legis interpres, tentaturus Dominum, & ait: Quid faciendo vitam æternam poſſidebo? Cui Dominus reſpondit: Diliges Dominum Deum tuum, & proximum ſicut teipſum. Quod perinde eſt, ac ſi dixiſſet: Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. At mulieri peccatrici Lucæ 7. 50. ait: Fides tua te ſaluam fecit. Atque ita Chriſtus cum duobus generibus ho-

minum agit, pro quorum varietate monstrat rectam in cœlum viam.

Cur viā legis ostēdit Christus, quū nemini sit trita.

Quare viam per legem monstrat, cum nemo vnquam per illam viam possit in cœlum venire? Quia est via rectissima in cœlum, iuxta illud: Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Hanc ergo monstrat Christus suis contemptoribus. Quicunque enim Christum contempserit, aut peribit æternū, aut Legi satisfaciet, quod est illi impossibile. Deinde est alia via in cœlum, quæ tantùm patet iis, qui in Christum, qui est via in cœlum, credunt.

DE TERTIO.

Sūma decalogi.

Partes.

Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, ex tota cogitatione tua: & proximum tuum sicut teipsum. Hæc est summa Legis diuinæ & epitome Decalogi. In vtroque horum præceptorum quatuor sunt spectanda. 1. Affectus, qui ab homine requiritur erga Deum & proximum. 2. Obiectum, nempe Deus & proximus. 3. Causæ obedientiæ seu dilectionis Dei & proximi. 4. Modus dilectionis.

1. Affect.

Affectus, quem requirit Lex est dilectio, quæ placere non potest, nisi sit sincera, & careat omni hypocrisi. Nihil enim potest placere Deo quod est fucatum: quia ipse est absque omni fuco, sanctus, purus & sincerus.

2. Obiecta.

Obiecta, hoc est, res circa quas versari debet affectus dilectionis, sunt Deus & proximus.

3 Causæ.

Causæ dilectionis Dei & proximi proponuntur in præcepto. Deus enim diligēdus est, quia est Deus & Dominus noster: proximus vero, quia est proximus noster.

4. Modus.

Modus dilectionis etiam exprimitur. Deus enim ex toto corde, ex tota anima, ex tota cogitatione est diligendus: proximus est diligendus, vt teipsum diligis. Verùm quæ breuiter notauimus, fusius sunt explicanda.

Charitatis definitio.

Dilectio seu charitas in genere est intimus affectus, rem quampiam amanter & beneuole complectendi, adeo vt animus eius studio ardeat, cupiátque ei quam optime. Hæc charitas duplex est. Vna Dei erga creaturam. Altera creaturæ erga Deum, & alias res. Dei erga creaturam charitas rursus est duplex. Vna vniuersalis, qua complectitur omnem suam creaturam, eam sustentat & continet, vt suū statū tueatur, hæc charitas dicitur etiam vniuersalis misericordia. Altera est peculiaris, qua Deus ex intimo cordis affectu Ecclesiam suam charam habet in Filio: hac motus filium dedit, iuxta illud, Iohan. 3. 16. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret hac motus Spiritum Sanctum donat: hac motus conseruat Ecclesiam breuiter, hæc charitas facit, vt se totum suæ Ecclesiæ donet. Huius dilectionis Dei cogitatio consolabitur nos contra sententiam Legis, contra acerbitatē crucis, contra tentationes in mortis articulo. Hæc etiam dilectio Dei facit, vt Deus castiget suos filios, & rursus afflictos sanet.

Diuisio.

Charitas Dei erga creaturā.

Charitas creaturæ ergaDeū.

De charitate Dei erga creaturam dixi. Iam sequitur de charitate creaturæ erga Deum & homines, atque res alias. Hæc charitas est affectus intimus, quo Deus diligendus est ab homine, & secundum Deum proximus, perinde vt nos ipsi. Est itaque & hæc creaturæ charitas duplex. Vna, qua Deum prosequimur: altera, qua creaturam. Ea autem charitas qua creaturas complecti nos decet, plures habet gradus: quorum primus est, quo fratres necessitudine spiritus Christi nobis coniunctos diligimus. Secundus, quo eos, qui aliqua necessitudine carnali nobis deuincti sunt, prosequimur. Tertius, quo reliquos ignotos amamus. Quartus, quo inimicis benefacere laboramus. Quintus, quo reliquas creaturas singulas pro suæ dignitatis statu complectimur.

Erga proximum.

Causæ huius charitatis.

Quæ causæ sunt dilectionis Dei, seu cur Deum diligimus? Etsi satis ex præcepto cognosci potest, tamen altius causas repetam & distinguam. Dilectio itaque hominis erga Deum: 1. accenditur ex memoria beneficiorum Dei erga nos, & ex cogitatione immensæ dilectionis ipsius, qua nos prosequimur. 2. augeri debet ex viuo sensu fauoris Dei erga nos, quem omni momento experimur. 3. imprimis inflammari debet ex spe & fiducia promissorum bonorum. Hæ causæ sunt in his verbis: *Dilige Dominum Deum tuum.* Est Dominus, id est, defensor: Deus gubernator & saluator: Tuus, vt omnia bona ab eo expectes.

Modus dilectionis Dei.

Habemus vtcunque qualis res sit dilectio Dei, qua homo Deum diligere debet. Deinde & causas vidimus: sed modus dilectionis quis est? is in textu expressus est his verbis: *Ex toto corde tuo, ex tota anima, ex totis viribus, ex tota cogitatione.* Hæc vox *toto* tria significat, quæ coniuncta esse debent charitati hominis erga Deum. Primum, quod charitas hominum erga Deum debeat esse perfecta: Deinde pura: tum perpetua. Ex toto ergo corde Deum diligere dicuntur, qui perfectè, purè, & perpetuò ardent dilectione Dei: ita vt illum solum timeant, in illum solum confidant, in solum spem collocent. Ex tota anima dicuntur diligere Deum homines, cum ipsorum voluntas eius voluntati diuinæ perfecte, purè & perpetuo in omnibus respondet: id quod precamur fieri, cum dicimus: Fiat voluntas tua. Ex totis viribus diligitur, cum omnia membra interiora & exteriora, perfecte, pure, & perpetuo se ad obsequendum Deo conuertunt. Ex tota cogitatione diligitur, cum nullum interuallum sentitur, quo nō diligitur Deus purè, perfectè & sanctè. Hic modus est solidæ dilectionis Dei, quæ in nullo mortalium vnquam fuit post lapsum, nisi in solo Christo, licet quædam eius tenuia principia sint in renatis. Cuius signa sunt quatuor:

Toto corde quid.

Tota anima.

Totis viribus.

Tota cogitatione.

Signa sinceræ dilectionis Dei.

Primum, obedientiam erga Deum omnibus rebus mundi anteferre, iuxta illud: Qui diligit me, præcepta mea seruabit, & Pater meus diliget eum.

Secundum, reuerenter in timore Dei sacra mysteria tractare.

Tertium, exemplo alios ad diligendum Deum inuitare.

Quartum, ipsum proximum propter Deum diligere. Vbi hæc quatuor concurrunt, illustria habes signa inchoatæ charitatis erga Deum, quæ indies in renatis noua incrementa sumere debent.

De dilectione proximi.

Dixi de primo capite Legis, nempe de dilectione erga Deum, nunc de secundo dicam, videlicet de dilectione proximorum. De qua hæc tria obseruentur: Causæ dilectionis, modus, & ordo. Causæ duæ sunt præcipuæ: Vna mandatum Dei. Altera natura, quia homo homini proximus est. *Mandatum Dei* est, vt diligamus alter alterum. Christus præcipit: Diligite vos inuicem. Huic mandato non obedire grauissimum scelus est. Altera causa est *natura*, videlicet quod homo homini sit proximus, idque multis modis: Ratione creationis, ratione similitudinis, ratione regenerationis, ratione cōmunis vitę, & ratione futuræ gloriæ, de quibus coniunctionis gradibus nuper dictum est.

1. Causæ.

2. Modus.

Quomodo est diligendus proximus? Respondet Domi-

Dominus, *Dilige proximum tuum vt teipsum.* Quomodo autem quisque seipsum diligat, à seipso discat.

3. Ordo.

Ordo dilectionis ante indicatus est, vt maximè diligātur, qui nobis spiritu Christi coniuncti sunt. Deinde qui nos aliqua necessitudine carnali attingunt. Tertiò, inimici etiam diligendi sunt, quemadmodum Christus docet Matth. 5.44. & Christus hic paradigmate proposito explicat. Hæc sint dicta de legis duobus capitibus, quibus neminem plenam præstare obedientiam posse manifestum est, vt nuper quatuor rationibus ostendi.

Ad lex (quæ est impossibilis) frustra sit proposita.

Neque tamen ideo frustra hæc lex est proposita: Primum enim hic docemur, qualis fuerit integer hominis status ante lapsum. Tum enim homo potuit huic legi satisfacere. Deinde hîc intelligimus quanta sit deprauatio naturæ, cum videmus quam procul absimus à perfecta legis obedientia. Tum monemur, vt cognita imbecillitate & immunditia nostra confugiamus ad Christum, qui est perfectio legis in iustitiam omni credenti. Ad hæc, erudimur quis sit finis legis, & quæ sint summa capita religiosæ vitæ, in qua nos exercebimus. Postremò hinc admonemur, vt cogitemus, qualis sit futura obedientia sanctorum Angelorum & hominum in vita æterna.

DE QVARTO.

De parabola, qua docetur quis sit nobis proximus.

Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum: Et quis est meus proximus? Cùm hic Legis interpres aliud responsum accepisset quam expectauit, ne confusus videretur tacere, opinione iustitiæ legis tumens quærit, quisnam sit suus proximus, cui longè aliud responsum dat Christus, quàm expectauit, & vt eliciat confessionem ab ipso Legisperito, proponit longam parabolam, & ait: *Homo quidam descendebat à Ierusalem in Iericho, &c.* Sed cum omnis homo alteri sit proximus, cur non simpliciter respondit: Homines omnes sibi inuicem sunt proximi? Hæc responsio visa fuisset & facilior & breuior. Hoc fecit Dominus, vt corrigeret malam Pharisæorum & Legisperitorum interpretationem. Hi enim interpretabantur legem hoc pacto: Dilige amicum tuum, & odi inimicum tuum. Horum ergo iudicio, qui amici erant, sibi etiam proximi iudicabantur, quem errorem Christus Matth. 5.44. refutat, & docet inimicos etiam diligendos esse. Quia igitur de amicis conuenit inter Christum & Legisperitum, nam vterque confitebatur amicos diligendos esse, Christus conatur efficere, vt Pharisæus inimicos in numero proximorum confiteatur. Omnes enim homines aut amici, aut inimici nobis sunt. Amicos pro proximis habere fatetur Pharisæus. Verùm quia de inimicis est quæstio, Christus proponit parabolam hanc de Iudæo & Samaritano, hoc est, de duobus, qui acerrimi hostes ex professione fuerunt. Iudæus enim extremo odit Samaritanum, & tanquam canem habebat, nec Samaritanus hoc ignorare potuit. Sed quid fit? Iudæus incidit in latrones, spoliatur, vulneratur, relinquitur semiuiuus. Venit hic Samaritanus post Iudæos, qui vulneratum præterierunt, & non moti sunt eius calamitate; & fert misero opem, præstat ei charitatis officia, imponit eum in iumentum suū, portat in diuersorium, habet eius curam, transigit cum hospite, vt illum amanter & bene foueat, promittit se soluturum, si quid vltra in eius curationem exposuerit. *Quis horum,* inquit Christus, *videtur tibi fuisse proximus illi: Leuitáne, qui prætierierat? an Sacerdos, aut hic Samaritanus? Respondit Pharisæus: Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus: Vade & tu fac similiter.* Fatetur Pharisæus Samaritanum præstitisse saucio charitatis officia, ideóque proximum eius rectè dici. Vnde conficitur hæc responsio, quod omnis homo sit homini proximus. Verùm vt deprimat supercilium Pharisæi, iubet illum ire & imitari Samaritanum, quo dicto ostendit, Pharisæum procul abesse à perfectione legis. Quare nos Samaritanum imitemur quantum possumus per Christi gratiam, cui cum Patre suo, & Spiritu Sancto, sit honor, laus, & gloria in secula seculorum, Amen.

Cur parabolicòs respondit Christus.

Iudæi & Samaritani hostes.

Pharisæus sibi quæstionem soluit.

DOMINICA XIV. TRINItatis, Lucæ 17.

FActum est, dum iret Iesus Hierosolymam, transibat per mediam Samariam & Galilæam. Et cum ingrederetur quendam vicum, occurrerūt ei decem viri leprosi, qui steterunt procul, intentáque voce dixerunt: Iesu præceptor, miserere nostri. Quos vt vidit, dixit illis: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est, vt inter eundum mūdati sint. Vnus autem ex illis, vt vidit quòd mundatus esset, regressus est, cum magna voce glorificans Deum. Et procidit in faciem ad pedes eius, gratias agens ei. Et hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus, dixit: Nonne decem mundati sunt? Nouem autem illi vbi? Non sunt reperti qui redierint, vt darent gloriam Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, vade, fides tua te seruauit.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa huius Euangelij.

Summa huius Euangelij est, quod Christus est verus Messias, Deus & homo, qui sola sua potenti voluntate potest iuuare quos vult, vult autem iuuare omnes, qui ad se confugiunt, quemadmodum horum decem leprosorum exemplum ostendit. Hos enim non contemnit, vt multi alij, sed suum paternum erga eos animum declarat, dum inuocātes sanat, & liberat à morbo cùm fœdissimo, tum contagiosissimo. Neque aliter affectus est erga vllos, quàm erga hos miseros, modò horum exemplo ipsius opē implorent. Discamus ergo & nos intuentes in hos leprosos, qualem habeamus Pontificem, nimirum non solum talem qui nostris afficiatur calamitatibus, verumetiam eum, qui potenti sua voluntate, quos suam sentit implorare opem, iuuare possit, & ab omni miseria vindicare. Quemadmodum enim discedentes hos, imo iam absentes purgat, ita etiamsi coram non aspiciatur, iuuare potest. Quare accedamus ad eum firma fiducia in omnibus necessitatibus nostris, certi quod simus auxilium inuenturi in tempore opportuno. Hæc breuiter sint dicta de summa & vsu huius Euangelij, cuius sunt loci tres:

Vsus.

Partes.

1. *De his decem leprosis.*
2. *Cur eos mittat Dominus ad Sacerdotes.*
3. *De gratitudine huius Samaritani, & ingratitudine nouem reliquorum.*

DE PRIMO.

Huius partis membra.

In prima huius Euangelij doctrina, quam de leprosis proposui, hæc ordine dicam. 1. quàm contempti fuerint leprosi in populo Israelitico. 2. quid horum factum nos doceat. 3. quomodo multi spirituali lepra infecti opus habeant medico Christo. 4. Quid ex Christi facto de ipsius affectu erga nos colligamus.

1 Quā contempti fuerint.

Leprosi apud Iudæos immundi habebantur, & indigni qui inter Israelitas versarentur, idque pro-

sint lepro si in populo Israelitico.

pter fœdissimum & contagiosissimum morbum, quo contaminati erant, & circumferebant ex mandato legis diuinæ signa opprobrij & luctus, quibus admonebantur suæ impietatis & flagitiorum, propter quę in talem miseriam incidissent. Numerantur autem in Leuitico quinque notæ, per quas ab aliis hominibus dignoscerentur, ne ipsorum contagione polluerentur. *Vna* fuit vestis dissoluta. *Altera*, detectum caput. *Tertia*, os velatum. *Quarta*, habitatio ab hominum consuetudine separata. *Quinta*, publica proclamatio, qua immundi proclamabantur, vt qui indigni essent, qui inter Israelitas conuersarentur. Hic facile est cogitare, in quanto dolore fuerunt, & quam misera fuit illorum conditio, tamen in his malis positi confugiunt ad Christum. Vnde nos remedia contra triplicem tentationem colligamus, quarum *prima* prouenit ex cogitatione miseriæ & fœditatis peccati nostri. *Secunda* ex indispositione nostra, quod non simus satis compositi ad compellandum tantum Heroa, hoc est, Saluatorem nostrum Iesum Christum. *Tertia* manat ex cogitatione meritorum, quæ nulla habere nos animaduertimus. Exemplo enim horum leprosorum non sinamus nos his rebus absterreri, quò minus ad vnicum nostrum medicum & saluatorem confugiamus.

Quinque eorum notę.

Doctrina adu. triplicem tentationem.

2. Quid fecerint hi decem.

Iam videamus quid hi decem Leprosi fecerint, *Cum ingrederetur* (inquit textus) *Dominus in vicum quendam, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longè, & leuarunt vocem, dicentes: Iesu præceptor, miserere nostri.* Hic habemus exemplum in leprosis veræ humiliationis, fidei, inuocationis & confessionis.

Humiliationis.

Quod stant à longe, humiliationis signum est, nam propter morbum suum, & morbi caussam peccatum, se in animo prosternunt coram Deo, agnoscunt suam miseriam, peccati turpitudinem, iustissimam legis sententiam damnatoriam aduersus se, atque ita verè humiliantur coram Deo, quæ humiliatio primus est gradus ad gloriam, sicut superbia primus gradus est ad ignominiam, quod & Dominus ipse testatur, cum ait, Luc. 18. 14. Omnis qui se exaltat, humiliabitur, qui autem se humiliat, exaltabitur. Horum ergo exemplum & nos imitemur, & nos prosternamus in vera pœnitentia coram Deo, quod si fecerimus, fiet nobis secundum Christi dictum, Qui se humiliat, exaltabitur.

Fidei.

Quod accedunt Christum, fidei testimonium est, quam ex auditu famæ ipsius habuerunt. Audiuerunt enim absque omni dubio hanc dulcissimam vocem Christi, qua tam paternè omnes ad se inuitat, & omnibus suam gratiam offert, Matth. 11. 28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos, & inuenietis requiem animabus vestris. Hanc vocem: Venite ad me omnes qui laboratis, audiuerunt, & conceperunt spem, vt se non excluderet, qui se omnibus benignè offerret. Quare concepta fiducia, erigunt se, & Christum accedunt. Horum exemplo, quo paterna promissio confirmatur, & nos excitemur ad bene sperandum de Christo in omnibus nostris ærumnis.

Inuocationis.

Huius fidei fructus sequitur inuocatio. Ita enim orant: Iesu præceptor miserere nostri. In hac sua ardentissima oratione, primùm agnoscunt se nulla habere merita, sed potius horrenda peccata. Nam qui dicit *Miserere*, nullum iactat meritum, nullam sentit dignitatem, imò potiùs confitetur suam indignitatem, & se agnoscit indignum beneficio. Deinde in hac oratione agnoscunt Christum verum Messiam esse victorem mortis & omnium calamitatum: agnoscunt ipsum mitem & misericordem, qui afflictis non addit afflictionem, sed potius medetur afflictis & eos sanat. Hoc exemplum orandi & nos imitemur, & verè Christum talem cogitemus, & inuocemus, qualem illum in hac sua oratione describunt.

Confessionis.

Habemus etiam in his leprosis exemplum confessionis, quæ nunquam potest ab oratione auelli, & sane confessio Christi non carebat periculo eo tempore. Potentissimi enim & sapientissimi persequebantur Christum, & confessionem eius prohibuerunt, quemadmodum legimus Iohannis 9. 22. &c. Vbi Pharisæi obiurgant cæcum, cui visum restituerat Dominus, propterea quod Christum sit confessus. Verùm non imitemur exemplum horum leprosorum. Nam tametsi grauis videatur afflictio, quæ propter confessionem subeunda est: tamen salus, ad quam tendit confessio, maior & certior est, quam vt vllis terriculamentis ab ea deficiamus.

De lepra spirituali.

Dixi de lepra corporali, & horum leprosorum laudabili facto: nunc breuiter lepram spiritualem describam, & eius remedia tradam. Lepra spiritualis est labes & contagio mentis, cordis & affectuum hominis: ita vt nulla pars in homine sit pura & munda. Hæc lepra habet etiam notas suas, quarum *prima* est separatio à domesticis Dei, & cœtu sanctorum Angelorum & hominum. *Secunda* est caput detectum, hoc est, nuditas à donis Spiritus Sancti, plena opprobrio, de qua apud Ezechielem: Nuda eras & confusione plena. *Tertia*, est os velatum, hoc est, fœdus halitus & spiritus pestifer pessimorum colloquiorum, quæ ex impuro prouenıunt corde. *Quarta*, habitatio ab hominum consuetudine separata, qualis est diuitis Epulonis, qui habitat procul à beatorum domo. *Quinta*, publica proclamatio, hoc est, legis maledictio, quæ publicè proclamatur in omnes, qui non agunt pœnitentiam, hoc est, in spiritualiter leprosos.

Quid sit.

Eius notę.

Remediũ adu. hanc lepram.

Sed quid est remedij contra hanc lepram spiritualem? nulla humana arte est curabilis. Vnicus est medicus, qui eam purgare potest, qui est Iesus Christus: ad quem si leprosus venerit, & se coram illo humiliauerit, inuocans eum & petens sanationem, mox hic sapientissimus medicus, sanguine suo primum abluit sordes huius spiritualis lepræ: deinde suo spirituali oleo fouet affecta membra, donec plenè sanantur. Hic igitur adeundus est fidei pedibus: huius pharmacum, quod voce Euangelij offertur, cordis ore, id est, fide recipiendum est: & ab eo impetrandum est oleum illud efficax, quo vires amissæ reparantur: atque cauendum ita, vt hoc salutari pharmaco verbi Dei, & oleo salutari Spiritus Sancti amissis, rursus in lepram incurramus: quod si fecerimus, difficilior erit postea curatio. Nam postquam aliquis morbus nimis altas radices egit, maiori cum difficultate curatur.

DE SECVNDO.

Cur leprosos mittat ad sacerdotes sex causæ.

Quos vt vidit dixit eis: Et ite, ostendite vos sacerdotibus. Quos solo nutu abeuntes sanauit, hos ad sacerdotes mittit: qui tametsi improbi & auari erant, tamen ministerio fungebãtur diuinitus instituto. Sed quare illos ad Sacerdotes mittit? multæ & magnæ causæ fuerunt.

Fidei probatio.

Prima, vt ita probaret fidem illorum, an suo verbo &

bo & promissioni crederent. Solet enim Deus variis modis suorum in fide constantiam explorare: non quidem in eorum damnum aut malum: sed vt fides explorata, & veluti igni tentationum decocta fiat probatior. Ita Abrahami fides est explorata, dum iubetur ire mactatum vnigenitum filium: sic explorata fides mulieris Syrophœnissæ, & multa sunt exempla, vt Iob, Ioseph, Dauid, & aliorum omnium.

Ministerij approbatio. *Secunda*, vt hoc facto ministerium publicum diuinitus ordinatum approbet. Habebant enim Sacerdotes mandatum cognoscendi & iudicandi de lepra: qui bene purgatos reciperent in cœtum publicum, aliis exclusis. Nam si secus fecisset, videretur Mosaicam legem violare, ad quam non soluendam, sed implendam præstandámque venerat.

Virtutis Christi obsignatio. *Tertia*, quia Lex & Sacerdotium ferunt testimonium de Christo, quemadmodum ipse ait: Lex & Prophetæ ferunt testimonium de me. Nam quod sacerdotibus iniunctum erat, vt iudicarent de lepra, accepta oblatione pro leprosi sanati purgatione, typus fuit virtutis Christi, qui non solum de lepra iudicare, sed eam emundare potest: idque proprij corporis victima & precioso sanguine.

Sacerdotũ instructio. *Quarta*, vt ex miraculo discerent sacerdotes vere aduenisse Messiam. Sic enim prædixit Esaias, quod Christus suam præsentiam declararet stupendis miraculis, inter quæ etiam numeratur hoc, quod cæcos illuminaret, & leprosos purgaret. Sacerdotes igitur, viso hoc miraculo diuino, debebant ex prophetia Esaiæ conclusisse, Iesum filium Mariæ verum fuisse Messiam olim Patribus promissum, præsertim cum omnes Prophetiæ de aduentu Christi in hoc tempus collimarent.

Eorũdẽ cõdemnatio. *Quinta*, vt sacerdotes hoc miraculo conuicti de aduentu Christi veri Messię, mitterent suos auditores & populum ad Christum corporum & animorum medicum peritissimum: quod tamen non fecerunt, ne quid suo quæstui decederet. Habent multos æmulatores hoc tempore, præsertim in Papatu.

Leprosorũ gratitudo. *Sexta*, vt hi leprosi testimonio sacerdotum recepti, suam gratitudinem ostenderent erga Deum & ordinarium ministerium.

Papisticæ cõfessionis refutatio. Cæterùm præter has veras causas, propter quas misit Christus hos leprosos ad sacerdotes: Papistæ finxerunt aliam, nimirum, vt sacerdotibus confiteamur peccata nostra, enumeremus omnia peccata cum omnibus suis circumstantiis: quod sane impossibile est. Textum proinde hunc detorquent Papistæ in peregrinum sensum, & sua allegoria fabricant laqueos, quibus miseræ conscientiæ horribiliter constringuntur. Atque ita ex consolatissimo Euangelio conscientiarum carnificinam faciunt. Quid non ergo priuata confessio est retinenda? Est sanè: sed non propter hanc allegoriam: neque more Papistico, qui omnium peccatorum enumerationem tanquam iudices exigunt, & negant vllam fieri remissionem, si non fiat plena enumeratio peccatorum, quæ nemo, vt testatur Dauid, intelligit, tantum abest, vt ea quis enumerare possit.

Cõfessionis priuatæ inquibusdã Ecclesiis vsus & vtilitas. Sed quæ sunt causæ, cur retineatur confessio auricularis in nostris Ecclesiis? Propter eius vtilitates, quæ sunt maximæ.

Prima, vt in priuato isto colloquio instituantur rudes & ignari, qui opus habent instructione in Catechismo.

Secunda, vt in ea iuuenum & adolescentum exploretur profectus. Nam boni est pastoris non solum publicè pietatis doctrinam tradere, verum etiam eius officium requirit, vt Pauli exemplo domi experiatur, quousque sui auditores in pietate profecerint. Nam in isto priuato colloquio segnes stimulis excitabit, eorum, qui multum profecerunt, diligentiam laudabit, & ad similem perseuerantiam excitabit.

Tertia, in hoc priuato colloquio exigitur ratio fidei ab iis, de quorum fide ac religione iustè potest haberi dubitatio.

Quarta, in eo colloquio infirmæ conscientiæ doctrina, consilio & consolatione iuuantur, præsertim cum aliquo scrupulo conscientiæ perplexæ teneantur. Hi enim sibi rectè consulunt, si ad suos pastores se recipiunt, vt erigantur, ac consolationem capiant.

Quinta, tametsi, qui verè in Christum credit, absolutus est à peccato: nam cum peccatum sit defectus à lege Dei & voluntate, cum obligatione ad æternam mortem & damnationem, absolutus absque dubio est omnis, qui credit promissioni gratuitæ iuxta illud: Qui credit in illum, habet vitam æternam: ex quo sequitur, veram absolutionem esse liberationem hominis credentis, ab obligatione ad æternam mortem & damnationem, tamen prodest etiam omnibus priuatim audire Euangelium, quo annunciatur ministri ore remissio peccatorum credentibus, & hæreditas regni cœlorum. Nam tum demum aperitur regnum cœlorum, quando Euangelium prædicatum fide recipitur.

DE TERTIO.

Locus de vera gratiarum actione. V*Nus autem ex illis videns quod mundatus esset, regressus est, cum magna voce glorificans Deum, & cecidit in faciem ante Iesum, gratias agens.* In hoc Samaritano videmus pulcherrimum gratitudinis & gratiarum actionis exemplum. Verùm, vt nos eius excitemur exemplo, dicam nonnihil de vera gratiarum actione, hoc ordine. 1. quæ sit, & quas habeat causas. 2. quę ad eam requirantur. 3. pro quibus rebus gratias nos agere oporteat.

1. Actionis gratiarum definitio. Quantum ad primum attinet, vera gratiarum actio est agnitio & confessio beneficiorum acceptorum, vna cum gratitudine mentis & prædicatione bonitatis Dei. Hoc clarè in Samaritano nostro apparet: agnoscit se mundatum à sua lepra: hoc publicè confitetur: ac grata mente ad Christum redit, ei gratias pro beneficiis agens & prædicans eius bonitatem. *Exemplũ.* Hæc vera gratiarum actio habet causas. 1. noticiam Dei benefacientis. 2. noticiam sui. 3. perceptum beneficium. 4. affectum ardentem fide & prædicatione Dei, quæ omnia videmus in hoc Samaritano. *Causæ.* Huc accedunt exempla, quæ ad hanc gratitudinem nos excitabunt.

2. Quæ ad eã requirantur. Habemus quæ sit gratiarum actio, & quas habeat causas: iam quæ ad eam requirantur videamus. Requiruntur autem duo, 1. virtutes quę nunquam à vera gratiarum actione separari possunt. 2. legitimus modus gratiarum actionis. *Virtutes.* Virtutes præcipuæ sunt duæ: veritas & iusticia: Veritas, vt candidè & apertè agnoscit benefactorem Deum (vt hic Samaritanus facit) ita excludit hypocrisin quidem, vt non ore tantùm agas gratias, vt Pharisæus fecit, sed mente & voce simul. Mendacium quidem, ne Deo asscribas successum in rebus turpibus: vt si latro vellet Deo gratias agere pro optimo spolio, & adultera

pro lepido amatore. Iustitia excludit superbiam & abusum rei: & contrà admonet gratitudinis, humiliationis & inuocationis.

Modus legitimus.

Modus agendi gratias & huius Samaritani exemplo, & hoc Pauli dicto, Rom. 1. 8. Gratias ago Deo per Iesum Christum, satis indicatur. Cum enim ait Apostolus, per Iesum Christum primùm significat, quod in gratiarum actione fides debeat prælucere. Deinde, vt agnoscamus nos per Christum accepisse beneficium. Tum, vt omnia ad gloriam Dei referamus. Postremò, vt & sciamus nostram gratitudinem per Christum placere, & quod accessum habeamus ad Patrem per eundem Iesum Christum, vt pro acceptis beneficiis gratias agamus.

3. Pro quibus rebus agēdę sint gratiæ

Iam quæstio sequitur, pro quibus sint agēdę gratiæ. Iob pro plagis acceptis agit gratias: hîc Samaritanus pro plaga ablata agit gratias. Vnde sequitur, quod & pro malis & pro bonis sint agendæ gratię, sed diuersimode.

Pro aduersis.

Pro malis quidem cum ages gratias, vt pro cruce & aliis ærumnis, quatuor facies: 1. onus premens admonebit te peccati & pœnitentiæ. Nam est testimonium iudicij Dei propter peccatum. 2. crucem & quamuis aliam calamitatem accipies tanquam optimi Patris virgā erudientis te & castigantis, ne cum immorigeris pereas. 3. pro hac paterna castigatione agas seriò Deo gratias. 4. supplex petas aut liberationem à premente onere, aut mitigationem cum conditione non impeditæ glorię Dei & proprię tuę salutis.

Pro prosperis.

Pro bonis ages gratias cum perpetua gratitudinis promissione. Hæc de vera gratiarum actione dicta sint. Sed proh dolor, vnus ex decem rediit, alij nouem accepto beneficio abeunt ingrati. Vnde Dominus: *Nonne decem mundati sunt, & nouem vbi sunt? non est inuentus, qui rediret & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena.* Hic vides exemplum horrendæ ingratitudinis eorum, qui recens accepti beneficij sunt obliti. Tales sunt plerique in mundo. Sed quid illis factum est? excussa fide, manserunt in damnatione, cum interim hic Samaritanus audit: *Surge, vade, quia fides tua te saluum fecit.* Hunc & nos sequamur ad nostrum Saluatorem vnicum, qui est Christus Dominus, cui cum patre suo & Spiritu Sancto sit honor, laus & gloria in secula seculorum, Amen.

Exemplū ingratitudinis.

DOMINICA XV. TRINITATIS, Matth. 6.

Nemo potest duobus Dominis seruire. Aut enim vnum habebit odio, & alterum diliget, aut huic adhærebit, & alterum negliget. Non potestis Deo seruire, & mammonæ. Propterea dico vobis, ne sitis soliciti vitæ vestræ, quid esuri sitis aut bibituri, neque corpori vestro, quibus indumentis vsuri. Nonne anima pluris est quàm cibus, & corpus pluris quàm indumentum? Vertite oculos ad volatilia cœli, quia non serunt, neque metunt, neque conuehunt in horrea, & Pater vester cœlestis alit illa. Nonne vos longe præcellitis illa? Quis autem ex vobis solicitè cogitando, potest addere ad staturam suam cubitum vnum? Ac de indumento quid soliciti estis? Cognoscite lilia agri quomodo crescant, non laborant, neque nent, attamen dico vobis, ne Salomonem quidem in vniuersa gloria sua sic amictum fuisse, vt vnum ex his. Quod si gramen agri, quod hodie cum sit, cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, an non multo magis vobis id faciet, ô parum fidentes? Ne sitis igitur soliciti, dicentes, quid edemus, aut quid bibemus, aut quib. operiemur? Nam omnia ista gentes requirunt. Nouit enim Pater vester cœlestis, quod opus habeatis his omnibus. Quin potius quærite primum regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis. Ne sitis igitur soliciti in crastinum, nam crastinus dies curam habebit sui ipsius. Sufficit sua diei afflictio.

ENARRATIO TEXTVS.

Sūma & argumentū huius concionis.

Hoc Euangelium pars longæ istius concionis est, quam Christus habuit coram discipulis suis, Matth. 5. 6. & 7. cap. In qua parte auariciam & diffidentiam damnat: vt quæ stare non possint cum cultu Dei. *Nemo enim* (inquit) *potest duobus dominis seruire.* Deinde multis argumentis à prouidentia Dei sumptis, dehortatur à prophana & Ethnica cura rerum huius vitæ, quę cura partim oritur ex ignoratione prouidentiæ Dei, partim ab innata diffidentia. Postremò suis firmam & certam regulam præscribit: *Quærite primum regnum Dei, & cætera adiicientur vobis.* Verùm ne quis ignauiæ hoc dictum patrocinari existimet, addit, *Sufficit enim diei malicia sua.*

Partes.

Hæc Euangelij summa est, nunc quosdam locos proponemus, qui sunt:

1. *Sententia Domini:* Nemo potest duobus dominis seruire.
2. *Quanta sit prouidentia & cura Dei pro nobis.*
3. *Mandatum & promissio Christi:* Quærite primùm regnum Dei, & cætera adiicientur vobis.

DE TERTIO.

De duobus dominis oppositis ex diametro.

Nemo potest duobus Dominis seruire. Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, &c. Per quos Dominos, quibus Christus dicit neminem seruire posse, intelligere debemus res duas, quæ ita sibi inuicem sunt aduersariæ, vt vnà esse nequeant, sed vbi vna earum fuerit, alteram cedere necesse sit. Qualia sunt exempli gratia, vitia & virtutes, cœlestia & terrena, caro & spiritus, verus cultus Dei & idololatria, sub qua continetur auaricia, Deus & Diabolus. De quibus Paulus ita pronunciat: quæ est conuenientia Christi & Belial? Quod autem nemo possit huiusmodi dominis seruire, in promptu est ratio, quia contraria imperant & exigunt à suis seruis, idcirco si huic obtemperas, mox facias contra alium, & contrà. Populus Israël (sicuti habetur 1. Reg. 18.) voluit domino vero Deo seruire & Baal simul quorum errorem colligens Helias Propheta, ait ad eos: Vt quî claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum, si autem Baal, sequimini eum, quasi diceret: Vos vultis duobus dominis seruire, qui vobis contraria imperant, quod fieri non potest absque alterius contemptu. Nam cum Baal colitis, Deum fœdo adulterio offenditis. Hoc vicium in eodem populo reprehendit Hoseas Propheta. Sed homines ita sibi consultum volunt. Ethnici quidem Deum & Diabolum coluerunt, illum album, hunc nigrum pingentes, interrogati cur istud facerent, responderunt: Deum colimus, vt nobis benefaciat. Diabolum verò veneramur, ne nobis malè faciat. Ad eundem modum hodie quidam superstitionem Papisticam retinent magna ex parte, & nihilominus verbum Dei & veram religionem se amplecti simulant. Hodie nos auaritiæ & ventri seruire volumus, & simul nos veros Dei cultores esse gloriamur. Verùm hoc fieri non potest. Qui Diabolum colit, Deo renunciauit: qui Papisticam idolomaniā amplectitur, fontem verbi Dei turbauit, qui auariciæ seruit, Dei cultor esse nequit, id ꝙ Dominus in hoc Euangelio

Qui sint.

Ratio, cur non possimus istis duob. seruire.

Correctio.

Auarus nō potest Deū colere.

gelio potiſſimum monſtrare conſtituit. Qui ſic? Quia Paulus Timotheo ſcribens, ait: Qui volunt diteſcere, incidunt in tentationes, & laqueos Diaboli, & deſideria multa & inutilia & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum auaricia: quam quidem appetentes aberrarunt à fide, & inſeruerunt ſe doloribus multis. 1. Timoth. 6. 9. Hic Paulus graphicè ingenium auaritiæ depingit, cum qua ex diametro pugnat pietas & cultus Dei. Habent enim contrarios effectus. Qui auaritiæ ſeruit, incidit in laqueos Diaboli: qui Deo ſeruit, perrumpit laqueos Diaboli. Auaricia demergit hominem in interitum & perniciem, cultus Dei inde liberat. Auaritia à fide abducit: cultus Dei in fide retinet. Auaricia implicat hominem doloribus multis: cultus Dei hominem ad æterna gaudia introducit. Auaritia eſt radix omnium malorum: cultus Dei eſt fons omnium bonorum. Non igitur mirum eſt quod Chriſtus dicat: Nemo poteſt Deo ſeruire & Mammonæ. Nam inter ſe pugnant, & diuerſa ſectantur ſtudia. Deus imperat vt conſulas commodis fratris tui: ſed auaritia ſuadet, vt tibi viuas, vt in diuite Epulone videmus. Deus imperat vt ex tuis facultatibus largiaris egenti. Mammon iubet, vt per fas & nefas rapias aliena. Deus vult, vt ſis ſobrius. Mammon imperat luxum & voluptates. Verùm hic notandum eſt, quod Dominus non neget aliquem poſſe habere diuitias, & ſimul ſeruire Deo. Nam Abraham habuit diuitias, Dauid, Ioſeph in Ægypto, Ezechias, Ioſias, Theodoſius, Cornelius, & multi alij, qui nihilominus Deo ſeruierunt. Quare? quia non ſeruierunt diuitiis, ſed diuitiæ ipſis famulabâtur. Ideo Dominus diſertè dicit: *Nemo poteſt ſeruire Deo & diuitiis.* Seruire diuitiis quid eſt? Eſt cor apponere, vt Dauid loquitur: Eſt per fas & nefas opes cumulare, eſt cum iniuria opes proximi retinere, & non iuxta Dei conſilium iſtas diſpenſare, eſt diuitiarum cumulandarum gratia à fide & timore Dei deficere, & varias cumulandi diuitias vias quærere. Verum cum auaritiæ præcipua cauſa ſit prophana ſolicitudo ventris, Chriſtus iſtam cauſam conatur auellere. Imitatur enim peritos medicos, qui cum morbum aliquem curare inſtituunt, indicato morbi periculo, radices & cauſas morbi prius expellere ſatagunt.

Rationes variæ ab effectibus cōtrariis.

Amplificatio.

Seruire diuitiis, quid.

DE SECVNDO.

Ne ſitis ſoliciti vitæ veſtræ, quid manducetis, neque corpori veſtro, quid induamini. His verbis Chriſtus non prohibet piam & ſanctam curam, ſed Ethnicam & prophanam. Ne igitur quis putet hoc Domini dictum patrocinari ſocordiæ, dicam pauca (priuſquam ad argumenta venero, quibus nos Dominus vocare à prophana & illicita cura conatur) de cura licita & illicita. Neceſſe eſt enim hic cautum eſſe, & diligenter alteram ab altera diſtinguere. Nam vt nulla maior peſtis eſt veri cultus Dei, quam Ethnica & prophana cura & ſolicitudo, ita nihil magis optandum, quam vt vnuſquiſque ſolicite ambulet coram Deo in vocatione ſua. Sciendum igitur triplicem eſſe curam. Vna prophana eſt & Ethnica. Altera neceſſaria & ſancta. Tertia mixta ex illis. Media eſt non ſolùm licita, ſed ſancta & neceſſaria, adeo vt qui hanc non habeat, inter filios Dei cenſeri nequeat.

Locus de cura licita & illicita ſeu prophana.

Diuiſio.

Impia ſeu Ethnica & prophana ſolicitudo & cura eſt, quæ oritur ex diffidentia & prouidentiæ Dei ignorantia. Hæc Ethnica cura in Euangelio hodierno voce filij Dei damnatur, & interdicitur filiis Dei multis adhibitis argumentis, quemadmodum poſtea videbimus. Hæc cura prophana & prohibita interdum carnis dicitur, cum quia ex carnis corrupto iudicio ſine fide proficiſcitur, tum quia ſcopum habet carnalem, nimirum præſentis vitæ quietem & ſecuritatem.

I. Impia ſeu prophana ſolicitudo.

Solicitudo, quam dixi neceſſariam, piam & ſanctam, ſine qua nemo poteſt cenſeri inter filios Dei, commendatur nobis ſcripturæ teſtimoniis, & multis ſanctorum exemplis. Rom. 12. 8. dicitur. Qui præeſt, in ſolicitudine. 1. Timoth. 5. 8. Si quis ſuorum & maximè domeſticorum curam non habet, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior. Abraham, Iſaac, Iacob piam ſuæ familiæ curam habuerunt. Ioſeph in Ægypto ſeptem annorum curam piè in ſe recepit ad imperium Pharaonis, poſtquam prædixiſſet de ſeptem fertilibus annis, & aliis ſeptem ſterilibus, qui fertiles illos ſequerentur. Daniel in Babylonia, pij Reges & Prophetæ in populo Dei non tanta geſſerunt ſine hac ſancta cura. Paulus 2. Cor. 11. 28. & 2. Theſſal. 2. 1. &c. & Coloſſ. 2. 5. 1. Theſſal. 2. ſuam ſolicitudinem pro Eccleſia teſtatur, ſic Reges pro ſuis regnis, Patresfamiliâs pro ſuis familiis, miniſtri verbi pro ſuis auditoribus, præceptores pro ſuis diſcipulis. Breuiter, ſinguli in ſua vocatione ſanctam curam habere poſſunt, imò debent, ſi ritè ſuo fungi officio velint. Verùm ne hæc ſancta & neceſſaria cura vllo vicio contaminetur, ſciendum eſt, quinque ad eam requiri, quorum primum eſt mandatum Dei. Mens enim pia nihil aggredi debet ſine mandato Dei. Honeſta igitur erit vocatio, cuius pia & ſancta cura eſſe debet. Deinde, cura illa ſancta à fide proficiſci debet. Nam ſine fide Deo nihil placere poteſt. Tertia, quia niſi Dominus cuſtodierit ciuitatem, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam, adhibenda eſt inuocatio & gratiarum actio. Inuocatio quidem, qua auxilium Dei petamus, gratiarum vero actio, qua ſucceſſum Deo tribuamus, & non noſtræ prudentiæ aut dignitati. Eſt ſiquidem optimum remedium aduerſus ſolicitudinis Ethnicæ tentationem, precibus ardentibus ad Deum confugere, id quod Paulus docet Philipp. 4. 6. his verbis: De nulla re ſoliciti ſitis, ſed in omni re per precationem & obſecrationem cum gratiarum actione, petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum. Quartò, cura noſtra principaliter debet tendere in gloriam Dei. Etſi enim noſtræ domus incolumitas ſpectari poteſt, tamen principalis finis erit gloria Dei. Quintò ſi parum cura noſtra & labor votis reſpondeat, ſubmittamus nos paternæ voluntati Dei in vero timore & humilitate iuxta conſilium Petri dicentis: Humiliamini ſub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore exaltationis, omnem ſolicitudinem veſtram proiicientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis. 1. Petr. 5. 7. Et Pſal. 55. 23. Iacta ſuper Dominum curam tuam, & ipſe te enutriet, & non dabit in æternum fluctuationem iuſto.

II. Pia & ſancta cura.

Patrūfamiliâs.

Magiſtratuum.

Paſtorum Eccleſiæ.

Quæ ad hāc curā requiruntur.

1. Mādatū Dei.

2. Fides.

3. Inuocatio & gratiarum actio.

4. Finis, gloria Dei.

5. Prouidētiæ Dei ſubmiſſio.

Mixta cura eſt, quæ partim pia apparet, partim prophana conuincitur, vt cum curamus quidē quæ officij noſtri ſunt, id quod Deus à nobis ſerio requirit, ſed propter innatam in nobis dubitationē de prouidentia Dei limites tráſgredimur, ac in officiū Dei ſacrilegè irrumpimus, vt cùm paterfamiliâs rectè & piè inſtituit liberos, familiam ſuam curat, ſed nimia trepidatio & anxietas ad impatientiam impellit, quando votis non reſpondet labor & cura ipſius. Iactet igitur pius hanc curam in Dominum, & ſtrenuè faciat officium, nec ſinat ſuam piam curam Ethnica diffidentia conſpurcari, quod abiecta Ethnica diffidentia & anxietate, pax nobis internè con-

III. Mixta cura.

ſtet, ac erga homines ſimus modeſtiores & manſuetiores, cum quibus eidem Domino ſeruiamus, excuſſo iugo Mammonæ & Ethnicæ ſolicitudinis.

Sũma dictorum & noua confirmatio, ſex argumentis de prouidentia Dei.

Hæc dixi de triplici ſolicitudine, vt ſciamus, à qua Dominus dehortetur nos in hoc Euangelio. Non enim dehortatur à pia & ſancta cura, qualem & ipſe omnium maximè ſuſtinuit, ſed à prophana & Ethnica. Quibus autem id faciat argumentis, id nunc ex textu videbimus. Ponuntur autem hic ordine ſex argumenta, quibus confirmatur prouidentia & cura Dei pro nobis, quare decet vt Ethnicam ſolicitudinem, quæ ex ignoratione prouidentiæ Dei proficiſcitur, abiiciamus.

1. *Nõne anima plus eſt quam eſca, & corpus plus quam veſtimentum?* Hoc eſt, ſi Deus id quod maius eſt ſine veſtra cura dedit, quare non daret quod minus eſt, ſi ergo ſine veſtra cura dedit animam & corpus, quæ magna ſunt, cur nõ daret victum & amictum, quib. iſta indigẽt, vt perſiſtãt & non collabãtur, præſertim cum ipſe hæc oĩa in noſtros vſus condiderit.

2. *Reſpicite volatilia cœli, quæ non ſerunt, neq; metunt, neq; congregant in horrea ſua, &c.* Hoc eſt, Pater cœleſtis alit aues cœli, quæ vobis longe ſunt inferiores, ſi dignitatis gradũ reſpicitis, cur nõ vos, quos ad imaginẽ ſuam creauit, aleret? Hoc argumẽto Dauid ſe conſolatur, dum inquit: Qui dat eſcas pullis coruorum inuocantibus eum. Pſ. 147. 9.

3. *Quis veſtrũm cogitans poteſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum, & de veſtimentis quid ſolliciti eſtis?* Quaſi diceret, vana iſta ſolicitudo veſtra eſt. Deus dat ſtaturã corporis ſine tua cura, cur nõ daret veſtimentum ſine prophana diffidentia de Deo, quaſi is tibi adeſſe in tuo labore recuſaret?

4. *Conſiderate Lilia agri, quomodo creſcunt.* Lilia in agris ſuccum ex terra attrahunt, ita antea diſponẽte Domino, & ita pulchrè veſtiuntur, adeo vt ne Salomon in omni gloria ſua coopertus ſit, ſicut vnum ex iſtis. Cum hoc Deus præſtat Liliis, quæ breui marceſcent, & comburentur, cur non vos veſtiret, quos ad æternam vitam creauit?

5. *Hæc omnia gentes inquirunt.* Quaſi dicat, vos olim more gentium ignari eratis prouidentiæ Dei & vacui fide, ſed nunc ſcitis Deum curam pro vobis habere, cur igitur Ethnica diffidentia neceſſaria vitæ quæritis?

6. *Scit Pater veſter, quod his omnibus indigeatis.* Hæc diligenter nota. Non dicit, ſcit Deus tremendus, Zelotes, conditor cœli & terræ, viſitans iniquitatem in filios, ſed dicit: Scit Pater, quorum Pater? veſter. Qualis? cœleſtis. Hic quia cœleſtis eſt, eſt & optimus, & omnipotens, & ſapientiſſimus, quia optimus vult dare quæ bona ſunt: quia omnipotens, poteſt quæ vult, dare: quia ſapiẽtiſſimus, nouit quomodo, quid, & quando dare conueniat.

DE TERTIO.

Explicatio & partes huius dicti.

Quærite primum regnum Dei, & iuſticiam Dei, & cætera adiicientur vobis. In hoc breui dicto Chriſti ſunt duo: Mandatum & Promiſſio. Mandatum quidem eſt: *Quærite primum regnum Dei, & iuſticiam Dei.* Promiſſio vero: *Et cætera adiicientur vobis.* Primo ergo loco mandatum videam. Deinde promiſſionem.

1. Mandatum.

Mandatum eſt, vt quæramus regnum Dei & iuſticiam Dei. Hîc quæritur qualẽnam ſit regnũ Dei, & quæ Dei iuſticia. Deinde, quis quærendi modus. Regnum Dei triplex in Scriptura eſt, ſcilicet potentiæ, gratiæ & gloriæ. *Potentiæ* regnum non iubet nos quærere, ſed gratię, vnde eſt tranſitus ad regnum gloriæ, id eſt ad vitam æternam. Quódnam eſt regnum *gratiæ*? Eſt in quod ex mera gratia recipimur, dum credimus Euangelio. Nam Euangelium eſt veluti

Regnũm Dei quid & quotuplex.

præconis vox, quo inuitamur ad hoc regnum, de hoc loquitur Chriſtus Luc. 17. 21. Regnum Dei intra vos eſt. Hoc ergo regnum eſt gratia Dei, quam Euangelium Chriſti offert, promiſſio eſt ianua, introductor Spiritus Sanctus, qui nos ſanctificat, & regenerat lauacro aquæ per verbum. Breuiter, hoc gratiæ regnum eſt miſericordia, remiſſio peccatorum, gaudium conſcientiæ, liberatio à regno Satanę. Quę eſt iuſtitia Dei, quam iubet nos quærere? ea abſque omni dubio eſt noua vita & obedietia, quam Deus à filiis ſuis requirit.

Iuſtitia Dei quid.

2. Promiſſio.

Promiſſio eſt, *Et cætera adiicientur vobis.* Hoc eſt, quæ pertinent ad huius vitæ ſuſtentationem donabuntur vobis. At Paulus, id quod nemo dubitat, ſedulò quæſiuit regnum Dei, qui tamen 2. Corint. 11. 27. conqueritur, ſe fame & ſiti laboraſſe. Deinde ſanctus Iacob laborat frumenti & aliorum victualium inopia, adeo quod cogatur cum tota familia ire in Ægyptum, ne cum ſuis fame pereat, videtur ergo hæc Chriſti promiſſio vana eſſe. Reſpondeo: Promiſſio Chriſti non fallit, veritas enim mentiri nequit. Nam Chriſtus, qui eſt medicus noſter, non ignorat quando apponenda, & quando detrahenda ſint remedia. Non tam noſtram imprudentiam, quam ſuam ſapientiam conſulit. Hoc proinde pro certo habeamus, quod ſuos non deſeret. Quod autem nobis aliquando neceſſaria deſunt, multæ ſunt cauſæ. 1. vt exerceamur patientia. 2. vt interdum noſtra peccata iſtis plagis puniantur. 3. quia ſæpe ſuperflua quærimus, iuſtè & rectè neceſſariis caremus. 4. propter abuſum rerum quas habemus. 5. quia non agimus gratias. 6. quia diffidimus Deo. 7. quia interdum bona, quæ accipimus noſtro ſtudio & induſtriæ magis, quam Deo donanti aſcribimus. Quare ſi volumus benedictionem Domini, confiteamur, & faciamus cum Propheta, qui ait: Tua ſunt omnia, Domine, & quæ de manu tua accepimus, tibi reddimus. Hîc vt fatetur Propheta omnia Dei eſſe, ita omnia in laudem Dei conuertit, quod vt nos quoque faciamus, donet nobis Pater cœleſtis, per Ieſum Chriſtum, cui gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

Obiectio

Reſpõſio.

Cur aliquãdo nobis neceſſaria deſunt.

DOMINICA XVI. TRINITATIS, Lucæ 7.

Ieſus ibat in ciuitatem, quæ vocabatur Nain, & ibant cum eo diſcipuli eius multi, turbáque copioſa. Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius vnicus matris ſuæ. Et hæc vidua erat, & turba ciuitatis multa cum illa. Quam cum vidiſſet Dominus, miſericordia motus eſt ſuper eam, dixitque illi: Noli flere. Et acceſſit, tetigitque loculum. Porrò qui portabant ſubſtiterunt. Et ait: Adoleſcens, tibi dico, ſurge, & reſedit qui erat mortuus, & cœpit loqui, & dedit illum matri ſuæ. Accepit autem omnes timor, & glorificabant Deum, dicentes: Propheta magnus ſurrexit inter nos, & Deus viſitauit plebem ſuam. Et exiit hic rumor in vniuerſam Iudæam de eo, & omnem finitimam regionem.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa & vſus præſentis hiſtoriæ.

PAulus Apoſtolus ſcribens Romanis, dicit, cap. 15. 4. Quæcunque ſcripta ſunt, in noſtram doctrinam ſcripta ſunt, vt per patientiam & conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus. Quapropter cum legimus hodiernum Euangelium dulciſſimum ſciamus quod non ſolùm ad illam viduam de Nain pertineat, verumetiam ad totum genus humanum. Chriſtus enim in hoc Euangelio teſtatur de ſua diuina

diuina potentia, de affectu suo erga afflictos, & de officio suo. Primum siquidem testatur se Dominus omnipotentem esse, dum morti, quæ est aculeus peccati, imperat. Deinde testatur suum affectum erga nos, dum huius mulieris ærumnis afficitur, testatur suum officium esse, vt destruat opera Diaboli. Ideo enim in mundum venit, quemadmodum Moses, Prophetæ, ipse Christus & Apostoli testantur. Hæc in genere consideranda sunt in hoc Euangelio. Cæterum quò nos inde maiorem percipiamus fructum, tres locos proponam, quos in hac concione tractabo.

Partes.

1. *Qualis sit affectus Christi erga nos.*
2. *Præsentis miraculi declaratio cum suis circumstantiis.*
3. *Imago totius generis humani.*

DE PRIMO.

De affectu Christi erga nos.

Narrat Euangelista Historiam de quodam adolescente mortuo, cuius funus efferebatur, vt sepeliretur, quod cum videret Dominus, misericordia motus est. Nam dum hanc afflictam mulierem intuetur, altius cogitat. Venit illi in mentem lapsus humani generis, tyrannis diaboli, calamitatum magnitudo, quibus humanum genus propter peccatum premitur. Cogitat suum officium esse, vt has munitiones Satanæ destruat. Vidit enim in hac muliere exemplum humanæ miseriæ, quæ ipsum de lapsu hominis & de suo officio admonuit.

Quales simus.

Duo ergo ex hoc loco colligamus: Vnum, quales nos simus. Alterum, qualis Christus erga nos. Nos sumus reuera miseri, afflicti, & damnati, nec possumus nostris viribus è tantis malis eluctari. Christus est Deus & homo, qui venit, vt saluet quod periit, qui hic suum affectum declarat erga genus humanū. Neque enim aliter affectus est erga nos, quam erga hanc viduam. Afficitur huius calamitatibus, afficitur & nostris, hanc iuuat, vult & nos iuuare. Hoc est planè, quod Apostolus dicit, Hebræis scribens, cap. 4. 15. Habemus pontificem, qui condolere potest nostris infirmitatibus. Imò maiorem affectum erga nos habet, quam hæc vidua habet erga vnicum suum filium, quem hic plorans comitatur ad sepulturæ locum. Ita enim Propheta ait: Nunquid potest mulier obliuisci infantis vteri sui, & si illa oblita fuerit, ego non obliuiscar tui. Isai. 49. 15.

Qualis sit Christus.

Huius affectus causæ quatuor.

Sed quæ causæ sunt huius ineffabilis dilectionis Christi erga nos, qui sumus multis sceleribus & sordibus defœdati? certe hic nullum est nostrum meritum, nulla ex nobis dignitas, sed sunt quatuor causæ, quibus filius Dei mouetur, vt tanta nos complectatur beneuolentia.

Dilectio paterna.

Prima est affectus paternus, nam ab ipso conditi sumus. Proinde iure creationis ipsius sumus. Et tametsi nos plenos sordibus & sceleribus nouit, tamen aliquid de suo in nobis adhuc reperit, nimirum quod simus ipsius creatura. Misereris omnium Domine (inquit sapiens) & nihil odisti eorum quæ fecisti.

Dignitas creationis.

Secunda, dignitas creationis, nimirum quod ad Dei imaginem conditi simus: iuxta illud: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et quia hæc imago ex potissima sui parte abolita per peccatum erat, ipse Dominus venit, vt eum rursus repararet, quod fit, dum in ipsum vera fide intuentes transformamur in imaginem Dei.

Finis creationis.

Tertia, finis creationis. Creati enim nos sumus, vt simus templum Dei, Deum celebrans. Et si autem hoc templum erat iam peccato prophanatum, tamen materia adhuc reliqua erat, ex qua Christus nouum templum extrueret.

Destructio regni Satanæ.

Quarta destructio regni Satanæ, ad quod destruendum Dominus in mundum venit, & huius destructionis specimen quoddam editum est hoc miraculo. Christus sæpe congressus est cum Satana: sæpe illum in fugam vertit: quem tandem vicit resurgens ex mortuis. Hæc victoria Christi in extremo die cernetur perfecta, quando extremus hostium mors abolebitur. Hæ quatuor causæ mouerunt Dominum nostrum, vt assumpta carne fieret homo: & in carne, hoc est, in humana natura, in anima & corpore pateretur pro humano genere.

Tria quæ nobis Christum esse hostē nostrum clamant.

Tametsi autem hic Christi affectus nobis sæpe commendatur verbo Dei, multis comprobatur miraculis, atque adeo obedientia ipsius filij Dei, qui obediens fuit Patri vsque ad mortem crucis: tamen tria sunt, quæ nobis aliud persuadere moliuntur: Lex, conscientia, calamitatum moles, qua obruimur in hac vita. Hæc enim nos à Christo abiectos clamitant.

1. Lex.

Lex dicit: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, & nemo non est, qui se non videt infinitis modis legem transgressum esse. Intueamur in Euam, quæ ob vnum præceptum violatum maledictionis sententiæ subiacuit. Quid nos quoties Deum offendimus?

2. Conscientia.

Hanc legis sententiam confirmat conscientiæ trepidatio, quæ est instar mille testium, sicuti in Prouerbio dicitur, *Conscientia mille testes* Hoc illud Poetæ: *Conscia mens vt cuique sua est, ita concipit intra Pectora pro meritis spémque metúmque suis.* Et diuus Bernardus ait: *Mala conscientia delictorum nostrorum ipsa testis est, ipsa iudex, ipsa tortor, ipsa carcer, ipsa accusat, ipsa iudicat, ipsa damnat.* Quid, quæso, grauius est, quam talē nocte diéque suo gestare in pectore testem? Huius conscientiæ testimonio multi victi sibiipsis vitam ademerunt, dum hanc accusantem & testantem aduersus se ferre non potuerunt.

3. Moles calamitatum.

Accedit moles calamitatum, quæ sententiam legis & conscientiæ confirmant. Contra has tres grauissimas tentationes, in vera pœnitentia opponamus Iesum Christum. Is venit in mundum, vt maledictionem legis tolleret, peccatum aboleret, omnes calamitates credentium in se converteret in gloriam, sed ita tamen, vt omnia ordinatè fiant: est hic desertum vastum, vnde transeundum est nobis in patriam. Populus Israel non statim venit in requiem promissam. Ioseph in Ægypto non sine carcere ad tantam dignitatem peruenit. Christus non sine cruce, morte & sepultura intrauit in gloriam. Quapropter & nos per crucem oportet intrare in gloriam. Ita enim Paulus ait, 2. Tim. 2. 12. Si patiemur cum illo, etiam cum illo regnabimus. Qui certamen fugit, frustra coronam expectat. Nemo, inquit Apostolus, 2. Tim. 2. 5. coronabitur, nisi qui legitimè certauerit. Idem ait, Romanor. 8. 23. Salui facti sumus spe. Opponamus ergo maledictioni legis Christum, qui pro nobis factus est maledictum. Opponamus conscientiæ accusanti Christum absoluentem à peccato. Si Filius vos (inquit) liberauerit, verè liberi eritis. Opponamus præsentibus ærumnis crucem Christi & consilium Dei, qui vult nos esse conformes imaginis Filij sui. Breuiter in vera pœnitentia & fide confugiamus ad Thronum gratiæ, Dominum nostrum Iesum Christum. In hoc vno inueniemus auxiliū in tempore opportuno. Is enim ait omnibus in se credentibus: Noli timere pusille grex, quia placuit Patri dare vobis regnum. Atque ita non sinamus vllam rem in cœlo, in terra, in in-

ferno,persuadere nobis,quod Christus sit aliter affectus erga nos,quam fuit erga hanc viduam.

Doctrina.

Proinde hinc discamus longe aliud Dei iudicium esse quam mundi. Deus & Mediator noster Iesus Christus non reiicit more mundi calamitosos & miseros,sed omnes recipit,quotquot ad se veniunt, iuxta ipsius promissionem,Matth.11.28. Venite ad me omnes,qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos, & inuenietis requiem animabus vestris. Præterea hinc discant viduæ piæ,qualem habeant patronum,aduocatum,& consolatorem. Discant & hinc gubernatores Ecclesiarum non auersari miseros & calamitosos:discāt magistratus, Christi exemplo, non spernere,non reiicere, non damnare miseros & calamitosos, sed eos amanter potius fouere & consolari. Deinde discamus nos mutuo charitatis affectu & officiis piis prosequi. Hæc sint dicta de prima huius Euangelij parte: Sequitur secunda.

DE SECVNDO.

Miraculi declaratio cum suis circumstātiis.

In præsentis miraculi declaratione multæ circumstantiæ sunt: quarum singulæ habent suam doctrinam,quare eas ordine cum suis doctrinis & admonitionibus recitabo.

1. Pōpa funebris.

Prima, *Cum efferebatur funus, sequebatur vidua mater, & turba ciuitatis cum ea.* Hic duo videmus:quorum primum est, honor & pompa funebris. Honestè demortui corpus deducunt ad sepulturæ locum: sic & sancti Patres fecerunt. Abraham honorificè suam vxorem sepeliit. Ioseph cum magna turba deducit funus Iacob Patriarchæ. Iacob & Esau honorifice patrem Isaac sepeliunt. Breuiter,apud omnes pios magnus fuit honos sepulturæ: idque propter spem resurrectionis corporum, & futuram immortalitatis gloriam. Hoc sanctorum patrum exemplū imitatur Ecclesia hoc tempore: tametsi multos inuenies,qui suos mortuos abiiciunt tanquam cadauera porcorum. In nostris funeribus huiusmodi solennitas adhibetur: Pij præsentes sequuntur funus, canitur,pulsatur,prædicatur aliquando.

Exempla.

Causæ.

Eccles. Danicarū circa sepulturā defunctorū rit⁹.

Qui sequuntur funus,1.suum amorem testātur erga mortuum. 2. hoc facto edunt exemplum fidei suæ de resurrectione mortuorum. 3. admonentur, quod suo tempore (quando visum fuerit Domino) sequantur,& his mundi calamitatibus per mortem valedicant.

Deinde canitur,idque vt Psalmis piis consolentur viui,& vt agant Deo gratias pro eo qui mortuus est,si in confessione vera decessit.

Pulsatur, non solum vt conuocetur populus ad deducendum funus:verumetiam vt viui admoneantur tubæ Dei,qua in extremo die omnes mortui excitabuntur.

Postremò prædicatur,vt qui deducunt funus, aliquid doctrinæ & consolationis contra mortem secum domum reportent. Hæc breuiter sint dicta de prima circumstantia, & de pompa funebri quæ apud nos seruatur.

2. An liceat deflere mortuos.

Secunda, *Dominus dicit viduæ: Noli flere.* Hîc quæritur,num liceat deflere mortuos. Exempla sanctorum & Scriptura fletum super mortuos admittunt. Deut. vltimo, totus populus in deserto defleuit Mosen mortuum. Abraham defleuit Saram vxorem suam. Ioseph vir sanctus multos dies defleuit patrem Iacob. Dauid luget filium Ammon. Israël Samuelem. Martha Lazarum. Ipse Dominus etiam defleuit Lazarum. Iesus Syracides capite 38. 16. ait: Fili in mortuum produc lachrymas, & quasi dira passus incipe plorare, & ad iudicium contege corpus ipsius, & non despicias sepulturam ipsius. Sed Ieremias capite 22.10. ait: Nolite deflere mortuos. Et Christus hic dicit mulieri, Noli flere. Has antilogias Paulus conciliat 1.Thessal.4.13. vbi ait: Nolite autem ignorare fratres de dormientibus, vt non contristemini,sicuti cæteræ gentes, quæ spem non habent. Prohibetur ergo luctus Ethnicus, qui nullam spem habet consolationis per resurrectionem mortuorum: & conceditur luctus moderatus,qualem habent, quibus consolatio est proposita.

Cōciliatio locorum.

Christianorū cōsolationes in morte amicorum.

Sed dicamus breuiter, postquam in consolationis mentionem incidimus, vnde Christiani se consolari possunt in morte suorum amicorum: 1. cogitent voluntatem Dei,cui obtemperandum est. 2. cogitent vniuersalem conditionem. Omnibus enim nobis semel moriendum est. 3. cogitent iusticiam Dei. Quid enim iustius,quā vt qui dedit vitam, rursus ad se eam recipiat & conseruet, quando visum fuerit. 4. cogitent Dei sapientiam,qui nouit solus, nobisne magis expediat viuere an mori. Multos enim è medio tollit,ne vel ipsi peiores fiant, vel plures ærumnas in hac mortali vita perpetiantur. 5. cogitent mortuum liberatum esse ab omnibus ærumnis huius vitæ. 6. cogitent frustra magnum luctum suscipi pro iis, qui luctu reuocari non possunt. Ita Dauid 2.Sam.12. se consolatus est. Luxit ægrotante puero,quo mortuo, surrexit,se lauit & comedit. 7. cogitent,immodice lugentem corpori suo nocere, & ita in Deum peccare. 8. cogitent non mortuo inuidendam immortalitatis beatitudinem. Beati enim,(ait scriptura) qui in Domino moriuntur. 9. cogitent resurrectionem Christi & nostrā, quæ in extremo fiet die. Hæc enim cogitatio commune remedium esse debet non solum aduersus dolorem,quem pro mortuis concipimus:verumetiam contra omnes calamitates animi & corporis. Verùm obiiciet aliquis: Solatio vitæ sum destitutus, ergo non ipsum qui mortuus est, sed teipsum & iacturam,quam inde habes,defles. Naturale est flere. Verum est:sed vincat gratia naturam. Hęc sint breuiter in hac secunda circumstantia addita de consolatione in morte charorum.

Obiectionū dilutio.

Tertia: *tangit* Dominus locum, in quo iacuit hic mortuus:quo tactu indicat suum corpus organum fuisse acquirendæ nobis vitæ & salutis.

3. Tactus Christi.

Quarta: loquitur adolescenti,& ait: *Tibi dico adolescens, surge.* Ita etiam puellam excitauit,vt in Marco habetur:sic & Lazarum quatriduanum,vt est in Iohanne. Hic docemur,quod & Christus sit potentior morte,& quod verbum ipsius sit verbum vitæ & salutis.

4. Verbū eius est viuificū.

Quinta: *Mortuus surgit* ad vocem Christi, & hoc mirandum est. Surrexit qui erat mortuus:cœpit mox loqui. Et Dominus dedit illum matri suæ.

5. Mortu⁹ loquitur.

Sexta: *Accepit omnes timor, & glorificabant Deum, dicentes: Propheta magnus surrexit in nobis, & Deus visitauit plebem suam, & exiit hic sermo in vniuersam Iudæam de eo.* Hic duplex fructus miraculi describitur. Vnus attingit præsentes auditores: alter manauit ad alios, ad quos huius miraculi rumor peruenit. Præsentes spectatores hinc fidem conceperunt, vnde timuerunt Deum, vero cultu glorificarunt Deum, agnouerunt Messiam venisse, quem & confessi sunt. Deinde hic rumor peruenit ad alios, qui fuerunt in Iudæa, & finitima regione, qui & ipsi conceperunt fidem in Messiam: Et hodie iste rumor ad nos venit, vnde

6. Fructus miraculi. Respectu spectatiū. Respectu auditiū.

vnde agnoscamus Christum esse verum Messiã, esse potentiorem morte, concipiamus in ipsum fidem: prædicemus Deum corde, voce, cõfessionẽ & moribus: ita futurum est, vt olim læti per ipsum ad æternam vitam excitemur.

DE TERTIO.

Imago Ecclesiæ.

Diuus Ambrosius imaginẽ Ecclesię hic proponi dicit, quæ quia nostras cõditiones pingit, di gna est explicatione. Vidua, inquit, significat Ecclesiam: *adolescens* mortuus quemlibet peccatorem viuentem sine pœnitentia. *Loculus* notat corpus peccati. Vidua lamentatur suum filium mortuum, hoc est, Ecclesia ob impœnitẽtiam sceleratorũ lamentatur, & rogat Christũ vt ipsos moueat, & ad se pertrahat suo verbo & spiritu. Christus igitur iubet, vt sistant *baiuli*. Peccator enim à quatuor baiulis gestatur ad infernum, qui sunt, 1. spes diuturnioris vitæ. 2. consideratio alienæ culpæ. 3. præsumtio diuinę misericordiæ. 4. adulatio societatis prauę. Si autẽ vis resurgere à morte peccati, necesse est vt audias Christum, qui iubet baiulos sistere. Primùm ergo depones fiduciã longioris vitæ, quia vita incerta est, sicuti multorum experientia docet, & periculum in promtu est, vt videre est in diuite epulone. Deinde non debes alienam vitam tibi proponere imitandam: sed exemplo Abraham Deo te subijcies, confides in illum, emendabis mores, sciens quod errantium multitudo neminem sit excusatura in iudicio. Non iuuit Adam quod diceret, Mulier, quam dedisti mihi, dedit mihi de arbore. 3. depone præsumtionem misericordiæ Dei. Nam hæc præsumptio est magnus Dei contemtus, Rom. 4. reijce adulatores, qui te ad mala solicitant. Quo facto, recumbe in Christum viua fiducia, & ipse te viuificabit ad æternam vitam, quam donet nobis Christus, cui sit honor in secula, Amen.

Christianorum officium.

DOMINICA XVII. TRINITATIS, Lucæ. xiiij.

ACcidit vt introiret Iesus in domũ cuiusdam principis Pharisæorum Sabbato, ad capiendum cibum. Et ipsi obseruabant eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum: & respondens Iesus, dixit ad Legisperitos & Pharisæos, dicẽs: Num licet Sabbato sanare? At illi tacuerũt. Ipse verò apprehẽsum sanauit eũ ac dimisit. Et respondẽs ad illos, dixit, Cuius vestrùm asinus aut bos in puteum cadit, & nõ con tinuò extrahet illum die Sabbato? Et non poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cum inuitatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbas in primo loco, ne quando honoratior te sit inuitatus ab illo, & veniens is, qui te & illum vocauit, dicat tibi: Da huic locum, & tunc incipias cum rubore extremum locum tenere. Quin potius cum vocatus fueris, vade, accumbe in nouissimo loco, vt cum venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice, ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus. Quia omnis, qui se extollit, deijcietur, & qui se deijcit, extolletur.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio huius cõcionis.

Occasio huius Euangelij fuit hæc. Christus à Pharisæo quodam ad prandium inuitatus, obseruatur à discumbentibus, idque ideo, vt habeant quod accusent, vel in dictis, vel in factis Christi. Hæc enim est improbitas mundi, vt quemadmodũ vitia palliant virtutum larua, ita honesta facta & veram virtutem infamia proscindere non verentur. Tanta est malitia hominum. Verùm Christus eorum improbitate nequaquam absterretur, sed obtinet antiquum, ac officium suum exerit in medio hostium, nobis relinquens exemplũ, vt in rectè factis non desinamus progredi, etiamsi totum mũdum nobis aduersum animaduerterimus. Miserum itaque hunc Christus sanat, potentiam suam diuinam, promptissimam iuuandi voluntatem erga miseros, & officiũ suum, ob quod in mundum venerat, declarans. Deinde veram sabbatismi rationem explicat, & facto suo veluti definit verum sabbatismum. Quare vt simul arguit & Pharisæorum superbiam, & in scripturis inscitiam, ita ad veram humilitatem hortatur. Hæc de summa præsentis Euãgelij. Loci autem sunt tres.

Summa & vsus.

Partes.

1. *De Sabbato atque eius veris operibus.*
2. *De miraculo, quo confirmatur verus vsus Sabbati.*
3. *De vera humilitate.*

DE PRIMO.

Locus de sabbato.

Cum dominus Sabbato inuitatus esset à quodam Pharisæo, & offerretur hydropicus quidam ante illum, quærit ab illis, qui sibi plus alijs sapere videban tur, nunquid liceat Sabbato curare. Ideo autẽ hanc quæstionẽ proponit, quia sicuti alias scripturas suis corruptelis, ita etiam sabbatismum infecerant Pharisæi. Verũ quia quæstio est de Sabbato, nos doctrinam integram de Sabbato proponemus, & quatuor ordine dicemus: 1. cur Deus Sabbatum instituerit. 2. quisnam sit verus vsus sabbatismi Iudaici. 3. qualia nostra festa esse debeãt. 4. de veris Ecclesię ceremonijs & earum finibus.

Methodus.

Cur ergo Deus Sabbatum instituit? Quinq; causæ præcipuæ numerantur.

1. Sabbatũ à Deo institutũ est ob quinque causas.

Harum *prima* est, vt esset perpetuum symbolum quietis Dei post creationem mundi, quem sex diebus cum omnibus suis ornamentis & contentis creauit. Hæc causa assignatur Genes. 2. 3. vbi Moses ait: Dominum præcepisse Sabbatũ sanctificari, quia eo die à creatione quieuit, septimus dies est Sabbatum Domini, sex enim diebus fecit Dominus Deus cœlum & terram.

Symbolũ quietis Dei.

Secunda causa instituti Sabbati fuit, vt esset figura & antitypon sabbatismi Christi. Figurabat enim Sabbatum, quod Christus verum Pascha, & noui cœli & nouæ terræ creator, requiesceret in sepulchro die Sabbati, & ageret verum sabbatismum. Quapropter seuerè præcipit populo Iudaico vt Sabbatum obseruarent. Et sapientiæ suæ consilio inscrutabili ordinauit, vt Christus verus agnus pascha lis in ipso die Paschatos mactaretur & occideretur, & proximum Sabbatum requiesceret in sepulchro.

Antitypus Sabbatismi Christi.

Tertia, fuit etiam institutum Sabbatum, vt esset symbolum promissionis. Promisit enim Deus suo populo sabbatismum, id est, requiem, Iesai. 14. 3. Et erit in die illa cum requiem tibi dederit Deus à labore tuo, & à cõfusione tua, & à seruitute dura, qua antea seruisti. Triplicem autem requiem expectabit populus Dei. 1. A labore præsentium ærumnarum in hac vita. 2. A tentationibus, quibus nos propria cõcupiscentia & Diabolus adoritur. 3. A seruitute diaboli, vt ille nunquam possit nos redigere in suam seruitutem, & durum iugum. *Quarta*, vt esset certum tempus docendi & discendi verbum Dei, seu vt esset tempus, in quo fieret publica Religionis professio, in qua pij consolationem

Symbolũ promissionis requiei triplicis.

Tempus professionis publicæ cultus externi.

caperent,& rudes erudirentur ad pietatē. Isa. 58. 13. Si vocaueris Sabbatum delicatū, tunc delectaberis super Domino. Iob. cap. 22. 26. Tunc super omnipotentem delicijs afflues,& eleuabis ad Deum faciem tuā. Nō enim ad ludendū & potandū,sed ad laudandum & orandum Deum institutum est Sabbatum, Vnde Augustinus vere dicit,tali die minus malum esse arare,quā ludere. *Quinta*,politica est,quæ populo Dei Deut. 5. 12. cōmendatur his verbis: Obserua diē Sabbati,vt requiescat seruus tuus,& ancilla tua, & tu. Et postea: Non facies in eo quicquā operis,tu, & filius,& filia tua,seruus & ancilla, bos & asinus & omne iumentum tuum. Atque ita habemus & veras causas,& verum vsum Sabbati Iudaici.

Subleuatio seruorum &c.

Etsi autē Iudaicū Sabbatū vnà cū alijs ceremonijs Mosis abolitum est & abrogatum, quantū ad septimæ diei septimanæ obseruationem attinet, tamen quantū ad vsum attinet,est perpetuū, vt pote quod & iuris diuini & naturalis est. Vt enim Deus vult coli & suum verbū sonare,ita natura dictat omnino necessarium esse,vt sit quoddam tēpus sacris rebus destinatum. Necesse est igitur certos ordinari dies, in quibus fiant publici cōgressus certis horis,& doceatur discatúrque verbum Dei,quò omnia fiant in Ecclesia ordinatè & decenter, vt Paulus Corinth. docet.

De abrogatione & vsu Sabbati.

Porro in nostris festis duo sunt obseruanda. Vnū quid sit vitandū. Alterum, quid sit faciendum. Vitanda sunt tria. 1. *Externus labor*, idque ideo, vt animus totus possit vacare cultui diuino,hoc est,vt vacet audire verbum,illud discere & meditari, proinde magistratus officium est curare, ne seruilibus operibus impediatur cultus Dei isto tempore. Verùm hic sciendum est,quatuor esse exceptiones,quę laborantes isto tempore excusant. 1. Necessitas. Nā & Dominus excusat discipulos suos vellicantes spicas die septimo, Mat. 12. 1. &c. 2. Vtilitas Ecclesię,sicut sacerdotes fecerunt in die Sabbati omnia, quæ in Ecclesia videbantur necessaria,nō impediti Sabbati religione. 3. Proximi vtilitas & salus, quare & Dominus curat hunc hydropicum die Sabbati. 4. Superiorum autoritas, quibus obtemperandum est. Verum superiores caueant, ne se superiorem offendant, dum inferiores se nimium grauant.

In festis Christianorū quæ sint vitanda.

Exceptio quadruplex.

2. Secundum,quod vitare oportet, est voluptuaria vita, adeóque omnia tenebrarum opera, quæ ex diametro pugnant cum sanctificatione Sabbati. 3. Tertiò, vitandus est ceremoniarum piarum contemptus, ne videlicet tuo, absentis, aut contemnentis ceremonias sacras, exemplo, alij deteriores fiant.

Habemus quæ sunt in nostris festis vitanda,nunc quid in illis faciendum sit videamus. Quoniam Iudæi occupati erant in mactandis sacrificijs & offerendis, mactemus & nos sacrificia propriorum corporum, & offeramus vitulos labiorum nostrorum, agamus seriam pœnitentiam, glorificemus Deum corde, ore, confessione & moribus, offeramus thymiama cordis nostri, id est, fidem & spem, offeramus sacrificium beneficētiæ, quo sacrificij genere (vt inquit Apostolus ad Hebræos) exhilaratur Deus, simus ad dandam Eleemosynam impigri, foueamus Ecclesiæ imbecillia membra, sanemusq; ea quātum id fieri potest,idque exemplo Christi aliorúmque sanctorum, qui se in veris Sabbati operibus exercuerunt.

Quæ sint obseruanda & facienda in dieb. festis.

Restat vt nonnihil dicamus de ceremonijs. Ceremoniæ sunt ritus & ordinationes ad regendam Ecclesiasticam politiam institutæ. Hæ si sint licitæ (de impijs enim ceremoniis nihil dicam) aut habent apertum verbū Dei, vt Baptismus & Cœna Domini,aut faciunt reuera ad conseruandum doctrinam & politiam Ecclesiasticam, & sunt à Senatu Ecclesiastico ordinatæ,vel à pio magistratu. Hæ cæremoniæ duos habēt fines. Sunt enim ordinatæ decori & ordinis gratia. Decori partes sunt duæ. Prior est, vt excitemur ad pietatem illis adminiculis. Posterior, vt modestia & grauitas in pietatis tractatione eluceat. Ordinis partes sunt tres. 1. vt præsidentes habeant certam regulam agendi. 2. vt auditores assuefiant ad obedientiam & disciplinam. 3. vt bene composito Ecclesiæ statu paci & tranquillitati consulatur. Hæc sint breuiter de ceremonijs pijs dicta, & eorum finibus & finium partibus.

Ceremoniæ quid sint.

Earum fines.

DE SECVNDO.

Secunda doctrina, quam proponit hoc Euangelium,est de miraculo, quo sanatus est hydropicus. In hoc Euangelio sunt quatuor obseruanda: Quæstio,sanatio,defensio facti,& vsus.

Miraculi circūstantiæ.

Quæstio ab ipso Christo proponitur, an liceat Sabbato curare? Ad hanc nihil respōdent Pharisæi. Si enim negassent licere,visi fuissent crudeles in miserum hydropicum. Si affirmassent,trāsgressores legis se esse timuissent. Tacent igitur, vt explorent quid Dominus velit facere. Si non sanasset,dixissent illum vel non potuisse,vel noluisse huic afflicto opem ferre. Si sanasset,putarent se habuisse iustā causam accusandi Christum, tanquam transgressorem Sabbati,adeóq; legis diuinæ contemtorē. Hic vtrinque est periculum. Sed Dominus nō moratus illorū Sophisticam,apprehendit hunc miserum hydropicum,eum sanat intuentibus Pharisæis, atque sanum dimittit. Quo facto,vt in principio dixi, declarauit potentiam,voluntatem,& officium suum. Nunc sequitur tertio loco defensio facti. *Cuius*, inquit, *vestrûm bos aut asinus in puteum cadit, & non extrahit illum die Sabbati?* Quasi dicat, aut licet curare hominem in die Sabbati, aut non licet. Si licet,cur me obseruatis tanquam legis transgressorem, si hoc facio? Si non licet, cur asinos & boues seruatis vos die Sabbati? quid illi contra? & non poterant (inquit Euangelista) ad hæc respondere. Sed quis vsus est hydropici huius sanati à Christo? Duplex. Vnus *generalis*, de quo dixi, videlicet vt hoc miraculo Christus ostenderet suam potentiam, voluntatem,officium,veritatem suæ doctrinæ,& inde fides in spectatoribus confirmaretur. Alter *specialis*. Nam hic hydropicus ex sua haud dubie intemperantia inciderat in hunc morbum. Quare & nos discamus,quod Christus non contemnit eos, qui se sua culpa coniecerunt in morbos,modo hunc hydropicum imitentur,ac patiantur se ab illo tangi & sanari,hoc est,si cordis affectu Christū accedant,si ipsius verbo credant, agant pœnitentiam, agnoscant iustam iram Dei,propter Christi meritum precentur culpæ condonationem, & plagæ aut sanationem, aut mitigationem.

1. An liceat Sabbato curare.

2. Sanatio

3. Defensio facti.

4. Vsus duplex huius miraculi.

DE TERTIO.

Dicebant autem ad inuitatos, qui primos accubitus elegerunt: Cum inuitatus fueris ad nuptias, &c. Vt hac parabola superbiam damnat: ita veram humilitatem, quæ est rarissima virtus, docet: de qua hoc ordine dicam. *Primum*, quid sit humilitas. *Deinde*, quot sint eius genera. *Tertio*, quas

De vera humilitate, locus.

Methodus.

quas habeat causas, cum efficientes, tum impedientes. *Quarto* loco, quis sit fructus & quæ præmia veræ humilitatis.

1. Quid sit humilitas

Quantum ad primum attinet, vt sciamus quid sit humilitas, debemus videre quos scriptura humiles vocet. Vocat autẽ Paulus humiles, quos Christus vocat pauperes Spiritu, quales sunt, qui omnis propriæ virtutis, sapientię, & iusticiæ fiducia exinaniti, quicquid boni est ad solum Deũ referunt. Proinde humilitas est virtus, qua verissima nostri agnitione nobis ipsis vilescimus, omnis propriæ virtutis, sapientiæ, iusticię fiducia exinaniti, nos corã Deo prosternim⁹, ac in eo solo omnia bona per Christũ quęrimus. Illustre exemplum est in Magdalena, in latrone, in publicano, in Dauide & alijs multis sanctis. Hęc vera est humilitas, de qua Christi promissio est intelligenda: Beati pauperes spiritu.

2. Quotuplex sit.

Habemus quid sit humilitas: iam quotuplex sit videamus. Est itaque humilitas duplex: vna, qua coram Deo nos prosternimus: altera, qua coram hominibus nos submittimus: sed cauendum est, ne superbia laruam humilitatis induat, quam si homo detrahere non potest, Deus certe eam pudefaciet. Sed illa larua omissa, dicamus de vera humilitate, quæ Deum & hominem respicit. Humilitas coram Deo est verus timor Dei, ex agnitione nostræ infirmitatis & bonitate Dei erga nos natus: qualis fuit humilitas Manassis in carcere, qui posteaquam genua corporis propter angustiam carceris flectere non potuit, flexit genua cordis. Ita Abrahã se humiliauit, quando se puluerem & cinerem fatebatur.

Corã deo

Vera humilitas coram hominibus est vera dilectio, qua nos nemini præferimus superbe, sed omnibus nos sincere accõmodamus. Huius humilitatis exemplum maximũ habemus in Filio Dei, cuius exẽplũ vt imitemur, monet Paulus Phil. 2. 5. Ita humilis fuit beata virgo, Anna prophetissa, & multi alij.

Corã hominibus.

3. Causa humilitatis.

Iam de causis, sicuti promisi, tertio loco dicendum est, quæ sunt sanè multæ. *Prima*, Mandatum Dei. Primum enim præceptum requirit humilitatẽ erga Deum: tota secunda tabula requirit humilitatem erga hominem. *Secunda*, Exemplum Christi, vnde Paulus Philip. 2. 5. Hoc sentite in vobis, quod & in Christo, qui cum esset Deus, assumsit formã serui. *Tertia*, Consideratio tui ipsius, quid fueris ante ortum, quid sis ab ortu ad occasum, quid futurus sis post hanc vitam. Fuisti semen & sanguis in vtero materno, iam es in deserto miseriarum huius vitæ, & tandem esca eris vermium. *Quarta*, quod bona, siquæ habes, non tua sint, sed Dei, tibi in aliorum bonum collata. Si ergo inde superbis, aut male eis vteris, pœnæ tibi horribiles metuendę sunt. *Quinta*, cogitatio quod Deus possit tibi auferre quidquid habes donorum, si illis abusus fueris, & illi soli laudem non tribueris. *Sexta*, quod multi qui minora dona videntur habere, quàm tu, sæpe vtiliorem operam collocent Reip. & Ecclesiæ, quàm tu. Nã vt Deus est robur panis, ita vis, qua aliquid gratum illi fit. Atq; istæ sunt causæ sex, quæ coniunctæ veram humilitatem efficiunt: quam impediunt duo mala: contentio & inanis gloria. Quare Paulus Philip. 2. 3. ait Nihil ex contentione aut inani gloria, sed per humilitatem alij alios seipsis existiment excellentiores. Qui enim contendendi libidine laborant, vt destituuntur charitate, ita vera humilitate sunt vacui: & ex diametro pugnat cum humilitate inanis gloria. Habemus iam, quid sit humilitas, quo tuplex, & quas habeat causas: nunc sequitur, quod quarto loco promisi me dicturum, de eius præmijs & germanis fructibus.

Opposita.

4. Fructus & præmia humilitatis.

Qui vere humilis est, triplicem fructum, primum coram Deo, secundum coram hominibus, tertium in se ipso, consequetur.

Coram Deo.

Corã Deo hic primus fructus est, quod vere humilis habeat Deũ in se habitantẽ. Vnde Isaias 57. 15. in sancto habitans, cum contrito & humili spiritu. Et 66. 2. Ad quem respiciam, nisi ad contritum spiritu & trementem ad sermones meos. Luc. 2. 52. Deus exaltat humiles. 1. Pet. 5. 5. Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam.

Corã hominibus.

Coram hominibus percipit humilis hunc fructũ. Quemadmodum superbus ab omnibus contemnitur: ita vere humilis ab omnibus honoratur: eum honestum nomen & fama comitatur.

Corã se.

In seipso hos percipit humilis dulcissimos fructus: 1. humilitas est mater pudicitiæ & patientiæ. 2. est via ad sapientiam, Prouerb. 11. Vbi est humilitas, ibi & sapientia. 3. est custos timoris Dei & fidei. 4. est opitulatrix inuocationis, & veluti exauditionis in Domino conciliatrix. Ps. 102. 21. Prospexit Dominus in orationẽ humiliũ. 5. humilitatem gloria comitatur, Matth. 5. 3. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Luc. 14. 11. Qui se humiliauerit, exaltabitur. Prouerb. 29. 23. Humilem spiritu suscipiet gloria non quod humilitas ista mereatur, sed quod ita contingant humilibus propter humilitatem Christi, cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XVIII. TRINItatis, Matth. 22.

CVm audissent Pharisæi, quod obturasset Iesus os Saducæis, conuenerunt in vnum, & interrogauit eũ vnus ex eis, Legis doctor quispiã, tentans eum, & dicens: Magister, quod est mandatum magnũ in lege? Ait illi Iesus: Diliges Dominũ Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est primum & magnũ mandatũ. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuũ perinde atque teipsum. In his duobus mandatis tota Lex & Prophetæ pendent. Congregatis autem Pharisæis interrogauit eos Iesus dicens: Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei: Dauid. Ait illis: Quomodo ergo Dauid in Spiritu vocat eum Dominũ? dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere quicquã, neque ausus fuit quisquam ex eo die eum amplius interrogare.

DE TERTIO LOCO.

Summa huius cõcionis.

Hoc Euangelium continet summam doctrinæ Christianæ, videlicet doctrinam Legis & Euangelij. Pharisæus proponit quæstionem de Lege, Christus rursus de Euangelio: sed diuerso consilio. Pharisæus enim de lege interrogat tentandi & calumniandi causa. Christus autẽ eo animo quærit de Euangelio, vt errãtes Iudæos & Pharisæos deducat in veram Legis & Euangelij cognitionem. Illi enim quia putarunt homines ex legis operibus iustificari, Euãgelium contẽpserunt, putãtes non esse opus alia doctrina ad salutem consequendam, quàm legis, quorum errorem cõfutat Christus. Vide hic Christi bonitatem. Tametsi Pharisæi ex malicia interrogant: tamen Christus ex officio respondet, & tradit absolutam doctrinã de Lege & Euangelio. Proinde summa Euangelij est, quod Christus totam legẽ & Prophetas reuocet ad hæc duo capita, quæ sunt dilectio

Dei,& dilectio proximi. Deinde de Messia quærit, hoc est, de seipso vt ostendat qualis sit, nimirum Deus & homo,qui ideo promissus erat patribus,vt destrueret opera Diaboli, & benedicerentur in ipso omnes cognationes terræ, qui sacerdos effectus iram Dei placaret, soluto precio pro nobis.

Partes. Loci tres.

1. *De Saducæis,quibus Dominus os obstruxit.*
2. *Quæstio de legis summa, & norma cultus Dei*
3. *Quæstio de Messia.*

DE PRIMO.

Impiorũ ingeniũ.

Pharisæi audientes, quod silentium imposuisset Saducæis, conuenerunt in vnum. Tametsi Pharisæi & Saducæi inter se aduersam religionem, & diuersas opiniones defendebant: tamen in hoc conueniunt, quod vtrique se Christo opponant. Herodes & Pilatus fuerunt hostes: verum in hoc conueniunt, quod ambo cupiunt Christum è medio sublatum. Ita impietas conspirat aduersus Christum & eius sanctum Euangelium. Quantum autem ad id,quod dicit Christum silentium imposuisse Saducæis,attinet, sciendum est, quod Saducæi, qui negarunt animas viuere post mortem, & sustulerunt resurrectionem mortuorum, Christum impugnarunt, vt vel suæ sententiæ subscriberet, vel exponeretur ridendus rudi populo, qui ab istis doctoribus erat seductus. Adorti sunt ergo Christum hoc modo Si resurrectio mortuorum erit,multa incommoda, multa dissidia, & magnæ absurditates sequentur. Hoc ita probare conantur. Mulier quædã apud nos fuit, quæ nupserat septem viris, vni post alterum: iam si futura est resurrectio mortuorum, resurget ista mulier,resurgent & septem mariti, quos habuit illa. Iam si vnus ex illis ei adhæserit, alij mouebunt ei lites, si omnes simul cum illa vna habitauerint, nihil erit mulieri molestius & viris difficilius. Cum igitur hæc absurda sequerentur resurrectionem mortuorum,malè asseritur resurrectio mortuorum. Hæc fuit eorum ratiocinatio, quorum officiũ erat rectè populum instituere de spe vitæ æternæ, à qua perfidè homines auocant,& tamen iusti videri volunt. Sed his Christus os obstruit, & ita silentium imponit,vt conuicti verbis Christi,nõ habeãt quod dicant. Hos ergo reprehendit,cõfutat & docet. Reprehendit quod ignorent scripturã, & tamẽ voluerunt esse scripturæ doctores. Confutat manifestè proposito exemplo: Deus est Deus viuorũ. Deus est Deus Abraham,Isaac & Iacob. Ergo Abrahã, Isaac & Iacob viuunt. Sed si illi viuunt: viuunt aut secundum corpora,aut animas: nõ secundũ corpora,quia illorum sepulchra nostis, igitur secundum animas, quas vos mori cum corpore falsò dicitis. Nunc autẽ animæ viuunt,vt suo tempore redeant in corpora, vt qui bona fecerunt in hac vita,mercedẽ recipiant, & qui mala,luant supplicia iusta. Hæc summa est confutationis. Quid docet? Duo. Vnũ,quod mortui resurgant potentia & virtute Dei,cui nihil impossibile est. Potuit ex nihilo omnia creare, cur non poterit animas ad corpora reuocare, præsertim cum illud & decreuerit,& ipsius iusticiæ & glorię intersit. Paulus Phil.2.ait,20.21. Nos expectamus Saluatorẽ de cœlo, Christum Iesum, qui transfigurabit nostra contemta corpora, vt fiant conformia glorioso corpori ipsius, per eam potentiam, qua potest sibi omnia subijcere.

Saducæorum impietas à Christo detecta & cõfutata.

Horum stulta ratiocinatio.

Quo modo à Christo excipiantur.

Cum igitur ratio nostra incipit disputare de resurrectione, opponamus illi quatuor: Decretũ Dei, omnipotentiam Dei,iusticiam, & gloriam Dei.

De resurrectione carnis testantur.

1. Decretum Dei. Decretũ,quia ordinauit & proposuit se velle excitare mortuos. Hoc decretũ, quia Deus est immutabilis,nunquam antiquabit. Et extant huius decreti quædam exempla. christus Dominus resurrexit à mortuis. Enoch viuus in cœlum translatus est. Helias in curru ardenti in cœlum viuus subuectus est.

2 omnipotentia. Omnipotentia opponatur rationi, quæ putat impossibilem esse resurrectionem mortuorũ. Si enim non possit facere quæ decreuit, non esset omnipotens. Si non omnipotens,neque Deus dici posset.

3. Iustitia. Iusticia est,vt reddat bene meritis præmia,& impijs supplicia. Iam videmus,quod in hac vita pijs vt plurimum male sit,impijs vero bene. Sed nũc cum iusticia Dei requirat,vt bonis bene sit,& malis male, & id non fit in hac vita, necesse est aliam vitam restare, in qua Deus iuxta suæ iusticiæ normam pijs vitam æternam, impijs vero infernales pœnas reddat.

4. Gloria. Gloria Dei etiam opponenda est Sadducæorum opinioni & rationi nostræ. Deus condidit hominẽ in suam gloriam, vt se perpetuò prædicet & glorificet,quod sanè non fieri posset, nisi esset resurrectio mortuorum.

De statu hominũ post resurrectionẽ. Præterea docet Christus Sadducæos de statu hominũ post resurrectionem. Non erit illic vsus cõiugij, non erit procreatio sobolis,sed viuẽt perpetuò in omni ęternitate casti,sicut Angeli Dei. Quare nõ est metuendum bellũ inter maritos multos, qui vnam & eandem vxorẽ vnus post aliũ in hac vita habuerunt. Hæc sint dicta de Sadducæis,confutatione errorum eorum,& confirmatione nostri de resurrectione mortuorum,cuius fidem in nobis confirmabunt,decretum Dei immutabile,potentia, qua sibi omnia subijcere potest,iusticia, qua reddit vnicuiq; iuxta facta sua,gloria, quæ illi redditur à sanctis in omni æternitate.

DE SECVNDO.

Quæstio de Legis summa.

Procedit Pharisæus, interrogat Christum, quódnam sit summum legis præceptum. Dominus respondet: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, hoc est maximum & primum mandatum. Secundum est huic simile. Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis tota lex & Prophetæ pendent. Id est,quicquid Prophetæ & Moses de vero cultu Dei docent,sub his duobus capitibus continetur. Cũ nuper Dominica decimatertia Trinitatis & sæpe aliâs de lege Dei dixi,quę sit,quis eius vsus,quod nemo possit ei satisfacere,& quomodo pijs sit abrogata,nolo hic eadẽ repetere, sed duo dicã. Vnũ cur Christus secundũ mandatũ de diligẽdo ꝓximo,dicit simile esse primo,de diligẽdo Deo: Deinde,quia Christus dicit, totam Legem & Prophetas in his duobus mãdatis pendere, idque ideo, quia quicquid Moses & Prophetæ docuerunt, de cultu Dei,his cõtineatur,dicam pauca de vero cultu Dei,vt nobis certa eius ratio constet.

Cur secũda tabula dicitur primæ similis. Quantum ad primum attinet,sciendum est,quod secundum præceptũ de amando proximo non dicatur simile primo vel ordine,vel obiecto, vel gradu dilectionis. Nã ordine primũ præceptum prius est. Obiectum primi præcepti est Deus,vt secũdi pręcepti obiectũ est homo proximus. Gradus dilectionis requirunt,vt summũ bonũ maxime ametur: deinde reliqua quoque suo ordine iuxta suæ dignitatis gradus. Non est ergo secundũ primo simile ordine obiecti,aut gradu dilectionis. Quomodo ergo est simile? Primum affectu dilectionis,quia vtrumq; requi-

Responsio.

rit puram dilectionem. Deinde obligatione. Nam vtrumque nos obligat vel ad obedientiam, vel ad pœnam. Postremo consecutione obedientiæ. Qui enim dicit se diligere Deum,& proximum suũ odit, mendax est, ait Apostolus Iohannes. Hoc sit breuiter dictum, quomodo secundum præceptũ sit simile primo de diligendo Deo: nũc de vero cultu Dei dicam, quoniam de dilectione Dei & proximi præcepta materiam cultus Dei continent.

De vero Dei cultu Locus.

Vt igitur doctrinã de vero Dei cultu melius intelligamus, quatuor, quæ ad eius explicationem faciunt ordine dicam: 1. tradam regulam, ad quam exigendus & probandus est cultus Dei. 2. ostendã cultus Dei solidum fundamentum. 3. quódnam opus rectè dici possit cultus Dei, aperiã. 4. indicabo, quinam homines verum cultum Deo præstare possint. His quatuor rite cognitis, constabit nobis quænam sit vera colendi Deum ratio.

1. Regula cultus Dei.

Quãtum ergo ad regulam cultus Dei attinet, hoc statuatur pro generali & immota regula, quod nullus cultus Deo placeat, nisi quem ipse instituit. Hãc regulam non omnes recipiunt, quare nobis est firmis fundamentis munienda. Primum itaque Deus apud Isaiam Prophetam, cap. 29. 14. & Christus in Euangelio Matth. 15. 9. hanc regulam confirmat his verbis: Frustra me colunt, docentes doctrinas mandata hominũ. Et Spiritus sanctus per os Pauli Col. 2. 23. damnat omnẽ cultũ, quẽ homines sibi fingunt. Et Dominus apud Ezechielẽ, cap. 20. 18. dicit, In præceptis meis ambulate. Deinde impossibile est placere Deo sine fide. Cultus autem præstatur, vt placeat, quare ex fide fieri eum necesse est, ex fide autem fieri nequit, nisi habeat mandatum & manifestum verbum. Fides enim ex verbo pendet. His certissimis rationibus ita confirmatur regula cultus Dei, vt qui contradicere pergit, stultior esse videatur, quam qui negat solem exortum esse, cùm sit clarissimus dies. Hanc igitur regulam firmiter teneamus, nec sinamus eam à nobis extorqueri vlla sophistica.

Vsus triplex huius regulæ.

Huius regulæ vsus est multiplex: 1. hac regula stabilitur autoritas legislatoris. Vbi enim in repub. liberum est vnicuique condere leges, vilescit autoritas superioris Domini. Hanc autoritatẽ sibi vendicat Dominus in præcepto primo, cum inquit: Ego sum Iehoua Deus tuus, &c.

Secundus vsus huius regulæ est, quod liberet hæc regula ab errore, ne erremus in colendo Deo.

Tertius est, quod impediat superstitiones & petulantiam hominum, in excogitandis nouis cultibus.

Hactenus de regula cultus Dei sit dictum, videlicet quod nullus cultus Dei placeat, nisi quem ipse instituit, & de huius regulæ confirmatione vsq. nũc quod secundo loco proposui, breuiter dicã de fundamento cultus Dei.

2. Fundamentum cultus in Dei & nostri cognitione consistit.

Fundamentum autem hoc positum est cũ in cognitione Dei vera, tum in cognitione nostri ipsorũ. Cognitionem Dei cõsequimur verbo & testimonio verbo addito. Vtrumq. enim nos docet. 1. ꝙ Deus sit fons omnis virtutis, sapientiæ, iustitiæ & veritatis. 2. quod illi omnis gloria tribuenda sit. 3. quod ad iuuandum sit promtissimus. 4. quod velit omnes ad se confugere in quouis periculo. Cognitionẽ nostri consequimur ex duabus rebus: ex consideratione imaginis Dei, ad quam homo creatus est, & ex præsentium virium nostrarum æstimatione. Consideratio imaginis deducit nos ad cogitationem finis, propter quem creati sumus homines rationales, monstratq; officium, in quo nos perpetuo occupari decet, nimirum vt referremus imaginem Dei in omni sanctitate & puritate. Æstimatio præsentium virium cogit nos fateri, quod nequaquã debitũ officium præstare valeamus. Pertinet igitur hæc duplex cognitio eò, vt Deo quidẽ omnẽ gloriã tribuamus, nobis vero omnẽ gloriandi materiã adimamus, mõstratque nobis hæc cognitio nostras sordes & imbecillitates. His ita explicatis de regula cultus Dei & eius vero fundamẽto, accedã ad illud, quod tertio loco proposui, & clare definiam quis sit cultus Dei.

3. Cultus Dei definitio.

Est itaque cultus Dei opus mandatũ à Deo, factũ ex fide, in celebrationem gloriæ Dei principaliter. Hic primum indicatur, quæ opera sint cultus Dei, nempe sola illa, quæ Deus in lege sua præcipit, quẽadmodum ex regula supra tradita clarè liquet. Deinde additur fides, vnde opus debet procedere. Est enim illa omnis operis boni effectrix, idque ideo, quia nullũ opus potest placere Deo, nisi prius persona placeat, placet autẽ persona fide. Sacrificat Cain, sacrificat Abel. Vterque habuit mandatum Dei, sed sacrificium Cain non fuit cultus Dei, sicut Abelis fuit. Quare? quia Cain fidem non habuit, Abel vero habuit. Dant eleemosynam Cornelius & Pharisæus. Vterque mandatum habuit, sed opus Cornelij fuit cultus Dei, quod ex fide profectum est. Pharisæi verò fuit abominatio, quia persona Deo nõ placuit. Duo rustici arãt agros, hic Deo cultum tribuit arãs in timore Dei, expectans benedictionẽ à Deo. Alter non placet, quia fide & timore Dei vacat. Vterq; tamen habet mandatum operis. In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Ancillæ duæ præstant obedientiã suæ heræ forte in verrendo pauimento, & ambę habent mandatum Dei, sed illã, quæ fidem ad laborem affert, cultum Deo reddit, quæ vero fide destituitur, facit quidem quod debet ex officio, sed eius opus cultus Dei dici non potest. Præterea opus mandatum, & ex fide factum, debet tendere in gloriam Dei principaliter. Hoc confirmatur Isaiæ testimonio: Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, feci eum. Sed quid est Deum glorificare? Breuiter, est illi omnem gloriam tribuere, & eum corde, ore, confessione, & moribus celebrare.

4. Soli electi possunt Deo verũ cultum præstare.

Sequitur quod quarto loco me dictur ũ promisi, scilicet quinam possint Deo verum cultũ præstare. Hoc tametsi ex superioribus colligi potest, tamẽ illud hic breuiter dicam. Illi soli Deũ colere possunt, qui habẽt ad illum accessum, soli autem filij Dei habent ad illum accessum. Quare illi possunt soli Deo verum cultum præstare. Sunt autem filij omnes, qui credunt in nomen eius, Ioh. 1. 12. & hi per fidem accessum habẽt ad Patrem, Ro. 5. 2. Et ea de causa Christus docẽs suos orare, iubet dicere: Pater noster qui es in cœlis, significãs tantùm filios inuocare posse. Hæc de vero cultu Dei sint dicta, cuius summa continetur dilectione Dei, & dilectione proximi, nunc restat vt dicam de tertia doctrina.

DE TERTIO.

Quæstio de Messia à Pharisæis neglecta & reiecta.

Quid vobis (inquit) *videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei, Dauidis est filius.* Pharisæi putarunt se iustos esse Lege, quod si verum fuisset, frustra Christus promissus fuisset. Sic enim Paulus Galat. cap. 2. 21. ait: Si iusticia est ex Lege, Christus frustra mortuus est. Quærit igitur Dominus de Messia, id est, Christo, vt ea mentione excitet eos ad agnoscẽdum & meditandum finem legis, & cogitandũ cur Messias esset promissus. Quod si rectè fecissent, ita fuissent ratiocinati: Messias est promissus, vt tollat peccatum, sicut ipse Isaias testatur, Ipse languores

nostros tulit. Genes. 12. 3. In semine tuo benedicentur gentes. Ergo necessum est, vt non tantum sit homo filius Dauid, verumetiam Deus, Dominus Dauidis, quemadmodum & Psalmus 110. testatur. Ex hac ratiocinatione & recte de Lege, & recte de Christo iudicassent, & Christum vt verum Saluatorem fuissent amplexi, cui sit honor in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XIX. TRInitatis, Matth. 9.

IEsus ingressus nauem, traiecit, ac venit in suam ciuitatem. Et ecce, adduxerunt illi paralyticum in lecto decumbentem. Cumque vidisset Iesus fidem illorum, dixit paralytico: Bono animo esto fili, remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam è Scribis dicebant intra sese, hic blasphemat. Et cū vidisset Iesus cogitationes illorū, dixit: Quare vos cogitatis mala in cordibus vestris? Vtrū enim est facilius dicere, Remittuntur tibi peccata, an dicere: Surge & ambula? Vt autem sciatis, quod potestatē habeat filius hominis in terra remittendi peccata, tunc dicit paralytico: Surge, tolle tuum lectum, & abi in domum tuā. Et ille surrexit, abiitque in domū suā. Turbæ vero quæ viderāt, admiratæ sunt, & glorificauerunt Deum, qui dedisset potestatem hominibus.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa & vsus huius cōcionis.

Hoc Euangelium continet vnum ex miraculis, quibus Dominus suam potentiam, voluntatem, & officium testatur, & simul confirmat suæ doctrinæ certitudinem. Narratur enim in præsenti Historia, quomodo Christus paralyticum sanet, quod factum non excipiunt auditores eodem modo. Pharisæi enim blasphemant: turba viso miraculo admonetur de præsentia Dei: confirmatur de Christi doctrina: vnde non solum timorem & fiduciam concipit, verumetiam veros edit fidei fructus, & prædicat bonitatēm Dei. Est proinde hoc Euangelium veluti pictura quædam, in qua regnum Christi in hoc mūdo depingitur, in quo sunt, qui infirmos ad Christum deducunt. Sunt etiam qui murmurant, vt Pharisæi, omnibus temporibus. Sunt quoque qui verè timēt Deum, eúmque ob sua facta glorificant. Inter hos varios auditores stat in medio Christus, recipit ad se venientes, neminem ob miseriam contemnit, sanat vulnera, remittit peccata, ac suo Spiritu sancto, veluti balsamo preciosissimo, liuores nostros mitigat & sanat. Hæc summa & hic scopus est hodierni Euangelij, quod docendi causa in tres diuidam locos.

Partes.

I. *De iis qui hunc paralyticum in lecto iacentem ad Christum portant, vt sanet ipsum.*
II. *Murmur Pharisæorum accusantium Christum, & eius defensio.*
III. *Miraculorum Christi finis & vsus.*

DE PRIMO.

Occasio miraculi.

Et ascendens Iesus in nauiculam, &c. Hic omniū primum animaduertenda est occasio miraculi hic à Domino editi. Christus, inquit, ascendit in nauiculam, transfretauit, & venit in suam ciuitatem, id est, Capernaum. Illic enim frequentius erat. Quæ causa fuit huius profectionis? fuerat in terra Gerasenorum, vbi dæmoniacum curauit, & cum dæmones peterent, vt sibi liceret in porcos intrare, Dominus annuit, & ita grex porcorum ruit in mare præceps & suffocatus est. Hoc cum viderent incolæ, venerunt ad Iesum rogantes ipsum, vt à se discederet. Pluris enim suos fecerunt porcos, quam Christum cum suo Euangelio: qui sane hodie multos socios habent, quos iure vocare possumus Gerasenitas. Duo ergo hic obseruentur. Vnum, quod nobis vitandum proponitur. Alterum, quod omnibus piis imitandum commendatur. Vitanda est ingratitudo Gerasenorum, qui pluris petasonem, quam salutem fecerunt. Quorum similes maxima pars eorum est, qui Christiano nomine gaudent. Imitanda nobis proponitur industria Christi, qui quamuis occasionem nactus, pomeria sui regni dilatare studuit. Vt enim hac sua profectione ostendit, quantum hominum sitiat salutem: ita nobis omnibus commendat suo exemplo in officio diligentiam.

Christi profectio quid moneat.

Iam sequitur prima huius Euangelij pars. *Et ecce offerebant ei paralyticum in lecto iacentem, & videns Iesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili, Remittuntur tibi peccata tua.* In hac prima huius historiæ parte habemus quatuor, quæ obseruare vtile fuerit. 1. Exemplum baiulorum. 2. Paralyticus ipse. 3. respectus Christi in fidem eorum. 4. quomodo expiatur paralyticus à Christo.

Primæ partis quatuor circunstātiæ.

In baiulis ex certis indiciis prodit se illorum fides, quæ ita ardet vbicunq; vere est, vt nullis cineribus eius flamma suffocari possit. Hæc fides vel inde concepta erat, quod ipsum docentem & sonantem prius viderant, vel ex fama, quæ ad eos peruenerat de factis Iesu. Summa est, quod sibi persuaserint, ꝙ afflictos reciperet & iuuaret. Hæc viua horum baiulorum fides quintuplicem fructum edit: quorū primus est *confessio Christi*, quam tum confiteri in tanta hostiū rabie fuit arduū & rarū. Secundus, *inuocatio*, quæ non magis abesse potest à fide, quam calor ab igni. Omnia enim vota credentium, quæ nunquam intermittuntur, sunt inuocationes. Tertius, *fortitudo animi*, ꝙ se exposuerint periculo vitæ propter confessionē Christi. Nam Pharisæi, Scribę & præcipui homines in isto populo persequebātur omnes, qui Christo aliquid honoris tribuerent. Quartus, *dilectio proximi*, qua sincere proximum suum complexi sunt. Quintus, *labor & molestia* propter salutem proximi. Nam nō solùm portant illum, ꝙ fuit charitatis intimæ: verum etiā cùm recta ad Christum propter turbam venire non possent, ascendunt tectum, & per tabulatum demittunt languentem: quod factum non caruit periculo.

1. Fides baiulorū

Quid nos hinc discemus? Cum his baiulis vel inuito mundo cōfiteamur Christū: inuocemus ipsum, cum pro nobis ipsis, tum pro aliis: exponamus nos periculo propter veritatem Euangelij, si res ita postulauerit: intimè diligamus proximū, non solum affectu, sed opere etiam, & nullos detrectemus labores, modo eis prodesse valeamus.

Doctrina multiplex.

Alterum, quod in hac prima parte obseruandum dixi, est ipse paralyticus, in quo tria sunt obseruanda. Morbus, morbi causa, & quod se ad Christū portari voluerit. Morbus fuit paralysis, quæ est vbi alterum latus, aut dextrum, aut sinistrum, sensum ac motum perdit, Morbus sane grauissimus, quo totū officium hominis impeditur. Causa morbi duplex: Vniuersalis, quæ est peccatum originis in omnibus hominibus: & specialis, quæ ortum habuit vel ex intemperantia, vel à grauiori aliqua perturbatione animi. Quod autem se ad Christum portari voluerit, significat se fidem habere in Christum, quemadmodum & ipsi qui illum portarunt.

2. Paralytici consideratio.

Morbus.

Affectus.

Hoc exēplum paralytici imitemur & nos. Morbū nostrū internū & externum agnoscamus, peccatū nostrum fateamur, & cum hoc paralytico sinamus nos ad Christum vnicum medicum portari.

Ter-

3. Respectus Christi ad fidem illorum.

Tertium, quod in hac prima parte considerãdum admonui, est, quod Iesus viderit fidem illorum, hoc est, baiulorum & paralytici. Vnde hæc discamus: primum, quo sit erga nos Christus affectu. Non enim aliter est erga nos quam erga hunc paralyticum affectus. Nam non est personarũ acceptor Dominus. Deinde, quod Christus non tam magnitudinẽ peccatorum respiciat, quã fidem. Hæc impetrat à Christo salutaria animæ & corpori. Quamuis autem existimem hunc paralyticum aliquam scintillulã fidei habuisse: tamen non repugno, si quis dicat baiulos habuisse fidem, & non ipsum paralyticum. Non est enim insolens, beneficia corporalia, imò etiam spiritualia, impetrari aliena fide. Vt enim aliquis sua sapientia potest efficere, vt alius euadat sapiẽs: ita qui credit, sua fide potest aliis fidem impetrare. Verùm sicut nemo est sapiens aliena sapiẽtia, sed sua: ita nemo saluatur aliena fide, sed sua propria. Hic ergo discamus & orare pro aliis, vt gratia Dei in illis augescat, & petere ab aliis, vt suis nos precibus Deo commendent. Multum enim valet deprecatio iusti.

4. Modus sanationis.

Quartum, quod in hac prima parte spectandũ proposui est modus, quo hunc paralyticum excepit, qui hisce verbis exprimitur: *Confide fili: remissa sunt tibi peccata tua.* Hic duo perpendantur: Vnum cur ita exceperit hunc afflictum, alterũ excipientis oratio.

Cur Christus sanauerit prius animam.

Hic paralyticus petit liberationem à morbo corporis: cur ego dicit, remissa sunt tibi peccata tua? Magnæ sunt profectò & graues causę.

1. Docet morbos stipendia peccati esse, vt Paulus dicit, Rom. 6. 23. stipendium peccati mors. Et Christus Iohan. 5. 14. dicit cuidã quẽ sanauerat: Ecce sanus factus es, caue ne posthac pecces, ne quid deterius tibi eueniat. Et 1. Cor. 11. 30. Propter irreuerẽter vsurpatam Domini Cœnam, multi fuerunt mortui & multi infirmi.

2. Docet vnde sit inchoanda curatio corporis, nimirum ab animo, cuius maculæ prius sunt expurgandæ, quam adhibeas corpori medicinam. Seruemus igitur hunc in nostris morbis curandis ordinẽ. Primum agnoscamus morbum. Deinde agamus pœnitentiam, & petamus propter Christum remissionem peccatorum: tum vtamur mediis ordinatis in timore Dei, & cum gratiarum actione: & agnoscamus medicum ministrum Dei esse, qui vice Dei manum nobis curandis adhibet.

3. Hac oratione Pharisæos arguit, qui nec de sua persona, nec officio sincere iudicarũt. Semper enim sunt, qui in operibus Dei quærunt, quod cauillẽtur, quod nos monebit, ne officium nostrum minus diligenter obeamus.

4. Hâc occasionem nactus, plenius docet de sua persona, affectu erga homines, & officio ad quod erat à Patre in mundum missus.

Orationis Christi cõsideratio.

Iam expendamus orationem Domini. Ait enim paralytico: *Fili confide, remittuntur tibi peccata tua.* Hęc verba filij Dei sunt, quare diligenter sunt expẽdenda. Hæc vox *fili* opponenda est desperationi, quam ei morbus præsens persuadere voluit. Vox *confide* opponenda est maledictioni: quam mala consciẽtia misero conata est persuadere. *Peccata*, inquit, *tua*. Hîc gratia superabundat peccatum. Vox *remittuntur* opponenda est fumo satisfactionis meritorũ & iusticię legis. Remittuntur, inquit, peccata: beneficium gratiæ huic misero voce sua accommodat.

Doctrina.

Habemus ergo hic doctrinam salutis, remissionis peccatorum, iustificationis & adoptionis. Hæc enim beneficia perpetuo cohærent ita connexa, vt à se inuicem diuelli nequeant. Fidẽ requirit: credenti remittit peccatum: absolutum à peccato optat in filium, & vt iustum acceptat, quẽ iustificauit, etiã glorificabit, collata æternæ salutis beatitudine. Nec est alia ratio vlla consequendi salutem, quam quæ in hoc exemplo nobis commendatur. Paralyticus tria facit, agnoscit peccatum suum: agnoscit se iustè puniri ob peccatũ, confidit in filium Dei. Christus rursus tria: Remittit peccatum, adoptat in filium, & acceptat ad vitam æternam.

Adhortatio.

Tu hoc exemplum imitare: Agnosce serio peccatum: agnosce iustum Dei iudicium: & cõfidito in filium, & vere senties, quod Christus sua beneficia sit tibi collaturus. Hæc sint de prima huius Euãgelij doctrina dicta: sequitur secunda.

DE SECVNDO.

Murmur Pharisæorum accusantium Christũ & eius defensio.

Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra se, hic blasphemat. Et cum vidisset cogitationes eorum, dixit, vt quid cogitatis mala in cordib. vestris? Hîc Scribarũ murmur & Christi responsio docent, quomodo regnũ Christi & Satanæ inter sese concurrant. Habemus hîc duo: quorum alterum est accusatio Scribarum accusantium Christum: Alterum est Christi iustissima defensio. Accusatio scribarum hæc fuit: Iste blasphemus est. Quare? quia dicit se remittere peccata, quod solius Dei est. Est .n. vsu scripturæ blasphemia, creaturæ tribuere quod est Dei proprium. Iam dimittere peccatum est Dei propriũ, quod vel ex Isaia constat, vbi Dominus per os prophetę ait: Ego sum, ego sum, qui iniquitates tuas deleo propter me, & peccatorum tuorum non recordabor vltra. Hinc iam immota consequentia existimant se concludere, Christum blasphemum esse, hoc modo: Quicunque sibi tribuit quod Dei est proprium, est blasphemus. Iste Iesus sibi tribuit, quod est Dei proprium. Igitur iste Iesus est blasphemus. Et profectò vera fuisset ratiocinatio, si Christus fuisset Scribis similis, hoc est, si merus homo esset, & non Deus. Videte quæso quanto sunt nostri Papistæ & monachi deteriores his Scribis.

Papistæ scribis deteriores.

Scribæ verbo Dei edocti, defenderunt hanc propositionem: Nemo potest remittere peccatum, nisi solus Deus. Verùm Papistæ remissionem peccatorum tribuunt sanctorum meritis, missis & indulgentiis: quę non communicant gratis, sed vendunt magna pro pecunia. Mirabile sanè mercatorũ genus. Vendunt quod non habent: vendunt fumos verborum, & accipiunt aurum, ementibus promittunt cœlum, sed conferunt infernum.

Quomodo ministri verbi remittũt peccata.

Sed quid dicemus de ministris verbi? Remittúntne illi peccatum? Non remittunt ipsi, sed annunciant remissionem peccatorum omnibus, quos inuenerint similes huic paralytico esse, non dant de suo, sed offerunt alienum mandato Christi, offerunt remissionem peccatorum voce Euangelij. Quicunque hanc vocem fide recipiunt, remissionem peccatorum accipiunt absque omni dubio. Dicit enim Christus: Qui vos audit, me audit.

Christi defensio.

Sed quid Christus ad hãc accusationem facit? *Visis cogitationibus eorum dixit: Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Quid est facilius dicere? Remittuntur tibi peccata tua, an dicere, surge & ambula? Hic Christus tria facit. 1. videt cogitationes eorũ, quod est solius Dei. Vnde Scribæ debebant cogitasse, quod Christus plus esset, quam merus homo, nemo enim hominum potest alterius scire cogitationes. Solus enim spiritus Dei scrutatur profunda cordium. 2. arguit eos. Quid, inquit, cogitatis mala in cordibus vestris? Quasi diceret: vos de me peruerse cogitantes peccatis. Notemus ergo, quod malæ cogitationes sint peccata. 3. signo visibili confirmat

occultam suam diuinitatem, quasi diceret, vos dicitis: Qui tribuit sibi quod est solius Dei, est blasphemus. Nomini enim Dei & famæ nocet. Hoc sane verum esse fateor. Sed quod me Deum esse non creditis, erratis, quare vos blasphemi estis, non ego. Vt autem hoc ostendam, & conuincam me verum Deū esse, hunc paralyticum solo nutu sano, quod sane diuinæ est potentiæ. Si hoc possum diuina potentia, cur non etiam peccata remitterem? Quis potest morbum penitus tollere, nisi qui morbi causam tollit? Iam vestris oculis videtis me morbum tollere. Cur non etiā creditis me posse auferre peccatū morbi causam, ita Christus ad facta sua prouocat, quæ de ipso testimonium ferunt. Ita enim apud Iohannem dicit, cap. 10. 38. Si mihi non creditis, credite operibus meis, quæ testimoniū perhibent de me. Ex hac ergo secunda doctrina tria discamus. 1. perpetuā pugnā esse inter regnū Christi & Satanæ, semper enim murmurat Satā, & varias technas excogitat, vt Christi regnū inuadere possit, iuxta illud, Gen. 3. 15. Tu insidiaberis calcaneo eius. 2. Christū sua sapientia & potentia superare potentiam & consilia Satanæ, iuxta illud, Prou. 21. 30. Non est sapientia, non est consiliū aduersus Dominū. 3. vt nos ei subiiciamus, & eū verū Deū agnoscamus & confiteamur cum omnibus qui in vera pœnitentia ad illum confugiunt.

DE TERTIO.

Effectus & fructus miraculi apud spectatores.

Videntes autem turbæ timuerunt, & glorificarunt Deum. Hîc habemus effectū & fructū huius miraculi apud spectatores, quē fructum Euangelista sua historia ad nos transfert. Sæpe de miraculis Christi dictū est, ideo hîc pauca dicā. Christus hoc miraculo confirmauit suam diuinā potentiam, suam paternam voluntatem erga homines, suum officium, quod est saluare, ad quod est missus, & veritatem suæ doctrinæ obsignauit tanquam authentico sigillo & regio. Deinde in auditoribus concepta est fides, timor Dei è fide manauit, & ex fide Deum glorificauerunt corde, voce, confessione & moribus. Hinc ergo & nos ista quatuor de Christo colligamus, ac vna cum his spectatoribus concipiamus fidem, timeamus Deum, glorificemusq; eum, qui est laudandus in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XX. POST trinitatis, Matth. 22.

Simile factum est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Et emisit seruos suos, vt vocarēt inuitatos ad nuptias, & nolebant venire. Rursum emisit alios seruos, dicens: Dicite inuitatis, Ecce prandium meū paraui, tauri & altilia mea mactata sunt, & omnia parata, venite ad nuptias. Illi autē neglexerunt, & abierunt, alius in villā suā, alius verò ad negociationē suā. Reliqui vero tenuerunt seruos eius, & contumeliis affectos occiderunt. Rex autē cū audisset, iratus est, & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorū succendit. Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui inuitati erant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum, & quoscunq; inueneritis, vocate ad nuptias. Et egressi serui eius in vias, congregauerunt omnes quotquot inuenerunt, malos pariter ac bonos, & impletæ sunt nuptiæ discumbentibus. Ingressus autem Rex, vt videret discūbentes, vbi vidit illic hominem non vestitū veste nuptiali, ait illi, Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dicit Rex ministris: Ligatis pedibus, & manibus eius, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

ENARRATIO TEXTVS.

Sūma & vsus huius parabolæ.

Quod Christus perpetuo facit, id etiam in hodierno Euāgelio facit. Nam vt bonus & fidelis Pater suos liberos ad vitam honestam hortatur, idque variis modis: Ita Christus Dominus & Pater futuri seculi non vna via contentus est, sed multas tentat, quò suos in officio retineat. Aliâs enim id agit blādis verbis, vt apud Matthæum 11. 28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Aliâs paternis promissis, vt cum dicit: Qui venerit ad me, dabo illi aquam viuam. Aliâs muneribus, vt cum præsentia cōfert beneficia. Aliâs minis, vt cū dicit Marci 12. Veniet & perdet colonos istos, & dabit vineā suam aliis. Ad eundē modum in hoc Euangelio partim minis agit, proposito paradigmate. Minatur enim extrema iis, qui recusauerint ad suas venire nuptias induti veste nuptiali, partim promissionibus, quod venientes & ornatos veste nuptiali velit magnificè excipere & bene tractare. Proinde huius Euangelij summa est, quod Christus requirat à suis vitam adeo sancta vocatione dignam, & minetur iis horrenda supplicia, qui in Ecclesia vixerint sine pœnitentia & sanctificatione, quæ vestis illa nuptialis est, quam hic sponsus requirit.

Partes.

Loci tres:

I. *Explicatio parabolæ nuptiarum.*
II. *Reprehensio eius, qui in nuptiis sedet sine veste nuptiali.*
III. *Querela Christi*: Multi sunt vocati, pauci electi.

DE PRIMO.

Parabolæ partes explicatæ.

Simile factum est regnum cœlorum homini regi. Vt autem nobis fiat dulcius præsens Euangelium, similitudines huius partis videamus, quæ sunt multæ.

Prima, Regnum cœlorum hoc loco significat Ecclesiam congregatam voce Euangelij, quod à Petro vocatur gens sancta, & regium sacerdotium, genusq; electum.

Secunda, Homo rex significat Deum Patrem cœlestem, quem Paulus Regē Regum & Dominum dominantium appellat.

Tertia, Regis filius est Dominus noster Iesus Christus, de quo inquit: Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui. Hunc filiū Dauid sponsum nominat ornatum decoro sancto.

Nuptiæ Christi, & Ecclesiæ.

Quarta, Huic filio pater nuptias fecit, quando nostra causa eum nasci voluit ex beata virgine, qui tanquam sponsus, vt loquitur Dauid, de thalamo suo procedit. Hic Ecclesiam sibi tanquam sponsam adiunxit, & eam sibi desponsauit, iuxta hoc Hoseæ Prophetæ dictum, cap. 2. 19. Sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia, & in miserationibus, & sponsabo te mihi in fide, & cognosces Dominū. Hæ nuptiæ, quantum ad humanum genus attinet, inchoatæ sunt per sponsalia, mox creatis primis hominibus. Deus enim dum condidit hominem ad sui cognitionem & amorem, dum ornauit primos parentes iustitia originali, impressa eis imagine Dei, hæc sponsalia celebrauit. Verùm hæc spōsalia mox sunt violata artibus Satanæ, qui hominem ad nefarium adulteriū pellexit, vt deficeret à suo vero sponso ad turpissimum adulterum diabolum, quam iniuriam sponsus contemptus vltus est, dum adulteram nudam statuit, ablata imagine regis, & detractis ornamen-

namentis nuptialibus. Sed ô admirandam bonitatem sponsi, sponsam sibi ademptam & fœdissimè pollutam redimere statuit, atque ita statim spem huius redemptionis facit Pater spõsi data promissione seminis. Tandem quando venit plenitudo temporis, emittit Pater suum filium, natum ex Maria virgine, factum sub lege, vt sponsam, quæ sub maledictione Legis erat, redimeret, quod factum est, quando seipsum precium statuit, quo redempta est & erepta è manibus adulteri Satanæ.

De sponsationis initia.

Quantum autem ad singulos homines attinet, initiantur per fidem & Baptisma, quemadmodum ipse sponsus ait: Despõsabo te mihi in sempiternum, & desponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & misericordia & miserationibus, & desponsabo te mihi in fide, & cognosces Dominum.

Pactionis sponsi & spõsæ præcipua capita explicantur.

In hac desponsatione duo in vniuersum spectanda sunt. Vnum est, pactio sponsi, & eius promissio. Alterum pactio sponsæ, qua ipsa obligatur suo sponso. In pactione sponsi sunt tria. 1. beneuolentia & amor sponsi gratuitus, quo ipsam sponsam absque omni eius merito complectitur. 2. significatio durationis coniugij inter Christum sponsum & Ecclesiam sponsam. Desponsabo te mihi, inquit, in perpetuum. Manet igitur perpetuus Ecclesiæ sponsus. 3. Enumeratio dotum, quas suę sponsæ largitur sponsus Christus, & numerantur hîc quatuor: Iustitia, iudicium, pietas, & miseratio. Iustitia propria sponsam suam ornat, dum remissis peccatis, illi suam imputat obedientiam, qua sponsa decora apparet, & pulchra in conspectu Patris sponsi. Iudicio eam ab iniuria vindicat, tuetur, ac errantem in viam reuocat. Pietate, hoc est, vera storga coniugali eam amplectitur. Est enim pietas hîc charitas ex intimis animi recessibus promanans. Miserationibus eandem prosequitur, dum quotidiana condonat errata, & eius calamitatibus afficitur. Hæc quatuor sunt in pactione sponsi.

Verùm in pactione à parte sponsæ duo sunt. Agnitio beneficij cum celebratione Dei, & fides qua recumbit sponsa in sponsi pectus, & ab eo omnia bona promissa absque omni diffidentia expectat. Ex hac mutua pactione nos doctrinam, consolationem, & fiduciam concipiamus, ne fracti illis aduersis ab hoc sponso deficiamus, qui suam sponsam nũquam deserit, nisi illa prior fidem coniugij perfidè violauerit. Deinde hic etiam discimus, quod quicunque fidem Christi non habeat, non sit Christi, sed est nefario adulterio pollutus. Hinc patet, quàm verè dixerit Ioannes in sua Apocalypsi, cap. 19. 9. Beati qui ad cœnam agni vocati sunt.

Doctrina, & consolatio.

Inuitatores.

Quinta. Quinam sunt inuitatores ad has magnificas nuptias, obseruandum est. Primum itaque Deus æternus sponsi Pater sua voce ad has nuptias inuitat. Deinde multi sancti Patres ante diluuium. Post diluuium Nohe, Melchisedech, Ioseph & Moses in Ægypto, sancti Prophetæ & reges in terra Canaan, Daniel in Iudæa. Post hos venit Paranymphus Ioannes Baptista, & digito monstrauit sponsum, qui & ipse cum Apostolis clamauit & inuitauit ad has nuptias, dicens: Venite, omnia parata sunt.

Apparatus nuptialis.

Sexta. Apparatus nuptialis est considerandus. Vt enim in nuptiis hominum mactantur tauri, oues, boues & feræ: Ita hîc quoque nuptiarum apparatus instituitur splendidissimus. 1. panis non corruptibilis, sed viuus de cœlo nobis apponitur, de quo qui ederit, non esuriet in æternum. 2. potus adest aquę vitæ. Ita enim ipse sponsus ait: Si quis biberit ex aqua, quam ego dabo, non morietur. 3. corpore suo & sanguine fatigatos nos refocillat sponsus. 4. ornat nos suis vestibus, dum ipsum per Baptismum induimus. Ita enim Spiritus S. ait per os Pauli, Rom. 6. 3. Quotquot baptizati sunt, Christum induerunt. 5. bellaria sunt fructus de arbore vitæ, vnde vires sponsa habitura est, vt nunquam moriatur.

Ingratitudo eorum qui inuitati sunt.

Septima. Illi autem, inquit textus, recusarunt venire. Quid? Quæ est hæc ingratitudo? Inuitati nolũt venire. Quid impediuit eos? 1. Hostis illorum domesticus, peccatum inhabitans. Hic hostis suis illecebris detinet eos, quò minùs ad has nuptias inuitati veniant. 2. hostis sponsi, hoc est, diabolus, vias occupat omnes, & intercludit variis modis accessum ad nuptias. 3. negotia varia. Alius enim villam, alius boues, alius vxorem, alius aliud curat. Reliqui verò tenuerunt seruos eius & occiderunt. Hoc verissimum esse docet mundi historia. Ad has nuptias inuitauit Abel, sed diabolus emisso suo satellite Cain, ipsum occidit. Ad has centum & viginti annos inuitauit Nohe, sed ab inuitatis derisus contemnitur. Ad has Ioseph in Ægypto inuitauit, sed ab impudica adultera accusatus in carcerem conijcitur. Ad has inuitauit Moses, sed multa patitur ab inuitatis. Ad has nuptias inuitant Patriarchæ & reges sanctissimi, sed illorum vox spernitur. Tandem venit Paranymphus ipse Ioannes, sed ab Herode trucidatur. Ad has inuitat ipse Sponsus filius Dei, sed in patibulo crucis suspenditur. Ad has inuitant Apostoli, & deinde omnes pij ministri verbi, quos diabolus adortus, partim Sophistica, partim tyrannide, partim hypocrisi, necare contendit. Adeo maxima pars mundi ingrata recusat ad has filij Dei nuptias venire.

Iusta Dei indignatio aduersus Euangelij contemptores.

Octaua. Quid rex ad hæc? Primùm irascitur, quod sane non mirum est. Vidit enim se contemni & suas nuptias ab iis, qui quicquid habent boni, velint nolint, ei acceptum ferre coguntur. 2. punit corporaliter: id quod mundus ingratus, quem per diluuium occidit Dominus, expertus est. Hoc Sodomiticum incendium testatur: hoc excidium Hierosolymitanum conuincit. 3. punit spiritualiter in hac vita tenebris & ignorantia, post mortem æternis suppliciis. Exempla huius pœnæ sunt Græcia, Turcia, Italia, & maxima florentissimáque pars totius orbis terrarum. Hoc serio, sed frustra resipiscens in inferno testatur diues ille Epulo, qui illis æternis pœnis cruciatur.

Habet electos Deus qui beneficiis eius participẽs.

Nona. An rex nuptias, quas instituerat, propter hominum ingratitudinem intermittit? Minimè, sed ait seruis suis. Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui erant inuitati, non erant digni. Hoc etsi de ingratitudine totius mundi intelligi potest: tamen potissimum Christus hîc agit de Iudæorum ingratitudine, quibus hac oratione comminatur exclusionem à nuptiis filij Regis.

Ite ergo ad exitus viarum, & quoscunque inueneritis, Vocate ad nuptias. En liberalitatem huius regis. Iubet ad nuptias filij inuitare omnes absque conditione gentis & personarum. Loquitur enim de vocatione gentium ad Euangelium. Et diligenter obseruandum est, quod dicit: Quoscunque inueneritis vocate ad nuptias. Sed quando hoc dictum est ministris sponsi? Quando Christus dixit: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, qui verò non crediderit, condemnabitur.

Ecclesiæ visibilis pictura.

Decima. Et egressi serui eius in vias, congregauerunt omnes quos inuenerunt, bonos & malos, & impletæ sunt nuptiæ discumbentibus. Hoc factum est post diem Pentecostes, postquam armati fuerunt Apostoli Spiritu Sancto, & deinde vsque in hunc diem per Euangelij ministros.

DE SECVNDO.

Status Ecclesiæ visibilis.

Intrauit autem Rex,vt videret discumbentes,& vidit hominem non vestitum veste nuptiali,& dicit ei: Amice, quomodo huc intrasti,non habens vestem nuptialem? Hic locus primum docet, quod in cœtu Ecclesię visibili debeāt mali cōmixti esse bonis, vsque ad extremum diem: id quod etiam parabola de zizaniis docet. Nec est speranda talis Ecclesia in hac vita, qualem Anabaptistæ fingunt. Est enim Ecclesia persimilis agro, in quo crescit cum zizaniis triticum. Quemadmodum enim triticum ibi manet triticum, etsi plurimum zizanię subinde oriatur: ita Ecclesia sancta manet, tametsi quædam habeat putrida membra. Sunt quidem Ecclesiæ membra, quotquot profitentur Christi religionem: sed alia sunt viua, alia mortua. Viua sunt, qui viuam habent fidem. Mortua sunt, qui religionem profitentur sine viua in Christum fiducia. Qui autem sunt extra visibilem Ecclesiæ cœtum, hostes doctrinæ, nec viua nec mortua membra sunt.

Ecclesiæ visibilis membra.

De veste nuptiali obseruandus locus.

Sequitur, quod rex ingressus viderit hominem non indutum veste nuptiali. Quænam est ista nuptialis vestis? Hoc necessarium est scire, vt nuptiarum Christi dulcedine perpetuo frui liceat. In extremo die in conspectu huius regis stabunt duo genera hominum, quorum alij recusarunt venire ad has nuptias, quales sunt Turcæ, & impij Iudæi, & multæ prophanæ gentes hodie. Horum neminem habere vestem nuptialem manifestum est, quarum tamen multi ciuilem honestatem amant. Quare ista externa ciuilitas Aristidis, Fabricij, Fabij Maximi, Catonis, nequaquam est vestis ipsa nuptialis, quam hîc requirit. Alij venerunt ad nuptias, hoc est, ad prædicationem Euangelij se in externum Ecclesiæ cœtum receperunt. Verùm hi non sunt vnius generis. Quidam cum suis operibus fidunt, & putant suam turpitudinem tectam vestitu operum suorum. An hîc vestis nuptialis est? nequaquam: nam excluduntur à nuptiis. Nemo autem qui vestem nuptialem affert, à nuptiis excluditur. Alij nulla habent opera nisi mala: sed gloriantur de fide, & iactant se fideles esse, & hanc suam vanam gloriationem existimant vestem esse nuptialem, sed frustra. Dicit enim Dominus de talibus hypocritis: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum: sed qui Patris mei voluntatem facit, qui in cœlis est. Alij verè credunt, hoc est, qui mortificant carnem, & viuunt Spiritu, agunt pœnitentiam, & innocentiam meditantur, hi soli vestē nuptialem habent. Siue ergo fidem viuam, siue sanctificationem, dixeris vestem nuptialem, non erraueris. Nam vocatio ad nuptias vt fidem, ita sanctificationem veram requirit. Quod autem hæc sit vestis nuptialis in Abele, Abrahamo, Magdalena & aliis multis sanctis, apparet. Neque mirum est huiusmod viuam fidem vestem nuptialem esse. Nam qui credit, eius peccatum remissum est, & ira Dei ablata est, is filius Dei est. Nam scriptum est: Dedit potestatem filios Dei fieri, quotquot credunt in nomen eius. Qui credit in eum, habet vitam æternam. Deinde credenti imputatur iusticia Christi, qua homo ornatus apparet iustus in conspectu Dei. Verùm hic cauendum est, ne laruam aliquam pro vera veste sumas, id est, ne inanem fiduciam pro vera & viua fide iactes. Si vis ergo eius notas habere, scito has esse. Vbicunque est vera fides, ibi simul adest pœnitentia, verum odium peccati, veri terrores, rursus consolatio in corde accensa per Spiritum sanctum, studium gloriæ Dei promouendæ inter homines, officia charitatis, seu, vt vno verbo dicam, vera sanctificatio, quę non est aliud quàm separatio à prophanitate mundi per mortificationem carnis, & applicatio ad Deum per viuificationem spiritus. Hæc sanctificatio vbicunque est, in perpetua lucta est posita. Nam caro militat aduersus spiritum. Sanctificatio hęc non vno perficitur momento: sed toto vitæ tempore crescit: id quod vita sanctorum facilè docere potest. Hæc sint dicta de veste nuptiali.

Soli verè credentes gestant vestem nuptialem.

Vestis nuptialis certissimæ notæ.

Incredulorum, hypocritarum, & Epicureorū supplicium.

Sed quid quæso fiet eis, qui hanc vestem non habent? Hoc textus his verbis docet: *Ligatis manibus & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium.* Tenebræ exteriores notant supplicia & tristicias, quæ sunt extra regnum Dei, nempe in inferno. In has tenebras missus est diues Epulo, & omnes, quotquot veste nuptiali non inueniuntur induti, eò coniicientur.

DE TERTIO.

Prædicatio misericordiæ & iudicia Dei.

Multi sunt vocati, pauci verò electi. Hoc Christi dictum duo continet, nempe prædicationem misericordiæ & bonitatis Dei (qui omnes vocat ad nuptias filij sui, neque vllos vocare putandus est, quos non vult interesse nuptiis filij sui) & querelam de ingratitudine maximæ partis totius mundi. *Multi sunt* (inquit) *vocati.* Iussit enim sponsus, vt Apostoli irent in orbem vniuersum, & vocarent ad nuptias hos omnes, & vt supra dixit: Vocate ad nuptias quoscunque inueneritis. *Sed pauci sunt electi,* id est, pauci habent vestem nuptialem. Electi enim dicuntur, qui ab aliis segregati sunt, & præ aliis sunt eximij. Ideò Petrus dicit, Christianos electos esse in sanctificationem spiritus, id est, vt spiritus sint sancti. Deus vult quidem omnes homines saluos fieri, vt Paulus docet, & parabola hæc ostendit, imo Christi vox Matt. 11.28. hoc conuincit, Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos. Hoc dictum opponamus omnibus hostibus gratiæ Dei. Si ergo Deum respicis, Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad cognitionem veritatis peruenire, & vocat omnes promiscuè ad nuptias filij sui. At si homines respicis, pauci sunt electi, id est, pauci auditum Euangelium fide recipiunt, & spiritu sanctificantur. Quare causa damnationis non est in Deo, sed in nobis ipsis quærenda est, Quoties volui (inquit Christus) congregare filios tuos, & noluisti? Ecce duo hic habes: Christus voluit, Ierusalem noluit. Monemur proinde hoc dicto, quod non satis sit audire Euangelium: sed obtemperare Euangelio oportet. Nam ideo prædicatur, vt Petrus docet, vt mortificemur secundum carnem, & viuamus secundum spiritum.

Summa dictorum.

Hæc sint dicta de hodierno Euangelio: ex quo discamus, Deum nos non ad perditionem, sed ad beatitudinem creasse, & omnia quæ ad veram beatitudinem spectant gratis præparasse. Deinde quod qui damnantur, sua damnentur culpa, vt qui nolint Euangelio obtemperare. Quare si nobis salus curæ est, induamus vestem nuptialem, & meditemur veram sanctificationem per Iesum Christum Dominum nostrum, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XXI.

post Trinitatis, Ioan. 4.

ERat quidā regulus, cuius filius infirmabatur Capernaū. Hic cum audisset, quod Iesus aduenisset à Iudæa in Galilæā, abiit ad eum & rogabat eum, vt descenderet, ac sanaret

ſanaret ipſius filium, ſiquidē is agebat animam. Dixit ergo Ieſus ad eum: Niſi ſigna & prodigia videritis, nō creditis. Dicit ad eum regulus. Domine, deſcende priuſquam moriatur filius meus. Dicit ei Ieſus: Vade, filius tuus viuit. Credit homo ſermoni, quem dixerat ei Ieſus, & ibat. Iam autem eo deſcendente, ſerui occurrerunt ei, & nunciauerunt, dicentes: Filius tuus viuit. Sciſcitatus eſt ergo horam ab eis, in qua melius habuiſſet. Et dixerunt ei, Heri hora ſeptima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater, quod illa hora erat, in qua dixiſſet ſibi Ieſus, filius tuus viuit. Et credidit ipſe, & domus eius tota. Hoc iterum ſecundum ſignum edidit Ieſus, cum veniſſet à Iudæa in Galilæam.

ENARRATIO TEXTVS.

Hiſtoriç ſumma eſt vſus.

Hoc Euangelium docet nos, quò ſit in omnibus huius vitæ calamitatibus fugiendum: nimirum ad omnis ſalutis & felicitatis fontem Ieſum Chriſtum: quod etiam Iſaias monet, cum ait, cap. 12. 3. Haurietis aquas de fontibus Saluatoris. Ad hunc fontē non pedibus, ſed affectibus: non ratione, ſed fide, accedendum eſt. Docet præterea hoc Euāgelium, quàm promptus ſit Chriſtus ad iuuandum, qui nullum, qui ad ſe venit, dimittit ſine conſolatione. Non enim aliter eſt affectus erga quenquam, quam erga hunc regium virum & aulicum de aula Herodis: quem non ſolum verbo conſolatus eſt, verumetiam miraculo eum iuuit. Summa propterea Euangelij in illud Ioelis dictum includitur: Omnis qui inuocaue rit nomen Domini, ſaluus erit. Loci tres:

Partes

1. *De humanis calamitatibus, earum cauſa & remedio.*
2. *De increpatione, qua Chriſtus hunc regium increpat.*
3. *Veræ fidei natura & indoles.*

Locus de calamitatibus, earum cauſa & remedio.

Erat aulicus quidam, cuius filius infirmabatur. Hic mœſtus pater & ægrotus filius mundi calamitates nobis ob oculos ponunt: quæ ſicuti ſunt pœnę peccatorum: ita etiam veluti conciones quædam ſunt iudicij diuini, quibus ad pœnitentiam inuitamur, ſicuti hic aulicus mœſtus propter filij morbum ſentit ſuum peccatum, & illud deplorat. Huc pertinet illud Iſaiæ, cap. 28. 19. Anguſtia erit illis diſciplina. Verùm vt bonitatem Dei erga nos conſideremus melius, dicam quibus modis Deus potiſſimum ſoleat nos ad pœnitentiam inuitare: ſunt autem præcipui ſex modi.

Inuitamur autē ad pœnitentiam.

Doctrina Legis.

1. Proponit doctrinam legis, quæ tanquam in tabula pingit peccata noſtra: oſtendit mentis cæcitatem: dubitationem de prouidentia Dei, de promiſſionibus & cōminationibus: oſtendit affectuum impuritatem: oſtendit cordis fœtorem, voluntatis auerſionē à Deo, & omnium virium ataxiam. Deinde in ſecunda legis tabula, iniuſtitiam noſtram erga homines & impuritatem affectuum noſtrorum, adeo vt ſi quid iuſti in tota noſtra vita antequam ad Chriſtum conuerſi fuerimus appareat, id ſit non ſecus, quam pannus tabe & impuriſſimo ſanguine fœdatus: id quod Iſaias conqueritur his verbis, cap. 64. 6. Omnis iuſtitia noſtra tanquam pannus ſordidiſſimus. Has noſtras ſordes ideo nobis lex proponit, vt earum fœtore admoniti agamus pœnitentiam, & diſcedamus à viis noſtris peſſimis.

Magnitudine calamitatum internarum.

1. Magnitudo calamitatum internarum, quas nemo ſatis deſcribere & deplorare poteſt, neque vllius hominis tanta calamitas vnquam fuit, quin aliquis noſtrûm poſſit in eam incidere, ſicuti pie monet Ambroſius, cum ait: Aut ſumus, aut fuimus, aut poſſumus eſſe quod hic eſt. Quanta fuit calamitas Adam, qui non ſolum vidit vnum filium alterum occidere: verumetiam vidit nongentis annis triſtiſſimos nepotum ſuorum lapſus? Quantus fuit cruciatus in animo Dauidis, cum ſtupra filiarum, fratricidia filiorum vidit? quid dicam de paucis? omnes homines morſum ſerpentis ſentiunt, qui morſus aliò nō ſpectat, quàm vt inde cognoſcamus iuſtiſſimum iudicium Dei, & confugiamus ad veniam per veram pœnitentiam. Manaſſe rabioſè inſurrexit aduerſus Eccleſiam Dei 25. annis, & ſe horrendis modis contaminauit, nec vnquam cogitaſſet de agenda pœnitentia, niſi in Babylonicum carcerem fuiſſet abductus, vbi anguſtia carceris dedit illi intellectum. Ibi enim ex calamitatum magiſterio doctus, flectit genua cordis, & veniam peccatorum ſupplex petit, quam & impetrat.

Tragicis lapſibus, & ſuppliciis impiorum.

3. Proponit nobis Deus aliena exempla, tragicos lapſus, & multorum horrenda ſupplicia, vt illis admoniti agamus pœnitētiam. Omnes enim lapſus hominum, qui in hiſtoriis ſacris & prophanis proponuntur, eò pertinent, vt nos cautos reddant. Cain lapſus in peccatum obrutus eſt æternis pœnis. Saul deficit à Deo, & non reuerſus eſt per pœnitentiam, ſed eſt ira Dei oppreſſus. Multi hodie ab Euangelio deficientes, incidunt in laqueos diaboli: vnde nunquam extricare ſe poſſunt. Quare horum horrendis lapſibus & triſtiſſimo ſupplicio admoniti, agamus maturè pœnitentiam, ne Deus iratus nos abiiciat: & ſimus memores dicti Poetæ: Felix, quem faciunt aliena pericula cautum.

Calamitatibus externis, ordinariis & extraordinariis.

4. Concionatur aliquando Deus per tempeſtates, terræmotum, horrendos aſpectus in cœlo, quales viſi ſunt ante deſtructionem Ieruſalem: vt cometæ inſtar gladiorum, quales vidit hæc ætas permultos, quorum admonitu niſi egerimus pœnitentiam in pœnas incidemus grauiſſimas. Hoc anno, qui eſt à natiuitate Chriſti 1561. viſus eſt in cœlo vir cruci affixus, habens in capite coronam ſpineam. Pluit ſanguis, & alia multa quotidie conſpiciuntur. Quoties ergo offeruntur nobis huiuſmodi viſa cœleſtia; ſciamus Deum inuitare nos ad pœnitentiā his ſymbolis ſuæ iræ. Cum autem Dominus dicit, Ierem. 10. 2. Nolite à ſignis cœli metuere, vult vt agamus pœnitentiam, ne mala, quæ minantur ſigna, nos obruant. Nam omnibus pœnitentibus cooperantur in ſalutem.

Mortis Chriſti prædicatione.

5. Proponitur nobis mors filij Dei, in qua Deus oſtendit maximam ſuam iram aduerſus peccatum, & ſimul inuitat ad pœnitentiam. Is enim in cruce expandit brachia ſanguine madida, & inuitat totum mundum ad pœnitentiam, & offert gratiam omnib. pœnitentiam agentibus. Quicunque ergo differt pœnitentiam, contemnit filium Dei: ſuo tempore pœnas horrendas luiturus.

Incerto vitæ exitu.

6. Incertus vitæ huius exitus. Vita enim noſtra ſimilis bullæ eſt, & flori, qui eſt in agro, qui hodie floret, cras in ignem mittitur. Huius vitæ imbecillitatem proponit nobis etiam diuus Iacobus. Vidimus multos, qui ſine pœnitentia vixerant, ſubitanea morte tolli, adeo vt locus ad pœnitentiam non ſit illis relictus. Securis (inquit Iohannes) ad radicem arborum poſita eſt. Matth. 3. 10. Et Salomon dicit, Eccl. 11. 3. Si ceciderit arbor ad Auſtrum, aut ad aquilonem, in loco, in quem ceciderit ipſa arbor, ibi erit, id eſt, talis iudicaberis, qualem te in hora mortis inuenerit iuſtus iudex.

Ecce quot modis Dominus nos ad pœnitentiam inuitat. Ipſe ait: Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Hanc ſuam voluntatem declarat, cum tot modis adeo paterne ad pœniten-

tiam inuitat: quæ ſane ad pœnitentiam inuitatio ad omnes ſpectat.

Conciliatio locorum.

Sed Paulus dicit, 1. Corinth. 1. 26. Deum non multos ſapientes ſecundum carnem, non multos potentes, non multos pręclaro genere natos elegiſſe, ſed idem dicit 1. Timot. 2. 4. Deus vult omnes homines ſaluos fieri. Quomodo ergo non elegit? Dicitur Deus eos non elegiſſe, non quia non voluit eorum ſalutem, ſed propter euentum, hoc eſt, quia ſapientia huius mundi, potentia & claritas generis multos infeſcat & abſtrahit ab obedientia Euangelij. Dauid fuit diues & potens: fuit etiam diues & potens Nero: quorum ille non eſt infeſcatus ſuis diuitiis & potentia, vt deficeret ab Euangelio: hic verò qui pluris fecit præſentem fortunam, quam futuræ vitæ gloriam, à diuitiis ſuis damnationis materiam ſumpſit. Iſaac fuit claro genere natus, fuit & Iſmael clarus: ſed non vtrique fuit par ſtudium. Iſmael enim claritate ſui generis contemptus promiſſiones ſpreuit: contrà, Iſaac fide promiſſionis iuſtificatus & ſaluatus eſt. His exemplis clarè docetur, quod Dominus neminem abiiciat propter dona, quæ in ipſum cumulauit. Nam potentiæ, diuitiæ, claritas generis, bona Dei dona ſunt, quibus qui rectè vtitur, felix eſt: Qui vero malè, ſua culpa vertit ſibi dona Dei in damnationis inſtrumenta.

Doctrina.

Conſilium ergo Pauli amplectamur, modò nobis ſalus curę eſt. Is enim ita dicit 1. Corinth. 7. 31. Qui vtuntur hoc mundo, ſint tanquam non vtentes. Vult Chriſtiani hominis animum rebus terrenis non occupari, vt nos à via recta vitæ abducant. Sic nos vult viuere quaſi ſingulis momentis migrandum ſit ab hac vita. In omnibus ergo rebus præſentis vitæ corda habeamus erecta ad meditationem vitę cœleſtis. Huc illud Pauli, Quæ ſurſum ſunt quærite, vbi Chriſtus ſedet ad dextram Patris. Coloſ. 3. 1.

DE SECVNDO.

Aulicum increpans Chriſtus quid nos doceat.

Dixit Ieſus ad eum: Niſi ſigna & prodigia videritis, non creditis. Hic Chriſtus increpat aulicum & virum, qui fuit in magna dignitate & ſingulari autoritate apud Herodem, quod tamen raro fecit Chriſtus, præſertim cum homines triſtes petentes opem ad ſe venirent. Hinc nos diſcere debemus, non eſſe adulatores aulæ & dicere placentia: ſed exemplo Chriſti vlcus tangere, vt dolor ſentiatur, vt poſtea felicior cura adhiberi poſſit.

Quomodo increpet Deus.

Quantum autem ad hanc Chriſti increpationem attinet, ſciendum eſt, quod increpet Deus aliȩs vt Iudex, aliâs vt Pater, vt ſit alia increpatio iudiciaria, alia paterna. Iudiciaria, qua vt Iudex increpat impœnitentes, vt Scribas, Phariſæos, Hypocritas, qualis illa apud Matthæum, Væ vobis Scribæ, Phariſæi & hypocritæ. Hæc horrenda eſt comminatio æternæ damnationis, cui ſubiectus eſt totus mundus, qui contemnit Euangelium, iuxta illud: Qui non credit, iam iudicatus eſt. Hæc increpatio nos meritò mouere debet, vt fugiamus peccata, ne incidamus in manus Dei viuentis, & noſtra culpa abiecti æternùm pereamus. Hic leuemus oculos, ac mores mundi videamus.

Aduerſus Epicureos inſtructio

Multi alieni à pietate videri non volunt, ſed ſpe diuturnioris vitæ procraſtinant pœnitentiam. Multi decipiuntur Stoicis imaginationibus, & dicunt: Si ſum prædeſtinatus ad vitam æternam, non eſt quod ego magnopere ſim ſolicitus, ſiue bene ſiue malè agam, Deus decretum ſuum propter mea ſcelera non mutabit. Hæc horrenda eſt blaſphemia. Primùm, quia hoc horrendo dicto Deo fit ſumma iniuria, qui neminem vult damnari, ſed ſaluari, idque per ſalutem, id eſt, Ieſum Chriſtum, quem fide amplecti oportet. Non iuſſit Dominus prædicari Euãgelium huic vel illi, ſed omnibus promiſcuè, & addit conditionem: Qui crediderit, ſaluus erit, qui non crediderit, condemnabitur. Hoc Dei decretum nullum fatum mutabit. Proinde ſic ſentiendum eſt, vt quemadmodum Hector apud Homerum ait: Hoc augurium optimum eſt, pugnare pro patria: ita fatum minimè fallax eſt, Euangelio credere, modò ſalutem velis.

Aduerſus Libertinos.

Alij, qui audiunt miſericordiam magnam eſſe, volunt peccare: & quãdo illis viſum fuerit, pœnitentiam agere. Hæc cogitatio multos proſtrauit & proſternit hodie. Paulus dicit: Ne ſeducamini: Deus non irridetur. Quicquid ſeminauerit homo, hoc & metet.

Aduerſus eos qui multitudinem obtendunt.

Alij multitudinem peccantium ſibi proponunt. Is (inquit) nõ minus ſalutem ſuam vellet, quam ego: Deus non tantam multitudinem perdet. Sed vide quid acciderit in diluuio. Chriſtus ſpiritu per os Nohe prædicauit ſpiritibus, hoc eſt, illis quorum animæ nunc ſunt in carcere: ſed maxima pars orbis terrarum Chriſti ſpiritum concionantem audire recuſauit, adeo quod tantum octo homines ſeruati ſint. Nihil hîc iuuit malorum multitudo. Quinque ciuitates, quarum capita fuerunt Sodoma & Gomorrha, vocem Loth contempſerũt. Quid iuuit illos multitudo? Nónne ad vnum omnes perierunt, excepto vno viro Loth cum duabus filiabus? Quare caueamus, ne nos turba peccantium à pœnitentia impediat: fugiamus impiorum voces, qui nos ad peccandum inuitant, meminerimus dicti Chriſti qui mentiri nequit: niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimiliter peribitis.

DE TERTIO.

De fidei natura & indole.

Et credidit homo ſermoni, quem dixit ei Ieſus, & ibat. Hic primum obſeruandum eſt, quod Chriſtus non reiecerit hunc alienum, propterea quod ipſius fides erat infirma. Reprehendit quidem fidei imbecillitatem, ſed non abiicit. Non enim arundinem fractam diminuit Dominus, nec linum fumigans extinguit, ſed potius ſanat & excitat. Diſcipulos obiurgat ob vacillantem fidem, ſed non eos tanquam indignos à ſe repellit. Nouit enim quæ ſint imbecillitates noſtræ: nouit, quantis arietibus concutiatur fides noſtra, nouit, quod in omni homine ſit dubitatio horribilis.

De dubitatione & imperfectione fidei.

Sed Philippus dicit Eunucho petenti baptiſmum, Si perfectè credideris. Ergo ſi baptiſmus cõferri nequit ſine perfecta fide, neque alia beneficia ſunt expectanda. Hic ſunt duæ quæſtiones. Vna de dubitatione. Altera de perfectione fidei. Quantum ad dubitationem, ita reſpõdeo: Fides eſt firma & infirma: ſed ſecundum diuerſa principia. Si enim carnem reſpicis, ſubinde ſuboriuntur dubitationes. Sara, cui promiſſum fuit ſemen, riſit, & ex carnis ſenſu magnam dubitationem habuit. Sic Abraham & multi ſancti, quoties carnis ſenſu tangũtur, dubitare nonnihil incipiunt. Caro enim perpetuò aduerſatur ſpiritui, nec eſt quod quiſquam tantum robur fidei expectet, quin ſubinde carnis arietibus concutiatur. Verùm ſi ſpiritum reſpicis, fides firma eſt, nihil ambigit. Abraham, inquit Paulus, non hæſitauit diffidentia, eò quód fuerit effœtus, & vxor Sara fuerit ſterilis & natura & ætate, ſed dedit gloriam Deo, qui præſtare poſſet quod promiſerat.

De perfectione fidei.

Quomodo perfecta est fides? nónne quotidianis incrementis indiget? Est perfecta fides, & tamen indiget quotidianis incrementis. Perfectā habuit fidē qui dixit: Credo Domine, sed auge fidem meam. Hoc pulcherrima hac similitudine ostendi potest. Puer recēs natus est homo perfectus. Vir adultus est homo perfectus. Ita est cum fide. Fides est perfecta, quæ Christū perfectū recipit & apprehēdit, sed op⁹ habet quotidianis incremētis, quo absoluta fiat suis partibus. Sicut puer etsi perfectus est homo, tamen victu & alimento indiget, quo iustam quantitatem acquirat, ita qui credit, opus habet perpetua meditatione verbi Dei, opus habet pane cœlesti, opus habet potu spirituali, quo indies noua incrementa accipiat, id quod in Apostolis videmus. Petrus fidē habuit, quando dixit: Quò ibimus? verba vitæ habes. Verum hæc Petri fides maiores vires habuit, & veluti adulta fuit die Pentecostes, quando Spiritum Christi visibiliter nactus prodijt in medium, & Christo vna cōcione tria millia hominum adduxit. Ita in cæteris quoque crescere debet fides. Cuius si substantiā respicis, statim vbi cōcepta fuerit ex verbo, est perfecta, si verò quātitatem, quotidianis incrementis augescit.

Exemplū.

Actiones fidei.

Quantum autem ad actiones fidei attinet, pulcherrime ostenduntur in hoc aulico. 1. Vrget fides hunc aulicum, vt in suis calamitatibus ad Christum confugiat, tanquam ad verissimum & peritissimum medicum omnium morborum & calamitatum. 2. Cum impellit, vt Christum inuocet, petátque ab eo auxilium. 3. Facit, vt non statim Christum deserat, vbi ad primam petitionem non impetrat quod vult, sed vt vrgeat Christum precando, vt nō finat se asperiori responso terreri ab eo, quem vnicum Saluatorem agnoscit. Hoc enim dum fit, impetrat à Christo quod vult, vnde crescit magis, & fit ad petendum alacrior & ardentior, & edit fructus confessionis & glorificationis, sicuti hic dicitur: *Et credidit ipse, & domus eius tota.*

Fidei proprietates.

Hinc ergo sex fidei proprietates colligere licet, quas habet perpetuas.

Prima, Fides nos ad Christum in nostris calamitatibus petitum auxilium impellit, non nouit Sanctos quos inuocet, sed solum Christum, quem agnoscit vnicum Mediatorem esse inter Deum & hominem.

Secunda, Vbi Christum accessit, eum inuocat, non sua dignitate, sed eius clementia & misericordia freta.

Tertia, Non si mox non impetrauerit, ociosa quiescit & despondet animum, sed in orando perseuerat.

Quarta, Imperrat quod vult, vult autem quod in Dei gloriam cedere potest.

Quinta, Postquam impetrauit quæ voluit, magis crescit, & iustam quantitatem accipit.

Sexta, Edit fructum confessionis & prædicationis Dei. Et diligenter obseruanda est hæc clausula: *Credidit ipse, & domus eius tota.* Simile refert Lucas de Cornelio.

Doctrina.

Hinc ergo discamus nostram familiam ad pietatem assuefacere, simus ei typus & forma doctrinæ, rudes instituamus, delinquētes corripiamus, desides excitemus. Breuiter, omnia faciamus, vt quot sunt familiæ, tot sint & Ecclesiæ. Verùm qui nullam curam familiæ habent, vt piè instituatur, fidem quidem iactare possunt, sed tantùm fumum fidei habent, & non veram fidem, quæ perpetuò frugifera est per Iesum Christum Dominum nostrum, cui laus & gloria in secula seculorum. Amen.

DOMINICA XXII. POST TRINITATIS, Matt. xviij.

ASsimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui voluit conferre rationem cum seruis suis. Et cum cœpisset conferre, oblatus est ei vnus, qui debebat ei decē millia talentorum. Cæterum cùm is non esset soluendo, iussit eum Dominus venundari, & vxorem eius, & liberos, & omnia quæ habebat, ac fieri solutionem. Procidens autē seruus ille, adorabat eum, dicens: Domine, esto patiēs erga me, & omnia tibi reddam. Misertus autem Dominus serui illius, absoluit eum, & æs alienum remisit ei. Egressus vero seruus ille, inuenit vnum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios, & iniecta in eum manu, obtorto collo trahebat, dicens: Solue quod debes. Et procidens conseruus eius, rogabat eum, dicens: Esto patiens erga me, & omnia reddam tibi. At ille nolebat, sed abijt, & coniecit eum in carcerem, donec redderet debitum. Porro cū vidissent conserui eius quæ fiebant, indoluerūt valde, & venerunt, aperueruntque Domino suo omnia quæ facta fuerāt. Tunc accersiuit illum Dominus suus, & ait illi: Serue scœleste, totum debitum illud remisi tibi, cum obsecrasses me. Nónne oportuit & te misereri conserui tui, sicut ego tui misertus eram? Et iratus Dominus eius, tradidit eum tortoribus, quousque redderet totum quod debebatur sibi. Sic & Pater meus cœlestis faciet vobis, si non remiseritis suo quisque fratri de cordibus vestris delicta illorum.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio huius parabolæ.

Occasio huius Euangelij fuit interrogatio Petri, qui Christum interrogat, quoties remittat peccanti aduersus se fratri, an vsque septies. Huic Dominus respondet: Non dico tibi vsque septies, sed ad septuagies septem, scilicet peccata. Septuagies septem sunt 490. quo numero significatur, quod fratri resipiscenti toties cōdonabimus offensam, quoties in nos peccauerit. Posuit enim numerū finitum pro infinito. Verùm quia hoc durum videbatur Petro, Dominus proponit parabolā, cuius hæc est sententia: Deus pater cœlestis cōdonat nobis sępisime contra se peccantibus. Quare nos quoq; fratribus resipiscentibus, qui nos læserunt, condonabimus. Pertinet igitur hoc Euāgelium ad tertiam partem pœnitentiæ, videlicet ad nouam vitam ex fide degendam, cuius nouæ vitæ quædam pars est mutua erratorum quæ incidunt, condonatio. Quò autē hæc parabola clarius intelligi possit, rerum collationē instituam hoc modo. Quemadmodū homo prædiues creditor habet se ad debitorem pauperrimum, sed humiliantem se, prosternētem se coram creditore, & petentem veniam, sic se habet Deus erga peccatores humiliantes se in vera pœnitentia coram Deo prosternentes se, & petentes remissionem peccatorum propter Christum. Sed creditor diues humiliāti se debitori debitum condonat. Ergo Deus pœnitenti ex misericordia condonat omnia sua peccata. Iam sicut Deus se habet erga peccatores sæpissime aduersus se delinquētes, sic habebit se Christian⁹ erga fratres seu conseruos suos in se delinquētes. Proinde vt Deus cōdonat gratis nobis errata nostra. Ita & nos offensas, quibus lęsi sumus à fratribus, remittemus. Verùm contra, quemadmodum creditor habet se aduersus eum debitorem, cui cōdonauit prius debitum, & postea eum crudelem deprehendit aduersus fratrē suum, sic se habet Deus erga eos quos receperat prius in gratiam, & postea deprehēdit crudeles erga proximum suum. Sed creditor huiusmodi ingratum hominem reuocat ad rationes red-

Summa.

Ad quod dogma refertur.

Explicatio per collationem Syllogisticā rerum.

dendas. Ergo & Deus reuocat ad seuerum iudiciũ, qui fuerant duri erga proximos. Proinde, condonandum est proximo, quotiescunque aduersus nos peccauerit. Loci tres.

Partes.

1. *Vera agendi pœnitentiam ratio.*
2. *Commendatio misericordiæ Dei erga peccatores.*
3. *Officia mutua Christianorum, condonare & condonari.*

DE PRIMO.

Parabolæ circumstantiæ.

Parabola creditoris & debitoris pulcherrimam agendæ pœnitentiæ rationem proponit, qua nõ est alia illustrior in toto nouo Testamento. Quare omnes eius circũstantias perpendamus. 1. Quis sit creditor. 2. Quando exigat rationem. 3. Cur debeamus. 4. Quantum debeamus. 5. Quid faciendum vbi vrgeatur ratio. 6. Quomodo satisfiat iusticiæ Dei, quæ efflagitat, vt soluatur quod debetur.

1. Creditor, Deus.

Quis est creditor? Deus Rex cœlestis. Is nos donauit multis bonis, formauit nos ad suam imaginem, dedit lucem in mente, rectitudinem in corde, & vires interiores & exteriores, quibus potuimus ei obedientiam præstare. An non hæc sunt abolita per peccata primorum parentum? Verum quidem hoc est, sed dona, quæ contulit Adam, ad totam eius posteritatem pertinebant. Cum ergo ille noster parens amisit dona, & se & nos secum in mortem coniecit, proinde recte repetit à nobis Deus, quod in nostro parente amisimus, imo multis modis nos auximus debitum, vt eius summa ita magna sit facta, vt nemo possit eam soluere, etiamsi se & sua omnia vendat.

2. Quando exigit rationem.

Quando hic creditor exigit rationem? Etsi autem perpetuò nos huius debiti admonet, tamen potissimum rationem exigere putandus est. *Primum* quoties nostra conscientia peccati nos coarguit, & veluti nos ad tribunal Dei prouocat. *Deinde quando* sanctus Spiritus in ministerio legis venit, & arguit peccatum, & prouocat ad pœnam, nisi fiat solutio. Præterea, quando signa iræ Dei conspiciũtur, vel in cœlo, vel in terra. *Ad hæc* cum cruce aut morbo vexamur, quæ sunt veluti ministri Dei, qui nos ad soluendum debitum vrgent.

Sed cur peccata vocantur debita? Quoniam quemadmodum debita ciuilia obligãt ad solutionem, ita peccata ad satisfactionem pœnæ, nisi fiat solutio.

3. Cur debemus.

Cur debemus? hoc iam dictum est. Debem⁹ enim tantum, quantum apud parentem nostrum Adam deposuit, quod totum amisimus, & insuper nouis debitis nos onerauimus, quotidianis transgressionibus aduersus Dei sanctissimam legem, illius in nos irã prouocantes.

4. Quantũ.

Quanta est debiti summa? Respondet creditor, quod debeas decem millia talentorum, & quod tu non habeas obolum, tantum abest, vt tantum debitum vnquam soluere possis. Decem præcepta continent debiti partes. Exigitur à te timor Dei, dilectio, fiducia, patientia, in primo præcepto, quia hãc obedientiam non præstitisti & soluisti, debes pœnam. Ita examinandum est debitum in singulis præceptis primæ & secundæ tabulæ, vnde magnitudo debiti colligenda est.

5. Quid faciendum quando vrgetur ratio.

Sed quid hic faciendum est? Imitari debemus exemplum huius debitoris, qui se prosternit corã suo creditore, se humiliat, petit veniam, quam & consequitur. Hoc est, Agnoscamus peccati magnitudinẽ, dolebimus ex corde, quod non reddiderimus quod debuimus, & confugiemus fiducia Christi ad Patrem cœlestem, petentes veniam & condonationem debiti, quod cum fecerimus, habemus promissionẽ, quod velit nos, condonato toto debito, in gratiã recipere. Hoc clare in præsenti miraculo indicatur, cuius rei nunc aliquot exempla proponam ad nos excitandos.

Exemplũ illustre mulieris peccatricis.

Mulier peccatrix, Luc. 7.36. & c. agnoscens suũ debitum, cõfugit ad gratiam, & viua fiducia recumbit in Christum, quam Dominus mox pronunciat cõsecutam esse cõdonationem debiti. Ita enim ait: Remissa sunt ei peccata multa. Sed ibi auditur, quia dilexit multum. Christus nõ eam dicit debito satisfecisse dilectione, sed postquam nacta est solutionem debiti, dilexit, id quod Christ⁹ aperte proposita hac parabola indicat. Nam cum Pahriseus offenderetur, quod Christus non reijceret hanc mulierẽ, tãquam peccatricem, & ministerium eius non improbaret tanquã impurum, ita eius peruersum iudicium corrigit. Duo debitores (inquit) erãt cuidam creditori, vnus debebat denarios quingentos, alter quinquaginta. Cum autem illi non essent soluendo, cõdonauit vtrisq;. Horũ igitur dic vter plus diligit? Respõdens Pharisæus dixit: Existimo quod is cui cõdonatum plus est. At ille dixit ei, Rectè iudicasti: & conuersus ad mulierem, dixit Simoni, Vides hanc mulierem? Ingressus sum in domũ tuam, aquam pedibus meis nũ dedisti, hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit. Osculũ mihi nõ dedisti, hæc autem non intermisit deosculari pedes meos. Oleo caput meum non vnxisti, hæc autẽ vnguento vnxit pedes meos. Cuius rei gratia dico tibi quod remissa sunt peccata eius multa, nam dilexit multũ. Cui enim paululũ remittitur, paululũ diligit. Dixit autem ad eam: Remissa sunt tibi peccata tua. Hic apertè videmus, quod nacta remissione debiti dilexerit. Nã remissionẽ peccatorũ debet noua obediẽtia sequi, quæ dilectiõis nomine hic significatur.

Exemplũ Dauidis.

Videamus quoq; exemplum Dauidis, in quo cõspiciuntur hi duo motus, quos in peccatrice vidim⁹, ingens pauor, & consolatio. Nam cum à Propheta Nathan arguitur de rapta cõiuge alterius, & de nece mariti, existunt in Dauide horrendi pauores propter magnitudinem debiti sui, quales pauores sæpe describit: Non est pax osibus meis à conspectu peccatorum meorum. Agnoscit iram Dei aduersus peccatum, dolet propterea quod offendit Deũ, metuit se abijci à Deo, sicuti ante viderat horribiliter abijci Saulem, denique metuit æternas & præsentes pœnas. Hîc fuisset dolore extinctus, nisi audiuisset consolationem à Propheta, vice Dei: Nõ morieris, Dominus abstulit peccatum tuum. Hac audita consolatione, accenditur in eo fides, qua apprehendens absolutionem, incipit intueri misericordiam Dei, & in mediatore acquiescit.

Exemplũ publicani.

Nuper audiuimus pulcherrimum exemplum in Publicano, qui adeo agnouit magnitudinem sui debiti, quod nec oculos leuare sit ausus, tamen audita misericordiæ Dei magnitudine, erigit se fide, & precatur: Deus propicius esto mihi peccatori, atque ita totius debiti gratuitam remissionem accepit.

Vsus horũ exẽplorum.

Hæc exempla nobis proponamus, quę clarè mõstrant nobis pœnitentiæ & remissionis peccatorum doctrinam, quod remissio peccatorum sit debiti gratuita condonatio, quæ illi contingit qui agit pœnitentiam, & confugit ad misericordiam Dei propter Christum. Etsi autem hęc remissio omnino gratuita est, si nos respicimus, tamẽ si Christum respicimus, qui pro peccatis nostris horrẽda sustinuit supplicia, facta est Deo sufficiens pro debito nostro solutio.

Remissionis.

Notemus proinde *Remissionis* vocem, quæ vel vnica multiplicem in se continet doctrinam

1. De-

Vox multiplicē doctrinam & variarum hæreseon refutationem continet.

1. Destruit doctrinam Monachorum de satisfactionibus. Nam si salus contingit per remissionem debiti, iuxta Euangelium, quis furor est dicere, salutem cōtingere propter satisfactionem debiti. Nam remissio & satisfactio ita inter se pugnāt, vt eidem nequaquam conuenire possint. 2. Omnia merita humana euertit. Quomodo enim quod gratuitum est, ex merito esse potest? Apertè Paulus inquit: Ei qui operatur, merces confertur non ex gratia, sed ex debito: ei verò qui nō operatur, sed credit in eū, qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iusticiam. Quemadmodum & Dauid inquit: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. 3. Euertit remissionis nomen compensationem, quam Papistæ docent, quæ compēsatio debet fieri, vt docent, per peregrinationes, ieiunia, eleemosynas. Ignem quoque purgatorij extinguit. Si enim est remissum debitum, cur punitur debitor? 4. remissionis vox ianuam gratiæ miseris peccatoribus aperit, in agone mortis salutis est portus, & omnis consolationis fons. Hæc sint dicta de primo loco.

DE SECVNDO.

Misericordia Dei est.

Vniuersalis.

Peculiaris.

Quia hic textus de parabola creditoris, quāta sit dilectio & misericordia Dei erga genus humanum, indicat, nonnihil de ea dicam. Est autem duplex Dei misericordia. Vniuersalis vna, qua sinit solem suū oriri super bonos & malos, & peculiaris, qua, vt charissimus Pater, Ecclesiam filij sui complectitur, de qua Christus Ioh. 3. 16. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Nullo maiori testimonio potuit cœlestis pater suā erga nos declarare misericordiam, quam quod dederit filium, qui nos à commerita damnatione per mortem suam redimeret, & daret vitam æternam. Quoties igitur audimus nominari misericordiam Dei, hæc cogitemus.

Huius meditatio multiplex.

1. Cogitabimus quanta sit miseria generis humani priusquam in gratiam recipiatur. Iacet genus humanum prostratum & vulneratum à Diabolo, eius veneno insuper infectum, nihil spirat præter peccatum, propter quod æternis pœnis est obnoxium.

2. Huius miseriæ causæ sunt cogitandæ, quæ sunt cùm peccata primorum parentum, tum nostræ propriæ sordes. Etsi enim illorum lapsu obnoxij sumus sententiæ damnationis, tamen quotidie nouis peccatis obligamur ad grauiores pœnas.

3. Philanthropia Dei & clementia erga genus humanum est cogitanda. Apparuit, inquit Paulus, Philanthropia & benignitas Dei salutaris omnibus hominibus. Quæ potuit maior Philanthropia esse, quam quod nos nō abiecerit propter tantam turpitudinem & fœditatem.

4. Cogitandum est antilytron, hoc est, victima filij, qua succurritur miseriæ humanæ, & peccatum aboletur. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso, 2. Corinth. 5. 21.

5. Cogitanda est via, per quam nos peruenire possumus in possessionem misericordiæ Dei, illa via monstrata est in primo loco, quæ nulla est alia, quā vera pœnitentia.

6. Cogitandum est, quousque se diuina misericordia extendat, quod non ad paucos quosdā pertineat, vel ad homines vnius ætatis, sed promiscuè ad timētes eum. Ita enim canit beata virgo edocta spiritu Christi, quem conceperat iam ex sancto Spiritu: Misericordia Dei à progenie in progeniem timētibus eum, id est, omnibus qui agunt pœnitentiam.

7. Cogitanda est perpetua gratitudo in tota vita, vt Deum pro tanta misericordia glorificemus corde, ore, confessione & moribus.

8. Cogitandum est, vt soliciti simus in tota nōstra vita regenda, ne nostra culpa tantum bonum amittamus, quemadmodum hic debitor fecit.

DE TERTIO.

De officio mutuo Christianorū.

Tertiam doctrinā proposui de mutua condonatione erratorū, quæ incidere solent. Nam hęc cōiuncta est cum fide remissionis peccatorum. Sunt autē duo cum fide remissionis peccatorū cōiuncta, nempe gratia & donū. Gratia est ipsa iustificatio, qua hominibus credentibus imputatur iusticia Christi remissis peccatis, de hac dictum est in primo loco. Donum est ipsa donatio Spiritus sancti, qua homo sola fide iustificatus simul regeneratur, sanctificatur, hoc est, mortificatur carne, & viuificatur spiritu. Mortificatur caro, quando aboletur peccandi consuetudo, vificatur spiritus, quando nouam obedientiam Deo præstare incipimus. Huius viuificationis quædam particula est condonatio mutua, qua alij aliis peccata & offensas condonant. Quam sit hæc condonatio necessaria, hodiernum Euāgelium apertissime ostendit, sicuti in præfatione dixi. Christus iussit nos precari: Dimitte nobis debita nostra, sicut nos dimittimus debitoribus nostris. Vult enim Christus nos imitari Patris sui exemplum.

Condonatio offensarum est viuificationis nostræ particula.

Duo genera offendentium.

Verùm sunt duo genera hominum, qui nos offendunt, quidam offendere pergunt, & non petunt cōdonationem, quidam postquam senserunt se offendisse, mox supplices veniam petunt. Quantum autē ad illos attinet, qui pergunt offendere, offensas remittas hoc modo: Deposito vindictæ affectu, eum amare non desines, quinetiam beneficium rependes loco iniuriæ, quāuis de illo, vt meretur, sinistrè sentis. Nam cum Deus hostibus nos bene velle iubet, non ideo protinus exigit, vt probemus in ipsis quæ ipse dānat, sed tantū animos nostros vult esse purgatos. At quantum ad illos attinet, qui postquam læserunt, mox veniunt & deprecantur veniam, debemus nos fratres in gratiam recipere, vt de ijs recte sentiamus, simulque persuasi deletam corā Deo esse peccati eius memoriam.

De duplici offensione.

Porro sciendum est, quod duplex offensio contingit inter fratres. Vna læditur frater à fratre. Altera læditur Ecclesia, scandalo videlicet, cum quis male viuit & agit, etiamsi nostræ personæ aut rebus nullam inferat iniuriam. Ita læsit incestuosus ille Ecclesiam Corinthiacam, quem resipiscentem in gratiam recepit. Hęc cōdonatio seu remissio est duplex. 1. Odium aduersus eum depones. 2. Deinde cōfugientē ad gratiam recipies, & tanquā fratrem illum complecteris, quē antea fugisti, ne ipsius maculis te inuolueres. Hæc sint breuiter dicta de tertio loco, qui requirit mutuam condonationem incidentium erratorum inter homines, idque exemplo Patris cœlestis, qui tantum debitum nobis cōdonauit propter Christum, cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XXIII. POST TRINItatis, Matth. 22.

ABeuntes Pharisæi cōsilium ceperunt, vt illaquearent Iesum in sermone. Et ad illum mittunt discipulos suos cū Herodianis, dicentes: Magister, scimus quod verax sis, & viā Dei in veritate doceas, neq; cures quē-

quam, non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis, quid tibi videtur? Licet censum dare Cæsari, an non? Cognita autem Iesus malicia eorum ait: Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait ad illos: Cuius est hæc imago & subscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. Et his auditis, mirati sunt, & omisso eo abierunt.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumentum huius historiæ.

Consilium sanctorum Patrum, qui hoc Euangelium in Ecclesia proponendum iudicarunt fuit, vt extaret doctrina in Ecclesia de discrimine spiritualis regni Christi, & regnorum mundi. Deinde vt scirent pij, quatenus obediendum sit politico magistratui.

Occasio.

Occasio autem huius Euangelij fuit malicia Pharisæorum, qui iuxta vaticinium Dauidis consilia inerunt aduersus Dominum & aduersus Christum eius, quo ipsius regnum euertant, & suam superstitionem stabiliant.

Summa.

Versatur autem totum Euangelium in hac quæstione: Iuréne populus Dei externo & politico magistratui esse subiectus, & ei tributa dare & obedire debeat. Christus ad hanc quæstionem ita respondet Ecclesia ijs omnibus, quibus est subiecta, obediētiā debet. Cū ergo populus Iudaicus & Deo subiectus sit, nam ab eo in peculiarem populū est electus, & Cæsari, qui armis eū subiecit, Deo reddere quod illi debetur, & Cæsari quæ sunt Cæsaris, debet. Hoc responsum eò pertinet, vt doceat Ecclesiā suam debere subiectam esse magistratui ciuili, atq; tributa soluere, & tantisper obedire, donec aliquid contra verbum Dei & legem naturæ præcipiat. Loci duo.

Partes.

1. *De hypocrisi & vsitata ingratitudine erga bene meritos.*
2. *De quæstione Pharisæorum & de magistratu.*

DE PRIMO.

Hypocrisis & ingratitudo Pharisæorum.

Tunc abeuntes Pharisæi consilium inierunt, vt caperent eum in sermone. Hostes Christi fuisse Pharisæos, testatur tota Euangelica historia. Et tametsi nec in doctrina quicquam, nec in vita erat, quod poterant reprehendere: tamen omnes quærunt occasiones, vt innocenti sint molesti, eúmque traducant, tanquam qui malè doceret & malè viueret. Hoc perpetuum fuit hypocritarum studiū in mundo. Exemplū habemus in Ecclesia Dei hoc die.

Horū successores.

Monachi & Pharisæi Papistici bene norunt nostrā doctrinam, quam docemus, ex Mose, Prophetis & Apostolorum scriptis desumtam esse, nec aliquid habēt, quod iure reprehendere possint in multorū piorū ministrorum moribus: tamen varias excogitant calumniandi artes, mille vias quærunt ad abolendum Euangelium, potius viderent Turcam regnare, quā Euangelij puritatem conseruari. Vnde tanta rabies? Vnde hæc malicia? sunt satellites Satanæ, quare non est mirum, si in castra Christi irrumpere conantur. Deinde hactenus fuerunt in magno precio, & salutabantur sanctisimi Patres: nunc autem detecta illorum hypocrisi vilescunt, & illorum superstitio explosa contemnitur.

Causæ tā impiæ crudelitatis.

Totas igitur vires intendunt, vt cursum Euangelij cadaueribus & sanguine sanctorum intercludant. Sed Deo sit gratia, Ecclesia Christi est ædificata super firmissima rupe, vt portę, & consilia viresque inferorum aduersus eam præualere nequeant. Hoc proinde cum sit perpetuum, non est mirandum, quod hi Pharisæi suo faciant more.

Artes Pharisæorū.

Videamus ergo quibus artibus Christi regnū inuadant: Euangelista noster quatuor illis tribuit artes, quibus vtuntur prius quam manum admouēt. *Primum consilium*, inquit, *inierunt*. Est enim consilium actionis fundamentum.

1. Consiliū ineunt.

Conueniunt ergo, conferunt sua nefaria consilia, & quò quisque sit in consultando nequior, eò maiorem laudem reportat. Hoc longe ante præuidit spiritus Christi in Dauide, quemadmodum habemus in 2. Psal. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Vere inania, quia Dominus fatuabat consilia eorum. *Deinde* notatur hîc, quò omnia ipsorum consilia tendebant. *Vt* (inquit Euangelista) *caperent eum sermone.*

2. Coniurant in caput Christi.

Vt ita captus exponeretur ludibrio populi: infamaretur eius doctrina: vilesceret autoritas: vtque ad extremum raperetur ad supplicium, vt contumeliosus in Deum, hæreticus & maleficus. Vides scopum consultationis Pharisæorum. *Tertio* loco sequitur, qualenam inuenerint consilium.

3. Exploratores mittunt.

Placuit istis bonis consiliarijs, vt mitterent suos discipulos cum Herodianis. Astute admodum, vt haberent præsentes testes, qui possent ipsum apud Herodē traducere, si quicquam dixisset, quod alias minus placuisset. Hos discipulos egregie hypocrisi instruxerūt, vt essent ad fallendum magis idonei. Nulli enim citius fallunt, quam qui cum externam sanctitatem & comitatem simulant, occulte fallere instituunt.

4. Astute & adulatorijs verbis cum illo agūt.

Quarto describitur horum hypocritarum oratio in hūc modum: *Magister, scimus quod verax sis, & viam Domini vere doceas, & quod non sit tibi cura de aliquo.* Hoc est principium orationis illorum: quod sanè, si verba spectes, aptissimum est. Continet enim duo. Primum, agnoscunt eum magistrum, deinde tribuunt ei virtutes, quas habere oportet fidelem doctorem. Cum eum verbis agnoscunt Dominum, volunt non hostes, sed amici, imo discipuli videri, qui magno discendi desiderio teneantur. Cum tribuunt ei virtutes, quas verus doctor habere debeat, fraudulenter se insinuant Domino, vt nihil sibi ab illis periculi esse credat. Sed nullum est cōsilium, nulla prudentia aduersus Dominum. Sed quęnam sunt illæ virtutes, quas Christo tribuunt?

Virtutes Christo tributæ.

1. est veritatis studium: *Scimus* (inquiunt) *quod verax sis.* 2. Certitudo doctrinæ: *& viam Dei* (inquiunt) *in veritate doceas.* 3. constantia & animi fortitudo: *& non* (inquiunt) *est tibi cura de aliquo.* Quare? Quia nō respicis personā alicuius (& hæc est quarta virtus) *Nō enim* (inquiunt) *respicis personam hominū.* Hæ quatuor virtutes sunt magnæ, & requiruntur ab omnibus Dei ministris.

Harum virtutum effecta.

Veritatis studium facit, vt excussis ignorātiæ tenebris, veritas illucescat. Certitudo doctrinæ facit, ne variæ doctrinæ ventis, & rumorum vanitate fluctuemus. Constantia & animi fortitudo inuictum in officio reddit. Quod non personas hominum respiciat, Doctor efficit vt veritas non metu aut alia re supprimatur. Has virtutes Dominus Iohanni Baptistæ tribuit: & quod fuerit eis verè præditus ostendit effectus.

Exemplū.

Nam cum Herodes accepisset per vim vxorem fratris sui Philippi, audacter illi restitit, non veritus personam, quam sustinuit Herodes. Dicit enim: Non licet tibi habere vxorem fratris tui: propter quod paulò post raptus est ad supplicium. Huiusmodi virtutes habuit & Helias, qui impio regi restitit, & apertè illi in os dixit: Tu perturbas Israel, & domus patris tui. Verùm hoc qui non faciunt, verius mercenarij dicendi sunt, quam veri pastores. Hactenus de machinis Hypocritarum aduersus Christum.

DE

DE SECVNDO.

Questio Pharisęorum.

Quæstio sequitur, qua ita putant se Christum posse constringere, vt non habeat quò euadat. *Licet* (inquiunt) *censum dare Cæsari an non?* Hîc putarunt quod necessario & simpliciter alterum ex his duobus esset responsurus, licere, aut non licere. Si dixisset licere: turbam offendisset, quæ inuita istud onus sustinuit, ac ita habuissent accessum ad ipsum perdendum, deficiente ab eo turba. At si dixisset nō licere: aderant Herodiani, qui mox illum tanquam seditiosum rapuissent ad pœnam. Quid ergo ad hãc quæstionem Dominus? Duo facit, Primùm obiurgat eos. Deinde soluit quæstionem. Cognita, inquit Euangelista, Iesus nequicia eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ? Hîc experiuntur verum esse, quod illi antea adulandi gratia dixerant: non respicis personas hominum. Quæstionis solutionem hoc pacto instituit. *Ostendite mihi numisma census: at illi obtulerunt ei denarium. Cuius est imago hæc* (inquit) *& superscriptio? Dicunt ei, Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo.* Quæstio soluta est, ita vt nec veritatem tacuerit Dominus, nec ansam calumniandi habuerint Pharisæi. Quare confusi mirati sunt & abierunt. Adeo nullum consilium, nulla prudentia valet contra Dominum.

Triplex doctrina ex Christi respōsione.

Sed quid hęc Christi responsio nos docet? Primùm discernit inter regnum Cæsaris & Dei, id est, inter regna mundi & Ecclesiam. Deinde distinguit inter personas, quæ diuersis regnis præsunt. Tū docet obedientiam præstandam esse in vtroque regno, hoc est, vt Deo suus cultus tribuatur in spirituali suo regno, & politico magistratui debita præstentur officia. Hoc loco dicendum esset, quid Deo debeatur, & quid politico Magistratui: verum quia sæpius aliás dictum est de cultu Dei, hîc de magistratu dicam, quo admoneamur, quam pie nos de magistratu sentire oporteat. Dicam igitur quinque de magistratu: 1. vnde, & quid sit. 2. quæ conditiones boni magistratus esse debeant. 3. quod officium quíque fines sint administrationis politicæ. 4. qualénam magistratus ius existat in subditos & subditorum bona. 5. quid magistratui suo debeãt subditi.

Loci de Magistratu tractatio.

1 Vnde sit magistratus.

Primum, quod proposui, nempe vnde & quid sit magistratus, Paulus Rō. 13. 1. &c. declarat, vbi docet à Deo magistratū esse. Non enim (inquit) est potestas nisi à Deo, quæ verò sunt potestates, à Deo sunt ordinatæ. Quod quidem de iure imperij intelligendum est, non de confusione, quæ sæpe in imperiis propter scelera hominum cernitur. Dum itaque boni magistratus pręsunt, Deum veluti propinquum nobis cernimus, & nobis eorum, quos constituit, manu imperantem. Contrà cum impij magistratus præsunt, impietas quædam à diabolo & praua voluntate imperantis est: sed Deus iratus laxat fręna Tyrannis & impiis, vt ita ingratitudinē hominum vlciscatur.

Quid sit.

Habes vnde sit magistratus: quid autem sit idem Paulus definit: nempe quod sit ordinatio Dei subditis in bonum, dum honorantur boni, & puniuntur mali corporalibus pœnis.

2. De conditione boni magistratus.

Secundum, quod proposui, fuit de conditionibus boni Magistratus, quæ Exod. 18. quatuor recensentur, nimirum vt Iudex seu Magistratus sit sapiens, timens Dei, verax, ac minime auarus. Sapientia gubernet actiones, ne in administratione per errorem peccet, ac peruertat iudicium. Timor Dei efficit, vt Deum respiciat in omnibus causis, caueátque ne quicquam committat, quod illum offendat. Veritas monet, ne falsas legum interpretationes, & sycophātias admittat. Odium auariciæ sinceritatem in iudicando conseruat. Vbi enim munerarij iudices sunt, actum est de æquitate. Nam si personæ acceptio corruptio est iudicij, vt nullus sit æquitati locus, profecto auaritia efficit, vt Iudex potius personam quam causam intueatur. Quisquis igitur magistratu fungens precio ducitur, æquum & bonum perspicere non potest. Munere. n. excæcantur oculi sapientū, & peruertuntur verba iustorum. Hinc est quod auari iudices furum socij dicantur ab Isaia, cap. 1. 23.

3 Eius officium.

Tertium, quod proposui de Magistratu, fuit de eius officio, de quo nunc agam. Ostendam autem Magistratus officium cum testimoniis Scripturæ, tū per exempla illustrium hominum, qui magistratu cum laude functi sunt. Officium Magistratus in genere est, vt sit custos diuinæ legis, hoc est, veræ religionis conseruator. Hoc autem officium tum demum exercet pius Magistratus, cum exemplo Dauidis, Iosiæ, Ezechiæ, 1. tollit idololatriam & idololatriæ occasionem: vt Ezechias æneum serpentem diminuit: Iosias templum purgauit à variis idolis: Moses vitulum confregit: Dauid exhortationibus populum ad verum cultum Deo præstandum adduxit. Nam si Magistratus à Deo ordinatus est, vt sit minister Dei homini in bonū, debet vtiq. quę homini noxia videt ꝑ viribus amoliri, ne reipublicæ bonū & ciuiū salus impediatur. 2. Curabit magistrat⁹ exēplo Iosiæ, vt vera religio proponatur, conseruetur, & ꝓpagetur, impiis doctrinis abolitis. Quanquā autē distincta sunt officia Magistratus ciuilis, & ministeriū verbi: tamē in hoc conuenire possunt & debent, vt gloriā Dei & salutem generis humani simul quærant, sed seruata vtriusque legitima ratione: hoc est, vt Magistratus ciuilis edicto & gladio, minister autem verbi doctrina, exhortatione, obiurgatione & comminatione, impietatem tollere, & gloriam Dei quærere conentur. 3. Præterea quia religio sine docentibus & discentibus conseruari nequit, Magistratus officium est scholas erigere, stipendiis conseruare, vt docentes & discentes pietatis studiis incumbere possint. 4. Ad hæc Ezechiæ & regis Niniuæ exempla commonefaciant magistratum, vt vel præsentem vel imminentem iram Dei solennibus ad Deum precibus veráque ad Dominū conuersione auertere studeãt. Atque hæc quidem ad eam partem legis referenda sunt quæ ad religionem potissimum spectat.

1. De primæ tabulæ obseruatione.

1. De secūdæ tabulę obseruatione.

Quantum autem ad externum politicum statum attinet, idem officium est Magistratus boni in sua republica, quod honesti patrisfamiliâs in sua domo, nimirum vt quemadmodum pater liberos disciplina regit, castigat contumaces, bonos honore afficit, largitur præmia, breuiter in hoc totus incumbit, vt sua familia quam optime constituta videatur, ita Magistratus in sua republica facere debet, vt vere Pater patriæ dici possit.

Officium magistratuum sūma.

Verum si quis officia Magistratus numerata sibi cupiat, is sciat *primum* Magistratus officium esse studium pacis, vt in tranquillitate Deum colamus abolitis superstitionibus, quæ veram religionem corrumpunt, ac pietati veræ sunt impedimento. *Secundum* magistratus officium est, vt singuli sua officia recte faciant, quod fieri non potest, nisi vbi legum maneat autoritas & executio. Leges enim ferre, quas executio nō sequitur, rerūpublicarum pernicies est, quare vt honestas leges magistratui ferre licet, ita caueat oportet, ne in contemtum veniat, quod fit, quando non sequitur executio. *Tertium* officium est vt puniat sontes, & insontes tueatur iuxta legum præscriptum, & prudentem moderationem. Ex his facile est colligere, quinam sint fines magistratus,

nimirum quod sit ordinatus propter Deum ad Ecclesiæ & Rerumpublicarum vtilitatem, quare recte dicitur, quod gubernatio, religio, & propria domus principi curæ esse debeant.

4. De iure magistratus in subditos & subditorū bona.

Quartum, quod promisi me dicturum, est de iure magistratus in subditos & subditorum bona. Xenophon Philosophus hanc legem tradit magistratui: Regula regi non affectus, sed lex esse debet. Vnde sequitur, tantum iuris magistratū habere in subditos & illorum bona, quantum leges consentientes Decalogo & legi naturæ permittunt. Habet igitur ius iuxta quartum præceptum imperare subditis, necessaria officia, cum ad publicam incolumitatem, tū ad singulorum vtilitatem facientia.

5. De officio Subditorum erga magistratum.

Restat quod quinto loco proposui de officio subditorum erga magistratum. Potest autem officium subditorum erga magistratum ad quatuor capita reuocari, vt *primum* sit, iuxta quartum præceptum, honorare magistratum, hoc est, suspicere & reuereri ipsum tanquam ministrum & legatum Dei, ita vt ipsum honores, timeas, candidè de ipso iudices, errata in meliorem partem accipias, non cum vulgo magistratui detrahas. Nā id seuerè prohibetur verbo Dei: Exod. 22. 28. Principi populi tui ne maledicas. Maledictionis voce omnes calumniæ & obtrectationes intelliguntur. *Secundum*, edictis parere cum in tributis dandis, tum in aliis quoque rebus, quatenus per religionem & legem naturæ liceat. Huc illud Pauli pertinet: Tit. 3. 1. Admoneto illos, vt principibus & potestatibus subditi sint, vt magistratib. pareant, vt ad omne opus bonum sint parati. *Tertium*, orare pro magistratu. Adhortor inquit Paulus, 1. Tim. 2. 1. vt fiant deprecationes, obsecrationes, interpellationes, gratiarū actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus in eminentia cōstitutis, vt placidam & quietam vitam degamus, cum omni pietate & honestate. *Quartum*, non irrumpere in partes officij magistratus, sed magistratui cognitionem deferre, si quid ad Reipublicę salutem pertinere videatur. Hæc sint dicta de magistratu. Deus det nobis gratiam, vt & Deo verum cultum, & magistratui nostro debita præstemus officia, per Iesum Christum Dominum, cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XXIIII. TRINITATIS, Matth. 9.

PRimas quidam venit, & adorauit Iesum dicens: Filia mea modò defuncta est, sed veni & impone manū tuam super illam, ac viuet. Et surgens Iesus secutus est eum, ac discipuli eius. Et ecce, mulier quæ sanguinis profluuio laborauerat duodecim annos, accedens à tergo, tetigit fimbriam vestimenti illius, dixerat enim intra sese: Si tantum tetigero vestimentum illius, ero salua. At Iesus conuersus, vt vidit illam, dixit: Confide filia, fides tua saluam te fecit. Et salua facta fuit mulier à tempore illo. Et cū venisset Iesus in ædes primatis, vidissetque tibicines & turbam tumultuantem, dicit illis: Secedite, non enim mortua est adolescentula, sed dormit. Et deridebant illum. Cum autem fuisset eiecta turba, introgressus tenuit manum illius, & surrexit adolescentula. Et emanauit rumor hic in totā terram illam.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa & vsus præsentis historiæ.

In hoc Euangelio clarissime describitur, quomodo Dominus noster opem ferat suæ Ecclesiæ subiectæ cruci. Quemadmodum enim Christus saluator noster erga hunc primatem & hanc afflictam mulierem est affectus, sic etiam est affectus erga me & te, adeóque omnes, qui horū, hoc est, huius primatis & huius mulieris exemplo ad ipsum confugiūt, iuxta illud vaticiniū Ioelis de Christo, cap. 2. 32. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Cū hoc vaticinio & Christi verba & facta consentiūt. Verba sunt. Matth. 11. 28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego vos reficiam. Facta multa occurrunt: Cæcos sanat, leprosos purgat, hunc Iairum & hanc mulierem exaudit, & se implorantibus fert opem. Hæc est ergo summa huius historię, quod Dominus duo edat miracula, sanat mulierem, quæ duodecim annos laborauerat morbo, excitat huius Iairi filiam, quæ defuncta erat, vtroque facto suum erga omnes animum declarat. Loci tres:

Partes.

I. *Exemplum huius mulieris, eius conditio, fides, inuocatio & sanatio.*
II. *Exemplum Iairi, & excitatio puellæ mortuæ.*
III. *Derisio, qua Christus ridetur ab hostibus suis.*

DE PRIMO.

In historia mulieris circumstantiæ expēdendæ.

Etsi primo loco fit mentio principis Iairi, qui venit ad Christum, tamen prius dicam de hac muliere patiente fluxum sanguinis, quia ponitur in medio historiæ de principe hoc. In hac itaque muliere quatuor sunt nobis perpendenda: 1. conditio eius. 2. fides. 3. inuocatio. 4. eiusdem à morbo, quo laborauit, sanatio, quorum singula singularem doctrinam & admonitionem continent.

1. conditio eius, morbus omnibus miseria.

Conditio mulieris hæc fuit: fuit mulier simplex & timida, duodecim annos fluxum sanguinis passa fuit, vnde facile cogitare est, quam fuerit exhausta & imbecillis. 1. Qui vno mense tam graui morbo laborat, satis miser & afflictus est, quid dicemus de hac, quæ tot annis est vexata? 2. Addit Marcus, quod multa passa sit à medicis, quorum alij aliis pharmacis miseram excarnificarunt. 3. Huc accedit, quod iam suas facultates cōsumserat, vnde in hoc grauissimo morbo ad mēdicitatem erat redacta, neq; tanti sumtus quicquam profuerunt, imo quotidie fuit deterius. 4. Morbum hunc corporis morsus conscięctiæ acerbiorem fecerat. Nam cū scriptura dicat, eū qui peccat contra Dominū, incidere in manus medici, quid aliud potuit cogitare, quam Deum se abiecisse. Hæc fuit huius mulieris conditio dura satis, morbus corporis, mala conscientia, mendicitas, contemtus. An propterea est abiecta corā Deo? An propterea Christus eam reiecit? Nequaquam. Venit enim propter afflictos, venit propter peccatores. Nos ergo huius mulieris exemplo admoniti, erigamus nos in nostris calamitatibus, agnoscamus iustam iram Dei aduersus nos propter peccata. Audiuimus quæ fuerit conditio huius mulieris, sequitur fides.

II. Fides eius.

Accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius, si tetigero (cogitat) *tantum vestimēti fimbriam eius, salua ero.* Hæc vox satis declarat, qualis fuerit eius fides. Certò sibi persuasit, quod si tantum tangeret fimbriam vestimenti illius, consequeretur salutem. Vnde tanta fides? Ex vniuersali promissione, quam sibi accōmodauit. Nouit absq; dubio hanc Christi promissionē venite ad me omnes, &c. Hic primùm tribuit Christo laudem veritatis. Deinde generale dictum sibi accommodauit, hoc modo: Omnes vocat ad se, omnibus promittit opem, vult omnes laborantes reficere: Ego sum in numero laborantium, ego sum ex ea turba, quam totam ad se vocat, vere igitur statuo, quod me velit iuuare. Videmus quomodo hæc mulier fidem excitauit: Iam hoc ad nos accommodemus.

Vnde Fidei vigor & effectus.

1. Quo-

Applicatio.

1. Quoties te premit crux internè vel externè, agnoſce iſtam crucem eſſe veluti concionē quandã, qua tua miſeria & damnatio tibi ob oculos ponitur. 2. Deinde verbum promiſſionis & exempla intuere & cogita Deũ non eſſe acceptorē perſonarum, ſed velle omnium miſereri in Chriſto Ieſu. 3. Hac fiducia Chriſtum inuoca, & ſtatue illum te vere velle exaudire, & dare quod petis, niſi venenum petieris, id eſt, niſi petieris id, quod tibi non ſit vtile, ſeu quod impediat gloriam Dei, & hoc dictum: Venite ad me omnes, tibi applica, quod cum feceris, conſolationē ſenties.

Obiectionis dilutio triplex.

Verum iſta mulier habuit Chriſtum præſentem, quem oculis vidit, à me procul abeſt. Iſta tentatio eſt carnis, contra quam 1. opponito promiſſionem Chriſti: Ego ero vobiſcum vſq; ad conſummationē ſeculi. 2. quod Dominus Thomæ dixit: Beati qui crediderunt, & non viderunt. 3. quod Chriſtus non ſit acceptor perſonarum, & in aliquot exēplis declarauit, cum hic eſſet præſens in carne, quomodo vellet agere cum reliquis ſe inuocaturis.

At ſum peccator magnus: Credo, ſed Chriſtus venit in mundum peccatores ſaluos facere. Ita dicit primum ipſe, Mat. 9.13. Non veni ad vocandum iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. Hoc Paulus repetens ait, 1. Tim. 1.15. Certus ſermo, & omni approbatione dignus, ꝙ Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum ſaluos facere peccatores. Itē, Tit. 2.11. Apparuit gratia ſalutaris omnibus hominibus. Deinde intueamur exēpla miſericordiæ Dei. Adam coniecerat totum mundum in damnationem, ſed agit pœnitentiam, & recipitur. Paulus perſecutus eſt Eccleſiam Chriſti, Petrus negauit Chriſtũ, Manaſſes ſe horrēdis idololatriis, & copioſo Sanctorum ſanguine polluerat: ſed reſipiſcentes in gratiam ſunt recepti. Quare declaratur, quàm verum ſit dictũ illud apud Prophetã, Ezech. 18.23. Viuo ego, nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur, & viuat. Huc illæ Chriſti aſſeuerationes: Amen amen dico vobis, qui credit in me, non peribit, ſed habebit vitam æternam. Has ſententias & hæc exempla opponito cogitationi de peccatorum magnitudine, & ſcito miſericordiã excedere peccatũ, & gratiam abundare ſupra delictũ.

Tertiæ obiectionis explicatio.

At neſcio an ſim prædeſtinatus: Hæc grauiſſima eſt tentatio ab ipſo Satana profecta. Quis eſt lapſus? Adam cum ſua poſteritate, nam fuimus in illo tanquã in maſſa cõmuni humani generis. Quis accepit promiſſionem? Nónne Adam? Ergo queadmodum lapſus es in Adam, ita cum eodē es promiſſionis particeps, modò promiſſionis verbo fidē adhibere velis. Deinde clarũ eſt Pauli dictum, 1. Tim. 2.4. Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire. Hoc facit, quod Chriſtus mandatũ vniuerſale dat ſuis diſcipulis: Ite in mundum vniuerſum, prędicate Euangelium, qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Qui vero non crediderit, cõdemnabitur. Marc. 16.15. & 16.

Quartæ obiectionis ſolutio.

At fides eſt donum Dei, quod dat quibus vult. Vide quam multa caro inuenit, quibus ſibi ipſi viã ad ſalutem intercludit? fides eſt donũ Dei, ſed hoc modo confertur. Proponit tibi verbum, huic vt credas iubet, & in cogitatione vult eſſe efficax. Sed tu caue, ne cum Iudæis reſiſtas Spiritui ſancto, quod Stephanus ſuis obiecit. Chriſtus cum videret ciuitatem Ieruſalem, & cogitaret de eius vaſtatione, flens dixit: Quoties volui te congregare, ſicut gallina colligit pullos ſuos, & noluiſti. Ecce Chriſtus vult, nec aliud vult quam pater. Quid voluit? congregare filios Ieruſalem ad ſuum ouile: ſed Ieruſalē noluit, decepta à ſuis ſeductoribus, falſis prophetis, & ineſcata diuitiis, potentia, voluptatibus & curis huius mũdi, noluit Chriſto ſuo paſtori obedire. Quare vt iuſto Dei iudicio: ita propria culpa periit. Promiſſionibus igitur diuinis eiſq; vniuerſalibus freti, & confirmati exemplis, cum hac muliere in doloribus & cruce confugiamus ad Chriſtum, ita futurum eſt, vt inueniamus auxilium in tempore opportuno. Fidem huius mulieris vidimus: nunc, quod tertio loco in hac muliere ſpectandum dixi, videamus, videlicet qualis fuerit huius mulieris inuocatio.

III. Mulieris oratio.

Sed tacet, loquitur apud ſe, tangit tantũ fimbriã veſtimenti Ieſu. Nulla hic auditur oratio. Verùm quidē eſt: nulla orantis verba hic recitãtur, ſed ſunt hic orationis ſigna & orationis effectus. Signa ſunt, ꝙ accedit, tãgit fimbriam, & apud ſe cogitat de eius clementia, & intimo cordis voto miſericordiã ſibi præſtari expetit. Hoc votum non ſecus quam ardētiſſimas preces exaudiuit Chriſtus. Effectus ſunt cõſolatio & ſanatio. De Moſe etiam legimus, Exod. 14.15. quod cum labia non viderentur mouere, tamē audit à Domino, quid clamas ad me? vnde docemur, quod oratio, quæ nubes penetrat, non ſit labiorum motus, non ſit verborum βαττολογία & multiloquium: ſed potius ſupplex animi eleuatio ad Deum, qua fide Chriſti aliquid à Deo petitur. Hoc etiã confirmatur Dauidis teſtimonio, qui ait: Ad te Domine leuaui animam meam. Pſal. 25.1.

Chriſtianæ oratiõnis definitio.

Porro, quia nullus cultus maior eſt, quàm recte Deum inuocare, & oporteat pios perpetuo in hoc cultu occupari, volo breuiter quædam de recta inuocatione dicere. Dixi paulò ante, quid ſit oratio: nunc quas cõditiones perpetuò habere debeat oſtēdam. Sunt autem quinq; perpetuæ conditiones & veluti proprietates piæ orationis, quæ ſunt, 1. Quomodo noſter animus compoſitus eſſe debeat adorãdum. 2. Quid nos ad orandum impellat & vrgeat. 3. Quis ſit à nobis inuocandus. 4. Quo fundamento freti prodeamus in cõſpectum Dei oraturi. 5. Quid ſit petendum, & quando cum conditione, & quando ſine conditione.

1. affectus triplex.

Prima, Animus noſter in hunc modum compoſitus eſſe debet. 1. Exuenda eſt omnis cogitatio propriæ gloriæ, ſicut hæc mulier nihil niſi ſordes in ſe agnouit. Deinde inopia ſentiatur, quam ſane maximam hæc afflicta mulier ſenſit. 2. In vera pœnitentia homo ſe proſternat coram Deo, idq. potius animo quam corpore. Id hanc mulierem feciſſe inde apparet, quod à tergo acceſſerit. 3. Certa fide adorandum incendatur animus. Nam niſi quis certam fidem attulerit, verba fundit potius quã precatur. Huiuſmodi etiam fidem hanc mulierem ad Dominum attuliſſe, ex ſuperioribus manifeſtum eſt.

2. Cauſæ impellentes quinque: vt patet ex hac hiſtoria.

Secunda, Cauſæ, quæ nos ad orandum impellent, ſunt multæ. Hæc mulier abſque dubio cogitauit de mandato Dei, in quo ſeriò à nobis hunc cultum requirit. Deinde promiſſiones non ignorauit, alioqui tanta fiducia ad orandum nõ prodiiſſet. Quicquid (inquit Chriſtus) petieritis in nomine meo, Pater dabit vobis. Senſit præterea & Diaboli tyrannidem & ſuam inopiam, vnde mota auxilium quærit ab eo, qui ſolus iuuare poteſt. Conſiderauit quoque exempla: vidit Iairum Dominum inuocaſſe pro filiæ valetudine, & multa alia exempla cogitauit. His multis cauſis ad deprecandum eſt excitata. Proinde & nos erigamur ad Deo hunc cultum inuocationis præſtãdum. 1. mandato Dei. 2. promiſſionibus. 3. cogitatione tyrannidis Diaboli. 4. ſenſu propriæ miſeriæ & inopiæ. 5. ſanctorum exemplis.

3. Quis inuocandus

Tertia, Quis inuocandus? ſolus Deus, qui eſt Pater, Filius, & Spiritus ſanctus: nec Angeli, nec homi-

3. Quis inuocandus. nes sunt inuocandi. Hoc enim æternũ Dei mandatũ est, Psal.50.15. Inuoca me in die tribulationis. Item Matt.4.10. Dominũ Deũ tuũ adorabis, & illum solũ coles. Inuocare enim creaturã sũma est idololatria, propter quã mundus horribiliter punitur, quia talis idololatria in Deum summa blasphemia est.

4. per quẽ seu quis mediator. *Quarta*, iure quæritur, quo fundamento nixi prodeamus in conspectum Dei. Nam si nos intueamur, cõfusio faciei nostræ nos precando absterret. Deinde scriptura dicit, Iohã.9.31. Deus peccatores non exaudit. Certũ est, ꝙ nemo fretus sua dignitate possit orare. Quare quærendus est ille vnus Mediator inter Deũ & hominẽ, Christus Iesus, qui se pro nobis interpellatorem offert, dum ait. Iohã.16.23. Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Huius ergo dignitate habemus accessum ad Deum patrem.

5. Quid petendum. *Quinta*, Quid orandum sit. Triplicia sunt precanda, & triplicia deprecanda. 1. gloriã Dei sanctificari inter homines precabimur. 2. salutem animæ. 3. necessaria ad præsentis vitæ conseruationem, & contra deprecabimur. 1. quicquid impedit gloriam Dei. 2. quicquid aduersatur nostræ saluti. 3. quicquid nobis in hac vita molestum est. Hæc statuamus nos impetraturos, & præsertim quæ primo & secundo loco ponuntur. Tertij generis bona & mala deprecari oportet cum conditione non imminutæ gloriæ Dei, aut impeditæ nostræ salutis.

IIII. Mulieris sanatio. Quartum, ꝙ proposui de hac muliere, est eius sanatio: in qua quid Christus dixerit & egerit, & quid illi acciderit, dicendum est. Quid dixit Christus? Confide filia: fides tua te saluam fecit. Et hoc cum diceret, diuina sua virtute mulierem sanauit. Quid accidit mulieri? & salua facta mulier ex illa hora. Hic habemus multa: 1. quod qui credunt, adoptantur in filios, iuxta illud, Iohan.1.12. Dedit potestatem, vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. 2. qualis sit affectus Christi in afflictos. 3. quod fides quoduis à Deo impetret. 4. quod Christus hic declarat suam diuinam potentiam, ostendit voluntatem, monstrat officium, ac veritatem Euangelij confirmat. De his propter temporis breuitatem plura non dicam. (Doctrina)

DE SECVNDO.

Iairus est exẽplum fidei. In hoc Iairo primate habemus etiam exemplum fidei, inuocationis, cõfessionis & spei. *Ecce princeps accessit*: Hic habes fidem. *Et adorauit eum*: Habes fidei fructum, inuocationem. Hæc duo confessionem continent. *Domine*, inquit, *filia mea modò defuncta est: sed veni, & impone manum tuam super eam, & viuet*. Ecce quanta cum spe precatur. Nos ergo ex hoc discamus in nostris necessitatibus Christum accedere, illum ex fide inuocare, confiteri, & certo statuere, nos ab illo impetraturos, quæ nobis salutaria sunt. Sed quid facit Christus? Sequitur illum, & cùm venisset Iesus in domum principis, & vidisset tibicines & turbam tumultuantem, dicebat: *Recedite. Et eiecta turba, dixit puellæ: Puella surge, & surrexit puella, & exiit hæc fama per vniuersam terram illam*. Quia circumstantiæ huius exempli congruunt fere cum exemplo mulieris, sufficiant hac vice quæ de muliere dixi. (Inuocationis. Cõfessionis. Spei.)

DE TERTIO.

Mundus Christum irridet. Cum Christus diceret: *Puella non est mortua, sed dormit, deridebant eum*. Hic tria intueamur. *Primum*, quod mundus non solum sit ingratus erga Christũ benefactorem: verumetiam derideat ipsum. Quare hoc? quia cæcus est mũdus, & ideo de Christi doctrina & factis non potest recte iudicare. Animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei. Caro non nisi carnem sapit. Sapientia carnis inimicitia est cum Deo. Nisi ergo cum mundo velimus errare & fieri derisores, audiamus Euangelium, quo mens rectius de operibus Dei instruatur. *Secundum*, quod hic non solum intueri, sed etiam mirari oportet, est, quod Christus nihilominus pergat in suo sancto proposito. Non absterretur vel summa ingratitudine mundi, vt suam Ecclesiam deserat. Dominatur in medio inimicorum suorum. *Tertium*, quod hic obseruare decet, est Christi exemplum. Si ergo deridemur propter confessionẽ, intueamur filium Dei, & contemnamus istos derisores, qui sunt Diaboli moriones. Non malitia mũdi nos turbabit, sed exemplũ filii Dei nos cõsolabitur, qui nobis adest iuxta suam promissionem: Ego ero vobiscũ vsq; ad consummationem seculi. Huic nostro vnico Mediatori, vnà cum Patre & Spiritu sancto, sit honor & gloria, in secula seculorum, Amen. (Christus inuitis impiis Ecclesiæ suæ opem fert.)

DOMINICA XXV. POST trinitatis, Matth.24.

CVm videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes: qui in tecto, non descendat, vt tollat quicquam de domo sua: & qui in agro, non reuertatur, vt tollat vestes suas. Væ autem prægnantibus & lactantibus in illis diebus. Orate autem, vt nõ fiat fuga vestra hyeme neque Sabbato. Erit enim tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi ad hoc vsque tempus, neque fiet. Et nisi decurtati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro. Sed propter electos decurtabuntur dies illi. Tunc si quis vobis dixerit. Ecce hic Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim Pseudochristi, & Pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri possit) etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est, nolite exire. Ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente & apparet vsque ad occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Vbicunque enim fuerit cadauer, illic congregabuntur aquilæ.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumẽtũ & vsus præsentis concionis. HæcDomini cõcio cõtinet insignẽ admonitionẽ admodũ hoc periculoso tẽpore necessariã. Nam cũ Paulus dicit, Rom.15.4. Quæcunque scripta sunt, in nostram doctrinam scripta sunt, non est quod putemus hæc propter solos Iudæos dicta & scripta esse: sed potius propter nos, qui iam viciniores sumus extremo diei, quàm Iudæi fuerunt. Est autẽ hæc concio & plena terrore & consolantissima. Nã si impios & non agentes pœnitentiam respicis, nulla concio magis terribilis esse potest: illis enim horrendas pœnas comminatur. Sin autem ad pios & agentes pœnitentiã respicis, concio hæc plena est cõsolatione. Nã his ab omnibus ærumnis liberationẽ promittit. Cum hæc, inquit, videritis, leuate capita vestra, quia appropinquat redemtio vestra. Porrò occasio huius concionis fuit discipulorum Christi interrogatio duplex, qui sumta occasione ex prædictione vastationis vrbis Ierusalem, de qua in hoc ipso capite præcedit vaticinium, quæ fuerunt primùm (Occasio.)

mum quando id fieret. Deinde de signo aduentus Domini quærunt. Ad has quæstiones respondet Dominus, non vt eorum carnale desiderium expetebat: sed prout ipse sciuit eorum instructioni ad salutem vtile esse. Summa huius concionis est, quod Christus prædicit tempus vastationis Ierusalem, & monstrat aduentus sui signa ad iudicium. Loci duo.

Summa. Partes.

1. *Responsio Christi, & eiusdem prædictio.*
2. *Huius doctrinæ vsus.*

DE PRIMO.

Responsionis Christi partes duę.

Responsio Christi habet duas partes, in quarum priori respondet ad primam interrogationem, videlicet qua interrogarunt discipuli, quando Ierusalem vastaretur: in posteriori ad secundam interrogationem, in qua quærunt discipuli de aduentu Christi ad iudicium.

1. Prioris circunstātiæ.

Prior pars continet signa, quæ præcedent vastationem vrbis Hierosolymitanæ, quæ multa hîc enumerantur, non solùm in textu, quem audiuistis, sed etiam in principio huius capitis.

Aduentus pseudo-Christorū

Primum signum est, quod venient Pseudochristi, hoc est, homines vani qui mentiantur se Messias & Saluatores esse: id quod etiam accidit. Nam tres præcipui nobiles fuerunt, vnus post alium, qui magnam multitudinem hominum post se traxerunt, Teudas, vir quidam Ægyptius: & Simon Magus. *Teudas*, Cuspio administrante rempublicam, suasit populo, vt acciperent substantias suas, & se sequerentur ad Iordanem. Illic enim se recipit suo nutu diuisurum aquas, vt ipsi siccis pedibus transirent, & ita asserta libertate seruitutem Romanorum declinarent. Cui obtemperans stulta turba ad Iordanis ripam, cum frustra expectaret miraculum, est trucidata. Ægyptius ille suis sequētibus salutem & requiem promisit. Verùm illi quoque delusi suæ temeritatis iustas dedêre pœnas. *Simon Magus*, qui cum à Petro pecunia non posset emere donum conferendi visibiliter Spiritum sanctum, & audiuisset à Petro, Pecunia tua sit tecum in maledictionem, excogitauit aliam viam, quam Diabolicis artibus fucauit, & pietatis larua eam induit: dixit igitur se virtutem Dei esse, cuius præstigiis multi decepti sunt. Quare autem id Deus permiserit, Paulus ad Thessal. respondet: quia non voluerunt credere veritati, dedit eis Deus efficacem illusionem, vt crederent mendacio. Hac pœna digni sunt, qui ad claram Euangelij lucem sponte cæcutiunt. Deinde admonitionem continet textus. Ita enim ait Christus: videte ne quis vos seducat, multi venient in nomine meo, dicentes, ego sum Christus. Hæc horribilis Iudaici populi pœna nos admoneat timoris Dei, & reuerentię erga Euangelium Christi.

Teudas. Simon Magus.

Ierosolymæ vastatio.

Secundum signum, quod præcedet vastationem vrbis Ierusalem. Audituri estis (inquit) bella & rumores bellorum. Huiusmodi bella multa præcessisse vastationē Ierusalem testātur historiæ. Primum 2000. ob petulantiam militis illudentis genitalibus, Iudæorum occisi sunt. Deinde latrones publicè grassabantur, qui gladios sub palliis tectos gestantes, quosuis obuios trucidarunt. Ad hæc Cæsareę sunt trucidati 2000. Scytopoli tredecim millia. Ascaloni 2500. Ptolomaide viginti millia. Alexandriæ quinquaginta millia. Damasci decem millia trucidati sunt. Ecce quam vera fuerit prædictio Christi, & quā grauiter punitus sit populus Iudaicus ob suam ingratitudinem. Quid dicam de fame, de pestilentia, & terræmotu, quæ contigerunt iuxta Christi vaticinium? Hæc omnia peccata istius populi monstrant, sed fuerunt tantùm præludia quædam ad illa mala, quæ secuta sunt.

Quadruplex persecutio discipulorum.

Tertium signum, persecutio discipulorum. Inuisi (inquit) eritis cunctis gētibus propter nomē meum. Hęc persecutio incepit à nece sanctissimi Stephani, & postea quotidie magis ac magis creuit. Fuit autem discipulorum Christi afflictio quadruplex: 1. corporum. Nam alij flagellabantur: alij crucifigebantur: alij alio supplicij genere afficiebantur. 2. afflictio fuit ex scandalo defectionis ab Euangelio. Multi enim persecutionum acerbitate fracti defecerunt ab Euangelio cum summo dolore discipulorum Christi. 3. afflictio discipulorum Christi fuit à Pseudoprophetis, quorum plurimi fuerunt isto tempore, de quibus Epiphanius scribit: vt Simoniani, qui Simonis Magi sectatores fuerunt: qui Simon postea in medio vrbis Romę collapsus interiit. Hos sequuntur Menandriani, Menandri sectatores. Saturniliani sequaces: Basiliani, qui Basilidem quendam imitabantur: Nicolaitæ, qui Nicolai, qui erat vnus de septem Diaconis, turpitudinem sectati sunt: Gnostici, quorum infiniti fuerunt furores: taceo Ebionem & Cerinthum, qui naturæ diuinæ in Christo hostes fuerunt. Ecce quam multa agmina falsorum doctorum habuerunt, qui simplicitate Euangelij filij Dei contenti esse noluerunt. Quarta afflictio discipulorum fuit petulantia, contumacia & ingratitudo totius populi.

Predicatio Euangelii in vniuersa terra.

Quartum signum, & prædicabitur regni Euangelium in vniuersa terra in testimonium omnibus gentibus. Hoc factum esse testatur Paulus, cum ait: An non audiuerunt? atqui in omnem terram exiuit sonus eorum. Hactenus de signis præcedentibus vastationem Ierusalem: nunc in textu typus vastationis signatur: *Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta, stantem in loco sancto. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes.* Quasi diceret: Tunc ipse exercitus, qui vastaturus est Ierusalem appropinquabit. Hæc abominatio fuit scelerum & idololatriæ populi Iudaici, quo totus ferè iste populus erat infectus. Abominatio quidem dicitur propterea, quod Deo, vt res fœdissima, displicuit. Desolationis abominatio dicebatur propter pœnam quæ secuta est: quę pœna fuit desolatio & vastatio populi Iudaici.

De typo vastationis Ierosolymitanæ.

Hactenus de prima responsione ad priorem discipulorum quæstionem de vastatione Ierusalem: sequitur responsio ad secundam interrogationem, quę fuit de Christi aduentu, in qua quatuor sunt spectanda. 1. quod iubeat cauere signa falsa. *Si quis vobis dixerit: Ecce hic Christus, aut illic, nolite credere.* 2. quod admoneat discipulos, ne per oscitantiam suæ admonitionis obliuiscantur. *Ecce*, inquit, *prædixi vobis.* quasi diceret: Velim vos perpetuò huius meæ prædictionis memores esse, ne exemplo aliorum obliti mei, abiiciatis confessionem. 3. Quod aduentus ipsius nō sit futurus in angulis mundi, aut in deserto: sed quod sit conspicuus toti terrarum orbi. *Sicut*, inquit, *fulgur exit ab oriente, & apparet vsque ad occidentem: ita erit & aduentus filij hominis.* Non est ergo quod credatis illis, qui venient & mentientur Messiæ nomen. 4. Est electorum collectio ad Christum. *Vbicunque* inquit, *fuerit cadauer, illuc congregabuntur & aquilæ.* Hoc est, quemadmodum Paulus interpretatur, cum Christus ad iudicium venerit, obuiā rapiemur Christo in aerem, & sic cum eo perpetuò erimus.

Posterioris partis quatuor circunstātiæ.

DE SECVNDO.

Applicatio superiorum ad ea quæ nostro seculo acciderunt.

Cum ista, quæ contigere Iudæis, signa sint eorum, quæ contingent in extremis diebus, in quos

nos incidimus ante aduentum Christi, par est vt aspiciamus ea, quæ nostro seculo fiũt, vt videamus quomodo cum istis congruant. 1. Inter signa supra audiuimus primum, quod essent venturi, qui se Messiam esse fingerent: cui simile ante paucos annos in Germania accidit. Nam quidam Hollandus, Dauid Georgius nomine, finxit se Christum, qui multos seduxit, qui postea mortuus, & deinde effossus & cõbustus est. Fuerunt & alij tum ex Iudæis, tum ex aliis, qui malè cum suis sectatoribus perierunt. 2. Deinde quantum ad bella attinet & rumores bellorum. Turcia docet & aliæ multæ nationes, quam istud signum bene in hoc seculum quadret, & certè metuenda sunt adhuc grauiora. 3. Tum quanta sit persecutio Ecclesiæ in multis regnis, in Turcia, in Græcia, in Italia, Hispania, Hollandia, quotidiani rumores ad nos allati docent. 4. Multæ subinde oriuntur sectæ, maxima est ingratitudo mundi erga Euangelium, & corruptissimi sunt plerorúmque mores. 4. His accedit & quartum signum aduentus Domini ad iudicium, quod prædicetur Euangelium in vniuerso fere orbe terrarum. Etsi autem id publicè nõ fiat vbique in publico loco: tamẽ in omnibus regnis mundi sunt aliqui, qui Euangelium audiunt. Cur prædicatur? nobis in testimonium: idque dupliciter. Testimonium enim salutis est, si Euangelio credimus: testimonium iustæ nostræ damnationis erit, si fuerimus Euangelio increduli. Vsus iam colligamus prædictionis Christi.

Vsus.

Meditatio aduẽtus Christi. *Primus* est, de quo iam dixi, videlicet, quod ista omnia contigerunt nobis quoque in doctrinam, vt inde cogitemus, quid immineat ingratissimo mũdo ante aduentum Domini ad iudicium.

Peccati detestatio *Secundus*: Hæc nobis ob oculos ponunt magnitudinem & fœditatem peccatorum nostrorum, & sunt veluti preludia pœnarum, quas sustinebunt, qui non egerint pœnitentiam.

De tyrannorũ supplicio horrendo. *Tertius*. Admonemur hic, quæ vltio illos manet, qui sanguine sanctorum se polluunt. Qui vos persequitur, inquit Christus, me persequitur. Quare? Quia propter Christi Euangelium & eius confessionem ista fit persecutio. Nunc lætantur quidam aduersarij Christi cùm malefecerint. Verùm futurum est, vt satis acerbas luant pœnas effusi sanguinis fidelium, qui de terra clamat ad Deum, & expetit vindictam, quam iustus iudex reddet illis tempore suo, iuxta illud, Deut. 32. Mihi vindicta, & ego retribuam, tempore opportuno labetur pes eorum. Dominus differt pœnam, & iuxta diuitias bonitatis suæ & longanimitatis inuitat ad pœnitentiam. Non enim delectatur in perditione peccatorum, sed mauult omnes resipiscere & viuere, quemadmodum ipse apud Prophetam testatur his verbis: Viuo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Verum qui hac bonitate diuina abutitur, thesaurizat sibi iram in die iræ.

Exhortatio ad pœnitẽtiam. *Quartus* vsus huius prædictionis est, quod admoneat nos pœnitentiæ. Christus, cum quidam sibi referrent, quomodo Pilatus miscuisset sacrificia Iudæorum sanguine, & quod turris Siloe collapsa 13. viros occidisset, ait: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. Nam asseuerat hoc non tantum factum esse propter eos, qui istic perierunt, sed etiam propter alios, qui eorum casu admoniti resipiscerent. Multo magis calamitas populi Iudaici nos admonebit pœnitentiæ, præsertim cum causa non sit dissimilis. Illi enim potissimum puniebantur propter religionis contemptum. Quid quæso hic non est simile? Quare admoniti casu Iudaici populi maturè resipiscamus, ne prius opinione nostra incurramus in manus Domini viuentis.

Ecclesiæ militantis corona in cœlis reposita. *Quintus* vsus, quod ex persecutione Ecclesiæ, quę tum fuit maxima, discere debeamus, quod ciues regni Christi in hoc mundo non debeant florere, & externo imperio mundi gaudere. Vt enim Ecclesia Christi non est affixa certo loco, ita ipsius gloria & decus partim in conscientia piorum est, partim in expectatione reuelationis Iesu Christi est posita.

Piorum officium. *Sextus* vsus est, vt ciuibus regni Christi nos adiungamus, non persecutionum mole absterriti à confessione. Tametsi enim omnes, qui piè in Christo volunt viuere, patiantur persecutionem, tamen Christus eos beatos esse pronunciat, quia præsentem afflictionem sequitur gloria, ad quam nulla patet via, nisi per crucem.

Verbum Dei sequẽdum. *Septimus*, vt incommodo Iudæorum & damno simus cautiores. Ne igitur erremus cum Iudæis, sequamur lucernam verbi Dei. Hæc enim nos sola tutos ab errore facere potest. Lucerna inquit Dauid, Psalm. 119. 105. pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Et Paulus vult nos verbum Dei prætendere tanquam facem ardentem. Philip. 2. 15.

Malis supereminẽtibus verbum Dei opponendum. *Octauus*, vt admoneamur, vt supereminentibus malis opponamus verbum Dei, quod est turris fortissima. Ita enim Salomon inquit, Prou. 18. 10. Turris fortissima nomen Domini, ad quam confugiet iustus, & saluabitur. Hi in curribus (inquit Dauid Psalm. 20. 8.) hi in equis, nos autem in nomine Domini inuocabimus. Est autem nomen Domini supplex oratio, quæ ex vera Christi fiducia proficiscitur, quæ fiducia est victoria mundi. Ita enim ait Apostolus, 1. Ioann. 5. 4. Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra. Quare sic? Quia Christum inuocat mundi victorem, Christum præsentem habet contra quem portæ inferorum nihil possunt. Oremus ergo, ne vel mens phanaticis opinionibus inuoluatur, vel fiducia labascat in tantis tumultibus.

Scandala superanda *Nonus*, vt muniamus nos etiam aduersus scãdala, quæ sunt plurima futura: quæ cum venerint, meminerimus dicti Christi, Ecce prædixi vobis. Neque scandala illa sunt futura eiusdem generis. Alia enim erunt scandala persecutionis, alia paucitatis confitentium Christum, alia defectionis. Multi enim prorsus in istis malis, quæ ventura sunt, renunciabunt Christi nomini eiúsque Euangelio, & rursus se subiiciẽt satanæ: multi erunt autores diuersarum sectarum in isto exiguo cœtu, qui Christum confitebuntur. Contra hoc muniri nos vult Christus: & quia mala præscita minus nocent, voluit Christus suam Ecclesiam de his præmonitam esse.

Pie viuentes aduentum Christi expectemus. *Decimus*, vt nos viuentes in timore Dei, expectemus aduentum Domini nostri Iesu Christi, qui nobis plenam redemptionem afferet: quæ redemptio est veluti omnium beneficiorũ Christi finis, ad quam alia beneficia destinantur. Est enim hic ordo beneficiorum Christi, qui 1. Cor. 1. 30. describitur his verbis: Christus factus est nobis sapiẽtia à Deo, iusticia, iustificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Sapientia nobis est, cum nobis reuelat voluntatem Patris in Euangelio. Iustitia, quãdo credentibus in Euangelio ipsius iusticia nobis imputatur. Sanctificatio fit nobis, quando iustificati donamur Spiritu sancto, cuius virtute iam nouam vitam meditamur. Tandem erit nobis redemptio, quando perfecta salus nobis per ipsum continget, cui cum patre & Spiritu sancto, sit honor, laus & gloria, in secula seculorum, Amen.

IN FE-

IN FESTO PVRIFICATIONIS Mariæ, Euangelium, Luc. II.

POsteaquam completi fuissent dies purgationis eorum secundum legem Mosi, adduxerunt eum Hierosolymam, vt sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: Omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur, & vt darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. Et ecce, homo erat Hierosolymis, cui nomen Simeon, & homo iste iustus & pius, expectans consolationem Israel, & Spiritus sanctus erat super eum. Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Et venit per spiritum in templum. Et cum inducerent puerum Iesum parentes, vt facerent secundum consuetudinem Legis pro eo, ipse quoque accepit eum in vlnas suas, & laudauit Deum, ac dixit: Nunc dimittis seruum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei Salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa huius historiæ, & eiusdem connexio cum præcedētibus de Christo habitis.

In hoc Festo tractatur pars historiæ Christi, videlicet quomodo sit oblatus in templo iuxta legem & quomodo Simeon vir iustus agnouerit Iesum Mariæ filium verū Messiam esse, idque ex instinctu Spiritus sancti, à quo responsum acceperat, se non moriturum, priusquam videret oculi eius Christum Dominum, quem cum vidisset, accepit eum in vlnas suas, benedixitque ei, quo facto, carmine suam gratitudinem erga Deum ostendit. Debemus autem hic reuocare in memoriam, quæ hactenus audiuimus de Christo, vt eius perpetuam historiam cognoscamus. Audiuimus itaque primum de natiuitate eius gloriosa, quod natus sit in Bethlehem. Secundò, de eius circumcisione, quod octauo die sit circumcisus. Tertiò, quomodo à Magis sit agnitus & honoratus. Iam sequitur eius oblatio in Templo, quæ oblatio secundum Legem contigit, exactis sex septimanis ab eius natiuitate. Loci tres.

Partes.

1. *Oblatio Christi in Templo,*
2. *Simeonis descriptio, & benedictio.*
3. *Simeonis carmen.*

DE PRIMO.

Varij offerendi ritus legales à Deo instituti propter varias causas.

Deus in veteri Testamento varios offerendi ritus ordinauerat, idque non vt sacrificandi opere iustificarentur homines coram Deo. Si enim sanguis taurorum & hircorum abolere potuisset peccatum, Christus non venisset in carnem, vt sui corporis victima peccatum expiaret, sed fuerunt aliæ causæ, quarum de numero sunt hæ:

1. Vt gentium idololatria impediretur.

Prima, vt isto exercitio gentium idololatria impediretur. Nam cum omnes homines etiam barbarissimi tangantur quadam religionis reuerentia, volunt suo iudicio ritus colendi Deum instituere. Verùm quia nullus Deo placet, nisi quem ipse instituit, ordinauit ipse Deus per Moysen varios cult⁹, vt multitudine rituum, quos Deus ordinarat, impediretur populus Iudaicus ab idololatria, & seruiret vni Deo, qui eos de terra Ægypti eduxerat, infinitáque alia beneficia spiritualia & corporalia præstiterat.

2. Vt interna pietas his ritibus exerceretur.

Secunda, vt interna pietas his externis adminiculis exerceretur. Neque enim ista externa sacrificia per se cultus erant, sed tantùm veri cultus excitamenta, id quod ex Esaia cap. 1. patet, vbi Dominus externa sacrificia abominatur sine interna animi pietate.

3. Vt extarent testimonia gratitudinis.

Tertia, vt essent publica testimonia gratiarum actionis, quibus populus iste & excitaretur & confirmaretur, testaretúrque palàm se hunc Deum colere, qui eos in terram Canaan introduxisset, & miraculosè in deserto pauisset.

4. Vt verbi ministeriū confirmaretur.

Quarta, vt hoc pacto confirmaretur ministerium verbi, vt ministri cultus Dei, & sacerdotes haberent quo alerentur. Qui seruit, inquit Paulus, altari, viuat de altari. Et Christus: Dignus est operarius mercede sua. Hanc consuetudinem retinuerunt in Ecclesia olim, quando ad verbum audiendum, & ad celebrationem Sacramentorum conuenerunt. Pij contulerunt pro modo suarum facultatum aliquid ad ministros verbi & pauperes alendos, quæ contributio collecta vocabatur. Hinc & decimandi ratio fluxit.

5. Vt extarent typi, & promissiones visibiles de Christo & eius Sacrificio.

Quinta, vt istæ oblationes veteres essent vmbra futuræ victimæ Christi, & veluti præludium, quo admonerentur de venturo Christo. Hoc pij bene intellexerunt, Abel, Nohe, Abraham. Non enim putarūt se suis victimis abolere peccatum & mortem, sed confisi sunt victima Christi, cuius virtute & ipsorum peccata sunt expiata. Abel, cum suas victimas mactaret, sic cogitauit. 1. videns sanguinem victimæ, cogitauit de peccato generis humani, quod pœnam æternam meruerat. 2. Prospexit ad significatum. Nam suam victimam cogitauit figuram esse promissi Seminis, hoc est, Christi, qui sua victima esset peccatum expiaturus. 3. Hac cogitatione fides Abelis confirmabatur, & crescebat, qua & coram Deo iustificatus est, & placuit Deo. 4 Hanc fidem sequebatur gratiarum actio, & vitæ nouitas. Hoc pacto offerentes Deo placuerunt. Hoc sit dictum de sacrificiis veteris Testamenti in genere, nunc de ea sacrificiorum forma dicam, cuius in hoc Euangelio fit mentio.

De oblati one pro puerperis & infantibus recēs natis.

Prole nata duplex præceptum erat positū. Vnum de matre, quod septimanis extra cœtum hominum esse deberet. Alterum de puero nato. De matre hoc præceptum erat, vt nata mascula prole, extra cœtum esset 37. dies, sed nata fœmella, duplicabatur numerus. Nam tum extra cœtum publicum esse debuit 74. dies. Id quod non factum fuit propter mulieris indignitatem, sed propter duas alias causas, nempe necessitatem & significationem. Necessitas fuit, vt isto pacto consuleretur mulieris sanitati, quæ post dolores partus habet opus quiete, quo vires colligere possit, & deberent pij mariti imbecillitatis vxorum isto tempore rationem habere, & mulieres etiam oporteret cum propter se, tum propter alias hanc naturæ legem seruare. Significatio fuit, vt ista exclusio significaret, omnes natos ex Adam propter peccatum, in quo nascuntur, exclusos esse à Deo, & ideo opus habere expiatoria Christi victima.

De nato puero præceptum.

Alterum præceptum erat de nato puero, idque duplex. Vnum generale. Alterum de primogenitis.

Generale.

Generale erat mandatum, vt expletis diebus, quibus mulier excludebatur à cœtu Ecclesiæ, offerrentur sacrificia siue pro filio, siue pro filia, quocunque ordine nati essent. Hoc sacrificium 1. Admonebat, quod pueri nati essent peccatores, & ideo opus haberent mundatione & remissione peccatorum. 2. Vt isto pacto consecrarentur Deo. 3. Vt parentes scirent, se pueros generare Deo, & non sibi, aut Sa-

tanæ. 4. Propter significationem, nimirum vt essent typi offerendi Christi.

Speciale.

Speciale mandatum erat de primogenitis, tam in hominibus, quam in iumentis, vt offerrentur Deo. 1. In memoriam istius magni beneficij, quod Dominus, reseruato populo Israelitico, percusserit primogenita Ægypti ab homine vsque ad pecus. 2. Propter significationem: videlicet quod vnigenitus Dei & primogenitus Mariæ, olim esset offerendus pro nobis liberandis ab Ægypto peccatorum. Hoc sit dictum de lege & eius significatione, nunc ad oblationem Christi veniamus.

Cur Christus oblatus est.

Lex iubet, vt omne primogenitum aperiens vuluam, conceptum ex virili semine, isto pacto offeratur. Sed Christus non erat ita humano more conceptus, sed de Spiritu sancto erat conceptus, & natus de castissima virgine, ergo non erat obligatus lege, vt more aliorum primogenitorū offerretur in Templo. Respondeo: Christus etiam erat liber, ne conciperetur & nasceretur homo, & postea circumcideretur & pateretur, sed qui liber fuit, factus est omnium seruus, vt omnes liberos faceret. Siue, vt Augustinus ait, *Deus est factus homo, vt homines Deos faceret.* Paulus dicit, eum factum esse sub Lege, vt eos qui sub Lege erant, redimeret. Ideo hic primogenitus etiam in templo offerri voluit.

Quādo fuit primogenitus.

Sed quando fuit primogenitus? Nemo vnquam talis extitit primogenitus: 1. fuit primogenitus diuina sua natura: erat enim filius Dei æternus. Ego, inquit, hodie genui te. 2. humana natura fuit primogenitus Mariæ. Nullum enim ante illum genuerat, neque pòst genuit. 3. gratia. Primus enim homo natus est, qui Deo oblatus per se placuit. 4. virtute, quia est primogenitus mortuorum. 5. vt per ipsum nos noui homines nascamur.

Oblatio Mariæ qualis.

Præterea obseruandum est, quod Maria obtulerit duos pullos columbarum, quo eius significatur paupertas. Nam ditiores agnum offerebant. Nos hinc discamus non pudere nostræ paupertatis. Christus pauper nasci voluit, vt nos diuites faceret, modo ipsius diuitias grata mente accipere voluerimus.

DE SECVNDO.

Simeonis descriptio

Et ecce homo erat in Ierusalem, cui nomen Simeō. Hîc habemus primùm descriptionem Simeonis, & deinde eius benedictionem. Primum prædicatur ob iustitiam. Ita enim inter suos vixit, vt ab omnibus vir bonus & iustus sit habitus.

1. Iustus.

Non vult hæc Euangelista, quod fuerit ita iustus, vt non opus habuerit aliena iustitia. Nam in suo carmine fatetur Christum suum esse Saluatorem, sed quod vixerit inculpate inter homines & honeste, vt qui nemini male fecerit, sed omnibus pro viribus, bene fecerit: qui talis est, à Cicerone, imò ab omnib' iustus dicitur.

2. Pius seu timens Deum.

Prædicatur deinde ob pietatē, timuit enim Deum. Timoris nomine totus cultus Dei intelligitur. Qui enim Deum timet, vt caueat omnia quib' ipsum offendi nouit: ita facit quicquid illi gratum senserit. Hic timor ex fide ortum habet. Alius timor Dei est sine fide, qui non est cultus Dei, talis est in omnibus impiis. Semper enim metuunt aduersus se iudicium Dei, qui potius vellent Deum non esse, quam propter sua scelera puniri. Talis non fuit timor, qui in Simeone prædicatur. Nam sequitur,

3. Christi aduentum expectans.

quod expectauerit consolationem Israel, quo dicto ostenditur, quod ardenti affectu expectauerit Christi aduentum. Sciuit enim vaticinia Iacob & Danielis in istud tempus respicere. Quare ardentius expectauit, & cupiuit sibi vitam prorogari, donec præsentem Christum videret. Neque mirum est, eum tanto affectu expectasse Christum. Nam erat, vt inquit Euangelista, plenus Spiritus sancti. Talis fuit hic sanctus vir.

4. Plenus spiritu. S.

Sed quodnam fuit præmium huius pietatis? Accepit responsum à Spiritu sancto, vt non videret mortem, priusquam videret Christum Dominum, cuius impulsu venit in templum. Sed quid illic fecit? cum parentes Ioseph & Maria introducerent puerum, accepit eum in vlnis, & laudauit Deum. Iam habet hic sanctus senex, quod adeo ardenter postulauit, & fert Christo testimonium, publicè profitetur hunc Iesum Christum esse, qui Patribus erat promissus.

Exemplū Simeonis quid nos doceat.

Habemus quæ Simeonis fuerit pietas: nunc ipsum nobis proponamus. Primum senes, deinde & alij discant ab illo timere Deum: discant iustè & sanctè inter homines viuere, discant Christum recipere in vlnas suas, hoc est, in corda sua: hunc prædicent, laudent, confiteātur: quod si fecerint, olim cum Simeone mercedem copiosam in cœlis accepturi sunt.

DE TERTIO.

Cantici Simeonis explicatio

Sequitur Canticum Simeonis: *Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace.* Hoc canticum multis seculis in Ecclesiis cani solitum est, & nos, quando funera sepeliuntur, illud ipsum canere consueuimus. Continet enim doctrinam de Christo, & docet vnde summa consolatio sit petenda, maxime cum ex hac vita nobis discedendum erit. Quo autem hoc carmen melius intelligamus, illud diuidam in duas partes: in quarum priori sibi gratulatur senex Simeon: in posteriori Christi regis beneficia erga totum mundum breuissimè complectitur.

Partes duæ.

1. Fide & corporeis oculis Christum intuetur.

Prior pars est: *Nunc dimittis Domine seruum tuum, secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuū.* Hic Simeon senex sibi gratulatur, quod corporeis oculis viderat Christum, quemadmodum responsum acceperat à Spiritu sancto. Etsi enim prius illum vidit oculo fidei, sicut de Abrahamo ait Dominus: Abraham vidit diem meum, & gauisus est: tamen quia acceperat à Spiritu sancto promissionem, vt Christum præsentem corporeis oculis videret ante obitum, valde hoc intuitu est delectatus, & magno fidei robore nunc petit liberationem, vt aggregetur ad patres suos in pace. Sed fide accepit promissionem, vt videret Christum Domini.

Externa Christi specie non offenditur.

Huic offertur infans pauper, nulla externa species hic apparet, nisi contempta. An hac externa specie offenditur? non. Quem vidit minimum corporeis oculis, hunc vidit maximum fidei luminibus: quem in forma serui aspexit oculo corporis humilem, hūc nouit Regem regum, & Dominum dominantium esse. Neque ignorauit prophetiam Zachariæ de illo, qui ait, cap. 9. 9. Ecce Rex tuus venit pauper. Sciuit eum non venire, vt occuparet regna mundi, sed vt regnū Dei daret credentibus. Hinc & nos discamus scripturis credere, & Christum & ipsius Ecclesiam intueri, non tantùm oculis corporeis, sed multò magis oculis fidei.

Regnum Christi nō est huius mundi.

Sed quoniam petit se iam dimitti, vt hanc ærumnosam vitam morte cōmutet, satis ostendit Christi regnum non esse huius mundi, sed æternum, quod in pace conscientiæ positum est. Quasi diceret: Da mihi nunc, vt in pace & feliciter moriar.

Doctrina.

Hinc doctrinam & consolationem hauriamus. Doctrinam quidem, quod visio Christi spiritualis, quæ fit per fidem, facit, vt lætus hominis sit exitus ab hac vita, quia qui Christum ita videt ante mortem, quam sequatur lucem ad vitam habet. Qui sequitur me (ait Dominus) non ambulat in tenebris. Contrà, qui

qui Christũ nõ videt, à morte præsentis vitę transit ad æternas tenebras. Consolationẽ verò, quia qui Christum vident in articulo mortis, habent quo se consolentur: sciunt se iam dimittendos esse in pace, sciunt se non ituros ad tenebras, sed ad gaudium æternum. Latro quia non solum in cruce vidit Christum oculis corporeis miserrime afflictum, sed etiã eundem oculis vidit victorem mortis, audiuit à Domino: Hodie mecum eris in paradiso. Sic Stephanus moriturus vidit Christũ, & summa cum voluptate animi & gaudio Domino dixit: In manus tuas Domine cõmendo spiritũ meum. Ad hunc modum & tu, cum iam morbus te grauat, fide aspice Christum saluatorem, & ab illo pete, vt te in pace dimittat, id est, sinat ab hac vita discedere, & in requiem omnibus fidelibus promissam intrare. Hæc cogitatio faciet, vt hunc mundum & præsentis vitæ calamitates fortiter contemnamus, & mentem nostrã consolemur spe salutis, quam nobis promisit qui mẽtiri nequit. Sequitur altera pars Cantici.

Consolatio.

Applicatio.

Quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel. Hîc breuiter duo indicantur: Vnum quæ sint beneficia Christi. Alterum, quibus destinata sint illa beneficia. Beneficia sunt, salus, lumen, gloria. Sine Christo ergo mundus in damnatione, tenebris & ignominia hæret, idque propter peccatum. Nam Christus damnationem tollit. & reddit salutem: tenebras aufert, & affundit lumen: ignominiam amouet, & gloriam tribuit. Quanta quæso sunt hæc? sanè nemo ea satis æstimare potest.

2. Beneficia Christi, salus, lumen, gloria.

Sed quibus beneficia illa destinata sunt? omnibus populis, Iudæis & gentibus: verũ fide sunt accipienda. Offeruntur enim vniuersaliter omnibus: ea est enim inscrutabilis Dei bonitas, sed additur cõditio, Qui crediderit, hic saluus erit, qui non crediderit, condemnabitur. Quare nos, si hæc bona cupiamus cum Simeone, hunc Iesum Saluatorem & Dominũ in vlnas cordis nostri recipiamus, firma fiducia in illum recumbentes. Huic nostro Saluatori sit honor & gloria, in secula seculorum, Amen.

Omnibus populis fide ea accipienda. offeruntur.

IN FESTO ANNVNCIAtionis Mariæ, Luc. I.

IN mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginẽ desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo David, ac nomen virginis Maria. Et ingressus Angelus ad eã dixit: Aue gratiosa, Dominus tecũ, benedicta tu inter mulieres. Illa vero cũ vidisset, turbata est super oratione eius, & cogitabat, qualis esset salutatio. Et ait Angelus ei: Ne timeas Maria, nacta es enim gratiã apud Deũ. Ecce concipies in vtero, & paries filiũ, & vocabis nomen eius Iesum. Is erit magnus, & Filius altissimi vocabitur. Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ipsius, regnabitque super domum Iacob in æternũ: & regni eius non erit finis. Dixit autẽ Maria ad Angelũ: Quomodo erit istud, quandoquidẽ virum nõ cognosco? Et respondẽs Angelus, dixit ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Quapropter & quod nascetur sanctum, vocabitur filius Dei. Atque ecce, Elizabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & hic mensis est sextus illi, quæ dicebatur sterilis. Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Ac discessit ab illa Angelus.

ENARRATIO TEXTVS.

Hoc festum continet historiam conceptionis Iesu Christi, quæ nunciatur virgini ab Angelo Dei. Olim enim 3960. anno ante hanc conceptionem, promisit Deus Semen mulieris, quod contriturum erat caput serpentis, id est, quod demoliturũ erat opera Diaboli, peccatum & mortem. Huius promissionis memor Deus mittit Angelum suum ad castissimam virginem, cui annunciat, quòd sit conceptura ex Spiritu sancto sine virili semine, & paritura filium, qui sit futurus saluator mundi. Hæc summa est historiæ, cuius sunt quinque præcipua membra, quæ sunt:

Sũma historię de conceptione Christi.

Partes.

1. *Descriptio Legationis.*
2. *Salutatio Angelica.*
3. *Consolatio turbata virginis.*
4. *Expositio legationis.*
5. *Conceptionis ratio.*

DE PRIMO.

In descriptione huius Legationis plures sunt obseruandæ circumstantiæ, quarum singulas seorsim considerabimus, quò aliquid doctrinę ad nos confirmandos inde hauriamus.

Legationis circũstantiæ.

Prima, Tempus est. *In mense*, ait, *sexto*, scilicet à conceptione Iohannis Baptistæ, qui iuxta vaticinia Prophetarum erat futurus præcursor Domini, vt pararent homines viam regi suo aduenienti. Et fuit 20. annus, postquam sceptrum ablatum est. Nã ita à Iacob Patriarcha prædictum erat: *Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat Silo*, id est, mulieris Semen, quod promissum erat primis Parentibus Hæc igitur temporis circumstantia conuincit, hunc filium virginis verum Messiam esse. Nam eo tempore est natus, quo eum nasciturum prædixit Spiritus Dei in Prophetis. Deinde, quantum ad diem attinet, hoc est memorandum, quod in eũdem anni diem incidit mactatio agni Phase, Conceptio Christi, & Passio eiusdem: quo die etiã putant sancti patres Adamum fuisse creatum. Hæc commẽdant nobis veritatem promissionum diuinarum. Distulit diu Deus mittere filium post factam promissionem sed tamen mansit verax in suis promissis. Promisit se Filius venturum ad iudicium, sed differt: veniet tamen, vbi ei placitum fuerit.

Tempus à Prophetis signatum.

Secunda, Legatus est Angelus Gabriel. Quare? *Primum*, vt seruaretur diuina ordinatio. Nam vt antea Deus solitus erat mittere Angelos, qui hominibus nunciarent voluntatem Dei: ita nunc mittitur Angelus, vt seruiat saluti hominum. Hoc enim Angelorũ officiũ esse docet Apostolus ad Hebræos c. I. 14. *Deinde*, quia Angelus malus primæ perditionis fuit causa, conueniebat, vt bonus Angelus reparandæ salutis primus esset nũcius. *Tertio*, hoc quoq; virgini castissimæ conueniebat, vt ad eam castissimus mitteretur legatus.

Cur Angelus sit legatus.

Tertia, Quod hic legatus à Deo missus sit. Imperatorum & regum legati auide expetuntur, vt sciatur quid tanti principes velint. Ecce hic summus, qui mittit, imperator, & magnus, qui mittitur, legatus. Quare meritò in admirationem excitari debemus.

Missus à Deo.

Quarta, Locus, ad quem mittitur, signatur. Mittitur enim in ciuitatẽ Galilææ, cui nomen Nazareth. Hoc ideo factum est, quia ita prædictũ fuit. Deinde, Deus ostendit se quæ humilia sunt in terra respicere. Quare non est, quod quisquam se abiectũ putet, propterea quod vel pauper vel abiectus sit in terra.

Locus.

Persona.

Quinta, ad quam personam mittitur, nempe ad virginem desponsatam viro. debuit quidem Christus à virgine concipi, & à virgine nasci, iuxta vaticinia Prophetarum. Quatuor enim hominum in mundum propagationes fuerunt: 1.fuit solius Adam, qui ex limo terræ formatus est.2.fuit solius Euæ, quæ è costa Adã ædificata est.3.fuit solius Christi, qui ex purissima virgine natus est. 4. communis est omnium aliorum hominũ, qui ex seminibus maris & fœminæ nascuntur.

Cur Christus conceptus & nat' est ex virgine.

Cõceptus est igitur & natus ex virgine Christus. Primum, quia si ex viri & mulieris semine fuisset natus, in peccatis fuisset conceptus & natus. Sed decuit eum, qui venit, vt tolleret peccatum, absque peccato esse. Deinde, vaticinijs debuit satisfieri. Gen.3.15. dictum erat, Semen mulieris conteret caput serpentis Gen.49.10. Nõ auferetur sceptrũ de Iuda, donec veniat Siloh, id est, eius scilicet mulieris filius. Esa. 7. 14. Ecce, ait, virgo prægnans pariet filium. Præterea, conueniebat ita fieri propter significationem spiritualis regenerationis, quę nõ ex volũtate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex Deo est. Vnde Augustinus: *Oportebat caput nostrum insigni miraculo secundum corpus nasci de virgine, vt significaret sua membra secundum spiritum nascitura.*

Cur virgo fuerit viro desponsata.

Quod autem hæc virgo fuerit viro despõsata, habuit etiam suas causas. Nam & hac ratione matrimonij dignitas commendatur, & consultum est pudicitiæ & famæ virginis, imò etiam datus est custos virgini, qui eius curam haberet.

Domus.

Sexta, Quod Ioseph fuerit de domo Dauid, idque ita conueniebat, primum propter oracula. Fuit enim prædictum, vt Christus adueniens nasceretur de prosapia Dauidica, id quod ipsis Scribis & Pharisæis ignotum erat.

DE SECVNDO.

Salutationis Angelicæ consideratio.

Secundum membrum huius Euangelicæ historiæ est salutatio Angelica, quæ est: *Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus.* Hic cogitemus de Eua prima parente & sanctissima virgine matre Iesu, & obseruemus, quam diuersas voces audiuerint. Eua audiuit: Multiplicabo ærumnas tuas. Ærumnæ autem maledictionis signa sunt ante fidem. Maria audiuit: χαῖρε, id est, gaude. Et causam addit: *Plena es gratia*, id est, Deus te in gratiam recepit, & delegit te vnam ex toto humano genere, cui singulare præstabit beneficium. *Dominus est tecum*, hoc est, tu habes Deum protectorem & saluatorem. *Benedicta tu inter mulieres.* Hoc est, quemadmodum Eua erat maledicta inter mulieres, imò omnes mulieres erant maledictæ propter illam, ita tu benedicta es ex dono & fauore Dei. Tibi enim tanta contigit felicitas, vt Seminis promissi mater sis futura. Hæc est sententia salutationis, vnde facile est colligere, quam stulti sunt, qui hinc volunt facere precationem, qua inuocant beatam virginem contra manifestum verbum Dei, quibus hoc dictum volo hoc tempore, maledictus omnis, qui inuocat creaturam, & qui detorquet scripturæ verba ad stabiliendum horrendam idololatriam, in cõtemtum filij Dei, in ignominiam sanctissimæ virginis, & in sui certissimam perniciem. Quando docetur in Ecclesia de vera inuocatione, etiam ostẽditur, quod inuocatio sanctorum sit cultus Diabolicus, in Ecclesiam à Diabolo inuectus.

Idololatriæ papisticæ refutatio.

DE TERTIO.

Consolatio turbatæ virginis.

Audita hac insolita salutatione, turbatur, & apud se cogitat, qualisnam sit ista salutatio. Cui Angelus: Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiã apud Deum. Vide hîc quid faciat verbũ Dei. Primũ terret, deinde cõsolatur. Ne timeas, inquit, quasi dicat: Nõ venio, vt tibi aliquid triste annunciẽ, nõ venio prædicaturus irã Dei aduersus te. Nam inuenisti gratiam apud Deũ. Hic habemus firmam doctrinam, quod sola gratia Dei timorem expellat. Reliqua omnia adiunctum habent timorem. Amici adiunctum timorem habent, ne nos deserant, cum maximè eis opus habeamus, sanitas timorem habet ne perdatur, diuitiæ nõ possidentur sine metu, nam amitti possunt, & amissæ dolorem relinquunt, potentia timet, vt quæ à superiori vincatur, sola gratia Dei timorem expellit. Qui in hac est, ipse potest & in vita & in morte libere insultare Diabolo, & omnibus eius artib. Hæc gratia quia possidetur fide, augetur pijs exercitijs, nobis omnibus operęprecium est cauere, ne eam nostra culpa amittamus. Ea enim amissa, nihil est reliquum præter turbationem conscientiæ & maledictionem.

Gratiæ Dei mirus effectus.

DE QVARTO.

Expositio legationis.

Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hæc propositio legationis est, cuius sensus est, ego ex mandato Dei tibi denuncio, quod sis iam mater futura, & filium paries, quem vocabis Iesum. Hic haud dubie castissima virgo cogitat de promisso Semine, audit sibi nomine Dei denunciari, quod sit paritura filium, quẽ Iesum appellare iubetur. Hoc nomen *Iesus*, quod Saluatorem significat, intellexit opponi maledictioni & morti, in quam primi parentes ob suam transgressionem inciderãt. Hoc nomẽ solet fusius explicari die Circumcisionis, quare nũc ad reliqua pergo.

Christus est magnus.

Hic erit (inquit) *magnus.* Vere magnus, vtpote filius altissimi, vere magnus, qui potentem Satanã vinceret, vere magnus, qui maxima daret, vere magnus, cuius regnum æternum. *Dabit illi* (inquit) *Dominus Deus sedem Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* Hanc descriptionem si obseruemus, quatuor de Christo hîc dici inueniemus. Primùm enim eius veram humanitatem indicat, cum dicit illum nasciturum ex virgine. Deinde eius diuinitatem non tacet. Dicit enim, *Filius altissimi vocabitur.* Filius altissimi est eiusdem naturæ cum altissimo. Tertio, cum addit, *hic erit magnus*, significat vnionem personalem. Etsi enim est Deus & homo, vna tamen persona est, non duæ. Quarto loco notatur eius officium, quod sit *Iesus* & *Rex*, qui regnabit in æternum. Quomodo de Christo dici potuit, quod esset habiturus sedem Patris sui, cum ipse dicit: Regnum meum non est ex hoc mundo, quemadmodum etiam euentus declarauit, & Dauidis regnum fuit politica administratio in Iudæa? Vmbram regni tenuit Dauid, hic eius filius veritatem regni occupat. Regnum Dauidis fuit figura & vmbra Christi, & ideo vnum regnum dicitur vtrumque, quia illud est vmbra, hoc est veritas eiusdem regni. Deinde, mos scripturæ est, diuina externis rerũ imaginibus depingere, vt nostræ infirmitati seruiat collatio.

1. Est filius virginis.
2. Filius Dei.
3. Deus & homo.
4. Mesias & seruator Ecclesiæ in æternum.

DE QVINTO.

Conceptionis ratio.

Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Quasi diceret: Quomodo possum absque viro grauida fieri coporaliter

(vt tu

vt tu dicis) cum nondum cognouerim virum? Sciuit castissima virgo ordinem diuinitus sancitum esse, vt homines conciperentur ex semine virili & muliebri, neque contrarium exemplum vidit aut audiuit post creationem primorum parentum. Quare hoc suæ rationis iudicium & experientiam in ordine diuinitus sancito secuta, quærit: Quomodo fiet istud? quoniam virum non cognosco, an aliquo insol to more hic fiet conceptus? *Et respondens Angelus, dicit ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Ideóque & quod nascitur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.* Hic modū conceptionis declarat Angelus, & causam conceptionis transfert à natura ad Deum naturæ opificem. Quasi diceret: Non concipies ex virili semine, sed ex tuo semine solo nascetur tibi filius, idque operante non natura, sed gratia. Spiritus enim sanctus sua diuina virtute faciet, vt ex tuo semine nascatur verus homo. Hinc Augustinus: *Per gratiam Dei, seu potentiam Dei, & operationem Spiritus sancti, de carne virginis assumtum est, quod Verbo est vnitum, idque ideo, quia si ex virili semine fuisset, cum omnibus natis in Adam immundus extitisset.* Quod autem ex carne natum est, caro est, mendacium est, vanitas est, Ioh. 3.6. Nunc autem per Christum oportuit fieri gratiam & veritatem. Non igitur potuit de viro concipi, sed oportuit id fieri occulta quadam Dei virtute, quò omnis peccati purus & sanctus, nos quoque purificaret & sanctificaret, futurus Patri hostia sancta & incontaminata. Deinde de Spiritu sancto conceptus est, vt sciamus, quod quicquid filius loquatur, esse ipsissimam patris voluntatem. Est enim Spiritus sanctus amor Patris & filij substātialis. Præterea, quia Spiritus sanctus est Spiritus sanctificationis & purificationis. Hic enim ex sanguine, quem purificauerat, Christi corpus ædificauit, vt esset mundum & immune ab omni peccato, vt supra quoque dictum est. Hæ causæ fuerunt & sunt, quod non decuerit Christum nasci ex virili semine, sed per efficaciam Spiritus sancti. Id Angelus insinuat, cum dicit: *Ideóque quod nascitur ex te sanctum, filius Dei vocabitur.*

Gratiæ Dei mirus effectus. — *Expositio legationis.* — *Christus est magnus.*

Fidei Mariæ confirmatio. Etsi autem beata virgo his verbis Angeli fidem habuit, tamen vt sit confirmatior virginis fides, addit ei signum quo certificatur. *Et ecce*, inquit, *Elizabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & hic mensis est sextus illi, quæ vocatur sterilis.* Quasi diceret: Tu apud te ratiocinaris contra naturæ legem & ordinem diuinitus institutum fieri, vt virgo concipias & virgo parias, sed ego tibi aliud ostendam, quod etiam est contra naturæ ordinem, Elizabeth cognata tua est sterilis natura & ætate, natura quidem, quia tot annis vixit cum marito sine prole, adeo quod in eius ignominiam sterilis sit vocitata, ætate vero, quod iam excesserit annos pariendi, etiamsi maxime olim fuisset fœcūda. Verum hic sextus mensis est à quo concepit, ita Deo ordinante & volente. Quare hoc signo te confirmes, vere futurum esse, vt tu quoque parias.

1. Est filius virginis. 2. Filius Dei. 3. Deus & homo. 4. Messias & seruator Ecclesiæ in æternum.

Quo modo deus suorū infirmitati consulat. Vide hic consuetudinem in Deo, qui nunquam nudo verbo agit cum homine, sed semper signum aliquod externū addit, quo nostræ imbecillitati magis se accōmodet, dum suā volūtatē menti per verbum, & sensibus per signa externa verbi signacula offert veluti spectandum. Sic nobis per Euangelium *Vsus doctrinæ de promissionibus & omnipotētia Dei.* hodie suam patefecerat voluntatem, quam externis signis obsignat, Baptismo & Cœna Dominica.

Verum in hoc colloquio Angeli cum virgine ob seruandum est dictum, quo ait: *Non erit impossibile apud Deū vllū verbū.* Hoc verbum & hæc vox Angeli duo continet. Primùm veritatem & certitudinem promissorum diuinorum obsignat. Deinde monet nos, vt potentiam Dei opponamus omni carnis sensui & iudicio, & statuamus Deum veracem esse, etiamsi tota rerum machina aliud nobis persuadere moliretur, vtque dicamus cum virgine, fiat secundum verbum tuum, verbo voluntatem reuelas, potentia voluntatem adimples, vt tibi soli sit gloria. Peccator es, deploras tuam miseriam, sed *In vita.* audi verbum voluntatis: Nolo mortem peccatoris. Item: Omnis qui inuocauerit nomen Domini saluus erit, Include in verbo & voluntatem & potentiam Dei, cui nihil resistere potest. Quando vi- *In morte.* cinus morti tristaris, confugito ad Christum, & audi verbum: Beati qui in Domino moriuntur. In hoc verbo coniūge voluntatem & potentiam Dei, & certo statuito mortem tibi fore viam ad beatitudinem, idque per Christum Iesum Dominum nostrum, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor, laus & gloria in secula, Amen.

Conceptionis ratio.

IN FESTO IOHANNIS BAptistæ, Lucæ 1.

Elizabethæ impletum est tempus pariendi, & peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius, quod magnifice Dominus misericordia sua vsus esset erga illam & gratulabantur ei. Et factum est in die octauo, venerunt ad circumcidendum puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariam. Et respondens mater eius, dixit: Nequaquam, sed vocabitur Iohannes. Et dixerunt ad illam: Nemo est in cognatione tua, qui vocatur isto nomine. Innuebant autem patri eius, quē vellet vocari eū. Isq; postulatis tabellis scripsit, dicens: Iohannes est nomen eius Et admirati sunt vniuersi. Apertum est autem os eius illico, & lingua eius, & loquebatur laudans Deum. Et peruasit timor omnes vicinos eorum, & per omnem montanam regionem iudæis diuulgabantur omnia verba hæc, & posuerunt omnes, qui audierant, in corde suo, dicentes: Quidnam puer hic erit? Et manus Domini erat cum illo. Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto, prophetauitque, dicens: Laudandus Dominus Deus Israel, quia visitauit & fecit redemptionem populo suo. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum, qui à seculo fuerunt, Prophetarum suorum: Fore vt seruaremur ab inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos. Vt vteretur misericordia erga patres nostros, ac memor esset testamenti sui sancti. Praestaretque iusiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, ac daret nobis, Vt sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiremus ipsi cum sanctitate & iustitia coram ipso, cunctis diebus vitæ nostræ. Et tu puer Propheta Altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini ad parandū vias eius. Ad dandam scientiam salutis populo ipsius, per remissionem peccatorum eius. Per viscera misericordiæ Dei nostri, quibus visitauit nos oriēs ex alto. Vt illusceret his, qui in tenebris & vmbra mortis sedebant, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Puer autem crescebat, & corroborabatur spiritu: & erat in desertis, donec veniret dies, quo ostendendus erat apud israelitas.

ENARRATIO TEXTVS.

Exordiū de Christianorū diebus festis: & cur in quibusdam Ecclesijs retineatur.

Etsi autē prophana idololatria est inuocare Sanctos, id quod à Papistis in sanctorum festis factitatum est: tamen aliquot sanctorum festa retinere est perutile, idque multis de caussis. *Prima*, vtile admodum est, vt cognoscatur historia Ecclesiæ: nam in-

de doctrinam, cõfirmationem & consolationẽ petere possumus. *Secunda*, dulce est cogitare beneficia Dei erga Ecclesiam, vnde singularis fructus pijs accedit pectoribus. *Tertia*, vt gratiæ Deo agantur pro beneficijs Dei erga Ecclesiæ mẽbra. *Quarta*, vt perpensis varijs sanctorum casibus, obfirmemus animos nostros aduersus præsentes & futuros casus, quos experiri necesse est. *Quinta*, vt sancti sint nobis in pœnitentia, & vita, cultu, cõfessione, cõstantia, patientia, & alijs virtutibus, quasi exẽplaria, ad quæ nostram vitam formemus. *Sexta*, vt pijs suspirijs sanctorum expetamus consortium. Hæc & aliæ graues sunt causæ, cur sanctorum festa quædam in Ecclesia retinemus. Vtinam non abuterentur multi sanctorum festis & alijs, ad suas voluptates & insanias: quemadmodum hoc festo præcipue multi abusi sũt in Papatu, dũ in nocturnis saltationibus, amatorijs corollis, perpotationibus, ne dicam alia turpiora, hoc festum celebrarunt, quo non Deo, eius Angelis & sanctis placuerunt: sed Satanæ seruierunt in contumeliam Dei, Angelorum, & sanctorum. Hæc sint breuiter dicta de festis sanctorum, & eorum recto vsu. De hoc festo vnum tantum locum tractabo, nempe historiã Iohannis, vnde aliquot admonitiones extruam.

Horrenda profanatio festi Iohannis Baptistæ in papatu

DE HISTORIA IOHANNIS *Baptistæ.*

Circumstantiæ.

In historia Iohannis Baptistæ hæ perpendantur circumstantiæ: Parentes, conceptio, natiuitas, educatio, vocatio, officium, de Iohanne testimonium Christi, mors, & ea quæ circa mortem & post mortem contigerunt.

1. Parentes eius.

Parentes Baptistæ fuerunt Zacharias, sacerdos, vir sanctus, & inculpatæ vitæ, & Elizabeth mater fuit, vt ætate prouecta, ita pietate eximia. De vtrisq; ita testatur Euangelista Lucas cap. 1. 6. Erãt iusti ambo coram Deo, incedentes in omnibus mandatis & iustificationib⁹ Domini irreprehẽsibiles, & nõ erat illis filius, eò quòd esset Elizabeth sterilis, & ambo processissent in dieb. suis. Hæc descriptio continet, qua fuerint pietate parentes Iohannis, qua vixerint innocentia, & quod iam senium adepti solatio senectutis destituti fuerint, eò quòd Elizabeth sterilis fuerit, non solũ natura, dum adhuc iuuencula erat: verumetiam ætate, cum iam anus esset facta. Verũ contra naturæ cursum & sterilitatis incommodum tandem cõsequuntur, quod magno desiderio à Deo petiuerant. Hæc proinde circumstantia de parentibus Iohannis multa docet: 1. quod preces piorũ tandem exaudiantur. 2. quod ab officio non sit discedẽdum, propterea quod diutius differri postulata videntur. Est enim pulsandũ, donec nobis gratiæ ostiũ aperiatur. 3. quod afflicti in fide manentes & innocentiam tuentes, tandem consolationem consequantur. 4. quod qui matrimonio sunt copulati, debeant in timore Dei viuere, & irreprehẽsibiles esse. 5. quod ministri verbi & ipsorum vxores debeant alijs prælucere in omni genere virtutũ. Vt enim Zacharias maritus officij dignitatem ornauit sanctitate vitæ: ita Elizabeth vxor sanctam vitam & inculpatam degit. Sciuerunt enim se in eum dignitatis locum euectos esse, vnde ipsorum vita alijs magis cõspiceretur. Vtinam non essent multi, qui Zachariam prædicant, & non Zachariam viuunt: verum hi suum inuenient iudicium.

Illorum pietas.

Quid hæc circumstãtia nos doceat.

2. Conceptio in qua agitur.

Secunda circumstantia est conceptionis, in qua plura sunt consideranda. Nam primum conceptio Zachariæ patri fungenti suo officio in Templo prædicitur ab angelo: quod cũ nõ credit senex effœtus, mutus efficitur in pœnã suæ incredulitatis. Hic primum se offert officium sanctorum Angelorum, qui sunt nuncij Dei, & ministri Ecclesiæ Dei, vt eã defendant, & seruiant iuxta Dei voluntatẽ. Sed de Angelis dicenda sunt plura die Michaelis. Deinde, hic obseruetur, quod Deus soleat exaudire eos, qui officio suo rite fungentes ex fide inuocãt. Qui enim officio cõmisso non rectè, quantũ potest, fungitur, fide vacuus est, & orare nequit. Quare nos Zachariæ exemplũ sequentes, & rite fungamur nostro munere, & ardenter Deũ inuocemus, vt nostris necessitatibus succurrat. Est enim suarum promissionum memor. Præterea hic docemur, quod Dei actio & consilium non impediatur impedimentis naturæ. Etsi enim Zacharias erat effœtus: Elizabeth sterilis & natura & ætate: Dei tamen consilium procedit, & Elizabeth concipit iuxta decretum Dei. Hinc regulam generalem extruamus, videlicet quod nihil decretum & consilium Dei impedire possit. Decreuit mortuos excitare, sed naturæ hoc videtur fieri nõ posse. Cui hic magis credendum, naturæne, an voci Dei? Deo reddatur veritatis laus, & certo statuam⁹, quod qui omnipotens est veritas, & verissima omni potentia, velit & possit præstare quicquid decreuit. Concipit ergo sterilis, & effœtus senex fit pater aduersante natura, sed mandãte naturæ autore, quem puer in vtero matris agnouit, quando adueniente Maria post conceptionem ad vocẽ Angeli, in vtero exultauit in testimonium, quod Deus recipiat infantes & velit ab eis coli, iuxta Psalmũ: Ex ore infantium & lactentium perfecisti tibi laudem. Verum de hac re plura dicenda sunt die Visitationis beatæ Virginis.

De officio Angelorum.

De fauore Dei erga pios.

De omni potentia Dei naturæ obstacula superantis.

De sanctificatione prolis piorum.

Tertia circumstantia est natiuitatis, de qua in hunc modum Lucas: *Vocabis*, inquit Angelus ad Zachariam, *nomen eius Iohannem, & erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt, & cum natus esset Iohannes, vicini quod acciderat Elisabeth audientes, prædicarunt misericordiam Dei & congratulati sunt Elizabethæ.* Hæc circumstantia admonet nos gratitudinis erga Deum pro acceptis beneficijs: admonet nos cõgratulationis, vt gratulemur illis, quibus Deus benefacit: admonet nos officij piorum parentum, vt nostros infantes Deo commendemus: admonet nos gaudij, quod ex benedictione Domini percipimus, & illud ad Dei gloriam referamus.

3. Natiuitas.

Doctrina eliciẽda.

Quarta, circumstantia est educationis Iohannis de qua Euangelista: *Puer crescebat & confortabatur spiritu, & erat in deserto, vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.* Et cum in deserto esset, vt narrat Matthæus, habebat vestimentum de pilis Camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos. Esca autem eius erant locustæ, & mel syluestre. Hæc est educationis satis asperæ descriptio. Quia enim arduum erat futurum ipsius officium, non in delicijs erat educandus, sed potius erat assuefaciendus laboribus ab initio. Nam, vt ille inquit, à teneris assuescere multum est.

4. Educatio.

Sed quid nos hinc discemus? Monasticénne? nequaquam. Quidnam igitur? tria hinc discere debemus: sobrietatem, obedientiam erga Deum, & assuefactionem. *Sobrietas* enim & continentia hoc Iohannis exemplo non solum futuris ministris verbi, verumetiam omnibus Christianis cõmendatur. Deinde, *obedientia* erga Deum in nostra vocatione commendatur nobis. Non enim putãdum est, quod Iohannes hoc opus & viuendi genus elegerit, tanquam

Triplex doctrina.

quam sanctius esset in deserto viuere, quam in theatro hominum: sed vocationi obtemperandum putauit. Assuefactio præterea commendatur nobis hoc exemplo, vt durioribus assueti, non frangamur laborum mole, si quando duriora ferenda sunt. Delicate educati effœminati redduntur, vt ad nihil præclare agendum sint idonei, quemadmodum experientia in multis docet. Zona pellicea circa lumbos eius, symbolum erat certaminis, quod illi futurum erat in officio suo cum Scribis, Pharisæis, Herode, & aliis regni Christi hostibus.

5. Vocatio.

Quinta circumstantia est vocationis Iohannis. De hac circumstantia ita scribit Lucas, cap. 3. 2. Factum est verbum Domini super Iohannem, Zachariæ filium. Hoc verbum fuit vocationis, qua diuinitus vocatus est ad ministerium. Hic nobis commendatur modestia, vt exemplo Iohannis expectemus vocantis vocem, siue Dei sine mediis, quod olim sæpius fiebat: qua ratione sunt vocati Prophetę, Apostoli, & alij interdum: siue Dei per media, hoc est, per homines, penes quos ius est vocandi ad aliquod ministerium in Republica siue Ecclesia. Cõtra hoc modestiæ exemplum peccant curiosi, qui sine vocatione erumpunt in officia, per fenestras potius & tectum, quàm per ostium. Huiusmodi sunt, qui vel per amicos, vel per munerum largitionem aucupantur officia Ecclesiastica, idque non vt Deo seruiant, & Ecclesiam ædificent, sed vt suo ventri consulant, quæ res non bene cedere solet.

De dupliei vocatione & vtriusque vsu & abusu.

6. Officiũ.

Sexta circumstantia est officij, de qua Lucas hoc modo, cap. 3. 3. Et venit in omnem regionem Iordani finitimam, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, sicuti scriptum est in libro Esaiæ: Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, & rectas facite semitas eius, &c. Habemus officium Iohannis, videlicet vt baptizet & prędicet pœnitentiam, vt paret viam Domino, vt Christum Dominum monstret.

Cur Baptista & Propheta dictus est.

Quia autem primus Dei minister fuit, qui baptizauit ex mãdato Dei, Baptista dictus est: quia prædicauit pœnitentiam, Propheta est dictus: quia Christum monstrat, Elias est vocatus, vt spiritu Eliæ veniens Domino viam pararet. In huius officio multæ virtutes lucent: vt constantia, fortitudo, confessio, crux, defensio veritatis, ardor & studium propagandi Regni Christi. Herodem non timuit, Pharisæos non est reueritus, sed officium constantissime tuebatur vsque ad mortem.

7. Testimonium Christi de Iohanne.

Septima circumstantia est testimonij Christi de Iohanne. De hac circumstantia scribitur Matthæi 11. vbi Iohannes coniectus in vincula mittit duos discipulos ad Iesum, vt quærerent, num is sit, qui venturus sit, an alius sit expectandus. Verùm post responsum Christi, subijcitur testimonium Christi de Iohanne. Quid existis, inquit, in desertum videre? num arundinem? verum quia hic Christi præconium de Iohanne declaratum est tertia Dominica Aduentus, nolo de eo plura dicere.

8 Mortis circũstantiæ.

Octaua circumstantia est de morte Iohannis, & de iis quæ circa mortem & post mortem contigerunt. In morte: occasio, causa, mortis genus, & exẽplum Iohannis.

1. Occasio.

Occasio fuit hæc: Herodes accepit fratris sui vxorem, qua vsus est vt sua. Hoc quia Iohannes vidit esse contra Legem Dei, & naturæ honestatem, dicit Herodi: Non licet tibi habere vxorem fratris tui, quod cum ægre tulisset Herodes, mittit Iohannem in carcerem. Herodes ante hoc Iohannis factum amabat Iohannem: Habuit illum pro Propheta Dei, vsus est interdum eius cõsilio, sed postquam à Iohanne taxari cœpit ipsius incestus & impura vita, ex amico fit inimicus Herodes, Iohannes in carcerem tanquam maleficus conijcitur. Huius Herodis exemplum multi hodie imitantur. Complectuntur veros Dei seruos, donec non offendant, donec vicia non carpant, sed mox vbi morbum indicauerint, vt phrenetici in medicos manus inijciunt.

2. Causa.

Causa mortis fuit iuramentum Herodis. Nam cum Herodes in conuiuio vidisset filiam Herodiadis saltantem, adeo placuit Herodi puellæ saltatio, quod iurarit se daturum quicquid peteret etiam ad dimidium regni. Puella hoc audito, currit ad matrem, interrogat quid petat. Mater, quæ Iohannem odio prosequebatur propter reprehensam eius libidinem, iubet vt petat caput Iohannis Baptistæ: quod & impetrat. Nam mox misso carnifice obtruncatur Iohannes, & caput illius puellæ traditur.

3. Mortis genus.

Habemus causam mortis Iohannis, & mortis genus. Ecce hic ad puellæ petitionem iugulatur maximus ille heros, quo non fuit inter natos mulierum maior, iuxta Christi testimonium. Hæc sanè sors est Ecclesiæ. Hic videmus Christi regnum sanguine parari & sanguine seruari.

4. Exemplum.

Exemplum hoc Ioannis omnibus sinceris Christi ministris imitandum est, vt videlicet eligant potius mortem, quam vt ad peccata hominum conniueant, certi quod is, qui Iohannis sanguinem tanquam oblationem gratissimam suscepit, etiam sui curam in mediis flammis sit habiturus, cui sit honor, laus, confessio, & gloria, in secula seculorum, Amen.

IN FESTO VISITATIOnis Mariæ, Luc. 1.

EXurgens autem Maria in diebus his, abijt in montana cum festinatione, in ciuitatem Iuda, & intrauit in domum Zachariæ, ac salutauit Elizabeth. Et factum est, vt audiuit salutationem Mariæ Elizabeth, salijt infans in vtero eius. Et repleta est Spiritu sancto Elizabeth, exclamauitque voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim, vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit præ gaudio infans in vtero meo. Et beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus, in Deo Seruatore meo. Quia respexit ad humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quia fecit mihi magnifica, qui potens est, & sanctum nomẽ eius. Et misericordia eius in progeniem, & progeniem, timentibus eum. Præstitit robur per brachium suum, dispersit superbos cogitatione cordis ipsorum. Detraxit potentes de sedibus, & erexit humiles. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suum, vt memor esset misericordiæ. Sicut locutus est ad patres nostros, nimirum Abraham, & semini eius in æuum. Mansit autem Maria cum illa circiter menses tres, & reuersa est in domum suam.

ENARRATIO TEXTVS.

Exordiũ de doctrina quę colligitur ex meditatione historiæ Sanctorũ præcipuè.

Cur festa de Sanctis instituta sint in Ecclesia cum aliâs, tum ipso die Iohannis Baptistæ, dictum est. Summa autem eò redit, vt habeamus exempla pœ-

nitentiæ, & misericordiæ Dei; seu vt explicatius dicam: *Primum*, vt cum illis lapsis non desperemus de venia, sed aspiremus ad gratiam, seriam pœnitentiam peccatorum exemplo sanctorum agentes. *Deinde*, vt fidem illorum imitemur, quemadmodum Paulus monet, Abrahami fidem nobis commendans, Romanor. 4.3.&c. *Tum*, vt mores Sanctorum exprimere conemur honeste, pie, & iustè viuentes, & abnegantes omnem impietatem, & mundanas concupiscentias, vt Paulus ad Titum docet, capite 2. 12.

Vsus præsentis historiæ. In hunc vsum & hoc Festum institutum esse cogitemus, non vt sanctam virginem inuocemus, quod impia est idololatria, sed vt habeamus, quo & animum nostrum, & vitam informemus ad pietatem & virtutem, exemplo huius castissimæ virginis.

Summa. Summa autem huius historiæ est, quod Maria virgo, postquam & se cognouit ex Spiritu Sancto concepisse, & sciuit Elizabetham cognatam iam in sua senectute prægnantem esse, proficiscitur ad suam cognatam Elizabeth, eam salutat, atque ita colloquuntur de eo quod acciderat, & se mutuo confirmant. Quo facto, Maria, vt suæ gratitudinis erga Deum signũ ederet, Psalmũm componit, & canit in laudem Dei. Loci duo:

Partes.

1. *Historia visitationis.*
2. *Canticum virginis.*

DE PRIMO.

In Historia visitationis quatuor præcipuæ sunt spectandæ circumstantiæ, quæ sunt:

1. *Mutuum officium virginis & Elizabethæ.*
2. *Salutatio virginis.*
3. *Elizabethæ testimonium de fide virginis.*
4. *Miraculum infantis in vtero matris gestientis.*

Prima Circunstantia.

Charitas Mariæ erga Elizabetham. *Exurgens Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in ciuitatem Iuda, & intrauit in domum Zachariæ.* Beata virgo fructum suæ fidei pulcherrimum edit, nempe charitatis erga proximum. Illa enim cum iuuencula esset, anum Elizabetham non contemnit, sed cum festinatione accedit, vt eam iuuet & consoletur, sic cogitans: Ecce cognata mea est senio confecta, præterea etiam, quod natura denegatum fuit, miraculo est fœcunda facta, eget proinde mea opera, volo itaque ad eam proficisci, vt mutuis nos consolemur colloquiis, & vt ei ministrem.

Doctrina. Hinc iuuenculæ matronæ discant, quomodo eas affectas esse erga grandæuas deceat. Maria etsi maioribus donis erat ornata, quam nulla fœminarum in Mundo fuit, non tamen inde superbit, non cogitat, egóne tantis donis ornata seruirem isti anui? Sed potius, quod quò maior sit, & præstantioribus donis pollens, eò magis ad seruiendum aliis sit obnoxia.

Confirmatio ab exemplo. Ioseph tametsi somniauit Solem & Lunam & vndecim stellas se adorare, quo somno significabatur, quod parentes ipsius & fratres aliquando ipsum essent vt Dominum veneraturi, non tamen inde superbit, sed seni parenti seruit, & est obediens iuxta regulam Syracidæ, Eccl. 4.7.

A testimonio. Quantò maior es, eò magis te ipse humilia in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam, congregationi pauperum affabilem te facito, & seniori humilia animam tuam. Qui iuxta hanc regulam & Mariæ exemplum vitam

Ab vtili. instituit, vberrimum reportabit fructum. 1. Inueniet gratiam apud Deum, nam vt Deus superbis resistit, ita humilibus dat gratiam. 2. Inueniet gratiam apud homines. Vt enim omnes oderunt superbos, ita humiles & affabiles amore prosequuntur. 3. meretur vt ipse senex effectus honoretur à iunioribus. Vt enim iustum iudicium Dei est, vt qui iuuenis senes contempsit, ipse senex contemptibilis fiat: ita iusticia Dei est, vt qui iuuenis reueritus est senes, & eos in honore habuit, senex honoretur & ametur à iuuenibus.

2. Doctrina. Discant & hinc virgines nostræ non circumcursitare per alienas domos, non ocio indulgere, sed cum festinatione pie & modeste res suas agere, nisi potius placuerit ipsis Dinæ imitari exemplum, quæ ignominiam domum secum tulit, quàm beatæ Virginis, quæ decus & perpetuum honestatis testimonium secum reportauit. Olim nullus thesaurus pudentia virginibus erat carior, at nunc & vestibus & gestibus omnem impudicitiam produnt multæ, quarum pleræque iustas suæ impudicitiæ pœnas luunt.

Secunda Circumstantia.

Salutatio Mariæ. Secunda circumstantia est salutationis. Nam ingressa domum virgo mox salutat Elizabetham. Salutatio amica humanitatis, humilitatis, & beneuolentiæ est testimonium. Salutandi forma apud Iudæos vsitata fuit: Pax tibi, & pax huic domui, quæ salutandi forma de multis rebus nos admonet.

Salutandi formula Iudæorũ, quid nos doceat. 1. Hæc salutandi ratio est confessio, qua omnem pacem, omnem fortunam, adeóque omnia prospera à Deo esse confitemur. 2. Est petitio. Qui enim sincero corde dicit: Pax tibi, perinde est, ac si diceret, Te Pater cœlestis oro, vt huic tuam largiare pacem, hunc tua protectione munias aduersus Satanam Ecclesiæ tuæ hostem implacabilem. 3. Salutatio est adhortatio, qua hortamur quem salutamus, vt Deum inuocet, vt se, suam domum, liberos, &c. tueatur. 4. Salutatio & pacis precatio est significatio quædam, quod hostes habeamus, qui nobis perpetuò struunt insidias, vnde monemur, ne stertamus, sed vigilemus, ne incautos nos opprimant. 5. Pia salutatio est gratiarum actio. Nam cum precamur aliis à Deo pacem, publicè agnoscimus Deum esse autorem pacis, quem hac confessione prædicamus. Discamus ergo ab hac virgine mutuis salutationibus nos inuicem excipere.

Tertia Circumstantia.

Testimoniũ Elizabethę de fide virginis. Tertia circumstantia est testimonium Elizabethæ de fide Virginis. *Et repleta est Spiritu Sancto Elizabeth, & exclamauit voce magna, ac dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui, &c. Beata es quæ credidisti, quoniam perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino.* Elizabeth impletur Spiritu Sancto, à quo certificatur de conceptione virginis. Nã cum contra naturam sit virginem gestare vterum, oportuit autorem naturæ doctorem esse gratiæ & doni quod contigit præter naturam. Deinde vt edocta erat à S. Sancto, fidem virginis prædicat, cum ait: *Beata es quæ credidisti*, quæ breuis sententia plura docet.

Doctrina. 1. Omnes esse miseros qui sunt sine fide. 2. Quod credentibus contingat beatitudo vera, quæ est in Christo Iesu beatitudinis fonte vberrimo. 3. Indicat quis sit fructus fidei, cum ait, *Quoniam perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino.* Quasi dicat: Etiamsi omnium hominum experientia reclamat, etiamsi natura negat, etiamsi ratio contra statuit, tamen perficietur quod tibi à Domino

mino dictum est, videlicet quod virgo pariet Filium, iuxta Dei verbum. Hinc discamus & nos, quæ sit veræ fidei indoles, & exemplo virginis verbo Dei adhibeamus fidem, etiamsi tota rerum natura contrarium polliceri videatur.

Quarta circumstantia.

Miraculū infantis in vtero materno gestientis.

Ad salutationem virginis exultat puer in vtero matris, & gestu quodam adesse significat in vtero virginis Messiam. Hoc sanè magnum miraculum fuit, quod puer nondum in mundum editus, naturæ reparatorem agnouerit. Quo miraculo & fides Elizabeth ac Mariæ confirmatur, & bonitas Dei erga infantes declaratur, qui olim promisit Abrahamo, quod vellet ipsius Deus esse, & seminis eius in sempiternum, in cuius promissionis certitudinem legem sanxit, vt infans octo dierum circumcideretur, quę promissio, cum ad nos pertineat, impie & impudenter faciunt Anabaptistæ, qui nolunt Christianorum infantes baptizari, hoc est, nolunt eos obsignatione gaudere, qui gratiæ cœlestis iuxta promissionem sunt hæredes. Anabaptistæ ita aiunt: Qui audit & credit baptizandus est: Infans vero non audit, nec credere potest, quare nullo pacto est baptizandus. Sed falluntur miseri. Sic potius deberent colligere: Infantes Christianorum habent promissionem, igitur hæc promissio est ipsis Baptismo obsignanda, sicut infantibus Iudęorum obsignata fuit circumcisione. Promissionis verbum offert gratiam. Promissionis Sacramentum obsignat gratiam, & symbolo docet: quemadmodum de Cœnæ Dominicæ dictum est. Proponamus igitur nobis Iohannem, qui in vtero matris plenus Spiritu Sancto hæres est gratiæ communis omnibus infantibus, qui habent promissionem.

Error Anabaptistarū de pędobaptismo refutatur.

Obiectionis dilutio.

Sed dicunt: hoc erat miraculum. Fateor fuisse miraculum, & sane magnum miraculum, sicuti omnia opera Dei in Ecclesia sunt miracula. Verùm hoc adeo, quod hoc ipsum miraculum docet nos, quod pueri possint esse capaces Spiritus Sancti. Si sunt capaces Spiritus Sancti: si sunt filij Abrahæ: si sunt secundum promissionem hæredes: si Christus eos recipi mandat: cur non baptizandi? Præsertim cum baptismus istarum rerum sit quædam obsignatio.

DE SECVNDO.

Sūma Cātici Marię.

Maria audita oratione Elizabethæ de beneficio sibi facto, videlicet quod esset mater Messiæ futura, sui animi gratitudinem erga Deum declarat, quem celebrat in hoc Psalmo, cum propter ingens illud beneficium, quod sibi contingit, tum propter misericordiam, potentiam & veritatem, quā exercet erga homines, dum timentes se ex misericordia in gratiam recipit, contumaces iuste punit, & quod olim promisit Patribus, iam tandem vere complet. Vsus huius Psalmi est, vt cognita misericordia Dei credamus: vt cognita potentia timeamus: cognita veritate speremus, ac expectemus cum patientia, quæ Deus nobis ex gratia promisit. Misericordiam opponamus peccato: potentiam tyrannidi Diaboli: veritatem tentationibus omnibus, quas caro vel Satan suggerit. Atque his de causis Ecclesia vetus ordinauit, vt quotidie in cœtu piorum caneretur hoc virgineum carmen. Nunc singulos versus breuiter explicemus.

Vsus.

Explicatio paraphrastica.

1. *Magnificat anima mea Dominum.*
2. *Et exultat spiritus meus super Deo saluatore meo.*
3. *Quia respexit me humilem ancillam. Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.*

Hoc est: Ego magnificè Deum prædico, & tota gaudio perfundor, idque super Deo saluatore meo. Is enim meum gaudium, qui mihi tantam præstitit salutem. Is respexit & gratuito fauore complexus est me humilem & vilem ancillam, quæ iam spreta, vilis instar vilium seruulorum vixi: atque ita respexit, vt non posthac vilem & contemptam, vt antea, sed beatam me prædicent omnes ætates: cui tanta gratia facta est, vt sim mater futura Messiæ, qui Saluator est meus & omnium in se credentium.

Doctrina.

Ex Mariæ exemplo hoc discamus. 1. Agnoscere nostram vilitatem, & prosternere nos coram Deo in vera pœnitentia. 2. Agnoscere beneficia Dei erga nos. 3. Prædicare Deum ob sua beneficia. 4. Alios ad gratitudinem nostro inuitare exemplo.

4. *Quia magnifice mecum egit potens ille cuius sanctum est nomen.*

Paraphrasis & doctrina.

Nulla hic iactat merita pudica virgo, nihil suis tribuit viribus, sed omnia accepta fert Deo, qui solus potens est, & cuius solius nomen sanctum existit, vt quod summam mereatur reuerentiam. Deus enim quoties nominatur, debet ob sanctitatem prędicari, quæ relucet in omnibus operibus eius, in ingenti misericordia, in iusto iudicio, in potentia & veritate, quemadmodum particulatim virgo in suo exponit Psalmo.

5. *Et cuius misericordia in omnes ætates parata est timentibus ipsum.*

De misericordia Dei locus.

Hic versus tria docet. Primum, quod Deus sit misericors. Secundum, quàm late se extendat Dei misericordia. Tertium, quibus illa infinita contingat misericordia. De Dei misericordia multa sunt illustria dicta & exempla. Ero (inquit) Deus tuus & seminis tui vsque in seculum. Genes. 17. 7. Item Ego sum Deus faciens misericordiam. Exod. 20. 6. Et apud Esaiam, cap. 54. 10. Ego adsum, quia misericors sum Dominus Deus tuus. Et Syracides, Eccl. 2. 13. Pius & misericors est Deus, & remittet in die tribulationis peccata. Hinc Paulus Deum vocat Patrem misericordiarum, inquiens, 2. Corinth. 1. 3. Benedictus Deus & Pater D. nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Exempla huius declaratæ misericordiæ sunt plurima, quorum summum est, quod Filium suum vnigenitum dederit, vt saluetur mundus per ipsum. Huc illud, Iohan. 3. 16. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam. Imagines huius misericordiæ sunt, filius prodigus, Samaritanus, ouis perdita.

Testimonia.

Exempla

Imagines

Amplitudo misericordiæ.

Quam latè se extendit hæc Dei misericordia? Respondet Virgo: *In progenies progenierum*, hoc est, in omnes ætates, in omnes nationes, iuxta illud, Psa. 33. 5. Misericordia Dei plena est terra, & Psalm. 103. 17. Misericordia Domini à seculo vsque ad seculum. Iusticia Dei Adam miseriæ subiectus est cum tota sua posteritate. Misericordia Dei Adam gratiæ particeps factus cum sua posteritate, modò illi sua culpa non accersiuerint sibi iudicium. Huc illud Esaiæ, cap. 49. 6. Dedi te in lucem gentium, vt salus sis mea vsque ad extremum terræ. Et Simeon: Lumen quod parasti omnibus populis. Luc. 2. 52.

Quib contingit.

Quibus contingit ista misericordia? Respondet Maria: *timentibus eum.* Hoc ipsum Dauid hisce attestatur verbis, Psalm. 103. 17. Misericordia Do-

mini à seculo vsque in seculum super timentes eum. Et rursus: Prope timentes eum salutare ipsius. Vbi ergo timor Dei verus, illic & misericordia Dei locum habet.

Timere Deū quid.

Sed quis est iste timor Dei? Est vera pietas & religio, qua sunt præditi, qui in Christum firma recumbunt fiducia. Est autem hîc diligenter obseruandum inter causam misericordiæ, & qualitatem eorum quibus contingit. Causa nulla est præter εὐδοκίαν paternam in dilecto, sicuti ipse ait: Hic est Filius meus, per quem placatus sum. Qualitas eorum, quib. misericordia contingit, non est meritū, sed nota filiorum Dei, qui fide sunt effecti filij, iuxta illud, Iohann. 1. 12. Dedit potestatem, vt fierent filij Dei, quotquot credunt in nomine eius. Fide sola nascimur filij Dei, sed filij Dei effecti debemus, vt filios Dei decet, in omni pietate & innocentia, & aliis virtutibus viuere, quas beata Virgo hic timoris vocabulo complectitur.

De iudicio Dei in superbos, & misericordia erga humiles.

6. *Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui.*
7. *Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.*
8. *Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes.*

Prædicat iudicium Dei in superbos, & misericordiam in humiles. Exempla infinita præbet sacra historia & quotidiana experientia.

Veritatis Dei celebratio.

9. *Suscepit Israel puerum suum, memor misericordiæ suæ.*
10. *Sicuti locutus est Patribus nostris, Abrahamo & semini eius in æternum.*

Hoc est, Promissionem misericordiæ compleuit Deus misso Filio. Est igitur verax, & ob veritatem celebrandus: cui sit laus, confessio, & gloria misericordiæ, potentiæ, iustitiæ, veritatis in secula seculorum, Amen.

IN FESTO MICHAELIS, Euangelium, Matth. 17.

IN illo tempore, accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quis est maximus in regno cœlorum? Et accersitum ad se puerum Iesus statuit in medio illorum, & dixit: Amen dico vobis, Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut pueri, non ingrediemini in regnum cœlorum. Quisquis igitur demiserit semetipsum, sicut est puer iste, hic est ille maximus in regno cœlorum. Et qui receperit puellum talem in nomine meo, me recipit. Qui autem offenderit vnum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, vt suspendatur mola asinaria in collum eius, ac demergatur in profundum maris. Væ mundo ab offendiculis. Necesse est enim vt veniant offendicula, verumtamen væ homini, per quem offendiculum venit. Quod si manus tua, vel pes tuus obstaculo est tibi, abscinde eum, & proiice abs te. Bonum est tibi ad vitam ingredi claudum & mutilum, potius quam duas manus, vel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus offendit te, erue eum, & proiice abs te. Bonum est tibi, vt luscus intres in vitam potius, quam vt duos oculos habens, mittaris in gehennam ignis. Videte ne contemnatis vnum ex pusillis istis. Dico enim vobis, quod Angeli eorum in cœlis semper vident faciem patris mei, qui in cœlis est. Venit enim filius hominis seruare quod perierat.

ENARRATIO TEXTVS.

Cur de Angelis habētur cōciones in Ecclesia.

HOc festum in Ecclesia ideo ordinatum & receptum est, vt discamus beneficia Dei erga nos, qui dederit nobis Angelos custodes. Quare de Angelis potissimum hoc die docenda est Ecclesia. Verùm, quia Euangelica lectio, quæ hodie tractari solet, continet singulares doctrinas: volo primùm textum Euangelij explicare. Deinde nonnulla de Angelis dicere.

Occasio & summa præsentis loci.

Occasionem huic Euangelicę lectioni præbuit arrogantia discipulorum Christi, qui postquam Christus sui abitus mentionem fecisset, contendunt de primatu, quos Christus ab errore reuocat, & statuit puerum in medio eorum, dicens: Nisi fueritis sicut pueri, non intrabitis in regnum cœlorum. Dehortatur præterea à scandalo, & commendat nobis pueros, vt eos in Ecclesiam recipiamus, scientes talium esse regnum cœlorum. Loci quatuor:

Partes.

1. *Disputatio Apostolorum de primatu, & eorum reprehensio.*
2. *Admonitio de cauendo scandalo.*
3. *Mandatum Christi de recipiendis pueris.*
4. *Angelorum natura & officium.*

DE PRIMO.

Error discipulorū.

Discipuli accedunt Iesum, dicentes, Quisnam maximus in regno cœlorum? Hic primùm obseruanda occurrit cæcitas discipulorum Christi, non intelligentium adhuc, qualênam sit Christi regnum. Somniabant fore ciuilem administrationem, in qua Christus, vt summus monarcha, Discipuli vero ipsius sub eo, tanquam duces, dominarentur toti terrarum orbi: ideo quærunt, quisnam illorum sit futurus summus, & à Christo proximus. Adeo stupenda cæcitas eorum mentes fascinauerat.

Virus diaboli.

Deinde licet hîc videre virus diaboli, quod fuit etiam efficax in illis Dei organis, nempe discipulis Christi, qui erant destinati Apostoli & legati regis Christi in spirituali eius regno. Quid facit? teterrimo vicio superbiæ eos commaculat, adeo vt iam de primatu disputent, hoc est, quisnam eorum sit aliorum futurus Dominus.

Christi benigna reprehensio.

Quid Christus facit ad hanc discipulorum suorum stultam arrogantiam? Potuit sanè iustè eos reiicere, vt superbos & minime idoneos, qui suo spirituali regno administrando præficerētur: hoc tamen non facit, sed eos paternè admonet, & vt corrigit errorem: ita superbiæ vicium seuerè taxat. Ita enim ait, *Et cum aduocasset puerulum Iesus, statuit eum in medium eorum, & dixit: Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, & fiatis vt pueruli, nequaquam ingrediemini in regnum cœlorum.* Hic exemplo & doctrina docet, quales velit habere administratores sui regni. Vult æqualitatem, quantum quidem ad animorum affectionem attinet: non vult, vt vnus alterum tanquam ex alto despiciat: sed vt amāter sint inter se inuicem affecti, mutuis se prosequentes officiis: non vult vt more gentium alij aliis superbè dominentur in spirituali suo regno. Nam de regnis politicis alia ratio est. Deinde, hîc facit discrimen inter suum regnum & imperia mundana. Qui summus est in regnis mundi, is ab omnibus vult coli & ministrari. Contra, qui vult hîc summus esse, debet omnium esse minister, non verbis, vt Papa, sed reuera vt Paulus, Petrus, Apostoli, & alij sinceri Euangelij præcones. Ita maximus in Ecclesia Christi est, qui maxime seruit, minimus vero qui minime dominatur. Vt autem Christus suos discipulos ab ista arrogantia reuocet, addit seuerissimam comminationem, dicens: *Nisi fiatis vt pueruli, non ingrediemini regnum cœlorum.* Sed quid est quod velit Dominus suos discipulos esse

Quales discipulos requirit.

Discrimē inter regnū Christi & regna mūdi.

Comminatio.

los esse similes puerulis? an non Paulus secus docere videtur, cùm Corinthiis in hunc modum scribat, 1. Cor. 14. 20. Ne simus pueri sensibus? Christus vult nos esse pueris similes. Paulus vult nos esse pueris dissimiles. Vtrumque verum est. Debemus esse pueris similes, & rursus debemus esse pueris dissimiles.

Locorum conciliatio.

Pueris similes quo modo esse debemus.

Pueris similes esse debemus, 1. Vera humilitate & abnegatione nostri ipsorum, sicuti Dominus ait: *Quisquis demiserit seipsum, sicuti est puerulus iste.* Est igitur omnis superbia deponenda illi, qui vult Christi discipulus esse. Huc illud Christi: Qui vult me sequi, abneget semetipsum, hoc est, qui vult meus discipulus esse, humiliter de se sentiat, nihil sibi arroganter tribuat. 2. Pueris similes erimus in meritorum ratione. Vt enim pueri non possunt aduersus parentes de suis gloriari meritis: Ita nec discipuli Christi coram Domino vlla merita iactare debent, sed fateantur se infantes, qui sine paterna cura nihil possent. 3. Similes erimus pueris affectu. Quemadmodum enim pueri se totos paternæ curæ committunt, ita discipuli Christi se totos in Christi fidem coniiciant, ab eo omnia salutaria expectantes. 4. Similes erimus pueris obediendi studio. Pueri boni non disputāt, quale sit quod mandat pater, sed quid? & eius voluntatem agendi regulam sequuntur, sicuti Abraham fecit, qui ad mandatum Dei paratus erat ad mactandum filium vnigenitum. Non cogitauit Abraham, quid hoc opus Deo proderit? Mors filij mei mihi molestissima quidem est, & Deo nihil confert. Sed hoc potius: Tu mi Deus hoc mihi mandas, tuam igitur voluntatem agendi regulam sequar, & tibi morem geram. 5. Pueris similes esse debemus malicia, hoc est, vt infantes malis artibus non student, non auare colligunt, non turpem libidinem sectantur, ita discipuli Christi à malo abstinebunt.

Quomodo pueris dissimiles esse debemus.

Dissimiles autem debemus esse pueris. 1. ne pueriliter desipiamus, absurda sectantes, vt pueri faciūt, sensibus nondum formatis. 2. Ne imbecilles in fide simus, sicuti pueri, qui per ætatem non possunt res spirituales capere. 3. Ne indulgeamus lusibus carnalium affectuum. 4. Ne instar puerorum in doctrina pietatis incerti & inconstantes fluctuemus, & ne, vt Paulus inquit, Ephes. 4. 14. circumferamur quouis vento doctrinę, sed sanctam exhibeamus infantiam, ad quam hortatur nos Petrus, cum ait, Quasi modò geniti infantes, &c. 1. Petr. 2. 2.

Præmium veræ humilitatis.

Huc & præmium veræ humilitatis apponit, cum ait: *Quisquis exceperit vnum puerulum talem in nomine meo, me recipit.* Hoc diligenter expendatur. 1. Christus hoc dicto vult, vt omnes pueros amanter complectamur, idque ipsius nomine. 2. Testatur. quicquid in nomine suo collatum fuerit piis, id ita se æstimare, ac sibi ipsi collatum esset. Quem non excitaret hæc promissio ad humanitatis officia erga suos, & maximè erga membra Ecclesiæ Christi? 3. Admonet de pœna quam luent, qui vllos id Christum credentes contempserint. *Qui, inquit, offenderit vnum ex paruis istis, qui in me credunt: præstiterit ei, vt suspendatur mola asinaria in collum eius, vt demergatur in profundum maris.* Deberet vel hæc comminatio retinere nos in officio, ne tam faciles essemus ad offendendos alios. Sed de hoc loco sequitur.

DE SECVNDO.

Partes tres huius sententię.

Væ mundo à scandalis. Necesse est enim vt veniant scandala, veruntamen væ homini per quem scandalum venit. Hoc Christi dictum tria habet. *Primum* est prædictio, quod mundus sit futurus plenus scandalis. *Secundum* est indicatio subobscura causarum scandalorum. *Tertium* est comminatio pœnæ, quam luet autor scandali.

I. Docet.

Primum nos docet, admonet, confirmat. Docet 1. quid sit euenturum, hoc est, quod mundus sit futurus plenus scandalis. 2. quod ista scandala secum sint allatura hominibus *Væ*, hoc est, pœnas, sub quibus homines super se *Væ* clamabunt præ angustiis. Est autem *Væ*, vt Basilius ait θρηνῶδες ἐπίφθεγμα, hoc est, flebilis acclamatio, qua suum dolorem testantur, qui sub cruce gemunt. 3. quod Ecclesia non sit futura tranquilla in hac vita, sed cum maxime quieta videbitur, subito excitabuntur tempestates, quibus mirum in modum concutietur. Erit Ecclesia in mundo similis Halcyoni aui, quæ in mari oua parit, & pullos nutrit. Hæc nunquam sibi polliceri potest vnum tranquillum diem: sed se in omnem euentum parat, tranquillo mari cum suis pullis gaudet, obortam tempestatem perfert fortiter, sperata tranquillitate animum alens. Sic Ecclesia est in mundo vt in mari, in quo gignit sibi liberos. Hæc nunquam secura esse potest à tempestatibus mundi, quæ sunt falsi Prophetæ, diabolus, propria caro, praui hominum mores & exempla. Hæ tempestates cum in Ecclesiam ingruunt, debet ipsa parata esse in omnem euentum, sed tādem omnia superabit per victorem mundi Iesum Christum, quem cum fide apprehendimus, & nos victores mundi euadimus, iuxta illud: Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra. Quare hæc vincit mundum? quia Christum habet. 1. Ioan. 5. 4.

2. Admonet.

Deinde, admonet nos hoc dictum Christi, ne vel ipsi autores scandalorum simus dicto aut facto, vel sinamus nos abduci scandalis, ac rursus relabamur in pristinas tenebras, ac à Christo Saluatore turpiter deficiamus, sicuti multis hodie accidit, vbi sophistæ & tyranni pro sua libidine omnia sursum ac deorsum versant.

3. Confirmat.

Tertiò, hoc dictum Christi nos confirmat in fide Christi. Nam cum videmus euentum prædictioni respondere, certificamur de Euangelio, & confirmatur fides, ne cum maxima parte mundi confessionem abiiciamus.

II. Scandala à quo oriantur.

Secundum, quod habet dictum Christi, est indicatio subobscura causarum scandali: *Necesse est*, inquit *vt veniant scandala*. Sed vnde illa necessitas? à Deone? Nequaquam. Deus enim non est autor malorū, nec delectatur scandalis, sed irascitur autoribus scandali, sicuti pœnæ ostendunt. Vnde ergo? num à diabolo? Verè à diabolo. Nihil enim is aliud molitur, quā vt Christi Ecclesiam scandalis in doctrina, moribus, in cruce euertat. Hic sibi adiūgit Sophistas, hypocritas, & tyrannos mundi, quos excitat, vt nihil intentatum relinquāt, quod faciat vllo modo vel ad euertendam vel lacerandam Ecclesiam, id quod historia Ecclesiæ docet, ante diluuium, post diluuium, in Ægypto, in deserto, in variis persecutionibus, sub iudicibus, regibus, & ducibus, in captiuitate, post captiuitatem vsque ad Christum exhibitum. Deinde post Christum historia Ecclesię infinita testimonia habet scandalorum, quibus satan Ecclesiam Christi horribiliter inuadit.

III. Sententia grauissima in scandalorum autores.

Tertium, quod Christi dictum habet, est comminatio pœnæ, quam autores scandalorum sustinebunt. *Væ homini* (inquit) *illi per quem scandalum venit.* Significat ergo fore, vt quia alij sunt scandalo, grauissimis puniantur pœnis. Nec est dubium, quin de pœnis æternis loquatur.

De triplici scandalo vitando

Cæterum, vt diligentius caueamus, ne fiamus autores scandali, breuiter dicam, quænam scādalorum

genera sint cauenda,quæ à suis causis differentias ac cipiunt. Vnum genus scandali est, quod oritur ex mala doctrina,seu ex corruptelis doctrinæ Ecclesię. Qui hoc pacto aliis est scandalo, diabolum patrem suum imitatur,qui primos homines hoc genere scãdali euertit,Gen.3. Alterum genus scandali est,quod oritur ex malis moribus,hoc est,cum alij in te respicientes tuos malos mores induunt. Qui ita scandalo est hominibus,regnum satanæ extruit,& demolitur Christi regnum, quare summopere cauendum est. Quotus quisque,quæso,hîc non dat scandalum? Siue ad clerum,siue ad populum,siue ad magistratum,siue ad subditos respicis, vides omnia plena scandalis morum, adeo vt non frustra Christus dixisse videatur: *Væ mundo à scandalis*. Tertium genus scandali oritur ex abusu rerum,quæ sua natura sunt indifferentes,quod cauendum est,ne offendantur infirmi. Obstinati & impij sunt contemnendi,idque Christi exemplo, Plura de scandalis aliâs diximus.

DE TERTIO.

Mandatũ Christi de recipiẽdis pueris.

Videte ne contemnatis vnum ex pueris his. Dico enim vobis,quod Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est. Hic Christus nobis pueros commendat,ne illos vllo pacto offendamus, & rationem subnectit: Quia Angeli eorum vident faciem Dei Patris,qui in cœlo est. Hoc est,cum tanta cura Deus pueros complectatur,vt eis Angelos custodes dederit,non decet,vt nos inhonoremus. Hic obseruemus,quod pueri habeant Angelos custodes, qui eos aduersus satanam tuentur. Deinde, excitemur ad gratitudinem erga Deum pro tanto beneficio. Tum studeamus piis moribus eos retinere. Postremò caueamus ne vlla impietate aut turpitudine illos à nobis arceamus,qui in cœlo gaudent piorum sanctitate & vitæ puritate.

DE QVARTO.

Angelorũ descriptio natura & officium.

Quartum,quod proposui,fuit de Angelis,de quorum natura & officio pauca dicam, vt cum sciamus quales custodes habeat Ecclesia,tum intelligamus in quanto versemur periculo.

Angelus est creatura Dei, spiritualis, intelligens, potens, condita in ministerium Dei & Ecclesiæ, à quo suæ conditionis fine quidam defecerunt, & facti sunt hostes Ecclesiæ,quidam autem non defecerunt, sed manserunt in sua innocentia, in qua Deo & Ecclesiæ seruiunt. De quibus Epistola ad Hebræos ita ait,cap.1.14. Nónne omnes sunt ministratores spiritus, qui ministerij causa mittuntur propter eos,qui hæredes erunt salutis. De malis Dominus ait,quod Satan cum suis sit mendax & homicida ab initio. Ioan.8.44. Et Petrus dicit, diabolus sicut Leo circumit, quærens quem deuoret. 1. Petr. 5.8. Hinc facile est intelligere, quod Ecclesia in mundo sit veluti ciuitas, quam vt Angeli boni intus defendunt,ita mali foris oppugnant. Cum igitur in tanto versemur discrimine, rogemus Deum, vt suis nos Angelis tueatur,cui laus,honor,& potestas,in secula seculorum, Amen.

IN FESTO OMNIVM sanctorum, Matt.5.

Cum vidisset Iesus turbas, ascendit in montem, & cum consedisset, accesserunt ad illum discipuli eius, & postquam aperuisset os suum,docebat illos,dicens, Beati pauperes spiritu, quoniam illorum est regnum cœlorum. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient. Beati mites, quoniam ipsi hæreditatem accipient terræ. Beati qui esuriunt & sitiunt iusticiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Beati pacifici, quoniam hi filij Dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam illorum est regnum cœlorum. Beati estis, cum probra iecerint in vos homines, & insectati fuerint, & dixerint omne malum verbum aduersus vos, mentientes propter me. Gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis.

ENARRATIO TEXTVS.

Festi dies de Sanctis cur instituti, rationes variæ.

Festa de sanctis in Ecclesia instituta sunt non sine grauissimis causis,quas ordine recensebo, vt in nostrum commodum sanctorum festis vti possimus.

Prima, vt cognoscatur Ecclesiæ historia. Id enim valde vtile est: nam & inde Ecclesiæ statum, & quos habuerit defensores & hostes Ecclesia, intelligimus.

Secunda, vt cogitentur beneficia Dei erga Ecclesiæ membra. Paulus ex persecutore factus est Apostolus. Petrus, qui Dominum suum negârat, in gratiam est receptus. Magdalena peccatrix pro filia agnita est, dum in Christum fide recumbit. In mortis articulo Christus se contemplandum præbuit Stephano: atque ita in singulis sanctis Dei singularia beneficia videre est.

Tertia, vt consideratis hisce Dei beneficiis erga sanctos, nos agamus Deo gratias, quod in miseros peccatores conuertentes se ad Dominum per veram pœnitentiam fuerit adeo misericors, & eos in gratiam receperit, & tot ornauerit beneficiis, ac spiritu suo in hoc deserto rexerit.

Quarta, vt varij Sanctorum casus perpendantur & conferantur cum periculis nostri temporis. Vt olim pij opprimebantur ab impiis: ita & hodie. Olim Sancti gaudebant sub piis gubernatoribus, & interdum iugum grauius tyrannorum experiri cogebantur: ita & hodie. In his casibus variis debemus nos erigere exemplo sanctorum.

Quinta, vt sanctos imitemur in pœnitentia, vita, cultu, confessione, constantia, patiẽtia, & aliis virtutibus. Debent ergo sancti nobis esse veluti exempla regulæ vitæ nostræ. Verbum Dei requirit pœnitẽtiam, cultum Dei, confessionem, patientiam: sed sancti Dei verbi huius exempla suppeditant.

Sexta vt piis suspiriis sanctorum expetamus consortium, quo liberati tandem ex his angustiis, beati viuamus cum Christo in omni æternitate: qua de causa Christus pronũciat suos discipulos beatos, etiam si variis ærumnis in hac vita affligantur. Et huc pertinet hodiernum Euangelium de beatitudinibus variis, sicuti nunc audiemus: singulas ergo beatitudines ordine declaremus. Locus vnicus,

Summa Conciõis.

De beatitudine discipulorum Christi.

Primus gradus ad beatitudinem Spiritus demissus.

1. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Hoc versu ostendit Christus primum gradum ad summas opes. Summæ opes sunt possessio regni cœlorum & æternæ vitæ. Gradus autem est ad has opes primus paupertas spiritus, quia contriti & contusi sentimus nos omnis iustitiæ esse inopes.

Quid? an non hæc paupertas nos excludit è regno cœlorum? Sicut rectè dicitur: primus gradus est ad sanitatem nouisse morbum, quia qui morbum nouit, quærit conueniens remedium: ita primus gradus est ad opes cœlestes paupertas spiritus, quia qui

hanc

hanc sentit, quærit opes aliunde. Et sicut morbus sua natura gradus est ad mortem, nisi succurrat medicus: ita hæc paupertas rectà ad infernum mitteret, nisi Christus suas opes nobiscum communicaret. Non ergo diuitiæ nobis contingunt spirituales merito paupertatis, sed beneficio regis cœlorum, ad quem implorandum nos cogit sensus spiritualis huius paupertatis. Sensus ergo huius loci est nihil esse cur illi se infelices esse putent, quia reuera sentiunt in animo, se esse omnis iusticiæ inopes, cum iste suæ inopiæ sensui sit primus gradus, quo ad summas opes, id est, in regnum cœlorum ascenditur, non quidem per se & sua natura, sed quia cogit nos illum quærere, qui solus via est in cœlum.

Paupertas Spiritualis, quid.

Qualis autem sit paupertas spiritualis, ex collatione facilius intelligi potest. Vt enim paupertas mendicitatis est non solum summa inopia, verumetiam eius publica professio: ita paupertas spiritus est non solum summa opum cœlestium, hoc est, iustitiæ, sanctitatis, & innocentiæ inopia: verumetiam eius professio coram Deo, à quo petimus vt propter Christum nostræ succurrat inopiæ. Hæc ergo paupertas sita est in vera pœnitentia & expetitione opum cœlestium.

Monachalis erroris refutatio.

Monachi abusi sunt hoc loco. Nam ex eo docuerunt, paupertate, id est, mendacitate, homines mereri regnum cœlorum, cum Paulus apertè dicit, Rom. 6. Donum Dei est vita æterna per Iesum Christum Dominum nostrum. Si donum est gratuitum, certe non comparatur paupertate, quæ sane sua natura nihil meretur, sed est pœna, cuius causa est partim prodigalitas, partim pigritia.

Secundus gradus cor contritum.

1. *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient.* Hæc mirabilis est concio. Pronunciat beatos lugentes: cum nihil magis felicitati repugnet quam luctus. Verum Christi dictum intelligēdum est non de luctus tempore, se de euentu. Nam ita ait: quia consolationem accipient, scilicet finito in hoc mundo luctu. Hic luctus causam habet partim spiritus paupertatem, partim ærumnas præsentis vitæ, quæ nos tanquam igni quodam excoquunt & explorāt, & quasi stimulis nos excitant ad expetendum æternum gaudium, quod omnes lachrymas absterget. Non ergo luctus per se causa est felicitatis, sed quia compellit nos ad Christum, qui est autor omnis consolationis.

Huc proinde Pauli dictum pertinet, Rom. 6.3. Gloriamur in tribulationibus, quia operantur patientiam: patientia probationem: probatio, spem, spes autem non confundit, quia Deus nos diligit. Hinc facile intelligi potest, Christum non loqui de quouis luctu, sed de luctu, qui est secundum Deum, non de luctu mundi.

Tertius gradus mansuetudo.

3. *Beati mites, quoniam ipsi hæreditatis iure terram possidebunt.* Mites sunt placidi, mansueti, faciles, humani, qui suos affectus mitigant: qui læsi faciles sunt ad condonandam iniuriam: qui malunt rem perdere, quam contendere. Hæc virtus mansuetudo è timore Dei vt vera humilitate nascitur, quam Christus suis commendat dicens, Matth. 11.28. Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Regula est: Discipuli Christi mites esse debent. Exemplum regulæ est Christus: vult enim vt hanc virtutē meditātes se intueamur. Non dicit Dominus: Discite à me mortuos suscitare, dęmones effugare, super mare siccis pedibus ambulare, 40. dies & noctes sine cibo viuere, sed hoc dixit: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Hęc humilitas habet secū germanā dilectionē, de qua Dominus: In hoc cognoscēt omnes, quod mei discipuli sitis, si vos mutuo dilexeritis. Ioa. 13.35.

Sed quid promittitur mitibus? beatitudo, ídque propter euentum: nam hęreditatis iure terram possidebunt, non quod in terra simus victuri, sed propter typum. Terra enim olim promissa patribus, fuit typus & figura regni cœlorum, adque ideo veritas vmbræ nomen accepit.

Hęresis de merito refutatur.

Hoc loco qui abutuntur ad stabiliendum dogma de merito, ac si nostris virtutibus mereri cœlum possemus, stulti sunt, non animaduertentes Christi verba. Dicit enim eos possessuros iure hæreditatis terram. Vbi est illud hæreditatis ius? Nónne ideo hæredes sumus, quia in Christo gratis adoptati per fidem? Nónne Paulus dicit, Rom. 6.23. Vita æterna est donum Dei per Iesum Christum Dominū nostrum. Aliud est loqui de causis salutis, aliud de nouis qualitatibus eorum, qui hæredes sunt salutis.

Quartus gradus Salutis Desideriū

4. *Beati qui esuriunt & sitiunt iusticiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Christiani in hac vita nunquam ita ex fontibus salutis hauriunt aquam, quin magis sitiant, quos hic consolatur Dominus, promittens fore, vt tandem saturentur: ex qua saturitate se felices profitebuntur. Quisquis esurit & sitit iusticiam, duo optat. 1. Vt publicè glorificetur Deus recta doctrina, sancta vita, & confessione. 2. Vt priuatim singuli agnoscant Deum, fidem Christi concipiant, impleantur Spiritu sancto, ac sancta puráque vita iustitiam Dei meditentur. De hac satietate loquitur Dauid, Psalm. 17.15. quam tum demum fore dicit, cum apparuerit gloria eius. Ibi enim (vt est in Apocalypsi, capit. 7.16. Sancti non esurient neque sitient amplius.

Quintus gradus misericordia erga proximum.

5. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Hic nobis commendatur misericordia erga miseros. Vult enim Christus suos discipulos non tantum tangi propriis malis, verumetiam affici aliorum miseria: quod sane est veræ charitatis officium. Neque Christus tantum requirit, vt condoleamus ærumnis & miseriis aliorum: sed opus simul requirit: vult vt miseris manus auxiliatrices porrigamus. Ne autem hominum ingratitudine frangantur, adiūgit promissionem. Promittit enim fore, vt qui misericors fuerit in proximum, misericordiam rursus consequatur. ídque nō solum apud Deum, verumetiam apud homines. Deus promittit misericordibus misericordiam, & facit etiam vt inueniamus misericordiam apud homines, dum illorum animos flectit ad benefaciendum nobis.

Sextus gradus, cordis puritas.

6. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Mundities cordis hic nobis commendatur, quæ opponitur duobus maximis viciis, astutię & libidini. Cum opponitur astutię, est simplex candor, quo agimus cum hominibus sincerè & apertè sine obliquis fallendi artibus. Hoc ergo Christi dictum aduersatur iudicio plerorumque hominum. Plerique enim tum demum se beatos putant, quando alios astutè circumuenire possint ac fallere: vnde & prudentiæ laudem & lucrum venantur, & fauorem magnorum hominum aucupantur. Verùm Christus non vult, vt sui discipuli ita agant, sed vt potius sint contenti simplici candore, vt cor, manus, lingua, quàm optimè consentire videantur. His promittit, vt Deum videant, in cuius visione summa est sita felicitas. At cum mundities cordis opponitur libidini, est vera castitas, quam Paulus sanctitatē vocat, cum inquit, Heb. 12.14. Præstate sanctitatem, sine qua nemo videbit Deum. Vt enim Deus abominatur libidines, ita summe delectatur castitate fidelium.

Septimus gradus, pacis studium.

7. *Beati pacifici, quoniam ij filij Dei vocabuntur.* Hic magnam & raram virtutem suis discipulis commendat Christus. Pacifici sunt, qui paci & trāquilli-

tati faciendæ & conseruandæ student. Hi quia diuersum studium à filiis satanæ habent, filij Dei vocabuntur, vt qui Dei Patris exemplo pacis & tranquillitatis sunt autores, & multos suo hoc pacis studio iuuant & oblectant. Quemadmodum enim balsamum preciosum integram domum sua replet fragrantia: ita vnus vir pacis studiosus magnum cœtum dissidentem in concordiam reducere potest. Non ergo immerito Dauid concordiæ & pacis studium celebrat, ita canens, Psal. 133. Ecce quàm bonum & quàm iucundum, habitare fratres in vnum. Sicut vnguentum optimum super caput defluens super barbam, barbam Aaron, quod defluit per oram vestimentorum eius. Sicut ros Hermon, qui descendit super montes. Vt enim rore terra fœcunda redditur benedicente Domino: ita vbicunque sunt multi pacis studiosi, fœcundæ sunt & felices politiæ, Ecclesię & œconomiæ. Contrà vbi non est pacis studium, illic ariditas & siccitas, hoc est, summa miseria.

Octauus gradus, affligi & mortem pati pro Christi nomine.

8. *Beati qui persecutionem patiuntur iusticiæ causa quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Quia maximè concutit infirmorum animos scandalum persecutionis, valde commodè suos de cruce admonet, vt non fracti persecutionum acerbitate abiiciant confessionem: sed potius propositum regnum cœlorum intueantur: cuius potiundi desiderio magis contendant per tribulationes multas introire in regnum cœlorum. Imitemur ergo eorum exempla, qui dum currunt in stadio, respiciunt ad præmium quod ab Agonothete propositum est, & ita alacres properant, donec ad metam ventum fuerit: ita vult suos facere Christus: non vult segnitiam, sed infatigabile currendi studium, donec ad metam regni cœlorum perueniant.

Deinde, cum Christus hîc vnam persecutionis causam ponit, nempe iusticiam, vult vt ita vitam instituamus, ne pati cogamur nostra culpa, seu propter nostram iniustitiam. Tum enim persecutio est iusta pœna, non testimonium defensæ iustitiæ, & veritatis. Et Petrus monet, Ne patiamur vt iniusti, sed vt iusti, idque exemplo Christi, Prophetarum, Apostolorum, & multorum martyrum. 1. Pet. 3. 20.

Gradus octaui elucidatio.

Beati eritis, cum conuiciati fuerint vobis, & vos persecuti fuerint, & dixerint quiduis mali aduersus vos, mentientes mea causa. Exponit quid sit pati persecutionem propter iusticiam: Si conuitiati vobis (inquit) fuerint iniustè, si persecuti vos fuerint odio Euangelij. Si dixerint omne malū mētientes. Nā si verum dixerint, non eritis beati. Si propter peccata vestra persecutionem patiemini, non continuo eritis felices. Nā causa (vt inquit ille) facit martyrum, nō sanguis.

Crucis piorum gloriosus exitus.

Gaudete, inquit, & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis. Merces est cōpensatio obedientiæ erga Deum in persecutione prestitæ. Non hoc dicto significat Dominus, nos cruce mereri cœlum, quia cœlum est filiorum hæreditas, sed potiùs nos ad ferendam crucem extimulat, proposita Patris clementia, qui nobis compensationem laborum, quos sustinemus in hac vita, pollicetur, quæ compensatio in cruce fundata est Domini nostri Iesu Christi, cui vna cum Patre & Spiritu sancto sit honor, potestas & gloria, in secula seculorum, *Amen.*

SOLI DEO GLORIA.

NB.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ VETERIS ET NOVI TESTAMENTI, QVI IN Opuſculis Theologicis, D. Hemmingij ad dogmatum confirmationem appoſitè citantur, & magna ex parte explicantur.

NVMERI PRIORES CAPVT, VERSICVLVM, aut verſiculos libri Veteris aut Noui Teſtamenti: poſteriores duo columnam huius voluminis, & columnæ lineam deſignant.

CAP.	VER.	COL.	LI.
	32	1243	37
XXIII.	1.2 3	1489	274
	1	1526	38
XXIIII.	8	1091	13
XXV.	1	1582	47
	1	1502	52
	4.5	97	20
	10	1174	33
	14	458	40
XXVI.	6	415	36
XXVII.	4	415	32
XXXI.	7	913	16
XXXII.	1	611	35
	1	1314	35
	7	1231	3
	10	1174	55
	11	1284	16
XXXIII.	1	1284	18
	5	1173	40
	6	337	14
	6	344	63
	6	1326	52
	15	1295	68
XXXIIII.	9	1135	30
	11	746	14
	16	347	6
XXXVI.	6	346	69
XXXVII.	1	487	21
	3	563	62
	4	889	4
	5	1438	19
	19	1427	67
	35	1554	61
XXXVIII	3	1077	11
XXXIX.	12	942	32
XL.	7	1146	1
	10.11	637	8
XLII.	1	1132	43
	3	1223	55
XLV.	7.8	620	18
	7 8	1326	64
	7.8	1328	17
XLIX.	3	1296	70
	21	350	7
L.	7	1146	3
	15	582	17
	15	58	5
	15	913	62
	15	1034	37
	15	1402	67
	15	1503	61
	16	1203	48
	16	1146	29
	23	1201	20
	2	1062	46
LI.	6	1175	10
	7	710	70
	7	688	58
	7	1237	34
	9	1178	30
	12	1133	60
	12	1249	4
	18	1145	70
	19	945	32
	19	1056	23
	19	1061	7
	19	1146	57
	19	1201	66
	19	1359	62
	23	500	8
LV.	23	1602	55
LVIII.	5	939	5
LIX.	6	1090	66
LXII.	11	498	40
	11	499	7
	13	1336	24
	11	1419	17
LXIII.	4	1173	54
LXV.	8	337	45
LXVI.	18	583	15
	18	1034	45
LXVIII.	18	428	9
	5	538	15
	5	620	29
	5	705	14
	5	1326	67
	19	638	65
	19	1101	21
	19	1335	17
LXIX.	23	641	31
LXX.	3	1409	59
LXXII.	1	1049	67
	1	1328	20
	5	634	44
	8	608	5 49
	11	620	40
	19	1091	28
LXXIII.	2	2822	30
	16.	1231	38
	27	1231	54

CAP.	VER.	COL.	LI.
	28	1125	26
LXXVI.	12	958	5
LXXXIII.	18	1229	53
LXXXIIII.	5	415	34
	11	503	32
	13	1335	34
LXXXVI.	2	557	38
	5	1053	33
	15	343	3
LXXXVII.	3	1126	20
	4	1100	38
LXXXVIII.	19	1098	46
LXXXIX.	31	396	18
	35	458	38
XCI.	15	478	5
	15	1402	66
	15	1497	20
XCII.	14	415	35
XCIIII.	17	1056	51
XCV.	1	1284	20
XC VII.	7	1327	9
	10	913	55
C.	3	1329	28
CIII.	1	635	12
	3	1284	19
	4	1173	50
	6	1053	38
	13	1173	28
	17	1043	60
	17	1670	70
CVI.	31	1252	19
CX.	1	1336	16
	2	633	53
	2	1328	54
	4	435	4
	4	634	61
	4	1101	66
	1	1108	21
	4	1152	2
	4	1159	50
	4	1182	65
	4	1315	17
	4	1329	1
	7	638	6
	7	1471	11
CXI.	9	456	69
	10	1198	42
CXII.	1	579	34
	1	914	1
	7	1073	18
	1	1206	53
	9	838	19
CXV.	1	1229	13
CXVI.	15	1122	19
	15	1197	17
	16	1172	36
CXVII.	1	642	54
	1	1053	48
	1	1101	10
	2	1174	20
CXVIII.	22	641	65
	25	1097	58
CXIX.	1	1205	32
	1	1206	55
	9	1081	27
	104	97	10
	105	394	46
CXXII.	1.3	74	11
	1	562	56
	6	415	39
CXXIII.	1	1587	44
CXXVII.	1	346	66
CXXVIII.	1	1554	27
	2	1439	55
CXXX.	3	361	66
	3	370	49
	3	526	2
	3	635	10
	3	1238	67
	3	1557	34
	4	1069	29
	4	1178	32
CXXXII.	9	1197	68
	10	1330	3
	11	607	28
	11	1095	40
CXXXIII.	1	1679	10
CXXXIX.	7	621	18
CXLI.	1	1201	42
	1	1246	17
	2	1145	31
CXLIII.	2	361	68
	2	370	50
	2	526	4
	2	1238	69
	2	1557	35
CXLV.	8	1053	54
	11	633	59
	17	1042	2
	18	1034	31

CAP.	VER.	COL.	LI.
CXLVI.	3	1135	64
CXLVII.	3	1359	65
	3	1489	53
	9	1565	19
	20	1050	5
	20	1106	21

PROVERBIA.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	22	104	7
III.	7	914	8
	33	346	67
V.	3	1209	23
	15	749	63
	16	399	38
	16	499	8
VI.	12	124	10
VIII.	13	1073	3
XI.	28	499	4
XIIII.	27	1072	44
XV.	8	1146	27
	16	499	5
XVI.	4	344	53
	4	344	69
	9	354	56
	11	1050	1
XVII.	13	1181	24
	15	485	15
	22	1134	10
XVIII.	10	582	14
	10	1075	23
	10	1504	7
	23	1008	23
XIX.	14	110	3
	16	484	24
	17	399	55
	22	916	9
XX.	9	362	1
	9	526	7
	9	1239	1
XXII.	6	1067	21
XXIII.	13	528	19
	20	29	43
XXIIII.	21	914	8
	29	485	55
XXV.	9	830	29
	27	1530	2
XXIX.	23	1614	25

ECCLESIASTES.

CAP.	VER.	COL.	LI.
V.	2	927	22
VII.	20	350	9
	21	525	5
	21	1238	27
XII.	7	1122	12
	7	1296	7

ISAIAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	2	1178	68
	9	641	27
	10	1146	13
	11	1311	63
	16	1146	32
	2	1642	10
II.	1	1103	62
	1	1328	40
	3	633	55
	4	1104	43
	3	1105	60
III.	1	233	50
V.	21	1232	14
VI.	3	1091	6
	9	620	31
VII.	4	1095	25
	14	423	6
	14	543	47
	14	625	61
	14	636	14
	14	796	22
	14	1327	31
VIII.	13	1112	37
	14	641	62
IX.	6	337	46
	6	1326	61
	6	1328	29
X.	1	484	25
	22	641	29
	22	1112	19
	22	1106	31
	23	641	34
XI.	1	1330	6
	4	633	67
	4	640	45
	4	1328	68
	5	1235	52
	6	1104	47
XII.	2	1133	30
	3	1224	7

CAP.	VER.	COL.	LI.
XIIII.	3	1910	58
XVI.	5	1173	44
XIX.	21	740	45
XXVIII.	15	641	57
	16	1106	42
XXIX.	13	391	13
	13	1108	56
	13	1413	551
	14	524	27
XXXV.	4	1097	28
	4	1331	68
	4	1359	37
XXXVII.	20	1229	32
	20	1415	15
	28	746	42
XXXVIII.	3	1233	63
XL.	3	1266	7
	11	1329	33
XLII.	1	1474	51
	3	637	42
	5	1332	30
	6	637	29
	8	538	51
XLIII.	7	350	16
	10	1529	55
	11	1329	4
	25	1487	20
XLIIII.	6	1529	58
	10	384	3
	24	1295	1
XLV.	1	1333	1
	23	1336	21
XLVIII.	17	1413	45
XLIX.	1	1332	38
	6	637	35
	6	1329	11
	6	1670	65
	15	1052	47
	15	1173	25
	15	1563	64
	15	1605	47
L.	23	3	4
	6	1098	13
LI.	5	1329	14
LII.	10	1329	17
	13	1098	52
LIII.	2	638	24
	3	1098	60
	3	1333	51
	4	1167	56
	4	11352	50
	6	549	42
	6	1169	48
	10	638	47
	10	1470	60
	11	632	70
	11	1243	41
	12	1175	36
LIIII.	5	538	10
	5	1327	1
	5	1329	22
	10	943	6
	10	1053	64
	10	1173	35
	10	1570	40
	13	1101	58
LV.	1	1157	16
	1	1271	67
	7	1054	1
	10	1224	56
LVI.	7	328	63
LVII.	15	1201	68
	15	1359	66
LVIII.	13	1611	1
LIX.	2	1171	14
	2	1204	65
	20	1329	25
	21	792	50
LX.	1	1108	17
LXI.	1	637	20
	1	1096	36
	1	1097	17
	2	1332	14
LXIIII.	6	526	9
	6	1171	10
	6	1239	3
	6	1557	24
LXVI.	2	1061	9
	2	1201	69
	2	476	13
	24	1172	29

IEREMIAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
II.	13	1223	56
III.	12	1052	36
	14	365	23
IIII.	2	331	10
	22	1232	7
VII.	21	1146	8

CAP.	VER.	COL.	LI.
	30	1151	16
VIII.	9	1083	49
XIII.	23	1067	23
XIIII.	7	1330	30
XVII.	7	1243	53
XXII	10	1608	3
XXIII.	5	620	33
	3	1526	30
	6	337	43
	6	538	13
	6	1108	19
	6	1243	49
	6	1327	4
	22	343	5
	23	621	16
	28	1152	32
	29	1202	7
XXIIII.	7	940	22
XXVIII	9	796	14
XXXI.	10	1329	36
	18	365	24
	22	625	52
	31	458	21
	31	640	25
	31	816	3
	31	1070	26
	31	1187	28
XXXII.	18	343	9
	21	1095	28
XXXVI.	3	365	29
XLIIII.	16	1562	40
I.	1	1539	1
III.	22	1054	6
	41	1034	30

EZECHIEL

CAP.	VER.	COL.	LI.
III.	17	1152	28
	17	1566	50
	18	172	1
XI.	19	1135	10
XIII.	9	411	28
	22	1525	70
XVIII.	8	488	34
	23	396	20
	30	365	31
	30	1429	61
	33	773	36
XX.	8	385	11
	18	329	37
	8	394	28
	18	743	38
	18	1154	69
	18	1247	70
	18	1413	51
	18	1536	60
	19	1413	44
XXXIII.	5	1413	47
	10. 11	1058	60
	11	365	35
	11	1077	49
XXXIIII.	15	1485	54
XXXVI.	26	353	13
XXXVII.	23.24	1328	36
	24	1329	40
XLVI.	13	1199	20

DANIEL.

CAP.	VER.	COL.	LI.
II.	44	1328	22
III.	34	458	44
IIII.	24	1251	57
VII.	7	1113	47
	10	191	48
IX.	4	1062	58
	24	636	33
	24	1094	62
	24	1105	7
	24	1331	1
	24	1470	65
	24	1472	49
	24	1508	50
	25	1365	48
	26	641	373
	26	1106	2
XII.	2	845	28
	2	1172	21
	3	1203	60

OSEAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
II.	19	1624	56
	20	1235	53
	23	642	48
IIII.	15	331	12
VI.	6	885	39
	6	1202	50
VII.	15	109	70
XI.	1	1096	8
XIII.	9	917	37

CAP.	VER.	COL.	LI.
	9	1271	66
	14	425	32
	14	1329	27
	14	1467	4
XIIII.	3	1201	22

IOEL.

CAP.	VER.	COL.	LI.
II.	9	1054	12
	23	1329	7
	28	639	34
	28	926	59
	28	1101	46
	28	1223	62
	28	1335	27
	31	435	22
	32	1335	41
	32	1429	42

AMOS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
III.	6	148	40
	6	941	63

IONAS

CAP.	VER.	COL.	LI.
IIII.	2	1054	16

MICHEAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
III.	11	169	60
IIII.	1	1105	53
V.	2	421	33
	2	1327	46
VI.	6	1201	47

ABACVC.

CAP.	VER.	COL.	LI.
III.	2	1173	11

AGGÆVS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
II.	8	1095	63

ZACHARIAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
IX.	9	1097	51
	9	1328	27
	9	1330	14
	9	1353	59
	11	458	45
XI.	12	1098	2
XII.	1	1295	70
	10	395	10
XIII.	7	1098	8
XIIII.	5	1336	20
	8	1083	25
	18	1224	17

MALACHIAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	6	914	3
	11	1160	13
II.	5	173	10
	6	175	38
	5	1198	22
	10	337	1
III.	1	1096	65
	1	1266	7
IIII.	2	600	35

MATTHÆVS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	21	417	13
	21	547	51
	21	1242	34
III.	2	365	58
	11	566	51
	16	337	17
	17	545	50
	17	565	25
	17	657	67
	17	1097	9
	17	1131	18
	17	1508	53
IIII.	7	330	13
	10	659	34
	19	139	15
V.	3	1061	11
	4	1205	12
	5	1206	56
	6	1272	17
	10	1207	20
	14	138	68
	14	1268	63
	16	742	6
	29	329	3
	31	1006	53
	32	493	8. 61
	34	329	47

CAP.	VER.	COL.	LI.
	34	866	42
	39	485	39
	42	399	51
	48	502	39
VI.	6	328	62
	6	436	63
	21	1510	56
	33	498	19
	33	1438	12
	33	439	46
	33	1574	16
	34	839	51
VII.	12	375	55
	12	489	12
	15	1139	51
	18	1246	37
IX.	13	885	42
	13	1055	34
	13	1241	9
	21	1279	14
X.	8	169	26
	10	169	10
	28	841	62
	28	1216	24
	19	346	60
	30	347	6
	41	1285	53
XI.	4	1332	3
	12	229	65
	28	634	27
	28	637	62
	28	1055	37
	28	1333	16
	28	1398	37
XII.	30	415	45
	31	360	20
	31	553	46
	31	755	47
	43	532	47
XIII.	12	171	38
	22	839	47
XV.	2	1142	8
	8	1413	54
	9	391	14
XVI.	18	431	19
	18	487	4
	18	650	28
	18	1138	16
	19	462	34
	23	821	14
	24	1201	17
	25	1180	50
XVII.	3	1508	53
	5	363	45
	5	545	53
	5	592	20
	5	620	56
XVIII.	6	821	32
	7	1067	51
	7	1274	66
	7	820	36
	14	773	29
	14	1077	53
	15.16	464	56
	18	1184	70
	22	858	54
	24	146	50
XIX.	4	994	46
	4	1005	31
	5	959	38
	5	963	44
	7	493	8. 20
	13	399	54
	16	655	29
	17	343	60
	17	372	5
	17	1193	68
	19	958	38
	21	501.	1
	21	502	52
	21	840	30
XX.	16	179	5
XXI.	41	1206	23
	4	1206	5
XXII.	1	481	63
	21	1223	45
	30	432	48
	31	845	33
	32	841	56
	32	1121	70
	34	vſ ad fin.	cap.
		518. vſ. ad	586
	39	182	60
XXIII.	2	1139	34
	8	1125	23
	13	463	62
	37	1136	47
	37	1179	4
XXIIII.	13	1207	29
	26	1399	10

CAP.	VER.	COL.	LI.
XXV.	31	445	33
	35	849	28
	41	1172	25
XXVI.	38	1176	12
	39	1175	38
XXVIII.	18	634	43
	19	337	15
	19	1190	60
	19	1138	20
	20	1128	26

MARCVS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	4	803	9
	15	364	63
	15	365	37
	15	365	64
III.	28	360	24
	28	553	50
	28	755	48
V.	22	1279	7
	36	1280	8
VII.	7	479	10
	13	1142	50
VIII.	31	478	36
IX.	41	329	24
X.	7	372	5
	11	493	8. 34
	38	566	12
	40	650	11
	45	1216	23
	47	791	3
XI.	17	1126	38
XII.	33	1065	66
XIIII.	33	1176	22
XVI.	15	200	41
	15	692	59
	15	1138	12
	15	1190	60
	16	1123	22
	16	318	59
	16	845	42

LVCAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	6	371	4
	6	491	49
	13	1266	14
	14	126	46
	31	543	50
	53	1415	1
	73	1194	20
	76	187	35
	77	548	25
	77	1276	37
	77	696	15
	78	1173	33
II.	7	625	67
	10	547	54
	32	1095	69
	34	407	45
	50	1054	23
VI.	34	487	65
	36	329	27
	36	399	45
	37	749	25
VII.	29	367	27
	37	365	6
	38	1279	20
	47	1245	56
	48	372	6
VIII.	5	73	25
IX.	23	478	34
	59	1330	41
X.	7	167	68
	16	1139	69
XI.	2	437	9
	18	1205	45
	24	532	47
	26	1047	41
	52	1139	40
	52	463	58
XII.	10	755	48
	15	1441	35
	15	1065	68
	19	576	5
	32	230	16
	35	104	25
XIIII.	13	128	65
	26	330	49
	26	497	8
XV.	7	918	64
	7	1055	21
	11	1054	47
	11	1259	54
XVI.	9	849	26
	19	842	10
	29	792	60
	18	493	34
XVII.	10	398	9
	10	657	49

CAP.	VER.	COL.	LI.
	3	1129	23
	3	1193	22
	3 vsq. ad	11. 1280	57
	3	1241	47
	4	556	37
	4	655	25
	4	733	51
	4	734	51
	4	855	19
	4	1129	1
	4	1168	12
	4	1174	34
	4	1233	49
	4	1235	5
	4	1243	6
	9	1473	64
	12	1077	49
	10	1449	21
	10	1560	47
	13	435	22
	14	1400	45
	18	600	45
XI.	6	1271	55
	32	1055	48
	32	1240	63
XII.	1	900	3
	1	1200	36
	1	1148	43
	8	838	55
	10	399	56
	13	399	58
	17	485	47
	19	484	47
XIII.	1	479	38
	1	481	64
	1	826	7
	7	482	3
	8	193	2
	8	489	14
	8	893	38
	13	401	16
XIIII.	5	1286	6
	17	1284	6
	19	1274	70
	20	1097	59
	23	391	17
	23	657	70
	23	106	14
	23	1246	30
	23	1252	9
XV.	15	1203	1
	16	421	12
XVI.	20	616	45
	25	1508	41

1. AD CORINTH.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	26	1196	53
	30	518	62
	30	541	49
	30	623	47
	30	696	5
	30	1128	56
	30	1473	35
	30	1280	66
II.	4	1505	20
	4	640	60
	9	1208	37
	14	353	4
	14	354	43
	14	1246	41
III.	5.6	330	32
	10	138	7
	11	348	63
	11	615	9
	11	778	20
	11	1578	35
	16	1125	60
	17	1127	36
	17	1578	26
IIII.	1	138	32
	15	1298	44
V.	3	467	31
	6	1543	22
	15	466	30
	42	219	11
VI.	7	830	4.45
	16	993	60
	19	1395	19
	20	742	39
VII.	2	492	26
	2	956	44
	10	1011	50
	10	1017	3
	12	493	9.41
	13	1006	18
	13	997	3
	14	804	35
	15	1005	48
	15	1011	70
	20	401	12
	21	329	59
	23	329	60
	31	1130	29
	31	1631	28
	33	955	10
	38	669	29
VIII.	4	337	3
	6	1529	60
	11	533	22
	13	473	48
	13	1067	59
IX.	7	169	38
	12	169	45
	14	167	69
X.	1	1323	65
	12	1097	63
	3	613	10
	4	549	5
	4	1224	37
	13	1476	30
XI.	1	166	1
	1	1269	22
	23	1142	6
	28	574	21
	32	1207	19
	32	1497	2
	32	1535	51
XII.	11	330	26
	13	243	68
XIII.	10	502	11
	12	1208	39
	13	539	16
XIIII.	20	1673	3
	20	669	64
XV.	3	1142	3
	20	545	10
	21	544	27
	22	626	34
	27	845	51
	36	845	50
	40	848	20
	44	432	49
	47	406	28
	47	763	27.48
	50	328	58
	51	432	1.2

2. AD CORINTH.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	2	1198	2
	12	405	25
	20	1174	36
	21	640	16
	22	796	63
	22	1480	66
	24	167	18
	3	1054	25
III.	3	768	19
	6	407	3
	6	766	68
	6	769	19
	6	1213	42
	6	1291	48
	7	728	62
	17	1129	66
IIII.	6	600	54
	6	1323	20
	16	406	18
	17	649	43
V.	19	1186	24
	21	363	59
	21	425	23
	11	432	6
	21	549	47
	21	556	68
	11	616	13
	21	720	57
	21	734	45
	21	116	9.5
	21	1176	8
	21	1243	17
	21	1280	69
	21	1334	6
	21	1405	24
	21	1466	63
	21	1482	62
VI.	14	997	9
	15	917	56
VII.	10	646	50
	10	712	30
X.	3	613	57
	4	460	56
	4	634	8
	4	1091	7
	4	1213	5
	19	405	27
XI.	2	1567	14
	3	1525	66
	4	469	34
	28	499	49
XIII.	5	249	64
	5	574	26
	5	809	27
	5	1452	44
	13	337	26
	15	777	30

EPIST. AD GALAT.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	8	1141	15
	14	486	38
II.	11	465	46
	16	372	64
	16	1280	15
	16	1281	1
	20	1299	32
	21	526	22
	21	651	50
	21	1239	36
	21	1557	40
III.	1	936	37
	10	180	31
	13	180	27
	13	363	44
	13	3781	15.53
	13	549	44
	13	619	50
	13	1098	40
	13	1169	53
	13	1242	53
	13	1482	58
	13	1508	52
	13	1557	65
	15	456	69
	15	1105	3
	16	618	58
	22	376	24
	22	1239	8. 65
	27	798	30
	28	415	5
	29	1326	13
IIII.	1	1298	45
	4	373	38
	4	544	56
	4	625	47
	4	636	54
	4	1328	3
	4.5	1380	26
	4	1382	41
	9	337	21
	24	816	20
	26	414	32
V.	2	331	35
	3	356	70
	5	1244	65
	17	105	69
	18	376	9
	19	397	35
	16	558	17
	19	765	1
	19	406	25
	22	478	43
VI.	6	169	10

EPIST. AD EPHES.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	3	619	3
	4	413	38
	4	771	22
	6	565	24
	6	1131	16
	13	412	43
	13	796	66
	14	845	50
	20	608	65
	20	206	66
	22	1467	9
	23	414	45
	2.3	1179	44
II.	3	106	13
	3	244	64
	3	326	16
	3	688	52
	3	1246	38
	1.2	1045	26
	3	1237	42
	3	1423	15
	8	1157	6
	8	1272	42
	10	1509	32
	14	1466	68
	20	778	20
	21	425	38
	3	1472	52
	4	1054	28
	8	1281	19
	8	1241	55
	8	372	68
	14	425	26
	20	615	6
IIII.	1	401	13
	8	428	10
	8	638	68
	8	1335	20
	10	1510	19
	10	629	16
	10	701	44
	20	715	40
	23	1299	53
	24	348	53
	29	124	60
	3	399	13
	10	206	66
	10	545	59
	14	1673	46
	17	431	32
	17	1133	50
	19	762	37
	22	406	40
	22	763	14
	26	105	15
V.	2	399	59
	8	1268	64
	8	1283	24
	8	10509	35
	11	1183	2
	18	131	4
	19	133	17
	22	492	3
	25	415	29
	25	832	17
	26	566	52
	26	1197	56
	28	995	49
	32	601	60
VI.	4	114	45
	4	496	37
	4	833	32
	5	490	51
	5	834	60
	9	490	27
	9	834	43
	10	1235	52
	12.13	1092	21
	13	1233	12
	17	633	70

EPIST. AD PHILIP.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	6	354	44
	6	1248	21
	9	766	59
	9	1215	4
	23	842	55
	23	1207	53
	23	1122	10
II.	3	1613	62
	5	1613	42
	6	1301	70
	6.7	1175	17
	7	1466	52
	8	425	15
	9	608	60
	13	353	12
	13	354	45
	13	1248	23
	3	542	57
III.	3	599	28
	3	1382	56
	6	330	41
	6 &c.	1281	21
	8	654	60
	8	734	58
	8	1192	33
	9	1243	65
	9	526	50
	10	845	49
	12	502	43
	20	1128	27
	20	1316	46
	20	545	22
	21	432	39
	21	848	49
	21	1207	70
IIII.	6	499	69
	6	1602	42

AD COLOSS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	13	693	36
	19	502	41
	23	1207	37
II.	1	499	49
	16	331	22
	21	331	23
III.	1	1510	57
	1	1473	47
	9	406	45
	18	492	12

CAP.	VER.	COL.	LI.
	19	832	21
	21	114	36
	22	490	56
	22	496	40
	22	834	65
IIII.	1	493	32
	1	834	46
	6	124	61

1. AD THESSAL.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	1	499	50
IIII.	3	1414	30
	7	396	4
	9	489	19
	11	1375	58
	13	1608	5
	14	845	48
	14	1473	54

2. AD THESSAL.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	3	163	44
II.	4	412	57
	4	651	61
	8	643	22
	10	360	57
	10	920	66
	11	867	69
	11	1149	30
	11	1181	21
	15	1141	60
	16	539	2
	4	1284	28
	6	466	65
III.	6	1544	13
	10	133	60

1. AD TIMOTH.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	2	481	63
	3	153	41
	9	329	38
	13	553	68
	15	547	58
	15	1276	31
	18	396	11
	18	913	40
	18	1092	36
	18	1233	67
	18	1246	58
	19	1414	40
II.	4	653	5
	4	773	31
	4	1077	54
	5	337	4
	5	1182	3
	5	1155	50
	5	1529	62
	5	634	66
	6	1167	50
	6	1170	16
III.	4	115	28
	15	414	17.25
	16	1352	15
IIII.	1	740	32
	1	952	37
	5	1441	53
	8	746	18
	8	1252	20
	8	1285	66
	8	415	4
	12	165	68
	13	323	60
	18	396	61
V.	1.2	134	62
	8	396	9
	8	499	42
	8	838	56
	8	1414	36
	14	960	27
	17	170	5
	20	465	36
VI.	9	1601	8
	1	533	33

CAP.	VER.	COL.	LI.
	13	346	62
	17	498	41
	17	499	9
	17	1136	5
	17	1419	19

2. AD TIMOTH.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	6	106	27
II.	3	478	45
III.	12	1207	12
	5	1606	53
	12	1144	4
	12	1195	68
	15	145	64
	19	413	32
	19	583	24
	19	917	61
	19	1034	52
	12	1375	53
	12	1342	58
	13	840	12
IIII.	7	170	68

AD TITVM.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	6	115	8
	15	954	33
	15	1127	13
II.	11	363	61
	11	653	4
	11	1509	40
	12	364	59
	12	1357	41
III.	1	481	49
	4	1052	69
	4	1281	31
	5	1054	33
	10	1141	19

AD HEBR.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	3	348	7
	3	346	59
	3	629	11
	3	701	40
	6	337	61
	6	538	66
	14	1091	39
	14	1658	53
	14	1675	50
II.	2	1167	20
	14	5432	65
	14	644	30
	14	1198	10
	14	1165	3
	14	1177	69
	14	307	26
	17	1307	29
III.	14	1207	39
	15	1438	61
IIII.	15	1605	41
	17	634	4
V.	1	1164	22
	1	1167	37
	1	1185	18
	7.9	626	13
	7	1175	61
VI.	4	553	59
	4	756	23
	12	478	46
	13	1186	42
VII.	24	1182	21
	24 25	1184	30
	25	435	6
	26	632	58
VIII.	1	701	50
	8	458	21
	8	1070	27
	8	1187	29
IX.	13	816	18
	14	634	70
	16	1185	30
X.	1	548	58
	4	1175	29

CAP.	VER.	COL.	LI.
	12	421	19
	13	597	47
	14	424	24
	25	415	42
	26	553	65
	34	1284	45
XI.	3	335	39
	6	394	64
	6	743	62
	6	1061	3
	6	1246	31
	29	371	9
	29	1414	57
XII.	8	920	46
	9	1121	42
	9	1122	16
	14	1678	65
	22	415	24
XIII.	4	952	7
	4	955	66
	14	1127	70
	16	885	46
	16	1202	51
	18	1195	31

EPIST. IACOBI.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	4	502	37
	13	330	8
	17	197	20
II.	13	399	53
	24	328	53
IIII.	2	1504	48
	3	583	21
	3	1034	49
	7	1225	16

1. PETRI.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	2	1471	68
	3	1054	30
	6	1284	53
	7	1219	32
	7	1235	54
	8	1284	1
	9	1292	55
	9	1122	8
	9	1159	1
	9	1207	34
	23	1297	61
	23	1473	1
II.	2	1673	49
	5	395	50
	5	1160	37
	9	1197	28
	13	481	67
	17	482	3
	18	1222	54
	21	1510	13
III.	1	492	15
	19	1122	4
	19	1167	4
	19	842	20
	20	1323	37
	20	1680	11
	21	62	40
	21	803	48
IIII.	1	1177	67
V.	3	165	69
	3	167	17
	3	414	42
	4	170	62
	7	839	53
	7	1602	55
	8	475	23
	8	1216	61
	8	1434	57
	8	1675	55

2. PETRI.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	10	412	51
	17	1309	18
	19	615	15
	19	1323	32

CAP.	VER.	COL.	LI.
II.	9	1517	66
	10	533	38
	22	1047	34
III.	9	773	33
	9	1077	56

1. IOANNIS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	1	1510	53
	3	20	18
	3	557	25
	7	654	33
	7	1522	34
	7	1557	67
II.	1	635	22
	1	942	48
	2	611	31
	2	1182	36
	2	1184	44
	2	1314	28
	10	330	65
	16	898	64
	27	610	26
III.	2	502	17
	2	1244	67
	2	1301	37
	4	356	9
	7	371	2
	8	424	59
	8	425	18
	8	617	37
	8	1305	64
	8	1325	52
	8	1352	25
	8	1466	56
	20	645	44
	20	1034	47
IIII.	21	583	17
	1	1143	33
	1	1566	68
V.	4	1219	27
	4	1404	66
	4	617	47
	4	1181	58
	4	1272	54
	4	1500	67
	7	337	23
	7	592	29
	7	1530	17
	8	594	60
	14	583	40
	14	791	50
	16	553	54
	17	755	33
	20	20	56
	20	79	3
	20	337	55
	20	538	24
	20	705	15
	21	1125	56

APOCALYPS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	6	11197	59
V.	8	201	45
VI.	10	842	21
VII.	16	1678	30
XII	7	1091	51
XIII.	8	1178	18
	8	1187	7
XIIII.	7	914	5
	13	842	62
	13	119	7
	13	2293	9
	13	1207	31.54
XIX.	9	1625	51
	20	796	17
XX.	6	1472	57
	11	1356	56
XXI.	2	1208	23
	6	1224	2
XXII.	2	1322	29
	11	367	49
	19	1472	62.

APPENDIX.

APPENDIX.

QVONIAM D. Hemmingius peculiarem proposuit Theologiæ candidatis explicationem quorundam præcipuorum locorum ex historia Euangelica desumptorum, vltimo libro huius voluminis comprehensam: visum est breuem indicem harum partium Euangelij seorsim disponere, tum quòd difficile fuit hæc fragmenta aliis adiungere, tum vt studiosos, quibus enarratio ista Euangelicarum historiarum magno vsui est futura, peculiari appendice iuuaremus.

PRIOR NVMERVS CAPVT EX EVANGELISTA desumptum, secundus & tertius capitis versiculum primum & vltimum inclusiuè interpretatum: postremus columnam seu paginam huius voluminis exhibet.

Ex Matthæo.

Cap.	Vers.	Col.
2.	1-12.	1383.
3.	13-17.	1420.
4.	1-11.	1424.
5.	1-12.	1675.
5.	20-26.	1555.
6.	24-34.	1599.
7.	15-21.	1565.
8.	1-13.	1398.
8.	23-27.	1402.
9.	1-8.	1619.
9.	18-31.	1643.
11.	2-10.	1357.
21.	1-9.	1351.
13.	24-30.	1407.
15.	21-28.	1429.
18.	1-11.	1671.
18.	23-35.	1634.
20.	1-16.	14011.
21.	1-9.	1447.
22.	2-14.	1623.
22.	15-22.	1638.
22.	34-46.	1614.
23.	34-39.	1369.
24.	15-28.	1648.

Ex Marco.

Cap.	Vers.	Col.
7.	31-37.	1583.
8.	1-9.	1560.
16.	14-20.	1506.

Ex Luca.

Cap.	Vers.	Col.
1.	26-38.	1657.
1.	39-56.	1666.
1.	57-80.	1662.
2.	1-14.	1364.
2.	21.	1380.
2.	33-40.	1376.
2.	42-51.	1388.
5.	1-11.	1550.
6.	36-42.	1546.
7.	11-17.	1604.
8.	4-15.	1415.
10.	23-37.	1588.
11.	14-28.	1433.
11.	22-32.	1653.
14.	1-11.	1609.
14.	16-24.	1537.
15.	1-10.	1541.
16.	1-9.	1569.
16.	19-31.	1533.
17.	11-19.	1594.
18.	9-14.	1579.
19.	41-48.	1573.
21.	25-36.	1354.
24.	13-35.	1474.
24.	36-47.	1479.

Ex Ioanne.

Cap.	Vers.	Col.
1.	19-28.	1361.
2.	1-11.	1392.
3.	1-15.	1528.
3.	16-21.	1519.
4.	46-54.	1629.
6.	1-15.	1437.
8.	46-59.	1442.
10.	1-10.	1524.
10.	11-16.	1488.
14.	23-31.	1515.
16.	1-4.	1510.
16.	5-15.	1497.
16.	16-23.	1492.
16.	23-30.	1502.
20.	19-31.	1483.
21.	19-24.	1337.

HISTORIA PASSIOnis Christi ex collatione quatuor Euangelistarum. Col. 1454.

Resurrectionis Christi historia ex collatione quatuor Euangelistarum. 1468.

EX PAVLO IN 1. ad Corinthios.

Cap.	Vers.	Col.
11.	23-29.	1449.

PRIORIS TABVLÆ FINIS.

ALTER INDEX SENTENTIAS NONNVLLAS ET LOCORVM THEOLOGICORVM EXPLICAtiones ex SS. Patribus apposite in hoc volumine citatas continens.

Prior numerus columnam: posterior lineam denotat.

de per-

INDICIS SECVNDI FINIS.

TERTIVS INDEX, ETHNICORVM GNOMAS IN HIS OPVSCVLIS VTILITER SPARSAS CONTINENS:

quem ideo separare ab aliis visum est, ne profana cum sacris confunderentur.

Numerus prior columnam, alter paginam ostendit.

FINIS.

QVARTVS INDEX RERVM ET VERBORVM.

IN HOC CONGESTA SVNT QVÆ AD DOGMATVM confirmationem præcipuè pertinent, & exponuntur ab autore: cæteris omißis quæ non ita magni momenti videntur: ne voluminis moles in immensum cresceret.

PRIOR NVMERVS COLVMNAM, POSTERIOR ET ALII (si occurrunt) vel columnam sequentem, aut columnæ lineam (quod attentus lector percipiet facilè) significant.

A.

B

C

D

Doctrina

E

F

G

H

L

M

Man-

N

O

octaui

Resur-

Z

QVINTVS ET POSTREMVS INDEX TRIPARTITVS,

Continens 1. Quæstiones: 2. Regulas: 3. Similitudines: ex D. Hemmingij opusculis collectas.

Numerus prior columnam, posterior verò lineam demonstrat.

QVAESTIONES.

REGVLAE.

SIMILITVDINES.

[illegible]INIS.

Ego Nicolaus Hemmingius, professor theologiae, in Regia Academia Hafniensi, subiectam de Coena Dominica confessionem, ad mandatum Serenissimi regis Daniae, et Cancellarii à me scriptam, omnibus Evangelii ministris notam esse cupio.

Etsi articulos fidei de vera humanitate Christi amplector, et immotos retineo, quod filius Dei aeterni, per quem omnia facta sunt, et per quem salutem, assumpserit humanam naturam veram, in utero virginis, in unione personali, natus sit homo, passus, crucifixus, mortuus et sepultus, quod descenderit ad inferna, tertia die resurrexerit à mortuis, ascenderit ad coelum, sedeat ad dexteram Dei patris omnipotentis, et inde in eadem natura assumpta, venturus sit iudicare vivos et mortuos: Tamen, quia credo verbis et factis Christi instituentis suam coenam, statuo et firmiter credo totum Christum, Deum et hominem, substantialiter adesse praesentem in coena sua, ubicunque celebratur, iuxta ipsius ordinationem, illique offerre et exhibere omnibus communicantibus, dignis et indignis, suum verum corpus, et verum suum sanguinem, quem effudit pro nobis in remissionem peccatorum, atque hoc ipsum corpus, et hunc sanguinem, vere et realiter cum pane et vino, à communicantibus sumi: Ita, ut verus sit cibus, et verus potus, quo homo pascitur, reficitur, et vivificatur ad vitam aeternam. Et quia haec mea confessio congruit cum Augustana confessione, cum parvo Catechismo D. Doctoris Lutheri, et cum corpore doctrinae Ecclesiarum Saxonicarum Germanicarum: quae scripta vera et probata esse iudico, ex quibus sententiam de sacra Christi coena, quam in Enchiridio meo versato in manibus multorum in hoc regno viginti fere annos recitato, extruxi. Cum autem aliter in Syntagmate meo scripserim, iuxta sententiam Calvini de re sacramentaria, quo Ecclesiae nonnullae sunt offensae, et quod cum hac mea confessione pugnat, id quicquid est in universum revoco, et hoc meo scripto revocatum esse volo. Praeterea, ut alia scripta mea, ita non communicata collegis, edita sunt: Ita Syntagma illis inscijs à me editum fateor. Quare et clementissimum regem, et alios omnes, qui ex isto meo scripto offensi sunt, rogo, ut mihi clementer et benigne ignoscant, protinus cum me in Ecclesiis et scholis aliter doceri, quam ab initio repurgata doctrina in hoc regno, et hortor ut maneant constantes pastores, scientes hactenus in vera sententia; quam breviter expressam in praefatione, quae in Ecclesiis meis ante communionem recitari solet. Nicolaus Hemmingius

Augustinus. Melior est in rebus malis humilis confessio, quam in bonis superba gloria. Idem. Humanum est errare, sed diabolicum est in erroribus perseverare.
Paulus, 1 Cor: 10. Qui stat videat ne cadat.
Ovidius. Foelix quem faciunt aliena pericula cautum.

Haec confessio est approbata à confessoribus die 6 Aprilis
Anno Christi 1576.

M. Conradus Schlüsselburgius, Dioeceos Raceburgensis Superintendens, et [illegible] Megapolensium Ecclesiarum generalis inspector in theologia Calvinistarum et [illegible] lib. 2, cap. 9. fol. 76. edita Wismariae Anno 1589. Calend: Maii, ubi haec conscripta copia retractationis aut revocationis Hemmingianae impressa.

Sententia Domini Doctoris Iacobi Matthiae Aarhusiensis praesidis Academiae Hafniensis, pro Domino Cancellario Nicolao Kaas, informantis verborum Domini Doctoris Hemmingii de coena Domini: Christus est in coena non ratione loci, sed fidei, praesentia sive essentia, ut sed ipsi suffragium (de illis) data sunt communicata.

Haec sententia (Christus est in coena non ratione loci sed ratione fidei) nemo sanctus theologus repudiat, imo subscribit ipse potius, quam adversetur. Sed quia multi eius adversarii non liberam faciunt Hemmingium, torquent [illegible], et sinistre [illegible] [illegible] sententiam interpretantur. Mihi quantum videtur sanam esse non dubito. Quando quidem revocandi eius sententiam, et ipsa philosophia et theologia cum hac Hemmingii theologorum sententias, de praesentia Christi in coena Domini confero, verisimilem esse hanc sententiam de coena Domini [illegible]. Deinde etiam non audio adversariorum argumenta; quibus possunt Hemmingii sententiam infringere, blasphemant multa, sed nullam

vera adfirmant sententia. Hemmingius non negat Christum esse in Coena, ut
illi clamitant et negant, sed dicit ipsum Christum esse in Coena, vere essentia-
liter, praesentia sua, personaliter iuxta divinam et humanam naturam. Dicit
ipsum non esse in Coena, ratione loci, hoc est: secundum longum latum et profundum aut
secundum physicas ullas dimensiones. Modi physici de praesentia quatuor quibus
est in loco. Primus. Non definitive seu determinative. Non quod sic est in 1
aliquo loco per realem praesentiam, non est in loco alio de potentia sua natura- Definitive
li. Secundus. Neque circumscriptive est in coena. Quia illud, quod ita est in loco, 2 Circumscriptive
est ita ibi, ut totum locatum sit in loco toto, et pars locati respondeat par-
ti loci. Hoc modo neque Angelus, neque anima, neque Deus in aliquo loco.
Tertius. Nec est in coena dimensive aut extensive. hoc est: secundum longum 3 Dimensive
latum aut profundum. Quod enim ita est in loco est ita, ut pars in parte
et totum in toto secundum dimensionem. Quartus. Nec est in coena in- 4 Inclusive
clusive, ut stramen in sacco. Igitur cum non sit in coena determina-
tive, neque circumscriptive, neque extensive, neque inclusive, nec secundum lon-
gum latum et profundum. Non si Christus alligaretur sit ad coenam physico
modo, non possit esse alibi. Unde sequitur Christum non esse in coena ratione
loci, ut dixit Hemmingius. Praeterea vero haec doctrina de praesentia
Christi in coena est aliena a physica disputatione. Sed quo tamen est
in coena cum non ratione loci? Rx. Vere et realiter est ibi: coelesti, di-
vino, spirituali (quem ratio non capit) et sacramentali modo. Iste mo-
dus sacramentalis est esse in coena per realem et veram praesentiam et
existentiam, tamen sub signo visibili, repraesentante ipsum in institutione
divina. Sic est nunc Christus in coena, non alio modo quam cum cor-
pus suum porrexit discipulis suis in ea nocte qua traditus est. Ea enim
nocte sedebat circumscripto corpore, nihilominus tamen porrexit verum
suum corpus, eodem modo hodie est in coena, non alio etc.